

Η ΑΡΧΑΙΟΓΝΩΣΙΑ ΣΤΗΝ «ΠΑΠΙΣΣΑ ΙΩΑΝΝΑ» ΤΟΥ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΡΟΪΔΗ: ΟΙ ΑΡΧΑΙΕΣ ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ

Διδακτορική Διατριβή
Αθηνάς Εμμ.Φραγκούλη

Πανεπιστήμιο Κρήτης
Τμήμα Φιλολογίας

ΡΕΘΥΜΝΟ 2013

Τριμελής Επιστημονική Επιτροπή:
Καθηγητής κ. Μιχαήλ Πασχάλης
(Επόπτης),
Καθηγητής κ. Ιωάννης Περυσινάκης,
Καθηγήτρια κ. Χριστίνα Ντουνιά.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ		**ΣΕΛΙΔΕΣ**
ΕΙΣΑΓΩΓΗ		**33**
ΟΙ ΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΕΝΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ Α΄ ΜΕΡΟΥΣ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ *Η ΠΑΠΙΣΣΑ ΙΩΑΝΝΑ* ΚΑΙ ΤΟ ΑΡΧΑΙΟΓΝΩΣΤΙΚΟ ΤΟΥΣ ΕΠΙΚΕΝΤΡΟ		
1η Θεματική Ενότητα: Η γνωριμία και ο γάμος των γονέων της ηρωίδας Ιωάννας.	**Γενική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις – απηχήσεις στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαία χωρία 1, 2, 3, 4). **Ειδική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές $5^{α}$, $5^{β}$, 6, 7). **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχο στοιχείο:** Μέθοδοι συγγραφής των επικών ποιητών και ιστοριογράφων.	**47**
2η Θεματική Ενότητα: Η βίαιη συμπεριφορά των Αγγλοσαξόνων τοξοτών προς το νεόνυμφο ζευγάρι και το ταξίδι τους.	**Ειδική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος. **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχο στοιχείο:** Ο εκχριστιανισμός των Σαξόνων.	**58**
3η Θεματική Ενότητα: Η αποστολή του ιεροκήρυκα πατέρα της ηρωίδας στην Ερισβούργη, προκειμένου να γκρεμίσει ένα είδωλο του Ιρμινσούλ και να εκχριστιανίσει τους Σάξονες, και τα βασανιστήρια που υπομένει.	**Ειδική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 1, 2). **Γενική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις – απηχήσεις στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαία χωρία 1, 2). **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχο στοιχείο:** Η τροποποίηση του Θείου λόγου από τον Καρλομάγνο. Τα βασανιστήρια που υπέστη ο πατέρας της Ιωάννας σε σύγκριση με εκείνα του αποστόλου Παύλου. Παραλληλισμός των θαυμάτων της Θεοτόκου με το μυθώδες θαύμα της Ινώς.	**62**
4η Θεματική Ενότητα: Οι περιπέτειες των γονέων της Ιωάννας και η	**Γενική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.	**71**

σύλληψη της Ιωάννας, κατόπιν βιασμού της μητέρας της, Γιούθας, από τους τοξότες του κόμητα της Ερφούρτης.	**Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού–Κυρίαρχο στοιχείο:** Παραλληλισμός του πατέρα της ηρωίδας με τον Οδυσσέα.	
5η Θεματική Ενότητα: Οι θαυματουργικές ιδιότητες της Ιωάννας ως βρέφους και ο θάνατος της μητέρας της, Γιούθας.	**Γενική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαία χωρία 1, 2). **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχο στοιχείο:** Οι υπερφυσικές ιδιότητες μυθικών, ποιητικών και εκκλησιαστικών προσωπικοτήτων.	**74**
6η Θεματική Ενότητα: Οι περιπέτειες και τα θαύματα της Ιωάννας και του πατέρα της. Η διδασκαλία και η εκπαίδευση του πατέρα της Ιωάννας προς τη μικρή ηρωίδα στη Δογματική, τη Δαιμονολογία, τη Σχολαστική, τη θεολογία και τη μαγειρική.	**Γενική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα. **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού–Κυρίαρχο στοιχείο:** Η πτωτική πορεία της Ιωάννας και του πατέρα της και ο παραλληλισμός τους με τα ισχνά στάχυα του προφητικού ονείρου του Φαραώ.	**76**
7η Θεματική Ενότητα: Ο θάνατος του πατέρα της Ιωάννας και η ταφή του με τη βοήθεια του ερημίτη Αρκούλφου.	**Γενική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα. **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχο στοιχείο:** Συσχετισμός της ηρωίδας με την Μαρία Μαγδαληνή και τη Μήδεια.	**80**
8η Θεματική Ενότητα: Το όνειρο της Ιωάννας, στο οποίο βλέπει την Αγία Ίδα και την Αγία Λιόββα. Η ηρωίδα θαμπώνεται από την Αγία Λιόββα.	**Ειδική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος (αρχαία πηγή 1). **Γενική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαίο χωρίο 2). **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχα στοιχεία:** Παραλληλισμός της Ιωάννας με τον	**82**

	Λούκιο. Η ενορατική της «ικανότητα». Η περιγραφή του αραχνοΰφαντου χιτώνα της Αγίας Λιόββας.	
9η Θεματική Ενότητα: Η αναζήτηση της Αγίας Λιόββας από την Ιωάννα στο πλησιέστερο μοναστήρι, που ήταν της Αγίας Βλιθρούρδης στη Μοσβάχη, και η περιπλάνησή της ως διωκόμενο ελάφι ανάμεσα στα δένδρα.	**Γενική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα. **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχο στοιχείο:** Παραλληλισμός της Ιωάννας με τη θεά Δήμητρα.	**95**
10η Θεματική Ενότητα: Η προσευχή της Ιωάννας για βοήθεια και η προσφορά βοήθειας από τρεις καλόγερους, πατρικούς φίλους της Ιωάννας, τον Ραλήγο, τον Ληγούνο και τον Ρεγιβάλδο.	**Γενική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα. **Ειδική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος. **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχο στοιχείο:** Παρείσφρηση αρχαίων ειδωλολατρικών εθίμων στο χριστιανισμό.	**98**
ΟΙ ΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΕΝΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ Β΄ ΜΕΡΟΥΣ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ *Η ΠΑΠΙΣΣΑ ΙΩΑΝΝΑ* ΚΑΙ ΤΟ ΑΡΧΑΙΟΓΝΩΣΤΙΚΟ ΤΟΥΣ ΕΠΙΚΕΝΤΡΟ		
1η Θεματική Ενότητα: Η μετακίνηση της Ιωάννας και των τριών καλόγερων, του Ραλήγου, του Ληγούνου και του Ρεγιβάλδου και η ανάπαυσή τους σε ένα ξενοδοχείο.	**Γενική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαίο χωρίο 1). **Ειδική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος (αρχαία πηγή 2). **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχο στοιχείο:** Παραλληλισμός του κόκκινου φαναριού του ξενοδοχείου με το αστέρι που οδήγησε τους μάγους στη φάτνη του Σωτήρα. Αναφορά στην πολυφαγία και την πολυποσία των Γερμανών από τα χρόνια του Τακίτου έως σήμερα.	**101**

2η Θεματική Ενότητα: Η μέθη των τριών καλόγερων και η απόπειρα βιασμού κατά της Ιωάννας.	**Γενική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαία χωρία 1, 3). **Ειδική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος (αρχαία πηγή 2). **Γενική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαία χωρία 1, 2). **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχα στοιχεία:** Υιοθέτηση ειδωλολατρικών συμπεριφορών από τους εκκλησιαστικούς εκπροσώπους. Ομοιότητες ανάμεσα στη Χριστιανική και την αρχαία ειδωλολατρική θρησκεία. Παραλληλισμός της ηρωίδας με τον Αίαντα και τον Σαμψών.	**105**
3η Θεματική Ενότητα: Η θαυματουργική μεταμόρφωση της Ιωάννας, που αποτέλεσε ασπίδα προστασίας της παρθενίας της.	**Γενική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαία χωρία 1, 2). **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχο στοιχείο:** Παραλληλισμός θαυμάτων της αρχαίας μυθολογίας με τα θαύματα των Αγίων.	**117**
4η Θεματική Ενότητα: Η απομάκρυνση της Ιωάννας από το ξενοδοχείο και ο εντοπισμός της στη μονή της Μοσβάχης, όπου η Αγία Βλιθρούδη παραδίδει τη φύλαξη της βιβλιοθήκης του μοναστηριού στην ηρωίδα. Η πλήξη και η αργία της Ιωάννας, η έλλειψη του έρωτα, η επίδραση της Άνοιξης και η επίκληση στην Αγία Λιόββα για τήρηση των υποσχέσεων που η Αγία είχε δώσει σε	**Ειδική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 2, 3). **Γενική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις των ροϊδικών παραθεμάτων (αρχαία χωρία 1, 4). **Ειδική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 1, 2). **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχα στοιχεία:** Η χρήση των «κοινών τόπων» του Αριστοτέλη στα δύσκολα μεταφυσικά	**122**

εκείνην.	ζητήματα από θεολόγους και πνευματικούς. Παραλληλισμός των νήσων των Μακάρων των αρχαίων με τον Παράδεισο των χριστιανών. Η δύσβατη και η ανθηρή ατραπός προς τον Παράδεισο– Απόψεις Αυγουστίνου και Λακταντίου.	
5η Θεματική Ενότητα: Η γνωριμία με τον Φρουμέντιο, μοναχό της μονής της Φούλδας, και η ανάθεση σε εκείνον και την Ιωάννα της αντιγραφής των επιστολών του Αγίου Παύλου.	**Γενική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα. **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχα στοιχεία:** Η «σπίλωση» της Ιωάννας μέσα από την ανάγνωση των ιερών βιβλίων– το πνεύμα του αναγνώστη. Αντιφάρμακα των Αγίων Πατέρων.	**128**
6η Θεματική Ενότητα: Η ερωτική «επιστολή»– το ερωτικό ανάγνωσμα της Ιωάννας προς τον Φρουμέντιο.	**Ειδική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 1-8). **Γενική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαίο χωρίο 9). **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχο στοιχείο:** Μετάλλαξη της ερμηνείας του Θείου Λόγου από την Ιωάννα με στόχο τη νομιμοποίηση του τρόπου ζωής της.	**132**
7η Θεματική Ενότητα: Η σύναψη ερωτικής σχέσης ανάμεσα στους δύο μοναχούς, την Ιωάννα και τον Φρουμέντιο, στο μοναστήρι της Μοσβάχης.	**Ειδική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος. **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχο στοιχείο:** Σύγκριση του ήθους των βιβλικών προσωπικοτήτων —του Ιησού του Ναυή— με το ήθος του μεσαιωνικού ιερατείου —της Ιωάννας και του Φρουμέντιου.	**146**
8η Θεματική Ενότητα: Η απομάκρυνση του Φρουμέντιου από το μοναστήρι της Μοσβάχης.	**Ειδική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος (αρχαία πηγή 1). **Γενική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση	**148**

	στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαίο χωρίο 2). **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχο στοιχείο:** Οι απόψεις του Πλουτάρχου και του Ροΐδη για τον έρωτα των γυναικών.	
9η Θεματική Ενότητα: Η θλίψη και η αθυμία της Ιωάννας και η χρήση αντιφαρμάκων κατά της αθυμίας της.	**Ειδική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 1, 2). **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχο στοιχείο:** Διαχρονική η χρήση αντιφαρμάκων. Αντιφάρμακα σε αρχαία, βιβλικά και εκκλησιαστικά κείμενα.	**153**
10η Θεματική Ενότητα: Η ερωτική επιστολή του Φρουμέντιου προς την Ιωάννα.	**Ειδική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 1, 2, 3^{α}, 4, 6). **Γενική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαία χωρία 3^{β}, 5, 7). **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχο στοιχείο:** Ερωτική επιστολή του Φρουμέντιου προς την αγαπημένη του, αποτελούμενη από ένα συμπίλημα βιβλικών εδαφίων από την *Π.Δ.*	**159**
11η Θεματική Ενότητα: Η συνάντηση των δύο μοναχών, της Ιωάννας και του Φρουμέντιου, στο κοιμητήριο, δίπλα στον τάφο της Αγίας Βόμμας, η απομάκρυνσή τους από εκεί και η προσφορά αγαθών στο είδωλο του Ιρμινσούλ.	**Ειδική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 1, 2). **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχο στοιχείο:** Η προσφορά στη λίμνη δώρων από τους εκχριστιανισμένους ειδωλολάτρες.	**173**
12η Θεματική Ενότητα: Η μεταμόρφωση της Ιωάννας σε άνδρα μοναχό, ο ερωτικός πειρασμός που δέχεται ο Φρουμέντιος από δύο αμαρτωλές	**Ειδική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 1, 2). **Γενική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις–	**177**

γυναίκες και η χρήση αντιφαρμάκων κατά της επιθυμίας από τον ήρωα.	απηχήσεις στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαία χωρία 1, 2, 3, 4). **Ειδική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος (αρχαία πηγή 5). **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχα στοιχεία:** Τα επιχειρήματα της Ιωάννας κατά της μεταμφίεσής της και εκείνα του Φρουμέντιου υπέρ της μεταμφίεσής της σε άνδρα μοναχό. Τελικά ο μοναχός «πείθει» με τον θείο λόγο την Ιωάννα ότι είναι πρέπον να ενδυθεί το ανδρικό ράσο. Αντιφάρμακα σε αρχαία κείμενα.	
13η Θεματική Ενότητα: Η υποδοχή των δύο μοναχών, του Φρουμέντιου και της Ιωάννας ως άνδρα μοναχού, στο μοναστήρι της Φούλδας κατά τη διάρκεια της τελετής προς τιμήν του Αγίου Ιωάννη.	**Γενική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαία χωρία 1, 3). **Ειδική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος (αρχαία πηγή 2). **Ειδική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 1, 2, 3, 5). **Γενική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαία χωρία 4, 6). **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχα στοιχεία:** Η αγοραπωλησία και περιφορά λειψάνων των Αγίων. Συσχετισμός των Παληλίων της θεάς Πάλητος με τας πυράς του Αγίου Ιωάννη του Βαπτιστή.	**188**
14η Θεματική Ενότητα: Περιγραφή του τρόπου ωδής των καλόγερων στη Ρωμαϊκή Εκκλησία, διαφορές ανάμεσα σε Δυτική και Ανατολική Εκκλησία, ξενάγηση της Ιωάννας στο μοναστήρι της Φούλδας και περιγραφή των	**Γενική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις-απηχήσεις στα ροϊδικά παραθέματα. **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχα στοιχεία:** Η Ρωμαϊκή Εκκλησία για την προσέλκυση πιστών επιστρατεύει ζωγράφους και γλύπτες, προκειμένου	**201**

Βενεδικτίνων, των καλόγερων του μοναστηριού.	να γίνει πιο αρεστή. Η βοανθρωπία του Αγίου Ραβάνου του Μαύρου και του βασιλιά Ναβουχοδονόσορα.	
15η Θεματική Ενότητα: Η ερωτική συνύπαρξη του ζεύγους Ιωάννας–Φρουμέντιου για επτά έτη στο μοναστήρι της Φούλδας και η ανακάλυψη του παράνομου ζευγαριού από έναν μοναχό της μονής της Φούλδας, τον πατέρα Κορβίνο.	**Ειδική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 2, 3, 4). **Γενική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις–απηχήσεις στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαία χωρία 1, 5). **Γενική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις–απηχήσεις στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαία χωρία 1, 2). **Ειδική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 1, 2). **Ειδική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος. **Γενική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις–απηχήσεις στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαία χωρία 1, 2, 3, 4). **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχα στοιχεία:** Ο παραλληλισμός της Ιωάννας με την ιδανική παρθένο του Αγίου Βασιλείου. Οι θυγατέρες της Εύας και οι Σειρήνες. Παραλληλισμός των ευνούχων με τα χωρίς κέρατα βόδια. Παραλληλισμός του Κορβίνου με την κόρη του Ιεφθάε και την κολοβή αλεπού του μύθου του Αισώπου. Παραλληλισμός της λατρείας του Αγίου Βίτου με τη λατρεία του θεού Πριάπου ή Φαλλού. Η ακαταμάχητη ομορφιά της Ιωάννας, στην οποία δεν θα μπορούσαν να αντισταθούν ο Άγιος Αμούν, ο Ωριγένης, ο Θεμιστοκλής, όπως δεν αντιστάθηκε και ο Κορβίνος.	**206**

16η Θεματική Ενότητα: Η πάλη των δύο μοναχών, του Φρουμέντιου και του Κορβίνου, και η φυγή του χτυπημένου Κορβίνου.	**Γενική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαία χωρία 1, 2). **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχο στοιχείο:** Παρομοίωση του σχοινιού της ζώνης του Φρουμέντιου με το φραγγέλιον από σχοινί που μεταχειρίστηκε ο Ιησούς Χριστός.	**224**
17η Θεματική Ενότητα: Η απομάκρυνση του ζευγαριού, της Ιωάννας και του Φρουμέντιου, από το μοναστήρι της Φούλδας, μπροστά στο φόβο της αποκάλυψης του μυστικού τους από τον Κορβίνο.	**Ειδική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος. **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχο στοιχείο:** Παραλληλισμός των μοναχών που εγκαταλείπουν τα μοναστήρια με τα ψάρια που πεθαίνουν έξω από τη θάλασσα.	**227**
ΟΙ ΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΕΝΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ Γ΄ ΜΕΡΟΥΣ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ *Η ΠΑΠΙΣΣΑ ΙΩΑΝΝΑ* ΚΑΙ ΤΟ ΑΡΧΑΙΟΓΝΩΣΤΙΚΟ ΤΟΥΣ ΕΠΙΚΕΝΤΡΟ		
1η Θεματική Ενότητα: Η Ιωάννα και ο Φρουμέντιος κατευθύνονται προς την Μογουντία, προκειμένου να παρευρεθούν στην τελετή της συμφιλίωσης του αυτοκράτορα Λουδοβίκου με τους γιους του. Τελικά όμως παρευρίσκονται στη νεκρώσιμη ακολουθία του.	**Γενική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις στα ροϊδικά παραθέματα. **Ειδική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος. **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχα στοιχεία:** Η αποτύπωση του σημείου του Σταυρού πάνω στο γαϊδουράκι στο οποίο ανέβηκε ο Ιησούς Χριστός. Τα μελαγχολικά, όπως του Ιππολύτου, άλογα και ο ομαλός, κατά τον Βίωνα, δρόμος.	**229**
2η Θεματική Ενότητα: Οι δύο ερωτευμένοι νέοι συνεχίζουν να περιπλανώνται, ώσπου η	**Γενική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαίο χωρίο 1).	**233**

πείνα αρχίζει να τους θερίζει.	**Ειδική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος (αρχαία πηγή $2^{\alpha-\beta}$). **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχο στοιχείο:** Παραλληλισμός του Φρουμέντιου και της Ιωάννας με τον Προμηθέα, καθώς τα σπλάγχνα των δύο ηρώων και του μυθικού προσώπου θερίζονται από την πείνα.	
3η Θεματική Ενότητα: Η Ιωάννα και ο Φρουμέντιος φτάνουν στη μονή του Αγ. Γάλλου. Ένας καλόγερος αρχίζει να υποπτεύεται τη γυναικεία φύση της ηρωίδας και τότε οι δύο μοναχοί αναγκάζονται να εγκαταλείψουν τη μονή.	**Γενική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις–απηχήσεις στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαία χωρία 1, 2). **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχα στοιχεία:** Ιστορική πραγματικότητα του βίου και της διακονίας του Ιησού Χριστού με τεκμήρια, και όχι μύθος. Παρομοίωση των δύο ιστορικών προσωπικοτήτων, του Αττίλα και του Ιησού Χριστού, ως προς τα ίχνη τους, που είναι χαραγμένα στους τόπους όπου εκείνοι βρέθηκαν.	**235**
4η Θεματική Ενότητα: Η διαδρομή της Ιωάννας και του Φρουμέντιου από τη μονή του Αγίου Γάλλου στην Τίγυρο και από εκεί στη Λυκέρνη, από όπου βαδίζουν προς το Αυεντικό και κατόπιν στο Σέδουνο φτάνοντας τελικά με πλοιάριο στο Λούγδουνο. Η εμφάνιση στο πλοιάριο αυτό ενός γέρου ραββίνου, ονόματι Ισαχάρ, η προσπάθεια προσηλυτισμού των δύο μοναχών από αυτόν και το τροπάριό τους προς τον Άγιο Μεδάρδο, χάριν του οποίου φτάνουν σώοι και αβλαβείς στο Λούγδουνο, όπου ήταν η έδρα του Αγίου Αγοβάρδου.	**Γενική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις–απηχήσεις στα ροϊδικά παραθέματα. **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχο στοιχείο:** Παραλληλισμός του Θεού του Ισραήλ με τους αρχαίους θεούς Βάκχο και Δία εκ μέρους του ραββίνου Ισαχάρ. Παραλληλισμός του Αγίου Μεδάρδου με τον αρχαίο θεό Ποσειδώνα και τον Άγιο Νικόλαο.	**237**

5η Θεματική Ενότητα: Ο Φρουμέντιος και η Ιωάννα παρουσιάζονται συνεσταλμένα στον Άγιο Αγοβάρδο. Εκείνος θαυμάζοντας το κάλλος, τη σοφία και την αδελφική στοργή που υπάρχει μεταξύ τους, τους δίνει συμβουλές, νέα υποδήματα, την ευχή του και χρήματα, προκειμένου να συνεχίσουν το ταξίδι τους.	**Ειδική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος. **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχο στοιχείο:** Παρομοίωση του χαρακτήρα του Αγίου Αγοβάρδου με μαργαριτάρι μέσα στο ρουθούνι ενός χοίρου.	**240**
6η Θεματική Ενότητα: Η άφιξη της Ιωάννας και του Φρουμέντιου —μετά από έξι μέρες ταξίδι— στην Αρελατία και στο αρχαιότερο στη Γαλλία γυναικείο μοναστήρι.	**Γενική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα. **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχο στοιχείο:** Παραλληλισμός του Αγίου Καισαρίου με τον νομοθέτη Δράκοντα και τον Ερρίκο τον τρίτο.	**245**
7η Θεματική Ενότητα: Η παραμονή των δύο μοναχών, του Φρουμέντιου και της Ιωάννας, για τρεις μήνες στο γυναικείο αυτό μοναστήρι, οι περιποιήσεις των γυναικών μοναχών προς αυτούς και η αρρώστια της Ιωάννας.	**Γενική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις στα ροϊδικά παραθέματα. **Ειδική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος (αρχαία πηγή $1^{α-β}$). **Γενική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαίο χωρίο 2). **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχα στοιχεία:** Παραλληλισμός των γυναικών μοναχών με τη Θεοτόκο, η σχέση τους με τον μυθικό Μορφέα, ο μελιηδής καρπός (ο λωτός) και η έννοια της Πατρίδας.	**246**
8η Θεματική Ενότητα: Η αποστολή του «αδελφού Ιωάννη» κατόπιν συμβουλίου των μοναχών με σκοπό τη θεραπεία του στο σπήλαιο της Αγίας	**Ειδική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος.	**253**

Μαγδαληνής στην Αγία Βώμη και η —ως διά μαγείας— ίαση της Ιωάννας, πριν καν φτάσουν στα μισά της διαδρομής.	**Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχο στοιχείο:** Παραλληλισμός της μυρωδιάς του αρωματικού αειθαλούς δένδρου με τον καπνό των ψαριών τα χρόνια του Τωβίτ ως προς τη λυτρωτική και θεραπευτική τους ιδιότητα.	
9η Θεματική Ενότητα: Η άφιξη του Φρουμέντιου και της Ιωάννας στο σπήλαιο της Αγίας Μαγδαληνής και ένα παράξενο γεγονός που οδηγεί τους δύο έντρομους νέους σε φυγή, ενώ στοιχίζει τη ζωή του γαϊδάρου που τους μεταφέρει.	**Ειδική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 1, 2). **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχο στοιχείο:** Παραλληλισμός αρχαίων ηρώων και Αγίων Πατέρων (Πολυδώρου– Αγίας Μαγδαληνής). Απεικόνιση των υπερφυσικών φαινομένων δίπλα στον τάφο της Αγίας, απόρροια της ανόσιας πράξης του ζώου.	**256**
10η Θεματική Ενότητα: Η άφιξη του Φρουμέντιου και της Ιωάννας στο λιμάνι της Τουλώνας, η επιβίβασή τους σε ένα πλοιάριο, με σκοπό να φτάσουν στην Αθήνα, η αποβίβασή τους μετά από δύο μήνες ταξίδι στην Κόρινθο και η βοήθεια από έναν Έλληνα δούλο, τον Θεωνά, με τη βοήθεια του οποίου από τα Μέγαρα θα φτάσουν στην Αθήνα.	**Ειδική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 1, 2, 3, 4, 5, 6). **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχο στοιχείο:** Η αμφισβήτηση της ανθρώπινης φύσης της γυναίκας.	**264**
11η Θεματική Ενότητα: Η άφιξη του Φρουμέντιου και της Ιωάννας στην Αθήνα την ημέρα που πανηγυρίζεται η «Κυριακή της Ορθοδοξίας». Η είσοδος των τριών οδοιπόρων στην εκκλησία του Αγίου Γεωργίου, όπου λειτουργεί ο επίσκοπος Αθηνών Νικήτας, οι επεξηγήσεις του	**Ειδική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές πηγές των ροϊδικών παραθεμάτων. **Ειδική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 1, 2). **Γενική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαία χωρία 3, 4).	**271**

τελετουργικού μέρους της λειτουργίας της Ανατολικής Εκκλησίας στους δύο νέους μοναχούς από τον Θεωνά και η σωτηρία των τριών συνοδοιπόρων από το μαινόμενο πλήθος πιστών και ιερέων χάρη στην επέμβαση του επισκόπου Αθηνών Νικήτα.	**Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχα στοιχεία:** Τα δάνεια ήθη και έθιμα που αντλήθηκαν από την αρχαία ειδωλολατρική θρησκεία και προσαρμόστηκαν στον Χριστιανισμό. Περιγραφή των μερών της ιερής πανοπλίας του Επισκόπου Νικήτα.	
12η Θεματική Ενότητα: Η πρόσκληση σε γεύμα που απευθύνει ο επίσκοπος Νικήτας στον Φρουμέντιο και την Ιωάννα, η διήγηση θαυματουργικών περιστατικών από τους ερημίτες συμποσιαστές, ο διάλογος ανάμεσα στον επίσκοπο Νικήτα και την Ιωάννα και η περιπλάνηση —στο τέλος του συμποσίου— του ερωτευμένου ζευγαριού στους πρόποδες της Ακρόπολης, όπου ξαπλώνουν οι δύο νέοι κοντά στους ναούς των αρχαίων θεών, μέχρι που τελικά τους παίρνει ο ύπνος.	**Ειδική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 1, 2). **Γενική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαίο χωρίο 3). **Γενική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαίο χωρίο 1). **Ειδική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 2, 3). **Ειδική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 1, 2). **Ειδική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 1, 2). **Γενική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαία χωρία 3, 4). **Ειδική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 1, 2). **Ειδική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος (αρχαία πηγή 2). **Ειδική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 1, 2, 3).	**281**

	Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα. **Γενική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαίο χωρίο 1). **Ειδική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 2, 3). **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχα στοιχεία:** Περιγραφή των Πατέρων που λαμβάνουν μέρος στο συμπόσιο του Επισκόπου Αθηνών Νικήτα. Παρομοιώσεις των Πατέρων με τους κυνοκεφάλους και τους πιθηκανθρώπους. Παραλληλισμός της λατρείας της Παναγίας με τη λατρεία της αρχαίας θεάς Εστίας. Αναλυτική περιγραφή του συμποσίου —του φαγητού και του ποτού— των εκπροσώπων της Δυτικής Εκκλησίας με τη χρήση πληθώρας αρχαιογνωστικού υλικού. Τα θαύματα των Αγίων Πατέρων. Η ονοπρεπής συμπεριφορά των Πατέρων στην Έφεσο.	
13η Θεματική Ενότητα: Η επίσκεψη του Φρουμέντιου και της Ιωάννας —την επόμενη ημέρα— στην Αθήνα, με ξεναγό τον Θεωνά και η φιλοξενία των δύο μοναχών στη μονή του Δαφνίου για δέκα ημέρες.	**Γενική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαίο χωρίο 1). **Ειδική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 2, 3, 4, 5, $6^{α-β}$). **Ειδική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 1, 3). **Γενική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαίο χωρίο	**323**

	2). **Ειδική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές πηγές των ροϊδικών παραθεμάτων. **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχα στοιχεία:** Αναλυτική περιγραφή —με τη χρήση ιστορικών πηγών— των βιαιοπραγιών των Ανατολικών, οι οποίοι «σωφρονίζουν» διά της βίας, λειτουργώντας ως θύτες που εξολοθρεύουν την ειδωλολατρία. Η Αθήνα, ως πόλη στερημένη από είδωλα, παραλληλίζεται με τον τυφλωθέντα Πολύφημο. Η βελτίωση της αττικής φυλής από τα χρόνια της Εικονομαχίας με τη λατρεία των αγαλμάτων του Παρθενώνα από τις γυναίκες γεννώντας τέκνα όμοια με αυτά. Οι επί του Υμηττού διδάσκαλοι αποκαλούνται «μελιττουργοί».	
14η Θεματική Ενότητα: Το στήσιμο της νέας ερωτικής φωλιάς του Φρουμέντιου και της Ιωάννας κοντά στη μονή του Δαφνίου, στην οποία διαμένει και ο Θεωνάς, και το μοίρασμα των εργασιών του σπιτιού: της καλλιέργειας των αγρών, του κυνηγιού, της αλιείας, του μαγειρέματος κ.ο.κ.	**Γενική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις–απηχήσεις στα ροϊδικά παραθέματα. **Γενική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις–απηχήσεις στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαία χωρία 1, 2, 4). **Ειδική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος (αρχαία πηγή 3). **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχα στοιχεία:** Παρομοιώσεις των μοναχών που δωρίζουν αρχαία συγγράμματα στην ηρωίδα με την αλεπού του μύθου του Αισώπου. Οι μεταμορφώσεις του Δία με φτερά ή κέρατα, προς ευχαρίστηση των ερωμένων του. Η επινόηση του ερωτικού μύθου του Αριστοτέλη και της Κλεοφίλης από τους ραψωδούς του Μεσαίωνα.	**342**

	Παραλληλισμός των γυναικών με την Κίρκη. Παραλληλισμός των ευσεβών μοναχών με τον Οδυσσέα.	
15η Θεματική Ενότητα: Η ραγδαία εξάπλωση της φήμης της ευφυΐας, του κάλλους και των γνώσεων του «αδελφού Ιωάννη».	**Ειδική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος. **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχο στοιχείο:** Παραλληλισμός της μεταμόρφωσης του ήρωα του Λουκιανού, γαϊδάρου Λούκιου, σε άνθρωπο, με τη μεταμόρφωση του άνδρα «αδελφού Ιωάννη» σε γυναικεία αιθέρια ύπαρξη.	**352**
16η Θεματική Ενότητα: Η ζήλια του Φρουμέντιου και η παρηγορία της Ιωάννας προς τον αγαπημένο της.	**Ειδική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος (αρχαία πηγή 1). **Γενική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαίο χωρίο 2). **Ειδική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 1, 2). **Γενική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις στα ροϊδικά παραθέματα. **Ειδική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος. **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχα στοιχεία:** Παραλληλισμός της απόλαυσης του έρωτα με το φύσημα του Σατύρου. Παρομοίωση του Φρουμέντιου με τον σπαρασσόμενο από αλεπού Σπαρτιάτη. Παραλληλισμός της Ιωάννας με τις Ωκεανίδες και του Φρουμέντιου με τον Προμηθέα Δεσμώτη και τους ήρωες του Ομήρου. Παραλληλισμός του Φρουμέντιου με τον Αγαμέμνονα, τον Αδάμ, τον	**355**

	Μωυσή και τον Ιώβ.	
17η Θεματική Ενότητα: Η απόφαση της Ιωάννας να εγκαταλείψει τον Φρουμέντιο, οι προετοιμασίες του ταξιδιού της και η απρόσκοπτη διαφυγή της, την ώρα που ο αγαπημένος της κοιμάται.	**Γενική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα. **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχο στοιχείο:** Παραλληλισμός της ηρωίδας με τους δήμιους της Ιουδαίας και της αγκαλιάς της με το μεθυστικό ποτό που προσφερόταν στους κατάδικους πριν τους σταυρώσουν.	**372**
18η Θεματική Ενότητα: Η αναζήτηση της Ιωάννας από τον Φρουμέντιο, η θλίψη του στη θέα ενός καραβιού που φεύγει και μιας αγαπημένης που δεν πρόκειται να ξαναδεί, η θαυματουργική επέμβαση του Αγίου Βονιφατίου, χάρη στον οποίο η θλίψη και ο πόνος του γιατρεύονται, και η εμφάνιση μιας νεαρής ποιμενίδος, που θα του θυμίσει ότι εκτός από την Ιωάννα υπάρχουν και άλλες στον κόσμο γυναίκες.	**Ειδική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 1, 2, 5). **Γενική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαία χωρία 3, 4). **Ειδική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος. **Γενική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα. **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχα στοιχεία:** Παρομοίωση του Φρουμέντιου με τον Πολύφημο. Παραλληλισμός της Αγίας Θαΐδας και της Μαγδαληνής με τον θεό Βάκχο, του Φρουμέντιου με την Αριάδνη και της Ιωάννας με τον Θησέα. Παραλληλισμός του Φρουμέντιου με τον Ιώβ. Παραλληλισμός της γοητείας της νεαρής ποιμενίδος που συναντά ο Φρουμέντιος με εκείνη της ποιμενίδος ηρωίδας —της Αμαρυλλίδος— του Θεοκρίτου και του Λόγγου.	**374**
19η Θεματική Ενότητα: Ο συγγραφέας αναπαύεται για λίγο,	**Ειδική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος (αρχαία πηγή 1).	**389**

προτού αναζητήσει την Ιωάννα αυτή τη φορά στη Ρώμη.	**Γενική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαίο χωρίο 2). **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχα στοιχεία:** Αντιδιαστολή των ποιητών Ομήρου και Σούτσου προς τον Ροΐδη ως ιστοριογράφο. Παραλληλισμός των ιστοριογράφων με τις χήνες του Καπιτωλίου. Αντιδιαστολή: ποίηση–μύθος–φαντασία vs ιστοριογραφία– αλήθεια–φως.	
ΟΙ ΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΕΝΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ Δ΄ ΜΕΡΟΥΣ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ *Η ΠΑΠΙΣΣΑ ΙΩΑΝΝΑ* ΚΑΙ ΤΟ ΑΡΧΑΙΟΓΝΩΣΤΙΚΟ ΤΟΥΣ ΕΠΙΚΕΝΤΡΟ		
1η Θεματική Ενότητα: Η άφιξη της Ιωάννας στη Ρώμη την ημέρα που στις εκκλησίες τελείται μια παράδοξη τελετή προς τιμήν των αρχαίων θεών.	**Ειδική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος. **Γενική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα. **Γενική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαίο χωρίο 1). **Ειδική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος (αρχαία πηγή 2). **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχα στοιχεία:** Παραλληλισμός της Ιωάννας με τον Ιππόλυτο του Ευριπίδη και παρομοίωση της υποκριτικής συμπεριφοράς της ηρωίδας προς τον Πάπα Λέοντα τον δ΄ με αυτής των αρχαίων Ορφικών. Παραλληλισμός του Πάπα Λέοντα του δ΄ με τον αρχαίο θεό Ποσειδώνα. Ομοιότητες μεταξύ της τελετής στη Ρώμη του Μεσαίωνα και των Κρονίων (Saturnalia) στην αρχαία Ρώμη.	**395**

2η Θεματική Ενότητα: Η Ιωάννα ελκύει με τη διδασκαλία της το ακροατήριο.	**Ειδική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος. **Γενική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαία χωρία 1, 2, 3). **Γενική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις στα ροϊδικά παραθέματα. **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχα στοιχεία:** Οι διαφορές μεταξύ Ανατολικών και Δυτικών. Οι διάδοχοι του Πλάτωνα συγκρίνονται με τους απογόνους του Κάτωνα και του Κιγκινάτη. Παρομοίωση της Ιωάννας με τον μυθικό Ορφέα. Παρομοίωση της Ιταλίας με την Καλυψώ. Παραλληλισμός των ιερέων της Δυτικής εκκλησίας με τους μνηστήρες της Πηνελόπης. Παραλληλισμός της Θεολογίας με τον μυθικό Βριάρεω. Παρομοίωση της Ιωάννας με τον μάντη Τειρεσία.	**402**
3η Θεματική Ενότητα: Η συνάντηση της Ιωάννας με τον πάπα Λέοντα και η στενή συνεργασία τους. Η ηρωίδα κατακτά την εμπιστοσύνη του πάπα Λέοντα και όλοι ζητούν τη βοήθεια του «πατέρα Ιωάννη» για οτιδήποτε χρειαστούν.	**Γενική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαία χωρία 1, 2). **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχο στοιχείο:** Παρομοίωση του Πάπα Λέοντα του δ΄ με τον Απόστολο Πέτρο. Δείπνα μυστικά.	**411**
4η Θεματική Ενότητα: Η άσκηση μαύρης μαγείας από την Ιωάννα, προκειμένου να οδηγηθεί στο θάνατο ο πάπας Λέοντας και να αποκτήσει εκείνη τη θέση του στον παπικό θρόνο.	**Ειδική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος. **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχα στοιχεία:** Συνήθειες και έθιμα των πιστών στη Ρώμη. Φιλοδοξίες και άσκηση μαύρης	**413**

	μαγείας από την Ιωάννα. Παραλληλισμός της αρχαίας ειδωλολατρικής τελετής προς τον Διάβολο με την τελετή προς τιμήν της Παναγίας την εποχή του Μεσαίωνα. Μίμηση από την Ιωάννα, ως ιέρειας ταυτόχρονα της Παναγίας και του Διαβόλου, της εντολής προς τον ήλιο του Ιησού του Ναυή.	
5η Θεματική Ενότητα: Η αρρώστια του πάπα Λέοντα. Η επιστράτευση ονειρομάντεων, ώστε, αν φανερωθεί στο όνειρο το κατάλληλο προς θεραπεία ιατρικό, να του χορηγηθεί άμεσα. Η μεταφορά του πάπα στον ναό του Αγίου Τιβουρκίου και η αναμονή ενός θαύματος για τη σωτηρία του.	**Γενική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις στα ροϊδικά παραθέματα. **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχα στοιχεία:** Ονειρομαντεία. Θαυματουργία στη Δυτική Εκκλησία.	**417**
6η Θεματική Ενότητα: Ο θάνατος του πάπα Λέοντα, η ταφή της σορού και η τέλεση των απαραίτητων ενεργειών για την εκλογή νέου πάπα.	**Γενική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα. **Ειδική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος. **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχα στοιχεία:** Παραλληλισμοί αρχαίων πολιτικών και μεσαιωνικών εκκλησιαστικών ηθών. Τα βάσανα των κολασμένων στον Άδη και οι εκλογές για νέο Πάπα. Ο Άγιος Προυδέντιος.	**419**
7η Θεματική Ενότητα: Η τετράωρη εκλογική αναμέτρηση μεταξύ των υποψηφίων για τον παπικό θρόνο, η ανακήρυξη του «πατέρα Ιωάννη» ως πάπα και οι οκταήμερες τελετές της ενθρόνισης του πάπα Ιωάννη του Ογδόου στην παπική εξουσία.	**Ειδική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές πηγές των ροϊδικών παραθεμάτων. **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχα στοιχεία:** Παραλληλισμός της ηρωίδας με το οπωροφυλάκιο του Ησαΐα. Υπότρητος έδρα. Κοπρανική έδρα. Παλίμβολον.	**422**

8η Θεματική Ενότητα: Οι οιωνοί και τα σημεία που ταράσσουν την Ρώμη.	**Γενική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαίο χωρίο 1). **Ειδική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 2^{α}, 2^{β}). **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχα στοιχεία:** Τα σημεία που συνοδεύουν την ανοδο της Ιωάννας στην έδρα του Αγίου Πέτρου.	**426**
9η Θεματική Ενότητα: Η μεταφορά του «πάπα Ιωάννη», δηλ. της Ιωάννας, στον μεγαλοπρεπή και ευώδη παπικό κοιτώνα, και η ανωτερότητα που αισθάνεται, σε σύγκριση με τις ιστορικές ηρωίδες που έχει διαβάσει.	**Γενική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαία χωρία 1, 2). **Ειδική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος (αρχαία πηγή 1). **Γενική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαία χωρία 2, 3). **Ειδική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές $1^{\alpha\text{-}\beta}$, $2^{\alpha\text{-}\beta}$). **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχα στοιχεία:** Παραλλισμός της πορφυράς κλίνης της Πάπισσας Ιωάννας με τον βωμόν ανεγερθέντα εις τον Μορφέα. Παραλληλισμός της Πάπισσας Ιωάννας με τον Μέγα Αλέξανδρο. Παρομοίωση της παπικής κρεβατοκάμαρας με τον Παράδεισο του Αγ. Ιωάννη. Ο Παράδεισος, τα Ηλύσια Πεδία και οι Νήσοι των Μακάρων. Ο ομηρικός παραλληλισμός των ηρώων της αρχαιότητας με ζώα: του Αγαμέμνονα, που ήταν μεγάλος βασιλιάς, με βόδι, και του Αίαντα, που ήταν ανδρείος, με γαϊδούρι και το συμπέρασμα ότι ο συγγραφέας του έργου αγνοεί με ποιο ζώο θα μπορούσε	**431**

	να συγκριθεί η Πάπισσα Ιωάννα.	
10η Θεματική Ενότητα: Η φιλοδοξία, η αλαζονεία της Ιωάννας και ο αδίστακτος, σκληρός χαρακτήρας της. Η προσφορά εκ μέρους του πάπα Ιωάννη άρτων και θεαμάτων στους κατοίκους της Ρώμης.	**Ειδική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος. **Γενική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαίο χωρίο 1). **Ειδική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 2, 3, 4). **Ειδική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος (αρχαία πηγή 1). **Γενική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαίο χωρίο 2). **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχα στοιχεία:** Η αλαζονεία της Πάπισσας Ιωάννας. Η άσκηση κοσμικής και πνευματικής εξουσίας από την ηρωίδα. Τελετές και συμπεριφορές από γυναίκες εκπροσώπους της θρησκευτικής και της βασιλικής εξουσίας: τις Εστιάδες καλόγριες, την Αγία Ειρήνη, την Ελισάβετ της Αγγλίας και την Αικατερίνη της Ρωσίας. Απόστολοι του Ιησού Χριστού και Πάπες: Διατροφικές συνήθειες και Φιλανθρωπία vs Ωφελιμισμός. Παραλληλισμός της Πάπισσας Ιωάννας με τους Γίγαντες.	**442**
11η Θεματική Ενότητα: Μετά την εκτέλεση των παπικών καθηκόντων για δύο ολόκληρα έτη οι ατμοί της φιλοδοξίας διασκορπίζονται και ξυπνά και πάλι η ερωτική επιθυμία της Ιωάννας.	**Γενική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις στα ροϊδικά παραθέματα. **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχα στοιχεία:** Παραλληλισμός των φυλάκων του παπικού ταμείου με τον Κυνικό φιλόσοφο Διογένη, των συμποσιαστών ρασοφόρων με τον Άδωνη (Αδώνιδες) και της Πάπισσας Ιωάννας με την	**452**

	Αφροδίτη.	
12η Θεματική Ενότητα: Η δίμηνη πάλη της Ιωάννας κατά του δαίμονα της σάρκας με τη χρήση αντιφαρμάκων και η ήττα της.	**Ειδική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 2, 5). **Γενική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαία χωρία 1, 3, 4). **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχα στοιχεία:** Αντιφάρμακα: τρυφηλά– επιεική και σκληρά. Παραλληλισμός της Πάπισσας Ιωάννας με τον Βρούτο και τον Πύρρο.	**455**
13η Θεματική Ενότητα: Ο νέος αγαπημένος της Ιωάννας, ονόματι Φλώρος, είναι ένας εικοσαετής μοναχός, τον οποίο έχει καταστήσει η ίδια μυστικό θαλαμηπόλο της.	**Ειδική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος. **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχο στοιχείο:** Η αποτυχία της μάχης της ηρωίδας κατά της ερωτικής επιθυμίας. Ο ανιψιός/ μοναχογιός του Πάπα δ΄, Φλώρος, παρομοιάζεται με λακωνικό σκυλί.	**460**
14η Θεματική Ενότητα: Οι νυχτερινές εξορμήσεις της Ιωάννας στον κοιτώνα του Φλώρου και η περιγραφή του φαντάσματος, της οπτασίας από τον νεαρό μοναχό στους υπόλοιπους μοναχούς. Η τελευταία εξόρμηση της Ιωάννας στον κοιτώνα του Φλώρου, πριν την αποκάλυψη της ταυτότητάς της, το κυνηγητό ανάμεσα στον νεαρό μοναχό και το φάντασμα και η αποκάλυψη της ταυτότητάς του.	**Γενική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαία χωρία 1, 2, 3). **Ειδική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος. **Γενική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα. **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχα στοιχεία:** Παρομοίωση του ιδρώτα του Φλώρου ως ύδατος της Στύγας. Παραλληλισμός του Φλώρου με τον απαγορευμένο καρπό των Πρωτοπλάστων. Παραλληλισμός της Πάπισσας	**461**

	Ιωάννας με την Ελένη του Μενελάου και την Ευρυδίκη του Ορφέα. Παραλληλισμός της εγκατάλειψης του Φρουμέντιου και του Φλώρου από την ηρωίδα με την εγκατάλειψη της Αριάδνης από τον Θησέα. Η περιγραφή της ερωτικής συνεύρεσης με κοσμιότητα. Η διήγηση του συγγραφέα του έργου και η άγονη συκιά του Ευαγγελίου. Το χέρι του ήρωα (του ποιητή του «Δον Ζουάν») στο στήθος της ηρωίδας παρομοιάζεται με την κιβωτό στο όρος Αραράτ.	
15η Θεματική Ενότητα: Η ερωτική συνεύρεση της Ιωάννας με τον Φλώρο τη νύχτα της αποκάλυψης της ταυτότητάς της και ένας ακόμη οιωνός που συνταράσσει την Ρώμη: η νύχτα αυτή γίνεται τριπλή, αποκτώντας πολύ μεγαλύτερη διάρκεια από τις υπόλοιπες νύχτες.	**Γενική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις–απηχήσεις του ροϊδικού παραθέματος (αρχαία χωρία 1, 2, 3, 4). **Ειδική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 5, 6). **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχα στοιχεία:** Οι φιλαλήθεις χρονογράφοι. Παραλληλισμός των ανόσιων ενεργειών: της σφαγής του Καίσαρα, της σταύρωσης του Ιησού Χριστού και του θανάτου του Αυγούστου με την ερωτική συνεύρεση του ζευγαριού. Έκφραση της θεϊκής δυσαρέσκειας μέσα από την αντίδραση της Φύσης. Παραλληλισμός των συνωμοτών της σφαγής του Ιουλίου Καίσαρα και των Εβραίων, που σταύρωσαν του Ιησού Χριστό, με την Πάπισσα Ιωάννα και τον Φλώρο, που προέβησαν στην ανόσια ερωτική συνεύρεση. Παραλληλισμός της ερωτικής συνεύρεσης της Ιωάννας και του Φλώρου με την ερωτική συνεύρεση της Αλκμήνης και του Δία.	**471**
16η Θεματική Ενότητα: Η δίμηνη ερωτική ευδαιμονία της Ιωάννας κοντά στον νεαρό αγαπημένο της και η χρήση φυσικών υλικών	**Γενική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις–απηχήσεις των ροϊδικών παραθεμάτων. **Ειδική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού	**478**

—με τα οποία η ηρωίδα υποκαθιστά το θεϊκό θαύμα— για τη δημιουργία ερωτικής ατμόσφαιρας.	παραθέματος. **Ειδική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 1, 4, 5). **Γενική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαία χωρία 2, 3). **Ειδική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 1, 2). **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχα στοιχεία:** Παρομοίωση της Πάπισσας Ιωάννας με τον Βριάρεω. Παρομοίωση της Πάπισσας Ιωάννας με τον Προφητάνακτα Δαβίδ. Παραλληλισμός της αγκαλιάς των γυναικών με το λάκκο των λεόντων του προφήτη Δανιήλ. Διαφορά μεταξύ ανθρώπου και ζώου σύμφωνα τις απόψεις των Εβραίων, των χριστιανών, των φιλοσόφων, του Αριστοτέλη και του Ξενοφώντα. Παραλληλισμός της Πάπισσας Ιωάννας με τον θεό Δία ως προς την τέλεση θαύματος. Η Πάπισσα Ιωάννα δεν παρευρισκόταν στους όρθρους και συνέθετε η ίδια τις ευχές, λειτουργίες και ακολουθίες.	
17η Θεματική Ενότητα: Τα συμπτώματα εγκυμοσύνης και η εγκυμοσύνη της Ιωάννας.	**Γενική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα. **Ειδική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 1, 2, 3, 4, 5). **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχα στοιχεία:** Αναφορά στον Πέρση βασιλιά που υποσχέθηκε πολυτάλαντον αμοιβήν σε εκείνον που θα εφηύρε νέο είδος ηδονής. Παραλληλισμός της εγκυμονούσας	**489**

	ηρωίδας με τη μητέρα του Σαμψών. Τα συμπτώματα της εγκυμοσύνης σύμφωνα με τον Αριστοτέλη.	
18η Θεματική Ενότητα: Το όραμα και το δίλημμα της Ιωάννας: αιώνιο πυρ, δηλ. Κόλαση, ή πρόωρος θάνατος. Η απόφαση της ηρωίδας να ακολουθήσει τη δεύτερη εκδοχή.	**Γενική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαίο χωρίο 1). **Ειδική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος (αρχαία πηγή 2). **Ειδική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 1, 2, 3, 4, 5). **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχα στοιχεία:** Παραλληλισμός της Πάπισσας Ιωάννας με τον Δαβίδ. Παραλληλισμός της πάλης μεταξύ του φόβου του θανάτου και του τρόμου της Κόλασης στα στήθη της ηρωίδας με την πάλη μεταξύ του Ησαύ και του Ιακώβ στην κοιλιά της Ρεβέκκας. Οι Ευημεριστές– Ορθολογιστές vs «Μυθολόγοι»–Πλάτωνας– Στράους (Strauss) ως προς την ερμηνεία των θαυμάτων. Συζήτηση μεταξύ του Φαίδρου και του Σωκράτη ως προς τον μύθο της αρπαγής της Ωρείθυιας από τον Βορέα. Οι τέσσερις (4) κατηγορίες των θαυμάτων: 1. Τα θαύματα της αρχαίας μυθολογίας, 2. Τα θαύματα της Αγίας Γραφής, 3. Τα θαύματα των Αγίων Πατέρων της Εκκλησίας, 4. Τα θαύματα που περιγράφουν οι χρονογράφοι στη ζωή της Πάπισσας Ιωάννας. Τα βιβλικά θαύματα ως ιστορική αλήθεια. Οι βιβλικές προσωπικότητες και τα θαύματα της Βίβλου ως πρότυπα. Ο Εβραϊκός προσηλυτισμός με Μυθοπλασίες, που παρεισέφρυσαν	**496**

	στον Χριστιανισμό.	
19η Θεματική Ενότητα: Η λιποθυμία της Ιωάννας και η επαναφορά της χάρη στην επέμβαση του Φλώρου.	**Γενική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα. **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχο στοιχείο:** Παρομοίωση του μοναχού Φλώρου με τον μυθικό Πυγμαλίωνα.	**511**
20η Θεματική Ενότητα: Η δεκαπενθήμερη πάλη της Ιωάννας μεταξύ ζωής και θανάτου, η ανάρρωσή της και η απειλή της παπικής της εξουσίας από τους εξοργισμένους κατοίκους της Ρώμης, οι οποίοι έχουν ξεσηκωθεί εναντίον του Πάπα Ιωάννη του Ογδόου, καθώς εκείνος δεν φάνηκε αντάξιος των προσδοκιών τους.	**Γενική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαία χωρία 1, 2). **Ειδική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 3, 4, 5, 6). **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχα στοιχεία:** Η παρομοίωση της Ιωάννας με τον Σαούλ. Η αρνητική επίπτωση της ενόρασης των υπερβατικών ουράνιων όντων στους θνητούς: Ο αρχαίος μύθος της Σεμέλης, οι περιπτώσεις του οσίου Νίκωνα, του Αποστόλου Παύλου, του Ζαχαρία και των Εβραίων. Οι συνήθειες της Δυτικής Εκκλησίας —το ξύρισμα και η γυναικοκρατία.	**514**
21η Θεματική Ενότητα: Η επανάσταση της Φύσης με πλημμύρες, με τη σιωπή και την κατήφεια των πουλιών, με νέφη ακρίδων κ.ο.κ. και η απαίτηση των κατοίκων της Ρώμης από τον Πάπα Ιωάννη να εξορκίσει το κακό.	**Ειδική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 1, 2, 5). **Γενική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαίο χωρίο 4). **Γενική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις στα ροϊδικά παραθέματα. **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχα στοιχεία:** Έκφραση της θεϊκής δυσαρέσκειας μέσα από την αντίδραση της Φύσης. Η δυσαρέσκεια της Φύσης συγχρονίζεται με την επιθετικότητα	**523**

	των υπηκόων της Ιωάννας. Η Πάπισσα Ιωάννα ως «σταυρωτής» της Ρώμης. Η εμφάνιση των φαινομένων της Βίβλου ως σημείων του τέλους της ηρωίδας. Οι χρονογράφοι και οι ακρίδες της *Αποκάλυψης*. Η αναντίρρητη αλήθεια της Αγίας Γραφής, η πνευματική συνοχή της και οι ομοιότητες των θεϊκών παρεμβάσεων —ως σημείων— στην *Π.Δ.* και την *Κ.Δ.* Παραλληλισμός της Πάπισσας Ιωάννας με τον Αννίβα. Παρομοίωση των αυλικών της Πάπισσας Ιωάννας με τις Θηβαίες Παρθένες του Αισχύλου. Παραλληλισμός του Φλώρου με τον Αδάμ, που χάνει τον Παράδεισο.	
22η Θεματική Ενότητα: Η διαβεβαίωση εκ μέρους της Ιωάννας προς τους κατοίκους της Ρώμης περί έναρξης της τελετής των Δεήσεων την επόμενη ημέρα και αναθεματισμού των ακρίδων σε επίσημη λιτανεία.	**Γενική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα. **Ειδική Αρχαιογνωσία:** Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος. **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχα στοιχεία:** Παραλληλισμός της Πάπισσας Ιωάννας με τον Ιησού Χριστό. Οι «ευσεβείς» και οι «ασεβείς» κάτοικοι της Ρώμης.	**536**
23ηΘεματική Ενότητα: Η αποκάλυψη της γυναικείας ταυτότητας του Πάπα Ιωάννη του Ογδόου με τη γέννηση του παπιδίου στη διάρκεια της επίσημης λιτανείας, η απαίτηση του λαού για ρίψη της Πάπισσας και του παπιδίου στον Τίβερη ποταμό και ο θάνατος της Ιωάννας.	**Γενική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις στα ροϊδικά παραθέματα. **Ειδική Αρχαιογνωσία:** Οι αρχαιογνωστικές πηγές των ροϊδικών παραθεμάτων. **Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού– Κυρίαρχα στοιχεία:** Η μετατροπή των ειδωλολατρικών τελετών προς τιμήν της Δήμητρας και του Βάκχου σε χριστιανικές τελετές προς τιμήν της Σταχυοδότειρας Παναγίας και του Αγίου Μαρτίνου. Ο πεζός–ιστορικός τρόπος έκφρασης vs	**540**

	ποιητικός τρόπος έκφρασης. Οι κόρακες στον Πλούταρχο ως κακός οιωνός και τα προαισθήματα της Ιωάννας. Παραλληλισμός του Τιβέριου Γράκχου με την Πάπισσα Ιωάννα. Η περιγραφή της παράταξης των ομάδων στην τελετή της λιτανείας ως ανθρώπινου φιδιού αργά εκτυλισσόμενου τις ρασοφόρους σπείρες του. Ο εξορκισμός των ακρίδων και η προετοιμασία της Ιωάννας για την τελετή των δεήσεων. Παραλληλισμός της Πάπισσας Ιωάννας με τον θεό Δία. Παραλληλισμός της Πάπισσας Ιωάννας με τον Ιησού Χριστό και του τρόπου θανάτου της με τη σταύρωσή του. Η πάλη μεταξύ των αγγελικών– δαιμονικών δυνάμεων για την ψυχή της ηρωίδας. Η σύγκριση των θαυμάτων που περιγράφουν οι Απόστολοι με τα θαύματα που περιγράφουν οι ρασοφόροι χρονογράφοι.	
ΕΠΙΛΟΓΟΣ		**560**
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ		**572**
ΕΚΔΟΣΕΙΣ		**585**
ΠΙΝΑΚΑΣ ΟΝΟΜΑΤΩΝ		**593**
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ		**607**

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Θερμές Ευχαριστίες

Οφείλω θερμές ευχαριστίες στον επόπτη μου, κ. Μιχαήλ Πασχάλη, καθηγητή του Πανεπιστημίου Κρήτης, για την αμέριστη συμπαράσταση, την πολύτιμη βοήθεια και την αφειδώς παρεχόμενη επιστημονική του εμπειρία, καθώς επίσης και στα άλλα δύο μέλη της τριμελούς συμβουλευτικής επιτροπής, τον κ. Ιωάννη Περυσινάκη, καθηγητή του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, και την κ. Χριστίνα Ντουνιά, καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, για τις εύστοχες παρατηρήσεις τους, χωρίς την συμβολή των οποίων η εκπόνηση της παρούσας διδακτορικής διατριβής δεν θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί.

Τέλος, ευχαριστώ θερμά τα μέλη της εξεταστικής επιτροπής, ήτοι τους προαναφερθέντες κ. κ. καθηγητές της τριμελούς συμβουλευτικής επιτροπής, καθώς επίσης και τους κ. κ. καθηγητές Δημήτρη Νικήτα (καθηγητή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης), Ανδρέα Μιχαλόπουλο (καθηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών), Αριάδνη Γκάρτζιου (καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων) και Ιωάννη Δημητρακάκη (καθηγητή του Πανεπιστημίου Κρήτης), για την επιστημονική συμβολή τους στην ολοκλήρωση της διδακτορικής διατριβής μου.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η αρχαιογνωσία του Εμμ. Ροΐδη στην *Πάπισσα Ιωάννα*

Η διδακτορική διατριβή έχει ως αντικείμενό της την έρευνα, την καταγραφή και τη μελέτη του αρχαιογνωστικού υλικού στο έργο του Εμμ. Ροΐδη *Πάπισσα Ιωάννα*.

Το αρχαιογνωστικό υλικό περιλαμβάνει έργα της αρχαίας ελληνικής και λατινικής γραμματείας, από τον Όμηρο μέχρι το τέλος της ύστερης αρχαιότητας (6ο αιώνα μ.Χ.)[1]. Στο πλαίσιο αυτό η *Αγία Γραφή* αποτελεί μέρος της αρχαιογνωσίας του συγγραφέα, καθώς σύμφωνα με τα ιστορικά δεδομένα η *Π.Δ.* μεταφράστηκε από τους Ο΄ από τα εβραϊκά στα αρχαία ελληνικά γύρω στο 280 π.Χ. και η *Κ.Δ.* γράφτηκε τον 1ο μ.Χ. αιώνα στην αρχαία ελληνική γλώσσα. Συμπληρωματικό τμήμα του αρχαιογνωστικού υλικού αποτελούν οι μελέτες και τα βιβλία Ελλήνων και ξένων συγγραφέων που έγραψαν για τον αρχαίο ελληνικό και ρωμαϊκό πολιτισμό και τη χριστιανική θρησκεία[2].

Ως προς την ταξινόμηση του αρχαιογνωστικού υλικού της *Πάπισσας Ιωάννας* διακρίνεται σε δύο κατηγορίες, ανάλογα με τον τρόπο που το χειρίζεται ο συγγραφέας:

Α)**Ειδική Αρχαιογνωσία**: πρόκειται για το σύνολο των αρχαιογνωστικών πηγών, που αντλούνται από αρχαίους συγγραφείς, με τις αρχαίες φράσεις να τοποθετούνται στο έργο σε εισαγωγικά. Η πορεία έρευνας και επεξεργασίας των αρχαιογνωστικών πηγών ξεκινά από τον δέκτη, δηλ. τον συγγραφέα ή το έργο που επηρεάζεται από άλλους συγγραφείς ή έργα, και οδηγείται στον πομπό, εκείνον που αποτελεί την πηγή έμπνευσης[3].

Οι **αρχαιογνωστικές πηγές** των ροϊδικών παραθεμάτων αποτελούν είτε μέρη της αφήγησης είτε λειτουργούν παρεκβατικά και εντοπίζονται άλλοτε με τη μορφή υποσημειώσεων και άλλοτε στις Σημειώσεις του έργου[4]. Τα αρχαία κείμενα, τα οποία αποτελούν πηγή έμπνευσης για τον συγγραφέα της *Πάπισσας Ιωάννας*, ονομάζονται

---

[1]Σημειώνεται ότι σπάνια έχει χρησιμοποιηθεί στη διδακτορική διατριβή υλικό μεταγενέστερης χρονικής περιόδου.

[2]Οι παρατιθέμενες στην *Πάπισσα Ιωάννα* μελέτες (από τον 17ο αιώνα μ.Χ. και εξής) Ελλήνων και ξένων συγγραφέων για τον ελληνορωμαϊκό πολιτισμό και τη θρησκεία αναφέρονται στη διδακτορική διατριβή όπως παραπέμπει ο συγγραφέας σε αυτές —σπάνια παρατίθενται και στην αυτούσια μορφή τους— συμπληρώνοντας την παρουσίαση του αρχαιογνωστικού υλικού του έργου. Η περαιτέρω έρευνά τους θα υπερέβαινε τα χρονικά όρια του αντικειμένου της διατριβής που είναι η μελέτη του αρχαιογνωστικού υλικού στην *Πάπισσα Ιωάννα* από τον Όμηρο ως το τέλος της ύστερης αρχαιότητας (6ο αιώνα μ.Χ.).

[3]Ως προς την πορεία έρευνας των πηγών ενός έργου ξεκινώντας ο ερευνητής από τον δέκτη, εκείνον τον συγγραφέα ή το έργο που επηρεάζεται από κάποιον άλλο συγγραφέα ή έργο, κατευθυνόμενη προς τον πομπό, εκείνον που αποτελεί την πηγή έμπνευσης βλ. Σιαφλέκη 1983, σ. 317: «Ερευνώντας τις πηγές πηγαίνουμε από το τέρμα προς την αφετηρία ή καλύτερα από τον δέκτη προς τον πομπό. Την αντίθετη κίνηση κάνουμε για την έρευνα των επιδράσεων».

Ως προς τον εντοπισμό, τον συγκριτικό έλεγχο των πηγών και τη μέθοδο ανάλυσής τους βλ. περισσότερα Πασχάλη 2012, σσ. 240-262. Βλ. επίσης Clayton & Rothstein 1991, σ. 155: "Since writers are frequently clones of precursors, literary historians of influence have often focused as much on the agency of the receiver as much on the agency of the originating "source" ".

[4]Το αρχαιογνωστικό υλικό που παρατίθεται στις Σημειώσεις του έργου τοποθετείται στη διδακτορική διατριβή στη θεματική ενότητα όπου ανήκει, προκειμένου να είναι άμεσα προσβάσιμο στον αναγνώστη. Όταν ο συγγραφέας παραθέτει το αρχαιογνωστικό υλικό με τη μορφή υποσημειώσεων, στη διδακτορική διατριβή αυτό τοποθετείται στα ροϊδικά παραθέματα μέσα σε παρένθεση.

αρχαίες πηγές και χρησιμοποιείται ο όρος ***παραπομπή***, με τον οποίο δηλώνεται ότι ο συγγραφέας έχει παραπέμψει σε συγκεκριμένη αρχαία πηγή[5].

Μέσα από την έρευνα των ***αρχαίων πηγών*** εντοπίζονται οι γλωσσικές– υφολογικές παρεμβάσεις του συγγραφέα. Ειδικότερα, ο ίδιος παραπέμπει:

1. άλλοτε στην αρχαία πηγή αυτούσια, με παραπομπή σε συγκεκριμένη αρχαία ελληνική, λατινική ή βιβλική πηγή και αντίστοιχο συγγραφέα, με ελάχιστες παρεμβάσεις, οι οποίες δεν αλλοιώνουν το νόημά της.

Ωστόσο, σε αρκετές περιπτώσεις ο συγγραφέας παραπέμπει μόνο:

α) στο όνομα του αρχαίου συγγραφέα. Στην προκειμένη περίπτωση αναφέρεται στη διδακτορική διατριβή ως αρχαία πηγή το πιο αντιπροσωπευτικό αρχαίο κείμενο του συγκεκριμένου συγγραφέα για το εκάστοτε θέμα που πραγματεύεται ο Εμμ. Ροΐδης.

β) σε συγκεκριμένη αρχαία φράση. Στην περίπτωση αυτή το αρχαίο κείμενο παρατίθεται στη διδακτορική διατριβή, εφόσον έχει εντοπιστεί. Η εύρεση των αρχαίων φράσεων κατέστη σε ορισμένες περιπτώσεις δύσκολη, καθώς ο συγγραφέας άλλοτε παραπέμπει σε διαφορετική πηγή, άλλοτε δεν παραπέμπει σε συγκεκριμένο αρχαίο συγγραφέα και άλλοτε παραπέμπει σε μεταφράσεις των αρχαίων φράσεων.

2. άλλοτε στην αρχαία πηγή αλλά κάνοντας αρκετές παρεμβάσεις —αλλάζοντας για παράδειγμα τη σειρά των λέξεων ή τις πτώσεις των ουσιαστικών ή προσθέτοντας λέξεις από το ίδιο το αρχαίο κείμενο που προηγούνται της αρχαίας φράσης που παραθέτει[6]— με αποτέλεσμα να διαφοροποιείται ως ένα βαθμό το νόημά της, χωρίς όμως τελικά να παραποιείται.

3. άλλοτε στην αρχαία πηγή αλλά υιοθετώντας εκδοτικές παρεμβάσεις ή τυπογραφικά λάθη, επειδή του φαίνονται ενδιαφέροντα. Έτσι, σε ένα χωρίο αντί για τον όρο "nequam" της *Βουλγάτας* ο εκδότης παραθέτει "nunquam", τυπογραφικό παρόραμα που υιοθετεί ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας*, καθώς του φαίνεται αστείο και προσφυές[7].

4. άλλοτε σε αρχαίες ελληνικές, λατινικές και βιβλικές πηγές αλλά είτε προβαίνοντας σε συνδυασμούς, είτε προχωρώντας σε συγκρίσεις μεταξύ τους[8], για να καταλήξει στο νόημα που απορρέει από όλες τις πηγές και του ταιριάζει περισσότερο.

Β)**Γενική Αρχαιογνωσία**: πρόκειται για το σύνολο των αρχαιογνωστικών εκείνων επιδράσεων που έχει δεχτεί ο συγγραφέας, με αποτέλεσμα *Η Πάπισσα Ιωάννα* να λειτουργεί ως υποδοχέας– δέκτης πλούσιας αρχαίας λογοτεχνικής παραγωγής[9]. Οι **αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις** στα ροϊδικά παραθέματα αποτελούν

---

[5]Ως προς την τεθλασμένη διακειμενική σχέση έργων της αρχαιότητας με έργα της νεότερης λογοτεχνίας βλ. περισσότερα Πασχάλη 2012, σσ. 135- 143.

[6]Ως προς τη συγκριτική μελέτη αρχαίων λέξεων και φράσεων με τη διαφοροποιημένη παρουσίασή τους από τους Νεοέλληνες λογοτέχνες βλ. Πασχάλη 2012, σσ. 218-219.

[7]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 290: «Κατά την Βουλγάταν «Super mulierem nEquam bonum est signum». Αλλ' ο στοιχειοθετών την «Πάπισσαν» αντί του nEquam εστοιχειοθέτησε nUnquam, η δε εκ του τυπογραφικού τούτου παροράματος προκύψασα νέα έννοια εφάνη ημίν τοσούτον αστεία και εν ταυτώι προσφυής, ώστε διετηρήσαμεν αυτήν».

[8]Βλ. περισσότερα Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 238, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια, ως προς την παράθεση διαφορετικών αρχαίων πηγών αναφορικά με τη διαφορά ανάμεσα στον άνθρωπο και τα ζώα, Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 186, 182 και 277, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια, ως προς την παρουσίαση διαφορετικών αρχαίων πηγών αναφορικά με το κατά πόσο ανήκουν στο ανθρώπινο γένος οι γυναίκες, Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 226 και 290, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια, ως προς την ανάδειξη των αρχαίων πηγών αναφορικά με τον χαρακτήρα των γυναικών κ.ο.κ.

[9]Ως προς την πορεία έρευνας των επιδράσεων ενός έργου, η οποία ξεκινάει από τον πομπό, εκείνον τον συγγραφέα ή το έργο που επιδρά σε κάποιον άλλο συγγραφέα ή έργο, για να καταλήξει στον δέκτη, εκείνον που δέχεται την επίδραση βλ. Σιαφλέκη 1983, σ. 317. Βλ. επίσης Περυσινάκη 1990, σσ. 95-110 και Bloom 1975, σσ. 25-26, σ. 30, σ. 50, σ. 71, σ. 80.

αναπόσπαστο τμήμα της αρχαιογνωσίας του συγγραφέα, καθώς —μαζί με τις αρχαιογνωστικές πηγές— συμπληρώνουν τόσο την εικονοποιία όσο και τα πορτρέτα των ηρώων του έργου. Τα αρχαία κείμενα, τα οποία επιδρούν στο έργο, ονομάζονται ***αρχαία χωρία*** και χρησιμοποιείται ο όρος ***παράβαλε,*** με τον οποίο δηλώνεται ότι άσκησαν επίδραση στον συγγραφέα και το έργο του, ενώ στον σχολιασμό των ροϊδικών παραθεμάτων χαρακτηρίζονται ως ***αρχαίες επιδράσεις***. Με τη μελέτη των ***αρχαίων επιδράσεων*** που έχει δεχτεί το έργο ανιχνεύεται το εύρος της αρχαιογνωσίας του Εμμ. Ροΐδη.

Μέσα από τη μελέτη των αρχαιογνωστικών πηγών και επιδράσεων–απηχήσεων προκύπτει ότι στην *Πάπισσα Ιωάννα*:

α) εντοπίζονται συνολικά περισσότερες ελληνορωμαϊκές επιδράσεις και λιγότερες ελληνορωμαϊκές πηγές. Οι ελληνορωμαϊκές επιδράσεις χρησιμοποιούνται στο έργο για να πλαισιώσουν την ιστορική αφήγηση και να περιστοιχίσουν το ήθος, τον χαρακτήρα και τον τρόπο ζωής της κεντρικής ηρωίδας[10] και των υπολοίπων ηρώων, ενώ οι ελληνορωμαϊκές πηγές τοποθετούνται σε καίρια σημεία της ιστορικής αφήγησης, προκειμένου να τονιστούν ο τρόπος ζωής, τα έθιμα, οι συνήθειες και οι αντιλήψεις των αρχαίων Ελλήνων και των Ρωμαίων[11].

β) παρατίθενται συνολικά λιγότερες βιβλικές επιδράσεις και περισσότερες βιβλικές πηγές. Οι βιβλικές επιδράσεις εμφανίζονται πιο αραιά στο έργο σε σημεία που για τον συγγραφέα δεν είναι ιδιαίτερα σημαντικά για την εξέλιξη της υπόθεσης[12]. Οι βιβλικές πηγές είναι περισσότερες γιατί συμπυκνώνουν τη χριστιανική διδασκαλία με παραδειγματικό και εμβληματικό τρόπο και παρατίθενται σε καίρια σημεία, όπου ο συγγραφέας επιχειρεί να καυτηριάσει έντονα τη συμπεριφορά των ηρώων του[13]. Με την παράθεση των βιβλικών πηγών αναδεικνύονται τα βιβλικά πρότυπα που τήρησαν τις θεϊκές εντολές[14] σε αντίθεση με την ασεβή συμπεριφορά του μεσαιωνικού ιερατείου[15].

γ) χρησιμοποιούνται συγκριτικά περισσότερες ελληνορωμαϊκές πηγές και επιδράσεις παρά βιβλικές. Αυτό συμβαίνει διότι ο συγγραφέας αναγνωρίζει τις ελληνορωμαϊκές πολιτιστικές και λατρευτικές καταβολές της χριστιανικής θρησκείας και ότι στα θεμέλια του ελληνορωμαϊκού κόσμου οικοδομήθηκε ο Χριστιανισμός. Γι' αυτό ο ίδιος υιοθετεί την άποψη του Σατωβριάνδου ότι «Ο χριστιανισμός ενεδύθη τα κοσμήματα της ηττηθείσης ειδωλολατρείας»[16], ενώ τονίζει ότι «Ο χριστιανισμός κατέπνιξε την ειδωλολατρείαν και εν τούτοις το άκακον τούτο θύμα κατέστησε τον φονέα του γενικόν κληρονόμον, κληροδοτήσαν αυτώι τους ναούς, τας τελετάς, τας θυσίας, τους μάντεις, τους ιερείς και τους ονειροκρίτας»[17].

---

[10]Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο παραλληλισμός της ηρωίδας, Ιωάννας, με τον εκατόγχειρα Βριάρεω ως προς τη λειτουργία και τα καθήκοντα που εκείνη είχε ως Πάπισσα (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 237).

[11]Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η παραπομπή του συγγραφέα στον Πλούταρχο και το έργο του *Ερωτικός*, όπου αναλύεται η σχέση των γυναικών με τον έρωτα (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 149).

[12]Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο παραλληλισμός της φωνής της Αγίας Λιόββας, που απευθύνεται στην ηρωίδα, με την πηγή του Σιλωάμ (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 126-127).

[13]Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν τόσο το ερωτικό ανάγνωσμα της Ιωάννας προς τον Φρουμέντιο, που πρόκειται για μια συρραφή βιβλικών εδαφίων (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 147), όσο και η ερωτική επιστολή του Φρουμέντιου προς την Ιωάννα, που επίσης πρόκειται για συρραφή βιβλικών εδαφίων (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 150-151).

[14]Ο λόγος της *Αγίας Γραφής* έχει καθοδηγητικό– διδακτικό χαρακτήρα. Πρόκειται για μια διδασκαλία που εκφράζεται με συγκεκριμένες εντολές και παρουσιάζεται μέσα από βιβλικές πηγές, προκειμένου να τονιστεί η βαρύτητά τους.

[15]Ειδικότερα της κεντρικής ηρωίδας, Ιωάννας, και των ιερομόναχων εραστών της.

[16]Βλ. Αγγέλου 1978, *Ολίγαι Λέξεις*, σ. 311 (1η υποσημείωση).

[17]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 188.

Τα μέρη της διδακτορικής διατριβής

Ως προς τη δομή, η διδακτορική διατριβή ακολουθεί σε οριζόντιο άξονα τα τέσσερα μέρη του έργου[18], δηλ. την εξέλιξη της υπόθεσης, με παράθεση και επεξεργασία των ροϊδικών παραθεμάτων τα οποία παρουσιάζουν αρχαιογνωστικό ενδιαφέρον[19]. Με τον τρόπο αυτό παρέχεται στον αναγνώστη η δυνατότητα να παρακολουθεί τη διαδοχή των γεγονότων χωρίς να διακόπτεται η σύνδεση μεταξύ τους και συγχρόνως τίθενται οι βάσεις για τη ενδοκειμενική προσέγγιση των τεσσάρων μερών του έργου, τον εντοπισμό και σχολιασμό κοινών στοιχείων σε διαφορετικά μέρη του.

Κάθε ένα από τα τέσσερα μέρη της διδακτορικής διατριβής χωρίζεται σε επιμέρους θεματικές ενότητες που περιλαμβάνουν:

1. τη νοηματική ανάλυση, δηλ. την περιληπτική εξιστόρηση κάθε ενότητας[20], ώστε ο αναγνώστης να ενημερωθεί για τα γεγονότα τα οποία εκτυλίσσονται σε αυτήν εστιάζοντας το ενδιαφέρον του στις ενέργειες της κεντρικής ηρωίδας του έργου, Ιωάννας, και στη δράση των υπολοίπων ηρώων γύρω από αυτήν.
2. την παρουσίαση των ροϊδικών παραθεμάτων της ενότητας τα οποία περιλαμβάνουν αρχαιογνωστικό υλικό και την παράθεση των αρχαίων πηγών και επιδράσεων από επιστημονικές εκδόσεις[21].
3. τον αναλυτικό σχολιασμό του αρχαιογνωστικού υλικού της ενότητας, με εστίαση στις τεχνικές ενσωμάτωσής του στο έργο. Το αρχαιογνωστικό υλικό άλλοτε ενσωματώνεται έντεχνα στην αφήγηση —με τη χρήση της παρήχησης, της παρομοίωσης, της αλληγορίας κ.ο.κ.[22]— και άλλοτε αποτελεί μέρος της παρέκβασης, προκειμένου να εξυπηρετηθούν άλλοι συγγραφικοί στόχοι: ο διάλογος του συγγραφέα με το αναγνωστικό κοινό, ο σχολιασμός των ενεργειών των ηρώων του έργου, η έκφραση γενικότερων συμπερασμάτων ως προς την ανθρώπινη φύση και συμπεριφορά κ.ά. Ταυτόχρονα, επισημαίνονται διεξοδικά οι παρεμβάσεις του συγγραφέα στη γλώσσα και το ύφος των αρχαίων πηγών.

Τέλος, διερευνώνται οι παραλληλισμοί της κεντρικής ηρωίδας και των λοιπών πρωταγωνιστών με αρχαίους ήρωες (από τη μυθολογία και την ιστορία) και βιβλικές προσωπικότητες (από την *Αγία Γραφή*). Έτσι, μελετάται η αποτύπωση του αρχαίου ελληνικού και ρωμαϊκού πολιτισμού, καθώς και του χριστιανικού κόσμου, όπως επιπροβάλλεται στον χαρακτήρα και τις πράξεις των ηρώων του έργου, και συγκεκριμενοποιείται η σκοπιμότητα της παρεμβολής του αρχαιογνωστικού υλικού μέσα στο έργο.

---

[18]Ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* διαιρεί το έργο του, την ιστορική του αφήγηση, σε τέσσερα (4) μέρη, ακολουθώντας τη σειρά διαδοχής των γεγονότων στη ζωή της κεντρικής ηρωίδας.

[19]Ο πρόλογος με τίτλο «Τοις Εντευξομένοις» και η «Εισαγωγή» της *Πάπισσας Ιωάννας* δεν εντάσσονται στο αντικείμενο έρευνας της διδακτορικής διατριβής, η οποία επικεντρώνεται στα τέσσερα μέρη της *Πάπισσας Ιωάννας*, όπου περιγράφεται ο βίος της Ιωάννας, από την γέννηση ως τον θάνατό της. Ειδικότερα, η διδακτορική διατριβή αναλύει τις αρχαίες πηγές και επιδράσεις (από τον Όμηρο ως το τέλος της ύστερης αρχαιότητας —6ο αιώνα μ.Χ.) και τον τρόπο ενσωμάτωσής τους στην περιγραφή του βίου της κεντρικής ηρωίδας.

Η μελέτη του προλόγου με τίτλο «Τοις Εντευξομένοις» και η «Εισαγωγή» της *Πάπισσας Ιωάννας* θα αποτελούσε το αντικείμενο μιας άλλης έρευνας με θέμα τον τρόπο ανακάλυψης του βίου της Πάπισσας Ιωάννας από τον συγγραφέα και την ανάλυση των μεσαιωνικών πηγών που εκείνος χρησιμοποίησε για την περιγραφή του βίου της.

[20]Η νοηματική ανάλυση κάθε θεματικής ενότητας αποτελεί ένα συμπίλημα των ίδιων των λεγομένων του συγγραφέα του έργου.

[21]Βλ. περισσότερα στη διδακτορική διατριβή στις Εκδόσεις.

[22] Πρόκειται για σχήματα λόγου, τα οποία εντοπίζονται στην *Πάπισσα Ιωάννα*.

Ο ειδολογικός χαρακτήρας της *Πάπισσας Ιωάννας*

Ως προς τον ειδολογικό χαρακτήρα της *Πάπισσας Ιωάννας* έχουν διατυπωθεί διάφορες εκδοχές:

1. είναι μια «Μεσαιωνική μελέτη», όπως ο ίδιος ο συγγραφέας χαρακτηρίζει το έργο του, καθώς μελετά την χρονική περίοδο του Μεσαίωνα και ειδικότερα το μεσαιωνικό εκκλησιαστικό ιερατείο, χρησιμοποιώντας ιστορικές πηγές για την εποχή εκείνη (π.χ. τον Μουρατόρη, τον Χαλκοκονδύλη, τον Βαρόνιο κ.ά.[23]).
2. πρόκειται για μια «βιογραφία» της ηρωίδας από τα νιάτα ως την ωριμότητά της, για την αποτύπωση μιας αληθινής ιστορίας[24] ενός προσώπου που έζησε τον 9ο αιώνα μ.Χ., μιας μοναχής που αργότερα κατάφερε να αναρριχηθεί στα ανώτατα εκκλησιαστικά αξιώματα.
3. θεωρείται «διηγηματική εγκυκλοπαίδεια» με την έννοια ότι ο συγγραφέας προσεγγίζει την ιστορική του ύλη και γενικότερα την ιστορία ως αισθητικό θέαμα, η αναπαράσταση του οποίου αποσκοπεί στο να υποδείξει τη μυθολογική «ποιότητα» του κληρονομημένου παρελθόντος και της συλλογικής μνήμης[25].
4. αποτελεί ιστορικό μυθιστόρημα[26], μια αφήγηση για τη ζωή και το έργο ενός προσώπου, όπου συνδυάζονται μυθικά και ιστορικά δεδομένα. Πρόκειται για ένα αμάλγαμα πραγματικότητας και μυθοπλασίας[27] με τη χρήση ποιητικών– φανταστικών στοιχείων για την απεικόνιση του κάλλους, της τρυφερότητας, της νεότητας και της ανωριμότητας της ηρωίδας, και των ιστορικών– πραγματικών στοιχείων για την αποτύπωση της προσωπικότητας και του βίου της μοναχής εκείνης που τελικά θα αποκτήσει το παπικό αξίωμα.

   Α) Το ιστορικό μυθιστόρημα *Πάπισσα Ιωάννα* και η διάκριση μεταξύ ποίησης– ιστορίας: Ο χαρακτηρισμός του έργου ως ιστορικού μυθιστορήματος συνάδει με την διάκριση μεταξύ ποίησης– ιστορίας[28] από τον ίδιο τον συγγραφέα, ο οποίος «ομολογεί» ότι στο «μεσαιωνικό» υλικό[29] του που αφορά στον βίο της Ιωάννας έχει χρησιμοποιήσει τόσο ποιητικά–φανταστικά στοιχεία, όταν περιγράφει τα

[23]Βλ. περισσότερα στην Εισαγωγή της *Πάπισσας Ιωάννας*.

[24]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 146: «Άλλως δε γράφων αληθή ιστορίαν δεν δύναμαι να μιμηθώ τους ποιητάς ή συγγραφείς εκείνους, οίτινες σωρεύοντες παλμούς, δάκρυα, ερυθήματα και άλλα πλατωνικά εφόδια…Αφίνων λοιπόν αμφότερα ταύτα…θέλω παριστάι αείποτε την αλήθειαν γυμνήν και ακτένιστον…».

[25]Βλ. Μαστροδημήτρη 2004, σ. 594.

[26]Βλ. Αποστολή 2003, σ. 24: «Αρκετοί μελετητές ως σήμερα έχουν θεωρήσει την *Πάπισσα Ιωάννα* ιστορικό μυθιστόρημα…». Επίσης βλ. επίσης Paschalis 2005: "*Pope Joan* is historical by virtue of the programmatic engagement of the author with the methods of historiography and the systematic documentation of the narrative".

[27]Βλ. Παπαθεοδώρου 2004, σ. 617: «…ο λόγος του Ροΐδη τοποθετείται…ανάμεσα στην ιστορία και στη μυθοπλασία…».

[28]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 146, όπου γίνεται λόγος για την αντίθεση ανάμεσα στους ποιητές και τους ιστορικούς. Ειδικότερα, σε άλλο σημείο του έργου, οι ποιητές και οι μυθογράφοι απεικονίζονται να επιπροβάλουν φανταστικά στοιχεία στους ήρωές τους εξαπατώντας το κοινό και η ποίηση περιγράφεται να περιλαμβάνει «…τα χρυσόπτερα πλάσματα της φαντασίας, άτινα… εις μόνον το ημίφως ευχαριστιούνται». Αντίθετα οι ιστορικοί παρουσιάζονται ως εκπρόσωποι της αλήθειας και περιγράφονται να κρατούν την φλεγόμενη και φεγγοβόλο δάδα της κριτικής, απομακρύνοντας οτιδήποτε πλασματικό και ψευδές (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 215). Βλ. επίσης Μαυρέλο 2008, σσ. 145-146, όπου λέγεται αναφορικά με την λογοτεχνία ότι «…έχει την ικανότητα να πείθει και να εξαπατά, να εξουσιάζει, και σε τελική ανάλυση, να διαμορφώνει το κοινό, παρότι είναι απλώς αληθοφανής…Ο λόγος της μυθοπλασίας…έχει τη δυνατότητα να εξαπατήσει…».

[29]Πρόκειται για το υλικό που χρησιμοποιεί ο συγγραφέας για τη ζωή και το έργο της μοναχής, και μετέπειτα Πάπισσας, Ιωάννας. Από το «μεσαιωνικό» αυτό υλικό παρατίθενται αρκετές πηγές στην Εισαγωγή του έργου, οι οποίες αφορούν στην ιστορία και τον βίο της Πάπισσας Ιωάννας. Μάλιστα στο έργο αναφέρεται ότι πηγή για τη ζωή της Πάπισσας Ιωάννας αποτελούν τα έργα των χρονογράφων (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 215).

παιδικά και νεανικά χρόνια της ηρωίδας[30], όσο και ιστορικά στοιχεία, προκειμένου να περιγράψει τα χρόνια της ωριμότητάς της[31]. Η διαφαινόμενη «διαμάχη» μεταξύ ποίησης και ιστοριογραφίας βαίνει αυξανόμενη υπέρ της δεύτερης κατ' αναλογίαν της ανέλιξης της ηρωίδας στα εκκλησιαστικά αξιώματα. Ο Εμμ. Ροΐδης υιοθετεί κάθε φορά τα στοιχεία εκείνα που εξυπηρετούν την σατιρική του πρόθεση.

Β) Το ιστορικό μυθιστόρημα *Πάπισσα Ιωάννα* και η μέθοδος επεξεργασίας του «μεσαιωνικού» υλικού με βάση την αρχαιογνωσία: Ο συγγραφέας στην αρχή του Α΄ Μέρους του έργου αναφέρεται στη μέθοδο επεξεργασίας του «μεσαιωνικού» υλικού του. Εκεί παρουσιάζεται η διάκριση ανάμεσα: α) στους αρχαίους επικούς ποιητές– μυθιστοριογράφους, και β) τους αρχαίους ιστοριογράφους[32] ως προς τη μέθοδο επεξεργασίας του υλικού τους: οι πρώτοι ξεκινούν την αφήγησή τους από τη μέση και οι δεύτεροι από την αρχή[33].

Η χρήση της αρχαιογνωσίας από τον συγγραφέα στοχεύει στην παρουσίαση των διαφορετικών μεθόδων και στην πρόκριση της καταλληλότερης μεθόδου για την επεξεργασία του «μεσαιωνικού» υλικού του. Πρότυπό του αποτελούν οι ιστοριογράφοι, λέγοντας ότι θα ξεκινήσει την εξιστόρησή του από την αρχή. Η ποίηση ξεκινά την αφήγηση in medias res και εκπροσωπεί το φανταστικό και το πλασματικό[34], ενώ στην αντίπερα όχθη τοποθετείται η ιστοριογραφία ως προς τον τρόπο ταξινόμησης του υλικού και ως προς την πραγματικότητα και την αλήθεια που αντιπροσωπεύει.

5. πρόκειται για βιογραφία ή αυτοβιογραφία με πικαρικό ένδυμα[35], που αποκαλύπτει τη δομή και λειτουργία του *επιφαινόμενου* στη θρησκεία και την κοινωνία. Η κεντρική ηρωίδα, ταπεινής καταγωγής, καυτηριάζεται για την επιφανειακή της ηθική και θεοσέβεια[36], μεταμφιέζεται σε άνδρα μοναχό (υπόκριση) —η μεταμφίεση της ηρωίδας σε εκκλησιαστικό λειτουργό αποτελεί χαρακτηριστικό μοτίβο του picaresque— αποκρύπτοντας τη γυναικεία της ταυτότητα (απόκρυψη) με σκοπό να ξεγελάσει, να εξαπατήσει προς ίδιον όφελος, δηλ. να αναρριχηθεί

[30]Στα Τρία πρώτα Μέρη του έργου, όπου η ηρωίδα είναι νέα, ανεύθυνη και ανώριμη, τα ποιητικά– φανταστικά στοιχεία κατέχουν κυρίαρχο ρόλο στην απεικόνισή της. Ο συγγραφέας χρησιμοποιεί τα ποιητικά– φανταστικά στοιχεία, διότι θεωρεί ότι ταιριάζει κάτι τέτοιο στον εύθυμο, ανέμελο και ανώριμο χαρακτήρα της.

[31]Στο Τέταρτο Μέρος του έργου, όπου η ίδια βρίσκεται στην ώριμη ηλικία κατά την οποία πρόκειται να γίνει Πάπισσα (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 215: «…άμα ο ήρως ανδρωθήι, άμα εις καρπόν μεταβληθηί το άνθος…», όπου ο ήρωας που ωριμάζει παραλληλίζεται με το άνθος που μετατρέπεται σε καρπό), τα ιστορικά δεδομένα καταλαμβάνουν πρωταρχική θέση στην περιγραφή της και η ηρωίδα μένει «ακλόνητος», χωρίς να έχει να φοβηθεί τίποτα από το φως της ιστορίας (βλ. παραπάνω υποσημείωση τη φράση: «Η Ιωάννα έμεινεν ακλόνητος εις την υψηλήν αυτής θέσιν, ουδόλως υπό του φωτός πτοηθείσα»).

[32]Σημειώνεται ότι ο συγγραφέας δεν αναφέρεται άμεσα στους ιστοριογράφους, ωστόσο αυτό προκύπτει τόσο από τα συμφραζόμενα όσο και από ολόκληρη τη μελέτη του έργου του.

[33]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 114.

[34]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 146: «…δεν δύναμαι να μιμηθώ τους ποιητάς ή συγγραφείς εκείνους, οίτινες σωρεύοντες παλμούς, δάκρυα, ερυθήματα και άλλα πλατωνικά εφόδια…».

[35]Βλ. Αποστολή 2003, σ. 258: «Αν ο πικαρικός μύθος αφορά τη βιογραφία ή αυτοβιογραφία ενός νεαρού ατόμου, συνήθως ταπεινής καταγωγής και αμφιβόλου ηθικής, που μένει μόνο στη ζωή και αγωνίζεται να επιβιώσει και να ανελιχθεί σε κατεξοχήν διεφθαρμένα και εχθρικά περιβάλλοντα, με βασικά όπλα του την πονηριά και την προσαρμοστικότητα, τότε η *Πάπισσα Ιωάννα* ακολουθεί τον πικαρικό μύθο στα βασικότερα σημεία του».

[36]Βλ. Grass 1959, σ. 192: "Three views regarding morality in the picaresque novel are possible: (1) that the moral element is superficial, (2) that the moral element is bacic, and (3) that the moral question is irrelevant. All three views have been expressed".

στα ανώτατα εκκλησιαστικά αξιώματα[37]. Προκειμένου να επιτύχει το σκοπό της μεταχειρίζεται ως βασικά όπλα την πονηριά, την προσαρμοστικότητα στις εκάστοτε συνθήκες, μέχρι και τη μαύρη μαγεία.

6. αποτελεί ένα σατιρικό αντικληρικό αφήγημα με αντιρομαντικές προθέσεις, που απλώνεται τόσο στις ιστορικές περιπέτειες της Δυτικής Εκκλησίας όσο και της Ανατολικής, γκρεμίζοντας έναν κόσμο που για το ρομαντισμό υπήρξε αντικείμενο έξαρσης[38]. Στο πλαίσιο αυτό η *Πάπισσα Ιωάννα* θεωρείται ως παρωδία του ρομαντικού μυθιστορήματος με τον συγγραφέα να σηματοδοτεί —μολονότι παραπέμπει στον Μπάυρον— το τέλος του ρομαντισμού, ως σχολής, ως τεχνοτροπίας και ως λογοτεχνικής έκφρασης στην Ελλάδα[39]. Ταυτόχρονα, η *Πάπισσα Ιωάννα* αναιρεί την ρομαντική αντίληψη για τον Χριστιανισμό[40] —δηλ. τον ευσεβισμό και την πίστη στις δεισιδαιμονίες[41] κατά την αντίληψη του συγγραφέα— και αποπειράται να εγκαθιδρύσει την άποψη του διαφωτισμού για τον Χριστιανισμό[42] που στηρίζεται στην αντικειμενική ερμηνεία των βιβλικών κειμένων.
7. είναι ένα καθαρά σατιρικό έργο, καθώς για την Ελλάδα της εποχής του Ροΐδη «… η σάτιρά του είναι ζωντανή διακωμώδηση της σύγχρονης εποχής του…»[43], ενώ ο ίδιος «φαίνεται ότι είναι εξαρχής πεπεισμένος για την αισθητική αξία της σάτιρας και του σατιρικού του ύφους»[44].

Οι απόψεις αυτές ως προς τον χαρακτήρα του έργου δεν αλληλοαναιρούνται αλλά αλληλοσυμπληρώνονται, καθώς η *Πάπισσα Ιωάννα* αποτελεί ουσιαστικά ένα επιτυχημένο αμάλγαμα βιογραφικών, ιστορικών, πλασματικών, πικαρικών και σατιρικών στοιχείων.

---

[37]Βλ. Αποστολή 2003, σ. 259: «Η μεταμφίεση σε κληρικό, μοναχό ή περιπλανώμενο ιερέα αποτελεί χαρακτηριστικό μοτίβο του picaresque. Ο κεντρικός ή κάποιος δευτερεύων ήρωας συχνά μεταμφιέζεται σε εκκλησιαστικό λειτουργό, με σκοπό να ξεγελάσει τους αφελείς πιστούς και να τους αποσπάσει χρήματα ή άλλα οφέλη… η Ιωάννα ντύνεται μοναχός… **πρόκειται για μια ειδική μορφή μεταμφίεσης, που ισοδυναμεί με απόκρυψη της γυναικείας ταυτότητας μέσω του ανδρικού ενδύματος, και ανάληψη του ανδρικού ρόλου στην κοινωνία**». Επίσης βλ. Bremond 1991, σ. 144: «Εξαπατώ σημαίνει συγχρόνως, αποκρύπτω «το είναι», υποκρίνομαι το «μη είναι» και υποκαθιστώ το «είναι» με το «μη είναι», δημιουργώντας ένα επιφαινόμενο το οποίο ο εξαπατώμενος θεωρεί ως πραγματικό «είναι». **Μπορούμε, λοιπόν, να διακρίνουμε σε κάθε εξαπάτηση τον συνδυασμό δύο διαδικασιών: μια απόκρυψη (dissimulation) και μια υπόκριση (simulation)**».

[38]Βλ. Ροΐδου (χ.χ.), σ. 10. Βλ. επίσης Παπαθεοδώρου 2004, σ. 607: «Το κείμενο του Ροΐδη διαβάζεται από τον Δημαρά σαν μια διαμαρτυρία στις ρομαντικές υπερβολές του καιρού του, σαν ένα «αντιρομαντικό φανέρωμα» που εμφορείται από το πνεύμα του ορθολογισμού, της επιστημονικής σαφήνειας, της οξείας κριτικής».

[39]Βλ. Μαστροδημήτρη 2004, σ. 593.

[40]Βλ. Παπαθεοδώρου 2004, σ. 607: «…η *Πάπισσα* του Δημαρά αντλεί την αίγλη της από το φανταχτερό της ύφος και από την αναιρετική της σημασία: από την αναίρεση «ακέριου του ρομαντικού ψυχικού κόσμου και των στενών του δεσμών με τη χριστιανική πίστη» ». Επίσης βλ. Παπαθεοδώρου 2004, σ. 621: «Η επιλογή…της *μεσαιωνικής μελέτης*...θα πρέπει να αναζητηθεί…στην ολομέτωπη σύγκρουση με το εκκλησιαστικό κατεστημένο των ρομαντικών χρόνων και τη «μεσαιωνική θεολογία» του».

[41]Βλ. Σμυρναίο 2004, σ. 654: «Είναι βεβαίως γνωστή η σφοδρή αντιπάθεια των προτεσταντών για τα ιδιάζοντα γνωρίσματα της Ορθόδοξης Εκκλησίας, τα οποία χαρακτήριζαν συλλήβδην ως δεισιδαιμονία».

[42]Βλ. Παπαθεοδώρου 2004, σ. 606: «Για τον Δημαρά, η «γυμνοτράχηλος» Ιωάννα του Ροΐδη είναι ένα ακόμη θύμα… της χαμένης μάχης του Διαφωτισμού».

[43]Βλ. Ροΐδου (χ.χ.), σ. 11.

[44]Βλ. Γεωργαντά 1988, σ. 233.

Η τριπλή λειτουργία της σάτιρας στην *Πάπισσα Ιωάννα*

Σύμφωνα με τη θεωρία του Niall Rudd ο στόχος της ρωμαϊκής σάτιρας είναι τριπλός: 1) να ασκήσει πολεμική κριτική, 2) να ψυχαγωγήσει και 3) να διδάξει[45]. Η τριμερής αυτή λειτουργία της ρωμαϊκής σάτιρας ερευνάται από τους μελετητές στον Οράτιο, τον Πέρσιο, τον Ιουβενάλη κ.ά.[46], αλλά μπορεί να εφαρμοστεί, κατά περίπτωση, και στη νεότερη λογοτεχνία που έχει σατιρικό χαρακτήρα[47].

Στην περίπτωση της *Πάπισσας Ιωάννας* η σάτιρα έχει επίσης τριπλή λειτουργία, καθώς:

1) καυτηριάζει τα «κακώς κείμενα» του μεσαιωνικού ιερατείου, τόσο τον τρυφηλό βίο όσο και τις απρεπείς πράξεις του, αλλά και την τάση μέρους του αναγνωστικού κοινού να ελκύεται από ηδονιστικά και φανταστικά στοιχεία. Ως προς αυτή τη λειτουργία της σάτιρας γίνεται διεξοδικά λόγος στην Εισαγωγή[48] και στον Επίλογο[49] της διδακτορικής διατριβής.

2) ψυχαγωγεί το αναγνωστικό κοινό, καθώς το τέρπει και το ευχαριστεί με τη χρήση φανταστικών στοιχείων κατά την περιγραφή της ζωής της ηρωίδας στα νεανικά της χρόνια. Ως προς αυτή τη λειτουργία της σάτιρας στο έργο γίνεται αναλυτική μνεία στην Εισαγωγή[50] της διδακτορικής διατριβής.

Στο σημείο αυτό παρατηρείται το εξής αξιοσημείωτο φαινόμενο: ο συγγραφέας χρησιμοποιεί τα φανταστικά στοιχεία όταν περιγράφει τη ζωή της κεντρικής ηρωίδας στα Τρία πρώτα Μέρη του έργου, τέρποντας το αναγνωστικό κοινό, ενώ όταν φτάνει στο Τέταρτο και τελευταίο Μέρος του έργου, στο οποίο κορυφώνεται η αγωνία του αναγνωστικού κοινού, ο ίδιος τονίζει τη χρήση των ιστορικών δεδομένων στην αφήγησή του, ενώ ειρωνεύεται το κοινό για την τάση του να ελκύεται από τα φανταστικά στοιχεία της αφήγησής του[51]. Έτσι ο συγγραφέας αξιοποιεί αρχικά τα φανταστικά στοιχεία στην αφήγησή του για να ψυχαγωγήσει και να τέρψει το κοινό του, ενώ αργότερα καυτηριάζει την προτίμηση αυτή του αναγνωστικού κοινού.

3) συμβάλλει στην καλλιέργεια του αναγνωστικού κοινού[52], στο οποίο αρκετές φορές απευθύνεται παρεκβατικά ο συγγραφέας.

---

[45]Βλ. Sherman 2009: "In his *Themes in Roman Satire*, Niall Rudd…argues that roman satirists may be thought of as functioning within a triangle of which the apices are (a) attack, (b) entertainment, and (c) preaching…Rudd continues to develop this idea that true satire must simultaneously attack, entertain, and preach, though preaching is the least important of the three apexes and there are some satires that lack a didactic purpose".

[46]Βλ. περισσότερα στον Highet 1962, σσ. 24-66.

[47]Ο συγγραφέας έχει υπ' όψιν του τους λατίνους συγγραφείς Πέρσιο, Πετρώνιο και Ιουβενάλη, οι οποίοι —κατά τα λεγόμενα του ίδιου— ακολούθησαν τα ίχνη του Αριστοφάνη και του Μαρτιάλη (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα και Ηθική*, σ. 331).

[48]Βλ. στην Εισαγωγή της διδακτορικής διατριβής (στη σατιρική λειτουργία της αρχαιογνωσίας).

[49]Βλ. στον Επίλογο της διδακτορικής διατριβής (στο σατιρικό ρόλο της βιβλικής και της μυθικής αρχαιογνωσίας στην *Πάπισσα Ιωάννα*).

[50]Η τάση του συγγραφέα να χρησιμοποιεί φανταστικά στοιχεία για την περιγραφή του βίου της ηρωίδας στα νεανικά της χρόνια αναλύεται στην Εισαγωγή της διδακτορικής διατριβής (στη σατιρική λειτουργία της αρχαιογνωσίας).

[51]Βλ. περισσότερα Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 215. Επίσης βλ. στην Εισαγωγή της διδακτορικής διατριβής (στη σατιρική λειτουργία της αρχαιογνωσίας).

[52]Βλ. επίσης στην Εισαγωγή της διδακτορικής διατριβής (στη σατιρική λειτουργία της αρχαιογνωσίας). Ως προς την τέρψη και τη διδαχή του αναγνωστικού κοινού βλ. Παπαθεοδώρου 2004, σσ. 615-616: «Στον 19ο αιώνα, η ιδιότητα του «συγγραφέα» περνάει υποχρωτικά μέσα από την ιδιότητα του «λογίου», με αποτέλεσμα, ακόμα και όταν ο τελευταίος φτάνει, εμπρόθετα ή συμπτωματικά, στη λογοτεχνική δημιουργία, να διεκδικεί μια μορφολογική, υφολογική και θεματολογική ελευθερία, που να ανταποκρίνεται πλήρως στο αισθητικό και γνωστικό πρότυπο της εποχής. Στην τέρψη, δηλαδή, και

Ως προς την τρίτη λειτουργία της σάτιρας στο έργο ο συγγραφέας αναφέρει ότι «…ουδέ εις τον σωρόν των «εις χρήσιν της νεολαίας και του κλήρου διδακτικών βιβλίων» δύναται, νομίζω, να περιληφθή η «Ιωάννα» »[53]. Η φράση του συγγραφέα «…**εις τον σωρόν** των «εις χρήσιν… διδακτικών βιβλίων»…» έχει υποτιμητική σημασία ως προς την ποιότητα της παρεχόμενης γνώσης αλλά και του τρόπου με τον οποίο εκείνη παρουσιάζεται στο αναγνωστικό κοινό. Ο συγγραφέας, αποστρεφόμενος τον στείρο διδακτισμό, την κατήχηση και την χειραγώγηση[54], «προτείνει» έναν διαφορετικό τρόπο «διδασκαλίας» μέσω της σάτιρας.

Η καλλιέργεια του αναγνωστικού κοινού στην *Πάπισσα Ιωάννα* στηρίζεται σε δύο βασικές παραμέτρους της σάτιρας: α) τη γνώση[55] και β) την κριτική. Πρόκειται για μια ανώτερη μορφή «διδασκαλίας», καθώς είναι εκείνη που παρέχει στον άνθρωπο τα πνευματικά εφόδια, δίνοντάς του συγχρόνως την δυνατότητα να ασκήσει ελεύθερα κριτική. Κατά συνέπεια ο αναγνώστης οφείλει, σύμφωνα με τον συγγραφέα, εκτός από την βασική ενστικτώδη διάκριση καλού–κακού, να έχει και συνειδητή γνώση του καλού και του κακού, για να μπορεί να κρίνει συνειδητά και υπεύθυνα.

Στο πλαίσιο αυτό ο συγγραφέας στηλιτεύει την άγνοια των εκπροσώπων του μεσαιωνικού ιερατείου, εκείνων που αποπειρώνται να διδάξουν το κοινό, αν και οι ίδιοι διακρίνονται για την άγνοια και την αμάθειά τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η άγνοια της αλληγορικής σημασίας του *Άσματος των Ασμάτων* από τον μοναχό Φρουμέντιο[56]. Ταυτόχρονα, σε άλλα σημεία του έργου ο συγγραφέας επισημαίνει και κατακρίνει την αμάθεια των ιερέων[57], οι οποίοι επικαλούνται τη γνώση των θείων γραφών και φαινομενικά την διδάσκουν, χωρίς ωστόσο να την κατέχουν.

α) **Η συνειδητή γνώση του καλού και του κακού ως πρώτη παράμετρος της σάτιρας με στόχο την καλλιέργεια του αναγνωστικού κοινού**: Προκειμένου το αναγνωστικό κοινό να λάβει την παιδεία και την καλλιέργεια που του αρμόζει, θεωρείται —από τον συγγραφέα— αναγκαίο να έχει ο αναγνώστης συνειδητή γνώση του καλού και του κακού. Για τον σκοπό αυτόν ο συγγραφέας προβάλλει μέσω της

στη διδαχή του αναγνωστικού κοινού. Μέσα σε αυτές τις συνθήκες ανάπτυξης της λόγιας εγγραμματοσύνης αναδύεται …και η υβριδική γραφή του Ροΐδη».

[53]Βλ. Αγγέλου 1978, *Ολίγαι Λέξεις*, σ. 303.

[54]Ως προς την τάση του αφηγητή να συνδιαλέγεται με το αναγνωστικό κοινό, χωρίς να έχει την πρόθεση να επιβληθεί σε αυτό βλ. περισσότερα Τζιόβα 1987, σσ. 259-282.

[55] Βλ. επίσης Αγγέλου 1979, Εμμανουήλ Ροΐδης, σσ. 139: «…η σάτιρα θέλει οικειότητα, προϋποθέτει γνώση προσώπων και πραγμάτων, και τα δύο εφικτά και καλλιεργήσιμα για την εποχή που μας αφορά».

[56]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 147: «Ταύτα ήκουεν ο Φρουμέντιος και **μη γνωρίζων** ότι τα μήλα, οι μαστοί και τα φιλήματα εκείνα ήσαν προφητικαί αλληγορίαι εικονίζουσαι την μέλλουσαν του Σωτήρος προς την Εκκλησίαν αυτού αγάπην, ησθάνετο τας σάρκας και τας τρίχας του φρίσσουσας υπό της επιθυμίας…».

[57]Βλ. στην Εισαγωγή της *Πάπισσας Ιωάννας* (Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 85): « «Τωι 846 οι ιερείς είχον καταντήσει τοσούτωι αμαθείς, ώστε εβάπτιζον τα βρέφη in nomine Patria, Filia et Spirita Sancta, ήτοι «εις το όνομα της Πατρίδος, της Θυγατρός και της Αγίας Πνοής», αντί του Πατρός, του Υιού και του Αγίου Πνεύματος· του δε κακού προοδεύοντος καθ' εκάστην εκρίθη αναγκαίον να κυρωθή νόμος, καθ' ον οι ιερείς υπεχρεούντο να αποδείξωσιν ότι εννοούσι το Πάτερ ημών» ». Επίσης βλ. Αγγέλου 1978, *Ολίγαι Λέξεις*, σ. 314: «Υμείς, «το φως του κόσμου», εβασίσθητε επί του σκότους της αμαθείας, ίνα εκδικηθήτε διαβάλλοντες ως εχθρόν της θρησκείας τον μόνας τας καταχρήσεις των ιερέων αποστραφέντα, τα δε ευαγγελικά παραγγέλματα του Σωτήρος ημών μετά …ευλαβείας ακολουθούντα …» και Αγγέλου 1978, *Ολίγαι Λέξεις*, σ. 299: «…υμείς δεν ηυτυχήσατε να μάθετε γράμματα, ευρισκόμενοι εις τοιαύτην άγνοιαν των δογμάτων της θρησκείας, ώστε ηναγκάσθητε να καταφύγετε εις λαϊκούς, ίνα αποφασίσωσιν αν περιέχηι τι κατ' αυτών η «Ιωάννα»…».

σάτιρας διπολικά σχήματα πάνω στη βασική διάκριση καλού– κακού. Έτσι εκφράζεται η αντίθεση μεταξύ αρνητικών και θετικών δυνάμεων που συγκρούονται στο έργο.

Ειδικότερα, οι συμπεριφορές των ηρώων του έργου ανάγονται σε έννοιες και ιδέες, όπως η αλήθεια, η ηθική, η πίστη, η δικαιοσύνη, η ευσέβεια κ.ά., οι οποίες καταπατώνται από αυτούς, ενώ πραγματώνονται από τα βιβλικά πρότυπα. Με τη σάτιρα παρουσιάζονται ευρύτερα ιδεολογικά διπολικά σχήματα που στηρίζονται στην ουσιώδη διάκριση καλού– κακού και άπτονται της ηθικής και του ιδεαλισμού. Στο πλαίσιο αυτό ο συγγραφέας, έχοντας επικρίνει και στηλιτεύσει την κατάχρηση εξουσίας εκ μέρους του μεσαιωνικού ιερατείου και την καπήλευση της θείας αλήθειας με στόχο την νομιμοποίηση των πράξεών του, προβαίνει στην αντιπαραβολή της αυθεντικής προς την καπηλευμένη θεία αλήθεια[58].

β) **Η κριτική ως δεύτερη παράμετρος της σάτιρας με στόχο την καλλιέργεια του αναγνωστικού κοινού**: Μέσα από την αντιπαραβολή του καλού και του κακού δημιουργούνται στο αναγνωστικό κοινό ηθικά διλήμματα[59]. Έτσι, η σάτιρα ωθεί τον αναγνώστη στο **να προβληματιστεί και να ασκήσει τόσο κοινωνική κριτική όσο και αυτοκριτική**[60].

Καθώς μάλιστα ο συγγραφέας εξειδικεύει το κοινό του, λέγοντας ότι η *Πάπισσα Ιωάννα* απευθύνεται στην «νεολαία» και τον «κλήρο»[61], καθίσταται σαφές ότι μέσω της σάτιρας, και ειδικότερα με τα διπολικά σχήματα και τα διλήμματα που προκύπτουν από αυτά, αποπειράται να δημιουργήσει ερεθίσματα τόσο στη νεολαία όσο και στους ιερείς:

1. πρέπει να πάρει θέση και να τοποθετηθεί ή να μείνει αμέτοχο απέναντι στα ηθικά διλήμματα; Η απάντηση βρίσκεται στο πόσο συνειδητοποιημένος είναι ο αναγνώστης.
2. αν επιλέξει να τοποθετηθεί απέναντι στα ηθικά διλήμματα, να επιλέξει τον δρόμο της (ιστορικής) γνώσης ή της αμάθειας και της άγνοιας;
3. να εμβαθύνει στη γνώση των δεδομένων της ιστορίας ή να αρκεστεί μόνο στην ευχαρίστηση που του προσφέρουν τα φανταστικά–ελκυστικά στοιχεία της ποίησης; [62]

Στο Τέταρτο Μέρος του έργου δοκιμάζονται από τον συγγραφέα τα όρια της περιέργειας του αναγνωστικού κοινού για το τέλος του έργου. Έτσι προκύπτει το δίλημμα αν το κοινό θα συνεχίσει με την ανάγνωση του Τετάρτου Μέρους του έργου, που είναι εμπλουτισμένο με ιστορικά δεδομένα και έχει ελάχιστα φανταστικά στοιχεία που προκαλούν αισθητική απόλαυση, ή θα αδιαφορήσει για αυτό.

4. να ακολουθήσει τον δρόμο της διερεύνησης της αλήθειας[63] που εκφράζουν τα κείμενα, με την οποία αφυπνίζεται και καλλιεργείται ο αναγνώστης ως πνευματικός άνθρωπος, ή να ακολουθήσει τον δρόμο της επιφανειακής πρόσληψης των κειμένων, η οποία τον σαγηνεύει και τον ευχαριστεί;
5. να ενστερνιστεί την αυθεντική ή την καπηλευμένη θεία αλήθεια;

Με τον τρόπο αυτό ο συγγραφέας παρέχει όλες τις «προκείμενες» και αφήνει ελεύθερο τον αναγνώστη να κρίνει, χωρίς να έχει την πρόθεση να τον δεσμεύσει ή να τον χειραγωγήσει, αλλά να τον αφυπνίσει και να τον ενεργοποιήσει[64]. Ο συγγραφέας

[58]Βλ. περισσότερα στον Επίλογο της διδακτορικής διατριβής.
[59]Βλ. Kohlberg & Turiel 1971 ως προς την ηθική διαπαιδαγώγηση και τα ηθικά διλήμματα.
[60]Βλ. περισσότερα παρακάτω.
[61]Βλ. παραπάνω.
[62]Βλ. επίσης στην Εισαγωγή της διδακτορικής διατριβής (στη σατιρική λειτουργία της αρχαιογνωσίας).
[63]Βλ. Weisgerber 1973, σ. 157: "…the message …of irony is to urge a search after an unknown truth;".
[64]Βλ. Σμυρναίο 2004, σ. 660: «Αυτός ο διάκοσμος των παγανιστικών τελετουργιών, που επισωρεύτηκε από τους αιώνες και τη δράση του ιερατείου για την εκμετάλλευση των πιστών, επιτελούσε μια

αφήνει ελεύθερο το αναγνωστικό κοινό να ασκήσει κοινωνική κριτική ως προς τα όσα συμβαίνουν στους κόλπους της Δυτικής Εκκλησίας, ωστόσο δεν μένει άπραγος και ο ίδιος: αποπειράται **να** το **πείσει**[65] ως προς τα «κακώς κείμενα» του μεσαιωνικού ιερατείου με νόμιμο και θεμιτό τρόπο, δηλαδή **διά της πειθούς και της χρήσης επιχειρημάτων**[66].

Ο συγγραφέας, έχοντας ως πρότυπο διδασκαλίας τον Χριστό, που δίδασκε την θεία αλήθεια[67], και τους Αποστόλους, που δίδασκαν τον θείο λόγο διά της πειθούς[68], αποπειράται να πείσει τον αναγνώστη ως προς την καπήλευση της θείας αλήθειας από το μεσαιωνικό ιερατείο με την αποκάλυψη της αυθεντικής θείας αλήθειας. Στο πλαίσιο αυτό χρησιμοποιεί ως εργαλείο την αρχαιογνωσία, στοχεύοντας στην στηλίτευση των απρεπών πράξεων του μεσαιωνικού ιερατείου αλλά και στην καλλιέργεια του αναγνώστη, ακόμα και του ιερατείου[69], που κατέχεται από άγνοια και αμάθεια.

Ο επιτυχημένος συνδυασμός της πολεμικής με την διδακτική λειτουργία της σάτιρας στην *Πάπισσα Ιωάννα*. Και οι δύο παράμετροι της σάτιρας —η γνώση και η κριτική— συμβάλλουν καθοριστικά στην καλλιέργεια του αναγνωστικού κοινού: αν σκοπός του συγγραφέα ήταν μόνο να καυτηριάσει τις ανήθικες πράξεις του μεσαιωνικού ιερατείου, θα ήταν αρκετή η επιθετική–επικριτική στάση του κατά των ιερέων και των πράξεών τους. Ο συγγραφέας προβάλλει το διπολικό σχήμα: βιβλικά πρότυπα– κακέκτυπα βιβλικών προτύπων, έχοντας ως στόχο να δείξει στο αναγνωστικό κοινό την πραγματική εικόνα (όπως είναι) και την εξιδανικευμένη εικόνα του κλήρου (όπως θα έπρεπε να είναι). Έτσι επιδιώκει αφενός να παρωθήσει τον αναγνώστη να ασκήσει κοινωνική κριτική για τα εκκλησιαστικά μεσαιωνικά δρώμενα και αφετέρου να οδηγήσει τον κλήρο στην αυτοκριτική και την αυτογνωσία, θέτοντάς τον αντιμέτωπο με το δίλημμα αν θα συνεχίσει να λειτουργεί ως κακέκτυπο των βιβλικών προτύπων (όπως η ηρωίδα του έργου και οι εραστές της) και προβάλλοντας την καπηλευμένη θεία αλήθεια ή αν θα ακολουθήσει το πρότυπο ζωής των βιβλικών προσωπικοτήτων διδάσκοντας την αυθεντική θεία αλήθεια στο ποίμνιό του.

εξαιρετική υπνωτική διεργασία, η οποία δημιουργούσε στον Ροΐδη εντονότατη απέχθεια και κινητοποιούσε αμέσως το αφυπνωτικό και καθαρτικό όπλο της σάτιράς του».

[65]Βλ. στην Εισαγωγή της *Πάπισσας Ιωάννας* (Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 85): «Απάσας τας ανωτέρω εν βιβλίοις προχείροις εις έκαστον ρήσεις, ας ηδυνάμην να πολλαπλασιάσω, **δεν παρέθηκα άνευ σκοπού ή απλής χάριν παιδιάς, αλλ' ίνα πείσω τον αναγνώστην,** σαφώς ήδη τα τότε γνωρίζοντα, ότι… ουδόλως ην αδύνατον εις γυναίκα πολυμήχανον, αγχίνουν και πάντολμον…να απατήσηι ιερείς αμαθείς, ευπείθους και δια την μέθην ηλιθίους».

[66]σεβόμενος την ελευθερία της βουλήσεως και την αυτενέργεια του αναγνωστικού κοινού.

[67]Βλ. *Κ.Δ.*, *Κατά Ιωαννην Ευαγγέλιον*, 14. 6: «…λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς,/ Ἐγώ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωή» κ.ο.κ.

[68]Βλ. Αγγέλου 1978, *Ολίγαι Λέξεις*, σ. 299: «…ο Ιησούς, ότε είπεν εις τους μαθητάς «Πορεύεσθε, διδάσκετε πάντα τα έθνη» δεν εννόει ότι η διδαχή αύτη πρέπει να γίνηται δια καταμηνύσεων και κλητήρων» και Αγγέλου 1978, *Ολίγαι Λέξεις*, σ. 298: «Διότι τι άλλο ζητούμεν σήμερον παρ' υμών, ίνα πεισθώμεν, ειμή μόνον να μιμήσθε το παράδειγμα των Αποστόλων και των πρώτων Πατέρων της Εκκλησίας, οίτινες αντέταττον την θεόπνευστον διδασκαλίαν και τους ευγλώττους λόγους των εις τα επιχειρήματα των φιλοσόφων και έπειθον όλον τον κόσμον;».

[69]Ως προς το αναγνωστικό κοινό της *Πάπισσας Ιωάννας* —των λογίων, των ιερέων αλλά και των αγράμματων ανθρώπων— βλ. Αγγέλου 1978, *Ολίγαι Λέξεις*, σ. 316: «Η «Πάπισσα Ιωάννα» η προωρισμένη, ως πάντα τα εν Ελλάδι εκδιδόμενα βιβλία, ν'αναγνωσθήι υπό ευαρίθμων τινών λογίων, ανεγνώσθη χάρις εις τους αφορισμούς εν ταις λέσχαις, τοις καφφενείοις και τοις παντοπωλείοις και ενίοτε μεγαλοφώνως, ίνα ακούωσι και οι μη εξεύροντες ν'αναγινώσκωσιν, ο δε Άγ. Ναζαρέτ και ο ηγούμενος του Αγ. Σάββα ζητούσιν αντίτυπα αυτής εκ των περάτων της Συρίας».

Η σατιρική λειτουργία της αρχαιογνωσίας

Στην *Πάπισσα Ιωάννα* η αρχαιογνωσία λειτουργεί ως εργαλείο της σάτιρας, ως ελεγκτικός μηχανισμός της λειτουργίας των θεσμών και των εκπροσώπων τους με στόχο τη στηλίτευση των απρεπών πράξεων του μεσαιωνικού ιερατείου. Για το σκοπό αυτό χρησιμοποιείται τόσο η βιβλική αρχαιογνωσία, καθώς με αυτήν αποκαλύπτεται η απόσταση που χωρίζει το μεσαιωνικό ιερατείο από τα αντίστοιχα βιβλικά πρότυπα, όσο και η μυθική αρχαιογνωσία, καθώς με αυτήν αναδεικνύεται η ταύτιση των πράξεων του μεσαιωνικού ιερατείου με τις ειδωλολατρικές, μυθώδεις ή και ελευθέριες συμπεριφορές των ηρώων και των αρχαίων θεοτήτων[70]. Στο πλαίσιο αυτό στο Δεύτερο Μέρος του έργου ο συγγραφέας χρησιμοποιεί περισσότερο αρχαιογνωστικό υλικό, γεγονός που αποτελεί δείκτη της αυξημένης σατιρικής του πρόθεσης. Αντίθετα, όσο λιγότερη είναι η χρήση της αρχαιογνωσίας τόσο λιγότερη είναι η σατιρική πρόθεση του συγγραφέα, όπως π.χ. στο Πρώτο Μέρος του έργου, όπου το αρχαιογνωστικό υλικό είναι περιορισμένο[71].

Ταυτόχρονα, η αρχαιογνωσία χρησιμοποιείται για να επικρίνει ο συγγραφέας εκείνη τη μερίδα του αναγνωστικού κοινού που λειτουργεί ως θιασώτης των πικάντικων λεπτομερειών των ερωτικών περιπτύξεων της ηρωίδας με τους εραστές της[72]. Ο συγγραφέας αντιστέκεται σθεναρά στην «πρόκληση» να μεταχειριστεί ερεθιστικά– ηδονιστικά στοιχεία, που θα ευχαριστούσαν το φιλήδονο αναγνωστικό κοινό του, αλλά θα υποβίβαζαν και θα μετέτρεπαν το έργο του σε πορνογράφημα.

Παράλληλα ο συγγραφέας, με τη χρήση της αρχαιογνωσίας, επιχειρεί να καλλιεργήσει το αναγνωστικό κοινό παρέχοντάς του ευρύτητα γνώσεων —μάλιστα ο ίδιος άλλοτε προβαίνει στη συγκριτική παρουσίαση των αρχαίων πηγών[73], για να το πείσει ως προς την αμεροληψία του, και άλλοτε εστιάζει στην αλληγορική ερμηνεία τους[74] προκειμένου να αποφύγει την παρερμηνεία τους από αυτό. Επίσης προβληματίζει το αναγνωστικό κοινό ως προς τα κριτήρια επιλογής και τις προτιμήσεις του: καθώς μέσα από την αρχαιογνωσία παρουσιάζεται το διπολικό σχήμα της σεμνότυφης αναγνώστριας– αθώας παρθένας[75], το γυναικείο αναγνωστικό κοινό βρίσκεται αντιμέτωπο με το δίλημμα με ποια από τις δύο εκδοχές επιθυμεί να ταυτιστεί.

---

[70]Βλ. περισσότερα στον Επίλογο της διδακτορικής διατριβής (στο σατιρικό ρόλο της μυθικής και της βιβλικής αρχαιογνωσίας στην *Πάπισσα Ιωάννα*).

[71]Χαρακτηριστικά στον Πίνακα Ονομάτων των Αρχαίων Ελλήνων Συγγραφέων στην *Πάπισσα Ιωάννα* παρατηρείται:

- αφενός η μειωμένη χρήση αρχαιογνωστικού υλικού στο Πρώτο Μέρος του έργου, καθώς περιγράφονται τα αρχικά βήματα της κεντρικής ηρωίδας, πριν εκείνη αρχίσει να υποκύπτει στα πάθη και τις σαρκικές της αδυναμίες και
- αφετέρου η αυξημένη χρήση αρχαιογνωστικού υλικού στο Δεύτερο Μέρος του έργου, όπου με την εκτεταμένη χρήση της βιβλικής αρχαιογνωσίας καυτηριάζεται έντονα ο τρυφηλός και ηδονικός βίος της κεντρικής ηρωίδας.

[72]Βλ. περισσότερα στον Επίλογο της διδακτορικής διατριβής (στο σατιρικό ρόλο της μυθικής και της βιβλικής αρχαιογνωσίας στην *Πάπισσα Ιωάννα*).

[73]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 238, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια, ως προς την παράθεση διαφορετικών αρχαίων πηγών αναφορικά με τη διαφορά ανάμεσα στον άνθρωπο και τα ζώα, Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 186, 182 και 277, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια, ως προς την παρουσίαση διαφορετικών αρχαίων πηγών αναφορικά με το κατά πόσο ανήκουν στο ανθρώπινο γένος οι γυναίκες, Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 226 και 290, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια, ως προς την ανάδειξη των αρχαίων πηγών αναφορικά με τον χαρακτήρα των γυναικών κ.ο.κ.

[74] Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 147.

[75]Βλ. περισσότερα στον Επίλογο της διδακτορικής διατριβής (στο σατιρικό ρόλο της μυθικής και της βιβλικής αρχαιογνωσίας στην *Πάπισσα Ιωάννα*).

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι στην *Πάπισσα Ιωάννα* η αρχαιογνωσία χρησιμοποιείται από τον συγγραφέα:
1. ως επιχειρηματολογική στρατηγική για τον καυτηριασμό των «κακώς κειμένων» του μεσαιωνικού ιερατείου και της τάσης μέρους του αναγνωστικού κοινού να ελκύεται από ηδονιστικά στοιχεία και
2. ως ανεξάντλητη πηγή γνώσεων, ως πνευματική τροφή για άσκηση κριτικής και αυτοκριτικής από το αναγνωστικό κοινό, με στόχο την πνευματική του καλλιέργεια.

Στο πλαίσιο αυτό αξίζει να σημειωθεί ότι η αρχαιογνωσία δεν στοχεύει στην τέρψη του αναγνωστικού κοινού, ούτε χρησιμοποιείται με στόχο την ψυχαγωγία του. Σε ορισμένες περιπτώσεις παρατηρείται η χρήση αρχαίων λογοτύπων[76] που κοσμούν το έργο, γεγονός όμως που δεν συμβάλλει στην τέρψη του αναγνωστικού κοινού, το οποίο ψυχαγωγείται κυρίως στα τρία μέρη του έργου, μέσα από τη χρήση των φανταστικών στοιχείων κατά την περιγραφή του βίου της ηρωίδας στα νεανικά της χρόνια, ενώ το αρχαιογνωστικό υλικό που εντοπίζεται εκεί εξυπηρετεί καθαρά την στηλίτευση ανήθικων πράξεων και την καλλιέργεια του αναγνώστη.

Η διάκριση του «μεσαιωνικού» υλικού που αφορά στον βίο της κεντρικής ηρωίδας σε ποιητικό και ιστορικό[77] συνδυάζει το αρχαιογνωστικό με το σατιρικό στοιχείο[78]. Ο συγγραφέας μέσα από τη βασική αυτή διάκριση ειρωνεύεται[79]:

1. τους ήρωες του έργου. Με τη χρήση των ποιητικών– φανταστικών στοιχείων σατιρίζει την επιπολαιότητα, την πονηριά και την ανωριμότητα της κεντρικής ηρωίδας και με τη χρήση ιστορικών δεδομένων την τέλεση απρεπών πράξεων εκ μέρους της και εκ μέρους των υπολοίπων ηρώων, και

2. το αναγνωστικό κοινό. Ο συγγραφέας στρέφεται με καυστική διάθεση προς τον αναγνώστη που διαβάζει τα τρία μέρη του έργου γιατί εκεί απαντούν ποιητικά–φανταστικά στοιχεία που το ελκύουν και το ευχαριστούν[80]. Στο σημείο αυτό θέτει το αναγνωστικό κοινό μπροστά στο δίλημμα αν θα διαβάσει ή όχι το Τέταρτο Μέρος του έργου, καθώς θεμελιώνεται στην ιστορία. Μάλιστα, ειρωνευόμενος το ευχαριστεί στην περίπτωση που προτιμήσει να διαβάσει και το Τέταρτο Μέρος, που χαρακτηρίζεται ως «άνοστο»[81] και, με θουκυδίδεια ορολογία, ως «ἀτερπές»[82] λόγω της χρήσης ιστορικών στοιχείων.

---

[76]Για παράδειγμα γίνεται λόγος περί «…της κοίλης...νηός…» του Ομήρου (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 117).

[77]Βλ. παραπάνω την αναφορά στην *Πάπισσα Ιωάννα* ως ιστορικό μυθιστόρημα.

[78]Ως προς την σατιρική λειτουργία της αρχαιογνωσίας στη διάκριση ανάμεσα στην ποίηση και την ιστορία ο συγγραφέας, χρησιμοποιώντας την αρχαιογνωσία ως εργαλείο σάτιρας, προβαίνει στη διάκριση ανάμεσα στις «…υπναλέας φράσεις…» των ποιητών που «…γράφουσι κοιμώμενοι ωραίους στίχους...» και τους «…ταπεινούς…» και «…«εξύπνους»…» ιστοριογράφους (βλ. περισσότερα Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 214, καθως και τα αντίστοιχα σχόλια).

[79]Βλ. Sherman 2009: "General dictionary definitions describe satire as the use of irony, sarcasm ridicule, or the like, in exposing, denouncing, or deriding vice or folly".

[80]Βλ. Καιροφύλας (χ.χ.), σσ. 29- 30: «Επροσπαθούσεν ως έλεγε, να κατανικήση την απάθειαν του Έλληνος αναγνώστου, προσφεύγων εις απροσδοκήτους παρεκβάσεις, ιδιοτρόπους ή αλλοκότους λέξεων συγκρούσεις, περιβάλλων εκάστην ιδέαν δι' εικόνος ψηλαφητής, στολίζων και τα σοβαρώτερα της θεολογίας ζητήματα δια κροσσίων, θυσάνων και κωδωνίσκων, ως ποδιάν χορευτρίας». Επίσης βλ. Καλοκύρη 2005, σ. 23: «Το κείμενο της *Πάπισσας* είναι ένα συνεχές παιχνίδι με τον αναγνώστη…ο αφηγητής τροφοδοτεί έντεχνα τις προσδοκίες του…(Τζιόβας) ».

[81]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 215: «Την ύλην της διηγήσεώς μου αντί να λαμβάνω, ως πρότερον, **εκ της κεφαλής μου**, **αναγκάζομαι** ν' αρύωμαι παρά σεβασμίων χρονογράφων· αν δε εύρης **ανοστότερον** το μέρος τούτο του βιβλίου, **σε ευχαριστώ, αναγνώστα, δια την προτίμησιν**».

[82]Βλ. Paschalis 2005: "Adapting the words of Thucydides, he states that a pure historical narrative would have been unpleasing (ἀτερπής)…".

Sigla

- Με κόκκινο χρώμα σημειώνονται στο ροϊδικό παράθεμα οι αρχαίες ελληνικές και λατινικές λέξεις, οι οποίες έχουν υποστεί αλλαγές, σε σχέση με την αρχαία ελληνική ή λατινική πηγή.

- Με τις αγκύλες […] δηλώνεται ότι στο ροϊδικό παράθεμα λείπει κάποια αρχαιοελληνική ή λατινική λέξη ή φράση, ή κάποιο σημείο στίξεως, σε σχέση με την αρχαία ελληνική ή λατινική πηγή.

- Με τις γωνιώδεις αγκύλες <…> δηλώνεται ότι στο ροϊδικό παράθεμα έχει προστεθεί κάποια αρχαιοελληνική ή λατινική λέξη ή φράση, ή κάποιο σημείο στίξεως, σε σχέση με την αρχαία ελληνική ή λατινική πηγή.

- Με τα άγκιστρα {…} δηλώνεται ότι στο ροϊδικό παράθεμα έχει αλλάξει η σειρά των αρχαίων ελληνικών ή λατινικών λέξεων σε σχέση με την αρχαία ελληνική ή λατινική πηγή.

- Με μπλε χρώμα σημειώνονται οι αρχαίες ελληνικές και λατινικές λέξεις, οι οποίες αποτελούν «δάνειες» λέξεις από κάποιο άλλο σημείο της αρχαίας πηγής και οι οποίες αντικαθιστούν άλλες λέξεις ή συμπληρώνουν το νόημα της αρχαίας πηγής που παρατίθεται στο ροϊδικό παράθεμα.

- Με πράσινο χρώμα σημειώνονται στο ροϊδικό παράθεμα οι αρχαίες ελληνικές και λατινικές λέξεις, οι οποίες αρχίζουν με κεφαλαίο ή μικρό γράμμα, ενώ στην αρχαία ελληνική ή λατινική πηγή ισχύει το αντίθετο[83].

- Με τις παρενθέσεις (…) δηλώνεται ότι στο ροϊδικό παράθεμα, παράλληλα με την αρχαία ελληνική ή λατινική πηγή που παρατίθεται εντός εισαγωγικών, υπάρχει ένα τμήμα της ίδιας πηγής εκτός εισαγωγικών, που βρίσκεται σε μετάφραση ή παράφραση ή ελεύθερη απόδοση[84] σε σχέση με την αρχαία ελληνική ή λατινική πηγή.

- Με αστερίσκο * σημειώνονται τα αρχαία ελληνικά και λατινικά κείμενα που βοηθούν στην ανάλυση και ερμηνεία του αρχαιογνωστικού υλικού που χρησιμοποιεί ο Ροΐδης.

- Με **μαύρο χρώμα** σημειώνονται στο αρχαιογνωστικό υλικό οι αρχαίες ελληνικές και λατινικές λέξεις─κλειδιά που βοηθούν τον αναγνώστη να εστιάσει στα σημεία εκείνα στα οποία αναφέρεται ο Ροΐδης.

Συντομογραφίες

- Αγγέλου 1978, *Πάπισσα* = Αγγέλου Α., Εμμανουήλ Ροΐδης: *Η Πάπισσα Ιωάννα*, 1ος Τόμος (1860-1867), Εκδοτική «Ερμής» Ε.Π.Ε., Αθήνα: 1978.
- Αγγέλου 1978, *Ολίγαι Λέξεις* = Αγγέλου Α., Εμμανουήλ Ροΐδης: *Ολίγαι Λέξεις εις απάντησιν της υπ'αρ. 5688 εγκυκλίου της ιεράς συνόδου κατά της Παπίσσης Ιωάννας*, Τόμ. 1ος (1860-1867), Εκδοτική «Ερμής» Ε.Π.Ε., Αθήνα: 1978.
- Αγγέλου 1978, *Πάπισσα και Ηθική* = Αγγέλου Α., Εμμανουήλ Ροΐδης: *Η Πάπισσα Ιωάννα και η Ηθική*, 1ος Τόμος (1860-1867), Εκδοτική «Ερμής» Ε.Π.Ε., Αθήνα: 1978.
- Αγγέλου 1978, *Υπόμνημα* = Αγγέλου Α., Εμμανουήλ Ροΐδης: *Υπόμνημα Συνοδεύον την Ανακοπήν κατά του υπ'αριθ. 32 Βουλεύματος των κ.κ. Πλημμελειοδικών*, Τόμ. 1ος, (1860-1867), Εκδοτική «Ερμής» Ε.Π.Ε., Αθήνα: 1978.
- *Π.Δ. = Παλαιά Διαθήκη, Κ.Δ. = Καινή Διαθήκη*.

---

[83]Τα προαναφερόμενα Sigla τοποθετούνται στα ροϊδικά παραθέματα στα οποία εντοπίζεται η αρχαία ελληνική ή λατινική πηγή στην αυτούσια μορφή της —η γνήσια απόδοση της αρχαίας ελληνικής ή λατινικής πηγής, η οποία έχει υποστεί κάποιες αλλαγές από τον συγγραφέα της *Πάπισσας Ιωάννας*.

[84]Σημείωση: η μετάφραση αποδίδει κατά λέξη τα αρχαία ελληνικά και λατινικά κείμενα σε μια άλλη γλώσσα, η παράφραση αποδίδει αδρομερώς το αρχικό– πρωτότυπο κείμενο, δηλ. βαδίζει στα χνάρια του πρωτότυπου κειμένου, δημιουργώντας μέσα από αυτό ένα παράλληλο κείμενο, ενω στην ελεύθερη απόδοση το παραγόμενο κείμενο απομακρύνεται ακόμα περισσότερο από το πρωτότυπο. Ως προς την ερμηνεία και τη χρήση των όρων «μετάφραση», «παράφραση» και «ελεύθερη απόδοση» βλ. Μπαμπινιώτη 1998, σ. 1094, στο λήμμα «μετάφραση».

ΟΙ ΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΕΝΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ Α΄ ΜΕΡΟΥΣ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ *Η ΠΑΠΙΣΣΑ ΙΩΑΝΝΑ* ΚΑΙ ΤΟ ΑΡΧΑΙΟΓΝΩΣΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ ΤΟΥΣ.

1η Θεματική Ενότητα: Η γνωριμία και ο γάμος των γονέων της ηρωίδας, Ιωάννας.

Ο συγγραφέας αρχίζει την αφήγησή του με την αναφορά στο όνομα, την καταγωγή και τη μόρφωση του πατέρα της Ιωάννας. Συγκεκριμένα ονομάζεται Βιλλιβάλδος ή Βαλλαφρείδος. Είναι Άγγλος μοναχός και μαθητής του Εριγένη Σκώτου. Η μητέρα της Ιωάννας, Γιούθα, περιγράφεται ως ξανθομαλλούσα ποιμενίδα, που βόσκει τα πρόβατα ενός Σάξονα Βαρόνου, η οποία μετά από αρκετές ερωτικές περιπέτειες παντρεύεται τον πατέρα της Ιωάννας.

1η Θεματική Ενότητα: Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

1. **Γενική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις–απηχήσεις στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαία χωρία 1, 2, 3, 4).**
Ειδική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 5α, 5β, 6, 7).

«Από του μέσου άρχονται συνήθως οι επικοί ποιηταί[1]· ταυτό ποιούσι και οι μυθιστοριογράφοι, όσοι τας δεκατόμους Τύχας των Πόρθων και Αραμίδων παραγγέλλουσιν υπομισθίωι εφημερίδι να ονομάσηι, «αριστοτελικήι αδείαι (Όρα Σατωβρ., Προλεγ. Μαρτύρ., σ. 3)»[7], εποποιίας· έπειτα ο ήρως, όταν εύρη ευκαιρίαν, εντός σπηλαίου[2] ή ανακτόρου[3], επί ευώδους χλόης ή μαλακής κλίνης[4] διηγείται τα προηγούμενα τηι ερωμένηι, <επεί> ευνής και φιλότητος [5α] εξ έρον έντο[5β]. Ούτω θέλει ο Λατίνος Οράτιος εν τηι «Ποιητικήι»[6]· τούτο συνιστώσι και οι βιβλιοπώλαι, οσάκις παραγγέλλουσι βιβλίον, ορίζοντες εις τον συγγραφέα το μήκος, το πλάτος και την ύλην αυτού ως του ενδύματος εις τον ράπτην. Τοιαύτη τέλος είναι η κοινή μέθοδος· αλλ' εγώ προτιμώ ν' αρχίσω από την αρχήν· ο δε αγαπών την κλασικήν αταξίαν δύναται ν'αναγνώσηι πρώτον τας τελευταίας του βιβλίου μου σελίδας και έπειτα τας πρώτας, μετασχηματίζων ούτω εις επικόν μυθιστόρημα την απέριττον και φιλαλήθη διήγησίν μου»[1].

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 114)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
Ομήρου, *Οδύσσεια,* 1. 13-15.

Ἄνδρα μοι ἔννεπε, Μοῦσα, πολύτροπον, ὃς μάλα πολλὰ (1)
πλάγχθη, ἐπεὶ Τροίης ἱερὸν πτολίεθρον ἔπερσε·
πολλῶν δ' ἀνθρώπων ἴδεν ἄστεα καὶ νόον ἔγνω,
πολλὰ δ' ὅ γ' ἐν πόντῳ πάθεν ἄλγεα ὃν κατὰ θυμόν,
ἀρνύμενος ἥν τε ψυχὴν καὶ νόστον ἑταίρων. (5)
ἀλλ' οὐδ' ὣς ἑτάρους ἐρρύσατο, ἱέμενός περ·
αὐτῶν γὰρ σφετέρῃσιν ἀτασθαλίῃσιν ὄλοντο,
νήπιοι, οἳ κατὰ βοῦς Ὑπερίονος Ἠελίοιο
ἤσθιον· αὐτὰρ ὁ τοῖσιν ἀφείλετο νόστιμον ἦμαρ.
τῶν ἁμόθεν γε, θεά, θύγατερ Διός, εἰπὲ καὶ ἡμῖν. (10)
ἔνθ' ἄλλοι μὲν πάντες, ὅσοι φύγον αἰπὺν ὄλεθρον,
οἴκοι ἔσαν, πόλεμόν τε πεφευγότες ἠδὲ θάλασσαν·
τὸν δ' οἶον, νόστου κεχρημένον ἠδὲ γυναικός,
νύμφη πότνι' ἔρυκε Καλυψώ, δῖα θεάων,

[1]Στη διδακτορική διατριβή χρησιμοποιήθηκε για τα παραθέματα από την *Πάπισσα Ιωάννα* του Εμμ. Ροΐδη, τα οποία έχουν δεχτεί επεξεργασία στα σημεία που εντοπίζεται αρχαιογνωστικό υλικό (με την τοποθέτηση sigla), το μονοτονικό σύστημα γραφής, προκειμένου να διαφέρουν από το πρωτότυπο, αμιγές και «απείραχτο» ροϊδικό κείμενο της *Πάπισσας Ιωάννας* στην έκδοση του έργου από τον Αγγέλου το 1978.

ἐν σπέεσι γλαφυροῖσι[2], λιλαιομένη πόσιν εἶναι[1]. (15)
(βλ. επίσης ως προς την 2η αρχαία πηγή την ίδια γραφή της φράσης: Ομήρου, *Οδύσσεια,* 5. 154-155).

Ομήρου, *Οδύσσεια,* 5. 225.
ἐλθόντες δ᾽ ἄρα τώ γε μυχῷ σπείους γλαφυροῖο[2] (225)

Ομήρου, *Οδύσσεια,* 7. 169-171.
ὦρσεν ἀπ᾽ ἐσχαρόφιν καὶ ἐπὶ θρόνου εἷσε φαεινοῦ[3],
υἱὸν ἀναστήσας ἀγαπήνορα Λαοδάμαντα, (170)
ὅς οἱ πλησίον ἷζε, μάλιστα δέ μιν φιλέεσκε.

Ομήρου, *Οδύσσεια,* 10. 347-348.
ἀμφίπολοι δ᾽ ἄρα τεῖος ἐνὶ μεγάροισι[3] πένοντο
τέσσαρες, αἵ οἱ δῶμα κάτα δρήστειραι ἔασι.

Ομήρου, *Οδύσσεια,* 10. 351-354.
τάων ἡ μὲν ἔβαλλε θρόνοισ᾽ ἔνι ῥήγεα καλὰ
πορφύρεα καθύπερθ᾽, ὑπένερθε δὲ λῖθ᾽ ὑπέβαλλεν·
ἡ δ᾽ ἑτέρη προπάροιθε θρόνων ἐτίταινε τραπέζας
ἀργυρέας, ἐπὶ δέ σφι τίθει χρύσεια κάνεια[3].

Βιργιλίου, *Αινειάς,* 2. 1-2.

Conticuere omnes intentique ora tenebant;
inde toro pater Aeneas sic orsus ab alto[4]

Παραπομπή στις εξής αρχαίες πηγές:

Ομήρου, *Οδύσσεια,* 10. 333-335.
ἀλλ᾽ ἄγε δὴ κολεῷ μὲν ἄορ θέο, νῶϊ δ᾽ ἔπειτα
εὐνῆς ἡμετέρης ἐπιβήομεν, ὄφρα μιγέντε
εὐνῇ καὶ φιλότητι [5α] πεποίθομεν ἀλλήλοισιν .(335)

Ομήρου, *Ιλιάς,* 3. 445.
νήσῳ δ᾽ ἐν Κραναῇ ἐμίγην φιλότητι καὶ εὐνῇ [5α] , (445)

Ομήρου, *Οδύσσεια,* 1. 150.
αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἔντο[5β] (150)
(βλ. επίσης για την ίδια γραφή της φράσης του Ομήρου: Ομήρου, *Οδύσσεια,* 3. 469).

Ορατίου, *Ars poetica,* 148-152.

semper ad eventum festinat et in medias res
non secus ac notas auditorem rapit, et quae

150

desperat tractata nitescere posse relinquit,
atque ita mentitur, sic veris falsa remiscet,
primo ne medium, medio ne discrepet imum[6].

Αριστοτέλους, *Ποιητική,* 1451a, 16-30.
Μῦθος δ᾽ ἐστὶν εἷς οὐχ ὥσπερ τινὲς οἴονται ἐὰν
περὶ ἕνα ᾖ· πολλὰ γὰρ καὶ ἄπειρα τῷ ἑνὶ συμβαίνει, ἐξ ὧν
ἐνίων οὐδέν ἐστιν ἕν· οὕτως δὲ καὶ πράξεις ἑνὸς πολλαί εἰσιν,
ἐξ ὧν μία οὐδεμία γίνεται πρᾶξις. διὸ πάντες ἐοίκασιν
ἁμαρτάνειν ὅσοι τῶν ποιητῶν Ἡρακληίδα Θησηίδα καὶ (20)
τὰ τοιαῦτα ποιήματα πεποιήκασιν· οἴονται γάρ, ἐπεὶ εἷς
ἦν ὁ Ἡρακλῆς, ἕνα καὶ τὸν μῦθον εἶναι προσήκειν. ὁ δ᾽

Ὅμηρος ὥσπερ καὶ τὰ ἄλλα διαφέρει καὶ τοῦτ᾽ ἔοικεν
καλῶς ἰδεῖν, ἤτοι διὰ τέχνην ἢ διὰ φύσιν· ᾽Οδύσσειαν
γὰρ ποιῶν οὐκ ἐποίησεν ἅπαντα ὅσα αὐτῷ συνέβη, οἷον (25)
πληγῆναι μὲν ἐν τῷ Παρνασσῷ, μανῆναι δὲ προσποιήσασθαι
ἐν τῷ ἀγερμῷ, ὧν οὐδὲν θατέρου γενομένου ἀναγκαῖον ἦν
ἢ εἰκὸς θάτερον γενέσθαι, ἀλλὰ περὶ μίαν πρᾶξιν οἵαν ὑι
λέγομεν τὴν ᾽Οδύσσειαν συνέστησεν, ὁμοίως δὲ καὶ τὴν ᾽Ιλιά-
δα[7]. (30)

2. **Γενική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Επιθυμών καγώ να είπω τωι αναγνώστηι τουλάχιστον πως ωνομάζετο της ηρωίδος μου ο γεννήτωρ, ανεδίφησα τους εις μέγα φύλλον λήρους των μεσαιωνίων Ηροδότων· αλλ᾽ ούτος είναι εκεί πολυώνυμος και ποικιλώνυμος, ως ο Ζεύς παρά τοις ποιηταίς…».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 114-115)

Παράβαλε το εξής αρχαίο χωρίο:
Ομήρου, *Οδύσσεια*, 24. 472-473.
αὐτὰρ ᾽Αθηναίη Ζῆνα Κρονίωνα προσηύδα·
ἄ᾽ω πάτερ ἡμέτερε Κρονίδη, ὕπατε κρειόντων

(βλ. επίσης ως προς τα επίθετα που αποδίδονται στον θεό Δία:
«Νεφεληγερέτα» (**Ομήρου, *Ιλιάδα* Α΄511, 517, 560, Δ΄30, Ε΄764**),
«Αστεροπητής» (**Ομήρου, *Ιλιάδα* Α΄609, Μ΄ 275** κτλ.),
«Αργικέραυνος» (**Ομήρου, *Ιλιάδα* Φ΄ 273, *Οδύσσεια* δ΄ 341, ε΄ 7, θ΄ 306, μ΄ 371** κτλ.),
«Στεροπηγερέτα» (**Ομήρου, *Ιλιάδα* Π΄ 298**),
«Τερπικέραυνος» (**Ομήρου *Ιλιάδα*, Θ΄ 2, Μ΄ 252, Ω΄ 529, Ομήρου, *Οδύσσεια* ξ΄ 268, ρ΄ 437** κτλ.)
«Υψιβρεμέτης» (**Ομήρου, *Ιλιάδα* Α΄, Μ΄ 68, Ξ΄ 54, Ησιόδου, *Θεογονία*, στίχος 568**),
«Ερίγδουπος» (**Ομήρου, *Ιλιάδα* Μ΄ 235, Ο΄ 293, Ησιόδου, *Θεογονία*, στίχος 41**),
«Φοινικοστερόπας» (**Πινδάρου, *Ολυμπιόνικοι*, 9, στίχος 6**),
«Βαρύγδουπος» (**Πινδάρου, *Ολυμπιόνικοι*, 8, στίχος 44**),
«Εγχεικέραυνος» (**Πινδάρου, *Πυθιόνικοι*, 4, στίχος 194, *Ολυμπιόνικοι*, 13, στίχος 77**),
«χὠ Ζεὺς ἄλλοκα μὲν πέλει αἴθριος, ἄλλοκα δ᾽ ὗει» (**Θεοκρίτου *Ειδύλλια*, 4, στίχος 43**).
Βλ. περισσότερα για τα επίθετα που συνοδεύουν το όνομα του Δία A. B. Cook: "Zeus", τόμος 3ος, σελ. 525 κεξ.**).**

3. **Γενική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Ο ανώνυμος λοιπόν πατήρ της ηρωίδος μου ήτο Άγγλος μοναχός· εκ τίνος δε επαρχίας δεν ηδυνήθην να μάθω, μη ούσης ακόμη διηρημένης της Βρεταννίας εις κομιτάτα προς ευκολίαν των εισπρακτόρων. Κατήγετο δε εκ των Ελλήνων εκείνων αποστόλων, οίτινες εφύτευσαν τον πρώτον σταυρόν εις την χλοεράν Ιρλανδίαν, και υπήρξε μαθητής του Εριγενούς Σκώτου, όστις πρώτος εφεύρε τον τρόπον του κατασκευάζειν αρχαία χειρόγραφα, δι᾽ ων ηπάτησε τους τότε λογίους, ως ο Σιμωνίδης τους Βερολινείους».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 115)

«Ο Σκώτος ούτος, ο μετονομασθείς εκ της πατρίδος αυτού Ερίνης, τανύν Ιρλανδίας, Εριγενής, μεταβάς περί τα μέσα του ενάτου αιώνος εις Αθήνας και εκμαθών εκεί την ελληνικήν, μετέφρασε τα εις τον Αρεοπαγίτην Διονύσιον αποδιδόμενα θεολογικά συγγράμματα περί «Αγγέλων ιεραρχίας», «Μυστικής θεολογίας» κτλ. και πλην τούτων συνέγραψεν ίδιον φιλοσοφικόν πόνημα υπό την ελληνικήν επιγραφήν «Περί φύσεως μερισμού» εν ωι επειράθη κατά μίμησιν του Αγίου Κλήμεντος να συμβιβάσηι τας νεοπλατωνικάς θεωρίας μετά του χριστιανισμού».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 251-252)

Παράβαλε το εξής αρχαίο χωρίο:
Κλήμεντος του Αλεξανδρέως, *Στρωματείς*, 1. 1. 37, 6, 1-4.
(6.) φιλοσοφίαν δὲ οὐ τὴν Στωϊκὴν λέγω οὐδὲ τὴν Πλατωνικὴν ἢ τὴν ᾽Επικούρειόν τε καὶ ᾽Αριστοτελικήν, ἀλλ᾽ ὅσα εἴρηται παρ᾽ ἑκάστῃ τῶν αἱρέσεων τούτων καλῶς, δικαιοσύνην μετὰ εὐσεβοῦς ἐπιστήμης ἐκδιδάσκοντα , τοῦτο σύμπαν τὸ ἐκλεκτικὸν φιλοσοφίαν φημί.

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού
στην 1η Θεματική Ενότητα

Στο πλαίσιο της παρέκβασης από τη αφήγηση, ο συγγραφέας αρχίζει το έργο του αναφερόμενος στη μέθοδο που χρησιμοποιεί ως προς τον τρόπο επεξεργασίας και χειρισμού του υλικού του για τη συγγραφή της *Πάπισσας Ιωάννας*.

Η χρήση της αρχαιογνωσίας στοχεύει στο να παρουσιαστούν οι διαφορετικές μέθοδοι επεξεργασίας του υλικού, τόσο από τους επικούς ποιητές και τους μυθιστοριογράφους, όσο και από τους ιστοριογράφους, ώστε ο συγγραφέας να εκφράσει την προτίμησή του για μία από αυτές τις μεθόδους, προκρίνοντάς την παράλληλα ως κατάλληλη μέθοδο επεξεργασίας του υλικού του για τη συγγραφή του έργου του (1ο παράθεμα Ρ.[2], 1ο- 6ο αρχαιογνωστικό υλικό).

Αρχικά, αναλύεται η μέθοδος επεξεργασίας του υλικού που χρησιμοποιούν οι επικοί ποιητές και οι μυθιστοριογράφοι —για την οποία γίνεται λόγος και στο έργο *Ars poetica* του Ορατίου— οι οποίοι ξεκινούν την αφήγησή τους από τη μέση και αργότερα, όταν ο ήρωας βρει ευκαιρία, διηγείται τα προηγούμενα στην ερωμένη του μέσα σε σπηλιά ή σε ανάκτορο, πάνω σε ευωδιαστή χλόη ή σε μαλακό κρεβάτι, «αφού χόρτασαν κρεβάτι και αγάπη»[3], δηλ. αφού οι δύο εραστές συνευρίσκονται ερωτικά (1ο παράθεμα Ρ., 1η αρχαία επίδραση).

Ο συγγραφέας, συμπληρώνοντας ότι οι μυθιστοριογράφοι παραγγέλλουν σε πληρωμένες εφημερίδες να χαρακτηρίσουν —με αριστοτελική άδεια— ως εποποιίες τις δεκάτομες τύχες των Πόρθων και Αραμίδων, επιδιώκει να τονίσει ότι οι μυθιστοριογράφοι έχουν ως πρότυπο τους επικούς ποιητές και ότι επιθυμούν τα έργα τους να έχουν την σφραγίδα της επικής ποίησης ως έργα εφάμιλλης αξίας με εκείνα των επικών ποιητών.

Με την αναφορά στους επικούς ποιητές γίνεται νύξη στην έναρξη της *Οδύσσειας*[4] του Ομήρου, όπου λέγεται ότι ο Οδυσσέας βρίσκεται τη δεδομένη χρονική στιγμή στο νησί της Καλυψώς και της διηγείται όσα συνέβησαν σε αυτόν και τους συντρόφους του —«Το ποίημα αρχίζει με την επίκληση του ποιητή προς την μούσα, να τον βοηθήση να τραγουδήση τον «άνδρα» που περιπλανήθηκε. Στη σύντομη περίληψη μαθαίνουμε ότι αυτός περιπλανήθηκε πολύ, ότι έχασε όλους τους συντρόφους του, γιατί, οι ανόητοι, έφαγαν τις αγελάδες του Ήλιου, και τώρα βρίσκεται μόνος του στο νησί της νύμφης Καλυψώς, που τον εμποδίζει να γυρίση στην πατρίδα του, γιατί τον αγαπά και θέλει να τον παντρευτή»[5]. Ο ποιητής αρχίζει την αφήγησή του μη ακολουθώντας τη χρονική σειρά των γεγονότων, ξεκινώντας από τη μέση, καθώς το συγκεκριμένο έπος «Είναι ένα μυθιστόρημα που διεξάγεται σε πολλά χρονικά και γεωγραφικά επίπεδα, κι αυτό επιτρέπει στον ποιητή να μην κινηθή σε ευθεία χρονική γραμμή, όπως στην *Ιλιάδα*, αλλά ανατρέποντας την φυσιολογική σειρά και αρχίζοντας από τη μέση (in medias res, Horat. *Ars poet.* 148)»[6].

Στη συνέχεια, χρησιμοποιούνται αρχαία χωρία από τον Όμηρο και τον Βιργίλιο, προκειμένου να αναδειχθεί ότι οι επικοί ποιητές, αφού έχουν ξεκινήσει την αφήγησή τους από τη μέση[7], διηγούνται όσα προηγούνται χρονικά: «έπειτα ο ήρως, όταν εύρη ευκαιρίαν, **εντός σπηλαίου** ή **ανακτόρου**, επί ευώδους χλόης ή **μαλακής**

---

[2]Στη διδακτορική διατριβή η αναφορά στον όρο «παράθεμα Ρ.» παραπέμπει σε αποσπάσματα του έργου της *Πάπισσας Ιωάννας* του Εμμ. Ροΐδη. Σημειώνεται επίσης ότι, όταν κρίνεται απαραίτητο, παρατίθενται στον Σχολιασμό τα ροϊδικά παραθέματα της ίδιας θεματικής ενότητας χωρίς παραπομπή στον Αγγέλου, καθώς οι σχετικές παραπομπές παρατίθενται στην αρχή κάθε ενότητας.

[3]Πρόκειται για τη φράση «…επεί ευνής και φιλότητος εξ έρον έντο».

[4]Βλ. Ομήρου, *Οδύσσεια*, 1. 1-15.

[5]Βλ. Τσοπανάκη 1988, σσ. 59-60.

[6]Βλ. Τσοπανάκη 1988, σ. 58.

[7]Βλ. Ομήρου, *Οδύσσεια*, 1. 13-15.

κλίνης διηγείται τα προηγούμενα τηι ερωμένηι…», φράση που απηχεί αρχαία χωρία από την *Οδύσσεια* του Ομήρου[8] και την *Αινειάδα* του Βιργιλίου[9] (1ο παράθεμα P. , 2η–4η αρχαία επίδραση).

Η φράση «…**επεί ευνής και φιλότητος εξ έρον έντο**», η οποία ακολουθεί στο έργο της *Πάπισσας Ιωάννας*, αποτελεί μετάπλαση δύο ομηρικών λογοτύπων, που βρίσκονται σε διαφορετικά σημεία των ομηρικών έργων τόσο στην *Ιλιάδα*[10] όσο και την *Οδύσσεια*[11] και που δεν συνιστούν μια ενιαία και ολοκληρωμένη ομηρική φράση, ωστόσο ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* επιτυγχάνει τον συνδυασμό τους (1ο παράθεμα P. , 5α –5β αρχαία πηγή).

Μέσα από τη συνένωση των δύο ομηρικών λογοτύπων σε έναν αφήνεται να εννοηθεί ότι στη σκέψη του συγγραφέα η μέθοδος του Ομήρου ως προς τη μέθοδο ταξινόμησης του υλικού είναι ίδια και στα δύο έπη, την *Ιλιάδα* και την *Οδύσσεια*: ότι ξεκινάει το έργο του από τη μέση και έπειτα ο ήρωας διηγείται τα προηγούμενα στην ερωμένη του —άλλοτε μέσα σε σπήλαιο και άλλοτε μέσα σε ανάκτορο— ολοκληρώνοντας παράλληλα τον ερωτικό του πόθο[12].

Παράλληλα, ο συγγραφέας δεν αρκείται στο αρχαιογνωστικό υλικό που παρουσιάζει από τον Όμηρο και τον Βιργίλιο, αλλά κάνει νύξη και στην άποψη του Ορατίου, η οποία διατυπώνεται στο έργο του *Ars poetica*, όπου γίνεται λόγος για τη συγκεκριμένη μέθοδο ταξινόμησης του υλικού από τους επικούς ποιητές. Πρόκειται για το "in medias res" για το οποίο κάνει λόγο ο Οράτιος στο έργο του[13]. Με την παράθεση της συγκεκριμένης πηγής επισημαίνεται ακόμα περισσότερο ότι οι επικοί ποιητές και οι μυθιστοριογράφοι προτιμούν να ξεκινούν την αφήγησή τους από τη μέση[14] (1ο παράθεμα P., 6η αρχαία πηγή).

Ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* χρησιμοποιεί ως πηγή το έργο *Ars poetica* του Ορατίου ως προς την προαναφερόμενη μέθοδο των επικών ποιητών. Ταυτόχρονα αναφέρεται και στον Αριστοτέλη[15], ο οποίος στην *Ποιητική*[16] του αναφέρεται στην ενότητα του μύθου, η οποία, ενώ αμφισβητείται σε έργα όπως την *Ηρακληίδα* ή την *Θησηίδα*[17], επιτυγχάνεται ιδιαίτερα στην *Οδύσσεια* εξαιτίας του

---

[8]Βλ. Ομήρου, *Οδύσσεια*, 1. 15 και 5. 225-226, όπου ο Οδυσσέας βρίσκεται μαζί με την Καλυψώ μέσα **σε μια σπηλιά**. Επίσης βλ. Ομήρου, *Οδύσσεια*, 7. 169-170, όπου ο Οδυσσέας εντοπίζεται **στο παλάτι** του βασιλιά Αλκίνοου στο νησί των Φαιάκων, και Ομήρου, *Οδύσσεια*, 10. 345-358, όπου ο Οδυσσέας βρίσκεται **στο παλάτι** της μάγισσας Κίρκης.

[9]Βλ. Βιργιλίου, *Αινειάς*, 2. 1-2, όπου ο Αινείας, σηκωμένος **στο κρεβάτι** του, διηγείται στη βασίλισσα Διδώ την κατάληψη της Τροίας από τους Αχαιούς.

[10]Βλ. Ομήρου, *Ιλιάς*, 3. 445, όπου εντοπίζεται η φράση «…**επεί ευνής και φιλότητος**…» ως ομηρικός λογότυπος.

[11]Βλ. Ομήρου, *Οδύσσεια*, 10. 333-335, όπου η φράση «…**επεί ευνής και φιλότητος**…» λειτουργεί ως ομηρικός λογότυπος, και Ομήρου *Οδύσσεια*, 1. 144-152, 3. 469, όπου εντοπίζεται η φράση «…**εξ έρον έντο**» ως ομηρικός λογότυπος.

[12]Πρόκειται για ελεύθερη απόδοση της φράσης «…επεί ευνής και φιλότητος εξ έρον έντο» που δημιουργεί ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* με βάση τους δύο ομηρικούς λογότυπους.

[13]Ως προς την τεχνική του "in medias res" βλ. παραπάνω.

[14]Βλ. Paschalis 2011, σ. 151: "Scaliger advised that epic should create suspense by beginning *in media res* and by introducing embedded stories…".

[15]Ως προς την μνεία στον Αριστοτέλη βλ. τη φράση: «Από του μέσου άρχονται συνήθως οι επικοί ποιηταί· ταυτό ποιούσι και οι μυθιστοριογράφοι, όσοι τας δεκατόμους Τύχας των Πόρθων και Αραμίδων παραγγέλλουσιν υπομισθίωι εφημερίδι να ονομάσηι, «**αριστοτελικήι αδείαι** (Όρα Σατωβρ., Προλεγ. Μαρτύρ., σ. 3)», εποποιίας».

[16]Βλ. Αριστοτέλους, *Ποιητική*, 1451a, 22-30.

[17]Βλ. Lucas 1968, σ. 116: "**Ηρακληίδα** epics on Heracles were composed by Peisander *c.* 600 B.C. and by Panyasis (?uncle of Herodotus)…**Θησηίδα** little is known of early epics on Theseus except that they existed…Epics on either of these heroes would be likely conspicuously to lack cohesion, since

γεγονότος ότι ο Όμηρος εστιάζει γύρω από μια «πρᾶξιν», χωρίς να αναφέρεται σε όλες τις περιπέτειες του Οδυσσέα, δηλ. σε περιστατικά μεταξύ των οποίων δεν υπάρχει απαραίτητη ή πιθανή σύνδεση[18] (1ο παράθεμα Ρ., 7η αρχαία πηγή).

Στόχος της χρήσης της αρχαιογνωσίας αναφορικά με τη μέθοδο συγγραφής των επικών ποιητών είναι να αποστασιοποιηθεί ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* από τη συγκεκριμένη μέθοδο, επισημαίνοντας ότι εκείνος —που αντιπροσωπεύει τους ιστοριογράφους— προτιμά να ξεκινήσει την αφήγηση της ιστορίας του από την αρχή —«αλλ' εγώ προτιμώ ν' αρχίσω από την αρχήν», καθώς θεωρεί ότι το να αρχίζει κάποιος την αφήγησή του από τη μέση είναι δείγμα έλλειψης τάξης. Συνεπώς, τα έργα που ακολουθούν τη μέθοδο συγγραφής των επικών ποιητών διακρίνονται για την «…κλασικήν αταξίαν…» τους, ότι δηλ. ακολουθούν τα κλασικά πρότυπα αταξίας [19].

Ως προς τη μέθοδο συγγραφής των ιστοριογράφων ο συγγραφέας στον Πρόλογο του έργου του με τίτλο *Τοις Εντευξομένοις* αναφέρεται στον Ηρόδοτο, λέγοντας ότι ο ιστορικός στο έργο του *Ιστορίαι* αρχίζει την εξιστόρησή του εκθέτοντας τα αίτια, τα οποία τον παρεκίνησαν να διηγηθεί τα τρόπαια του Μιλτιάδη και τους « «τραγικούς» » έρωτες των γυναικών στην Αίγυπτο, ενώ καταλήγει ότι το καλό αυτό παράδειγμα του πατέρα της ιστορίας ακολούθησαν και οι μετέπειτα ιστορικοί: ο Θουκυδίδης, ο Τάκιτος, ο άγιος Λουκάς κ.ά.[20].

Ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας*, υποτασσόμενος στον ιστορικό κανόνα, σύμφωνα με τον οποίο όλες οι ιστορίες αρχίζουν στερεότυπα με την δικαιολόγηση της συγγραφής της ιστορίας από τον ιστορικό, δηλ. την αναφορά στα αίτια που τον οδήγησαν στο να γράψει το ιστορικό του έργο, εκθέτει τον τρόπο με τον οποίο έτυχε να ταράξει την «ανάπαυσιν» της «κεκοιμημένης» ηρωίδας του, η ιστορία της οποίας για αιώνες παρέμενε άγνωστη και ανείπωτη[21]. Αργότερα, ο ίδιος θα αποκαλύψει ότι «…άεργος και μεμονωμένος εν μέσωι των πολυασχόλων ξένων φοιτητών»[22] κατελήφθη από πλήξη και αργία, με αποτέλεσμα να βρεθεί σε μια βιβλιοθήκη, όπου μέσα σε τυλιγμένα από λευκή σκόνη θεολογικά μεσαιωνικά βιβλία ανακάλυψε τα ίχνη της ηρωίδας του[23]. Στο συγκεκριμένο σημείο ο συγγραφέας αναφέρεται στο κίνητρο που τον ώθησε να ψάξει και να εντοπίσει την ξεχασμένη

---

three separate cycles of legend were connected with Heracles, and Attic patriotism tended to assimilate to Theseus myths which belonged elsewhere".

[18]Βλ. Dukore 1974, σσ. 38-39: "In composing the *Odyssey* he did not include all the adventures of Odysseus —such as his wound on Parnassus, or his feigned madness at the mustering of the host— incidents between which there was no necessary or probable connection: but he made the *Odyssey*, and likewise the *Iliad*, to center round an action that in our sense of the word is one". Βλ. επίσης Lucas 1968, σσ. 116-117.

[19]Ως κλασικά πρότυπα αταξίας νοούνται τα έργα των επικών ποιητών και των μυθιστοριογράφων.

[20]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 63:«Ο Ηρόδοτος έκρινε καλόν να εκθέσηι εν αρχήι της ιστορίας του τα αίτια, άτινα παρεκίνησαν αυτόν να διηγηθήι τα τρόπαια του Μιλτιάδου και τους «τραγικούς» έρωτας των εν Αιγύπτωι γυναικών. Το καλόν τούτο παράδειγμα του πατρός της ιστορίας έσπευσαν να μιμηθώσι και οι έπειτα ιστορικοί, ο Θουκυδίδης, ο Τάκιτος, ο άγιος Λουκάς…». Ως προς την αναφορά στον Θουκυδίδη, τον Τάκιτο και τον άγιο Λουκά βλ. Θουκυδίδου, *Ιστορίαι*, 1. 1 κ.εξ., Τακίτου, *Ιστορίαι*, 1. 1 κ. εξ. και πιθανόν *Κ.Δ.*, *Πράξεις Αποστόλων*, 1. 1 κ.εξ.

[21]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 63: «ώστε πάσαι αι ιστορίαι άρχονται στερεοτύπως δια της δικαιολογίας του ιστορικού…Εις τον ιστορικόν τούτον κανόνα υποτασσόμενος σπεύδω και εγώ να εκθέσω…τίνι τρόπωι έτυχε να ταράξω την ανάπαυσιν της υπό τοσούτων αιώνων κεκοιμημένης εν ειρήνηι Παπίσσης Ιωάννας».

[22]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 67, στο ίδιο σημείο: «Η πλήξις και η αργία είναι …τα κυριώτερα, ίνα μη είπω τα μόνα, του έρωτος ελατήρια, ικαναί ούσαι εν ελλείψει νέων και τ' αρχαία να αναζωογονήσωσι πάθη. Τοιούτον τι συνέβη και εις της Παπίσσης Ιωάννας την ανάμνησιν».

[23]Βλ. περισσότερα Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 68.

ηρωίδα, χωρίς ωστόσο να αναλύει την βαθύτερη αιτία που τον οδήγησε στο να γράψει την ιστορία της, δηλ. τη συγγραφική του πρόθεση[24].

Αντίστοιχα, ο Ηρόδοτος γράφει ιστορία —η λέξη *ιστορίη* δηλώνει ότι το έργο είναι καρπός προσωπικής έρευνας και αυτοψίας ή αυτηκοΐας[25]— παρακινούμενος από την πρόθεσή του να μείνουν ανεξίτηλα στο χρόνο «τα γενόμενα εξ ανθρώπων» και να μην σβήσουν άδοξα έργα μεγάλα και θαυμαστά που έγιναν από τους Έλληνες και τους βαρβάρους, ενώ γίνεται μεταξύ άλλων λόγος για την αιτία που πολέμησαν μεταξύ τους[26]. Σύμφωνα με τους μελετητές «Ο συγγραφέας… χαράσσει πρώτα μια περιφέρεια μεγάλης αχτίνας, τα *γενόμενα εξ ανθρώπων*. Στον κύκλο αυτό… εγγράφει μια δεύτερη περιφέρεια που την καλύπτουν οι ελληνοβαρβαρικοί πόλεμοι. Το κέντρο και των δύο κύκλων και το καθοριστικό σημείο για τη διάταξη του υλικού και τη δομή της όλης ιστορίας είναι η αναζήτηση της αιτίας του πολέμου»[27].

Ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* συμπληρώνει ότι ο Ηρόδοτος εκθέτει στην αρχή της ιστορίας του τα αίτια που τον ώθησαν στο να διηγηθεί τα τρόπαια του Μιλτιάδη και τους « «τραγικούς» » έρωτες των γυναικών στην Αίγυπτο, τα οποία μνημονεύονται από τον ιστορικό σε άλλα σημεία του έργου του[28]. Πιθανολογείται μάλιστα ότι η μνεία στα τρόπαια του Μιλτιάδη και τους έρωτες των γυναικών στην Αίγυπτο έχει ως στόχο να τονίσει εμμέσως την κατάκτηση της παπικής εξουσίας από την ηρωίδα και την έντονη ερωτική της ζωή αντίστοιχα, ενώ η αναφορά στο προοίμιο του ιστορικού έργου του Ηροδότου σηματοδοτεί την πρόθεση του συγγραφέα της *Πάπισσας Ιωάννας* να προκρίνει και να ακολουθήσει τους ιστοριογράφους αντί τους ποιητές ως προς τη μέθοδο επεξεργασίας του υλικού τους.

---

[24]Ως προς τη ροϊδική πρόθεση της συγγραφής της *Πάπισσας Ιωάννας* βλ. περισσότερα στην Εισαγωγή και στον Επίλογο της διδακτορικής διατριβής.

[25]Βλ. Μαρωνίτη 1964, σ. 41.

[26]Βλ. Ηροδότου, *Ιστορίαι*, 1, p. 1-5: «Ἡροδότου Θουρίου ἱστορίης ἀπόδεξις ἥδε, ὡς μήτε τὰ / γενόμενα ἐξ ἀνθρώπων τῷ χρόνῳ ἐξίτηλα γένηται, μήτε / ἔργα μεγάλα τε καὶ θωμαστά, τὰ μὲν Ἕλλησι, τὰ δὲ βαρ / βάροισι ἀποδεχθέντα, ἀκλέα γένηται, τά τε ἄλλα καὶ δι᾽ ἣν / αἰτίην ἐπολέμησαν ἀλλήλοισι». Ως προς τη μετάφραση του αρχαίου κειμένου βλ. Godley 1920: "This is the display of the inquiry of Herodotus of Halicarnassus, so that things done by man not be forgotten in time, and that great and marvelous deeds, some displayed by the Hellenes, some by the barbarians, not lose their glory, including among others what was the cause of their waging war on each other" και Μαρωνίτη 1964, σ. 143: «Ο Ηρόδοτος από την Αλικαρνασσό εκθέτει εδώ τις έρευνές του, για να μη ξεθωριάση με τα χρόνια ό,τι έγινε από τους ανθρώπους, μήτε έργα μεγάλα και θαυμαστά, πραγματοποιημένα άλλα από τους Έλληνες και άλλα από τους βαρβάρους, να σβήσουν άδοξα· ιδιαίτερα γίνεται λόγος για την αιτία που αυτοί πολέμησαν μεταξύ τους».

[27]Βλ. Μαρωνίτη 1964, σ. 43.

[28]Ως προς τους έρωτες των γυναικών στην Αίγυπτο βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 186: «…οι δε αρνούμενοι αυταίς την ανθρωπότητα επρότεινον τους «τραγικούς» αυτών έρωτας εν Αιγύπτωι…», καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια. Εκεί ο συγγραφέας αναφέρεται στους «τραγικούς» έρωτες των γυναικών στην Αίγυπτο, παραπέμποντας στο έργο *Ιστορίαι* του Ηροδότου —«περί δε των… «τραγικών» ερώτων των εν Αιγύπτωι…γυναικών και των εκ τούτων γεννωμένων τεράτων βλ.…Ηροδ. «Ευτέρ.», κεφ. 49» (Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 277).

Ως προς τα τρόπαια του Μιλτιάδη βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 166, και τα αντίστοιχα σχόλια, όπου λέγεται ότι: «… η δε Ιωάννα, ημίγυμνος ως θεά του Ολύμπου και ωραία ως εκείναι παρίστα εικόνα τοσούτωι θελκτικήν, ώστε προ αυτής… ήθελε λησμονήσει… ο Θεμιστοκλής το τρόπαιον του Μιλτιάδου». Ακόμα βλ. Ηροδότου, *Ιστορίαι*, 6. 132, 1-3, όπου λέγεται ότι μετά τη μάχη στο Μαραθώνα ο Μιλτιάδης απέκτησε πολύ μεγάλη δύναμη.

Η διάκριση ανάμεσα:
1ον) στους ιστοριογράφους, οι οποίοι ξεκινούν την ιστορική τους αφήγηση από την αρχή, και τον συγγραφέα της *Πάπισσας Ιωάννας*, ο οποίος θεωρεί ως πρότυπό του τα έργα τους και υιοθετεί τη μέθοδό τους, μιμούμενος τα ιστοριογραφικά πρότυπα[29],
2ον) τους επικούς ποιητές και τους μυθιστοριογράφους, οι οποίοι αρχίζουν το έργο τους από τη μέση, και τον Οράτιο, ο οποίος στο έργο του *Ars poetica* αναφέρεται στη συγκεκριμένη μέθοδο, είναι έκδηλη[30].

Έτσι αντιδιαστέλλεται ο τρόπος έναρξης της αληθινής και λιτής —«απερίττου και φιλαλήθους»— ιστοριογραφίας από τον τρόπο έναρξης της «φανταστικής»[31] επικής ποίησης και μυθιστοριογραφίας. Στο σημείο αυτό ο συγγραφέας συμπληρώνει ότι, αν κάποιος θέλει, μπορεί να διαβάσει πρώτα τις τελευταίες σελίδες του βιβλίου και μετά τις πρώτες, μετασχηματίζοντας έτσι την **απέριττη και αληθινή** διήγησή του σε επικό μυθιστόρημα[32].

Η αντιδιαστολή του επικού μυθιστορήματος, το οποίο περιλαμβάνει στην έννοιά του και το έπος και το μυθιστόρημα, προς την «απέριττον» και «φιλαλήθη» ιστορική διήγησή του, αντανακλά τη διάκριση ανάμεσα στην «φαντασίαν» που αναπαράγει το έπος και το μυθιστόρημα και την «αλήθειαν» που αναπαράγει η ιστορική διήγηση[33]. Αντίστοιχα, ο Αριστοτέλης στην *Ποιητική*[34] του αναφέρεται στη διάκριση μεταξύ ποίησης, που περιγράφει τα καθόλου —δηλ. με ποιο τρόπο θα

---

[29]Ο συγγραφέας δεν αναφέρει ότι η μέθοδος της έναρξης της αφήγησης από την αρχή είναι χαρακτηριστικό που ανήκει στους ιστοριογράφους. Ωστόσο αναφέρεται σε αυτούς, καθώς σε άλλο σημείο του έργου του αντιδιαστέλλει τους ιστοριογράφους ως εκπροσώπους της «αληθείας» προς τους ποιητές ως εκπροσώπους της «φαντασίας» (Ως προς το θέμα αυτό βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα,* σ. 146 και σ. 215).

[30]Βλ. Paschalis 2005: "…Roidis opposes the methods of ancient and modern historiography, which he claims to be following, to the methods of epic and novel– actually, the subtitle of the novel is "A medieval study". Epic and novel he groups together as fiction treating them interchangeably or as one thing".

[31]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 215, όπου ο συγγραφέας αναφέρεται στα «χρυσόπτερα πλάσματα της φαντασίας», τα οποία χρησιμοποιούν οι ποιητές και μυθογράφοι στα έργα τους. Επίσης, βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 146, όπου γίνεται διάκριση ανάμεσα στην «…γυμνήν και ακτένιστον αλήθειαν…» της ιστορικής του διήγησης και τους ποιητές «…οίτινες σωρεύοντες παλμούς, δάκρυα, ερυθήματα και άλλα πλατωνικά εφόδια ζευγνύουσιν ανά δύο τους μελιρρύτους στίχους των…».

[32]Αξίζει να σημειωθεί ότι τα λεγόμενα του συγγραφέα —με τα οποία γίνεται υπαινιγμός στην ευκολία μετατροπής μιας ιστορικής διήγησης σε επικό μυθιστόρημα— εξηγούνται στο πλαίσιο της ευρύτερης απαξίωσης της τεχνικής του "in medias res" των επικών ποιητών από τον ίδιο και της εξύψωσης της τεχνικής των ιστοριογράφων, δηλ. της εξιστόρησης των γεγονότων από την αρχή.

[33]Βλ. αναλυτικότερα Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 215, στα αντίστοιχα σχόλια.

[34]Βλ. Αριστοτέλους, *Ποιητική*, 1451b, 5-11: «διὸ καὶ φιλοσοφώτερον καὶ / σπουδαιότερον ποίησις ἱστορίας ἐστίν· ἡ μὲν γὰρ ποίησις / μᾶλλον τὰ καθόλου, ἡ δ᾽ ἱστορία τὰ καθ᾽ ἕκαστον λέγει. / ἔστιν δὲ καθόλου μέν, τῷ ποίῳ τὰ ποῖα ἄττα συμβαίνει / λέγειν ἢ πράττειν κατὰ τὸ εἰκὸς ἢ τὸ ἀναγκαῖον, οὗ στο / χάζεται ἡ ποίησις ὀνόματα ἐπιτιθεμένη· τὸ δὲ καθ᾽ ἕκα / στον, τί ᾽Αλκιβιάδης ἔπραξεν ἢ τί ἔπαθεν».

Ως προς την μετάφραση του αρχαίου χωρίου βλ. Dukore 1974, σ. 39: "Poetry, therefore, is a more philosophical and a higher thing than history: for poetry tends to express the universal, history the particular. By the universal I mean how a person of a certain type will on occasion speak or act, according to the law of probability or necessity; and it is this universality at which poetry aims in the names she attaches to the personages. The particular is —for example— what Alcibiades did or suffered" και Μενάρδου & Συκουτρή 2004, σσ. 78- 80: «Δια τούτο είναι και φιλοσοφώτερον και σπουδαιότερον (πράγμα) η ποίησις από την ιστορίαν διότι η μεν ποίησις μάλλον τα καθόλου (συμβαίνοντα) λέγει, η δε ιστορία τα καθ' έκαστον (άνθρωπον συμβάντα). Εννοώ δε καθόλου μεν, το ποία τινά τοιούτος ή τοιούτος άνθρωπος λέγει συνήθως λέγει ή πράττει, κατά την πιθανήν ή αναγκαίαν ακολουθίαν (των πραγμάτων), και εις τούτο αποβλέπει η ποίησις, δίδουσα εν τέλει ονόματα (εις τα τοιαύτα πρόσωπα) · το δε καθ' έκαστον (εννοώ), τι ο Αλκιβιάδης π.χ. έπραξεν ή τι έπαθεν».

μπορούσε κάποιος να αντιδράσει σύμφωνα με τον νόμο της πιθανότητας ή της αναγκαιότητας, και ιστορίας, που αναλύει το καθέκαστον —δηλ. με ποιο τρόπο αντέδρασε κάποιος στη συγκεκριμένη περίπτωση.

Φαινομενικά στην *Πάπισσα Ιωάννα* η ιστορική διήγηση προκρίνεται έναντι του επικού μυθιστορήματος, καθώς κρίνεται ότι η μέθοδος των ιστοριογράφων ως προς την επεξεργασία του υλικού τους είναι ανώτερη από εκείνη των επικών ποιητών και των μυθιστοριογράφων. Στην πραγματικότητα όμως η εκτίμηση του συγγραφέα προς την ιστοριογραφία και η απαξίωσή του προς την επική ποίηση αλλά και το μυθιστόρημα οφείλεται στο γεγονός ότι η ιστορική διήγηση πρεσβεύει για τον ίδιο και εκφράζει την «αλήθειαν», της οποίας είναι ένθερμος υποστηρικτής και θιασώτης [35], ενώ η επική ποίηση και το μυθιστόρημα αντιπροσωπεύουν την «φαντασίαν»[36].

Πρόθεση του συγγραφέα —με την παρουσίαση των μεθόδων των επικών ποιητών, των μυθιστοριογράφων και των ιστοριογράφων— είναι:

- να ενημερώσει τον αναγνώστη του αναφορικά με τις μεθόδους επεξεργασίας του υλικού που υπάρχουν,
- να τονίσει ότι ήταν συνειδητή η απόφασή του να ακολουθήσει τη μέθοδο συγγραφής που προκρίνουν οι ιστοριογράφοι,
- να επισημάνει τους λόγους που τον οδήγησαν στην απόφασή του να υιοθετήσει τη συγκεκριμένη μέθοδο.

Εν τέλει, ο συγγραφέας υιοθετεί τη μέθοδο επεξεργασίας του υλικού που ακολουθούν οι ιστοριογράφοι, καθώς επιθυμεί η ιστορική του αφήγηση: α) να χαρακτηρίζεται από «τάξη», δηλ. να αναφέρει τα γεγονότα με τη σειρά, ξεκινώντας από την αρχή, και β) να είναι «απέριττη» και «φιλαλήθης», δηλ. να είναι λιτή και σύμμαχος της αλήθειας, χαρακτηριστικά της ιστοριογραφίας.

Στη συνέχεια, στο πλαίσιο της ιστορικής αφήγησης, ο συγγραφέας συστήνει στον αναγνώστη τα μέλη της οικογένειας της ηρωίδας. Με την αναφορά στο όνομα, την καταγωγή και τη μόρφωση του πατέρα της Ιωάννας, προστίθεται το σχόλιο ότι εκείνος παρουσιάζεται στα ιστορικά έργα με πολλά ονόματα, όπως ο Δίας. Έτσι, ο πατέρας της ηρωίδας παραλληλίζεται με τον πατέρα των Θεών ως προς την πληθώρα των ονομάτων που κατέχουν ($2^{ο}$ παράθεμα Ρ.).

Καθώς γίνεται λόγος για την προσπάθεια του συγγραφέα να βρει το όνομα του πατέρα της ηρωίδας, ο ίδιος καταλήγει τελικά σε δύο ονόματα: λεγόταν Βιλλιβάλδος ή Βαλλαφρείδος. Στα χειρόγραφα που μελετήθηκαν παρατηρήθηκε ότι ο ήρωας έχει πολλά ονόματα[37], γεγονός που συνετέλεσε στο να παρομοιαστεί με τον Δία, που επίσης αναφέρεται με πολλά διαφορετικά —«πολυώνυμος»— και ποικίλα —«ποικιλώνυμος»— ονόματα από τους ποιητές. Ο συγγραφέας διακρίνεται για την αρχαιογνωσία του, καθώς φαίνεται ότι κατέχει την διαφορετική και ποικίλη ονοματολογία των αρχαίων θεών του Ολύμπου.

---

[35]Το γεγονός ότι ο συγγραφέας χαρακτηρίζει την ιστορική διήγησή του ως «απέριττον και **φιλαλήθη**» φανερώνει την **αγάπη** του **για την αλήθεια**.

[36]Ως προς την απαξίωση της ποίησης εκ μέρους του συγγραφέα βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 146: «Άλλως δε γράφων αληθή ιστορίαν δεν δύναμαι να μιμηθώ τους ποιητάς ή συγγραφείς εκείνους, οίτινες σωρεύοντες παλμούς, δάκρυα, ερυθήματα και άλλα πλατωνικά εφόδια ζευγνύουσιν ανά δύο τους μελιρρύτους στίχους των, ως οι γεωργοί εις το άροτρον τους βόας, ή τορνεύουσι περιόδους στρογγύλας ως τους μαστούς της Αφροδίτης. Ο μέγας Δάντης ωνόμαζε τους τοιούτους «μαστρωπούς», αλλ' εις εμέ ούτε το όνομα ούτε το επάγγελμα αρέσκει».

[37]Μάλιστα, ο συγγραφέας εντόπισε αρκετούς ιστορικούς του Μεσαίωνα που ανέφεραν πολλά ονόματα για τον γεννήτορα της Πάπισσας Ιωάννας, συσχετίζοντας ο ίδιος τους ιστορικούς αυτούς του Μεσαίωνα με τον Ηρόδοτο.

Ο συσχετισμός του πατέρα της Ιωάννας με τον Δία των αρχαίων Ελλήνων και τον Διάβολο των Ινδών υποδηλώνει, έστω και αν αυτός περιορίζεται επιφανειακά στο θέμα της ονοματολογίας, τον παραλληλισμό:

- γενικότερα της χριστιανικής θρησκείας —με εκπρόσωπο τον Άγγλο μοναχό πατέρα της Ιωάννας— με την αρχαία ειδωλολατρική θρησκεία, όπως αυτή εκπροσωπείται από τον Δία, και
- ειδικότερα του μεσαιωνικού ιερατείου, που προσελκύει τους πιστούς του με καλλωπιστικά στοιχεία, με την αρχαία μυθολογία, η οποία στηρίζεται σε μυθικά– φανταστικά στοιχεία[38].

Ο παραλληλισμός της εκκλησιαστικής εξουσίας με την αρχαία ειδωλολατρική –πολυθεϊστική εξουσία των θεών του Ολύμπου[39] αποτελεί για τον συγγραφέα του έργου αντικείμενο καυτηριασμού, καθώς ο ίδιος αναφέρει σε άλλο σημείο ότι ο Χριστιανισμός φορώντας «τα κοσμήματα» της ειδωλολατρίας, δηλ. με καλλωπιστικά στοιχεία, προσπαθεί να προσελκύσει τους πιστούς της[40], και όχι με την «θείαν αλήθειαν της χριστιανικής θρησκείας»[41].

Στη συνέχεια ο Εριγένης Σκώτος —δάσκαλος του πατέρα της Ιωάννας, που εφεύρε τον τρόπο να κατασκευάζει αρχαία χειρόγραφα εξαπατώντας —«ηπάτησε»— με αυτά τους τότε λογίους, συσχετίζεται με τον Σιμωνίδη, που εξαπάτησε τους Βερολίνειους λογίους[42] (3ο παράθεμα Ρ.).

---

[38]Βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 82, όπου ο συγγραφέας υιοθετεί το χαρακτηρισμό των Ποντίφηκων ως «**Ψευδοποντίφηκων**», που τους αποδίδει ο Βαρόνιος.

[39]Ως προς τον παραλληλισμό του Χριστιανισμού με την ειδωλολατρία βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 216-217, όπου γίνεται λόγος για τους αρχαίους θεούς που μετατράπηκαν σε χριστιανούς αγίους και «…όσοι τουλάχιστον εξ αυτών δεν μετεβλήθησαν εις χριστιανούς αγίους, εξορισθέντες εκ του Ολύμπου είχον μετοικήσει εις τον Άδην, κακει έζων εν ειρήνηι μετά του Διαβόλου των Χριστιανών και του Σατανά των Εβραίων…». Επίσης βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 188-189, όπου λέγεται ότι οι χριστιανοί, αφού παρέλαβαν ως κληρονόμοι την αρχαία ειδωλολατρία, μετονόμασαν τους ναούς εκκλησίες, τους βωμούς θυσιαστήρια, τις πομπές λιτανείες και τους θεούς αγίους (βλ. περισσότερα στα σχόλια του συγκεκριμένου χωρίου).

[40]Βλ. Αγγέλου 1978, *Ολίγαι Λέξεις*, σ. 311 (1η υποσημείωση), όπου λέγεται κατά τον Σατωριάνδο ότι «Ο χριστιανισμός **ενεδύθη τα κοσμήματα** της ηττηθείσης ειδωλολατρείας», όπως **το θυμίαμα, τα χρυσά και αργυρά σκεύη, τις λυχνίες, τις λαμπάδες** κ.ο.κ., άποψη με την οποία συμφωνεί ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας*. Αυτά τα αντικείμενα της ειδωλολατρίας, με τα οποία «κοσμείται» ο Χριστιανισμός, εκλαμβάνονται από τον συγγραφέα ως μέσα προσέλκυσης των πιστών.

Ως προς την πρόθεση της Δυτικής Εκκλησίας να προσελκύσει τους πιστούς της μέσω της ζωγραφικής και της γλυπτικής βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 159: «**Η μεν Ρωμαϊκή Εκκλησία εννοήσασα τούτο, ευθύς άμα είδε ψυχραινόμενον τον ζήλον των πιστών, κατέφυγεν εις τους ζωγράφους και τους γλύπτας, ως η Ήρα εις τον κεστόν της Αφροδίτης, ίνα καλύψηι τας ρυτίδας και ενδύσηι την γυμνότητά της, η δε Ανατολική**, καίτοι πρεσβυτέρα της αδελφής της, είτε εκ πενίας είτε εξ υπερηφανείας **επέμεινε θέλουσα να ελκύηι τους πιστούς δι' ερρίνων ασμάτων και συνωφρυωμένων εικόνων**».

Βλ. επίσης Κ. Δ., *Προς Τιμόθεον Α΄*, 2. 9- 2. 10:

«**(9.)**ὡσαύτως [καὶ] γυναῖκας ἐν καταστολῇ/κοσμίῳ μετὰ αἰδοῦς καὶ σωφροσύνης κοσμεῖν ἑαυτάς,/ μὴ ἐν πλέγμασιν καὶ χρυσίῳ ἢ μαργαρίταις ἢ ἱματισμῷ/ πολυτελεῖ, **(10.)** ἀλλ' ὃ πρέπει γυναιξὶν ἐπαγγελλομέναις/ θεοσέβειαν, δι' ἔργων ἀγαθῶν».

[41]Βλ. Αγγέλου 1978, *Ολίγαι Λέξεις*, σ. 307: «διότι **δύο τινά υπάρχουσιν, Άγιοί μου Πατέρες, εν τηι χριστιανικήι θρησκεία, η θεία αυτής αλήθεια, ήτις την καθιστάι σεβαστήν,** και αι ανοησίαι των ανθρώπων, αίτινες την κατέστησαν καταγέλαστον…». Βλ. επίσης *Κ.Δ.*, *Κατά Ιωαννην Ευαγγέλιον*, 14. 6: «…**λέγει** αὐτῷ **ὁ Ἰησοῦς**,/**Ἐγώ εἰμι** ἡ ὁδὸς καὶ **ἡ ἀλήθεια** καὶ ἡ ζωή» κ.ο.κ.

[42]Ο συγγραφέας, μιλώντας για την καταγωγή του πατέρα της Ιωάννας και τον δάσκαλό του, Εριγένη Σκώτο, αναφέρει στις Σημειώσεις του πληροφορίες σχετικά με την κάθοδο του Εριγένη στην Αθήνα στα μέσα του ένατου αιώνα, όπου, αφού έμαθε την ελληνική γλώσσα, κατόπιν μετέφρασε τα έργα του Διονυσίου του Αρεοπαγίτη *Αγγέλων Ιεραρχίας*, *Μυστικής Θεολογίας* κτλ.

Μέσα από τον συσχετισμό ενός σχολαστικού θεολόγου του ενάτου αιώνα μ.Χ.[43], εκπροσώπου της χριστιανικής θεολογίας, με έναν αρχαίο Έλληνα χορικό λυρικό ποιητή του τέλους του έκτου και του πρώιμου πέμπτου αιώνα π.Χ. (557/6 ως 468 π.Χ.)[44], εκπρόσωπο της αρχαίας ελληνικής ποίησης, ως προς το ότι και οι δύο εξαπατούν —ο πρώτος εξαπάτησε τους λογίους της εποχής του, κατασκευάζοντας αρχαία χειρόγραφα, ενώ ο δεύτερος εξαπάτησε τους Βερολίνειους λογίους— ο συγγραφέας καυτηριάζει το γεγονός ότι η εξαπάτηση είναι χαρακτηριστικό του Εριγένη Σκώτου, καθώς ένας σχολαστικός θεολόγος οφείλει να λειτουργεί ως εκπρόσωπος της **θείας αλήθειας** της χριστιανικής θρησκείας.

Όλοι οι αναχρονισμοί και οι πλαστογραφίες στις οποίες προέβη ο Εριγένης Σκώτος[45] είχαν ως στόχο σύμφωνα με τον συγγραφέα να αποδειχθεί ότι η γαλατική εκκλησία είναι σύγχρονη των Αποστόλων και ότι αντί για θυγατέρα, και επομένως απόγονος της αποστολικής εκκλησίας, είναι αδελφή της στη Ρώμη[46], ώστε να εδραιωθεί η Δυτική Εκκλησία ως προς τα πρωτεία και την πρωτοκαθεδρία της σε σχέση με την Ανατολική Εκκλησία.

Ο Εριγένης Σκώτος έγραψε και ένα φιλοσοφικό πόνημα με τίτλο *Περί φύσεως μερισμού*, στο οποίο προσπάθησε να συμβιβάσει τις νεοπλατωνικές θεωρίες του 2ου μ.Χ. αιώνα με τον χριστιανισμό, μιμούμενος τον Κλήμη τον Αλεξανδρέα. Στο σημείο αυτό τόσο ο Εριγένης Σκώτος όσο και ο Κλήμης ο Αλεξανδρέας εντάσσονται στην ίδια κατηγορία: των θεολόγων και πατέρων της εκκλησίας που έχουν παρόμοιες απόψεις με εκείνες των νεοπλατωνικών θεωριών του 2ου μ.Χ. αιώνα[47] (3ο παράθεμα Ρ.).

Στα λόγια του Κλήμη του Αλεξανδρέα διακρίνεται όντως ένας συσχετισμός ανάμεσα στις παραβολές του Χριστού και την φιλοσοφία εν γένει, η οποία διδάσκει τη δικαιοσύνη μέσα από την ευσεβή επιστήμη. Όμως το γεγονός ότι δεν αναφέρεται ειδικότερα στην Στωική, την Πλατωνική, την Αριστοτελική και άλλες φιλοσοφίες —τις οποίες εξάλλου κατονομάζει «αιρέσεις»— οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ο Κλήμης ο Αλεξανδρέας δεν ασπάζεται τις συγκεκριμένες αρχαίες ελληνικές φιλοσοφίες και επομένως δεν εντάσσεται στην ίδια κατηγορία με τον Εριγένη Σκώτο.

Επιπλέον, το γεγονός ότι ο Εριγένης έγραψε έργα βασισμένα στο πλατωνικό πνεύμα και την αριστοτελική διαλεκτική, σε αντίθεση με τον Κλήμη τον Αλεξανδρέα, που χαρακτηρίζει ως «αιρέσεις» την Πλατωνική και την Αριστοτελική φιλοσοφία, οδηγεί στο συμπέρασμα ότι υπάρχει αντίθεση ανάμεσα στον Εριγένη τον Σκώτο και τον Κλήμη τον Αλεξανδρέα, καθώς ο πρώτος γράφει έργα εμπνευσμένα από τη φιλοσοφία του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη, ενώ ο δεύτερος απορρίπτει τις φιλοσοφίες αυτές. Ωστόσο, ο συγγραφέας εκφράζει την άποψη ότι υπάρχει σημείο επαφής ανάμεσα στον Εριγένη Σκώτο και τον Κλήμη τον Αλεξανδρέα ως προς το ότι

---

[43]Ως προς τον Εριγένη Σκώτο (Johannes Scotus Erigenus) βλ. περισσότερα Hofmanni 1698, σ. 662. Επίσης, ως προς τον Εριγένη Σκώτο βλ. Bett 1964 και Mclnerny 1963.

[44]Βλ. Easterling – Knox 2000, σσ. 300-301.

[45]Ο Εριγένης μετέφρασε έργα του Αρεοπαγίτη Διονυσίου. Σημειώνεται μάλιστα ότι ο επίσκοπος Παρισίων Διονύσιος Αρεοπαγίτης, που έζησε τον 3ο αιώνα μ.Χ., ταυτίστηκε —λόγω άγνοιας— με τον Αρεοπαγίτη, που ήταν σύγχρονος του Αποστόλου Παύλου (βλ. περισσότερα Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 252).

[46]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 252: «Πάντες δε οι αναχρονισμοί και αι πλαστογραφίαι αύται έλαβον την αρχήν εκ της επιθυμίας ν' αποδειχθή η γαλατική εκκλησία σύγχρονος των Αποστόλων και αντί θυγατρός αδελφή της εν Ρώμη».

[47]Η νεοπλατωνική– βυζαντινή φιλοσοφία χαρακτηρίζεται από την κυριαρχία του Νεοπλατωνισμού και του Χριστιανισμού, ενώ στον Νεοπλατωνισμό θεμελιώδες γνώρισμα του συστήματος είναι ο εκλεκτικισμός, ο οποίος συνδυάζει τον Πλάτωνα με τον Αριστοτέλη, χωρίς να εντοπίζει ουσιαστικές διαφορές μεταξύ τους.

και οι δύο προσπάθησαν στα έργα τους να συμβιβάσουν τις νεοπλατωνικές θεωρίες με τον χριστιανισμό.

2η Θεματική Ενότητα:
Η βίαιη συμπεριφορά των Αγγλοσαξόνων τοξοτών
προς το νεόνυμφο ζευγάρι
και το ταξίδι τους.

Ο έρωτας των νεονύμφων μέρα με τη μέρα φουντώνει, αντιστεκόμενος στο ψύχος του χειμώνα, αντί να ψυχραίνεται. Όμως τις χρυσές μέρες του ζευγαριού μέλλει να ταράξει η εμφάνιση δύο Αγγλοσαξόνων τοξοτών, οι οποίοι το αναγκάζουν να τους ακολουθήσει σε ένα μακρινό ταξίδι.

Αφού έφτασαν μετά από τέσσερις ημέρες στην παραθαλάσσια Γαριάνορο συναντούν τον επίσκοπο Εβοράκου Βόλσιο. Αυτός ευλογεί τους στρατολογηθέντας μοναχούς από ολόκληρη της Αγγλία, οι οποίοι προορίζονται για τον εκχριστιανισμό των Σαξόνων και οι οποίοι μεταβαίνουν αμέσως στο καράβι, που λίγο αργότερα σκίζει το γερμανικό πέλαγος.

2η Θεματική Ενότητα:
Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν
αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

4. **Γενική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Όσωι δριμύτερος εφύσα έξω ο βορράς, όσωι πυκνοτέρα κατέπιπτεν η χιών, τόσωι σφιγκτότερα ενηγκαλίζετο το όλβιον εκείνο ζεύγος, αποδεικνύον ούτωι πόσωι ηπατάτο ο Άγ. Αντώνιος, ισχυριζόμενος ότι το κρύο ψυχραίνει τον έρωτα, και οι αρχαίοι Έλληνες, οι παριστώντες τον χειμώνα ως γέροντα μισογύνην».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 116)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
Μενάνδρου, *Γνώμαι Μονόστιχοι*, 1. 540, 1-2.
Χειμὼν κατ᾽ οἴκους ἀνδράσιν κακὴ γυνή. (540)
Χωρὶς γυναικὸς ἀνδρὶ κακὸν οὐ γίγνεται .

Διογένους του Λαερτίου, *Βίοι Φιλοσόφων*, 8. 10, 4.
(10.) Διαιρεῖται δὲ καὶ τὸν τοῦ ἀνθρώπου βίον οὕτως· Παῖς εἴκοσι ἔτεα, νεηνίσκος εἴκοσι, νεηνίης εἴκοσι, γέρων εἴκοσι. αἱ δὲ ἡλικίαι πρὸς τὰς ὥρας ὧδε σύμμετροι· παῖς ἔαρ, νεηνίσκος θέρος, νεηνίης φθινόπωρον, γέρων χειμών.

5. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος.**
«Τοιαύτας διήγον οι γονείς της Ιωάννας χρυσάς ημέρας, […] χλεροίσιν ιαινόμενοι μελέεσιν (Θεοκρίτ. Ειδύλ. ΚΖ΄, στίχ. 65), ότε πρωίαν τινά, ενώ ο μοναχός απετίνασσεν εκ των βλεφάρων τον ύπνον και εκ της μαύρης γενειάδος ξανθάς τινας τρίχας της γυναικός του, δύο Αγγλοσάξωνες τοξόται γυμνοί τας κνήμας και τους πόδας, μικράς φέροντες ασπίδας και βελοπληθείς επί των ώμων φαρέτρας, ενεφανίσθησαν προ της εισόδου της καλύβης προσκαλούντες τον οικοδεσπότην εν ονόματι του «Επτάρχου» Εκβέρτου ν᾽ακολουθήσηι αυτούς, λαμβάνων τα προς μακράν πορείαν αναγκαία εφόδια».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 116)

Παραπομπή στην εξής αρχαία πηγή:
Θεοκρίτου, *Ειδύλλια*, 27, 66.
Ὣς οἱ μὲν χλοεροῖσιν ἰαινόμενοι μελέεσσιν (66)
ἀλλήλοις ψιθύριζον. ἀνίστατο φώριος εὐνή.

6. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος.**
«Ότε επλησίασαν οι πανταχόθεν της Αγγλίας στρατολογηθέντες μοναχοί, εξήκοντα τον αριθμόν, ο ευσεβής Βόλσιος εναγκαλισθείς αυτούς ανά ένα και εγχειρίσας εκάστωι δύο δηνάρια, «Πορεύεσθε <,> <είπε,> και διδάσκετε […] πάντα τα έθνη» ».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 117)

Παραπομπή στην εξής αρχαία πηγή:
***Κ.Δ., Πράξεις Αποστόλων*, 5. 20 - 5. 21.**
(20.) Πορεύεσθε καὶ σταθέντες **λαλεῖτε** ἐν
τῷ ἱερῷ τῷ λαῷ πάντα τὰ ῥήματα τῆς ζωῆς ταύτης.
(21.) ἀκούσαντες δὲ εἰσῆλθον ὑπὸ τὸν ὄρθρον εἰς τὸ ἱερὸν
καὶ **ἐδίδασκον**.

7. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Από της αγκάλης του επισκόπου μετέβησαν παραχρήμα οι ιεροκήρυκες εις τας σανίδας της κοίλης [..] νηός και μετ' ου πολύ έσχισαν τα θολά κύματα του γερμανικού πελάγους, αγνοούντες προς ποίας έπλεον όχθας εις αναζήτησιν μαρτυρικού στεφάνου ή λιπαρού μοναστηρίου ».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 117)

«Το επίθετον «κοίλη» δεν ετέθη καθ'ομηρικήν ανάμνησιν, αλλά διότι τα τότε πλοία των αρκτώων εθνών ήσαν τωι όντι κοίλα, στερούμενα καταστρώματος. Ίδε παρά Γολδσμίθ την εικόνα σαξωνικής ολκάδος».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 253-254)

Παράβαλε το εξής αρχαίο χωρίο:
Ομήρου, *Οδύσσεια*, 2. 332.
τίς δ' οἶδ', εἴ κε καὶ αὐτὸς ἰὼν κοίλης ἐπὶ νηὸς
τῆλε φίλων ἀπόληται ἀλώμενος ὡς περ Ὀδυσσεύς;
(βλ. επίσης για την ίδια φράση:Ομήρου, *Οδύσσεια*, 4. 817, 11. 508, 13. 216, 19. 259).

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού στη 2η Θεματική Ενότητα

Στη διάρκεια της αναφοράς στον έρωτα των νεονύμφων, του πατέρα και της μητέρας της Ιωάννας, ο οποίος ολοένα και φουντώνει αντιστεκόμενος στο ψύχος του χειμώνα, αντιπαρατίθεται η άποψη του Αγίου Αντωνίου και των αρχαίων, οι οποίοι πιστεύουν ότι το ψύχος ψυχραίνει τον έρωτα (4ο παράθεμα Ρ.).

Ο συγγραφέας, παρουσιάζοντας το ερωτευμένο ζευγάρι να αγκαλιάζεται σφιχτά αντιστεκόμενο στο δυνατό φύσημα του βοριά και το πυκνό χιόνι που πέφτει, φανερώνει την θετική επίδραση του ψύχους στην αναζωπύρωση του έρωτα, αντιδιαστέλλοντάς την προς την αρνητική επίδραση του ψύχους στον έρωτα, κατά τα λεγόμενα του Αγίου Αντωνίου και των αρχαίων Ελλήνων.

Στο πλαίσιο αυτό παρατηρείται η αντίθεση ανάμεσα:
1) στο **πραγματικό– αληθινό γεγονός** που περιγράφει ο συγγραφέας του έργου, δηλ. την αναθέρμανση του έρωτα των δύο εραστών, με το οποίο **αποδεικνύεται** —«αποδεικνύον»— η θετική επίδραση του ψύχους στον έρωτα, και
2) τον **ισχυρισμό** —«ισχυριζόμενος»— του Αγίου Αντωνίου και των αρχαίων Ελλήνων, σύμφωνα με τον οποίο είναι αρνητική η επίδραση του ψύχους στον έρωτα, με αποτέλεσμα την **εξαπάτησή** τους —«ηπατάτο».

Έτσι, μέσα από το διπολικό σχήμα ανάμεσα:
1) στον συγγραφέα της *Πάπισσας Ιωάννας*, ο οποίος αναφέρεται σε ένα πραγματικό– αληθινό γεγονός, και
2) στον Άγιο Αντώνιο και τους αρχαίους Έλληνες, οι οποίοι αναφέρονται σε έναν «ισχυρισμό», έχοντας ουσιαστικά εξαπατηθεί[48],

ο συγγραφέας παρουσιάζεται ως εκπρόσωπος της αλήθειας, σε αντίθεση με τον Άγιο Αντώνιο και τους αρχαίους Έλληνες, οι οποίοι βρίσκονται στην ίδια μοίρα ως εξαπατηθέντες. Μάλιστα, ο συσχετισμός του Αγίου Αντωνίου, εκπροσώπου της χριστιανικής θρησκείας, με τους αρχαίους Έλληνες, ως προς τους αναπόδεικτους ισχυρισμούς που εκφράζουν, είναι ένας τρόπος να σατιριστεί η αμάθεια του ιερατείου και να αμφισβητηθεί η εγκυρότητα των λεγομένων του.

[48]Βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 84-85, όπου γίνεται λόγος για την «αμάθειαν» του κλήρου.

Η φράση «**Όσωι δριμύτερος** εφύσα έξω ο βορράς, **όσωι πυκνοτέρα** κατέπιπτεν η χιών, **τόσωι σφιγκτότερα** ενηγκαλίζετο το όλβιον εκείνο ζεύγος, **αποδεικνύον ούτωι πόσωι ηπατάτο ο Άγ. Αντώνιος**, ισχυριζόμενος ότι το κρύο ψυχραίνει τον έρωτα, **και οι αρχαίοι Έλληνες**, οι παριστώντες τον χειμώνα ως γέροντα μισογύνην» ενέχει αρκετή δόση υπερβολής, μέσω της οποίας καυτηριάζεται η αμάθεια του μεσαιωνικού ιερατείου.

Στη συνέχεια, γίνεται λόγος για τις χρυσές μέρες του ζευγαριού με τη χρήση της φράσης του Θεοκρίτου: «…χλοεροῖσιν ἰαινόμενοι μελέεσσιν…»[49], ότι δηλ. το ερωτευμένο ζευγάρι «δρόσιζε τη νιότη του», ενώ ακολουθεί η εμφάνιση δύο Αγγλοσαξόνων τοξοτών, οι οποίοι το αναγκάζουν να τους ακολουθήσει σε ένα μακρινό ταξίδι ($5^{ο}$ παράθεμα Ρ.).

Ο συγγραφέας χρησιμοποιεί τη φράση του βουκολικού ποιητή, προκειμένου να περιγράψει το ερωτικό πάθος του ζευγαριού, της μητέρας και του πατέρα της Ιωάννας. Οι μικρές αλλαγές που έχει υποστεί το αρχαίο ελληνικό χωρίο δεν διαφοροποιούν το νόημά του, ενώ μια αρκετά καλή μετάφραση του συγκεκριμένου χωρίου θα ήταν η εξής: «θέρμαινε (το ζεύγος με τον έρωτά του) τα δροσερά του μέλη». Έτσι, ο Έρωτας παρουσιάζεται ως εκείνος που θερμαίνει τα δροσερά μέλη.

Ωστόσο, ο συγγραφέας έχει αναφέρει ότι το Ψύχος θερμαίνει (φουντώνει/ αναζωπυρώνει) τον Έρωτα. Παραθέτοντας τις δύο αυτές απόψεις, όπως ο ίδιος τις παρουσιάζει, προκύπτει μια πορεία, όπου το ένα συνεπάγεται το άλλο: το Ψύχος> φουντώνει τον έρωτα και ο Έρωτας> φουντώνει τα δροσερά μέλη. Με λίγα λόγια περιγράφεται μια αμφίδρομη σχέση αλληλεπίδρασης ανάμεσα στο Ψύχος και τον Έρωτα: το Ψύχος θερμαίνει τον Έρωτα και ο Έρωτας θερμαίνει το Ψύχος.

Η αμφίδρομη αυτή σχέση έρωτα και ψύχους δίνει την αίσθηση μιας κυκλικής και αέναης ουσιαστικά πορείας Έρωτα– Ψύχους και Ψύχους– Έρωτα, η οποία σταματά/ διακόπτεται απότομα, όταν δύο Αγγλοσάξονες τοξότες καλούν τον πατέρα της Ιωάννας να τους ακολουθήσει.

Με λίγα λόγια, η παρουσίαση της κυκλικής και αέναης κίνησης ανάμεσα στον Έρωτα και το Ψύχος είναι ένα τέχνασμα του συγγραφέα, με το οποίο ο ίδιος ηρεμεί τον αναγνώστη, δημιουργώντας του την αίσθηση ότι αυτή η κυκλική κίνηση θα διαρκέσει αιώνια, για να τον αιφνιδιάσει αμέσως μετά με την παρεμβολή ενός γεγονότος —την εμφάνιση των δύο τοξοτών— που θα αποτελέσει την αιτία να σταματήσει απότομα και ξαφνικά αυτή η φαινομενικά αδιατάρακτη σχέση Έρωτα– Ψύχους. Στο σημείο αυτό παρουσιάζεται έντονα η αντίθεση ανάμεσα στην προγενέστερη ευτυχισμένη ζωή του ζευγαριού και τη δυστυχία στην οποία υπόκειται με τη βίαιη επέμβαση των Αγγλοσαξόνων τοξοτών.

Οι ομοιότητες που εντοπίζονται:

- τόσο ανάμεσα στον τρόπο ζωής των γονιών της ηρωίδας και στον βουκολικό τρόπο ζωής των ηρώων της ποίησης του Θεοκρίτου,
- όσο και ανάμεσα στους ήρωες της *Πάπισσας Ιωάννας* και τους ήρωες των *Ειδυλλίων* —στην πρώτη περίπτωση η μητέρα της Ιωάννας, Γιούθα, περιγράφεται ως ξανθομαλλούσα ποιμενίδα και στη δεύτερη περίπτωση οι ήρωες των *Ειδυλλίων* είναι βοσκοί και βοσκοπούλες σε ποιμενικά– βουκολικά τοπία,

μαρτυρούν το εύρος της αρχαιογνωσίας του συγγραφέα της *Πάπισσας Ιωάννας* και αναδεικνύουν την αφηγηματολογική τέχνη με την οποία εισάγει το αρχαιογνωστικό του υλικό στα κατάλληλα σημεία του έργου.

[49]Βλ. Θεοκρίτου, *Ειδύλλια*, 27, 66.

Έπειτα, όταν ο συγγραφέας αναφέρεται στο ταξίδι των νεονύμφων, της μητέρας και του πατέρα της Ιωάννας, αποτέλεσμα της βίας που ασκούν σε βάρος τους οι δύο Αγγλοσάξονες τοξότες, περιγράφει τη στρατολόγηση των Άγγλων μοναχών και την ευλογία που δέχονται από τον επίσκοπο Εβοράκου Βόλσιο, ο οποίος χρησιμοποιεί τον θείο λόγο της Αγίας Γραφής (6^{ο} παράθεμα Ρ.).

Ο επίσκοπος Βόλσιος περιγράφεται να αγκαλιάζει έναν έναν χωριστά τους μοναχούς που στρατολογήθηκαν από ολόκληρη της Αγγλία, εξήντα στον αριθμό, να δίνει στον καθένα ξεχωριστά από δύο δηνάρια και να τους συμβουλεύει να προχωρούν και να διδάσκουν όλα τα έθνη. Στο σημείο αυτό, ο επισκόπος Βόλσιος εκστομίζει τα θεία λόγια του Χριστού από τις *Πράξεις των Αποστόλων*, προκειμένου να συμβουλέψει τους Άγγλους μοναχούς ως προς το καθήκον τους.

Η βιβλική πηγή που παρατίθεται στην *Πάπισσα Ιωάννα* έχει υποστεί αλλαγές που διαφοροποιούν το νόημά της. Πιο συγκεκριμένα, η βιβλική πηγή αυτούσια έχει ως εξής: «Πορεύεσθε καὶ σταθέντες λαλεῖτε ἐν / τῷ ἱερῷ τῷ λαῷ **πάντα τὰ ῥήματα** τῆς ζωῆς ταύτης»[50] και μεταφράζεται ακολούθως: «Πορεύεστε, στέκεστε και προφέρετε μέσα στο ναό προς το λαό **όλα τα λόγια** αυτής της ζωής»[51] ή αλλιώς «Πηγαίνετε και διδάξτε τους λαούς **όλα (τα θεϊκά λόγια)** της ζωής αυτής», συνδέοντας νοηματικά τη λέξη «**πάντα**» με τη λέξη «**ῥήματα**». Ουσιαστικά, ο Χριστός παροτρύνει τους μαθητές του να πορεύονται και, βρισκόμενοι μέσα στους ναούς, να κηρύττουν στον λαό **ολόκληρη την αλήθεια του θεϊκού λόγου** και της χριστιανικής ζωής.

Ωστόσο, η βιβλική πηγή παρατίθεται μέσα στο κείμενο της *Πάπισσας Ιωάννας* ως εξής: «Πορεύεσθε…και διδάσκετε **πάντα τα έθνη**», ώστε μεταφράζεται διαφορετικά: «Πορεύεστε και διδάσκετε **όλα τα έθνη / όλους τους λαούς**», συνδέοντας νοηματικά τη λέξη «**πάντα**» με τη λέξη «**έθνη**», και όχι την λέξη «**πάντα**» με τη λέξη «**ῥήματα**», όπως στην αυτούσια βιβλική πηγή.

Η συγκεκριμένη αλλαγή της βιβλικής πηγής πραγματοποιείται συνειδητά από τον συγγραφέα, καθώς έτσι αλλαγμένο —«Πορεύεσθε…και διδάσκετε **πάντα τα έθνη**»— συνδέεται με την πρόθεση του Καρλομάγνου να εκχριστιανίσει **από άκρη σε άκρη όλες τις κατακτημένες επαρχίες της Σαξονίας**[52]. Έτσι ο συγγραφέας επιχειρεί μέσα από την παραλλαγή της βιβλικής πηγής να παραλληλίσει τον εκχριστιανισμό όλων των εθνών από τους Αποστόλους με τον «εκχριστιανισμό» όλων τις επαρχιών της Σαξονίας από τον Καρλομάγνο.

Μέσα από την αναδιαμόρφωση της βιβλικής πηγής:

- αναδεικνύεται το μέγεθος της αρχαιογνωσίας, της τέχνης και της ευφυΐας του συγγραφέα να προσαρμόζει το υλικό του στα εκάστοτε δεδομένα, ώστε να επιτύχει τον σκοπό του, και
- διαφαίνεται η πρόθεση του συγγραφέα να καυτηριάσει τη συμπεριφορά των εκάστοτε κυβερνώντων (εδώ του Καρλομάγνου), που χρησιμοποιούν το σημείο του Σταυρού και προβαίνουν σε βιαιότητες, προκειμένου να «χριστιανίσουν»[53],

[50]Βλ. Κ. Δ., *Πράξεις Αποστόλων*, 5. 20.

[51]Βλ. Buttrick (et al.) 1987, Vol. IX, σ. 82: "Go, stand and speak in the temple to the people all the words of this life".

[52]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 120: «Η Σαξωνία διενεμήθη παραχρήμα υπό του νικητού εις τους νεήλυδας καλογήρους, ών έκαστος έλαβεν εντολήν να κοσμήσηι δια του Σταυρού **πάσαν καλύβην επαρχίας τινός της κατακτηθείσης χώρας**…».

[53]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 118.

ενώ στην Αγία Γραφή αναφέρεται μονάχα η πειθώ ως μέσο εκχριστιανισμού των λαών[54].

Παράλληλα, τα θεία λόγια προερχόμενα εκ του στόματος του επισκόπου Βολσίου οδηγούν αυθόρμητα στον συσχετισμό του επισκόπου με τον Ιησού Χριστό ως προς την συμβουλή που παρέχουν στους μοναχούς– ιεροκήρυκες και τους Αποστόλους για τον εκχριστιανισμό της Σαξονίας και όλων των εθνών αντίστοιχα. Ωστόσο, το γεγονός ότι ο εκχριστιανισμός των Σαξόνων δεν γίνεται με τη διδασκαλία και την πειθώ, αλλά με τις βιαιοπραγίες του Καρλομάγνου, τις οποίες «ευλογεί» ο επίσκοπος, συντελεί στην παρουσίαση του επισκόπου Βολσίου ως συμμέτοχου και συναυτουργού σε όλες αυτές τις βίαιες και αντιχριστιανικές ενέργειες του Καρόλου του Μέγα.

Έτσι, ο χαρακτηρισμός του επισκόπου Βολσίου ως «ευσεβούς» έχει ειρωνικό χαρακτήρα, καθώς ο ίδιος δεν αποδεικνύεται αντάξιος των θείων εντολών της Αγίας Γραφής. Εν τέλει, με τον παραλληλισμό ανάμεσα στον επίσκοπο Βόλσιο και τον Ιησού Χριστό καυτηριάζεται η επιφανειακή —και όχι η ουσιαστική— ταύτισή τους, η αντιφατική προσωπικότητα και λειτουργία τους.

Στη συνέχεια, συμπληρώνεται ότι οι Άγγλοι μοναχοί, που μόλις έχουν στρατολογηθεί και προορίζονται για τον εκχριστιανισμό των Σαξόνων, μεταβαίνουν σε ένα «κυρτό καράβι», που λίγο αργότερα σκίζει το γερμανικό πέλαγος. Πρόκειται για την αρχαία ομηρική φράση «…κοίλης ἐπὶ νηὸς…», η οποία χρησιμοποιείται, προκειμένου να περιγράφει το καράβι, το οποίο θα τους μετέφερε σε άγνωστα για εκείνους μέρη (7ο παράθεμα Ρ.).

Μια λεπτομέρεια του καραβιού κεντρίζει το ενδιαφέρον του συγγραφέα: πρόκειται για «**κυρτό** καράβι». Ο ίδιος τονίζει ότι η αναφορά στο επίθετο «κοίλη» δεν τίθεται για να μνημονεύσει τον Όμηρο, αλλά γιατί τα πλοία τότε ήταν πράγματι «κοίλα», στερούμενα καταστρώματος.

Μέσα από τον συσχετισμό του καραβιού που μεταφέρει τους μοναχούς–ιεροκήρυκες με το αντίστοιχο καράβι στο οποίο αναφέρεται ο Όμηρος αναδεικνύεται η πολιτισμική–καλλιτεχνική–τεχνολογική σύνδεση και ομοιότητα δύο κατά τα άλλα χρονικά απομακρυσμένων κόσμων και πολιτισμών: του αρχαίου ελληνικού κόσμου και του σύγχρονου με την Ιωάννα πολιτισμού του Μεσαίωνα.

3η Θεματική Ενότητα:

Η αποστολή του ιεροκήρυκα πατέρα της ηρωίδας στην Ερισβούργη, προκειμένου να γκρεμίσει ένα είδωλο του Ιρμινσούλ και να εκχριστιανίσει τους Σάξονες, και τα βασανιστήρια που υπομένει.

Ο πατέρας της Ιωάννας, ιεροκήρυκας, μαζί με τη γυναίκα του, Γιούθα, επιβιβάζονται στο πλοίο, το οποίο μεταφέρει τους Άγγλους μοναχούς —προορίζονται κατόπιν εντολής του Καρλομάγνου για τον εκχριστιανισμό των Σαξόνων— και μετά από οκτώ ημέρες ταξίδι, την ένατη ημέρα, φτάνουν στην πόλη Νοβιομάγου. Ο

[54]Βλ. Αγγέλου 1978, *Ολίγαι Λέξεις*, σ. 299, όπου ο συγγραφέας αναφέρεται στην ίδια βιβλική πηγή συμπληρώνοντας ότι «**ο Ιησούς**, ότε είπεν εις τους μαθητάς «Πορεύεσθε, διδάσκετε πάντα τα έθνη» **δεν εννόει ότι η διδαχή αύτη πρέπει να γίνηται δια καταμηνύσεων και κλητήρων**», δηλ. με τη βία, αλλά με τη χρήση της πειθούς. Επίσης βλ. Αγγέλου 1978, *Ολίγαι Λέξεις*, σ. 298, όπου αναφέρεται ότι: «Διότι τι άλλο ζητούμεν σήμερον παρ' υμών, ίνα **πεισθώμεν**, ειμή μόνον να μιμήσθε το παράδειγμα των Αποστόλων και των πρώτων Πατέρων της Εκκλησίας, οίτινες **αντέταττον την θεόπνευστον διδασκαλίαν και τους ευγλώττους λόγους των** εις τα επιχειρήματα των φιλοσόφων και έπειθον όλον τον κόσμον;». Ο συγγραφέας επισημαίνει ότι ουσιαστικά αυτό που χρειάζονται οι χριστιανοί για να πειστούν είναι να μιμηθούν οι ιερείς το παράδειγμα των Αποστόλων και των πρώτων Πατέρων της Εκκλησίας, οι οποίοι αντέτασσαν στα επιχειρήματα των φιλοσόφων την ευγλωττία και τη θεόπνευστη διδασκαλία τους και έπειθαν ολόκληρο τον κόσμο.

πατέρας της Ιωάννας διατάζεται να κατευθυνθεί νότια, προκειμένου να γκρεμίσει το είδωλο του Ιρμινσούλ στην Ερισβούργη. Μετά από οκτώ χρόνια περιπλάνησής του βαπτίζοντας, διδάσκοντας, εξομολογώντας και θάπτοντας και, αφού εκείνος περνάει πολλά φρικτά βασανιστήρια, κατορθώνει να επιζήσει με τη βοήθεια της Παναγίας, όπως και άλλοι πιστοί, οι οποίοι σώζονται χάρη στη βοήθειά της. Από τα βασανιστήρια καταντάει αγνώριστος, καθώς χάνει το δεξί του μάτι, τα αφτιά του, τη μύτη του, θυσιάζονται τα δύο παιδιά του στο βωμό του Τουίτονα και ο ίδιος ευνουχίζεται.

3η Θεματική Ενότητα:
Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

8. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 1, 2).**

«Αλλ' ενώ ο ευσεβής Κάρολος, όστις, καίτοι μη εξεύρων να γράφηι, εγνώριζεν όμως την κλασικήν αρχαιότητα, επανέλεγε καθ'εκάστην:

Haec mihi Deus otia fecit[1],

Οι Σάξωνες ανήγειρον πάλιν την θρασείαν και ακτένιστον κεφαλήν των και βυθίζοντες την χείρα εις το αίμα ουχί ταυρείων, αλλ' ανθρωπίνων θυμάτων, ώμνυον εις τον Τουΐτονα, τον Ιρμινσούλ και Αρμίνιον ή ν'αποσείσωσι τον καρόλειον ζυγόν ή δια του αίματος αυτών να φυράσωσι του Άλυος και Βισούργιδος τας όχθας. Ήλθεν, είδε και ενίκησε κατά το σύνηθες ο άμαχος αυτοκράτωρ διά της λόγχης εκείνης, ην κατά τους Ευαγγελιστάς εβύθισεν ο Ρωμαίος στρατιώτης εις του Σωτήρος την πλευράν[2], ο δε αρχάγγελος Μιχαήλ εμφανισθείς καθ'ύπνους τωι Καρόλωι εναπέθεσεν επί της κλίνης του, ίνα κατά τους χρονογράφους ανταμείψηι αυτόν, διότι και από εψημένου και από ωμού κρέατος απέχων την Τεσσαρακοστήν εκοιμάτο μόνος».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 118)

«Ίδε την "Vie des Saints par une société de gens de lettres", έκδ. Διδότου, Παρισ. 1863, τόμ. α΄, σελ. 116. Ο αυτοκράτωρ Κάρολος, καίτοι πολύγαμος, αιμομίκτης και δολοφόνος, κατετάχθη διά τας προς την Εκκλησίαν εκδουλεύσεις του εν τηι χορείαι των αγίων, ως και η σύγχρονος αυτώι και ουχί ελάσσων την απανθρωπίαν αυτοκράτειρα Ειρήνη, μεθ'ης επρόκειτο, ως γνωστόν, να συζευχθήι ο Κάρολος κατά προτροπήν του πάπα Λέοντος του γ΄, ίνα συγχωνευθώσιν αι δύο αυτοκρατορίαι. Αλλά μόνον εν ουρανώι επέπρωτο να ενωθήι το άγιον τούτο ζεύγος».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 254-255)

Παραπομπή στις εξής αρχαίες πηγές:
Βιργιλίου, *Εκλογαί*, 1. 6.
TITYRUS
O Meliboee, {deus nobis haec otia fecit}[1].

***Κ.Δ., Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, 19. 34.**
(34.) ἀλλ'
εἷς τῶν στρατιωτῶν λόγχῃ αὐτοῦ τὴν πλευρὰν ἔνυξεν[2],

9. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**

«Μετά την νίκην, φοβούμενος ο άγιος αυτοκράτωρ μη αναγκασθήι και πάλιν υπό των αγριανθρώπων εκείνων να διακόψηι τας ευσεβείς αυτού ασχολίας, απεφάσισεν ή πάντας του νικηθέντας να εξολοθρεύσηι ή εκόντας άκοντας όλους να βαπτίσηι. Ουδείς ποτε ιεροκήρυξ κατώρθωσε πλείονας απίστους εν βραχεί χρόνωι να χριστιανίσηι· αλλ' η ευγλωττία του Φράγκου κατακτητού ήτο ακαταμάχητος. «Πίστευσον ή σε φονεύω», έλεγεν εις τον δεσμώτην Σάξωνα, εις ου τα όμματα ήστραπτεν ως πειστικώτατον επιχείρημα η μάχαιρα του δημίου, και όλος εκείνος ο όχλος επήδα εις την κολυμβήθραν, ως αι νήσσαι εις τους λάκκους αφού βρέξηι».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 118)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
***Κ.Δ., Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον*, 8. 50.**
(50.) ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀκούσας ἀπε-
κρίθη αὐτῷ, Μὴ φοβοῦ, μόνον πίστευσον, καὶ σωθήσεται.

***Κ.Δ., Πράξεις Αποστόλων,* 16. 31.**
(31.) οἱ δὲ εἶπαν, Πίστευσον ἐπὶ τὸν κύριον Ἰησοῦν, καὶ
σωθήσῃ σὺ καὶ ὁ οἶκός σου.

***Π.Δ., Σοφία Σειράχ,* 2. 6.**
(6.) πίστευσον αὐτῷ, καὶ ἀντιλήμψεταί σου·
εὔθυνον τὰς ὁδούς σου καὶ ἔλπισον ἐπ᾽ αὐτόν.

10. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Αλλά παρά τοις Φράγκοις καλόγηροι μόνον υπήρχον τότε και δεινότεροι περί την ζυθοποιίαν ή την δογματικήν, βαπτίζοντες τα βρέφη εις το όνομα «της Πατρίδος, της Θυγατρός και της Αγίας Πνοής» ισχυριζόμενοι ότι η Θεοτόκος συνέλαβεν εκ του ωτός, προγευματίζοντες προ της μεταλήψεως και αναγκάζοντες τον διάκονον να πίηι το ύδωρ, δι᾽ ου έπλυνον τας χείρας μετά την λειτουργίαν».
(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 119)

«Οι Ρωμαίοι εν Γερμανίαι ληγάτοι Σιδόνιος και Βιγίλιος, παρευρεθέντες εις τοιαύτην βάπτισιν έγραψαν εις τον πάπαν Ζαχαρίαν, ερωτώντες αν έπρεπε τα βρέφη ταύτα να μεταβαπτισθώσιν. Αλλ᾽ο ποντίφηξ απεκρίθη ότι ήτο περιττόν, διότι εξ αγνοίας και ουχί εκ κακής προαιρέσεως εστρέβλωσαν οι ιερείς το ρητόν. Βλ. «Εκκλ. Ιστορ.» του Φλωρή, τόμ. Γ΄, σελ. 262».
(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 255)

Παράβαλε το εξής αρχαίο χωρίο:
Βιγιλίου του Πάπα, *Επιστολαί 1-2 εις τον Πατριάρχη Ευτύχιο*, Επιστολή 2, 5, γραμμές 9-10.
καὶ γὰρ ἐν ταῖς ἄλλαις αὐτοῦ βλασφημίαις φανερῶς αὐτὸν εἰρηκέναι εὑρίσκομεν ἄλλον (5)
εἶναι τὸν θεὸν λόγον καὶ ἄλλον τὸν Χριστὸν ὑπὸ τῶν τῆς ψυχῆς παθῶν καὶ τῶν τῆς σαρκ ὸς
ἐπιθυμιῶν ἐνοχλούμενον καὶ τῶν χειρόνων κατὰ μικρὸν ἀφιστάμενον πρὸς τὰ κρείττονα
τῆι προκοπῆι τῶν ἔργων ἐληλυθέναι καὶ τῆι πολιτείαι ἄμωμον γενόμενον καὶ ὡς ψιλὸν
ἄνθρωπον βαπτισθῆναι ἐν ὀνόματι πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος καὶ διὰ τοῦ
βαπτίσματος τὴν χάριν τοῦ ἁγίου πνεύματος εἰληφέναι καὶ υἱοθεσίας ἠξιῶσθαι καὶ καθ᾽ (1 0)
ὁμοίωσιν βασιλικῆς εἰκόνος εἰς πρόσωπον τοῦ θεοῦ λόγου τὸν Χριστὸν προσκυνεῖσθαι
καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἄτρεπτον ταῖς ἐννοίαις καὶ παντελῶς ἀναμάρτητον γεγενῆσθαι.

11. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Απορών περί του πρακτέου εσυμβουλεύθη τον Αλκουίνον, εις ου τους χρησμούς κατέφευγον τότε οι Φράγκοι ως οι Έλληνες εις την Πυθίαν».
(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 119)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
Ηροδότου, *Ιστορίαι,* 1. 19, 8- 1. 20, 1.
Μακροτέρης δέ οἱ γινομένης τῆς
νούσου, πέμπει ἐς Δελφοὺς θεοπρόπους , εἴτε δὴ συμβου-
λεύσαντός τεο, εἴτε καὶ αὐτῷ ἔδοξε πέμψαντα τὸν θεὸν
ἐπειρέσθαι περὶ τῆς νούσου. Τοῖσι δὲ ἡ Πυθίη ἀπικομένοισι (10)
ἐς Δελφοὺς οὐκ ἔφη χρήσειν, πρὶν ἢ τὸν νηὸν τῆς Ἀθη-
ναίης ἀνορθώσωσι, τὸν ἐνέπρησαν χώρης τῆς Μιλησίης
(20.) ἐν Ἀσσησῷ.

Ηροδότου, *Ιστορίαι,* 1. 85, 3-6.
Ἐν τῇ ὧν παρελθούσῃ εὐεστοῖ ὁ Κροῖσος τὸ πᾶν ἐς
αὐτὸν ἐπεποιήκεε ἄλλα τε ἐπιφραζόμενος καὶ δὴ καὶ ἐς
Δελφοὺς περὶ αὐτοῦ ἐπεπόμφεε χρησομένους · ἡ δὲ Πυθίη (5)
οἱ εἶπε τάδε·

12. **Γενική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαία χωρία 1, 2).**
«Οκτώ όλα έτη επλανήθη ο πατήρ της Ιωάννας υπό τα δένδρα της Βεσταλίας, βαπτίζων, διδάσκων, εξομολογών και θάπτων. Πολυπαθέστερος δε γενόμενος και αυτού του αποστόλου Παύλου πολλάκις ερραβδίσθη, δεκάκις ελιθάσθη, πεντάκις ερρίφθη εις τον Ρήνον και δις εις την Άλυν, τετράκις εκάη, τρις εκρεμάσθη[1] και μεθ᾽ όλα ταύτα επέζησε τηι βοηθείαι της Θεοτόκου. Τον δε υποπτευόμενον ότι απίθανα λέγω, παραπέμπω εις της εποχής εκείνης τα συναξάρια, ίνα μάθηι τίνι τρόπωι η «ξανθή

Παναγία» υπεστήριζε διά «των λευκών αυτής χειρών» τους πόδας των πιστών της, οσάκις απηγχονίζοντο, έσβηνε τας φλόγας της πυράς διά ριπιδίου «εκ πτερών αγγέλου», οσάκις εκαίοντο, ή λύουσα την κυανήν ζώνην έτεινεν αυτήν εις τους καταποντιζομένους, ως η Ινώ τωι Οδυσσεί τον πέπλον[2]».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 120)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
***Κ.Δ., Πράξεις Αποστόλων,* 14. 19.**
(19.) Ἐπῆλθαν δὲ ἀπὸ Ἀντιοχείας καὶ Ἰκονίου Ἰουδαῖοι, καὶ πείσαντες τοὺς ὄχλους καὶ λιθάσαντες τὸν Παῦλον ἔσυρον ἔξω τῆς πόλεως, νομίζοντες αὐτὸν τεθνηκέναι[1].

***Κ.Δ., Πράξεις Αποστόλων,* 21. 32.**
οἱ δὲ ἰδόντες τὸν χιλίαρχον καὶ τοὺς στρατιώτας ἐπαύσαντο τύπτοντες τὸν Παῦλον[1].

Ομήρου, *Οδύσσεια,* 5. 351.
ὣς ἄρα φωνήσασα θεὰ κρήδεμνον ἔδωκεν[2],

Ομήρου, *Οδύσσεια,* 5. 459-462.
ἀλλ᾽ ὅτε δή ῥ᾽ ἄμπνυτο καὶ ἐς φρένα θυμὸς ἀγέρθη,
καὶ τότε δὴ κρήδεμνον ἀπὸ ἕο λῦσε θεοῖο.
καὶ τὸ μὲν ἐς ποταμὸν ἁλιμυρήεντα μεθῆκεν, (460)
ἄψ δ᾽ ἔφερεν μέγα κῦμα κατὰ ῥόον, αἶψα δ᾽ ἄρ᾽ Ἰνὼ
δέξατο χερσὶ φίλῃσιν[2].

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού στην 3η Θεματική Ενότητα

Στο πλαίσιο της παρέκβασης από την αφήγηση, ο συγγραφέας αναφέρεται στα γεγονότα που διαδραματίζονται στη Γαλλία για να εξηγήσει στον αναγνώστη τι συνέβη και ο επίσκοπος Βόλσιος στρατολόγησε Άγγλους μοναχούς και τους επιβίβασε σε πλοίο[55]: ο Καρλομάγνος νικάει τους Σάξονες και τελικά τους σκοτώνει όλους, εκτός από εκείνους που εκχριστιανίζει. Μετά τη λήξη του πολέμου κατά των Σαξόνων, αναζητάει σοβαρούς ιεροκήρυκες, προκειμένου να εκχριστιανίσει τους Σάξονες, εντοπίζοντας ωστόσο μόνο κάποιους αμαθείς καλόγερους.

Τότε, βρισκόμενος σε αδιέξοδο, ζητάει τη συμβουλή του Αλκουίνου. Καθώς εκείνος είναι Άγγλος, αποφασίζεται να σταλεί πλοίο στην Αγγλία, όπου υπάρχουν πολλοί θεολόγοι, προκειμένου αρκετοί από αυτούς να έρθουν και ως ιεροκήρυκες να μυήσουν τους Σάξονες στο Χριστιανισμό. Μέσα στο πλοίο επιβιβάζεται και ο πατέρας της Ιωάννας μαζί με τη γυναίκα του, Γιούθα, και την ένατη ημέρα φτάνουν στην πόλη Νοβιομάγου. Η Σαξονία μοιράζεται αμέσως στους ιεροκήρυκες, με σκόπο τον εκχριστιανισμό κάθε επαρχίας της Χώρας, και ο πατέρας της Ιωάννας διατάζεται να κατευθυνθεί νότια, για να γκρεμίσει το είδωλο του Ιρμινσούλ στην Ερισβούργη.

Ο Καρλομάγνος περιγράφεται στο έργο να γνωρίζει την κλασική αρχαιότητα επαναλαμβάνοντας καθημερινά στα λατινικά τη φράση από τις *Εκλογές* του Βιργιλίου "Haec mihi Deus otia fecit": «Αυτή την ανάπαυση μου έδωσε ο Θεός». Πρόκειται για την ελληνική μετάφραση των λόγων του Τίτυρου, ο οποίος συνδιαλέγεται με τον Μελίβοιο, από τις *Εκλογές* του Βιργιλίου (8ο παράθεμα Ρ., 1η αρχαία πηγή).

Η λατινική πηγή ενσωματώνεται στο έργο της *Πάπισσας Ιωάννας* υφιστάμενη κάποιες αλλαγές:

[55]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 117: «…θέλομεν ημείς πληροφορήσει τον αναγνώστην, τί παθών ο επίσκοπος Βόλσιος παρέδιδεν εις το παλίμβολον των κυμάτων τους φωστήρας της αγγλικής Εκκλησίας».

- αλλαγή της σειράς των λέξεων. Αρχικά η λατινική φράση είχε ως εξής: "…**deus nobis** haec otia **fecit**"[56] —«**ο Θεός σε μας** αυτή την ανάπαυση **έφερε**», ενώ με την ενσωμάτωσή της στο έργο απέκτησε τη μορφή: "Haec **mihi Deus** otia **fecit**"— «Αυτή την ανάπαυση **σε εμένα ο Θεός έφερε**». Με τη μετατροπή αυτή παρατηρείται ότι η έμφαση μετατοπίζεται από τη λειτουργία του Θεού που ευεργετεί στο αποτέλεσμα της ευεργεσίας του Θεού.
- αντικατάσταση της λέξης "**nobis**" με τη λέξη "**mihi**". Η μετάφραση της λατινικής φράσης είναι: «ο Θεός **σε μας** αυτή την ανάπαυση έφερε» —"…deus **nobis** haec otia fecit"[57], όμως η μετάφρασή της μετά την ένταξή της στην *Πάπισσα Ιωάννα* αλλάζει: «Αυτή την ανάπαυση **σε εμένα** ο Θεός έφερε» —"Haec **mihi** Deus otia fecit". Έτσι, η έμφαση μετατοπίζεται από την ευεργεσία του Θεού σε μια ομάδα ατόμων ("**nobis**", δηλ. στον Τίτυρο και τον Μελίβοιο) στην ευεργεσία του Θεού σε ένα άτομο ("**mihi**", δηλ. στον Κάρολο τον Μέγα).

Έτσι, η έννοια της λατινικής πηγής μετασχηματίζεται από **θεοκεντρική**, όπως παρατίθεται στις *Εκλογές* του Βιργιλίου —εκεί γίνεται λόγος για **τον «θεό», στον οποίο ο Τίτυρος χρωστά την καλή του τύχη**— σε **ανθρωποκεντρική** και καθαρά **ωφελιμιστική**, όπως παρατίθεται στην *Πάπισσα Ιωάννα*: ενώ η λατινική φράση παρουσιάζει τον Τίτυρο **να ευχαριστεί τον Θεό** για τα αγαθά που του έχει προσφέρει, μέσα από την «παραλλαγμένη» λατινική πηγή ο Καρλομάγνος παρουσιάζεται **να λαμβάνει αγαθά** από τον Θεό[58].

Παράλληλα, ο συγγραφέας συσχετίζει το "**otium**" του βουκόλου Τίτυρου — στη λατινική πηγή αντικατοπτρίζονται δύο χαρακτήρες: ο ζωηρός, «ελεγειακός» Μελίβοιος, που θα πρέπει να εγκαταλείψει το πάτριο έδαφος, και ο **στοχαστικός** Τίτυρος που μπορεί **να παραμείνει εκεί όπου ήταν**— με τον «**άμαχον** αυτοκράτορα» Καρλομάγνο ως προς τον τρόπο ζωής τους: το "**otium**", δηλ. την ανάπαυση / άνεση και των δύο. Φαινομενικά, επιτυγχάνεται ο συσχετισμός μεταξύ δύο πολιτισμών: του ρωμαϊκού και του φράγκικου ως προς τη συνήθειά τους να ζουν μέσα στην απραξία, την αδράνεια και την αργία.

Ωστόσο ο συγγραφέας, παραλληλίζοντας το "**otium**" του Τίτυρου με τον χαρακτηρισμό του Καρόλου του Μέγα ως «…**αμάχου** αυτοκράτορος…», σκοπό έχει να καυτηριάσει το ακριβώς αντίθετο: ότι τόσο οι Ρωμαίοι, όσο και οι Φράγκοι κάθε άλλο παρά αναπαύονται εν ειρήνη, καθώς ο Ρωμαίος στρατιώτης βυθίζει τη λόγχη του στο πλευρό του Σωτήρα Χριστού, ενώ ο Καρλομάγνος επιφέρει αιματοχυσίες, προκειμένου να εκχριστιανίσει τους Σάξονες[59].

Με λίγα λόγια, ενώ οι αρχαίοι Ρωμαίοι προκρίνουν έναν ηθικό και γαλήνιο τρόπο ζωής[60] και ο Ιησούς Χριστός αναφέρεται στη διδασκαλία διά της πειθούς[61] και όχι διά της βίας, οι απόγονοί τους δεν εφαρμόζουν τις αρχές αυτές, καθώς οι Ρωμαίοι

---

[56]Βλ. Βιργιλίου, *Εκλογαί*, 1. 6.

[57]Βλ. παραπάνω υποσημείωση.

[58] Ο deus στις *Εκλογές* του Βιργιλίου ενδέχεται να είναι ο Οκταβιανός.

[59]Βλ. τη φράση: «Ήλθεν, είδε και ενίκησε κατά το σύνηθες…διά της λόγχης…».

[60]Βλ. τη ζωή με "otium" του Τίτυρου.

[61]Βλ. Αγγέλου 1978, *Ολίγαι Λέξεις*, σ. 299, όπου λέγεται ότι «ο Ιησούς, ότε είπεν εις τους μαθητάς «Πορεύεσθε, διδάσκετε πάντα τα έθνη» δεν εννόει ότι η διδαχή αύτη πρέπει να γίνηται δια καταμηνύσεων και κλητήρων», δηλ. με τη βία, αλλά **με τη χρήση της πειθούς**.
Ως προς την πειθώ ως μέθοδο καθοδήγησης προς τον Χριστιανικό βίο βλ. Αγγέλου 1978, *Ολίγαι Λέξεις*, σ. 298: «Διότι τι άλλο ζητούμεν σήμερον παρ' υμών, **ίνα πεισθώμεν**, ειμή μόνον **να μιμήσθε το παράδειγμα των Αποστόλων και των πρώτων Πατέρων της Εκκλησίας, οίτινες αντέταττον την θεόπνευστον διδασκαλίαν και τους ευγλώττους λόγους των** εις τα επιχειρήματα των φιλοσόφων **και έπειθον** όλον τον κόσμον;».

προβαίνουν σε βιαιοπραγίες και αιματοχυσίες εναντίον των χριστιανών[62] και ο Καρλομάγνος «διδάσκει» διά της βίας τους Σάξονες.

Παράλληλα ο συγγραφέας, ταυτίζοντας τη λόγχη που κρατάει ο Καρλομάγνος με εκείνη που κατά τους Ευαγγελιστές βύθισε ο Ρωμαίος στρατιώτης στο πλευρό του Χριστού, παραφράζει τη βιβλική πηγή από το *Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον* της *Κ.Δ.* ($8^{ο}$ παράθεμα Ρ., $2^{η}$ αρχαία πηγή).

Ο συσχετισμός:

- του Καρλομάγνου με τον Ρωμαίο στρατιώτη φανερώνει την ταύτιση της πολιτικής εξουσίας των Φράγκων με τη στρατιωτική εξουσία των Ρωμαίων. Και οι δύο εξουσίες προσπαθούν με αυταρχικό τρόπο —με την «μάχαιραν» και την «λόγχην»— να επιβάλουν ένα συγκεκριμένο θρησκευτικό φρόνημα, δηλ. τον χριστιανικό τρόπο ζωής στους Σάξονες και την ειδωλολατρία στους κατοίκους της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, με αποτέλεσμα ο Κάρολος ο Μέγας και οι Ρωμαίοι να παρουσιάζονται ως θύτες.
- των Σαξόνων με τον Ιησού Χριστό αναδεικνύει εκείνους να δέχονται ως θύματα τις βίαιες ενέργειες του Καρλομάγνου και του Ρωμαίου στρατιώτη αντίστοιχα.
- των Ευαγγελιστών, οι οποίοι παραθέτουν ένα πραγματικό περιστατικό[63], με τους χρονογράφους, οι οποίοι παραθέτουν ένα αμφιβόλου γνησιότητας και αλήθειας περιστατικό[64], στοχεύει στην αμφισβήτηση της αλήθειας της πληροφορίας των δεύτερων[65].

Ο Καρλομάγνος απεικονίζεται στην *Πάπισσα Ιωάννα* να έχει ως στόχο του τον εκχριστιανισμό των Σαξόνων ειδωλολατρών, εν τούτοις με τις βιαιότητες που διαπράττει τους ωθεί στο να υπερασπιστούν την ειδωλολατρία. Το ίδιο συμβαίνει και με τους Ρωμαίους, οι οποίοι περιγράφονται να έχουν ως στόχο την εξάπλωση της ειδωλολατρίας στους κατοίκους της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, αλλά με τον βίαιο τρόπο που μεταχειρίζονται σκοτώνοντας τον Χριστό, «ωθούν» τους πιστούς στη θεοποίησή του και εν τέλει προς τον Χριστιανισμο. Έτσι, διαφαίνεται η πρόθεση του συγγραφέα να παρουσιάσει ως μέσο διδασκαλίας του Χριστιανισμού την πειθώ, ενώ ο ίδιος καταδικάζει τη βία.

Στο πλαίσιο αυτό, η ροϊδική ειρωνεία[66] εκφράζεται μέσα από τον χαρακτηρισμό του Καρόλου ως «…αμάχου αυτοκράτορος…» και «…αγίου αυτοκράτορος…», ενώ μέσα από τον συσχετισμό του Καρλομάγνου, που εκδικείται για τα φρικτά βασανιστήρια επί Νέρωνα και Διοκλητιανού εναντίον των πρώτων χριστιανών, και των δεκανέων του με τον Ιησού Χριστό, είναι εμφανής η καυστική του διάθεση απέναντι στον τρόπο «εκχριστιανισμού» των Σαξόνων[67].

---

[62]Βλ. το παράδειγμα του Ρωμαίου στρατιώτη που βυθίζει τη λόγχη στο πλευρό του Ιησού Χριστού.

[63]Τη βιαιοπραγία του Ρωμαίου στρατιώτη κατά του Χριστού.

[64]Την τοποθέτηση από τον αρχάγγελο Μιχαήλ της λόγχης, με την οποία ο Ρωμαίος στρατιώτης τρύπησε τον Χριστό, δίπλα στο κρεβάτι του Καρόλου την ώρα που εκείνος κοιμόταν ως ανταμοιβή για τη «θεοσέβειά» του κατά τις ημέρες της Σαρακοστής.

[65]Ως προς την τάση του συγγραφέα να αμφισβητεί σε αρκετές περιπτώσεις τα λεγόμενα των χρονογράφων βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 250: «…Ταύτα, αναγνώστα μου, τα θαύματα διηγούνται ουχί τέσσαρες αλιείς, ως τα εν Ιουδαίαι, αλλ'υπέρ τους τετρακοσίους σεβάσμιοι και ρασοφόροι χρονογράφοι…» (βλ. τα αντίστοιχα σχόλια).

[66]Ως προς την ροϊδική ειρωνεία βλ. επίσης Αγγέλου 1979, Εμμανουήλ Ροΐδης, σσ. 130-131: «Όταν λέω ειρωνική υφή της ιδιοσυγκρασίας του εννοώ ότι …ολόκληρος ήταν μια ιδιοσυγκρασία ειρωνική».

[67]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 118-119: «…**οι δεκανείς του Καρόλου εδίδασκον τους Σάξωνας, τάσσοντες αυτούς** κατά σειράν **ανά δέκα** ως νεοσυλλέκτους **και ραπίζοντες ανηλεώς**, οσάκις προσέκοπτον εις δυσπρόφερτόν τινα λέξιν του «Πιστεύω». **Ούτω ελάμβανε δίκην ο Ιησούς παρά των ειδώλων**, δι' όσα έπαθον υπ' εκείνων οι πρώτοι αυτού οπαδοί, ότε εκαίοντο επί Νέρωνος ή ωπτούντο επί Διοκλητιανού...».

Ταυτόχρονα, μέσα από την περιγραφή του αρχάγγελου Μιχαήλ να τοποθετεί δίπλα στο κρεβάτι του Καρόλου του Μέγα τη λόγχη με την οποία θα «σωφρόνιζε» τους Σάξονες **για να τον ανταμείψει, διότι απέφευγε κατά τη Σαρακοστή και το ωμό και το ψημένο κρέας και κοιμόταν μόνος** είναι έκδηλη η ροϊδική ειρωνεία, καθώς ο Καρλομάγνος περιγράφεται από τη μία πλευρά να νηστεύει και να απέχει από τον έρωτα, τηρώντας κατά γράμμα τα ήθη και έθιμα του Χριστιανισμού, και από την άλλη να βυθίζει στο αίμα τους ειδωλολάτρες Σάξονες για να τους «σωφρονίσει», αντί να τους εκχριστιανίσει διά της πειθούς. Μάλιστα, χαρακτηρίζοντας τον Κάρολο τον Μέγα ως «πολύγαμον, αιμομίκτην και δολοφόνον» ο συγγραφέας του έργου εκφράζει άμεσα την αποστροφή του προς αυτόν.

Η φράση του συγγραφέα «…η ευγλωττία του Φράγκου κατακτητού ήτο ακαταμάχητος. «Πίστευον ή σε φονεύω», έλεγεν εις τον δεσμώτην Σάξωνα, εις ου τα όμματα ήστραπτεν ως πειστικώτατον επιχείρημα η μάχαιρα του δημίου…» (9ο παράθεμα Ρ.) με το βιβλικό χωρίο που εμπεριέχει:

- εκφράζει τον βίαιο τρόπο με τον οποίο ο Καρλομάγνος εκχριστιάνιζε τους Σάξονες απίστους: με την απειλή του θανάτου[68],
- αντανακλά την έντονη ροϊδική ειρωνεία, καυτηριάζοντας την «ευγλωττίαν» και τα «…πειστικώτατα επιχειρήματα…» του Καρλομάγνου,

ενώ ταυτόχρονα αντιπαραβάλλει τον πειστικό τρόπο εκχριστιανισμού κατά τα βιβλικά δεδομένα προς τα «πειστικώτατα επιχειρήματα» με τα οποία ο Καρλομάγνος εκχριστιάνιζε τους Σάξονες. Ουσιαστικά, εντοπίζεται διάκριση ανάμεσα στην ελευθερία και το δικαίωμα της επιλογής του χριστιανικού τρόπου ζωής που ο Χριστιανισμός παρέχει στον άνθρωπο και την υποχρεωτική «επιλογή» του χριστιανικού βίου που ο Καρλομάγνος επιβάλλει στους Σάξονες.

Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Καρλομάγνος εμφανίζεται να οικειοποιείται και να τροποποιεί τον θείο λόγο —«Πίστευον ή σε φονεύω» αντί για «πίστευσον, καὶ σωθήσεται»[69], με σκοπό να νομιμοποιήσει τις βίαιες πράξεις του. Ο συγγραφέας επιλέγει αυτόν τον τρόπο, προκειμένου να καυτηριάσει τη συμπεριφορά και τον τρόπο ζωής του Καρλομάγνου, κατόχου της πολιτικής– στρατιωτικής εξουσίας και «υπερασπιστή» του Χριστιανισμού, ενώ στις Σημειώσεις του τον σκιαγραφεί με τα πιο μελανά χρώματα[70].

Ως προς την αμάθεια των ιεροκηρύκων, τους οποίους επιστρατεύει ο Καρλομάγνος για τον εκχριστιανισμό των Σαξόνων, ο συγγραφέας την καυτηριάζει επισημαίνοντας ότι ήταν τόσο μεγάλη, ώστε βάπτιζαν «…τα βρέφη εις το όνομα «της Πατρίδος, της Θυγατρός και της Αγίας Πνοής»…», αντί «…ἐν ὀνόματι πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος…»[71], ενώ σχολιάζει ότι σε αυτούς δεν θα μπορούσε ο Καρλομάγνος να εμπιστευτεί ούτε καν την εκπαίδευση των Σαξόνων, από φόβο μήπως έπρεπε έπειτα να γκρεμίσει τα νέα είδωλα του Βάκχου και του Μορφέα[72] (10ο παράθεμα Ρ.).

---

[68]Βλ. επίσης Γεωργαντά 1988, σ. 275: «…στα δημοσιεύματα του 1865, οι διακηρύξεις και διατυπώσεις του Ροΐδη γίνονται σαφέστερες, ή και οξύτερες: …Σκεπτικιστική, ή και αρνητική, στάση για το ρόλο της θρησκείας και για την ιστορία του Χριστιανισμού».

[69]Βλ. Κ. Δ., *Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον*, 8. 50, και τα υπόλοιπα βιβλικά χωρία για το ίδιο ροϊδικό παράθεμα.

[70]Βλ. παραπάνω, όπου ο Καρλομάγνος χαρακτηρίζεται ως «πολύγαμος, αιμομίκτης και δολοφόνος».

[71]Βλ. Βιγιλίου του Πάπα, *Επιστολαί 1-2 εις τον Πατριάρχη Ευτύχιο*, Επιστολή 2, 5, γραμμή 9.

[72]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 119: «Εις τοιούτων διδασκάλων τας χείρας ουδ' αυτούς τους Σάξωνας ετόλμησεν ο Κάρολος να εμπιστευθή, φοβούμενος μη αναγκασθή μετ' όλιγον να εκστρατεύσηι και πάλιν, ίνα νέα είδωλα κρημνίσηι, τα του Βάκχου και του Μορφέως».

Ο συγγραφέας επικαλείται ως απόδειξη της αμάθειάς τους τη μαρτυρία των Ρωμαίων ληγάτων Σιδονίου και Βιγιλίου, οι οποίοι παρευρέθηκαν σε μια τέτοια βάπτιση, και την απάντηση του Πάπα Ζαχαρία —σε σχετική ερώτησή τους— ότι τα παιδιά που βαπτίστηκαν στο όνομα «της Πατρίδος, της Θυγατρός και της Αγίας Πνοής» δεν είναι ανάγκη να ξαναβαπτιστούν, καθώς είναι περιττό, αφού οι ιερείς διαστρέβλωσαν το ρητό λόγω της αμάθειάς τους και όχι εξαιτίας κακής προαίρεσης —«…διότι εξ αγνοίας και ουχί εκ κακής προαιρέσεως εστρέβλωσαν οι ιερείς το ρητόν» [73].

Όταν γίνεται λόγος για το αδιέξοδο στο οποίο βρίσκεται ο Καρλομάγνος, που καταφεύγει στη συμβουλή του Αλκουίνου, καθώς δεν μπορεί να εντοπίσει άξιους και φιλομαθείς ιερείς για τον εκχριστιανισμό των Σαξόνων:

- ο Κάρολος ο Μέγας παραλληλίζεται με τους αρχαίους Έλληνες ως προς την επίκληση βοήθειας με σκοπό την πληροφόρηση και τη λήψη σωστών αποφάσεων για σημαντικά θέματα, και
- ο Αλκουίνος παραλληλίζεται με την Πυθία ως προς τη θεόπνευστη ιδιότητά του να συμβουλεύει κάθε έναν που ζητούσε συμβουλή και καθοδήγηση. Ουσιαστικά, ο εκπρόσωπος της χριστιανικής θρησκείας συσχετίζεται με τον αντίστοιχο εκπρόσωπο της αρχαίας ελληνικής ειδωλολατρικής θρησκείας (11^{ο} παράθεμα Ρ.).

Με την ολοκλήρωση της παρέκβασης σχετικά με τις ενέργειες του Καρόλου του Μεγάλου συνεχίζεται η αφήγηση της ιστορίας. Στο πλαίσιο του εκχριστιανισμού των Σαξόνων ο πατέρας της Ιωάννας διατάζεται να κατευθυνθεί νότια, για να γκρεμίσει το είδωλο του Ιρμινσούλ στην Ερισβούργη.

Στο σημείο αυτό περιγράφονται αναλυτικά τα φρικτά βασανιστήρια, τα οποία υπέστη ο πατέρας της ηρωίδας, ενώ ο ίδιος συσχετίζεται με τον Απόστολο Παύλο ως προς την πληθώρα αλλά και το είδος των βασανιστηρίων που υπέστησαν στη διάρκεια της προσπάθειάς τους να εκχριστιανίσουν με την διδασκαλία τους τους Σάξονες και τους ειδωλολάτρες αντίστοιχα: ο πατέρας της Ιωάννας πολλές φορές **μαστιγώθηκε**, δέκα φορές **λιθοβολήθηκε**, πέντε φορές **ρίχτηκε στον Ρήνο και** δύο **στην Άλυν**, τέσσερις φορές **κάηκε** και τρεις φορές **κρεμάστηκε**[74] και ο Απόστολος Παύλος αντίστοιχα **λιθοβολήθηκε**, **υπήρξε θύμα ξυλοδαρμού** και **φυλακίστηκε** (12^{ο} παράθεμα Ρ., 1^{η} αρχαία επίδραση).

Φαινομενικά, δημιουργείται η εντύπωση ότι ο συγγραφέας έχει ως πρόθεσή του να αναδείξει τον πατέρα της Ιωάννας ως αντάξιο συνεχιστή του έργου των Αποστόλων. Ωστόσο, από τη μια πλευρά η υπερβολή, η οποία εντοπίζεται στην απαρίθμηση και περιγραφή των παθών που υπέστη, τόσο ως προς τον αριθμό όσο και ως προς το είδος των βασανιστηρίων που απαριθμώνται, και από την άλλη ο χαρακτηρισμός του ως «**Πολυπαθεστέρου**… και αυτού του αποστόλου Παύλου…» και η αναφορά στον **υπέρμετρο ζήλο** του να εκχριστιανίσει τους αλλόθρησκους[75],

[73]Βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 84-85 ως προς την αμάθεια των κληρικών και Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 78: «…οι ποντίφηκες ακραδάντως επί της αγίας Έδρας εσφηνωμένοι, **την δε τότε αμάθειαν άρρηκτον έχοντες προ εαυτών προπύργιον**…».

[74]Στο ίδιο σημείο του έργου λέγεται επίσης ότι οι Φρίσονες του αφαίρεσαν το δεξί μάτι, οι Λογγοβάρδοι έκοψαν τα αφτιά του και οι Θουρίγγιοι τη μύτη του, ενώ οι ανήμεροι κάτοικοι του Ερκυνίου δάσους θυσίασαν τα δύο παιδιά του και τον ευνούχισαν.

[75]Βλ. τη φράση: «Τα τόσα παθήματα δεν ίσχυσαν να ψυχράνωσι τον ζήλον ή ν' αλλοιώσωσι το φρόνημα του **ακαμάτου αποστόλου**».

φανερώνουν την έντονη ροϊδική ειρωνεία[76] που αποπνέει το έργο προς τον πατέρα της ηρωίδας, ο οποίος απεικονίζεται ως καρικατούρα του βιβλικού προτύπου[77].

Παράλληλα, γίνεται λόγος για τη σωτηρία του πατέρα της ηρωίδας χάρη στην επέμβαση της Θεοτόκου. Ο συγγραφέας εντάσσει τον ήρωά του ανάμεσα στους πιστούς, οι οποίοι σώζονται χάρη στη θεία επέμβασή της, παραπέμποντας στα συναξάρια ως πηγή του για τα θαύματα της Θεοτόκου προς τους πιστούς της. Η επέμβασή της προς σωτηρία των ναυαγών πιστών της παραλληλίζεται εδώ με τη σωτήρια επέμβαση της αρχαίας θεάς Ινώς τη στιγμή που κινδυνεύει ο Οδυσσέας ($12^{ο}$ παράθεμα Ρ., $2^{η}$ αρχαία επίδραση).

Οι παραλληλισμοί που προκύπτουν:

- των ναυαγών πιστών της Θεοτόκου με τον Οδυσσέα, καθώς είναι εκείνοι που σώζονται χάρη στη θεϊκή επέμβαση,
- της Θεοτόκου με την Ινώ, καθώς πρόκειται για τη θεϊκή παρέμβαση που σώζει τους πιστούς ναυαγούς και τον Οδυσσέα αντίστοιχα,
- του σωτήριου θαύματος προς τους πιστούς ναυαγούς με το «θαύμα» της σωτηρίας του Οδυσσέα,

παρά το γεγονός ότι φαινομενικά τονίζουν και επισημαίνουν τη σωτήρια επέμβαση της Θεοτόκου στη ζωή των πιστών της, εντούτοις ταυτόχρονα αναιρούν την αληθινή πραγμάτωση των θαυμάτων της.

Καθώς ο συγγραφέας:

- παρουσιάζει με αρκετή δόση υπερβολής τα θαύματα της Παναγίας περιγράφοντας με λεπτομέρειες τους τρόπους επέμβασής της,
- παραλληλίζει τα θαύματα της Θεοτόκου με το μυθώδες θαύμα της αρχαίας θεάς Ινώς[78]: τα θαύματα που αναφέρουν τα συναξάρια ότι πραγματοποίησε η Παναγία σώζοντας τους πιστούς της συσχετίζονται με το μυθώδες θαύμα που αναφέρεται στην *Οδύσσεια* της σωτηρίας του Οδυσσέα από την Ινώ [79],
- προδιαθέτει/ προϊδεάζει τον αναγνώστη να υποψιαστεί ότι μπορεί να αναφέρει απίθανα πράγματα[80],

ουσιαστικά ο ίδιος δημιουργεί αμφιβολίες ως προς την αληθινή πραγμάτωση των θαυμάτων της Θεοτόκου στη ζωή των πιστών, αμφισβητώντας την αλήθεια και εγκυρότητα του θαύματος της σωτηρίας τους. Στο ίδιο πλαίσιο αμφισβητείται και η τέλεση του θαύματος της Θεοτόκου για τη σωτηρία του πατέρα της Ιωάννας ως πιστού υπηρέτη της.

Ειδικότερα, ο συγγραφέας προβαίνει στον παραλληλισμό του τρόπου με τον οποίο σώζει η Παναγία τους πιστούς της —λύνοντας την «…**κυανήν ζώνην**…» της και τείνοντάς την προς τους ναυαγούς για να τους σώσει— με τον τρόπο που η θεά Ινώ σώζει τον θαλασσοδαρμένο Οδυσσέα —τείνοντας προς αυτόν τον «**πέπλον**» της, σύμφωνα με τα ομηρικά χωρία.

Τα αντικείμενα που ρίχνονται από τη Θεοτόκο και τη θεά Ινώ προς τους θνητούς —τους ναυαγούς και τον Οδυσσέα αντίστοιχα— με σκοπό τη σωτηρία τους, δηλ. η «**ζώνη**» της Θεοτόκου και ο «**πέπλος**» της Ινώς:

---

[76]Βλ. Μαστροδημήτρη 2004, σ. 594, όπου αναφέρεται η «…έντεχνη χρήση της ειρωνείας» από τον συγγραφέα Ροΐδη.

[77]Βλ. Αποστολή 2003, σ. 258: «Όσο για τον πατριό της, τον ιερέα…χαρακτηρίζεται «πολυπαθέστερος του Αποστόλου Παύλου» (Α 120), μετατρεπόμενος ουσιαστικά σε καρικατούρα ιεραποστόλου».

[78]Ως προς τον χαρακτηρισμό των θαυμάτων της Αγίας Γραφής ως μύθων κατά το σύστημα του Στράους βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 241. Επίσης ως προς τον χαρακτηρισμό των θαυμάτων της μυθολογίας ως «…ευφυών μύθων…» βλ. περισσότερα Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 291.

[79]Η παρομοίωση αφορά ειδικότερα τους ναυαγούς πιστούς και τον Οδυσσέα. Ωστόσο φαίνεται ότι αμφισβητείται η αξιοπιστία των θαυμάτων της Θεοτόκου.

[80]Βλ. τη φράση «Τον δε υποπτευόμενον ότι απίθανα λέγω…».

- βρίσκονται τυλιγμένα γύρω από το θεϊκό σώμα των δύο θεοτήτων. Πρόκειται για αντικείμενα, τα οποία, ακουμπώντας πάνω στο σώμα τους αποκτούν σωτήρια ιδιότητα, μεταδίδοντας μέσω αυτών στους θνητούς μέρος της δύναμης και της αθανασίας τους,
- έχουν πάρει το χρώμα τους από τα χρώματα της θάλασσας: η «**ζώνη**» της Θεοτόκου έχει κυανό /βαθύ γαλάζιο χρώμα από το χρώμα της θάλασσας και ο «**πέπλος**» της Ινώς πρέπει να είναι λευκού χρώματος από τα αφρισμένα κύματα της θάλασσας, δεδομένου ότι πρόκειται για τη θεά του αφρού των κυμάτων, ενώ και το όνομά της «Λευκοθέα» παρουσιάζει τη θεά σε σχέση με το λευκό χρώμα[81].

Στο πλαίσιο αυτό αξίζει να σημειωθεί ότι ο συγγραφέας περιγράφει την Ινώ να τείνει στον Οδυσσέα τον «**πέπλον**», ενώ ο Όμηρος περιγράφει τη θεά Λευκοθέα να τείνει το «**κρήδεμνον**» στον ομηρικό ήρωα, δηλ. ένα κεφαλόδεσμο, γυναικείο κάλυμμα του κεφαλιού, το οποίο δεν κάλυπτε μόνο το κεφάλι, αλλά κατέβαινε από τη μια και την άλλη πλευρά μέχρι τους ώμους και μπορούσε να καλύψει και όλο το πρόσωπο. Το φορούσαν ως επί το πλείστον γυναίκες που ανήκαν σε υψηλή κοινωνική τάξη[82]. Παράλληλα, ο Όμηρος χρησιμοποιεί τη λέξη «**πέπλον**» αναφερόμενος στη θεά Αθηνά[83], τη Θεανώ[84] κ.ο.κ. Πρόκειται για ένα μεγάλο ένδυμα από λεπτό ύφασμα, το οποίο φορούσαν οι γυναίκες. Άλλοτε ήταν κεντημένο και το φορούσαν πάνω από το συνηθισμένο ένδυμά τους, το οποίο πέφτοντας σχημάτιζε πτυχές. Μάλιστα, περίφημος ήταν ο πέπλος της θεάς Αθηνάς, στολισμένος με μυθολογικές παραστάσεις, τον οποίο μετέφεραν σε δημόσια πομπή στα Παναθήναια[85].

4η Θεματική Ενότητα:
Οι περιπέτειες των γονέων της Ιωάννας και η σύλληψη της Ιωάννας, κατόπιν βιασμού της μητέρας της, Γιούθας, από τους τοξότες του κόμητα της Ερφούρτης.

Η Γιούθα μένει πιστή στον σύζυγό της προσευχόμενη για ένα θαύμα, προκειμένου να απολαύσουν και πάλι τέκνα. Η ευχή της εκπληρώνεται και η Γιούθα μένει έγκυος, όχι όμως χάρη σε θαύμα, αλλά από δύο τοξότες του κόμητα της Ερφούρτης, οι οποίοι τη βρίσκουν καθώς απλώνει τα ρούχα του συζύγου της και τη βιάζουν, ενώ ο σύζυγός της κρύβεται γυμνός περιμένοντας τα στεγνώσουν τα ρούχα του. Μόλις φεύγουν οι τοξότες ο πατέρας της Ιωάννας βάζει τα υγρά ακόμη ρούχα του, παίρνει τη γυναίκα του και ξεστομίζοντας κατάρες εναντίον τους απομακρύνεται από την περιοχή.

---

[81]Ως προς το **λευκό χρώμα** του «πέπλου» της θεάς Ινώς συνηγορεί και η ιστορία της: Η Ινώ και ο Αθάμαντας, μετά από παρέμβαση της Ήρας, μεγάλωσαν τον παράνομο καρπό του έρωτα της Σεμέλης και του Δία, τον Διόνυσο, και οδηγήθηκαν στην τρέλα, σκοτώνοντας τα δύο τους παιδιά, τον Λέαρχο και τον Μελικέρτη. Η Ινώ ρίχτηκε μαζί με το πτώμα του Μελικέρτη στη θάλασσα και οι Νηρηίδες, επειδή τη λυπήθηκαν, τη μεταμόρφωσαν σε Νηρηίδα. Έτσι, η Ινώ **απέκτησε το όνομα Λευκοθέα, δηλ. θεά του αφρού των κυμάτων** (βλ. ενδεικτικά Ομήρου, *Οδύσσεια*, 5. 333 κ.ε., Οβιδίου, *Μεταμορφώσεις*, 4. 519 κ.ε., Ευριπίδου, *Μήδεια*, 1282- 1289, Παυσανίου του Περιηγητού, *Ελλάδος Περιήγησις*, 1. 44, 7, 1 κ.ε. κ.ο.κ.).

[82]Βλ. περισσοτερα Liddell–Scott (χ.ε.), τ. 2, σ. 775, στο λήμμα «κρήδεμνον».

[83]Βλ. Ομήρου, *Ιλιάς*, 5. 734.

[84]Βλ. Ομήρου, *Ιλιάς*, 6. 302.

[85]Βλ. περισσότερα Liddell–Scott (χ.ε.), τ. 3, σ. 525, στο λήμμα «πέπλος».

4η Θεματική Ενότητα:
Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

13. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Οι κακότροποι ούτοι συναντήσαντες αυτήν παρά την όχθην της Φούλδας απλόνουσαν εις τον ήλιον τον χιτώνα του ανδρός της, όστις μη έχων άλλον εκρύπτετο ως ο Οδυσσεύς υπό σωρόν ξηρών φύλλων, περιμένων να ξηρανθήι ο πλυθείς, ήπλωσαν κακείνην επί της χλόης και διά της βίας τηι υπενθύμισαν τον αληθή επί της γης προορισμόν της γυναικός ».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 121)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
Ομήρου, *Οδύσσεια,* 5. 482-486.
φύλλων γὰρ ἔην χύσις ἤλιθα πολλή,
ὅσσον τ᾽ ἠὲ δύω ἠὲ τρεῖς ἄνδρας ἔρυσθαι
ὥρῃ χειμερίῃ, εἰ καὶ μάλα περ χαλεπαίνοι.
τὴν μὲν ἰδὼν γήθησε πολύτλας δῖος ᾽Οδυσσεύς, (485)
ἐν δ᾽ ἄρα μέσσῃ λέκτο, χύσιν δ᾽ ἐπεχεύατο φύλλων.

Ομήρου, *Οδύσσεια,* 5. 490.
ὣς ᾽Οδυσεὺς φύλλοισι καλύψατο.

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού στην 4η Θεματική Ενότητα

Ο συγγραφέας, αναφερόμενος στη Γιούθα —η οποία, αν και πιστή σύζυγος που προσεύχεται για ένα θαύμα, μένει τελικά έγκυος από δύο τοξότες, οι οποίοι την βιάζουν— παρομοιάζει τον πατέρα της Ιωάννας, ο οποίος κρύβεται από τους τοξότες γυμνός περιμένοντας να στεγνώσουν τα ρούχα του, με τον Οδυσσέα, που κρύβεται κάτω από έναν σωρό ξερών φύλλων (13ο παράθεμα Ρ.).

Οι δύο ήρωες συσχετίζονται ως προς τον τρόπο αντίδρασής τους:

- ο Οδυσσέας περιγράφεται να αναζητάει καταφύγιο στο δάσος και τελικά να χώνεται σε έναν σωρό από ξερά φύλλα, εξαιτίας της κακοκαιρίας που επικρατεί, καθώς **είναι χειμώνας** και **οι καιρικές συνθήκες δύσκολες**[86]. Ο ίδιος δέχεται την επιθετικότητα και τη μανία της τρικυμισμένης θάλασσας ως απόρροια του μένους του Ποσειδώνα εναντίον του ήρωα λόγω της τύφλωσης του γιου του, Πολύφημου, από αυτόν[87], ενώ η εικόνα της κακοκαιρίας συμπληρώνεται με την περιγραφή **του μένους των υγρών ανέμων**[88].

  Μπροστά στο δίλημμα του ήρωα για το αν θα πρέπει να μείνει κοντά στο ποτάμι, όπου αν συμμαχήσουν άσχημα πάχνη και παγωνιά θα του πάρουν την ψυχή, ή αν θα πρέπει να προχωρήσει στο δάσος και να κοιμηθεί κάτω από πυκνές φυλλωσιές, όπου άγρια θηρία μπορεί να τον βρούν και να τον κατασπαράξουν[89], ο

[86]Βλ. Ομήρου, *Οδύσσεια*, 5. 482-484.
[87]Βλ. Ομήρου, *Οδύσσεια*, 5. 445-446:«"κλῦθι, ἄναξ, ὅτις ἐσσί· πολύλλιστον δέ σ᾽ ἱκάνω / φεύγων ἐκ πόντοιο Ποσειδάωνος ἐνιπάς».
[88]Βλ. Ομήρου, *Οδύσσεια*, 5. 477: «τοὺς μὲν ἄρ᾽ οὔτ᾽ **ἀνέμων** διάη **μένος ὑγρὸν ἀέ ντων**…».
[89]Βλ. Ομήρου, *Οδύσσεια*, 5. 465- 473: «"ὤ μοι ἐγώ, τί πάθω; τί νύ μοι μήκιστα γένηται; / εἰ μέν κ᾽ ἐν ποταμῷ δυσκηδέα νύκτα φυλάσσω, / μή μ᾽ ἄμυδις στίβη τε κακὴ καὶ θῆλυς ἐέρση / ἐξ ὀλιγηπελίης δαμάσῃ κεκαφηότα θυμόν· / αὖρη δ᾽ ἐκ ποταμοῦ ψυχρὴ πνέει ἠῶθι πρό. / εἰ δέ κεν ἐς κλειτὺν ἀναβὰς καὶ δάσκιον ὕλην / θάμνοισ᾽ ἐν πυκινοῖσι καταδράθω, εἴ με μεθείη / ῥῖγος καὶ κάματος, γλυκερὸς δέ μοι ὕπνος ἐπέλθοι, / δείδω μὴ θήρεσσιν ἕλωρ καὶ κύρμα γένωμαι». Ως προς τη μετάφραση του αρχαίου χωρίου βλ. Μαρωνίτη 2006, σ. 86: « «Τώρα στο τέλος τι μου μέλλεται να πάθω, αλίμονο. Αν μείνω στο ποτάμι και περάσω εδώ τη μαύρη νύχτα, πώς να μη συμμαχήσουν άσχημα πάχνη και παγωνιά, εξαντλημένον να μου πάρουν την ψυχή, έτσι που την αυγή τόσο ψυχρό το αγιάζι κατεβαίνει απ᾽ το ποτάμι. Αν πάλι ανέβω την πλαγιά στο δάσος το

ίδιος αποφασίζει να αναζητήσει στο δάσος μια θαμνώδη «κρυψώνα» για να κοιμηθεί[90]. Παράλληλα, ο ομηρικός ήρωας παρομοιάζεται με δαυλό που χώνεται στη στάχτη και κρατάει τη φωτιά αναμμένη, ενώ τα φύλλα παρομοιάζονται με τη στάχτη που σιγοκαίει χάρη στο ζεστό σώμα του ήρωα[91].

- ο πατέρας της Ιωάννας παρουσιάζεται να κρύβεται από ντροπή για τη γυμνότητά του, καθώς έχει έναν και μοναδικό χιτώνα που εκείνη τη στιγμή είναι βρεγμένος, οπότε αναμένει να στεγνώσει για να τον φορέσει.

Ωστόσο, ο πραγματικός λόγος που παραμένει κρυμμένος, αντί να καταδιώξει τους βιαστές της γυναίκας του, είναι ο φόβος που τον κυριεύει μήπως χάσει τη ζωή του από τους τοξότες του κόμητα της Ερφούρτης, και όχι διότι ήταν υγρά τα ρούχα του, αφού μόλις εκείνοι απομακρύνθηκαν βγήκε από την κρυψώνα του και τα φόρεσε, αν και ήταν ακόμα υγρά. Παράλληλα, ο φόβος για την ενδεχόμενη επιστροφή των τοξοτών ίσως να επέσπευσε την απομάκρυνση του ζεύγους από την περιοχή, ενώ το αίσθημα του φόβου διακρίνεται και από το γεγονός ότι η επίθεση του ήρωα εναντίον των βιαστών της γυναίκας του συντελείται όταν εκείνοι έχουν πια απομακρυνθεί και περιορίζεται σε λεκτικό– φραστικό επίπεδο, ξεστομίζοντας κατάρες εναντίον τους[92].

Στο πλαίσιο του παραλληλισμού του ήρωα της *Πάπισσας Ιωάννας* με τον ήρωα της *Οδύσσειας* ως προς την αυτοπροστασία που και οι δύο επιδιώκουν, παραλληλίζονται **οι Σάξονες**, που εναποθέτουν εκτός από τον μαρτυρικόν και άλλον στέφανον επί της κεφαλής του μέσω του βιασμού της γυναίκας του από τους τοξότες του κόμητα της Ερφούρτης[93], εξαιτίας της προσπάθειάς του να τους εκχριστανίσει, **με τον Ποσειδώνα**, ο οποίος **τιμωρεί** τον Οδυσσέα με θαλασσοταραχή, λόγω της τύφλωσης του γιού του. Ο ομηρικός ήρωας σώζεται χάρη στην επέμβαση της θεάς Ινώς και στη συνέχεια αναζητάει ένα ασφαλές μέρος για να αντιμετωπίσει την κακοκαιρία.

Ο συσχετισμός του πατέρα της Ιωάννας με τον Οδυσσέα ως προς τον τρόπο αντίδρασής τους με στόχο την αυτοπροστασία και τη διατήρηση της σωματικής τους ακεραιότητας απέναντι στους βιαστές– τοξότες του κόμητα της Ερφούρτης και τον οργισμένο Ποσειδώνα λειτουργεί ως συνέχεια του προηγούμενου συσχετισμού των ναυαγών πιστών[94] με τον Οδυσσέα ως προς τον τρόπο σωτηρίας τους από τη Θεοτόκο και την Ινώ αντίστοιχα.

Η αλληλουχία– σύνδεση των δύο συσχετισμών επιτυγχάνεται με:

- την ύπαρξη των ίδιων ηρώων —στην πρώτη περίπτωση των ναυαγών πιστών και του Οδυσσέα και στη δεύτερη περίπτωση του πατέρα της ηρωίδας και του Οδυσσέα,
- τη σωτηρία των ηρώων —στον ένα συσχετισμό με θεϊκή επέμβαση και στον άλλο με αυτοπροστασία,

---

βαθύσκιωτο, αν σε φυλλωσιές πυκνές πέσω να κοιμηθώ, πες πως το κρύο κι ο κάματος μ' αφήνουν, κι επέρχεται ύπνος γλυκός. Τα άγρια θηρία τρέμω μήπως με βρουν και με σπαράξουν» ».

[90]Βλ. Ομήρου, *Οδύσσεια*, 5. 475-476: «δοιοὺς δ' ἄρ' ὑπήλυθε θάμνους / ἐξ ὁμόθεν πεφυῶτας· ὁ μὲν φυλίης, ὁ δ' ἐλαίης».

[91]Βλ. Ομήρου, *Οδύσσεια*, 5. 487-490: «ὡς δ' ὅτε τις δαλὸν σποδιῇ ἐνέκρυψε μελαίνῃ / ἀγροῦ ἐπ' ἐσχατιῆς, ᾧ μὴ πάρα γείτονες ἄλλοι, / σπέρμα πυρὸς σώζων, ἵνα μή ποθεν ἄλλοθεν αὖοι, / ὣς ᾽Οδυσεὺς φύλλοισι καλύψατο».

[92]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 121: «Αφού κορεσθέντες ανεχώρησαν οι στρατιώται, εξήλθε της κρύπτης ο ατυχής καλόγηρος και ενδυθείς υγρόν ακόμη το υποκάμισον απεμακρύνθη εκείθεν μετά της πεπονημένης γυναικός, καταρώμενος τους Σάξωνας…».

[93]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 121: «…**καταρώμενος τους Σάξωνας, οίτινες** πλην του μαρτυρικού **ενεπέθεσαν και άλλον στέφανον επί της φαλακράς κεφαλής του**».

[94]και κατ' επέκταση όλων των πιστών μεταξύ των οποίων εντάσσεται και ο πατέρας της ηρωίδας.

- τη χρήση αρχαιογνωστικού υλικού από την ίδια ραψωδία (5) της *Οδύσσειας*. Στον πρώτο συσχετισμό χρησιμοποιείται η σωτηρία του Οδυσσέα από την θεά Ινώ και στο δεύτερο συσχετισμό χρησιμοποιείται η προφύλαξη του Οδυσσέα από τις κακές καιρικές συνθήκες (αυτοπροστασία).
- τη χρήση ενός κοινού παρονομαστή, δηλ. με την αναφορά στα βασανιστήρια που υπέστη ο πατέρας της Ιωάννας από τους Σάξονες. Στη μια περίπτωση προηγείται η αναφορά στα βασανιστήρια που υπέστη ο πατέρας της Ιωάννας από τους Σάξονες και ακολουθεί ο συσχετισμός των ναυαγών πιστών με τον Οδυσσέα ως προς τη σωτηρία τους από τη Θεοτόκο και την Ινώ αντίστοιχα. Στην άλλη περίπτωση προηγείται ο συσχετισμός του ήρωα με τον Οδυσσέα ως προς την αυτοπροστασία τους και έπεται η αναφορά στα βασανιστήρια που υπέστη ο ίδιος από τους Σάξονες.

5η Θεματική Ενότητα:
Οι θαυματουργικές ιδιότητες της Ιωάννας ως βρέφους και ο θάνατος της μητέρας της, Γιούθας.

Εννέα μήνες μετά τον βιασμό, η Γιούθα γεννάει την Ιωάννα στην Ιγγελχείμη ή Μογουντία. Ο θετός της πατέρας τη βαπτίζει στο ρεύμα της Μεΐνης. Η Ιωάννα έχει υπερφυσικές αρετές: δεν πίνει ποτέ γάλα Τετάρτη ή Παρασκευή, τηρώντας τη νηστεία ασυνείδητα, τα πρώτα της παιχνίδια είναι άγια λείψανα, σταυροί και κομβολόγια, πριν φυτρώσουν τα δόντια της ξέρει το «Πάτερ Ημών» στα αγγλικά, τα ελληνικά και τα λατινικά, πριν βγάλει τα πρώτα της δόντια κάνει κήρυγμα στις συνομήλικές της Σαξονίδες και σε ηλικία οκτώ ετών κάνει τον επικήδειο της μητέρας της. Όλα αυτά μαρτυρούν ότι θα διαπρέψει στον εκκλησιαστικό βίο.

5η Θεματική Ενότητα:
Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

14. **Γενική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαία χωρία 1, 2).**

«Πάντων των ηρώων την κοιτίδα κοσμούσι κατ' έθος αρχαίον οι βιογράφοι διά τεραστίων σημείων προαγγελλόντων τας μελλούσας αρετάς. Ούτω νήπιος έτι ων έπνιξε τους δράκοντας ο Ηρακλής[1], ο δε Κριεζώτης την άρκτον, αι μέλισσαι επεκάθισαν εις του Πινδάρου το στόμα[2], ο Πασχάλης εφεύρε δεκαετής της γεωμετρίαν, ο ήρως του Βύρωνος ακούων την λειτουργίαν εις της τροφού τας αγκάλας απέστρεφε τους οφθαλμούς από των ερρυτιδωμένων αγίων, ίνα προσηλώσηι αυτούς μετά κατανύξεως επί της Αγ. Μαγδαληνής, η δε ημετέρα ηρωίς, η μέλλουσα εις το εκκλησιαστικόν στάδιον να διαπρέψηι, ουδέποτε Τετάρτην ή Παρασκευήν ήθελε να βυζάξηι, αλλ' οσάκις προσεφέρετο αυτήι ο μαστός κατά νηστήσιμον ημέραν, απέστρεφε τους οφθαλμούς μετά φρίκης».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα,* σ. 121)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:

Διοδώρου του Σικελιώτου, *Ιστορική Βιβλιοθήκη*, 4. 10, 1, 1-4.

4.10.

(1.) Μετὰ δὲ ταῦτα ἡ μὲν Ἥρα δύο δράκοντας
ἀπέστειλε τοὺς ἀναλώσοντας τὸ βρέφος, ὁ δὲ παῖς
οὐ καταπλαγεὶς ἑκατέρᾳ τῶν χειρῶν τὸν αὐχένα
σφίγξας ἀπέπνιξε τοὺς δράκοντας[1].

Παυσανίου του Περιηγητού, *Ελλάδος Περιήγησις*, 9. 23, 2, 5- 9. 23, 3, 2.

ὁ μὲν δὴ (5)
ὡς εἶχε κατακλίνεται βραχὺ ὑπὲρ τῆς ὁδοῦ, μέλισσαι
δὲ αὐτῷ καθεύδοντι προσεπέτοντό τε καὶ ἔπλασσον
(3.) πρὸς τὰ χείλη τοῦ κηροῦ. ἀρχὴ μὲν Πινδάρῳ ποιεῖν
ᾄσματα ἐγένετο τοιαύτη[2]·

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού
στην 5η Θεματική Ενότητα

Ο συγγραφέας, καθώς αναφέρεται στη γέννηση της Ιωάννας εννέα μήνες μετά τον βιασμό της Γιούθας και στη βάπτισή της από τον θετό της πατέρα, συσχετίζει το νεογέννητο βρέφος με τον Ηρακλή, τον Κριεζώτη, τον Πίνδαρο, τον Πασκάλ και τον ήρωα του Βύρωνα ως προς το ότι διαθέτουν υπερφυσικές ικανότητες (14ο παράθεμα Ρ.).

Η μικρή ηρωίδα, ο ήρωας της μυθολογίας Ηρακλής και ο χορικός λυρικός ποιητής Πίνδαρος συσχετίζονται ως προς τις υπερφυσικές τους ιδιότητες– ικανότητες στη νηπιακή ηλικία. Έτσι, όταν ο Ηρακλής είναι ακόμα βρέφος οκτώ μηνών ή δέκα πνίγει με τα χέρια του δύο φίδια, πιάνοντάς τα από τον αυχένα, τα οποία έχει στείλει η Ήρα για να τον σκοτώσουν (14ο παράθεμα Ρ., 1η αρχαία επίδραση). Ο Πίνδαρος σε νεαρή ηλικία δέχεται, καθώς κοιμάται, στα χείλη του την επίσκεψη των μελισσών, οι οποίες τον χρίζουν με κερί, γεγονός που αποτελεί την αρχή για τη σύνθεση χορικών ασμάτων (14ο παράθεμα Ρ., 2η αρχαία επίδραση). Τέλος, η Πάπισσα Ιωάννα σε βρεφική ηλικία δεν θηλάζει ποτέ Τετάρτη ή Παρασκευή, αποστρέφοντας τα μάτια της με φρίκη, κάθε φορά που της προσφέρεται ο μαστός τις νηστήσιμες ημέρες.

Και στις τρεις αυτές περιπτώσεις οι υπερφυσικές ιδιότητες των μυθικών (του Ηρακλή), ποιητικών (του Πινδάρου) και εκκλησιαστικών (της Ιωάννας) προσώπων στη βρεφική– παιδική ηλικία προοιωνίζουν την επερχόμενη πρόοδο, φήμη και επιτυχία τους[95]. Ο συγγραφέας, με τον συσχετισμό της ηρωίδας με τις συγκεκριμένες προσωπικότητες, στοχεύει στο να εστιάσει στο γεγονός της θαυμαστής γέννησης της ηρωίδας και στην προφητική λειτουργία των υπερφυσικών αρετών της που έχει ως νεογέννητο μωρό, προμηνύοντας ότι θα διαπρέψει στον εκκλησιαστικό βίο[96].

Η αναφορά εκ μέρους του συγγραφέα στη μυθική προσωπικότητα του Ηρακλή και την ποιητική καλλιέπεια του Πινδάρου, περιπτώσεις που παρουσιάζουν αρχαιογνωστικό ενδιαφέρον, σε σχέση με την ιστορική προσωπικότητα της ηρωίδας του έργου αντανακλά την ευρύτερη διάκριση ανάμεσα: α) στον μύθο και την ποίηση, που εκπροσωπούνται από τον Ηρακλή και τον Πίνδαρο αντίστοιχα, και β)την ιστορία, καθώς ο συγγραφέας αναφέρει ότι γράφει την αληθινή ιστορία ενός εκκλησιαστικού εκπροσώπου, της Πάπισσας Ιωάννας[97].

Ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας*, ερμηνεύοντας την άποψη του Πλάτωνα σχετικά με την έννοια του μύθου, χαρακτηρίζει «…**τα θαύματα της μυθολογίας ως ευφυείς μύθους**… απορρίπτων ως ανωφελή και παιδαριώδη πάσαν προς εξήγησιν αυτών προσπάθειαν»[98]. Έτσι, παρά το γεγονός ότι λέγει ότι μένει ουδέτερος «…εις ουδεμίαν ανήκων σχολήν…»[99], αφήνει να εννοηθεί ότι τα **θαύματα της μυθολογίας** —επομένως στη συγκεκριμένη περίπτωση και του μικρού Ηρακλή που σκοτώνει τα φίδια— είναι ευφυείς μύθοι.

Ως προς την ποίηση, και ειδικότερα τους ποιητές, ο συγγραφέας υποστηρίζει ότι εκείνοι «…**σωρεύοντες παλμούς, δάκρυα, ερυθήματα και άλλα πλατωνικά εφόδια ζευγνύουσιν** ανά δύο **τους μελιρρύτους στίχους** των…τορνεύουσι περιόδους στρογγύλας ως τους μαστούς της Αφροδίτης. Ο μέγας Δάντης **ωνόμαζε** τους **τοιούτους «μαστρωπούς», αλλ' εις εμέ ούτε το όνομα ούτε το επάγγελμα**

[95]Ανάλογες θαυματουργικές ιδιότητες έχει το χρυσό παιδί της «μεσσιανικής» 4ης *Εκλογής* του Βιργιλίου.
[96]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 121: «…την μέλλουσαν ν' αρπάσηι τας ουρανίους κλείδας Ιωάνναν» και «…η μέλλουσα εις το εκκλησιαστικόν στάδιον να διαπρέψηι…».
[97]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 146: «…γράφων αληθή ιστορίαν…».
[98]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 291.
[99]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 241.

αρέσκει»[100]. Με λίγα λόγια, η ποίηση κατά την άποψη του συγγραφέα χρησιμοποιεί μελίρρυτους στίχους και ελκυστικά μέσα με σκοπό να προσελκύσει το κοινό της. Παράλληλα, **οι ποιητές** και **οι μυθογράφοι** παρουσιάζονται από τον συγγραφέα ως **εκπρόσωποι του φανταστικού**[101]**.**

Αντίθετα, ως προς την ιστορία του εκκλησιαστικού προσώπου, της Πάπισσας Ιωάννας, τονίζει ότι ο ίδιος «…**θέλω παριστάι αείποτε την αλήθειαν γυμνήν και ακτένιστον**, ως ότε εκ του φρέατος εξήλθεν»[102]**.**

Μέσα από το συσχετισμό του Ηρακλή και του Πινδάρου με την Ιωάννα ως προς τις υπερφυσικές τους ιδιότητες, υποσκάπτεται η αληθινή υπερφυσική δύναμη τόσο του μυθικού ήρωα και του χορικού λυρικού ποιητή, όσο και της ηρωίδας του έργου, με τους οποίους παραλληλίζεται. Κατά συνέπεια οποιεσδήποτε υπερφυσικές ιδιότητες της ηρωίδας αναφέρονται δεν είναι πραγματικές– αληθινές, αλλά μυθικές, φανταστικές.

Ταυτόχρονα, η μνεία στους βιογράφους, οι οποίοι «Πάντων των ηρώων την κοιτίδα κοσμούσι…**δια τεραστίων σημείων** προαγγελλόντων **τας μελλούσας αρετάς**», αποπνέει εκλεπτυσμένη ροϊδική ειρωνεία, μέσα από την υπερβολή που εμπεριέχει η νύξη στις «αρετές» —μεταξύ των υπολοίπων ηρώων— και της Ιωάννας.

6η Θεματική Ενότητα:
Οι περιπέτειες και τα θαύματα της Ιωάννας και του πατέρα της.
Η διδασκαλία και η εκπαίδευση του πατέρα της Ιωάννας προς τη μικρή ηρωίδα
στη Δογματική, τη Δαιμονολογία, τη Σχολαστική, τη θεολογία και τη μαγειρική.

Η Ιωάννα όσο μεγαλώνει τόσο ομορφαίνει και αποκτάει σοφία. Η μητέρα της Ιωάννας έχει πεθάνει αλλά και ο πατέρας της αρχίζει σιγά σιγά να χάνει τις δυνάμεις του. Όσες επικλήσεις και αν κάνει στους Αγίους εξακολουθεί μέρα με τη μέρα να γίνεται όλο και πιο αδύναμος. Ένα ατυχές περιστατικό στο μοναστήρι Βιτερφείλδης στέκεται αφορμή να δημιουργηθεί μεγάλο σκάνδαλο: την ώρα της μετάληψης αντί το Σώμα του Χριστού να μπει στο στόμα της μοναχής Γίσλας, πέφτει από το τρεμάμενο χέρι του πατέρα της Ιωάννας στο στήθος της παρθένου. Το αποτέλεσμα είναι να διωχθεί κακήν κακώς ο πατέρας της Ιωάννας από εκεί.

Μετά το περιστατικό ο πατέρας της ηρωίδας και η Ιωάννα περιπλανώνται στα δάση μεταξύ Φραγκφούρτης και Μογουντίας τρώγοντας βελανίδια, καθώς όλες τους οι επικλήσεις στους Αγίους για ένα θαύμα δεν έχουν καμία ανταπόκριση.

Καθώς η περιπλάνηση του πατέρα της Ιωάννας και της ίδιας στα αφιλόξενα δάση μεταξύ Φραγκφούρτης και Μογουντίας συνεχίζεται και η βρώση βελανιδιών δεν είναι αρκετή για να καλύψει τις ανάγκες τους σε φαγητό, η πείνα και οι κακουχίες αρχίζουν να θερίζουν πατέρα και κόρη. Τότε ο πατέρας της Ιωάννας, με αφορμή τον χορό μιας αρκούδας που την είχε εκπαιδεύσει ένας αρκουδιάρης, σκέπτεται να εκπαιδεύσει την Ιωάννα να λέγει σοφές ρήσεις (από τη Αγία Γραφή κ.ά.) σε μεγάλο ακροατήριο και έτσι να κερδίζουν τα προς το ζην, όπως και έγινε.

---

[100]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 146.
[101]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 215: «…μόνοι οι ποιηταί και μυθογράφοι τολμώσι να ριψοκινδυνεύσωσιν, **ανάπτοντες της φαντασίας των το μαγικόν φανάριον**…».
[102]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 146.

6η Θεματική Ενότητα:
Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

15. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Επί δεκαπέντε ημέρας επλανάτο ο ατυχής απόστολος μετά της Ιωάννας εις τα μεταξύ Φραγκφούρτης και Μογουντίας άξενα δάση, διανυκτερεύων υπό το φύλλωμα των δένδρων και συντρώγων βαλάνους μετά των χοίρων της Βεσταλίας. Αλλ' η τροφή αύτη, ήτις τοσούτωι παχείς καθιστάι τους συντρόφους τούτους του Αγ. Αντωνίου, κατέστησε μετ' ου πολύ αυτόν τε και την θυγατέρα ισχνοτέρους των επτά σταχύων, ους είδε κατ' όναρ ο Φαραώ».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 122)

Παράβαλε το εξής αρχαίο χωρίο:
***Π.Δ., Γένεσις*, 41. 1- 41. 7.**
41.
(1.) Ἐγένετο δὲ μετὰ δύο ἔτη ἡμερῶν Φαραω εἶδεν ἐνύπνιον.
ᾤετο ἑστάναι ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ, (2.) καὶ ἰδοὺ ὥσπερ ἐκ τοῦ ποταμοῦ
ἀνέβαινον ἑπτὰ βόες καλαὶ τῷ εἴδει καὶ ἐκλεκταὶ ταῖς σαρξὶν καὶ
ἐβόσκοντο ἐν τῷ ἄχει· (3.) ἄλλαι δὲ ἑπτὰ βόες ἀνέβαινον μετὰ ταύ-
τας ἐκ τοῦ ποταμοῦ αἰσχραὶ τῷ εἴδει καὶ λεπταὶ ταῖς σαρξὶν καὶ
ἐνέμοντο παρὰ τὰς βόας παρὰ τὸ χεῖλος τοῦ ποταμοῦ· (4.) καὶ κατέ-
φαγον αἱ ἑπτὰ βόες αἱ αἰσχραὶ καὶ λεπταὶ ταῖς σαρξὶν τὰς ἑπτὰ
βόας τὰς καλὰς τῷ εἴδει καὶ τὰς ἐκλεκτάς. ἠγέρθη δὲ Φαραω.
(5.) καὶ ἐνυπνιάσθη τὸ δεύτερον, καὶ ἰδοὺ ἑπτὰ στάχυες ἀνέβαινον
ἐν πυθμένι ἑνὶ ἐκλεκτοὶ καὶ καλοί· (6.) ἄλλοι δὲ ἑπτὰ στάχυες λεπτοὶ
καὶ ἀνεμόφθοροι ἀνεφύοντο μετ' αὐτούς· (7.) καὶ κατέπιον οἱ ἑπτὰ
στάχυες οἱ λεπτοὶ καὶ ἀνεμόφθοροι τοὺς ἑπτὰ στάχυας τοὺς ἐκλε-
κτοὺς καὶ τοὺς πλήρεις. ἠγέρθη δὲ Φαραω, καὶ ἦν ἐνύπνιον.

16. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Εν αρχήι μεν ο φιλόστοργος γονεύς ανατείνων τους κατίσχνους βραχίονας εις ουρανόν απεκρίνετο, ως η Μήδεια, «τας φλέβας μου θέλω ανοίξει, ίνα διά του αίματός μου σε χορτάσω» ».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 122-123)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
Ευριπίδου, *Μήδεια*, 1197-1202.
οὔτ' ὀμμάτων γὰρ δῆλος ἦν κατάστασις
οὔτ' εὐφυὲς πρόσωπον, αἷμα δ' ἐξ ἄκρου
ἔσταζε κρατὸς συμπεφυρμένον πυρί,
σάρκες δ' ἀπ' ὀστέων ὥστε πεύκινον δάκρυ (1200)
γνάθοις ἀδήλοις φαρμάκων ἀπέρρεον,
δεινὸν θέαμα.

Ευριπίδου, *Μήδεια*, 1207-1210.
Ὦ δύστηνε παῖ,
τίς σ' ὧδ' ἀτίμως δαιμόνων ἀπώλεσεν;
τίς τὸν γέροντα τύμβον ὀρφανὸν σέθεν
τίθησιν; οἴμοι, συνθάνοιμί σοι, τέκνον. (1210)

Ευριπίδου, *Μήδεια*, 1236-1250.
{Μη.} φίλαι, δέδοκται τοὔργον ὡς τάχιστά μοι
παῖδας κτανούσηι τῆσδ' ἀφορμᾶσθαι χθονός,
καὶ μὴ σχολὴν ἄγουσαν ἐκδοῦναι τέκνα
ἄλληι φονεῦσαι δυσμενεστέραι χερί.
πάντως σφ' ἀνάγκη κατθανεῖν· ἐπεὶ δὲ χρή, (1240)
ἡμεῖς κτενοῦμεν οἵπερ ἐξεφύσαμεν.
ἀλλ' εἶ' ὁπλίζου, καρδία· τί μέλλομεν
τὰ δεινὰ κἀναγκαῖα μὴ πράσσειν κακά;
ἄγ', ὦ τάλαινα χεὶρ ἐμή, λαβὲ ξίφος,
λάβ', ἕρπε πρὸς βαλβῖδα λυπηρὰν βίου, (1245)
καὶ μὴ κακισθῆις μηδ' ἀναμνησθῆις τέκνων,

ὡς φίλταθ', ὡς ἔτικτες, ἀλλὰ τήνδε γε
λαθοῦ βραχεῖαν ἡμέραν παίδων σέθεν
κἄπειτα θρήνει· καὶ γὰρ εἰ κτενεῖς σφ', ὅμως
φίλοι γ' ἔφυσαν· δυστυχὴς δ' ἐγὼ γυνή. (1250)

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού
στην 6η Θεματική Ενότητα

Ο συγγραφέας αναφέρεται στην πείνα και τις κακουχίες που υφίστανται ο πατέρας της ηρωίδας και η ίδια μετά την εκδίωξη του πρώτου από το μοναστήρι Βιτερφείλδης και στην πτωτική πορεία τους. Στο σημείο αυτό πατέρας και κόρη παραλληλίζονται με τα στάχυα, τα οποία ο Φαραώ βλέπει στον ύπνο του ως προς την αδυναμία, την ισχνότητά τους (15ο παράθεμα Ρ.).

Το βιβλικό χωρίο που αναφέρεται στο όνειρο του Φαραώ είναι από την Π. Δ. και ειδικότερα από τη *Γένεση*. Εκεί ο ίδιος απεικονίζεται να βλέπει διαδοχικά δύο όνειρα:

Στο πρώτο όνειρο ο Φαραώ στέκεται όρθιος δίπλα στον ποταμό Νείλο, όπου βλέπει επτά ωραίες και καλοθρεμμένες αγελάδες να βόσκουν στο λιβάδι γύρω από τον ποταμό, ενώ δίπλα τους βόσκουν άλλες επτά αγελάδες άσχημες και ισχνές (λιπόσαρκες). Τότε οι ισχνές αγελάδες κατατρώνε τις καλοθρεμμένες. Τη στιγμή εκείνη ο Φαραώ έκπληκτος ξυπνάει. Στο δεύτερο όνειρο βλέπει επτά στάχυα ωραία και εύρωστα, τα οποία φυτρώνουν από το ίδιο στέλεχος, και δίπλα τους άλλα επτά στάχυα ισχνά και ξεραμένα από τον καυτό άνεμο. Τότε τα αδύναμα– ισχνά στάχυα καταβροχθίζουν τα ωραία και εύρωστα στάχυα. Τότε ο Φαραώ ξυπνάει έκπληκτος, αλλά δεν κοιμάται ξανά μετά από το δεύτερο όνειρο[103].

Η εξήγηση του ονείρου, που βλέπει ο Φαραώ, από τον Ιωσήφ, έναν από τους υιούς του Ιακώβ, ότι **το όνειρο προοιωνίζει τη μελλοντική καταστροφή της Αιγύπτου από την πείνα, τον λιμό,** και γι'αυτό θα πρέπει να μεριμνήσει ο ίδιος ο Φαραώ αποθηκεύοντας τρόφιμα, ώστε ο λαός του να μην πεινάσει[104], συνδέεται με την πείνα που βιώνουν αντίστοιχα η Ιωάννα και ο πατέρας της.

Ο παραλληλισμός:

- σε 1ο επίπεδο της Ιωάννας και του πατέρα της, οι οποίοι βιώνουν έντονα το αίσθημα της πείνας, με τον λαό της Αιγύπτου, ο οποίος σύμφωνα με το όνειρο που βλέπει ο Φαραώ πρόκειται να πεινάσει, και
- σε 2ο επίπεδο της ηρωίδας και του πατέρα της με τα στάχυα που βλέπει ο Φαραώ στον ύπνο του ως προς την ισχνότητα, την αδυναμία τους,

εκφράζει την πρόθεση του συγγραφέα να αναδείξει το μέγεθος της πείνας και των κακουχιών που θερίζουν τους δύο ήρωες.

Συγχρόνως, η ροϊδική ειρωνεία αναδεικνύεται μέσα από την περιγραφή της ισχνότητας των δύο ηρώων ως μεγαλύτερης από εκείνης των σταχύων. Η σύγκριση της αδυναμίας τους ως μεγαλύτερης των σταχύων υποδηλώνει την έλλειψη σύνεσης και διορατικότητας εκ μέρους τους, καθώς ούτε προβλέπουν τις δυσκολίες στην εύρεση φαγητού, ούτε συγκεντρώνουν τρόφιμα για το ταξίδι τους, σε αντίθεση με τον

[103]Βλ. περισσότερα στον Γιαννακόπουλο 1986, τ. 1, σσ. 289-290.

[104]Βλ. *Π.Δ., Γένεσις,* 41. 29- 41. 31: «…ἰδοὺ ἑπτὰ ἔτη ἔρχεται εὐθηνία πολλὴ ἐν πάσῃ γῇ Αἰγύπτῳ·/ ἥξει δὲ **ἑπτὰ ἔτη λιμοῦ** μετὰ ταῦτα, καὶ ἐπιλήσονται τῆς πλη/ σμονῆς ἐν ὅλῃ γῇ Αἰγύπτῳ, καὶ **ἀναλώσει ὁ λιμὸς τὴν γῆν**, καὶ/ οὐκ ἐπιγνωσθήσεται ἡ εὐθηνία ἐπὶ τῆς γῆς **ἀπὸ τοῦ λιμοῦ τοῦ / ἐσομένου** μετὰ ταῦτα· **ἰσχυρὸς γὰρ ἔσται σφόδρα**».

Φαραώ, ο οποίος ορίζει τον Ιωσήφ αντιβασιλέα της Αιγύπτου και του αναθέτει τη συγκομιδή, την αποθήκευση και το μοίρασμα των τροφίμων στη χώρα[105].

Στη συνέχεια, ο συγγραφέας αναφέρεται στην επίκληση του πατέρα της Ιωάννας, ο οποίος τείνει τα χέρια του προς τον ουρανό ζητώντας βοήθεια για την εξεύρεση τροφής, και τον παραλληλίζει με τη Μήδεια ($16^{ο}$ παράθεμα Ρ.).

Ο φιλόστοργος πατέρας —«…ο φιλόστοργος γονεύς…», μετά από αρκετές ανεπιτυχείς προσπάθειες για ένα θαύμα, το οποίο θα εξασφάλιζε σε εκείνον και τη μικρή ηρωίδα τα προς το ζην, στο αίτημα της κόρης του για τροφή[106] σηκώνει τα χέρια ψηλά στον ουρανό απαντώντας της ότι θα ανοίξει τις φλέβες του προκειμένου να χορτάσει εκείνη από το αίμα του. Στο σημείο αυτό ο συγγραφέας παρομοιάζει τον πατέρα της ηρωίδας με τη Μήδεια.

Παρά το γεγονός ότι δεν εντοπίζεται συγκεκριμένη παραπομπή σε κάποιο αρχαίο χωρίο, ωστόσο υπάρχουν τρεις εκδοχές:

$1^{η}$ εκδοχή: ο συγγραφέας αναφέρεται στο θάνατο της Κρέουσας από τη Μήδεια. Η Κρέουσα, κόρη του βασιλιά Κρέοντα και αντίζηλός της, καθώς πρόκειται να παντρευτεί τον Ιάσονα, δέχεται την εκδίκηση της Μήδειας, η οποία της στέλνει με τα παιδιά της ένα φόρεμα και κοσμήματα ποτισμένα με δηλητήριο, τα οποία η Κρέουσα μόλις φοράει κυκλώνεται από μια μυστηριώδη φωτιά, όπως και ο πατέρας της που σπεύδει να τη βοηθήσει[107].

Η Κρέουσα περιγράφεται με γλαφυρό τρόπο στην τραγωδία του Ευριπίδη *Μήδεια* να πεθαίνει, καθώς **αίμα** μαζί με φωτιά στάζει από το κεφάλι της[108], όπως ο πατέρας της Ιωαννας εκφράζει την επιθυμία του να ανοίξει τις φλέβες του για να χορτάσει η κόρη του από το **αίμα** του. Στην περίπτωση αυτή ο πατέρας της Ιωάννας παραλληλίζεται με την Κρέουσα ως προς το ότι ρέει αίμα από το σώμα τους.

$2^{η}$ εκδοχή: ο συγγραφέας αναφέρεται στον πατέρα της Κρέουσας, Κρέοντα, ο οποίος βλέποντας την κόρη του να κείτεται νεκρή, θρηνεί για τον χαμό της, πέφτει στα γόνατα και εύχεται να πέθαινε μαζί της, όπως και έγινε[109]. Στην περίπτωση αυτή ο πατέρας της Ιωάννας παραλληλίζεται με τον Κρέοντα, τον πατέρα της Κρέουσας. Η εκδοχή αυτή μοιάζει πιο πιθανή, καθώς και στις δύο περιπτώσεις η σχέση αγάπης και στοργής του πατέρα προς την κόρη φτάνει μέχρι θανάτου.

$3^{η}$ εκδοχή: ο συγγραφέας αναφέρεται στο θάνατο των παιδιών της Μήδειας από την ίδια[110]. Στη συγκεκριμένη περίπτωση ο πατέρας της Ιωάννας παραλληλίζεται με την Μήδεια ως προς το ότι βάφονται με αίμα τα χέρια και των δύο ηρώων, ρέει αίμα στα χέρια τους: από το αίμα το δικό του για τη σωτηρία του παιδιού του και από το αίμα των παιδιών της, εξαιτίας του θανάτου τους από αυτή. Ωστόσο:

- ο χαρακτήρας του «φιλόστοργου» πατέρα της Ιωάννας αντιτίθεται σε εκείνον της άστοργης μητέρας Μήδειας, που σκοτώνει τα παιδιά της, και
- οι θαυματουργικές προσπάθειες του πατέρα της ηρωίδας αντιτίθενται στις μαγικές ικανότητες της Μήδειας. Η Μήδεια, κόρη του βασιλιά της Κολχίδας Αιήτη, έχει

---

[105]Βλ. *Π.Δ., Γένεσις,* 41. 47- 41. 49: «καὶ ἐποίησεν ἡ γῆ ἐν τοῖς ἑπτὰ ἔτεσιν τῆς εὐ / θηνίας δράγματα· καὶ **συνήγαγεν πάντα τὰ βρώματα τῶν ἑπτὰ / ἐτῶν**, ἐν οἷς ἦν ἡ εὐθηνία ἐν γῇ Αἰγύπτου, **καὶ ἔθηκεν τὰ βρώ / ματα ἐν ταῖς πόλεσιν, βρώματα τῶν πεδίων τῆς πόλεως τῶν / κύκλῳ αὐτῆς ἔθηκεν ἐν αὐτῇ. καὶ συνήγαγεν Ιωσηφ σῖτον** ὡσεὶ / τὴν ἄμμον τῆς θαλάσσης πολὺν σφόδρα…».

[106]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα,* σ. 122: «Η δε Ιωάννα ανύψονεν ενίοτε υγρά βλέμματα προς τον πατέρα, κράζουσα «πεινώ!» ».

[107]Βλ. Ευριπίδου, *Μήδεια*, 7. κ.ε.

[108]Βλ. Ευριπίδου, *Μήδεια*, 1198-1199.

[109]Βλ. Ευριπίδου, *Μήδεια*, 1207-1230.

[110]Βλ. Ευριπίδου, *Μήδεια*, 1236-1250.

συγγενική σχέση με τη μάγισσα Κίρκη: ήταν ανιψιά ή αδελφή της, ενώ μητέρα της ήταν η Εκάτη, η οποία προστάτευε όλες τις μάγισσες. Μάλιστα, η Μήδεια στην αλεξανδρινή λογοτεχνία και τη ρωμαϊκή έγινε ο τύπος της μάγισσας και ήταν έμπειρη σε όλες τις απόκρυφες τέχνες. Άλλωστε, οι μαγικές της ικανότητες βοήθησαν τον Ιάσονα να αποκτήσει το χρυσόμαλο δέρας, καθώς εκείνη έφτιαξε το μαγικό φίλτρο, το οποίο είχε την ιδιότητα να κάνει άτρωτο από σίδερο και φωτιά όποιον αλειφόταν με αυτό, με το οποίο άλειψε την ασπίδα και το σώμα του ο Ιάσονας, προκειμένου να προστατευτεί από τους ταύρους του Ηφαίστου. Επίσης εκείνη του αποκάλυψε το μυστικό για τον τρόπο που θα εξουδετέρωνε τους οπλισμένους άνδρες που θα φύτρωναν από τα δόντια του δράκοντα: πετώντας εκείνος μια πέτρα ανάμεσά τους οπότε αυτοί θα σκοτώνονταν μεταξύ τους[111]. Έτσι, από την μια πλευρά βρίσκεται η μάγισσα Μήδεια που ασκεί μαγεία για να επιτύχει με αθέμιτα μέσα τον σκοπό της και από την άλλη είναι ο πατέρας της Ιωάννας επικαλείται το θείο για ένα θαύμα.

Από τις παραπάνω τρεις εκδοχές πιο πιθανή είναι η 2η εκδοχή, καθώς εντοπίζεται μεγάλη ομοιότητα ανάμεσα στον πατέρα της Ιωάννας και τον πατέρα της Κρέουσας ως προς την σχέση αγάπης προς τις κόρες τους μέχρι θανάτου, ενώ ο παραλληλισμός του πατέρα της Ιωάννας με την Μήδεια είναι πιθανό να οφείλεται στο ομώνυμο έργο του Ευριπίδη *Μήδεια*, όπου εξιστορείται ολόκληρος ο μύθος, και όχι ειδικά στην ηρωίδα Μήδεια. Καθώς όμως ο συγγραφέας δεν παρέχει περισσότερες πληροφορίες, ο αναγνώστης της *Πάπισσας Ιωάννας* έχει την ευχέρεια να επιλέξει την εκδοχή που επιθυμεί.

7η Θεματική Ενότητα:
Ο θάνατος του πατέρα της Ιωάννας
και η ταφή του με τη βοήθεια του ερημίτη Αρκούλφου.

Έτσι ζουν για πέντε ακόμα χρόνια, ώσπου ο πατέρας της Ιωάννας πεθαίνει στο κελλί του ερημίτη Αρκούλφου, ο οποίος μονάζει δίπλα στην όχθη του Μαγάνου. Η Ιωάννα τον θάβει με τη βοήθεια του ερημίτη αυτού κάτω από μια Ιτιά, χύνοντας πολλά δάκρυα. Καθώς κλαίει, σκύβει να πλύνει τα μάτια της που καίνε από το κλάμα, και εκεί, στο νερό, αντικρίζει την ίδια: πρόσωπο στρυγγυλό δεκαεξαετούς κοπέλας, με μαλλιά ξανθά και ακτένιστα, χείλη κόκκινα και εύσαρκα στήθη. Η όψη της αυτή απαλύνει τον πόνο της και κάπως έτσι ξαπλωμένη στο χορτάρι αποκοιμιέται.

7η Θεματική Ενότητα:
Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν
αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

17. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Καταπεσούσα έπειτα η δύστηνος κόρη επί του χώματος εκείνου, του κρύπτοντος τον μόνον αυτής επί της γης προστάτην, ανέμειξεν, ως η σύζυγος του Οθέλλου, «αλμυρά δάκρυα» εις το κύμα όπερ έβρεχε τους πόδας της».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 124)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
Ειρηναίου, *Ελέγχου και ανατροπής της ψευδωνύμου γνώσεως βιβλία πέντε*, 1. 1, 8, 17-22.
Ἐπειδὴ γὰρ ὁρῶ τὰ μὲν γλυκέα ὕδατα ὄντα,
οἷον πηγὰς, καὶ ποταμοὺς, καὶ ὄμβρους, καὶ τὰ τοιαῦτα· τὰ

[111]Ως προς τις γνώσεις της Μήδειας για τα φάρμακα βλ. ενδεικτικά Ευριπίδου, *Μήδεια*, 717-718, Διοδώρου Σικελιώτου, *Ιστορική Βιβλιοθήκη (βιβλ. 1-20)*, 4. 46, 1, 1 κ.ε., Ψευδο- Απολλοδώρου, *Βιβλιοθήκη*, 1. 129, 1 κ.ε. κ.ο.κ.

δὲ ἐπὶ ταῖς θαλάσσαις ἁλμυρά· ἐπινοῶ μὴ πάντα ἀπὸ τῶν
δακρύων αὐτῆς προβεβλῆσθαι, διότι τὸ **δάκρυον ἁλμυρὸν** τῇ (20)
ποιότητι ὑπάρχει· φανερὸν οὖν, ὅτι τὰ ἁλμυρὰ ὕδατα ταῦτά
ἐστι τὰ ἀπὸ τῶν δακρύων.

***Θεοκρίτου, *Ειδύλλια*, 23. 34.**
ἀνίκα τὰν κραδίαν ὀπτεύμενος ἁλμυρὰ κλαύσεις.

***Ωριγένους, *Κατά Κέλσου*, 5. 55, 27.**
Καὶ εἰ χρή γε παίζειν πρὸς τὰ καθ᾽ ἡμῶν
σπουδαζόμενα τῷ Κέλσῳ, λεκτέον ὅτι οὐκ ἄν τις εἶπε τὰς (25)
θερμὰς πηγάς, ὧν αἱ πλεῖσταί γλυκεῖαί εἰσι, δάκρυα εἶναι
τῶν ἀγγέλων, ἐπεὶ ἡ φύσις τῶν δακρύων ἐστὶν ἁλμυρά·

18. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Πρόσωπον δεκαεξαετές μήλου στρογγυλώτερον, κόμην ξανθήν ως της Μαγδαληνής και ακτένιστον ως της Μηδείας, χείλη ερυθρά ως πίλον καρδιναλίου, υποσχόμενα ηδονάς ανεξαντλήτους και στήθη εύσαρκα ως πέρδικος, πάλλοντα έτι υπό της συγκινήσεως. Τοιαύτην έβλεπεν εαυτήν εν τωι υδάτι η Ιωάννα, τοιαύτην είδον καγω εν τωι χειρογράφωι της Κολωνίας την εικόνα της».
(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 125)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
Ευριπίδου, *Μήδεια*, 786.
πέμψω γὰρ αὐτοὺς δῶρ᾽ ἔχοντας ἐν χεροῖν,
[νύμφηι φέροντας, τήνδε μὴ φεύγειν χθόνα,] (785)
λεπτόν τε πέπλον καὶ πλόκον χρυσήλατον·

Ευριπίδου, *Μήδεια*, 1186.
χρυσοῦς μὲν ἀμφὶ κρατὶ κείμενος πλόκος

Ευριπίδου, *Μήδεια*, 1192-1194.
ἀλλ᾽ ἀραρότως
σύνδεσμα χρυσὸς εἶχε, πῦρ δ᾽, ἐπεὶ κόμην
ἔσεισε, μᾶλλον δὶς τόσως ἐλάμπετο.

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού στην 7η Θεματική Ενότητα

Κατά τη διάρκεια της αναφοράς του συγγραφέα στην ταφή του πατέρα της ηρωίδας από την Ιωάννα, με την βοήθεια του ερημίτη Αρκούλφου, ο οποίος μονάζει δίπλα στην όχθη του Μαγάνου, η ίδια παρομοιάζεται με την σύζυγο του Οθέλλου, χύνοντας πολλά «…«αλμυρά δάκρυα»…», όπως εκείνη (17ο παράθεμα Ρ.).

Στο σημείο αυτό η ηρωίδα, καθώς κλαίει, περιγράφεται να χύνει τα αλμυρά της δάκρυα στο κύμα, αναμειγνύοντάς τα με το γλυκό νερό του ποταμού, στο οποίο έχει τοποθετήσει τα πόδια της. Η ερμηνεία της λέξης «κύμα» ως το γλυκό νερό του ποταμού αποτελεί συγγραφική καινοτομία, καθώς ο όρος αυτός χρησιμοποιείται συνήθως για τη θάλασσα.

Το γεγονός ότι η ηρωίδα βρίσκεται δίπλα σε ποτάμι, και όχι κοντά στη θάλασσα, τεκμηριώνεται από το ότι η ίδια λέγεται ότι θάβει τον πατέρα της «…παρά το χείλος του ποταμού…», δηλ. στην όχθη του Μαγάνου[112]. Επομένως πρόκειται για επιλογή του συγγραφέα να χρησιμοποιήσει τη λέξη «κύμα» για να προσδιορίσει το ποτάμι, στο οποίο βρέχει τα πόδια της.

Τη διάκριση ανάμεσα:
1) στο θαλασσινό νερό, το οποίο είναι αλμυρό, και

[112]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 124.

2) στο νερό των ποταμών και των πηγών, το οποίο είναι γλυκό, όπως επίσης και τον συσχετισμό ανάμεσα στο θαλασσινό νερό και τα δάκρυα, ως προς το ότι είναι αλμυρά,
αναλύει και ο Ειρηναίος στο έργο του, από το οποίο ενδέχεται να έχει επηρεαστεί ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας*.

Στη συνέχεια, καθώς ο συγγραφέας περιγράφει τη σκηνή του θρήνου της Ιωάννας για το νεκρό πατέρα της, η μορφή της ηρωίδας παρομοιάζεται με τη μορφή της Μαγδαληνής και της Μήδειας (18^{ο} παράθεμα Ρ.).

Έτσι, η όψη της ηρωίδας συσχετίζεται με την όψη της Μαρίας Μαγδαληνής και της Μήδειας ως προς το χρώμα και την ατημελησία των μαλλιών τους: η Ιωάννα έχει μαλλιά ξανθά, όπως της Μαρίας Μαγδαληνής, και αχτένιστα, όπως της Μήδειας.

Αρχαία χωρία που περιγράφουν την ξανθή κόμη της Μαρίας Μαγδαληνής δεν εντοπίστηκαν, ωστόσο βρέθηκαν χωρία στην *Μήδεια* του Ευριπίδη που περιγράφουν την ξανθή κόμη της Μήδειας. Ο συγγραφέας προσδίδει στην κόμη της Μαγδαληνής την χρυσή όψη των μαλλιών της Μήδειας, απεικονίζοντας την ίδια ως αιθέρια ύπαρξη, δημιουργώντας παράλληλα ένα γλωσσικά εύηχο αποτέλεσμα.

Ωστόσο, το ενδιαφέρον εστιάζεται περισσότερο στο ότι η Ιωάννα μοιάζει να είναι ο συνδετικός κρίκος ανάμεσα σε δύο προσωπικότητες: την βιβλική Μαρία Μαγδαληνή και την αρχαία μυθική ηρωίδα Μήδεια.

Η Μαρία Μαγδαληνή σύμφωνα με την Αγία Γραφή είχε καταληφθεί από επτά δαιμόνια, από τα οποία όμως απελευθερώθηκε χάρη σε θεία επέμβαση[113], ενώ αντίστοιχα η Μήδεια ήταν μάγισσα. Σε άλλο σημείο του έργου[114] αναφέρεται ότι και η Ιωάννα ασκεί μαύρη μαγεία.

Παρά το γεγονός ότι ο συγγραφέας δεν κάνει νύξη στο δαιμονικό– μαγικό στοιχείο, που είναι κοινό και στις τρεις προσωπικότητες —της Μαρίας Μαγδαληνής, της Μήδειας και της Ιωάννας, καθώς στην *Πάπισσα Ιωάννα* συνδέονται μόνο μέσω της ομοιότητας της εξωτερικής τους εμφάνισης, εντούτοις εντύπωση προκαλεί αυτή η ομοιότητα μεταξύ τους, μολονότι στην περίπτωση της Μαγδαληνής η δαιμονική επιρροή δεν είναι εκούσια, γι'αυτό και απαλλάσσεται από αυτήν, σε αντίθεση με την Ιωάννα και την Μήδεια, στις οποίες η μαγική ικανότητα είναι επιθυμητή.

8^{η} Θεματική Ενότητα:
Το όνειρο της Ιωάννας, στο οποίο βλέπει την Αγία Ίδα και την Αγία Λιόββα. Η ηρωίδα θαμπώνεται από την Αγία Λιόββα.

Η Ιωάννα βλέπει στον ύπνο της ένα όνειρο: Δύο γυναίκες εμφανίζονται σε αυτήν να βγαίνουν από το νερό. Η μία έχει γυμνά τα στήθη, λουλούδια στο κεφάλι και μειδίαμα στα χείλη, η άλλη μαύρο ράσο, σταυρό στο στήθος και κατάνυξη στο πρόσωπο.

Η πρώτη είναι η Αγία Ίδα, η οποία της απευθύνει τον λόγο, καλώντας την να ακολουθήσει το παράδειγμά της. Έχει απολαύσει όλα τα αγαθά του κόσμου, δύο συζύγους, τρεις εραστές και επτά παιδιά, καλό κρασί και πολλά ευχάριστα ξενύχτια. Πολλοί γεύτηκαν τις χάρες του κορμιού της, και όμως παρ' όλα αυτά δοξάζεται μαζί με τους Αγίους.

Η δεύτερη είναι η Αγία Λιόββα, η οποία προσέρχεται ρασοφόρος και απευθύνεται στην Ιωάννα, συμβουλεύοντάς την να την μιμηθεί: αφού απαριθμεί όλα τα αρνητικά αποτελέσματα του βίου της Αγίας Ίδας, εκθειάζει τον μοναστικό τρόπο ζωής, την ανεξαρτησία και ανάπαυση στα σκιερά κελλιά και επισημαίνει ότι τις

[113]Βλ. *Κ.Δ.*, *Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον*, 8. 2.
[114]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 221-222.

φήμες που κυκλοφορούν για το μοναστικό βίο οι ίδιες οι μοναχές τις διαδίδουν, προκειμένου να απομακρύνουν τους περίεργους.

Η Αγία Λιόββα εκμυστηρεύεται στην Ιωάννα ότι οι μοναχές μπορούν να βγαίνουν εκτός του μοναστηρίου και να απολαμβάνουν τις χαρές της κοινωνικής ζωής. Απόδειξη αποτελεί η ίδια, η οποία πήγε στην αυλή του Καρλομάγνου, όπου γιορταζόταν ο γάμος του με την Ινδελγάρδη. Την ενθουσιώδη υποδοχή της Αγίας Λιόββας διαδέχεται η συνάντησή της με τον δεκαοκταετή Ροβέρτο. Αφού οδηγείται σε πολυτελή κοιτώνα, που μυρίζει ευωδιαστά από την αλόη και τη σμύρνα, ανοίγει το παράθυρό της και αντικρίζει τον Ροβέρτο, ο οποίος μετά από πρόσκλησή της γίνεται εραστής της. Όταν μετά από δύο μήνες η Αγία Λιόββα φεύγει από τα ανάκτορα του Καρλομάγνου, ο Ροβέρτος τραβάει τα μαλλιά του από την απελπισία. Τέτοιες ηδονές και απολαύσεις τάζει η Αγία Λιόββα στην Ιωάννα.

Τέλος, η Αγία Λιόββα αποτινάσσει το πενιχρό της ράσο αποκαλύπτοντας το πραγματικό της ένδυμα: έναν αραχνοΰφαντο χιτώνα κάτω από τον οποίο λάμπει το σώμα της.

Η απόφαση της Ιωάννας δεν είναι δύσκολη. Χωρίς καθόλου να διστάσει τείνει τα χέρια στην Αγία Λιόββα, η οποία μόλις προηγουμένως της έχει αποκαλύψει ποιο πρόκειται να είναι το μέλλον της: θα γίνει Πάπισσα!

Τότε η Ιωάννα βλέπει ενορατικά μέσα στο όνειρό της μια οπτασία, που δεν είναι άλλη από την ίδια, καθισμένη σε θρόνο, φορώντας τριπλό διάδημα, το οποίο αγγίζει τα σύννεφα, με το λευκό περιστέρι να πετάει από πάνω της και τον λαό να την προσκυνά γονυπετής.

8η Θεματική Ενότητα:
Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

19. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος.**
«Αγνοώ αν είχεν αναγνώσει και τον Λουκιανόν η Ιωάννα, αλλ' άμα έκλεισε τους οφθαλμούς, είδε κακείνη όνειρον ως του Σαμοσατέως».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 125)

Παραπομπή στην εξής αρχαία πηγή:
Ψευδο-Λουκιανού, *Όνος*, 13. 1-9.
(13.) ἐγὼ δὲ ὄναρ ἐκεῖνο οἰόμενος ὁρᾶν τοῖς δακτύλοις
τῶν ἑαυτοῦ βλεφάρων ἡπτόμην, οὐ πιστεύων τοῖς
ἐμαυτοῦ ὀφθαλμοῖς οὔθ' ὅτι βλέπουσιν οὔθ' ὅτι
ἐγρηγόρασιν. ὡς δὲ μόλις καὶ βραδέως ἐπείσθην
ὅτι μὴ καθεύδω, ἐδεόμην τότε τῆς Παλαίστρας (5)
πτερῶσαι κἀμὲ καὶ χρίσασαν ἐξ ἐκείνου τοῦ
φαρμάκου ἐᾶσαι πέτεσθαί με· ἠβουλόμην γὰρ
πείρᾳ μαθεῖν εἰ μεταμορφωθεὶς ἐκ τοῦ ἀνθρώπου
καὶ τὴν ψυχὴν ὄρνις ἔσομαι.

20. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Ούτω ωμίλησεν η Αγία Ίδα. Τοιαύτας φρονίμους συμβουλάς ψιθυρίζουσι και σήμερον εις το ους των θυγατέρων αι πολύπειροι μητέρες, εμπνέουσαι αυταίς σωτήρον προς τας αηδίας των μυθογράφων αποστροφήν. Αφού δε εξετύλιξεν εκείνη εις τα όμματα της κορασίδος το απαστράπτον κομβολόγιον των κοσμικών ηδονών, προσήλθεν η ρασοφόρος αυτής σύντροφος και διά φωνής ρεούσης ησύχηι, ως η πηγή του Σιλωάμ, ήρξατο να λέγηι:…».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 126-127)

Παράβαλε το εξής αρχαίο χωρίο:
***Π.Δ., Ησαΐας*, 8. 6.**
(6.) Διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι
τὸν λαὸν τοῦτον τὸ ὕδωρ τοῦ Σιλωαμ τὸ πορευόμενον ἡσυχῇ,

21. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος (αρχαία πηγή 1). Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαίο χωρίο 2).**
«Ταύτα λέγουσα απετίναξεν η Αγία Λιόββα από των ώμων το ράσον και εφάνη ενδεδυμένη αράχνινον χιτώνα της Κέω, «αέρα εξυφασμένον», ως ωνόμαζον αυτούς οι ποιηταί, υπό τον οποίον το σώμα αυτής **έλαμπεν** ως γενναίος οίνος υπό κρύσταλλον της Βοημίας».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 128)

«Ίδε την περιγραφήν των εν Κέωι βομβύκων, ήτοι μεταξοσκωλήκων και των εκ τούτων κατασκευαζομένων **διαφανών** πέπλων παρά Πλινίωι («Φυσ. Ιστορ», βιβλ. ια΄, κεφ. 26), καθ' ον οι πέπλοι ούτοι εφευρέθησαν "ut in publico matrona transluceat"[1], οι δε σατυρικοί εκάλουν αυτούς ventus textilis, ήτοι «εξυφασμένον αέρα»[2] και toga vitrea, ήτοι «υελίνους χιτώνας»[3], εξ ων συνήρμοσα καγώ το «έλαμπεν ως γενναίος οίνος υπό κρύσταλλον της Βοημίας» ».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 257)

Παραπομπή στις εξής αρχαίες πηγές:
Πλινίου του πρεσβυτέρου, *Φυσική Ιστορία,* 6. 23.
tam longinquo orbe petitur ut in publico matrona traluceat[1].

Πετρωνίου, *Σατυρικά*, 55.
An ut matrona ornata phaleris pelagiis
tollat pedes indomita in strato extraneo?
Smaragdum ad quam rem viridem, pretiosum vitrum?
Quo Carchedonios optas ignes lapideos?
Nisi ut scintillet probitas e carbunculis?
Aequum est induere nuptam **ventum textilem**,
palam prostare nudam in nebula linea?[2]

Για την 3η αρχαία πηγή βλ. το έργο του Edward Gibbon, *The decline and fall of the Roman Empire,* τόμ. ΙΙ, κεφ. XXXVII, The Modern library, Νέα Υόρκη 1932, σ. 148 (κεφ. 40, υποσημ. 67): "Pliny, in affected though forcible language, has condemned the thirst of gain, which explored the last confines of the earth for the pernicious purpose of exposing to the public eye naked draperies and transparent matrons (Tam longinquo orbe petitur, ut in publico matrona transluceat…ut denudet foeminas vestis (Plin. vi. 20, xi. 26). Varro and Publius Syrus had already played on the **Toga vitrea**, ventus textilis, and nebula linea, (Horat. Sermon. i. 2, 101, with the notes of Torrentius and Dacier) ".

22. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Πρώται ημείς εκαλλιεργήσαμεν εις τους κήπους των κοινοβίων το ηδύπουν πήγανον, το οποίον απαλλάττει από των κόπων της μητρότητος, την βαρύοσμον ερείκην, ήτις καθιστάι ακόρεστα τα χείλη, και την οξείαν κνίδα, εξ ης οι ημέτεροι εραστάί αρύονται νέας αείποτε δυνάμεις, ως ο Ανταίος εκ της γης».

(Αγγέλου 1978, *Η Πάπισσα Ιωάννα*, Τόμ. 1ος, σ. 129).

«Ετερον δε αφροδισιακόν φάρμακον κατεσκεύαζον αι δέσποιναι του μεσαιώνος αλείφουσαι το γυμνόν σώμα των διά μέλιτος ή ελαίου, κυλιόμεναι έπειτα επί αλεύρου και εκ του ούτω συγκολληθέντος αλεύρου ζυμώνουσαι πλακούντας, ους προσέφερον εις τους εραστάς των. Ίδε τον Άγ. Πέτρον Δαμιανόν εν τωι συγγράμματι αυτού De Gomorha, (ap. Poter, τόμ. ε΄, σελ. 386) και Ερρίκου Στεφάνου «Απολογία Ηροδότου», τόμ. Β΄, κεφ. λξ΄».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 258)

Παράβαλε το εξής αρχαίο χωρίο:
Ψευδο-Απολλοδώρου, *Βιβλιοθήκη*, 2. 115, 5-10.
ταύτης ἐβασίλευε παῖς Ποσειδῶνος (5)
Ἀνταῖος, ὃς τοὺς ξένους ἀναγκάζων παλαίειν ἀνῄρει.
τούτῳ παλαίειν ἀναγκαζόμενος Ἡρακλῆς ἀράμενος ἄμμασι
μετέωρον κλάσας ἀπέκτεινε· ψαύοντα γὰρ γῆς ἰσχυρό-
τερον συνέβαινε γίνεσθαι, διὸ καὶ Γῆς τινες ἔφασαν
τοῦτον εἶναι παῖδα. (10)

23. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος.**
«Εξυπνήσασα περί μέσην νύκτα ήνοιξα την θύραν εκείνην, ίνα μετριάσω την οσμήν της αλόης και της σμύρνας, δι' ων αι αδελφαί του Καρόλου είχον αρωματίσει τον θάλαμον προς τιμήν μου, και αντικρύ

μου είδον καθήμενον υπό μηλέαν τον Ροβέρτον, στηρίζοντα επι των γονάτων τους βραχίονας και επ' αυτών την έφηβον κεφαλήν του, τους δε οφθαλμούς απλήστως εις το παράθυρόν μου προσηλούντα».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 129-130)

«Αντί ελαίου εκαίετο παρά τοις πλουσίοις κατά τον μεσαιώνα βάλσαμον της Αραβίας εντός αργυρών λυχνιών.
Arabumque messe pinguis
Petat alta tecta fumus,
Veniente nocte nec non
Numerosus ungatur
Laquearibus corruscis
Camera in superna lychnus
(Sidon. Apollin., "Panegyricum" VIII)».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 259)

Παραπομπή στην εξής αρχαία πηγή:
Σιδωνίου Απολλιναρίου, *Επιστολαί*, βιβλίο IX, επιστολή XIII, παράγραφος V.
Arabumque messe pinguis
petat alta tecta fumus. 45
Veniente nocte nec non
numerosus erigatur
laquearibus coruscis
camenae in superna lychnus.

24. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**
« «Ινα πεισθώ ότι η προς τον μοναστικόν βίον προαίρεσίς σου είναι ειλικρινής, δεν σοι είπον οποίον σοι επεφύλαττον τρισένδοξον μέλλον, οποίαν ατίμητον αμοιβήν. Η Σεμίραμις εγένετο βασίλισσα των Ασσυρίων, η Μοργάνη των Βρεταννών και η Βαθίλδη της Γαλλίας. Αλλά συ ιδέ τι θέλεις γίνει, Ιωάννα!» ».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 130)

Παράβαλε το εξής αρχαίο χωρίο:
Διοδώρου του Σικελιώτου, *Ιστορική Βιβλιοθήκη*, 2. π., 1, 2-9.
2.π.
Περὶ Νίνου τοῦ πρώτου βασιλεύσαντος κατὰ τὴν Ἀσίαν (2)
καὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ πραχθέντων.
Περὶ τῆς Σεμιράμιδος γενέσεως καὶ τῆς περὶ αὐτὴν
αὐξήσεως. (5)
Ὡς Νίνος ὁ βασιλεὺς ἔγημε τὴν Σεμίραμιν διὰ τὴν ἀρε-
τὴν αὐτῆς.
Ὡς Σεμίραμις τελευτήσαντος Νίνου διαδεξαμένη τὴν
βασιλείαν πολλὰς καὶ μεγάλας πράξεις ἐπετελέσατο .

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού στην 8η Θεματική Ενότητα

Ο συγγραφέας, αναφερόμενος στο όνειρο που βλέπει η Ιωάννα στον ύπνο της, το παραλληλίζει —με τη μορφή παρομοίωσης— με το όνειρο, το οποίο περιγράφεται στο έργο *Όνος* του Λουκιανού του Σαμοσατέα —«…είδε κακείνη όνειρον ως του Σαμοσατέως» (19ο παράθεμα Ρ.).

Ως προς τον τρόπο με τον οποίο εκλαμβάνεται η παρομοίωση αυτή υπάρχουν δύο ερμηνείες:

- είτε ότι ο συγγραφέας, βλέποντας ότι ο Λουκιανός χρησιμοποιεί **πρώτο ενικό** πρόσωπο[115], ταυτίζει τον ήρωα του έργου, Λούκιο, με τον συγγραφέα Λουκιανό, οπότε παραλληλίζει τον συγγραφέα Λουκιανό με την Ιωάννα, ως προς το ότι βλέπουν και οι δύο όνειρο,

[115]Βλ. Ψευδο-Λουκιανού, *Όνος*, 13. 1-2.

- είτε ότι ο συγγραφέας, με την αναφορά στο όνειρο του Λουκιανού του Σαμοσατέα κάνει λόγο για το όνειρο που περιγράφει ο Λουκιανός στο έργο του και το οποίο βλέπει ο ήρωάς του, Λούκιος, οπότε ο συγγραφέας παραλληλίζει τον ήρωα Λούκιο με την ηρωίδα Ιωάννα, ως προς το ότι βλέπουν και οι δύο όνειρο[116], συσχετίζοντας τελικά τα όνειρα που βλέπουν ως προς το περιεχόμενό τους. Με δεδομένη την αρχαιογνωσία του συγγραφέα, που είναι διάχυτη σε ολόκληρο το έργο του, πιο πιθανή εκδοχή είναι η δεύτερη.

Ως προς το περιεχόμενο του ονείρου, ο Λούκιος βλέπει την Παλαίστρα να ανοίγει ένα κιβώτιο μέσα στο οποίο υπάρχουν πολλές πυξίδες. Η Παλαίστρα, που επιθυμεί να μεταμορφωθεί σε πουλί, προκειμένου να φτάσει στον ερωμένο της, ανοίγει μια από τις πυξίδες και αλείφεται ολόκληρη με ένα ελαιώδες συστατικό που η συγκεκριμένη πυξίδα περιέχει. Έπειτα η ίδια μεταμορφώνεται σε πουλί με φτερά και νύχια.

Ο Λούκιος, βλέποντας αυτή την μεταμόρφωση, ζητάει από την Παλαίστρα να μεταμορφώσει και εκείνον σε πουλί. Η Παλαίστρα δέχεται να πραγματοποιήσει την επιθυμία του Λούκιου και έτσι ο ίδιος βγάζει τα ρούχα του και αλείφει όλο του το σώμα με το συστατικό που του φέρνει η ίδια. Όμως αντί να μεταμορφωθεί σε πουλί, ο Λούκιος βγάζει ουρά, μεγάλα αφτιά και οπλές, ώσπου στο τέλος μεταμορφώνεται σε γάιδαρο. Το λάθος ήταν της Παλαίστρας, που εξαιτίας της ομοιότητας των πυξίδων, αντί να του δώσει εκείνη που περιέχει το συστατικό που μεταμορφώνει σε πουλί του δίνει εκείνη που μεταμορφώνει σε γάιδαρο!

Ως προς το αν ο Λούκιος είδε την μεταμόρφωση της Παλαίστρας **σε όνειρο ή σε όραμα**, σύμφωνα με την αρχαία πηγή ο ίδιος αρχικά νόμιζε ότι έβλεπε όνειρο[117], έπειτα αναφέρει ότι δεν μπορούσε να πιστέψει σε αυτό που έβλεπαν τα μάτια του[118] και τέλος εμφανίζεται να πείθει μόλις και μετά βίας και με βραδύτητα τον εαυτό του ότι δεν κοιμόταν, δηλ. ότι ήταν ξύπνιος[119], βλέποντας ουσιαστικά ένα όραμα. Ωστόσο, με τη φράση «…ὡς δὲ μόλις καὶ βραδέως ἐπείσθην…»[120], ο ήρωας αφήνει εμμέσως να εννοηθεί ότι δεν πείθεται με απόλυτη βεβαιότητα ότι, αυτό που είδε, το είδε όσο ήταν ξύπνιος ως όραμα, υπαινισσόμενος ότι πιθανόν να πρόκειται για όνειρο που είδε στον ύπνο του.

Στην *Πάπισσα Ιωάννα* γίνεται λόγος για το όνειρο που βλέπει η Ιωάννα, το οποίο παραλληλίζεται με το όνειρο που είδε ο ήρωας του Λουκιανού, Λούκιος. Η ηρωίδα βλέπει στο όνειρό της δύο γυναίκες να βγαίνουν από το νερό: την Αγία Ίδα, η οποία της υπόσχεται ερωτικές και σαρκικές απολαύσεις, αν βέβαια ακολουθήσει το παράδειγμά της, και την Αγία Λιόββα, η οποία της υπόσχεται τον παπικό θρόνο, αν ακολουθήσει τα βήματά της. Αντίστοιχα, ο ήρωας του Λουκιανού είδε σε όνειρο την Παλαίστρα. Και οι δύο ήρωες βλέπουν στον ύπνο τους ένα όνειρο εμπλουτισμένο με υπερφυσικά στοιχεία[121].

Ο συσχετισμός των υπερφυσικών θεοτήτων: της Παλαίστρας από τη μια πλευρά και της Αγίας Ίδας και Αγίας Λιόββας από την άλλη παρουσιάζεται έμμεσα μέσα από την περιγραφή της εμφάνισής τους. Η Παλαίστρα είναι η θεϊκή μορφή που ενσαρκώνει και τις δύο θεότητες που βλέπει στον ύπνο της η Ιωάννα, καθώς έχει

[116]Βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 205 την αναφορά στο έργο του Λουκιανού *Όνος* και τον παραλληλισμό της Ιωάννας με τον Λούκιο.
[117]Βλ. Ψευδο-Λουκιανού, *Όνος*, 13. 1.
[118]Βλ. Ψευδο-Λουκιανού, *Όνος*, 13. 1-4.
[119]Βλ. Ψευδο-Λουκιανού, *Όνος*, 13. 4-5.
[120]Βλ. Ψευδο-Λουκιανού, *Όνος*, 13. 4.
[121]Πρβλ. το δίλημμα του Ηρακλή ανάμεσα στην Αρετή και την Κακία.

κοινά στοιχεία με αυτές τόσο ως προς την εξωτερική τους εμφάνιση όσο και ως προς τα σύμβολα που κρατούν. Έτσι, η Παλαίστρα παρουσιάζεται:

- **γυμνή**[122], όπως η Αγία Ίδα είναι **γυμνή**, με άνθη στο κεφάλι και μειδίαμα στα χείλη[123],
- κρατώντας **λιβάνι**[124], όπως η Αγία Λιόββα φοράει ένα **σταυρό** στο στήθος[125], δηλ. ένα χριστιανικό σύμβολο.

Μάλιστα, η Παλαίστρα και η Αγία Λιόββα εμφανίζουν περισσότερα κοινά στοιχεία, καθώς:

- και οι δύο **περιβάλλονται από μαύρα «ενδύματα»**: η Παλαίστρα από **μαύρα φτερά** ως **κοράκι**[126] και η Αγία Λιόββα από **μαύρο ράσο**[127].
- και οι δύο **μεταμορφώνονται**: η Παλαίστρα **σε πουλί**, καθώς αρχίζουν να φυτρώνουν στο σώμα της φτερά, ώσπου μεταμορφώνεται τελικά **σε κοράκι**[128] και η Αγία Λιόββα **σε αιθέρια ύπαρξη**, η οποία «αποτινάσσει» το ράσο που φοράει και εμφανίζεται με **ένα αραχνοΰφαντο ένδυμα**, κάτω από το οποίο το σώμα της λάμπει, όπως το κρασί μέσα σε κρύσταλλο Βοημίας[129].

Στην περίπτωση της Παλαίστρας η μεταμόρφωση είναι οντολογική, δηλ. η ίδια αλλάζει ως ον, καθώς το **λευκό ανθρώπινο δέρμα** της μεταμορφώνεται στο **μαύρο χρώμα των φτερών του κορακιού**, ενώ στην περίπτωση της Αγίας Λιόββας η μεταμόρφωση είναι απλά ενδυματολογική, χωρίς να αλλάζει η οντολογική της υπόσταση, βγάζοντας το **μαύρο ράσο** και αποκαλύπτοντας το **λευκό αραχνοΰφαντο ένδυμα**[130]. Τόσο η μεταμόρφωση της Παλαίστρας σε μαύρο κοράκι όσο και της Αγίας Λιόββας σε αιθέρια ύπαρξη που φοράει ένα λευκό αραχνοΰφαντο ένδυμα είναι εξίσου εντυπωσιακή, λόγω των γλαφυρών περιγραφών.

Μέσα από τον παραλληλισμό της Ιωάννας με τον Λούκιο, καθώς και οι δύο βλέπουν ένα όνειρο, αμφισβητείται έμμεσα η ενορατική ικανότητα της ηρωίδας στο να «δει» ένα θεϊκής προέλευσης όραμα[131], καθώς —αντί για όραμα προερχόμενο από

---

[122]Βλ. Ψευδο-Λουκιανού, *Όνος*, 12. 12-13: «ὁρῶ οὖν τὴν μὲν γυναῖκα/ **ἀποδυομένην**…**γυμνὴ** …».

[123]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 125: «Η μεν τούτων είχε **γυμνά τα στήθη**, άνθη επί της κεφαλής και μειδίαμα επί των χειλέων…».

[124]Βλ. Ψευδο-Λουκιανού, *Όνος*, 12. 13-15: «εἶτα γυμνὴ τῷ λύχνῳ προσελθοῦσα/ καὶ χόνδρους δύο λαβοῦσα **τὸν** μὲν **λιβανωτὸν** τῷ / πυρὶ τοῦ λύχνου ἐπέθηκε καὶ στᾶσα πολλὰ τοῦ / λύχνου κατελάλησεν».

[125]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 125: «…η δε…**σταυρόν** επί του στήθους και κατάνυξιν επί του προσώπου».

[126]Βλ. Ψευδο-Λουκιανού, *Όνος*, 12. 23-26: «καὶ ἦν ἄλλο οὐδὲν ἢ / κόραξ νυκτερινός. ἐπεὶ δὲ εἶδεν ἑαυτὴν ἐπτερωμένην,/ κρώξασα δεινὸν καὶ οἷον ἐκεῖνοι οἱ κόρακες, / ἀναστᾶσα ᾤχετο πετομένη διὰ τῆς θυρίδος».

[127]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 125: «…**η δε μαύρον ράσον** …».

[128]Βλ. Ψευδο-Λουκιανού, *Όνος*, 12. 23-26.

[129]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 128: «Ταύτα λέγουσα **απετίναξεν η Αγία Λιόββα από των ώμων το ράσον και εφάνη ενδεδυμένη αράχνινον χιτώνα της Κέω**, «αέρα εξυφασμένον», ως ωνόμαζον αυτούς οι ποιηταί, υπό τον οποίον το σώμα αυτής έλαμπεν ως γενναίος οίνος υπό κρύσταλλον της Βοημίας».

[130]Το λευκό χρώμα συμβολίζει την αθωότητα και την αγνότητα της Αγίας Λιόββας, χαρακτηριστικά ωστόσο τα οποία αμφισβητούνται μέσα από τον παραλληλισμό της με την Παλαίστρα, που μεταμορφώνεται σε μαύρο κοράκι.

[131]Ως προς τον υπερφυσικό ορίζοντα της ανθρώπινης όρασης βλ. επίσης Paschalis 2010, σσ. 72-73: "Although there is no clear morale with regard to human limits to be drawn from the *aristeia* of Diomedes, the removal of ἀχλύς from his eyes, which opened a new, supernatural horizon to human vision, exercised a tremendous fascination on the imagination of Homer's readers from antiquity to the 20th century. It was reinterpreted by pagan and Christian writers in various philosophical, allegorical and literary contexts".

το θείο— βλέπει ένα όνειρο, κατασκεύασμα της φαντασίας της, προϊόν αυθυποβολής [132], με την Αγία Ίδα και την Αγία Λιόββα να έχουν τα χαρακτηριστικά με τα οποία εκείνη τις φαντάζεται[133].

Μέσα από τον παραλληλισμό της Αγίας Ίδας και της Αγίας Λιόββας με την Παλαίστρα αμφισβητείται τόσο η αγγελικά πλασμένη υπόσταση της Αγίας Λιόββας, καθώς παραλληλίζεται με την Παλαίστρα που μεταμορφώνεται σε κοράκι, όσο και η ίδια η ύπαρξη των δύο θεοτήτων– Αγίων, αφού συσχετίζονται με ένα πλάσμα της ονειρικής φαντασίας του Λούκιου, την Παλαίστρα. Ταυτόχρονα, μέσα από τον παραλληλισμό της Αγίας Λιόββας —εκπροσώπου της χριστιανικής θρησκείας στο όνειρο της ηρωίδας— με την Παλαίστρα ως προς την εμφάνισή τους —η πρώτη φοράει τον σταυρό και η δεύτερη κρατάει το λιβάνι— διαφαίνεται η αποστροφή του συγγραφέα προς οτιδήποτε ειδωλολατρικό παρεισέφρησε στον Χριστιανισμό[134].

Στη συνέχεια, ο συγγραφέας περιγράφει την Ιωάννα να βλέπει στο όνειρό της την Αγία Λιόββα, η οποία προσέρχεται ρασοφόρος και με φωνή που ρέει ήσυχα, όπως η πηγή του Σιλωάμ, απευθύνεται στην ηρωίδα, συμβουλεύοντάς την να την μιμηθεί ($20^{ο}$ παράθεμα Ρ.).

Μέσα από τη χρήση της συγκεκριμένης παρομοίωσης συσχετίζεται ο τρόπος εκφοράς του λόγου της Αγίας Λιόββας με τον τρόπο που ρέει η πηγή του Σιλωάμ: δηλ. με ήσυχο, γαλήνιο τρόπο. Το βιβλικό χωρίο βρίσκεται με τη μορφή παράφρασης στην *Πάπισσα Ιωάννα*, καθώς η βιβλική φράση «…**τὸ πορευόμενον** …»[135] έχει αντικατασταθεί από τη φράση «…**δια φωνής ρεούσης**…», προκειμένου να συσχετιστεί ο ποταμός Σιλωάμ, που πορεύεται ήσυχα —«ήσυχῇ»— με τη φωνή της Αγίας Λιόββας, που ρέει ήρεμα —«ησύχηι».

Το βιβλικό εδάφιο από την Π. Δ. αναφέρεται στον Ιουδαϊκό λαό, ο οποίος περιφρονεί την θεϊκή βοήθεια, η οποία παραβάλλεται προς τα νερά της πηγής του Σιλωάμ, τα οποία τρέχουν ήρεμα, μαλακά. Για αυτό το λόγο ο Θεός στέλνει εναντίον

---

[132]Αναφορικά με το όνειρο ως προϊόν αυθυποβολής βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 125, όπου ο συγγραφέας λέγει ότι η ηρωίδα του «…**ήρξατο να σκέπτηται πώς ήθελε μεταχειρισθή το κάλλος και την σοφίαν της**· αν ήθελεν ενδυθή ράσον ή αναζητήσει άλλον αντί του πατρός προστάτην. **Αφού εφ' ικανήν ώραν ερέμβασεν έξυπνος… απεκοιμήθη…**».

[133]Αξίζει να σημειωθεί ότι υπάρχει και όνειρο με ενορατική διάσταση. Στην Αγία Γραφή αρκετές φορές τα βιβλικά πρόσωπα βλέπουν όνειρα τα οποία προέρχονται από το θείο και έχουν ενορατικό χαρακτήρα (βλ. ερμηνεία ονείρου Φαραώ από Ιωσήφ —Βλ. *Π.Δ.*, *Γένεσις*, 41. 1- 41. 7 και 41. 29- 41. 31). Ωστόσο εδώ το όνειρο της ηρωίδας δεν παραλληλίζεται με το ενορατικό όνειρο ενός βιβλικού προσώπου, αλλά με το φανταστικό όνειρο του ήρωα Λούκιου.

[134]Βλ. Ψευδο-Λουκιανού, *Ονος*, 12. 13, τη λέξη «…**τὸν**…**λιβανωτὸν**…», δηλ. **το λιβάνι**, το οποίο χρησιμοποιεί η Παλαίστρα, το οποίο χρησιμοποιείται και στην χριστιανική θρησκεία ως στοιχείο λατρείας. Ως προς την αποστροφή προς **το ειδωλολατρικό έθιμο του θυμιάματος** ο Άγιος Τερτυλλιανός και ο Άγιος Λακτάντιος «…**ομιλούσι μετ' αποστροφής περί του ειδωλολατρικού εθίμου του θυμίαματος, απαγορεύοντες την πώλησιν αυτού εις τους χριστιανούς εμπόρους**» (βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Ολίγαι Λέξεις*, σ. 309).

Τα **ειδωλολατρικά έθιμα** του Χριστιανισμού:

- εκλαμβάνονται ως «**κοσμήματα**». Λέγεται κατά τον Σατωριάνδο ότι «Ο χριστιανισμός **ενεδύθη τα κοσμήματα** της ηττηθείσης ειδωλολατρείας», όπως **το θυμίαμα, τα χρυσά και αργυρά σκεύη, τις λυχνίες, τις λαμπάδες** κ.ο.κ. (βλ. Αγγέλου 1978, *Ολίγαι Λέξεις*, σ. 311 ($1^{η}$ υποσημείωση)), με σκοπό την προσέλκυση των χριστιανών πιστών, ενώ
- τελούνται με **φθαρτά και ευτελή αντικείμενα**, τα οποία δεν μπορούν να αποτελέσουν μέσα λατρείας του **άφθαρτου Θεού**. Ο Λακτάντιος αναφέρει: «Πώς ποτε ήθελον τολμήσει να προσφέρωσιν **ευτελή κηρία** εις τον πλάσαντα τον ήλιον και τους αστέρας, ως οι ειδωλολάτραι εις τους θεούς αυτών…» (βλ. Αγγέλου 1978, *Ολίγαι Λέξεις*, σ. 309).

[135]Βλ. *Π.Δ.*, *Ησαΐας*, 8. 6.

των Ιουδαίων τον λαό των Ασσυρίων, ο οποίος παρομοιάζεται με τα θορυβώδη νερά του Ευφράτη[136].

Καθώς τα ήσυχα νερά της πηγής του Σιλωάμ αποτελούν παραβολή της θεϊκής βοήθειας προς τους Ιουδαίους, ο παραλληλισμός του γαλήνιου τρόπου εκφοράς του λόγου από την Αγία Λιόββα με τον γαλήνιο τρόπο ροής της πηγής του Σιλωάμ πραγματοποιείται με σκοπό:

- τα λόγια της Αγίας Λιόββας να παραλληλιστούν με τον θείο λόγο της Αγίας Γραφής ως προς τη χρήση της ίδιας φράσης, και
- τελικά η Αγία Λιόββα και η προσφορά συμβουλής προς την ηρωίδα να παραλληλιστεί με τον Θεό και την προσφορά βοήθειας στους Ιουδαίους.

Ωστόσο, με τους παραπάνω παραλληλισμούς υποσκάπτεται τόσο ο ρόλος της Αγίας Λιόββας ως θεόσταλτης συμβούλου της ηρωίδας, όσο και ο ρόλος της ίδιας της Ιωάννας ως μελλοντικής μοναχής και μετέπειτα Πάπισσας.

Έπειτα, όταν ο συγγραφέας περιγράφει —στο πλαίσιο του ονείρου της Ιωάννας— την μεταμόρφωση της Αγίας Λιόββας, γίνεται αναλυτική παρουσίαση του αραχνοΰφαντου χιτώνα της και της ομοιότητάς του με τον χιτώνα που οι σατιρικοί ποιητές και ο Πλίνιος ο πρεσβύτερος περιγράφουν στα έργα τους ($21^{ο}$ παράθεμα Ρ.).

Καθώς η Αγία Λιόββα μεταμορφώνεται από γυναικεία μορφή που φοράει μαύρο ράσο, σταυρό στο στήθος και έχει κατάνυξη στο πρόσωπο[137] σε μια γυναικεία μορφή που φοράει ένα αραχνοΰφαντο πέπλο από την Κω —«…αράχνινον χιτώνα της Κέω…»— γίνεται αναφορά στους σατιρικούς ποιητές και τον Πλίνιο τον πρεσβύτερο, οι οποίοι περιγράφουν πέπλα παρόμοια με εκείνο που φοράει η Αγία Λιόββα, τα οποία κατασκευάζονται στην Κω. Έτσι, ο συγγραφέας προβαίνει στη χρήση αρχαιογνωστικών στοιχείων, προκειμένου μέσα από την περιγραφή των χαρακτηριστικών των πέπλων από την Κω να απεικονίσει τα χαρακτηριστικά του αραχνοΰφαντου χιτώνα της Αγίας Λιόββας.

1. Οι σατιρικοί ποιητές αναφέρουν ότι τα πέπλα αυτά μοιάζουν με:

- "**ventus textilis**" ή αλλιώς «…«**αέρα εξυφασμένον**»…», δηλ. **αέρινα** —και επομένως απαλά, μαλακά— **ενδύματα** ($21^{ο}$ παράθεμα Ρ., $2^{η}$ αρχαία επίδραση). Πιθανότατα ο συγγραφέας έχει αντλήσει το αρχαιογνωστικό του υλικό από τα *Σατυρικά* του Πετρωνίου, παρά το γεγονός ότι δεν παραπέμπει στο συγκεκριμένο έργο, και
- "**toga vitrea**", ή αλλιώς «…«**υελίνους χιτώνας**»…», δηλ. **γυάλινα** —και επομένως διάφανα— **ενδύματα** ($21^{ο}$ παράθεμα Ρ., $3^{η}$ αρχαία επίδραση). Πράγματι, όπως οι σχολιαστές συμπληρώνουν, τα συγκεκριμένα πέπλα ήταν αξιοσημείωτα για την **υπερβολική διαφάνειά τους**[138].

2. Ο Πλίνιος συμπληρώνει ότι εφευρέθηκαν «…"ut in publico matrona **transluceat**"…», δηλ. ώστε **να λάμπει μέσω αυτών (των πέπλων)** η δέσποινα σε δημόσιο χώρο, φράση που ο συγγραφέας έχει αντλήσει από το έργο *Φυσική Ιστορία* του Πλινίου του πρεσβυτέρου ($21^{ο}$ παράθεμα Ρ., $1^{η}$ αρχαία πηγή). Ο Πλίνιος περιγράφει τα πέπλα αυτά ως εκείνα που **λαμπρύνουν, φωτίζουν** την παρουσία της δέσποινας σε δημόσιο χώρο, ενώ οι σχολιαστές αναφέρουν ότι ίσως πρόκειται για τα περίφημα «ενδύματα από την Κω», τα οποία φορούσαν πάρα πολύ οι γυναίκες της

[136]Βλ. περισσότερα στον Γιαννακόπουλο 1986, τ. 18, σσ. 87-88.
[137]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 125: «…η δε μαύρον ράσον, σταυρόν επί του στήθους και κατάνυξιν επί του προσώπου».
[138]Βλ. Bostock 1855: "This Coan tissue was remarkable for its extreme transparency".

Ρώμης, ειδικότερα εκείνες που ήταν ελαφρών ηθών, κατά την εποχή του Αυγούστου[139].

Στο σημείο αυτό παρατηρείται η χρήση της λέξης "**transluceat**" του ρήματος "**transluceo**", που σημαίνει διαλάμπω, αντί για τη λέξη "**traluceat**" της λατινικής πηγής. Η εξήγηση που μπορεί να δοθεί είναι ότι είτε η έκδοση που χρησιμοποιήθηκε είχε τη συγκεκριμένη γραφή —"**transluceat**" αντί για "**traluceat**", είτε το λατινικό κειμένο υπέστη από τον συγγραφέα αυτή τη μικρή διόρθωση, θεωρώντας ο ίδιος ορθότερο να προσθέσει στην αρχή του ρήματος "luceo", που σημαίνει φωτίζω, φέγγω, λάμπω, την πρόθεση "trans", δημιουργώντας τελικά το ρήμα "**transluceo**" που σημαίνει διαλάμπω[140], δηλ. λάμπω διαμέσου των πέπλων, διακρίνομαι[141], εξέχω, διαπρέπω[142].

Συνοπτικά, τρία είναι τα χαρακτηριστικά/ οι ιδιότητες των πέπλων από την Κω:
1. η **απαλότητα,** καθώς χαρακτηρίζονται ως **αέρινα**[143]**,**
2. η **διαφάνεια**, καθώς χαρακτηρίζονται ως **γυάλινα**[144], και
3. η **λαμπρότητα,** καθώς χαρακτηρίζονται ως **λαμπερά**[145].

Παράλληλα, οι ίνες από τις οποίες αποτελούνται τα πέπλα αυτά είναι απαλές, διαφανείς και λαμπερές, ενώ εκείνοι που τις κατασκευάζουν δεν είναι άλλοι από τους μεταξοσκώληκες. Πράγματι, τα συγκεκριμένα πέπλα ήταν κατασκευασμένα από μετάξι, καθώς στην Κω έκλωθαν και ύφαιναν το μετάξι από τα αρχαία χρόνια, ώστε να αποκτήσουν λαμπρή φήμη στις κατασκευές τέτοιου τύπου[146].

Ο συγγραφέας περιγράφει αντίστοιχα το πέπλο της Αγίας Λιόββας και το παραλληλίζει με τα πέπλα, στα οποία αναφέρονται οι σατιρικοί ποιητές και ο Πλίνιος ο πρεσβύτερος, αντικαθιστώντας:

- τον **μεταξοσκώληκα** που κατασκευάζει τις ίνες των πέπλων με την **αράχνη** που «κατασκευάζει» τον χιτώνα της Αγίας Λιόββας,
- τις απαλές, διαφανείς και λαμπερές **ίνες** που κατασκευάζει ο μεταξοσκώληκας με τους απαλούς, διαφανείς και λαμπερούς **ιστούς** της αράχνης,
- τον "**ventus textilis**" —«…«**αέρα εξυφασμένον**»…»— και "**toga vitrea**" —«…«**υέλινον χιτώνα**»…», δηλ. τα αέρινα, διάφανα και λαμπερά πέπλα φτιαγμένα από τις ίνες του μεταξοσκώληκα, με τον «**αράχνινον**», δηλ. αραχνοΰφαντο χιτώνα της Κω,
- την απαλότητα των αέρινων πέπλων με την απαλότητα του αραχνοΰφαντου χιτώνα της Αγίας Λιόββας,
- την κρυστάλλινη διαφάνεια των γυάλινων πέπλων με την διαφάνεια του χιτώνα της Αγίας Λιόββας, και τέλος

[139]Βλ. Bostock 1855: "He either refers to dresses consisting of nothing but open work, or what we may call fine lace, and made from the closely woven material imported from China, or else to the "Coan vestments" which were so much worn by the Roman women, especially those of light character, in the Augustan age."
[140]Βλ. Κουμανούδη 1972, σ. 981, στο λήμμα "transluceo".
[141]Βλ. Liddell–Scott (χ.ε.), τ. 1, σ. 592, στο λήμμα «διαλάμπω».
[142]Βλ. Γιάνναρη 1915, τ. 1, σ. 479, στο λήμμα «διαλάμπω».
[143] Στους σατιρικούς ποιητές.
[144] Στους σατιρικούς ποιητές.
[145] Στον Πλίνιο τον πρεσβύτερο.
[146]Βλ. Bostock 1855: "It has been supposed that these dresses were made of silk, as in the island of Cos silk was spun and woven at an early period, so much so as to obtain a high celebrity for the manufactures of that island."

- την λαμπρότητα των πέπλων της matronas με την λαμπρότητα του χιτώνα της Αγίας Λιόββας[147].

Ο συγγραφέας, υιοθετώντας την περιγραφή των πέπλων από τους σατιρικούς ποιητές και τον Πλίνιο τον πρεσβύτερο, προκειμένου να περιγράψει το πέπλο της Αγίας Λιόββας, και προσαρμόζοντας το αρχαιογνωστικό υλικό στη φυσιογνωμία της[148], απεικονίζει με μελανά χρώματα την προσωπικότητά της, καυτηριάζοντας στοιχεία του χαρακτήρα της, με αποτέλεσμα να αποδεικνύεται ως αρνητικό πρότυπο για την ηρωίδα.

Έτσι:

1. το γεγονός ότι στην περιγραφή του χιτώνα της Αγίας Λιόββας ο μεταξοσκώληκας και οι μεταξένιες ίνες που κατασκευάζει αντικαθίστανται από την αράχνη και τον κολλώδη για τα έντομα ιστό που πλέκει, δημιουργεί την εντύπωση ότι η Αγία Λιόββα —η οποία δεν φοράει το μεταξωτό αέρινο πέπλο που κατασκευάζουν οι μεταξοσκώληκες, αλλά τον αράχνινο μανδύα που κατασκευάζουν οι αράχνες— δεν είναι μια θεϊκή οντότητα με αγαθές προθέσεις αλλά μια δαιμονική παρουσία που ασκεί επιρροή στην ηρωίδα, η οποία λόγω της υπέρμετρης φιλοδοξίας και των επιθυμιών της —η Αγία Λιόββα της λέγει αρχικά ότι θα απολαύσει «αμιγείς πόνου ηδονάς…»[149] και έπειτα ότι θα γίνει Πάπισσα[150], αν ακολουθήσει το παράδειγμά της— ελκύεται από τα λόγια της[151] και οδηγείται στην καταστροφή και τελικά στο θάνατο[152].

   Η σύνδεση του σκοτεινού/ υποχθόνιου στοιχείου του αράχνινου μανδύα της Αγίας Λιόββας με την λαμπρότητα– φωτεινότητα του σώματός της κάτω από αυτόν είναι συναφής, δεδομένου ότι στην Αγία Γραφή γίνεται λόγος για «… ἄγγελον φωτός», ο οποίος ωστόσο οντολογικά έχει δαιμονική υπόσταση[153].
2. ο παραλληλισμός του πέπλου της Αγίας Λιόββας με τα πέπλα της matrona που περιγράφει ο Πλίνιος ο πρεσβύτερος στο έργο του αντανακλά τον παραλληλισμό της Αγίας Λιόββας με τις γυναίκες ελαφρών ηθών, οι οποίες φορούσαν στη Ρώμη τέτοια λαμπερά πέπλα.

---

[147]Από τα παραπάνω συμπεραίνεται ότι **το πέπλο** της πρέπει να ήταν **λευκό**, καθώς ο συγγραφέας αναφέρει ότι μέσα από αυτό **έλαμπε** το σώμα της, όπως ο γενναίος οίνος μέσα σε κρύσταλλο Βοημίας. Η **διαφάνεια** και η **λαμπρότητα** συνδέονται με το **φως** και κατ' επέκταση με το **λευκό χρώμα.**

[148]Βλ. τους παραπάνω συσχετισμούς.

[149]Ως προς τη φράση αυτή βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα,* σ. 130.

[150]Ως προς το όνειρο που «στέλνει» η Αγία Λιόββα στην Ιωάννα για να της δείξει ότι θα γινόταν Πάπισσα βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 131: «Παράδοξος τότε οπτασία, όνειρον εν ονείρωι, εθάμβωσε την ημετέραν ηρωίδα. Εφάνη αυτήι ότι εκάθητο επί θρόνου τόσωι υψηλού, ώστε η κεφαλή αυτής, υπό τριπλού κοσμουμένη διαδήματος, ήγγιζε τα νέφη, λευκή περιστερά ίπτατο περί αυτήν δροσίζουσα δια των πτερύγων, πολύς δε λαός συνωθείτο περί τους πόδας του θρόνου γονυπετών· τινές τούτων έπαλλον αργυρά θυμιατήρια, ων οι ατμοί συνεπυκνούντο περί αυτήν εις εύοσμα νέφη, και άλλοι αναβαίνοντες εφ' υψηλών κλιμάκων ησπάζοντο ευσεβώς τους πόδας της».

[151]Όπως το μελλοντικό θήραμα πιάνεται **στα δίχτυα της αράχνης** και εξοντώνεται (βλ. τον «**αράχνινον** χιτώνα» της Αγίας Λιόββας).

[152]Η υπόσχεση της Αγίας Λιόββας στην Ιωάννα πραγματοποιείται, καθώς γίνεται Πάπισσα. Ωστόσο η ηρωίδα, μετά την ανάληψη της παπικής εξουσίας και την απόλαυση των σαρκικών ηδονών, μένει έγκυος από τον Φλώρο και γεννάει ενώπιον πλήθος κόσμου, γνωρίζοντας τελικά «…τας μυρίας εκείνας ακάνθας, αίτινες κατά τον Άγ. Βασίλειον καθιστώσιν «εργαστήρια οδυνών» τας γυναίκας» (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα,* σσ. 162-163), παρά τις διαβεβαιώσεις της Αγίας Λιόββας ότι θα γνώριζε «αμιγείς πόνου ηδονάς…» (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 130), ενώ το τέλος της είναι ταπεινωτικό, καθώς δέχεται προπηλακισμούς από το μαινόμενο πλήθος, βρίσκοντας τραγικό θάνατο (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 249- 250).

[153]Βλ. *Κ.Δ.*, *Προς Κορινθίους β΄*, 11. 14: «καὶ οὐ θαῦμα, αὐτὸς γὰρ ὁ **Σατανᾶς** μετασχημα/τίζεται **εἰς ἄγγελον φωτός**».

Ο παραλληλισμός αυτός δεν είναι καθόλου κολακευτικός για την Αγία Λιόββα, ούτε όμως η τακτική της ως εκπροσώπου του ιερατείου —μέσω της μοναστικής της ιδιότητας[154]— να προσελκύσει με διάφορα τεχνάσματα[155] την Ιωάννα και τελικά να την οδηγήσει στον θάνατο γίνεται αποδεκτή. Η ταύτιση της συγκεκριμένης Αγίας με τη matrona στοχεύει στο να αποδείξει ότι ό,τι μέσα χρησιμοποιούσαν οι γυναίκες ελαφρών ηθών της Ρώμης για να προσελκύσουν, τα ίδια ακριβώς μέσα χρησιμοποιεί και εκείνη ως εκπρόσωπος του ιερατείου για να προσελκύσει τη μελλοντική οπαδό της, Ιωάννα[156]. Σύμφωνα μάλιστα με τον συγγραφέα το φαινόμενο αυτό παρατηρείται κυρίως στη Δυτική Εκκλησία, η οποία μεταχειρίζεται θελκτικά μέσα για να προσελκύσει τους πιστούς[157].

Στο πλαίσιο αυτό γίνεται κατανοητός ο εν μέρει παραλληλισμός της Αγίας Ίδας και ο πλήρης παραλληλισμός της Αγίας Λιόββας με την Παλαίστρα: καθώς η Αγία Λιόββα θα αποτελέσει τελικά τη συνειδητή επιλογή της ηρωίδας ως παράδειγμα προς μίμηση, είναι εύλογο εκείνη να παραλληλιστεί περισσότερο με την Παλαίστρα και όχι τόσο η Αγία Ίδα. Ο παραλληλισμός της μεταμόρφωσης της Αγίας Λιόββας με τη μεταμόρφωση της μυθικής Παλαίστρας αποτυπώνει την πρόθεση του συγγραφέα να καυτηριάσει την υιοθέτηση εκ μέρους των Αγίων μυθικών στοιχείων από τις αρχαίες θεότητες, προκειμένου να προσελκύσουν τους πιστούς, καθώς ο ίδιος πιστεύει στην «**θείαν αλήθειαν** της χριστιανικής θρησκείας» [158].

Έτσι, στο έργο της *Πάπισσας Ιωάννας* εντοπίζεται το εξής διπολικό σχήμα: 1. **ελκυστικά μέσα** και **μυθικά στοιχεία** vs 2**. θεία αλήθεια.**

Ταυτόχρονα, η Αγία Λιόββα εμφανίζεται να μυεί την ηρωίδα στον τρόπο ζωής των γυναικών ελαφρών ηθών. Μάλιστα, η Ιωάννα ελκύεται τόσο πολύ από τα λόγια της, ώστε τελικά ταυτίζεται με αυτήν, καθώς αργότερα ονειρεύεται τον εαυτό της να εμφανίζεται στους οπαδούς της «…υπό την αληθή αυτής μορφήν, φέρουσα εσθήτα μεταξίνην και λυτήν επί των ώμων της την ξανθήν κόμην»[159], όπως η Αγία Λιόββα

---

[154]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 127: «Το αηδές θέαμα αζώστου, εγκυμονούσης ή θηλαζούσης γυναικός ώθησεν ημάς εις τα μοναστήρια…».

[155]Παραδείγματος χάριν με την φωτεινή/λαμπρή εμφάνισή της ενώπιον της ηρωίδας και με υποσχέσεις για παπική εξουσία και σαρκικές ανώδυνες, δηλ. χωρίς εγκυμοσύνη, απολαύσεις.

[156]Ως προς την άποψη του συγγραφέα, σύμφωνα με την οποία ο ίδιος προκρίνει την αλήθεια «…γυμνήν και ακτένιστον…» βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 146.

Ως προς τα μέσα προσέλκυσης των πιστών βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 227: «Το παπικόν δωμάτιον ωμοίαζε τον παράδεισον του Αγ. Ιωάννου, όστις ως γνήσιος Εβραίος **ηρέθιζε των συμπατριωτών του την πλεονεξίαν, περιγράφων την κατοικίαν των μακάρων διά χρυσού και αδαμάντων εστρωμένην. Και τούτο ουκ ολίγον συνέτεινε προς εξάπλωσιν της χριστιανικής πίστεως· καθότι πάντες επροτίμων τον πολυτάλαντον εβραϊκόν παράδεισον** μάλλον ή τα πτωχά Ηλύσια των αρχαίων, όπου αντί σαπφείρων και μαργαριτών, άλλο δεν υπήρχεν ειμή μόνον άλση μυρσινών, διαυγείς ρύακες και ελαφαντίνη πύλη».

[157]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 159: «Η μεν Ρωμαϊκή Εκκλησία εννοήσασα τούτο, ευθύς άμα είδε ψυχραινόμενον τον ζήλον των πιστών, κατέφυγεν εις τους ζωγράφους και τους γλύπτας, ως η Ήρα εις τον κεστόν της Αφροδίτης, ίνα καλύψηι τας ρυτίδας και ενδύσηι την γυμνότητά της, η δε Ανατολική, καίτοι πρεσβυτέρα της αδελφής της, είτε εκ πενίας είτε εξ υπερηφανείας επέμεινε θέλουσα να ελκύηι τους πιστούς δι' ερρίνων ασμάτων και συνωφρυωμένων εικόνων», όπου αναφέρεται η διαφωνία ανάμεσα στις δύο Εκκλησίες, την Δυτική και την Ανατολική, καθώς η πρώτη είναι ανοιχτή σε αλλαγές, ώστε να γίνει θελκτική για τους πιστούς, ενώ η δεύτερη αρνείται οποιαδήποτε αλλαγή, προκειμένου να προσελκύσει το κοινό.

[158]Βλ. Αγγέλου 1978, *Ολίγαι Λέξεις*, σ. 307: «διότι **δύο τινά υπάρχουσιν, Άγιοί μου Πατέρες, εν τηι χριστιανικήι θρησκείαι, η θεία αυτής αλήθεια, ήτις την καθιστάι σεβαστήν,** και αι ανοησίαι των ανθρώπων, αίτινες την κατέστησαν καταγέλαστον…». Βλ. επίσης Κ. Δ., *Κατά Ιωαννην Ευαγγέλιον*, 14. 6: «…**λέγει** αὐτῷ **ὁ Ἰησοῦς**,/**Ἐγώ εἰμι** ἡ ὁδὸς καὶ **ἡ ἀλήθεια** καὶ ἡ ζωή» κ.ο.κ.

[159]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 205.

«…απετίναξεν…από των ώμων το ράσον και εφάνη ενδεδυμένη αράχνινον χιτώνα της Κέω, «αέρα εξυφασμένον»…». Έτσι καυτηριάζεται η μελλοντική πορεία του ερωτικού βίου της Ιωάννας ως μοναχής και μετέπειτα Πάπισσας.

Στη συνέχεια, όταν η Αγία Λιόββα περιγράφει τις «ανακαλύψεις» των νυμφών του Κυρίου, δηλ. τα αντιφάρμακα εκείνα, τα οποία χρησιμοποιούνταν στη διάρκεια της ερωτικής συνεύρεσης ως αντίδοτα κατά ορισμένων ανεπιθύμητων καταστάσεων, γίνεται παραλληλισμός τους με τα αντίστοιχα αντιφάρμακα της αρχαιότητας και του μεσαίωνα ($22^{ο}$ παράθεμα Ρ.).

Πρόκειται για συγκεκριμένα βότανα, τα οποία οι γυναίκες και οι άνδρες χρησιμοποιούσαν προκειμένου να μπορούν να απολαμβάνουν την ερωτική πράξη χωρίς «παρενέργειες» ή ανεπιθύμητα αποτελέσματα. Ειδικότερα:

1. το πήγανο —«…το ηδύπνουν πήγανον…»— λειτουργούσε ως αντίδοτο κατά της ανεπιθύμητης εγκυμοσύνης και της μητρότητας, δηλ. απέτρεπε τη σύλληψη, δρώντας ως αντισυλληπτικό,
2. το ρείκι —«…η βαρύοσμος ερείκη…»— λειτουργούσε ως αντίδοτο κατά του κορεσμού των χειλιών, συμβάλλοντας στην παράταση της ερωτικής απόλαυσης, και
3. η τσουκνίδα —«…η οξεία κνίς…»— λειτουργούσε ως αντίδοτο κατά της ανδρικής ανικανότητας, συμβάλλοντας στη βελτίωση των ερωτικών επιδόσεων των ανδρών.

Ο συγγραφέας στις Σημειώσεις του αναφέρεται σε ένα ακόμα αφροδισιακό φάρμακο ως αντίδοτο κατά της ανικανότητας των ανδρών, το οποίο κατασκεύαζαν οι δέσποινες τον μεσαίωνα: άλειφαν το γυμνό σώμα τους με μέλι ή λάδι και έπειτα κυλιούνταν πάνω σε αλεύρι. Από το αλεύρι που είχε κολλήσει πάνω τους έφτιαχναν έναν «πλακούντα», δηλ. ένα ψωμάκι, το οποίο προσέφεραν στους εραστές τους.

Από τα παραπάνω αντίδοτα– αντιφάρμακα:

- το πρώτο (το πήγανο) προοριζόταν για τις γυναίκες,
- το δεύτερο (το ρείκι) για τους άνδρες και τις γυναίκες
- το τρίτο (η τσουκνίδα) και το τέταρτο (ο πλακούντας) αποκλειστικά για τους άνδρες.

Στο σημείο αυτό, το αντιφάρμακο που ελάμβαναν οι εραστές κατά της αδυναμίας να ανταποκριθούν στις ερωτικές απαιτήσεις των γυναικών, με στόχο την αναζωπύρωση της ερωτικής τους επιθυμίας, δηλ. η τσουκνίδα, παραλληλίζεται με το αντιφάρμακο που μεταχειριζόταν ο Ανταίος κατά της αδυναμίας του, όταν πάλευε με τους ξένους, δηλ. με τη γη, από την οποία έπαιρνε δύναμη. Ο παραλληλισμός των δύο αντιφαρμάκων, της τσουκνίδας με τη γη, προκύπτει μέσα από την παρομοίωση των αδύναμων ερωτικά εραστών με τον αδύναμο σωματικά Ανταίο, οι οποίοι τα χρησιμοποιούν αντίστοιχα για την ερωτική διέγερση και τη σωματική ενδυνάμωση.

Η πληροφορία αυτή αναφορικά με το Άνταιο έχει πιθανότατα αντληθεί από το αρχαίο χωρίο του Ψευδο– Απολλόδωρου. Εκεί ο Ηρακλής, αναζητώντας τα χρυσά μήλα των Εσπερίδων, περιγράφεται να περνάει από τη Λιβύη, να παλεύει με τον Ανταίο, μέχρι που τελικά τον πνίγει σηκώνοντάς τον πάνω στους ώμους του[160].

Μέσα από τον συσχετισμό:

- του μυθικού γίγαντα Ανταίου, γιου του Ποσειδώνα και της Γαίας, με τους εραστές των γυναικών μοναχών και τους εραστές των δεσποινών του μεσαίωνα,
- των αντιφαρμάκων που λαμβάνουν, δηλ. της γης, με την τσουκνίδα και τον «πλακούντα» αντίστοιχα[161], και τέλος

[160]Βλ. Ψευδο-Απολλοδώρου, *Βιβλιοθήκη*, 2. 115, 5-10.

[161]Στο σημείο αυτό δεν διευκρινίζεται ο τρόπος με τον οποίο χρησιμοποιούνταν τα συγκεκριμένα αντιφάρμακα. Ωστόσο, λέγεται ότι ο Ανταίος αντλούσε δύναμη από τη μητέρα του, τη Γη, όταν την

- της θετικής επίδρασης των αντιφαρμάκων, δηλ. της σωματικής δύναμης του Ανταίου, με την ερωτική έκσταση των εραστών των γυναικών μοναχών και την ερωτική έκσταση των εραστών των δεσποινών του μεσαίωνα,

ουσιαστικά επισημαίνονται τα κοινά χαρακτηριστικά που εντοπίζονται ανάμεσα στον αρχαίο κόσμο, τον μοναχισμό και τον μεσαιωνικό «καλό»– αριστοκρατικό κόσμο. Καθώς τα αντιφάρμακα αποτελούσαν πανάκεια τόσο στους αρχαίους Έλληνες όσο και τους μοναχούς και την αριστοκρατία του μεσαίωνα —παρ' ότι ήταν διαφορετικού τύπου και χρησιμοποιούνταν για άλλο σκοπό— ο μοναστικός και ο μεσαιωνικός τρόπος ζωής φαίνεται ότι αντικατοπτρίζει σε μεγάλο βαθμό τον τρόπο ζωής των αρχαίων Ελλήνων.

Στη συνέχεια, όταν η Αγία Λιόββα αναφέρεται στις χαρές της κοινωνικής ζωής που απολάμβαναν οι μοναχές, γίνεται λόγος για τα αρωματικά φυτά– βότανα που χρησιμοποιούνταν τόσο από τους πλουσίους του μεσαίωνα όσο και από τους μοναχούς. Στο σημείο αυτό ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* παραπέμπει στο έργο του Σιδωνίου Απολλιναρίου *Επιστολαί*[162] (23ο παράθεμα Ρ.).

Τα αρωματικά φυτά– βότανα που αναφέρονται είναι τα εξής:

1. η σμύρνα, που σημαίνει «μύρρα», και είναι ο ευωδιαστός γαλακτώδης χυμός της Αραβικής μυρσίνης, δηλ. της μυρτιάς. Πρόκειται για ένα είδος ρητινώδους κόμμεως κάποιου δένδρου (ακακίας) της Αραβίας, το οποίο χρησίμευε για την ταρίχευση των νεκρών[163].
2. η αλόη, δηλ. ένα θαμνώδες, ποώδες, πολυετές φυτό με κίτρινα, κόκκινα ή πρασινωπά άνθη, το οποίο χρησιμοποιείται ως καλλωπιστικό, αλλά και στη φαρμακευτική ως καθαρτικό[164].
3. το βάλσαμον, το οποίο είναι ένας θάμνος που παράγει μια ευώδη και ιαματική ρητίνη που φέρει το ίδιο όνομα, δηλ. το «βάλσαμον»[165]. Καθώς το «βάλσαμον» φημίζεται για την ιατρική και αντισηπτική του δράση, γι' αυτό το λόγο το ρ. «βαλσαμώνω» έχει την έννοια του «ταριχεύω»[166].

Τα δύο πρώτα αρωματικά φυτά χρησιμοποιήθηκαν για τον αρωματισμό του θαλάμου που προοριζόταν για την Αγία Λιόββα, η οποία ήταν καλεσμένη του αυτοκράτορα Καρόλου. Με αυτά τα αρωματικά φυτά αρωματίζονταν οι κοιτώνες των μοναχών.

Το τρίτο αρωματικό φυτό χρησιμοποιούνταν από τους πλουσίους του μεσαίωνα καίοντάς το μέσα σε αργυρά λυχνάρια για τον αρωματισμό των οικιών τους.

Μέσα από τον παραλληλισμό:

- της αλόης και της σμύρνης με το βάλσαμον, καθώς ήταν τα αρωματικά φυτά που χρησιμοποιούσαν οι μοναχές και οι πλούσιοι αντίστοιχα για τον αρωματισμό των μοναστηριών και των οικιών τους,

---

πατούσε (Βλ. Ψευδο-Απολλοδώρου, *Βιβλιοθήκη*, 2. 115, 8- 10), ενώ τα υπόλοιπα αντιφάρμακα που περιγράφονται εδώ λαμβάνονταν πιθανότατα από το στόμα, ώστε οι άνθρωποι τα χρησιμοποιούσαν είτε με τη μορφή αφεψήματος, είτε μασώντας τα.

[162]Βλ. Σιδωνίου Απολλιναρίου, *Επιστολαί*, βιβλίο IX, επιστολή XIII, παράγραφος V. Ως προς τη μετάφραση του λατινικού κειμένου βλ. Dalton 1915, σ. 203: "let frankincense of Araby smoke to the lofty roof. Come the dark, let many a light be hung from the glittering ceiling, high in the chamber's upper space;".

[163]Βλ. Γιάνναρη 1915, τ. 2, σ. 1430 στο λήμμα «μύρρα» και σ. 2134 στο λήμμα «σμύρνα».

[164]Βλ. Μπαμπινιώτη 1998, σ. 129, στο λήμμα «αλόη».

[165]Βλ. Γιάνναρη 1915, τ. 1, σ. 360, στο λήμμα «βάλσαμον».

[166]Βλ. Μπαμπινιώτη 1998, σ. 351, στο λήμμα «βαλσαμώνω».

- του ελαίου που έκαιγαν οι μοναχοί στη διάρκεια της λατρείας[167] με το βάλσαμον της Αραβίας που έκαιγαν οι πλούσιοι του μεσαίωνα μέσα σε αργυρά λυχνάρια,

εντοπίζεται ομοιότητα ανάμεσα στον μοναχισμό και την αριστοκρατία του μεσαίωνα ως προς τον τρόπο ζωής, τα ήθη και έθιμα. Η λατινική πηγή από όπου αντλείται η πληροφορία σχετικά με τη χρήση του βαλσάμου αναφέρεται στον καπνό —"fumus"— που βγαίνει από το λυχνάρι —"lychnus", ενώ με τη λέξη "Arabumque" επισημαίνεται η αραβική προέλευσή του.

Με λίγα λόγια, ο συγγραφέας παρουσιάζει τον τρόπο λατρείας των σημερινών χριστιανών —με το άναμμα του καντηλιού— να έχει τις ρίζες του στα ήθη των μοναχών και των πλουσίων του μεσαίωνα, τα οποία με τη σειρά τους έχουν τις ρίζες τους στα αρχαία ειδωλολατρικά έθιμα της Αραβίας.

Τέλος, όταν η Αγία Λιόββα υπόσχεται στην Ιωάννα ότι θα γίνει Πάπισσα, η ηρωίδα συσχετίζεται με την Σεμίραμη, τη βασίλισσα των Ασσυρίων, τη Μοργάνη των Βρετανών και τη Βαθίλδη των Γάλλων, καθώς η ίδια θα αποκτήσει την παπική εξουσία στη Ρώμη, όπως η Σεμίραμη, η Μοργάνη και η Βαθίλδη απέκτησαν την βασιλική εξουσία στην Ασσυρία, τη Βρετανία και τη Γαλλία αντίστοιχα. Έτσι, η ηρωίδα περιγράφεται να ακολουθεί το παράδειγμα λαμπρών προσωπικοτήτων του παλαιότερου και πρόσφατου παρελθόντος ($24^{ο}$ παράθεμα Ρ.).

Μέσα από τον συσχετισμό των παπών και των βασιλέων, το εκκλησιαστικό αξίωμα του πάπα περιγράφεται να έχει την ίδια ισχύ με το πολιτικό αξίωμα του βασιλιά ως επικεφαλής της πολιτείας. Καθώς οι βασιλείς τα αρχαία χρόνια και οι πάπες λατρεύονταν ως επίγειοι θεοί και ασκούσαν τη βασιλική και παπική εξουσία ως εκπρόσωποι του Θεού, πολλές φορές λειτουργώντας εξ ονόματός του[168], η νομιμοποίηση της χρήσης βίας ή των αντιχριστιανικών ενεργειών μέσω της επίκλησης του θείου καυτηριάζεται έντονα στην *Πάπισσα Ιωάννα*[169].

Παράλληλα, η σειρά παρουσίασης των βασιλισσών —πρώτα της Σεμίραμης, έπειτα της Μοργάνης και της Βαθίλδης και τέλος της Πάπισσας Ιωάννας— αναδεικνύει τη βασιλεία ως πολιτικό καθεστώς το οποίο «αντικαταστάθηκε» από τον παπισμό ως παρακλάδι της μοναρχίας. Έτσι, ο παπισμός έχει τις ρίζες του στα αρχαία βασιλικά μοναρχικά καθεστώτα.

9η Θεματική Ενότητα:
Η αναζήτηση της Αγίας Λιόββας από την Ιωάννα στο πλησιέστερο μοναστήρι, που ήταν της Αγίας Βλιθρούρδης στη Μοσβάχη, και η περιπλάνησή της ως διωκόμενο ελάφι ανάμεσα στα δένδρα.

Μετά το όνειρο η Ιωάννα βρίσκεται να κοιμάται δίπλα στον τάφο του πατέρα της. Ο Αρκούλφος πηγαίνει κοντά της για να την παρηγορήσει, αλλά εκείνη το μόνο που σκέφτεται είναι με ποιο τρόπο θα φτάσει το γρηγορότερο σε κάποιο μοναστήρι,

---

[167]Πρόκειται πιθανότατα για το λάδι που χρησιμοποιούσαν οι μοναχοί για να ανάβουν το καντήλι μπροστά από τις εικόνες των αγίων, όπως συμβαίνει και στις μέρες μας.
Ως προς τη συνήθεια αυτή των μοναχών βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 132, όπου η Ιωάννα στη διάρκεια της περιπλάνησής της συναντάει ένα ξύλινο αγαλματίδιο της Θεοτόκου, κάτω από το οποίο έκαιγε μια λυχνία «θαυμασία», της οποίας το λάδι δεν εξαντλείτο ή ανανεωνόταν από τους αγγέλους.

[168]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 229, όπου ο συγγραφέας λέγει: «Αλλ' οι πάπαι θείωι δικαιώματι ή μάλλον θείαι διαταγήι πράττουσι ταύτα» μιλώντας για τις αποτρόπαιες πράξεις της Αγίας Ειρήνης και των βασιλισσών Ελισάβετ της Αγγλίας και Αικατερίνης της Ρωσίας.

[169]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 118, όπου ο συγγραφέας αποδοκιμάζει τον βίαιο τρόπο εκχριστιανισμού των Σαξόνων, ενώ η ροϊδική ειρωνεία απέναντι στον «…ευσεβή Κάρολο…», τον «άμαχον» και «…άγιον αυτοκράτορα…» Καρλομάγνο είναι εμφανέστατη.

προκειμένου να πραγματοποιήσει το όνειρό της. Ο Αρκούλφος σε σχετική ερώτησή της απαντάει ότι το πιο κοντινό μοναστήρι είναι της Αγ. Βλιθρούρδης στη Μοσβάχη, προς το οποίο και κατευθύνεται.

Όμως η ηρωίδα από την ανυπομονησία της ξεχνάει να ρωτήσει τον Αρκούλφο πού βρίσκεται το συγκεκριμένο μοναστήρι και αρχίζει να τρέχει σαν διωκόμενο ελάφι όσο ο δρόμος είναι ανοιχτός μπροστά της. Εν τέλει, βρισκόμενη σε αδιέξοδο, σταματάει κοντά σε ένα πηγάδι, για να πιει νερό και να σκεφτεί τι θα κάνει.

9η Θεματική Ενότητα:
Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

25. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Η Ιωάννα, ήτις εν τηι ανυπομονησίαι αυτής ουδέ περί της οδού εφρόντισεν ακριβώς να ερωτήσηι, εν όσωι μεν ο δρόμος ηνοίγετο ευθύς ενώπιόν της έτρεχεν ως διωκομένη έλαφος· αλλά περιπλεχθείσα μετ' ου πολύ εις στενάς ατραπούς και αδιέξοδα μονοπάτια κατέπεσε τέλος ως η Δήμητρα παρά το χείλος φρέατος, ίνα πίηι και σκεφθήι περί του πρακτέου».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 132)

Παράβαλε το εξής αρχαίο χωρίο:
Ψευδο-Απολλοδώρου, *Βιβλιοθήκη*, 1. 29, 2-4 και 1. 30, 2-3.
(29.) Πλούτων δὲ Περσεφόνης ἐρασθεὶς Διὸς συνεργοῦντος ἥρπασεν αὐτὴν κρύφα. Δημήτηρ δὲ μετὰ λαμπάδων νυκτός τε καὶ ἡμέρας κατὰ πᾶσαν τὴν γῆν ζητοῦσα περιήει· μαθοῦσα δὲ παρ' Ἑρμιονέων ὅτι Πλούτων αὐτὴν ἥρπασεν, ὀργιζομένη θεοῖς κατέλιπεν οὐρα- (5)
(30.) νόν, εἰκασθεῖσα δὲ γυναικὶ ἦκεν εἰς Ἐλευσῖνα. καὶ πρῶτον μὲν ἐπὶ τὴν ἀπ' ἐκείνης κληθεῖσαν Ἀγέλαστον ἐκάθισε πέτραν παρὰ τὸ Καλλίχορον φρέαρ καλούμενον.

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού στην 9η Θεματική Ενότητα

Στη διάρκεια της αναζήτησης του πλησιέστερου μοναστηριού και τελικά της περιγραφής του αδιεξόδου στο οποίο περιέρχεται, η ηρωίδα συσχετίζεται με την αρχαία θεά Δήμητρα (25ο παράθεμα Ρ.).

Και οι δύο γυναικείες προσωπικότητες, τόσο η Ιωάννα όσο και η θεά Δήμητρα, βρίσκονται σε αδιέξοδο και απεικονίζονται δίπλα σε ένα πηγάδι:

Η Ιωάννα χάνει το δρόμο για το μοναστήρι της Αγίας Βλιθρούρδης, καθώς από την ανυπομονησία της και τη βιασύνη της παραλείπει να ρωτήσει τον Αρκούλφο πού βρίσκεται το μοναστήρι, με αποτέλεσμα να περιπλεχθεί σε στενές ατραπούς και αδιέξοδα μονοπάτια. Τελικά καταλήγει σε ένα πηγάδι, προκειμένου να δροσιστεί και να αποφασίσει για τις επόμενες ενέργειές της.

Αντίστοιχα, η θεά Δήμητρα χάνει την κόρη της, Περσεφόνη, καθώς ο Άδης υποκινούμενος από έρωτα γι' αυτήν την απάγει με τη βοήθεια του Δία. Η μητέρα της ακούει τη φωνή της κόρης της και τρέχει, χωρίς όμως τελικά να την βρει. Για εννιά μέρες και εννιά νύχτες η θεά Δήμητρα χωρίς να φάει, να πιει, να πλυθεί και να στολιστεί περιπλανιέται στον κόσμο, κρατώντας δάδες στα χέρια της, προκειμένου να εντοπίσει την αγαπημένη της κόρη. Σύμφωνα με μια παράδοση οι κάτοικοι της Ερμιόνης στην Αργολίδα της αποκαλύπτουν τον ένοχο. Τότε εκείνη οργισμένη αποφασίζει να μείνει στη γη και να παραιτηθεί από τα θεϊκά της καθήκοντα, ώσπου να πάρει πίσω την κόρη της. Τότε παίρνει τη μορφή γερόντισσας, πηγαίνει στην Ελευσίνα και κάθεται σε μια πέτρα που παίρνει το όνομα «…**Ἀγέλαστος**… **πέτρα**…». Καθώς η εκούσια εξορία της Δήμητρας κάνει άγονη τη γη, ο Δίας

διατάζει τον Άδη να φέρει πίσω την Περσεφόνη, μοιράζοντας τη χρονιά ανάμεσα στον Κάτω Κόσμο και τη μητέρα της[170].

Με τη χρήση της παρομοίωσης η ηρωίδα και η αρχαία θεά περιγράφονται να καταλήγουν στο χείλος ενός πηγαδιού, ενώ ο συγγραφέας παραλληλίζει το σημείο στο οποίο βρίσκεται η Ιωάννα —«…**παρά το χείλος φρέατος**…»— με το σημείο όπου βρίσκεται η θεά Δήμητρα —«…**παρὰ τὸ Καλλίχορον φρέαρ** καλούμενον»[171].

Ωστόσο, σύμφωνα με το αρχαίο χωρίο[172] η θεά Δήμητρα περιγράφεται να κάθεται σε μια πέτρα που ονομάστηκε «…᾽Αγέλαστος…πέτρα…» και βρισκόταν δίπλα στο πηγάδι που ονομαζόταν «Καλλίχορον», και όχι στο χείλος του πηγαδιού, όπως αναφέρεται στην *Πάπισσα Ιωάννα*.

Το γεγονός ότι και οι δύο γυναικείες φυσιογνωμίες περιγράφονται στο έργο να καταλήγουν στο χείλος του πηγαδιού έχει την εξής σκοπιμότητα:

- να τις παρουσιάσει βρισκόμενες σε αδιέξοδο, σε τέλμα, και
- να τις απεικονίσει σε κατάσταση απόγνωσης και προβληματισμού: η δύστυχη Ιωαννα[173] καταλήγει στο χείλος του πηγαδιού, προκειμένου να σκεφτεί τις επόμενες κινήσεις της, και η θεά Δήμητρα καταλήγει στο χείλος του πηγαδιού, προκειμένου να αναδειχθεί αφενός η συναισθηματική κατάπτωση, η απόγνωση και η θλίψη για την εξαφάνιση της κόρης της[174] και αφετέρου ο προβληματισμός της για τον τρόπο με τον οποίο θα την ανακαλύψει.

Ταυτόχρονα ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας*, επιθυμώντας να κάνει τη διήγησή του πιο δραματική, περιγράφει τις συνθήκες του ταξιδιού της Ιωάννας:

- η νύχτα είναι ζοφερή και χωρίς σελήνη,
- τα μάτια των άγριων ζώων του δάσους σπινθηρίζουν στο σκοτάδι,
- η ηρωίδα είναι μόνη της σε μια φοβερή έρημο και ο φόβος την κυριεύει, με αποτέλεσμα πότε να συρρικνώνεται ακίνητη κάτω από μια βελανιδιά και πότε υποκινούμενη από τον φόβο της να τρέχει ανάμεσα στα δένδρα σαν νυχτερινό φάντασμα[175].

Μέσα από τον ειδικότερο παραλληλισμό της Ιωάννας με τη θεά Δήμητρα ως προς την αντίδρασή τους αναδεικνύονται —στο πλαίσιο του ευρύτερου συσχετισμού μεταξύ της **ιστορίας** της Ιωάννας και του **μύθου** της αρχαίας θεάς Δήμητρας— οι εξής παραλληλισμοί:

- των αγαθών που υπόσχεται στην Ιωάννα η Αγία Λιόββα, δηλ. τις σαρκικές ηδονές και την παπική εξουσία, με την Περσεφόνη, καθώς είναι τα αντικείμενα αναζήτησης της ηρωίδας και της θεάς Δήμητρας,

---

[170]Ως προς την απαγωγή της Περσεφόνης και την αναζήτησή της από τη μητέρα της, τη θεά Δήμητρα βλ. περισσότερα στους Ομηρικούς Ύμνους, *Εις Δήμητραν*, 1. κ.ε. Βλ. επίσης Καλλιμάχου, *Εις Δήμητρα (Ύμνος 6)*, 1. κ.ε. Ως προς την «…Αγέλαστον/…πέτραν…» βλ. Ψευδο-Απολλοδώρου, *Βιβλιοθήκη*, 1. 30, 2-3.

[171]Βλ. Ψευδο-Απολλοδώρου, *Βιβλιοθήκη*, 1. 30, 3.

[172]Βλ. Ψευδο-Απολλοδώρου, *Βιβλιοθήκη*, 1. 30, 2-3.

[173]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 132: «Η δύστηνος νεάνις…».

[174]Σε αυτό συνηγορεί και ο χαρακτηρισμός της πέτρας στην οποία κάθεται ως «᾽Αγελάστου» από την ίδια τη θεά Δήμητρα —«…**ἀπ᾽ ἐκείνης κληθεῖσαν** ᾽Αγέλαστον…» (βλ. Ψευδο-Απολλοδώρου, *Βιβλιοθήκη*, 1. 30, 2-3), προκειμένου εκείνη να εξωτερικεύσει τη συναισθηματική της φόρτιση.

[175]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 132: «Εν τούτοις η νυξ εξηπλούτο ασέληνος και ζοφερά επί τους δάσους, εις δε το σκότος εκείνο εσπινθήριζον απαισίως μεταξύ των φύλλων τα όμματα των γλαυκών και των λύκων. Η δύστηνος νεάνις μόνη εν τη φοβεράι εκείνη ερήμωι, ότε μεν συνεστέλλετο ακινητούσα παρά την ρίζαν γηραιάς δρυός, ότε δε νέας δυνάμεις αντλούσα εκ του φόβου έτρεχεν ως φάσμα νυχτερινόν μεταξύ των δένδρων».

- της επιθυμίας της Ιωάννας για έρωτα και δόξα με τη μητρική αγάπη της θεάς Δήμητρας για την κόρη της,
- του μοναστηριού της Αγίας Βλιθρούρδης στη Μοσβάχη με τον Κάτω Κόσμο, καθώς εκεί εντοπίζονται τα αντικείμενα της αναζήτησης, και τέλος
- των στενών ατραπών και των αδιέξοδων μονοπατιών στα οποία καταλήγει η Ιωάννα αδυνατώντας να εντοπίσει το μοναστήρι της Μοσβάχης, με τις άκαρπες αναζητήσεις και τα ταξίδια της Δήμητρας σε όλο τον κόσμο, προκειμένου να εντοπίσει την Περσεφόνη, η οποία βρίσκεται στον Κάτω Κόσμο. Με λίγα λόγια, ο τρόπος αναζήτησης της Περσεφόνης από την αρχαία θεά Δήμητρα αντανακλάται στον τρόπο αναζήτησης του έρωτα και της παπικής εξουσίας από την Ιωάννα.

Ο συγγραφέας εντάσσει στην αφήγησή του, όπου επίκεντρο αποτελεί η ιστορία της Πάπισσας Ιωάννας, αρχαίους μύθους, δηλ. μυθολογικά–φανταστικά στοιχεία[176], προκειμένου το ιστορικό υλικό να γίνει πιο εύπεπτο και ευχάριστο για τον αναγνώστη, αποδεικνύοντας έτσι ότι η *Πάπισσα Ιωάννα* πληροί τις προϋποθέσεις ενός ιστορικού μυθιστορήματος.

10η Θεματική Ενότητα: Η προσευχή της Ιωάννας για βοήθεια και η προσφορά βοήθειας από τρεις καλόγερους, πατρικούς φίλους της Ιωάννας, τον Ραλήγο, τον Ληγούνο και τον Ρεγιβάλδο.

Καθώς η νύχτα απλώνεται, η Ιωάννα πότε μένει ακίνητη κάτω από κάποια βελανιδιά και πότε τρέχει σαν φάντασμα ανάμεσα στα δένδρα. Μάταια ελπίζει ότι θα βρει κάποιο φιλόξενο ασκητήριο κάποιου ερημίτη. Αντί αυτού βρίσκεται μπροστά σε ένα ξύλινο άγαλμα της Θεοτόκου, στο οποίο γονατίζει προσευχόμενη για προστασία και οδηγό.

Πράγματι, οι προσευχές της εισακούονται και εμφανίζονται λίγο αργότερα τρεις αναβάτες πάνω σε γαϊδουράκια, φίλοι του πατέρα της: ο Ραλήγος, ο Ληγούνος και ο Ρεγιβάλδος, οι οποίοι μεταφέρουν τα σώματα του αγίων μαρτύρων Πέτρου και Μαρκελλίνου στην Μουλιγχείμην. Ο ηγούμενος αυτών, Εγινάρδος, τους είχε διατάξει να πάνε στη Ρώμη, για να αγοράσουν άγια λείψανα. Όμως δεν μπόρεσαν να συμφωνήσουν στην τιμή, και έτσι, καθοδηγούμενοι από άγγελο, έκλεψαν τα οστά των Αγίων Πέτρου και Μαρκελλίνου και τα μετέφεραν στη Γερμανία. Στην αρχή οι εκταφέντες άγιοι έδειξαν δυσανασχέτηση με γοερούς θρήνους και αίμα να στάζει από τα φέρετρά τους, αλλά σύντομα δέχτηκαν τη μοίρα τους και θαυματούργησαν.

Τέτοια θαύματα διηγούνται οι τρεις φίλοι του πατέρα της Ιωάννας στην ίδια. Η Ιωάννα όμως, έχοντας στο νου της μόνο τις υποσχέσεις της Αγίας Λιόββας, λίγο ακούει τα όσα διηγούνται οι τρεις συνοδοιπόροι, ώσπου στο τέλος αποκοιμιέται.

10η Θεματική Ενότητα: Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

26. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος.**
«Ούτω πλανωμένη διέκρινε τέλος εις το πυκνότερον μέρος του δάσους αμυδρόν τι φως, προς ο κατηύθυνε τον κλονούμενον πόδα της, ελπίζουσα να εύρηι εκεί φιλόξενον ασκητήριον ερημίτου. Αλλ' αντί τούτου εύρε μόνον ξύλινον αγαλμάτιον της Θεοτόκου, εναποτεθειμένον εις κοίλωμα δένδρου, υπό το οποίον έκαιε μία των θαυμασίων εκείνων λυχνιών, ων το έλαιον ουδέποτε εξηντλείτο κατά τους

[176]Βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 215, όπου ο συγγραφέας αναφέρεται στους μυθογράφους, τοποθετώντας τους μαζί με τους ποιητές, ως εκείνους που χρησιμοποιούν φανταστικά στοιχεία —«… μόνοι οι ποιηταί και μυθογράφοι τολμώσι να ριψοκινδυνεύσωσιν, ανάπτοντες της φαντασίας των το μαγικόν φανάριον…».

τότε αγιογράφους ή κατ' άλλους ανενεούτο καθ' εκάστην υπό των αγγέλων. Προ του αγάλματος τούτου καταπεσούσα η Ιωάννα ηυχήθη εις την Παρθένον, ζητούσα προστασίαν και οδηγόν, ίνα εξέλθηι του πολυδένδρου εκείνου λαβυρίνθου».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 132)

«Βλ. την περιγραφήν των τοιούτων λυχνιών παρά Γρηγορίωι Τουρονησίωι εις τα «Θαύματα» του Αγ. Μαρτίνου, Παρισίοις 1861, τόμ. β΄, περί τα τέλη».

(Αγγέλου 1978, Πάπισσα, σ. 259)

Παραπομπή στην εξής αρχαία πηγή:
Γρηγορίου του Τουρονησίου, *Ιστορίαι*, 8. 15.
Habebam enim ibi ampullam cum oleo plenam, quam de sancti Martini basilicam detuleram;

27. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Τοιαύτα και άλλα πολλά διηγούντο οι πανοσιώτατοι τηι Ιωάνναι επαινούντες τα θαύματα των αγίων των, ως οι κίναιδοι τα της Συρίας θεάς».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 133)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
Ψευδο-Λουκιανού, *Όνος*, 35. 11-14.
κίναιδος γὰρ καὶ
γέρων ἦν τούτων εἷς τῶν τὴν θεὸν τὴν Συρίαν εἰς τὰς
κώμας καὶ τοὺς ἀγροὺς περιφερόντων καὶ τὴν θεὸν
ἐπαιτεῖν ἀναγκαζόντων.

Ψευδο-Λουκιανού, *Όνος*, 37. 17-18.
οἱ δὲ ἐκ τούτων ἐτρέφοντο
καὶ τὴν ἐπ᾽ ἐμοὶ κομιζομένην θεὸν ἐθεράπευον.

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού στη 10η Θεματική Ενότητα

Κατά τη διάρκεια της απεικόνισης της ηρωίδας μπροστά σε ένα ξύλινο αγαλματίδιο της Θεοτόκου, το οποίο είναι τοποθετημένο στο κοίλωμα ενός δένδρου, όπου προσευχόμενη ζητάει προστασία και καθοδήγηση, προκειμένου να βγει από τον «…πολύδενδρον εκείνον λαβύρινθον», περιγράφεται κάτω από το άγαλμα να καίει μια λυχνία, ένα λυχνάρι με την εξής ιδιότητα: δεν τελειώνει ποτέ το λάδι του ή όποτε εξαντλείται ανανεώνεται από τους αγγέλους (26ο παράθεμα Ρ.).

Ο συγγραφέας επικαλείται στις Σημειώσεις του ως αρχαία πηγή για το θαύμα της συνεχόμενης αναμμένης λυχνίας τον Γρηγόριο Τουρονήσιο, στο έργο *Ιστορίαι*[177] του οποίου γίνεται η περιγραφή αυτών των «…θαυμασίων…λυχνιών…», των θαυματουργών καντηλιών, που το λάδι τους χάρη σε θαύμα δεν εξαντλείται ποτέ.

Στο συγκεκριμένο σημείο γίνεται υπαινιγμός στην παρείσφρηση αρχαίων ειδωλολατρικών εθίμων στο χριστιανισμό με την αναφορά:
α) στο ξύλινο αγαλματίδιο της Θεοτόκου, όπως αντίστοιχα υπήρχαν στους ναούς αγάλματα των αρχαίων θεών[178],

[177]Βλ. Γρηγορίου του Τουρονησίου, *Ιστορίαι*, 8. 15.
[178]Βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 277, όπου αναφέρεται ότι ο ναός της θεάς Αθηνάς μετατράπηκε σε εκκλησία προς τιμήν της Παρθένου Μαρίας, και Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 188-189: «Ο χριστιανισμός κατέπνιξε την ειδωλολατρείαν και εν τούτοις το άκακον τούτο θύμα κατέστησε τον φονέα του γενικόν κληρονόμον, κληροδοτήσαν αυτώι τους ναούς, τας τελετάς, τας θυσίας, τους μάντεις, τους ιερείς και τους ονειροκρίτας. Ταύτα πάντα παραλαβόντες οι χριστιανοί μετεσχημάτισαν οπωσούν προς χρήσιν των, ως οι λογοκλόποι τας ξένας ιδέας, ονομάσαντες εκκλησίας τους ναούς, τους βωμούς θυσιαστήρια, τας πομπάς λιτανείας και τους θεούς αγίους. Άγιον Νικόλαον τον Ποσειδώνα, τον Πάνα Άγ. Δημήτριον και τον Απόλλωνα Άγ. Ηλίαν· αλλ' εις τούτους προσήρτησαν οι ιερείς, ίνα τους καταστήσωσι σεβαστοτέρους, και μακράν γενειάδα, ως αι προαγωγοί της Ρώμης ξανθήν φενάκην εις τας υποτρόφους των, ίνα ελκύωσι πλείονας πελάτας».

β) στις θαυματουργικές λυχνίες που περιέχουν λάδι, οι οποίες σε άλλο σημείο του έργου παραλληλίζονται με τις λυχνίες στις οποίες οι πλούσιοι του μεσαίωνα έκαιγαν «…βάλσαμον της Αραβίας…», με αποτέλεσμα να συσχετίζονται τα χριστιανικά με τα ειδωλολατρικά έθιμα[179], και
γ) στις «…θαυμασίας…λυχνίας…»[180].

Τέλος, μέσα από τον παραλληλισμό:

- των ιερέων και πατρικών φίλων της Ιωάννας με τους κιναίδους,
- των θαυμάτων των Αγίων, τα οποία οι ιερείς εξιστορούν στην ηρωίδα, με τα έργα της Σύριας Θεάς, τα οποία περιγράφονται στον Ψευδο-Λουκιανό, και
- των Αγίων με την Σύρια Θεά ως προς την τέλεση θαυμάτων[181] (27ο παράθεμα Ρ.),

αναδεικνύεται η ομοιότητα η οποία εντοπίζεται ανάμεσα στις λατρευτικές συνήθειες του Χριστιανισμού και της ειδωλολατρίας, ενώ ο χαρακτηρισμός των ιερέων ως «πανοσιωτάτων» αποπνέει την λεπτή ροϊδική ειρωνεία που χαρακτηρίζει το έργο.

[179]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 259.
[180]Ως προς τα θαύματα βλ. περισσότερα Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 241 και σσ. 291-292, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια.
[181]Βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 130, όπου η Ιωάννα παραλληλίζεται με την Σεμίραμη, βασίλισσα των Ασσυρίων, καθώς πρόκειται να γίνει Πάπισσα.

ΟΙ ΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΕΝΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ Β΄ ΜΕΡΟΥΣ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ *Η ΠΑΠΙΣΣΑ ΙΩΑΝΝΑ* ΚΑΙ ΤΟ ΑΡΧΑΙΟΓΝΩΣΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ ΤΟΥΣ.

1η Θεματική Ενότητα: Η μετακίνηση της Ιωάννας και των τριών καλόγερων, του Ραλήγου, του Ληγούνου και του Ρεγιβάλδου και η ανάπαυσή τους σε ένα ξενοδοχείο.

Μετά από δύο ώρες πορείας σε δύσβατους δρόμους, η Ιωάννα και οι τρεις φίλοι του πατέρα της, ο Ραλήγος, ο Ληγούνος και ο Ρεγιβάλδος, βλέπουν να διακρίνεται από μακριά ένα κόκκινο φανάρι ενός ξενοδοχείου και κατευθύνονται προς αυτό.

Σύντομα οι τρεις «πανοσιότατοι» και η Ιωάννα φτάνουν στο ξενοδοχείο, βάζουν τα γαϊδουράκια τους στο στάβλο και ετοιμάζονται για το φαγητό, που δεν είναι άλλο από μια χήνα λαχταριστή στα κάρβουνα! Όμως, προς μεγάλη τους θλίψη, ο Ραλήγος τους υπενθυμίζει ότι είναι ημέρα νηστείας, Παρασκευή, και τότε όλοι κλείνουν το ανοιγμένο στόμα τους, τρώγοντας από την απελπισία τους τα νύχια τους αντί για τη χήνα.

1η Θεματική Ενότητα: Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

1. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαίο χωρίο 1). Ειδική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος (αρχαία πηγή 2).**

«Αφήκαμεν την Ιωάνναν συνοδοιπορούσαν μετά δύο αγίων, τριών μοναχών και τεσσάρων όνων. Ο δρόμος ήτο σκοτεινός και ανώμαλος ως το ύφος της «Νέας σχολής», ώστε άνθρωποι και ζώα απέκαμον μετά δίωρον πορείαν διά των δυσβάτων εκείνων ατραπών. Ότε δε διέκριναν μακρόθεν επί της κορυφής λόφου το ερυθρόν φανάριον ξενοδοχείου, ετράπησαν προς το σωτήριον εκείνο φως, ως οι μάγοι προς τον υποδεικνύοντα την φάτνην του Σωτήρος αστέρα[1].

Από των χρόνων του Τακίτου μέχρι των καθ' ημάς η πολυφαγία και πολυποσία είναι το θανάσιμον αμάρτημα των Γερμανών· αλλ' οι μεν φιλόξενοι κάτοικοι της πάλαι Γερμανίας εμέθυον εν ταις καλύβαις των, προσφέροντες δείπνον και στέγην εις τον κεκμηκότα οδοιπόρον[2], οι δε καλόγηροι του μεσαιώνος, αφού ο Άγ. Βενέδικτος αντικατέστησε τον οίνον διά του ζύθου επί της τραπέζης των κοινοβίων, έζων εις τα καπηλεία ως οι αρχαίοι Έλληνες εις την αγοράν. Μάτην αι Σύνοδοι και ο πάπας Λέων ανεθεμάτιζον τους πωλούντας και πίνοντας τον οίνον και μάτην οι φιλόξενοι ερημίται εθεμελίουν ασκητήρια εις τας λεωφόρους και τα δάση, προσφέροντες τωι οδοιπόρωι άμισθον φιλοξενίαν, πράσινα χόρτα, ίνα φάγηι, και χόρτα ξηρά, ίνα κοιμηθήι. Οι περιηγούμενοι ιερείς εισήρχοντο μεν ενίοτε εις τα κελλία των ασκητών, όταν ο καιρός ήτο κακός, αλλ' έπαυεν η βροχή, έτρεχον εις το πλησιέστερον καπηλείον. Σήμερον τα ξενοδοχεία είναι συστημένα χάριν των περιηγητών, κατά τον μεσαιώνα πολλοί μοναχοί εγίνοντο περιηγηταί χάριν των ξενοδοχείων».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 135)

«Όρα Τακίτου, De Germania, κεφ. κα΄, περί δε της φιλοξενίας των ασκητών του υπό Fr. Beck εκδοθέν Martyrologium Ecclesiae Germanicae, εις βίον Βονιφατίου[2]».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 261)

Παράβαλε το εξής αρχαίο χωρίο:
***Κ.Δ., Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον,* 2. 7- 2. 10.**
(7.) Τότε Ἡρῴδης λάθρᾳ καλέσας τοὺς μάγους ἠκρίβωσεν παρ᾽ αὐτῶν τὸν χρόνον τοῦ φαινομένου ἀστέρος, (8.) καὶ πέμψας αὐτοὺς εἰς Βηθλέεμ εἶπεν, Πορευθέντες ἐξετάσατε ἀκριβῶς περὶ τοῦ παιδίου· ἐπὰν δὲ εὕρητε ἀπαγγείλατέ μοι, ὅπως κἀγὼ ἐλθὼν προσκυνήσω αὐτῷ. (9.) οἱ δὲ ἀκούσαντες τοῦ βασιλέως ἐπορεύθησαν, καὶ ἰδοὺ ὁ ἀστὴρ ὃν

εἶδον ἐν τῇ ἀνατολῇ προῆγεν αὐτοὺς ἕως ἐλθὼν ἐστάθη
ἐπάνω οὗ ἦν τὸ παιδίον. (10.) ἰδόντες δὲ τὸν ἀστέρα ἐχά-
ρησαν χαρὰν μεγάλην σφόδρα[1].

Παραπομπή στην εξής αρχαία πηγή:
Τακίτου, *Γερμανία είτε Περί Γενέσεως και Εγκαταστάσεως των Γερμανών*, 21-23.
XXI.
…Convictibus et hospitiis non alia gens effusius indulget. quemcumque mortalium arcere tecto nefas habetur; pro fortuna quisque apparatis epulis excipit. cum defecere, qui modo hospes fuerat, monstrator hospitii et comes; proximam domum non invitati adeunt. nec interest: pari humanitate accipiuntur. notum ignotumque quantum ad ius hospitis nemo discernit. abeunti, si quid poposcerit, concedere moris; et poscendi in vicem eadem facilitas. gaudent muneribus, sed nec data imputant nec acceptis obligantur. victus inter hospites communis.

XXII.
Statim e somno, quem plerumque in diem extrahunt, lavantur, saepius calida, ut apud quos plurimum hiems occupat. lauti cibum capiunt: separatae singulis sedes et sua cuique mensa. tum ad negotia nec minus saepe ad convivia procedunt armati. diem noctemque continuare potando nulli probrum. crebrae, ut inter vinolentos, rixae raro conviciis, saepius caede et vulneribus transiguntur. sed et de reconciliandis invicem inimicis et iungendis affinitatibus et asciscendis principibus, de pace denique ac bello plerumque in conviviis consultant, tamquam nullo magis tempore aut ad simplices cogitationes pateat animus aut ad magnas incalescat. gens non astuta nec callida aperit adhuc secreta pectoris licentia loci; ergo detecta et nuda omnium mens. postera die retractatur, et salva utriusque temporis ratio est: deliberant, dum fingere nesciunt, constituunt, dum errare non possunt.

XXIII.
Potui humor ex hordeo aut frumento, in quandam similitudinem vini corruptus; proximi ripae et vinum mercantur. cibi simplices, agrestia poma, recens fera aut lac concretum: sine apparatu, sine blandimentis expellunt famem. adversus sitim non eadem temperantia. si indulseris ebrietati suggerendo quantum concupiscunt, haud minus facile vitiis quam armis vincentur [2].

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού στην 1η Θεματική Ενότητα

Ο συγγραφέας συνεχίζει την αφήγηση της ιστορίας του με τον εντοπισμό των τριών μοναχών και της Ιωάννας, έπειτα από ένα δύσκολο ταξίδι, κοντά σε ένα ξενοδοχείο, ενώ περιγράφεται το μέσον που καθοδηγεί τους τρεις μοναχούς και την ηρωίδα στο συγκεκριμένο κατάλυμα. Πρόκειται για το κόκκινο φανάρι του ξενοδοχείου, το οποίο παραλληλίζεται από τον συγγραφέα με το αστέρι που δείχνει προς τη φάτνη του Χριστού (1ο παράθεμα Ρ., 1η αρχαία επίδραση).

Το χρώμα του φαναριού που οδηγεί τους τρεις μοναχούς και την Ιωάννα στο ξενοδοχείο απηχεί το κόκκινο χρώμα των φαναριών των οίκων ανοχής. Ο λόγος για τον οποίο ο συγγραφέας επιλέγει στην αφήγησή του να «χρωματίσει» με το συγκεκριμένο χρώμα το φανάρι του ξενοδοχείου είναι προφανής: έτσι προοιωνίζεται η απόπειρα βιασμού της ηρωίδας μέσα σε αυτό, ενώ το κόκκινο φανάρι σηματοδοτεί τον τόπο τέλεσης της συγκεκριμένης πράξης.

Μέσα από τον παραλληλισμό:
1. ενός τέτοιου καταλύματος με τη φάτνη του Χριστού,
2. του κόκκινου φαναριού που οδηγεί τους καλόγερους στο ξενοδοχείο με το αστέρι που οδηγεί τους μάγους στη φάτνη, και
3. των τριών καλόγερων με τους τρεις μάγους με τα δώρα,

πρόθεση του συγγραφέα δεν είναι να σπιλώσει τη ζωή του Χριστού και την θαυμαστή του απεικόνιση στη φάτνη[1], αλλά να αναδειχθεί η αλήθεια σχετικά με τη ζωή και τον βίο των εκπροσώπων του Χριστιανισμού[2]: ότι «Κατ' εκείνην…την εποχήν…

[1] Βλ. τον πρώτο παραλληλισμό.
[2] Βλ. τον δεύτερο παραλληλισμό.

αντιπροσωπεύωσιν αυτόν (τον Ύψιστον) επί της γης πάπαι αιρετικοί και μοιχοί και άθεοι και αιμομείκται…»[3], ενώ σε άλλο σημείο του έργου του αναφέρεται ότι «οι ιερείς εκλέγονται εκ των «περικαθαρμάτων της γης» ως κατά τους χρόνους του Αποστόλου Παύλου, και ουδείς ακούει τας συμβουλάς αυτών»[4].

Ταυτόχρονα, μέσα από τον χαρακτηρισμό —σε εισαγωγικά— των τριών καλόγερων ως « «πανοσιωτάτων» »[5] αμφισβητείται το ήθος και η αξιοσύνη των συγκεκριμένων εκκλησιαστικών εκπροσώπων[6]. Ο συγγραφέας, παραλληλίζοντάς τους με τους μάγους που αναφέρονται στην Αγία Γραφή, τους ειδωλολάτρες ιερείς[7], υπαινίσσεται την ομοιότητα που εντοπίζεται ανάμεσα στην ειδωλολατρία και την χριστιανική θρησκεία ως προς τη χρήση κοινών εθιμοτυπικών– τελετουργικών στοιχείων[8], καυτηριάζοντας εμμέσως την αφομοίωση ειδωλολατρικών στοιχείων στον Χριστιανισμό[9].

Στη συνέχεια, πριν την αναφορά στο φαγητό που πρόκειται να γευτούν οι τρεις καλόγεροι και η Ιωάννα, γίνεται παρέκβαση από την αφήγηση, προκειμένου να γίνει λόγος για τη συνήθεια της πολυφαγίας και της πολυποσίας των Γερμανών την εποχή του Τακίτου. Οι κάτοικοι της Γερμανίας συνήθιζαν να μεθούν στις καλύβες τους, προσφέροντας φιλοξενία, δείπνο και στέγη στον ταλαιπωρημένο οδοιπόρο (1^{ο} παράθεμα Ρ. , 2^{η} αρχαία πηγή).

Αντίστοιχα, οι καλόγεροι κατά τον μεσαίωνα ζούσαν στα καπηλειά —όπως οι αρχαίοι Έλληνες στην αγορά, καθώς ο Άγ. Βενέδικτος αντικατέστηκε το κρασί με τη μπίρα στο τραπέζι των κοινοβίων. Παρά το γεγονός ότι οι Σύνοδοι και ο πάπας Λέων αναθεμάτιζαν όσους πουλούσαν και έπιναν κρασί και οι ερημίτες είχαν ασκητήρια, όπου προσέφεραν δωρεάν φιλοξενία, πράσινα χόρτα για φαγητό και ξερά χόρτα για ύπνο, εντούτοις οι περιπλανώμενοι ιερείς εξακολουθούσαν να πηγαίνουν στα καπηλειά.

Ως προς τον τρόπο ζωής, τόσο οι αρχαίοι κάτοικοι της Γερμανίας όσο και οι καλόγεροι του μεσαίωνα:

---

[3]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 80. Επίσης βλ. αμέσως παρακάτω την απόπειρα βιασμού της Ιωάννας από τους συγκεκριμένους μοναχούς.

[4]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 74. Ως προς το βιβλικό χωρίο που αναφέρεται στην Εισαγωγή της *Πάπισσας Ιωάννας* βλ. *Κ.Δ., Κορινθίους α΄*, 4. 13.

[5]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 135.

[6]Μάλιστα, οι μελετητές αναφέρουν ότι στη φράση «Αφήκαμεν την Ιωάνναν συνοδοιπορούσαν μετά δύο αγίων, τριών μοναχών και τεσσάρων όνων. Ο δρόμος ήτο σκοτεινός και ανώμαλος ως το ύφος της «Νέας σχολής», ώστε άνθρωποι και ζώα απέκαμον μετά δίωρον πορείαν διά των δυσβάτων εκείνων ατραπών» ο Ροΐδης «…χρησιμοποιεί την *ασύμβατη ομαδοποίηση* με πολύ αποτελεσματικό τρόπο, όχι μόνον χάρη στην ασυμβατότητα των όρων που ομαδοποιεί, αλλά και διότι διαπλέκει την *ασύμβατη ομαδοποίηση* με την τεχνική του *υπαινιγμού*» (βλ. Κωστίου, 2005, σ. 79).

[7] Βλ. τον 3^{ο} παραλληλισμό.

[8]Υπενθυμίζεται ότι οι μάγοι κρατούσαν τρία δώρα: χρυσό, σμύρνα και λιβάνι, τα οποία συμβόλιζαν την βασιλική καταγωγή, τον θάνατο και τη θυσία του Ιησού Χριστού αντίστοιχα. Ο συγγραφέας έχει τονίσει σε άλλο σημείο του έργου ότι η χρήση θυμιάματος στον Χριστιανισμό είναι ειδωλολατρικής καταγωγής συνήθεια (βλ. Αγγέλου 1978, *Υπόμνημα*, σ. 373) γεγονός που φανερώνει την σύνδεση στην *Πάπισσα Ιωάννα* μεταξύ ειδωλολατρίας –Χριστιανισμού στο εθιμοτυπικό μέρος.

[9]Ως προς την τάση να χρησιμοποιούνται ειδωλολατρικά στοιχεία στον Χριστιανισμό βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 188-189: «**Ο χριστιανισμός κατέπνιξε την ειδωλολατρείαν** και εν τούτοις **το άκακον τούτο θύμα κατέστησε τον φονέα του γενικόν κληρονόμον, κληροδοτήσαν αυτώι τους ναούς, τας τελετάς, τας θυσίας, τους μάντεις, τους ιερείς και τους ονειροκρίτας. Ταύτα πάντα παραλαβόντες οι χριστιανοί μετεσχημάτισαν οπωσούν προς χρήσιν των, ως οι λογοκλόποι τας ξένας ιδέας, ονομάσαντες εκκλησίας τους ναούς, τους βωμούς θυσιαστήρια, τας πομπάς λιτανείας και τους θεούς αγίους. Άγιον Νικόλαον τον Ποσειδώνα, τον Πάνα Άγ. Δημήτριον και τον Απόλλωνα Άγ. Ηλίαν**· αλλ' εις τούτους προσήρτησαν οι ιερείς, ίνα τους καταστήσωσι σεβαστοτέρους, και μακράν γενειάδα, ως αι προαγωγοί της Ρώμης ξανθήν φενάκην εις τας υποτρόφους των, ίνα ελκύωσι πλείονας πελάτας».

- ήταν φιλόξενοι, και
- προσέφεραν αντίστοιχα στον οδοιπόρο φαγητό και στέγη και δωρεάν φιλοξενία, πράσινα χόρτα προς βρώση και ξερά χόρτα ως στρώμα για ύπνο.

Ο συγγραφέας χρησιμοποιεί ως πηγή το έργο του Τακίτου *Germania ή De situ et origine Germanorum*, προκειμένου να συσχετίσει τις συνήθειες των Γερμανών στα αρχαία χρόνια με τις συνήθειες των καλόγερων της εποχής του μεσαίωνα ως προς την πολυφαγία και την πολυποσία.

Μέσα από την παρουσίαση των κοινών συνηθειών τους αντιδιαστέλλεται έμμεσα η αφθονία και πληρότητα —σε σημείο υπερβολής— της παροχής φαγητού και ποτού από τους αρχαίους κατοίκους της Γερμανίας, από τις περιορισμένες ανέσεις που προσφέρονταν στον οδοιπόρο από τους καλόγερους του μεσαίωνα: δωρεάν φιλοξενία, λιτότητα στο φαγητό, άβολο και φτωχό σε ανέσεις κρεβάτι για ύπνο.

Ως προς την πολυποσία, τόσο οι αρχαίοι κάτοικοι της Γερμανίας όσο και οι καλόγεροι του μεσαίωνα είχαν την κοινή συνήθεια να μεθούν στις καλύβες τους και στα καπηλειά[10] αντίστοιχα, πίνοντας οι πρώτοι οίνο, κρασί και οι δεύτεροι ζύθο, δηλ. μπίρα. Έτσι, αναδεικνύεται ότι τα ήθη και έθιμα αναβιώνουν διαμέσου των αιώνων, ενώ οι λεπτές διαφοροποιήσεις που εντοπίζονται παρουσιάζουν την εξελικτική πορεία των εθίμων και παραδόσεων από εποχή σε εποχή. Στο πλαίσιο αυτό, τα καπηλειά όπου σύχναζαν οι μοναχοί του μεσαίωνα παραλληλίζονται με την αγορά όπου περνούσαν οι αρχαίοι Έλληνες την ώρα τους φιλοσοφώντας.

Ο συσχετισμός των μοναχών του μεσαίωνα με τους αρχαίους κατοίκους της Γερμανίας ως προς τον τρόπο ζωής τους, ειδικότερα ως προς την φιλοξενία, την πολυφαγία και την πολυποσία, αναδεικνύει την καυστική πρόθεση του συγγραφέα του έργου απέναντι σε οποιοδήποτε «ελάττωμα» του παρελθόντος εξακολουθεί να αναπαράγεται[11], στην προκειμένη περίπτωση απέναντι στη συνήθεια της πολυποσίας –μέθης και της πολυφαγίας των καλόγερων κατά το παράδειγμα των αρχαίων κατοίκων της Γερμανίας. Έτσι, οι τρεις καλόγεροι, ο Ραλήγος, ο Ληγούνος και ο Ρεγιβάλδος:

- πίνοντας πολύ και μεθώντας στα καπηλειά αντί να απέχουν από τη μέθη,
- τρώγοντας υπερβολικά[12] αντί να είναι ολιγαρκείς, και

---

[10]Ως προς τη συνήθεια της μέθης των καλόγερων βλ. παρακάτω Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 136: «Οι τότε άνθρωποι ήσαν…διεφθαρμένοι, μέθυσοι κ.ο.κ» και Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 137 «…ο οίνος της λαγήνου εξηντλούντο και μόνη η έξαψις των ρασοφόρων προέβαινεν αυξάνουσα ανά παν ποτήριον. Οι οφθαλμοί αυτών εσπινθηροβόλουν ως οι του Χάρωνος, εκ δε του στόματος εξήρχοντο …άσματα βακχικά. Εν ενί λόγωι ήσαν και οι τρεις οινοβαρείς…».

[11]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα και Ηθική*, σ. 346: «τα ελαττώματα ταύτα διακρίνει η Σάτυρα, κρημνίζει βαθμηδόν το οικοδόμημα και αντ' αυτού ανεγείρεται μετ'ολίγον άλλο τελειότερον, το οποίον μέλλει κακείνο να κρημνισθήι μετ' ολίγον· και ούτω οικοδομούντες και καταστρέφοντες βαδίζομεν προς τα εμπρός…Αδύνατον είναι να προοδεύσηι (η κοινωνία) άνευ της Σάτυρας, **ήτις υποσκάπτει τους θεσμούς τούτους χάριν καλλιτέρων εν τωι μέλλοντι**. Άμα δε παύσηι προοδεύουσα μια κοινωνία, ευθύς σήπεται και θνήσκει…».

[12]Αν και φαινομενικά οι καλόγεροι του μεσαίωνα παρουσιάζονται λιτοδίαιτοι —«…προσφέροντες τωι οδοιπόρωι… πράσινα χόρτα, ίνα φάγηι…», έπειτα τα δεδομένα αλλάζουν (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 137: «…και **μετ' ου πολύ τα οστά μόνον απέμειναν των νεοβαπτίστων ιχθύων. Αφού δε εκόρεσαν την πείναν**…»).

Βλ. επίσης στην Εισαγωγή του έργου την αναφορά στην συνήθεια των ποντίφηκων «… **έκδοτοι όντες εις την μέθην και πολυφαγίαν**…» και την αντιδιαστολή τους προς τους Πέρσες, οι οποίοι στο έργο του Ξενοφώντα *Κύρου Παιδεία* περιγράφονται λιτοδίαιτοι «…τους κάρδαμα μόνον τρώγοντας και αισχρόν νομίζοντας «ιέναι που του ουρήσαι ένεκα ή άλλου τινός τοιούτου» (Ξενοφ., Κυρ. παιδ., βιβλ. α΄)…» (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 107).

- επιθυμώντας να καλύψουν και άλλες βιολογικές τους ανάγκες[13] αντί να έχουν ως αρετή την εγκράτεια,

κάθε άλλο παρά λειτουργούν ως φωστήρες των πιστών, γεγονός που καυτηριάζεται στην *Πάπισσα Ιωάννα*.

2η Θεματική Ενότητα:
Η μέθη των τριών καλόγερων και η απόπειρα βιασμού κατά της Ιωάννας.

Καθώς οι τότε άνθρωποι τηρούν τα έθιμα και δεν τρώνε κρέας τις ημέρες της νηστείας, η Ιωάννα, η οποία κατέχει την καζουιστική επιστήμη, που έχει ως αντικείμενό της να αποδεικνύει το μαύρο άσπρο και την αρετή κακία, προσπαθεί να βρει τρόπο, ώστε η ίδια και οι τρεις φίλοι του πατέρα της να δειπνήσουν χωρίς να αμαρτήσουν.

Με επιχείρηματα αφενός ότι αν βάπτιζαν τη χήνα ως ψάρι, θα μπορούσαν να τη φάνε άφοβα, καθώς ο πατέρας της είχε κάνει το ίδιο, όταν αναγκάστηκε από τους ειδωλολάτρες —με απειλή να θανατωθεί— να φάει ολόκληρο αρνί την παραμονή του Πάσχα και αφετέρου ότι τα ψάρια και τα πουλιά πλάστηκαν την ίδια μέρα, οπότε η σάρκα τους συγγενεύει, αφού βαπτίζουν τη χήνα στο όνομα «της Πατρίδας, της Θυγατέρας και του Αγίου Πνεύματος» αρχίζουν να τρώνε.

Αφού χόρτασαν την πείνα τους, οι τρεις καλόγεροι σκέφτηκαν να σβήσουν και τη δίψα τους. Ωστόσο, με το κρασί τα μάτια τους αρχίζουν να πετούν σπίθες.

Η Ιωάννα αποσύρεται στην πιο σκοτεινή πλευρά του θαλάμου, όμως δεν διαφεύγει της προσοχής των καλόγερων, οι οποίοι την καταδιώκουν με άγριες ερωτικές διαθέσεις. Η ηρωίδα κρύβεται πίσω από τα κιβώτια που περιέχουν τα λείψανα των αγίων. Μέσα στην πάλη τα κιβώτια με τα λείψανα των αγίων σπάνε και η Ιωάννα παίρνει στο δεξί της χέρι ένα οστό του Αγίου Μαρκελλίνου χτυπώντας με αυτό τους μοναχούς. Τελικά, το οστό του Αγίου σπάει και η Ιωάννα υποτάσσεται στο πεπρωμένο.

2η Θεματική Ενότητα:
Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

2. **Γενική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαία χωρία 1, 2, 3).**

«Εις τον τότε παράδεισον υπήρχον, ως εις τον Όλυμπον των αρχαίων[1], άγιοι προστάται της μέθης (Ο Άγ. Μαρτίνος και η Αγία Λουτβίργη), επί δε της γης επίσκοποι επιτρέποντες αυτήν κατά το παράδειγμα του Εκκλησιαστού[2] και του ιερού Αυγουστίνου[3]».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 136)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
***Π.Δ., Εκκλησιαστής*, 1. 17- 2. 3.**
(17.) καὶ ἔδωκα καρδίαν μου τοῦ γνῶναι σοφίαν καὶ γνῶσιν,
παραβολὰς καὶ ἐπιστήμην ἔγνων,
ὅτι καί γε τοῦτ᾽ ἔστιν προαίρεσις πνεύματος·
(18.) ὅτι ἐν πλήθει σοφίας πλῆθος γνώσεως,
καὶ ὁ προστιθεὶς γνῶσιν προσθήσει ἄλγημα.
2.
(1.) Εἶπον ἐγὼ ἐν καρδίᾳ μου
Δεῦρο δὴ πειράσω σε ἐν εὐφροσύνῃ, καὶ ἰδὲ ἐν ἀγαθῷ·
καὶ ἰδοὺ καί γε τοῦτο ματαιότης.
(2.) τῷ γέλωτι εἶπα περιφορὰν
καὶ τῇ εὐφροσύνῃ Τί τοῦτο ποιεῖς;

[13]Βλ. αμέσως παρακάτω την απόπειρα βιασμού εναντίον της Ιωάννας.

(3.) κατεσκεψάμην ἐν καρδίᾳ μου
τοῦ ἑλκύσαι εἰς οἶνον τὴν σάρκα μου[2]

***Π.Δ., Εκκλησιαστής*, 9. 7.**
(7.) Δεῦρο φάγε ἐν εὐφροσύνῃ ἄρτον σου
καὶ πίε ἐν καρδίᾳ ἀγαθῇ οἶνόν σου[2],

***Π.Δ., Εκκλησιαστής*, 10. 19.**
(19.) εἰς γέλωτα ποιοῦσιν ἄρτον,
καὶ οἶνος εὐφραίνει ζῶντας[2],

Αυγουστίνου, *Εξομολογήσεις*, 10. 31.

CAPUT 31

Est alia malitia diei, quae utinam sufficiat ei. reficimus enim cotidianas ruinas corporis edendo et bibendo[3], priusquam escas et ventrem destruas, cum occideris indigentiam satietate mirifica, et corruptible hoc indueris incorruptione sempiterna. nunc autem suavis est mihi necessitas, et adversus istam suavitatem pugno, ne capiar, et cotidianum bellum gero in ieiuniis, saepius in servitutem redigens corpus meum, et dolores mei voluptate pelluntur. nam fames et sitis quidam dolores sunt: urunt et sicut febris necant, nisi alimentorum medicina succurrat…et cum salus sit causa edendi ac bibendi[3], adiungit se tamquam pedisequa periculosa iucunditas et plerumque praeire conatur, ut eius causa fiat, quod salutis causa me facere vel dico vel volo…Audio vocem iubentis dei mei: Non graventur corda vestra in crapula et ebrietate. ebrietas longe est a me: misereberis, ne adpropinquet mihi. crapula autem nonnumquam subrepsit servo tuo: misereberis, ut longe fiat a me. nemo enim potens esse continens, nisi tu des. multa nobis orantibus tribuis, et quidquid boni antequam oraremus accepimus, a te accepimus; et ut hoc postea cognosceremus, a te accepimus. ebriosus numquam fui, sed ebriosos a te factos sobrios ego novi. ergo a te factum est, ut hoc non essent qui numquam fuerunt. a quo factum est, ut hoc non semper essent qui fuerunt, a quo etiam factum est, ut scirent utrique, a quo factum est… In his ergo temptationibus positus, certo cotidie adversus concupiscentiam manducandi et bibendi: non enim est quod semel praecidere et ulterius non attingere decernam, sicut de concubitu potui.

Για την 1η αρχαία επίδραση βλ. τον αρχαίο θεό Διόνυσο ή Βάκχο.

3. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος.**
«Διά τον αυτόν λόγον έπρεπε ίσως ν' αθωώνται και οι ένοχοι βιασμού, οσάκις αποδείξωσιν ότι, κατά τον Θεόκριτον, «[…]Είχον ανάγκαν» ».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 136)

Παραπομπή στην εξής αρχαία πηγή:
Θεοκρίτου, *Ειδύλλια*, 23, 12.
οἷα δὲ θὴρ ὑλαῖος ὑποπτεύῃσι κυναγώς, (10)
οὕτως ‘’ πάντ' ἐποίει ποτὶ τὸν βροτόν ‘’· ἄγρια δ' αὐτῷ
χείλεα καὶ κῶραι δεινὸν ‘’ βλέπον εἶχεν ἀνάγκαν ‘’ ·

4. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Αφού δε εκόρεσαν την πείναν, εσκέφθησαν οι καλοί πατέρες να σβέσωσι και την δίψαν· καθότι οι τότε μοναχοί, ως οι Άραβες της Χαλιμάς, πρώτον έτρωγον μέχρι χορτασμού και έπειτα εζήτουν αλμυρά αρτύματα και οίνον, ίνα δροσίζωσι και ξηραίνωσι τον λάρυγγα εναλλάξ, αμιλλώμενοι, ως οι δαιτυμόνες του Μιθριδάτου τις προ τινος περισσότερον να πίηι».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 137)

Παράβαλε το εξής αρχαίο χωρίο:
Ξενοφώντος, *Κύρου Παιδεία*, 8. 8, 10, 1-6.
Ἦν δ' αὐτοῖς νόμιμον μηδὲ προχοΐδας εἰσφέρεσθαι εἰς (1)
τὰ συμπόσια, δῆλον ὅτι νομίζοντες τὸ μὴ ὑπερπίνειν ἧττον
ἂν καὶ σώματα καὶ γνώμας σφάλλειν· νῦν δὲ τὸ μὲν μὴ
εἰσφέρεσθαι ἔτι αὖ διαμένει, τοσοῦτον δὲ πίνουσιν ὥστε
ἀντὶ τοῦ εἰσφέρειν αὐτοὶ ἐκφέρονται, ἐπειδὰν μηκέτι δύνωνται (5)
ὀρθούμενοι ἐξιέναι .

5. **Γενική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαία χωρία 1, 3). Ειδική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος (αρχαία πηγή 2).**

«Εν τούτοις η νυξ επροχώρει, ο «στραβουλάριος» (Ξενοδόχος) είχεν αποκοιμηθή, το έλαιον της λυχνίας και ο οίνος της λαγήνου εξηντλούντο και μόνη η έξαψις των ρασοφόρων προέβαινεν αυξάνουσα ανά παν ποτήριον. Οι οφθαλμοί αυτών εσπινθηροβόλουν ως οι του Χάρωνος[1], εκ δε του στόματος εξήρχοντο άναρθροι μόνον ήχοι, βλασφημίαι και επικλήσεις εις την Παρθένον, τροπάρια και άσματα βακχικά. Εν ενί λόγωι ήσαν και οι τρεις οινοβαρείς ως ο Βύρων, ότε εσκέπτετο περί αθανασίας ψυχής, ή ο Άγ. Άβιτος, ότε εστιχούργει τους έρωτας της Εύας.

Η Ιωάννα, γνωρίζουσα ότι «ακόλαστος οίνος και υβριστικόν μέθη»[2], ως έγραφεν ο Σολομών καταφερόμενος κατά της ακολασίας εν μέσωι τριακοσίων γυναικών και επτακοσίων παλλακίδων[3], απεσύρθη ησύχως εις την σκοτεινοτέραν του θαλάμου γωνίαν· αλλ' ουδ' εκεί εύρεν επί πολύ ησυχίαν· καθότι οι καλοί πατέρες, αφού εκόρεσαν την πείναν και την δίψαν, ησθάνθησαν την ανάγκην να ευχαριστήσωσι και την έκτην εκείνην αίσθησιν, δι'ην δεν εύρον ακόμη όνομα οι φυσιολόγοι, οι δε αιδήμονες χρονογράφοι ωνόμαζον αυτήν «όρεξιν ωμού κρέατος». Διό λαβόντες, κατά την καλογηρικήν συνήθειαν, το άκρον του ράσου μεταξύ των οδόντων ώρμησαν κατά της πολυπαθούς ημών ηρωίδος ».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 137-138)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
Βιργιλίου, *Αινειάς*, 6. 298-301.
portitor has horrendus aquas et flumina servat
terribili squalore **Charon**, cui plurima mento

canities inculta iacet, stant **lumina flamma**, 300
sordidus ex umeris nodo dependet amictus[1].

***Π.Δ., Βασιλειών Γ΄*, 11. 1.**
(1.) Καὶ ὁ βασιλεὺς Σαλωμων ἦν φιλογύναιος. καὶ ἦσαν αὐτῷ ἄρχουσαι ἑπτακόσιαι καὶ παλλακαὶ τριακόσιαι[3]. καὶ ἔλαβεν γυναῖκας ἀλλοτρίας καὶ τὴν θυγατέρα Φαραω, Μωαβίτιδας, Αμμανίτιδας, Σύρας καὶ Ιδουμαίας, Χετταίας καὶ Αμορραίας, **(2.)** ἐκ τῶν ἐθνῶν, ὧν ἀπεῖπεν κύριος τοῖς υἱοῖς Ισραηλ Οὐκ εἰσελεύσεσθε εἰς αὐτούς, καὶ αὐτοὶ οὐκ εἰσελεύσονται εἰς ὑμᾶς, μὴ ἐκκλίνωσιν τὰς καρδίας ὑμῶν ὀπίσω εἰδώλων αὐτῶν, εἰς αὐτοὺς ἐκολλήθη Σαλωμων τοῦ ἀγαπῆσαι.

Παραπομπή στην εξής αρχαία πηγή:
***Π.Δ., Παροιμίαι*, 20. 1.**
(ι.) ἀκόλαστον οἶνος καὶ ὑβριστικὸν μέθη[2],
πᾶς δὲ ὁ συμμειγνύμενος αὐτῇ οὐκ ἔσται σοφός.

6. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος.**

«Μη βιασθής να ερυθριάσης, σεμνή μου αναγνώστρια· ο σιδηρούς κάλαμος διά του οποίου γράφω την αληθή ταύτην ιστορίαν είναι αγγλικής κατασκευής, εκ των εργοστασίων του Σμίθ, και ως εκ τούτου σεμνός ως αι ξανθαί εκείναι Αγγλίδες, αίτινες, ίνα μη ρυπάνωσι την παρθενικήν αυτών εσθήτα υψούσι αυτήν μέχρι μέσης κνήμης, δεικνύουσαι εις τους διαβάτας πλατείς πόδας εντός διπάτων σανδαλίων· ώστε ουδείς κίνδυνος ν' ακούσηις παρ' εμού όσα παρθένωι λέγειν ου καλόν (Ευριπίδ. Ορέστ, στίχ. 26)».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 138)

Παραπομπή στην εξής αρχαία πηγή:
Ευριπίδου, *Ορέστης*, 26-27.
ὧν δ' ἕκατι, παρθένωι λέγειν
οὐ καλόν· ἐῶ τοῦτ' ἀσαφὲς ἐν κοινῶι σκοπεῖν.

7. **Γενική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαία χωρία 1, 2).**

«Η Ιωάννα διωκομένη υπό των τριών μοναχών έτρεχε περί τον θάλαμον, υπερπηδώσα τραπέζας και καθίσματα, και ότε μεν πινάκιον, ότε δε ρητόν της Γραφής εκσφενδονίζουσα κατ' αυτών. Αλλ' η ιερά αυτής ευγλωττία και τα σκεύη της τραπέζης συνετρίβοντο ματαίως κατά των μεθύσων εκείνων, ως τα κύματα κατά των βράχων. Ήδη δε ήπλονον επ' αυτής τας χείρας, ότε διακρίνασα επί της κλίνης τα περιέχοντα τα λείψανα των αγίων κιβώτια κατέφυγεν όπισθεν αυτών, ως ο Αίας όπισθεν της ασπίδος[1]. Οι πανοσιώτατοι οπισθοδρόμησαν εν αρχήι έμπροσθεν του ιερού εκείνου προπυργίου ως οι λύκοι προ των πυρών, δι' ων προφυλάσσουσιν οι ποιμένες τας μάνδρας· αλλά μετ' ου πολύ, λησμονήσαντες τον προς τα άγια εκείνα λείψανα σεβασμόν, εχύθησαν κατά της κλίνης, εφ' ης η δύστηνος νεάνις έτρεμεν ως κορυδαλός υπό το δίκτυον του κυνηγού.

Η σύγκρουσις ενταύθα υπήρξε τοσούτωι σφοδρά, ώστε κατέπεσεν η κλίνη και μετ' αυτής αι θήκαι των αγίων, ων τα μαρτυρικά οστά κατεκυλίσθησαν επί του εδάφους. Ενθυμηθείσα τότε η Ιωάννα ότι διά σιαγόνος όνου επάταξεν ο Σαμψών χιλίους Φιλισταίους[2], εδεήθη του Υψίστου, ίνα κραταιώσηι την δεξιάν της, είτα δε δραξαμένη κακείνη μιάς κνήμης του Αγ. Μαρκελλίνου ήρξατο δι' αυτής να κτυπάι τους ασελγείς αυτής διώκτας. Αλλά τα κόκκαλα αυτών ήσαν, φαίνεται, σκληρότερα των του αγίου, ώστε μετ' ου πολύ εθραύσθη το όπλον και εξηντλήθησαν αι δυνάμεις της σεμνής ημών ηρωίδος, ήτις μετά πεισματώδη αντίστασιν κατέπεσε τέλος επί του πεδίου της μάχης και κλείσασα τους οφθαλμούς υπετάγη εις το πεπρωμένον».

(Αγγέλου 1978, Πάπισσα, σσ. 138-139)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:

Ομήρου, *Ιλιάς*, 7. 218-223.

Αἴας δ' ἐγγύθεν ἦλθε φέρων σάκος ἠΰτε πύργον
χάλκεον ἑπταβόειον, ὅ οἱ Τυχίος κάμε τεύχων
{2›}2 σκυτοτόμων ὄχ' ἄριστος ΄Υλῃ ἔνι οἰκία ναίων, (220)
ὅς οἱ ἐποίησεν σάκος αἰόλον ἑπταβόειον
ταύρων ζατρεφέων, ἐπὶ δ' ὄγδοον ἤλασε χαλκόν.
τὸ πρόσθε στέρνοιο φέρων Τελαμώνιος Αἴας[1]
στῆ ῥα μάλ' ΄Εκτορος ἐγγύς, ἀπειλήσας δὲ προσηύδα·

Ομήρου, *Ιλιάς*, 11. 544- 554.

Ζεὺς δὲ πατὴρ Αἴανθ' ὑψίζυγος ἐν φόβον ὦρσε· (544)
στῆ δὲ ταφών, ὄπιθεν δὲ σάκος βάλεν ἑπταβόειον, (545)
τρέσσε δὲ παπτήνας ἐφ' ὁμίλου θηρὶ ἐοικὼς
ἐντροπαλιζόμενος ὀλίγον γόνυ γουνὸς ἀμείβων[1].
ὡς δ' αἴθωνα λέοντα βοῶν ἀπὸ μεσσαύλοιο
ἐσσεύαντο κύνες τε καὶ ἀνέρες ἀγροιῶται,
οἵ τέ μιν οὐκ εἰῶσι βοῶν ἐκ πῖαρ ἑλέσθαι (550)
πάννυχοι ἐγρήσσοντες· ὃ δὲ κρειῶν ἐρατίζων
ἰθύει, ἀλλ' οὔ τι πρήσσει· θαμέες γὰρ ἄκοντες
ἀντίον ἀΐσσουσι θρασειάων ἀπὸ χειρῶν
καιόμεναί τε δεταί, τάς τε τρεῖ ἐσσύμενός περ·[1]
ἠῶθεν δ' ἀπὸ νόσφιν ἔβη τετιηότι θυμῷ· (555)
ὣς Αἴας τότ' ἀπὸ Τρώων τετιημένος ἦτορ
ἤϊε πόλλ' ἀέκων· περὶ γὰρ δίε νηυσὶν ᾽Αχαιῶν.

***Π.Δ., Κριταί (Κώδ. Αλεξανδρινός)*, 15. 15 – 15. 16.**

(15.) καὶ
εὗρεν σιαγόνα ὄνου ἐρριμμένην ἐν τῇ ὁδῷ καὶ ἐξέτεινεν τὴν χεῖρα
αὐτοῦ καὶ ἔλαβεν αὐτὴν καὶ ἐπάταξεν ἐν αὐτῇ χιλίους ἄνδρας.
(16.) καὶ εἶπεν Σαμψων
᾽Εν σιαγόνι ὄνου ἐξαλείφων ἐξήλειψα αὐτούς,
ὅτι ἐν σιαγόνι ὄνου ἐπάταξα χιλίους ἄνδρας[2].

***Π.Δ., Κριταί (Κώδ. Βατικανός)*, 15. 15 - 15. 16.**

(15.) καὶ
εὗρεν σιαγόνα ὄνου ἐκρεριμμένην καὶ ἐξέτεινεν τὴν χεῖρα
αὐτοῦ καὶ ἔλαβεν αὐτὴν καὶ ἐπάταξεν ἐν αὐτῇ χιλίους ἄνδρας.

(16.) καὶ εἶπεν Σαμψων
Ἐν σιαγόνι ὄνου ἐξαλείφων ἐξήλειψα αὐτούς,
ὅτι ἐν τῇ σιαγόνι τοῦ ὄνου ἐπάταξα χιλίους ἄνδρας[2].

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού στη 2η Θεματική Ενότητα

Ο συγγραφέας, πριν αναφερθεί στη μη τήρηση της νηστείας από τους τρεις μοναχούς και την Ιωάννα, κάνοντας μια παρέκβαση από την αφήγηση αναφέρεται στις συνήθειες των τότε ανθρώπων, οι οποίοι, ενώ ήταν διεφθαρμένοι, εντούτοις δεν έτρωγαν κρέας τις ημέρες της νηστείας και όποιος δεν τηρούσε την νηστεία τιμωρούνταν[14].

Παράλληλα με τη νηστεία, η οποία έπρεπε απαραιτήτως να τηρείται, γίνεται λόγος και για τη μέθη, η οποία —σε αντίθεση με τη μη τήρηση της νηστείας— ήταν επιτρεπτή και θεμιτή. Μάλιστα, αναφέρεται ότι υπήρχαν στον Παράδεισο άγιοι προστάτες της μέθης —ο Άγιος Μαρτίνος και η Αγία Λιουτβίργη, όπως στον Όλυμπο των αρχαίων Ελλήνων αντίστοιχος θεός που προστάτευε τη μέθη —ο θεός Διόνυσος ή Βάκχος, και στη γη επίσκοποι που επέτρεπαν τη μέθη, κατά το παράδειγμα του Εκκλησιαστή και του ιερού Αυγουστίνου. Έτσι, ενώ η μη τήρηση της νηστείας, δηλ. η βρώση κρέατος, ήταν συνήθεια καταδικαστέα, η μέθη επιτρεπόταν και προστατευόταν από τους αγίους και τους επισκόπους (2ο παράθεμα Ρ.).

Οι παραλληλισμοί που προκύπτουν:

- των επισκόπων με τον *Εκκλησιαστή* —κατ' επέκτασιν με τον Σολομώντα[15]— και τον ιερό Αυγουστίνο ως προς το ότι επέτρεπαν τη μέθη[16],
- των Αγίων που βρίσκονται στον Παράδεισο, δηλ. του Αγίου Μαρτίνου και της Αγίας Λιουτβίργης, με τον αρχαίο θεό Διόνυσο ως προς το ότι προστάτευαν τη μέθη, και
- του Παραδείσου της Χριστιανικής Θρησκείας με τον Όλυμπο των αρχαίων θεών (2ο παράθεμα Ρ., 1η αρχαία επίδραση),

απεικονίζουν τις ομοιότητες που εντοπίζονται ανάμεσα στον Χριστιανισμό και την αρχαία ειδωλολατρική θρησκεία, ενώ ταυτόχρονα τονίζεται ότι η ανοχή ως προς τη συνήθεια της μέθης από τους επισκόπους. Η συγκεκριμένη συνήθεια έχει την προέλευσή της και εδράζεται στον *Εκκλησιαστή* και τον ιερό Αυγουστίνο, η οποία έχει υιοθετηθεί από τα ήθη και έθιμα των αρχαίων Ελλήνων που είχαν ως προστάτη της μέθης τον θεό Διόνυσο ή Βάκχο.

Καθώς η μέθη παρουσιάζεται ως συνήθεια που —με την ευλογία των εκπροσώπων της εκκλησίας— αναβιώνει την εποχή του μεσαίωνα, με αποτέλεσμα να τηρούνται τα αρχαία ειδωλολατρικά ήθη και έθιμα, ο συγγραφέας καυτηριάζει την διαιώνισή της εντάσσοντας τους μέθυσους στην ίδια κατηγορία με τους διεφθαρμένους, τους ασελγείς και τους απατεώνες.

---

[14]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 136: «Οι τότε άνθρωποι ήσαν μεν διεφθαρμένοι, μέθυσοι, ασελγείς και απατεώνες, αλλά δεν είχον ακόμη καταντήσει, ως οι σημερινοί, να τρώγωσι κρέας κατά τας νηστησίμους ημέρας».

[15]Η λέξη *Εκκλησιαστής* έχει τη σημασία εκείνου που εκκλησιάζεται, του εκκλησιάζοντος, δηλαδή εκείνου που συγκαλεί θρησκευτική συνάθροιση, διευθύνοντάς την και μιλώντας σε αυτή, όπως ο βασιλιάς Σολομώντας, ο οποίος συγκέντρωσε τον λαό και του μίλησε (βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 25, σ. 181).

[16]Βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 213, όπου ο συγγραφέας αναφέρει ότι «…ο Σολομών (έπνιξεν) τας λύπας του εις τον οίνον…» και εκεί ο βασιλιάς παραλληλίζεται με την Πάπισσα Ιωάννα και Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 195, όπου ο συγγραφέας λέγει ότι «…πριν δε πίωσιν, έκλειον ευσεβώς τους οφθαλμούς, κατά ρητήν διαταγήν του Σολομώντος, απαγορεύοντος εις τους οινοπότας να θεωρώσι τον οίνον, πριν πίωσιν αυτόν…».

Ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* δεν παραπέμπει σε συγκεκριμένο σημείο στον *Εκκλησιαστή* ή τον ιερό Αυγουστίνο ως προς την επιτρεπτή συνήθεια της μέθης. Πιθανότατα αναφέρεται στην άποψη σύμφωνα με την οποία «…οἶνος εὐφραίνει ζῶντας»[17], όπου γίνεται λόγος για την ευφραντική δράση του οίνου στους ανθρώπους, χάρη στην οποία απαλλάσσονται από τη θλίψη[18], καταλήγοντας ο ίδιος στο συμπέρασμα ότι στον *Εκκλησιαστή* η μέθη είναι επιτρεπτή, καθώς απαλλάσσει τον άνθρωπο από τη στενοχώρια ($2^{ο}$ παράθεμα Ρ., $2^{η}$ αρχαία επίδραση).

Παράλληλα, καθώς δεν παρατίθεται κάποιο λατινικό χωρίο του Αυγουστίνου, ενδέχεται ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* να αντλεί το αρχαιογνωστικό του υλικό από τις *Εξομολογήσεις*, όπου γίνεται λόγος για τη συνήθεια του φαγητού και του ποτού, με την οποία ο άνθρωπος επισκευάζει / επιδιορθώνει την καθημερινή αποσύνθεση του σώματός του[19] ($2^{ο}$ παράθεμα Ρ., $3^{η}$ αρχαία επίδραση). Ωστόσο, ο Αυγουστίνος αναφέρεται στη μέθη ως συνήθεια που πρέπει —κατά διαταγήν του Θεού— να αποφεύγεται[20].

Στη συνέχεια, όταν ο συγγραφέας στο πλαίσιο της αφήγησής του αναφέρεται στην ανάγκη των τριών μοναχών για φαγητό και στη βάπτιση της χήνας, καθώς ήταν ημέρα νηστείας[21], γίνεται λόγος για την άποψη του Θεοκρίτου, σύμφωνα με την οποία η ανάγκη μπορεί να αποτελέσει ελαφρυντικό στοιχείο στην τέλεση μιας καταδικαστέας πράξης ($3^{ο}$ παράθεμα Ρ.).

Στο σημείο αυτό αναφέρονται δύο περιπτώσεις ανάγκης:

1. η πείνα, δηλ. η ανάγκη για φαγητό, η οποία αποτελεί ελαφρυντικό στοιχείο για τους ληστές, αν διαπράξουν ληστεία λόγω του ότι είναι νηστικοί για μεγάλο χρονικό διάστημα, και
2. η ερωτική επιθυμία, δηλ. η ανάγκη για ερωτική συνεύρεση, η οποία αποτελεί ελαφρυντικό στοιχείο για τους βιαστές, αν διαπράξουν βιασμό όντας ερωτικά στερημένοι για μεγάλο χρονικό διάστημα.

Οι τρεις μοναχοί κατέχονται και από τις δύο σωματικές ανάγκες, καθώς:

1. αρχικά κατέχονται από το αίσθημα της πείνας και βαπτίζουν τη χήνα, για να μπορέσουν να χορτάσουν,
2. τελικά καταλαμβάνονται από ερωτική επιθυμία και κυνηγούν την Ιωάννα, για να σβήσουν με τον βιασμό τον ερωτικό τους πόθο[22].

---

[17]Ως προς το θέμα της οινοποσίας βλ. *Π.Δ.*, *Εκκλησιαστής*, 10. 19.

[18]Βλ. *Π.Δ.*, *Εκκλησιαστής*, 1. 18- 2. 3: «…καὶ ὁ προστιθεὶς γνῶσιν προσθήσει ἄλγημα/ ….κατεσκεψάμην ἐν καρδίᾳ μου / τοῦ ἑλκύσαι εἰς οἶνον τὴν σάρκα μου».

[19]Βλ. Αυγουστίνου, *Εξομολογήσεις*, 10. 31: "Est alia malitia diei, quae utinam sufficiat ei. reficimus enim cotidianas ruinas corporis edendo et bibendo,…" και Pusey (χ.ε.), 10. 31. 43, την αντίστοιχη μετάφραση: "There is another evil of the day, which I would were sufficient for it. For by eating and drinking we repair the daily decays of our body,…". Βλ. επίσης Αυγουστίνου, *Εξομολογήσεις*, 10. 31: "et cum salus sit causa edendi ac bibendi,…" και Pusey (χ.ε.), 10. 31. 44, την αντίστοιχη μετάφραση: "And health being the cause of eating and drinking,…".

[20]Βλ. Αυγουστίνου, *Εξομολογήσεις*, 10. 31: "Audio vocem iubentis dei mei: Non graventur corda vestra in crapula et ebrietate. ebrietas longe est a me" και Pusey (χ.ε.), 10. 31. 45, την αντίστοιχη μετάφραση: "I hear the voice of my God commanding, Let not your hearts be overcharged with surfeiting and drunkenness. Drunkenness is far from me;".

[21]Ως προς την έννοια της νηστείας βλ. Bromiley (et al.) 1982, σ. 284, στο λήμμα "fast": "Deliberate and sustained Abstinence from all food for a specific period of time. A fast may be associated with private acts of piety, the acknowledgment of disaster, emotional disturbance, mourning, or repentance, or it can form part of public devotion".

[22]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 138: «…οι καλοί πατέρες, αφού εκόρεσαν την πείναν και την δίψαν, ηισθάνθησαν την ανάγκην να ευχαριστήσωσι και την έκτην εκείνην αίσθησιν…οι δε αιδήμονες χρονογραφοι ωνόμαζον αυτήν «όρεξιν ωμού κρέατος» ».

Έτσι, μέσα από ένα συγγραφικό τέχνασμα, το οποίο συμπυκνώνεται σε μια φράση[23], συμβαίνουν τα εξής:

- περιγράφεται αρχικά η πείνα, η ανάγκη των τριών μοναχών για φαγητό, η οποία τους οδηγεί στο να βαπτίσουν τη χήνα, και προοιωνίζεται η μελλοντική τους ανάγκη για έρωτα, η οποία τους ωθεί στην απόπειρα βιασμού της Ιωάννας,
- οι τρεις μοναχοί παραλληλίζονται αφενός με τους ληστές, που ληστεύουν για να καλύψουν την ανάγκη τους για φαγητό, όπως εκείνοι παραβιάζουν το έθιμο της νηστείας για να χορτάσουν, και αφετέρου με τους ενόχους βιασμού, που βιάζουν για να καλύψουν τις σεξουαλικές τους ανάγκες, όπως εκείνοι αποπειρώνται να βιάσουν την Ιωάννα για τον ίδιο λόγο.

Ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* χρησιμοποιεί ως πηγή τα *Ειδύλλια* του Θεοκρίτου αναφορικά με το ελαφρυντικό στοιχείο της ανάγκης, όταν συμβαίνουν καταδικαστέες πράξεις, δανειζόμενος τη θεοκρίτεια φράση «…εἶχεν ἀνάγκαν». Η γραφή αυτή θεωρείται από τους μελετητές εξαιρετικά δύσκολη να μεταφραστεί[24], ενώ η διαφορετική γραφή «εἶχεν ἀνάγκων», μεταφρασμένη ως «υπέφερε ανάγκη/ περιορισμό», δεν παρέχει το απαιτούμενο νόημα[25] (3ο παράθεμα Ρ.).

Στην *Πάπισσα Ιωάννα* η προαναφερόμενη θεοκρίτεια φράση τοποθετείται με επιτυχία ως συμπλήρωμα της ροϊδικής φράσης, η οποία αναφέρεται στην αθώωση των ενόχων βιασμού, όταν εκείνοι αποδείξουν ότι διέπραξαν τον βιασμό κατεχόμενοι από ανάγκη, δηλ. από ερωτική επιθυμία. Με λίγα λόγια, η θεοκρίτεια φράση ενταγμένη στην *Πάπισσα Ιωάννα* ενισχύει την επιχειρηματολογία αναφορικά με την ενδεχόμενη αθώωση των βιαστών που κατέχονται από ερωτικό πόθο.

Καθώς το θέμα του *Ειδυλλίου* είναι ο έρωτας ενός άνδρα για τον αμελή αγαπημένο του και πώς τελικά η φιλία χωρίς ανταπόδοση οδηγεί στην αυτοκτονία του ενός και στον θάνατο του άλλου στα χέρια ενός ομοιώματος του Έρωτα[26], ενώ παράλληλα ο κυνηγημένος από έρωτα νέος εμφανίζεται σαν κυνηγημένο ζώο που τρέφει αισθήματα μίσους[27], είναι φανερό ότι η κοινή θεματολογία του *Ειδυλλίου* και της *Πάπισσας Ιωάννας* έγκειται στην ομοιότητα που εντοπίζεται ανάμεσα στον κυνηγημένο —από τον ερώντα— νέο, που σαν κυνηγημένο ζώο τρέχει να ξεφύγει, και την Ιωάννα, που τρέχει να σωθεί από το ερωτικό μένος των τριών μοναχών.

Μέσα από τον παραλληλισμό των τριών μοναχών με τους ληστές και τους βιαστές ως προς την πιθανή αθώωσή τους από τις παράνομες ενέργειές τους —της μη

---

[23]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 136: «έπειτα δε η πείνα…έχει…την ιδιότητα να ενισχύηι και τα αμφίβολα των επιχειρημάτων, παρά τοις ενόρκοις τουλάχιστον, οίτινες αθωούσι πολλάκις τους ληστάς, διότι ότε έπραξαν το έγκλημα ήσαν νήστεις προς πολλού. Δια τον αυτόν λόγον έπρεπε ίσως ν'αθωώνται και οι ένοχοι βιασμού, οσάκις αποδείξωσιν ότι, κατά τον Θεόκριτον, «Είχον ανάγκαν»».

[24]Βλ. Cholmeley 1901: "Meineke, followed by subsequent editors, reads βλέπος εἶχον ἀνάγκας, hardly translateable".

[25]Βλ. Cholmeley 1901: "«εἶχεν ἀνάγκων» could only mean 'he suffered constraint,' and is senseless".

[26]Βλ. Edmonds 1912: "It was apparently sent by a lover to his neglectful beloved. The author tells how in a like case unrequited friendship led to the suicide of the one, and to the death of the other at the hands of an effigy of Love".

[27]Βλ. Edmonds 1912: "And he gave no comfort against those burning fires, not a twist of his lip, not a flash of his eye, not the gift of a hip from the hedgerow, not a word, not a kiss, to lighten the load of desire. **But he eyed every man even as a beast of the field that suspects the hunter**, **and his lips were hard and cruel and his eyes looked the dread look of fate**" και Μαυρόπουλο 2007 (2), σ. 307: «Δεν έδινε κάποια παρηγοριά στη φλόγα του, δεν άφηνε μια κίνηση στα χείλη του, μια λάμψη δεν έβγαινε απ' τα μάτια του, δε δάκρυζε, δε μιλούσε, δεν έδινε ένα φίλημα, που καταλαγιάζει τον έρωτα. **Κι όπως λοξοκοιτάει τους κυνηγούς ένα αγρίμι που μες σε δάσος μένει, έτσι σ' όλα απέναντι στον άνθρωπο φερόταν· αγριεμένα ήταν τα χείλη του κι οι κόρες των ματιών του τον κοίταζαν πάντα αγριεμένες**».

τήρησης της νηστείας και της απόπειρας βιασμού— λόγω του ότι αυτές διαπράχθηκαν ένεκα ανάγκης, δηλ. εξαιτίας της πείνας και της ερωτικής επιθυμίας, ο συγγραφέας μεταφέρει τη σκηνή εκδίκασης της υπόθεσης των μοναχών στο χώρο ενός θνητού δικαστηρίου[28], όπου δυνητικά η ανάγκη για την απόκτηση κάποιου αγαθού μπορεί να αποτελέσει ελαφρυντικό στοιχείο ή να οδηγήσει στην αθώωση του δράστη από παράνομες ενέργειες.

Στο πλαίσιο του ευρύτερου παραλληλισμού:

- των τριών μοναχών με τους ληστές και τους βιαστές,
- της παραβίασης του εθίμου της νηστείας με τη ληστεία και τον βιασμό,
- της ανάγκης για τροφή με την ανάγκη για ερωτική συνεύρεση, ως τα κίνητρα που οδήγησαν τους τρεις μοναχούς, τους ληστές και τους βιαστές στη διάπραξη παράνομων πράξεων,

η «καζουϊστική» επιστήμη και τα επιχειρήματά της, τα οποία εφαρμόζει η Ιωάννα, παραλληλίζονται με την επιχειρηματολογία υπέρ της αθώωσης των ληστών [29] και με την —με θεοκρίτεια έμπνευση— επιχειρηματολογία υπέρ της αθώωσης των βιαστών που παρουσιάζει με επιφύλαξη[30] ο συγγραφέας.

Συμπερασματικά, στο έργο:

1. η εντολή «οὐ κλέψεις»[31] παραβιάζεται από τους τρεις μοναχούς, καθώς εκείνοι παραλληλίζονται με τους ληστές, όπως και η εντολή «οὐκ ἐπιθυμήσεις…»[32] παραβιάζεται από εκείνους, καθώς κατέχονται από ερωτική επιθυμία για την ηρωίδα,
2. η εντολή «οὐ ψευδομαρτυρήσεις»[33] παραβιάζεται από την Ιωάννα, καθώς η «νομιμοποίηση» της παραβίασης της νηστείας πραγματοποιείται διά της χρήσεως των ψευδών επιχειρημάτων της καζουιστικής επιστήμης που αλλοιώνουν την αλήθεια,

με αποτέλεσμα τελικά να καυτηριάζεται το γεγονός ότι τόσο η ηρωίδα, η οποία μέλλεται να γίνει μοναχή και στη συνέχεια Πάπισσα, όσο και οι τρεις μοναχοί, καταπατούν τους θείους νόμους.

Έτσι, πίσω από την φαινομενική επιχειρηματολογία υπέρ των τριών μοναχών, την οποία και ο ίδιος ο συγγραφέας υποσκάπτει[34], υποκρύπτεται η καυστική πρόθεσή του απέναντι στους ήρωες του έργου του και τον τρόπο ζωής τους. Άλλωστε, μέσα από τη φράση «Οι τότε άνθρωποι ήσαν μεν διεφθαρμένοι, μέθυσοι, ασελγείς και απατεώνες, **αλλά δεν είχον ακόμη καταντήσει, ως οι σημερινοί,** να τρώγωσι κρέας κατά τας νηστησίμους ημέρας»[35], φανερώνει την απαξίωσή του απέναντι στους ήρωές του, οι οποίοι δεν τηρούν το έθιμο της νηστείας[36].

---

[28]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 136, την αναφορά στους «ενόρκους».
[29]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 136.
[30]Βλ. τη φράση: «Διά τον αυτόν λόγον έπρεπε **ίσως** ν' αθωώνται και οι ένοχοι βιασμού, οσάκις αποδείξωσιν ότι, κατά τον Θεόκριτον, «Είχον ανάγκαν» ».
[31]Βλ. *Π.Δ.*, *Δευτερονόμιον*, 5. 19.
[32]Βλ. *Κ.Δ.*, *Προς Ρωμαίους*, 7. 7. Επίσης βλ. *Κ.Δ., Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, 5. 28: «ἐγὼ δὲ / λέγω ὑμῖν ὅτι πᾶς ὁ βλέπων γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι/ αὐτὴν ἤδη ἐμοίχευσεν αὐτὴν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ».
[33]Βλ. *Π.Δ.*, *Δευτερονόμιον*, 5. 20.
[34]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 136: «Η Ιωάννα…δεινή δε ούσα περί την «καζουϊστικήν» επιστήμην… **αντικείμενον δ' έχουσαν ν' αποδεικνύηι το μέλαν λευκόν, την σελήνην, τετράγωνον και την κακίαν αρετή**…», «**Το επιχείρημα** (της ηρωίδος), **αν ουχί καλόν**, ήτο τουλάχιστον καλώς εξευρημένον», «…η πείνα…έχει…την ιδιότητα να ενισχύηι και **τα αμφίβολα των επιχειρημάτων**…», «Διά τον αυτόν λόγον έπρεπε **ίσως** ν'αθωώνται και οι ένοχοι βιασμού…».
[35]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 136.
[36]Ως προς τη νηστεία ως ένδειξη ταπεινότητας βλ. *Π.Δ.*, *Ψαλμοί*, 34. 13: «ἐγὼ δὲ ἐν τῷ αὐτοὺς παρενοχλεῖν μοι ἐνεδυόμην σάκκον/καὶ ἐταπείνουν ἐν νηστείᾳ τὴν ψυχήν μου».

Στη διάρκεια της αναφοράς στην εναλλαγή φαγητού και ποτού εκ μέρους των τριών μοναχών, οι μοναχοί της εποχής εκείνης παραλληλίζονται:

- με τους Άραβες της Χαλιμάς ως προς τη συνήθειά τους να τρώνε πρώτα μέχρι χορτασμού και μετά το φαγητό να καταναλώνουν αλμυρά εδέσματα και να πίνουν κρασί εναλλάξ, προκειμένου να δροσίζουν και να ξηραίνουν εναλλακτικά τον λαιμό, και
- με τους συνδαιτυμόνες του Μιθριδάτη ως προς την άμιλλα μεταξύ τους για το ποιος θα πιει περισσότερο (4ο παράθεμα Ρ.),

προκειμένου να αναδειχθούν οι ομοιότητες που εντοπίζονται ανάμεσα στον τρόπο ζωής των εκκλησιαστικών εκπροσώπων και τον τρόπο ζωής και τις συνήθειες των Ανατολιτών (των Αράβων) και των Περσών.

Ο Ξενοφώντας στο έργο του *Κύρου Παιδεία* αναφέρει ότι, σύμφωνα με το αρχαίο έθιμο, οι Πέρσες δεν έφερναν στα συμπόσια δοχεία —«προχοΐδας», επειδή πίστευαν ότι αν κάποιος δεν πιει υπερβολικά, το σώμα και το πνεύμα, ο νους διακατέχονται από λιγότερη αβεβαιότητα[37]. Οι συμποσιαστές του Μιθριδάτη, με τους οποίους παραλληλίζονται οι μοναχοί της εποχής του Μεσαίωνα, εξακολουθούσαν να μη φέρνουν δοχεία μαζί τους στα συμπόσια, αλλά έπιναν τόσο πολύ, ώστε αντί να κουβαλούν εκείνοι κάτι μέσα στο χώρο του συμποσίου, τους κουβαλούσαν οι άλλοι έξω, όταν δεν μπορούσαν να σταθούν όρθιοι από το πολύ ποτό[38]. Έτσι, το αρχαίο περσικό έθιμο της υπερβολικής πόσης και της μέθης στα συμπόσια διατηρήθηκε και κληροδοτήθηκε στα αντίστοιχα συμπόσια των μοναχών του Μεσαίωνα.

Μάλιστα, πιθανολογείται ότι:

1. η αναφορά στη συνήθεια της πόσης και της βρώσης των μοναχών του Μεσαίωνα προέρχεται αντίστοιχα από την περιγραφή από τον Ξενοφώντα του συμποσίου των Περσών, όπου έπιναν και έτρωγαν, και
2. η απεικόνιση της **κυκλικότητας** των κινήσεών τους, που εκφράζεται μέσα από την εναλλαγή αλμυρών αρτυμάτων και οίνου, ξηραίνοντας και υγραίνοντας εναλλάξ τον λαιμό τους, προέρχεται από την περιγραφή της **μεγάλης διάρκειας κατανάλωσης ποτού και φαγητού** από τους Πέρσες στα συμπόσια, οι οποίοι **ξεκινούσαν να τρώνε** όταν **οι πιο πρωινοί** έπαιρναν το πρωινό τους και **εξακολουθούσαν να τρώνε και να πίνουν** μέχρι την ώρα που πήγαιναν για ύπνο **οι πιο βραδινοί**, δηλ. εκείνοι που κοιμούνταν πιο αργά από όλους[39].

Στη συνέχεια, καθώς ο συγγραφέας περιγράφει την οινοποσία και την κραιπάλη των τριών μοναχών, τα σπινθηροβόλα μάτια τους παρομοιάζονται με εκείνα του Χάροντα[40], ενώ παράλληλα ξεστομίζουν βλαστήμιες (5ο παράθεμα Ρ., 1η αρχαία επίδραση).

---

[37]Βλ. Ξενοφώντος, *Κύρου Παιδεία*, 8. 8, 10, 1-3. Βλ. Miller 1914: "They had also the custom of not bringing pots into their banquets, evidently because they thought that if one did not drink to excess, both mind and body would be less uncertain".

[38]Βλ. Ξενοφώντος, *Κύρου Παιδεία*, 8. 8, 10, 3-6. Βλ. Miller 1914: "So even now the custom of not bringing in the pots still obtains, but they drink so much that, instead of carrying anything in, they are themselves carried out when they are no longer able to stand straight enough to walk out".

[39]Βλ. Περισσότερα Ξενοφώντος, *Κύρου Παιδεία*, 8. 8, 9, 4-7: «νῦν γε μὴν τὸ μὲν μονο/σιτεῖν ἔτι διαμένει, ἀρχόμενοι δὲ τοῦ σίτου ἡνίκαπερ οἱ/ πρῳαίτατα ἀριστῶντες μέχρι τούτου ἐσθίοντες καὶ πίνοντες / διάγουσιν ἔστεπερ οἱ ὀψιαίτατα κοιμώμενοι» και Miller 1914: "Now, to be sure, the custom of eating but once a day still prevails, but **they begin to eat at the hour when those who breakfast earliest begin their morning meal, and they keep on eating and drinking until the hour when those who stay up latest go to bed".**

[40]Βλ. Βιργιλίου, *Αινειάς*, 6. 300, τη φράση "…lumina flamma…", όπου περιγράφεται η φλογοβόλος λάμψη των ματιών του Χάροντα.

Στη θέα των μαινόμενων αυτών μεθυσμένων μοναχών, η Ιωάννα κρύβεται τρομαγμένη στην πιο σκοτεινή πλευρά του θαλάμου, καθώς γνωρίζει τον θείο λόγο της Αγίας Γραφής, σύμφωνα με τον οποίο ο οίνος φέρνει ακολασία και η μέθη ύβρεις[41]. Ο συγγραφέας παραλληλίζει την ηρωίδα με τον Σολομώντα, καθώς εκείνη απεικονίζεται να αναλογίζεται τα λόγια του βασιλιά σχετικά με την ακολασία και την ύβρη, στην οποία οδηγούν αντίστοιχα η χρήση του οίνου και η μέθη (5ο παράθεμα Ρ., 2η αρχαία πηγή).

Παρά το γεγονός ότι η επίγνωση των αρνητικών επιδράσεων της πόσης οίνου και της μέθης καθοδηγεί την Ιωάννα να αποσυρθεί στο πιο σκοτεινό σημείο του δωματίου, από φόβο μήπως οι μοναχοί προβούν σε ακόλαστες ενέργειες σε βάρος της, ωστόσο δεν προστατεύεται, αφού τελικά οι φόβοι της επιβεβαιώνονται, και οι μοναχοί αρχίζουν να την καταδιώκουν, προκειμένου να την βιάσουν.

Στο σημείο αυτό ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* συμπληρώνει πληροφοριακά ότι ο βασιλιάς Σολομώντας μιλάει κατά της ακολασίας εν μέσω τριακοσίων συζύγων και επτακοσίων παλλακίδων. Το αρχαιογνωστικό υλικό σχετικά με τον αριθμό των συζύγων και των παλλακίδων του βασιλιά πιθανολογείται ότι έχει αντληθεί από το *Βασιλειών Γ΄* της Π. Δ., όπου λέγεται ότι ο ίδιος είχε επτακόσιες συζύγους και τριακόσιες παλλακίδες[42] (5ο παράθεμα Ρ., 3η αρχαία επίδραση).

Κατά την παρέκβαση από την αφήγηση, ο συγγραφέας απευθύνεται στην «…σεμνήν…αναγνώστριαν» του έργου του, για να την προετοιμάσει για τις σκηνές που εκτυλίσσονται παρακάτω ανάμεσα στους ερωτικά μαινόμενους μοναχούς και την Ιωάννα. Στο σημείο αυτό δανείζεται αυτούσια τη φράση «…παρθένωι λέγειν/ οὐ καλόν»[43] από την τραγωδία *Ορέστης* του Ευριπίδη, προκειμένου να τονίσει ότι όσα διαδραματίζονται στην *Πάπισσα Ιωάννα* περιγράφονται με τρόπο κατά το δυνατόν ευπρεπή και ότι δεν αναφέρονται ανατριχιαστικές λεπτομέρειες της απόπειρας βιασμού, για να μην κοκκινίσει η αναγνώστρια ακούγοντας ανάρμοστα για ένα κορίτσι πράγματα (6ο παράθεμα Ρ.).

Η φράση αυτή χρησιμοποιείται από τον Ευριπίδη όταν αναφέρεται στην ιστορία της Κλυταιμνήστρας, η οποία σκοτώνει τον σύζυγό της Αγαμέμνονα, αφού τον παγιδεύει μέσα σε ένα λαβυρινθώδες, αξεδιάλυτο ύφασμα. Καθώς τα χείλη μιας παρθένας δεν μπορούν να εκφράσουν τον λόγο που η Κλυταιμνήστρα προέβη στην ανόσια πράξη, ο κόσμος καλείται να τον μαντέψει μόνος του[44]. Ως προς το ζήτημα αυτό οι μελετητές συμπληρώνουν ότι στους τραγικούς ποιητές η Κλυταιμνήστρα γίνεται συνένοχος του εραστή της Αιγίσθου και τελικά δολοφονεί τον Αγαμέμνονα, ετοιμάζοντάς του ένα ρούχο με ραμμένα τα μανίκια και τον λαιμό, το οποίο τον δυσκολεύει, όταν προσπαθεί να το φορέσει, και έτσι διευκολύνεται η Κλυταιμνήστρα να τον σκοτώσει[45].

Έτσι, ενώ στην *Πάπισσα Ιωάννα* η ευριπίδεια φράση αναφέρεται για τον χαρακτηρισμό της αναγνώστριας του έργου ως παρθένας που δεν πρέπει να ακούσει απρεπή πράγματα ως προς τις συνθήκες της απόπειρας βιασμού, στον *Ορέστη* η ίδια φράση αναφέρεται στην παρθένο που δεν μπορεί να ξεστομίσει την αιτία της

[41]Βλ. *Π.Δ.*, *Παροιμίαι*, 20. 1. Βλ. επίσης Καλοκύρη (χ.χ.), σ. 52, μια πιο ελεύθερη μετάφραση του αρχαίου αποσπάσματος: «το κρασί φέρνει ακολασία και το μεθύσι προσβολές».

[42]Αξίζει να σημειωθεί ότι, ενώ σύμφωνα με το βιβλικό εδάφιο ο βασιλιάς είχε επτακόσιες συζύγους και τριακόσιες παλλακίδες, ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* αναφέρει το αντίστροφο: ότι ο Σολομώντας είχε τριακόσιες συζύγους και επτακόσιες παλλακίδες.

[43]Βλ. Ευριπίδου, *Ορέστης*, 26-27.

[44]Βλ. Ευριπίδου, *Ορέστης*, 24-27, και την αντίστοιχη μετάφραση Coleridge 1938: "all from that one accursed mother, [25] who slew her husband, after snaring him in an inextricable robe. **Her reason a maiden's lips may not declare, and so I leave it unclear for the world to guess at**".

[45]Βλ. Grimal 1991, σ. 366.

δολοφονίας του Αγαμέμνονα: την παράνομη ερωτική σχέση της Κλυταιμνήστρας με τον Αίγισθο.

Μέσα από τον παραλληλισμό:

- του συγγραφέα της *Πάπισσας Ιωάννας* με τον Ευριπίδη, ως προς το ότι και οι δύο υποστηρίζουν ότι οι παρθένες πρέπει να προστατεύονται από το να ακούνε και να αναφέρονται σε ανόσιες πράξεις —ακολουθείται το ηθικό πρότυπο που προβάλλει ο Ευριπίδης για τις παρθένες,
- της σεμνής αναγνώστριας του συγγραφέα με την παρθένο που αναφέρει ο Ευριπίδης, ως προς την ιδιότητα της παρθενίας και της αγνότητας, η οποία τις καθιστά ηθικά ευάλωτες και εύθραυστες σε ανήθικα ακούσματα,
- των ανήθικων λεπτομερειών της απόπειρας βιασμού με την παράνομη ερωτική σχέση μεταξύ Κλυταιμνήστρας και Αιγίσθου, που αντίστοιχα η αναγνώστρια της *Πάπισσας Ιωάννας* δεν πρέπει να ακούσει και η παρθένος στον *Ορέστη* δεν μπορεί να αφηγηθεί,
- της απόπειρας βιασμού της Ιωάννας με τον φόνο του Αγαμέμνονα και της ηρωίδας με τον Αγαμέμνονα, καθώς είναι τα θύματα της απόπειρας βιασμού και του φόνου αντίστοιχα,
- των πατέρων της εκκλησίας με την Κλυταιμνήστρα, καθώς είναι οι θύτες που διαπράττουν τις ανόσιες πράξεις της απόπειρας βιασμού και της συζυγοκτονίας αντίστοιχα,

διαφαίνεται η πρόθεση του συγγραφέα της *Πάπισσας Ιωάννας*:

- να παρουσιάσει τους τρεις μοναχούς να ακολουθούν το παράδειγμα της Κλυταιμνήστρας, πραγματοποιώντας οι ίδιοι την ανόσια πράξη της απόπειρας βιασμού, όπως εκείνη διαπράττει την συζυγοκτονία, πράξεις ποινικά κολάσιμες, οι οποίες καυτηριάζονται στο έργο.
- να αναφερθεί στο ήθος της αναγνώστριάς του. Ο χαρακτηρισμός της ως σεμνής αναγνώστριας δύναται να έχει τριπλή λειτουργία, καθώς μπορεί να θεωρηθεί ότι ο συγγραφέας αναφέρεται:

1. σε μια σεμνή αναγνώστρια, η οποία δεν γνωρίζει τις λεπτομέρειες ενός βιασμού, οραματιζόμενος την ιδανική παρθένα αναγνώστρια,
2. στο πλαίσιο της σάτιρας στη σεμνότυφη αναγνώστρια, η οποία διαβάζει το συγκεκριμένο μυθιστόρημα όντας προϊδεασμένη για το ερωτικό περιεχόμενο της ιστορίας που θα διαβάσει, οπότε η ροϊδική ειρωνεία στρέφεται γύρω από το θέμα της ηθικότητάς της. Δεδομένου του σατιρικού χαρακτήρα του έργου είναι πολύ πιθανή η δεύτερη εκδοχή. Άλλωστε η περιέργεια της αναγνώστριας για την τρυφηλή ζωή της ηρωίδας μαρτυρεί το ερευνητικό και μάλλον ανήσυχο πνεύμα της.

Η σκωπτική ερμηνεία της φράσης «…σεμνή μου αναγνώστρια», με την οποία ο συγγραφέας απευθύνεται στο γυναικείο του κοινό και το επικρίνει εμμέσως για την περιέργειά του, ενισχύεται από το γεγονός ότι σε άλλο σημείο τονίζει ότι, αν είχε θυγατέρα, δεν θα της έδινε να διαβάσει τα έργα των πατέρων της Εκκλησίας, του Τερτυλλιανού, του Αγίου Βασιλείου, του ιερού Αυγουστίνου κ.ά., που σατιρίζουν την διαφθορά των ειδωλολατρών[46], θεωρώντας ίσως ότι μπορούν να επηρεάσουν την αθωότητα, την αγνότητα και την ηθική ενός κοριτσιού. Αντίστοιχα, η *Πάπισσα Ιωάννα* αποτελεί ένα έργο με σατιρικές προεκτάσεις που χρησιμοποιεί ως πηγές τα έργα των συγκεκριμένων πατέρων της Εκκλησίας.

[46]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα και Ηθική*, σ. 326: «Ο Τερτουλλιανός, ο Άγ. Βασίλειος, ο Άγ. Χρυσόστομος, ο Άγ. Ιερώνυμος, ο ιερός Αυγουστίνος και οι άλλοι άγιοι περιέγραψαν και εσατύρισαν την διαφθοράν των ειδωλολατρών· αλλ' αν μου έδιδεν ο Θεός θυγατέρα, δεν θα της έδιδα εγώ ν' αναγνώσηι τα σατυρικά βιβλία των αγίων τούτων».

Ωστόσο, αν η «…σεμνή…αναγνώστρια…» ευελπιστεί ότι θα διαβάσει σε αυτό «πικάντικες» λεπτομέρειες της ζωής της ηρωίδας κάτι τέτοιο αποφεύγεται επιμελώς από τον συγγραφέα του έργου[47].

3. στην Κριτική[48], την οποία μελλοντικά θα υποστεί το συγκεκριμένο έργο. Έτσι ο συγγραφέας καθησυχάζει έμμεσα την αναγνώστριά του ότι δεν θα μιάνει τα ώτα της με χυδαιότητες. Η τρίτη εκδοχή είναι εξίσου πιθανή, καθώς ο συγγραφέας αναφέρει «…γράφω… αληθή …ιστορίαν» τονίζοντας εμμέσως ότι δεν έχει ως στόχο του να γράψει κάποιο χυδαίο ανάγνωσμα, υποψιασμένος για την Κριτική που θα δεχτεί στο μέλλον.

Στη διάρκεια της αφήγησης περιγράφεται η πάλη της Ιωάννας με τους τρεις ερωτικά μαινόμενους μοναχούς, ενώ η ηρωίδα παρομοιάζεται με τον μυθικό Αίαντα και τον βιβλικό Σαμψών[49] (7ο παράθεμα Ρ.).

Ο συγγραφέας, αποτυπώνει την ερωτική «μάχη» μεταξύ της Ιωάννας και των τριών μοναχών, παραλληλίζοντάς την με την πολεμική μάχη του Αίαντα με τον Έκτορα, δίνοντας με τον τρόπο αυτό στον αναγνώστη την αίσθηση ότι η ερωτική πάλη εκτυλίσσεται μέσα σε ένα πολεμικό πεδίο μάχης.

Στο πλαίσιο της μάχης αυτής η Ιωάννα παραλληλίζεται με τον Αίαντα ως προς το ότι η ηρωίδα υπερασπίζεται την παρθενία της και ο μυθικός ήρωας την ανδρεία και την τιμή των Αχαιών.

Ταυτόχρονα, παραλληλίζονται:

- οι τρεις ερωτικά μαινόμενοι μοναχοί με τον Έκτορα, ως τα πρόσωπα που καταφέρονται εναντίον της ηρωίδας και των Αχαιών και στοχεύουν αντίστοιχα στην ερωτική και πολεμική παράδοση των θυμάτων τους,
- η μέθη των τριών μοναχών με τη θεϊκή επιβεβαίωση της θεάς Αθηνάς στον Έκτορα ότι δεν πρόκειται να πεθάνει, ως εκείνα που τους ενθαρρύνουν να προβούν στις ενέργειές τους,
- τα κιβώτια που περιείχαν τα λείψανα των Αγίων με την πανοπλία του Αίαντα, ως τα αμυντικά μέσα απέναντι στον εχθρό, και
- η ανάγκη για έρωτα με την ανάγκη για δόξα και τιμή, ως τα κίνητρα που οδηγούν στην ερωτική και πολεμική μάχη (7ο παράθεμα Ρ., 1η αρχαία επίδραση).

Ο Αίαντας στην *Ιλιάδα* παρουσιάζεται ως λαμπρός και γενναίος Αχαιός, καθώς τόσο η περιγραφή της πανοπλίας του[50] όσο και οι ηρωικοί διάλογοι εκπέμπουν ανδρεία και γενναιότητα[51]. Ωστόσο, ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* τον παρουσιάζει να κρύβεται αμυνόμενος πίσω από την ασπίδα του, προσδίδοντας στον μυθικό ήρωα έναν μη αρρενωπό, σχεδόν θηλυπρεπή χαρακτήρα, προκειμένου να επιτευχθεί η παρομοίωση ανάμεσα σε αυτόν και την φοβισμένη ηρωίδα, Ιωάννα.

Το γεγονός ότι ο Αίαντας περιγράφεται σε άλλο σημείο της *Ιλιάδας* να φοβάται, να παραμένει άπρακτος, ενώ στη συνέχεια να αποσύρεται[52], ενώ μειονεκτεί

---

[47]Ο συγγραφέας με την σάτιρά του δεν έχει ως πρόθεση να προκαλέσει την αναγνώστριά του προβάλλοντας ανήθικα περιστατικά της ζωής της Πάπισσας Ιωάννας, καθώς ακόμα και όταν περιγράφει την απόπειρα βιασμού των μοναχών κατά της ηρωίδας, δεν αναφέρει «πικάντικες» λεπτομέρειες του βιασμού, συμπληρώνοντας ότι γράφει αληθινή ιστορία, όχι κάποιο λιβελλογράφημα ή άλλο ανήθικο ανάγνωσμα.

[48]Και αυτή είναι γένους θηλυκού, όπως και η αναγνώστρια.

[49]Αξίζει να σημειωθεί ότι η ιστορία της Ιωάννας μοιάζει με εκείνη της μητέρας της και των τοξοτών της Ερφούρτης. Η διαφορά είναι ότι η Ιωάννα δέχεται απόπειρα βιασμού εναντίον της, η οποία ωστόσο δεν ολοκληρώνεται. Έτσι, η ιστορία επαναλαμβάνεται, αλλά με διαφορετική εξέλιξη.

[50]Βλ. Ομήρου, *Ιλιάς*, 7. 218-223, όπου ο Αίαντας περιγράφεται να στέκεται κρατώντας μπροστά στο στήθος μια ασπίδα χάλκινη με επτά στρώσεις από δέρματα ταύρων.

[51]Βλ. Ομήρου, *Ιλιάς*, 7. 224 κ.ε.

[52]Βλ. Ομήρου, *Ιλιάς*, 11. 544- 554.

έναντι του Έκτορα, καθώς σύμφωνα με τους σχολιαστές «Στις ήττες των Αχαιών είναι ένας από τους ήρωες οι οποίοι προσπαθούν να αναχαιτίσουν τον Έκτορα, αλλά μάταια. Τραυματίζεται και δεν μπορεί να μείνει ως το τέλος»[53], δικαιολογεί ενδεχομένως τον παραλληλισμό του με τη φοβισμένη ηρωίδα.

Έπειτα, η μάχη συνεχίζεται με αυξανόμενη ένταση, με τον παραλληλισμό:

- της Ιωάννας με τον Σαμψών, καθώς κατατροπώνουν τον εχθρό,
- των τριών μοναχών με τους χίλιους άνδρες, δηλ. με τους Φιλισταίους[54], ως προς το ότι ως εχθροί επιτίθενται στην ηρωίδα και τον Σαμψών,
- της κνήμης του Αγίου Μαρκελλίνου[55] με τη σιαγόνα όνου, ως τα μέσα άμυνας της Ιωάννας και του Σαμψών,
- της απόπειρας βιασμού της ηρωίδας από τους τρεις μοναχούς με την υποδούλωση των Ισραηλιτών από τους Φιλισταίους ($7^{ο}$ παράθεμα Ρ., $2^{η}$ αρχαία επίδραση).

Η φοβισμένη ηρωίδα αρχικά παραλληλίζεται με τον αμυνόμενο Αίαντα, ενθυμούμενη όμως τον γενναίο Σαμψών μετατρέπεται σε αγέρωχη και άφοβη πολεμίστρια, δανειζόμενη τον χαρακτήρα του βιβλικού αυτού προτύπου, δηλ. τα ανδροπρεπή χαρακτηριστικά του Σαμψών, ενός γενναίου πολεμιστή που νίκησε τους Φιλισταίους[56]. Μέσα από τον παραλληλισμό της Ιωάννας, η οποία πρόκειται να αποκτήσει το ανώτατο παπικό αξίωμα, αφενός με τον Αίαντα, τον γιο του Τελαμώνα, που έχει βασιλικό αξίωμα στη Σαλαμίνα και έρχεται στην Τροία ως επικεφαλής δώδεκα πλοίων, και αφετέρου με τον Σαμψών, έναν από τους Κριτές, που παράλληλα κατέχει το στρατιωτικό αξίωμα του στρατηγού των Ισραηλιτών, αντανακλάται ο παραλληλισμός της παπικής εξουσίας με τη βασιλική και τη στρατιωτική εξουσία ως προς το ισοδύναμο των τριών εξουσιών.

Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι η φράση του συγγραφέα «Ενθυμηθείσα τότε η Ιωάννα ότι διά σιαγόνος όνου επάταξεν ο Σαμψών χιλίους Φιλισταίους, **εδεήθη του Υψίστου, ίνα κραταιώσηι την δεξιάν της**…» περιέχει αρκετή δόση ειρωνείας ως προς την ταύτιση της ηρωίδας με το συγκεκριμένο βιβλικό πρότυπο αναφορικά με την σχέση της με το θείο. Ταυτόχρονα, το γεγονός ότι η Ιωάννα δεν κατορθώνει να νικήσει «…τους ασελγείς αυτής διώκτας…», καθώς «…μετ' ου πολύ εθραύσθη το όπλον και εξηντλήθησαν αι δυνάμεις της σεμνής ημών ηρωίδος, ήτις μετά πεισματώδη αντίστασιν κατέπεσε τέλος επί του πεδίου της μάχης και κλείσασα τους οφθαλμούς υπετάγη εις το πεπρωμένον»— την καθιστά καρικατούρα του βιβλικού προτύπου —«…διά σιαγόνος όνου επάταξεν ο Σαμψών χιλίους Φιλισταίους».

$3^{η}$ Θεματική Ενότητα:
Η θαυματουργική μεταμόρφωση της Ιωάννας, που αποτέλεσε ασπίδα προστασίας της παρθενίας της.

Η Ιωάννα σώζεται την τελευταία στιγμή από τον βιασμό, χάρη στην επέμβαση της Παναγίας, η οποία επαγρυπνώντας ως ζηλιάρα «πεθερά» ως προς την τιμή των συζύγων του γιου της μεταμορφώνει την ηρωίδα, στο πρόσωπο της οποίας φυτρώνει γενειάδα μακριά, πυκνή και δασύτριχη.

---

[53]Βλ. Grimal 1991, σ. 49.

[54] Ή αλλιώς τους Παλαιστινίους.

[55]Ως κνήμη Αγίου, το οστό αποτελεί συμβολικά όργανο θεϊκής προστασίας.

[56]Ως προς τον Σαμψών και τη νίκη του εναντίον των Φιλισταίων βλ. στον Γιαννακόπουλο, τ. 7, 1986, σσ. 107-111.

3η Θεματική Ενότητα:
Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

8. **Γενική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαία χωρία 1, 2).**

«Αλλ' εν ουρανώι υπήρχον τότε άγιοι και άγιαι υπέρ των εν κινδύνωι παρθένων θαυματουργούντες. Καθ' ην στιγμήν ο πανοσιώτατος Ραλήγος, όστις ως πρεσβύτερος απήλαυσε των πρωτείων, έκυπτεν επί την Ιωάνναν, ενώ η δυσώδης και οινωμένη αυτού πνοή εμόλυνεν ήδη το ωχρόν πρόσωπον της κορασίδος, τεραστία αίφνης μεταμόρφωσις! Ανήκουστον θαύμα έκαμεν αυτόν να οπισθοδρομήσηι μετά τρόμου. Ούτε εις δένδρον, ως η Δάφνη, είχε μεταμορφωθή η Ιωάννα[1], ούτε εις περιστεράν, ως η Αγ. Γερτρούδη, ή εις σκωληκόβρωτον σκελετόν, ως η Βασίνη εις τας αγκάλας του Δομ Ρουπέρτου, αλλ'εκ της παρθενικής αυτής επιδερμίδος εφύτρωσεν αιφνιδίως γενειάς μακρά, πυκνή και δασεία, ως η επισκιάζουσα τα πρόσωπα των βυζαντινών αγίων. Ούτω έσωζε τότε η Παναγία τας παρθένους, όσακις εστενοχωρούντο υπό βαναύσων καλογήρων, επαγρυπνούσα κατά τον Άγ. Ιερώνυμον ως ζηλότυπος «πενθερά» επί της τιμής των συζύγων του υιού της[2].

Η Ιωάννα ευχαριστήσασα από καρδίας την Παρθένον διά την σωτηρίαν επέμβασιν ηγέρθη, και επισείουσα την μακράν της γενειάδα ως κεφαλήν Μεδούσης κατά των πεφοβισμένων αυτής καταδρομέων εξήλθε του θαλάμου. Διαβαίνουσα δε προ των σταύλων έλυσεν ένα των όνων, εφ' ου αναβάσα απεμακρύνθη του μυσαρού εκείνου καταγωγίου, όπου εκινδύνευσε να χάσηι την μόνην προίκα, ην είχε να προσφέρηι εις τον ουράνιον αυτής νυμφίον. Περιττόν δε να προσθέσω ότι, παρελθόντος του κινδύνου, και η γενειάς αυτής συνηφανίσθη».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 139)

«Το θαύμα τούτο ελήφθη εκ του συναξαρίου της Αγ. Βυλγεφόρτης, ήτις συλληφθείσα υπό αγροίκων στρατιωτών εσώθη της ατιμίας υπό της Θεοτόκου διά τοιαύτης γενειάδος. Βλ. "Curios. Théolog.", Παρισίοις 1861, σελ. 270».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 262)

«Ιδε την επιστολήν του Αγ. Ιερωνύμου εις Ευστοχίαν (τόμ. α΄, σελ. 140, Παρίσιοι 1693)[2], ο δε αντίπαλος αυτού Ρουφίνος μέμφεται πικρώς τον άγιον τούτον διά το ασεβές της εκφράσεως, ερωτών παρά τίνος ειδωλολάτρου ποιητού έλαβεν αυτήν».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 262)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
Οβιδίου, *Μεταμορφώσεις*, 1. 525-551.

Plura locuturum timido Peneia cursu
fugit cumque ipso verba inperfecta reliquit,
tum quoque visa decens; nudabant corpora venti,
obviaque adversas vibrabant flamina vestes,
et levis inpulsos retro dabat aura capillos,
auctaque forma fuga est. sed enim non sustinet ultra
perdere blanditias iuvenis deus, utque monebat
ipse Amor, admisso sequitur vestigia passu.
ut canis in vacuo leporem cum Gallicus arvo
vidit, et hic praedam pedibus petit, ille salutem;
alter inhaesuro similis iam iamque tenere
sperat et extento stringit vestigia rostro,
alter in ambiguo est, an sit conprensus, et ipsis
morsibus eripitur tangentiaque ora relinquit:
sic deus et virgo est hic spe celer, illa timore.
qui tamen insequitur pennis adiutus Amoris,
ocior est requiemque negat tergoque fugacis
inminet et crinem sparsum cervicibus adflat.
viribus absumptis expalluit illa citaeque
victa labore fugae spectans Peneidas undas
«fer, pater,» inquit «opem! si flumina numen habetis,
qua nimium placui, mutando perde figuram!»
[quae facit ut laedar mutando perde figuram.]
vix prece finita torpor gravis occupat artus,

mollia cinguntur tenui praecordia libro,
in frondem crines, in ramos bracchia crescunt,
pes modo tam velox pigris radicibus haeret,
ora cacumen habet: remanet nitor unus in illa[1].

Λουκιανού, *Αληθής Ιστορία*, 1. 8. 3-7.
Τότε δὲ τὸν ποταμὸν διαπεράσαντες ᾗ διαβατὸς ἦν, εὑρομεν ἀμπέλων χρῆμα τεράστιον· τὸ μὲν γὰρ ἀπὸ τῆς γῆς, ὁ στέλεχος αὐτὸς εὐερνὴς καὶ παχύς, τὸ δὲ ἄνω γυναῖκες ἦσαν, ὅσον ἐκ τῶν λαγόνων ἅπαντα ἔχουσαι τέλεια-τοιαύτην παρ᾽ ἡμῖν τὴν Δάφνην γράφουσιν ἄρτι τοῦ ᾽Απόλλωνος καταλαμβάνοντος ἀποδενδρου- (5) μένην[1]. ἀπὸ δὲ τῶν δακτύλων ἄκρων ἐξεφύοντο αὐταῖς οἱ κλάδοι καὶ μεστοὶ ἦσαν βοτρύων.

Λουκιανού, *Θεών Διάλογοι*, 17. 2, 3-5.
᾽Εγὼ μὲν καὶ ἄλλως ἀναφρόδιτός εἰμι εἰς τὰ ἐρωτικὰ καὶ δύο γοῦν, οὓς μάλιστα ὑπερηγάπησα, τὴν Δάφνην καὶ τὸν ῾Υάκινθον· ἡ μὲν ἀποδιδρά- σκει με καὶ μισεῖ, ὥστε εἵλετο ξύλον γενέσθαι μᾶλλον ἢ ἐμοὶ ξυνεῖναι[1] , ὁ δὲ ἀπώλετο ὑπὸ τοῦ (5) δίσκου, καὶ νῦν ἀντ᾽ ἐκείνων στεφάνους ἔχω.

Λουκιανού, *Νεκρικοί Διάλογοι*, 9. 3, 2-3.
{ΤΕΙΡΕΣΙΑΣ} (23)
(3.) Σὺ οὖν οὐδὲ τὰ ἄλλα πιστεύεις οὕτω γενέσθαι, ὁπόταν ἀκούσῃς ὅτι ὄρνεα ἐκ γυναικῶν ἐγένοντό τινες ἢ δένδρα ἢ θηρία, τὴν ᾽Αηδόνα ἢ τὴν Δάφνην[1] ἢ τὴν τοῦ Λυκάονος θυγατέρα;

Ιερωνύμου, *Βουλγάτα: Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον*, 12. 53, 1-2.
12.

53 dividentur pater in filium et filius in patrem suum mater in filiam et filia in matrem socrus in nurum suam et nurus in socrum suam[2]

Ιερωνύμου, *Βουλγάτα: Αριθμοί*, 5. 14, 1-2, 5. 15, 1-3, 5. 18, 1-3, 5. 25, 1-2, 5. 29, 1 και 5. 30, 1-2.

14 si spiritus **zelotypiae** concitaverit virum contra uxorem suam quae vel polluta est vel falsa suspicione appetitur [2]
15 adducet eam ad sacerdotem et offeret oblationem pro illa decimam partem sati farinae hordiaciae non fundet super eam oleum nec inponet tus quia sacrificium **zelotypiae** est et oblatio investigans adulterium [2] ...
18 cumque steterit mulier in conspectu Domini discoperiet caput eius et ponet super manus illius sacrificium recordationis et oblationem **zelotypiae** ipse autem tenebit aquas amarissimas in quibus cum execratione maledicta congessit [2] ...
25 tollet sacerdos de manu eius sacrificium **zelotypiae** et elevabit illud coram Domino inponetque super altare ita dumtaxat ut prius [2] ...
29 ista est lex **zelotypiae** si declinaverit mulier a viro suo et si polluta fuerit [2]
30 maritusque **zelotypiae** spiritu concitatus adduxerit eam in conspectu Domini et fecerit ei sacerdos iuxta omnia quae scripta sunt [2] ...

Ιερωνύμου, *Βουλγάτα: Εκκλησιαστικός*, 26. 8, 1.

...*8* dolor cordis et luctus mulier **zelotypa**[2]

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού στην 3η Θεματική Ενότητα

Ο συγγραφέας, αναφερόμενος στην απόπειρα βιασμού της Ιωάννας από τους τρεις μοναχούς και στη μεταμόρφωσή της, με την οποία ξεφεύγει από τα χέρια των βιαστών της, παρομοιάζει την ηρωίδα με τη Δάφνη, την Αγία Γερτρούδη και τη Βασίνη ως προς τη μεταμόρφωσή τους (8ο παράθεμα Ρ., 1η αρχαία επίδραση).

Η Δάφνη, η αγαπημένη Νύμφη του Απόλλωνα, ήταν μανιώδης κυνηγός και ατίθαση. Την ερωτεύτηκε ο Λεύκιππος, ο γιος του βασιλιά της Ηλίδας Οινόμαου. Προκειμένου να την πλησιάσει ντύθηκε με γυναικεία ρούχα και ανακατεύτηκε με τις συντρόφισσές της. Η Δάφνη τον συμπάθησε και έγιναν αχώριστοι. Τότε ο θεός Απόλλωνας από ζήλια έβαλε στη Δάφνη και τις φίλες της την επιθυμία να λουστούν σε μια πηγή. Όμως ο Λεύκιππος δεν μπορούσε να βγάλει τα ρούχα του, με αποτέλεσμα εκείνες να υποψιαστούν την απάτη που είχε στήσει ορμώντας εναντίον του. Τότε οι θεοί τον έκαναν αόρατο. Ο Απόλλωνας όρμησε να αρπάξει τη Δάφνη, αλλά εκείνη παρακάλεσε τον Δία να τη μεταμορφώσει σε δένδρο, όπως και έγινε[57].

Ο Οβίδιος στις *Μεταμορφώσεις* του περιγράφει το κυνήγι της Δάφνης από τον θεό Απόλλωνα, την προσευχή που εκείνη απευθύνει στον πατέρα της, τον Δία, λίγο πριν ο Φοίβος την φτάσει, παρακαλώντας τον να τη μεταμορφώσει, για να μπορέσει να ξεφύγει από το αγκάλιασμα του θεού, την συγκατάνευση του Δία και την σταδιακή μεταμόρφωσή της στο ομώνυμο δένδρο δάφνη[58].

Μέσα από τον παραλληλισμό της Ιωάννας με τη Δάφνη, την Αγία Γερτρούδη και τη Βασίνη, καθώς:

1. η πρώτη έβγαλε γενειάδα,
2. η δεύτερη μεταμορφώθηκε σε δένδρο,
3. η τρίτη μεταμορφώθηκε σε περιστέρι, και
4. η τέταρτη μεταμορφώθηκε σε σκουληκιασμένο σκελετό αντίστοιχα,

αντιδιαστέλλεται η ηρωίδα —που μεταμορφώνεται αλλάζοντας απλά μορφή με το φύτρωμα μιας γενειάδας, όχι όμως και την ανθρώπινη υπόστασή της— από τη Δάφνη, την Αγία Γερτρούδη και τη Βασίνη, οι οποίες αλλάζοντας οντολογικά μεταμορφώνονται σε δένδρο, ζώο —περιστέρι— και άψυχο αντικείμενο —σκελετό— αντίστοιχα.

Στο πλαίσιο αυτό η Νύμφη Δάφνη και η Αγία Γερτρούδη συσχετίζονται περισσότερο, λόγω του ότι και οι δύο μεταμορφώνονται σε κάτι ζωντανό, σε κάτι που έχει ζωή μέσα του, δηλ. σε δένδρο και ζώο. Με τον τρόπο αυτό παραλληλίζονται πιο άμεσα τα αρχαία μυθικά όντα με τους Αγίους της εκκλησίας. Αντίθετα, η Βασίνη μοιάζει να απομακρύνεται αρκετά από αυτές, καθώς μεταμορφώνεται σε κάτι άψυχο, νεκρό, δηλ. σε σκελετό.

Με δεδομένο ότι ο συγγραφέας χαρακτηρίζει τη μεταμόρφωση της ηρωίδας για τη σωτηρία της ως «…ανήκουστον θαύμα…»[59] και ότι μέσα από το παράδειγμα της Νύμφης Δάφνης και της Αγίας Γερτρούδης παραλληλίζονται τα θαύματα της αρχαίας μυθολογίας με τα θαύματα των Αγίων, τίθεται στην *Πάπισσα Ιωάννα* ένα καίριας σημασίας ερώτημα ως προς τη σχέση των θαυμάτων των Αγίων με τα αρχαία μυθικά θαύματα.

---

[57]Ως προς τη μεταμόρφωση της Δάφνης βλ. Οβιδίου, *Μεταμορφώσεις*, 1. 525-551, Λουκιανού, *Αληθής Ιστορία*, 1. 8. 3-7, Λουκιανού, *Θεών Διάλογοι*, 17. 2, 3-5, Λουκιανού, *Νεκρικοί Διάλογοι*, 9. 3, 2-3.

[58]Βλ. περισσότερα Οβιδίου, *Μεταμορφώσεις*, 1. 525-551, όπου περιγράφεται με γλαφυρό τρόπο η σταδιακή μεταμόρφωση της Δάφνης στο ομώνυμο δένδρο.

[59]Βλ. επίσης Paschalis 2011, σ. 174: "Tasso found in Vergil's account of Camilla's life material for what in the *Discorsi* he calls "the marvelous" (*il meraviglioso, la maraviglia*), and he incorporated it into the story of infant Clorinda, turning the two events into miracles and indirectly attributing them to supernatural intervention (the protection of St. George)".

Ο συγγραφέας συμπληρώνει ότι η Ιωάννα μεταμορφώνεται βγάζοντας γενειάδα, χάρη στην επέμβαση της Θεοτόκου, η οποία συνήθιζε να σώζει με αυτόν τον τρόπο ως «…ζηλότυπος «πενθερά»…» τις παρθένες– συζύγους του γιου της, ώστε να διασώσει την τιμή τους.

Στη σχέση μεταξύ των παρθένων και του Χριστού η Θεοτόκος παρουσιάζεται ως «προστάτρια» «πενθερά» που προστατεύει τις νύμφες του υιού της. Ως προς τον χαρακτηρισμό της ως «…ζηλοτύπου «πενθεράς»…» από τον Ιερώνυμο, ανευρέθηκαν οι όροι "zelotypiae"[60] και "zelotypa"[61], αναφερόμενοι στον άνδρα και τη γυναίκα ως «ζηλοτύπους» (8ο παράθεμα Ρ., 2η αρχαία επίδραση).

Αξίζει να σημειωθεί ότι ο συγγγραφέας στις Σημειώσεις του σχολιάζει ότι ο Ρουφίνος, ο αντίπαλος του Αγίου Ιερωνύμου, μέμφεται πικρά τον Άγιο αυτόν για την ασέβεια της έκφρασης, και ρωτάει από ποιον ειδωλολάτρη ποιητή την δανείστηκε, γεγονός που αφήνει ανοιχτό το ενδεχόμενο επιρροής του Ιερωνύμου από κάποιο ειδωλολάτρη ποιητή ως προς τον χαρακτηρισμό της Θεοτόκου ως «ζηλοτύπου».

Μέσα από τον παραλληλισμό της Νύμφης του Χριστού, Ιωάννας[62], η οποία εντάσσεται ανάμεσα στις «παρθένους» της Θεοτόκου[63] και την οποία κυνηγούν ερωτικά οι τρεις μοναχοί, με τη Νύμφη του Απόλλωνα, Δάφνη, την οποία κυνηγάει ο θεός Απόλλωνας, αναδεικνύεται η ροϊδική ειρωνεία στο πρόσωπο της ηρωίδας ως προς την υποτιθέμενη αθωότητά της.

Συγχρόνως, με τον έμμεσο παραλληλισμό:

- των τριών μοναχών με τον Απόλλωνα, ως προς το ερωτικό κυνήγι τους προς την Ιωάννα και τη Δάφνη,
- της Θεοτόκου με τον Δία, ως προς τη θεϊκή βοήθεια που παρέχουν στην Ιωάννα και τη Δάφνη αντίστοιχα για την προστασία από τον βιασμό από τους μοναχούς και την ερωτική επιθυμία του Απόλλωνα. Και στις δύο περιπτώσεις υπάρχει επίκληση στο θείο: στην πρώτη περίπτωση για να ευχαριστήσει η ηρωίδα για τη σωτήρια επέμβαση της Παναγίας και στη δεύτερη περίπτωση για να παρακαλέσει η Δάφνη τον Δία να την προστατεύσει από τον Απόλλωνα, και
- του θαύματος με το οποίο σώζει η Θεοτόκος την Ιωάννα από τον βιασμό, με το θαύμα χάρη στο οποίο ο Δίας σώζει την Δάφνη από την ερωτική επιθυμία του Απόλλωνα,

αμφισβητείται η αλήθεια του θαύματος της Θεοτόκου, καθώς παραλληλίζεται έμμεσα με το μυθώδες θαύμα του Δία.

Τέλος, η Ιωάννα παραλληλίζεται με τη Μέδουσα ως προς την κίνηση του κεφαλιού τους. Ειδικότερα, η ηρωίδα εμφανίζεται να κινεί τη μακριά γενειάδα της, όπως η Μέδουσα κινούσε τα φιδίσια μαλλιά της.

Η Μέδουσα, μια από τις Γοργόνες —οι άλλες δύο ήταν η Σθενώ και η Ευρυάλη, ήταν κόρη δύο θαλασσινών θεοτήτων, του Φόρκη και της Κητώς. Ήταν θνητή σε αντίθεση με τις δύο αδερφές της, που ήταν αθάνατες και περιγράφεται να έχει στο κεφάλι της —όπως και οι αδερφές της— φίδια αντί για μαλλιά, τα οποία είχαν χοντρούς χαυλιόδοντες, όπως τα αγριογούρουνα, χέρια χάλκινα και χρυσά φτερά με τα οποία μπορούσαν να πετούν. Ο Περσέας την αποκεφάλισε και από τον κομμένο λαιμό της βγήκαν δύο όντα, από την ένωσή της με τον Ποσειδώνα: ο Πήγασος και ο Χρυσάορας. Λέγεται ότι η Μέδουσα ήταν μια ωραία νέα κοπέλα με

---

[60]Βλ. Ιερωνύμου, *Βουλγάτα: Αριθμοί*, 5. 14, 1, 5. 15, 2, 5. 18, 2, 5. 25, 1, 5. 29, 1 και 5. 30, 1.

[61]Βλ. Ιερωνύμου, *Βουλγάτα: Εκκλησιαστικός*, 26. 8, 1.

[62]Βλ. τη φράση: «…εκινδύνευσε να χάσηι την μόνην προίκα, ην είχε να προσφέρηι εις **τον ουράνιον αυτής νυμφίον**».

[63]Στο πλαίσιο αυτό γίνεται λόγος για την «…παρθενικήν αυτής επιδερμίδα…».

όμορφα μαλλιά, που τόλμησε να παραβγεί στην ομορφιά με τη θεά Αθηνά. Η θεά Αθηνά τότε για να την τιμωρήσει άλλαξε τα μαλλιά της Μέδουσας σε φίδια[64].

4η Θεματική Ενότητα:
Η απομάκρυνση της Ιωάννας από το ξενοδοχείο και ο εντοπισμός της στη μονή της Μοσβάχης, όπου η Αγία Βλιθρούδη παραδίδει τη φύλαξη της βιβλιοθήκης του μοναστηριού στην ηρωίδα.
Η πλήξη και η αργία της Ιωάννας, η έλλειψη του έρωτα, η επίδραση της Άνοιξης και η επίκληση στην Αγία Λιόββα για τήρηση των υποσχέσεων που η Αγία είχε δώσει σε εκείνην.

Η Ιωάννα κουνώντας την γενειάδα της βγαίνει από το ξενοδοχείο, ανεβαίνει σε ένα γαϊδουράκι και απομακρύνεται από το ξενοδοχείο, ενώ παράλληλα η γενειάδα της εξαφανίζεται. Σύντομα εντοπίζει το ρεύμα της Μεΰνης και ακολουθεί τους ελιγμούς του ποταμού.

Φτάνοντας τελικά η ηρωίδα στη μονή της Μοσβάχης γίνεται δεκτή ως μοναχή από την ηγουμένη του μοναστηριού, την Αγία Βλιθρούδη, η οποία την απαλλάσσει από την δεκάμηνο δοκιμασία, χάρη στις εκδουλεύσεις του πατέρα της προς την θρησκεία. Η Ιωάννα ως μοναχή πια έχει την εύνοια της ηγουμένης, που την κάνει φύλακα της βιβλιοθήκης του κοινοβίου.

Σύντομα η Ιωάννα αισθάνεται πλήξη μέσα στο μοναστήρι, κατηγορώντας την Αγία Λιόββα, η οποία της είχε υποσχεθεί ηδονές. Ωστόσο, η ηρωίδα συνεχίζει να επιδίδεται στη μελέτη μεταφυσικών μελετών και αφού τελικά περνάει αυτή η φάση της «μεταφυσικής αναζήτησης», αρχίζει να παρατηρεί τη φύση και η καρδιά της να αφουγκράζεται το κάλεσμα της Άνοιξης. Η Άνοιξη είχε ξυπνήσει την διάθεση της καρδιάς της για έρωτα!

Η Ιωάννα αρχίζει τότε να επικαλείται την Αγία Λιόββα ζητώντας της απεγνωσμένα όλα εκείνα που της είχε υποσχεθεί, ενώ το ξέσπασμά της διαδέχονται η θλίψη και τα δάκρυα.

4η Θεματική Ενότητα:
Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

9. Ειδική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 2, 3).
Γενική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις των ροϊδικών παραθεμάτων (αρχαία χωρία 1, 4).

«Η Ιωάννα μη γνωρίζουσα την οδόν έτρεχεν όπου οι τέσσαρες του υποζυγίου πόδες έφερον αυτήν· αλλ' ανευρούσα μετ' ου πολύ το ρεύμα της Μεΰνης ηκολούθησε τους ελιγμούς του ρύακος, ως ο Θησεύς τον μίτον της Αριάδνης[4], μέχρις ου έφθασε δύοντος του ηλίου εις το τέρμα της οδοιπορίας».
(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 140)

«Παράδοξος η ενασχόλησις εις νεάνιδα δεκαεπταετή. Αλλά τα μοναστήρια είναι απ' αιώνων τα βασίλεια των ιδιοτρόπων ορέξεων. Οι Αιγύπτιοι καλόγηροι επότιζον ράβδους μέχρις ου καρποφορήσωσιν· αι άγιαι της Ουγγαρίας έτρωγον φθείρας και οι Ησυχασταί έμενον έτη ολόκληρα, προσηλούντες το βλέμμα επί την κοιλίαν των, εκ της οποίας επερίμενον να ίδωσιν εκπορευόμενον το φως της αληθείας. Η δε Ιωάννα, παραδιδομένη εις μεταφυσικάς μελέτας, ότε μεν διημέρευε κύπτουσα επί των συγγραμμάτων του Αγ. Αυγουστίνου, όστις περιέγραψεν ως αυτόπτης τας απολαύσεις των μακάρων και τας φλόγας της Κολάσεως[1], ότε δε χώνουσα τους δακτύλους εις την ξανθήν κόμην της

[64]Ως προς τον μύθο της Μέδουσας βλ. περισσότερα Ησιόδου, *Θεογονία*, 274 κ.ε., Ησιόδου, *Ασπίς*, 224 κ.ε., Απολλοδώρου, *Βιβλιοθήκη*, 2. 4, 2 κ.ε., Οβιδίου, *Μεταμορφώσεις*, 4. 765 κ.ε. κ.ο.κ.

απέτεινεν εις την εαυτήν τας ερωτήσεις εκείνας περί της παρούσης ημών και μελλούσης υπάρξεως, τας οποίας πάντες οι κάτοικοι της «[…] κοιλάδος του κλαυθμώνος[2]» αποτείνουσιν εις εαυτούς μετ' απελπισίας, οι δε πνευματικοί και θεολόγοι αποκρίνονται εις αυτάς δι' υπεκφυγών και «κοινών τόπων[3]», ως οι υπουργοί εις τους οχληρούς θεσιθήρας».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 141)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
Αυγουστίνου, *Εξομολογήσεις*, 10. 33.
Voluptates aurium tenacius me inplicaverant et subiugaverant, sed resolvisti et liberasti me. nunc in sonis, quos animant eloquia tua, cum suavi et artificosa voce cantantur, fateor, aliquantulum adquiesco, non quidem ut haeream, sed ut surgam, cum volo. attamen cum ipsis sententiis quibus vivunt ut admittantur ad me, quaerunt in corde meo nonnullius dignitatis locum, et vix eis praebeo congruentem. aliquando enim plus mihi videor honoris eis tribuere, quam decet, dum ipsis sanctis dictis religiosius et ardentius sentio moveri animos nostros in flammam pietatis, cum ita cantantur, quam si non ita cantarentur, et omnes affectus spiritus nostri pro sui diversitate habere proprios modos in voce atque cantu, quorum nescio qua occulta familiaritate excitentur[1].

Διοδώρου του Σικελιώτου, *Ιστορική Βιβλιοθήκη*, 4. 61, 4, 5- 4. 61, 5, 1.
κατα- (5)
πλευσάντων δ' αὐτῶν εἰς Κρήτην Ἀριάδνη μὲν ἡ
θυγάτηρ τοῦ Μίνωος ἠράσθη τοῦ Θησέως εὐπρε-
πείᾳ διαφέροντος, Θησεὺς δ' εἰς λόγους ἐλθὼν
αὐτῇ καὶ ταύτην συνεργὸν λαβών, τόν τε Μινώ-
ταυρον ἀπέκτεινε καὶ τὴν ἔξοδον τὴν τοῦ λαβυρίν- (10)
(5.) θου παρ' αὐτῆς μαθὼν διεσώθη[4].

Παραπομπή στις εξής αρχαίες πηγές:
***Π.Δ.*, *Ψαλμοί*, 83. 7.**
ἀναβάσεις ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ διέθετο
(7.) ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ κλαυθμῶνος[2] εἰς τόπον, ὃν ἔθετο·

Αριστοτέλους, *Τοπικά*, 119a, 36-38.
μάλιστα δ' ἐπίκαι-
ροι καὶ κοινοὶ τῶν τόπων οἵ τ' ἐκ τῶν ἀντικειμένων καὶ τῶν
συστοίχων καὶ τῶν πτώσεων[3].

***Αλεξάνδρου του Αφροδισιέως, *Υπόμνημα εις τα οκτώ βιβλία των Τοπικών του Αριστοτέλη* 585, 24-28.**
Δεῖ, φησί, καὶ ταῦτα πρόχειρα ἔχειν εἰς ἃ πλειστάκις ἐμπί-
πτουσιν οἱ λόγοι. λέγοι δ' ἂν τοῦτο περὶ τῶν κοινῶν τόπων[3]· εἰσὶ γάρ
τινες κοινοὶ τόποι, οἳ πρὸς πάντα τὰ γένη τῶν προβλημάτων εἰσὶ χρή- (25)
σιμοι, οἷον οἱ ἀπὸ τῶν συστοίχων καὶ τῶν πτώσεων καὶ γενέσεων καὶ
φθορῶν καὶ τοῦ μᾶλλον καὶ ἧττον. τοὺς δὴ τοιούτους λόγους ἀξιοῖ
(586.) προχείρους ἔχειν ὡς πολλάκις χρησίμους·

10. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 1, 2).**
«Αφού ο Ύψιστος, κατά τον ιερόν Αυγουστίνον[1] και Λακτάντιον[2], «δεν αποστρέφεται τας ανθηράς ατραπούς, οσάκις αύται οδηγώσιν ημάς προς αυτόν», διατί ν' αναζητώμεν τον Παράδεισον δι' ακάνθων και τριβόλων και νεροβράστων χόρτων, ακροώμενοι έρρινα άσματα και ασπαζόμενοι δυσμόρφους εικόνας;».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 142-143)

Παραπομπή στις εξής αρχαίες πηγές:
Αυγουστίνου, *Κατά Φαύστου Μανιχαίου (Contra Faustum Manichaeum)*, βιβλίο XVI, κεφάλαιο I.
An quisquam hominum non optaverit de spinis omnibus florem legere, de omni herba frugem, de muscis omnibus mel: quamvis nec muscas, nec gramen in cibum, nec spinas in coronae usurpemus ornatum? [1].

Λακταντίου, *Περί θείων θεσμών (Divinae Institutiones)*, βιβλίο VI, κεφάλαιο IV.
Cujus viae species et figura sic est composita in aspectu, ut plana et patens, omni genere florum atque fructuum delectabilis esse videatur [2].

11. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 1, 2).**
«Άλλως κατά τον αιώνα εκείνον οι οπαδοί του Αγ. Βενεδίκτου, άνδρες τε και γυναίκες, έζων φύρδην μίγδην εν τοις μοναστηρίοις, ως αι βδέλλαι εντός φιάλης ύδατος. Κατά τινας χρονογράφους αι σχέσεις αύται ήσαν αθώαι, ως αι του ημετέρου Αγ. Αμούν, συγκοιμηθέντος δεκαοκτώ όλα έτη μετά της συζύγου του, ήτις απέθανε παρθένος[1]».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 144-145)

« «Περί δε τούτον τον χρόνον και Αμούν ο Αιγύπτιος εφιλοσόφει, ον δη λόγος <,> βιασαμένων των οικείων γυναίκα αγαγέσθαι, <επί δέκα και οκτώ έτεσιν συνείναι αυτήι>, μη πειραθήναι δε αυτής <,> ηι θέμις ανδράσιν»[1]. Σωζομενού «Εκκλ. Ιστορ.», βιβλ. Α΄, κεφ. ιδ΄. Ο δε Γρηγ. Τουρονήσιος αναφέρει όμοιον παράδειγμα ευσεβών συζύγων, συγκοιμηθέντων επί πολλά έτη, και αποθανόντων παρθένων. Βλ. «Ιστορ. των Φράγκων », βιβλ. Α΄, κεφ. μγ΄[2]».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 264)

Παραπομπή στις εξής αρχαίες πηγές:
Σωζομενού, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, 1. 14, 1, 1-3.
1.14.(1.) Περὶ δὲ τοῦτον τὸν χρόνον καὶ Ἀμοῦν ὁ Αἰγύπτιος ἐφιλοσόφει. ὃν δὴ λόγος βιασαμένων τῶν οἰκείων γυναῖκα ἀγαγέσθαι, μὴ πειραθῆναι δὲ αὐτῆς ᾗ θέμις ἀνδράσιν[1].

Γρηγορίου του Τουρονησίου, *Ιστορίαι*, 1. 16.
donec ipse Dominus patriarcharum prophetarumque vocebus repromissus, **virginis** Mariae utero per Spiritum sanctum inlapsus, ad redimptione nasci tam illius gentes quam omnium gentium dignaretur.[2]

Γρηγορίου του Τουρονησίου, *Ιστορίαι*, 1.
Credo beatam **Mariam**, ut **virginem ante partum, ita virginem et post partum.** [2]

Γρηγορίου του Τουρονησίου, *Ιστορίαι*, 1. 19.
…ex **virgine** Maria in Bethleem David oppidum secundum carnem natus est.[2]

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού στην 4η Θεματική Ενότητα

Ο συγγραφέας, αναφερόμενος στην απομάκρυνση της ηρωίδας από το ξενοδοχείο και στην καθοδήγησή της από το ρεύμα της Μεΰνης ακολουθώντας η ίδια τους ελιγμούς του ποταμού, την παρομοιάζει με τον Θησέα, που αντίστοιχα ακολούθησε τον μίτο της Αριάδνης, προκειμένου να κατορθώσει να βγει έξω από τον λαβύρινθο. Ενδεικτικά παρατίθεται ένα αρχαίο απόσπασμα από το έργο του Διοδώρου Σικελιώτη *Ιστορική Βιβλιοθήκη*, όπου περιγράφεται η επιτυχημένη προσπάθεια του Θησέα να σκοτώσει τον Μινώταυρο και η διάσωσή του χάρη στην επέμβαση της Αριάδνης (9ο παράθεμα, 4η αρχαία επίδραση).

Έπειτα, περιγράφεται η υποδοχή της Ιωάννας από την ηγουμένη της μονής της Μοσβάχης, την Αγία Βλιθρούρδη, και η υπηρεσία που της αναθέτει, δηλ. η φύλαξη της βιβλιοθήκης του μοναστηριού. Επισημαίνεται η συνεχής μελέτη εκ μέρους της των συγγραμμάτων του Ιερού Αυγουστίνου, τα οποία αφορούσαν τη μεταφυσική —τις απολαύσεις των μακάρων και τις φλόγες της Κόλασης. Η Ιωάννα θέτει στον εαυτό της ερωτήματα για την τωρινή και τη μετά θάνατον ζωή, τα οποία οι κάτοικοι της κοιλάδος του κλαυθμώνος απευθύνουν και οι πνευματικοί και θεολόγοι απαντούν σε αυτά λακωνικά με κοινοτοπίες (9ο παράθεμα Ρ., 1ο– 3ο αρχαιογνωστικό υλικό).

Ειδικότερα ως προς την «…κοιλάδα τοῦ κλαυθμῶνος…»[65] πρόκειται για μια τοποθεσία άγονη και άγνωστη, την οποία οι προσκυνητές θα έπρεπε να ανεβούν για να ανέλθουν στην Ιερουσαλήμ, ώστε κανένα εμπόδιο δεν σταματά την ιερή αποδημία τους στον ιερό τόπο της Ιερουσαλήμ, τόσο μεγάλος ήταν ο ζήλος τους[66] (9^{ο} παράθεμα Ρ., 2^{η} αρχαία πηγή).

Ο συγγραφέας παραλληλίζει:

- την ηρωίδα, η οποία απευθύνει μεταφυσικά ερωτήματα στον εαυτό της, με τους προσκυνητές της κοιλάδος του κλαυθμώνος[67], οι οποίοι αντίστοιχα «…τας ερωτήσεις εκείνας περί της παρούσης…και μελλούσης υπάρξεως…αποτείνουσιν εις εαυτούς μετ' απελπισίας…», και
- τις νήσους των Μακάρων[68] των αρχαίων με τον Παράδεισο των χριστιανών, σε αντίθεση με τις φλόγες της Κολάσεως.

Οι νήσοι των Μακάρων ήταν φανταστικά νησιά, όπου μετέβαιναν οι ψυχές των ηρώων και άλλων επιφανών ανδρών. Στον Ησίοδο[69] οι νήσοι αυτοί ήταν ο τόπος των «ὀλβίων ἡρώων»[70], οι οποίοι δεν πέθαιναν, αλλά εξακολουθούσαν να ζουν στα νησιά αυτά. Μάλιστα, τα νησιά βρίσκονταν στο τέλος του κόσμου[71], ενώ το έδαφός τους ήταν γονιμότατο και προσέφερε τους μελιηδείς καρπούς του τρεις φορές το χρόνο[72].

Στα νησιά των Μακάρων πήγαιναν αρχικά μόνο **οι ήρωες**, έπειτα όμως ο κύκλος εκείνων που τα κατοικούσαν διευρύνθηκε, με αποτέλεσμα να κατοικούν σε αυτά και **εκείνοι οι οποίοι ήταν αναμάρτητοι**, μετά την περιπλάνηση της ψυχής τους στον Κάτω και στον Πάνω κόσμο τρεις φορές. Πρόκειται για κάποια ορφική δοξασία, που παρόμοιά της απαντά στον Πλάτωνα[73], όπου αναφέρεται ότι τρεις ζωές φιλοσόφου οδηγούν στην μακαρίωση.

Ειδικότερα, λέγεται ότι **όσοι είχαν ζήσει έναν ενάρετο βίο, οι «εσθλοί»,** κατοικούσαν σε αυτά τα νησιά, ενώ οι αμαρτωλοί υπέφεραν. Στο πλαίσιο αυτό οι μελετητές συμπληρώνουν ότι στον Πίνδαρο «το μέλλον» (στ. 56) ακολουθεί τον θάνατο (στ. 57- 80). Στον Κάτω Κόσμο «τις» (στ. 59) ξεχωρίζει τους προορισμένους «ἐσθλούς» για ζωή χωρίς κόπο και μόχθο από τους αμαρτωλούς, οι οποίοι θα υποφέρουν ανείπωτο πόνο (στ. 58-67) σε τρεις διαδοχικές ενσαρκώσεις, ενώ ευτυχία στα νησιά των Μακάρων αναμένει αυτούς που έχουν ζήσει τρεις ακηλίδωτες ζωές όπου ο Κρόνος και ο Ραδάμανθυς κυβερνούν (στ. 68-80)[74].

Ταυτόχρονα, αναδεικνύεται η χρήση των «…κοινῶν…τόπων…»[75] κατά τον Αριστοτέλη από τους θεολόγους και πνευματικούς, προκειμένου να ξεφύγουν από το να απαντήσουν στα μεταφυσικά αυτά ερωτήματα. Το έργο *Τοπικά* του Αριστοτέλη περιλαμβάνει αρχές επιχειρημάτων που σχεδιάστηκαν για να βοηθούν στην αντίκρουση του αντιπάλου και αναλύει υποθετικούς συλλογισμούς, την κεντρική μορφή επιχειρήματος στα *Τοπικά*[76]. Στο πλαίσιο αυτό οι «κοινοί τόποι» παράγουν

---

[65]Βλ. *Π.Δ.*, *Ψαλμοί*, 83. 7.
[66]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 24, σ. 394.
[67]Βλ. *Π.Δ.*, *Ψαλμοί*, 83. 7.
[68]Βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 227, όπου γίνεται λόγος για τα Ηλύσια Πεδία των αρχαίων.
[69]Βλ. Ησιόδου, *Έργα και Ημέραι*, 170 κ.ε.
[70]Βλ. Ησιόδου, *Έργα και Ημέραι*, 172.
[71]Βλ. Ησιόδου, *Έργα και Ημέραι*, 171: «…παρ' 'Ωκεανὸν βαθυδίνην».
[72]Βλ. Ησιόδου, *Έργα και Ημέραι*, 172-173.
[73]Βλ. Πλάτωνος, *Φαίδρος*, 248a- 248e.
[74]Βλ. Πινδάρου, Ολυμπιόνικος Β΄, 56-80 και Solmsen 1982, σ. 19.
[75]Βλ. Αριστοτέλους, *Τοπικά*, 119a, 37.
[76]Ως προς το έργο *Τοπικά* του Αριστοτέλη βλ. περισσότερα Slomkowski 1997.

επιχειρήματα για κάθε είδος λόγου, ενώ οι «ειδικοί τόποι» χρησιμεύουν μόνο σε συγκεκριμένο είδος λόγου[77] (9ο παράθεμα Ρ., 3η αρχαία πηγή).

Στη συνέχεια, στο πλαίσιο της παρέκβασης από την αφήγηση, ο συγγραφέας διερωτάται γιατί θα πρέπει να αναζητούν οι χριστιανοί τον Παράδεισο πορευόμενοι μέσα από αγκάθια, τριβόλια και νεόβραστα χόρτα, ακούγοντας ένρινα άσματα και φιλώντας δύσμορφες εικόνες[78], όταν ο ίδιος ο ιερός Αυγουστίνος και ο Λακτάντιος αναφέρουν ότι ο Θεός «δεν αποστρέφεται τας ανθηράς ατραπούς, οσάκις αύται οδηγώσιν ημάς προς αυτόν» (10ο παράθεμα Ρ., 1η και 2η αρχαία πηγή).

Ειδικότερα, στο έργο του Αυγουστίνου *Contra Faustum Manichaeum* γίνεται λόγος για την ευχάριστη διάθεση κάθε ανθρώπου κατά την εύρεση ενός λουλουδιού σε κάθε αγκάθι, τροφής σε κάθε φυτό και μελιού σε κάθε έντομο, παρότι δεν θα έτρωγε έντομα ή γρασίδι, ούτε θα φορούσε αγκάθια για στέμμα[79] (10ο παράθεμα Ρ., 1η αρχαία πηγή). Η σχέση του ανθρώπου με τη φύση και τα λουλούδια, που αναλύεται στο πλαίσιο της αναφοράς στον Χριστό και τον Μωυσή, θα μπορούσε ενδεχομένως να συσχετιστεί με την περιγραφή στο ροϊδικό παράθεμα της πορείας του χριστιανού προς τον Θεό μέσα από «…ανθηράς ατραπούς».

Στο έργο του Λακταντίου *Divinae Institutiones* περιγράφονται η εμφάνιση και το σχήμα μιας ατραπού, διαμορφωμένα όσον αφορά τη θέα έτσι ώστε εκείνη να φαίνεται ανοιχτή και ευχάριστη με κάθε είδος λουλουδιών και φρούτων[80] (10ο παράθεμα Ρ., 2η αρχαία πηγή). Η ατραπός αυτή, ευχάριστη με κάθε είδος λουλουδιών και φρούτων, οδηγεί σύμφωνα με τον Λακτάντιο στην Κόλαση, ενώ η περιγραφή της αναφέρεται στο πλαίσιο της μνείας στον κατήγορο εκείνο που εφηύρε ψεύτικες θρησκείες με σκοπό να στρέψει τους ανθρώπους από την οδό προς τον Παράδεισο στην πορεία προς την Κόλαση. Η περιγραφή της ευχάριστης ανθισμένης ατραπού που οδηγεί στην Κόλαση θυμίζει αρκετά την περιγραφή στην *Πάπισσα Ιωάννα* των «…ανθηρών ατραπών…» που οδηγούν την ηρωίδα στην αγκαλιά των εραστών της.

Ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* αλλάζει αισθητά το νόημα της προαναφερόμενης πηγής[81], λέγοντας ότι η άποψη του Ιερού Αυγουστίνου και του Λακταντίου είναι ότι δεν είναι αναγκαίο ο χριστιανός να υφίσταται ταλαιπωρίες, προκειμένου να γευτεί τις απολαύσεις του Παραδείσου, αφού ο ίδιος ο Θεός δεν αποστρέφεται μια ζωή γεμάτη ευτυχία, ξεκούραση και ευζωία, αρκεί εκείνη να οδηγεί τον χριστιανό σε αυτόν και όχι προς την τρυφή και την ακολασία.

Ωστόσο, κάτι τέτοιο δεν φαίνεται να ισχύει στην περίπτωση της Ιωάννας, η οποία μπορεί να αποφεύγει τις δυσκολίες, βαπτίζοντας τη χήνα ως ψάρι για να χορτάσει την πείνα της, όμως αργότερα δεν θα οδηγηθεί κοντά στο Θεό, αλλά στην αγκαλιά των εραστών της, του Φρουμέντιου και του Φλώρου. Έτσι, το ρητορικό ερώτημα που απευθύνει ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* αναφορικά με το γιατί θα πρέπει να αναζητάει ο άνθρωπος τον δύσβατο δρόμο, αφού ο Θεός δεν αποστρέφεται τον ευκολοδιάβατο δρόμο αρκεί να τον οδηγεί σε εκείνον εμπεριέχει έντονη ροϊδική ειρωνεία απέναντι στην ηρωίδα και τον τρόπο ζωής της, ο οποίος δεν συνάδει με τα διδάγματα του Αυγουστίνου και του Λακταντίου περί θεοσέβειας και πορείας προς το θείο.

Έπειτα, όταν ο συγγραφέας περιγράφει το τέλος της μεταφυσικής αναζήτησης της ηρωίδας και τη διάθεση της καρδιάς της να αφουγκραστεί το κάλεσμα της

---

[77]Βλ. περισσότερα Bizzell & Herzberg 2001.

[78]Βλ. την παραπάνω μνεία στους κατοίκους της «…κοιλάδος τοῦ κλαυθμῶνος…».

[79]Βλ. Αυγουστίνου, *Κατά Φαύστου Μανιχαίου (Contra Faustum Manichaeum)*, βιβλίο XVI, κεφάλαιο I.

[80]Βλ. Λακταντίου, *Περί θείων θεσμών (Divinae Institutiones)*, βιβλίο VI, κεφάλαιο IV.

[81] Άν πράγματι αυτή υπήρξε η πηγή του συγγραφέα της *Πάπισσας Ιωάννας*.

Άνοιξης για έρωτα, αναφέρεται παρεκβατικά[82] στη μυστηριώδη σχέση της Άνοιξης με την καρδιά στην ηλικία των είκοσι ετών, παρομοιάζοντάς την με εκείνη του Σωκράτη με τον Αλκιβιάδη[83].

Καθώς ο συγγραφέας διηγείται τη συνάντηση της Ιωάννας με τον Φρουμέντιο και την εντολή της Αγίας Βλιθρούρδης να προχωρήσουν οι δύο νέοι στην αντιγραφή των Επιστολών του Αγίου Παύλου γίνεται παρεκβατικά λόγος για τη μοναστική ζωή των ανδρών και των γυναικών μοναχών σε μοναστήρια, όπου συνυπάρχουν τα δύο φύλα και οι σχέσεις ανδρών και γυναικών μοναχών είναι αθώες. Οι σχέσεις αυτές παρομοιάζονται στο έργο με την αθώα σχέση του Αγίου Αμούν με τη σύζυγό του, η οποία πέθανε παρθένα, έπειτα από δεκαοκτώ χρόνια έγγαμου βίου. Η πληροφορία σχετικά με τον Άγιο Αμούν και την παρθένα σύζυγό του έχει αντληθεί από το έργο του Σωζομενού *Εκκλησιαστική Ιστορία*, ενώ στις Σημειώσεις ο συγγραφέας παραθέτει αυτούσια την αρχαία πηγή ($11^{ο}$ παράθεμα P. , $1^{η}$ αρχαία πηγή).

Ταυτόχρονα, γίνεται λόγος για παραδείγματα ευσεβών συζύγων οι οποίες, αν και κοιμούνταν με τους συζύγους τους για πολλά χρόνια, εντούτοις πέθαναν παρθένες. Το αρχαιογνωστικό υλικό έχει αντληθεί από το έργο του Γρηγορίου Τουρονησίου *Ιστορίαι* και πιθανότατα αναφέρεται στην περίπτωση της Παρθένου Μαρίας, η οποία και πριν τον πατέρα της και μετά από αυτόν παρέμεινε παρθένα[84] ($11^{ο}$ παράθεμα P. , $2^{η}$ αρχαία πηγή).

Μέσα από την παρεκβατική μνεία στη συγκατοίκηση ανδρών και γυναικών μοναχών στα μοναστήρια παραλληλίζονται οι «αθώες» σχέσεις μεταξύ ανδρών και γυναικών μοναχών στα μοναστήρια με την αθώα σχέση που είχε ο Άγιος Αμούν με τη γυναίκα του, η οποία κοιμόταν μαζί του για δεκαοκτώ χρόνια και στο τέλος πέθανε παρθένα, και με τις αθώες σχέσεις ευσεβών συζύγων, που κοιμήθηκαν με τους συζύγους τους για πολλά χρόνια και στο τέλος πέθαναν παρθένες.

Ο συγγραφέας συμπληρώνει ότι «κατά τον Μουρατόρη όμως εκ της επιμειξίας ταύτης εγεννώντο πολλάκις σκάνδαλα και παιδία. Αλλά ταύτα ερρίπτοντο συνήθως εις το ρεύμα της Φούλδας»[85], αφήνοντας να εννοηθεί ότι στα συγκεκριμένα μοναστήρια οι σχέσεις μεταξύ ανδρών και γυναικών κάθε άλλο παρά αθώες ήταν, αφού από τις επιμειξίες γεννιούνταν παιδιά, τα οποία ρίχνονταν στο ρεύμα της Φούλδας[86]. Έτσι, ο παραλληλισμός των «αθώων» σχέσεών τους με τις αθώες σχέσεις του Αγίου Αμούν με την παρθένα γυναίκα του και των ευσεβών παρθένων συζύγων με τους συζύγους τους ουσιαστικά καυτηριάζει τον τρόπο ζωής στα μεικτά μοναστήρια, ο οποίος δεν συνάδει με τον τρόπο ζωής των αντίστοιχων προτύπων, ενώ η αναφορά στην «αθώα» σχέση των μοναχών μεταξύ τους είναι σατιρική.

Με την αοριστολογία με την οποία ο συγγραφέας παραθέτει την πηγή του αναφορικά με τις αθώες σχέσεις των μοναχών στα μοναστήρια[87] υποδηλώνεται η αναξιοπιστία της συγκεκριμένης πληροφορίας, σε αντίθεση με τις πηγές εκείνες που αναφέρονται στην παρθενία της γυναίκας του Αγίου Αμούν και των ευσεβών

---

[82]Βλ. Paschalis 2005: "Roidis himself informs the reader in the Preface that the use of "unexpected digressions" and "striking similes" is intended as a medicine, to prevent the reader from getting bored and falling asleep".

[83]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 143: «Μεταξύ της ανοίξεως και της καρδίας ημών, όταν είμεθα εικοσαετείς, υπάρχει κατά τους ποιητάς και τους ιατρούς σχέσις τις μυστηριώδης και δυσεξήγητος, ως η του Σωκράτους προς τον Αλκιβιάδην».

[84]Βλ. Γρηγορίου του Τουρονησίου, *Ιστορίαι*, 1. Επίσης βλ. Γρηγορίου του Τουρονησίου, *Ιστορίαι*, 1. 16 και 1. 19.

[85]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 145.

[86]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 249 το αίτημα του πλήθους να ριχθεί η Πάπισσα Ιωάννα και το παιδί της στον Τίβερη ποταμό.

[87]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 145: «Κατά **τινας χρονογράφους** αι σχέσεις αύται ήσαν αθώαι …».

συζύγων, δηλ. την *Εκκλησιαστική Ιστορία* του Σωζομενού και το έργο *Ιστορίαι* του Γρηγορίου Τουρονησίου, στις οποίες ο συγγραφέας παραπέμπει κανονικά στις Σημειώσεις του, παραθέτοντας και σχετικό αρχαίο απόσπασμα από το έργο του Σωζομενού.

5η Θεματική Ενότητα:
Η γνωριμία με τον Φρουμέντιο, μοναχό της μονής της Φούλδας, και η ανάθεση σε εκείνον και την Ιωάννα της αντιγραφής των επιστολών του Αγίου Παύλου.

Τη στιγμή που η Ιωάννα απευθύνεται στην Αγία Λιόββα με παράπονο, καθώς η Αγία δεν εκπλήρωσε τις υποσχέσεις που της είχε δώσει, μπαίνει στο κελλί της η ηγουμένη, η Αγία Βλιθρούδη, και της ανακοινώνει ότι ο ηγούμενος της Φούλδας Άγιος Ραβάνος ο Μαύρος ζήτησε τις επιστολές του Αγίου Παύλου γραμμένες με χρυσά γράμματα πάνω σε πολύτιμη μεμβράνη, ώστε το κήρυγμα των ιεροκηρύκων να έχει μεγαλύτερη απήχηση στους απίστους. Στη συνέχεια της συστήνει τον πατέρα Φρουμέντιο, που διαπρέπει, όπως και η Ιωάννα, στην ευσέβεια και την καλλιγραφία, και τους αναθέτει να συνεργαστούν μαζί, προκειμένου να φέρουν σε πέρας τη συγκεκριμένη αποστολή.

Η Αγία Βλιθρούδη δεν μπορούσε να υποψιαστεί ότι θα συνέβαινε κάτι απρεπές μεταξύ των δύο μοναχών, δεδομένου ότι η ίδια δεν είχε γνωρίσει παρά μόνο αθώα φιλήματα στο μοναστήρι.

Στο μεταξύ η σχέση μεταξύ των δύο νεαρών μοναχών, της Ιωάννας και του Φρουμέντιου, παραμένει αγνή και αμόλυντη, καθώς ο ίδιος έχει πλήρη άγνοια της έννοιας του έρωτα, ενώ η ηρωίδα, που έχει διαβάσει πολλά βιβλία για το θέμα αυτό, γνωρίζει τα πάντα θεωρητικά.

Ωστόσο, με το πέρασμα του χρόνου, η κατάσταση αρχίζει να γίνεται όλο και πιο δύσκολη για τους δύο νέους, καθώς είναι η πρώτη φορά που δεν ξέρουν πώς να εκφράσουν ο ένας στον άλλο τον έρωτα που νιώθουν. Πολλές φορές η Ιωάννα ξύνει τη νύχτα όσα έχει γράψει την προηγούμενη μέρα, προσπαθώντας να επιμηκύνει τον χρόνο παραμονής του Φρουμέντιου κοντά της, ενώ εκείνος, καταλαβαίνοντας για ποιο λόγο η Ιωάννα προβαίνει στη συγκεκριμένη ενέργεια, αναστενάζει και αυτός με τη σειρά του, όμως παρ' όλα αυτά η κατάσταση παραμένει στάσιμη.

Οι δύο νέοι έχουν τελειώσει την αντιγραφή της τελευταίας επιστολής του Αγίου Παύλου. Είναι βράδυ και η Ιωάννα καθισμένη κοντά στο παράθυρο, μοιάζει με το φυτό εκείνο της Παλαιστίνης, το οποίο δεν έχει μόνο μυρωδάτα λουλούδια στα κλαδιά του, αλλά και νόστιμους καρπούς, έτοιμους προς βρώση.

5η Θεματική Ενότητα:
Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

12. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**

«Αλλ' ο δεκαοκταετής εκείνος νεανίας, παιδιόθεν ασχολούμενος εις αντιγραφάς ευχολογίων και ούτε την Γραφήν αναγνώσας ούτε του Αυγουστίνου τας εξομολογήσεις ούτε τον περί Παρθενίας λόγον του Αγ. Βασιλείου ή άλλο ιερόν βιβλίον, ήτο ως εκ τούτου αγνός και άσπιλος ως η χιών, εφ' ης εκυλίετο ο Αγ. Φραγκίσκος, ίνα κατασιγάσηι τους πειρασμούς της σαρκός».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 145)

«Πάντες σχεδόν οι τότε άγιοι εμιμούντο τον Άγ. Αντώνιον, μεταχειριζόμενοι τας ψυχρολουσίας, ίνα ψυχράνωσι τα πάθη των».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 264)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
Αντωνίου, *Βίος και Πολιτεία του Μακαρίου Συμεών του Στυλίτου*, 12, 7.
…καὶ οἰκοδομεῖ ἐκεῖ αὐτῷ τόπον (5)
μικρὸν ἀπὸ ξηρολίθων, καὶ στήκει μέσον χρόνους τέσσαρας
νιφόμενος, βρεχόμενος , καυματούμενος…

Σωζομενού, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, Προοίμ. 1. 12, 5- 1. 13, 7.
δίψους δὲ καὶ πνίγους καὶ ῥίγους κρατεῖν ἐθισθεὶς ἐν (5)
(13.) ταῖς καθ' ἡμέραν ἀσκήσεσι, φύσιν ἔχειν νομίζῃ **τὴν ἐγκράτειαν.**…
τοῦ δὲ ἡλίου
σφόδρα φλέγοντος περὶ μέσην ἡμέραν ἰδὼν σέ τις τῶν δορυφόρων ἱδρῶτι
πολλῷ καὶ κονιορτῷ πεφυρμένον, ὡς δὴ χαριούμενος φθάσας προσεκόμισέ (5)
σοι φιάλην εὖ μάλα λαμπρῶς πρὸς τὰς ἀκτῖνας ἀντιστίλβουσαν, ἡδὺν αὐτῇ
τινα πότον ἐμβαλὼν καὶ **ψυχρὸν ὕδωρ ἐπιχέας.**

Σωζομενού, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, 5. 20, 4, 1- 6.
λέγεται
δὲ πυνθανομένων μετὰ ταῦτά τινων, εἴπερ αἴσθησιν τῶν βασάνων ἐκείνων
εἶχεν, εἰπεῖν τὸν Θεόδωρον ὡς πάντῃ μὲν ἀνώδυνος οὐκ ἦν, παρεστὼς δέ τις
αὐτῷ νεανίας **κατέπαυε τὰς ἀλγηδόνας,** ὑφάσματι λεπτοτάτῳ τοὺς ἱδρῶτας
ἀπομάττων καὶ **ὕδωρ ἐπιχέων ψυχρότατον,** ᾧ τὰς φλεγμονὰς ἔπαυε καὶ τῶν (5)
πόνων ἀνέψυχε.

13. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Πολλάκις η Ιωάννα, ως άλλη Πηνελόπη, απέξεε την νύκτα όσα την προτεραίαν είχον γράψει».
(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα,* σ. 146)

Παράβαλε το εξής αρχαίο χωρίο:
Ομήρου, *Οδύσσεια*, 2. 104-105.
ἔνθα καὶ ἠματίη μὲν ὑφαίνεσκεν μέγαν ἱστόν,
νύκτας δ' ἀλλύεσκεν , ἐπὴν δαΐδας παραθεῖτο. (105)

14. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος.**
«Η ημετέρα ηρωίς δεκαεπταετής τότε ούσα δεν ωμοίαζε τας λευκάς και αγγελομόρφους εκείνας παρθένους, τας οποίας δεν ετόλμαι τις να εγγίσηι, φοβούμενος μη ανοίξωσι τα πτερά των, ουδέ ηδύνατο προς κάλυκα ρόδου να παραβληθήι, αλλά μάλλον προς το φυτόν εκείνο της θερμής Παλαιστίνης, το οποίον επί του αυτού κλάδου ου μόνον εύοσμα άνθη, αλλά και ορεκτικούς καρπούς προσφέρει εις τον πεινώντα οδοιπόρον».
(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα,* σσ. 146-147)

«Ο Βροκάρδος (Descript. Terrae Sanctae, σελ. 281, εν τηι βιβλ. του ημ. Πανεπιστ.) αναφέρει ότι είδεν εν Παλαιστίνηι δένδρα φέροντα συγχρόνως άνθη και καρπούς, οίτινες είναι ίσως οι υπό του Μωϋσέως («Δευτερ.» λγ΄, 14) καλούμενοι καρποί της σελήνης. Ίδε και το λεξικόν της Γραφής του Καλμέτου εις την λέξιν μήλον».
(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 265)

Παραπομπή στην εξής αρχαία πηγή:
***Π.Δ., Δευτερονόμιον*, 33. 14.**
(13.) Καὶ τῷ Ιωσηφ εἶπεν
Ἀπ' εὐλογίας κυρίου ἡ γῆ αὐτοῦ
ἀπὸ ὡρῶν οὐρανοῦ καὶ δρόσου
καὶ ἀπὸ ἀβύσσων πηγῶν κάτωθεν
(14.) καὶ καθ' ὥραν γενημάτων ἡλίου τροπῶν
καὶ ἀπὸ συνόδων μηνῶν
(15.) καὶ ἀπὸ κορυφῆς ὀρέων ἀρχῆς
καὶ ἀπὸ κορυφῆς βουνῶν ἀενάων
(16.) καὶ καθ' ὥραν γῆς πληρώσεως.

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού
στην 5η Θεματική Ενότητα

Ο συγγραφέας αναφέρεται στη αγνή και αμόλυντη σχέση των δύο μοναχών, του Φρουμέντιου και της Ιωάννας, όταν γίνεται λόγος για τα ποικίλα συγγράμματα που έχει διαβάσει η ηρωίδα: τα συγγράμματα του Ωριγένη, του Χρυσοστόμου και τους κανόνες του Νηστευτή, και τη γνώση που είχε αποκομίσει από αυτά στο θέμα των σεξουαλικών σχέσεων μεταξύ των δύο φύλων, με αποτέλεσμα να παρουσιάζεται ως θεωρητικός γνώστης του συγκεκριμένου θέματος.

Αντίθετα, ο Φρουμέντιος εμφανίζεται να έχει πλήρη άγνοια πάνω στο θέμα του έρωτα, καθώς ο ίδιος δεν έχει διαβάσει ούτε τις εξομολογήσεις του Αυγουστίνου, ούτε τον *Περι Παρθενίας* λόγο του Αγίου Βασιλείου Αγκύρας. Στο πλαίσιο αυτό, η αγνότητα του ήρωα παραλληλίζεται με το χιόνι, όπου κυλιόταν ο Άγιος Φραγκίσκος για να καταπραΰνει τους πειρασμούς της σάρκας (12ο παράθεμα Ρ.).

Μέσα από τον παραλληλισμό της Αγίας Γραφής με τις *Εξομολογήσεις* του Αυγουστίνου και τον *Περί Παρθενίας* λόγο του Αγίου Βασιλείου Αγκύρας ως προς το ότι ήταν έργα που ο Φρουμέντιος δεν είχε διαβάσει, ο συγγραφέας υπαινίσσεται ότι η μη ανάγνωσή τους από τον ήρωα οδήγησε στη διατήρηση της αγνότητάς του, αφήνοντας να εννοηθεί ότι αν τα είχε διαβάσει θα είχε σπιλωθεί η παρθενία του, όπως αντίστοιχα η Ιωάννα γνώριζε τα πάντα για τις ερωτικές σχέσεις μεταξύ των δύο φύλων, έχοντας διαβάσει τον Ωριγένη, τον Χρυσόστομο και τους κανόνες του Ιωάννη του Νηστευτή [88]. Οι δύο ήρωες παρουσιάζονται να σπιλώνονται ηθικά —υποθετικά στην περίπτωση του Φρουμέντιου και πραγματικά στην περίπτωση της Ιωάννας— μέσα από την ανάγνωση των «…ιερών βιβλίων…».

Ο συγγραφέας στο έργο του *Η Πάπισσα Ιωάννα και η Ηθική*:

- χαρακτηρίζει τους προφήτες ως «…ιερούς…Αριστοφάνας…», καθώς « «Αι Παροιμίαι» και ο «Εκκλησιαστής», ο Σειράχ και ο Ιεζεκιήλ, περιέχουσαν αμίμητα πρότυπα ελευθέρας εκφράσεως, αναγκάζοντα τον αναγνώστην όχι μόνον να κοκκινίζηι, αλλ' ενίοτε και την μύτην του να φράσσηι»»[89], παραλληλίζοντας τους προφήτες με τον Αριστοφάνη ως προς τον ελευθεριάζοντα τρόπο έκφρασής τους, και
- παραλληλίζει την Αγία Γραφή με την *Πάπισσα Ιωάννα*, αναφέροντας ότι «…οι καλόγεροι απηγόρευαν την ανάγνωσιν αυτής (της Αγίας Γραφής) ως σήμερον της «Παπίσσης Ιωάννας» », καταλήγοντας τελικά ότι «…δεν είμαι και πολύ βέβαιος αν δύναται να θεωρηθή ως ηθικόν βιβλίον η Γραφή»[90]. Με λίγα λόγια, γίνεται κατανοητό ότι για τον συγγραφέα όσο ανήθικο βιβλίο είναι η Αγία Γραφή, άλλο τόσο είναι και η *Πάπισσα Ιωάννα*, στην οποία χρησιμοποιούνται βιβλικά εδάφια.

Καθώς είναι ειρωνική η αμφισβήτηση της ηθικής της Αγίας Γραφής, ο ίδιος υπαινίσσεται ότι η Αγία Γραφή και η *Πάπισσα Ιωάννα* δεν είναι έργα ανήθικα και ότι η ηθική σπίλωση του αναγνώστη —στην προκειμένη περίπτωση των δύο ηρώων από την ανάγνωση των ιερών βιβλίων— δεν οφείλεται στα συγκεκριμένα βιβλία, αλλά στο πνεύμα με το οποίο τα διαβάζει και τα ερμηνεύει ο αναγνώστης.

Έτσι, οι ήρωες του έργου κάθε άλλο παρά διακρίνονται για την αγνότητά τους —κάθε μνεία στην παρθενία τους είναι ειρωνική[91], καθώς η Ιωάννα είναι ενήμερη για

[88]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 145: «Η δε Ιωάννα αναγνώσασα πολλάκις τον Ωριγένη, τον Χρυσόστομον και τους κανόνας του Νηστευτού εγνώριζε τα πάντα θεωρητικώς».
[89]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα και Ηθική*, σ. 324.
[90]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα και Ηθική*, σ. 325.
[91]Για τον χαρακτηρισμό της Ιωάννας ως «σεμνής» και «παρθένου» βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 139, και για τον Φρουμέντιο τη φράση «… ήτο… αγνός και άσπιλος ως η χιών…» (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 145). Επίσης για τις σχέσεις ανδρών και γυναικών στα μοναστήρια βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 145: «…αι σχέσεις αύται ήσαν αθώαι…».

κάθε λεπτομέρεια που αφορά τις ερωτικές σχέσεις των δύο φύλων και ο Φρουμέντιος, αν και άπειρος στα θέματα του έρωτα, αντιλαμβάνεται το ερωτικό σκίρτημα της ηρωίδας και ανταποκρίνεται στο ερωτικό της κάλεσμα, συνάπτοντας τελικά ερωτική σχέση μαζί της.

Στο πλαίσιο της αναφοράς στα αντιφάρμακα που χρησιμοποιούσαν οι Άγιοι Πατέρες για να απαλλαγούν από το ερωτικό πάθος και να κατασιγάσουν την ερωτική επιθυμία, ο Άγιος Φραγκίσκος παραλληλίζεται με τον Άγιο Αντώνιο ως προς την αποφυγή του πειρασμού μέσω του κυλίσματος στο χιόνι και της ψυχρολουσίας αντίστοιχα.

Έπειτα, ο συγγραφέας αναφέρεται στην Ιωάννα, η οποία ξύνει το απόσπασμα από τις *Επιστολές* του Αγίου Παύλου που έχει αντιγράψει την προηγούμενη ημέρα προσπαθώντας έτσι να επιμηκύνει τον χρόνο παραμονής του Φρουμέντιου κοντά της. Στο σημείο αυτό η ηρωίδα παρομοιάζεται με την Πηνελόπη, η οποία αντίστοιχα ξήλωνε τη νύχτα το πανί που ύφαινε την ημέρα (13^{ο} παράθεμα Ρ.).

Καθώς ο συγγραφέας παραλληλίζει την Ιωάννα με την Πηνελόπη, ο Φρουμέντιος παραλληλίζεται έμμεσα με τον Οδυσσέα, καθώς είναι οι αγαπημένοι των δύο γυναικών για χάρη των οποίων εκείνες καταστρέφουν τα δημιουργήματά τους. Μέσα από τους συγκεκριμένους παραλληλισμούς καταγράφεται η ομοιότητα που εντοπίζεται ανά τους αιώνες τόσο ως προς τον τρόπο αντίδρασης των ανθρώπων, όσο και ως προς την ευρεσιτεχνία και το πολυμήχανο του ανθρώπινου νου σε δύσκολες στιγμές.

Τέλος, όταν γίνεται λόγος για τη στιγμή της αμηχανίας των δύο νέων στο να εκφράσουν ο ένας στον άλλο τον έρωτα που νιώθουν, η ηρωίδα παραβάλλεται με το «φυτόν» ή «δένδρον» της Παλαιστίνης, το οποίο έχει τόσο «…εύοσμα άνθη …» όσο και «…ορεκτικούς καρπούς…» (14^{ο} παράθεμα Ρ.).

Ως πηγή για την ύπαρξη τέτοιου δένδρου στην Παλαιστίνη, το οποίο έχει ταυτόχρονα άνθη και καρπούς, χρησιμοποιείται ο Βροκάρδος, ενώ ο συγγραφέας συμπληρώνει ότι ίσως οι καρποί αυτού του δένδρου να είναι εκείνοι που αναφέρει ο Μωυσής στο *Δευτερονόμιον* ως καρπούς της σελήνης.

Μέσα από τη μελέτη των Σημειώσεων του συγγραφέα συμπεραίνεται ότι γίνεται ειδικότερα παραλληλισμός:

- της Ιωάννας με το ιερό δένδρο της Παλαιστίνης, και ειδικότερα της εξωτερικής ομορφιάς και των σωματικών προσόντων της μοναχής με τα «…εύοσμα άνθη…» και τους «…ορεκτικούς καρπούς…» του ιερού δένδρου. Έτσι, το ερωτικό–γόνιμο στοιχείο του γυναικείου σώματος της ηρωίδας παραλληλίζεται με το γόνιμο και συνάμα ιερό–άγιο–θαυματουργικό στοιχείο του ιερού δένδρου της Παλαιστίνης, που βγάζει ταυτόχρονα άνθη και καρπούς. Ο συγγραφέας ενοποιεί στο πρόσωπο της Ιωάννας δύο αντιφατικά στοιχεία: τον έρωτα και την γονιμότητα του γυναικείου σώματος με την αγιότητα και τη θαυματοποιία που περιγράφεται στην Αγία Γραφή.
- των καρπών του ιερού δένδρου της Παλαιστίνης με τους καρπούς της σελήνης που αναφέρει ο Μωυσής στο *Δευτερονόμιον*. Ο συγγραφέας δεν παραθέτει αυτούσια τη βιβλική πηγή, αλλά δίνει μια ερμηνευτική προσέγγισή του. Η φράση «…καὶ καθ' ὥραν γενημάτων ἡλίου τροπῶν…»[92] αναφέρεται στο θερινό ηλιοστάσιο, όταν ωρίμαζαν οι καρποί για θερισμό —« «Καθ' ώραν γεννημάτων ηλίου τροπών» κατά το θερινόν ηλιοστάσιον, ότε ωρίμαζον τα γεννήματα προς θερισμόν»[93].

[92]Βλ. *Π.Δ.*, *Δευτερονόμιον*, 33. 14.
[93]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 5, σ. 167.

Ο χαρακτηρισμός τους ως «…καρπών της σελήνης» εξηγείται από το γεγονός ότι η ωρίμανσή τους γινόταν κατά τη διάρκεια της έκλειψης της σελήνης, καθώς τότε οι νύχτες είναι πιο ψυχρές– δροσερές και επομένως γόνιμες —«Δύναται όμως να εννοηθήι συνάντησις σελήνης και ηλίου έκλειψις σελήνης, ότε αι νύκται είναι ψυχραί λόγωι εκλείψεως σελήνης επομένως δροσεραί γόνιμοι»[94].

6η Θεματική Ενότητα:
Η ερωτική «επιστολή»– το ερωτικό ανάγνωσμα της Ιωάννας προς τον Φρουμέντιο.

Οι δύο νέοι έχουν τελειώσει την αντιγραφή της τελευταίας επιστολής του Αγίου Παύλου. Είναι βράδυ και η Ιωάννα καθισμένη κοντά στο παράθυρο, μοιάζει με φυτό, που δεν έχει μόνο μυρωδάτα λουλούδια στα κλαδιά του, αλλά και νόστιμους καρπούς, έτοιμους προς βρώση. Τότε αρχίζει να απευθύνει ένα ερωτικό κάλεσμα προς τον Φρουμέντιο.

Ο νέος εκείνη τη στιγμή νιώθει να πλημμυρίζει από ερωτική επιθυμία για την Ιωάννα και ύστερα από λίγο βρίσκεται γονυπετής μπροστά της. Τελικά, οι δύο ερωτευμένοι νέοι συνάπτουν ερωτική σχέση, όμως η ευδαιμονία του ζευγαριού θα είναι μονάχα προσωρινή και εφήμερη.

6η Θεματική Ενότητα:
Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

15. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 1-8). Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαίο χωρίο 9).**

«Ο Φρουμέντιος εξηκολούθει να σιωπάι, η δε Ιωάννα να στρέφηι τα φύλλα της Γραφής, ότε μεν ψιθυρίζουσα μεταξύ των οδόντων, ότε δε εδάφιόν τι αναγινώσκουσα μεγαλοφώνως. Αλλά μετ' ου πολύ έπαυσε να φυλλομετρήι και διά φωνής μειλιχίου, ως νέας Ινδής επαδούσης όφιν φαρμακερόν, ήρξατο ν'αναγινώσκηι:

«Άσμα ασμάτων, ο έστι […] Σαλομών. Φιλησάτω με από φιλημάτων στόματος αυτού. […]Αγαθοί <οι> μαστοί σου υπέρ οίνον […] και οσμή μύρων σου υπέρ πάντα τα αρώματα· μύρον εκκενωθέν όνομά σου· διά ταύτα <αι> νεανίδες ηγάπησάν σε [1]. Ιδού ει καλός, […]αδέλφιδός μου, και […] ωραίος […] προς κλίνηι ημών <·> σύσκιος[2] αναμέσον των μαστών μου αυλισθήσεται[3]. Ελθέ, αδέλφιδέ μου, εξέλθωμεν εις αγρόν[4]· ευρούσά σε έξω φιλήσω σε[5]· εκεί δώσω τους μαστούς μου σοι[6]. Στηρίξατέ με εν μύροις, στιβάσατέ με εν μήλοις, ότι τετρωμένη αγάπης εγώ[7]. Θες με ως σφραγίδα επί την καρδίαν σου, ως σφραγίδα επί τον βραχιόνά σου.[…] Κρατερά ως θάνατος αγάπη· ύδωρ πολύ ου δυνήσεται σβέσαι […]και ποταμοί ου συγκλύσουσιν αυτήν[8]».

Ταύτα ήκουεν ο Φρουμέντιος και μη γνωρίζων ότι τα μήλα, οι μαστοί και τα φιλήματα εκείνα ήσαν προφητικαί αλληγορίαι εικονίζουσαι την μέλλουσαν του Σωτήρος προς την Εκκλησίαν αυτού αγάπην, ησθάνετο τας σάρκας και τας τρίχας του φρίσσουσας υπό της επιθυμίας, ως ο Ιώβ υπό του τρόμου[9]. Ανά έκαστον στίχον της ουρανίας εκείνης επωδής επλησίαζεν εν βήμα προς την αναγνώστριαν, κατά δε το τελευταίον εδάφιον ευρίσκετο προ αυτής γονυπετής».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 147)

Παραπομπή στις εξής αρχαίες πηγές:
***Π.Δ., Άσμα*, 1. 1 -1. 3.**
(1.) Ἄισμα ᾀσμάτων, ὅ ἐστιν τῷ Σαλωμων.
(2.) Φιλησάτω με ἀπὸ φιλημάτων στόματος αὐτοῦ,
ὅτι ἀγαθοὶ μαστοί σου ὑπὲρ οἶνον,
(3.) καὶ ὀσμὴ μύρων σου ὑπὲρ πάντα τὰ ἀρώματα,
μύρον ἐκκενωθὲν ὄνομά σου.
διὰ τοῦτο νεάνιδες ἠγάπησάν σε[1],…

[94]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 5, σ. 167.

***Π.Δ., Ἄσμα,* 1. 16.**
(16.) ᾽Ιδοὺ εἶ καλός, ὁ ἀδελφιδός μου, καί γε ὡραῖος·
πρὸς κλίνη ἡμῶν σύσκιος[2],…

***Π.Δ., Ἄσμα,* 1. 13.**
…ἀνὰ μέσον τῶν μαστῶν μου αὐλισθήσεται[3]·

***Π.Δ., Ἄσμα,* 7. 12.**
(12.) ἐλθέ, ἀδελφιδέ μου, ἐξέλθωμεν εἰς ἀγρόν[4],…

***Π.Δ., Ἄσμα,* 8. 1.**
(1.) Τίς δῴη σε ἀδελφιδόν μου θηλάζοντα μαστοὺς μητρός μου;
εὑροῦσά σε ἔξω φιλήσω σε[5],…

***Π.Δ., Ἄσμα,* 6. 11.**
ἐκεῖ δώσω τοὺς μαστούς μου σοί[6].

***Π.Δ., Ἄσμα,* 2. 5.**
(5.) στηρίσατέ με ἐν ἀμόραις,
στοιβάσατέ με ἐν μήλοις, ὅτι τετρωμένη ἀγάπης ἐγώ[7].

***Π.Δ., Ἄσμα,* 8. 6 και 8. 7.**
(6.) Θές με ὡς σφραγῖδα ἐπὶ τὴν καρδίαν σου,
ὡς σφραγῖδα ἐπὶ τὸν βραχίονά σου·
ὅτι κραταιὰ ὡς θάνατος ἀγάπη,…
(7.) ὕδωρ πολὺ οὐ δυνήσεται σβέσαι τὴν ἀγάπην,
καὶ ποταμοὶ οὐ συγκλύσουσιν αὐτήν[8]·

Παράβαλε το εξής αρχαίο χωρίο:
***Π.Δ., Ἰώβ,* 4. 14.**
…(14.) φρίκη δέ μοι συνήντησεν καὶ τρόμος
καὶ μεγάλως μου τὰ ὀστᾶ συνέσεισεν[9],…

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού στην 6η Θεματική Ενότητα

Ο συγγραφέας, αναφερόμενος στην αμηχανία των δύο ερωτευμένων νέων, του Φρουμέντιου και της Ιωάννας, και στην πρωτοβουλία της ηρωίδας να εκφράσει τον έρωτά της προς το νεαρό μοναχό, παρουσιάζει ένα σύμπλεγμα στίχων από την *Π.Δ.* και συγκεκριμένα από το *Άσμα Ασμάτων*, που έτσι πλεγμένοι από την ηρωίδα αποτελούν ένα ερωτικό κάλεσμα προς τον Φρουμέντιο. Η ίδια επεξεργάζεται τις βιβλικές πηγές που επιλέγει, δημιουργώντας τελικά ένα «ερωτικό ανάγνωσμα»[95] (15ο παράθεμα Ρ.).

Ο καυστικός και ειρωνικός τρόπος με τον οποίο ο συγγραφέας αντιμετωπίζει την αντίδραση του Φρουμέντιου στο ερωτικό κάλεσμα της Ιωάννας αποτυπώνεται

[95]Ως προς την ερμηνεία των βιβλικών εδαφίων ως «αναγνωσμάτων» βλ. Μπαμπινιώτη 1998, σ. 152, στο λήμμα «ανάγνωσμα» την έννοια του συγκεκριμένου όρου ως «αποσπάσματος εκκλησιαστικού κειμένου που διαβάζεται κατά τη Θεία Λειτουργία».

Αξίζει να σημειωθεί ότι το «ερωτικό ανάγνωσμα» της Ιωάννας προς τον ακροατή Φρουμέντιο θα μπορούσε να θεωρηθεί ως μια «ερωτική επιστολή» της ηρωίδας προς το νεαρό μοναχό, καθώς ο τρόπος με τον οποίο αποτυπώνεται στην *Πάπισσα Ιωάννα* —με συνεχή ροή, χωρίς διακοπή ή παρεμβολές— δίνει την εντύπωση ότι θα μπορούσε κάλλιστα να αποσταλεί σε έναν παραλήπτη–αναγνώστη. Ωστόσο, πρόκειται για ένα «ερωτικό ανάγνωσμα», καθώς η ηρωίδα «…αναγινώσκει μεγαλοφώνως» τα συγκεκριμένα βιβλικά εδάφια.

στο σημείο που διευκρινίζεται ότι όλα όσα απεικονίζονται στο *Άσμα Ασμάτων*[96] με υλικά αγαθά είναι αλληγορίες που περιγράφουν τη μελλοντική αγάπη του Χριστού για την Εκκλησία[97] και αποτελούν προπομπό του γάμου μεταξύ του Ιησού Χριστού και της Εκκλησίας που περιγράφεται στην *Κ.Δ.*

Παράλληλα, η ερμηνεία των βιβλικών πηγών ως αλληγοριών προϋποθέτει ότι ο συγγραφέας έχει μελετήσει σε βάθος το *Άσμα Ασμάτων* και ότι πιθανότατα έχει υπ' όψιν ότι υπάρχουν τεσσάρων ειδών ερμηνείες του:

- η ιστορική ερμηνεία, η οποία υποστηρίζει ότι το *Άσμα Ασμάτων* είναι καθαρά ερωτικό ή κάποιο γαμήλιο άσμα του Σολομώντα με κάποια από τις πολλές γυναίκες του,
- η τυπική ερμηνεία, η οποία δέχεται ότι ένα γεγονός ή ένα πρόσωπο ή μια ιδέα στην *Π.Δ.* λαμβάνει κατόπιν νέο νόημα σε άλλο θεόπνευστο συγγραφέα της *Π.Δ.* ή της *Κ.Δ.* Σύμφωνα με αυτή την ερμηνεία το *Άσμα Ασμάτων* εκθέτει κατά γράμμα ένα ερωτικό ειδύλλιο, τον γάμο του Σολομώντα με την κόρη του Φαραώ, αλλά παράλληλα έχει και άλλη, πνευματική έννοια: την αγάπη του Θεού για τον Ισραήλ και του Χριστού για την Εκκλησία —«Οι οπαδοί λοιπόν της Ερμηνείας ταύτης λέγουν, ότι το Άισμα των αισμάτων κατά γράμμα εκθέτει το ερωτικόν ειδύλλιον, τον γάμον του Σολομώντος μετά της θυγατρός του Φαραώ (ΙΙΙ Βασιλ. 3, 1). Πρέπει όμως λέγουν να δώσωμεν και άλλην έννοιαν πνευματικήν. Την αγάπην, τους γάμους του Θεού μετά του Ισραήλ, του Χριστού μετά της Εκκλησίας»[98].
- η παραβολική ερμηνεία, η οποία υποστηρίζει ότι το *Άσμα Ασμάτων* περιγράφει την διήγηση δύο ποιμένων ετεροφυλόφιλων, όχι ιστορικών προσώπων, αλλά πλαστών, με σκοπό να εκτεθεί η αγάπη του Θεού για τον Ισραήλ και του Χριστού για την Εκκλησία, και τέλος
- η αλληγορική ερμηνεία, η οποία δέχεται τη μεταφορά της ονομασίας ενός πράγματος σε άλλο πράγμα, ώστε αυτά τα δύο τελικά να ταυτίζονται. Έτσι, η θεωρία αυτή υποστηρίζει ότι το *Άσμα Ασμάτων* είναι μια αλληγορική διήγηση που περιγράφει κατ' ευθείαν τον γάμο του Θεού με τον Ισραήλ και του Χριστού με την Εκκλησία, ή του Χριστού με την ψυχή κάθε χριστιανού ή του Χριστού ως νυμφίου και της Θεοτόκου ως νύμφης. Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή το *Άσμα Ασμάτων* έχει βάθος προφητικό, διότι προμηνύει την ένωση του Χριστού με την Εκκλησία [99].

---

[96]Στην *Πάπισσα Ιωάννα* το *Άσμα Ασμάτων*, παρά το γεγονός ότι είναι ποίηση, εκλαμβάνεται και χρησιμοποιείται από τον συγγραφέα του έργου ως ιστορική πηγή για τη ζωή και το έργο των ιστορικών βιβλικών προσωπικοτήτων, ως ιστορική αλήθεια του Χριστιανισμού, δεν θεωρείται ως ποίηση που οδηγεί στο ψέμα και την πλάνη.

Στο έργο *Εισαγωγή στην Αισθητική* του Γερμανού ρομαντικού πεζογράφου και θεωρητικού Johann Paul Friedrich Richter, γίνεται λόγος για την «περιρρέουσα ποιητική ατμόσφαιρα»: «Εν Ελλάδι ποιητικωτάτη πραγματικότης περιέρρεε τον ποιητήν δι' ατμοσφαίρας φωτός άνευ της ελαχίστης σκιάς έμπνευση» (βλ. περισσότερα στο άρθρο του Βαγενά 1988, σ. 35). Η άποψη αυτή αναφορικά με την ποιητική έμπνευση συνάδει με το περιεχόμενο συγκεκριμένου βιβλικού εδαφίου, το οποίο αναφέρεται στη σχέση του λόγου με την αλήθεια (βλ. Κ. Δ., *Ιάκωβος*, 1. 16-18: «πᾶσα / δόσις ἀγαθὴ καὶ πᾶν δώρημα τέλειον ἄνωθέν ἐστιν, / καταβαῖνον ἀπὸ τοῦ πατρὸς τῶν φώτων, παρ' ᾧ οὐκ / ἔνι παραλλαγὴ ἢ τροπῆς ἀποσκίασμα. βουληθεὶς / ἀπεκύησεν ἡμᾶς λόγῳ ἀληθείας, εἰς τὸ εἶναι ἡμᾶς / ἀπαρχήν τινα τῶν αὐτοῦ κτισμάτων»).

[97]Βλ. τη φράση: «Ταύτα ήκουεν ο Φρουμέντιος…μη γνωρίζων ότι τα μήλα, οι μαστοί και τα φιλήματα εκείνα ήσαν προφητικαί αλληγορίαι εικονίζουσαι την μέλλουσαν του Σωτήρος προς την Εκκλησίαν αυτού αγάπην…».

[98]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 25, σ. 246.

[99]Ως προς τις τέσσερις ερμηνείες του *Άσματος Ασμάτων* βλ. περισσότερα στον Γιαννακόπουλο 1986, τ. 25, σσ. 245-249.

Με την αλληγορική ερμηνεία των βιβλικών πηγών του *Άσματος* από τον συγγραφέα, η ηρωίδα εμφανίζεται να καπηλεύεται τον λόγο του Θεού για χάρη του έρωτα, της ερωτικής της επιθυμίας για τον Φρουμέντιο, εκφράζοντας με τη χρήση στίχων από το *Άσμα Ασμάτων* τα σαρκικά της πάθη. Έτσι, ενώ ολόκληρο το περιεχόμενο των βιβλικών πηγών αναφέρεται στην πνευματική σχέση αγάπης μεταξύ του Χριστού και της Εκκλησίας[100], η ηρωίδα εκλαμβάνει το περιεχόμενο των συγκεκριμένων εδαφίων ως αναφερόμενο στη σαρκική σχέση μεταξύ άνδρα και γυναίκας. Στο σημείο αυτό σηματοδοτείται η μετάλλαξη της πνευματικής σχέσης μεταξύ του Χριστού και της Εκκλησίας στη σαρκική σχέση του Φρουμέντιου με την Ιωάννα[101]. Στόχος της μετάλλαξης του αυθεντικού νοήματος του *Άσματος* είναι η ερωτική συνεύρεση της ηρωίδας με τον μοναχό αγαπημένο της[102].

Μέσα από τον παραλληλισμό:

- της Ιωάννας με την Εκκλησία —εκείνη διαβάζει ένα «ερωτικό ανάγνωσμα», εκφράζοντας ως «ερώσα» την αγάπη της προς τον Φρουμέντιο, όπως η Εκκλησία θα αγαπήσει μελλοντικά τον Ιησού Χριστό,
- του Φρουμέντιου με τον Χριστό —εκείνος δέχεται ως ακροατής το «ερωτικό ανάγνωσμα» της Ιωάννας, όντας ο μελλοντικός «ερώμενός» της, όπως αντίστοιχα ο Χριστός θα αγαπηθεί μελλοντικά από την Εκκλησία, και τέλος
- της μελλοντικής σαρκικής σχέσης της Ιωάννας με τον Φρουμέντιο με τη μελλοντική πνευματική σχέση της Εκκλησίας με τον Χριστό,

αναδεικνύεται η πρόθεση του συγγραφέα να παρουσιάσει στον αναγνώστη του τα «κακώς κείμενα» του μεσαιωνικού ιερατείου, εκπρόσωπος του οποίου είναι η μοναχή Ιωάννα[103], να καυτηριάσει το μέγεθος της ασυδοσίας του, που φτάνει σε σημείο να μεταλλάξει το νόημα του θείου λόγου, ώστε να νομιμοποιήσει τον τρόπο ζωής του[104]. Ο συγγραφέας, με την αποκατάσταση της αλήθειας του θείου λόγου,

---

[100]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 139, όπου γίνεται λόγος για τη σχέση των παρθένων γυναικών μοναχών με τον «…ουράνιον…νυμφίον».

[101]Η παρερμηνεία του *Άσματος των Ασμάτων* από την ηρωίδα δεν συνάδει —όπως θα έπρεπε— με το πνεύμα της αντίστοιχης πηγής βλ. περισσότερα Περυσινάκη 1996, σ. 133.

[102]Βλ. Καλοκύρη (χ.χ.), σσ. 71-72, τη μετάφραση των βιβλικών εδαφίων του *Άσματος Ασμάτων* από τον ποιητή Σεφέρη, όπου αποτυπώνεται η κυριολεκτική τους σημασία, δηλ. η σαρκική σχέση μεταξύ άνδρα και γυναίκας, στην οποία αναφέρεται η Ιωάννα:

«…Το Άσμα των Ασμάτων, που είναι του Σολομώντα. Να με φιλήσει με τα φιλιά του στόματός του! Η αγκάλη σου είναι πιο καλή από το κρασί κι η ευωδιά των μύρων σου απ'όλα τα αρώματα. Μύρο χυμένο τ' όνομά σου. Γι' αυτό σ' αγαπούν οι κοπέλες. Όμορφος που είσαι, αγαπημένε, πόσο μεστός, η κοίτη μας είναι φυλλωσιά. Έλα να βγούμε, αγαπημένε, στους αγρούς. Θα σε φιλήσω στα συναπατήματά μας. Θα σου δώσω τον κόρφο μου. Θρέψτε με με γλυκίσματα, ζωντανέψτε με με μήλα, γιατί είμαι λαβωμένη της αγάπης. Βάλε με σφραγίδα στη καρδιά σου, σαν σφραγίδα στο μπράτσο σου. Είναι δυνατή η αγάπη σαν το θάνατο. Νερά ποτάμια δεν μπορούν να σβήσουν την αγάπη (μετ. Γ. Σεφέρη)».

[103]Βλ. επίσης στην Εισαγωγή του έργου, όπου ο συγγραφέας αναφέρει ότι «Κατ' εκείνην μάλιστα την εποχήν, αφού (ο Ύψιστος) ηνείχετο να αντιπροσωπεύωσιν αυτόν επί της γης **πάπαι αιρετικοί** και **μοιχοί** και **άθεοι** και **αιμομείκται**, δεν βλέπομεν διά τί από της γενικής ταύτης αμνηστείας ήθελεν (ο Ύψιστος) εξαιρέσει την πτωχήν Ιωάνναν» (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 80). Στη φράση αυτή, ροϊδική ειρωνεία διαφαίνεται μέσα από τον χαρακτηρισμό της ηρωίδας ως «πτωχής», δύστυχης, υπαινισσόμενος ότι κάθε άλλο παρά δύστυχη είναι, αφού η ίδια ευθύνεται για το τραγικό τέλος της.

[104]Στο σημείο ατό αντανακλάται η διάκριση ανάμεσα:

Α) στην αλληγορική ερμηνεία των βιβλικών εδαφίων, που πρεσβεύει ο συγγραφέας του έργου, και

Β) την ιστορική ερμηνεία, που πρεσβεύει η μοναχή Ιωάννα, ως εκπρόσωπος του μεσαιωνικού ιερατείου, με σκοπό να νομιμοποιήσει τις πράξεις της, ωστόσο τελικά η προσπάθειά της αυτή «ξεσκεπάζεται» και καταδικάζεται από τον συγγραφέα του έργου.

Καθώς η ηρωίδα χρησιμοποιεί την ιστορική ερμηνεία των βιβλικών πηγών προκειμένου να προσκαλέσει ερωτικά τον Φρουμέντιο, ο συγγραφέας υπαινίσσεται ότι εκείνη γνωρίζει και την αλληγορική ή την τυπική ερμηνεία τους, ότι δηλ. οι βιβλικές πηγές αναφέρονται —είτε αποκλειστικά

εστιάζοντας στην αλληγορική ερμηνεία του, απαντά έμμεσα στους μελλοντικούς επικριτές του[105] ότι με το έργο του ούτε διαφθείρει ούτε αποπροσανατολίζει τους χριστιανούς πιστούς από την ουσία του Χριστιανισμού, αλλά αντίθετα τους αφυπνίζει και τους πληροφορεί[106] ως προς το πραγματικό νόημα των βιβλικών κειμένων.

Η μελέτη του αρχαιογνωστικού υλικού της συγκεκριμένης ενότητας έχει ως αφετηρία την πρώτη βιβλική πηγή[107], όπου γίνεται λόγος ότι ακολουθεί το ωραιότερο από όλα τα άσματα, το οποίο ανήκει στον Σολομώντα —«Ἆισμα ᾀσμάτων, ὅ ἐστιν τῷ Σαλωμων»[108] (15ο παράθεμα P., 1η αρχαία πηγή).

Με βάση την αλληγορική ερμηνεία, η βιβλική πηγή αναφέρεται στη μέλλουσα Εκκλησία, τη «…μυστική σύζυγο»[109], που απευθύνει λόγια αγάπης προς τον Χριστό[110], ενώ οι λέξεις «φιλήματα»[111], «μαστοί»[112], «…ὀσμὴ μύρων…»[113] και «ἀρώματα»[114] αποτελούν συμβολικά η πρώτη τον τρόπο εκδήλωσης της αγάπης των χριστιανών πιστών της Εκκλησίας προς τον Χριστό —«φιλήματα»— και οι επόμενες τρεις τις πνευματικές αρετές του Χριστού —«μαστοί», «…ὀσμὴ μύρων …» και «ἀρώματα»— που ελκύουν τους πιστούς και τον κάνουν αγαπητό σε εκείνους[115].

(στην 1η περίπτωση), είτε σε ένα δεύτερο ερμηνευτικό επίπεδο (στη 2η περίπτωση)— στην αγάπη μεταξύ Χριστού και Εκκλησίας, αλλά αποκρύπτει, αποσιωπά έντεχνα το πραγματικό νόημά τους, εξαπατώντας τον Φρουμέντιο (βλ. την παρομοίωση της ηρωίδας ως «…νέας Ινδής επαδούσης όφιν φαρμακερόν…», όπου εκείνη ως άλλη Εύα στέλνει τον φαρμακερόν όφιν για να εξαπατήσει τον Φρουμέντιο, ο οποίος φαίνεται ότι αγνοεί το αλληγορικό νόημα των βιβλικών εδαφίων).

Βλ. επίσης *Κ.Δ.*, *Πέτρου Β'*, 3. 15- 3. 16, όπου λέγεται ότι οι αμαθείς και οι μη στερεωμένοι (δηλ. χωρίς στερεή πίστη) διαστρεβλώνουν δυσνόητα βιβλικά εδάφια, με αποτέλεσμα την καταστροφή τους —«…καθὼς καὶ ὁ ἀγαπητὸς ἡμῶν ἀδελφὸς Παῦλος κατὰ τὴν / δοθεῖσαν αὐτῷ σοφίαν ἔγραψεν ὑμῖν, ὡς καὶ ἐν / πάσαις ἐπιστολαῖς λαλῶν ἐν αὐταῖς περὶ τούτων, ἐν / αἷς ἐστιν δυσνόητά τινα, **ἃ οἱ ἀμαθεῖς καὶ ἀστήρικτοι / στρεβλοῦσιν ὡς καὶ τὰς λοιπὰς γραφὰς πρὸς τὴν ἰδίαν / αὐτῶν ἀπώλειαν**». Η μοναχή Ιωάννα βρίσκεται σε ακόμα πιο δεινή θέση, καθώς εν γνώσει της παραποιεί το αλληγορικό νόημα των βιβλικών εδαφίων, οδηγώντας τον εαυτό της στην καταστροφή, δηλ. στη δίκαιη θεία τιμωρία της: τον ατιμωτικό θάνατό της.

[105]Ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* υποψιάζεται ότι το έργο του θα αποτελέσει αντικείμενο επίκρισης.

[106]Βλ. Καιροφύλα (χ.χ.), σ. 29: «…«Εφρόνει ο Ροΐδης ότι το συγγράφειν αποτελεί αποστολήν υπέροχον και ότι δια ν' απευθύνεται κανείς προς το κοινόν καθήκον έχει να εξαντλεί όλην του την πνευματικήν δύναμιν δια να είπη κάτι άξιον ν' αναγνωσθή και άξιον να μείνη…» ».

[107]Βλ. *Π.Δ.*, *Άσμα*, 1. 1- 1. 3.

[108]Βλ. *Π.Δ.*, *Άσμα*, 1. 1.

[109]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 25, σ. 253.

[110]Ως προς την αλληγορική ερμηνεία του *Άσματος* βλ. επίσης Bullock 1988, σ. 224: "The Christian allegorists view the king as Christ and the maiden as the church. They express their esteem for each other".

Το γεγονός ότι οι σχολιαστές χαρακτηρίζουν όσους υποστηρίζουν την αλληγορική ερμηνεία του *Άσματος* ως «Χριστιανούς αλληγοριστές» —" Christian allegorists "— (βλ. παραπάνω) αποδεικνύει ότι ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* όχι μόνο δεν είναι αιρετικός ή κατά της Χριστιανικής Θρησκείας, όπως κατηγορήθηκε από τους επικριτές του, αλλά υπέρμαχος και αγωνιστής της ανάδειξης της αλήθειας του Χριστιανισμού, δηλ. της αληθινής ερμηνείας των βιβλικών εδαφίων, σε αντίθεση με την μεταλλαγμένη ερμηνεία της Αγίας Γραφής από τους εκπροσώπους του Χριστιανισμού, δηλ. το μεσαιωνικό ιερατείο και ειδικότερα τη μοναχή Ιωάννα.

[111]Βλ. *Π.Δ.*, *Άσμα*, 1. 1.

[112]Βλ. *Π.Δ.*, *Άσμα*, 1. 2.

[113]Βλ. *Π.Δ.*, *Άσμα*, 1. 3.

[114]Βλ. *Π.Δ.*, *Άσμα*, 1. 3.

[115]Ειδικότερα, με τη χρήση του όρου «μαστοί» στο *Άσμα Ασμάτων*, ο Ιησούς Χριστός απεικονίζεται να γαλουχεί, να τροφοδοτεί και να διαπαιδαγωγεί τους χριστιανούς πιστούς, τα μέλη της Εκκλησίας, με πνευματική τροφή, δηλ. με τους καρπούς του Αγίου Πνεύματος (Ως προς τους καρπούς του Αγίου

Αρκετοί σχολιαστές υποστηρίζουν ότι «Φιλήματα στόματος είναι τα δια των Προφητών και του στόματος αυτών εξερχόμενα θεία λόγια, δι' ων οι Προφήται και οι δίκαιοι της Π. Διαθήκης ήρχοντο εις στενοτάτας σχέσεις, ησπάζοντο τον Θεόν, την συναγωγήν, τον περιούσιον λαόν»[116]. Σύμφωνα με την άποψη αυτή η πνευματική σχέση της Εκκλησίας με τον Ιησού Χριστό παραλλάσσεται και διαφοροποιείται αρκετά, ενώ οι Προφήτες παρουσιάζονται να διατηρούν σχέση αγάπης με τον Θεό και το ποίμνιο, κατά το παράδειγμα του Χριστού που διατηρεί σχέση αγάπης με την Εκκλησία.

Ωστόσο, η ερμηνεία αυτή δεν φαίνεται να υιοθετείται από τον συγγραφέα της *Πάπισσας Ιωάννας*, δεδομένου ότι αφενός ο ίδιος επισημαίνει ότι το βιβλικό εδάφιο αναφέρεται στη μελλοντική σχέση Χριστού – Εκκλησίας και αφετέρου δεν γίνεται καμία αναφορά ή νύξη από εκείνον στους Προφήτες. Άλλωστε και οι σχολιαστές συμπληρώνουν για το βιβλικό εδάφιο ότι «Περισσότερον δύναται να λεχθή τούτο εις τον Χριστόν και την Εκκλησίαν»[117].

Σύμφωνα με την ιστορική ερμηνεία του *Άσματος*, την οποία οικειοποιείται η Ιωάννα, τα παραπάνω λόγια λέγονται από μια ανύπαντρη κοπέλα, μια από τις μελλοντικές συζύγους του Σολομώντα, που απευθύνει λόγια αγάπης είτε προς τον βασιλιά είτε προς τον αληθινό έρωτά της, δηλ. έναν βοσκό[118], ενώ οι λέξεις «φιλήματα», «μαστοί», «…ὀσμὴ μύρων…» και «ἀρώματα» αποτελούν η πρώτη τον τρόπο —κυριολεκτικά— εκδήλωσης της αγάπης της προς αυτόν —«φιλήματα»— και οι άλλες τρεις τις σωματικές αρετές του —«μαστοί», «…ὀσμὴ μύρων…» και «ἀρώματα». Αναλογικά, η Ιωάννα απευθύνει τα ίδια λόγια προς τον Φρουμέντιο, προκειμένου να εκφράσει τη σαρκική έλξη που νιώθει γι' αυτόν.

Στο πλαίσιο αυτό, οι παραλληλισμοί που προκύπτουν:

- των χριστιανών πιστών της Εκκλησίας με μια από τις μελλοντικές συζύγους του βασιλιά Σολομώντα και την Ιωάννα, ως οι «ερώντες» που απευθύνουν λόγια αγάπης προς τον «ερώμενο», δηλ. τον Χριστό, τον βασιλιά Σολομώντα ή τον βοσκό και τον Φρουμέντιο. Ο παραλληλισμός αυτός ενισχύεται από το γεγονός ότι τόσο η Εκκλησία, όσο και η μελλοντική σύζυγος του Σολομώντα και η Ιωάννα είναι γένους θηλυκού.
- του Χριστού με τον Σολομώντα —ή τον βοσκό— και τον Φρουμέντιο, ως οι «ερώμενοι», οι αποδέκτες της πνευματικής και σαρκικής αγάπης των «ερώντων» τους,

---

Πνεύματος βλ. *Κ.Δ.*, *Προς Γαλάτας*, 5. 22- 5. 23: «Ὁ δὲ καρπὸς τοῦ πνεύματός ἐστιν ἀγάπη, χαρά, / εἰρήνη, μακροθυμία, χρηστότης, ἀγαθωσύνη, πίστις, / πραΰτης, ἐγκράτεια· κατὰ τῶν τοιούτων οὐκ ἔστιν/νόμος»).

Ως προς τον όρο «μαστοί» βλ. επίσης *Κ.Δ.*, *Αποκάλυψις Ιωάννου,* 1. 13, όπου ο Ιησούς Χριστός περιγράφεται με χιτώνα που φτάνει μέχρι τα άκρα των ποδιών του και ζωσμένος στο στήθος με χρυσή ζώνη —«…ἐνδεδυμένον ποδήρη καὶ περιεζωσμένον **πρὸς τοῖς μα/ στοῖς** ζώνην χρυσᾶν»— φορώντας ουσιαστικά ως αρχιερέας του πνευματικού Ισραήλ **μια πανοπλία**, την οποία καλούνται να ενδυθούν οι χριστιανοί πιστοί (βλ. επίσης *Κ.Δ.*, *Προς Εφεσίους*, 6. 11 και 6. 13, όπου γίνεται λόγος για «…τὴν πανοπλίαν τοῦ θεοῦ…», και ειδικότερα *Κ.Δ.*, *Προς Εφεσίους*, 6. 14, όπου γίνεται λόγος για «…τὸν θώρακα τῆς δικαιο/ σύνης…», τον οποίο καλούνται να ενδυθούν οι χριστιανοί πιστοί ως τμήμα της πανοπλίας αυτής).

[116]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 25, σ. 252.

[117]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 25, σ. 252.

[118]Ως προς την διαφορετική ερμηνεία που δίνεται αναφορικά με την ταυτότητα του άνδρα στον οποίο απευθύνεται η ανύπαντρη κοπέλα βλ. Bullock 1988, σ. 224: "Those who told the traditional view understand the maiden address King Solomon in verse 4, and those espousing the modern view hear her addressing her absent lover ".

- της πνευματικής αγάπης των χριστιανών πιστών της Εκκλησίας προς τον Χριστό με τη σαρκική αγάπη της μελλοντικής συζύγου του Σολομώντα για τον βασιλιά ή τον βοσκό και της Ιωάννας για τον Φρουμέντιο,
- των συμβολικών «φιλημάτων» των πιστών της Εκκλησίας προς τον Χριστό με τα κυριολεκτικά «φιλήματα» της μελλοντικής συζύγου προς τον Σολομώντα ή τον βοσκό και της Ιωάννας προς τον Φρουμέντιο, ως τρόποι εκδήλωσης της αγάπης τους, και τέλος
- της μεταφορικής– συμβολικής σημασίας των όρων «μαστοί», «…ὀσμὴ μύρων …» και «ἀρώματα», που αναφέρονται στις πνευματικές αρετές του Χριστού, με την κυριολεκτική σημασία τους ως σωματικές αρετές του Σολομώντα ή του βοσκού και του Φρουμέντιου, ως τα μέσα με τα οποία θέλγουν τους «ερώντες» τους,

αναδεικνύουν το μέγεθος της καπήλευσης του θείου λόγου εκ μέρους της ηρωίδας, με στόχο τη νομιμοποίηση του έρωτά της για τον μοναχό Φρουμέντιο, τακτική που καυτηριάζεται από τον συγγραφέα.

Στη συνέχεια, μέσα από την επιτυχημένη συνένωση δύο βιβλικών πηγών[119] η Εκκλησία παρουσιάζεται —σύμφωνα με την αλληγορική ερμηνεία του *Άσματος*— να θαυμάζει και να υμνεί την ωραιότητα, δηλ. το μεγαλείο της αγάπης του Χριστού, ο οποίος παρουσιάζεται σε ένα βουκολικό τοπίο να κάθεται πάνω στην «κλίνη»[120] της Εκκλησίας, κάτω από δένδρο που προσφέρει σκιά από παντού —«σύσκιος»[121], και να αποκοιμιέται στο στήθος της —«ἀνὰ μέσον τῶν μαστῶν μου αὐλισθήσεται»[122] (15^{ο} παράθεμα Ρ., 2^{η} και 3^{η} αρχαία πηγή).

Πρόκειται για μια εικόνα που μετουσιώνει την πνευματική ένωση της Νύμφης του Κυρίου, της Εκκλησίας, με τον Ιησού Χριστό[123]. Η πνευματική ένωση και η συσπείρωση των χριστιανών πιστών της Εκκλησίας γύρω από εκείνον από τη μια πλευρά και η αγάπη της Εκκλησίας για εκείνον από την άλλη αποτυπώνονται στους όρους «κλίνη» και «μαστοί» αντίστοιχα, ενώ παράλληλα οι συγκεκριμένες λέξεις χρησιμοποιούνται για να δηλώσουν την σαρκική ένωση ενός παντρεμένου ζευγαριού.

Έτσι, η συζυγική σχέση —στο πλαίσιο του έγγαμου βίου— ενός άνδρα και μιας γυναίκας, αποτελεί προέκταση της πνευματικής σχέσης του Ιησού Χριστού με τους χριστιανούς πιστούς, που αποτελούν τα μέλη της Εκκλησίας αντίστοιχα, όπου ο πρώτος ορίζεται συμβολικά ως «κεφαλὴ» της Εκκλησίας και οι δεύτεροι ως «σῶμα» της Εκκλησίας[124].

Πιο συγκεκριμένα:

- ο όρος «κλίνη» σηματοδοτεί τον τόπο σαρκικής ένωσης του ζευγαριού. Η κυριολεκτική σημασία της λέξης «κλίνη» που αναφέρεται στη συζυγική σχέση του άνδρα με τη γυναίκα και στον τόπο ένωσης των δύο συζύγων, αποκτά εδώ

[119]Βλ. *Π.Δ.*, *Άσμα*, 1. 16 και 1. 13.
[120]Βλ. *Π.Δ.*, *Άσμα*, 1. 16.
[121]Βλ. *Π.Δ.*, *Άσμα*, 1. 16.
[122]Βλ. *Π.Δ.*, *Άσμα*, 1. 13.
[123]Αντίστοιχη μετουσίωση της ένωσης της Εκκλησίας με τον Χριστό περιγράφεται στην Κ. Δ., *Προς Εφεσίους*, 5. 21- 33, όπου η πνευματική ένωση της Εκκλησίας με τον Χριστό παραλληλίζεται με τη σαρκική ένωση της γυναίκας με τον άνδρα.
[124]Ως προς την πνευματική σχέση αγάπης μεταξύ του Ιησού Χριστού ως «κεφαλῆς» της Εκκλησίας και του ποιμνίου του ως «σώματος» της Εκκλησίας, η οποία αντανακλάται στη συζυγική σχέση μεταξύ του παντρεμένου ζευγαριού βλ. Κ. Δ., *Προς Εφεσίους*, 5. 23, όπου λέγεται ότι ο άνδρας είναι η κεφαλή της γυναίκας, όπως ο Ιησούς Χριστός είναι η κεφαλή της Εκκλησίας —«…ἀνήρ ἐστιν κεφαλὴ τῆς γυναικὸς ὡς καὶ ὁ Χριστὸς / κεφαλὴ τῆς ἐκκλησίας,…».

αλληγορική σημασία, καθώς αναφέρεται είτε στον επίγειο είτε στον ουράνιο «τόπο» ένωσης του Ιησού Χριστού με την Εκκλησία.

Καθώς οι χριστιανοί πιστοί της εγκόσμιας Εκκλησίας αποτελούν μέλη της ουράνιας βασιλείας, το σκηνικό αυτό μεταφέρεται σε ένα δεύτερο υπερφυσικό επίπεδο, σε έναν μεταφυσικό χώρο, όπου βρίσκεται η ουράνια Εκκλησία, μέλη της οποίας είναι οι χριστιανοί. Αν δεχτούμε ότι ο όρος «κλίνη» αναφέρεται στον επίγειο «τόπο» ένωσης μεταξύ Χριστού και Εκκλησίας, τότε η λέξη αυτή έχει την έννοια της εστίας, του ιερού τόπου, όπου οι χριστιανοί πιστοί της Εκκλησίας προσεύχονται και υμνούν τον Χριστό[125].

Στη φράση «πρὸς κλίνη ἡμῶν σύσκιος…»[126], που σημαίνει «Ευρίσκεσαι επί της κλίνης μας κάτω από παχύσκιον δένδρον…»[127], οι μελετητές συμπληρώνουν ότι «Η μνηστή αινεί τον μνηστήρα της ευρισκόμενον επί κλίνης κάτωθεν παχυσκίου δένδρου. Εκεί εις την εξοχήν συνηντήθησαν και οι δύο καθήμενοι ο εις πλησίον του άλλου»[128]. Έτσι, το βιβλικό εδάφιο αναφέρεται αλληγορικά τόσο στη συνάντηση, όσο και στη σχέση οικειότητας μεταξύ Χριστού και Εκκλησίας, ενώ το μοίρασμα της «κλίνης» υπαινίσσεται και το μοίρασμα του ζυγού, του «συζυγικού» βάρους, στο πλαίσιο του πνευματικού γάμου μεταξύ του Υιού του Θεού και των χριστιανών πιστών της Εκκλησίας.

Ταυτόχρονα, η περιγραφή του Χριστού καθημένου επί της «κλίνης» των χριστιανών πιστών της Εκκλησίας φανερώνει την ευλάβεια, το καλωσόρισμα και την ένθερμη υποδοχή του Ιησού Χριστού από το ποίμνιό του[129].

- η φράση «…ἀνὰ μέσον τῶν μαστῶν…»[130] αναφέρεται στον τόπο, στον οποίο βρίσκεται η καρδιά και φυλάσσονται με τρυφερότητα όλα τα βαθιά συναισθήματα της Εκκλησίας για εκείνον, τα οποία συνοψίζονται σε μια έννοια: την Αγάπη.

Η έννοια της αγάπης ανάμεσα στην Εκκλησία και τον Χριστό έχει ανώτερη αξία, καθώς δεν αναφέρεται στον σαρκικό έρωτα, αλλά στην αγνή και άμωμο αγάπη των χριστιανών μελών της Εκκλησίας προς τον Ιησού και το αντίστροφο[131]. Πρόκειται για ένα βαθύ και ανώτερο συναίσθημα, που έχει τα χαρακτηριστικά της δύναμης, η οποία είναι ισοδύναμη με εκείνη του θανάτου —«…κραταιὰ ὡς

---

[125]Βλ. Bromiley (et al.) 1979, σ. 447, στο λήμμα "bed": "Beds are sometimes mentioned as places where acts of devotion (Gen. 47:31; 1K. 1:47) and meditation (Ps. 63:6) are performed".

[126]Βλ. *Π.Δ.*, *Άσμα*, 1. 16.

[127]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 25, σ. 259.

[128]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 25, σ. 259.

Βλ. επίσης *Κ.Δ.*, *Προς Εφεσίους*, 5. 31: «ἀντὶ τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα / καὶ τὴν μητέρα καὶ προσκολληθήσεται πρὸς τὴν γυναῖκα/αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν», φράση που φανερώνει την ενοποίηση των δύο συζύγων, το μοίρασμα του συζυγικού βάρους και εναρμονίζεται πλήρως με το νόημα του βιβλικού εδαφίου από το *Άσμα Ασμάτων*.

[129]Βλ. *Κ.Δ.*, *Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, 21. 6-8: «πορευθέντες δὲ οἱ μαθηταὶ καὶ ποιήσαντες καθὼς συνέ / ταξεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς ἤγαγον τὴν ὄνον καὶ τὸν πῶλον, / καὶ **ἐπέθηκαν ἐπ' αὐτῶν τὰ ἱμάτια**, καὶ **ἐπεκάθισεν ἐπάνω / αὐτῶν. ὁ δὲ πλεῖστος ὄχλος ἔστρωσαν ἑαυτῶν τὰ / ἱμάτια ἐν τῇ ὁδῷ, ἄλλοι δὲ ἔκοπτον κλάδους ἀπὸ τῶν / δένδρων καὶ ἐστρώννυον ἐν τῇ ὁδῷ**».

[130]Βλ. *Π.Δ.*, *Άσμα*, 1. 13.

[131]Η αμφίδρομη και αδιάσπαστη σχέση αγάπης μεταξύ Χριστού και Εκκλησίας περιγράφεται στην Αγία Γραφή να πηγάζει εκ του Κυρίου (βλ. ενδεικτικά στην Κ. Δ., *Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, 13. 34 - 13. 35, 15. 9 κ.ο.κ.), ο οποίος είναι ανίκητος, ώστε και η αγάπη του για την Εκκλησία είναι τελικά αήττητη, ακατανίκητη.

θάνατος ἀγάπη…»[132]— και της αθανασίας, καθώς η φλόγα της δεν σβήνεται με το νερό και τα ποτάμια δεν μπορούν να την καταπνίξουν[133].

Αντίστοιχα, στην *Κ.Δ.* γίνεται λόγος για την αγάπη του Χριστού, από την οποία κανείς και τίποτα δεν μπορεί να απομακρύνει τα μέλη της Εκκλησίας: ούτε ο θάνατος, ούτε η ζωή, ούτε οι άγγελοι κ.ο.κ[134]. Το βιβλικό αυτό εδάφιο έχει πολλά κοινά χαρακτηριστικά με το εδάφιο της *Π.Δ.*, σε σημείο που το νόημά του να αντανακλάται στο νόημα του εδαφίου της *Π.Δ.*. Έτσι αναδεικνύεται η συνέχεια και η συνοχή μεταξύ των εδαφίων της Αγίας Γραφής.

Η ηρωίδα εμφανίζεται να «υιοθετεί» την ιστορική ερμηνεία των βιβλικών αυτών πηγών θεωρώντας ότι αναφέρονται στη συζυγική σχέση μεταξύ άνδρα και γυναίκας —ειδικότερα στον τρόπο που βλέπει η μελλοντική σύζυγος του Σολομώντα, τον βασιλιά ή τον βοσκό— και ότι ο όρος «κλίνη» αλλά και η φράση «…ἀνὰ μέσον τῶν μαστῶν…»[135] έχουν κυριολεκτική σημασία, περιγράφοντας δηλ. το συζυγικό κρεβάτι και την ένωση των δύο σωμάτων, του άνδρα και της γυναίκας, σε ένα. Κατά συνέπεια, οι βιβλικές πηγές χρησιμοποιούνται από την ηρωίδα με σκοπό να εκφράσει τη σαρκική αγάπη και την ερωτική επιθυμία της για τον νεαρό μοναχό.

Πιο συγκεκριμένα:

- η «κλίνη» της Εκκλησίας, η εστία, ο ιερός χώρος της εγκόσμιας και ουράνιας βασιλείας, όπου εδράζεται[136] και υμνείται ο Χριστός (αλληγορική ερμηνεία των εδαφίων), παραλληλίζεται με την συζυγική κλίνη του Σολομώντα και της μελλοντικής συζύγου του[137] και κατ' επέκταση με τη μελλοντική ερωτική φωλιά του Φρουμέντιου και της Ιωάννας (ιστορική ερμηνεία των εδαφίων),
- η πνευματική ένωση και το μοίρασμα του πνευματικού ζυγού μεταξύ του Χριστού και της Εκκλησίας (αλληγορική ερμηνεία των εδαφίων) παραλληλίζεται με τη σαρκική ένωση και το μοίρασμα του σαρκικού ζυγού μεταξύ του Σολομώντα και της μελλοντικής συζύγου του και μεταξύ του Φρουμέντιου και της Ιωάννας (ιστορική ερμηνεία των εδαφίων).
- η αγνή και άμωμος αγάπη της Εκκλησίας για τον Χριστό (αλληγορική ερμηνεία της φράσης), που υποδηλώνεται με τη φράση «…ἀνὰ μέσον τῶν μαστῶν…», παραλληλίζεται με τη σαρκική αγάπη της ανύπαντρης κοπέλας για τον βοσκό[138] και της Ιωάννας για τον Φρουμέντιο (ιστορική ερμηνεία της φράσης).

---

[132]Βλ. *Π.Δ.*, *Άσμα*, 8. 6.

[133]Βλ. *Π.Δ.*, *Άσμα*, 8. 7.

[134]Βλ. *Κ.Δ.*, *Προς Ρωμαίους*, 8. 35 - 8. 39: «τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ/ Χριστοῦ; θλῖψις ἢ στενοχωρία ἢ διωγμὸς ἢ λιμὸς ἢ / γυμνότης ἢ κίνδυνος ἢ μάχαιρα;… ἀλλ᾽ ἐν τούτοις πᾶσιν ὑπερνικῶμεν διὰ τοῦ ἀγαπή/ σαντος ἡμᾶς. πέπεισμαι γὰρ ὅτι οὔτε θάνατος οὔτε / ζωὴ οὔτε ἄγγελοι οὔτε ἀρχαὶ οὔτε ἐνεστῶτα οὔτε μέλλοντα/ οὔτε δυνάμεις οὔτε ὕψωμα οὔτε βάθος οὔτε τις κτίσις / ἑτέρα δυνήσεται ἡμᾶς χωρίσαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ θεοῦ/ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν».

[135]Βλ. *Π.Δ.*, *Άσμα*, 1. 13.

[136]Βλ. ειδικότερα στην *Κ.Δ.*, *Προς Εφεσίους*, 5. 23: «…κεφαλὴ τῆς ἐκκλησίας…».

[137]Οι μελετητές θεωρούν πιο πιθανό το ενδεχόμενο η «κλίνη» να ανήκει στον βασιλιά Σολομώντα (βλ. *Π.Δ.*, *Άσμα*, 1. 16), στην οποία καθόταν ξαπλωμένος και έτρωγε, παρά να αναφέρεται στον χώρο όπου η ανύπαντρη κοπέλα καθόταν με τον αληθινό της έρωτα, τον βοσκό. Μάλιστα, κάποιοι σχολιαστές υποστηρίζουν ότι, όσο ο βασιλιάς συμποσιαζόταν, θεωρούνταν από την κοπέλα ως ο αληθινός της έρωτας (βλ. Bullock 1988, σ. 225: "From the language of his passage we know the maiden is the speaker. This is obviously her reply to Solomon's overtures. She refers to the king's couch, which was probably a divan on which he reclined to eat. The meaning seems to be that as the king was out banqueting (if we accept the suggestion of Delitzsch) she thought of her true lover").

[138]Οι μελετητές αναφέρουν ότι η ανύπαντρη κοπέλα απευθύνεται με λόγια αγάπης στον έρωτά της, τον βοσκό (*Π.Δ.*, *Άσμα*, 1. 13), και όχι στον βασιλιά Σολομώντα (βλ. Bullock 1988, σ. 226: "The three-

Ωστόσο, η παράνομη ερωτική σχέση μεταξύ των δύο νεαρών μοναχών, για τη «νομιμοποίηση» της οποίας η ηρωίδα παρουσιάζεται από τον συγγραφέα της *Πάπισσας Ιωάννας* να καπηλεύεται τον θείο λόγο, δεν εντάσσεται στο πλαίσιο του νόμιμου και ευλογημένου από τον Θεό έγγαμου βίου και γι' αυτό το λόγο άλλωστε καυτηριάζεται από τον ίδιο.

Το βουκολικό τοπίο συνεχίζεται και στις επόμενες βιβλικές πηγές[139], στις οποίες γίνεται λόγος για την Εκκλησία, η οποία σύμφωνα με την αλληγορική ερμηνεία που υποστηρίζει ο συγγραφέας καλεί τον Χριστό να την ακολουθήσει στους αγρούς ώστε, αφού βγουν έξω, δηλ. σε ανοιχτό χώρο και όχι μέσα σε κάποιο οίκημα, να εκφράσει ελεύθερα την αγάπη της σε εκείνον. Με τη φράση «… ἐξέλθωμεν εἰς ἀγρόν…»[140] εκφράζεται η ελευθερία του πνεύματος των χριστιανών αλλά και η απεραντοσύνη του Χριστού, ενώ με τη λέξη «μαστοί»[141] δηλώνεται η αγάπη της Εκκλησίας για εκείνον (15ο παράθεμα Ρ., 4η, 5η και 6η αρχαία πηγή).

Ωστόσο, η ηρωίδα ερμηνεύει το βουκολικό τοπίο με την κυριολεκτική σημασία των όρων, όπου οι αγροί και ο εξωτερικός χώρος είναι η φύση, οι «μαστοί» παραπέμπουν στο στήθος της, που πάλλεται από έρωτα για τον νεαρό μοναχό, ενώ το κάλεσμά της προς τον Φρουμέντιο είναι σαφέστατα ερωτικό.

Με δεδομένο ότι η πνευματική σχέση αγάπης της Εκκλησίας προς τον Χριστό (αλληγορική ερμηνεία των εδαφίων) μεταφράζεται από την ηρωίδα ως η ερωτική σχέση της ανύπαντρης κοπέλας με τον βοσκό και της ίδιας για τον Φρουμέντιο (ιστορική ερμηνεία των εδαφίων), το λατρευτικό κάλεσμα της Εκκλησίας προς τον Χριστό με σκοπό την εξύμνησή του δίνει τη θέση του στο ερωτικό κάλεσμα της ανύπαντρης κοπέλας προς τον βοσκό[142] και κατ' επέκταση της Ιωάννας προς τον Φρουμέντιο με σκοπό την ερωτική πράξη. Στην πρώτη περίπτωση εξυψώνεται και υφίσταται ανάταση το πνεύμα και στη δεύτερη διεγείρεται και ικανοποιείται η σάρκα.

Έτσι:

- το πνευματικό σώμα της Εκκλησίας μεταφράζεται ως το σαρκικό σώμα της γυναίκας,
- τα πνευματικά χαρίσματα της Εκκλησίας μεταφράζονται ως τα σωματικά προσόντα– θέλγητρα της γυναίκας,
- οι καρποί του πνεύματος μεταφράζονται ως οι καρποί της γης (τα μήλα κ.ά.),
- η αγνή πνευματική αγάπη της Εκκλησίας για τον Χριστό μεταφράζεται ως η σαρκική αγάπη της γυναίκας για τον άνδρα,
- η πνευματική ένωση της Εκκλησίας με τον Χριστό μεταφράζεται ως η σαρκική ένωση της γυναίκας με τον άνδρα,
- η πνευματική έκσταση μεταφράζεται ως η σαρκική κορύφωση της γενετήσιας πράξης, και
- ο ουράνιος χώρος λατρείας μεταφράζεται ως ο επίγειος —βουκολικός— χώρος της ερωτικής συνεύρεσης.

---

character scheme more easily accommodates the shepherd as the speaker of verse 15, because the maiden's response is reciprocally affectionate").

[139]Βλ. *Π.Δ.*, *Άσμα*, 7. 12, 8. 1 και 6. 11.

[140]Βλ. *Π.Δ.*, *Άσμα*, 7. 12.

[141]Βλ. *Π.Δ.*, *Άσμα*, 8. 1 και 6. 11.

[142]Οι μελετητές υποστηρίζουν ότι στο σημείο αυτό η ανύπαντρη κοπέλα καλεί τον αληθινό έρωτά της, τον βοσκό, να την ακολουθήσει στους αγρούς, όπου εκεί θα μπορέσει ελεύθερη και χωρίς κανένα περιορισμό να του εκφράσει τον έρωτά της (βλ. Bullock 1988, σ. 233: "We may assume that the king withdraws, for the maiden seems to engage in monologue, calling her beloved to go away with her (v. 11). Her desire was still for her beloved (7:13), who, she wishes were like her brother so that she might show him her love without social constraint (8:1-2)").

Στην επόμενη βιβλική πηγή[143] περιγράφεται, σύμφωνα με την αλληγορική ερμηνεία, η συναισθηματική φόρτιση των χριστιανών μελών της Εκκλησίας και η λιποθυμική τους τάση αντικρίζοντας τον Χριστό. Η Εκκλησία μοιάζει να έχει τραυματιστεί, να έχει λαβωθεί από το βέλος της αγάπης της για τον Ιησού Χριστό — «…τετρωμένη ἀγάπης ἐγώ»[144] (15ο παράθεμα Ρ., 7η αρχαία πηγή).

Τότε η Εκκλησία ζητάει να της φέρουν μύρα, προκειμένου να τα μυρίσει, και αντλώντας δύναμη από το άρωμά τους να στηριχθεί στα πόδια της. Τα μύρα, δηλ. το άρωμα που βγαίνει από τα άνθη της μυρτιάς, συμβολικά παραπέμπουν στον Ιησού Χριστό, καθώς στην Αγία Γραφή συνδέονται τόσο με το ξεκίνημα όσο και με το τέλος της ζωής του[145]. Αξίζει να σημειωθεί ότι η Εκκλησία παραλληλίζεται με άλλο άνθος, τον κρίνο[146], ενώ για το συγκεκριμένο θέμα οι σχολιαστές συμπληρώνουν ότι εκείνη «Είναι αγριολούλουδο και μενεξές εν μέσωι ακάνθων. Ούτω και η Εκκλησία του Χριστού ενώπιον των άλλων λαών. Είναι λουλούδι εν μέσωι ακάνθων»[147].

Ταυτόχρονα, παρακαλεί να της δώσουν σωρεία μήλων για να τα μυρίσει και να τα φάει, προκειμένου να συνέλθει από τη λαβωματιά της αγάπης: «Φέρετέ μοι σωρείαν μήλων να τα οσφρανθώ και να τα φάγω. Να συνέλθω, θα έλεγε μια λιποθυμισμένη χωρική σήμερον γυνή υπό του πόνου της αγάπης καταβαλλομένη»[148]. Στο πλαίσιο αυτό, ο Ιησούς Χριστός παρομοιάζεται από την Εκκλησία με καρποφόρα μηλιά στη μέση άκαρπων δένδρων του δάσους[149] και τα μήλα συμβολίζουν την αγάπη που καλείται από την ίδια να προσφέρει ο Χριστός σε αυτήν. Έτσι, ο Χριστός είναι το δένδρο εκείνο, η μηλιά, που παράγει τους καρπούς της αγάπης, τα μήλα, με τα οποία η Εκκλησία θα συνέλθει από τη λαβωματιά της αγάπης της για εκείνον.

Σύμφωνα με την ιστορική ερμηνεία το βιβλικό εδάφιο αναφέρεται στην ανύπαντρη κοπέλα που λιποθυμάει από τη συναισθηματική της φόρτιση και από τα βέλη του έρωτα για τον αγαπημένο της και ζητάει να της φέρουν μύρα, δηλ. άρωμα μυρτιάς, το οποίο θα μυρίσει και θα ανακτήσει τις αισθήσεις της, και μήλα, καθώς στα μάτια της ο αγαπημένος της, συγκρινόμενος με τους υπόλοιπους νεαρούς άνδρες, μοιάζει με δένδρο —ειδικότερα με μηλιά— ανάμεσα στα άλλα δένδρα[150], του οποίου των καρπών η βρώση θα της έδιναν δύναμη και θα την βοηθούσαν να συνέλθει από τον έρωτά της για εκείνον. Αντίστοιχα η Ιωάννα, λαβωμένη από τα βέλη του έρωτά της για τον Φρουμέντιο, παρακαλεί να της φέρουν μύρα και μήλα για να ανακτήσει τις αισθήσεις και τις δυνάμεις της.

Συμπερασματικά:

- **τα μύρα**, τα οποία παραπέμπουν συμβολικά στον Ιησού Χριστό, το άρωμα των οποίων παρακαλεί η Εκκλησία να μυρίσει για να ανακτήσει τις δυνάμεις της από την λαβωματιά της αγάπης της για εκείνον (αλληγορική ερμηνεία), παραπέμπουν κυριολεκτικά στον αγαπημένο της κοπέλας και τον Φρουμέντιο, το άρωμα των

---

[143]Βλ. *Π.Δ.*, *Άσμα*, 2. 5.

[144]Βλ. *Π.Δ.*, *Άσμα*, 2. 5.

[145]Βλ. Bromiley (et al.) 1986, σ. 450: "As the end of Christ's life was associated with myrrh (Mk. 15:23), so was its beginning, since the aromatic substance was one of the gifts tendered by the Magi (Mt. 2:11)".

[146]Βλ. *Π.Δ.*, *Άσμα*, 2. 2: «᾽Ως κρίνον ἐν μέσῳ ἀκανθῶν, / οὕτως ἡ πλησίον μου ἀνὰ μέσον τῶν θυγατέρων» (βλ. Bullock 1988, σ. 226: "The allegorist view sees Christ condescendingly declaring Himself as the "rose of Sharon" (2:1) **and the church as the lily (2:2)**").

[147]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 25, σ. 260.

[148]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 25, σ. 261.

[149]Βλ. *Π.Δ.*, *Άσμα*, 2. 3: «᾽Ως μῆλον ἐν τοῖς ξύλοις τοῦ δρυμοῦ, / οὕτως ἀδελφιδός μου ἀνὰ μέσον τῶν υἱῶν».

[150]Βλ. Bullock 1988, σ. 226: "The maiden reciprocates. Her beloved, when compared to other young men, is like an apple tree among the trees".

οποίων η ανύπαντρη κοπέλα και η Ιωάννα εκλιπαρούν να μυρίσουν, προκειμένου να γιατρευτούν από τα βέλη του έρωτα (ιστορική ερμηνεία).

- **τα μήλα**, τα οποία παραπέμπουν συμβολικά στην αγάπη του Ιησού Χριστού, την βρώση των οποίων παρακαλεί η Εκκλησία να γευτεί για να ανακτήσει τις δυνάμεις της από την λαβωματιά της αγάπης της για εκείνον (αλληγορική ερμηνεία), παραπέμπουν κυριολεκτικά στον έρωτα του αγαπημένου της κοπέλας και του Φρουμέντιου αντίστοιχα, τον οποίο γευόμενες η ανύπαντρη κοπέλα και η Ιωάννα θα γιατρευτούν από τον ερωτικό τους πόθο (ιστορική ερμηνεία).

Με τον παραλληλισμό του μελλοντικού εραστή της Ιωάννας, Φρουμέντιου, με τον Ιησού Χριστό και της ηρωίδας με την Εκκλησία μέσω της χρήσης δύο αισθήσεων —της όσφρησης (με τα μύρα) και της γεύσης (με τα μήλα)— ο συγγραφέας καυτηριάζει την τακτική της ηρωίδας να χρησιμοποιεί τον θείο λόγο με σκοπό να δελεάσει και να εξαπατήσει τον Φρουμέντιο. Ο ήρωας διακρίνεται για την αφέλεια[151] και την αμάθειά του ως προς την αλληγορική ερμηνεία των βιβλικών εδαφίων, γεγονός που εκμεταλλεύεται η ηρωίδα για να επιτύχει τον στόχο της.

Στη συνέχεια[152] γίνεται λόγος για την Εκκλησία, η οποία —σύμφωνα με την αλληγορική ερμηνεία των εδαφίων— δεν θέλει να αποχωριστεί τον αγαπημένο της Χριστό, ζητώντας του να επισφραγίσει την θέση της μέσα στην καρδιά του. Καθώς τα μέλη της Εκκλησίας δεν επιθυμούν να αποκολληθούν από εκείνον, εκφράζουν την ανάγκη τους να είναι πάντοτε μαζί του[153] (15ο παράθεμα P., 8η αρχαία πηγή).

Η επισφράγιση της πνευματικής ένωσης της Εκκλησίας με τον Ιησού Χριστό δηλώνεται με τη λέξη «σφραγῖδα»[154]. Στην *Αποκάλυψη* η λέξη «σφραγίς» έχει συμβολικά την έννοια του δακτυλιδιού που χαράσσει ένα σημάδι "*a signet-ring*: Rev. vii. 2"[155]. Εκεί αναφέρεται ότι οι άγγελοι με την σφραγίδα του Θεού σφραγίζουν τους υπηρέτες του στο μέτωπο, ως εκείνους που προορίζονται για την αιώνια σωτηρία, και με αυτόν τον τρόπο επιβεβαιώνονται οι ελπίδες τους[156]. Μάλιστα, η λέξη «σφραγίς» συμβολίζει το Άγιο Πνεύμα και χρησιμοποιείται για να δηλώσει τον αρραβώνα μεταξύ του Χριστού και της Εκκλησίας και να επισφραγίσει τη σωτηρία των μελών της[157]. Με τον τρόπο αυτό ο Χριστός δίνει μια υπόσχεση και παράλληλα επιβεβαίωση στα μέλη της Εκκλησίας ότι οι ελπίδες τους για αιώνια σωτηρία θα ευοδωθούν.

Σύμφωνα με την ιστορική ερμηνεία των βιβλικών εδαφίων, που οικειοποιείται η Ιωάννα, περιγράφεται το αίτημα της ανύπαντρης κοπέλας προς τον αγαπημένο της, τον αληθινό έρωτά της[158], να επισφραγίσει την θέση της μέσα στην καρδιά του, ενώ

---

[151]Βλ. *Κ.Δ.*, *Προς Ρωμαίους*, 16. 18- 16. 19, όπου δίνεται το παράγγελμα στους χριστιανούς να απομακρύνονται από ανθρώπους που εξαιτίας των δικών τους επιθυμιών εξαπατούν με τα γλυκά και ωραία λόγια τους τις καρδιές των αθώων —«…ἀλλὰ τῇ ἑαυτῶν κοιλίᾳ, καὶ διὰ τῆς χρηστολογίας καὶ εὐλο/ γίας ἐξαπατῶσιν τὰς καρδίας τῶν ἀκάκων».

[152]Βλ. *Π.Δ.*, *Άσμα*, 8. 6 και 8. 7.

[153]Βλ. στην *Κ.Δ.*, *Προς Κορινθίους α΄*, 6. 15- 6. 17 «οὐκ οἴδατε ὅτι τὰ σώματα / ὑμῶν μέλη Χριστοῦ ἐστιν;…[ἢ] οὐκ οἴδατε ὅτι / ὁ κολλώμενος τῇ πόρνῃ ἓν σῶμά ἐστιν; Ἔσονται γάρ, / φησίν, οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. **ὁ δὲ κολλώμενος τῷ / κυρίῳ ἓν πνεῦμά ἐστιν**», όπου γίνεται λόγος για την πνευματική ένωση των μελών της Εκκλησίας με τον Χριστό.

[154]Βλ. *Π.Δ.*, *Άσμα*, 8. 6.

[155]Βλ. Thayer 1961, σ. 609.

[156]Βλ. Thayer 1961, σ. 609: "in order to mark a person or thing; hence *to set a mark upon by the impress of a seal, to stamp*: angels are said σφραγίζειν τινάς επί των μετώπων, i.e. with the seal of God (see σφραγίς, c.) to stamp his servants on their foreheads as destines for eternal salvation, and by this means to confirm their hopes, Rev. vii. 3".

[157]Βλ. *Κ.Δ.*, *Προς Εφεσίους*, 1. 13- 1. 14 και Kenneth 1994, σ. 449.

[158]τον οποίο κανένας —όπως ο Σολομώντας προσπάθησε να καταφέρει με τα πλούτη του— και τίποτα δεν μπορεί να τον σβήσει (βλ. Bullock 1988, σ. 234: "It cannot be quenched by a flood of waters, nor can it be purchased with wealth, as Solomon had tried to do (1:11)".

ταυτόχρονα προβάλλεται η δύναμη και ο άσβεστος πόθος της σαρκικής αγάπης[159]. Η ανάγκη για επισφράγιση της σαρκικής ένωσης δηλώνεται με τη λέξη «σφραγῖδα»[160], δηλ. με ένα δαχτυλίδι, το οποίο συμβολίζει τη δέσμευση και τη σαρκική ένωση του ζευγαριού[161]. Έτσι:

- η λέξη «σφραγίς» που αλληγορικά συμβολίζει το Άγιο Πνεύμα, το οποίο ζητούν τα μέλη της Εκκλησίας ως επιβεβαίωση / επισφράγιση της αιώνιας σωτηρίας τους, παραλληλίζεται με την ιστορική έννοια της λέξης, δηλ. το δακτυλίδι, το οποίο ζητάει η ανύπαντρη κοπέλα και η Ιωάννα από τον αγαπημένο της ως επιβεβαίωση / επισφράγιση της αιώνιας δέσμευσης και αφοσίωσής του σε εκείνη,
- η αιώνια σωτηρία των μελών της Εκκλησίας παραλληλίζεται με την αιώνια αφοσίωση στην ανύπαντρη κοπέλα και την Ιωάννα,
- η αγνή και άμωμος αγάπη του Χριστού για την Εκκλησία παραλληλίζεται με τη σαρκική αγάπη του αγαπημένου της ανύπαντρης κοπέλας για εκείνη και του Φρουμέντιου για την Ιωάννα,
- η πνευματική ένωση μεταξύ Χριστού και Εκκλησίας παραλληλίζεται με την σαρκική ένωση της ανύπαντρης κοπέλας με τον αγαπημένο της και της Ιωάννας με τον Φρουμέντιο.

Έπειτα, όταν ο συγγραφέας αναφέρεται στη θετική ανταπόκριση του ήρωα στο ερωτικό κάλεσμα της Ιωάννας και περιγράφεται να πλημμυρίζει από έρωτα για εκείνη, καθώς η σάρκα του και οι τρίχες του φρίττουν από την ερωτική επιθυμία, παρομοιάζεται με τον Ιώβ, ο οποίος φρίττει από τον τρόμο (15^{ο} παράθεμα Ρ., 9^{η} αρχαία επίδραση).

Ο παραλληλισμός του Φρουμέντιου με τον Ιώβ, ως προς τη φρίκη και τον τρόμο που βιώνουν, επιτυγχάνεται με τη χρήση ενός χωρίου της *Π.Δ.*[162], στο οποίο ο Ιώβ περιγράφεται να βλέπει ένα όραμα, ενώ αρχικά βρίσκεται σε κατάσταση ύπνου —«Το Εβραϊκόν ομιλεί περί στιγμής, ότε καταλαμβάνει βαθύς ύπνος τους ανθρώπους»[163], ένα πνεύμα, που του προκαλεί φρίκη και τρόμο —«Κάποιον πνεύμα, φάντασμα, επέρασεν απ᾽ εμπρός μου, αι τρίχες μου και η σάρξ μου ανωρθώθησαν»[164]. Πρόκειται για ένα υπερφυσικό όραμα, που προκαλεί στον Ιώβ αυτό το δυσάρεστο συναίσθημα —«Η εκ του υπερφυσικού οράματος φρικίασις αυτού και βαθεία εντύπωσις, έντασις αναισθησίας του»[165], ενώ παράλληλα τα κόκκαλά του τρίζουν[166].

Η λέξη «πνεῦμα»[167], με την οποία αποδίδεται το υπερφυσικό όραμα που αντικρίζει ο Ιώβ, παρά το γεγονός ότι ερμηνεύεται επίσης ως αέρας —“wind”[168]— ή αεράκι —“breeze”[169], εντούτοις παραμένει αμετάφραστη: “dread came upon me, and

---

[159]Βλ. *Π.Δ.*, *Άσμα*, 8. 6: «ὅτι κραταιὰ ὡς θάνατος ἀγάπη…» και επίσης *Π.Δ.*, *Άσμα*, 8. 7: «ὕδωρ πολὺ οὐ δυνήσεται σβέσαι τὴν ἀγάπην, / καὶ ποταμοὶ οὐ συγκλύσουσιν αὐτήν».

[160]Η «σφραγίς» σήμαινε κυριολεκτικά «**το δακτύλιον** εις τους αρχαίους. Τούτο ήτο πολύτιμον κόσμημα φερόμενον ως δακτύλιον επι της χειρός ή εκρέματο διά σχοινίου εκ του λαιμού… Εχρησιμοποιείτο **διά την σφράγισιν** των εγγράφων» (βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 25, σ. 289).

[161]Κάτι αντίστοιχο ισχύει και στις μέρες μας, καθώς οι βέρες, τα δαχτυλίδια του γάμου που φορούν οι νεόνυμφοι, έχουν σχήμα κρίκου και δηλώνουν το «δέσιμο» μεταξύ των νεονύμφων, οι οποίοι ανταλλάσσουν παράλληλα όρκους αιώνιας πίστης και αφοσίωσης.

[162]Βλ. *Π.Δ.*, *Ιώβ*, 4. 14.

[163]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 23, σ. 62.

[164]Βλ. παραπάνω υποσημείωση.

[165]Βλ. παραπάνω υποσημείωση.

[166]Βλ. *Π.Δ.*, *Ιώβ*, 4. 14.

[167]Βλ. *Π.Δ.*, *Ιώβ*, 4. 15.

[168]Βλ. Grant & Rowley 1963, σ. 389.

[169]Βλ. παραπάνω υποσημείωση.

trembling, which made all my bones shake. **A spirit** glided past my face; the hair of my flesh stood up. It stood still, but I could not discern its appearance"[170].

Ο Ιώβ δεν αντικρίζει κάποια συγκεκριμένη μορφή, αλλά αντιλαμβάνεται την παρουσία του πνεύματος ως αύρα που τον αγγίζει στο πρόσωπο και ως ψιθυριστή φωνή, η οποία ακούγεται στον αέρα[171] —«Σαν αέρας κάτι επέρασε από εμπρός του. Μορφήν δεν είδε. Λεπτήν αύραν ησθάνθη να θωπεύηι το πρόσωπόν του και φωνήν ψίθυρον ήκουσε. Η όρασις αύτη ήτο πραγματική, θεία»[172]— προκαλώντας του αισθήματα φρίκης. Αντίστοιχα, στην *Πάπισσα Ιωάννα* φρίττουν οι σάρκες και οι τρίχες του Φρουμέντιου από την επιθυμία του για την Ιωάννα.

Οι παραλληλισμοί που προκύπτουν:

- του Ιώβ με τον Φρουμέντιο ως προς το αίσθημα φρίκης που νιώθουν και οι δύο,
- του πνεύματος, το οποίο δηλώνει την παρουσία του στον Ιώβ, με την Ιωάννα, καθώς αυτά προκαλούν την φρίκη,
- της «φρίκης» του Ιώβ με την «φρίσσουσαν» κατάσταση του Φρουμέντιου,
- των οστών του Ιώβ με τη σάρκα και τις τρίχες του Φρουμέντιου, όπου εκεί αποτυπώνεται η φρίκη,
- του τρόμου του Ιώβ, αντιλαμβανόμενος την παρουσία του πνεύματος, με την ερωτική επιθυμία, την οποία αισθάνεται ο Φρουμέντιος ακούγοντας το «ερωτικό ανάγνωσμα» της Ιωάννας,

αναδεικνύουν τη διάθεση του συγγραφέα του έργου να συσχετίσει τις δύο προσωπικότητες ως προς τα βιώματά τους.

Στο πλαίσιο αυτό ενδιαφέρον παρουσιάζει ο παραλληλισμός του πνεύματος που ενορατικά βλέπει ο Ιώβ με την Ιωάννα. Μάλιστα παρατηρείται ότι και σε άλλο σημείο του έργου εντοπίζεται η παρουσίαση της Ιωάννας ως «φάσματος», ως «φαντάσματος»[173]. Μέσα από τον παραλληλισμό της Ιωάννας με την υπερφυσική ύπαρξη, την πνευματική οντότητα που βλέπει ενορατικά ο Ιώβ διακρίνεται η καυστική διάθεση του συγγραφέα ως προς την πνευματική υπόσταση της ηρωίδας ως μοναχής και ως προς την φαινομενική της θεοπνευστία —άλλωστε η ίδια απεικονίζεται το έργο να λειτουργεί ως όργανο του Διαβόλου[174], προκειμένου να παρασύρει τον αφελή και αμαθή Φρουμέντιο στην ερωτική της παγίδα.

Μέσα από τις πράξεις της Ιωάννας, η έννοια του μοναχισμού, που επιβάλλει αποχή από τον σαρκικό έρωτα, καταπατάται βάναυσα, όταν η ίδια, αν και μοναχή, αποζητάει τον έρωτα διαβάζοντας ένα «ερωτικό ανάγνωσμα» στον επίσης μοναχό αγαπημένο της. Ωστόσο, η ηρωίδα φαίνεται ότι παραβιάζει τους θείους κανόνες των ιερών κειμένων και για έναν ακόμη λόγο: Στον αρχαίο Ισραήλ καταδικαζόταν ρητά η προσθήκη ή αφαίρεση βιβλικών χωρίων για οιονδήποτε λόγο[175]. Στην Αγία Γραφή αναφέρεται ότι η προσθήκη ή αφαίρεση βιβλικών εδαφίων απαγορεύεται[176], πράγμα

---

[170]Βλ. May & Metzger 1977, σ. 616.

[171]Βλ. *Π.Δ.*, *Ιώβ*, 4. 15- 4. 16 και τις λέξεις «πνεῦμα», «αὔρα», «φωνὴ».

[172]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 23, σ. 62.

[173]Βλ. περισσότερα Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 234-235, όπου ο Φλώρος τρέμει από φόβο αντικρίζοντας το «φάντασμα», δηλ. την ηρωίδα, καθώς δεν γνωρίζει την αληθινή του ταυτότητα. Αντίστοιχα εδώ ο Φρουμέντιος τρέμει από την επιθυμία, όταν ακούει το «ερωτικό ανάγνωσμα» της Ιωάννας, όπως ο Ιώβ έτρεμε αντιλαμβανόμενος την παρουσία του πνεύματος.

[174]Βλ. τη φράση: «Αλλά μετ' ου πολύ έπαυσε να φυλλομετρήι και διά φωνής μειλιχίου, **ως νέας Ινδής επαδούσης όφιν φαρμακερόν**, ήρξατο ν' αναγινώσκηι».

[175]Βλ. Pache 1980, σσ. 162-163: "From Moses to Malachi —that is, over a period of a thousand years— none of the prophets, however ready to denounce the sins of Israel, ever accused her of permitting any alteration of the Scriptures, any mutilation of them or any addition to them".

[176]Βλ. *Κ.Δ.*, *Αποκάλυψις Ιωάννου*, 22. 18- 22. 19: «Μαρτυρῶ ἐγὼ παντὶ τῷ ἀκούοντι τοὺς

που η ηρωίδα πράττει συνειδητά κατά τη διάρκεια της σύλληψης του «ερωτικού» της «αναγνώσματος».

Τελικός στόχος της ροϊδικής σάτιρας και ειρωνείας είναι η απομυθοποίηση του μεσαιωνικού ιερατείου, εκπρόσωπος του οποίου είναι η μοναχή Ιωάννα, η κεντρική ηρωίδα, που αναγιγνώσκει το «ερωτικό ανάγνωσμα» αποσιωπώντας το αλληγορικό νόημα των βιβλικών εδαφίων με σκοπό την ερωτική συνεύρεση, και ο νεαρός μοναχός Φρουμέντιος, ο οποίος ακούει το «ερωτικό ανάγνωσμα» και — αγνοώντας ως αμαθής το αλληγορικό νόημα των εδαφίων— αποδέχεται το ερωτικό της κάλεσμα. Έτσι, ολόκληρη η σκηνή της σύλληψης, της δημιουργίας, της ανάγνωσης και της ακρόασης του «ερωτικού αναγνώσματος» συνιστά μια παρωδία του πνευματικού ρόλου τόσο της μοναχής Ιωάννας όσο και του μελλοντικού εραστή της.

7η Θεματική Ενότητα:
Η σύναψη ερωτικής σχέσης ανάμεσα στους δύο μοναχούς, την Ιωάννα και τον Φρουμέντιο, στο μοναστήρι της Μοσβάχης.

Οι δύο μοναχοί, απαλλαγμένοι από την αντιγραφή των επιστολών του Αγίου Παύλου και από τις υπόλοιπες μοναστικές συνήθειες, τον όρθρο, τα προσκυνήματα κ.ά., καθώς έχουν ως πρόσχημα την αντιγραφή των επιστολών, περνούν μέρα νύχτα αγκαλιασμένοι, χαιρόμενοι τον έρωτά τους και αναστενάζοντας όταν που βλέπουν ότι μια ακόμα ημέρα φτάνει στο τέλος της, ενώ παράλληλα προστάζουν τον ήλιο να μην δύσει.

7η Θεματική Ενότητα:
Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

16. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**
«εγώ δε εκ της πτέρυγος του Έρωτος επεθύμουν να έχω πτερόν, ίνα δι'αυτού περιγράψω του νέου ζεύγους την εφήμερον ευδαιμονίαν».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 148)

Παράβαλε το εξής αρχαίο χωρίο:
Παυσανίου του Περιηγητού, *Ελλάδος Περιήγησις*, 7. 26, 8, 1-6.
οἶδα καὶ οἴκημα ἐν
Αἰγείρᾳ θεασάμενος· ἄγαλμα ἦν ἐν τῷ οἰκήματι Τύχης,
τὸ κέρας φέρουσα τὸ Ἀμαλθείας· παρὰ δὲ αὐτὴν Ἔρως
πτερὰ ἔχων ἐστίν , ἐθέλει δὲ σημαίνειν ὅτι ἀνθρώποις
καὶ τὰ ἐς ἔρωτα τύχῃ μᾶλλον ἢ ὑπὸ κάλλους κατορ- (5)
θοῦται.

(βλ. επίσης για τον φτερωτό θεό Έρωτα: Παυσανίου του Περιηγητού, *Ελλάδος Περιήγησις*, 1. 33, 7, 1-6, Αθηναίου, *Δειπνοσοφισταί (επιτομή)*, 2, 2. 104, 7-13, Αθηναίου, *Δειπνοσοφισταί*, 7. 33, 14-15, Πρόκλου, *Εις τον Πλάτωνος Παρμενίδην*, 852, 11-16, Γεωργίου Κεδρηνού, *Σύνοψις Ιστοριών*, 1. 564, 13-14, Πλουτάρχου, *Ερωτικός*, 750, B, 2-4, Ανακρέοντος, *Ανακρεόντεια*, 6. 1-5).

λόγους / τῆς προφητείας τοῦ βιβλίου τούτου· ἐάν τις **ἐπιθῇ ἐπ' / αὐτά**, ἐπιθήσει ἐπ' αὐτὸν ὁ θεὸς τὰς πληγὰς τὰς γεγραμ /μένας ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ· καὶ ἐάν τις **ἀφέλῃ ἀπὸ τῶν / λόγων** τοῦ βιβλίου τῆς προφητείας ταύτης, ἀφελεῖ ὁ θεὸς / τὸ μέρος αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς καὶ ἐκ τῆς πόλεως / τῆς ἁγίας, **τῶν γεγραμμένων ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ**», όπου αναφέρεται ρητώς ότι η προσθήκη ή αφαίρεση βιβλικών χωρίων απαγορεύεται.

Βλ. επίσης την τιμωρία για εκείνον που θα προσθέσει στοιχεία στα βιβλικά εδάφια —τις πληγές για τις οποίες γίνεται λόγος στην *Αποκάλυψη*— με τις πληγές που πλήττουν τους κατοίκους της Ρώμης, εξαιτίας όλων των ανομημάτων της Πάπισσας Ιωάννας.

17. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος.**
«Αλλά καίτοι μεσούντος του Ιουνίου, πάλιν σύντομοι εφαίνοντο αι ημέραι εις τα ακόρεστα των νεανίσκων χείλη. Πολλάκις κατά την ώραν του εσπερινού καθήμενοι πλησίον του ανοικτού παραθύρου, ενώ οι κώδωνες αντήχουν πενθίμως, ως ει εθρήνουν την θνήσκουσαν ημέραν, εστέναζον κακείνοι και, ως ο Ιησούς του Ναυή, έλεγον «στήθι» τωι ηλίωι»· αλλ' ούτος μεν επορεύετο να φωτίσηι τους αντίποδας, οι δε εραστaί περιέμενον την επιούσαν».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 148)

Παραπομπή στην εξής αρχαία πηγή:
***Π.Δ., Ιησούς (Κώδ. Βατικανός + Κώδ. Αλεξανδρινός),* 10. 12- 10. 13.**

…καὶ
εἶπεν Ἰησοῦς
Στήτω ὁ ἥλιος κατὰ Γαβαων (5)
καὶ ἡ σελήνη κατὰ φάραγγα Αιλων.
(13.) καὶ ἔστη ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη ἐν στάσει,
ἕως ἠμύνατο ὁ θεὸς τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν.
καὶ ἔστη ὁ ἥλιος κατὰ μέσον τοῦ οὐρανοῦ, οὐ προεπορεύετο εἰς
δυσμὰς εἰς τέλος ἡμέρας μιᾶς.

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού στην 7η Θεματική Ενότητα

Ο συγγραφέας, αναφερόμενος στην ερωτική σχέση που ακολουθεί του «ερωτικού αναγνώσματος» της Ιωάννας στον Φρουμέντιο, συμπληρώνει στο πλαίσιο της παρέκβασης από την αφήγηση ότι θα ήθελε να έχει ένα φτερό από τη φτερούγα του θεού Έρωτα, για να περιγράψει την εφήμερη ευδαιμονία του ζευγαριού (16ο παράθεμα Ρ.).

Η αναφορά στον αρχαίο θεό Έρωτα, στο φτερό του οποίου ο συγγραφέας θα ήθελε να στηρίξει την περιγραφή του έρωτα των δύο μοναχών, αποτελεί πιθανότατα μια έμμεση νύξη στους αρχαίους εκείνους συγγραφείς, οι οποίοι θεωρώντας ότι λειτουργούν ως εντολοδόχοι του θεού Έρωτα επιτελούσαν το καθήκον τους, δηλ. την περιγραφή του έρωτα με ελκυστικά λόγια, ενώ η πένα τους τελούσε υπό την μαγική επιρροή του.

Ωστόσο, η μίμηση της τεχνικής των συγκεκριμένων αρχαίων συγγραφέων θεωρείται απιθανή για τον συγγραφέα της *Πάπισσας Ιωάννας*, καθώς για εκείνον αρκεί η παρουσίαση της «…αληθείας γυμνής και ακτενίστου…»[177], δηλ. η απεικόνιση του έρωτα του ζευγαριού στην αληθινή του διάσταση, χωρίς περιττά στολίδια. Κατά συνέπεια, η αναφορά σε εκείνους είναι ειρωνική, δεδομένου ότι σε άλλα σημεία του έργου του ο ίδιος απαξιώνει τη μέθοδο επεξεργασίας του υλικού που μεταχειρίζονται οι ποιητές[178] και τα «φανταστικά» μέσα, τα οποία οι ποιητές και οι μυθογράφοι χρησιμοποιούν για να ελκύσουν το κοινό τους[179].

Έπειτα, ο συγγραφέας αναφέρεται στους αναστεναγμούς του ερωτευμένου ζευγαριού και στη διαταγή «στήθι» που απευθύνει στον ήλιο για να μείνει στη θέση του και να μην δύσει. Η διαταγή του ζευγαριού παρομοιάζεται με εκείνη που έδωσε ο Ιησούς του Ναυή στο ήλιο, με αποτέλεσμα οι δύο μοναχοί να παραλληλίζονται με την βιβλική προσωπικότητα ως προς το πρόσταγμα το οποίο απευθύνουν στον ήλιο (17ο παράθεμα Ρ.).

Στην πρώτη περίπτωση το ζευγάρι των μοναχών θέλει να σταματήσει ο ήλιος, προκειμένου να μη φεύγει ο χρόνος τόσο γρήγορα και να έχει ατέλειωτο καιρό για να χαρεί τον έρωτά του[180], ενώ στη δεύτερη περίπτωση ο Ιησούς του Ναυή προστάζει να

[177]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 146.
[178]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 114.
[179]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 146 και σ. 215.
[180]Πρβλ. επίσης Οβιδίου, *Amores*, 1. 13, όπου ο εραστής παραπονιέται για το γρήγορο πέρασμα της νύχτας και τον ερχομό της Αυγής.

μείνει ο ήλιος ακίνητος, προκειμένου ο λαός του Ισραήλ, ο λαός του Θεού, να έχει τον απαιτούμενο χρόνο για να νικήσει τους Γαβαωνίτες, που πολεμούσαν εναντίον του[181].

Στο σημείο αυτό παρατηρείται αντίθεση ανάμεσα στα δύο προστάγματα, αφού το πρώτο στοχεύει στην παράταση χρονικά της ερωτικής ευδαιμονίας του ζευγαριού, ενώ το δεύτερο πρόκειται για επίκληση του Ιησού του Ναυή στον ήλιο, για μια θεϊκή εντολή που βγαίνει από το στόμα ενός υπηρέτη, εντολοδόχου του Θεού, και έχει έναν ανώτερο σκοπό: την παράταση του χρόνου για τη νίκη του λαού του Ισραήλ εναντίον των εχθρών του.

Έτσι, το πρόσταγμα και στις δύο περιπτώσεις προέρχεται από εκπροσώπους του Θεού —τους δύο μοναχούς και τον βιβλικό ήρωα— και απευθύνεται στον ήλιο, κατά το πρότυπο του προστάγματος του Ιησού του Ναυή, ωστόσο:

- τα προστάγματα προέρχονται από ένα παράνομο ερωτευμένο ζευγάρι μοναχών και μια βιβλική προσωπικότητα αντίστοιχα και διαφέρουν μεταξύ τους ως προς τον σκοπό τους, καθώς το πρώτο πρόσταγμα διακρίνεται για τη σοβαροφάνειά του, σε αντίθεση με το δεύτερο που είναι εκ φύσεως σοβαρό,
- το πρώτο πρόσταγμα δεν πραγματοποιείται, καθώς ο ήλιος «…**επορεύετο** να φωτίσηι τους αντίποδας…», ενώ το δεύτερο πρόσταγμα εκτελείται, καθώς ο ήλιος έμεινε ακίνητος στο μέσον του ουρανού και δεν πορεύθηκε προς τη Δύση για μία ολόκληρη ημέρα[182].

Έτσι, καυτηριάζεται το ήθος του μεσαιωνικού ιερατείου στο πρόσωπο της Ιωάννας και του Φρουμέντιου, συγκρινόμενο με το ήθος των βιβλικών προσώπων, ειδικότερα των ηγετών του λαού του Ισραήλ, στο πρόσωπο του Ιησού του Ναυή, ενώ η σατιρική διάθεση του συγγραφέα εξηγεί τον λόγο για τον οποίο τοποθετούνται στο στόμα των δύο ερωτευμένων μοναχών τα λόγια ενός βιβλικού προτύπου.

8η Θεματική Ενότητα:
Η απομάκρυνση του Φρουμέντιου από το μοναστήρι της Μοσβάχης.

Μετά από δέκα ακόμα ημέρες ευδαιμονίας έρχεται τελικά η μέρα του αποχωρισμού. Ο μοναχός Φρουμέντιος, μετά από διαταγή του ηγούμενου, καλείται να επιστρέψει στο μοναστήρι του. Έτσι, αποχαιρετάει με δάκρυα στα μάτια την αγαπημένη του Ιωάννα, ενώ εκείνη δεν κλαίει, όταν βρίσκεται μπροστά στις υπόλοιπες μοναχές. Ωστόσο, όταν μένει μόνη στο κελλί της, αισθάνεται βάρος με την απώλεια του συντρόφου της.

8η Θεματική Ενότητα:
Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

18. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος (αρχαία πηγή 1). Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαίο χωρίο 2).**

«Κατά τον γέροντα Πλούταρχον, του αληθούς έρωτος ουδέ την σκιάν γνωρίζουσιν αι γυναίκες[1]· εγώ δε φρονώ μάλλον ότι ούτος είναι παρ' αυταίς παράσιτός τις νόσος πηγάζουσα εκ της πλήξεως και μοναξίας, ως αι φθείρες εκ της ρυπαρότητος. Αι γυναίκες του κόσμου αφ' ενός εις άλλου ανδρός την αγκάλην μεταβαίνουσαι καθ' εσπέραν (εις τον χορόν εννοώ), ούτε να στενάζωσιν έχουσι καιρόν ούτε ν' αγαπήσωσιν άλλο τι πλην του ριπιδίου των. Ομοιάζουσι τον όνον εκείνον, όστις έμενε νήστις εν μέσωι τεσσάρων σωρών τριφυλλίου, μη γνωρίζων ποιον πρώτον να προτιμήσηι. Πιθανόν ν' απατώμαι, αλλ' όσας ερωτολήπτους εγνώρισα, ήσαν ή κατάκλειστοι ή κορασίδες, φρουρούμεναι υπό αγρύπνων

[181] Βλ. περισσότερα στον Γιαννακόπουλο 1986, τ. 6, σσ. 48-53.
[182] Βλ. *Π.Δ., Ιησούς (Κώδ. Βατικανός + Κώδ. Αλεξανδρινός)*, 10. 13.

γονέων, ως τα μήλα των Εσπερίδων[2], ή πολύπειροι δέσποιναι, αριθμούσαι περισσότερα έτη παρά οδόντας».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 149)

Παραπομπή στην εξής αρχαία πηγή:
Πλουτάρχου, *Ερωτικός*, 750C, 5-6.
ἀληθινοῦ δ' Ἔρωτος οὐδ' ὁτιοῦν τῇ (5)
γυναικωνίτιδι μέτεστιν , οὐδ' ἐρᾶν ὑμᾶς ἔγωγέ φημι τοὺς γυναιξὶ προσπεπονθότας ἢ παρθένοις[1]…

Παράβαλε το εξής αρχαίο χωρίο:
Ψευδο-Απολλοδώρου, *Βιβλιοθήκη*, 2. 113, 7- 2. 114, 3.
ἐφύλασσε δὲ αὐτὰ δράκων ἀθάνατος,
Τυφῶνος καὶ Ἐχίδνης, κεφαλὰς ἔχων ἑκατόν· ἐχρῆτο
(114.) δὲ φωναῖς παντοίαις καὶ ποικίλαις. μετὰ τούτου δὲ
Ἑσπερίδες ἐφύλαττον, Αἴγλη Ἐρύθεια Ἑσπερία Ἀρέ-
θουσα[2].

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού στην 8η Θεματική Ενότητα

Ο συγγραφέας, καθώς αναφέρεται στην αντίδραση της Ιωάννας μετά την απομάκρυνση του Φρουμέντιου από το μοναστήρι της Μοσβάχης, συμπληρώνει στο πλαίσιο της παρέκβασης από την αφήγηση ότι γενικότερα οι γυναίκες δεν διαθέτουν χρόνο για να αγαπήσουν τίποτα άλλο εκτός από τον εαυτό τους, αφήνοντας να εννοηθεί ότι δεν είναι ιδιαίτερα συναισθηματικές απέναντι στους άλλους, καθώς κατέχονται από φιλαυτία.

Στο πλαίσιο αυτό εντάσσεται η άποψη του Πλουτάρχου ως προς τη σχέση γυναικών– Έρωτα, η οποία έχει αντληθεί από το έργο του με τίτλο *Ερωτικός* και αποδίδεται ελεύθερα από τον συγγραφέα της *Πάπισσας Ιωάννας*, σύμφωνα με την οποία οι γυναίκες δεν γνωρίζουν ούτε καν τη σκιά του αληθινού έρωτα —«Κατά τον γέροντα Πλούταρχον, του αληθούς έρωτος ουδέ την σκιάν γνωρίζουσιν αι γυναίκες», ότι δηλ. οι γυναίκες έχουν άγνοια του αληθινού έρωτα και ότι δεν αντιλαμβάνονται, ούτε βιώνουν το συγκεκριμένο συναίσθημα.

Στο έργο του Πλουτάρχου συγκρίνεται η συζυγική και η παιδεραστική αγάπη (η αγάπη των γυναικών και η αγάπη των αγοριών), ενώ οι υποστηριχτές της πρώτης ισχυρίζονται ότι καρπώνονται τα πλεονεκτήματα του έρωτα και της φιλίας[183]. Στο συγκεκριμένο έργο αναδεικνύεται επιπλέον ο ομοφυλοφιλικός έρωτας, στον οποίο μια νεαρή και ταλαντούχα ψυχή διά της φιλίας οδηγείται στην αρετή, ενώ αν η συζυγική αγάπη θεωρηθεί Έρωτας, πρόκειται για έναν έρωτα που έχει εκθηλυνθεί και νοθευτεί, καθώς μονάχα ο έρωτας για τα αγόρια αποτελεί τον αυθεντικό, γνήσιο Έρωτα[184].

Έτσι, η φράση του Πλουτάρχου[185], την οποία παραθέτει σε ελεύθερη απόδοση ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* (18ο παράθεμα Ρ., 1η αρχαία πηγή), αναφέρεται στην ανυπαρξία του αληθινού Έρωτα προς τις γυναίκες, καθώς ο αληθινός /

[183]Βλ. Barberà1 2009: "In this dialogue, we must note, conjugal and pederastic love —the love of women and the love of boys— are compared, and we infer from this comparison that the upholders of the former claim for them both the experience and benefits of «έρως και φιλία» ".
[184]Βλ. Barberà1 2009: "…Eros 'it is that attaches himself to a young and talented soul («ευφυούς») and through friendship («διά φιλίας») brings it to a state of virtue («αρετήν»)'. At any rate, if conjugal love must be also considered Eros, 'let it at least be qualified as an effeminate and bastard love («θήλιν και νόθον»)', but 'there is only one genuine love, the love of boys".
[185]Βλ. Πλουτάρχου, *Ερωτικός*, 750C, 5-6.

αυθεντικός Έρωτας είναι εκείνος που απευθύνεται στα αγόρια, ο ομοφυλοφιλικός Έρωτας[186].

Ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* διαφοροποιείται από τον Πλούταρχο ως προς τον λόγο που οι γυναίκες έχουν άγνοια του αληθινού Έρωτα, καθώς σύμφωνα με τον ίδιο εκείνες κατέχονται από φιλαυτία και αυταρέσκεια, με αποτέλεσμα να μην αγαπούν τίποτα άλλο παρά μόνο τον εαυτό τους —«…ούτε…έχουσι καιρόν… ν' αγαπήσωσιν άλλο τι πλην του ριπιδίου των».

Με λίγα λόγια, ενώ στον Πλούταρχο αναφέρεται ότι ο έρωτας για τα αγόρια, ο ομοφυλοφιλικός Έρωτας, είναι ο αληθινός Έρωτας, γι' αυτό το λόγο δεν μπορούν να τον βιώσουν οι γυναίκες, ή αν τον βιώσουν βρίσκεται στην νοθευμένη του μορφή, κατά τον συγγραφέα της *Πάπισσας Ιωάννας* εκείνες έχουν άγνοια του αληθινού Έρωτα, καθώς κατέχονται από φιλαυτία και εγωπάθεια[187].

Ταυτόχρονα, οι γυναίκες περιγράφονται στην *Πάπισσα Ιωάννα* του Ροΐδη **αναποφάσιστες** ως προς το ποιον άνδρα θα επιλέξουν για να καταλήξουν στην αγκαλιά του[188] και παρομοιάζονται με γάιδαρο που μένει νηστικός για πολύ χρόνο, μη ξέροντας ποιον από τους τέσσερις σωρούς τριφυλλιών να προτιμήσει, καθώς και **επιπόλαιες**, **ασταθείς** και **ευμετάβλητες**, καθώς πέφτουν από την αγκαλιά του ενός στην αγκαλιά του άλλου.

Κατά τον συγγραφέα της *Πάπισσας Ιωάννας* οι γυναίκες θεωρούν τον έρωτα ως παρασιτική ασθένεια που πηγάζει από την πλήξη, τη μελαγχολία και τη μοναξιά. Έτσι, η πλήξη και η μοναξιά αποτελούν τις κινητήριες δυνάμεις που ωθούν τις γυναίκες στον έρωτα, ώστε ερωτεύονται, δηλ. πάσχουν από έρωτα, ως αποτέλεσμα της πλήξης και της μοναξιάς.

Παρόμοια άποψη εκφράζεται και σε άλλο σημείο του έργου, όπου αναφέρεται ότι «**Η πλήξις και η αργία** είναι, ως πολλάκις έκτοτε παρετήρησα, τα κυριώτερα, ίνα μη είπω τα μόνα, του έρωτος ελατήρια, ικαναί ούσαι εν ελλείψει νέων και τ' αρχαία να αναζωογονήσωσι πάθη. Τοιούτόν τι συνέβη και εις της Παπίσσης Ιωάννας την ανάμνησιν»[189], ότι δηλ. η πλήξη και η αργία είναι οι κινητήριες δυνάμεις που αναζωπυρώνουν τα παλαιά πάθη, εν ελλείψει νέων παθών[190].

---

[186]Ως προς τη μετάφραση του αρχαίου χωρίου βλ. Barberà1 2009: "I deny that it is love («εράν») that you have felt for women and girls…".

[187]Στην *Πάπισσα Ιωάννα* οι γυναίκες παρουσιάζονται να ελέγχουν τα συναισθήματά τους, καθώς σε άλλο σημείο ο συγγραφέας σχολιάζει ότι ενώ εκείνες είναι «…κράματα αγάπης, αφοσιώσεως, ευσπλαγχνίας και όλων των άλλων τρυφερών αρετών, οσάκις η χρεία το καλέσηι, βυθίζονται εις το αίμα ως εις ευώδες λουτρόν» (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 228). Έτσι, οι γυναίκες αποτελούν άλλοτε κράματα αγάπης, αφοσίωσης, ευσπλαγχνίας και άλλων αρετών, και άλλοτε, όταν χρειάζεται, παραδείγματα ασπλαγχνίας και σκληρότητας —ο συγγραφέας αναφέρει ως παραδείγματα τις Εστιάδες, την Αγία Ειρήνη, τις βασίλισσες Ελισάβετ της Αγγλίας και Αικατερίνη της Ρωσίας, που προκαλούσαν σφαγές και αιματοχυσίες (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 228-229).

Αντίστοιχα, ο συγγραφέας αναφέρει για την ηρωίδα ότι μετά τον αποχωρισμό της από τον Φρουμέντιο «Η Ιωάννα δεν έκλαιε, διότι τινές των συντρόφων της ήσαν παρούσαι, **αι δε γυναίκες, όσωι ευαίσθητοι και αν ήναι, κλαίουσι μόνον ότε και όπου πρέπει**» (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 149), γεγονός που τονίζει τον απόλυτο έλεγχο των ενεργειών εκ μέρους των γυναικών.

Ο συγγραφέας παρουσιάζει αργότερα την ηρωίδα του να είναι ψύχραιμη έως και αδιάφορη απέναντι στον σύντροφό της παραχωρώντας σύντομη παρηγορία ή ταχύ ασπασμό στον Φρουμέντιο, όταν εκείνος πέφτει σε μελαγχολία από την αδιαφορία της (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 206), ενώ φαίνεται ότι ξεπερνάει γρήγορα και σχετικά ανώδυνα την απώλεια του συντρόφου της, σε αντίθεση με τον Φρουμέντιο που είναι απαρηγόρητος και χρειάζεται θεία επέμβαση για τη λύτρωσή του από τον πόνο της απώλειας της ερωμένης του (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 212-213).

[188] Ο συγγραφέας διευκρινίζει ότι αναφέρεται στο χορό.

[189]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 67.

[190]Ο παραλληλισμός του συγγραφέα της *Πάπισσας Ιωάννας* με την ηρωίδα του και τις γυναίκες εν γένει ως προς το ότι **η πλήξη**, **η μοναξιά** και **η αργία** αποτελούν τις κινητήριες δυνάμεις για την

Καθώς ο έρωτας αποτελεί απόρροια της πλήξης και της μοναξιάς, επερχόμενος ακούσια και εξ ανάγκης ως συναίσθημα στις γυναίκες —σε αυτό το συμπέρασμα συνάδει και ο χαρακτηρισμός του έρωτα ως παρασιτικής ασθένειας, η παρουσίαση των αντιφαρμάκων κατά του έρωτα[191] έχει ως στόχο να αναδείξει την πάλη της Ιωάννας κατά της ερωτικής της επιθυμίας, ως ανεπιθύμητου συναισθήματος που προσπαθεί να αποβάλει[192].

Παράλληλα με την αναφορά στο σύνολο των γυναικών, που αγνοεί τον Έρωτα, και στα χαρακτηριστικά που εντοπίζονται στη συμπεριφορά τους:

- της φιλαυτίας, του ναρκισσισμού και της αυταρέσκειας,
- της αναποφασιστικότητας,
- της αστάθειας και της επιπολαιότητας,

ο συγγραφέας κάνει λόγο από προσωπικά βιώματά του για τις γυναίκες εκείνες που κατελήφθησαν από τον Έρωτα, στις ερωτόληπτες γυναίκες που γνώρισε [193], χωρίζοντάς τις σε τρεις κατηγορίες:

1. στις απομονωμένες γυναίκες, οι οποίες δεν είχαν γευτεί τον έρωτα, μέχρι που τον γνώρισαν,
2. στις νεαρές κοπέλες– παρθένες που φρουρούνταν από τους γονείς τους, όπως τα χρυσά μήλα των Εσπερίδων, και γνώρισαν τον έρωτα, και
3. στις πολύ έμπειρες / πεπειραμένες γυναίκες, οι οποίες είχαν περισσότερα έτη από δόντια, δηλ. ήταν γερασμένες, όπου πιθανότατα ο συγγραφέας υπαινίσσεται τις έμπειρες στον έρωτα γυναίκες, τις κοινώς λεγόμενες γυναίκες ελαφρών ηθών[194].

Αξίζει να σημειωθεί ότι στο έργο του Πλουτάρχου γίνεται διάκριση ανάμεσα στις **σώφρονες γυναίκες**, οι οποίες δεν αρέσκονται στις σεξουαλικές πράξεις, και τις **ακόλαστες γυναίκες**[195]. Εκεί λέγεται ότι οι **σώφρονες γυναίκες** δεν πρέπει να έχουν ερωτική επιθυμία, να ερωτεύονται, ή να αποτελούν αντικείμενο του έρωτα, ενώ οι άνδρες που ενδιαφέρονται για ερωτικές σχέσεις με γυναίκες, ενδιαφέρονται μόνο για τα σώματά τους[196]. Ακόμα τονίζεται ότι η ερωτική σχέση μεταξύ των δύο φύλων συνίσταται αφενός στην ευχαρίστηση και την «ικανοποίηση» και αφετέρου στη

ενασχόληση αντίστοιχα με την ιστορία της Πάπισσας Ιωάννας, τον παλαιό έρωτα της ηρωίδας, Φρουμέντιο, και τον έρωτα είναι εμφανής, καθώς:

- ο συγγραφέας «…**άεργος και μεμονωμένος** εν μέσωι των πολυασχόλων ξένων φοιτητών» (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 67), ωθείται στο παλαιό του πάθος, δηλ. στην ενασχόλησή του με την ιστορία της Πάπισσας Ιωάννας,
- «**Η αθυμία της** πτωχής **Ιωάννας μόνης** μεταξύ των τεσσάρων εκείνων τοίχων…ηύξανε καθ' ημέραν» (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 149), με αποτέλεσμα να θυμηθεί τον παλαιό έρωτά της για τον Φρουμέντιο, και
- οι γυναίκες δέχονται τον έρωτα ως «…νόσον πηγάζουσαν **εκ της πλήξεως και μοναξίας**…».

Έτσι, η πλήξη, η μοναξιά και η αργία είναι για τον συγγραφέα, την Ιωάννα και τις γυναίκες εν γένει οι κινητήριες δυνάμεις που ωθούν στην αναζήτηση του πάθους, του έρωτα, και παράλληλα ο έρωτας είναι το αντίδοτο σε αυτά τα δυσάρεστα συναισθήματα.

[191]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 149-150.

[192]Ωστόσο, όπως θα φανεί παρακάτω, αυτή η πάλη της ηρωίδας υποσκάπτεται και τελικά παρωδείται, καθώς η ίδια δεν χρησιμοποιεί τα «σκληρά» αντιφάρμακα των Αγίων κατά της ερωτικής επιθυμίας, αλλά ένα πιο ήπιο αντιφάρμακο (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 150).

[193]Βλ. τη φράση: «Πιθανόν ν' απατώμαι, αλλ' **όσας ερωτολήπτους εγνώρισα**, ήσαν…».

[194]Επίσης βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 257: «…"ut in publico matrona transluceat"…» και τα αντίστοιχα σχόλια για τις γυναίκες ελαφρών ηθών.

[195]Βλ. Rist 2001, σ. 563: "…women come in two kinds: "nice girls" (the *σώφρονες*)" and whores (*ακολάστων γυναικών*: Pisias at 752C)…"nice girls", even in the ambit of marriage, do not like sexual acts".

[196]Βλ. Rist 2001, σ. 562: "…"decent" (*σώφρων*) women should have nothing to do with erotic desire, either with loving or with thus being loved, and that men who are interested in erotic relations with women are only interested in their bodies…".

διατήρηση και διαιώνιση του ανθρώπινου είδους[197]. Η διάκριση αυτή, η οποία αναφέρεται στον Πλούταρχο ανάμεσα στις σώφρονες και τις ακόλαστες γυναίκες αντανακλάται στη διάκριση των γυναικών σε παρθένες και γυναίκες ελαφρών ηθών στην *Πάπισσα Ιωάννα*. Πιθανότατα ο συγγραφέας υιοθέτησε την διάκριση των γυναικών από το έργο του Πλούταρχου, χωρίς ωστόσο να υπάρχει κάποια σχετική παραπομπή για το συγκεκριμένο θέμα.

Στο πλαίσιο της αναφοράς στις κοπέλες εκείνες, οι οποίες δέχονταν την υπερπροστατευτικότητα των γονιών τους και ερωτεύτηκαν, ο συγγραφέας του έργου παραλληλίζει τους γονείς με τις Εσπερίδες της αρχαίας μυθολογίας και τις κοπέλες με τα χρυσά μήλα (18ο παράθεμα Ρ., 2η αρχαία επίδραση).

Σύμφωνα με την αρχαία μυθολογία οι Εσπερίδες ήταν οι «Νύμφες της Δύσης», κόρες της Νύκτας στη *Θεογονία* του Ησιόδου, αλλά αργότερα αναφέρονται ως κόρες του Δία και της Θέμιδας, του Φόρκη και της Κητώς και τέλος του Άτλαντα. Κατοικούσαν στους πρόποδες του όρους Άτλαντα και είχαν καθήκον να φυλάττουν με τη βοήθεια ενός Δράκοντα τον κήπο των θεών, όπου βρίσκονταν **τα χρυσά μήλα**, τα οποία είχε κάνει η Γη στην Ήρα γαμήλιο δώρο για τον γάμο της με τον Δία[198].

Ωστόσο, υπάρχει και η ευημεριστική ερμηνεία του μύθου των Εσπερίδων, σύμφωνα με την οποία Εκείνες, κόρες του Άτλαντα και της Εσπερίδας, ήταν επτά κοπέλες που είχαν πολλά κοπάδια πρόβατα. Ο βασιλιάς της Αιγύπτου Βούσιρης είχε στείλει ληστές να λεηλατήσουν τα κοπάδια τους και να τις απαγάγουν, όμως ο Ηρακλής σκότωσε τους ληστές, τους αφαίρεσε τη λεία και τις απελευθέρωσε[199].

Το λογοπαίγνιο και η αμφισημία που εντοπίζεται στη λέξη «μῆλα», η οποία ερμηνεύεται είτε ως χρυσά **μήλα** είτε ως **πρόβατα** που προστατεύονται από τις Εσπερίδες[200], επιτρέπει τον παραλληλισμό τους με τις «κορασίδες», τις οποίες αναφέρει ο συγγραφέας της *Πάπισσας* Ιωάννας ότι προστατεύονται από τους άγρυπνους γονείς τους.

Έτσι, οι «κορασίδες» στην *Πάπισσα Ιωάννα* παραλληλίζονται:

- με **χρυσά μήλα** —πρόκειται για μια έμμεση αναφορά στη **σωματική ακεραιότητα** και ειδικότερα την **παρθενία** τους, η οποία φυλάσσεται από τους γονείς τους, και
- με **πρόβατα** —γίνεται εμμέσα λόγος για τον **χαρακτήρα** και ειδικότερα την **αβουλία** και την **ατολμία** τους να ενεργήσουν.

Κατά συνέπεια ο συσχετισμός των «κορασίδων» με τα «μῆλα» των Εσπερίδων έχει ως στόχο να αναδείξει ταυτόχρονα δύο χαρακτηριστικά τους: α) την σωματική ακεραιότητα– παρθενία τους, β) τον σεμνό και συνεσταλμένο χαρακτήρα τους.

Με βάση την παραπάνω διάκριση των «ερωτολήπτων» γυναικών, αν κάποιος μπει στη διαδικασία εύρεσης γυναίκας για να ερωτευτεί, θα συναντήσει —σύμφωνα με τα βιώματα του συγγραφέα— ή γυναίκες απομονωμένες, ή κοπέλες με φύλακες της παρθενίας τους τους άγρυπνους γονείς τους, ή γυναίκες έμπειρες στον έρωτα,

---

[197]Βλ. Rist 2001, σ. 563: "According to Protogenes, intercourse between the sexes, if more than a search for pleasure and "satisfaction", finds its only, if regrettable, justification in the need to keep the human race going".

[198]Βλ. Ησιόδου, *Θεογονία*, 215 κ.ε., Διοδώρου του Σικελιώτου, *Ιστορική Βιβλιοθήκη (βιβλ. 1-20)*, 4. 26, 2, 1 κ.ε. κ.ο.κ.

[199]Ως προς αυτή την εκδοχή του μύθου βλ. Διοδώρου του Σικελιώτου, *Ιστορική Βιβλιοθήκη (βιβλ. 1-20)*, 4. 26, 2, 1 κ.ε.

[200]Ως προς τη διπλή σημασία της λέξης «μῆλα» βλ. Liddell–Scott (χ.ε.), τ. 3, σ. 154, στο λήμμα «μήλειος»: «(μῆλον Α) ο ανήκων εις πρόβατον, πρόβειος… (μῆλον Β), καρπός εκ του είδους του μήλου».

γυναίκες ελαφρών ηθών, γερασμένες. Ο συγγραφέας αφήνει το ενδεχόμενο να κάνει λάθος, ωστόσο συμπληρώνει ότι από την εμπειρία του αυτό έχει αποκομίσει —«**Πιθανόν ν' απατώμαι,** αλλ' όσας ερωτολήπτους **εγνώρισα**, ήσαν…».

Καθώς στην *Πάπισσα Ιωάννα* οι περισσότερες γυναίκες απεικονίζονται να αγνοούν τον αληθινό Έρωτα, λόγω της φιλαυτίας και του ναρκισσισμού τους, ενώ όσες καταλαμβάνονται τελικά από αυτόν ανήκουν σε «ειδικές κατηγορίες», γίνεται αντιληπτό ότι το θέμα γυναίκα– Έρωτας κατέχει σημαντική θέση στο έργο, δεδομένου ότι, εκτός από την πορεία της ηρωίδας από μοναχή σε Πάπισσα, κεντρικό του θέμα είναι ο έρωτας της Ιωάννας αρχικά για τον Φρουμέντιο και στη συνέχεια για τον Φλώρο, καθώς και οι αντιδράσεις της απέναντι στις ερωτικές της σχέσεις. Μάλιστα, η ηρωίδα φαίνεται ότι αποτελεί ένα κράμα των τριών ειδικών κατηγοριών των ερωτόληπτων γυναικών, αφού είναι:

- απομονωμένη —«κατάκλειστος», ως μοναχή[201],
- παρθένα — «κορασίς», όταν γνωρίζει τον Φρουμέντιο[202],
- έμπειρη γυναίκα στον έρωτα —«…πολύπειρη δέσποινα...», έχοντας διανύσει τον μισό βίο της, εξακολουθώντας ωστόσο —σε αντίθεση με τις πολύπειρες δέσποινες «…αριθμούσαι περισσότερα έτη παρά οδόντας»— να διατηρεί όλα της τα δόντια, όταν γνωρίζει τον Φλώρο[203]. Μέσα από τον παραλληλισμό της Ιωάννας με τις γυναίκες ελαφρών ηθών, καυτηριάζεται έμμεσα από τον συγγραφέα το ήθος και ο ελευθεριάζων τρόπος ζωής της.

Έτσι, η παρέκβαση από την αφήγηση, προκειμένου να γίνει λόγος για τη σχέση των γυναικών με τον Έρωτα, εναρμονίζεται πλήρως με ένα από τα κεντρικά θέματα του έργου: τους έρωτες της Ιωάννας.

9η Θεματική Ενότητα:
Η θλίψη και η αθυμία της Ιωάννας και η χρήση αντιφαρμάκων κατά της αθυμίας της.

Η Ιωάννα, μετά την απομάκρυνση του Φρουμέντιου από το μοναστήρι της Μοσβάχης, προσπαθεί να διώξει τις ενοχλητικές σκέψεις με μια βεντάλια φτιαγμένη από φτερά περιστεριού, καθώς ήταν τα μόνα που επιτρέπονται μέσα στο μοναστήρι!

Προκειμένου να καταπραΰνει τον πόθο της σάρκας, αρχίζει να χρησιμοποιεί τα θαυματουργά εκείνα αντιφάρμακα που είχε διαβάσει ότι διώχνουν την ερωτική επιθυμία. Όμως, παρ' ότι η Ιωάννα τα δοκιμάζει ένα προς ένα, πότε μαστιγώνοντας τον εαυτό της και πότε βρέχοντας τα σεντόνια της με παγωμένο νερό, άλλοτε προσπαθώντας να πνίξει τη λύπη της στο κρασί και άλλοτε χρησιμοποιώντας το αγνόχορτο, το οποίο διώχνει την ερωτική επιθυμία, εντούτοις όλα αυτά τα αντιφάρμακα δεν φέρουν κανένα αποτέλεσμα.

---

[201]Ως προς τον εγκλεισμό της ηρωίδας στο μοναστήρι βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 149: «Η αθυμία της πτωχής Ιωάννας **μόνης μεταξύ των τεσσάρων εκείνων τοίχων**…ηύξανε καθ' ημέραν».

[202]Ως προς την παρθενία της Ιωάννας βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 139, κατά την απόπειρα βιασμού της ηρωίδας από τους τρεις μοναχούς τον παραλληλισμό της με τις Παρθένους που προστατεύει η Παναγία.

[203]Ως προς την ηλικία της Ιωάννας, όταν γνωρίζει τον Φλώρο, τους απαγορευμένους έρωτές της και τα ακέραια και λευκά δόντια της βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 232: «**Η Ιωάννα ευρίσκετο τότε εις τον ήμισυν δρόμον του βίου**…**εκείνη δε ησθάνετο πλησιάζοντα άλλα θηρία** ουχ ήττον των λύκων και λεόντων εις τας γυναίκας φοβερά, **τας λευκάς τρίχας και τας ρυτίδας. Το κάλλος της έψαλλεν,** ούτως ειπείν, **το κύκνειόν του άσμα. Αλλά καίτοι φαγούσα τοσούτους απηγορευμένους καρπούς διετήρει ακόμη λευκούς και ακεραίους όλους της τους οδόντας**…» και Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 233: «…οίτινες (νεανικοί πόθοι) ανεβλάστανον **εις τα τεσσαρακονταετή στήθη της, ως τα άνθη επί των ερειπίων**».

9η Θεματική Ενότητα:
Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

19. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος.**
«Η αθυμία της πτωχής Ιωάννας μόνης μεταξύ των τεσσάρων εκείνων τοίχων, όπου χθες ακόμη αντήχουν τοσούτοι ερωτικοί όρκοι και φιλήματα, ηύξανε καθ' ημέραν. Ο Άγ. Αυγουστίνος, οσάκις εμελαγχόλει, «εκυλίετο εις τον βόρβορον ως εις εύοσμον λουτρόν», η Αγία Γενοβέφα εδάκρυε μέχρις ου ηναγκάζετο ν' αλλάξηι υποκάμισον, ο Άγ. Φραγκίσκος ενηγκαλίζετο χιονοσκεπή αγάλματα, η Αγ. Λιμπανία έσχιζε τας σάρκας της διά σιδηρού κτενίου και η Αγ. Λιουτβίργη έπνιγε ποντικούς. Ή δε ημετέρα ηρωίς, φρονιμωτέρα πάντων τούτων, κατέκειτο εις γωνίαν τινά του κελλίου της και διά ριπιδίου εκ πτερών περιστεράς (των μόνον θεμιτών εν τοις μοναστηρίοις) επειράτο να διώξηι τας μυίας και τους οχληρούς λογισμούς ».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 149-150)

«Ίδε τας «Εξομολογήσεις» αυτού εις βιβλ. γ΄, μεταφρασθείσας και γαλλιστί υπό Janet (Παρισ. Carpent., 1861, περί δε της Γενοβέφας, Λιμπανίας και Λιουτβίργης την Legenda Aurea, και την «Ιστορ. της μαγείας κατά τον Μεσαιώνα» υπό Alfr. Maury, σελ. 408)».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 266)

Παραπομπή στις εξής αρχαίες πηγές:
Αυγουστίνου, *Εξομολογήσεις*, 2. 3.
Sed ubi sexto illo et decimo anno interposito otio ex necessitate domestica feriatus ab omni schola cum parentibus esse coepi, excesserunt caput meum vepres libidinum, et nulla erat eradicans manus. quin immo ubi me ille pater in balneis vidit pubescentem et inquieta indutum adulescentia, quasi iam ex hoc in nepotes gestiret, gaudens matri indicavit…

Αυγουστίνου, *Εξομολογήσεις*, 9. 12, 32.
sed toto die graviter in occulto maestus eram**,** et mente turbata rogebam te, ut poteram, quo sanares dolorem meum, nec faciebas, credo, conmendans memoriae meae vel hoc uno documento omnis consuetudinis vinculum etiam adversus mentem, quae iam non fallaci verbo pascitur. visum etiam mihi est, ut irem lavatum, quod audieram inde balneis nomen inditum, quia Graeci balaneion dixerint, quod anxietatem pellat ex animo.

20. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 1, 2).**
«Η θερμότης του Ιουνίου καθίστα έτι καυστικωτέρα την λύπην της, αι δε ημέραι εφαίνοντο αυτηί μακραί ως η ζωή γέροντος θείου εις τους κληρονόμους. Κατά τους παροξυσμούς της απελπισίας της κατέφευγεν ενίοτε, ίνα απομακρύνηι τα περικυκλούντα αυτήν οχληρά φαντάσματα, εις των συναξαρίων τας ευσεβείς συνταγάς, ότε μεν μαστιγουμένη διά της ζώνης της, ότε δε βρέχουσα τας σινδόνας της διά παγετώδους ύδατος ή (ζητούσα να πνίξηι την λύπην της εις τον οίνον κατά την συμβουλήν του Εκκλησιαστού) (Δίδετε μέθην τοις εν λύπαις και οίνον πίνει τοις εν οδύναις)[1]. Αλλά πάντα τα θαυματουργά ταύτα αντιφάρμακα απετύγχανον κατά της αθυμίας της, και αυτό ακόμη τον αγνόχορτον (Άγνος, Agnus castus), του οποίου μόνη η οσμή ήρκει, κατά τους αγιογράφους, ίνα αποδιώξηι τον έρωτα ως η του πυρέθρου τους ψύλλους».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 150)

«Κατά τα αρχαία συναξάρια, μαχαιρίδιον έχον την λαβήν εκ ξύλου άγνου και ανηρτημένον εις τον τράχηλον ή την ζώνην, ήρκει ίνα σβέσηι πάσαν ερωτικήν επιθυμίαν. Όρα Roubeaud, Traité de l' Impuiss, τόμ. α΄, σελ. 344. Το μαχαιρίδιον τούτο πολύ ομοιάζει την παρ' Αριστοτέλει «εν […] Φάσιδι ποταμώι γεννωμένην ράβδον <,> ονομαζομένην λευκόφυλλον, ην οι ζηλότυποι των ανδρών δρεπόμενοι ρίπτουσιν εις τον παρθένιον θάλαμον […] και ανόθευτον τηρούσι τον γάμον[2]» («Παραδοξ. Ακουσμ.», κεφ. ρνζ΄) ».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 266)

Παραπομπή στις εξής αρχαίες πηγές:
***Π.Δ.*, *Παροιμίαι*, 31. 6.**
(6.) δίδοτε μέθην τοῖς ἐν λύπαις
καὶ οἶνον πίνειν τοῖς ἐν ὀδύναις…[1]

Αριστοτέλους, *Περί Θαυμασίων Ακουσμάτων*, 846a, 28-31.
Ἐν τῷ Φάσιδι ποταμῷ γεννᾶσθαι ῥάβδον ὀνομαζο-
μένην λευκόφυλλον, ἣν οἱ ζηλότυποι τῶν ἀνδρῶν δρεπό-
μενοι ῥίπτουσι περὶ τὸν παρθένιον θάλαμον, καὶ ἀνόθευτον (30)
τηροῦσι τὸν γάμον[2].

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού στην 9η Θεματική Ενότητα

Ο συγγραφέας, αναφερόμενος στα αντιφάρμακα που χρησιμοποιεί η Ιωάννα, προκειμένου να απαλλαγεί από την «αθυμίαν» και «…τας μυίας και τους οχληρούς λογισμούς», περιγράφει τα αντίστοιχα αντιφάρμακα που χρησιμοποιούσαν οι Άγιοι Πατέρες της Εκκλησίας, όταν μελαγχολούσαν (19ο παράθεμα Ρ.).

Ειδικότερα, τα αντιφάρμακα που χρησιμοποιούσαν οι Άγιοι Πατέρες της Εκκλησίας, όταν μελαγχολούσαν, ήταν τα ακόλουθα:

- είτε κυλιόνταν στη λάσπη σαν να ήταν αρωματικό λουτρό, όπως ο Αυγουστίνος. Ως προς το συγκεκριμένο αντιφάρμακο ο συγγραφέας αντλεί το υλικό του από τις *Εξομολογήσεις* του Αυγουστίνου, όπως αναφέρεται στις Σημειώσεις του. Στο έργο αυτό ο Αυγουστίνος περιγράφει το εξής περιστατικό: ότι κατελήφθη από ερωτική επιθυμία και μην έχοντας άλλο τρόπο να ξεφύγει από αυτήν κατέφυγε στο μπάνιο [204].

  Σύμφωνα με την λατινική πηγή, το περιστατικό αυτό συνέβη όταν βρισκόταν στην ηλικία των δεκαέξι ετών και είχε αφήσει το σχολείο για λίγο, λόγω της οικονομικής στενότητας των γονιών του, ενώ όταν ο πατέρας του τον είδε να κάνει μπάνιο και να γίνεται άνδρας, με χαρά το ανακοίνωσε στη μητέρα του[205].

  Η λατινική πηγή[206] έχει αποδοθεί ελεύθερα από τον συγγραφέα της *Πάπισσας Ιωάννας* και με αρκετή δόση υπερβολής, καθώς αντί για **μπάνιο**, το οποίο έκανε ο Αυγουστίνος, αναφέρεται ότι εκείνος **κυλιόταν στη λάσπη σαν να ήταν αρωματικό λουτρό**. Με την υπερβολή στην περιγραφή του αντιφάρμακου, το οποίο χρησιμοποίησε ο Αυγουστίνος, ο συγγραφέας έχει ως στόχο να εναρμονίσει το συγκεκριμένο παράδειγμα με τα υπόλοιπα παραδείγματα αντιφαρμάκων που ακολουθούν, τα οποία χαρακτηρίζονται για το δυσάρεστο συναίσθημα που προκαλούν[207], και να αναδείξει τη σκληρότητα όλων αυτών των αντιφαρμάκων.

  Ωστόσο, ενδέχεται ο συγγραφέας να παραπέμπει σε μια άλλη φράση του Αυγουστίνου από το έργο του *Εξομολογήσεις*[208], η οποία αναφέρεται στη θλίψη και την απελευθέρωση από αυτό το αρνητικό συναίσθημα με το λουτρό, καθώς λεγόταν ότι το όνομα για τα λουτρά (balneum) καθιερώθηκε επειδή οι Έλληνες έλεγαν βαλανείον, διότι έδιωχνε από τον νού την ανησυχία[209]. Και σε αυτή την περίπτωση περιγράφεται το λουτρό ως αντιφάρμακο κατά της θλίψης και της αθυμίας.

---

[204]Βλ. Αυγουστίνου, *Εξομολογήσεις*, 2. 3. Ως προς τη μετάφραση της λατινικής πηγής βλ. Pusey (χ.ε.), 2. 3. 6: "…the briers of unclean desires grew rank over my head, and there was no hand to root them out. When that my father saw me at the baths…".

[205]Βλ. Pusey (χ.ε.), 2. 3. 6: "But while in that my sixteenth year I lived with my parents, leaving all school for a while (a season of idleness being interposed through the narrowness of my parents' fortunes)…When that my father saw me at the baths, now growing towards manhood, and endued with a restless youthfulness, he, as already hence anticipating his descendants, gladly told it to my mother;".

[206]Άν πράγματι ο συγγραφέας του έργου αναφέρεται στο συγκεκριμένο περιστατικό.

[207]Τα αντιφάρμακα που χρησιμοποιούν οι Άγιοι Πατέρες στο σύνολό τους παρουσιάζονται ως διαφορετικά κάθε φορά είδη αυτοτιμωρίας.

[208]Βλ. Αυγουστίνου, *Εξομολογήσεις*, 9. 12, 32.

[209]Βλ. επίσης τη συμπεριφορά της Ιωάννας, οποία προσπαθεί να απαλλαγεί από «…τους οχληρούς λογισμούς» «…διά ριπιδίου εκ πτερών περιστεράς…».

- είτε δάκρυζαν μέχρι που αναγκάζονταν να αλλάξουν πουκάμισο, όπως η Αγία Γενοβέφα,
- είτε αγκάλιαζαν αγάλματα σκεπασμένα με χιόνι, όπως ο Άγιος Φραγκίσκος,
- είτε έσκιζαν τις σάρκες τους με σιδερένιο χτένι, όπως η Αγία Λιμπανία,
- είτε έπνιγαν ποντικούς, όπως η Αγία Λιουτβίργη.

Στα παραπάνω παραδείγματα αντιφαρμάκων, τα οποία μεταχειρίζονται οι Άγιοι Πατέρες της Εκκλησίας κατά της μελαγχολίας, αναφέρεται το αντιφάρμακο που χρησιμοποιεί η Ιωάννα, προκειμένου να διώξει την αθυμία και τις ενοχλητικές σκέψεις που την βασανίζουν: **μια βεντάλια φτιαγμένη από φτερά περιστεριού**, καθώς ήταν τα μόνα θεμιτά μέσα που επιτρέπονταν μέσα στο μοναστήρι.

Καθώς ο συγγραφέας έχει προηγουμένως αναφερθεί στην πλήξη και τη μοναξιά ως κινητήριες δυνάμεις που ωθούν στον Έρωτα[210], τα συγκεκριμένα αντιφάρμακα χρησιμοποιούνται για την απαλλαγή από την ερωτική επιθυμία. Στο πλαίσιο αυτό ο Άγιος Αυγουστίνος, ο οποίος λέγεται ότι κατεχόταν από μελαγχολία [211], βασανιζόταν από ερωτική επιθυμία —"…vepres libidinum…"[212], προσπαθώντας να την καταστείλει με το λουτρό[213], όπως η Ιωάννα βασανιζόταν από «…οχληρούς λογισμούς» ερωτικής φύσεως, χρησιμοποιώντας «…θαυματουργά αντιφάρμακα…ίνα αποδιώξηι τον έρωτα…»[214].

Ωστόσο, τα παραδείγματα αντιφαρμάκων, τα οποία μεταχειρίζονται οι Άγιοι Πατέρες της Εκκλησίας κατά της μελαγχολίας και της ερωτικής επιθυμίας αντιδιαστέλλονται από το αντιφάρμακο που χρησιμοποιεί η Ιωάννα κατά της αθυμίας και της ερωτικής της επιθυμίας, καθώς:

1. στην πρώτη περίπτωση πρόκειται για σκληρά, αυστηρά μέτρα– αντιφάρμακα που χρησιμοποιούσαν οι Άγιοι Πατέρες ως ένα είδος αυτοτιμωρίας για την ερωτική επιθυμία που δεν πρέπει να υπάρχει, πρέπει να καταπολεμηθεί και να μην επανέλθει[215] —έτσι αναδεικνύεται η ηθική ανωτερότητα των Αγίων Πατέρων, ενώ
2. στη δεύτερη περίπτωση πρόκειται για ένα επιεικές, ήπιο αντιφάρμακο που χρησιμοποιεί η μοναχή Ιωάννα κατά της αθυμίας και του έρωτα, το οποίο μοιάζει να «χαϊδεύει» την ηρωίδα, παρά να την τιμωρεί ή έστω να την απαλλάσσει από τον ερωτικό πόθο, καθώς η βεντάλια από φτερά περιστεριών[216] αποτελεί ένα «προκλητικό» μέσο, το οποίο παραπέμπει τον αναγνώστη περισσότερο στην τρυφή και την ηδυπάθεια, παρά στην τιμωρία. Έτσι, «νομιμοποιείται» τελικά —ή και επαυξάνεται— το συγκεκριμένο συναίσθημα, με αποτέλεσμα να αμφισβητείται το ήθος και ο τρόπος ζωής της ηρωίδας και να αναδεικνύεται η σοβαροφάνειά της.

Η αντίθεση ανάμεσα στον τρόπο ζωής των Αγίων Πατέρων και της μοναχής Ιωάννας κορυφώνεται στη φράση «…φρονιμωτέρας πάντων τούτων…», με την οποία

---

[210]Βλ. παραπάνω.

[211] Όπως και οι Άγιοι Πατέρες που συνδέονται με αυτόν ως προς το αίσθημα μελαγχολίας.

[212]Βλ. Αυγουστίνου, *Εξομολογήσεις*, 2. 3.

[213]Ως προς την καταστολή της ερωτικής επιθυμίας από τους προαναφερόμενους Αγίους Πατέρες βλ. παραπάνω.

[214]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 150.

[215]Ως προς τα αντιφάρμακα ως είδος αυτοτιμωρίας βλ. εκείνα που μεταχειρίζονταν ο Άγιος Αυγουστίνος (το κύλισμα στη λάσπη), η Αγία Γενοβέφα (τα υπερβολικά δάκρυα), ο Άγιος Φραγκίσκος (το αγκάλιασμα αγαλμάτων σκεπασμένων με χιόνι) και η Αγία Λιμπανία (το σκίσιμο της σάρκας της με σιδερένιο χτένι), ενώ το αντιφάρμακο που μεταχειριζόταν η Αγία Λιουτβίργη (τον πνιγμό ποντικιών) εντάσσεται στο πλαίσιο ευρύτερα της απαλλαγής από τη μελαγχολία και τον ερωτικό πόθο, χωρίς τάσεις αυτοτιμωρίας και αυτοβασανισμού.

[216]Από τα αρχαία χρόνια τα περιστέρια αποτελούσαν σύμβολο της γονιμότητας και του έρωτα. Το περιστέρι στη σημιτική γλώσσα αναφέρεται ως "Perah Istar" και μεταφράζεται ως «το πουλί της Αφροδίτης» (Βλ. Vink 1969, σ. 247).

η ηρωίδα, συγκρινόμενη με τους Αγίους Πατέρες της Εκκλησίας, χαρακτηρίζεται συνετότερη και σωφρονέστερη από αυτούς, μεταχειριζόμενη ένα αντιφάρμακο αποτελεσματικότερο από εκείνα των Αγίων Πατέρων. Στο σημείο αυτό η ροϊδική ειρωνεία[217] είναι έκδηλη, καθώς το αντιφάρμακο που χρησιμοποιεί —μια βεντάλια από φτερά— κάθε άλλο παρά διώχνει την ερωτική επιθυμία.

Έτσι, μέσα από τη σκηνή στην οποία η ηρωίδα «…διά ριπιδίου εκ πτερών περιστεράς…επειράτο να διώξηι τας μυίας και τους οχληρούς λογισμούς», όχι μόνο διακωμωδείται η ίδια, καθώς περιγράφεται η προσπάθειά της να διώξει τις μύγες και τον πειρασμό με μια βεντάλια από φτερά, αλλά απεικονίζεται και καυτηριάζεται η απροθυμία της να διώξει τον έρωτα, αφού δεν μεταχειρίζεται ένα σκληρό μέτρο για το σκοπό αυτό. Παράλληλα, το σχόλιο του συγγραφέα ότι τα φτερά περιστεριού ήταν τα μόνα θεμιτά μέσα που μπορούσε να προμηθευτεί η ηρωίδα στο μοναστήρι για να ξεφύγει από την ερωτική επιθυμία έχει ειρωνική χροιά, καθώς εκείνη περιγράφεται να δικαιολογείται ότι δεν διαθέτει τα απαιτούμενα μέσα για να απαλλαγεί από τον έρωτα, ενώ ουσιαστικά δεν τίθεται θέμα εύρεσης κατάλληλων μέσων για την απαλλαγή της από τον ερωτικό πόθο[218], αλλά βούλησης[219].

Στη συνέχεια, ο συγγραφέας αναφέρεται σε πιο δραστικά αντιφάρμακα, τα οποία χρησιμοποιεί η Ιωάννα, προκειμένου να απαλλαγεί από τα ενοχλητικά φαντάσματα[220], δηλ. να καταπολεμήσει την «αθυμίαν» της και να καταπραΰνει τον πόθο της σάρκας της[221] (20ο παράθεμα Ρ.).

Τα **αντιφάρμακα** αυτά χωρίζονται σε δύο κατηγορίες[222]:

1. σε εκείνα, στα οποία καταφεύγει η Ιωάννα **για να απαλλαγεί από την αθυμία της**:

- τη ζώνη, με την οποία αυτομαστιγώνεται, και
- το παγωμένο νερό, με το οποίο καταβρέχει το σεντόνι της, τα οποία αντιφάρμακα αποτελούν συνταγές που αναφέρονται στα Συναξάρια,
- το κρασί, με το οποίο πνίγει τη λύπη της. Ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* συμπληρώνει ότι το συγκεκριμένο αντιφάρμακο αναφέρεται στον *Εκκλησιαστή*, ωστόσο το βιβλικό εδάφιο έχει αντληθεί από τις *Παροιμίες*[223]. Εκεί απευθύνεται συμβουλή σε όσους κατέχονται από θλίψη να καταφεύγουν στη μέθη και σε όσους βιώνουν την οδύνη να κατευθύνονται στο κρασί, για να λησμονούν τη φτώχια και να μη θυμούνται τις λύπες τους —«…ἵνα ἐπιλάθωνται τῆς πενίας / καὶ τῶν πόνων μὴ μνησθῶσιν ἔτι»[224]. Ως προς το θέμα αυτό οι σχολιαστές συμπληρώνουν ότι «Ολίγος οίνος χρησιμεύει ως ενισχυτικόν και καταπραϋντικόν

[217]Βλ. Κωστίου 2005, σ. 183 ως προς την «δραματοποιημένη ειρωνεία (dramatized irony)» κατά την οποία «Ο είρωνας αποσύρεται εντελώς και απλώς παρουσιάζει ειρωνικές καταστάσεις, κατευθύνοντας τους χαρακτήρες έτσι ώστε να εκτεθούν στα μάτια του αναγνώστη. Αυτό το είδος ξεχωρίζει δύσκολα, αν και χρησιμοποιείται συχνά από μυθιστοριογράφους και θεατρικούς συγγραφείς».

[218]Άλλωστε στην περίπτωση των Αγίων δεν χρησιμοποιούνταν δυσεύρετα ή μη θεμιτά αντιφάρμακα, για να πει κάποιος ότι η ηρωίδα δεν μπορούσε να τα βρει στο μοναστήρι.

[219]Αν η ηρωίδα πράγματι επιθυμούσε να απαλλαγεί από την ερωτική επιθυμία, θα έβρισκε κάποιο, αν όχι αποτελεσματικό, τουλάχιστον πιο σκληρό αντιφάρμακο.

[220]Βλ. τη φράση «…ίνα απομακρύνηι τα περικυκλούντα αυτήν οχληρά φαντάσματα…», καθώς επίσης και τη φράση «…οχληρούς λογισμούς» που προηγείται.

[221]Βλ. τη φράση «…ίνα αποδιώξηι τον έρωτα…».

[222]Σημειώνεται ότι, ενώ φαινομενικά τα αντιφάρμακα χωρίζονται σε δύο κατηγορίες, ουσιαστικά νοούνται ως μια κατηγορία, καθώς στην *Πάπισσα Ιωάννα* η έννοια της αθυμίας είναι συνυφασμένη με την έννοια του έρωτα και πρόκειται για όρους συμφυείς (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 149, τη σχέση της πλήξης και της μοναξιάς με τον έρωτα στις γυναίκες (βλ. τα αντίστοιχα σχόλια).

[223]Βλ. *Π.Δ.*, *Παροιμίαι*, 31. 6.

[224]Βλ. *Π.Δ.*, *Παροιμίαι*, 31. 7.

φάρμακον των ψυχικών πόνων»[225]. Η βιβλική πηγή έχει χρησιμοποιηθεί αυτούσια στην *Πάπισσα Ιωάννα*, ενώ οι αλλαγές που έχει υποστεί δεν διαφοροποιούν το νοημά της.

2. σε εκείνο, στο οποίο καταφεύγει η Ιωάννα **για να απαλλαγεί από την ερωτική επιθυμία, τη λαγνεία**: το αγνόχορτο, του οποίου και μόνο η οσμή είναι αρκετή για να απομακρύνει τον ερωτικό πόθο. Αναφέρεται μάλιστα ότι η σχετική πληροφορία έχει αντληθεί από τους αγιογράφους.

   Αξίζει να σημειωθεί ότι ο συγγραφέας στις Σημειώσεις του —στο πλαίσιο της αναφοράς στο αγνόχορτο— συμπληρώνει ότι υπάρχουν δύο ακόμα αντιφάρμακα κατά της ερωτικής επιθυμίας χωρίς όμως να αναφέρει ότι τα χρησιμοποιεί η ηρωίδα. Πρόκειται για:

   - το μαχαιρίδιο, με τη λαβή από ξύλο άγνου, το οποίο σβήνει κάθε ερωτική επιθυμία, για το οποίο χρησιμοποιεί ως πηγή του το έργο του Roubaud, *Traité de l' impuissance et de la stérilité*. Το συγκεκριμένο μαχαιρίδιο —σύμφωνα με τον συγγραφέα της *Πάπισσας Ιωάννας*— μοιάζει με
   - το λευκόφυλλο, το οποίο κατά τα λεγόμενα του Αριστοτέλη στο έργο του *Περί Θαυμασίων Ακουσμάτων* οι ζηλότυποι σύζυγοι κόβουν και ρίχνουν γύρω από τον παρθενικό θάλαμο, διατηρώντας έτσι εκείνες ανόθευτο το γάμο τους. Η αριστοτελική πηγή[226] παρατίθεται αυτούσια με ελάχιστες αλλαγές που δεν αλλοιώνουν το νόημά της.

Ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας*, χρησιμοποιώντας αναφορικά με τα αντιφάρμακα κατά της αθυμίας και της ερωτικής επιθυμίας τόσο εκκλησιαστικές και βιβλικές πηγές —τα *Συναξάρια*, τις *Παροιμίες*, όσο και αρχαίες ελληνικές —το έργο *Περί Θαυμασίων Ακουσμάτων* του Αριστοτέλη, και σύγχρονες πηγές —το έργο του Roubaud, *Traité de l' impuissance et de la stérilité*, αναδεικνύει η διαχρονικότητα της χρήσης δραστικών μέτρων κατά της αθυμίας και του έρωτα ανά τους αιώνες.

Καθώς —σύμφωνα με τον συγγραφέα— το κύλισμα του χρόνου όχι μόνο δεν θεραπεύει, αλλά ενδυναμώνει το ερωτικό πάθος και την πείνα, έτσι συνέβη και στην περίπτωση της Ιωάννας[227], με αποτέλεσμα εκείνη να απελπιστεί, καταφεύγοντας στη χρήση πιο δραστικών αντιφαρμάκων, προκειμένου να απαλλαγεί από τη λαγνεία. Στο πλαίσιο αυτό, κινητήρια δύναμη για τη χρήση πιο δραστικών αντιφαρμάκων από ότι προηγουμένως[228] αποτελεί για την ηρωίδα η απόγνωση, λόγω αναζωπύρωσης του ερωτικού της πόθου διά του χρόνου, και όχι η συνειδητή επιθυμία της για οριστική απαλλαγή και αποστασιοποίηση από τον έρωτα.

Ωστόσο τα αντιφάρμακα, τα οποία μεταχειρίζεται η μοναχή Ιωάννα για να απαλλαγεί από την ερωτική επιθυμία, δεν φέρουν σε αυτήν κανένα αποτέλεσμα, καθώς εκείνη:

- αρχικά χρησιμοποιεί ένα πολύ ήπιο και σχεδόν τρυφηλό αντιφάρμακο, υποδηλώνοντας έτσι την απροθυμία της να απαλλαγεί από τη λαγνεία, και

[225]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 25, σ. 150.
[226]Βλ. Αριστοτέλους, *Περί Θαυμασίων Ακουσμάτων*, 846a, 28-31.
[227]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 150: «Ο καιρός, λέγουσι, θεραπεύει πάσας τας πληγάς· αλλ' ουχί, νομίζω, τον έρωτα και την πείναν· απ' εναντίας όσωι περισσότερον μένηι τις σώφρων ή νήστις, τοσούτωι η όρεξις αυτού αυξάνει, μέχρις ου καταντήσηι να φάγηι τα υποδήματά του… ή ν' αγαπήσηι τας αίγας του... Εις τοιαύτην περίπου κατάστασιν ευρίσκετο και η ημετέρα ηρωίς…» και «…αι δε ημέραι εφαίνοντο αυτηί μακραί...», με την οποία ο χρόνος φαίνεται ατελείωτος στα μάτια της ηρωίδας.
[228]Βλ. παραπάνω την βεντάλια από φτερά περιστεριού ως αντιφάρμακο που εκείνη χρησιμοποιεί κατά του έρωτα.

- έπειτα χρησιμοποιεί πιο δραστικά αντιφάρμακα από απελπισία, εξαιτίας της αναζωπύρωσης της ερωτικής επιθυμίας διά του χρόνου, και όχι από συνειδητή επιλογή για την οριστική απαλλαγή της από τον ερωτικό πόθο[229].

10η Θεματική Ενότητα:
Η ερωτική επιστολή του Φρουμέντιου προς την Ιωάννα.

Η δύστυχη Ιωάννα βρίσκεται σε δεινή θέση, καθώς έχει χάσει τον αγαπημένο της Φρουμέντιο. Ένα βράδυ, την ώρα που κάθεται κοντά στο ιχθυοτροφείο και μοιράζει το φαγητό της στους κυπρίνους, την πλησιάζει μυστηριωδώς ο κηπουρός του μοναστηριού και της δίνει μια επιστολή, γραμμένη από τον Φρουμέντιο.

Ο αγαπημένος της την καλούσε να συναντηθούν δίπλα στον τάφο της Αγίας Βόμμας. Έτσι η ηρωίδα, την ώρα του όρθρου, φεύγει από το μοναστήρι και ξεκινά να κατευθύνεται προς το μνήμα της Αγίας Βόμμας, όπου ο Φρουμέντιος της μήνυσε ότι θα την περιμένει. Αφού συναντώνται, αρχίζουν να τρέχουν στην ανοιχτή πεδιάδα.

10η Θεματική Ενότητα:
Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

21. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 1, 2, 3α, 4, 6). Γενική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαία χωρία 3β, 5, 7).**

«Η Ιωάννα αναπτύξασα αυτήν, εν μέσωι ανθίνων στεφάνων, καρδιών τετρωμένων, ασπαζομένων περιστερών, φλεγουσών λαμπάδων και άλλων περιπαθών συμβόλων, δι' ων οι τότε ερασταί εκόσμουν τας επιστολάς των, ως παρ' ημίν οι βρακοφόροι τους βραχίονας και τας κνήμας των, ανέγνωσε τα εξής:

«ΦΡΟΥΜΕΝΤΙΟΣ ΤΗΙ ΑΔΕΛΦΗΙ ΑΥΤΟΥ ΙΩΑΝΝΑ
ΧΑΙΡΕΙΝ ΕΝ ΥΨΙΣΤΩΙ

Ως {η έλαφος επιποθεί} […] τας πηγάς των υδάτων, ούτω […]<και> η ψυχή μου εδίψησε προς σε, αδελφή μου (Ψαλμός ΜΑ΄, εδ. 2)[1]. Θρήνος κατέλαβέ με και ύδωρ ρέουσι τα βλέφαρά μου (Ιερεμίου κεφ. Θ΄, εδ. 18)[2]. Τα δάκρυά μου είναι η τροφή της ημέρας[3α] και των νυκτών μου ο ύπνος[3β] (Ψαλμός ΟΘ΄, εδ. 6)[3α]. Ο πεινών ονειρεύεται άρτους, καγω σε είδον καθ' ύπνους, Ιωάννα (Ησαΐου κεφ. ΚΘ΄, εδ. 8)[4], αλλ' εξύπνησα και δεν σε εύρον πλησίον μου. Αναβάς τότε τον όνον μου τον μαύρον ήλθον εις το σκήνωμά σου το άγιον. Παρά τον τάφον της Αγίας Βόμμας σε περιμένω. Ελθέ, περιστερά μου[5], εκλεκτή ως ο ήλιος (Άσμα ασμ. κεφ. Α΄, εδ. 5)[6], ελθέ διά των ακτίνων σου να επισκιάσηις την σελήνην».

Τοιαύτη ήτο η επιστολή του Φρουμεντίου. Σήμερον γράφοντες προς γυναίκα κατακλέπτομεν τον Φόσκολον και την Σάνδην, οι δε τότε ερασταί αντέγραφον τους Ψαλμούς και τους Προφήτας, ώστε αι επιστολαί αυτών ήσαν φλογεραί ως τα χείλη της Σουναμίτιδος και η άμμος της ερήμου[7]».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 150-151)

Παραπομπή στις εξής αρχαίες πηγές:
***Π.Δ., Ψαλμοί*, 41. 2 -41. 3.**
(2.) Ὃν τρόπον ἐπιποθεῖ ἡ ἔλαφος ἐπὶ τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων,
οὕτως ἐπιποθεῖ ἡ ψυχή μου πρὸς σέ, ὁ θεός.
(3.) ἐδίψησεν[1] ἡ ψυχή μου πρὸς τὸν θεὸν τὸν ζῶντα·

***Π.Δ., Ψαλμοί*, 42. 1.**
…**ΚΑΘΩΣ** ΕΠΙΠΟΘΕΙ Η ΕΛΑΦΟΣ ΤΟΥΣ ΡΥΑΚΑΣ ΤΩΝ ΥΔΑΤΩΝ ΟΥΤΩΣ Η ΨΥΧΗ ΜΟΥ ΣΕ ΕΠΙΠΟΘΕΙ **ΘΕΕ**[1]

***Π.Δ., Ιερεμίας*, 9. 17.**
…(17.) καὶ λαβέτωσαν

[229]Η απροθυμία της ηρωίδας να απαλλαγεί από την ερωτική επιθυμία φαίνεται εξάλλου από το γεγονός ότι, μόλις ο Φρουμέντιος της στέλνει μια ερωτική επιστολή, εκείνη χωρίς δεύτερη σκέψη, σπεύδει να τον συναντήσει (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 151).

ἐφ᾽ ὑμᾶς θρῆνον,καὶ καταγαγέτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ ὑμῶν δάκρυα,
καὶ τὰ βλέφαρα ὑμῶν ῥείτω ὕδωρ[2].

***Π.Δ., Ψαλμοί,* 79. 6.**
…(6.) ψωμιεῖς ἡμᾶς ἄρτον δακρύων
καὶ ποτιεῖς ἡμᾶς ἐν δάκρυσιν ἐν μέτρῳ,…[3α]

***Π.Δ., Ψαλμοί,* 80. 5.**
5 ΤΡΕΦΕΙΣ ΑΥΤΟΥΣ ΜΕ ΑΡΤΟΝ ΔΑΚΡΥΩΝ ΚΑΙ ΠΟΤΙΖΕΙΣ ΑΥΤΟΥΣ ΑΦΘΟΝΩΣ ΜΕ ΔΑΚΡΥΑ [3α]

***Π.Δ., Ησαΐας*, 29. 7 και 29. 8.**
(7.) καὶ ἔσται ὡς ὁ ἐνυπνιαζόμενος ἐν ὕπνῳ ὁ πλοῦτος τῶν ἐθνῶν πάντων[3β], ὅσοι ἐπεστράτευσαν ἐπὶ Αριηλ, καὶ πάντες οἱ στρατευσάμενοι ἐπὶ Ιερουσαλημ καὶ πάντες οἱ συνηγμένοι ἐπ᾽ αὐτὴν καὶ θλίβοντες αὐτήν. (8.) καὶ ἔσονται ὡς οἱ ἐν ὕπνῳ πίνοντες καὶ ἔσθοντες, καὶ ἐξαναστάντων μάταιον αὐτῶν τὸ ἐνύπνιον, καὶ ὃν τρόπον ἐνυπνιάζεται ὁ διψῶν ὡς πίνων καὶ ἐξαναστὰς ἔτι διψᾷ[4], ἡ δὲ ψυχὴ αὐτοῦ εἰς κενὸν ἤλπισεν, οὕτως ἔσται ὁ πλοῦτος πάντων τῶν ἐθνῶν, ὅσοι ἐπεστράτευσαν ἐπὶ τὸ ὄρος Σιων.

***Π.Δ., Ησαΐας*, 29. 8.**
8 ΚΑΘΩΣ ΜΑΛΙΣΤΑ Ο ΠΕΙΝΩΝ ΟΝΕΙΡΕΥΕΤΑΙ ΟΤΙ ΙΔΟΥ ΤΡΩΓΕΙ…[4]

***Π.Δ., Άσμα,* 1. 5 –1. 6.**
(5.) Μέλαινά εἰμι καὶ καλή, θυγατέρες Ιερουσαλημ,
ὡς σκηνώματα Κηδαρ, ὡς δέρρεις Σαλωμων.
(6.) μὴ βλέψητέ με, ὅτι ἐγώ εἰμι μεμελανωμένη,
ὅτι παρέβλεψέν με ὁ ἥλιος[6].

***Π.Δ., Άσμα Ασμάτων,* 1. 6.**
5 ΜΕΛΑΙΝΑ ΕΙΜΑΙ ΠΛΗΝ ΕΥΧΑΡΙΣ ΘΥΓΑΤΕΡΕΣ ΤΗΣ ΙΕΡΟΥΣΑΛΗΜ ΩΣ ΤΑ ΣΚΗΝΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΚΗΔΑΡ ΩΣ ΤΑ ΠΑΡΑΠΕΤΑΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΣΟΛΟΜΩΝΤΟΣ
6 ΜΗ ΒΛΕΠΕΤΕ ΕΙΣ ΕΜΕ ΟΤΙ ΕΙΜΑΙ ΜΕΜΕΛΑΝΩΜΕΝΗ ΕΠΕΙΔΗ Ο ΗΛΙΟΣ ΜΕ ΕΚΑΥΣΕΝ[6] ΟΙ ΥΙΟΙ ΤΗΣ ΜΗΤΡΟΣ ΜΟΥ ΩΡΓΙΣΘΗΣΑΝ ΚΑΤ ΕΜΟΥ ΜΕ ΕΒΑΛΟΝ ΦΥΛΑΚΑ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΑΜΠΕΛΩΝΑΣ ΤΟΝ ΙΔΙΟΝ ΜΟΥ ΑΜΠΕΛΩΝΑ ΟΜΩΣ ΔΕΝ ΕΦΥΛΑΞΑ

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
***Π.Δ., Άσμα,* 1. 15.**
(15.) ᾽Ιδοὺ εἶ καλή, ἡ πλησίον μου,
ἰδοὺ εἶ καλή, ὀφθαλμοί σου περιστεραί[5].

***Π.Δ., Άσμα Ασμάτων,* 1. 15.**
15 ΙΔΟΥ ΕΙΣΑΙ ΩΡΑΙΑ ΑΓΑΠΗΤΗ ΜΟΥ ΙΔΟΥ ΕΙΣΑΙ ΩΡΑΙΑ ΟΙ ΟΦΘΑΛΜΟΙ ΣΟΥ ΕΙΝΑΙ ΩΣ ΠΕΡΙΣΤΕΡΩΝ[5]

***Π.Δ., Βασιλειών Γ΄,* 1. 1- 1. 4.**
(1.) Καὶ ὁ βασιλεὺς Δαυιδ πρεσβύτερος προβεβηκὼς ἡμέραις, καὶ περιέβαλλον αὐτὸν ἱματίοις, **καὶ οὐκ ἐθερμαίνετο**. **(2.)** καὶ εἶπον οἱ παῖδες αὐτοῦ Ζητησάτωσαν τῷ κυρίῳ ἡμῶν τῷ βασιλεῖ παρθένον νεάνιδα, καὶ παραστήσεται τῷ βασιλεῖ καὶ ἔσται αὐτὸν θάλπουσα καὶ κοιμηθήσεται μετ᾽ αὐτοῦ, καὶ **θερμανθήσεται** ὁ κύριος ἡμῶν ὁ βασιλεύς. **(3.)** καὶ ἐζήτησαν νεάνιδα καλὴν ἐκ παντὸς ὁρίου Ισραηλ καὶ εὗρον τὴν Αβισακ **τὴν Σωμανῖτιν** καὶ ἤνεγκαν αὐτὴν πρὸς τὸν βασιλέα. **(4.)** καὶ ἡ νεᾶνις καλὴ ἕως σφόδρα· καὶ ἦν θάλπουσα τὸν βασιλέα καὶ ἐλειτούργει αὐτῷ, καὶ ὁ βασιλεὺς οὐκ ἔγνω αὐτήν[7].

Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Εις την αποτομήν του προδρόμου και βαπτιστού Ιωάννου*, 59. 488, 31-40.

Γυνὴ ἀγαθὴ καὶ φιλόξενος ἦν ἡ
μακαρία **Σουναμῖτις ,** ἥτις τὸν ἄνδρα παρακαλέσασα, δω-
μάτιον ᾠκοδόμησε τῷ Ἐλισσαίῳ, ἵνα διερχόμενος ἀκω-
λύτως ἔχῃ τὴν ἀνάπαυσιν, τεθεικυῖα αὐτῷ κλίνην καὶ
λυχνίαν καὶ τράπεζαν· κλίνην οὐ κενὴν ἱματίων, ἀλλ' (35)
ἔχουσαν πρέποντα τῷ προφήτῃ τὰ στρώματα· λυχνίαν
οὐκ ἄνευ λύχνου, ἀλλὰ σὺν τῷ ἄρδοντι ἐλαίῳ τὸ φῶς·
τράπεζαν οὐκ ἔρημον ἄρτων, ἀλλ' ἔγκαρπον ἐδεσμάτων.
Τί δ' ἄν τις εἴπῃ περὶ τῆς μακαρίας ἐκείνης χήρας τῆς
τὸν προφήτην Ἠλίαν ὑποδεξαμένης[7];

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού στην 10η Θεματική Ενότητα

Ο συγγραφέας, αναφερόμενος στην επιστολή που έστειλε ο Φρουμέντιος στην Ιωάννα, παρουσιάζει ένα συμπίλημα εδαφίων από την Αγία Γραφή, τα οποία έτσι πλεγμένα αποτελούν ένα ερωτικό κάλεσμα του νεαρού μοναχού προς την αγαπημένη του. Μάλιστα, η συγκεκριμένη επιστολή περιγράφεται τόσο φλογερή όσο τα χείλη της Σουναμίτιδας (21ο παράθεμα Ρ.).

Ο Φρουμέντιος, ακολουθώντας το παράδειγμα της ηρωίδας που προβαίνει σε ένα «ερωτικό ανάγνωσμα» αποτελούμενο από βιβλικά εδάφια από το *Άσμα Ασμάτων*, προκειμένου να του φανερώσει τον έρωτά της[230], γράφει αντίστοιχα μια ερωτική επιστολή στην αγαπημένη του, αποτελούμενη από βιβλικά εδάφια από την *Π.Δ.*, ένα συμπίλημα εδαφίων από την Αγία Γραφή, που εκλαμβάνεται ως ένα ερωτικό κάλεσμα προς αυτήν.

Η ερωτική επιστολή παραδόθηκε στην Ιωάννα από τον κηπουρό της μονής: ήταν γραμμένη με κόκκινα γράμματα[231] πάνω σ' ένα λεπτό δέρμα αρνιού[232] και διακοσμημένη με παραστάσεις και σύμβολα —ανθισμένα στεφάνια, λαβωμένες καρδιές, περιστέρια που φιλιούνται, αναμμένες λαμπάδες κ.ά., με τα οποία οι εραστές την εποχή εκείνη κοσμούσαν τις επιστολές τους. Έτσι, τα βιβλικά εδάφια της *Π.Δ.*, εντασσόμενα στο πλαίσιο της «ερωτικής επιστολής», την οποία στέλνει ο μοναχός Φρουμέντιος στην αγαπημένη του, αποκτούν διαφορετικό νόημα σε σχέση με εκείνο που είχαν εκφερόμενα από τα βιβλικά πρόσωπα.

Η πρώτη βιβλική πηγή της «ερωτικής επιστολής» του Φρουμέντιου προέρχεται από τους *Ψαλμούς* και αναφέρεται σε έναν από τους απογόνους του Λευίτη Κορέ, ο οποίος είχε αποκτήσει μεγάλη θέση δίπλα στον Δαβίδ και προΐστατο της λειτουργικής μουσικής, καθώς εκείνη την εποχή η φυλή του Λευί προμήθευε στη Σκηνή του Μαρτυρίου θυρωρούς και ψάλτες μέχρι την εποχή του Ιωσαφάτ. Ωστόσο, κάποια στιγμή οι εχθροί του τον εξεδίωξαν μακριά από την Ιερουσαλήμ. Τότε εκείνος συνέθεσε στην εξορία όπου βρισκόταν αυτόν τον *Ψαλμό* από τη στενοχώρια του που δεν μπορούσε να λατρεύσει τον Θεό μέσα στη Σκηνή του Μαρτυρίου. Ο συγκεκριμένος *Ψαλμός* αποτελεί μια παράκληση του ίδιου προς τον Κύριο να τον επαναφέρει στη Σιών, ώστε να μπορέσει να λατρέψει και πάλι τον Θεό μέσα στη Σκηνή του Μαρτυρίου[233] (21ο παράθεμα Ρ., 1η αρχαία πηγή).

---

[230]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 147, και τα αντίστοιχα σχόλια.

[231]Το κόκκινο χρώμα είναι το χρώμα της καρδιάς, του έρωτα και του πάθους.

[232]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 150: «…ο κηπουρός της μονής…ενεχείρισεν αυτήι μυστηριωδώς επιστολήν, γεγραμμένην δι' ερυθρών γραμμάτων επί λεπτού δέρματος θνησιγενούς αρνίου».

[233]Βλ. περισσότερα στον Γιαννακόπουλο 1986, τ. 24, σσ. 202-203.

Στη βιβλική αυτή πηγή ο απόγονος του Λευίτη Κορέ παρομοιάζεται με ελάφι[234]: όπως ακριβώς εκείνο βγάζει κραυγές, όταν βρισκόμενο σε άνυδρους τόπους βασανίζεται από την έλλειψη νερού και τη δίψα, έτσι και ο Λευίτης βγάζει κραυγές μέσα από τον *Ψαλμό* αυτό, βρισκόμενος μακριά από τη Σκηνή του Μαρτυρίου, τον ναό του Κυρίου[235], **από έλλειψη της αγάπης του Θεού**[236] —ο Θεός περιγράφεται ως δροσιστική πηγή που δίνει ζωή στην ανθρώπινη ψυχή[237].

Αντίστοιχα, στην *Πάπισσα Ιωάννα* η βιβλική πηγή χρησιμοποιείται από τον Φρουμέντιο, προκειμένου να εκφράσει τον έρωτά του για την Ιωάννα. Ο ήρωας παρομοιάζει τον εαυτό του με ελάφι: όπως ακριβώς εκείνο βγάζει κραυγές όταν βρισκόμενο σε άνυδρους τόπους βασανίζεται από την έλλειψη νερού, έτσι και ο ήρωας βγάζει κραυγή απόγνωσης μέσα από την επιστολή του, αφού βρισκόμενος στο μοναστήρι της Φούλδας βασανίζεται από την έλλειψη της αγαπημένης του.

Μέσα από τον παραλληλισμό:

- της εξορίας του Λευίτη σε χώρο μακριά από τη Σκηνή του Μαρτυρίου με την απομάκρυνση του Φρουμέντιου από το μοναστήρι της Μοσβάχης στο μοναστήρι της Φούλδας, όπως το ελάφι βρίσκεται σε άνυδρους τόπους,
- του Λευίτη, συνθέτη του *Ψαλμού*, με τον Φρουμέντιο, συνθέτη της ερωτικής επιστολής,
- του *Ψαλμού* του Λευίτη, με τον οποίο παρακαλεί τον Θεό —ο *Ψαλμός* αποτελεί ένα λατρευτικό κάλεσμα προς το θείο, με την ερωτική επιστολή του Φρουμέντιου, με την οποία παρακαλεί την αγαπημένη του —η ερωτική επιστολή αποτελεί ένα ερωτικό κάλεσμα προς αυτήν,
- της παράκλησης του Λευίτη για επιστροφή του στη Σκηνή του Μαρτυρίου με την παράκληση του Φρουμέντιου για επιστροφή του στην αγκαλιά της Ιωάννας,
- του Λευίτη με τον Φρουμέντιο μέσα από την παρομοίωσή τους με ελάφι, καθώς με έναρθρο λόγο —με έλλογο τρόπο— εκφράζουν την απόγνωση και την οδύνη τους από την έλλειψη της αγάπης του Θεού και του έρωτα της Ιωάννας αντίστοιχα, όπως το ελάφι βγάζει άναρθρες κραυγές από την έλλειψη νερού,
- της αγάπης για τον Θεό του Ισραήλ (το ρήμα «ἐπιποθῶ»[238] με την έννοια του λατρευτικού πόθου προς το θείο) με τον έρωτα για την Ιωάννα (το ρήμα «ἐπιποθῶ» με την έννοια του ερωτικού πόθου προς την ηρωίδα),
- του Θεού του Ισραήλ με την Ιωάννα, καθώς αποτελούν την πηγή που συμβολικά δροσίζει και δίνει ζωή στον Λευίτη και τον Φρουμέντιο, όπως η δροσιστική πηγή κυριολεκτικά δροσίζει το ελάφι,
- της Σκηνής του Μαρτυρίου με το γυναικείο σώμα ως «τόποι» λατρείας του αντικειμένου του λατρευτικού και ερωτικού πόθου αντίστοιχα, όπου ο Θεός προσφέρει την αγάπη του στον Λευίτη και η ηρωίδα τον έρωτά της στον Φρουμέντιο, δίνοντας στο άλλως άψυχο σώμα των διψώντων ζωή,

αντανακλάται η συνειδητή προσπάθεια του ήρωα να νομιμοποιήσει τον έρωτα που νιώθει για τη μοναχή αγαπημένη του.

---

[234]Βλ. *Π.Δ., Ψαλμοί*, 41. 2 -41. 3.

[235]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 24, σ. 203: «Η έλαφος κατά τας ανομβρίας ή εις ανύδρους τόπους βασανιζομένη υπό δίψης εκβάλλει ωρυγάς…Ούτω βασανίζεται και κράζει η αγαπώσα τον Θεόν ψυχή του ποιητού επιθυμούσα τον ναόν του Κυρίου, τον οποίον στερείται».

[236]Βλ. Buttrick (et al.) 1987, Vol. IV, σ. 221, τη μετάφραση του βιβλικού εδαφίου: "**My soul thirsteth for God**, for the living God: when shall I come and appear before God? ".

[237]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 24, σ. 203: «όπως αι πηγαί έχουν τρεχούμενον «ζών» δροσιστικόν ζωογόνον ύδωρ, ούτω και ο Θεός είναι Πηγή δροσιστική και ζωογόνος της ανθρωπίνης ψυχής…».

[238]Βλ. *Π.Δ., Ψαλμοί*, 41. 2.

Καθώς ο συγγραφέας τοποθετεί τα λόγια ενός Λευίτη, που απευθύνεται και υμνεί τον Θεό, στο στόμα του Φρουμέντιου, ο οποίος απευθύνεται στην Ιωάννα υμνώντας την ως τον επίγειο Θεό του[239], ενώ ταυτόχρονα η ηρωίδα παραλληλίζεται με το θείο και το λατρευτικό συναίσθημα με τον ερωτικό πόθο, πρόθεσή του είναι η ανάδειξη της αντίθεσης ανάμεσα:

1. στον λατρευτικό τρόπο ζωής των Ισραηλιτών και συγκεκριμένα των ιερέων που έψελναν για να δοξάσουν τον Θεό του Ισραήλ, και
2. τον «ερωτικό» τρόπο ζωής του μεσαιωνικού ιερατείου στο πρόσωπο του μοναχού Φρουμέντιου που «ψέλνει» για να δοξάσει τον Θεό Έρωτα μέσα από την ενσάρκωσή του στο πρόσωπο της μοναχής αγαπημένης του, Ιωάννας. Εκείνη αποτελεί αρχικά το είδωλο της ερωτικής λατρείας του μοναχού Φρουμέντιου και τελικά καθίσταται —από την θέση του Πάπα που καταλαμβάνει— το είδωλο της θρησκευτικής λατρείας του ποιμνίου.

Μέσα από τη χρήση του θείου λόγου εκ μέρους του ήρωα για την έκφραση των σαρκικών του παθών τονίζεται η συνειδητή επιθυμία του να μεταλλάξει το νόημα των βιβλικών εδαφίων, αντικαθιστώντας ο ίδιος τη συμβολική ερμηνεία του θείου λόγου με την κυριολεκτική ερμηνεία του, με σκοπό να δικαιολογήσει τις κατά τα άλλα αδικαιολόγητες πράξεις του και να νομιμοποιήσει τον παράνομο έρωτά του για την Ιωάννα[240]. Έτσι, το μεσαιωνικό ιερατείο στο πρόσωπο του Φρουμέντιου μοιάζει να βαδίζει σύμφωνα με τον θείο λόγο, καθώς «ἐπιποθεῖ»[241] κατά το πρότυπο της Αγίας Γραφής. Ωστόσο ο πόθος αυτός αναφέρεται στον πνευματικό πόθο και την ανάγκη του Λευίτη για την αγάπη του Θεού, και όχι στον σαρκικό– ερωτικό πόθο του άνδρα για τη γυναίκα, ο οποίος δεν νομιμοποιείται σύμφωνα με τα λεγόμενα της Αγίας Γραφής —«οὐκ ἐπιθυμήσεις…»[242].

Η δεύτερη βιβλική πηγή, η οποία αποτελεί τμήμα της ερωτικής επιστολής του Φρουμέντιου προς την αγαπημένη του (21^{ο} παράθεμα Ρ., 2^{η} αρχαία πηγή), προέρχεται από τον *Ιερεμία* και αναφέρεται στις αμαρτίες των Ιουδαίων, οι οποίοι διέπρατταν εγκλήματα εξοργίζοντας τον Θεό του Ισραήλ. Ο Ιερεμίας είχε προειδοποιήσει τους Ιουδαίους ότι δεν θα προστατεύονταν εκείνοι που ακολουθούσαν τις λατρευτικές ειδωλολατρικές παραδόσεις και συνήθειες και ότι ο Κύριος δεν θα εμπόδιζε την καταστροφή της Ιερουσαλήμ.

Ωστόσο οι Ιεροσολυμίτες, μικροί και μεγάλοι, συνέχιζαν τις ειδωλολατρικές παραδόσεις, λατρεύοντας τη βασίλισσα του ουρανού Αστάρτη. Αποκορύφωμα των ανομιών των Ιουδαίων ήταν η τοποθέτηση ειδώλων εντός του ναού του Κυρίου και η θυσία των παιδιών τους στον Μολόχ στην κοιλάδα του Εννόμ, τη στιγμή που «η αληθής δόξα του ανθρώπου συνίσταται να αναγνωρίσηι τον Θεόν ως τον μόνον Κύριον στίχ. 23-24»[243]. Όλες αυτές οι ανομίες οδήγησαν στην τιμωρία, τη μεγάλη σφαγή των Ιουδαίων, η οποία σκόρπισε το θάνατο, γεμίζοντας με άπειρα πτώματα Ισραηλιτών τη γη[244].

Στο βιβλικό εδάφιο ο Ιερεμίας εκφράζει την επιθυμία του να απομονωθεί στην έρημο σε μια καλύβα απογοητευμένος από τη διαφθορά των κατοίκων της

---

[239]Αργότερα η Ιωάννα θα γίνει ο επίγειος Θεός ολόκληρου του ιερατείου αποκτώντας την παπική εξουσία.

[240]Βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 147, το «ερωτικό ανάγνωσμα» βιβλικών εδαφίων του *Άσματος Ασμάτων* από την Ιωάννα.

[241]Βλ. *Π.Δ.*, *Ψαλμοί*, 41. 2.

[242]Βλ. *Κ.Δ.*, *Προς Ρωμαίους*, 7. 7. Επίσης βλ. *Κ.Δ., Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, 5. 28: «ἐγὼ δὲ / λέγω ὑμῖν ὅτι πᾶς ὁ βλέπων γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι/ αὐτὴν ἤδη ἐμοίχευσεν αὐτὴν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ».

[243]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 19, σ. 96.

[244]Βλ. περισσότερα στον Γιαννακόπουλο 1986, τ. 19, σ. 82.

Ιερουσαλήμ. Θρηνεί για τον θάνατό τους, ο οποίος βλέπει ότι έρχεται, και καλεί τις θρηνωδούσες —«…τὰς θρηνούσας…»[245]— γυναίκες να καλέσουν με τη σειρά τους τους Ιουδαίους για να θρηνήσουν για τον μελλοντικό τους θάνατο, αποτέλεσμα των ανομιών τους[246].

Το συγκεκριμένο εδάφιο, όπως χρησιμοποιείται από τον Φρουμέντιο στην ερωτική επιστολή του προς την Ιωάννα, αποκτά διαφορετικό νόημα, καθώς περιγράφει τον θρήνο ενός ερωτευμένου νέου που έχει χάσει το αντικείμενο του πόθου του. Έτσι, ενώ το βιβλικό εδάφιο περιγράφει τον θρήνο του Ιερεμία για την καταστροφή και τον θάνατο των Ιουδαίων που παρανόμησαν λατρεύοντας τα είδωλα, στην *Πάπισσα Ιωάννα* χρησιμοποιείται από τον Φρουμέντιο για να εκφράσει τον θρήνο του, τη λύπη του για το χαμό της αγαπημένης του.

Έτσι, με τη χρήση του προαναφερόμενου βιβλικού εδαφίου, παραλληλίζονται:

- οι Ιουδαίοι με τον Φρουμέντιο, καθώς λατρεύουν τα είδωλα και την ηρωίδα αντίστοιχα,
- τα είδωλα με την Ιωάννα, που αποτελούν τα αντικείμενα της θρησκευτικής και της ερωτικής λατρείας των Ιουδαίων και του Φρουμέντιου αντίστοιχα[247],
- η αγάπη για τα είδωλα με τον έρωτα για την ηρωίδα, ως οι κινητήριες εκείνες δυνάμεις, που ωθούν τους Ιουδαίους και τον Φρουμέντιο σε δυσμένεια,
- η ζωή και η περιουσία των Ιουδαίων με το γυναικείο σώμα της ηρωίδας, καθώς είναι εκείνα που οι πρώτοι θα στερηθούν ως τιμωρία και ο δεύτερος στερείται αναγκαστικά, αφού στέλνεται πίσω στο μοναστήρι της Φούλδας,
- «… αἱ θρηνοῦσαι …»[248] γυναίκες και ο Ιερεμίας, που θρηνούν για τη μελλοντική απώλεια της ζωής και της περιουσίας των Ιουδαίων, με τον Φρουμέντιο, που θρηνεί για την απώλεια της αγαπημένης του. Ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* παραλληλίζει τον Ιερεμία με τον Φρουμέντιο, καθώς είναι οι δύο «θρηνωδοί»: ο πρώτος συνθέτει τον Ψαλμό, για να θρηνήσει για τον πνευματικό και σωματικό θάνατο των Ιουδαίων, και ο δεύτερος συνθέτει μια ερωτική επιστολή, προκειμένου να θρηνήσει για τον χαμένο του έρωτα.

Μέσα από τον παραλληλισμό του ήρωα: 1. με τον Ιερεμία που θρηνεί για την απώλεια της ζωής και της περιουσίας των Ιουδαίων, καθώς θρηνεί για την απώλεια της αγαπημένης του, και 2. με τους Ιουδαίους που λατρεύουν τα είδωλα, αφού ο ίδιος λατρεύει την Ιωάννα ως επίγειο Θεό του, ο συγγραφέας επιτυγχάνει:

- ❖ να καυτηριάσει τη χρήση της βιβλικής φράσης του Ιερεμία με σκοπό τη νομιμοποίηση του έρωτα του ήρωα και της θλίψης του για την απώλειά του,
- ❖ να αναδείξει ότι, όπως ακριβώς η αγάπη των Ιουδαίων για τα είδωλα —που αντικατέστησε την αγάπη τους για τον Θεό— είναι κατακριτέα και τους οδηγεί σε θεϊκή δυσμένεια, δεχόμενοι τελικά τη θεία τιμωρία, έτσι και ο έρωτας του Φρουμέντιου για την Ιωάννα θεωρείται εξίσου καταδικαστέος. Στο πλαίσιο αυτό, η μετατροπή της αγάπης για τον Θεό στην αγάπη για τα είδωλα —στην περίπτωση των Ιουδαίων— και στον έρωτα για μια γυναίκα —στην περίπτωση του μοναχού Φρουμέντιου, καυτηριάζεται στην *Πάπισσα Ιωάννα*,
- ❖ να επιπροβάλει στο πρόσωπο του ήρωα το επίπεδο της ηθικής του μεσαιωνικού ιερατείου, κατά το πρότυπο των ειδωλολατρών Ιουδαίων.

Η τρίτη βιβλική πηγή προέρχεται από τους *Ψαλμούς* και αναφέρεται στον λαό του Θεού, τον λαό του Ισραήλ, ο οποίος εμφανίζεται αλληγορικά ως άμπελος, την

---

[245]Βλ. *Π.Δ.*, *Ιερεμίας*, 9. 16.
[246]Βλ. περισσότερα στον στον Γιαννακόπουλο 1986, τ. 19, σ. 96.
[247]Ο ήρωας «βλέπει» την αγαπημένη του ως είδωλο, ως επίγειο Θεό του: τον Θεό Έρωτα, ο οποίος ενσαρκώνεται στο πρόσωπο της μοναχής Ιωάννας.
[248]Βλ. *Π.Δ.*, *Ιερεμίας*, 9. 16.

οποία ο Κύριος είχε φυτέψει στην Παλαιστίνη και είχε αναπτυχθεί σε γόνιμο έδαφος, αλλά λεηλατήθηκε από άγρια θηρία και καταστράφηκε ολοσχερώς. Η καταστροφή των Ισραηλιτών προκλήθηκε από την εισβολή των Ασσυρίων στο βόρειο βασίλειο του Ισραήλ. Ο ποιητής παρακαλεί τον Θεό να αποκαταστήσει τον λαό του Ισραήλ στην παλαιά του ζωτικότητα[249] (21ο παράθεμα Ρ., 3α αρχαία πηγή).

Στο βόρειο βασίλειο του Ισραήλ, που αποτελούνταν από το σχισματικό βασίλειο των δέκα φυλών, ανήκαν οι φυλές του Εφραίμ, Βενιαμίν και Μανασσή, οι οποίες αναφέρονται στο συγκεκριμένο βιβλικό εδάφιο, διότι καταστράφηκαν περισσότερο από την εισβολή των Ασσυρίων. Παρακαλούν τον Θεό, του οποίου το πρόσωπο έχει αποστραφεί από αυτούς με οργή, να επιστραφεί ιλαρό και ακτινοβόλο, προκειμένου να διώξει με το φως του τα σκότη της δυστυχίας τους. Ωστόσο, ο Κύριος δεν εισακούει την προσευχή τους, η οποία αντί να κάμπτει τα σπλάγχνα του ερεθίζει την οργή του, ώστε όχι μόνο τα φαγητά των Ισραηλιτών ποτίζονται με τα δάκρυά τους, αλλά τα δάκρυά τους λειτουργούν ως ο άρτος, η τροφή τους[250].

Καθώς στους *Ψαλμούς* γίνεται λόγος για τα δάκρυα των Ισραηλιτών με τα οποία τρέφονται, αποτέλεσμα της άρνησης του Θεού να διώξει τη δυστυχία τους, στην *Πάπισσα Ιωάννα* ο Φρουμέντιος χρησιμοποιεί το βιβλικό εδάφιο, προκειμένου να περιγράψει το μέγεθος της θλίψης που νιώθει λόγω του χαμένου του έρωτα, η οποία είναι τόσο μεγάλη, ώστε τα δάκρυά του είναι η τροφή του στη διάρκεια της ημέρας.

Ο παραλληλισμός του βόρειου βασίλειου του Ισραήλ με τον Φρουμέντιο, καθώς αμφότεροι τρέφονται από τα δάκρυά τους, του Θεού με την Ιωάννα, καθώς οι Ισραηλίτες και ο ήρωας απευθύνουν θρηνητικές παρακλήσεις σε εκείνους, και της έλλειψης προσφοράς θεϊκής βοήθειας προς τους Ισραηλίτες με την έλλειψη ερωτικής ανταπόκρισης της Ιωάννας προς τον Φρουμέντιο επικυρώνει την άποψη ότι στα μάτια του εκείνη αποτελεί τον επίγειο Θεό του, καθώς εκλαμβάνεται ως αντικείμενο λατρείας και παράκλησης, με έντονα στερητικά σύνδρομα στη διάρκεια της απουσίας της.

Ταυτόχρονα, η παραπάνω βιβλική πηγή από τους *Ψαλμούς* συνενώνεται με ένα χωρίο από τον *Ησαΐα* (21ο παράθεμα Ρ., 3β αρχαία επίδραση), ώστε η φράση «Τα δάκρυά μου είναι η τροφή της ημέρας και των νυκτών μου ο ύπνος» αποτελεί ένα συμπίλημα δύο εδαφίων από την *Π.Δ.*[251]. Ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* συνδέει εύστοχα τα δύο εδάφια από τους *Ψαλμούς* και τον *Ησαΐα* υπό το πρίσμα ότι σε αυτά γίνεται λόγος για την πολιορκία των Ασσυρίων εναντίον του λαού του Ισραήλ.

Το βιβλικό εδάφιο που προέρχεται από τον *Ησαΐα* αναφέρεται στην πολιορκία της Ιερουσαλήμ από τον Σενναχηρείμ, βασιλιά της Ασσυρίας, που χρονολογείται γύρω στο 702 π.Χ., και στην θαυματουργική απελευθέρωσή της[252]. Η πολιορκία των Ασσυρίων εναντίον της Ιερουσαλήμ παρουσιάζεται ως τιμωρία των Ιουδαίων υπό του Θεού, καθώς «παρουσιάζει εδώ ο προφήτης τον Θεόν ως προσβάλλοντα την πόλιν» [253], ενώ ήταν αποτέλεσμα της απιστίας τους, που οδήγησε στην πνευματική τύφλωση του λαού της Ιερουσαλήμ, την υποκρισία και τη διαφθορά[254]. Ωστόσο, τη στιγμή που

[249]Βλ. περισσότερα στον στον Γιαννακόπουλο 1986, τ. 24, σ. 379.
[250]Βλ. περισσότερα στον Γιαννακόπουλο1986, τ. 24, σ. 380 και επίσης *Π.Δ., Ψαλμούς*, 79. 6.
[251]Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι ο συγγραφέας παραπέμπει μόνο στο βιβλικό εδάφιο των *Ψαλμών*, στο οποίο οι Ισραηλίτες περιγράφονται να θρηνούν έχοντας ως τροφή τα δάκρυά τους, χωρίς να παραπέμπει στο εδάφιο του *Ησαΐα*, στο οποίο περιγράφεται η Ιερουσαλήμ —στο πλαίσιο του ονείρου— ως ευσεβής ανικανοποίητος πόθος για τους Ασσύριους (βλ. αμέσως παρακάτω).
[252]Βλ. περισσότερα στον Γιαννακόπουλο 1986, τ. 18, σ. 217.
[253]Βλ. στον Γιαννακόπουλο 1986, τ. 18, σ. 217.
[254]Βλ. περισσότερα στον Γιαννακόπουλο 1986, τ. 18, σσ. 217 και 219.

η πόλη είναι έτοιμη να καταστραφεί ολοσχερώς, οι εχθροί της γίνονται σκόνη, καθώς «ο Κύριος θαυματουργικώς επέδρασε και κατέστρεψε τον στρατόν του Σενναχηρείμ εν μιάι νυκτί»[255].

Στο πλαίσιο της αναφοράς στην απελευθέρωση της Ιερουσαλήμ από τους Ασσυρίους χάρη σε θεϊκή επέμβαση γίνεται λόγος για ένα διπλό όνειρο, το οποίο βλέπουν, ώστε να τονιστεί το μάταιο των εχθρικών προσπαθειών[256].

Στο πρώτο όνειρο οι Ασσύριοι ονειρεύονται ότι θα καταλάβουν την πόλη, όταν όμως ξυπνούν βρίσκονται με άδεια χέρια. Πιο συγκεκριμένα, αναφέρεται ότι «ο πλούτος τον οποίον περιμένουν οι εχθροί σου (να αποκτήσουν εκ σου)…θα ομοιάζηι με τον πλούτον, τον οποίον ονειρεύεταί τις εις τον νυκτερινόν του ύπνον»[257] ($21^{ο}$ παράθεμα Ρ., $3^{β}$ αρχαία επίδραση). Στο σημείο αυτό ο πλούτος που ονειρεύονται οι Ασσύριοι ότι θα αποκτήσουν από την Ιερουσαλήμ παρομοιάζεται με τον πλούτο που βλέπει κάποιος στη διάρκεια του νυχτερινού ύπνου, δηλ. με έναν ευσεβή πόθο, που δεν πρόκειται να πραγματοποιηθεί[258].

Ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* ενδέχεται να έχει εμπνευστεί τη φράση «Τα δάκρυά μου είναι…των νυκτών μου ο ύπνος» από το βιβλικό εδάφιο του *Ησαΐα* —«…ὁ ἐνυπνιαζόμενος ἐν ὕπνῳ…»[259], προκειμένου να αποδώσει τον νυχτερινό θρήνο του ήρωα για την απώλεια της αγαπημένης του, καθώς ο Φρουμέντιος απεικονίζεται την ώρα του ύπνου να κοιμάται και ταυτόχρονα να κλαίει. Έτσι, η χρήση του βιβλικού χωρίου λειτουργεί ως τέχνασμα για την ανάδειξη του ήρωα ως «θρηνούντος ενυπνιαζομένου», ενώ η άποψη ότι ο συγγραφέας έχει αντλήσει την περιγραφή του από το συγκεκριμένο βιβλικό χωρίο ενισχύεται από το γεγονός ότι παρακάτω υπάρχει παραπομπή στο αμέσως επόμενο εδάφιο του *Ησαΐα*.

Πράγματι, η βιβλική πηγή που έπεται μέσα στην ερωτική επιστολή του Φρουμέντιου προς την Ιωάννα προέρχεται από τον *Ησαΐα*[260] ($21^{ο}$ παράθεμα Ρ., $4^{η}$ αρχαία πηγή). Πρόκειται για το δεύτερο όνειρο που βλέπουν οι Ασσύριοι ως προς την κατάκτηση της Ιερουσαλήμ, στο πλαίσιο του οποίου εκείνοι παρομοιάζονται με τους πεινασμένους και τους διψασμένους που σηκώνονται από τον ύπνο εξακολουθώντας να έχουν το αίσθημα της πείνας και της δίψας, ενώ στο όνειρό τους είχαν μπροστά τους πλούσια φαγητά. Όπως οι πεινώντες και οι διψώντες δεν θα ικανοποιήσουν την πείνα και τη δίψα τους, έτσι και οι Ασσύριοι μάταια πολιορκούν την Ιερουσαλήμ, καθώς δεν πρόκειται να την κατακτήσουν[261] ($21^{ο}$ παράθεμα Ρ., $4^{η}$ αρχαία πηγή).

Στην *Πάπισσα Ιωάννα* ο ήρωας χρησιμοποιεί τη συγκεκριμένη βιβλική πηγή με σκοπό να εκφράσει την έντονη επιθυμία του να αποκτήσει το αντικείμενο του πόθου του, την Ιωάννα, τόσο που τη βλέπει στα όνειρά του.

Έτσι παραλληλίζεται:

- ο Φρουμέντιος, που ονειρεύεται την απόκτηση της αγαπημένης του, αφενός με τους πεινώντες και τους διψώντες, που ονειρεύονται άρτους, και αφετέρου με τους Ασσυρίους, που ονειρεύονται την κατάκτηση της Ιερουσαλήμ,
- η Ιωάννα, η οποία αποτελεί το αντικείμενο του πόθου του ήρωα, αφενός με τους άρτους, που επιθυμούν οι πεινώντες και οι διψώντες, και αφετέρου με την Ιερουσαλήμ, που αποτελεί το αντικείμενο του πόθου των Ασσυρίων,

[255]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 18, σ. 218.
[256]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 18, σ. 219.
[257]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 18, σ. 219 και *Π.Δ.*, *Ησαΐα*, 29. 7.
[258]Ως προς το δεύτερο όνειρο βλ. παρακάτω.
[259]Βλ. *Π.Δ.*, *Ησαΐα*, 29. 7.
[260]Βλ. *Π.Δ.*, *Ησαΐα*, 29. 8.
[261]Βλ. *Π.Δ.*, *Ησαΐα*, 29. 8.

- ο ερωτικός πόθος του ήρωα με τον επεκτατισμό των Ασσυρίων και την πείνα των πεινώντων και διψώντων, και
- το όνειρο του ήρωα για την απόκτηση της αγαπημένης του με το όνειρο των πεινώντων και διψώντων για την βρώση άρτου και το όνειρο των Ασσυρίων για την απόκτηση της Ιερουσαλήμ.

Μέσα από τον παραλληλισμό του ήρωα με τους Ασσυρίους (με βασιλιά τον Σενναχηρείμ), της Ιωάννας με την Ιερουσαλήμ, της απόκτησης της ηρωίδας με την κατάκτηση της ιερής πόλης, του ονείρου του ήρωα για την απόκτησή της με το όνειρο των Ασσυρίων για την κατάκτηση της ιερής πόλης και της επιστροφής της ηρωίδας στον Φρουμέντιο με την απελευθέρωση της Ιερουσαλήμ, ο συγγραφέας του έργου παρουσιάζει:

1. τον ήρωά του ως εχθρό της Ιερουσαλήμ και κατά συνέπεια του Θεού, καθώς ο Φρουμέντιος παραλληλίζεται με τους Ασσυρίους, οι οποίοι πολιορκούν την ιερή πόλη[262]. Έτσι, ο συγγραφέας καυτηριάζει και αμφισβητεί το ήθος του ήρωα.
2. τον διακαή πόθο του ήρωα να αποκτήσει την αγαπημένη του, ο οποίος είναι τόσο μεγάλος, ώστε ο ίδιος φτάνει στο σημείο να παραλληλίσει την Ιωάννα με την ιερή πόλη Ιερουσαλήμ[263]. Με τον τρόπο αυτό ο ήρωας αποπειράται να νομιμοποιήσει και να εδραιώσει τον έρωτά του για την αγαπημένη του.
3. την Ιωάννα ως την ιερή πόλη Ιερουσαλήμ, απεικόνιση που διαπνέεται από υπολανθάνουσα ροϊδική ειρωνεία ως προς το ήθος της ηρωίδας.

Το επόμενο βιβλικό εδάφιο, το οποίο χρησιμοποιεί ο Φρουμέντιος στην ερωτική επιστολή του προς την Ιωάννα προέρχεται πιθανότατα από το *Άσμα Ασμάτων*[264], όπου περιγράφεται η σχέση τρυφερότητας και αγάπης μεταξύ της Εκκλησίας και του Θεού, καθώς σύμφωνα με τους σχολιαστές: «Όλαι αι εκφράσεις αύται ανταποκρίνονται εις αναλόγους εκφράσεις της Αγίας Γραφής προς τονισμόν των σχέσεων Ισραήλ ή Εκκλησίας μετά του Θεού ως συζύγου»[265] (21^{ο} παράθεμα Ρ., 5^{η} αρχαία επίδραση).

Η σχέση αγάπης που συνδέει την Εκκλησία με τον Θεό περιγράφεται αλληγορικά με τη σχέση μεταξύ του μνηστήρος και της μνηστής του, στην οποία ο Θεός παρουσιάζεται ως μνηστήρας και η Εκκλησία ως μνηστή[266]. Ο Θεός απευθύνει λόγια αγάπης προς την Εκκλησία, όπως ο μνηστήρας απευθύνει τρυφερά λόγια στη μνηστή του, ενώ και οι μελετητές αναφέρουν ότι «Η επανάληψις τονίζει την αγάπην του μνηστήρος προς την μνηστήν του»[267]. Στο πλαίσιο αυτό, ο Θεός απευθύνει στην

[262]Βλ. επίσης στην ίδια Θεματική Ενότητα την 2^{η} αρχαία πηγή, όπου ο συγγραφέας καυτηριάζει τον παραλληλισμό του ήρωα, που «λατρεύει» την Ιωάννα, με τους Ισραηλίτες, που λάτρευαν τα είδωλα.

[263]Βλ. επίσης στην ίδια Θεματική Ενότητα την 2^{η} αρχαία πηγή, όπου ο συγγραφέας καυτηριάζει τον παραλληλισμό της ηρωίδας που θεοποιείται στα μάτια του Φρουμέντιου, με τα είδωλα που λάτρευαν οι Ισραηλίτες.

[264]Βλ. *Π.Δ.*, *Άσμα*, 1. 15.

[265]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 25, σ. 259.

[266]Βλ.Harrison 1979, σ. 1052: "Christian allegorists, following New Testament tradition (cf. John 3:29, Eph. 5:22ff., Rev. 18:23ff.), altered the Jewish pattern to the point where the bride became the Church …".

[267]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 25, σ. 259. Βλ. επίσης Harrison 1979, σ. 1052: "The rabbis and Church Fathers solved the difficulties attaching to the acceptance of a group of love–poems into the canon of Scripture by interpreting the book allegorically, an attitude that still finds some favor among Orthodox Jewish and Roman Catholic scholars. Traces of this method occur in the Mishnah and the Talmud, while the targum of Canticles interpreted it in terms of the gracious love of God towards His people as manifested in Herbew history".

Εκκλησία λόγια τρυφερά, παρομοιάζοντας τα μάτια της με περιστέρια[268], όπως ακριβώς το Άγιο Πνεύμα παρομοιάζεται στην *Κ.Δ.* με περιστέρι[269].

Το λευκό περιστέρι στην Αγία Γραφή αποτελεί σύμβολο της αγνότητας, της λάμψης και του φωτός. Κατά συνέπεια τα μάτια της Εκκλησίας που παρομοιάζονται με περιστέρια ουσιαστικά αντανακλούν το φως, τη λάμψη και την αγνότητα του Αγίου Πνεύματος σταλμένου ως δώρου από τον Θεό στην Εκκλησία.

Στην *Πάπισσα Ιωάννα* ο Φρουμέντιος χρησιμοποιεί τα λόγια του Θεού, προκειμένου να απευθυνθεί στην αγαπημένη του και να της εκφράσει τον έρωτά του για εκείνη, παρομοιάζοντας την ίδια με περιστερά.

Με τον τρόπο που παραλληλίζεται:

- ο ήρωας με τον Θεό, ως προς τον έρωτά του για την Ιωάννα και την αγάπη του προς την Εκκλησία αντίστοιχα,
- η Ιωάννα με την Εκκλησία, καθώς αποτελούν τους αποδέκτες του έρωτα του Φρουμέντιου και της αγάπης του Θεού,
- το ερωτικό πάθος του ήρωα με την αγνή και αμόλυντη αγάπη του Θεού,
- ο ερωτικός μονόλογος του ήρωα προς την αγαπημένη του με τον θείο λόγο, με τον οποίο εκφράζεται η αγάπη του Θεού για την Εκκλησία, και
- η λάμψη και το φως της Ιωάννας —«…**ελθέ δια των ακτίνων σου** να επισκιάσης την σελήνην»— με τη λαμπρότητα, τη φωτεινότητα και την αγνότητα του Αγίου Πνεύματος, το οποίο ενσαρκώνεται στα μάτια της Εκκλησίας[270],

αποτυπώνεται η προσπάθεια του ερωτευμένου μοναχού να νομιμοποιήσει τον έρωτά του για τη μοναχή αγαπημένη του. Η παρομοίωση της ηρωίδας με θηλυκό περιστέρι εξηγείται από το γεγονός ότι η γυναικεία ομορφιά στα μάτια του ερωτευμένου μοναχού εκπέμπει θεϊκή λάμψη και φως.

Ωστόσο, στη συγκεκριμένη περίπτωση η λάμψη δεν απορρέει από το Άγιο Πνεύμα, αλλά είναι απατηλή και έχει πιθανότατα δαιμονική προέλευση. Η άποψη αυτή ενισχύεται από το γεγονός ότι η ηρωίδα επιλέγει ως πρότυπό της την Αγία Λιόββα, η οποία περιγράφεται σε άλλο σημείο του έργου ενδεδυμένη με ένα αραχνοΰφαντο ένδυμα, ενώ ταυτόχρονα παρομοιάζεται με λευκό άγγελο φωτός[271], όπως ο Διάβολος στην Αγία Γραφή[272]. Ο συγγραφέας σε άλλο σημείο του έργου του[273] αναφέρεται στην άποψη του Αγίου Τερτυλλιανού ως προς τη μιμητική τάση του Διαβόλου, ο οποίος χαρακτηρίζεται ως «πίθηξ» του Θεού, καθώς τον μιμείται[274],

---

[268] Βλ. *Π.Δ.*, *Άσμα*, 1. 15.

[269]Ως προς το περιστέρι, το οποίο στη βάπτιση του Ιησού Χριστού από τον Ιωάννη τον Βαπτιστή κατευθύνεται προς τον Κύριο, βλ. *Κ.Δ.*, *Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, 3. 16- 3. 17, *Κ.Δ.*, *Κατά Μάρκον Ευαγγέλιον*, 1. 9 - 1. 11, *Κ.Δ.*, *Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον*, 3. 21- 3. 22, *Κ.Δ.*, *Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, 1. 31- 1. 34.

[270]Τα μάτια της Εκκλησίας παρομοιάζονται με περιστέρια, όπως και η ηρωίδα με περιστερά.

[271]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 128 και 257.

[272]Βλ. *Κ.Δ.*, *Προς Κορινθίους β΄*, 11. 14: «καὶ οὐ θαῦμα, αὐτὸς γὰρ ὁ **Σατανᾶς** μετασχημα-/τίζεται **εἰς ἄγγελον φωτός**». Η μεταμόρφωση της Αγίας Λιόββας παραλληλίζεται με τη μεταμόρφωση του Σατανά σε άγγελον φωτός, ενώ αντιδιαστέλλεται από τη μεταμόρφωση του Ιησού Χριστού με λευκά αστραφτερά ιμάτια (βλ. *Κ.Δ.*, *Κατά Μάρκον Ευαγγέλιον*, 9. 2 κ.ε. τη μεταμόρφωση του Ιησού Χριστού μπροστά στον Πέτρο, τον Ιάκωβο και τον Ιωάννη, του οποίου τα ιμάτια γίνονται αστραφτερά και πολύ λευκά σαν το χιόνι).

[273]Βλ. Αγγέλου 1978, *Ολίγαι Λέξεις*, σ. 310.

[274]Ο Τερτυλλιανός αναφέρεται στη μίμηση από τον Διάβολο των τελετών του χριστιανισμού, τις οποίες ο ίδιος αποκάλυψε πρώτα στους ειδωλολάτρες, ώστε να τις παρωδήσουν πριν οι χριστιανοί τις εφαρμόσουν. Έτσι, η τάση του Διαβόλου να μιμείται τον Θεό, προκειμένου να τον σατιρίσει και να εμπαίξει τα χριστιανικά ήθη και έθιμα κάνοντάς τα γνωστά πρώτα στους ειδωλολάτρες και μετά στους χριστιανούς, είναι αντικείμενο παραδοχής από τους πατέρες της Εκκλησίας.

επομένως και τις υπερφυσικές ιδιότητές του, όπως εδώ μιμείται τη θεία λάμψη και το θείο φως[275].

Ως εκ τούτου, η ενόραση της ηρωίδας από τον αγαπημένο της ως λευκής περιστεράς πρέπει να ειδωθεί υπό το πρίσμα ότι εκείνη ταυτίζεται με την Αγία Λιόββα, της οποίας η ακτινοβόλος λάμψη έχει δαιμονική υφή[276]. Έτσι, ενώ η Ιωάννα παραλληλίζεται στη σκέψη του ήρωα με την Εκκλησία, στα μάτια της οποίας ενσαρκώνεται η αγνότητα και το θείο φως του Αγίου Πνεύματος και για αυτό το λόγο εκείνα παρομοιάζονται με λευκά περιστέρια, ουσιαστικά εκείνη ταυτίζεται με ένα δαιμονικής φύσεως πνεύμα, το οποίο έχει την εμφάνιση αγγέλου φωτός, ώστε η λάμψη της δεν προέρχεται από το Άγιο Πνεύμα, αλλά έχει δαιμονική προέλευση.

Ο συγγραφέας, αντιδιαστέλλοντας τη θεία λάμψη και το φως του Αγίου Πνεύματος, που παρομοιάζεται με λευκά περιστέρια στα μάτια της Εκκλησίας[277], προς την απατηλή λάμψη και το φως του Διαβόλου, που ενσαρκώνεται στο πρόσωπο της Ιωάννας, αναδεικνύει τη λαμπρότητα του Αγίου Πνεύματος και την ανωτερότητα της πνευματικής αγάπης του Θεού για την Εκκλησία, σε αντίθεση με την δαιμονικής προέλευσης λάμψη και τον σαρκικό έρωτα του ήρωα για την Ιωάννα, ενώ παράλληλα καυτηριάζεται το ήθος και ο βίος της ηρωίδας μέσω του παραλληλισμού της με μια δαιμονική οντότητα.

Αξίζει να σημειωθεί ότι στην *Πάπισσα Ιωάννα* η φράση «Ελθέ, περιστερά μου, εκλεκτή ως ο ήλιος…», αποτελεί ένα συμπίλημα δύο βιβλικών εδαφίων, που προέρχονται από το *Άσμα Ασμάτων* και τα οποία βρίσκονται πολύ κοντά μεταξύ τους:

1. η πρώτη φράση —«Ελθέ, περιστερά μου…»— εντοπίζεται στο 1. 15 εδάφιο του *Άσματος* (21^{ο} παράθεμα Ρ., 5^{η} αρχαία επίδραση), και
2. η δεύτερη φράση —«…εκλεκτή ως ο ήλιος…»— εντοπίζεται στο 1. 6 εδάφιο του *Άσματος* (21^{ο} παράθεμα Ρ., 6^{η} αρχαία πηγή),

εκ των οποίων η πρώτη φράση μόλις αναλύθηκε, ενώ έπεται η ανάλυση της δεύτερης φράσης. Ωστόσο, ο συγγραφέας του έργου δεν παραπέμπει στο πρώτο χωρίο από το *Άσμα Ασμάτων*, παραθέτοντας παραπομπή μόνο για το δεύτερο εδάφιο, γεγονός που οφείλεται:

- είτε στο ότι έκρινε ότι τα δύο εδάφια βρίσκονται στο *Άσμα Ασμάτων* πολύ κοντά μεταξύ τους, οπότε δεν χρειάζεται να παραπέμψει και στα δύο,
- είτε στο ότι διέφυγε της προσοχής του ότι δανείστηκε δύο εδάφια από το *Άσμα Ασμάτων* και όχι μόνο ένα, λησμονώντας να παραπέμψει και στο πρώτο εδάφιο, το οποίο δανείστηκε,
- είτε στο ότι ο ίδιος τα παρέθεσε από μνήμης, προβαίνοντας στη σύμπτυξη της παραπομπής τους.

Το δεύτερο βιβλικό εδάφιο, το οποίο προέρχεται από το *Άσμα Ασμάτων* (21^{ο} παράθεμα Ρ., 6^{η} αρχαία πηγή) και το οποίο χρησιμοποιεί ο Φρουμέντιος στην ερωτική επιστολή του προς την Ιωάννα, εντάσσεται στο πλαίσιο της αλληγορικής αναφοράς της Εκκλησίας ως Νύμφης και του Ιησού Χριστού ως Νυμφίου, καθώς και στην προσφορά της αγάπης της σε εκείνον, φορά που αναδεικνύει τον συμβολικό χαρακτήρα του άσματος, ενώ η αντίθετη φορά —της εκδήλωσης της αγάπης του Νυμφίου προς τη Νύμφη— θεωρείται φυσικότερη στην περίπτωση του ειδυλλίου[278].

---

[275]Το γεγονός ότι ο Διάβολος και στην Αγία Γραφή παρουσιάζεται να μιμείται τη θεία λάμψη ως άγγελος φωτός σχετίζεται με την πρόθεσή του να παραπλανήσει τους χριστιανούς, ώστε να νομίσουν ότι πρόκειται για τον Θεό.

[276]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 128 και 257, και τα αντίστοιχα σχόλια.

[277]Βλ. *Π.Δ.*, *Άσμα*, 1. 15.

[278]Βλ. περισσότερα στον Γιαννακόπουλο 1986, τ. 25, σ. 255.

Καθώς η Εκκλησία είναι μία, εμπεριέχει ωστόσο πολλές ψυχές, περιγράφεται άλλοτε στον ενικό αριθμό ως Νύμφη του Χριστού και άλλοτε στον πληθυντικό αριθμό ως «νεάνιδες», θυγατέρες της Ιερουσαλήμ[279].

Η Νύμφη του Χριστού, η Εκκλησία, αποτελείται από τις ψυχές των πιστών, οι οποίες έχουν τελειωθεί σε όλες τις αρετές και αποτελούν πρότυπο μίμησης για τις θυγατέρες της Ιερουσαλήμ —ή αλλιώς τις Νεάνιδες, τις συνοδούς της Νύμφης του Χριστού[280], δηλ. τις ψυχές των πιστών που βρίσκονται στο στάδιο της εκπαίδευσης προς την τελείωσή τους. Εκείνες αγαπούν τον Νυμφίον, δηλ. τον Χριστό, και σπουδάζουν την τελειότητα της Νύμφης του Χριστού, την οποία και μιμούνται[281].

Η Εκκλησία απαρτίζεται από τις ολοκληρωμένες —από πλευράς πνευματικής εκπαίδευσης— ψυχές των χριστιανών πιστών, που αποτελούν αντικείμενο σπουδής και πρότυπο μίμησης για τις συνοδούς της, δηλ. τις ψυχές των πιστών που οδεύουν προς την τελείωση. Έτσι, η διάκριση ανάμεσα στη Νύμφη του Χριστού και τις θυγατέρες της Ιερουσαλήμ οφείλεται στο γεγονός ότι «…ου πάντες οι πεπιστευκότες της ίσης υπάρχουσιν αξίας»[282].

Στη συνέχεια, η Νύμφη του Χριστού απευθύνεται στις θυγατέρες της Ιερουσαλήμ, ζητώντας τους να μην την κοιτάνε με περίεργο βλέμμα για το μαυρισμένο χρώμα του προσώπου της, παρομοιάζοντας ταυτόχρονα τον εαυτό της, εξαιτίας του μελαψού ηλιοκαμένου χρώματός της, με τις σκηνές των Κηδαριτών και την κατοικία του Σολομώντος, δηλ. με τα παραπετάσματα της Σκηνής του Μαρτυρίου [283].

Η ίδια εξηγεί ότι η μελαχρινή επιδερμίδα της οφείλεται στο γεγονός ότι ο ήλιος την κοίταξε δυσμενώς «…παρέβλεψέν με ὁ ἥλιος»[284], καθώς οι υιοί της μητέρας της, δηλ. οι εξ αίματος —από την πλευρά της μητέρας της— αδελφοί της[285], της θύμωσαν και την ανάγκασαν να φυλάττει τους αμπελώνες, ωστόσο εκείνη δεν φύλαξε τον δικό της αμπελώνα[286].

Ως προς την ερμηνεία του συγκεκριμένου βιβλικού εδαφίου οι μελετητές επισημαίνουν ότι δεν είναι σαφές για ποιο λόγο οι αδελφοί της είναι θυμωμένοι μαζί της, ούτε διευκρινίζεται η ερμηνεία της φράσης «…ἀμπελῶνα ἐμὸν…»[287], η οποία πιθανόν αναφέρεται στο πρόσωπο της κοπέλας[288], που συμβολίζει τη Νύμφη του Χριστού. Ταυτόχρονα, δεν αποσαφηνίζεται στο βιβλικό εδάφιο για ποιο λόγο εκείνη δεν φύλαξε τον δικό της αμπελώνα.

---

[279]Βλ. περισσότερα στον Γιαννακόπουλο 1986, τ. 25, σ. 255.

[280]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 25, σ. 255, όπου λέγεται ότι οι θυγατέρες της Ιερουσαλήμ είναι «αι συνοδοί της νύμφης, αι οποίαι ανωτέρω (στιχ. 3) ονομάζονται «νεάνιδες» ».

[281]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 25, σ. 255: «Νύμφην γαρ νοούμεν είναι τας εν απάσαις ταις αρεταίς τετελειωμένας ψυχάς. Νεάνιδας δε ταύτηι επομένας τας αγαπώσας μεν τον Νυμφίον και ακολουθείν Αυτώι σπουδαζούσας την δε τελειότητα της νύμφης ούπω μιμησαμένας».

[282]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 25, σ. 255.

[283]Βλ. *Π.Δ.*, *Άσμα*, 1. 5 –1. 6. και Γιαννακόπουλο 1986, τ. 25, σ. 255.

[284]Βλ. *Π.Δ.*, *Άσμα*, 1. 6. Επίσης βλ. Brenton 1980, σ. 830, την εξής μετάφραση του βιβλικού εδαφίου: "look not upon me, because I am dark, **because the sun has looked unfavourably upon me**".

[285]Βλ. Buttrick (et al.) 1987, Vol. V, σ. 106, όπου οι σχολιαστές αναφέρουν ως προς την έννοια του «αδελφού»: "My mother' s sons may be a poetic way of saying "my brothers", or the expression may have its usual meaning of half brothers on the mother's side".

[286]Βλ. *Π.Δ.*, *Άσμα*, 1. 6. Ως προς την ακριβή μετάφραση του βιβλικού εδαφίου βλ. Buttrick (et al.) 1987, Vol. V, σ. 105: "My mother's sons were angry with me, they made me keeper of the vineyards; but, my own vineyard I have not kept! ".

[287]Βλ. *Π.Δ.*, *Άσμα*, 1. 6.

[288]Βλ. *Π.Δ.*, *Άσμα*, 1. 6. Βλ. Buttrick (et al.) 1987, Vol. V, σ. 106: "The interpretation of the passage is anything but clear…it is not clear why her brothers were angry, nor is it clear what **my own vineyard** is— perhaps the girl's person".

Καθώς σύμφωνα με τους σχολιαστές το ηλιοκαμένο δέρμα συμβολίζει τους διωγμούς της Εκκλησίας[289], είναι πιθανόν το βιβλικό εδάφιο να αναφέρεται στην Εκκλησία που δεν φύλαξε τον αμπελώνα της, δηλ. τα μέλη της, τους χριστιανούς πιστούς της, από τα ετεροθαλή αδέλφια της, τα οποία ασπάστηκαν την ειδωλολατρία —δηλ. τους εθνικούς λαούς ή τους χριστιανούς που ασπάστηκαν την ειδωλολατρία) — και πολέμησαν εναντίον της. Στην περίπτωση αυτή πρόκειται για μια αλληγορική αναφορά στα μέλη της Εκκλησίας που απέκτησαν μαύρη επιδερμίδα από τον ήλιο πολεμώντας ενάντια στους εθνικούς λαούς. Σε αυτή την ερμηνεία συντείνει και η ερμηνεία του βιβλικού εδαφίου από τον Θεοδώρητο, σύμφωνα με τον οποίο γίνεται λόγος αλληγορικά για τους Αποστόλους και τον πόλεμό τους κατά της ειδωλολατρίας και της άλλης παρανομίας[290].

Ωστόσο, είναι πολύ πιθανό ο όρος «**ἀμπελών**» να αναφέρεται αλληγορικά στον ίδιο τον Ιησού Χριστό[291], τον οποίο η Εκκλησία, δηλ. οι πρώτοι χριστιανοί πιστοί, δεν προφύλαξαν, με αποτέλεσμα εκείνος να σταυρωθεί. Η συγκεκριμένη ερμηνεία του βιβλικού εδαφίου, σύμφωνα με την οποία η Εκκλησία δεν προφύλαξε τον «ἀμπελῶνα» της, δηλ. τον Ιησού Χριστό, από τη σταύρωσή του, συνάδει με την αναζήτησή του εκ μέρους της στους αμέσως επόμενους στίχους του *Άσματος*, γεγονός που δηλώνει την απουσία του, λόγω της σταύρωσής του[292].

Στην *Πάπισσα* Ιωάννα ο ήρωας παραλλάσσει το βιβλικό εδάφιο, στο οποίο η Εκκλησία παρουσιάζεται να καίγεται από τις ακτίνες του ήλιου αποκτώντας ηλιοκαμένο πρόσωπο, προκειμένου να παρομοιάσει την αγαπημένη του με τον ίδιο τον ήλιο, του οποίου οι ακτίνες επισκιάζουν τη σελήνη. Έτσι, η Ιωάννα στα μάτια του μοναχού αγαπημένου της διακατέχεται από το στοιχείο της λαμπρότητας και της φωτεινότητας του ήλιου που περιγράφεται στο βιβλικό εδάφιο, όπως και από το στοιχείο της αγνότητας, καθώς προηγουμένως έχει παρομοιαστεί με λευκή περιστερά [293].

Μέσα από τον παραλληλισμό:

- της Εκκλησίας με τον Φρουμέντιο, ως προς την έκφραση της αγάπης της για τον Ιησού Χριστό και του έρωτά του για την ηρωίδα αντίστοιχα,
- του Ιησού Χριστού με την Ιωάννα, καθώς αποτελούν τα αντικείμενα του πόθου της Εκκλησίας και του ήρωα,
- της πνευματικής αγάπης για τον Ιησού Χριστό με τον ερωτικό πόθο για την Ιωάννα,
- του ήλιου και της φωτεινότητάς του με την ηρωίδα στα μάτια του Φρουμέντιου,

αναδεικνύεται η προσπάθεια του ήρωα να εκφράσει στην αγαπημένη του τον έρωτά του για εκείνη και καυτηριάζεται από τον συγγραφέα η νομιμοποίηση του έρωτα που επιχειρείται μέσω της χρήσης βιβλικών εδαφίων, καθώς μέσα από αυτά εκφράζεται η πνευματική αγάπη της Εκκλησίας για τον Χριστό, και όχι ο σαρκικός έρωτας ενός άνδρα για μια γυναίκα.

---

[289]Βλ. περισσότερα στον Γιαννακόπουλο 1986, τ. 25, σ. 256.

[290]Βλ. περισσότερα στον Γιαννακόπουλο 1986, τ. 25, σ. 256.

[291]Βλ. επίσης *Κ.Δ.*, *Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, 15. 1-5: «᾽Εγώ εἰμι **ἡ ἄμπελος** ἡ ἀληθινή, καὶ ὁ πατήρ μου / ὁ γεωργός ἐστιν. πᾶν κλῆμα ἐν ἐμοὶ μὴ φέρον καρπόν,/ αἴρει αὐτό, καὶ πᾶν τὸ καρπὸν φέρον καθαίρει αὐτὸ / ἵνα καρπὸν πλείονα φέρῃ.… καθὼς τὸ κλῆμα οὐ δύναται καρπὸν / φέρειν ἀφ᾽ ἑαυτοῦ ἐὰν μὴ μένῃ ἐν τῇ ἀμπέλῳ, οὕτως / οὐδὲ ὑμεῖς ἐὰν μὴ ἐν ἐμοὶ μένητε. ἐγώ εἰμι ἡ ἄμπελος, / ὑμεῖς τὰ κλήματα. ὁ μένων ἐν ἐμοὶ κἀγὼ ἐν αὐτῷ / οὗτος φέρει καρπὸν πολύν, ὅτι χωρὶς ἐμοῦ οὐ δύνασθε / ποιεῖν οὐδέν».

[292]Βλ. *Π.Δ.*, *Άσμα,* 1. 7: «᾽Απάγγειλόν μοι, ὃν ἠγάπησεν ἡ ψυχή μου, /ποῦ ποιμαίνεις, ποῦ κοιτάζεις ἐν μεσημβρίᾳ, / μήποτε γένωμαι ὡς περιβαλλομένη ἐπ᾽ ἀγέλαις ἑταίρων σου».

[293]Βλ. παραπάνω.

Η ενόραση της Ιωάννας εκ μέρους του ήρωα ως ήλιου, η φωτεινότητα ωστόσο του οποίου καίει την επιδερμίδα της Εκκλησίας —προκαλεί σε αυτήν καύμα[294], αποκαλύπτει την πρόθεση του συγγραφέα να απεικονίσει με μελανά χρώματα την ηρωίδα ως εχθρό της Εκκλησίας. Ταυτόχρονα, σε άλλο σημείο του έργου, γίνεται παρουσίαση του ήθους της ηρωίδας με καυστικό τρόπο: όταν εκείνη στα μάτια του Φρουμέντιου διακατέχεται από αγνότητα, ως λευκή περιστερά κατά το πρότυπο της Εκκλησίας, η φωτεινότητά της έχει δαιμονική προέλευση[295].

Με λίγα λόγια, η ηρωίδα αποτελεί για τον Φρουμέντιο ένα αμάλγαμα φωτεινότητας, λαμπρότητας και αγνότητας, ωστόσο κάτι τέτοιο απέχει πολύ από την πραγματικότητα, καθώς εκείνη παρομοιάζεται αφενός με τον ήλιο που καίει την Εκκλησία και αφετέρου με λευκή περιστερά κατά το πρότυπο της Εκκλησίας, της οποίας όμως η λαμπρότητα του φωτός έχει δαιμονική υφή. Έτσι, τα ίδια βιβλικά εδάφια χρησιμοποιούνται:

- από τον ήρωα για την απεικόνιση της Ιωάννας ως θεϊκού πλάσματος με θετικές ιδιότητες και
- από τον συγγραφέα για την απεικόνιση της ηρωίδας με μελανά χρώματα, τον καυτηριασμό του ήθους και του τρόπου ζωής της.

Αξίζει να σημειωθεί ότι το *Άσμα Ασμάτων* έχει χρησιμοποιηθεί και σε άλλο σημείο της *Πάπισσας Ιωάννας* από την ηρωίδα, όταν εκείνη προβαίνει σε ένα «ερωτικό ανάγνωσμα» βιβλικών εδαφίων για χάρη του αγαπημένου της Φρουμέντιου ως ερωτικό κάλεσμα πριν τη συνεύρεσή τους[296]. Ως ένα είδος αντανάκλασης του «ερωτικού αναγνώσματος» της Ιωάννας, ο ήρωας χρησιμοποιεί βιβλικά εδάφια, προκειμένου να γράψει μια ερωτική επιστολή προς την αγαπημένη του, με την οποία της απευθύνει ένα ερωτικό κάλεσμα.

Στη συνέχεια, ο συγγραφέας παραλληλίζει τους εραστές της εποχής του, οι οποίοι αντιγράφουν τον Φόσκολο και την Σάνδη, όταν γράφουν επιστολές στις ερωμένες τους, με τους εραστές της εποχής του Μεσαίωνα, οι οποίοι αντέγραφαν τους *Ψαλμούς* και τους Προφήτες στις επιστολές τους. Μάλιστα, προκειμένου ο ίδιος να δείξει πόσο φλογερές ήταν οι ερωτικές επιστολές τους, τις παραλληλίζει με τα φλογερά χείλη της Σουναμίτιδας και την (καυτή) άμμο της ερήμου.

Το συγκεκριμένο όνομα αναφέρεται στην *Π.Δ.* σε μια νεαρή Σουναμίτιδα, η οποία εκλήθη ως σύνευνος του γηραιού Δαβίδ για να υπηρετεί και να θερμαίνει τον βασιλιά, γι' αυτό και ο όρος «σουναμιτισμός» αναφέρεται στην πίστη κάποιων ασιατικών λαών ότι η επενέργεια της αναπνοής νεαρών ατόμων σε γερασμένης ηλικίας άτομα επιμηκύνει τη ζωή τους[297].

Ειδικότερα, υπάρχει μια αρχαία πίστη ότι ο φυσικός ιδρώτας των νέων επάνω στους ηλικιωμένους, ιδιαίτερα εάν είναι του αντίθετου φύλου, προσδίδει στον ηλικιωμένο μακρύτερη και υγιέστερη ζωή, με την σεξουαλική επαφή να αποτελεί σοβαρή αντένδειξη. Το πρώτο παράδειγμα τέτοιου είδους θεραπείας αναφέρεται στη Γραφή (Γ Βασιλειών, 1:4). Μια αρχαία μαρμάρινη στήλη που αφιερώνεται στον Ασκληπιό από τον L. Clodius Hermippus σε ένδειξη ευχαριστίας του για το γεγονός ότι έφτασε στην ηλικία των 115 ετών και 5 ημερών, εξαιτίας του ιδρώτα μιας παρθένου νέας, καταδεικνύει την αρχαία προέλευση του Σουναμιτισμού ως ελιξήριου ζωής[298].

---

[294]Βλ. *Π.Δ.*, *Άσμα*, 1. 5 –1. 6.
[295]Βλ. παραπάνω.
[296]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 147.
[297]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 10, σσ. 13-14.
[298]Βλ. Laurent – Nagour 2004, σσ. 228-229, σ. 232.

Στο πλαίσιο αυτό, παρατίθεται ένα αρχαίο χωρίο, το οποίο αναφέρεται στη Σουναμίτιδα, καθώς και ένα χωρίο, στο οποίο εξιστορείται το περιστατικό κατά το οποίο μια νεαρή παρθένος, που αποκαλείται «Σωμανίτις», κοιμήθηκε με τον βασιλιά Δαβίδ, που είχε γεράσει, προκειμένου να παραταθεί η διάρκεια ζωής του, ενώ οι μελετητές αναφέρουν ότι εκείνη ήταν σύζυγος του βασιλιά, που παρέμεινε παρθένα, διότι ο βασιλιάς δεν πείραξε την παρθενικότητά της[299] (21ο παράθεμα Ρ., 7η αρχαία επίδραση).

Ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* χαρακτηρίζει τα χείλη της Σουναμίτιδας ως «φλογερά», καθώς χάρη σε αυτά «θερμάνθηκε» —«**θερμανθήσεται**»[300]— ο βασιλιάς Δαβίδ, παρομοιάζοντας τις γεμάτες ερωτικό πάθος επιστολές των εραστών με τα φλογερά χείλη της.

11η Θεματική Ενότητα:
Η συνάντηση των δύο μοναχών, της Ιωάννας και του Φρουμέντιου, στο κοιμητήριο, δίπλα στον τάφο της Αγίας Βόμμας, η απομάκρυνσή τους από εκεί και η προσφορά αγαθών στο είδωλο του Ιρμινσούλ.

Αφού το ερωτευμένο ζευγάρι, ο Φρουμέντιος και η Ιωάννα, συναντάται δίπλα στον τάφο της Αγίας Βόμμας, αρχίζει να τρέχει προς την πεδιάδα.

Με την ανατολή του ήλιου, προκειμένου ο ήρωας να προστατέψει την αγαπημένη του από τις θερινές ακτίνες, αναγκάζει με επίκληση έναν αετό να απλώσει τα φτερά του πάνω από το κεφάλι της, ώστε το πέταγμά του να ακολουθεί το βήμα του γαϊδάρου.

Μετά από τέσσερις ώρες ταξίδι πάνω σε γαϊδουράκια το ζευγάρι σταματάει, προκειμένου να αναπαυθεί κοντά σε μια μικρή λίμνη δίπλα στην οποία υπήρχε ένα άγαλμα του Ιρμινσούλ, το οποίο οι εκχριστιανισμένοι ειδωλολάτρες εξακολουθούσαν να λατρεύουν. Έτσι κάνουν και οι δύο νέοι, προσφέροντας στον Ιρμινσούλ διάφορα αντικείμενα, καθώς οι περισσότεροι χριστιανοί της εποχής εκείνης ταλαντεύονταν ανάμεσα στον Χριστό και τα είδωλα.

11η Θεματική Ενότητα:
Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές–χωρία).

22. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 1, 2).**

«Μετά τετράωρον δρόμον εσταμάτησαν οι δραπέται, ίνα αναπαυθώσι πλησίον μικράς τινος λίμνης, παρά το χείλος της οποίας υψούτο προτού γιγαντιαίον άγαλμα του Ιρμινσούλ. Το είδωλον τούτο είχε κρημνίσει ο Άγ. Βονιφάτιος δι' ενός φυσήματος εις το βάθος της λίμνης· αλλ'οι αρχαίοι αυτού λάτραι, καίτοι γενόμενοι χριστιανοί, διετήρουν εις τους μυχούς της καρδίας λείψανά τινα αφοσιώσεως προς τον αποπνιγέντα αυτών προστάτην, εις ον εξηκολούθουν να προσφέρωσι δώρα, ρίπτοντες κατ' έτος εις το ύδωρ πλακούντας, λαμπάδας, μελόπητας και τυρία προς μείζονα χαράν των ιχθύων, οίτινες διά των προσφορών εκείνων είχον γίνει παχείς ως οι ιερείς της Ρέας ή της εν Λορέτωι Παναγίας».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 153)

Σελ. 153. «Ρίπτοντες κατ' έτος εις το ύδωρ πλακούντας, λαμπάδας, μελόπητας και κηρία». «Το έθος του ρίπτειν προσφοράς εις τας εν ταις λίμναις οικούσας θεότητας παρέλαβον, φαίνεται, οι χριστιανοί παρά των αρχαίων Γαλατών. Ο Ποσειδώνιος (παρά Στράβωνι, έκδ. Διδότου, σελ. 156) πληροφορεί ημάς ότι ούτοι « […]καθίεσαν <(εις τας λίμνας)> αργύρου […] και χρυσού βάρη· οι γουν Ρωμαίοι κρατήσαντες των τόπων απεδίδοντο τας λίμνας δημοσίαι, και των ωνησαμένων πολλοί μύλους εύρον

[299]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 10, σ. 13.
[300]Βλ. *Π.Δ., Βασιλειών Γ΄*, 1. 2.

σφυρηλάτους αργυρούς»[1]. Παρά δε Γρηγορ. του Τουρονησίου μανθάνομεν ότι «εν τηι χώραι των Γαβαλέων (τα νυν Gevaudan) υπήρχεν επί της κορυφής όρους καλουμένου Ελάνου λίμνη, εις ην καθ' ωρισμένην τινά του έτους εποχήν έρριπτον οι χωρικοί εν είδει προσφοράς λευκάς οθόνας, δέρματα αρνίων, τυρία, τεμάχια κηρού και άλλα δώρα, ων η απαρίθμησις ήθελον αποβή οχληρά. Οι πλείστοι ήρχοντο εκεί επί αμάξων φέροντες οίνον και κτήνη, άτινα έσφαζον ευωχούμενοι επί τρεις ημέρας, την δε τετάρτην τα ύδατα της λίμνης εταράσσοντο, ο ήλιος επεσκιάζετο και τοιαύτη εξερρήγνυτο καταιγίς μετά χαλάζης και αστραπών, ώστε μόλις έφθανον οι προσκυνηταί φεύγοντες να διασωθώσι· ταύτα δε πάντα συνέβαινον αμεταβλήτως ανά παν έτος κατά την αυτήν ημέραν και ώραν[2]» ("Glor. Confes.", τόμ. β΄, σελ. 363 της γαλλ. μετάφρ.)».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 266-267)

Παραπομπή στην εξής αρχαία πηγή:
Ποσειδωνίου, *Αποσπάσματα*, 190, 20- 23.
μάλιστα δ' αὐτοῖς αἱ λίμναι τὴν ἀσυλίαν παρεῖχον, εἰς ἃς καθίεσαν (20)
ἀργύρου ἢ καὶ χρυσοῦ βάρη. οἱ γοῦν Ῥωμαῖοι κρατήσαντες τῶν τόπων
ἀπέδοντο τὰς λίμνας δημοσίᾳ, καὶ τῶν ὠνησαμένων πολλοὶ μύλους εὗρον
σφυρηλάτους ἀργυροῦς[1]. ἐν δὲ τῇ Τολώσσῃ καὶ τὸ ἱερὸν ἦν ἅγιον, τιμώ-
μενον σφόδρα ὑπὸ τῶν περιοίκων, καὶ τὰ χρήματα ἐπλεόνασε διὰ τοῦτο,
πολλῶν ἀνατιθέντων, καὶ μηδενὸς προσάπτεσθαι θαρροῦντος. (25)
Για την 2η πηγή βλ. το έργο του Γρηγορίου Τουρονησίου *Histoire Ecclésiastique des Francs* σε γαλλική μετάφραση του Henri Bordier, Librairie de Firmin Didot, Παρίσι 1861[301].

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού στην 11η Θεματική Ενότητα

Ο συγγραφέας αναφέρεται στο «θαύμα» που πραγματοποιεί ο Φρουμέντιος, αναγκάζοντας με επίκληση έναν αετό να απλώσει τα φτερά του πάνω από το κεφάλι της Ιωάννας, προκειμένου να της παρέχει σκιά και παράλληλα προστασία από τον ήλιο.

Στο σημείο αυτό γίνεται παρεκβατικά λόγος για τα θαύματα των τότε χριστιανών[302]. Αφού αντιπαραβάλλονται οι χριστιανοί της εποχής εκείνης, η καρδιά των οποίων ήταν απλή, η πίστη τους ακμαία και η προσευχή τους παντοδύναμη, με τους ολιγόπιστους σοφούς της εποχής του, που είχαν γνώσεις, αλλά δεν μπορούσαν να κάνουν θαύματα, παρομοιάζεται ο αββάς Γερίνος, ο οποίος τους εξύβριζε ως ειδωλολάτρες, καθώς διατηρούσαν στον χριστιανικό ουρανό πλανήτες, όπως τον Ερμή και την Αφροδίτη, με τον Ιερεμία, τοποθετούμενη στο στόμα του αββά η φράση «Ανάθεμα! Ανάθεμα! και πάλι ανάθεμα στην πρόοδο και την επιστήμη», της οποίας το ύφος ταιριάζει με εκείνο του Ιερεμία[303].

Ο συγγραφέας συνεχίζει την αφήγησή του περιγράφοντας την Ιωάννα και τον Φρουμέντιο —τους οποίους αναφέρει ως «δραπέτας», καθώς εκείνη έχει δραπετεύσει από το μοναστήρι της Μοσβάχης και εκείνος από το μοναστήρι της Φούλδας— αρχικά να συναντώνται δίπλα στον τάφο της Αγίας Βόμμας[304] και να αναπαύονται έπειτα από ένα τετράωρο ταξίδι κοντά σε μια μικρή λίμνη, όπου υπήρχε το άγαλμα του Ιρμινσούλ.

Με αφορμή το συγκεκριμένο άγαλμα ο αναγνώστης ενημερώνεται παρεκβατικά για την ιστορία του ειδώλου αυτού: ο Άγιος Βονιφάτιος το είχε ρίξει

[301]Αντίτυπο του συγκεκριμένου βιβλίου υπάρχει στη σχολή Ροΐδη στην Ακαδημία Αθηνών.
[302]Βλ. περισσότερα Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 152.
[303]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 152-153: «πλην δε τούτου υβρίζονται και υπό του πανοσιωτάτου αββά Γερίνου, όστις ονομάζων αυτούς ειδωλολάτρας, διότι διατηρούσιν εν τωι χριστιανικώι ουρανώι τον Ερμήν και την Αφροδίτην (τους πλανήτας δηλ.) και αθέους, διότι αλλάσσουσι τα ονόματα των φυτών, ανακράζει ως άλλος Ιερεμίας «Ανάθεμα! Ανάθεμα! και πάλιν ανάθεμα εις την πρόοδον και την επιστήμην» ».
[304]Πρβλ. Οβιδίου, *Μεταμορφώσεις*, 4. 55-166 τη συνάντηση του Πύραμου και της Θίσβης στον τάφο του Νίνου.

μέσα στη λίμνη, στην όχθη της οποίας αναπαύονταν οι δύο εραστές. Ωστόσο οι αρχαίοι ειδωλολάτρες, παρά το γεγονός ότι είχαν εκχριστιανιστεί, εξακολουθούσαν να λατρεύουν τον αρχαίο προστάτη τους, προσφέροντάς του δώρα, τα οποία έριχναν κάθε χρόνο στη λίμνη, όπου είχε ριχθεί το άγαλμά του: «…πλακούντας, λαμπάδας, μελόπητας και τυρία…». Μάλιστα, η χιουμοριστική διάθεση του συγγραφέα είναι έκδηλη, όταν εκείνος παραλληλίζει τα ψάρια της λίμνης, τα οποία έχουν παχύνει με τις τόσες προσφορές, με τους «…ιερείς της Ρέας ή της εν Λορέτωι Παναγίας».

Ο συγγραφέας αντλεί τις πληροφορίες αναφορικά με τον τόπο, τον χρόνο και τον τρόπο λατρείας του θεού Ιρμινσούλ από τον Γρηγόριο Τουρονήσιο, από όπου παραθέτει μια αρχαία φράση[305] όχι αυτούσια, αλλά μεταφρασμένη στα ελληνικά από μια γαλλική μετάφραση, στην οποία παραπέμπει ως εξής: « “Glor. Confes.”, τόμ. β΄, σελ. 363 της γαλλ. μετάφρ.». Με τον τρόπο αυτό παρέχεται στον αναγνώστη η δυνατότητα να αντιληφθεί πιο εύκολα τα στοιχεία που έχει δανειστεί ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* από το έργο του Τουρονησίου για την περιγραφή της λατρείας του συγκεκριμένου θεού.

Σύμφωνα με την αρχαία πηγή, οι χωρικοί έριχναν ορισμένη εποχή του έτους ως προσφορά λευκά λινά υφάσματα, δέρματα αρνιών, τυριά, τεμάχια κεριού και άλλα δώρα σε μια λίμνη που βρισκόταν κοντά στην κορυφή του όρους Ελάνου ($22^{ο}$ παράθεμα Ρ., $2^{η}$ αρχαία πηγή).

Ειδικότερα, στην *Πάπισσα Ιωάννα* αναφέρεται:

1. ο τόπος λατρείας του θεού Ιρμινσούλ, δηλ. κοντά σε μια λίμνη —«…**πλησίον** μικράς…**λίμνης**…», που έχει αντληθεί από τη φράση του Γρ. Τουρονησίου «… υπήρχεν επί της κορυφής όρους καλουμένου Ελάνου **λίμνη**…»,
2. ο χρόνος λατρείας του θεού Ιρμισνούλ, ότι δηλ. κάθε χρόνο τον λάτρευαν —«… ρίπτοντες **κατ’ έτος**…», που έχει αντληθεί από τη φράση του Γρ. Τουρονησίου «… καθ’ ωρισμένην τινά **του έτους** εποχήν…», και
3. ο τρόπος λατρείας του θεού Ιρμινσούλ, δηλ. με τη ρίψη δώρων μέσα στη λίμνη, όπου βρισκόταν το άγαλμά του, και η αναλυτική περιγραφή των αγαθών που του προσφέρονταν —«…**εξηκολούθουν να προσφέρωσι δώρα, ρίπτοντες**…**εις το ύδωρ** πλακούντας, λαμπάδας, μελόπητας και **τυρία**…» και στις Σημειώσεις του έργου «**Ρίπτοντες** …**εις το ύδωρ** πλακούντας, λαμπάδας, μελόπητας και **κηρία**…». Οι πληροφορίες αυτές έχουν αντληθεί από τη φράση του Γρ. Τουρονησίου «…**έρριπτον** … **εν είδει προσφοράς**…**τυρία, τεμάχια κηρού** και άλλα **δώρα**…».

Ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* αναφέρει ότι οι εκχριστιανισμένοι ειδωλολάτρες προσέφεραν «**τυρία**», ενώ στις Σημειώσεις του ότι προσέφεραν «**κηρία**», με αποτέλεσμα να γίνεται λόγος για δύο από τα προσφερόμενα δώρα που αναφέρει ο Γρηγόριος Τουρονήσιος ότι έριχναν στη λίμνη οι χωρικοί —«**τυρία**», «…**τεμάχια κηρού**…». Στο πλαίσιο αυτό, καθώς «ο κηρός» που αναφέρει ο Γρ. Τουρονήσιος σημαίνει στον ενικό «το κηρίον των μελισσών»[306] και στον πληθυντικό «οι κηροί» είναι οι «λαμπάδες εκ κηρού»[307], πιθανότατα **οι λαμπάδες**, οι οποίες αναφέρονται ως δώρα των εκχριστιανισμένων ειδωλολατρών στην *Πάπισσα Ιωάννα* να έχουν την προέλευσή τους στην αρχαία πηγή.

Επίσης στην *Πάπισσα Ιωάννα* **οι μελόπιτες** ως δώρα των εκχριστιανισμένων ειδωλολατρών ενδέχεται να έχουν αντληθεί από το έργο του Τουρονησίου, καθώς «το κηρίον» που αναφέρει ο συγγραφέας του έργου σημαίνει στον ενικό την «κηρήθρα»[308]

---

[305]Μολονότι εκεί δεν αναφέρεται το όνομα της συγκεκριμένης θεότητας.
[306]Βλ. Liddell–Scott (χ.ε.), τ. 2, σ. 714, στο λήμμα «κηρός».
[307]Βλ. Liddell–Scott (χ.ε.), τ. 2, σ. 715, στο λήμμα «κηρός».
[308]Βλ. Liddell–Scott (χ.ε.), τ. 2, σ. 714, στο λήμμα «κηρίον».

και στον πληθυντικό «τα κηρία» σημαίνουν το «μέλι»[309], όροι παρεμφερείς με τον όρο «κηρός» του Τουρονησίου.

Ταυτόχρονα ο συγγραφέας συμπληρώνει ως δώρο των εκχριστιανισμένων ειδωλολατρών **τα ζυμαρικά** —«**πλακούντας**», τα οποία προσφέρονταν στον θεό, χωρίς όμως να αντλεί τη συγκεκριμένη πληροφορία από το έργο του Τουρονησίου, ενώ άλλα δώρα για τα οποία γίνεται λόγος σε εκείνον δεν χρησιμοποιούνται στην *Πάπισσα Ιωάννα* —«…**λευκαί οθόναι**…» και «…**δέρματα αρνίων**…».

Ο Γρηγόριος Τουρονήσιος αναφέρεται ακόμα στα μέσα μεταφοράς που χρησιμοποιούσαν τότε οι άνθρωποι, προκειμένου να φτάσουν στη λίμνη, στις τελετές που πραγματοποιούσαν και στα επικίνδυνα καιρικά φαινόμενα —ανατάραξη των υδάτων της λίμνης, έκλειψη ηλίου, καταιγίδα, χαλάζι, αστραπές— που συνόδευαν την τελετή προσφοράς, στοιχεία ωστόσο που δεν χρησιμοποιούνται στην *Πάπισσα Ιωάννα*.

Ο συγγραφέας συμπληρώνει την περιγραφή της λατρείας του θεού Ιρμινσούλ στις Σημειώσεις του[310], παρέχοντας στον αναγνώστη πληροφορίες για την αρχαία προέλευση του εθίμου της ρίψης προσφορών από τους αρχαίους Γαλάτες στις λίμνες, κοντά στις οποίες βρισκόταν κάποια θεότητα.

Πηγή του συγγραφέα για την πληροφορία σχετικά με το αρχαίο αυτό έθιμο είναι ο Ποσειδώνιος. Η αρχαία πηγή παρατίθεται αυτούσια στις Σημειώσεις του έργου, με ελάχιστες τροποποιήσεις, οι οποίες δεν αλλοιώνουν το νόημά της ($22^{ο}$ παράθεμα Ρ., $1^{η}$ αρχαία πηγή). Σε αυτή αναφέρεται ότι οι αρχαίοι Γαλάτες έριχναν μέσα στις λίμνες αργυρά και χρυσά αντικείμενα και ότι, όταν οι Ρωμαίοι κατέκτησαν τις περιοχές εκείνες, τις πούλησαν σε ιδιώτες, που, αφού τις αγόραζαν, ανακάλυπταν εκεί αργυρούς σφυρήλατους μύλους, πιθανότατα απομεινάρια των προσφορών των αρχαίων Γαλατών, όπως η αρχαία πηγή αφήνει να εννοηθεί[311].

Από τη χρήση της αρχαίας φράσης του Ποσειδωνίου ως πηγής αναφορικά με τη θρησκευτική συνήθεια των αρχαίων Γαλατών της ρίψης προσφορών στις θεότητες που κατοικούσαν κοντά στις λίμνες, παραλληλίζονται:

- οι εκχριστιανισμένοι ειδωλολάτρες[312] αφενός με τους χωρικούς που αναφέρει ο Γρ. Τουρονήσιος και αφετέρου με τους αρχαίους Γαλάτες ως προς τη συνήθειά τους να ρίχνουν στις λίμνες προσφορές: οι εκχριστιανισμένοι ειδωλολάτρες από αφοσίωση «…προς τον αποπνιγέντα αυτών προστάτην…»[313] εξακολουθούσαν να του προσφέρουν δώρα, όπως οι χωρικοί έριχναν φαγητά και άλλα είδη και οι αρχαίοι Γαλάτες έριχναν μέσα στις λίμνες αργυρά και χρυσά αντικείμενα,
- τα είδη των προσφορών των εκχριστιανισμένων ειδωλολατρών[314], αφενός με τα είδη των προσφορών των χωρικών, τα οποία αναφέρει ο Γρ. Τουρονήσιος[315] και αφετέρου με τα είδη των προσφορών των αρχαίων Γαλατών που αναφέρει ο Ποσειδώνιος[316], ενώ αργότερα βρέθηκαν αργυροί μύλοι σφυρήλατοι μέσα στη λίμνη[317]. Ωστόσο, στην περίπτωση των χωρικών αναφέρονται περισσότερες λεπτομέρειες από ότι στην περίπτωση των αρχαίων Γαλατών ως προς το χρονικό

[309]Βλ. παραπάνω υποσημείωση.
[310]Βλ. Καλοκύρη 2005, σ. 21: «Ακόμα και οι σημειώσεις στο τέλος ή κάτω από το κείμενο, σχολιάζουν τη διαδικασία παραγωγής του κειμένου παραπέμποντας στη διακειμενικότητά του (Κακαβούλια)».
[311]Βλ. Ποσειδωνίου, *Αποσπάσματα*, 190, 20- 23.
[312]Ο συγγραφέας του έργου τους ονομάζει «…αρχαίους αυτού (του θεού Ιρμινσούλ) λάτρας,… γενομένους χριστιανούς…» και «χριστιανούς».
[313]Ο Άγ. Βονιφάτιος έριξε το άγαλμα του θεού Ιρμινσούλ στη λίμνη.
[314]Τα ζυμαρικά, τις λαμπάδες, τις μελόπιτες και τα τυριά.
[315]Τα τυριά, τα τεμάχια κηρού και άλλα δώρα.
[316]Βάρη αργύρου ή και χρυσού (βλ. Ποσειδωνίου, *Αποσπάσματα*, 190, 21).
[317]Βλ. Ποσειδωνίου, *Αποσπάσματα*, 190, 22-23.

διάστημα που γίνονταν αυτές οι προσφορές, την τελετή της θυσίας ζώων και τα φυσικά φαινόμενα που επακολουθούσαν.

Η παραπομπή στους δύο αρχαίους συγγραφείς, τον Ποσειδώνιο και τον Γρ. Τουρονήσιο, ως προς τη συνήθεια των αρχαίων Γαλατών και των χωρικών της ρίψης προσφορών στις λίμνες, στοχεύει στην ανάδειξη της διαχρονικότητας αυτού του εθίμου, το οποίο αναβιώνει την εποχή του Μεσαίωνα, καθώς εξακολουθούν να το τηρούν οι εκχριστιανισμένοι ειδωλολάτρες της εποχής εκείνης —«…**διετήρουν** εις τους μυχούς της καρδίας λείψανά τινα αφοσιώσεως προς τον αποπνιγέντα αυτών προστάτην, εις ον **εξηκολούθουν** να προσφέρωσι δώρα…».

Σε αυτή την κατηγορία ανήκουν ο Φρουμέντιος και η Ιωάννα, καθώς το ερωτευμένο ζευγάρι απεικονίζεται να γονατίζει στις όχθες της λίμνης προσφέροντας προς τιμήν του αγάλματος του Ιρμινσούλ τα υπολείμματα του προγεύματός του, τρίχες από το κεφάλι και λίγες σταγόνες αίματος και των δύο νεών αναμεμιγμένες, οι οποίες συμβόλιζαν την αιώνια και αδιάρρηκτη ένωσή τους[318].

Ο συγγραφέας του έργου, παραλληλίζοντας τους δύο μοναχούς με τους εκχριστιανισμένους ειδωλολάτρες ως προς το έθιμο της ρίψης προσφορών στις λίμνες με σκοπό τη λατρεία του θείου, φανερώνει την πρόθεσή του να καυτηριάσει τη μίμηση των αρχαίων ειδωλολατρικών προτύπων από τους εκπροσώπους του ιερατείου, τους μοναχούς Ιωάννα και Φρουμέντιο. Μάλιστα, στην *Πάπισσα Ιωάννα* καυτηριάζεται η τάση των χριστιανών της εποχής του Μεσαίωνα να τηρούν τα ειδωλολατρικά έθιμα μέσα από την παρομοίωση της λατρείας των ειδώλων με τη λατρεία του Διαβόλου[319].

12η Θεματική Ενότητα:
Η μεταμόρφωση της Ιωάννας σε άνδρα μοναχό, ο ερωτικός πειρασμός που δέχεται ο Φρουμέντιος από δύο αμαρτωλές γυναίκες και η χρήση αντιφαρμάκων κατά της επιθυμίας από τον ήρωα.

Μετά την τελετή προς τιμήν του ειδώλου του θεού Ιρμινσούλ, ο Φρουμέντιος δίνει στην Ιωάννα να φορέσει ένα ανδρικό ράσο, προκειμένου να γίνει δεκτή ως άνδρας μοναχός στη μονή της Φούλδας, όπου διέμενε ο Φρουμέντιος.

Η Ιωάννα αρνείται αρχικά να φορέσει το ανδρικό ράσο, όμως κατόπιν της έντονης προτροπής του αγαπημένου της ενδύεται το ανδρικό ράσο και τα αντίστοιχα σανδάλια. Αφού τελειώνει η μεταμόρφωσή της και ο Φρουμέντιος την βαπτίζει «αδελφό Ιωάννη» την οδηγεί να κοιτάξει τον εαυτό της στη λίμνη. Είναι πραγματικά η πιο όμορφη ύπαρξη που έχει φορέσει ποτέ ανδρικό ράσο!

Οι δύο νέοι συνεχίζουν το ταξίδι τους προς το μοναστήρι της Φούλδας, άλλοτε προσευχόμενοι και άλλοτε φιλώντας το χώμα, όπου έρρευσε το αίμα του Αγίου Βονιφάτιου.

Ένα πρωί οι δύο εραστές αναπαύονται κάτω από τη σκιά μιας βελανιδιάς, όταν ξαφνικά δύο αμαρτωλές γυναίκες τους πλησιάζουν, γυμνές και αλυσόδετες, που πηγαίνουν να προσκυνήσουν τον τάφο του Αγίου Μαρκελλίνου για να εξαγνιστούν από τις αμαρτίες τους. Τότε ζητούν από τους δύο μοναχούς μερικά δηνάρια, με αντάλλαγμα μια ερωτική συνεύρεση μαζί τους.

---

[318]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 153: «Οι δύο λοιπόν ερασταί, γονυπετήσαντες παρά την όχθην της λίμνης, προσέφερον εις τον Ιρμινσούλ… καθιστώντες ούτω την ένωσιν αυτών αιωνίαν και αδιάρρηκτον...».

[319]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 153: «Οι πλείστοι χριστιανοί της εποχής εκείνης, αμφιρρέποντες εισέτι μεταξύ του Χριστού και των ειδώλων ωμοίαζον την εν Χίωι ευλαβή εκείνην γραίαν, ήτις καθ' εκάστην ανήπτε κηρίον προ της εικόνος του Αγίου Γεωργίου και έτερον προ της του Διαβόλου, λέγουσα ότι καλόν είναι να έχηι τις φίλους πανταχού».

Ο Φρουμέντιος έχοντας δίπλα του την Ιωάννα ως ασφαλή θώρακα κατά παντός πειρασμού, απωθεί τις αμαρτωλές γυναίκες και απομακρύνεται, σφίγγοντας στην αγκαλιά του την αγαπημένη του.

12η Θεματική Ενότητα: Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

23. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 1, 2).**

«Η Ιωάννα απεποιείτο ως έργον ασεβές την μεταμφίεσιν, αντιτάσσουσα εις του εραστού της τας παρακλήσεις το ρητόν της Γραφής «ουκ έσται σκευή ανδρός επί γυναικί, ουδ' […] ενδύσεται ανήρ στολήν γυναικείαν[1]», άλλ' εκείνος επέμενε, και εις το εδάφιον του Δευτερονομίου αντέταττε την γνώμην του Ωριγένους, καθ' ον αι γυναίκες θέλουσι μεταμορφωθή εις άνδρας κατά την ημέραν της Κρίσεως[2]. Αποκριθείσης δε της Ιωάννας ότι ο Ωριγένης ήτο αιρετικος και πλην τούτου ευνούχος, ενεθύμισεν αυτήι ο νεανίσκος το παράδειγμα της Αγ. Θέκλας, αδελφής του αποστόλου Παύλου, και πλην ταύτης την Αγ. Μαργαρίταν, την Αγ. Ευγενίαν, την Αγ. Ματρώναν (όρα περί τούτων την «Εισαγωγήν, σ. 86») και τόσας άλλας αγίας, αίτινες κρύψασαι υπό ανδρικόν ράσον το σώμα αυτών, το «λευκόν ως πτέρυγα αγγέλου», απέκτησαν την αγιότητα, συζήσασαι μετά καλογήρων, ως κατακτώσι και οι Τούρκοι τον παράδεισον, ζώντες μεταξύ γυναικών.

Η νεότης, το κάλλος και η περιπάθεια ήσαν επιχειρήματα καθιστώντα ακαταμάχητον την ευγλωττίαν του νέου κατηχητού, ώστε η Ιωάννα, καταπατήσασα μετ' ου πολύ υπό τους μικρούς πόδας της τα τε παραγγέλματα της Γραφής και την γυναικείαν αυτής στολήν, ενεδύθη το ράσον υπεδέθη τα σανδάλια εκείνα, άτινα έμελλε μετά τινα έτη να τείνηι προς ασπασμόν εις τους μεγάλους της γης περί τον θρόνον της γονυπετούντας».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα,* σ. 154)

Παραπομπή στις εξής αρχαίες πηγές:

***Π.Δ., Δευτερονόμιον*, 22. 5.**

(5.) Οὐκ ἔσται σκεύη ἀνδρὸς ἐπὶ γυναικί, οὐδὲ μὴ ἐνδύσηται ἀνὴρ στολὴν γυναικείαν[1], ὅτι βδέλυγμα κυρίῳ τῷ θεῷ σού ἐστιν πᾶς ποιῶν ταῦτα.

***Π.Δ., Δευτερονόμιον*, 22. 5.**

5 Η ΓΥΝΗ ΔΕΝ ΘΕΛΕΙ ΦΟΡΕΣΕΙ ΤΟ ΑΝΗΚΟΝ ΕΙΣ ΑΝΔΡΑ ΟΥΔΕ Ο ΑΝΗΡ ΘΕΛΕΙ ΕΝΔΥΘΗ ΣΤΟΛΗΝ ΓΥΝΑΙΚΟΣ[1] ΕΠΕΙΔΗ ΠΑΝΤΕΣ ΟΙ ΠΡΑΤΤΟΝΤΕΣ ΟΥΤΩΣ ΕΙΝΑΙ ΒΔΕΛΥΓΜΑ ΕΙΣ ΚΥΡΙΟΝ ΤΟΝ ΘΕΟΝ ΣΟΥ

Ωριγένους, *Εκλογαί εις τους Ψαλμούς*, 12. 1085, 25-26.

καὶ βούλε (25)
ται καὶ τὰς γυναῖκας ἀρ᾽ρενώπους καὶ ἀνδρείας εἶναι[2].

24. **Γενική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαία χωρία 1, 2).**

«Άλλως δε ο Φρουμέντιος, γνωρίζων ακριβώς της αγιογραφίαν των τόπων εκείνων, εύρισκε πάντοτε ευσεβή τινα πρόφασιν, οσάκις επεθύμει να πεζεύσωσιν, ότε μεν, ίνα προσευχηθώσι προ του δένδρου, όπου η Αγ. Θέκλα εθεράπευσε τον τυφλόν, ραντίσασα τους εσβεσμένους οφθαλμούς του διά τινων σταγόνων γάλακτος εκ των παρθενικών αυτής μαστών[1], ότε δε, ίνα φιλήσωσι το χώμα, όπου έρρευσε το αίμα του Αγ. Βονιφατίου και εξ εκάστης σταγόνος εβλάστησεν ως εκ του Αδώνιδος μία ανεμώνη[2]».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 155)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:

Βασιλείου Σελευκείας, *Περί του βίου και των θαυμάτων της Αγίας Θέκλης βιβλίο 2 [Sp.]*, 2. 23, 5-18.

Οὗτος τοίνυν ὁ Παυσίκακος τῷ τῶν ὀφθαλμῶν ποτε (5)
περιπεσὼν πάθει καὶ τυφλωθείς, ἢ ἀμελείας ἢ ἀτεχνίας ἰατρῶν
τοῦτο ἐργασαμένης, διὰ τῆς μάρτυρος αὖθις τὸ ἀπολεῖψαν αὐτὸν
ἀνεκτήσατο φῶς. Λεκτέον δὲ καὶ τὸ ὅπως. Καταλαβὼν γὰρ οὗτος
οὐ τὸν νεών, τὸ δὲ μικρὸν ἀπωτέρω τοῦ νεὼ προτεμένισμα, ᾧ
ὄνομα Μυρσινεών, ᾧ καὶ τὰ πλεῖστα ἐνδιαιτᾶσθαι λέγεται καὶ (10)

πιστεύεται ἡ παρθένος, ἐνταῦθα τρόπον τινὰ καθείρξας ἑαυτόν,
καὶ ἄπαυστα μὲν θρηνῶν, ἄπαυστα δὲ ποτνιώμενος, ἤδη δὲ καὶ
καταβοῶν-πολλῶν γὰρ δὴ καὶ καταβοώντων πολλάκις ἡ μάρ-
τυς ἠνέσχετο, καὶ ἡ συγγνώμη παρὰ τοῦ πάθους-, οὐ πρότερον
μέντοι γε ἔληξε, πρὶν ὅπερ ἀπώλεσεν ἀνεκομίσατο. Ἀνεκομί- (15)
σατο δὲ οὕτως· φολίδων γάρ τινων-ὡς φασιν-ἐκ τῶν ὀφθαλ-
μῶν ἔνδοθεν ἀποπεσουσῶν, συνεξέπεσε καὶ ἡ τὰς κόρας ἀχλὺς
ἀλλοιοῦσα, καὶ ἀντεισῆλθε τὸ ἀρχαῖον φῶς.[1]

Βίωνος, *Αδώνιδος Επιτάφιος*, 64-66.
δάκρυον ἁ Παφία τόσσον χέει ὅσσον Ἄδωνις
αἷμα χέει, τὰ δὲ πάντα ποτὶ χθονὶ γίνεται ἄνθη· (65)
αἷμα ῥόδον τίκτει, τὰ δὲ δάκρυα τὰν ἀνεμώναν.[2]

Θεοκρίτου, *Ειδύλλια*, 5, 92-93.
{ΚΟ.} ἀλλ᾽ οὐ συμβλήτ᾽ ἐστὶ κυνόσβατος οὐδ᾽ ἀνεμώνα
πρὸς ῥόδα, τῶν ἄνδηρα παρ᾽ αἱμασιαῖσι πεφύκει.[2]

Σχόλια εις τον Θεόκριτον, *Σχόλια εις τον Θεόκριτον*, 5, 92e, 1-2 και 5, 92f, 1-2.
(92e.) {2ΚΓΥΕΑΤ}2 ἀνεμώνα· τὴν ἀνεμώνην Νίκανδρός (fgm. 65 Schneider p. 68) φησιν ἐκ τοῦ Ἀδώνιδος αἵματος ῥυῆναι.[2] …
(92f.) {2ΠΤ}2 ἀνεμώνα· ἄνθος ἄνοδμον, ὅ φασιν ἀναδοθῆναι ἐκ τοῦ αἵματος Ἀδώνιδος.[2]

Οβιδίου, *Μεταμορφώσεις*, 10. 735.
…cum flos de sanguine concolor ortus[2]…

25. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Ο Φρουμέντιος, έχων προ εαυτού την Ιωάνναν θώρακα ασφαλή κατά παντός πειρασμού, απώθησε διά του σχοινίου της ζώνης του τας αναιδείς προτάσεις των λυσιζώνων εκείνων σειρήνων αφ᾽ ων απεμακρύνθη σφίγγων την φίλην του εις τας αγκάλας, ως οι ασκηταί τον Σταυρόν οσάκις επειράζοντο υπό του δαίμονος της σαρκός».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 156)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
Σούδα, αλφαβητικό γράμμα λάμβδα, 859, 1.
(859.)Λυσίζωνος γυνή· ἡ ἀνδρὶ πλησιάσασα. αἱ γὰρ παρθένοι μέλ-
λουσαι πρὸς μίξιν ἔρχεσθαι, ἀνετίθεσαν τὰς παρθενικὰς αὑτῶν ζώνας
τῇ Ἀρτέμιδι.

Λιβανίου, *Επιστολαί*, 371, 4, 2.
(4.) τὼ
δ᾽ ἅμα καλὴν ᾔρηνται Ζυγίαν καὶ λυσίζωνον Ἄρτεμιν.

Θεοκρίτου, *Ειδύλλια*, 17, 60.
ἔνθα γὰρ Εἰλείθυιαν ἐβώσατο λυσίζωνον… (60)

Ομήρου, *Οδύσσεια*, 11. 245.
λῦσε δὲ παρθενίην ζώνην, κατὰ δ᾽ ὕπνον ἔχευεν. (245)
(βλ. επίσης για τις Σειρήνες που θέλγουν με το τραγούδι τους: Σχόλια εις τον Όμηρον, *Σχόλια εις την Οδύσσειαν*, 12. 158, 1, Ομήρου, *Οδύσσεια*, 12. 44).

26. **Γενική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαία χωρία 1, 2, 3, 4). Ειδική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος (αρχαία πηγή 5).**
«Οι ημέτεροι άγιοι αγρυπνούντες[1], μαστιγούμενοι[2] και νηστεύοντες, μέχρις ου το στόμα των επληρούτο σκωλήκων[3], μόλις κατώρθουν να καταστείλωσι τους ωρυγμούς της σαρκός, παλαίοντες νυχθημερόν κατά διαβόλων ενδεδυμένων μορφήν γυναικείαν και αυτάς τας όρνιθας και τας αίγας απομακρύνοντες των ασκητηρίων, ως επικινδύνους εις την δυσβάστακτον σωφροσύνην των, ενώ οι

Φράγκοι, αφού διά μικράς τινός θυσίας καθησύχαζον τον έξαρχον της ασελγείας, ηδύναντο έπειτα εν ησυχίαι και γαλήνηι ψυχής να φροντίσωσι περί της σωτηρίας των, μη αναγκαζόμενοι να διακόπτωσιν ανά πάσαν στιγμήν τας προσευχάς των, ίνα εκδιώξωσιν, ως ο Άγιος Αντώνιος, τον πειρασμόν διά ψυχρολουσίας[4]. Κατά τον σοφόν Αρχιγένην η εγκράτεια είναι το σφοδρότερον των αφροδισίων φαρμάκων[5]· καλώς λοιπόν έπραττον οι Φράγκοι εξορίζοντες τα τοιαύτα φάρμακα εκ των μοναστηρίων».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα,* σσ. 156-157)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
Ισιδώρου του Πηλουσιώτου, *Επιστολαί,* 1415, 4.
(1415.) ΜΑΚΡΟΒΙΩΙ (1τ)
ϋ22αυιε΄ Μὴ τῷ ἅπαξ ἢ δεύτερον νενικηκέναι τὸν θυμὸν καὶ τὴν (1)
ἐπιθυμίαν, τὰ τῶν ἄλλων παθῶν τυραννικώτερα, ἀναπέσῃς
καὶ νομίσῃς τέλεον νενικηκέναι καὶ πάσης ἀπηλλάχθαι
μάχης, ἀλλὰ τῷ μάλιστα νενικηκέναι, ἀγρύπνει[1] καὶ φρόντιζε
μήποτε καὶ τὰ πρότερα τρόπαια ἀμαυρωθείη.

Βασιλείου Καισαρείας, *Ομιλίαι θ΄ εις την εξαήμερον,* 7. 6, 74.
Ἐγὼ καθεύδω, καὶ ἡ καρδία μου ἀγρυπνεῖ[1],…

Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Περί παρθενίας,* 70, 29.
Τοὺς δὲ πλουτοῦντας ἂν μὴ μέθῃ βαπτισθέντας ἡ
νὺξ καταλάβῃ, ἀνάγκη διὰ παντὸς ἀγρυπνεῖν[1] καὶ ἐπιστρέφε-
σθαι καὶ ἀλύειν ἐπὶ τῶν μαλακῶν κειμένους στρωμάτων. (30)

Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Εις το «Αρκεί σοι η χάρις μου. Η γαρ δύναμίς μου εν ασθενεία τελειούται»,* 59. 511, 71.
…κωλυόμεθα, ἐμποδιζόμεθα, ἀδικούμεθα, τουτέστι, Κολα- (70)
φιζόμεθα, κακουχούμεθα, μαστιγούμεθα[2],…

Ωριγένους, *Εκ των εις το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον εξηγητικών,* 16. 29, 58-59.
ὅταν δὲ τὰ μὲν περιεστη-
κότα ἐπὶ λύπην καὶ ἀθυμίαν καὶ δυσ-
αρέστησιν προκαλῆται, ἀπὸ δὲ τῆς
κατὰ τὸν λόγον ὠφελείας τις ἐπὶ τοσ-
οῦτον προκόπτῃ, ὡς ⟨καὶ⟩ ἐν καὶ- (55)
ροῖς τῆς δοκούσης δυσαρεστήσεως
εὐαρεστεῖσθαι καὶ ἐν καιροῖς τοῦ
ἀτιμάζεσθαι καὶ τοῦ μαστι-
γοῦσθαι[2] χαίρειν καὶ ἁπλῶς ἐν
παντὶ περιστατικῷ καιρῷ μεμνῆσθαι (60)
τοῦ]πάντοτε χαίρετε῏, μακάριος ἂν
ὁ τοιοῦτος εἴη καρπὸν φέρων τὴν χα-
ρὰν καὶ ἐν οὐ καιρῷ (ἵν᾽ οὕτως ὀνο-
μάσω) σύκων.

Σωζομενού, *Εκκλησιαστική Ιστορία,* 6. 34, 3, 1-2.
ἔνιοι δὲ ἐπὶ τοσοῦτον ἐγκρατείας ἦλθον, ὡς Βαθθαίου μὲν ὑπὸ
τῆς ἄγαν ἀσιτίας σκώληκας ἐκ τῶν ὀδόντων ἕρπειν[3],…

Σωζομενού, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, Προοίμ. 1. 12, 5- 1. 13, 7.
δίψους δὲ καὶ πνίγους καὶ ῥίγους κρατεῖν ἐθισθεὶς ἐν (5)
(13.) ταῖς καθ᾽ ἡμέραν ἀσκήσεσι, φύσιν ἔχειν νομίζῃ **τὴν ἐγκράτειαν.** πρώην
γέ τοι τὴν ἐν Πόντῳ πόλιν Ἡρακλέος ἐπώνυμον σπεύδων ἰδεῖν καὶ ἐγεῖραι
τῷ χρόνῳ κάμνουσαν, ὥρᾳ θέρους τὴν διὰ Βιθυνῶν ᾔεις ὁδόν. τοῦ δὲ ἡλίου
σφόδρα φλέγοντος περὶ μέσην ἡμέραν ἰδών σέ τις τῶν δορυφόρων ἱδρῶτι
πολλῷ καὶ κονιορτῷ πεφυρμένον, ὡς δὴ χαριούμενος φθάσας προσεκόμισέ (5)
σοι φιάλην εὖ μάλα λαμπρῶς πρὸς τὰς ἀκτῖνας ἀντιστίλβουσαν, ἡδὺν αὐτῇ
τινα πότον ἐμβαλὼν καὶ **ψυχρὸν ὕδωρ ἐπιχέας**[4]**.**

Σωζομενού, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, 5. 20, 4, 1-6.
λέγεται
δὲ πυνθανομένων μετὰ ταῦτά τινων, εἴπερ αἴσθησιν τῶν βασάνων ἐκείνων
εἶχεν, εἰπεῖν τὸν Θεόδωρον ὡς πάντῃ μὲν ἀνώδυνος οὐκ ἦν, παρεστὼς δέ τις
αὐτῷ νεανίας **κατέπαυε τὰς ἀλγηδόνας,** ὑφάσματι λεπτοτάτῳ τοὺς ἱδρῶτας
ἀπομάττων καὶ **ὕδωρ ἐπιχέων ψυχρότατον,** ᾧ τὰς φλεγμονὰς ἔπαυε καὶ τῶν (5)
πόνων ἀνέψυχε.[4]

Αντωνίου, *Βίος και Πολιτεία του Μακαρίου Συμεών του Στυλίτου*, 12, 7.
…καὶ στήκει μέσον χρόνους τέσσαρας
νιφόμενος, βρεχόμενος[4], καυματούμενος,…
Για την 5η αρχαία παραπομπή δεν εντοπίστηκε η συγκεκριμένη αρχαία πηγή.

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού στην 12η Θεματική Ενότητα

Ο συγγραφέας του έργου, περιγράφοντας την επιμονή του Φρουμέντιου να πείσει την Ιωάννα να φορέσει το ανδρικό ράσο, προκειμένου εκείνη να εισέλθει στη μονή της Φούλδας χωρίς να γίνει αντιληπτή η γυναικεία της ταυτότητα, δημιουργεί έναν διάλογο ανάμεσά τους, με επιχειρήματα δανεισμένα από την Αγία Γραφή, τον Ωριγένη και τους Βίους των Αγίων (23ο παράθεμα Ρ.).

Ο διάλογος μεταξύ των δύο ηρώων εξελίσσεται σταδιακά από ειρηνική και ήρεμη συνομιλία με τη χρήση παρακλήσεων σε λεκτική διαμάχη, στην οποία εκείνοι αντιτάσσουν επιχειρήματα, καθώς:

- αρχικά ο νεαρός μοναχός **παρακαλεί** την αγαπημένη του να φορέσει το ανδρικό ράσο, προκειμένου εκείνη να μπορέσει να εισέλθει στο μοναστήρι της Φούλδας ως άνδρας μοναχός[320].
- ωστόσο, η ηρωίδα **αρνείται κατηγορηματικά** —«**απεποιείτο**»— να ντυθεί με ανδρικά ρούχα, ως έργο ασεβές, **αντιτάσσοντας στις παρακλήσεις του** —«… **αντιτάσσουσα εις**…**τας παρακλήσεις**…»— ως επιχείρημα ένα εδάφιο από την Αγία Γραφή, σύμφωνα με το οποίο η γυναίκα δεν πρέπει να φοράει ανδρικά ρούχα, όπως και ο άνδρας δεν πρέπει να φοράει γυναικείο ένδυμα.

  Το βιβλικό αυτό εδάφιο προέρχεται από το *Δευτερονόμιο* της *Π.Δ.*[321] και παρατίθεται αυτούσιο με ελάχιστες τροποποιήσεις που δεν αλλάζουν ουσιαστικά στο νόημά του (23ο παράθεμα Ρ., 1η αρχαία πηγή). Πρόκειται για μια απαγόρευση, σύμφωνα με την οποία «η γυναίκα δεν πρέπει να φορήι ανδρικά ενδύματα ούτε ο ανήρ θα ενδύεται φόρεμα γυναικός»[322]. Η απαγόρευση αυτή απευθύνεται στις Ισραηλίτισσες γυναίκες, ενώ οι σχολιαστές αναφέρουν ότι οι γυναίκες απαγορευόταν να φορούν πάνω τους οτιδήποτε ανδρικό, όπως όπλα κ.ο.κ., καθώς «η λέξις «σκεύη» δεν έχει έννοιαν μόνον ενδυμάτων, αλλά και παν το ανδρικόν»[323].
- ο διάλογος μεταξύ των δύο ηρώων συνεχίζεται με ακόμα μεγαλύτερη ένταση με τον μοναχό Φρουμέντιο **να επιμένει** —«**επέμενε**»— στην δική του άποψη, **αντιτάσσοντας ως επιχείρημα** —«**αντέταττε**»— την άποψη του Ωριγένη ότι οι γυναίκες θα μεταμορφωθούν σε άνδρες την ημέρα της Κρίσεως, επομένως δεν τίθεται ηθικό πρόβλημα, αν εκείνη φορέσει ανδρικό ράσο.

---

[320]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 153: «…εξήγαγεν ο Φρουμέντιος εκ του δισακκίου ανδρικήν στολήν καλογήρου, την οποίαν **παρεκάλεσε** την φίλην του να ενδυθήι, ίνα γίνηι δεκτή ως νεοφώτιστος εις την μονήν της Φούλδας».
[321]Βλ. *Π.Δ.*, *Δευτερονόμιον*, 22. 5.
[322]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 5, σ. 106.
[323]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 5, σ. 106.

Ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* παραπέμπει στον Ωριγένη, ενώ παρουσιάζεται σε ελεύθερη απόδοση η αρχαία πηγή από το έργο του *Εκλογαί εις τους Ψαλμούς*, όπου αναφέρεται ότι οι γυναίκες θα αποκτήσουν αρρενωπότητα και ανδρεία[324] (23ο παράθεμα P., 2η αρχαία πηγή). Ειδικότερα, η αρχαία πηγή αναφέρει ότι οι γυναίκες θα έχουν τα χαρακτηριστικά της ανδρείας και της γενναιότητας, τα οποία ανήκαν κυρίως στους άνδρες, δηλ. θα αποκτήσουν ιδιότητες του χαρακτήρα των ανδρών και όχι της σωματικής τους υπόστασης, όπως υπαινίσσεται ο Φρουμέντιος στην *Πάπισσα Ιωάννα*.

Ως προς την ερμηνεία της συγκεκριμένης φράσης, οι σχολιαστές του Ωριγένη επισημαίνουν ότι σχετικά με την έλευση του Χριστού και την ανάσταση των ανθρώπων με πνευματικά σώματα ο ίδιος υποστήριζε ότι «Το σώμα αποτελείται από το υλικόν υποκείμενον το οποίον υπόκειται εις συνεχείς αλλαγάς, και το είδος το οποίον παραμένει διαπαντός αναλλοίωτον. Το ανισταμενον λοιπόν σώμα **δεν πρόκειται να έχηι καμμίαν από τας επιγείους υλικάς ιδιότητας**, αλλά θα διατηρήσηι όλας τας ουρανίους, δηλαδή το είδος»[325]. Παράλληλα, τονίζουν ότι κατά τον Ωριγένη[326] το πνευματικό σώμα των αναστημένων χριστιανών δεν θα έχει σεξουαλική δραστηριότητα, αλλά θα έχει αγγελική, αιθέρια μορφή[327].

- η Ιωάννα αποκρούει το επιχείρημα του Φρουμέντιου, απαντώντας ότι ο Ωριγένης ήταν αφενός αιρετικός —οπότε είναι φυσικό οι απόψεις του να αντιτίθενται στα θεία λόγια του *Δευτερονομίου*, τα οποία εκείνη ανέφερε παραπάνω— και αφετέρου ευνούχος —οπότε είναι επόμενο να μειώνει τις γυναίκες και να θεωρεί ότι έχουν κατώτερη φύση, σε βαθμό που να υποστηρίζει ότι θα μεταμορφωθούν σε άνδρες.
- τελικά, προκειμένου ο Φρουμέντιος να πείσει την Ιωάννα να φορέσει το ανδρικό ράσο, χρησιμοποιεί το επιχείρημα ότι η Αγία Μαργαρίτα, η Αγία Ευγενία και η Αγία Ματρώνα και πολλές άλλες φόρεσαν το ανδρικό ράσο και απέκτησαν αγιότητα, ώστε εκείνη έχοντας ως κίνητρο την απόκτηση αγιοσύνης να ενδυθεί το ανδρικό ράσο.

Σύμφωνα με τον συγγραφέα το κάλλος, η νεότητα του νεαρού μοναχού και η σφοδρότητα του πάθους ήταν εκείνα τα επιχειρήματα που έκαναν ακαταμάχητη την ευγλωττία του και οδήγησαν την Ιωάννα στο να ικανοποιήσει την επιθυμία του αγαπημένου της.

Μέσα από τον διάλογο, ο οποίος τελικά καταλήγει σε μια λεκτική διαμάχη, προκειμένου ο Φρουμέντιος να πείσει την Ιωάννα να φορέσει το ανδρικό ράσο για να εισέλθει στο μοναστήρι της Φούλδας και εκεί ανενόχλητοι να ζήσουν τον έρωτά τους αναδεικνύεται:

1. η ερωτική διάθεση και το ερωτικό πάθος, που έχουν ως συνέπεια το ερωτικό παιχνίδι μεταξύ των δύο εραστών με την ανταλλαγή λεκτικών φράσεων με αυξανόμενη ένταση, ώστε η λεκτική διαμάχη τελείται στο πλαίσιο ενός ερωτικού παιχνιδιού,
2. το ερωτικό κίνητρο, το οποίο ωθεί τον ήρωα στην επιλογή εδαφίων από τον Ωριγένη και τους Βίους των Αγίων ως επιχειρημάτων, προκειμένου να πείσει την αγαπημένη του να φορέσει το ανδρικό ράσο,

---

[324]Βλ. Ωριγένους, *Εκλογαί εις τους Ψαλμούς*, 12. 1085, 25- 26.

[325]Βλ. Χρήστου 1994, τ. β΄, σ. 869.

[326]τον οποίο ο συγγραφέας συμπεριλαμβάνει ανάμεσα στους «…θείους…Πατέρας…» (βλ. Αγγέλου 1978, *Ολίγαι Λέξεις*, σ. 298).

[327]Βλ. Crouzel 1989, σ. 251: "Now the bodies of the risen will be like those of the angels: "those who are considered worthy of the resurrection of the dead become like the angels in heaven (**not only in the absence of sexual activity**), but also because **their bodies** of humiliation **are transfigured and become like the bodies of the angels, ethereal, a dazzling light (*augoeides*)**" ".

3. το ερωτικό επιχείρημα που πείθει την ηρωίδα να δεχτεί να φορέσει το ανδρικό ράσο: η σφοδρότητα του πάθους —«η περιπάθεια».

Με την χρήση του βιβλικού εδαφίου του *Δευτερονομίου* σχετικά με την ενδυμασία των γυναικών, η οποία δεν πρέπει να περιλαμβάνει τίποτα το ανδρικό και με την οποία δηλώνεται η ταπεινότητα, η θεοσέβεια και ο σεβασμός προς τον σύζυγό της[328], εξυπηρετείται η ανάδειξη του ανδροπρεπούς χαρακτήρα της ηρωίδας, η οποία δεν σέβεται, αλλά επιτίθεται λεκτικά στον σύντροφό της.

Ταυτόχρονα, η Ιωάννα καταπατάει τη θεία εντολή, καθώς τελικά ενδύεται το ανδρικό ράσο. Έτσι στηλιτεύεται η επιφανειακή ταύτιση της ηρωίδας μοναχής με τα βιβλικά πρότυπα, καθώς μπορεί η ίδια να υιοθετεί την βιβλική φράση, αλλά δεν εφαρμόζει το περιεχόμενό της. Μάλιστα, με τη φράση «…**απεποιείτο ως έργον ασεβές** την μεταμφίεσιν, αντιτάσσουσα…το ρητόν της Γραφής…» ο συγγραφέας καυτηριάζει τη φαινομενική θεοσέβειά της, καθώς ενώ θεωρεί ως ασεβή πράξη τη μεταμφίεσή της, εντούτοις προβαίνει σε αυτήν.

Στο πλαίσιο αυτό στηλιτεύεται από τον συγγραφέα του έργου η ενέργεια του Φρουμέντιου να ερμηνεύσει διαφορετικά τη φράση του Ωριγένη[329], με σκοπό να νομιμοποιήσει τη μεταμόρφωση της Ιωάννας σε άνδρα μοναχό, να εξαπατήσει τους μοναχούς της μονής της Φούλδας και να χαρεί ελεύθερα τον έρωτά του. Η ειρωνεία του συγγραφέα απέναντι στον Φρουμέντιο εκφράζεται μέσα από τον χαρακτηρισμό του ήρωα ως «κατηχητού», καθώς εκείνος χρησιμοποιεί τον θείο λόγο προκειμένου να πείσει την Ιωάννα να ενδυθεί το ανδρικό ράσο για προσωπικό όφελος: την ικανοποίηση του ερωτικού του πάθους.

Μετά τη μεταμόρφωση της Ιωάννας σε άνδρα μοναχό, ο συγγραφέας του έργου αναφέρεται στις προσευχές των δύο μοναχών στη διάρκεια του ταξιδιού τους, ενώ γίνεται λόγος αρχικά για την κίνησή τους να προσευχηθούν μπροστά στο δένδρο, όπου η Αγία Θέκλα θεράπευσε τον τυφλό, ραντίζοντας τα μάτια του με σταγόνες γάλακτος από το παρθενικό της στήθος ($24^{ο}$ παράθεμα Ρ.).

Ως προς το θαύμα της Αγίας Θέκλας ο συγγραφέας δεν παραπέμπει σε συγκεκριμένη πηγή, ωστόσο πιθανότατα έχει αντλήσει το αρχαιογνωστικό υλικό από το έργο του Αγίου Βασιλείου Σελευκείας, *Περί του βίου και των θαυμάτων της Αγίας Θέκλης βιβλίο 2*, όπου λέγεται ότι ένας τυφλός ονόματι Παυσίκακος θεραπεύτηκε από την παρθένο Αγία Θέκλα, καθώς θρηνούσε σε ένα τέμενος, όταν εμφανίστηκε μπροστά του η Αγία Θέκλα και τότε άρχισαν τα μάτια του να απολεπίζονται, ενώ έπεσε ταυτόχρονα και η αχλύς που αλλοίωνε τις κόρες των ματιών του και είδε το φως[330] ($24^{ο}$ παράθεμα Ρ., $1^{η}$ αρχαία επίδραση). Εντούτοις, στο αρχαίο χωρίο δεν αναφέρεται ο τρόπος ίασης του Παυσίκακου από την Αγία Θέκλα, ενώ ο συγγραφέας στην *Πάπισσα Ιωάννα* απεικονίζει τον τυφλό να θεραπεύεται από σταγόνες γάλακτος του παρθενικού στήθους της.

Έπειτα, γίνεται λόγος για την κίνηση των δύο εραστών μοναχών να φιλήσουν το χώμα όπου είχε στάξει το αίμα του Αγίου Βονιφατίου, από το οποίο όπου έπεφτε φύτρωνε μια ανεμώνη, όπως από το αίμα του Άδωνη ($24^{ο}$ παράθεμα Ρ., $2^{η}$ αρχαία

[328]Στην *Κ.Δ.* αναφέρεται ότι ο άνδρας είναι η κεφαλή της γυναίκας, όπως ο Χριστός είναι κεφαλή της Εκκλησίας (βλ. *Κ.Δ.*, *Προς Εφεσίους*, 5. 23, όπου λέγεται ότι: «…ἀνήρ ἐστιν κεφαλὴ τῆς γυναικὸς ὡς καὶ ὁ Χριστὸς / κεφαλὴ τῆς ἐκκλησίας,…»).

[329]Βλ. παραπάνω τη φράση του Ωριγένη που αναφέρεται στην ομοιότητα ανδρών και γυναικών ως προς την ανδρεία και τη γενναιότητα και που ερμηνεύεται από τον Φρουμέντιο με την έννοια ότι οι γυναίκες θα έχουν ανδρικά σωματικά χαρακτηριστικά.

[330]Βλ. Βασιλείου Σελευκείας, *Περί του βίου και των θαυμάτων της Αγίας Θέκλης βιβλίο 2 [Sp.]*, 2. 23, 16-18.

επίδραση), ώστε παραλληλίζεται το θαύμα του Αγίου Βονιφατίου με το θαύμα της αρχαίας μυθολογίας.

Σύμφωνα με τον αρχαίο μύθο η Μύρρα ή Σμύρνα ερωτεύτηκε παράνομα τον πατέρα της, Θείαντα[331], βασιλιά της Συρίας, και απέκτησε από αυτόν τον Άδωνη. Ο παράνομος αυτός έρωτας ήταν αποτέλεσμα της οργής της θεάς Αφροδίτης προς την μητέρα της Σμύρνας, Κεγχρεΐς, η οποία είχε προσβάλει τη θεά, ισχυριζόμενη ότι η κόρη της είναι ομορφότερη από τη θεά Αφροδίτη. Έτσι η Αφροδίτη τιμώρησε την Σμύρνα, στέλνοντας σε αυτήν αυτόν τον παράνομο έρωτα για τον πατέρα της.

Όταν ο Θείαντας αντιλήφθηκε ότι η κόρη του, Σμύρνα, τον εξαπάτησε με τη βοήθεια της τροφού της Ιπολύτης, προκειμένου να ενωθεί μαζί του για δώδεκα νύχτες, την καταδίωξε για να την σκοτώσει. Η Σμύρνα τότε ζήτησε βοήθεια από τους θεούς και εκείνοι τη μεταμόρφωσαν σε ένα δένδρο, το δένδρο Μύρρα[332]. Δέκα μήνες αργότερα ο φλοιός του δένδρου έσκασε και από εκεί βγήκε ένα όμορφο παιδί, που πήρε το όνομα Άδωνης[333]. Καθώς υπήρξε φιλονικία ανάμεσα στην Περσεφόνη και την Αφροδίτη για την ανατροφή του όμορφου παιδιού, ο Δίας αποφάσισε να ζει το ένα τρίτο του χρόνου με την Περσεφόνη, το άλλο τρίτο με την Αφροδίτη και το άλλο τρίτο όπου ήθελε. Έτσι, ο Άδωνης περνούσε το ένα τρίτο του χρόνου με την Περσεφόνη και τα άλλα δύο τρίτα με την Αφροδίτη. Αργότερα η Άρτεμη έστρεψε εναντίον του ένα αγριογούρουνο, το οποίο σε ένα κυνήγι τον τραυμάτισε θανάσιμα.

Σύμφωνα με μια άλλη εκδοχή του μύθου, όταν η Σμύρνα ανακάλυψε τον ανόσιο έρωτα για τον πατέρα της, θέλησε να κρεμαστεί, όμως η τροφός της την συμβούλεψε να ικανοποιήσει το πάθος της. Τελικά, αφού αυτό κορέστηκε, η Σμύρνα κρύφτηκε από ντροπή μέσα στο δάσος, όπου η Αφροδίτη τη λυπήθηκε και τη μεταμόρφωσε σε δένδρο. Όταν ήρθε η στιγμή να γεννηθεί ο Άδωνης, ο Θείαντας έσκισε με το σπαθί του τη φλούδα του δένδρου από όπου βγήκε το παιδί ή κάποιο αγριογούρουνο έσκισε με τους χαυλιόδοντές του τον φλοιό του δένδρου από όπου γεννήθηκε ο Άδωνης. Λέγεται ότι ανατράφηκε από τις Νύμφες, ενώ ο θάνατός του δεν προκλήθηκε σύμφωνα με αυτή την εκδοχή του μύθου από την Άρτεμη, αλλά από τη ζήλια του Άρη, εραστή της Αφροδίτης, ή από την οργή του Απόλλωνα προς την Αφροδίτη, καθώς η θεά είχε τυφλώσει τον γιο του, Ερύμανθο[334].

Ο αρχαίος μύθος συνδέει την προέλευση του πορφυρού χρώματος του τριαντάφυλλου με τον τραυματισμό του Άδωνη. Λέγεται ότι το τριαντάφυλλο ήταν αρχικά άσπρο, καθώς όμως η Αφροδίτη έτρεχε, για να βοηθήσει τον λαβωμένο Άδωνη, τρυπήθηκε στο πόδι από ένα αγκάθι και το αίμα της έβαψε τα λουλούδια, με αποτέλεσμα να αφιερωθούν σε αυτήν[335].

Ως προς τα τριαντάφυλλα και τη γέννησή τους από τα δάκρυα της Αφροδίτης και την προέλευση των ανεμώνων από το αίμα του τραυματισμένου Άδωνη, ο Βίων στο έργο του *Αδώνιδος Επιτάφιος* διηγείται ότι η θεά έριξε τόσα δάκρυα, όσες σταγόνες αίμα σκόρπισε ο Άδωνης και ότι από κάθε δάκρυ γεννιόταν τριαντάφυλλο, ενώ από κάθε σταγόνα αίμα μια ανεμώνη[336].

Ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* δεν παραπέμπει σε συγκεκριμένη αρχαία πηγή ως προς το μύθο του Άδωνη και την προέλευση των ανεμώνων από τις σταγόνες του αίματός του, ωστόσο παρατίθενται τα αναφερόμενα στον αρχαίο μύθο

[331]Βλ. Οβιδίου, *Μεταμορφώσεις*, 10. 337-338, όπου πατέρας της Μύρρας είναι ο Κινύρας.
[332]Ως προς τη μεταμόρφωση της Μύρρας σε δένδρο βλ. περισσότερα Οβιδίου, *Μεταμορφώσεις*, 10. 345 κ.ε.
[333]Ως προς τη γέννηση του Άδωνη και την αγάπη της Αφροδίτης για αυτόν βλ. περισσότερα Οβιδίου, *Μεταμορφώσεις*, 10. 519 κ.ε.
[334]Βλ. Grimal 1991, σσ. 40-41.
[335]Βλ. Grimal 1991, σ. 41.
[336]Βλ. Βίωνος, *Αδώνιδος Επιτάφιος*, 66.

έργα: το έργο του Βίωνος, *Αδώνιδος Επιτάφιος*, του Θεοκρίτου, *Ειδύλλια* και του Οβιδίου, *Μεταμορφώσεις* (24^{ο} παράθεμα Ρ., 2^{η} αρχαία επίδραση).

Με την αναφορά αφενός στο θαύμα της Αγίας Θέκλας και αφετέρου στο θαύμα του Αγίου Βονιφατίου και την επιτυχημένη παρομοίωσή του με τον Άδωνη ο συγγραφέας του έργου παραλληλίζει τα θαύματα των Αγίων με τα θαύματα των αρχαίων μυθικών ηρώων.

Στη συνέχεια, ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* περιγράφει την «επίθεση» που δέχονται ο Φρουμέντιος και ο «αδελφός Ιωάννης», δηλ. η Ιωάννα, από δύο αμαρτωλές γυναίκες, που τους πλησίασαν γυμνές και αλυσοδεμένες, ζητώντας μερικά δηνάρια ως αντάλλαγμα για μια ερωτική συνεύρεση μαζί τους, ενώ ταυτόχρονα χαρακτηρίζονται ως «…λυσίζωνοι…σειρήνες…». Ο χαρακτηρισμός των δύο αυτών γυναικών ελαφρών ηθών ως «…λυσιζώνων…σειρήνων…» έχει αντληθεί πιθανότατα από αρχαία χωρία, τα οποία χρησιμοποιούν τη λέξη «λυσίζωνος» αναφερόμενα είτε σε παρθένες κοπέλες που πρόκειται να έρθουν σε ερωτική επαφή με άνδρα (στη Σούδα), είτε σε διάφορες θεότητες, όπως είναι η Άρτεμη (στον Λιβάνιο), η Ειλείθυια (στον Θεόκριτο), η Τυρώ (στον Όμηρο) κ.ο.κ. (25^{ο} παράθεμα Ρ.).

Ειδικότερα, η Σούδα επεξηγεί τη φράση «λυσίζωνος γυνή» —είναι η γυναίκα που πλησιάζει τον άνδρα— και συμπληρώνει ότι όταν οι παρθένες κοπέλες πρόκειται να έρθουν σε ερωτική επαφή με άνδρα αφιερώνουν την παρθενική τους ζώνη, ή αλλιώς τη ζώνη της αγνότητας, στην Άρτεμη[337]. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι η θεά Άρτεμη, κόρη της Δήμητρας —ή σύμφωνα με μια άλλη εκδοχή του αρχαίου μύθου κόρη του Δία και της Λητώς— έμεινε παρθένα, αιώνια νέα, αγέρωχη κόρη, λάτρης του κυνηγιού. Έτσι, ο αντίστοιχος χαρακτηρισμός της Άρτεμης από τον Λιβάνιο ως «…λυσιζῶνου Ἀρτέμιδος»[338] οφείλεται πιθανόν στο γεγονός ότι πολλές παρθένες αφιέρωναν στη συγκεκριμένη θεά την παρθενική τους ζώνη.

Παράλληλα, η Ειλείθυια (στον Θεόκριτο) και η Τυρώ (στον Όμηρο) χαρακτηρίζονται ως «λυσίζωνοι»[339]. Καθώς η Ειλείθυια είναι η θηλυκή θεότητα που προστατεύει τον τοκετό[340], οι παρθένες αφιερώνουν στη θεά σε δεύτερο χρόνο —μετά την Άρτεμη— τη ζώνη της αγνότητας ως εγκυμονούσες μητέρες για να γεννήσουν τον καρπό της ερωτικής τους συνεύρεσης. Μάλιστα οι σχολιαστές αναφέρουν ότι ο αρχαίος ελληνικός όρος «λυσίζωνος» σημαίνει «χάνων την ζώνην, απάρθενος, διακεκορευμένος, **βοηθώντας τικτούσας γυναίκας (επθ. της Αρτέμιδος και της Ειλειθυίας)**»[341].

Αντίστοιχα, η Τυρώ, κόρη του Σαλμωνέα και της Αλκιδίκης, απεικονίζεται στον Όμηρο να χάνει την παρθενία της από τον Ποσειδώνα, καθώς ο επικός ποιητής περιγράφει τον θεό να παίρνει τη μορφή του αγαπημένου της Τυρώς, Ενιπέα, και να λύνει μέσα στον ύπνο της την παρθενική της ζώνη, ενώ καρπός αυτής της ερωτικής συνεύρεσης ήταν δύο αγόρια δίδυμα, ο Πελίας και ο Νηλέας.

Ωστόσο, στην *Πάπισσα Ιωάννα* οι γυναίκες ελαφρών ηθών που περιγράφονται να προσπαθούν να παραπλανήσουν τους δύο μοναχούς δεν παραλληλίζονται με τις «λυσιζώνους γυναῖκας» εν γένει, ή με τις «λυσιζώνους» Άρτεμη, Ειλείθυια και Τυρώ, αλλά με «…λυσιζώνους…σειρήνας…», όπου επιτυγχάνεται ο συνδυασμός των δύο λέξεων «λυσίζωνος» και «Σειρήν», με αποτέλεσμα ο όρος «λυσίζωνος» να

[337]Βλ. Σούδα, αλφαβητικό γράμμα λάμβδα, 859, 1.
[338]Βλ. Λιβανίου, *Επιστολαί*, 371, 4, 2.
[339]Βλ. Θεοκρίτου, *Ειδύλλια*, 17, 60: «…Εἰλείθυιαν…λυσίζωνον…», Ομήρου, *Οδύσσεια*, 11. 245: «λῦσε δὲ παρθενίην ζώνην…».
[340]Βλ. ενδεικτικά Ομήρου, *Ιλιάς*, 19. 119.
[341]Βλ. Γιάνναρη 1915, τ. 2, σ. 1321 στο λήμμα «λυσίζωνος».

αποκτά χροιά αρνητική και αποπλανητική, γεγονός που συνάδει με την απεικόνιση των γυναικών ελαφρών ηθών ως «πειρασμών». Συγχρόνως, με την απεικόνιση της άπωσης του μοναχού Φρουμέντιου προς τις γυναίκες ελαφρών ηθών έχοντας δίπλα του την ερωμένη του, στηλιτεύεται η ανάλογη έλλειψη ήθους εκ μέρους του, καθώς προβάλλει ως ασπίδα προστασίας κατά των γυναικών αυτών το αντικείμενο του πόθου του.

Καθώς ο συγγραφέας παρουσιάζει τον ήρωά του να έχει την αγαπημένη του ως «…ασφαλή θώρακα κατά παντός πειρασμού…», στο πλαίσιο της παρέκβασης από την αφήγηση περιγράφονται τα αντιφάρμακα που χρησιμοποιούσαν οι Άγιοι Πατέρες της Ανατολικής Εκκλησίας και ο Άγιος Αντώνιος, σε αντίθεση με εκείνα που χρησιμοποιούνταν από τους οπαδούς της Δυτικής Εκκλησίας, δηλ. στη συγκεκριμένη περίπτωση από τους Φράγκους, εκπρόσωπος των οποίων είναι ο Φρουμέντιος (26^{ο} παράθεμα Ρ.):

1. την αγρυπνία, το μαστίγωμα, τη νηστεία (τα αντιφάρμακα των Αγίων Πατέρων της Ανατολικής Εκκλησίας) και την ψυχρολουσία (το αντιφάρμακο του Αγίου Αντωνίου)[342],
2. μια μικρή θυσία —«…μικρά τις θυσία…», με την οποία οι οπαδοί της Δυτικής Εκκλησίας καθησύχαζαν τον επικεφαλής της ασέλγειας και έτσι μπορούσαν έπειτα με ήσυχη και γαλήνια ψυχή να φροντίσουν για την σωτηρία της ψυχής τους, χωρίς να χρειάζεται να διακόπτουν τις προσευχές τους για να διώξουν τον πειρασμό. Πρόκειται για το αντιφάρμακο που χρησιμοποίησε και ο Φρουμέντιος «…ως γνήσιον τέκνον της Δύσεως…»[343] κατά της επιθυμίας: την απόλαυση[344].

Παρά το γεγονός ότι ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* δεν παραπέμπει σε συγκεκριμένες πηγές ως προς τα αντιφάρμακα των Αγίων Πατέρων της Ανατολικής Εκκλησίας, παρατίθενται κάποια αρχαία χωρία, τα οποία παρέχουν πληροφορίες για την αγρυπνία (26^{ο} παράθεμα Ρ., 1^{η} αρχαία επίδραση), το μαστίγωμα (26^{ο} παράθεμα Ρ., 2^{η} αρχαία επίδραση), την ψυχρολουσία (26^{ο} παράθεμα Ρ., 4^{η} αρχαία επίδραση), ενώ για τη νηστεία που ήταν τόσο υπερβολική, ώστε το στόμα εκείνων που νήστευαν ήταν γεμάτο σκουλήκια[345], ο συγγραφέας πιθανότατα έχει αντλήσει το υλικό του από τη φράση του Σωζομενού[346] (26^{ο} παράθεμα Ρ., 3^{η} αρχαία επίδραση), καθώς και υφολογικά και εννοιολογικά η ομοιότητα μεταξύ της ροϊδικής φράσης και του αρχαίου χωρίου είναι πολύ μεγάλη. Ωστόσο, εξαίρεση αποτελεί η παραπομπή του συγγραφέα στον Αρχιγένη και στο αντιφάρμακο που προτείνει: την «εγκράτειαν» (26^{ο} παράθεμα Ρ., 5^{η} αρχαία πηγή). Η αρχαία αυτή πηγή δεν κατέστη δυνατόν να εντοπιστεί, ωστόσο αξίζει να σημειωθεί ότι ο Αριστοτέλης στο έργο του *Ηθικών Μεγάλων* αναφέρεται στο θέμα της εγκράτειας[347].

Μέσα από την αντιδιαστολή του Φρουμέντιου προς τους Αγίους Πατέρες της Ανατολικής Εκκλησίας ως προς τη χρήση ενός ήπιου αντιφαρμάκου —της απόλαυσης— που χρησιμοποιεί ο ήρωας, για να καταστέλλει την ερωτική επιθυμία

---

[342]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 157.
[343]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 156.
[344]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 156: «…ο δε Φρουμέντιος…μετεχειρίζετο την απόλαυσιν ως αντιφάρμακον κατά της επιθυμίας…».
[345]Βλ. τη φράση: «…νηστεύοντες, μέχρις ου το στόμα των επληρούτο σκωλήκων…».
[346]Βλ. Σωζομενού, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, 6. 34, 3, 1-2.
[347]Βλ. Αριστοτέλους, *Ηθικών Μεγάλων*, βιβλίο 2, κεφάλαιο 6, τμήμα 7, γραμμές 3-6, όπου γίνεται λόγος για το θέμα της εγκράτειας: «σώφρονί τι ποιήσει σφοδρὰς ἐπιθυμίας; εἰ μὲν οὖν / ἔσται ἐγκρατής, σφοδρὰς δεήσει αὐτὸν ἔχειν ἐπι/θυμίας (οὐ γὰρ ἂν εἴποις ἐγκρατῆ, ὅστις μετρίων / ἐπιθυμιῶν κρατεῖ)».

ικανοποιώντας την[348], και των σκληρών αντιφαρμάκων, τα οποία μεταχειρίζονται οι Πατέρες της Ανατολικής Εκκλησίας, πρόθεση του συγγραφέα είναι να καυτηριάσει το ήθος και τον τρόπο ζωής του νεαρού μοναχού, ενώ περιγράφοντάς τον ως «… γνήσιον τέκνον της Δύσεως…»[349], δηλ. εκπρόσωπο της Δυτικής Εκκλησίας, στηλιτεύεται ο τρόπος ζωής του δυτικού ιερατείου.

Σε άλλο σημείο της *Πάπισσας Ιωάννας* η ηρωίδα αντιδιαστέλλεται από τους Αγίους Πατέρες της Εκκλησίας ως προς τα αντιφάρμακα που μεταχειρίζονται για την απαλλαγή από την αθυμία και την ερωτική επιθυμία, καθώς οι Άγιοι Πατέρες της Εκκλησίας μεταχειρίζονται σκληρά αντιφάρμακα, ενώ η ηρωίδα χρησιμοποιεί ένα πολύ ήπιο, σχεδόν τρυφηλό, αντιφάρμακο: μια βεντάλια φτιαγμένη από φτερά![350].

Παρατηρείται ότι το αντιφάρμακο, το οποίο χρησιμοποιεί η Ιωάννα κατά της ερωτικής επιθυμίας όταν αποχωρίζεται προσωρινά τον αγαπημένο της είναι παρόμοιο ως προς την τρυφηλότητα με το αντιφάρμακο που μεταχειρίζεται ο Φρουμέντιος κατά της ερωτικής επιθυμίας, όταν αντικρίζει τις γυναίκες ελαφρών ηθών. Με τον τρόπο αυτό καυτηριάζεται το ήθος και ο τρόπος ζωής των δύο μοναχών.

Ταυτόχρονα, αντιπαρατίθενται τα αντιφάρμακα που προτείνει η Ανατολική και η Δυτική Εκκλησία, καθώς:

1. οι Άγιοι Πατέρες της Ανατολικής Εκκλησίας μεταχειρίζονται πολύ σκληρά αντιφάρμακα: την αγρυπνία, το μαστίγωμα, τη νηστεία που έφτανε στα όρια της υπερβολής, την ψυχρολουσία, ενώ σε άλλο σημείο του έργου αναφέρονται διαφορετικά αντιφάρμακα, τα οποία χρησιμοποιούνταν κατά της αθυμίας και της ερωτικής επιθυμίας: το κύλισμα στον βόρβορο, η υπερβολική δακρύρροια, ο εναγκαλισμός χιονισμένων αγαλμάτων, οι χαρακιές με σιδερένιο χτένι και το πνίξιμο ποντικών[351], ωστόσο **με δυσκολία κατάφερναν να καταστείλουν τα ουρλιαχτά της σάρκας, δηλ. να χαλιναγωγήσουν τις ορμές τους**, ενώ
2. οι οπαδοί της Δυτικής Εκκλησίας **με μια μικρή θυσία καθησύχαζαν τον έξαρχο της ασέλγειας, προκειμένου να μπορούν να προσευχηθούν έπειτα χωρίς να παρενοχλούνται από τον πειρασμό.**

Ως πιο αποτελεσματική μέθοδο κατά της ερωτικής επιθυμίας παρουσιάζεται εκείνη των Πατέρων της Δυτικής Εκκλησίας, δηλ. η ικανοποίησή της, όπως συνέβη στην περίπτωση του Φρουμέντιου, ενώ ο συγγραφέας καταλήγει στο ότι «καλώς… έπραττον οι Φράγκοι εξορίζοντες τα τοιαύτα φάρμακα εκ των μοναστηρίων».

Ωστόσο, η πρόκριση της μεθόδου της Δυτικής Εκκλησίας έναντι της Ανατολικής[352] θα πρέπει να ειδωθεί υπό το πρίσμα της ροϊδικής ειρωνείας, καθώς ο Φρουμέντιος ως «…γνήσιον τέκνον της Δύσεως…»[353] μεταχειρίζεται την απόλαυση[354]

---

[348]Βλ. Μαυρέλο 2008, σ. 51: «…όπως φαίνεται στην περίπτωση του Φρουμέντιου (Α 124), συχνά η θεραπεία για τον έρωτα δεν είναι άλλη από τον ίδιο τον έρωτα ως φάρμακο– αντιφάρμακο…».

[349]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 156.

[350]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 149- 150, και τα αντίστοιχα σχόλια.

[351]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 149-150.

[352]Ως προς την διαφοροποίηση μεταξύ Δυτικής και Ανατολικής Εκκλησίας βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 159: «Η μεν Ρωμαϊκή Εκκλησία εννοήσασα τούτο, ευθύς άμα είδε ψυχραινόμενον τον ζήλον των πιστών, κατέφυγεν εις τους ζωγράφους και τους γλύπτας, ως η Ήρα εις τον κεστόν της Αφροδίτης, ίνα καλύψηι τας ρυτίδας και ενδύσηι την γυμνότητά της, η δε Ανατολική, καίτοι πρεσβυτέρα της αδελφής της, είτε εκ πενίας είτε εξ υπερηφανείας επέμεινε θέλουσα να ελκύηι τους πιστούς δι' ερρίνων ασμάτων και συνωφρυωμένων εικόνων».

Παρατηρείται ότι η Δυτική Εκκλησία τόσο ως προς τα αντιφάρμακα κατά της ερωτικής επιθυμίας όσο και ως προς την προσέλκυση των πιστών της εφαρμόζει μεθόδους πιο εκσυχρονισμένες, ευχάριστες και ελκυστικές, σε αντίθεση με την Ανατολική Εκκλησία, η οποία για τα ίδια ζητήματα εφαρμόζει μεθόδους συντηρητικές, δυσάρεστες και απωθητικές.

[353]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 156.

[354]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 156.

ως αντιφάρμακο κατά της σαρκικής ηδονής, ώστε η αναφορά στην «εγκράτειαν» ως αντιφάρμακο έχει ειρωνική χροιά προς τον εκπρόσωπο της Δυτικής Εκκλησίας, Φρουμέντιο[355].

Συμπερασματικά, οι δύο Εκκλησίες παρουσιάζονται στο έργο σε πλήρη αντιδιαστολή ως προς τα αντιφάρμακα: τα μέλη της Ανατολικής Εκκλησίας χρησιμοποιούν πολύ σκληρά αντιφάρμακα, με τα οποία μόλις κατορθώνουν να απαλλαγούν από την ερωτική επιθυμία, ενώ τα μέλη της Δυτικής Εκκλησίας μεταχειρίζονται πολύ ήπια αντιφάρμακα που οδηγούν στην ικανοποίηση της ερωτικής λαγνείας.

13η Θεματική Ενότητα: Η υποδοχή των δύο μοναχών, του Φρουμέντιου και της Ιωάννας ως άνδρα μοναχού, στο μοναστήρι της Φούλδας κατά τη διάρκεια της τελετής προς τιμήν του Αγίου Ιωάννη.

Τα χρόνια εκείνα, συγκεκριμένα την εικοστή τετάρτη Ιουνίου, γινόταν κάθε χρόνο προς τιμήν του θαυματουργού κεφαλιού του Αγίου Ιωάννη γιορτή, κατά τη διάρκεια της οποίας άναβαν παντού πυρσούς, γύρω από τους οποίους χόρευαν και γλεντούσαν οι πιστοί.

Την ώρα που η πανήγυρις βρίσκεται στην ακμή της, οι δύο νέοι μπαίνουν στην αυλή του μοναστηριού της Φούλδας. Η εικόνα της γιορτής περιγράφεται με γλαφυρό τρόπο: άλλοι μοναχοί προσθέτουν δεμάτια από άχυρα και άδεια βαρέλια στη φωτιά και άλλοι σηκώνουν τα ράσα τους πηδώντας πάνω από αυτήν, καταφεύγοντας σε ένα λάκκο με νερό κάθε φορά που καίγονταν τα γυμνά πόδια τους. Άλλοι χορεύουν γύρω από τη φωτιά ή ξαπλωμένοι στο χορτάρι βυθίζουν τα πιρούνια τους στις χύτρες και τα ποτήρια τους στα πιθάρια. Τέλος, άλλοι κρατούν πυρσούς και τρέχουν γύρω από τον κήπο αναζητώντας ιεράκιο για την απομάκρυνση των δαιμόνων ή τετράφυλλο τριφύλλι, το οποίο αποδυναμώνει τα καταχθόνια πνεύματα μπροστά σ' εκείνον που θα το ανακαλύψει.

Οι μοναχοί υποδέχονται με χαρά τους δύο νέους, τον Φρουμέντιο, ο οποίος επιστρέφει στη μονή της Φούλδας, και την Ιωάννα, την οποία ο νεαρός μοναχός συστήνει ως ορφανό συγγενή, υποτελή στον δούκα Ανσιγίζου, που μη αντέχοντας τη δουλεία προτιμάει να μονάσει στο μοναστήρι της Φούλδας.

Η Ιωάννα, ο «αδελφός Ιωάννης», μαθαίνει να χορεύει, λαμβάνοντας μέρος στη γιορτή των μοναχών προς τιμήν του Αγίου Ιωάννη. Τον καιρό εκείνο ο χορός ήταν μια προσευχή που γινόταν με τα πόδια, όπως οι ψαλμοί με τα χείλη.

[355]Η εγκράτεια στην περίπτωση του ήρωα βρίσκεται σε συνάρτηση με την ερωτική απόλαυση —ο Φρουμέντιος περιγράφεται εγκρατής απέναντι στις λυσίζωνες σειρήνες, επειδή έχει ως ασφαλή θώρακα κατά τους πειρασμού την Ιωάννα. Στο πλαίσιο αυτό, η φράση–κλειδί «…διά μικράς τινός θυσίας καθησύχαζον τον έξαρχον της ασελγείας…» παραπέμπει έμμεσα στην απόλαυση με την οποία κατευνάζεται ο σαρκικός πόθος.

13η Θεματική Ενότητα:
Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

27. **Γενική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαία χωρία 1, 3). Ειδική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος (αρχαία πηγή 2).**

«Ημείς δε μη δυνάμενοι να δώσωμεν την αυτήν απάντησιν, καλή αναγνώστρια, θέλομεν πληροφορήσει ότι η ημέρα ή μάλλον η νύξ εκείνη ήτο η εικοστή τετάρτη Ιουνίου, καθ' ην προ οκτακοσίων ετών η κεφαλή του Αγ. Ιωάννου προσεφέρετο ως αμοιβή της ορχήσεως εις την θυγατέρα της Ηρωδιάδος[1], όπως σήμερον ανθοδέσμη εις την Έσλερ ή την Ταλιόνην. Τα οστά του αγίου εκταφέντα υπό του Αγ. Αθανασίου περιήλθον κατά την τότε συνήθειαν την οικουμένην άπασαν θαυματουργούντα, η δε κεφαλή είχε μετακομισθή υπό τινος Γάλλου καλογήρου εξ Αλεξανδρείας εις Γαλλίαν· καθότι οι Φράγκοι του μεσαιώνος ήρπαζον από των εκκλησιών της Ανατολής τα λείψανα των αγίων, ως οι απόγονοι αυτών τα συντρίμματα της αρχαίας τέχνης. Δάκτυλος του Αγ. Σεργίου ή κνήμη της Αγ. Φεβρωνίας επωλούντο τότε πολύ ακριβότερα ή σήμερον κεφαλή του Ερμού ή βραχίων της Αφροδίτης [2]· του δε Αγ. Ιωάννου το κρανίον κατατεθέν εν τη μονήι του Αγ. Αγγελή εχρησίμευε τοις κατοίκοις προς θεραπείαν του πυρετού ως σήμερον η κινίνη».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 157-158)

«Περί των λειψάνων και μάλιστα της κεφαλής του Βαπτιστού υπάρχουσι τοσαύται και τοσούτωι αντιφατικαί παραδόσεις, ώστε ήθελε πιστεύσει τις ότι ο άγιος ούτος ήτο πολυκέφαλος, ως η Λερναία ύδρα[3], ή ότι μετά θάνατον επολλαπλασιάσθησαν τα λείψανα αυτού κατά την συνήθειαν του μεσαιώνος, ίνα επαρκέσωσιν εις την ευλάβειαν των χριστιανών. Οπωσδήποτε υπάρχουσιν εν μονήι τηι Γαλλία επτά εκκλησίαι καυχώμεναι ότι κέκτηνται τα λείψανα του Αγ. Ιωάννου, ο δε σοφός Δουκάγγιος δεν απηξίωσε να συγγράψηι ογκώδη «Ιστορικήν πραγματείαν περί της κεφαλής του Αγ. Ιωάννου», Παρίσ. 1745, εις οκτακοσιοσέλιδον τέταρτον, εις ην παραπέμπομεν του περιέργους[1]».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 268)

«Περί του δακτύλου του Αγ. Σεργίου, περί της τιμής ανθ'ης ηγοράσθη υπό του υιού του Κλοθαρίου Γουνδοβάλδου παρά εμπόρου τινός εκ Συρίας ονόματι Ευφρονίου, και των θαυμάτων αυτού ίδε Γρηγ. Τουρονησ. τόμ. Β΄ σελ. 110 και 325[2]».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 269)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:

Χρυσίππου, *Εγκώμιον εις τον Ιωάννην τον Βαπτιστήν*, 42. 13-43. 1.

Καὶ ηὐτρέπιστο ἤδη τὸ συμπόσιον, τῷ μὲν Προ-
δρόμῳ στέφανος ἀθλήσεως, τῷ δὲ Ἡρῴδῃ τιμωρία καὶ κόλασις αἰώνιος·
ηὐτρέπιστο γὰρ ἡ σπονδὴ τῆς μὲν Ἡρῳδιάδος χαρὰ πένθους πεπληρωμένη, (15)
τῷ δὲ Ἡρῴδῃ ὄλεθρος καὶ ταχινὴ ἀπώλεια τῆς ἀθλίας ψυχῆς αὐτοῦ· [ηὐ-
τρέπιστο τῶν κληθέντων καὶ ἀνακειμένων ἀπρόθυμος βρῶσις καὶ θλῖψις καὶ
λύπη καὶ δειλία δαψιλής, τὴν τῶν ἀθρόων αἱμάτων ἔκχυσιν βλέποντες τοῦ
προφήτου καὶ βαπτιστοῦ Ἰωάννου, τὴν ἐπὶ πίνακος τῆς τιμίας κεφαλῆς
παράθεσιν· οὐκέτι βρωμάτων ἀπόλαυσις, ἀλλ' αἱματῶδες θῦμα, οὐκέτι τρυ- (20)
φὴ οὐδὲ τροφή, ἀλλ' ἀποστροφή, οὐκέτι ἔδεσμα, ἀλλὰ καρατόμημα, οὐκέτι
(43.) βρωμάτων ἑστίασις, ἀλλὰ ψυχῆς ἐκ στόματος ἀλλοτρίωσις[1] .

***Κ.Δ., Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, 14. 6- 14. 11.**

(6.) γενε-
σίοις δὲ γενομένοις τοῦ Ἡρῴδου ὠρχήσατο ἡ θυγάτηρ τῆς
Ἡρῳδιάδος ἐν τῷ μέσῳ καὶ ἤρεσεν τῷ Ἡρῴδῃ, (7.) ὅθεν
μεθ' ὅρκου ὡμολόγησεν αὐτῇ δοῦναι ὃ ἐὰν αἰτήσηται.
(8.) ἡ δὲ προβιβασθεῖσα ὑπὸ τῆς μητρὸς αὐτῆς, Δός μοι,
φησίν, ὧδε ἐπὶ πίνακι τὴν κεφαλὴν Ἰωάννου τοῦ βα-
πτιστοῦ. (9.) καὶ λυπηθεὶς ὁ βασιλεὺς διὰ τοὺς ὅρκους καὶ
τοὺς συνανακειμένους ἐκέλευσεν δοθῆναι, (10.) καὶ πέμψας
ἀπεκεφάλισεν τὸν Ἰωάννην ἐν τῇ φυλακῇ· (11.) καὶ ἠνέχθη
ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ ἐπὶ πίνακι καὶ ἐδόθη τῷ κορασίῳ, καὶ
ἤνεγκεν τῇ μητρὶ αὐτῆς[1].

***Κ.Δ., Κατά Μάρκον Ευαγγέλιον*, 6. 22- 6. 25 και 6. 27- 6. 28.**
…(22.) καὶ εἰσελθούσης τῆς
θυγατρὸς αὐτοῦ Ἡρῳδιάδος καὶ ὀρχησαμένης, ἤρεσεν
τῷ Ἡρῴδῃ καὶ τοῖς συνανακειμένοις. εἶπεν ὁ βασιλεὺς
τῷ κορασίῳ, Αἴτησόν με ὃ ἐὰν θέλῃς, καὶ δώσω σοι·
(23.) καὶ ὤμοσεν αὐτῇ [πολλά], Ὅ τι ἐάν με αἰτήσῃς
δώσω σοι ἕως ἡμίσους τῆς βασιλείας μου. (24.) καὶ ἐξελ-
θοῦσα εἶπεν τῇ μητρὶ αὐτῆς, Τί αἰτήσωμαι; ἡ δὲ εἶπεν,
Τὴν κεφαλὴν Ἰωάννου τοῦ βαπτίζοντος. (25.) καὶ εἰσελ-
θοῦσα εὐθὺς μετὰ σπουδῆς πρὸς τὸν βασιλέα ᾐτήσατο
λέγουσα, Θέλω ἵνα ἐξαυτῆς δῷς μοι ἐπὶ πίνακι τὴν
κεφαλὴν Ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ...
(27.) καὶ εὐθὺς ἀποστείλας
ὁ βασιλεὺς σπεκουλάτορα ἐπέταξεν ἐνέγκαι τὴν κεφαλὴν
αὐτοῦ. καὶ ἀπελθὼν ἀπεκεφάλισεν αὐτὸν ἐν τῇ φυλακῇ
(28.) καὶ ἤνεγκεν τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἐπὶ πίνακι καὶ ἔδωκεν
αὐτὴν τῷ κορασίῳ, καὶ τὸ κοράσιον ἔδωκεν αὐτὴν τῇ
μητρὶ αὐτῆς[1].

Για την 1η αρχαία επίδραση βλ. επίσης Δουκαγγίου «Ιστορικήν πραγματείαν περί της κεφαλής του Αγ. Ιωάννου», Παρίσ. 1745, εις οκτακοσιοσέλιδον τέταρτον.

Διοδώρου του Σικελιώτου, *Ιστορική Βιβλιοθήκη*, 4. 11, 5, 1-3.
(5.) Δεύτερον δ᾽ ἔλαβεν ἆθλον ἀποκτεῖναι τὴν Λερ-
ναίαν ὕδραν, ἧς ἐξ ἑνὸς σώματος ἑκατὸν αὐχένες
ἔχοντες κεφαλὰς ὄφεων διετετύπωντο[3].
(βλ. επίσης για την πολυκέφαλη Λερναία Ύδρα: Ψευδο-Λουκιανού, *Έρωτες*, 2. 10, 9-11, Ψευδο-Απολλοδώρου, *Βιβλιοθήκη*, 2. 77, 5 –2. 79, 3, Ισιδώρου του Πηλουσιώτου, *Επιστολαί*, 1297, 8-10. Βασιλείου Καισαρείας, *Επιστολαί*, 285, 1, 7 και 315, 1, 4-5).

Παραπομπή στην εξής αρχαία πηγή:
Γρηγορίου του Τουρονησίου, *Ιστορίαι*, 7. 31.

31. De reliquiis sancti Sergi marthiris.

Erat tunc temporis Gundovaldus in urbe Burdegalensi a Berthramno episcopo valde dilectus. Inquirens autem, quae ei causae solatium praebere possint, narravit quidam, quod aliquis in partibus Orientis rex, ablato sancti Sergi martyris pollice, in dextro brachio corporis sui seruisset. Cumque ei necessitas ad depellendum inimicos obvenisset, in hoc confisus auxilio, ubi dextri lacerti erexisset ulnam, protinus multitudo hostium, quasi martyris obpraessi virtute, labibatur in fugam. Haec audiens Gundovaldus, inquirere diligentius coepit, quisnam esset in eo loco, qui reliquias sancti Sergii martyris meruisset accipere. Interea proditur ab episcopo Berthramno Eufron neguciator per inimicitiam, quia invitum aliquando eum totunderat, inhians facultatem eius. Quod ille dispiciens, ad aliam urbem transiens, caesariae crescente, regreditur. Ait ergo episcopus: 'Est hic quidam Syrus Eufron nomine, qui de domo sua ecclesiam faciens, huius sancti reliquias collocavit et plurima ex his signa, virtute martyris opitulante, conspexit [2].

28. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 1, 2, 3, 5). Γενική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαία χωρία 4, 6).**
«Η φήμη της θαυματουργού εκείνης κεφαλής εξηπλώθη βαθμηδόν καθ᾽ άπασαν την Δύσιν, κατ᾽ έτος δε ανήπτοντο πανταχού εις τιμήν του αγίου πολυάριθμοι πυραί, περί τας οποίας ευωχούντο και εχόρευον οι πιστοί, ως οι πρόγονοι αυτών περί τους πυρσούς των Παληλίων[1]. Η θεά Πάλης είχε λησμονηθή προ πολλού, αλλ᾽ οι αρχαίοι λάτραι εξηκολούθουν αγαπώντες τον οίνον, τον χορόν και τας ευθύμους αγρυπνίας, και εν ελλείψει θεών προσέφερον εις τους μακροπώγωνας και μικροχίτωνας αγίους του χριστιανικού Παραδείσου την χαρμόσυνον λατρείαν των γυμνών και αγενείων κατοίκων του Ολύμπου.

Η πανήγυρις ευρίσκετο εις την ακμήν, ότε εισήλθον οι δύο οδοιπόροι εις την αυλήν του μοναστηρίου[1]. Οι μεν των μοναχών προσέθετον δέσμας αχύρων και κενωθέντα βαρέλια εις την πυράν[2], οι δε ανυψούντες τα κράσπεδα των ράσων επήδων υπεράνω της ιεράς φλογός[3], καταφεύγοντες εις λάκκον πλήρη ύδατος, οσάκις έδακνε το πυρ τας γυμνάς κνήμας των· έτεροι, ωρχούντο περί τας

πυράς, ως ο Δαυίδ περί την Κιβωτόν[4], ή κατακείμενοι επί της χλόης εβύθιζον τας περόνας εις τας χύτρας και τα ποτήρια εις τους πίθους[5]· άλλοι πάλιν κρατούντες φλέγοντα δαυλόν έτρεχον περί τον κήπον αναζητούντες ιεράκιον προς φυγάδευσιν των δαιμόνων[6] ή τετράφυλλον τριφύλλιον, το οποίον καθίστα τα καταχθόνια πνεύματα υποτελή τωι ανευρίσκοντι τοιούτον φυτόν κατά την νύκτα εκείνην».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 158)

«Αι πυραί του Αγ. Ιωάννου εισίν, ως και αι πλείσται άλλαι δημώδεις τελεταί του χριστιανισμού, κληροδότημα των ειδωλολατρών, οίτινες απανταχού της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας ανήπτον κατά τας μακροτέρας του έτους ημέρας πυράς εις τιμήν της θεάς των ποιμένων Πάλητος. Όρα Διονυσ. Αλικαρν. «Ρωμ. Αρχαιολ.» [1], α΄, 88, Τίβουλ. βιβλ. Β΄, Ελεγ. ε΄[2], και Προπερ. Δ΄, άσμα δ΄[5], μετά δε την εξορίαν των ειδώλων η πανήγυρις ετελείτο εις μνήμην του Αγ. Ιωάννου. Βλ. και την «Ιστορ. της μαγείας» Υπό Αλ. Μωρή, σελ. 164».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 269)

«Όλην την κατωτέρω σκηνήν ηρανίσθημεν εκ των Λατίνων ποιητών περιγραφόντων τα Παλήλια[1]».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 269)

"Ille levis stipulae solemnis potus acervos
Accendet, flammas transilietque sacras κτλ.[2]
(Τίβουλ., Β΄, ε΄)"

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 269)

"Moxque per ardentes stipulae crepitantis acervos
Trajicias celeri strenua membra pede.[3]
(Οβιδ. Fast. Δ΄, 705)"

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 269)

"Annua pastorum convivia, lusus in urbe,
Quum pagana madent fercula deliciis,
Quumque super raros foeni flammantis acervos
Trajicit immundos ebria turba pedes κτλ.[5]
(Προπέρτ. βιβλ. Δ΄, Ασμάτ. δ΄)"

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 269)

«Το φυτόν τούτο καλούμενον εν Γαλατίαι και «χόρτον του Αγ. Ιωάννου» ήτο παρά τοις Δρυΐδαις ιερόν τωι ηλίωι, παρά δε τοις χριστιανοίς εχρησίμευεν προς απομάκρυνσιν των ακαθάρτων πνευμάτων ονομαζόμενον τότε fuga daemonum. Κατά την αρκτώαν Ιταλίαν επικρατεί ακόμη πρόληψις, καθ' ην ο ανευρίσκων τετράφυλλον τριφύλλιον εις την λάμψιν της πυράς του Αγ. Ιωάννου δύναται δι' αυτού να καταστήσηι τους δαίμονας υπηρέτας των θελήσεών του. Ίδε την «Γερμάν. Μυθολ.» του Ι. Ουολφίου, τομ. α΄, σελ. 236».[6]

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 270)

Παραπομπή στις εξής αρχαίες πηγές:
Διονυσίου του Αλικαρνασσέως, *Ρωμαϊκή Αρχαιολογία*, 1. 88, 3, 3.
ταύτην ἔτι καὶ
(ʒ.) εἰς ἐμὲ τὴν ἡμέραν Ῥωμαίων ἡ πόλις ἑορτῶν οὐδεμιᾶς
ἥττονα τιθεμένη καθ' ἕκαστον ἔτος ἄγει, καλοῦσι δὲ
Παρίλια[1].

Τιβούλλου, *Ελεγείαι*, 2. 5, 89-90.

Distendet spicis horrea plena Ceres,

Oblitus et musto feriet pede rusticus uvas, 85

Dolia dum magni deficiantque lacus,
Ac madidus Baccho sua festa Palilia pastor
Concinet: a stabulis tunc procul este lupi.
Ille levis stipulae sollemnis potus acervos

Accendet, flammas transilietque sacras, [2] 90

Et fetus matrona dabit, natusque parenti
Oscula conprensis auribus eripiet,
Nec taedebit avum parvo advigilare nepoti
Balbaque cum puero dicere verba senem.

Tunc operata deo pubes discumbet in herba,
Arboris antiquae qua levis umbra cadit,
Aut e veste sua tendent umbracula sertis
Vincta, coronatus stabit et ipse calix.

Οβιδίου, *Fasti*, 4. 781-782.

21. G PAR · NP
Nox abiit, oriturque aurora: Parilia[1] poscor;
non poscor frustra, si favet alma Pales.[1] …
tum licet adposita, veluti cratere, camella

lac niveum potes purpureamque sapam;
moxque per ardentes stipulae crepitantis acervos
traicias celeri strenua membra pede.[3]

Προπερτίου, *Ελεγείαι*, 4. 4, 75-78.
Elegia IV
urbi festus erat (dixere Parilia patres),
hic primus coepit moenibus esse dies,
annua pastorum conuiuia, lusus in urbe,
cum pagana madent fercula diuitiis,
cumque super raros faeni flammantis aceruos
traicit immundos ebria turba pedes.[5]

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
***Π.Δ., Βασιλειών Β΄*, 6. 15- 6. 16 και 6. 19.**
(15.) καὶ
Δαυιδ καὶ πᾶς ὁ οἶκος Ισραηλ ἀνήγαγον τὴν κιβωτὸν κυρίου μετὰ κραυγῆς καὶ μετὰ φωνῆς σάλπιγγος. (16.) καὶ ἐγένετο τῆς κιβωτοῦ παραγινομένης ἕως πόλεως Δαυιδ καὶ Μελχολ ἡ θυγάτηρ Σαουλ διέκυπτεν διὰ τῆς θυρίδος καὶ εἶδεν τὸν βασιλέα Δαυιδ ὀρχούμενον[4] καὶ ἀνακρουόμενον ἐνώπιον κυρίου καὶ ἐξουδένωσεν αὐτὸν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς...
Τί δεδόξασται σήμερον ὁ βασιλεὺς Ισραηλ, ὃς ἀπεκαλύφθη σήμερον ἐν ὀφθαλμοῖς παιδισκῶν τῶν δούλων ἑαυτοῦ, καθὼς ἀποκαλύπτεται ἀποκαλυφθεὶς εἷς τῶν ὀρχουμένων.[4]

***Π.Δ., Βασιλειών Β΄*, 6. 21 και 7. 1- 7. 2.**
(21.) καὶ
εἶπεν Δαυιδ πρὸς Μελχολ Ἐνώπιον κυρίου ὀρχήσομαι·[4]…
καὶ παίξομαι καὶ ὀρχήσομαι ἐνώπιον κυρίου [4] (5)…
7·
(1.) Καὶ ἐγένετο ὅτε ἐκάθισεν ὁ βασιλεὺς ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ καὶ κύριος κατεκληρονόμησεν αὐτὸν κύκλῳ ἀπὸ πάντων τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ τῶν κύκλῳ, (2.) καὶ εἶπεν ὁ βασιλεὺς πρὸς Ναθαν τὸν προφήτην Ἰδοὺ δὴ ἐγὼ κατοικῶ ἐν οἴκῳ κεδρίνῳ, καὶ ἡ κιβωτὸς τοῦ θεοῦ κάθηται ἐν μέσῳ τῆς σκηνῆς.[4]

Σούδα, αλφαβητικό γράμμα δέλτα, 1542, 1.
(1542.) Δρυΐδαι· παρὰ Γαλάταις οἱ φιλόσοφοι καὶ σεμνόθεοι[6].

29. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Η Ιωάννα άμα εισελθούσα εις το μοναστήριον εδιδάσκετο να χορεύηι. Αλλά κατά τον καιρόν εκείνον ο χορός, ον απαγορεύουσι σήμερον οι πνευματικοί ως εφεύρεσιν του Σατανά, ουδέν είχε το ασεβές ή αντίθρησκον, αλλ' ήτο απλώς προσευχή γινομένη διά των ποδών ως οι ψαλμοί διά των χειλέων, αμφότεροι δε εφευρέθησαν υπό του προφητάνακτος Δαυίδ, ώστε συγγενεύουσιν ως γνήσια τέκνα του αυτού πατρός».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 158-159)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
***Π.Δ., Βασιλειών Β΄*, 6. 15 - 6. 16.**
(15.) καὶ
Δαυιδ καὶ πᾶς ὁ οἶκος Ισραηλ ἀνήγαγον τὴν κιβωτὸν κυρίου μετὰ κραυγῆς καὶ μετὰ φωνῆς σάλπιγγος. (16.) καὶ ἐγένετο τῆς κιβωτοῦ παραγινομένης ἕως πόλεως Δαυιδ καὶ Μελχολ ἡ θυγάτηρ Σαουλ διέκυπτεν διὰ τῆς θυρίδος καὶ εἶδεν τὸν βασιλέα Δαυιδ ὀρχούμενον καὶ ἀνακρουόμενον ἐνώπιον κυρίου καὶ ἐξουδένωσεν αὐτὸν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς.

***Π.Δ., Βασιλειών Β΄*, 6. 21.**
(21.) καὶ
εἶπεν Δαυιδ πρὸς Μελχολ Ἐνώπιον κυρίου ὀρχήσομαι· …
καὶ παίξομαι καὶ ὀρχήσομαι ἐνώπιον κυρίου (5)...

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού στην 13η Θεματική Ενότητα

Όταν περιγράφεται η είσοδος του παράνομου ζευγαριού, της Ιωάννας και του Φρουμέντιου, στη μονή της Φούλδας την ώρα κατά την οποία οι μοναχοί χόρευαν και γλεντούσαν προς τιμήν του θαυματουργού κεφαλιού του Αγίου Ιωάννη του Βαπτιστή, ο συγγραφέας στο πλαίσιο της παρέκβασης από την αφήγηση δράττεται της ευκαιρίας να πληροφορήσει τον αναγνώστη σχετικά με την ημερομηνία —την εικοστή Τετάρτη Ιουνίου, τον χρόνο —οκτακόσια χρόνια πριν— και την αιτία του θανάτου του Ιωάννη του Βαπτιστή —η Σαλώμη, η κόρη της Ηρωδιάδας, είχε ζητήσει ως αμοιβή από τον Ηρώδη, για να χορέψει μπροστά του, το κεφάλι του Ιωάννη του Βαπτιστή.

Ως προς τον θάνατο του Ιωάννη του Βαπτιστή ο συγγραφέας παραπέμπει τον αναγνώστη για περισσότερες λεπτομέρειες στο ογκώδες έργο του σοφού Δουκαγγίου «…«Ιστορικήν πραγματείαν περί της κεφαλής του Αγ. Ιωάννου»…», ενώ υπάρχουν και άλλα έργα που αναφέρονται στο γεγονός του αποκεφαλισμού του Ιωάννη του Βαπτιστή, μερικά από τα οποία παρατίθενται ενδεικτικά[356] (27ο παράθεμα Ρ., 1η αρχαία επίδραση).

Μάλιστα, με αφορμή το γεγονός ότι για τα λείψανα και ειδικά για το κεφάλι του Ιωάννη του Βαπτιστή υπάρχουν πολλές και αντιφατικές συνάμα παραδόσεις, ο συγγραφέας του έργου συμπεραίνει χάριν αστειότητας ότι, για να ισχύουν όλες αυτές οι παραδόσεις, θα πρέπει ο Άγιος Ιωάννης να ήταν «πολυκέφαλος», όπως η Λερναία Ύδρα, ή ότι μετά θάνατον τα λείψανά του να πολλαπλασιάστηκαν, για να επαρκέσουν για την λατρεία τους από τους χριστιανούς πιστούς.

Μέσα από τον χαρακτηρισμό του Αγίου Ιωάννη ως πολυκέφαλου και τον παραλληλισμό του με την πολυκέφαλη μυθική Λερναία Ύδρα, ο συγγραφέας αφενός σατιρίζει το ευφάνταστο μυαλό ορισμένων ανθρώπων ως προς τον τόπο όπου λέγεται ότι βρέθηκαν τα οστά και ειδικότερα το κεφάλι του, με αποτέλεσμα να υπάρχουν πολλές διαφορετικές παραδόσεις για το συγκεκριμένο θέμα, και αφετέρου στηλιτεύει τις απάτες των ανθρώπων της εποχής εκείνης, οι οποίοι παρουσίαζαν ως λείψανα του

[356]Βλ. Χρυσίππου, *Εγκώμιον εις τον Ιωάννην τον Βαπτιστήν*, 42. 13- 43. 1, *Κ.Δ.*, *Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, 14. 6 - 14. 11, *Κ.Δ.*, *Κατά Μάρκον Ευαγγέλιον*, 6. 22- 6. 25 και 6. 27-6. 28.

Αγίου άλλα που δεν ήταν δικά του, με σκοπό το κέρδος ή την προσέλκυση πιστών (27ο παράθεμα Ρ., 3η αρχαία επίδραση).

Παράλληλα, ο συγγραφέας αναφέρεται παρεκβατικά στην εκταφή των οστών του Ιωάννη του Βαπτιστή από τον Άγιο Αθανάσιο και στην περιφορά τους σε ολόκληρη την οικουμένη, λόγω της θαυματουργικής τους ιδιότητας, ενώ κάνει λόγο για τη συνήθεια των Φράγκων του μεσαίωνα να αρπάζουν από τις εκκλησίες της Ανατολής τα λείψανα των Αγίων.

Στο σημείο αυτό, τα οστά του Αγίου Σεργίου και της Αγίας Φεβρωνίας —το δάκτυλο και η κνήμη τους αντίστοιχα— παραλληλίζονται με τα πέτρινα ή μαρμάρινα μέλη του Ερμή και της Αφροδίτης ως προς το ότι ήταν αντικείμενα αγοραπωλησίας, με τη διαφορά ότι τα πρώτα ήταν ακριβότερα από τα δεύτερα. Έτσι οι Άγιοι Πατέρες της Εκκλησίας συσχετίζονται με τους Ολύμπιους θεούς της αρχαιότητας ως προς την αγοραπωλησία αντικειμένων τους με σκοπό τη λατρεία.

Ο συγγραφέας στις Σημειώσεις του παρέχει στον αναγνώστη πληροφορίες αναφορικά με το κόστος πώλησης του δακτύλου του Αγίου Σεργίου από κάποιον έμπορο, ο οποίος λεγόταν Ευφρόνιος, στο γιο του Κλοθαρίου, Γουνδοβάλδο, και με τα θαύματα του Αγίου Σεργίου. Ο ίδιος χρησιμοποιεί για το θέμα αυτό ως πηγή του τον Γρηγόριο Τουρονήσιο, στο έργο του οποίου παραπέμπει από κάποια έκδοση που δεν παρατίθεται (27ο παράθεμα Ρ., 2η αρχαία πηγή).

Πρόκειται για το έργο του Γρ. Τουρονησίου με τίτλο *Ιστορίαι*, όπου γίνεται λόγος για τον Γουνδοβάλδο, ο οποίος περιφερόμενος στις νότιες περιοχές απαίτησε όρκο πίστεως, μπήκε στην Τουλούζη και εξόρισε τον επίσκοπο Μαγκνούλφο, ενώ στη διάρκεια του πολέμου με τον Γούνδρο ο Γουνδοβάλδος λέγεται ότι απέκτησε ένα κομμάτι από το δάκτυλο του μάρτυρα Σεργίου, ακούγοντας ότι ένας Ανατολίτης βασιλιάς νίκησε τον εχθρό του με τη βοήθεια ενός εκ των δακτύλων του μάρτυρα Σεργίου. Τελικά, ο Γουνδοβάλδος βρήκε καταφύγιο στην Κόμινζ (Comminges) και ο Γούνδρος έστειλε στρατό εκεί. Οι άνδρες του Γούνδρου κακομεταχειρίστηκαν τον Γουνδοβάλδο, ο οποίος απάντησε με έναν απολογισμό της ζωής του[357].

Οι πληροφορίες που παρέχει ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* αναφορικά με το όνομα του εμπόρου που προμήθευσε τον Γουνδοβάλδο με το δάκτυλο του Αγίου Σεργίου —λεγόταν Ευφρόνιος, τον τόπο προέλευσης του εμπόρου —ήταν από τη Συρία, και τα θαύματα του Αγίου Σεργίου[358] έχουν αντληθεί από το έργο του Γρ. Τουρονησίου *Ιστορίαι*[359].

Στη συνέχεια, όταν ο συγγραφέας περιγράφει στο πλαίσιο της αφήγησης τη γιορτή, η οποία γινόταν κάθε χρόνο από τους μοναχούς της μονής της Φούλδας προς τιμήν του θαυματουργού κεφαλιού του Αγίου Ιωάννη, παραλληλίζει τους πιστούς που άναβαν παντού πυρσούς, γύρω από τους οποίους χόρευαν και γλεντούσαν, με τους προγόνους τους, οι οποίοι χόρευαν και γλεντούσαν γύρω από τους πυρσούς των Παληλίων (28ο παράθεμα Ρ.).

Καθώς ο Φρουμέντιος και η Ιωάννα εισέρχονται στην αυλή του μοναστηριού την ώρα που η πανήγυρις βρίσκεται στην ακμή της, ο συγγραφέας του έργου εστιάζει

---

[357]Βλ. Brehaut 1916: "**26.** Gundovald goes about among the southern cities exacting the oath of allegiance. **27.** He enters Toulouse and exiles bishop Magnulf…**31.** Gundovald obtains a piece of the finger bone of the martyr Sergius, hearing that an Oriental king had defeated his enemy by the help of one of Sergius' finger bones. **32.** Two legates of Gundovald are taken defeated his enemy by the help of one of Sergius' finger bones. **32.** Two legates of Gundovald are taken and tortured. **33**…Gundovald takes refuge in Comminges. **35.** March of Gunthram's army to Comminges. **36.** Gunthram's men outside the wall abuse Gundovald and he answers with an account of his life".

[358]Ο συγγραφέας αναφέρεται πιθανότατα στη νίκη του Ανατολίτη βασιλιά και στην κατατρόπωση του εχθρού χάρη στη θαυματουργική επίδραση του δακτύλου του Αγίου Σεργίου.

[359]Βλ. Γρηγορίου του Τουρονησίου, *Ιστορίαι*, 7. 31.

το ενδιαφέρον του στην εικόνα που αντικρίζουν οι δύο νέοι, περιγράφοντας τη γιορτή με γλαφυρό τρόπο. Η απεικόνισή της παραπέμπει σε πίνακα ζωγραφικής απ' όπου δεν λείπει η κίνηση και η ζωντάνια. Η αναλυτική παρουσίαση του τρόπου λατρείας του κεφαλιού του Αγίου Ιωάννη επιτυγχάνεται με τη χρήση εικόνων– σκηνών, που απαρτίζουν ένα μωσαϊκό, μια ολοκληρωμένη ψηφιδωτή παράσταση:

1. άλλοι μοναχοί προσθέτουν δεμάτια από άχυρα και άδεια βαρέλια στη φωτιά,
2. άλλοι σηκώνουν τα ράσα τους πηδώντας πάνω από αυτήν, καταφεύγοντας σε ένα λάκκο με νερό κάθε φορά που καίγονταν τα γυμνά πόδια τους,
3. άλλοι χορεύουν γύρω από τη φωτιά ή ξαπλωμένοι στο χορτάρι βυθίζουν τα πιρούνια τους στις χύτρες και τα ποτήρια τους στα πιθάρια,
4. άλλοι κρατούν πυρσούς και τρέχουν γύρω από τον κήπο αναζητώντας ιεράκιο για την απομάκρυνση των δαιμόνων, ή τετράφυλλο τριφύλλι, το οποίο αποδυναμώνει τα καταχθόνια πνεύματα μπροστά σ' εκείνον που θα το βρει.

Ο συγγραφέας αναφέρει στις Σημειώσεις του ότι η περιγραφή της γιορτής προς τιμήν του Αγίου Ιωάννη του Βαπτιστή έχει αντληθεί από την περιγραφή των Παληλίων από τους λατίνους συγγραφείς.

Η απεικόνιση της λατρείας της θεάς Πάλητος από τους αρχαίους συγγραφείς αποτελεί στην *Πάπισσα Ιωάννα* πηγή έμπνευσης για την περιγραφή της χριστιανικής λατρείας του Αγίου Ιωάννη. Η τελετή λατρείας των ειδώλων αντικαταστάθηκε μετά την εξορία τους από την τελετή προς τιμήν του Αγίου Ιωάννη του Βαπτιστή —«… μετά δε την εξορίαν των ειδώλων η πανήγυρις ετελείτο εις μνήμην του Αγ. Ιωάννου»— ώστε η αρχαία τελετή διατηρήθηκε με αλλαγή της τιμώμενης θεότητας. Έτσι αναδεικνύεται η πρόθεση του συγγραφέα του έργου να επισημάνει την ειδωλολατρική προέλευση– καταγωγή των περισσοτέρων τελετών του Χριστιανισμού —«Αι πυραί του Αγ. Ιωάννου εισίν, ως και αι πλείσται άλλαι δημώδεις τελεταί του χριστιανισμού, κληροδότημα των ειδωλολατρών…».

Στο πλαίσιο αυτό, ο συγγραφέας δράττεται της ευκαιρίας να πληροφορήσει τον αναγνώστη αναφορικά με τη γιορτή της αρχαίας θεάς Πάλητος, παραθέτοντας ως αρχαία πηγή το έργο του Διονυσίου Αλικαρνασσέα *Ρωμαϊκή Αρχαιολογία*[360], όπου γίνεται λόγος για τα «Παρίλια», δηλ. τη γιορτή προς τιμήν της ($28^{ο}$ παράθεμα Ρ., $1^{η}$ αρχαία πηγή). Αντίστοιχα, στην *Πάπισσα Ιωάννα* γίνεται λόγος για τα «Παλήλια» λόγω του ονόματος της τιμώμενης θεάς Πάλητος.

Πράγματι, μια λαϊκή ετυμολογία συνέδεε το όνομα της γιορτής με το όνομα της θεότητας, ενώ κάποτε τα Parilia ονομάζονταν Palilia (=Παλήλια). Προφανώς πρόκειται για απλό λογοπαίγνιο. Σύμφωνα με τον αρχαίο μύθο, η αρχαία θεά Πάλης είχε και την αρσενική της εκδοχή: έναν αρσενικού γένους δαίμονα που προστάτευε τα κοπάδια και που τον λάτρευαν στη Ρώμη. Για να τιμήσουν τον αρσενικό δαίμονα Pales ή τη θηλυκή θεότητα Pales γιόρταζαν τα Parilia ή Παρίλια στις 21 Απριλίου, ενώ λέγεται ότι κατά τη διάρκεια της γιορτής οι βοσκοί άναβαν μεγάλες φωτιές από άχυρα και χαμόκλαδα πάνω από τις οποίες πηδούσαν[361].

Στη συνέχεια, ο συγγραφέας του έργου περιγράφει την γιορτή προς τιμήν του Αγίου Ιωάννη του Βαπτιστή, παραφράζοντας το αρχαιογνωστικό υλικό που έχει αντληθεί από τους λατίνους συγγραφείς, που περιγράφουν τη γιορτή προς τιμήν της θεάς Πάλητος. Έτσι ο ίδιος —έχοντας ως υπόβαθρο την απεικόνιση της γιορτής της

[360]Βλ. Διονυσίου Αλικαρνασσέα, *Ρωμαϊκή Αρχαιολογία*, 1. 88, 3, 3.

[361]Βλ. περισσότερα στον Grimal 1991, σ. 762. Ως προς τη σύνδεση της θεάς Πάλητος (Pales) με τα Παρίλια (Parilia) βλ. Οβιδίου, *Fasti*, 4. 721-722. Ως προς τα Παλήλια (Palilia) βλ. Τιβούλλου, *Ελεγείαι,* 2. 5, 87 και ως προς τα Παρίλια (Parilia) βλ. Διονυσίου του Αλικαρνασσέως, *Ρωμαϊκή Αρχαιολογία*, 1. 88, 3, 3 και Προπερτίου, *Ελεγείαι*, 4. 4, 73.

θεάς αυτής από τους λατίνους συγγραφείς— περιγράφει τη γιορτή του Αγίου Ιωάννη του Βαπτιστή, παραλληλίζοντας:

- την αρχαία θεά Πάλη και τη γιορτή προς τιμήν της με τον Άγιο Ιωάννη τον Βαπτιστή και την τελετή προς τιμήν του,
- τα έθιμα της λατρείας προς τιμήν της θεάς Πάλητος με τα έθιμα της λατρείας προς τιμήν του Αγίου Ιωάννη,
- τους πιστούς της θεάς Πάλητος, τους αρχαίους ειδωλολάτρες, με τους πιστούς του Αγίου Ιωάννη, και συγκεκριμένα τους μοναχούς της μονής της Φούλδας.

Οι αρχαίες πηγές, οι οποίες χρησιμοποιούνται στην *Πάπισσα Ιωάννα* για την απεικόνιση της συγκεκριμένης γιορτής είναι οι εξής[362]:

- το έργο του Τιβούλλου *Ελεγείες*,
- το έργο του Οβιδίου *Fasti*,
- το έργο του Προπερτίου *Ελεγείες*,

ενώ ταυτόχρονα παραπέμπει για το ίδιο θέμα και στο έργο του A. Maury *Ιστορία της Μαγείας*.

Ο συγγραφέας στις Σημειώσεις του παραθέτει αυτούσια τις αρχαίες πηγές των λατίνων συγγραφέων —του Τιβούλλου, του Οβιδίου και του Προπερτίου, σε μια προσπάθεια να επιτύχει την αντιστοίχισή τους με την παραφρασμένη τους μορφή μέσα στο έργο του. Έτσι:

- η πρώτη φράση που αποτυπώνει τη σκηνή της γιορτής προς τιμήν του Αγίου Ιωάννη όπου οι μοναχοί περιγράφονται να προσθέτουν δεμάτια από άχυρα και άδεια βαρέλια στη φωτιά —«Οι μεν των μοναχών **προσέθετον δέσμας αχύρων** και κενωθέντα βαρέλια **εις την πυράν**...»— αποτελεί παράφραση της λατινικής φράσης του Τιβούλλου "Ille **levis stipulae sollemnis** potus **acervos / accendet,** flammas transilietque sacras …"[363] (28^{ο} παράθεμα P., 2^{η} αρχαία πηγή), η οποία αναφέρεται στη γιορτή της θεάς Πάλητος και σε μια μελλοντική λατρεία της από έναν βοσκό που «Μεθυσμένος **θα ανάψει τους ελαφρείς σωρούς από άχυρα** όπως ορίστηκε και θα πηδήσει ανάμεσα στις ιερές φλόγες»[364]. Ο συγγραφέας παραλληλίζει στις Σημειώσεις του τις φράσεις αυτές υποδεικνύοντας ότι το κοινό στοιχείο που τις συνδέει είναι η αναφορά στους **αναμμένους σωρούς από άχυρα**.
- η δεύτερη φράση που αποτυπώνει τη σκηνή της γιορτής προς τιμήν του Αγίου Ιωάννη όπου οι μοναχοί περιγράφονται από τον συγγραφέα να σηκώνουν τα ράσα τους πηδώντας πάνω από αυτήν —«…οι δε ανυψούντες τα κράσπεδα των ράσων **επήδων υπεράνω της ιεράς φλογός**...»— αποτελεί παράφραση της λατινικής φράσης του Οβιδίου "Moxque **per ardentes stipulae** crepitantis **acervos/ traicias**

[362]Οι αρχαίες πηγές, οι οποίες παρατίθενται αυτούσιες στις Σημειώσεις, έχουν ελάχιστες διαφορές σε σχέση με την τωρινή έκδοσή τους, γεγονός που υποδηλώνει αφενός ότι τα συγγράμματα που περιείχαν τις αρχαίες πηγές διακρίνονταν για την ακρίβεια και την ποιότητά τους, και αφετέρου ότι βρίσκονταν στην κατοχή του συγγραφέα της *Πάπισσας Ιωάννας* —δηλ. δεν παρέθεσε το αρχαιογνωστικό υλικό από μνήμης. Ωστόσο, ο ίδιος θα πρέπει να είχε υπ' όψιν του κάποιες μεταφράσεις —ίσως ξενόγλωσσες, λόγω της παιδείας του— των αρχαίων πηγών που παραθέτει, καθώς ενώ —όπως θα φανεί παρακάτω— εντοπίζεται αρκετά μεγάλη ακρίβεια στην αντιστοίχιση μεταξύ της περιγραφής του Ροΐδη και των λατίνων συγγραφέων, ο ίδιος δεν απομονώνει τις λατινικές λέξεις και φράσεις που παραφράζει, αλλά παραπέμπει σε ολόκληρους στίχους, ενώ αποφεύγει να προχωρήσει σε υφολογικά σχόλια, εστιάζοντας την προσοχή του κυρίως στις εικόνες που περιγράφονται στις λατινικές πηγές.

[363]Βλ. Τιβούλλου, *Ελεγείαι,* 2. 5, 89-90.

[364]Βλ. Kline (χ.ε.), *Tib. & Sulp.*: "Drunk he'll fire the light heaps of straw as appointed and leap through the sacred flames". Βλ. επίσης Cornish 1942, σ. 217: "Full of drink, he will fire the light straw heaps in the appointed way, and leap across the sacred flames" και Λαζανά 1991, σ. 123: «Θα πιεί! — και των αχύρων το σωρό θανάψει αυτός κατόπιν κι' ευφρόσυνος επάνω απ' τις ιερές τις φλόγες θα πηδήσει».

celeri strenua membra pede"[365] (28ο παράθεμα Ρ., 3η αρχαία πηγή) που κυριολεκτικά σημαίνει «Έπειτα **πήδα**, με σβέλτα πόδια και τεντωμένους μηρούς **πάνω από τους σωρούς** που τριζοβολούν **από φλεγόμενα άχυρα**»[366]. Μάλιστα, ο συγγραφέας του έργου αναφέρει στις Σημειώσεις του ότι η απεικόνιση των μοναχών, οι οποίοι πηδούν πάνω από τις ιερές φλόγες, είναι δανεισμένη από την αντίστοιχη απεικόνιση του Οβιδίου.

Εντούτοις, η περιγραφή αυτή ενδέχεται να προέρχεται από τη φράση του Τιβούλλου "…**flammas transilietque sacras**…"[367], το πρώτο τμήμα της οποίας —"Ille levis stipulae sollemnis potus acervos / accendet…"[368]— έχει χρησιμοποιηθεί από τον συγγραφέα της *Πάπισσας Ιωάννας* για την περιγραφή των αναμμένων σωρών από άχυρα[369], καθώς η φράση περιγράφει έναν μεθυσμένο που πρόκειται να πηδήσει ανάμεσα στις ιερές φλόγες, όπως οι μοναχοί «…**επήδων υπεράνω της ιεράς φλογός**...». Αντίστοιχα, στον Προπέρτιο γίνεται λόγος για τη συνήθεια να πηδούν πάνω από σωρούς φλεγόμενων αχύρων — "cumque **super raros faeni flammantis aceruos / traicit** immundos ebria turba pedes"[370]— στη γιορτή προς τιμήν της θεάς Πάλητος. Ωστόσο, πιο πιθανή είναι η εκδοχή να έχει δανειστεί ο συγγραφέας την περιγραφή του από τον Τίβουλλο, λόγω της μεγάλης υφολογικής ομοιότητάς τους. Στο σημείο αυτό ο συγγραφέας συμπληρώνει τη σκηνή της περιγραφής της γιορτής λέγοντας ότι, όταν η φωτιά έκαιγε τις γυμνές κνήμες των ποδιών τους, οι μοναχοί κατέφευγαν σε έναν λάκκο γεμάτο νερό, προκειμένου να μην καούν.

- η τρίτη φράση που αποτυπώνει τη σκηνή της γιορτής προς τιμήν του Αγίου Ιωάννη όπου οι μοναχοί περιγράφονται ξαπλωμένοι στην χλόη να βυθίζουν τα πιρούνια στα πήλινα τσουκάλια[371] και τα ποτήρια στα πιθάρια —«…κατακείμενοι επί της χλόης **εβύθιζον τας περόνας εις τας χύτρας και τα ποτήρια εις τους πίθους**»— αποτελεί παράφραση της λατινικής φράσης του Προπέρτιου "annua pastorum conuiuia, lusus in urbe, / cum pagana madent fercula diuitiis, / cumque super raros faeni flammantis aceruos/ traicit immundos ebria turba pedes"[372] (28ο παράθεμα Ρ., 5η αρχαία πηγή), η οποία ερμηνεύεται ως εξής: «…η ετήσια γιορτή των βοσκών, ημέρα αργίας για την πόλη, όταν αγροτικά πιάτα / δίσκοι στάζουν από πολυτέλειες, ενώ το μεθυσμένο πλήθος πηδάει με σκονισμένα πόδια πάνω από διασκορπισμένους σωρούς φλεγόμενων αχύρων»[373].

  Πρόκειται για την περιγραφή των Παριλίων, δηλ. της γιορτής του βοσκού — "…pastorum conuiuia…"[374], ωστόσο το ενδιαφέρον εστιάζεται ειδικότερα στη

[365]Βλ. Οβιδίου, *Fasti*, 4. 781-782.
[366]Βλ. Kline (χ.ε.), *Ovid F.*: "Then leap, with nimble feet and straining thighs over the crackling heaps of burning straw". Βλ. επίσης Frazer 1959, σ. 247: "anon leap with nimble foot and straining thews across the burning heaps of crackling straw".
[367]Βλ. Τιβούλλου, *Ελεγείαι,* 2. 5, 90.
[368]Βλ. Τιβούλλου, *Ελεγείαι*, 2. 5, 89.
[369]Βλ. αμέσως παραπάνω.
[370]Βλ. Προπερτίου, *Ελεγείαι*, 4. 4, 77-78.
[371]Βλ. Γιάνναρη 1915, τ. 2, σ. 2741 στο λήμμα «χύτρα».
[372]Βλ. Προπερτίου, *Ελεγείαι*, 4. 4, 75-78.
[373]Βλ. Kline (χ.ε.), *Prop.*:"…the annual shepherds' feast, holiday in the city, when rural plates are dripping with luxuries, while, the drunken crowd leaps with dusty feet over scattered piles of burning straw". Βλ. επίσης Butler 1929, σ. 294:"The yearly banquet of the shepherds when the city makes merry, when country platters are moistened with rich fare, and the drunken crowd flings dust– stained feet o' er heaps of burning hai placed here and there" και Λαζανά 1990, σ. 221: «Πλούσια γεύματα οι βοσκοί ετοιμάζαν και θεάματα ατέρμονα είχαν οργανωθεί στις συνοικίες της πόλης. Πηδούσαν, χόρευαν, έξαλλοι απ' το κρασί στους δρόμους οι Ρωμαίοι».
[374]Βλ. Προπερτίου, *Ελεγείαι*, 4. 4, 75.

φράση "…cum **pagana madent fercula diuitiis**…"[375], όπου εκεί γίνεται λόγος για την πολυτέλεια των δίσκων γεμάτων με πλούσια εδέσματα, που αντανακλάται στη ροϊδική φράση «…**εβύθιζον τας περόνας εις τας χύτρας και τα ποτήρια εις τους πίθους**», στην οποία γίνεται λόγος για την βρώση και την πόση των συμποσιαζόντων μοναχών.

Συγχρόνως, η φράση «…**κατακείμενοι επί της χλόης**...» φαίνεται ότι προέρχεται από την λατινική περιγραφή του Τιβούλλου "Tunc operata deo pubes **discumbet in herba**…"[376], κατά την οποία «τότε ο λαός που θα υπηρετεί τον θεό **θα ξαπλώνει στο γρασίδι**…»[377], που έχει υπ' όψιν του ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας*, καθώς έχει δανειστεί από το έργο του ελεγειακού ποιητή τμήμα της περιγραφής των Παριλίων, αν και δεν εντοπίζεται σχετική παραπομπή.

Στη συνέχεια, ο συγγραφέας δανείζεται από βιβλικά εδάφια —ειδικότερα από την *Π.Δ.*— την περιγραφή της όρχησης του βασιλιά Δαβίδ γύρω από την Κιβωτό της Διαθήκης, παραλληλίζοντας τους μοναχούς που χορεύουν γύρω από τη φωτιά με τον Δαβίδ που χόρευε γύρω από την Κιβωτό[378] (28ο παράθεμα Ρ., 4η αρχαία επίδραση).

Ο βασιλιάς Δαβίδ, μετά την πολιτική ενότητα του Ισραήλ και την εκλογή της Ιερουσαλήμ ως πρωτεύουσας και κέντρο λατρείας του λαού του Ισραήλ, αποφασίζει τη μεταφορά της Κιβωτού από την πόλη Καριαθιαρίμ και τον οίκο του Αμιναδάβ — όπου βρισκόταν επί είκοσι χρόνια κατά τη διάρκεια της κυριαρχίας των Φιλισταίων, επί πενήντα χρόνια κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Σαούλ και επί δέκα χρόνια κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Δαβίδ— στον οίκο του Αβεδαρρά, που βρισκόταν κοντά στην πόλη της Ιερουσαλήμ. Εκεί παραμένει για τρεις μήνες[379]. Κατόπιν η Κιβωτός της Διαθήκης μεταφέρεται στην Ιερουσαλήμ, ειδικότερα στην πόλη Σιών, προκειμένου να τοποθετηθεί στη Σκηνή του Μαρτυρίου, την οποία κατασκεύασε ο βασιλιάς Δαβίδ για αυτό το λόγο.

Σε όλη τη διάρκεια της μεταφοράς της Κιβωτού στη Σιών, εκτελούνταν ένας λατρευτικός χορός, οι λεγόμενοι «επτά χοροί». Οι σχολιαστές αναφέρουν για τους «επτά χορούς» ότι «Το Εβραϊκόν έχει «έξ βήματα», αφού δηλαδή προυχώρησαν έξ βήματα, θυσίασαν ένα βουν και ένα παχύν μόσχον. Αυτό δεν θέλει να είπηι, ότι κάθε έξ βήματα εθυσίαζον, αλλά προσεφέρθησαν άπαξ μετά έξ πρώτα βήματα, όταν είδαν, ότι ο Θεός δεν έδειξε δυσαρέσκειάν τινά δια την μεταφοράν της Κιβωτού»[380]. Πρόκειται συγκεκριμένα για την περιγραφή ενός λατρευτικού χορού που αποτελείται από έξι βήματα επαναλαμβανόμενα σε όλη τη διάρκεια της πορείας της Κιβωτού στη Σιών, ενώ μετά τα έξι πρώτα βήματα θυσίαζαν ένα βόδι και ένα παχύ μόσχο, σε ένδειξη λατρείας προς τον Θεό του Ισραήλ, ο οποίος συναίνεσε στη μεταφορά της Κιβωτού στη Σιών.

Ο βασιλιάς Δαβίδ, σε ένδειξη χαράς και ικανοποίησης για το γεγονός της μεταφοράς της Κιβωτού στη Σιών, περιγράφεται να παίζει περίφημα μουσικά όργανα ενώπιον του Κυρίου, φορώντας ενδυμασία όχι βασιλική αλλά ταπεινή[381], καθώς η βιβλική φράση «…ὁ Δαυιδ ἐνδεδυκὼς στολὴν ἔξαλλον»[382], όπου περιγράφεται η

[375]Βλ. Προπερτίου, *Ελεγείαι*, 4. 4, 76.
[376]Βλ. Τιβούλλου, *Ελεγείαι*, 2. 5, 95.
[377]Βλ. Cornish 1942, σ. 217: "Then in the god's service the folk shall recline upon the grass…" και Λαζανά 1991, σ. 123: «Κι' αφού το χρέος θαχουν τελέσει στους θεούς, οι νέοι αμέριμνοι στη χλόη θα γείρουν…».
[378]Βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 159, όπου γίνεται λόγος για την ωδή και την όρχηση ως εφευρέσεις του «προφητάνακτα» Δαβίδ.
[379]Βλ. περισσότερα στον Γιαννακόπουλο 1986, τ. 9, σσ. 39-42.
[380]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 9, σ. 41.
[381]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 9, σ. 41.
[382]Βλ. *Π.Δ.*, *Βασιλειών Β΄*, 6. 14.

ενδυμασία του βασιλιά ερμηνεύεται από τους σχολιαστές ως «…στολήν ανάρμοστον δια βασιλέα. Ίσως ο βασιλεύς εξεδύθη τα βασιλικά του παράσημα δεικνύων τον ζήλον και την αγάπην του εις τον Θεόν»[383]. Στο σημείο αυτό ο συγγραφέας του έργου παραλληλίζει τον βασιλιά Δαβίδ που χορεύει σε ένδειξη λατρείας προς τον Θεό του Ισραήλ[384] και χαράς για τη μεταφορά της Κιβωτού στη Σιών, με τους μοναχούς που χορεύουν προς τιμήν του Αγίου Ιωάννη του Βαπτιστή.

Μέσα από τον παραλληλισμό των μοναχών της μονής της Φούλδας αφενός με τους αρχαίους ειδωλολάτρες που χόρευαν προς τιμήν της αρχαίας θεάς Πάλητος και αφετέρου με τον βασιλιά Δαβίδ διακρίνεται η πρόθεση του συγγραφέα να αναδείξει τόσο την αρχαία ειδωλολατρική προέλευση της συγκεκριμένης λατρευτικής τελετής των μοναχών του μεσαίωνα προς τιμήν του Αγίου Ιωάννη του Βαπτιστή, όσο και την ομοιότητα, η οποία εντοπίζεται ανάμεσα στο μεσαιωνικό ιερατείο και τις βιβλικές προσωπικότητες ως προς την συνήθεια της όρχησης ως μέσου έκφρασης της χαράς προς το θείο.

Κατά συνέπεια η λατρεία του θείου την εποχή του μεσαίωνα αποτελεί κατά τον συγγραφέα του έργου ένα αμάλγαμα ειδωλολατρικών και εβραϊκών παραδόσεων και εθίμων, με έμφαση περισσότερο στα ειδωλολατρικά έθιμα, για τα οποία κάνει ιδιαίτερη μνεία στις Σημειώσεις του με παραπομπές στα έργα λατίνων συγγραφέων. Ως προς το εβραϊκό έθιμο της όρχησης ως μέσου έκφρασης χαράς προς το θείο ο συγγραφέας αρκείται σε μια απλή αναφορά μέσα στο έργο του, χωρίς να παραπέμπει σε συγκεκριμένη βιβλική πηγή. Είναι πολύ πιθανό πίσω από αυτή την εστίαση του ενδιαφέροντος στις ομοιότητες μεταξύ των αρχαίων ειδωλολατρικών παραδόσεων και των λατρευτικών εθίμων του μεσαιωνικού ιερατείου να υποκρύπτεται η καυστική διάθεση του συγγραφέα απέναντι σε κάθε τι ειδωλολατρικό που κληροδοτήθηκε και αναβιώνει στη Χριστιανική Θρησκεία[385].

Έπειτα, ο συγγραφέας αναφέρει ότι κάποιοι μοναχοί έτρεχαν κρατώντας έναν δαυλό, προκειμένου να αναζητήσουν **το ιεράκιο** για την φυγάδευση των δαιμόνων ή **τετράφυλλο τριφύλλι**, το οποίο καθιστά τα καταχθόνια πνεύματα υποτελή σε όποιον το έβρισκε (28^{ο} παράθεμα P, 6^{η} αρχαία επίδραση).

Ειδικότερα, στις Σημειώσεις του έργου ο συγγραφέας αναφέρεται στο «ιεράκιον», την ονομασία και τη χρησιμότητά του ανά τους αιώνες, όπως επίσης και στο «…τετράφυλλον τριφύλλιον…», παραπέμποντας στο έργο *Γερμανική Μυθολογία* του Ι. Ουολφίου:

- στη Γαλατία **το ιεράκιο** ονομαζόταν και «…«χόρτον του Αγ. Ιωάννου»…»[386] και στους Δρυΐδες ήταν ιερό στον ήλιο. Το συγκεκριμένο φυτό ετυμολογείται από τη λέξη «ιέραξ», διότι οι αρχαίοι υπέθεταν ότι το γεράκι δυνάμωνε την όρασή του τρώγοντας τον βλαστό του συγκεκριμένου φυτού. Τα «ιεράκια» είναι φυτά ποώδη

[383]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 9, σ. 42.

[384]Βλ. παραπάνω και τους «επτά χορούς», που συνοδεύουν τη λατρεία του Θεού του Ισραήλ.

[385]Βλ. τη φράση: «Αι πυραί του Αγ. Ιωάννου εισίν, ως και αι πλείσται άλλαι δημώδεις τελεταί του χριστιανισμού, κληροδότημα των ειδωλολατρών…».

[386]Ως προς την ταύτιση του «χόρτου του Αγίου Ιωάννου» με το «υπερικόν» βλ. Istikoglou, Mavreas, Geroulanos 2010, σ. 333: "Hypericum is being developed in North America and Australia, but this plant also breeds in Europe, where it flourishes in open fields, in dry riverbeds, on rocky planes, in city parks and gardens. Historians think that the name "St. John's Wort" has been given by the first Christians, who noticed that it flourishes around the 24th of June, at the birthday of St. John the Baptish, who has been beheaded."

και τριχωτά, που έχουν κατά κανόνα κίτρινα άνθη, και ο καρπός έχει χνουδωτό σπόρο λευκού (όχι καθαρού) χρώματος[387].

Σύμφωνα με τη Σούδα οι Δρυΐδες ήταν στους Γαλάτες οι φιλόσοφοι και οι σεμνόθεοι[388]. Οι Δρυΐδες αποτελούσαν στη Γαλατία αλλά και τη Βρετανία και την Ιρλανδία τάξη ιεροφαντών που φύλαγε τις θρησκευτικές παραδόσεις των Κελτών[389]. Αποτελούσαν αδελφότητα σοφών[390], θεωρούνταν δε «εμπνευσμένοι» ως ενδιάμεσοι μεταξύ ανθρώπων και θεών. Διενεργούσαν μαγεία, μαντική[391] και κυρίως διαμόρφωναν τη νεότητα με διδασκαλία καθαρά προφορική. Τέλος, ως προς την εξουσία και τις αρμοδιότητες που είχαν, λέγεται ότι ασκούσαν τρία λειτουργήματα: ήταν διδάσκαλοι, δικαστές και ιερείς[392], ώστε «οι vergobreti και οι Δρ(ο)υίδες των Κελτών έγιναν κάτω από τη ρωμαϊκή κυριαρχία οι duumviri και οι ιερείς της πόλης αντίστοιχα»[393].

- στους χριστιανούς **το ιεράκιο** ονομαζόταν "fuga daemonum" και χρησίμευε για την απομάκρυνση των ακάθαρτων πνευμάτων[394].
- στη Βόρεια Ιταλία επικρατούσε η αντίληψη ότι εκείνος ο οποίος έβρισκε ένα **τετράφυλλο τριφύλλι** στη λάμψη της τελετής της πυράς προς τιμήν του Αγίου Ιωάννη μπορούσε να καταστήσει με το φυτό αυτό τους δαίμονες υπηρέτες.

Έτσι, αναδεικνύεται αφενός ο συσχετισμός του ιεράκιου και του τετράφυλλου τριφυλλιού ως προς τις μαγικές τους ιδιότητες κατά τη διάρκεια της τελετής προς τιμήν του Αγίου Ιωάννη του Βαπτιστή[395] και αφετέρου ο παραλληλισμός ανάμεσα στους αρχαίους Γαλάτες και τους Χριστιανούς ως προς τη χρήση του ιεράκιου[396], οπότε η πίστη των χριστιανών στη μαγική του ιδιότητα έχει τις καταβολές της στα ειδωλολατρικά έθιμα. Στο πλαίσιο αυτό, η πίστη στις μαγικές ιδιότητες του ιεράκιου και του τετράφυλλου τριφυλλιού από τους μοναχούς της μονής Φούλδας κατά τον Μεσαίωνα έχει τις ρίζες της σε ειδωλολατρικές αντιλήψεις.

Στη συνέχεια, όταν ο συγγραφέας αναφέρεται στην εκμάθηση του χορού των μοναχών της μονής της Φούλδας από την ηρωίδα (29^{ο} παράθεμα Ρ.), γίνεται λόγος:

- τόσο για τη λειτουργία του χορού ως προσεύχης με τα πόδια και των ψαλμών ως προσευχής με τα χείλη,
- όσο και για την εφεύρεση αυτού του τρόπου προσευχής και λατρείας του θείου, δηλ. με την όρχηση και την ωδή αντίστοιχα, από τον βασιλιά Δαβίδ.

Στο πλαίσιο της μνείας στην ωδή και την όρχηση ως τρόπου προσευχής και λατρείας του Θεού αντιδιαστέλλεται:

1. η αντίληψη των πνευματικών της εποχής του συγγραφέα αναφορικά με τη σατανική προέλευση της όρχησης ως εφεύρεσης του Σατανά, με αποτέλεσμα την απαγόρευσή της,

---

[387]Ως προς το «ιεράκιον» βλ. Κριαρά 2008, σ. 325. Ως προς το ίδιο θέμα βλ. επίσης Ορειβασίου, *Ιατρικαί Συναγωγαί (Βιβλ. 1-16, 24-25, 43-50)*, 11. iota, 3, 1 κ.ε. και Γαληνού, *Περί Συνθέσεως Φαρμάκων των κατά τόπους (Βιβλιον Α)*, 12. 776, 4.

[388]Βλ. Σούδα, αλφαβητικό γράμμα δέλτα, 1542, 1.

[389]Ως προς τις Δρυΐδες στους Κέλτες βλ. επίσης Ολοβώλου Μ., *Λόγοι εις τον αυτοκράτορα Μιχαήλ Παλαιολόγον*, 2. 89, 21 κ.ο.κ.

[390]Ως προς την ιδιότητα των Δρυΐδων ως σοφών βλ. επίσης Σούδα, αλφαβητικό γράμμα δέλτα, 1542, 1.

[391]Ως προς τις Δρυΐδες και τη μαντική βλ. Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Λόγοι*, 49. 8, 1 κ.ε.

[392]Ως προς την ιερατική και δικαστική ιδιότητα των Δρυΐδων βλ. επίσης Στράβωνος, *Γεωγραφικά*, 4. 4, 4, 1 κ.ε. Βλ. για περισσότερα ως προς τις Δρυΐδες (Drujas) Hofmanni 1698, σ. 110.

[393]Βλ. Rostovtzeff 1984, σ. 252.

[394]Ως προς το ίδιο θέμα βλ. επίσης Shulman – Stroumsa 2002, σσ. 160, 258.

[395]Βλ. τις εξής φράσεις: «Το φυτό τούτο (το ιεράκιον) καλούμενον εν Γαλατίαι και «χόρτον του Αγ. Ιωάννου»…» και «…ο ανευρίσκων τετράφυλλον τριφύλλιον εις την λάμψιν της πυράς του Αγ. Ιωάννου…».

[396]Βλ. παραπάνω.

2. από την αντίληψη που επικρατεί τον Μεσαίωνα ότι η όρχηση δεν είχε κάτι το ασεβές ή αντίθρησκο, αλλά ήταν μια προσευχή, η οποία γινόταν με τα πόδια, όπως ακριβώς οι ψαλμοί ήταν προσευχή που γινόταν με τα χείλη, που και τα δύο ήταν εφευρέσεις του «προφητάνακτος» Δαβίδ.

Έτσι, ο συγγραφέας του έργου αποδεικνύει βιβλικά ότι η αντίληψη των πνευματικών ανθρώπων ως προς τη σατανική προέλευση της όρχησης δεν ευσταθεί, καθώς ο βασιλιάς Δαβίδ εφηύρε την ωδή και την όρχηση.

Στο σημείο αυτό, οι μοναχοί της μονής της Φούλδας —συμπεριλαμβανομένης και της Ιωάννας— παραλληλίζονται με τον βασιλιά Δαβίδ ως προς το ότι και οι δύο πλευρές δοξάζουν τον Θεό προσευχόμενοι με τα πόδια —με τον χορό— και με τα χείλια —με τους ψαλμούς. Ωστόσο, η ομοιότητα ανάμεσα στον «προφητάνακτα» Δαβίδ και τους μοναχούς ενέχει αρκετή δόση ειρωνείας, καθώς η συγγένειά τους φαίνεται ότι περιορίζεται στα έθιμα, δηλ. στην ωδή και την όρχηση, και όχι στο ήθος τους —«…αμφότεροι δε εφευρέθησαν υπό του προφητάνακτος Δαυίδ, **ώστε συγγενεύουσιν ως γνήσια τέκνα του αυτού πατρός**», με τους μοναχούς της μονής της Φούλδας να παρουσιάζονται ως γνήσια τέκνα του βασιλιά Δαβίδ, όχι ως προς τον χαρακτήρα και τον τρόπο ζωής, αλλά μονάχα ως προς τα έθιμα.

14η Θεματική Ενότητα: Περιγραφή του τρόπου ωδής των καλόγερων στη Ρωμαϊκή Εκκλησία, διαφορές ανάμεσα σε Δυτική και Ανατολική Εκκλησία, ξενάγηση της Ιωάννας στο μοναστήρι της Φούλδας και περιγραφή των Βενεδικτίνων, των καλόγερων του μοναστηριού.

Την επόμενη μέρα της γιορτής προς τιμήν του Αγίου Ιωάννη, όπως είναι φυσικό μετά από μια συμποτική νύχτα, ακούγονται ροχαλητά αντί για ύμνους στους θόλους της εκκλησίας.

Μετά τον όρθρο, ο Φρουμέντιος ξεναγεί την Ιωάννα στη μονή της Φούλδας, η οποία επισκέπτεται τα κελλιά των μοναχών, το σπουδαστήριο των νεοφύτων, το εστιατόριο, τις υπόγειες φυλακές, όπου έθαβαν ζωντανούς τους κακούς καλόγερους, και την βιβλιοθήκη. Ο κήπος της μονής φαίνεται παραμελημένος, καθώς οι μοναχοί δεν ενδιαφέρονται για τα λουλούδια και σιχαίνονται τα λαχανικά, τρώγοντας κυρίως χήνες και χοίρους.

Κύρια χαρακτηριστικά των Βενεδικτίνων είναι[397]: πρόσωπα χωρίς γενειάδα, κρανία ξυρισμένα, πόδια σανδαλοφόρα. Φορούν ένδυμα μαύρο, μακρύ μέχρι κάτω, μανδύα μέχρι τις φτέρνες. Κράζουν τρεις ή τέσσερις φορές την ημέρα και τη νύχτα με βραχνή φωνή, αργή, τρώνε τα πάντα και νηστεύουν σπάνια. Οι περισσότεροι από αυτούς είναι αγράμματοι, κάποιοι όμως γνωρίζουν το «Πάτερ ημών» και κάποιοι άλλοι ξέρουν να γράφουν. Σε αυτούς δίνουν διπλή μερίδα φαγητού και κρασί αντί για μπίρα.

Ηγούμενος της μονής της Φούλδας είναι ο Άγιος Ραβάνος ο Μαύρος. Είναι ένας σοφός άνθρωπος, που ξέρει όλες τις γλώσσες και γνωρίζει την Αστρολογία, τη Μαγεία, το Κανονικό Δίκαιο και τη Μαιευτική, εφευρίσκοντας μάλιστα το βάπτισμα των κυοφορούμενων τέκνων μέσα στην κοιλιά της μητέρας τους, ώστε τα παιδιά που θα γεννιόνταν να αποφεύγουν σε περίπτωση αποβολής τα σκοτεινά βασίλεια, στα οποία θα περιπλανιόνταν.

Ο Φρουμέντιος και η Ιωάννα, γνωστή στο μοναστήρι ως «αδελφός Ιωάννης», απολαμβάνουν τον έρωτά τους κάτω από τις «ευλογίες» του ηγουμένου, ο οποίος

[397]Σύμφωνα με το σύστημα του Λινναίου.

τους έχει αναθέσει να αντιγράψουν με καλλιγραφικά γράμματα τις ωδές που συνθέτει ο ίδιος προς τιμήν του τίμιου Σταυρού.

14η Θεματική Ενότητα:
Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

30. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**

«Η μεν Ρωμαϊκή Εκκλησία εννοήσασα τούτο, ευθύς άμα είδε ψυχραινόμενον τον ζήλον των πιστών, κατέφυγεν εις τους ζωγράφους και τους γλύπτας, ως η Ήρα εις τον κεστόν της Αφροδίτης, ίνα καλύψηι τας ρυτίδας και ενδύσηι την γυμνότητά της, η δε Ανατολική, καίτοι πρεσβυτέρα της αδελφής της, είτε εκ πενίας είτε εξ υπερηφανείας επέμεινε θέλουσα να ελκύηι τους πιστούς δι' ερρίνων ασμάτων και συνωφρυωμένων εικόνων».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 159)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:

Πλουτάρχου, *Πως δει τον νέον ποιημάτων ακούειν*, 19, F, 6 –10.

τὸν δὲ τῆς Ἥρας
καλλωπισμὸν ἐπὶ τὸν Δία καὶ τὰς περὶ τὸν κεστὸν
γοητείας ἀέρος τινὰ κάθαρσιν εἶναι βούλονται τῷ
πυρώδει πλησιάζοντος, ὥσπερ οὐκ αὐτοῦ τὰς
λύσεις τοῦ ποιητοῦ διδόντος.

Πλουτάρχου, *Συμποσιακά*, 6, 93, B, 6- C, 8.

καὶ γὰρ αἱ γυναῖκες φυκούμεναι καὶ μυριζό-
μεναι καὶ χρυσὸν φοροῦσαι καὶ πορφύραν περίεργοι δο-
κοῦσιν, λουτρὸν δὲ καὶ ἄλειμμα καὶ κόμης ῥύψιν οὐδεὶς
αἰτιᾶται. χαριέντως δὲ τὴν διαφορὰν ὁ ποιητὴς ἐπιδείκνυ-
σιν **ἐπὶ τῆς κοσμουμένης Ἥρας**, (J 170) (10)
ἀμβροσίῃ μὲν πρῶτον ἀπὸ χροὸς ἀθανάτοιο (10)
(C.) λύματα πάντα κάθηρεν, ἀλείψατο δὲ λίπ' ἐλαίῳ·
μέχρι τούτων ἐπιμέλεια [καὶ] καθαριότητός ἐστιν· ὅταν (1)
δὲ τὰς χρυσᾶς περόνας ἀναλαμβάνῃ καὶ τὰ διηκριβωμένα
τέχνῃ ἐλλόβια καὶ τελευτῶσα τῆς **περὶ τὸν κεστὸν** ἅπτηται
γοητείας, περιεργία τὸ χρῆμα καὶ λαμυρία μὴ πρέπουσα
γαμετῇ γέγονεν . οὐκοῦν καὶ τὸν οἶνον οἱ μὲν ἀλόαις χρω- (5)
τίζοντες ἢ κινναμώμοις καὶ κρόκοις ἐφηδύνοντες ὥσπερ
γυναῖκα καλλωπίζουσιν εἰς τὰ συμπόσια καὶ προαγω-
γεύουσιν·

Φλαβίου Φιλοστράτου, *Επιστολαί και Διαλέξεις*, 1. 20, 1-7.

(20.) κ'. Καὶ τῷ Διί, ὅτε ἐκοιμᾶτο ἐν τῷ ὄρει τῇ
Ἴδῃ, ἄνθη ἀνῆκεν ἡ γῆ λωτόν τε καὶ ὑάκινθον καὶ
κρόκον, ῥόδα δὲ οὐ παρῆν, πότερα ὡς μόνης Ἀφρο-
δίτης κτήματα, παρ' ἧς καὶ ταῦτα ἔδει τὴν Ἥραν
δανείσασθαι, καθάπερ καὶ τὸν κεστὸν ἐδανείσατο, (5)
ἢ ὡς οὐκ ἂν κοιμηθέντος τοῦ Διός, εἰ καὶ ταῦτα
παρῆν, οἱ δὲ ἐδέοντο καὶ καθεύδειν τὸν Δία ;

Λουκιανού, *Θεών Κρίσις*, 10, 5-10.

{ΑΘΗΝΑ} (4)
Μὴ πρότερον ἀποδύσῃς αὐτήν, ὦ Πάρι, πρὶν (5)
ἂν τὸν κεστὸν ἀπόθηται φαρμακὶς γάρ ἐστιν
μή σε καταγοητεύσῃ δι' αὐτοῦ. καίτοι γε ἐχρῆν
μηδὲ οὕτω κεκαλλωπισμένην παρεῖναι μηδὲ τοσαῦ-
τα ἐντετριμμένην χρώματα καθάπερ ὡς ἀληθῶς
ἑταίραν τινά, ἀλλὰ γυμνὸν τὸ κάλλος ἐπιδεικνύειν. (10)

31. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Ότε δε εισήλθεν η Ιωάννα εις την μονην της Φούλδας, ο Άγ. Ραβάνος γηράσας ήδη και πάσχων υπό δυσπεψίας ενησχολείτο περί της σωτηρίας του, τρώγων μόνον χόρτα, ως ο Ναβουχοδονόσορ κατά τα τελευταία έτη του βίου, ότε δηλ. μετεμορφώθη εις ταύρον, και συνθέτων ωδάς εις τιμήν του τιμίου Σταυρού. Εκάστη των ωδών εκείνων συνέκειτο εκ τριάκοντα στίχων και έκαστος στίχος εξ ισαρίθμων γραμμάτων διατεταγμένων εν σχήματι σταυρού, ως τα βακχικά άσματα των Γάλλων ποιητών εν σχήματι φιάλης ή βαρελίου».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 162)

Παράβαλε το εξής αρχαίο χωρίο:
***Π.Δ., Δανιήλ (Ελληνική Μετάφρασις)*, 4. 33a και 4. 33b.**
(33α.) ἐγὼ Να-
βουχοδονοσορ βασιλεὺς Βαβυλῶνος ἑπτὰ ἔτη ἐπεδήθην· χόρτον
ὡς βοῦν ἐψώμισάν με, καὶ ἀπὸ τῆς χλόης τῆς γῆς ἤσθιον...
(33β.) καὶ αἱ τρίχες μου ἐγένοντο ὡς πτέρυγες ἀετοῦ, οἱ ὄνυχές
μου ὡσεὶ λέοντος· ἠλλοιώθη ἡ σάρξ μου καὶ ἡ καρδία μου, γυμνὸς
περιεπάτουν μετὰ τῶν θηρίων τῆς γῆς.

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού στην 14η Θεματική Ενότητα

Ο συγγραφέας, αναφερόμενος στα ροχαλητά των μοναχών μετά από το συμπόσιο, συμπληρώνει παρεκβατικά ότι η συνήθεια των ιερέων να ψέλνουν έρρινα προέρχεται από τη συνήθεια του ροχαλητού, επισημαίνοντας ότι η έρρινη ψαλμωδία ήταν μια συνήθεια που εφαρμοζόταν αρχικά στη Δυτική Εκκλησία και στη συνέχεια, αφού καταργήθηκε εκεί, εντοπίστηκε στην Ανατολική Εκκλησία, γεγονός το οποίο κατέστησε έρημες τις εκκλησίες.

Η Ρωμαϊκή Εκκλησία εννοώντας ότι, όσο περνάνε τα χρόνια, χάνει πιστούς, κατέφυγε στους ζωγράφους και τους γλύπτες, προκειμένου να γίνει πιο αρεστή. Στο σημείο αυτό ο συγγραφέας δράττεται της ευκαιρίας να παρομοιάσει:

- αφενός τη θρησκεία με τη γυναίκα, καθώς όσο εκείνες είναι νέες δεν χρειάζονται στολίδια, αλλά όταν γεράσουν τα χρησιμοποιούν[398], και
- αφετέρου τη Ρωμαϊκή Εκκλησία με τη θεά Ήρα, καθώς και οι δύο καταφεύγουν σε κάποιο τέχνασμα, προκειμένου να επαναφέρουν την παλαιά έλξη τους: η Δυτική Εκκλησία καταφεύγει στη ζωγραφική και τη γλυπτική, για να γίνει αρεστή στους πιστούς της, και η θεά Ήρα στη ζώνη της Αφροδίτης, προκειμένου να καλύψει τις ρυτίδες της και να ντύσει τη γυμνότητά της (30ο παράθεμα Ρ.).

Ο συγγραφέας αντιπαραθέτει στα τεχνάσματα της Δυτικής Εκκλησίας για την προσέλκυση των πιστών —πιο συγκεκριμένα τη ζωγραφική και τη γλυπτική— τα αποκρουστικά ακούσματα και τις σκυθρωπές εικόνες της Ανατολικής Εκκλησίας — τα έρρινα άσματα και τις συνοφρυωμένες εικόνες των Αγίων, στα οποία εκείνη εμμένει, ελπίζοντας ότι με αυτά θα διατηρήσει και θα διαφυλάξει το σύνολο των πιστών της[399].

Στην *Πάπισσα Ιωάννα* δεν παρατίθενται αρχαίες πηγές αναφορικά με το αίτημα της θεάς Ήρας προς την Αφροδίτη —η Ήρα ζητάει από την Αφροδίτη τον

[398]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 159: «**Αι θρησκείαι ομοιάζουσι τας γυναίκας**. Αμφότεραι ενόσωι είναι νέαι ούτε καλλωπισμών χρήιζουσιν ούτε ψιμυθίου, ίνα περικυκλώνται υπό λατρευτών προσκλινών, ετοίμων και την ζωήν υπέρ αυτών να θυσιάσωσιν… αλλ' άμα γηράσωσιν, ανάγκη να καταφύγωσιν εις το φύκος και τα κοσμήματα, ίνα επ' ολίγον ακόμη διατηρήσωσι τους αραιουμένους θιασώτας».

[399]Και σε άλλο σημείο της *Πάπισσας Ιωάννας* αναδεικνύεται η «πάλη» μεταξύ της Δυτικής και Ανατολικής Εκκλησίας, καθώς αντιδιαστέλλονται τα πολύ ήπια αντιφάρμακα που μεταχειρίζονται οι εκπρόσωποι της Δυτικής Εκκλησίας κατά της ερωτικής επιθυμίας από τα σκληρά αντιφάρμακα που χρησιμοποιούν οι Άγιοι Πατέρες της Ανατολικής Εκκλησίας (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 156-157).

«κεστόν» της, δηλ. τη ζώνη της, προκειμένου με τα θέλγητρα που θα της αποδώσει να αποκτήσει γοητεία και να πείσει τον Δία να πλαγιάσει μαζί της, ωστόσο κρίθηκε σκόπιμο να αναφερθούν. Πρόκειται για τα έργα του Πλουτάρχου *Πως δει τον νέον ποιημάτων ακούειν* και *Συμποσιακά*, το έργο του Φλαβίου Φιλοστράτου *Επιστολαί και Διαλέξεις* και το έργο του Λουκιανού *Θεών Κρίσις* (30ο παράθεμα Ρ.).

Σύμφωνα με τα αρχαία χωρία ο όρος «κεστὸς»[400] αναφέρεται στον «…κεστόν ἱμάντα…», δηλ. έναν «κεντημένο ιμάντα», τον οποίο φορούσαν οι Ελληνίδες και οι Ρωμαίες γυναίκες κάτω από το στήθος. Ο κεστός της Αφροδίτης ήταν φημισμένος για την ελκυστική δύναμη που είχε, με την οποία η θεά αιχμαλώτιζε αθανάτους και θνητούς[401]. Μάλιστα λέγεται ότι, όταν η Ήρα ζήτησε από την Αφροδίτη το μέσο αυτό με το οποίο δάμαζε τους πάντες, η θεά του Έρωτα έλυσε από το στήθος της έναν ποικιλόμορφο κεντημένο ιμάντα, στον οποίο υπήρχαν όλα τα θελκτικά μέσα:

1. η «φιλότης», δηλ. η «αγάπη» και ειδικότερα ο «συζυγικός έρωτας»[402],
2. ο «ἵμερος», δηλ. ο «πόθος»[403], και
3. η «…ὀαριστὺς πάρφασις…», δηλ. η «ερωτική ομιλία ως θέλγητρον (εν τωι κεστώι της Αφροδίτης)»[404],

και συμβούλεψε την Ήρα να τοποθετήσει τον διακοσμημένο αυτόν ιμάντα στον κόλπο της, προκειμένου να «πείσει» τον Δία να συνευρεθεί ερωτικά με εκείνη[405].

Μέσα από τον παραλληλισμό:

- της Ρωμαϊκής Εκκλησίας με τη θεά Ήρα, καθώς προσελκύουν τους πιστούς και τον Δία αντίστοιχα, και
- των τεχνασμάτων —της ζωγραφικής και της γλυπτικής, τα οποία μεταχειρίζεται η Δυτική Εκκλησία με τον «κεστόν» της Αφροδίτης, που χρησιμοποιεί η Ήρα, ως μέσα προσέλκυσης και γοητείας,

πρόθεση του συγγραφέα είναι αφενός να εστιάσει στη μίμηση των αρχαίων προτύπων από το ιερατείο της Ρωμαϊκής Εκκλησίας και αφετέρου να καυτηριάσει την τακτική της Δυτικής Εκκλησίας να μεταχειρίζεται θελκτικά μέσα για να προσελκύσει τους πιστούς, όπως οι αρχαίες θεότητες του Ολύμπου, προκειμένου να προσελκύσουν το αντικείμενο του πόθου τους. Η Ρωμαϊκή Εκκλησία εδώ παραλληλίζεται με την θεά Ήρα που ενδύεται τον «κεστόν» της Αφροδίτης για να ντύσει τη γυμνότητά της — «…ίνα καλύψηι τας ρυτίδας και ενδύσηι την γυμνότητά της…», εντούτοις ο συγγραφέας σε άλλο σημείο του έργου τονίζει αναφορικά με την αλήθεια ότι πρέπει να παρουσιάζεται γυμνή και ακτένιστη[406].

Στη συνέχεια, όταν ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* αναφέρεται στην αμάθεια των περισσοτέρων Βενεδικτίνων και στη μερική, αποσπασματική γνώση κάποιων από αυτούς, που ήξεραν το «Πάτερ ημών», και κάποιων άλλων, που ήξεραν

---

[400]Βλ. Πλουτάρχου, *Πως δει τον νέον ποιημάτων ακούειν*, 19, F, 7, Πλουτάρχου, *Συμποσιακά*, 6, 93, C, 3, Φλαβίου Φιλοστράτου, *Επιστολαί και Διαλέξεις*, 1. 20, 5 και Λουκιανού, *Θεών Κρίσις*, 10, 6.

[401]Ως προς τον «κεστόν» και την ελκυστική του δύναμη βλ. Ομήρου, *Ιλιάς*, 14. 214-221.

[402]Βλ. Γιάνναρη 1915, τ. 2, σ. 2632 στο λήμμα «φιλότης».

[403]Βλ. Γιάνναρη 1915, τ. 2, σ. 1039 στο λήμμα «ίμερος».

[404]Βλ. Πανταζίδη (χ.χ.), σ. 453, στο λήμμα «οαριστύς».

[405]Βλ. Ομήρου, *Ιλιάς*, 14. 214-221: «Ἦ, καὶ **ἀπὸ στήθεσφιν ἐλύσατο κεστὸν ἱμάντα** / **ποικίλον**, ἔνθα δέ οἱ **θελκτήρια** πάντα τέτυκτο· / ἔνθ᾽ ἔνι μὲν **φιλότης**, ἐν δ᾽ **ἵμερος**, ἐν δ᾽ **ὀαριστὺς** / **πάρφασις**, ἥ τ᾽ ἔκλεψε νόον πύκα περ φρονεόντων. / τόν ῥά οἱ ἔμβαλε χερσὶν ἔπος τ᾽ ἔφατ᾽ ἔκ τ᾽ ὀνόμαζε· / τῆ νῦν τοῦτον ἱμάντα τεῷ ἐγκάτθεο κόλπῳ / ποικίλον, ᾧ ἔνι πάντα τετεύχαται· οὐδέ σέ φημι / ἄπρηκτόν γενέεσθαι, ὅ τι φρεσὶ σῇσι μενοινᾷς».

[406]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 146: «…**θέλω παριστάι αείποτε την αλήθειαν γυμνήν** και ακτένιστον…».

να γράφουν, γίνεται παραλληλισμός των εγγράμματων Βενεδικτίνων με τους ήρωες του Ομήρου, ως προς την παροχή σε αυτούς διπλής μερίδας φαγητού και κρασιού αντί μπίρας[407].

Όταν γίνεται λόγος για την εφεύρεση από τον Άγιο Ραβάνο τον Μαύρο του βαπτίσματος των κυοφορούμενων τέκνων μέσα στην κοιλιά της μητέρας τους, ώστε σε περίπτωση αποβολής να αποφύγουν τα σκοτεινά εκείνα βασίλεια, στα οποία θα περιπλανιόνταν, τα παιδιά αυτά παραλληλίζονται με τους άταφους ειδωλολάτρες δίπλα στις όχθες της Στύγας, καθώς και στις δύο περιπτώσεις πρόκειται ουσιαστικά για άταφες ψυχές που περιπλανώνται ανήσυχες στα σκοτεινά βασίλεια και στις όχθες της Στύγας[408].

Καθώς η αφήγηση ξεδιπλώνεται, ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωαννας* περιγράφει τη δυσπεψία που ταλαιπωρεί τον Άγιο Ραβάνο στα τελευταία χρόνια της ζωής του, παραλληλίζοντάς τον με τον Ναβουχοδονόσορα που αφού μεταμορφώθηκε σε ταύρο έτρωγε μόνο ($31^{ο}$ παράθεμα Ρ.).

Σύμφωνα με το βιβλικό εδάφιο, ο βασιλιάς Ναβουχοδονόσορας είδε στον ύπνο του ένα όνειρο που το αφηγήθηκε αργότερα στον Δανιήλ ή αλλιώς Βαλτάσαρ, τον αρχηγό των μάντεων, προκειμένου να του το ερμηνεύσει.

Ειδικότερα, ως προς το περιεχόμενο του ονείρου, λέγεται ότι καθώς ο βασιλιάς Ναβουχοδονόσορας κοιμόταν είδε ένα δένδρο τεράστιο, του οποίου το ύψος έφτανε μέχρι τον ουρανό και η έκτασή του ως τα πέρατα της γης. Οι καρποί του ήταν πολλοί, από τους οποίους τρεφόταν ολόκληρο το ζωικό βασίλειο, και κάτω από τα κλαδιά του είχαν χτίσει τις φωλιές τους όλα τα αρπακτικά πτηνά του ουρανού. Ξαφνικά, ένας άγγελος κατέβηκε από τον ουρανό και με μεγάλη φωνή διέταξε να κοπεί το δένδρο, να μαδηθούν τα κλαδιά του και να διασκορπιστούν οι καρποί του. Διέταξε ακόμα να φύγουν τα θηρία και τα αρπακτικά πτηνά που είχαν βρει καταφύγιο στο δένδρο και να μείνουν μόνο οι ρίζες του δένδρου. Το δένδρο αυτό συμβόλιζε έναν άνθρωπο, ο οποίος θα κοιμόταν έξω στη χλόη, θα συναναστρεφόταν με τα θηρία τρώγοντας χόρτα, δεν θα είχε ανθρώπινη καρδιά, αλλά θηρίου, και θα παρέμενε σε αυτή την κατάσταση για επτά χρόνια[409].

Όταν ο βασιλιάς Ναβουχοδονόσορας ρώτησε τον Δανιήλ, ή αλλιώς τον μάντη Βαλτάσαρ, τι σήμαινε αυτό το όνειρο, αφού έμεινε άφωνος για μια περίπου ώρα, είπε στον βασιλιά ότι το δένδρο συμβόλιζε τον ίδιο τον Ναβουχοδονόσορα, ο οποίος έγινε μεγάλος και ισχυρός και το μεγαλείο του έφτασε μέχρι τον ουρανό και η κυριαρχία του ως τα πέρατα του κόσμου. Όσο για τον άγγελο που έδωσε τη διαταγή να ξεριζωθεί το δένδρο ήταν η φωνή του Θεού, ο οποίος θα έδινε την εντολή να εκδιωχθεί ο Ναβουχοδονόσορας από τους ανθρώπους, προκειμένου να ζήσει με τα άγρια θηρία και να τρέφεται μεταμορφωμένος σε βόδι με χόρτα. Με τα επτά χρόνια που θα περνούσε σε αυτή την κατάσταση ο βασιλιάς Ναβουχοδονόσορας θα λάμβανε ένα ισχυρό δίδαγμα: ότι ο Ύψιστος είναι εκείνος που κυριαρχεί στα βασίλεια των ανθρώπων και έχει τη δύναμη να παραδώσει τη βασιλεία του κόσμου σε όποιον αποφασίσει[410].

Πράγματι, όλα όσα είδε στο όνειρό του ο βασιλιάς Ναβουχοδονόσορας συνέβησαν, καθώς μετά από δώδεκα μήνες από το πέρας του ονείρου ο βασιλιάς υπέστη αυτή την τιμωρία. Και αφού πέρασε επτά χρόνια με τη μορφή βοδιού, τρώγοντας μόνο χόρτα, επανήλθε στην προγενέστερη ανθρώπινη μορφή του και η

[407]Βλ. περισσότερα Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 161.
[408]Βλ. περισσότερα Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 162.
[409]Βλ. περισσότερα στον Γιαννακόπουλο 1986, τ. 21, σσ. 70-76.
[410]Βλ. παραπάνω υποσημείωση.

βασιλεία του έγινε ακόμα μεγαλύτερη, δοξάζοντας αυτή τη φορά τον Θεό[411], του οποίου η εξουσία είναι αιώνια και η βασιλεία του εις γενεάς γενεών[412].

Σύμφωνα με τους σχολιαστές της βιβλικής ιστορίας «ο Ναβουχοδονόσορ τιμωρηθείς δια Λυκανθρωπίας νόσου, καθ' ην ο νοσών νομίζει εαυτόν εν εκ των ζώιων, ενταύθα του βοός, και μιμείται την φωνήν, την τροφήν κλπ. του ζώιου εκείνου, έφυγεν από τα ανάκτορά του και μετέβη εις το δάσος»[413]. Κατά συνέπεια η μεταμόρφωση του βασιλιά σε βόδι δεν συνέβη πραγματικά, αλλά η νόσος της λυκανθρωπίας από τον οποία προσεβλήθη τον έκανε να νομίζει ότι είναι ζώο.

Μέσα από τον παραλληλισμό του Αγίου Ραβάνου του Μαύρου με τον βασιλιά Ναβουχοδονόσορα καυτηριάζεται η έλλειψη μετριοφροσύνης και ταπεινότητας που διακρίνει τους δύο εκκλησιαστικούς εκπροσώπους, ενώ η ειρωνεία του συγγραφέα στο πρόσωπό του είναι έκδηλη[414].

15η Θεματική Ενότητα: Η ερωτική συνύπαρξη του ζεύγους Ιωάννας– Φρουμέντιου για επτά έτη στο μοναστήρι της Φούλδας και η ανακάλυψη του παράνομου ζευγαριού από έναν μοναχό της μονής της Φούλδας, τον πατέρα Κορβίνο.

Ο Φρουμέντιος απολαμβάνει τα κάλλη της Ιωάννας κατά αποκλειστικότητα, αφού είναι ο μόνος μέσα στο μοναστήρι της Φούλδας, ο οποίος γνωρίζει τη γυναικεία φύση της, χωρίς να αισθάνεται ούτε ζήλια, ούτε τις ηδονές της σάρκας, οι οποίες καθιστούν έγκυες τις γυναίκες. Απ' εναντίας η Ιωάννα είναι αγνή και άσπιλη, η ιδανική παρθένος. Έχοντας ζήσει με άνδρες, δεν έχει ελαττώματα, τα οποία κάνουν τις γυναίκες φοβερές. Έτσι, για τον Φρουμέντιο οι στεναγμοί, λόγω ζήλιας, οι θρήνοι και οι βλαστήμιες είναι ακατανόητες, αφού έχει την Ιωάννα όλη δική του.

Επτά χρόνια ζουν οι δύο εραστές στη μονή της Φούλδας χαιρόμενοι τον έρωτά τους και η Μοίρα εξακολουθεί να πλέκει για εκείνους χρυσοΰφαντες ημέρες, καθώς η σχέση τους παραμένει μυστική.

Ωστόσο, στη μονή της Φούλδας βρίσκεται και ένας άλλος αγένειος μοναχός, ο πατέρας Κορβίνος, τον οποίο όλοι αποφεύγουν σαν δυσοίωνο πτηνό[415]. Ο Κορβίνος είχε συνάψει ερωτική σχέση με την ανιψιά του επισκόπου της Μογουντίας, που όμως τους έπιασε επ' αυτοφώρω, με αποτέλεσμα να κόψει την κόμη της ανιψιάς του για τιμωρία και να ευνουχίσει τον Κορβίνο. Έπειτα τον έστειλε στη μονή της Φούλδας για να μετανοήσει για το αμάρτημα που διέπραξε. Ο νεαρός μοναχός θρηνούσε τις πρώτες ημέρες για τον ευνουχισμό του, καταλήγοντας στο να περιφρονεί τις γυναίκες και συμβουλεύοντας τους υπόλοιπους μοναχούς να ευνουχιστούν για να πάνε στον Παράδεισο.

Μια μέρα ο Κορβίνος, βρισκόμενος στη βιβλιοθήκη της μονής της Φούλδας, ανακαλύπτει μια μετάφραση του *Περί Παρθενίας* λόγου του Αγίου Βασιλείου

---

[411]Βλ. περισσότερα στον Γιαννακόπουλο 1986, τ. 21, σσ. 77-80.

[412]Βλ. *Π.Δ.*, *Δανιήλ*, 4. 34: «καὶ μετὰ τὸ τέλος τῶν ἡμερῶν / ἐγὼ Ναβουχοδονοσορ τοὺς ὀφθαλμούς μου εἰς τὸν οὐρανὸν ἀν / έλαβον, καὶ αἱ φρένες μου ἐπ' ἐμὲ ἐπεστράφησαν, καὶ τῷ ὑψίστῳ / εὐλόγησα καὶ τῷ ζῶντι εἰς τὸν αἰῶνα ἤνεσα καὶ ἐδόξασα, **ὅτιή / ἐξουσία αὐτοῦ ἐξουσία αἰώνιος καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ εἰς γενεὰν/ καὶ γενεάν**…».

[413]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 21, σ. 78.

[414]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 162: «Ποιμήν της κουκουλοφόρου ταύτης αγέλης ήτο τότε ο κλεινός Άγ. Ραβάνος ο Μαύρος…», «…διαπλεύσας όλας τας θαλάσσας, εφ' όσων ήμεσέ ποτε ο περιηγητής…», ενώ ασχολούνταν με τη σωτηρία του τρώγοντας μονάχα χόρτα, γεγονός που του προκάλεσε δυσπεψία —«…γηράσας ήδη και πάσχων υπό δυσπεψίας ενησχολείτο περί της σωτηρίας του, τρώγων μόνον χόρτα, ως ο Ναβουχοδονόσορ κατά τα τελευταία έτη του βίου…».

[415]Το όνομά του προέρχεται από τη λατινική λέξη corvus, που σημαίνει κοράκι.

Αγκύρας, στον οποίο ο επίσκοπος Καισαρείας παρέχει συμβουλές προς τις σεμνές παρθένες, τονίζοντας ότι και ο ευνουχισμένος άνδρας είναι επικίνδυνος για αυτές.

Τα λόγια αυτά φουντώνουν τον μοναχό Κορβίνο, ο οποίος αρχίζει να τρέχει μέσα στη μονή φωνάζοντας «μπορώ!». Από τότε γινόταν μαινόμενος ταύρος κάθε φορά που έβλεπε γυναίκα. Αυτός πρόκειται να κόψει το χρυσό νήμα, με το οποίο η Μοίρα συνυφαίνει τις ημέρες των δύο εραστών, του Φρουμέντιου και της Ιωάννας.

Κάθε νύχτα οι δύο ερωτευμένοι νέοι πηγαίνουν σε μια σπηλιά που βρίσκεται κοντά στο μοναστήρι της Φούλδας, ιερό παλαιότερα του Πριάπου. Ο συγκεκριμένος θεός εξακολουθεί να λατρεύεται με το όνομα Άγιος Βίτος.

Ένα βράδυ, που ο Φρουμέντιος και η Ιωάννα χαίρονται τον έρωτά τους στη σπηλιά εκείνη, ο Κορβίνος δεν έχει ύπνο, καταλήγοντας να περιπλανιέται στους αγρούς. Η δυνατή βροχή που αρχίζει τον οδηγεί στο να βρει καταφύγιο στη σπηλιά όπου βρίσκονται οι δύο εραστές. Καθώς η σπηλιά είναι στρωμένη με άμμο, για να μην πληγώνονται τα πόδια των προσκυνητριών, ο Κορβίνος δεν γίνεται αντιληπτός από τους δύο νέους, οι οποίοι αναπαύονται ο ένας στην αγκαλιά του άλλου και του Μορφέα. Η Ιωάννα, ημίγυμνη σαν θεά του Ολύμπου και ωραία, είναι πράγματι πολύ ελκυστική!

15η Θεματική Ενότητα:
Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

32. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 2, 3, 4). Γενική Αρχαιογνωσία:Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαία χωρία 1, 5).**

«Εσκέφθης ποτέ, αναγνώστα μου, πόσωι γλυκύ και αναπαυτικόν ήθελεν είναι ερωμένη φέρουσα ανδρικήν ενδυμασίαν και εις σε μόνον αποκαλύπτουσα τα θέλγητρά της; Ούτε την ζηλίαν ήθελες γνωρίζει ούτε τας μυρίας εκείνας ακάνθας[1], αίτινες κατά τον Άγ. Βασίλειον καθιστώσιν «{εργαστήρια οδυνών}»[2] (τας γυναίκας). Η αρρενική αυτής στολή ήθελε φρουρεί αυτήν πολύ ασφαλέστερον ή τα κλείθρα των τουρκικών γυναικώνων και αι προφυλακτικαί εκείναι ζώναι, δι' ων ασφαλίζουσιν οι Ιταλοί τας συζυγικάς κτήσεις των από πάσης επιδρομής.

Πλην δε τούτου ούτε από ασέμνων βλεμμάτων ήθελε μολύνεσθαι το πρόσωπον της φιλτάτης σου ούτε τα ώτα αυτής υπό λόγων ακολάστων ή αι χείρες υπό προσψαύσεων. Αλλ' αύτη ήθελεν είναι αγνή και άσπιλος, ως η πτέρυξ των αγγέλων και η ιδανική εκείνη παρθένος, την οποίαν ωνειρεύετο ο Άγ. Βασίλειος (ισταμένην ως σεμνόν άγαλμα επί του υποβάθρου της παρθενίας της και) «ακίνητον προς πάσαν φαντασίαν […] και επαφήν»[3]. Οι ζηλότυποι στεναγμοί του Τιβούλλου και του Βύρωνος αι βλασφημίαι κατά των γυναικών ήθελον σοι είναι ακατάληπτοι, ως οι θρήνοι του Ιερεμίου εις τον ουδέποτε θρηνήσαντα[4].

Τοιαύτη ήτο διά τον Φρουμέντιον η Ιωάννα, ρόδον άνευ ακανθών, οψάριον άνευ οστών, γαλή άνευ ονύχων· νηπιόθεν συζήσασα μετ' ανδρών ούτε ιδιοτροπίας είχεν ούτε τα εράσμια εκείνα ελαττώματα, τα οποία καθιστώσι τας θυγατέρας της Εύας φοβερωτέρας και αυτών των Σειρήνων, αίτινες μόνον από της ζώνης και κάτω ήσαν όφεις[5]».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 162-163)

Παραπομπή στις εξής αρχαίες πηγές:
Βασιλείου Αγκύρας, *Περί Παρθενίας*, 781, 46-48.
Θλίψιν δὲ τῇ σαρ-
κὶ ἕξουσιν οἱ τοιοῦτοι, ἀνοίγοντες ἑαυτοῖς διὰ τοῦ
γάμου ὀδυνῶν ἐργαστήριον[2] .

Βασιλείου Αγκύρας, *Περί Παρθενίας*, 785, 39-41 και 785, 44-45.
Οἷον ἄγαλμα, φησὶ,
Θεοῦ ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος ἡ παρθένος ἐπὶ γῆς (40)
ἐπλάσθη...
ἀλλ' ἑστηκέτω ὡς ἀγαθὸν γλύμμα Θεοῦ ἀκίνητον
πρὸς πᾶσαν φαντασίαν τε καὶ ἐπαφὴν[3],…

***Π.Δ., Θρήνοι*, 1. 1.**
(τ.) Καὶ ἐγένετο μετὰ τὸ αἰχμαλωτισθῆναι τὸν Ισραηλ καὶ Ιερουσαλημ ἐρημωθῆναι ἐκάθισεν Ιερεμιας κλαίων καὶ ἐθρήνησεν τὸν θρῆνον τοῦτον ἐπὶ Ιερουσαλημ καὶ εἶπεν…[4]

***Π.Δ., Παραλειπομένων Β΄ είτε Χρονικών Β΄*, 35. 25.**
…(25.) καὶ
ἐθρήνησεν Ιερεμιας ἐπὶ Ιωσιαν, καὶ εἶπαν πάντες οἱ ἄρχοντες καὶ αἱ ἄρχουσαι θρῆνον ἐπὶ Ιωσιαν ἕως τῆς σήμερον[4].

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
Βασιλείου Καισαρείας, *Ομιλίαι εις Ψαλμούς*, 29, 428, 43-45.
Οὐχ ὁρᾷς, ὅτι ὁ εἰς τὰς ἀκάνθας ἐμπεσὼν λόγος ὑπὸ τῶν ἀκανθῶν συμπνίγεται; Ἄκανθαι δέ εἰσιν ἡδοναὶ σαρκὸς,[1] καὶ πλοῦτος καὶ δόξα, καὶ βιωτικαὶ μέριμναι. (45)

Οβιδίου, *Μεταμορφώσεις*, 5. 551-563.

Hic tamen indicio poenam linguaque videri
commeruisse potest; vobis, Acheloides, unde
pluma pedesque avium, cum virginis ora geratis?
an quia, cum legeret vernos Proserpina flores,

in comitum numero, doctae **Sirenes,** eratis? 555

quam postquam toto frustra quaesistis in orbe,
protinus, et vestram sentirent aequora curam,
posse super fluctus alarum insistere remis
optastis facilesque deos habuistis et **artus**

vidistis vestros subitis flavescere pennis. 560

ne tamen ille canor mulcendas natus ad aures
tantaque dos oris linguae deperderet usum,
virginei vultus et vox humana remansit[5].

Παυσανίου του Αττικού, *Αττικών ονομάτων συναγωγή*, σίγμα, 8. 1-3.

(8.) ‹9Σειρῆνας›9· γυναῖκάς τινας εὐφώνους γεγενῆσθαι μῦθος παλαιὸς Ἑλληνικός, αἵτινες ἐν νησίῳ καθεζόμεναι οὕτως ἕτερπον τοὺς παραπλέοντας διὰ τῆς εὐφωνίας ὥστε κα τέχειν
ἐκεῖ μέχρι θανάτου. εἶχον δὲ ἀπὸ μὲν τοῦ θώρακος κάτω εἶδος στρουθῶν, τὰ δὲ ἄνω γυναικῶν[5].

Παυσανίου του Περιηγητού, *Ελλάδος Περιήγησις*, 9. 34, 3, 7- 9. 34, 4, 1.
αἱ δὲ ὡς ἐνίκησαν, ἀποτίλασαι
τῶν Σειρήνων τὰ πτερὰ ποιήσασθαι στεφάνους ἀπ᾽
(4.) αὐτῶν λέγονται[5].

33. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Επτά έτη είχον παρέλθει από της εισόδου των νεανίσκων εις την μονήν της Φούλδας και η Μοίρα εξηκολούθει κλώθουσα εις αυτούς χρυσοϋφάντους ημέρας, η δε σχέσις των έμενε μυστική και ανενόχλητος ως μαργαρίτης εις τους μυχούς της θαλάσσης, ουδ᾽ ήτο κίνδυνος ν᾽ ανακαλυφθή ποτέ ο δόλος».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 163)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
Ελληνική Ανθολογία, *Επιτύμβια Επιγράμματα*, Επίγραμμα 316, 3-4.
ἑπτὰ δέ μοι Μοῖραι περιτελλομένους ἐνιαυτοὺς
ἐκλώσαντο μίτοις, ἄτροπα γραψάμεναι .

Ελληνική Ανθολογία, *Επιτύμβια Επιγράμματα,* Επίγραμμα 355, 1-2.
Τίς Μοιρῶν μίτον ὕμμιν ἐκλώσατο , παῖδες, ἄωρον, (1)
Ἐλπίδος ἐκ μητρὸς καὶ πατρὸς Ἀρχιτέλεος;

Διογένους του Λαερτίου, *Βίοι Φιλοσόφων,* 3. 30, 2-3.
δάκρυα μὲν Ἑκάβῃ τε καὶ Ἰλιάδεσσι γυναιξὶ
Μοῖραι ἐπέκλωσαν δὴ τότε γεινομέναις,…

Ομήρου, *Οδύσσεια,* 1. 17-18.
ἀλλ᾽ ὅτε δὴ ἔτος ἦλθε περιπλομένων ἐνιαυτῶν,
τῷ οἱ ἐπεκλώσαντο θεοὶ οἶκόνδε νέεσθαι
εἰς Ἰθάκην,…

34. **Γενική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαία χωρία 1, 2).**
«Η νεάνις ήνοιξε τα ώτα και μετ᾽ ου πολύ τας αγκάλας εις τον έρωτα του νέου διακόνου, αλλ᾽ ο μιτροφόρος αυτής κηδεμών συλλαβών νύκτα τινά τους νεανίσκους κόπτοντας απηγορευμένους καρπούς εις τον κήπον της επισκοπής, της μεν ανεψιάς του έκοψε την κόμην, τον δε Κορβίνον, αφού κατέστησε… ουδέτερον, έστειλεν έπειτα εις την μονήν της Φούλδας, ίνα κλαύσηι την αμαρτίαν. Ο νέος μοναχός εθρήνει κατά τα πρώτας ημέρας την απώλειάν του, ως η θυγάτηρ του Ιεφθάε την παρθενίαν της[1], αλλ᾽ ο καιρός έκλεισε τέλος του σώματος και της ψυχής του τας πληγάς, βαθμηδόν δε κατήντησε να καταφρονήι τας γυναίκας προσκαλών τους συντρόφους του ν᾽αποκτήσωσιν ασφαλώς δι᾽ ομοίας θυσίας τον Παράδεισον, ως η ακρωτηριασθείσα αλώπηξ του μύθου συνεβούλευε τας άλλας αλώπεκας να κόψωσι κακείναι την ουράν των [2]».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 164)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
***Π.Δ., Κριταί (Κώδ. Αλεξανδρινός),* 11. 38.**
καὶ ἐπορεύθη, αὐτὴ καὶ αἱ
συνεταιρίδες αὐτῆς, καὶ ἔκλαυσεν ἐπὶ τὰ παρθένια αὐτῆς ἐπὶ τὰ
ὄρη[1].

Αισώπου, *Μύθοι,* 17. 1, 1-7, 17. 2, 1-5 και 17. 3, 2-3.
(τ.) ΑΛΩΠΗΞ ΚΟΛΟΥΡΟΣ
(1.) ἀλώπηξ ὑπό τινος πάγης τὴν οὐρὰν ἀποκοπεῖσα ἐπειδὴ
δι᾽ αἰσχύνην ἀβίωτον ἡγεῖτο τὸν βίον ἔχειν, ἔγνω δεῖν
καὶ τὰς ἄλλας ἀλώπεκας εἰς τὸ αὐτὸ προσαγαγεῖν, ἵνα τῷ
κοινῷ πάθει τὸ ἴδιον ἐλάττωμα συγκρύψῃ. καὶ δὴ ἁπάσας
ἀθροίσασα παρῄνει αὐταῖς τὰς οὐρὰς ἀποκόπτειν, λέγουσα, (5)
ὡς οὐκ ἀπρεπὲς μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ περισσόν τι αὐταῖς
βάρος προσήρτηται[2]...
(2.) ἀλώπηξ ὑπό τινος παγίδος τὴν οὐρὰν ἀποκοπεῖσα ἐξ
αἰσχύνης ἀβίωτον τὸν βίον ἡγεῖτο ἔχειν. ἔγνω δὲ καὶ τὰς
ἄλλας ἀλώπεκας εἰς τὸ αὐτὸ περιαγαγεῖν, ἵνα τῷ κοινῷ
πάθει τὸ ἴδιον ἐλάττωμα συγκρύψῃ. καὶ δὴ ἁπάσας ἀθροί-
σασα παρῄνει αὐταῖς τὰς οὐρὰς ἀποκόπτειν λέγουσα[2],…
ἔγνω οὖν
τὰς ἄλλας ἀλώπεκας τοῦτ᾽ αὐτὸ νουθετῆσαι[2],…

35. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 1, 2).**
«Τοιαύτην διήγε φιλοσοφικήν ζωήν ο καλός Κορβίνος, αναπληρών την στέρησιν του απηγορευμένου καρπού διά καλών κρεάτων και της προσδοκίας του Παραδείσου, ότε ημέραν τινά λαβών διαταγήν να κυνηγήσηι τους πολιορκούντας την βιβλιοθήκην του ηγουμένου σκόρους εύρεν εκεί μετάφρασιν του περί Παρθενίας λόγου του Αγ. Βασιλείου. Ανοίξας το βιβλίον τούτο, εν ωι ήλπιζε να εύρηι νέας αφορμάς ίνα δοξάσηι τον Ύψιστον ότι απεκόπη αυτώι παν μέσον απωλείας, έπεσε κατά κακήν του τύχην εις το χωρίον εκείνο, όπου ο άγιος επίσκοπος Καισαρείας συμβουλεύει τας σεμνάς παρθένους «[…] άρρενα σώματα […] κάν ευνούχων ήι […] φυλάττεσθαι»[2], διότι καθώς ο βους, του οποίου απεκόπησαν τα κέρατα[1α], διαμένει ουχ ήττον εκ φύσεως κερατιστής[1β] και πλήττει όσους απαντάι διά

του μέρους εκείνου της κεφαλής, όπου τα κέρατα υπήρχον πριν, ούτω και οι αποτετμημένοι[1γ], φλεγόμενοι υπό εκτόπου μανίας δύνανται ακόμη[1δ]…

Αλλ' ενταύθα παραπέμπω τον αναγνώστην εις την πραγματείαν του αγίου, ίνα εύρηι το τέλος της φράσεως (Όρα αυτήν εν ταις Σημειώσ.). Κατά τους κριτικούς επί ασπίδος φαίνεται γραφείσα του Τάσσου η «Ιερουσαλήμ», του δε Αγ. Βασιλείου η παρθενική πραγματεία επι του στήθους καλής τινος παρθένου φαίνεταί μοι γεγραμμένη».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 164)

«[…]Άρρενα σώματα […] {δει […] παρθένους, κάν ευνούχων ή, φυλάττεσθαι·}κάν ευνούχος γαρ ήι, αλλ' ανήρ εστι την φύσιν· ως γε ο βους ο κερατιστής αποτετμημένος τα κέρατα[1α], κερατιστής όμως έστι τον θυμόν[1β] <,> […] παρεκκλίνων γουν τον αυχένα […] και την κεφαλήν προς την ορμήν σχηματίζων […] την απειλήν ασμένως ενδείκνυται, αλλά και έπληξε πολλάκις επελθών τωι μέρει της κεφαλής, καθ' ότωι κέρατι ώπλιστο, πληροφορών τον θυμόν τηι φαντασίαι της ενεργείας…ούτω και ο άρσην αποκεκομμένος τα μόρια[1γ], άρσην όμως έστι τηι επιθυμίαι του πάθους· διό και αυτός κατά το όμοιον σχηματισάμενος προς την πράξιν […] έρωτός ποτε και εκτόπου μανίας[1δ]· αλλά και ορμήν προς την συμπλοκήν, κάν μη φθείρηι τωι μέρει εκείνωι ενοχλών τηι θηλείαι, όμως αυτός μεν ως φθείρας […] την επιθυμίαν <,> ούτως υπό της φαντασίας διάκειται, την δε προς την αμαρτίαν πικρότερον ερεθίζων, φθείρει μεν όλον τον νουν, […] {το δε σώμα} προς την της φθοράς πράξιν οιστρεί»[2] (Αγίου Βασιλείου, περί «Παρθενίας», εκδ. 1638, σελ. 679).

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 272)

Παραπομπή στην εξής αρχαία πηγή:
Βασιλείου Αγκύρας, *Περί Παρθενίας*, 797, 38-42 και 797, 47- 800, 3 και 800, 5-14.

πόσῳ πλέον δεῖ τὰ ἄρ'ρενα σώματα,
κἂν εὐνούχων ᾖ, τὴν παρθένον φυλάττεσθαι ; Κἂν
εὐνοῦχος γὰρ ᾖ, ἀλλ' ἀνήρ ἐστι τὴν φύσιν. (40)
65. Ὡς γὰρ ὁ βοῦς ὁ κερατιστὴς ἀποτμηθεὶς τὰ
κέρατα[1α],…
Καὶ ὡς ὁ κερατιστὴς ἀποκεκομμένος τὰ κέρατα,
κερατιστὴς ὅμως ἐστὶ τὸν θυμὸν[1β] (παρεκκλίνων γοῦν
τὸν αὐχένα, καὶ τὴν κεφαλὴν πρὸς τὴν ὁρμὴν σχη-
ματίζων, τὴν ἀπειλὴν ἀσμένως ἐνδείκνυται· ἀλλὰ (50)
(800.) καὶ ἔπληξε πολλάκις ἐπελθὼν τῷ μέρει τῆς κεφαλῆς,
καθ' ὃ τῷ κέρατι ὡπλιστο, πληροφορῶν τὸν θυμὸν τῇ
φαντασίᾳ τῆς ἐνεργείας·…
οὕτω (5)
καὶ ὁ ἄρσην ἀποκεκομμένος τὰ μόρια[1γ], ἄρσην ὅμως
ἐστὶ τῇ ἐπιθυμίᾳ τοῦ πάθους. Διὸ καὶ αὐτὸς κατὰ τὸ
ὅμοιον σχηματισάμενος πρὸς τὴν πρᾶξιν, ἔρωτος
πνέει καὶ ἐκτόπου μανίας[1δ]. Ἀλλὰ καὶ ὁρμῶν πρὸς
τὴν συμπλοκὴν, κἂν μὴ φθείρῃ τῷ μέρει ἐκείνῳ
ἐνοχλῶν τῇ θηλείᾳ, ὅμως αὐτὸς μὲν ὡς φθείρας, τὴν (10)
ἐπιθυμίαν οὕτως ὑπὸ τῆς φαντασίας διάκειται . Τὴν
δὲ πρὸς τὴν ἁμαρτίαν πικρότερον ἐρεθίζων, φθείρει
μὲν ὅλον τὸν νοῦν, καὶ τὸ σῶμα δὲ πρὸς τὴν τῆς φθο-
ρᾶς πρᾶξιν οἰστρεῖ [2].

36. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος.**
«Κατά πάσαν νύκτα συνήρχοντο ο Φρουμέντιος και η Ιωάννα εις σπήλαιόν τι εγγύς του μοναστηρίου, ιερόν το πάλαι **τωι Πριάπωι**. Ο θεός εκείνος ελατρεύετο ακόμη εν Γερμανίαι **υπό το όνομα του Αγ. Βίτου**, αι δε τελεταί αυτού δεν είχον μεταβληθή. Τα χείλη των χριστιανών γυναικών εξηκολούθουν ζητούντα παρ' αυτού ό,τι εζήτουν και αι άσεμνοι ειδωλολάτριδες, ηδονάς ή ευτεκνίαν, ο δε καλός άγιος σπανίως εκώφευεν εις τας τοιαύτας δεήσεις. Αλλά τα αγάλματα αυτού ανιδρύοντο συνήθως υπό την σκιάν ανδρικού μοναστηρίου· και τούτο, ως λέγουσι κακόγλωσσοί τινες ιστορικοί, καθίστα βεβαίαν των προσκυνητριών την επιτυχίαν».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 165)

«Η λατρεία του Πριάπου ή Φαλλού διετηρείτο ακμαία εν Γαλατίαι και Γερμανίαι μέχρι της ΙΒ΄ εκατονταετηρίδος· το δε όνομα αυτού είχε μεταβληθή εις άλλας ονομασίας,, εκφραζούσας ακριβώς τον

σκοπόν των εις τιμήν του τελουμένων τελετών. Ούτω εν μεν Σφιτσερχόφηι εκαλείτο Saint Vit, εν δε Ανικίωι (τα νυν Puy-en Velay) S. Foutin και αλλαχού Saint Greluchon. Αι γυναίκες ξέουσαι τον φαλλόν του ασέμνου τούτου ειδώλου ανεμίγνυον τα ρηνίσματα εις τον οίνον των συζύγων ή εραστών των **ut plus in amorem exardescant** ή έπινον αι ίδιαι, αν ήσαν στείραι ή frigidae. Ο Ερρίκος Στέφανος συνέλεξε τα περιεργότερα περί τούτου χωρία εν τηι «Απολογίαι του Ηροδότου» (τόμ. β΄, κεφ. 38)».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 272)

Παραπομπή στην εξής αρχαία πηγή:

Bourchard, Bishop of Worms, *De Poenitentia Decretorum*, lib. xix (Henry IV., sec. part, act iv. sc. 11. † Lettres sur Francos Rabelais. Let. II)[416].

"Fecisti quod quredam mulieres facere solent? Prosternunt se in faciem et discoopertis natibus, jubent ut supra nudas nates conficirtur panis, ut eo decocto tradunt maritis suis ad come-dendum. Hoc ideo faciunt **ut plus exardescant in amorem suum**. Si fecisti, duos annos per legitimas ferias poeniteas.

"Fecisti quod quaedam mulieres facere solent? Tollunt piscem vivum et mittunt eum in puerperium suum, et tamdiu ibi tenent, donec mortuus fuerit, et decocto pisce vel assato, maritis suis ad comedendum tradunt. Ideo faciunt **ut plus in amorem suum exardescant**. Si fecisti, duos annos per legitimas ferias pceniteas".

37. **Γενική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαία χωρία 1, 2, 3, 4).**

«Η λεπτή άμμος, δι'ης ήτο εστρωμένον το έδαφος του σπηλαίου, ίνα μη πληγόνωνται οι απαλοί πόδες των προσκυνητριών, αίτινες μόνον ανυπόδητοι ηδύναντο να εισέλθωσιν εκεί, απέκρυψε των βημάτων του τον ήχον, ώστε προυχώρησεν απαρατήρητος μέχρι του κοιλώματος, όπου οι δύο ερασταί ανεπαύοντο εις τας αγκάλας αλλήλων και του Μορφέως[1]. Ο κοιτών εφωτίζετο υπό λυχνίας καιούσης προς της εικόνος του χριστιανισθέντος Πριάπου, η δε Ιωάννα, ημίγυμνος ως θεά του Ολύμπου και ωραία ως εκείναι παρίστα εικόνα τοσούτωι θελκτικήν[2], ώστε προ αυτής και ο Άγ. Αμούν ήθελε λησμονήσει τους όρκους του και ο Ωριγένης την συμφοράν του[3], και αυτός, νομίζω, ο Θεμιστοκλής το τρόπαιον του Μιλτιάδου[4]. Ο δε πάτερ Κορβίνος, λησμονήσας κακείνος τον εκεί παρακείμενον Φρουμέντιον, ώρμησε να υποβάληι εις την βάσανον της πείρας τα φυσιολογικά θεωρήματα του επισκόπου Καισαρείας».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 166)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
Οβιδίου, *Μεταμορφώσεις*, 11. 646-656.

praeterit hos senior cunctisque e fratribus unum
Morphea, qui peragat Thaumantidos edita, Somnus
eligit et rursus molli languore solutus
deposuitque caput stratoque recondidit alto.

ille volat nullos strepitus facientibus alis
per tenebras intraque morae breve tempus in urbem
pervenit Haemoniam, positisque e corpore pennis
in faciem Ceycis abit sumptaque figura
luridus, exanimi similis, sine vestibus ullis,

coniugis ante torum miserae stetit: uda videtur
barba viri, madidisque gravis fluere unda capillis[1].

[416]Βλ. Davenport 1869.

Αθηναίου, *Δειπνοσοφισταί*, 13. 58, 17-25.
τῇ δὲ τῶν
Ἐλευσινίων πανηγύρει καὶ τῇ τῶν Ποσειδωνίων ἐν
ὄψει τῶν Πανελλήνων πάντων ἀποθεμένη θοἰμάτιον
καὶ λύσασα τὰς κόμας ἐνέβαινε τῇ θαλάττῃ· καὶ ἀπ᾽ (20)
αὐτῆς Ἀπελλῆς τὴν **Ἀναδυομένην Ἀφροδίτην** ἀπεγρά-
ψατο. καὶ Πραξιτέλης δὲ ὁ ἀγαλματοποιὸς ἐρῶν αὐτῆς
τὴν **Κνιδίαν Ἀφροδίτην** ἀπ᾽ αὐτῆς ἐπλάσατο καὶ ἐν
τῇ τοῦ Ἔρωτος βάσει τῇ ὑπὸ τὴν σκηνὴν τοῦ θεάτρου
ἐπέγραψε (Anth. Pl. 204): (25)[2]
Πραξιτέλης ὃν ἔπασχε διηκρίβωσεν Ἔρωτα,
ἐξ ἰδίης ἔλκων ἀρχέτυπον κραδίης,
Φρύνῃ μισθὸν ἐμεῖο διδοὺς ἐμέ. φίλτρα δὲ βάλλω
οὐκέτ᾽ ὀιστεύων, ἀλλ᾽ ἀτενιζόμενος.

Γεωργίου του Κεδρηνού, *Σύνοψις Ιστοριών*, 1. 564, 10-11.
καὶ ἡ Κνιδία Ἀφρο- (10)
δίτη ἐκ λίθου λευκῆς, **γυμνή**[2], μόνην τὴν αἰδῶ τῇ χειρὶ περι-
στέλλουσα, ἔργον τοῦ Κνιδίου Πραξιτέλους.

Ωριγένους, *Αποσπάσματα εις τους Θρήνους*, 25, 5-8.
ἐπὶ τούτοις δ᾽ ἐμοῦ (5)
τοῦ πολίτου τὴν ταπείνωσιν ἴδε· ὡς ἂν λέγοι συγγενὴς ψυχῆς·
τὸ τοῦ πολίτου μου πάθος, δι᾽ ἣν ἐδιδάχθην φιλανθρωπίαν, ἐμή
ἐστι **συμφορά**[3].

Ωριγένους, *Αποσπάσματα εις τους Ψαλμούς 1-150*, 118, 75, 10.
Οἶδα δὲ, φησὶν, ἀκριβῶς ὡς ὀρ-
θῶς μοι καὶ δικαίως καταψηφίσουσιν, καὶ
ταῖς παντοδαπαῖς περιέβαλες συμφοραῖς[3]. (10)
Πολλάκις δὲ ἐτήρησα ὅτι ἐταπείνωσάς με,
ἀντὶ τοῦ πειρασμοῖς περιέβαλές με πολλα-
χοῦ, καὶ μάλιστα ἐν τοῖς ψαλμοῖς λέγεται·
χωρὶς γὰρ τῆς ἐν πολλοῖς ὀδυνηροῖς γυμνα-
σίας καὶ τῆς παρ᾽ ἐλπίδα γενομένης Θεοῦ (15)
βοηθείας, οὐκ ἔστι βεβαίως ἄνθρωπον ἐν ἀ-
ρετῇ παγῆναι.
(βλ. επίσης για την συμφορά του Ωριγένη: Ωριγένους, *Αποσπάσματα εις τους Θρήνους*, 68, 1 και 69, 4-5, Ωριγένους, *Φιλοκαλία ή Εκλογή των έργων του Ωριγένη εις τας πράξεις του Βασιλείου και του Γρηγορίου Ναζιανζηνού*, 27, 7, 10-13 και 27, 7, 18-19, Ωριγένους, *Αποσπάσματα εις τους Ψαλμούς 1-150*, 58, 17, 18, 12-14, Ωριγένους, *Αποσπάσματα εκ των υπομνημάτων εις την Έξοδο*, 12. 268, 29-32).

Ηροδότου, *Ιστορίαι*, 6. 132, 1-3.
(132.) Μετὰ δὲ τὸ ἐν Μαραθῶνι τρῶμα γενόμενον Μιλτιάδης,
καὶ πρότερον εὐδοκιμέων παρὰ Ἀθηναίοισι, τότε μᾶλλον
αὔξετο[4].

Παυσανίου του Περιηγητού, *Ελλάδος Περιήγησις*, 1. 36, 1, 1-4.
1.36. (1.) ἐν Σαλαμῖνι δὲ ἐπάνειμι γὰρ ἐς τὸν προκείμε-
νον λόγον τοῦτο μὲν Ἀρτέμιδός ἐστιν ἱερόν, τοῦτο
δὲ **τρόπαιον** ἔστηκεν ἀπὸ τῆς νίκης ἣν Θεμιστοκλῆς ὁ
Νεοκλέους αἴτιος ἐγένετο γενέσθαι τοῖς Ἕλλησι[4]·

Παυσανίου του Περιηγητού, *Ελλάδος Περιήγησις*, 1. 18, 3, 4- 1. 18, 4, 1.
πλησίον δὲ πρυ-
τανεῖόν ἐστιν, ἐν ᾧ νόμοι τε οἱ Σόλωνός εἰσι γεγραμ-
μένοι καὶ θεῶν Εἰρήνης ἀγάλματα κεῖται καὶ Ἑστίας,

ἀνδριάντες δὲ ἄλλοι τε καὶ Αὐτόλυκος ὁ παγκρατιαστής· τὰς γὰρ Μιλτιάδου καὶ Θεμιστοκλέους εἰκόνας (5) (4.) ἐς Ῥωμαῖόν τε ἄνδρα καὶ Θρᾷκα μετέγραψαν[4].

Παυσανίου του Περιηγητού, *Ελλάδος Περιήγησις*, 10. 10, 1, 1-4.
(1.) τῷ βάθρῳ δὲ τῷ ὑπὸ τὸν ἵππον τὸν δούρειον [δὴ] ἐπίγραμμα μέν ἐστιν ἀπὸ δεκάτης τοῦ Μαραθωνίου ἔργου τεθῆναι τὰς εἰκόνας· εἰσὶ δὲ Ἀθηνᾶ τε καὶ Ἀπόλλων καὶ ἀνὴρ τῶν στρατηγησάντων Μιλτιάδης[4].

Παυσανίου του Περιηγητού, *Ελλάδος Περιήγησις*, 8. 52, 1, 4-5.
Μιλτιάδης μὲν γὰρ ὁ Κίμωνος τούς τε ἐς Μαραθῶνα ἀποβάντας τῶν βαρβάρων κρατήσας μάχῃ καὶ τοῦ πρόσω τὸν Μήδων ἐπισχὼν στόλον ἐγένετο εὐεργέτης πρῶτος κοινῇ τῆς Ἑλλάδος[4], Φιλοποίμην (5) δὲ ὁ Κραύγιδος ἔσχατος·

(βλ. επίσης για τα αναθήματα προς τιμήν του Μιλτιάδη: Παυσανίου του Περιηγητού, *Ελλάδος Περιήγησις*, 6. 10, 8, 3-6, 6. 19, 6, 1-8 και για τον τάφο του Θεμιστοκλή: Παυσανίου του Περιηγητού, *Ελλάδος Περιήγησις*, 1. 1, 2, 11- 1. 1, 3, 4).

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού στην 15η Θεματική Ενότητα

Ο συγγραφέας, καθώς αναφέρεται στα κάλλη της Ιωάννας, διερωτάται —απευθύνοντας ένα ρητορικό ερώτημα στον αναγνώστη— πόσο γλυκά και αναπαυτικά θα αισθανόταν ένας εραστής —στη συγκεκριμένη περίπτωση ο Φρουμέντιος— βλέποντας την ερωμένη του να φοράει ανδρική ενδυμασία και να αποκαλύπτει τα σωματικά της κάλλη μόνο σε εκείνον. Ο συγγραφέας συμπληρώνει ότι έτσι δεν θα υπήρχαν δυσκολίες συναισθηματικής ή πρακτικής φύσεως, δηλ. η ζήλια και «…αἱ ἄκανθαι…», οι οποίες οδηγούν τις γυναίκες στην εγκυμοσύνη —«**Ούτε την ζηλίαν** ήθελες γνωρίζει **ούτε τας μυρίας εκείνας ακάνθας**, αίτινες κατά τον Άγ. Βασίλειον καθιστώσιν «εργαστήρια οδυνών» τας γυναίκας» (32ο παράθεμα Ρ.).

Η παραπάνω φράση αποτελεί έναν επιτυχημένο συνδυασμό δύο φράσεων, καθώς:

- η φράση «…τας μυρίας…ακάνθας…» έχει πιθανότατα αντληθεί από το έργο του Αγίου Βασιλείου Καισαρείας *Ομιλίαι εις Ψαλμούς*[417] (32ο παράθεμα Ρ., 1η αρχαία επίδραση), όπου διευκρινίζεται ότι «…αἱ ἄκανθαι…» είναι «…αἱ ἡδοναὶ τῆς σαρκὸς», και
- η φράση «…«εργαστήρια οδυνών»…» έχει αντληθεί από το έργο του Αγίου Βασιλείου Αγκύρας με τίτλο *Περί Παρθενίας* —«…ὀδυνῶν ἐργαστήριον»[418] (32ο παράθεμα Ρ., 2η αρχαία πηγή), όπου αναφέρεται ότι με τον γάμο οι γυναίκες λειτουργούν ως εργαστήριο οδυνών, λόγω της εγκυμοσύνης τους.

Η προαναφερόμενη φράση αναφέρεται τόσο στη ζήλια όσο και στις ηδονές της σάρκας —«…τὰς ἀκάνθας…» που οδηγούν τις γυναίκες στην εγκυμοσύνη —«…ὀδυνῶν ἐργαστήριον». Ωστόσο, ο Φρουμέντιος περιγράφεται απαλλαγμένος από τέτοιου είδους συναισθηματικής και πρακτικής φύσεως δυσκολίες, καθώς:

- ούτε το αντικείμενο του πόθου του το διεκδικούν άλλοι για να αισθάνεται ζήλια, αφού χάρη στη μεταμόρφωση της Ιωάννας σε άνδρα μοναχό οι μοναχοί της μονής της Φούλδας δεν γνωρίζουν τη γυναικεία φύση της,

[417]Βλ. Βασιλείου Καισαρείας, *Ομιλίαι εις Ψαλμούς*, 29, 428, 43-45.
[418]Βλ. Βασιλείου Αγκύρας, *Περί Παρθενίας*, 781, 48.

- ούτε κατέχεται από υπερβολική ηδονή, η οποία θα οδηγήσει την αγαπημένη του σε κατάσταση εγκυμοσύνης.

Καθώς γίνεται λόγος για την ανυπαρξία δυσάρεστων συναισθημάτων στον Φρουμέντιο, από τα οποία συνήθως βάλλονται οι ερωτευμένοι, συσχετίζονται με τη μορφή παρομοιώσεως οι στεναγμοί —λόγω ζήλιας— του Τιβούλλου και οι βλαστήμιες του Βύρωνα με τους θρήνους του Ιερεμία, ως προς το ότι θα ήταν ακατανόητοι από τον ήρωα, καθώς στην περίπτωσή του δεν διακυβεύεται το αντικείμενο του πόθου του, ώστε να έχει τέτοιου είδους συναισθήματα (32^{ο} παράθεμα Ρ., 4^{η} αρχαία πηγή).

Οι θρήνοι του Ιερεμία αφορούν στη δεινή θέση όπου βρίσκεται η Ιερουσαλήμ μετά την καταστροφή της από τον βασιλιά Ναβουχοδονόσορα το 586 π.Χ. και τις συμφορές που υπέστη τόσο πριν την πολιορκία όσο και μετά από αυτήν[419]. Σύμφωνα με τους μελετητές «Σκοπός δε του βιβλίου τούτου είναι θρησκευτικός. Ο Ιερεμίας, ως πατριώτης και πιστός του Θεού και επιμελητής των ψυχών θέλει να οδηγήσηι τους Ιουδαίους εν τοιαύτηι θλίψει ευρισκομένους εις την αναγνώρισιν των αμαρτιών των, επομένως εις τον πραγματικόν και ωφέλιμον πόνον, ώστε να μεταβάληι τον πόνον εις προσευχήν»[420]. Έτσι ο θρήνος του Ιερεμία είναι απόρροια της θλίψης του για την συμφορά της πατρίδας του, ένας τρόπος για να εκδηλώσει τον πόνο του για την καταστροφή της Ιερουσαλήμ.

Σύμφωνα με τα λεγόμενα του Ιερεμία, η Ιερουσαλήμ είναι «μόνη», δηλ. χωρίς κατοίκους, έρημη, «χήρα», καθώς απομακρύνθηκε από τον Θεό, τον σύζυγό της, και από άρχουσα, πριγκίπισσα, μετατράπηκε σε σκλαβωμένη πόλη, η οποία έγινε φόρου υποτελής[421].

Ως προς τον Τίβουλλο, για τον οποίο ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* κάνει λόγο για τους «…ζηλοτύπους στεναγμούς…» του, στα ποιήματά του για τη Σουλπικία και τον Κήρινθο[422] το θέμα «απιστία του συντρόφου» γίνεται αντικείμενο πραγμάτευσης από τη σκοπιά πότε της γυναίκας και πότε του άνδρα. Πιθανολογείται ότι η αναφορά του συγγραφέα στους «…ζηλοτύπους στεναγμούς…» του Τιβούλλου σχετίζεται με το θέμα της απιστίας, το οποίο πραγματεύεται ο ελεγειακός ποιητής, που είναι παρεμφερές με τη ζήλια, ως απόρροιας της απιστίας. Τέλος, αναφέρονται οι βλαστήμιες του Βύρωνα κατά των γυναικών.

Στο πλαίσιο αυτό, ο συγγραφέας παραλληλίζει τον Ιερεμία με τον Τίβουλλο και τον Βύρωνα ως προς:

- την πατριωτική αγάπη για την Ιερουσαλήμ με τον έρωτα για τη γυναίκα,
- την αγαπημένη πατρίδα, Ιερουσαλήμ, με τη γυναίκα ερωμένη,
- την καταστροφή της πατρίδας με την απώλεια της ερωμένης,
- τους **θρήνους** του πρώτου για την καταστροφή της αγαπημένης του πατρίδας, τους **ζηλότυπους αναστεναγμούς** του δεύτερου για την απώλεια της συντρόφου, πιθανόν λόγω απιστίας, και τις **βλαστήμιες** του τρίτου κατά των γυναικών. Παρατηρείται ότι και στις τρεις περιπτώσεις οι αρνητικές αντιδράσεις και τα δυσάρεστα συναισθήματα απευθύνονται σε αντικείμενα θηλυκού γένους: **την κατεστραμμένη πατρίδα** —λόγω απιστίας στον Θεό— και **την άπιστη γυναίκα** —λόγω απιστίας στον σύντροφό της.

Ωστόσο, ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας*, με ένα ρητορικό ερώτημα προς τον αναγνώστη αναφορικά με τον εφησυχασμό που θα ένιωθε αν βρισκόταν στη

[419]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 19, σσ. 393- 394.
[420]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 19, σ. 394.
[421]Βλ. περισσότερα στον Γιαννακόπουλο 1986, τ. 19, σ. 397.
[422]τα οποία, παρ' ότι άλλοι σχολιαστές αποδίδουν στον Τίβουλλο και άλλοι υποστηρίζουν ότι είναι νόθα, εντάσσονται στο *Τιβουλλιανό* (*Tibullianum*) *Corpus*.

θέση του εραστή[423] του οποίου η ερωμένη θα φορούσε ανδρική ενδυμασία και θα αποκάλυπτε μόνο σε αυτόν τα θέλγητρά της, αντιδιαστέλλει τον Φρουμέντιο προς τις προαναφερόμενες περιπτώσεις —του Ιερεμία, του Τιβούλλου και του Βύρωνα, καθώς εκείνος δεν κινδυνεύει να χάσει την ερωμένη του, Ιωάννα, οπότε δεν διακατέχεται από δυσάρεστα συναισθήματα.

Στη συνέχεια, όταν ο συγγραφέας αναφέρεται στην αγνότητα της Ιωάννας, την παρομοιάζει με την ιδανική παρθένο, την οποία ο Άγιος Βασίλειος[424] ονειρεύεται να στέκεται σαν σεμνό άγαλμα πάνω στο βάθρο της παρθενίας της ακίνητη προς κάθε φαντασία και επαφή (32ο παράθεμα Ρ., 3η αρχαία πηγή).

Ειδικότερα, μέσα από την περιγραφή της Ιωάννας:

- ως προς τον χαρακτηρισμό της **ως ιδανικής παρθένου**, η οποία στέκεται **ως σεμνό άγαλμα** κατά το πρότυπο της παρθένου που περιγράφει ο Άγιος Βασίλειος —«Οἷον **ἄγαλμα**…ἡ παρθένος...»[425], «…ὡς **ἀγαθὸν γλύμμα** Θεοῦ…»[426],
- **ως προς τη στάση της**: **ακίνητης προς κάθε φαντασία και επαφή** κατά το πρότυπο της παρθένου που παρουσιάζει ο Άγιος Βασίλειος —«…**ἀκίνητον / πρὸς πᾶσαν φαντασίαν τε καὶ ἐπαφὴν**,…»[427],

ο συγγραφέας καυτηριάζει τη μη ουσιαστική ταύτιση της μοναχής Ιωάννας με την ιδανική παρθένο, καθώς ενώ εκείνη θα έπρεπε —σύμφωνα με τις συμβουλές και τα παραγγέλματα των Πατέρων της Εκκλησίας— να είναι υπόδειγμα παρθενίας, λόγω της ιδιότητάς της ως μοναχής, και παράδειγμα προς μίμηση, εκείνη παραβιάζει τα θεία παραγγέλματα, συνάπτοντας ερωτικό δεσμό με τον μοναχό αγαπημένο της.

Ταυτόχρονα, η Ιωάννα περιγράφεται ως μια από τις θυγατέρες της Εύας, οι οποίες παραλληλίζονται με τις Σειρήνες, ενώ μάλιστα θεωρούνται φοβερότερες και από αυτές τις αρχαίες γυναικείες θεότητες (32ο παράθεμα Ρ., 5η αρχαία επίδραση).

Ωστόσο, η περιγραφή των Σειρήνων μόνο από τη μέση και κάτω ως φιδιών δεν συνάδει με την απεικόνισή τους στο έργο του Οβιδίου *Μεταμορφώσεις*, το έργο του Παυσανία του Αττικού, *Αττικών ονομάτων συναγωγή*, και το έργο του Παυσανία του Περιηγητή, *Ελλάδος Περιήγησις* κ.ο.κ., όπου οι Σειρήνες απεικονίζονται από τη μέση και πάνω γυναίκες και από τη μέση και κάτω πουλιά με νύχια και φτερά[428], ενώ εκείνες αναπαριστώνται σε διασωθέντα κρατήρα με γυναικεία κόμμωση και μορφή ως τη μέση και με φτερά και πόδια πουλιών από τη μέση και κάτω[429]. Ως εκ τούτου ενδέχεται η περιγραφή των Σειρήνων από τον συγγραφέα της *Πάπισσας Ιωάννας* από τη μέση και κάτω ως φιδιών να οφείλεται στην πρόθεσή του να τις συνδέσει με τις κόρες της Εύας ως προς τον χαρακτήρα τους.

Μέσα από την παρουσίαση της Ιωάννας στα μάτια του Φρουμέντιου ως «… ρόδου άνευ ακανθών, οψαρίου άνευ οστών, γαλής άνευ ονύχων» τονίζεται πόσο υποκειμενική είναι η αντίληψη που έχει ο ήρωας για την αγαπημένη του και καυτηριάζεται ο πραγματικός της χαρακτήρας ως γνήσιας απογόνου της Εύας[430].

---

[423]Ο συγγραφέας τοποθετεί ουσιαστικά τον αναγνώστη στη θέση του ήρωα.

[424]Βλ. Βασιλείου Αγκύρας, *Περί Παρθενίας*, 785, 39-41 και 785, 44-45.

[425]Βλ. Βασιλείου Αγκύρας, *Περί Παρθενίας*, 785, 39-41.

[426]Βλ. Βασιλείου Αγκύρας, *Περί Παρθενίας*, 785, 44.

[427]Βλ. Βασιλείου Αγκύρας, *Περί Παρθενίας*, 785, 44-45.

[428]Ως προς τη συγκεκριμένη εμφάνιση των Σειρήνων βλ. Οβιδίου, *Μεταμορφώσεις*, 5. 551-563, Παυσανίου του Αττικού, *Αττικών ονομάτων συναγωγή*, σίγμα, 8. 1-3 και Παυσανίου του Περιηγητού, *Ελλάδος Περιήγησις*, 9. 34, 3, 7- 9. 34, 4, 1.

[429]Βλ. κρατήρα από το Paestum, από το εργαστήρι του Πύθωνα, γύρω στα 340-320 π.Χ., Βερολίνο, Αρχαιολογικό Μουσείο, αρ. καταλ. 4532.

[430]Βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 147, 209 και 233 αντίστοιχα:

- την παρομοίωση της Ιωάννας, απογόνου της Εύας, «…ως νέας Ινδής επαδούσης όφιν φαρμακερόν …»,

Μετά την απεικόνιση του ανέμελου και ξέγνοιαστου Φρουμέντιου —λόγω της μη γνωστοποίησης της γυναικείας ταυτότητας της αγαπημένης του στους υπόλοιπους μοναχούς— και της σεμνής– ιδανικής παρθένας, απογόνου της Εύας, Ιωάννας, περιγράφεται η επτάχρονη μυστική σχέση του ερωτευμένου ζευγαριού στη μονή της Φούλδας με την **αναφορά στη Μοίρα που έπλεκε χρυσοΰφαντες ημέρες** για τους δύο νέους. Αντίστοιχη περιγραφή της Μοίρας εντοπίζεται και στους αρχαίους Έλληνες συγγραφείς, οι οποίοι χρησιμοποιούσαν τα ρήματα «ἐπεκλώσαντο»[431], «ἐκλώσαντο»[432] και «ἐπέκλωσαν»[433] για να αναφερθούν σε αυτή τη λειτουργία της [434] (33ο παράθεμα Ρ.).

Καθώς η αφήγηση συνεχίζεται, γίνεται λόγος για έναν άλλο μοναχό της μονής της Φούλδας, τον Κορβίνο, την ερωτική σχέση που είχε συνάψει με την ανιψιά του επισκόπου της Μογουντίας, την επ' αυτοφώρω σύλληψη του ζευγαριού και την τιμωρία που του επεβλήθη, ενώ ο συγγραφέας διανθίζει την περιγραφή του με δύο παρομοιώσεις[435] του μοναχού: με την κόρη του Ιεφθάε από την *Π.Δ.* και την ακρωτηριασμένη αλεπού από το μύθο του Αισώπου (34ο παράθεμα Ρ.).

Αρχικά, ο Κορβίνος παρομοιάζεται με την κόρη του Ιεφθάε ως προς τον θρήνο για την απώλεια του ανδρισμού του (με τον ευνουχισμό του) και της παρθενίας της κόρης αντίστοιχα (34ο παράθεμα Ρ., 1η αρχαία επίδραση).

Ως προς τη βιβλική ιστορία, ο Ιεφθάε ήταν ένας Ισραηλίτης, γιος του Γαλαάδ και μιας πόρνης. Ο πατέρας του, Γαλαάδ, είχε και άλλα παιδιά από τη νόμιμη σύζυγό του, τα οποία τον έδιωξαν από την οικογένειά τους, μη θέλοντας ο ετεροθαλής τους αδελφός να κληρονομήσει μέρος της πατρικής περιουσίας. Έτσι, ο Ιεφθάε πήγε και εγκαταστάθηκε στη χώρα Τωβ.

Μετά από κάποιο χρονικό διάστημα οι Αμμωνίτες κήρυξαν πόλεμο εναντίον των Ισραηλιτών και τότε οι πρεσβύτεροι άρχοντες του λαού του Ισραήλ ζήτησαν από τον Ιεφθάε —από ανάγκη και με σκοπό να επανορθώσουν την αδικία προς αυτόν— να ηγηθεί του πολέμου εναντίον των Αμμωνιτών. Ο Ιεφθάε τους απάντησε ότι θα δεχόταν με τον όρο ότι, αν ο Κύριος τον βοηθήσει να νικήσει τους Αμμωνίτες, θα παραμείνει και μετά τη λήξη του πολέμου ισόβιος άρχοντας στη χώρα της Γαλαάδ.

Οι πρεσβύτεροι δέχτηκαν τον όρο αυτό και τότε ο Ιεφθάε μετέβη στην Μασσηφά, όπου ο Ισραηλιτικός λαός επικύρωσε την εκλογή των πρεσβυτέρων και ανακήρυξε τον Ιεφθάε κεφαλή και αρχηγό τους. Έπειτα, ως επίσημος αρχηγός των Ισραηλιτών, έστειλε αγγελιοφόρο στον βασιλέα των Αμμωνιτών, προκειμένου να τον ρωτήσει για ποιο λόγο ο λαός του στρέφεται εναντίον της χώρας του Ιεφθάε. Τα παράλογα και άδικα αιτήματα των Αμμωνιτών να παραδώσουν στους Αμμωνίτες τη χώρα Μωάβ και τη χώρα Αμμών, ενώ ο λαός του Ιεφθάε δεν είχε καταλάβει τις

- τη φράση «…η δε χαρά και ευτυχία μετά τοσαύτης φειδωλίας απονέμονται ημίν υπό των θυγατέρων της Εύας…» και
- την αναφορά στην Ιωάννα, τον «…απηγορευμένον καρπόν» και τους «…απογόνους της Εύας».

[431]Βλ. Ομήρου, *Οδύσσεια*, 1. 17.

[432]Βλ. Ελληνική Ανθολογία, *Επιτύμβια Επιγράμματα*, Επίγραμμα 316, 4 και Ελληνική Ανθολογία, *Επιτύμβια Επιγράμματα*, Επίγραμμα 355, 1.

[433]Βλ. Διογένους του Λαερτίου, *Βίοι Φιλοσόφων*, 3. 30, 3.

[434]Ως προς τη Μοίρα και το χρυσό νήμα, με το οποίο συνύφαινε τις ημέρες των δύο εραστών, του Φρουμέντιου και της Ιωάννας, και το οποίο έμελλε να κόψει ο Κορβίνος, βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 165: «Τοιούτος ήτο ο μέλλων να κόψηι το χρυσούν νήμα, δι' ου η εύνους Μοίρα συνέρραπτε των δύο εραστών τας ημέρας…».

[435]Βλ. Paschalis 2005: "Greek and Roman material is usually introduced through similes, metaphors, quotations, and foot- and endnotes. Similes, a typical feature of ancient epic, are the commonest way and a most distinctive feature of the style of *Pope Joan*".

συγκεκριμένες περιοχές αλλά τη χώρα των Αμμοραίων, διαδέχτηκε η άρνηση του βασιλιά των Αμμωνιτών να αποδεχτεί τα επιχειρήματα του Ιεφθάε.

Έτσι, οι Αμμωνίτες κατέφυγαν στα όπλα και ο Ιεφθάε υποσχέθηκε στον Κύριο ότι, αν τον βοηθήσει να νικήσει τους Αμμωνίτες, τότε εκείνος θα θυσιάσει προς τιμήν του, θα παραδώσει στην πυρά, εκείνο το πρόσωπο, το οποίο πρώτο θα βγει από την οικία του, όταν εκείνος θα επιστρέψει εκεί νικητής.

Πράγματι, ο Ιεφθάε θα νικήσει με τη βοήθεια του Κυρίου τους Αμμωνίτες και θα επιστρέψει στην οικία του νικητής. Όμως, καθώς κατευθύνεται προς την οικία του βγαίνει έξω για να τον υποδεχτεί η μονάκριβη κόρη του, που ήταν το μοναχοπαίδι του. Τότε εκείνος σκίζει σε ένδειξη θλίψης και πόνου τα ιμάτιά του, καθώς γνωρίζει ότι η μονάκριβη κόρη του, που ήταν παρθένα, θα ήταν το πρόσωπο που θα θυσίαζε στον Κύριο.

Η κόρη του Ιεφθάε ζήτησε από τον πατέρα της να την αφήσει να θρηνήσει την παρθενία της για δύο μήνες στα όρη και έπειτα, όταν επιστρέψει, να προχωρήσει στη θυσία της, όπως και έγινε. Μάλιστα, επειδή η κόρη του Ιεφθάε ήταν παρθένα, υπήρχε στο εξής στους Ισραηλίτες η συνήθεια κάθε χρόνο οι Ισραηλίτισσες θυγατέρες να θρηνούν για τέσσερις ημέρες την κόρη του Ιεφθάε[436].

Ως προς τη θυσία της κόρης του Ιεφθάε, άλλοι σχολιαστές θεωρούν ότι πρόκειται για ένα πραγματικό γεγονός που συνέβη υιοθετώντας την κυριολεκτική ερμηνεία του βιβλικού χωρίου, ενώ άλλοι μελετητές υποστηρίζουν ότι η θυσία είχε συμβολικό χαρακτήρα και αφορούσε τη θυσία της κόρης να μείνει ανύπαντρη, να μην παντρευτεί[437]. Έτσι, στην πρώτη περίπτωση «κλαίει την παρθενία της η κόρη όχι διότι δεν υπανδρεύθη μόνον, αλλά διότι αποθνήσκουσα δεν θα γίνηι σύζυγος και μήτηρ»[438], ενώ στη δεύτερη περίπτωση «..η κόρη του Ιεφθάε αφιερώθη τωι Θεώι να γίνηι είδος Μοναχής»[439]. Πάντως οι μελετητές αναφέρουν ότι «Εκ των δύο γνωμών αυτών η πρώτη είναι αληθής, διότι η παρθενία τότε ήτο άγνωστος, αλλά και το κείμενον ρητώς ομιλεί περί θυσίας πραγματικής ιδέ στιχ. 39 «ευχήν ην ηύξατο» και στιχ. 31 «ανοίσω ολοκαυτώματα» »[440].

Αντίστοιχα, ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* αναφέρεται στην απώλεια της παρθενίας της κόρης του Ιεφθάε, χωρίς ωστόσο να παραπέμπει σε συγκεκριμένο βιβλικό εδάφιο, ούτε να διευκρινίζει ποια από τις δύο ερμηνείες της βιβλικής ιστορίας υιοθετεί. Το ενδιαφέρον του εστιάζεται στη σύνδεση της ιστορίας της Βίβλου με την ιστορία του Κορβίνου, παρομοιάζοντας τον συγκεκριμένο ήρωα με την κόρη του Ιεφθάε ως προς την απώλεια του ανδρισμού και της παρθενίας τους αντίστοιχα (34^{ο} παράθεμα Ρ., 1^{η} αρχαία επίδραση). Και στις δύο περιπτώσεις τα πρόσωπα θρηνούν για την απώλειά τους: τόσο ο Κορβίνος «Ο δυστυχής ούτος Βενεδικτίνος…»[441], ο οποίος «…κατέστη…ουδέτερος…» χάνοντας κάθε ίχνος ανδροπρέπειας, όσο και η κόρη του Ιεφθάε, η οποία έχασε την παρθενία της.

Ωστόσο, παρατηρείται η εξής διαφορά: στην περίπτωση του Κορβίνου η απώλεια του ανδρισμού ήταν ένα είδος τιμωρίας, που επήλθε ως αποτέλεσμα της παράνομης ερωτικής συνεύρεσης του «…νέου διακόνου…» με την ανιψιά του επισκόπου της Μογουντίας, τον οποίο ο Κορβίνος υπηρετούσε ως διάκονος[442]. Κατά συνέπεια, ο Κορβίνος τιμωρήθηκε αφενός επειδή συνήψε παράνομη ερωτική σχέση

[436]Βλ. περισσότερα στον Γιαννακόπουλο 1986, τ. 7, σσ. 81-92.
[437]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 7, σ. 91: «οι μεν λαμβάνουσι την θυσίαν ταύτην κατά γράμμα, ότι πράγματι εθυσιάσθη η κόρη υπό του Ιεφθάε, οι δε θεωρούσιν, ότι αύτη έμεινεν ανύπανδρος».
[438]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 7, σ. 91.
[439]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 7, σ. 92.
[440]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 7, σ. 92.
[441]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 163.
[442]Βλ. περισσότερα Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 163-164.

με την ανιψιά του Επισκόπου[443], και αφετέρου διότι πρόδωσε την εμπιστοσύνη που του είχε δείξει ο Επίσκοπος Μογουντίας έχοντάς τον ως προσωπικό υπηρέτη του.

Αντίθετα, η απώλεια της παρθενίας της κόρης του Ιεφθάε ήταν ένα είδος προσφοράς και θυσίας στον Θεό, με την οποία ο Ιεφθάε τον ευχαριστούσε για τη νίκη που του χάρισε κατά των Αμμωνιτών. Πρόκειται για μια πράξη ευχαριστίας και ευγνωμοσύνης του Ιεφθάε προς τον Κύριο, και όχι για πράξη τιμωρίας, όπως συμβαίνει στην περίπτωση του Κορβίνου.

Μέσα από τον παραλληλισμό του Κορβίνου με την κόρη του Ιεφθάε στο έργο και την ανάδειξη της διαφοράς μεταξύ των δύο περιπτώσεων γίνεται αντιληπτή η εκλεπτυσμένη ειρωνεία που διαφαίνεται στον χαρακτηρισμό του Κορβίνου ως «…δυστυχούς…Βενεδικτίνου…»[444], με την οποία αμφισβητείται η ουσιαστική ομοιότητά του με την κόρη του Ιεφθάε.

Στη συνέχεια, όταν ο συγγραφέας αναφέρεται στη συμβουλή την οποία έδωσε ο ευνουχισμένος Κορβίνος στους άλλους μοναχούς της μονής της Φούλδας: να εξασφαλίσουν τον Παράδεισο με όμοια θυσία με τη δική του, δηλ. ευνουχίζοντας τους εαυτούς τους, ο νεαρός μοναχός παρομοιάζεται με την ακρωτηριασμένη αλεπού του Αισωπείου μύθου, η οποία συμβούλευε τις υπόλοιπες αλεπούδες να κόψουν και εκείνες την ουρά τους ($34^{ο}$ παράθεμα Ρ., $2^{η}$ αρχαία επίδραση).

Σύμφωνα με τον μύθο του Αισώπου, μια κολοβή αλεπού, η οποία έχασε την ουρά της από κάποια παγίδα, από την πολλή ντροπή της σκέφτηκε να πείσει τις άλλες αλεπούδες να κόψουν την ουρά τους, προκειμένου με τον τρόπο αυτό να κρύψει το δικό της ελάττωμα[445], καθώς, αν όλες οι αλεπούδες ήταν κολοβές, εκείνη δεν θα ξεχώριζε. Τα επιχειρήματα που χρησιμοποίησε ήταν αφενός ότι η ουρά ήταν κάτι απρεπές και αφετέρου ότι προσέθετε βάρος[446].

Μέσα από τον παραλληλισμό:

- τόσο του ευνουχισμένου Κορβίνου με την ακρωτηριασμένη αλεπού του Αιωπείου μύθου και των αρτιμελών μοναχών της μονής της Φούλδας με τις επίσης αρτιμελείς αλεπούδες, καθώς ήταν εκείνοι οι οποίοι δέχονταν τις «συμβουλές» του ευνούχου Κορβίνου και της κολοβής αλεπούς αντίστοιχα,
- όσο και του δελεαστικού επιχειρήματος του μοναχού για βέβαιη εξασφάλιση του Παραδείσου με τα λογικοφανή επιχειρήματα της αλεπούς ως προς την απρέπεια της ύπαρξης ουράς και την προσθήκη βάρους που εκείνη επιφέρει,

επιβεβαιώνεται το δίδαγμα που προκύπτει από τον μύθο του Αισώπου ότι οι πονηροί άνθρωποι δεν συμβουλεύουν τους κοντινούς τους για να τους ευνοήσουν αλλά για το προσωπικό τους συμφέρον[447]. Μάλιστα, το γεγονός ότι ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* συμπληρώνει με τη μορφή υποσημείωσης την ετυμολογική προέλευση του ονόματος «Κορβίνος» του ευνουχισμένου μοναχού από τη λατινική λέξη "corvus", που σημαίνει κοράκι[448], προσδίδει αρνητική χροιά στον συγκεκριμένο μοναχό, καθώς τα κοράκια είναι πουλιά που μέχρι και στις μέρες μας έχουν αρνητική

[443]Βλ. τις φράσεις: «…κόπτοντας απηγορευμένους καρπούς…», «…τον δε Κορβίνον...έστειλεν έπειτα εις την μονήν της Φούλδας, **ίνα κλαύσηι την αμαρτίαν**».
[444]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 163.
[445]Βλ. Αισώπου, *Μύθοι*, 17. 1, 1-4.
[446]Βλ. Αισώπου, *Μύθοι*, 17. 1, 4-7.
[447]Βλ. Αισώπου, *Μύθοι*, 17. 3, 9-11: «ὁ μῦθος δηλοῖ, ὅτι οἱ πονηροὶ τῶν ἀνθρώπων οὐ δι'/ εὔνοιαν τὰς πρὸς τοὺς πέλας ποιοῦνται συμβουλίας, διὰ/ δὲ τὸ αὐτοῖς συμφέρον».
[448]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 163: «Corvus, εξ ου το corvinus, σημαίνει λατινιστί κόραξ».

σημασιοδότηση και προοιωνίζουν το κακό ή τον θάνατο, ενώ και οι μοναχοί της μονής της Φούλδας τον απέφευγαν σαν δυσοίωνο πτηνό[449].

Έτσι, μέσα από τον συσχετισμό του Κορβίνου με το συγκεκριμένο πτηνό, από τη μια πλευρά αποτυπώνεται ο χαρακτήρας του μοναχού με μελανά χρώματα και από την άλλη προοιωνίζεται ο αρνητικός ρόλος που θα διαδραματίσει μέσα στο έργο.

Η αφήγηση προχωρεί με την περιγραφή του μοναχού Κορβίνου και την εντολή που έχει λάβει να εξοντώσει τους σκόρους που κατέστρεφαν τα βιβλία της βιβλιοθήκης του ηγουμένου της μονής της Φούλδας. Στο πλαίσιο αυτό γίνεται λόγος για την τυχαία και παράλληλα μοιραία πρόσκρουσή του πάνω σε μια μετάφραση του *Περί Παρθενίας* λόγου του Αγίου Βασιλείου Αγκύρας, στην οποία ο επίσκοπος έδινε συμβουλές προς τις σεμνές παρθένες, τονίζοντάς τους ότι ο ευνουχισμένος άνδρας είναι επικίνδυνος για αυτές ($35^{ο}$ παράθεμα P.).

Μάλιστα ο συγγραφέας, θέλοντας να τονίσει το μέγεθος της χαράς του ήρωά του, Κορβίνου, διαβάζοντας αυτά τα λόγια, τον περιγράφει να τρέχει μέσα στη μονή φωνάζοντας «δύναμαι!», ενώ τον παραλληλίζει με τον Αρχιμήδη, που αναφώνησε «εύρηκα!» από τη χαρά του για την εξεύρεση λύσης στο πρόβλημα το οποίο τον απασχολούσε[450].

Πρόκειται για την ανακάλυψη της υδροστατικής αρχής και συνδέεται με την εξής ιστορία: ο βασιλιάς των Συρακουσών, υποψιασμένος ότι ο χρυσοχόος στον οποίο ανέθεσε την κατασκευή ενός στέμματος από καθαρό χρυσάφι αφαίρεσε μέρος του αντικαθιστώντας το με άργυρο, ρώτησε τον Αρχιμήδη αν ήταν δυνατόν να ανακαλύψει κατά πόσο το στέμμα περιείχε και άργυρο, χωρίς να το καταστρεψει. Βασανιζόμενος για τη λύση του προβλήματος, ανακάλυψε τυχαία την απάντηση, την ώρα που έκανε το μπάνιο του, αντιλαμβανόμενος την άνωση του νερού στο σώμα του και σκεπτόμενος τη σύγκριση του εκτοπιζόμενου νερού στην περίπτωση δύο ίσων βαρών χρυσού και αργύρου. Ο Αρχιμήδης, ενθουσιασμένος για την ανακάλυψή του, βγήκε γυμνός από το λουτρό φωνάζοντας «εύρηκα! εύρηκα!»[451]. Τον ίδιο ακριβώς ενθουσιασμό έδειξε και ο Κορβίνος φωνάζοντας «δύναμαι!» όταν ανακάλυψε ότι, αν και ευνουχισμένος, εξακολουθεί να διακατέχεται από ερωτική επιθυμία.

Ως προς την αρχαία πηγή από τον *Περί Παρθενίας* λόγο του Αγίου Βασιλείου Αγκύρας, στην οποία προσέκρουσε ο Κορβίνος, παρατίθεται στην *Πάπισσα Ιωάννα* αυτούσια. Πρόκειται για την αρχαία φράση «…«άρρενα σώματα κάν ευνούχων ήι φυλάττεσθαι»…» ($35^{ο}$ παράθεμα P., $2^{η}$ αρχαία πηγή), η οποία συμβουλεύει τις παρθένες να αποφεύγουν τους ευνούχους και να προφυλάσσονται από αυτούς.

Προκειμένου να τονιστεί το μέγεθος της επικινδυνότητας των ευνούχων για τις παρθένες, γίνεται αναφορά με τη μορφή παράφρασης στον παραλληλισμό των ευνούχων με τα χωρίς κέρατα βόδια —τα οποία μετά την απώλεια των κεράτων τους εξακολουθούν να κάνουν κακό— που χρησιμοποιεί ο Άγιος Βασίλειος στο έργο του ($35^{ο}$ παράθεμα P., $1^{η}$ αρχαία πηγή). Στο πλαίσιο αυτό, όπως τα χωρίς κέρατα βόδια μπορούν να βλάψουν και να χτυπήσουν κάποιον, όταν του επιτεθούν με το κεφάλι τους, όπου προηγουμένως είχαν κέρατα, έτσι και οι ευνούχοι μπορούν να βλάψουν τις

[449]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 163: «…υπήρχε, δυστυχώς, εις Φούλδαν…ο πάτερ Κορβίνος, όν πάντες απέφευγον ως το επώνυμον αυτού δυσοίωνον πτηνόν». Βλ. επίσης Οβιδίου, *Μεταμορφώσεις*, 2. 531 κ.εξ., όπου το κοράκι από άσπρο γίνεται μαύρο ως τιμωρία από τον Απόλλωνα, γιατί μαρτύρησε την ερωτική απιστία της Κορωνίδας.

[450]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 165: «Ο Αρχιμήδης βεβακχευμένος υπό της χαράς έκραζεν «εύρηκα!» μετά του προβλήματος την λύσιν, ο δε μοναχός περιέτρεχε τας στοάς του μοναστηρίου κράζων «δύναμαι!» τηι μεγάληι φωνήι».

[451]Ως προς τον βασιλιά των Συρακουσών Ιέρωνα και την ανακάλυψη του Αρχιμήδη βλ. περισσότερα Πλουτάρχου, *Μάρκελλος*, 14. 8, 1 κ.ε., Αρχιμήδους, *Αποσπάσματα*, 8. 1 κ.ε.

παρθένες, όταν εκείνοι τους επιτεθούν, εξαιτίας της ερωτικής επιθυμίας από την οποία εξακολουθούν να διακατέχονται[452].

Ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* αποφεύγει να ολοκληρώσει τη φράση «…ούτω και οι αποτετμημένοι, φλεγόμενοι υπό εκτόπου μανίας δύνανται ακόμη …» τοποθετώντας αποσιωπητικά και κορυφώνοντας έτσι την περιέργεια του αναγνώστη ως προς το τι ακριβώς δύνανται οι ευνούχοι να πράξουν[453]. Συγχρόνως ο ίδιος παραπέμπει παρεκβατικά τον αναγνώστη στις Σημειώσεις του έργου, όπου βρίσκεται αυτούσια σε ολοκληρωμένη μορφή η αρχαία πηγή από τον *Περί Παρθενίας* λόγο του Αγίου Βασιλείου Αγκύρας, προκειμένου να συμπληρώσει κάθε ενδιαφερόμενος την ανάγνωσή της (35ο παράθεμα Ρ.). Ουσιαστικά, η περιγραφή των ευνούχων αποτελεί ένα ψηφιδωτό, με τις τελευταίες ψηφίδες να βρίσκονται στο τέλος του βιβλίου για την ολοκλήρωσή του, ή για έναν γρίφο, η απάντηση του οποίου κρύβεται στις Σημειώσεις του έργου.

Συγκεκριμένα:

- η φράση «…φλεγόμενοι **υπό εκτόπου μανίας**…» αποτελεί αντανάκλαση της φράσης «…ἔρωτος/ πνέει καὶ **ἐκτόπου μανίας**»[454] του Αγίου Βασιλείου, και
- η μη ολοκληρωμένη φράση «…δύνανται ακόμη…» συνεχίζεται στο έργο του Αγίου Βασιλείου, όπου αναφέρεται ειδικότερα ότι ο αρσενικός, αν και ευνούχος, εξακολουθεί να είναι αρσενικός ως προς την επιθυμία του πάθους «οὕτω/ καὶ ὁ ἄρσην ἀποκεκομμένος τὰ μόρια, ἄρσην ὅμως/ ἐστὶ τῇ ἐπιθυμίᾳ τοῦ πάθους»[455].

Η παράθεση της συγκεκριμένης αρχαίας πηγής από τον Άγιο Βασίλειο, η οποία αναφέρεται στην ερωτική επίθεση που μπορεί να δεχτεί μια παρθένα από έναν ευνούχο, σκοπό έχει να προοιωνίσει τη μελλοντική ερωτική επίθεση του ευνούχου Κορβίνου στην «παρθένα» Ιωάννα[456], δηλ. την απόπειρα βιασμού της. Ταυτόχρονα, μέσα από την αναφορά του συγγραφέα της *Πάπισσας Ιωάννας* στην «…παρθενικήν πραγματείαν…» του Αγίου Βασιλείου που έχει γραφτεί «…επί του στήθους καλής τινός παρθένου…» αναδεικνύεται η ειρωνεία ως προς την παρθενία της ηρωίδας.

Έπειτα, όταν ο συγγραφέας αναφέρεται στο σπήλαιο, όπου ο Φρουμέντιος και η Ιωάννα συνευρίσκονται ερωτικά και το οποίο ήταν παλαιότερα ιερό του αρχαίου θεού Πριάπου, αναφέρεται παρεκβατικά στην ταύτιση του αρχαίου Πριάπου με τον Άγιο Βίτο[457] (36ο παράθεμα Ρ.).

---

[452]Ως προς την επίθεση των ευνούχων στις παρθένες βλ. Βασιλείου Αγκύρας, *Περί Παρθενίας*, 800, 8-11.

[453]Παρατηρείται ότι στο έργο του συγγραφέα υπάρχουν σημεία στα οποία απευθύνεται παρεκβατικά άλλοτε στη γυναίκα αναγνώστρια (βλ. ενδεικτικά Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 138, όπου απευθύνεται στη «…σεμνήν…αναγνώστριαν») και άλλοτε στον άνδρα αναγνώστη. Εδώ απευθύνεται στον άνδρα αναγνώστη, πιθανότατα διότι το θέμα των ευνούχων και της ερωτικής τους επιθυμίας ενδιαφέρει ενδεχομένως περισσότερο τους άνδρες.

[454]Βλ. Βασιλείου Αγκύρας, *Περί Παρθενίας*, 800, 6-8.

[455]Βλ. Βασιλείου Αγκύρας, *Περί Παρθενίας*, 800, 5-6.

[456]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 166: «Ο δε πάτερ Κορβίνος… ώρμησε να υποβάλη εις την βάσανον της πείρας τα φυσιολογικά θεωρήματα του επισκόπου Καισαρείας».

[457]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 166, όπου γίνεται λόγος για την εικόνα του «… χριστιανισθέντος Πριάπου…». Ως προς τον «μετασχηματισμόν» —κατά τα λεγόμενα του συγγραφέα— των ναών σε εκκλησίες, των αρχαίων θεών σε Αγίους κ.ο.κ. βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 188-189: «Ταύτα πάντα παραλαβόντες οι χριστιανοί μετεσχημάτισαν οπωσούν προς χρήσιν των, ως οι λογοκλόποι τας ξένας ιδέας, ονομάσαντες εκκλησίας τους ναούς, τους βωμούς θυσιαστήρια, τας πομπάς λιτανείας και τους θεούς αγίους. Άγιον Νικόλαον τον Ποσειδώνα, τον Πάνα Άγ. Δημήτριον και τον Απόλλωνα Άγ. Ηλίαν».

Ειδικότερα, επισημαίνεται:

- η σχέση της λατρείας του αρχαίου θεού Πριάπου με τη λατρεία του Αγίου Βίτου στη Γερμανία και η μετονομασία του αρχαίου θεού σε Άγιο της Εκκλησίας,
- η σχέση των τελετών που γίνονταν προς τιμήν του αρχαίου θεού Πριάπου με εκείνες που γίνονταν προς τιμήν του Αγίου Βίτου,
- το κοινό αίτημα τόσο των ειδωλολατρισσών προς τον αρχαίο θεό Πρίαπο όσο και των χριστιανών γυναικών προς τον Άγιο Βίτο για ηδονή ή ευτεκνία. Το γεγονός μάλιστα ότι τα αγάλματα του συγκεκριμένου Αγίου ανεγείρονταν υπό τη σκιά ανδρικού μοναστηριού οδήγησε κάποιους κακόγλωσσους κατά τον συγγραφέα ιστορικούς να υπαινιχθούν ότι η επιτυχία του αιτήματος των προσκυνητριών δεν οφειλόταν στη θαυματουργική δύναμη του Αγίου Βίτου, αλλά στο ότι οι γυναίκες συνευρίσκονταν ερωτικά με τους μοναχούς, οι οποίοι τις καθιστούσαν έγκυες ή πλήρεις ηδονών.

Στις Σημειώσεις της *Πάπισσας Ιωάννας* αναφέρονται από τον συγγραφέα επιπρόσθετες λεπτομέρειες ως προς τη διατήρηση της λατρείας του αρχαίου Πριάπου ή Φαλλού στη Γαλατία και τη Γερμανία μέχρι τον ΙΒ΄ αιώνα.

Συγκεκριμένα, ο αρχαίος θεός Πρίαπος μετονομάστηκε άλλοτε σε Saint Vit, άλλοτε σε S. Foutin και άλλοτε σε Saint Greluchon, έτσι ώστε να εκφράζει τον σκοπό για τον οποίο τελούνταν προς τιμήν του οι τελετές, που ήταν η αύξηση της ερωτικής επιθυμίας ή η τεκνοποίηση: Οι γυναίκες ξύνοντας τον φαλλό του αγάλματος αυτού, αναμείγνυαν τα ρηνίσματα στο κρασί των συζύγων ή των εραστών τους "ut plus in amorem exardescant", ώστε να φλέγονται ακόμα περισσότερο από έρωτα, να φτάνουν σε μεγαλύτερη ερωτική έκσταση, ή το έπιναν οι ίδιες, αν ήταν στείρες ή "frigidae", δηλ. παγωμένες, χωρίς ερωτική διάθεση, ανέραστες.

Σε άλλο σημείο της *Πάπισσας Ιωάννας* επισημαίνεται ότι **την εποχή της «θεοδωρήτου Θεοδώρας»** οι γονείς κολλούσαν στις εικόνες τις τρίχες των παιδιών τους, οι μοναχοί προσέφεραν στις εικόνες την κόμη τους για θυσία και **οι γυναίκες έξυναν τις βαφές των εικόνων, όπως αντίστοιχα οι γυναίκες κατά τα αρχαία χρόνια τον φαλλό του Πριάπου, και αφού έριχναν τις βαφές αυτές, όπως οι αρχαίοι πρόγονοί τους, στο νερό, το έπιναν** [458].

Η πηγή, από την οποία αντλεί το υλικό του ο συγγραφέας αναφορικά με τα αφροδισιακά μάγια, τις γητειές των γυναικών είναι το έργο *Απολογίαι του Ηροδότου* του Ερρίκου Στεφάνου, καθώς εκείνος συνέλεξε τα πιο περίεργα χωρία που αφορούν το συγκεκριμένο θέμα.

Στο πλαίσιο αυτό παρατίθεται η φράση " ut plus in amorem exardescant " από το έργο του Bourchard *De Poenitentia Decretorum*[459], το οποίο χρησιμοποιεί ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας*, όταν περιγράφει τις γητειές των γυναικών, στην περίπτωση που ήταν στείρες ή ανέραστες. Ο Bourchard στο έργο του παρουσιάζει μια σειρά από αφροδισιακά γιατρικά, τα οποία εφάρμοζαν οι γυναίκες της εποχής του[460]: άλλα γιατρικά λαμβάνονταν εσωτερικά για την ερωτική διέγερση των ανδρών και άλλα με εξωτερική εφαρμογή τους, ενώ υπήρχαν και υγρά για εντριβή στα γεννητικά όργανα, κατασκευασμένα από μέλι, λάδι, φρέσκο βούτυρο, λίπη άγριας χήνας, μαζί με πύρεθρο, τζίντζερ ή πιπέρι, ώστε να εξασφαλιστεί η απορρόφηση του γιατρικού κ.ο.κ.[461].

---

[458]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 189.

[459]Βλ. Davenport 1869

[460]Βλ. Davenport 1869: "Bourchard, Bishop of Worms, has transmitted to us an account of certain aphrodisiacal charms practised by women of his time…".

[461]Βλ. Davenport 1869: "Remedies taken internally are not the only ones which stimu late man to sexual intercourse. External applications materially contribute to that end, and liniments have been

Μέσα από την παρουσίαση της αναβίωσης της λατρείας του αρχαίου θεού Πριάπου ή Φαλλού στη διάρκεια των αιώνων με το όνομα του Αγίου Βίτου (Saint Vit), του S. Foutin ή του Saint Greluchon, με σκοπό την αύξηση της ερωτικής επιθυμίας ή την τεκνοποίηση, πρόθεση του συγγραφέα είναι να τονίσει αφενός ότι στοιχεία της τελετής προς τιμήν του Αγίου Βίτου έχουν αντληθεί από τη λατρεία της αρχαίας ειδωλολατρικής θεότητας και αφετέρου ότι τόσο οι εκπρόσωποι της Δυτικής Εκκλησίας —οι δύο νέοι μοναχοί, ο Φρουμέντιος και η Ιωάννα, όσο και οι χριστιανοί πιστοί, λατρεύουν τον Άγιο Βίτο με τελετές, ήθη και έθιμα που έχουν δανειστεί από τους ειδωλολάτρες.

Μάλιστα, αναδεικνύεται η άποψη του συγγραφέα ως προς την έλλειψη σεμνότητας: α) του αρχαίου θεού, καθώς το άγαλμά του χαρακτηρίζεται ως «…άσεμνον…είδωλον…», λόγω ίσως της απεικόνισής του[462], αλλά και β) των πιστών του αρχαίου θεού, λόγω του τρόπου λατρείας του από εκείνους —ξύνοντας τον φαλλό του— και του σκοπού για τον οποίο λατρευόταν —την ερωτική διέγερση, ενώ οι γυναίκες που τον λάτρευαν χαρακτηρίζονται ως «…άσεμνοι ειδωλολάτριδες… ».

Ο συγγραφέας φαίνεται να υπεραμύνεται της θαυματουργικής επίδρασης του Αγίου Βίτου σε προβλήματα στειρότητας ή μείωσης της ερωτικής επιθυμίας, καθώς συμπληρώνει ότι «…ο δε καλός άγιος σπανίως εκώφευεν εις τας τοιαύτας δεήσεις», χαρακτηρίζοντας ως «κακογλώσσους» όσους ιστορικούς υπαινίσσονται ότι η επιτυχία των αιτημάτων στον Άγιο οφειλόταν στις παράνομες σχέσεις των γυναικών με μοναχούς που τις καθιστούσαν έγκυες ή πλήρεις ηδονών. Ωστόσο ενδέχεται ο ίδιος να ακολουθεί τη συγκεκριμένη τακτική στο πλαίσιο της σάτιρας.

Ακολουθεί ο παραλληλισμός της λατρείας του Αγίου Βίτου με τη λατρεία της αρχαίας θεάς Αφροδίτης ως προς την απαραίτητη προσφορά των δώρων σε αυτούς: σιταριού —της Δήμητρας— και οίνου —του Βάκχου, διαφορετικά ψυχραίνονται οι σχέσεις με τους πιστούς τους[463]. Ο παραλληλισμός του Αγίου Βίτου με την αρχαία θεά Αφροδίτη εξηγείται από το γεγονός ότι και οι δύο μεριμνούν για τα θέματα του έρωτα, καθώς η Αφροδίτη είναι η θεά του Έρωτα και ο Άγιος Βίτος φροντίζει για τη σεξουαλική επιθυμία των πιστών.

Η αφήγηση συνεχίζεται με την αναφορά στην ερωτική συνεύρεση του ζευγαριού στη σπηλιά που ήταν αφιερωμένη αρχικά στον Πρίαπο και αργότερα στον Άγιο Βίτο, ενώ ταυτόχρονα απεικονίζεται η ανάπαυση του ερωτευμένου ζευγαριού στην αγκαλιά του Μορφέα (37^{ο} παράθεμα Ρ., 1^{η} αρχαία επίδραση).

Αναφερόμενος στον ύπνο του ζευγαριού ο συγγραφέας απεικονίζει τους δύο νέους αγκαλιασμένους να κοιμούνται στην αγκαλιά του Μορφέα. Η επιλογή της συγκεκριμένης θεότητας οφείλεται στο γεγονός ότι ο Μορφέας ήταν ένα από τα χίλια παιδιά του Ύπνου. Είχε την ιδιότητα να παίρνει τη μορφή ανθρώπινων υπάρξεων και να φανερώνεται στα όνειρα των ανθρώπων, ενώ εμφανισιακά είχε φτερά, με τα οποία μπορούσε να μεταφερθεί ως τα πέρατα της γης μέσα σε μια στιγμή[464].

---

composed wherewith to anoint the parts of generation. These washes are made of honey, liquid storax, oil and fresh butter, or the fat of the wild goose, together with a small quantity of spurge, pyrethrum, ginger or pepper to insure the remedy' s penetrating: a few grains of ambergris, musk, or cinnamon are to be added by way of perfume."

[462]Ως προς τον Πρίαπο βλ. περισσότερα Παυσανίου του Περιηγητού, *Ελλάδος Περιήγησις*, 9. 31, 2, 1 κ.ε., Διοδώρου του Σικελιώτου, *Ιστορική Βιβλιοθήκη (βιβλ. 1*-20), 4. 6, 1, 1 κ.ε.

[463]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 165-166: «υπεράνω δε της κοιτίδος αυτών εκρέμαντο στιλπνοί σταλακτίται, γλώσσαι καπνισταί, ξηροί ιχθύες, ασκοί γενναίου οίνου της Μοσέλλης και άλλα εδώδιμα, εις τα οποία κετέφευγον οι νεανίσκοι, οσάκις απηύδων ψάλλοντες τροπάρια εις τιμήν του Αγ. Βίτου· **καθότι η προς τον άγιον τούτον ευλάβεια, ως και η της Αφροδίτης, ψυχραίνεται άνευ των δώρων της Δήμητρος και του Βάκχου**».

[464]Ως προς τον Μορφέα βλ. Οβιδίου, *Μεταμορφώσεις*, 11. 635 κ.ε.

Ακολουθεί η παρομοίωση της ημίγυμνης Ιωάννας με μια θεά του Ολύμπου (37^{ο} παράθεμα Ρ., 2^{η} αρχαία επίδραση) με τη σκέψη του αναγνώστη να πηγαίνει αυθόρμητα στην αρχαία θεά Αφροδίτη, η οποία παριστάνεται συνήθως ημίγυμνη (γυμνόστηθη) σε ανάγλυφες παραστάσεις[465]. Σύμφωνα με τους μελετητές, πρώτος ο Φειδίας τον 5^{ο} αι. π.Χ. έφτιαξε χρυσελεφάντινο άγαλμα της Ουρανίας Αφροδίτης, αργότερα ο Πραξιτέλης έφτιαξε ένα άγαλμα της Κνιδίας Αφροδίτης, όπου η θεά παρουσιάζεται τελείως γυμνή[466], ενώ η Αφροδίτη της Μήλου παρουσιάζεται ημίγυμνη και σώζεται χωρίς χέρια. Είναι πιθανόν δημιούργημα του Λυσίππου κατά το δεύτερο ήμισυ του δευτέρου αι. π.Χ. Η παρομοίωση της Ιωάννας με την θεά Αφροδίτη εναρμονίζεται απόλυτα με την πρόθεση του συγγραφέα να δείξει πόσο ακαταμάχητη ομορφιά και κάλλος διαθέτει η ηρωίδα, ενώ με τον παραλληλισμό της ημίγυμνης μοναχής με την ημίγυμνη αρχαία θεά καυτηριάζεται η εμφάνιση, η συμπεριφορά και εν γένει ο τρόπος ζωής της.

Ο συγγραφέας, φτάνοντας τελικά στην κορύφωση της παρουσίασης της αψεγάδιαστης, ανυπέρβλητης και συνάμα ακαταμάχητης ομορφιάς της Ιωάννας, συμπληρώνει —ακριβώς για να τονίσει το μέγεθος του κάλλους της— ότι μέχρι και ο Άγ. Αμούν θα λησμονούσε τους όρκους του, ο Ωριγένης τη συμφορά του και ο Θεμιστοκλής το τρόπαιο του Μιλτιάδη (37^{ο} παράθεμα Ρ., 3^{η} και 4^{η} αρχαία επίδραση).

Ουσιαστικά, γίνεται λόγος για τέσσερα «θύματα» της ομορφιάς και της γοητείας της ηρωίδας, εκ των οποίων τα τρία πρώτα είναι πιθανά «θύματα» και το τέταρτο πραγματικό «θύμα» της:

1. τον Άγιο Αμούν που αντικρίζοντας το κάλλος της Ιωάννας «…ήθελε λησμονήσει τους όρκους του…». Ο συγγραφέας δεν παραπέμπει σε συγκεκριμένη αρχαία πηγή, ωστόσο σε άλλο σημείο του έργου γίνεται λόγος για την αγνότητα του γάμου του, καθώς ενώ ήταν παντρεμένος με τη σύζυγό του για δεκαοκτώ έτη εκείνη παρέμεινε παρθένα[467]. Έτσι, το μέγεθος της ομορφιάς της ηρωίδας ήταν τέτοιο, ώστε και ο συγκεκριμένος Άγιος θα κολαζόταν, αν την έβλεπε.
2. τον Ωριγένη που αντικρίζοντας την ομορφιά της Ιωάννας «…ήθελε λησμονήσει …την συμφοράν του…». Στον συγκεκριμένο εκκλησιαστικό συγγραφέα ο όρος «συμφορά»[468] ταυτίζεται εδώ με τον όρο «πάθος»[469], με το πάθημα[470], ενώ ο όρος «φιλανθρωπία»[471] συνδέεται με την ιδιότητα του χριστιανού να συμπάσχει στη συμφορά, στο πάθημα του συνανθρώπου του, θεωρώντας ως δική του συμφορά το πάθημα του άλλου[472].
3. τον Θεμιστοκλή, ο οποίος αντικρίζοντας την ομορφιά της Ιωάννας «…ήθελε λησμονήσει…το τρόπαιον του Μιλτιάδου». Το τρόπαιο στην αρχαία Ελλάδα συμβόλιζε τη νίκη επί των εχθρών, ήταν σύμβολο νίκης και δύναμης για έναν πολεμιστή. Πρόκειται για ένα πρόχειρο θριαμβευτικό μνημείο που ανεγειρόταν από τους νικητές μετά την κατατρόπωση του εχθρού, το οποίο αποτελούνταν από

[465]Βλ. την ανάγλυφη παράσταση (αντίγραφο έργου του πρώτου μισού του 5^{ου} αιώνα π.Χ.) της γυμνόστηθης Αφροδίτης υποβασταζόμενης από δύο γυναικείες μορφές στο Εθνικό Μουσείο της Ρώμης.
[466]Βλ. Γεωργίου Κεδρηνού, *Σύνοψις Ιστοριών*, 1. 564, 10-12.
[467]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 145, όπου γίνεται λόγος για τη σύζυγο του Αγίου Αμούν, η οποία πέθανε παρθένα μετά από δεκαοκτώ χρόνια έγγαμου βίου.
[468]Βλ. Ωριγένους, *Αποσπάσματα εις τους Θρήνους*, 25, 8.
[469]Βλ. Ωριγένους, *Αποσπάσματα εις τους Θρήνους*, 25, 7.
[470]Βλ. Liddell–Scott (χ.ε.), τ. 3, σ. 402, στο λήμμα «πάθος».
[471]Βλ. Ωριγένους, *Αποσπάσματα εις τους Θρήνους*, 25, 7.
[472]Βλ. Ωριγένους, *Αποσπάσματα εις τους Θρήνους*, 25, 7-8.

ασπίδες, περικεφαλαίες και άλλα όπλα των εχθρών, που σκυλεύτηκαν, τα οποία οι νικητές κρεμούσαν από κάποιο δένδρο ή πάνω σε ξύλινο στύλο[473].

Πιθανότατα γίνεται λόγος για τη μάχη στο Μαραθώνα μεταξύ Ελλήνων και Περσών και για την επιτυχή έκβαση της μάχης υπέρ των Ελλήνων. Ο Μιλτιάδης τιμήθηκε από τους Αθηναίους περισσότερο από κάθε άλλον, διότι κυρίως στη δική του στρατιωτική ικανότητα οφειλόταν η νίκη, γι' αυτό το λόγο άλλωστε είχε στηθεί στο Πρυτανείο χάλκινος ανδριάντας του Μιλτιάδη, ο οποίος όμως, όπως και εκείνος του Θεμιστοκλή, είχε μετατραπεί του πρώτου σε Ρωμαίο και του δεύτερου σε Θράκα άνδρα[474]. Σύμφωνα με τον Παυσανία είχε στηθεί χάλκινος ανδριάντας του Μιλτιάδη στους Δελφούς, ανάθημα από της δεκάτης του Μαραθωνίου έργου[475], ενώ λέγεται από τον ίδιο ότι ο Μιλτιάδης «…ἐγέ / νετο εὐεργέτης πρῶτος κοινῇ τῆς Ἑλλάδος»[476].

4. τον πατέρα Κορβίνο, ο οποίος «…λησμονήσας κακείνος τον εκεί παρακείμενον Φρουμέντιον, ώρμησε να υποβάλη εις την βάσανον της πείρας τα φυσιολογικά θεωρήματα του επισκόπου Καισαρείας». Έτσι, στα παραπάνω πιθανά «θύματα» της γοητείας της ηρωίδας προστίθεται άλλο ένα πραγματικό αυτή τη φορά «θύμα» της ημίγυμνης, σχεδόν θεϊκής[477] ομορφιάς της: ο ευνουχισμένος μοναχός, ο οποίος, λησμονώντας τον Φρουμέντιο που βρισκόταν εκεί κοντά ξαπλωμένος, σπεύδει να της επιτεθεί, προκειμένου να θέσει σε εφαρμογή όλα όσα ο επίσκοπος Καισαρείας αναφέρει στον *Περί Παρθενίας* λόγο του σχετικά με την επιθυμία και το ερωτικό μένος των ευνούχων.

Πρόθεση του συγγραφέα είναι αφενός να αναδείξει ότι οι ηθικές αρετές, τα παθήματα —στην περίπτωση του Αγίου Αμούν και του Ωριγένη— και τα στρατιωτικά εμβλήματα —στην περίπτωση του Θεμιστοκλή— μπορούν να λησμονηθούν μπροστά στο κάλλος της ηρωίδας και αφετέρου να καυτηριάσει τον τρόπο ζωής της Ιωάννας, της οποίας η ομορφιά αποτελεί ανυπέρβλητο πειρασμό για κάθε εκκλησιαστικό, πολιτικό, μοναχικό εκπρόσωπο του ανδρικού φύλου.

16η Θεματική Ενότητα:
Η πάλη των δύο μοναχών, του Φρουμέντιου και του Κορβίνου και η φυγή του χτυπημένου Κορβίνου.

Ο Κορβίνος, αντικρίζοντας την Ιωάννα ημίγυμνη, της επιτίθεται με άγριες ερωτικές διαθέσεις, την ώρα που κοιμάται. Στο μεταξύ, η επέμβαση του οργισμένου Αγίου Βίτου —από την ανάρμοστη συμπεριφορά του Κορβίνου προς την δούλη του, από το καντήλι του οποίου στάζει μια σταγόνα λάδι στο μάγουλο του Φρουμέντιου, είναι σωτήρια, καθώς εκείνος ξυπνάει, βγάζει το σκοινί με το οποίο είναι ζωσμένος και αρχίζει να χτυπάει τον Κορβίνο. Η πάλη των δύο ανδρών μοναχών συνεχίζεται με γροθιές, ενώ το αίμα στάζει τριγύρω, ώσπου ο ευνουχισμένος μοναχός κατορθώνει να διαφύγει, αφήνοντας πίσω την κουκούλα του.

[473]Βλ. περισσότερα Liddell–Scott (χ.ε.), τ. 4, σ. 386, στο λήμμα «τρόπαιον».
[474]Βλ. Παυσανίου του Περιηγητού, *Ελλάδος Περιήγησις*, 1. 18, 3, 4- 1. 18, 4, 1.
[475]Βλ. Παυσανίου του Περιηγητού, *Ελλάδος Περιήγησις*, 10. 10, 1, 1-4.
[476]Βλ. Παυσανίου του Περιηγητού, *Ελλάδος Περιήγησις*, 8. 52, 1, 4-5.
[477]λόγω της ομοιότητάς της με τη θεά Αφροδίτη.

16η Θεματική Ενότητα:
Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές–χωρία).

38. **Γενική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαία χωρία 1, 2).**

«Διό, μη χρονοτριβήσας εις περιττάς εξηγήσεις, εδράξατο του σχοινίου της ζώνης, το οποίον ήρξατο να υψούται και να καταπίπτηι επί των νώτων του αθλίου Κορβίνου, ως η μάστιξ του Ιησού επί της ράχεως των εμπορευομένων εις τον Ναόν[1].

Εν τούτοις η Ιωάννα εγερθείσα έσπευσε να κρύψηι υπό το ράσον τα αίτια της έριδος, ενώ οι δύο καλόγηροι εξηκολούθουν γρονθοκοπούμενοι και το αίμα ήρχιζε να ρέηι, αλλ' ευτυχώς μόνον εκ της μύτης· μετά δε πεισματώδη πάλην κατώρθωσε τέλος ο Κορβίνος να διαφύγηι κακώς έχων τας χείρας του παρωργισμένου αντιπάλου, αφίνων αυτώι την κουκούλαν του ως ο Ιωσήφ τα ιμάτια εις την γυναίκα του Πετεφρή. Αλλ' εις τούτο μόνον περιορίζεται, νομίζω, η μεταξύ αυτού και του υιού του Ιακώβ ομοιότης[2]».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 167)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:

***Κ.Δ., Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, 2. 13- 2. 16.**

(13.) Καὶ ἐγγὺς ἦν τὸ πάσχα τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἀνέβη εἰς Ἱεροσόλυμα ὁ Ἰησοῦς. (14.) καὶ εὗρεν ἐν τῷ ἱερῷ τοὺς πωλοῦντας βόας καὶ πρόβατα καὶ περιστερὰς καὶ τοὺς κερματιστὰς καθημένους, (15.) καὶ **ποιήσας φραγέλλιον ἐκ σχοινίων** πάντας ἐξέβαλεν ἐκ τοῦ ἱεροῦ, τά τε πρόβατα καὶ τοὺς βόας, καὶ τῶν κολλυβιστῶν ἐξέχεεν τὸ κέρμα καὶ τὰς τραπέζας ἀνέτρεψεν, (16.) καὶ τοῖς τὰς περιστερὰς πωλοῦσιν εἶπεν, Ἄρατε ταῦτα ἐντεῦθεν, μὴ ποιεῖτε τὸν οἶκον τοῦ πατρός μου οἶκον ἐμπορίου[1].

***Π.Δ., Γένεσις*, 39. 12, 39. 15- 39. 16.**

(11.) ἐγένετο δὲ τοιαύτη τις ἡμέρα, εἰσῆλθεν Ιωσηφ εἰς τὴν οἰκίαν ποιεῖν τὰ ἔργα αὐτοῦ, καὶ οὐθεὶς ἦν τῶν ἐν τῇ οἰκίᾳ ἔσω, (12.) καὶ ἐπεσπάσατο αὐτὸν τῶν ἱματίων λέγουσα Κοιμήθητι μετ' ἐμοῦ. καὶ καταλιπὼν τὰ ἱμάτια αὐτοῦ ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῆς ἔφυγεν καὶ ἐξῆλθεν ἔξω. (13.) καὶ ἐγένετο ὡς εἶδεν ὅτι κατέλιπεν τὰ ἱμάτια αὐτοῦ ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῆς καὶ ἔφυγεν καὶ ἐξῆλθεν ἔξω, (14.) καὶ ἐκάλεσεν τοὺς ὄντας ἐν τῇ οἰκίᾳ καὶ εἶπεν αὐτοῖς λέγουσα Ἴδετε, εἰσήγαγεν ἡμῖν παῖδα Εβραῖον ἐμπαίζειν ἡμῖν· εἰσῆλθεν πρός με λέγων Κοιμήθητι μετ' ἐμοῦ, καὶ ἐβόησα φωνῇ μεγάλῃ· (15.) ἐν δὲ τῷ ἀκοῦσαι αὐτὸν ὅτι ὕψωσα τὴν φωνήν μου καὶ ἐβόησα, καταλιπὼν τὰ ἱμάτια αὐτοῦ παρ' ἐμοὶ ἔφυγεν καὶ ἐξῆλθεν ἔξω. (16.) καὶ καταλιμπάνει τὰ ἱμάτια παρ' ἑαυτῇ, ἕως ἦλθεν ὁ κύριος εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ[2].

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού στην 16η Θεματική Ενότητα

Η αφήγηση εξελίσσεται με την περιγραφή της πάλης του ήρωα Φρουμέντιου με τον μοναχό Κορβίνο. Ο κεντρικός ήρωας απεικονίζεται οξύθυμος, συνηθισμένος να μεταχειρίζεται τις γροθιές ως επιχειρήματα σε κάθε συζήτηση, ακόμα και αν είναι θεολογική[478]. Καθώς ο ήρωας περιγράφεται να βγάζει το σχοινί της ζώνης του, χτυπώντας τον Κορβίνο, το «μαστίγιό» του παρομοιάζεται με «…την μάστιγα του Ιησού επί της ράχεως των εμπορευομένων εις τον Ναόν» (38ο παράθεμα Ρ., 1η αρχαία επίδραση).

Πρόκειται για το εξής περιστατικό, το οποίο περιγράφεται στην Κ. Δ. και το *Κατά Ιωάννην* Ευαγγέλιον: ο Χριστός, αντικρίζοντας τους εμπόρους να πουλούν τα

[478]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 167: «Ο Φρουμέντιος ήτο οξύθυμος…ειθισμένος να μεταχειρίζηται τους γρόνθους ως επιχειρήματα κατά πάσαν συζήτησιν, έστω και θεολογικήν».

προϊόντα τους μέσα στον οίκο του Θεού, **αφού έφτιαξε ένα μαστίγιο**[479] **από σκοινιά**, τους έδιωξε, λέγοντάς τους να μαζέψουν τα εμπορεύματά τους από τον Ναό του Θεού και να μην μετατρέπουν τον οίκο του Πατέρα του σε οίκο εμπορίου[480]. Έτσι, η αναφορά στην *Πάπισσα Ιωάννα* στη «μάστιγα» του Ιησού Χριστού αποτελεί ελεύθερη απόδοση το όρου «φραγέλλιον»[481] με το οποίο έδιωξε τους εμπόρους από τον οίκο του Θεού.

Μέσα από την παρομοίωση του σχοινιού της ζώνης του Φρουμέντιου με το μαστίγιο από σχοινιά —«…φραγέλλιον ἐκ σχοινίων…»[482], το οποίο μεταχειρίστηκε ο Ιησούς Χριστός, προκύπτουν και οι εξής παραλληλισμοί:

- του Φρουμέντιου με τον Ιησού Χριστό, καθώς λειτουργούν ως προστάτες της Ιωάννας και του οίκου του Θεού αντίστοιχα,
- του ερωτικού πάθους του Φρουμέντιου για την Ιωάννα με την αγάπη του Ιησού Χριστού για τον οίκο του Θεού,
- του σώματος της Ιωάννας —της ερωμένης του Φρουμέντιου— με τον οίκο του Θεού —τον τόπο λατρείας του, καθώς πρόκειται για τους προστατευόμενους «τόπους» λατρείας, και
- του «…αθλίου…Κορβίνου…», ο οποίος επιχειρεί να βιάσει την ερωμένη το Φρουμέντιου, με τους εμπόρους, οι οποίοι εισβάλλουν και μολύνουν τον οίκο του Θεού.

Πρόθεση του συγγραφέα του έργου είναι να στηλιτεύσει τον τρόπο ζωής του εκκλησιαστικού ιερατείου, εκπροσωπούμενου από: τον μοναχό Φρουμέντιο που κατέχει το ρόλο του προστάτη– εραστή, τη μοναχή Ιωάννα που λειτουργεί ως ερωμένη του ήρωα, και τον «άθλιον» μοναχό Κορβίνο που επιχειρεί να βιάσει την ερωμένη του πρώτου. Ολόκληρη η σκηνή του μοναχού Φρουμέντιου να προστατέψει τη μοναχή ερωμένη του από έναν ευνουχισμένο μοναχό που επιχειρεί να την βιάσει αποτελεί μια παρωδία του περιστατικού της εκδίωξης από τον Ιησού Χριστό των εμπόρων από τον οίκο του Πατέρα του που τον βεβηλώνουν. Έτσι ο συγγραφέας καυτηριάζει τη φαινομενική ταύτιση του τρόπου ζωής του μεσαιωνικού ιερατείου με εκείνον των βιβλικών προτύπων.

Μάλιστα, στη διάρκεια της περιγραφής της πάλης μεταξύ των δύο μοναχών, του Φρουμέντιου και του Κορβίνου, και της διαφυγής του δεύτερου, ο Κορβίνος, που άφησε πίσω την κουκούλα του, παρομοιάζεται με τον Ιωσήφ, που άφησε στη γυναικα του Πετεφρή τα ρούχα του (38^{ο} παράθεμα Ρ., 2^{η} αρχαία επίδραση).

Η βιβλική ιστορία έχει αντληθεί από την *Π.Δ.* και αναφέρεται στη μεταφορά του Ιωσήφ από τους Ισμαηλίτες στην Αίγυπτο και την πώλησή του σε έναν Αιγύπτιο, τον Πετεφρή, έναν αυλικό που είχε την ιδιότητα του αρχιμάγειρα του Φαραώ. Ο Πετεφρής πήρε στον οίκο του τον Ιωσήφ και εκτιμώντας την επιδεξιότητά του σε όλα —καθώς ο Θεός βοηθούσε τον Ιωσήφ να φέρνει σε αίσιο πέρας οποιαδήποτε εργασία του ανέθεταν— τον διόρισε επιστάτη του σπιτιού του και παρέδωσε όλα όσα είχε στα χέρια του, για να τα διαχειρίζεται. Πράγματι, ο Θεός ευλόγησε —χάριν του Ιωσήφ— όλα τα υπάρχοντα του Πετεφρή και εντός του οίκου του και εκτός, δηλ. τους αγρούς του. Τότε ο Πετεφρής ανέθεσε εν λευκώ όλα του τα υπάρχοντα στον Ιωσήφ, για να τα διαχειρίζεται, καθώς τον εμπιστευόταν απόλυτα.

Καθώς όμως ο Ιωσήφ ήταν εμφανίσιμος εξωτερικά, η γυναίκα του Πετεφρή τον παρενοχλούσε επίμονα, προκειμένου να κοιμηθεί μαζί της. Ο Ιωσήφ της εξήγησε

---

[479]Βλ. Liddell–Scott (χ.ε.), τ. 4, σ. 572, στο λήμμα «φραγέλλιον».
[480]Βλ. *Κ.Δ.*, *Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, 2. 14-16.
[481]Βλ. *Κ.Δ.*, *Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, 2. 15.
[482]Βλ. *Κ.Δ.*, *Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, 2. 15.

ότι δεν θα μπορούσε να προδώσει την εμπιστοσύνη του Πετεφρή, αλλά εκείνη εξακολουθούσε να τον παρενοχλεί με σκοπό την ερωτική τους συνεύρεση.

Μια μέρα ο Ιωσήφ βρισκόταν μόνος στο εσωτερικό του σπιτιού, προκειμένου να κάνει κάποια εργασία. Η σύζυγος του Πετεφρή βρήκε και πάλι ευκαιρία να τον παρενοχλήσει ερωτικά, τραβώντας το ένδυμά του και ζητώντας του και πάλι να κοιμηθεί μαζί της. Τότε εκείνος άφησε το ρούχο του στα χέρια της και βγήκε έξω από το σπίτι του Πετεφρή.

Η γυναίκα, μαινόμενη από εκδίκηση εναντίον του, κάλεσε τους ανθρώπους που ήταν μέσα στο σπίτι και διαστρεβλώνοντας τα γεγονότα άρχισε να κατηγορεί τον Ιωσήφ, χαρακτηρίζοντάς τον Εβραίο δούλο, ότι εκείνος της επιτέθηκε με ερωτικές διαθέσεις. Τότε εκείνη φώναξε δυνατά για να γλυτώσει, με αποτέλεσμα ο Ιωσήφ να βγει από το σπίτι, αφήνοντας το ρούχο του στα χέρια της. Όταν η γυναίκα διηγήθηκε στον Πετεφρή την ίδια ιστορία, εκείνος έβαλε τον Ιωσήφ στη φυλακή[483].

Ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* επιλέγει από ολόκληρη τη βιβλική ιστορία το σημείο στο οποίο ο Ιωσήφ αφήνει το ρούχο του στα χέρια της γυναίκας του Πετεφρή, προκειμένου να παρομοιάσει τον μοναχό Κορβίνο, ο οποίος αφήνει πίσω την κουκούλα του, με τον Ιωσήφ.

Ωστόσο, το γεγονός ότι με τη φράση «Αλλ' εις τούτο μόνον περιορίζεται, νομίζω, η μεταξύ αυτού και του υιού του Ιακώβ ομοιότης» επισημαίνεται από τον συγγραφέα πως η ομοιότητα ανάμεσα στα δύο πρόσωπα περιορίζεται σε αυτό το περιστατικό και μόνο, αφήνει να εννοηθεί ότι δεν υπάρχει καμία άλλη ομοιότητα ανάμεσα στον ευνουχισμένο μοναχό και τον βιβλικό ήρωα. Έτσι καυτηριάζεται έμμεσα η επιφανειακή ομοιότητα μεταξύ του Κορβίνου και του βιβλικού προτύπου. Η έλλειψη περαιτέρω παραλληλισμού μεταξύ τους οφείλεται στον διαφορετικό τρόπο ζωής, το αντικρουόμενο ήθος και τη συμπεριφορά τους, καθώς ο πρώτος πράγματι επιτέθηκε με σκοπό να βιάσει την Ιωάννα, ενώ ο δεύτερος κατηγορήθηκε ψευδώς ότι αποπειράθηκε να βιάσει τη σύζυγο του Πετεφρή.

17η Θεματική Ενότητα:
Η απομάκρυνση του ζευγαριού, της Ιωάννας και του Φρουμέντιου, από το μοναστήρι της Φούλδας, μπροστά στο φόβο της αποκάλυψης του μυστικού τους από τον Κορβίνο.

Οι δύο εραστές, ο Φρουμέντιος και η Ιωάννα, όταν πια μένουν μόνοι μετά την επίθεση του Κορβίνου, συνειδητοποιούν ότι εκείνος θα αποκαλύψει το μυστικό τους στους μοναχούς της μονής της Φούλδας, οπότε αποφασίζουν να μην επιστρέψουν εκεί. Τότε αρχίζουν να μελαγχολούν, καθώς γνωρίζουν ότι οι μοναχοί μαραίνονται όταν εγκαταλείπουν τα μοναστήρια. Η καμπάνα όμως που σημαίνει την ώρα του όρθρου, τους θυμίζει ότι βρίσκονται σε άμεσο κίνδυνο. Έτσι, παίρνουν το γαϊδουράκι τους και ξεκινούν το ταξίδι τους.

17η Θεματική Ενότητα:
Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

39. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος.**

«Τα έτη και η τρυφή είχον μετριάσει το φιλοκίνδυνον των δύο μοναχών, οίτινες μετά φρίκης ανελογίζοντο τους κόπους και τας στερήσεις του πλάνητος βίου, συμμεριζόμενοι την γνώμην του Αγ.

[483]Βλ. *Π.Δ.*, *Γένεσις*, 39. 1-23, και περισσότερα στον Γιαννακόπουλο 1986, τ. 1, σσ. 281-285.

Αντωνίου, καθ' ον τα μοναστήρια είναι διά τους καλογήρους ως η θάλασσα διά τους ιχθύας, και ως εκείνοι απόλλυνται εξερχόμενοι του ύδατος, ούτω μαραίνονται και οι μοναχοί αφίνοντες τα κοινόβια».
(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 167)

«Τους μεν γαρ ιχθύας <,> έλεγε <,> την υγράν ουσίαν τρέφειν, μοναχοίς δε κόσμον φέρειν την έρημον· επίσης τε τους μεν ξηράς απτομένους το ζην απολιμπάνειν, τους δε την μοναστικήν σεμνότητα απολύειν τοις άστεσιν προσιόντας» (Σωζομ. «Εκκλ. Ιστορ.», στήλ. 807, έκδ. Παρισ. 1859).
(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 272)

Παραπομπή στην εξής αρχαία πηγή:
Σωζομενού, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, 1. 13, 10, 3-6.
τοὺς μὲν γὰρ ἰχθύας ἔλεγε τὴν ὑγρὰν οὐσίαν τρέφειν, μονα-
χοῖς δὲ κόσμον φέρειν τὴν ἔρημον, ἐπίσης τε τοὺς μὲν ξηρᾶς ἁπτομένους
τὸ ζῆν ἀπολιμπάνειν , τοὺς δὲ τὴν μοναστικὴν σεμνότητα ἀπολλύειν τοῖς (5)
ἄστεσι προσιόντας.

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού στην 17η Θεματική Ενότητα

Ο συγγραφέας αναφέρεται στην απόφαση των δύο νέων, του Φρουμέντιου και της Ιωάννας, να μην επιστρέψουν στο μοναστήρι της Φούλδας από φόβο μήπως ο Κορβίνος προδώσει το μυστικό τους, απεικονίζοντας τους δύο ήρωες μελαγχολικούς, ασπαζόμενους συνάμα την άποψη του Αγίου Αντωνίου, σύμφωνα με την οποία οι μοναχοί που μαραίνονται, όταν εγκαταλείπουν τα μοναστήρια, παρομοιάζονται με τα ψάρια που πεθαίνουν έξω από τη θάλασσα (39ο παράθεμα Ρ.).

Το αρχαιογνωστικό υλικό, το οποίο εμπεριέχει τον παραλληλισμό —κατά την άποψη του Αγίου Αντωνίου— των μοναχών που χάνονται, όταν εγκαταλείπουν τα μοναστήρια, με τα ψάρια που πεθαίνουν έξω από τη θάλασσα, έχει αντληθεί από την *Εκκλησιαστική Ιστορία* του Σωζομενού. Ο εκκλησιαστικός συγγραφέας περιγράφει στο έργο του τον βίο του Αγίου Αντωνίου και τις αρετές του: την εγκράτεια, την τιμωρία —με ταλαιπωρίες— των ηδονών του σώματος, τη νηστεία που τηρούσε, την πραότητα, τη φιλανθρωπία, τη σωφροσύνη, τη γενναιότητά του κ.ο.κ.[484].

Ο παραλληλισμός των μοναχών με τα ψάρια παρουσιάζεται στην *Πάπισσα Ιωάννα* σε ελεύθερη απόδοση στη διάρκεια της αφήγησης, ενώ στις Σημειώσεις του συγγραφέα η αντίστοιχη αρχαία πηγή παρατίθεται αυτούσια, με ελάχιστες διαφοροποιήσεις, για κάθε ενδιαφερόμενο αναγνώστη.

Στη συγκεκριμένη αρχαία πηγή γίνεται λόγος για την προσπάθεια του Αγίου Αντωνίου να βοηθάει τους αδικημένους και εκείνους που είχαν ανάγκη, χωρίς όμως να παραμένει στην πόλη, αλλά αφού τους βοηθούσε επέστρεφε στην έρημο[485], καθώς πίστευε ότι «…το υγρό στοιχείο τρέφει τα ψάρια, ενώ η έρημος αποτελεί το κόσμημα των μοναχών και ότι αυτά όταν εγγίζουν την ξηρά εγκαταλείπουν τη ζωή, ενώ οι μοναχοί όταν πλησιάζουν στις πόλεις χάνουν τη μοναστική σεμνότητα»[486].

Μέσα από την υιοθέτηση της παρομοίωσης του Αγίου Αντωνίου για τους μοναχούς που χάνουν «…τὴν μοναστικὴν σεμνότητα…»[487] εγκαταλείποντας το μοναστήρι με τα ψάρια που πεθαίνουν έξω από τη θάλασσα ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* αφενός συμπληρώνει την εικόνα της μελαγχολικής διάθεσης των δύο μοναχών, καθώς εκείνοι αναλογίζονται τις συνέπειες της φυγής τους, εντείνοντας ταυτόχρονα την αγωνία του αναγνώστη για το μέλλον τους, και αφετέρου προοιωνίζει την απώλεια της μοναστικής σεμνότητάς τους, καθώς εκείνοι θα πλησιάζουν τις πόλεις που θα επισκεφτούν.

---

[484]Βλ. Σωζομενού, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, 1. 13, 3- 1. 13, 6.
[485]Βλ. Σωζομενού, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, 1. 13, 9, 1- 1. 13, 10, 3.
[486]Βλ. Μερετάκη 1995, τ. α΄- δ΄, σ. 83. Βλ. Σωζομενού, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, 1. 13, 10, 3-6.
[487]Βλ. Σωζομενού, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, 1. 13, 10, 5.

ΟΙ ΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΕΝΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ Γ΄ ΜΕΡΟΥΣ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ *Η ΠΑΠΙΣΣΑ ΙΩΑΝΝΑ* ΚΑΙ ΤΟ ΑΡΧΑΙΟΓΝΩΣΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ ΤΟΥΣ.

1η Θεματική Ενότητα: Η Ιωάννα και ο Φρουμέντιος κατευθύνονται προς την Μογουντία, προκειμένου να παρευρεθούν στην τελετή της συμφιλίωσης του αυτοκράτορα Λουδοβίκου με τους γιους του. Τελικά όμως παρευρίσκονται στη νεκρώσιμη ακολουθία του.

Οι δύο εραστές, ο Φρουμέντιος και η Ιωάννα, που τώρα πια είναι δραπέτες από τη μονή της Φούλδας, δεν φοβούνται και τόσο μήπως τους συλλάβουν, καθώς μετά το θάνατο του Καρλομάγνου δεν υπάρχουν ούτε ταχυδρομικοί σταθμοί, ούτε χωροφύλακες, ούτε αστυνομία στη Γερμανία, και τα σαξωνικά άλογα είναι τόσο παχιά και αργοκίνητα, ώστε δεν θα μπορούσαν να τους κυνηγήσουν.

Επιπλέον, το γαϊδουράκι τους είναι ευλογημένο, καθώς προέρχεται από τα παρασημοφορεμένα εκείνα ζώα που κατάγονταν από το γαϊδουράκι πάνω στο οποίο ανέβηκε ο Ιησούς Χριστός, όταν μπήκε στα Ιεροσόλυμα. Τα γαϊδουράκια αυτά μπορούσαν να διαγωνιστούν σε αγώνες ταχύτητας. Τόσο γρήγορα ήταν.

Οι δύο εραστές, τρέχοντας πάνω σε τέτοιο γαϊδουράκι, αποφασίζουν να περιπλανηθούν σε ολόκληρη την οικουμένη, δεχόμενοι τη φιλοξενία των ισχυρών. Έτσι, κατευθύνονται προς τη Μογουντία, προκειμένου να παρευρεθούν στην τελετή της συμφιλίωσης του Λουδοβίκου με τους γιους του.

Όταν τελικά οι δύο νέοι φτάνουν στη Μογουντία μετά από τρεις μέρες ταξίδι πληροφορούνται ότι ο Λουδοβίκος πέθανε, αφού πρώτα συγχώρεσε τους γιους του. Το σώμα του οδηγούν στην τελευταία του κατοικία τέσσερα μαύρα άλογα, τα οποία βαδίζουν μελαγχολικά. Οι δύο νέοι ακολουθούν τη νεκρώσιμη πομπή.

1η Θεματική Ενότητα: Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

1. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**

«Μετά τον θάνατον του Μεγάλου Καρόλου ούτε ταχυδρομικοί σταθμοί ούτε χωροφύλακες ή αστυνομία υπήρχε πλέον εν Γερμανίαι· οι δε σαξωνικοί ίπποι ήσαν, ως και σήμερον, τοσούτωι παχείς και βραδυκίνητοι, ώστε ολίγον εφοβούντο οι ημέτεροι δραπέται την καταδίωξιν. Άλλως δε το υποζύγιον αυτών ήτο εκ των παρασημοφόρων εκείνων ζώων, των καταγομένων από του μακαρίου όνου, ον ανέβη ο Ιησούς, ότε εισήλθεν εις Ιεροσόλυμα, και επί της ράχεως του οποίου έμεινεν εγκεχαραγμένον, κατά τον μεγάλον Αλβέρτον, το σημείον του Σταυρού, ως η εικών του θείου προσώπου επί του πέπλου της Βερονίκης».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 170)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:

***Κ.Δ., Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον,* 21. 2 - 21. 7.**

(2.) λέγων αὐτοῖς, Πορεύεσθε εἰς τὴν
κώμην τὴν κατέναντι ὑμῶν, καὶ εὐθέως εὑρήσετε ὄνον
δεδεμένην καὶ πῶλον μετ᾽ αὐτῆς· λύσαντες ἀγάγετέ μοι.
(3.) καὶ ἐάν τις ὑμῖν εἴπῃ τι, ἐρεῖτε ὅτι Ὁ κύριος αὐτῶν
χρείαν ἔχει· εὐθὺς δὲ ἀποστελεῖ αὐτούς. (4.) Τοῦτο δὲ
γέγονεν ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ τοῦ προφήτου λέγοντος,
(5.) Εἴπατε τῇ θυγατρὶ Σιών,
Ἰδοὺ ὁ βασιλεύς σου ἔρχεταί σοι,
πραὺς καὶ ἐπιβεβηκὼς ἐπὶ ὄνον,
καὶ ἐπὶ πῶλον υἱὸν ὑποζυγίου.
(6.) πορευθέντες δὲ οἱ μαθηταὶ καὶ ποιήσαντες καθὼς συνέ-

ταξεν αὐτοῖς ὁ ᾽Ιησοῦς (7.) ἤγαγον τὴν ὄνον καὶ τὸν πῶλον,
καὶ ἐπέθηκαν ἐπ᾽ αὐτῶν τὰ ἱμάτια, καὶ ἐπεκάθισεν ἐπάνω
αὐτῶν.

***Κ.Δ., Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, 12. 14 - 12. 15.**
(14.) εὑρὼν δὲ ὁ ᾽Ιησοῦς ὀνάριον ἐκάθισεν ἐπ᾽ αὐτό, καθώς
ἐστιν γεγραμμένον,
(15.) Μὴ φοβοῦ, θυγάτηρ Σιών·
ἰδοὺ ὁ βασιλεύς σου ἔρχεται,
καθήμενος ἐπὶ πῶλον ὄνου.
(βλ. επίσης για το ίδιο θέμα: *Συναπτόμενα* (Κ. Δ.), *Συναπτόμενα εις Ιωάννην*, 324. 30-33 και 325. 2-4, *Συναπτόμενα εις Ιωάννην*, 326. 6-17, *Συναπτόμενα εις Ματθαίον*, 167. 3-15, *Συναπτόμενα εις Λουκάν*, 141. 23-28 και 142. 3-6, *Συμπλήρωμα και ποικιλία συλλογής προς το υπόμνημα του Χρυσοστόμου εις το ευαγγέλιον του αγίου Ματθαίου*, 468. 22-25, *Συναπτόμενα εις Μάρκον*, 389. 25-30, *Συναπτόμενα εις Ματθαίον*, 167. 6-15).

2. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Ο δυστυχής Λουδοβίκος ο «Ευσεβής» ή ο «Ευήθης» (τα δύο ταύτα επίθετα απεδίδοντο αυτώι αδιαφόρως ως συνώνυμα) είχε παραδώσει την προτεραίαν εις τον Πλάστην την άχολον ψυχήν του, «Συγχωρώ, λέγων, τους υιούς μου, ως συγχωρεί και ο κατάδικος τους δημίους» · το δε σώμα αυτού εσύρετο εις την τελευταίαν κατοικίαν υπό τεσσάρων μαύρων ίππων, οίτινες νήστεις όντες από της προτεραίας εβάδιζον μελαγχολικώς, ως οι του Ιππολύτου, μεταξύ διπλής σειράς λαμπαδηφόρων ιερέων, ανυμνούντων τας αρετάς του μακαρίτου».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 171)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
Πλουτάρχου, *Παράλληλα Μικρότερα*, 314, b, 4-6.
ὁ δὲ παρ᾽ αἰγιαλὸν
ἐπὶ ἅρματος τυχόντι ταῦρον ἔπεμψε καὶ **ἐπτόησε τοὺς** (5)
ἵππους, οἳ συνέτριψαν τὸν ῾Ιππόλυτον.

Ψευδο-Απολλοδώρου, *Βιβλιοθήκη (επιτομή από τους κώδικες Βατικανού 950 + Σαββαϊτικού* 366), 1. 19a, 8-12.
πτοηθέντων δὲ τῶν ἵππων
κατηρράχθη τὸ ἅρμα. ἐμ-
πλακεὶς δὲ ‹ταῖς ἡνίαις› (10)
῾Ιππόλυτος συρόμενος ἀπέ-
θανε.

Ευριπίδου, *Ιππόλυτος*, 1218.
εὐθὺς δὲ πώλοις δεινὸς ἐμπίπτει φόβος·

3. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος.**
«Οι ημέτεροι μοναχοί καταβιβάσαντες το κουκούλιον επί του προσώπου συνεβάδισαν μετά του μακαρίτου την οδόν εκείνην, ήτις κατά τον Βίωνα είναι πασών η ομαλωτέρα (διότι και διά κλειστών οφθαλμών ευρίσκομεν αυτήν) είτα δε απεμακρύνθησαν εν σιωπήι από των τειχών της πενθηφορούσης Μογουντίας».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 171)

Παραπομπή στην εξής αρχαία πηγή:
Βίωνος, *Αποσπάσματα (Kindstrand)*, 66.
(66.) Diogenes Laertius 4.49 (n)
Εὔκολον ἔφασκε τὴν εἰς ᾅδου ὁδόν· καταμύοντας γοῦν ἀπιέναι . (1)

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού στην 1η Θεματική Ενότητα

Ο συγγραφέας, αναφερόμενος στο γαϊδουράκι που μεταφέρει τους δύο μοναχούς, τον Φρουμέντιο και την Ιωάννα, μακριά από τη μονή της Φούλδας, δράττεται της ευκαιρίας να επισημάνει την ιστορική καταγωγή του συγκεκριμένου ζώου. Προέρχεται από τα παρασημοφορεμένα ζώα τα οποία κατάγονταν από το

γαϊδουράκι στο οποίο ανέβηκε ο Χριστός, όταν μπήκε στα Ιεροσόλυμα, γεγονός που το καθιστούσε ευλογημένο. Στο σημείο αυτό παρατίθενται ενδεικτικά ορισμένα βιβλικά εδάφια ως προς την είσοδο του Ιησού Χριστού στα Ιεροσόλυμα καθισμένου πάνω σε γαϊδουράκι (1ο παράθεμα Ρ.).

Ωστόσο, η περιγραφή της αποτύπωσης του σημείου του Σταυρού πάνω στο γαϊδουράκι —κατά τα λεγόμενα του μεγάλου Αλβέρτου— έχει σατιρικό χαρακτήρα, προκειμένου ο συγγραφέας να καυτηριάσει την τάση των θεολόγων να επινοούν «…γελοίας επινοήσεις…», αντί να αρκούνται στα ευαγγελικά θαύματα, και να παραμορφώνουν «…την θείαν φυσιογνωμίαν του Σωτήρος…»[1]. Έτσι, ο ίδιος απαντάει στους επικριτές του αναφορικά με την πίστη του στο θείο και ξεκαθαρίζει τη σατιρική πρόθεση του έργου του απέναντι σε κάθε τι που κρίνει ότι προσβάλλει τον Χριστό και την Χριστιανική Θρησκεία.

Στη συνέχεια, κατά τη διάρκεια της περιγραφής της νεκρώσιμης πομπής του Λουδοβίκου στη Μογουντία, ο συγγραφέας αναφέρεται:

- στον ομαλό δρόμο που ακολουθεί η πομπή, καθώς και με κλειστά μάτια τον βρίσκει κάποιος, πληροφορία που αντλείται από τον Βίωνα (3ο παράθεμα Ρ.). Ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* θα πρέπει να έχει υπ' όψιν του την αρχαία φράση του Διογένη Λαερτίου από το έργο του Βίωνα[2], όπου χαρακτηρίζεται εύκολη η κάθοδος στον Άδη, καθώς ο δρόμος προς αυτόν εντοπίζεται με κλειστά μάτια[3]. Την περιγραφή αυτή δανείζεται ο συγγραφέας του έργου, προκειμένου να απεικονίσει τη νεκρώσιμη πομπή του Λουδοβίκου και την κατάβασή του στον Άδη.
- στα τέσσερα μαύρα άλογα που οδηγούν το σώμα του Λουδοβίκου στην τελευταία του κατοικία, τα οποία παρομοιάζονται με τα άλογα του Ιππολύτου, ως προς το ότι βαδίζουν εξίσου μελαγχολικά (2ο παράθεμα Ρ.).

  Ο Ιππόλυτος, γιος της Ιππολύτης[4] και του Θησέα, είχε πάθος με το κυνήγι και τιμούσε όλες τις θεότητες, ιδιαίτερα την Άρτεμη, αλλά περιφρονούσε την Αφροδίτη. Τότε εκείνη για να τον εκδικηθεί έβαλε στην καρδιά της Φαίδρας, της δεύτερης γυναίκας του Θησέα, ένα ζωηρό πάθος για εκείνον. Ο Ιππόλυτος την απέκρουσε, όμως εκείνη έσκισε τα ρούχα της κατηγορώντας τον ότι αποπειράθηκε να την βιάσει. Ο Θησέας δεν θέλησε να σκοτώσει το γιο του και έτσι ανέθεσε στον Ποσειδώνα τον θάνατο του Ιππολύτου.

  Ο θεός Ποσειδώνας, εισακούοντας την προσευχή του Θησέα, έστειλε ένα θαλασσινό τέρας, που βγήκε από τα κύματα την ώρα που ο Ιππόλυτος οδηγούσε το άρμα του στην άκρη της θάλασσας, στην Τροιζήνα, τρόμαξε τα άλογά του και προκάλεσε το θάνατο του νεαρού άνδρα. Ο Ιππόλυτος παρασύρθηκε από τα άλογά του, έπεσε από το άρμα, τα πόδια του μπλέχτηκαν στα χαλινάρια, με αποτέλεσμα να συρθεί πάνω στους βράχους. Η Φαίδρα, όταν έμαθε το κακό που προξένησε στον Ιππόλυτο, κρεμάστηκε[5].

---

[1]Βλ. Αγγέλου 1978, *Ολίγαι Λέξεις*, σσ. 307-308: «…ο συγγραφεύς…όταν…λέγηι…εν σελ. 170 ότι κατά τον μέγαν Αλβέρτον «το σημείον του σταυρού έμεινεν εγκεχαραγμένον επί της ράχεως του όνου, ον ανέβαινεν ο Σωτήρ ότε εισήλθεν εις Ιεροσόλυμα» …ουδόλως προτίθεται να χλευάσηι τον Ιησούν, ω Άγιοί μου Πατέρες, αλλά τους μωρούς εκείνους θεολόγους, οίτινες μη αρκούμενοι εις τα ευαγγελικά θαύματα, ετόλμησαν με ταύτας και άλλας γελοίας επινοήσεις να παραμορφώσωσι την θείαν φυσιογνωμίαν του Σωτήρος, παριστώντες αυτόν ως άλλον Απολλώνιον Τυανέα».

[2]Βλ. Βίωνος, *Αποσπάσματα (Kindstrand)*, 66.

[3]Ως προς τα ταφικά έθιμα και την κάθοδο της ψυχής στον Άδη βλ. περισσότερα Λεκατσά 2000.

[4]ή της Μελανίππης ή της Αντιόπης.

[5]Βλ. περισσότερα για τον Ιππόλυτο και τη Φαίδρα Ευριπίδου, *Ιππόλυτος*, 1 κ.ε., Διοδώρου του Σικελιώτου, *Ιστορική Βιβλιοθήκη (βιβλ. 1-20)*, 4. 62, 1, 1 κ.ε., Οβιδίου, *Ηρωίδες*, 4, Οβιδίου,

Ως προς την αντίδραση των αλόγων, ο Πλούταρχος αναφέρει στο έργο του ότι ο θεός Ποσειδώνας έστειλε έναν ταύρο, εξαιτίας του οποίου εκείνα τρόμαξαν, έριξαν το άρμα και προκάλεσαν τον φρικτό θάνατο του Ιππολύτου[6], ενώ και άλλοι αρχαίοι συγγραφείς, όπως ο Ψευδο- Απολλόδωρος και ο Ευριπίδης, περιγράφουν το αίσθημα του φόβου που κατέλαβε τα άλογα και τα οδήγησε στη ρίψη του άρματος του νεαρού άνδρα[7]. Ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* ενδέχεται να χρησιμοποίησε το έργο του Ευριπίδη *Ιππόλυτος* για την αναφορά στα άλογα του Ιππολύτου, καθώς και σε άλλο σημείο παραπέμπει στο συγκεκριμένο έργο του τραγικού ποιητή[8].

Στην *Πάπισσα Ιωάννα* αντίστοιχα τα άλογα του Ιππολύτου απεικονίζονται να βαδίζουν μελαγχολικά, κατ' αναλογία προς τα άλογα που οδηγούν μελαγχολικά το σώμα του Λουδοβίκου στην τελευταία του κατοικία, όντας νηστικά από την προηγούμενη ημέρα.

Σύμφωνα με τον αρχαίο ελληνικό μύθο τα άλογα απεικονίζονται φοβισμένα, χάνοντας τον ρυθμό του βήματός τους, εξαιτίας της εμφάνισης ενός θαλάσσιου τέρατος που τα αιφνιδιάζει[9], ενώ στην *Πάπισσα Ιωάννα* περιγράφονται περίλυπα και θλιμμένα αναλογικά προς τα μελαγχολικά άλογα που μετέφεραν το σώμα του Λουδοβίκου. Κατά συνέπεια, η περιγραφή του τρόπου με τον οποίο βάδιζαν προσαρμόζεται στα δεδομένα της αφήγησης, ενώ με την εξήγηση της βαρυθυμίας των αλόγων[10] από το ότι ήταν νηστικά από την προηγούμενη μέρα προστίθεται μια σατιρική πινελιά στην όλη περιγραφή.

Ταυτόχρονα, η περιγραφή του σώματος του Λουδοβίκου που σέρνεται —«εσύρετο»— στην τελευταία κατοικία του από τα τέσσερα μαύρα άλογα αντανακλά την περιγραφή του Ιππολύτου που σέρνεται —«**συρόμενος**»[11]— στο πίσω μέρος του άρματος από τα άλογά του[12].

Μεταμορφώσεις, 15. 497 κ.ε., Οβιδίου, *Fasti*, 6. 737 κ.ε., Βιργιλίου, *Αινειάς*, 7. 765 κ.ε., Σενέκα, *Φαίδρα*, 1 κ.ε. κ.ο.κ.

[6]Βλ. Πλουτάρχου, *Παράλληλα Μικρότερα*, 314, b, 4-6. Ως προς τη σχέση του ονόματος «Ιππόλυτος» με το «λύνω» και «δένω» και το τραγικό του τέλος βλ. Πασχάλη 2010, σ. 799: «Ήδη η αφήγηση του θανάτου του Ιππολύτου στην ομώνυμη τραγωδία του Ευριπίδη (στ. 1236-1247) αξιοποιεί το δεύτερο συνθετικό του ονόματος παίζοντας με το «δένω» και το «λύνω»: το κορμί του ήρωα «τυλίγεται» στα ηνία των αλόγων, με αποτέλεσμα να συρθεί και να τσακιστεί στα βράχια, και έπειτα ο Ιππόλυτος «απελευθερώνεται» από τα ηνία και πέφτει στο έδαφος ημιθανής».

[7]Βλ. Ψευδο-Απολλοδώρου, *Βιβλιοθήκη (επιτομή από τους κώδικες Βατικανού 950 + Σαββαιτικού 366)*, 1. 19a, 8-9: «**πτοηθέντων δὲ τῶν ἵππων** / κατηρράχθη τὸ ἅρμα», και Ευριπίδου, *Ιππόλυτος*, 1218: «εὐθὺς δὲ πώλοις **δεινὸς** ἐμπίπτει **φόβος**».

[8]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 215.

[9]Βλ. παραπάνω.

[10] Πρβλ. τα άλογα του Αχιλλέα που θρηνούν για τον θάνατο του Πατρόκλου (Βλ. Ομήρου, *Ιλιάς*, 23. 1-23).

[11]Βλ. Ψευδο-Απολλοδώρου, *Βιβλιοθήκη (επιτομή από τους κώδικες Βατικανού 950 + Σαββαιτικού 366)*, 1. 19a, 11.

[12]Βλ. Ευριπίδου, *Ιππόλυτος*, 1219- 1226: «καὶ δεσπότης μὲν ἱππικοῖσιν ἥθεσιν/ πολὺς ξυνοικῶν ἥρπασ' ἡνίας χεροῖν, / ἔλκει δὲ κώπην ὥστε ναυβάτης ἀνήρ, / **ἱμᾶσιν ἐς τοὔπισθεν ἀρτήσας δέμας**·/ αἱ δ' ἐνδακοῦσαι στόμια πυριγενῆ γνάθοις / **βίαι φέρουσιν**, οὔτε ναυκλήρου χερὸς/ οὔθ' ἱπποδέσμων οὔτε κολλητῶν ὄχων/ μεταστρέφουσαι». Ως προς τη μετάφραση του αρχαίου χωρίου βλ. Βάρναλη 1998, σ. 73: «Ξιπαστήκανε τ'αλόγατα κι ο αφέντης, μαθημένος τα συνήθεια τους, τράβηξε τα λουριά τους με τα χέρια και τα' συρε, όπως σέρνει τα κουπιά του ο ναυτικός, και του κορμιού το βάρος το' ριξε προς τα πίσου. Τότες τ' άλογα, τα πυροδουλεμένα χαλινάρια τους δαγκάνοντας, το' βαλαν στην τρεχάλα χωρίς να λογαριάζουνε τιμόνι του καπετάνιου κι ούτε τα λουριά τους κι ούτε τ'αμάξι, τ'ομορφοδεμένο» και Kovacs (χ.ε.): "My master, who had lived long with the ways of horses, [1220] seized the reins in his hands and pulled them, **letting his body hang backwards from the straps**, like a sailor pulling an oar. But they took the fire-wrought bit in their

2η Θεματική Ενότητα:
Οι δύο ερωτευμένοι νέοι συνεχίζουν να περιπλανώνται, ώσπου η πείνα αρχίζει να τους θερίζει.

Μετά το θάνατο του Λουδοβίκου οι γιοι του αρχίζουν να διεκδικούν με τα όπλα ο ένας από τον άλλο την πατρική περιουσία. Σύντομα η Γερμανία είναι πια τόπος δύσκολος για να κατοικήσει κάποιος καθώς, λόγω του πολέμου μεταξύ των δύο γιων του Λουδοβίκου, οι δρόμοι έχουν γεμίσει πτώματα και η τροφή είναι δυσεύρετη. Οι δύο νεαροί δραπέτες, ο Φρουμέντιος και η Ιωάννα, περιπλανώνται εδώ και εκεί, απευθύνοντας κατάρες στον Κορβίνο, ο οποίος τους ανάγκασε να εγκαταλείψουν το μοναστήρι της Φούλδας.

Για δύο ολόκληρους μήνες το ερωτευμένο ζευγάρι τριγυρνάει στα περίχωρα παρακαλώντας τους αφιλόξενους Σάξονες για λίγο φαγητό και στέγη. Μέχρι που έρχεται μέρα που οι δύο νέοι, βλέποντας κάποια τσακάλια να σπαράσσουν κάτι πτώματα των στρατιωτών του Λοθαρίου, του μεγαλύτερου γιου του Λουδοβίκου, ενώ και τα δικά τους σπλάγχνα θέριζε η πείνα, σχεδόν δικαίωσαν ως θεμιτή τη νεκροφαγία.

2η Θεματική Ενότητα:
Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

4. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαίο χωρίο 1). Ειδική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος (αρχαία πηγή $2^{α-β}$).**

«Ήλθε δε ημέρα, καθ' ην ατενίζοντες μετά φθόνου τους θώας σπαράσσοντας τα πτώματα στρατιωτών τινων του Λοθαρίου, ενώ η πείνα εσπάρασσε κακείνων τα σπλάγχνα, ως ο γυψ τα του Προμηθέως[1], εδικαίωσαν σχεδόν την γνώμην του σοφού Χρυσίππου, όστις μεταξύ των άλλων εδίδασκε τους μαθητάς ότι ήτο θεμιτή και η νεκροφαγία[2α]».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 173)

«Εν δε τωι γ΄ <«> Περί δικαίου <»> <,> κατά τους χιλίους στίχους <,> και τους αποθανόντας κατεσθίειν κελεύει [2β]» (Διογ. Λαερτ. βιβλ. Ζ΄, κεφ. 7).

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 273)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
Αισχύλου, *Προμηθεύς Δεσμώτης*, 1021-1025.
Διὸς δέ σοι
πτηνὸς κύων, δαφοινὸς αἰετός, λάβρως
διαρταμήσει σώματος μέγα ῥάκος,
ἄκλητος ἕρπων δαιταλεὺς πανήμερος,
κελαινόχρωτον δ' ἧπαρ ἐκθοινήσεται[1]. (1025)

Λουκιανού, *Προμηθεύς*, 20, 3-5.
{ΕΡΜΗΣ} (16)
εὖ γὰρ οἶδα,
ἑκκαίδεκα γῦπας ἂν ἐπέστησέ σοι τὰ �έγκατα
ἐξαιρήσοντας[1].

Παραπομπή στην εξής αρχαία πηγή:
Χρυσίππου, *Ηθικά Αποσπάσματα*, 746-748.
(746.) Epiphan. adv. haeres. III 39 (DDG 593, 1). Χρύσιππος ὁ Σολεὺς νόμους ἔγραψεν οὐ θεμιτούς. ἔλεγε γὰρ δεῖν μίγνυσθαι ταῖς μητράσι τοὺς παῖδας, τοῖς δὲ πατράσι τὰς θυγατέρας. εἰς δὲ τὰ ἄλλα συνεφώνησε Ζήνωνι τῷ Κιττιεῖ· πρὸς τούτοις δὲ ἔλεγε

---

teeth and **carried him against his will**, paying no heed to their captain's hand [1225] or the harness or the tight-glued chariot".

καὶ **ἀνθρωποβορεῖν**[2α]· ἔλεγε δὲ τὸ τέλος τῶν πάντων τὸ ἡδυπαθὲς (5) εἶναι.
(747.) Diog. Laërt. VII 188. ἐν δὲ τῷ τρίτῳ περὶ Δικαίου
κατὰ τοὺς χιλίους στίχους καὶ τοὺς ἀποθανόντας κατεσθίειν κελεύων[2β].
(748.) Sextus Emp. adv. math. XI 192. δεῖγμα δὲ τῆς πρὸς τοὺς κατοιχομένους αὐτῶν ὁσιότητος γένοιτ᾽ ἂν καὶ **τὰ περὶ τῆς ἀνθρωποφαγίας παραγγελλόμενα**· οὐ γὰρ μόνον ἀξιοῦσι τοὺς τετελευτηκότας ἐσθίειν, ἀλλὰ καὶ τὰς αὑτῶν σάρκας, εἴ ποτε τύχοι τι μέρος τοῦ σώματος ἀποκοπέν. Λέγεται δ᾽ ἐν τῷ περὶ Δικαιοσύνης ὑπὸ Χρυσίππου ταυτί (5)
"ικαὶ ἂν τῶν μελῶν ἀποκοπῇ τι μέρος πρὸς τὴν τροφὴν χρήσιμον, μήτε κατορύττειν αὐτὸ μήτε ἄλλως ῥίπτειν, ἀναλίσκειν δὲ αὐτό, ὅπως τῶν ἡμετέρων ἕτερον μέρος γένηται."2 [2α]

Διογένους του Λαερτίου, *Βίοι Φιλοσόφων*, 7. 188, 8-10.
ἐν δὲ τῷ τρίτῳ
Περὶ δικαίου κατὰ τοὺς χιλίους στίχους καὶ τοὺς ἀποθανόντας κατεσθίειν κελεύων[2β].
(βλ. επίσης για την ανθρωποφαγία: Χρυσίππου, *Εγκώμιον εις τον Ιωάννην τον Βαπτιστήν*, 43, 12-18).

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού στην 2η Θεματική Ενότητα

Στη διάρκεια της αφήγησης, όταν ο συγγραφέας αναφέρεται στις κακουχίες, την πείνα και την ταλαιπωρία που υφίσταται το ερωτευμένο ζευγάρι, η πείνα που θερίζει τα σπλάγχνα των δύο μοναχών παρομοιάζεται με τον γύπα που τρώει τα σπλάγχνα του Προμηθέα. Στο έργο του Αισχύλου *Προμηθεύς Δεσμώτης* περιγράφεται ένας αετός, ο οποίος τρώει λαίμαργα το συκώτι του ταλαιπωρημένου πάσχοντα Προμηθέα[13]. Στο πλαίσιο αυτό, γίνεται παραλληλισμός του Φρουμέντιου και της Ιωάννας με τον Προμηθέα, καθώς τα σπλάγχνα των δύο ηρώων και του μυθικού προσώπου θερίζονται από την πείνα και ένα αρπακτικό πτηνό αντίστοιχα (4ο παράθεμα Ρ., 1η αρχαία επίδραση).

Ο παραλληλισμός των δύο μοναχών με τον Προμηθέα είναι επιτυχημένος, αν λάβει κάποιος υπ᾽ όψιν του:

- τις μαντικές ικανότητες του Προμηθέα. Ο ίδιος είχε το χάρισμα της προφητείας, καθώς ήταν εκείνος που υπέδειξε στον Ηρακλή τον τρόπο με τον οποίο θα μπορούσε να πάρει τα χρυσά μήλα από τον κήπο των Εσπερίδων: χάρη στον Άτλαντα, που μόνο εκείνος μπορούσε να τα κόψει[14]. Το θεόπνευστο αξίωμα —του μάντη— της αρχαϊκής εποχής, που κατέχει ο Προμηθέας, παραλληλίζεται με το θεόπνευστο αξίωμα —του μοναχού— της εποχής του μεσαίωνα, το οποίο κατέχουν ο Φρουμέντιος και η Ιωάννα, και
- την εξαπάτηση —από την πλευρά του Προμηθέα— του Δία για χάρη των ανθρώπων. Ο Προμηθέας εξαπάτησε τον Δία, όταν στη διάρκεια επίσημης θυσίας χώρισε ένα βόδι σε δύο μερίδια, βάζοντας στο ένα σκεπασμένα με το δέρμα τη σάρκα και τα εντόσθια, ξανασκεπάζοντάς τα με την κοιλιά του ζώου, και στο άλλο σκέτα τα κόκκαλα καλυμμένα με άσπρο λίπος, ζητώντας από τον Δία να διαλέξει ένα από τα δύο μερίδια, από τα οποία το άλλο θα προοριζόταν για τους ανθρώπους. Όταν ο Δίας διάλεξε τα σκεπασμένα με το λίπος κόκκαλα και είδε ότι εξαπατήθηκε, τιμώρησε τους θνητούς αποφασίζοντας να μην τους ξαναστείλει τη φωτιά. Τότε για δεύτερη φορά ο Προμηθέας βοήθησε τους θνητούς κλέβοντας τη

[13]Βλ. Αισχύλου, *Προμηθεύς Δεσμώτης,* 1021-1025.
[14]Ως προς τη σχέση του Προμηθέα με τη μαντεία βλ. Αισχύλου, *Προμηθεύς Δεσμώτης,* 484.

φωτιά από το καμίνι του Ηφαίστου. Ο Δίας τιμώρησε τους θνητούς στέλνοντάς τους την Πανδώρα και τον Προμηθέα αλυσοδένοντάς τον πάνω στον Καύκασο, όπου ένας γύπας του έτρωγε το συκώτι[15].

Αντίστοιχα, ο Φρουμέντιος και η Ιωάννα εξαπάτησαν τους μοναχούς της μονής της Φούλδας, παρουσιάζοντας την ηρωίδα ως άνδρα μοναχό, ως «αδελφό Ιωάννη». Το αποτέλεσμα ήταν να τιμωρηθούν οι δύο νέοι με το να αναγκαστούν να εγκαταλείψουν τη συγκεκριμένη μονή, να υποστούν ταλαιπωρίες, βάσανα και κακουχίες και να θερίζει τα σπλάγχνα τους η πείνα. Συνεπώς, ο παραλληλισμός μεταξύ των δύο ηρώων και του Προμηθέα εδράζεται τόσο στη θεόπνευστη ιδιότητά τους —μοναστική και μαντική αντίστοιχα, όσο και στην εξαπάτηση και την τιμωρία που υφίστανται.

Στο σημείο αυτό οι δύο μοναχοί, των οποίων τα σπλάγχνα θερίζει η πείνα, απεικονίζονται να δικαιώνουν σχεδόν την άποψη του Χρυσίππου, ο οποίος δίδασκε τους μαθητές του ότι ήταν θεμιτή η νεκροφαγία (4^{ο} παράθεμα Ρ., 2^{η} αρχαία πηγή).

Μάλιστα, ο συγγραφέας παραθέτει στις Σημειώσεις του αυτούσια την άποψη του Χρυσίππου από το έργο του Διογένη Λαερτίου *Βίοι Φιλοσόφων*[16] με ελάχιστες τροποποιήσεις, οι οποίες δεν αλλοιώνουν το περιεχόμενό του. Με δεδομένο ότι οι σχολιαστές των απόψεων του Χρυσίππου επισημαίνουν ότι «Χρύσιππος ὁ/ Σολεὺς νόμους ἔγραψεν οὐ θεμιτούς»[17] γίνεται αντιληπτή η πρόθεση του συγγραφέα να καυτηριάσει —με την παρουσίαση της υιοθέτησης εκ μέρους των δύο μοναχών της αρχαίας αντίληψης περί νεκροφαγίας— το ήθος και τον τρόπο ζωής των δύο ηρώων, εκπροσώπων του μεσαιωνικού ιερατείου.

3^{η} Θεματική Ενότητα:
Η Ιωάννα και ο Φρουμέντιος φτάνουν στη μονή του Αγ. Γάλλου. Ένας καλόγερος αρχίζει να υποπτεύεται τη γυναικεία φύση της ηρωίδας και τότε οι δύο μοναχοί αναγκάζονται να εγκαταλείψουν τη μονή.

Μετά από μέρες νηστείας και κακουχίας οι δύο νέοι φεύγουν από τη Βαυαρία, περνούν τη λίμνη της Κωνστάντιας, βρίσκοντας τέλος φιλοξενία στη μονή του Αγίου Γάλλου. Όμως η παρατηρητικότητα ενός καλόγερου, που βλέπει ότι τα αφτιά της Ιωάννας είναι τρυπημένα, προκαλεί περίεργη επιθυμία στον μοναχό. Αυτό στέκεται αφορμή να φύγουν οι δύο νέοι από τη συγκεκριμένη μονή, από φόβο μήπως κάποιος ανακαλύψει την αληθινή ταυτότητα του «αδελφού Ιωάννη».

3^{η} Θεματική Ενότητα:
Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

5. **Γενική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαία χωρία 1, 2).**

«Από Λυκέρνης διευθύνθησαν εις Αυεντικόν, την πρωτεύουσαν των πάλαι Ελουητίων, ένθα είδον τα ίχνη των υποδημάτων του Αττίλα εγκεχαραγμένα επί σκληρού βράχου[1], ως τα του Ιησού εν τωι όρει

[15]Ως προς την τιμωρία που επέβαλε ο Δίας στον Προμηθέα βλ. περισσότερα Αισχύλου, *Προμηθεύς Δεσμώτης,* 1021-1025.

[16]Βλ. Διογένους του Λαερτίου, *Βίοι Φιλοσόφων*, 7. 188, 8-10.

[17]Βλ. Χρυσίππου, *Ηθικά Αποσπάσματα*, 746. Επίσης βλ. Χρυσίππου, *Ηθικά Αποσπάσματα*, 750:
«Πρὸς τούτοις ἀθεωτέρα τις φωνὴ εὑρίσκεται, ἡ τοῦ Διο / γένους, διδάσκοντος τὰ τέκνα τοὺς ἑαυτῶν γονεῖς εἰς θυσίαν ἄγειν καὶ τού / τους κατεσθίειν».

των Ελαιών[2], και εκείθεν εις Σέδουνον, όπου εύρον ακάτιον, δι' ου κατέπλευσαν τον Ροδανόν μέχρι Λουγδούνου».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 174)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
Πρίσκου, *Αποσπάσματα*, 8. 407-414.
μετὰ δὲ τὰ τοῦ βασιλέως ἦν τὰ τοῦ Ὀνηγησίου διαπρεπῆ καὶ περίβολον μὲν ἐκ ξύλων καὶ αὐτὰ ἔχοντα, οὐχ ὁμοίως δὲ ὥσπερ ὁ Ἀττήλα πύργοις ἐκοσμεῖτο. βαλανεῖον δὲ ἦν οὐ πόρρω τοῦ περιβόλου, ὅπερ Ὀνηγήσιος (410) μετὰ τὸν Ἀττήλαν παρὰ Σκύθαις ἰσχύων μέγα ᾠκοδόμει λίθους ἐκ τῆς Παιόνων διακομίσας γῆς· οὐδὲ γὰρ οὐδὲ λίθος οὐ δένδρον παρὰ τοῖς ἐκεῖνο τὸ μέρος οἰκοῦσι βαρβάροις ἐστίν, ἀλλὰ ἐπεισάκτῳ τῇ ὕλῃ κέχρηνται ταύτῃ[1].

***Κ.Δ., Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, 24. 3.**
(3)
(3.) Καθημένου δὲ αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ Ὄρους τῶν Ἐλαιῶν[2] προσῆλθον αὐτῷ οἱ μαθηταὶ κατ' ἰδίαν λέγοντες, Εἰπὲ ἡμῖν πότε ταῦτα ἔσται, καὶ τί τὸ σημεῖον τῆς σῆς παρουσίας καὶ συντελείας τοῦ αἰῶνος.

***Κ.Δ., Κατά Μάρκον Ευαγγέλιον*, 13. 3.**
(3.) Καὶ καθημένου αὐτοῦ εἰς τὸ Ὄρος τῶν Ἐλαιῶν[2] κατέναντι τοῦ ἱεροῦ ἐπηρώτα αὐτὸν κατ' ἰδίαν Πέτρος καὶ Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης καὶ Ἀνδρέας, (4.) Εἰπὸν ἡμῖν πότε ταῦτα ἔσται, καὶ τί τὸ σημεῖον ὅταν μέλλῃ ταῦτα συντελεῖσθαι πάντα.

***Κ.Δ., Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον*, 22. 39.**
(39.) Καὶ ἐξελθὼν ἐπορεύθη κατὰ τὸ ἔθος εἰς τὸ Ὄρος τῶν Ἐλαιῶν·[2] ἠκολούθησαν δὲ αὐτῷ καὶ οἱ μαθηταί.

***Κ.Δ., Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, 8. 1.**
7·
(53.) [Καὶ ἐπορεύθησαν ἕκαστος εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ,
8.
(1.) Ἰησοῦς δὲ ἐπορεύθη εἰς τὸ Ὄρος τῶν Ἐλαιῶν.[2]

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού στην 3η Θεματική Ενότητα

Ο συγγραφέας, περιγράφοντας το ταξίδι των δύο μοναχών, της Ιωάννας και του Φρουμέντιου, και τις διάφορες περιοχές, τις οποίες διασχίζουν, αναφέρεται στο Αυεντικό, όπου οι δύο νέοι βλέπουν τα ίχνη των υποδημάτων του Αττίλα να είναι χαραγμένα πάνω σε πέτρα, όπως τα ίχνη των υποδημάτων του Χριστού στο Όρος των Ελαιών (5ο παράθεμα Ρ., 1η και 2η αρχαία επίδραση).

Μέσα από την παρομοίωση των δύο ιστορικών προσωπικοτήτων, του Αττίλα και του Ιησού Χριστού, ως προς τα ίχνη τους, που είναι χαραγμένα στους τόπους όπου εκείνοι βρέθηκαν, αναδεικνύεται η πρόθεση του συγγραφέα της *Πάπισσας Ιωάννας* να επικυρώσει ως ιστορικό γεγονός την ύπαρξη και τη διδασκαλία του Ιησού Χριστού. Παράλληλα ο ίδιος αφήνει να εννοηθεί ότι υπάρχουν τεκμήρια που μαρτυρούν κάτι τέτοιο —«…είδον τα ίχνη των υποδημάτων…εγκεχαραγμένα…ως τα του Ιησού εν τωι όρει των Ελαιών...». Έτσι, εδραιώνεται η άποψη ότι ο ίδιος δεν είχε σκοπό με το έργο του να αμαυρώσει την εικόνα του Χριστού, όπως κατηγορήθηκε από τους επικριτές του, αλλά να επισημάνει την πραγματική ύπαρξή του και την αλήθεια της διδασκαλίας του.

4η Θεματική Ενότητα:

Η διαδρομή της Ιωάννας και του Φρουμέντιου από τη μονή του Αγίου Γάλλου στην Τίγυρο και από εκεί στη Λυκέρνη, από όπου βαδίζουν προς το Αυεντικό και κατόπιν στο Σέδουνο φτάνοντας τελικά με πλοιάριο στο Λούγδουνο.

Η εμφάνιση στο πλοιάριο αυτό ενός γέρου ραββίνου, με το όνομα Ισαχάρ, η προσπάθεια προσηλυτισμού των δύο μοναχών από αυτόν και το τροπάριό τους προς τον Άγιο Μεδάρδο, χάριν του οποίου φτάνουν σώοι και αβλαβείς στο Λούγδουνο, όπου ήταν η έδρα του Αγίου Αγοβάρδου.

Οι δύο μοναχοί, η Ιωάννα και ο Φρουμέντιος, αφού φεύγουν από τη μονή του Αγίου Γάλλου, κατευθύνονται στην Τίγυρο και από εκεί στη Λυκέρνη. Από τη Λυκέρνη πάλι πηγαίνουν προς το Αυεντικό και από εκεί στο Σέδουνο. Εκεί βρίσκουν ένα καΐκι και κατεβαίνουν τον Ροδανό μέχρι το Λούγδουνο.

Το καΐκι αυτό ανήκει σε Εβραίους εμπόρους, οι οποίοι μεταβαίνουν στη Μασσαλία, για να πουλήσουν χριστιανούς δούλους στους Σαρακηνούς της Ισπανίας. Οι Εβραίοι του Λούγδουνου, με τις «ευλογίες» του Αυτοκράτορα, ο οποίος παίρνει χρήματα από αυτούς για να πληρώνει τους τόκους του χρέους του, συμπεριφέρεται με πολύ άσχημο τρόπο στους χριστιανούς.

Ανάμεσα στους επιβάτες του καϊκιού είναι και ένας γέροντας Ραββίνος ονόματι Ισαχάρ που προσπαθεί να προσηλυτίσει τους δύο μοναχούς διηγούμενος την ιστορία του Ιησού με την προσθήκη εβραϊκών δοξασιών. Έτσι, ο Ραββίνος άρχισε να λέγει ότι ο Χριστός είχε μάθει να κάνει μαγικά από κάποιο θαυματοποιό που λεγόταν Ιωάννης ο Βαπτιστής, ότι τάχα ο Ιησούς υποσχέθηκε στην κόρη του αυτοκράτορα Τιβερίου να την κάνει μητέρα χωρίς ανδρική μεσολάβηση, όμως εκείνη γέννησε αντί για παιδί πέτρα και ότι αυτός ήταν ο λόγος που τον σταύρωσε ο Πιλάτος. Τέλος ισχυρίστηκε ότι, καθώς έθαψαν τον Χριστό κοντά σε ένα υδραγωγείο, το σώμα του παρασύρθηκε από τα νερά και έτσι οι Ναζωραίοι πίστεψαν ότι αναστήθηκε. Έπειτα, ο Ραββίνος άρχισε να πλέκει το εγκώμιο του Θεού του Ισραήλ και άλλα τέτοια.

Οι δύο νέοι πότε γελούν με αυτά που ακούνε και πότε προσεύχονται στον Άγιο Μεδάρδο, για να τους σώσει από τα κύματα, σε περίπτωση που βυθιστεί το καΐκι με αυτά που ξεστόμιζε ο ραββίνος. Ευτυχώς τελικά το καΐκι την επόμενη ημέρα φτάνει στο Λούγδουνο, την έδρα του Αγίου Αγοβάρδου.

4η Θεματική Ενότητα:
Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

6. **Γενική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαία χωρία 1, 2).**

«Αφού τοιαύτας και άλλας βλασφήμους φλυαρίας εξήμεσεν εκ του μιαρού αυτού στόματος ο βρωμολόγος εκείνος Εβραίος, ήρξατο έπειτα να πλέκηι εις τον Θεόν του Ισραήλ στέφανον «εκ νεφελών και αστέρων». Παρέστησεν αυτόν καθήμενον επί άρματος συρομένου υπό τεσσάρων πανθήρων, ως το του Βάκχου[1], κρατούντα εις την δεξιάν χιλιόπηχυν σύριγγα, δι' ης ενεφύσα τας εντολάς του εις το ους των προφητών, τίκτοντα εκ της κεφαλής οπλοφόρους δαίμονας, ως ο Ζεύς την πάνοπλον Αθηνάν[2], φιλικώς συναναστρεφόμενον μετά των γραμμάτων του αλφαβήτου, άτινα ήσαν άγγελοι πτερωτοί, και αλέθοντα διά τεραστίας μυλοπέτρας το μάννα, δι' ου κατεσκευάζετο ο άρτος των κατοίκων του Παραδείσου».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 175)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
Οβιδίου, *Μεταμορφώσεις*, 3. 666-669.
ipse racemiferis frontem circumdatus uvis
pampineis agitat velatam frondibus hastam;
quem circa tigres simulacraque inania lyncum
pictarumque iacent fera corpora pantherarum[1].

Ομηρικοί Ύμνοι, *Εις Αθηνάν*, 28, 4-6.
(τ) Εἰς Ἀθηνᾶν (υ)
Παλλάδ' Ἀθηναίην κυδρὴν θεὸν ἄρχομ' ἀείδειν (1)
γλαυκῶπιν πολύμητιν ἀμείλιχον ἦτορ ἔχουσαν
παρθένον αἰδοίην ἐρυσίπτολιν ἀλκήεσσαν
Τριτογενῆ, τὴν αὐτὸς ἐγείνατο μητίετα Ζεὺς
σεμνῆς ἐκ κεφαλῆς, πολεμήϊα τεύχε' ἔχουσαν (5)
χρύσεα παμφανόωντα[2]·
(βλ. επίσης για την πάνοπλη Αθηνά που γεννιέται από το κεφάλι του Δία: Ησιόδου, *Θεογονία*, 923-925, Νικήτου Ευγενειανού, *Περί Δροσίλλης και Χαρικλέους ερώτων*, 4. 185-187, Παυσανίου του Περιηγητού, *Ελλάδος Περιήγησις*, 1. 24, 2, 8-9 και Ψευδο-Απολλοδώρου, *Βιβλιοθήκη*, 1. 20, 6-9).

7. **Γενική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Οι δύο νεανίσκοι, ότε μεν εγέλων ακροώμενοι τας ραβινικάς εκείνας τερατολογίας, ότε δε, φοβούμενοι μη αι βλασφημίαι εκείναι βυθίσωσι το πλοίον εις τους μυχούς των κυμάτων, εψιθύριζον ως αντιφάρμακον τροπάριόν τι εις τον Άγ. Μεδάρδον, όστις, ως ο Ποσειδών παρά τοις αρχαίοις και ο Άγ. Νικόλαος παρ' ημίν, εξήγειρε τότε και κατηύναζε τα κύματα των υδάτων».
(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 175)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
Ομήρου, *Οδύσσεια*, 5. 291-296.
ὣς εἰπὼν σύναγεν νεφέλας, ἐτάραξε δὲ πόντον
χερσὶ τρίαιναν ἑλών· πάσας δ' ὀρόθυνεν ἀέλλας
παντοίων ἀνέμων, σὺν δὲ νεφέεσσι κάλυψε
γαῖαν ὁμοῦ καὶ πόντον· ὀρώρει δ' οὐρανόθεν νύξ.
σὺν δ' εὖρός τε νότος τ' ἔπεσον ζέφυρός τε δυσαὴς (295)
καὶ βορέης αἰθρηγενέτης, μέγα κῦμα κυλίνδων .

Ομήρου, *Οδύσσεια*, 5. 364-369.
εἶος ὁ ταῦθ' ὥρμαινε κατὰ φρένα καὶ κατὰ θυμόν,
ὦρσε δ' ἐπὶ μέγα κῦμα Ποσειδάων ἐνοσίχθων, (365)
δεινόν τ' ἀργαλέον τε, κατηρεφές, ἤλασε δ' αὐτόν.
ὡς δ' ἄνεμος ζαὴς ἦῶν θημῶνα τινάξῃ
καρφαλέων, τὰ μὲν ἄρ τε διεσκέδασ' ἄλλυδις ἄλλῃ,
ὣς τῆς δούρατα μακρὰ διεσκέδασ'.
(βλ. επίσης για τον Ποσειδώνα, που εξεγείρει και κατευνάζει τα κύματα: Λουκιανού, *Χάρων (ή Επισκοπούντες)*, 7, 23-28, Ψευδο-Απολλοδώρου, *Βιβλιοθήκη*, 2. 43, 6-7).

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού στην 4η Θεματική Ενότητα

Ο συγγραφέας, αναφερόμενος σε έναν γέροντα Ραββίνο, ονόματι Ισαχάρ, και στην προσπάθειά του να προσηλυτίσει τους δύο μοναχούς στη διάρκεια του ταξιδιού, παρουσιάζει τον ραββίνο να παραλληλίζει τον Θεό του Ισραήλ με τους αρχαίους θεούς Βάκχο και Δία ως προς τη μεταφορά και τις ενέργειές τους (6ο παράθεμα Ρ.).

Αναλυτικότερα, ο Θεός του Ισραήλ παραλληλίζεται:

1. με τον αρχαίο θεό Βάκχο ως προς τον τρόπο μεταφοράς τους με άρμα, το οποίο οδηγείται από τέσσερις πάνθηρες. Πράγματι οι μελετητές αναφέρουν ότι, τόσο η καταγωγή της θριαμβικής πομπής που συνόδευε τον αρχαίο θεό, όσο και **το άρμα, που το έσερναν πάνθηρες και ήταν στολισμένο με κληματίδες και κισσό**[18] (6ο παράθεμα Ρ., 1η αρχαία επίδραση) τοποθετούνται την εποχή που ο θεός Διόνυσος πήγε από τη Θράκη στην Ινδία —χώρα που την κατέκτησε ο ίδιος με εκστρατεία, υποτάσσοντας τους λαούς με τη δύναμη των όπλων του, καθώς είχε και στρατό, αλλά και με ξόρκια και τη μυστική του δύναμη.

[18]Βλ. Grimal 1991, σ. 183.

Ενδεικτικά, παρατίθεται ένα χωρίο από τις *Μεταμορφώσεις* του Οβιδίου[19], όπου ο αρχαίος θεός Βάκχος απεικονίζεται να κινεί μια ράβδο τυλιγμένη με αμπελόφυλλα, το μέτωπό του να είναι τυλιγμένο με τσαμπιά από σταφύλια και γύρω του να βρίσκονται ξαπλωμένοι μεταξύ άλλων άγριοι πιτσιλωτοί πάνθηρες.

2. με τον αρχαίο θεό Δία, καθώς ο Θεός του Ισραήλ βγάζει από το κεφάλι του τους οπλοφόρους δαίμονες και ο αρχαίος θεός βγάζει αντίστοιχα την πάνοπλη Αθηνά, ενώ και οι οπλοφόροι δαίμονες παραλληλίζονται με την πάνοπλη Αθηνά, ως προς τον τρόπο της γέννησής τους, την ιδιότητά τους ως τέκνα των δύο θεών, και τέλος ως προς τον πολεμικό εξοπλισμό τους. Ως προς τη γέννηση της πάνοπλης θεάς Αθηνάς από το κεφάλι του Δία παρατίθεται ενδεικτικά ένα αρχαίο χωρίο από τον Ομηρικό Ύμνο *Εις Αθηνάν*[20].

Ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* παρουσιάζει τους παραλληλισμούς του Θεού του Ισραήλ με αρχαίους θεούς σύμφωνα με τα λεγόμενα του ραββίνου, εντούτοις δεν φαίνεται να συμμερίζεται και να υιοθετεί τις απόψεις του, καθώς τον χαρακτηρίζει ως «…ποταπόν τινά Εβραίον…», «…ασυνείδητον τοκογλύφον…» και «…βρωμολόγον…Εβραίον…». Ταυτόχρονα ο συγγραφέας αναφέρει ότι ο ραββίνος αυτός «…βλασφήμους φλυαρίας εξήμεσεν εκ του μιαρού αυτού στόματος…» χαρακτηρίζοντας τα λόγια του ραββίνου ως «…ραβινικάς…τερατολογίας…» και «βλασφημίας»[21]. Από αυτούς τους χαρακτηρισμούς, οι οποίοι αποδίδονται στον ραββίνο, αναδεικνύεται ο αποτροπιασμός και η αποστροφή του συγγραφέα προς το συγκεκριμένο πρόσωπο και τα λεγόμενά του αναφορικά με το θείο.

Όταν παρεκβατικά γίνεται λόγος για τους Εβραίους εμπόρους, ο συγγραφέας συμπληρώνει ότι εκείνοι μετέβαιναν στη Μασσαλία «…ίνα πωλήσωσι χριστιανούς δούλους εις τους Σαρακηνούς της Ισπανίας», ενώ για τους Εβραίους του Λουγδούνου τονίζει ότι «…μετεχειρίζοντο τα παρά του Αυτοκράτορος αγορασθέντα διατάγματα ως οδόντας, ίνα κατατρώγωσι δι' αυτών τους χριστιανούς, φονεύοντες τους χοίρους των, κλέπτοντες τα παιδία… και αυτάς ακόμη των αρχιερέων τας παλλακίδας επιχειρούντες ενίοτε να εβραΐσωσιν»[22]. Ο χρυσός απεικονίζεται ως ο μόνος σεβαστός θεός, οι Εβραίοι ως προφήτες του, ενώ το Ευαγγέλιο την εποχή εκείνη γραφόταν με χρυσά γράμματα, προκειμένου να καταστεί σεβαστό[23].

Συγχρόνως, τα λόγια του Εβραίου ραββίνου, εκπροσώπου των Εβραίων, οι οποίοι περιγράφονται την εποχή εκείνη ως εχθροί των χριστιανών, προκαλούν στους δύο ερωτευμένους μοναχούς ανάμικτα συναισθήματα ευχαρίστησης και φόβου, καθώς περιγράφονται πότε να γελούν ακούγοντας τις ραββινικές τερατολογίες του και πότε, φοβούμενοι μήπως από τις βλασφημίες του βυθιστεί το πλοίο, να ψελλίζουν τροπάριο στον Άγιο Μεδάρδο (7ο παράθεμα Ρ.).

Οι Εβραίοι δουλέμποροι χριστιανών εμφανίζονται στο έργο ως βοηθοί του ερωτευμένου ζευγαριού των μοναχών στο ταξίδι του, ώστε το μη χριστιανικό πνεύμα των Εβραίων εμπόρων της εποχής εκείνης εναρμονίζεται με την παράνομη ερωτική

---

[19]Βλ. Οβιδίου *Μεταμορφώσεις*, 3. 666-669. Ως προς τη μετάφραση του λατινικού χωρίου βλ. Muller 1951, σ. 171: "The god himself, with his brow garlanded with clustering berries, waves a wand wreathed with ivy– leaves. Around him lie tigers, the forms (though empty all) of lynxes and of fierce spotted panthers" και Κάσδαγλη 1908, σ. 98: «Αυτός δε βοτρυοστεφής ο της Σεμέλης γόνος, δόρυ κρατεί κατάκοσμον υπ' αμπελίνων κλάδων· περί αυτόν δε βλέπομεν αιολονώτους τίγρεις και είδη άγρια λυγκών και βαλιών πανθήρων».

[20]Βλ. Ομηρικοί Ύμνοι, *Εις Αθηνάν*, 28, 4-6.

[21]Ως προς τις φράσεις αυτές βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 175.

[22]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 174.

[23]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 174: «Ο χρυσός υπήρξεν ανέκαθεν ο μόνος σεβαστός εν τωι κόσμωι θεός, προφήται δε αυτού οι Εβραίοι· κατ' εκείνην δε μάλιστα την εποχήν και αυτό το Ευαγγέλιον εγράφετο δια χρυσών γραμμάτων, ίνα καταστήι σεβαστόν».

σχέση των εκπροσώπων του δυτικού ιερατείου. Άλλωστε, σε άλλο σημείο του έργου ο συγγραφέας αναφέρεται στον χριστιανισμό της Δύσης ως «…μίγμα εβραϊσμού και ειδωλολατρείας…»[24], λόγια όχι και τόσο κολακευτικά ούτε για τους Εβραίους, καθώς τοποθετούνται στην ίδια κατηγορία με τους ειδωλολάτρες, ούτε για τη Δυτική Εκκλησία, που εμπεριέχει εβραϊκά και ειδωλολατρικά στοιχεία και εκπροσωπείται εδώ από τους δύο μοναχούς.

Όταν ο συγγραφέας αναφέρεται στα τροπάρια, τα οποία απευθύνουν ο Φρουμέντιος και η Ιωάννα στον Άγιο Μεδάρδο προκειμένου να σωθούν από τα κύματα της θάλασσας και την τρικυμία που προκαλούν τα βλάσφημα λόγια του ραββίνου, ο Άγιος Μεδάρδος παραλληλίζεται με τον Άγιο Νικόλαο και τον αρχαίο θεό Ποσειδώνα ως προς την ιδιότητά τους να εξεγείρουν και να κατευνάζουν την τρικυμισμένη θάλασσα.

Από τον παραλληλισμό του Αγίου Μεδάρδου (της εποχής του Μεσαίωνα) με τον Άγιο Νικόλαο (της μεταγενέστερης εποχής) με τον αρχαίο θεό Ποσειδώνα (της αρχαίας ελληνικής μυθολογίας) αναδεικνύεται η πρόθεση του συγγραφέα να τονίσει ότι ο Χριστιανισμός έχει δανειστεί αρκετά στοιχεία από την αρχαία ειδωλολατρική θρησκεία, όπως επισημαίνεται και σε άλλα σημεία του έργου[25], και ότι μιμείται τα θρησκευτικά ήθη και έθιμα των αρχαίων Ελλήνων[26].

5η Θεματική Ενότητα:

Ο Φρουμέντιος και η Ιωάννα παρουσιάζονται συνεσταλμένα στον Άγιο Αγοβάρδο. Εκείνος, θαυμάζοντας το κάλλος, τη σοφία και την αδελφική στοργή που υπάρχει μεταξύ τους, τους δίνει συμβουλές, νέα υποδήματα, την ευχή του και χρήματα, προκειμένου να συνεχίσουν το ταξίδι τους.

Ο Άγιος Αγοβάρδος, ο οποίος ζει εκείνη την εποχή, πρεσβεύει ότι όλοι όσοι ακολουθούν τα παραγγέλματα του Χριστού είναι χριστιανοί και νόμιμοι κληρονόμοι της επουράνιας βασιλείας και αποστρέφεται τη λατρεία των αγίων εικόνων, καθώς θεωρεί ασέβεια την αναπαράσταση της άυλης θεότητας με ανθρώπινη μορφή, λέγοντας ότι οι πρώτοι χριστιανοί είχαν εικόνες του Ιησού, των Αποστόλων και των μαρτύρων, όχι όμως ως αντικείμενο λατρείας αλλά ως ομοιώματα ανθρώπων, τους

---

[24]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 216.

[25]Βλ. ενδεικτικά:

- Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 188 και 191, όπου γίνεται λόγος για το Θησείο, που μετατράπηκε σε ναό του Αγίου Γεωργίου, και τη σχέση του εθίμου του θυμιάματος στην εορτή του Θησέα με το έθιμο του θυμιάματος στον ναό του Αγίου Γεωργίου κατά την τελετή του επισκόπου Νικήτα,
- Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 199, όπου γίνεται λόγος για τον ναό της αρχαίας θεάς Αθηνάς που έχει μετατραπεί σε ναό προς τιμήν της Παρθένου Μαρίας,
- Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 216, όπου λέγεται ότι ορισμένοι αρχαίοι θεοί μεταβλήθηκαν σε χριστιανούς αγίους,
- Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 188-189: «Ταύτα πάντα παραλαβόντες οι χριστιανοί μετεσχημάτισαν οπωσούν προς χρήσιν των, ως οι λογοκλόποι τας ξένας ιδέας, ονομάσαντες εκκλησίας τους ναούς, τους βωμούς θυσιαστήρια, τας πομπάς λιτανείας και τους θεούς αγίους. Άγιον Νικόλαον τον Ποσειδώνα, τον Πάνα Άγ. Δημήτριον και τον Απόλλωνα Άγ. Ηλίαν» κ.ο.κ.

[26]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 188, όπου ο Χριστιανισμός παρουσιάζεται ως «φονεύς» που «καταπνίγει» την ειδωλολατρία, η οποία κατέχει το ρόλο του «…ακάκου…θύματος…» και οι χριστιανοί χαρακτηρίζονται ως «…λογοκλόποι των ξένων ιδεών…», δηλ. των ιδεών των αρχαίων ειδωλολατρών. Ο συγγραφέας προβάλλει εδώ τις ειδωλολατρικές ρίζες των τελετών της χριστιανικής θρησκείας και την προγονολατρία των χριστιανών, επισημαίνοντας ότι οι χριστιανοί έχουν ως πρότυπό τους προς μίμηση τον τρόπο ζωής και τα ήθη και έθιμα των αρχαίων ειδωλολατρών κλέβοντας —κατά το χαρακτηρισμό «λογοκλόποι»— ιδέες και έθιμα που ανήκουν στην αρχαία ειδωλολατρία και παρουσιάζοντάς τα ως δικά τους, ενώ παράλληλα εξαφανίζουν κάθε αρχαίο μνημείο, κάθε ίχνος της αρχαίας ειδωλολατρικής θρησκείας.

οποίους γνώριζαν και αγαπούσαν. Παράλληλα, ο συγκεκριμένος Άγιος θεωρεί γελοία την άποψη ότι ο Θεός υπαγόρευσε κατά λέξη τις Γραφές στους προφήτες, ενώ προτρέπει τους πιστούς να δίνουν χρήματα στους φτωχούς, και όχι στις εκκλησίες, αποτρέποντάς τους από τα προσκυνήματα.

Εκείνον τον Άγιο επισκέπτονται ο Φρουμέντιος και η Ιωάννα, καθώς οι τότε περιηγητές συνήθιζαν να πηγαίνουν στην οικία του αρχιερέα για να ζητήσουν οδηγίες ή βοηθήματα προς εξακολούθηση της οδοιπορίας τους, δίνοντας ως αντάλλαγμα κάποια λείψανα Αγίων του τόπου τους.

Οι δύο νέοι, παρά το γεγονός ότι δεν έχουν τίποτα να προσφέρουν στον Άγιο Αγοβάρδο, αποκτούν γρήγορα τη συμπάθειά του, ο οποίος μάλιστα θαυμάζοντας την αδελφική στοργή, την οποία διακρίνει μεταξύ τους, τους δίνει συμβουλές, καινούργια υποδήματα, την ευχή του και χρήματα, προκειμένου να συνεχίσουν το ταξίδι τους.

5η Θεματική Ενότητα:
Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

8. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Πλην δε τούτων γελοίον ενόμιζεν ο καλός επίσκοπος το να πιστεύωμεν, ότι ο Ύψιστος υπηγόρευσεν εις τους προφήτας κατά λέξιν τας Γραφάς, ως ο άγγελος τα αποφθέγματα εις τον όνον του Βαλαάμ».
(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 176)

Παράβαλε το εξής αρχαίο χωρίο:
***Π.Δ., Αριθμοί*, 22. 28- 22. 35.**
(28.) καὶ ἤνοιξεν ὁ θεὸς τὸ
στόμα τῆς ὄνου, καὶ λέγει τῷ Βαλααμ Τί ἐποίησά σοι ὅτι πέπαι-
κάς με τοῦτο τρίτον; (29.) καὶ εἶπεν Βαλααμ τῇ ὄνῳ Ὅτι ἐμπέπαιχάς
μοι· καὶ εἰ εἶχον μάχαιραν ἐν τῇ χειρί μου, ἤδη ἂν ἐξεκέντησά σε.
(30.) καὶ λέγει ἡ ὄνος τῷ Βαλααμ Οὐκ ἐγὼ ἡ ὄνος σου, ἐφ᾽ ἧς ἐπέ-
βαινες ἀπὸ νεότητός σου ἕως τῆς σήμερον ἡμέρας; μὴ ὑπερορά-
σει ὑπεριδοῦσα ἐποίησά σοι οὕτως; ὁ δὲ εἶπεν Οὐχί. (31.) ἀπεκάλυ-
ψεν δὲ ὁ θεὸς τοὺς ὀφθαλμοὺς Βαλααμ, καὶ ὁρᾷ τὸν ἄγγελον
κυρίου ἀνθεστηκότα ἐν τῇ ὁδῷ καὶ τὴν μάχαιραν ἐσπασμένην ἐν
τῇ χειρὶ αὐτοῦ καὶ κύψας προσεκύνησεν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ. (32.) καὶ
εἶπεν αὐτῷ ὁ ἄγγελος τοῦ θεοῦ Διὰ τί ἐπάταξας τὴν ὄνον σου
τοῦτο τρίτον; καὶ ἰδοὺ ἐγὼ ἐξῆλθον εἰς διαβολήν σου, ὅτι οὐκ
ἀστεία ἡ ὁδός σου ἐναντίον μου. (33.) καὶ ἰδοῦσά με ἡ ὄνος ἐξέκλι-
νεν ἀπ᾽ ἐμοῦ τρίτον τοῦτο· καὶ εἰ μὴ ἐξέκλινεν, νῦν οὖν σὲ μὲν
ἀπέκτεινα, ἐκείνην δὲ περιεποιησάμην. (34.) καὶ εἶπεν Βαλααμ τῷ
ἀγγέλῳ κυρίου Ἡμάρτηκα, οὐ γὰρ ἠπιστάμην ὅτι σύ μοι ἀνθέστη-
κας ἐν τῇ ὁδῷ εἰς συνάντησιν· καὶ νῦν εἰ μή σοι ἀρέσκει, ἀπο-
στραφήσομαι. (35.) καὶ εἶπεν ὁ ἄγγελος τοῦ θεοῦ πρὸς Βαλααμ Συμ-
πορεύθητι μετὰ τῶν ἀνθρώπων· πλὴν τὸ ῥῆμα, ὃ ἐὰν εἴπω πρὸς
σέ, τοῦτο φυλάξῃ λαλῆσαι. καὶ ἐπορεύθη Βαλααμ μετὰ τῶν ἀρ-
χόντων Βαλακ.

9. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος.**
«Τοιούτος ήτο ο Αγοβάρδος, αδάμας εν μέσωι χαλίκων, κύκνος εν μέσωι κοράκων, στίλβων εν τωι σκότει του ενάτου αιώνος, ως μαργαρίτης εις την ρίνα χοίρου (Παροιμ. κεφ. ΙΑ΄, εδ. 22)».
(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 176)

Παραπομπή στην εξής αρχαία πηγή:
***Π.Δ., Παροιμίαι*, 11. 22.**
(22.) ὥσπερ ἐνώτιον ἐν ῥινὶ ὑός,
οὕτως γυναικὶ κακόφρονι κάλλος.

***Π.Δ., Παροιμίαι*, 11. 22.**
22 ΩΣ ΕΡΡΙΝΟΝ ΧΡΥΣΟΥΝ ΕΙΣ ΧΟΙΡΟΥ ΜΥΤΗΝ ΟΥΤΩ ΓΥΝΗ ΩΡΑΙΑ ΧΩΡΙΣ ΦΡΟΝΗΣΕΩΣ

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού
στην 5η Θεματική Ενότητα

Στη θεματική αυτή ενότητα περιγράφεται με λεπτομέρειες η πορεία των δύο μοναχών από το Λούγδουνο, την έδρα του Αγίου Αγοβάρδου, στην κατοικία του αρχιερέως: οι τότε περιηγητές, όπως αναφέρει παρεκβατικά ο συγγραφέας του έργου, όταν έφταναν σε μια ξένη πόλη, ζητούσαν να μάθουν πού βρίσκεται η κατοικία του αρχιερέως. Εκεί παρέδιδαν τις συστατικές επιστολές τους και ζητούσαν οδηγίες ή βοηθήματα με σκοπό να συνεχίσουν το ταξίδι τους, ενώ σε αντάλλαγμα προσέφεραν συνήθως στον επίσκοπο ιερά λείψανα κάποιων Αγίων του τόπου τους[27]. Το ίδιο ακριβώς έπραξαν ο Φρουμέντιος και η Ιωάννα, με τη διαφορά ότι εκείνοι δεν παρέδωσαν στον Άγιο Αγοβάρδο ούτε συστατικές επιστολές ούτε άγια λείψανα ως αντάλλαγμα για την βοήθεια που θα τους προσέφερε.

Ο συγκεκριμένος Άγιος περιγράφεται από τον συγγραφέα της *Πάπισσας Ιωάννας* με θαυμασμό και σέβας[28], ενώ δίνεται έμφαση όχι τόσο στην εξωτερική εμφάνισή του, όσο στον λιτό τρόπο ζωής του —ο Άγιος αυτός προσκάλεσε τους δύο μοναχούς σε γεύμα «…εις την λιτήν του τράπεζαν…»[29]— και στην ιδιαιτερότητα των απόψεών του για διάφορα θρησκευτικά θέματα.

Έτσι, ο συγγραφέας αναφέρεται παρεκβατικά στην προσωπικότητα του Αγίου Αγοβάρδου αλλά και στην άποψή του, σύμφωνα με την οποία θεωρεί γελοίο τον ισχυρισμό ότι ο Θεός υπαγόρευσε κατά λέξη στους προφήτες τις Γραφές. Στο σημείο αυτό ο Ύψιστος, ο οποίος υπαγόρευσε κατά λέξη στους προφήτες τις Γραφές, παραλληλίζεται με τον άγγελο του Θεού, ο οποίος υπαγόρευσε τα αποφθέγματα στο γαϊδουράκι του Βαλαάμ (8ο παράθεμα Ρ.).

Η βιβλική ιστορία αναφέρεται στη χώρα των Μωαβιτών, που είχε ως βασιλιά τον Βαλάκ —εκ της χώρας των Μαδιανιτών, και στην προσωρινή εγκατάσταση των Ισραηλιτών κοντά στη χώρα αυτή. Οι Μωαβίτες φοβήθηκαν την πολυάριθμη δύναμη των Ισραηλιτών και ζήτησαν την βοήθεια ενός προφήτη, του Βαλαάμ, προκειμένου να νικήσουν με τη χρήση μαγείας τους Ισραηλίτες. Όμως η απάντησή του ήταν αρνητική προς τους απεσταλμένους του βασιλιά των Μωαβιτών, καθώς ο Θεός είχε πει στον προφήτη ότι ο λαός του Ισραήλ ήταν ευλογημένος και δεν έπρεπε να ενεργήσει σε βάρος του.

Όταν οι απεσταλμένοι του βασιλιά του είπαν ότι ο προφήτης Βαλαάμ δεν θα τους βοηθούσε να νικήσουν τους Ισραηλίτες, εκείνος έστειλε και πάλι απεσταλμένους στον Βαλαάμ, υποσχόμενος πλούσια αμοιβή στον προφήτη, εάν καταριόταν τους Ισραηλίτες. Ο Θεός τότε είπε στον προφήτη να πάει μαζί με τους απεσταλμένους του βασιλιά, αλλά να κάνει ό,τι του πει εκείνος.

Ωστόσο, ο Βαλαάμ πήρε το μέρος των Μωαβιτών, γεγονός που εξόργισε τον Θεό. Τότε εμφανίστηκε μπροστά στον προφήτη, που βρισκόταν πάνω στο γαϊδουράκι του, ο άγγελος του Θεού. Το γαϊδουράκι, βλέποντας τον άγγελο, λύγισε τα πόδια του και αρνούνταν να σηκωθεί. Ήταν η πρώτη φορά που εκείνο φερόταν έτσι στο αφεντικό του. Ο Βαλαάμ, ο οποίος δεν είχε δει τον άγγελο του Θεού, άρχισε να χτυπάει το γαϊδουράκι, προκειμένου να σηκωθεί και να συνεχίσει το ταξίδι του.

---

[27]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 177: «Οι τότε περιηγηταί, άμα έφθανον εις ξένην πόλιν, εζήτουν την κατοικίαν του αρχιερέως, ως σήμερον το προξενείον. Εκεί παρέδιδον τας συστατικάς επιστολάς των και εξητούντο οδηγίας ή βοηθήματα προς εξακολούθησιν της οδοιπορίας, αντί των οποίων προσέφερον συνήθως τωι επισκόπωι ιερά τινα λείψανα αγίων του τόπου των».

[28]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 175, όπου ο συγγραφέας λέγει για τον Άγιο Αγοβάρδο ότι ήταν: «… ο μόνος των αγίων, του οποίου καγώ **ήθελον ασπασθή μετά σεβασμού** το κράσπεδον της εσθήτος».

[29]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 177.

Ξαφνικά, ο Θεός άνοιξε το στόμα του γαϊδάρου και το ζώο άρχισε να μιλάει, διαμαρτυρόμενο στο αφεντικό του για τα χτυπήματα που δέχεται. Ακολουθεί στη συνέχεια ο διάλογος του γαϊδάρου με τον Βαλαάμ, ώσπου ο Θεός άνοιξε τα μάτια του προφήτη και είδε και εκείνος τον άγγελο του Θεού, και τότε τον ρώτησε τι να κάνει. Ο άγγελος του απάντησε ότι θα πρέπει να πάει μαζί με τους απεσταλμένους του Βαλάκ, αλλά ότι έπρεπε να κάνει ό,τι του πει εκείνος. Ο Βαλαάμ τότε υπάκουσε τον άγγελο του Θεού και —αντί να καταραστεί τον λαό του Ισραήλ— τον ευλόγησε[30].

Με δεδομένο ότι στην *Πάπισσα Ιωάννα*:

- ο Θεός, που υπαγόρευσε κατά λέξη στους προφήτες τις Γραφές, παρομοιάζεται με τον άγγελο του Θεού, ο οποίος υπαγόρευσε τα συγκεκριμένα λόγια —«…τα αποφθέγματα…»— στον γάιδαρο του Βαλαάμ, ωστόσο ο ισχυρισμός ως προς την κατά λέξη υπαγόρευση των Γραφών από τον Θεό στους προφήτες θεωρείται γελοίος κατά την άποψη του Αγίου Αγοβάρδου,
- αποδίδονται ενάρετοι χαρακτηρισμοί στον Άγιο Αγοβάρδο, ο οποίος διακρινόταν από τους υπόλοιπους ιερείς της Δύσης που ασχολούνταν αποκλειστικά με την κραιπάλη και την επιβολή συνεισφορών, τη φορολογία, ζώντας ο ίδιος ενάρετα και μιλώντας λογικά, διδάσκοντας χριστιανικές και αιώνιες αλήθειες[31]. Μάλιστα, ο συγγραφέας του έργου αναφέρει ότι, συναντώντας τον συγκεκριμένο Άγιο καθώς ανακινούσε την κόπρον του Μεσαίωνα με κόπο και αηδία, θέλησε να αναπαυθεί για λίγες στιγμές κοντά του[32], παραδεχόμενος ότι είναι ο μόνος από τους Αγίους που θα ασπαζόταν με σεβασμό την άκρη των αμφίων του[33],

ο συγγραφέας του έργου φαίνεται να υιοθετεί την άποψη του Αγίου Αγοβάρδου ότι δεν είναι δυνατόν ο Θεός να υπαγόρευσε κατά λέξη τα λόγια της Αγίας Γραφής στους προφήτες, καθώς ο ίδιος τρέφει ιδιαίτερη εκτίμηση στο πρόσωπο του συγκεκριμένου Αγίου.

Εν τέλει, στην κατακλείδα της περιγραφής του Αγίου Αγοβάρδου, εκείνος χαρακτηρίζεται από τον συγγραφέα ως «...αδάμας εν μέσωι χαλίκων, κύκνος εν μέσωι κοράκων, στίλβων εν τωι σκότει του ενάτου αιώνος, ως μαργαρίτης εις την ρίνα χοίρου» (9ο παράθεμα Ρ.). Ο χαρακτηρισμός του συγκεκριμένου Αγίου **ως μαργαριταριού στο ρουθούνι ενός χοίρου** είναι δανεισμένος από την *Π.Δ.* και τις *Παροιμίες*. Πρόκειται για τη φράση «ὥσπερ ἐνώτιον ἐν ῥινὶ ὑός,…»[34], που κυριολεκτικά μεταφράζεται «όπως το σκουλαρίκι στη μύτη του χοίρου…».

Στην *Πάπισσα Ιωάννα* παραφράζεται η βιβλική πηγή, καθώς στη θέση του όρου «ἐνώτιον», που σημαίνει το «σκουλαρίκι»[35], τοποθετείται από τον συγγραφέα

---

[30]Βλ. περισσότερα στον Γιαννακόπουλο 1986, τ. 4, σσ. 137-154.

[31]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 176:

- Ως προς τους ενάρετους χαρακτηρισμούς που αποδίδονται στον Άγιο Αγοβάρδο: «…ο **καλός επίσκοπος**…», «…**ο καλός** εκείνος **ιερεύς του Υψίστου**…», «…**αδάμας** εν μέσωι χαλίκων, **κύκνος** εν μέσωι κοράκων, στίλβων εν τωι σκότει…ως **μαργαρίτης** εις την ρίνα χοίρου».
- Ως προς τον ενάρετο βίο του Αγίου Αγοβάρδου και τον λογικό τρόπο ομιλίας του: «Αν δε εν μέσωι της γενικής εκείνης αμαθείας και διαφθοράς **επήρχετο εις τινα εξ αυτών η ιδιότροπος όρεξις να ζήσηι εναρέτως ή να ομιλήσηι λογικώς**…».
- Ως προς τους ιερείς της Δύσης: «…οι ιερείς της Δύσεως, **ενασχολούμενοι αποκλειστικώς εις την κραιπάλην και αργυρολογίαν**…».
- Ως προς την χριστιανική και αιώνια αλήθεια, την οποία δίδασκε ο Άγιος Αγοβάρδος «…**τοιαύτας χριστιανικάς ή μάλλον αιωνίους αληθείας εδίδασκεν** ο καλός εκείνος ιερεύς του Υψίστου…».

[32]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 176-177: «Απαντήσας αυτόν, ενώ μετά κόπου και αηδίας ανεκίνουν την κόπρον του μεσαιώνος, **ηθέλησα ν' αναπαυθώ επί τινας στιγμάς πλησίον του**…».

[33]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 175: «…ο μόνος των αγίων, του οποίου **καγώ ήθελον ασπασθή μετά σεβασμού το κράσπεδον της εσθήτος**».

[34]Βλ. *Π.Δ.*, *Παροιμίαι*, 11. 22.

[35]Βλ. Liddell–Scott (χ.ε.), τ. 3, σ. 158, στο λήμμα «ενώτιον».

ο όρος «μαργαρίτης». Η αλλαγή οφείλεται στην πρόθεση του συγγραφέα να επαινέσει και να προβάλει τον ενάρετο και χριστιανικό χαρακτήρα του Αγίου Αγοβάρδου, αποδίδοντάς του πιο λαμπερό χαρακτηρισμό, τον οποίο θα πρέπει να δανείστηκε από ένα άλλο βιβλικό χωρίο της *Κ.Δ.* και του *Κατά Ματθαίον Ευαγγελίου*, όπου γίνεται λόγος για «…τοὺς μαργαρίτας …» των χριστιανών[36].

Ο συγγραφέας, με την παρομοίωση του Αγοβάρδου με μαργαριτάρι μέσα στο ρουθούνι ενός χοίρου, υπαινίσσεται την ενόχληση που θα προκαλούσαν τα λόγια του συγκεκριμένου Αγίου τόσο στους ιερείς της εποχής του Μεσαίωνα όσο και σε μεταγενέστερες εποχές, οπότε θα είχε υποστεί φρικτό θάνατο[37].

Έτσι, μέσα από τη χρήση του βιβλικού εδαφίου ο συγγραφέας παρομοιάζει:

1. τον Άγιο Αγοβάρδο με μαργαριτάρι, προσδίδοντάς του δύο ιδιότητες:

α) της λαμπερής, αγνής και ενάρετης προσωπικότητας του επισκόπου,

β) της ενοχλητικής παρουσίας του τόσο στους κόλπους του μεσαιωνικού ιερατείου, όσο και σε μεταγενέστερες εποχές, λόγω των απόψεών του, και

2. τους υπόλοιπους ιερείς της εποχής του Μεσαίωνα με χοίρους[38].

Το βιβλικό εδάφιο αντίστοιχα παρομοιάζει τον χοίρο με την κακόφρονα γυναίκα και το σκουλαρίκι με την ευμορφία —«ὥσπερ ἐνώτιον ἐν ῥινὶ ὑός, / οὕτως γυναικὶ κακόφρονι κάλλος»[39]. Ειδικότερα, στην πρώτη περίπτωση το χρυσό σκουλαρίκι βρίσκεται ακατάλληλα στη συγκεκριμένη θέση, καθώς ο χοίρος ανακατεύοντας τον βόρβορο το λερώνει, και στη δεύτερη περίπτωση η ευμορφία βρίσκεται ακατάλληλα στην κακόφρονα γυναίκα, καθώς εκείνη αμαυρώνει την ευμορφία της με τον κακό χαρακτήρα της[40]. Έτσι, το βιβλικό εδάφιο καταλήγει σύμφωνα με τους σχολιαστές στο συμπέρασμα ότι «Απαράδεκτον κάλλος σωματικόν άνευ αρετής»[41]. Επομένως, η ευμορφία ταιριάζει σε εύφρονη γυναίκα.

---

[36]Ο συγγραφέας, καθώς χαρακτηρίζει τους ιερείς του Μεσαίωνα ως χοίρους (βλ. αμέσως παρακάτω), θα πρέπει να είχε υπ' όψιν του για τον χαρακτηρισμό του Αγίου Αγοβάρδου ως «…μαργαρίτου…» το βιβλικό εδάφιο, όπου γίνεται λόγος για τα μαργαριτάρια, που κατά την προτροπή του Ιησού Χριστού δεν πρέπει να τοποθετούνται μπροστά στους χοίρους (βλ. *Κ.Δ.*, *Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, 7. 6: Μὴ δῶτε / τὸ ἅγιον τοῖς κυσίν, **μηδὲ βάλητε τοὺς μαργαρίτας ὑμῶν / ἔμπροσθεν τῶν χοίρων, μήποτε καταπατήσουσιν αὐτοὺς / ἐν τοῖς ποσὶν αὐτῶν καὶ στραφέντες ῥήξωσιν ὑμᾶς**».

[37]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 176: «Τοιαύτας χριστιανικάς ή μάλλον αιωνίους αληθείας εδίδασκεν ο καλός εκείνος ιερεύς του Υψίστου, **τας οποίας αν είχε κηρύξει βραδύτερον, ήθελε καή ως ο Ούσιος ή ριφθή άκλαυστος και άταφος επί βράχου ως ο Καΐρης**».

[38]Ως προς τον αρνητικό χαρακτηρισμό των ιερέων της εποχής του Μεσαίωνα βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα και Ηθική*, σσ. 351-352, όπου αναφέρεται ότι ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας*: «…ότε **εν μέσωι της ακαθάρτου αγέλης των ρασοφόρων του μεσαιώνος απήντησεν αληθή λειτουργόν του Υψίστου, τον Άγ. Αγοβάρδον, πράον, ελεήμονα, μισούντα την ιεροκρατίαν, τα θαύματα, τας προσκυνήσεις και τας ανοησίας**, ευθύς γονυπετεί ενώπιόν του…και τον τίτλον του αγίου νομίζει ανεπαρκή δια τοιούτον άνδρα «αδάμαντα εν μέσωι χαλίκων, κύκνον εν μέσωι κοράκων, στίλβοντα εν τηι σκοτία του αιώνος εκείνου, ως μαργαρίτης εις την ρίνα χοίρου» ».

Ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας*, ο οποίος υπογράφει εδώ με το ψευδώνυμο Σουρλής, καυτηριάζει στο πλαίσιο της σάτιρας την ύπαρξη διεφθαρμένων ρασοφόρων την εποχή του Μεσαίωνα στους κόλπους της Δυτικής Εκκλησίας, επισημαίνοντας ωστόσο και την ύπαρξη λαμπρών εξαιρέσεων, καθώς «…το σατυρικόν πνεύμα ουδόλως αποκλείει τον υπέρ του καλού ενθουσιασμόν…» (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα και Ηθική*, σ. 351). Έτσι, χαρακτηρίζει τους ιερείς του Μεσαίωνα ακάθαρτη αγέλη και μέσα σε αυτήν τον Άγιο Αγοβάρδο ως αληθινό λειτουργό του Υψίστου, πράο, ελεήμονα, που μισεί την ιεροκρατία, τα θαύματα και τα προσκυνήματα. Μάλιστα, ο συγγραφέας θεωρεί ανεπαρκή τον τίτλο του Αγίου για έναν τέτοιο άνδρα. Με τον τρόπο αυτό απαντά εμμέσως στους επικριτές του αναφορικά με τα χριστιανικά του πιστεύω.

[39]Βλ. *Π.Δ.*, *Παροιμίαι*, 11. 22.

[40]Βλ. περισσότερα στον Γιαννακόπουλο 1986, τ. 25, σ. 72.

[41]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 25, σ. 72.

Μάλιστα, καθώς το βιβλικό εδάφιο έχει αναφερθεί προηγουμένως στους ευσεβείς, τους ελεήμονες και τους δίκαιους ανθρώπους, οι οποίοι θα έχουν ευνοϊκή μεταχείριση από τον Θεό, σε αντίθεση με τους ασεβείς, τους μη ελεήμονες και τους άδικους, οι οποίοι θα οδηγηθούν στην καταστροφή[42], πρόθεση του συγγραφέα είναι να παραλληλίσει τον Άγιο Αγοβάρδο με τους ευσεβείς, ελεήμονες και δίκαιους ανθρώπους και τους υπόλοιπους ιερείς, που παρομοιάζονται με χοίρους ως προς το ήθος και την ασέβειά τους, με τους ασεβείς, μη ελεήμονες και άδικους ανθρώπους.

6η Θεματική Ενότητα:
Η άφιξη της Ιωάννας και του Φρουμέντιου —μετά από έξι μέρες ταξίδι— στην Αρελατία και στο αρχαιότερο στη Γαλλία γυναικείο μοναστήρι.

Αφού η Ιωάννα και ο Φρουμέντιος αναχωρούν από το κατάλυμα του Αγίου Αγοβάρδου κατεβαίνουν τον Ροδανό, φτάνοντας στην Αρελατία, όπου αναζητούν τροφή. Κατευθύνονται στο αρχαιότερο γυναικείο μοναστήρι της Γαλλίας, που είχε συστήσει ο Άγιος Καισάριος τον έκτο αιώνα, ο οποίος είχε γράψει τον κανονισμό του μοναστηριού. Ο συγκεκριμένος κανονισμός ήταν πολύ σκληρός, απαγορεύοντας μεταξύ άλλων την είσοδο ξένων στο μοναστήρι, αλλά στις ημέρες της Ιωάννας δεν εφαρμοζόταν πια.

6η Θεματική Ενότητα:
Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

10. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος.**
«Καταπλεύσαντες και πάλιν τον Ροδανόν έφθασαν οι οδοιπόροι μετά εξαήμερον πλουν εις Αρελατίαν, την κλεινήν πότε καθέδραν του Μεγάλου Κωνσταντίνου, νυν δε περιώνυμον διά τα σύκα και τας παρθένους της, αίτινες οφείλουσιν, ως και οι αγγλικοί ίπποι, την καλλονήν των εις την μετά των Αράβων επιμειξίαν».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 177)

«(Η πόλις αύτη, τα νυν Arles, γράφεται ακλίτως) Αρέλατε (παρά Στράβωνι). Περί δε των εν αυτήι ρωμαϊκών μνημείων, των σύκων, αλλάντων και γυναικών ίδε τα Discours Panégyriques syr la ville d'Arles, υπό του Κορδελιέρου J. Priva, Παρίσ. 1612».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 275)

Παραπομπή στην εξής αρχαία πηγή:
Στράβωνος, *Γεωγραφικά*, 4. 1, 6, 15-21.
ἡ μὲν οὖν Νάρβων ὑπέρκειται τῶν (15)
τοῦ Ἄτακος ἐκβολῶν καὶ τῆς λίμνης τῆς Ναρβωνίτι-
δος, μέγιστον ἐμπόριον τῶν ταύτῃ, πρὸς δὲ τῷ Ῥοδα-
νῷ πόλις ἐστὶ καὶ ἐμπόριον οὐ μικρὸν **Ἀρελᾶτε**· ἴσον
δέ πως διέχει τὰ ἐμπόρια ταῦτα ἀλλήλων τε καὶ τῶν
εἰρημένων ἄκρων, ἡ μὲν Νάρβων τοῦ Ἀφροδισίου τὸ (20)
δ' **Ἀρελᾶτε** τῆς Μασσαλίας.

11. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Διευθύνθησαν λοιπόν προς το εκεί γυναικείον μοναστήριον, το αρχαιότατον των εν Γαλλίαι, όπερ εσύστησεν ο Άγ. Καισάριος κατά τον έκτον αιώνα, γράψας, ως λέγουσι, διά του αίματος αυτού τον κανονισμόν, ως ο Δράκων τους νόμους του, και ο Ερρίκος ο γ΄ τας εις την ερωμένην του επιστολάς (ίδε Σατωβριάνδου, Analys. histor) ».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 178)

[42]Βλ. *Π.Δ.*, *Παροιμίαι*, 11. 19: «υἱὸς δίκαιος γεννᾶται εἰς ζωήν, / διωγμὸς δὲ ἀσεβοῦς εἰς θάνατον».

Παράβαλε το εξής αρχαίο χωρίο:
Πλουτάρχου, *Σόλων*, 17. 3, 1- 17. 4, 1.
17.
διὸ Δημάδης (II p. 443 M.) ὕστερον εὐδοκίμησεν
εἰπών, ὅτι δι᾽ αἵματος, οὐ διὰ μέλανος, τοὺς νόμους ὁ
(4.) Δράκων ἔγραψεν.

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού στην 6η Θεματική Ενότητα

Ο συγγραφέας κατά τη διάρκεια της αφήγησης αναφέρεται στο ταξίδι των δύο μοναχών, κάνοντας λόγο για την Αρελατία, πόλη την οποία εκείνοι επισκέπτονται. Μάλιστα, ο ίδιος αναδεικνύει τον αρχαιογνωστικό του πλούτο στις Σημειώσεις του, συμπληρώνοντας ότι η πόλη αυτή λεγόταν «Αρέλατε», σύμφωνα με τον Στράβωνα (10ο παράθεμα Ρ.). Πράγματι, ο Στράβωνας στο έργο του με τίτλο *Γεωγραφικά*[43] περιγράφει την πόλη Αρελατία δίπλα στον Ροδανό ποταμό ως όχι μικρό εμπορικό κέντρο, συμπληρώνοντας ότι τα εμπορικά κέντρα είχαν ίση απόσταση μεταξύ τους και από τα ακρωτήρια.

Παράλληλα, ο αναγνώστης της *Πάπισσας Ιωάννας* ενημερώνεται ως προς την ιστορία της συγκεκριμένης πόλης, ως έδρας του Μεγάλου Κωνσταντίνου, τα υλικά αγαθά —τα σύκα— που εκείνη παρήγαγε και τις παρθένες κοπέλες, που όφειλαν την ομορφιά τους στην επιμειξία με τους Άραβες.

Στο πλαίσιο αυτό ο συγγραφέας συμπληρώνει στις Σημειώσεις του ότι για τα μνημεία, τα αγαθά και τις γυναίκες της Αρελατίας έχει αντλήσει τις πληροφορίες από το έργο του J. Priva *Discours Panégyriques syr la ville d'Arles*, προκειμένου να αποδείξει ότι στηρίζει τη συγγραφή του έργου του σε έγκυρες πηγές, στις οποίες παραπέμπει, έχοντας ως πρότυπό του τους ιστοριογράφους.

Έπειτα, αναφέρεται το αρχαιότερο γυναικείο μοναστήρι της Γαλλίας, το οποίο επισκέπτονται ως τυχοδιώκτες[44] ο Φρουμέντιος και η Ιωάννα, ενώ τους θερίζει η πείνα[45], καθώς και ο αυστηρός κανονισμός του, τον οποίο έγραψε ο Άγιος Καισάριος τον έκτο αιώνα (11ο παράθεμα Ρ.). Στο σημείο αυτό γίνεται παραλληλισμός του Αγίου Καισαρίου με τον νομοθέτη Δράκοντα και τον Ερρίκο τον τρίτο με τη μορφή παρομοίωσης, καθώς οι τρεις τους έγραψαν αντίστοιχα με το αίμα τους τους αυστηρούς κανονισμούς του αρχαιότερου γυναικείου μοναστηριού της Γαλλίας, τους αυστηρούς νόμους κατά τα αρχαία χρόνια και τις επιστολές προς την ερωμένη τα μεταγενέστερα χρόνια.

7η Θεματική Ενότητα:

Η παραμονή των δύο μοναχών, του Φρουμέντιου και της Ιωάννας, για τρεις μήνες στο γυναικείο αυτό μοναστήρι, οι περιποιήσεις των γυναικών μοναχών προς αυτούς και η αρρώστια της Ιωάννας.

Αφού εισέρχονται οι δύο νέοι, ο Φρουμέντιος και ο «αδελφός Ιωάννης», στο αρχαιότερο μοναστήρι της Γαλλίας, κατευθύνονται προς τον κοιτώνα, στον οποίο

---

[43]Βλ. Στράβωνος, *Γεωγραφικά*, 4. 1, 6, 15-21. Ως προς τη μετάφραση του αρχαίου χωρίου βλ. Jones 1917 thru 1932, σ. 183: "Now Narbo lies above the outlets of the Atax and the Lake of Narbonitis, and it is the greatest of the emporiums in this country, though there is a city near the Rhodanus which is no small emporium, namely, Arelate. These emporiums are about an equal distance from each other and from the aforesaid headlands — Narbo from the precincts of Aphrodite, and Arelate from Massilia".

[44]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 178: «Η θυρωρός έρρεγχε πλησίον της ανοικτής πύλης, ην υπερβάντες **οι τυχοδιώκται** και επί τινας στιγμάς πλανηθέντες υπό ερήμους στοάς και σιωπηλούς διαδρόμους, έφθασαν τέλος εις το υπνωτήριον…».

[45]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 177: «…ησθάνθησαν την ανάγκην να φροντίσωσι και περί του στομάχου των, όστις ήτο προ πολλού κενός…».

κοιμούνται οι μοναχές, που ήταν στην καταγωγή Ελβετίδες, Σαρακηνές, Γαλλίδες και από τα Πυρηναία Όρη.

Κάθε μια έχει και άλλη έκφραση έτσι όπως κοιμάται: άλλη χαμογελάει, άλλη είναι συνοφρυωμένη, άλλη μοιάζει να απλώνει τα χέρια της προς το ραβδί της ηγουμένης και άλλη να ανοίγει την αγκαλιά της προς τον επουράνιο μνηστήρα της. Στη θέα όλων αυτών των κοιμωμένων μοναχών ο Φρουμέντιος και η Ιωάννα ξεχνούν την πείνα τους. Ξαφνικά, το ρολόι του κοιτώνα αρχίζει να ηχεί και τότε όλες οι μοναχές ξυπνούν κοιτάζοντας με απορία τους δύο ξένους.

Ο διάλογος που ακολουθεί ως προς την ταυτότητα των δύο καλόγερων και τον τρόπο με τον οποίο βρέθηκαν στον γυναικείο κοιτώνα ικανοποιεί την περιέργεια των γυναικών μοναχών, οι οποίες στη συνέχεια καλούν τους δύο μοναχούς να φάνε μαζί τους. Τρεις μήνες μένουν οι δύο εραστές στο μοναστήρι αυτό λησμονώντας την πατρίδα τους.

Όλα πηγαίνουν καλά, όταν ξαφνικά η Ιωάννα καταλαμβάνεται από άγνωστη ασθένεια. Τα μάγουλά της γίνονται κοίλα / βαθουλωτά, τα μάτια της θολά, δεν τρώει, παρά μόνο τα νύχια της, και δεν κοιμάται, παρά μόνο αναστενάζει. Μάταια ο αγαπημένος της ζητάει να μάθει τι της συμβαίνει. Όσο και αν προσπαθεί να την ευχαριστήσει, εκείνη τον αποφεύγει. Η ζήλια την έχει πια για τα καλά κυριεύσει.

Οι μοναχές προσπαθούν να καταλάβουν τι συμβαίνει στον «αδελφό Ιωάννη», συλλέγοντας διάφορες θεωρίες. Είναι περίεργο για αυτές το γεγονός ότι αφενός αποφεύγει τα χάδια τους και αφετέρου οργίζεται με τον Φρουμέντιο κάθε φορά που μιλάει με εκείνες.

7η Θεματική Ενότητα:
Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

12. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Η μεν των κοιμωμένων, κατεχομένη υπό ηδυπαθούς ονείρου εμειδία, στηρίζουσα επί του βραχίονος την φλέγουσαν παρειάν, ενώ τα τεταραγμένα στήθη της διεφαίνοντο υπό τον λευκόν χιτώνα ως η σελήνη όπισθεν νέφους, η δε, ωχρά και συνωφρυωμένη, ωμοίαζεν άγαλμα της κοιμωμένης Λύπης, βλέπουσα ίσως καθ' ύπνους τας όχθας της πατρίδος ή της μητρός της τα χείλη, ετέρα εφαίνετο τείνουσα τας χείρας εις ράβδον ηγουμένης και άλλη ανοίγουσα τας αγκάλας εις τον ουράνιον αυτής μνηστήρα».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 179)

Παράβαλε το εξής αρχαίο χωρίο:
Θεοδώρου του Στουδίτου, *Επιστολαί*, 6. 34.
Ἀλλά μοι χαῖρε, μῆτερ, καὶ ζῶσα καὶ κοιμωμένη·

13. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Οι δύο ερασταί ελησμόνουν την πείναν των, θαυμάζοντες τας ποικίλας εκείνας προσωποποιήσεις του Μορφέως, ότε ήχησεν αίφνης η φωνή του αργυρού αλέκτορος, δι' ου εκοσμείτο το ωρολόγιον του κοιτώνος, αριστούργημα αραβικής τέχνης, δωρηθέν υπό Σαρακηνού ηγεμόνος φιλοξενηθέντος εν τη μονήι, όπου εύρε, κατά τας κακάς γλώσσας, «όλας» των ανακτόρων του τας απολαύσεις. Εις τον ήχον εκείνον πλήθος οφθαλμών μαύρων, κυανών, φαιών ή κατανοχρόων, αποτινάξαντες τον ύπνον ήστραψαν ως αστέρες εις το ημίφως του θαλάμου, προσηλούμενοι μετά περιεργίας επί των δύο απροσδοκήτων ξένων».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 179)

Παράβαλε το εξής αρχαίο χωρίο:
Οβιδίου, *Μεταμορφώσεις*, 11. 646-656.

praeterit hos senior cunctisque e fratribus unum
Morphea, qui peragat Thaumantidos edita, Somnus
eligit et rursus molli languore solutus
deposuitque caput stratoque recondidit alto.

ille volat nullos strepitus facientibus alis 650
per tenebras intraque morae breve tempus in urbem
pervenit Haemoniam, positisque e corpore pennis
in faciem Ceycis abit sumptaque figura
luridus, exanimi similis, sine vestibus ullis,

coniugis ante torum miserae stetit: uda videtur 655
barba viri, madidisque gravis fluere unda capillis.

14. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος (αρχαία πηγή 1$^{α-β}$). Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαίο χωρίο 2).**
«Τα πάντα εβάδιζον εν αρχήι κατ' ευχήν· αμφότεροι επάχυνον και ελησμόνουν την πατρίδα των υπό τον γλυκύν ουρανόν της Προβιγγίας, υφ'ον λησμονούσι σήμερον και οι Χίοι την μοσχοβόλον νήσόν των. «Όπου καλόν, εκεί πατρίς»[1α], έλεγεν ο Ευριπίδης (Πατρίς εστι <,> […] ίνα αν πράττοι τις ευ[1β]). Πανταχού φύεται του λωτού <ο> μελιηδής καρπός[2], υπό παντοίας προσφερόμενος μορφάς εις των θνητών τα ακόρεστα χείλη, ως θρόνος εις τους βασιλείς και ως καλή παρθένος εις τους εραστάς, ως χρυσός εις τους εμπόρους και ως επευφημήσεις εις τους τεχνίτας· και εις αυτάς ακόμη των βουνών τας χιονοσκεπείς κορυφάς και τας άμμους της ερήμου εβλάστανε πρότερον ο λωτός, ότε οι ερημίται εζήτουν εκεί αγιότητα και οι δούλοι ελευθερίαν, αλλά σήμερον κατήντησε φυτόν κηπαίον ως το πράσσον, και διά τούτο ίσως εξώρισαν αυτόν του Ελικώνος οι ποιηταί».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 180)

Παραπομπή στην εξής αρχαία πηγή:
Ευριπίδου, *Αποσπάσματα (Nauck)*, 798, 1-2.
798.) πατρὶς καλῶς πράσσουσα τὸν τυχόντ' ἀεὶ
μείζω τίθησι, δυστυχοῦσα δ' ἀσθενῆ[1α].

Ευσταθίου, *Παρεκβολαί εις την Ομήρου Οδύσσειαν*, 1. 273, 43-44.
ἄλλως γὰρ οὐχ' οὕτω μέγα ἡ πατρίς. εἴγε κατὰ τὴν παροιμίαν, πατρίς ἐστι πᾶσα ἵνα ἂν πράτ-/τοι τις εὖ[1β].

Παράβαλε το εξής αρχαίο χωρίο:
Ομήρου, *Οδύσσεια*, 9. 94.
οὐδ' ἄρα Λωτοφάγοι μήδονθ' ἑτάροισιν ὄλεθρον
ἡμετέροισ', ἀλλά σφι δόσαν λωτοῖο πάσασθαι.
τῶν δ' ὅς τις **λωτοῖο** φάγοι **μελιηδέα καρπόν**[2],
οὐκέτ' ἀπαγγεῖλαι πάλιν ἤθελεν οὐδὲ νέεσθαι, (95)
ἀλλ' αὐτοῦ βούλοντο μετ' ἀνδράσι Λωτοφάγοισι
λωτὸν ἐρεπτόμενοι μενέμεν νόστου τε λαθέσθαι.
(βλ. επίσης για τον λωτό που φυτρώνει στις λίμνες:Αθηναίου, *Δειπνοσοφισταί*, 15. 21, 4).

15. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Αλλά μετ' ου πολύ κατελήφθη η Ιωάννα υπό αγνώστου τινός και φοβεράς ασθενείας. Αι παρειαί αυτής καθίσταντο κοίλαι ως αι νήες των Αχαιών, οι δε οφθαλμοί θολοί και αλαμπείς ως οι αστέρες την πρωίαν».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 181)

Παράβαλε το εξής αρχαίο χωρίο:
Ομήρου, *Οδύσσεια*, 2. 332.
ἄλλος δ' αὖτ' εἴπεσκε νέων ὑπερηνορεόντων·
τίς δ' οἶδ', εἴ κε καὶ αὐτὸς ἰὼν κοίλης ἐπὶ νηὸς
τῆλε φίλων ἀπόληται ἀλώμενος ὥς περ Ὀδυσσεύς;
(βλ. επίσης για την ίδια φράση: Ομήρου, *Οδύσσεια*, 4. 817, 11. 508, 13. 216, 19. 259).

16. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Αι μοναχαί συνεσώρευον εικασίας επί εικασιών ως οι γίγαντες όρη επί ορέων, ζητούσαι να μαντεύσωσιν υπό τίνος αλλοκότου μανίας κατείχετο ο ξανθός και ωραίος εκείνος καλόγηρος, όστις ου

μόνον απέφευγε τας θωπείας των ως οι λυσσώντες κύνες το ύδωρ, αλλά και κατά του συντρόφου του ωργίζετο, οσάκις τον έβλεπε μετ' αυτών συνομιλούντα ».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 181)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
Ψευδο-Απολλοδώρου, *Βιβλιοθήκη*, 1. 53, 5- 1. 54, 9.
συν- (5)
ελθὼν δὲ αὐτῇ Ποσειδῶν δύο ἐγέννησε παῖδας, Ὦτον
(54.) καὶ Ἐφιάλτην, τοὺς Ἀλωάδας λεγομένους. οὗτοι κατ'
ἐνιαυτὸν ηὔξανον πλάτος μὲν πηχυαῖον μῆκος δὲ ὀρ-
γυιαῖον· ἐννέα δὲ ἐτῶν γενόμενοι, καὶ τὸ μὲν πλάτος
πηχῶν ἔχοντες ἐννέα τὸ δὲ μέγεθος ὀργυιῶν ἐννέα,
πρὸς θεοὺς μάχεσθαι διενοοῦντο, καὶ τὴν μὲν Ὄσσαν (5)
ἐπὶ τὸν Ὄλυμπον ἔθεσαν, ἐπὶ δὲ τὴν Ὄσσαν θέντες τὸ
Πήλιον διὰ τῶν ὀρῶν τούτων ἠπείλουν εἰς οὐρανὸν
ἀναβήσεσθαι , καὶ τὴν μὲν θάλασσαν χώσαντες τοῖς ὄρεσι
ἐκποιήσειν ἔλεγον ἤπειρον, τὴν δὲ γῆν θάλασσαν.

Ψευδο-Απολλοδώρου, *Βιβλιοθήκη*, 1. 34, 8–1. 35, 1.
(34.) περὶ μὲν οὖν Δήμητρος ταῦτα λέγεται· Γῆ δὲ περὶ
Τιτάνων ἀγανακτοῦσα γεννᾷ Γίγαντας ἐξ Οὐρανοῦ,
μεγέθει μὲν σωμάτων ἀνυπερβλήτους, δυνάμει δὲ
ἀκαταγωνίστους, οἳ φοβεροὶ μὲν ταῖς ὄψεσι κατεφαί-
νοντο, καθειμένοι βαθεῖαν κόμην ἐκ κεφαλῆς καὶ γε- (5)
νείων, εἶχον δὲ τὰς βάσεις φολίδας δρακόντων. ἐγέ-
νοντο δέ, ὡς μέν τινες λέγουσιν, ἐν Φλέγραις, ὡς δὲ
ἄλλοι, ἐν Παλλήνῃ. ἠκόντιζον δὲ εἰς οὐρανὸν πέτρας
(35.) καὶ δρῦς ἡμμένας.

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού στην 7η Θεματική Ενότητα

Στη διάρκεια της αφήγησης ο συγγραφέας του έργου περιγράφει τις μοναχές του αρχαιότερου γυναικείου μοναστηριού στη Γαλλία την ώρα κατά την οποία εκείνες κοιμούνται:

- η μια απεικονίζεται με ένα μειδίαμα στο πρόσωπο, καθώς βλέπει ένα ηδυπαθές όνειρο, ακουμπώντας παράλληλα με το χέρι της το κοκκινισμένο της μάγουλο, ενώ τα ταραγμένα στήθη της διαφαίνονται κάτω από το λευκό της ένδυμα, και
- η άλλη, ωχρή και συνοφρυωμένη, μοιάζει με άγαλμα της κοιμωμένης Λύπης[46], βλέποντας ίσως στον ύπνο της τις όχθες της πατρίδας ή της μητέρας της τα χείλη, κατά το πρότυπο της «…κοιμωμένης Λύπης…», της Θεοτόκου, όπως εκείνη απεικονίζεται στις *Επιστολές* του Θεοδώρου Στουδίτη[47],
- μία άλλη φαίνεται να τείνει τα χέρια της στην ράβδο της ηγουμένης και
- άλλη πάλι μοιάζει να ανοίγει την αγκαλιά της στον ουράνιο μνηστήρα της, Ιησού Χριστό (12ο παράθεμα Ρ.).

Παρά το γεγονός ότι μια μοναχή εξ αυτών παραλληλίζεται με τη Θεοτόκο, ωστόσο ο παραλληλισμός αυτός περιορίζεται στο θέμα του ύπνου και ειδικότερα στην απεικόνιση της μοναχής την ώρα που κοιμάται, καθώς ως προς τον τρόπο ζωής τους «**Αι μοναχαί** των χρόνων εκείνων **ούτε** σεμνότυφοι **ήσαν** ούτε **δειλαί** …»[48], μία από τις μοναχές «…**κατεχομένη υπό ηδυπαθούς ονείρου εμειδία**…», ενώ σε άλλο

[46]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 125 την περιγραφή της Αγίας Ίδας και της Αγίας Λιόββας: «Η μεν τούτων είχε γυμνά τα στήθη, άνθη επί της κεφαλής και μειδίαμα επί των χειλέων, η δε μαύρον ράσον, σταυρόν επί του στήθους και κατάνυξιν επί του προσώπου».
[47]Βλ. Θεοδώρου του Στουδίτου, *Επιστολαί*, 6. 34.
[48]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 179.

σημείο γίνεται λόγος για «…**τας θωπείας των**…»[49] προς τον «αδελφό Ιωάννη». Έτσι καυτηριάζεται στο έργο η ελευθεριότητα των ηθών τους.

Έπειτα, ο συγγραφέας περιγράφει τους μορφασμούς των γυναικών μοναχών την ώρα του ύπνου ως προσωποποιήσεις του μυθικού Μορφέα: Οι συγκεκριμένοι μορφασμοί των μοναχών παρουσιάζουν ποικιλία, όπως ακριβώς οι προσωποποιήσεις του Μορφέα ποικίλλουν, καθώς έργο του είναι να παίρνει τη μορφή ανθρώπινων υπάρξεων. Ο παραλληλισμός των κοιμωμένων μοναχών με τον Μορφέα —έναν από τους χίλιους γιους του θεού Ύπνου, που περιγράφει ο Οβίδιος στις *Μεταμορφώσεις* του[50]— ενεργοποιεί τη φαντασία του αναγνώστη, ο οποίος «καλείται» να «δει» την ποικιλία αυτή των μορφασμών των κοιμωμένων μοναχών[51] (13ο παράθεμα Ρ.).

Αργότερα, γίνεται λόγος παρεκβατικά για τους δύο μοναχούς και τη λησμονιά της πατρίδας τους, καθώς βαδίζουν κάτω από τον γλυκύ ουρανό της Προβηγκίας παχεμένοι από την καλοπέραση στο γυναικείο μοναστήρι (14ο παράθεμα Ρ.). Στο πλαίσιο αυτό παρατίθεται μια αρχαία ρήση, τόσο με τη μορφή παράφρασης, όσο και με τη μορφή γνήσιας απόδοσης, που ανήκει στον τραγικό ποιητή Ευριπίδη.

Ειδικότερα:

- η φράση « «Όπου καλόν, εκεί πατρίς»…» ενδέχεται να αποτελεί παράφραση της ευριπίδειας φράσης «πατρὶς καλῶς πράσσουσα τὸν τυχόντ᾽ ἀεὶ / μείζω τίθησι, δυστυχοῦσα δ᾽ ἀσθενῆ»[52]: Στην πρώτη περίπτωση η πατρίδα συνδέεται με την έννοια του «καλού» και στη δεύτερη περίπτωση η πατρίδα λέγεται ότι βρίσκεται σε καλή κατάσταση[53], δηλ. ευημερεί, με αποτέλεσμα να κάνει τον άνθρωπο ισχυρό, σπουδαίο[54] —όταν η πατρίδα βρίσκεται σε καλή κατάσταση, τότε και οι πολίτες βρίσκονται σε ευνοϊκή θέση, ενώ σε αντίθετη περίπτωση εκείνοι τίθενται σε δυσχερή θέση.

  Ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* δεν παραπέμπει στη συγκεκριμένη ευριπίδεια φράση, γεγονός το οποίο οδηγεί στο συμπέρασμα ότι πιθανότατα η συγκεκριμένη φράση αποτελεί παράφραση της ευριπίδειας φράσης «…πατρίς ἐστι πᾶσα ἵνα ἂν / πράτ/ τοι τις εὖ»[55], στην οποία ο ίδιος παραπέμπει, χωρίς ωστόσο να αποκλείεται το ενδεχόμενο ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* να είχε υπ᾽ όψιν του και την προαναφερθείσα ευριπίδεια φράση (14ο παράθεμα Ρ., 1α αρχαία πηγή), και
- η φράση «Πατρίς εστι, ίνα αν πράττοι τις ευ» αποτελεί γνήσια απόδοση της φράσης του Ευριπίδη «…πατρίς ἐστι πᾶσα ἵνα ἂν/ πράτ/ τοι τις εὖ»[56], που εντοπίζεται στο έργο του Ευσταθίου *Παρεκβολαί εις την Ομήρου Οδύσσειαν* και χαρακτηρίζεται ως «παροιμία»[57] (14ο παράθεμα Ρ., 1β αρχαία πηγή). Η ευριπίδεια φράση εντάσσεται στο πλαίσιο του σχολιασμού ενός ομηρικού χωρίου

[49]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 181.
[50]Βλ. Οβιδίου, *Μεταμορφώσεις*, 11. 646-656.
[51]Αξίζει να σημειωθεί ότι και σε άλλο σημείο του έργου υπάρχει αναφορά στον Μορφέα, όπου χρησιμοποιείται για να περιγράψει το ερωτευμένο ζευγάρι των μοναχών, το οποίο βρίσκεται στην αγκαλιά του (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 166: «…οι δύο ερασταί ανεπαύοντο εις τας αγκάλας αλλήλων και του Μορφέως»).
[52]Βλ. Ευριπίδου, *Αποσπάσματα (Nauck),* 798, 1-2.
[53]Βλ. Liddell–Scott (χ.ε.), τ. 3, σ. 669, στο λήμμα «πράσσω»: «Μάλιστα, **ευ ή κακώς πράττειν**, ευρίσκεσθαι εν καλήι ή κακήι καταστάσει, καλώς ή κακώς διακείσθαι …».
[54]Βλ. Liddell–Scott (χ.ε.), τ. 3, σ. 101, στο λήμμα «μέγας».
[55]Βλ. Ευσταθίου, *Παρεκβολαί εις την Ομήρου Οδύσσειαν*, 1. 273, 43-44.
[56]Βλ. παραπάνω υποσημείωση.
[57]Βλ. Ευσταθίου, *Παρεκβολαί εις την Ομήρου Οδύσσειαν*, 1. 273, 43.

[58], το οποίο αναφέρεται στην επιθυμία του Οδυσσέα να επιστρέψει στην πατρική γη και να ξαναδεί τις δούλες, τα κτήματα και το σπίτι του[59].

Σύμφωνα με την προαναφερόμενη ευριπίδεια ρήση[60] πατρίδα είναι για κάθε άνθρωπο αυτή, στην οποία ζώντας κάποιος βρίσκεται σε καλή κατάσταση[61]. Έτσι, ο άνθρωπος ονομάζει ως πατρίδα του εκείνη που του προσφέρει μια καλή ζωή. Ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας*, αποδίδοντας την αρχαία ρήση με τη μορφή παράφρασης, λέγει το ίδιο ακριβώς: ότι « «Όπου καλόν, εκεί πατρίς»…», ότι δηλ. η πατρίδα είναι συνώνυμο της ευζωίας, της καλής ζωής.

Με τη χρήση της ευριπίδειας ρήσης αναδεικνύεται η ομοιότητα ανάμεσα στα αρχαία και τα μεταγενέστερα χρόνια ως προς τον τρόπο ζωής των ανθρώπων και την αντίληψη ότι πατρίδα για τον άνθρωπο θεωρούνταν ο τόπος της ευημερίας, της προόδου και της ευζωίας. Αντίστοιχα, οι δύο μοναχοί της εποχής του Μεσαίωνα, ο Φρουμέντιος και η Ιωάννα, βαδίζοντας στα χνάρια των αρχαίων Ελλήνων, επιλέγουν ως πατρίδα τους εκείνη που τους προσφέρει περισσότερες ανέσεις: την Προβηγκία και το εκεί γυναικείο μοναστήρι. Με τον τρόπο αυτό διαφαίνεται η εγκυρότητα και η διαχρονικότητα του αρχαίου ρητού, καθώς εφαρμόζεται και σε μεταγενέστερες εποχές.

Στη συνέχεια, ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* δανείζεται την ομηρική φράση «τῶν δ᾽ ὅς τις λωτοῖο φάγοι μελιηδέα καρπόν…»[62], με την οποία ο επικός ποιητής περιγράφει το φρούτο της χώρας των Λωτοφάγων ως μελιηδή καρπό, με τον οποίο οι σύντροφοι του Οδυσσέα λησμόνησαν την πατρίδα όπου γεννήθηκαν και ανδρώθηκαν τρώγοντάς το, αρνούμενοι να επιστρέψουν σε αυτήν. Έτσι, το συγκεκριμένο φρούτο —ο λωτός— απεικονίζει στον Όμηρο το ελκυστικό μέσο, με το οποίο λησμονήθηκε η πατρίδα, όπου οι σύντροφοι του Οδυσσέα γεννήθηκαν και ανατράφηκαν ($14^{ο}$ παράθεμα Ρ., $2^{η}$ αρχαία επίδραση).

Στην *Πάπισσα Ιωάννα* ο συγγραφέας, τονίζοντας παρεκβατικά ότι το φρούτο αυτό φυτρώνει παντού —«**Πανταχού φύεται**...»:

- ενισχύει την προαναφερθείσα ευριπίδεια φράση[63], με την οποία πατρίδα ονομάζεται εκείνη που προσφέρει ευζωία και καλοπέραση στον άνθρωπο, καθώς στο έργο η πατρίδα που προσφέρει τα συγκεκριμένα αγαθά χαρακτηρίζεται μεταφορικά ως «…μελιηδής καρπός…», και
- γενικεύει την ισχύ της φράσης του τραγικού ποιητή, αναφέροντας ως παράδειγμα την περίπτωση των δύο μοναχών, του Φρουμέντιου και της Ιωάννας, οι οποίοι θεωρούν ως πατρίδα τους την Προβηγκία και το εκεί γυναικείο μοναστήρι, λόγω της ευζωίας που τους προσφέρεται.

Στο πλαίσιο αυτό, ο συγγραφέας παραλληλίζει την πατρίδα την οποία περιγράφει ο Ευριπίδης και επιλέγεται ως τόπος διαμονής από τους δύο μοναχούς με

---

[58]Βλ. Ομήρου, *Οδύσσεια*, 7. 222-225: «ὑμεῖς δ᾽ ὀτρύνεσθε ἅμ᾽ ἠόϊ φαινομένηφιν,/ ὥς κ᾽ ἐμὲ τὸν δύστηνον ἐμῆς ἐπιβήσετε πάτρης, / καί περ πολλὰ παθόντα· ἰδόντα με καὶ λίποι αἰὼν / κτῆσιν ἐμὴν δμῶάς τε καὶ ὑψερεφὲς μέγα δῶμα».

[59]Ως προς τη μετάφραση του ομηρικού χωρίου βλ. Murray 1919: "But do ye make haste at break of day, that ye may set me, hapless one, on the soil of my native land, even after my many woes. Yea, let life leave me, when I have seen once more [225] my possessions, my slaves, and my great high-roofed house" και Μαρωνίτη 2006, σσ. 103-104: «Ωστόσο εσείς, με της αυγής το χάραμα, συγκινηθείτε να μ᾽αποθέσετε στην πατρική μου γη, δύσμοιρο και βαρύ μετά τα τόσα πάθη μου. Μόνο να δω τις δούλες και τα χτήματά μου, το σπίτι μου μεγάλο και ψηλόστεγο, τότε ας τελειώσει κι η ζωή μου».

[60]Βλ. Ευσταθίου, *Παρεκβολαί εις την Ομήρου Οδύσσειαν*, 1. 273, 43-44.

[61]Βλ. Liddell–Scott (χ.ε.), τ. 3, σ. 669, στο λήμμα «πράσσω»: «Μάλιστα, **ευ ή κακώς πράττειν**, ευρίσκεσθαι εν καλήι ή κακήι καταστάσει, καλώς ή κακώς διακείσθαι …».

[62]Βλ. Ομήρου, *Οδύσσεια*, 9. 94.

[63]Βλ. Ευσταθίου, *Παρεκβολαί εις την Ομήρου Οδύσσειαν*, 1. 273, 43-44.

τον μελιηδή καρπό που περιγράφει ο Όμηρος, δηλ. τον λωτό, καθώς και στις δύο περιπτώσεις ο άνθρωπος γεύεται την ευχαρίστηση.

Έτσι παρατηρείται αρχικά ότι οι απόψεις αναφορικά με την έννοια του όρου «πατρίδα» διίστανται στην επική και την τραγική ποίηση, καθώς στον Όμηρο πατρίδα ονομάζεται εκείνη στην οποία γεννιέται και ανατρέφεται ο άνθρωπος[64], σε αντίθεση με τον τραγικό ποιητή Ευριπίδη, όπου πατρίδα είναι εκείνη που παρέχει ευζωία. Ωστόσο, ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* κατορθώνει να συγκεράσει τους δύο ποιητές συνδέοντας την αναφορά στο λωτό, που στον Όμηρο αντικατοπτρίζει το ελκυστικό μέσο λησμονιάς της πατρίδας στην οποία γεννιέται ο άνθρωπος, με την ευριπίδεια ρήση που περιγράφει την πατρίδα ως εκείνη που παρέχει κάτι ελκυστικό, δηλ. ευζωία και καλοπέραση.

Μάλιστα, ο συγγραφέας καταλήγει στο συμπέρασμα ότι «…ο λωτός… **κατήντησε** φυτόν κηπαίον ως το πράσον…», φράση μέσα από την οποία διαφαίνεται η παραφθορά του όρου «πατρίδα» αλλά και αποτυπώνεται η εννοιολογική παρακμή (decadence) του, καθώς:

- αρχικά —στον Όμηρο— «πατρίδα» θεωρούνταν εκείνη στην οποία γεννιόταν και ανατρεφόταν ο άνθρωπος,
- έπειτα —στον Ευριπίδη— «πατρίδα» ονομαζόταν εκείνη που προσέφερε ευμάρεια και ευζωία, ενώ τελικά
- καθώς τα προαναφερθέντα αγαθά προσφέρονται παντού και είναι εύκολο να τα βρει ο άνθρωπος και να τα γευτεί, η έννοια του όρου «πατρίδα» παρεφθάρη, χάνοντας τελικά την αξία της. Γι' αυτό το λόγο, πιθανολογεί ο συγγραφέας, οι ποιητές του Ελικώνα εξόρισαν τον μελιηδή καρπό, δηλ. τον λωτό, καθώς ήταν φυτό πια καλλιεργήσιμο στους κήπους και όχι αυτοφυές.

Μέσα από τον παραλληλισμό της πατρίδας που επιλέγουν ο Φρουμέντιος και η Ιωάννα: αφενός με τον μελιηδή καρπό, δηλ. τον λωτό, που αναφέρει ο Όμηρος, και αφετέρου με την πατρίδα που προσφέρει ευζωία και καλοπέραση, που αναφέρει ο Ευριπίδης, καθώς και στις δύο περιπτώσεις ο άνθρωπος γεύεται την ευχαρίστηση, ο συγγραφέας επιμηκύνει ακόμα περισσότερο την περιγραφή της «ιδανικής πατρίδας» που επιλέγει να ζήσει το ερωτευμένο ζευγάρι των μοναχών, αφήνοντας να εννοηθεί —μέσα από την παρουσίαση της παραφθοράς του όρου «πατρίδα»— ότι η φιλοπατρία των δύο ηρώων σχετίζεται καθαρά με την ωφελιμότητα, την ευχαρίστηση και το συμφέρον.

Στη συνέχεια, όταν ο συγγραφέας αναφέρεται στην άγνωστη ασθένεια που καταλαμβάνει την Ιωάννα, δηλ. τη ζήλια, δανείζεται ομηρικά στοιχεία προκειμένου να περιγράψει την εξωτερική της εμφάνιση, παρομοιάζοντας τα βαθουλωτά μάγουλά της με τα κοίλα πλοία —«…κοίλης ἐπὶ νηὸς…»[65]— των Αχαιών (15ο παράθεμα Ρ.).

Αργότερα, όταν γίνεται λόγος για την αντίδραση των γυναικών μοναχών στην παράξενη συμπεριφορά του «αδελφού Ιωάννη», εκείνες παραλληλίζονται με τους Γίγαντες της αρχαίας μυθολογίας. Ειδικότερα, η ενέργεια των γυναικών μοναχών της συσσώρευσης εικασιών και θεωριών αναφορικά με την αιτία που προκάλεσε αυτή

[64]Ως προς τον νόστον του ομηρικού ήρωα στην πατρίδα οι μελετητές αναφέρουν: "For Return and Home are correlatives; the idea of a Return not only implies, but presupposes the idea of Home. And we must be sure that there is still a home, after so many years, a home that needs him who is absent and waits for him, if a return is to be truly a return" (βλ. Abrahamson 1956, σ. 313). Ταυτόχρονα «Το θέμα της *Οδύσσειας* διαγράφεται από τον τίτλο της: **είναι ο νόστος (= γυρισμός) του Οδυσσέα στην πατρίδα του**, **και περιγράφει την επίμονη θέληση ενός ανθρώπου** να μην λυγίση μπροστά στις δυσκολίες, να φτάση στον σκοπό του, **να κλείση τον κύκλο της ζωής του εκεί όπου τον άρχισε**» (βλ. Τσοπανάκη 1988, σ. 57). Επίσης, ως προς τον νόστον του Οδυσσέα βλ. De Jong 2001, σσ. 15, 126 κ.ο.κ. και Snider 2008, σ. 129 κ.ο.κ.

[65]Βλ. Ομήρου, *Οδύσσεια*, 2. 332.

την παράξενη αρρώστια στον «αδελφό Ιωάννη» παραλληλίζεται με την ενέργεια των Γιγάντων, οι οποίοι κατά τον συγγραφέα συσσώρευαν πέτρες[66] (16ο παράθεμα Ρ.).

Σύμφωνα με την αρχαία μυθολογία οι Γίγαντες, ειδικότερα οι Αλωάδες, ο Ώτος και ο Εφιάλτης, γιοι του Ποσειδώνα και της Ιφιμέδειας —η οποία είχε παντρευτεί τον γιο του Ποσειδώνα, τον Αλωέα, αλλά συνευρέθηκε ερωτικά με τον Ποσειδώνα και γέννησε τους δύο αυτούς Γίγαντες— επιχείρησαν στην ηλικία των εννέα ετών να πολεμήσουν με τους θεούς —στο μεταξύ είχαν αποκτήσει υπερφυσικό μέγεθος: ήταν τέσσερα μέτρα στο πλάτος και δεκαεπτά μέτρα στο ύψος. Έτσι εκείνοι έβαλαν την Όσσα πάνω στον Όλυμπο και το Πήλιο πάνω στα δύο αυτά βουνά απειλώντας να φτάσουν ως τον ουρανό[67].

Καθώς ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* αναφέρει ότι «Αι μοναχαί **συνεσώρευον** εικασίας επί εικασιών ως **οι γίγαντες όρη επί ορέων**…», φαίνεται ότι περιγράφει ειδικότερα τους Αλωάδες[68], οι οποίοι συσσώρευαν βουνά πάνω σε άλλα βουνά, και όχι εν γένει τους Γίγαντες[69], οι οποίοι μόλις γεννήθηκαν απείλησαν τον ουρανό **εξακοντίζοντας εναντίον του αναμμένα δένδρα και λιθοβολώντας τον με τεράστιους βράχους**[70]. Ο παραλληλισμός των γυναικών μοναχών με τους Γίγαντες —συγκεκριμένα τους Αλωάδες— τονίζει και εμπλουτίζει την απεικόνισή τους.

8η Θεματική Ενότητα:
Η αποστολή του «αδελφού Ιωάννη» κατόπιν συμβουλίου των μοναχών με σκοπό τη θεραπεία του στο σπήλαιο της Αγίας Μαγδαληνής στην Αγία Βώμη και η — ως διά μαγείας— ίαση της Ιωάννας, πριν καν φτάσουν στα μισά της διαδρομής.

Τελικά, το μοναχικό συμβούλιο αποφασίζει να στείλει τον «αδελφό Ιωάννη» στη σπηλιά της Αγίας Μαγδαληνής στην Αγία Βώμη, προκειμένου να θεραπευτεί.

Εκεί έχει βλαστήσει ένα δένδρο του οποίου η μυρωδιά καταδιώκει τους δαίμονες και θεραπεύει τους τυφλούς. Αφού ο Φρουμέντιος βάζει την Ιωάννα να καθίσει πάνω στο γαϊδουράκι τους, ξεκινούν οι δύο νέοι μοναχοί το ταξίδι τους, ενώ ταυτόχρονα εκείνος καταριέται τους ευνούχους και τους δαίμονες, που τον οδηγούν σε καινούργιες παραλίες.

Πριν φτάσουν στο μισό της διαδρομής η Ιωάννα έχει συνέλθει και έτσι ορεξάτη και εύθυμη που είναι λίγο ήθελε η Αγία Μαγδαληνή προκειμένου να την κάνει τελείως καλά. Μετά από τρεις μέρες ταξίδι φτάνουν στον προορισμό τους.

8η Θεματική Ενότητα:
Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

17. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος.**
«Μοναχικού συμβουλίου γενομένου, απεφασίσθη να σταλήι προς ίασιν ο αδελφός Ιωάννης εις το εν Αγίαι Βώμηι σπήλαιον της Αγ. Μαγδαληνής, όπου είχε βλαστήσει δένδρον, του οποίου η οσμή εδίωκε τότε τους δαίμονας και εθεράπευε τους τυφλούς, (ως ο καπνός των ιχθύων κατά τους χρόνους του Τωβίτ) («Η καρδία και το ήπαρ <(του ιχθύος)>, εάν τινα {δαιμόνιον ενοχλήι}[…], ταύτα δει καπνίσαι

[66] Ως προς την αναφορά στους Γίγαντες βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 230.
[67] Ως προς τον Ώτο και τον Εφιάλτη, τους Αλωάδες βλ. Ψευδο-Απολλοδώρου, *Βιβλιοθήκη*, 1. 53, 5- 1. 54, 9.
[68] Βλ. παραπάνω.
[69] Τα παιδιά της Γαίας, τα οποία γεννήθηκαν από το αίμα που έτρεχε από την πληγή του Ουρανού κατά τον ακρωτηριασμό του από τον Κρόνο.
[70] Ως προς τους Γίγαντες βλ. Ψευδο-Απολλοδώρου, *Βιβλιοθήκη*, 1. 34, 8–1. 35, 1.

ενώπιον ανθρώπου ή γυναικός […] και μηκέτι […]οχληθήι, η δε χολή […] εγχρίσαι […] ωι έχει γλαυκώματα […] τοις οφθαλμοίς […] και ιαθήσεται». (Τωβίτ, κεφ. ς΄, εδάφ. 7 και 8))».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 182)

«Οι σπουδαιότεροι των Γάλλων θεολόγων και χρονογράφων δεν απηξίωσαν να υποστηρίξωσι δι' ογκωδών συγγραμμάτων την εις Γαλλίαν μετάβασιν της Αγ. Μαγδαληνής συνοδευομένης υπό των Αγ. Λαζάρου, Τροφίμου και Μαξιμίνου. Η αξίωσις αύτη έχει την αρχήν, ως είπομεν ανωτέρω και περί του Αγ. Διονυσίου, εκ της επιθυμίας του ν' αποδειχθήι η γαλατική Εκκλησία σύγχρονος των Αποστόλων. Ο κατάλογος των βιβλίων όσα εγράφησαν περί της αποδημίας ταύτης της Αγ. Μαγδαληνής είναι ανεξάντλητος, ημείς δε περιοριζόμεθα παραπέμποντες τους περιέργους εις την Magdalena Massiliensis advena του Ιησουΐτου Guesnay και εις τας τρεις διατριβάς του σοφού Λωνοΐου, δι' ων ο αμείλικτος ούτος εχθρός των δημωδών δεισιδαιμονιών, ο επονομασθείς dénicheur de légendes, καταδεικνύει το ανύπαρκτον και γελοίον της εις Γαλλίαν αποδημίας της Αγ. Μαγδαληνής. Αλλά τα μεν συγγράμματα του Λωνοΐου κατεδικάσθησαν εν Ρώμηι, οι δε εν Προβηγγίαι ιερείς εξακολουθούσιν έτι και σήμερον να αργυρολογώσι τους προσκυνητάς δεικνύοντες τα ίχνη των γονάτων της Μαγδαληνής εν τωι βράχωι, τον υπό των δακρύων της σκαφέντα λάκκον και την οπήν, εξ ης είχεν αναβλαστήσει το αειθαλές και θαυματουργόν δενδρύλλιον. Ίδε περί τούτων και περί του εις μνήμην της αγίας ανεγερθέντος ναΐσκου τα Monum. inéd. sur l'apost. de M. Madeleine en Provence υπό του Migne, 2 τόμ. εις 4, Παρ. 1848, και το «Λεξικ. των Προσκυνήσ.», τόμ. α΄, στήλ. 281».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 275-276)

Παραπομπή στην εξής αρχαία πηγή:
***Π.Δ., Τωβίτ (Κώδ. Βατικανός + Κώδ. Αλεξανδρινός)*, 6. 8- 6. 9.**
(8.) καὶ εἶπεν αὐτῷ Ἡ καρδία
καὶ τὸ ἧπαρ, ἐάν τινα ὀχλῇ δαιμόνιον ἢ πνεῦμα πονηρόν, ταῦτα
δεῖ καπνίσαι ἐνώπιον ἀνθρώπου ἢ γυναικός, καὶ οὐκέτι οὐ μὴ
ὀχληθῇ· (9.) ἡ δὲ χολή, ἐγχρῖσαι ἄνθρωπον, ὃς ἔχει λευκώματα ἐν
τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ ἰαθήσεται.

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού στην 8η Θεματική Ενότητα

Ο συγγραφέας, αναφερόμενος στο πλαίσιο της αφήγησης στη σπηλιά της Αγίας Μαγδαληνής στην Αγία Βώμη, όπου το μοναχικό συμβούλιο στέλνει τον «αδελφό Ιωάννη» για θεραπεία / ίαση από την παράξενη ασθένεια που έχει, γίνεται παραλληλισμός της μυρωδιάς του αρωματικού αειθαλούς δένδρου, που βρίσκεται κοντά στη σπηλιά[71], με τον καπνό των ψαριών τα χρόνια του Τωβίτ, ως προς τη λυτρωτική και θεραπευτική τους ιδιότητα και πιο συγκεκριμένα ως προς την απελευθέρωση / λύτρωση από τη δαιμονική επιρροή[72] και τη θεραπεία των τυφλών (17ο παράθεμα Ρ.).

Η βιβλική πηγή αναφέρεται στον Τωβία —τον γιο του Τωβίτ, ενός θεοσεβούς ανθρώπου— που, κατόπιν παρότρυνσης του ετοιμοθάνατου πατέρα του, ετοιμάζεται για ένα μακρινό ταξίδι, προκειμένου να αναζητήσει στους Ράγους της Μηδίας έναν άνθρωπο ονόματι Γαβαήλον, στον οποίο ο πατέρας του είχε δανείσει κάποια χρήματα, ώστε να τα πάρει πίσω, καθώς ήταν φτωχοί και χρειάζονταν τα χρήματα αυτά. Έτσι, ο Τωβίας βρήκε έναν συνοδοιπόρο, τον άγγελο Ραφαήλ, που είχε πάρει

[71]Ως προς την προέλευση του θαυματουργού δένδρου από τα δάκρυα της Αγίας Μαγδαληνής βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 276.

[72]Για αυτόν τον λόγο το μοναχικό συμβούλιο έστειλε την Ιωάννα στη σπηλιά της Αγίας Μαγδαληνής: διότι —εξαιτίας της ζήλιας της για τον Φρουμέντιο— λειτουργούσε σαν δαιμονισμένη και έτσι οι μοναχές θεώρησαν καλό να την στείλουν στη σπηλιά της Αγίας Μαγδαληνής, προκειμένου να απαλλαγεί/ να θεραπευτεί από τη δαιμονική επιρροή (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 181, όπου λέγεται ότι «…κατά δε τον ένατον αιώνα **πάντα τα τε ψυχικά και σωματικά πάθη απεδίδοντο εις την ενοίκησιν των δαιμόνων**, καθ' ων **μόνον φάρμακον** υπήρχον **οι εξορκισμοί και τα λείψανα των αγίων**» και Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 182, όπου η Ιωάννα χαρακτηρίζεται ως «**δαιμονιζομένη**» και αναφέρεται ότι «…ησύχασε και **ο βασανίζων την ημετέραν ηρωίδα κακότροπος δαίμων**, άμα η παρουσία των αντιζήλων της έπαυσε να ακονίζηι τους όνυχας και τους οδόντας του»).

τη μορφή του Αζαρία, γιου του Ανανία από την ίδια φυλή με εκείνη του Τωβίτ, και ξεκίνησαν μαζί το μακρινό αυτό ταξίδι[73].

Στη διάρκεια του ταξιδιού ο Τωβίας και ο Αζαρίας —ο άγγελος Ραφαήλ— φτάνουν στον ποταμό Τίγρη, όπου και διανυκτερεύουν. Λίγο αργότερα ο Τωβίας κατεβαίνει στο ποτάμι για να λουστεί, και τότε βγαίνει μέσα από το νερό ένα μεγάλο ψάρι, και θέλησε να τον καταπιεί. Τότε ο άγγελος Ραφαήλ του είπε να πιάσει το ψάρι αυτό, να αφαιρέσει την καρδιά, το συκώτι και τη χολή του και να τα φυλάξει. Πράγματι, ο Τωβίας έπραξε όπως του είπε ο άγγελος και έπειτα έψησε το υπόλοιπο ψάρι, για να φάνε. Αφού βάδισαν και πλησίασαν κοντά στα Εκβάτανα ο Τωβίας ρώτησε τον Αζαρία τι θα κάνει την καρδιά, το συκώτι και τη χολή του ψαριού[74].

Ο άγγελος Ραφαήλ του απάντησε ότι:

- ο καπνός από την καρδιά και το συκώτι, καθώς εκείνα καίγονται, απελευθερώνει από τη δαιμονική επιρροή τον άνδρα ή τη γυναίκα που ενοχλείται από κάποιο δαίμονα ή πονηρό πνεύμα[75],
- η χολή, αν χριστεί κάποιος τυφλός άνθρωπος με εκείνη, θεραπεύει από την τύφλωση[76].

Τα λόγια αυτά παρατίθενται στην *Πάπισσα Ιωάννα* αυτούσια με τη μορφή υποσημείωσης, ενώ στην ελεύθερη απόδοσή τους παρουσιάζεται σε γενικές γραμμές η λυτρωτική —από τα δαιμόνια— και θεραπευτική —από την τύφλωση— ιδιότητα του καπνού των ψαριών. Ως προς το θέμα των φυσικών ή υπερφυσικών ιδιοτήτων των μερών του ψαριού σημειώνεται ότι «οι διάφοροι ερμηνευταί δεν συμφωνούν επί του ζητήματος, εάν πρόκηται εδώ περί φυσικών θεραπευτικών ιδιοτήτων των μερών του ιχθύος ή υπερφυσικών θεραπειών των μερών τούτων. Είναι όμως βέβαιον, ότι τα μέλη του ιχθύος δεν είχον αφ' εαυτών την δύναμιν να εκβάλωσι το δαιμόνιον και να θεραπεύσωσι την τύφλωσιν, αλλά ο Θεός έδωκε την διπλήν ταύτην θεραπευτικήν ιδιότητα εις την παρούσαν περίπτωσιν δι' ενός αληθινού θαύματος»[77]. Στο πλαίσιο αυτό αξίζει να σημειωθεί ότι ο ιχθύς υπήρξε για τους πρώτους χριστιανούς το σύμβολο του Ιησού Χριστού[78], ο οποίος στην *Κ.Δ.* απεικονίζεται να θεραπεύει τυφλούς[79].

Ταυτόχρονα, επιτυγχάνεται παραλληλισμός:

- του αειθαλούς δένδρου με την καρδιά, το συκώτι και τη χολή των ψαριών ως προς τη λυτρωτική —από τη δαιμονική επιρροή— και τη θεραπευτική —από την τύφλωση— ιδιότητά τους, καθώς στην πρώτη περίπτωση η μυρωδιά του δένδρου και στη δεύτερη περίπτωση ο καπνός από την καρδιά και το συκώτι των ψαριών που καίγονται και η χολή τους που χρησιμεύει για επάλειψη απελευθερώνουν από τα δαιμόνια και θεραπεύουν την τύφλωση.
- των δαιμονισμένων ανθρώπων με την Ιωάννα, ως προς τη δαιμονική επιρροή που υφίστανται.

Ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας*, παρουσιάζοντας από τη μια πλευρά την ηρωίδα ως «δαιμονιζομένην», δηλ. κατειλημμένη από κάποιον «…κακότροπον δαίμονα…», ο οποίος την βασάνιζε, και από την άλλη πλευρά τον «…καλόν… Φρουμέντιον…» ως άνθρωπο που απευθύνει κατάρες προς τους ευνούχους και τους

---

[73]Βλ. περισσότερα στον Γιαννακόπουλο 1986, τ. 15, σσ. 7-8 και σσ. 36-40.

[74]Βλ. περισσότερα στον Γιαννακόπουλο 1986, τ. 15, σσ. 41-42.

[75]Βλ. *Π.Δ., Τωβίτ (Κώδ. Βατικανός + Κώδ. Αλεξανδρινός)*, 6. 8. Ο όρος «ἄνθρωπος» έχει την έννοια του «άνδρα», σε διάζευξη προς τη «γυναίκα», διαφορετικά ο όρος αναφέρεται στον «άνθρωπο» εν γένει (βλ. στον Γιαννακόπουλο 1986, τ. 15, σ. 42).

[76]Βλ. *Π.Δ., Τωβίτ (Κώδ. Βατικανός + Κώδ. Αλεξανδρινός)*, 6. 9.

[77]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 15, σ. 42.

[78] Ι (Ιησούς), Χ (Χριστός), Θ (Θεού), Υ (Υιός), Σ (Σωτήρ).

[79]Βλ. *Κ.Δ., Κατά Μάρκον Ευαγγέλιον*, 10. 46-52 κ.ο.κ.

δαίμονες που τον ωθούν σε νέες παραλίες[80], καυτηριάζει την αρνητική εικόνα των δύο μοναχών, ενώ η ροϊδική ειρωνεία διαφαίνεται μέσα από τον χαρακτηρισμό του ήρωα ως καλού.

9η Θεματική Ενότητα:
Η άφιξη του Φρουμέντιου και της Ιωάννας στο σπήλαιο της Αγίας Μαγδαληνής και ένα παράξενο γεγονός που οδηγεί τους δύο έντρομους νέους σε φυγή, ενώ στοιχίζει τη ζωή του γαϊδάρου που τους μεταφέρει.

Ο Φρουμέντιος και η Ιωάννα, μόλις μπαίνουν στη σπηλιά της Αγίας Μαγδαληνής, αντικρίζουν στο κέντρο της σπηλιάς ένα λάκκο που έχει σκαφτεί από τα δάκρυά της, που καθώς έπεφταν μεταμορφώνονταν σε μαργαριτάρια, τα οποία έδινε στους φτωχούς. Εκεί κοντά βρίσκεται ο τάφος της και δίπλα σε αυτόν ένα αρωματικό αειθαλές δενδράκι που δείχνει στους προσκυνητές σε ποιο σημείο πρέπει να γονατίσουν.

Αφού οι δύο νέοι γονατίζουν εκεί, αρχίζουν να ψέλνουν το τροπάριο της εταίρας εκείνης που εξαγνίστηκε. Την κατανυκτική όμως ατμόσφαιρα της σπηλιάς μέλλει να ταράξει ένα απροσδόκητο γεγονός: το γαϊδουράκι τους τραβάει με δύναμη το αρωματικό αειθαλές δενδράκι, το οποίο βρίσκεται δίπλα στον τάφο της Αγίας Μαγδαληνής, με αποτέλεσμα να το ξεριζώσει.

Οι εραστές, βλέποντας τον βωμό να σηκώνεται από το έδαφος, από τη ρίζα του ξεριζωμένου δένδρου να στάζει άφθονο αίμα, από την ανοιγμένη τρύπα να ακούγονται στεναγμοί και ανάμεσά τους μια πένθιμη γυναικεία φωνή να καταριέται το λαίμαργο ζώο, τρέχουν έντρομοι έξω από τη σπηλιά, σταματώντας όταν πια αντικρίζουν από μακριά τη Μεσόγειο.

Από τότε και στο εξής οι γάιδαροι είναι δύο φορές καταραμένοι, καθώς πληρώνουν αφενός για το προπατορικό αμάρτημα και αφετέρου για το αμάρτημα της θεοκτονίας. Το γαϊδουράκι μάλιστα του Φρουμέντιου και της Ιωάννας δεν προφτάνει να χωνέψει τον «απαγορευμένο καρπό», αλλά —αφού καταλαμβάνεται από φοβερούς σπασμούς— παραδίδει ευθύς το πνεύμα στον Ύψιστο.

9η Θεματική Ενότητα:
Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

18. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Πάντες φιλοτιμούμεθα να ομοιάσωμεν κατά τι τους μεγάλους άνδρας, μιμούμενοι τα ελαττώματα αυτών, οσάκις αδυνατούμεν να μιμηθώμεν τας αρετάς. Πολλοί έγιναν μέθυσοι, ίνα έχωσί τι κοινόν μετά του Αλεξάνδρου, οι δε αυλικοί του μεγάλου Λουδοβίκου αφήιρουν τους οδόντας των, ίνα ομοιάσωσι τωι μονάρχηι. Αλλά της ωραίας Μαγδαληνής τα παραπτώματα και η αγιότης μυριάκις πλείονας είλκυσαν μιμητάς. Αι ολίγαι απομείνασαι καλαί χριστιαναί ταύτην έχουσιν είδωλον και πρότυπον της ζωής των, δάκνουσαι τον απηγορευμένον καρπόν, ενόσωι έχουσιν αληθείς οδόντας, και έπειτα προσφέρουσαι τωι Θεώι τας ρυτίδας και τας φενάκας των ως αντίτιμον του Παραδείσου».
(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 183)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
Πλουτάρχου, *Αλέξανδρος*, 67. 8, 1-4.
λέγεται δ᾽ **αὐτὸν μεθύοντα** θεωρεῖν
ἀγῶνας χορῶν, τὸν δ᾽ ἐρώμενον Βαγώαν χορεύοντα νικῆσαι καὶ κεκοσμημένον διὰ τοῦ θεάτρου παρελθόντα
καθίσαι παρ᾽ αὐτόν·

[80]Ως προς την περιγραφή της Ιωάννας και του Φρουμέντιου με τις συγκεκριμένες φράσεις βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 182.

Πλουτάρχου, *Περί της Αλεξάνδρου τύχης ή αρετής*, 337, E, 10-337, F, 5.
ἣν ᾽Αλέξανδρος ἔσχεν, ᾧ (10)
(F.) μέθην τινὲς ἐγκαλοῦσι καὶ οἴνωσιν . ὁ δ᾽ ἦν μέγας, ἐν τοῖς πράγμασι νήφων καὶ μὴ μεθυσθεὶς μηδὲ βακχευθεὶς ὑπ᾽ ἐξουσίας καὶ δυνάμεως, ἧς μικρὸν ἕτεροι μεταλαβόντες καὶ ἀπογευσάμενοι κρατεῖν ἑαυτῶν οὐ δύνανται (Eur. Erechth. fr. 362, 29)·(5)

Πλουτάρχου, *Αλέξανδρος*, 17. 8, 1- 17. 9, 4.
(8.) αὐτὸς δ᾽ ᾽Αλέξανδρος ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς οὐδὲν τοιοῦτον τερατευσάμενος, ὁδοποιῆσαί φησι τὴν λεγομένην Κλίμακα (9.) καὶ διελθεῖν ὁρμήσας ἐκ Φασηλίδος. διὸ καὶ πλείονας ἡμέρας ἐν τῇ πόλει διέτριψεν· ἐν αἷς καὶ Θεοδέκτου τεθνηκότος (ἦν δὲ Φασηλίτης) ἰδὼν εἰκόνα [ἀνα]κειμένην ἐν ἀγορᾷ, μετὰ δεῖπνον ἐπεκώμασε μεθύων…

Πλουτάρχου, *Αλέξανδρος*, 69. 6, 6-7.
…παρεκάλει τὴν ἡμέραν (5)
ἐκείνην ἡδέως γενέσθαι καὶ μεθυσθῆναι μετὰ τοῦ βασιλέως,…

Πλουτάρχου, *Αλέξανδρος*, 38. 2, 3-4.
(1.) ᾽Εκ τούτου μέλλων ἐξελαύνειν ἐπὶ Δαρεῖον, ἔτυχε μὲν εἰς μέθην τινὰ καὶ παιδιὰν τοῖς ἑταίροις ἑαυτὸν δεδωκώς, ὥστε καὶ γύναια συμπίνειν, ἐπὶ κῶμον ἥκοντα (2.) πρὸς τοὺς ἑραστάς. ἐν δὲ τούτοις εὐδοκιμοῦσα μάλιστα Θαΐς ἡ Πτολεμαίου τοῦ βασιλεύσαντος ὕστερον ἑταίρα, γένος ᾽Αττική, τὰ μὲν ἐμμελῶς ἐπαινοῦσα, τὰ δὲ παίζουσα πρὸς τὸν ᾽Αλέξανδρον, ἅμα τῇ μέθῃ λόγον εἰπεῖν προήχθη, τῷ μὲν τῆς πατρίδος ἤθει πρέποντα, μείζονα δ᾽ ἢ καθ᾽ (5)
(3.) αὐτήν.

19. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 1, 2).**
«Οι ερασταί βλέποντες αναρπαζόμενον τον βωμόν, προ του οποίου προσηύχοντο, ηγέρθησαν μετά φρίκης προσηλούντες έντρομα βλέμματα επί του ιεροσύλου υποζυγίου και έτι εντρομώτερα (εις το άφθονον αίμα, το οποίον απέσταζεν εκ της ρίζης του φυτού)[1α], ενώ εκ της ανοιχθείσης οπής (ηκούοντο στεναγμοί γοεροί ως οι του Πολυδώρου, ότε απέσπα ο Αινείας τα εκ του σώματος αυτού βλαστήσαντα βέλη, εν μέσωι δε αυτών αντήχησε πένθιμος γυναικεία φωνή)[2α], τοιαύτα εις το λαίμαργον ζώον καταρωμένη: «Εκ της καρδίας μου και ουχί εξ αναισθήτου κορμού ρέει το αίμα τούτο. Επικατάρατος συ ο σπαράξας αυτήν· θέλεις κύπτει υπό βαρύ φορτίον και τρώγει ξύλον πάσας τας ημέρας της ζωής σου».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 184)

«Ενταύθα αφείς τους αγιογράφους εμιμήθην τον Βιργίλιον:
Horrendum et dictu video mirabile monstrum.
Nam <,> quum prima solo raptis radicidus arbos
Vellitur, huic atro liquuntur saguine gutae[1β] κτλ.»

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 276)

«……[…] Gemitus lacrymabilis imo
auditur tumulo et vox reddita fertur ad aures[2β] κτλ»

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 276)

Παραπομπή στις εξής αρχαίες πηγές:
Βιργιλίου, *Αινειάς*, 3. 26-28.

accessi viridemque ab humo convellere silvam

conatus, ramis tegerem ut frondentibus aras,
horrendum et dictu video mirabile monstrum.
nam quae prima solo ruptis radicibus arbos
vellitur, huic atro liquuntur sanguine guttae[1β]
et terram tabo maculant. mihi frigidus horror
membra quatit gelidusque coit formidine sanguis.

Βιργιλίου, *Αινειάς*, 3. 39-40.

tertia sed postquam maiore hastilia nisu
adgredior genibusque adversae obluctor harenae,
(eloquar an sileam?) gemitus lacrimabilis imo
auditur tumulo et vox reddita fertur ad auris:[2β]

20. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**

«Από της ημέρας εκείνης υπόκεινται οι όνοι εις διπλήν ως οι Ιουδαίοι αράν. Αμφότεροι διεσπαρμένοι ανά πάσαν την γην, υβριζόμενοι, ραπιζόμενοι και περιφρονούμενοι πληρώνουσι πλην του επιβαρύνοντος πάντας ημάς προγονικού και δευτέρου αμαρτήματος την δίκην, οι μεν της θεοκτονίας, οι δε της ιεροσύλου λαιμαργίας. Ο δε παραίτιος της δευτέρας ταύτης πτώσεως όνος, δυστυχέστερος γενόμενος και αυτού του Αδάμ, ουδέ να χωνεύσηι επρόφθασε τον απηγορευμένον καρπόν, αλλά καταληφθείς υπό φοβερών σπασμών απέδωκεν ευθύς το πνεύμα, ως ο Οζάς παρά την κιβωτόν του Υψίστου».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 184)

Παράβαλε το εξής αρχαίο χωρίο:
***Π.Δ., Βασιλειών Β΄*, 6. 6 - 6. 7.**
(6.) καὶ παραγίνονται
ἕως ἅλω Νωδαβ, καὶ ἐξέτεινεν Οζα τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπὶ τὴν κιβωτὸν τοῦ θεοῦ κατασχεῖν αὐτὴν καὶ ἐκράτησεν αὐτήν, ὅτι περιέσπασεν αὐτὴν ὁ μόσχος, τοῦ κατασχεῖν αὐτήν. (7.) καὶ ἐθυμώθη κύριος τῷ Οζα, καὶ ἔπαισεν αὐτὸν ἐκεῖ ὁ θεός, καὶ ἀπέθανεν ἐκεῖ παρὰ τὴν κιβωτὸν τοῦ κυρίου ἐνώπιον τοῦ θεοῦ.

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού στην 9η Θεματική Ενότητα

Ο συγγραφέας του έργου, αναφερόμενος παρεκβατικά στην Αγία Μαγδαληνή ως πρότυπο των γυναικών —«…ταύτην έχουσιν είδωλον και πρότυπο της ζωής των …», οι οποίες μιμούνται περισσότερο τα αμαρτήματα της Αγίας παρά τη μετάνοιά της, με αποτέλεσμα εκείνη να δημιουργεί περισσότερες αμαρτωλές γυναίκες παρά αγίες[81], εκφράζει την άποψη ότι όλοι οι άνθρωποι επιθυμούν να μοιάσουν στους μεγάλους άνδρες, μιμούμενοι ακόμα και τα ελαττώματά τους, όταν δεν μπορούν να μιμηθούν τις αρετές τους.

Στο πλαίσιο αυτό χρησιμοποιείται το παράδειγμα κάποιων ανθρώπων, οι οποίοι έγιναν μέθυσοι, προκειμένου να έχουν κάτι κοινό με τον Μέγα Αλέξανδρο. Ενδεικτικά παρατίθενται ορισμένα αρχαία χωρία από τα έργα του Πλουτάρχου *Αλέξανδρος* και *Περί της Αλεξάνδρου τύχης ή αρετής*, τα οποία μαρτυρούν την τάση του Μεγάλου Αλεξάνδρου προς την οινοποσία και τη μέθη (18ο παράθεμα Ρ.).

Μέσα από τη μνεία στην τάση των ανθρώπων να μιμούνται τα ελαττώματα μεγάλων ανδρών και προσωπικοτήτων, όταν δεν μπορούν να μιμηθούν τις αρετές και τα προτερήματά τους, και να έχουν ως πρότυπά τους:

[81]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 183: «…της αγνισθείσης εκείνης εταίρας, **της οποίας τα αμαρτήματα κατέστησαν πλείονας γυναίκας αμαρτωλάς παρ' όσας η μετάνοιά της αγίας**».

- ❖ τον Μέγα Αλέξανδρο και τη συνήθειά του της οινοποσίας και της μέθης,
- ❖ την Αγία Μαγδαληνή, της οποίας τα παραπτώματα και η αγιότητα προσέλκυσαν πολλούς μιμητές,

παραλληλίζονται τα αρχαία με τα εκκλησιαστικά πρότυπα ως προς το ότι διαθέτουν προτερήματα, αλλά και ελαττώματα. Ταυτόχρονα, καυτηριάζεται:

- η αδυναμία των ανθρώπων να μιμηθούν τις αρετές των προτύπων, μιμούμενοι τελικά τα ελαττώματά τους[82],
- η μίμηση ειδικότερα από τους δύο εραστές του προτύπου της εξαγνισμένης εταίρας, δηλ. της Αγίας Μαγδαληνής, έχοντας οι ίδιοι ταπεινότητα στη φωνή και την καρδιά[83]. Πρόκειται για απεικόνιση που αντανακλά έντονη ροϊδική ειρωνεία ως προς τον τρόπο ζωής τους που έχει ως πρότυπό του τη ζωή μιας εταίρας που εξιλεώθηκε «…**της οποίας τα αμαρτήματα κατέστησαν πλείονας γυναίκας αμαρτωλάς παρ' όσας η μετάνοιά της αγίας**»[84].

Έπειτα, στη διάρκεια της αφήγησης, ο συγγραφέας αναφέρεται στην ανόσια πράξη του γαϊδάρου των δύο μοναχών, που ξερίζωσε το αρωματικό αειθαλές δενδράκι, ώστε να χορτάσει την πείνα του. Ακολουθεί η περιγραφή των παράδοξων, υπερφυσικών και ανθρωπομορφικών —καθώς το δένδρο, στάζοντας αίμα, αποκτά ανθρώπινα χαρακτηριστικά— φαινομένων που έπονται της ανόσιας πράξης του ζώου:

1. ο βωμός της Αγίας Μαγδαληνής ανασηκώνεται από το έδαφος,
2. η ρίζα του ξεριζωμένου δένδρου στάζει άφθονο αίμα,
3. η ανοιγμένη τρύπα αντηχεί στεναγμούς, και ανάμεσά τους
4. μια πένθιμη γυναικεία φωνή καταριέται το λαίμαργο ζώο (19ο παράθεμα Ρ.).

Ο παραλληλισμός των αναστεναγμών της Αγίας Μαγδαληνής —οι οποίοι ακούγονται όταν το πεινασμένο γαϊδουράκι ξεριζώνει το αειθαλές δένδρο— με τους αναστεναγμούς του νεκρού Πολυδώρου —οι οποίοι ακούγονται όταν ο Αινείας αποσπά από το νεκρό σώμα του Πολυδώρου τα βέλη που είχαν βλαστήσει— εμπλουτίζει ακόμα περισσότερο την απεικόνιση των υπερφυσικών φαινομένων δίπλα στον τάφο της Αγίας, απόρροια της ανόσιας πράξης του ζώου.

Σύμφωνα με τον αρχαίο μύθο, ο Πολύδωρος, γιος του Πριάμου και της Εκάβης κατά τους τραγικούς, αλεξανδρινούς και ρωμαίους ποιητές, σκοτώθηκε από τον βασιλιά της Θράκης, Πολυμήστορα. Ο Βιργίλιος στην *Αινειάδα* του αναφέρει ότι ο Πολυμήστορας έθαψε το νεκρό σώμα του Πολυδώρου στην ακτή της Θράκης. Όταν ο Αινείας έφτασε στη χώρα αυτή, πλησίασε κοντά στον τάφο του Πολυδώρου και άρχισε να κόβει κάποια κλαδιά από τα δένδρα που φύτρωναν στον τάφο, για να στολίσει το βωμό όπου θυσίαζε. Τότε σταγόνες αίματος έπεσαν από τα κλαδιά και μια φωνή που ακούστηκε αποκάλυψε στον Αινεία ότι βρισκόταν στον τάφο του Πολυδώρου και ότι τα δένδρα αυτά είχαν γεννηθεί από τα κοντάρια που τον είχαν τρυπήσει. Η φωνή αυτή συμβούλεψε τον Αινεία να εγκαταλείψει το σχέδιο που είχε, να ιδρύσει πόλη σ' αυτό το καταραμένο μέρος. Τελικά ο Αινείας, αφού απέδωσε ταφικές τιμές στο νεκρό Πολύδωρο, εγκατέλειψε τη χώρα αυτή[85].

Ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* παραθέτει:

- με τη μορφή ελεύθερης απόδοσης τις λατινικές φράσεις από το 3ο βιβλίο της *Αινειάδας του* Βιργιλίου, οι οποίες αναφέρονται στο περιστατικό που συνέβη

[82]Βλ. τη φράση: «…μιμούμενοι τα ελαττώματα αυτών, **οσάκις αδυνατούμεν να μιμηθώμεν τας αρετάς**».

[83]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 183: «…οι ερασταί ήρξαντο ταπεινήι τηι φωνήι και τηι καρδίαι να ψαλλωσι το τροπάριον της αγνισθείσης εκείνης εταίρας…».

[84]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 183.

[85]Ως προς τον Αινεία και τον τάφο του Πολυδώρου βλ. περισσότερα Βιργιλίου, *Αινειάς*, 3. 26 κ.ε.

ανάμεσα στον νεκρό Πολύδωρο και τον Αινεία, εντάσσοντάς τις μέσα στην αφήγησή του ($19^{ο}$ παράθεμα P., $1^{α}$ και $2^{α}$ αρχαίες πηγές), και

- αυτούσιες στις Σημειώσεις τις ίδιες λατινικές φράσεις, με κάποιες αισθητές αλλαγές ($19^{ο}$ παράθεμα P., $1^{β}$ και $2^{β}$ αρχαίες πηγές).

Πιο συγκεκριμένα, στην *Πάπισσα Ιωάννα* οι φράσεις που αποτελούν ελεύθερη απόδοση των λατινικών πηγών από την *Αινειάδα* του Βιργιλίου και εντάσσονται στο πλαίσιο της αφήγησης, είναι οι εξής:

1. η φράση «…εις το άφθονον αίμα, το οποίον απέσταζεν εκ της ρίζης του φυτού…» ($19^{ο}$ παράθεμα P., $1^{α}$ αρχαία πηγή) που αποτελεί ελεύθερη απόδοση της λατινικής φράσης "nam quae prima solo ruptis radicibus arbos/ vellitur, huic atro liquuntur sanguine guttae…"[86] ($19^{ο}$ παράθεμα P., $1^{β}$ αρχαία πηγή), όπου περιγράφονται σταγόνες από μαύρο αίμα να στάζουν από το πρώτο δένδρο που ξεριζώθηκε από τον τάφο του Πολυδώρου. Καθώς η λατινική πηγή αποδίδεται ελεύθερα στο έργο, η περιγραφή εστιάζεται κυρίως στο αίμα, που στάζει «άφθονον», αντί για «μαύρο» —"atro"— από τη ρίζα γενικά ενός «φυτού», αντί για «δένδρου» — "arbos", χωρίς να αναφέρεται ότι πρόκειται για ένα από τα δένδρα, τα οποία είχαν φυτρώσει από τα κοντάρια που είχαν τρυπήσει τον νεκρό Πολύδωρο.

   Στην *Πάπισσα Ιωάννα* η λατινική πηγή χρησιμοποιείται για να αποτυπωθεί η εικόνα του αειθαλούς δένδρου δίπλα στον τάφο της Αγίας Μαγδαληνής, το οποίο καθώς ξεριζώνεται στάζει από τις ρίζες του άφθονο αίμα, παραλληλιζόμενο με το μαύρο αίμα που στάζει από τις ρίζες του δένδρου που βρίσκεται δίπλα στον τάφο του νεκρού Πολυδώρου.

   Ταυτόχρονα, ο συγγραφέας του έργου παραθέτει ολόκληρη τη λατινική πηγή αυτούσια στις Σημειώσεις του, αναφέροντας ότι με τη φράση «Άφθονον αίμα απέσταζεν εκ της ρίζης του φυτού κ.τ.λ.» μιμήθηκε τη φράση του Βιργιλίου[87]: Horrendum et dictu video mirabile monstrum./ Nam, **quum** prima solo **raptis** radicidus arbos/ Vellitur, huic atro liquuntur sanquine **gutae** κτλ.». Η αντίστοιχη λατινική φράση είναι η εξής: "…horrendum et dictu video mirabile monstrum./ nam **quae** prima solo **ruptis** radicibus arbos/ vellitur, huic atro liquuntur sanguine **guttae**…"[88] και μεταφράζεται ως εξής: «…βλέπω ένα τρομερό τέρας, θαυμαστό στο να περιγραφεί. Διότι από το πρώτο δένδρο που ξεριζώθηκε/ κόπηκε από το έδαφος με σπασμένες ρίζες στάζουν σταγόνες από μαύρο αίμα…»[89].

   Στο σημείο αυτό παρατηρείται ότι στην παράθεση αυτούσιας της λατινικής πηγής στις Σημειώσεις του συγγραφέα εντοπίζονται οι εξής αλλαγές των λέξεων: "**quae**" σε "**quum**", "**raptis**" σε "**ruptis**" και "**guttae**" σε "**gutae**", με αποτέλεσμα να επηρεάζεται το νόημα της λατινικής πηγής.

   Ειδικότερα:

   - η αλλαγή της λέξης "**quae**" που προσδιορίζει τη λέξη "arbos" ή "arbor" (γένους θηλυκού) σε "**quum**" φαίνεται ότι συμβαίνει, διότι θεωρείται ότι η αναφορική αντωνυμία προσδιορίζει τη λέξη "monstrum" (γένους ουδετέρου). Επομένως, είτε ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας*, είτε η έκδοση της *Αινειάδας* που χρησιμοποιεί, αναφέρει τη γραφή "**quum**", ώστε να συμφωνεί με την πτώση και το γένος της λέξης "monstrum", ενώ

[86]Βλ. Βιργιλίου, *Αινειάς*, 3. 27-28.
[87]Βλ. τη φράση: «Ενταύθα αφείς τους αγιογράφους εμιμήθην τον Βιργίλιον».
[88]Βλ. Βιργιλίου, *Αινειάς*, 3. 26-28.
[89]Βλ. Fairclough 2006, σ. 375: "…I see an awful portent, wondrous to tell. For from the first tree which is torn from the ground with broken roots trickle drops of black blood…" και Αμπατζίδη 1993, σ. 70: «…θωρώ ένα φρικτοσήμαδο, το λέω και θαυμάζω. Γιατί τη ρίζα ως χάλαγα κι έβγαλα πρώτο κλώνο απ' το χώμα, κείθε στάζανε σταγόνες μαύρο αίμα…».

- η αλλαγή της λέξης "**raptis**" του ρήματος "rapto", που σημαίνει αρπάζω, έλκω βίαια[90], σε "**ruptis**" του ρήματος "rumpo", που σημαίνει διακόπτω, εκκόπτω[91], διαφοροποιεί ανεπαίσθητα το νόημα της λατινικής πηγής.

2. η φράση «…εκ της ανοιχθείσης οπής ηκούοντο στεναγμοί γοεροί…εν μέσωι δε αυτών αντήχησε πένθιμος γυναικεία φωνή…» (19^{ο} παράθεμα Ρ., 2^{α} αρχαία πηγή), που αποτελεί ελεύθερη απόδοση της λατινικής φράσης "… gemitus **lacrimabilis** imo / auditur tumulo et vox reddita fertur ad **auris** …"[92] (19^{ο} παράθεμα Ρ., 2^{β} αρχαία πηγή), όπου απεικονίζεται να αντηχεί ένας θλιβερός αναστεναγμός από το βάθος του τάφου του νεκρού ήρωα και μια φωνή να αποκρίνεται στον Αινεία.

Παράλληλα, ο συγγραφέας του έργου παραθέτει ολόκληρη τη λατινική φράση αυτούσια στις Σημειώσεις, αναφέροντας ότι με τη φράση «Ηκούοντο στεναγμοί γοεροί και πένθιμος φωνή» μιμήθηκε τη φράση του Βιργιλίου "…… Gemitus **lacrymabilis** imo/ auditur tumulo et vox reddita fertur ad **aures** κτλ.", που μεταφράζεται ως εξής: «ένας θλιβερός στεναγμός ακούγεται από το βάθος του τύμβου και μια αποκρινόμενη φωνή έρχεται στα αφτιά μου»[93]. Πρόκειται για τη λατινική φράση "…gemitus **lacrimabilis** imo/ auditur tumulo et vox reddita fertur ad **auris**…"[94], που έχει υποστεί αλλαγές σε ορισμένες λέξεις. Έτσι, η λέξη "**lacrimabilis**" γράφεται "**lacrymabilis**" και η λέξη "**auris**" (auris, -is, θηλυκού γένους) μετατρέπεται σε "**aures**", χωρίς να επηρεάζεται η σύνταξη και το νόημα.

Μάλιστα, κατά την ελεύθερη απόδοση της λατινικής πηγής παρατηρείται ότι:

- οι γοεροί στεναγμοί προέρχονται «…εκ της ανοιχθείσης οπής…», δηλ. από την τρύπα που δημιουργήθηκε με το ξερίζωμα του δένδρου, και όχι "…imo …tumulo…"[95], δηλ. από το βάθος του τύμβου, σύμφωνα με τα δεδομένα της λατινικής φράσης,
- «…εν μέσωι…» των γοερών στεναγμών αντηχεί η πένθιμη φωνή, ενώ στη λατινική φράση οι στεναγμοί και η αποκρινόμενη φωνή περιγράφονται ξεχωριστά και όχι σε συνδυασμό,
- η φωνή, η οποία ακούγεται, χαρακτηρίζεται ως «πένθιμος» και « γυναικεία», καθώς πρόκειται για τη φωνή της Αγίας Μαγδαληνής, ενώ στη λατινική φράση γίνεται λόγος για την αποκρινόμενη φωνή —"…vox reddita …" [96]— του νεκρού Πολυδώρου προς τον Αινεία.

Οι προαναφερόμενες αλλαγές στοχεύουν ακριβώς στην προσαρμογή του περιστατικού μεταξύ του νεκρού Πολυδώρου και του Αινεία στα δεδομένα του συμβάντος μεταξύ της Αγίας Μαγδαληνής και του λαίμαργου ζώου.

Ο συγγραφέας, παραλληλίζοντας την αντίδραση των θυμάτων —δηλ. της Αγίας Μαγδαληνής και του νεκρού Πολυδώρου:

- ❖ **τους γοερούς στεναγμούς**, που αντηχούν από την ανοιγμένη τρύπα δίπλα στον τάφο της Αγίας Μαγδαληνής, με εκείνους που ακούστηκαν δίπλα στον τάφο του Πολυδώρου, με τη χρήση μιας θαυμάσιας παρομοίωσης,

[90]Βλ. Κουμανούδη 1972, σ. 767, στο λήμμα "rapto".
[91]Βλ. Κουμανούδη 1972, σ. 814, στο λήμμα "rumpo".
[92]Βλ. Βιργιλίου, *Αινειάς*, 3. 39-40.
[93]Βλ. Fairclough 2006, σ. 375: "a piteous groan is heard from the depth of the mound, and an answering voice comes to my ears" και Αμπατζίδη 1993, σ. 70: «Ακούω βαθιά στον τύμβο θρήνο που φέρνει κλάματα, φωνή που πάει στις αύρες».
[94]Βλ. Βιργιλίου, *Αινειάς*, 3. 39-40.
[95]Βλ. Βιργιλίου, *Αινειάς*, 3. 39-40.
[96]Βλ. Βιργιλίου, *Αινειάς*, 3. 40.

- **την πένθιμη γυναικεία φωνή**, η οποία ανήκει στην Αγία Μαγδαληνή και ακούγεται οργισμένη να επιπλήττει και να καταριέται το λαίμαργο ζώο από τον τάφο της, με την αποκρινόμενη προς τον Αινεία φωνή, η οποία ακούστηκε από τον τάφο του νεκρού Πολυδώρου και έχει ως χαρακτηριστικό της το παράπονο και την παράκληση προς τον ήρωα να σταματήσει να ξεριζώνει τα δένδρα, ενώ παράλληλα ενημερώνει τον Αινεία για την ταυτότητα του νεκρού που κείτεται στον τάφο[97],

συσχετίζει έμμεσα την βέβηλη εκούσια πράξη του γαϊδάρου με την αντίστοιχη ακούσια ενέργεια του Αινεία.

Έτσι, προκύπτει ένα ευρύτερο πλαίσιο παραλληλισμών:

- της Αγίας Μαγδαληνής με τον Πολύδωρο[98], οι οποίοι, ενώ εμφανίζονται ως νεκροί, χωρίς ζωή, περιγράφονται στη συνέχεια ως θύματα που πάσχουν, και του τάφου της συγκεκριμένης Αγίας με τον τάφο του ήρωα,
- του αειθαλούς αρωματικού δένδρου που φύτρωσε δίπλα στον τάφο της Αγίας Μαγδαληνής, με το δένδρο το οποίο φύτρωσε δίπλα στον τάφο του νεκρού Πολυδώρου,
- της καρδιάς της Αγίας Μαγδαληνής, η οποία μετουσιώνεται στο αρωματικό αειθαλές δένδρο[99], με τα βέλη, τα οποία τρύπησαν το σώμα του Πολυδώρου και μετουσιώθηκαν σε δένδρα[100], καθώς εκείνα, όταν ξεριζώνονται, προκαλούν αιματηρή πληγή. Έτσι, από τις ρίζες του αειθαλούς δένδρου —δηλ. της καρδιάς της Αγίας— που ξεριζώνεται ρέει άφθονο αίμα, ενώ από τις ρίζες ενός δένδρου που ξεριζώνεται από τον τάφο του νεκρού ήρωα πέφτουν σταγόνες μαύρου αίματος, ενώ ταυτόχρονα ακούγονται γοεροί στεναγμοί.
- του αίματος που στάζει από τη ρίζα του αειθαλούς δένδρου δίπλα στον τάφο της Αγίας Μαγδαληνής με το αίμα που στάζει από τις ρίζες του δένδρου δίπλα στον τάφο του νεκρού Πολυδώρου,
- των αντιδράσεων της Αγίας Μαγδαληνής και του νεκρού Πολυδώρου μετά τη βέβηλη πράξη του γαϊδάρου και του Αινεία: οι δράστες προκαλούν οργή, κατάρες και πόνο στα θύματά τους[101],
- του γαϊδάρου, που διαπράττει —λόγω πείνας και λαιμαργίας— εκούσια βεβήλωση του τάφου της Αγίας Μαγδαληνής[102], ξεριζώνοντας το αειθαλές δένδρο δίπλα στον τάφο της, με τον Αινεία, που διαπράττει —για να στολίσει τον βωμό όπου τελούσε θυσία— ακούσια βεβήλωση του τάφου του νεκρού

---

[97]Βλ. περισσότερα Βιργιλίου, *Αινειάς*, 3. 41-46.

[98]Βλ. Πασχάλη 2003 και Πασχάλη 1997 ως προς τη σημασία των ονομάτων.

[99]Βλ. τη φράση της Αγίας Μαγδαληνής: « «Εκ της καρδίας μου και ουχί εξ αναισθήτου κορμού ρέει το αίμα τούτο» », όπου φαίνεται ότι μετουσιώνεται η καρδιά της συγκεκριμένης Αγίας σε αειθαλές δένδρο.

[100]Στην περίπτωση του νεκρού Πολυδώρου τα βέλη που τρύπησαν το σώμα του μετουσιώθηκαν σε δένδρα που φύτρωσαν δίπλα στον τάφο του: «…ότε απέσπα ο Αινείας **τα εκ του σώματος αυτού βλαστήσαντα βέλη**…».

[101]Βλ. αναλυτικά παραπάνω.

[102]Ως προς την εκούσια βεβήλωση του τάφου της Αγίας Μαγδαληνής από τον γάιδαρο ο συγγραφέας αναφέρει ότι το συγκεκριμένο ζώο είχε λάβει μοναστηριακή ανατροφή και ήξερε να σέβεται τα θεία, όμως η πάλη ανάμεσα στην ευσέβεια και την πείνα ήταν πολύ μεγάλη, με αποτέλεσμα να επικρατήσει τελικά η πείνα: «Το δυστυχές ζώον προ πολλού δεν είχε γευθή χλωράς τροφής, αλλά **λαβόν μοναστηριακήν ανατροφήν εγνώριζε να σέβηται τα άγια, δεινή δε συνεκροτείτο εν τηι καρδία του πάλη μεταξύ πείνης και ευσεβείας**…**Αλλά τελευταίον παντός άλλου αισθήματος υπερίσχυσεν η πείνα** … τόσωι σφοδρώς έσεισε δια των οδόντων το θαυματουργόν εκείνο δενδρύλλιον, ώστε εκριζωθέν έμεινεν εις **το βέβηλον αυτού στόμα** ανηρτημένον» (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 183-184), ενώ γίνεται λόγος και περί της «…**ιεροσύλου λαιμαργίας**» του ζώου (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 184).

Πολυδώρου με το ξερίζωμα ενός εκ των δένδρων δίπλα στον τάφο του νεκρού ήρωα[103], ως δράστες μιας ανόσιας πράξης[104].

Όπως έχει παρατηρηθεί στο έργο της *Πάπισσας Ιωάννας*, στον παραλληλισμό των εκάστοτε ηρώων με το συγκεκριμένο ζώο υποκρύπτεται η διάπραξη κάποιας ανόσιας ή βέβηλης πράξης, γεγονός που οφείλεται στο ότι ο γάιδαρος —όπως αναφέρει ο ίδιος ο συγγραφέας— έχει θεωρηθεί ως ζώο δύο φορές καταραμένο[105]. Μάλιστα, ο παραλληλισμός του Αινεία με το γάιδαρο αντανακλά τον παραλληλισμό σε άλλο σημείο του έργου της ηρωίδας, Ιωάννας, με το ίδιο ζώο[106]. Στην πρώτη περίπτωση, μέσα από τον παραλληλισμό του Αινεία με τον γάιδαρο, καυτηριάζεται η διάπραξη της βεβήλωσης του τάφου του νεκρού Πολυδώρου, ενώ στη δεύτερη περίπτωση, μέσα από τον παραλληλισμό της Ιωάννας με τον γάιδαρο, στηλιτεύεται η πράξη της ηρωίδας να εξαπατά συνειδητά τους Ανατολικούς αναφορικά με την ανδρική της ταυτότητα.

Με τη χρήση του παραδείγματος του Πολυδώρου και της Αγίας Μαγδαληνής επιτυγχάνεται ο παραλληλισμός ανάμεσα στην Αρχαιότητα και τον Χριστιανισμό εκπροσωπούμενο από τους Αγίους και αναδεικνύονται ειδικότερα οι ομοιότητες ανάμεσα στους αρχαίους μυθικούς ήρωες και τους Αγίους ως προς τα θαύματα[107], καθώς ολόκληρη η σκηνή της ομιλίας της Αγίας Μαγδαληνής και του νεκρού Πολυδώρου, όπως και τα μετέπειτα υπερφυσικά φαινόμενα που την συνιστούν, αποτελούν μέρος της θαυματουργίας.

Στη συνέχεια, όταν ο συγγραφέας αναφέρεται στον τρόπο θανάτου του γαϊδάρου με φοβερούς σπασμούς και γογγυτά, παραλληλίζεται ο επώδυνος τρόπος θανάτου του ζώου δίπλα στον τάφο της Αγίας Μαγδαληνής με τον τρόπο θανάτου του Οζά δίπλα στην κιβωτό του Υψίστου ($20^{ο}$ παράθεμα Ρ.).

Το βιβλικό χωρίο περιγράφει τον τρόπο θανάτου του Οζά, ενός από τους ακολούθους, οι οποίοι συνόδευαν την άμαξα που μετέφερε την Κιβωτό της Διαθήκης στη Σιών. Εκείνος οδηγούσε την άμαξα αυτή, όταν κάποια στιγμή τα βόδια που την τραβούσαν ταλάντευσαν την Κιβωτό και καθώς κινδύνευε να πέσει, ο ίδιος την κράτησε με τα χέρια του. Όμως ο Θεός οργίστηκε με εκείνον, τον χτύπησε και τον σκότωσε κοντά στο σημείο όπου βρισκόταν η Κιβωτός της Διαθήκης. Αυτό συνέβη διότι ο Οζά ήταν ένας λαϊκός άνθρωπος και δεν επιτρεπόταν να θίξει τα Άγια, γι'αυτό ο Θεός τον τιμώρησε[108]. Οι μελετητές αναφέρουν για το θέμα αυτό ότι, αν και είχε αγαθή πρόθεση, έπρεπε να έχει περισσότερο σεβασμό, διότι η Κιβωτός ήταν το ιερότερο αντικείμενο, το οποίο άγγιζαν μόνο οι ιερείς[109], ενώ συμπληρώνουν ότι «Δια της τιμωρίας ταύτης ήθελε να δηλώσηι ο Θεός, ότι έπρεπε να σέβωνται πολύ τα Άγια»[110].

---

[103]Ως προς την ακούσια βεβήλωση του τάφου από τον Αινεία αξίζει να σημειωθεί ότι ο ήρωας δεν γνώριζε ότι το δένδρο που ξερίζωσε ήταν ένα από τα μεταμορφωμένα σε δένδρα βέλη που λάβωσαν θανάσιμα τον Πολύδωρο.

[104]Ωστόσο, το ζώο τελικά θανατώθηκε με βίαιο τρόπο για την εκούσια βεβήλωση του τάφου της Α γίας Μαγδαληνής, ενώ ο Αινείας δεν τιμωρήθηκε για την ακούσια βεβήλωση του τάφου του Πολυδώρου, αποδίδοντας μάλιστα νεκρικές τιμές στον τάφο του ήρωα, προκειμένου να επανορθώσει, δείχνοντας μεταμέλεια για την πράξη του και σεβασμό προς τον νεκρό (βλ. Βιργιλίου, *Αινειάς*, 3. 62-68).

[105]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 184: «Από της ημέρας εκείνης υπόκεινται οι όνοι εις διπλήν… αράν», ενώ, λόγω της «…ιεροσύλου λαιμαργίας» του συγκεκριμένου ζώου, επικράτησε η άποψη ότι οι γάιδαροι ήταν καταραμένοι.

[106]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 205.

[107]Ως προς τα θαύματα βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 241, και Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 291-292, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια.

[108]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 9, σ. 40.

[109]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 9, σ. 40.

[110]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 9, σ. 40.

Έτσι παρατηρείται ότι, καθώς η περίπτωση του Αινεία δεν εξυπηρετεί τον συγγραφέα της *Πάπισσας Ιωάννας* ως προς την ανάδειξη της τιμωρίας του ζώου για την βέβηλη πράξη του, αφού ο ήρωας δεν τιμωρείται για την ακούσια βεβήλωση του τάφου του νεκρού Πολυδώρου, χρησιμοποιείται αυτή τη φορά ένα βιβλικό γεγονός: η τιμωρία του Οζά για την βεβήλωση της Κιβωτού της Διαθήκης[111].

Καθώς παραλληλίζεται:

- ο γάιδαρος με τον Οζά, ως οι δράστες μιας ανόσιας πράξης[112],
- ο τάφος της Αγίας Μαγδαληνής με την Κιβωτό της Διαθήκης ως προς τη βεβήλωσή τους από τον γάιδαρο και τον Οζά αντίστοιχα,
- το ξερίζωμα του αειθαλούς δένδρου δίπλα στον τάφο της Αγίας Μαγδαληνής με το άγγιγμα της Κιβωτού της Διαθήκης, καθώς είναι οι ανόσιες πράξεις που τελούνται από τον γάιδαρο και τον Οζά, και
- ο επώδυνος θάνατος του γαϊδάρου με το θάνατο του Οζά ως τιμωρία για τις ανόσιες πράξεις τους,

αναδεικνύεται η ομοιότητα μεταξύ των Αγίων, εκπροσώπων της Εκκλησίας, και του Θεού του Ισραήλ ως προς τον τρόπο αντίδρασής τους, δηλ. την τιμωρία, μετά την τέλεση ανόσιων/ βέβηλων πράξεων[113].

10η Θεματική Ενότητα:

Η άφιξη του Φρουμέντιου και της Ιωάννας στο λιμάνι της Τουλώνας, η επιβίβασή τους σε ένα πλοιάριο, με σκοπό να φτάσουν στην Αθήνα, η αποβίβασή τους μετά από δύο μήνες ταξίδι στην Κόρινθο και η βοήθεια από έναν Έλληνα δούλο, τον Θεωνά, με τη βοήθεια του οποίου από τα Μέγαρα θα φτάσουν στην Αθήνα.

Ο Φρουμέντιος και η Ιωάννα φτάνουν στην Τουλώνα, ενώ εξακολουθούν να αντηχούν ακόμα στα αφτιά τους οι γαϊδαροκτόνες κατάρες και τα επιθανάτια βογγητά του γαϊδάρου.

Το λιμάνι της Τουλώνας είναι έρημο. Υπάρχει μόνο ένα πλοίο έτοιμο προς αναχώρηση και δίπλα μια βάρκα, μέσα στην οποία θα φορτώνονταν τα τελευταία πράγματα. Τότε βλέπουν τον καπετάνιο του πλοίου να συνοδεύεται από οκτώ ναύτες, που κρατούν στο δεξί χέρι το μαστίγιο και στο αριστερό ένα σκοινί, στην άκρη του οποίου είναι δεμένοι ανά δύο δεκαέξι πρόσφατα αγορασμένοι δούλοι, εκ των οποίων οι εννέα είναι άνδρες και οι επτά γυναίκες.

Ο πλοίαρχος του πλοίου είναι Ραγουζαίος, ένας ψαράς και ειδωλολάτρης στα νιάτα του, που έπειτα μυήθηκε στο χριστιανισμό. Αφού «ψαρεύει» δούλους, τους αγκιστρώνει και τους πουλάει, όπως τα ψάρια. Βλέπει τους δύο μοναχούς, τον Φρουμέντιο και τον «αδελφό Ιωάννη», και προθυμοποιείται να τους πάρει μαζί του, προκειμένου να διατηρούν την τάξη στο πλοίο με την απειλή των φλογών της Κολάσεως. Εκείνοι δέχονται ελπίζοντας ότι θα βρουν ανάπαυση μέσα στα κύματα.

Έτσι το ερωτευμένο ζευγάρι, μετά από την κρίση ζήλιας της Ιωάννας, έχει συμφιλιωθεί, κοιτάζοντας αγκαλιασμένο τα παράλια της Προβηγγίας, καθώς αυτά απομακρύνονται. Το πλοίο έχει προορισμό την Αλεξάνδρεια, αλλά εκείνοι σκοπεύουν να φτάσουν στην Αθήνα και εκεί να πλέξουν την νέα τους ερωτική φωλιά. Ο θετός

[111]Στο σημείο αυτό προστίθεται ένας ακόμη ήρωας στον κατάλογο των ηρώων που παραλληλίζονται με τον γάιδαρο ως προς την τέλεση βέβηλων πράξεων —προαναφέρθηκε η περίπτωση του Αινεία, της Ιωάννας σε άλλο σημείο του έργου, και τώρα ο Οζάς.

[112]Τα ελαφρυντικά στοιχεία των δύο δραστών, η πείνα και η αγαθή προαίρεση αντίστοιχα, δεν είναι αρκετά για να δικαιολογήσουν την τέλεση της ανόσιας πράξης.

[113]Βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 242, τον παραλληλισμό ανάμεσα στους αρχαίους θεούς, τον Ιησού Χριστό, την Παναγία και τους Αγγέλους ως προς την τιμωρία των θνητών μετά την ενόραση του θείου.

πατέρας της Ιωάννας της είχε διδάξει την ελληνική γλώσσα και ιστορία και έτσι εκείνη ανυπομονεί να φτάσει στην Αθήνα για να την γνωρίσει και από κοντά.

Μετά από τρεις μέρες φτάνουν τελικά στο λιμάνι της Αλερίας, που είναι η πρωτεύουσα του νησιού Κύρνος. Εκεί κατεβαίνουν για λίγο οι δύο νέοι για να προσκυνήσουν τα πασίγνωστα λείψανα που βρίσκονται εκεί: το ραβδί του Μωυσή, μερικοί βώλοι από τους οποίους πλάστηκε ο Αδάμ, το πλεύρο του Αποστόλου Βαρνάβα, ένα μπουκάλι με λίγες σταγόνες από το γάλα της Παναγίας, ένα κομμάτι πανί υφασμένο από εκείνη και άλλα εξίσου αρχαία ιερά αντικείμενα.

Την επόμενη μέρα προσπερνούν τη Σαρδώ και μετά από δύο μήνες ταξίδι φτάνουν στην Κόρινθο. Αφού αποβιβάζονται εκεί κατευθύνονται αρχικά προς τα Μεγαρα και τελικά προς την Αθήνα με οδηγό έναν Έλληνα δούλο, τον Θεωνά, που τους κάνει δώρο ο καπετάνιος του πλοίου.

10η Θεματική Ενότητα:
Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

21. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 1, 2, 3, 4, 5, 6).**

«είπον δε άνθρωποι και ουχί άνδρες, διότι κατ' εκείνην την εποχήν ημφισβητείτο ακόμη αν ανήκουσιν εις το ανθρώπινον γένος αι γυναίκες, οι δε αρνούμενοι αυταίς την ανθρωπότητα επρότεινον τους «τραγικούς» αυτών έρωτας εν Αιγύπτωι[1] και τους «ιππικούς» εν Θεσσαλίαι[2], την γνώμην του Αριστοτέλους[3], την κακίαν των, (την θυγατέρα του Αριστοξένου) […], ήτις {είχεν πόδας όνου}[4], και το εδάφιον του Τωβίτ (Ίδε την ανωτέρω σημείωσιν)[5]».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 186)

« «Η καρδία και το ήπαρ <(του ιχθύος)>, εάν τινα {δαιμόνιον ενοχλήι}[…], ταύτα δει καπνίσαι ενώπιον ανθρώπου ή γυναικός […] και μηκέτι […] οχληθήι, η δε χολή […] εγχρίσαι […] ωι έχει γλαυκώματα […] τοις οφθαλμοίς […] και ιαθήσεται». (Τωβίτ, κεφ. ς΄, εδάφ. 7 και 8)[5]».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 182)

«Γνωστή είναι η εν Μακόνηι της Γαλλίας συνελθούσα εν έτει 585 Σύνοδος, ίνα αποφασίσηι αν ήσαν άνθρωποι αι γυναίκες. Περί της θυγατρός του Αριστοξένου βλ. το Λεξ. του Σουΐδα εις το «Ονοκήλη»[4]· περί δε των «ιππικών» και «τραγικών» ερώτων των εν Αιγύπτωι και Θεσσαλίαι γυναικών και των εκ τούτων γεννωμένων τεράτων βλ. την «Φυσ. Ιστορ.» του Πλινίου, βιβλ. η΄, κεφ. 64[2] και Ηροδ. «Ευτέρ.», κεφ. 49[1], παρβλ. Φιλοστρ. εις βίον Απολ. Τυανέως, σελ. 153, έκδ. Διδότου[6]».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 277)

Παραπομπή στις εξής αρχαίες πηγές:
Ηροδότου, *Ιστορίαι*, 2. 46, 14-16.
Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ νομῷ
τούτῳ ἐπ' ἐμέο τοῦτο τὸ τέρας· γυναικὶ τράγος ἐμίσγετο (15)
ἀναφανδόν· τοῦτο ἐς ἐπίδεξιν ἀνθρώπων ἀπίκετο[1].

Πλινίου του πρεσβυτέρου, *Φυσική Ιστορία*, 8. 64.
equum adamatum a
samiramide usque in coitum iuba auctor est[2].

Αριστοτέλους, *Των Περί τα Ζώα Ιστοριών*, 584 b, 6-9.
Τὰ δ'
ὀκτάμηνα περὶ μὲν Αἴγυπτον καὶ ἐν ἐνίοις τόποις, ὅπου εὐέκ-
φοροι αἱ γυναῖκες καὶ φέρουσί τε πολλὰ ῥᾳδίως καὶ τίκτου-
σι, καὶ γενόμενα δύναται ζῆν, **κἂν τερατώδη γένηται** [3]…

Αριστοτέλους, *Περί Ζωίων Γενέσεως*, 775a, 11b-16.
οὐθὲν γὰρ ὑστερεῖ τὸ θῆλυ πλέον τοῦ ἄρρενος ὥσπερ (11b)
ἐν ταῖς γυναιξίν·› ἐν μὲν γὰρ τῇ μητρὶ ἐν πλείονι (11c)

χρόνῳ διακρίνεται τὸ θῆλυ τοῦ ἄρρενος, ἐξελθόντων δὲ πάντα (12)
πρότερον ἐπιτελεῖται οἷον ἥβη καὶ ἀκμὴ καὶ γῆρας τοῖς
θήλεσιν ἢ τοῖς ἄρρεσιν· **ἀσθενέστερα γάρ ἐστι καὶ ψυχρότερα**
τὰ θήλεα τὴν φύσιν, καὶ δεῖ ὑπολαμβάνειν ὥσπερ ἀναπη- (15)
ρίαν εἶναι τὴν θηλύτητα φυσικήν[3].

Σούδα, αλφαβητικό γράμμα έψιλον, 1049, 8.
Ὀνοκώλη δέ, ὅτι ὄνου πόδα ἔχει[4].

***Π.Δ., Τωβίτ (Κώδ. Βατικανός + Κώδ. Αλεξανδρινός)*, 6. 8- 6. 9.**
(8.) καὶ εἶπεν αὐτῷ Ἡ καρδία
καὶ τὸ ἦπαρ, ἐάν τινα ὀχλῇ δαιμόνιον ἢ πνεῦμα πονηρόν, ταῦτα
δεῖ καπνίσαι ἐνώπιον ἀνθρώπου ἢ γυναικός, καὶ οὐκέτι οὐ μὴ
ὀχληθῇ· (9.) ἡ δὲ χολή, ἐγχρῖσαι ἄνθρωπον, ὃς ἔχει λευκώματα ἐν
τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ ἰαθήσεται.[5]

Φλαβίου Φιλοστράτου, *Βίος Απολλωνίου*, 5. 13, 1-14.
13.) Ἀφικομένων δὲ αὐτῶν ἐς τὰς Συρακούσας γυνὴ
τῶν οὐκ ἀφανῶν τέρας ἀπεκύησεν, οἷον οὔπω ἐμαι-
εύθη· **τρεῖς γὰρ τῷ βρέφει κεφαλαὶ ἦσαν ἐξ οἰκείας**
ἑκάστη δέρης, τὰ δὲ ἐπ᾽ αὐταῖς ἑνὸς πάντα. οἱ μὲν
δὴ παχέως ἐξηγούμενοι τὴν Σικελίαν ἔφασαν, τρι- (5)
νακρία γάρ, ἀπολεῖσθαι, εἰ μὴ ὁμονοήσειέ τε καὶ
ξυμπνεύσειεν ἐστασίαζον δὲ ἄρα πολλαὶ τῶν πό-
λεων πρὸς ἑαυτάς τε καὶ πρὸς ἀλλήλας καὶ τὸ ἐν
κόσμῳ ζῆν ἀπῆν τῆς νήσου οἱ δὲ ἔφασαν τὸν
Τυφῶ, πολυκέφαλον δὲ εἶναι, νεώτερα ἀπειλεῖν τῇ (10)
Σικελίᾳ, ὁ δὲ Ἀπολλώνιος "ἴἴθι"2, ἔφη "ἰῶ Δάμι, καὶ
κάτιδε αὐτό, εἰ οὕτω ξύγκειται"2. ἐξέκειτο γὰρ δη-
μοσίᾳ τοῖς τερατολογεῖν εἰδόσιν, ἀπαγγείλαντος δὲ
τοῦ Δάμιδος, **ὡς τρικέφαλον εἴη καὶ ἄρρεν**[6],…

22. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος.**
«Ο πλοίαρχος ήτο Ραγουζαίος, αλιεύς και ειδωλολάτρης κατά την νεότητά του, όστις μυηθείς της πίστεως τα μυστήρια ηθέλησε να μιμηθή τον Απόστολον, γενόμενος ως εκείνος «αλιεύς ανθρώπων», ους ηγγίστρονε και επώλει ως πρότερον τους ιχθύας».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 186)

Παραπομπή στην εξής αρχαία πηγή:
***Κ.Δ., Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, 4. 19.**
(19.) καὶ λέγει αὐτοῖς,
Δεῦτε ὀπίσω μου, καὶ ποιήσω ὑμᾶς ἁλιεῖς ἀνθρώπων.

***Κ.Δ., Κατά Μάρκον Ευαγγέλιον*, 1. 17.**
(17.) καὶ εἶπεν
αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Δεῦτε ὀπίσω μου, καὶ ποιήσω ὑμᾶς
γενέσθαι ἁλιεῖς ἀνθρώπων.

23. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Ο θετός πατήρ της Ιωάννας καταγόμενος, ως είπομεν, εξ Ελλήνων είχε διδάξει της συζύγου του την θυγατέρα των προγόνων αυτού την γλώσσαν και ιστορίαν, ώστε οι μικροί πόδες της ημετέρας ηρωίδος ανεσκίρτων υπό της χαράς, μέλλοντες μετ᾽ ολίγον να πατήσωσι το χώμα, όπερ εκάλυπτε του Περικλέους και της Ασπασίας την κόνιν, το δε υποτιθέμενον αυτής ελληνικόν αίμα ανέβραζεν εις τας φλέβας της ως το ύδωρ του Ιορδάνου, ότε εβυθίσθη εν αυτώι το σώμα του Σωτήρος».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 187)

Παράβαλε το εξής αρχαίο χωρίο:
***Κ.Δ., Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, 3. 11.**
(11.) ἐγὼ μὲν ὑμᾶς βαπτίζω ἐν ὕδατι εἰς
μετάνοιαν· ὁ δὲ ὀπίσω μου ἐρχόμενος ἰσχυρότερός μού
ἐστιν, οὗ οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς τὰ ὑποδήματα βαστάσαι· αὐτὸς

ὑμᾶς βαπτίσει ἐν πνεύματι ἁγίῳ καὶ **πυρί·**

(βλ. επίσης για το ΆγιοΠνεύμα που κατεβαίνει με τη μορφή περιστεριού: *Κ.Δ., Κατά Μάρκον Ευαγγέλιον*, 1. 9- 1. 11).

24. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος.**
«Ουδέν γλυκύτερον, όταν ο καιρός είναι τοιούτος, ή να ευρίσκηταί τις επί του καταστρώματος «{ωκυπόρου […] νηός}» περιμένων μετά το πρόγευμα του γεύματος την ώραν, στηρίζων την κεφαλήν επί των γονάτων της ερωμένης του και μετ' εκείνης θαυμάζων του ουρανού, της γης και των υδάτων τας καλλονάς».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 187)

Παραπομπή στην εξής αρχαία πηγή:
Ομήρου, *Οδύσσεια*, 5. 175-176.
τὸ δ' οὐδ' ἐπὶ νῆες ἔἴσαι (175)
ὠκύποροι περόωσιν, ἀγαλλόμεναι Διὸς οὔρῳ.

Ομήρου, *Οδύσσεια*, 14. 230.
πρὶν μὲν γὰρ Τροίης ἐπιβήμεναι υἷας Ἀχαιῶν
εἰνάκις ἀνδράσιν ἦρξα καὶ ὠκυπόροισι νέεσσιν (230)
ἄνδρας ἐς ἀλλοδαπούς, καί μοι μάλα τύγχανε πολλά.

Ομήρου, *Ιλιάς*, 1. 421.
ἀλλὰ σὺ μὲν νῦν νηυσὶ παρήμενος ὠκυπόροισι
μήνι' Ἀχαιοῖσιν, πολέμου δ' ἀποπαύεο πάμπαν·

(βλ. επίσης για την ίδια γραφή της φράσης: Ομήρου, *Ιλιάς*, 1. 488, 2. 351, 10. 442, Πλουτάρχου, *Περί Ευθυμίας*, 465, Ε, 6).

Κοΐντου Σμυρναίου, *Τα μεθ' Όμηρον (ή Παραλειπόμενα Ομήρου)*, 14, 353.
Καὶ τὴν μὲν Κάλχαντος ὑπ' ἐννεσίῃσιν Ἀχαιοὶ
νηὸς ἐπ' ὠκυπόροιο πέραν θέσαν Ἑλλησπόντου·

(βλ. επίσης για τη φράση αυτή: Ευσταθίου, *Παρεκβολαί εις την Ομήρου Οδύσσειαν*, 1. 207, 22-23, Ησυχίου του Αλεξανδρέως, *Λεξικόν*, Π-Ω, αλφαβητικό γράμμα ωμέγα, 137, γραμμή 1 – 140, γραμμή 1).

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού στην 10η Θεματική Ενότητα

Ο συγγραφέας, απαριθμώντας το σύνολο των αγορασμένων δούλων, οι οποίοι ετοιμάζονται να επιβιβαστούν στο πλοίο που βρίσκεται στο λιμάνι της Τουλώνας — στο οποίο ανεβαίνουν και οι δύο μοναχοί, ο Φρουμέντιος και η Ιωάννα, αναφέρεται στους δεκαέξι δούλους, από τους οποίους —όπως λέγεται— οι εννέα είναι άνθρωποι και οι επτά γυναίκες. Στο σημείο αυτό οι άνδρες χαρακτηρίζονται ως «άνθρωποι» και διακρίνονται από τις γυναίκες, καθώς την εποχή εκείνη η ανθρώπινη φύση των γυναικών αποτελούσε αντικείμενο αμφισβήτησης (21ο παράθεμα Ρ.).

Μάλιστα, ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* συμπληρώνει ότι εκείνοι που αρνούνταν την ανθρώπινη φύση των γυναικών επικαλούνταν ως επιχειρήματα τις απόψεις των αρχαίων Ελλήνων και της Βίβλου. Το αρχαιογνωστικό υλικό, το οποίο αποτελεί την εποχή του Μεσαίωνα ισχυρό επιχείρημα υπέρ της μη ανθρώπινης φύσης της γυναίκας, παρατίθεται στο έργο:

- άλλοτε μέσα στην αφήγηση σε ελεύθερη απόδοση. Πρόκειται για τα έργα των Ηροδότου, *Ιστορίαι* (21ο παράθεμα Ρ., 1η αρχαία πηγή) και Πλινίου του πρεσβυτέρου, *Φυσική Ιστορία* (21ο παράθεμα Ρ., 2η αρχαία πηγή), ενώ για τις απόψεις του Αριστοτέλη (21ο παράθεμα Ρ., 3η αρχαία πηγή) και του Φιλοστράτου (21ο παράθεμα Ρ., 6η αρχαία πηγή) γίνεται απλή μνεία, και
- άλλοτε στις Σημειώσεις ή υποσημειώσεις του έργου στην αυτούσια μορφή του. Πρόκειται για τη Σούδα (21ο παράθεμα Ρ., 4η αρχαία πηγή) και την *Π.Δ.*, *Τωβίτ* (21ο παράθεμα Ρ., 5η αρχαία πηγή).

Αναλυτικότερα, τα επιχειρήματα της εποχής εκείνης υπέρ της μη ανθρώπινης φύσης της γυναίκας, τα οποία παρατίθενται σε ελεύθερη απόδοση είναι:

- Οι «τραγικοί» έρωτες των γυναικών στην Αίγυπτο. Μάλιστα, ο συγγραφέας παραπέμπει συγκεκριμένα στο έργο του Ηροδότου *Ιστορίαι* ως προς το θέμα αυτό ($21^{ο}$ παράθεμα Ρ., $1^{η}$ αρχαία πηγή).

  Ο Ηρόδοτος στο έργο του *Ιστορίαι* αναφέρει ότι οι Αιγύπτιοι δεν θυσίαζαν γίδες και τράγους, καθώς θεωρούνταν ιερά ζώα, αφού ο Πάνας, ένας από τους οκτώ θεούς, που —σύμφωνα με τους Μενδήσιους— προϋπήρξαν των δώδεκα θεών του Ολύμπου, παριστανόταν από τους ζωγράφους και τους αγαλματοποιούς τραγόμορφος: με πρόσωπο γίδας και πόδια τράγου[114]. Στο σημείο αυτό ο ιστορικός περιγράφει ένα «τερατώδες» περιστατικό που συνέβη στις μέρες του: ένας τράγος έσμιξε ερωτικά με γυναίκα φανερά μπροστά στα μάτια του κόσμου[115]. Σε αυτό το περιστατικό αναφέρεται ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* όταν κάνει λόγο για τους «τραγικούς» έρωτες των γυναικών στην Αίγυπτο.
- Οι «ιππικοί» έρωτες των γυναικών στη Θεσσαλία. Ο συγγραφέας παραπέμπει στο έργο του Πλινίου του πρεσβυτέρου *Φυσική Ιστορία*, στο $8^{ο}$ βιβλίο και στο κεφάλαιο 64, ως προς το θέμα αυτό ($21^{ο}$ παράθεμα Ρ., $2^{η}$ αρχαία πηγή).

  Στο σημείο αυτό ο Πλίνιος ο πρεσβύτερος αναφέρει ότι η Σεμίραμη, η βασίλισσα των Ασσυρίων, ήταν τόσο πολύ ερωτευμένη με ένα άλογο, σαν να είχε (ερωτική) σχέση με αυτό[116]. Έτσι ο Πλίνιος παραλληλίζει ουσιαστικά την αγάπη της Σεμίραμης για το συγκεκριμένο άλογο με τον έρωτα και την ερωτική σχέση μεταξύ των δύο φύλων. Σύμφωνα με τους μελετητές η βασίλισσα είχε τέτοια σχέση αγάπης με το άλογό της, ώστε ήταν ικανοποιημένη / πρόθυμη να διαιωνίσει το είδος του μαζί της[117], υπονοώντας η ίδια μια ενδεχόμενη ερωτική–σεξουαλική σχέση της με το ζώο. Η αναφορά στους «ιππικούς» έρωτες των γυναικών στη Θεσσαλία —ενώ η αρχαία πηγή περιγράφει τον έρωτα της βασίλισσας των Ασσυρίων για το άλογό της, ενδέχεται να οφείλεται στο γεγονός ότι ο συγγραφέας ανακαλεί στη μνήμη του την ερωτική εκείνη σχέση στη Θεσσαλία από την οποία λέγεται ότι γεννήθηκε ένας ιπποκένταυρος[118].

  Στο πλαίσιο της αναφοράς στους «τραγικούς» και τους «ιππικούς» έρωτες των γυναικών στην Αίγυπτο και τη Θεσσαλία αντίστοιχα γίνεται λόγος και για τις τερατογενέσεις, οι οποίες προέρχονταν από τις σχέσεις αυτές[119]. Καθώς στις αρχαίες παραπομπές που προαναφέρθηκαν περιγράφεται η ερωτική σχέση μιας γυναίκας με τράγο[120] και η σχέση της Σεμίραμης με το αγαπημένο της άλογο[121] χωρίς να γίνεται λόγος για τερατογενέσεις, ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* ενδέχεται να έχει αντλήσει τέτοιες πληροφορίες από ένα άλλο σημείο του έργου του Πλινίου *Φυσική Ιστορία*, όπου συγκεκριμένα λέγεται ότι «**ο Κλαύδιος Καίσαρ γράφει ότι στη Θεσσαλία γεννήθηκε ιπποκένταυρος**, αλλά πέθανε αυθημερόν, και ενώ εκείνος κυβερνούσε, **εμείς οι ίδιοι είδαμε να έχουν φέρει**

---

[114]Βλ. Ηροδότου, *Ιστορίαι*, 2. 46, 1 κ.ε.

[115]Βλ. Ηροδότου, *Ιστορίαι*, 2. 46, 14-16 και Ζενάκου 1992, σ. 49.

[116]Βλ. Πλινίου του πρεσβυτέρου, *Φυσική Ιστορία*, 8. 64 και Bostock 1855: "Juha informs us, that Semiramis was so greatly enamoured of a horse, as to have had connection with it".

[117]Βλ. Holland 1601, σσ. 192-234: "*Iuba* reporteth, That queene *Semiramis* loved a great horse that she had, so farre forth, that **shee was content hee should doe his kind with her".**

[118]Βλ. αμέσως παρακάτω.

[119]Πρβλ. επίσης Απουλήιου, *Μεταμορφώσεις*, 10. 17-22 την ερωτική συνεύρεση του Λούκιου με μια γυναίκα.

[120]Βλ. Ηροδότου, *Ιστορίαι*, 2. 46, 14-16.

[121]Βλ. Πλινίου του πρεσβυτέρου, *Φυσική Ιστορία*, 8. 64.

έναν τέτοιο από την Αίγυπτο μέσα σε μέλι»[122]. Ταυτόχρονα, ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* παραπέμπει τόσο στον Αριστοτέλη όσο και στον Φιλόστρατο[123] αναφορικά με το θέμα αυτό.

- Η γνώμη του Αριστοτέλη. Πράγματι, ο αρχαίος Έλληνας φιλόσοφος σε πολλά σημεία των έργων του *Περί Ζώων Ιστορίας* και *Περί Ζώων Γενέσεως* κάνει λόγο για την τερατώδη μορφή των γεννημάτων των γυναικών και την ασθενέστερη φύση των γυναικών αντίστοιχα (21^{ο} παράθεμα Ρ., 3^{η} αρχαία πηγή).
- Η γνώμη του Φιλοστράτου, ο οποίος στο έργο του *Βίος Απολλωνίου* αναφέρεται σε τερατογενέσεις, ενώ ο συγγραφέας του έργου αρκείται σε μια απλή μνεία στο έργο του (21^{ο} παράθεμα Ρ., 6^{η} αρχαία πηγή).

Παράλληλα, τα επιχειρήματα που χρησιμοποιούνται την εποχή του μεσαίωνα, προκειμένου να αμφισβητηθεί η ανθρώπινη φύση της γυναίκας, και που παρατίθενται αυτούσια από τις αρχαίες πηγές είναι:

- το γεγονός ότι η κόρη του Αριστοξένου είχε πόδια γαϊδάρου (21^{ο} παράθεμα Ρ., 4^{η} αρχαία πηγή). Ως προς την περίπτωση αυτή ο συγγραφέας παραπέμπει στη Σούδα, από όπου παραθέτει αυτούσια την αρχαία πηγή, με ελάχιστες αλλαγές, οι οποίες δεν αλλοιώνουν το νόημά της. Παρατηρείται ωστόσο ότι στην *Πάπισσα Ιωάννα*, αντί για το όνομα της κόρης του Αριστοξένου «᾽Ονοκώλη» που αναφέρεται στην αρχαία πηγή[124] και που σημαίνει «ονοσκελίς»[125], δηλ. που έχει τα σκέλια / τα πόδια όνου, εμφανίζεται το όνομα «Ονοκήλη». Στο πλαίσιο αυτό αξίζει να σημειωθεί ότι στο έργο *Ηθικά* του Πλουτάρχου γίνεται λόγος για την «᾽Ονόσκελιν» που είχε πατέρα της τον Αριστώνυμο, όχι τον Αριστόξενο[126].
- το γεγονός ότι φαινομενικά υπάρχει διάκριση ανάμεσα στο ανθρώπινο είδος και τη γυναίκα στο εδάφιο του Τωβίτ, το οποίο ο συγγραφέας έχει χρησιμοποιήσει και σε άλλο σημείο του έργου του, όπου παραπέμπει τον αναγνώστη να το ξαναδιαβάσει[127]. Η βιβλική πηγή αναφέρεται στη θεραπευτική ιδιότητα της καρδιάς αλλά και του συκωτιού του ψαριού, όταν αυτά καίγονται, σε ανθρώπους ή σε γυναίκες δαιμονισμένους[128] (21^{ο} παράθεμα Ρ., 5^{η} αρχαία πηγή). Στο σημείο αυτό φαινομενικά υπάρχει διάκριση ανάμεσα στο ανθρώπινο είδος και τη γυναίκα, ωστόσο στην πραγματικότητα κάτι τέτοιο δεν ισχύει, καθώς ο όρος «ἄνθρωπος» έχει εδώ την έννοια του «άνδρα»[129], σε αντιδιαστολή προς τη «γυναίκα». Έτσι, στο βιβλικό εδάφιο γίνεται διάκριση μεταξύ του άνδρα και της

---

[122]Βλ. Πλινίου του πρεσβυτέρου, *Φυσική Ιστορία*, 7. 11: "claudius caesar scribit hippocentaurum in thessalia natum eodem die interisse, et nos principatu eius adlatum illi ex aegypto in melle vidimus".

[123]Βλ. αμέσως παρακάτω.

[124]Βλ. Σούδα, αλφαβητικό γράμμα έψιλον, 1049, 8.

[125]Βλ. Liddell–Scott (χ.ε.), τ. 3, σ. 322, στο λήμμα «ονόκωλος».

[126]Βλ. Πλουτάρχου, Συναγωγή ιστοριών παραλλήλων ελληνικών και ρωμαϊκών, *Ηθικά* 312, τμήμα Ε: «ΑΡΙΣΤΩΝΥΜΟΣ ᾽Εφέσιος υἱὸς Δημοστρά/ του ἐμίσει γυναῖκας, ὅνῳ δ᾽ ἐμίσγετο· ἡ δὲ κατὰ / χρόνον ἔτεκε κόρην εὐειδεστάτην ᾽Ονόσκελιν τοὔνομα· ὡς / ᾽Αριστοκλῆς ἐν δευτέρᾳ Παραδόξων (FHGr. IV 330)».

[127]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 182: « «Η καρδία και το ήπαρ (του ιχθύος), εάν τινα δαιμόνιον ενοχλήι, ταύτα δει καπνίσαι ενώπιον ανθρώπου ή γυναικός και μηκέτι οχληθήι, η δε χολή εγχρίσαι ωι έχει γλαυκώματα τοις οφθαλμοίς και ιαθήσεται». (Τωβίτ, κεφ. ς΄, εδάφ. 7 και 8)» και τα σχόλια του συγκεκριμένου εδαφίου.

[128]Βλ. *Π.Δ.*, *Τωβίτ* (Κώδ. Βατικανός + Κώδ. Αλεξανδρινός), 6. 8 το βιβλικό εδάφιο: « καὶ εἶπεν αὐτῷ ῾Η καρδία / καὶ τὸ ἧπαρ, ἐάν τινα ὀχλῇ δαιμόνιον ἢ πνεῦμα πονηρόν, ταῦτα / δεῖ καπνίσαι ἐνώπιον ἀνθρώπου ἢ γυναικός, καὶ οὐκέτι οὐ μὴ / ὀχληθῇ· ἡ δὲ χολή, ἐγχρῖσαι ἄνθρωπον, ὃς ἔχει λευκώματα ἐν / τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ ἰαθήσεται».

[129]Ως προς τη μετάφραση του όρου «άνθρωπος» ως «άνδρα» βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 15, σ. 42.

γυναίκας ως προς το ότι ανήκουν σε διαφορετικό φύλο και όχι σε διαφορετικό είδος.

Συμπερασματικά, όσοι αμφισβητούσαν την ανθρώπινη φύση της γυναίκας τον Μεσαίωνα, υποστηρίζοντας ότι οι γυναίκες ήταν κατώτερες από τους άνδρες, χρησιμοποιούσαν ως επιχειρήματα:

- την ερωτική τους έλξη προς τα ζώα, την ερωτική τους σχέση με αυτά και τις τερατογενέσεις που προέρχονταν από τις σχέσεις αυτές, ώστε το γένος τους ήταν παρεμφερές, αν όχι ταυτόσημο, με εκείνο των ζώων,
- τη σωματική τους διάπλαση, η οποία έμοιαζε με τη σωματική διάπλαση των ζώων,
- την ερμηνεία ενός βιβλικού εδαφίου, σύμφωνα με την οποία η γυναίκα δεν ανήκει στο ανθρώπινο είδος.

Ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* σε άλλο σημείο χαρακτηρίζει ως «γελοίας» τις επινοήσεις των Συνόδων αναφορικά με την κατωτερότητα της φύσης των γυναικών, μιλώντας με καυστικό τρόπο για **ασύστολη νοθεία της θρησκείας** — «…την θρησκείαν…ούτω ασυστόλως νοθευομένην…»[130], καυτηριάζοντας τέτοιου είδους αντιλήψεις.

Έπειτα, όταν ο συγγραφέας αναφέρεται στον πλοίαρχο του καραβιού, στο οποίο θα επιβιβαστούν οι δύο μοναχοί, ο Φρουμέντιος και η Ιωάννα, και στην ιδιότητά του ως «αλιέως», καθώς αγκίστρωνε και πουλούσε δούλους, γίνεται παραλληλισμός του με τους Αποστόλους, οι οποίοι λειτουργούσαν ως «…ἁλιεῖς ἀνθρώπων». Πρόκειται για δύο βιβλικά εδάφια[131], τα οποία κάνουν λόγο για την ιδιότητα των Αποστόλων να λειτουργούν ως «…**ἁλιεῖς ἀνθρώπων**»: ως διδάσκαλοι της χριστιανικής πίστης που προσκαλούν τους ανθρώπους με τη διδασκαλία τους να γίνουν χριστιανοί (22^{ο} παράθεμα Ρ.).

Αντίστοιχα, ο πλοίαρχος του καραβιού είχε την ιδιότητα να ψαρεύει δούλους, να τους αγκιστρώνει και να τους πουλάει. Ωστόσο, ο παραλληλισμός των Αποστόλων με τον πλοίαρχο υποκρύπτει έντονη αντίθεση ανάμεσά τους, καθώς διαφέρουν τόσο ως προς την προαίρεσή τους, όσο και ως προς τα μέσα που μεταχειρίζονται για να επιτύχουν τον σκοπό τους: οι Απόστολοι, ως εκπρόσωποι του Χριστού, λειτουργούν ως «…ἁλιεῖς ἀνθρώπων»[132], προκειμένου να καθοδηγήσουν τους ανθρώπους με τη διδασκαλία τους προς τη χριστιανική πίστη, χρησιμοποιώντας ως μέσο την πειθώ, ενώ ο πλοίαρχος λειτουργεί ως «…«αλιεύς ανθρώπων»…», προκειμένου με τη χρήση βίας να τους πουλήσει ως δούλους.

Μέσα από την αντίθεση ανάμεσα στην ελευθερία της βουλήσεως και την πειθώ, που αντιπροσωπεύουν οι Απόστολοι, και τη δουλεία και τη βαρβαρότητα, που αντιπροσωπεύει ο πλοίαρχος[133], αναδεικνύεται η ροϊδική ειρωνεία που υποκρύπτεται στον παραλληλισμό του πλοιάρχου με τους Αποστόλους και ειδικότερα στη φράση του συγγραφέα «Ο πλοίαρχος…αλιεύς και ειδωλολάτρης κατά την νεότητά του, όστις μυηθείς της πίστεως τα μυστήρια ηθέλησε να μιμηθήι τον Απόστολον…»: ενώ οι

---

[130]Βλ. Αγγέλου 1978, *Ολίγαι Λέξεις*, σ. 312: «Και τωι όντι **τί γελοιωδέστερον ή να βλέπηι τις την θρησκείαν…ούτω ασυστόλως νοθευομένην με τας γελοίας επινοήσεις** ανοήτων καλογήρων, συζητούντων περί του τί γίνεται εν τωι στομάχωι του μεταλαμβάνοντος το σώμα του Σωτήρος, ή **Συνόδων συνερχομένων ν' αποφασίσωσιν «αν ανήκουσιν ή όχι εις το ανθρώπινον γένος αι γυναίκες;»** ».

[131]Βλ. *Κ.Δ.*, Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον, 4. 19 και *Κ.Δ.*, Κατά Μάρκον Ευαγγέλιον, 1. 17.

[132]Πρόκειται για μεταφορική χρήση του συγκεκριμένου όρου.

[133]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 185-186: «…ο τίμιος ούτος θαλασσινός **ακολουθούμενος υπό οκτώ ναυτών, κρατούντων μάστιγα εν τηι δεξιάι**, δια δε της αριστεράς σχοινίον εις του οποίου την άκραν ήσαν δεδεμένοι…οι νεωστί αγορασθέντες δούλοι…».

πράξεις των Αποστόλων εκπορεύονταν από την αγαθή προαίρεσή τους να μυήσουν με τη διδασκαλία τους τους ανθρώπους στη χριστιανική αλήθεια, αντίθετα η «μύηση» του πλοιάρχου στα μυστήρια της χριστιανικής πίστεως και η μίμηση των Αποστόλων ως «αλιέων ανθρώπων» από τον ίδιο, ο οποίος λειτουργεί ως «αλιεύς», είναι επιφανειακή και γίνεται για καθαρά βιοποριστικούς– ωφελιμιστικούς λόγους.

Στη συνέχεια, όταν ο συγγραφέας του έργου αναφέρεται στην Ιωάννα και στα συναισθήματά της για την Ελλάδα, καθώς ο πατέρας της είχε διδάξει στην ίδια την ελληνική γλώσσα και ιστορία, παραλληλίζεται το «υποτιθέμενον» ελληνικό αίμα, το οποίο έβραζε στις φλέβες της, με τα νερά του Ιορδάνη ποταμού, όταν βαπτίστηκε ο Χριστός (23^{ο} παράθεμα Ρ.).

Μέσα από τον παραλληλισμό του ελληνικού αίματος, που βράζει στις φλέβες της ηρωίδας, με τα νερά του Ιορδάνη ποταμού που βράζουν, όταν βαπτίστηκε ο Ιησούς Χριστός, ο συγγραφέας —όπως ο ίδιος αναφέρει— δεν σατιρίζει τη θεία φυσιογνωμία του Χριστού ούτε χλευάζει τα πρόσωπα της Αγίας Γραφής, αλλά ορισμένους «μωρούς» θεολόγους, οι οποίοι προσθέτουν γελοίες επινοήσεις, όταν αναφέρονται στη ζωή του Ιησού Χριστού, παραμορφώνοντας έτσι τη θεία φυσιογνωμία του[134].

Τέλος, όταν ο συγγραφέας περιγράφει το πλοίο που μεταφέρει τους δύο μοναχούς, το παραλληλίζει με «…«**ωκύπορον ναύν**»…», δηλ. με καράβι, το οποίο πορεύεται γρήγορα[135], και πιο ελεύθερα με «γοργόφτερο καράβι»[136]. Πρόκειται για φράση που χρησιμοποιεί ο Όμηρος τόσο στην *Ιλιάδα* όσο και στην *Οδύσσεια*, όταν αναφέρεται σε καράβι που κινείται γρήγορα, ενώ παρατίθενται αρχαίες ομηρικές πηγές που εμπεριέχουν τη συγκεκριμένη φράση (24^{ο} παράθεμα Ρ.).

11^{η} Θεματική Ενότητα:

Η άφιξη του Φρουμέντιου και της Ιωάννας στην Αθήνα την ημέρα που πανηγυρίζεται η «Κυριακή της Ορθοδοξίας».

Η είσοδος των τριών οδοιπόρων στην εκκλησία του Αγίου Γεωργίου, όπου λειτουργεί ο επίσκοπος Αθηνών Νικήτας, οι επεξηγήσεις του τελετουργικού μέρους της λειτουργίας της Ανατολικής Εκκλησίας στους δύο νέους μοναχούς από τον Θεωνά και η σωτηρία των τριών συνοδοιπόρων από το μαινόμενο πλήθος πιστών και ιερέων χάρη στην επέμβαση του επισκόπου Αθηνών Νικήτα.

Όταν ο Φρουμέντιος και η Ιωάννα, με οδηγό τον Θεωνά, φτάνουν στην Αθήνα, αντικρίζουν πλήθος Αθηναίων να μαζεύεται από παντού, προκειμένου να πανηγυρίσει την «Κυριακή της Ορθοδοξίας», δηλ. την αναστήλωση των αγίων εικόνων, καθώς μετά τον θάνατο του Θεοφίλου, ο οποίος είχε λάβει δραστικά και απάνθρωπα μέτρα κατά των εικόνων, την θέση του πήρε η Θεοδώρα, φέρνοντας και πάλι στο προσκήνιο την εικονολατρία.

Παρασυρόμενοι από το πλήθος οι δύο νέοι μοναχοί φτάνουν μαζί με τον Θεωνά στο Θησείο, το οποίο έχει μετατραπεί σε χριστιανική εκκλησία αφιερωμένη

---

[134]Βλ. Αγγέλου 1978, *Ολίγαι Λέξεις*, σσ. 307-308: «…ο συγγραφεύς … όταν εν σελ. 187 λέγηι «ότι το αίμα της Ιωάννας έβραζεν εις τας φλέβας της ως το ύδωρ του Ιορδάνου, ότε εβυθίσθη εις αυτόν το σώμα του Σωτήρος»…**ουδόλως προτίθεται να χλευάσηι τον Ιησούν**, ω Άγιοί μου Πατέρες, **αλλά τους μωρούς εκείνους θεολόγους, οίτινες, μη αρκούμενοι εις τα ευαγγελικά θαύματα, ετόλμησαν με ταύτας και άλλας γελοίας επινοήσεις να παραμορφώσωσι τη θείαν φυσιογνωμίαν του Σωτήρος**, παριστώντες αυτόν ως άλλον Απολλώνιον Τυανέα».

[135]Βλ. Liddell–Scott (χ.ε.), τ. 4, σ. 697, στο λήμμα «ωκύπορος», όπου ο όρος αυτός μεταφράζεται ως «ο ταχέως πορευόμενος».

[136]Ο αντίστοιχος αρχαίος ελληνικός όρος είναι «ωκυπέτης», ο οποίος μεταφράζεται ως «ο ωκέως πετόμενος» (βλ. Liddell–Scott (χ.ε.), τ. 4, σ. 697, στο λήμμα «ωκυπέτης»).

στον Άγιο Γεώργιο, όπου τη δεδομένη χρονική στιγμή ιερουργεί ο επίσκοπος Αθηνών Νικήτας.

Οι τρεις οδοιπόροι μπαίνουν στο εσωτερικό της εκκλησίας, ενώ κατά τη διάρκεια της λειτουργίας ο Θεωνάς, που έχει διατελέσει κανδηλανάφτης, αρχίζει να εξηγεί στην Ιωάννα τις τελετές της Ανατολικής Εκκλησίας: ότι οι Ανατολικοί κάνουν το Σταυρό τους με τα τρία δάκτυλα, τα οποία συμβολίζουν την Αγία Τριάδα, ξεκινώντας από το μέτωπο, σε ανάμνηση του Θεού που κατοικεί στον ουρανό, μετά στην κοιλιά, για να δηλώσουν ότι ο Ιησούς κατέβηκε στον Άδη, έπειτα δεξιά, καθώς εκεί κάθισε ο Υιός του Θεού, και μετά αριστερά, για να απομακρύνουν τον Σατανά από την καρδιά τους.

Στη συνέχεια κατονομάζει και εξηγεί στην ηρωίδα τα μέρη από τα οποία αποτελείται η ιερή πανοπλία του ιερέα: τη ζώνη, το επιγονάτιο, το φελόνιο και τη λόγχη που καρφώνει πλαγίως ο ιερέας στον άρτο της προθέσεως. Στη συνέχεια, ο επίσκοπος Αθηνών Νικήτας κόβει και δεύτερο άρτο, τον οποίο μεταβάλλει σε «σώμα της Παρθένου». Οι υπόλοιποι άρτοι αγιάζονται στο όνομα του Αγίου Ιωάννη του Βαπτιστή, των προφητών, των μαρτύρων και των άλλων αγίων.

Αφού τελειώνει η λειτουργία και οι πιστοί λαμβάνουν το αντίδωρό τους, πλήθος αρχίζει να μαζεύεται γύρω από τους δύο ξένους και να τους ρωτάει πώς, ενώ είναι μοναχοί, δεν έχουν γενειάδα και γιατί φορούν σώβρακο, συνήθειες που είναι για τους Ανατολικούς καλόγερους δείγμα μαλθακότητας.

Σε λίγο η Ιωάννα, ο Φρουμέντιος και ο Θεωνάς βρίσκονται αντιμέτωποι με το πλήθος, το οποίο αρχίζει να τους σφίγγει όλο και περισσότερο. Ο Φρουμέντιος, που δεν ξέρει ελληνικά και δεν έχει υπομονή, όπως η Ιωάννα και ο Θεωνάς, οι οποίοι προσπαθούν με τον διάλογο να το καθησυχάσουν απαντώντας στην βροχή των ερωτήσεων που δέχονται, αρχίζει να ανταποδίδει με γροθιές. Ευτυχώς ο επίσκοπος Νικήτας τους απελευθερώνει τελικά, επιπλήττοντας το πλήθος για την ανάρμοστη συμπεριφορά του.

11η Θεματική Ενότητα:
Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

25. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος.**

«Πλήθος Αθηναίων συνέρρεον πανταχόθεν εις τας εκκλησίας, ίνα πανηγυρίσωσι την «Κυριακήν της Ορθοδοξίας» ήτοι της αναστηλώσεως των αγίων εικόνων. Υπό τούτων φερόμενοι εισήλθον οι τρεις οδοιπόροι εις το Θησείον, όπερ ήτο χριστιανική εκκλησία, αφιερωμένη τωι Αγ. Γεωργίωι. Ο χριστιανισμός κατέπνιξε την ειδωλολατρείαν και εν τούτοις το άκακον τούτο θύμα κατέστησε τον φονέα του γενικόν κληρονόμον, κληροδοτήσαν αυτώι τους ναούς, τας τελετάς, τας θυσίας, τους μάντεις, τους ιερείς και τους ονειροκρίτας.

Ταύτα πάντα παραλαβόντες οι χριστιανοί μετεσχημάτισαν οπωσούν προς χρήσιν των, ως οι λογοκλόποι τας ξένας ιδέας, ονομάσαντες εκκλησίας τους ναούς, τους βωμούς θυσιαστήρια, τας πομπάς λιτανείας και τους θεούς αγίους. Άγιον Νικόλαον τον Ποσειδώνα, τον Πάνα Άγ. Δημήτριον και τον Απόλλωνα Άγ. Ηλίαν· αλλ' εις τούτους προσήρτησαν οι ιερείς, ίνα τους καταστήσωσι σεβαστοτέρους, και μακράν γενειάδα, ως αι προαγωγοί της Ρώμης ξανθήν φενάκην εις τας υποτρόφους των, ίνα ελκύωσι πλείονας πελάτας».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 188-189)

«Κατά τον επί Θεοδοσίου διωγμόν των ειδωλολατρών, εκδοθέντος διατάγματος περί κατεδαφίσεως των εν Αθήναις αρχαίων ναών, οι φιλαρχαίοι, ίνα σώσωσι τους λαμπροτέρους από της καταστροφής, έσπευσαν να μεταβάλωσιν αυτούς εις χριστιανικάς εκκλησίας, αφιερώσαντες τον μεν της παρθένου Αθηνάς εις την παρθένον Μαρίαν, τον δε του ήρωος Θησέως εις τον ήρωα Άγ. Γεώργιον. Βλ. Ι. Μαλάλα, λόγ. ς΄».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 277)

«Οι πλείστοι των ημετέρων αγίων εισί τωι όντι Έλληνες θεοί ή ημίθεοι μεταβαλόντες όνομα, κατά δε τ' άλλα όμοιοι τοις αρχαίοις. Ο Άγ. Νικόλαος αντικατέστησε τον Ποσειδώνα, εγείρων και κατευνάζων τας τρικυμίας, ο Άγ. Μιχαήλ μετακομίζει εις τον Παράδεισον ή τον Άδην τας ψυχάς ως πρότερον ο Ερμής, ο Άγ. Δημήτριος είναι ο Παν των χριστιανών ποιμένων, ο Ήλιος λατρεύεται έτι και σήμερον εις τας κορυφάς των ορέων υπό το όνομα Άγ. Ηλίας κτλ. Βλ. Πουκεβίλ, «Περιήγ. εις Ελλάδα», τόμ. ς΄, σελ. 143 και Αλφ. Μωρή, "Croyances etc. de l'Antiquité", σελ. 333 και ακ.» ».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 278)

Παραπομπή στην εξής αρχαία πηγή:
Ιωάννου Μαλάλα, *Χρονογραφία*, 344, 19–345, 2.
τοὺς δὲ ναοὺς τῶν Ἑλλήνων πάντας
κατέστρεψεν ἕως ἐδάφους ὁ αὐτὸς Θεοδόσιος βασιλεύς. κατέλυσε (20)
δὲ καὶ τὸ ἱερὸν Ἡλιουπόλεως τὸ μέγα καὶ περιβόητον τὸ λεγόμενον
Τρίλιθον, καὶ ἐποίησεν αὐτὸ ἐκκλησίαν χριστιανοῖς. ὁμοίως δὲ
καὶ τὸ ἱερὸν Δαμασκοῦ ἐποίησεν ἐκκλησίαν χριστιανῶν· καὶ ἄλλα
(345.) **δὲ πολλὰ ἱερὰ ἐποίησεν ἐκκλησίας**, καὶ ηὐξήθη τὰ τῶν χριστιανῶν
πλέον ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ.

Ιωάννου Μαλάλα, *Χρονογραφία*, 345, 11-20.
Ὁ δὲ αὐτὸς βασιλεὺς Θεοδόσιος ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ τοὺς τρεῖς
ναοὺς τοὺς ὄντας ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰς τὴν πρώην λεγομέ-
νην Ἀκρόπολιν καταλύσας, ἐποίησε τὸν τοῦ Ἡλίου ναὸν αὐλὴν
οἰκημάτων , καὶ ἐδωρήσατο αὐτὴν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ Κωνσταν-
τινουπόλεως· ἥτις αὐλὴ κέκληται ἕως τοῦ νῦν τοῦ Ἡλίου· τὸν δὲ (15)
τῆς Ἀρτέμιδος ναὸν ἐποίησε ταβλοπαρόχιον τοῖς κοττίζουσιν·
ὅστις τόπος κέκληται ἕως τῆς νῦν ὁ ναός· ἡ δὲ πλησίον ῥύμη τὸ
ἐλάφιν. τὸν δὲ τῆς Ἀφροδίτης ναὸν ἐποίησε καρουχαρεῖον τοῦ
ἐπάρχου τῶν πραιτωρίων, κτίσας πέριξ ὁσπήτια καὶ κελεύσας
δωρεὰν μένειν ἐν αὐτοῖς τὰς πάνυ πενιχρὰς πόρνας.

26. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος.**
«Αλλ' οι τότε αρχιερείς επροτίμων ήδη το σήμερον ωόν μάλλον της αύριον όρνιθος, αφίνοντες εις τους διαδόχους των κυνικών ασκητάς τα εσχισμένα ράσα, τους φθείρας και τους σμαράγδους του Παραδείσου, εκείνοι δε ιερουργούντες κατάχρυσοι εντός των αυτών εκείνων ναών, όπου κατά Πλούταρχον ουδείς ειδωλολάτρης ετόλμα να εισέλθηι φέρων χρυσίον[1]».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 190)

«(Εις ουδένα των αρχαίων ναών ήτο θεμιτόν να εισέρχηταί τις ωπλισμένος) «χρυσόν δε εις ένια των ιερέων εισιόντες έξω καταλείπουσι»[2]. Πλουτάρχ. «Πολ. Παραγγέλ.» της διδοτείου εκδ. , τόμ. β΄, σελ. 1000».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 279)

Παραπομπή στην εξής αρχαία πηγή:
Πλουτάρχου, *Πολιτικά Παραγγέλματα*, 819, E, 1-3.
(Ε.) Χρυσὸν μὲν εἰς ἔνια τῶν ἱερῶν εἰσιόντες ἔξω
καταλείπουσι[2], σίδηρον δ' ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν εἰς
οὐδὲν συνεισφέρουσιν.

27. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 1, 2). Γενική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαία χωρία 3, 4).**
«Μετά ταύτα εξήγησεν αυτήι το όνομα και την χρήσιν εκάστου μέρους της ιεράς πανοπλίας του λειτουργούντος, της ζώνης, ήτις «[…] ζώννυσιν αυτόν […] ισχύι»[1], του επιγονατίου, (όπερ είναι ως) […] ρομφαία επί τον μηρόν του (Ψαλμ. ΜΔ΄, εδ. 4)[2], του φελονίου, του οποίου τα τρίγωνα σημαίνουσιν τον Ιησούν Χριστόν, ακρογωνιαίον της Εκκλησίας λίθον[3], και της λόγχης, ην ενέπηγε πλαγίως ο ιερεύς εις τον άρτον της προθέσεως, εις ανάμνησιν της βυθισθείσης υπό του Ρωμαίου στρατιώτου εις την πλευράν του Σωτήρος[4]».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 190-191)

Παραπομπή στις εξής αρχαίες πηγές:
Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, *Περί των τελετών της Βυζαντινής αυλής (βιβλ. 1. 1-92)*, 2. 41, 14-15.
Καὶ ἀσπασάμενος τοὺς

πόδας ὁ προβληθείς, ἀνίσταται, καὶ ὁ ἕτερος πραιπόσιτος
παρέχει τοῖς δεσπόταις ‹τὸ› στιχάριν καὶ τὸ βαλτίδιν, καὶ
οἱ δεσπόται ἐπιδιδοῦσιν τῷ προβαλλομένῳ μαγίστρῳ, καὶ (10)
φιλεῖ τὰς χεῖρας τῶν δεσποτῶν ὁ προβληθείς, λαμβάνων
τὸ στιχάριν καὶ τὸ βαλτίδιν, καὶ λαμβάνει αὐτὰ ὁ αὐτὸς
πραιπόσιτος, εἰσάγων αὐτὸν ἐν τῷ χειμερινῷ Κονσιστωρίῳ,
καὶ ἐνδύει αὐτὸν τὸ στιχάριν καὶ ζώννυσιν αὐτὸν τὸ βαλ-
τίδιν[1], καὶ φορεῖ τὸ χλανίδιον αὐτοῦ τὸ ἴδιον ἐπάνω τοῦ στι- (15)
χαρίου.

Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, *Περί των τελετών της Βυζαντινής αυλής (βιβλ. 1. 1-92)*, 2. 43, 11.
Καὶ εἰσάγει
αὐτὸν ὁ πραιπόσιτος ἐν τῷ χειμερινῷ Κονσιστωρίῳ, καὶ (10)
ἐνδύει αὐτὸν τὸ στιχάριν καὶ ζώννυσιν αὐτὸν τὸ βαλτίδιν[1],
καὶ εἶθ' οὕτως προσφέρει αὐτὸν πρὸς τοὺς πόδας τῶν δεσ-
ποτῶν, καὶ φιλεῖ τοὺς πόδας, ὡς τὸ πρότερον, ἀπευχαρι-
στῶν τοὺς δεσπότας.

***Π.Δ., Ψαλμοί*, 44. 4.**
44. (4.) περίζωσαι τὴν ῥομφαίαν σου ἐπὶ τὸν μηρόν σου[2] , δυνατέ,
τῇ ὡραιότητί σου καὶ τῷ κάλλει σου…

***Π.Δ., Ψαλμοί*, 45. 3.**
3 ΠΕΡΙΖΩΣΣΟΝ ΤΗΝ ΡΟΜΦΑΙΑΝ ΣΟΥ ΕΠΙ ΤΟΝ ΜΗΡΟΝ ΣΟΥ[2] ΔΥΝΑΤΕ ΕΝ ΤΗ ΔΟΞΗ ΣΟΥ ΚΑΙ ΕΝ ΤΗ ΜΕΓΑΛΟΠΡΕΠΕΙΑ ΣΟΥ.

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
Πρακτικά Μοναστηρίου Πρωτάτου, *Περιγραφή πρώτη των προηγηθεισών ψηφοφοριών*, γραμμές 2-3.
(1)Τὸ δὲ παρὰ τῆς μεγάλης καὶ οἰκουμενικῆς ἁγίας Ἐκκλησίας τὸ δώρημα τοῦ πρώτου ἔχει οὕτως. Ἐπὶ τὸ φελόνιον δύο σταυροὺς ἔμπροσθεν καὶ ὄπισθεν διαρραμένους ἐκ βλαττίου πορφυροῦ
εὐφυῶς, δηλονότι ὡς ἄρχων τοῦ τόπου, ἔτι δὲ καὶ πογονάτιον[3].

Καταγραφαί του Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, *Καταγραφή του Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως* (1350-1363), 194, 40-43.
Ἐπεὶ δὲ διὰ τὴν πνευματικὴν ἀγάπην καὶ στοργήν, ἣν εἶχεν ὁ (40)
δηλωθεὶς ἱερώτατος ἀρχιερεύς, κῦρ Θεόγνωστος, εἰς τὸν ἐπίσκοπον
ἐκεῖνον Βασίλειον, ἔδωκεν ἐκείνῳ εἰς τὸ φελόνιον φέρειν σταυροὺς
τέσσαρας [3] καὶ ἀπὸ ζητήσεως καὶ παρακλήσεως ἰδικῆς σου ἐποιήσαμεν
καὶ ἡμεῖς, ὅσον ἐποιήσαμεν εἰς σέ, ὀφείλεις, ἵνα εὐχαριστῇς καὶ οὐδὲν
παρεξέλθῃς ἀπὸ τούτου, ἀλλὰ καὶ ἀποδιδῷς πρὸς τοῦτον δὴ τὸν ἱερώ- (45)
τατον μητροπολίτην σου τήν, ἣν ἔχεις κατὰ χρέος, ὑποταγήν. ἐὰν γοῦν
βλέπῃ καὶ αὐτὸς τὴν σὴν εὐγνωμοσύνην χρεωστικῶς εἰς αὐτὸν καὶ
καλὴν καὶ ὀρθὴν εὔνοιαν, μέλλει δεικνύειν πατρικὴν καὶ ἀγαπητικὴν
εὐμένειαν εἰς τὴν θεοφιλείαν σου.

***Κ.Δ., Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, 19. 34.**
(33.) ἐπὶ δὲ τὸν Ἰησοῦν ἐλθόντες, ὡς εἶδον ἤδη
αὐτὸν τεθνηκότα, οὐ κατέαξαν αὐτοῦ τὰ σκέλη, (34.) ἀλλ'
εἷς τῶν στρατιωτῶν λόγχῃ αὐτοῦ τὴν πλευρὰν ἔνυξεν[4],
καὶ ἐξῆλθεν εὐθὺς αἷμα καὶ ὕδωρ.

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού στην 11η Θεματική Ενότητα

Στη διάρκεια της αναφοράς στο χρόνο, κατά τον οποίο οι δύο μοναχοί, ο Φρουμέντιος και η Ιωάννα, συνοδευόμενοι από τον Θεωνά, φτάνουν στην Αθήνα: την

ημέρα που πλήθος Αθηναίων μαζεύεται για να πανηγυρίσει την «Κυριακή της Ορθοδοξίας», δηλ. την αναστήλωση των αγίων εικόνων, γίνεται παρέκβαση από την αφήγηση, προκειμένου να γίνει λόγος για τη δάνεια προέλευση της λατρείας των Αγίων της Εκκλησίας από τη λατρεία των αρχαίων ειδωλατρικών θεών (25^{ο} παράθεμα Ρ.).

Έτσι ο συγγραφέας, προβαίνει σε λεπτομερειακή ανάλυση όλων των δάνειων στοιχείων που έχουν αντλήσει οι χριστιανοί από την αρχαία ειδωλολατρική θρησκεία και τα προσάρμοσαν στον Χριστιανισμό:

1. **τους αρχαίους ναούς** προς τιμήν των θεών, τους οποίους κατόπιν **μετέτρεψαν σε εκκλησίες** προς τιμήν των Αγίων της Εκκλησίας. Παραδείγματα:

- ο ναός προς τιμήν της θεάς (παρθένου) Αθηνάς μετατράπηκε σε εκκλησία προς τιμήν της παρθένου Μαρίας. Ο συγγραφέας και σε άλλο σημείο του έργου του αναφέρεται στο ναό της θεάς Αθηνάς που ανήκει την εποχή του Μεσαίωνα στην παρθένο Μαρία[137], και
- ο ναός προς τιμήν του θεού Ηφαίστου (το Θησείο) μετατράπηκε σε εκκλησία προς τιμήν του Αγίου Γεωργίου. Μάλιστα, ο συγγραφέας αναφέρει και σε άλλο σημείο του έργου του ότι καθένας από τους πιστούς έπαιρνε τη μερίδα εκείνη του θυμιάσματος που έπαιρναν άλλοτε οι πιστοί στο ναό αυτό κατά τη γιορτή του Θησέα[138].

Ως προς τις πληροφορίες για τον διωγμό των ειδωλολατρών επί Θεοδοσίου, την καταστροφή των αρχαίων ναών και την προσπάθεια την οποία κατέβαλλαν οι φιλαρχαίοι να σώσουν τους λαμπρότερους ναούς, μεταβάλλοντάς τους τελικά σε χριστιανικές εκκλησίες, ο συγγραφέας παραπέμπει ως πηγή του στο έργο του Ιωάννη Μαλάλα *Χρονογραφία*.

Η αρχαία πηγή αναφέρεται στην καταστροφή των ειδωλολατρικών ναών από τον Θεοδόσιο και τη μετατροπή πολλών ιερών σε εκκλησίες[139]. Παράλληλα, γίνεται λόγος για τον ναό του Ήλιου που μετατράπηκε σε αυλή οικημάτων, τον ναό της Άρτεμης που μετατράπηκε σε «ταβλοπαρόχιον»[140], δηλ. σε «κυβεῖον», σε τόπο όπου πήγαιναν οι κυβεύοντες και έπαιζαν κύβους[141], και τον ναό της Αφροδίτης που μετατράπηκε σε «καρουχαρεῖον»[142] του επάρχου των πραιτωρίων, δηλ. σε χώρο όπου τοποθετούνταν οι άμαξες του επάρχου των πραιτωρίων.

2. **τους αρχαίους βωμούς**, όπου οι αρχαίοι ειδωλολάτρες έκαναν θυσίες στους θεούς, **τους οποίους μετέτρεψαν σε θυσιαστήρια,**
3. **τις πομπές** που τελούνταν προς τιμήν των αρχαίων θεών, **τις οποίες μετέτρεψαν σε λιτανείες** προς τιμήν των Αγίων, και
4. **τους αρχαίους θεούς, τους οποίους μετέτρεψαν σε Αγίους**. Μάλιστα στις Σημειώσεις του έργου αναφέρεται ότι οι περισσότεροι Άγιοι ταυτίζονται με τους αρχαίους Έλληνες θεούς, διατηρώντας τις ιδιότητες και τα χαρακτηριστικά των αρχαίων θεών και αλλάζοντας απλά το όνομά τους. Παραδείγματα:

- ο αρχαίος θεός Ποσειδώνας μετονομάστηκε Άγιος Νικόλαος. Μάλιστα, στις Σημειώσεις αναφέρεται ότι πρόκειται για τον Άγιο που κατευνάζει την τρικυμία,

---

[137]Βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 199: «Ο ναός της παρθένου Αθηνάς ανήκε τότε εις την παρθένον Μαρίαν».

[138]Βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 191: «αφού δε πάντες έλαβον την ανήκουσαν μερίδα του θυμιάματος, ως πρότερον εν τωι αυτώι ναώι κατά την εορτήν του Θησέως…».

[139]Βλ. Ιωάννου Μαλάλα, *Χρονογραφία*, 344, 19–345, 2.

[140]Βλ. Ιωάννου Μαλάλα, *Χρονογραφία*, 345, 16.

[141]Βλ. Liddell–Scott (χ.ε.), τ. 4, σ. 283, στο λήμμα «ταβλοπαρόχιον».

[142]Βλ. Ιωάννου Μαλάλα, *Χρονογραφία*, 345, 18. Επίσης βλ. LiddellScott (χ.ε.), τ. 2, σ. 603, στο λήμμα «καρούχα».

- ο αρχαίος θεός Ερμής μετονομάστηκε Άγιος Μιχαήλ. Πρόκειται για τον Άγιο που μεταφέρει στον Παράδεισο ή τον Άδη τις ψυχές, όπως κατά τα αρχαία χρόνια ο Ερμής,
- ο αρχαίος θεός Πάνας μετονομάστηκε Άγιος Δημήτριος. Ο συγκεκριμένος Άγιος χαρακτηρίζεται ως ο Πάνας των χριστιανών ποιμένων,
- ο αρχαίος θεός Απόλλωνας ή Ήλιος μετονομάστηκε Άγιος Ηλίας. Ο αρχαίος αυτός θεός λατρεύεται ακόμα και σήμερα στις κορυφές των βουνών με το όνομα Άγιος Ηλίας.

Ο συγγραφέας παραπέμπει αναφορικά με τη μετονομασία των αρχαίων θεών σε Αγίους στα έργα των Πουκεβίλ, *Περιήγησις εις Ελλάδα*[143] και Alfred Maury, *Croyances de l'Antiquité*.

Μέσα από τον παραλληλισμό τόσο του χώρου και του τρόπου των τελετών προς τιμήν των Αγίων της Εκκλησίας με τον αντίστοιχο χώρο και τρόπο των τελετών προς τιμήν των αρχαίων θεών όσο και των ιδιοτήτων των Αγίων της Εκκλησίας με τις ιδιότητες των θεών της αρχαιότητας ο συγγραφέας —με τη χρήση ιστορικών πηγών— αποδεικνύει την ταύτιση μεταξύ των Αγίων της Εκκλησίας και των αρχαίων θεών.

Ο ίδιος, έχοντας κατηγορηθεί ότι χλευάζει τη θρησκεία με την παραβολή στο έργο του των τελετών της ορθοδόξου Εκκλησίας με εκείνες των ειδωλολατρών, παραθέτει σε άλλο σημείο συγκεκριμένες αναφορές στους Πατέρες της Εκκλησίας, τον Πλούταρχο κ.ο.κ., στις οποίες παραλληλίζονται τα χριστιανικά έθιμα με τα ειδωλολατρικά, προκειμένου να αποδείξει ότι ακόμα και οι Πατέρες της Εκκλησίας αναφέρονται στην προέλευση των χριστιανικών εθίμων από την ειδωλολατρία[144].

Ο συγγραφέας, επισημαίνοντας ότι «Ταύτα πάντα (τους ναούς, τας τελετάς, τας θυσίας, τους μάντεις, τους ιερείς και τους ονειροκρίτας) παραλαβόντες οι χριστιανοί μετεσχημάτισαν οπωσούν προς χρήσιν των…» και παρομοιάζοντας τους χριστιανούς με «…**λογοκλόπους** των ξένων ιδεών…», καθώς εκείνοι μετονόμασαν όλες τις παραπάνω συνήθειες των αρχαίων ειδωλολατρών και τις προσάρμοσαν στη Χριστιανική Θρησκεία, ουσιαστικά καυτηριάζει τη στάση τους, οι οποίοι αφού «**έκλεψαν**» τις ειδωλολατρικές τελετές και συνήθειες τις **μετονόμασαν / τις βάπτισαν** χριστιανικές.

Ωστόσο, ο συγγραφέας προχωρεί ακόμα περισσότερο, παρουσιάζοντας τη διαμάχη ανάμεσα:

1. στον Χριστιανισμό, που ενώ κατέχει το ρόλο του ευεργετούμενου, του γενικού κληρονόμου των ηθών, των εθίμων και των χώρων λατρείας των ειδωλολατρών, εντούτοις λειτουργεί ως φονεύς / θύτης που καταπνίγει τον ευεργέτη του[145], και
2. την ειδωλολατρία, η οποία ενώ κατέχει το ρόλο του ευεργέτη, εκείνου που κληροδοτεί τα ήθη και έθιμά του στον Χριστιανισμό, εντούτοις κατέχει το ρόλο του θύματος, που καταπνίγεται από τα ασφυκτικά χέρια του ευεργετούμενου, δηλ.

[143]Ως προς τη συγκεκριμένη πηγή βλ. Πουκεβίλ 1997, σ. 83, όπου λέγεται ότι: «Η απόσταση από το Δαμαλά στο Καστρί, δηλαδή την αρχαία Ερμιόνη, είναι τέσσερις ώρες και τριάντα λεπτά πεζή. Ήδη στα χρόνια του Παυσανία, η πόλη αυτή ήταν κατεστραμμένη, της απέμεναν ωστόσο ορισμένα οικοδομήματα, όπως **ο ναός του Ποσειδώνος**, το στάδιο των γιων του Τυνδάρεω, ο ναΐσκος της Αθηνάς, **ένας ναός προς τιμήν του Ηλίου**…» και βλ. Πουκεβίλ 1997, σ. 296, όπου σκιαγραφείται **η περιοχή που ήταν αφιερωμένη στον Πάνα**.

[144]Βλ. Αγγέλου 1978, *Ολίγαι Λέξεις*, σσ. 309-310.

[145]Βλ. παρακάτω υποσημείωση.

του Χριστιανισμού[146], που αντί για ευγνωμοσύνη ανταποδίδει με αγνωμοσύνη την ευεργεσία[147].

Μέσα από την εστίαση του συγγραφέα στην «κλοπή» και παρείσφρηση του εθιμοτυπικού μέρους της αρχαίας ειδωλολατρίας στον Χριστιανισμό πρόθεση του συγγραφέα είναι να καυτηριάσει την τάση προσηλυτισμού των πιστών με τη χρήση ειδωλολατρικών εθίμων, ενώ η βάση της Χριστιανικής Θρησκείας είναι η πειθώ διά της αλήθειας του θείου λόγου[148].

Σε άλλο σημείο του έργου ο συγγραφέας αντιδιαστέλλει τον εαυτό του, που λειτουργεί ως υπέρμαχος της αλήθειας και έχει καθήκον να παρουσιάζει την αλήθεια γυμνή γράφοντας αληθινή ιστορία, προς τους ποιητές και συγγραφείς εκείνους, όπως τον Πλάτωνα, τον Οβίδιο και τον Πετράρχη, οι οποίοι χρησιμοποιούν ελκυστικά μέσα, προκειμένου να εξωραΐσουν το δημιούργημά τους, κάνοντάς το πιο αρεστό και εύπεπτο για το κοινό[149]. Στο σημείο αυτό ο συγγραφέας —συμφωνώντας με την άποψη του Δάντη— χαρακτηρίζει τους ποιητές και συγγραφείς αυτούς ως « «μαστρωπούς» »[150], καθώς εκείνοι επιχειρούν να πουλήσουν το εμπόρευμά τους παρουσιάζοντάς το όπως ακριβώς οι μαστροποί.

Αντίστοιχα, στη διάρκεια της περιγραφής της μετονομασίας των αρχαίων θεών σε Αγίους, αναφέρεται ότι οι ιερείς προσέθεσαν στους Αγίους της Εκκλησίας μακριά γενειάδα, προκειμένου να τους καταστήσουν πιο σεβαστούς, ενώ οι ιερωμένοι παρομοιάζονται με τους προαγωγούς, δηλ. τους μαστροπούς, οι οποίοι βάζουν στις προστατευόμενές τους, τις ιερόδουλες, ξανθιές περούκες, για να προσελκύσουν περισσότερους πελάτες[151].

Συμπερασματικά, ο συγγραφέας απεικονίζεται ως εκπρόσωπος και υπέρμαχος της ιστορικής και της χριστιανικής αλήθειας, σε αντίθεση με τους ποιητές και τους ιερείς, που παραλληλίζονται με τους μαστροπούς, καθώς μεταχειρίζονται ελκυστικά–γοητευτικά μέσα, προκειμένου να συγκεντρώσουν περισσότερους θιασώτες και οπαδούς.

---

[146]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 188: «**Ο χριστιανισμός κατέπνιξε την ειδωλολατρείαν** και εν τούτοις **το άκακον τούτο θύμα κατέστησε τον φονέα του γενικόν κληρονόμον**, κληροδοτήσαν αυτώι τους ναούς, τας τελετάς, τας θυσίας, τους μάντεις, τους ιερείς και τους ονειροκρίτας».

[147]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 200, όπου γίνεται λόγος για την «… κατείδωλον εκείνην πόλιν, της οποίας και μόνη η όψις κατά τον Άγ. Γρηγόριον ήτο επικίνδυνος εις τας ψυχάς των χριστιανών…».

[148]Βλ. Αγγέλου 1978, *Ολίγαι Λέξεις*, σ. 307: «διότι **δύο τινά υπάρχουσιν, Άγιοί μου Πατέρες, εν τηι χριστιανικήι θρησκεία, η θεία αυτής αλήθεια, ήτις την καθιστάι σεβαστήν,** και αι ανοησίαι των ανθρώπων, αίτινες την κατέστησαν καταγέλαστον…». Βλ. επίσης *Κ.Δ.*, *Κατά Ιωαννην Ευαγγέλιον*, 14. 6: «…**λέγει** αὐτῷ **ὁ Ἰησοῦς**,/**Ἐγώ εἰμι** ἡ ὁδὸς καὶ **ἡ ἀλήθεια** καὶ ἡ ζωή» κ.ο.κ.

[149]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 146: «…θέλω παριστάι αείποτε την αλήθειαν γυμνήν και ακτένιστον …», «Άλλως δε γράφων αληθή ιστορίαν…» και «…οίτινες σωρεύοντες παλμούς, δάκρυα, ερυθήματα και άλλα πλατωνικά εφόδια ζευγνύουσιν ανά δύο τους μελιρρύτους στίχους των…».

[150]Βλ. παραπάνω υποσημείωση.

[151]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 189: «αλλ' εις τούτους (τους Αγίους) προσήρτησαν οι ιερείς, ίνα τους καταστήσωσι σεβαστοτέρους, και μακράν γενειάδα, ως αι προαγωγοί της Ρώμης ξανθήν φενάκην εις τας υποτρόφους των, **ίνα ελκύωσι πλείονας πελάτας**».

Το μεσαιωνικό ιερατείο περιγράφεται στην *Πάπισσα Ιωάννα* να δανείζεται ειδωλολατρικά έθιμα της αρχαιότητας, όπως τους ναούς, τους βωμούς, τις πομπές, τις τελετές, τους αρχαίους θεούς, ωστόσο όταν οι αρχαίοι πρόγονοι δεν διέθεταν ελκυστικά μέσα προσηλυτισμού, προσέθεταν άλλα στοιχεία δικά τους. Έτσι, αντί για τα φτωχά Ηλύσια των αρχαίων, όπου αντί για ζαφείρια και μαργαριτάρια υπήρχαν μόνο άλση από μυρτιές, διαυγή ποτάμια και μια πύλη από ελεφαντόδοντο, γίνεται λόγος για τον Παράδεισο, την κατοικία των μακάρων, στρωμένη με χρυσό και διαμάντια, που κατά τα λεγόμενα του συγγραφέα «…τούτο ουκ ολίγον συνέτεινε προς εξάπλωσιν της χριστιανικής πίστεως» (βλ. περισσότερα Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 227) και αντί για την είσοδο κατά τα αρχαία χρόνια στους ναούς χωρίς χρυσά αντικείμενα υιοθετήθηκαν τα χρυσά άμφια των αρχιερέων (βλ. περισσότερα Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 190), προκειμένου το ιερατείο να προσελκύσει περισσότερους πιστούς.

Στη συνέχεια, γίνεται λόγος για τον τρόπο λατρείας των εικόνων από τους χριστιανούς πιστούς, προκειμένου να δεχτούν τη θαυματουργική επίδρασή τους:

- οι γονείς κολλούσαν στις εικόνες τις τρίχες των παιδιών τους,
- οι μοναχοί προσέφεραν στις εικόνες την κόμη τους για θυσία, ενώ
- οι γυναίκες έξυναν τις βαφές των εικόνων, όπως κατά τα αρχαία χρόνια τον φαλλό του Πρίαπου, και αφού έριχναν τις βαφές στο νερό, το έπιναν[152]. Στο σημείο αυτό οι γυναίκες που έξυναν τις βαφές των εικόνων και τις έριχναν στο νερό, το οποίο στη συνέχεια έπιναν, παραλληλίζονται με τις γυναίκες στα αρχαία χρόνια, οι οποίες έξυναν τον φαλλό του Πριάπου και έριχναν τα ρηνίσματα στο ποτό τους, το οποίο και έπιναν[153].

Έπειτα, ο συγγραφέας περιγράφει στο πλαίσιο της αφήγησης την ενδυμασία, τα χρυσά άμφια του επισκόπου Αθηνών Νικήτα, ο οποίος ιερουργεί στο Θησείο την ώρα που εισέρχονται οι δύο μοναχοί, ο Φρουμέντιος και η Ιωάννα, μαζί με τον Θεωνά. Τότε γίνεται λόγος για τη συνήθεια των ειδωλολατρών να μην εισέρχονται στους ναούς φορώντας χρυσαφικά, αφήνοντας έξω από τον ιερό χώρο ό,τι χρυσά αντικείμενα είχαν στην κατοχή τους. Η πληροφορία αυτή έχει αντληθεί από το έργο του Πλουτάρχου *Πολιτικά Παραγγέλματα*, ενώ η αρχαία πηγή παρατίθεται με τη μορφή παράφρασης μέσα στην αφήγηση ($26^{ο}$ παράθεμα Ρ., $1^{η}$ αρχαία πηγή).

Παράλληλα, ο συγγραφέας παραθέτει στις Σημειώσεις του την αρχαία πηγή από το έργο του Πλουτάρχου σε γνήσια απόδοση, όπου υπάρχει και η αντίστοιχη παραπομπή στο έργο αυτό ($26^{ο}$ παράθεμα Ρ., $2^{η}$ αρχαία πηγή).

Στην αρχαία πηγή εντοπίζεται ο όρος «ἱερῶν» αντί για τον όρο «ιερέων» στην γνήσια απόδοσή του στην *Πάπισσα Ιωάννα*. Έτσι, η αρχαία πηγή από το έργο του Πλουτάρχου «Χρυσὸν μὲν εἰς ἔνια **τῶν ἱερῶν** εἰσιόντες ἔξω / καταλείπουσι …»[154] μεταφράζεται κανονικά ως εξής: «Σε μερικά από τα ιερά, εισερχόμενοι, αφήνουν έξω τον χρυσό…», ενώ κατά την απόδοσή της στην *Πάπισσα Ιωάννα*, εξαιτίας της προαναφερόμενης αλλαγής, μεταφράζεται ακολούθως: «Σε μερικούς? — ή καλύτερα— μερικοί ιερείς, εισερχόμενοι, αφήνουν έξω τον χρυσό…»[155]. Ταυτόχρονα, η φράση «Εις ουδένα των αρχαίων ναών ήτο θεμιτόν να εισέρχηταί τις ωπλισμένος…» στις Σημειώσεις του έργου αποτελεί ελεύθερη απόδοση της φράσης του Πλουτάρχου «…σίδηρον δ' ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν εἰς / οὐδὲν συνεισφέρουσιν»

---

[152]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 189:

- «Οι γονείς εκόλλων τας τρίχας των τέκνων των εις τα εικονίσματα…»,
- «…οι μοναχοί προσέφερον αυτοίς την κόμην των θυσίαν…»,
- «…αι δε γυναίκες αποξέουσαι τας βαφάς των εικόνων, ως αι πρόγονοι αυτών τον φαλλόν του Πριάπου, ανεμίγνυον αυτάς ως εκείναι εις το ύδωρ και έπινον».

[153]Ο συγγραφέας αναφέρεται πιθανότατα στη λατρεία του Πριάπου ή Φαλλού (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 272). Καθώς ο αρχαίος θεός Πρίαπος παραλληλίζεται με τον Άγιο Βίτο, περιγράφεται με λεπτομέρειες ο τρόπος λατρείας του αρχαίου θεού και επισημαίνεται ο σκοπός για τον οποίο γινόταν η λατρεία του: οι γυναίκες ξύνοντας τον φαλλό του αγάλματος, αναμείγνυαν τα ρηνίσματα στο κρασί των συζύγων ή των εραστών τους "ut plus in amorem exardescant", ώστε εκείνοι να φλέγονται ακόμα περισσότερο από έρωτα, φτάνοντας σε μεγαλύτερη ερωτική έκσταση, ή το έπιναν οι ίδιες, αν ήταν στείρες ή "frigidae", δηλ. παγωμένες, χωρίς ερωτική διάθεση, ανέραστες.

[154]Βλ. Πλουτάρχου, *Πολιτικά Παραγγέλματα,* 819, Ε, 1-2.

[155]Στην γνήσια απόδοση της αρχαίας πηγής «…«χρυσόν δε εις ένια των ιερέων εισιόντες έξω καταλείπουσι» » στην *Πάπισσα Ιωάννα*:

- είτε εννοείται η λέξη «ἱερά» δίπλα στο «εἰς ἔνια», οπότε θα μεταφραστεί «σε μερικά ιερά»,
- είτε η φράση «…εἰς ἔνια…» θα μετατραπεί σε «…εἰς ἐνίους…», ώστε να συμφωνεί στο γένος με τη λέξη «ἱερέων», οπότε θα μεταφραστεί «…σε μερικούς ιερείς…». Στην περίπτωση αυτή πρέπει να αφαιρεθεί η πρόθεση «εἰς». Έτσι, μένει η φράση «…ἔνιοι ἱερεῖς…», που μεταφράζεται «…μερικοί ιερείς…».

[156], η οποία αναφέρεται στη συνήθεια των αρχαίων προγόνων να αφήνουν έξω από τους ναούς και τα σιδερένια όπλα τους.

Με την παράθεση της αρχαίας πηγής αναδεικνύεται η διαφοροποίηση ανάμεσα στον Επίσκοπο Αθηνών Νικήτα, ο οποίος εισέρχεται στο Θησείο φορώντας χρυσά άμφια, και τους ιερείς κατά τα αρχαία χρόνια, οι οποίοι εισερχόμενοι στους ναούς, άφηναν έξω από αυτούς τα χρυσά αντικείμενα που είχαν στην κατοχή τους.

Ειδικότερα:

- η συνήθεια των ιερέων στην αρχαιότητα να εισέρχονται στους ναούς χωρίς χρυσά αντικείμενα οφειλόταν στο σεβασμό προς το δίκαιο και το ορθό και ήταν εκδήλωση ταπεινότητας προς το θείο, καθώς κατά τα αρχαία χρόνια σε κανέναν από τους αρχαίους ναούς δεν ήταν θεμιτό, δηλ. δεν ήταν ορθό, να εισέρχεται κάποιος οπλισμένος, ενώ κανείς ειδωλολάτρης δεν τολμούσε να εισέλθει σε αυτούς φέροντας πάνω του χρυσά αντικείμενα, ενώ
- η συνήθεια των αρχιερέων της εποχής του Μεσαίωνα —εκπρόσωπος των οποίων είναι στην προκειμένη περίπτωση ο Επίσκοπος Νικήτας— να ιερουργούν στις εκκλησίες φορώντας «…**κατάχρυσον**…ενδυμασίαν…»[157] αναδεικνύει τόσο την υπεροψία τους[158] όσο και την πρόθεσή τους να προσελκύσουν το ποίμνιό τους δημιουργώντας σε αυτό την εντύπωση ότι η ουράνια βασιλεία αποτελείται από χρυσάφι, διαμάντια και πολύτιμους λίθους, προκειμένου να την καταστήσουν πιο αρεστή στους χριστιανούς πιστούς[159].

Έπειτα, όταν στο πλαίσιο της αφήγησης ο Θεωνάς περιγράφει στην Ιωάννα τα μέρη από τα οποία αποτελείται η ιερή πανοπλία του Επισκόπου Νικήτα: τη ζώνη, το επιγονάτιο, το φελόνιο και τη λόγχη, ο συγγραφέας παραθέτει αρχαιογνωστικό υλικό στο έργο του, ώστε να αναδειχθεί η προέλευση των μέρων της πανοπλίας του αρχιερέα (27ο παράθεμα Ρ.).

Αρχικά, όταν περιγράφεται η ζώνη του αρχιερέα, παρατίθεται η αρχαία φράση «…«ζώννυσιν αυτόν ισχύι»…», που σημαίνει «τον ζώνει με δύναμη», η οποία έχει πιθανότατα αντληθεί από το έργο του Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου *Περί των τελετών της Βυζαντινής αυλής*.

Πρόκειται για την αντίστοιχη φράση «…ζώννυσιν αὐτὸν τὸ βαλ/τίδιν…» [160], στην οποία περιγράφεται η τελετή προς τιμήν του μαγίστρου, κατά τη διάρκεια της οποίας τον ενδύουν με το «στιχάριν»[161], δηλ. «τον χιτώνα πεποικιλμένον ως ένδυμα ιερατικόν»[162], και τον ζώνουν με το «βαλτίδιν», δηλ. «τη ζώνη»[163]. Η αρχαία

---

[156]Βλ. Πλουτάρχου, *Πολιτικά Παραγγέλματα,* 819, Ε, 2-3.

[157]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 190: «Κατ' εκείνην την πρωίαν ελειτούργει αυτός ο επίσκοπος Αθηνών Νικήτας, **στίλβων ως νεόκοπον φλωρίον υπό την κατάχρυσον αυτού ενδυμασίαν».**

[158]Ο Ιησούς Χριστός, «Ο βασιλεύς τῶν Ἰουδαίων…» (βλ. *Κ.Δ., Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον,* 27. 29), κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας του φορούσε απλή ενδυμασία και όχι χρυσά άμφια. Βλ. επίσης *Κ.Δ., Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, 10. 9, όπου αναφέρεται ότι οι χριστιανοί πιστοί δεν θα πρέπει να επικεντρώνονται στην απόκτηση πλούτου.

[159]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 227, όπου περιγράφεται το παπικό δωμάτιο της Ιωάννας, γεμάτο με κρύσταλλα, χρυσαφικά, χαλαζίες και πορφυρίτες, το οποίο —κατά τα λεγόμενα του συγγραφέα— έμοιαζε με τον Παράδεισο του Αγίου Ιωάννη, ο οποίος ως γνήσιος Εβραίος ερέθιζε των συμπατριωτών του την πλεονεξία περιγράφοντας την κατοικία των μακάρων στρωμένη με χρυσό και διαμάντια.

Ο συγγραφέας προσθέτει στο σημείο αυτό ότι η περιγραφή του Παραδείσου πράγματι έβρισκε περισσότερους οπαδούς από τα φτωχά Ηλύσια των αρχαίων, όπου αντί για ζαφείρια και μαργαριτάρια υπήρχαν μόνο άλση από μυρτιές, διαυγή ποτάμια και μια πύλη από ελεφαντόδοντο.

[160]Βλ. Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, *Περί των τελετών της Βυζαντινής αυλής (βιβλ. 1. 1- 92)*, 2. 41, 14-15.

[161]Βλ. Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, *Περί των τελετών της Βυζαντινής αυλής (βιβλ. 1. 1- 92)*, 2. 41, 14.

[162]Βλ. Liddell–Scott (χ.ε.), τ. 4, σ. 130, στο λήμμα «στιχάριον».

φράση είναι ίδια με εκείνη που παρατίθεται στην *Πάπισσα Ιωάννα*, με τη διαφορά ότι η λέξη «βαλτίδιν» έχει αντικατασταθεί από τη λέξη « «ισχύι» ». Μέσα από τον παραλληλισμό της ζώνης του αρχιερέα με εκείνη του μαγίστρου, του ανωτάτου αξιωματούχου στην πολιτική και στρατιωτική ιεραρχία του Βυζαντίου[164], επισημαίνεται η προέλευση της ζώνης του αρχιερέα από τα βυζαντινά χρόνια (27^{ο} παράθεμα Ρ., 1^{η} αρχαία πηγή).

Στη συνέχεια, όταν γίνεται λόγος για το επιγονάτιο, μέρος και αυτό της ενδυμασίας του Επισκόπου Νικήτα, παρομοιάζεται με τη ρομφαία, που περιγράφεται στην *Π.Δ.* και τους *Ψαλμούς* (27^{ο} παράθεμα Ρ., 2^{η} αρχαία πηγή). Το βιβλικό εδάφιο έχει αντληθεί από τον 44^{ο} *Ψαλμό*, όπου ο ποιητής γιορτάζει τους γάμους ενός περίφημου —για την ωραιότητα, τη δύναμη, τη δικαιοσύνη και τον θείο χαρακτήρα του— βασιλιά με μια πριγκίπισσα ανάξια να παντρευτεί έναν τέτοιο σύζυγο.

Τρεις ερμηνείες έχουν αποδοθεί στον *Ψαλμό* αυτόν:

1. η γραμματική έννοια, σύμφωνα με την οποία οι ορθολογιστές υποστηρίζουν ότι ο *Ψαλμός* αναφέρεται στην επίγεια ένωση είτε του Αχαάβ με την Ιεζάβελ, είτε του Ιωράμ με την Γοθολία, είτε του Μ. Αλεξάνδρου με την Κλεοπάτρα, είτε (το πιθανότερο σύμφωνα με τους οπαδούς αυτής της ερμηνείας) του Σολομώντα με κάποια Αιγύπτια πριγκίπισσα.
2. η τυπική έννοια, σύμφωνα με την οποία οι ερμηνευτές θεωρούν ότι ο *Ψαλμός* έχει το ιστορικό του περίβλημα, δηλ. τον γάμο του Σολομώντα με την Αιγύπτια πριγκίπισσα, και ως ψυχή έχει τον γάμο του Χριστού με την Εκκλησία.
3. η προφητική έννοια, σύμφωνα με την οποία οι σχολιαστές υποστηρίζουν ότι ο *Ψαλμός* είναι ένα είδος παραβολής και εκφράζει την αλήθεια με τη μορφή αλληγορίας. Η αλήθεια που εκφράζεται αλληγορικά είναι η ένωση του Χριστού με την Εκκλησία, την οποία οι συγγραφείς της *Κ.Δ.* κατά το παράδειγμα του Κυρίου παρουσιάζουν υπό τη μορφή γάμου. Τα επιχειρήματα των σχολιαστών της τρίτης ερμηνείας του *Ψαλμού*, οι οποίοι προκρίνουν την αλληγορική ερμηνεία του, συνοψίζονται στα εξής:

- εντοπίζεται ασυμφωνία ανάμεσα στους ίδιους τους ορθολογιστές ως προς τα ιστορικά πρόσωπα που ισχυρίζονται ότι αποτελούν τους συζύγους αυτού του επίγειου γάμου, ενώ ένας εκ των ορθολογιστών αναγκάστηκε να ομολογήσει ότι «Όλος ο τόνος του ψαλμού αυτού είναι προφητικός. Αι ιδέαι του δεικνύουν φαεινώς, ότι ο βασιλεύς εδώ είναι ο Μεσσίας»[165],
- ο *Ψαλμός* δεν μπορεί να αναφέρεται στον βασιλιά Σολομώντα, καθώς εκείνος ήταν ειρηνικός βασιλιάς, ενώ ο *Ψαλμός* αναφέρεται σε έναν βασιλιά, ο οποίος προβαίνει σε πολεμικές επιχειρήσεις και κατακτήσεις,
- ο *Ψαλμός* δεν μπορεί να αναφέρεται στον βασιλιά Σολομώντα, καθώς εκείνος δεν έχει θείο πρόσωπο, ούτε θα βασιλεύσει αιώνια, ούτε οι υιοί του θα είναι βασιλείς όλης της γης, ούτε θα υμνείται παντού και πάντοτε, όπως αναφέρει ο *Ψαλμός* για τον συγκεκριμένο βασιλιά[166].

Σύμφωνα με την αλληγορική ερμηνεία του *Ψαλμού* η ρομφαία, δηλ. «η μεγάλη μάχαιρα»[167], η οποία παραλληλίζεται με το επιγονάτιο του Επισκόπου Νικήτα, αποτελεί κατά τους σχολιαστές «το κυριώτερον των πολεμικών όπλων του πολεμιστού. Την έδεναν δια του ενός άκρου της από την ζώνην των και το υπόλοιπόν

---

[163]Βλ. Lampe 1995, σ. 283, στο λήμμα «βαλτίδιον».
[164]Βλ. Μπαμπινιώτη 1998, σ. 1037, στο λήμμα «μάγιστρος».
[165]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 24, σ. 215.
[166]Ως προς τις τρεις ερμηνείες του *Ψαλμού* αυτού και τα επιχειρήματα υπέρ της αλληγορικής ερμηνείας του βλ. περισσότερα στον Γιαννακόπουλο 1986, τ. 24, σσ. 215-216.
[167]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 24, σ. 218.

της εκρέματο εις τον μηρόν. Ο εγκωμιαζόμενος δεν είναι μόνον ωραίος αλλά και ήρως. Τοιούτος ήτο ο Κύριος, διότι ήτο εύψυχος, άκαμπτος, ενώπιον αρχόντων του κόσμου τούτου και του θανάτου»[168]. Μετά την αναφορά στη ρομφαία του Χριστού ακολουθεί η περιγραφή της μάχης και η πτώση πολλών εχθρών από τα αιχμηρά και θανατηφόρα βέλη του. Δεχόμενοι την ερμηνεία αυτή του βιβλικού εδαφίου, με την παράθεσή του ο συγγραφέας επιδιώκει να αναδείξει την ισχύ και τη δύναμη του αρχιερέα, καθώς παραλληλίζεται με τον Ιησού Χριστό.

Έπειτα, ο συγγραφέας του έργου αναφέρεται στο φελόνιο, άλλο ένα μέρος της ενδυμασίας του Επισκόπου Νικήτα. Στο σημείο αυτό εξηγείται η σημασία του φελονίου: ότι τα τρίγωνά του συμβολίζουν τον Ιησού Χριστό, ο οποίος αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο της Εκκλησίας. Παρά το γεγονός ότι ο συγγραφέας δεν παραπέμπει σε κάποιο συγκεκριμένο αρχαίο χωρίο, εντούτοις εντοπίζονται ορισμένα χωρία που περιγράφουν ότι το φελόνιο φέρει τέσσερις σταυρούς (27^{ο} παράθεμα Ρ., 3^{η} αρχαία επίδραση).

Τέλος, γίνεται λόγος για τη λόγχη, την οποία ο Επίσκοπος Νικήτας καρφώνει πλαγίως στον άρτο της προθέσεως, που παραλληλίζεται με τη ρομφαία, την οποία ο Ρωμαίος στρατιώτης κάρφωσε στο πλευρό του Ιησού Χριστού. Η αναφορά στο βιβλικό χωρίο «…ἀλλ᾽ / εἷς τῶν στρατιωτῶν λόγχῃ αὐτοῦ τὴν πλευρὰν ἔνυξεν»[169] στοχεύει στον παραλληλισμό του Επισκόπου Νικήτα με τον Ρωμαίο στρατιώτη[170] (27^{ο} παράθεμα Ρ., 4^{η} αρχαία επίδραση).

Καθώς ορισμένα μέρη της πανοπλίας του αρχιερέα, ειδικότερα το επιγονάτιο και η λόγχη, παραλληλίζονται με τη ρομφαία του Ιησού Χριστού και τη ρομφαία του Ρωμαίου στρατιώτη αντίστοιχα, ο Επίσκοπος Νικήτας απεικονίζεται ως εκπρόσωπος του Χριστού, με την εκκλησιαστική εξουσία και δύναμη που κατέχει, ενώ ταυτόχρονα συσχετίζεται με τον Ρωμαίο στρατιώτη, ώστε ο αρχιερέας περιγράφεται ως θύτης του. Μέσα από τη διττή απεικόνιση του Επισκόπου Νικήτα ως μιμητή και θύτη του Χριστού καυτηριάζεται η φαινομενική ταύτιση του αρχιερέα με τον Ιησού Χριστό, αμφισβητώντας έτσι ο συγγραφέας την αγιότητα, το ήθος και τον τρόπο ζωής του μεσαιωνικού ιερατείου.

12^{η} Θεματική Ενότητα:

Η πρόσκληση σε γεύμα που απευθύνει ο επίσκοπος Νικήτας στον Φρουμέντιο και την Ιωάννα, η διήγηση θαυματουργικών περιστατικών από τους ερημίτες συμποσιαστές, ο διάλογος ανάμεσα στον επίσκοπο Νικήτα και την Ιωάννα και η περιπλάνηση —στο τέλος του συμποσίου— του ερωτευμένου ζευγαριού στους πρόποδες της Ακρόπολης, όπου ξαπλώνουν οι δύο νέοι κοντά στους ναούς των αρχαίων θεών, μέχρι που τελικά τους παίρνει ο ύπνος.

Ο επίσκοπος Αθηνών Νικήτας καλεί τον Φρουμέντιο και την Ιωάννα σε συμπόσιο που γίνεται στην επισκοπή, στους πρόποδες της Ακρόπολης, προκειμένου να πανηγυρίσουν την αναστήλωση των εικόνων. Σταδιακά συγκεντρώνονται οι συνδαιτυμόνες, εκ των οποίων οι περισσότεροι είναι ορθόδοξοι καλόγεροι, οι οποίοι

[168]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 24, σ. 218.

[169]Βλ. *Κ.Δ.*, *Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, 19. 34.

[170]Βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 118, όπου ο συγγραφέας παραθέτει το ίδιο βιβλικό εδάφιο, παραλληλίζοντας τον Ρωμαίο στρατιώτη με τον Καρλομάγνο. Με δεδομένο ότι και στις δύο περιπτώσεις (του Επισκόπου Νικήτα και του Καρλομάγνου) γίνεται παραλληλισμός τους με τον Ρωμαίο στρατιώτη, ο οποίος σκότωσε τον Ιησού Χριστό, ο αναγνώστης καταλήγει σε σημαντικά συμπεράσματα αναφορικά με τον τρόπο που ο συγγραφέας αντιλαμβάνεται τη φυσιογνωμία του Επισκόπου Νικήτα ως προς την ηγετική του θέση —ήταν ανώτατος εκκλησιαστικός άρχων, όπως ο Καρλομάγνος ήταν ανώτατος στρατιωτικός άρχων, και το ήθος του —ήταν ταυτόσημο με εκείνο του Καρλομάγνου, που σκότωνε τους μη εκχριστιανισμένους Σάξονες.

τις ημέρες της Εικονομαχίας κατέφευγαν στις σπηλιές και στα βουνά, προκειμένου να μην αναγκαστούν από τον Θεόφιλο να φτύσουν τις ιερές εικόνες ή να παντρευτούν καλόγριες.

Οι ερημίτες αυτοί έχουν αποκτήσει φοβερή όψη από την συγκατοίκησή τους με τα θηρία. Ανάμεσά τους είναι ο πατέρας Βατθαίος, από το στόμα του οποίου βγαίνουν σκουλήκια από την υπερβολική νηστεία, ο Αθανάσιος, ο οποίος ποτέ δεν πλύνει το σώμα του ούτε τρώει μαγειρεμένο φαγητό, καθώς κάθε φορά που βλέπει το μαγειρείο θυμάται τις φλόγες της Κόλασης, και ο Μελέτιος, το σώμα του οποίου είναι γεμάτο πληγές.

Έπειτα μαζεύονται και άλλοι συνδαιτυμόνες, ο πατέρας Παφνούτιος, ο άγιος Τρύφων, ο ερημίτης Νίκων και άλλοι, που είναι απεχθείς τόσο στην όψη όσο και στην οσμή. Η Ιωάννα πότε κλείνει τα μάτια της και πότε φράζει τη μύτη της, ενώ είναι ζωγραφισμένη στο πρόσωπό της η απορία, αν τα όντα αυτά είναι άνθρωποι. Κατόπιν στην ομήγυρη προστίθενται δύο διδάσκαλοι ελληνικών γραμμάτων, ένας αστρολόγος και τρεις ευνούχοι της βυζαντινής αυλής.

Αφού κάθονται όλοι και απαγγέλλεται το «φάγονται πένητες», προσφέρουν την πρώτη μερίδα του άρτου στην Παναγία. Στη συνέχεια το γεύμα περιλαμβάνει αρχικά κατσίκι γεμιστό με κρεμμύδια, σκόρδο και πράσα, έπειτα ψάρια και αβγοτάραχο, και τέλος πρόβατο με μέλι και κυδώνια. Η Ιωάννα, η οποία είναι συνηθισμένη στα απλά και χωρίς καρυκεύματα φαγητά της Γερμανίας, όπου ακόμα και στα συμπόσια αρχίζουν και τελειώνουν με ψητά κρέατα, με δυσπιστία δοκιμάζει τα διάφορα εδέσματα. Όταν τέλος πίνει το κρασί της Αττικής, αναμεμιγμένο με πίσσα, γύψο και ρετσίνα, το απομακρύνει από το στόμα της, από φόβο μήπως οι Αθηναίοι της προσέφεραν κώνειο.

Τότε ένας μοναχός, που κάθεται δίπλα της, της προσφέρει ως αποζημίωση άλλο ποτήρι, το οποίο όμως περιέχει ένα ρόφημα που της προξενεί εξίσου αηδία, όπως και το προηγούμενο, καθώς είναι από τα βελανίδια του χοίρου βρασμένα. Ο επίσκοπος Νικήτας, βλέποντας τους δύο νέους μοναχούς να παραμένουν νηστικοί και διψασμένοι, τους λυπάται και τους προσφέρει ψητά τρυγόνια, μέλι του Υμηττού και αγνό κρασί της Χίου.

Στη θέα του πορφυρού νέκταρος όλοι τείνουν τα ποτήρια τους με προθυμία, αποδεικνύοντας έτσι ότι η ανθρώπινη φύση μπορεί, χάρη σε ιδιότροπες ορέξεις, να αγαπήσει το βαλάνιο, τους χοίρους κ.τ.λ., αλλά το αληθινό και ανόθευτο καλό αγαθό —στην προκειμένη περίπτωση το κόκκινο κρασί— όλοι το προτιμούν.

Στη συνέχεια ο επίσκοπος Νικήτας κερνάει τους συνδαιτυμόνες του και οι μοναχοί ανταπαντούν τείνοντας τα ποτήρια. Καθώς όμως δεν είναι συνηθισμένοι στο κρασί, μεθούν και πάνω στο μεθύσι αρχίζουν να εξιστορούν τα θαύματά τους.

Ανάμεσά τους είναι και ο όσιος Παγκράτιος, του οποίου η ράβδος κάνει τις πέτρες να βλαστήσουν κρίνα, και ο ερημίτης Αιγίδιος, του οποίου η σκιά θεραπεύει όσους ασθενείς μπορεί να σκεπάσει με τη σκιά του, ώστε όταν οι ασθενείς τον συναντούν μάχονται μεταξύ τους για το ποιος θα καθίσει στη σκιά του. Τέτοια και άλλα θαύματα διηγούνται οι συνδαιτυμόνες, καθώς πίνουν κρασί.

Η συζήτηση, η οποία ακολουθεί ανάμεσα στον επίσκοπο Νικήτα, τους δύο βενεδικτίνους, τον Φρουμέντιο και την Ιωάννα, και τους βυζαντινούς ευνούχους για δογματικά θέματα, σχεδόν απηχεί την εκκλησιαστική διαμάχη ανάμεσα στη Δυτική και την Ανατολική Εκκλησία. Η ηρωίδα έρχεται σε δύσκολη θέση, ενώ σε ερώτηση του επισκόπου σχετικά με την Ευχαριστία / Μετουσίωση και το κατά πόσο οι Δυτικοί πιστεύουν, όπως οι Ανατολικοί, ότι ο άρτος και ο οίνος μεταβάλλονται πραγματικά στο σώμα και το αίμα του Χριστού, εκείνη απαντάει διπλωματικά λέγοντας ότι, όπως ο ήλιος είναι στον ουρανό, έτσι και το σώμα του Χριστού βρίσκεται στον άρτο και

τον οίνο της Μετάληψης. Η μεταφορική όμως απάντηση της Ιωάννας δεν ικανοποιεί τον επίσκοπο Νικήτα.

Σε επόμενη ερώτηση του επισκόπου αν οι Δυτικοί χρησιμοποιούν το επίθετο «Θεοτόκος» όπως οι Ανατολικοί, η Ιωάννα απαντάει ότι δεν χρησιμοποιούν το επίθετο αυτό για την Παναγία, αφενός επειδή «ωοτόκους» ονομάζουν τις κότες και «ζωοτόκους» τις γάτες, οπότε η συγγένεια των λέξεων αυτών με τη λέξη «Θεοτόκος» θα μπορούσε να σκανδαλίσει τους πιστούς και αφετέρου γιατί το επίθετο αυτό θα μπορούσε να δώσει αφορμή στους ειδωλολάτρες να παραβάλουν την «Θεομήτορα» προς την Ρέα.

Η Ιωάννα, θέλοντας να φέρει και εκείνη σε αμηχανία τον επίσκοπο Νικήτα, τον ρωτάει για ποιο λόγο οι Ανατολικοί δεν κόβουν τα μαλλιά τους, όπως κάνουν οι Δυτικοί. Ο επίσκοπος, μην ξέροντας τι να απαντήσει, στρέφει πάλι τη συζήτηση σε δογματικά θέματα, αναφορικά με την «αντίδοση», τη διπλή φύση του Χριστού μετά την ενσάρκωση, το αν ενώθηκε «ο λόγος» με το σώμα του Σωτήρα μέσα στην κοιλιά της Παρθένου ή μετά τον τοκετό και άλλους τέτοιους θεολογικούς γρίφους.

Στο μεταξύ έχει αρχίσει να νυχτώνει και οι διάκονοι που φροντίζουν για την ομαλή διεξαγωγή του συμποσίου φέρνουν λαμπάδες, προκειμένου να φωτίσουν τον χώρο. Ωστόσο, η συζήτηση ανάμεσα στον επίσκοπο Νικήτα, τους δύο βενεδικτίνους και τους βυζαντινούς ευνούχους έχει καταλήξει σε αδιέξοδο, οπότε αρχίζουν και πάλι την οινοποσία.

Η Ιωάννα, ζαλισμένη από το κρασί, βγαίνει μαζί με τον Φρουμέντιο έξω από την επισκοπή. Οι δυο τους περνούν τον κήπο που βρίσκεται στους πρόποδες της Ακρόπολης προστατευμένοι —χάρη στο δόντι της Αγίας Σαβίνας, το οποίο έχουν κρεμασμένο πάνω τους— από τους βρικόλακες, τους αφορισμένους, τις λάμιες και όλους τους κατοίκους του σκότους, ενώ βλέπουν μόνο από μακριά μια αγέλη γαϊδουροκέφαλων ξωτικών. Φτάνουν πρώτα στα Προπύλαια και από εκεί στους στύλους του Παρθενώνα και τις Καρυάτιδες του Ερεχθείου.

Στη συνέχεια βρίσκονται μπροστά στο ναό της θεάς Αθηνάς, που ανήκει πια στην παρθένο Μαρία. Ο δίσκος της Εκάτης λάμπει ακίνητος, χύνοντας τη λάμψη του στα αθάνατα εκείνα μάρμαρα. Οι στύλοι του Ολυμπιείου, το ρεύμα του Ιλισσού, τα κύματα του Φαλήρου, οι ελαιώνες, οι ροδοδάφνες, οι κορυφές των λόφων, που είναι στεφανωμένες από εκκλησίες και μνημεία, περιζώνουν και «αιχμαλωτίζουν» τη ματιά των δύο νέων, ενώ καθώς αντικρίζουν τον ναό της άπτερης Νίκης, τον οποίο ο Φρουμέντιος δείχνει στην Ιωάννα, αποκοιμιούνται πάνω στα μάρμαρα της Πεντέλης.

12η Θεματική Ενότητα:
Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

28. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές πηγές το ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 1, 2). Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαίο χωρίο 3).**

«Οι καλοί ούτοι ερημίται είχον καταντήσει άγριοι και φοβεροί την όψιν εκ της μακράς αυτών μετά των θηρίων συνοικήσεως, εν αυτοίς δε διεκρίνοντο ο πάτερ Βατθαίος, εκ του στόματος του οποίου εξήρχοντο σκώληκες διά την υπερβολικήν νηστείαν[1], ο Αθανάσιος, όστις ουδέποτε ένιψε το πρόσωπον ή τους πόδας του ουδ' έφαγε μαγειρευμένον φαγητόν, διότι οσάκις έβλεπε το πρόσκαιρον πυρ του μαγειρείου ενθυμείτο το άσβεστον πυρ της Κολάσεως και έκλαιε, και ο Μελέτιος, του οποίου το σώμα εκαλύπτετο από κεφαλής μέχρι ποδών υπό έλκους πονηρού[2] ως του Ιώβ[3]. Αλλ' ο μεν Ιώβ εξέετο προς ανακούφισιν δι' οστράκου[3], ο δε όσιος Μελέτιος, οσάκις έπιπτε κατά γης σκώληξ εκ των πληγών του, ελάμβανεν αυτόν και τον έθετε πάλιν εις τον τόπον του, ίνα έχηι τους πόνους της σαρκός περισσοτέρους και τας αμοιβάς εις την ψυχήν του παρομοίως[2]».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 192)

« «Ενιοι δε εις τοσούτον εγκρατείας ήλθον […] ως Βατθαίου μεν {σκώληκας υπό της άγαν ασιτίας}[…] εξέρπειν κτλ.» (Σωζομ. «Εκκλ. Ιστορ.», στήλ. 1392)[1]. Περί δε Μελετίου, Παφνουτίου, Νίκωνος και λοιπών βλ. τους «Βίους των Αγίων» Σιμεώνος του Μεταφραστού ή τον «Ν. Παράδεισον» εις τον βίον εκάστου των μνημονευομένων αγίων»[2].

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 280)

Παραπομπή στις εξής αρχαίες πηγές:
Σωζομενού, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, 6. 34, 3, 1-2.
ἔνιοι δὲ ἐπὶ τοσοῦτον ἐγκρατείας ἦλθον, ὡς Βαθθαίου μὲν ὑπὸ
τῆς ἄγαν ἀσιτίας σκώληκας ἐκ τῶν ὀδόντων ἕρπειν[1],…

Αντωνίου, *Βίος και Πολιτεία του Μακαρίου Συμεών του Στυλίτου*, 17. 5, 9-13.
σκώληκες δὲ
ἀνείκαστοι ἐκ τοῦ μηροῦ αὐτοῦ ἔπιπτον ἐπὶ τῆς γῆς, ὅθεν (10)
ἄλλο οὐκ εἶχον ἔργον οἱ ἔγγιστα αὐτοῦ εἰ μὴ μόνον συλλέγειν
αὐτὰ καὶ ἀναφέρειν εἰς τὸν τόπον ὅθεν ἀπέπιπτον[2], τοῦ ἁγίου
λέγοντος·

Παράβαλε το εξής αρχαίο χωρίο:
***Π.Δ., Ιώβ*, 2. 7- 2. 8.**
(7.) Ἐξῆλθεν δὲ ὁ διάβολος ἀπὸ τοῦ κυρίου
καὶ ἔπαισεν τὸν Ιωβ ἕλκει πονηρῷ ἀπὸ ποδῶν ἕως κεφαλῆς.
(8.) καὶ ἔλαβεν ὄστρακον, ἵνα τὸν ἰχῶρα ξύῃ,[3] …

29. **Γενική Αρχαιογνωσία:Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαίο χωρίο 1). Ειδική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 2, 3).**
«Κατόπιν τούτων ήλθον και άλλοι ορεινοί καλόγηροι, στηρίζοντες διά μακράς ράβδου το βραδύ και κλονούμενον βήμά των. Τινες τούτων ήσαν ως αρχαία αγάλματα ηκρωτηριασμένοι, πάντες δε ανεξαιρέτως ρυπαροί, φθειραλέοι και ανυπόφορον οσμήν νηστείας, αγιότητος και σκόρδων αποπνεόντες. Η ταλαίπωρος Ιωάννα ωπισθοδρόμει μετά φρίκης ενώπιον των βδελυρών εκείνων προϊόντων του ανατολικού φανατισμού, ότε μεν την ρίνα της φράσσουσα, ότε δε κλείουσα τους οφθαλμούς, διστάζουσα αν ήσαν εκείνοι ανθρώπινα όντα και ακουσίως αναπολούσα όσα ανέγνωσε παρά τοις αρχαίοις περί των κυνοκεφάλων και πιθηκανθρώπων[1] ή εν τοις συναξαρίοις περί των σατύρων, οίτινες συνέζων μετά του Αγ. Αντωνίου εις τας ερήμους της Θηβαΐδος, διαλεγόμενοι μετ' αυτού περί θεολογίας[2]».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 193)

«Ο Άγ. Αντώνιος ενώ εμόναζε εν Θηβαΐδι εφιλιώθη μετά αιγόποδος σατύρου, ον εδίδασκε τας αληθείας της χριστιανικής θρησκείας, ο δε ευγνώμων Σάτυρος προσέφερεν εις τον άγιον φοίνικας αντί των διδαχών. Βλ. Άγ. Ιερώνυμ. εις βίον «Αγ. Αντωνίου», σελ. 36[2]. Ο δε ιερός Αυγουστίνος διηγείται κακείνος περί Δρυάδων, Σειληνών, Σατύρων κτλ., οίτινες ησπάσθησαν τον χριστιανισμόν[3]. Ίδε το πόνημα του Remusat, Des races humaines, σελ. 84 και ακόλ.».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 280)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
Αριστοτέλους, *Των Περί τα Ζώα Ιστοριών*, 502a, 16-30.
Ἔνια δὲ τῶν ζῴων ἐπαμφοτερίζει τὴν φύσιν τῷ τ'
ἀνθρώπῳ καὶ τοῖς τετράποσιν, οἷον πίθηκοι καὶ κῆβοι καὶ
κυνοκέφαλοι. Ἔστι δ' ὁ μὲν κῆβος πίθηκος ἔχων οὐράν. Καὶ
οἱ κυνοκέφαλοι δὲ τὴν αὐτὴν ἔχουσι μορφὴν τοῖς πιθήκοις,
πλὴν μείζονές τ' εἰσὶ καὶ ἰσχυρότεροι καὶ τὰ πρόσωπα (20)
ἔχοντες κυνοειδέστερα, ἔτι δ' ἀγριώτερά τε τὰ ἤθη καὶ τοὺς
ὀδόντας ἔχουσι κυνοειδεστέρους καὶ ἰσχυροτέρους. Οἱ δὲ πί-
θηκοι δασεῖς μέν εἰσι τὰ πρανῆ ὡς ὄντες τετράποδες, καὶ
τὰ ὕπτια δ' ὡσαύτως ὡς ὄντες ἀνθρωποειδεῖς (τοῦτο γὰρ
ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων ἐναντίως ἔχει καὶ ἐπὶ τῶν τετραπόδων, (25)
καθάπερ ἐλέχθη πρότερον)· πλὴν ἥ τε θρὶξ παχεῖα, καὶ
δασεῖς ἐπ' ἀμφότερα σφόδρα εἰσὶν οἱ πίθηκοι. Τὸ δὲ πρό-
σωπον ἔχει πολλὰς ὁμοιότητας τῷ τοῦ ἀνθρώπου· καὶ

γὰρ μυκτῆρας καὶ ὦτα παραπλήσια ἔχει, καὶ ὀδόντας
ὥσπερ ὁ ἄνθρωπος, καὶ τοὺς προσθίους καὶ τοὺς γομφίους[1]. (30)

Αριστοτέλους, *Των Περί τα Ζώα Ιστοριών*, 502a, 34- 502b, 13.
Ἔτι δ᾽ ἐν τῷ στήθει δύο θηλὰς μαστῶν (34)
μικρῶν.Ἔχει δὲ καὶ βραχίονας ὥσπερ ἄνθρωπος, πλὴν δα- (35)
(502β.) σεῖς· καὶ κάμπτει καὶ τούτους καὶ τὰ σκέλη ὥσπερ
ἄνθρωπος, τὰς περιφερείας πρὸς ἀλλήλας ἀμφοτέρων τῶν
κώλων. Πρὸς δὲ τούτοις χεῖρας καὶ δακτύλους καὶ ὄνυχας
ὁμοίους ἀνθρώπῳ, πλὴν πάντα ταῦτα ἐπὶ τὸ θηριωδέστερον.
᾽Ιδίους δὲ τοὺς πόδας· εἰσὶ γὰρ οἷον χεῖρες μεγάλαι, καὶ οἱ (5)
δάκτυλοι ὥσπερ οἱ τῶν χειρῶν, ὁ μέσος μακρότατος, καὶ
τὸ κάτω τοῦ ποδὸς χειρὶ ὅμοιον, πλὴν ἐπιμηκέστερον τοῦ
τῆς χειρός, ἐπὶ τὰ ἔσχατα τεῖνον, καθάπερ θέναρ· τοῦτο
δ᾽ ἐπ᾽ ἄκρου σκληρότερον, κακῶς καὶ ἀμυδρῶς μιμούμενον
πτέρνην. Κέχρηται δὲ τοῖς ποσὶν ἐπ᾽ ἄμφω, καὶ ὡς χερσὶ (10)
καὶ ὡς ποσί, καὶ συγκάμπτει ὥσπερ χεῖρας. Ἔχει δὲ τὸν
ἀγκῶνα καὶ τὸν μηρὸν βραχεῖς ὡς πρὸς τὸν βραχίονα καὶ
τὴν κνήμην[1].

Παραπομπή στην εξής αρχαία πηγή:
Ιερωνύμου, *Βίος του Αγίου Παύλου του Πρώτου Ερημίτου.*
8. *Fauni et Satyri. Satyrus allatus vivus Alexandriam.* ---Stupens itaque Antonius, et de eo quod viderat secum volvens, ulterius progreditur [*Ver. ms.* regrediebatur]. Nec mora, inter saxosam convallem haud grandem homunculum videt, aduncis naribus, fronte cornibus asperata, cujus extrema pars corporis in caprarum pedes desinebat. Ad hoc Antonius spectaculum, scutum fidei et loricam spei, ut bonus praeliator arripuit: nihilominus memoratum animal, palmarum fructus eidem ad viaticum, quasi pacis obsides, offerebat [*Al.* afferebat]. **[Col.0023B]** Quo cognito, gradum pressit Antonius, et quisnam esset interrogans, hoc ab eo responsum accepit: « Mortalis ego sum, et unus ex accolis eremi, quos vario delusa errore Gentilitas, Faunos, Satyrosque, et Incubos vocans colit[2]. Legatione fungor gregis mei. Precamur ut pro nobis communem Dominum depreceris, quem in [*Ver. tacet* quem in] salutem mundi olim venisse cognovimus; et in universam terram exiit sonus ejus.»

Για την 3η παραπομπή δεν εντοπίστηκε συγκεκριμένη αρχαία πηγή. Βλ. επίσης το πόνημα του Remusat, *Des races humaines*, σελ. 84 και ακολούθως.

30. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 1, 2).**
«Αφού πάντες ούτοι έλαβον θέσιν και απηγγέλθη το «φάγονται πένητες»[1], κόψας ο Νικήτας τεμάχιον άρτου προσέφερεν αυτό εντός αργυρού δίσκου εις την εικόνα της Παναγίας, ήτις κατά τα συμπόσια των τότε ευσεβών χριστιανών ελάμβανε πάντοτε την πρώτην μερίδα, ως η θυγάτηρ της Ρέας (η Εστία) παρά τοις αρχαίοις[2α] ».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 193-194)

«Το έθος τούτο του προσφέρειν την πρώτην μερίδα εις την Παναγίαν διετηρείτο παρά τοις καλογήροις του Αγ. Όρους μέχρι του ΙΖ΄ αιώνος. Άμα συνήρχοντο οι μοναχοί περί την τράπεζαν, έκοπτεν ο ηγούμενος τεμάχιον άρτου, το οποίον προσεφέρετο επί αργυρού δίσκου εις την εικόνα της Παναγίας, τεθειμένην επί στασιδίου πλησίον της τραπέζης. Ίδε την εις «Ελλάδα Περιήγησ.» του Άγγλου Covel, τόμ. ε΄, σελ. 1. Το έθος τούτο φαίνεταί μοι κληροδότημα των ειδωλολατρών, οίτινες επίστευον τους θεούς παρόντας εις τα συμπόσια[2α]. Κατά τον Οβίδιον:

Mos erat […] et mensa credere adesse deos,
(η δε Βέστα ή Εστία ελάμβανε πάντοτε την πρώτην μερίδα),
Fert missos Vestae pura patella cibos.

(Ovid., Fast., βιβλ. ε΄)[2β]».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 281)

Παραπομπή στις εξής αρχαίες πηγές:
***Π.Δ., Ψαλμοί*, 21. 27.**
(27.) φάγονται πένητες[1] καὶ ἐμπλησθήσονται,
καὶ αἰνέσουσιν κύριον οἱ ἐκζητοῦντες αὐτόν·

Οβιδίου, *Fasti*, 6. 306-310.

Ante focos olim scamnis considere longis 305
mos erat, et mensae credere adesse deos; [2β]
nunc quoque, cum fiunt antiquae sacra Vacunae,
ante Vacunales stantque sedentque focos.
venit in hos annos aliquid de more vetusto:

fert missos Vestae pura patella cibos. [2β] 310

31. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 1, 2). Γενική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαία χωρία 3, 4).**

«Η Ιωάννα συνειθισμένη εις τα απλά και ακαρύκευτα φαγητά της τότε Γερμανίας, όπου και αυτά τα συμπόσια ήρχιζον και ετελείονον ως εν τηι Ιλιάδι διά ψητών κρεάτων[1], εβύθιζε το περόνιον μετά δισταγμού και δυσπιστίας εις τα πολύπλοκα εκείνα προϊόντα της βυζαντινής μαγειρικής, ως οι Ευρωπαίοι περιηγηταί εις τα ύποπτα μαγειρεύματα των αθηναϊκών ξενοδοχείων· ότε δε εγεύθη τον μετά πίσσης, γύψου και ρητίνης συγκερασμένον οίνον της Αττικής[2], απέστρεψε μετά τρόμου τα χείλη, φοβηθείσα μη οι Αθηναίοι εκείνοι προσέφερον αυτήι κώνειον, ως εις τον Σωκράτη[3], ή όξος μετά χολής, ως οι Εβραίοι εις τον Ιησούν[4]».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 194)

« «Το μέγιστον παράπονον του Λιουτπράνδου κατά των Βυζαντινών ήτο η κακή ποιότης και η νόθευσις του οίνου διά γύψου και ρητίνης· το δε έθος του αναμειγνύειν εις τον οίνον πίσσαν, γύψον, ρητίνην ή και θαλάσσιον ύδωρ είναι αρχαιότατον παρ' Ελλησιν, οίτινες[2α] «[…] τωι οίνωι θάλασσαν παραχέουσιν […], οι δε πόρρω θαλάσσης εμβάλλουσι γύψον Ζακυνθίαν οπτήσαντες […][2β]» (Πλουτάρχ., «Φυσ. Αιτιών» ι΄)».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 281)

Παραπομπή στις εξής αρχαίες πηγές:
Ομήρου, *Ιλιάς*, 4. 345.
{2›}2 ἔνθα φίλ' ὀπταλέα κρέα[1] ἔδμεναι ἠδὲ κύπελλα (345)
{2›}2 οἴνου πινέμεναι μελιηδέος ὄφρ' ἐθέλητον·

Πλουτάρχου, *Αίτια Φυσικά*, 914 D, 3-8.
Ι΄. (3)Διὰ τί τῷ οἴνῳ θάλασσαν παραχέουσι[2β] καὶ χρησμόν τινα
λέγουσιν ἁλιεῖς κομισθῆναι προστάττοντα βαπτίζειν τὸν (5)
Διόνυσον πρὸς τὴν θάλατταν, οἱ δὲ πόρρω θαλάττης
ἐμβάλλουσι γύψον Ζακυνθίαν ὀπτήσαντες[2β];

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
Διογένους του Λαερτίου, *Βίοι Φιλοσόφων*, 3. 24, 3-4.
ἄλλῳ συναγορεύσων ἥκεις, ἀγνοῶν ὅτι καὶ σὲ τὸ
Σωκράτους κώνειον ἀναμένει[3];

Διοδώρου του Σικελιώτου, *Ιστορική Βιβλιοθήκη (βιβλ. 1*-20), 14. 37, 7, 1-5.
᾽Αθήνησι δὲ
Σωκράτης ὁ φιλόσοφος ὑπ᾽ ᾽Ανύτου καὶ Μελήτου
κατηγορηθεὶς ἐπ᾽ ἀσεβείᾳ καὶ φθορᾷ τῶν νέων,
θανάτῳ κατεδικάσθη καὶ πιὼν κώνειον ἐτελεύ-
τησεν[3].

***Κ.Δ., Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, 27. 33 - 27. 34.**
(33.) Καὶ ἐλθόντες εἰς τόπον λεγόμενον Γολγοθᾶ, ὅ ἐστιν
Κρανίου Τόπος λεγόμενος, (34.) ἔδωκαν αὐτῷ πιεῖν οἶνον
μετὰ χολῆς μεμιγμένον· καὶ γευσάμενος οὐκ ἠθέλησεν
πιεῖν[4].

32. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 1, 2).**

«Ο γείτων της μοναχός προσέφερεν ως αποζημίωσιν έτερον ποτήριον· αλλά και τούτο προυξένησεν έτι μείζονα εις την ημετέραν Γερμανίδα αηδίαν, πλήρες ον του καλογηρικού τινος ποτού καλουμένου «βαλανίου» («Του βαλανίου τούτου γίνεται μνεία και παρ' Αθηναίωι[1], αλλά άγνωστον είναι αν ήτο αυτό εκείνο το ρευστόν το εν χρήσει εις Ανατολήν κατά τον μεσαιώνα. Ίδε Αθήν. Α΄, 62[1] και Ζαμπελίου «Βυζαντ. Μελέτας», σημ. 325. Περί δε του ρητινίτου και των φαγητών όρα τας Σημειώσεις»), όπερ εφεύρε πιθανώς ο Άγ. Αντώνιος, βράσας του χοίρου του τας βαλάνους, και το οποίον σώζεται ακόμη εν τοις σχολείοις της Ελλάδος, παρατιθέμενον αντί «καφέ» εις τους δυστυχείς υποτρόφους. Ενί λόγωι η τε Ιωάννα και ο Φρουμέντιος εκάθηντο εις την πολύοψον εκείνην τράπεζαν νήστεις και διψαλέοι, ως οι Φράγκοι πρέσβεις εις τα συμπόσια του Νικηφόρου, μέχρις ου ευσπλαγχνισθείς αυτούς ο φιλόξενος Νικήτας διέταξεν να παρατεθώσιν οπταί τρυγόνες, μέλι του Υμηττού και άδολος οίνος της Χίου.

Εις την θέαν του περιέχοντος το θείον εκείνο ποτόν ερυθρού σταμνίου[2], αι ζοφεραί όψεις των καλών ασκητών ήστραψαν υπό της χαράς ως ο Άδης, ότε κατέβη εις αυτόν ο Ιησούς, πάντες δε έτειναν μετά προθυμίας το ποτήριον εις το πορφυρούν νέκταρ[2] της πατρίδος του Ομήρου, αποδεικνύοντες ούτω ότι η ανθρωπίνη φύσις υπόκειται μεν ως και αι εγκυμονούσαι γυναίκες εις ιδιοτρόπους ορέξεις, δυναμένη ν' αγαπήσηι το βαλάνιον, την ρυπαρότητα, τους χοίρους και τον ρητινίτην, αλλ' άμα το αληθές και άδολον καλόν υπό οιανδήποτε μορφήν επιλάμψηι, ευθύς στρέφεται προς εκείνο ως η μαγνήτις προς τον πόλον και οι δαιτυμόνες του Νικήτα προς το σταμνίον της Χίου ».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 194-195)

Παραπομπή στις εξής αρχαίες πηγές:
Αθηναίου, *Δειπνοσοφισταί*, 1. 62, 27-28.
Νικοχάρης (I 773 K)·
εἰσαύριον .. ἀντὶ ῥαφάνων ἐψήσομεν
βαλάνιον, ἵνα νῷν ἐξάγῃ τὴν κραιπάλην[1].

Ομήρου, *Ιλιάς*, 19. 38.
Ὣς ἄρα φωνήσασα μένος πολυθαρσὲς ἐνῆκε,
Πατρόκλῳ δ' αὖτ' ἀμβροσίην καὶ νέκταρ ἐρυθρὸν[2]
στάξε κατὰ ῥινῶν, ἵνα οἱ χρὼς ἔμπεδος εἴη.

Ομήρου, *Οδύσσεια*, 5. 93.
ὣς ἄρα φωνήσασα θεὰ παρέθηκε τράπεζαν
ἀμβροσίης πλήσασα, κέρασσε δὲ νέκταρ ἐρυθρόν[2]·

33. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος (αρχαία πηγή 2).**

«Σοφισταί μοι φαίνονται οι ισχυριζόμενοι ότι έκαστος λαός ή και άνθρωπος έχει ίδιόν τινα τύπον του καλού και ψευδής η παροιμία «περί ορέξεων ουδείς λόγος» (De gustibus non disputandum)[1]. Εκ της αυτής ζύμης είναι πεπλασμένα πάντων των απογόνων του Αδάμ τα όμματα, τα ώτα και τα χείλη· «[…] εις άρτος […] <και> εν σώμα οι πολλοί εσμέν» (Προς Κορινθ. Α΄, κεφ. ι΄, εδ. 17)[2] και εις πάντας αρέσκουσιν αι παρθένοι της Κιρκασίας, οι αδάμαντες των Ινδιών, οι ίπποι των Αράβων, αι στήλαι του Παρθενώνος, αι σταφυλαί της Κωνσταντινουπόλεως, οι πόδες των Ισπανίδων, ο πάγος εν ώραι θέρους, τα ιταλικά άσματα και οι οίνοι της Γαλλίας· και αυτοί δε οι μαύροι της Αφρικής προτιμώσι τας λευκάς γυναίκας μάλλον ή τας Αιθιοπίδας».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 195)

Για την 1η παραπομπή βλ. τους εκπροσώπους του σχολαστικισμού.

Παραπομπή στην εξής αρχαία πηγή:
***Κ.Δ., Προς Κορινθίους α΄*, 10. 17.**
(17.)ὅτι εἷς ἄρτος, ἓν σῶμα οἱ πολλοί ἐσμεν[2],
οἱ γὰρ πάντες ἐκ τοῦ ἑνὸς ἄρτου μετέχομεν.

34. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 1, 2, 3).**

«Ο Νικήτας εκέρνα τους δαιτυμόνας του, απαγγέλλων το εδάφιον των Παροιμιών, «[…] Πίνετε οίνον, ον εκέρασα υμίν» (Παροιμ. κεφ. Θ΄, εδ. 5)[1], οι δε μοναχοί έτεινον το ποτήριον, ψάλλοντες το του Ησαΐου «Δεύτε λάβωμεν οίνον και οινοφλυγήσωμεν μέθην» (Ησαΐου, κεφ. νς΄, εδάφ. 12)[2], πριν δε πίωσιν, έκλειον ευσεβώς τους οφθαλμούς, κατά ρητήν διαταγήν του Σολομώντος, απαγορεύοντος εις

τους οινοπότας να θεωρώσι τον οίνον, πριν πίωσιν αυτόν (Non intuearis vinum […] quandum <"> flavescit <"> (Παροιμ. Α΄, εδ. 4)[3α], παρά δε τοις Ο΄, το εδάφιον έχει ούτω: «Εάν […] εις {τα ποτήρια και τας φιάλας} δωις τον οφθαλμόν σου, ύστερον περιπατήσεις γυμνότερος υπέρου»[3β]), ως ο Μωάμεθ εις τους Τούρκους τας συζύγους των, πριν νυμφευθώσι».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 195)

Παραπομπή στις εξής αρχαίες πηγές:
***Π.Δ., Παροιμίαι*, 9. 5.**
(5.) Ἔλθατε φάγετε τῶν ἐμῶν ἄρτων
καὶ πίετε οἶνον, ὃν ἐκέρασα ὑμῖν[1].

***Π.Δ., Ησαΐας*, 56. 12.**
Δευτε λαβωμεν οινον και οινοφλυγησωμεν μεθη (*C*-ην)[2]…

Ιερωνύμου, *Βουλγάτα: Βιβλίο Παροιμιών*, 23. 31, 1.
31 Ne intuearis vinum, quando flavescit[3α],
cum splenduerit in calice color eius:
ingreditur blande,
32 sed in novissimo mordebit ut coluber
et sicut regulus vulnerat.

Ιερωνύμου, *Βουλγάτα: Παροιμίαι*, 23. 31, 1.

23:31 ne intuearis vinum quando flavescit[3α] cum splenduerit in vitro color eius ingreditur blande

23:32 sed in novissimo mordebit ut coluber et sicut regulus venena diffundet

23:33 oculi tui videbunt extraneas et cor tuum loquetur perversa

***Π.Δ., Παροιμίαι*, 23. 31**.
(31.) μὴ μεθύσκεσθε οἴνῳ, ἀλλὰ ὁμιλεῖτε ἀνθρώποις δικαίοις
καὶ ὁμιλεῖτε ἐν περιπάτοις·
ἐὰν γὰρ εἰς τὰς φιάλας καὶ τὰ ποτήρια δῷς τοὺς ὀφθαλμούς σου,
ὕστερον περιπατήσεις γυμνότερος ὑπέρου[3β],
(32.) τὸ δὲ ἔσχατον ὥσπερ ὑπὸ ὄφεως πεπληγὼς ἐκτείνεται
καὶ ὥσπερ ὑπὸ κεράστου διαχεῖται αὐτῷ ὁ ἰός.

35. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Μετά τούτους έλαβεν τον λόγον ο όσιος Παγκράτιος, ου η ράβδος έκαμνε τας πέτρας να βλαστάνωσι κρίνα, ο Αθηναίος ερημίτης Αιγίδιος, του οποίου η σκιά εθεράπευσεν όσους επεσκίαζεν ασθενείς, ώστε οσάκις επεσκέπτετο τας οδούς των πόλεων, {εμάχοντο <οι πάσχοντες περί αυτής ως> οι αρχαίοι περί όνου σκιάς}, ο Βατθίας, τον οποίον αντί να καίωσιν εδρόσιζον αι φλόγες, ως τους Ολλανδούς το πιπέρι».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 196)

Παράβαλε το εξής αρχαίο χωρίο:
Λουκιανού, *Ερμότιμος*, 71, 4-7.
{ΛΥΚΙΝΟΣ} (3)
᾽Αλλ᾽, ὦ ῾Ερμότιμε, πολὺ ἔλαττον ἀνιάσῃ, ἢν
ἐννοήσῃς ὅτι οὐ μόνος ἔξω μένεις τῶν ἐλπισθέντων (5)
ἀγαθῶν, ἀλλὰ πάντες ὡς ἔπος εἰπεῖν περὶ ὄνου
σκιᾶς μάχονται οἱ φιλοσοφοῦντες.
(βλ. επίσης για την ιστορία αυτή: Πλουτάρχου, *Βίοι των δέκα ρητόρων*, 848, A, 8- 848, B, 5).

36. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 1, 2, 4).**
«Μετά ταύτα ηρώτησεν αυτήν, αν οι εν τη Δύσει χριστιανοί ετίμων κακείνοι την Παναγίαν διά του επιθέτου «Θεοτόκος»[1], η δε Ιωάννα απεκρίθη ότι «ωοτόκους» (Ovipare) εκάλουν τας όρνιθας και «ζωοτόκους» (Vivipare) τας γαλάς, ώστε εφοβούντο μη διά την συγγένειαν των λέξεων σκανδαλίσηι το «Θεοτόκος» τας ακοάς των πιστών και πλην τούτου μη δώσηι αφορμήν εις τους ειδωλολάτρας να παραβάλωσι την «Θεομήτορα» προς την Ρέαν, ως οι εν Αιγύπτωι οπαδοί της Υπατίας[3]. Θέλουσα έπειτα να θέσηι κακείνη τον επίσκοπον εις απορίαν, ηρώτησεν αυτόν διά τι δεν έκοπτον οι Ανατολίται

τας τρίχας της κεφαλής, παραβαίνοντες την συμβουλήν του αποστόλου Παύλου, (θεωρούντος γυναικοπρεπές και άτιμον το να τρέφηι ανήρ μακράν κόμην) (Ανήρ μεν αν κομάι<,> ατιμία αυτώι εστί, γυνή δε […] <,> δόξα[…])[4]».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 197)

«Πρώτος ο Νεστόριος, διαστέλλων την θείαν από της ανθρωπίνης φύσεως του Ιησού, εξανέστη κατά του υπό των Αρειανών αποδιδομένου εις την Παναγίαν επιθέτου «Θεοτόκος». Οι δε Ορθόδοξοι εις πείσμα του Νεστορίου παρεδέχθησαν το γελοίον τούτο επίθετον[1]. Ο Άγ. Ισίδωρος ο Πηλούσιος (βιβλ. δ΄, επιστολ. νζ΄) (στιγματίζει τας γελοίας ταύτας φιλονεικίας των τότε ιερέων, οίτινες) «περί πράγμα θείον και λόγου κρείττον διαφωνείν προσποιούνται υπό φιλαρχίας εκβακχευόμενοι»[2]. Την δε επιστολήν των μαθητών της Υπατίας, δι' ης έσκωπτον την «Θεοτόκον» αποκαλούντες αυτήν Ρέαν, βλ. εις «Συνοδ.», τόμ. δ΄, σελ. 484, πρβλ. και «Λεξικόν» Βαΰλου εις άρθρον «Νεστόριος»[3]».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 283)

Παραπομπή στις εξής αρχαίες πηγές:
Νεστορίου, *Επιστολή Νεστορίου Προς Κύριλλον τον Αλεξανδρείας*, 177, 8 -12.
πανταχοῦ τῆς θείας γραφῆς,
ἡνίκα ἂν μνήμην τῆς δεσποτικῆς οἰκονομίας ποιῆται, γέννησις
ἡμῖν καὶ πάθος οὐ τῆς θεότητος ἀλλὰ τῆς ἀνθρωπότητος (10)
τοῦ Χριστοῦ παραδίδοται, ὡς καλεῖσθαι κατὰ ἀκριβεστέραν
προσηγορίαν τὴν ἁγίαν παρθένον χριστοτόκον, οὐ θεοτόκον[1].

Ισιδώρου του Πηλουσιώτου, *Επιστολαί*, 1602, 22-24.
Εἰ τοίνυν ἀεὶ πρὸς ἑαυτὸ ἐστασίαζε τὸ γένος καὶ οὐ
τὰ αὐτὰ ἐδόξαζεκατὰ καιροὺς γὰρ ἄνθρωποι νεωτεροποιοὶ (20)
καὶ στασιασταὶ ἐπιπολάζοντες τὰ καθεστηκότα μὲν ἐκίνουν,
ἐνομοθέτουν δὲ τὰ δοκοῦνταἀτί θαυμάζεις εἰ καὶ νῦν περὶ
πρᾶγμα θεῖον καὶ λόγου κρεῖττον διαφωνεῖν προσποιοῦνται
ὑπὸ φιλαρχίας ἐκβακχευόμενοι; [2]

Για την 3η παραπομπή βλ. στην «Συνοδ.», τόμ. δ΄, σελ. 484, πρβλ. και «Λεξικόν» Βαΰλου εις άρθρον «Νεστόριος».

***Κ.Δ., Προς Κορινθίους α΄*, 11. 14 - 11. 15.**
(14.) οὐδὲ ἡ φύσις αὐτὴ
διδάσκει ὑμᾶς ὅτι ἀνὴρ μὲν ἐὰν κομᾷ ἀτιμία αὐτῷ
ἐστιν, (15.) γυνὴ δὲ ἐὰν κομᾷ δόξα αὐτῇ ἐστιν; [4]

37. **Γενική Αρχαιογνωσία:Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαίο χωρίο 1). Ειδική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 2, 3).**
«Ουδέν έχων εις τούτο ν' αντείπηι ο Νικήτας (πιθανόν να υπάρχηι η κατάλληλος απάντησις, αλλά δεν ηδυνήθην να ανεύρω αυτήν, οι δε ιερείς, ους ηρώτησα περί τούτου, δεν εγνώριζον πλείονα του Νικήτα) έξεσε την κομώσαν κεφαλήν του, στρέψας και πάλιν τον λόγον περί δογμάτων, περί της «αντιδόσεως», περί της διπλής φύσεως του Ιησού μετά την ενσάρκωσιν, περί του αν ο «λόγος» ηνώθη μετά του σώματος του Σωτήρος εν τηι κοιλίαι της Παρθένου ή μετά τον τοκετόν αυτής, και άλλων θεολογικών κόμβων, ους {έλυσαν <οι εν Εφέσωι πατέρες> <διά της >μαχαίρας, <ως ο Μέγας Αλέξανδρος> τον γόρδιον δεσμόν}[1], ή διά λακτισμάτων, ως οι όνοι τας ερωτικάς και χορτοφαγικάς διενέξεις των (Κατά τον Ευάγριον (βιβλ. Β΄, κεφ. 2) (ο πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Φλαβιανός ανηιρέθη κατά την δευτέραν εν Εφέσωι Σύνοδον) «{[…]λακτιζόμενος προς Διοσκόρου}», πατριάρχου Αλεξανδρείας[2], όστις, κατά την μαρτυρίαν του Ζωναρά (βιβλ΄. ΙΓ΄, σ. 44), είχε την κακήν συνήθειαν να λακτίζηι ως ημίονος[3]».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 198)

Παράβαλε το εξής αρχαίο χωρίο:
Πλουτάρχου, *Αλέξανδρος*, 18. 1, 1 – 18. 4, 5.
18. (1.) Μετὰ ταῦτα Πισιδῶν τε τοὺς ἀντιστάντας ἥρει καὶ
(2.) Φρυγίαν ἐχειροῦτο· καὶ **Γόρδιον** πόλιν, ἑστίαν Μίδου τοῦ
παλαιοῦ γενέσθαι λεγομένην, παραλαβών, τὴν θρυλου-
μένην ἅμαξαν εἶδε, φλοιῷ κρανείας ἐνδεδεμένην, καὶ λόγον
ἐπ' αὐτῇ πιστευόμενον ὑπὸ τῶν βαρβάρων ἤκουσεν, ὡς

τῷ λύσαντι τὸν δεσμὸν εἵμαρται βασιλεῖ γενέσθαι τῆς (5)
(3.) οἰκουμένης[1]. οἱ μὲν οὖν πολλοί φασι, τῶν δεσμῶν τυφλὰς
ἐχόντων τὰς ἀρχὰς καὶ δι᾽ ἀλλήλων πολλάκις σκολιοῖς
ἑλιγμοῖς ὑποφερομένων, τὸν Ἀλέξανδρον ἀμηχανοῦντα
λῦσαι, διατεμεῖν **τῇ μαχαίρᾳ** τὸ σύναμμα, καὶ πολλὰς
(4.) ἐξ αὐτοῦ κοπέντος ἀρχὰς φανῆναι. Ἀριστόβουλος δὲ
(FGrH 139 F 75) καὶ πάνυ λέγει ῥᾳδίαν αὐτῷ γενέσθαι
τὴν λύσιν, ἐξελόντι τοῦ ῥυμοῦ τὸν ἔστορα καλούμενον,
ᾧ συνείχετο τὸ ζυγόδεσμον, εἶθ᾽ οὕτως ὑφελκύσαντι τὸν
ζυγόν[1]. (5)

Παραπομπή στις εξής αρχαίες πηγές:
Ευαγρίου Σχολαστικού, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, 39, 1-9.
Παρώτρυνε δὲ μάλιστα Εὐσέβιος
ὁ τοῦ Δορυλαίου γεγονὼς πρόεδρος, φάσκων ἐπιβουλεύ-
μασι Χρυσαφίου τοῦ Θεοδοσίου ὑπασπιστοῦ αὐτόν τε
καὶ Φλαβιανὸν καθαιρεθῆναι, διότι χρυσίον τῷ Χρυσα-
φίῳ ζητοῦντι ὁ Φλαβιανὸς ἐπὶ τῇ οἰκείᾳ χειροτονίᾳ πρὸς (5)
ἐντροπὴν ἱερὰ πέπομφε σκεύη, καὶ ὅτι παραπλήσιος τὴν
κακοδοξίαν Εὐτυχεῖ καθειστήκει ὁ Χρυσάφιος. Ἔλεγε
δὲ τὸν Φλαβιανὸν καὶ δειλαίως ἀναιρεθῆναι πρὸς Διο-
σκόρου ὠθούμενόν τε καὶ λακτιζόμενον[2].

Ιωάννου Ζωναρά, *Επιτομή Ιστοριών (βιβλ. 13-18)*, 107, 17- 108, 3.
ἀντιλέγοντος δὲ
τοῦ ἱερωτάτου Φλαβιανοῦ, οἷά τις ἄγριος ὄνος ἀναθορὼν ὁ
(108.) Διόσκορος λὰξ τῷ στέρνῳ ἐνέθορε τοῦ εὐσεβοῦς ἐκείνου ἀνδρὸς
καὶ πυξ αὐτὸν κατὰ κόρρης τύπτων οὐκ ἀνῆκεν ἕως τοῦ συν-
εδρίου ἐξώθησε[3].

38. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος.**
«Ο κήπος εκείνος έκειτο, ως είπομεν, παρά τους πρόποδας της Ακροπόλεως, ώστε μετά βραχείαν ανάβασιν ευρέθησαν οι ερασταί επί της κορυφής του μαρμαρίνου εκείνου βράχου, περι ου οπαδός τις των «τελικών αιτιών» ήθελεν ειπεί ότι ετέθη επίτηδες εκεί, ίνα χρησιμεύσηι ως υπόβαθρον εις τα μνημεία του Περικλέους, ως ετοποθετήθη κατ᾽ αυτούς και η μύτη εν μέσωι του προσώπου, ίνα υποστηρίζηι τα ομματοϋάλια».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 198)

Παραπομπή στην εξής αρχαία πηγή:
Σιμπλικίου, *Υπομνήματα εις τα Φυσικά βιβλία του Αριστοτέλους*, 9. 339, 14-19.
Τὸ δὲ τέλος, φησίν, ὅπερ ἐστὶ τὸ ἀπὸ τύχης, οἷον ἡ κομιδὴ τοῦ
ἀργυρίου, οὐ τῶν ἐν αὐτῷ αἰτίων, ἀλλὰ τῶν προαιρετῶν καὶ ἀπὸ (15)
διανοίας· οὐ γὰρ τῶν τοιούτων ἐστὶ **τελικῶν αἰτίων** τῶν ἐνυπαρχόντων,
οἷά ἐστι τὰ τῶν φύσει γινομένων τέλη, ὧν χάριν τὰ πρὸ αὐτῶν ἐν αὐτῷ
τῷ πράγματι γίνεται τῷ κατὰ φύσιν γινομένῳ, ἀλλ᾽ ἔστι τῶν ἔξωθεν προσ-
γινομένων· τοιαῦτα γὰρ τὰ ἀπὸ τύχης τε καὶ προαιρέσεως γινόμενα·
(βλ. επίσης για το θέμα αυτό: Αριστοτέλους, *Φυσικά*, 190b, 17-18 και 198a, 21-24).

39. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Ήτο η ώρα, καθ᾽ ην οι βρυκόλακες, οι τυμπανιτικοί, αι λάμιαι και οι άλλοι κάτοικοι του σκότους διαφεύγουσι τους σκώληκας του τάφου ή του Άδου τας πύλας, αφού δεν φρουρεί πλέον αυτάς ο τρικέφαλος Κέρβερος, και πλανώνται εις τους αγρούς, ταράττοντες τα όνειρα των προβάτων και τα φιλήματα των εραστών».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 198)

«Ούτω εκαλούντο οι αναθεματισθέντες υπό της Εκκλησίας και αποθανόντες αμετανόητοι. Το σώμα αυτών εσκληρύνετο, η δε κοιλία αντήχει ως τύμπανον, εξ ου το όνομά των. Οι τοιούτοι εξήρχοντο την νύκτα εκ του τάφου και εκακοποίουν τους ζώντας, το δε σώμα αυτών δεν ηδύνατο να διαλυθήι εν τηι

γηι πριν ή αποσπασθήι και καήι η καρδία. Βλ. την επιστολήν του Λέοντος Αλλατίου, De Quorundam Graecorum opinat, και Χριστ. Άγγελον, «Περί καταστ. Γραικών», κεφ. κε΄, ap Picart».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 283)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
Παυσανίου του Περιηγητού, *Ελλάδος Περιήγησις*, 3. 25, 6, 4-6.
οἱ δὲ ὕστερον Κέρβερον
ὄνομα ἐποίησαν καὶ κυνὶ τἄλλα εἰκάζοντες **κεφαλὰς** (5)
τρεῖς φασιν **ἔχειν αὐτὸν**, οὐδέν τι μᾶλλον Ὁμήρου
κύνα τὸν ἀνθρώπῳ σύντροφον εἰρηκότος ἢ εἰ δρά-
(7.) κοντα ὄντα ἐκάλεσεν Ἅιδου κύνα.

Ψευδο-Απολλοδώρου, *Βιβλιοθήκη*, 2. 122, 2.
(122.) δωδέκατον ἆθλον ἐπετάγη Κέρβερον ἐξ Ἅιδου κομί-
ζειν. εἶχε δὲ οὗτος τρεῖς μὲν κυνῶν κεφαλάς,…

40. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος.**
«Αλλ' οι ημέτεροι μοναχοί, φέροντες ανηρτημένον περί τον τράχηλον οδόντα της Αγ. Σαβίνης, απέφυγον δι' αυτού τας κακάς συναντήσεις, μακρόθεν δε μόνον είδον αγέλην ονοκεφάλων παγανιών, οίτινες σείοντες τα μακρά ώτα των ητένιζον ερωτικώς την σελήνην, εις το φως της οποίας εζήτουν τον περιμενόμενον Μεσσίαν. Δις δε ή τρις προσέκοψαν κατά καλογήρων κοιμωμένων επί των πλακών των Προπυλαίων, οίτινες ουδέ καν μετεκινήθησαν. Καθότι οι Έλληνες είχον ήδη συνηθίσει να καταπατώνται ως σταφυλαί υπό τους πόδας των ξένων».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 198-199)

«Ούτω ωνόμαζον οι Έλληνες κατά τον μεσαιώνα φαντασιώδη θηρία, έχοντα κεφαλήν όνου και ουράν πίθηκος, λατρεύοντα την σελήνην εν ταις τριόδοις και τρεφόμενα δι' όφεων και εντόμων. Εκκλησιαστικοί τινες συγγραφείς ισχυρίσθησαν ότι τα θηρία ταύτα εισίν Εβραίοι, αναστάντες εκ νεκρών, ίνα αναζητήσωσι τον Μεσσίαν. Βλ. την άνωθι επιστολήν του Αλλατίου, κεφ. θ΄, και τους «Κανόνας» τους Αγ. Ιωάννου του Νηστευτού, σελ. 88».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 283)

Για τις παραπομπές βλ. «Λέοντος Αλλατίου, *De Quorundam Graecorum opinat*, κεφ. θ΄ και τους «Κανόνας» τους Αγ. Ιωάννου του Νηστευτού, σελ. 88».

41. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Ο ναός της παρθένου Αθηνάς ανήκε τότε εις την παρθένον Μαρίαν. Αλλά κατ' εκείνην την στιγμήν ούτε ρινόφωνοι ψαλμωδίαι ούτε λιβάνου νεκρώσιμοι αναθυμιάσεις ή κώδωνες οχληροί ήρχοντο να ταράξωσι τα θέλγητρα των αναμνήσεων· γλαύκες μόνον τινές εμφωλεύουσαι εις τα κοιλώματα της οροφής εξέπεμπον εκ διαλειμμάτων πένθιμον κραυγήν, ως ει εθρήνουν της δεσποίνης των την εξορίαν».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 199)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
Θεοκρίτου, *Ειδύλλια*, 20, 25.
ὄμματά μοι γλαυκᾶς χαροπώτερα πολλὸν Ἀθάνας, (25)
τὸ στόμα δ' αὖ πακτᾶς ἁπαλώτερον, ἐκ στομάτων δέ
ἔρρεέ μοι φωνὰ γλυκερωτέρα ἢ μέλι κηρῶ.

Ομήρου, *Ιλιάς*, 9. 390.
κούρην δ' οὐ γαμέω Ἀγαμέμνονος Ἀτρεΐδαο,
οὐδ' εἰ χρυσείῃ Ἀφροδίτῃ κάλλος ἐρίζοι,
ἔργα δ' Ἀθηναίῃ γλαυκώπιδι ἰσοφαρίζοι· (390)

Παυσανίου του Περιηγητού, *Ελλάδος Περιήγησις*, 10. 15, 5, 2- 10. 15, 6, 1.
Κλειτό-
δημος δέ, ὁπόσοι τὰ Ἀθηναίων ἐπιχώρια ἔγραψαν ὁ
ἀρχαιότατος, οὗτος ἐν τῷ λόγῳ φησὶ τῷ Ἀττικῷ, ὅτε
Ἀθηναῖοι παρεσκευάζοντο ἐπὶ Σικελίᾳ τὸν στόλον, ὡς (5)
ἔθνος τι ἄπειρον κοράκων κατῆρε τότε ἐς Δελφούς,
καὶ περιέκοπτόν τε τοῦ ἀγάλματος τούτου καὶ ἀπέρ-
ρησσον τοῖς ῥάμφεσιν ἀπ' αὐτοῦ τὸν χρυσόν· λέγει δὲ

καὶ ὡς τὸ δόρυ καὶ **τὰς γλαῦκας** καὶ ὅσος καρπὸς ἐπὶ
τῷ φοίνικι ἐπεποίητο ἐς μίμησιν τῆς ὀπώρας, κατα- (10)
(6.) κλάσαιεν καὶ ταῦτα οἱ κόρακες.

(βλ. επίσης για την Αθηνά και το φτερωτό της σύμβολο: Ομήρου, *Ιλιάς*, 11. 729 και 23. 769, Διοδώρου του Σικελιώτου, *Ιστορική Βιβλιοθήκη (βιβλ. 1*-20), 8. 29, 1, 8, Λουκιανού, *Θεών Διάλογοι*, 13. 1, 20-29).

42. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Ο δίσκος της Εκάτης, περικυκλούμενος υπό νεφών διαφανών ως σεμνή παρθένος υπό των νυκτικών πέπλων της, έλαμπεν ακίνητος εις ύψος ακαταμέτρητον, επιχέων επί των αθανάτων εκείνων μαρμάρων λάμψιν λευκήν και αμυδράν, οίαν και επί του κοιμωμένου Αδώνιδος, ότε επεσκέπτετο αυτόν η θεά επί των ακρωρειών του Λάτμου».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 199)

Παράβαλε το εξής αρχαίο χωρίο:
Θεοκρίτου, *Ειδύλλια*, 20, 34-45.
οὐκ ἔγνω δ᾽ ὅτι Κύπρις ἐπ᾽ ἀνέρι μήνατο βούτᾳ
καὶ Φρυγίοις ἐνόμευσεν ἐν ὤρεσι, καὶ τὸν Ἄδωνιν (35)
ἐν δρυμοῖσι φίλασε καὶ ἐν δρυμοῖσιν ἔκλαυσεν.
Ἐνδυμίων δὲ τίς ἦν; οὐ βουκόλος; ὅν γε Σελάνα
βουκολέοντα φίλασεν, ἀπ᾽ Οὐλύμπω δὲ μολοῖσα
Λάτμιον ἂν νάπος ἦλθε, καὶ εἰς ὁμὰ παιδὶ κάθευδε .
καὶ τύ, Ῥέα, κλαίεις τὸν βουκόλον. οὐχὶ δὲ καὶ τύ, (40)
ὦ Κρονίδα, διὰ παῖδα βοηνόμον ὄρνις ἐπλάγχθης;
Εὐνίκα δὲ μόνα τὸν βουκόλον οὐκ ἐφίλασεν,
ἃ Κυβέλας κρέσσων καὶ Κύπριδος ἠδὲ Σελάνας.
μηκέτι μηδ᾽ ἄ, Κύπρι, τὸν ἁδέα μήτε κατ᾽ ἄστυ
μήτ᾽ ἐν ὄρει φιλέοι, μώνα δ᾽ ἀνὰ νύκτα καθεύδοι.

43. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Αι στήλαι του Ολυμπιείου, το ρεύμα του Ιλισσού, τα γλαυκά κύματα Φαλήρου, οι ελαιώνες, αι ροδοδάφναι, αι κορυφαί των λόφων στεφόμεναι υπό εκκλησιών ή μνημείων, πάντα ταύτα περιέσφιγγον την όρασιν των δύο νεανίσκων διά ζώνης και αυτού του κεστού της Αφροδίτης θελκτικωτέρας, η δε ηδονή, ην ησθάνοντο εκ του πανοράματος τούτου, καθίστατο διπλασία, διότι μεθυσμένοι όντες έβλεπον τα πάντα διπλά».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 199)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
Πλουτάρχου, *Πως δει τον νέον ποιημάτων ακούειν*, 19, F, 6 –20, A, 5.
τὸν δὲ τῆς Ἥρας
καλλωπισμὸν ἐπὶ τὸν Δία καὶ τὰς **περὶ τὸν κεστὸν**
γοητείας ἀέρος τινὰ κάθαρσιν εἶναι βούλονται τῷ
πυρώδει πλησιάζοντος, ὥσπερ οὐκ αὐτοῦ τὰς
λύσεις τοῦ ποιητοῦ διδόντος. ἐν μὲν γὰρ τοῖς (10)
περὶ τῆς Ἀφροδίτης διδάσκει τοὺς προσέχοντας,
20.
(A.) ὅτι μουσικὴ φαύλη καὶ ᾄσματα πονηρὰ καὶ λόγοι
μοχθηρὰς ὑποθέσεις λαμβάνοντες ἀκόλαστα ποιοῦσιν
ἤθη καὶ βίους ἀνάνδρους καὶ ἀνθρώπους τρυφὴν καὶ
μαλακίαν καὶ γυναικοκρασίαν ἀγαπῶντας
εἵματά τ᾽ ἐξημοιβὰ λοετρά τε θερμὰ καὶ εὐνάς. (5)

Πλουτάρχου, *Συμποσιακά*, 6, 93, B, 6-C, 8.
καὶ γὰρ αἱ γυναῖκες φυκούμεναι καὶ μυριζό-
μεναι καὶ χρυσὸν φοροῦσαι καὶ πορφύραν περίεργοι δο-
κοῦσιν, λουτρὸν δὲ καὶ ἄλειμμα καὶ κόμης ῥύψιν οὐδεὶς
αἰτιᾶται. χαριέντως δὲ τὴν διαφορὰν ὁ ποιητὴς ἐπιδείκνυ-
σιν ἐπὶ τῆς κοσμουμένης Ἥρας, (J 170) (10)
ἀμβροσίῃ μὲν πρῶτον ἀπὸ χροὸς ἀθανάτοιο (10)
(C.) λύματα πάντα κάθηρεν, ἀλείψατο δὲ λίπ᾽ ἐλαίῳ·
μέχρι τούτων ἐπιμέλεια [καὶ] καθαριότητός ἐστιν· ὅταν (1)

δὲ τὰς χρυσᾶς περόνας ἀναλαμβάνῃ καὶ τὰ διηκριβωμένα
τέχνῃ ἐλλόβια καὶ τελευτῶσα τῆς **περὶ τὸν κεστὸν** ἅπτηται
γοητείας, περιεργία τὸ χρῆμα καὶ λαμυρία μὴ πρέπουσα
γαμετῇ γέγονεν. οὐκοῦν καὶ τὸν οἶνον οἱ μὲν ἀλόαις χρω- (5)
τίζοντες ἢ κινναμώμοις καὶ κρόκοις ἐφηδύνοντες ὥσπερ
γυναῖκα καλλωπίζουσιν εἰς τὰ συμπόσια καὶ προαγω-
γεύουσιν·

Φλαβίου Φιλοστράτου, *Επιστολαί και Διαλέξεις*, 1. 20, 1-7.
(20.) κ΄. Καὶ τῷ Διί, ὅτε ἐκοιμᾶτο ἐν τῷ ὄρει τῇ
Ἴδῃ, ἄνθη ἀνῆκεν ἡ γῆ λωτόν τε καὶ ὑάκινθον καὶ
κρόκον, ῥόδα δὲ οὐ παρῆν, πότερα ὡς μόνης Ἀφρο-
δίτης κτήματα, παρ᾽ ἧς καὶ ταῦτα ἔδει τὴν Ἥραν
δανείσασθαι, καθάπερ καὶ **τὸν κεστὸν** ἐδανείσατο, (5)
ἢ ὡς οὐκ ἂν κοιμηθέντος τοῦ Διός, εἰ καὶ ταῦτα
παρῆν, οἱ δὲ ἐδέοντο καὶ καθεύδειν τὸν Δία;

Λουκιανού, *Θεών Κρίσις*, 10, 5-10.
{ΑΘΗΝΑ} (4)
Μὴ πρότερον ἀποδύσῃς αὐτήν, ὦ Πάρι, πρὶν (5)
ἂν **τὸν κεστὸν** ἀπόθηται φαρμακὶς γάρ ἐστιν
μή σε καταγοητεύσῃ δι᾽ αὐτοῦ. καίτοι γε ἐχρῆν
μηδὲ οὕτω κεκαλλωπισμένην παρεῖναι μηδὲ τοσαῦ-
τα ἐντετριμμένην χρώματα καθάπερ ὡς ἀληθῶς
ἑταίραν τινά, ἀλλὰ γυμνὸν τὸ κάλλος ἐπιδεικνύειν. (10)

44. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Η Ιωάννα είχε καθίσει επί μαρμαρίνου εδωλίου, ο δε Φρουμέντιος κατακλιθείς παρά της φίλης του τους πόδας εδείκνυεν αυτήι τον ναόν της απτέρου Νίκης, ευχόμενος ο έρως αυτών να διαμείνηι άπτερος ως εκείνη».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 199)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
Παυσανίου του Περιηγητού, *Ελλάδος Περιήγησις*, 1. 22, 4, 7-8.
τῶν δὲ προπυλαίων ἐν δεξιᾷ Νίκης ἐστὶν Ἀπτέρου ναός. ἐντεῦθεν
ἡ θάλασσά ἐστι σύνοπτος, καὶ ταύτῃ ῥίψας Αἰγεὺς
(5.) ἑαυτὸν ὡς λέγουσιν ἐτελεύτησεν.

Παυσανίου του Περιηγητού, *Ελλάδος Περιήγησις*, 2. 30, 2, 9-2. 30, 3, 1.
Ἀλκαμένης
δὲ ἐμοὶ δοκεῖν πρῶτος ἀγάλματα Ἑκάτης τρία ἐποίησε
προσεχόμενα ἀλλήλοις, ἣν Ἀθηναῖοι καλοῦσιν Ἐπι-
πυργιδίαν· ἔστηκε δὲ παρὰ τῆς Ἀπτέρου Νίκης τὸν
(3.) ναόν .

Παυσανίου του Περιηγητού, *Ελλάδος Περιήγησις*, 3. 15, 7, 5-10.
γνώμη δὲ Λακεδαιμονίων (5)
τε ἐς τοῦτό ἐστιν ἄγαλμα καὶ Ἀθηναίων ἐς τὴν Ἄπτε-
ρον καλουμένην Νίκην, τῶν μὲν οὔποτε τὸν Ἐνυάλιον
φεύγοντα οἰχήσεσθαί σφισιν ἐνεχόμενον ταῖς πέδαις,
Ἀθηναίων δὲ τὴν Νίκην αὐτόθι ἀεὶ μενεῖν οὐκ ὄντων
πτερῶν. (10)

Παυσανίου του Περιηγητού, *Ελλάδος Περιήγησις*, 3. 15, 7, 9-10.
γνώμη δὲ Λακεδαιμονίων (5)
τε ἐς τοῦτό ἐστιν ἄγαλμα καὶ Ἀθηναίων ἐς τὴν Ἄπτε-
ρον καλουμένην Νίκην, τῶν μὲν οὔποτε τὸν Ἐνυάλιον
φεύγοντα οἰχήσεσθαί σφισιν ἐνεχόμενον ταῖς πέδαις,
Ἀθηναίων δὲ τὴν Νίκην αὐτόθι ἀεὶ μενεῖν οὐκ ὄντων
πτερῶν. (10)

45. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Ταύτα λέγοντες και διά φιλημάτων διακόπτοντες πολλάκις τον λόγον, ως οι συγγραφείς διά κομμάτων τας περιόδους, απεκοιμήθησαν επί του μαρμάρου της Πεντέλης, ως ο Ιακώβ επί των λίθων της Χαρράν».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 199-200)

Παράβαλε το εξής αρχαίο χωρίο:
***Π.Δ., Γένεσις*, 28. 10 -28. 12.**
(10.) Καὶ ἐξῆλθεν Ιακωβ ἀπὸ τοῦ φρέατος τοῦ ὅρκου καὶ ἐπορεύθη εἰς Χαρραν. (11.) καὶ ἀπήντησεν τόπῳ καὶ ἐκοιμήθη ἐκεῖ· ἔδυ γὰρ ὁ ἥλιος· καὶ ἔλαβεν ἀπὸ τῶν λίθων τοῦ τόπου καὶ ἔθηκεν πρὸς κεφαλῆς αὐτοῦ καὶ ἐκοιμήθη ἐν τῷ τόπῳ ἐκείνῳ.

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού στην 12η Θεματική Ενότητα

Ο συγγραφέας, αναφερόμενος στους συνδαιτυμόνες —τους ερημίτες— που παρευρίσκονται στο συμπόσιο, το οποίο οργανώνει ο Επίσκοπος Αθηνών Νικήτας, περιγράφει ένα αποκρουστικό και θέαμα: από το στόμα ενός εκ των μελών του συμποσίου, του πατέρα Βατθαίου, βγαίνουν σκουλήκια από την υπερβολική νηστεία. Η πληροφορία αυτή έχει αντληθεί από τον Σωζομενό και το έργο του *Εκκλησιαστική Ιστορία*. Η αρχαία πηγή παρατίθεται τόσο με τη μορφή παράφρασης μέσα στην αφήγηση —«…εν αυτοίς δε διεκρίνοντο ο πάτερ Βατθαίος, εκ του στόματος του οποίου εξήρχοντο σκώληκες διά την υπερβολικήν νηστείαν…»— όσο και με την αυτούσια μορφή της στις Σημειώσεις του συγγραφέα —«Ένιοι δε εις τοσούτον εγκρατείας ήλθον ως Βατθαίου μεν σκώληκας υπό της άγαν ασιτίας εξέρπειν κτλ.». Με την παράθεση αυτής της ιστορικής πηγής πρόθεση του συγγραφέα του έργου είναι να διαβεβαιώσει τον αναγνώστη αναφορικά με την ιστορική αλήθεια όσων περιγράφει (28ο παράθεμα Ρ., 1η αρχαία πηγή).

Στη συνέχεια ο πατέρας Μελέτιος, ένας από τους συνδαιτυμόνες του συμποσίου, παραλληλίζεται με μια βιβλική φυσιογνωμία, τον Ιώβ, ως προς το ότι βασανίζονται από ένα «…**έλκος πονηρόν**…», το οποίο έχει εξαπλωθεί σε όλο τους το σώμα (28ο παράθεμα Ρ.).

Πρόκειται για ένα βιβλικό χωρίο που περιγράφει ένα μέρος των παθημάτων του Ιώβ (28ο παράθεμα Ρ., 3η αρχαία επίδραση). Εκείνος ήταν ένας θεοσεβής, άμεμπτος και άκακος ανθρώπος, ο οποίος αγαπούσε τον Θεό. Κάποτε ο Σατανάς, λαμβάνοντας την άδεια του Θεού να δοκιμάσει την πίστη του, έθεσε τον θεοσεβή αυτόν άνθρωπο σε πολλούς πειρασμούς– παθήματα: πρώτα ο Σατανάς αφαίρεσε από τον Ιώβ την περιουσία του και σκότωσε και τα δέκα παιδιά του και έπειτα του έστειλε μια νόσο, τη λέπρα, συνοδευόμενη από τα σκληρά λόγια της γυναίκας του, που του ευχήθηκε να πεθάνει. Τότε ο Ιώβ καταράστηκε τη μέρα που γεννήθηκε. Η βιβλική ιστορία τελειώνει με την αποκατάσταση της υγείας του, με την απόκτηση περιουσίας και ακόμη δέκα παιδιών, ενώ πέθανε πλήρης ημερών στην ηλικία των 240 ετών[171].

Ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* παραθέτει το βιβλικό αυτό χωρίο, προκειμένου να παραλληλίσει τη λέπρα, από την οποία υπέφερε ο Ιώβ, με τη νόσο από την οποία έπασχε ο πατέρας Μελέτιος. Ωστόσο, το ενδιαφέρον εστιάζεται στη διαφορά που εντοπίζεται ανάμεσα στον τρόπο αντίδρασης των προσώπων αυτών απέναντι στην αρρώστια τους: ενώ ο Ιώβ ξυνόταν με ένα όστρακο προκειμένου να ανακουφιστεί από τις πληγές της νόσου, ο πατέρας Μελέτιος επιδιώκει τον πόνο που του προκαλούν τα σκουλήκια που βρίσκονται στις πληγές του, επανατοποθετώντας τα πάνω στις πληγές, κάθε φορά που πέφτουν, πιστεύοντας ότι με την αύξηση του

[171]Βλ. περισσότερα για τα παθήματα του Ιώβ και το τέλος του στον Γιαννακόπουλο 1986, τ. 23, σσ. 12-24.

πόνου αυξάνονται οι επουράνιες απολαβές της ψυχής του, δηλ. ότι όσο μεγαλύτερος είναι ο πόνος της σάρκας, τόσο μεγαλύτερες θα είναι οι επουράνιες απολαβές της ψυχής του (28^{ο} παράθεμα Ρ., 2^{η} αρχαία πηγή).

Έπειτα, όταν ο συγγραφέας περιγράφει την εξωτερική όψη των πατέρων που λαμβάνουν μέρος στο συμπόσιο του Επισκόπου Αθηνών Νικήτα, αναφέρει ότι στα μάτια της Ιωάννας τα σώματά τους μοιάζουν με αρχαία ακρωτηριασμένα αγάλματα, ενώ η όψη και η οσμή τους είναι αποκρουστικές για την ίδια. Καθώς μάλιστα έχει ενδοιασμούς για το αν αυτοί είναι ανθρώπινα όντα, τους συσχετίζει με εκείνους τους κυνοκεφάλους και τους πιθηκανθρώπους, που είχε διαβάσει στα συγγράμματα των αρχαίων συγγραφέων (29^{ο} παράθεμα Ρ., 1^{η} αρχαία επίδραση).

Ως προς τον παραλληλισμό των πατέρων με τους κυνοκεφάλους και τους πιθηκανθρώπους, ο συγγραφέας του έργου αντλεί πιθανότατα την αναφορά του στα συγκεκριμένα όντα από το έργο του Αριστοτέλη *Των Περί τα Ζώα Ιστοριών*, όπου περιγράφονται τα χαρακτηριστικά τους (29^{ο} παράθεμα Ρ., 1^{η} αρχαία επίδραση).

Σύμφωνα με το αρχαίο χωρίο οι κυνοκέφαλοι έχουν την ίδια μορφή με τους πιθήκους, αλλά είναι μεγαλύτεροι και ισχυρότεροι από αυτούς, και τα πρόσωπά τους μοιάζουν περισσότερο με εκείνο του σκύλου, γι' αυτό άλλωστε και ονομάζονται κυνοκέφαλοι. Επιπλέον, οι κυνοκέφαλοι απεικονίζονται πιο άγριοι από τους πιθήκους και έχουν δόντια ισχυρότερα, που μοιάζουν με δόντια σκύλου[172].

Οι πιθηκάνθρωποι, στους οποίους αναφέρεται ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας*, περιγράφονται εξίσου λεπτομερώς στο έργο του Αριστοτέλη. Πρόκειται για τους πιθήκους, που **μοιάζουν πολύ με τον άνθρωπο** στο πρόσωπο, τα ρουθούνια και τα δόντια, τόσο στα μπροστινά όσο και στους τραπεζίτες[173]. Έχουν τριχωτή πλάτη, καθώς είναι τετράποδα, και τριχωτά τα μπροστινά πόδια, καθώς μοιάζουν με τον άνθρωπο (σε αυτό το σημείο η διευθέτηση στον άνθρωπο είναι αντίστροφη από εκείνη στα τετράποδα), εκτός του ότι το τρίχωμά τους είναι τραχύ / χοντρό[174]. Επιπλέον, οι πίθηκοι έχουν δύο θηλές στο στήθος, βραχίονες και σκέλη, τα οποία κάμπτουν, όπως ο άνθρωπος, καθώς και χέρια, δάκτυλα, νύχια και πόδια, όμοια με του ανθρώπου[175].

Ο παραλληλισμός των δύσμορφων και δύσοσμων πατέρων, που μετέχουν στο συμπόσιο, με παράξενα ανθρωποειδή, πάντως όχι ανθρώπινα, όντα συνεχίζεται, αυτή τη φορά με τους σατύρους, οι οποίοι περιγράφονται στα συναξάρια, ενώ η ηρωίδα απεικονίζεται πότε να φράζει τη μύτη της και πότε να κλείνει τα μάτια της μπροστά στο φρικτό θέαμα (29^{ο} παράθεμα Ρ., 2^{η} αρχαία πηγή).

Ειδικότερα, στην *Πάπισσα Ιωάννα* γίνεται λόγος για τον Άγιο Αντώνιο, ο οποίος ήταν μοναχός στις ερήμους της Θηβαΐδας, συζούσε με τους σατύρους και διαλεγόταν μαζί τους πάνω σε θεολογικά θέματα. Συμπληρωματικά, στις Σημειώσεις του έργου αναφέρεται ότι ο Άγιος Αντώνιος, καθώς ζούσε ως μοναχός στη Θηβαΐδα, δίδασκε την αλήθεια της χριστιανικής θρησκείας στον αιγοπόδαρο Σάτυρο, με τον οποίο μάλιστα συμφιλιώθηκε. Τότε ο Σάτυρος, σε ένδειξη ευγνωμοσύνης προς τον Άγιο Αντώνιο, του προσέφερε φοίνικες αντί για διδαχές / διδάγματα. Ως προς την ιστορία αυτή ο συγγραφέας παραπέμπει στον Άγιο Ιερώνυμο και στον *Βίον του Αγίου Αντωνίου*. Στην πραγματικότητα πρόκειται για το έργο του Αγίου Ιερωνύμου με τίτλο

[172]Βλ. Αριστοτέλους, *Των Περί τα Ζώα Ιστοριών*, 502a, 18-22.
[173]Βλ. Αριστοτέλους, *Των Περί τα Ζώα Ιστοριών*, 502a, 27-30.
[174]Βλ. Αριστοτέλους, *Των Περί τα Ζώα Ιστοριών*, 502a, 22-27 και Peck 2001, σ. 103: "Apes are hairy on the back, in virtue of their being quadrupeds, and hairy on their fronts, in virtue of being man-like (that, as I mentioned before, is a point in which the arrangement in man is the reverse of that in the quadrupeds), except that the hair is coarse;".
[175]Βλ. Αριστοτέλους, *Των Περί τα Ζώα Ιστοριών*, 502a, 34- 502b, 5.

Ο Βίος του Αγίου Παύλου, του Πρώτου Ερημίτη, όπου αναφέρεται το συγκεκριμένο περιστατικό.

Στην αρχαία πηγή ο Άγιος Αντώνιος περιγράφεται τη στιγμή που συναντάει ένα ανθρωπάκι με γαμψό ρύγχος, κερασφόρο μέτωπο και άκρα όμοια με πόδια κατσίκας να οπλίζεται με πίστη και ελπίδα, ενώ το πλάσμα εκείνο του προσφέρει το φρούτο των φοινικόδενδρων, για να τον στηρίξει στο ταξίδι του. Όταν ο Άγιος Αντώνιος το ρωτάει ποια είναι η φύση του, εκείνο απαντάει ότι είναι ένα θνητό πλάσμα που λατρεύεται από τους μη Ιουδαίους, δηλ. τους ειδωλολάτρες, με το όνομα του Φαύνου, του Σατύρου και των Incubi[176]. Αναφορικά με τον εκχριστιανισμό των Δρυάδων, των Σειληνών, των Σατύρων κ.τ.λ. ο συγγραφέας του έργου παραπέμπει επιπλέον στον Αυγουστίνο, παραθέτοντας ως πηγή το έργο του Remusat, *Des races humaines*.

Με τον παραλληλισμό των πατέρων με τα παράξενα όντα που περιγράφουν οι αρχαίοι συγγραφείς —αφενός με τους κυνοκεφάλους και τους πιθηκανθρώπους που περιγράφει ο Αριστοτέλης και αφετέρου με τους αιγοπόδαρους σατύρους που περιγράφει ο Άγιος Ιερώνυμος ως όντα που αποτελούσαν αντικείμενο λατρείας της αρχαίας ειδωλολατρίας— αφήνεται να εννοηθεί ότι εκείνοι οι ιερείς φάνταζαν στα μάτια της ηρωίδας είτε ως τερατώδη όντα (στην πρώτη περίπτωση), είτε ως δαιμονικά όντα της ειδωλολατρίας (στη δεύτερη περίπτωση), που αναβίωσαν την εποχή της στα πρόσωπα των πατέρων αυτών, γεγονός που αναδεικνύει τη σατιρική διάθεση του συγγραφέα.

Έπειτα, καθώς περιγράφεται η εικόνα του συμποσίου, στη διάρκεια του οποίου όλοι οι συνδαιτυμόνες λαμβάνουν θέση, ο Επίσκοπος Νικήτας κόβει ένα κομμάτι του άρτου και το προσφέρει μέσα σε αργυρό δίσκο στην εικόνα της Παναγίας, απαγγέλλοντας ταυτόχρονα τη βιβλική φράση «…«φάγονται πένητες»…» (30ο παράθεμα Ρ., 1η αρχαία πηγή).

Πρόκειται για ένα βιβλικό εδάφιο από τον 21ο *Ψαλμό*, πολυσυζητημένο ως προς το περιεχόμενό του, καθώς αναφέρεται στη βαθιά θλίψη μιας ψυχής, την οποία φαίνεται ότι έχει εγκαταλείψει ο Θεός παρά την αθωότητα και τις παρακλήσεις της, τις οποίες απευθύνει σε αυτόν για να απαλλαγεί από τα βάσανα. Έπειτα, η ψυχή αυτή ξεσπά σε ευχαριστίες, όταν αντιλαμβάνεται ότι θα επιτύχει τη σωτηρία της. Έτσι, οι στίχοι 2-22 του 21ου *Ψαλμού* έχουν τον τίτλο «ο πάσχων» και οι στίχοι 23-32 τιτλοφορούνται ως «ο σεσωσμένος»[177].

Κάποιοι ερμηνευτές θέλησαν να αποδώσουν το περιεχόμενο του *Ψαλμού* στον Δαβίδ, ο οποίος δεινοπαθεί βρισκόμενος στην έρημο Μαών, και άλλοι στον Ιερεμία. Άλλοι σχολιαστές αποκρούουν την ερμηνεία αυτή, υποστηρίζοντας ότι λεπτομέρειες του *Ψαλμού* όπως: οι διατρήσεις χειρών, ο διασκορπισμός των οστών, ο διαμελισμός των ιματίων και ο άλλος μέγαλος πόνος του πάσχοντος δεν απαντούν σε κανένα

[176]Ως προς τους "Incubi", τους δαίμονες αυτούς που κάθονταν πάνω στο στήθος όσων κοιμούνταν προκαλώντας τους άσχημα όνειρα, ενώ λέγεται ότι μερικές φορές έσμιγαν με τις κοιμισμένες γυναίκες βλ. περισσότερα στον Grimal 1991, σ. 740.

Ως προς τη συνάντηση του Αγίου Αντωνίου με το θνητό πλάσμα που λατρεύεται με το όνομα του Φαύνου, του Σατύρου και των Incubi βλ. Ιερωνύμου, *Βίος του Αγίου Παύλου του Πρώτου Ερημίτου*. Ως προς τη μετάφραση του λατινικού χωρίου βλ. Fremantle 1893, σ. 300: "8. Antony was amazed, and thinking over what he had seen went on his way. Before long in a small rocky valley shut in on all sides he sees a mannikin with hooked snout, horned forehead, and extremities like goats' feet. When he saw this, Antony like a good soldier seized the shield of faith and the helmet of hope: the creature none the less began to offer to him the fruit of the palm-trees to support him on his journey and as it were pledges of peace. Antony perceiving this stopped and asked who he was. The answer he received from him was this: "I am a mortal being and one of those inhabitants of the desert whom the Gentiles deluded by various forms of error worship under the names of Fauns, Satyrs, and Incubi".

[177]Βλ. περισσότερα στον Γιαννακόπουλο 1986, τ. 24, σ. 108.

ιστορικό πρόσωπο της Ισραηλιτικής ιστορίας. Ορισμένοι ερμηνευτές απέδωσαν το περιεχόμενο του *Ψαλμού* αυτού γενικά σε κάποιο πάσχον πρόσωπο ενάρετο και τελειούμενο διά παθημάτων και τέλος οι Εβραίοι υπομνηματιστές υποστήριξαν ότι ο *Ψαλμός* αναφέρεται στο πολυπαθές έθνος των Ιουδαίων. Όμως την ερμηνεία αυτή αποκρούουν άλλοι μελετητές επισημαίνοντας ότι ο ατομικός χαρακτήρας του *Ψαλμού* είναι ευδιάκριτος, καθώς οι λεπτομέρειες των παθημάτων που δίδονται προϋποθέτουν συγκεκριμένο πρόσωπο[178].

Σύμφωνα με την πιο πιθανή ερμηνεία του *Ψαλμού*, την οποία υποστήριξαν αρκετοί μελετητές της Βίβλου, το περιεχόμενό του αποδίδεται στο πάθος του Μεσσία και προσιδιάζει στη φυσιογνωμία του Ιησού Χριστού: «Πρέπει εξ εσωτερικών λόγων να αποδώσωμεν τον ψαλμόν αυτόν εις το πάθος του Μεσσίου και την δόξαν, την ανάστασίν του»[179], ενώ οι σχολιαστές συμπληρώνουν ότι «Αξιοπαρατήρητον εν τη προφητείαι ταύτη είναι, ότι όχι μόνον προφητεύει πολλά γεγονότα του πάθους του Κυρίου και την εκ των παθών Του επιστροφήν των εθνών πράγματα ασύλληπτα υπό των παλαιών Ιουδαίων, αλλά η προφητεία αύτη φθάνει και μέχρι λόγων του πάσχοντος Μεσσίου…»[180].

Στο συγκεκριμένο εδάφιο του 21ου *Ψαλμού*, όπου παραπέμπει ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας*, γίνεται λόγος για την ευχαριστία του «Σεσωσμένου», δηλ. του Μεσσία, προς τον Θεό, ο οποίος —με τη βεβαιότητα ότι θα εισακουσθεί— ευχαριστεί εκ των προτέρων τον θείο λυτρωτή του. Έπειτα, ο «Σεσωσμένος» αναφέρεται στη μελλοντική ευγνωμοσύνη του προς τον Θεό, που θα γίνει δημόσια, κηρύσσοντας το μεγαλείο του Θεού μεταξύ των αδελφών του. Κατόπιν ο Μεσσίας προσκαλεί όλους τους Ισραηλίτες να ευχαριστήσουν μαζί του τον Θεό για τη λύτρωσή του[181].

Ειδικότερα, στο σημείο αυτό ο Μεσσίας κάνει λόγο για ένα μελλοντικό συμπόσιο. Πρόκειται για μια συγκέντρωση που θα τελεστεί, τη λεγόμενη «θυσία του σωτηρίου», δηλ. τη θυσία εκείνη, στη διάρκεια της οποίας το αίμα του ζώου και τα λιπαρά μέρη της σάρκας του προσφέρονταν στο θυσιαστήριο, ορισμένα μέρη του ζώου δίδονταν στους ιερείς και το υπόλοιπο τρωγόταν από εκείνους που προσέφεραν τη θυσία: τους φίλους του, τους οικείους του και τους φτωχούς, δηλ. από τους πιστούς, τους αφοσιωμένους δούλους του Κυρίου, οι οποίοι θα αποτελέσουν τους συνδαιτυμόνες της «θυσίας του σωτηρίου»[182].

Το αποτέλεσμα της «θυσίας του σωτηρίου», στην οποία συμμετέχουν οι συνδαιτυμόνες —οι πιστοί και αφοσιωμένοι δούλοι του Κυρίου— και ο συμποσιάρχης —ο Μεσσίας— θα είναι η προσφώνηση της εξής ευχής: «Ας ζηι η καρδία σας. Ευχή απευθυνομένη υπό του συμποσιάρχου εις τους συνδαιτυμόνας. Είθε το συμπόσιον αυτό να σας χορηγήσηι αιώνιον ζωήν»[183]. Οι μελετητές συμπληρώνουν ότι «Πρέπει να φύγωμεν εκ του Ιουδαϊκού συμποσίου και να έλθωμεν εις το συμπόσιον της Κ. Διαθήκης, την θείαν Ευχαριστίαν, διότι αύτη δίδει ζωήν αιώνιον και επομένως εις αυτό εκπληρούται η ευχή αύτη πλήρως»[184]. Με λίγα λόγια, το συμπόσιο αυτό που περιγράφεται στην *Π.Δ.* αντικατοπτρίζει το συμπόσιο που αναφέρεται στην *Κ.Δ.*, δηλ. τη Θεία Ευχαριστία, η οποία παρέχει αιώνια ζωή στους χριστιανούς πιστούς.

---

[178]Ως προς τις διαφορετικές αυτές ερμηνείες του *Ψαλμού* βλ. περισσότερα στον Γιαννακόπουλο 1986, τ. 24, σ. 108.
[179]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 24, σ. 109.
[180]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 24, σ. 109.
[181]Βλ. περισσότερα στον Γιαννακόπουλο 1986, τ. 24, σ. 115.
[182]Βλ. περισσότερα στον Γιαννακόπουλο 1986, τ. 24, σ. 116.
[183]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 24, σ. 116.
[184]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 24, σ. 116.

Αντίστοιχα, στην *Πάπισσα Ιωάννα* ο συγγραφέας αναφέρεται στον Επίσκοπο Νικήτα, τον τεμαχισμό του άρτου από εκείνον, την αφιέρωση του πρώτου κομματιού στην Παναγία και το μοίρασμα των υπολοίπων κομματιών στους συνδαιτυμόνες του συμποσίου, δανειζόμενος τη βιβλική φράση «φάγονται πένητες…»[185]. Η σύνδεση ανάμεσα στον συμποσιάρχη Επίσκοπο Νικήτα και τον συμποσιάρχη Μεσσία γίνεται με ευρηματικό τρόπο, με την τοποθέτηση της προαναφερόμενης φράσης του Μεσσία στο στόμα του Επισκόπου. Η συγκεκριμένη βιβλική πηγή, η οποία παρατίθεται μέσα στην αφήγηση στην αυτούσια μορφή της, δεν έχει υποστεί αλλαγές.

Μέσα από τον παραλληλισμό του Επισκόπου Νικήτα με τον Μεσσία και των συνδαιτυμόνων του μεσαιωνικού συμποσίου με εκείνους του βιβλικού συμποσίου στηλιτεύεται από τον συγγραφέα του έργου το ιερατείο της εποχής του Μεσαίωνα ως απομίμηση του επουράνιου ιερατείου, ως κατώτερη αποτύπωσή του.

Έτσι, ο αρχιερέας απεικονίζεται ως καρικατούρα του βιβλικού προτύπου, του Ιησού Χριστού, και οι συνδαιτυμόνες του μεσαιωνικού συμποσίου παραλληλίζονται μεταξύ άλλων με τους Σατύρους, δηλ. με δαιμονικής φύσεως υπάρξεις, οι οποίες λατρεύονταν από τους ειδωλολάτρες[186]. Μάλιστα, οι ιερείς του μεσαιωνικού συμποσίου χαρακτηρίζονται έμμεσα ως « «πένητες» », γεγονός που αντανακλά έντονη ροϊδική ειρωνεία, καθώς έχει αναφερθεί η συνήθεια των ιερέων του Μεσαίωνα «…ιερουργούντες κατάχρυσοι…» να ενδύονται «…την κατάχρυσον … ενδυμασίαν»[187].

Στη συνέχεια, ο συγγραφέας του έργου παρουσιάζει την ομοιότητα που εντοπίζεται ανάμεσα στη λατρεία της Παναγίας στη χριστιανική θρησκεία και τη λατρεία της θεάς Εστίας ή Vesta στην αρχαία ειδωλολατρία ως προς την προσφορά της πρώτης μερίδας άρτου σε εκείνες ($30^{ο}$ παράθεμα Ρ., $2^{η}$ αρχαία πηγή).

Ειδικότερα, ο Επίσκοπος Νικήτας περιγράφεται στη διάρκεια του συμποσίου να προσφέρει στους ερημίτες– συνδαιτυμόνες κομμάτια άρτου, αφού έχει προσφέρει το πρώτο κομμάτι στην εικόνα της Παναγίας. Η Παναγία παραλληλίζεται με την κόρη της θεάς Ρέας, Εστία, στην οποία οι αρχαίοι προσέφεραν —κατά τα λεγόμενα του συγγραφέα— την πρώτη μερίδα.

Μέσα από τον παραλληλισμό:

- του συμποσίου που οργανώνει ο Επίσκοπος Νικήτας με το συμπόσιο, το οποίο οργάνωναν οι αρχαίοι,
- των χριστιανών συνδαιτυμόνων του συμποσίου, του οποίου μέλη αποτελούν οι ερημίτες, με τους ειδωλολάτρες συνδαιτυμόνες του αρχαίου συμποσίου, και
- της Παναγίας με την θεά Εστία (Vesta), καθώς είναι θεότητες που λαμβάνουν στα συμπόσια των χριστιανών και των ειδωλολατρών αντίστοιχα την πρώτη μερίδα, ενώ μοιάζουν ως προς τις ιδιότητες και τα χαρακτηριστικά τους, και ιδιαίτερα ως προς την παρθενικότητά τους[188],

---

[185]Βλ. *Π.Δ.*, *Ψαλμοί*, 21. 27.

[186]Βλ. παραπάνω.

[187]Ως προς τις φράσεις αυτές βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 190.

[188]Βλ. Οβιδίου, *Fasti*, 6. 293-294: "iure igitur virgo est, quae semina nulla remittit / nec capit, et comites virginitatis amat". Ως προς την αγγλική μετάφραση του λατινικού χωρίου βλ. Frazer 1959, σ. 341: "Rightly, therefore is she a virgin who neither gives nor takes seeds, and she loves companions in her virginity".

Η θεά Εστία, αν και την περιτριγύριζαν ο Απόλλωνας και ο Ποσειδώνας ποθώντας να την κάνουν γυναίκα τους, πέτυχε από τον Δία να διατηρήσει αιώνια την αγνότητά της (βλ. Ομηρικοί Ύμνοι, *εις Αφροδίτην*, 5, 21-28).

Ως προς την ταύτιση της αρχαίας θεάς Εστίας με τη ρωμαία θεά Vesta λέγεται ότι την ημέρα των Vestalia (μέσα Ιουνίου) τα γαϊδουράκια ήταν στεφανωμένα με λουλούδια και δεν εργάζονταν, καθώς σύμφωνα με έναν μύθο, η θεά Vesta, αγνή περισσότερο από όλες, προστατεύτηκε από έναν

πρόθεση του συγγραφέα είναι να αναδείξει τις ομοιότητες ανάμεσα στα έθιμα του Χριστιανισμού και της ειδωλολατρίας. Έτσι, παρά το γεγονός ότι εντοπίζονται διαφοροποιήσεις ανάμεσα στα συμπόσια των χριστιανών και των ειδωλολατρών —η προσφορά του πρώτου κομματιού του άρτου στην Παναγία γίνεται σε αργυρό δίσκο, ενώ η προσφορά του φαγητού στην Εστία γινόταν σε καθαρό πιάτο[189], το ενδιαφέρον του συγγραφέα του έργου εστιάζεται στις ομοιότητες μεταξύ των δύο συμποσίων, προκειμένου να αποδειχθεί ότι οι τελετές του χριστιανισμού —στη συγκεκριμένη περίπτωση το χριστιανικό έθιμο της προσφοράς της πρώτης μερίδας άρτου στην Παναγία— αποτελούν κληροδότημα των ειδωλολατρών, οι οποίοι πίστευαν ότι οι θεοί ήταν παρόντες στα συμπόσια.

Παράλληλα, ο συγγραφέας στις Σημειώσεις του παραθέτει στην αυτούσια μορφή τους δύο λατινικούς στίχους από το έργο *Fasti* του Οβιδίου:

- ο πρώτος στίχος "…mos erat, et mensae credere adesse deos; "[190] μεταφράζεται ως εξής: «Υπήρχε κάποτε το έθιμο να κάθονται σε μακριούς πάγκους κοντά στη φωτιά και ήταν πιστευτό ότι οι θεοί ήταν παρόντες στο δείπνο»[191] και παρατίθεται προκειμένου να τεκμηριωθεί η άποψη ότι **το έθιμο του συμποσίου παρουσία Θεών** αποτελεί κληροδότημα των ειδωλολατρών. Ο στίχος αυτός έχει υποστεί σημαντική αλλαγή, καθώς αντί για "mensae" (που σημαίνει «τραπέζι») τοποθετείται στην *Πάπισσα Ιωάννα* ο τύπος "mensa". Πιθανόν υιοθετήθηκε από τον συγγραφέα ο συγκεκριμένος τύπος της λέξης σε ονομαστική για να ταιριάξει με την ονομαστική της λέξης "mos" που προηγείται.

  Αντίστοιχα, στην *Πάπισσα Ιωάννα* λέγεται ότι στα συμπόσια των μοναχών του Αγίου Όρους μέχρι τον 17^{ο} αιώνα **η εικόνα της Παναγίας, με την οποία δηλωνόταν η θεία παρουσία, ήταν τοποθετημένη σε στασίδι** δίπλα στο τραπέζι.
- ο δεύτερος στίχος "fert missos Vestae pura patella cibos"[192] μεταφράζεται ως εξής: «Ένα καθαρό πιάτο περιέχει το φαγητό που προσφέρεται στη Βέστα (δηλ. στη θεά Εστία)»[193] και στοχεύει στο να αποδείξει ότι **το έθιμο της προσφοράς του πρώτου κομματιού** του άρτου στην Παναγία προέρχεται αντίστοιχα από το ειδωλολατρικό έθιμο των αρχαίων που προσέφεραν την πρώτη μερίδα στη θεά Εστία.

  Ο συγκεκριμένος στίχος αναφέρει ότι στη θεά Βέστα ή Εστία προσφέρεται ένα καθαρό πιάτο με φαγητό, όπως στην Παναγία προσφέρεται σε αργυρό δίσκο το πρώτο κομμάτι άρτου. Ωστόσο δεν γίνεται λόγος για **τα πρωτεία που κατέχει η θεά Εστία** στο μοίρασμα του φαγητού, για τα οποία γίνεται λόγος στο στίχο "inde precando / praefamur Vestam, **quae loca prima tenet**"[194], που μεταφράζεται ως εξής: «Προσευχόμενοι, ξεκινάμε απευθυνόμενοι στη Βέστα, **η οποία κατέχει την πρώτη θέση**»[195]. Ο συγγραφέας αρκείται στην παράθεση της μετάφρασης της λατινικής φράσης —«…**η δε Βέστα ή Εστία ελάμβανε πάντοτε την πρώτην**

γάιδαρο, όταν ο Πρίαπος την πλησίασε με ερωτικές διαθέσεις (βλ. Ως προς τα στεφανωμένα με λουλούδια γαϊδουράκια, τη θεά Vesta και τον Πρίαπο βλ. Οβιδίου, *Fasti*, 6. 311 κ.ε.

[189]Βλ. Οβιδίου, *Fasti*, 6. 311: "fert missos Vestae pura patella cibos".

[190]Βλ. Οβιδίου, *Fasti*, 6. 306.

[191]Βλ. Kline (χ.ε.), *Ovid F.* την αγγλική μετάφραση: "It was once the custom to sit on long benches by the fire, and believe the gods were present at the meal". Βλ. επίσης Frazer 1959, σ. 343: "it used to be the custom of old to sit on long benches in front of the hearth and to suppose that the gods were present at table;".

[192]Βλ. Οβιδίου, *Fasti*, 6. 311.

[193]Βλ. Frazer 1959, σ. 343: "a clean platter contains the food offered to Vesta".

[194]Βλ. Οβιδίου, *Fasti*, 6. 303-304.

[195]Βλ. Frazer 1959, σ. 343:"…in praying we begin by addressing Vesta, who occupies the first place".

μερίδα…»— παρεμβάλλοντάς την ανάμεσα στους δύο προαναφερόμενους λατινικούς στίχους.

Αντίστοιχα, στην *Πάπισσα Ιωάννα* λέγεται ότι στα συμπόσια των μοναχών του Αγίου Όρους μέχρι τον 17ο αιώνα, μόλις εκείνοι συγκεντρώνονταν γύρω από το τραπέζι, **ο ηγούμενος έκοβε το πρώτο κομμάτι άρτου και το προσέφερε** πάνω σε αργυρό δίσκο **στην εικόνα της Παναγίας.**

Έτσι, αναδεικνύεται ως κληροδότημα των ειδωλολατρών στο χριστιανισμό τόσο το έθιμο του συμποσίου παρουσία των Θεών όσο και το έθιμο της προσφοράς της πρώτης μερίδας στις παρούσες θεότητες.

Έπειτα, περιγράφονται τα πλούσια εδέσματα που παρατίθενται στο συμπόσιο του Επισκόπου Νικήτα, αρχιερέα της Ανατολικής Εκκλησίας: προσφέρεται γεύμα, το οποίο περιλαμβάνει αρχικά κατσίκι γεμιστό με κρεμμύδια, σκόρδο και πράσα, έπειτα ψάρια και αβγοτάραχο, και τέλος πρόβατο με μέλι και κυδώνια[196]. Αντίθετα, τα συμπόσια των ιερέων της Γερμανίας, δηλ. της Δυτικής Εκκλησίας, παραλληλίζονται με τα συμπόσια των αρχαίων Ελλήνων ως προς το ότι και στις δύο περιπτώσεις άρχιζαν και τελείωναν με ψητά κρέατα, δηλ. με απλά και ακαρύκευτα εδέσματα. Ο συγγραφέας παραθέτει ως πηγή για τις συνήθειες αυτές των αρχαίων Ελλήνων το έργο του Ομήρου *Ιλιάδα* (31ο παράθεμα Ρ., 1η αρχαία πηγή).

Πιο συγκεκριμένα, ο Όμηρος στην *Ιλιάδα* αναφέρεται στη συνήθεια των Αχαιών της βρώσης ψητών κρεάτων: «ἔνθα φίλ᾽ **ὀπταλέα κρέα** ἔδμεναι ἠδὲ κύπελλα…»[197]. Ως προς το θέμα αυτό οι σχολιαστές επισημαίνουν ότι στα ομηρικά έπη «Φαγητά αναφέρονται κυρίως τα κρέατα, ψημένα σε κομμάτια στην σούβλα. Αυτό όμως αποτελεί συνήθεια του πολέμου ή γιορτινή συνήθεια. Τα καθημερινά δεν φαίνονται καλά, εκτός από κάτι λάμψεις και πλάγιες πληροφορίες…»[198]. Στην προκειμένη περίπτωση, η βρώση ψητών κρεάτων αναφέρεται καθώς ο Αγαμέμνονας επιθεωρεί το ελληνικό στρατόπεδο, επιπλήττοντας τον Μενεσθέα και τον Οδυσσέα οι οποίοι, αντί να προετοιμάζονται για τη μάχη εναντίον των Τρώων, απολαμβάνουν το γεύμα τους. Τη σθεναρή απάντηση του Οδυσσέα διαδέχεται η διαλλακτικότητα του Αγαμέμνονα και τελικά η παρεξήγηση λύνεται.

Στο πλαίσιο του παραλληλισμού των συμποσίων της Δυτικής Εκκλησίας και των αρχαίων Ελλήνων ως προς τα ψητά κρέατα που προσφέρονταν, σημειώνεται ευρύτερη αντίθεση ανάμεσα στα ακαρύκευτα φαγητά που γεύονταν οι ιερείς της Δυτικής Εκκλησίας και τα πλούσια σε μυρωδικά φαγητά που γεύονταν οι ιερείς της Ανατολικής Εκκλησίας. Πρόθεση του συγγραφέα του έργου είναι να αναδείξει τη διαφορά που εντοπίζεται ανάμεσα στη Δυτική και την Ανατολική Εκκλησία, που στην προκειμένη περίπτωση αποτυπώνεται μέσα από τα διαφορετικά είδη εδεσμάτων που προσφέρονται και καταναλώνονται στα συμπόσιά τους.

Στη συνέχεια, ο συγγραφέας αναφέρεται στο ποτό, το οποίο προσφέρεται στο συμπόσιο που οργανώνει ο Επίσκοπος Νικήτας: αποτελείται από κρασί της Αττικής, αναμεμιγμένο με πίσσα, γύψο και ρετσίνα. Μάλιστα, στις Σημειώσεις του έργου τονίζεται ότι η συνήθεια να αναμειγνύουν το κρασί με πίσσα, γύψο και ρετσίνα ή και θαλασσινό νερό προέρχεται από τους αρχαίους Έλληνες (31ο παράθεμα Ρ., 2η αρχαία πηγή).

Στο σημείο αυτό παρατίθεται στις Σημειώσεις της *Πάπισσας Ιωάννας* μια αρχαία φράση από το έργο του Πλουτάρχου *Αίτια Φυσικά*, η οποία αναφέρεται στη συνήθεια των αρχαίων Ελλήνων να αναμειγνύουν τον οίνο με θαλασσινό νερό ή με

[196]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 194.
[197]Βλ. Ομήρου, *Ιλιάς*, 4. 345.
[198]Βλ. Τσοπανάκης 1988, σ. 94.

γύψο[199]. Η αρχαία πηγή κάνει λόγο για τη συνήθεια των αρχαίων Ελλήνων να χύνουν θαλασσινό νερό μέσα στο κρασί, αναφέροντας ότι οι Αλαιείς είχαν λάβει έναν χρησμό που τους διέταζε να βαπτίζουν τον θεό Διόνυσο στη θάλασσα. Παράλληλα, άνθρωποι που έμεναν μακριά από την ακτή έχυναν μέσα στο κρασί ψημένο γύψο από τη Ζάκυνθο[200].

Σύμφωνα με την αρχαία πηγή, η συνήθεια αυτή οφειλόταν:

- είτε στο γεγονός ότι η θερμότητα που είχε μέσα του το θαλασσινό νερό ενδέχεται να βοηθούσε στο να διατηρείται το κρασί ζεστό και οι ιδιότητές του αναλλοίωτες, ενώ σε αντίθετη περίπτωση η ψυχρότητα θα έσβηνε και θα κατέστρεφε τη δύναμή του,
- είτε στο γεγονός ότι το αλάτι που περιέχει το θαλασσινό νερό ενδέχεται να διυλίζει, να φιλτράρει το κρασί, διαλύοντας ξένα και περιττά συστατικά, μην αφήνοντας να αναπτυχθούν δυσάρεστες οσμές ή σήψη σε αυτό[201].

Ως προς την επίπτωση της ανάμειξης θαλασσινού νερού στο κρασί οι σχολιαστές αναφέρουν ότι αυξάνεται η οξύτητά του, γεγονός που ενδέχεται να βελτιώνει την ποιότητά του, ενώ παρεμποδίζεται η ανάπυξη μικροοργανισμών σε αυτό, που προκαλούν θαμπάδα και αστάθεια[202]. Η χρήση του γύψου, ψημένου ή άψητου, έχει επίσης θετική επίδραση στην ποιότητα του κρασιού: προσθέτοντας στο κρασί που βράζει γύψο, ενεργεί μαζί με ορισμένα συστατικά του κρασιού και τότε ο οίνος προχωρεί στην παραγωγή άλλων συστατικών, ένα από τα οποία, διαλυόμενο σε αλκοόλ, παραμένει στο κρασί και αυξάνει την οξύτητά του[203]. Μάλιστα οι μελετητές συμπληρώνουν ότι ο Πλούταρχος στο έργο του σωστά αναφέρεται στις επιδράσεις της προσθήκης θαλασσινού νερού και γύψου στην παραγωγή κρασιού, αν και ο ίδιος δεν γνωρίζει πώς αυτές οι επιδράσεις παράγονται[204].

Με τη χρήση της συγκεκριμένης αρχαίας φράσης τα έθιμα των συμποσίων της χριστιανικής θρησκείας παραλληλίζονται με εκείνα των αρχαίων Ελλήνων, καθώς η Ανατολική Εκκλησία περιγράφεται να μιμείται τους αρχαίους Έλληνες ως προς τη νόθευση του οίνου[205]. Παράλληλα, τονίζεται από τον συγγραφέα ότι η Δυτική Εκκλησία μιμείται τους αρχαίους Έλληνες ως προς τη βρώση ψητών ακαρύκευτων κρεάτων. Έτσι, ο ίδιος φαινομενικά αντιπαραθέτει τις συνήθειες της Ανατολικής και

---

[199]Ως προς την ανάμειξη του κρασιού με πίσσα και ρητίνη, δηλ. με ρετσίνα, για την οποία κάνει λόγο ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας*, η αρχαία πηγή δεν αναφέρει σχετικές πληροφορίες. Πιθανότατα, η πληροφορία αυτή αντλήθηκε από άλλη πηγή, η οποία δεν παρατίθεται.

[200]Βλ. Πλουτάρχου, *Αίτια Φυσικά*, 914 D, 3-8.

[201]Βλ. Πλουτάρχου, *Αίτια Φυσικά*, 914 D, 8- 914 E, 2.

[202]Βλ. Pearson & Sandbach 1965, σ. 174: "This increased acidity might improve the wine by inhibiting the growth of micro-organisms that cause cloudiness and instability".

[203]Βλ. Pearson & Sandbach 1965, σσ. 174-175: "The use of gypsum, baked or unbaked, which is still practised in some places, has the same good effect by a different means: added to the unfermented juice, the gypsum (calcium sulphate, hydrated when unbaked) reacts with potassium hydrogen tartrate contained in the juice and stalks to produce calcium tartrate, potassium sulphate, and tartaric acid: the last, being soluble in alcohol, is not precipitated (unlike the insoluble tartrate), but remains in the wine and increases its acidity".

[204]Βλ. Pearson & Sandbach 1965, σ. 175: "Plutarch therefore correctly states the effects of adding sea-water and gypsum in wine-making, although he had no means of knowing how they are produced".

[205]Ως προς τη νόθευση του οίνου στους Βυζαντινούς βλ. τη φράση: «Το μέγιστον παράπονον του Λιουτπράνδου κατά των Βυζαντινών ήτο η κακή ποιοτης και η νόθευσις του οίνου δια γύψου και ρητίνης».

της Δυτικής Εκκλησίας[206], ωστόσο τελικά ενοποιεί τις δύο Εκκλησίες, καθώς και οι δύο μιμούνται τα αρχαία ειδωλολατρικά έθιμα[207].

Στη συνέχεια, ο συγγραφέας περιγράφει την Ιωάννα να γεύεται με αποστροφή το αναμεμιγμένο με πίσσα, γύψο και ρετσίνα κρασί, παραλληλίζοντάς την με τον Σωκράτη και τον Ιησού Χριστό, καθώς και στις τρεις περιπτώσεις προσφέρεται ποτό δυσάρεστο στη γεύση (31^{ο} παράθεμα Ρ., 3^{η} και 4^{η} αρχαία επίδραση).

Οι πληροφορίες αναφορικά με το περιστατικό κατά το οποίο ο Σωκράτης ήπιε το κώνειο παρατίθενται τόσο στο έργο του Διογένη Λαερτίου *Βίοι Φιλοσόφων*, όσο και στο έργο του Διοδώρου του Σικελιώτη *Ιστορική Βιβλιοθήκη*[208] (31^{ο} παράθεμα Ρ., 3^{η} αρχαία επίδραση). Στα αρχαία κείμενα αναφέρεται ότι ο Σωκράτης κατηγορήθηκε για ασέβεια και διαφθορά των νέων[209], καταδικάστηκε σε θάνατο και αφού ήπιε το κώνειο, θανατηφόρο ποτό, πέθανε. Ενδέχεται τα αρχαία αυτά χωρία να αποτέλεσαν αντικείμενο μελέτης του συγγραφέα. Ωστόσο, καθώς δεν παραθέτει συγκεκριμένες αρχαίες πηγές, είναι πολύ πιθανό ο ίδιος να γνώριζε την πολύ διαδεδομένη ιστορία του θανάτου του Σωκράτη στο πλαίσιο της ευρύτερης αρχαιογνωσίας του.

Ταυτόχρονα, για την περιγραφή της προσφοράς δυσάρεστου στη γεύση ποτού στον Ιησού Χριστό, λίγο πριν τη σταύρωσή του: ξίδι αναμεμιγμένο με χολή, θα πρέπει η συγκεκριμένη πληροφορία να αντλήθηκε από το *Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον* [210], παρ' ότι δεν υπάρχει παραπομπή σε αυτό (31^{ο} παράθεμα Ρ., 4^{η} αρχαία επίδραση).

Ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* αναφέρει ότι οι Εβραίοι προσέφεραν το ποτό αυτό στον Ιησού Χριστό, ενώ σύμφωνα με το βιβλικό χωρίο οι στρατιώτες που τον συνόδευαν στον Γολγοθά του έδωσαν να πιεί αυτό το ποτό. Οι μελετητές υποστηρίζουν ότι, ενώ φαίνεται ότι οι στρατιώτες έδωσαν στον Ιησού Χριστό το συγκεκριμένο ποτό, το πιο πιθανό είναι ότι οι γυναίκες της Ιερουσαλήμ του το προσέφεραν, προκειμένου να μετριάσουν την Ρωμαϊκή σκληρότητα, δίνοντάς του να πιεί ένα ποτό που καταπράυνε τους πόνους του θανάτου[211]. Πράγματι, ήταν καθαρό Εβραϊκό έθιμο να δίνουν σε έναν καταδικασμένο άνθρωπο ανόθευτο κρασί ή κρασί με κάποιο ναρκωτικό/ όπιο μέσα σε αυτό, ώστε να τον κάνει αναίσθητο[212].

---

[206]Βλ. παραπάνω την αντίθεση ανάμεσα στα ακαρύκευτα φαγητά της Δυτικής Εκκλησίας και τα πλούσια σε μυρωδικά φαγητά της Ανατολικής Εκκλησίας.

[207]Ο συγγραφέας, δανειζόμενος τη βιβλική φράση «…εἷς ἄρτος, ἓν σῶμα οἱ πολλοί ἐσμεν…» (βλ. *Κ.Δ.*, *Προς Κορινθίους α΄*, 10. 17), υποστηρίζει ότι «Εκ της αυτής ζύμης είναι πεπλασμένα πάντων των απογόνων του Αδάμ τα όμματα, τα ώτα και τα χείλη» (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα,* σ. 195), υπαινισσόμενος ότι οι δύο Εκκλησίες (η Ανατολική και η Δυτική), παρά τις φαινομενικές τους διαφορές, ενοποιούνται ως προς το ότι μιμούνται τα ήθη και έθιμα της αρχαίας ειδωλατρικής θρησκείας.

[208]Βλ. Διογένους του Λαερτίου, *Βίοι Φιλοσόφων*, 3. 24, 3-4 και Διοδώρου του Σικελιώτου, *Ιστορική Βιβλιοθήκη (βιβλ. 1*-20), 14. 37, 7, 1-5.

[209]Βλ. Ξενοφώντος, *Απομνημονεύματα*, 1. 1, όπου λέγεται ότι ο Σωκράτης προσπαθούσε να εισάγει άλλες δευτερεύουσες θεότητες, δηλ. δαιμόνια —«…καινὰ δαιμόνια…», διαφθείροντας έτσι τους νέους. Μάλιστα, ορισμένοι μελετητές υποστηρίζουν ότι ο λόγος που καταδικάστηκε ο Σωκράτης δεν ήταν τα θρησκευτικά του πιστεύω, καθώς δεν μπορεί να κατηγορηθεί για απιστία προς το θείο κάποιος που πιστεύει στα δαιμόνια, αφού, αν πιστεύει στην ύπαρξη δαιμονικών υπάρξεων, πιστεύει και στην ύπαρξη θεών, αλλά το πολιτικό αριστοκρατικό (με την πλατωνική έννοια) φρόνημά του, το οποίο ήρθε σε σύγκρουση με το δημοκρατικό φρόνημα των κατηγόρων του (του Μέλητου, του Άνυτου και του Λύκωνα).

[210]Βλ. *Κ.Δ.*, *Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, 27. 34.

[211]Βλ. Buttrick (et al.) 1987, Vol. VII, σ. 603: "Our Gospel seems to assume that they were Roman soldiers, but it is likelier that they were the women of Jerusalem who made it a practice thus to temper Roman cruelty".

[212]Βλ. Buttrick (et al.) 1987, Vol. VII, σ. 602: "It was a pious Jewish Custom to give a condemned man unmixed wine or wine with an opiate in it to make him unconscious".

Ειδικότερα, το βιβλικό χωρίο αναφέρει ότι το ποτό που προσφέρθηκε στον Ιησού Χριστό ήταν **κρασί** αναμεμιγμένο με χολή —«…ἔδωκαν αὐτῷ πιεῖν **οἶνον**/ **μετὰ χολῆς** μεμιγμένον»[213], ενώ ο συγγραφέας του έργου αναφέρει ότι ήταν **ξίδι** αναμεμιγμένο με χολή —«…προσέφερον…**όξος μετά χολής**…οι Εβραίοι εις τον Ιησούν», αλλάζοντας ουσιαστικά τη λέξη «οἶνον» σε «ὄξος». Πιθανότατα αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι σε άλλο σημείο της Αγίας Γραφής λέγεται ότι ο Χριστός ήπιε «ὄξος»[214].

Σύμφωνα με τους σχολιαστές της Βίβλου, το συγκεκριμένο ποτό είχε την ιδιότητα να ναρκώνει κατά κάποιο τρόπο εκείνον που το έπινε. Η νάρκωση που θα προκαλούσε το ποτό στον Χριστό θα «νέκρωνε» τους πόνους της σταύρωσης[215] προκαλώντας μερική απώλεια συνείδησης, έτσι ώστε να μη γίνονται αντιληπτά τα δυσάρεστα συναισθήματα και η οδύνη που προκαλεί ο θάνατος. Αντίστοιχα, το κώνειο που προσφέρθηκε στον Σωκράτη προκαλεί γενική παράλυση των ανθρωπίνων μελών[216], ώστε ο θάνατος επέρχεται ήρεμα και ειρηνικά[217].

Μέσα από τον παραλληλισμό:

- του κρασιού αναμεμιγμένου με πίσσα, γύψο και ρετσίνα που προσφέρθηκε στην Ιωάννα, με το κώνειο και το ξίδι αναμεμιγμένο με χολή, που προσφέρθηκαν αντίστοιχα στον Σωκράτη και τον Ιησού Χριστό, καθώς πρόκειται για ποτά που δίδονται ως κέρασμα στην ηρωίδα, καλεσμένη στο συμπόσιο, ως δηλητήριο που προκαλεί στον Σωκράτη παράλυση στα ανθρώπινα μέλη και ο θάνατος επέρχεται ειρηνικά και ως «ναρκωτικό» για να είναι λιγότερο ανώδυνος ο θάνατος του Χριστού,
- της Ιωάννας με τον Σωκράτη και τον Ιησού Χριστό, καθώς τους προσφέρθηκαν ποτά δυσάρεστα στη γεύση,
- των εκπροσώπων της Ανατολικής Εκκλησίας, των «…Αθηναίων εκείνων…», που προσέφεραν το αναμεμιγμένο με πίσσα, γύψο και ρετσίνα κρασί στην Ιωάννα, με τους Αθηναίους, που προσέφεραν το κώνειο στον Σωκράτη, και με τις Εβραίες γυναίκες, τους Εβραίους —όπως αναφέρει ο συγγραφέας— που προσέφεραν το αναμεμιγμένο με χολή ξίδι στον Ιησού Χριστό,

αποτυπώνεται έμμεσα η διαμάχη μεταξύ Ανατολικής και Δυτικής εκκλησίας, καθώς η Ιωάννα, εκπρόσωπος της Δυτικής Εκκλησίας, αντιμετωπίζει με καχυποψία το ποτό που της προσφέρουν οι συνδαιτυμόνες του συμποσίου της Ανατολικής Εκκλησίας, φοβούμενη μήπως της προσέφεραν κώνειο, όπως οι Αθηναίοι στο Σωκράτη, ή ξίδι με χολή, όπως οι Εβραίοι στον Ιησού Χριστό.

---

[213]Βλ. *Κ.Δ.*, *Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, 27. 34.

[214]Βλ. *Κ.Δ.*, *Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, 19. 28- 19. 30: «Μετὰ τοῦτο εἰδὼς ὁ Ἰησοῦς ὅτι ἤδη πάντα τετέλεσται, ἵνα τελειωθῇ ἡ γραφή, λέγει, Διψῶ. **σκεῦος / ἔκειτο ὄξους μεστόν· σπόγγον οὖν μεστὸν τοῦ ὄξους / ὑσσώπῳ περιθέντες προσήνεγκαν αὐτοῦ τῷ στόματι. /** ὅτε οὖν **ἔλαβεν τὸ ὄξος [ὁ] Ἰησοῦς** εἶπεν,Τετέλεσται· / καὶ κλίνας τὴν κεφαλὴν παρέδωκεν τὸ πνεῦμα». Επίσης βλ. *Κ.Δ.*, *Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον*, 23. 36, όπου λέγεται ότι οι στρατιώτες προσέφεραν στον Ιησού Χριστό «…ὄξος…».

[215]Βλ. Wuest 1994, σ. 75: "And having come to a place called Golgotha, which is called a place of a skull, they gave Him to drink wine mixed with gall, **a stupefying drink to deaden the pain of crucifixion**. And having tasted it, He was not willing to drink it".

[216]Ως προς την πόσιν του κώνειου και τα αποτελέσματα στο ανθρώπινο σώμα βλ. επίσης Πλάτωνος, *Φαίδων*, 117e, 4 κ.ε.

[217]Βλ. Bloch 2001, part II, Chapter 9: "The closing pages of Plato's *Phaedo* provide a stunning picture of the effects of poison upon the body of Socrates. **Plato describes a slowly ascending paralysis, beginning in Socrates' feet and creeping steadily up his legs toward his chest, with Socrates' mind remaining clear until the end. Death arrives calmly and peacefully.** It is a remarkable account, rich in emotive power and in clinical detail".

Ταυτόχρονα, εκφράζεται έντονη ροϊδική ειρωνεία απέναντι στο πρόσωπο της ηρωίδας, καθώς εκείνη διακατέχεται:

- από αμάθεια, αφού τα συγκεκριμένα ποτά δεν προσφέρονταν με σκοπό τον βασανισμό και την ταλαιπωρία, αλλά για την επίτευξη ενός λιγότερου επώδυνου τέλους, αλλά και
- από υπεροψία, παρομοιάζοντας τον εαυτό της με τα συγκεκριμένα ιστορικά πρόσωπα: ο Σωκράτης κατηγορήθηκε για διαφθορά των νέων εξαιτίας του ότι εισήγαγε «…καινὰ δαιμόνια…»[218] και ο Ιησούς Χριστός για βλασφημία, διακηρύττοντας ότι είναι ο Υιός του Θεού και ο βασιλεύς των Ιουδαίων, ενώ εκείνη θα υποστεί ατιμωτικό θάνατο —λιθοβολισμό και θάνατο στη γέννα του παιδιού της[219]— από την έντονη επιθυμία της να αποκτήσει την παπική εξουσία, γευόμενη ταυτόχρονα όλες τις ηδονές της σάρκας, που την οδήγησαν στην εγκυμοσύνη, με την οποία προδόθηκε η γυναικεία ταυτότητά της. Έτσι, οι ιστορικές αυτές προσωπικότητες κατηγορήθηκαν και καταδικάστηκαν για την ιδεολογία και τα πιστεύω τους[220], ενώ η ηρωίδα θα βρει ατιμωτικό θάνατο λόγω των σαρκικών παθών της.

Το γεγονός ότι η ηρωίδα αποτελεί απομίμηση του βιβλικού προτύπου διαφαίνεται και από το ότι η άρνηση του Ιησού Χριστού να πιεί το ποτό που του προσέφεραν, το οποίο θα «νέκρωνε» τους πόνους του μαρτυρικού του θανάτου, οφειλόταν πιθανότατα στο ότι εκείνος έπρεπε να υποστεί με πλήρη συνείδηση όλους τους πειρασμούς και τις προκλήσεις που δέχονται όλοι οι άνθρωποι[221], ενώ αντίθετα η άρνηση της Ιωάννας να πιεί από το ποτό που της προσέφεραν οφειλόταν στο ότι εκείνη φοβήθηκε ότι αυτό θα την οδηγούσε στο θάνατο.

Στο πλαίσιο αυτό, γίνεται λόγος για ένα άλλο ποτό, το « «βαλάνιον» », το οποίο της προσέφερε ένας μοναχός που καθόταν κοντά της ως αποζημίωση για τη δυσαρέσκεια που της προκάλεσε το προηγούμενο ποτό —το αναμεμιγμένο με πίσσα, γύψο και ρετσίνα κρασί. Ως προς την ύπαρξη και τις ιδιότητες του «βαλανίου» ο συγγραφέας παραπέμπει στις υποσημειώσεις της *Πάπισσας Ιωάννας* στον Αθήναιο [222] (32^{ο} παράθεμα Ρ., 1^{η} αρχαία πηγή).

Ειδικότερα, στο έργο του Αθηναίου *Δειπνοσοφισταί* αναφέρεται ότι το «βαλάνιον» το έψηναν αντί «ῥαφάνων», δηλ. αντί για λάχανα[223], με σκοπό να απαλλαγεί ο νους από την κραιπάλη[224]. Έτσι, το ποτό αυτό χρησιμοποιούνταν στα αρχαία χρόνια ως φάρμακο, το οποίο βοηθούσε τον εγκέφαλο αφενός να απαλλαγεί και να επανέλθει από τις αρνητικές συνέπειες της κραιπάλης στα συμπόσια —μέθη,

[218]Βλ. Ξενοφώντος, *Απομνημονεύματα*, 1. 1.
[219]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 249- 250.
[220]Οι δύο ιστορικές προσωπικότητες μοιάζουν επίσης ως προς το ότι κατηγορήθηκαν για πολιτικούς λόγους: ο Σωκράτης λέγεται ότι καταδικάστηκε για τα αριστοκρατικά πολιτικά του φρονήματα (οι κατήγοροί του ήταν δημοκράτες) και ο Χριστός αμφισβήτησε την πολιτική αρχή του αυτοκράτορα ως ανώτατη, προκρίνοντας ως υπέρτατη δύναμη εκείνη του Θεού (βλ. *Κ.Δ.*, *Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, 19. 10- 19. 11).
[221]Βλ. Buttrick (et al.) 1987, Vol. VII, σ. 603: "Why did Jesus refuse the opiate? Perhaps in the courage of a stanch soul…But perhaps there were deeper reasons: perhaps Jesus was resolved to be "tempted like as we are" (Heb. 4:15), carrying to the final moment of his life the full sharing of our human journey".
[222]Ως προς τον Αθήναιο ως πηγή για την μαγειρική βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα και Ηθική*, σ. 320.
[223]Βλ. Liddell–Scott (χ.ε.), τ. 4, σ. 9, στο λήμμα «ράφανος», όπου «ράφανος» σημαίνει «κράμβη» και Liddell–Scott (χ.ε.), τ. 2, σ. 769, στο λήμμα «κράμβη», που σημαίνει «λάχανο».
[224]Βλ. Αθηναίου, *Δειπνοσοφισταί*, 1. 62, 27-28.

ζαλάδα, υπνηλία κ.ο.κ., και αφετέρου να τονώσει, να διεγείρει, να «ξυπνήσει» από τη νάρκωση τις λειτουργίες του[225].

Ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* συμπληρώνει ότι είναι άγνωστο κατά πόσο το συγκεκριμένο ποτό των αρχαίων ήταν το ίδιο με το ρευστό εκείνο ποτό το οποίο χρησιμοποιούσαν στην Ανατολή τον Μεσαίωνα. Ταυτόχρονα συμπληρώνεται ότι το ποτό των καλογέρων στα συμπόσια το είχε εφεύρει πιθανότατα ο Άγιος Αντώνιος, βράζοντας τα βελανίδια του χοίρου του. Το συγκεκριμένο ποτό το χρησιμοποιούσαν ακόμα στα σχολεία της εποχής του συγγραφέα του έργου και το προσέφεραν στους υπότροφους αντί για «καφέ».

Μέσα από την αναφορά στο κρασί που πίνουν οι συμποσιαστές ως «…το πορφυρούν νέκταρ της πατρίδος του Ομήρου…» ($32^{ο}$ παράθεμα Ρ., $2^{η}$ αρχαία πηγή), ο συγγραφέας υπαινίσσεται ότι η συνήθεια της πόσεως οίνου στο συμπόσιο του Επισκόπου Νικήτα είναι αποτέλεσμα μίμησης της συνήθειας των αρχαίων Ελλήνων να πίνουν κρασί. Μάλιστα, η πόσις οίνου από τους μοναχούς– συνδαιτυμόνες του συμποσίου είχε ως αποτέλεσμα να μετατραπεί η ζοφερή τους όψη σε αστραφτερή παρουσία, ενώ η αστραφτερή —από τη χαρά— όψη των μοναχών παραλληλίζεται με την αστραφτερή —από τη χαρά— μορφή του Άδη, όταν παρέλαβε τον Χριστό — «…αι ζοφεραί όψεις των καλών ασκητών ήστραψαν υπό της χαράς ως ο Άδης, ότε κατέβη εις αυτόν ο Ιησούς».

Ο παραλληλισμός αφενός των χαρούμενων —από την πόση οίνου— μοναχών με τον χαρούμενο —από την πρόσληψη του νεκρού Χριστού— Άδη και αφετέρου του οίνου με τον Ιησού Χριστό[226], ως εκείνα που «λαμβάνονται» από τους ιερείς και τον Άδη αντίστοιχα, εκφράζει τον τρόπο με τον οποίο ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* αντιλαμβάνεται τη φυσιογνωμία των ιερέων του Μεσαίωνα: ως εκείνων που μετέχουν του οίνου —συμβόλου του αίματος του Χριστού, δηλ. ως μελών της Εκκλησίας, που γεύονται τον οίνο σε ανάμνηση του Ιησού Χριστού[227], των οποίων όμως η χαρά παραλληλίζεται με εκείνη του Άδη, όταν παρέλαβε τον Χριστό.

Πρόκειται για μια οξύμωρη απεικόνιση του ιερατείου, η οποία αφήνει μια γλυκόπικρη γεύση στον αναγνώστη. Πρόθεση του συγγραφέα του έργου είναι —στο πλαίσιο της σατιρικής υφής του— να αμφισβητήσει την χριστιανική ταυτότητα του μεσαιωνικού ιερατείου.

Καθώς στην *Πάπισσα Ιωάννα* παρουσιάζονται τα έθιμα του συμποσίου του μεσαιωνικού ιερατείου —τόσο της Δυτικής όσο και της Ανατολικής Εκκλησίας— ως προς τα ποτά, τα είδη των εδεσμάτων που προσφέρονται στα συμπόσια και του τρόπου που τα εδέσματα αυτά μαγειρεύονται:

- το έθιμο της προσφοράς της πρώτης μερίδας στην εικόνα της Παναγίας από τους αρχαίους προγόνους[228],
- το έθιμο της πόσεως νοθευμένου οίνου από τους αρχαίους προγόνους[229] και ενδεχομένως του «βαλανίου»[230], και

---

[225]Βλ. Liddell–Scott (χ.ε.), τ. 1 σ. 477, στο λήμμα «βαλάνιον»: «αφέψημα εκ βαλανιδίων χορηγούμενον εις τον μεθύοντα προς ανάνηψιν».

[226]Βλ. *Κ.Δ.*, *Προς Κορινθίους α΄*, 11. 23- 11. 26, όπου ο άρτος στην Αγία Γραφή συμβολίζει το σώμα του Χριστού και ο οίνος συμβολίζει το αίμα του Χριστού.

[227]Η εικόνα με την οποία παρουσιάζονται οι ιερείς εναρμονίζεται με την άποψη ορισμένων μελετητών της Βίβλου, σύμφωνα με την οποία η αναφορά από τον Απόστολο Παύλο στη **συμμετοχή στο αίμα και στο σώμα του Χριστού** οφείλεται στο ότι εκείνος είχε στο νου του τις Διονυσιακές και τις Ορφικές τελετές, **στη διάρκεια των οποίων υπήρχε η συνήθεια να τρώνε κυριολεκτικά τον θεό**, οπότε παρέχεται τέτοιου είδους ερμηνεία για την Θεία Ευχαριστία (βλ. περισσότερα Buttrick (et al.) 1987, Vol. X, σ. 114).

[228]Βλ. παραπάνω ως πηγή το έργο του Οβιδίου *Fasti*.

[229]Βλ. παραπάνω ως πηγή το έργο του Πλουτάρχου *Αίτια Φυσικά*.

- το έθιμο της βρώσεως ψητών κρεάτων από τους αρχαίους Έλληνες[231],

αναδεικνύονται οι ομοιότητες των συμποσίων των εκπροσώπων της Εκκλησίας με τα συμπόσια των αρχαίων προγόνων. Έτσι, το συμπόσιο του Επισκόπου Νικήτα είναι αποτέλεσμα μίμησης των αρχαίων συμποσίων, που εκτελούνταν από τα αρχέγονα ειδωλολατρικά πρότυπα[232].

Στη συνέχεια, διατυπώνεται ως κατακλείδα η άποψη του συγγραφέα ότι δεν ισχύει:

- ο ισχυρισμός ότι κάθε λαός ή και άνθρωπος είναι "sui generis", που υποστηρίζουν κάποιοι, χαρακτηρίζοντάς τους ο ίδιος ως σοφιστές,
- η γνώμη των εκπροσώπων του σχολαστικισμού ότι "De gustibus non disputandum", δηλ. «περί ορέξεων ουδείς λόγος», που παρατίθεται ως παροιμία (33ο παράθεμα Ρ., 1η πηγή),

αφού στην περίπτωση των δύο Εκκλησιών, της Ανατολικής και της Δυτικής, ενώ φαινομενικά διαφέρουν, τελικά μοιάζουν, καθώς έχουν ως κοινό πρότυπο προς μίμηση την αρχαία ειδωλολατρική θρησκεία, μιμούμενοι τα συμπόσια των αρχαίων προγόνων και τις συνήθειες σε αυτά.

Ο συγγραφέας τεκμηριώνει την άποψή του ως προς την ομοιότητα των δύο Εκκλησιών παραθέτοντας σε αυτούσια μορφή την βιβλική πηγή «ὅτι εἷς ἄρτος, ἓν σῶμα οἱ πολλοί ἐσμεν…»[233], συμπληρώνοντας ότι «Εκ της αυτής ζύμης είναι πεπλασμένα πάντων των απογόνων του Αδάμ τα όμματα, τα ώτα και τα χείλη»[234] (33ο παράθεμα Ρ., 2η αρχαία πηγή).

Στο βιβλικό εδάφιο από την *Προς Κορινθίους α΄* επιστολή ο Απόστολος Παύλος εννοεί ότι «τα μέλη της εκκλησίας (το σώμα του Χριστού) είναι ένα, μέσω της κοινής συμμετοχής τους στο ίδιο καρβέλι ψωμιού και ότι με άλλα λόγια το γεύμα είναι μυστήριο κοινής αδελφότητας, στο οποίο στερεώνεται η αδελφοσύνη τους»[235]. Έτσι, ο άρτος συμβολίζει το σώμα του Χριστού, δηλ. τα μέλη της Εκκλησίας, δηλ. τους χριστιανούς, οι οποίοι λαμβάνοντας ένα κομμάτι του άρτου αυτού δηλώνουν μέλη της.

Ειδικότερα, ο Απόστολος Παύλος απευθύνεται στους Κορινθίους εννοώντας πιθανότατα ότι *θα έπρεπε* να υπάρχει μια τέτοια κοινωνία του ενός με τον άλλο[236]. Παράλληλα υποστηρίζει ότι οι Κορίνθιοι μπορούσαν να ανήκουν σε δύο αδελφότητες την ίδια στιγμή, αλλά ότι δεν μπορούσαν να ανήκουν ταυτόχρονα σε δύο Θεούς, σε

---

[230]Βλ. παραπάνω ως πηγή το έργο του Αθηναίου *Δειπνοσοφισταί*, αν και ενδέχεται το ποτό αυτό να το έχει εφεύρει ο Άγιος Αντώνιος.

[231]Βλ. παραπάνω ως πηγή το έργο του Ομήρου *Ιλιάς*, όπου γίνεται λόγος για «…ὀπταλέα κρέα…».

[232]Ως προς τη δάνεια προέλευση της χριστιανικής θαυματουργίας από τους ειδωλολάτρες βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 249: «Αλλά το θαύμα εκείνο ήτο ανήκουστον και πρωτοφανές εις τα χρονικά της χριστιανικής θαυματουργίας, ήτις… πολλά τέρατα δανεισθείσα παρά των ειδωλολατρών …».

[233]Βλ. *Κ.Δ.*, *Προς Κορινθίους α΄*, 10. 17.

[234]Σημειώνεται ότι στο 33ο παράθεμα Ρ. οι μελετητές εντοπίζουν την τεχνική του *σατιρικού ορισμού (Satirical Definition)*: «Συνήθως αφορά μια πίστη που, αν και συνηθισμένη, σπανίως εκφράζεται. Παραλλαγή αυτής της μεθόδου είναι η παρουσίαση μιας παλιάς ιδέας με νέο τρόπο» (βλ. Κωστίου, 2005, σσ. 82-83).

[235]Βλ. Buttrick (et al.) 1987, Vol. X, σσ. 114-115: "Some interpret Paul to mean that the members of the church (the body of Christ) are one through their common participation in the same loaf of bread. In other words, the meal is a sacrament of communal fellowship in which their brotherhood is cemented".

[236]Βλ. Buttrick (et al.) 1987, Vol. X, σ. 115: "Possibly Paul meant that there *ought* to be such a communion with one another".

έναν δαίμονα και στον Χριστό[237], καθώς ο δεσμός μεταξύ του Χριστού και των μελών της Εκκλησίας διαταράσσεται, αν ένα μέλος της αδελφότητας λάβει μέρος σε μια ειδωλολατρική τελετή, καθώς κάτι τέτοιο εδραιώνει παρόμοια συντροφικότητα με τους δαίμονες[238].

Στην *Πάπισσα Ιωάννα* η χρήση της συγκεκριμένης βιβλικής πηγής αποδίδεται στους εκπροσώπους και των δύο Εκκλησιών, προκειμένου να τεκμηριωθεί η άποψη του συγγραφέα ότι εκείνοι, παρά τις φαινομενικές τους διαφορές, τελικά μοιάζουν μεταξύ τους. Μάλιστα εκείνοι παραλληλίζονται με τους εκχριστιανισμένους Κορινθίους, στους οποίους αναφέρεται το βιβλικό εδάφιο, καθώς μετέχουν του άρτου[239] και του οίνου[240], που συμβολίζουν αντίστοιχα το σώμα και το αίμα του Χριστού, δηλώνοντας με τον τρόπο αυτό ότι είναι μέλη της Εκκλησίας. Ωστόσο ταυτόχρονα μιμούνται τα ειδωλολατρικά έθιμα[241], γεγονός που κατά τον Απόστολο Παύλο είναι ανεπίτρεπτο, καθώς ότι τα μέλη της αδελφότητας δεν πρέπει να λαμβάνουν μέρος σε τελετή ειδωλολατρική.

Μέσα από την περιγραφή των εκπροσώπων των δύο Εκκλησιών να μετέχουν του άρτου και του οίνου αλλά και να μιμούνται τα αρχαία ειδωλολατρικά έθιμα καυτηριάζονται από τον συγγραφέα οι ίδιοι ως φαινομενικά μέτοχοι της Εκκλησίας του Χριστού, όμως ουσιαστικά ως αποστάτες της.

Έπειτα περιγράφεται η σκηνή του συμποσίου με τη χρήση βιβλικών πηγών, ώστε γίνεται πιο παραστατική η εικόνα των συμποσιαστών. Ο Επίσκοπος Αθηνών Νικήτας απεικονίζεται να κερνά τους συνδαιτυμόνες– ερημίτες απαγγέλλοντας ένα βιβλικό εδάφιο από τις *Παροιμίες* (34^{ο} παράθεμα P., 1^{η} αρχαία πηγή). Το βιβλικό εδάφιο «…πίετε οἶνον, ὃν ἐκέρασα ὑμῖν»[242] αποτελεί τμήμα μιας παροιμίας που απαρτίζεται από δύο συμπόσια: το συμπόσιο της Σοφίας και το συμπόσιο της μωρίας. Η έννοια του συμποσίου της Σοφίας είναι συμβολική, καθώς:

- το συμπόσιο αυτό συμβολίζει την ένωση του ανθρώπου με τον Θεό, αφού οι μελετητές υποστηρίζουν ότι «Εις τα ιερά Βιβλία η μυστική ένωσις ανθρώπου και Θεού παρουσιάζεται συχνά υπό την μορφήν πλουσίου συμποσίου…»[243],
- η Σοφία συμβολίζει τον Ιησού Χριστό, αφού σύμφωνα με τους μελετητές οι Πατέρες της Εκκλησίας συνταυτίζουν τη Σοφία με τον Ιησού Χριστό[244], και
- τα εκλεκτά φαγητά του συμποσίου συμβολίζουν την υπέροχη διδασκαλία της σοφίας του Θείου Νόμου[245].

Ειδικότερα, στο συμπόσιο της Σοφίας προσφέρεται ο άρτος και ο οίνος, ο οποίος είναι αναμεμιγμένος με καρυκεύματα / αρώματα για να είναι πιο εύγευστος[246], ενώ η πρόσκληση της Σοφίας απευθύνεται σε εκείνους[247] που έχουν ανάγκη από τη

---

[237]Βλ. Buttrick (et al.) 1987, Vol. X, σ. 115: "The conclusion which the apostle draws is not that the Corinthians cannot belong to two fellowships at the same time. Rather, they cannot belong to two Lords, to a demon and to Christ".

[238]Βλ. Buttrick (et al.) 1987, Vol. X, σ. 115: "But the bond is severed if a member of the community joins in an idol feast, for that establishes the same kind of partnership with demons".

[239]Βλ. τις βιβλικές φράσεις «ὅτι εἷς ἄρτος, ἓν σῶμα οἱ πολλοί ἐσμεν…» (*Κ.Δ., Προς Κορινθίους α΄*, 10. 17) και «φάγονται πένητες…» (*Π.Δ., Ψαλμούς*, 21. 27).

[240]Ως προς την πόση οίνου στη διάρκεια του συμποσίου βλ. παραπάνω, αλλά και αμέσως παρακάτω.

[241]Βλ. παραπάνω.

[242]Βλ. *Π.Δ., Παροιμίαι*, 9. 5.

[243]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 25, σ. 58.

[244]Βλ. παραπάνω υποσημείωση.

[245]Βλ. παραπάνω υποσημείωση.

[246]Βλ. Buttrick (et al.) 1987, Vol. IV, σ. 835: "The **wine** is mixed with spices to make it taste better".

[247]Βλ. *Π.Δ., Παροιμίαι*, 9. 4: «΄Ος ἐστιν ἄφρων, ἐκκλινάτω πρός με· / καὶ τοῖς ἐνδεέσι φρενῶν εἶπεν…».

συμβουλή της[248], δηλ. στον άπειρο, εκείνον που δεν έχει τύχει των ελλάμψεων της θείας σοφίας[249]. Μάλιστα, οι σχολιαστές της Βίβλου παραλληλίζουν το συμπόσιο που παρέθεσε η Σοφία σε εκείνους, οι οποίοι έχουν ανάγκη από τη συμβουλή της, με το Μυστικό Δείπνο του Χριστού και των μαθητών του[250].

Με τη χρήση της βιβλικής πηγής στην *Πάπισσα Ιωάννα* ο Επίσκοπος Αθηνών Νικήτας παραλληλίζεται με τη Σοφία και οι συνδαιτυμόνες– μοναχοί του συμποσίου με εκείνους που ελλείπουν και είναι αμέτοχοι της θείας σοφίας. Πρόθεση του συγγραφέα του έργου είναι να καυτηριάσει την ανεπαρκή σοφία των εκπροσώπων της Ανατολικής και της Δυτικής Εκκλησίας[251], ενώ ο παραλληλισμός του Επισκόπου με τον Χριστό και των συνδαιτυμόνων με τους μαθητές του έχει σατιρικό χαρακτήρα: τα μέλη του μεσαιωνικού ιερατείου παρουσιάζονται ως καρικατούρες των βιβλικών προσώπων, καθώς ελλείπουν σοφίας αλλά και διάθεσης για την απόκτησή της.

Στη συνέχεια, ο συγγραφέας περιγράφει τους μοναχούς να τείνουν τα ποτήρια, ψάλλοντας το ακόλουθο βιβλικό εδάφιο από τον *Ησαΐα*: «Δευτε λαβωμεν οινον και οινοφλυγησωμεν μεθη (*C*-ην)»[252] (34ο παράθεμα P., 2η αρχαία πηγή), το οποίο εντάσσεται στο πλαίσιο της καταγγελίας των αρχόντων του λαού του Ισραήλ από τον Προφήτη Ησαΐα.

Στο πλαίσιο αυτό οι άρχοντες του Ισραήλ χαρακτηρίζονται ως σκυλιά που δεν φωνάζουν, που δεν μπορούν να γαβγίσουν κατά των εχθρών, που ονειρεύονται κοιμώμενοι, που αγαπούν τον ύπνο, ενώ ψυχικά μοιάζουν με αναιδή σκυλιά, που δεν γνωρίζουν το χόρτασμα, οπότε είναι άπληστοι, είναι επίσης πονηροί, στερούμενοι της στοιχειώδους ορθής γνώσης και βαδίζουν ο καθένας τη δική του οδό[253]. Έτσι, εκείνοι περιγράφονται ως: άφωνοι φύλακες, αμελείς και αναίσθητοι, διότι κοιμούνται και νυστάζουν, αναιδείς ως αχόρταστοι / άπληστοι, πονηροί και συμφεροντολόγοι, καθώς ο καθένας κοιτάζει το δικό του δρόμο / τη δική του πορεία [254]. Με λίγα λόγια, οι άρχοντες του λαού του Ισραήλ είναι ανάξιοι, τυφλοί, αμελείς και εγωιστές[255].

Οι μελετητές συμπληρώνουν ότι «Ο Ησαίας ελέγχει αυστηρώς τους αρχηγούς του Ισραήλ δια την ένοχον αδιαφορίαν, την πολυτέλειαν και διαφθοράν κεφ. 56, 9-57, 2»[256]. Ταυτόχρονα, με τον όρο «θηρία»[257], ο Προφήτης αναφέρεται στα γύρω ειδωλολατρικά έθνη, τα οποία επιτίθενται κατά του λαού του Ισραήλ, ο οποίος με τη σειρά του παρομοιάζεται με ποίμνιο, το οποίο δεν έχει ποιμένα[258]. Τα έθνη αυτά

---

[248]Βλ. Buttrick (et al.) 1987, Vol. IV, σ. 835: "This is the street-sermon of wisdom as she calls to those who are in need of her counsel".

[249]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 25, σ. 58.

[250]Βλ. Buttrick (et al.) 1987, Vol. IV, σ. 835: "In the N.T., the invitation to enter the kingdom of God is often phrased as an invitation to a feast. Even the memorial act which is done in remembrance of Christ consists of eating the bread and drinking the wine" και επίσης Γιαννακόπουλο 1986, τ. 25, σ. 59: «Συγκινητική είναι η ομοιότης του «φάγετε…πίετε» του Μυστικού δείπνου του Κυρίου προς τα παρόντα».

[251]Βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 85, όπου οι ιερείς χαρακτηρίζονται ως «αμαθείς».

[252]Βλ. *Π.Δ.*, *Ησαΐα*, 56. 12.

[253]Βλ. *Π.Δ.*, *Ησαΐα*, 56. 9 –56. 11: «Πάντα τὰ θηρία τὰ ἄγρια, δεῦτε φάγετε, πάντα τὰ θηρία τοῦ / δρυμοῦ. ἴδετε ὅτι πάντες ἐκτετύφλωνται, οὐκ ἔγνωσαν φρονῆσαι,/ πάντες **κύνες ἐνεοί, οὐ δυνήσονται ὑλακτεῖν, ἐνυπνιαζόμενοι κοί / την, φιλοῦντες νυστάξαι**. καὶ **οἱ κύνες ἀναιδεῖς** τῇ ψυχῇ, οὐκ / εἰδότες πλησμονήν· καί εἰσιν **πονηροὶ οὐκ εἰδότες σύνεσιν**, πάντες / **ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν ἐξηκολούθησαν**, **ἕκαστος κατὰ τὸ ἑαυτοῦ**». Ως προς τη μετάφραση του χωρίου βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 18, σ. 392.

[254]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 18, σ. 392.

[255]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 18, σ. 391.

[256]Βλ. παραπάνω υποσημείωση.

[257]Βλ. *Π.Δ.*, *Ησαΐα*, 56. 9.

[258]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 18, σ. 391.

πρόκειται να έρθουν ως όργανα της θείας κρίσης πάνω στους πνευματικούς ηγέτες και πάνω στους θιασώτες μιας διεφθαρμένης λατρείας[259].

Καθώς περιγράφεται η πτώση και η διαφθορά των πνευματικών ηγετών[260], τονίζεται ότι οι ηγέτες του λαού του Ισραήλ δεν εκπληρώνουν το επάγγελμά τους ως φύλακες, αφού αντί να είναι σε εγρήγορση, να είναι αφοσιωμένοι και άγρυπνοι, είναι τυφλοί, αντί να προειδοποιούν το λαό από την επείγουσα ανάγκη και το πάθος του λόγου, είναι άλαλοι, αντί να αισθάνονται υπεύθυνοι για τη μοίρα και την ευτυχία των ανθρώπων, είναι ναρκωμένοι στον ύπνο και την ψευδαίσθηση[261]. Οι πνευματικοί αυτοί ηγέτες[262] είναι πιθανότατα οι προφήτες και οι ιερείς, που αποτελούν τους φύλακες του λαού του Ισραήλ[263], του ποιμνίου τους, και περιγράφονται ως άπληστοι [264]. Ωστόσο, καθώς η εβραϊκή λέξη «רעים» σημαίνει είτε τους «πονηρούς» είτε τους «ποιμένας», λόγω της διφορούμενης σημασίας της, ορισμένοι μελετητές προτιμούν την πρώτη ερμηνεία της, προκειμένου οι ηγέτες αυτοί να ταυτιστούν με τους κυβερνήτες του Ισραήλ[265].

Το βιβλικό εδάφιο «Δευτε λαβωμεν οινον και οινοφλυγησωμεν μεθη (*C*-ην)»[266], στο οποίο παραπέμπει ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας*, πρέπει να ειδωθεί σε συνδυασμό με τον εξής κώδικα από τον Θεοδοτίωνα: «Δευτε λαβωμεν οινον και οινοφλυγησωμεν μεθη (*C*-ην) και εσται τοιαυτη ημερα αυριον μεγαλη περισσως (*C*+ περι σε ως) σφοδρα *LC* (in *O* sub…)»[267], που σημαίνει « «Ελάτε», λένε, αφήστε μας να φέρουμε κρασί, αφήστε μας να γεμίσουμε τους εαυτούς μας με δυνατό πιοτό. Και η αυριανή ημέρα θα είναι όπως η σημερινή, μεγάλη πέρα από κάθε μέτρο»[268]. Πρόκειται για ένα απόσπασμα από το απρόσεκτο τραγούδι των έκλυτων γλεντζέδων, στη διάρκεια του οποίου δεν υπάρχει καμία σκέψη για την επαύριον, ακόμα λιγότερο για την επικείμενη θεία κρίση[269], όπου οι ηγέτες του λαού του Ισραήλ απεικονίζονται συν τοις άλλοις ως μέθυσοι, καθώς παρουσιάζονται να πίνουν ισχυρά ποτά[270].

---

[259]Βλ. Buttrick (et al.) 1987, Vol. V, σ. 661: "The prophet plunges at once into the reasons for his appeal to the beasts to devour. They are to come as instruments of the divine judgement upon the spititual leaders (56:10-57:2) and upon the devotees of a corrupt cult (57:3-14)".

[260]Βλ. Buttrick (et al.) 1987, Vol. V, σ. 661: "The decadence and corruption of leaders (56:9-10)".

[261]Βλ. Buttrick (et al.) 1987, Vol. V, σ. 661: "The leaders do not fulfill their vocation as watchmen. Instead of being alert, intent and vigilant, they are blind; instead of warning the people by the urgency and passion of the spoken word, they are dumb; instead of feeling responsible for the fate and welfare of the people, they are drugged in sleep and illusion".

[262]Βλ. Buttrick (et al.) 1987, Vol. V, σ. 662: "The strophe continues the description of the spiritus leaders".

[263]Βλ. Buttrick (et al.) 1987, Vol. V, σ. 661: "The **watchmen** are most probably the prophets (Jer. 6:17; Ezek. 3:17; 33:7)".

[264]Βλ. Buttrick (et al.) 1987, Vol. V, σσ. 662- 663: "The prophets and the priests are insatiable".

[265]Βλ. Buttrick (et al.) 1987, Vol. V, σ. 663: "Fischer and others seek to improve the line by inserting "evil" (the letters **רעים**may mean either shepherds or "evil ones"; cf. Symm. and Targ.). The purpose of the glossator was to identify the leaders with the rulers, contrary to vs. 10*c* (cf. Jer. 10:21; 12:10; Ezek. 34:1-31; Zech. 11:4-17)".

[266]Βλ. *Π.Δ.*, *Ησαΐα*, 56. 12.

[267]Βλ. Rahlfs 1935, σ. 642, στο κριτικό υπόμνημα. Βλ. επίσης Hatch & Redpath 1897, σχετικά με τη μετάφραση του κώδικα από τον Θεοδοτίωνα, στο λήμμα «οινοφλυγίζειν».

[268]Βλ. Buttrick (et al.) 1987, Vol. V, σ. 663: " "Come," they say "let us get wine, let us fill ourselves with strong drink; and tomorrow will be like this day, great beyond measure" ".

[269]Βλ. Buttrick (et al.) 1987, Vol. V, σ. 663: "The poet without any introduction quotes the heedless song of the dissolute revelers. There is no thought for the morrow, still less of the imminence of the divine judgment".

[270]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 18, σ. 392.

Δεδομένου ότι η βιβλική πηγή εκφέρεται από τους ιερείς– συνδαιτυμόνες του συμποσίου ως απάντηση στην προτροπή του Επισκόπου Νικήτα να προβούν στην πόση οίνου, όλα τα προαναφερθέντα αρνητικά χαρακτηριστικά των πνευματικών ηγετών του Ισραήλ —των προφητών και των ιερέων, αποτυπώνονται στον χαρακτήρα των εκπροσώπων της Ανατολικής και της Δυτικής Εκκλησίας, που συμμετέχουν στο συμπόσιο. Έτσι αναδεικνύεται η πρόθεση του συγγραφέα να καυτηριάσει το ήθος και τις συνήθειες του μεσαιωνικού ιερατείου.

Ακολουθεί η περιγραφή των μοναχών– συνδαιτυμόνων του συμποσίου που κλείνουν με ευσέβεια τα μάτια στη διάρκεια της οινοποσίας, ακολουθώντας τη ρητή διαταγή του Σολομώντα, σύμφωνα με την οποία απαγορευόταν στους οινοπότες να βλέπουν τον οίνο, πριν τον πιούν. Ως προς το θέμα αυτό ο συγγραφέας παραπέμπει σε ένα εδάφιο των *Παροιμιών*, το οποίο παραθέτει από δύο πηγές: τόσο από την *Vulgata* του Ιερωνύμου, όσο και από τη *Μετάφραση των Εβδομήκοντα* (34ο παράθεμα Ρ., 3η αρχαία πηγή). Οι δύο πηγές παρατίθενται στις υποσημειώσεις του έργου στην αυτούσια μορφή τους και με ελάχιστες αλλαγές, οι οποίες δεν αλλοιώνουν το νόημά τους.

Με βάση τη *Μετάφραση των Εβδομήκοντα*[271] πρόκειται για ένα εδάφιο, το οποίο συμβουλεύει να μην κοιτάζει κάποιος τις φιάλες και τα ποτήρια του οίνου, καθώς μπορεί να τον ελκύσουν, και τότε η μέθη που θα του προκαλέσει ο οίνος θα τον οδηγήσει σε γυμνότητα μεγαλύτερη από εκείνη που έχει ένα γουδοχέρι. Έτσι, καθώς το εδάφιο αυτό κάνει λόγο για την έλξη που μπορεί να προκαλέσει η όψη των φιαλών και των ποτηριών του οίνου και για τη γυμνότητα στην οποία η μέθη οδηγεί τον οινοπότη, συμβουλεύοντάς τον να μην τα κοιτάξει, ο οινοπότης χαρακτηρίζεται γυμνότερος και από ένα γουδοχέρι —«ὕπερος». Ο παραλληλισμός του οινοπότη με το γουδοχέρι εξηγείται ως εξής: όπως το γουδοχέρι τρίβεται συνέχεια με το κοπάνισμα και ξύνεται / φθείρεται, έτσι και ο οινοπότης καταστρέφεται / οδηγείται στην πτώχευση και την ανέχεια «φθειρόμενος» από το κρασί[272]. Το συγκεκριμένο εδάφιο εντάσσεται στο πλαίσιο της ευρύτερης αναφοράς στις αρνητικές συνέπειες της οινοποσίας[273].

---

[271]Βλ. *Π.Δ.*, *Παροιμίαι*, 23. 31.

[272]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 25, σ. 136.

[273]Το βιβλικό εδάφιο των *Παροιμιών* που παρατίθεται στην *Πάπισσα Ιωάννα* εντάσσεται σε ένα ευρύτερο πλαίσιο αναφοράς στην οινοποσία και τις αρνητικές της συνέπειες: τους αναστεναγμούς, τις εξάψεις και φιλονικίες, τις συγκρούσεις και τα δικαστήρια, τα τρικλίσματα, τους πονοκεφάλους, τους εμετούς, τις μωρολογίες, τα ξυλοκοπήματα και τους πελιδνούς από την αϋπνία οφθαλμούς. Με τη μορφή ερωτήσεων ως προς το ποιοι είναι εκείνοι που έχουν όλα αυτά τα συμπτώματα καταλήγει στην απάντηση ότι είναι οι οινοπότες (βλ. *Π.Δ.*, *Παροιμίαι*, 23. 29-23. 30). Ως προς τις αρνητικές συνέπειες της οινοποσίας βλ. περισσότερα στον Γιαννακόπουλο 1986, τ. 25, σ. 136.

Στη συνέχεια περιγράφονται άλλα αρνητικά αποτελέσματα της οινοποσίας με την παραστατική απεικόνιση του μεθυσμένου ανθρώπου, ο οποίος: 1) έχει την όψη δαγκωμένου από φίδι (από ένα φαρμακερό φίδι, του χειρότερου είδους, που ονομάζεται «βασιλίσκος»), δηλητηριασμένου, σεληνιασμένου, που βγάζει αφρούς και περιστρέφεται στο έδαφος, 2) εκτοξεύει χυδαίες φράσεις κατά των γυναικών που θα συναντήσει, 3) πεσμένος στη γη μοιάζει πνιγμένος στα βάθη της θάλασσας, 4) πριν πέσει στη γη μοιάζει με κυβερνήτη πλοίου που δεν μπορεί να διευθύνει το πλοίο του σε μεγάλη τρικυμία, 5) αφού συνέλθει από τη μέθη αρχίζει να μονολογεί: αναπολεί ότι τον χτύπησαν, όμως δεν πόνεσε, ότι τον ενέπαιξαν και τον ειρωνεύτηκαν, αλλά δεν θυμάται ποιος (επομένως είναι ένας άνθρωπος αδύναμος να αντιδράσει και να τιμωρήσει όσους τον πείραξαν ή του έκαναν κακό), 6) είναι εθισμένος στην οινοποσία και παρά τη δεινή προηγούμενη κατάστασή του δεν συμμορφώνεται, αλλά σκέπτεται πότε θα έρθει η επόμενη ημέρα για να βρει και πάλι τους φίλους και να πιεί (βλ. Π. Δ., *Παροιμίαι*, 23. 32-23. 35). Ως προς τις αρνητικές συνέπειες της οινοποσίας βλ. περισσότερα στον Γιαννακόπουλο, τ. 25, 1986, σσ. 136-137.

Τα αρνητικά αποτελέσματα της οινοποσίας αναφέρονται και σε άλλο εδάφιο των *Παροιμιών*:

Σύμφωνα με τη *Vulgata* του Ιερωνύμου[274], η ίδια βιβλική πηγή συμβουλεύει να μην κοιτάζει κάποιος το ποτήρι, το οποίο είναι μπροστά του, και να το αφήσει να υπηρετήσει τις ανάγκες του (του ανθρώπου)[275]. Η μετάφρασή της, σύμφωνα με τη γραφή της *Vulgata*, αποδίδεται ως εξής: «Μην κοιτάζεις το κρασί όταν είναι κόκκινο, όταν λαμπιρίζει μέσα στο ποτήρι και πηγαίνει κάτω / κατεβαίνει απαλά»[276].

Από τα παραπάνω προκύπτει το εξής συμπέρασμα:

- στη *Μετάφραση των Εβδομήκοντα* το βιβλικό εδάφιο τοποθετείται σε ένα context, στο οποίο γίνεται λόγος για την παντελή αποχή από την οινοποσία και για την έλξη που μπορεί να προκαλέσει και μόνο η όψη των φιαλών και των ποτηριών του οίνου, ενώ
- στη *Vulgata* του Ιερωνύμου το βιβλικό εδάφιο συμβουλεύει να μην κοιτάζει κάποιος το κρασί όταν είναι κόκκινο, όταν λαμπιρίζει μέσα στο ποτήρι, ενώ περιγράφεται να κατεβαίνει στον λάρυγγα απαλά.

Ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* παραθέτει και τις δύο βιβλικές πηγές που αναφέρονται στην οινοποσία, προκειμένου:

- με την παράθεση του βιβλικού εδαφίου από τη *Μετάφραση των Εβδομήκοντα* να επισημάνει ότι η οινοποσία δεν είναι επιτρεπτή, ούτε θεμιτή[277], και
- με την παράθεση του βιβλικού εδαφίου από την *Vulgata* να αναδείξει τον τρόπο σκέψης και λειτουργίας των μοναχών– συνδαιτυμόνων του συμποσίου, οι οποίοι ακολουθούν κατά γράμμα τις υποδείξεις του βιβλικού εδαφίου, καθώς έτσι μπορούν να δικαιολογήσουν την οινοποσία.

Ταυτόχρονα, ο χαρακτηρισμός των μοναχών συνδαιτυμόνων του μεσαιωνικού συμποσίου ως «ευσεβών»[278] και ως «…οσίων…ερημιτών» οι οποίοι, αν και μεθυσμένοι, μιλούν για «…άγια πράγματα…»[279] ενέχει ειρωνεία, ενώ καυτηριάζεται η φαινομενική τους ευσέβεια, καθώς υιοθετούν την ερμηνεία του θείου λόγου που κάθε φορά τους εξυπηρετεί για να νομιμοποιήσουν τις ενέργειές τους —στην

«ἄκουε, υἱέ, καὶ σοφὸς γίνου / καὶ κατεύθυνε ἐννοίας σῆς καρδίας· / μὴ ἴσθι οἰνοπότης / μηδὲ ἐκτείνου συμβολαῖς κρεῶν τε ἀγορασμοῖς· / πᾶς γὰρ μέθυσος καὶ πορνοκόπος πτωχεύσει, / καὶ ἐνδύσεται διερρηγμένα καὶ ῥακώδη πᾶς ὑπνώδης» (βλ. *Π.Δ.*, *Παροιμίαι*, 23. 19 - 23. 21). Στο εδάφιο αυτό δίνεται η συμβουλή να μην γίνεται κανείς οινοπότης, ούτε να συνεταιρίζεται πέραν των οικονομικών του δυνατοτήτων με άλλους ασώτους, ούτε διά κοινής συνεισφοράς να αγοράζει μαζί τους κρέατα και ποτά προς ευωχία, καθώς η μέθη οδηγεί: α) στην πορνεία, και τα δύο (δηλ. η μέθη και η πορνεία) οδηγούν στην πτώχευση, β) στον ύπνο, και τα δύο (δηλ. η μέθη και ο ύπνος) οδηγούν στη ρακένδυτη πτώχευση. Ως προς τις αρνητικές αυτές συνέπειες της οινοποσίας βλ. περισσότερα στον Γιαννακόπουλο 1986, τ. 25, σ. 134.

Η συμβουλή να μην γίνεται κανείς οινοπότης εντοπίζεται στις *Παροιμίες* και σε άλλο εδάφιο (βλ. *Π.Δ.*, *Παροιμίαι*, 23. 31). Εκεί δίνεται η συμβουλή να μην πίνει κανείς οίνο φτάνοντας στη μέθη, αλλά να συναναστρέφεται με ενάρετους ανθρώπους και να συνομιλεί μαζί τους σε περιπάτους. Στο εδάφιο αυτό γίνεται λόγος για την πνευματική στέρηση, η οποία οδηγεί στην οινοποσία, και την πνευματική συζήτηση, που μπορεί να αντικαταστήσει την οινοπνευματώδη οινοποσία, καλύπτοντας ουσιαστικά ο άνθρωπος την ανάγκη για οινοποσία με την πνευματική τροφή (βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 25, σ. 136).

[274]Βλ. Ιερωνύμου, *Βουλγάτα: Παροιμίαι*, 23. 31, 1.

[275]Βλ. Chapman 1988, σ. 504: " "Do not eat bread before a noble, nor lay on thy mouth at first…Look at the cup which is before thee, and let it serve thy needs" (*ANET* 424a)".

[276]Βλ. Buttrick (et al.) 1987, Vol. IV, σ. 916: "Do not look at wine when it is red, when it sparkles in the cup and goes down smoothly".

[277]Άλλωστε, σε αρκετά εδάφια των *Παροιμιών* δίνεται η συμβουλή να αποφεύγεται η οινοποσία (βλ. παραπάνω υποσημείωση).

[278]Βλ. τη φράση: «…οι δε μοναχοί…έκλειον **ευσεβώς** τους οφθαλμούς…».

[279]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 196: «Αλλά και μεθυσμένοι όντες μόνον περί αγίων πραγμάτων ωμίλουν οι όσιοι εκείνοι ερημίται».

προκειμένη περίπτωση την οινοποσία. Μάλιστα, καθώς το βιβλικό εδάφιο που επιλέγεται ως προς την αποχή από την οινοποσία εντάσσεται στο πλαίσιο της αναφοράς στον μεθυσμένο άνθρωπο, με πνεύμα ειρωνείας για την κατάστασή του[280], συνάδει με την ειρωνική πρόθεση του συγγραφέα απέναντι στους «οσίους» και «ευσεβείς» μοναχούς οινοπότες του μεσαιωνικού συμποσίου.

Έπειτα, στη διάρκεια της εξιστόρησης των θαυμάτων των μεθυσμένων συνδαιτυμόνων– ερημιτών, γίνεται λόγος για τον ερημίτη Αιγίδιο, του οποίου η σκιά θεράπευε όσους ασθενείς μπορούσε να σκεπάσει με τη σκιά του. Στο σημείο αυτό οι ασθενείς που αγωνίζονταν μεταξύ τους για το ποιος θα καθίσει στη σκιά του Αιγιδίου παραλληλίζονται με τους αρχαίους που μάχονταν για τη σκιά ενός γαϊδάρου (35ο παράθεμα Ρ.).

Πρόκειται για το αρχαίο χωρίο «…ἀλλὰ πάντες ὡς ἔπος εἰπεῖν περὶ ὄνου / σκιᾶς μάχονται οἱ φιλοσοφοῦντες»[281], το οποίο έχει αντληθεί από το έργο του Λουκιανού *Ερμότιμος*[282] και παρατίθεται στην αφήγηση στην αυτούσια μορφή του. Η αντικατάσταση της λέξης «φιλοσοφοῦντες» με τη λέξη «αρχαίοι» από τον συγγραφέα προσδίδει έναν γενικότερο χαρακτήρα στην αρχαία ρήση, η οποία αναφέρεται ειδικότερα σε εκείνους που φιλοσοφούσαν μαχόμενοι «…περὶ ὄνου / σκιᾶς…», δηλ. για ασήμαντα πράγματα[283], με ειρωνική και εμπαικτική χροιά απέναντι στη συγκεκριμένη κατηγορία ανθρώπων.

Έτσι, ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* με τον παραλληλισμό:

- των ασθενών, που μάχονται για τη θεραπευτική σκιά του ερημίτη Αιγιδίου, με τους αρχαίους, που μάχονταν για ασήμαντα πράγματα, και
- του ερημίτη Αιγιδίου με τον γάιδαρο[284], καθώς παρέχουν την πολυπόθητη σκιά τους στους ασθενείς και τους αρχαίους,

στοχεύει στην απαξιωτική αλλά και υποτιμητική παρουσίαση της θαυματουργικής– θεραπευτικής σκιάς του ερημίτη Αιγιδίου, αμφισβητώντας εμμέσως την υπερβολική περιγραφή της θεραπευτικής της ιδιότητας και υπονοώντας ότι δεν ανταποκρίνεται στην αλήθεια, ότι δεν πρόκειται για τέλεση αληθινού θαύματος, αλλά για μύθευμα[285]. Στο πλαίσιο αυτό η φράση «Τοιαύτα και άλλα «θαυμάσια» διηγούντο οι καλοί ασκηταί…»[286] εμπεριέχει έντονη ροϊδική ειρωνεία, τόσο απέναντι στο ήθος των μοναχών του συμποσίου, όσο και στην αλήθεια των θαυμάτων, τα οποία περιγράφουν οι ερημίτες. Ταυτόχρονα, η περιγραφή της προσπάθειας των ασθενών να καθίσουν

---

[280]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 25, σ. 136.

[281]Βλ. Λουκιανού, *Ερμότιμος*, 71, 6-7.

[282]Ωστόσο, ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* δεν παραπέμπει σε κάποια αρχαία πηγή.

[283]Η σημασία της συγκεκριμένης αρχαίας ρήσης προέρχεται από το εξής περιστατικό: Ο Δημοσθένης προέβη σε μια στομφώδη αγόρευση, την οποία η σύγκλητος δεν άντεχε να ακούσει. Τότε εκείνος είπε στους συγκλητικούς μια ιστορία: ότι ήταν κάποτε δύο άνδρες που ταξίδευαν μαζί και ο ένας αγόρασε ένα γαϊδουράκι από τον άλλο. Κάποια στιγμή άρχισε να κάνει αφόρητη ζέστη. Το σώμα του ζώου δημιούργησε σκιά και οι δύο άνδρες άρχισαν να μαλώνουν, καθώς και οι δύο ήθελαν να καθίσουν σε εκείνην. Ο ένας έλεγε ότι είχε πουλήσει το ζώο, αλλά όχι τη σκιά του, ενώ ο άλλος του απάντησε ότι αγόρασε το ζώο και ό,τι άλλο εκείνο μπορούσε να δώσει, δηλ. και τη σκιά του. Τότε ο Δημοσθένης σταμάτησε την αφήγηση της ιστορίας. Οι συγκλητικοί επιθυμούσαν να μάθουν ποια ήταν η έκβαση της διαμάχης και πώς επιλύθηκε. Ο Δημοσθένης τους απάντησε ότι εκείνοι ήταν πρόθυμοι να ακούσουν ό,τι αφορά τη σκιά ενός γαϊδάρου, αλλά όχι εκείνον, ο οποίος τους μιλάει για σημαντικά ζητήματα του κράτους (βλ. Francklin 1780, σ. 365).

[284]Βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα,* σ. 198, όπου ο συγγραφέας παραλληλίζει τους πατέρες στην Έφεσο με το συγκεκριμένο ζώο, αναφέροντας ότι εκείνοι έλυναν με λακτίσματα, όπως οι γάιδαροι, τις διαφορές τους.

[285]Βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα,* σ. 241, ως προς τα θαύματα της Αγίας Γραφής και τα θαύματα της μυθολογίας, και σσ. 291-292 τον χαρακτηρισμό των θαυμάτων της μυθολογίας ως ευφυών μύθων.

[286]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 196.

στη σκιά του ερημίτη Αιγιδίου, της οποίας παρουσιάζεται ως αμφίβολη η θεραπευτική ιδιότητα, περιβάλλεται από εμπαικτική διάθεση, όπως είναι αναμενόμενο σε ένα έργο με έντονο το στοιχείο της σάτιρας.

Στη συνέχεια, ο συγγραφέας περιγράφει τη συζήτηση που ακολουθεί ανάμεσα στον Επίσκοπο Αθηνών Νικήτα, τους δύο βενεδικτίνους, τον Φρουμέντιο και την Ιωάννα, και τους βυζαντινούς ευνούχους για δογματικά θέματα. Η συζήτηση, έτσι όπως εξελίσσεται, λειτουργεί ως απόηχος της εκκλησιαστικής διαμάχης ανάμεσα στη Δυτική και την Ανατολική Εκκλησία, με εκπροσώπους αντίστοιχα τη μοναχή Ιωάννα και τον Επίσκοπο Αθηνών Νικήτα. Έτσι, δημιουργείται ένα κλίμα ιδεολογικής συμπλοκής μεταξύ των δύο αντιμαχόμενων Εκκλησιών, στο οποίο οι δύο πλευρές παραθέτουν τις απόψεις τους και διασταυρώνουν λεκτικά τα ξίφη τους, ενώ ο συγγραφέας του έργου συμπληρώνει ότι παρόμοιους θεολογικούς κόμβους τους έλυσαν οι πατέρες στην Έφεσο με την μάχαιρα ή με λακτίσματα[287].

Σε κάποια φάση του «διαλόγου» ανάμεσα στον Επίσκοπο Νικήτα και την Ιωάννα ο εκπρόσωπος της Ανατολικής Εκκλησίας θέτει στην ηρωίδα το ερώτημα κατά πόσο οι Δυτικοί χρησιμοποιούν για την Παναγία το επίθετο «Θεοτόκος», όπως οι Ανατολικοί (36^{ο} παράθεμα Ρ.). Η εκπροσώπος της Δυτικής Εκκλησίας απαντάει αρνητικά, χρησιμοποιώντας τα εξής επιχειρήματα:

1. ότι « «ωοτόκους» » ονομάζουν τις κότες και « «ζωοτόκους» » τις γάτες, οπότε η συγγένεια των συγκεκριμένων λέξεων με τη λέξη « «Θεοτόκος» » θα μπορούσε να σκανδαλίσει τους πιστούς. Έτσι, οι Δυτικοί δεν χρησιμοποιούν το επίθετο « «Θεοτόκος» » για την Παναγία, όπως οι Ανατολικοί, διότι το επίθετο αυτό μοιάζει με τα επίθετα « «ωοτόκος» » και « «ζωοτόκος» », που αποδίδονται αντίστοιχα στην κότα και τη γάτα, και
2. ότι το συγκεκριμένο επίθετο θα μπορούσε να δώσει αφορμή στους ειδωλολάτρες να παραβάλουν, όπως έκαναν οι οπαδοί της Υπατίας στην Αίγυπτο, την « «Θεομήτορα» » προς την Ρέα.

Η Υπατία η Αλεξανδρινή (περίπου 370 μ.Χ.– 415 μ.Χ.) ήταν μαθηματικός και νεοπλατωνίστρια φιλόσοφος, με ανοικτό πνεύμα και επιμονή στην ελληνική φιλοσοφία και παιδεία. Η ίδια είχε συγκεντρώσει ένα σημαντικό πλήθος οπαδών της, ενώ αφοσιωμένος μαθητής της ήταν ο Συνέσιος ο Κυρηναίος, ο οποίος μέσα από τις επιστολές που της έστελνε απεικονίζει το μέγεθος της προσωπικότητάς της. Εξαιτίας των πεποιθήσεών της ήρθε σε σύγκρουση με την πολιτική και την θρησκευτική εξουσία της Αλεξάνδρειας, την οποία ασκούσε την εποχή εκείνη ο φιλόδοξος πατριάρχης Κύριλλος, ενώ δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι για την φρικτή δολοφονία της το 415 μ.Χ. από ένα φανατισμένο πλήθος χριστιανών υπεύθυνος ήταν ο πατριάρχης Κύριλλος[288].

Οι μαθητές της Υπατίας, οπαδοί της εκπροσώπου της αρχαίας ελληνικής παιδείας, περιέπαιζαν και σατίριζαν —«έσκωπτον»— τη Θεοτόκο Παναγία, αποκαλώντας την Ρέα. Ο συγγραφέας παραπέμπει σε ορισμένες πηγές, οι οποίες παραθέτουν την περιπαικτική– σατιρική προς την Θεοτόκο επιστολή των μαθητών της Υπατίας. Έτσι οι Δυτικοί δεν χρησιμοποιούσαν το επίθετο «Θεοτόκος» για να μη δώσουν αφορμή στους ειδωλολάτρες να παραβάλουν την Θεομήτορα Παναγία με την Ρέα, με σκοπό να την σατιρίσουν, όπως έκαναν οι μαθητές της Υπατίας.

Σύμφωνα με τη *Θεογονία* του Ησιόδου η Ρέα ήταν κόρη της Γαίας και του Ουρανού, παντρεύτηκε τον Κρόνο και απέκτησε μαζί του έξι παιδιά: την Εστία, τη Δήμητρα, την Ήρα, τον Άδη, τον Ποσειδώνα και τον Δία, που ήταν ο

[287]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 198.
[288]Ως προς τον βίο της Υπατίας της Αλεξανδρινής βλ. περισσότερα Dzielska 1997.

μικρότερος. Επειδή κάποιο από τα παιδιά θα εκθρόνιζε τον Κρόνο, εκείνος τα κατασπάραζε. Η θεά Ρέα, θέλοντας να σώσει ένα από τα παιδιά της, έκρυψε τον μικρό Δία και έδωσε στον Κρόνο να φάει μια σπαργανωμένη πέτρα, αντί για το παιδί της[289].

Ο παραλληλισμός των δύο θεοτήτων στηρίζεται πιθανότατα στην ομοιότητά τους ως προς το ότι γέννησαν θεϊκής φύσεως βασιλείς: η θεά Ρέα στη μυθολογία γέννησε —εκτός των άλλων της παιδιών— τον θεό Δία, τον πιο μεγάλο θεό του ελληνικού πανθέου και βασιλιά των ανθρώπων και των θεών, και η Θεοτόκος Παναγία γέννησε τον Ιησού Χριστό, τον βασιλέα των βασιλέων[290].

Ο συγγραφέας στις Σημειώσεις του πληροφορεί τον αναγνώστη αναφορικά με την προέλευση της χρήσης του επιθέτου «Θεοτόκος» από τους Ανατολικούς: ο Νεστόριος, αντιδιαστέλλοντας τη θεία προς την ανθρώπινη φύση του Ιησού Χριστού, αμφισβήτησε το επίθετο, το οποίο δόθηκε από τους Αρειανούς στην Παναγία ως «Θεοτόκο».

Στην αντίστοιχη αρχαία πηγή, ο Νεστόριος προτείνει να αποδίδεται στην Παναγία το επίθετο «Χριστοτόκος» αντί «Θεοτόκος»[291]. Ωστόσο, ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* αναφέρει ότι οι Ανατολικοί σε πείσμα του Νεστορίου δέχτηκαν το επίθετο «Θεοτόκος» για την Παναγία ($36^{ο}$ παράθεμα Ρ., $1^{η}$ αρχαία πηγή).

Ταυτόχρονα, παρατίθεται στις Σημειώσεις σε γνήσια απόδοση η άποψη του Ισιδώρου Πηλουσιώτη[292], σύμφωνα με την οποία οι ιερείς «…προσποιούνται ότι διαφωνούν για ένα πράγμα θεϊκό, κυριευμένοι με μανία από τη φιλαρχία»[293] ($36^{ο}$ παράθεμα Ρ., $2^{η}$ αρχαία πηγή).

Με την παράθεση της συγκεκριμένης άποψης καυτηριάζεται η αντιπαλότητα, η οποία εντοπίζεται μεταξύ των εκπροσώπων της Ανατολικής και της Δυτικής Εκκλησίας. Στο πλαίσιο αυτό, το σχόλιο του συγγραφέα της *Πάπισσας Ιωάννας* ότι ο Ισίδωρος ο Πηλουσιώτης «…**στιγματίζει** τας **γελοίας** ταύτας **φιλονεικίας** των τότε ιερέων…» αποτελεί έμμεση αποδοκιμασία της αντιπαλότητας και της έριδας μεταξύ των εκπροσώπων των δύο Εκκλησιών. Παράλληλα, στηλιτεύεται από τον συγγραφέα του έργου η αιτία της φιλονικίας μεταξύ τους, δηλ. η μανία τους για φιλαρχία — επομένως οι θεολογικές διαφορές μεταξύ των δύο Εκκλησιών αποτελούν την πρόφαση για την φιλονικία τους, και όχι την αιτία της διαμάχης[294].

Στη συνέχεια η εκπρόσωπος της Δυτικής Εκκλησίας, Ιωάννα, αποκρούοντας και ανταποδίδοντας το «χτύπημα», την κρούση, δηλ. τη δύσκολη θέση στην οποία την έφερε ο Επίσκοπος Αθηνών Νικήτας ρωτώντας την για τη χρήση του επιθέτου «Θεοτόκος», φέρνει σε δύσκολη θέση τον εκπρόσωπο της Ανατολικής Εκκλησίας. Έτσι, ο συγγραφέας αναδεικνύει ακόμα περισσότερο τη διαμάχη ανάμεσα στην Ανατολική και τη Δυτική Εκκλησία[295].

---

[289]Ως προς την αρχαία θεά Ρέα βλ. περισσότερα Ησιόδου, *Θεογονία*, 453 κ.ε.

[290]Βλ. *Κ.Δ., Αποκάλυψις Ιωάννου*, 17. 14 και 19. 16. Ως προς την θεία φύση του Ιησού Χριστού βλ. αμέσως παρακάτω.

[291]Βλ. Νεστορίου, *Επιστολή Νεστορίου Προς Κύριλλον τον Αλεξανδρείας*, 177, 8 -12.

[292]Βλ. Ισιδώρου του Πηλουσιώτου, *Επιστολαί*, 1602, 22-24.

[293]Βλ. Παπαευαγγέλου 2000, σ. 95.

[294]Ως προς τη συγκεκριμένη φράση του Ισιδώρου Πηλουσιώτη βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Ολίγαι Λέξεις*, σ. 308: «Αλλ' ουδέ τα δόγματα εμπαίζει…ο συγγραφεύς…ή τους αργούς εκείνους θεολόγους, οίτινες συνεσώρευσαν αισχρολογίας…**φιλονεικούντες περί της διπλής όψεως του Ιησού, ίνα απολαύσωσι πλουσιωτέρας επισκοπάς**, ως ομολογεί ο σύγχρονος Άγ. Ισίδωρος ο Πηλουσιώτης, καθ' όν οι τότε αρχιερείς «περί πράγμα τι θείον και λόγου κρείττον διαφωνείν προσποιούνται υπό φιλαρχίας εκβακχευόμενοι» ».

[295]Η διαμάχη μεταξύ της Ανατολικής και της Δυτικής Εκκλησίας, η οποία αντανακλάται μέσα από τον «διάλογο» ανάμεσα στον Επίσκοπο Νικήτα και την Ιωάννα, γίνεται σε δύο κύριες φάσεις:

Το ερώτημα που θέτει αυτή τη φορά η Ιωάννα στον Επίσκοπο Αθηνών Νικήτα είναι για ποιο λόγο οι εκπρόσωποι της Ανατολικής Εκκλησίας δεν κόβουν τα μαλλιά τους, όπως κάνουν οι εκπρόσωποι της Δυτικής Εκκλησίας, παραβαίνοντας έτσι τη συμβουλή του αποστόλου Παύλου, ο οποίος θεωρούσε γυναικοπρεπές και άτιμο το να έχει ένας άνδρας μακριά κόμη. Η αντίστοιχη βιβλική πηγή[296] παρατίθεται στις υποσημειώσεις του έργου στην αυτούσια μορφή της, με ελάχιστες αλλαγές, οι οποίες δεν αλλοιώνουν το νόημά της (36^{ο} παράθεμα Ρ., 4^{η} αρχαία πηγή) και εντάσσεται στο ευρύτερο πλαίσιο της αναφοράς στο χριστιανικό έθιμο της κάλυψης του κεφαλιού της γυναίκας σε ένδειξη τιμής και σεβασμού προς την «κεφαλήν» της. Σύμφωνα με το βιβλικό εδάφιο η «κεφαλή» του Ιησού Χριστού είναι ο Θεός, του άνδρα είναι ο Χριστός και της γυναίκας είναι ο άνδρας[297].

Η γυναίκα έπρεπε να καλύπτει το κεφάλι της όταν έβγαινε έξω από το σπίτι, ενώ συχνά ακόμα και το πρόσωπό της ήταν καλυμμένο[298]. Επίσης, η γυναίκα δεν έπρεπε να προσεύχεται με το κεφάλι της ακάλυπτο, όπως έκανε ο άνδρας[299]. Με τον τρόπο αυτό γινόταν διάκριση ανάμεσα στις ευυπόληπτες γυναίκες, οι οποίες είχαν καλυμμένο το κεφάλι τους, και τις πόρνες, οι οποίες το είχαν ακάλυπτο[300].

Ως προς το έθιμο της κουράς των μαλλιών του άνδρα και τη διατήρηση μακριάς κόμης στη γυναίκα, οι μελετητές υποστηρίζουν ειδικότερα ότι υπήρχαν δύο διαφορετικές λέξεις που χρησιμοποιούνταν από τον Απόστολο Παύλο για το κόψιμο των μαλλιών: το ξύρισμα γινόταν με ξυράφι και το κούρεμα με ψαλίδι. Τέτοιου είδους κόψιμο των μαλλιών ήταν σημάδι δουλείας ή γυναίκας που θρηνεί. Έτσι, η ζήτηση εκ μέρους των γυναικών για χειραφέτηση και ισότητα με τους άνδρες οδήγησε στην παραβίαση της θεϊκής τάξης[301]. Οι μελετητές συμπληρώνουν ότι αν ο άνδρας είχε μακριά μαλλιά ήταν ατιμωτικό, ενώ η γυναίκα έχοντας μακριά μαλλιά αποκτούσε δόξα, στην υποταγμένη στον άνδρα θέση της[302], ενώ λέγεται ότι η προειδοποίηση που απηύθυνε ο Απόστολος Παύλος στους άνδρες να μην αφήνουν μακριά μαλλιά οφειλόταν στην ταύτιση των ανδρών με μακριά μαλλιά με τις πόρνες, οι οποίες έκαναν το ίδιο[303].

- στην πρώτη φάση ο Επίσκοπος Νικήτας (εκπρόσωπος της Ανατολικής Εκκλησίας) φέρνει σε αμηχανία την Ιωάννα (εκπρόσωπο της Δυτικής Εκκλησίας), όταν τη ρωτάει αναφορικά με το θέμα της χρήσης ή όχι του επιθέτου «Θεοτόκος» για την Παναγία,
- στη δεύτερη φάση η ηρωίδα (εκπρόσωπος της Δυτικής Εκκλησίας) φέρνει σε δύσκολη θέση τον Επίσκοπο Νικήτα (εκπρόσωπο της Ανατολικής Εκκλησίας), όταν τον ρωτάει αναφορικά με το θέμα της μη κουράς των Ανατολικών, ενώ ο Απόστολος Παύλος συμβουλεύει το αντίθετο.

[296]Βλ. *Κ.Δ.*, *Προς Κορινθίους α΄*, 11. 14 - 11. 15.

[297]Βλ. Buttrick (et al.) 1987, Vol. X, σ. 126: "In the order of creation each is the head of the one below: **God, Christ, man,** and **woman** ".

[298]Βλ. Buttrick (et al.) 1987, Vol. X, σ. 126: "Yet it was expected that a woman would cover her head outside the house, and even her face was often veiled".

[299]Βλ. Gaebelein 1984, σ. 256: "Thus the Corinthians are to see that the woman should not pray with her head uncovered as the man does".

[300]Βλ. Buttrick (et al.) 1987, Vol. X, σ. 124: "…respectable women were veiled outside their homes, and only courtesans were unveiled…".

[301]Βλ. Buttrick (et al.) 1987, Vol. X, σσ. 126-127: "Two different words are used by Paul for the cutting of the hair. The shaving was with a razor; the shearing with scissors. Such a cutting of the hair was a mark of a slave or of a woman in mourning. In other words, Paul suggests that the quest of the women for emancipation and equality with men was in fact a reduction in status. It was a violation of the divine order".

[302]Βλ. Gaebelein 1984, σ. 256: "They are reminded that in ordinary life man with short hair is distinguished from woman with her long hair. If a man has long hair like a woman's, he is disgraced, but with long hair the woman gains glory in her position of subjection to man. Also long hair is actually given to her as a natural veil ".

[303]Βλ. Bromiley (et al.) 1982, σ. 597: "Paul's warning against braided hair (1 Tim. 2:9) is not directed against the practise of braiding (an accepted custom in 2 K. 9:30; Jth. 10:3) but perhaps against the

Με λίγα λόγια, τα μακριά μαλλιά στον άνδρα αποτελούσαν ένδειξη της ταύτισής του με τις πόρνες, γι' αυτό το λόγο θεωρούνταν ατιμωτικό να έχει μακριά κόμη. Κατά συνέπεια, το έθιμο της κουράς των μαλλιών του άνδρα συνδεόταν με τη θεοσέβειά του. Μάλιστα, ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* αποδίδει ελεύθερα την βιβλική πηγή, συμπληρώνοντας ότι το να αφήνει ο άνδρας μακριά κόμη ήταν δείγμα θηλυπρέπειας —«γυναικοπρεπές»— και ατιμίας —«άτιμον». Αντίθετα, η γυναίκα έπρεπε να διατηρεί μακριά κόμη, καθώς διαφορετικά δήλωνε ότι πενθούσε. Στο πλαίσιο αυτό, η διαφορά ανάμεσα στις ηθικές– ευυπόληπτες γυναίκες και τις πόρνες ήταν ότι οι πρώτες κάλυπταν το κεφάλι τους, ενώ οι δεύτερες όχι.

Με τη χρήση της βιβλικής αυτής πηγής πρόθεση του συγγραφέα είναι να συνδέσει τους ιερείς της Ανατολικής Εκκλησίας με την πορνεία[304], καθώς δεν τηρούν σύμφωνα με το παράγγελμα του Αποστόλου Παύλου το χριστιανικό έθιμο της κουράς [305]. Με τον τρόπο αυτό στηλιτεύεται έμμεσα η έκπτωση των ηθών και η λαγνεία που τους διακατέχει.

Ο Επίσκοπος Αθηνών Νικήτας, ακούγοντας το ερώτημα που του απευθύνει η ηρωίδα, βρίσκεται σε δύσκολη θέση και, μην ξέροντας τι να απαντήσει, απευθύνεται στην Ιωάννα στρέφοντας και πάλι τη συζήτηση σε δογματικά θέματα: την αντίδοση, τη διπλή φύση του Χριστού μετά την ενσάρκωση, το αν ο λόγος ενώθηκε με το σώμα του Σωτήρα μέσα στην κοιλιά της Παρθένου ή μετά τον τοκετό, και άλλους τέτοιους θεολογικούς γρίφους ($37^{ο}$ παράθεμα Ρ.).

Ο συγγραφέας δεν παραπέμπει σε κάποια αρχαία πηγή για τα συγκεκριμένα θεολογικά θέματα, καθώς όπως ο ίδιος αναφέρει «Πιθανόν να υπάρχηι η κατάλληλος απάντησις, αλλά δεν ηδυνήθην να ανεύρω αυτήν, οι δε ιερείς, ους ηρώτησα περί τούτου, δεν εγνώριζον πλείονα του Νικήτα». Μάλιστα, αυτά χαρακτηρίζονται ως «…θεολογικοί κόμβοι…», δηλ. θρησκευτικά ζητήματα, τα οποία είναι περίπλοκα και δυσεπίλυτα, ενώ συμπληρώνεται ότι υπήρξαν δύο τρόποι, με τους οποίους οι πατέρες στην Έφεσο τα έλυσαν:

1. **Με τη μάχαιρα**: Στο σημείο αυτό ο συγγραφέας παραλληλίζει τους πατέρες που βρίσκονταν στην Έφεσο με τον Μέγα Αλέξανδρο, ως προς το ότι έκοψαν οι πρώτοι με το μαχαίρι τους «…θεολογικούς κόμβους…» και ο δεύτερος τον γόρδιο δεσμό με το μαχαίρι ($37^{ο}$ παράθεμα Ρ., $1^{η}$ αρχαία επίδραση).

   Πρόκειται για την ιστορία που αφηγείται ο Πλούταρχος στο έργο του *Αλέξανδρος*, η οποία αναφέρεται στην κατάληψη της πόλης Γόρδιον και σε ένα αξιοσημείωτο περιστατικό, το οποίο συνέβη εκεί: ο Μέγας Αλέξανδρος είδε το πολυσυζητημένο εκείνο κάρο, του οποίου το ζευγάρι των βοδιών ήταν δεμένο με τον φλοιό ενός καλαμποκένιου δένδρου. Κάποιοι βάρβαροι είχαν εκμυστηρευτεί στον Μέγα Αλέξανδρο ότι εκείνος που θα έλυνε τον κόμπο αυτόν —λέγεται ότι στα δεσίματά του είχαν κρυφτεί οι άκρες και ήταν δεμένες μεταξύ τους πολλές φορές σε στριφτές κουλούρες και έτσι δεν μπορούσε κάποιος να τον λύσει— θα γινόταν βασιλιάς ολόκληρου του κόσμου. Ο Μέγας Αλέξανδρος, αν και βρέθηκε αρχικά σε αδιέξοδο, χρησιμοποιώντας το σπαθί του, με το οποίο έκοψε πολλές άκρες του κόμπου, κατάφερε τελικά να τον λύσει.

---

identification with prostitutes (M. Didelius and H. Conzelmann, comm. On 1 Timothy [Eng. Tr., *Hermeneia*, 1976], σ. 46)".

[304]Ωστόσο, ο συγγραφέας σε άλλο σημείο του έργου του συνδέει και τους πάπες της Δυτικής Εκκλησίας με τον έκλυτο βίο (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 80: «Κατ' εκείνην μάλιστα την εποχήν, αφού ηνείχετο να αντιπροσωπεύωσιν αυτόν (τον Ύψιστον) επί της γης πάπαι αιρετικοί και μοιχοί και άθεοι και αιμομείκται…»).

[305]Ο επίσκοπος Αθηνών Νικήτας περιγράφεται παρακάτω να ξύνει την «…**κομώσαν** κεφαλήν του…» (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 198).

Ο Αριστόβουλος αναφέρει ότι ο Μέγας Αλέξανδρος έλυσε πολύ εύκολα τον κόμπο αυτόν, πολύ απλά τραβώντας προς τα έξω την καρφίτσα από το τιμόνι του κάρου, με την οποία κρατιόνταν δεμένα μαζί το ζευγάρι των βοδιών και ο κόμπος, και μετά σέρνοντας μακριά το ζευγάρι των βοδιών[306]. Σύμφωνα με αυτή την εκδοχή ο Μέγας Αλέξανδρος τράβηξε από το τιμόνι του κάρου την περόνη, γύρω από την οποία βρισκόταν μπλεγμένος ο κόμπος που ένωνε το ζευγάρι των βοδιών με το κάρο.

Ωστόσο, ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* αναφέρεται στον τρόπο λύσης του κόμπου με το σπαθί, καθώς τον εξυπηρετεί στον παραλληλισμό τον οποίο πραγματοποιεί ανάμεσα στους πατέρες, που βρίσκονταν στην Έφεσο, και τον Μέγα Αλέξανδρο: όπως εκείνος βρέθηκε σε δύσκολη θέση αντιμετωπίζοντας τον γόρδιο δεσμό, δηλ. τον κόμπο που εντόπισε στην πόλη Γόρδιον, και τον έκοψε με το σπαθί του, έτσι και εκείνοι, ενώ βρίσκονται σε αδιέξοδο αντιμετωπίζοντας «… θεολογικούς κόμβους…», τους λύνουν με τη μάχαιρα. Με τον παραλληλισμό αυτό καυτηριάζονται οι διαξιφισμοί, το πνεύμα της διαμάχης που διακατέχει τους πατέρες της Εκκλησίας.

2. **Με λακτίσματα**: Στο σημείο αυτό ο συγγραφέας παραλληλίζει τους πατέρες που βρίσκονταν στην Έφεσο με τους γαϊδάρους, καθώς τόσο οι πρώτοι όσο και οι δεύτεροι συνήθιζαν να λύνουν αντίστοιχα τις θεολογικές τους διαφορές και τις ερωτικές και χορτοφαγικές τους διενέξεις με λακτίσματα, δηλ. με κλοτσιές. Μάλιστα ο συγγραφέας, προκειμένου να τεκμηριώσει την άποψή του και να στοιχειοθετήσει τον παραλληλισμό του, παραθέτει στις υποσημειώσεις του:

- μια αρχαία φράση από το έργο του Ευαγρίου *Εκκλησιαστική Ιστορία*[307], η οποία παρατίθεται αυτούσια και αναφέρεται στον πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Φλαβιανό, ο οποίος αναιρέθηκε με κλοτσιές από τον πατριάρχη Αλεξανδρείας Διόσκορο. Με την αναφορά στο συγκεκριμένο περιστατικό στηλιτεύεται η ονοπρεπής συμπεριφορά των πατέρων της Εκκλησίας[308] (37ο παράθεμα Ρ., 2η αρχαία πηγή),
- μια αρχαία φράση από το έργο του Ιωάννου Ζωναρά *Επιτομή Ιστοριών*[309], η οποία παρατίθεται με τη μορφή παράφρασης στις υποσημειώσεις του συγγραφέα, όπου ο πατριάρχης Αλεξανδρείας Διόσκορος περιγράφεται να έχει τη συνήθεια να κλοτσάει σαν γάιδαρος —«…**είχε την κακήν συνήθειαν να λακτίζηι ως ημίονος**» (37ο παράθεμα Ρ., 3η αρχαία πηγή). Μάλιστα, αξίζει να σημειωθεί ότι δεν είναι η πρώτη φορά που στην *Πάπισσα Ιωάννα* οι πατέρες της Εκκλησίας παραλληλίζονται με το συγκεκριμένο ζώο[310].

Ο συγγραφέας του έργου, σχολιάζοντας την προαναφερόμενη κακή συνήθεια του πατριάρχη Αλεξανδρείας Διοσκόρου, υπονοεί ότι δεν πρόκειται για ένα περιστατικό, το οποίο συνέβη μια φορά, αλλά για καθιερωμένη τακτική του

---

[306]Βλ. Πλουτάρχου, *Αλέξανδρος*, 18. 4, 1-5. Ως προς την απόδοση του αρχαίου χωρίου βλ. Perrin 1919: "But Aristobulus says that he undid it very easily, by simply taking out the so-called "hestor," or pin, of the waggon-pole, by which the yoke-fastening was held together, and then drawing away the yoke" και Φαλτάιτς 1932, σ. 22: «Ο Αριστόβουλος όμως λέγει ότι τον έλυσε πολύ εύκολα, γιατί έβγαλεν από τον ρυμό τον πάσσαλο, που λέγεται έστορ, και κρατάι το λουρί του ζυγού. Έτσι έσυρε τον δεσμό και έβγαλε τον ζυγό».

[307]Βλ. Ευαγρίου Σχολαστικού, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, 39, 8-9.

[308]Βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 218, ως προς τα λεγόμενα «ονοσυνέδρια» και τον χαρακτηρισμό των τότε Ιταλών ως «όνων».

[309]Βλ. Ιωάννου Ζωναρά, *Επιτομή Ιστοριών (βιβλ. 13-18)*, 107, 18- 108, 3.

[310]Η περιγραφή του πατριάρχη Αλεξανδρείας Διοσκόρου, ο οποίος λακτίζει ως γάιδαρος, φέρνει συνειρμικά στο νου του αναγνώστη τον αντίστοιχο παραλληλισμό του πατέρα Αιγιδίου με γάιδαρο (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 196).

συγκεκριμένου πατριάρχη. Με τον τρόπο αυτό καυτηριάζεται η πάγεια τακτική των εκπροσώπων της Εκκλησίας να επιλύουν τις διαφορές τους κυριολεκτικά με διαξιφισμούς και διαμάχες, δηλ. με λακτίσματα, τακτική που δεν συνάδει με το πνεύμα και τη διδασκαλία του Ιησού Χριστού[311]. Σε άλλο σημείο επισημαίνεται ότι ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* με τον στιγματισμό όσων συζητούν για τα δόγματα με μαχαίρια, πλαστογραφίες και λακτίσματα δεν εμπαίζει τα δόγματα, αλλά τους θεολόγους εκείνους, που συσσώρευαν αισχρολογίες και πλημμύριζαν με αίμα την Ανατολή, προκειμένου κατά τα λεγόμενα του Ισιδώρου Πηλουσιώτη με τις φιλονικίες τους να απολαύσουν πλουσιότερες επισκοπές[312]. Η εμπαικτική αναφορά στην ονοπρεπή συνήθεια των εκπροσώπων της Εκκλησίας αποτελεί και την κατακλείδα του «διαλόγου» μεταξύ του Επισκόπου Αθηνών Νικήτα και της ηρωίδας.

Στη συνέχεια γίνεται λόγος για την αποχώρηση των δύο μοναχών, της Ιωάννας και του Φρουμέντιου, από τον χώρο του συμποσίου, δηλ. από την επισκοπή, ενώ περιγράφεται η ανάβασή τους στον κήπο που βρισκόταν στους πρόποδες της Ακρόπολης, ο οποίος αναφέρεται ως «…μαρμάρινος…βράχος…». Ο συγγραφέας συμπληρώνει υποθετικά ότι οι οπαδοί των «…«τελικών αιτιών»…» θα υποστήριζαν ότι ο μαρμάρινος εκείνος βράχος τέθηκε εκεί επίτηδες, προκειμένου να χρησιμεύσει ως υπόβαθρο για τα μνημεία του Περικλή. Ο συγγραφέας αναφέρεται ειρωνικά στους φιλοσόφους των ημερών του, παρωδώντας τις θεωρίες τους για τα τελικά αίτια[313] (38^{ο} παράθεμα Ρ.).

Εκείνη την ώρα οι βρικόλακες, οι τυμπανιτικοί, οι λάμιες και οι άλλοι κάτοικοι του σκότους ξέφυγαν από τα σκουλήκια του τάφου ή τις πύλες του Άδη και περιπλανιόνταν στους αγρούς (39^{ο} παράθεμα Ρ.).

Στις Σημειώσεις του έργου παρέχονται περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τους «τυμπανιτικούς»: ότι πρόκειται για τους αναθεματισμένους από την Εκκλησία και εκείνους που πέθαναν αμετανόητοι, ενώ εξηγείται η προέλευση του όνοματός τους: ονομάζονταν τυμπανιτικοί, γιατί το σώμα τους γινόταν σκληρό και η κοιλιά τους αντηχούσε σαν τύμπανο. Λέγεται μάλιστα ότι αυτοί έβγαιναν την νύχτα από τον τάφο και κακοποιούσαν τους ζωντανούς —στο έργο αναφέρεται ότι τάραζαν τα όνειρα των προβάτων και τα φιλήματα των εραστών, ενώ το σώμα τους δεν

[311]Σε άλλο σημείο ο συγγραφέας αναφέρεται στην έννοια του όρου «Θρησκεία», την οποία πολλοί αρχιερείς διατύπωσαν: ότι «Η θρησκεία είμεθα ημείς». Στο πλαίσιο αυτό ο ίδιος συμπεραίνει ότι οι σφαγές που συντελέστηκαν στη Σύνοδο της Εφέσου, τα λακτίσματα του Διοσκόρου, οι πυρπολήσεις του Νεστορίου, οι πλαστογραφίες του Αγ. Κυρίλλου, ο φόνος της Υπατίας κ.ά. αποτελούν μέρη της έννοιας του όρου «Θρησκεία». Ο συγγραφέας χαρακτηρίζει ως απαρχαιωμένη τη συγκεκριμένη ερμηνεία του όρου —«…η τοιαύτη ερμηνεία απηρχαιώθη…»— και αποδοκιμάζει τον τρόπο με τον οποίο οι εκπρόσωποι της Εκκλησίας έλυναν τις διαφορές τους, επισημαίνοντας ότι τα λακτίσματα και οι σφαγές που συντελέστηκαν δεν συνάδουν με το πνεύμα και τη διδασκαλία του Ιησού Χριστού, τις ερμηνείες των πρώτων Πατέρων αλλά και τους κανόνες των Συνόδων —«… σήμερον…εννοούμεν δια της λέξεως «θρησκεία» την διδασκαλίαν του Ιησού, τας ερμηνείας των πρώτων Πατέρων και τους κανόνας των Συνόδων, καθόσον δεν συνειργάσθησαν εις την σύνταξιν αυτών ούτε λακτίσματα ούτε σφαγαί, και πλην τούτου καθ' όσον τα υπό των Συνόδων τούτων κανονισθέντα δεν αντιμάχονται αναφανδόν προς τον πνεύμα του Ευαγγελίου και τας απαιτήσεις του ορθού λόγου» (βλ. Αγγέλου 1978, *Ολίγαι Λέξεις*, σσ. 306-307).

[312]Βλ. Αγγέλου 1978, *Ολίγαι Λέξεις*, σ. 308: «Αλλ' ουδέ τα δόγματα εμπαίζει…ο συγγραφεύς στιγματίζων… τους συζητούντας αυτά δια μαχαιρών, πλαστογραφίας και λακτισμάτων, ή τους αργούς εκείνους θεολόγους, οίτινες συνεσώρευσαν αισχρολογίας… και επλημμύρουν δι' αίματος την Ανατολήν, φιλονεικούντες περί της διπλής όψεως του Ιησού, ίνα απολαύσωσι πλουσιωτέρας επισκοπάς, ως ομολογεί ο σύγχρονος Άγ. Ισίδωρος ο Πηλουσιώτης, καθ' όν οι τότε αρχιερείς «περί πράγμα τι θείον και λόγου κρείττον διαφωνείν προσποιούνται υπό φιλαρχίας εκβακχευόμενοι» ».

[313]Βλ. Μαυρέλο 2008, σ. 129: «Η στάση του Ροΐδη… δηλώνεται ξεκάθαρα... με την ειρωνική αναφορά στους φιλοσόφους των ημερών του, τις θεωρίες των οποίων για τα τελικά αίτια παρωδεί…».

μπορούσε να διαλυθεί, παρά μόνο αν προηγουμένως είχε ξεριζωθεί και καεί η καρδιά τους[314].

Τέλος, ο συγγραφέας επισημαίνει την αιτία που όλα αυτά τα πλάσματα ξέφυγαν από τις πύλες του Άδη και ταλαιπωρούν τους θνητούς: διότι δεν τις φρουρεί πλέον ο τρικέφαλος Κέρβερος. Ως προς την αναφορά στον τρικέφαλο Κέρβερο παρατίθενται ενδεικτικά ορισμένα αρχαία χωρία από το έργο του Παυσανία του Περιηγητή *Ελλάδος Περιήγησις* και το έργο του Ψευδο- Απολλοδώρου *Βιβλιοθήκη* ($39^{ο}$ παράθεμα Ρ.).

Στη διάρκεια του περιπάτου της Ιωάννας και του Φρουμέντιου, οι οποίοι έχουν κρεμασμένο στο λαιμό τους το δόντι της Αγίας Σαβίνης, ώστε αποφεύγουν έτσι τις κακές συναντήσεις, οι δύο ήρωες συναντούν από μακριά μια αγέλη ονοκέφαλων παγανιών ($40^{ο}$ παράθεμα Ρ.). Στις Σημειώσεις αναφέρεται ότι αυτά τα πλάσματα ήταν κάτι φαντασιώδη θηρία που είχαν κεφάλι γαϊδάρου και ουρά πιθήκου, λατρεύονταν τη σελήνη στα τριόδια και τρέφονταν με φίδια και έντομα.

Στην *Πάπισσα Ιωάννα* συμπληρώνεται ότι, όταν τα συνάντησαν οι δύο μοναχοί, κουνούσαν τα μακριά τους αφτιά και ατένιζαν ερωτικά τη σελήνη, στο φως της οποίας αναζητούσαν τον αναμενόμενο Μεσσία. Σύμφωνα με τις πηγές του συγγραφέα —την επιστολή του Αλλατίου *De Quorundam Graecorum opinationibus* και τους *Κανόνας* τους Αγ. Ιωάννη του Νηστευτή— κάποιοι εκκλησιαστικοί συγγραφείς ισχυρίστηκαν ότι αυτά τα θηρία ήταν Εβραίοι που αναστήθηκαν, προκειμένου να αναζητήσουν τον Μεσσία. Έτσι εξηγείται γιατί τα θηρία αυτά παρουσιάζονται στο έργο να ατενίζουν τη σελήνη αναζητώντας στο φως της τον Μεσσία.

Λίγο αργότερα, ο συγγραφέας αναφέρεται στους δύο μοναχούς, οι οποίοι φτάνουν πρώτα στα Προπύλαια και από εκεί στους στύλους του Παρθενώνα και τις Καρυάτιδες του Ερεχθείου, βρισκόμενοι τελικά μπροστά στον ναό της θεάς Αθηνάς ($41^{ο}$ παράθεμα Ρ.).

Στο πλαίσιο αυτό συμπληρώνεται ότι, αν και οι χριστιανοί μετέτρεψαν τον ναό της αρχαίας θεάς σε χριστιανικό τόπο λατρείας της παρθένου Μαρίας, εντούτοις τη στιγμή που οι δύο μοναχοί τον επισκέφτηκαν τίποτε δεν εμφανίστηκε για να ταράξει τα «…θέλγητρα των αναμνήσεων…», την ομορφιά και το κάλλος του: ούτε ψαλμωδίες, ούτε θυμιάματα, ούτε καμπάνες. Μόνο κάποιες κουκουβάγιες, το σύμβολο της θεάς Αθηνάς στην αρχαιότητα[315], οι οποίες περιγράφονται να έχουν τις φωλιές τους στα κοιλώματα της οροφής του ναού της αρχαίας θεάς, με τις πένθιμες ανά διαστήματα κραυγές τους έμοιαζαν σαν να θρηνούσαν την εξορία της δέσποινάς τους.

Έτσι, επιτυγχάνεται ο παραλληλισμός:

- της παρθένου θεάς Αθηνάς με την παρθένο Μαρία, οι οποίες έχουν ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό: την παρθενία[316],
- του ναού της παρθένου Αθηνάς με την εκκλησία της Παρθένου Μαρίας, και
- των πένθιμων κραυγών, τις οποίες έβγαζαν οι κουκουβάγιες, με τις ρινόφωνες ψαλμωδίες, τις αναθυμιάσεις από το λιβάνι και τις ενοχλητικές καμπάνες, καθώς

[314]Για τις πληροφορίες αυτές ο συγγραφέας παραπέμπει στην επιστολή του Αλλατίου *De Quorundam Graecorum opinationibus* και στο έργο του Χριστ. Αγγέλου, «Περί καταστ. Γραικών», κεφ. κε΄, ap Picart.

[315]Ως προς τις κουκουβάγιες, οι οποίες αποτελούσαν το σύμβολο της θεάς Αθηνάς, παρατίθενται ενδεικτικά ορισμένα αρχαία χωρία από το έργο του Θεοκρίτου *Ειδύλλια,* του Ομήρου *Ιλιάδα* και του Παυσανίου του Περιηγητού *Ελλάδος Περιήγησις*.

[316]Ως προς την παρθενία της θεάς Αθηνάς βλ. Ομηρικοί Ύμνοι, *Εις Αφροδίτην*, 5, 1- 15.

αυτά τα ακούσματα, οι ήχοι ακούγονταν από τον αρχαίο ναό της Αθηνάς που ανήκε πια στην Παρθένο Μαρία.

Παρά τον δριμύτατο πόλεμο που άσκησε ο Χριστιανισμός στην ειδωλολατρία «καταπνίγοντας» και «φονεύοντάς» την[317], ο ναός της αρχαίας θεάς Αθηνάς περιγράφεται στην *Πάπισσα Ιωάννα* ανέπαφος, άθικτος, ακέραιος και τα θέλγητρά του αναλλοίωτα. Καθώς απεικονίζεται το κάλλος του αρχαίου ναού, η εικόνα του μεγαλείου του μοιάζει να έχει ακινητοποιηθεί, να έχει «παγώσει» μπροστά στα μάτια των δύο μοναχών στο πέρασμα του χρόνου. Έτσι, παρουσιάζεται στο πλαίσιο μιας παγωμένης, ακίνητης, σχεδόν απολιθωμένης εικόνας, σαν να σταμάτησε για λίγο ο χρόνος. Μόνο οι πένθιμες κραυγές από τις κουκουβάγιες υπενθυμίζουν ότι η αγαπημένη τους θεά έχει εξοριστεί από τον ναό της, που τώρα πια ανήκει στην παρθένο Μαρία. Μέσα από την «παγωμένη» στο πέρασμα του χρόνου εικόνα του αρχαίου ναού αναδεικνύεται το δέος και ο θαυμασμός του ζευγαριού απέναντι σε αυτό το αρχαίο αριστούργημα τέχνης και καλαισθησίας.

Στη συνέχεια, όταν περιγράφεται ο δίσκος της Εκάτης, που λάμπει ακίνητος, παραλληλίζεται η λάμψη που ρίχνει πάνω στα αθάνατα εκείνα μάρμαρα με εκείνη τη λάμψη που έριχνε η θεά στον κοιμισμένο Άδωνη, όταν τον πλησίασε στην κορυφή του Λάτμου (42° παράθεμα Ρ.). Στο σημείο αυτό ο συγγραφέας δανείζεται από τα *Ειδύλλια* του Θεοκρίτου[318] την περιγραφή του αρχαίου μύθου της Σελήνης και του έρωτά της για τον Ενδυμίωνα. Η Σελήνη, η προσωποποίηση του φεγγαριού, παριστάνεται συχνά σαν μια νέα και όμορφη γυναίκα, που διατρέχει τον ουρανό πάνω σε άρμα, το οποίο σέρνουν δύο άλογα. Ανάμεσα στους έρωτές της —άλλοτε με τον Δία, από τον οποίο απέκτησε μια κόρη, την Πανδία, και άλλοτε με τον Πάνα, που της χάρισε μια αγέλη από λευκά βόδια— πιο ξακουστός ήταν ο έρωτάς της για έναν ωραίο βοσκό, τον Ενδυμίωνα, από τον οποίο απέκτησε πενήντα κόρες.

Σύμφωνα με τον αρχαίο μύθο, που τοποθετείται άλλοτε στην Πελοπόννησο και άλλοτε στην Καρία, όχι μακριά από τη Μίλητο, ο Ενδυμίωνας περιγράφεται ως ένας νέος πανέμορφος βοσκός, ο οποίος εμπνέει σφοδρό έρωτα στη Σελήνη, η οποία ενώνεται ερωτικά μαζί του. Ο Δίας, ύστερα από παράκληση της Σελήνης, υπόσχεται στον Ενδυμίωνα ότι θα του πραγματοποιήσει μια ευχή. Τότε ο Ενδυμίωνας διαλέγει να κοιμηθεί έναν αιώνιο ύπνο και αποκοιμάται μένοντας για πάντα νέος. Κάποιες παραλλαγές του μύθου αναφέρουν ότι η Σελήνη είδε τον Ενδυμίωνα καθώς κοιμόταν και τον ερωτεύτηκε[319]. Μάλιστα, λέγεται ότι ο θεός Ύπνος ήταν τόσο ερωτευμένος μαζί του, ώστε του είχε δώσει το χάρισμα να κοιμάται με ανοιχτά τα μάτια, για να μπορεί να κοιτάζει αδιάκοπα τα μάτια του εραστή του[320].

Στο αρχαίο χωρίο[321] αναφέρονται δύο παραδείγματα αρχαίων θεών: η θεά Αφροδίτη, η οποία είναι ερωτευμένη με τον Άδωνη και τον θρηνεί στα δάση, και η θεά Σελήνη, που ερωτεύεται τον βοσκό Ενδυμίωνα την ώρα που εκείνος εργάζεται και κατεβαίνει από τον Όλυμπο στην κοιλάδα του Λάτμου, προκειμένου να γείρει πάνω του[322]. Αντίστοιχα, ο συγγραφέας στην *Πάπισσα Ιωάννα* αναφέρεται στην

[317]Ως προς τις φράσεις αυτές βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 188.
[318]Βλ. Θεοκρίτου, *Ειδύλλια*, 20, 34-39.
[319]Ως προς τον μύθο της Σελήνης και του Ενδυμίωνα βλ. Grimal 1991, σ. 615, σσ. 203-204.
[320]Βλ. Αθηναίου, *Δειπνοσοφισταί*, 13. 17, 1-8.
[321]Βλ. Θεοκρίτου, *Ειδύλλια*, 20, 34-39.
[322]Ως προς τη μετάφραση του αρχαίου κειμένου βλ. Edmonds 1912: "Wist she not Cypris ran mad after a neatherd and tended cattle i' the Phrybian hills? And the same Cypris, loved she not Adonis in the woods and in the woods bewailed him? And what of Endymion? Was it not a neatherd the Lday Moon loved when he was at his labour, and came down from Olympus into Latmos vale to bow herself over him of her choice?" και Μαυρόπουλο 2007 (2), σ. 263: «Δεν ξέρει ότι η Κύπριδα ξετρελάθηκε για έναν άνθρωπο βοσκό και πήρε να βόσκει ζώα στα Φρυγικά βουνά και τον Άδωνη τον αγάπησε μέσα

περιγραφή από τον Θεόκριτο του αρχαίου μύθου της Σελήνης και του έρωτά της για τον Ενδυμίωνα, και ειδικότερα στον «…κοιμώμενον Άδωνιν…», ο οποίος αποτελεί έμμεση αναφορά στον Ενδυμίωνα, και την «θεάν», δηλ. τη Σελήνη, η οποία τον επισκέπτεται στην κορυφή του Λάτμου[323].

Παρά το γεγονός ότι ανάμεσα στην *Πάπισσα Ιωάννα* και το *Ειδύλλιο* του Θεοκρίτου εντοπίζεται διαφορά ως προς τον ακριβή τόπο της συνάντησης της Σελήνης με τον Ενδυμίωνα —στη μια περίπτωση στην κοιλάδα του Λάτμου και στην άλλη περίπτωση στην κορυφή του ομώνυμου όρους, εντούτοις είναι κοινή η εικόνα της θεάς που επισκέπτεται στο όρος Λάτμος τον «…κοιμώμενον Άδωνιν…», δηλ. τον αγαπημένο της βοσκό, την ώρα που κοιμάται.

Ωστόσο, ο συγγραφέας δεν αναφέρει το όνομα της θεάς Σελήνης, αλλά της θεάς Εκάτης. Πιο συγκεκριμένα, στην *Πάπισσα Ιωάννα* ο δίσκος της θεάς Εκάτης απεικονίζεται να χύνει λάμψη λευκή και αμυδρή στα μάρμαρα του Παρθενώνα, όμοια με εκείνη που έχυσε και στον «…κοιμώμενον Άδωνιν…», δηλ. τον Ενδυμίωνα, όταν η θεά Σελήνη τον επισκέφτηκε την ώρα που κοιμόταν. Η σύνδεση της θεάς Εκάτης με τη θεά Σελήνη εξηγείται από το γεγονός ότι οι δύο θεότητες μοιάζουν μεταξύ τους τόσο ως προς τα χαρακτηριστικά όσο και ως προς τη λατρεία τους, καθώς η Εκάτη είναι σεληνιακή θεότητα και τα «δείπνα» της συνδέονται με τη Σελήνη[324].

Ταυτόχρονα, ο δίσκος της Εκάτης περιγράφεται, βρισκόμενος σε αμέτρητο ύψος, να λάμπει ακίνητος και να είναι περικυκλωμένος από διάφανα νέφη, ενώ παρομοιάζεται με σεμνή παρθένο κάτω από τα νυκτικά της πέπλα.

Έπειτα περιγράφονται τα στοιχεία, τα οποία απαρτίζουν την εικόνα που αντικρίζουν ο Φρουμέντιος και η Ιωάννα κατά τη διάρκεια του περιπάτου τους: οι στύλοι του Ολυμπιείου, το ρεύμα του Ιλισσού, τα κύματα του Φαλήρου, οι ελαιώνες, οι ροδοδάφνες, οι κορυφές των λόφων στεφανωμένες από εκκλησίες και μνημεία.

στις λαγκαδιές και στις λαγκαδιές τον έκλαψε. Και τι ήταν ο Ενδυμίωνας; Βοσκός αυτός δεν ήταν; Η Σελήνη αυτόν που ζώα έβοσκε αγάπησε και ξεκινώντας απ' τον Όλυμπο πήγε στο λαγκάδι του Λάτμιου και κοιμόταν μαζί με τ' αγόρι».

[323] Όρος της Μικράς Ασίας, που βρίσκεται μεταξύ Μιλήτου και Ηρακλείας.

[324] Η Εκάτη ως σεληνιακή θεότητα απεικονίζεται σε ανάγλυφες παραστάσεις κρατώντας δάδα, ενώ στα αρχαία κείμενα αναφέρεται ως δαδοφόρος (βλ. Βακχυλίδου, *Ύμνων Αποσπάσματα*, 2, 1-3 και Hard 2004, σ. 193). Η τρίμορφος Εκάτη, το τριπλό άγαλμα που απεικονίζει τη θεά, δηλώνει **τον σεληνιακό χαρακτήρα** της (βλ. Κορνούτου Ανναίου, *Επιδρομή των κατά την ελληνικήν θεολογίαν παραδεδομένων*, 72, 7- 9: «οὐχ ἑτέρα / δ' οὖσα αὐτῆς **ἡ Ἑκάτη τρίμορφος** εἰσῆκται **διὰ τὸ / τρία σχήματα γενικώτατα ἀποτελεῖν τὴν σελήνην**…»). Αναφορικά με την Εκάτη ως τριαδική θεότητα που απεικονίζεται με κεφάλια ζώων βλ. De Este – Rankine 2009: "At the crossroads of life, death and rebirth stands the Goddess Hekate. Honoured by men, women and gods alike, traces of her ancient provenance reach back through the millennia providing clues about her nature and origins along the way. **Depictions of her as three formed facing in three ways, sometimes with the heads of animals such as a horse, dog and snake hint at her liminal nature, as well as the powers she holds over the triple realms of earth, sea and sky**". Στο πλαίσιο αυτό αποδιδόταν στην Εκάτη το επίθετο «τριοδῖτις» (βλ. Liddell–Scott (χ.ε.), τ. 4, σ. 376, στο λήμμα «τριοδῖτις»).

Ως προς την θεά Εκάτη και τα λεγόμενα «δείπνα της», τα περίφημα «Εκάτης δείπνα» (βλ. Rose 1965, σ. 122), φαίνεται ότι ήταν προσφορές προς τιμήν της θεάς (βλ. Σούδα, αλφαβητικό γράμμα έψιλον, 363, γραμμές 4-6: «ἔθος γὰρ ἦν ἄρτους καὶ ἄλλα τινὰ κατὰ / μῆνα τιθέναι τῇ Ἑκάτῃ τοὺς πλουσίους, λαμβάνειν ἐξ αὐτῶν τοὺς/πένητας»). Επιπλέον **τα «δείπνα» της τριμόρφου Εκάτης είχαν σχέση και προς τη Σελήνη**, εφόσον αυτά γίνονταν κατά την αρχή και κατά την τελευταία μέρα κάθε μήνα, κατά την «νουμηνίαν» δηλ. και την «τριακάδα» (βλ. Σχόλια εις Αριστοφάνη, *Σχόλια εις τον Πλούτον*, sch plut 594, 1-5: «παρὰ τῆς Ἑκάτης ἔξεστι· (Τὴν Ἑκάτην ἐν / ταῖς τριόδοις ἐτίμων τὸ παλαιὸν, διὰ τὸ τὴν αὐτὴν Σε/ λήνην καὶ Ἄρτεμιν καὶ Ἑκάτην καλεῖσθαι. **κατὰ δὲ / νουμηνίαν** οἱ πλούσιοι ἔπεμπον δεῖπνον ἑσπέρας, ὥσπερ / θυσίαν τῇ Ἑκάτῃ ἐν ταῖς τριόδοις» και Αθηναίου, *Δειπνοσοφισταί*, 7. 126, 6-7: «τριοδῖτις γὰρ καὶ τρίγληνος, καὶ **ταῖς / τριακάσι** δ' αὐτῇ τὰ δεῖπνα φέρουσι»).

Όλα αυτά, τα οποία περιέζωσαν τη ματιά των δύο νέων, παραλληλίζονται με ζώνη πιο ελκυστική από εκείνη της Αφροδίτης (43ο παράθεμα Ρ.). Πρόθεση του συγγραφέα είναι να δείξει πόσο ελκυστικό είναι το τοπίο, το οποίο αντικρίζουν οι δύο νέοι, ώστε το παρουσιάζει ακόμα πιο ελκυστικό και από την θελκτική ζώνη της Αφροδίτης[325].

Μερικά από τα έργα που αναφέρονται στον «κεστὸν» της Αφροδίτης, τον οποίο δανείστηκε η Ήρα, προκειμένου να καλλωπιστεί και να προσελκύσει ερωτικά τον θεό Δία είναι το έργο του Πλουτάρχου *Πως δει τον νέον ποιημάτων ακούειν* και *Συμποσιακά*, το έργο του Φλαβίου Φιλοστράτου, *Επιστολαί και Διαλέξεις*, το έργο του Λουκιανού, *Θεών Κρίσις* κ.ο.κ.

Η φύση της Ελλάδας —με τους ελαιώνες, το ρεύμα του Ιλισσού, τα κύματα του Φαλήρου, τις ροδοδάφνες και τις κορυφές των λόφων, η οποία «αγκαλιάζει» τα αρχαία μνημεία, αποτελεί πηγή μεγαλύτερης ηδονής από εκείνη που προκαλεί η ζώνη της Αφροδίτης στους δύο μοναχούς, που ήταν διπλάσια, καθώς ήταν μεθυσμένοι και τα έβλεπαν όλα διπλά[326].

Στη συνέχεια, το ερωτευμένο ζευγάρι απεικονίζεται να ξεκουράζεται από τον περίπατό του: η Ιωάννα καθισμένη σε ένα μαρμάρινο εδώλιο και ο Φρουμέντιος πλαγιασμένος στα πόδια της. Ο ερωτευμένος νέος, δείχνοντας τον ναό της θεάς Νίκης στην αγαπημένη του, εύχεται ο έρωτάς του να μείνει άπτερος. Στο σημείο αυτό ο έρωτας του νέου παραλληλίζεται με την αρχαία θεά Νίκη, η οποία ήταν επίσης «άπτερος». Ως προς την «…Ἄπτερον Νίκην…» παρατίθενται σχετικά αρχαία χωρία από το έργο του Παυσανία του Περιηγητή *Ελλάδος Περιήγησις* (44ο παράθεμα Ρ.).

Τέλος, οι δύο νέοι εραστές περιγράφονται να κοιμούνται πάνω στα μάρμαρα της Πεντέλης, ενώ παρομοιάζονται με τον Ιακώβ, ο οποίος κοιμήθηκε πάνω στις πέτρες της Χαρράν (45ο παράθεμα Ρ.). Πρόκειται για το βιβλικό χωρίο[327], το οποίο αναφέρεται στον Ιακώβ, που κατόπιν παρότρυνσης του πατέρα του, Ισαάκ, σκόπευε να πάει στη Μεσοποταμία, προκειμένου να παντρευτεί την κόρη του Λαβάν, Ραχήλ. Ο πατέρας του του είπε ότι, αν το έκανε αυτό, ο Θεός θα τον ευλογούσε και θα γινόταν αρχηγός πολλών λαών.

Πράγματι, ο Ιακώβ ακολούθησε την εντολή του πατέρα του και, στη διάρκεια της διαδρομής του προς τη Χαρράν της Μεσοποταμίας, έφτασε σε ένα τόπο, όπου κοιμήθηκε, καθώς ο ήλιος έδυσε. Έτσι, πήρε πέτρες από τον τόπο εκείνο, τις έβαλε κάτω από το κεφάλι του και κοιμήθηκε. Τότε είδε ένα όνειρο: ότι υπήρχε μια σκάλα, της οποίας το ένα άκρο στηριζόταν στη γη και το άλλο έφτανε στον ουρανό, όπου στο πάνω μέρος της βρισκόταν ο Θεός.

Τότε εκείνος είπε στον Ιακώβ ότι είναι ο Θεός του παππού του, Αβραάμ, και του πατέρα του, Ισαάκ, λέγοντάς του να μην φοβάται την ξενιτιά, διότι θα δώσει τη γη, όπου κοιμάται, στον ίδιο και τους απογόνους του ως δική τους χώρα, ότι οι απόγονοί του θα είναι πολλοί, όπως η άμμος της γης, οι οποίοι θα επεκταθούν προς τη Δύση, την Ανατολή, τον Βορρά και τον Νότο, και ότι όλοι οι λαοί θα ευλογηθούν από κάποιο απόγονό του, τον Μεσσία, δηλ. τον Ιησού Χριστό.

Ο Ιακώβ, συνειδητοποιώντας όταν ξύπνησε ότι ο Θεός βρίσκεται στον τόπο εκείνο αρχικά κατελήφθη από φόβο, έπειτα όμως πήρε την πέτρα, την οποία είχε θέσει στο προσκεφάλι του, την έστησε ως αναμνηστική στήλη του γεγονότος αυτού και την αγίασε, χύνοντας λάδι στην κορυφή της, ονομάζοντας τον τόπο εκείνο

---

[325]Βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 159, όπου γίνεται λόγος και πάλι για τον «κεστόν» της Αφροδίτης, τον οποίο χρησιμοποίησε η Ήρα «…ίνα καλύψηι τας ρυτίδας και ενδύσηι την γυμνότητά της…».

[326]Στο σημείο αυτό διακρίνεται το λεπτό χιούμορ του συγγραφέα.

[327]Βλ. *Π.Δ.*, *Γένεσις*, 28. 10 -28. 12.

«Βαιθήλ», δηλ. «οίκο του Θεού». Αυτή η πέτρα, είπε ο Ιακώβ, θα γίνει ο θεμέλιος λίθος του Ναού του Θεού. Έπειτα, ο Ιακώβ συνάντησε τη Ραχήλ, την κόρη του Λαβάν, και την παντρεύτηκε[328].

Στην *Πάπισσα Ιωάννα* το βιβλικό χωρίο βρίσκεται σε ελεύθερη απόδοση, ενώ με τον παραλληλισμό των δύο νέων μοναχών εραστών με τον Ιακώβ ως προς το ότι κοιμήθηκαν αντίστοιχα στα μάρμαρα της Πεντέλης και στον ιερό τόπο με το όνομα «Βαιθήλ», που σημαίνει «οίκος του Θεού» αντανακλάται η διαφοροποίηση ανάμεσα στον τρόπο ζωής των δύο νέων εραστών και του βιβλικού προσώπου[329].

13η Θεματική Ενότητα:

Η επίσκεψη του Φρουμέντιου και της Ιωάννας —την επόμενη ημέρα— στην Αθήνα με ξεναγό τον Θεωνά και η φιλοξενία των δύο μοναχών στη μονή του Δαφνίου για δέκα ημέρες.

Την επόμενη μέρα ο Φρουμέντιος και η Ιωάννα, με ξεναγό τον Θεωνά, κατεβαίνουν στην Αθήνα. Η Ιωάννα, έχοντας περιέργεια και ταυτόχρονα φόβο, ανυπομονεί να θαυμάσει την Αθήνα, την γεμάτη είδωλα εκείνη πόλη. Όμως οι φόβοι της δεν επιβεβαιώνονται, καθώς τα έργα του Μύρωνα, του Αλκαμένη και του Πολύκλειτου έχουν κατεδαφιστεί από τους ευσεβείς βυζαντινούς αυτοκράτορες. Οι δύο νέοι, συνοδευόμενοι από τον Θεωνά και πλήθος Αθηναίων, αρχίζουν να περιδιαβαίνουν ολόκληρη την στερημένη από τα είδωλα και τους βωμούς πόλη, μια Αθήνα γεμάτη σταυρούς και εκκλησίες, δείγμα της κυριαρχίας του Χριστιανισμού.

Πέρα όμως από το χριστιανικό πρόσωπο της πόλης των Αθηνών, η ίδια φημίζεται για τις ωραίες γυναίκες που έχει, τις οποίες οι βυζαντινοί αυτοκράτορες επιλέγουν για συζύγους τους και οι γυναίκες αρχίζουν και πάλι να ατενίζουν τα αγάλματα του Παρθενώνα και να γεννούν παιδιά όμοια με αυτά, καθώς τα χρόνια της Εικονομαχίας εξορίζονται οι εικόνες, οι οποίες παρουσίαζαν ισχνές Παναγίες και κοκκαλιάρηδες αγίους.

Η Ιωάννα και ο Φρουμέντιος συνεχίζουν τον περίπατό τους στην Αθήνα, θαυμάζοντας τη σεμνότητα των παρθένων, οι οποίες κοκκινίζουν όταν ο άνεμος κινεί τα φόρεματά τους, προχωρούν πέρα από τον Πύργο των Ανέμων και την αγορά, φτάνοντας στην Ποικίλη Στοά, όπου αντί για φιλόσοφους βρίσκουν αστρολόγους, λεκανομάντεις, ονειροκρίτες και διδασκάλους, οι οποίοι κατεβαίνουν μια φορά την εβδομάδα από τα σχολεία του Υμηττού, προκειμένου να προσελκύσουν μαθητές με την γλυκύτητα των λόγων τους και με βάζα με μέλι, αφού για να ζήσουν κάνουν και το επάγγελμα του μελισσουργού.

Οι δύο νέοι μοναχοί, αφού περπατούν στους δρόμους της Αθήνας για δέκα μέρες, επισκεπτόμενοι τα αρχαία, τις εκκλησίες και τα περίχωρά της, αναπαύονται στη μονή του Δαφνίου για άλλες δέκα μέρες[330]. Ωστόσο το απλό φαγητό και ο μοναστικός τρόπος ζωής στη συγκεκριμένη μονή δεν ανταποκρίνονται στις γευστικές και όχι μόνο επιθυμίες τους και έτσι φεύγουν από εκεί.

---

[328]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 1, σσ. 211-223, ως προς την ιστορία του Ιακώβ.

[329]Αμέσως παρακάτω (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 200) η Ιωάννα περιγράφεται να διακατέχεται από φόβο, αναλογιζόμενη ότι θα αντικρίσει την «…κατείδωλον εκείνην πόλιν…», δηλ. την Αθήνα, όπως ο Ιακώβ αισθάνεται αρχικά φόβο όταν αντιλαμβάνεται ότι ο Θεός παρευρίσκεται στον ίδιο χώρο με εκείνον, ενώ η ηρωίδα βλέπει στο όνειρό της την Αγία Ίδα και την Αγία Λιόββα (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 125-131), όπως ο Ιακώβ ήρθε στο όνειρό του σε επικοινωνία με τον Θεό. Ωστόσο, πίσω από τις φαινομενικές ομοιότητες μεταξύ τους, διακρίνεται η πρόθεση του συγγραφέα να αναδείξει ότι πρόκειται για δύο εντελώς διαφορετικές προσωπικότητες, υποκινούμενες από το σαρκικό πάθος και την πίστη στο θείο αντίστοιχα.

[330]Η παρουσία του Θεωνά αποσιωπάται, όταν οι δύο μοναχοί φτάνουν στη μονή του Δαφνίου.

13η Θεματική Ενότητα:
Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

46. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος.**
«Την επιούσαν το πρωί, αποσείσαντες τον ύπνον εκ των οφθαλμών και εκ των ράσων την δρόσον της πρωίας, κατέβησαν, ίνα επισκεφθώσι και τας Αθήνας. Η καρδία της Ιωάννας έπαλλεν υπό περιεργίας άμα και φόβου, αναλογιζομένης ότι έμελλεν μετ' ολίγον να θαυμάσηι την κατείδωλον εκείνην πόλιν, της οποίας και μόνη η όψις κατά τον Άγ. Γρηγόριον ήτο επικίνδυνος εις τας ψυχάς των χριστιανών, ως η θέα της πρώην χαριτοβρύτου και φιλομειδούς ερωμένης εις άνδρα νυμφευθέντα άσχημον και συνωφρυωμένην γυναίκα. Αλλ' αι ελπίδες και οι φόβοι της ημετέρας ηρωίδος απέβησαν κενοί».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 200)

« «Βλαβεραί […] <αι> Αθήναι τα εις ψυχήν […] τοις ευσεβεστέροις· και γαρ πλουτούσι τον κακόν πλούτον <,> <τα> είδωλα κτλ.» (Λόγ. εις Βασίλ., κεφ. κθ΄)».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 283)

Παραπομπή στην εξής αρχαία πηγή:
Γρηγορίου Ναζιανζηνού, *Εις τον Μέγαν Βασίλειον επίσκοπον Καισαρείας Καππαδοκίας Επιτάφιος*, 21, 5, 1-4.
(5.) Εἴπω τι συντομώτερον· βλαβεραὶ μὲν τοῖς ἄλλοις
᾽Αθῆναι τὰ εἰς ψυχήν· οὐ γὰρ φαύλως τοῦτο ὑπολαμβά-
νεται τοῖς εὐσεβεστέροις· καὶ γὰρ πλουτοῦσι τὸν κακὸν
πλοῦτον εἴδωλα, μᾶλλον τῆς ἄλλης Ἑλλάδος, καὶ χαλε-
πὸν μὴ συναρπασθῆναι τοῖς τούτων ἐπαινέταις καὶ συνηγό- (5)
ροις·

47. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαίο χωρίο 1). Ειδική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 2, 3, 4, 5, 6α-β).**
«Προ πολλού οι ευσεβείς αυτοκράτορες του Βυζαντίου είχον κατεδαφίσει τα έργα εκείνα του Μύρωνος, Αλκαμένους και Πολυκλείτου[1], τα οποία εθαύμασεν ο Άγ. Λουκάς και εσεβάσθη αυτός ο Αλαρίχος. Το έργον της καταστροφής αρξάμενον επί Κωνσταντίνου επεραιώθη επί Θεοδοσίου του μικρού. Και ου μόνον κατά των λίθων επέδειξαν τον χριστιανικόν ζήλον των οι ακάματοι εκείνοι ειδωλοθραύσται, αλλά και κατά των δυστυχών εκείνων, όσους υπωπτεύοντο εμμένοντας εις των πατέρων των την θρησκείαν. Ο σφάζων πρόβατον προς οικογενειακήν ευωχίαν, ο προσφέρων άνθη εις του πατρός του τον τάφον, ο συλλέγων χαμαίμηλα εις το φως της σελήνης, ο αρωματίζων την οικίαν του ή φέρων ανηρτημένον περί τον τράχηλον φυλακτήριον κατά του πυρετού κατεμηνύετο υπό κουκουλοφόρων κατασκόπων ως μάγος ή ειδωλολάτρης, κατεβαρύνετο δι' αλύσεων και εστέλλετο εις Σκυθούπολιν, όπου είχε στηθή το χριστιανικόν κρεουργείον[6α]».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 200)

«Κατά τας αρχάς του μεσαιώνος επί Ουάλεντος, Ουαλεντινιανού και Θεοδοσίου συνεστήθη εν Ανατολήι αληθής «Ιερά Εξέτασις», ης αι θηριωδίαι, αι καταπιέσεις και αι σφαγαί δεν έχουσί τι να φθονήσωσιν εις τους ιεροδικαστάς της Ισπανίας, οίτινες άτομα μόνον κατεδίωκον επί κακοδοξίαι, ενώ οι Ορθόδοξοι «σωφρονισταί» της Ανατολής προυτίθεντο να εξαλείψωσιν αθρόους από του προσώπου της γης πάντας τους ελληνίζοντας ή φιλοσοφούντας. Τα περί τούτων χωρία των συγχρόνων ιστορικών εξαλείφουσι παν ίχνος αμφιβολίας, διεγείροντα αγανάκτησιν και φρίκην (κατά των ελθόντων) «{ βαλείν μάχαιραν και ουχί ειρήνην}[2] ». Παραθέτω δε αυτά ακέραια ως ολίγον γνωστά, καίτοι μεγίστης προσοχής άξια ».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 284)

«(Παρά του χριστιανού χρονογράφου Σωζομενού, ον ουδείς βεβαίως θέλει κατηγορήσει ως συκοφαντούντα τους ομοθρήσκους του, μανθάνομεν ότι), «των […] Ελληνιστών μικρού πάντες κατ' εκείνο διεφθάρησαν, <και> οι μεν πυρί, οι δε ξίφει απολέσθαι προσετάχθησαν. Παραπλησίως δε διά την αυτήν αιτίαν διεφθάρησαν […] οι ανά πάσαν την αρχομένην λαμπρώς φιλοσοφούντες. […] <Αλλά> και εις μη φιλοσόφους, εσθήτι δε τηι εκείνων χρωμένους {εχώρει ο φόνος}· ως μηδέ τους

<τ'>άλλα επιτηδεύοντας κροκωτοίς […] τριβωνίοις αμφιέννυσθαι <,>δι'υπόνοιαν κινδύνου και δέος» (Ερμ. Σωζομένου, «Εκκλ. Ιστορ.», βιβλ. ς΄, κεφ. 35)[3]».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 284)

« (Ο δε Ζώσιμος περιγράφει φοβεροίς χρώμασι τον επί Βαλεντινιανού διωγμόν των φιλοσόφων.) «Προς δε οργήν άμετρον ο βασιλεύς αναστάς υπόπτως είχε προς άπαντας τους επί φιλοσοφίαι […] διαβοήτους ή άλλως λόγοις εντεθραμμένους. […] Και δη επέμποντο πανταχόθεν οιμωγαί και απάντων κοινός οδυρμός· ην δε πλήρη τα […] δεσμωτήρια των μάτην οικούντων αυτά. […] και οι μεν συκοφάνται δίχα παντός ανεχώρουν κινδύνου, […] οι δε κρινόμενοι νυν μεν ετιμώντο θανάτου <,> δίχα νομίμων ελέγχων, οι δε τας ουσίας απώλλυον, παίδας και γυναίκας […] εσχάτη τύχηι καταλείποντες. […] Ήσαν δε ούτοι πάντες εις άκρον παιδείας ελληλυθότες και φθόνωι μάλλον ή ψήφωι δικαίαι κατακριθέντες. Ούτω δε ομού πάντα συνεταράττοντο <,> ώστε και των προσιόντων τας οικίας επεισιέναι μετά πλήθους […] τους συκοφάντας, και τους απαντώντας αρπάζειν […] εκδιδόναι τε τοις φονεύειν άπαντας και δίχα κρίσεως τεταγμένοις. Των δε ατοπημάτων ην κολοφών Φήστος· ον εις πάσαν […] ωμότητα ειδώς πρόχειρον όντα της Ασίας ανθύπατον βασιλεύς έστειλεν, ως αν μηδείς των περί λόγους εσπουδακότων απολειφθείη. Και εις έργον ήιει το βούλευμα· πάντας γε ο Φήστος αναζητήσας, ους μεν εύρεν ακρίτως απέκτεινε, τοις δε λοιποίς υπερόριον αυτοίς φυγήν ηνάγκασεν επιθείναι» (Ζωσιμ. «Ιστορ.», βιβλ. δ΄, σελ. 218 της εν τωι Πανεπιστ. έκδ. του 1676)[4]».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 284-285)

«(Ο δε Λιβάνιος εις τον «Υπέρ Ιερών» λόγον του, το κύκνειον τούτο άσμα του θνήσκοντος ελληνισμού, συγκινεί ημάς μέχρι δακρύων διηγούμενος τα παθήματα των αθλίων χωρικών, γυμνουμένων υπό των καλογήρων:) «Χωρούσι τοίνυν διά των αγρών <(οι μοναχοί)> ώσπερ χείμαρροι κατασύροντες διά των ιερών τους αγρούς…[…] οι φασί μεν τοις ιεροίς πολεμείν, έστι δε {ο πόλεμος ούτος} πόρος των μεν τοις ναοίς εγκειμένων, των δε τα όντα τοις ταλαιπώροις αρπαζόντων <,> τα τε κείμενα αυτοίς από της γης <(τα εν ταις αποθήκαις δηλ.)> και α τρέφουσι. Τοις δε ουκ αρκεί ταύτα, αλλά και γην σφετερίζονται την του δείνος <,> ιεράν είναι λέγοντες, και πολλοί των πατρώων εστέρηνται δι' ονόματος ουκ αληθούς· οι δε εκ των ετέρων τρυφώσι κακών <,> οι τωι νηστεύειν, ως φασίν, τον αυτών θεραπεύοντες Θεόν. […] Καν ακούσωσιν αγρόν έχειν τι των αρπασθήναι δυναμένων, ευθύς ούτος εν θυσίαις τε έστι και δεινά ποιεί, και δει στρατείας επ' αυτόν και πάρεισιν <«>οι σωφρονισταί <»> <(inquisiteurs?)>, τούτο γαρ όνομα έχουσιν οι λησταί» · οι μεν γε πειρώνται λανθάνειν και α τολμώσιν αρνούνται, καν καλέσηις ληστήν, ύβρισας, οι δε επί τούτωι φιλοτιμούνται και σεμνύνονται, και τους αγνοούντας διδάσκουσι […] κτλ.» (Λιβαν. λόγ., έκδ. Reiske, σελ. 167-8)[5]».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 285)

« (Ουχ ήττον επιβαρυντική είναι και η μαρτυρία του Αμ. Μαρκελλίνου, ην πιστώς μεταφράζομεν:) «Ήρκει να κατηγορηθήι τις υπό κακοβούλου κατασκόπου, ότι έφερε περί τον τράχηλον φυλακτήριον κατά του πυρετού ή εφάνη παρακαθήμενος πλησίον τάφου ή ερειπίου, ίνα καταδικασθήι εις θάνατον ως ειδωλολάτρης ή νεκρομάντις. Εκ των απωτάτων άκρων της αυτοκρατορίας εσύροντο αλυσόδετοι πάσης τάξεως και ηλικίας πολίται, ων οι μεν απέθνησκον καθ' οδόν, οι δε εν τοις δεσμωτηρίοις· οι δε επιζώντες εστέλλοντο εις Σκυθόπολιν, απόκεντρον εν Παλαιστίνηι πόλιν, όπου είχον στηθή τα βασανιστήρια και το σφαγείον. Ο πρώτος βασανισθείς ην ο Σιμπλίκιος, μετά τούτον Παρνάσιος, είτα ο Ανδρονίσκος κτλ». (Αμ. Μαρκελ., ιθ΄, 121)[6β]».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 285)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
Πλουτάρχου, *Προς ηγεμόνα απαίδευτον*, 780 Ε, 5-9.
δίκη μὲν οὖν (5)
νόμου τέλος ἐστί, νόμος δ' ἄρχοντος ἔργον, ἄρχων δ' εἰκὼν θεοῦ τοῦ πάντα κοσμοῦντος, οὐ Φειδίου δεόμενος πλάττοντος οὐδὲ Πολυκλείτου καὶ Μύρωνος[1] ,…

Λουκιανού, *Ερμότιμος*, 19, 5-9.
{ΛΥΚΙΝΟΣ} (4)
Ὅτι, ὦγαθέ, ἀνδριάντων ταύτην ἐξέτασιν λέγεις (5) τὴν ἀπὸ τῶν σχημάτων. παρὰ πολὺ γοῦν ἐκεῖνοι εὐσχημονέστεροι καὶ τὰς ἀναβολὰς κοσμιώτεροι, Φειδίου τινὸς ἢ Ἀλκαμένους ἢ Μύρωνος πρὸς τὸ εὐμορφότατον εἰκάσαντος[1].

Λουκιανού, *Ζευς Τραγωιδος*, 7, 15-18.
ἀλλ᾽ ἐκεῖνο οὐ χεῖρον εἰδέναι, ἤν τις αὐτῶν χρυ-
σοῦς μὲν ᾖ καὶ πολυτάλαντος τὴν ὁλκήν, οὐκ
ἀκριβὴς δὲ τὴν ἐργασίαν, ἀλλὰ κομιδῇ ἰδιωτικὸς (15)
καὶ ἀσύμμετρος, πρὸ τῶν χαλκῶν τῶν Μύρωνος
καὶ Πολυκλείτου καὶ τῶν Φειδίου καὶ ᾽Αλκα-
μένους λιθίνων καθεδεῖται ἢ προτιμοτέραν χρὴ
νομίζειν εἶναι τὴν τέχνην[1];

Παραπομπή στις εξής αρχαίες πηγές:
***Κ.Δ., Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, 10. 34.**
(34.) Μὴ νομίσητε ὅτι ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην ἐπὶ τὴν γῆν·
οὐκ ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην ἀλλὰ μάχαιραν[2].

Σωζομενού, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, 6. 35, 1, 2- 6. 35, 7, 4.
(1.) ᾽Αλλὰ τὰ μὲν ἀφηγησάμην, ἐφ᾽ ὅσον μοι μαθεῖν ἐξεγένετο περὶ τῶν
τότε ἐκκλησιαστικῶν φιλοσόφων. τῶν δ᾽ αὖ ῾Ελληνιστῶν μικροῦ πάντες
(2.) κατ᾽ ἐκεῖνο καιροῦ διεφθάρησαν.…
καταμηνυθείσης δὲ τῆς ἐπιχειρήσεως ὡς εἰς σωτηρίαν ἐπι-
(6.) βουλευθεὶς Οὐάλης οὐκ ἀνεκτὸς ἦν χαλεπαίνων. ἐκ τούτου δὲ συλληφ-
θέντες Θεόδωρός τε καὶ οἱ τοῦ τρίποδος τεχνῖται οἱ μὲν πυρί, οἱ δὲ ξίφει
ἀπολέσθαι προσετάχθησαν. παραπλησίως δὲ διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν διεφθά-
(7.) ρησαν καὶ οἱ ἀνὰ πᾶσαν τὴν ἀρχομένην λαμπρῶς φιλοσοφοῦντες. ἀσχέτου
δὲ τῆς τοῦ βασιλέως ὀργῆς οὔσης καὶ εἰς μὴ φιλοσόφους, ἐσθῆτι δὲ τῇ
ἐκείνων χρωμένους ὁ φόνος ἐχώρει, ὡς μηδὲ τοὺς ἄλλα ἐπιτηδεύοντας
κροκωτοῖς ἢ τριβωνίοις ἀμφιέννυσθαι δι᾽ ὑπόνοιαν κινδύνου καὶ δέος[3],…

Ζωσίμου, *Νέα Ιστορία*, 4. 14, 2, 1- 4. 15, 3, 3.
(2.)Πρὸς δὲ ὀργὴν ἄμετρον ὁ βασιλεὺς ἀναστὰς
ὑπόπτως εἶχε πρὸς ἅπαντας τοὺς ἐπὶ φιλοσοφίᾳ τηνι-
καῦτα διαβοήτους ἢ ἄλλως λόγοις ἐντεθραμμένους καὶ
προσέτι τῶν ἐν τῇ αὐλῇ τιμωμένων τινάς· καὶ οὗτοι γὰρ
ὡς ἐπιβουλεύοντες τῷ βασιλεῖ προσηγγέλλοντο· καὶ δὴ (5)
ἐπέμποντο πανταχόθεν οἰμωγαὶ καὶ ἁπάντων κοινὸς
ὀδυρμός . (3.) ῏Ην γὰρ πλήρη τὰ μὲν δεσμωτήρια τῶν
μάτην οἰκούντων αὐτά,…
(4.) Καὶ οἱ μὲν συκοφάνται
δίχα παντὸς ἀνεχώρουν κινδύνου, κατηγορεῖν ἀναγκαζό-
μενοι μόνον, οἱ δὲ κρινόμενοι νῦν μὲν ἐτιμῶντο θανάτου
δίχα νομίμων ἐλέγχων, οἳ δὲ τὰς οὐσίας ἀπώλλυον,
παῖδας καὶ γυναῖκας καὶ τὴν ἄλλην συγγένειαν ἐσχάτῃ (5)
τύχῃ καταλιπόντες· …
(1.) Πρῶτος μὲν οὖν τῶν ἐπὶ φιλοσοφίᾳ γνω-
ρίμων ἀνῄρητο Μάξιμος, καὶ μετὰ τοῦτον ὁ ἐκ Φρυγίας
῾Ιλάριος ὡς δὴ χρησμόν τινα λοξὸν εἰς τὸ σαφέστερον
ἑρμηνεύσας, καὶ Σιμωνίδης ἐπὶ τούτῳ καὶ Πατρίκιος
ὁ Λυδὸς καὶ ὁ ἐκ Καρίας ᾽Ανδρόνικος· ἦσαν δὲ οὗτοι (5)
πάντες εἰς ἄκρον παιδείας ἐληλυθότες καὶ φθόνῳ μᾶλλον
ἢ ψήφῳ δικαίᾳ κατεκρίθησαν. (2.) Οὕτω δὲ ὁμοῦ
πάντα συνεταράττετο ὥστε καὶ τῶν προστυχόντων
τὰς οἰκίας ἐπεισιέναι μετὰ πλήθους ἀνέδην τοὺς συκο-
φάντας, καὶ τοὺς ἀπαντῶντας ἁρπάζειν, ἐκδιδόναι δὲ
τοῖς φονεύειν ἅπαντας καὶ δίχα κρίσεως τεταγμένοις· (5)
τῶν δὲ ἀτοπημάτων ἦν κολοφὼν Φῆστος, ὃν εἰς πᾶν
εἶδος ὠμότητος πρόχειρον ὄντα τῆς ᾽Ασίας ἀνθύπατον
ὁ βασιλεὺς ἔστειλεν, ὡς ἂν μηδεὶς τῶν περὶ λόγους
ἐσπουδακότων ἀπολειφθείη·καὶ εἰς ἔργον ᾖει τὸ βού-
λευμα. (3.) Πάντας γὰρ ὁ Φῆστος ἀναζητήσας, οὓς
μὲν εὗρεν ἀκρίτως ἀπέκτεινε, τοὺς δὲ λοιποὺς ὑπερόριον

ἑαυτοῖς φυγὴν ἠνάγκασεν ἐπιθεῖναι[4].

Λιβανίου, *Λόγοι 1-64*, 30. 9, 6- 30. 12, 13.
καὶ πολλοὶ μὲν οἱ καθ'
ἕκαστον πολέμιοι, ἐπὶ δὲ μυρίοις κακοῖς τὸ διε-
σπαρμένον τοῦτ' ἀθροίζεται καὶ λόγον ἀλλήλους ἀπαι-
τοῦσι τῶν εἰργασμένων καὶ αἰσχύνη τὸ μὴ μέγιστα (5)
ἠδικηκέναι. χωροῦσι τοίνυν διὰ τῶν ἀγρῶν ὥσπερ
χείμαρροι κατασύροντες διὰ τῶν ἱερῶν τοὺς ἀγρούς....
(11.) Οὕτως ἐπὶ τὰ μέγιστα τῶν πραγμάτων βαδίζει
τὰ διὰ τὴν τούτων ἀσέλγειαν κατὰ τῶν ἀγρῶν τολ-
μώμενα, οἱ φασὶ μὲν τοῖς ἱεροῖς πολεμεῖν, ἔστι δὲ
οὗτος ὁ πόλεμος πόρος τῶν μὲν τοῖς ναοῖς ἐγκειμένων,
τῶν δὲ τὰ ὄντα τοῖς ταλαιπώροις ἁρπαζόντων τά τε (5)
κείμενα αὐτοῖς ἀπὸ τῆς γῆς καὶ ἃ τρέφουσιν. ὥστ'
ἀπέρχονται φέροντες οἱ ἐπελθόντες τὰ τῶν ἐκπεπο-
λιορκημένων. τοῖς δὲ οὐκ ἀρκεῖ ταῦτα, ἀλλὰ καὶ γῆν
σφετερίζονται τὴν τοῦ δεῖνος ἱερὰν εἶναι λέγοντες,
καὶ πολλοὶ τῶν πατρῴων ἐστέρηνται δι' ὀνόματος (10)
οὐκ ἀληθοῦς. οἱ δ' ἐκ τῶν ἑτέρων τρυφῶσι κακῶν οἱ
τῷ πεινῆν, ὡς φασι, τὸν αὑτῶν θεραπεύοντες θεόν....
κἂν ἀκούσωσιν ἀγρὸν (5)
ἔχειν τι τῶν ἁρπασθῆναι δυναμένων, εὐθὺς οὗτος ἐν
θυσίαις τέ ἐστι καὶ δεινὰ ποιεῖ καὶ δεῖ στρατείας ἐπ'
αὐτὸν καὶ πάρεισιν οἱ σωφρονισταί, τοῦτο γὰρ ὄνομα
τίθενται ταῖς λῃστείαις, εἰ μὴ καὶ μικρὸν εἶπον. οἱ
μέν γε πειρῶνται λανθάνειν καὶ ἃ τολμῶσιν ἀρνοῦνται, (10)
κἂν καλέσῃς λῃστήν, ὕβρισας, οἱ δὲ φιλοτι-
μοῦνται καὶ σεμνύνονται καὶ τοὺς ἀγνοοῦντας διδά-
σκουσι[5] καὶ γερῶν ἀξίους εἶναί φασιν αὐτούς.

Αμμιανού Μαρκελλίνου, *Ιστορίαι*, 19. 12, 7-15.

XII.

7. Perrexit, ut praeceptum est, Paulus funesti furoris et anhelitus plenus dataque calumniae indulgentia plurimi ducebantur ab orbe prope terrarum iuxta nobiles et obscuri, quorum aliquos vinculorum adflixerant nexus, alios claustra poenalia consumpserunt[6β].

8. et electa est spectatrix suppliciorum feralium civitas in Palaestina Scythopolis[6β], gemina ratione visa magis omnibus oportuna, quod secretior et inter Antiochiam Alexandriamque media, unde multi plerumque ad crimina trahebantur.

9. Ductus est itaque inter primos **Simplicius**[6β] Philippi filius ex praefecto et consule, reus hac gratia postulatus, quod super adipiscendo interrogasse dicebatur imperio, perque elogium principis torqueri praeceptus, qui in his casibus nec peccatum aliquando pi[et]ari dederat nec erratum, fato quodam arcente corpore inmaculato lata fuga damnatus est.

10. dein **Parnasius**[6β] ex praefecto Aegypti, homo simplicium morum, eo deductus periculi, ut pronuntiaretur capitis reus, itidem pulsus est in exilium, saepe auditus multo antehac rettulisse quod, cum Patras

11. Achaicum oppidum, ubi genitus habuit larem, inpetrandae causa cuiusdam relinqueret potestatis, per quietem deducentia se habitus tragici figmenta viderat multa.

12. Andronicus postea[6β] studiis liberalibus et claritudine carminum notus in iudicium introductus, cum secura mente nullis suspicionibus urgeretur, purgando semper et fidentius absolutus est….

15. nam siqui remedia quartanae vel doloris alterius collo gestaret, sive per monumentum transisse vesperum malivolorum argueretur indiciis, ut veneficus sepulchrorumque horrores et errantium ibidem animarum ludibria colligens vana pronuntiatus reus capitis interibat[6β].

48. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 1, 3). Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαίο χωρίο 2).**

«Οι δύο βενεδικτίνοι ακολουθούμενοι υπό του Θεωνά και πλήθους Αθηναίων, οίτινες ως και κατά τους χρόνους του Αποστόλου «προς ουδέν άλλο ηυκαίρουν ή λέγειν […] και ακούειν τι καινόν[1]»,

περιέδραμον πάσαν την πόλιν, η οποία στερηθείσα των ειδώλων και των βωμών της ωμοίαζε τον υπό του Οδυσσέως τυφλωθέντα Πολύφημον[2]».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 200-201)

«Την παρομοίωσιν ταύτην έλαβον εκ του Λιβανίου, «ότου γαρ αν ιερόν εκκόψωσιν αγρού, τούτωι τετύφλωταί τε και τέθνηκε […] ψυχή[3]» ».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 286)

Παραπομπή στις εξής αρχαίες πηγές:
***Κ.Δ., Πράξεις Αποστόλων,* 17. 21.**
(21.) Ἀθη-
ναῖοι δὲ πάντες καὶ οἱ ἐπιδημοῦντες ξένοι εἰς οὐδὲν ἕτερον
ηὐκαίρουν ἢ λέγειν τι ἢ ἀκούειν τι καινότερον[1].

Λιβανίου, *Λόγοι 1-64,* 30. 9, 8-9.
ὅτου γὰρ ἂν ἱερὸν ἐκκόψωσιν ἀγροῦ,οὗτος τετύφλω-
ταί τε καὶ κεῖται καὶ τέθνηκε. ψυχὴ[3] γάρ, ὦ βασιλεῦ,
τοῖς ἀγροῖς τὰ ἱερὰ προοίμια τῆς ἐν τοῖς ἀγροῖς κτί- (10)
σεως γεγενημένα καὶ διὰ πολλῶν γενεῶν εἰς τοὺς νῦν
ὄντας ἀφιγμένα.

Παράβαλε το εξής αρχαίο χωρίο:
Ομήρου, *Οδύσσεια,* 9. 374-376 και 9. 414-417.
καὶ τότ᾽ ἐγὼ τὸν μοχλὸν ὑπὸ σποδοῦ ἤλασα πολλῆς,
εἷος θερμαίνοιτο· ἔπεσσι δὲ πάντας ἑταίρους (375)
θάρσυνον, μή τίς μοι ὑποδδείσας ἀναδύῃ[2]….
Κύκλωψ δὲ στενάχων τε καὶ ὠδίνων ὀδύνῃσι,
χερσὶ ψηλαφόων, ἀπὸ μὲν λίθον εἶλε θυράων, (415)
αὐτὸς δ᾽ εἰνὶ θύρῃσι καθέζετο χεῖρε πετάσσας,
εἴ τινά που μετ᾽ ὄεσσι λάβοι στείχοντα θύραζε[2]·
οὕτω γάρ πού μ᾽ ἤλπετ᾽ ἐνὶ φρεσὶ νήπιον εἶναι.

49. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος.**
«Μόνον το αρχαϊκόν κάλλος των γυναικών εθαύμαζον οι δύο ξένοι. Κατά τον αιώνα εκείνον αι Αθήναι ήσαν ο γυναικών των βυζαντινών αυτοκρατόρων, οίτινες ελάμβανον εκείθεν τας συζύγους των, ως οι διάδοχοι αυτών σουλτάνοι εκ Κιρκασίας. Η βελτίωσις αύτη της αττικής φυλής ήρξατο από των χρόνων της Εικονομαχίας, ότε, εξορισθέντων των βυζαντινών εικονισμάτων, αι γυναίκες αντί να έχωσιν ακαταπαύστως προ των οφθαλμών ισχνάς Παναγίας και λιποσάρκους αγίους, ανύψουν και πάλιν τους οφθαλμούς προς τα ανάγλυφα του Παρθενώνος και εγέννων τα τέκνα των όμοια τούτοις· ώστε και υπό την έποψιν της καλλιτεκνίας αναγκαία φαίνεταί μοι η μεταρρύθμισις της εκκλησιαστικής ημών εικονογραφίας».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 201)

«Ο Εμπεδοκλής παρά Πλουτάρχωι (Περί Αρεσ. Φιλοσ., βιβλ. Ε΄, ιβ΄) «τηι κατά […] σύλληψιν φαντασίαι της γυναικός μορφούσθαι τα βρέφη· πολλάκις γαρ {εικόνων και ανδριάντων} ηράσθησαν γυναίκες και όμοια τούτοις απέτεκον <τα τέκνα>» ».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 286)

Παραπομπή στην εξής αρχαία πηγή:
Εμπεδοκλέους, *Μαρτυρίες*, 81, 20.
Ἐ. τῆι κατὰ τὴν σύλληψιν φαν- (20)
τασίαι τῆς γυναικὸς μορφοῦσθαι τὰ βρέφη· πολλάκις γὰρ ἀνδριάντων καὶ εἰκόνων
ἠράσθησαν γυναῖκες καὶ ὅμοια τούτοις ἀπέτεκον.

50. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος.**
«Εν τούτοις, υπερβάντες τον Πύργον των Ανέμων και την αγοράν, ένθα είδον μετά θαυμασμού άρχοντας και επισκόπους οψωνίζοντας τα επιούσια πράσα, έφθασαν εις την Ποικίλην Στοάν, εν ηι αντί φιλοσόφων εύρον αστρολόγους, λεκανομάντεις, ονειροκρίτας και διδασκάλους, οίτινες κατέβαινον άπαξ της εβδομάδος εκ των επί του Υμηττού σχολείων, ίνα ελκύσωσι μαθητάς διά της ηδύτητος των λόγων των και διά σταμνίων μέλιτος· καθότι μη επαρκούσης πλέον εις τας ανάγκας των της

διδασκαλίας, προσέθετον εις ταύτην, ίνα αποζώσι, και την μελισσουργίαν, ως οι καλόγηροι της Φλωρεντίας εις τα κέρδη της λειτουργίας και τα των ρακοπωλείων».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 202)

«Ο Συνέσιος (Επιστ. ρλξ΄) αποκαλεί τους επί του Υμηττού διδασκάλους «μελιττουργούς», (ως ενασχολουμένους συγχρόνως περί την ανατροφήν μαθητών τε και μελισσών) ».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 286)

Παραπομπή στην εξής αρχαία πηγή:
Συνεσίου του Κυρηναίου, *Επιστολαί*, 136, 18-23.
…αἱ δὲ Ἀθῆναι, πάλαι μὲν ἦν ἡ πόλις ἑστία
σοφῶν, τὸ δὲ νῦν ἔχον σεμνύνουσιν αὐτὰς οἱ μελιτ-
τουργοί . ταῦτ᾽ ἄρα καὶ ἡ ξυνωρὶς τῶν σοφιστῶν τῶν (20)
Πλουταρχείων, οἵτινες οὐ τῇ φήμῃ τῶν λόγων ἀγεί-
ρουσιν ἐν τοῖς θεάτροις τοὺς νέους, ἀλλὰ τοῖς ἐξ Ὑμηττοῦ
στάμνοις.

51. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 1, 2).**
«Διό, παραιτηθέντες της δόξης των «Μεγαλοσχήμων» και «Αγγελικών» οπαδών του Αγ. Βασιλείου και αυτούς ακόμη των «Μικροσχήμων» τους κανόνας ευρίσκοντες τραχείς, κατετάχθησαν μεταξύ των «Ιδιορρύθμων» (Ίδε περί των διαφόρων τούτων σχημάτων τας διασαφήσεις του Λέοντος Αλλατίου (De consensu Ecclesiae, βίβλ. Γ΄, κεφ. 8[1]) και το «Εξομολογητάριον» του Νικοδήμου, σελ. 162[2]), εις την προαίρεσιν των οποίων αφίνετο διά πλειόνων ή ολιγωτέρων ευχών και μαστιγώσεων να κατακτήσωσιν υψηλήν τινα ή ταπεινοτέραν θέσιν εν τωι Παραδείσωι, και εις την Κόλασιν ελεύθεροι όντες να υπάγωσιν, αν ηγάπων τον πλησίον των, τον οίνον ή την κρεωφαγίαν».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 202-203)

Για την 1η και την 2η παραπομπή βλ. Λέοντος Αλλατίου (*De consensu Ecclesiae*, βίβλ. Γ΄, κεφ. 8) και το «Εξομολογητάριον» του Νικοδήμου, σελ. 162.

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού στην 13η Θεματική Ενότητα

Ο συγγραφέας, αναφερόμενος στην κάθοδο της Ιωάννας και του Φρουμέντιου στην Αθήνα, περιγράφει τον φόβο και την περιέργεια που έχουν καταλάβει την ηρωίδα, η οποία ανυπομονεί να δει την γεμάτη είδωλα εκείνη πόλη.

Ο φόβος της ηρωίδας απέναντι στην πόλη των Αθηνών οφείλεται στο γεγονός ότι σύμφωνα με τον Άγιο Γρηγόριο και μόνο η όψη της γεμάτης είδωλα αυτής πόλης είναι επικίνδυνη για τις ψυχές των χριστιανών, ενώ αποτελεί πόλο έλξης και γοητείας και παρομοιάζεται στην *Πάπισσα Ιωάννα* με την όψη της πρώην χαριτωμένης και φιλογέλωτος ερωμένης στα μάτια άνδρα παντρεμένου με άσχημη και συνοφρυωμένη γυναίκα (46ο παράθεμα Ρ.).

Η αρχαία πηγή, που αποδίδεται από τον συγγραφέα του έργου ελεύθερα, προέρχεται από το έργο του Γρηγορίου Ναζιανζηνού *Εις τον Μέγαν Βασίλειον επίσκοπον Καισαρείας Καππαδοκίας Επιτάφιος*[331], και παρατίθεται στις Σημειώσεις αυτούσια. Εκεί περιγράφονται οι βλαβερές συνέπειες που επιφέρει η Αθήνα στην ψυχή των άλλων, γεγονός που επηρεάζει **τους «εὐσεβεστέρους»**, καθώς η συγκεκριμένη πόλη είναι πιο πλούσια σε κακό πλούτο, δηλ. στα είδωλα, από ότι η υπόλοιπη Ελλάδα, και είναι δύσκολο γι' αυτούς να αποφύγουν να παρασυρθούν από τους θιασώτες και τους οπαδούς τους[332]. Αντίστοιχα, στην *Πάπισσα Ιωάννα* γίνεται

[331]Βλ. Γρηγορίου Ναζιανζηνού, *Εις τον Μέγαν Βασίλειον επίσκοπον Καισαρείας Καππαδοκίας Επιτάφιος*, 21, 5, 1-4.
[332]Βλ. Schaff 1893, σ. 723: "Hurtful as Athens was to others in spiritual things, and this is of no slight consequence to the pious, for the city is richer in those evil riches—idols—than the rest of Greece, and it is hard to avoid being carried along with their devotees and adherents…".

λόγος για τους χριστιανούς, οι ψυχές των οποίων κινδυνεύουν να διαφθαρούν από την όψη της.

Η υπερβολική περιγραφή της Αθήνας ως «…**κατειδώλου**… **πόλεως** …» της οποίας «…**και μόνη η όψις** κατά τον Άγ. Γρηγόριον **ήτο επικίνδυνος εις τας ψυχάς των χριστιανών**…», σε συνδυασμό με την απεικόνιση της ηρωίδας που αδημονεί να θαυμάσει την πόλη αυτή, ενώ η καρδιά της πάλλεται από φόβο, περιέργεια και ελπίδα για να τη συναντήσει, αντανακλά την πρόθεση του συγγραφέα να παρουσιάσει την Ιωάννα ως ανήσυχη και ριψοκίνδυνη νεαρή μοναχή. Η ίδια, αντί να αποφύγει τον κίνδυνο και να νουθετηθεί από τα λεγόμενα των Αγίων, επιλέγει —καθώς η περιέργεια νικάει τον φόβο της— να διακινδυνεύσει την πνευματική της ακεραιότητα και να βρεθεί αντιμέτωπη με την συγκεκριμένη πόλη.

Ωστόσο οι ελπίδες της ηρωίδας πέφτουν στο κενό και οι φόβοι της δεν επιβεβαιώνονται, καθώς τα αρχαία είδωλα έχουν πια καταστραφεί. Στο σημείο αυτό ο συγγραφέας δράττεται της ευκαιρίας να αναφερθεί παρεκβατικά στην κατεδάφιση των έργων του Μύρωνα[333], του Αλκαμένη[334] και του Πολυκλείτου[335] από τους ευσεβείς αυτοκράτορες του Βυζαντίου (47^{ο} παράθεμα Ρ., 1^{η} αρχαία επίδραση). Ενδεικτικά, παρατίθενται ορισμένα αρχαία χωρία, τα οποία κάνουν λόγο για τους τρεις αυτούς γλύπτες και ανδριαντοποιούς της αρχαιότητας.

Στο πλαίσιο της παρέκβασης από την αφήγηση αναλύεται το φαινόμενο της καταστροφής των αρχαίων μνημείων, το οποίο είχε ξεκινήσει επί Κωνσταντίνου και ολοκληρώθηκε επί Θεοδοσίου του μικρού. Ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* χαρακτηρίζει τους αυτοκράτορες αυτούς ως «…**ακαμάτους**… **ειδωλοθραύστας** …» και συμπληρώνει ότι δεν επέδειξαν **τον χριστιανικό τους ζήλο** μόνο στρεφόμενοι εναντίον των πέτρινων αγαλμάτων, **αλλά και εναντίον όλων των δύστυχων εκείνων**, τους οποίους υποπτεύονταν ότι ήταν ειδωλολάτρες και ότι ακολουθούσαν την θρησκεία των πατέρων τους[336]. Με τον τρόπο αυτό ο συγγραφέας καυτηριάζει τον υπέρμετρο χριστιανικό ζήλο των αυτοκρατόρων που στρέφονταν κατά των αρχαίων αγαλμάτων και εναντίον όσων υποπτεύονταν ότι ήταν ειδωλολάτρες. Ταυτόχρονα υπερασπίζεται όλους όσους υπέφεραν[337] από τους αυτοκράτορες αυτούς, λόγω της υποψίας τους ότι κάποιοι ήταν ειδωλολάτρες. Η υπερασπιστική στάση του συγγραφέα απέναντι στα αρχαία μνημεία, τα οποία καταστρέφονται από τον Χριστιανισμό, αναδεικνύεται και σε άλλο σημείο του έργου[338].

Στις Σημειώσεις του έργου ο συγγραφέας αναφέρει ότι στις αρχές του Μεσαίωνα επί Ουάλεντου, Ουαλεντινιανού και Θεοδοσίου συστήθηκε στην Ανατολή μια πραγματική «Ιερά Εξέταση» με σκοπό την εξάλειψη της ειδωλολατρίας[339]. Οι

[333]Αρχαίος Έλληνας γλύπτης του δευτέρου τετάρτου του πέμπτου αιώνα π.Χ. Ως προς τον Μύρωνα βλ. περισσότερα Gardner 1910, σσ. 56-60.

[334]Αρχαίος Έλληνας γλύπτης και χαλκοπλάστης, που ήκμασε στην Αθήνα το δεύτερο ήμισυ του πέμπτου αιώνα π.Χ. Ως προς τον Αλκαμένη βλ. περισσότερα Mach 1905, σσ. 94, 119, 121, 127 κ.ο.κ.

[335]Ενας από τους κορυφαίους ανδριαντοποιούς του πέμπτου αιώνα π.Χ. Ως προς τον Πολύκλειτο βλ. περισσότερα Mach 1905, σσ. 128-129 και Moon 1995.

[336]Πρόκειται για την τεχνική της ειρωνείας «Κατηγορία μέσω επαίνου (Praising in order to blame)» (Βλ. Κωστίου, 2005, σσ. 158-159).

[337]Με τον χαρακτηρισμό τους από τον συγγραφέα ως «**δυστυχών**».

[338]Βλ. περισσότερα Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 188, όπου λέγεται ότι «Ο χριστιανισμός κατέπνιξε την ειδωλολατρείαν…».

[339]Βλ. επίσης Paschalis 2011, σ. 177: "The battle of St. George with the dragon has been variously understood as symbolizing the subjugation of pagan beliefs by the Christian church, the suppression of heretical movements, and the ultimate victory of Christ over the devil".

Ορθόδοξοι « «σωφρονισταί» »[340] της Ανατολής είχαν πρόθεση να εξαλείψουν και να εξοντώσουν όλους τους ελληνίζοντες ή φιλοσοφούντες ανθρώπους.

Οι Ουαλεντινιανοί ήταν οπαδοί της γνωστικής αιρέσεως του Ουαλεντίνου, γνωστικού αιρεσιάρχη (β΄ αι.) από την Αίγυπτο που σπούδασε στην Αλεξάνδρεια και κήρυξε στη Ρώμη (135-160 μ.Χ.)[341]. Ως προς την προσπάθεια περιορισμού της ειδωλολατρίας από τον Ουαλεντινιανό λέγεται ότι «Το 391 ο Βαλεντινιανός[342] απείλησε με υψηλά χρηματικά πρόστιμα (μέχρι 15 λίμπρες χρυσού για τους ανώτερους υπαλλήλους) τους ειδωλολάτρες που εισέρχονταν στους ναούς για να προσευχηθούν στους θεούς τους»[343]. Ο αυτοκράτορας του Βυζαντίου Θεοδόσιος αναμίχθηκε ενεργά στα θρησκευτικά– εκκλησιαστικά ζητήματα, καθώς συνεκάλεσε την Β΄ Οικουμενική Σύνοδο της Κωνσταντινουπόλεως, κατεδίωξε τους αιρετικούς και έλαβε αυστηρά μέτρα κατά της ειδωλολατρίας: διά νόμου της 19ης Φεβρουαρίου 356 όρισε την ποινή του θανάτου σε όσους αποδεικνυόταν ότι τελούσαν θυσίες ή λάτρευαν αγάλματα[344], ενώ διά νέου νόμου της 24ης Φεβρουαρίου 391 απαγόρευσε τις ειδωλολατρικές τελετές μέσα στους ναούς και τη λατρεία των ειδώλων[345]. Ως προς το ίδιο θέμα οι μελετητές αναφέρουν ότι «Το 391 ο Θεοδόσιος απαγόρευσε γενικά τη λατρεία των θεϊκών ειδώλων και τις θυσίες προς αυτά»[346].

Στο πλαίσιο αυτό οι θηριωδίες, η καταπίεση και οι σφαγές, στις οποίες προέβησαν οι Ανατολικοί « «σωφρονισταί» », συγκρίνονται από τον συγγραφέα της *Πάπισσας Ιωάννας* με εκείνες των ιεροδικαστών της Ισπανίας, που καταδίωκαν άτομα λόγω κακοδοξίας, δηλ. της πίστης σε λανθασμένες θρησκευτικές δοξασίες. Μάλιστα ο συγγραφέας καταλήγει στο συμπέρασμα ότι «…δεν έχουσί τι να φθονήσωσιν…» οι πρώτοι από τους δεύτερους.

Καθώς τα λεγόμενα του συγγραφέα του έργου ως προς τα βίαια μέτρα που χρησιμοποιήθηκαν για την εξόντωση της ειδωλολατρίας ενδέχεται να θεωρηθούν υπερβολικά ή και ακραία, ο ίδιος προκειμένου να εξαλείψει κάθε ίχνος αμφιβολίας σχετικά με την αλήθεια όσων αναφέρει, παραθέτει συγκεκριμένες ιστορικές πηγές, που εκθέτουν τις βιαιότητες των Ανατολικών « «σωφρονιστών» ».

Στη βιβλική φράση «οὐκ ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην ἀλλὰ μάχαιραν»[347], η οποία παρατίθεται στην αυτούσια μορφή της, προκειμένου να χαρακτηριστούν οι Ανατολικοί « «σωφρονισταί» », περιγράφονται οι διωγμοί που υφίσταντο οι πρώτοι χριστιανοί από τη στιγμή που ομολογούσαν την πίστη τους στον Ιησού Χριστό[348], ενώ

---

[340]Η ειρωνεία του συγγραφέα εδώ είναι έκδηλη, καθώς ο σωφρονισμός των αλλοθρήσκων δεν γίνεται διά της πειθούς, κατά το πρότυπο των Αποστόλων, αλλά με τη χρήση βίας (βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Ολίγαι Λέξεις*, σ. 298: «Διότι τί άλλο ζητούμεν σήμερον παρ' υμών, ίνα πεισθώμεν, ειμή μόνον να μιμήσθε **το παράδειγμα των Αποστόλων και των πρώτων Πατέρων της Εκκλησίας, οίτινες αντέταττον την θεόπνευστον διδασκαλίαν** και τους ευγλώττους λόγους των εις τα επιχειρήματα των φιλοσόφων **και έπειθον** όλον τον κόσμον;»).

[341]Βλ. περισσότερα Hoeller 2002, σσ. 112-113, 117 κ.ο.κ.

[342] Ή αλλιώς Ουαλεντινιανός.

[343]Βλ. Deschner 2004, τ. 1, σ. 576. Βλ. επίσης Macmullen & Lane 1992, σ. 285.

[344]Ως προς τον νόμο της 19ης Φεβρουαρίου 356 βλ. Θεοδοσιανό Κώδικα (Codex Theodosianus), 16. 10. 6.

[345]Ως προς τον νόμο της 24ης Φεβρουαρίου 391 βλ. Θεοδοσιανό Κώδικα (Codex Theodosianus), 16. 10. 10.

[346]Βλ. Deschner 2004, τ. 1, σ. 586. Επίσης βλ. Williams & Friell 2005, σ. 89 κ.ο.κ, Errington 2006, σ. 97 κ.ο.κ., Freeman 2009, σ. 124 κ.ο.κ.

[347]Βλ. *Κ.Δ.*, *Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, 10. 34.

[348]Βλ. Buttrick (et al.) 1987, Vol. VII, σσ. 372-373: "These verses continue the discussion of persecution and how to meet it. They speak of a double confession of faith. When a man confesses Christ on earth, Christ confesses his belief in that man before the throne of God. Public confession is required: **before men**. In the days of the early church that was dangerous, as it was in Nazi days in Europe. Everywhere it is difficult…The confession of Christ has brought in actuality the sword of

με δεδομένο ότι δεν υπάρχει πιθανότητα να μείνει κάποιος ουδέτερος, καθώς είτε είναι με το μέρος του Χριστού είτε εναντίον του, ανάμεσα στα δύο στρατόπεδα υπάρχει αναπόφευκτη σύγκρουση[349]. Έτσι, αναδεικνύεται ο παραλληλισμός των Ανατολικών σωφρονιστών με εκείνους που κατεδίωξαν τους πρώτους χριστιανούς, δηλ. με όσους μάχονται εναντίον της πίστης στον Χριστό, ενώ ταυτόχρονα εκείνοι που ενδέχεται να ήταν ειδωλολάτρες παραλληλίζονται έμμεσα με τους πρώτους χριστιανούς, καθώς αμφότεροι εδιώχθησαν (47^{ο} παράθεμα P., 2^{η} αρχαία πηγή).

Κατά συνέπεια, στην *Πάπισσα Ιωάννα*:

- οι Ανατολικοί περιγράφονται ως θύτες, οι οποίοι εξολοθρεύουν την ειδωλολατρία, σωφρονίζουν διά της βίας και δεν λειτουργούν κατά το πρότυπο των Αποστόλων και των Πρώτων Πατέρων της Εκκλησίας, οι οποίοι σωφρόνιζαν διά της πειθούς [350],
- οι ειδωλολάτρες περιγράφονται ως θύματα, τα οποία εξολοθρεύονται από τους υπέρμαχους του Χριστιανισμού[351].

Πρόθεση του συγγραφέα του έργου είναι να καυτηριάσει τον βίαιο τρόπο που μεταχειρίζονται οι εκπρόσωποι του Χριστιανισμού προκειμένου να πείσουν τους ειδωλολάτρες, ο οποίος δεν συνάδει με τον τρόπο διδασκαλίας των Αποστόλων. Στο πλαίσιο αυτό ο συγγραφέας συμπληρώνει ότι οι ιστορικές πηγές που μαρτυρούν τις πράξεις τους προκαλούν αγανάκτηση και φρίκη —«…διεγείροντα αγανάκτησιν και φρίκην…».

Στις Σημειώσεις του έργου παρατίθεται στην αυτούσια μορφή του πλούσιο αποδεικτικό υλικό των βιαιοπραγιών των Ορθοδόξων « «σωφρονιστών» » με κίνητρο τον σωφρονισμό των αλλοθρήσκων, δηλ. αρχαίες πηγές με αντίστοιχο περιεχόμενο, ενώ πριν από αυτές ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* προσθέτει τα δικά του σχόλια αναφορικά με τις πληροφορίες που παρέχουν.

Έτσι, όταν ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* χρησιμοποιεί ένα αρχαίο παράθεμα από το έργο του Σωζομενού *Εκκλησιαστική Ιστορία*, τονίζει ότι πρόκειται για μια έγκυρη πηγή από έναν χριστιανό ιστορικό, ο οποίος περιγράφει διεξοδικά τις πράξεις των ομοθρήσκων του και τον οποίο κανείς δεν πρόκειται να κατηγορήσει ότι τους συκοφαντεί (47^{ο} παράθεμα P., 3^{η} αρχαία πηγή).

Η αρχαία πηγή, όπως παρουσιάζεται από τον συγγραφέα του έργου με σκοπό ο αναγνώστης να ενημερωθεί ως προς τις βιαιότητες εναντίον των ειδωλολατρών και

---

persecution;and there has been behind our wars a conflict of life views, one being more Christian than the other. But there is no justification here for the war method —not while the Sermon on the Mount remains".

[349]Βλ. Buttrick (et al.) 1987, Vol. VII, σ. 374: "Neutrality is not possible: we are either for him or against him, and between the two camps there is inevitable clash".

Ως προς την άποψη των σχολιαστών, οι οποίοι κάνουν λόγο για τη διάσπαση των συγγενικών δεσμών και για τη γενικότερη εχθρότητα που επέφερε η έλευση του Ιησού Χριστού μεταξύ των κοινωνικών ομάδων και των θρησκευτικών ιδεολογιών βλ. Bammel & Moule 1988, σσ. 337-338: "Jesus's warning that his disciples will have to face a hostile world, shunned, boycotted, and in danger of physical assault, is in line with parts of the farewell discourses on the Fourth Gospel, such as John 15: 18-21 and 16: 1-4, with the prophesies of persecution in the eschatological discourses, such as Mark 13: 9-13 and parallels, especially "You will be hated by all men for my name's sake" (Mark 13: 13, Matt. 24: 9, Luke 21: 17), and the saying contained in the Q material at Matt. 10: 34 ff/ Luke 12:51 ff which warns of coming division and strife within households and families".

[350]Ως προς τη διδασκαλία των Αποστόλων και των Πρώτων Πατέρων της Εκκλησίας διά της πειθούς βλ. Αγγέλου 1978, *Ολίγαι Λέξεις*, σ. 298.

[351]Ως προς την περιγραφή της ειδωλολατρίας ως θύματος του Χριστιανισμού βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 188, όπου λέγεται ότι «…το άκακον τούτο **θύμα** (η ειδωλολατρία) κατέστησε τον φονέα του (τον Χριστιανισμόν) γενικόν κληρονόμον, κληροδοτήσαν αυτώι τους ναούς, τας τελετάς, τας θυσίας, τους μάντεις, τους ιερείς και τους ονειροκρίτας».

ο ίδιος να κατοχυρώσει τα λεγόμενά του, παρέχει πληροφορίες αναφορικά με τις κατηγορίες των ανθρώπων εναντίον των οποίων διεξήχθησαν οι βιαιότητες:

- τους ειδωλολάτρες φιλοσόφους[352] —«Ἑλληνιστάς», οι οποίοι διατάχθηκε να εξολοθρευτούν,
- όσους φιλοσοφούσαν λαμπρά σε ολόκληρη την επικράτεια, που θανατώθηκαν,
- κάποιους που δεν ήταν φιλόσοφοι, αλλά φορούσαν την ίδια ενδυμασία με εκείνη των φιλοσόφων, και που εξολοθρεύτηκαν, δηλ. όλους όσους δεν ήταν φιλόσοφοι, αλλά υπήρχε η υπόνοια ότι ήταν ειδωλολάτρες λόγω της κοινής ενδυμασίας τους με εκείνους. Μάλιστα, εκείνοι που χρησιμοποιούσαν ενδύματα στο χρώμα του κρόκου και ράσα των φιλοσόφων[353] —«…κροκωτοῖς ἢ τριβωνίοις…»— δεν τα φορούσαν για να μην φανούν ότι συμμετείχαν σε ειδωλολατρικά έθιμα[354] (47ο παράθεμα P., 3η αρχαία πηγή).

Οι αλλαγές που έχει υποστεί το αρχαίο παράθεμα στην *Πάπισσα Ιωάννα* δεν αλλοιώνουν το νόημά του, ενώ αφαιρούνται κυρίως τμήματα που αναφέρονται στην εποχή κατά την οποία συντελέστηκαν αυτές οι βιαιότητες, καθώς ο συγγραφέας του έργου έχει ήδη πληροφορήσει τον αναγνώστη ως προς τη χρονική περίοδο και τους ιθύνοντες της απόπειρας εξολόθρευσης των ειδωλολατρών[355].

Έπειτα, όταν ο συγγραφέας παραθέτει στις Σημειώσεις του μια αρχαία πηγή —σε αυτούσια μορφή, με αρκετές αλλαγές, που ωστόσο δεν μεταβάλλουν το νόημά της— από το έργο του Ζωσίμου *Νέα Ιστορία,* συμπληρώνει ως σχόλιο ότι περιγράφεται με φοβερά χρώματα —«…φοβεροίς χρώμασι…»— ο διωγμός των φιλοσόφων επί εποχής Βαλεντινιανού. Έτσι ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* καταδικάζει εμμέσως τις βίαιες πράξεις εναντίον τους, τους διωγμούς και τη θανατική τους καταδίκη (47ο παράθεμα P., 4η αρχαία πηγή).

Εκεί γίνεται λόγος κυρίως για τις βιαιότητες που διεπράχθησαν σε βάρος εκείνων που ήταν ξακουστοί για τις φιλοσοφικές τους απόψεις, για τους θρήνους και οδυρμούς που ακούγονταν, για τις φυλακές, που κατοικούνταν από ανθρώπους που ήταν αθώοι, για την ποινή του θανάτου, για τις περιουσίες που χάνονταν και για τα γυναικόπαιδα που εγκαταλείπονταν στην τύχη τους.

Ειδικότερα, αναφέρεται ότι ο αυτοκράτορας Βάλης[356] οργίστηκε όταν έμαθε ότι οι ειδωλολάτρες φιλόσοφοι υποστήριζαν ότι ο Θεόδωρος θα ήταν ο διάδοχός του και υποψιαζόταν τους πιο φημισμένους φιλοσόφους και όσους είχαν επίκτητη γνώση, με αποτέλεσμα οι φυλακές να είναι γεμάτες από ανθρώπους που δεν άξιζαν τέτοια μεταχείριση. Οι συκοφάντες– καταδότες τους δεν διέτρεχαν κανένα κίνδυνο, όντας μόνο υποχρεωμένοι να κατηγορούν άλλους ανθρώπους, ενώ εκείνοι οι οποίοι

---

[352]Στο έργο του Σωζομενού *Εκκλησιαστική Ιστορία* προηγείται η αναφορά στους εκκλησιαστικούς φιλοσόφους.

[353]Βλ. Γιάνναρη 1915, τ. 2, σ. 2435 στο λήμμα «τριβώνιον».

[354]Βλ. Σωζομενού, *Εκκλησιαστική Ιστορία,* 6. 35, 1, 2- 6. 35, 7, 4. Ως προς την ακριβή μετάφραση της αρχαίας πηγής βλ. Μερετάκη 1995, τ. ε΄- θ΄, σσ. 245-246: «Όσο για τους εθνικούς (φιλοσόφους), εκείνο τον καιρό λίγο ακόμα και θα χάνονταν όλοι…διατάχθηκε να θανατωθούν άλλοι με φωτιά και άλλοι με ξίφος. Παρόμοια και για την ίδια αιτία θανατώθηκαν και όσοι φιλοσοφούσαν λαμπρά σε όλη την επικράτεια…και εναντίον κάποιων μη φιλοσόφων, αλλά που φορούσαν το ένδυμα εκείνων, ο φόνος συνεχιζόταν, ώστε ούτε και εκείνοι που χρησιμοποιούσαν άλλα φορέματα κροκευτά ή τριβώνια να μην τα φορούν, από υποψία κινδύνου και φόβο…».

[355]Βλ. παραπάνω την αναφορά στη σύσταση επί Ουάλεντου, Ουαλεντινιανού και Θεοδοσίου μιας πραγματικής «Ιεράς Εξέτασης» με σκοπό την εξάλειψη της ειδωλολατρίας. Στο έργο του Σωζομενού *Εκκλησιαστική Ιστορία* γίνεται αντίστοιχα λόγος για τον Θεόδωρο, που υπηρετούσε σε επιφανή θέση στο παλάτι, ήταν ειδωλολάτρης και λόγιος και υπήρχε η προσδοκία από τους φιλοσόφους ότι αυτός θα ήταν ο διάδοχος του Ουάλεντου. Όταν ο Ουάλης το έμαθε, συνέλαβε τον Θεόδωρο και διέταξε να θανατωθούν οι ειδωλολάτρες φιλόσοφοι (βλ. περισσότερα Μερετάκη 1995, τ. ε΄-θ΄, σ. 245).

[356]Η αλλιώς Ουάλης.

κατηγορούνταν είτε θανατώνονταν χωρίς νόμιμες αποδείξεις, είτε τους στερούσαν τις συζύγους, τα παιδιά και οι άλλοι συγγενείς κατέληγαν σε ύστατη, ακραία ανάγκη. Φιλόσοφοι με εκτεταμένη γνώση[357] καταδικάστηκαν από ζήλια παρά με σκοπό τη δικαιοσύνη[358]. Τέλος, οι συκοφάντες– καταδότες λεηλατούσαν τα σπίτια και παρέδιδαν τον δυστυχισμένο ιδιοκτήτη στους εκτελεστές, ενώ ο Φήστος λεγεται ότι ήταν ένας από εκείνους, ειδικός σε τέτοιες βιαιότητες, ώστε δεν άφηνε κανέναν ζωντανό[359] (47^{ο} παράθεμα Ρ., 4^{η} αρχαία πηγή).

Στη συνέχεια, η αρχαία πηγή από το έργο του Λιβανίου *Λόγοι* —στην αυτούσια μορφή της στις Σημειώσεις του συγγραφέα της *Πάπισσας Ιωάννας*[360]— αναφέρεται στις λεηλασίες και τις αρπαγές των περιουσιών των χωρικών, των ζώων και της γης τους από τους εχθρούς, τους «πολεμίους»[361], που σφετερίζονται τη γη άλλων που θεωρείται ιερή[362]. Ταυτόχρονα, ο Λιβάνιος αναφέρεται στις ληστρικές επιδρομές των «σωφρονιστῶν»[363], οι οποίοι αρνούνται να ομολογήσουν τις πράξεις τους[364] (47^{ο} παράθεμα Ρ., 5^{η} αρχαία πηγή).

Ο συγγραφέας, σχολιάζοντας το αρχαίο παράθεμα, υποστηρίζει ότι εκείνο περιγράφει τα παθήματα των «…αθλίων χωρικών…», δηλ. των εξαθλιωμένων χωρικών, οι οποίοι απογυμνώνονται —«γυμνουμένων»— από τους καλόγερους. Παράλληλα, χαρακτηρίζει το συγκεκριμένο έργο του Λιβανίου ως «…το κύκνειον… άσμα του θνήσκοντος ελληνισμού…», ως το κύκνειο άσμα της ειδωλολατρίας, η οποία καταστρέφεται από τους εκπροσώπους του ιερατείου, δηλ. τους μοναχούς. Το νόημα της λέξης «πολέμιοι», με την οποία χαρακτηρίζονται από τον Λιβάνιο όσοι σφετερίζονται τις περιουσίες των ειδωλολατρών, συγκεκριμενοποιείται με τη χρήση από τον συγγραφέα της *Πάπισσας Ιωάννας* της λέξης «καλόγηροι», με την οποία καταδεικνύονται και κατονομάζονται πιο συγκεκριμένα **ποιοι είναι** εκείνοι που προβαίνουν σε καταστροφές και ληστείες των περιουσιών των χωρικών.

---

[357]Ο Μάξιμος, ο Ιλάριος από τη Φρυγία, ο Σιμωνίδης, ο Πατρίκιος ο Λυδός και ο Ανδρόνικος από την Καρία.

[358]Βλ. Ζωσίμου, *Νέα Ιστορία*, 4. 14, 2, 1- 4. 15, 2, 1. Ως προς τη μετάφραση του αρχαίου παραθέματος από το έργο του Ζωσίμου *Νέα Ιστορία* βλ. Zosimus 1814, σ. 43: "The emperor was extremely incensed, and suspected all the most celebrated philosophers, and other persons who had acquired learning, …This filled every place with lamentation; the prisons being full of persons who did not merit such treatment,…The informers in this affair were subject to no danger, being only compelled to accuse other persons. All that they accused were either put to death without legal proof, or fined by being deprived of their estates; their wives, children, and other dependants being reduced to extreme necessity. …who all were men of extensive learning, and condemned more through envy than with any shadow of justice".

[359]Βλ. Ζωσίμου, *Νέα Ιστορία*, 4. 15, 2, 1- 4. 15, 3, 3. Ως προς τη μετάφραση του αρχαίου παραθέματος από το έργο του Ζωσίμου *Νέα Ιστορία* βλ. Zosimus 1814, σ. 43: "An universal confusion was occasioned by these proceedings, which prevailed to such a degree, that the informers, together with the rabble, would enter without controul into the house of any person, pillage it of all they could find, and deliver the wretched proprietor to those who were appointed as executioners without suffering them to plead in their own justification. The leader of these wretches was a man named Festus, whom the emperor, knowing his expertness in every species of cruelty, sent into Asia as proconsul, that no person of learning might remain alive, and that his design might be accomplished. Festus therefore, leaving no place unsearched, killed all whom he found without form of trial, and compelled the remainder to fly from their country".

[360]Ως προς τις αλλαγές που έχει υποστεί η αρχαία πηγή, καθώς παρατίθεται στην *Πάπισσα Ιωάννα*, είναι λίγες και δεν αλλοιώνουν το νόημά της.

[361]Βλ. Λιβανίου, *Λόγοι 1-64*, 30. 9, 3.

[362]Βλ. Λιβανίου, *Λόγοι 1-64*, 30. 9, 6- 30. 11, 11.

[363]Βλ. Λιβανίου, *Λόγοι 1-64*, 30. 12, 8.

[364]Βλ. Λιβανίου, *Λόγοι 1-64*, 30. 11, 11 - 30. 12, 13.

Ταυτόχρονα, ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* «παρεμβαίνει» στο αρχαίο παράθεμα από το έργο του Λιβανίου, προσθέτοντας:

- εισαγωγικά στη λέξη «σωφρονισταί», με την οποία χαρακτηρίζονται οι μοναχοί, οι οποίοι επιχειρούν να σωφρονίσουν τους ειδωλολάτρες χωρικούς αρπάζοντας τις περιουσίες τους. Με τη χρήση των εισαγωγικών ο συγγραφέας προσδίδει ειρωνική χροιά στο συγκεκριμένο χαρακτηρισμό τους, και
- τη λέξη "inquisiteurs?", δηλ. τη γαλλική ερμηνεία του όρου «σωφρονισταί», που σημαίνει «ιεροδίκης» και προσιδιάζει στον ιερωμένο που συμμετείχε ως δικαστής στο ειδικό δικαστήριο που λειτουργούσε κατά την περίοδο της Ιεράς Εξέτασης[365], την οποία πιθανότατα δανείζεται από κάποια γαλλική μετάφραση του έργου του Λιβανίου.

Μέσα από την ερμηνεία των «σωφρονιστῶν» ως "inquisiteurs?" συμπεραίνεται ότι ο Λιβάνιος ταυτίζει τους μοναχούς, οι οποίοι λειτουργούν βίαια απέναντι στους ειδωλολάτρες, με τους ιερωμένους δικαστές της Ιεράς Εξέτασης. Έτσι καυτηριάζεται η βίαιη συμπεριφορά προς τους αλλοθρήσκους. Στο πλαίσιο αυτό εξηγείται η προσθήκη εισαγωγικών από τον συγγραφέα της *Πάπισσας Ιωάννας* στη λέξη «σωφρονισταί», με την οποία προσδίδεται ειρωνική χροιά στο συγκεκριμένο όρο[366]. Συγχρόνως, με την παράθεση των αρχαίων πηγών, ο ίδιος κατοχυρώνεται ιστορικά ως προς τις βιαιοπραγίες που αναφέρει ότι διέπραξαν οι εκπρόσωποι του ιερατείου.

Προκειμένου στην *Πάπισσα Ιωάννα* να στηλιτευτούν ακόμα περισσότερο οι βιαιότητες των Ανατολικών «σωφρονιστῶν» σε βάρος των ειδωλολατρών παρατίθεται σε ελεύθερη απόδοση η περιγραφή των βίαιων πράξεών τους, όπως τις παρουσιάζει ο Αμμιανός Μαρκελλίνος στο έργο του *Ιστορίαι*.

Η λατινική πηγή —παραφρασμένη από τον συγγραφέα της *Πάπισσας Ιωάννας*— αναφέρει ότι, αν κάποιος είχε φυλακτό κρεμασμένο πάνω του κατά του πυρετού, κατηγορούνταν ως μάγος ή ως ειδωλολάτρης από κουκουλοφόρους κατασκόπους και μεταφερόταν αλυσοδεμένος στη Σκυθούπολη, όπου βρισκόταν χριστιανικό σφαγείο ($47^{ο}$ παράθεμα Ρ., $6^{η}$ αρχαία πηγή). Εκεί συνεδρίαζαν «… ευσεβείς δικασταί…»[367], που συναγωνίζονταν μεταξύ τους ποιος θα καταδικάσει σε θάνατο περισσότερους ειδωλολάτρες[368].

Αξίζει να σημειωθεί ότι ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* στην ελεύθερη απόδοση της λατινικής πηγής παραθέτει και άλλες περιπτώσεις ανθρώπων που είχαν φρικτό τέλος, λέγοντας ότι αν κάποιος:

- έσφαζε ένα πρόβατο για να γιορτάσει η οικογένειά του,
- προσέφερε λουλούδια στον τάφο του πατέρα του,
- μάζευε χαμομήλια στο φως της σελήνης,
- αρωμάτιζε την οικία του,

είχε το ίδιο τέλος με εκείνον που είχε κρεμασμένο πάνω του φυλακτό κατά του πυρετού. Με την προσθήκη αυτών των περιπτώσεων ανθρώπων που καταδικάζονταν

---

[365]Ως προς την έννοια του ιεροδίκη βλ. Μπαμπινιώτη 1998, σ. 778, στο λήμμα «ιεροδίκης».

[366]Βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα και Ηθική*, σ. 352, όπου γίνεται λόγος για τον συγγραφέα της *Πάπισσας Ιωάννας* ότι «…τείνηι ευσεβώς το ους εις τους λόγους του Λιβανίου, τους οποίους ονομάζει «κύκνειον άσμα του θνήσκοντος Ελληνισμού»· και τότε (ως παρετήρησεν η «Νέα Γενεά») «όταν δηλ. ομιλήι περί πραγμάτων αληθώς σεβαστών, ευθύς αφίπταται από των χειλέων του η χλεύη και η ειρωνεία» ».

[367]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 200.

[368]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 200: «…αμιλλώμενοι τις πλείονας ειδωλολάτρας να οπτήσηι επί εσχάρας, να βράσηι εντός ζέοντος ελαίου ή κατακόψηι μεληδόν».

σε θάνατο πρόθεση του συγγραφέα είναι να καυτηριάσει την καταδίκη αθώων ανθρώπων, που δεν ήταν απαραίτητα ειδωλολάτρες, αφού οποιοσδήποτε άνθρωπος —ειδωλολάτρης ή μη— μπορούσε να προβεί στις προαναφερόμενες ενέργειες.

Παράλληλα, αναφέρεται στις Σημειώσεις η μετάφραση της λατινικής πηγής από το προαναφερόμενο έργο του Αμμιανού Μαρκελλίνου, ενώ ο συγγραφέας του έργου συμπληρώνει ότι η συγκεκριμένη μαρτυρία δεν είναι λιγότερο επιβαρυντική για εκείνους τους «…ευσεβείς δικαστάς…»[369]. Τα τμήματα της μετάφρασης, τα οποία παραλληλίζονται με εκείνα της αυτούσιας πηγής, είναι τα εξής:

I. «Ήρκει να κατηγορηθήι τις υπό κακοβούλου κατασκόπου, ότι έφερε περί τον τράχηλον φυλακτήριον κατά του πυρετού ή εφάνη παρακαθήμενος πλησίον τάφου ή ερειπίου, ίνα καταδικασθήι εις θάνατον ως ειδωλολάτρης ή νεκρομάντις», που αντιστοιχεί στη φράση "nam siqui remedia quartanae… collo gestaret, sive per monumentum transisse / vesperum malivolorum argueretur indiciis…pronuntiatus reus capitis interibat"[370],
II. «Εκ των απωτάτων άκρων της αυτοκρατορίας εσύροντο αλυσόδετοι πάσης τάξεως και ηλικίας πολίται, ων οι μεν απέθνησκον καθ' οδόν, οι δε εν τοις δεσμωτηρίοις· οι δε επιζώντες εστέλλοντο εις Σκυθόπολιν, απόκεντρον εν Παλαιστίνηι πόλιν, όπου είχον στηθή τα βασανιστήρια και το σφαγείον», που αντιστοιχεί στη φράση "… plurimi ducebantur ab orbe prope terrarum iuxta nobiles et obscuri, quorum aliquos vinculorum/ adflixerant nexus, alios claustra poenalia consumpserunt. /et electa est spectatrix suppliciorum feralium civitas in Palaestina Scythopolis…"[371],
III. «Ο πρώτος βασανισθείς ην ο Σιμπλίκιος, μετά τούτον Παρνάσιος, είτα ο Ανδρονίσκος κτλ», που αντιστοιχεί στη φράση "Ductus est itaque inter primos Simplicius…/…dein Parnasius …/…Andronicus postea…"[372].

Μέσα από τον παραλληλισμό της μετάφρασης που παραθέτει ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* με την λατινική πηγή αυτούσια προκύπτουν ενδιαφέροντα συμπεράσματα, καθώς διαπιστώνεται ότι στη μετάφραση:

- λείπουν ολόκληρες φράσεις —"…vel doloris alterius…" και "…ut veneficus sepulchrorumque horrores et errantium ibidem / animarum ludibria colligens vana…"[373], ώστε δεν αναφέρονται συγκεκριμένες υποκατηγορίες ανθρώπων που διώκονταν, δηλ. ο «φαρμακοποιός» ή «φαρμακευτής» —"veneficus"— και ο «…συλλέκτης των τρόμων των ταφών και των μάταιων ψευδαισθήσεων των φαντασμάτων που περπατούν εκεί...» —"…sepulchrorumque horrores et errantium ibidem / animarum ludibria colligens vana…"[374].
- αλλάζει η σειρά των λέξεων —"nam siqui remedia quartanae…collo gestaret, sive per monumentum transisse / vesperum **malivolorum** argueretur indiciis…" και

[369]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 200.

[370]Βλ. Αμμιανού Μαρκελλίνου, *Ιστορίαι*, 19. 12, 15. Ως προς τη μετάφραση της αντίστοιχης λατινικής φράσης βλ. Rolfe 1971-1972, σ. 541: "For if anyone wore on his neck an amulet against the quartan ague…, or was accused by the testimony of the evil-disposed of passing by a grave in the evening…he was condemned to capital punishment and so perished".

[371]Βλ. Αμμιανού Μαρκελλίνου, *Ιστορίαι*, 19. 12, 7- 8. Ως προς τη μετάφραση της αντίστοιχης λατινικής φράσης βλ. Rolfe 1971-1972, σ. 539: "…men were brought in from almost the whole world, noble and obscure alike; and some of them were bowed down with the weight of chains, others wasted away from the agony of imprisonment. As the theatre of torture and death Scythopolis was chosen… ".

[372]Βλ. Αμμιανού Μαρκελλίνου, *Ιστορίαι*, 19. 12, 9-12. Ως προς τη μετάφραση της αντίστοιχης λατινικής φράσης βλ. Rolfe 1971-1972, σ. 539: "Among the first, then, to be summoned was Simplicius…Then Parnasius…Later Andronicus…".

[373]Βλ. στο τμήμα Ι της μετάφρασης, όπου παρατηρείται η έλλειψη των συγκεκριμένων φράσεων.

[374]Ως προς την ερμηνεία των λατινικών όρων και φράσεων βλ. Rolfe 1971-1972, σ. 541: "…on the ground that he was **a dealer in poisons**, **or a gatherer of the horrors of tombs and the vain illusions of the ghosts that walk there**…".

«Ήρκει να κατηγορηθήι τις **υπό κακοβούλου** κατασκόπου, ότι έφερε περί τον τράχηλον φυλακτήριον κατά του πυρετού ή εφάνη παρακαθήμενος πλησίον τάφου ή ερειπίου…» αντίστοιχα. Στην λατινική πηγή αναφέρεται ότι, αν κάποιος φορούσε φυλακτό για τον πυρετό, οδηγούνταν σε καταδίκη, ενώ στη μετάφραση ότι προηγούνταν σχετική καταγγελία από κακόβουλο κατάσκοπο ότι κάποιος φοράει τέτοιο φυλακτό, για να οδηγηθεί ο κάτοχός του σε καταδίκη[375],

- προστίθενται λέξεις, οι οποίες δεν υπάρχουν στη λατινική πηγή —η λέξη «**κατάσκοπος**» δίπλα στη λέξη «κακόβουλος»[376], ενώ στη λατινική πηγή υπάρχει μόνο η λέξη "malivolorum", που σημαίνει «εχθρικά διακείμενος» ή «κακόνους» —"malevolus"[377],
- το νόημα της λατινικής πηγής αποδίδεται αρκετά ελεύθερα —π.χ. η λέξη "obscuri", που εδώ έχει την έννοια του ασήμου, του αφανούς, του αδόξου γένους (των αιχμαλώτων), μεταφράζεται ελεύθερα αναφερόμενη στην ηλικία των αιχμαλώτων[378],
- παραλείπονται πληροφορίες αναφορικά με το τέλος της ζωής τους, καθώς ο Σιμπλίκιος, ο Παρνάσσιος και ο Ανδρονίσκος χαρακτηρίζονται εν γένει στη μετάφραση ως «βασανισθέντες»[379], ενώ στη λατινική πηγή περιγράφεται αναλυτικά το τέλος τους [380],
- αλλάζουν κάπως τα ονόματα, καθώς το όνομα "Andronicus" μετατρέπεται σε «Ανδρονίσκο»[381],
- μετατοπίζονται οι λατινικές φράσεις και τοποθετούνται με άλλη διάταξη από ότι στο έργο του Αμμιανού Μαρκελλίνου. Έτσι η κανονική σειρά, με την οποία εμφανίζονται στο λατινικό έργο τα τρία τμήματα της μετάφρασης, I, II και III είναι η εξής: II, III, I.

Πιθανολογείται ότι ο συγγραφέας του έργου αφαιρεί πληροφορίες για λόγους οικονομίας, χρησιμοποιώντας:

- το έργο του Σωζομενού *Εκκλησιαστική Ιστορία* για να αναφερθεί στις κατηγορίες των ανθρώπων που υπέστησαν βίαιη συμπεριφορά από τους Ανατολικούς,
- το έργο του Ζωσίμου *Νέα Ιστορία*, προκειμένου να επισημάνει τον λόγο για τον οποίο αυτοκράτορας Ουάλης κατεδίωξε τους ειδωλολάτρες φιλοσόφους και να περιγράψει τις βιαιοπραγίες εναντίον τους,
- το έργο του Λιβανίου *Λόγοι* για να περιγράψει τις βιαιότητες και τις ληστρικές επιδρομές των «σωφρονιστῶν»[382] εναντίον των ειδωλολατρών,

---

[375]Βλ. στο τμήμα I της μετάφρασης, όπου εντοπίζεται η αλλαγή της σειράς των λέξεων.
[376]Βλ. στο τμήμα I της μετάφρασης, όπου παρατηρείται η προσθήκη λέξεων.
[377]Βλ. Κουμανούδη 1972, σ. 506, στο λήμμα "malevolus".
[378]Βλ. στο τμήμα II της μετάφρασης.
[379]Βλ. στο τμήμα III της μετάφρασης.
[380]Ως προς το τέλος του Σιμπλικίου, του Παρνασσίου και του Ανδρονίσκου βλ. Rolfe 1971-1972, σ. 539: "Among the first, then, to be summoned was Simplicius, son of Philippus, a former prefect and consul, who was indicted for the reason that he had (as was said) inquired about gaining imperial power; and by a note of the emperor, who in such cases never condoned a fault or an error because of loyal service, he was ordered to be tortured but, protected by some fate, he was banished to a stated place, but with a whole skin. Then Parnasius (ex-prefect of Egypt), a man of simple character, was brought into such peril that he was tried for his life, but he likewise was sent into exile; he had often been heard to say long before this, that when, for the purpose of gaining a certain office, he left Patrae, a town of Achaia where he was born and had his home, he had dreamt that many shadowy figures in tragic garb escorted him. Later Andronicus, known for his liberal studies and the fame of his poems, was haled into court; but since he had a clear conscience, was under no suspicion, and most confidently asserted his innocence, he was acquitted ".
[381]Βλ. στο τμήμα III της μετάφρασης.
[382]Βλ. Λιβανίου, *Λόγοι 1-64*, 30. 12, 8.

- το έργο του Αμμιανού Μαρκελλίνου *Ιστορίαι* για να εστιάσει στον τρόπο με τον οποίο οδηγούνταν πολίτες κάθε τάξης στις φυλακές —«αλυσόδετοι»— και τον τόπο θανάτου τους, καθώς άλλοι πέθαιναν στο δρόμο, άλλοι στις φυλακές και άλλοι —όσοι επιζούσαν— στέλνονταν στη Σκυθόπολη, όπου εκεί βρίσκονταν τα βασανιστήρια και το σφαγείο.

Με τον τρόπο αυτό ο ίδιος επιλέγει διαφορετικές πληροφορίες από τους συγκεκριμένους συγγραφείς, προκειμένου να περιγράψει ολοκληρωμένα τα γεγονότα, να κατοχυρώσει τα λεγόμενά του και να παρουσιάσει το έργο του ως έγκυρο, καθώς στηρίζεται σε πληθώρα αρχαίων πηγών. Ταυτόχρονα καυτηριάζει:

1. τη βίαιη συμπεριφορά των Ορθοδόξων «σωφρονιστῶν» της Ανατολής και των αυτοκρατόρων της εποχής εκείνης, οι οποίοι συναινούσαν στις βιαιότητες εναντίον των ανθρώπων που πιθανολογούνταν ότι ήταν ειδωλολάτρες,
2. την ταύτιση της συμπεριφοράς των Ανατολικών με εκείνη των εχθρών των πρώτων χριστιανών, δηλ. των ειδωλολατρών[383] —ο βίαιος σωφρονισμός των αλλοθρήσκων δεν συνάδει με τη διδασκαλία των Αποστόλων διά της πειθούς[384].

Έπειτα, κατά τη διάρκεια της περιγραφής του περίπατου του Φρουμέντιου και της Ιωάννας, οι οποίοι συνοδεύονταν από τον Θεωνά, γίνεται παραλληλισμός των συνηθειών των Αθηναίων την εποχή του Μεσαίωνα με τις συνήθειές τους κατά τους χρόνους του Αποστόλου Παύλου, ενώ επιτυγχάνεται με τη χρήση ενός βιβλικού εδαφίου από τις *Πράξεις των Αποστόλων* (48ο παράθεμα Ρ., 1η αρχαία πηγή).

Ειδικότερα, η βιβλική πηγή που παραθέτει ο συγγραφέας στην αυτούσια μορφή της κάνει λόγο για τη συνήθεια όλων των Αθηναίων και των ξένων που έμεναν στην Αθήνα να μην ξοδεύουν τον καιρό τους πουθενά αλλού, παρά μόνο στο να λένε ή να ακούνε κάτι καινούργιο[385]. Στην *Πάπισσα Ιωάννα* συμπληρώνεται μάλιστα ότι οι Αθηναίοι της εποχής του Μεσαίωνα είχαν την ίδια συνήθεια.

Το βιβλικό εδάφιο εντάσσεται στο πλαίσιο της αναφοράς στην επίσκεψη του Αποστόλου Παύλου στην Αθήνα —σε μια εποχή που οι κάτοικοι της πόλης αυτής και οι ξένοι λάτρευαν τα είδωλα— και στην ομιλία, την οποία εκφώνησε στον Άρειο Πάγο [386] ενώπιον των Αθηναίων. Οι επικριτικές αναφορές του Αποστόλου Παύλου στη λατρεία των ειδώλων στην Αθήνα ήταν αρκετές[387], ενώ παράλληλα διακρίνεται η

---

[383]Ως προς τον πολεμοχαρή χαρακτήρα των εκπροσώπων της Εκκλησίας βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 198, όπου λέγεται ότι οι πατέρες της Εκκλησίας, οι οποίοι βρίσκονταν στην Έφεσο, έλυναν και τις μεταξύ τους διαφορές «…δια της μαχαίρας…». Επίσης βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 284, όπου λέγεται ότι η μάχαιρα χρησιμοποιείται από τους ορθοδόξους σωφρονιστές, προκειμένου να «σωφρονίσουν» τους πιθανούς ειδωλολάτρες. Έτσι, η μάχαιρα χρησιμοποιείται από τους εκπροσώπους της εκκλησίας τόσο για την επίλυση των μεταξύ τους διαφορών πάνω σε θεολογικά ζητήματα, όσο και για τον «σωφρονισμό» των πιθανών ειδωλολατρών.

[384]Βλ. περισσότερα παραπάνω.

[385]Βλ. *Κ.Δ.*, *Πράξεις Αποστόλων*, 17. 21. Ως προς τη μετάφραση του βιβλικού εδαφίου βλ. Buttrick (et al.) 1987, Vol. IX, σ. 234: "Now all the Athenians and the foreigners who lived there spent their time in nothing except telling or hearing something new".

[386]Πρόκειται είτε για το όρος, το οποίο βρίσκεται πίσω από την αγορά και βορειοδυτικά της Ακρόπολης, είτε —το πιο πιθανό— για το συμβούλιο του Αρείου Πάγου. Βλ. Buttrick (et al.) 1987, Vol. IX, σ. 233: "**The Areopagus**, as already noted, may be either the hill of that name, which was behind the agora and northwest of the Acropolis, or more probably the council of the Areopagus, which had its seat in the *Stoa Basileios* or court of the "King Archon" ".

Ως προς τον Άρειο Πάγο βλ. επίσης Δημοσθένους, *Κατ' Αριστοκράτους*, 65, 5-8: «…ἐν δ' οὖν ἰδιώτατον πάντων καὶ σεμνότατον, τὸ / ἐν Ἀρείῳ πάγῳ δικαστήριον, ὑπὲρ οὗ τοσαῦτ' ἔστιν εἰπεῖν / καλὰ παραδεδομένα καὶ μυθώδη καὶ ὧν αὐτοὶ μάρτυρές ἐσμεν, / ὅσα περὶ οὐδενὸς ἄλλου δικαστηρίου».

[387]Βλ. *Κ.Δ.*, *Πράξεις Αποστόλων*, 17. 23 -17. 26 και 17. 29-17. 30.

λεπτή ειρωνεία του για τις ειδωλολατρικές τους αυτές συνήθειες[388]. Πρόθεσή του ήταν να βοηθήσει τους κατοίκους της Αθήνας να συνειδητοποιήσουν ότι χάνουν την πολύτιμη ικανότητά τους να λατρέψουν τον αληθινό Θεό, λατρεύοντας αντ' αυτού ανάξιους μικρούς θεούς, που αναπαριστάνονταν στα είδωλα ή σε εικόνες[389].

Έτσι, ο προαναφερόμενος παραλληλισμός οδηγεί αβίαστα στο συμπέρασμα ότι στη σκέψη του συγγραφέα οι Αθηναίοι την εποχή του Μεσαίωνα ήταν το ίδιο ειδωλολάτρες με τους Αθηναίους τα χρόνια του Αποστόλου Παύλου, λόγω των κοινών συνηθειών τους.

Το γεγονός ότι οι κάτοικοι της Αθήνας που μιμούνται τα ειδωλολατρικά έθιμα ακολουθούν τους δύο μοναχούς, τον Φρουμέντιο και την Ιωάννα, δηλώνει αφενός ότι οι δύο εκπρόσωποι του μεσαιωνικού ιερατείου ενστερνίζονται και εφαρμόζουν αρχαίες ειδωλολατρικές συνήθειες και αφετέρου ότι έχουν πλήθος οπαδών, που δεν είναι άλλοι από τους Αθηναίους ειδωλολάτρες του Μεσαίωνα που και εκείνοι με τη σειρά τους ακολουθούν τα χνάρια των ειδωλολατρών προγόνων τους.

Ωστόσο, με την παρομοίωση της πόλης αυτής, στερημένης από είδωλα και βωμούς, με τον Πολύφημο, ο οποίος τυφλώθηκε από τον Οδυσσέα, δημιουργείται ένα οξύμωρο σχήμα, καθώς από τη μια πλευρά οι κάτοικοι της Αθήνας απεικονίζονται να μιμούνται τις αρχαίες ειδωλολατρικές συνήθειες της πόλης αυτής και από την άλλη πλευρά η Αθήνα απεικονίζεται ως πόλη στερημένη από είδωλα (48^{ο} παράθεμα Ρ., 2^{η} αρχαία επίδραση).

Καθώς η τύφλωση του Πολύφημου από τον Οδυσσέα περιγράφεται στην *Οδύσσεια* του Ομήρου, παρατίθεται εδώ το αντίστοιχο αρχαίο χωρίο που αναφέρεται στην τύφλωση του γιου του Ποσειδώνα[390], παρ' ότι ο συγγραφέας δεν παραπέμπει άμεσα σε αυτήν. Ο ίδιος συμπληρώνει στις Σημειώσεις του ότι την παρομοίωση της στερημένης από είδωλα πόλης της Αθήνας με τον Πολύφημο, ο οποίος τυφλώθηκε από τον Οδυσσέα, την δανείστηκε από τον Λιβάνιο, που κάνει λόγο για τύφλωση (48^{ο} παράθεμα Ρ., 3^{η} αρχαία πηγή).

Το αρχαίο απόσπασμα από το έργο του Λιβανίου *Λόγοι* αναφέρεται στο ξερίζωμα ενός ιερού ναού από τον αγρό και στην τύφλωση και τον θάνατο που επέρχεται στον αγρό σαν αποτέλεσμα του ξεριζωμού του ιερού[391] —«ὅτου γὰρ ἂν ἱερὸν ἐκκόψωσιν ἀγροῦ, οὗτος τετύφλω/ ταί τε καὶ κεῖται καὶ τέθνηκε. ψυχὴ …/…»[392]. Έτσι, ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* δανείζεται τη συγκεκριμένη περιγραφή, προκειμένου να απεικονίσει τον ξεριζωμό των ειδώλων από την πόλη της Αθήνας, η οποία παρομοιάζεται με τον τυφλωθέντα —από τον Οδυσσέα— Πολύφημο. Στο πλαίσιο αυτό ο αγρός, που τυφλώνεται —μεταφορικά— από το ξερίζωμα του ιερού ναού, παραλληλίζεται με την Αθήνα, που τυφλώνεται —μεταφορικά— από την στέρηση των ειδώλων της, και με τον Πολύφημο, που τυφλώνεται —κυριολεκτικά— από τον Οδυσσέα.

---

[388]Ως προς την λεπτή ειρωνεία που υποκρύπτεται πίσω από τη φράση του Αποστόλου Παύλου «… ἔφη, ῎Ανδρες ᾽Αθηναῖοι, κατὰ πάντα ὡς δεισιδαιμονεστέ / ρους ὑμᾶς θεωρῶ» (*Κ.Δ.*, *Πράξεις Αποστόλων*, 17. 22) βλ. Buttrick (et al.) 1987, Vol. IX, σ. 231: "Above all was it famed for the number of religious cults to which it gave hospitality — a piety to which Paul pays a slightly ironical compliment in his poening words, **I perceive that in every way you are very religious**".

[389]Βλ. Buttrick (et al.) 1987, Vol. IX, σ. 234: "Paul went on to tell them that they were wasting their precious capacity for religion. They were worshiping unworthy gods, small ones that could be contained in an idol or an image".

[390]Βλ. Ομήρου, *Οδύσσεια*, 9. 374-376 και 9. 414-417.

[391]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 285, όπου εντοπίζεται το ίδιο απόσπασμα από το έργο του Λιβανίου *Λόγοι*, αλλά εκεί ο συγγραφέας αφαιρεί την αρχαία φράση, την οποία παραθέτει εδώ.

[392]Βλ. Λιβανίου, *Λόγοι 1-64*, 30. 9, 8-9.

Ο συγγραφέας προβαίνει σε δύο σημαντικές αλλαγές στο αυτούσιο αρχαίο παράθεμα. Πιο συγκεκριμένα:

- με την αλλαγή της λέξης «οὗτος» σε «τούτωι» και
- με την παράλειψη της τελείας πριν τη λέξη «ψυχὴ», οπότε ο συγκεκριμένος όρος παρουσιάζεται ως υποκείμενο της πρότασης αυτής και όχι της επόμενης, όπως συμβαίνει στην πραγματικότητα,

διαφοροποιείται το νόημα του αρχαίου παραθέματος, ώστε εξαιτίας του ξεριζώματος του ιερού ναού από τον αγρό «…σε αυτόν (δηλ. στον αγρό) έχει τυφλωθεί και κείται και έχει πεθάνει η ψυχή»[393].

Μέσα από τη γλαφυρή παρομοίωση της στερημένης από είδωλα Αθήνας με τον τυφλωμένο Πολύφημο σκιαγραφείται η εικόνα μιας απογυμνωμένης από αρχαία μνημεία πόλης, ενώ καυτηριάζονται και αποδοκιμάζονται οι βίαιες πράξεις, οι οποίες διαπράχθηκαν εναντίον της αρχαίας κληρονομιάς, με τον χαρακτηρισμό της Αθήνας ως «…**στερηθείσης** των ειδώλων και των βωμών της…».

Ταυτόχρονα, οι βιαιοπραγίες των αυτοκρατόρων και του ιερατείου εναντίον των ειδώλων δείχνουν —μέσα από την καταστροφή της αρχαίας κληρονομιάς— αχαριστία απέναντι στους αρχαίους προγόνους–ευεργέτες[394] και την πρόθεση των ίδιων να κρύψουν το γεγονός ότι επηρεάστηκαν από την αρχαία ειδωλολατρία. Έτσι, διαφαίνεται η άποψη του συγγραφέα του έργου ότι δεν ευθύνονται τα είδωλα και οι αρχαίοι πρόγονοι που μέσα στον χριστιανισμό έχουν παρεισφρήσει ειδωλολατρικά στοιχεία, οπότε είναι άδικο να καταστρέφεται η αρχαία κληρονομιά. Με την ανάδειξη της μίμησης ειδωλολατρικών ηθών και εθίμων από τη χριστιανική θρησκεία αλλά και της καταστροφής των αρχαίων μνημείων από τους εκπροσώπους του χριστιανισμού, με την οποία φαινομενικά δείχνουν ότι επικρίνουν την ειδωλολατρία ενώ ουσιαστικά τη μιμούνται, καυτηριάζεται έμμεσα η υποκρισία και η αγνωμοσύνη τους.

Λίγο αργότερα, ο συγγραφέας στο πλαίσιο της παρέκβασης από την αφήγηση αναφέρεται στο αρχαϊκό κάλλος των γυναικών της πόλης των Αθηνών, το οποίο θαύμαζαν ο Φρουμέντιος και η Ιωάννα (49^{ο} παράθεμα Ρ.).

Πράγματι, η Αθήνα την εποχή του Μεσαίωνα υπήρξε ο «γυναικών» των βυζαντινών αυτοκρατόρων, καθώς από εκεί έπαιρναν τις συζύγους τους. Ο λόγος που οδήγησε στη βελτίωση του κάλλους της αττικής φυλής ήταν ότι την εποχή της εικονομαχίας εξορίστηκαν οι βυζαντινές εικόνες, οι οποίες απεικόνιζαν ισχνή την Παναγία και σκελετωμένους τους Αγίους, και έτσι, αντί των εικόνων αυτών, οι γυναίκες λάτρευαν τα ανάγλυφα του Παρθενώνα γεννώντας παιδιά όμοια με αυτά τα ανάγλυφα.

Στο σημείο αυτό χρησιμοποιείται αυτούσιο στις Σημειώσεις ένα αρχαίο απόσπασμα από τον Πλούταρχο[395], το οποίο αναφέρεται στην αντίστοιχη συνήθεια των γυναικών κατά τα αρχαία χρόνια να γεννούν όμορφα παιδιά εξαιτίας της λατρείας ανδριάντων και εικόνων. Σύμφωνα με αυτό ο έρωτας που ενέπνεαν στις γυναίκες οι ανδριάντες και οι εικόνες, τις οδηγούσε στη σύλληψη όμορφων τέκνων, όμοιων με αυτά τα δημιουργήματα, ενώ τα βρέφη διαμορφώνονταν στη διάρκεια της σύλληψης χάρη στη φαντασία των γυναικών.

Με την παράθεση της αρχαίας πηγής τονίζεται από τον συγγραφέα η ομοιότητα ανάμεσα στις Αθηναίες γυναίκες της εποχής του Μεσαίωνα και τις

[393]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 200, όπου και πάλι γίνεται λόγος για την ψυχή των ανθρώπων, η οποία —κατά τον Γρηγόριο Ναζιανζηνό— κινδυνεύει από την όψη των ειδώλων στην πόλη της Αθήνας.

[394]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 188- 189, όπου αναφέρεται ότι η ειδωλολατρία κληροδότησε στον χριστιανισμό ναούς, βωμούς, πομπές και αρχαίους θεούς.

[395]Βλ. Εμπεδοκλέους, *Μαρτυρίες*, 81, 20.

γυναίκες κατά τα αρχαία χρόνια ως προς τον τρόπο σύλληψης όμορφων παιδιών από εκείνες ατενίζοντας αντίστοιχα τα αρχαία ανάγλυφα του Παρθενώνα και ερωτευόμενες ανδριάντες και εικόνες. Και στις δυο περιπτώσεις οι γυναίκες απευθύνονταν σε αυτά τα κομψοτεχνήματα: οι πρώτες ύψωναν σε αυτά τα μάτια τους —«…ανύψουν και πάλιν τους οφθαλμούς προς τα ανάγλυφα του Παρθενώνος …»— και οι δεύτερες τα ερωτεύονταν —«πολλάκις γὰρ ἀνδριάντων καὶ εἰκόνων / ἠράσθησαν γυναῖκες…»[396], ενώ οδηγούνταν στην καλλιτεκνία, δηλ. τη σύλληψη και γέννηση όμορφων παιδιών, όμοιων με αυτά τα κομψοτεχνήματα. Έτσι, ο συγγραφέας εστιάζει στο γεγονός ότι η καλλιτεκνία των γυναικών της εποχής του Μεσαίωνα οφείλεται στη λατρεία εύμορφων αρχαίων αγαλμάτων κατά το πρότυπο των αρχαίων προγόνων.

Στο πλαίσιο αυτό ο συγγραφέας προσθέτει το σχόλιο ότι η μεταρρύθμιση της εκκλησιαστικής εικονογραφίας φαίνεται αναγκαία και απαραίτητη και από πλευράς καλλιτεκνίας, δηλ. γεννήσεως όμορφων απογόνων —«ώστε και υπό την έποψιν της καλλιτεκνίας αναγκαία φαίνεταί μοι η μεταρρύθμισις της εκκλησιαστικής ημών εικονογραφίας», ενώ σε άλλο σημείο αναφέρει ότι η ευμορφία των εικόνων έχει ως αποτέλεσμα την προσέλκυση περισσοτέρων πιστών. Μάλιστα λέγεται ότι η Δυτική Εκκλησία το αντιλήφθηκε αυτό και κατέφυγε στους ζωγράφους και τους γλύπτες, προκειμένου με πιο εύμορφες εικόνες να προσελκύσει περισσότερους πιστούς[397], ωστόσο η Ανατολική Εκκλησία, είτε λόγω φτώχιας είτε λόγω υπερηφάνειας, εμμένει στο να ελκύει τους πιστούς με έρρινα άσματα και συνοφρυωμένες εικόνες[398]. Ο συγγραφέας, τοποθετώντας τον εαυτό του ανάμεσα στους πιστούς της Ανατολικής Εκκλησίας —πιθανότατα για να ταυτιστεί με το ορθόδοξο αναγνωστικό κοινό του[399] — συμπληρώνει ότι «…ημείς άπαξ μόνον του έτους πορευόμεθα φράσσοντες τα ώτα εις την εκκλησίαν»[400].

Ο ίδιος, αντιλαμβανόμενος τη δυσαρέσκεια των ορθόδοξων πιστών ως προς τα έρρινα άσματα και τις σκυθρωπές– συνοφρυωμένες εικόνες της Ανατολικής Εκκλησίας, παρουσιάζει τη χρήση γοητευτικών μέσων για την προσέλκυση πιστών ως «αναγκαίο κακό», χωρίς ωστόσο να την νομιμοποιεί, καθώς σε άλλο σημείο της *Πάπισσας Ιωάννας* καυτηριάζεται η χρήση ελκυστικών μέσων με σκοπό την προσέλκυση του κοινού[401]. Το μοναδικό μέσο, το οποίο προβάλλεται ως άξιο να χρησιμοποιηθεί είναι η αλήθεια, την οποία ο συγγραφέας του έργου αναφέρει ότι «… θέλει παριστάι αείποτε …γυμνήν και ακτένιστον…»[402].

Έτσι, γίνεται κατανοητό ότι η λατρεία των αρχαίων εύμορφων αγαλμάτων αντί των «…ισχνών Παναγιών και λιποσάρκων αγίων…» από τις Αθηναίες γυναίκες της εποχής του Μεσαίωνα, οι οποίες μιμούνται τις συνήθειες των αρχαίων προγόνων,

---

[396]Βλ. παραπάνω υποσημείωση.

[397]Ο συγγραφέας παραλληλίζει την τακτική της Δυτικής Εκκλησίας να επιστρατεύει ζωγράφους και γλύπτες για να γίνει αρεστή στους πιστούς της, με τον αρχαίο μύθο της Ήρας που σκεπάζει τη γυμνότητά της και εμφανίζεται ως όμορφη με τον «κεστόν» της Αφροδίτης για να προσελκύσει ερωτικά τον Δία. Έτσι η Δυτική Εκκλησία χρησιμοποιεί κατά τον συγγραφέα παρόμοια με την αρχαία θεά ελκυστικά– γοητευτικά μέσα για την προσέλκυση πιστών (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 159).

[398]Βλ. παραπάνω υποσημείωση.

[399]Σύμφωνα με τους μελετητές ο συγγραφέας ήταν οπαδός του προτεσταντισμού (βλ. περισσότερα Σμυρναίο 2004).

[400]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 159.

[401]Χαρακτηριστικό παράδειγμα της αποδοκιμασίας από τον συγγραφέα της μεθόδου προσέλκυσης του κοινού με τη χρήση ελκυστικών– γοητευτικών στοιχείων είναι το γεγονός ότι κατονομάζει τους ποιητές, οι οποίοι μεταχειρίζονται στην ποίησή τους στολίδια για να προσελκύσουν το κοινό τους, ως « «μαστρωπούς» » (βλ. περισσότερα Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 146).

[402]Βλ. παραπάνω υποσημείωση.

απεικονίζεται στην *Πάπισσα Ιωάννα* χωρίς να νομιμοποιείται από τον συγγραφέα. Ωστόσο, η μεταρρύθμιση της εκκλησιαστικής εικονογραφίας ως προς το κάλλος της φαίνεται από τον συγγραφέα αναγκαία στους Ανατολικούς τόσο για την απόκτηση όμορφων τέκνων —την καλλιτεκνία— όσο και για την προσέλκυση περισσοτέρων πιστών στις εκκλησίες.

Έπειτα, στη διάρκεια της περιγραφής του περιπάτου της Ιωάννας και του Φρουμέντιου στην Αθήνα, γίνεται λόγος για τους αστρολόγους, τους λεκανομάντεις, τους ονειροκρίτες και τους διδασκάλους που εκείνοι συναντούν και οι οποίοι έχουν αντικαταστήσει τους αρχαίους φιλοσόφους ($50^{ο}$ παράθεμα Ρ.).

Ως προς τη λειτουργία των διδασκάλων την εποχή εκείνη ο συγγραφέας αναφέρει ότι κατέβαιναν μια φορά την εβδομάδα από τα σχολεία του Υμηττού, προκειμένου να ελκύσουν μαθητές με την ηδύτητα των λόγων τους και με στάμνες από μέλι, αφού δεν επαρκούσε η διδασκαλία για να ζήσουν και έτσι κατέφευγαν και στη μελισσουργία.

Η περιγραφή των διδασκάλων, οι οποίοι είλκυαν τους μαθητές τους με τη γλυκύτητα των λόγων τους, ως ενασχολούμενων και με τη μελισσουργία οφείλει την προέλευσή της στον χαρακτηρισμό που τους αποδίδει ο Συνέσιος ο Κυρηναίος στο έργο του *Επιστολαί* ως «μελιττουργούς»[403]. Η αρχαία πηγή παρατίθεται στις Σημειώσεις στην αυτούσια μορφή της, ενώ ακολουθεί το σχόλιο του συγγραφέα της *Πάπισσας Ιωάννας* ότι οι συγκεκριμένοι διδάσκαλοι ασχολούνται ταυτόχρονα με την ανατροφή μαθητών και μελισσών. Μάλιστα, ενδέχεται η ηδύτητα των λόγων των μελίρρυτων διδασκάλων να συνδέεται με την ιδιότητά τους ως «μελιττουργῶν».

Μέσα από την αντικατάσταση αλλά και τον παραλληλισμό των αρχαίων φιλοσόφων, οι οποίοι βρίσκονταν στην Ποικίλη Στοά, με τους αστρολόγους, τους λεκανομάντεις[404], τους ονειροκρίτες και τους μελίρρυτους διδασκάλους και την ανάδειξη της γλυκύτητας των λόγων των τελευταίων αναδεικνύεται η πρόθεση του συγγραφέα να καυτηριάζει τη χρήση γοητευτικών μέσων με σκοπό την προσέλκυση κοινού[405].

14η Θεματική Ενότητα:
Το στήσιμο της νέας ερωτικής φωλιάς του Φρουμέντιου και της Ιωάννας κοντά στη μονή του Δαφνίου, στην οποία διαμένει και ο Θεωνάς, και το μοίρασμα των εργασιών του σπιτιού: της καλλιέργειας των αγρών, του κυνηγιού, της αλιείας, του μαγειρέματος κ.ο.κ.

Ο συγγραφέας του έργου αναφέρει ότι κοντά στη μονή του Δαφνίου βρίσκεται το ερημητήριο του οσίου Ερμύλου, ο οποίος απεβίωσε από την υπερβολική νηστεία, καθώς επί δέκα μέρες λάμβανε μόνο την αγία μετάληψη.

Στο ερημητήριο αυτό χτίζουν οι δύο εραστές τη νέα τους ερωτική φωλιά, ξοδεύοντας την λιγοστή περιουσία τους για να αγοράσουν μερικά πράγματα για το νέο τους σπιτικό: ένα παχύ στρώμα, μια σούβλα, μια χύτρα χάλκινη, ένα σταμνί λάδι, δύο κατσίκες, δέκα κότες και ένα σκύλο για προστασία. Για την προστασία της ψυχής τους έχουν το μαστίγιο, τη νεκροκεφαλή και το καλό παράδειγμα του οσίου Ερμύλου.

Οι πρώτες μέρες της εγκατάστασης του ζευγαριού στο νέο τους σπιτικό είναι μια συνεχής γιορτή. Η Σαρακοστή έχει περάσει, ο Ιησούς έχει αναστηθεί και όλοι οι

[403]Βλ. Συνεσίου του Κυρηναίου, *Επιστολαί*, 136, 20.

[404]Βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα και Ηθική*, σ. 352, όπου ο συγγραφέας κατατάσσει τους λεκανομάντεις ανάμεσα στα «…βυζαντινά αίσχη…».

[405]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 146, τον χαρακτηρισμό των ποιητών, οι οποίοι χρησιμοποιούν παρόμοια μέσα, ως « «μαστρωπών» ».

άνθρωποι ανταλλάσσουν ευχές και φιλιά, ενώ χοροί και πανηγύρια στήνονται παντού για τον εορτασμό του χαρμόσυνου γεγονότος.

Η ηρωίδα του έργου περνάει την ημέρα της σαν καλή νοικοκυρά, αρμέγοντας τις κατσίκες, μαζεύοντας κεράσια, βράζοντας αβγά για πρωινό και έπειτα ξυπνάει τον Φρουμέντιο. Μετά το πρόγευμα εκείνος πηγαίνει για ψάρεμα ή για κυνήγι και ο Θεωνάς καλλιεργεί τον κήπο. Η Ιωάννα κλείνεται στο βάθος του κελλιού, πότε αντιγράφοντας βίους αγίων, τους οποίους πουλάει έναντι χρημάτων για τα προς το ζην, και πότε διαβάζοντας τον Πλάτωνα και τον Θεόκριτο, τα συγγράμματα των οποίων της δανείζουν ή και της χαρίζουν μοναχοί. Έξω από το ερημητήριο, κάτω από ένα πεύκο, παίρνουν το βραδινό τους, το οποίο αποτελείται από τα προϊόντα του κήπου, της αλιείας και του κυνηγιού τους.

Η Ιωάννα εφευρίσκει ένα δικό της θρησκευτικό δόγμα με ανεκτικούς κανόνες, τους οποίους εύκολα μπορεί να εφαρμόσει τόσο η ίδια όσο και ο Φρουμέντιος. Άλλωστε η Ιωάννα είναι τόσο απαραίτητη σε εκείνον που θα κάνει τα πάντα για να μείνει κοντά του. Είναι γνωστό ότι, όταν ο έρωτας καταστεί απόλυτος κυρίαρχος, όλα τα άλλα συναισθήματα σβήνουν στην καρδιά και ο ερωτευμένος κάνει τα πάντα για να ευχαριστήσει το αντικείμενο του πόθου του. Έτσι, ο Φρουμέντιος τρώει μαζί με την Ιωάννα κοτόπουλο την Παρασκευή και αρνί την Τετάρτη, αλλά ακόμα και ξύλο θα έτρωγε κάθε μέρα για χάρη της.

Στο μεταξύ Γραικοί καλόγεροι περνούν έξω από το ερημητήριο των δύο νέων, η τσίκνα του οποίου σκανδαλίζει τα ρουθούνια τους, με αποτέλεσμα πολλοί από αυτούς να το προσπερνούν φράζοντας τη μύτη τους, και άλλοι, πιο τολμηροί, να μπαίνουν μέσα, δεχόμενοι τη φιλοξενία της χαριτωμένης οικοδέσποινας.

14η Θεματική Ενότητα:
Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

52. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Μετά το πρόγευμα εκείνος μεν επορεύετο να αγκιστρώσηι ιχθύας ή να στήσηι παγίδας εις τους λαγωούς, ο δε Θεωνάς εκαλλιέργει τον κήπον και η Ιωάννα αποσυρομένη εις τα βάθη του κελλίου ότε μεν αντέγραφε βίους αγίων, ους επώλει προς αύξησιν των οικιακών προσόδων, ότε δε διημέρευεν αναγινώσκουσα του Πλάτωνος τα όνειρα ή του Θεοκρίτου τους στεναγμούς εν χειρογράφοις, άτινα εδάνειζον αυτήι ή και εδώρουν οι καλόγηροι, ως η αλώπηξ του μύθου την κρίθην εις τον ίππον».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 203)

Παράβαλε το εξής αρχαίο χωρίο:
Αισώπου, *Μύθοι,* 159, 1-10.
159.
(τ.) ΛΥΚΟΣ ΚΑΙ ΙΠΠΟΣ
(ι.) λύκος κατά τινα ἄρουραν ὁδεύων κριθὰς εὗρε· μὴ δυνάμενος δὲ αὐταῖς τροφῇ χρήσασθαι καταλιπὼν ἀπῆει. ἵππῳ δὲ συντυχὼν τοῦτον ἐπὶ τὴν ἄρουραν ἐπήγαγε λέγων, ὡς εὑρὼν κριθὰς αὐτὸς μὲν οὐκ ἔφαγεν, αὐτῷ δὲ ἐφύλαξεν, ἐπεὶ καὶ ἡδέως αὐτοῦ τὸν ψόφον τῶν ὀδόντων ἀκούει. (5) καὶ ὁ ἵππος ὑποτυχὼν εἶπεν· "ἰαλλ', ὦ οὗτος, εἰ λύκοι κριθῶν τροφῇ χρῆσθαι ἠδύναντο, οὐκ ἄν ποτε τὰ ὦτα τῆς γαστρὸς προέκρινας."2
ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι οἱ φύσει πονηροί, κἂν χρηστότητα ἐπαγγέλλωνται, οὐ πιστεύονται. (10)

53. **Γενική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαία χωρία 1, 2, 4). Ειδική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος (αρχαία πηγή 3[406]).**

«Ο δε Φρουμέντιος, πρόθυμος ως οι ήρωες της ρωμαντικής σχολής να συμμερισθηί Παράδεισον ή Άδην μετά της φίλης του, συνέτρωγε μετ' εκείνης ορνίθια την Παρασκευήν και αρνίον την Τετάρτην. Εν Ρώμηι, οσάκις εξελέγετο δικτάτωρ, έπαυε πάσα άλλη δικαιοδοσία· ούτω όταν και ο έρως καταστήι απόλυτος κύριος, πάντα τα άλλα αισθήματα σβύνονται εν τηι καρδίαι, ως τα άστρα εις τον ουρανόν, άμα ο ήλιος ανατείληι. Ο Ζεύς λησμονήσας την θεότητά του εκοσμείτο διά πτερών[1] ή κεράτων[2], ίνα ευχαριστήσηι τας ερωμένας του, ο Αριστοτέλης φέρων σαγμάριον επί των νώτων και χαλινόν εις το στόμα προσέφερε την εβδομηκονταετή ράχιν του εις την Κλεοφίλην, εις ην εχρησίμευεν ως όνος εν Ινδίαις[3], ο δε Φρουμέντιος ου μόνον κρέας την Παρασκευήν, αλλά και ξύλον καθ'ημέραν ήθελε φάγει χάριν της Ιωάννας».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 204)

«Ο μόνος γνωστός εν ταις σχολαίς του μεσαιώνος φιλόσοφος ήτον ο Αριστοτέλης· οι δε τότε ραψωδοί, θέλοντες να παραστήσωσι την δύναμιν του έρωτος, επενόησαν μύθον, καθ' ον ο άναξ ούτος των φιλοσόφων, ερασθείς της Κλεοφίλης συγκατένευσε κατ' αίτησιν αυτής να θέσηι σάγμα επί της ράχεως και χαλινόν εις το στόμα του. Η δε αχάριστος Κλεοφίλη αντί να συγκινηθήι υπό της τόσης του πτωχού φιλοσόφου ταπεινώσεως, ανέβη επί των νώτων του και πτερνίζουσα ωδήγησεν αυτόν εν τοιαύτηι περιβολήι προς τον μαθητήν του Αλέξανδρον, όστις έσπευσε να προσφέρηι τωι διδασκάλωι δέσμην αχύρων[3]. Το ανέκδοτον εφάνη ημίν αστείον και πλην τούτου διδάσκον μεγάλην αλήθειαν, ότι δηλ. αι πλείσται των γυναικών ενασμενίζονται ως η αρχαία Κίρκη μεταβάλλουσαι εις κτήνη τους εραστάς αυτών[4]. Λυπούμενοι ότι δεν δυνάμεθα να παραθέσωμεν εν εκτάσει το Fabliau d'Aristote, παραπέμπομεν τον αναγνώστην εις την συλλογήν του Legrand και εις Quitard, Proverbes, σελ. 245[3]».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 287)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:

Ψευδο-Απολλοδώρου, *Βιβλιοθήκη*, 3. 126, 6- 3. 127, 4.

Διὸς δὲ Λήδᾳ συνελθόντος ὁμοιωθέντος κύκνῳ[1], καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν νύκτα Τυνδάρεω,
Διὸς μὲν ἐγεννήθη Πολυδεύκης καὶ Ἑλένη, Τυνδάρεω
(127.) δὲ Κάστωρ ‹καὶ Κλυταιμνήστρα›. λέγουσι δὲ ἔνιοι Νε-
μέσεως Ἑλένην εἶναι καὶ Διός. ταύτην γὰρ τὴν Διὸς
φεύγουσαν συνουσίαν εἰς χῆνα τὴν μορφὴν μεταβαλεῖν,
ὁμοιωθέντα δὲ καὶ Δία κύκνῳ συνελθεῖν[1].

Οβιδίου, *Μεταμορφώσεις*, 6. 108- 109.

fecit et Asterien aquila luctante teneri,
fecit olorinis Ledam recubare sub alis;[1]
addidit, ut satyri celatus imagine pulchram
Iuppiter inplerit gemino Nycteida fetu,
Amphitryon fuerit, cum te, Tirynthia, cepit,
aureus ut Danaen, Asopida luserit ignis,
Mnemosynen pastor, varius Deoida serpens.

Διοδώρου του Σικελιώτου, *Ιστορική Βιβλιοθήκη (βιβλ. 1-20)*, 4. 60, 2, 4- 4. 60, 3, 1.

οὗ βασι-
λεύοντος ἐν Κρήτῃ Ζεύς, ὥς φασιν, Εὐρώπην ἁρ- (5)
πάσας ἐκ Φοινίκης καὶ διακομίσας εἰς Κρήτην ἐπὶ
ταύρου, μιγεὶς τρεῖς υἱοὺς ἐγέννησε, Μίνω καὶ
(3.) Ῥαδάμανθυν καὶ Σαρπηδόνα[2].

Οβιδίου, *Μεταμορφώσεις*, 6. 103-107.

Maeonis elusam designat imagine tauri
Europam: verum taurum, freta vera putares;
ipsa videbatur terras spectare relictas
et comites clamare suas tactumque vereri

[406]Πρόκειται για πηγή αναφερόμενη σε έναν μύθο που πλάστηκε από τους ραψωδούς του Μεσαίωνα και περιγράφει τον έρωτα του αρχαίου φιλόσοφου Αριστοτέλη για την Κλεοφίλη.

adsilientis aquae timidasque reducere plantas[2].

Ομήρου, *Οδύσσεια,* 10. 281-282.
ἕταροι δέ τοι οἵδ' ἐνὶ Κίρκης
ἔρχαται ὥς τε σύες πυκινοὺς κευθμῶνας ἔχοντες[4].

Ομήρου, *Οδύσσεια,* 10. 335-336.
ὦ Κίρκη, πῶς γάρ με κέλῃ σοὶ ἤπιον εἶναι, (335)
ἥ μοι σῦς μὲν ἔθηκας ἐνὶ μεγάροισιν ἑταίρους[4],…

Ομήρου, *Οδύσσεια,* 10. 392-395.
τῶν δ' ἐκ μὲν μελέων τρίχες ἔρρεον, ἃς πρὶν ἔφυσε
φάρμακον οὐλόμενον, τό σφιν πόρε πότνια Κίρκη·
ἄνδρες δ' ἂψ ἐγένοντο νεώτεροι ἢ πάρος ἦσαν
καὶ πολὺ καλλίονες καὶ μείζονες εἰσοράασθαι[4]. (395)

Ομήρου, *Οδύσσεια,* 10. 431-434.
"ὦ δειλοί, πόσ' ἴμεν; τί κακῶν ἱμείρετε τούτων;
Κίρκης ἐς μέγαρον καταβήμεναι, ἥ κεν ἅπαντας
ἢ σῦς ἠὲ λύκους ποιήσεται ἠὲ λέοντας,
οἵ κέν οἱ μέγα δῶμα φυλάσσοιμεν καὶ ἀνάγκῃ[4],…

Παραπομπή στην εξής αρχαία πηγή[407]:
Quitard 1842, σ. 72.
"On dit Faire le cheval d'Aristote, pour désigner une pénitence qui est imposée dans le jeu du gage touché, dans quelque autre jeu semblable, et qui consiste à prendre la posture d' un cheval, afin de recevoir sur son dos une dame q'on doit promener ainsi dans le cercle où elle doit être embrassée par les joueurs. Cette pénitence est sans doute une allusion à l'usage symbolique d'après le quel le vassal ou le vaincu se mettait aux pieds du suzerain ou du vainqueur, une bride a la bouche et une selle sur le dos (1)" [3].

Quitard 1842, σσ. 72-73.
"Alexandre-le-Grand, épris d'une jeune et belle Indienne, semblait avoir perdu le goût des conquêtes…
"Son précepteur Aristote s'en changea: il lui représenta qu'il ne convenait pas à un [page 72] conquérant de négliger ainsi la gloire pour l'amour: que l'amour n'était bon que pour les bêtes, et que l'homme esclave de l'amour méritait d'être envoyé paître comme elles.
Une telle remontrance, autorisée sans doute par les moeurs du temps jadis, qui étaient bien différentes des nôtres, fit impression sur le monarque, et il se décida, pour apaiser les murmures de son armée, à ne plus allez chez sa maîtresse; mais il n'eut pas le courage de défendre qu'elle vînt chez lui. Elle accourut tout éplorée pour savoir la cause de son délaissement, et elle apprit ce qu'avait fait Aristote…Son amant ne s'opposa point à ses projets, et dès ce moment elle mit tout en oeuvre pour séduire le philosophe…Son coeur, surpris par les galanteries les plus adroites, se revolta contre sa morale…Dès l'instant il laissa là tous les livres et ne songea qu'aux moyen d'avoir un entretien secret avec la jeune Indienne [page 73] " [3].

54. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Η κνίσσα του ασεβούς εκείνου μαγειρείου εσκανδάλιζεν ουκ ολίγον τους ευλαβείς ρώθωνας των Γραικών καλογήρων. Πολλοί τούτων διαβαίνοντες προ του ασκητηρίου εποίουν το σημείον του σταυρού φράσσοντες την μύτην των, ως έφρασσε και ο Οδυσσεύς τα ώτα, ίνα προφυλαχθήι από του άσματος των Σειρήνων, άλλοι δε τολμηρότεροι εισήρχοντο εκεί, ίνα φοβίσωσι τους σαρκοβόρους καλογήρους διά των φλογών της Κολάσεως ή των αφορισμών της Εκκλησίας».
(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 204)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
Ομήρου, *Οδύσσεια,* 12. 39-52.
Σειρῆνας μὲν πρῶτον ἀφίξεαι, αἵ ῥά τε πάντας
ἀνθρώπους θέλγουσιν, ὅτίς σφεας εἰσαφίκηται. (40)
ὅς τις ἀϊδρείῃ πελάσῃ καὶ φθόγγον ἀκούσῃ

[407]Βλ. παραπάνω υποσημείωση.

Σειρήνων, τῷ δ᾽ οὔ τι γυνὴ καὶ νήπια τέκνα
οἴκαδε νοστήσαντι παρίσταται οὐδὲ γάνυνται,
ἀλλά τε Σειρῆνες λιγυρῇ θέλγουσιν ἀοιδῇ,
ἥμεναι ἐν λειμῶνι· πολὺς δ᾽ ἀμφ᾽ ὀστεόφιν θὶς (45)
ἀνδρῶν πυθομένων, περὶ δὲ ῥινοὶ μινύθουσιν.
ἀλλὰ παρὲξ ἐλάαν, ἐπὶ δ᾽ οὔατ᾽ ἀλεῖψαι ἑταίρων
κηρὸν δεψήσας μελιηδέα, μή τις ἀκούσῃ
τῶν ἄλλων· ἀτὰρ αὐτὸς ἀκουέμεν αἴ κ᾽ ἐθέλῃσθα,
δησάντων σ᾽ ἐν νηῒ θοῇ χεῖράς τε πόδας τε (50)
ὀρθὸν ἐν ἱστοπέδῃ, ἐκ δ᾽ αὐτοῦ πείρατ᾽ ἀνήφθω,
ὄφρα κε τερπόμενος ὄπ᾽ ἀκούσῃς Σειρήνοιϊν.

Ομήρου, *Οδύσσεια,* 12. 197-200.
αὐτὰρ ἐπεὶ δὴ τάς γε παρήλασαν οὐδ᾽ ἔτ᾽ ἔπειτα
φθόγγον Σειρήνων ἠκούομεν οὐδέ τ᾽ ἀοιδήν,
αἶψ᾽ ἀπὸ κηρὸν ἕλοντο ἐμοὶ ἐρίηρες ἑταῖροι,
ὅν σφιν ἐπ᾽ ὠσὶν ἄλειψ᾽, ἐμέ τ᾽ ἐκ δεσμῶν ἀνέλυσαν. (200)

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού στην 14η Θεματική Ενότητα

Στη διάρκεια της αναφοράς του συγγραφέα του έργου στις πρώτες μέρες της εγκατάστασης του ζευγαριού, του Φρουμέντιου και της Ιωάννας, στο νέο τους σπιτικό, το οποίο ήταν πρωτύτερα το ερημητήριο του οσίου Ερμύλου, και ενώ περιγράφονται οι συνήθειες τόσο των δύο μοναχών όσο και του Θεωνά, γίνεται λόγος για τη συνήθεια —μεταξύ άλλων— της Ιωάννας να διαβάζει συγγράμματα του Πλάτωνα και του Θεοκρίτου, τα οποία της δάνειζαν ή και της χάριζαν μοναχοί.

Στο σημείο αυτό χρησιμοποιείται σε ελεύθερη απόδοση ένας από τους μύθους του Αισώπου, ώστε η ηρωίδα και οι μοναχοί παρομοιάζονται αντίστοιχα με το άλογο και την αλεπού (τον λύκο[408]) του αισώπειου μύθου (52ο παράθεμα Ρ.).

Σύμφωνα με τον αρχαίο μύθο του Αισώπου[409] ένας λύκος βρήκε κριθάρι, καθώς περπατούσε σε ένα χωράφι, όμως επειδή δεν μπορούσε να το φάει, το άφησε και έφυγε. Αργότερα, όταν συνάντησε ένα άλογο, του είπε ότι του είχε φυλάξει κριθάρι για να φάει, γιατί του άρεσε να ακούει τον κρότο των δοντιών του, καθώς εκείνο έτρωγε το κριθάρι. Τότε το άλογο του είπε ότι, αν μπορούσαν οι λύκοι να φάνε το κριθάρι, τότε εκείνος δεν θα το άφηνε για να το φάει το άλογο, αλλά θα το έτρωγε ο ίδιος. Ο μύθος αυτός λέγει ότι οι εκ φύσεως πονηροί δεν γίνονται πιστευτοί, ακόμα και αν δηλώσουν ότι είναι καλοί.

Η χρήση του αρχαίου μύθου που αναφέρεται στον λύκο, ο οποίος προσπαθεί ανεπιτυχώς να πείσει το άλογο για τις αγαθές του προθέσεις[410], αντανακλά έμμεσα την πρόθεση του συγγραφέα να χαρακτηρίσει έμμεσα τους μοναχούς που δάνειζαν ή δώριζαν συγγράμματα αρχαίων συγγραφέων στην Ιωάννα ως εκ φύσεως πονηρούς, που όμως δεν μπορούν να εξαπατήσουν, ακόμα και αν επαγγέλλονται χρηστότητα[411].

---

[408]Σύμφωνα με τον συγγραφέα της *Πάπισσας Ιωάννας* ο αρχαίος μύθος αναφέρεται σε μια αλεπού, ενώ το αρχαίο χωρίο κάνει λόγο για έναν λύκο.

[409]Βλ. Αισώπου, *Μύθοι*, 159, 1-10.

[410]Η χρήση από τον συγγραφέα του έργου της αλεπούς αντί για τον λύκο δικαιολογείται, αφού το στοιχείο της πονηριάς είναι πολύ διαδεδομένο ως χαρακτηριστικό γνώρισμα της αλεπούς.

[411]Ως προς τη φαινομενική χρηστότητα των καλόγερων βλ. επίσης την αναφορά στους Γραικούς καλόγερους, εκ των οποίων **οι τολμηρότεροι έμπαιναν στο «…ασεβές…μαγειρείον…»**, δηλ. στην ερωτική φωλιά των δύο νέων, **«…ίνα φοβίσωσι τους σαρκοβόρους καλογήρους δια των φλογών της Κολάσεως ή των αφορισμών της Εκκλησίας. Αλλά** μετά τόσης φιλοφροσύνης υπεδέχετο αυτούς η Ιωάννα… ώστε οι «Μεγαλόσχημοι» εκείνοι οπαδοί του Αγ. Βασιλείου… **εξήρχοντο πολλάκις έχοντες τρυγόνα εις την κοιλίαν και αμάρτημα εις την συνείδησίν των»** (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 204-205).

Στη συνέχεια, στο πλαίσιο της περιγραφής του έρωτα του Φρουμέντιου για την Ιωάννα, της απόλυτης κυριαρχίας του έρωτα και της αποδυνάμωσης όλων των υπολοίπων συναισθημάτων, αναφέρονται παρεκβατικά από τον συγγραφέα κάποια παραδείγματα εμπνευσμένα από την αρχαία ελληνική μυθολογία, προκειμένου να αποδειχθεί η παντοδυναμία του έρωτα.

Ειδικότερα, ο συγγραφέας αναφέρει ότι ο αρχαίος θεός Δίας λησμόνησε την θεότητά του και στολιζόταν με φτερά ή κέρατα, προκειμένου να ευχαριστήσει τις ερωμένες του (53^{ο} παράθεμα P., 1^{η} και 2^{η} αρχαία επίδραση).

Σύμφωνα με την μυθολογία ο θεός Δίας μεταμορφωνόταν σε διάφορα ζώα, με σκοπό να προσελκύσει τις ερωμένες του: άλλοτε σε κύκνο, ώστε να προσελκύσει τη Λήδα[412], άλλοτε σε ταύρο, προκειμένου να προσελκύσει την Ευρώπη[413], και άλλοτε σε χρυσή βροχή, για να βρεθεί κοντά στη Δανάη[414].

Ο αρχαίος μύθος της Λήδας, της κόρης του βασιλιά της Αιτωλίας Θέστιου και της Ευρυθέμιδας, αναφέρει ότι ήταν παντρεμένη με τον Τυνδάρεω και είχε αποκτήσει από αυτό το γάμο —μεταξύ και άλλων παιδιών— την Τιμάνδρα, την Κλυταιμνήστρα και την Ελένη. Μερικά από τα παιδιά αυτά (ανάμεσά τους και η Φοίβη, σύμφωνα με τους τραγικούς ποιητές) ήταν του Δία που —αφού πήρε τη μορφή κύκνου— συνευρέθηκε ερωτικά με τη Λήδα, η οποία γέννησε ένα ή δύο αυγά, από τα οποία είχαν βγει δύο ζευγάρια: ο Πολυδεύκης και η Κλυταιμνήστρα, η Ελένη και ο Κάστορας. Μάλιστα στη Σπάρτη, στο ναό των Λευκιππίδων, υπήρχαν τα τσόφλια ενός γιγάντιου αυγού, το οποίο θεωρούνταν ότι είχε γεννήσει η Λήδα.

Ωστόσο, για τη γέννηση της Ελένης υπάρχει και μια άλλη μυθική εκδοχή: ήταν κόρη του Δία και της Νέμεσης. Η Νέμεση, προκειμένου να ξεφύγει από τον θεό Δία μεταμορφώθηκε σε χήνα και τότε ο Δίας μεταμορφώθηκε και εκείνος σε κύκνο σφίγγοντας την στην αγκαλιά του. Η Νέμεση γέννησε ένα αυγό και το εγκατέλειψε. Ένας βοσκός το βρήκε και το πήγε στη Λήδα, η οποία το φύλαξε σαν θησαυρό μέσα σε ένα κιβώτιο, από όπου βγήκε η Ελένη, ένα όμορφο κοριτσάκι, το οποίο η Λήδα παρουσίασε ως κόρη της[415].

Ο Ψευδο- Απολλόδωρος στο έργο του *Βιβλιοθήκη* αναφέρεται στην ερωτική συνεύρεση της Λήδας με τον μεταμορφωμένο σε κύκνο Δία και την ίδια νύχτα με τον Τυνδάρεω: από τον Δία γεννήθηκε ο Πολυδεύκης και η Ελένη και από τον Τυνδάρεω ο Κάστορας και η Κλυταιμνήστρα, ενώ η Ελένη λέγεται ότι ήταν παιδί του Δία και της Νέμεσης[416], ενώ την μεταμόρφωση του Δία σε κύκνο περιγράφει και ο Οβίδιος στις *Μεταμορφώσεις* του[417] (53^{ο} παράθεμα P., 1^{η} αρχαία επίδραση).

Ο αρχαίος μύθος της Ευρώπης, κόρης του Αγήνορα και της Τηλέφασσας, απεικονίζει την ίδια την ώρα που έπαιζε στην παραλία της Σιδώνας ή της Τύρου με τις συντρόφισσές της. Ο Δίας, φλεγόμενος από έρωτα για αυτήν, μεταμορφώθηκε σε κατάλευκο ταύρο με κέρατα και ξάπλωσε στα πόδια της. Στην αρχή εκείνη φοβήθηκε, έπειτα όμως πήρε θάρρος, χάιδεψε το ζώο και κάθισε στη ράχη του. Τότε ο ταύρος ανασηκώθηκε και όρμησε στη θάλασσα. Η Ευρώπη κρατήθηκε από τα κέρατά του, ο οποίος ρίχτηκε μέσα στα κύματα και απομακρύνθηκε από την ακτή. Όταν έφτασαν στην Κρήτη, ο Δίας συνευρέθηκε ερωτικά με την κοπέλα κάτω από πλατάνια, τα

---

[412]Βλ. Ψευδο-Απολλοδώρου, *Βιβλιοθήκη*, 3. 126, 6- 3. 127, 4, Οβιδίου, *Μεταμορφώσεις*, 6. 108- 109 κ.ο.κ.

[413]Βλ. Διοδώρου του Σικελιώτου, *Ιστορική Βιβλιοθήκη (βιβλ. 1-20)*, 4. 60, 2, 4- 4. 60, 3, 1, Οβιδίου, *Μεταμορφώσεις*, 6. 103- 107 κ.ο.κ.

[414]Βλ. Ψευδο-Απολλοδώρου, *Βιβλιοθήκη*, 2. 34, 1 κ.ε., Οβιδίου, *Μεταμορφώσεις*, 6. 110 κ.ε. Επίσης βλ. Ευριπίδου, *Αποσπάσματα (Nauck)*, 1132, 20 κ.ε. κ.ο.κ.

[415]Ως προς τον μύθο της Λήδας βλ. Grimal 1991, σ. 405.

[416]Βλ. Ψευδο-Απολλοδώρου, *Βιβλιοθήκη*, 3. 126, 6- 3. 127, 2.

[417]Βλ. Οβιδίου, *Μεταμορφώσεις*, 6. 108- 109.

οποία σε ανάμνηση του έρωτα αυτού απέκτησαν το προνόμιο να μη χάνουν ποτέ τα φύλλα τους. Από την ένωσή της με τον Δία η Ευρώπη απέκτησε τρεις γιους: τον Μίνωα, τον Σαρπηδόνα και τον Ραδάμανθη. Μάλιστα, λέγεται ότι ο Δίας της έκανε τρία δώρα: τον Τάλο, που φύλαγε τις ακτές της Κρήτης από κάθε ξένη απόβαση, έναν εξαιρετικό για τις κυνηγετικές του ικανότητες σκύλο, και ένα κυνηγετικό όπλο, το οποίο δεν αστοχούσε ποτέ. Ο Δίας πάντρεψε κατόπιν την Ευρώπη με τον βασιλιά της Κρήτης Αστερίωνα, που δεν είχε παιδιά και υιοθέτησε τους γιους του Δία[418].

Ο Διόδωρος ο Σικελιώτης στο έργο του *Ιστορική Βιβλιοθήκη* περιγράφει τη μεταφορά της Ευρώπης από τη Φοινίκη στην Κρήτη από τον μεταμορφωμένο σε ταύρο Δία, την ερωτική τους συνεύρεση και τη γέννηση των τριών γιων τους: του Μίνωα, του Ραδάμανθη και του Σαρπηδόνα[419]. Η Ευρώπη απεικονίζεται καθισμένη πάνω στον μεταμορφωμένο σε ταύρο Δία και στις *Μεταμορφώσεις* του Οβιδίου[420] (53^{ο} παράθεμα Ρ., 2^{η} αρχαία επίδραση).

Ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας*, θέλοντας να δείξει την παντοδυναμία του έρωτα, ο οποίος ωθεί τόσο τους ανθρώπους όσο και τους αρχαίους θεούς να προσπαθούν με κάθε δυνατό τρόπο να ευχαριστήσουν το ταίρι τους[421], παρουσιάζει επιπρόσθετα την περίπτωση του Αριστοτέλη, που φόρεσε σαμάρι και χαλινάρι στο στόμα και προσέφερε την εβδομηκονταετή ράχη του στην Κλεοφίλη, χρησιμεύοντάς της όπως ο γάιδαρος στις Ινδίες (53^{ο} παράθεμα Ρ., 3^{η} αρχαία πηγή).

Πρόκειται για έναν μεσαιωνικό μύθο που πλάστηκε για τον αρχαίο Έλληνα φιλόσοφο Αριστοτέλη, παρατίθεται σε παράφραση στις Σημειώσεις του έργου και έχει αντληθεί από το έργο του Quitard *Dictionnaire étymologique, historique, et anecdotique des proverbes et des locutions proverbiales de la langue française, en rapport avec des proverbes et des locutions proverbiales des autres langues*. Μάλιστα ο συγγραφέας συμπληρώνει ότι λυπάται που δεν μπορεί να παραθέσει τον μύθο στη συνολική του έκταση.

Το γαλλικό κείμενο, που παρατίθεται εδώ αυτούσιο για κάθε ενδιαφερόμενο αναγνώστη, αναφέρεται στον μεσαιωνικό "Fabliau d'Aristote", δηλ. στον μύθο του αρχαίου φιλοσόφου Αριστοτέλη, που πλάστηκε από τους μεσαιωνικούς ραψωδούς, καθώς ήταν ο μόνος φιλόσοφος που ήταν γνωστός τη μεσαιωνική εποχή.

Ειδικότερα, ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* αναφέρει ότι οι ραψωδοί του Μεσαίωνα, θέλοντας να παραστήσουν τη δύναμη του έρωτα, επινόησαν έναν μύθο, σύμφωνα με τον οποίο ο Αριστοτέλης, ο βασιλιάς των φιλοσόφων, ερωτεύτηκε την Κλεοφίλη και δέχτηκε κατόπιν αίτησής της να υποκύψει στο θέλημά της και να θέσει σαμάρι στη ράχη του και χαλινάρι στο στόμα του. Αντί όμως η αχάριστη Κλεοφίλη να συγκινηθεί από την ταπείνωση του φτωχού φιλοσόφου, ανέβηκε στα νώτα του και άρχισε να φταρνίζεται, οδηγώντας τον με αυτή την περιβολή μπροστά στον μαθητή του Αλέξανδρο, ο οποίος προσέφερε στο δάσκαλό του μια δέσμη από άχυρα.

Η Κλεοφίλη ήταν βασίλισσα των Ασσακηνών (τον 4^{ο} αι. π.Χ.), λαού της κοιλάδας του Ινδού[422]. Πολιορκήθηκε από τον Μέγα Αλέξανδρο και αναγκάστηκε να παραδοθεί (327 π.Χ.). Έγινε ευνοούμενη του κατακτητή Μεγάλου Αλεξάνδρου χάρη

[418]Ως προς τον μύθο της Ευρώπης βλ. Grimal 1991, σσ. 230- 231. Ειδικότερα ως προς την απαγωγή της Ευρώπης από τον Δία βλ. Οβιδίου, *Μεταμορφώσεις*, 2. 833- 875.

[419]Βλ. Διοδώρου του Σικελιώτου, *Ιστορική Βιβλιοθήκη (βιβλ. 1-20)*, 4. 60, 2, 4- 4. 60, 3, 1.

[420]Βλ. Οβιδίου, *Μεταμορφώσεις*, 6. 103-107.

[421]Βλ. αντίστοιχα στην περίπτωση του Φρουμέντιου, που «…ου μόνον κρέας την Παρασκευήν, αλλά και ξύλον καθ' ημέραν ήθελε φάγει χάριν της Ιωάννας» και στην περίπτωση του Δία (βλ. παραπάνω).

[422]Βλ. επίσης ως προς την ινδική καταγωγή της Κλεοφίλης τον χαρακτηρισμό της ως "une jeune et belle **Indienne**" και "la jeune **Indienne**" στο γαλλικό έργο του Quitard 1842, σσ. 72-73.

στην ερωτική σχέση που είχε μαζί του και απέκτησε από αυτόν έναν γιο, ο οποίος ονομάστηκε επίσης Αλέξανδρος και την διαδέχθηκε[423].

Ο συγγραφέας χαρακτηρίζει τον μεσαιωνικό μύθο του Αριστοτέλη ως αστείο ανέκδοτο, παράλληλα όμως επισημαίνει τον διδακτικό του τόνο, σχολιάζοντας ότι διδάσκει μια μεγάλη αλήθεια: ότι οι περισσότερες γυναίκες χαίρονται να μετατρέπουν τους εραστές τους σε κτήνη, ενώ ταυτόχρονα παραλληλίζονται με την Κίρκη, η οποία μετέτρεψε τους συντρόφους του Οδυσσέα σε διάφορα ζώα (53^{ο} παράθεμα Ρ., 4^{η} αρχαία επίδραση).

Στην *Οδύσσεια* η μάγισσα Κίρκη περιγράφεται να δέχεται φιλόξενα τους Έλληνες στο παλάτι της, προσκαλώντας τους να λάβουν μέρος σε ένα συμπόσιο. Εκείνοι δέχονται με μεγάλη προθυμία. Πριν όμως καλά καλά δοκιμάσουν τα φαγητά και τα ποτά του συμποσίου, ο Ευρύλοχος —ένας από τους συντρόφους του Οδυσσέα, που δεν είχε λάβει μέρος στο συμπόσιο— βλέπει τη μάγισσα Κίρκη να αγγίζει τους συνδαιτυμόνες του συμποσίου με ένα ραβδί μεταμορφώνοντάς τους σε διάφορα ζώα: γουρούνια, λιοντάρια, λύκους[424], τον καθένα σύμφωνα με τον χαρακτήρα και τη φύση του. Ο Ευρύλοχος τότε σπεύδει να φύγει και να ενημερώσει τον Οδυσσέα για το πάθημα των συντρόφων του.

Ο Οδυσσέας αποφασίζει να πάει ο ίδιος στο παλάτι της Κίρκης και να σώσει τους συντρόφους του. Καθώς αναρωτιέται με ποιο τρόπο θα λύσει τα μάγια της Κίρκης, εμφανίζεται μπροστά του ο θεός Ερμής, ο οποίος τον προμηθεύει με ένα φυτό ονόματι «μῶλυ», το οποίο θα τον προστάτευε από τα μάγια της Κίρκης[425]. Όταν ο Οδυσσέας φτάνει στο παλάτι της μάγισσας, πίνει από το ποτό που του δίνει η μάγισσα και ανακατεύει το «μῶλυ» στο ποτό του. Στη συνέχεια, η Κίρκη τον χτυπά με το ραβδί της, αλλά εκείνος μένει απείραχτος, ενώ ταυτόχρονα τραβάει το ξίφος του και απειλεί τη μάγισσα ότι θα τη σκοτώσει. Τότε εκείνη ορκίζεται στη Στύγα ότι δεν θα κάνει κανένα κακό ούτε σε εκείνον ούτε στους δικούς του και ξαναδίνει στους ναύτες και τους φυλακισμένους της την αρχική τους μορφή.

Η μεταμόρφωση των συντρόφων του Οδυσσέα από την Κίρκη περιγράφεται σε αρκετά αρχαία χωρία, στα οποία ο συγγραφέας του έργου δεν παραπέμπει, ωστόσο παρατίθενται εδώ για κάθε ενδιαφερόμενο αναγνώστη.

Καθώς πρόθεση του συγγραφέα είναι να αναδείξει την απόλυτη κυριαρχία του έρωτα επιλέγονται παραδείγματα, τα οποία καλύπτουν μεγάλες χρονικές περιόδους. Έτσι, περιγράφεται η παντοδυναμία του έρωτα αρχικά με την αναφορά —στα αρχαία χρόνια— στο παράδειγμα του θεού Δία, ο οποίος στολιζόταν άλλοτε με φτερά και άλλοτε με κέρατα, προκειμένου να προσελκύσει τις ερωμένες του, και έπειτα με την αναφορά στο παράδειγμα του μεσαιωνικού μύθου για τον φιλόσοφο Αριστοτέλη, ο οποίος μετατράπηκε σε γάιδαρο, προκειμένου να γίνει αρεστός την Κλεοφίλη. Το συγκεκριμένο παράδειγμα αποτελεί ένα θαυμάσιο κράμα δύο περιόδων: της αρχαίας εποχής —ο μύθος αναφέρεται στον αρχαίο φιλόσοφο Αριστοτέλη— και του Μεσαίωνα —ο μύθος εφευρίσκεται από τους μεσαιωνικούς ραψωδούς.

Με τον τρόπο αυτό ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* μεταβαίνει τελικά στο παράδειγμα του Φρουμέντιου την εποχή του Μεσαίωνα, δηλ. στα σύγχρονα της ηρωίδας χρόνια, ο οποίος όχι μόνο έτρωγε κρέας την Παρασκευή, ημέρα νηστείας, αλλά και ξύλο ακόμη ήταν διατεθειμένος να φάει για χάρη της αγαπημένης του.

---

[423]Βλ. Heckel – Yardley 2004, σσ. 205-207. Ως προς την Κλεοφίλη, βασίλισσα της Κανταρκίας, και τον Αλέξανδρο βλ. επίσης *Historia Alexandri Magni, Recensio F (cod. Flor. Laurentianus Ashburn 1444),* 118. 3, 1-11.

[424]Ως προς την μεταμόρφωση των συντρόφων του Οδυσσέα από την μάγισσα Κίρκη σε γουρούνια, λιοντάρια και λύκους βλ. Ομήρου, *Οδύσσεια,* 10. 281-282, 10. 335-336, 10. 431-434.

[425]Ως προς το φυτό ονόματι «μῶλυ» βλ. Ομήρου, *Οδύσσεια,* 10. 305.

Από τα παραπάνω παραδείγματα προκύπτουν οι εξής παραλληλισμοί:

- του Φρουμέντιου με τον θεό Δία και τον φιλόσοφο Αριστοτέλη, ως προς το ότι και οι τρεις κάνουν ό,τι είναι δυνατόν, προκειμένου να προσελκύσουν ερωτικά τις αγαπημένες τους[426],
- της Ιωάννας με την Ευρώπη, τη Λήδα και την Κλεοφίλη, ως προς το ότι εκείνες αποτελούν τα αντικείμενα του έρωτα,
- την θρησκευτικής φύσεως θυσία του Φρουμέντιου, δηλ. τη μη τήρηση της νηστείας, με τη μεταμόρφωση του αρχαίου θεού Δία σε ταύρο και κύκνο και τη «μεταμόρφωση» του φιλοσόφου Αριστοτέλη σε γάιδαρο, δηλ. με τους τρόπους που μεταχειρίζονται για να προσελκύσουν τις ερωμένες τους.

Συγχρόνως, μέσα από τον παραλληλισμό αφενός των γυναικών με τη μάγισσα Κίρκη ως προς το ότι χαίρονται να μεταμορφώνουν τους εραστές τους και τους συντρόφους του Οδυσσέα αντίστοιχα σε κτήνη, και αφετέρου των ανδρών εραστών με τους συντρόφους του Οδυσσέα, καθώς αμφότεροι μεταμορφώνονται από τις γυναίκες και τη μάγισσα Κίρκη αντίστοιχα σε ζώα, προκύπτει το συμπέρασμα ότι κατά τα λεγόμενα του συγγραφέα:

1. οι γυναίκες λειτουργούν στον έρωτα ως θύτες[427], καθώς τόσο στην περίπτωση της Ιωάννας, όσο και στην περίπτωση της Κλεοφίλης και της μάγισσας Κίρκης, οι άνδρες πέφτουν θύματά τους[428]. Έτσι, με τον χαρακτηρισμό της Κλεοφίλης ως «αχαρίστου» και την περιγραφή των περισσοτέρων γυναικών να χαίρονται, να «ενασμενίζονται», όταν μεταβάλλουν τους εραστές τους σε κτήνη[429], τονίζεται και ταυτόχρονα καυτηριάζεται η συγκεκριμένη τακτική των γυναικών.
2. οι άνδρες περιγράφονται από τον συγγραφέα του έργου ως εξιλαστήρια θύματα των γυναικών, τόσο στην περίπτωση του Φρουμέντιου, όσο και στην περίπτωση του Αριστοτέλη και των συντρόφων του Οδυσσέα. Στο πλαίσιο αυτό, η αναφορά στην ταπείνωση του φτωχού φιλοσόφου Αριστοτέλη —«…πτωχού φιλοσόφου ταπείνωσιν…»— στοχεύει στο να καυτηριάσει την ταπεινωτική θέση, στην οποία οδήγησαν τους άνδρες τα προαναφερόμενα παραδείγματα γυναικών.

Με τον τρόπο αυτό αναδεικνύεται διαχρονικά —στα αρχαία χρόνια και στη σύγχρονη εποχή— ο χαιρέκακος, αυταρχικός, αλλά και δυναστικός χαρακτήρας των γυναικών απέναντι στους άνδρες[430] και ταυτόχρονα ο συγκατανευτικός και παθητικός χαρακτήρας των ανδρών[431], ενώ με τον παραλληλισμό αφενός της Ιωάννας με την Κίρκη και την Κλεοφίλη και αφετέρου του Φρουμέντιου με τον Αριστοτέλη και τους

---

[426]Η μεταμόρφωση του Δία σε ταύρο, στον οποίο πάνω κάθεται η Ευρώπη και μεταφέρεται στην Κρήτη, παρουσιάζει ομοιότητες με την αντίστοιχη «μεταμόρφωση» του Αριστοτέλη σε γάιδαρο, πάνω στον οποίο κάθεται η Κλεοφίλη και επίσης μεταφέρεται.

Ταυτόχρονα, ο παραλληλισμός του Φρουμέντιου, που προβαίνει σε θυσίες με σκοπό να ευχαριστήσει την αγαπημένη του Ιωάννα, με τον θεό Δία, αντακλάται αργότερα στον παραλληλισμό της ηρωίδας με τον θεό Δία, όπου εκείνη προβαίνει σε «θαύμα» για να ευχαριστήσει τον αγαπημένο της Φλώρο, όπως ο αρχαίος θεός πραγματοποίησε θαύμα για να προσελκύσει ερωτικά την Ήρα (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 238-239).

[427]Βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 228-229, όπου ο συγγραφέας αναφέρεται στη διπλή όψη του νομίσματος, δηλ. της συμπεριφοράς των γυναικών: οι γυναίκες αποτελούν συγχρόνως ένα κράμα αγάπης και αφοσίωσης, αλλά και σκληροκαρδίας και ασπλαγχνίας.

[428]Οι περιπτώσεις της Ευρώπης και της Λήδας δεν φαίνεται να εντάσσονται στο σχήμα αυτό, καθώς στους αρχαίους μύθους παρουσιάζονται ως αντικείμενα–θύματα του έρωτα του θεού Δία.

[429]Βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 149, όπου ο συγγραφέας —παραθέτοντας την άποψη του Πλουτάρχου— εκθέτει την άποψή του για το πώς βιώνουν οι γυναίκες τον έρωτα (σαν παρασιτική νόσο, που παράγεται από την πλήξη και τη μοναξιά).

[430]Βλ. τις περιπτώσεις της Ιωάννας, της Κλεοφίλης και της Κίρκης.

[431]Βλ. την περίπτωση της Φρουμέντιου, του Αριστοτέλη και των συντρόφων του Οδυσσέα.

συντρόφους του Οδυσσέα καυτηριάζονται στο έργο η σαδιστική συμπεριφορά της ηρωίδας, αλλά και οι μαζοχιστικές τάσεις του ήρωα.

Στη διάρκεια της αναφοράς στους Γραικούς καλόγερους που περνούσαν έξω από το ερημητήριο των δύο μοναχών, η τσίκνα του οποίου σκανδάλιζε τα ρουθούνια τους, γίνεται παραλληλισμός των καλόγερων αυτών, πολλοί από τους οποίους το προσπερνούσαν φράζοντας τη μύτη τους, με τον Οδυσσέα, που —κατά τα λεγόμενα του συγγραφέα— έφραξε τα αφτιά του, προκειμένου να προφυλαχθεί από το τραγούδι των Σειρήνων (54^{ο} παράθεμα Ρ.).

Ο συγγραφέας παρουσιάζει σε ελεύθερη απόδοση από την *Οδύσσεια* του Ομήρου το ταξίδι του Οδυσσέα και των συντρόφων του, οι οποίοι πέρασαν από το νησί της Μεσογείου όπου ήταν εγκατεστημένες οι Σειρήνες. Ο Οδυσσέας παρήγγειλε σε όλους τους ναύτες του να βουλώσουν τα αφτιά τους με κερί και ο ίδιος δέθηκε στο κατάρτι του πλοίου απαγορεύοντας στους άνδρες του να τον λύσουν, οποιαδήποτε παράκληση και αν απηύθυνε. Όταν ο Οδυσσέας άκουσε τις Σειρήνες, ένιωσε μια ακατανίκητη επιθυμία να πάει κοντά τους, όμως τον εμπόδισαν οι σύντροφοί του. Τότε οι Σειρήνες, βλέποντας ότι δεν πέτυχαν τον σκοπό τους, ρίχτηκαν στη θάλασσα και χάθηκαν[432].

Με την παραλλαγή του αρχαίου μύθου στην *Πάπισσα Ιωάννα*, όπου λέγεται ότι ο Οδυσσέας έφραξε τα αφτιά του με κερί, ενώ —σύμφωνα με την ομηρική εκδοχή— οι σύντροφοί του προέβησαν σε αυτή την ενέργεια κατόπιν προτροπής του Οδυσσέα και εκείνος δέθηκε στο κατάρτι του πλοίου, εντοπίζονται οι εξής παραλληλισμοί:

- των Γραικών καλόγερων με τον Οδυσσέα ως προς την αφοσίωση των πρώτων στη χριστιανική θρησκεία και του δευτέρου στην πατρίδα και τη σύζυγο. Έτσι παρουσιάζεται το εξής τρίπτυχο αξιών: θρησκεία, πατρίδα και οικογένεια, στο οποίο αρμόζει αφοσίωση και σεβασμός.
- της αντίδρασης των Γραικών καλόγερων και του Οδυσσέα, όταν αντιλαμβάνονται την πρόκληση που καλούνται να αντιμετωπίσουν, και του τρόπου, με τον οποίο προσπαθούν να παραμείνουν αφοσιωμένοι: οι πρώτοι κάνοντας τον σταυρό τους αλλά και φράσσοντας τη μύτη τους και ο δεύτερος φράζοντας τα αφτιά του. Στην πρώτη περίπτωση αναιρείται από τις αισθήσεις η όσφρηση και στη δεύτερη περίπτωση η ακοή.
- της κνίσσας με τις Σειρήνες, καθώς αποτελούν πρόκληση για τους Γραικούς καλόγερους και τον Οδυσσέα και απευθύνονται και οι δύο στις αισθήσεις, δηλ. στην όσφρηση και την ακοή αντίστοιχα.

Μέσα από τη χρήση του ομηρικού χωρίου το ενδιαφέρον εστιάζεται σε αξίες, όπως η θρησκεία, η πατρίδα, η οικογένεια, ενώ με το παράδειγμα του Οδυσσέα προβάλλεται η αφοσίωση που αρμόζει σε αυτές. Ωστόσο, η περίπτωση των ευσεβών καλόγερων[433], οι οποίοι φράζουν τη μύτη τους περνώντας έξω από το «…ασεβές… μαγειρείον…», φαίνεται ότι αποδυναμώνεται από την ταυτόχρονη περιγραφή των τολμηροτέρων εξ αυτών καλόγερων που έμπαιναν μέσα σε αυτό, προκειμένου να συνετίσουν τους ασεβείς μοναχούς με τον εκφοβισμό των φλογών της Κόλασης ή τους αφορισμούς της Εκκλησίας, αλλά στη συνέχεια οι ίδιοι γίνονταν μέτοχοι της ασεβούς βρώσεως και έβγαιναν έχοντας αμάρτημα στη συνείδησή τους[434]. Έτσι, η

[432]Ως προς τις Σειρήνες βλ. Ομήρου, *Οδύσσεια*, 12. 39-52, 12. 197-200 κ.ο.κ.

[433]Βλ. τη φράση: «Η κνίσσα… εσκανδάλιζεν ουκ ολίγον **τους ευλαβείς ρώθωνας** των Γραικών καλογήρων».

[434]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 204-205: «…άλλοι δε τολμηρότεροι εισήρχοντο εκεί, ίνα φοβίσωσι τους σαρκοβόρους καλογήρους δια των φλογών της Κολάσεως ή των αφορισμών της Εκκλησίας. Αλλά μετά τόσης φιλοφροσύνης υπεδέχετο αυτούς η Ιωάννα…ώστε οι «Μεγαλόσχημοι»

ειρωνεία που υποκρύπτεται πίσω από τη φαινομενική ηθική του ιερατείου, είναι αρκετά αισθητή στον υποψιασμένο αναγνώστη.

15η Θεματική Ενότητα:
Η ραγδαία εξάπλωση της φήμης της ευφυΐας, του κάλλους και των γνώσεων του «αδελφού Ιωάννη».

Η φήμη της ευφυΐας, της ομορφιάς και των γνώσεων της Ιωάννας, γνωστής ως «αδελφού Ιωάννη», αρχίζει να εξαπλώνεται σε ολόκληρο το βουνό και φτάνει ως την πόλη. Πολλοί σοφοί και αρχιερείς, ανάμεσά τους και ο αρχιερέας Νικήτας, πηγαίνουν σε εκείνο το ερημητήριο, όπου βρίσκεται η Ιωάννα, για να την ακούσουν. Η ηρωίδα συλλογίζεται ότι θα έχει πολύ περισσότερους θαυμαστές αν, αντί να κρύβει κάτω από το ράσο τα θέλγητρά της, επιδείξει στους θαυμαστές της την αληθινή της μορφή, φορώντας μεταξωτό φόρεμα και έχοντας λυτά στους ώμους τα ξανθά μαλλιά της. Αγνοούσε φαίνεται ότι, αν συνέβαινε κάτι τέτοιο, οι περισσότεροι Ανατολικοί θα της γύριζαν την πλάτη και θα την απέρριπταν.

15η Θεματική Ενότητα:
Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

55. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος.**

«Η Ιωάννα, νομίζουσα το ανδρικόν ένδυμά της ως θώρακα ασφαλή κατά πάσης πονηράς επιθυμίας και μη γνωρίζουσα ακόμη τα ήθη των νεοπλατωνικών εκείνων, ανέπνεεν απλήστως την οσμήν του θυμιάματος, ζευγνύουσα καθ' εκάστην εις το άρμα της νέον λάτρην της απεράντου σοφίας και των ερυθρών χειλέων της. Πολλάκις δε υπό τοιούτου σμήνους περικυκλουμένη εσκέπτετο μετά στεναγμών, πόσωι πλείονας και θερμοτέρους ήθελεν έχει λάτρας, αν αντί να κρύπτηι υπό ράσον τα θέλγητρά της ως χρυσήν λεπίδα εντός θήκης μολυβδίνης, ενεφανίζετο αίφνης υπό την αληθή αυτής μορφήν, φέρουσα εσθήτα μεταξίνην και λυτήν επί των ώμων της την ξανθήν κόμην. Αλλ' ηγνόει η πτωχή νεάνις ότι, αν συνέβαινε τούτο, οι πλείστοι των Ανατολιτών εκείνων ήθελον στρέψει εις αυτήν την ράχιν, ως η ηρωίς εκείνη του Λουκιανού εις τον φίλτατον όνον της, άμα εις άνθρωπον μετεμορφώθη».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 205)

Παραπομπή στην εξής αρχαία πηγή:
Ψευδο-Λουκιανού, *Ὄνος*, 56, 20-30.

Ἐγώ, ἔφη, μὰ Δί' οὐχὶ σοῦ, ἀλλὰ τοῦ (20)
ὄνου τοῦ σοῦ ἐρῶσα τότε ἐκείνῳ καὶ οὐχὶ σοὶ
συνεκάθευδον, καὶ ᾤμην σε καὶ νῦν κἂν ἐκεῖνό γε
μόνον τὸ μέγα τοῦ ὄνου σύμβολον διασῴζειν καὶ
σύρειν· σὺ δέ μοι ἐλήλυθας ἐξ ἐκείνου τοῦ καλοῦ καὶ
χρησίμου ζῴου ἐς πίθηκον μεταμορφωθείς.
καὶ καλεῖ εὐθὺς ἤδη τοὺς οἰκέτας καὶ κελεύει με (25)
τῶν νώτων μετέωρον κομισθῆναι ἔξω τῆς οἰκίας,
καὶ ἐξωσθεὶς πρὸ τοῦ δωματίου ἔξω γυμνὸς καλῶς
ἐστεφανωμένος καὶ μεμυρισμένος τὴν γῆν γυμνὴν
περιλαβὼν ταύτῃ συνεκάθευδον.

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού στην 15η Θεματική Ενότητα

Στη διάρκεια της αναφοράς στην εξάπλωση της φήμης της ευφυΐας, της ομορφιάς και των γνώσεων της Ιωάννας και στην ψευδαίσθηση, την οποία εκείνη είχε, ότι με την αποκάλυψη της γυναικείας της ταυτότητας θα αποκτούσε

εκείνοι οπαδοί του Αγ. Βασιλείου…εξήρχοντο πολλάκις έχοντες τρυγόνα εις την κοιλίαν και αμάρτημα εις την συνείδησίν των».

περισσότερους θαυμαστές γίνεται παραλληλισμός της ηρωίδας με τον γάιδαρο, τον οποίο περιγράφει ο Λουκιανός στο έργο του *Όνος*.

Σε άλλο σημείο της *Πάπισσας Ιωάννας* ο συγγραφέας παραλληλίζει τον ήρωα του Λουκιανού, Λούκιο, με την Ιωάννα, ως προς το ότι και οι δύο βλέπουν όνειρο[435]: ο Λούκιος βλέπει σε όνειρο την Παλαίστρα, η οποία μεταμορφώνεται σε πουλί και μεταμορφώνει κατά λάθος τον ίδιο σε γάιδαρο, αντί για πτηνό, και η Ιωάννα βλέπει σε όνειρο τη μεταμόρφωση της Αγίας Λιόββας σε αιθέρια ύπαρξη[436].

Ο συγγραφέας του έργου επανέρχεται στο θέμα της μεταμόρφωσης, ενώ το ενδιαφέρον μετατοπίζεται από τη μεταμόρφωση της Παλαίστρας και της Αγίας Λιόββας στη μεταμόρφωση των δύο θνητών ηρώων, του Λούκιου και του «…«αδελφού Ιωάννου»…»[437]: ο μεταμορφωμένος —από λάθος της Παλαίστρας— σε γάιδαρο Λούκιος μεταμορφώνεται ξανά σε άνθρωπο και ο «…«αδελφός Ιωάννης» …» μεταμορφώνεται σε αιθέρια γυναικεία ύπαρξη. Στο σημείο αυτό, η μεταμόρφωση του γαϊδάρου Λούκιου σε άνθρωπο παραλληλίζεται με τη λαμπερή μεταμόρφωση ενός άνδρα μοναχού σε γυναικεία αιθέρια ύπαρξη που φοράει μεταξωτό ένδυμα και έχει λυτά στους ώμους τα ξανθά της μαλλιά ($55^{ο}$ παράθεμα Ρ.).

Πρόκειται για παραλληλισμό της υποθετικής μεταμόρφωσης του «αδελφού Ιωάννη» σε γυναικεία αιθέρια ύπαρξη με την πραγματωμένη στο έργο του Λουκιανού μεταμόρφωση του γαϊδάρου Λούκιου σε άνθρωπο[438].

Η μεταμόρφωση του «αδελφού Ιωάννη» από άνδρα μοναχό σε μια όμορφη, σχεδόν υπερφυσική, γυναικεία οντότητα, οραματιζόμενου τη μεταμόρφωσή του σε μια άυλη, υπερβατική γυναικεία ύπαρξη, χωρίς ωστόσο να αλλάζει πραγματικά και η οντολογική του υπόσταση, αφού πρακτικά θα εξακολουθεί —παρά την αλλαγή φύλου— να παραμένει άνθρωπος, παραλληλίζεται με τη μεταμόρφωση του Λούκιου από γάιδαρο σε άνθρωπο, που απέκτησε από ζωώδη χαρακτηριστικά ανθρώπινα. Και στις δύο αυτές περιπτώσεις η θνητή οντολογική τους υπόσταση δεν αλλάζει, καθώς δεν μετατρέπονται σε άυλες υπάρξεις / οντότητες.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η μεταμόρφωση της Ιωάννας από άνδρα μοναχό σε αιθέρια γυναικεία ύπαρξη αποτελεί αντανάκλαση της μεταμόρφωσης της Αγίας Λιόββας, η οποία σε άλλο σημείο του έργου αποτινάσσει από τους ώμους της τα ράσα και εμφανίζεται ενδεδυμένη με έναν αραχνοΰφαντο χιτώνα της Κω, ένα αραχνοΰφαντο ένδυμα, κάτω από το οποίο το σώμα της λάμπει σαν γενναίος οίνος μέσα σε κρύσταλλο Βοημίας[439]. Έτσι, ο συγγραφέας παρουσιάζει την ηρωίδα να

---

[435]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 125: «Αγνοώ αν είχεν αναγνώσει και τον Λουκιανόν η Ιωάννα, αλλ' άμα έκλεισε τους οφθαλμούς, είδε κακείνη όνειρον ως του Σαμοσατέως».

[436]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 128.

[437]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 205.

[438]Ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* παρομοιάζει και σε άλλο σημείο τις γυναίκες με το συγκεκριμένο ζώο ως προς την αναποφασιστικότητά τους, αναφέροντας ότι εκείνες «Ομοιάζουσι τον όνον εκείνον, όστις έμενε νήστις εν μέσωι τεσσάρων σωρών τριφυλλίου, μη γνωρίζων ποίον πρώτον να προτιμήσηι» (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 149). Επιπλέον, ο συγγραφέας αναφέρεται στο ερώτημα αν γυναίκες ανήκουν στο ανθρώπινο γένος (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 186) και στην άποψη όσων αμφισβητούσαν ότι εκείνες ανήκαν σε αυτό επικαλούμενοι την κόρη του Αριστοξένου, η οποία είχε πόδια όνου (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 186), καταλήγοντας ωστόσο στο συμπέρασμα ότι το συγκεκριμένο ερώτημα θεωρείται γελοίο (βλ. Αγγέλου 1978, *Ολίγαι Λέξεις,* σ. 312). Ωστόσο, ο συγγραφέας σε άλλο σημείο του έργου αναφέρεται στην περίπτωση ενός άνδρα φιλοσόφου, του Αριστοτέλη, που φόρεσε σαμάρι για να ικανοποιήσει την αγαπημένη του Κλεοφίλη (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 204). Κατά συνέπεια, στην *Πάπισσα Ιωάννα* το συγκεκριμένο ζώο χρησιμοποιείται και για τα δύο φύλα, αλλά με αρνητική χροιά.

[439]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 128: «Ταύτα λέγουσα απετίναξεν η Αγία Λιόββα από των ώμων το ράσον και εφάνη ενδεδυμένη αράχνινον χιτώνα της Κέω, «αέρα εξυφασμένον», ως ωνόμαζον αυτούς οι ποιηταί, υπό τον οποίον το σώμα αυτής έλαμπεν ως γενναίος οίνος υπό κρύσταλλον της Βοημίας», και τα αντίστοιχα σχόλια.

οραματίζεται τη μεταμόρφωσή της από άνδρα μοναχό σε γυναικεία αιθέρια ύπαρξη με μεταξωτό ένδυμα και λυτά ξανθά μαλλιά, ενθυμούμενη την αντίστοιχη μεταμόρφωση της Αγίας Λιόββας, που είχε δει στο όνειρό της, καθώς η ίδια έχει ταυτιστεί με την συγκεκριμένη Αγία, που αποτελεί πρότυπό της. Συγχρόνως επιτυγχάνεται ο παραλληλισμός της αρνητικής αντίδρασης των Ανατολικών στην υποθετική μεταμόρφωση του «…«αδελφού Ιωάννου»…» σε γυναικεία αιθέρια ύπαρξη με την απόρριψη από την αγαπημένη του Λούκιου της πραγματωμένης μεταμόρφωσής του σε άνθρωπο.

Το αρχαίο κείμενο[440] από το έργο του Λουκιανού παρουσιάζεται στην *Πάπισσα Ιωάννα* σε ελεύθερη απόδοση και περιγράφει την απόρριψη του Λούκιου από την αγαπημένη του λόγω της ανθρώπινης υπόστασής του, ενώ στα μάτια της εκείνος έχει μεταμορφωθεί σε πίθηκο, σε αντίθεση με το καλό και χρήσιμο ζώο που ήταν πριν, δηλ. όταν ήταν γάιδαρος, και δίδεται διαταγή από την ίδια να διωχθεί εκ της οικίας.

Μέσα από τον παραλληλισμό:

- της Ιωάννας ως άνδρα μοναχού με τον Λούκιο ως γάιδαρο —η ηρωίδα γνωρίζει ως «…«αδελφός Ιωάννης»…» μεγάλη επιτυχία και έχει πολλούς οπαδούς και ο Λούκιος ως γάιδαρος απολαμβάνει την αγάπη της κοπέλας,
- των Ανατολικών με την ηρωίδα του Λουκιανού, καθώς πρόκειται για τους θιασώτες του «αδελφού Ιωάννη» και του γαϊδάρου Λούκιου αντίστοιχα: οι Ανατολικοί θαυμάζουν τις γνώσεις, την ευφυΐα, το κάλλος[441] και τη σοφία —«…την **απέραντον σοφίαν**…»— του «…«αδελφού Ιωάννου»…» και η ηρωίδα του Λουκιανού ελκύεται από τον έρωτά της για τον αγαπημένο της —«**φίλτατον**»— γάιδαρο,
- της αρνητικής αντίδρασης των θαυμαστών του «…«αδελφού Ιωάννου»…» με εκείνη της αγαπημένης του γαιδάρου Λούκιου στη μεταμόρφωση των ινδαλμάτων τους: οι Ανατολικοί, οπαδοί της Ιωάννας, θα δυσανασχετούσαν σε μια ενδεχόμενη μεταμόρφωσή της από άνδρα μοναχό σε αιθέρια γυναικεία ύπαρξη, όπως η αγαπημένη του γαιδάρου Λούκιου δυσανασχετεί με τη μεταμόρφωσή του σε άνθρωπο,

αναδεικνύεται η σατιρική πρόθεση του συγγραφέα και η διάθεσή του να καυτηριάσει τα «κακώς κείμενα» του μεσαιωνικού ιερατείου, που εκπροσωπείται από την ηρωίδα[442]. Ο παραλληλισμός της Ιωάννας με τη ζωώδη —του γαϊδάρου— μορφή του Λούκιου έχει σατιρικό χαρακτήρα, ενώ ενδέχεται ο συγγραφέας να υπαινίσσεται:

- το πείσμα της να αποκτήσει το παπικό αξίωμα και να γίνει Πάπισσα, το οποίο την οδηγεί τελικά στην καταστροφή, τον λιθοβολισμό και τον θάνατο. Μάλιστα, σε άλλο σημείο καυτηριάζεται η «ονοπρεπής» συμπεριφορά των εκπροσώπων του ιερατείου, όπου αναφέρεται ότι εκείνοι, προκειμένου να λύσουν θεολογικά θέματα, λακτίζουν ως όνοι[443]. Ταυτόχρονα, ο συγγραφέας συμπληρώνει ότι ενώ οι

[440]Βλ. Ψευδο-Λουκιανού, *Όνος*, 56, 20-30.

[441]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 205: «…η φήμη **της ευφυΐας**, **του κάλλους** και **των γνώσεων**…» και «…**ο καρπός της γνώσεως** ηδυνήθη τόσωι ταχέως να ωριμάσηι υπό τους ξανθούς πλοκάμους της εικοσαετούς εκείνης κεφαλής».

[442]Βλ. Αποστολή 2003, σ. 253: «…ένα από τα βασικά όπλα του Ροΐδη είναι αναμφισβήτητα η σάτιρα, μέσω της οποίας ελέγχονται τα κακώς κείμενα της Δυτικής Εκκλησίας…».

[443]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 198: «…και άλλων θεολογικών κόμβων, ους έλυσαν οι εν Εφέσωι πατέρες δια της μαχαίρας…ή διά λακτισμάτων, ως οι όνοι τας ερωτικάς και χορτοφαγικάς διενέξεις των», ενώ στην υποσημείωση της ίδιας σελίδας ο συγγραφέας συμπληρώνει ότι ο πατριάρχης Αλεξανδρείας «…είχε την κακήν συνήθειαν να λακτίζηι ως ημίονος».

σύγχρονοι θεολόγοι προσποιούνται ότι διαφωνούν για θεολογικά προβλήματα, ουσιαστικά ενδιαφέρονται για την απόκτηση εξουσίας[444].

- ♦ την τρυφή και την φιληδονία της[445], ακολουθώντας η ηρωίδα τα χνάρια της Αγίας Λιόββας[446]. Με τον τρόπο αυτό το συγκεκριμένο ίνδαλμα των Ανατολικών αποτελεί παράδειγμα πείσματος και ηδυπάθειας.

Έτσι, με τον παραλληλισμό του γαϊδαρόμορφου Λούκιου με την ηρωίδα σατιρίζεται και στηλιτεύεται η συμπεριφορά και ο τρόπος ζωής της, καθώς όπως φαίνεται η ίδια προσανατολίζεται προς την ικανοποίηση τόσο της φιλοδοξίας της να γίνει Πάπισσα όσο και των ερωτικών της παθών.

16η Θεματική Ενότητα: Η ζήλια του Φρουμέντιου και η παρηγορία της Ιωάννας προς τον αγαπημένο της.

Στην αρχή ο Φρουμέντιος χαίρεται με την επιτυχία της Ιωάννας. Έπειτα όμως, όταν αντιλαμβάνεται ότι η αγαπημένη του δεν του δείχνει πια ενδιαφέρον, σταδιακά αρχίζει να δυσανασχετεί.

Η ψυχρότητα και το χασμουρητό είναι μια ένδειξη ότι η Ιωάννα έχει αρχίσει να βαριέται πια τον Φρουμέντιο και να αναζητά νέους θαυμαστές. Ωστόσο, όσο η ηρωίδα λιγοστεύει τα χάδια και τα φιλιά της προς τον Φρουμέντιο, τόσο η επιθυμία του για εκείνη μεγαλώνει. Για μεγάλο χρονικό διάστημα ο Φρουμέντιος προσπαθεί να κρύψει την ανησυχία του, αλλά τελικά τον παίρνουν τα κλάματα και το παράπονο. Εκείνη προσπαθεί να τον καθησυχάσει και να τον διαβεβαιώσει ότι όσα βλέπει είναι γεννήματα της φαντασίας του, όμως ο ίδιος είναι αμετάπειστος. Έτσι, η ηρωίδα αρχίζει να βαριέται τη μελαγχολία του αγαπημένου της. Αφού τον παρηγορεί σύντομα ή του δίνει ένα σύντομο φιλί, έπειτα του γυρίζει την πλάτη, τη νύχτα για να κοιμηθεί και την ημέρα για να διαβάσει ή να συναναστραφεί με τους αυλικούς της.

Στο μεταξύ ο Φρουμέντιος βρίσκεται σε μια γωνιά του θαλάμου όντας πυρ και μανία και καταπίνοντας την οργή του, ενώ όταν δεν μπορεί να συγκρατήσει το θυμό ή τα δάκρυά του, βγαίνει έξω, είτε για να μαδήσει καμιά κότα για το γεύμα είτε κάποια μαργαρίτα, για να μάθει αν εξακολουθεί να τον αγαπάει η Ιωάννα.

Ταυτόχρονα, η ταυτότητα της ηρωίδας αρχίζει να αποκαλύπτεται, καθώς ένας ηγούμενος, δύο αρχιερείς και ο έπαρχος Αττικής γνωρίζουν ότι είναι γυναίκα, πολλοί άλλοι το υποπτεύονται και οι υπόλοιποι την λατρεύουν πλατωνικά.

Ο Φρουμέντιος μάταια προσπαθεί να υπενθυμίσει στην Ιωάννα τα φιλιά και τους όρκους που είχαν δώσει στο παρελθόν, ενώ όσες φορές προσπαθεί να μπει στον απαγορευμένο εκείνο κήπο της Εδέμ, την καρδιά της Ιωάννας, η ψυχρότητα και η κακία της τον απομακρύνει από την πόρτα της.

Ο ερωτευμένος νέος αγαπάει τόσο πολύ την αγαπημένη του, ώστε έχει φτάσει στο σημείο να αναζητάει κάποιο θαυματουργό ραβδί στο δάσος, προκειμένου να αποσπάσει δάκρυα από τα μάτια της. Στο τέλος, αφού δεν καταφέρνει να συγκινήσει την ψυχρή καρδιά της, πέφτει στη γη ιδρωμένος, ξεστομίζοντας κατάρες. Οι σπασμωδικές και ακραίες αυτές ενέργειές του δικαιολογούνται, αφού δεν ξέρει ούτε μπορεί να βρει άλλη γυναίκα, το σώμα της οποίας είναι σκεύος απαραίτητο για την

---

[444]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 73, όπου ο συγγραφέας αναφέρει την άποψη του Ισιδώρου του Πηλουσιώτη για τους σύγχρονους θεολόγους ότι: «Περί πράγματα θεία και λόγου κρείττονα διαφωνείν προσποιούνται υπό φιλαρχίας εκβακχευόμενοι».

[445]Η φιληδονία της ηρωίδας διαφαίνεται μέσα από τις ερωτικές της σχέσεις με τον Φρουμέντιο και τον Φλώρο. Έτσι, ο παραλληλισμός της ηρωίδας με τον γαϊδαρόμορφο Λούκιο ενδέχεται να εμπεριέχει και σεξουαλικό υπονοούμενο.

[446]Ως προς την φιληδονία της Αγίας Λιόββας και τις ερωτικές της σχέσεις βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 129-130.

ακμάζουσα νεότητά του, καθώς οι γυναίκες των Αθηνών την εποχή εκείνη μόνο τους βυζαντινούς αυτοκράτορες δέχονται για συζύγους τους. Έτσι, αν ο Φρουμέντιος ξεστομίζει —μέσα στην απόγνωσή του— κατάρες, ενώ παράλληλα κυλιέται στα πόδια της αγαπημένης του, είναι για τον ίδιο λόγο που και ο Αδάμ συγχώρεσε την Εύα: διότι δεν έχει άλλη.

Η Ιωάννα μένει ασυγκίνητη μπροστά στα δάκρυα του Φρουμέντιου, ενώ τα νεύρα της έχουν αρχίσει να ταράζονται και ο ύπνος και η όρεξή της έχουν αρχίσει να λιγοστεύουν. Το χειρότερο όμως είναι ότι οι αντιδράσεις του νεαρού μοναχού μαρτυρούν σε όλους το μυστικό για την κρυφή ερωτική τους σχέση. Διότι ο έρωτας μπορεί να μείνει κρυφός, όσο είναι ακμαίος και δυνατός. Όταν όμως αρχίζει να σβήνει η φλόγα του, τότε η ζήλια, η απελπισία και η ανησυχία που σιγοκαίνε στην καρδιά είναι εκείνα που δεν μπορούν να μείνουν κρυφά.

Η ηρωίδα χωρίς δισταγμό εξακολουθεί να ταλαιπωρεί με κάθε είδους βασανιστήρια τον δυστυχισμένο νέο, αλλά και να οργίζεται, όταν του ξεφεύγουν κραυγές οδύνης από τα χείλη. Και ενώ και άλλες γυναίκες, η Αγία Ματρώνα, η Πελαγία και η Μακρίνα έβαλαν ράσα και ζούσαν μαζί με καλόγερους, καμιά τους δεν το έκανε αυτό για να τρώει τρυγόνια και να κολάζει επισκόπους, όπως η Ιωάννα.

16η Θεματική Ενότητα: Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

56. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος (αρχαία πηγή 1). Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαίο χωρίο 2).**

«Κατά τους ηθολόγους η απόλαυσις είναι του έρωτος ο τάφος. Εγώ δε μάλλον ήθελον παραβάλει αυτήν προς το φύσημα του αισωπείου εκείνου Σατύρου, το οποίον ότε μεν θερμότητα, ότε δε ψύχος επροξένει[1]. Αλλ' οπωσδήποτε της ημετέρας ηρωίδος τα φιλήματα και αι θωπείαι είχον καταντήσει εις τον καλόν Φρουμέντιον αναγκαίαι ως ο επιούσιος άρτος, και καθ' όσον ωλιγόστευον εκείναι, ηύξανεν η επιθυμία του, ως ήθελεν αυξήσει και η όρεξίς του, αν απεκόπτετο αυτώι μέρος της καθημερινής τροφής. Οι μήνες και τα έτη παρήρχοντο, η Ιωάννα καθίστατο ψυχροτέρα, εφ' όσον επλατύνετο ο κύκλος των θαυμαστών της, η δε αθυμία του πτωχού νεανίσκου ηύξανε καθ' εκάστην και ωχρόν νέφος ηπλούτο επί της νεαράς και φιλομειδούς αυτού όψεως, ως μαύρη σκέπη επί ανθούσης ροδωνιάς. Επί πολύ επειράθη να κρύψηι την αδημονίαν του, ως οι Σπαρτιάται την σπαράσσουσαν τας σάρκας των αλώπεκα[2], αλλά τέλος πάντων εξεχείλισαν τα δάκρυα εκ των οφθαλμών του και τα παράπονα εκ των χειλέων».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 206)

Παραπομπή στην εξής αρχαία πηγή:
Αισώπου, *Μύθοι*, 35. 1, 3-14, 35. 2, 12-13, και 35. 3, 9-13.

τοῦ
δὲ σατύρου τὴν αἰτίαν ἐρομένου δι᾽ ἣν τοῦτο πράττει,
ἔλεγεν, ὅτι θερμαίνει τὰς χεῖρας διὰ τὸ κρύος. ὕστερον δὲ (5)
παρατεθείσης αὐτοῖς τραπέζης καὶ προσφαγήματος θερμοῦ
σφόδρα ὄντος ὁ ἄνθρωπος ἀναιρούμενος κατὰ μικρὸν τῷ
στόματι προσέφερε καὶ ἐφύσα. πυνθανομένου δὲ πάλιν τοῦ
σατύρου, τί τοῦτο ποιεῖ, ἔφασκε καταψύχειν τὸ ἔδεσμα,
ἐπεὶ λίαν θερμόν ἐστι. κἀκεῖνος ἔφη πρὸς αὐτόν· "Ἀλλ᾽ (10)
ἀποτάσσομαί σου τῇ φιλίᾳ, ὦ οὗτος, ὅτι ἐκ τοῦ αὐτοῦ
στόματος τὸ θερμὸν καὶ τὸ ψυχρὸν ἐξιεῖς."2
ἀτὰρ οὖν καὶ ἡμᾶς περιφεύγειν δεῖ τὴν φιλίαν, ὧν
ἀμφίβολός ἐστιν ἡ διάθεσις.…
ὁ μῦθος δηλοῖ, ὅτι οὕτω δεῖ καὶ ἡμᾶς ἀποφεύγειν τὰς
φιλίας, ὧν ἀμφίβολός ἐστιν ἡ διάθεσις.…
"2 ὑπολαβὼν δὲ ὁ σάτυρος "Ἀλλ᾽ ἔγωγε"2, ἔφη, "Ἀπὸ
τοῦ νῦν ἀποτάσσομαί σου τῆς φιλίας, ὅτι ἐκ τοῦ αὐτοῦ (10)

στόματος τὸ θερμὸν καὶ τὸ ψυχρὸν ἐξάγεις."2
ὁ μῦθος δηλοῖ, ὅτι δεῖ φεύγειν ἡμᾶς τὰς φιλίας, ὧν
ἀμφίβολός ἐστιν ἡ διάθεσις[1].

Παράβαλε το εξής αρχαίο χωρίο:
Πλουτάρχου, *Λακωνικά Αποφθέγματα*, 234, A, 3- B, 6.
Ἕτερον παιδάριον, ἐπεὶ παρῆν ὁ καιρός, ἐν ᾧ κλέ-
πτειν νενόμιστο τοὺς ἐλευθέρους παῖδας ὅ τι τις δύναιτο
καὶ μὴ λαθεῖν αἰσχρὸν ἦν, ὡς οἱ σὺν αὐτῷ παῖδες ζῶν (5)
ἔκλεψαν ἀλωπέκιον καὶ ἔδοσαν αὐτῷ φυλάττειν, παρα-
γενομένων τῶν ἀπολωλεκότων ἐπὶ ζήτησιν, ἔτυχε μὲν
ὑποβαλὼν τὸ ἀλωπέκιον ὑπὸ τὸ αὑτοῦ ἱμάτιον, **ἀγριαί-**
νοντος δὲ τοῦ θηρίου καὶ τὴν αὑτοῦ πλευρὰν κατεσθίοντος
μέχρι τῶν σπλάγχνων ἠρέμει, ἵνα μὴ γένηται καταφανής. (10)
(Β.) ὡς δ' ὕστερον ἐκείνων ἀπελθόντων ἐθεάσαντο τὸ γεγονὸς
οἱ παῖδες καὶ ἐμέμφοντο, λέγοντες ἄμεινον εἶναι φανερὸν
ποιῆσαι τὸ ἀλωπέκιον ἢ μέχρι θανάτου κρύπτειν, οὐ μὲν
οὖνἀ εἶπεν, ἀλλὰ κρεῖττον ταῖς ἀλγηδόσι μὴ ἐνδόντα τε-
λευτᾶν ἢ περίφωρον γενόμενον διὰ μαλακίαν τὸ ζῆν (5)
αἰσχρῶς περιποιήσασθαι[2].

57. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 1, 2).**
«Η Ιωάννα εζήτει κατ' αρχάς να καθησυχάσηι τον σύντροφόν της, βεβαιούσα ότι τα περικυκλούντα αυτόν ζοφερά νέφη ήσαν απλώς μαύραι πεταλούδαι, γεννήματα του εξημμένου εγκεφάλου του. Αλλ' ο Φρουμέντιος ήτο δυσμετάπειστος, αι δε γυναίκες ταχέως βαρύνονται την μελαγχολίαν. Και αυταί αι Ωκεανίδες, αν και ήσαν θεαί, μίαν μόνην ημέραν παρέμειναν παρηγορούσαι τον δεσμώτην Προμηθέα, είτα δε βαρυνθείσαι τα παράπονά του εγκατέλιπον αυτόν επί του βράχου μετά του κατατρώγοντος τα σπλάγχνα του γυπός[1]. Ούτω και η ημετέρα ηρωίς, αφού παρεχώρει εις τον εταίρον της σύντομον παρηγορίαν ή ταχύν ασπασμόν, ως ρίπτει τις δεκάλεπτον εις την χείρα πτωχού, έστρεφεν έπειτα εις αυτόν την ράχιν την μεν νύκτα, ίνα κοιμηθήι, την δε ημέραν, ίνα συναναστραφήι μετά των βιβλίων ή των αυλικών της, ων αι επισκέψεις διεδέχοντο αλλήλας από πρωίας μέχρι νυκτός. Ο Φρουμέντιος έμενε συνήθως εις γωνίαν τινά του θαλάμου, χωνεύων, ως οι ήρωες του Ομήρου, την χολήν του[2], ότε δε ησθάνετο εαυτόν ανίκανον να κρατήσηι επιπλέον τα δάκρυα ή τους γρόνθους του, εξώρμα εκ του θαλάμου και έτρεχε να μαδήσηι ορνίθιον διά το γεύμα ή λευκάνθεμον (Μαργαρίταν), ίνα μάθηι, αν τον ηγάπα η Ιωάννα ».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 206-207)

Παραπομπή στις εξής αρχαίες πηγές:
Αισχύλου, *Προμηθεύς Δεσμώτης*, 397-402.
{80Χο.}80 **στένω** σε τᾶς {72[στρ. α]}72
οὐλομένας τύχας, Προμη-
θεῦ, δακρυσίστακτα δ' ἀπ' ὄσ-
σων ῥαδινὰν λειβομένα ῥέος παρει- (400)
ὰν νοτίοις ἔτεγξα πα-
γαῖς[1].

Αισχύλου, *Προμηθεύς Δεσμώτης*, 1058-1062.
ἀλλ' οὖν ὑμεῖς γ', αἱ πημοσύναις
συγκάμνουσαι ταῖς τοῦδε, τόπων
μετά ποι χωρεῖτ' ἐκ τῶνδε θοῶς, (1060)
μὴ φρένας ὑμῶν ἠλιθιώσηι
βροντῆς μύκημ' ἀτέραμνον[1].

Αισχύλου, *Προμηθεύς Δεσμώτης*, 1021-1025.
Διὸς δέ σοι
πτηνὸς κύων, δαφοινὸς αἰετός, λάβρως
διαρταμήσει σώματος μέγα ῥάκος,
ἄκλητος ἕρπων δαιταλεὺς πανήμερος,
κελαινόχρωτον δ' ἦπαρ ἐκθοινήσεται[1]. (1025)

Ομήρου, *Ιλιάς*, 1. 78-81.
ἦ γὰρ ὀΐομαι ἄνδρα **χολωσέμεν**, ὃς μέγα πάντων
Ἀργείων κρατέει καί οἱ πείθονται Ἀχαιοί·
{2ϋ14}2 κρείσσων γὰρ βασιλεὺς ὅτε χώσεται ἀνδρὶ χέρηϊ· (80)
εἴ περ γάρ τε **χόλον** γε καὶ αὐτῆμαρ **καταπέψῃ**[2],…

58. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Διωχθείς δι' ύβρεων και λακτισμάτων εκ της Εδέμ εκείνης, αντί να υποταγήι ως ο Αδάμ εις την καταδίκην, εζήτει παντί τρόπωι να εισέλθηι και πάλιν εις τον απηγορευμένον εκείνον περίβολον, ου την θύραν απέκλειεν αυτώι η ψυχρότης και η κακία της Ιωάννας, ως ο ξιφήρης άγγελος την του Παραδείσου».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 207)

Παράβαλε το εξής αρχαίο χωρίο:
***Π.Δ., Γένεσις*, 3. 23- 3. 24.**
(23.) καὶ ἐξαπέστειλεν αὐτὸν
κύριος ὁ θεὸς ἐκ τοῦ παραδείσου τῆς τρυφῆς ἐργάζεσθαι τὴν γῆν,
ἐξ ἧς ἐλήμφθη. (24.) καὶ ἐξέβαλεν τὸν Αδαμ καὶ κατῴκισεν αὐτὸν
ἀπέναντι τοῦ παραδείσου τῆς τρυφῆς καὶ ἔταξεν τὰ χερουβιμ καὶ
τὴν φλογίνην ῥομφαίαν τὴν στρεφομένην φυλάσσειν τὴν ὁδὸν τοῦ
ξύλου τῆς ζωῆς.

59. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Ότε μεν κατακλινόμενος παρά της φίλης του τους πόδας επειράτο να συγκινήσηι αυτήν, ενθυμίζων τα τοσαύτα αυτών φιλήματα και τους όρκους, αλλ' οι λόγοι του ωλίσθαινον επί της αναλγησίας της ως η βροχή επί των φύλλων, ότε δε περιτρέχων ως πληγωμένη έλαφος το δάσος εζήτει θαυματουργόν τινα ράβδον, ίνα αποσπάσηι δι' αυτής δάκρυά τινα εκ των ξηρανθέντων οφθαλμών της Ιωάννας, ως ο Μωυσής ύδωρ εκ του βράχου της ερήμου».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 207-208)

Παράβαλε το εξής αρχαίο χωρίο:
***Π.Δ., Αριθμοί*, 20. 11.**
(11.) καὶ ἐπάρας Μωυσῆς τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπάταξεν τὴν
πέτραν τῇ ῥάβδῳ δίς, καὶ ἐξῆλθεν ὕδωρ πολύ, καὶ ἔπιεν ἡ συνα-
γωγὴ καὶ τὰ κτήνη αὐτῶν.

60. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος.**
«Άλλοτε πάλιν ουδέν πλέον ελπίζων εζήτει παντί σθένει να εκριζώσηι τον έρωτα εκ της καρδίας του, ως αποσπάι ο κηπουρός δυσώδες κρομμύδιον βλαστήσαν εν μέσωι ηλιοτροπίων· αλλά το κακόν φυτόν είχε τας ρίζας βαθείας, ώστε παραιτούμενος μετά ματαίους αγώνας της επιχειρήσεως (έπιπτε κατά γης περιρρεόμενος υπό ιδρώτος και καταρώμενος ως ο Ιώβ) « […] την ημέραν, εν ηι εγεννήθη, και την ώραν, […] ηι είπον ιδού άρσεν» ».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 208)

Παραπομπή στην εξής αρχαία πηγή:
***Π.Δ., Ιώβ*, 3. 2 - 3. 3.**
3·
(1.) Μετὰ τοῦτο ἤνοιξεν Ιωβ τὸ στόμα αὐτοῦ
(2.) καὶ κατηράσατο τὴν ἡμέραν αὐτοῦ λέγων
(3.) Ἀπόλοιτο ἡ ἡμέρα, ἐν ᾗ ἐγεννήθην,
καὶ ἡ νύξ, ἐν ᾗ εἶπαν Ἰδοὺ ἄρσεν.

61. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Και μη νομίσηις, αναγνώστα, ότι Ερωτόκριτός τις, σούτσειος ήρως ή άλλο τοιούτον δίποδον του ρωμαντικού θηριοτροφείου είχε καταντήσει ο καλός Φρουμέντιος· απ' εναντίας ήτο φρόνιμον και ευσεβές τέκνον της ηρωικής Γερμανίας, οία εγέννα η κλασική αύτη πατρίς του ζύθου και των βλασφημιών του Στράους και Εγέλου, την δε Ιωάνναν ηγάπα ίσως, ως ο Αρίστιππος την Λαΐδα και αι γαλαί το γάλα».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 208)

Παράβαλε το εξής αρχαίο χωρίο:
Αθηναίου, *Δειπνοσοφισταί,* 13. 71, 96-97.
ἄνδρα ‹δὲ› Κυρηναῖον ἔσω πόθος ἔσπασεν Ἰσθμοῦ, (95)
δεινὸν ὅτ' Ἀπιδανῆς Λαίδος ἠράσατο
ὀξὺς Ἀρίστιππος, πάσας δ' ἠνήνατο λέσχας
φεύγων ουδαμενον ἐξεφόρησε βίωι.

62. **Γενική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαία χωρία 1, 2, 3).**
«Εις απεχούσας χώρας τοποθετούσιν οι ποιηταί και εις μυθώδεις εποχάς υποθέτουσιν οι μυθολόγοι παράδοξά τινα καιτερατώδη του φυτικού ή ζωικού βασιλείου προϊόντα, μελισταγείς λωτούς[1], ψάλλοντα δένδρα[2], δράκοντας πτερωτούς, αιγόποδας σατύρους[3], ύδρας, γίγαντας, σειρήνας, ήρωας, μάγους, προφήτας, μάρτυρας, αγίους και άλλα τοιαύτα όντα, τα οποία ουδείς εξ ημών είδέ ποτε, ειμή εν εικόνι ή εν ονείρωι· αλλά και το «ηθικόν βασίλειον», αν συγχωρήις, αναγνώστα, την έκφρασιν ταύτην, έχει την μυθολογίαν του, ηρωικάς αφοσιώσεις, ευσεβείς εκστάσεις, υπερανθρώπους θυσίας, αρρήκτους φιλίας και άλλα τοιαύτα τραγικά ή μυθιστορικά εφόδια.

Μεταξύ των χιμαιρικών τούτων προϊόντων των παρελθόντων χρόνων πρέπει, νομίζω, να κατατάξωμεν και τον έρωτα, όπως εννόουν αυτόν οι ιππόται του μεσαιώνος και του Πλάτωνος οι παρεξηγηταί, ενώ κατά την υγιά φιλοσοφίαν δεν είναι άλλο τι ειμή μόνον «πρόσψαυσις δύο επιδερμίδων» (Ο ευφυής ούτος ορισμός ανήκει εις τον Σαμφόρτιον)».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 208-209)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
Ισιδώρου του Πηλουσιώτου, *Επιστολαί,* 1383, 1.
(1383.) ΗΡΩΝΙ ΣΧΟΛΑΣΤΙΚΩΙ (τ)
{2ϋ22ατπγ'}2 Μὴ καταφρόνει, ὦ φίλος, τῆς μελισταγοῦς ἀκροάσεως (ι) [1]
τῶν θείων Γραφῶν.

Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, *Έτεραι Επιστολαί Κωνσταντίνου βασιλέως και Θεοδώρου Κυζίκου Μητροπολίτου*, Επιστολή 16, γραμμή 8.
σβεστήριον ἐν ἐμοὶ καμίνου, μία]δρόσος ὑπὲρ τὸν Ἀερμώνῃ, μία τε ἡ γῆ
ἀναψύξεως, νῦν μὲν οἱ μελισταγεῖς οὗτοι καὶ μελλίρρυτοι [1]
λόγοι σου, μικρὸν δὲ ὅσον, Θεοῦ διδόντος, ἡ ἀνυπεύθυνος ὁμιλία καὶ θεωρία σου.

Ομήρου, *Οδύσσεια,* 9. 94.
οὐδ' ἄρα Λωτοφάγοι μήδονθ' ἑτάροισιν ὄλεθρον
ἡμετέροισ', ἀλλά σφι δόσαν λωτοῖο πάσασθαι.
τῶν δ' ὅς τις λωτοῖο φάγοι μελιηδέα καρπόν[1],
οὐκέτ' ἀπαγγεῖλαι πάλιν ἤθελεν οὐδὲ νέεσθαι, (95)
ἀλλ' αὐτοῦ βούλοντο μετ' ἀνδράσι Λωτοφάγοισι
λωτὸν ἐρεπτόμενοι μενέμεν νόστου τε λαθέσθαι.

Ευριπίδου, *Βάκχαι,* 561-563.
τάχα δ' ἐν ταῖς πολυδένδροισιν Ὀλύμπου (560)
θαλάμαις, ἔνθα ποτ' Ὀρφεὺς κιθαρίζων (561-562)
σύναγεν δένδρεα μούσαις[2], (563)
σύναγεν θῆρας ἀγρώστας.

Διοδώρου του Σικελιώτου, *Ιστορική Βιβλιοθήκη (βιβλ. 21-40)*, 37. 30, 2, 16-18.
ἐπὶ γὰρ Ὀρφείαις μὲν ᾠδαῖς
εἵπετο δένδρεα καὶ
θηρῶν ἀνόητα γένη[2],…

Ελληνικής Ανθολογίας, *Ελληνική Ανθολογία,* 16. 15, 2.
(15.) Ὁ πρὶν ἀεὶ Βρομίου μεμεθυσμένος οἰνάδι πηγῇ,
σύντροφος εὐασταῖς αἰγοπόδης Σάτυρος[3]
διχθάδιον κατὰ κῶλον ἀλυκτοπέδῃσι λυγωθεὶς
ἔντεα παιδὶ θεᾶς χαλκοτορεῖ Θέτιδος,
οὐ σοφὸν ἐκ τέχνας ἀσκῶν πόνον, ἀλλὰ πενιχρὰν (5)

ἐργάτιν ἐκ μόχθων ῥυόμενος βιοτάν.

63. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Αν δε ο Φρουμέντιος τα πάντα ήτο έτοιμος χάριν της Ιωάννας να θυσιάσηι, αν κυλιόμενος προ των ποδών της […] κατηράτο την ημέραν […] καθ' ην εγεννήθη, έπραττε τούτο δι' ον λόγον συνεχώρησε και ο Αδάμ εις την άπιστον γυναίκα του, διότι…δεν είχεν άλλην».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 209)

Παράβαλε το εξής αρχαίο χωρίο:
***Π.Δ., Ιώβ*, 3. 2 - 3. 3.**
3·
(1.) Μετὰ τοῦτο ἤνοιξεν Ιωβ τὸ στόμα αὐτοῦ
(2.) καὶ κατηράσατο τὴν ἡμέραν αὐτοῦ λέγων
(3.) Ἀπόλοιτο ἡ ἡμέρα, ἐν ᾗ ἐγεννήθην,…

64. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος.**
«Αλλά και η ημετέρα ηρωίς, καίτοι υπό αφωσιωμένων περικυκλουμένη, πολύ απείχε του ν' αναπαύηται επί ρόδων. Οι οδυρμοί και τα μυρολόγια του Φρουμεντίου, ει και δεν συνεκίνουν πλέον αυτήν, ετάραττον όμως τα νεύρα της και έκοπτον πολλάκις τον ύπνον ή την όρεξίν της, το δε χείριστον, απεκάλυπτον εις πάντας το μυστικόν. Κατά τον Αθήναιον ο έρως και ο βήχας, ή ο βηξ, αν αρχαΐζης, αναγνώστα, είναι τα μόνα πράγματα, άτινα δεν δύνανται να κρυβώσι. Το κατ' εμέ (αν μοι συγχωρήται να έχω γνώμην εναντίαν της των μεθυσμένων Δειπνοσοφιστών) φρονώ απ' εναντίας ότι ουδέν υπάρχει ευκρυπτότερον αυτού, του έρωτος δηλ. και ουχί του βήχα, οσάκις ούτος ευτυχεί. Μόνη η ζηλεία, αι ανησυχίαι, η απελπισία και τα τοιαύτα ερωτικά αρτύματα εντυπούνται ως δημίου ραπίσματα επί του προσώπου, η δε χαρά και ευτυχία μετά τοσαύτης φειδωλίας απονέμονται ημίν υπό των θυγατέρων της Εύας, ώστε ουχί υπό ράσον καλογήρου, αλλά και εις το θυλάκιον του στενωτέρου «γελεκίου» δύνανται ευκόλως να κρυβώσιν».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 209)

Παραπομπή στην εξής αρχαία πηγή:
Αθηναίου, *Δειπνοσοφισταί*, 2. 6, 29-34.
κρύψαι, Φειδία,
ἅπαντα τἄλλα τις δύναιτ' ἂν πλὴν δυοῖν, (30)
οἶνόν τε πίνων εἰς ἔρωτά τ' ἐμπεσών.
ἀμφότερα μηνύει γὰρ ἀπὸ τῶν βλεμμάτων
καὶ τῶν λόγων ταῦθ'· ὥστε τοὺς ἀρνουμένους,
μάλιστα τούτους .... καταφανεῖς ποιεῖ.

65. **Γενική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαία χωρία 1, 2, 3).**
«Και αληθές μεν είναι ότι πολλαί προ αυτής γυναίκες, η Αγ. Ματρώνα[1], Πελαγία[2] και Μακρίνα[3], ενεδύθησαν ράσα και συνέζησαν μετά καλογήρων, αλλά δεν έπραξαν τούτο, ίνα τρώγωσι τρυγόνας και κολάζωσιν επισκόπους».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 210)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
Σωζομενού, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, 7. 21, 9, 1-4.
ἡ δὲ Ματρώνα μέχρι τελευτῆς ἐν τῇ Κοσιλάου κώμῃ διέτριβε· διεβίω δὲ ἱεροπρεπῶς μάλα καὶ σωφρόνως ἱερῶν παρθένων ἡγουμένη· ὧν εἰσέτι νῦν πολλὰς περιεῖναι ἐπυθόμην, τῆς ὑπὸ Ματρώναν παιδεύσεως ἄξιον φερούσας ἦθος.[1]

Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Εις την αγίαν μάρτυρα Πελαγίαν την εν Αντιοχεία*, 50. 579, 22-28.
Διὰ τοῦτο καὶ ἡ μακαρία Πελαγία μετὰ τοσαύτης
ἐπ' αὐτὸν ἔδραμεν ἡδονῆς ὡς μηδὲ ἀναμεῖναι δημίων χεῖ-
ρας. μηδὲ εἰς δικαστήριον εἰσελθεῖν, ἀλλὰ τῇ τῆς οἰκείας
προθυμίας ὑπερβολῇ φθάσαι τὴν ἐκείνων ὠμότητα. Παρ- (25)
εσκεύαστο μὲν γὰρ καὶ πρὸς βασάνους, καὶ κολαστήρια,
καὶ ἅπαν τιμωριῶν εἶδος, ἀλλ' ἐδεδοίκει, μὴ τὸν τῆς
παρθενίας ἀπολέσῃ στέφανον.[2]

Γρηγορίου Ναζιανζηνού, *Επιγράμματα*, 8. 163, 1-4.
(163.) Παρθένον αἰγλήεσσαν ἔχω κόνις, εἴ τιν' ἀκούεις

Μακρίναν, Ἐμμελίου πρωτότοκον μεγάλης·
ἢ πάντων ἀνδρῶν λάθεν ὄμματα, νῦν δ᾽ ἐνὶ πάντων
γλώσσῃ καὶ πάντων φέρτερον εὖχος ἔχει.[3]

Βασιλείου Καισαρείας, *Επιστολαί*, 204. 6, 1-7.
(6.) Πίστεως δὲ τῆς ἡμετέρας τίς ἂν καὶ γένοιτο ἐναργεστέρα ἀπόδειξις ἢ ὅτι τραφέντες ἡμεῖς ὑπὸ τήθῃ μακαρίᾳ γυναικὶ παρ᾽ ὑμῶν ὡρμημένῃ; Μακρίναν λέγω τὴν περιβόητον, παρ᾽ ἧς ἐδιδάχθημεν τὰ τοῦ μακαριωτάτου Γρηγορίου ῥήματα ὅσα πρὸς αὐτὴν ἀκολουθίᾳ μνήμης (5) διασωθέντα αὐτή τε ἐφύλασσε καὶ ἡμᾶς ἔτι νηπίους ὄντας ἔπλαττε καὶ ἐμόρφου τοῖς τῆς εὐσεβείας δόγμασιν.[3]

66. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωσική πηγή του ροϊδικού παραθέματος.**
«Η Ιωάννα δεν ωμοίαζε τας ποιμενίδας εκείνας του Οβιδίου, αίτινες ηυχαριστούντο αν μόνος ο Άθως ηκροάτο τα άσμά των ή ο ρύαξ αντανάκλα το ανθοστεφές πρόσωπόν των, αλλ᾽ απ᾽ εναντίας εδάκρυε πολλάκις επί των βιβλίων, σκεπτομένη ότι άγνωστος και ανύμνητος ήθελε μείνει η σοφία της εις την γωνίαν εκείνην της Αττικής, ως κλαίουσι και αι νέαι καλογραίαι, οσάκις γυμνούμεναι το εσπέρας αναλογίζονται ότι τα λευκά των και εύσαρκα μέλη μόνος ο άυλος αυτών και αόρατος νυμφίος βλέπει».
(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 210-211)

Παραπομπή στην εξής αρχαία πηγή:
Οβιδίου, *Medicamina Faciei Femineae*, 29-30.
Rure latent finguntque comas; licet arduus illas
Celet Athos. Cultas altus habebit Athos. 30

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού στην 16η Θεματική Ενότητα

Ο συγγραφέας περιγράφει την επιτυχία της Ιωάννας και την εξάπλωση της φήμης της ως «…«αδελφού Ιωάννου»…»[447], ενώ γίνεται ταυτόχρονα λόγος για τα αρνητικά συναισθήματα που αρχίζουν να καταλαμβάνουν τον Φρουμέντιο, όταν η αγαπημένη του σταματάει να του δείχνει το ενδιαφέρον της.

Στο σημείο αυτό γίνεται παρεκβατικά λόγος για την απόλαυση και για το κατά πόσο εκείνη οδηγεί στην αναζωπύρωση ή τον θάνατο του έρωτα. Σύμφωνα με την άποψη των ηθολόγων η απόλαυση είναι ο τάφος του έρωτα (56ο παράθεμα Ρ.). Με λίγα λόγια, η απόλαυση του έρωτα οδηγεί στον κορεσμό και επομένως στον θάνατό του.

Ωστόσο, ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* αποστασιοποιείται από τη συγκεκριμένη άποψη, καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι η απόλαυση παραβάλλεται περισσότερο με το φύσημα του Σατύρου στον Αίσωπο, το οποίο πότε προκαλεί ζέστη και πότε κρύο[448]. Έτσι, σύμφωνα με τον ίδιο, η απόλαυση οδηγεί άλλοτε στην αναζωπύρωση και άλλοτε στο θάνατο του έρωτα, ενώ κατά την άποψη των ηθολόγων η απόλαυση οδηγεί τον έρωτα αποκλειστικά στο θάνατο.

Ο αισώπειος μύθος αναφέρει ότι κάποτε ένας άνθρωπος σύναψε φιλικές σχέσεις με έναν Σάτυρο. Κάποια στιγμή ήρθε κακοκαιρία και τότε ο άνθρωπος έφερε τα χέρια του μπροστά στο στόμα του και να ζέσταινε. Όταν ο Σάτυρος τον ρώτησε γιατί το έκανε αυτό, ο άνθρωπος του απάντησε ότι ζεσταίνει τα χέρια του, γιατί κάνει κρύο. Λίγο αργότερα, όταν κάθισαν να φάνε, ο άνθρωπος έφερνε στο στόμα του το φαγητό και το φυσούσε. Στο ερώτημα του Σατύρου γιατί το κάνει αυτό, ο άνθρωπος του απάντησε ότι κρυώνει το φαγητό, επειδή είναι καυτό. Τότε ο Σάτυρος του είπε ότι

[447]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 205.
[448]Βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα και Ηθική*, σ. 318, τον συσχετισμό ανάμεσα στο φύσημα του Σατύρου, το οποίο βγάζει άλλοτε θερμό και άλλοτε ψυχρό αέρα, με τον πλάτανο, ο οποίος προσφέρει πότε ζέστη και πότε δροσιά.

δεν θέλει τη φιλία κανενός ανθρώπου, αν από το ίδιο στόμα μπορεί να βγάλει πότε ζεστό και πότε κρύο αέρα[449] (56ο παράθεμα P., 1η αρχαία πηγή).

Με την παράθεση του μύθου του Αισώπου σε ελεύθερη απόδοση στην *Πάπισσα Ιωάννα* παραλλάσσεται το νόημά του, με αποτέλεσμα να παρουσιάζεται ο Σάτυρος—αντί για τον άνθρωπο— να βγάζει άλλοτε θερμό και άλλοτε ψυχρό αέρα. Ωστόσο, το γεγονός αυτό δεν επηρεάζει τη χρησιμότητα του συγκεριμένου μύθου στο έργο, καθώς πρόθεση του συγγραφέα δεν είναι τόσο να παραλληλίσει τα πρόσωπα του μύθου με τους ήρωες του έργου, όσο την απόλαυση του έρωτα με το φύσημα του Σατύρου: όπως η απόλαυση προκαλεί άλλοτε θερμότητα —αναζωπύρωση του έρωτα, και άλλοτε ψύχος —θάνατο του έρωτα, έτσι και το φύσημα του Σατύρου άλλοτε παράγει θερμό και άλλοτε ψυχρό αέρα.

Ο παραλληλισμός ανάμεσα στην απόλαυση του έρωτα και το φύσημα του Σατύρου συγκεκριμενοποιείται στην *Πάπισσα Ιωάννα* αλλά και προσαρμόζεται στα δεδομένα της αφήγησης και των ηρώων της με την περιγραφή των ενεργειών της Ιωάννας και του Φρουμέντιου: Στην περίπτωση του ήρωα, όσο λιγόστευαν τα φιλιά και τα χάδια εκ μέρους της αγαπημένης του, τόσο αυξανόταν η ερωτική του επιθυμία και φούντωνε ο έρωτάς του για εκείνη (αναζωπύρωση του έρωτα διά της απόλαυσης) —«…της ημετέρας ηρωίδος τα φιλήματα και αι θωπείαι… καθ' όσον ωλιγόστευον …ηύξανεν η επιθυμία του…»[450]. Αντίθετα, στην περίπτωση της ηρωίδας, μειωνόταν η ερωτική της επιθυμία για εκείνον και η ίδια γινόταν ολοένα και ψυχρότερη απέναντί του (θάνατος του έρωτα διά της απόλαυσης)[451].

Έτσι η χρήση του αρχαίου μύθου του Αισώπου στοχεύει στο να αναδείξει ότι η απόλαυση άλλοτε προκαλεί θερμότητα[452], δηλ. αναζωπύρωση του έρωτα (στην περίπτωση του Φρουμέντιου), πολύ περισσότερο όταν η απόλαυση μειώνεται, και άλλοτε προκαλεί ψύχος, δηλ. θάνατο του έρωτα (στην περίπτωση της Ιωάννας), όπως το φύσημα του Σατύρου —κατά τα λεγόμενα του συγγραφέα— προκαλεί θερμό ή ψυχρό αέρα[453].

Καθώς με την αναφορά του συγκεκριμένου μύθου ο συγγραφέας συνδέει πολύ επιτυχημένα την συναισθηματική κατάσταση και των δύο ηρώων του, καθίσταται σαφές ότι ο συγγραφέας του έργου δεν θα μπορούσε να υιοθετήσει την άποψη των ηθολόγων, σύμφωνα με την οποία η απόλαυση οδηγεί αποκλειστικά στον θάνατο του έρωτα, διότι τότε θα αναφερόταν μόνο στην περίπτωση της ηρωίδας και όχι και στην περίπτωση του ήρωα.

Μάλιστα, το γεγονός ότι ο μύθος του Αισώπου αναφέρεται στη φιλία και το έργο του συγγραφέα στον έρωτα, φανερώνει ότι μεταξύ τους υπάρχει και σχετικά μεγάλη θεματική συνάφεια. Ταυτόχρονα, η σχέση του Σατύρου με τον έρωτα, καθώς οι Σάτυροι ήταν δαίμονες της φύσης και ακόλουθοι του θεού Διόνυσου, οι οποίοι απεικονίζονταν να έχουν μακριά και πλατιά ουρά πολύ πυκνή, που μοιάζει με ουρά αλόγου, και ανδρικό μόριο με διαστάσεις που ξέφευγαν από τα ανθρώπινα μέτρα[454],

---

[449]Βλ. Αισώπου, *Μύθοι*, 35. 1, 3-12. Ως προς τη μετάφραση της αρχαίας πηγής βλ. Gibbs 2002.

[450]Ως προς το γεγονός ότι, όσο λιγόστευαν τα χάδια και τα φιλιά, τόσο αυξανόταν ο έρωτας στην περίπτωση του Φρουμέντιου βλ. επίσης σε άλλο σημείο του έργου, όπου λέγεται ότι το ψύχος θερμαίνει τον έρωτα (βλ. περισσότερα Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 116 στα σχόλια του ροϊδικού παραθέματος, το οποίο περιγράφει τον έρωτα του Φρουμέντιου και της Ιωάννας).

[451]Βλ. τις φράσεις: «…αλλά παρά της φίλης του ούτε χάσμημα ούτε ψυχρόν βλέμμα ηδύνατο να χωνεύσηι» και «Οι μήνες και τα έτη παρήρχοντο, η Ιωάννα καθίστατο ψυχροτέρα…».

[452]Η έννοια της θερμότητας και του ψύχους είναι μεταφορική.

[453]Η έννοια της θερμότητας και του ψύχους είναι κυριολεκτική.

[454]Ως προς τη μορφή των Σατύρων βλ. περισσότερα Παυσανίου του Περιηγητού, *Ελλάδος Περιήγησις*, 1. 23, 5, 1 κ.ε.

φανερώνει ακόμα περισσότερο την καταλληλότητα της χρήσης του παραδείγματος αυτού στο συγκεκριμένο σημείο του έργου, όπου γίνεται λόγος για τον έρωτα.

Στη συνέχεια, όταν ο συγγραφέας περιγράφει τον Φρουμέντιο να προσπαθεί να κρύψει την ανησυχία του για την απορριπτική συμπεριφορά της Ιωάννας απέναντί του, τον παρομοιάζει με τους Σπαρτιάτες, των οποίων η σάρκα κατασπαράζεται από μια αλεπού ($56^{ο}$ παράθεμα Ρ., $2^{η}$ αρχαία επίδραση).

Ο συγγραφέας δανείζεται πιθανότατα την προαναφερόμενη περιγραφή από το έργο του Πλουτάρχου *Λακωνικά Αποφθέγματα*. Πρόκειται για την ιστορία κάποιων παιδιών, τα οποία έκλεψαν ένα αλεπουδάκι και στη συνέχεια το έδωσαν σε ένα από τα παιδιά να το φυλάξει. Τότε εκείνο έκρυψε το αλεπουδάκι μέσα στα ρούχα που φορούσε. Το αποτέλεσμα ήταν το αλεπουδάκι να αρχίσει να ξεσκίζει τη σάρκα του παιδιού, τρώγοντας τα πλευρά του μέχρι τα σπλάγχνα του. Όμως το ίδιο δεν απομάκρυνε το ζώο μέσα από τα ρούχα του, για να μην αποκαλυφθεί. Όταν τα υπόλοιπα παιδιά είδαν τι συνέβη στο παιδί άρχισαν να το κοροϊδεύουν, λέγοντάς του ότι θα ήταν καλύτερο να φανερώσει το αλεπουδάκι παρά να το κρύβει μέχρι θανάτου. Τελικά το παιδί απάντησε ότι είναι καλύτερο να πεθάνει κανείς με φρικτό θάνατο, παρά να ζει ντροπιασμένος. Αυτό είναι και το ηθικό δίδαγμα που προβάλλεται μέσα από το έργο του Πλουτάρχου[455].

Στην *Πάπισσα Ιωάννα* το παιδί που έκρυψε το αλεπουδάκι μέσα στα ρούχα του παραλληλίζεται με τον Φρουμέντιο, ο οποίος προσπαθεί να κρύψει την αδημονία / ανησυχία του. Αμφότεροι περιγράφονται ως θύματα, τα οποία κατασπαράσσονται από ένα άγριο ζώο και τα αρνητικά συναισθήματα αντίστοιχα, ενώ ταυτόχρονα παραβάλλεται η ανησυχία του ήρωα με την αγριότητα του ζώου.

Καθώς ο έρωτας του μοναχού παραλληλίζεται με τη ντροπή– υπερηφάνεια του παιδιού —αυτά προκαλούν την συναισθηματική και σωματική φθορά τους αντίστοιχα— το αποτέλεσμα είναι η ανησυχία που κατασπαράσσει τα στήθη του ήρωα και η αγωνία που κατατρώει την καρδιά του να αποκαλυφθούν, καθώς εκείνος ξεσπά σε δάκρυα και παράπονα, σε αντίθεση με το παιδί, που περιγράφει ο Πλούταρχος, το οποίο δεν αποκαλύπτει το αλεπουδάκι που έκρυβε, με αποτέλεσμα το άγριο ζώο να του κατασπαράξει τα πλευρά και τα σπλάγχνα.

Έπειτα, ο συγγραφέας του έργου αναφέρεται στην αποτυχημένη προσπάθεια της Ιωάννας να καθησυχάσει τον μελαγχολικό Φρουμέντιο αλλά και στη σύντομη παρηγορία της ηρωίδας προς τον ερωτευμένο νέο, καθώς οι γυναίκες βαριούνται γρήγορα τη μελαγχολία.

Στο πλαίσιο της περιγραφής της βραχύχρονης διάρκειας της παρηγορίας της ηρωίδας γίνεται παραλληλισμός της Ιωάννας, η οποία μετά από σύντομη παρηγορία ή γρήγορο φιλί, γύριζε την πλάτη της στον Φρουμέντιο, με τις Ωκεανίδες, οι οποίες αν και ήταν θεές, μία μόνο μέρα έμειναν, για να παρηγορήσουν τον δεσμώτη Προμηθέα. Έπειτα όμως βαρέθηκαν τα παράπονά του και τον εγκατέλειψαν πάνω στον βράχο, όπου ο γύπας του έτρωγε τα σπλάγχνα ($57^{ο}$ παράθεμα Ρ., $1^{η}$ αρχαία πηγή).

Πρόκειται για τον μύθο του Προμηθέα, ο οποίος εξαπάτησε τον Δία για χάρη των ανθρώπων, όταν στη διάρκεια επίσημης θυσίας χώρισε ένα βόδι σε δύο μερίδια τοποθετώντας στο ένα μερίδιο σκεπασμένα με το δέρμα τη σάρκα και τα εντόσθια, ξανασκεπάζοντάς τα με την κοιλιά του ζώου και στο άλλο μερίδιο σκέτα τα κόκκαλα καλυμμένα με άσπρο λίπος και ζητώντας από τον Δία να διαλέξει ένα από τα δύο μερίδια, από τα οποία το άλλο θα προοριζόταν για τους ανθρώπους[456].

---

[455]Βλ. Πλουτάρχου, *Λακωνικά Αποφθέγματα*, 234, Α, 3- Β, 6.

[456]Βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 173, όπου γίνεται παραλληλισμός των δύο μοναχών, του Φρουμέντιου και της Ιωάννας, με τον Προμηθέα, και της πείνας που τους θέριζε τα σπλάγχνα με τον γύπα που έτρωγε το συκώτι του Προμηθέα.

Αφού ο Δίας διάλεξε τα σκεπασμένα με το λίπος κόκκαλα και είδε ότι εξαπατήθηκε, τιμώρησε τους θνητούς αποφασίζοντας να μην τους ξαναστείλει τη φωτιά. Τότε για δεύτερη φορά ο Προμηθέας βοήθησε τους θνητούς κλέβοντας τη φωτιά από το καμίνι του Ηφαίστου. Ο Δίας τιμώρησε τους θνητούς στέλνοντάς τους την Πανδώρα και τον Προμηθέα αλυσοδένοντάς τον πάνω στον Καύκασο, όπου ένας γύπας του έτρωγε το συκώτι, όπως ο Αισχύλος περιγράφει στο έργο του *Προμηθεύς Δεσμώτης*[457] ($57^{ο}$ παράθεμα Ρ., $1^{η}$ αρχαία πηγή).

Οι Ωκεανίδες, οι κόρες του Ωκεανού και της Τηθούς, που προσωποποιούν τα ρυάκια, τις πηγές κ.τ.λ. και λέγεται στον Ησίοδο ότι ήταν σαρανταμία στον αριθμό [458], περιγράφονται στο έργο του Αισχύλου *Προμηθέας Δεσμώτης* να συμπονούν τον πάσχοντα Προμηθέα[459] ($57^{ο}$ παράθεμα Ρ., $1^{η}$ αρχαία πηγή). Ο παρηγορητικός ρόλος των Ωκεανίδων προς τον Προμηθέα παραλληλίζεται στην *Πάπισσα Ιωάννα* με την σύντομη παρηγορία της ηρωίδας προς τον Φρουμέντιο, γεγονός που αναδεικνύει την έλλειψη ευαισθησίας, τη σκληρότητα και την αδιαφορία της προς τον απαρηγόρητο εραστή της[460].

Παράλληλα, ο συγγραφέας παρουσιάζει τον Φρουμέντιο να χωνεύει τη χολή του, παρομοιάζοντάς τον με τους ήρωες του Ομήρου. Η αντίστοιχη αρχαία πηγή παρατίθεται από το έργο *Ιλιάδα* του Ομήρου σε ελεύθερη απόδοση ($57^{ο}$ παράθεμα Ρ., $2^{η}$ αρχαία πηγή).

Στην *Ιλιάδα* περιγράφεται η οργή του αρχαίου θεού Απόλλωνα και η αιτία που προκάλεσε την οργή του: ο Αγαμέμνονας προσέβαλε τον ιερέα του Απόλλωνα, Χρύση, και δεν έδωσε πίσω την κόρη του, Χρυσηίδα, την οποία οι Αχαιοί είχαν συλλάβει και την είχαν δώσει ως δώρο στον Αγαμέμνονα. Τότε ο ιερέας ζήτησε από τον Απόλλωνα την τιμωρία των Αχαιών και ο θεός οργισμένος για τη συμπεριφορά του Αγαμέμνονα έστειλε έναν λοιμό, που θέριζε για εννέα ημέρες τους Αχαιούς. Τη δέκατη ημέρα, ο Αχιλλέας συγκαλεί σε συνέλευση το στρατό, όπου ο ίδιος ζητάει από τον μάντη Κάλχαντα να αποκαλύψει την αιτία της οργής του θεού και τον διαβεβαιώνει ότι θα τον προστατέψει από κάθε εναντίον του ενέργεια οποιουδήποτε θιγεί από την αποκάλυψη που θα κάνει.

Τότε ο Κάλχας αποκαλύπτει ότι ο θεός Απόλλωνας είναι οργισμένος επειδή ο Αγαμέμνονας δεν τίμησε τον ιερέα του. Εκείνος οργίζεται εναντίον του μάντη Κάλχαντος, όμως ο Αχιλλέας —κρατώντας την υπόσχεσή του προς τον μάντη— τον υπερασπίζεται και προτρέπει τον Αγαμέμνονα να δώσει πίσω στον ιερέα την κόρη του. Ο ίδιος είναι πρόθυμος να δώσει πίσω την κόρη του ιερέα, με τον όρο όμως να του δώσουν για αντάλλαγμα κάποιο άλλο τιμητικό δώρο, απειλώντας μάλιστα τον Αχιλλέα ότι —σε αντίθετη περίπτωση— θα πάρει τη δική του σκλάβα, Βρισηίδα. Ο Αχιλλέας αποχωρεί και ορκίζεται ότι δεν θα πολεμήσει πια με το μέρος τον Αχαιών. Ο Αγαμέμνονας παίρνει τη Βρισηίδα, ενώ ο Αχιλλέας αποσύρεται από τον πόλεμο μαζί με τους Μυρμιδόνες του ζητώντας από τη μητέρα του, Θέτιδα, να πάρει υπόσχεση από το Δία ότι θα βοηθήσει τους Τρώες να νικήσουν τους Αχαιούς, ώστε να εκδικηθεί έτσι ο ίδιος για αυτό που του έκανε ο Αγαμέμνονας, υπόσχεση την

[457]Βλ. Αισχύλου, *Προμηθεύς Δεσμώτης*, 1021-1025.

[458]Ως προς τις Ωκεανίδες βλ. περισσότερα Ησιόδου, *Θεογονία*, 337 κ.ε.

[459]Ως προς τη συμπόνια των Ωκεανίδων απέναντι στον πάσχοντα Προμηθέα βλ. Αισχύλου, *Προμηθεύς Δεσμώτης*, 397 τον όρο «**στένω**» και Αισχύλου, *Προμηθεύς Δεσμώτης*, 1059 τον όρο «**συγκάμνουσαι**».

[460]Βλ. τη φράση: «Ούτω και η ημετέρα ηρωίς, αφού… παρεχώρει… σύντομον παρηγορίαν ή ταχύν ασπασμόν… έστρεφεν έπειτα εις αυτόν την ράχιν…».

οποία αποσπά τελικά από τον Δία την εικοστή πρώτη ημέρα του πολέμου, καθώς μέχρι τότε οι θεοί έλειπαν σε ταξίδι[461].

Ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* δανείζεται την αρχαία πηγή, στην οποία ο μάντης Κάλχας υπαινίσσεται ότι θα προκαλέσει την οργή του Αγαμέμνονα[462], παραλληλίζοντας έμμεσα:

- τον Φρουμέντιο με τον Αγαμέμνονα ως προς το ότι και οι δύο προσπαθούν να διατηρήσουν τα «λάφυρά» τους, δηλ. την Ιωάννα και την Χρυσηίδα αντίστοιχα,
- την Ιωάννα με την Χρυσηίδα ως προς το ότι αποτελούν τα «τρόπαια», των οποίων την κατοχή υπερασπίζονται,
- τη «χολή» του Φρουμέντιου με τον «χόλον» του Αγαμέμνονα, καθώς πρόκειται για το συναίσθημα εκείνο, που κατακλύζει τους δύο ήρωες, όταν αντιλαμβάνονται ότι κινδυνεύουν να χάσουν τα «τρόπαιά» τους,
- τη ζήλια και τον εγωισμό που διακατέχουν τον Φρουμέντιο, με το γόητρο, τη φήμη και το κύρος του Αγαμέμνονα, τα οποία θίγονται μέσα από την διεκδίκηση των αποκτηθέντων «λαφύρων».

Μέσα από τον παραλληλισμό του Φρουμέντιου με τον Αγαμέμνονα καυτηριάζεται η ασεβής προς το θείο πράξη του νεαρού μοναχού να συνάπτει ερωτική σχέση με μια μοναχή, όπως ασέβεια προς τον θεό Απόλλωνα αποτέλεσε το γεγονός ότι ο Αγαμέμνονας αρνήθηκε στον ιερέα του θεού Απόλλωνα, Χρύση, να επιστρέψει την κόρη του. Επομένως, η παραβίαση του θείου νόμου, της θείας βούλησης, θεωρείται και στις δύο περιπτώσεις κοινός παρονομαστής.

Λίγο αργότερα, ο συγγραφέας παραλληλίζει την καρδιά της Ιωάννας με τον κήπο της Εδέμ και τον Φρουμέντιο με τον Αδάμ: ο ήρωας διώκεται εκ της καρδίας της αγαπημένης του από την ψυχρότητα και την κακία της, όπως ο Αδάμ διώκεται εκ του Παραδείσου από τον ξιφήρη άγγελο μετά τη διάπραξη του προπατορικού αμαρτήματος, δηλ. την βρώση του απαγορευμένου καρπού (58^{ο} παράθεμα Ρ.). Έτσι, μέσα από τη χρήση της αντίστοιχης βιβλικής φράσης[463] παραλληλίζεται:

- ο Φρουμέντιος με τον Αδάμ ως προς το ότι και οι δύο εκδιώκονται, ο πρώτος από την καρδιά της Ιωάννας και ο δεύτερος από τον κήπο της Εδέμ,
- η Ιωάννα, συγκεκριμένα το σώμα της, με τον απαγορευμένο καρπό, καθώς αυτά καρπώνονται από τον Φρουμέντιο και τον Αδάμ,
- η καρδιά της ηρωίδας με τον κήπο της Εδέμ, καθώς είναι οι «τόποι» εκείνοι, από τους οποίους εκδιώκονται ο Φρουμέντιος και ο Αδάμ,
- η ψυχρότητα και η κακία της Ιωάννας με τον ξιφήρη άγγελο του Παραδείσου, που εμποδίζουν τον Φρουμέντιο και τον Αδάμ να εισέλθουν στην καρδιά της ηρωίδας και τον Παράδεισο αντίστοιχα, ενώ η πόρτα της καρδιάς της παραλληλίζεται με την πόρτα του Παραδείσου και η ψυχρότης και η κακία της είναι «τα ξίφη» που διώχνουν τον Φρουμέντιο από την καρδιά της, όπως με το ξίφος του ο άγγελος — με «…τὴν φλογίνην ῥομφαίαν τὴν στρεφομένην…»[464]— έδιωξε από τον Παράδεισο τον Αδάμ.

Πρόθεση του συγγραφέα είναι να καυτηριάσει τον «απαγορευμένο» τρόπο ζωής που έχει επιλέξει ο νεαρός μοναχός, την «απαγορευμένη» ερωτική σχέση, καθώς η αγαπημένη του παραλληλίζεται με τον απαγορευμένο καρπό, τον οποίο ο Θεός απαγόρευσε στους πρωτόπλαστους να γευτούν. Μάλιστα, ο συγκεκριμένος παραλληλισμός συνδέεται άμεσα με εκείνον του Φρουμέντιου με τον Αγαμέμνονα,

[461]Βλ. Μαυρόπουλο 2004, σσ. 35-36.

[462]Βλ. Ομήρου, *Ιλιάς*, 1. 78-81: «ἦ γὰρ ὀΐομαι ἄνδρα **χολωσέμεν**… εἴ περ γάρ τε **χόλον** γε καὶ αὐτῆμαρ **καταπέψῃ**,…».

[463]Βλ. *Π.Δ.*, *Γένεσις*, 3. 23- 3. 24.

[464]Βλ. προηγούμενη υποσημείωση.

καθώς και στην περίπτωση του μυθικού ήρωα, παρά την παράκληση του ιερέα του θεού Απόλλωνα, Χρύση, εκείνος εξακολουθεί να έχει στην κατοχή του την κόρη του ιερέα, Χρυσηίδα. Έτσι, με τον παραλληλισμό του Φρουμέντιου με τον Αδάμ και τον Αγαμέμνονα, στηλιτεύεται ο τρόπος ζωής του νεαρού μοναχού, ο οποίος αντίκειται και παραβιάζει τον θείο νόμο και τη θεία βούληση.

Έπειτα, ο συγγραφέας παραλληλίζει τον Φρουμέντιο, ο οποίος προσπαθεί απεγνωσμένα να αποσπάσει κάποια δάκρυα από τα μάτια της αγαπημένης του, με τον Μωυσή, που βγάζει νερό από τον βράχο της ερήμου (59^{ο} παράθεμα Ρ.). Πρόκειται για το βιβλικό χωρίο[465], στο οποίο περιγράφεται το θαύμα του Μωυσή, όταν ο λαός του Ισραήλ βρισκόταν εγκατεστημένος στην έρημο Σιν, όπου δεν υπήρχε νερό ούτε για τους Ισραηλίτες ούτε για τα ζώα τους. Ο Μωυσής έλαβε —κατόπιν εντολής του Θεού— τη ράβδο του και στη συνέχεια χτύπησε δύο φορές έναν βράχο, από όπου έτρεξε νερό, προκειμένου να πιούν οι άνθρωποι και τα ζώα τους.

Με τη χρήση του βιβλικού χωρίου στην *Πάπισσα Ιωάννα* παραλληλίζεται:

- ο Φρουμέντιος με τον Μωυσή —ο πρώτος επιθυμεί να αποσπάσει δάκρυα από την αγαπημένη του και ο δεύτερος βγάζει —διά θεϊκής επέμβασης— νερό από τον βράχο,
- η μαγική ράβδος που αναζητάει ο ήρωας —«…εζήτει θαυματουργόν τινα ράβδον …»— με τη ράβδο του Μωυσή, καθώς πρόκειται για τα μέσα, με τα οποία θα πετύχαιναν το θαύμα τους[466],
- η Ιωάννα με τον βράχο —πρόκειται για την ψυχρή και αναίσθητη, σχεδόν άψυχη ερωμένη και το άψυχο, χωρίς ζωή αντικείμενο, από τα οποία αναμένεται να αναβλύσουν δάκρυα και νερό, που αποτελούν το προσδοκώμενο, επιθυμητό θαύμα του Φρουμέντιου και το εφικτό και επιτελούμενο θαύμα του Μωυσή αντίστοιχα.

Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Μωυσής και ο Ααρών τιμωρούνται μετά από την ενέργεια του χτυπήματος του βράχου —δεν εισέρχονται και δεν οδηγούν εκείνοι τον λαό του Ισραήλ στη γη της επαγγελίας— καθώς διαπράττουν αμάρτημα. Σύμφωνα με τους σχολιαστές υπάρχουν τρεις εκδοχές– απόψεις ως προς το αμάρτημα που διεπράχθη:

- ότι η βιβλική φράση «μὴ ἐκ τῆς πέτρας ταύτης ἐξάξομεν / ὑμῖν ὕδωρ;»[467] υποδηλώνει αμφιβολία για το κατά πόσο πράγματι ο Θεός θα βγάλει νερό από τον βράχο λόγω της επανειλημμένης απιστίας των Ιουδαίων,
- ότι η ολιγοπιστία έγκειται στο γεγονός ότι ο Μωυσής χτύπησε τον βράχο δύο φορές και όχι μία,
- ότι, αντί να πει ότι διατάχθηκε από τον Θεό, χτύπησε με τη ράβδο του τον βράχο —ωστόσο ο Μωυσής διατάσσεται από τον Θεό να λάβει την ράβδο του[468].

Στο πλαίσιο αυτό συμπεραίνεται ότι «Γενικώς δε η αμαρτία συνίσταται εις το ότι κατά τινα τρόπον εξεδηλώθει ο Μωυσής ενώπιον του λαού, ώστε εμειώθη η θεία δόξα»[469], ενώ συμπληρώνεται από τους μελετητές ότι «…Αυτός …τελος την δικαιοσύνην Του εφαρμόζει εις τους αμφιβάλλον τας Μωϋσή και Ααρών δια το έλεος του, διότι ετιμώρησε την αμφιβολίαν των προσφιλών αυτών προσώπων Του»[470]. Στην *Πάπισσα Ιωάννα* το αμάρτημα του Μωυσή απέναντι στον Θεό δεν αναφέρεται, ώστε

[465]Βλ. *Π.Δ., Αριθμοί*, 20. 11.
[466]Θαύμα θα αποτελούσε για τον Φρουμέντιο το να αποσπάσει δάκρυα από την ψυχρή αγαπημένη του.
[467]Βλ. *Π.Δ., Αριθμοί*, 20. 10.
[468]Βλ. περισσότερα στον Γιαννακόπουλο 1986, τ. 4, σ. 126.
[469]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 4, σ. 126.
[470]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 4, σ. 127.

το βιβλικό παράδειγμα τίθεται στο απυρόβλητο[471]. Άλλωστε από τους σχολιαστές επισημαίνεται ότι «…δεν πρόκειται περί βαρείας αμαρτίας»[472].

Στο έργο ο Φρουμέντιος παρομοιάζεται με τον Μωυσή, ωστόσο δεν φαίνεται να επιτυγχάνει τον σκοπό του, καθώς δεν βρίσκει κάποιο θαυματουργό ραβδί, με τη βοήθεια του οποίου να προκαλέσει δάκρυα στην αγαπημένη του, μη κατορθώνοντας να αποδειχθεί αντάξιος του βιβλικού προτύπου. Έτσι, ο ήρωας παρουσιάζεται στο έργο ως καρικατούρα της βιβλικής προσωπικότητας. Ταυτόχρονα, ο νεαρός μοναχός απεικονίζεται να ζητάει εμμέσως από το Θεό όχι μόνο να εγκρίνει, αλλά και να συνδράμει στην επανένωση με την ερωμένη του. Τη στιγμή όμως που, όπως έχει ήδη διαφανεί, ο ήρωας αντίκειται και παραβιάζει τη θεία βούληση[473], η επίκληση του θείου για βοήθεια και συνδρομή στη διάσωση μιας ερωτικής σχέσης, που δεν είναι αποδεκτή από τον Θεό, λειτουργεί ως ύβρις.

Αμέσως μετά περιγράφεται η απελπιστική κατάσταση του ερωτευμένου νέου, που βρισκόμενος σε απόγνωση εξαιτίας της απόρριψής του από την Ιωάννα πέφτει στη γη ιδρωμένος, ξεστομίζοντας κατάρες κατά της μέρας που γεννήθηκε και της ώρας που ειπώθηκε ότι ήταν γένους αρσενικού, παραλληλιζόμενος με ένα άλλο βιβλικό πρόσωπο: τον Ιώβ ($60^{ο}$ παράθεμα Ρ.).

Πρόκειται για το βιβλικό εδάφιο[474], το οποίο εντοπίζεται αυτούσιο στο έργο και αναφέρεται σε έναν άνθρωπο θεοσεβή, τον οποίο ο Σατανάς —με την άδεια του Θεού— έθεσε σε πολλές δοκιμασίες και πειρασμούς– παθήματα, που αφορούσαν τόσο τον ίδιο όσο και την οικογένεια και την περιουσία του. Τότε ο Ιώβ καταράστηκε την ημέρα που γεννήθηκε, όμως παρ' όλα αυτά έμεινε πιστός στον Θεό, ο οποίος τον αντάμειψε τόσο με την αποκατάσταση της υγείας του, όσο και με την απόκτηση μεγάλης περιουσίας και παιδιών, καθώς είχε χάσει αυτά που αρχικά απέκτησε[475].

Μέσα από τον παραλληλισμό του Φρουμέντιου με τον Ιώβ, καθώς πρόκειται για τα πρόσωπα εκείνα, τα οποία υφίστανται δοκιμασίες φτάνοντας στο σημείο να καταραστούν την ημέρα που γεννήθηκαν, και της Ιωάννας με την περιουσία και τα παιδιά του Ιώβ, καθώς είναι τα κεκτημένα, τα οποία χάνονται, αποτυπώνεται η κλιμάκωση της decadence, της κατάπτωσης του ήρωα, ο οποίος μετά την ανεπιτυχή προσπάθεια αναζήτησης θαυματουργικής ράβδου καταριέται την ημέρα κατά την οποία γεννήθηκε και την ώρα που ελέχθη ότι ήταν γένους αρσενικού, φτάνοντας σε ύστατο σημείο απόγνωσης[476].

Παρατηρείται ότι στην *Πάπισσα Ιωάννα* ο Φρουμέντιος παραλληλίζεται αφενός με τον Αγαμέμνονα και τον Αδάμ, ώστε ο συγγραφέας να καυτηριάσει την παραβίαση του θείου νόμου εκ μέρους του ήρωα, και αφετέρου με τον Μωυσή και τον Ιώβ, ώστε ο ήρωας να παρουσιαστεί ως καρικατούρα των βιβλικών προσώπων[477].

Στη συνέχεια, ο νέος μοναχός παρομοιάζεται παρεκβατικά με τον Αρίστιππο και η αγαπημένη του με την Λαΐδα, ώστε αναδεικνύεται το μέγεθος της αγάπης του

---

[471]Ως προς την άποψη του συγγραφέα του έργου αναφορικά με τα θαύματα βλ. αναλυτικά Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 241 και σσ. 291-292, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια.

[472]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 4, σ. 126.

[473]Βλ. παραπάνω τον παραλληλισμό του Φρουμέντιου με τον Αγαμέμνονα και τον Αδάμ.

[474]Βλ. *Π.Δ.*, *Ιώβ*, 3. 2 - 3. 3.

[475]Βλ. περισσότερα για τη βιβλική ιστορία του Ιώβ στα σχόλια που αναφέρονται στον παραλληλισμό —από τον συγγραφέα— του Ιώβ με τον πατέρα Μελέτιο (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 192).

[476]Ως προς την ύστατη κορύφωση της απόγνωσης του ήρωα τη στιγμή που αποχωρίζεται την αγαπημένη του, η οποία τον εγκαταλείπει, βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 213: «…ο δε Φρουμέντιος μετά ματαίαν καταδίωξιν, **εξαντλήσας τας ελπίδας και τας δυνάμεις του, έκειτο άπνους ναυάγιον** επί της προκυμαίας. Ότε συνήλθεν εις εαυτόν, **απώθησε ως κακόν όνειρον την ζωήν**».

[477]Βλ. παραπάνω.

για εκείνη (61ο παράθεμα Ρ.). Στο σημείο αυτό παρατίθεται ένα αρχαίο χωρίο από το έργο του Αθηναίου *Δειπνοσοφισταί*[478], που αναφέρεται στον έρωτα του Αρίστιππου για τη Λαΐδα, παρ' όλο που στην *Πάπισσα Ιωάννα* δεν υπάρχει σχετική παραπομπή στο έργο αυτό.

Ο Αρίστιππος ήταν φιλόσοφος από την Κυρήνη και υπήρξε ιδρυτής της λεγόμενης κυρηναϊκής αίρεσης των ηδονικών. Πρέσβευε και δίδασκε τη θεωρία του ηδονισμού, σύμφωνα με την οποία η ηδονή, δηλ. η ευχαρίστηση και η σωματική απόλαυση, είναι το ύψιστο αγαθό και το ανώτατο τέλος του βίου. Στο πλαίσιο αυτό, κάθε αγαθό ταυτίζεται με το ευάρεστο, ενώ κάθε κακό με το δυσάρεστο. Εκτός από τις σωματικές ηδονές αναφέρεται και στις πνευματικές, οι οποίες όμως υπολείπονται κατά πολύ των πρώτων[479]. Η Λαΐδα γεννήθηκε στην Κόρινθο και έζησε την εποχή του Πελοποννησιακού Πολέμου (431-404 π.Χ.). Υπήρξε ερωμένη του φιλόσοφου Αρίστιππου και ήταν γνωστή για την ομορφιά, τη φιλαργυρία και τις ιδιοτροπίες της[480].

Μέσα από τον παραλληλισμό του Φρουμέντιου με τον Αρίστιππο ως προς την υπερβολική αγάπη που έτρεφαν για τις αγαπημένες τους και της Ιωάννας με την Λαΐδα ως προς το ότι υπήρξαν ερωμένες τους, που διέθεταν κάλλος και απληστία, ο ήρωας απεικονίζεται ως θύμα της όμορφης, αλλά και άπληστης ερωμένης του[481], Ιωάννας.

Έπειτα, στην *Πάπισσα Ιωάννα* αναφέρονται παρεκβατικά από τον συγγραφέα δύο βασικές κατηγορίες:

1. οι ποιητές και οι μυθολόγοι, οι οποίοι τοποθετούν σε μακρινές χώρες και σε μυθικές εποχές αντίστοιχα τα τερατοειδή προϊόντα του φυτικού ή ζωικού βασιλείου, τους μελισταγείς λωτούς, τα δένδρα που τραγουδούν, τους φτερωτούς δράκους, τους αιγοπόδαρους σατύρους, τις ύδρες, τους γίγαντες, τις σειρήνες, τους ήρωες, τους μάγους, τους προφήτες, τους μάρτυρες, τους αγίους και άλλα τέτοια όντα, που κανείς δεν είδε παρά μόνο σε εικόνα ή σε όνειρο. Στο σημείο αυτό δεν παρατίθενται συγκεκριμένες αρχαίες πηγές, οι οποίες να περιγράφουν τους «…μελισταγείς λωτούς…», τα «…ψάλλοντα δένδρα…» και τους «… αιγόποδας σατύρους…», ωστόσο ενδεικτικά αναφέρονται εδώ κάποια σχετικά αρχαία χωρία (62ο παράθεμα Ρ., 1η, 2η και 3η αρχαία επίδραση).
2. ο Χριστιανισμός, για τον οποίο γίνεται λόγος με τη φράση «…«ηθικόν βασίλειον»…», έχει και εκείνος —σύμφωνα με τον συγγραφέα— τη μυθολογία του: ηρωικές αφοσιώσεις, ευσεβείς εκστάσεις, υπεράνθρωπες θυσίες, άρρηκτες φιλίες και άλλα τέτοια τραγικά ή μυθιστορικά εφόδια. Έτσι επισημαίνεται η αφομοίωση στοιχείων του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού —της μυθολογίας, της τραγωδίας— σε αυτόν.

   Η άποψη του συγγραφέα ότι αρκετά στοιχεία του αρχαίου κόσμου έχουν κληροδοτηθεί στη Χριστιανική Θρησκεία, αντανακλάται σε ολόκληρο το έργο. Σε άλλο σημείο αναφέρεται ότι ο Χριστιανισμός κατέπνιξε την ειδωλολατρία, η οποία —παρά το γεγονός ότι υπήρξε θύμα του— εντούτοις κατέστησε τον Χριστιανισμό γενικό κληρονόμο της, κληροδοτώντας σε αυτόν τους ναούς, τις

[478]Βλ. Αθηναίου, *Δειπνοσοφισταί*, 13. 71, 96-97.

[479]Ως προς τον Αρίστιππο βλ. περισσότερα Διογένους του Λαερτίου, *Βίοι Φιλοσόφων*, 2. 65, 1 κ.ε. και κυρίως 2. 86, 6 κ.ε.

[480]Ως προς την Λαΐδα βλ. περισσότερα Smith 1870, vol. 2, σ. 712.

[481]Ως προς την απληστία της ηρωίδας βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 205: «Πολλάκις δε υπό τοιούτου σμήνους περικυκλουμένη **εσκέπτετο** μετά στεναγμών, **πόσωι πλείονας και θερμοτέρους ήθελεν έχει λάτρας**, αν αντί να κρύπτηι υπό ράσον τα θέλγητρά της ως χρυσήν λεπίδα εντός θήκης μολυβδίνης, ενεφανίζετο αίφνης υπό την αληθή αυτής μορφήν, φέρουσα εσθήτα μεταξίνην και λυτήν επί των ώμων της την ξανθήν κόμην».

τελετές, τις θυσίες, τους μάντεις, τους ιερείς και τους ονειροκρίτες[482], ενώ οι χριστιανοί παρομοιάζονται με «…λογοκλόπους…ξένων ιδεών…»[483].

Η χρήση τόσο μυθικών όσο και ποιητικών —τραγικών— στοιχείων της αρχαίας ειδωλολατρίας στον Χριστιανισμό[484] καυτηριάζεται στην *Πάπισσα Ιωάννα*, αφού σε άλλα σημεία του έργου:

- οι ποιητές περιγράφονται ως εκείνοι που προσπαθούν με ελκυστικά μέσα να προσελκύσουν το κοινό, ενώ παραλληλίζονται με τους « «μαστρωπούς» »[485],
- οι ποιητές και οι μυθογράφοι χρησιμοποιούν φανταστικά στοιχεία[486],

σε αντίθεση με την αλήθεια, την οποία ο συγγραφέας θέλει «…παριστάι αείποτε …γυμνήν και ακτένιστον…»[487]. Με τον τρόπο αυτό ο ίδιος απεικονίζεται έμμεσα ως υπέρμαχος της ιστορικής αλήθειας του Χριστιανισμού.

Ο συγγραφέας προχωρεί ακόμα περισσότερο, κατατάσσοντας και τον έρωτα ανάμεσα στα χιμαιρικά αυτά προϊόντα του παρελθόντος. Στην αρχαία μυθολογία η Χίμαιρα ήταν ένα μυθικό τέρας που έμοιαζε με κατσίκα και λιοντάρι. Ο Προίτος, βασιλιάς της Τίρυνθας, ζήτησε από τον Ιοβάτη, βασιλιά της Λυκίας, να σκοτώσει τον Βελλεροφόντη, επειδή πίστεψε ότι εκείνος θέλησε να διαφθείρει τη γυναίκα του, Άντεια. Γι' αυτό το λόγο ο Ιοβάτης, πατέρας της Άντειας και πεθερός του Προίτου, διέταξε τον Βελλεροφόντη να σκοτώσει τη Χίμαιρα, ο οποίος ωστόσο κατάφερε να τη σκοτώσει με τη βοήθεια του φτερωτού του αλόγου, του Πήγασου[488].

Έτσι, ο χαρακτηρισμός όλων των προαναφερόμενων κληροδοτημάτων της ειδωλολατρίας ως «χιμαιρικών», δηλ. ως προϊόντων της φαντασίας[489], αφενός επιβεβαιώνει το γεγονός ότι στη σκέψη του συγγραφέα ο Χριστιανισμός εμπεριέχει φανταστικά στοιχεία κατά το πρότυπο των ποιητών και των μυθολόγων, και αφετέρου τονίζει ότι και ο έρωτας αποτελεί κληροδότημα του αρχαίου παρελθόντος λειτουργώντας ως αγκάθι στους κόλπους της Χριστιανικής Εκκλησίας. Πρόθεση του συγγραφέα είναι, μέσα από την παρουσίαση του «ερωτικού» βίου του Φρουμέντιου ως εκπροσώπου του μεσαιωνικού ιερατείου, να καυτηριάσει τον τρόπο ζωής του ιερατείου εν γένει[490].

Στη συνέχεια, αφού περιγράφονται οι σπασμωδικές και ακραίες ενέργειες του Φρουμέντιου, ο συγγραφέας καταλήγει στο συμπέρασμα ότι ο δυστυχισμένος νέος ξεστομίζει κατάρες και σέρνεται στα πόδια της αγαπημένης του συγχωρώντας την για την απιστία της, γιατί πολύ απλά δεν έχει άλλη. Στο σημείο αυτό επαναλαμβάνονται οι προαναφερόμενοι παραλληλισμοί: του Φρουμέντιου με τον Ιώβ ως προς το ότι και

---

[482]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 188: «Ο χριστιανισμός κατέπνιξε την ειδωλολατρείαν και εν τούτοις το άκακον τούτο θύμα κατέστησε τον φονέα του γενικόν κληρονόμον, κληροδοτήσαν αυτώι τους ναούς, τας τελετάς, τας θυσίας, τους μάντεις, τους ιερείς και τους ονειροκρίτας».

[483]Βλ. παραπάνω υποσημείωση.

[484]Η υπεράνθρωπος θυσία του Χριστού εμπεριέχει στοιχεία τραγικότητας.

[485]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 146, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια.

[486]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 215: «…τολμώσι να ριψοκινδυνεύσωσιν, ανάπτοντες της φαντασίας των το μαγικόν φανάριον, εις ου το φως μυρία βλέπουσιν ωχρά ή μειδιώντα φαντάσματα».

[487]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 146.

[488]Βλ. Ομήρου, *Ιλιάς,* 6. 178-183 το αρχαίο απόσπασμα: «αὐτὰρ ἐπεὶ δὴ σῆμα κακὸν παρεδέξατο γαμβροῦ, / πρῶτον μέν ῥα Χίμαιραν ἀμαιμακέτην ἐκέλευσε / πεφνέμεν· ἣ δ' ἄρ' ἔην θεῖον γένος οὐδ' ἀνθρώπων, / πρόσθε λέων, ὄπιθεν δὲ δράκων, μέσση δὲ χίμαιρα, / δεινὸν ἀποπνείουσα πυρὸς μένος αἰθομένοιο, / καὶ τὴν μὲν κατέπεφνε θεῶν τεράεσσι πιθήσας».

[489]Παρά το γεγονός ότι για αυτό —σύμφωνα με τον συγγραφέα— δεν ευθύνεται η ειδωλολατρία, αλλά οι εκπρόσωποι της Χριστιανικής Εκκλησίας, το ιερατείο, που «κλέβει» τις ιδέες της (βλ. παραπάνω).

[490]Σε άλλα σημεία του έργου του ο συγγραφέας αναφέρεται στον άσεμνο και ασελγή τρόπο ζωής του ιερατείου (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 83, όπου γίνεται λόγος για τα κελλιά των ιερέων, τα οποία ήταν καταγώγια παιδεραστών, και για τα όργια άξια με εκείνα της Μεσσαλίνας, τα οποία εκτελούνταν μέσα στον παπικό οίκο κ.ο.κ).

οι δύο απευθύνουν κατάρες κατά της ημέρας που γεννήθηκαν[491] και του ήρωα με τον Αδάμ ως προς το ότι και οι δύο συγχωρούν την απιστία της Ιωάννας και της Εύας αντίστοιχα[492] (63ο παράθεμα Ρ.).

Στη διάρκεια της περιγραφής της απάθειας και της αναισθησίας της ηρωίδας και των σπασμωδικών αντιδράσεων του ήρωα γίνεται παρεκβατικά λόγος για το κατά πόσο ο έρωτας είναι εύκολο να αποσιωπηθεί.

Ως προς το συγκεκριμένο θέμα παρατίθεται αρχικά η άποψη του Αθηναίου από το έργο του *Δειπνοσοφισταί,* σύμφωνα με την οποία ο έρωτας και ο βήχας είναι τα μόνα πράγματα που δεν μπορούν να μείνουν κρυφά, αλλά αποκαλύπτονται[493]. Η άποψη αυτή παρουσιάζεται στην *Πάπισσα Ιωάννα* με τη μορφή ελεύθερης απόδοσης (64ο παράθεμα Ρ.).

Η αρχαία πηγή αναφέρεται ειδικότερα στο συναίσθημα του έρωτα και στις εξωτερικές αλλαγές που υφίσταται ο ερωτευμένος άνθρωπος, δηλ. στη χαρούμενη, θετική διάθεση και στη λάμψη που εκπέμπει εκείνος, αλλαγές οι οποίες ούτε μπορούν να μείνουν κρυφές, ούτε να περάσουν απαρατήρητες. Η ανανεωμένη διάθεση του ερωτευμένου ανθρώπου δεν μπορεί να παραμείνει κρυφή εξαιτίας του ότι το σώμα εκπέμπει αυθόρμητα το ευχάριστο συναίσθημα που βιώνει, όπως αυθόρμητος είναι και ο βήχας. Η αρχαία πηγή δεν υπονοεί ότι η ίδια η ερωτική σχέση δεν μπορεί να μείνει κρυφή, η οποία σαφώς μπορεί να αποσιωπηθεί, εφόσον ο άνθρωπος δεν επιθυμεί την δημοσιοποίηση και την προβολή της.

Ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* αντιδιαστέλλει την άποψή του προς εκείνη των «…μεθυσμένων Δειπνοσοφιστών…», λέγοντας ότι ο έρωτας μπορεί να παραμείνει κρυφός, αρκεί να συνδυάζεται με την ευτυχία. Η χαρά και η ευτυχία είναι συναισθήματα που μπορούν εύκολα να κρυφτούν, σε αντίθεση με τη ζήλια, την ανησυχία και την απελπισία, που εντυπώνονται στο πρόσωπο του δυστυχισμένου εραστή. Με λίγα λόγια, βασική προϋπόθεση για να κρατηθεί ο έρωτας κρυφός είναι η ακμαιότητα και η ευτυχία της ερωτικής σχέσης, ενώ με την αποδυνάμωσή της εκείνη αποκαλύπτεται μέσα από την έκφραση της ζήλιας, της απελπισίας και της ανησυχίας για την ενδεχόμενη απώλεια του ερωτικού συντρόφου.

Μάλιστα, η αναφορά στις θυγατέρες της Εύας —μεταξύ αυτών και της Ιωάννας— ως προς τη φειδωλή απονομή της χαράς και της ευτυχίας στους συντρόφους τους —συμπεριλαμβανομένου και του Φρουμέντιου[494], ώστε τα συναισθήματα που προσφέρουν θα μπορούσαν να κρυφτούν όχι σε ράσο καλόγερου, αλλά σε τσέπη του στενότερου γιλέκου, συνδέεται με την περιγραφή της σχέσης της γυναίκας με τον Έρωτα και της πρόσληψής του από αυτήν ως παρασιτικής νόσου[495].

Ωστόσο, ο συγγραφέας του έργου δεν αρκείται στο να αναφερθεί στο πόσο πολύ φειδωλές είναι συναισθηματικά οι γυναίκες απέναντι στους συντρόφους τους, αλλά επισημαίνει παρεκβατικά τον αιμοβόρο χαρακτήρα τους, παρομοιάζοντας όλες ανεξαιρέτως τις γυναίκες με τους Ρωμαίους εκείνους της παρακμής, που απαιτούσαν από όσους σφάζονταν στα αμφιθέατρα να πέφτουν με χάρη και να προσφέρουν με

---

[491]Ως προς τον παραλληλισμό του Φρουμέντιου με τον Ιώβ βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 208, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια.

[492]Ως προς τον παραλληλισμό του Φρουμέντιου με τον Αδάμ ως προς το ότι και οι δύο εκδιώχθηκαν, ο πρώτος από την καρδιά της Ιωάννας και ο δεύτερος από τον κήπο της Εδέμ βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 207, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια.

[493]Βλ. Αθηναίου, *Δειπνοσοφισταί*, 2. 6, 29-34.

[494]Με τη λέξη «ημίν» αφήνεται να εννοηθεί ότι ο συγγραφέας του έργου συμπεριλαμβάνει και τον εαυτό του στην περίπτωση αυτή.

[495]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 149, όπου ο συγγραφέας αναφέρει ότι «εγώ δε φρονώ μάλλον ότι ούτος (ο έρως) είναι παρ' αυταίς παράσιτός τις νόσος πηγάζουσα εκ της πλήξεως και μοναξίας, ως αι φθείρες εκ της ρυπαρότητος».

προθυμία τον σβέρκο τους στο σπαθί[496]. Σε άλλο σημείο του έργου επισημαίνεται η ικανότητα των γυναικών να μετατρέπονται από τρυφερά και φιλεύσπλαγχνα σε σκληρά και αιμοβόρα όντα, με την αναφορά στις Εστιάδες, δηλ. τις καλόγριες της αρχαίας Ρώμης, οι οποίες έκλιναν πολλές φορές τον αντίχειρα, για να σφαγεί ο ηττημένος μονομάχος[497].

Αντίστοιχα η Ιωάννα, η οποία ανήκει στο γυναικείο φύλο, περιγράφεται με τα μελανότερα χρώματα, καθώς εμφανίζεται να ταλαιπωρεί τον Φρουμέντιο με κάθε είδους βασανιστήρια και να οργίζεται, όταν του ξεφεύγουν κραυγές οδύνης και πόνου. Έτσι η ίδια απεικονίζεται να ασκεί τις σαδιστικές της τάσεις πάνω στον δυστυχισμένο νέο[498].

Ωστόσο, αναφέρονται παρεκβατικά παραδείγματα γυναικών, όπως η Αγία Ματρώνα, η Πελαγία και η Μακρίνα, που είχαν βάλει ράσα και ζούσαν μαζί με καλόγερους και καμιά τους δεν προέβη σε αυτή την ενέργεια με σκοπό να ζει ανήθικα, να μη νηστεύει και να κολάζει επισκόπους. Ενδεικτικά, παρατίθενται εδώ ορισμένα αρχαία χωρία που περιγράφουν τον βίο των γυναικών αυτών (65^{ο} παράθεμα Ρ.).

Με την αναφορά στα συγκεκριμένα παραδείγματα γυναικείων Αγίων προσωπικοτήτων στιγματίζεται και στηλιτεύεται ο αντίθετος τρόπος ζωής που ακολουθεί η ηρωίδα, εκπρόσωπος του μεσαιωνικού ιερατείου, η οποία διάγει τον μοναστικό βίο, προκειμένου να ικανοποιήσει τις φιλοδοξίες της και ταυτόχρονα τις ερωτικές της διαθέσεις.

Τέλος, η ηρωίδα αντιδιαστέλλεται από τις ποιμενίδες του Οβιδίου, οι οποίες —σύμφωνα με τον συγγραφέα— ευχαριστιούνταν και μόνο αν ο Άθως άκουγε το τραγούδι τους ή το ρυάκι αντανακλούσε το στεφανωμένο με άνθη πρόσωπό τους, καθώς η ίδια δεν είναι ευχαριστημένη με τη σκέψη ότι η σοφία της θα έμενε άγνωστη και ανύμνητη στη γωνιά εκείνη της Αττικής, όπου διέμενε (66^{ο} παράθεμα Ρ.).

Ο συγγραφέας δεν χρησιμοποιεί συγκεκριμένο λατινικό παράθεμα, ωστόσο πρόκειται πιθανότατα για τη λατινική φράση από το έργο *Medicamina Faciei Femineae* του Οβιδίου[499], όπου εκεί οι ποιμενίδες περιγράφονται να ζουν αποτραβηγμένες στην εξοχή και να ασχολούνται με την κόμμωσή τους, ακόμα και αν ο απόκρημνος Άθως τις κρύβει από τον κόσμο. Στο πλαίσιο αυτό, η αντιδιαστολή της ηρωίδας προς τις ποιμενίδες παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς μέσα από αυτήν αντανακλάται η φιλοδοξία και η πλεονεξία της Ιωάννας να κατακτήσει κάθε

---

[496]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 209: «Αλλά πάσαι ανεξαιρέτως αι γυναίκες ομοιάζουσι τους αποθηριωθέντας εκείνους της παρακμής Ρωμαίους, οίτινες απήιτουν παρά των σφαζομένων εν τοις αμφιθεάτροις θυμάτων να πίπτωσι μετά χάριτος, τείνοντα ευθύμως τον τράχηλον εις την ρομφαίαν». Ως προς την τεχνική της Αναγωγής στο παράλογο (Reductio ad absurdum) που χρησιμοποιείται εδώ από τον συγγραφέα της *Πάπισσας Ιωάννας* βλ. Κωστίου, 2005, σσ. 74-75: «Πρόκειται για μια ακραία μορφή υπερβολής. Σύμφωνα μ' αυτήν ο σατιριστής μεγιστοποιεί ένα αρνητικό στοιχείο κάποιου χαρακτήρα αποκλείοντας όλα τα άλλα και δημιουργεί ένα στερεότυπο…ο Ροΐδης χρησιμοποιεί την τεχνική αυτή για να επιτείνει την ένταση της παρομοίωσης».

[497]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 228-229: «Αι γυναίκες, τα ενσαρκωμένα ταύτα κράματα αγάπης, αφοσιώσεως, ευσπλαχνίας και όλων των άλλων τρυφερών αρετών, οσάκις η χρεία το καλέσηι, βυθίζονται εις το αίμα ως εις ευώδες λουτρόν. Αι Εστιάδες, ήτοι αι καλογραίαι της αρχαίας Ρώμης, έκλινον πολλάκις τον αντίχειρα, ίνα σφαγήι ο νικηθείς μονομάχος…».

[498]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 209: «Ούτω και η Ιωάννα, αφού παντοιοτρόπως, δια ζηλείας, ψυχρότητος, ιδιοτροπιών και άλλων γυναικείων εφευρέσεων εβασάνιζε τον δυστυχή Φρουμέντιον, ωργίζετο έπειτα κατ' αυτού, αν κραυγή οδύνης εξέφευγε των χειλέων του εν μέσωι των παντοίων τούτων βασανιστηρίων ή αν εν τηι αδημονίαι του εδείκνυε τους οδόντας ή την θύραν του κελλίου εις τινα των αντεραστών του».

[499]Βλ. Οβιδίου, *Medicamina Faciei Femineae*, 29-30.

γωνιά της Αττικής, σε αντίθεση με την ταπεινοφροσύνη των ποιμενίδων, οι οποίες ήταν ευχαριστημένες που ο Άθως μόνος άκουγε το τραγούδι τους.

17η Θεματική Ενότητα:
Η απόφαση της Ιωάννας να εγκαταλείψει τον Φρουμέντιο, οι προετοιμασίες του ταξιδιού της και η απρόσκοπτη διαφυγή της, την ώρα που ο αγαπημένος της κοιμάται.

Ο πόλεμος, τον οποίο αφενός έχει κηρύξει ο Φρουμέντιος και αφετέρου οι κουκουλοφόροι, ειδικά οι «αγγελικοί Μεγαλόσχημοι», στην Ιωάννα, οι οποίοι αρχίζουν να δυσανασχετούν και να δείχνουν έκδηλα την απέχθειά τους προς εκείνη, γίνεται όλο και πιο έντονος.

Η Ιωάννα βρίσκεται στην Αθήνα εδώ και οκτώ χρόνια, ξέρει πια όλα τα μνημεία και η ζωή εκεί αρχίζει να της φαίνεται άνοστη. Καθώς η ίδια έχει ιδέες μεγαλείου, αφού θέλει να γίνει γνωστή και σε άλλα μέρη, σκέφτεται σοβαρά το ενδεχόμενο να φύγει από την Αθήνα.

Μια μέρα, καθώς βρίσκεται στην παραλία του Πειραιά, όπου έχει πάει για να αποχαιρετήσει τον φίλο της Νικήτα που επέστρεφε στην Κωνσταντινούπολη, βλέπει στο λιμάνι ένα ξένο πλοίο, ιταλικό, που ανήκει στον επίσκοπο Γένουας Γουλιέλμο τον Ελάχιστο, και το οποίο έχει έλθει στην Ανατολή, για να προμηθευτεί λιβάνι και στολές για τους υπηρέτες του Υψίστου. Μαθαίνει ότι το πλοίο θα έφευγε την επομένη το πρωί και ότι θα μπορούσε να αντικαταστήσει τον ιερέα που ταξίδευε σε αυτό.

Αφού συμφωνεί με το πλήρωμα του πλοίου τα πάντα για την αναχώρησή της, πηγαίνει να συναντήσει τον Φρουμέντιο σε μια σπηλιά κοντά στον όρμο της Μουνυχίας, όπου ο ανυποψίαστος νέος έχει στρώσει δείπνο και κρεβάτι. Ο καιρός είναι υγρός, ο άνεμος δυνατός και η θάλασσα στενάζει πένθιμα. Ο ερωτευμένος νέος ανάβει φωτιά και η Ιωάννα κάθεται κοντά για να στεγνώσει τα βρεγμένα από το κύμα ρούχα της.

Η καρδιά της ηρωίδας κατέχεται από κάποια ανησυχία, καθώς είναι η πρώτη φορά που μετά από δεκαπέντε χρόνια συμβίωσης με τον Φρουμέντιο, θα έφευγε μόνη. Σκέπτεται για μια στιγμή να τον πάρει μαζί της, αλλά το γεγονός ότι εκείνος την θέλει κατ' αποκλειστικότητα δεν την ενθουσιάζει. Συγχρόνως συνειδητοποιεί ότι δεν διαθέτει την τόλμη που χρειάζεται για να τον αποχαιρετήσει από φόβο μήπως ο ίδιος δακρύσει ή και την χτυπήσει.

Έτσι θεωρεί ότι είναι καλύτερο να τον κοιμίσει στην αγκαλιά της, πριν τον εγκαταλείψει. Παίρνει στα γόνατά της το κεφάλι του Φρουμέντιου και αρχίζει να το χαϊδεύει. Ο δυστυχής νέος δεν ξέρει ποιον από τους αγίους να πρωτοευχαριστήσει για αυτήν την τόσο ξαφνική και ευχάριστη αλλαγή της αγαπημένης του, μέχρι που στο τέλος αποκοιμάται.

17η Θεματική Ενότητα:
Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

67. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**

«Αλλ' ουδέ να τον αποχαιρετήσηι ετόλμα η Ιωάννα, φοβουμένη εις τον έρημον εκείνον τόπον τα δάκρυα ή και τους γρόνθους του. Ευσπλαγχνικώτερον λοιπόν και ενταυτώι φρονιμώτερον ενόμισε ν' αποκοιμίσηι αυτόν εις τας αγκάλας της, πριν τον εγκαταλείψηι, ως προσέφερον και οι δήμιοι της Ιουδαίας εις τους καταδίκους μεθυστικόν ποτόν, πριν τους σταυρώσωσι ».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 211-212)

Παράβαλε το εξής αρχαίο χωρίο:
***Κ.Δ., Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον,* 27. 33- 27. 34.**
(33.) Καὶ ἐλθόντες εἰς τόπον λεγόμενον Γολγοθᾶ, ὅ ἐστιν Κρανίου Τόπος λεγόμενος, (34.) ἔδωκαν αὐτῷ πιεῖν οἶνον μετὰ χολῆς μεμιγμένον· καὶ γευσάμενος οὐκ ἠθέλησεν πιεῖν.

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού στην 17η Θεματική Ενότητα

Στη διάρκεια της αναφοράς στην απόφαση της Ιωάννας να εγκαταλείψει τον Φρουμέντιο, προκειμένου η φήμη της να διαδοθεί και σε άλλα μέρη, και στον τελευταίο έμμεσο αποχαιρετισμό που εκείνη του απευθύνει κοιμίζοντάς τον στην αγκαλιά της, γίνεται από τον συγγραφέα παραλληλισμός της ηρωίδας με τους δήμιους της Ιουδαίας και της αγκαλιάς της με το μεθυστικό ποτό, το οποίο προσφερόταν στους κατάδικους πριν τους σταυρώσουν (67ο παράθεμα Ρ.).

Αντίστοιχα, σε ένα βιβλικό εδάφιο από το *Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*[500], περιγράφεται το μεθυστικό ποτό, το οποίο προσέφεραν οι δήμιοι της Ιουδαίας στους κατάδικους, πριν τους σταυρώσουν. Το ίδιο χωρίο έχει αναφερθεί και σε άλλο σημείο του έργου[501], ενώ σε αυτό περιγράφεται το ποτό, το οποίο προσέφεραν οι Ρωμαίοι στρατιώτες ή οι γυναίκες της Ιερουσαλήμ[502] στον Ιησού Χριστό, προκειμένου να καταπραΰνουν τους πόνους του θανάτου. Η σύνθεση του συγκεκριμένου ποτού[503] είχε την ιδιότητα να προκαλεί απώλεια συνείδησης ή νάρκωση[504], καταπραΰνοντας τους πόνους της σταύρωσης.

Στο πλαίσιο αυτό προκύπτει ο παραλληλισμός:

- της Ιωάννας με τους δήμιους της Ιουδαίας, του Ρωμαίους, ως προς το ότι προσφέρουν ένα εξίσου καταπραϋντικό φάρμακο,
- του Φρουμέντιου με τους κατάδικους —ειδικότερα με τον Ιησού Χριστό— ως προς το ότι δέχονται το καταπραϋντικό φάρμακο που τους προσφέρεται,
- του «γλυκού» αποχαιρετισμού της Ιωάννας, της αγκαλιάς, των θωπευμάτων και των φιλημάτων της προς τον Φρουμέντιο, με το μεθυστικό ποτό, καθώς πρόκειται για τα καταπραϋντικά φάρμακα που προσφέρονται,
- της ανακούφισης του ερωτευμένου νέου από τη θλίψη με την καταπράυνση των οδυνών, των επιθανάτιων πόνων της σταύρωσης, και
- του γλυκού ύπνου που επιφέρουν τα χάδια της ηρωίδας με τη νάρκωση που επιφέρει το μεθυστικό ποτό.

Μέσα από τον παραλληλισμό της ηρωίδας με τους δήμιους της Ιουδαίας, τους Ρωμαίους, πρόθεση του συγγραφέα είναι να καυτηριάσει την παραπλανητική–υποκριτική συμπεριφορά της προς τον Φρουμέντιο, καθώς εκείνη τον ξεγελάει με τα φιλιά και τα χάδια της αποσιωπώντας το σχέδιό της να τον εγκαταλείψει.

Ταυτόχρονα, ο παραλληλισμός του ήρωα με τους κατάδικους —ειδικότερα με τον Ιησού Χριστό, αφού στη σταύρωσή του αναφέρεται το συγκεκριμένο βιβλικό

---

[500]Βλ. *Κ.Δ., Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον,* 27. 33- 27. 34.
[501]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα,* σ. 194, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια.
[502]Ο συγγραφέας φαίνεται ότι υιοθετεί την πρώτη εκδοχή, σύμφωνα με την οποία οι Ρωμαίοι στρατιώτες προσέφεραν το ποτό αυτό στον Ιησού Χριστό.
[503]Το ποτό αυτό αποτελούνταν από κρασί αναμεμιγμένο με ξίδι, ενώ οι μελετητές αναφέρουν ότι ήταν Εβραϊκό έθιμο να δίνεται τον μελλοθάνατο άνθρωπο άκρατος οίνος με κάποια ναρκωτική ουσία/ όπιο, προκειμένου να καταπραϋνθούν οι επιθανάτιοι πόνοι (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα,* σ. 194, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια). Βλ. επίσης Πασχάλη 2009 ως προς τη γνώση του Ροΐδη αναφορικά με το όπιο και εν γένει τα παραισθησιογόνα.
[504]Γι' αυτό το λόγο ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* το χαρακτηρίζει ως «…μεθυστικόν ποτόν …».

χωρίο— στοχεύει στην ανάδειξή του ως θύματος, που οδηγείται ως πρόβατο επί σφαγή από τον δήμιό του, που δεν είναι άλλος από την αγαπημένη του. Ωστόσο, πίσω από τον φαινομενικό παραλληλισμό του ήρωα με τον Ιησού Χριστό αναδεικνύεται η μη ουσιαστική ταύτισή του με τον Σωτήρα, αφού οι πράξεις του ήρωα έχει αποδειχθεί ότι δεν συνάδουν με τον θείο νόμο, τον οποίο έχει κατά κόρον καταπατήσει.

Η παρουσίαση του ήρωα μοιάζει —με θεατρικούς όρους— με κωμικό δράμα / δραματική κωμωδία, ενώ η ύπαρξη του κωμικοτραγικού στοιχείου προκαλεί στον αναγνώστη ανάμικτα συναισθήματα[505]. Έτσι, η περιγραφή του ήρωα είναι στη βάση της δραματική, εντούτοις εμπεριέχει και στοιχεία κωμικά, που απαλύνουν και κάνουν κάπως πιο ανάλαφρο το βαρύ κλίμα του αποχωρισμού. Μέσα από τη λεπτή ισορροπία που επιτυγχάνεται ανάμεσα στο τραγικό και το κωμικό στοιχείο αναδεικνύεται τόσο η ευφυΐα όσο και το πηγαίο ταλέντο του συγγραφέα της *Πάπισσας Ιωάννας*.

18η Θεματική Ενότητα:

Η αναζήτηση της Ιωάννας από τον Φρουμέντιο, η θλίψη του στη θέα ενός καραβιού που φεύγει και μιας αγαπημένης που δεν πρόκειται να ξαναδεί, η θαυματουργική επέμβαση του Αγίου Βονιφατίου, χάρη στον οποίο η θλίψη και ο πόνος του γιατρεύονται, και η εμφάνιση μιας νεαρής ποιμενίδας, που θα του θυμίσει ότι εκτός από την Ιωάννα υπάρχουν και άλλες στον κόσμο γυναίκες.

Την επόμενη μέρα ο Φρουμέντιος ξυπνάει και αρχίζει να αναζητάει την Ιωάννα, όσο όμως και αν φωνάζει το όνομά της τρέχοντας από τον λόφο προς την παραλία εκείνη δεν βρίσκεται πουθενά. Μονάχα στο βάθος του πελάγους διακρίνεται μια βάρκα, που σκίζει τα κύματα, και πάνω της η Ιωάννα τυλιγμένη στο ράσο της.

Η ίδια δεν αποκλείεται να είδε τον δυστυχή Φρουμέντιο, ο οποίος της άπλωνε τα χέρια και ύστερα βούτηξε στη θάλασσα, αλλά γύρισε το πρόσωπό της από την άλλη πλευρά λέγοντας στους κωπηλάτες να κάνουν πιο γρήγορα. Σε λίγο η βάρκα πλησιάζει το πλοίο και, αφού εκείνη επιβιβάζεται σε αυτό, φεύγει προς άγνωστη κατεύθυνση.

Ο δυστυχής Φρουμέντιος, αφού μάταια καταδιώκει το πλοίο που ολοένα και απομακρύνεται, πέφτει λιπόθυμος στην προκυμαία. Όταν ξυπνάει διώχνει τη ζωή σαν κακό όνειρο που δεν τελειώνει. Σκέπτεται για μια στιγμή να το πνίξει στη θάλασσα, αλλά το νερό είναι ρηχό και πέραν αυτού φοβάται και την Κόλαση. Έπειτα ανυψώνει το λυπημένο βλέμμα του στον ουρανό, αλλά καμία αγία δεν κατεβαίνει για να τον παρηγορήσει.

Έχει νυχτώσει πια και ο λυπημένος νέος επιστρέφει στη σπηλιά, όπου για δεκαπέντε μέρες μένει εκεί συλλογιζόμενος το νόημα της ζωής των πονεμένων ψυχών, μέχρι που τελικά ο επουράνιος Άγιος Βονιφάτιος σπεύδει προς βοήθειά του. Εκεί συντελλείται ένα θαύμα από τον Άγιο: την ώρα που ο νεαρός μοναχός κοιμάται, ο Άγιος ανοίγει μια σχισμή στο στήθος του, βάζει μέσα σε αυτήν τα ιερά του δάχτυλα και αφού βγάζει την λαβωμένη —από τα βέλη του έρωτα— καρδιά του, την βυθίζει σε λάκκο γεμάτο αγιασμένο νερό και εξαγνισμένη όπως είναι την τοποθετεί ξανά στη θέση της, κλείνει την πληγή του νέου και φεύγει προς τον ουρανό.

---

[505]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 212, τους χαρακτηρισμούς που αποδίδονται στον ήρωα, καθώς και ολόκληρη την περιγραφή του, όπου υποκρύπτεται μια λεπτή δόση σάτιρας: «Ο Φρουμέντιος, κατεχόμενος υπό αδιηγήτου ηδονής, δεν ήξευρε τίνα των αγίων δια την αιφνίδιον εκείνην μεταβολήν να ευχαριστήσηι, διότι πάντας εν τηι απελπισίαι τουτους είχεν επικαλεσθή… εις όλους υποσχόμενος τροπάρια και κηρία» και την περιγραφή του νεαρού μοναχού, ο οποίος «…ήνοιξε τας αγκάλας, ίνα την φίλην του περιπτυχθηί, **αντ' αυτής ενηγκαλίσθη μόνον τα άχυρα της στρωμνής του**. Αναπηδήσας …. **εψηλάφησε τα σκότη**…», όπου διαφαίνεται η σατιρική πρόθεση του συγγραφέα.

Μόλις ξυπνάει ο Φρουμέντιος και ετοιμάζεται να προσφέρει και πάλι τη συνηθισμένη σπονδή δακρύων στην αχάριστη Ιωάννα, συνειδητοποιεί ότι τα μάτια του είναι στεγνά και ότι έχει όρεξη περισσότερο να γευματίσει παρά να κλάψει. Μια ποιμενίδα, η οποία εμφανίζεται λίγο αργότερα μπροστά του, έχοντας ένα σταμνί γάλα στο κεφάλι και μια αρμαθιά κουλούρια στο χέρι, δέχεται το κάλεσμα του νεαρού μοναχού. Αφού εκείνος τρώει, της δίνει ένα χάλκινο νόμισμα για αμοιβή. Τότε αυτή φιλάει το χέρι του και απομακρύνεται τραγουδώντας, ενώ ο άνεμος της σηκώνει το φουστάνι. Ο Φρουμέντιος βλέποντάς την συνειδητοποιεί ότι υπάρχουν και άλλες στον κόσμο γυναίκες εκτός από την Ιωάννα.

18η Θεματική Ενότητα: Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

68. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 1, 2, 5). Γενική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις–απηχήσεις στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαία χωρία 3, 4).**

«Ότε την επιούσαν, πριν έτι εξημερώσηι, ήνοιξε τας αγκάλας, ίνα την φίλην του περιπτυχθήι, αντ' αυτής ενηγκαλίσθη μόνον τα άχυρα της στρωμνής του. Αναπηδήσας μετά τρόμου εξέτεινε τους βραχίονας και εψηλάφησε τα σκότη, ως ο τυφλωθείς Πολύφημος ζητών τον Οδυσσέα[3]. Η αυγή επάλαιεν ακόμη κατά του σκότους, ότε γυμνοκέφαλος, ανυπόδητος και απηλπισμένος εξήλθε του σπηλαίου ο δυστυχής νεανίας· αλλ' ουδαμού της Ιωάννας ίχνος. Αφού δις και τρις περιέδραμεν εις μάτην τον λόφον, ώρμησε προς την παραλίαν, ως κάπρος πηδών από βράχου εις βράχου την κορυφήν και κράζων «Ιωάννα!» μεγάληι τηι φωνήι[1].

Οι κοίλοι βράχοι επανελάμβανον την κραυγήν εκείνην και οσάκις ο Φρουμέντιος, τοσάκις κακείνοι έκραζον την φυγάδα, ωσεί λυπούμενοι τον δυστυχή· και αυτός δε ο ήλιος ανέτειλε κατ' εκείνην την στιγμήν, ίνα βοηθήσηι αυτόν εις τας εναγωνίους ερεύνας του. Αλλ'η παραλία ήτο έρημος, επί δε της θαλάσσης εφαίνετο λέμβος σχίζουσα τα κύματα της Μουνυχίας και παρά την πρύμνην αυτής ίστατο η Ιωάννα εις το ράσον της περιεσφιγμένη[2]. Η δραπέτις είδεν ίσως επί της ακτής τον ανατείνοντα προς αυτήν τους βραχίονας και είτα εις την θάλασσαν βυθιζόμενον νεανίαν, αλλ' αποστρέψασα το πρόσωπον παρώτρυνεν εις ταχύτερον δρόμον τους κωπηλάτας.

Μετ' ου πολύ η λέμβος ανεσύρετο παρά τας πλευράς του πλοίου, όπερ ήνοιγεν εις τους ανέμους τα ιστία, ο δε Φρουμέντιος μετά ματαίαν καταδίωξιν, εξαντλήσας τας ελπίδας και τας δυνάμεις του, έκειτο άπνουν ναυάγιον επί της προκυμαίας. Ότε συνήλθεν εις εαυτόν, απώθησεν ως κακόν όνειρον την ζωήν. Αλλ' αι ώραι παρήρχοντο, ο ήλιος εξήραινε τα ενδύματά του και δεν έπαυε το όναρ. Προς στιγμήν εσκέφθη να πνίξηι αυτό εις την θάλασσαν, ως ο Σολομών τας λύπας του εις τον οίνον[4], αλλά το ύδωρ ήτο ρηχόν και πλην τούτου εφοβείτο την Κόλασιν, ένθα επί πολύ ακόμη έπρεπε να περιμένηι την Ιωάνναν. Ανύψωσεν είτα προς ουρανόν μεμψίμοιρον βλέμμα, αλλ' ουδεμία εκ των εκεί αγίων κατέβη να προσφέρηι εις αυτόν τα χείλη της προς παρηγορίαν, ως ο Βάκχος εις την Αριάδνην[5]· έπειτα ο Φρουμέντιος δεν ήτο γυνή, και τις οίδεν αν, εις ην ευρίσκετο διάθεσιν, δεν ήθελεν αγροίκως απωθήσει και αυτήν την Αγ. Θαΐδα ή την ξανθήν Μαγδαληνήν;».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 212-213)

«Ταύτα και τα κατωτέρω εισί παράφρασις ή μάλλον παρωδία των γνωστών στίχων του Οβιδίου εν τηι επιστολήι της Αριάδνης προς τον Θησέα:
Incertum vigilans, a somno languida <,> movi
Thesea prensura semisupina manus;
Nullus erat! Referoque manus iterumque retempto,
Perque torum moveo bracchia: nullus erat![1]κτλ.»

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 288)

Αυτόθι. «Οι κοίλοι βράχοι επανελάμβανον την κραυγήν, και οσάκις ο Φρουμέντιος, τοσάκις κακείνοι έκραζον την φυγάδα, ωσεί λυπούμενοι τον δυστυχή κτλ.»»
"Reddebant nomen concava saxa tuum
Et quoties ego te, toties locus ipse vocabat,
Ipse locus misere fere volebat opem[2]."

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 288)

Αυτόθι. «Η δραπέτις είδεν ίσως επί της ακτής τον ανατείνοντα προς αυτήν τους βραχίονας κτλ.»
«Ενταύθα αφήκα τους Λατίνους ποιητάς, νομίζων ότι πολύ συγκινητικώτεροι ήθελον είναι αν, αντί να παραστήσωσι την Αριάδνην επισκοπούσαν το έρημον πέλαγος, εδείκνυον ημίν τον Θησέα ιστάμενον επί της πρώρας του πλοίου και αποστρέφοντα το πρόσωπον από της ερωμένης του, τεινούσης από της παραλίας τας αγκάλας εις τον δραπέτην».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 288)

«Ουδεμία των αγίων κατέβη να προσφέρηι εις αυτόν τα χείλη της προς παρηγορίαν ως ο Βάκχος εις την Αριάδνην».
At parte ex alia florens volitabat Iacchus,
……
[…] Te quaerens, Ariadna, tuoque incensus amore […] κτλ.
(Catul. Epithal. Pelei, στίχ. 252) [5]

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 288)

Παραπομπή στις εξής αρχαίες πηγές:

Οβιδίου, *Ηρωίδες*, 10. 9-12 και 10. 22-24.
Ariadne Theseo
Mitius inveni quam te genus omne ferarum;
credita non ulli quam tibi peius eram.
quae legis, ex illo, Theseu, tibi litore mitto
unde tuam sine me vela tulere ratem,

in quo me somnusque meus male prodidit et tu,
per facinus somnis insidiate meis.
Tempus erat, vitrea quo primum terra pruina
spargitur et tectae fronde queruntur aves.
incertum vigilans ac somno languida movi

Thesea prensuras semisupina manus –
nullus erat! referoque manus iterumque retempto,
perque torum moveo bracchia – nullus erat![1]
excussere metus somnum; conterrita surgo,
membraque sunt viduo praecipitata toro.

protinus adductis sonuerunt pectora palmis,
utque erat e somno turbida, rupta coma est.
Luna fuit; specto, siquid nisi litora cernam.
quod videant oculi, nil nisi litus habent.
nunc huc, nunc illuc, et utroque sine ordine, curro;

alta puellares tardat harena pedes.
interea toto clamavi in litore 'Theseu!':
reddebant nomen concava saxa tuum,
et quotiens ego te, totiens locus ipse vocabat.
ipse locus miserae ferre volebat opem[2].

Mons fuit – apparent frutices in vertice rari;
hinc scopulus raucis pendet adesus aquis.
adscendo – vires animus dabat – atque ita late
aequora prospectu metior alta meo.
inde ego – nam ventis quoque sum crudelibus usa –

vidi praecipiti carbasa tenta Noto.

ut vidi haut dignam quae me vidisse putarem,
frigidior glacie semianimisque fui.
nec languere diu patitur dolor; excitor illo,
excitor et summa Thesea voce voco.

'quo fugis?' exclamo; 'scelerate revertere Theseu!

flecte ratem! numerum non habet illa suum!'
Haec ego; quod voci deerat, plangore replebam;
verbera cum verbis mixta fuere meis.
si non audires, ut saltem cernere posses,

iactatae late signa dedere manus;

candidaque inposui longae velamina virgae –
scilicet oblitos admonitura mei!
iamque oculis ereptus eras. tum denique flevi;
torpuerant molles ante dolore genae.

quid potius facerent, quam me mea lumina flerent,

postquam desieram vela videre tua?
aut ego diffusis erravi sola capillis,
qualis ab Ogygio concita Baccha deo,
aut mare prospiciens in saxo frigida sedi,

quamque lapis sedes, tam lapis ipsa fui.

saepe torum repeto, qui nos acceperat ambos,
sed non acceptos exhibiturus erat,
et tua, quae possum pro te, vestigia tango
strataque quae membris intepuere tuis.

Κατούλλου, *Carmina*, 64. 251-253a.

at parte ex alia florens volitabat Iacchus
cum thiaso Satyrorum et Nysigenis Silenis,

te quaerens, Ariadna, tuoque incensus amore[5]. 253a

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
Ομήρου, *Οδύσσεια*, 9. 415-416.
Κύκλωψ δὲ στενάχων τε καὶ ὠδίνων ὀδύνῃσι, (415)
χερσὶ ψηλαφόων, ἀπὸ μὲν λίθον εἶλε θυράων[3],
αὐτὸς δ᾽ εἰνὶ θύρῃσι καθέζετο χεῖρε πετάσσας,
εἴ τινά που μετ᾽ ὄεσσι λάβοι στείχοντα θύραζε·
οὕτω γάρ πού μ᾽ ἤλπετ᾽ ἐνὶ φρεσὶ νήπιον εἶναι.

***Π.Δ., Ψαλμοί Σολομώντος*, 8. 14.**
(14.) Διὰ τοῦτο ἐκέρασεν αὐτοῖς ὁ θεὸς πνεῦμα πλανήσεως,
ἐπότισεν αὐτοὺς ποτήριον οἴνου ἀκράτου εἰς μέθην[4].

***Π.Δ., Παροιμίαι*, 31. 6.**
(6.) δίδοτε μέθην τοῖς ἐν λύπαις

καὶ οἶνον πίνειν τοῖς ἐν ὀδύναις[4]…

69. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος.**
«Ότε ενύκτωσεν, επέστρεψε και πάλιν εις το σπήλαιον. Οποίαν νύκτα επέρασεν εκεί προ της κλίνης εκείνης, εν ηι τα κάλλη της Ιωάννας εφαίνοντο ακόμη εν σχήματι λάκκου εντυπωμένα; Αν έχασές ποτε ερωμένην ή ολόκληρον περιουσίαν εις χαρτοπαίγνια, μαντεύεις, αναγνώστα· πόσον δε τα δάκρυά σου πικρά, αν έπιες ως χωνευτικόν άψινθον μετά το γεύμα. Δεκαπέντε ημέρας έμεινεν εκεί ερωτών «ίνα τι […] δέδοται τοις εν πικρίαι φως […] <και> ζωή […] ταις εν οδύνηι ψυχαίς […] » (Ιώβ, κεφ. γ΄, εδ. 20). Αλλά τέλος ευσπλαγχνισθείς αυτόν έδραμεν εις βοήθειάν του ο εν ουρανώι Άγιος προστάτης του Βονιφάτιος».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 213)

Παραπομπή στην εξής αρχαία πηγή:
***Π.Δ., Ιώβ*, 3. 20.**
(20.) ἵνα τί γὰρ δέδοται τοῖς ἐν πικρίᾳ φῶς,
ζωὴ δὲ ταῖς ἐν ὀδύναις ψυχαῖς;

70. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Νέα ποιμενίς διέβη μετ' ολίγον προ αυτού, έχουσα στάμνον γάλακτος επί της κεφαλής και κομβολόγιον κολλυρίων εις την χείρα. Ταύτην κράξας επρογεύθη ευθύμως· ότε δε η Αμαρυλλίς εκείνη, λαβούσα χάλκινον νόμισμα και ασπασθείσα την χείρα του καλογήρου απεμακρύνθη, ενούσα το εύθυμον άσμα της εις την φωνήν των κορυδαλών, ενώ ο άνεμος της πρωίας έπαιζε με της εσθήτος της τας πτυχάς, ανυψών αυτάς μέχρι μέσης κνήμης, θεωρών αυτήν ο Φρουμέντιος τότε κατά πρώτον ηισθάνθη ότι πλην της Ιωάννας υπήρχον και άλλαι εις τον κόσμον γυναίκες. Η θεραπεία αυτού ηδύνατο ήδη να θεωρηθήι ως ριζική».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 214)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
Θεοκρίτου, *Ειδύλλια*, 3, 5-8.
Ὦ χαρίεσσ' Ἀμαρυλλί, τί μ' οὐκέτι τοῦτο κατ' ἄντρον (5)
παρκύπτοισα καλεῖς, τὸν ἐρωτύλον; ἦ ῥά με μισεῖς;
ἦ ῥά γέ τοι σιμὸς καταφαίνομαι ἐγγύθεν ἦμεν,
νύμφα, καὶ προγένειος; ἀπάγξασθαί με ποησεῖς.

Θεοκρίτου, *Ειδύλλια*, 3, 20-22.
τὸν στέφανον τῖλαί με κατ' αὐτίκα λεπτὰ ποησεῖς, (20)
τόν τοι ἐγών, Ἀμαρυλλὶ φίλα, κισσοῖο φυλάσσω,
ἀμπλέξας καλύκεσσι καὶ εὐόδμοισι σελίνοις.

Θεοκρίτου, *Ειδύλλια*, 4, 35-40.
τηνεὶ καὶ τὸν ταῦρον ἀπ' ὤρεος ἄγε πιάξας (35)
τᾶς ὁπλᾶς κἤδωκ' Ἀμαρυλλίδι, ταὶ δὲ γυναῖκες
μακρὸν ἀνάυσαν, χὠ βουκόλος ἐξεγέλασσεν.
{ΒΑ.} ὦ χαρίεσσ' Ἀμαρυλλί, μόνας σέθεν οὐδὲ θανοίσας
λασεύμεσθ'· ὅσον αἶγες ἐμὶν φίλαι, ὅσσον ἀπέσβης.
αἰαῖ τῶ σκληρῶ μάλα δαίμονος ὅς με λελόγχει. (40)

Λόγγου, *Δάφνις και Χλόη*, 2. 5, 3, 1-5.
(3.) Καί σε οἶδα νέμοντα πρω-
θήβην ἐν ἐκείνῳ τῷ ὄρει τὸ πλατὺ βουκόλιον καὶ παρήμην
σοι συρίττοντι πρὸς ταῖς φηγοῖς ἐκείναις, **ἡνίκα ἥρας**
Ἀμαρυλλίδος· ἀλλά με οὐχ ἑώρας καίτοι πλησίον μάλα τῇ
κόρῃ παρεστῶτα. Σοὶ μὲν οὖν ἐκείνην ἔδωκα·

Λόγγου, *Δάφνις και Χλόη*, 2. 7, 4, 1 –2. 7, 7, 3.
(4.) Ἔγνων δὲ ἐγὼ
καὶ ταῦρον ἐρασθέντα, καὶ ὡς οἴστρῳ πληγεὶς ἐμυκᾶτο·
καὶ τράγον φιλήσαντα αἶγα, καὶ ἠκολούθει πανταχοῦ.
Αὐτὸς μὲν γὰρ ἤμην νέος καὶ ἠράσθην Ἀμαρυλλίδος· καὶ
οὔτε τροφῆς ἐμεμνήμην οὔτε ποτὸν προσεφερόμην οὔτε (5)
ὕπνον ᾑρούμην. (5.) Ἤλγουν τὴν ψυχήν, τὴν καρδίαν

ἐπαλλόμην, τὸ σῶμα ἐψυχόμην· ἐβόων ὡς παιόμενος, ἐσιώπων ὡς νεκρούμενος, εἰς ποταμοὺς ἐνέβαινον ὡς καόμενος. (6.) Ἐκάλουν τὸν Πᾶνα βοηθόν, ὡς καὶ αὐτὸν τῆς Πίτυος ἐρασθέντα· ἐπήνουν τὴν Ἠχὼ τὸ Ἀμαρυλλίδος ὄνομα μετ᾽ ἐμὲ καλοῦσαν· κατέκλων τὰς σύριγγας, ὅτι μοι τὰς μὲν βοῦς ἔθελγον, Ἀμαρυλλίδα δὲ οὐκ ἦγον. (7.) Ἔρωτος γὰρ οὐδὲν φάρμακον, οὐ πινόμενον, οὐκ ἐσθιόμενον, οὐκ ἐν ᾠδαῖς λαλούμενον, ὅτι μὴ φίλημα καὶ περιβολὴ καὶ συγκατακλιθῆναι γυμνοῖς σώμασι.

Λόγγου, *Δάφνις και Χλόη*, 2. 8, 5, 1-2.
Ἀλλ᾽
οὐδὲ Φιλητᾶν ὁ Πὰν ὠφέλησεν Ἀμαρυλλίδος ἐρῶντα.

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού στην 18η Θεματική Ενότητα

Ο συγγραφέας του έργου, στη διάρκεια της περιγραφής της εγκατάλειψης του ήρωα από την αγαπημένη του και της αναζήτησής της από εκείνον, απεικονίζει τον ερωτευμένο νέο να ψηλαφίζει στο σκοτάδι τον χώρο, όπου βρίσκεται, προκειμένου να αγκαλιάσει την Ιωάννα, ενώ παρομοιάζεται με τον Πολύφημο, ο οποίος αφού τυφλώθηκε αναζητούσε τον Οδυσσέα (68ο παράθεμα Ρ., 3η αρχαία επίδραση).

Το αντίστοιχο χωρίο από το έργο *Οδύσσεια* του Ομήρου[506] αναφέρεται στον Κύκλωπα Πολύφημο, γιο του Ποσειδώνα και της νύμφης Θόωσας, έναν τρομερό Γίγαντα που ζούσε ως βοσκός σε μια σπηλιά. Όταν ο Οδυσσέας και οι σύντροφοί του —συνολικά δώδεκα στον αριθμό— αιχμαλωτίστηκαν από τον Πολύφημο μέσα στη σπηλιά, εκείνος άρχισε να καταβροχθίζει έναν έναν τους συντρόφους του Οδυσσέα, υποσχόμενος ότι εκείνον θα τον φάει τελευταίο, για να τον ευχαριστήσει που του προσέφερε νόστιμο κρασί. Τη νύχτα, όταν ο Κύκλωπας κοιμόταν βαθιά από το κρασί, ο Οδυσσέας και οι σύντροφοί του τον τύφλωσαν με έναν πάσσαλο. Το πρωί, όταν το κοπάδι βγήκε για βοσκή, οι Έλληνες πιάστηκαν κάτω από την κοιλιά των κριαριών και έτσι κατόρθωσαν και βγήκαν έξω από τη σπηλιά του Κύκλωπα[507].

Μέσα από τον παραλληλισμό του Φρουμέντιου με τον Πολύφημο, καθώς και οι δύο αναζητούν στο σκοτάδι —ο πρώτος λόγω του ότι είναι σκοτάδι, καθώς δεν έχει ξημερώσει, και ο δεύτερος λόγω της τύφλωσής του— την Ιωάννα και τον Οδυσσέα με τους συντρόφους του αντίστοιχα, αναδεικνύεται η πρόθεση του συγγραφέα της *Πάπισσας Ιωάννας* να παρουσιάσει τον ήρωα ως εξαπατημένο, αλλά και αφελή, εύπιστο, αιθεροβάμονα και ονειροπόλο ερωτευμένο νεαρό, ο οποίος πέφτει θύμα εξαπάτησης και εγκαταλείπεται από την αγαπημένη του, κατά το πρότυπο του εξαπατημένου —από τον Οδυσσέα και τους συντρόφους του— Κύκλωπα λόγω του ευφυούς σχεδίου των Ελλήνων.

Στη συνέχεια, περιγράφονται κλιμακωτά οι απεγνωσμένες προσπάθειες του ερωτευμένου νέου, προκειμένου να εντοπίσει την αγαπημένη του, που κορυφώνονται με την επίκληση του ονόματός της. Έτσι ο ήρωας:

- αρχικά, πριν ακόμα ξημερώσει, ανοίγει την αγκαλιά του για να αγκαλιάσει την αγαπημένη του, όμως αντί αυτής περιγράφεται να αγκαλιάζει τα άχυρα του κρεβατιού του,
- έπειτα, πηδώντας γεμάτος τρόμο, απλώνει τα χέρια και ψηλαφίζει το σκοτάδι,

[506]Βλ. Ομήρου, *Οδύσσεια*, 9. 415-416.
[507]Ως προς τον Κύκλωπα Πολύφημο και το σχέδιο απελευθέρωσης του Οδυσσέα και των συντρόφων του βλ. περισσότερα Ομήρου, *Οδύσσεια*, 9. 252 κ.ε.

- στη συνέχεια, αντιλαμβανόμενος ότι εκείνη δεν είναι μέσα στη σπηλιά, βγαίνει γυμνοκέφαλος, ανυπόδητος και απελπισμένος από τη σπηλιά, με σκοπό να την αναζητήσει, όμως δεν υπάρχει κανένα ίχνος της,
- ακολούθως τρέχει γύρω γύρω από τον λόφο δύο και τρεις φορές, αλλά μάταια,
- τέλος ορμάει στην παραλία, πηδώντας σαν κάπρος από την κορυφή ενός βράχου στην κορυφή του άλλου, φωνάζοντας το όνομά της με δυνατή φωνή.

Έπεται η αντίδραση της φύσης στις απεγνωσμένες προσπάθειες του ήρωα να εντοπίσει την αγαπημένη του: Οι κυρτοί βράχοι περιγράφονται να επαναλαμβάνουν τις κραυγές απόγνωσης του νέου, κάθε φορά που εκείνος την καλεί, σαν να τον συμπονούν, σαν να τον λυπούνται. Ταυτόχρονα, ο ήλιος ανατέλλει εκείνη τη στιγμή, προκειμένου να βοηθήσει τον νέο στην έρευνά του για τον εντοπισμό της αγαπημένης του.

Έπειτα, ο συγγραφέας προχωρεί στην περιγραφή της παραλίας, η οποία είναι έρημη, και της εικόνας της θάλασσας, όπου διακρίνεται μια βάρκα, η οποία διασχίζει τα κύματα της Μουνυχίας. Σε αυτή τη βάρκα, σε μακρινή απόσταση, εντοπίζεται η ηρωίδα να στέκεται τυλιγμένη στο ράσο της. Ο συγγραφέας υποθέτει ότι ίσως η Ιωάννα είδε τον Φρουμέντιο να τείνει τα χέρια του προς εκείνη και στη συνέχεια να βυθίζεται ο ίδιος στη θάλασσα, προκειμένου κολυμπώντας να φτάσει στη βάρκα πάνω στην οποία βρισκόταν η αγαπημένη του, όμως εκείνη έστρεψε το πρόσωπό της από εκείνον προτρέποντας τους κωπηλάτες να κάνουν πιο γρήγορα.

Η περιγραφή της προσάραξης της βάρκας δίπλα στο καράβι που θα μεταφέρει την Ιωάννα σε ξένα μέρη και η επιβίβαση της ηρωίδας σε αυτό ακολουθείται από την απεικόνιση του Φρουμέντιου, που παρουσιάζεται —μετά την μάταιη καταδίωξη της αγαπημένης του— να έχουν εξαντληθεί όλα τα αποθέματά του, ψυχικά και σωματικά, και ο ίδιος να βρίσκεται ξαπλωμένος χωρίς πνοή στην προκυμαία. Όταν τελικά ο ερωτευμένος νέος επανακτά τις αισθήσεις του, διώχνει σαν κακό όνειρο τη ζωή.

Στο μεταξύ οι ώρες περνούν, ο ήλιος στεγνώνει τα ρούχα του, όμως το όνειρο δεν παύει, καθώς εκείνος εξακολουθεί να είναι ζωντανός. Ο συγγραφέας απεικονίζει τον ήρωα, αφού ξυπνάει, να διώχνει τη ζωή σαν κακό όνειρο. Στο σημείο αυτό γίνεται έμμεσα λόγος για τις αυτοκτονικές τάσεις του ερωτευμένου νέου, καθώς θεωρώντας ο ίδιος τη ζωή ως κακό όνειρο, το οποίο επιθυμεί να πνίξει στη θάλασσα, ουσιαστικά επιδιώκει τον θάνατό του. Πιο συγκεκριμένα, η απεικόνιση αυτή του Φρουμέντιου επιτυγχάνεται με τη χρήση των εξής δύο παρομοιώσεων:

1. «…απώθησεν ως κακόν όνειρον την ζωήν», με την οποία η ζωή του ήρωα παρομοιάζεται με κακό όνειρο, και
2. «…εσκέφθη να πνίξηι αυτό εις την θάλασσαν, ως ο Σολομών τας λύπας του εις τον οίνον…», με την οποία ο ήρωας περιγράφεται να επιθυμεί να πνίξει το κακό όνειρο —δηλ. την αβάσταχτη ζωή του— στη θάλασσα, όπως ο Σολομώντας έπνιγε τις λύπες του στο κρασί.

Ωστόσο, ο Φρουμέντιος δεν προβαίνει στην απονενοημένη πράξη, δηλ. την αυτοκτονία, καθώς αφενός το νερό είναι ρηχό και αφετέρου φοβάται την Κόλαση.

Ως προς την πληροφορία, η οποία αναφέρεται στο έργο για τον βασιλιά Σολομώντα, ο συγγραφέας ενδέχεται να αναφέρεται σε ένα βιβλικό χωρίο από τους *Ψαλμούς του Σολομώντα*[508], στο οποίο γίνεται λόγος για τον οίνο και τη μέθη (68^{ο} παράθεμα Ρ., 4^{η} αρχαία επίδραση). Η δομή του συγκεκριμένου *Ψαλμού* έχει ως εξής: «Οι στίχοι 1-4 περιγράφουν τον τρόμο εκ της καθόδου των ρωμαϊκών στρατειών, οι

[508]Βλ. *Π.Δ., Ψαλμοί Σολομώντος*, 8. 14.

18-20 τη θριαμβευτική είσοδο του ρωμαίου στρατηγού εις την Ιερουσαλήμ, οι 23-24 τη σφαγή των κατοίκων και την αιχμαλωσία ενός μέρους εξ αυτών»[509].

Σύμφωνα με ιστορικές πηγές, ο Αριστόβουλος ο Β΄, γιος της Αλεξάνδρας Σαλώμης, ήρθε σε αντιδικία με τον μεγαλύτερο αδελφό του, Υρκανό Β΄, διεκδικώντας τον ιουδαϊκό θρόνο και οδηγώντας τον τελικά σε συμβιβασμό. Αργότερα, τα δύο αδέλφια προσέφυγαν για το ζήτημα της διεκδίκησης του θρόνου στην κρίση της Ρώμης. Ο Πομπήιος τάχθηκε υπέρ του Υρκανού Β΄, ενώ ο Αριστόβουλος Β΄ φυλακίστηκε στη Ρώμη, κατόπιν δραπέτευσε από τη φυλακή, όμως δηλητηριάστηκε από τους οπαδούς του Πομπήιου[510].

Οι μελετητές επισημαίνουν ότι «…ο Ψλ. εκφράζει επανειλημμένως την ικανοποίησί του δια την έκφρασι της δικαιοσύνης του Θεού επί του Ισραήλ. Δοξολογεί τον Θεό δια την δικαία τιμωρία των «αμαρτωλών» εντός του έθνους του, και ελπίζει δια καλυτέρας ημέρας εις το μέλλον. Η δικαία κρίσις του Θεού ήλθε δια του Πομπηΐου εφ' όλου βεβαίως του έθνους, ιδίως όμως κατά της Σαδδουκαϊκής τάξεως και των οπαδών του Αριστοβούλου»[511], ενώ οι ίδιοι συμπληρώνουν ότι «Οι Σαδδουκαίοι ιερωμένοι κατηγορούνται δια παράβασι του νόμου (Λευϊτ. 12, 1-8, 15, 19-33, Ιεζ. 18, 6), διότι επέτρεπαν κατά τας θυσίας την παρουσία γυναικών τελουσών εν ακαθαρσίαι, ή είχαν οι ίδιοι επαφάς μετά γυναικών εν ρύσει αίματος»[512].

Κατά συνέπεια, ο συγκεκριμένος *Ψαλμός* αναφέρεται στους αμαρτωλούς ανθρώπους του λαού του Ισραήλ, τους οποίους ο Θεός σκοπεύει να τιμωρήσει, προσφέροντάς τους άκρατο οίνο, δηλ. οίνο που δεν είναι αναμεμιγμένος με νερό και ο οποίος επιφέρει ταχύτερη ζάλη, διότι έχει μεγαλύτερη ποσότητα οινοπνεύματος[513], προκειμένου να τους παραπλανήσει και να ανοίξουν τις πύλες της πόλης στον εχθρό, που δεν ήταν άλλος από τον Ρωμαίο απεσταλμένο, Πομπήιο. Ο συγγραφέας του *Ψαλμού* αυτού εκφράζει τη θλίψη του, καθώς διά της ακοής του αντιλαμβάνεται την επερχόμενη σφαγή.

Στην *Πάπισσα Ιωάννα* ο Σολομώντας περιγράφεται να πνίγει τις λύπες του στο κρασί, ωστόσο το γεγονός ότι:

- οι *Ψαλμοί* του Σολομώντα δεν συνδέονται με τον συγκεκριμένο βασιλιά, καθώς σύμφωνα με τους μελετητές «…καμμία σχέσι δεν έχουν οι Ψαλμοί αυτοί προς τον Βασιλέα Σολομώντα…»[514], και
- ο οίνος είναι το μέσο που θα οδηγήσει τους αμαρτωλούς στη σφαγή τους και όχι το μέσο, με το οποίο ο συγγραφέας του *Ψαλμού* θα πνίξει τη λύπη του,

οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ο συγγραφέας του έργου δεν πρέπει να αναφέρεται στο συγκεκριμένο βιβλικό χωρίο, εκτός αν θεωρηθεί ότι ο Φρουμέντιος που θέλει να πνίξει τη ζωή του στη θάλασσα συσχετίζεται έμμεσα με τους αμαρτωλούς που θα οδηγηθούν στη σφαγή με τη χρήση άκρατου οίνου.

Το πιθανότερο είναι ότι στην *Πάπισσα Ιωάννα* γίνεται λόγος για το βιβλικό χωρίο[515], με το οποίο απευθύνεται συμβουλή σε όσους κατέχονται από θλίψη να καταφεύγουν στη μέθη και σε όσους βιώνουν την οδύνη να κατευθύνονται στο κρασί ($68^{ο}$ παράθεμα Ρ., $4^{η}$ αρχαία επίδραση), για να λησμονούν τη φτώχια και να μη

---

[509]Βλ. Αγουρίδου 1979, τ. β΄, σ. 135.

[510]Βλ. Josephus 1981, σσ. 287-294 και Josephus & Whiston (χ.ε.), σ. 287 κ.ε. Επίσης βλ. Στράβωνος, *Γεωγραφικά*, 16. 2, 40, 3 κ.ε.

[511]Βλ. Αγουρίδου 1979, τ. β΄, σ. 135.

[512]Βλ. Αγουρίδου 1979, τ. β΄, σ. 137.

[513]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 24, σσ. 352-353, όπου σχολιάζεται σε άλλο σημείο της *Π.Δ.* η χρήση παρόμοιας φράσης με αυτής του παραπάνω ψαλμού.

[514]Βλ. Αγουρίδου 1979, τ. β΄, σ. 111.

[515]Βλ. *Π.Δ.*, *Παροιμίαι*, 31. 6.

θυμούνται τις λύπες τους[516]. Το περιεχόμενο του συγκεκριμένου βιβλικού χωρίου ταιριάζει απόλυτα με την περιγραφή του Σολομώντα που πνίγει τις λύπες του στο κρασί, ενώ έχει χρησιμοποιηθεί και πάλι από τον συγγραφέα της *Πάπισσας Ιωάννας* στην περιγραφή της ηρωίδας, η οποία ζητάει να πνίξει τη λύπη της στον οίνο[517] μετά την απομάκρυνση του Φρουμέντιου από κοντά της.

Στο σημείο αυτό παρατηρείται ότι ο συγγραφέας χρησιμοποιεί το ίδιο βιβλικό χωρίο για να περιγράψει: αρχικά τη λύπη της ηρωίδας μετά την απομάκρυνση του αγαπημένου της και την προσπάθειά της να πνίξει στο κρασί τη θλίψη της και στη συνέχεια τη λύπη του ήρωα μετά την απομάκρυνση της αγαπημένης του και τη σκέψη που κάνει να πνίξει στο κρασί τη θλίψη του (κυκλικό σχήμα).

Τέλος, ο δυστυχής νέος ανυψώνει το μεμψίμοιρο βλέμμα του στον ουρανό, αλλά καμία Αγία δεν έρχεται για να τον παρηγορήσει. Ωστόσο —συμπληρώνει ο συγγραφέας— καθώς ο Φρουμέντιος δεν ήταν γυναίκα, μπορεί να απωθούσε βίαια ακόμα και την ίδια την Αγία Θαΐδα ή τη Μαγδαληνή. Στο σημείο αυτό, οι Αγίες παραλληλίζονται με τον αρχαίο θεό Βάκχο και ο ήρωας με την Αριάδνη ως προς την παρηγορία που παρέχουν και δέχονται αντίστοιχα (68^{ο} παράθεμα Ρ., 5^{η} αρχαία πηγή).

Ο συγγραφέας χρησιμοποιεί, όπως αναφέρει στις Σημειώσεις του, για την περιγραφή της εγκατάλειψης του Φρουμέντιου από την Ιωάννα το έργο *Ηρωίδες* του Οβιδίου, ενώ συμπληρώνει ότι η περιγραφή του λειτουργεί ως «…παράφρασις ή μάλλον παρωδία…» της περιγραφής της εγκατάλειψης της Αριάδνης από τον Θησέα[518].

Σύμφωνα με τον αρχαίο μύθο, η Αριάδνη, κόρη του Μίνωα και της Πασιφάης, ερωτεύτηκε παράφορα τον Θησέα, ο οποίος βρέθηκε στην Κρήτη, για να παλέψει με τον Μινώταυρο. Η Αριάδνη τον είδε, τον ερωτεύτηκε και τον βοήθησε να βρει το δρόμο μέσα στον Λαβύρινθο, τη φυλακή του Μινώταυρου, δίνοντάς του ένα κουβάρι κλωστή, το οποίο ο Θησέας ξετύλιξε και έτσι βρήκε το δρόμο της επιστροφής. Η Αριάδνη έφυγε μαζί του από την Κρήτη, για να αποφύγει τον θυμό του Μίνωα. Όμως δεν έφτασε στην Αθήνα, καθώς σε μια στάση που έκανε το καράβι στη Νάξο, ο Θησέας εγκατέλειψε την Αριάδνη κοιμισμένη στην ακτή. Ως προς την απιστία του Θησέα δίνονται πολλές εξηγήσεις: Άλλοτε λέγεται ότι εκείνος την εγκατέλειψε, γιατί αγαπούσε μια άλλη γυναίκα, και άλλοτε πως άκουσε τους θεούς —οι Μοίρες δεν τον άφηναν να την παντρευτεί. Η Αριάδνη ξύπνησε το πρωί και βλέποντας μακριά το καράβι του εραστή της να χάνεται λυπήθηκε. Ωστόσο, έφτασε κοντά της ο θεός Διόνυσος πάνω σε ένα άρμα ζεμένο με πάνθηρες, γοητεύτηκε από την ομορφιά της και την ανέβασε στον Όλυμπο, προσφέροντάς της για γαμήλιο δώρο ένα χρυσό διάδημα. Η Αριάδνη απέκτησε με τον θεό Διόνυσο τον Θόαντα, τον Στάφυλο, τον Οινοπίωνα και τον Πεπάρηθο[519].

---

[516]Βλ. *Π.Δ.*, *Παροιμίαι*, 31. 7: «…ἵνα ἐπιλάθωνται τῆς πενίας / καὶ τῶν πόνων μὴ μνησθῶσιν ἔτι».

[517]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 150: «…ζητούσα να πνίξηι την λύπην της εις τον οίνον κατά την συμβουλήν του Εκκλησιαστού (Δίδετε μέθην τοις εν λύπαις και οίνον πίνει τοις εν οδύναις)», καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια.

[518]Βλ. επίσης Πασχάλη 2005, σ. 174: «…η εγκατάλειψη του Φρουμέντιου από την Ιωάννα (212-213) …παρωδεί την εγκατάλειψη της Αριάδνης από τον Θησέα αντλώντας από τον Οβίδιο (*Heroides 10*) και τον Κάτουλλο (ποίημα 64). Η τεχνική παραπομπής στο αρχαίο κείμενο είναι εντυπωσιακά διαφορετική: η αφήγηση έχει ενσωματώσει τον Οβίδιο και τον Κάτουλλο, και η «αποκάλυψη» γίνεται στις σημειώσεις τέλους (287-288)».

[519]Ως προς τον μύθο της Αριάδνης και του Θησέα βλ. περισσότερα Ψευδο-Απολλοδώρου, *Βιβλιοθήκη (επιτομή από τους κώδικες Vat. 950 + Sabbaitico 366)*, 1. 8a, 1 κ.ε., Πλουτάρχου, *Θησεύς*, 20. 1, 1 κ.ε., Παυσανίου του Περιηγητού, *Ελλάδος Περιήγησις*, 1. 20, 3, 14-16. Βλ. επίσης Κατούλλου, *Carmina*, 64. 251-253a, Οβιδίου, *Ηρωίδες*, 10. 9-12 και 10. 22-24.

Έτσι, με τη χρήση του συγκεκριμένου αρχαίου μύθου:

- ο Φρουμέντιος παραλληλίζεται με την Αριάδνη, ως οι ερώμενοι, οι οποίοι εγκαταλείπονται από τους ερώντες τους,
- η Ιωάννα παραλληλίζεται με τον Θησέα, ως οι ερώντες, που εγκαταλείπουν τους ερωμένους τους,
- οι Αγίες παραλληλίζονται με τον Βάκχο, καθώς αποτελούν τη θεϊκή βοήθεια που επικαλούνται οι ερώμενοι, προκειμένου να ανακουφιστούν από τη θλίψη που τους προκαλεί η απώλεια των ερώντων τους.

Στο σημείο αυτό παρατηρείται ότι αρκετές φράσεις του συγγραφέα της *Πάπισσας Ιωάννας* αποτελούν παράφραση ή παρωδία[520] των στίχων του Οβιδίου:

- η φράση, με την οποία ο Φρουμέντιος περιγράφεται ως «… ο τοσούτον υβρισθείς, **απατηθείς** και καταπατηθείς…»[521] από την Ιωάννα, που αντανακλά τη φράση του Οβιδίου, με την οποία η Αριάδνη περιγράφεται ως «…άθλια **προδομένη** …»[522] από τον Θησέα —"…in quo **me** somnusque meus **male prodidit** …"[523]. Και στις δύο περιπτώσεις γίνεται λόγος για προδοσία– απιστία σε βάρος του ερωμένου από τον ερώντα.
- η φράση, η οποία αναφέρεται στην αρχική αναζήτηση της Ιωάννας από τον Φρουμέντιο —«Ότε την επιούσαν, πριν έτι εξημερώσηι, **ήνοιξε τας αγκάλας**, **ίνα την φίλην του περιπτυχθήι**, αντ' αυτής ενηγκαλίσθη μόνον τα άχυρα της στρωμνής του. Αναπηδήσας μετά τρόμου **εξέτεινε τους βραχίονας** και εψηλάφησε τα σκότη… **αλλ' ουδαμού** της Ιωάννας **ίχνος**», η οποία έχει αντληθεί από τη λατινική φράση "incertum vigilans ac somno languida **movi / Thesea prensuras semisupina manus** –/ **nullus erat**! **referoque manus iterumque retempto**,/ perque torum moveo bracchia – **nullus erat**!"[524], που περιγράφει αντίστοιχα την αναζήτηση του Θησέα από την Αριάδνη —«Μισοκοιμισμένη μόνο και αποχαυνωμένη από τον ύπνο, **γύρισα ανάσκελα και άπλωσα τα χέρια μου να αγκαλιάσω τον Θησέα μου –δεν ήταν εκεί! έσυρα πίσω τα χέρια μου, μια δεύτερη φορά ξαναδοκίμασα, και τους βραχίονές μου μετακινώ σε ολόκληρο το κρεβάτι– δεν ήταν εκεί**!»[525]. Η συγκεκριμένη λατινική πηγή παρατίθεται στις Σημειώσεις του έργου αυτούσια, έχοντας υποστεί ελάχιστες αλλαγές, οι οποίες δεν αλλοιώνουν το νόημά της (68^{ο} παράθεμα P. , 1^{η} αρχαία πηγή).
- η φράση, η οποία περιγράφει τα συναισθήματα και ειδικότερα τον τρόμο του Φρουμέντιου, αμέσως μόλις εκείνος αντιλαμβάνεται την απουσία της Ιωάννας —

[520]Δανείζομαι τους όρους που ο ίδιος ο συγγραφέας χρησιμοποιεί (βλ. παραπάνω). Βλ. Κωστίου 2005, σ. 222: «…η παρωδία είναι μια μορφή «ανακύκλωσης της τέχνης», με πολύ ιδιαίτερη μορφή και με σύνθετη κειμενική λειτουργία». Ως προς τη σχέση παρωδίας– αισθητικής νόρμας βλ. Κωστίου 1995, σ. 175: «Η παρωδία παρεκκλίνει από μια αισθητική νόρμα, αλλά και την εμπεριέχει ως υλικό υποδομής». Επίσης βλ. Κωστίου 2005, σ. 226: «Ο Genette χρησιμοποιεί δύο έννοιες, τη *μεταμόρφωση* και τη *μίμηση*, για να διαχωρίσει την παρωδία από …το pastiche…το pastiche μιμείται, ενώ η παρωδία μεταμορφώνει ένα κείμενο».

[521]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 212.

[522]Βλ. Palmer 1967, σ. 208: «…με…κακώς προύδωκε…» και Showerman 1977, σ. 121: "…so wretchedly betrayed me…". Ως προς την αρχαία ελληνική μετάφραση των *Ηρωίδων* του Οβιδίου από τον Μάξιμο Πλανούδη βλ. επίσης Μιχαλόπουλο 2003, σσ. 359-374.

[523]Βλ. Οβιδίου, *Ηρωίδες*, 10. 5.

[524]Βλ. Οβιδίου, *Ηρωίδες*, 10. 9-12.

[525]Βλ. Palmer 1967, σ. 208: «εγώ δε αλλ' άδηλον πότερον εγρηγορυία ή τωι ύπνωι βεβαρημένη ετύγχανον, ημίυπνος τας χείρας τον Θησέα ληψομένας εκίνησα. ην δε ουδείς. επαναφέρω δη τας χείρας και επαναψηλαφώ αύθις και δια του λέχους αυτάς μεταφέρω· και ην αύθις ουδείς» και Showerman 1977, σσ. 121-123: "Half waking only, and languid from sleep, I turned upon my side and put forth hands to clasp my Theseus –he was not there! I drew back my hands, a second time I made essay, and o' er the whole couch moved my arms– he was not there!".

«Αναπηδήσας **μετά τρόμου**…», που αντανακλά τη λατινική φράση "excussere **metus** somnum; **conterrita** surgo…"[526], η οποία απεικονίζει αντίστοιχα την Αριάδνη έντρομη, όταν αντιλαμβάνεται την απουσία του αγαπημένου της Θησέα —«**Ο φόβος** έδιωξε μακριά τον ύπνο μου. Σηκώθηκα **έντρομη**…»[527].

- η φράση, η οποία περιγράφει την εμφάνιση του Φρουμέντιου —μόλις εκείνος καταλαβαίνει ότι η Ιωάννα απουσιάζει— και την αντίδρασή του: βγαίνει έξω από τη σπηλιά και αρχίζει να την αναζητάει —«…**γυμνοκέφαλος**, ανυπόδητος και απηλπισμένος εξήλθε του σπηλαίου ο δυστυχής νεανίας», που αντικατοπτρίζει τη λατινική φράση "protinus adductis sonuerunt pectora palmis, / **utque erat e somno turbida, rupta coma est**"[528], η οποία περιγράφει την απεικόνιση της Αριάδνης να ξεριζώνει τα ανακατεμένα από τον ύπνο μαλλιά της[529].
- Οι φράσεις που περιγράφουν τον χρόνο, στη διάρκεια του οποίου εκτυλίσσονται τα γεγονότα —«**Η αυγή επάλαιεν ακόμη κατά του σκότους**…» και «και **αυτός δε ο ήλιος ανέτειλε** κατ'εκείνην την στιγμήν, ίνα βοηθήσηι αυτόν εις τας εναγωνίους ερεύνας του», που αντανακλούν τη λατινική φράση "**Luna fuit**"[530], η οποία αναφέρεται αντίστοιχα στον χρόνο που συμβαίνουν τα γεγονότα, δηλ. την νύχτα, καθώς «**υπήρχε φεγγάρι».**
- η φράση που περιγράφει τον χώρο, όπου ο Φρουμέντιος αναζητάει την Ιωάννα και δεν την εντοπίζει —«**Αλλ' η παραλία ήτο έρημος**…», η οποία αντανακλά τις λατινικές φράσεις "…**siquid nisi litora cernam**"[531] και "…**nil nisi litus habent**" [532], που αναφέρονται στις ακτές που αντικρίζουν τα μάτια της Αριάδνης, καθώς εκείνη αναζητάει τον Θησέα.
- η φράση, η οποία περιγράφει τις απεγνωσμένες προσπάθειες που καταβάλλει ο Φρουμέντιος, προκειμένου να εντοπίσει την αγαπημένη του στον εξωτερικό χώρο, επικαλούμενος με δυνατή φωνή το όνομά της —«…**ώρμησε προς την παραλίαν**, ως κάπρος πηδών από βράχου εις βράχου την κορυφήν και **κράζων «Ιωάννα!» μεγάλη τηι φωνήι**»— και η φράση που αναφέρεται στην αντίδραση της φύσης και του τόπου γενικότερα στο κάλεσμα του Φρουμέντιου προς την Ιωάννα, όπου τονίζεται: α) το στοιχείο της συμπόνιας που δείχνουν οι βράχοι, αντηχώντας το όνομα της ηρωίδας κάθε φορά που ο ήρωας το επικαλείται και β) η συμβολή του ήλιου, ο οποίος ανατέλλει, ώστε να βοηθήσει στις αγωνιώδεις έρευνες του Φρουμέντιου για τον εντοπισμό της Ιωάννας —«**Οι κοίλοι βράχοι επανελάμβανον την κραυγήν εκείνην** και **οσάκις ο Φρουμέντιος, τοσάκις κακείνοι έκραζον την φυγάδα,** ωσεί λυπούμενοι τον δυστυχή. Και αυτός δε **ο ήλιος ανέτειλε κατ' εκείνην την στιγμήν, ίνα βοηθήσηι αυτόν εις τας εναγωνίους ερεύνας του**».

---

[526]Βλ. Οβιδίου, *Ηρωίδες*, 10. 13.

[527]Βλ. Palmer 1967, σ. 208: «εξετινάξατο τοίνυν ο φόβος τον ύπνον και καταπεπληγμένη ανίσταμαι…» και Showerman 1977, σ. 123: "Fear struck away my sleep; in terror I arose…".

[528]Βλ. Οβιδίου, *Ηρωίδες*, 10. 15-16.

[529]Βλ. Palmer 1967, σ. 208: «αυτίκα δε των χειρών επιφερομένων ήχησέ μοι τα στέρνα, και ως πεφυρμένη εξ ύπνου ην η κόμη ανήρπασται» και Showerman 1977, σ. 123: "Straight then my palms resounded upon my breasts, and I tore my hair, all disarrayed as it was from sleep".

[530]Βλ. Οβιδίου, *Ηρωίδες*, 10. 17.

[531]Βλ. Οβιδίου, *Ηρωίδες*, 10. 17. Ως προς την αντίστοιχη μετάφραση της λατινικής φράσης βλ. Palmer 1967, σ. 208: «…ητένισα ει τι ποτέ προς την ηιόνα αποσκοπήσαιμι» και Showerman 1977, σ. 123: "(I bend my gaze to see) if aught but shore lies there".

[532]Βλ. Οβιδίου, *Ηρωίδες*, 10. 18. Ως προς την αντίστοιχη μετάφραση της λατινικής φράσης βλ. Palmer 1967, σ. 208: «τι δ' αν αποσκοποίεν οι οφθαλμοί ουδέν ότι μη την ηιόνα είχον» και Showerman 1977, σ. 123: "(So far as my eyes can see), naught do they find but shore".

Οι προαναφερόμενες φράσεις αντανακλώνται αντίστοιχα στη λατινική φράση "interea **toto clamavi in litore "Theseu!"**: / **reddebant nomen concava saxa tuum**,/ et **quotiens ego te, totiens locus ipse vocabat./ ipse locus miserae ferre volebat opem**"[533]. Η συγκεκριμένη λατινική φράση περιγράφει την προσπάθεια που καταβάλλει η Αριάδνη, προκειμένου να εντοπίσει τον Θησέα στον εξωτερικό χώρο, με επίκληση του ονόματός του[534], και την αντίδραση της φύσης και του τόπου στο κάλεσμα της ηρωίδας προς τον αγαπημένο της: οι βράχοι αντηχούν το όνομα του Θησέα, το οποίο εκείνη επικαλείται, προκειμένου να βοηθήσουν την ηρωίδα στην εύρεση του αγαπημένου της —«**Και όσο φώναζα «Θησέα!» σε ολόκληρη την ακτή**, **και οι κοίλοι βράχοι έστελναν πίσω σε μένα το όνομά σου**. **Όσο συχνά εγώ φώναζα το όνομά σου, τόσο συχνά ο ίδιος ο τόπος φώναζε το όνομά σου.** Ο ίδιος ο τόπος ένιωσε την επιθυμία να με βοηθήσει στον θρήνο μου»[535]. Η συγκεκριμένη λατινική πηγή παρατίθεται στις Σημειώσεις του συγγραφέα αυτούσια, έχοντας υποστεί ελάχιστες αλλαγές, που δεν αλλοιώνουν το νόημά της (68ο παράθεμα P., 2η αρχαία πηγή).

Έτσι, ο Φρουμέντιος γίνεται αποδέκτης της βοήθειας του ήλιου στις έρευνές του για την εύρεση της Ιωάννας και η Αριάδνη γίνεται αποδέκτης της βοήθειας που θέλει να της προσφέρει ο τόπος γενικά —"…totiens locus ipse vocabat. / ipse locus miserae ferre volebat opem"[536], ενώ το φεγγάρι παρευρίσκεται —"**Luna fuit**"[537], χωρίς ωστόσο να τονίζεται η συνδρομή του στις έρευνες της ηρωίδας για τον εντοπισμό του Θησέα.

- η φράση, η οποία περιγράφει τον Φρουμέντιο να τρέχει γύρω από τον λόφο δύο και τρεις φορές —«Αφού δις και τρις **περιέδραμεν** εις μάτην **τον λόφον**…», αντανακλά τη λατινική φράση "**Mons fuit** – apparent frutices in vertice rari; / hinc scopulus raucis pendet adesus aquis. / **Adscendo** –vires animus dabat– atque ita late / aequora prospectu metior alta meo"[538], που περιγράφει την Αριάδνη να εντοπίζει ένα βουνό και να σκαρφαλώνει στην πλαγιά του[539].

  Στο σημείο αυτό παρατηρείται ότι **το στοιχείο της επαναληπτικότητας**, που τονίζεται στην προαναφερόμενη φράση, ώστε να μεταδοθεί στον αναγνώστη η ένταση και η αγωνία του Φρουμέντιου, καθώς εκείνος αναζητάει απεγνωσμένα την Ιωάννα, εντοπίζεται και στη λατινική φράση του Οβιδίου "**referoque manus**

---

[533] Βλ. Οβιδίου, *Ηρωίδες*, 10. 21-24.

[534]Η κορύφωση της επίκλησης της Αριάδνης προς τον Θησέα εντοπίζεται περισσότερο στη φράση "**excitor illo,/ excitor et summa Thesea voce voco**" (Οβιδίου, *Ηρωίδες*, 10. 33-34), όπου η ηρωίδα εμφανίζεται να **επικαλείται το όνομα του Θησέα με όλη τη δύναμη της φωνής της** (βλ. Palmer 1967, σ. 209: «εξίσταμαι εκείθεν, εξίσταμαι, και διατόρωι φωνήι τον Θησέα καλώ» και Showerman 1977, σ. 123: " …it stirs me up to call on Theseus with all my voice's might ").

[535]Βλ. Palmer 1967, σ. 208: «μετά δε ταύτα καθ' όλην την ηιόνα κραζούσηι Θησεύ, αι κοίλαι πέτραι το σον μοι ανταπεδίδοσαν όνομα, και οσάκις εγώ σε, τοσάκις και ο χώρος αυτός εκάλει· αυτός ο χώρος τηι δυστήνωι αρωγήν τινα προσφέρειν ηβούλετο» και Showerman 1977, σ. 123: "And all the while I cried out "Theseus!" along the entire shore, and the hollow rocks sent back your name to me; as often as I called out for you, so often did the place itself call out your name. The very place felt the will to aid me in my woe".

[536] Βλ. Οβιδίου, *Ηρωίδες*, 10. 23-24.

[537] Βλ. Οβιδίου, *Ηρωίδες*, 10. 17.

[538]Βλ. Οβιδίου, *Ηρωίδες*, 10. 25-28.

[539]Βλ. Palmer 1967, σσ. 208-209: «όρος δη τι ην· υποφαίνονται γαρ τινες επί κορυφής αραιοί θάμνοι· νυν δε σκόπελος επικρέμαται τοις πολυφλοίσβοις κύμασιν υποβεβρωμένος. ανέρχομαι δ' εκείσε, και γαρ ισχύν εδίδου το πρόθυμον, και ούτως εις εύρος τηι εμαυτής αποσκοπήσει το βαθύ πέλαγος διεμέτρουν » και Showerman 1977, σ. 123: "There was a mountain, with bushes rising here and there upon its top; a cliff hangs over from it, gnawed into by deep-sounding waves. I climb its slope —my spirit gave me strength—and thus with prospect broad I scan the billowy deep".

iterumque retempto…"[540], όπου γίνεται λόγος για την **επαναλαμβανόμενη προσπάθεια** της Αριάδνης να αγκαλιάσει τον Θησέα.

- η φράση, η οποία αναφέρεται στη βάρκα που μεταφέρει την Ιωάννα στο καράβι εκείνο, όπου θα επιβιβαστεί η ίδια, προκειμένου να συνεχίσει το ταξίδι της. Το καράβι περιγράφεται χαρακτηριστικά να ανοίγει τα πανιά του στους ανέμους —«… η λέμβος ανεσύρετο παρά τας πλευράς του πλοίου, **όπερ ήνοιγεν εις τους ανέμους τα ιστία**…». Αντίστοιχα, στον Οβίδιο η λατινική φράση "inde ego –nam ventis quoque sum crudelibus usa–/ **vidi praecipiti carbasa tenta Noto**"[541], αναφέρεται στην Αριάδνη, η οποία αντικρίζει **τα πανιά του καραβιού**, όπου είναι επιβιβασμένος ο Θησέας, **τεντωμένα εντελώς στον θυελλώδη Νότο**[542].
- η φράση, στην οποία ο Φρουμέντιος περιγράφεται να σηκώνει τους βραχίονές του, είτε κάνοντας σήματα με τα χέρια του, για να τον δει η Ιωάννα, είτε απλώνοντας τα χέρια του, για να την αγκαλιάσει, την ώρα που εκείνη τον εγκαταλείπει —«Η δραπέτις είδεν ίσως επί της ακτής **τον ανατείνοντα προς αυτήν τους βραχίονας** και είτα εις την θάλασσαν βυθιζόμενον νεανίαν…», αντικατοπτρίζει τη λατινική φράση "…**iactatae late signa dedere manus**"[543] που περιγράφει την Αριάδνη να **κάνει σήματα στον Θησέα με τα χέρια της**[544].

Ωστόσο, στις Σημειώσεις δεν επισημαίνεται η προαναφερόμενη φραστική ομοιότητα ανάμεσα στην *Πάπισσα Ιωάννα* και τις *Ηρωίδες* του Οβιδίου, όπως στις δύο προηγούμενες περιπτώσεις[545], καθώς μέλημα του συγγραφέα είναι το ακριβώς αντίθετο: να διαφοροποιηθεί από τον λατίνο ποιητή, να πρωτοτυπήσει και να δημιουργήσει —όπως ο ίδιος αναφέρει— έντονη συγκινησιακή ατμόσφαιρα. Μάλιστα, προκειμένου να επιτύχει τον στόχο του, ο ίδιος παρουσιάζει τον ήρωά του να τείνει με παράπονο και λαχτάρα τα χέρια του προς την «δραπέτιδα», η οποία απεικονίζεται να στέκεται στην πλώρη του καραβιού και να αποστρέφει το πρόσωπό της από τον δυστυχισμένο νέο[546].

Με τη συγκεκριμένη παρουσίαση της ηρωίδας ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* θεωρεί ότι δημιουργείται έντονη συγκινησιακή φόρτιση και προκαλείται μεγαλύτερη συμπόνια του αναγνώστη προς τον εγκαταλελειμμένο ερωτευμένο νέο, προτείνοντας υποθετικά μια παρόμοια περιγραφή του «δραπέτη» Θησέα από τους λατίνους ποιητές[547]. Αντίθετα, στις *Ηρωίδες* του Οβιδίου η συναισθηματική φόρτιση δημιουργείται στο τέλος με την εστίαση περισσότερο στην απεικόνιση

---

[540]Βλ. Οβιδίου, *Ηρωίδες*, 10. 11.

[541]Βλ. Οβιδίου, *Ηρωίδες*, 10. 29-30.

[542]Βλ. Palmer 1967, σ. 209: «εκείθεν εγώ, και γαρ απηνέσι πνεύμασιν εχρησάμην, είδον επισπέρχοντι νότωι τα ιστία εκτεταμένα» και Showerman 1977, σ. 123: "From there —for I found the winds cruel, too— I beheld your sails stretched full by the headlong southern gale".

[543]Βλ. Οβιδίου, *Ηρωίδες*, 10. 40.

[544]Βλ. Palmer 1967, σ. 209: «αι γαρ μοι χείρες εις εύρος διαρριπτόμεναι σημεία παρείχοντο» και Showerman 1977, σ. 125: "with might and main I sent you signals with my hands;".

[545]Βλ. παραπάνω στο 68ο παράθεμα Ρ., την 1η και 2η αρχαία πηγή.

[546]Βλ. τη φράση: «Η δραπέτις είδεν ίσως επί της ακτής τον ανατείνοντα προς αυτήν τους βραχίονας και είτα εις την θάλασσαν βυθιζόμενον νεανίαν, αλλ' αποστρέψασα το πρόσωπον παρώτρυνεν εις ταχύτερον δρόμον τους κωπηλάτας».

[547]Βλ. την εξής φράση: «Ενταύθα αφήκα τους Λατίνους ποιητάς, νομίζων ότι πολύ συγκινητικώτεροι ήθελον είναι αν, αντί να παραστήσωσι την Αριάδνην επισκοπούσαν το έρημον πέλαγος, εδείκνυον ημίν τον Θησέα ιστάμενον επί της πρώρας του πλοίου και αποστρέφοντα το πρόσωπον από της ερωμένης του, τεινούσης από της παραλίας τας αγκάλας εις τον δραπέτην».

Βλ. επίσης Κωστίου 2005, σ. 224: «Η παρωδία έχει σαφώς διακειμενική λειτουργία, καθώς, ανεξάρτητα από τον στόχο της, συνδιαλέγεται με το κείμενο- πρότυπο» και σ. 222: «Σύμφωνα με την Hutcheon, η παρωδία μπορεί να είναι σοβαρή κριτική (όχι αναγκαστικά του παρωδούμενου κειμένου) ή παιγνιώδης, πνευματώδης κριτική συγκεκριμένων λογοτεχνικών μορφών».

της εγκαταλελειμμένης ερωτευμένης νέας, από της οποίας τα —γεμάτα πόνο— τρυφερά μάτια τρέχουν δάκρυα —«tum denique flevi; / torpuerant molles ante dolore genae»[548].

- η φράση που περιγράφει τον Φρουμέντιο εξαντλημένο, ψυχικά και σωματικά, και ξαπλωμένο —μετά την μάταιη καταδίωξη της Ιωάννας, παλεύοντας ο ίδιος με τα κύματα— στην προκυμαία σαν χωρίς πνοή ναυάγιο, ενώ εκείνος ανακτώντας τις αισθήσεις του απωθεί τη ζωή σαν κακό όνειρο —«…ο δε Φρουμέντιος μετά ματαίαν καταδίωξιν, **εξαντλήσας τας ελπίδας και τας δυνάμεις** του, έκειτο **άπνουν ναυάγιον** επί της προκυμαίας. Ότε συνήλθεν εις εαυτόν, **απώθησεν ως κακόν όνειρον την ζωήν**». Η εικόνα του Φρουμέντιου αντικατοπτρίζει την αντίστοιχη εικόνα της Αριάδνης, όπως αυτή παρουσιάζεται στη λατινική φράση "ut vidi haut dignam quae me vidisse putarem,/ **frigidior glacie semianimisque fui**"[549], η οποία περιγράφει την ηρωίδα να γίνεται **πιο παγωμένη και από τον πάγο και η μισή ζωή να φεύγει από το σώμα της**[550].
- οι φράσεις, με τις οποίες χαρακτηρίζεται από τον συγγραφέα η Ιωάννα ως «**φυγάς**» και «**δραπέτις**», οι οποίες αντιστοιχούν στους χαρακτηρισμούς που αποδίδει η Αριάδνη στον Θησέα, φωνάζοντάς του "…"**scelerate** revertere/ **Theseu**!"…"[551], όπου τον χαρακτηρίζει ασεβή, κακούργο[552].
- η φράση, η οποία αναφέρεται στη θεϊκή βοήθεια που ζητάει ο Φρουμέντιος από τις Αγίες, την οποία όμως εκείνος δεν δέχεται, καθώς καμία από τις Αγίες δεν κατεβαίνει από τον ουρανό, προκειμένου να τον παρηγορήσει —«Ανύψωσεν είτα προς ουρανόν μεμψίμοιρον βλέμμα, αλλ' **ουδεμία εκ των εκεί αγίων κατέβη να προσφέρηι εις αυτόν τα χείλη της προς παρηγορίαν**, ως ο Βάκχος εις την Αριάδνην». Στη λατινική φράση του Οβιδίου "aut ego diffusis erravi sola capillis, / **qualis ab Ogygio concita Baccha deo**, / aut mare prospiciens in saxo frigida sedi, / quamque lapis sedes, tam lapis ipsa fui"[553], **η Αριάδνη παρομοιάζεται με τις Βάκχες που εξεγείρονται από τον θεό Βάκχο**[554].

  Ωστόσο, ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* αφήνει κατά μέρος τον Οβίδιο και επιλέγει να αναφερθεί στον Κάτουλλο, ο οποίος περιγράφει την παρέμβαση του Βάκχου που αναζητά την Αριάδνη φλεγόμενος από έρωτα για αυτήν —"**at parte ex alia florens volitabat Iacchus/**…**te quaerens, Ariadna, tuoque incensus amore**"[555]. Ο συγγραφέας παραθέτει στις Σημειώσεις του αυτούσια την λατινική πηγή, που έχει υποστεί ελάχιστες αλλαγές, οι οποίες δεν αλλοιώνουν το νόημά της (68^{ο} παράθεμα P., 5^{η} αρχαία πηγή). Έτσι, η γλυκιά παρηγορία, την

[548]Βλ. Οβιδίου, *Ηρωίδες*, 10. 43-44.

[549]Βλ. Οβιδίου, *Ηρωίδες*, 10. 31-32.

[550]Βλ. Palmer 1967, σ. 209: «ή είδον ή και δόξασα ιδείν εμαυτήι ψυχροτέρα κρυστάλλου και ημιθνής εγενόμην» και Showerman 1977, σ. 123: "As I looked on a sight methought I had not deserved to see, I grew colder than ice, and life half left my body".

[551]Βλ. Οβιδίου, *Ηρωίδες*, 10. 35.

[552]Βλ. Palmer 1967, σ. 209: «ανόσιε, υπόστρεφέ μοι, Θησεύ» και Showerman 1977, σ. 123: "Come back, O wicked Theseus!".

[553]Βλ. Οβιδίου, *Ηρωίδες*, 10. 47-50.

[554]Βλ. Palmer 1967, σ. 209: «ή τοίνυν εγώ διακεχυμένη την κόμην μόνη περιεφοίτων οποία τις Βάκχη προς του Θηβαίου θεού οιστρηθείσα, ή προς την θάλατταν αποβλέπουσα ψυχρά επί πέτρας τινός ανεκάθισα» και Showerman 1977, σ. 125: "Alone, with hair loose flying, I have either roamed about, like to a Bacchant roused by the Ogygian god, or, looking out upon the sea, I have sat all chilled upon the rock, as much a stone myself as was the stone I sat upon".

[555]Βλ. Κατούλλου, *Carmina*, 64. 251-253a. Βλ. επίσης Vestal 2002-2004, σ. 27: "But from some part flowering Bacchus was flying…seeking out you, Ariadne, and inflamed with love for you" και Τρομάρα 2004, σ. 171: «Σ' άλλη μεριά του σεντονιού χοροπηδούσε θαλερός ο Ίακχος…εσένα, Αριάδνη, αναζητώντας, για σένα από έρωτα καμένος».

οποία θα μπορούσαν να προσφέρουν οι Αγίες στον δυστυχή Φρουμέντιο —προσφέροντας τα χείλη τους για φίλημα— παραλληλίζεται με την παρηγορία του φλεγόμενου από έρωτα Βάκχου στην Αριάδνη. Πρόκειται και στις δύο περιπτώσεις για αναφορά σε θεϊκή βοήθεια, προκειμένου να απαλλαγούν οι δύο ήρωες —ο Φρουμέντιος και η Αριάδνη— από τον πόνο της εγκατάλειψης.

Ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* επιλέγει συνειδητά να παραλληλίσει τις Αγίες με τον θεό Βάκχο, όπως αυτός παρουσιάζεται στον Κάτουλλο, καθώς και στις δύο περιπτώσεις η παρηγορία που ζητάει ο Φρουμέντιος από Εκείνες και η παρηγορία της Αριάδνης από τον Βάκχο έχουν ερωτική σημασιοδότηση. Έτσι, το αναγνωστικό κοινό αντιλαμβάνεται τα μηνύματα που έμμεσα θέλει να περάσει ο συγγραφέας αναφορικά με τον τρυφηλό τρόπο ζωής και τη λαγνεία του νεαρού μοναχού —«…ουδεμία εκ των εκεί αγίων κατέβη **να προσφέρηι εις αυτόν τα χείλη της προς παρηγορίαν**…».

Στη συνέχεια, ο Φρουμέντιος περιγράφεται να επιστρέφει στη σπηλιά και να θρηνεί για την απώλεια της αγαπημένης του, ενώ εμφανίζεται να αναρωτιέται για τον λόγο που δίδεται φως στους πικραμένους ανθρώπους και ζωή στις πονεμένες ψυχές, παραλληλιζόμενος με τον Ιώβ (69^{ο} παράθεμα Ρ.).

Η αντίστοιχη βιβλική φράση[556] αναφέρεται σε έναν θεοσεβή άνθρωπο, τον Ιώβ, ο οποίος αφού υπέστη —με την έγκριση του Θεού— πολλές δοκιμασίες από τον Σατανά, έφτασε στο σημείο να καταραστεί την ημέρα που γεννήθηκε[557]. Στο πλαίσιο του θρήνου για τις δοκιμασίες που έχει υποστεί, ο Ιώβ αναρωτιέται για ποιο λόγο βλέπουν το φως της ημέρας οι άνθρωποι που ζουν με πικρίες τη ζωή τους, και για ποιο λόγο ζουν εκείνοι, οι οποίοι υποφέρουν από ψυχικές οδύνες[558], συλλογιζόμενος ότι άνθρωποι όπως εκείνος που βασανίζονται και δέχονται επώδυνες δοκιμασίες είναι καλύτερο να μη ζουν, ώστε να πάψουν να ταλαιπωρούνται. Έτσι, ο θάνατος θα λειτουργήσει ως λύτρωση από τα βάσανα και τις συμφορές, ενώ οι σχολιαστές συμπληρώνουν ότι «…ο Ιώβ εν τηι μελαγχολίαι του περιγράφει τα πράγματα από εξωτερικής απόψεως, καθ' όσον αφοράι την παύσιν των δεινών της παρούσης ζωής»[559].

Μέσα από τον παραλληλισμό του Φρουμέντιου με τον Ιώβ ως πρόσωπα που υφίστανται δοκιμασίες αναδεικνύεται η πρόθεση του συγγραφέα να καυτηριάσει τον τρόπο ζωής του νεαρού μοναχού, καθώς εκείνος —σε αντίθεση με τον θεοσεβή Ιώβ— παρουσιάζεται να παραβιάζει όλο και περισσότερο τον θείο νόμο συνάπτοντας παράνομη ερωτική σχέση με τη μοναχή Ιωάννα. Ταυτόχρονα, στηλιτεύεται ο βίος του μεσαιωνικού ιερατείου, καθώς ο νεαρός μοναχός είναι εκπρόσωπός του.

Τέλος, μετά την απελευθέρωση του Φρουμέντιου από τον πόνο για την απώλεια της Ιωάννας λόγω της θεϊκής επέμβασης του Αγίου Βονιφατίου, ο ήρωας περιγράφεται να επανακτάει την όρεξή του για φαγητό. Τότε μια ποιμενίδα, με ένα σταμνί γάλα στο κεφάλι και με κουλούρια στο χέρι, πλησιάζει τον νεαρό μοναχό, ύστερα από κάλεσμά του, και του προσφέρει από τα προϊόντα που έχει στην κατοχή της (70^{ο} παράθεμα Ρ.).

Στη συνέχεια η νεαρή ποιμενίδα, που αποκτά το όνομα Αμαρυλλίς, παίρνει από τον Φρουμέντιο ένα χάλκινο νόμισμα, του φιλάει το χέρι —σαν καλόγερος που ήταν— και απομακρύνεται, ενώ η ίδια περιγράφεται να ενώνει το χαρούμενο τραγούδι της με τη φωνή των κορυδαλλών, καθώς το πρωινό αεράκι παίζει με τις

---

[556]Βλ. *Π.Δ.*, *Ιώβ,* 3. 20.
[557]Βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 208 και 209, όπου και εκεί ο Φρουμέντιος παραλληλίζεται με τον Ιώβ, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια.
[558]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 23, σ. 57.
[559]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 23, σ. 57.

πτυχές του φουστανιού της ανυψώνοντάς τις μέχρι τη μέση της γάμπας. Μπροστά στη θέα αυτή ο νεαρός μοναχός καταλαβαίνει ότι υπάρχουν στον κόσμο και άλλες γυναίκες εκτός από την Ιωάννα. Ενδεικτικά, παρατίθενται εδώ αρχαία χωρία τόσο από το τρίτο και το τέταρτο *Ειδύλλιον* του Θεοκρίτου, όσο και από το έργο *Δάφνις και Χλόη* του Λόγγου, όπου υπάρχουν αναφορές στην Αμαρυλλίδα.

Η Αμαρυλλίδα, η ηρωίδα του Θεοκρίτου, περιγράφεται στο τρίτο *Ειδύλλιο*[560] του βουκολικού ποιητή ως ωραιότατη ποιμενίδα, την οποία ποθεί ένας γιδοβοσκός. Εκείνος την καλεί να έρθει κοντά του και να του προσφέρει τα χάδια και τα φιλιά της, αλλά εκείνη δεν ακούει τις παρακλήσεις του. Μάλιστα, είναι τόσο μεθυσμένος από έρωτα για εκείνη, ώστε της λέγει ότι θα βγάλει τα δερμάτινα ρούχα του και θα πέσει στη θάλασσα. Παράλληλα, στο έργο του Λόγγου *Δάφνις και Χλόη*[561] περιγράφονται τα συμπτώματα, τα οποία εκδηλώνονται στον ερωτευμένο νέο, όταν βλέπει την Αμαρυλλίδα: δεν θέλει ούτε να φάει, ούτε να πιεί, ούτε να κοιμηθεί. Έχει πόνο στην ψυχή και η καρδιά του χτυπάει δυνατά, ο ίδιος βογγάει σαν να είναι χτυπημένος και σιωπά σαν να είναι νεκρός, ενώ βουτάει στα ποτάμια για να σβήσει την ερωτική του έξαψη για εκείνη, όμως κανένα φάρμακο του Έρωτα δεν υπάρχει.

Στην *Πάπισσα Ιωάννα* ολόκληρη η απεικόνιση της ποιμενίδας του συγγραφέα και η περιγραφή της γοητείας που εκπέμπει απηχεί την περιγραφή της ακαταμάχητης γοητείας της αρχαίας εκείνης ποιμενικής ηρωίδας του Θεοκρίτου και του Λόγγου.

19η Θεματική Ενότητα:
Ο συγγραφέας αναπαύεται για λίγο, προτού αναζητήσει την Ιωάννα αυτή τη φορά στη Ρώμη.

Πριν ο συγγραφέας συνεχίσει τη διήγηση της ιστορίας της Πάπισσας Ιωαννας εντοπίζοντας την ηρωίδα στη Ρώμη πια, ο ίδιος νιώθει την ανάγκη να ξεκουραστεί για λίγο, καθώς οι νυσταλέες φράσεις συγχωρούνται μόνο στους έξοχους άνδρες, ενώ στους ταπεινούς γραφίσκους είναι απαραίτητο πάντοτε να είναι «ξυπνητοί».

19η Θεματική Ενότητα:
Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

71. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος (αρχαία πηγή 1). Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαίο χωρίο 2).**

«Την δε Ιωάνναν πριν εις Ρώμην κυνηγήσω, θέλω αναπαυθή ολίγον. Οι μεγάλοι ποιηταί, ο Όμηρος[1] και ο κύριος Π. Σούτσος, γράφουσι κοιμώμενοι ωραίους στίχους, αλλ' εγώ σπογγίζω πάντοτε τον κάλαμόν μου, πριν θέσω επί της κεφαλής τον νυκτικόν μου πίλον. Εις μόνους τους εξόχους άνδρας συγχωρούνται αι υπναλέαι φράσεις[1], ημείς δε οι ταπεινοί γραφίσκοι πρέπει να ήμεθα πάντοτε «έξυπνοι», ως αι χήνες του Καπιτωλίου, αίτινες εξύπνησαν τους Ρωμαίους[2]».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 214)

Παραπομπή στην εξής αρχαία πηγή:
Ομήρου, *Οδύσσεια,* 5. 490-492.

ὡς δ' ὅτε τις δαλὸν σποδιῇ ἐνέκρυψε μελαίνῃ
ἀγροῦ ἐπ' ἐσχατιῆς, ᾧ μὴ πάρα γείτονες ἄλλοι,
σπέρμα πυρὸς σώζων, ἵνα μή ποθεν ἄλλοθεν αὖοι,
ὣς Ὀδυσεὺς φύλλοισι καλύψατο. τῷ δ' ἄρ' Ἀθήνη (490)
ὕπνον ἐπ' ὄμμασι χεῦ', ἵνα μιν παύσειε τάχιστα
δυσπονέος καμάτοιο, φίλα βλέφαρ' ἀμφικαλύψας[1].

[560]Βλ. Θεοκρίτου, *Ειδύλλια*, 3, 5-25.
[561]Βλ. Λόγγου, *Δάφνις και Χλόη*, 2. 7, 5, 1- 2. 7, 7, 3.

(βλ. επίσης για το ίδιο θέμα: Ομήρου, *Ιλιάς*, 1. 611, Ομήρου, *Οδύσσεια*, 3. 402, 4. 304, 6. 1, 7. 344).

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
Διοδώρου του Σικελιώτου, *Ιστορική Βιβλιοθήκη (βιβλ. 1-20)*, 14. 116, 6, 1- 14. 116, 7, 1.
τοὺς μὲν οὖν φύλακας ἔλαθον, χῆνες
δ' ἱεροὶ τῆς Ἥρας τρεφόμενοι, καὶ θεωρήσαντες
ἀναβαίνοντας κραυγὴν ἐποίουν. συνδραμόντων δὲ
τῶν φυλάκων ἐπὶ τὸν τόπον, οὗτοι μὲν καταπλα-
γέντες οὐκ ἐτόλμων προσελθεῖν, Μάρκος δέ τις (5)
Μάλλιος, ἔνδοξος ἀνήρ, ἐκβοηθήσας ἐπὶ τὸν τόπον
τῷ μὲν ξίφει τὴν χεῖρα τοῦ προσαναβαίνοντος ἀπέ-
κοψε, τῷ δὲ θυρεῷ πατάξας εἰς τὸ στῆθος ἀπεκύ-
(7.) λισεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς πέτρας.[2]

Πλουτάρχου, *Αίτια Ρωμαϊκά και Ελληνικά*, 287, B, 10- 287, D, 1.
Διὰ τί οἱ τιμηταὶ τὴν ἀρχὴν παραλαβόντες οὐδὲν (10)
ἄλλο πράττουσι πρότερον ἢ τὴν τροφὴν ἀπομισθοῦσι
(C.) **τῶν ἱερῶν χηνῶν** καὶ τὴν γάνωσιν τοῦ ἀγάλματος;
πότερον ἀπὸ τῶν εὐτελεστάτων ἀρχόμενοι καὶ μὴ πολ-
λῆς δεομένων δαπάνης μηδὲ πραγματείας; ἢ παλαιά τις
αὕτη χάρις ἀπομνημονεύεται τοῖς ζῴοις ἀπὸ τῶν Κελτι-
κῶν, ὅτι τοὺς βαρβάρους ὑπερβαίνοντας ἤδη τὸ περιτεί- (5)
χισμα τοῦ Καπετωλίου νύκτωρ **οἱ χῆνες ᾔσθοντο** τῶν
κυνῶν καθευδόντων καὶ βοῇ τοὺς φύλακας ἐπήγειραν;
ἢ φύλακες ὄντες οἱ τιμηταὶ τῶν μεγίστων, καὶ προσ-
ῆκον ἐπισκοπεῖν καὶ πολυπραγμονεῖν αὐτοῖς ἱερὰ καὶ
δημόσια καὶ βίους καὶ ἤθη καὶ διαίτας, τὸ φυλακτικώ- (10)
τατον ζῷον εὐθὺς ἐν λόγῳ τίθενται, καὶ ἅμα τῇ τούτων
ἐπιμελείᾳ προτρέπονται τοὺς πολίτας μὴ ἀμελεῖν μηδὲ
(D.) ῥᾳθυμεῖν τῶν ἱερῶν; [2]

Πλουτάρχου, *Περί της Ρωμαίων Τύχης*, 325, C, 2- 325, D, 1.
χῆνες ἱεροὶ περὶ τὸν νεὼν τῆς Ἥρας
ἐτρέφοντο θεραπεύοντες τὴν θεόν. φύσει μὲν οὖν τὸ
ζῷον εὐθορύβητόν ἐστι καὶ ψοφοδεές· τότε δέ, συντόνου
περὶ τοὺς ἔνδον οὔσης ἀπορίας ἀμελουμένων αὐτῶν, (5)
λεπτὸς ἦν καὶ λιμώδης ὁ ὕπνος, ὥστ' εὐθὺς ᾔσθοντο
τῶν πολεμίων ὑπερφανέντων τῆς στεφάνης καὶ κατα-
βοῶντες ἰταμῶς προσεφέροντο , καὶ τῇ τῶν ὅπλων ὄψει
μᾶλλον ἐκταραττόμενοι κλαγγῆς διατόρου καὶ τραχείας
ἐνεπεπλήκεσαν τὸν τόπον· ὑφ' ἧς ἀναστάντες οἱ Ῥω- (10)
(D.) μαῖοι καὶ συμφρονήσαντες τὸ γενόμενον ἐώσαντο καὶ
κατεκρήμνισαν τοὺς πολεμίους.[2]

Πλουτάρχου, *Περί της Ρωμαίων Τύχης*, 325, F, 4-7.
…χῆνες ἀνέστησαν ὑπὲρ τοῦ πατρίου
θεοῦ καὶ τῆς πατρίδος ἀμύνεσθαι; εἰ δέ, ὅπερ Πολύβιος (5)
ἐν τῇ δευτέρᾳ βίβλῳ (II 18, 22) περὶ τῶν τότε τὴν
Ῥωμαίων πόλιν καταλαβόντων ἱστόρηκε Κελτῶν,[2] …

Διονυσίου του Αλικαρνασσέως, *Ρωμαϊκή Αρχαιολογία*, 13. 7, 3, 1-13. 7, 4, 4.
Ἤδη
δὲ τῶν πρώτων ἀναβεβηκότων καὶ τοὺς ὑστερίζοντας
ἀναδεχομένων, ἵνα πλείους γενόμενοι τότε ἀποσφάξωσι
τοὺς ἐν ταῖς φυλακαῖς καὶ καταλάβωνται τὸ ἔρυμα,
ἀνθρώπων μὲν οὐδεὶς ἔμαθεν, ἱεροὶ δέ τινες Ἥρας (5)
χῆνες ἐν τῷ τεμένει τρεφόμενοι καταβοῶντες ἅμα καὶ

τοῖς βαρβάροις ὁμόσε χωροῦντες κατήγοροι γίνονται
(4.) τοῦ κακοῦ. ἐκ δὲ τούτου ταραχή τε καὶ κραυγὴ καὶ
[ὁ] δρόμος ἁπάντων ἦν παρακαλούντων ἀλλήλους ἐπὶ
τὰ ὅπλα, καὶ οἱ Κελτοὶ ⟨δὲ⟩ πλείους ἤδη γεγονότες
ἐχώρουν ἐνδοτέρω.[2]Ambr.

Αμβροσίου, *Επιστολαί Ποικίλαι*, 18, 5.
5. Nam de Senonibus quid loquar, quos Capitolii secreta penetrantes Romanae reliquiae non tulissent, nisi eos pavido **anser** strepitu prodidisset? En quales templa Romana praesules habent. Ubi tunc erat Jupiter? An in **ansere** loquebatur? [2]

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού στην 19η Θεματική Ενότητα

Ο συγγραφέας του έργου, πριν συνεχίσει την αφήγηση της ιστορίας του, που περιλαμβάνει την επίσκεψη της Ιωάννας στη Ρώμη, αντιδιαστέλλει παρεκβατικά τον Όμηρο και τον Σούτσο, τους ποιητές αυτούς, προς τον εαυτό του, τον οποίο κατατάσσει στους ιστοριογράφους, καθώς σε άλλο σημείο του έργου αναφέρει ότι γράφει «…αληθή ιστορίαν…»[562]. Το φαινόμενο της αντιδιαστολής μεταξύ των ποιητών και των ιστοριογράφων εντοπίζεται και σε άλλα μέρη του έργου.

Ειδικότερα, στην αρχή του Α΄ Μέρους της *Πάπισσας Ιωάννας* οι ποιητές αντιδιαστέλλονται έμμεσα από τους ιστοριογράφους ως προς το ότι οι πρώτοι ξεκινούν το έργο τους από τη μέση, ενώ οι δεύτεροι από την αρχή. Μάλιστα, ο ίδιος τονίζει ότι προτιμά να ξεκινήσει την αφήγηση της ιστορίας του από την αρχή[563]. Εκεί ο συγγραφέας χαρακτηρίζει ως «…απέριττον και φιλαλήθη…»[564] την διήγησή του, ακολουθώντας ως πρότυπό του τους ιστοριογράφους.

Παράλληλα, στην αρχή του Δ΄ Μέρους της *Πάπισσας Ιωάννας* οι ποιητές και οι μυθογράφοι, οι οποίοι «…τολμώσι να ριψοκινδυνεύσωσιν, ανάπτοντες της φαντασίας των το μαγικόν φανάριον, εις ου το φως μυρία βλέπουσιν ωχρά ή μειδιώντα φαντάσματα» αντιδιαστέλλονται από το «…σμήνος ιστορικών κρατούντων την φλέγουσαν και φεγγοβόλον δάδα της κριτικής»[565]. Στο ίδιο πλαίσιο, στη διάρκεια της αφήγησης του Β΄ Μέρους της *Πάπισσας Ιωάννας*[566] ο συγγραφέας αντιδιαστέλλει τους ποιητές που χρησιμοποιούν ελκυστικά μέσα, προκειμένου να ευχαριστήσουν το κοινό τους, παραλληλίζοντάς τους με τους « «μαστρωπούς» », προς τον εαυτό του, που γράφει αληθινή ιστορία και θέλει να παρουσιάζει πάντα την αλήθεια γυμνή και ακτένιστη.

Το γεγονός ότι σε διαφορετικά μέρη της *Πάπισσας Ιωάννας* γίνεται λόγος για αντιδιαστολή μεταξύ των ποιητών[567] και των ιστοριογράφων αποτυπώνει ευδιάκριτα την άποψη του συγγραφέα ως προς τον διαφορισμό των δύο κατηγοριών:

- ως προς τη μορφή, δηλ. τη δομή, των έργων τους, καθώς οι ποιητές αρχίζουν από τη μέση το έργο τους, ενώ οι ιστοριογράφοι από την αρχή, και
- ως προς το περιεχόμενο των έργων τους, καθώς οι ποιητές και οι μυθογράφοι χρησιμοποιούν ελκυστικά– φανταστικά μέσα, προκειμένου να προσελκύσουν το κοινό, ενώ οι ιστοριογράφοι αναφέρονται σε αληθινά, πραγματικά γεγονότα.

Έτσι, η αντιδιαστολή που παρουσιάζει ο συγγραφέας ανάμεσα στους ποιητές — τον Όμηρο και τον Σούτσο— και τους ιστοριογράφους —δηλ. τον εαυτό του—

[562]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 146.
[563]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 114, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια.
[564]Βλ. παραπάνω υποσημείωση.
[565]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 215. Βλ. επίσης Μαστροδημήτρη 2004, σ. 597, όπου λέγεται ότι: «Στην εισαγωγή του βιβλίου του ο Ροΐδης επιχειρεί να διακρίνει τον μύθο από την ιστορική αλήθεια».
[566]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 146, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια.
[567]Ενίοτε και των μυθιστοριογράφων και των μυθογράφων.

αντανακλά την γενικότερη άποψή του αναφορικά με την ανωτερότητα και την υπεροχή —και ως προς τη δομή και ως προς το περιεχόμενο— της ιστοριογραφίας έναντι της ποίησης (71ο παράθεμα Ρ.).

Μέσα από τη χρήση των φράσεων:

1. «Οι μεγάλοι ποιηταί…», «…εξόχους άνδρας…», με τις οποίες οι ποιητές —ειδικότερα ο Όμηρος και ο Σούτσος— χαρακτηρίζονται, και «…γράφουσι κοιμώμενοι ωραίους στίχους…», «…αι υπναλέαι φράσεις…», με τις οποίες χαρακτηρίζονται οι ποιητές ως «κοιμώμενοι», και το έργο τους ως προϊόν / αποτέλεσμα ύπνου,
2. «…οι ταπεινοί γραφίσκοι…», φράση με την οποία φαινομενικά οι ιστοριογράφοι υποβιβάζονται, καθώς χαρακτηρίζονται ως ταπεινοί και συνεπώς ευκαταφρόνητοι συγγραφείς[568], και « «έξυπνοι» », με την οποία —χάρη σε ένα ευφυές λογοπαίγνιο— οι ιστοριογράφοι χαρακτηρίζονται ταυτόχρονα ξυπνητοί[569] και έξυπνοι, ευφυείς,

δημιουργείται ένα αντιθετικό, οξύμωρο σχήμα:

- με θετικούς και αρνητικούς χαρακτηρισμούς για τους ποιητές ως μεγάλους, έξοχους, αλλά και «αποχαυνωμένους» —με την αρχική εξύψωση και τον τελικό υποβιβασμό των ποιητών διαφαίνεται ότι η θετική περιγραφή τους εμπεριέχει έντονη ειρωνεία[570], ενώ κυριαρχεί τελικά η αρνητική απεικόνισή τους,
- με αρνητικούς και θετικούς χαρακτηρισμούς για τους ιστοριογράφους ως ταπεινούς γραφίσκους, αλλά και ξυπνητούς και έξυπνους, ευφυείς —με τον αρχικό υποβιβασμό και τη μετέπειτα εξύψωση των ιστοριογράφων διαφαίνεται ότι στη σκέψη του συγγραφέα κυριαρχεί η θετική απεικόνισή τους, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγει ο ίδιος τον εαυτό του.

Ο λόγος για τον οποίο ο συγγραφέας του έργου υποβιβάζει και σατιρίζει τους ποιητές και εξυψώνει τους ιστοριογράφους είναι προφανής: η ιστοριογραφία έχει ταυτιστεί στη σκέψη του με την εξιστόρηση αληθινών, πραγματικών γεγονότων και ο ίδιος είναι υπέρμαχος της αλήθειας —γι' αυτό άλλωστε και κατατάσσει τον εαυτό του ανάμεσα στους ιστοριογράφους[571], ενώ αντίθετα η ποίηση εμπεριέχει φανταστικά στοιχεία[572].

Έτσι, στην *Πάπισσα Ιωάννα* περιγράφονται με έμμεσο τρόπο δύο είδη παραγόμενων έργων. Η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει τα συγγράμματα που περιγράφουν την ιστορική αλήθεια, με σκοπό την αφύπνισή του από το λήθαργο και την τοποθέτησή του στις εκάστοτε περιστάσεις. Στην κατηγορία αυτή υπάγονται τα έργα των ιστοριογράφων, των «… ταπεινών γραφίσκων…», όπως ο συγγραφέας τους κατονομάζει, ο οποίος θεωρεί ότι είναι αφυπνισμένοι, δηλαδή « «έξυπνοι» »[573], εφόσον έχουν ως επίκεντρο την ιστορική αλήθεια, δηλ. την εξιστόρηση πραγματικών περιστατικών.

Η δεύτερη κατηγορία έργων περιλαμβάνει τα συγγράμματα που αποτελούν αποκυήματα της φαντασίας. Σε αυτή την κατηγορία ανήκουν τα έργα των ποιητών,

---

[568]Η λέξη «γραφίσκος» παραπέμπει φαινομενικά σε χαμηλού επιπέδου συγγραφέα.

[569]Παρακάτω οι « «έξυπνοι» » ταπεινοί γραφίσκοι, δηλ. οι ιστοριογράφοι, παραλληλίζονται με τις χήνες του Καπιτωλίου που ξύπνησαν τους Ρωμαίους.

[570]Βλ. Δημηρούλη 2005, σ. 16: «Στην αδιάκοπη σύγκρουσή του με θεσμούς, συμβάσεις και πρόσωπα εφάρμοσε με δεξιοτεχνία πρωτότυπες επιχειρηματολογικές τεχνικές και χρησιμοποίησε μια ακαταμάχητη ρητορική βασισμένη στη σάτιρα (ειρωνική αλληγορία), την ειρωνεία, την παρωδία, την ευφυολογία και κυρίως στο «παρά προσδοκίαν» γράφειν».

[571]Βλ. παρακάτω.

[572]Βλ. περισσότερα Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 215.

[573]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 214.

που συνέθεσαν την ποίησή τους στηριζόμενοι στη φαντασία[574]. Πρόκειται —όπως ειπώθηκε παραπάνω— για τους λεγόμενους «…μεγάλους ποιητάς…» και «…εξόχους άνδρας…», όπως ήταν ο Όμηρος και ο Σούτσος, οι οποίοι «…γράφουσι κοιμώμενοι ωραίους στίχους…», «… υπναλέας φράσεις…», φράσεις με έκδηλη την ειρωνεία, μέσα από τις οποίες τονίζεται ότι έργο των «νυσταλέων» ποιητών είναι διά της φαντασίας να «υπνωτίζουν» τον αναγνώστη και να τον οδηγούν στη χαλάρωση, την ύπνωση, την «παρηγορία» και τη φυγή από τη δυσάρεστη αλήθεια[575].

Μάλιστα, ενδέχεται η αναφορά του συγγραφέα στον Όμηρο και τον Σούτσο, οι οποίοι «…γράφουσι κοιμώμενοι ωραίους στίχους…» και συνθέτουν «…υπναλέας φράσεις…», και ειδικότερα ο χαρακτηρισμός του Ομήρου ως «κοιμωμένου» ποιητή, να έχει αντληθεί από το γεγονός ότι ο κεντρικός ήρωάς του, Οδυσσέας, περιγράφεται στην *Οδύσσεια* να κοιμάται κάτω από έναν σωρό φύλλων[576]. Ο συγγραφέας του έργου, έχοντας υπ' όψιν τη συγκεκριμένη περιγραφή από το έργο του Ομήρου πιθανότατα ταυτίζει τον Οδυσσέα με τον ποιητή Όμηρο, απεικονίζοντάς τον να κοιμάται, κατά το πρότυπο του ομηρικού ήρωα[577] ($71^{ο}$ παράθεμα Ρ., $1^{η}$ αρχαία πηγή).

Ταυτόχρονα, καθώς «…οι ταπεινοί γραφίσκοι…», δηλ. οι ιστοριογράφοι, χαρακτηρίζονται ως « «έξυπνοι» », στους οποίους ο συγγραφέας συγκαταλέγει και τον εαυτό του —«…**ημείς** δε οι ταπεινοί γραφίσκοι πρέπει να **ήμεθα** πάντοτε «έξυπνοι»…», γίνεται παραλληλισμός τους με τις χήνες του Καπιτωλίου, οι οποίες ξύπνησαν τους Ρωμαίους. Πρόκειται για το ιστορικό γεγονός της κατάληψης της Ρώμης από τους Κέλτες[578] το 390 π.Χ. Ενδεικτικά, παρατίθενται ορισμένα αρχαία χωρία που αναφέρονται στο συγκεκριμένο ιστορικό γεγονός, για το οποίο γίνεται μνεία στην *Πάπισσα Ιωάννα* ($71^{ο}$ παράθεμα Ρ., $2^{η}$ αρχαία επίδραση).

Το περιστατικό συνέβη στο Καπιτώλιο, το οποίο δεν είχε καταληφθεί από τους βαρβάρους: οι Ρωμαίοι έστειλαν στους κατοίκους της Ρώμης, οι οποίοι είχαν βρει καταφύγιο στο Καπιτώλιο, το οποίο φρουρούσαν φύλακες Κέλτες, έναν νεαρό αγγελιοφόρο, για να τους μεταφέρει ένα μήνυμα. Πράγματι, ο νεαρός αγγελιοφόρος κατάφερε να ξεφύγει της προσοχής των φρουρών, να ανεβεί πάνω και να παραδώσει το μήνυμα, φεύγοντας τη νύχτα. Την επόμενη ημέρα κάποιος φρουρός των Κελτών είδε τα ίχνη που είχε αφήσει ο νεαρός αγγελιοφόρος και ανέφερε το περιστατικό στον βασιλιά. Εκείνος τότε κάλεσε τους πιο γενναίους άνδρες του και τους έδειξε από ποιο σημείο ανέβηκε ο νεαρός αγγελιοφόρος, προτρέποντάς τους να κάνουν και εκείνοι το

---

[574]Βλ. περισσότερα στην Εισαγωγή της διδακτορικής διατριβής.

[575]Στο σημείο αυτό βλ. Barolsky 2009, σ. 18: "Although Homer's songs are poetry, not history as we conceive it, the historical fiction of his poems has implications for the history of art" και σ. 19: "Yet Homer also presents his readers with a lucid and coherent theory of art, and we can rightly speak of his appreciation of the aesthetic qualities of art objects as art criticism… Homer famously describes various vivid incidents from life on the shield of Achilles, for example, a scene in which two lions tear apart the belly of a bull and gulp down its blood and guts as dogs nip at them to no avail. Such lively slices of life (or death, as the case may be) are found elsewhere; on a smaller scale, for example, on a brooch of Odysseus' that depicts a hunting dog pinning down with its forepaws a spotted fawn convulsed in agony, its hooves flying outward. Both descriptions imply a theory of art as illusion, an illusion that the poet celebrates and justifies critically when he says that the image on the brooch was "wonderful to behold." ".

[576]Βλ. Ομήρου, *Οδύσσεια*, 5. 490-492.

[577]Βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 121: «Οι κακότροποι ούτοι συναντήσαντες αυτήν παρά την όχθην της Φούλδας απλόνουσαν εις τον ήλιον τον χιτώνα του ανδρός της, **όστις μη έχων άλλον εκρύπτετο ως ο Οδυσσεύς υπό σωρόν ξηρών φύλλων**…», όπου η ίδια ομηρική φράση έχει χρησιμοποιηθεί και πάλι από τον συγγραφέα της *Πάπισσας Ιωάννας* για τον παραλληλισμό του πατέρα της Ιωάννας με τον Οδυσσέα.

[578]Δηλ. τους Γαλάτες.

ίδιο, τάζοντας συνάμα πολλά δώρα σε όποιον καταφέρει να ανέβει στην ακρόπολη / στο κάστρο, δηλ. στο Καπιτώλιο.

Καθώς πολλοί ήταν εκείνοι που προθυμοποιήθηκαν να τολμήσουν κάτι τέτοιο, ο βασιλιάς είπε στους φρουρούς να κάνουν ησυχία, έτσι ώστε οι Ρωμαίοι, νομίζοντας ότι εκείνοι είναι ξυπνητοί, να κοιμηθούν. Όταν οι πρώτοι είχαν πια ανεβεί και περίμεναν τους υπόλοιπους που καθυστερούσαν να ανεβούν, ώστε όλοι μαζί να σκοτώσουν όσους βρίσκονταν μέσα στο Καπιτώλιο και να το καταλάβουν, κανένας από όσους ήταν μέσα δεν τους αντιλήφθηκε. Μονάχα οι ιερές χήνες της θεάς Ήρας, οι οποίες είχαν ανατραφεί μέσα στο ιερό, έβγαλαν μια κραυγή και όρμησαν εναντίον των Κελτών, ειδοποιώντας όσους είχαν βρει καταφύγιο μέσα στο Καπιτώλιο[579]. Τελικά, χάρη στην επέμβαση των ιερών χηνών, οι Ρωμαίοι απέκρουσαν τους Κέλτες (Γαλάτες) και η έκβαση της μάχης ήταν θετική υπέρ των Ρωμαίων.

Αξίζει να σημειωθεί ότι τα αρχαία χρόνια υπήρχε η λεγόμενη «Τριάδα», η οποία αποτελούνταν από τον Δία (Jupiter), την Ήρα (Juno) και την Αθηνά (Minerva), και η οποία λατρευόταν πρώτα στον Κυρινάλιο λόφο και έπειτα στο Καπιτώλιο. Λέγεται μάλιστα ότι η Ήρα είχε το επίθετο "Moneta", δηλ. «η θεά που προειδοποιεί» ή «εκείνη που κάνει κάποιον να θυμάται» και λατρευόταν στην Ακρόπολη (Arx, βορειοανατολική κορυφή του Καπιτωλίου), ενώ στην Ήρα Μονήτα αποδίδεται η σωτηρία της Ρώμης, όταν έγινε η γαλατική εισβολή το 390 π.Χ. Οι χήνες, οι οποίες εκτρέφονταν στον περίβολο του ναού της, έδωσαν το σύνθημα για τον κίνδυνο και ο Μάνλιος Καπιτωλίνος έσωσε τον λόφο και απέκρουσε έγκαιρα τον επιδρομέα[580].

Με τη χρήση της ρωμαϊκής ιστορίας, η οποία «αγκαλιάζει» την περιγραφή των ιστοριογράφων, καθίσταται ακόμα πιο γλαφυρή, ζωντανή, αλλά και «ιστορικά τεκμηριωμένη» η υπεροχή της ιστορίας έναντι της ποίησης, ενώ η αντιδιαστολή τους τοποθετείται πάνω σε σατιρικό καμβά[581].

Ο παραλληλισμός των έξυπνων ιστοριογράφων, των «…ταπεινών γραφίσκων …», συμπεριλαμβανομένου του ίδιου του συγγραφέα, με τις χήνες του Καπιτωλίου, οι οποίες ξύπνησαν τους Ρωμαίους, αφενός αναδεικνύει το λεπτό, διακριτικό και πνευματώδες χιούμορ[582] του συγγραφέα και αφετέρου τονίζει τη στάση που θα πρέπει οι ιστοριογράφοι να τηρούν και τον ρόλο που οφείλουν να ενσαρκώνουν —«ημείς δε οι ταπεινοί γραφίσκοι **πρέπει να ήμεθα πάντοτε «έξυπνοι», ως αι χήνες του Καπιτωλίου**, αίτινες εξύπνησαν τους Ρωμαίους».

[579]Η παραπάνω περιγραφή έχει αντληθεί από το έργο του Διονυσίου του Αλικαρνασσέως, *Ρωμαϊκή Αρχαιολογία*, 13. 7, 3, 1 κ.ε. (Ως προς τη μετάφραση βλ. Cary 1978).

[580]Βλ. Grimal 1991, σ. 743. Ως προς την Ήρα με το επίθετο "Moneta", την γαλατική εισβολή και τον Μάνλιο Καπιτωλίνο βλ. Οβιδίου, *Fasti*, 6. 184 κ.ε.

[581]Βλ. παραπάνω.

[582]Βλ. Καιροφύλα (χ.χ.), σ. 29: «Ο Ζαχαρίας Παπαντωνίου εις μελέτην του περί «Παπίσσης Ιωάννας» γράφει: …υπήρξε ένας από τους αφθάστους ουμοριστάς και από τους ολίγους συγγραφείς εις όλον τον κόσμον» ». Ως προς την παρατήρηση του Hodgart ότι «το χιούμορ συνίσταται και στην ικανότητα να αποδέχεται κανείς το αστείο εναντίον του και να κοιτά τον κόσμο με αβρή ειρωνεία. Αυτός ο ήπιος αυτοεμπαιγμός είναι το ομοιοπαθητικό φάρμακο ενάντια στον σκληρό εμπαιγμό που υφίσταται το ανθρώπινο γένος και το σύμπαν» βλ. Κωστίου 2005, σ. 262.

ΟΙ ΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΕΝΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ Δ΄ ΜΕΡΟΥΣ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ *Η ΠΑΠΙΣΣΑ ΙΩΑΝΝΑ* ΚΑΙ ΤΟ ΑΡΧΑΙΟΓΝΩΣΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ ΤΟΥΣ.

1η Θεματική Ενότητα: Η άφιξη της Ιωάννας στη Ρώμη την ημέρα που στις εκκλησίες τελείται μια παράδοξη τελετή προς τιμήν των αρχαίων θεών

Η ηρωίδα βρίσκεται τώρα πια στη Ρώμη, η οποία έχει χάσει την οικουμένη που κατέκτησε με το ξίφος και η οποία προσπαθεί και πάλι να ανορθώσει την αυτοκρατορία της αυτή τη φορά στέλνοντας στις πρώην επαρχίες της δόγματα αντί για λεγεώνες, υφαίνοντας έναν ιστό που πρόκειται να περιπλέξει όλα τα έθνη. Αράχνη του ιστού αυτού είναι, την εποχή που η Ιωάννα βρίσκεται στη Ρώμη, ο Άγιος Λέων ο δ΄, ο οποίος έχει διαδεχθεί τον Σέργιο τον Γουρουνόστομο[1].

Ο Λέων ο δ΄ κέρδισε επάξια τον τίτλο του Αγίου, καθώς εντόπισε τα σώματα των Αγίων μαρτύρων Σεμπρονιανού, Νικόστρατου και Καστορίου, ξεσήκωσε φοβερή τρικυμία με την ποιμαντική του ράβδο, η οποία σκόρπισε τα πλοία των Σαρακηνών κ.ο.κ., ενώ σύστησε μέσα στο παπικό παλάτι γυναικείο μοναστήρι, όπου αγίαζαν οι εκλεκτότερες παρθένες της Ρώμης. Καθώς ήταν και προστάτης των γραμμάτων, γοητευμένος από την ηρωίδα, την διορίζει αμέσως δάσκαλο της θεολογίας στη σχολή του Αγίου Μαρτίνου, όπου είχε διδάξει και ο ιερός Αυγουστίνος.

Η Ιωάννα περνάει τις πρώτες μέρες της στη Ρώμη επισκεπτόμενη τα μνημεία της «αιώνιας πόλης», τα οποία όμως δεν είναι και τόσο εντυπωσιακά, καθώς ο Καρλομάγνος έχει ληστέψει τους αρχαίους ναούς, για να στολίσει με στήλες και ανάγλυφα τη μητρόπολη του Ακυΐσγρανου. Οι χριστιανικές εκκλησίες, οι οποίες κτίστηκαν από τους προκατόχους του Λέοντα του δ΄, είναι κάτι τερατόμορφα κράματα ρωμαϊκής και ανατολικής αρχιτεκτονικής που μοιάζουν με τον Δυτικό Χριστιανισμό, ο οποίος είναι ένα μείγμα εβραϊσμού και ειδωλολατρίας. Όσο για τους αρχαίους θεούς, όσοι δεν μεταβλήθηκαν σε χριστιανούς αγίους, εξορίστηκαν από τον Όλυμπο και κατοικούν στον Άδη, μαζί με τον Διάβολο των Χριστιανών και τον Σατανά των Εβραίων.

Την ημέρα της άφιξης της Ιωάννας γίνεται γύρω από τις εκκλησίες της Ρώμης μια παράξενη τελετή προς τιμήν των αρχαίων θεών: Μεθυσμένοι χριστιανοί χορεύουν τραγουδώντας «ιερόσυλα» άσματα, φωνάζοντας «Εμπρός!» «Εμπρός!» αλλά και κυνηγώντας ο ένας τον άλλο με μαστίγια, όπως στην γιορτή των Κρονίων, ενώ ιέρειες της Αφροδίτης, φορώντας μόνο φυλακτά στο λαιμό και κουδούνια στα πόδια τρέχουν προσφέροντας κρασί και φιλιά στους χορευτές παίρνοντας ως αμοιβή λίγα σόλδια. Οι νεοφώτιστοι ξένοι σκανδαλίζονται και νομίζουν ότι όλα αυτά περιλαμβάνονται στη χριστιανική λειτουργία.

1η Θεματική Ενότητα: Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

1. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος.**

«Φεύ της <«>θηλείας <»> <,> πηι προβήσεται, φρενός; Τι τέρμα τόλμης και θράσους γενήσεται; (Ευριπίδου, Ιππόλ. 935)».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 215)

[1]Ως προς την μετονομασία του από Bocca di porco, που σημαίνει «γουρουνόστομος», σε Σέργιο, γεγονός που αποτέλεσε αφορμή να επικρατήσει η συνήθεια της αλλαγής των ονομάτων των παπών ώστε, κατά τον Λαόνικο Χαλκοκονδύλη, «…θειότεροι σοφών αυτών φαίνωνται» βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 81.

Παραπομπή στην εξής αρχαία πηγή:
Ευριπίδου, *Ιππόλυτος*, 936-937.
{Θη.} φεῦ τῆς βροτείας ποῖ προβήσεται; φρενός.
τί τέρμα τόλμης καὶ θράσους γενήσεται;

2. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Πάντες σχεδόν της εποχής εκείνης οι αρχιερείς είτε θέλοντες είτε μη ελάμβανον τον τίτλον του Αγίου· αλλ' ο Λέων ούτος είχε τηι αληθείαι αποκτήσει αυτόν διά των ιδρώτων του, ανευρών τα σώματα των Αγίων μαρτύρων Σεμπρονιανού, Νικοστράτου και Καστορίου, διεγείρας διά της Ποιμαντικής ράβδου του, ως ο Ποσειδών διά της τριαίνης, φοβεράν τρικυμίαν, ήτις διεσκόρπισε τα πλοία των Σαρακηνών, θανατώσας δι' ευχής φοβερόν δράκοντα εμφωλεύοντα εις την εκκλησίαν της Αγ. Λουκίας, πολλάκις αποκρούοντα των απίστων τας εφόδους και, το θαρεστότερον, συστήσας εντός του παπικού παλατίου γυναικείον μοναστήριον, όπου υπό την πατρικήν του σκέπην ηγίαζον αι εκλεκτότεραι της Ρώμης παρθένοι».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 216)

Παράβαλε το εξής αρχαίο χωρίο:
Ομήρου, *Οδύσσεια*, 5. 291-294.
ὣς εἰπὼν σύναγεν νεφέλας, ἐτάραξε δὲ πόντον
χερσὶ **τρίαιναν** ἑλών· πάσας δ' ὀρόθυνεν ἀέλλας
παντοίων ἀνέμων, σὺν δὲ νεφέεσσι κάλυψε
γαῖαν ὁμοῦ καὶ πόντον· ὀρώρει δ' οὐρανόθεν νύξ.

3. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος.**
«Αλλά πλην των καλογραιών επροστάτευε και τα γράμματα ο φιλόμουσος ποντίφηξ, υπό δε της Ιωάννας τοσούτον εθέλχθη, ώστε, αφού επί ολόκληρον ώραν ωμίλησε μετ' αυτής περί πάντων των γνωστών πραγμάτων και τινων άλλων ακόμη, διώρισεν αμέσως αυτήν διδάσκαλον της θεολογίας εις το σχολείον του Αγ. Μαρτίνου, όπου εδίδαξέ ποτε και ο ιερός Αυγουστίνος».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 216)

Για την παραπάνω παραπομπή δεν εντοπίστηκε συγκεκριμένη αρχαία πηγή.

4. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαίο χωρίο 1). Ειδική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος (αρχαία πηγή 2).**
«Κατ' αυτήν την ημέραν της αφίξεως της Ιωάννας παράδοξός τις τελετή ετελείτο περί τας εκκλησίας της Ρώμης εις τιμήν των αρχαίων θεών. Χοροί μεθύσων χριστιανών εχόρευον ψάλλοντες «ιερόσυλα» άσματα κράζοντες «Ευοί!» «Ευοί!» και διώκοντες αλλήλους διά μαστίγων, ως κατά την εορτήν των Κρονίων[1], ενώ ιέρειαι της Αφροδίτης, μόνον ένδυμα έχουσαι φυλακτήρια περί τον τράχηλον και κωδωνίσκους εις τους πόδας, περιέτρεχον την ομήγυριν, προσφέρουσαι αντί ολίγων σολδίων οίνον και φιλήματα εις τους χορευτάς[2], προς μέγα σκάνδαλον των εις Ρώμην νεοφωτίστων ξένων, οίτινες ενόμιζον ότι πάντα ταύτα περιελαμβάνοντο εις την χριστιανικήν λειτουργίαν, ως υποθέτουσιν οι παρευρισκόμενοι εις θορυβώδη τινά συνεδρίασιν των αμερικανών κοινοβουλίων, ότι και τα λακτίσματα αποτελούσι μέρος της δημοκρατικής ελευθερίας ».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 217)

«Αυτολεξεί σχεδόν εκ της λβ΄ επιστολής του Αγ. Βονιφατίου προς τον πάπαν Ζαχαρίαν εν τηι Bibl. Patrum, τόμ. ιγ΄[2]».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 289)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
Πλουτάρχου, *Αίτια Ρωμαϊκά και Ελληνικά*, 272, C, 14- 272, E, 11.
Διὰ τί τῶν ἄλλων Ῥωμαίων ἐν τῷ Φεβρουαρίῳ
(D.) μηνὶ ποιουμένων χοὰς καὶ ἐναγισμοὺς τοῖς τεθνηκόσι
Δέκιμος Βροῦτος, ὡς Κικέρων (Legg. II 21) ἱστόρη-
κεν, ἐν τῷ Δεκεμβρίῳ τοῦτ' ἔπραττεν (ἦν δ' οὗτος ὁ
Λυσιτάνειαν ἐπελθὼν καὶ πρῶτος ἐπέκεινα στρατῷ
διαβὰς τὸν τῆς Λήθης ποταμόν);ἆ πότερον, ὥσπερ (5)
ἡμέρας ληγούσης καὶ μηνὸς φθίνοντος εἰώθασιν ἐναγί-
ζειν οἱ πολλοί, λόγον ἔχει καὶ τοῦ ἐνιαυτοῦ καταστρέ-
φοντος ἐν τῷ τελευταίῳ μηνὶ τιμᾶν τοὺς τεθνηκότας
(ἔστι δὲ τῶν μηνῶν τελευταῖος ὁ Δεκέμβριος); ἢ χθο-

νίων μὲν αἱ τιμαὶ θεῶν, τιμᾶν δὲ τοὺς χθονίους ὡραῖόν (10)
(E.) ἐστι τῶν καρπῶν ἁπάντων εἰληφότων συντέλειαν; ἢ ὅτε
κινοῦσι τὴν γῆν ἀρχόμενοι σπόρου, μεμνῆσθαι μάλιστα
τῶν κάτω προσήκει; ἢ Κρόνῳ μὲν οὗτος ὁ μὴν ὑπὸ
Ῥωμαίων καθιέρωται, Κρόνον δὲ τῶν κάτω θεῶν οὐ
τῶν ἄνω νομίζουσιν; ἢ μεγίστης αὐτοῖς ἑορτῆς τῶν (5)
Κρονίων[1] καθεστώσης καὶ συνουσίας τε πλείστας καὶ
ἀπολαύσεις ἔχειν δοκούσης ἔδοξε καὶ ταύτης ἀπονέμειν
τινὰς ἀπαρχὰς τοῖς τεθνηκόσιν; ἢ τοῦτο, μόνον Βροῦτον
ἐναγίζειν ἐν τῷ μηνὶ τούτῳ, καθόλου ψεῦδός ἐστι; καὶ
γὰρ τῇ Λαρεντίᾳ ποιοῦσι τὸν ἐναγισμὸν καὶ χοὰς ἐπιφέ- (10)
ρουσιν ἐπὶ τὸν τάφον τοῦ Δεκεμβρίου μηνός.

Πλουτάρχου, *Ὅτι ουδ' ηδέως ζην εστιν κατ'Επίκουρον*, 1098, B, 8- 1098, C, 3.
καὶ
γὰρ οἱ θεράποντες ὅταν **Κρόνια** δειπνῶσιν ἢ **Διονύσια**[1] κατ'
ἀγρὸν ἄγωσι περιιόντες, οὐκ ἂν αὐτῶν τὸν ὀλολυγμὸν (10)
(C.) ὑπομείναις καὶ τὸν θόρυβον, ὑπὸ χαρμονῆς καὶ ἀπειρο-
καλίας τοιαῦτα ποιούντων καὶ φθεγγομένων
κλίθητι καὶ πίωμεν·

Αθηναίου, *Δειπνοσοφισταί*, 14. 44, 3-6.
(44.) τοσαῦτα τοῦ Μασουρίου διεξελθόντος περι-
ηνέχθησαν ἡμῖν καὶ αἱ δεύτεραι καλούμεναι τράπεζαι,
πολλάκις ἡμῖν διδόμεναι οὐ μόνον ταῖς **τῶν Κρονίων**
ἡμέραις[1], ἐν αἷς Ῥωμαίων παισὶν ⟨ἔθος ἐστὶν⟩ ἑστιᾶν
τοὺς οἰκέτας, αὐτοὺς τὰς τῶν οἰκετῶν ἀναδεχομένους (5)
λειτουργίας. Ἑλληνικὸν δὲ τοῦτο τὸ ἔθος·

Καρυστίου, *Αποσπάσματα*, 13. 1-6.
(13.) Idem XIV· Περιηνέχθησαν ἡμῖν καὶ
αἱ δεύτεραι καλούμεναι τράπεζαι, πολλάκις ἡμῖν δι-
δόμεναι οὐ μόνον ταῖς **τῶν Κρονίων** ἡμέραις[1], ἐν αἷς
Ῥωμαίων παισὶν ἔθος ἐστὶν ἑστιᾶν τοὺς οἰκέτας, αὐ-
τοὺς τὰς τῶν οἰκετῶν ἀναδεχομένους λειτουργίας. Ἑλ- (5)
ληνικὸν δὲ τοῦτο τὸ ἔθος.

Παραπομπή στην εξής αρχαία πηγή:
Βονιφακίου, *To Pope Zacharias.*
Because the sensual and ignorant Allemanians, Bavarians and Franks see that some of these abuses which we condemn are rife in Rome, they think that the priests there allow them, and on that account they reproach us and take bad example. They say that in Rome, near the church of Saint Peter, they have seen throngs of people parading the streets at the beginning of January of each year, shouting and singing songs in pagan fashion, loading tables with food and drink from morning tin night, and that during that time no man is willing to lend his neighbour fire or tools or anything useful from his own house. They recount also that they have seen women wearing pagan amulets and bracelets on their arms and legs and offering them for sale[2]. All such abuses witnessed by sensual and ignorant people bring reproach upon us here and frustrate our work of preaching and teaching. Of such matters the Apostle says reprovingly: " You have begun to observe special days and months, special seasons and years. I am anxious over you: has all the labour I have spent on you been useless? ".

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού στην 1η Θεματική Ενότητα

Ο συγγραφέας, πριν προχωρήσει στην αφήγηση της ιστορίας του, η οποία εστιάζεται στην επίσκεψη της Ιωάννας στη Ρώμη, παραθέτει ως τίτλο του Δ΄ μέρους του έργου δύο στίχους από το έργο *Ιππόλυτος* του τραγικού ποιητή Ευριπίδη[2] (1ο παράθεμα Ρ.).

Σύμφωνα με τον αρχαίο μύθο ο Ιππόλυτος, γιος της Ιππολύτης[3] και του Θησέα, είχε πάθος για το κυνήγι και τιμούσε όλες τις θεότητες, ιδιαίτερα την Άρτεμη, αλλά περιφρονούσε την Αφροδίτη. Τότε εκείνη για να τον εκδικηθεί έβαλε στην καρδιά της Φαίδρας, της δεύτερης γυναίκας του Θησέα, ένα ζωηρό πάθος για εκείνον. Επειδή όμως εκείνος την απέκρουσε, εκείνη έσκισε τα ρούχα της και τον κατηγόρησε ότι αποπειράθηκε να την βιάσει. Ο Θησέας δεν θέλησε να σκοτώσει το γιο του και έτσι ανέθεσε στον Ποσειδώνα τον θάνατο του Ιππολύτου. Ο θεός εισακούοντας την προσευχή του Θησέα, έστειλε ένα θαλασσινό τέρας, που βγήκε από τα κύματα την ώρα που ο Ιππόλυτος οδηγούσε το άρμα του στην άκρη της θάλασσας, στην Τροιζήνα, τρόμαξε τα άλογά του και προκάλεσε το θάνατο του νεαρού άνδρα[4]. Ο Ιππόλυτος παρασύρθηκε από τα άλογά του, έπεσε από το άρμα, τα πόδια του μπλέχτηκαν στα χαλινάρια και σύρθηκε πάνω στους βράχους. Η Φαίδρα, όταν έμαθε το κακό που προξένησε στον Ιππόλυτο, κρεμάστηκε[5].

Ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* παραθέτει σε γνήσια απόδοση την προαναφερόμενη αρχαία πηγή από τον *Ιππόλυτο* του Ευριπίδη, προβαίνοντας σε ορισμένες αλλαγές, προκειμένου να εξυπηρετηθούν οι ανάγκες του έργου του. Έτσι:

- η λέξη «βροτείας»[6] αντικαθίσταται από την λέξη «θηλείας», ώστε να προσαρμόσει τη φράση στα μέτρα της ηρωίδας του, Ιωάννας,
- ένα σημείο στίξεως, το ερωτηματικό, μετατίθεται λίγο παρακάτω, ενώ στη θέση του μπαίνει ένα κόμμα —«Φεύ της «θηλείας», πηι **προβήσεται, φρενός;**» αντί «φεῦ τῆς βροτείας ποῖ **προβήσεται; φρενός**»[7], χωρίς ωστόσο να αλλάζει το νόημα της αρχαίας φράσης[8],
- αλλάζει η γραφή της λέξης «ποῖ»[9] σε «πηι», χωρίς να διαφοροποιείται το νόημα της φράσης.

Στην αρχαία πηγή ο Θησέας απευθύνεται στον γιο του Ιππόλυτο, έχοντας ακούσει την κατηγορία της συζύγου του, Φαίδρας, περί δήθεν βιασμού της από αυτόν. Ο Θησέας, έχοντας πιστέψει στις ψευδείς κατηγορίες της γυναίκας του, διερωτάται για το πού θα φτάσουν τα όρια των συναισθημάτων και της λογικής των θνητών, αναφερόμενος εμμέσως στον Ιππόλυτο και την παραβίαση των ηθικών αρχών από εκείνον —με τη διάπραξη του υποτιθέμενου βιασμού λόγω του ερωτικού

---

[2]Βλ. Ευριπίδου, *Ιππόλυτος*, 936-937.

[3]ή της Μελανίππης ή της Αντιόπης.

[4]Βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 171, όπου ο συγγραφέας αναφέρεται και πάλι στον θάνατο του Ιππολύτου και στο άρμα του.

[5]Βλ. περισσότερα για τον Ιππόλυτο και τη Φαίδρα Ευριπίδου, *Ιππόλυτος*, 1 κ.ε., Διοδώρου του Σικελιώτου, *Ιστορική Βιβλιοθήκη (βιβλ. 1-20)*, 4. 62, 1, 1 κ.ε., Οβιδίου, *Ηρωίδες*, 4, Οβιδίου, *Μεταμορφώσεις*, 15. 497 κ.ε., Οβιδίου, *Fasti*, 6. 737 κ.ε., Βιργιλίου, *Αινειάς*, 7. 765 κ.ε., Σενέκα, *Φαίδρα*, 1 κ.ε. κ.ο.κ.

[6]Βλ. Ευριπίδου, *Ιππόλυτος*, 936.

[7]Βλ. Ευριπίδου, *Ιππόλυτος*, 936.

[8]Ως προς τη μετάφραση της αρχαίας πηγής βλ. Βάρναλη 1998, σ. 59: «Αλίμονο! Το πού μπορεί να φτάσει τ' ανθρώπου η πονηριά. Και σε ποιο τέρμα το θράσος του τραβάει κ' η αδιαντροπιά του!» και Kovacs (χ.ε.): "**Oh, the heart of mortals, how far will it go?** What limit can be set to hardihood and brazenness?".

[9]Βλ. Ευριπίδου, *Ιππόλυτος*, 936.

πάθους για τη μητριά του, επικρίνοντας ουσιαστικά την ανάρμοστη και ανήθικη συμπεριφορά του γιου του.

Ωστόσο, ο συγγραφέας του έργου χρησιμοποιεί την αρχαία πηγή κάπως παραλλαγμένη[10], ώστε να τονιστεί η αμετροέπεια της γυναικείας φρενός. Έτσι, παραλληλίζει την ηρωίδα του, Ιωάννα, με την Φαίδρα, προκειμένου να επικρίνει και να καυτηριάσει την ανάρμοστη συμπεριφορά της, καθώς η πρώτη με υπερβολική τόλμη και θράσος επιθυμεί να κατακτήσει την παπική εξουσία, την οποία αποκτά με τη χρήση άνομων μέσων —με τη χρήση μαύρης μαγείας[11], την υποκρισία[12], το ψεύδος κ.ο.κ. και η δεύτερη φτάνει στο σημείο να ξεπεράσει τα όρια της ηθικής και να κατηγορήσει ψευδώς τον Ιππόλυτο για βιασμό.

Μέσα από τον παραλληλισμό της επιθυμίας για την κατάκτηση της παπικής εξουσίας με την ερωτική επιθυμία και της ματαιοδοξίας με την εκδίκηση ως τα κίνητρα που οδηγούν αντίστοιχα την Ιωάννα και τη Φαίδρα στη χρήση παράνομων μέσων —της μαγείας, της υποκρισίας, του ψεύδους— για την επίτευξη των στόχων τους —της κατάκτησης του παπικού θρόνου και της ερωτικής συνεύρεσης— καυτηριάζεται τόσο ο τρόπος ζωής όσο και η συμπεριφορά της εκπροσώπου της Δυτικής Εκκλησίας και υπονομεύεται η εικόνα της θεοσεβούς μοναχής.

Ένα ακόμη κοινό στοιχείο ανάμεσα στις δύο ηρωίδες είναι ότι τόσο η Ιωάννα όσο και η Φαίδρα καταλήγουν στο θάνατο: η ηρωίδα επιλέγει τον πρόωρο θάνατο[13] —αργότερα λιθοβολείται από το μαινόμενο πλήθος, που παρακολουθεί εμβρόντητο τη «μεταμόρφωσή» της από Πάπα Ιωάννη σε τίκτουσα γυναίκα[14]— και η Φαίδρα, όταν μαθαίνει ότι ο Ιππόλυτος είναι νεκρός, αυτοκτονεί. Ως προς τον θάνατό της ο Ευριπίδης στις δύο του τραγωδίες, που είναι αφιερωμένες στο θέμα αυτό και από τις οποίες διασώθηκε μόνο η μια, εκθέτει διαφορετικά το πρόβλημα της ενοχής της Φαίδρας. Η Φαίδρα άλλοτε πεθαίνει, αφού κατηγορεί τον πρόγονό της και προκαλεί τον θάνατό του, και άλλοτε σκοτώνεται προτού αποκαλύψει τον ερωτά της[15], ενώ στην πρώτη περίπτωση με τον θάνατό της πετυχαίνει και την τιμωρία του Ιππολύτου και την διαφύλαξη του ονόματός της[16].

Στη διάρκεια της αφήγησης ο συγγραφέας αναφέρεται στον Πάπα Λέοντα τον δ΄, ενώ παρεκβατικά γίνεται λόγος για τις θαυματουργικές ιδιότητές του, ανάμεσα στις οποίες εντάσσεται η ικανότητά του να προκαλεί με την ποιμαντική του ράβδο φοβερή τρικυμία, διασκορπίζοντας τα πλοία των Σαρακηνών. Στο σημείο αυτό ο Πάπας Λέοντας παρομοιάζεται με τον Ποσειδώνα, ο οποίος επίσης προκαλεί με την τρίαινά του τρικυμία ($2^{ο}$ παράθεμα Ρ.). Στο ομηρικό χωρίο[17] ο θεός Ποσειδώνας παρουσιάζεται να προκαλεί τρικυμία, με αποτέλεσμα να κινδυνεύσει ο Οδυσσέας, καθώς είχε προκαλέσει την τύφλωση του γιου του Ποσειδώνα, Πολύφημου.

Και στις δύο περιπτώσεις, τόσο του αρχαίου θεού Ποσειδώνα όσο και του Πάπα Λέοντα του δ΄, γίνεται χρήση του θαυματουργικού στοιχείου, καθώς και οι δύο

[10]Βλ. παραπάνω τη μετατροπή της λέξης «βροτείας» σε «θηλείας».

[11]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα,* σσ. 219-222. Ο συγγραφέας δεν αναφέρει άμεσα ότι ο Λέων ο δ΄ πέθανε λόγω της άσκησης μαύρης μαγείας εκ μέρους της ηρωίδας, καθώς λέγει: «Αγνοώ αν η Παναγία ή ο διάβολος εισήκουσε της ημετέρας ηρωίδος τας ευχάς…» (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 222), ωστόσο η χρήση μαύρης μαγείας φανερώνει την κακή προαίρεση της Ιωάννας.

[12]Βλ. παρακάτω.

[13]Βλ. περισσότερα Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 240-241.

[14]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 249.

[15]Βλ. Grimal 1991, σ. 678.

[16]Βλ. Kovacs (χ.ε.): "…though by her death she won not only Hippolytus' punishment but also the rescue of her own good name" (third comment).

[17]Βλ. Ομήρου, *Οδύσσεια*, 5. 291-294.

χρησιμοποιούν την τρίαινα και την ποιμαντική ράβδο αντίστοιχα προκαλώντας τρικυμία.

Με τον παραλληλισμό:

- του Πάπα Λέοντα του δ΄ με τον Ποσειδώνα ως προς την θαυματουργική τους ικανότητα,
- της ποιμαντικής ράβδου με την τρίαινα, καθώς είναι τα όργανα, τα οποία χρησιμοποιούνται για την τέλεση του θαύματος,
- της τρικυμίας που προκαλεί ο εκπρόσωπος της Δυτικής Εκκλησίας εναντίον των Σαρακηνών με την τρικυμία που προκαλεί ο αρχαίος θεός εναντίον του Οδυσσέα,

πρόθεση του συγγραφέα είναι η αμφισβήτηση της θαυματουργικής ικανότητας του Πάπα Λέοντα του δ΄, καθώς το θαύμα του εκπροσώπου της Δυτικής Εκκλησίας παραλληλίζεται με το μυθολογικό, μυθώδες θαύμα του αρχαίου θεού[18].

Έπειτα, περιγράφεται η έλξη του Πάπα Λέοντα από την προσωπικότητα και τα λεγόμενα της Ιωάννας, φτάνοντας ο ίδιος στο σημείο να την διορίσει διδάσκαλο της θεολογίας στο σχολείο του Αγίου Μαρτίνου, όπου δίδαξε ο ιερός Αυγουστίνος. Στο σημείο αυτό τονίζεται η αλματώδης εξέλιξη της ηρωίδας, που δεν προλαβαίνει να φτάσει στη Ρώμη και ο Πάπας Λέοντας την καθιστά διδάσκαλο στη σχολή όπου δίδαξε ένας από τους μεγαλύτερους και σημαντικότερους Πατέρες της Εκκλησίας, ο ιερός Αυγουστίνος ($3^{ο}$ παράθεμα Ρ.).

Στη συνέχεια, απεικονίζεται μια παράδοξη τελετή που τελείται την ημέρα της άφιξης της Ιωάννας γύρω από τις εκκλησίες της Ρώμης προς τιμήν των αρχαίων θεών: κάποιοι χριστιανοί, αφού έχουν μεθύσει, αρχίζουν να χορεύουν και να ψάλλουν «ιερόσυλα» άσματα φωνάζοντας «Ευοί! Ευοί!», ενώ ταυτόχρονα κυνηγούν ο ένας τον άλλο με μαστίγια. Κάποιες γυναίκες ως ιέρειες της Αφροδίτης, γυμνές, φορώντας μόνο φυλακτά στο λαιμό και κουδουνάκια στα πόδια, τρέχουν, προσφέροντας έναντι μικρής αμοιβής κρασί και φιλιά στους χορευτές ($4^{ο}$ παράθεμα Ρ.).

Ο συγγραφέας παρομοιάζει τη συγκεκριμένη γιορτή που πραγματοποιείται στη Ρώμη την εποχή του Μεσαίωνα με την αρχαία γιορτή των Κρονίων ($4^{ο}$ παράθεμα Ρ., $1^{η}$ αρχαία επίδραση), παρουσιάζοντάς την ως «απόγονο» της αρχαίας γιορτής των Κρονίων ή αλλιώς Saturnia των αρχαίων Ρωμαίων.

Τα Σατουρνάλια (Sarurnalia) ήταν παλαιότατη ιταλική γιορτή, που γινόταν προς τιμήν του θεού Κρόνου, προστάτη της γεωργίας και της συγκομιδής. Έτσι, οι ημέρες εκείνες ήταν αφιερωμένες στον Σατούρνο (Κρόνο), ο οποίος παριστανόταν οπλισμένος με ένα δρεπάνι και ένα κλαδευτήρι και του οποίου το όνομα συνδεόταν με την εφεύρεση ή την γενίκευση της καλλιέργειας και του κλαδέματος του αμπελιού. Οι γιορτές άρχιζαν την $17^{η}$ Δεκεμβρίου με θυσία μπροστά από τον ναό του θεού Κρόνου (Σατούρνου), ενώ μετά τη θυσία προσφερόταν διά δημοσίας δαπάνης κοινό γεύμα για όλους τους πολίτες. Με αυτές τις ημέρες τελείωνε ο μήνας Δεκέμβριος και ήταν γεμάτες από γιορτές περισσότερο ή λιγότερο άσεμνες, κατά τη διάρκεια των οποίων οι κοινωνικές τάξεις αντιστρέφονταν, καθώς οι δούλοι διέταζαν τους κυρίους τους και οι κύριοί τους τους υπηρετούσαν στο τραπέζι. Έτσι, χαρακτηριστικό ήταν το έθιμο της ανταλλαγής κοινωνικών ρόλων, ώστε οι Ρωμαίοι οικοδεσπότες προσέφεραν κάθε εξυπηρέτηση στους δούλους τους και οι δούλοι συμπεριφέρονταν ως ελεύθεροι [19]. Ενδεικτικά, παρατίθενται ορισμένα αρχαία χωρία που περιγράφουν τη γιορτή των Κρονίων για κάθε ενδιαφερόμενο αναγνώστη[20].

---

[18]Ως προς τους μύθους και τα θαύματα της Γραφής βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 241 και σσ. 291-292, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια.

[19]Ως προς τον Σατόρνιο ή τον Σατούρνιο βλ. περισσότερα Διονυσίου Αλικαρνασσέως, *Ρωμαϊκή Αρχαιολογία*, 1. 34, 5, 1 κ.ε., Οβιδίου, *Fasti*, 236 κ.ε. Επίσης, ως προς την τελετή των Κρονίων τον μήνα Δεκέμβριο βλ. Πλουτάρχου, *Αίτια Ρωμαϊκά και Ελληνικά*, 272, C, 14- 272, E, 11. Ως προς την

Ως προς την επιβίωση της αρχαίας αυτής τελετής —των Σατουρναλίων— στο Βυζάντιο οι μελετητές αναφέρουν ειδικότερα ότι «…τελετές, που τελούνταν στη Ρώμη, επιβίωσαν στο πρώιμο Βυζάντιο. Ο Μακρόβιος (Macrobius, 5ος μ.Χ. αι.) αναφέρει ότι στα «Σατουρνάλια», αφιερωμένα στον «Σατούρνον», δηλαδή τον Κρόνο, δαίμονα του αέρα που μετέφερε τις παρακλήσεις των ανθρώπων στους ανώτερους θεούς, την πρώτη ημέρα του μηνός, τις Καλένδες, τελούσαν εορτές στις τριόδους που παρέπεμπαν σε παρόμοιες αρχαίες μαγικές τελετές. Οι ειδωλολάτρες ευγενείς αξιωματούχοι της Ρώμης πρωταγωνιστούσαν σ' αυτές»[21].

Ο συγγραφέας αναφέρει ότι τις πληροφορίες για τη συγκεκριμένη γιορτή που τελείται στη Ρώμη και μοιάζει με εκείνη των Κρονίων (Saturnalia) τις έχει αντλήσει σχεδόν αυτολεξεί από την λβ΄ επιστολή του Αγίου Βονιφακίου προς τον Πάπα Ζαχαρία. Εκεί γίνεται λόγος για: α) τη γιορτή που πραγματοποιείται στη Ρώμη κοντά στην εκκλησία του Αγίου Πέτρου, β) την παρέλαση πλήθους ανθρώπων στις αρχές Ιανουαρίου κάθε χρόνου, οι οποίοι φωνάζουν και άδουν τραγούδια με παγανιστικό τρόπο, ενώ γεμίζουν τραπέζια με φαγητό και ποτό από το πρωί μέχρι το βράδυ, γ) τις γυναίκες που φορούν παγανιστικά φυλαχτά και βραχιόλια στους βραχίονες και τα πόδια τους, προσφέροντάς τα προς πώληση[22] (4ο παράθεμα Ρ., 2η αρχαία πηγή).

Πράγματι, στην *Πάπισσα Ιωάννα* τα «…«ιερόσυλα» άσματα…» αντιστοιχούν στα παγανιστικά άσματα, τα οποία περιγράφει ο Άγιος Βονιφάτιος στην επιστολή του, ενώ η απεικόνιση της γιορτής στο σύνολό της έχει αντληθεί από τη συγκεκριμένη επιστολή. Ωστόσο, προσθήκη του συγγραφέα του έργου αποτελεί ο χαρακτηρισμός των γυναικών ως «…ιερειών της Αφροδίτης…»[23], οι οποίες προσφέρουν «…οίνον και φιλήματα εις τους χορευτάς…», ενώ σύμφωνα με την επιστολή του Αγίου Βονιφακίου οι γυναίκες προσφέρουν προς πώληση τα βραχιόλια και τα φυλαχτά που φορούν.

Αξίζει να σημειωθεί ότι στην τελετή αυτή που πραγματοποιείται στη Ρώμη τον Μεσαίωνα και παραλληλίζεται με τη γιορτή των Κρονίων των αρχαίων Ρωμαίων οι μύστες περιγράφονται να φωνάζουν «…«Ευοί! Ευοί!»…», όπως στις αρχαίες **διονυσιακές τελετές**, ενώ παράλληλα **πίνουν κρασί**. Έτσι, αναδεικνύεται έμμεσα η σύνδεση μεταξύ Κρονίων και Μικρών (ή κατ' αγρούς) Διονυσίων: τα Μικρά Διονύσια αποτέλεσαν το θεμέλιο για την ίδρυση της Ρωμαϊκής γιορτής των Κρονίων. Ενδέχεται ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* να είχε υπ' όψιν του το έργο του Πλουτάρχου *Ότι ουδ' ηδέως ζην εστιν κατ'Επίκουρον*, όπου αναφέρεται η σύνδεση μεταξύ Κρονίων και Μικρών (ή κατ' αγρούς) Διονυσίων[24] (4ο παράθεμα Ρ., 1η αρχαία επίδραση).

Με την παρουσίαση της ομοιότητας μεταξύ της τελετής στη Ρώμη του Μεσαίωνα και των Κρονίων στην αρχαία Ρώμη, ο συγγραφέας επισημαίνει ότι οι κάτοικοι της Ρώμης εξακολουθούν —την εποχή που βρίσκεται εκεί η Ιωάννα— να έχουν ειδωλολατρικές συνήθειες και έθιμα[25]. Ως προς τη γρήγορη προσαρμογή της στα νέα δεδομένα ο ίδιος αναφέρει ότι «Η δε Ιωάννα, αγχίνους ούσα και ευτράπελος

ανταλλαγή των ρόλων των κοινωνικών τάξεων στα Σατουρνάλια βλ. Grimal 1991, σ. 776. Ως προς τα Σατουρνάλια βλ. περισσότερα Roberts 1999, σ. 208 κ.ο.κ.

[20]Βλ. Πλουτάρχου, *Αίτια Ρωμαϊκά και Ελληνικά*, 272, C, 14- 272, E, 11, Πλουτάρχου, *Ότι ουδ' ηδέως ζην εστιν κατ 'Επίκουρον*, 1098, B, 8- 1098, C, 3, Αθηναίου, *Δειπνοσοφισταί*, 14. 44, 3-6, Καρυστίου, *Αποσπάσματα*, 13. 1-6.

[21]Βλ. Βακαλούδη 2001, σ. 90.

[22]Βλ. Βονιφακίου, *To Pope Zacharias.*

[23]Ο χαρακτηρισμός τους ενδέχεται να οφείλεται στη γυμνή περιβολή τους.

[24]Βλ. Πλουτάρχου, *Ότι ουδ' ηδέως ζην εστιν κατ'Επίκουρον*, 1098, B, 8- 1098, C, 3.

[25]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 217: «Τοιούτοι ήσαν οι άνθρωποι, τους οποίους επρόκειτο να αλατίσηι η ημετέρα ηρωίς…».

ως όφις ή γυνή, ταχέως εμάντευσε των μαθητών της τας ορέξεις»[26], φράση με την οποία αναδεικνύεται η οξύνοια της ηρωίδας αλλά και η πρόθεσή της να προσελκύσει το ακροατήριό της μεταχειριζόμενη οποιονδήποτε ευάρεστο —για το κοινό της— τρόπο.

2η Θεματική Ενότητα:
Η Ιωάννα ελκύει με τη διδασκαλία της το ακροατήριο.

Η Ιωάννα αντιλαμβάνεται ότι η νοοτροπία της Δύσης διαφέρει από εκείνη της Ανατολής, καθώς οι Ανατολικοί, διάδοχοι του Πλάτωνα, ασχολούνται θεωρητικά με τη φυσιολογία της Αγίας Τριάδας και τη φύση του Θεού, ενώ οι Δυτικοί, απόγονοι του Κάτωνα και του Κιγκινάτου, είναι πιο πρακτικοί και θεωρούν τη Θεολογία επάγγελμα σπουδαίο, από το οποίο ο ιερέας μπορεί να αποκομίσει πολλά αγαθά, αν αντί για την ουράνια βασιλεία φροντίζει περισσότερο για την επίγεια εξουσία. Έτσι, η ηρωίδα προσαρμόζεται στο νέο περιβάλλον, μιλώντας στο ακροατήριό της για την κοσμική εξουσία του πάπα, τη δωρεά του Καρόλου, για φόρους, χρυσές στολές και άλλα παρόμοια, με τα οποία οι ρασοφόροι κάνουν την προσδοκία του Παραδείσου λιγότερο ανυπόμονη.

Με αυτά τα λόγια η ηρωίδα κατορθώνει να τραβήξει την προσοχή των ακροατών της. Στο μεταξύ, παρά το γεγονός ότι στέλνονται διδάσκαλοι από την Ιρλανδία, τη Σκωτία και τη Γαλατία για να διδάξουν τους αμαθείς απογόνους του Κικέρωνα, η Ιταλία εξακολουθεί να υπερέχει των γειτονικών κρατών στην αμάθεια, ώστε το επίθετο «Ρωμαίος» θεωρείται ύβρις για τους Λογγοβάρδους, τους Φράγκους, τους Βουργουνδίους και άλλους βάρβαρους λαούς που βρίσκονται γύρω από την Ιταλία. Μέσα σε αυτό το σκοτάδι της αμάθειας η σοφία της ηρωίδας λάμπει τόσο, που μέχρι και ο πάπας Λέων ο δ΄ πηγαίνει στο μοναστήρι του Αγίου Μαρτίνου, για να την ακούσει.

Ως προς το περιεχόμενο της διδασκαλίας, η Ιωάννα ξεκινάει την παράδοσή της από την «Θεοδικία» και τελειώνει στη μαγειρική, καθώς τότε δεν υπάρχουν ξεχωριστοί κλάδοι, οι οποίοι να αντιπροσωπεύουν συγκεκριμένες επιστήμες, οπότε η Θεολογία είναι η μόνη επιστήμη, η οποία εμπεριέχει όλες τις επιμέρους επιστήμες. Η διδασκαλία της κρατάει για δύο χρόνια και αυτό χάρη στην ευγλωττία της, ενώ στο μεταξύ κανείς δεν υποπτεύεται ότι ο «πατέρας Ιωάννης» είναι γυναίκα, αφού όλοι οι ρασοφόροι εκεί είναι ξυρισμένοι και από τις κουκούλες των καλόγερων προεξέχει μόνο η μύτη. Στο τέλος, από την υπερβολική φιλαυτία της, η ηρωίδα αρχίζει να πιστεύει ότι έχει μεταβληθεί σε άνδρα. Όσο για τον Φρουμέντιο, αυτός έχει ξεχαστεί προ πολλού, ενώ η ίδια δεν φαίνεται να βιάζεται να βρει αντικαταστάτη του, καθώς έχει άλλα μεγαλεπήβολα σχέδια: να ανεβεί στα ανώτατα εκκλησιαστικά αξιώματα.

Η Ιωάννα, έχοντας αυτό τον στόχο, «εργάζεται» μεθοδικά για να τον πετύχει, άλλοτε κολακεύοντας τους ισχυρούς και άλλοτε διδάσκοντας, γράφοντας και στιχουργώντας ύμνους στον Ιησού Χριστό και τον πάπα. Μέχρι και την ιατρική και τη μαγεία λέγεται ότι χρησιμοποιεί η ίδια, αναγκάζοντας τα πονηρά πνεύματα, δηλ. τους πρώην θεούς, τον Βάκχο, την Ήρα, τον Πάνα και την Αφροδίτη, να αφήσουν τις πύλες του σκότους και να τρέξουν ως πιστοί υπηρέτες στις επικλήσεις της.

[26]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 217.

2η Θεματική Ενότητα:
Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

5. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος.**

«Οι διάδοχοι του θείου Πλάτωνος συνεζήτουν ακόμη εν τηι Ανατολήι περί της φύσεως του Θεού, αλλ' οι απόγονοι του Κάτωνος και Κιγκινάτου, πρακτικώτεροι όντες, εθεώρουν την θεολογίαν ως επάγγελμα σπουδαίον, παρ'ου επερίμενεν ο ιερεύς τον επιούσιον άρτον και πλην τούτου υπουργήματα, επισκοπάς, ίππους, παλλακίδας και άλλα καλά πράγματα, άτινα μόνον διά δραστηριότητος και πρακτικών γνώσεων αποκτώνται».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 217)

Για την παραπάνω παραπομπή δεν εντοπίστηκε συγκεκριμένη αρχαία πηγή.

6. **Γενική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαία χωρία 1, 2, 3).**

«Αποτινάξασα τας βυζαντινάς ιδεολογίας έσπευσε να καταβήι από του ουρανού εις την γην και από των νιφοβλήτων κορυφών της μεταφυσικής εις τας παχείας και πολυκόπρους πεδιάδας του «Κανονικού» δικαίου, ευγλώττως ομιλήσασα την επιούσαν περί της κοσμικής εξουσίας του πάπα, της δωρεάς του Καρόλου, περί φόρων, δεκάτων, χρυσών στολών και άλλων ιερατικών ηδυσμάτων, δι' ων οι ρασοφόροι προσπαθούσι να καταστήσωσιν ολιγώτερον ανυπόμονον την προσδοκίαν του Παραδείσου, ως διεσκέδαζον και οι μνηστήρες της Πηνελόπης μετά των θεραπαινίδων, περιμένοντες την απόλαυσιν της δεσποίνης[1].

Τοιαύτα λέγουσα κατώρθωσε τέλος πάντων να ελκύσηι την εύνοιαν των ακροατών της, ως ηδυνήθη και ο Ορφεύς διά της λύρας του να συγκινήσηι τους λίθους[2]. Η δε παρομοίωσις δεν είναι υπερβολική· διότι αν λίθοι δεν ήσαν, όνοι τουλάχιστον ωνομάζοντο οι τότε Ιταλοί παρά των άλλων εθνών και αι σύνοδοι αυτών «ονοσυνέδρια» · οι δε ολίγοι υπάρχοντες εκεί διδάσκαλοι εστέλλοντο εξ Ιρλανδίας, Σκωτίας και Γαλατίας εις τους δυστυχείς απογόνους του Κικέρωνος, ως σήμερον εις ημάς οι ελληνισταί εκ Γερμανίας. Αλλ' ο Κλαύδιος, ο Δουνγάλλος, ο Βιγιντίμιλλος και άλλοι ξένοι σοφοί είχον ήδη αποθάνει ή γηράσει, εν μέσωι δε της μεσαιωνικής σκωτίας υπερείχεν η Ιταλία τα περικυκλούντα αυτήν έθνη κατά την αμάθειαν, ως η Καλυψώ τας νύμφας της κατά το ύψος[3]».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 217-218)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:

Ομήρου, *Οδύσσεια,* 19. 59-62.

ἔνθα καθέζετ' ἔπειτα περίφρων Πηνελόπεια.
ἦλθον δὲ δμῳαὶ λευκώλενοι ἐκ μεγάροιο. (60)
αἱ δ' ἀπὸ μὲν σῖτον πολὺν ἤρεον ἠδὲ τραπέζας
καὶ δέπα, ἔνθεν ἄρ' ἄνδρες ὑπερμενέοντες ἔπινον[1].

Ομήρου, *Οδύσσεια,* 18. 246-248.

κούρη Ἰκαρίοιο, περίφρων Πηνελόπεια, (245)
εἰ πάντες σε ἴδοιεν ἀν' Ἴασον Ἄργος Ἀχαιοί,
πλέονές κε μνηστῆρες ἐν ὑμετέροισι δόμοισιν
ἠῶθεν δαινύατ'[1], ἐπεὶ περίεσσι γυναικῶν
εἶδός τε μέγεθός τε ἰδὲ φρένας ἔνδον ἐΐσας.

Ομήρου, *Οδύσσεια,* 20. 5-8 και 20. 12-13.

ἔνθ' Ὀδυσεὺς μνηστῆρσι κακὰ φρονέων ἐνὶ θυμῷ (5)
κεῖτ' ἐγρηγορόων· ταὶ δ' ἐκ μεγάροιο γυναῖκες
ἤϊσαν, αἳ μνηστῆρσιν ἐμισγέσκοντο πάρος περ,
ἀλλήλῃσι γέλῳ τε καὶ εὐφροσύνην παρέχουσαι[1].
τοῦ δ' ὠρίνετο θυμὸς ἐνὶ στήθεσσι φίλοισι·
πολλὰ δὲ μερμήριζε κατὰ φρένα καὶ κατὰ θυμόν, (10)
ἠὲ μεταΐξας θάνατον τεύξειεν ἑκάστῃ,
ἦ ἔτ' ἐῷ μνηστῆρσιν ὑπερφιάλοισι μιγῆναι
ὕστατα καὶ πύματα· κραδίη δέ οἱ ἔνδον ὑλάκτει[1].

Ψευδο-Απολλοδώρου, *Βιβλιοθήκη*, 1. 14, 2-4.
(14.) Καλλιόπης μὲν οὖν καὶ Οἰάγρου, κατ᾽ ἐπίκλησιν δὲ
᾽Απόλλωνος, Λίνος, ὃν ῾Ηρακλῆς ἀπέκτεινε, καὶ ᾽Ορφεὺς
ὁ ἀσκήσας κιθαρῳδίαν, ὃς ᾅδων ἐκίνει λίθους τε καὶ
δένδρα[2].

Ευριπίδου, *Ιφιγένεια εν Αυλίδι*, 1211-1214.
{Ιφ.} εἰ μὲν τὸν ᾽Ορφέως εἶχον, ὦ πάτερ, λόγον,
πείθειν ἐπάιδουσ᾽, ὥσθ᾽ ὁμαρτεῖν μοι πέτρας
κηλεῖν τε τοῖς λόγοισιν οὓς ἐβουλόμην,
ἐνταῦθ᾽ ἂν ἦλθον[2].

Παυσανίου του Περιηγητού, *Ελλάδος Περιήγησις*, 9. 30, 4, 1-9.
᾽Ορφεῖ
δὲ τῷ Θρᾳκὶ πεποίηται μὲν παρεστῶσα αὐτῷ Τελετή,
πεποίηται δὲ περὶ αὐτὸν λίθου τε καὶ χαλκοῦ θηρία
ἀκούοντα ᾅδοντος. πολλὰ μὲν δὴ καὶ ἄλλα πιστεύ-
ουσιν οὐκ ὄντα ῞Ελληνες καὶ δὴ καὶ ᾽Ορφέα Καλλιόπης (5)
τε εἶναι Μούσης καὶ οὐ τῆς Πιέρου καί οἱ τὰ θηρία
ἰέναι πρὸς τὸ μέλος ψυχαγωγούμενα, ἐλθεῖν δὲ καὶ
ἐς τὸν ῞Αιδην ζῶντα αὐτὸν παρὰ τῶν κάτω θεῶν τὴν
γυναῖκα αἰτοῦντα[2].
(βλ. επίσης για τον Ορφέα που συγκινεί τα δένδρα και τα θηρία: Ευριπίδου, *Βάκχαι*, 561-564, Αισχύλου, *Αγαμέμνων*, 1629-1630, Διοδώρου του Σικελιώτου, *Ιστορική Βιβλιοθήκη (βιβλ. 21-40)*, 37. 30, 2, 16-18, Παυσανίου του Περιηγητού, *Ελλάδος Περιήγησις*, 9. 17, 7, 1-6).

Ομήρου, *Οδύσσεια*, 6. 102-109.
οἵη δ᾽ ῎Αρτεμις εἶσι κατ᾽ οὔρεα ἰοχέαιρα,
ἢ κατὰ Τηΰγετον περιμήκετον ἢ ᾽Ερύμανθον,
τερπομένη κάπροισι καὶ ὠκείῃσ᾽ ἐλάφοισι·
τῇ δέ θ᾽ ἅμα Νύμφαι, κοῦραι Διὸς αἰγιόχοιο, (105)
ἀγρονόμοι παίζουσι· γέγηθε δέ τε φρένα Λητώ·
πασάων δ᾽ ὑπὲρ ἥ γε κάρη ἔχει ἠδὲ μέτωπα,
ῥεῖά τ᾽ ἀριγνώτη πέλεται, καλαὶ δέ τε πᾶσαι·
ὣς ἥ γ᾽ ἀμφιπόλοισι μετέπρεπε παρθένος ἁδμής[3].

Ησυχίου του Αλεξανδρέως, *Λεξικόν*, Α-Ο, αλφαβητικό γράμμα κάππα, 546, γραμμή 1.
(546.) καλύπτειν· σκεπάζειν, κρύπτειν[3]

Σούδα, αλφαβητικό γράμμα κάππα, 273, γραμμές 1-2.
(273.) Καλυψώ· ὄνομα κύριον. ἡ μὴ ἁπλῆ, καλύπτουσα δὲ τὸ
διανοούμενον[3]. δολόεσσαν γὰρ λέγει αὐτὴν ῎Ομηρος.

7. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Μόνη επιστήμη υπήρχεν η Θεολογία, έχουσα εκατόν ως ο Βριάρεως χείρας, τα πάντα περισφίγγουσα εις τους κόλπους της και εν τούτοις ολόκληρος εις την ξανθοπλόκαμον κεφαλήν της ημετέρας ηρωίδος περιεχομένη».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 219)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
Πλουτάρχου, *Περί πολυφιλίας*, 95, Ε, 7.
ὥσπερ
οὖν ὁ Βριάρεως ἑκατὸν χερσὶν εἰς πεντήκοντα
φορῶν γαστέρας οὐδὲν ἡμῶν πλέον εἶχε τῶν ἀπὸ
δυεῖν χεροῖν μίαν κοιλίαν διοικούντων, οὕτως ἐν
τῷ φίλοις χρῆσθαι πολλοῖς καὶ τὸ λειτουργεῖν (10)
πολλοῖς ἔνεστι καὶ τὸ συναγωνιᾶν καὶ τὸ συν-
ασχολεῖσθαι καὶ συγκάμνειν.
(βλ. επίσης για τον Βριάρεω με τα εκατό χέρια: Πλάτωνος, *Νόμοι*, 795, c, 5-7, Ησιόδου, *Θεογονία*, 149-150).

Πλουτάρχου, *Περί πολυφιλίας*, 93, C, 4.
σχεδὸν γὰρ
οὐδὲν διαφέρομεν ἀνθρώπου κολοβοῦ καὶ τυφλοῦ,
φοβουμένου μὴ Βριάρεως ὁ ἑκατόγχειρ καὶ Ἄργος
ὁ πανόπτης γένηται. καίτοι τόν γε παρὰ τῷ (5)
Μενάνδρῳ νεανίσκον ὑπερφυῶς ἐπαινοῦμεν εἰπόντα
θαυμαστὸν ὅσον νομίζειν
ἀγαθὸν ἕκαστον, ἂν ἔχῃ φίλου σκιάν. (7)
(βλ. επίσης για τον Βριάρεω τον εκατόγχειρα: Ομήρου, *Ιλιάς*, 1. 402-403, Λουκιανού, *Θεών Διάλογοι*, 1. 2, 12-13, Ψευδο-Απολλοδώρου, *Βιβλιοθήκη*, 1. 1, 3-4).

8. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Βαθμηδόν δε εν τηι μέθηι της φιλαυτίας κατήντησε σχεδόν και η ιδία να πιστεύηι ότι μετεβλήθη εις άνδρα, ως ο Τειρεσίας εις γυναίκα».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 219)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
***Σχόλια εις την Οδύσσειαν*, 10. 494, 1-3.**
(494.) τῷ καὶ τεθνηῶτι] φασὶν ὡς δράκοντας δύο ἐν Κιθαιρῶνι μιγ-
νυμένους ἰδὼν ἀνεῖλε τὴν θήλειαν, καὶ οὕτως μεταβέβληται εἰς
γυναῖκα, καὶ πάλιν τὸν ἄρρενα, καὶ ἀπέλαβε τὴν ἰδίαν φύσιν. τοῦ-
τον Ζεὺς καὶ Ἥρα κριτὴν εἵλοντο, τίς μᾶλλον ἥδεται τῇ συνουσίᾳ,
τὸ ἄρρεν ἢ τὸ θῆλυ· ὁ δὲ εἶπεν ἀοΐην μὲν μοῖραν δέκα μοιρῶν τέρπε- (5)
ται ἀνὴρ, τὰς δέκα δ᾽ ἐμπίπλησι γυνὴ τέρπουσα νόημα.ἅ διόπερ ἡ
μὲν Ἥρα ὀργισθεῖσα ἐπήρωσεν, ὁ δὲ Ζεὺς τὴν μαντείαν δωρεῖται.

Λουκιανού, *Περί ορχήσεως*, 57, 4-5.
οὐκ ἀγνοήσει
δὲ καὶ τὰς μυθικὰς μεταμορφώσεις ἁπάσας,
ὅσοι εἰς δένδρα ἢ θηρία ἢ ὄρνεα ἠλλάγησαν καὶ
ὅσαι ἐκ γυναικῶν ἄνδρες ἐγένοντο, τὸν Καινέα
λέγω καὶ τὸν Τειρεσίαν καὶ τοὺς τοιούτους. (5)

Ιωάννου Μαλάλα, *Χρονογραφία*, 40, 12-15.
ὁ γὰρ σοφώτατος
Σοφοκλῆς δρᾶμα ἐξέθετο καὶ ποιητικῶς εἶπεν ὅτι τὴν Παλλάδα
εἶδε λουομένην καὶ γυνὴ ἐγένετο· ὁ Τειρεσίας, φησί, τὴν σοφίαν
τοῦ δημιουργοῦ ἐζήτησε γνῶναι καὶ οὐκ ἠδυνήθη·

Ιωάννου Μαλάλα, *Χρονογραφία (εκλογαί από τον κωδ. Παρισ. γρ. 1336)*, 239, 2-4.
(239.) Ὅτι Κάδμος ὁ τοῦ Ἀγήνορος υἱὸς, ἐκ τῆς ἐξορίας ἀνακαλέσατο
Τιρεσίαν τὸν φιλόσοφον καὶ θηρολέτην, περὶ οὗ φησι Σοφο-
κλῆς, ὅτι τὴν Παλλάδα εἶδε λουομένην ὁ Τηρεσίας, καὶ γυνὴ
ἐγένετο·

Οβιδίου, *Μεταμορφώσεις*, 3. 324-325.
Illa negat. Placuit quae sit sententia docti
quaerere Tiresiae: venus huic erat utraque nota.
Nam duo magnorum viridi coeuntia silva
corpora serpentum baculi violaverat ictu;
deque viro factus (mirabile) femina septem
egerat autumnos. Octavo rursus eosdem
vidit, et “est vestrae si tanta potentia plagae”
dixit “ut auctoris sortem in contraria mutet,
nunc quoque vos feriam”. Percussis anguibus isdem
forma prior rediit genetivaque venit imago.

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού
στην 2η Θεματική Ενότητα

Στη διάρκεια της αναφοράς στη γρήγορη και εύκολη ενσωμάτωση και προσαρμογή της Ιωάννας στη Δυτική νοοτροπία, γίνεται παρεκβατικά λόγος για τη διαφορά μεταξύ Ανατολικών και Δυτικών: οι Ανατολικοί ως διάδοχοι του Πλάτωνα ασχολούνται θεωρητικά με τη φυσιολογία της Αγίας Τριάδας και τη φύση του Θεού, ενώ οι Δυτικοί, ως απόγονοι του Κάτωνα και του Κιγκινάτη[27], είναι πιο πρακτικοί και θεωρούν τη Θεολογία ως επάγγελμα σπουδαίο, από το οποίο μπορούσε ο ιερέας να αποκομίσει πολλά αγαθά με δράση και πρακτικές γνώσεις (5ο παράθεμα Ρ.).

Η διάκριση ανάμεσα στη θεωρητική λειτουργία και τον τρόπο σκέψης των Ανατολικών, οι οποίοι φαίνεται να φιλοσοφούν πάνω σε θεολογικά ζητήματα, και τον πρακτικό τρόπο σκέψης των Δυτικών, οι οποίοι χρησιμοποιούν τη Θεολογία ως επάγγελμα, προκειμένου οι ιερείς να αποκομίσουν οικονομικά και όχι μόνο οφέλη εκμεταλλευόμενοι την επίγεια εκκλησιαστική τους εξουσία, επισημαίνεται από τον συγγραφέα του έργου με σκοπό να αναδειχθεί η ευφυΐα και η ικανότητα της ηρωίδας να μαντεύει τις επιθυμίες των ακροατών της[28], να αναδιπλώνεται και να τροποποιεί με ευκολία το περιεχόμενο της διδασκαλίας της, έτσι ώστε να προσελκύσει το ενδιαφέρον του ακροατηρίου της.

Έπειτα, καθώς αναφέρεται το περιεχόμενο της διδασκαλίας της Ιωάννας, προσαρμοσμένο στις απαιτήσεις του Δυτικού ακροατηρίου: η κοσμική εξουσία του πάπα, η δωρεά του Καρόλου, οι φόροι, οι χρυσές στολές κ.ά., οι ρασοφόροι παρομοιάζονται με τους μνηστήρες της Πηνελόπης ως προς το ότι οι πρώτοι κάνουν λιγότερο ανυπόμονη την προσδοκία του Παραδείσου ασχολούμενοι με όλα τα επίγεια αγαθά της εκκλησιαστικής εξουσίας, ενώ οι δεύτεροι έκαναν λιγότερο ανυπόμονη την απόλαυση της οικοδέσποινας, δηλ. της Πηνελόπης, διασκεδάζοντας με τις υπηρέτριες του παλατιού. Ενδεικτικά, παρατίθενται ορισμένα αρχαία χωρία από την *Οδύσσεια* του Ομήρου που αναφέρονται στις περιποιήσεις αλλά και την ερωτική συνεύρεση των θεραπαινίδων με τους μνηστήρες (6ο παράθεμα Ρ., 1η αρχαία επίδραση).

Μέσα από τον παραλληλισμό:

- των ιερέων της Δυτικής εκκλησίας με τους μνηστήρες της Πηνελόπης, καθώς και στις δύο περιπτώσεις χρησιμοποιούνται υποκατάστατα στην προσπάθειά τους να ελαττώσουν την αδημονία τους για την απόλαυση ενός υψηλότερου αγαθού,
- του Παραδείσου με την σεμνή οικοδέσποινα του παλατιού, Πηνελόπη, καθώς αντιπροσωπεύουν τα υψηλότερα αγαθά[29], στα οποία αποβλέπουν οι ιερείς και οι μνηστήρες,
- των επίγειων– προσωρινών υλικών αγαθών με τις περιποιήσεις των θεραπαινίδων, καθώς πρόκειται για τα υποκατάστατα που οι ιερείς της Δυτικής εκκλησίας και οι μνηστήρες της Πηνελόπης χρησιμοποιούν για να μειώσουν την ανυπομονησία τους για την απόλαυση υψηλότερων αγαθών: του Παραδείσου και της ενάρετης οικοδέσποινας, Πηνελόπης,

πρόθεση του συγγραφέα είναι να καυτηριάσει και να στηλιτεύσει τον υλισμό και τον πλουτισμό του μεσαιωνικού δυτικού ιερατείου, δηλ. την πολυτέλεια και την τρυφή,

---

[27]Ο Κιγκινάτης ήταν Ρωμαίος άνδρας που φημιζόταν για την αυστηρότητα των ηθών του και για την απλότητά του (519 π.Χ.). Το 458 π.Χ. ανακηρύχθηκε δικτάτορας για να βοηθήσει τον ύπατο Μινούκιο. Ο Κάτωνας (234 π.Χ.) έγραψε ιστοριογραφία στα Χρόνια της Δημοκρατίας.

[28]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 217-218: «Η δε Ιωάννα, **αγχίνους ούσα και ευτράπελος ως όφις ή γυνή, ταχέως εμάντευσε** των μαθητών της **τας ορέξεις**. Αποτινάξασα τας βυζαντινάς ιδεολογίας έσπευσε να καταβήι από του ουρανού εις την γην και από των νιφοβλήτων κορυφών της μεταφυσικής είς τας παχείας και πολυκόπρους πεδιάδας του «Κανονικού» δικαίου…».

[29]Ως προς την υπεροχή της Πηνελόπης τόσο στην ομορφιά, όσο και στο ανάστημα και τη γνώση βλ. Ομήρου, *Οδύσσεια*, 18. 248-249.

τον υλικό και συνάμα ευάρεστο τρόπο ζωής των ιερέων της Δυτικής Εκκλησίας, οι οποίοι —προκειμένου να ικανοποιήσουν την ανάγκη τους για πνευματική τροφή— χρησιμοποιούν τη σαρκική ευχαρίστηση κατά το πρότυπο των μνηστήρων στον Όμηρο, οι οποίοι μειώνουν την ανυπομονησία τους για την ερωτική απόλαυση της σεμνής– ενάρετης οικοδέσποινας, Πηνελόπης, βιώνοντας την ερωτική ευχαρίστηση στο πρόσωπο των θεραπαινίδων[30].

Κατά την περιγραφή της επιτυχίας της ηρωίδας ως προς την προσέλκυση του ακροατηρίου της, η ίδια παρομοιάζεται με τον μυθικό Ορφέα, που είχε την ικανότητα να συγκινεί με τη λύρα του τις πέτρες (6^{ο} παράθεμα Ρ., 2^{η} αρχαία επίδραση).

Σύμφωνα με τον αρχαίο μύθο, ο Ορφέας, γιος του Οίαγρου και της Καλλιόπης ή της Πολύμνιας ή της Μενίππης, είναι ο κατεξοχήν αοιδός, μουσικός και ποιητής. Παίζει λύρα και «κιθάρα», της οποίας θεωρείται ο εφευρέτης[31], ενώ λέγεται ότι ήξερε να τραγουδάει τόσο γλυκά, που έκανε τα θηρία να τον ακολουθούν, τα δένδρα και τα φυτά να γέρνουν προς αυτόν. Ενδεικτικά, παρατίθενται ορισμένα αρχαία χωρία, τα οποία αναφέρονται στην ικανότητα του Ορφέα να συγκινεί με τη λύρα του τις πέτρες, αλλά και τα δένδρα και τα θηρία[32]. Όταν ο μυθικός αυτός ήρωας χάνει την αγαπημένη του γυναίκα, Ευρυδίκη, ύστερα από το δάγκωμα ενός φιδιού, και στη συνέχεια κατεβαίνει στον Άδη, για να την αναζητήσει, εκεί, με τους ήχους της λύρας του σαγηνεύει όχι μόνο τα τέρατα του Κάτω Κόσμου, αλλά ακόμα και τους χθόνιους θεούς[33].

Μέσα από τον παραλληλισμό:

- της Ιωάννας με τον Ορφέα, ως προς την ιδιότητά τους να προσελκύουν και να συγκινούν αντίστοιχα,
- του ακροατηρίου της ηρωίδας με τις πέτρες, καθώς πρόκειται για το έμψυχο και άψυχο αντίστοιχα «ακροατήριο»[34], που ελκύεται από τη διδασκαλία της Ιωάννας και την κιθαρωδία[35] του Ορφέα ως τα μέσα προσέλκυσης του κοινού,
- της ηδύτητας του λόγου της ηρωίδας, Ιωάννας, με τη γλυκύτητα της λύρας και του τραγουδιού του μυθικού ήρωα,

ο συγγραφέας στοχεύει στο να αναδείξει την ικανότητα της ηρωίδας να γοητεύει και να προσελκύει το ακροατήριό της με τον «ηδυσμένο» λόγο της. Παράλληλα όμως στηλιτεύει αυτήν τη μέθοδο γοητείας μέσω του «ηδυσμένου» λόγου που χαϊδεύει τα αφτιά των ακροατών, ενώ και σε άλλο σημείο του έργου ο συγγραφέας αποδοκιμάζει τις μεθόδους προσέλκυσης του κοινού που μεταχειρίζεται η ποίηση[36].

---

[30]Βλ. Ομήρου, *Οδύσσεια*, 20. 7-8 και 20. 12-13.

[31]Βλ. Grimal 1991, σ. 515.

[32]Ως προς τον Ορφέα που συγκινεί με το τραγούδι του θηρία, δένδρα, φυτά, ακόμα και πέτρες βλ. Ψευδο-Απολλοδώρου, *Βιβλιοθήκη*, 1. 14, 2-4, Ευριπίδου, *Ιφιγένεια εν Αυλίδι*, 1211-1214, Παυσανίου του Περιηγητού, *Ελλάδος Περιήγησις*, 9. 30, 4, 1-9 (βλ. στο αρχαιογνωστικό υλικό της συγκεκριμένης ενότητας).

Ως προς τον Ορφέα που συγκινεί τα δένδρα και τα θηρία βλ. επίσης Ευριπίδου, *Βάκχαι*, 561-564, Αισχύλου, *Αγαμέμνων*, 1629-1630, Διοδώρου του Σικελιώτου, *Ιστορική Βιβλιοθήκη (βιβλ. 21-40)*, 37. 30, 2, 16-18, Παυσανίου του Περιηγητού, *Ελλάδος Περιήγησις*, 9. 17, 7, 1-6.

[33]Βλ. Παυσανίου του Περιηγητού, *Ελλάδος Περιήγησις*, 9. 30, 4, 1-9.

[34] Ο παραλληλισμός της ικανότητας της Ιωάννας να προσελκύει **το κοινό της** με την ικανότητα του Ορφέα να συγκινεί **τους λίθους** αφήνει τον αναγνώση της *Πάπισσας Ιωάννας* να καταλάβει ότι το ακροατήριο της ηρωίδας, το οποίο παρομοιάζεται με πέτρες, ήταν αρκετά απαιτητικό και δύσπιστο, ένα ακροατήριο που δεν ευχαριστιόταν εύκολα. Άλλωστε, και ο ίδιος ο συγγραφέας —θέλοντας να αιτιολογήσει την παρομοίωση αυτή— συμπληρώνει για το θέμα αυτό ότι: «Η δε παρομοίωσις δεν είναι υπερβολική· διότι αν λίθοι δεν ήσαν, όνοι τουλάχιστον ωνομάζοντο οι τότε Ιταλοί παρά των άλλων εθνών και αι σύνοδοι αυτών «ονοσυνέδρια» ».

[35]Βλ. Ψευδο-Απολλοδώρου, *Βιβλιοθήκη*, 1. 14, 3: «…ὁ ἀσκήσας κιθαρῳδίαν…».

[36]Βλ. περισσότερα Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 146, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια.

Στη συνέχεια, όταν ο συγγραφέας αναφέρεται στην επιτυχημένη διδασκαλία της Ιωάννας, γίνεται λόγος για την αμάθεια των απογόνων του Κικέρωνα, δηλ. των Ιταλών. Στο σημείο αυτό η Ιταλία, η οποία υπερέχει από τα γειτονικά κράτη στην αμάθεια, παραλληλίζεται με την Καλυψώ, η οποία ξεπερνάει τις νύμφες της στο ύψος ($6^{ο}$ παράθεμα Ρ., $3^{η}$ αρχαία επίδραση).

Στα αρχαία χωρία, ειδικότερα στην *Οδύσσεια* του Ομήρου, περιγράφεται τόσο η Ναυσικά να υπερέχει από τις υπόλοιπες κοπέλες που την συνοδεύουν «πασάων δ' **ὑπὲρ ἥ γε κάρη ἔχει** ἠδὲ μέτωπα...»[37], όσο και μια θεϊκή παρουσία, η Άρτεμη, η οποία απεικονίζεται να συντροφεύεται και να παίζει με τις Νύμφες, τις κόρες του Δία, ενώ παράλληλα η μητέρα της, Λητώ, χαίρεται και καμαρώνει, βλέποντας το κεφάλι και το μέτωπο της κόρης της να υπερέχει και να ξεχωρίζει από των Νυμφών [38].

Η ομηρική περιγραφή της αρχαίας θεάς Άρτεμης παρεμβάλλεται στη διάρκεια της περίφημης περιγραφής του παιχνιδιού της Ναυσικάς, κόρης του βασιλιά των Φαιάκων Αλκίνοου και της Αρήτης, με τις υπόλοιπες κοπέλες, τις υπηρέτριές της, που την περιβάλλουν. Πιο συγκεκριμένα, το ομηρικό χωρίο αναφέρει: «Πώς η τοξεύτρα η Άρτεμη στα όρη κατεβαίνει ή στον πανύψηλο Ταΰγετο ή στον Ερύμανθο, για να χαρεί με κάπρους και μ'ελάφια ωκύποδα, οι Νύμφες αγροδίαιτες, κόρες του Δία που κρατάει αιγίδα, τη συντροφεύουν παίζοντας μαζί της. Βλέπει και χαίρεται βαθιά η Λητώ πως υπερέχουν μέτωπο και κεφαλή της κόρης της. Αναγνωρίζεται εύκολα σ' όλες ανάμεσα, κι ας είναι ωραίες όλες τους. Παρόμοια κι η αδάμαστη παρθένα Ναυσικά από τις άλλες κοπέλες ξεχωρίζει που παράστεκαν»[39]. Έτσι, τόσο η θεά Άρτεμη όσο και η Ναυσικά υπερέχουν και ξεχωρίζουν από τις Νύμφες και τις υπηρέτριες αντίστοιχα.

Στην *Πάπισσα Ιωάννα* ο συγγραφέας έχει αντικαταστήσει την Άρτεμη και τη Ναυσικά, οι οποίες αναφέρονται στα ομηρικά χωρία, με την Καλυψώ, ενώ έχει διατηρήσει στην περιγραφή του τις Νύμφες, οι οποίες περιγράφονται ως συντροφιά της Καλυψώς και όχι της Άρτεμης. Το γεγονός μάλιστα ότι ο συγγραφέας γράφει το όνομά τους με μικρό γράμμα —«νύμφαι»— αποτελεί ένδειξη ότι τους αφαιρεί την υπερφυσική τους υπόσταση[40], προσδίδοντάς τους ανθρώπινα χαρακτηριστικά και ταυτίζοντάς τις με τις κοπέλες που παίζουν με τη Ναυσικά. Συγχρόνως, με τη φράση «…τας νύμφας **της**…» αναδεικνύεται η σχέση οικειότητας μεταξύ της Καλυψώς (ως Ναυσικάς) και των υπηρετριών της.

Σύμφωνα με το *Λεξικόν* του Ησυχίου[41] και τη Σούδα[42] το όνομα Καλυψώ προέρχεται από το ρήμα «καλύπτω». Έτσι, δικαιολογείται η επιλογή του συγγραφέα της *Πάπισσας Ιωάννας* να χρησιμοποιήσει το όνομα **Καλυψώ** για την ηρωίδα **που εξέχει, που υπερέχει** των υπολοίπων γυναικών στο ύψος, και να παραλληλίσει την **Ιταλία**, **που υπερέχει** των γειτονικών της χωρών ως προς την αμάθεια —«…υπερείχεν η Ιταλία τα περικυκλούντα αυτήν έθνη κατά την αμάθειαν …», με αυτήν.

Έπειτα, στο πλαίσιο της παρέκβασης από την αφήγηση, αναφέρεται το περιεχόμενο της διδασκαλίας της Ιωάννας, η οποία ξεκινάει από την «Θεοδικία» και

---

[37]Βλ. Ομήρου, *Οδύσσεια*, 6. 107.

[38]Βλ. Ομήρου, *Οδύσσεια*, 6. 69-70: «…ἀτάρ τοι δμῶες ἑφοπλίσσουσιν ἀπήνην / ὑψηλὴν εὔκυκλον, **ὑπερτερίῃ** ἀραρυῖαν».

[39]Βλ. Μαρωνίτη 2006, σ. 91.

[40]Οι **Νύμφες**, κόρες του Δία, «…είναι «νέες» που κατοικούσαν στην ύπαιθρο, τα δάση και τα νερά. Είναι τα πνεύματα των κάμπων και της φύσης και προσωποποιούν τη γονιμότητα και τη χάρη τους… Θεωρούνται **δευτερεύουσες θεότητες**, στις οποίες απευθύνουν προσευχές» (βλ. Grimal 1991, σ. 486).

[41]Βλ. Ησυχίου του Αλεξανδρέως, *Λεξικόν*, Α-Ο, αλφαβητικό γράμμα κάππα, 546, γραμμή 1.

[42]Βλ. Σούδα, αλφαβητικό γράμμα κάππα, 273, γραμμές 1-2.

τελειώνει στη μαγειρική[43]. Μάλιστα, ο συγγραφέας εξηγεί ότι, καθώς τότε δεν υπήρχαν ξεχωριστοί κλάδοι που να αντιπροσωπεύουν συγκεκριμένες επιστήμες, η Θεολογία ήταν η μόνη επιστήμη, η οποία εμπεριείχε όλες τις επιμέρους επιστήμες. Στο σημείο αυτό, η Θεολογία, που εμπερικλείει όλες τις επιστήμες, παρομοιάζεται με τον μυθικό Βριάρεω, που είχε εκατό χέρια. Ενδεικτικά, παρατίθενται ορισμένα αρχαία χωρία από το έργο του Πλουτάρχου *Περί πολυφιλίας*[44], όπου περιγράφεται ο Εκατόγχειρας Βριάρεως (7^{ο} παράθεμα Ρ.).

Σύμφωνα με τη μυθολογία ο Βριάρεως, ο Κόττος και ο Γύγης ή Γύης ήταν γιοι του Ουρανού και της Γαίας. Ειδικότερα, ήταν Γίγαντες και ονομάζονταν «Εκατόγχειρες», γιατί είχαν εκατό χέρια και πενήντα κεφάλια[45]. Ο Βριάρεως είχε δύο ονόματα: Βριάρεω τον αποκαλούσαν οι θεοί και Αιγαίωνα οι άνθρωποι. Μαζί με τους αδελφούς του έλαβε μέρος στην Τιτανομαχία, στον πόλεμο δηλ. ανάμεσα στους Τιτάνες και τους θεούς του Ολύμπου, ως σύμμαχος των Ολύμπιων θεών. Όταν οι θεοί νίκησαν, οι Τιτάνες κλείστηκαν μόνιμα στον Τάρταρο και οι τρεις Εκατόγχειρες ανέλαβαν να τους φρουρούν στην υπόγεια φυλακή τους. Άλλοτε λέγεται πάλι ότι ο Ποσειδώνας αντάμειψε τον Βριάρεω για το θάρρος που επέδειξε στη μάχη με τους Τιτάνες, δίνοντάς του ως γυναίκα του την κόρη του Κυμοπόλεια, απαλλάσσοντάς τον συγχρόνως από τη φρούρηση των Τιτάνων[46].

Με τον παραλληλισμό της Θεολογίας που εμπερικλείει όλες τις επιμέρους επιστήμες με τον Εκατόγχειρα Βριάρεω ο συγγραφέας απεικονίζει την παντοδυναμία και την ευρύτητα των γνώσεων της Θεολογίας την εποχή του Μεσαίωνα, αλλά και την ικανότητα της ηρωίδας να κινηθεί με ευχέρεια λόγου στα επιμέρους θέματα της Θεολογίας. Ταυτόχρονα όμως, με την παρουσίαση των γνώσεων της Ιωάννας επί παντός επιστητού και την μεταπήδηση μέχρι και στη μαγειρική απομυθοποιείται και σατιρίζεται το πρότυπο της παντογνώστριας εκκλησιαστικής εκπροσώπου.

Μετά από την αναφορά στο περιεχόμενο της διδασκαλίας της Ιωάννας, ο συγγραφέας κάνει λόγο για τη χρονική διάρκεια της διδασκαλίας της και για την ευγλωττία της. Στο σημείο αυτό ο ίδιος συμπληρώνει ότι, καθώς εκ μέρους των μοναχών δεν υπήρχε καμία υποψία ότι ο «…«πατήρ Ιωάννης»…»[47] ήταν γυναίκα, η ηρωίδα του έπαιζε ανενόχλητη το ρόλο της, ώσπου στο τέλος από την υπερβολική φιλαυτία της άρχισε να πιστεύει ότι είχε μεταβληθεί σε άνδρα. Ο συγγραφέας παρομοιάζει εδώ εύστοχα την Ιωάννα, που πίστεψε ότι είναι άνδρας, με τον μάντη Τειρεσία, που μεταβλήθηκε σε γυναίκα (8^{ο} παράθεμα Ρ.).

Η μεταβολή/ μεταμόρφωση του μάντη Τειρεσία σε γυναίκα μνημονεύεται σε διάφορα αρχαία χωρία, από τα οποία χαρακτηριστική είναι εκείνη του Λουκιανού στο έργο του *Περί Ορχήσεως*, του Ιωάννη Μαλάλα στο έργο του *Χρονογραφία* και του Οβιδίου στις *Μεταμορφώσεις* του.

Ειδικότερα:

- στο έργο του Λουκιανού *Περί Ορχήσεως*[48] γίνεται λόγος για τη μεταμόρφωση του Τειρεσία σε γυναίκα —στο πλαίσιο της μεταμόρφωσης των ανθρώπων σε δένδρα, θηρία ή πουλιά και των γυναικών σε άνδρες, χωρίς να διευκρινίζονται οι συνθήκες κάτω από τις οποίες έγινε αυτή η μεταμόρφωση, ενώ

[43]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 219: «Πολλάκις η ημετέρα ηρωίς ήρχιζεν από της «Θεοδικίας» και ετελείωνεν εις την μαγειρικήν».
[44]Βλ. Πλουτάρχου, *Περί πολυφιλίας*, 95, Ε, 7 και 93, C, 4.
[45]Βλ. Ψευδο-Απολλοδώρου, *Βιβλιοθήκη*, 1. 1, 1 κ.ε. και Ησιόδου, *Θεογονία*, 147 κ.ε.
[46]Ως προς την Τιτανομαχία βλ. περισσότερα Ψευδο-Απολλοδώρου, *Βιβλιοθήκη*, 1. 1, 1 κ.ε. Ως προς τον γάμο του Βριάρεω με την Κυμοπόλεια βλ. Ησιόδου, *Θεογονία*, 817- 819.
[47]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 216.
[48]Βλ. Λουκιανού, *Περί ορχήσεως*, 57, 4-5.

- στο έργο του Ιωάννη Μαλάλα *Χρονογραφία*[49] λέγεται ότι ο μάντης Τειρεσίας μεταμορφώθηκε σε γυναίκα, όταν —όπως αναφέρει ο Σοφοκλής στο έργο του— είδε την Παλλάδα γυμνή, καθώς εκείνη λουζόταν.
- στο έργο του Οβιδίου *Μεταμορφώσεις*[50] ο Τειρεσίας μεταμορφώνεται σε γυναίκα μετά την επίθεσή του στα φίδια την ώρα που εκείνα συνουσιάζονταν. Ο μάντης λέγεται ότι έμεινε για επτά φθινόπωρα με τη μορφή γυναίκας και έπειτα επέστρεψε στην ανδρική του μορφή, επαναλαμβάνοντας την ίδια επιθετική κίνηση στα φίδια.

Ως προς την αιτία και τις συνθήκες της τύφλωσης του μάντη Τειρεσία λέγεται ότι, αφού τυφλώθηκε από τη θεά Αθηνά, επειδή τυχαία την είχε δει γυμνή, έπειτα από παράκληση της μητέρας του, Χαρικλώς, η Παλλάδα, για να τον αποζημιώσει, του παραχώρησε το χάρισμα της προφητείας και της εξήγησης των οιωνών, εξαιρετική μακροβιότητα και συνείδηση που θα διατηρούνταν μετά θάνατον στον Κάτω Κόσμο[51]. Μάλιστα, ο Καλλίμαχος στο έργο του *Ύμνος εις λουτρά της Παλλάδος* περιγράφει το λουτρό της Παλλάδας μαζί με την κυριότερη ακόλουθό της, τη νύμφη Χαρικλώ, μητέρα του Τειρεσία, το περιστατικό της ακούσιας θέασης της γυμνής θεάς από εκείνον, αλλά και την τιμωρία που υπέστη, δηλ. την τύφλωσή του[52].

Η πιο διάσημη παραλλαγή του μύθου αναφορικά με την αιτία της τύφλωσης του Τειρεσία, αλλά και της μεταμόρφωσής του σε γυναίκα, είναι η εξής: Μια μέρα ο νεαρός Τειρεσίας περπατούσε στο όρος Κυλλήνη ή τον Κιθαιρώνα, και εκεί είδε δύο φίδια να ζευγαρώνουν. Άλλοι συγγραφείς λένε ότι ο Τειρεσίας χώρισε τα φίδια, άλλοι ότι τα πλήγωσε και άλλοι ότι σκότωσε το θηλυκό φίδι. Το αποτέλεσμα της επέμβασής του ήταν να μεταμορφωθεί ο ίδιος σε γυναίκα[53]. Ύστερα από επτά χρόνια, όταν ξαναβρέθηκε στον ίδιο τόπο, ξαναείδε φίδια να ζευγαρώνουν. Τότε επενέβη με τον ίδιο τρόπο και μεταμορφώθηκε και πάλι σε άνδρα[54]. Χάρη σε αυτό το περιστατικό ο Τειρεσίας έγινε διάσημος και μια μέρα που ο Δίας μάλωνε με την Ήρα για να μάθουν ποιο φύλο, ο άνδρας ή η γυναίκα, απολαμβάνει μεγαλύτερη ηδονή στον έρωτα, σκέφτηκαν να συμβουλευτούν τον Τειρεσία, ο οποίος είχε βρεθεί στη θέση και του άνδρα και της γυναίκας. Όταν ο Τειρεσίας απάντησε ότι, αν η ηδονή του έρωτα αποτελούνταν από δέκα μέρη, τότε η γυναίκα απολάμβανε τα εννέα μέρη και ο άνδρας μόνο ένα μέρος, η Ήρα εξοργίστηκε με εκείνον, καθώς θεώρησε ότι αποκάλυψε το μεγάλο μυστικό του

---

[49]Βλ. Ιωάννου Μαλάλα, *Χρονογραφία*, 40, 12-15.

[50]Βλ. Οβιδίου, *Μεταμορφώσεις*, 3. 320-329. Ως προς τη μετάφραση του λατινικού χωρίου βλ. More, 1922: "Juno denied it; wherefore 'twas agreed to ask Tiresias to declare the truth, than whom none knew both male and female joys: for wandering in a green wood he had seen two serpents coupling; and he took his staff and sharply struck them, till they broke and fled. 'Tis marvelous, that instant he became a woman from a man, and so remained while seven autumns passed. When eight were told, again he saw them in their former plight, and thus he spoke; "Since such a power was wrought, by one stroke of a staff my sex was changed— again I strike!" And even as he struck the same two snakes, his former sex returned; his manhood was restored.—".

[51]Βλ. περισσότερα Easterling – Knox 2000, σ. 744.

[52]Βλ. Καλλιμάχου, *Ύμνος εις λουτρά της Παλλάδος (Ύμνος 5)*, 78-82: «**οὐκ ἐθέλων δ' εἶδε τὰ μὴ θεμιτά**. / τὸν δὲ χολωσαμένα περ ὅμως προσέφασεν Ἀθάνα· / 'τίς σε, τὸν ὀφθαλμὼς οὐκέτ' ἀποισόμενον, / ὦ Εὐηρείδα, χαλεπὰν ὁδὸν ἄγαγε δαίμων; / ἁ μὲν ἔφα, **παιδὸς δ' ὄμματα νὺξ ἔλαβεν**».

[53]Ως προς τη μεταμόρφωση του Τειρεσία σε γυναίκα βλ. *Σχόλια εις την Οδύσσειαν*, 10. 494, 1-3, Λουκιανού, *Περί ορχήσεως*, 57, 4-5, Ιωάννου Μαλάλα, *Χρονογραφία*, 40, 12-15, *Χρονογραφία (εκλογαί από τον κωδ. Παρισ. γρ. 1336)*, 239, 2-4 και Οβιδίου, *Μεταμορφώσεις*, 3. 320-329.

[54]Βλ. Οβιδίου, *Μεταμορφώσεις*, 3. 320-329.

φύλου της, και τον τύφλωσε. Τότε ο Δίας του παραχώρησε σαν αποζημίωση το χάρισμα της προφητείας και το προνόμιο να ζήσει για πολλά χρόνια[55].

Μέσα από τον παραλληλισμό της Ιωάννας με τον Τειρεσία, ως προς το ότι η πρώτη μεταμορφώνεται σε άνδρα και ο δεύτερος σε γυναίκα, αναδεικνύονται δύο επιπλέον κοινά στοιχεία των δύο προσώπων:

- η λειτουργία τους ως εκπροσώπων του θείου —η Ιωάννα και ο Τειρεσίας είναι μοναχή και μάντης αντίστοιχα,
- η παραβίαση / καταπάτηση των νόμων, καθώς η ηρωίδα παραβιάζει εν τέλει εκούσια, λόγω της υπέρμετρης φιλοδοξίας της να αποκτήσει το παπικό αξίωμα, τον νόμο περί κατάληψης της παπικής εξουσίας από άνδρα[56], και ο μάντης παραβιάζει ακούσια τη θεία βούληση, βλέποντας τη θεά Αθηνά γυμνή, ή παραβιάζει εκούσια τον νόμο της φύσης, βλάπτοντας τα φίδια. Έτσι, και στις δύο περιπτώσεις η μεταμόρφωση είναι αποτέλεσμα λάθους, εκούσιου στην περίπτωση της Ιωάννας και ακούσιου ή εκούσιου στην περίπτωση του Τειρεσία.

3η Θεματική Ενότητα:
Η συνάντηση της Ιωάννας με τον πάπα Λέοντα και η στενή συνεργασία τους. Η ηρωίδα κατακτά την εμπιστοσύνη του πάπα Λέοντα και όλοι ζητούν τη βοήθεια του «πατέρα Ιωάννη» για οτιδήποτε χρειαστούν.

Ο Λέων ο δ΄, καθώς αντιμετωπίζει προβλήματα υγείας, ρευματισμούς κ.ο.κ., ορίζει τον «πατέρα Ιωάννη» μυστικό του γραμματέα. Στην αυλή του πάπα υπάρχουν, εκτός από τους επίσημους, και μυστικοί αξιωματικοί, υπηρέτες, μάγειροι, Αιθίοπες, σερβιτόροι και άλλοι, ενώ γίνονται κατά καιρούς και μυστικά δείπνα.

Η Ιωάννα, όταν εισέρχεται για πρώτη φορά στα ιδιαίτερα δωμάτια του Αγίου Λέοντα, με δυσκολία τολμά να πατήσει τα πυκνοϋφασμένα χαλιά της Ανατολής. Καθώς βλέπει τον αρχηγό της Χριστιανοσύνης να κάθεται σε χρυσοπόρφυρο θρόνο με ένα σωρό πράγματα γύρω του στολισμένα με ασήμι, χρυσό και σμαράγδια, αν έπρεπε να φτύσει, μόνο στο ρυτιδιασμένο πρόσωπο του Αγίου Λέοντα θα το έκανε, αφού δε θα έβρισκε πιο βρομερό μέρος στο αστραφτερό εκείνο δωμάτιο. Αντί όμως για αυτό γονατίζει και φιλάει με ευλάβεια τα σανδάλια του Λέοντα, κατόπιν ο πάπας σηκώνει με πατρική στοργή τον «πατέρα Ιωάννη» και συνεργάζονται μέχρι το βράδυ.

Με τον καιρό η Ιωάννα αρχίζει να γίνεται απαραίτητη στον πάπα Λέοντα και προσφιλής σε όλους. Έτσι, αν θέλει κάποιος να ζητήσει από τον πάπα κάποια χάρη απευθύνεται σε αυτήν. Καθώς η ίδια δεν έχει στη Ρώμη συγγενικά ή αγαπημένα πρόσωπα για να υποβάλλει τα αιτήματά τους στον πάπα, με προθυμία μεταφέρει όλα τα αιτήματα των φίλων της σε εκείνον, με αποτέλεσμα να μεγαλώνει ο κύκλος των οπαδών της.

3η Θεματική Ενότητα:
Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

9. **Γενική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαία χωρία 1, 2).**

«Εν τούτοις ο πανεύφημος πάπας Λέων, γηράσας ήδη και πάσχων ρευματισμούς, αφ' ότου θελήσας να βαδίσηι ως ο Άγιος Πέτρος επί της θαλάσσης[1] έλαβεν ακούσιον λουτρόν, χάσας την μίτραν και μέρος

[55]Ως προς το περιστατικό με τον Δία, την Ήρα και τον Τειρεσία βλ. *Σχόλια εις την Οδύσσειαν*, 10. 494, 1-7.

[56]Το γεγονός ότι η ηρωίδα, από μοναχή ακόμα που ήταν, εποφθαλμιούσε τη θέση του Πάπα φαίνεται από τη φράση: «Μανδύας ηγουμένου…μίτρας επισκόπου, ενίοτε δε και πάπα χρυσάς εμβάδας ωνειρεύετο ήδη η ξανθή ημών ηρωίς…» (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 219).

της υπολήψεώς του, κατέστησε τον «πάτερ Ιωάννην» μυστικόν του γραμματέα. Από της εποχής εκείνης υπήρχον εις την αυλήν του πάπα πλην των επισήμων και μυστικοί ου μόνον αξιωματικοί αλλά και ευτελέστατοι υπηρέται, μυστικοί μάγειροι, αιθίοπες, θαλαμηπόλοι και σαρωταί των κλιμάκων. Αλλά και κλίμακες και θύραι και δωμάτια μυστικά ευρίσκοντο εν τωι Βατικανώι· πολλάκις δε ο επί της γης αντιπρόσωπος του Ιησού ετέλει εκεί και δείπνα μυστικά, αλλ' αγνοώ αν είχεν ομοτραπέζους Αποστόλους[2]».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 220)

«Βλ.…Περί δε των μυστικών θαλαμηπόλων κτλ. το προμνησθέν πόνημα του Briffault, Secret de Rome».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 290)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
***Κ.Δ., Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον,* 14. 29.**
καὶ καταβὰς ἀπὸ τοῦ πλοίου ὁ Πέτρος περιεπάτησεν ἐπὶ τὰ ὕδατα καὶ ἦλθεν πρὸς τὸν Ἰησοῦν[1].

***Κ.Δ., Προς Κορινθίους α΄,* 11. 20.**
(20.) Συνερχομένων οὖν ὑμῶν ἐπὶ τὸ αὐτὸ οὐκ ἔστιν κυριακὸν δεῖπνον φαγεῖν[2], (21.) ἕκαστος γὰρ τὸ ἴδιον δεῖπνον προλαμβάνει ἐν τῷ φαγεῖν, καὶ ὃς μὲν πεινᾷ, ὃς δὲ μεθύει.

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού στην 3η Θεματική Ενότητα

Στη διάρκεια της περιγραφής της σωματικής κατάπτωσης του Λέοντα του δ΄, γεγονός που τον αναγκάζει να διορίσει ως μυστικό θαλαμηπόλο του τον «πατέρα Ιωάννη», δηλ. την Ιωάννα, ο συγγραφέας δράττεται της ευκαιρίας να αναφερθεί στην αιτία, η οποία του προκάλεσε προβλήματα υγείας: η ανεπιτυχής απόπειρα του Πάπα Λέοντα να περπατήσει πάνω στο νερό, ακολουθώντας το παράδειγμα του Αγίου Πέτρου, είχε ως αποτέλεσμα να του προκαλέσει ρευματισμούς, ενώ παράλληλα χάνει την μίτρα και μέρος από την υπόληψή του (9ο παράθεμα Ρ., 1η αρχαία επίδραση).

Το αντίστοιχο βιβλικό χωρίο[57] αναφέρεται στο κάλεσμα του Ιησού προς τον Απόστολο Πέτρο να τον ακολουθήσει και να περπατήσει, όπως ο ίδιος ο Χριστός, πάνω στη θάλασσα. Ο Απόστολος Πέτρος, βλέποντας τον άνεμο, φοβήθηκε και άρχισε να καταποντίζεται, ζητώντας από τον Ιησού να τον σώσει. Εκείνος, τείνοντας στον Απόστολο Πέτρο το χέρι και χαρακτηρίζοντάς τον ολιγόπιστο, τον ρωτάει για ποιο λόγο διστάζει. Έπειτα, αφού ανέβηκαν στο πλοίο, κόπασε ο άνεμος και όσοι βρίσκονταν στο πλοίο τον προσκύνησαν λέγοντας ότι εκείνος είναι ο Υιός του Θεού [58].

Ως προς το συγκεκριμένο χωρίο οι μελετητές αναφέρουν ότι ο Απόστολος Πέτρος έχει ως κίνητρό του την επιθυμία να βρεθεί κοντά στον δάσκαλό του, αλλά και την επιθυμία να αποδείξει ότι μπορεί να κάνει ό,τι έκανε και ο Ιησούς Χριστός [59].

Έτσι ο Πάπας Λέων ο δ΄ παραλληλίζεται με τον Άγιο Πέτρο ως προς το ότι ο πρώτος ακολουθεί το παράδειγμα του δεύτερου και αποπειράται να περπατήσει πάνω στο νερό. Ωστόσο ο Πάπας Λέων αποτυγχάνει, λαμβάνοντας «…ακούσιον λουτρόν

[57]Βλ. *Κ.Δ., Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, 14. 29.
[58]Βλ. *Κ.Δ., Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, 14. 30-33: «βλέπων δὲ / τὸν ἄνεμον ἐφοβήθη, καὶ ἀρξάμενος καταποντίζεσθαι / ἔκραξεν λέγων, Κύριε, σῶσόν με. εὐθέως δὲ ὁ Ἰησοῦς / ἐκτείνας τὴν χεῖρα ἐπελάβετο αὐτοῦ καὶ λέγει αὐτῷ, / Ὀλιγόπιστε, εἰς τί ἐδίστασας; καὶ ἀναβάντων αὐτῶν / εἰς τὸ πλοῖον ἐκόπασεν ὁ ἄνεμος. οἱ δὲ ἐν τῷ πλοίῳ / προσεκύνησαν αὐτῷ λέγοντες, Ἀληθῶς θεοῦ υἱὸς εἶ».
[59]Βλ. Buttrick (et al.) 1987, Vol. VII, σ. 434: "Peter is mixed in motive: he genuinely wishes to be with Jesus, but he wishes also to prove that he can do what jesus did;".

…» και χάνοντας έτσι —κατά τα λεγόμενα του συγγραφέα— μέρος της υπόληψής του, όπως και ο Απόστολος Πέτρος απέτυχε να περπατήσει πάνω στη θάλασσα λόγω ολιγοπιστίας. Με τον παραλληλισμό αυτό, και ειδικότερα με την περιγραφή της αποτυχημένης προσπάθειας του Πάπα Λέοντα, πρόθεση του συγγραφέα είναι να σατιρίσει τον εκπρόσωπο της Δυτικής Εκκλησίας, ενώ ταυτόχρονα το «θαύμα» που αποπειράται να τελέσει αποτελεί απομίμηση του θαύματος του Ιησού Χριστού[60].

Το ζήτημα, το οποίο τίθεται στην *Πάπισσα Ιωάννα* με την αναφορά στο συγκεκριμένο βιβλικό παράδειγμα, είναι η ολιγοπιστία που διακατέχει τόσο τον Απόστολο Πέτρο όσο και τον Πάπα Λέοντα τον δ΄, αφού αυτή είναι η αιτία της αποτυχημένης τους προσπάθειας να περπατήσουν στο νερό. Έτσι, το ζήτημα της πίστης είναι κεντρικό, καθώς από αυτό εξαρτάται η δύναμη και η τέλεση του θαύματος. Οι μελετητές συμπληρώνουν ότι η πίστη του Πέτρου απέτυχε, διότι όταν ξεκίνησε το τόλμημα αυτό, είχε τα μάτια του εν μέρει στον Πέτρο και εν μέρει στον Χριστό, και όταν το τόλμημα αυτό συνεχίστηκε, εκείνος κοίταζε περισσότερο την τρικυμία παρά τον Χριστό[61]. Κατά συνέπεια, η αποτυχημένη προσπάθεια του Πέτρου οφείλεται στη μειωμένη προσήλωση και εστίασή του στον Χριστό και στο γεγονός ότι δεν είχε αρκετή πίστη στο θείο[62], ώστε να έχει τη βεβαιότητα ότι θα επιτύχει στο τόλμημά του.

Έπειτα, γίνεται λόγος για τη συνήθεια του Πάπα Λέοντα του δ΄ να οργανώνει συμπόσια, τα οποία χαρακτηρίζονται «…δείπνα μυστικά…», παραλληλίζοντάς τα έτσι ο συγγραφέας με τον μυστικό δείπνο —«…κυριακὸν δεῖπνον…»[63]— του Ιησού Χριστού και των μαθητών του (9ο παράθεμα Ρ., 2η αρχαία επίδραση).

Η παρουσίαση των μυστικών δείπνων του Πάπα Λέοντα ως εφάμιλλων του μυστικού δείπνου του Χριστού απομυθοποιείται:

- αφενός με την έκφραση της άγνοιας του συγγραφέα του έργου αν ο Πάπας είχε ομοτράπεζους Αποστόλους —«πολλάκις δε ο επί της γης αντιπρόσωπος του Ιησού ετέλει εκεί και δείπνα μυστικά, αλλ' αγνοώ αν είχεν ομοτραπέζους Αποστόλους», με αποτέλεσμα να αμφισβητείται η αποστολική ιδιότητα των συνδαιτυμόνων των συμποσίων του Πάπα Λέοντα, και
- αφετέρου με τον ειρωνικό χαρακτηρισμό, ο οποίος του αποδίδεται ως «…του επι της γης αντιπροσώπου του Ιησού…»[64], δεδομένου ότι προηγουμένως ο Πάπας Λέοντας έχει παραλληλιστεί με τον ολιγόπιστο Απόστολο Πέτρο[65].

4η Θεματική Ενότητα: Η άσκηση μαύρης μαγείας από την Ιωάννα, προκειμένου να οδηγηθεί στο θάνατο ο πάπας Λέοντας και να αποκτήσει εκείνη τη θέση του στον παπικό θρόνο.

Παρά το γεγονός ότι η Ιωάννα ωφελεί όλους τους φίλους της, δεν προσεγγίζει ερωτικά κανέναν άνδρα μοναχό, για να ικανοποιήσει τις ερωτικές της επιθυμίες, καθώς το μόνο πράγμα που επιθυμεί τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή, και γι'αυτό παρακαλεί την Παναγία, είναι να αποδημήσει ο πάπας εις Κύριον, προκειμένου να

[60]Βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 216, όπου ο Πάπας Λέων ο δ΄ παραλληλίζεται με τον αρχαίο θεό Ποσειδώνα ως προς την πρόκληση τρικυμίας, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια.

[61]Βλ. Buttrick (et al.) 1987, Vol. VII, σ. 434: "Why did Peter's faith fail? Because, when his venture began, he had his eyes partly on Peter, and partly on Christ; and because, as the venture continued, he began to look at the storm rather than at Christ".

[62] Γι' αυτό το λόγο ο Απόστολος Πέτρος χαρακτηρίζεται από τον Ιησού ως ολιγόπιστος.

[63]Βλ. *Κ.Δ.*, *Προς Κορινθίους α΄*, 11. 20.

[64]Η συγκεκριμένη φράση ενέχει αρκετή δόση ειρωνείας, δεδομένου ότι προηγουμένως ο Πάπας Λέοντας έχει παραλληλιστεί με τον ολιγόπιστο Απόστολο Πέτρο.

[65]Βλ. παραπάνω.

αποκτήσει εκείνη την παπική εξουσία. Μάλιστα, η ηρωίδα φτάνει στο σημείο να ασκήσει μαύρη μαγεία στα ερείπια αρχαίου ναού, επικαλούμενη τα πνεύματα της αβύσσου και βυθίζοντας βελόνες στο στήθος ενός κέρινου ομοιώματος του πάπα Λέοντα, ενώ παράλληλα πάνω σε τρίποδα καπνίζουν φαρμακερά χόρτα και μένει ακίνητη η σελήνη, η οποία υπακούει στις επικλήσεις των μάγων.

4η Θεματική Ενότητα: Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

10. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος.**
«Αποσυρομένη εις τα ερείπια αρχαίου ναού επεκαλείτο τα πνεύματα της αβύσσου, βυθίζουσα οξείαν βελόνην εις τα στήθη κηρίνης εικόνος του Λέοντος, ενώ εκάπνιζον επί των τριπόδων χόρτα φαρμακερά και έμενεν ακίνητος η σελήνη, ήτις υπήκουε τότε εις τας επικλήσεις των μάγων, ως ο ήλιος εις τον Ιησούν του Ναυή».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 221-222)

Παραπομπή στην εξής αρχαία πηγή:
***Π.Δ., Ιησούς (Κώδ. Βατικανός + Κώδ. Αλεξανδρινός),* 10. 12- 10. 13.**
(12.) Τότε ἐλάλησεν Ἰησοῦς πρὸς κύριον, ᾗ ἡμέρᾳ παρέδωκεν ὁ θεὸς τὸν Αμορραῖον ὑποχείριον Ισραηλ, ἡνίκα συνέτριψεν αὐτοὺς ἐν Γαβαων καὶ συνετρίβησαν ἀπὸ προσώπου υἱῶν Ισραηλ, καὶ εἶπεν Ἰησοῦς
Στήτω ὁ ἥλιος κατὰ Γαβαων (5)
καὶ ἡ σελήνη κατὰ φάραγγα Αιλων.
(13.) καὶ ἔστη ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη ἐν στάσει,
ἕως ἠμύνατο ὁ θεὸς τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν.
καὶ ἔστη ὁ ἥλιος κατὰ μέσον τοῦ οὐρανοῦ, οὐ προεπορεύετο εἰς δυσμὰς εἰς τέλος ἡμέρας μιᾶς.

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού στην 4η Θεματική Ενότητα

Στο πλαίσιο της αφήγησης περιγράφονται από τον συγγραφέα οι ενέργειες της Ιωάννας, προκειμένου να επιτύχει τον στόχο της, που δεν είναι άλλος από την απόκτηση της παπικής εξουσίας.

Σύμφωνα με τον συγγραφέα στη Ρώμη οι πιστοί είχαν τέτοια οικειότητα προς την Παναγία, ώστε μπορούσαν να ζητήσουν μέχρι και τον θάνατο κάποιου εχθρού τους, πλούσιου συγγενή, αντεραστή ή οποιουδήποτε άλλου ενοχλητικού πλάσματος, τοποθετώντας το θανάσιμο μαχαίρι στον βωμό της. Η ηρωίδα ακολουθεί τα πρότυπα των πιστών της Ρώμης, εναποθέτοντας τις ελπίδες της σε αυτήν. Ωστόσο, καθώς η ίδια δεν απαξιώνει ούτε περιφρονεί τη βοήθεια που θα μπορούσε να της προσφέρει ο Διάβολος, καταφεύγει και στην άσκηση μαύρης μαγείας[66], προκειμένου να οδηγήσει στο θάνατο τον εχθρό της, εκείνον που αποτελεί εμπόδιο στην κατάκτηση του παπικού θρόνου: τον Πάπα Λέοντα τον δ΄[67].

---

[66]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 221:

- «Αλλ' εν Ρώμηι τοσαύτην έχουσιν οι πιστοί προς την Παναγίαν οικειότητα, ώστε …και τον θάνατον εχθρού, πλουσίου συγγενούς, αντεραστού ή άλλου τοιούτου οχληρού πλάσματος…Οι δολοφόνοι αναθέτουσι την μάχαιραν επί των βωμών της, πριν βυθίσωσιν αυτήν εις του θύματος τα σπλάγχνα…»,
- «η δε Ιωάννα, ως έξυπνος γυνή, ηκολούθει τα έθιμα του τόπου εις εκείνην αποτείνουσα τας φιλοδόξους αιτήσεις της»,
- «Αλλ' ούτε του διαβόλου απαξιούσα την προστασίαν, κατέφυγε και εις τας απαισίους της μεσαιωνικής μαγείας τελετάς».

[67]Αναφορικά με τη διάκριση μεταξύ «λευκής» —για το καλό των ανθρώπων— και «μαύρης» —για βλαπτικούς σκοπούς— μαγείας, την οποία ασκεί η ηρωίδα, οι μελετητές συμπληρώνουν ότι: «…επί

Με τον παραλληλισμό της τελετής προς τιμήν της Παναγίας, στη διάρκεια της οποίας ο μελλοντικός δράστης αναθέτει στους βωμούς της το μελλοντικό φονικό όπλο —το μαχαίρι, με την τελετή σε κάποιο αρχαίο ναό προς τον Διάβολο, όπου ασκείται μαύρη μαγεία, ο συγγραφέας του έργου καυτηριάζει έμμεσα τον παράτυπο τρόπο λατρείας της Παναγίας την εποχή του Μεσαίωνα και τα ανάρμοστα αιτήματα των χριστιανών πιστών προς αυτήν.

Η εναπόθεση του όπλου του μελλοντικού δράστη «…επί των βωμών της…» μαρτυρεί τη χρήση ειδωλολατρικών εθίμων στη λατρεία της Παναγίας, ενώ και η τέλεση μαύρης μαγείας εκ μέρους της ηρωίδας στα ερείπια αρχαίου ναού αναδεικνύει τη σύνδεση της λατρείας του Διαβόλου και της μαύρης μαγείας με την αρχαία ειδωλολατρία ($10^{ο}$ παράθεμα Ρ.).

Στο σημείο αυτό περιγράφεται η σκηνή της λατρείας των πνευμάτων της αβύσσου: η Ιωάννα βρίσκεται στα ερείπια ενός αρχαίου ναού, όπου επικαλείται τα κακά πνεύματα, τα δαιμόνια, ενώ ταυτόχρονα βυθίζει μια μυτερή βελόνα στο στήθος ενός κέρινου ομοιώματος του Πάπα Λέοντα του δ΄[68]. Παράλληλα, πάνω σε τρίποδο καπνίζουν χόρτα φαρμακερά και η σελήνη μένει ακίνητη, σύμφωνα με τις διαταγές της ηρωίδας, η οποία κατέχει το ρόλο της μάγισσας, καθώς η σελήνη την εποχή εκείνη υπακούει στις επικλήσεις των μάγων —«…ήτις υπήκουε τότε εις τας επικλήσεις των μάγων…».

Καθώς η ηρωίδα παρουσιάζεται ως μάγισσα, η οποία κατέχει την τέχνη της μαύρης μαγείας, έχοντας την ικανότητα να διατάζει τη σελήνη να παραμείνει ακίνητη, ο αφηγητής δράττεται της ευκαιρίας να παραλληλίσει την Ιωάννα με τον Ιησού του Ναυή ως προς το ότι και οι δύο κατορθώνουν με επικλήσεις να κάνουν τη σελήνη και τον ήλιο αντίστοιχα να παραμείνουν ακίνητοι[69].

Πρόκειται για το βιβλικό εδάφιο[70], στο οποίο ο Ιησούς του Ναυή ζητάει να μείνει ο ήλιος ακίνητος, προκειμένου ο λαός του Ισραήλ, ο λαός του Θεού, να έχει τον απαιτούμενο χρόνο, για να νικήσει τους Γαβαωνίτες, οι οποίοι πολεμούσαν εναντίον του[71]. Πράγματι, ο ήλιος έμεινε ακίνητος στο μέσον του ουρανού και δεν πορεύθηκε προς τη Δύση για μία ολόκληρη ημέρα[72].

Μέσα από την παρομοίωση της υπακοής της σελήνης στην μάγισσα Ιωάννα για την επιτυχία του σχεδίου της εξόντωσης του Πάπα Λέοντα με την υπακοή του ήλιου στον Ιησού του Ναυή για την επιτυχία του λαού του Ισραήλ εναντίον των εχθρών του, αποτυπώνεται το μέγεθος της φιλοδοξίας και της μοχθηρίας της ηρωίδας [73], η οποία φτάνει στο σημείο να μεταχειριστεί οποιοδήποτε αθέμιτο μέσο —στη

της εποχής του Μεγάλου Κωνσταντίνου ίσχυε ένας διαχωρισμός με βάση τον επιδιωκόμενο σκοπό ανάμεσα στη «λευκή» μαγεία, που αφορούσε στην ίαση των ανθρώπων από ασθένειες και τη διάσωση της συγκομιδής των καρπών της γης από φυσικές καταστροφές, όπως βροχές και χαλάζι, και άρα λειτουργούσε προς όφελος των ατόμων, και **τη «μαύρη» μαγεία, που στρεφόταν κατά των ανθρώπων με σκοπό να τους βλάψει και να τους καταστρέψει**» (βλ. Βακαλούδη 2001, σ. 41).

[68]Σύμφωνα με τους μελετητές «…ο γόης, που επιθυμούσε να δολοφονήσει κάποιον, δραματοποιούσε την επιθυμία του με την κατασκευή ενός κέρινου ομοιώματος του εχθρού και την καύση αυτού στη φωτιά ή το κάρφωμά του με βελόνες» (βλ. Βακαλούδη 2001, σ. 32).

[69]Βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 148, όπου ο συγγραφέας χρησιμοποιεί την ίδια βιβλική φράση τοποθετώντας την στο στόμα των δύο εραστών, της Ιωάννας και του Φρουμέντιου, οι οποίοι διατάζουν —όπως ο Ιησούς του Ναυή— τον ήλιο να παραμείνει ακίνητος, ώστε να έχουν περισσότερο χρόνο για να χαρούν τον έρωτά τους.

[70]Βλ. *Π.Δ.*, *Ιησούς (Κώδ. Βατικανός + Κώδ. Αλεξανδρινός)*, 10. 12- 10. 13.

[71]Βλ. περισσότερα στον Γιαννακόπουλο 1986, τ. 6, σσ. 48-53.

[72]Βλ. *Π.Δ.*, *Ιησούς (Κώδ. Βατικανός + Κώδ. Αλεξανδρινός)*, 10. 13.

[73]Ως προς τη σχέση της μαγείας με τη θρησκεία του πρώιμου Βυζαντίου και την εξασφάλιση από τους μάγους της βοήθειας των δαιμόνων προκειμένου να επιτύχουν το καταστροφικό τους έργο ή να ικανοποιήσουν τις υλιστικές και εγωιστικές επιθυμίες τους οι μελετητές αναφέρουν ότι: «Στη διάκριση

συγκεκριμένη περίπτωση την άσκηση μαύρης μαγείας— προκειμένου να επιτύχει τον σκοπό της, σε αντίθεση με την αγαθή προαίρεση του βιβλικού προτύπου: τη σωτηρία του λαού του Θεού.

Η φαινομενική ομοιότητα της ηρωίδας με τον Ιησού του Ναυή —πρόκειται για εκπροσώπους του Θεού στη γη[74]— αποκαλύπτεται τόσο μέσα από το γεγονός ότι εκείνη ζητάει από την Παναγία να συνδράμει στην εξόντωση του Πάπα Λέοντα, όσο και από το γεγονός ότι η ηρωίδα δεν επικαλείται μόνο το θείο —την Παναγία, αλλά παράλληλα απευθύνεται και ζητάει βοήθεια και από τον Διάβολο, ασκώντας μαύρη μαγεία, έχοντας ουσιαστικά «διφυή υπόσταση», ως ιέρεια τόσο της Παναγίας, όσο και του Διαβόλου. Μάλιστα, ο συγγραφέας καταλήγει να πει ότι δεν γνωρίζει ούτε ο ίδιος, αλλά ούτε και η ηρωίδα του, χάρη σε ποιου τη βοήθεια αρρώστησε τελικά ο Πάπας Λέοντας[75].

Ωστόσο, η «διφυής υπόσταση» της ηρωίδας —ως μοναχής και ως μάγισσας— δεν συνάδει με τα λεγόμενα της Αγίας Γραφής, της οποίας είναι εκπρόσωπος, καθώς σε συγκεκριμένο βιβλικό εδάφιο επισημαίνεται ότι δεν είναι δυνατόν ο χριστιανός να λατρεύει και άλλους θεούς, αρχαίες θεότητες ή τον Διάβολο, παρά μόνο τον ένα και μοναδικό Θεό[76]. Οι μελετητές, σχολιάζοντας το προαναφερόμενο βιβλικό εδάφιο, επισημαίνουν ότι δεν είναι δυνατόν ένας χριστιανός να ασπάζεται τα ειδωλολατρικά έθιμα και να λατρεύει ειδωλολατρικές θεότητες και παράλληλα να ασπάζεται τη διδασκαλία του Χριστού[77].

Με δεδομένο ότι στην *Πάπισσα Ιωάννα* η λατρεία του Διαβόλου συνδέεται με την ειδωλολατρία, καθώς η τελετή προς τιμήν του πραγματοποιείται από την ηρωίδα σε αρχαίο ναό, η δαιμονολατρία, η μαύρη μαγεία και η ειδωλολατρία αποτελούν συγκοινωνούντα δοχεία στη σκέψη του συγγραφέα. Καθώς η λατρεία του Διαβόλου είναι απαγορευτική για τον χριστιανό —σύμφωνα με το εδάφιο από την *Αποκάλυψη* του Ιωάννη— γίνεται αντιληπτό πόσο ανάρμοστη είναι για την ηρωίδα, εκπρόσωπο της Δυτικής Εκκλησίας, η συμμετοχή και τέλεση τέτοιων τελετουργιών.

της γοητείας από τη θεουργία φαίνεται καθαρά η δυσκολία του διαχωρισμού της μαγείας από την ειδωλολατρική θρησκεία του πρώιμου Βυζαντίου. Στους *Μαγικούς Παπύρους* υπάρχουν συνταγές που χρησιμοποιούν με τον ίδιο ακριβώς τρόπο, αφενός, οι θεουργοί για να επιτύχουν την επικοινωνία με τους δαίμονες, να ταυτισθούν με τον θεό και να ολοκληρώσουν έτσι την ηθική τους τελείωση και, αφετέρου, **οι μάγοι για να εξασφαλίσουν τη βοήθεια δαιμόνων– παρέδρων και να επιτύχουν έτσι τους βλαπτικούς σκοπούς και τα καταστροφικά τους έργα ή να ικανοποιήσουν τις υλιστικές και εγωιστικές επιθυμίες τους**» (βλ. Βακαλούδη 2001, σ. 40).

[74]Η επίκληση του Ιησού του Ναυή στον ήλιο είναι μια θεϊκή εντολή που βγαίνει από το στόμα ενός υπηρέτη, εντολοδόχου του Θεού, και έχει έναν ανώτερο σκοπό: τη νίκη του λαού του Ισραήλ εναντίον των εχθρών του, των Γαβαωνιτών. Αντίστοιχα, η Ιωάννα είναι εκπρόσωπος της Δυτικής Εκκλησίας.

[75]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 222: «Αγνοώ αν η Παναγία ή ο διάβολος εισήκουσε της ημετέρας ηρωίδος τας ευχάς, και ουδ' εκείνη εγνώριζε τίνα εκ των δύο να ευχαριστήσηι, αλλ' οπωσδήποτε ο Λέων ησθένησε μετ' ολίγον…».

[76]Βλ. *Κ.Δ.*, *Αποκάλυψις Ιωάννου*, 3. 15 - 3. 16: «Οἶδά σου τὰ ἔργα, / ὅτι οὔτε ψυχρὸς εἶ οὔτε ζεστός. ὄφελον ψυχρὸς ἦς ἢ / ζεστός. οὕτως, ὅτι χλιαρὸς εἶ καὶ οὔτε ζεστὸς οὔτε / ψυχρός, μέλλω σε ἐμέσαι ἐκ τοῦ στόματός μου».

[77]Βλ. Buttrick (et al.) 1987, Vol. XII, σ. 397: "A Christian could not be **lukewarm;** he had to make a definite and decisive choice, either to be **cold** toward the claims of Christ, or burning **hot** in his adherence and loyalty to them. Those who seek to compromise, to trim, to follow a middle course, are detestable and nauseating, and like tepid, **lukewarm** water, will be utterly rejected. It was extremely fortunate for Christianity that there were leaders, among them Paul and the author of Revelation, who were uncompromising toward idolatry and were intolerant of its forms."

5η Θεματική Ενότητα:

Η αρρώστια του πάπα Λέοντα και η επιστράτευση ονειρομάντεων, ώστε, αν φανερωθεί στο όνειρο το κατάλληλο προς θεραπεία ιατρικό, να του χορηγηθεί άμεσα. Η μεταφορά του πάπα στον ναό του Αγίου Τιβουρκίου και η αναμονή ενός θαύματος για τη σωτηρία του.

Πράγματι, μετά από μικρό χρονικό διάστημα, ο πάπας Λέων αρρωσταίνει και μέρα με τη μέρα η κατάσταση της υγείας του χειροτερεύει.

Αφού μετά από διάφορα βότανα, φάρμακα και γιατρικά δεν υπάρχει καμία βελτίωση της υγείας του, ο πάπας Λέων μεταφέρεται στον υπόγειο ναό του Αγίου Τιβουρκίου, προκειμένου να περιμένει εκεί το όνειρο, μέσα από το οποίο ο Άγιος αυτός θα του αποκαλύψει ποιο είναι το κατάλληλο για την ασθένειά του γιατρικό.

Την εποχή εκείνη οι άνθρωποι πίστευαν στα όνειρα σταλμένα από τον ουρανό. Όπως ο ποιητής Βύρωνας, αφού αρρώστησε, με την πρώτη αφαίμαξη πίστεψε στα θαύματα του Μωυσή, με τη δεύτερη στην ενσάρκωση, με την τρίτη στην άσπιλη σύλληψη και με την τέταρτη στενοχωριόταν, γιατί δεν υπήρχε τίποτε άλλο για να πιστέψει, έτσι και ο Άγιος Λέων πιστεύει αντίστοιχα στη θεραπεία του από τον Άγιο Τιβούρκιο.

5η Θεματική Ενότητα:
Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

11. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Οι πιστοί κατέφευγον τότε εν τη αμηχανίαι των εις τα ουρανόπεμπτα όνειρα, ως οι πρόγονοι αυτών εις τους χρησμούς της Πυθίας και οι σήμερον ασθενείς εις τας συνταγάς των περιστρεφομένων τραπεζών· η δε Εκκλησία, καίτοι καίουσα τους μάντεις, παρεδέχετο την ονειρομαντείαν, ως σήμερον οι ιατροί οι καταδιώκοντες τους μαγνητιστάς και μεταχειριζόμενοι τον μαγνητισμόν».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 222)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
Ηροδότου, *Ιστορίαι*, 1. 19, 8-13.
Καὶ τὸ παραυτίκα μὲν λόγος οὐδεὶς (5)
ἐγένετο, μετὰ δὲ τῆς στρατιῆς ἀπικομένης ἐς Σάρδις
ἐνόσησε ὁ Ἀλυάττης. Μακροτέρης δέ οἱ γινομένης τῆς
νούσου, πέμπει ἐς Δελφοὺς θεοπρόπους, εἴτε δὴ συμβου-
λεύσαντός τεο, εἴτε καὶ αὐτῷ ἔδοξε πέμψαντα τὸν θεὸν
ἐπειρέσθαι περὶ τῆς νούσου. Τοῖσι δὲ ἡ Πυθίη ἀπικομένοισι (10)
ἐς Δελφοὺς οὐκ ἔφη χρήσειν, πρὶν ἢ τὸν νηὸν τῆς Ἀθη-
ναίης ἀνορθώσωσι, τὸν ἐνέπρησαν χώρης τῆς Μιλησίης
(20.) ἐν Ἀσσησῷ.

Ηροδότου, *Ιστορίαι*, 1. 85, 3-6.
(85.) Κατ᾽ αὐτὸν δὲ Κροῖσον τάδε ἐγίνετο. Ἦν οἱ παῖς, τοῦ
καὶ πρότερον ἐπεμνήσθην, τὰ μὲν ἄλλα ἐπιεικής, ἄφωνος
δέ. Ἐν τῇ ὧν παρελθούσῃ εὐεστοῖ ὁ Κροῖσος τὸ πᾶν ἐς
αὐτὸν ἐπεποιήκεε ἄλλα τε ἐπιφραζόμενος καὶ δὴ καὶ ἐς
Δελφοὺς περὶ αὐτοῦ ἐπεπόμφεε χρησομένους· ἡ δὲ Πυθίη (5)
οἱ εἶπε τάδε·

12. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Ο μέγιστος του αιώνος ποιητής, ο Βύρων, του οποίου ο μυελός εζύγιζεν εξακόσια τριάκοντα και οκτώ δράμια, ομολογεί απερικαλύπτως ότι ασθενήσας μετά την πρώτην φλεβοτομίαν επίστευσεν εις τα θαύματα του Μωυσέως, μετά την δευτέραν εις την ενσάρκωσιν, μετά την τρίτην εις την άχραντον σύλληψιν, μετά δε την τετάρτην ελυπείτο ότι δεν υπήρχον και άλλα να πιστεύσηι. Ούτω και ο καλός Λέων, ο φρονιμώτερος ίσως του αιώνος του ανήρ, επερίμενε την ίασίν του παρά του Αγ. Τιβουρκίου. Τρεις ολοκλήρους ημέρας έμεινε νήστις και ακίνητος ο ποντίφηξ περιμένων την έλευσιν του θείου

ονείρου. Αλλ' ούτε ύπνον ν' απολαύσηι ούτε όνειρα να ίδηι άφινον αυτόν οι πόνοι· ότε δε μετά τριήμερον αγωνίαν έκλεισε τέλος πάντων τους οφθαλμούς εις ύπνον χωρίς όνειρα, διά παντός απεκοιμήθη».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 222-223)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
***Π.Δ., Έξοδος*, 3. 20.**
(20.) καὶ ἐκτείνας τὴν χεῖρα
πατάξω τοὺς Αἰγυπτίους **ἐν πᾶσι τοῖς θαυμασίοις** μου, οἷς ποιήσω
ἐν αὐτοῖς, καὶ μετὰ ταῦτα ἐξαποστελεῖ ὑμᾶς.

***Π.Δ., Έξοδος*, 34. 10.**
(10.) καὶ εἶ-
πεν κύριος πρὸς Μωυσῆν Ἰδοὺ ἐγὼ τίθημί σοι διαθήκην· ἐνώπιον
παντὸς τοῦ λαοῦ σου ποιήσω ἔνδοξα, ἃ οὐ γέγονεν ἐν πάσῃ τῇ
γῇ καὶ ἐν παντὶ ἔθνει, καὶ ὄψεται πᾶς ὁ λαός, ἐν οἷς εἶ σύ, τὰ
ἔργα κυρίου **ὅτι θαυμαστά ἐστιν ἃ ἐγὼ ποιήσω σοι**.

***Π.Δ., Δευτερονόμιον*, 34. 10 –34. 12.**
(10.) καὶ οὐκ ἀνέστη ἔτι προ-
φήτης ἐν Ισραηλ ὡς Μωυσῆς, ὃν ἔγνω κύριος αὐτὸν πρόσωπον
κατὰ πρόσωπον, (11.) ἐν πᾶσι τοῖς σημείοις καὶ τέρασιν, ὃν ἀπέστει-
λεν αὐτὸν κύριος ποιῆσαι αὐτὰ ἐν γῇ Αἰγύπτῳ Φαραω καὶ τοῖς
θεράπουσιν αὐτοῦ καὶ πάσῃ τῇ γῇ αὐτοῦ, (12.) **τὰ θαυμάσια** τὰ με-
γάλα καὶ τὴν χεῖρα τὴν κραταιάν, ἃ ἐποίησεν Μωυσῆς ἔναντι
παντὸς Ισραηλ.

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού στην 5η Θεματική Ενότητα

Κατά τη διάρκεια της αφήγησης ο συγγραφέας αναφέρεται στην αρρώστια του Πάπα Λέοντα του δ΄ και στην εναπόθεση των ελπίδων του σε ένα θαύμα, προκειμένου για την ανάρρωσή του, παραλληλίζοντας τον συγκεκριμένο Πάπα, ο οποίος πιστεύει στη θαυματουργική ιδιότητα του Αγίου Τιβουρκίου, με τον Λόρδο Βύρωνα που με την πρώτη αφαίμαξη πίστεψε στα θαύματα του Μωυσή, τα οποία περιγράφονται στην *Π.Δ.* (12ο παράθεμα Ρ.).

Τρία είναι τα θαύματα, με τα οποία ο Μωυσής θα διαβεβαιώσει τον λαό του Ισραήλ ότι αποστολή του είναι να οδηγήσει στους Ισραηλίτες ελεύθερους έξω από την Αίγυπτο: 1. η μετατροπή της ποιμενικής ράβδου σε φίδι, 2. η θεραπεία του χεριού του Μωυσή από τη λέπρα και 3. η μετατροπή μέρους του νερού που παίρνει από τον ποταμό Νείλο σε αίμα, όταν το ρίχνει σε στεγνό έδαφος[78].

Σύμφωνα με ένα άλλο βιβλικό εδάφιο[79] ο Θεός του Ισραήλ υπόσχεται στον Μωυσή ότι θα κάνει τρομερά θαύματα, με τα οποία θα καταστρέψει τους εχθρικούς λαούς, οι οποίοι θα ανθίστανται στον λαό του Ισραήλ, ενώ αλλού[80] γίνεται λόγος για θαύματα, τα οποία ετέλεσε ο Θεός του Ισραήλ μέσω του Μωυσή.

Με την αναφορά στα «…θαύματα του Μωυσέως…» ο συγγραφέας του έργου απεικονίζει τον Πάπα Λέοντα τον δ΄ ως τον «…φρονιμώτερον ίσως του αιώνος του άνδρα…», καθώς πιστεύει στη θαυματουργική ιδιότητα του Αγίου Τιβουρκίου, από τον οποίο περιμένει την ίασή του. Στο πλαίσιο αυτό, ο Πάπας Λέων παραλληλίζεται με τον Λόρδο Βύρωνα ως προς το ότι και οι δύο ταλαιπωρούνται από ασθένειες και ως προς την πίστη τους στα θαύματα. Έτσι, η πίστη στα θαύματα αποτελεί διαχρονικό φαινόμενο, ενώ έχει τις ρίζες της στον αρχαίο Ισραήλ.

---

[78]Βλ. *Π.Δ., Έξοδος*, 3. 20 και στον Γιαννακόπουλο 1986, τ. 2, σσ. 25-27 και σσ. 31-32.
[79]Βλ. *Π.Δ., Έξοδος*, 34. 10 και στον Γιαννακόπουλο 1986, τ. 2, σ. 215.
[80]Βλ. *Π.Δ., Δευτερονόμιον*, 34. 12 και στον Γιαννακόπουλο 1986, τ. 5, σ. 172.

Ωστόσο, το θαύμα που περιμένει ο Πάπας Λέων από τον συγκεκριμένο Άγιο δεν πραγματοποιείται και έτσι, μετά από φρικτούς πόνους και αγωνία τριών ημερών, πεθαίνει. Στο σημείο αυτό το θαύμα του Αγίου Τιβουρκίου δεν παρουσιάζεται ως εφάμιλλο των θαυμάτων του Μωυσή, καθώς δεν πραγματοποιείται[81], ενώ την ίδια στιγμή ο εκπρόσωπος της Δυτικής Εκκλησίας απεικονίζεται να περιμένει ένα θαύμα που δεν πρόκειται να πραγματοποιηθεί ποτέ.

Στη συνέχεια, με αφορμή την αναμονή του ονείρου από τον Πάπα Λέοντα του δ΄ στον ναό του Αγίου Τιβουρκίου, μέσω του οποίου ο Άγιος θα του αποκάλυπτε το κατάλληλο γιατρικό για την αρρώστια του[82], ο συγγραφέας του έργου δράττεται της ευκαιρίας να αναφερθεί παρεκβατικά στην τάση των χριστιανών πιστών να καταφεύγουν στην ονειρομαντεία την εποχή του Μεσαίωνα, την οποία η Εκκλησία τότε παραδεχόταν, παρά το γεγονός ότι έκαιγε τους μάντεις (11^{ο} παράθεμα Ρ.).

Ειδικότερα, οι χριστιανοί πιστοί της εποχής του Μεσαίωνα παρομοιάζονται με τους αρχαίους προγόνους τους, οι οποίοι αντίστοιχα κατέφευγαν στους χρησμούς της Πυθίας. Μέσα από τον παραλληλισμό των χριστιανών της μεσαιωνικής εποχής με τους αρχαίους Έλληνες ειδωλολάτρες ως προς τη συνήθειά τους να καταφεύγουν αντίστοιχα στα ουρανόπεμπτα όνειρα και τους χρησμούς της Πυθίας τονίζεται η ομοιότητα μεταξύ των χριστιανικών και ειδωλολατρικών εθίμων και συγχρόνως στηλιτεύεται η υποκριτική στάση της Εκκλησίας, η οποία ενώ καταδίκαζε στην πυρά τους μάντεις, εντούτοις δεχόταν την ονειρομαντεία.

6^{η} Θεματική Ενότητα:
Ο θάνατος του πάπα Λέοντα, η ταφή της σορού και η τέλεση των απαραίτητων ενεργειών για την εκλογή νέου πάπα.

Μετά από τρεις μέρες πόνου και αϋπνίας ο πάπας Λέων ο δ΄ πεθαίνει. Αφού γίνεται η ταφή του με όλες τις πρέπουσες τιμές, μαζεύονται οι αρχιερείς, ο κατώτερος κλήρος, οι πρέσβεις του Αυτοκράτορα, οι προύχοντες και όλος ο λαός στην πλατεία του Αγίου Πέτρου, προκειμένου να αποφασίσουν ποιος θα είναι ο διάδοχος στον παπικό θρόνο.

Την εποχή εκείνη, τον ένατο αιώνα, η εκλογή του πάπα γινόταν μπροστά στα μάτια του κόσμου, στο φως της ημέρας, με άφθονο κρασί, πολλές φορές και αίμα, και με τα κόμματα να παλεύουν με ξύλα και πέτρες, παρά με ραδιουργίες. Καθώς οι πάπες αντιπροσώπευαν τότε τον λαό, ο λαός εξέλεγε τον αντιπρόσωπό του. Οι ψήφοι αγοράζονταν με υποσχέσεις, χρυσό, κρασί ή γυναίκες, οι οποίες έτρεχαν λυσίζωνες στην αγορά, ανταλλάσσοντας φιλιά με ψήφους. Οι ημέρες των εκλογών ήταν τότε οι μόνες που θύμιζαν στους ανθρώπους, δούλους και αφέντες, ότι είναι πλασμένοι από τον ίδιο πηλό.

6^{η} Θεματική Ενότητα:
Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

13. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Οι πάπαι αντιπροσώπευον τότε τον λαόν ως οι δήμαρχοι παρά τοις αρχαίοις Ρωμαίοις, και εις τον λαόν ανετίθετο κατά μέγα μέρος του αντιπροσώπου του η εκλογή. Αι δε ψήφοι αυτού ηγοράζοντο

[81]Ως προς τα θαύματα των Αγίων και τον παραλληλισμό τους με τα μυθώδη θαύματα της αρχαίας μυθολογίας βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 139 και 155, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια.
[82]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 222: «…απεφασίσθη…να μετακομισθή ο αρχηγός της Χριστιανοσύνης εις τον υπόγειον ναόν του Αγ. Τιβουρκίου, ίνα περιμείνηι εκεί το όνειρον, δι' ου ο άγιος ήθελε φανερώσει αυτώι το κατάλληλο προς θεραπείαν του ιατρικόν».

αναφανδόν αντί υποσχέσεων, χρυσού, οίνου ή γυναικών, αίτινες περιέτρεχον την αγοράν λυσίζωνοι, ανταλλάσσουσαι φιλήματα αντί ψήφων (Ίδε Εισαγωγ., σελ. 83΄)».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 223)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
Διονυσίου Αλικαρνασσέως, *Ρωμαϊκή Αρχαιολογία*, 6. 96, 2, 1- 6. 96, 3, 3.
οὐ μέντοι γε ὁ δῆμος εἴασεν, ἀλλὰ συναγαγόν-
τες οἱ δήμαρχοι τὸ πλῆθος εἰς ἐκκλησίαν καὶ πολλὰ
διελθόντες ἐγκώμια τῶν τε κατὰ πόλεμον ἔργων τοῦ
ἀνδρὸς καὶ τῶν πολιτικῶν, τήν τε σωφροσύνην αὐτοῦ
καὶ τὴν λιτότητα τοῦ βίου, μάλιστα δὲ τὴν εἰς χρη- (5)
ματισμὸν ἐγκράτειαν ἐπὶ μήκιστον ἄραντες τοῖς ἐπαί-
νοις, αἴσχιστον ἔφησαν εἶναι τῶν πραγμάτων ἄνδρα
τηλικοῦτον ἀσήμου καὶ ταπεινῆς κηδείας τυχεῖν διὰ
πενίαν· παρῄνεσάν τε τῷ δήμῳ τὴν δαπάνην ἀναδέ-
ξασθαι, καὶ συνεισενεγκεῖν κατ᾽ ἄνδρα, ὅσον ἂν αὐτοὶ (10)
(3.) τάξωσι. τοῖς δ᾽ ἀκούσασιν ἄσμενον ἐγένετο, καὶ αὐτίκα
φέροντος ἑκάστου τὸ ταχθὲν πολύ τι χρῆμα συνήχθη
διαφόρου.

Διονυσίου Αλικαρνασσέως, *Ρωμαϊκή Αρχαιολογία*, 7. 16, 1, 1- 6.
7.16.
(1.) Ἐδικαίουν δ᾽ οἱ μὲν ὕπατοι τὴν κρείττονα
ἔχοντες ἐξουσίαν ἁπάντων ἄρχειν τῶν ἐν τῇ πόλει, οἱ
δὲ δήμαρχοι τὴν ἐκκλησίαν ἑαυτῶν εἶναι χωρίον ὥσπερ
ἐκείνων τὴν βουλήν, καὶ ὁπόσα ἐπὶ τοῖς δημόταις ἦν
κρίνειν τε καὶ ψηφίζεσθαι, τούτων αὐτοὶ πᾶν ἔχειν τὸ (5)
κράτος.

Διονυσίου Αλικαρνασσέως, *Ρωμαϊκή Αρχαιολογία*, 7. 16, 4, 1-5.
Ἆρά γ᾽, ἔφη, μέμνησθ᾽, ὅτι διαλυομένοις
ἡμῖν τὴν στάσιν τοῦτο συνεχωρήθη τὸ δίκαιον ὑφ᾽
ὑμῶν, ὅταν οἱ δήμαρχοι συναγάγωσι τὸν δῆμον ὑπὲρ
ὁτουδήτινος, μὴ παρεῖναι τῇ συνόδῳ τοὺς πατρικίους
μηδ᾽ ἐνοχλεῖν;

14. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος.**
«Κατά τον Άγιον Προυδέντιον υπάρχουσιν εις τον Άδην ημέραι, καθ᾽ ας σβύνεται το αιώνιον πυρ και διακόπτονται τα βάσανα των κολασμένων. Τοιαύται και επί της γης ήσαν και είναι ακόμη διά τον λαόν αι ημέραι των εκλογών, αι μόναι καθ᾽ας ενθυμείται ότι ο δούλος και ο αυθέντης, το πήλινον και το πορφυρούν αγγείον, είναι σκεύη αδελφά, εκ του αυτού πηλού και υπό του αυτού πηλοπλάστου πλαστουργηθέντα ».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 224)

«Κατά τον χριστιανόν ποιητήν Προυδέντιον η Κόλασις δεν είναι αιωνία, αλλ᾽ η διάρκεια αυτής είναι ανάλογος προς το μέγεθος και το πλήθος των αμαρτιών. Πλην δε τούτου κατά τας μεγάλας εορτάς σβύνουσιν οι δαίμονες το πυρ και παύουσι βασανίζοντες τας ψυχάς των κολασμένων.
Sunt et spiritibus saepe nocentibus
Poenarum celebres sub Styge feriae,
Illa nocte […] sacer qua rediit Deus κτλ.
(Ap. Picart., τόμ. γ΄, σελ. 39, Αμστελ. 1733) ».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 290)

Παραπομπή στην εξής αρχαία πηγή:
Προυδεντίου, *Καθημερινών Ύμνων (Cathemerinon)*, 5. 125-127.
sunt et spititibus saepe nocentibus 125
poenarum celebres sub Styge feriae
illa nocte, sacer qua rediit Deus…

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού
στην 6η Θεματική Ενότητα

Στο πλαίσιο της εκλογικής αναμέτρησης των υποψηφίων για την κατάκτηση του παπικού θρόνου, η οποία βρίσκεται στην ακμή της, οι Πάπες, οι εκπρόσωποι της εκκλησιαστικής εξουσίας, παρομοιάζονται με τους δημάρχους των αρχαίων Ρωμαίων, δηλ. τους εκπροσώπους της πολιτικής εξουσίας, ως προς την εκλογική δύναμη του λαού, η οποία συγκεντρώνεται στο πρόσωπό τους. Έτσι τόσο οι Πάπες, κάτοχοι της εκκλησιαστικής εξουσίας, όσο και οι δήμαρχοι των Ρωμαίων, κάτοχοι της πολιτικής εξουσίας, παρουσιάζονται να κρατούν στα χέρια τους μεγαλη δύναμη, την οποία τους δίνουν οι οπαδοί, ο λαός που τους στηρίζει και τους εκλέγει (13ο παράθεμα Ρ.). Παρατίθενται ενδεικτικά ορισμένα χωρία από το έργο του Διονυσίου Αλικαρνασσέα *Ρωμαϊκή Αρχαιολογία*, τα οποία αναφέρονται στη δύναμη και τη λειτουργία των δημάρχων απέναντι στον δήμο, τον λαό της Ρώμης.

Πρόθεση του συγγραφέα του έργου είναι μέσα από αυτό τον παραλληλισμό να επισημάνει την ομοιότητα που εντοπίζει ανάμεσα στα αρχαία πολιτικά ήθη και τα μεσαιωνικά εκκλησιαστικά ήθη, αλλά και να καυτηριάσει την υπερβολική δίψα των εκπροσώπων της εκκλησίας για εξουσία, όμοια με εκείνη των πολιτικών, που φτάνει σε τέτοιο βαθμό, ώστε οι ίδιοι συμπεριφέρονται με βίαιο και σχεδόν μανικό τρόπο[83], διαπράττοντας βιαιότητες και ακρότητες[84], ενώ οι ψήφοι αποτελούν αντικείμενο εξαγοράς —«Αι… ψήφοι… ηγοράζοντο… αντί υποσχέσεων, χρυσού, οίνου ή γυναικών, αίτινες…ανταλλάσσουσαι φιλήματα αντί ψήφων».

Τις ημέρες των εκλογών του Πάπα οι δούλοι και οι αφέντες[85] θυμούνται ότι είναι πλασμένοι από τον ίδιο πηλό, ότι όλοι, ανεξαρτήτως καταγωγής και κοινωνικής βαθμίδας, είναι ίσοι (14ο παράθεμα Ρ.), αφού όλοι έχουν το ίδιο δικαίωμα: της ψήφου [86]. Ο λαός της μεσαιωνικής εποχής, που είναι μοιρασμένος σε δύο «στρατόπεδα», τους δούλους και τους αφέντες, τους φτωχούς και τους άρχοντες, γίνεται τις μέρες των εκλογών του Πάπα ένας[87], δίνεται η ευκαιρία στους δούλους και τους φτωχούς να

[83]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 223: «…αλλ' οι ποντίφηκες εξελέγοντο εν πληθούσηι αγοράι, μεσουρανούντος του ηλίου, ρέοντος αφθόνως του οίνου και του αίματος πολλάκις, των δε κομμάτων παλαιόντων δια ράβδων και λίθων μάλλον ή δια ραδιουργιών».

[84]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 73 και 283 και Αγγέλου 1978, *Ολίγαι Λέξεις,* σ. 308, όπου αναφέρεται η άποψη του Ισιδώρου Πηλουσιώτη ως προς τη φιλαρχία, η οποία διακατέχει τους εκπροσώπους της εκκλησίας. Επίσης βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 198 και 218, όπου γίνεται αναφορά αντίστοιχα στην τάση των εκπροσώπων της εκκλησίας να «λακτίζουν» ως ημίονοι και στις συνόδους τους, που ονομάζονται «ονοσυνέδρια».

[85]Στο εικοστό τέταρτο κεφάλαιο του *Ησαΐα*, από το οποίο ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* χρησιμοποιεί την περιγραφή του οπωροφυλακίου που κλυδωνίζεται την Ημέρα της Κρίσεως (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 224), αναφέρεται ότι «Ο λαός τότε **θα είναι** όπως και οι ιερείς, **ο δούλος όπως και ο κύριος και η δούλη όπως και η κυρία**…» (βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 18, σ. 185). Ενδέχεται ο συγγραφέας να έχει υπ' όψιν του το συγκεκριμένο βιβλικό εδάφιο που αναφέρεται στην ισότητα των ανθρώπων την Ημέρα της Κρίσεως, όταν απεικονίζει τη διάκριση ανάμεσα στους δούλους και τους αφέντες και την ισότητα μεταξύ τους τις ημέρες της εκλογής του Πάπα. Ωστόσο, στην περίπτωση αυτή, ο παραλληλισμός της Ημέρας της Κρίσεως και της έλευσης του Χριστού με την ημέρα της ενθρόνισης του Πάπα Ιωάννη του ογδόου, δηλ. της ηρωίδας, πρέπει να ειδωθεί στο πλαίσιο της σάτιρας.

[86]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 224: «Ο θάνατος λοιπόν του πάπα ήτο αληθής χαρά δια τους υπηκόους του, οίτινες…εν μόνον είχον κτήμα, την ψήφον των…».

[87]Βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 217, και τα αντίστοιχα σχόλια, όπου γίνεται λόγος για την εορτή των Κρονίων (Saturnia), ένα χαρακτηριστικό της οποίας είναι η ανταλλαγή των κοινωνικών θέσεων των δούλων με τους αφέντες τους.

απολαύσουν ό,τι υπό άλλες συνθήκες αδυνατούν να ευχαριστηθούν, ενώ παύουν έστω και για λίγο οι ταλαιπωρίες τους[88].

Οι μέρες των εκλογών, που σηματοδοτούν την ισότητα μεταξύ των πολιτών και ειδικότερα την απόλαυση, την ευχαρίστηση και την διακοπή των βασάνων των φτωχών και των δούλων, παραλληλίζονται με τις αντίστοιχες μέρες που υπάρχουν στον Άδη, στη διάρκεια των οποίων σύμφωνα με τον Προυδέντιο σβήνεται το αιώνιο πυρ και διακόπτονται τα βάσανα των κολασμένων, ενώ η λατινική πηγή από το έργο του Προυδεντίου *Καθημερινών Ύμνων (Cathemerinon)*[89] παρατίθεται αυτούσια στις Σημειώσεις του έργου.

Μέσα από τον παραλληλισμό:

- των αδυνάτων, των δούλων και των φτωχών της εποχής του Μεσαίωνα με τους κολασμένους του Άδη, αλλά και των βασάνων των πρώτων με τα βασανιστήρια των δεύτερων,
- των ημερών των εκλογών, στη διάρκεια των οποίων οι δούλοι και οι φτωχοί ξεχνούν τα βάσανά τους και απολαμβάνουν ό,τι αδυνατούν τις άλλες μέρες να απολαύσουν, με τις αντίστοιχες μέρες του Άδη, όπου τα βάσανα των κολασμένων διακόπτονται,

τονίζεται το μέγεθος της κοινωνικής ανισότητας την εποχή του Μεσαίωνα: πάνω από όλους δεσπόζει ο εκπρόσωπος της Δυτικής Εκκλησίας, ο Πάπας, έπειτα ακολουθούν οι άρχοντες, οι αφέντες και τέλος οι φτωχοί, οι δούλοι.

7η Θεματική Ενότητα:

Η τετράωρη εκλογική αναμέτρηση μεταξύ των υποψηφίων για τον παπικό θρόνο, η ανακήρυξη του «πατέρα Ιωάννη» ως πάπα και οι οκταήμερες τελετές της ενθρόνισης του πάπα Ιωάννη του Ογδόου στην παπική εξουσία.

Στις εκλογές που διεξάγονται για την εκλογή νέου πάπα υπάρχουν πολλοί υποψήφιοι για τον παπικό θρόνο. Τέσσερις ώρες διαρκεί η πάλη μεταξύ αυτών, στη διάρκεια των οποίων η Ιωάννα αλλάζει όλα τα χρώματα. Στο μεταξύ, οι τετρακόσιοι μαθητές της, οι κουκουλοφόροι μοναχοί, οι αυλικοί που ευεργετήθηκαν από αυτήν, οι γυναίκες που θαυμάζουν το κάλλος και την ευγλωττία του «πατέρα Ιωάννη», οι παλαιοί οπαδοί του Λέοντα, έχουν βάλει για τα καλά το χεράκι τους, ώστε τελικά νικητής της εκλογικής μάχης ανακηρύσσεται η Ιωάννα ως «Ιωάννης ο Όγδοος»!

Οι οπαδοί του «πάπα Ιωάννη» ζητωκραυγάζουν για την εκλογή του. Ο νέος πάπας, τρέμοντας από τη συγκίνηση, φοράει την πορφύρα και τα σανδάλια με τους σταυρούς και, αφού κατεβαίνει τα σκαλοπάτια του μοναστηριού, ανεβαίνει πάνω σε ένα άλογο και θριαμβευτικά φτάνει στο Λατερανό, όπου κάθεται σε χρυσό θρόνο και φοράει το τριπλό στέμμα που συμβολίζει ολόκληρη την οικουμένη και τον ουρανό. Εκείνη τη στιγμή φτάνει ο βασιλιάς της Αγγλίας Εθελούλφος και οι πρέσβεις της Κωνσταντινούπολης, για να συγχαρούν τον νέο πάπα.

Η Ιωάννα βλέπει πια το όνειρό της να γίνεται πραγματικότητα: Είναι πια ο νέος πάπας! Αφού ευχαριστεί φωναχτά την Αγία Λιόββα για το ανέλπιστο αυτό δώρο, ο τελετάρχης την οδηγεί στην «κοπρανική» καρέκλα, προκειμένου να θυμηθεί ότι είναι άνθρωπος που, όπως όλοι, υπόκειται στις ανθρώπινες ανάγκες. Καθώς

[88]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 224: «…είχον…την ψήφον των, παρέχουσαν κατά πάσαν νέαν εκλογήν και εις αυτούς τους αχθοφόρους την τιμήν να σφίγξωσι την χείρα του καταχρύσου άρχοντος, πίνοντες φαλέρνειον νέκταρ εις το χρυσούν αυτού ποτήριον και εις της μοσχοβόλου εταίρας του αναπαυόμενος τα στήθη».

[89]Βλ. Προυδεντίου, *Καθημερινών Ύμνων (Cathemerinon)*, 5. 125-127. Βλ. επίσης Pope 2005 τη μετάφραση της λατινικής πηγής: "Yea, e'en the spirits of the lost, that dwell/ Where the black stream of sullen Acheron flows,/Rest on that holy night when Christ arose…".

κάθεται στην καρέκλα αυτή οι ιερείς ψέλνουν το «Κύριος από κοπρίας», καίγοντας παράλληλα άχυρα και στουπί, για να υπενθυμίσουν στον πάπα ότι, όπως ακριβώς η φλόγα, έτσι και η δόξα σβήνει και χάνεται στον κόσμο. Οκτώ συνολικά ημέρες διαρκούν οι τελετές ενθρόνισης του νέου πάπα.

7η Θεματική Ενότητα: Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

15. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος.**
«Ο νέος ποντίφηξ κλονούμενος υπό της χαράς ως το οπωροφυλάκιον του Ησαΐου (Ησαΐου κεφ. ΚΔ΄, εδ. 20), έρριψεν επί των ώμων την πορφύραν και υπεδέθη τα σταυροφόρα σανδάλια, άτινα όμως είτε διότι απεστρέφοντο τους γυναικείους πόδας είτε διότι ήσαν πολύ μεγάλα, τρις εγκατέλιπον τους πόδας της, ενώ κατέβαινε την κλίμακα του μοναστηρίου».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 224-225)

Παραπομπή στην εξής αρχαία πηγή:
***Π.Δ., Ησαΐας*, 24. 20.**
(20.) ἔκλινεν καὶ σεισθήσεται ὡς ὀπωρο-
φυλάκιον ἡ γῆ ὡς ὁ μεθύων καὶ κραιπαλῶν καὶ πεσεῖται καὶ οὐ
μὴ δύνηται ἀναστῆναι, κατίσχυσεν γὰρ ἐπ᾽ αὐτῆς ἡ ἀνομία.

16. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος.**
«Ο τελετάρχης διέκοψε την έκστασιν εκείνην του νεοκηρύκτου πάπα, προσκαλέσας αυτόν να καθίσηι επί χαμηλής τινός έδρας, καλούμενης «κοπρανικής», εφ᾽ ης ετοποθετείτο μετά την αγόρευσίν του ο ποντίφηξ, ίνα ενθυμηθήι ότι, καίτοι τριπλούν φέρων στέμμα, υπέκειτο όμως ως και ο έσχατος των υπηκόων του εις του στομάχου του τας ανάγκας (Ώρα Εισαγωγήν, σελ. 107). Ενώ δε εκάθητο εκεί η αυτού αγιότης, οι ιερείς έψαλλον το «Κύριος […] από κοπρίας […]», καίοντες συγχρόνως άχυρα και στυπίον, ίνα ενθυμίσωσιν αυτώι ότι, καθώς η φλόξ εκείνη, ούτω σβέννυται και παρέρχεται εν τωι κόσμωι τούτωι η δόξα».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 225)

Παραπομπή στην εξής αρχαία πηγή:
***Π.Δ., Ψαλμοί*, 112. 7.**
(3)
112.
(1.) Αλληλουια.
Αἰνεῖτε, παῖδες, κύριον,
αἰνεῖτε τὸ ὄνομα κυρίου·…
(7.) ὁ ἐγείρων ἀπὸ γῆς πτωχὸν
καὶ ἀπὸ κοπρίας ἀνυψῶν πένητα
(8.) τοῦ καθίσαι αὐτὸν μετὰ ἀρχόντων,
μετὰ ἀρχόντων λαοῦ αὐτοῦ·
(βλ. επίσης για την ίδια φράση: Ωριγένους, *Εκ των Ωριγένους εις Ψαλμούς*, 12. 1572, 30-31).

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού στην 7η Θεματική Ενότητα

Στη διάρκεια της περιγραφής της εκλογής της Ιωάννας ως Πάπα Ιωάννη του Ογδόου γίνεται παραλληλισμός της ηρωίδας με το οπωροφυλάκιο του Ησαΐα, καθώς τόσο εκείνη όσο και εκείνο κλονίζονται (15ο παράθεμα Ρ.).

Το εικοστό τέταρτο κεφάλαιο του *Ησαΐα*[90], μέρος του οποίου αποτελεί η βιβλική πηγή, στην οποία παραπέμπει ο συγγραφέας, χωρίζεται σε γενικές γραμμές: α) στην καταστροφή της γης και την τιμωρία των κατοίκων της, β) στον εξαφανισμό κάθε είδους χαράς από τη γη, τη σωτηρία των δικαίων και την καταστροφή των αμαρτωλών, γ) στον σεισμό και την διάρρηξη της γης, δ) στην Κρίση των βασιλέων

[90]Βλ. *Π.Δ.*, *Ησαΐας*, 24. 20.

της γης[91]. Σύμφωνα με τους μελετητές «Ωρισμένα τινά γεγονότα αναφερόμενα ενταύθα είναι εικόνες της Γενικής Κρίσεως»[92].

Το προαναφερόμενο βιβλικό εδάφιο αναφέρεται στη φυσική αναστάτωση, την οποία θα υποστεί η γη κατά το τέλος του κόσμου, όμοια με εκείνη την αναστάτωση από την έλευση του Ιησού Χριστού που εξαγγέλθηκε στο *Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον* 24, 29 και στο *Κατά Μάρκον Ευαγγέλιον* 13, 24[93]. Η γη, την ώρα του σεισμού, παρομοιάζεται με οπωροφυλάκιο «ως κινείται η ελαφρά και εύθραστος καλύβη των φυλασσόντων τους αγρούς»[94]. Αντίστοιχα η ηρωίδα, Ιωάννα, παρομοιάζεται με το οπωροφυλάκιο που κλυδωνίζεται από τη φυσική αναστάτωση κατά το τέλος του κόσμου. Ουσιαστικά η ίδια κλονίζεται από τη χαρά της που έγινε Πάπισσα και το οπωροφυλάκιο κλυδωνίζεται από την έλευση του Ιησού Χριστού την Ημέρα της Κρίσεως.

Πρόθεση του συγγραφέα είναι να προοιωνίσει τα Φυσικά φαινόμενα, τα οποία θα ακολουθήσουν μετά την ενθρόνιση της Ιωάννας στον παπικό θρόνο[95], και τη μελλοντική τιμωρία της: ο παραλληλισμός του κλυδωνισμού της από χαρά για την κατάκτηση του παπικού θρόνου με τον κλυδωνισμό του οπωροφυλακίου κατά την έλευση του Χριστού την Ημέρα της Κρίσεως μαρτυρεί ότι πλησιάζει για την ηρωίδα η ώρα της κρίσεως, η ημέρα που θα τιμωρηθεί για τα αμαρτήματά της. Καθώς μάλιστα το εικοστό κεφάλαιο του *Ησαΐα* αναφέρεται στην τιμωρία των βασιλέων της γης, δηλ. των ασεβών βασιλέων σύμφωνα με τους μελετητές[96], η τιμωρία της Ιωάννας, η οποία κατέχει τα ηνία της παπικής εκκλησίας[97] και δείχνει ασέβεια προς το θείο με τις πράξεις της, προοιωνίζεται από τώρα.

Στη συνέχεια, καθώς η διαδικασία ενθρόνισης του Πάπα Ιωάννη του Ογδόου, δηλ. της ηρωίδας, βρίσκεται σε εξέλιξη, γίνεται λόγος για την λεγόμενη «κοπρανική έδρα», στην οποία κάθεται ο νέος Πάπας, με σκοπό να θυμηθεί ότι υπόκειται, όπως όλοι οι υπήκοοί του, στις ανάγκες του στομαχιού του (16ο παράθεμα Ρ.).

Συγχρόνως, οι ιερείς ψάλλουν το βιβλικό εδάφιο από τους *Ψαλμούς* «Αἰνεῖτε, παῖδες, κύριον… ὁ ἐγείρων ἀπὸ γῆς πτωχὸν / καὶ ἀπὸ κοπρίας ἀνυψῶν πένητα…»[98], ενώ καίγονται άχυρα και στουπί. Μέσα από τη συγκεκριμένη διαδικασία ενθρόνισης υπενθυμίζουν στον νεοεκλεγέντα Πάπα ότι, όπως ακριβώς η φλόγα των άχυρων που καίγονται σβήνει, έτσι και η δόξα έρχεται και παρέρχεται στον κόσμο αυτό. Στο σημείο αυτό ο συγγραφέας συνδέει τη μνεία στην «… «κοπρανικήν»…έδραν», στην οποία κάθεται ο ποντίφηκας, με το προαναφερόμενο βιβλικό εδάφιο και ειδικότερα τη φράση «…ἀπὸ κοπρίας…».

Πιο συγκεκριμένα, το βιβλικό εδάφιο αναφέρεται στη διαδικασία ανύψωσης —μέσω του Θεού— των ανθρώπων από το πιο ταπεινό και χαμηλό επίπεδο σε ανώτερο επίπεδο. Η ακριβής μετάφραση του βιβλικού εδαφίου είναι η εξής: «Αυτός είναι Εκείνος, όστις σηκώνει από το χώμα τον εκεί ερριμένον πτωχόν, Αυτός ανυψώνει τον δυστυχή και άθλιον τον καθήμενον επάνω εις την κοπρίαν δια να τον βάλη να καθίση μετά επισήμων ανθρώπων μετά αρχόντων του *εκλεκτού* λαού του»[99].

---

[91]Βλ. περισσότερα στον Γιαννακόπουλο 1986, τ. 18, σ. 184.
[92]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 18, σ. 184.
[93]Βλ. περισσότερα στον Γιαννακόπουλο 1986, τ. 18, σ. 188.
[94]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 18, σ. 188.
[95]Βλ. περισσότερα Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 243- 244, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια.
[96]Βλ. περισσότερα στον Γιαννακόπουλο 1986, τ. 18, σ. 188.
[97]Η ηρωίδα κατέχει την εκκλησιαστική εξουσία ως Πάπας, όπως αντίστοιχα οι βασιλείς κατέχουν την πολιτική εξουσία.
[98]Βλ. *Π.Δ.*, *Ψαλμοί*, 112. 1-7.
[99]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 24, σ. 514.

Έτσι, σύμφωνα με τους σχολιαστές της Βίβλου η φράση «…ἀπὸ γῆς…» συμβολίζει την ταπεινή κοινωνική θέση του εγειρόμενου και το «…ἀπὸ κοπρίας …» δηλώνει την έσχατη κοινωνική θέση, την αθλιότητα του εγειρόμενου υπό του Θεού[100].

Αντίστοιχα, ο νεοεκλεγμένος Πάπας έχει ανυψωθεί από τα κατώτατα επίπεδα —του απλού ανθρώπου που υπόκειται σε σωματικές ανάγκες— στα ανώτατα επίπεδα, ενώ η ύπαρξη της κοπρανικής έδρας στοχεύει:

- στην υπενθύμιση αυτής της προγενέστερης κατώτατης, ταπεινής θέσης, στην οποία ακόμα και ο Πάπας υπόκειται, όπως όλοι οι υπήκοοί του, ώστε να τον προσγειώσει, να τον επαναφέρει στην τάξη, να τον βοηθήσει να συνειδητοποιήσει ότι εξακολουθεί να είναι άνθρωπος με αδυναμίες και ελαττώματα, ώστε να μην διακατέχεται από έπαρση και υπεροψία, αλλά από εγκράτεια και ταπεινοφροσύνη,
- στην υπενθύμιση της αστάθειας και της αβεβαιότητας της ανθρώπινης ζωής, καθώς και της εφήμερης δόξας[101].

Ο συγγραφέας στην Εισαγωγή[102] του κάνει τον διαχωρισμό ανάμεσα:

1. στην «υπότρητον» έδραν, μια έδρα που ήταν τρυπημένη από κάτω, η οποία χρησιμοποιούνταν —μετά το περιστατικό που συνέβη με την Πάπισσα Ιωάννα— για την ανίχνευση των ανδρικών γεννητικών οργάνων του Πάπα, έτσι ώστε να διαπιστωθεί η αρρενωπή του φύση, η ανδρική του ταυτότητα, και
2. στην «κοπρανικήν» έδραν, μια έδρα που δεν ήταν τρυπημένη από κάτω, με την οποία υπενθύμιζαν στον Πάπα το «παλίμβολον», δηλ. την αστάθεια και την αβεβαιότητα της ανθρώπινης ζωής, το ευμετάβολο στοιχείο του ανθρώπινου βίου και την εφήμερη δόξα που αποκτά και συνεπώς δεν πρέπει να την θεωρεί αιώνιο κτήμα του. Έτσι, ο Πάπας συνειδητοποιεί τη μη κατοχυρωμένη αέναη κατοχή της παπικής εξουσίας[103].

---

[100]Βλ. περισσότερα στον Γιαννακόπουλο 1986, τ. 24, σ. 514.

[101]Βλ. αντίστοιχα τις φράσεις:

- «…ίνα ενθυμηθήι ότι…υπέκειτο όμως ως και ο έσχατος των υπηκόων του εις του στομάχου του τας ανάγκας».
- «…ίνα ενθυμίσωσιν αυτώι ότι, καθώς η φλόξ εκείνη, ούτω σβέννυται και παρέρχεται εν τωι κόσμωι τούτωι η δόξα».

[102]Στην Εισαγωγή (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 107) αναφέρεται ότι, εξαιτίας του πραγματικού ιστορικού γεγονότος που είχε συντελεστεί στους κόλπους της Δυτικής Εκκλησίας, δηλ. της ανόδου μιας γυναίκας, της Ιωάννας, στον παπικό θρόνο, κάποιοι αντίπαλοι της Πάπισσας Ιωάννας επέφεραν εκούσια και συνειδητή σύγχυση ανάμεσα στην έννοια της υποτρήτου έδρας και της κοπρανικής έδρας.

Ο Μαβιλλών, προσπαθώντας να βρει μια εξήγηση, για να αιτιολογήσει την ύπαρξη της παράδοξης τελετής, στη διάρκεια της οποίας ο νέος Πάπας καθόταν στην υπότρητον έδρα, ισχυρίστηκε ότι ο Πάπας καθόταν στην τρυπημένη έδρα για να θυμάται ότι είναι και αυτός άνθρωπος που υπόκειται στις ανθρώπινες δυσώδεις / δύσοσμες ανάγκες.

Με την ταύτιση των δύο εδρών σε μια, δηλ. της υποτρήτου έδρας με την κοπρανική —δόθηκε στην πρώτη η έννοια της δεύτερης— στόχος ήταν να αποδειχτεί ότι δεν υπήρξε καν έδρα, με την οποία ανιχνευόταν η αρρενωπή φύση του νέου Πάπα. Απώτερος σκοπός ήταν, σύμφωνα με τον συγγραφέα, να αποσιωπηθεί εντελώς η ύπαρξη της Πάπισσας Ιωάννας που ανάγκασε εξαρχής τους ιερείς στην εφεύρεση της υποτρήτου έδρας.

Ο συγγραφέας, θέλοντας να διασκεδάσει την όποια εκούσια και συνειδητή σύγχυση επέφεραν ορισμένοι αντίπαλοι της Πάπισσας Ιωάννας, διευκρινίζει ότι άλλη είναι η έννοια και η λειτουργία της υποτρήτου έδρας και άλλη της κοπρανικής έδρας.

[103]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 107: «…της κοπρανικής λεγόμενης, εφ' ης καθίζοντες τον πάπαν υπενθύμιζον αυτώι το παλίμβολον των ανθρωπίνων δια του στίχου ριβ΄ ψαλμού «Κύριος εγείρει από γης πτωχόν και από κοπρίας ανυψοί πένητα» ». Το βιβλικό εδάφιο παρατίθεται στην Εισαγωγή αυτούσιο με ελάχιστες αλλαγές που δεν διαφοροποιούν το νοημά του. Μάλιστα, καθώς η λέξη «ἐγείρων» μετατρέπεται σε «Κύριος εγείρει…» διευκρινίζεται ότι πρόκειται για τον Κύριο, ο οποίος προβαίνει στην ενέργεια της ανύψωσης του ανθρώπου.

Μέσα από την παρουσίαση της ενθρόνισης της Ιωάννας ως Πάπισσας και της τοποθέτησής της στην κοπρανική έδρα, όπου κάθονταν οι νέοι Πάπες, προκειμένου να συνειδητοποιήσουν ότι εξακολουθούν να είναι άνθρωποι και έτσι να παραμείνουν προσγειωμένοι και ταπεινοί, προοιωνίζεται και καυτηριάζεται η —αντίθετα με το χριστιανικό παράγγελμα— φιλόδοξη και υπεροπτική αντίδραση της Ιωάννας, όταν εκείνη εισέρχεται στον παπικό κοιτώνα[104]. Άλλωστε, η υπέρμετρη φιλοδοξία της προϋπήρχε και ήταν μάλιστα αυτή που την οδήγησε στη χρήση αθέμιτων μέσων[105] για την κατάκτηση του παπικού θρόνου. Με την απόκτηση της παπικής εξουσίας η υπεροψία της βρίσκεται στο αποκορύφωμά της.

8η Θεματική Ενότητα:
Οι οιωνοί και τα σημεία που ταράσσουν την Ρώμη

Την επόμενη μέρα της στέψης της Ιωάννας ως Πάπισσας η φύση αρχίζει να δείχνει τη δυσαρέσκειά της σχετικά με την εκλογή του συγκεκριμένου πάπα: στη Ρώμη η χιονόπτωση είναι έντονη, στη Γαλλία και τη Γερμανία γίνονται τέρατα και σημεία, καθώς σεισμοί ταράζουν ολόκληρη την αυτοκρατορία, στη Βρεσέννη πέφτει βροχή από αίμα και στη Νορμανδία χαλάζι από ψόφιες ακρίδες, η σήψη των οποίων προκαλεί πανούκλα με χιλιάδες νεκρούς.

Μέχρι και οι μικρές κουκουβάγιες και τα κλαψοπούλια κράζουν για τρεις νύχτες απαίσια. Όμως άλλα σημεία εκτός από κοράκια, πανούκλα, αίμα και σεισμούς δεν μπορεί να χρησιμοποιήσει ο Απόστολος Πέτρος, για να υπερασπιστεί την βεβηλωμένη έδρα του.

8η Θεματική Ενότητα:
Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

17. **Γενική Αρχαιογνωσία:Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαίο χωρίο 1). Ειδική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 2^{α}, 2^{β}).**

«Την επιούσαν της στέψεως, καίτοι μεσούντος του θέρους, πάσαι της Ρώμης αι αγυιαί εσκεπάζοντο υπό χιονώδους σινδόνος, ως ει ήθελεν η αγία πόλις να κηρύξη το πένθος της, ενδυομένη ως νεκρικόν σάβανον την πένθιμον του χειμώνος στολήν. Αλλά και εις Γαλλίαν και Γερμανίαν ηκολούθησαν τέρατα και σημεία· σεισμοί εκλόνησαν σύμπασαν την αυτοκρατορίαν, ενώ εν Βρεσέννηι έπιπτε βροχή αίματος και εν Νορμανδίαι χάλαζα νεκρών ακρίδων, ων η σήψις προυξένησε μυριόνεκρον πανώλη. Και αυτοί δε οι εμφωλεύοντες εις τας οροφάς του Βατικανού σκώπες και νυκτικόρακες ωλόλυζον επί τρεις νύκτας απαισίως, ως αι χήνες του Καπιτωλίου, ότε ηπείλουν την Ρώμην οι Γαλάται [1].

Τις οίδεν (αν υπήρχον κατά την εποχήν εκείνην περιστρεφόμεναι τράπεζαι), πόσον κακείναι ήθελον οργισθή και κροτήσει τους πόδας! Πάντα δε τα σημεία ταύτα παρ' αξιοπίστων μνημονευόμενα χρονογράφων παρέθεσα προς δικαιολογίαν του Αγίου Πέτρου, αδίκως υπό των αιρετικών κατηγορηθέντος ότι δεν έσπευσε να υπερασπίσηι διά θαυμάτων την βεβηλουμένην έδραν του. Άλλα δε σημεία πλην κοράκων, πανώλους, αίματος και σεισμών δεν ηδύνατο ο Απόστολος να μεταχειρισθή κατά της Ιωάννας, διότι κατά τον Σειράχ «{<Ούκ εστι> καλόν σημείον επί γυναικί […]}$^{2\alpha}$» (Super mulierem nunquam bonum est signum […] (Ecclisi. XLVI, 6)$^{2\beta}$)».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 226)

«Κατά την Βουλγάταν «Super mulierem nEquam bonum est signum […]$^{2\beta}$». (Αλλ' ο στοιχειοθετών την «Πάπισσαν» αντί του nEquam εστοιχειοθέτησε nUnquam, η δε εκ του τυπογραφικού τούτου

[104]Βλ. περισσότερα Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 227-228, όπου ο συγγραφέας σχολιάζει:

- ότι αν τη στιγμή που η Ιωάννα ήταν στον παπικό κοιτώνα, ο αυλάρχης της έλεγε να καθίσει στην κοπρανική έδρα, εκείνη θα του απαντούσε ότι εκείνος είναι ζώο, δηλ. θα τον έβριζε, και
- την υπεροπτική διάθεση της Ιωάννας, η οποία συγκρίνει τον εαυτό της με άλλες ηρωίδες της ιστορίας, μη βρίσκοντας τελικά κάποια ανώτερή της.

[105]Δηλ. τη χρήση μαύρης μαγείας εναντίον του Πάπα Λέοντα του δ΄.

παροράματος προκύψασα νέα έννοια εφάνη ημίν τοσούτον αστεία και εν ταυτώι προσφυής, ώστε διετηρήσαμεν αυτήν)».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 290)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
Διοδώρου του Σικελιώτου, *Ιστορική Βιβλιοθήκη (βιβλ. 1-20)*, 14. 116, 6, 1-3.
τοὺς μὲν οὖν φύλακας ἔλαθον, χῆνες
δ᾽ ἱεροὶ τῆς Ἥρας τρεφόμενοι, καὶ θεωρήσαντες
ἀναβαίνοντας κραυγὴν ἐποίουν[1].

Πλουτάρχου, *Αίτια Ρωμαϊκά και Ελληνικά*, 287, B, 10- D, 1.
Διὰ τί οἱ τιμηταὶ τὴν ἀρχὴν παραλαβόντες οὐδὲν (10)
ἄλλο πράττουσι πρότερον ἢ τὴν τροφὴν ἀπομισθοῦσι
(C.) **τῶν ἱερῶν χηνῶν** καὶ τὴν γάνωσιν τοῦ ἀγάλματος;
πότερον ἀπὸ τῶν εὐτελεστάτων ἀρχόμενοι καὶ μὴ πολ-
λῆς δεομένων δαπάνης μηδὲ πραγματείας; ἢ παλαιά τις
αὕτη χάρις ἀπομνημονεύεται τοῖς ζῴοις ἀπὸ τῶν Κελτι-
κῶν, ὅτι τοὺς βαρβάρους ὑπερβαίνοντας ἤδη τὸ περιτεί- (5)
χισμα τοῦ Καπετωλίου νύκτωρ **οἱ χῆνες ᾔσθοντο** τῶν
κυνῶν καθευδόντων καὶ βοῇ τοὺς φύλακας ἐπήγειραν;
ἢ φύλακες ὄντες οἱ τιμηταὶ τῶν μεγίστων, καὶ προσ-
ῆκον ἐπισκοπεῖν καὶ πολυπραγμονεῖν αὐτοῖς ἱερὰ καὶ
δημόσια καὶ βίους καὶ ἤθη καὶ διαίτας, τὸ φυλακτικώ- (10)
τατον ζῷον εὐθὺς ἐν λόγῳ τίθενται, καὶ ἅμα τῇ τούτων
ἐπιμελείᾳ προτρέπονται τοὺς πολίτας μὴ ἀμελεῖν μηδὲ
(D.) ῥᾳθυμεῖν τῶν ἱερῶν;[1]

Πλουτάρχου, *Περί της Ρωμαίων Τύχης*, 325, C, 2- 325, D, 2.
χῆνες ἱεροὶ περὶ τὸν νεὼν τῆς Ἥρας
ἐτρέφοντο θεραπεύοντες τὴν θεόν. φύσει μὲν οὖν τὸ
ζῷον εὐθορύβητόν ἐστι καὶ ψοφοδεές· τότε δέ, συντόνου
περὶ τοὺς ἔνδον οὔσης ἀπορίας ἀμελουμένων αὐτῶν, (5)
λεπτὸς ἦν καὶ λιμώδης ὁ ὕπνος, ὥστ᾽ εὐθὺς ᾔσθοντο
τῶν πολεμίων ὑπερφανέντων τῆς στεφάνης καὶ κατα-
βοῶντες ἰταμῶς προσεφέροντο, καὶ τῇ τῶν ὅπλων ὄψει
μᾶλλον ἐκταραττόμενοι κλαγγῆς διατόρου καὶ τραχείας
ἐνεπεπλήκεσαν τὸν τόπον· ὑφ᾽ ἧς ἀναστάντες οἱ Ῥω- (10)
(D.) μαῖοι καὶ συμφρονήσαντες τὸ γενόμενον ἐώσαντο καὶ
κατεκρήμνισαν τοὺς πολεμίους[1].

Πλουτάρχου, *Περί της Ρωμαίων Τύχης*, 325, F, 4-7.
…χῆνες ἀνέστησαν ὑπὲρ τοῦ πατρίου
θεοῦ καὶ τῆς πατρίδος ἀμύνεσθαι; εἰ δέ, ὅπερ Πολύβιος (5)
ἐν τῇ δευτέρᾳ βίβλῳ (II 18, 22) περὶ τῶν τότε τὴν
Ῥωμαίων πόλιν καταλαβόντων ἱστόρηκε Κελτῶν[1],…

Διονυσίου Αλικαρνασσέως, *Ρωμαϊκή Αρχαιολογία*, 13. 7, 3, 1-13. 7, 4, 4.
Ἤδη
δὲ τῶν πρώτων ἀναβεβηκότων καὶ τοὺς ὑστερίζοντας
ἀναδεχομένων, ἵνα πλείους γενόμενοι τότε ἀποσφάξωσι
τοὺς ἐν ταῖς φυλακαῖς καὶ καταλάβωνται τὸ ἔρυμα,
ἀνθρώπων μὲν οὐδεὶς ἔμαθεν, ἱεροὶ δέ τινες Ἥρας (5)
χῆνες ἐν τῷ τεμένει τρεφόμενοι καταβοῶντες ἅμα καὶ
τοῖς βαρβάροις ὁμόσε χωροῦντες κατήγοροι γίνονται
(4.) τοῦ κακοῦ. ἐκ δὲ τούτου ταραχή τε καὶ κραυγὴ καὶ
[ὁ] δρόμος ἁπάντων ἦν παρακαλούντων ἀλλήλους ἐπὶ
τὰ ὅπλα, καὶ οἱ Κελτοὶ ‹δὲ› πλείους ἤδη γεγονότες
ἐχώρουν ἐνδοτέρω. Ambr.[1]

Παραπομπή στις εξής αρχαίες πηγές:
***Π.Δ., Σοφία Σειράχ*, 42. 6.**
(6.) ἐπὶ γυναικὶ πονηρᾷ καλὸν σφραγίς[2α] ,
καὶ ὅπου χεῖρες πολλαί, κλεῖσον·

Ιερωνύμου, *Βουλγάτα: Εκκλησιαστικός*, 42. 6, 1.
6 Super mulierem nequam bonum est signum[2β];
7 ubi manus multae sunt, claude

Ιερωνύμου, *Βουλγάτα: Βιβλίο Εκκλησιαστικός*, 42. 6, 1.

42:6 super mulierem nequam bonum est signum[2β]

42:7 ubi manus multae sunt clude…

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού στην 8η Θεματική Ενότητα

Ο συγγραφέας του έργου αναφέρει ότι η εκλογή της Ιωάννας στον παπικό θρόνο συνοδεύεται από πλήθος «σημείων», φυσικών φαινομένων, που αναστατώνουν και προκαλούν καταστροφές σε διάφορες χώρες.

Έτσι, την επόμενη ημέρα της στέψεως της ηρωίδας ως Πάπισσας:
α) στη Ρώμη —στα μέσα του καλοκαιριού— η χιονόπτωση είναι εντονότατη, σαν ένδειξη πένθους για το γεγονός της στέψης,
β) στη Γαλλία και τη Γερμανία γίνονται τέρατα και σημεία, καθώς οι σεισμοί που ακολουθούν συγκλονίζουν τις χώρες αυτές,
γ) στην Βρεσέννη πέφτει βροχή από αίμα, και
δ) στη Νορμανδία πέφτει χαλάζι από νεκρές ακρίδες, η σήψη των οποίων προκαλεί πανώλη και πλήθος νεκρών ανθρώπων (17ο παράθεμα Ρ., 1η αρχαία επίδραση).

Ταυτόχρονα, οι κουκουβάγιες και οι νυχτοκόρακες που έχουν τις φωλιές τους στις οροφές του Βατικανού και κράζουν επί τρεις νύχτες απαίσια παρομοιάζονται με τις χήνες του Καπιτωλίου, οι οποίες έβγαλαν κραυγές, όταν απειλούσαν τη Ρώμη οι Γαλάτες[106].

Και στις δύο περιπτώσεις τα πουλιά αυτά λειτουργούν ως προάγγελοι κακού και προοιωνίζουν την επέλαση του κινδύνου, καθώς:

- οι μικρές κουκουβάγιες και οι νυχτοκόρακες του Βατικανού βγάζουν πένθιμες κραυγές για να πενθήσουν για την στέψη της Πάπισσας Ιωάννας, η οποία λειτουργεί ως κίνδυνος– εχθρός της Ρώμης, ενώ η παρουσία της στο παπικό θρόνο έχει αρνητική επίδραση και προκαλεί καταστροφές σε διάφορες χώρες.

  Ο συγγραφέας αναφέρει ότι «…η φύσις άπασα εξανίστατο κατά της τοιαύτης βεβηλώσεως…»[107], ενώ επιλέγει να χρησιμοποιήσει, προκειμένου να αποδώσει τον ήχο της κραυγής των μικρών γλαυκών και των νυχτοκοράκων, το ρήμα «ολολύζω», που σημαίνει «Εκπέμπω λιγυράν φωνήν, κράζω μεγαλοφώνως» [108], το οποίο χρησιμοποιείται ως επί το πλείστον για έκφραση κραυγής χαράς και σπάνια για έκφραση λύπης[109], ώστε ενδέχεται με το οξύμωρο σχήμα της φράσης «…ωλόλυζον…απαισίως…» να επιθυμεί να αποδώσει τη θλίψη αλλά και τη δυσαρέσκεια που είναι διασκορπισμένη σε ολόκληρη τη Ρώμη[110].

---

[106]Βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 214, όπου γίνεται αναφορά στο ίδιο περιστατικό με τις χήνες στο Καπιτώλιο, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια.
[107]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 225- 226.
[108]Βλ. Liddell–Scott (χ.ε.), τ. 3, σ. 299, στο λήμμα «ολολύζω».
[109]Βλ. περισσότερα Liddell–Scott (χ.ε.), τ. 3, σ. 299, στο λήμμα «ολολύζω».
[110]Βλ. παραπάνω την περιγραφή των πένθιμων «σημείων» στη Ρώμη.

- οι χήνες του Καπιτωλίου βγάζουν ενοχλητικές κραυγές, για να προειδοποιήσουν για την επέλαση των Γαλατών, οι οποίοι αποτελούν κίνδυνο για τους κατοίκους της Ρώμης, που είχαν βρει καταφύγιο εκεί[111].

Με τον παραλληλισμό των πουλιών του Βατικανού και του Καπιτωλίου ως προς το ότι προμηνύουν την έλευση του κακού η στέψη της Πάπισσας Ιωάννας στο Βατικανό συσχετίζεται με την επέλαση των Γαλατών στο Καπιτώλιο, καθώς είναι τα περιστατικά εκείνα —η **ανόσια, βεβηλωτική**[112] και η **επιθετική πράξη** αντίστοιχα— που πλήττουν τη Ρώμη και τα οποία τελούνται στο Βατικανό —τον Μεσαίωνα— και το Καπιτώλιο κατά τα αρχαία χρόνια.

Έτσι, στην *Πάπισσα Ιωάννα* η στέψη της ηρωίδας ως Πάπισσας αποτελεί ένα ανόσιο, εχθρικό και συνάμα απειλητικό γεγονός για το παρόν και το μέλλον της Ρώμης και όχι μόνο, αφού και άλλες χώρες εκτός της Ιταλίας δέχονται καταστροφές ως συνέπεια της στέψης αυτής: η Φύση επαναστατεί καθώς αντικρίζει αυτό το ανόσιο γεγονός, δηλ. την βεβήλωση της έδρας του Αγίου Πέτρου, επιφέροντας ένα είδος τιμωρίας, το οποίο μοιάζει με θεία δίκη, άλλοτε με χιόνι και άλλοτε με σεισμούς, βροχή αίματος και με χαλάζι από ψόφιες ακρίδες[113], προσπαθώντας με τον τρόπο αυτό να δείξει τη δυσαρέσκειά της —έκφραση ταυτόχρονα της θείας δυσαρέσκειας και οργής— και προειδοποιώντας ότι έρχονται τα χειρότερα.

Ο συγγραφέας συμπληρώνει ότι όλα αυτά τα «σημεία», τα φυσικά φαινόμενα:

- μνημονεύονται από αξιόπιστους χρονογράφους, αφήνοντας να διαφανεί ότι δεν τίθεται θέμα αμφισβήτησης της τέλεσής τους, και
- παρατίθενται προς υποστήριξη του Αγίου Πέτρου, ο οποίος κατηγορήθηκε άδικα από τους αιρετικούς ότι δεν υπερασπίστηκε την βεβηλωμένη έδρα του, ενώ αυτό έκανε χρησιμοποιώντας όλα τα προαναφερθέντα «σημεία».

Καθώς όλα αυτά τα φυσικά φαινόμενα μοιάζουν με τη θεία τιμωρία που επέρχεται εναντίον των Αιγυπτίων —τις δέκα πληγές κατά της Αιγύπτου[114], όταν ο Φαραώ αρνείται να αφήσει ελεύθερο τον λαό του Ισραήλ να εγκαταλείψει την Αίγυπτο: τη μετατροπή του νερού του ποταμού Νείλου σε αίμα[115], το χαλάζι[116], τις ακρίδες[117], ενδέχεται ο συγγραφέας να επιδιώκει εμμέσως να παραλληλίσει την τιμωρία από τη Φύση, η οποία λειτουργεί ως εκφραστής της θείας δίκης κατά του ανόσιου γεγονότος της εκλογής της Ιωάννας ως Πάπισσας, με την τιμωρία των Αιγυπτίων από τον Θεό του Ισραήλ κατά του Φαραώ και της Αιγύπτου, λόγω του ότι

---

[111]Ως προς τη λειτουργία του Καπιτωλίου βλ. περισσότερα Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 214, στα αντίστοιχα σχόλια.

[112]Βλ. παραπάνω.

[113]Βλ. αναλυτικά παραπάνω. Μάλιστα, ο συγγραφέας του έργου συμπληρώνει ότι «**Άλλα δε σημεία πλην κοράκων, πανώλους, αίματος και σεισμών δεν ηδύνατο ο Απόστολος να μεταχειρισθή κατά της Ιωάννας**…». Έτσι, η επανάσταση της Φύσης απεικονίζεται ως απόηχος της θείας δυσαρέσκειας και οργής κατά της βεβηλωτικής πράξης της ηρωίδας.

[114]Ως προς τις δέκα πληγές που επέβαλλε ο Θεός του Ισραήλ κατά της Αιγύπτου βλ. Π. Δ., *Έξοδο,* 7. 14 – 11. 10: 1η πληγή ήταν η μεταβολή του νερού του ποταμού Νείλου σε αίμα, 2η πληγή ήταν οι βάτραχοι, 3η πληγή ήταν τα κουνούπια, 4η πληγή ήταν οι «κυνόμυιαι», δηλ. φοβερότατες μύγες που κυνηγούσαν και ανθρώπους και ζώα, 5η πληγή ήταν μια επιδημική νόσος των ζώων, 6η πληγή ήταν τα έλκη, 7η πληγή ήταν το χαλάζι, 8η πληγή ήταν οι ακρίδες, 9η πληγή ήταν το σκοτάδι και 10η πληγή ήταν ο θάνατος των πρωτότοκων παιδιών.

[115]Ως προς την πρώτη πληγή της Αιγύπτου βλ. *Π.Δ., Έξοδο,* 7. 14 –7. 25. Επίσης, ως προς τη μετατροπή του νερού σε αίμα βλ. *Π.Δ., Έξοδο*, 3. 20 κ. εξ., όπου ο Μωυσής προβαίνει σε αυτό το θαύμα, προκειμένου να πείσει τον λαό του Ισραήλ για την αρμοδιότητα που του είχε αναθέσει ο Θεός να οδηγήσει τον λαό του έξω από την Αίγυπτο (βλ. περισσότερα στον Γιαννακόπουλο 1986, τ. 2, σσ. 25-27 και σσ. 31-32).

[116]Ως προς την έβδομη πληγή της Αιγύπτου βλ. *Π.Δ., Έξοδο,* 9. 13- 9. 35.

[117]Ως προς την όγδοη πληγή της Αιγύπτου βλ. *Π.Δ., Έξοδο,* 10. 1- 10. 20.

εκείνος απαγόρευσε την έξοδο του λαού του Ισραήλ από την Αίγυπτο. Αυτή η άποψη ενισχύεται από το γεγονός ότι ο συγγραφέας στην Εισαγωγή του συμπληρώνει: «Αλλά ο Ύψιστος, **αφού κατακλυσμούς και πυρ και λέπραν και πανώλη ματαίως μετεχειρίσθη προς σωφρονισμόν των ανθρώπων**, απελπισθείς, φαίνεται, έπαυσε προ πολλού να διαδηλώνηι δια σημείων την οργήν του»[118].

Με την παρουσίαση όλων αυτών των φυσικών φαινομένων αναδεικνύεται η αποδοκιμασία της Φύσης στο πρόσωπο της ηρωίδας, η οποία αντανακλά τη θεία δυσαρέσκεια, και προοιωνίζεται η θεία τιμωρία της ίδιας για τα αμαρτήματά της, ενώ ο αναγνώστης προετοιμάζεται για το τέλος της.

Ο συγγραφέας, αναφερόμενος στη στέψη της Ιωάννας ως Πάπισσας και στην επανάσταση της Φύσης σε αυτό το γεγονός ως έκφραση της θείας δυσαρέσκειας, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι «Καλό σημάδι πάνω σε γυναίκα δε θα δεις», δανειζόμενος τα λόγια του Σειράχ (17^{ο} παράθεμα Ρ., 2^{η} αρχαία πηγή). Συσχετίζοντας ο συγγραφέας τα «σημεία» αυτά με τη γυναικεία φύση και σχολιάζοντας τα αρνητικά αποτελέσματα που προέρχονται από τις πράξεις των γυναικών, εξηγεί την αιτία του κακού —η οποία δεν είναι άλλη από την αρνητική επίδραση της γυναικείας φύσης— μιλώντας ουσιαστικά για την εκ γενετής καταστροφική φύση των γυναικών.

Ειδικότερα, στην *Πάπισσα Ιωάννα* παρατίθεται η λατινική φράση *του Εκκλησιαστικού* της *Βουλγάτας* "Super mulierem nequam bonum est signum;" [119], η οποία αποτελεί τη λατινική εκδοχή του βιβλικού εδαφίου της *Σοφίας Σειράχ* της *Π.Δ.* «ἐπὶ γυναικὶ πονηρᾷ καλὸν σφραγίς...»[120], η ακριβής μετάφραση του οποίου είναι η εξής: «Όπου υπάρχει κακή γυνή, καλόν είναι να τίθεται *κλείσιμον* και σφραγίς εις όλα τα του οίκου…»[121]. Το βιβλικό εδάφιο δεν αναφέρεται σε όλες τις γυναίκες, αλλά ειδικότερα στην κακή γυναίκα, δηλ. την πονηρή γυναίκα, που, αν της δοθεί η δυνατότητα, μπορεί να παραλύσει την οικονομία του σπιτιού, και στην οποία πρέπει να επιβάλλεται η σιωπή[122], ενώ προτείνει στον άνδρα που είναι πολυγαμικός να λειτουργεί με σύνεση μην επιτρέποντας να μιλούν όλες οι γυναίκες του[123].

Ωστόσο, η λατινική φράση του *Εκκλησιαστικού* της *Βουλγάτας* "Super mulierem **nequam** bonum est signum;"[124] παρατίθεται —με τη μορφή υποσημείωσης — από τον συγγραφέα της *Πάπισσας Ιωάννας* κάπως παραλλαγμένη: "Super mulierem **nunquam** bonum est signum (Ecclisi. XLVI, 6)". Έτσι, η λατινική φράση που σημαίνει «Όπου υπάρχει κακή γυνή, καλόν είναι να τίθεται *κλείσιμον* και σφραγίς εις όλα τα του οίκου…»[125] —το επίθετο "nequam" σημαίνει «πονηρός»[126] και το ουσιαστικό "signum" σημαίνει «σφραγίς»[127]— με την προαναφερόμενη αλλαγή μεταφράζεται ως εξής: «Πάνω σε γυναίκα ουδέποτε θα δεις καλό σημάδι» —το επίρρημα "nunquam" σημαίνει «ουδέποτε»[128] και το ουσιαστικό "signum" αποκτά την έννοια «σημάδι», αντί για «σφραγίς».

Μάλιστα, ο ίδιος σχολιάζει στις Σημειώσεις του το γεγονός ότι, ενώ εκείνος παρέθεσε την λατινική φράση αυτούσια από τη *Βουλγάτα* του Ιερωνύμου χωρίς καμία αλλαγή, εντούτοις εκείνος που στοιχειοθέτησε την *Πάπισσα Ιωάννα* αντί να γράψει

[118]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 80.
[119]Βλ. Ιερωνύμου, *Βουλγάτα: Εκκλησιαστικός*, 42. 6, 1.
[120]Βλ. *Π.Δ.*, *Σοφία Σειράχ*, 42. 6.
[121]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 26, σ. 191.
[122]Βλ. περισσότερα στον Γιαννακόπουλο 1986, τ. 26, σ. 192.
[123]Βλ. περισσότερα στον Γιαννακόπουλο 1986, τ. 26, σ. 192.
[124]Βλ. Ιερωνύμου, *Βουλγάτα: Εκκλησιαστικός*, 42. 6, 1.
[125]Βλ. παραπάνω.
[126]Βλ. Κουμανούδη 1972, σ. 566, στο λήμμα "nequam".
[127]Βλ. Κουμανούδη 1972, σ. 867, στο λήμμα "signum".
[128]Βλ. Κουμανούδη 1972, σ. 579, στο λήμμα "nunquam".

"**nEquam**" έγραψε "**nUnquam**". Ο συγγραφέας χαρακτηρίζει αυτή την αλλαγή ως «…τυπογραφικό…παρόραμα…» που προσδίδει στη λατινική φράση νέα έννοια, που όχι μόνο του φαίνεται αστεία αλλά και πολύ εύστοχα προσαρμοσμένη, ώστε θεώρησε σκόπιμο να την διατηρήσει στο έργο του, να την υιοθετήσει και να την οικειοποιηθεί —«…η δε εκ του τυπογραφικού τούτου παροράματος προκύψασα νέα έννοια εφάνη ημίν τοσούτον αστεία και εν ταυτώι προσφυής, ώστε διετηρήσαμεν αυτήν».

Ο συγγραφέας οικειοποιείται τη μετάλλαξη των αυτούσιων αρχαίων πηγών[129] και του νοήματός τους, ώστε:

- αντί αυτές να ερμηνεύονται ως εξής: «**Όπου υπάρχει κακή γυνή**, καλόν είναι να τίθεται *κλείσιμον* και σφραγίς εις όλα τα του οίκου…»[130], αναφερόμενες στο είδος της κακής– πονηρής γυναίκας, με το ενδεχόμενο όμως να υπάρχει και το είδος της καλής– ενάρετης γυναίκας,
- να αποδίδονται με τον ακόλουθο τρόπο: «…«**Ούκ εστι** καλόν σημείον επί γυναικί»…», με αποτέλεσμα να προσδίδεται το χαρακτηριστικό της κακίας– πονηρίας σε όλες ανεξαιρέτως τις γυναίκες. Έτσι παρουσιάζεται με απολυτότητα η άποψη περί της αρνητικής– πονηρής φύσης όλων των γυναικών και της καταστροφικής επίδρασής τους, εκπρόσωπος των οποίων παρουσιάζεται στο έργο η ηρωίδα που λειτουργώντας με κακία και μοχθηρία κατά του Πάπα Λέοντα του δ΄ κατορθώνει να επιτύχει τον στόχο της και να ανακηρυχθεί Πάπισσα[131].

9η Θεματική Ενότητα:

Η μεταφορά του «πάπα Ιωάννη», δηλ. της Ιωάννας, στον μεγαλοπρεπή και ευώδη παπικό κοιτώνα, και η ανωτερότητα που αισθάνεται, σε σύγκριση με τις ιστορικές ηρωίδες που έχει διαβάσει.

Όταν, μετά την ενθρόνισή της, η Ιωάννα μένει μόνη μέσα στην παπική κρεβατοκάμαρα, έχει τόση υπερένταση που δεν μπορεί να κοιμηθεί, ενώ δεν υπάρχει λόγος να καταφύγει στα όνειρα, αφού η αλήθεια είναι καλύτερη από οποιαδήποτε πλασματική πραγματικότητα που αυτά προσφέρουν. Το παπικό δωμάτιο είναι γεμάτο με κρύσταλλα, χρυσαφικά, χαλαζίες και πορφυρίτες. Δίπλα στο κρεβάτι υπάρχει ένα τραπέζι, όπου παρατίθεται ένα ελαφρύ δείπνο στον νέο πάπα. Ένα ποτήρι κρασί, από το οποίο πίνει η ηρωίδα, είναι αρκετό, σε συνδυασμό με τη φιλοδοξία της, για να μεθύσει.

Στη συνέχεια η Ιωάννα κατευθύνεται προς το παράθυρο και, αφού το ανοίγει, αρχίζει να ρεμβάζει κοιτάζοντας τη Ρώμη που κοιμάται κάτω από το φως της σελήνης μάταια αναζητώντας στην ιστορία να βρει ηρωίδα άξια να συγκριθεί με εκείνη. Πολλές γυναίκες στο παρελθόν είχαν ζωστεί το ξίφος ή φόρεσαν στέμμα, αλλά αυτά δεν είναι τίποτα μπροστά στην παπική εξουσία, που κυβερνάει με θείο δικαίωμα ψυχές και σώματα και έχει κάτω από την εξουσία της την οικουμένη, τον Παράδεισο και τον Άδη. Η Ιωάννα, κατά πολύ ανώτερη, δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να συγκριθεί με τη Σεμίραμη, τη Μοργάνα, την Αυρηλιανή Παρθένο ή με οποιαδήποτε άλλη ηρωίδα.

---

[129]Βλ. παραπάνω.

[130]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 26, σ. 191.

[131]Ως προς την καταστροφική φύση και την κακία των γυναικών εν γένει βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 228-229, αναφορικά με τη φύση των γυναικών: είναι κράματα αγάπης και ευσπλαγχνίας, αλλά έχουν την τάση να βυθίζονται στο αίμα, όταν υπάρχει χρεία, ανάγκη.

9η Θεματική Ενότητα:
Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

18. **Γενική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαία χωρία 1, 2).**

«Ότε μετά τοσαύτας συγκινήσεις έμεινε τέλος μόνη η Ιωάννα, εις τον απέραντον παπικόν κοιτώνα, τον τοσούτον ήρεμον, μεγαλοπρεπή και ευώδη, μάτην εζήτησεν ύπνον επί της πορφυράς αυτής κλίνης, ήτις ωμοίαζε βωμόν ανεγερθέντα εις τον Μορφέα[1]. Η λύπη, η χαρά και ο καφές την αυτήν έχουσιν επί των βλεφάρων ενέργειαν. Ο μέγας Αλέξανδρος, ο τοσούτον βαθέως κοιμώμενος την προτεραίαν δεν ενθυμούμαι τίνος μάχης, αμφιβάλλω αν την επιούσαν της νίκης εκοιμήθη[2]. Αλλά προς τι να ζητώμεν ύπνον και όνειρα, οπόταν αυτή η αλήθεια ή η «πραγματικότης», ως λέγωμεν σήμερον, είναι παντός ονείρου γλυκυτέρα; Τις άνευ πόθου και συγκινήσεως ενθυμείται την άγρυπνον νύκτα, ην διήλθεν, αφού απήλαυσε μυριάδας εκ λαχείου, δάφνην εκ ποιήματος ή στενού φίλου του την θέσιν ή την γυναίκα; ».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 226)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
Οβιδίου, *Μεταμορφώσεις*, 11. 583-596.

At dea non ultra pro functo morte rogari
sustinet utque manus funestas arceat aris,
«Iri, meae» dixit «fidissima nuntia vocis,
vise soporiferam Somni velociter aulam
exstinctique iube Ceycis imagine mittat
somnia ad Alcyonen veros narrantia casus.»
dixerat: induitur velamina mille colorum
Iris et arquato caelum curvamine signans
tecta petit iussi sub nube latentia regis.
Est prope Cimmerios longo spelunca recessu,
mons cavus, ignavi domus et penetralia Somni,
quo numquam radiis oriens mediusve cadensve
Phoebus adire potest: nebulae caligine mixtae
exhalantur humo dubiaeque crepuscula lucis[1].

Πλουτάρχου, *Αλέξανδρος*, 32. 1, 1- 32. 2, 1.

32.
(1.) Ἀπελθόντων δὲ τούτων, κατακλιθεὶς ὑπὸ σκηνὴν
λέγεται τὸ λοιπὸν μέρος τῆς νυκτὸς ὕπνῳ βαθεῖ κρατη-
θῆναι παρὰ τὸ εἰωθός, ὥστε θαυμάζειν ἐπελθόντος
ὄρθρου τοὺς ἡγεμόνας, καὶ παρ᾽ αὐτῶν ἐξενεγκεῖν παράγ-
(2.) γελμα πρῶτον ἀριστοποιεῖσθαι τοὺς στρατιώτας[2].

19. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος (αρχαία πηγή 1). Γενική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαία χωρία 2, 3).**

«Το παπικόν δωμάτιον ωμοίαζε τον παράδεισον του Αγ. Ιωάννου, όστις ως γνήσιος Εβραίος ηρέθιζε των συμπατριωτών του την πλεονεξίαν, περιγράφων την κατοικίαν των μακάρων διά χρυσού και αδαμάντων εστρωμένην. Και τούτο ουκ ολίγον συνέτεινε προς εξάπλωσιν της χριστιανικής πίστεως· καθότι πάντες επροτίμων τον πολυτάλαντον εβραϊκόν παράδεισον μάλλον ή τα πτωχά Ηλύσια των αρχαίων, όπου αντί σαπφείρων και μαργαριτών[1], άλλο δεν υπήρχεν ειμή μόνον άλση μυρσινών[2], διαυγείς ρύακες[3] και ελαφαντίνη πύλη».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 227)

Παραπομπή στην εξής αρχαία πηγή:
***Κ.Δ., Αποκάλυψις Ιωάννου*, 21. 18 - 21. 21.**

(18.) καὶ ἡ ἐνδώμησις τοῦ τείχους αὐτῆς ἴασπις, καὶ ἡ
πόλις χρυσίον καθαρὸν ὅμοιον ὑάλῳ καθαρῷ. (19.) οἱ
θεμέλιοι τοῦ τείχους τῆς πόλεως παντὶ λίθῳ τιμίῳ
κεκοσμημένοι· ὁ θεμέλιος ὁ πρῶτος ἴασπις, ὁ δεύτερος
σάπφιρος, ὁ τρίτος χαλκηδών, ὁ τέταρτος **σμάραγδος**,
(20.) ὁ πέμπτος σαρδόνυξ, ὁ ἕκτος σάρδιον, ὁ ἕβδομος

χρυσόλιθος, ὁ ὄγδοος βήρυλλος, ὁ ἔνατος τοπάζιον, ὁ δέκατος χρυσόπρασος, ὁ ἑνδέκατος ὑάκινθος, ὁ δωδέκατος ἀμέθυστος. (21.) **καὶ οἱ δώδεκα πυλῶνες δώδεκα μαργαρῖται, ἀνὰ εἷς ἕκαστος τῶν πυλώνων ἦν ἐξ ἑνὸς μαργαρίτου.** καὶ ἡ πλατεῖα τῆς πόλεως χρυσίον καθαρὸν ὡς ὕαλος διαυγής[1].

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Προς τους πολεμούντας τοις επί το μονάζειν ενάγουσιν*, 47. 347, 29-31.
᾽Ακούεις δὲ καὶ **᾽Ηλύσιον πεδίον, καὶ μακάρων νήσους,** καὶ λειμῶνας, καὶ **μυρσίνας**, καὶ λεπτὴν αὔραν, καὶ εὐωδίαν πολ- (30) λὴν[2], καὶ χοροὺς ἐκεῖ διατρίβοντας, καὶ λευκὴν περιβεβλημένους στολὴν, χορεύοντάς τε καὶ ᾄδοντας ὕμνους τινὰς, καὶ ὅλως καὶ πονηροῖς καὶ ἀγαθοῖς ἀποκειμένην ἀντίδοσιν μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἀποδημίαν.

Λουκιανού, *Αληθής Ιστορία*, 2. 14, 1-5.
(14.) **Τὸ δὲ συμπόσιον ἔξω τῆς πόλεως πεποίηνται ἐν τῷ ᾽Ηλυσίῳ καλουμένῳ πεδίῳ**· λειμὼν δέ ἐστιν κάλλιστος καὶ περὶ αὐτὸν ὕλη παντοία πυκνή, ἐπισκιάζουσα τοὺς κατακειμένους. καὶ **στρωμνὴν** μὲν **ἐκ τῶν ἀνθῶν** ὑποβέβληνται, διακονοῦνται δὲ καὶ παραφέρουσιν ἕκαστα οἱ ἄνεμοι πλήν γε τοῦ οἰνοχοεῖν[3].

20. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος.**
«Πλησιάσασα έπειτα εις μικράν παρά την κλίνην τράπεζαν, εφ' ης παρετίθετο ελαφρόν δείπνον, ίνα χρησιμεύσηι εις την αυτού αγιότητα, αν, τυχόν, εξύπνει την νύκτα, έπιε ποτήριον ηδυτάτου τινός νέκταρος του Βεζουβίου, «Δακρύου του Χριστού» (Lacryma Christi), ως εβάπτισαν τον οίνον εκείνον οι ευσεβείς Ιταλοί, δι' εκάστην του οποίου σταγόνα ήθελε δώσει πας γνήσιος οινοπότης μίαν του αίματός του ρανίδα. Οι ατμοί του οίνου ενωθέντες μετά των ατμών της φιλοδοξίας εκορύφωσαν την μέθην της ημετέρας ηρωίδος».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 227)

Για την παραπάνω παραπομπή δεν εντοπίστηκε συγκεκριμένη αρχαία πηγή.

21. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος.**
«Αν κατ' εκείνην την στιγμήν ενεφανίζετο ο αυλάρχης προσκαλών αυτήν να καθίσηι επί της κοπρανικής έδρας ή ο υπηρέτης του Φιλίππου κράζων το «Μέμνησο […] άνθρωπος ων », ήθελεν αποκριθήι εις αμφοτέρους ότι ήσαν ζώα».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 227)

Παραπομπή στην εξής αρχαία πηγή:
Πλουτάρχου, *Παραμυθητικός προς Απολλώνιον*, 105, A, 4-6.
105. (A.) Σιμωνίδης δ' ὁ τῶν μελῶν ποιητής, Παυσανίου τοῦ βασιλέως τῶν Λακεδαιμονίων μεγαλαυχουμένου συνεχῶς ἐπὶ ταῖς αὑτοῦ πράξεσι καὶ κελεύοντος ἀπαγγεῖλαί τι αὐτῷ σοφὸν μετὰ χλευασμοῦ, συνεὶς αὐτοῦ τὴν ὑπερηφανίαν συνεβούλευε μεμνῆσθαι ὅτι (5) ἄνθρωπός ἐστι.

22. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές $1^{α-β}$, $2^{α-β}$).**
«Τις δε θέλει τολμήσει να παραβάλη την Σεμίραμιν, την Μοργάνην, την Αυρηλιανήν Παρθένον ή άλλην οιανδήποτε ηρωίνην προς την ημετέραν Ιωάνναν; Αλλά ουδ' ημείς έχομεν πρόχειρον όρον συγκρίσεως· καθότι, οσάκις άνθρωπος υπερέχει τους ομοίους του καθ' οιονδήποτε προτέρημα, μόνον προς ζώο δύναται τότε να παραβληθηί, προς βουν, αν υπήρξε μεγάλος βασιλεύς[1β], προς όνον, αν ήτο ανδρείος[2β], (Γνωστοί οι ομηρικοί στίχοι «Ηὔτε βους αγέλησι»[1α] κτλ. «Ως δ' ότ' όνος παρ' άρουραν»[2α] κ.τ.λ., εν οις ο Αγαμέμνων και ο Αίας παραβάλλονται προς βουν[1β] και όνον[2β]), προς αλώπεκα, αν διεκρίθη ως διπλωμάτης, αλλ' αγνοώ προς ποίον ζώον, αν κατώρθωσε να γίνηι πάπας».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 228)

Παραπομπή στις εξής αρχαίες πηγές:
Ομήρου, *Ιλιάς*, 2. 480-481.
{2›}2 ἠΰτε βοῦς ἀγέληφι[1α] μέγ᾽ ἔξοχος ἔπλετο πάντων (480)
ταῦρος· ὃ γάρ τε βόεσσι μεταπρέπει ἀγρομένῃσι·

Ομήρου, *Ιλιάς*, 11. 556-560.
ὣς Αἴας τότ᾽ ἀπὸ Τρώων τετιημένος ἦτορ
{2›}2 ἤϊε πόλλ᾽ ἀέκων· περὶ γὰρ δίε νηυσὶν ᾽Αχαιῶν.
ὡς δ᾽ ὅτ᾽ ὄνος παρ᾽ ἄρουραν[2α] ἰὼν ἐβιήσατο παῖδας
{2›}2 νωθής, ᾧ δὴ πολλὰ περὶ ῥόπαλ᾽ ἀμφὶς ἐάγῃ,
κείρει τ᾽ εἰσελθὼν βαθὺ λήϊον·

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού στην 9η Θεματική Ενότητα

Στη διάρκεια της περιγραφής της εισόδου της Ιωάννας ως Πάπισσας στον παπικό κοιτώνα, γίνεται παραλληλισμός του παπικού κρεβατιού της ηρωίδας με τον βωμό, ο οποίος ανήκε στον Μορφέα, ενώ ταυτόχρονα στο έργο η αρχαία αυτή θεότητα συνδέεται με τον ύπνο, που μάταια αναζητά η ηρωίδα[132]. Ο συγγραφέας δεν παραθέτει συγκεκριμένη πήγη από την οποία να έχει αντλήσει το αρχαιογνωστικό υλικό του, εντούτοις παρατίθεται ενδεικτικά ένα λατινικό χωρίο από τις *Μεταμορφώσεις* του Οβιδίου[133], στο οποίο περιγράφεται ο θεός του Ύπνου με αναλυτική περιγραφή της σκοτεινής σπηλιάς όπου έμενε, που βρισκόταν κοντά στη Γη των Κιμμερίων[134] (18ο παράθεμα Ρ., 1η αρχαία επίδραση). Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι στην πραγματικότητα ο Μορφέας δεν είναι ο θεός του Ύπνου, αλλά μια από τις μορφές που στέλνει ο θεός Somnus με τη μορφή ονείρου[135].

Στη συνέχεια ο συγγραφέας του έργου αναφέρεται παρεκβατικά στην αφυπνιστική λειτουργία της λύπης, της χαράς και του καφέ στον άνθρωπο, θέλοντας να δικαιολογήσει την υπερένταση της Ιωάννας, η οποία —από τη χαρά της για το γεγονός της στέψης της ως Πάπισσας— δεν μπορεί να κοιμηθεί. Στο σημείο αυτό η ηρωίδα παραλληλίζεται με τον Μέγα Αλέξανδρο: όπως εκείνη δεν κοιμήθηκε από τη χαρά της για την στέψη της, έτσι και ο Μακεδόνας βασιλιάς την επόμενη μέρα της

[132]Βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 166, ως προς τον Μορφέα, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια.
[133]Βλ. Οβιδίου, *Μεταμορφώσεις*, 11. 583-596.
[134]Ως προς τη μετάφραση του λατινικού χωρίου των *Μεταμορφώσεων* του Οβιδίου βλ. More 1922: "but Juno could not long accept as hers these supplications on behalf of one then dead; and that she might persuade Halcyone to turn her death-polluted hands away from hallowed altars, Juno said in haste, "O, Iris, best of all my messengers, go quickly to the dreadful court of Sleep, and in my name command him to despatch a dream in the shape of Ceyx, who is dead, and tell Halcyone the woeful truth." So she commanded.—Iris instantly assumed a garment of a thousand tints; and as she marked the high skies with her arch, went swiftly thence as ordered, to the place where Sleep was then concealed beneath a rock. Near the Cimmerian Land there is a cave, with a long entrance, in a hallowed mountain, the home of slothful Sleep. To that dark cave the Sun, when rising or in middle skies, or setting, never can approach with light. There dense fogs, mingled with the dark, exhale darkness from the black soil—and all that place is shadowed in a deep mysterious gloom" και Παπαγγελή 2009, σσ. 282-283: «Δεν άντεξε στο τέλος η θεά τόσες δεήσεις για τον πεθαμένο και το ᾽χε για κακό που τον βωμό αγγίζανε τα πένθιμά της χέρια. Την Ίρι κάλεσε ευθύς: «Ίρις, εσύ εξάγγελε πιστέ της βουλησής μου, στο Σπίτι των Ληθάργων σύρε, εκεί που ναρκωμένος βασιλεύει ο Ύπνος, και φάσμα ονείρου, να ᾽χει τη μορφή του Κήυκα γοργά παράγγειλέ του, να πάει στην Αλκυόνη να της πει τι έγινε, όλη τη μαύρη αλήθεια». Ντύθηκε εκείνη ευθύς τη φορεσιά που με τα χίλια χρώματα ιριδίζει, και γράφοντας ανάερα τροχιά καμπυλωτή σαν τ᾽ ουρανού το τόξο κίνησε για να βρει τ᾽ αρχοντικό του Ύπνου που το κρύβουνε τα νέφη. *Σπηλιά βαθιά, σα βαθουλό βουνό, στων Κιμμερίων βρίσκεται τα μέρη, του ράθυμου του Ύπνου η μονιά, ανάκτορο και απόμερο λημέρι. Πρωί ή μεσημέρι ή δειλινό, αδιάφορο, φως ήλιου δε το βρίσκει, μέσα βαρύ το σύννεφο, πηχτό· σκοτίδα και αντάριασμα και ίσκιοι ξεχύνονται απ᾽ το χώμα, και δειλό κάτι σα φως του δειλινού μουχρώνει…*».
[135]Βλ. περισσότερα Οβιδίου, *Μεταμορφώσεις*, 11. 410 κ.εξ. την ιστορία του Κήυκα και της Αλκυόνης.

νίκης του εναντίον των Περσών δεν πρέπει να κοιμήθηκε από τη χαρά για τη νίκη του ($18^{ο}$ παράθεμα Ρ., $2^{η}$ αρχαία επίδραση).

Στο πλαίσιο αυτό η πληροφορία που αναφέρεται στην *Πάπισσα Ιωάννα* ότι ο Μέγας Αλέξανδρος την προηγούμενη μέρα της μάχης **κοιμήθηκε βαθιά**, **είχε βαθύ ύπνο** ενδέχεται να έχει αντληθεί από το έργο του Πλουτάρχου *Αλέξανδρος*[136], όπου αντίστοιχα λέγεται ότι ο Μέγας Αλέξανδρος ξάπλωσε στη σκηνή του και πέρασε την υπόλοιπη νύχτα με βαθύτερο ύπνο από ότι συνήθως. Παράλληλα, ο συγγραφέας εκφράζει την αμφιβολία του ως προς το αν ο Αλέξανδρος την επόμενη μέρα της νίκης κοιμήθηκε, λόγω της τόσης υπερέντασης και της χαράς για τη νίκη του, όπως η ηρωίδα δεν κοιμήθηκε λόγω της χαράς για την ενθρόνισή της.

Είναι γνωστή η περίφημη μάχη του Μεγάλου Αλεξάνδρου εναντίον του Δαρείου γύρω στο 333 π.Χ., του Πέρση βασιλιά, που είχε ανέλθει στον περσικό θρόνο μετά τον αιφνίδιο θάνατο του Μέμνονα.

Σύμφωνα με τους ιστορικούς στην Βαβυλώνα, στο τέλος του καλοκαιριού του 333 π.Χ., είχε συγκεντρωθεί στρατιά κατά πολύ μεγαλύτερη του στρατού του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Επικεφαλής της ήταν ο Δαρείος, ο οποίος διέβη τον Ευφράτη, από όπου οδήγησε τον στρατό του και στρατοπέδευσε πλησίον της Ισσού, σε στενό χωρό, παρά τη συμβουλή του Μακεδόνα Αμύντα του Αντιόχου που είχε προτείνει στον Πέρση βασιλιά να μείνει σε ανοιχτό χώρο, ώστε να μπορέσει να παρατάξει με μεγαλύτερη ευχέρεια τον μεγάλο στρατό του.

Ο Μέγας Αλέξανδρος πληροφορήθηκε ότι ο Δαρείος βρισκόταν πίσω από τις μακεδονικές δυνάμεις. Τότε ο ίδιος συγκάλεσε τους στρατηγούς του και τους αρχηγούς των συμμαχικών στρατευμάτων και τους ανήγγειλε τις κινήσεις του εχθρού, τονίζοντας το σφάλμα του Δαρείου να στρατοπεδεύσει σε στενό χώρο, που όμως ήταν κατάλληλος για την παράταξη της ελληνικής στρατιάς. Αφού τους επεσήμανε ότι ο αγώνας ήταν μεταξύ ελεύθερων ανδρών, των Ελλήνων, και δούλων ασιατικών λαών, που δεν ήταν συνηθισμένοι στην σκληραγωγία του πολέμου, διέταξε την μετακίνηση του στρατού του προς τα πίσω με σκοπό την κατά μέτωπον επίθεση.

Ο περσικός στρατός τράπηκε σε φυγή, ενώ η οικογένεια του Δαρείου, η οποία —κατά την περσική συνήθεια— ακολούθησε τον Πέρση βασιλιά στην εκστρατεία, η μητέρα του, Σισύγαμβρις, η σύζυγός του, Στάτειρα, όπως και οι δύο κόρες του, η Βαρσίνη και η Δρυπήτις ή Δρύπετις, αιχμαλωτίστηκαν[137].

Αργότερα, γύρω στο 331 π.Χ., ο Μέγας Αλέξανδρος νίκησε τον Δαρείο στα Άρβηλα, όμως σύμφωνα με τον Πλούταρχο[138] η πιο περίφημη νίκη του Μακεδόνα βασιλιά εναντίον του Πέρση βασιλιά ήταν εκείνη στα Γαυγάμηλα, η οποία σήμανε οριστικά την πλήρη καταστροφή του περσικού κράτους[139].

Ο Μέγας Αλέξανδρος, έχοντας την πληροφορία ότι ο Δαρείος βρισκόταν στην Μηδία, και ειδικότερα στα Εκβάτανα, όπου λέγεται ότι είχε βρει καταφύγιο, τον

---

[136]Βλ. Πλουτάρχου, *Αλέξανδρος*, 32. 1, 1- 32. 2, 1. Ως προς τη μετάφραση του αρχαίου χωρίου από το έργο *Αλέξανδρος* του Πλουτάρχου βλ. Perrin 1919: "After the men were gone, **Alexander lay down in his tent, and is said to have passed the rest of the night in a deeper sleep than usual**, so that when his officers came to him in the early morning they were amazed, and on their own authority issued orders that the soldiers should first take breakfast" και Φαλτάιτς 1932, σ. 38: «Καθώς όμως απεσύρθησαν οι αρχηγοί του, έπεσεν ο Αλέξανδρος και κατεκλίθη στη σκηνή του, και λέγεται ότι κατά το άλλο μέρος της νυκτός, εκοιμήθηκε ένα βαθύν ύπνο, έξω από την συνήθειά του. Και όταν ήρθαν την αυγήν οι αρχηγοί, απόρησαν, και οι ίδιοι πλέον έδοσαν την διαταγή να αρχίσουν το πρόγευμά των οι στρατιώται».

[137]Ως προς τη μάχη της Ισσού βλ. περισσότερα Arrianus 1994. Ως προς την οικογένεια του Δαρείου και την αιχμαλωσία της βλ. περισσότερα Smith 1870, vol. 3, σ. 842. Βλ. για το ίδιο θέμα Πλουτάρχου, *Αλέξανδρος*, 21. 1, 1 κ.ε.

[138]Βλ. Πλουτάρχου, *Αλέξανδρος*, 31. 6, 1- 31. 7, 1.

[139]Βλ. Savill 1990, σ. 51.

αναζήτησε εκεί. Όμως ο Δαρείος είχε διαφύγει, βρίσκοντας καταφύγιο στα ακρότατα του περσικού κράτους του όρια. Ο Αλέξανδρος κατέλαβε αμαχητί την Μηδική πρωτεύουσα, ώστε ο αγώνας μεταξύ των Ελλήνων και των Περσών είχε ουσιαστικά τελειώσει. Ο Μέγας Αλέξανδρος δεν πρόλαβε να συλλάβει ζωντανό τον Δαρείο, καθώς εκείνος είχε ήδη φονευτεί με διαταγή του σατράπη της Βακτριανής Βήσσου, ο οποίος ήταν επικεφαλής ενός στρατιωτικού κινήματος στο στράτευμα του Δαρείου, όταν έμαθε ότι ο Αλέξανδρος ερχόταν να του επιτεθεί. Εκείνος λέγεται ότι λυπήθηκε πολύ για το θλιβερό τέλος του Δαρείου, τόσο ώστε τίμησε τον νεκρό με βασιλικές τιμές, αποφασίζοντας να εκδικηθεί εκείνους που τον δολοφόνησαν. Έτσι ο Μέγας Αλέξανδρος έλαβε τον τίτλο του βασιλιά της Ασίας και θεωρήθηκε ο κληρονόμος βασιλιάς του περσικού κράτους, ο *Μέγας Βασιλεύς* του[140].

Ο παραλληλισμός:

- του Μεγάλου Αλεξάνδρου με την Πάπισσα Ιωάννα ως προς το ότι είναι αρχηγοί της στρατιωτικής και εκκλησιαστικής εξουσίας αντίστοιχα, κατέχουν ανώτατα διοικητικά και εκκλησιαστικά αξιώματα, και περιγράφονται στην *Πάπισσα Ιωάννα* να παραμένουν άυπνοι λόγω της χαρά τους για τη στρατιωτική νίκη και την ενθρόνιση,
- της νίκης κατά των Περσών με τη στέψη ως Πάπισσα ως οι στόχοι του Μακεδόνα βασιλιά και της Ιωάννας που επιτυγχάνονται (στόχοι κατάληψης της εξουσίας, πολιτικής– στρατιωτικής και εκκλησιαστικής),
- της χαράς του Μεγάλου Αλεξάνδρου με τη χαρά της Πάπισσας Ιωάννας για τη νίκη και τη στέψη,

θα πρέπει να ειδωθεί στο πλαίσιο της αναφοράς σε μια ιστορική προσωπικότητα, όπως είναι εκείνη του Μακεδόνα βασιλιά, με στρατιωτική εξουσία και με έντονο το στοιχείο της επεκτατικής πολιτικής.

Αυτή η φιλοδοξία του Μεγάλου Αλεξάνδρου, η οποία είναι αναμενόμενη για έναν αρχηγό στρατού του βελησνεκούς του και περιγράφεται ως πλεονέκτημα και απαραίτητο χαρακτηριστικό ενός επιτυχημένου στρατιωτικού ηγέτη, λειτουργεί ακριβώς αντίθετα στην περίπτωση της Πάπισσας Ιωάννας. Η υπέρμετρη φιλοδοξία της και η μανία της για εξουσία[141], σε συνδυασμό με τη μοχθηρία και τον αδίστακτο χαρακτήρα της, αφού για να πραγματοποιήσει τα σχέδιά της προβαίνει σε χρήση παράνομων για μια εκκλησιαστική εκπρόσωπο μέσων[142] δεν της προσδίδουν αξία, αλλά αντίθετα τη σκιαγραφούν με μελανά χρώματα. Έτσι, με τον παραλληλισμό της ηρωίδας με τη συγκεκριμένη ιστορική προσωπικότητα, ουσιαστικά αποκαλύπτονται τα αρνητικά στοιχεία του χαρακτήρα της.

Έπειτα, όταν ο συγγραφέας περιγράφει τον παπικό κοιτώνα, ο οποίος ήταν γεμάτος κρύσταλλα, χρυσαφικά, χαλαζίες και πορφυρίτες[143], τον παρομοιάζει με τον Παράδεισο που περιγράφει ο Άγιος Ιωάννης, ο οποίος απεικονίζει την κατοικία των μακάρων στρωμένη με χρυσό και διαμάντια. Η περιγραφή του Παραδείσου ως

---

[140]Ως προς την πληροφορία που είχε ο Μέγας Αλέξανδρος ότι ο Δαρείος βρισκόταν στη Μηδία, και ειδικότερα στα Εκβάτανα, και την καταδίωξη του Δαρείου από τον Μέγα Αλέξανδρο βλ. περισσότερα Αρριανού, *Αλεξάνδρου Ανάβασις,* 3. 19, 1, 1 κ.ε. Ως προς τον δολοφόνο του Δαρείου, σατράπη της Βακτριανής Βήσσο, την καταδίωξή του από τον Μέγα Αλέξανδρο και τις τιμές που αποδόθηκαν στο νεκρό βασιλιά Δαρείο βλ. περισσότερα Savill 1990, σ. 62. Ως προς τον Μέγα Αλέξανδρο, ο οποίος ανακηρύσσεται «Μέγας Βασιλεύς της Ασίας» βλ. Savill 1990, σ. 51.

[141]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 73 και 283, όπου ο συγγραφέας αναφέρεται στην άποψη του Ισίδωρου του Πηλουσιώτη ως προς τη μανία για εξουσία που καταλαμβάνει τους εκπροσώπους της Εκκλησίας, χαρακτηρίζοντας μάλιστα ως « …γελοίας…(τας) φιλονεικίας των τότε ιερέων».

[142]Τη χρήση μαύρης μαγείας.

[143]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 227: «Πανταχού εις κρύσταλλον, χρυσόν, κυανόλιθον και πορφυρίτην κατωπτρίζετο το φως της λαμπάδος».

κατοικίας των μακάρων στρωμένης με χρυσό και διαμάντια επαναδιατυπώνεται παρακάτω και ο ίδιος αυτή τη φορά μιλάει για τον πλούσιο εβραϊκό Παράδεισο —«… τον πολυτάλαντον εβραϊκόν παράδεισον…», ο οποίος είναι γεμάτος ζαφείρια και μαργαριτάρια —«…σαπφείρων και μαργαριτών…».

Η περιγραφή του Παραδείσου στην *Κ.Δ.*, ειδικότερα στην *Αποκάλυψη* του Ιωάννη[144], απεικονίζει μια πόλη που είναι κατασκευασμένη από χρυσό, τους δώδεκα πυλώνες της, που είναι διακοσμημένοι από πολύτιμα πετράδια: ζαφείρια, σμαράγδια, μαργαριτάρια και άλλα πολύτιμα πετράδια, καθώς και την πλατεία της πόλης που είναι φτιαγμένη από καθαρό χρυσάφι και είναι διαυγής σαν γυαλί (19^{ο} παράθεμα Ρ., 1^{η} αρχαία πηγή).

Σύμφωνα με τους μελετητές της *Αποκάλυψης* του Ιωάννη υπάρχουν τρεις εκδοχές ως προς την ερμηνεία του όρου «πόλις»:

- η «πόλις» στην οποία αναφέρεται ο Άγιος Ιωάννης δεν είναι άλλη από την Ιερουσαλήμ, η οποία θα χτιστεί με ζαφείρια, σμαράγδια και πολύτιμες πέτρες[145], ενώ οι δώδεκα πύλες συμβολίζουν τις δώδεκα φυλές του Ισραήλ[146],
- η «πόλις» έχει αλληγορική σημασία. Οι υποστηρικτές αυτής της ερμηνείας αναφέρουν ότι η πόλη δεν είναι άλλη από την «ιερή πόλη», τη «νέα Ιερουσαλήμ» —τα επίθετα «νέα» και «ιερή» την διακρίνουν από τον παρόντα (επίγειο) κόσμο, ενώ η λέξη «Ιερουσαλήμ» προσδίδει συνέχεια[147]. Η ονομασία «νέα πόλη» προήλθε από τον Παράδεισο του Θεού[148].
- η «πόλις» —σύμφωνα με την αλληγορική ερμηνεία— αναφέρεται στην τιμωρία της «πόρνης» Ιερουσαλήμ, της κοσμοκράτειρας εκείνης πόλης που θα τιμωρηθεί, σε αντίθεση με την «αγία πόλη» Ιερουσαλήμ, την Εκκλησία, που χαρακτηρίζεται νύμφη και γυναίκα του Ιησού Χριστού[149].

Αντίστοιχα στην *Πάπισσα Ιωάννα*, όπου γίνεται λόγος για τον «… παράδεισον του Αγ. Ιωάννου…» και αργότερα για τον «…εβραϊκόν παράδεισον…», ο συγγραφέας παραπέμπει έμμεσα στην *Αποκάλυψη* του Ιωάννη όπου περιγράφεται η «πόλις», η «νέα Ιερουσαλήμ», ο Παράδεισος του Θεού σύμφωνα με την αλληγορική ερμηνεία του όρου.

Στο πλαίσιο της απεικόνισης του Παραδείσου του Αγίου Ιωάννη με χρυσό, διαμάντια, ζαφείρια και μαργαριτάρια, ο συγγραφέας του έργου εξηγεί πού οφείλεται η συγκεκριμένη απεικόνιση: ως γνήσιος Εβραίος ερέθιζε με την περιγραφή αυτή του Παραδείσου την πλεονεξία των συμπατριωτών του, οι οποίοι αδημονούσαν έτσι να βρεθούν σε αυτό το ειδυλλιακό μέρος.

Στο σημείο αυτό προσδίδεται ένας όχι και τόσο κολακευτικός χαρακτηρισμός στους Εβραίους: ότι εκείνοι είχαν την τάση να πλάθουν μύθους αλλάζοντας την

---

[144]Βλ. *Κ.Δ.*, *Αποκάλυψιν Ιωάννου*, 21. 18 - 21. 21.
[145]Βλ. περισσότερα Buttrick (et al.) 1987, Vol. XII, σ. 536.
[146]Βλ. περισσότερα Buttrick (et al.) 1987, Vol. XII, σ. 537.
[147]Βλ. Morris 1987, σ. 237: "John saw the *Holy City, the new Jerusalem*. The adjectives *new* and *holy* point to characteristics distinguishing it from the present world, whereas *Jerusalem* rather points to continuity".
[148]Βλ. Morris 1987, σ. 237: "That the new city came *out of heaven from God* is natural enough for the new order…".
[149]Βλ. Μπρατσιώτη 1992, σ. 308: «Ο εισαγωγικός στίχος 9 υπενθυμίζει την εισαγωγήν της εικόνος της τιμωρίας της πόρνης Βαβυλώνος εν ιζ΄ 1 εξ., δεικνυομένης, ως και ενταύθα, δι' ενός των 7 αγγέλων των εχόντων τας επτά φιάλας, συν τηι ουσιώδει διαφοράι, ότι εκείνος μεν ο άγγελος δεικνύει την τελικήν τιμωρίαν της κοσμοκρατείρας πόλεως, χαρακτηριζομένης ως «*πόρνης*» ούτος δε δεικνύει το θέαμα της «*αγίας πόλεως*» Ιερουσαλήμ, τ.ε. της Εκκλησίας, χαρακτηριζομένης ως νύμφης και γυναικός του Αρνίου».

αλήθεια, προκειμένου να προσηλυτίσουν το ακροατήριο[150]. Ο συγγραφέας καταλήγει στο ότι η συγκεκριμένη περιγραφή του Παραδείσου συνέβαλε σημαντικά στην εξάπλωση της χριστιανικής πίστης, αφού όλοι προτιμούσαν τον Εβραϊκό Παράδεισο, που ήταν γεμάτος ζαφείρια και μαργαριτάρια, από τα Ηλύσια Πεδία των αρχαίων Ελλήνων, όπου υπήρχαν μόνο άλση μυρτιών, διαυγή ρυάκια και μια ελεφάντινη πύλη (19^{ο} παράθεμα P., 2^{η} και 3^{η} αρχαία επίδραση).

Ως προς την περιγραφή των Ηλυσίων Πεδίων, τα οποία απεικονίζονται με άλση από μυρσίνες, διαυγή ρυάκια και ελεφάντινη πύλη, ενδέχεται ο συγγραφέας να έχει αντλήσει το υλικό του από του έργο του Ιωάννη του Χρυσοστόμου *Προς τους πολεμούντας τοις επί το μονάζειν ενάγουσιν*[151], όπου εκεί το Ηλύσιο Πεδίο, οι μακάριοι νήσοι, οι λειμώνες και οι μυρσίνες αναφέρονται μαζί, ή και από το έργο του Λουκιανού *Αληθής Ιστορία*[152], όπου το Ηλύσιο Πεδίο περιγράφεται ως ένα λιβάδι όπου υπάρχει ένα στρώμα από άνθη.

Το Ηλύσιο Πεδίο ήταν σύμφωνα με τον Όμηρο ο τόπος, ο οποίος βρισκόταν στα «…πείρατα γαίης…»[153], όπου οι άνθρωποι ζούσαν χωρίς πόνους, σε διαρκή μακαριότητα. Ήταν ο τόπος εκείνος όπου δεν υπήρχε ούτε χιόνι, ούτε χειμώνας, ούτε βροχή και εκεί θα έστελναν οι αθάνατοι τον Μενέλαο[154]. Κατά συνέπεια, το Ηλύσιο Πεδίο στον Όμηρο δεν αποτελούσε τμήμα του Άδη, αλλά ήταν μια χώρα πάνω στην επιφάνεια της γης, και μάλιστα στα έσχατά της —«…πείρατα γαίης…», όπου διέμεναν διαπρεπείς ήρωες.

Οι νήσοι των Μακάρων ήταν φανταστικά νησιά, όπου μετέβαιναν οι ψυχές των ηρώων και άλλων επιφανών ανδρών. Στον Ησίοδο[155] οι νήσοι αυτοί ήταν ο τόπος των «…ὀλβίων ἡρώων…»[156], οι οποίοι δεν πέθαιναν, αλλά εξακολουθούσαν να ζουν στα νησιά αυτά. Τα νησιά βρίσκονταν στο τέλος του κόσμου —«…παρ᾽ ᾽Ωκεανὸν βαθυδίνην…»[157], ενώ το έδαφός τους ήταν γονιμότατο και προσέφερε τους μελιηδείς καρπούς του τρεις φορές το χρόνο[158].

Στα νησιά των Μακάρων πήγαιναν αρχικά μόνο **οι ήρωες**, έπειτα όμως ο κύκλος εκείνων που τα κατοικούσαν διευρύνθηκε, με αποτέλεσμα να κατοικούν σε αυτά και **εκείνοι οι οποίοι ήταν αναμάρτητοι**, μετά την περιπλάνηση της ψυχής τους στον Κάτω και στον Πάνω κόσμο τρεις φορές. Πρόκειται για κάποια ορφική δοξασία, που παρόμοιά της απαντά στον *Φαίδρο* του Πλάτωνα[159], όπου αναφέρεται ότι τρεις ζωές φιλοσόφου οδηγούν στην μακαρίωση.

Ειδικότερα λέγεται ότι **όσοι είχαν ζήσει έναν ενάρετο βίο, οι «εσθλοί»,** κατοικούσαν σε αυτά τα νησιά, ενώ οι αμαρτωλοί υπέφεραν. Στο πλαίσιο αυτό οι

---

[150]Ως προς την άποψη του συγγραφέα ότι οι Εβραίοι συνήθιζαν να πλάθουν μύθους, με στόχο να προσηλυτίσουν βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 175, όπου γίνεται λόγος για έναν «βρωμολόγον» Εβραίο, τον Ισαχάρ, ο οποίος «…επεχείρησε να προσηλυτίσηι τους νέους εκείνους καλογήρους…», δηλ. τον Φρουμέντιο και την Ιωάννα, διηγούμενος «…βλασφήμους φλυαρίας…» για τον Ιησού Χριστό, και Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 292, όπου γίνεται λόγος για τη μυθοπλασία των Εβραίων.

[151]Βλ. Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Προς τους πολεμούντας τοις επί το μονάζειν ενάγουσιν*, 47. 347, 29-31. Βλ. επίσης *Κ.Δ.*, *Αποκάλυψιν Ιωάννου*, 21. 21, όπου γίνεται λόγος για «…πλατεῖα τῆς πόλεως χρυσίον καθαρὸν /ὡς **ὕαλος διαυγής**».

[152]Βλ. Λουκιανού, *Αληθής Ιστορία*, 2. 14, 1- 5.

[153]Βλ. Ομήρου, *Οδύσσεια*, 4. 563.

[154]Βλ. Ομήρου, *Οδύσσεια*, 4. 561- 569.

[155]Βλ. Ησιόδου, *Έργα και Ημέραι*, 170 κ.ε.

[156]Βλ. Ησιόδου, *Έργα και Ημέραι*, 172.

[157]Βλ. Ησιόδου, *Έργα και Ημέραι*, 171.

[158]Βλ. Ησιόδου, *Έργα και Ημέραι*, 172-173.

[159]Βλ. Πλάτωνος, *Φαίδρος*, 248a- 248e.

μελετητές συμπληρώνουν ότι στον Πίνδαρο «το μέλλον» (στ. 56) ακολουθεί τον θάνατο (στ. 57- 80). Στον Κάτω Κόσμο «τις» (στ. 59) ξεχωρίζει τους προορισμένους «ἐσθλούς» για ζωή χωρίς κόπο και μόχθο από τους αμαρτωλούς, που θα υποφέρουν ανείπωτο πόνο (στ. 58-67) σε τρεις διαδοχικές ενσαρκώσεις, ενώ ευτυχία στα νησιά των Μακάρων αναμένει αυτούς που έχουν ζήσει τρεις ακηλίδωτες ζωές όπου ο Κρόνος και ο Ραδάμανθυς κυβερνούν (στ. 68-80)[160].

Μέσα από τη σύγκριση των Ηλυσίων Πεδίων των αρχαίων με τον Παράδεισο των Εβραίων ως προς την απεικόνισή τους —ο Παράδεισος αποτελείται από χρυσό και πολύτιμα πετράδια (ζαφείρια, μαργαριτάρια κ.ά.), ενώ τα «πτωχά» Ηλύσια των αρχαίων αποτελούνται μόνο από άλση μυρσινών, διαυγή ρυάκια και μια ελεφάντινη πύλη, τελικός νικητής της ανορθόδοξης μάχης μεταξύ Παραδείσου και Ηλυσίων Πεδίων αναδεικνύεται ο πρώτος, καθώς υπερέχει σε υλικά αγαθα[161]. Ταυτόχρονα, τα μέσα πειθούς και προσηλυτισμού που χρησιμοποιεί η αρχαία ειδωλολατρία μοιάζουν μάλλον αθώα μπροστά σε εκείνα που μεταχειρίζονται οι Εβραίοι για να προσηλυτίσουν —μέσω της εξιδανίκευσης του Παραδείσου διά της απολαβής υλικών αγαθών.

Στη συνέχεια, όταν ο συγγραφέας του έργου αναφέρεται στο ελαφρύ δείπνο που παρατίθεται για τον Πάπα στον παπικό κοιτώνα, το οποίο χρησιμεύει στην περίπτωση που ο εκπρόσωπος της Δυτικής Εκκλησίας ξυπνήσει τη νύχτα και θελήσει να γευματίσει ή διψάσει, γίνεται λόγος για τον οίνο, το «…ηδύτατον…νέκταρ του Βεζουβίου», το οποίο προσφέρεται μαζί με το γεύμα και το οποίο οι ευσεβείς Ιταλοί βάπτισαν ως το «…«Δάκρυον του Χριστού»…», ενώ με τη μορφή υποσημείωσης παρέχεται και η λατινική εκδοχή της φράσης: "Lacryma Christi"[162] (20^{ο} παράθεμα Ρ.).

Έπειτα, καθώς η ηρωίδα απεικονίζεται να πίνει οίνο, γίνεται λόγος για τους ατμούς του κρασιού που ενώνονται με τους ατμούς της φιλοδοξίας και κορυφώνουν τη μέθη της. Ο συγγραφέας συμπληρώνει ότι, αν εμφανιζόταν εκείνη τη στιγμή ο αυλάρχης και της έλεγε να καθίσει στην κοπρανική έδρα ή ο υπηρέτης του Φιλίππου και της έλεγε «Θυμήσου ότι είσαι άνθρωπος», θα απαντούσε και στους δύο ότι είναι ζώα (21^{ο} παράθεμα Ρ.).

Η αντίστοιχη φράση από το έργο *Παραμυθητικός Προς Απολλώνιον*[163] του Πλουτάρχου αναφέρεται ειδικότερα στον ποιητή Σιμωνίδη τον Κείο, ο οποίος, καθώς έβλεπε τον Παυσανία, τον βασιλιά των Λακεδαιμονίων, να καυχιέται διαρκώς για τις πράξεις του παραγγέλλοντας στον ποιητή να του απαγγείλει κάτι σοφό **χλευαστικά**, και επειδή ο ποιητής αντιλήφθηκε τον υπερφίαλο και υπεροπτικό χαρακτήρα του Σπαρτιάτη βασιλιά, τον συμβούλευσε να θυμάται ότι είναι άνθρωπος.

Οι μελετητές επισημαίνουν ότι «ότι ο ποιητής είχε κάποια επισημότερη θέση στη Σπάρτη είναι σαφές στις ιστορίες που τον συνδέουν με τον Παυσανία[164], παρά τον

---

[160]Βλ. Πινδάρου, Ολυμπιόνικος Β΄, 56-80 και Solmsen 1982, σ. 19.

[161]Βλ. τις φράσεις: «…**πολυτάλαντον** εβραϊκόν **παράδεισον**…» vs «…τα **πτωχά Ηλύσια** των αρχαίων, όπου αντι σαπείφων και μαργαριτών **άλλο δεν υπήρχεν ειμή μόνον** άλση μυρσινών, διαυγείς ρύακες και ελαφαντίνη πύλη…», μέσα από τις οποίες αναδεικνύεται η υπεροχή —λόγω πλούτου— του Παραδείσου, σε αντίθεση με τα φτωχά Ηλύσια Πεδία.

[162]Βλ. την πιθανή σύνδεση της λατινικής φράσης με τα εξής βιβλικά εδάφια: *Π.Δ., Ησαΐα*, 14. 12: «πῶς ἐξέπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὁ ἑωσφόρος ὁ πρωὶ ἀνατέλλων συνετρίβη εἰς τὴν γῆν ὁ ἀποστέλλων πρὸς πάντα τὰ ἔθνη», *Κ.Δ., Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον*, 10. 18: «εἶπεν δὲ αὐτοῖς, ἐθεώρουν τὸν σατανᾶν ὡς ἀστραπὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πεσόντα» και *Κ.Δ., Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον*, 22. 44: «ἐγένετο δὲ ὁ ἱδρὼς αὐτοῦ ὡσεὶ θρόμβοι αἵματος καταβαίνοντες ἐπὶ τὴν γῆν».

[163]Βλ. Πλουτάρχου, *Παραμυθητικός προς Απολλώνιον*, 105, Α, 4-6.

[164] Βλ. Πλουτάρχου, *Παραμυθητικός προς Απολλώνιον* 6.

ηθικοπλαστικό τόνο που συνηθίζεται στα ψευδοϊστορικά ανέκδοτα»[165]. Ως προς τη σχέση του ποιητή Σιμωνίδη με τον βασιλιά των Λακεδαιμονίων λέγεται ότι «…η εγκάρδια σχέση του Παυσανία με τον Σιμωνίδη θεωρούνταν ήδη τον 5ο αιώνα τυπική περίπτωση φιλίας ανάμεσα σε βασιλιά και ποιητή…»[166]. Μάλιστα, η σχέση φιλίας του Σπαρτιάτη βασιλιά με τον λυρικό ποιητή διαφαίνεται και από το γεγονός ότι «…ο Σιμωνίδης έγραψε κατά παραγγελία του σπαρτιάτη βασιλιά το επίγραμμα που συνόδευε την αφιέρωση των περσικών λαφύρων στους Δελφούς, ένα επίγραμμα που έπαιξε τόσο σημαντικό ρόλο κατά την ποινική δίωξη που κινήθηκε εναντίον του Παυσανία στη Σπάρτη»[167].

Αμέσως μετά την παράθεση αυτού του περιστατικού ανάμεσα στον Σιμωνίδη και τον Παυσανία, ο Πλούταρχος παρουσιάζει στο έργο του τη μη υπεροπτική, αλλά συνετή συμπεριφορά του Φιλίππου, του Μακεδόνα βασιλιά, στον οποίο, αφού στο ίδιο χρονικό διάστημα έτυχαν τρία «ευτυχήματα»: 1ον νίκησε με το τέθριππο άρμα του στους Ολυμπιακούς αγώνες, 2ον ο Παρμενίωνας (ο στρατηγός του) νίκησε στη μάχη τους Δαρδάνους και 3ον η Ολυμπιάδα, η σύζυγός του, γέννησε αρσενικό παιδί, στη συνέχεια εκείνος σήκωσε τα χέρια του στον ουρανό ζητώντας από τους θεούς να αντιπαραθέσουν σε αυτά ένα μέτριο ελάττωμα, γνωρίζοντας ότι η τύχη συνηθίζει να φθονεί τα «μεγάλα ευτυχήματα»[168]. Καθώς ο Φίλιππος ζητάει από τους θεούς να μεριμνήσουν για την όσο το δυνατόν μικρότερη «τιμωρία» της τύχης για τα αγαθά, τα «μεγάλα ευτυχήματα», δηλ. τις καλοτυχίες, που ο ίδιος γεύτηκε, περιγράφεται να λειτουργεί συνετά και ταπεινά. Έτσι, στο έργο του Πλουτάρχου εντοπίζεται το δίπολο «υπεροψία vs σύνεση και ταπεινότητα», το οποίο αποτυπώνεται στα πρόσωπα των δύο βασιλιάδων, του Παυσανία, βασιλιά των Σπαρτιατών, και του Φιλίππου, βασιλιά των Μακεδόνων αντίστοιχα.

Ο συγγραφέας στην *Πάπισσα Ιωάννα* αναφέρεται γενικότερα στον «υπηρέτην» που παρείχε τη συμβουλή περί ταπεινότητας, χωρίς ωστόσο να τον κατονομάζει και να δίνει περισσότερα στοιχεία για την ταυτότητά του[169], ενώ συμπληρώνει ότι ήταν υπηρέτης του Φιλίππου, και όχι του Παυσανία. Παρά το γεγονός ότι παραμένει άγνωστο για ποιο λόγο ο συγγραφέας προβαίνει σε αυτή την αλλαγή του ονόματος, εντούτοις διαφαίνεται ότι πρόθεσή του είναι να αναδείξει την ανωτερότητα του Μακεδόνα βασιλιά, που είναι συνετός και ταπεινόφρων, θεοσεβής —καθώς επικαλείται τους θεούς— και μετριόφρων, σε αντίθεση με την Πάπισσα Ιωάννα, η οποία διακατέχεται από υπεροψία και αλαζονεία[170]. Έτσι, αν κάποιος της έλεγε —μέσα στη μέθη της— ότι πρέπει να είναι ταπεινή και μετριόφρων θα αντιμετώπιζε την αποδοκιμασία της και θα ήταν αποδέκτης της ανάρμοστης συμπεριφοράς της.

Έπειτα, ο συγγραφέας αναφέρεται στην ανωτερότητα που αισθάνεται η Ιωάννα, τόσο που η ίδια μάταια αναζητάει να εντοπίσει στην ιστορία ηρωίδα αντάξιά της[171], καθώς στα μάτια της καμία ιστορική ηρωίδα δεν μπορεί να συγκριθεί μαζί της. Ο ίδιος απευθύνει ένα ρητορικό ερώτημα στον αναγνώστη —«Τις δε θέλει τολμήσει να παραβάλῃ την Σεμίραμιν, την Μοργάνην, την Αυρηλιανήν Παρθένον ή άλλην οιανδήποτε ηρωίνην προς την ημετέραν Ιωάνναν;»— αφήνοντας να εννοηθεί ότι

[165]Βλ. Bowra 1989, (τ. β΄), σ. 144.
[166]Βλ. παραπάνω υποσημείωση.
[167]Βλ. παραπάνω υποσημείωση.
[168]Βλ. Πλουτάρχου, *Παραμυθητικός προς Απολλώνιον*, 105, A, 7- 105, B, 5.
[169]Ότι δηλ. πρόκειται για τον Σιμωνίδη τον Κείο.
[170]Βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 226, τα σχόλια στον παραλληλισμό της Πάπισσας Ιωάννας με τον Μέγα Αλέξανδρο.
[171]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 227: «…μάτην αναζητούσα εις την ιστορίαν ηρωίδα αξίαν να παραβληθήι προς εαυτήν».

εκείνη είχε τόσο μεγάλη ιδέα για το εαυτό της, ώστε δεν θα ανεχόταν να συγκριθεί με αυτές τις διόλου ευκαταφρόνητες ηρωίδες.

Στο πλαίσιο αυτό, ο συγγραφέας του έργου εκφράζει —με έντονο το στοιχείο της ειρωνείας— την αδυναμία του να παραλληλίσει την Ιωάννα με άλλη ηρωίδα της ιστορίας —«Αλλ' ουδ' ημείς έχομεν πρόχειρον όρον συγκρίσεως». Συγχρόνως, γίνεται λόγος για τον ομηρικό παραλληλισμό των ηρώων της αρχαιότητας με ζώα: του Αγαμέμνονα, που ήταν μεγάλος βασιλιάς, με βόδι, και του Αίαντα, που ήταν ανδρείος, με γαϊδούρι. Μάλιστα ο ίδιος συμπληρώνει τον ομηρικό παραλληλισμό με εκείνον του διπλωμάτη με αλεπού, για να καταλήξει στο συμπέρασμα ότι αγνοεί με ποιο ζώο θα μπορούσε να συγκριθεί εκείνος που κατορθώνει να γίνει Πάπας, δηλ. στην προκειμένη περίπτωση η Πάπισσα Ιωάννα ($22^{ο}$ παράθεμα Ρ., $1^{β}$ και $2^{β}$ αρχαία πηγή).

Οι ομηρικοί στίχοι[172], στους οποίους ο Αγαμέμνονας παρομοιάζεται με βόδι και ο Αίαντας με γάιδαρο, παρατίθενται αυτούσιοι με τη μορφή υποσημείωσης στο έργο ($22^{ο}$ παράθεμα Ρ., $1^{α}$ και $2^{α}$ αρχαία πηγή). Ο Αγαμέμνονας, που χαρακτηρίζεται από τον συγγραφέα της *Πάπισσας Ιωάννας* ως μεγάλος βασιλιάς, κατείχε ηγετική θέση στο στρατό των Αχαιών, και ο Αίαντας, ο γιος του Τελαμώνα, που περιγράφεται από τον συγγραφέα ως ανδρείος, υπήρξε ένας από τους πιο εκλεκτούς πολεμιστές των Αχαιών. Ήταν γνωστός ως ο «μεγάλος» Αίαντας, που βασίλεψε στη Σαλαμίνα και ήρθε στην Τροία επικεφαλής δώδεκα πλοίων[173]. Η Πάπισσα Ιωάννα αντίστοιχα κατέχει ηγετική θέση ως διάδοχος του παπικού θρόνου της Δυτικής Εκκλησίας.

Ο παραλληλισμός αυτός ανάμεσα στον Αγαμέμνονα και τον Αίαντα από τη μια πλευρά, δηλ. τους στρατιωτικούς ηγέτες των αρχαίων Ελλήνων, και την Πάπισσα Ιωάννα από την άλλη πλευρά, τον ηγέτη της Δυτικής Εκκλησίας, εμμέσως απηχεί και αναδεικνύει τον φιλοπόλεμο χαρακτήρα της ηρωίδας.

Χαρακτηριστικά όπως είναι η ανδρεία, η κατοχή εξουσίας, το θάρρος και η γενναιότητα, τα οποία παρουσιάζονται με τη θετική τους σημασιοδότηση στους ομηρικούς ήρωες, αποτελούν χαρακτηριστικά με την αρνητική τους σημασιοδότηση στην Πάπισσα Ιωάννα, η οποία διακατέχεται αντίστοιχα από μανία για εξουσία[174] και θράσος, καθώς διεκδικεί με άνομα μέσα και τελικά καταλαμβάνει τη θέση του Πάπα, η οποία ανήκει δικαιωματικά σε άνδρα.

Δεδομένου μάλιστα ότι σε άλλα σημεία του έργου έχει επισημανθεί η ιδιότητα των Εκπροσώπων της Εκκλησίας να λακτίζουν σαν γάιδαροι[175], γίνεται αντιληπτό ότι ο συγγραφέας του έργου παραλληλίζει την ηρωίδα με τον Αίαντα που παραβάλλεται με γάιδαρο όχι για να την κολακεύσει ή να την επαινέσει, αλλά για να επικρίνει και να καυτηριάσει τον κακότροπο χαρακτήρα της και την φιλοπόλεμη διάθεσή της. Την ίδια στιγμή ο παραλληλισμός της ηρωίδας που κατόρθωσε να γίνει Πάπισσα με τον διπλωμάτη που παραβάλλεται από τον ίδιο τον συγγραφέα με αλεπού προσδίδει στην ηρωίδα ένα ακόμα χαρακτηριστικό: της πονηριάς.

Κατά συνέπεια, ενώ οι ομηρικοί ήρωες παραλληλίζονται με ζώα με σκοπό να αποτελέσουν αντικείμενο επαίνου και εξύψωσης, η ηρωίδα του έργου παραλληλίζεται έμμεσα με ζώα —βόδι, γάιδαρο και αλεπού, προκειμένου να αναδειχθούν τα αρνητικά χαρακτηριστικά της. Έτσι, παρά το γεγονός ότι ο συγγραφέας λέγει ότι δεν βρίσκει πρόχειρα κάποιο όρο σύγκρισης, δηλ. κάποιο ζώο με το οποίο να την

---

[172] Βλ. Ομήρου, *Ιλιάς*, 2. 480 και Ομήρου, *Ιλιάς*, 11. 558.

[173] Βλ. Ομήρου, *Ιλιάς*, 2. 557.

[174] Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 73 και 183, όπου ο συγγραφέας αναφέρεται στην άποψη του Ισιδώρου του Πηλουσιώτη αναφορικά με τη φιλαρχία που διακατέχει το ιερατείο.

[175] Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 198 και 218, όπου γίνεται αντίστοιχα λόγος για την τάση των ιερέων να λακτίζουν ως γάιδαροι και για τα λεγόμενα «ονοσυνέδρια».

παραβάλλει —είτε γιατί δεν υπάρχει ένα ζώο που να συγκεντρώνει τόσα αρνητικά χαρακτηριστικά, είτε συνειδητά δεν αναφέρει κάποιο συγκεκριμένο ζωό, για να αφήσει ελεύθερη τη φαντασία του αναγνώστη να σκεφτεί όποιο ζώο ή συνδυασμούς ζώων επιθυμεί, εντούτοις έμμεσα την σκιαγραφεί με τα μελανότερα χρώματα.

Ο παραλληλισμός της ηρωίδας με το προαναφερόμενο τρίπτυχο των ζώων — του βοδιού, του γαϊδουριού και της αλεπούς— αποτελεί μια έμμεση απάντηση στον υποθετικό χαρακτηρισμό που θα απέδιδε η ίδια στον αυλάρχη της παπικής αυλής ή στον υπηρέτη του Φιλίππου ότι είναι ζώα[176], αν εκείνοι προσπαθούσαν να την συνετίσουν. Ο συγγραφέας φαίνεται ότι κάνει έναν εσωτερικό διάλογο με την ηρωίδα απαντώντας της ότι εκείνη συμπεριφέρεται ως ζώο, και όχι εκείνοι που θα την συμβούλευαν να είναι ταπεινή και σεμνή, όπως αρμόζει σε έναν εκπρόσωπο της Δυτικής Εκκλησίας.

10η Θεματική Ενότητα: Η φιλοδοξία, η αλαζονεία της Ιωάννας και ο αδίστακτος, σκληρός χαρακτήρας της. Η προσφορά εκ μέρους του πάπα Ιωάννη άρτων και θεαμάτων στους κατοίκους της Ρώμης.

Μέσα σε λίγες ημέρες η Ιωάννα μαθαίνει την παπική τέχνη, ώστε μετά από μια εβδομάδα παπικής εξουσίας καθένας μπορεί να διαβάσει στο μέτωπό της την αλαζονεία που έχει αποκτήσει. Η ηρωίδα έχει μάθει πια πώς να συνδυάζει την κοσμική με την πνευματική εξουσία, να φορολογεί μέσω του εισπράκτορα και να σφάζει μέσω του δημίου στο όνομα του Χριστού, να δημεύει, να φυλακίζει και άλλα τέτοια, όπως ήταν συνήθεια στους πάπες.

Ο πάπας Ιωάννης ο Όγδοος εκτελεί τα καθήκοντά του με μεγάλη συνέπεια, προσφέροντας στους απογόνους των αρχαίων Ρωμαίων άρτον και θεάματα. Καθώς μάλιστα τη θέση των θεαμάτων κατέχει τώρα η θρησκεία, η Ιωάννα φροντίζει να τελούνται λαμπρές θρησκευτικές παραστάσεις. Μονάχα οι Ρωμαίες οικοδέσποινες έχουν παράπονο από τον νέο και όμορφο «πάπα Ιωάννη», ο οποίος δεν τις ικανοποιεί ερωτικά, όπως οι προκάτοχοί του. Είχαν όμως την ελπίδα ότι κάποια στιγμή θα γινόταν και αυτό.

Η φιλοδοξία και η ασύγκριτη δραστηριότητα του «πάπα Ιωάννη» διαρκεί δύο σχεδόν έτη. Κανείς ως τότε δεν ήξερε ότι ο «γίγαντας» αυτός της παποσύνης θα καταντούσε να αμφισβητείται και να μυθοποιείται περισσότερο από ότι οι μυθικοί Γίγαντες.

10η Θεματική Ενότητα: Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

23. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος.**
«Μόλις προ μιάς εβδομάδος εκάθητο επί του αποστολικού θρόνου και πας τις ηδύνατο ν' αναγνώσηι καθαρώς επί του μετώπου της το «ουκ έσονταί σοι {πλην εμού έτεροι θεοί}». Ουδείς προ αυτής ποντίφηξ έτεινε μετά πλείονος χριστιανικής ταπεινότητος τους πόδας του προς ασπασμόν· αλλ' η Ιωάννα ήτο και ως γυνή προ πολλού εις τούτο συνειθισμένη».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 228)

Παραπομπή στις εξής αρχαίες πηγές:
***Π.Δ., Έξοδος*, 20. 3.**
(3.) οὐκ ἔσονταί σοι θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ.

[176]Βλ. παραπάνω.

***Π.Δ., Δευτερονόμιον*, 32. 39.**
(39.) ἴδετε ἴδετε ὅτι ἐγώ εἰμι,
καὶ οὐκ ἔστιν θεὸς πλὴν ἐμοῦ·
(βλ. επίσης για την ίδια γραφή: *Π.Δ., Ωδαί*, 2. 39).

***Π.Δ., Ωσηέ*, 13. 4.**
καὶ ἐγὼ
ἀνήγαγόν σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου, καὶ θεὸν πλὴν ἐμοῦ οὐ γνώσῃ, καὶ
σώζων οὐκ ἔστιν πάρεξ ἐμοῦ.

***Π.Δ., Ιωήλ*, 2. 27.**
(27.) καὶ ἐπιγνώσεσθε ὅτι ἐν μέσῳ τοῦ Ισραηλ ἐγώ εἰμι,
καὶ ἐγὼ κύριος ὁ θεὸς ὑμῶν, καὶ οὐκ ἔστιν ἔτι πλὴν ἐμοῦ, καὶ
οὐ μὴ καταισχυνθῶσιν οὐκέτι πᾶς ὁ λαός μου εἰς τὸν αἰῶνα.

***Π.Δ., Ησαΐας*, 44. 6.**
(6.) Οὕτως λέγει ὁ θεὸς ὁ βασιλεὺς τοῦ Ισραηλ ὁ ῥυσάμενος αὐτὸν
θεὸς σαβαωθ Ἐγὼ πρῶτος καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα, πλὴν ἐμοῦ οὐκ
ἔστιν θεός.

***Π.Δ., Ησαΐας*, 44. 8.**
μάρτυρες ὑμεῖς ἐστε,
εἰ ἔστιν θεὸς πλὴν ἐμοῦ· καὶ οὐκ ἦσαν τότε.

***Π.Δ., Ησαΐας*, 45. 5 και 45. 6.**
(5.) ὅτι ἐγὼ κύριος ὁ θεός, καὶ οὐκ ἔστιν ἔτι πλὴν ἐμοῦ θεός,
καὶ οὐκ ᾔδεις με, (6.) ἵνα γνῶσιν οἱ ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου καὶ οἱ ἀπὸ
δυσμῶν ὅτι οὐκ ἔστιν πλὴν ἐμοῦ· ἐγὼ κύριος ὁ θεός, καὶ οὐκ
ἔστιν ἔτι·

***Π.Δ., Ησαΐας*, 45. 21.**
τότε ἀνηγγέλη ὑμῖν Ἐγὼ ὁ θεός, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος πλὴν
ἐμοῦ· δίκαιος καὶ σωτὴρ οὐκ ἔστιν πάρεξ ἐμοῦ.

***Π.Δ., Ησαΐας*, 46. 9.**
μνήσθητε τὰ πρότερα ἀπὸ τοῦ αἰῶνος, ὅτι ἐγώ εἰμι ὁ θεός, καὶ
οὐκ ἔστιν ἔτι πλὴν ἐμοῦ (10.) ἀναγγέλλων πρότερον τὰ ἐσχατα πρὶν
αὐτὰ γενέσθαι, καὶ ἅμα συνετελέσθη·

24. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαίο χωρίο 1). Ειδική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 2, 3, 4).**
«Αι γυναίκες, τα ενσαρκωμένα ταύτα κράματα αγάπης, αφοσιώσεως, ευσπλαχνίας και όλων των άλλων τρυφερών αρετών, οσάκις η χρεία το καλέσηι, βυθίζονται εις το αίμα ως εις ευώδες λουτρόν. Αι Εστιάδες, ήτοι αι καλογραίαι της αρχαίας Ρώμης, έκλινον πολλάκις τον αντίχειρα, ίνα σφαγήι ο νικηθείς μονομάχος[1], η Αγία Ειρήνη έσφαξε μυριάδας ανθρώπων και ετύφλωσε και τον υιόν της, αι δε σεμναί βασιλίδες Ελισάβετ της Αγγλίας και Αικατερίνη της Ρωσίας μετεχειρίζοντο τον πέλεκυν και τον «κνούτον» μετά της αυτής ελαφρότητος μεθ'ης και το ριπίδιόν των. Αλλ' οι πάπαι θείωι δικαιώματι ή μάλλον θείαι διαταγήι πράττουσι ταύτα. Ο Άγιος Πέτρος, πεινασμένος ων ημέραν τινά, έπεσεν εις έκστασιν και είδεν οθόνην, επί της οποίας υπήρχον πάντα τα τετράποδα, ερπετά και δίποδα ζώα, συγχρόνως δε ήκουσε φωνήν λέγουσαν προς αυτόν: «Αναστάς, Πέτρε, θύσε και φάγε» (Πράξεις Αποστόλων κεφ. Ι΄, εδ. 19 και ακολ.)[2].

Τοιαύτη υπήρξεν η πρώτη αποκάλυψις της κοσμικής εξουσίας των παπών, οίτινες έκτοτε έθυον και έτρωγον· ίνα δε κατά πάντα μιμηθώσι τον Απόστολον, παρά του οποίου τους πόδας έθετον οι πλούσιοι την τιμήν των πωληθέντων κτημάτων των (Αυτόθι κεφ. Δ΄, εδ. 34)[3], (καθίστων κακείνοι τον κόσμον όλον πτωχόν επί προφάσει του να δώσωσι τα πάντα εις τους πτωχούς) («Το πολύ μέρος της γης ωικειώσαντο· προφάσει <δε> του μεταδιδόναι <τα> πάντα <τοις> πτωχοίς πάντας […] πτωχούς κατέστησαν» Ζωσίμ. βιβλ΄. Ε΄, κεφ. 13[4]). Αν δε και εφόνευον ενίοτε κατά τον μεσαιώνα, έπραττον τούτο, διότι κατά την εποχήν εκείνην η πίστις εις την αθάνατον ζωήν καθίστα μικρού λόγου

αξίαν την παρούσαν, ουδ' ησθάνοντο, καίοντες ανθρώπους, συνειδότος τύψιν, βέβαιοι όντες ότι και οι Απόστολοι, αν είχον δημίους και ξύλα, ήθελον πράξει ως εκείνοι ».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 228-229)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
Διονυσίου Αλικαρνασσέως, *Ρωμαϊκή Αρχαιολογία,* 2. 64, 5, 1-5.
τὴν δὲ πέμπτην ταῖς φυλαττούσαις τὸ
ἱερὸν πῦρ παρθένοις, αἳ καλοῦνται πρὸς αὐτῶν ἐπὶ
τῆς θεᾶς ἣν θεραπεύουσιν ἑστιάδες, αὐτὸς πρῶτος
ἱερὸν ἱδρυσάμενος Ῥωμαίοις Ἑστίας καὶ παρθένους
ἀποδείξας αὐτῇ θυηπόλους[1].

Πλουτάρχου, *Νομάς*, 9. 5, 1-9.
ἦν δὲ καὶ τῶν ἱερῶν παρθένων ἐπίσκοπος,
ἃς Ἑστιάδας προσαγορεύουσι. Νομᾷ γὰρ δὴ καὶ
τὴν τῶν Ἑστιάδων παρθένων καθιέρωσιν καὶ
ὅλως τὴν περὶ τὸ πῦρ τὸ ἀθάνατον, ὃ φυλάττουσιν
αὗται, θεραπείαν τε καὶ τιμὴν ἀποδιδόασιν, εἴτε (5)
ὡς καθαρὰν καὶ ἄφθαρτον τὴν τοῦ πυρὸς οὐσίαν
ἀκηράτοις καὶ ἀμιάντοις παρατιθεμένου σώμασιν,
εἴτε τὸ ἄκαρπον καὶ ἄγονον τῇ παρθενίᾳ συν-
οικειοῦντος[1].

Πλουτάρχου, *Ρωμύλος*, 22. 1, 1-3.
22.
(1.) Λέγεται δὲ καὶ τὴν περὶ τὸ πῦρ ἁγιστείαν Ῥω-
μύλον καταστῆσαι πρῶτον, ἀποδείξαντα παρθένους ἱερὰς
Ἑστιάδας προσαγορευομένας[1].

Παραπομπή στις εξής αρχαίες πηγές:
***Κ.Δ., Πράξεις Αποστόλων*, 10. 13.**
(13.) καὶ ἐγένετο φωνὴ πρὸς αὐτόν, Ἀναστάς,
Πέτρε, θῦσον καὶ φάγε[2].

***Κ.Δ., Πράξεις Αποστόλων*, 4. 34- 4. 35.**
ὅσοι γὰρ κτήτορες χωρίων ἢ οἰκιῶν ὑπῆρχον, πωλοῦντες
ἔφερον τὰς τιμὰς τῶν πιπρασκομένων (35.) καὶ ἐτίθουν
παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων[3].

***Ζωσίμου, Νέα Ιστορία*, 5. 23, 4, 9-11.**
οὗτοι δὲ γάμοις τοῖς κατὰ νόμον ἀπαγορεύουσι, (5)
συστήματα δὲ πολυάνθρωπα κατὰ πόλεις καὶ κώμας πλη-
ροῦσιν ἀνθρώπων ἀγάμων, οὔτε πρὸς πόλεμον οὔτε πρὸς
ἄλλην τινὰ χρείαν ἀναγκαίων τῇ πολιτείᾳ, πλὴν ὅτι
προϊόντες ὁδῷ μέχρι τοῦ νῦν ἐξ ἐκείνου τὸ πολὺ μέρος τῆς
γῆς ᾠκειώσαντο, προφάσει τοῦ μεταδιδόναι πάντων πτωχοῖς (10)
πάντας ὡς εἰπεῖν πτωχοὺς καταστήσαντες[4].

25. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος (αρχαία πηγή 1). Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαίο χωρίο 2).**
«Ούτω εχρονολόγουν και οι βουρβονισταί την βασιλείαν Λουδοβίκου του ιη΄ από της ημέρας του θανάτου του αδελφού του, παρατρέχοντες ως μικρού λόγου άξια του Ναπολέοντος τας δάφνας και την κοσμοκρατορίαν. Αν δε μέχρι τέλους υπερίσχυον οι απόγονοι του Αγ. Λουδοβίκου, αν κατώρθουν όλα του Κορσικανού τα αγάλματα να κρημνίσωσι και εκ πάντων των βιβλίων να εξαλείψωσι το όνομά των, ως επεχείρησαν οι καθολικοί κατά της Ιωάννας, τις οίδεν αν, «περιπλομένων ενιαυτών»[1], δεν ήθελε και ο γίγας εκείνος καταντήσει ουχ ήττον αμφίβολος και μυθώδης των προ αυτού γιγάντων, οίτινες συνεσώρευσαν όρη επί ορέων, ίνα πολιορκήσωσι τον ουρανόν[2];».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 230)

Παραπομπή στην εξής αρχαία πηγή:
Ομήρου, *Οδύσσεια,* 1. 16.
ἀλλ᾽ ὅτε δὴ ἔτος ἦλθε περιπλομένων ἐνιαυτῶν,[1]
τῷ οἱ ἐπεκλώσαντο θεοὶ οἶκόνδε νέεσθαι
εἰς ᾽Ιθάκην, οὐδ᾽ ἔνθα πεφυγμένος ἦεν ἀέθλων
καὶ μετὰ οἷσι φίλοισι·

Ομηρικοί Ύμνοι, *Εις Δήμητραν,* 265.
ὥρῃσιν δ᾽ ἄρα τῷ γε περιπλομένων ἐνιαυτῶν[1] (265)
παῖδες ᾽Ελευσινίων πόλεμον καὶ φύλοπιν αἰνὴν
αἰὲν ἐν ἀλλήλοισι συνάξουσ᾽ ἤματα πάντα.

Παυσανίου του Περιηγητού, *Ελλάδος Περιήγησις*, 9. 29, 1, 7.
καὶ δὴ καὶ ῾Ηγησίνους
ἐπὶ τῷδε ἐν τῇ ᾽Ατθίδι ἐποίησεν, (5)
῞Ασκρῃ δ᾽ αὖ παρέλεκτο Ποσειδάων ἐνοσίχθων,
ἣ δή οἱ τέκε παῖδα περιπλομένων ἐνιαυτῶν[1]
Οἴοκλον, ὃς πρῶτος μετ᾽ ᾽Αλωέος ἔκτισε παίδων
῞Ασκρην, ἥ θ᾽ ῾Ελικῶνος ἔχει πόδα πιδακόεντα.

Παράβαλε το εξής αρχαίο χωρίο:
Ψευδο-Απολλοδώρου, *Βιβλιοθήκη,* 1. 53, 5- 1. 54, 9.
συν- (5)
ελθὼν δὲ αὐτῇ Ποσειδῶν δύο ἐγέννησε παῖδας, ῞Ωτον
(54.) καὶ ᾽Εφιάλτην, τοὺς ᾽Αλωάδας λεγομένους. οὗτοι κατ᾽
ἐνιαυτὸν ηὔξανον πλάτος μὲν πηχυαῖον μῆκος δὲ ὀρ-
γυιαῖον· ἐννέα δὲ ἐτῶν γενόμενοι, καὶ τὸ μὲν πλάτος
πηχῶν ἔχοντες ἐννέα τὸ δὲ μέγεθος ὀργυιῶν ἐννέα,
πρὸς θεοὺς μάχεσθαι διενοοῦντο, καὶ τὴν μὲν ῞Οσσαν (5)
ἐπὶ τὸν ῞Ολυμπον ἔθεσαν, ἐπὶ δὲ τὴν ῞Οσσαν θέντες τὸ
Πήλιον διὰ τῶν ὀρῶν τούτων ἠπείλουν εἰς οὐρανὸν
ἀναβήσεσθαι, καὶ τὴν μὲν θάλασσαν χώσαντες τοῖς ὄρεσι
ἐκποιήσειν ἔλεγον ἤπειρον, τὴν δὲ γῆν θάλασσαν.[2]

26. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Μετά δε χίλια ή δισχίλια έτη, αφού ως η Ελλάς καταντήσηι και η Γαλλία χώρα των αναμνήσεων, ήθελεν ίσως επέλθει περίεργός τις αρχαιολόγος, εξετάζων τα περί Βοναπάρτου, ως σήμερον ημείς τα περί Ιωάννας, και πληροφορών τους αναγνώστας του ότι εις τους σκοτεινούς της ιστορίας χρόνους έζησε τολμηρός τις ανήρ, ον άλλου καλούσι Ναπολέοντα και άλλοι Προμηθέα, επιχειρήσας να αρπάσηι την εξουσίαν των Βασιλέων και υπό τούτων προσηλωθείς εις έρημον κατά τα πέρατα της γης βράχον, όπου αχόρταγος γυψ ονόματι Ούδσων («Hudson Love, ο δεσμοφύλαξ του Ναπολέοντος εις την νήσον Αγίαν Ελένην») κατέτρωγε τα σπλάγχνα του. Αλλ᾽ επανέλθωμεν εις την Ιωάνναν».
(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 230-231)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
Αισχύλου, *Αποσπάσματα (Mette),* 32, B, 334, 7-8.
(334.) Athen. Deipnosof. XV 13. 16: (13) ἱστορεῖται δ᾽ (bei Menodotos
v. Samos, Τῶν κατὰ τὴν Σάμον ἐνδόξων ἀναγραφή 541 F 1 Jac.) ὑπ᾽
αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν χρόνον τῶν Καρῶν δεισιδαιμονίαι περισχεθέντων ἐπὶ
τὸ μαντεῖον τοῦ θεοῦ παραγενομένων εἰς ῎Υβλαν καὶ πυνθανομένων περὶ
τῶν ἀπηντημένων θεσπίσαι τὸν ᾽Απόλλωνα ποινὴν αὐτοὺς ἀποδοῦναι τῆι (5)
θεῶι δι᾽ ἑαυτῶν ἑκούσιον καὶ χωρὶς δυσχεροῦς συμφορᾶς, ἣν ἐν τοῖς ἔμ-
προσθεν χρόνοις ἀφώρισεν ὁ Ζεὺς τῶι Προμηθεῖ χάριν τῆς κλοπῆς τοῦ
πυρός, λύσας αὐτὸν ἐκ τῶν χαλεπωτάτων δεσμῶν·

Αισχύλου, *Προμηθεύς Δεσμώτης*, 1021-1025.
Διὸς δέ σοι
πτηνὸς κύων, δαφοινὸς αἰετός, λάβρως
διαρταμήσει σώματος μέγα ῥάκος,
ἄκλητος ἕρπων δαιταλεὺς πανήμερος,

κελαινόχρωτον δ᾽ ἤπαρ ἐκθοινήσεται. (1025)

Ησιόδου, *Έργα και Ημέραι*, 47-58.
ἀλλὰ Ζεὺς ἔκρυψε χολωσάμενος φρεσὶ ᾗσιν,
ὅττι μιν ἐξαπάτησε Προμηθεὺς ἀγκυλομήτης·
τοὔνεκ᾽ ἄρ᾽ ἀνθρώποισιν ἐμήσατο κήδεα λυγρά,
κρύψε δὲ πῦρ· τὸ μὲν αὖτις ἐὺς πάις ᾽Ιαπετοῖο (50)
ἔκλεψ᾽ ἀνθρώποισι Διὸς παρὰ μητιόεντος
ἐν κοίλῳ νάρθηκι, λαθὼν Δία τερπικέραυνον.
τὸν δὲ χολωσάμενος προσέφη νεφεληγερέτα Ζεύς·
᾽Ιαπετιονίδη, πάντων πέρι μήδεα εἰδώς,
χαίρεις πῦρ κλέψας καὶ ἐμὰς φρένας ἠπεροπεύσας, (55)
σοί τ᾽ αὐτῷ μέγα πῆμα καὶ ἀνδράσιν ἐσσομένοισιν.
τοῖς δ᾽ ἐγὼ ἀντὶ πυρὸς δώσω κακόν, ᾧ κεν ἅπαντες
τέρπωνται κατὰ θυμὸν ἑὸν κακὸν ἀμφαγαπῶντες.

Ησιόδου, *Θεογονία*, 520-524.
δῆσε δ᾽ ἀλυκτοπέδῃσι Προμηθέα ποικιλόβουλον, (520)
δεσμοῖς ἀργαλέοισι, μέσον διὰ κίον᾽ ἐλάσσας·
καί οἱ ἐπ᾽ αἰετὸν ὦρσε τανύπτερον· αὐτὰρ ὅ γ᾽ ἦπαρ
ἤσθιεν ἀθάνατον, τὸ δ᾽ ἀέξετο ἶσον ἁπάντῃ
νυκτός, ὅσον πρόπαν ἦμαρ ἔδοι τανυσίπτερος ὄρνις.

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού στην 10η Θεματική Ενότητα

Ο συγγραφέας του έργου, αναφερόμενος στην ενθρόνιση της Πάπισσας Ιωάννας, συμπληρώνει ότι μετά από μια εβδομάδα παπικής εξουσίας καθένας μπορούσε να διαβάσει στο μέτωπό της τη φράση «…«ουκ έσονταί σοι πλην εμού έτεροι θεοί»…», προκειμένου να αναδείξει τον υπέρμετρο εγωισμό, ο οποίος την διακατέχει. Πρόκειται για τα λόγια του Θεού του Ισραήλ «οὐκ ἔσονταί σοι θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ»[177]. Το βιβλικό εδάφιο παρατίθεται αυτούσιο με αλλαγή στη σειρά των λέξεων (23ο παράθεμα Ρ.).

Με το «τέχνασμα» αυτό, δηλ. την τοποθέτηση των λόγων του Θεού επί του μετώπου της ηρωίδας, επιτυγχάνεται έμμεσα ο χαρακτηρισμός της και τονίζεται ο υπέρμετρος εγωισμός και η φιλαυτία της. Η ίδια δεν αναγνωρίζει κανέναν άλλον ανώτερο από εκείνη[178], ενώ τελικά μόνο με εκείνον, τον παντοδύναμο Θεό, θα μπορούσε να παραλληλίσει τον εαυτό της.

Με το ειρωνικό σχόλιο του συγγραφέα της *Πάπισσας Ιωάννας* ότι κανένας ποντίφηκας πριν από αυτήν δεν έτεινε τα πόδια του προς φίλημα με περισσότερη χριστιανική ταπεινότητα από εκείνη, όμως εκείνη ως γυναίκα ήταν συνηθισμένη σε αυτό, αμφισβητείται η χριστιανική ταπεινοφροσύνη της ηρωίδας και επισημαίνεται η υπέρμετρη αλαζονεία της.

Προκειμένου ο συγγραφέας να στηλιτεύσει την αντιχριστιανική —**σε βαθμό ασέβειας προς το θείο**— συμπεριφορά της Ιωάννας, συμπληρώνει ότι η ηρωίδα μπορούσε να συνδυάζει την κοσμική εξουσία με την πνευματική, να φορολογεί μέσω του εισπράκτορα και να σφάζει μέσω του δήμιου **στο όνομα του Ιησού Χριστού**. Μάλιστα ο ίδιος διευκρινίζει ότι δεν κάνει λόγο για αυτά με σκοπό να την κατηγορήσει, αλλά για να επισημάνει ότι **ήταν αναγκασμένη** εκ της θέσεώς της να εκτελεί τα **δυσάρεστα** γι᾽ αυτήν **καθήκοντα** του Πάπα. Ωστόσο, σχολιάζοντας ότι

[177]Βλ. *Π.Δ.*, *Έξοδος*, 20. 3.
[178]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 228: «Τις δε θέλει τολμήσει να παραβάλη την Σεμίραμιν, την Μοργάνην, την Αυρηλιανήν Παρθένον ή άλλην οιανδήποτε ηρωίνην προς την ημετέραν Ιωάνναν;».

εκείνη **υποτασσόταν** σε αυτά **με χριστιανική υπομονή**[179], ο συγγραφέας εν τέλει παρουσιάζει με αρκετή δόση ειρωνείας ως υποτακτική και θεοσεβούμενη την ηρωίδα του.

Στη συνέχεια γίνεται παρεκβατικά λόγος για τον διφυή χαρακτήρα των γυναικών, καθώς εκείνες αποτελούν κράματα αγάπης, αφοσίωσης, ευσπλαγχνίας και άλλων τρυφερών αρετών, αλλά όταν χρειαστεί βυθίζονται στο αίμα, συνδυάζοντας την αρετή με την κακία, την τρυφερότητα και την αγάπη με τη σκληροκαρδία (24^{ο} παράθεμα Ρ.). Ο αφηγητής παραθέτει συγκεκριμένα παραδείγματα γυναικών που διακρίνονται για την σκληρότητα και τον βίαιο χαρακτήρα τους, αντλώντας τα τόσο από τα αρχαία χρόνια, όσο και από τα νεότερα χρόνια, προκειμένου να τονίσει τη διαχρονικότητα της σκληροκαρδίας των γυναικών και της τάσης τους να προκαλούν αιματοχυσίες. Ειδικότερα, αναφέρεται:

- στις Εστιάδες, τις καλόγριες της αρχαίας Ρώμης, οι οποίες έτειναν πολλές φορές προς τα κάτω τον αντίχειρα, προκειμένου να σφαγεί ο νικημένος μονομάχος. Ενδεικτικά, παρατίθενται κάποια αρχαία χωρία[180], στα οποία γίνεται λόγος για την παρθενία των Εστιάδων (24^{ο} παράθεμα Ρ., 1^{η} αρχαία επίδραση).

  Οι Εστιάδες (Vestales) πήραν το όνομά τους από την θεά Εστία (Vesta), η λατρεία της οποίας εισήχθη στη Ρώμη κατά την άποψη των περισσοτέρων συγγραφέων από τον Ρωμύλο, ιερό της ζώο ήταν ο γάιδαρος, ενώ η αναφορά του συγγραφέα του έργου στην παρθενία των Εστιάδων —ήταν «…αι καλογραίαι της αρχαία Ρώμης…»— εξηγείται από το γεγονός ότι η θεά Εστία εμφανίζεται σύμφωνα με έναν μύθο αγνή περισσότερο από όλες να την προστατεύει ένας γάιδαρος από την ερωτική απόπειρα του Πριάπου[181].

  Σύμφωνα με τους μελετητές οι Εστιάδες, οι παρθένες ιέρειες, οι οποίες υπηρετούσαν στο ναό της θεάς Εστίας[182], αφιερώνονταν από την ηλικία των 6-10 ετών στη συγκεκριμένη θεά[183], ενώ έπρεπε να μένουν στην υπηρεσία της ως την ηλικία των 30 ετών. Αν στο χρονικό αυτό διάστημα έπαυαν να είναι παρθένες τότε θάβονταν ζωντανές. Φορούσαν λευκό ένδυμα, διάδημα με ταινία, ενώ όταν έκαναν θυσίες έφεραν κάλυπτρο στο πρόσωπό τους[184].
- στην Αγία Ειρήνη, η οποία έσφαξε μυριάδες ανθρώπους και τύφλωσε τον γιο της, και τις βασίλισσες Ελισάβετ της Αγγλίας και Αικατερίνη της Ρωσίας, οι οποίες επέβαλλαν τη θανατική ποινή με μεγάλη ευκολία, ενώ χαρακτηρισμοί όπως «Αγία» και «σεμναί», που αποδίδονται αντίστοιχα στην Αγία Ειρήνη και τις βασίλισσες Ελισάβετ της Αγγλίας και Αικατερίνη της Ρωσίας εμπεριέχουν ειρωνεία ως προς τον «ενάρετο» χαρακτήρα τους.

---

[179]Ως προς τα παραπάνω βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 228:

- «Αξιοθαύμαστος δε υπήρχε και η επιτηδειότης, μεθ' ης ήξευρε να συνδυάζηι την κοσμικήν εξουσίαν μετά της πνευματικής, **εν ονόματι του Ιησού** φορολογούσα δια του εισπράκτορος και σφάζουσα δια του δημίου, και πλην τούτων δημεύουσα, φυλακίζουσα και όσα άλλα ανάγονται εις την τέχνην του κυβερνάν ενεργούσα»,
- «Και μη νομίσηις, αναγνώστα, ότι προς κατηγορίαν της αναφέρω ταύτα, αλλ' απλώς ως **λυπηράς** της θέσεώς της **ανάγκας**…»,
- «…εις τας οποίας άλλως **υπετάσσετο** η Ιωάννα **μετά χριστιανικής υπομονής**».

[180]Βλ. Διονυσίου Αλικαρνασσέως, *Ρωμαϊκή Αρχαιολογία*, 2. 64, 5, 1-5, Πλουτάρχου, *Νουμάς*, 9. 5, 1-9, Πλουτάρχου, *Ρωμύλος*, 22. 1, 1-3.

[181]Βλ. Οβιδίου, *Fasti*, 6. 311 κ.ε.

[182]Ως προς τις Εστιάδες (Vestales), τις παρθένες ιέρειες της θεάς Εστίας (Vesta) βλ. Fairbanks 1907, σσ. 220-221. Βλ. επίσης Πλουτάρχου, *Νουμάς*, 9. 5, 1 κ.ε.

[183]Βλ. Worsfold 1997, σ. 22.

[184]Ως προς τον θάνατο και την ενδυμασία των Εστιάδων βλ. αντίστοιχα Worsfold 1997, σσ. 59-60 και σσ. 53-58.

Μέσα από τον παραλληλισμό της βίαιης συμπεριφοράς των Εστιάδων και των βασιλισσών Ελισάβετ της Αγγλίας και Αικατερίνη της Ρωσίας, των εκπροσώπων αντίστοιχα της θρησκευτικής[185] και της βασιλικής εξουσίας[186], με τη συμπεριφορά των Παπών, των εκπροσώπων της εκκλησιαστικής εξουσίας, οι οποίοι διαπράττουν τέτοιου είδους βίαιες ενέργειες ακολουθώντας τις διαταγές του Θεού —«…οι πάπαι θείωι δικαιώματι ή μάλλον θείαι διαταγήι πράττουσι ταύτα», οι εκπρόσωποι τόσο της εκκλησιαστικής όσο και της βασιλικής εξουσίας απεικονίζονται με τα μελανότερα χρώματα.

Ταυτόχρονα, ο συγγραφέας αφήνει να εννοηθεί ότι οι Πάπες νομιμοποιούσαν τις ενέργειές τους ισχυριζόμενοι ότι διέπρατταν βιαιότητες κατόπιν θείας εντολής, όπως και στην περίπτωση της Πάπισσας Ιωάννας, η οποία εκτελούσε τα καθήκοντά της δημεύοντας φυλακίζοντας, φορολογώντας και σφάζοντας διά του δημίου «…εν ονόματι του Ιησού…»[187]. Έτσι, επιτυγχάνεται παραλληλισμός ανάμεσα:

- στις Εστιάδες, εκπροσώπους της θρησκευτικής εξουσίας ως ιέρειες της αρχαίας Θεάς Εστίας,
- στις βασίλισσες Ελισάβετ της Αγγλίας και Αικατερίνη της Ρωσίας, εκπροσώπους της βασιλικής εξουσίας,
- στην Πάπισσα Ιωάννα, εκπρόσωπο της παπικής– εκκλησιαστικής εξουσίας,

ως προς τις βιαιότητες που διέπραξαν. Μάλιστα, στο πρόσωπο της Πάπισσας Ιωάννας η κοσμική και η πνευματική εξουσία συνδυάζονται[188]. Συγχρόνως, δικαιολογείται απόλυτα ο παραλληλισμός των Εστιάδων με τον ποντίφηκα της Δυτικής Εκκλησίας, την Πάπισσα Ιωάννα, καθώς σε ό,τι αφορά την Ρωμαία θεά **Vesta** «η **λατρεία της εξαρτάται** άμεσα **από τον Μεγάλο Ποντίφηκα** (Pontifex Maximus), ο οποίος συνεπικουρείται από τις Εστιάδες (Vestales), στις οποίες είχε πατρική εξουσία»[189].

Έπειτα, περιγράφεται η τάση των παπών να μιμούνται τους Αποστόλους ως προς τον τρόπο ζωής τους, ειδικότερα τον Απόστολο Πέτρο, ως προς τη συνήθειά τους πρώτα να θυσιάζουν και στη συνέχεια να τρώνε κάποιο ζώο[190]. Στο σημείο αυτό ο συγγραφέας αφηγείται μια βιβλική ιστορία, σύμφωνα με την οποία ο Άγιος Πέτρος ήταν πεινασμένος και πέφτοντας σε έκσταση είδε ένα λινό ύφασμα, ένα σεντόνι, και πάνω σε αυτό υπήρχαν τετράποδα, ερπετά και δίποδα ζώα. Τότε άκουσε μια φωνή να τον προστάζει να σηκωθεί, να θυσιάσει κάποιο από αυτά τα ζώα και να το φάει ($24^{ο}$ παράθεμα Ρ., $2^{η}$ αρχαία πηγή).

Σύμφωνα με τους σχολιαστές ο Θεός απευθύνεται στον Απόστολο Πέτρο[191] και τον διατάζει να θυσιάσει κάποιο ζώο και να το φάει[192]. Ο λόγος της θυσίας του ζώου στον Θεό ήταν ένα είδος κάθαρσης, καθώς κατά τα εβραϊκά ήθη και έθιμα υπήρχε μια διαχωριστική γραμμή ανάμεσα σε εκείνα, τα οποία ήταν καθαρά, και σε εκείνα, τα οποία ήταν ακάθαρτα[193], ενώ η πραγματική διάκριση ήταν ανάμεσα στα ιερά και τα βέβηλα / ανόσια δηλ. ανάμεσα σε αυτά που συγκεντρώνονταν πάνω στον

---

[185]Των Εστιάδων, ως ιερειών της θεάς Εστίας.
[186]Των βασιλισσών Ελισάβετ και Αικατερίνη.
[187]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 228.
[188]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 228: «Αξιοθαύμαστος δε υπήρχε και η επιτηδειότης, μεθ' ης ήξευρε να συνδυάζηι την κοσμικήν εξουσίαν μετά της πνευματικής…».
[189]Βλ. Grimal 1991, σσ. 783-784.
[190]Βλ. τη φράση: «Τοιαύτη υπήρξεν η πρώτη αποκάλυψις της κοσμικής εξουσίας των παπών, οίτινες έκτοτε έθυον και έτρωγον».
[191]Βλ. Buttrick (et al.) 1987, Vol. IX, σ. 137: "Previously (vss. 13-15) Peter has addressed "the voice" as "Lord" ".
[192]Βλ. *Κ.Δ.*, *Πράξεις Αποστόλων*, 10. 13.
[193]Βλ. Buttrick (et al.) 1987, Vol. IX, σσ. 136-137: "The ceremonial law of their religion was a dividing line, on the one side of which all things were clean and on the other side of which all things were unclean. The tendency persists right down to our own time".

Θεό και σε εκείνα που δεν συγκεντρώνονταν σε εκείνον[194], ώστε ιερά θεωρούνται εκείνα, τα οποία αφιερώνονται σε εκείνον, ώστε να συντείνουν στην λατρεία του, σε αντίθεση με τα βέβηλα.

Μέσα από τον παραλληλισμό των παπών που θυσιάζουν και τρώνε κάποιο ζώο, με τον Απόστολο Πέτρο που τον διατάζει ο Θεός να θυσιάσει το ζώο, ώστε να υπάρξει εξαγνισμός, για να μπορέσει να προβεί στην βρώση του, επισημαίνεται η επιφανειακή —στο πλαίσιο της εθιμοτυπίας— ταύτιση του τρόπου ζωής των παπών με τον τρόπο ζωής των Αποστόλων, ενώ γίνεται υπαινιγμός στην υποκριτική στάση του ιερατείου.

Παράλληλα, ο συγγραφέας αναφέρεται στη «μίμηση» του τρόπου ζωής των Αποστόλων από τους πάπες ως προς τις οικονομικές απολαβές που είχαν, κάνοντας λόγο για την εναπόθεση στα πόδια του Αποστόλου Πέτρου από τους πλούσιους του αντιτίμου από την πώληση των κτημάτων τους (24^{ο} παράθεμα Ρ., 3^{η} αρχαία πηγή).

Το αντίστοιχο βιβλικό εδάφιο[195], το οποίο παρατίθεται στην *Πάπισσα Ιωάννα* με τη μορφή παράφρασης —«ίνα δε κατά πάντα μιμηθώσι τον Απόστολον, παρά του οποίου τους πόδας έθετον οι πλούσιοι την τιμήν των πωληθέντων κτημάτων των…», εξιστορεί το εξής περιστατικό: μετά την ανάσταση του Ιησού Χριστού, μάρτυρες της οποίας υπήρξαν οι Απόστολοι Πέτρος και Ιωάννης, μεγάλη χάρη έπεσε πάνω σε ολόκληρο το σώμα των χριστιανών[196] και δεν υπήρχε κανένα πρόσωπο που να είχε ανάγκη ανάμεσά τους, καθώς όλοι όσοι ήταν κάτοχοι γης ή σπιτιών τα πουλούσαν και έφερναν τα προϊόντα, τις εισπράξεις εκείνων που είχαν πουληθεί, δηλ. το αντίτιμο των πωληθέντων περιουσιών, και τα εναπέθεσαν στα πόδια των Αποστόλων και η διανομή των χρημάτων γινόταν ανάλογα με τις ανάγκες καθενός[197].

Αντίθετα, στην *Πάπισσα Ιωάννα* οι πάπες περιγράφονται να καθιστούν όλο τον κόσμο φτωχό **με την πρόφαση** ότι θα τα έδιναν όλα στους φτωχούς —«… καθίστων κακείνοι τον κόσμον όλον πτωχόν **επί προφάσει** του να δώσωσι τα πάντα εις τους πτωχούς…», ώστε τονίζεται η υποκριτική– ωφελιμιστική στάση των παπών, που στόχο είχαν τον δικό τους πλουτισμό. Μάλιστα, η συγκεκριμένη περιγραφή των παπών ως προς την φιλαργυρία και την τάση τους για πλουτισμό αποτελεί παράφραση της αρχαίας φράσης από το έργο του Ζωσίμου *Νέα Ιστορία*[198], η οποία παρατίθεται και αυτούσια με τη μορφή υποσημείωσης στην *Πάπισσα Ιωάννα* (24^{ο} παράθεμα Ρ., 4^{η} αρχαία πηγή).

Ο ιστορικός αναφέρεται ειδικότερα στη φιλαργυρία **των μοναχών**[199], ενώ στην *Πάπισσα Ιωάννα* περιγράφεται η φιλαργυρία **των παπών**. Καθώς όμως και στις δύο περιπτώσεις πρόκειται για εκπροσώπους του ιερατείου —χαμηλόβαθμους και υψηλόβαθμους αντίστοιχα— γίνεται ακόμα πιο ευδιάκριτη η καυστική διάθεση του συγγραφέα του έργου, καθώς στηλιτεύεται η συμπεριφορά των πιο υψηλόβαθμων στελεχών της Δυτικής Εκκλησίας.

Με τη χρήση της συγκεκριμένης ιστορικής πηγής πρόθεση του συγγραφέα είναι να κατοχυρώσει τα λεγόμενά του αναφορικά με την τάση των παπών προς

---

[194]Βλ. Buttrick (et al.) 1987, Vol. IX, σ. 137: "Hence the true division is between the sacred and the profane —that which is centered upon God and that which is not;".

[195]Βλ. *Κ.Δ.*, *Πράξεις Αποστόλων*, 4. 34- 4. 35.

[196]Βλ. Buttrick (et al.) 1987, Vol. IX, σ. 74: "32. The company of those who believed means the whole body of Christians and is practically synonymous with "the church" (cf. 6:2, 5; 15:12, 30)".

[197]Βλ. Buttrick (et al.) 1987, Vol. IX, σσ. 74-75: "There was not a needy person among them, for as many as were possessors of lands or houses sold them, and brought the proceeds of what was sold and laid it at the apostles' feet; and distribution was made to each as any had need".

[198]Βλ. Ζωσίμου, *Νέα Ιστορία*, 5. 23, 4, 9-11.

[199]Βλ. Ζωσίμου, *Νέα Ιστορία*, 5. 23, 4, 3-5: «…ἀπεί / ληπτο δὲ ἡ τῶν Χριστιανῶν ἐκκλησία ὑπὸ τῶν λεγομένων / μοναχῶν».

πλουτισμό. Ουσιαστικά πρόκειται για ένα τέχνασμα του συγγραφέα: παρουσιάζοντας ο ίδιος την άποψη του ιστορικού Ζωσίμου ως δική του —με παράθεση στην υποσημείωση αυτούσιας της αρχαίας φράσης— την οικειοποιείται, ενώ ταυτόχρονα στηλιτεύει ευθέως την φιλαργυρία του παπικού ιερατείου, χωρίς ωστόσο να μπορεί να κατηγορηθεί ότι μέμφεται το ιερατείο, αφού εκείνος δεν εκφράζει τη δική του άποψη, αλλά παραθέτει την άποψη μιας έγκυρης ιστορικής πηγής.

Η καυστική διάθεση του συγγραφέα της *Πάπισσας Ιωάννας* απέναντι στους Πάπες αναδύεται επιπλέον τόσο μέσα από τη μνεία στη δικαιολόγηση των φόνων που διέπρατταν με το σκεπτικό ότι η πίστη στην αθάνατον ζωή καθιστά μικρού λόγου άξια την παρούσα ζωή, όσο και μέσα από την αναφορά στην έλλειψη τύψεων στη συνείδηση των παπών, όταν έκαιγαν ανθρώπους, καθώς είχαν τη βεβαιότητα ότι και οι Απόστολοι, αν είχαν δήμιους και ξύλα, θα έκαναν το ίδιο.

Στη συνέχεια, ο συγγραφέας αναφέρεται παρεκβατικά στην τάση ορισμένων να μην θέλουν να παραδεχτούν την Ιωάννα ως Πάπισσα, με αποτέλεσμα άλλοτε να αποδίδουν ιστορικά στοιχεία που αφορούν τη ζωή της στον προκάτοχο ή τον διάδοχό της πάπα, και άλλοτε να τα αποκρύπτουν. Στο σημείο αυτό γίνεται λόγος για την τάση αντίστοιχα των βουρβονιστών να χρονολογούν τη βασιλεία του Λουδοβίκου του ιη΄ προσπερνώντας ως μικρής αξίας τα έργα του Ναπολέοντα (25^{ο} παράθεμα Ρ.).

Έτσι, αναδεικνύεται ο παραλληλισμός:

- του Λουδοβίκου του ιη΄ με τους Πάπες ως προς το ότι εκείνοι μνημονεύονται με επάρκεια από τους βουρβονιστές και τους χρονογράφους αντίστοιχα,
- του Ναπολέοντα με την Πάπισσα Ιωάννα ως προς το ότι προσπερνώνται από τους εκάστοτε συγγραφείς της ιστορίας, λόγω του ότι αντίστοιχα θεωρούν ανάξια λόγου τα έργα του Ναπολέοντα και δεν θέλουν να παραδεχτούν ότι η Πάπισσα Ιωάννα, μια γυναίκα αποτελεί κατά παράβαση μέρος της παπικής ιστορίας,
- των απογόνων του Αγίου Λουδοβίκου με τους καθολικούς, καθώς πρόκειται αφενός για εκείνους που αν υπερίσχυαν, θα κατόρθωναν να γκρεμίσουν όλα τα αγάλματα του Κορσικανού, δηλ. του Ναπολέοντα του Α΄[200], εξαλείφοντας το όνομά του από όλα τα βιβλία, και αφετέρου για εκείνους, οι οποίοι ενεργούν κατά της Πάπισσας Ιωάννας, ώστε να αποσιωπηθεί η ύπαρξή της. Πρόκειται για τους εχθρούς του Ναπολέοντα και της Πάπισσας Ιωάννας, εκείνους που προσπαθούν να τους εξαφανίσουν από τα δεδομένα της ιστορίας.

Ο συγγραφέας μάλιστα συμπληρώνει ότι, αν υπερίσχυαν οι απόγονοι του Αγίου Λουδοβίκου, ο Ναπολέοντας, ο γίγαντας εκείνος, θα καταντούσε όχι λιγότερο αμφίβολος και μυθώδης από τους Γίγαντες πριν από αυτόν, οι οποίοι συσσώρευαν όρη επί ορέων, για να πολιορκήσουν τον ουρανό. Ενδεικτικά, παρατίθεται ένα αρχαίο χωρίο από το έργο του Ψευδο-Απολλοδώρου *Βιβλιοθήκη*, όπου γίνεται λόγος για την προσπάθεια των Γιγάντων να ανατρέψουν τη βασιλεία των θεών του Ολύμπου[201] (25^{ο} παράθεμα Ρ., 2^{η} αρχαία επίδραση).

Ο Ναπολέοντας παραλληλίζεται με τους αμφίβολους και μυθώδεις Γίγαντες της αρχαίας μυθολογίας: όπως Εκείνοι πολιορκούσαν τους θεούς του Ολύμπου, για να αφαιρέσουν την εξουσία τους και τελικά απέτυχαν, έτσι και ο Ναπολέοντας, ο αυτοκράτορας της Γαλλίας, μετά την οριστική ήττα του στο Βατερλώ στις 18 Ιουνίου

[200]Ο Ναπολέοντας αναφέρεται στο έργο με το επίθετο «Κορσικανός». Πρόκειται για τον Ναπολέοντα τον Α΄ (1769-1821), αυτοκράτορα των Γάλλων (1804-1815), δευτερότοκο γιο του Καρόλου Βοναπάρτη και της Λαιτίτσιας Ραμολίνο —γι' αυτό το λόγο άλλωστε ο συγγραφέας του έργου αποκαλεί παρακάτω τον Ναπολέοντα «Βοναπάρτη». Το επίθετο «Κορσικανός» εξηγείται από το γεγονός ότι ο πατέρας του ήταν μικρός πρόκριτος της Κορσικής, ενώ απέκτησε τίτλο ευγενείας και βασιλική υποτροφία για τους γιους του (Ως προς τον Ναπολέοντα τον Α΄ βλ. Fournier 1903).

[201]Βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 181, όπου γίνεται λόγος για τους Γίγαντες της αρχαίας μυθολογίας και τον παραλληλισμό των γυναικών μοναχών με αυτούς.

του 1815 από τους Άγγλους, επιστρέφει στο Παρίσι για να συνεχίσει τον αγώνα του, όμως συναντά την εχθρότητα των βουλευτών και παραιτείται. Μη μπορώντας ο ίδιος να διαφύγει στην Αμερική εμπιστεύεται τον εαυτό του στη μεγαλοψυχία των Άγγλων. Αφού επιβιβάζεται στο σκάφος «Βελλεροφόντης» μεταφέρεται στο νησί Αγία Ελένη, στο οποίο παραμένει αιχμάλωτος μέχρι τον θάνατό του.

Ταυτόχρονα, με την παρομοίωση του Ναπολέοντα με την Πάπισσα Ιωάννα[202], η ηρωίδα παραλληλίζεται έμμεσα με τους Γίγαντες της αρχαίας μυθολογίας, οι οποίοι προσπάθησαν να ανατρέψουν την εξουσία των θεών του Ολύμπου, όπως η Πάπισσα Ιωάννα ανέτρεψε την μέχρι τότε εκκλησιαστική παράδοση των αρσενικών παπών. Ο παραλληλισμός θεωρείται πολύ επιτυχημένος, καθώς:

- τόσο ο Ναπολέοντας ο Α΄, που ηττήθηκε στο Βατερλώ από τους Άγγλους, που έζησε «αιχμάλωτος» στα χέρια των Άγγλων ως το τέλος της ζωής του[203],
- όσο και η Πάπισσα Ιωάννα, η οποία πέθανε με ατιμωτικό τρόπο στη γέννα κατά τη διάρκεια της λιτανείας[204], και
- οι Γίγαντες, οι οποίοι ηττήθηκαν από τους από τους θεούς του Ολύμπου,

δέχτηκαν την ήττα και την ανάλογη ατίμωση εξαιτίας της υπέρμετρης φιλοδοξίας τους. Έτσι, το Βατερλώ του Ναπολέοντα, η ήττα του Γάλλου αυτοκράτορα από τους Άγγλους, αντιστοιχεί στο «Βατερλώ» της Πάπισσας Ιωάννας, τον ατιμωτικό της θανατο και το άδοξο τέλος της.

Τέλος, μέσα από τον παραλληλισμό του Ναπολέοντα και κατ' επέκταση εμμέσως της Πάπισσας Ιωάννας με τους μυθικούς Γίγαντες, στόχος του συγγραφέα είναι να επισημάνει την προσπάθεια εκ μέρους κάποιων αμφισβήτησης και εξάλειψης της ιστορικής ύπαρξης των δύο αυτών ηγετικών προσωπικοτήτων στην στρατιωτική–πολιτική και εκκλησιαστική εξουσία αντίστοιχα, ώστε αμφότεροι να θεωρηθούν μυθώδη, δηλ. πλάσματα της φαντασίας, «όντα», σε αντίθεση με τον Λουδοβίκο και τους προγενέστερους Πάπες που αποτελούν μέρος της ιστορικής αλήθειας.

Στη διάρκεια της περιγραφής του Ναπολέοντα ως μυθώδους και αμφίβολης προσωπικότητας στην περίπτωση κατά την οποία υπερίσχυαν οι απόγονοι του Αγίου Λουδοβίκου, γκρέμιζαν όλα τα αγάλματά του και εξάλειφαν το όνομά του από τα βιβλία, ο συγγραφέας το έργου παρεμβάλλει ως στερεότυπη έκφραση την ομηρική φράση «…περιπλομένων ἐνιαυτῶν…»[205], η οποία αναφέρεται στο πέρασμα του χρόνου[206] ($25^{ο}$ παράθεμα Ρ., $1^{η}$ αρχαία πηγή). Με τον τρόπο αυτό επισημαίνει ότι μια προσωπικότητα είναι δυνατόν να εξαφανιστεί με το πέρασμα του χρόνου ελλείψει ιστορικών στοιχείων που να μαρτυρούν την προγενέστερη ύπαρξή της.

Στο πλαίσιο αυτό ο Ναπολέοντας, ο Βοναπάρτης όπως αποκαλείται στο έργο, παραλληλίζεται με τον Προμηθέα της αρχαίας ελληνικής μυθολογίας, που του έτρωγε ο γύπας το συκώτι, ενώ ο «…αχόρταγος γύψ…» που έτρωγε τα σπλάγχνα ήταν ο «Ούδσων», ο Hudson Love, ο δεσμοφύλακάς του στο νησί Αγία Ελένη[207] ($26^{ο}$ παράθεμα Ρ.).

Ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας*, προκειμένου να προσαρμόσει το τέλος του Ναπολέοντα στο τραγικό και επώδυνο τέλος του Προμηθέα και κατ' επέκταση

---

[202]Βλ. παραπάνω.

[203]Βλ. παρακάτω την αναφορά στον άγγλο δεσμοφύλακα του Ναπολέοντα, ονόματι Hudson Love.

[204]Ως προς τον ατιμωτικό τρόπο θανάτου της βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 249.

[205]Βλ. Ομήρου, *Οδύσσεια*, 1. 16.

[206]Ως προς τη μετάφραση της ομηρικής φράσης βλ. Μαρωνίτη 2006, σ. 13: «…με του καιρού τ' αλλάγματα…», ή αλλιώς «…στο γύρισμα του χρόνου…».

[207]Επίσης βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 173, τον παραλληλισμό της Ιωάννας και του Φρουμέντιου με τον Προμηθέα και της πείνας, που τους θέριζε τα σπλάγχνα, με τον γύπα που έτρωγε το συκώτι του Προμηθέα (βλ. εκεί και τα αντίστοιχα σχόλια για τον Προμηθέα).

στο ατιμωτικό τέλος της ηρωίδας, παρουσιάζει με υπερβολικό —σχεδόν τραγικό— τρόπο το τέλος του, ως φυλακισμένο που υπέφερε στα χέρια του δεσμοφύλακά του. Ωστόσο, εκείνος —σύμφωνα με τα δεδομένα της ιστορίας— δεν ήταν αιχμάλωτος σε κάποια φυλακή με δεσμοφύλακα τον Hudson Love, ούτε υπέφερε, όπως αφήνεται να εννοηθεί, αλλά ζούσε σε μια έπαυλη που βρισκόταν υπό αγγλική κατοχή[208].

11η Θεματική Ενότητα:
Μετά την εκτέλεση των παπικών καθηκόντων για δύο ολόκληρα έτη οι ατμοί της φιλοδοξίας διασκορπίζονται και ξυπνά και πάλι η ερωτική επιθυμία της Ιωάννας.

Δύο χρόνια σχεδόν κρατάει η φιλοδοξία και η ασύγκριτη δραστηριότητα του «πάπα Ιωάννη». Ωστόσο οι μέρες περνούν και η ηρωίδα αρχίζει σταδιακά να βαριέται να απλώνει το πόδι της στους γραμματείς, τους κόλακες, τους αυλοδούλους και σε άλλους αχόρταγους ζητιάνους, ενθυμούμενη με νοσταλγία τις ερωτικές στιγμές που είχε ζήσει με τον Φρουμέντιο. Έχει αρχίσει και πάλι για τα καλά να την κυριεύει η ερωτική επιθυμία.

Στο μεταξύ ο «πάπας Ιωάννης» ζει πλουσιοπάροχα στα παπικά ανάκτορα, αναπαυόμενος πάνω σε φτερά κύκνων, τρώγοντας πέρδικες και ελάφια σε μεγάλες ποσότητες, τις νηστήσιμες ημέρες χήνες και πάπιες μαζί με χαβιάρια, στρείδια, βολβούς, μανιτάρια και άλλα καλούδια, τα οποία αναπλήρωναν τα μήλα της Εδέμ. Όλα αυτά τα αγαθά τον καθιστούν πρότυπο συνταγματικού βασιλιά που ροχαλίζει πάνω στον υψηλό θρόνο του, ενώ εκείνος παραδίδει τη ράχη των υπηκόων του στις ψαλίδες των υπουργών. Ωστόσο η κατάσταση στη Ρώμη πηγαίνει από το κακό στο χειρότερο, καθώς οι θησαυροί του Λέοντα έχουν ξοδευτεί σε άλογα, λιτανείες, συμπόσια και συντάξεις.

Στο τέλος ο «πάπας Ιωάννης», ο οποίος αρχίζει να βαριέται τις παπικές αρμοδιότητες και τα καθήκοντα, αποσύρεται στην Όστια, όπου περνάει ξέγνοιαστες μέρες εν μέσω μιας ομήγυρης χαρούμενων νεαρών ιερέων, ενώ παράλληλα τον κοιμίζουν τα κύματα της Μεσογείου και οι μελωδίες των μουσικών οργάνων.

Η ηρωίδα βρίσκεται ήδη στα μισά του βίου της, όμως η διάθεσή της για έρωτα είναι το ίδιο δυνατή, όπως όταν ήταν πιο νέα. Έτσι πολλές φορές συγκεντρώνει σε πολυτελή συμπόσια τους ωραίους αυλικούς της και καθώς περνάει μετά το γεύμα μπροστά από τους ρασοφόρους εκείνους απογόνους του Άδωνη δεν ξέρει σε ποιον και κυρίως με ποιον ευπρεπή και έμμεσο τρόπο να προσφέρει το «μήλο». Άλλοτε πάλι εκείνη κάνει πίσω, κατανοώντας το μέγεθος του τολμήματος. Πάντως το σίγουρο είναι ότι λίγο φοβάται την ετυμηγορία του επουράνιου δικαστηρίου, καθώς σκέπτεται ότι δεν είναι δυνατόν ο Θεός να έχει δώσει τόσα αγαθά στον άνθρωπο, για να μην μπορεί να τα απολαύσει.

11η Θεματική Ενότητα:
Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

27. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Εν τούτοις τα πράγματα (εννοώ τα ρωμαϊκά) εβάδιζον κακήν κακώς, οι υπό του Λέοντος συσσωρευθέντες θησαυροί είχον μεταβληθή εις ίππους, λιτανείας, συμπόσια και συντάξεις, οι δε

[208]Ο Ναπολέοντας ζήτησε από τους Άγγλους μια έπαυλη, προκειμένου να ζήσει τα τελευταία χρόνια της ζωής του. Εκείνοι του παραχώρησαν μια κατοικία στην Αγία Ελένη, η οποία βρισκόταν υπό αγγλική κατοχή, όπου ο Hudson Love ήταν ο επικεφαλής της αγγλικής φρουράς, και ο Ναπολέοντας έζησε εκεί τα τελευταία χρόνια της ζωής του.

κλειδούχοι του παπικού ταμείου, καίτοι προ πολλού κενώσαντες αυτό, δεν έσπευδον ν' αποσυρθώσι, μιμούμενοι τον Διογένη, όστις, αφού έπιε τον οίνον, εκλείσθη εις το βαρέλιον».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 232)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
Διογένους του Λαερτίου, *Βίοι Φιλοσόφων*, 6. 26, 8-9.
Διογένης οἶνόν ποτ' ᾔτησεν αὐτόν, τότε δὲ
καὶ ἰσχάδας. ὁ δὲ κεράμιον ὅλον ἔπεμψεν αὐτῷ·

Λουκιανού, *Πως δει ιστορίαν συγγράφειν*, 3. 8-15.
ὁ δὴ Διογένης ὁρῶν ταῦτα, ἐπεὶ μηδὲν εἶχεν ὅ τι
καὶ πράττοι -οὐδεὶς γὰρ αὐτῷ ἐς οὐδὲν ἐχρῆτο-
διαζωσάμενος τὸ τριβώνιον σπουδῇ μάλα καὶ (10)
αὐτὸς ἐκύλιε τὸν πίθον, ἐν ᾧ ἐτύγχανεν οἰκῶν,
ἄνω καὶ κάτω τοῦ Κρανείου. καί τινος τῶν
συνήθων ἐρομένου, Τί ταῦτα ποιεῖς, ὦ Διόγενες;
Κυλίω, ἔφη, κἀγὼ τὸν πίθον, ὡς μὴ μόνος ἀργεῖν
δοκοίην ἐν τοσούτοις ἐργαζομένοις. (15)

Διογένους του Λαερτίου, *Βίοι Φιλοσόφων*, 6. 105, 3-6.
ἔνιοι γοῦν καὶ βοτάναις καὶ παντάπασιν ὕδατι χρῶνται
ψυχρῷ σκέπαις τε ταῖς τυχούσαις καὶ πίθοις, καθάπερ Διογένης,
ὃς ἔφασκε θεῶν μὲν ἴδιον εἶναι μηδενὸς δεῖσθαι, τῶν δὲ θεοῖς (5)
ὁμοίων τὸ ὀλίγων χρῄζειν.

28. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Πολλάκις συναθροίζουσα εις το πολυτελές συμπόσιον πάντας τους ευπροσώπους αυλικούς της, περιήρχετο μετά το γεύμα τας τάξεις των ρασοφόρων εκείνων Αδωνίδων, ως η σεμνή Αικατερίνη τας των σωματοφυλάκων της, διστάζουσα προς ποίον εξ αυτών ήθελε προσφέρει το μήλον και πολύ μάλλον τίνι τρόπωι ηδύνατο ευσχήμως να το προσφέρηι».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 232-233)

Παράβαλε το εξής αρχαίο χωρίο:
Ψευδο-Απολλοδώρου, *Βιβλιοθήκη (επιτομή από τους κώδικες Vat. 950 + Sabbaitico 366)*, 3. 2a, 1-16.
(2a.) Ὅτι μῆλον περὶ
κάλλους Ἔριν ἐμβάλλει
Ἥρᾳ καὶ Ἀθηνᾷ καὶ Ἀφρο-
δίτῃ, καὶ κελεύει Ζεὺς Ἑρ-
μῆν εἰς Ἴδην πρὸς Ἀλέξ- (5)
ανδρον ἄγειν, ἵνα ὑπ'
ἐκείνου διακριθῶσιν. αἱ
δὲ ἐπαγγέλλονται δῶρα
δώσειν Ἀλεξάνδρῳ, Ἥρα
μὲν πασῶν προκριθεῖσα (10)
βασιλείαν πάντων, Ἀθηνᾶς
δὲ πολέμου νίκην, Ἀφρο-
δίτη δὲ γάμον Ἑλένης. ὁ
δὲ Ἀφροδίτην προκρίνει
καὶ πηξαμένου Φερέκλου (15)
νῆας εἰς Σπάρτην ἐκπλέει.

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού στην 11η Θεματική Ενότητα

Στη διάρκεια της αναφοράς στους θησαυρούς του Πάπα Λέοντα του Δ΄, οι οποίοι έχουν ξοδευτεί σε άλογα, λιτανείες, συμπόσια και συντάξεις, γίνεται λόγος για τους κλειδούχους, εκείνους που κρατούσαν τα κλειδιά του παπικού ταμείου, οι οποίοι φρόντισαν να το αδειάσουν, ενώ παραλληλίζονται με τον Διογένη, ο οποίος ήπιε το κρασί που ήταν μέσα στο βαρέλι. Μάλιστα, ο συγγραφέας συμπληρώνει ότι εκείνοι,

αφού άδειασαν το παπικό ταμείο δεν απομακρύνθηκαν, αλλά παρέμειναν σε αυτό ως φύλακές του, μιμούμενοι την αντίδραση του Διογένη, ο οποίος αφού ήπιε το κρασί μπήκε μέσα στο βαρέλι (27ο παράθεμα Ρ.).

Ο Διογένης από τη Σινώπη ήταν ο θεμελιωτής της Κυνικής φιλοσοφίας. Λέγεται ότι εξορίστηκε από τη Σινώπη, επειδή παραμόρφωσε τα νομίσματα της πόλης. Η «παραμόρφωση του συναλλάγματος» θα αποτελέσει κεντρική μεταφορά στους Κυνικούς —η απομάκρυνση του πλαστού νομίσματος από τη συμβατική σοφία θα δημιουργούσε χώρο για τον αυθεντικό Κυνικό τρόπο ζωής: έναν τρόπο ζωής σύμφωνο με τη φύση. Μάλιστα, υπάρχει νομισματική απόδειξη που ανακαλύφθηκε τον εικοστό αιώνα και επιβεβαιώνει την ιστορία της εξορίας του Διογένη[209].

Σύμφωνα με την παράδοση ο Διογένης ανακάλυψε την αποστολή του, την «παραμόρφωση του συναλλάγματος», συμβουλευόμενος έναν χρησμό. Λέγεται επίσης ότι πουλήθηκε ως δούλος και ότι ζούσε την υπόλοιπη ζωή του ως ιδιωτικός οικοδάσκαλος των παιδιών του αφεντικού του, όμως η πληροφορία αυτή συγκρούεται με την παράδοση ότι ο Διογένης γέρασε περνώντας τα καλοκαίρια του στην Κόρινθο και το φθινόπωρο στην Αθήνα μένοντας μέσα στο πιθάρι του, ένα μεγάλο βάζο κρασιού[210]. Ενδεικτικά παρατίθενται ορισμένα αρχαία χωρία, τα οποία αναφέρονται τόσο στο γεγονός ότι εκείνος ζούσε μέσα στο πιθάρι του[211], όσο και στην ιστορία σύμφωνα με την οποία ο Διογένης ζήτησε κάποτε από τον Πλάτωνα κρασί και μετά ξερά σύκα και τότε ο Πλάτωνας του έστειλε ένα ολόκληρο πιθάρι γεμάτο κρασί[212].

Με την αναφορά στη δράση των κλειδούχων να αδειάζουν το παπικό ταμείο και τον παραλληλισμό των ίδιων με τον Διογένη και του παπικού ταμείου με το πιθάρι πρόθεση του συγγραφέα είναι να τονίσει το μέγεθος της διαφθοράς και της οικονομικής εκμετάλλευσης του λαού από το ιερατείο.

Καθώς αναδεικνύεται η ερωτική διάθεση της ηρωίδας και περιγράφονται τα πολυτελή συμπόσια, τα οποία οργανώνει για τους αυλικούς της, προκειμένου να διαλέξει τον ρασοφόρο άνδρα που θα την ελκύσει περισσότερο, οι ρασοφόροι αυλικοί της Ιωάννας παραλληλίζονται με απογόνους του Άδωνη. Ενδεικτικά, παρατίθεται ένα αρχαίο χωρίο[213] που αναφέρεται στην Αφροδίτη, η οποία δέχεται το μήλο από τον Πάρη (28ο παράθεμα Ρ.). Μέσα από τον παραλληλισμό των ευπρόσωπων ρασοφόρων αυλικών με τον Άδωνη και την παρουσίαση της Πάπισσας Ιωάννας, η οποία επιθυμεί

[209]Βλ. περισσότερα Branham Bracht R. (χ.ε.): "Diogenes was exiled from Sinope (on the southern coast of the Black Sea) for defacing the city's coins. 'Defacing the currency' was to become a central metaphor for the Cynics' critique of the tradition —driving out the counterfeit coin of conventional wisdom to make room for the authentic Cynic life lived 'according to nature'. Surprisingly, numismatic evidence discovered in the twentieth century appears to confirm the story of Diogenes' exile, but that may be the only trustworthy part of the biography".

[210]Βλ. περισσότερα Branham Bracht R. (χ.ε.): "The tradition also claims that Diogenes (1) studied with Antisthenes, (2) discovered his vocation ('defacing the currency') by consulting an oracle and (3) was sold into slavery and spent the rest of his life as a private tutor to his master's children. Claim (1) may be chronologically impossible, and was perhaps fabricated by Stoics eager to give their school a Socratic pedigree via the Cynics. Claim (2) is suspiciously reminiscent of stories told of Socrates and of Zeno of Citium. Claim (3) conflicts with the tradition that Diogenes grew old spending his summers in Corinth and winters in Athens living in his *pithos*, a large wine-jar. In all probability, both (2) and (3) are based on literary works by or about Diogenes that were later treated biographically".

[211]Βλ. Λουκιανού, *Πως δει ιστορίαν συγγράφειν*, 3. 8-15.

[212]Βλ. Διογένους του Λαερτίου, *Βίοι Φιλοσόφων*, 6. 26, 8-9.

[213]Βλ. Ψευδο-Απολλοδώρου, *Βιβλιοθήκη (επιτομή από τους κώδικες Vat. 950 + Sabbaitico 366)*, 3. 2a, 1-16.

να προσφέρει το μήλο σε εκείνον που θα επιλέξει, ως άλλη Εύα στον Αδάμ[214], καυτηριάζεται η απαγορευμένη φιληδονία και ηδυπάθεια της ηρωίδας.

12η Θεματική Ενότητα:
Η δίμηνη πάλη της Ιωάννας κατά του δαίμονα της σάρκας με τη χρήση αντιφαρμάκων και η ήττα της.

Δύο μήνες παλεύει κατά του δαίμονα της ερωτικής επιθυμίας η Ιωάννα, χρησιμοποιώντας ένα σωρό αντιφάρμακα. Έτσι, άλλοτε τοποθετεί φύλλα άγνου στο στρώμα της, άλλοτε πίνει αφεψήματα από νούφαρα και άλλοτε τρώει τις κορυφές του μαρουλιού, ενώ δεν παραλείπει κανένα μεσαιωνικό φάρμακο, προκειμένου να καταπνίξει τον ερωτικό πόθο που ανθίζει στα σαραντάχρονα στήθη της. Όμως όσο εκείνη προσπαθεί να τον σβήσει, τόσο εκείνος φουντώνει ολοένα και περισσότερο. Έτσι, μετά από κάθε νίκη της κατά της επιθυμίας, αντί να ψέλνει επινίκια άσματα, κλαίει. Στο τέλος, προβλέποντας η ίδια ότι δεν πρόκειται να νικήσει, παύει να παλεύει. Άλλωστε τον νικητή της τον έχει ήδη προ πολλού επιλέξει.

12η Θεματική Ενότητα:
Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

29. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 2, 5). Γενική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαία χωρία 1, 3, 4).**

«Επί δύο ολοκλήρους μήνας επάλαισε κατά του δαίμονος η Ιωάννα, σκορπίζουσα φύλλα άγνου επί της κλίνης της, ως αι Αθηναίαι κατά τας εορτάς της Δήμητρος[1], πίνουσα αφεψήματα νυμφαίας κατά την συμβουλήν του Πλινίου[2], τρώγουσα θριδάκων κορυφάς ως ο Άγιος Ιωάννης ο νηστευτής[3], και ουδέν παραλείπουσα των μεσαιωνικών φαρμάκων, ίνα καταπνίξηι τους νεανικούς πόθους, οίτινες ανεβλάστανον εις τα τεσσαρακονταετή στήθη της, ως τα άνθη επί των ερειπίων. Αλλ' οι τοιούτοι πόθοι ομοιάζουσι την άσβεστον, ήτις όσωι περισσότερον βρέχεται, τόσωι μάλλον ανάπτει. Μετά πάσαν κατά της σαρκός νίκην αντί να ψάλληι επινίκια έκλαιεν η Ιωάννα ως ο Βρούτος, αφού εθυσίασε τον υιόν του υπέρ πατρίδος[4]. «Μία ακόμη τοιαύτη νίκη και εχάθην» έκραξεν ο Πύρρος, αριθμών τους πεσόντας στρατιώτας του[5]· ταυτά έλεγε και η Ιωάννα, αποσπώσα μετά άγρυπνον νύκτα τρεις λευκανθείσας τρίχας της. Βεβαίαν ήδη προβλέπουσα την ήτταν περιττόν ενόμισε να προκηκύνηι την πάλην· τον δε νικητήν αυτής προ πολλού είχεν εκλέξει».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 233)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
Διοσκουρίδου του Πεδανίου, *Περί ύλης ιατρικής*, 1.103, 3, 9-10.
ὠνόμασται δὲ ἄγνος διὰ τὸ τὰς ἐν τοῖς Θεσμοφορίοις
ἁγνευούσας γυναῖκας εἰς ὑπόστρωμα χρῆσθαι αὐτῇ·[1]

Αρχιγένους, *Αποσπάσματα Άγνωστα*, 72, 22-23.
ἡ κοίτη δὲ μὴ πάνυ ἁπαλὴ ἔστω, μάλιστα ἐπὶ τῶν ἀνὰ σάρκα ὑδέρων, ὑποστροννύσθω δὲ καλάμων
φύλλα καὶ αἱ ξηραίνουσαι βοτάναι, οἷον ἄγνος,[1] γλήχων, καλαμίνθη καὶ τὰ ὅμοια·

Βασιλείου Καισαρείας, *Επιστολαί*, 42. 5, 13-15.
Ἐνταῦθα ἡ ἔρημος ἐν ᾗ ὁ μακά-
ριος Ἰωάννης ἀκριδοφαγῶν μετάνοιαν τοῖς ἀνθρώποις
ἐκήρυξεν[3].

[214]Βλ. *Π.Δ.*, *Γένεσις*, 3. 6: «καὶ εἶδεν ἡ γυνὴ ὅτι / καλὸν τὸ ξύλον εἰς βρῶσιν καὶ ὅτι ἀρεστὸν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἰδεῖν / καὶ ὡραῖόν ἐστιν τοῦ κατανοῆσαι, καὶ λαβοῦσα τοῦ καρποῦ αὐτοῦ / ἔφαγεν· καὶ ἔδωκεν καὶ τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς μετ' αὐτῆς, καὶ ἔφαγον».

Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Εκλογαί (1-48) από διαφόρων λόγων*, 63. 760, 16-17.
᾽Αλλ᾽ ὁ ᾽Ιωάννης ἀκρίδας
ἤσθιε καὶ μέλι ἄγριον[3].

Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Εκλογαί (1-48) από διαφόρων λόγων*, 63. 762, 14-16.
ὁ ᾽Ιωάννης, πτωχὸς, ἀνέστιος, ἄπολις, ἀκτή-
μων, ἄσιτος, ἀκρίδας ἐκ βοτανῶν ἐσθίων καὶ μέλι (15)
ἄγριον[3].

Διονυσίου *Αλικαρνασσέως, Ρωμαϊκή Αρχαιολογία*, 5. 9, 3, 13- 5. 10, 1, 4.
τελευταία γὰρ αὕτη τοῦ συνάρχοντος δέησις
ἦν· ἀλλ᾽ αὐθημερὸν ἀποκτενεῖν ἅπαντας ἀπειλοῦντος
καὶ διομνυμένου, ἀδημονῶν ὁ Κολλατῖνος ἐπὶ τῷ μη- (15)
δενὸς ὧν ἠξίου τυγχάνειν, Τοιγαροῦν, ἔφησεν, ἐπεὶ
σκαιὸς εἶ καὶ πικρὸς ἐγὼ τὰ μειράκια ἀφαιροῦμαι τῆς
αὐτῆς ἐξουσίας ἧς σὺ κύριος ὤν. καὶ ὁ Βροῦτος ἐκ-
πικρανθείς[4], Οὐκ ἐμοῦ γ᾽, ἔφη, ζῶντος, ὦ Κολλατῖνε,
τοὺς προδότας τῆς πατρίδος ἰσχύσεις ἐξελέσθαι· ἀλλὰ (20)
καὶ σὺ δώσεις δίκας ἃς προσῆκεν οὐκ εἰς μακράν.
5.10.
(1.) Ταῦτ᾽ εἰπὼν καὶ φυλακὴν τοῖς μειρακίοις ἐπι-
στήσας ἐκάλει τὸν δῆμον εἰς ἐκκλησίαν. πληρωθείσης
δὲ τῆς ἀγορᾶς ὄχλου· περιβόητον γὰρ ἀνὰ τὴν πόλιν
ὅλην τὸ περὶ τοὺς παῖδας αὐτοῦ πάθος ἐγεγόνει [4].
(βλ. επίσης για τον τρόπο θανάτου —τον αποκεφαλισμό— των υιών του Βρούτου: Διονυσίου *Αλικαρνασσέως, Ρωμαϊκή Αρχαιολογία*, 8. 79, 2, 4-9, Ποσειδωνίου, *Αποσπάσματα (Jacoby)*, 2a, 87, F, 40, 1-12, Πλουτάρχου, *Ποπλίκολας*, 6. 2, 3-6. 5, 1, και βλ. για τον θρήνο του Βρούτου για τη σύζυγό του Πόρκια, Πλουτάρχου, *Βρούτος*, 53. 6, 1-3).

Παραπομπή στην εξής αρχαία πηγή:
Πλουτάρχου, *Πύρρος*, 21. 14, 3- 21. 15, 1.
καὶ λέγεται τὸν Πύρρον εἰπεῖν πρός τινα τῶν
συνηδομένων αὐτῷ· "ἂν ἔτι μίαν μάχην ῾Ρωμαίους νική-
(15.) σωμεν, ἀπολούμεθα παντελῶς."[5]
Για την 2η παραπομπή δεν εντοπίστηκε συγκεκριμένη αρχαία πηγή.

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού στην 12η Θεματική Ενότητα

Στη διάρκεια της περιγραφής της πάλης της ηρωίδας κατά του δαίμονα της ερωτικής επιθυμίας γίνεται λόγος για τα αντιφάρμακα, τα οποία εκείνη χρησιμοποιεί προκειμένου να σβήσει τον ερωτικό της πόθο, αντιφάρμακα που υπήρχαν τόσο από τα αρχαία χρόνια όσο και κατά τα χριστιανικά χρόνια και την μεσαιωνική εποχή (29ο παράθεμα Ρ.).

Ειδικότερα, τα αντιφάρμακα που χρησιμοποιεί η ηρωίδα είναι τα εξής:

- φύλλα άγνου, δηλ. φύλλα λυγαριάς, τα οποία οι Αθηναίες χρησιμοποιούσαν στις εορτές προς τιμήν της θεάς Δήμητρας και τα οποία η Ιωάννα σκορπίζει στο κρεβάτι της. Ενδεικτικά παρατίθεται ένα αρχαίο χωρίο από το έργο του Διοσκουρίδη με τίτλο *Περί ύλης ιατρικής*[215], όπου γίνεται λόγος για το συγκεκριμένο φυτό και τη χρήση του από τις αγνές οικοδέσποινες κατά τη διάρκεια των Θεσμοφορίων, όπως επίσης και ένα αρχαίο χωρίο από τον Αρχιγένη, το οποίο αναφέρεται στον «ἄγνον»[216] (29ο παράθεμα Ρ., 1η αρχαία επίδραση).

[215]Βλ. Διοσκουρίδου του Πεδανίου, *Περί ύλης ιατρικής*, 1.103, 3, 9-10.
[216]Βλ. Αρχιγένους, *Αποσπάσματα Άγνωστα*, 72, 23.

- ♦ νυμφικά αφεψήματα, κατά την συμβουλή του Πλινίου, τα οποία η ηρωίδα πίνει ($29^{ο}$ παράθεμα P., $2^{η}$ αρχαία πηγή).
- ♦ οι κορυφές των μαρουλιών, τις οποίες λαμβάνει ως γεύμα η ηρωίδα, όπως ο Άγιος Ιωάννης ο Νηστευτής ($29^{ο}$ παράθεμα P., $3^{η}$ αρχαία επίδραση). Παρατίθενται ορισμένα αρχαία χωρία[217], τα οποία αναφέρονται στη συγκεκριμένη συνήθεια του Αγίου Ιωάννη του Νηστευτή.
- ♦ διάφορα μεσαιωνικά φάρμακα, τα οποία δεν αναφέρονται με λεπτομέρειες.

Συγχρόνως, σε άλλα σημεία του έργου, γίνεται λόγος για τα αντιφάρμακα, τα οποία χρησιμοποιούνται τόσο από την Ιωάννα και τον Φρουμέντιο, όσο και από τους Αγίους Πατέρες της Εκκλησίας:

- ▪ τα αντιφάρμακα, με τα οποία η Ιωάννα προσπαθεί να απαλλαγεί από την ερωτική επιθυμία, όταν ο Φρουμέντιος αναγκάζεται να εγκαταλείψει το μοναστήρι της Μοσβάχης: **το μαστίγωμα, το παγωμένο νερό**, με το οποίο βρέχει το κρεβάτι της, **το κρασί**, αλλά και **το αγνόχορτο**, του οποίου και μόνο η οσμή διώχνει κάθε ερωτική διάθεση[218].

  Στην προκειμένη περίπτωση **τα φύλλα άγνου** που η ηρωίδα σκορπίζει στο κρεβάτι της, ενώ πριν χύνει παγωμένο νερό σ' αυτό, ώστε να απαλλαγεί από την ερωτική επιθυμία, σχετίζονται με **το αγνόχορτο**, το οποίο εκείνη χρησιμοποίησε παλαιότερα. Στο σημείο αυτό παρατηρείται κυκλικό σχήμα, καθώς το θέμα των αντιφαρμάκων επανέρχεται στην *Πάπισσα Ιωάννα*, αφού η ίδια απεικονίζεται να χρησιμοποιεί αντιφάρμακα κατά της ερωτικής επιθυμίας τόσο στα χρόνια της νεότητας όσο και σε εκείνα της ωριμότητάς της. Έτσι η ιστορία επαναλαμβάνεται και η στάση ζωής της ηρωίδας παραμένει ίδια, καθώς εκείνη πραγματοποιεί παρόμοιες ενέργειες στο πέρασμα του χρόνου. Μόνο οι εκάστοτε ερωτικοί της σύντροφοι αλλάζουν, καθώς η Ιωάννα έχει αρχικά ως εραστή τον Φρουμέντιο και έπειτα τον Φλώρο.

  Μέσα από την απεικόνιση της ηρωίδας να χρησιμοποιεί τα αντιφάρμακα αυτά κατά της ερωτικής επιθυμίας αναδεικνύεται η φαινομενική επιθυμία της για απαλλαγή από τον ερωτικό πόθο, ενώ αναδύεται μέσα από το έργο η ηδυπάθεια και η τρυφή της.
- ▪ τα σκληρά αντιφάρμακα, τα οποία χρησιμοποιούν οι Άγιοι Πατέρες —ο Άγιος Αυγουστίνος, η Αγία Γενοβέφα, ο Άγιος Φραγκίσκος, η Αγία Λιμπανία και η Αγία Λιουτβίργη— για την απαλλαγή από την ερωτική επιθυμία, σε αντίθεση με το επιεικές «αντιφάρμακο» που χρησιμοποιεί η Ιωάννα: ένα φτερό[219].
- ▪ τα σκληρά αντιφάρμακα, τα οποία χρησιμοποιούν οι Άγιοι Πατέρες —οι Άγιοι της Ανατολικής Εκκλησίας και ο Άγιος Αντώνιος: την αγρυπνία, το μαστίγωμα, τη νηστεία και την ψυχρολουσία, για την απαλλαγή από την ερωτική επιθυμία, σε αντίθεση με το «αντιφάρμακο» που χρησιμοποιεί ο Φρουμέντιος: την απόλαυση, μετά τη γνωριμία του με την Ιωάννα[220].

---

[217]Βλ. Βασιλείου Καισαρείας, *Επιστολαί*, 42. 5, 13-15, Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Εκλογαί (1-48) από διαφόρων λόγων*, 63. 760, 16-17 και Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Εκλογαί (1-48) από διαφόρων λόγων*, 63. 762, 14-16.

[218]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 150: «Κατά τους παροξυσμούς της απελπισίας της κατέφευγεν ενίοτε, ίνα απομακρύνηι τα περικυκλούντα αυτήν οχληρά φαντάσματα, εις των συναξαρίων τας ευσεβείς συνταγάς, ότε μεν μαστιγουμένη διά της ζώνης της, ότε δε βρέχουσα τας σινδόνας της διά παγετώδους ύδατος ή ζητούσα να πνίξηι την λύπην της εις τον οίνον κατά την συμβουλήν του Εκκλησιαστού. Αλλά πάντα τα θαυματουργά ταύτα αντιφάρμακα απετύγχανον κατά της αθυμίας της, και αυτό ακόμη τον αγνόχορτον, του οποίου μόνη η οσμή ήρκει, κατά τους αγιογράφους, ίνα αποδιώξηι τον έρωτα…», καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια.

[219]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 149- 150, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια.

[220]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 156- 157, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια.

- τα αντιφάρμακα, με τα οποία προσπαθεί ο Άγιος Φραγκίσκος να κατασιγάσει την ερωτική επιθυμία —με το κύλισμα στο χιόνι— και ο Άγιος Αντώνιος —με την ψυχρολουσία, αφού προηγουμένως περιγράφεται η αθωότητα του Φρουμέντιου στα ερωτικά ζητήματα[221]. Στο σημείο αυτό παρατηρείται η εξελικτική πορεία του ήρωα: ο αγνός και αθώος Φρουμέντιος, πριν τη γνωριμία του με την Ιωάννα, μετατρέπεται στον τρυφηλό και ερωτόληπτο Φρουμέντιο, μετά τη γνωριμία του με εκείνη.
- τα αντιφάρμακα, με τη χρήση των οποίων ο άνθρωπος απολαμβάνει τον έρωτα χωρίς παρενέργειες ή ανεπιθύμητα αποτελέσματα (εγκυμοσύνη): το πήγανο, το ρείκι, την τσουκνίδα και τον πλακούντα[222].

Με την περιγραφή των ισχυρών και επώδυνων —σε ορισμένες περιπτώσεις— αντιφαρμάκων που χρησιμοποιούν οι Άγιοι Πατέρες και την αντιδιαστολή τους προς τα τρυφηλά αντιφάρμακα, τα οποία μεταχειρίζονται η Ιωάννα και ο Φρουμέντιος [223], ο συγγραφέας αναδεικνύει τη φαινομενική επιθυμία των δύο ηρώων να απαλλαγούν από τον ερωτικό πόθο. Η περιγραφή των αντιφαρμάκων που χρησιμοποιούνται στο πέρασμα του χρόνου —από τα αρχαία μέχρι και τα μεσαιωνικά χρόνια— αποτυπώνει τη διαχρονικότητα του έρωτα, αλλά και της προσπάθειας των ανθρώπων άλλοτε να αυξήσουν και άλλοτε να μειώσουν τη δύναμή του.

Στην περίπτωση της ηρωίδας τα αντιφάρμακα, τα οποία μεταχειρίζεται για να κατασιγάσει τον ερωτικό της πόθο —τα φύλλα άγνου, τα νυμφικά αφεψήματα, τις κορυφές των μαρουλιών και διάφορα μεσαιωνικά αντιφάρμακα— έχουν προσωρινά αποτελέσματα και νίκες, οι οποίες προκαλούν τα δάκρυά της —«Μετά πάσαν κατά της σαρκός νίκην…έκλαιεν η Ιωάννα…». Μάλιστα, ο συγγραφέας παραλληλίζει την Ιωάννα που κλαίει για την προσωρινή νίκη της κατά του ερωτικού της πόθου με τον Βρούτο που θρηνεί για την απώλεια του γιου του για χάρη της πατρίδας ($29^{ο}$ παράθεμα Ρ., $4^{η}$ αρχαία επίδραση). Ενδεικτικά, παρατίθεται ένα αρχαίο χωρίο από το έργο του Διονυσίου Αλικαρνασσέα *Ρωμαϊκή Αρχαιολογία*[224], όπου γίνεται λόγος για την πικρία του Βρούτου.

Ως προς την ιστορία, ο Ταρκύνιος ο Υπερήφανος, ο έβδομος και τελευταίος βασιλιάς της Ρώμης (534 –509 περίπου π.Χ.), είχε έναν ανιψιό, τον Ιούνιο Βρούτο, γιο της αδελφής του, και έναν άλλο ανιψιό, τον Ταρκύνιο τον Κολλατίνο, που είχε για σύζυγό του την Λουκρητία. Όμως ο Ταρκύνιος ο Υπερήφανος είχε και έναν γιο, τον Ταρκύνιο Σέξτο. Μετά τον βιασμό της Λουκρητίας, της συζύγου του Ταρκύνιου Κολλατίνου, από τον Ταρκύνιο Σέξτο εκείνη κάλεσε ως μάρτυρες τον πατέρα της και τον σύζυγό της και αυτοκτόνησε με ένα μαχαίρι. Ο Βρούτος, αφού τράβηξε το μαχαίρι από την πληγή της γυναίκας, κάλεσε τον λαό να επαναστατήσει και προκήρυξε την πτώση των Ταρκυνίων[225].

---

[221]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 145 και 264, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια.

[222]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 129: «Πρώται ημείς εκαλλιεργήσαμεν εις τους κήπους των κοινοβίων το ηδύπουν πήγανον, το οποίον απαλλάττει από των κόπων της μητρότητος, την βαρύοσμον ερείκην, ήτις καθιστάι ακόρεστα τα χείλη, και την οξείαν κνίδα, εξ ης οι ημέτεροι ερασταί αρύονται νέας αείποτε δυνάμεις…» καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια. Επίσης βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 258: «Ετερον δε αφροδισιακόν φάρμακον κατεσκεύαζον αι δέσποιναι του μεσαιώνος αλείφουσαι το γυμνόν σώμα των διά μέλιτος ή ελαίου, κυλιόμεναι έπειτα επί αλεύρου και εκ του ούτω συγκολληθέντος αλεύρου ζυμώνουσαι πλακούντας, ους προσέφερον εις τους εραστάς των» και τα αντίστοιχα σχόλια.

[223]Βλ. παραπάνω.

[224]Βλ. Διονυσίου *Αλικαρνασσέως, Ρωμαϊκή Αρχαιολογία*, 5. 9, 3, 13- 5. 10, 1, 4.

[225]Βλ. Τίτου Λίβιου, *Ιστορία της Ρώμης*, 1. 57, 4- 1. 59, 1. Ως προς τον θάνατο της Λουκρητίας βλ. επίσης Pennell 2007, σ. 212. Ως προς την επανάσταση που προκάλεσε ο Βρούτος βλ. επίσης Baker 2007, σ. 32.

Ο ίδιος, γιος της αδελφής του Ταρκύνιου του Υπερήφανου, έτρεφε άσβεστο και δικαιολογημένο μίσος προς τους βασιλείς της Ρώμης. Μετά την αυτοκτονία της Λουκρητίας, εξήγειρε τον λαό και προκάλεσε την κατάλυση της βασιλείας και την εξορία της βασιλικής οικογένειας το 509 π.Χ.[226]. Όταν εγκαθιδρύθηκε η υπατεία ο Βρούτος ήταν ο ένας από τους δύο πρώτους υπάτους και ο άλλος ήταν ο Ταρκύνιος Κολλατίνος[227]. Οι γιοι του Βρούτου, ο Τίτος και ο Τιβέριος, οι οποίοι συμμετείχαν στη συνωμοσία με σκοπό την επαναφορά των Ταρκυνίων, καταγγέλθηκαν και καταδικάστηκαν, ενώ ο Βρούτος επέβλεψε αυτοπροσώπως την εκτέλεσή τους[228].

Στη συνέχεια, ο συγγραφέας τοποθετεί στο στόμα της ηρωίδας τα λόγια του Πύρρου, καθώς εκείνος αριθμούσε τους σκοτωμένους στρατιώτες του, την ώρα που εκείνη, μένοντας ξάγρυπνη τη νύχτα, μετρούσε ως απώλεια τρεις λευκές τρίχες. Το αρχαιογνωστικό υλικό έχει αντληθεί από το έργο του Πλουτάρχου *Πύρρος*, όπου περιγράφεται η μάχη του Πύρρου, βασιλιά της Ηπείρου (318-272 π.Χ.), και των στρατιωτών του με τους Ρωμαίους, στην οποία ο Πύρρος τραυματίζεται στον βραχίονα από ένα ρωμαϊκό ακόντιο —«…τοῦ Πύρρου τρωθέντος ὑσσῷ…»[229]— και χάνει την αποσκευή του, την οποία παίρνουν οι Δαύνιοι[230], ενώ στη μάχη —τόσο από τους στρατιώτες του Πύρρου όσο και των Ρωμαίων— σκοτώνονται πάνω από δεκαπέντε χιλιάδες (15.000). Μάλιστα, οι νεκροί είναι τόσοι πολλοί, ώστε ο Πύρρος σχολιάζει ότι άλλη μια τέτοια μάχη να έχουν με τους Ρωμαίους και θα χαθούν, θα αφανιστούν[231] (29ο παράθεμα Ρ., 5η αρχαία πηγή).

Ο Πύρρος είχε φιλοδοξίες να επεκτείνει το κράτος του προς τη Δύση, όπως ο Μέγας Αλέξανδρος προς την Ανατολή. Έτσι, αποδεχόμενος την πρόσκληση των Ταραντίνων, που βρίσκονταν σε πόλεμο με τους Ρωμαίους, και επικεφαλής τριάντα περίπου χιλιάδων (30.000) στρατιωτών και είκοσι (20) ελεφάντων μετέβη στον Τάραντα[232], όπου νίκησε τους Ρωμαίους στο Άσκλο, ωστόσο υπέστη μεγάλες απώλειες[233]. Στο πλαίσιο αυτό, ο Πλούταρχος αναφέρει ότι έγιναν δύο συγκρούσεις του Πύρρου με τους Ρωμαίους στο Άσκλο, ενώ συμπληρώνει ότι ο Διονύσιος ο Αλικαρνασσέας δεν αναφέρεται ούτε σε δύο συγκρούσεις ούτε σε καθαρή ήττα των Ρωμαίων, λόγω της απροθυμίας τους να σταματήσουν τη μάχη[234].

Από τον παραλληλισμό της Πάπισσας Ιωάννας —εκπροσώπου της Δυτικής Εκκλησίας— με τον Πύρρο —βασιλιά της Ηπείρου— ως προς τη νίκη τους κατά του ερωτικού πόθου και των Ρωμαίων αντίστοιχα, διαφαίνεται η πρόθεση του συγγραφέα να διασκεδάσει τις εντυπώσεις ως προς την δραματική κατάσταση της ηρωίδας, αφού η απώλεια των τριών λευκών της τριχών παραλληλιζόμενη με την απώλεια της πληθώρας των στρατιωτών του Πύρρου δεν μπορεί παρά να ειδωθεί στο πλαίσιο της σάτιρας.

---

[226]Βλ. Τίτου Λίβιου, *Ιστορία της Ρώμης*, 1. 60, 1-2.
[227]Βλ. Τίτου Λίβιου, *Ιστορία της Ρώμης*, 1. 60, 4.
[228]Ως προς τον θάνατο των γιων του Βρούτου βλ. Πλουτάρχου, *Βρούτος*, 1. 2, 1- 1. 3, 1.
[229]Βλ. Πλουτάρχου, *Πύρρος*, 21. 13, 4. Βλ. επίσης Γιάνναρη 1915, τ. 2, σ. 2578 στο λήμμα «υσσός».
[230]Οι Δαύνιοι ήταν οι κάτοικοι της Δαυνίας, περιοχής της βορείου Απουλίας στην ανατολική πλευρά της μέσης Ιταλίας, μεταξύ Αδριατικής, Γαργάνου Όρους και Απεννίνων (βλ. περισσότερα Στράβωνος, *Γεωγραφικά*, 6. 3, 8, 11 κ.ε.).
[231]Βλ. Πλουτάρχου, *Πύρρος*, 21. 14, 3- 21. 15, 1.
[232]Βλ. περισσότερα Πλουτάρχου, *Πύρρος*, 15. 1, 1 κ.ε.
[233]Βλ. περισσότερα Πλουτάρχου, *Πύρρος*, 21. 7, 1 κ.ε., 21. 13, 1 κ.ε. Ως προς τον Πύρρο, βασιλιά της Ηπείρου, βλ. επίσης Champion 2009, Garoufalias 1979 κ.ο.κ.
[234]Βλ. Πλουτάρχου, *Πύρρος*, 21. 13, 1-4: «ὁ μέντοι Διονύσιος (20, 1—3) οὔτε δύο περὶ / Ἄσκλον μάχας οὔθ᾽ ὁμολογουμένην ἥτταν ἱστορεῖ γενέσθαι / Ῥωμαίων, ἅπαξ δὲ μέχρι δυσμῶν ἡλίου μαχεσαμένους / μόλις ἀπαλλαγῆναι…». Βλ. επίσης Διονυσίου του Αλικαρνασσέως, *Ρωμαϊκή Αρχαιολογία*, 20. 3, 1, 1- 20. 3, 7, 13.

Άλλωστε, ο συγγραφέας έχει περιγράψει την τρυφηλότητα αλλά και την εκούσια ηττοπάθεια της Ιωάννας στον έρωτα με τις εξής φράσεις:

- «Αλλ' οι τοιούτοι πόθοι ομοιάζουσι την άσβεστον, ήτις όσωι περισσότερον βρέχεται, τόσωι μάλλον ανάπτει»,
- «Βεβαίαν ήδη προβλέπουσα την ήτταν περιττόν ενόμισε να προμηκύνηι την πάλην»,
- «τον δε νικητήν αυτής προ πολλού είχεν εκλέξει».

Η παρουσίαση:

- της ευτελούς θυσίας της Πάπισσας Ιωάννας, εκπροσώπου της Δυτικής Εκκλησίας, η οποία «θυσιάζει» τρεις λευκές τρίχες στον αγώνα της κατά της ερωτικής επιθυμίας, σε σύγκριση με την πραγματική θυσία του Βρούτου, που θυσιάζει τα παιδιά του για την πατρίδα, και του Πύρρου, που θυσιάζει πλήθος στρατιωτών του για τη νίκη στον πόλεμο —στην περίπτωση του Βρούτου και του Πύρρου θυσιάζεται το πιο πολύτιμο αγαθό: η ανθρώπινη ζωή, και
- της αδυναμίας και της μαλθακότητας της ηρωίδας να νικήσει τον ερωτικό της πόθο, σε αντίθεση με το ήθος και τη φιλοπατρία του Βρούτου και την ανδρεία του Πύρρου,

αποτυπώνεται στον σατιρικό καμβά του έργου. Έτσι η ηρωίδα αναδεικνύεται ως καρικατούρα αυτών των ιστορικών προσωπικοτήτων[235].

13η Θεματική Ενότητα:

Ο νέος αγαπημένος της Ιωάννας, ονόματι Φλώρος, είναι ένας εικοσαετής μοναχός, τον οποίο έχει καταστήσει η ίδια μυστικό θαλαμηπόλο της.

Ο νέος αγαπημένος της Ιωάννας είναι ένας νεαρός είκοσι ετών, ονόματι Φλώρος, μοναχογιός ή καλύτερα ανιψιός του Λέοντα του δ΄[236], ξανθός στην όψη και αφοσιωμένος σε αυτήν, τον οποίο η ίδια έχει καταστήσει μυστικό θαλαμηπόλο της, μεγάλο αξίωμα την εποχή εκείνη.

13η Θεματική Ενότητα:
Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

30. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος.**

«Ολίγας στιγμάς πριν αποθάνηι, είχε κληροδοτήσει εις αυτήν ο Άγ. Λέων τον μονογενή υιόν ή μάλλον ανεψιόν του, (διότι ανεψιοί καλούνται εν Ρώμηι τα τέκνα των παπών, όταν μάλιστα ούτοι τύχωσι και άγιοι), εικοσαετή τότε νεανίαν, ξανθόν ως σκύλον της Λακωνικής (Fulvus Lacon […] amica vis pastorum κτλ.) και αφωσιωμένον, ως εκείνοι, εις την Ιωάνναν, ήτις είχε καταστήσει αυτόν μυστικόν θαλαμηπόλον, μέγα και επίζηλον αξίωμα κατά την εποχήν εκείνην. Ο παπικός εκείνος βλαστός εκαλείτο Φλώρος και εκοιμάτο πάντοτε εις παρακείμενον του αποστολικού κοιτώνος δωμάτιον, έτοιμος ων να τρέξηι εις τας προσκλήσεις του παπικού κωδωνίσκου».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 233-234)

Παραπομπή στην εξής αρχαία πηγή:
Ορατίου, *Επωδοί*, 6. 5-6.

nam qualis aut Molossus aut fulvos Lacon, 5
amica vis pastoribus,
agam per altas aure sublata nivis
quaecumque praecedet fera;

[235]Βλ. Αποστολή 2003, σ. 251: «Ο αναγνώστης καλείται, δηλαδή, να αναζητήσει την μορφή των ηρώων του κειμένου μέσα από άλλες μορφές άλλων κειμένων…γεγονός το οποίο υποσκάπτει την ιδιαιτερότητα και τη μοναδικότητα των ηρώων και τους μετατρέπει σε καρικατούρες (βλ. Κακαβούλια 1985: 303-305, Κωστίου 202: 62)».

[236]Στη Ρώμη «ανιψιοί» ονομάζονται τα παιδιά των παπών.

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού
στην 13η Θεματική Ενότητα

Ο συγγραφέας, αναφερόμενος στον μελλοντικό εραστή της Πάπισσας Ιωάννας, τον Φλώρο, τον περιγράφει ως έναν νεαρό μοναχό είκοσι ετών, μοναχογιό του Πάπα Λέοντα του δ΄. Έπειτα ο ίδιος διορθώνει τον χαρακτηρισμό του Φλώρου από μοναχογιό σε ανιψιό του Πάπα Λέοντα και συμπληρώνει ότι στη Ρώμη ανιψιοί ονομάζονται τα παιδιά των παπών (30ο παράθεμα Ρ.).

Στο σημείο αυτό ο συγγραφέας χρησιμοποιεί τη λατινική φράση "…fulvos Lacon, amica vis pastoribus…" από την έκτη *Επωδόν* του Ορατίου, προκειμένου να παραλληλίσει τον Φλώρο με λακωνικό σκυλί:

- ως προς το ξανθό χρώμα των μαλλιών του —"… fulvos Lacon…"[237]— και
- ως προς τον χαρακτήρα του, καθώς είναι αφοσιωμένος στην Πάπισσα Ιωάννα, όπως το λακωνικό σκυλί είναι φίλος των βοσκών — "…amica vis pastoribus…". Μάλιστα, ο συγγραφέας αναφέρει ότι ο Φλώρος είναι τόσο αφοσιωμένος στην ηρωίδα, ώστε εκείνη τον καθιστά μυστικό θαλαμηπόλο της, μεγάλο αξίωμα την εποχή εκείνη, ενώ αργότερα θα γίνει εραστής της.

Στο πλαίσιο αυτό, οι αλλαγές που έχει υποστεί η λατινική πηγή δεν αλλοιώνουν το νόημά της.

14η Θεματική Ενότητα:

Οι νυχτερινές εξορμήσεις της Ιωάννας στον κοιτώνα του Φλώρου, η περιγραφή του φαντάσματος, της οπτασίας από τον νεαρό μοναχό στους υπόλοιπους μοναχούς.

Η τελευταία εξόρμηση της Ιωάννας στον κοιτώνα του Φλώρου, πριν την αποκάλυψη της ταυτότητάς της, το κυνηγητό ανάμεσα στο νεαρό μοναχό και το φάντασμα και η αποκάλυψη της ταυτότητάς του.

Η Ιωάννα έχει πια επιλέξει τον νέο της αγαπημένο, τον Φλώρο, τον οποίο μάλιστα έχει καταστήσει μυστικό θαλαμηπόλο της. Όμως η ίδια βρίσκεται σε πολύ δύσκολη θέση, καθώς —κατέχοντας την παπική εξουσία— δεν τολμάει να του ζητήσει ερωτική συνεύρεση.

Πολλές φορές μπαίνει τη νύχτα στο δωμάτιό του και τον κοιτάζει την ώρα που κοιμάται. Έτσι, μια μέρα μπαίνει στο δωμάτιό του και δίχως να μπορεί να αντισταθεί τον φιλάει στο μέτωπο. Βλέποντας όμως η Ιωάννα ότι τα βλέφαρά του αρχίζουν να κινούνται, απομακρύνεται τρομαγμένη. Την επόμενη ημέρα ο νεαρός μοναχός διηγείται στους συντρόφους του ότι είδε μια νυχτερινή οπτασία τυλιγμένη μέσα σε ένα κεντημένο πουκάμισο, αλλά καθώς τέτοια όνειρα και οπτασίες είναι συνηθισμένα την εποχή εκείνη οι περισσότεροι δε δίνουν σημασία.

Ωστόσο ο Φλώρος όντας βέβαιος ότι το φάντασμα, το οποίο είχε δει το προηγούμενο βράδυ, δεν ήταν συνηθισμένο, τρέμει ξαπλωμένος στο κρεβάτι του, μη μπορώντας να κοιμηθεί. Το βράδυ το φάντασμα τον επισκέπτεται και πάλι. Εκείνη τη στιγμή ο νέος αισθάνεται το πουκάμισό του να βρέχεται από κρύο ιδρώτα, καθώς το φάντασμα συνεχίζει να προχωρεί προς το μέρος του. Στο τέλος η οπτασία, που δεν είναι άλλη από την Ιωάννα, φτάνει δίπλα στο κρεβάτι του και αρχίζει με την άκρη των χειλιών της να γλείφει τον απαγορευμένο καρπό. Ο νεαρός μοναχός προσπαθεί να αρπάξει το φάντασμα, το οποίο μόλις προφταίνει να ξεφύγει αφήνοντάς τον με ένα κομμάτι του πουκαμίσου. Τότε το αίμα του Φλώρου αρχίζει να βράζει, με αποτέλεσμα να αρχίσει να κυνηγάει το φάντασμα μέσα στο δωμάτιο. Στο τέλος, το σκισμένο πουκάμισο που περιβάλλει το φάντασμα μπερδεύεται κάπου και τότε εκείνο

[237]Βλ. Κουμανούδη 1972, σ. 329, στο λήμμα "fulvus", που σημαίνει «χρυσόχρους».

πέφτει στο χαλί. Ο νέος απλώνει το χέρι του και τότε μια λεία επιδερμίδα αισθάνεται να τον αγγίζει, ενώ την αμέσως επόμενη στιγμή το φως της πανσελήνου φωτίζει το πρόσωπο και τα γυμνά στήθη του «πάπα Ιωάννη»!.

Ο συγγραφέας στο σημείο αυτό επισημαίνει ότι θα μπορούσε να προσθέσει λίγο λίπασμα στη διήγησή του δανειζόμενος λίγη αισχρολογία από τον αββά Κάστη, τον πανοσιότατο Πούλκη, τον αιδεσιμότατο Ραβελαί ή από κάποιο άλλο σεμνό ιερέα, καθώς νιώθει ότι η διήγησή του κινδυνεύει να γίνει άγονη, όμως ο ίδιος έχει τις αμφιβολίες του για το κατά πόσο πρέπει να λερώσει τα χέρια του και τα αφτιά του αναγνώστη του.

14η Θεματική Ενότητα:
Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

31. **Γενική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαία χωρία 1, 2, 3).**

«Η θύρα ηνοίχθη αθορύβως, ως από αύλου ωθουμένη φυσήματος, και το φάσμα διηυθύνθη προς την κλίνην βαδίζον επί της άκρας των γυμνών ποδών του. Ο Φλώρος ησθάνθη το υποκάμισόν του βρεχόμενον υπό ιδρώτος ψυχρού ως ύδατος της Στυγός (του αρκαδικού, εννοώ, ποταμού και όχι του καταχθονίου, όστις ήτο ζεστός)[1], το δε σκότος επηύξανε τον τρόμον του· καθότι ούτε αυτόφωτον, ως τα άλλα φαντάσματα, ήτο το φάσμα ούτε έφερε λυχνίαν την νύκτα εκείνην, αλλά μόλις διεκρίνετο υπό το σπινθήρισμα της σβηνομένης θερμάστρας ως λευκόν τι και αμφίβολον νέφος, βραδέως και απειλητικώς προς την κλίνην προχωρούν.

Το νέφος, το φάσμα, ο βρυκόλαξ, η Ιωάννα τέλος πάντων, εστάθη παρά την κλίνην και, ενθαρρυνομένη υπό της ακινησίας του νεανίσκου, ήρχισε διά του άκρου των χειλέων να λείχηι τον απηγορευμένον καρπόν, ον δεν ετόλμα να δαγκάσηι[2]. Η θερμή εκείνη προσψαυσις διεσκέδασεν εν ακαρεί το εις τας φλέβας του νεανίου κυκλοφορούν ρίγος· άμα δε συνελθών εξέτεινεν αμφοτέρους τους βραχίονας, ίνα συλλάβηι το φάσμα, όπερ μόλις επρόφθασε να διαφύγηι, αφίνον εις χείρας του το ήμισυ του υποκαμίσου και πέντε της κεφαλής του τρίχας. Αλλ' ο καλός Φλώρος δεν ηδύνατο εις τοιαύτα λάφυρα να αρκεσθήι· το αίμα αυτού έβραζεν ήδη υπό της συγκινήσεως και περιεργείας, οι δε πόδες εδίωκον την νυκτερινήν οπτασίαν, ήτις έφευγεν ωκύπους[3]».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 235)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
Πλουτάρχου, *Περί δεισιδαιμονίας*, 167, A, 1-3.
῎Αιδου τινὲς
ἀνοίγονται πύλαι βαθεῖαι, καὶ **ποταμοὶ πυρὸς ὁμοῦ**
καὶ Στυγὸς ἀπορρῶγες ἀνακεράννυνται[1],…

Πλάτωνος, *Φαίδων*, 113, a, 4- 113, c, 2.
τρίτος δὲ ποταμὸς τούτων κατὰ
μέσον ἐκβάλλει, καὶ ἐγγὺς τῆς ἐκβολῆς ἐκπίπτει εἰς τόπον (5)
μέγαν πυρὶ πολλῷ καόμενον, καὶ λίμνην ποιεῖ μείζω τῆς
παρ᾽ ἡμῖν θαλάττης, ζέουσαν ὕδατος καὶ πηλοῦ· ἐντεῦθεν δὲ
(b.) χωρεῖ κύκλῳ θολερὸς καὶ πηλώδης, περιελιττόμενος δὲ τῇ
γῇ ἄλλοσέ τε ἀφικνεῖται καὶ παρ᾽ ἔσχατα τῆς ᾽Αχερουσιάδος
λίμνης, οὐ συμμειγνύμενος τῷ ὕδατι· περιελιχθεὶς δὲ πολλάκις
ὑπὸ γῆς ἐμβάλλει κατωτέρω τοῦ Ταρτάρου· οὗτος δ᾽ ἐστὶν
ὃν ἐπονομάζουσιν Πυριφλεγέθοντα, οὗ καὶ οἱ ῥύακες ἀπο- (5)
σπάσματα ἀναφυσῶσιν ὅπῃ ἂν τύχωσι τῆς γῆς. τούτου δὲ
αὖ καταντικρὺ ὁ τέταρτος ἐκπίπτει εἰς τόπον πρῶτον δεινόν
τε καὶ ἄγριον, ὡς λέγεται, χρῶμα δ᾽ ἔχοντα ὅλον οἷον ὁ
(c.) κυανός, ὃν δὴ ἐπονομάζουσι Στύγιον, καὶ τὴν λίμνην ἣν
ποιεῖ ὁ ποταμὸς ἐμβάλλων, Στύγα[1].

***Π.Δ., Γένεσις*, 3. 6.**
(6.) καὶ εἶδεν ἡ γυνὴ ὅτι
καλὸν τὸ ξύλον εἰς βρῶσιν καὶ ὅτι ἀρεστὸν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἰδεῖν

καὶ ὡραῖόν ἐστιν τοῦ κατανοῆσαι, καὶ λαβοῦσα τοῦ καρποῦ αὐτοῦ
ἔφαγεν· καὶ ἔδωκεν καὶ τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς μετ᾽ αὐτῆς, καὶ ἔφαγον[2].

Ομήρου, *Ιλιάς*, 5. 731-732.
ὑπὸ δὲ ζυγὸν ἦγαγεν Ἥρη
ἵππους **ὠκύποδας**, μεμαυῖ᾽ ἔριδος καὶ ἀϋτῆς[3].

Ομήρου, *Ιλιάς*, 1. 58.
οἳ δ᾽ ἐπεὶ οὖν ἤγερθεν ὁμηγερέες τε γένοντο,
τοῖσι δ᾽ ἀνιστάμενος μετέφη πόδας ὠκὺς Ἀχιλλεύς[3]·

Ομήρου, *Οδύσσεια*, 6. 102-104.
οἵη δ᾽ **Ἄρτεμις** εἶσι κατ᾽ οὔρεα ἰοχέαιρα,
ἢ κατὰ Τηΰγετον περιμήκετον ἢ Ἐρύμανθον,
τερπομένη κάπροισι καὶ **ὠκείῃσ᾽ ἐλάφοισι**[3]·
(βλ. επίσης για την λέξη «ωκύπους»: Ψευδο-Λουκιανού, *Ωκύπους*, 24, Ευριπίδου, *Ελένη*, 241-243, Ευριπίδου, *Αποσπάσματα (Nauck)*, 282, 16-19, Αθηναίου, *Δειπνοσοφισταί*, 10. 5, 20-22, Αθηναίου, *Δειπνοσοφισταί (επιτομή)*, 2, 2. 25, 12 –13).

***Αισχύλου, *Αγαμέμνων*, 738.**
πάραυτα δ᾽ ἐλθεῖν ἐς Ἰλίου πόλιν {72[στρ. γ]}72[3] (738)
λέγοιμ᾽ ἂν φρόνημα μὲν
νηνέμου γαλάνας, (740)
ἀκασκαῖον ‹δ᾽› ἄγαλμα πλούτου,
μαλθακὸν ὀμμάτων βέλος,
δηξίθυμον ἔρωτος ἄνθος.

***Αισχύλου, *Αγαμέμνων*, 407-408, 414-415, 420-422, 425.**
λιποῦσα δ᾽ ἀστοῖσιν ἀσπίστορας {72[στρ. β]}72
κλόνους λοχισμούς τε καὶ
ναυβάτας ὁπλισμούς, (405)
ἄγουσά τ᾽ ἀντίφερνον Ἰλίωι φθοράν,
βεβάκει **ῥίμφα** διὰ
πυλᾶν ἄτλητα τλᾶσα. πολὺ δ᾽ ἀνέστενον
τόδ᾽ ἐννέποντες δόμων προφῆται·
ἰὼ ἰὼ δῶμα δῶμα καὶ πρόμοι, (410)
ἰὼ λέχος καὶ στίβοι φιλάνορες·
πάρεστι Ἴσιγᾶς ἄτιμος ἀλοίδορος
ἄδιστος ἀφεμένων᾽ ἰδεῖν·
πόθωι δ᾽ ὑπερποντίας
φάσμα δόξει δόμων ἀνάσσειν· (415)
εὐμόρφων δὲ κολοσσῶν
ἔχθεται χάρις ἀνδρί,
ὀμμάτων δ᾽ ἐν ἀχηνίαις
ἔρρει πᾶσ᾽ Ἀφροδίτα.
ὀνειρόφαντοι δὲ **πενθήμονες** {72[ἀντ. β]}72 (420)
πάρεισι **δόξαι** φέρου-
σαι χάριν ματαίαν·
μάταν γάρ, εὖτ᾽ ἂν ἐσθλά τις δοκοῦνθ᾽ ὁρᾶι,
παραλλάξασα διὰ
χερῶν βέβακεν **ὄψις, οὐ μεθύστερον**[3] (425)
πτεροῖς ὀπαδοῦσ᾽ ὕπνου κελεύθοις.

***Αισχύλου, *Αγαμέμνων*, 274.**
{80Χο.}80 πότερα δ᾽ **ὀνείρων φάσματ᾽** εὐπιθῆ σέβεις;[3]
{80Κλ.}80 οὐ δόξαν ἂν λάβοιμι βριζούσης φρενός. (275)

***Παυσανίου του Περιηγητού, *Ελλάδος Περιήγησις*, 4. 16, 9, 3.**
διαλιπὼν δὲ ὅσον

ἀκεσθῆναι τὸ τραῦμα, ἐς μὲν αὐτὴν Σπάρτην ἔξοδον
ποιούμενος νύκτωρ ἀπετράπετο ὑπὸ **φασμάτων Ἑλένης**[3]
καὶ Διοσκούρων, τὰς δ᾽ ἐν Καρύαις παρθένους χο-
ρευούσας τῇ Ἀρτέμιδι.

32. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος.**
«Ενταύθα, αναγνώστα, ηδυνάμην, αν ήθελον, να δανεισθώ παρά του αββά Κάστη, του πανοσιωτάτου Πούλκην του αιδεσιμωτάτου Ραβελαί ή άλλου σεμνού ιερέως ολίγην αισχρολογίαν, ίνα δι᾽ αυτής κοπρίσω οπωσούν την διήγησίν μου, ήτις κινδυνεύει να καταντήσηι άγονος ως η συκή του Ευαγγελίου».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 235-236)

Παραπομπή στην εξής αρχαία πηγή:
***Κ.Δ., Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον,* 21. 19.**
(19.) καὶ
ἰδὼν συκῆν μίαν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ἦλθεν ἐπ᾽ αὐτήν, καὶ οὐδὲν
εὗρεν ἐν αὐτῇ εἰ μὴ φύλλα μόνον, καὶ λέγει αὐτῇ, Μηκέτι
ἐκ σοῦ καρπὸς γένηται εἰς τὸν αἰῶνα. καὶ ἐξηράνθη παρα-
χρῆμα ἡ συκῆ.

***Κ.Δ., Κατά Μάρκον Ευαγγέλιον,* 11. 20 –11. 21.**
(20.) Καὶ παραπορευόμενοι πρωῒ εἶδον τὴν συκῆν ἐξηραμ-
μένην ἐκ ῥιζῶν. (21.) καὶ ἀναμνησθεὶς ὁ Πέτρος λέγει αὐτῷ,
Ῥαββί, ἴδε ἡ συκῆ ἣν κατηράσω ἐξήρανται.

***Κ.Δ., Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον,* 13. 6 -13. 7.**
(6.) Ἔλεγεν δὲ ταύτην τὴν παραβολήν· Συκῆν εἶχέν τις
πεφυτευμένην ἐν τῷ ἀμπελῶνι αὐτοῦ, καὶ ἦλθεν ζητῶν
καρπὸν ἐν αὐτῇ καὶ οὐχ εὗρεν. (7.) εἶπεν δὲ πρὸς τὸν
ἀμπελουργόν, Ἰδοὺ τρία ἔτη ἀφ᾽ οὗ ἔρχομαι ζητῶν καρ-
πὸν ἐν τῇ συκῇ ταύτῃ καὶ οὐχ εὑρίσκω.

33. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**
«αλλ᾽ ούτε θεολόγος, ούτε ιερεύς, ούτε καν διάκονος ων ακόμη, αμφιβάλλω αν έχω το δικαίωμα να ρυπάνω τας χείράς μου και τας ακοάς σου. Εις την αυτήν αμηχανίαν ευρέθη και ο ποιητής του «Δον Ζουάν», ότε μετά μακράν καταδίωξιν η χείρ του ήρωός του ανεπαύθη τέλος πάντων επί του γυμνού στήθους της τρίτης ή τετάρτης ηρωίδος του, ως η κιβωτός επί του όρους Αραράτ».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 236)

Παράβαλε το εξής αρχαίο χωρίο:
***Π.Δ., Γένεσις*, 8. 4.**
(4.) καὶ ἐκάθισεν ἡ κιβωτὸς ἐν μηνὶ τῷ ἑβδόμῳ, ἑβδόμῃ καὶ
εἰκάδι τοῦ μηνός, ἐπὶ τὰ ὄρη τὰ Αραρατ.

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού στην 14η Θεματική Ενότητα

Στο πλαίσιο της περιγραφής των νυχτερινών εξορμήσεων της Ιωάννας στο δωμάτιο του Φλώρου, του φιλιού που του δίνει στο μέτωπο την ώρα που εκείνος κοιμάται και του φόβου του νεαρού μοναχού, καθώς αντιλαμβάνεται την παρουσία του «φαντάσματος» στο δωμάτιό του, ο κρύος ιδρώτας που τρέχει από το σώμα του μοναχού και ποτίζει το πουκάμισό του —εξαιτίας του φόβου του για το «φάντασμα»— παραλληλίζεται με το ψυχρό νερό της Στύγας, ενώ διευκρινίζεται ότι πρόκειται για το αρκαδικό ποτάμι, το οποίο έχει κρύο νερό, και όχι για το καταχθόνιο ποτάμι, του οποίου το νερό είναι ζεστό (31ο παράθεμα Ρ., 1η αρχαία επίδραση).

Ο διαχωρισμός ανάμεσα στο ποτάμι που βρίσκεται στον νομό Αρκαδίας, τον Στύγιο ποταμό[238], του οποίου το νερό είναι κρύο, και το ομώνυμο καταχθόνιο ποτάμι, την «Στύγα», της οποίας τα νερά ήταν ζεστά, αφενός αναδεικνύει την αρχαιογνωσία

[238]Ως προς τον Στύγιο ποταμό στην Αρκαδία βλ. Στράβωνος, *Γεωγραφικά*, 8. 8, 4, 27-29.

του συγγραφέα και αφετέρου απαντάει στην υποθετική ερώτηση του αναγνώστη πώς είναι δυνατόν ο ιδρώτας του νεαρού μοναχού να είναι ζεστός, όπως το νερό του καταχθόνιου ποταμιού. Ο συγγραφέας, προκειμένου να αποφευχθεί η σύγχυση, σπεύδει να εξηγήσει ότι δεν αναφέρεται στο ζεστό νερό του καταχθόνιου ποταμού, αλλά στο κρύο νερό του ομώνυμου ποταμού που βρίσκεται στην Αρκαδία.

Ενδεικτικά παρατίθενται κάποια αρχαία χωρία[239], τα οποία αναφέρονται στη Στύγα. Μάλιστα, ο Πλάτωνας στο έργο του *Φαίδων* κάνει λόγο διεξοδικά για τα τέσσερα πιο γνωστά ποτάμια: τον Ωκεανό, τον Αχέροντα, τον Πυριφλεγέθοντα και τη Στύγα. Σύμφωνα με το συγκεκριμένο έργο ο Πυριφλεγέθοντας —από όπου και το όνομά του— ήταν εκείνο το ποτάμι, του οποίου τα νερά ήταν ζεστά. Ταυτόχρονα, στο ίδιο έργο αναφέρεται ότι υπήρχε ένα ποτάμι και μια λίμνη με το όνομα «Στύγα». Λέγεται μάλιστα ότι μόλις τα νερά του ποταμού της Στύγας έπεφταν και κατέληγαν στην ομώνυμη λίμνη, εκείνα αποκτούσαν τρομαχτικές δυνάμεις[240] (31^{ο} παράθεμα Ρ., 1^{η} αρχαία επίδραση).

Σύμφωνα με τον Παυσανία Στύγα ονομαζόταν και μια πηγή στην Αρκαδία, όχι μακριά από το χωριό Νώνακρη (κοντά στη πόλη Φενεός). Η πηγή αυτή ανέβλυζε από έναν υψηλό βράχο και ύστερα χανόταν κάτω από τη γη[241]. Στα νερά της απέδιδαν καταστροφικές ιδιότητες, καθώς ήταν δηλητήριο για ανθρώπους και ζώα. Συνέτριβε το σίδερο και τα άλλα μέταλλα καθώς και τα αγγεία που βουτούσαν σ᾽ αυτή. Ωστόσο η οπλή του αλόγου μπορούσε να αντισταθεί στο νερό της πηγής αυτής και δεν καταστρεφόταν από αυτό, ενώ σύμφωνα με έναν μύθο ο Αλέξανδρος δηλητηριάστηκε από το νερό αυτής της πηγής[242].

Η Στύγα —το ποτάμι του Κάτω Κόσμου— που σύμφωνα με τις περισσότερες παραδόσεις ήταν θεότητα παντρεμένη με τον Πάλλαντα, με τον οποίο είχε αποκτήσει τον Ζήλο, τη Νίκη, το Κράτος και τη Βία[243], θεωρούνταν κατά τα αρχαία χρόνια ότι το νερό της είχε μαγικές ιδιότητες και χρησιμοποιούνταν κυρίως για να δοθούν επίσημοι όρκοι, με τους οποίους δεσμεύονταν οι θεοί και όφειλαν να τηρούν τους όρκους τους, διαφορετικά η τιμωρία ήταν πολύ αυστηρή[244].

Καθώς περιγράφονται σταδιακά τα βήματα της ηρωίδας, η οποία πλησιάζει ολοένα και περισσότερο στον επιθυμητό στόχο, ενώ κορυφώνεται η αγωνία του αναγνώστη, ο Φλώρος, ο μελλοντικός αγαπημένος της Ιωάννας, παραλληλίζεται στο έργο με τον απαγορευμένο εκείνο καρπό, του οποίου η βρώση απαγορευόταν στους πρωτόπλαστους, τον Αδάμ και την Εύα. Μέσα από τον παραλληλισμό της ηρωίδας με τους πρωτόπλαστους, πιο συγκεκριμένα με την Εύα, η οποία έφαγε τον απαγορευμένο καρπό παρά τη θεϊκή εντολή, διαπράττοντας το προπατορικό αμάρτημα, η ηρωίδα αρχικά διστάζει να πλησιάσει κοντά στον Φλώρο, έπειτα όμως παραβιάζει τον θείο νόμο και αμαρτάνει, γλείφοντας τον απαγορευμένο καρπό. Ενδεικτικά, παρατίθεται ένα βιβλικό χωρίο[245], που αναφέρεται στην βρώση του απαγορευμένου καρπού από τους πρωτόπλαστους και το προπατορικό αμάρτημα (31^{ο} παράθεμα Ρ., 2^{η} αρχαία επίδραση).

---

[239]Βλ. Πλουτάρχου, *Περί δεισιδαιμονίας*, 167, Α, 1-3 και Πλάτωνος, *Φαίδων*, 113, a, 4- 113, c, 2.

[240]Βλ. Πλάτωνος, *Φαίδων*, 113, c, 1-3 και τις αντίστοιχες μεταφράσεις: "This is called the Stygian river, and the lake which it forms by flowing in is the Styx. And when the river has flowed in here and has received fearful powers into its waters,…"(βλ. Fowler 1966) και «…τον επονομάζουν Στύγιο· ο ποταμός αυτός στο σημείο που εκβάλλει σχηματίζει τη λίμνη Στύγα· μόλις πέσει σ᾽ αυτή, αποκτά φοβερές δυνάμεις μέσα στο νερό…» (βλ. Μαυρόπουλο 2007 (3), σ. 657).

[241]Βλ. Παυσανίου του Περιηγητού, *Ελλάδος Περιήγησις*, 8. 17, 6, 1-10.

[242]Βλ. Παυσανίου του Περιηγητού, *Ελλάδος Περιήγησις*, 8. 18, 6, 1-10.

[243]Βλ. Ησιόδου, *Θεογονία*, 383-385.

[244]Βλ. Ησιόδου, *Θεογονία*, 775 κ.ε.

[245]Βλ. *Π.Δ.*, *Γένεσις*, 3. 6.

Τη στιγμή που ο Φλώρος αντιλαμβάνεται την παρουσία του «φαντάσματος» με το εξ επαφής ζεστό άγγιγμα των χειλιών της ηρωίδας, όπου κορυφώνεται η αγωνία του αναγνώστη, ο νεαρός μοναχός αρχίζει να κυνηγάει το «φάντασμά» της, ενώ η νυχτερινή αυτή οπτασία απεικονίζεται να φεύγει «ωκύπους», δηλ. με ταχύτατα βήματα[246] (31^{ο} παράθεμα Ρ., 3^{η} αρχαία επίδραση). Μάλιστα, η προσπάθεια του Φλώρου να πιάσει το «φάντασμα» της Ιωάννας ανακαλεί κωμικά την προσπάθεια του Οδυσσέα στην Νέκυια να πιάσει το είδωλο της μητέρας του στην *Ωδήν εις Θάνατον* του Ανδρέα Κάλβου[247].

Χαρακτηριστικά παραδείγματα γυναικών που περιγράφονται από αρχαίους Έλληνες και Λατίνους συγγραφείς είτε ως αιθέριες υπάρξεις, είτε ως κυνηγημένες υπάρξεις που τρέχουν να σωθούν από τους επίδοξους βιαστές τους, είναι ενδεικτικά η Ελένη, η σύζυγος του Μενελάου, και η Ευρυδίκη, η σύζυγος του Ορφέα, αντίστοιχα. Ειδικότερα, στο έργο του Αισχύλου *Αγαμέμνων* και στο έργο του Παυσανία του Περιηγητή *Ελλάδος Περιήγησις*, η Ελένη απεικονίζεται με όρους που παραπέμπουν σε μια αιθέρια μορφή.

Έτσι, η Ελένη στο έργο του Αισχύλου *Αγαμέμνων* περιγράφεται:

- ως «φάσμα»[248], δηλ. ως «φάντασμα»[249]. Σύμφωνα με τους σχολιαστές ο όρος «φάσμα» στον στίχο 415 δεν αναφέρεται στον άνδρα που έχει γίνει σκιά του προηγούμενου εαυτού του, αλλά στο γεγονός ότι μετά την αναχώρηση του αγαπημένου προσώπου, της Ελένης, είτε εκείνη πέθανε, είτε έφυγε, ο στερημένος άνδρας έρχεται αντιμέτωπος με το φάντασμα, την οπτασία της, σε κάθε δωμάτιο του οίκου, κάθε στιγμή που κοιτάζει το κρεβάτι και την καρέκλα, κάθε φορά που συναντά τα μέλη του οίκου[250].
- ως «δόξα»[251]: στους στίχους 420-422 ο χορός χρησιμοποιεί τη φράση «… ὀνειρόφαντοι δὲ πενθήμονες / πάρεισι δόξαι φέρου / σαι χάριν ματαίαν», που μεταφράζεται ως εξής: «Και εμφανιζόμενα στα όνειρα φαντάσματα, πένθιμα/ περίλυπα, είναι παρόντα, φέρνοντας χαρά που είναι μάταιη»[252]. Με τον όρο «ὀνειρόφαντοι» ο χορός επαναλαμβάνει τον όρο «φάσμα» και τον συνδέει με τον όρο «δόξαι»[253]. Έτσι, ο όρος «δόξα» αναφέρεται, όπως και ο όρος «φάσμα», στην Ελένη, που εμφανίζεται μπροστά στον Μενέλαο ως αποκύημα της φαντασίας του.

  Η φράση «…δόξαι πενθήμονες…» μπορεί να ερμηνευτεί ως φαντάσματα και οράματα που συνήθως έρχονται στη σκέψη κάποιου που πενθεί[254], ώστε στην περίπτωση του Μενελάου το πένθος είναι η αιτία που συμβάλλει στο να δει τέτοιου είδους όνειρα. Και σε άλλο σημείο του αισχύλειου αυτού έργου γίνεται

[246]Ως προς τον συσχετισμό της λέξης «ωκύπους» με τη λέξη «ταχύπους» βλ. Liddell–Scott (χ.ε.), τ. 4, σ. 697, στο λήμμα «ωκύπους».

[247]Βλ. Ομήρου, *Οδύσσεια*, 11. 84-89 και επίσης Κάλβου, *Ωδή εις Θάνατον*, ζ΄- ιβ΄:

«Ω παντοδυναμότατε! / τι είναι; τι παθαίνω; / **ορθαί εις την κεφαλήν μου / στέκονται η τρίχες!**... λείπει/η αναπνοή μου! / Ιδού, η πλάκα σείεται.../ ιδού από τα χαράγματα / του μνήματος εκβαίνει / λεπτή αναθυμίασις / κ' εμπρός μου μένει. / Επυκνώθη· λαμβάνει / μορφήν ανθρωπικήν. / – **Τι είσαι; ειπέ μου, πλάσμα, / φάντασμα του νοός μου / τεταραγμένου;**…/ Ω τέκνον μου, ω τέκνον μου, / αγαπητόν μου σπλάγχνον, / ανόμοιος είναι η μοίρα μας, / και **προσπαθείς ματαίως / 'να με αγκαλιάσης**».

[248]Βλ. Αισχύλου, *Αγαμέμνων*, 415.

[249]Βλ. Liddell–Scott (χ.ε.), τ. 4, σ. 520, στο λήμμα «φάσμα».

[250]Βλ. Fraenkel 1950, Vol. II, σ. 218.

[251]Βλ. Αισχύλου, *Αγαμέμνων*, 421.

[252]Βλ. Fraenkel 1950, Vol. I, σ. 117.

[253]Βλ. Fraenkel 1950, Vol. II, σ. 220.

[254]Βλ. Fraenkel 1950, Vol. II, σσ. 220-221.

λόγος για «…ὀνείρων φάσματ'…»[255], δηλ. «όρασις καθ' ύπνους»[256], ένα όραμα που εμφανίζεται κατά τη διάρκεια του ύπνου του Μενελάου.

- ως «ὄψις»[257]: στους στίχους 424-426 ο συγκεκριμένος όρος αναφέρεται στην Ελένη, που εμφανίζεται ως όραμα στον Μενέλαο.

Η αιθέρια μορφή της Ελένης, αυτή η οπτασία, έχει ως χαρακτηριστικό της γνώρισμα τη γρήγορη κίνηση και περιγράφεται στο αισχύλειο αυτό έργο να κινείται με έναν μυστηριώδη, ταχύ και σχεδόν αθόρυβο τρόπο. Πιο συγκεκριμένα:

- η λέξη «πάραυτα»[258], την οποία άλλοι μεταφραστές μεταφράζουν με την έννοια του "statim", δηλ. «αμέσως», οπότε τότε η Ελένη παρουσιάζεται να κινείται γρήγορα και με τρόπο που αρμόζει σε μια μάλλον θεϊκή μορφή, και άλλοι μελετητές με τη φράση «κατ' αυτό τον τρόπο»[259].
- με τη φράση «…βεβάκει **ῥίμφα** διὰ / πυλᾶν ἄτλητα τλᾶσα»[260] στον στίχο 407 του α΄ στάσιμου η Ελένη περιγράφεται να έχει προχωρήσει **γρήγορα/ ταχέως** ανάμεσα στις πύλες,
- στο στίχο «…βέβακεν ὄψις, **οὐ μεθύστερον**»[261] η φράση «…οὐ μεθύστερον» έχει την έννοια του "statim", ότι δηλ. η Ελένη ως όραμα εξαφανίζεται αμέσως, εκείνη τη στιγμή. Οι σχολιαστές επισημαίνουν τη δυσκολία απόδοσης της φράσης αυτής στη μετάφραση, που όμως θα πρέπει να έχει την έννοια του επιρρήματος «ῥίμφα» που εμφανίζεται στον στίχο 407[262].
- στους στίχους 692-693 η Ελένη παρουσιάζεται **να πλέει με την αύρα του Ζέφυρου**, περιγράφεται να κινείται με ένα μυστηριώδη, γρήγορο, σχεδόν αθόρυβο τρόπο. Ως προς το θέμα αυτό οι σχολιαστές αναφέρουν ότι η Ελένη έκανε ένα όμορφο, μυστηριώδες, γρήγορο κι εύκολο ταξίδι[263].

Οι προαναφερόμενες λέξεις και φράσεις, οι οποίες εντοπίζονται στο έργο του Αισχύλου *Αγαμέμνων*, ταιριάζουν σε κάποια αιθέρια, άυλη μορφή, γεγονός που συνάδει με τον χαρακτηρισμό της Ελένης ως «φάσματος».

Αντίστοιχα, η Ευρυδίκη, η σύζυγος του Ορφέα, περιγράφεται να **προσπαθεί να ξεφύγει** από τον επίδοξο βιαστή της, τον Αρισταίο, όταν πάνω στη **βιασύνη** της δεν βλέπει ένα νερόφιδο, το οποίο παραμονεύει ανάμεσα στα χόρτα, με αποτέλεσμα εκείνη να χάσει τη ζωή της από το δάγκωμα του φιδιού αυτού. Στα *Γεωργικά* του Βιργιλίου περιγράφεται η ακόλουθη σκηνή: "Illa quidem, **dum te fugeret per flumina praeceps**,/ immanem ante pedes hydrum moritura puella/ seruantem ripas alta non uidit in herba"[264], στην οποία για να συνδέσει ο λατίνος ποιητής το μύθο της Ευρυδίκης με το μύθο του Αρισταίου, υποθέτει πως αυτό το ατύχημα έγινε, ενώ έφευγε κυνηγημένη από τον Αρισταίο, που ήθελε να τη φτάσει και να τη βιάσει.

---

[255]Βλ. Αισχύλου, *Αγαμέμνων*, 274.
[256]Βλ. Liddell–Scott (χ.ε.), τ. 4, σ. 520, στο λήμμα «φάσμα», ως προς την ερμηνεία της φράσης αυτής ως «όρασις καθ' ύπνους».
[257]Βλ. Αισχύλου, *Αγαμέμνων*, 425.
[258]Βλ. Αισχύλου, *Αγαμέμνων*, 738.
[259]Βλ. Fraenkel 1950, Vol. II, σσ. 342-343.
[260]Βλ. Αισχύλου, *Αγαμέμνων*, 407-408.
[261]Βλ. Αισχύλου, *Αγαμέμνων*, 425.
[262]Βλ. Fraenkel 1950, Vol. II, σσ. 221-223.
[263]Βλ. Fraenkel 1950, Vol. II, σ. 332.
[264]Βλ. Βιργιλίου, *Γεωργικά*, 4. 457-459. Ως προς την αγγλική μετάφραση του λατινικού χωρίου βλ. Greenough 1900: "She **in her haste to shun thy hot pursuit**/Along the stream, saw not the coming death,/ Where at her feet kept ward upon the bank /In the tall grass a monstrous water-snake" και Θεοτόκη 1970, σ. 90: «Εκείνη, όταν σ' εξέφευγε γοργά κατά το μάκρος του ποταμού, στα πόδια της η θανατογραμμένη κόρη δεν είδε τον τρανό τον ύδρο που τους όχτους στα ψηλά χόρτα εφύλαγε».

Το στοιχείο της ταχύτητας και της γρήγορης κίνησης εντοπίζεται τόσο στην περίπτωση της Ελένης όσο και της Ευρυδίκης: στην πρώτη περίπτωση η Ελένη φεύγει μακριά από τον σύζυγό της, Μενέλαο, ακολουθώντας τον Πάρη στην Τροία, ενώ ταυτόχρονα η ίδια απεικονίζεται ως «φάσμα», «δόξα» και «ὄψις», και στη δεύτερη περίπτωση η Ευρυδίκη τρέχει σαν κυνηγημένη, προκειμένου να ξεφύγει από τα χέρια του βιαστή της. Αντίστοιχα, η Ιωάννα περιγράφεται μεταξύ άλλων[265] ως «φάσμα» που κινείται με ταχύτητα —«ωκύπους», προκειμένου να ξεφύγει από τον Φλώρο.

Ο χαρακτηρισμός «ωκύπους», που αποδίδεται στην ηρωίδα, έχει τις ρίζες του στην *Ιλιάδα* και την *Οδύσσεια* του Ομήρου, όπου γίνεται λόγος για την ταχύτητα των αλόγων[266] και των ελαφιών[267] αντίστοιχα, ενώ το ενδιαφέρον εστιάζεται τόσο στο ομηρικό χωρίο, όπου η Άρτεμη παρουσιάζεται «…τερπομένη κάπροισι καὶ ὠκείῃσ᾽ ἐλάφοισι»[268], δηλ. να χαίρεται με τους κάπρους και τα ελάφια που τρέχουν γρήγορα, όσο και στους ομηρικούς ήρωες, και ειδικότερα στον Αχιλλέα, ο οποίος απεικονίζεται «…πόδας ὠκὺς…»[269].

Ταυτόχρονα, το στοιχείο του ερωτικού κυνηγιού εντοπίζεται και στις τρεις περιπτώσεις: η Ελένη και η Ευρυδίκη αποτελούν το αντικείμενο του πόθου του Μενελάου και του Αριστάιου στη διάρκεια του ερωτικού κυνηγιού, όπως η Ιωάννα αποτελεί το αντικείμενο του κυνηγιού του Φλώρου. Και στις τρεις περιπτώσεις η ερωτική επιθυμία είναι εκείνη που αποτελεί το κίνητρο, το έναυσμα για το ερωτικό κυνήγι: όπως ο Μενέλαος και ο Αριστάιος διακατέχονται από ερωτικό πόθο για την Ελένη και την Ευρυδίκη αντίστοιχα, έτσι και ο Φλώρος διακατέχεται, αν όχι από ερωτική επιθυμία, τουλάχιστον από συναισθηματική φόρτιση και περιέργεια[270], ενώ το κυνήγι μεταξύ των δύο νέων αποτελεί προάγγελο της επερχόμενης ερωτικής σχέσης μεταξύ τους.

Τέλος, αξιοσημείωτο αποτελεί το γεγονός ότι:

- η σκηνή που απεικονίζει τον **Φλώρο** να τείνει τα χέρια του δύο φορές προς το «φάντασμα» της Ιωάννας[271], αντανακλά
- τη σκηνή που απεικονίζει τον **Φρουμέντιο** να ανοίγει την αγκαλιά του, αλλά αντί να αγκαλιάσει την Ιωάννα, ο ήρωας αγκαλιάζει τα άχυρα του κρεβατιού, τείνοντας στη συνέχεια τα χέρια και ψηλαφώντας το σκοτάδι[272].

Οι περιπτώσεις του εγκαταλελειμμένου από την Ιωάννα Φρουμέντιου και του «εγκαταλελειμμένου» από το φάντασμα της ηρωίδας Φλώρου παραλληλίζονται με την περίπτωση της εγκαταλελειμμένης από τον Θησέα Αριάδνης στις *Ηρωίδες*

---

[265]Βλ. τους χαρακτηρισμούς της Ιωάννας ως «νέφους», «βρυκόλακος», «…νυχτερινής οπτασίας…» κ.ά.

[266]Βλ. Ομήρου, *Ιλιάς*, 5. 732: «…ἵππους ὠκύποδας…».

[267]Βλ. Ομήρου, *Οδύσσεια,* 6. 104: «…ὠκείῃσ᾽ ἐλάφοισι».

[268] Βλ. Ομήρου, *Οδύσσεια,* 6. 104.

[269]Βλ. Ομήρου, *Ιλιάς*, 1. 58.

[270]Βλ. τη φράση: «Η θερμή εκείνη πρόσψαυσις διεσκέδασεν εν ακαρεί το εις τας φλέβας του νεανίου κυκλοφορούν ρίγος…το αίμα αυτού έβραζεν ήδη υπό της συγκινήσεως και περιεργείας…».

[271]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 235: «άμα δε συνελθών **εξέτεινεν αμφοτέρους τους βραχίονας, ίνα συλλάβηι το φάσμα, όπερ μόλις επρόφθασε να διαφύγηι,** αφίνον εις χείρας του το ήμισυ του υποκαμίσου και πέντε της κεφαλής του τρίχας» και «**Ο Φλώρος εξέτεινε τότε και πάλιν την χείρα,** αλλ᾽ αντί να απαντήσηι οστά, σκώληκας, σαπρίαν ή άλλα τοιάυτα κλασικά κοσμήματα των βρυκολάκων, η χειρ αυτού ανεπαύθη επί θερμής και λείας επιδερμίδος…».

[272]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 212: «Ότε την επιούσαν, πριν έτι εξημερώσηι, **ήνοιξε τας αγκάλας, ίνα την φίλην του περιπτυχθήι, αντ᾽ αυτής ενηγκαλίσθη μόνον τα άχυρα της στρωμνής του**. Αναπηδήσας μετά τρόμου **εξέτεινε τους βραχίονας** και εψηλάφησε τα σκότη, ως ο τυφλωθείς Πολύφημος ζητών τον Οδυσσέα».

του Οβιδίου[273], ενώ είναι πολύ πιθανό η περιγραφή του Φλώρου που κυνηγάει το «φάντασμα» της Ιωάννας να έχει επηρεαστεί από την αντίστοιχη περιγραφή της Αριάδνης που αναζητάει τον Θησέα, ο οποίος τελικά την εγκαταλείπει. Έτσι παρατηρείται το στοιχείο της κυκλικότητας στο έργο, καθώς το ίδιο κεντρικό πρόσωπο, η ηρωίδα, αρχικά εγκαταλείπει τον Φρουμέντιο και έπειτα τον Φλώρο.

Ωστόσο, η διαφοροποίηση ανάμεσα στον χαρακτηρισμό της Ιωάννας ως «φυγάδος» και «δραπέτιδος»[274] στην περίπτωση του Φρουμέντιου και ως «φάσματος» στην περίπτωση του Φλώρου αφήνει ανοιχτό το ενδεχόμενο ο συγγραφέας να έχει επηρεαστεί και από το παράδειγμα της Ελένης του Αισχύλου στη μεταγενέστερη απεικόνιση της ηρωίδας του.

Στη συνέχεια, ο συγγραφέας αναφέρεται παρεκβατικά στην υποθετική χρήση λίγης αισχρολογίας στην περιγραφή της ερωτικής σκηνής του Φλώρου και της Ιωάννας τη στιγμή που του αποκαλύπτεται η γυναικεία της ταυτότητα[275], λόγω του ότι η διήγησή του κινδυνεύει να καταντήσει άγονη. Στο σημείο αυτό η διήγηση του συγγραφέα παραλληλίζεται με την άγονη συκιά που αναφέρεται στην *Κ.Δ.* (32ο παράθεμα Ρ.).

Στο *Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*[276] ο Ιησούς Χριστός προστάζει τη συκιά να μην ξανακαρποφορήσει, ενώ στο *Κατά Μάρκον Ευαγγέλιον*[277] ο ίδιος καταριέται τη συκιά, αναφερόμενος στη συνέχεια στη δύναμη της πίστης και της προσευχής[278], με την οποία ο χριστιανός μπορεί να πραγματοποιήσει το ακατόρθωτο[279]. Οι ραββίνοι πίστευαν ότι οποιαδήποτε κατάρα μπορεί να είναι αποτελεσματική, ειδικά όταν προέρχεται από έναν συνετό και δίκαιο / ενάρετο άνθρωπο[280].

Στο *Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον*[281] η άγονη συκιά συμβολίζει τον Ισραήλ, από τον οποίο ο Θεός αναμένει τους καρπούς της μεταμέλειας. Ο λαός του Ισραήλ έχει έναν ακόμη χρόνο διωρία, διαφορετικά —αν δεν δείξει μεταμέλεια— θα καταστραφεί[282].

Οι μελετητές, σχολιάζοντας το συγκεκριμένο βιβλικό εδάφιο συμπληρώνουν ότι ο Ισραήλ ήταν προνομιούχος, όπως μια συκιά σε ένα αμπέλι, καθώς υψώνεται ανάμεσα στα αμπέλια και έχει όλο τον ουρανό δικό της: είχε συμβόλαιο με τον Θεό, είχε καταγωγή από τους προφήτες και είχε την εντολή να κάνει τον δρόμο του Θεού γνωστό στη γη. Αυτό ήταν προνόμιο για τον Ισραήλ, ο οποίος όμως είχε και ευθύνες.

---

[273]Βλ. Οβιδίου, *Ηρωίδες*, 10. 9-12. Επίσης βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 212 και 288, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια.

[274]Ως προς τους χαρακτηρισμούς αυτούς βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 212.

[275]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 235: «…η σελήνη έλαμψε πανσέληνος επί του προσώπου και των γυμνών μαστών του αγιωτάτου του πάπα Ιωάννου του ογδόου!».

[276]Βλ. *Κ.Δ.*, *Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, 21. 19.

[277]Βλ. *Κ.Δ.*, *Κατά Μάρκον Ευαγγέλιον*, 11. 20 –11. 21.

[278]Ως προς το περιστατικό με τη συκιά που ξεράθηκε βλ. Buttrick (et al.) 1987, Vol. VII, σ. 831: "The incident…is used as a peg on which to hang a little catena of sayings about faith, prayer, forgiveness, each suggesting the text, as in chs. 9-10" (βλ. Buttrick (et al.) 1987, Vol. VII, σ. 831).

[279]Βλ. *Κ.Δ.*, *Κατά Μάρκον Ευαγγέλιον*, 11. 22- 24: «καὶ / ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς λέγει αὐτοῖς, Εἰ ἔχετε πίστιν / θεοῦ, (23.) ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι ὃς ἂν εἴπῃ τῷ ὄρει τούτῳ, / Ἄρθητι καὶ βλήθητι εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ μὴ διακριθῇ / ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ ἀλλὰ πιστεύῃ ὅτι ὃ λαλεῖ γίνεται, / ἔσται αὐτῷ. (24.) διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν, πάντα ὅσα προσεύ / χεσθε καὶ αἰτεῖσθε, πιστεύετε ὅτι ἐλάβετε, καὶ ἔσται/ ὑμῖν».

[280]Βλ. Buttrick (et al.) 1987, Vol. VII, σ. 507: "The rabbis believed that any curse might be effective, especially that of a sage or righteous man (Aboth 2:10), and this incident would illustrate such a point".

[281]Βλ. *Κ.Δ.*, *Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον*, 13. 6 -13. 7.

[282]Βλ. Buttrick (et al.) 1987, Vol. VII, σ. 507: "The most natural supposition, however, is that this is a dramatized form of Jesus' parable in Luke 13:6-9. God comes seeking from Israel (the fig tree) the fruits of repentance; the nation has but one more year, and if it does not repent it will me destroyed".

Σκοπός της συκιάς είναι να βγάζει καρπούς, δηλ. σύκα, και όχι απλά φύλλα και να προσφέρει σκιά. Όμως ο Ισραήλ είχε την τάση να βγάζει φύλλα, να λαχταρά τον πλούτο και τη δύναμη για να αναστατώσει τους εχθρούς του. Έτσι, ο Ισραήλ ήταν η αιώνια αποτυχία των ανθρώπων και των λαών. Ωστόσο ο Θεός έκανε υπομονή για τρία χρόνια, προκειμένου ο Ισραήλ να δείξει μεταμέλεια[283]. Με λίγα λόγια, όπως η άγονη συκιά βγάζει μόνο φύλλα, αλλά δεν παράγει καρπούς, έτσι και ο Ισραήλ δεν μεριμνά για την διάδοση της λατρείας του Θεού, αλλά αποζητάει μονάχα τον πλούτο και τη δύναμη.

Στην *Πάπισσα Ιωάννα* αντίστοιχα η παρουσίαση της διήγησης του συγγραφέα με την φυσική εικόνα ενός άγονου δένδρου, της άγονης συκιάς του Ευαγγελίου, υπονοεί ότι εκείνη **κινδυνεύει** να καταντήσει άγονη, δηλ. να γίνει βαρετή και κουραστική στον αναγνώστη, καθώς η περιγραφή της ερωτικής συνεύρεσης του ζευγαριού δεν περιλαμβάνει αισχρολογία, ενώ θα μπορούσε να καρποφορήσει, αν ο ίδιος χρησιμοποιούσε υλικό άσεμνου περιεχομένου. Μέσα από την αναφορά στην άγονη συκιά του Ευαγγελίου αναδύεται η σατιρική πρόθεση του συγγραφέα απέναντι στο «αισχρόν», το οποίο ελκύει τον αναγνώστη, και τον υλισμό που επιζητάει ο διεφθαρμένος Ισραήλ.

Ο συγγραφέας αντιστέκεται στο υποθετικό «αίτημα» του αναγνώστη για χρήση αισχρολογίας στο έργο λέγοντας ότι αμφιβάλλει για το αν έχει το δικαίωμα να ρυπάνει, να λερώσει τόσο τα χέρια του, όσο και την ακοή, τα αφτιά του αναγνώστη με άσεμνου και ανήθικου τύπου λεπτομέρειες[284]. Έτσι, παρά το γεγονός ότι ο ίδιος παραδέχεται ότι, αν χρησιμοποιούσε λίγη «κοπριάν»[285], προχωρώντας σε πικάντικες λεπτομέρειες της ερωτικής συνεύρεσης του ζευγαριού, θα βοηθούσε την διήγησή του να καρποφορήσει, δηλ. θα αναζωπυρωνόταν το ενδιαφέρον του αναγνώστη, ωστόσο εκείνος αντιστέκεται, αρνούμενος να μεταχειριστεί ελκυστικά στοιχεία, τα οποία θα υποβίβαζαν το έργο του και θα το εδραίωναν εν τέλει στη συνείδηση του κόσμου ως πρόστυχο και ανήθικο βιβλίο με λεπτομέρειες που θα παρέπεμπαν σε πορνογράφημα.

Καθώς ο συγγραφέας δεν καταφεύγει στη χρήση αισχρών λεπτομερειών, αντιπαραθέτει ουσιαστικά την προστατευμένη, ηθική και αμόλυντη διήγησή του προς τον διεφθαρμένο λαό του Ισραήλ, που ενώ θα έπρεπε να μεριμνά για τη διάδοση της λατρείας του Θεού ανά τον κόσμο ασχολείται με το κυνήγι του πλούτου και της δύναμης.

Οι δύο αυτές περιπτώσεις είναι εκ διαμέτρου αντίθετες, εντούτοις συμφωνούν ως προς την αγονία: η ηθική– σεμνή διήγηση του συγγραφέα κινδυνεύει να γίνει άγονη, καθώς δεν περιλαμβάνει αισχρολογία[286], και η συκή, δηλ. ο διεφθαρμένος λαός του Ισραήλ, παραμένει άγονος, καθώς δεν προβαίνει στη λατρεία του Θεού.

Ο συγγραφέας δεν πτοείται από την ενδεχόμενη αγονία του έργου του, δηλ. από την πρόκληση βαρύθυμης διάθεσης στον αναγνώστη λόγω της μη ανήθικης

[283]Βλ. Buttrick (et al.) 1987, Vol. VIII, σ. 241: "He said tha Israel was privileged, like a fig tree in a vineyard. It had a sunny slope, and rose high above the vines: the sky was all its own. To the outward eye Israel's history was a succession of disasters, but real blessings are not in material prosperity: Israel had the covenant of God, the lineage of the prophets, and the commission to make God's way known on earth. This was privilege, a sunny vineyard.

The privilege spelled responsibility, as always. *Noblesse oblige*. The purpose of a fig tree is to bear figs. Leaves and shade are no substitute for fruit. But Israel had run to leaf –to an itch for wealth, and a hankering for power by which to confound her foes. It is the perennial failure of men and nations. Still God was patient: **Three years** means a long time."

[284]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 236: «αλλ' ούτε θεολόγος, ούτε ιερεύς, ούτε καν διάκονος ων ακόμη, αμφιβάλλω αν έχω το δικαίωμα να ρυπάνω τας χείρας μου και τας ακοάς σου».

[285]Εκ της λέξεως «κοπρίσω».

[286]Ο συγγραφέας του έργου δεν είναι διατεθειμένος να θυσιάσει την ηθική– σεμνή διήγησή του για την επιθυμία του κοινού.

απεικόνισης της ερωτικής συνεύρεσης του ζευγαριού, καθώς για τον ίδιο «γόνιμη» διήγηση είναι η αληθινή διήγηση, αυτή που περιγράφει την αλήθεια[287], και όχι η τερπνή διήγηση, αυτή που τέρπει και ευχαριστεί το αναγνωστικό κοινό.

Στο πλαίσιο της αναφοράς στην αμηχανία του συγγραφέα, όταν φτάνει στο σημείο όπου αποκαλύπτεται η γυναικεία ταυτότητα του Πάπα Ιωάννη του ογδόου και ο Φλώρος αντικρίζει τα γυμνά στήθη της ηρωίδας, επισημαίνεται ότι ο συγγραφέας του έργου *Δον Ζουάν* βρέθηκε στην ίδια αμηχανία όταν μετά από μακρά καταδίωξη το χέρι του ήρωά του αναπαύθηκε στο γυμνό στήθος της τρίτης ή της τέταρτης ηρωίδας του. Στο σημείο αυτό το χέρι του ήρωα που αναπαύεται στο γυμνό στήθος της ηρωίδας παραλληλίζεται με την κιβωτό, η οποία έμεινε στο όρος Αραράτ (33^{ο} παράθεμα Ρ.).

Ο ποιητής λόρδος Βύρωνας απεικονίζεται από τον συγγραφέα του έργου σε αδυναμία να περιγράψει κόσμια την ερωτική συνεύρεση του ήρωα με την αγαπημένη του, με αποτέλεσμα να εγκαταλείψει το ποίημά του και την ποίηση[288]. Αντίθετα ο συγγραφέας, ο οποίος γράφει αληθινή ιστορία[289], κατορθώνει να απεικονίσει με κόσμιο τρόπο την ερωτική συνεύρεση του ζευγαριού μέσα από την περιγραφή της αντίδρασης των Αγίων Πατέρων, της Παναγίας και της Φύσης στη θέα της ερωτικής αυτής επαφής[290]. Με τη χρήση ιστορικών δεδομένων[291] ο συγγραφέας όχι μόνο είναι συνεπής ως προς την πρόθεσή του να γράψει αληθινή ιστορία, αλλά ταυτόχρονα αποφεύγει τη χρήση αισχρολογίας για την καταγραφή της ερωτικής συνεύρεσης, προστατεύοντας τη διήγησή του από το να την μετατρέψει σε ανήθικο ανάγνωσμα.

Στο σημείο αυτό η ιστορική αλήθεια, η οποία εκπροσωπείται από τον συγγραφέα της *Πάπισσας* Ιωάννας, αντιπαρατίθεται στην ελκυστική ποίηση, η οποία εκπροσωπείται από τον ποιητή λόρδο Βύρωνα. Έτσι ο συγγραφέας αντιδιαστέλλει την ιστορία– αλήθεια προς την ποίηση– φαντασία– ελκυστικά μέσα[292].

15^{η} Θεματική Ενότητα:

Η ερωτική συνεύρεση της Ιωάννας με τον Φλώρο τη νύχτα της αποκάλυψης της ταυτότητάς της και ένας ακόμη οιωνός που συνταράσσει την Ρώμη: η νύχτα αυτή γίνεται τριπλή, αποκτώντας πολύ μεγαλύτερη διάρκεια από τις υπόλοιπες νύχτες.

Εκείνο το μοιραίο βράδυ της αποκάλυψης της ταυτότητας της Ιωάννας από τον Φλώρο τα πράγματα μεταξύ των δύο νέων προχωρούν τόσο πολύ, ώστε τα μάγουλα της Παναγίας κοκκινίζουν από την ντροπή, του Αγίου Πέτρου κιτρινίζουν από την οργή, η εικόνα του Χριστού πέφτει και σπάει και ο προστάτης άγγελος του «πάπα Ιωάννη» ανεβαίνει στους ουρανούς σκεπάζοντας το πρόσωπό του με τις φτερούγες του.

Καθώς η ερωτική συνεύρεση του ζευγαριού συμβαίνει τη νύχτα, η σελήνη σκεπάζεται από ένα αιματοβαμμένο σύννεφο ή το θαύμα γίνεται το επόμενο πρωί, όπου μάταια οι κάτοικοι της Ρώμης περιμένουν το άστρο της ημέρας, τον ήλιο. Έτσι, η νύχτα αυτή γίνεται τριπλή. Παρ' όλα αυτά η νύχτα δεν φαίνεται να είναι μεγάλη για την ηρωίδα.

---

[287]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 236: «Αλλ' εγώ γράφων αληθή ιστορίαν…».

[288]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 236: «Μη γνωρίζων δε τίνι τρόπωι ηδύνατο να παραστήσηι κοσμίως τα μετέπειτα, παρήιτησεν ο Βύρων το ποίημα και την ποίησιν…».

[289]Βλ. παραπάνω υποσημείωση.

[290]Βλ. περισσότερα στην επόμενη Θεματική Ενότητα.

[291]Βλ. την παραπάνω υποσημείωση.

[292]Βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 146, όπου οι ποιητές παραλληλίζονται με τους μαστροπούς, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια.

15η Θεματική Ενότητα:
Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

34. **Γενική Αρχαιογνωσία:Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις του ροϊδικού παραθέματος (αρχαία χωρία 1, 2, 3, 4). Ειδική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 5, 6).**

«Αν ήτο ημέρα, ότε διεπράττετο το ανοσιούργημα εκείνο, ήθελε συμβή αναμφιβόλως και έκλειψις ηλίου, ως ότε εσφάγη ο Καίσαρ[1], απέθανεν ο Αύγουστος[2] και εσταυρώθη ο Ιησούς[3]· αλλ' επειδή ήτο νυξ βαθεία, μόνην την σελήνην ηδυνήθησαν να παραστήσωσιν ημίν οι φιλαλήθεις χρονογράφοι σκιαζομένην υπό αιμοβαφούς νεφέλης. Κατ' άλλους πάλιν το θαύμα ανεβλήθη μέχρι της επιούσης πρωίας, καθ' ην μάτην επερίμενον οι κάτοικοι της αιωνίου πόλεως το άστρον της ημέρας· ώστε η νυξ εκείνη υπήρξε τριπλή, ως ότε ο Ζεύς εφύτευσε τον Ηρακλή[4]· αλλ' αμφιβάλλω αν εύρεν αυτήν μακράν η Ιωάννα, διότι κατά τον Σολομώντα: «Άδης <και> πυρ και έρως γυναικός […] ου μη είπωσιν αρκεί»[5] (Παροιμ. κεφ. Λ΄, εδ. 16. Η δε «Βουλγάτα» μεταφράζουσα πιστώς εκ του εβραϊκού και μισούσα τας περιφράσεις εξηγείται κυριολεκτικώτερον: "Tria […] insaturrabilia <,> […] infernus<,> […] {terra et os vulvae}"[6])».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 236)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:

Χρονικόν του Πασχάλη, *Χρονικόν του Πασχάλη*, 359, 13-15.
Γάϊος Ἰούλιος Καῖσαρ ἀπελθὼν ἐν Ῥώμῃ ἐσφάγη ὑπὸ τοῦ δευτέρου Βρούτου, συμποιησάντων μετ' αὐτοῦ καὶ ἄλλων τινῶν συγκλητικῶν.[1] (15)

Χρονικόν του Πασχάλη, *Χρονικόν του Πασχάλη*, 360, 18-19.
β΄ Αὐγούστου Καίσαρος.
Ἔκλειψις ἡλίου ἐγένετο.[2]

Χρονικόν του Πασχάλη, *Χρονικόν του Πασχάλη*, 361, 15-16.
Αὐγούστου Καίσαρος ς΄. (15)
Ἔκλειψις ἡλίου ἐγένετο.[2]

Χρονικόν του Πασχάλη, *Χρονικόν του Πασχάλη*, 411, 21 – 412, 7.
καὶ γνόντες τοῦτο οἱ Ἰουδαῖοι ἐστασίαζον, κράζον- (20)
τες, Ἆρον ἆρον, σταύρωσον αὐτόν. καὶ εἰσαγαγὼν τὸ ἀλη-
(412.) θινὸν πάσχα κατὰ τὰς θείας γραφὰς αὐτὸς πάσχει ὑπὲρ ἡμῶν
τῇ ς΄ τῆς ἑβδομάδος ἡμέρᾳ, καὶ θύεται, ὡς ἀμνὸς ἀληθὴς
ὑπάρχων καὶ πάσχα ἀληθινὸν ὁ κύριος καὶ θεὸς ἡμῶν Ἰησοῦς
Χριστός. καὶ **ἐσκοτίσθη ὁ ἥλιος** εἰς ὅλον τὸν κόσμον ἀπὸ ἕκτης
ὥρας· περὶ οὗ σκότους μέμνηται καὶ Διονύσιος ὁ Ἀρειοπαγίτης (5)
ἐν τῇ πρὸς Πολύκαρπον ἐπιστολῇ τῆς κατὰ τόδε τὸ ἔτος γενομέ-
νης καινοπρεποῦς τοῦ **ἡλίου ἐκλείψεως**.[3]

Χρονικόν του Πασχάλη, *Χρονικόν του Πασχάλη*, 412, 21 – 413, 1.
Περὶ ταύτης τῆς ἡμέρας προεφήτευσε Ζαχαρίας υἱὸς Ἰω-
(413.) δαὲ λέγων, Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ οὐκ ἔσται φῶς[3], καὶ ψῦχος καὶ
πάγος ἔσται μίαν ἡμέραν· καὶ ἡ ἡμέρα ἐκείνη γνωστὴ τῷ κυρίῳ,
καὶ οὐχ ἡμέρα καὶ οὐ νύξ, καὶ πρὸς ἑσπέραν ἔσται φῶς.

Ιωάννου Μαλάλα, *Χρονογραφία*, 240, 15-21.
καὶ (15)
ἐσκοτίσθη ὁ ἥλιος, καὶ ἦν εἰς τὸν κόσμον σκότος· περὶ οὗ σκό-
τους συνεγράψατο ὁ σοφώτατος Φλέγων ὁ Ἀθηναῖος εἰς τὴν
ἰδίαν αὐτοῦ συγγραφὴν ταῦτα. Τῷ ὀκτωκαιδεκάτῳ ἔτει τῆς βα-
σιλείας Τιβερίου Καίσαρος ἐγένετο **ἔκλειψις ἡλίου** μεγίστη πλέον
τῶν ἐγνωσμένων πρότερον· καὶ νὺξ ὑπῆρχεν ὥρᾳ ἕκτῃ τῆς ἡμέ- (20)
ρας, ὥστε καὶ τοὺς ἀστέρας φαίνεσθαι.[3]

***Συναπτόμενα* (*Κ.Δ.*), *Συναπτόμενα εις Μάρκον*, 439, 3-7.**
Γενομένης δὲ ὥρας ἕκτης, σκότος ἐγένετο ἐφ᾽ ὅλην
τὴν γῆν, ἕως ὥρας ἐννάτης· καὶ τῇ ὥρᾳ τῇ ἐννάτῃ
ἐβόησεν ὁ ᾽Ιησοῦς φωνῇ μεγάλῃ, λέγων, ᾽Ελωΐ, ᾽Ελωΐ, (5)
λαμμᾶ σαβαχθανί; ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον, ῾Ο Θεός
μου, ὁ Θεός μου, εἰς τί με ἐγκατέλιπες;[3]

***Συναπτόμενα* (*Κ.Δ.*), *Συναπτόμενα εις Μάρκον*, 439, 16-18.**
καὶ ἵνα μὴ εἴπωσιν, ἔκλειψιν εἶναι τὸ γεγενη-
μένον, διὰ τοῦτο καὶ τέσσαρες καὶ δέκατον γίνεται, ὅτε ἔκλειψιν
συμβῆναι ἀμήχανον[3].

Ψευδο-*Απολλοδώρου, Βιβλιοθήκη*, 2. 61, 1-4.
(61.) πρὸ τοῦ δὲ ᾽Αμφιτρύωνα παραγενέσθαι εἰς Θήβας
Ζεύς, διὰ νυκτὸς ἐλθὼν καὶ τὴν μίαν τριπλασιάσας
νύκτα, ὅμοιος ᾽Αμφιτρύωνι γενόμενος ᾽Αλκμήνῃ συνευ-
νάσθη καὶ τὰ γενόμενα περὶ Τηλεβοῶν διηγήσατο [4].

Παραπομπή στις εξής αρχαίες πηγές:
***Π.Δ., Παροιμίαι*, 30. 16.**
(16.) ᾅδης καὶ ἔρως γυναικὸς
καὶ τάρταρος καὶ γῆ οὐκ ἐμπιπλαμένη ὕδατος
καὶ ὕδωρ καὶ πῦρ οὐ μὴ εἴπωσιν ᾽Αρκεῖ[5].

Ιερωνύμου, *Βουλγάτα: Παροιμίαι*, 30. 15, 1- 30. 16, 1.

30:15 sanguisugae duae sunt filiae dicentes adfer adfer tria sunt insaturabilia et quartum quod numquam dicit sufficit

30:16 infernus et os vulvae et terra quae non satiatur aqua ignis vero numquam dicit sufficit[6]

Ιερωνύμου, *Βουλγάτα: Βιβλίο Παροιμιών*, 30. 15, 3- 30. 16, 3.
15 Sanguisugae duae sunt filiae:
" Affer, affer! ".
Tria sunt insaturabilia,
et quattuor, quae numquam dicunt: " Sufficit! ":
16 infernus et venter sterilis,
terra, quae non satiatur aqua,
ignis, qui numquam dicit: " Sufficit! "[6].

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού στην 15η Θεματική Ενότητα

Στη διάρκεια της περιγραφής της ερωτικής συνεύρεσης του ζευγαριού ο συγγραφέας αναφέρεται τόσο στην αρνητική αντίδραση των Αγίων Πατέρων και της Παναγίας στη θέα της ερωτικής επαφής, όσο και στην αρνητική αντίδραση της Φύσης.

Ως προς την αρνητική αντίδραση των Αγίων Πατέρων και της Παναγίας λέγεται στο έργο ότι τα μάγουλα της Παναγίας κοκκίνισαν από την ντροπή, καθώς δεν σκέπασαν την εικόνα της, του Αγίου Πέτρου κιτρίνισαν από την οργή, η εικόνα του Χριστού έπεσε και έσπασε και ο φύλακας– άγγελος του πάπα Ιωάννη του ογδόου ανέβηκε στους ουρανούς σκεπάζοντας το πρόσωπό του με τις φτερούγες του[293].

[293]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 236: «…αι παρειαί της Παναγίας, ην ελησμόνησαν να σκεπάσωσιν, έγιναν ερυθραί υπό της αισχύνης, αι του Αγ. Πέτρου κίτριναι υπό της οργής, η εικών του Εσταυρωμένου κατέπεσε και εθραύσθη, ο δε προστάτης άγγελος του πάπα Ιωάννου η΄… απέπτη εις ουρανόν σκιάζων το πρόσωπον δια των πτερύγων».

Ταυτόχρονα η Φύση εκφράζει την δυσαρέσκειά της για την ερωτική επαφή του ζευγαριού. Σε άλλο σημείο του έργου[294] η Φύση περιγράφεται —ως εκφραστής της θεϊκής οργής— να επαναστατεί για την κατάληψη της παπικής εξουσίας από την ηρωίδα, ενώ τα φυσικά φαινόμενα —η χιονόπτωση, οι σεισμοί, η βροχή από αίμα και το χαλάζι από νεκρές ακρίδες— παρουσιάζονται ως έκφραση της θεϊκής δυσαρέσκειας απέναντι στην ηρωίδα, η οποία προβαίνει στην βεβήλωση της Έδρας του Αγίου Πέτρου. Αντίστοιχα εδώ τα φυσικά φαινόμενα —η υποθετική έκλειψη ηλίου και η πραγματική έκλειψη σελήνης[295]— συνδέονται με τη σύναψη της παράνομης ερωτικής σχέσης της ηρωίδας με τον Φλώρο —«…το ανοσιούργημα εκείνο…».

Στην αρχή της περιγραφής του φυσικού φαινομένου που πραγματοποιείται τη νύχτα της ερωτικής συνεύρεσης του ζευγαριού, ο συγγραφέας υποθέτει ότι, αν ήταν μέρα όταν συνέβη η ερωτική επαφή, θα συνέβαινε και **έκλειψη ηλίου**, όπως όταν σφαγιάστηκε ο Καίσαρας, πέθανε ο Αύγουστος και σταυρώθηκε ο Ιησούς Χριστός ($34^{ο}$ παράθεμα Ρ., $1^{η}$, $2^{η}$ και $3^{η}$ αρχαία επίδραση).

Ως προς τα φυσικά φαινόμενα που συντελέστηκαν στη διάρκεια της σφαγής του Ιουλίου Καίσαρα, του θανάτου του Αυγούστου και της σταύρωσης του Ιησού Χριστού σχετικές πληροφορίες εντοπίζονται στο *Χρονικόν του Πασχάλη*, ενώ τα φυσικά φαινόμενα κατά τη διάρκεια της σταύρωσης του Χριστού περιγράφονται και στην *Κ.Δ.*, στο έργο του Ιωάννη Μαλάλα *Χρονογραφία* κ.ο.κ.

Ειδικότερα, στο *Χρονικόν του Πασχάλη*[296] γίνεται λόγος για τη σφαγή του Ιουλίου Καίσαρα από τον δεύτερο Βρούτο με τη σύμπραξη και άλλων συγκλητικών. Ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* αναφέρεται αντίστοιχα στη σφαγή του Ιουλίου Καίσαρα, συμπληρώνοντας ότι συνέβη έκλειψη ηλίου, γεγονός που δεν μνημονεύεται στο συγκεκριμένο αρχαίο χωρίο ($34^{ο}$ παράθεμα Ρ., $1^{η}$ αρχαία επίδραση). Ενδέχεται η προσθήκη της συντέλεσης έκλειψης ηλίου όταν σφαγιάστηκε ο Ιούλιος Καίσαρας να οφείλεται στην πρόθεση του συγγραφέα να συνδέσει τη σφαγή του Καίσαρα με τον θάνατο του Αυγούστου και τη σταύρωση του Χριστού μέσω της έκλειψης ηλίου και στις τρεις περιπτώσεις.

Στο *Χρονικόν του Πασχάλη*[297] περιγράφεται επίσης ο θάνατος του Αυγούστου και το φαινόμενο της έκλειψης ηλίου. Αντίστοιχα, στην *Πάπισσα Ιωάννα* αναφέρεται ότι έγινε έκλειψη ηλίου όταν πέθανε ο Αύγουστος ($34^{ο}$ παράθεμα Ρ., $2^{η}$ αρχαία επίδραση).

Στο ίδιο έργο[298] γίνεται λόγος για την έκλειψη ηλίου, η οποία συντελέστηκε μετά τη σταύρωση του Ιησού Χριστού, και σε άλλο σημείο του[299] αναφέρεται ότι ο Ζαχαρίας προφήτεψε ότι εκείνη την ημέρα δεν θα υπάρχει φως. Το φυσικό φαινόμενο της έκλειψης ηλίου κατά τη σταύρωση του Χριστού μαρτυρείται και σε άλλα έργα: στα Συναπτόμενα (*Κ.Δ.*)[300], στο έργο του Ιωάννη Μαλάλα, *Χρονογραφία*[301] κ.ο.κ. Αντίστοιχα στην *Πάπισσα Ιωάννα* λέγεται από τον συγγραφέα ότι υπήρξε έκλειψη ηλίου όταν σταυρώθηκε ο Χριστός ($34^{ο}$ παράθεμα Ρ., $3^{η}$ αρχαία επίδραση).

Καθώς το σύνολο των πληροφοριών αναφορικά με τα φυσικά φαινόμενα που συντελούνται στη διάρκεια του θανάτου του Ιουλίου Καίσαρα, του Αυγούστου και

[294]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 225- 226, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια.
[295]Βλ. παρακάτω.
[296]Βλ. Χρονικόν του Πασχάλη, *Χρονικόν του Πασχάλη*, 359, 13-15.
[297]Βλ. Χρονικόν του Πασχάλη, *Χρονικόν του Πασχάλη*, 360, 18-19 και 361, 15-16.
[298]Βλ. Χρονικόν του Πασχάλη, *Χρονικόν του Πασχάλη*, 411, 20 – 412, 7.
[299]Βλ. Χρονικόν του Πασχάλη, *Χρονικόν του Πασχάλη*, 412, 21 – 413, 1.
[300]Βλ. *Συναπτόμενα* (*Κ.Δ.*), *Συναπτόμενα εις Μάρκον*, 439, 3-7 και *Συναπτόμενα* (*Κ.Δ.*), *Συναπτόμενα εις Μάρκον*, 439, 16-18.
[301]Βλ. Ιωάννου Μαλάλα, *Χρονογραφία*, 240, 15-21.

του Ιησού Χριστού εντοπίζεται στο *Χρονικόν του Πασχάλη* ενδέχεται ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* να έχει αντλήσει όλο το αρχαιογνωστικό υλικό του από το συγκεκριμένο έργο.

Ταυτόχρονα, προκύπτει ο παραλληλισμός:

- του Ιουλίου Καίσαρα, του Αυγούστου και του Ιησού Χριστού ως προς: α) το ότι πρόκειται για ηγετικές φυσιογνωμίες στη διάρκεια του θανάτου των οποίων συντελέστηκε ένα φυσικό φαινόμενο: η έκλειψη ηλίου, και β) τον θάνατό τους: ο Ιούλιος Καίσαρας σφαγιάστηκε, ο Αύγουστος πέθανε και ο Χριστός σταυρώθηκε.
- του Ιουλίου Καίσαρα με τον Ιησού Χριστό ως προς τον βίαιο τρόπο θανάτου τους, που υπήρξε αποτέλεσμα συνωμοσίας. Σύμφωνα με τα ιστορικά δεδομένα, σχηματίστηκε μια συνωμοσία δημοκρατικών από τον Κάσσιο και τον Βρούτο, τον προστατευόμενό του, και αφού ο Ιούλιος Καίσαρας δέχτηκε τριάντα πέντε μαχαιριές, από τις οποίες μια ήταν εκείνη που του επέφερε τον θάνατο, έπεσε νεκρός μπροστά στο άγαλμα του Πομπήιου κατά τη συνέλευση της Γερουσίας στις 15 Μαρτίου του 44 π.Χ.[302]. Έτσι, ο Ιούλιος Καίσαρας σφαγιάστηκε, με σκοπό να παραδοθεί η εξουσία στα χέρια της Συγκλήτου, ωστόσο ο Αντώνιος και ο Λέπιδος «είχαν στη διάθεσή τους μια απόλυτα αφοσιωμένη στρατιωτική δύναμη που τους έδωσε τη δυνατότητα να καταπνίξουν κάθε απειλητική κίνηση της Συγκλήτου»[303]. Αντίστοιχα, ο Ιησούς Χριστός προδόθηκε από τον Ιούδα και παραδόθηκε από τους Εβραίους στα χέρια των Ρωμαίων, οι οποίοι τον σταύρωσαν[304].

  Μέσα από την παρουσίαση του ίδιου φυσικού φαινομένου, δηλ. της έκλειψης ηλίου, ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* παραλληλίζει τη σφαγή του Ιουλίου Καίσαρα με τη σταύρωση του Ιησού Χριστού. Και στις δύο αυτές περιπτώσεις ο θάνατός τους, ο οποίος είναι συνυφασμένος με ένα φυσικό φαινόμενο, είναι αποτέλεσμα πολιτικών και θρησκευτικών αντίστοιχα αναταραχών.

Ο συγγραφέας του έργου αναφέρει υποθετικά ότι αν ήταν μέρα όταν συνέβη η ερωτική συνεύρεση του ζευγαριού, τότε θα γινόταν και έκλειψη ηλίου, όπως όταν σφαγιάστηκε ο Καίσαρας, πέθανε ο Αύγουστος και σταυρώθηκε ο Ιησούς Χριστός. Μέσα από τον παραλληλισμό του «ανοσιουργήματος» αυτού, δηλ. της ερωτικής επαφής, με τη σφαγή του Καίσαρα, τον θάνατο του Αυγούστου και τη σταύρωση του Χριστού, ο συγγραφέας καυτηριάζει την τέλεση των συγκεκριμένων πράξεων στο σύνολό τους, ενώ η Φύση δείχνει τη δυσαρέσκειά της σε αυτές. Έτσι, η Ιωάννα και ο Φλώρος παρουσιάζονται ως οι ηθικοί αυτουργοί μιας ανόσιας πράξης, της ερωτικής συνεύρεσης, κατά το πρότυπο των συνωμοτών που σφαγίασαν τον Ιούλιο Καίσαρα και σταύρωσαν τον Ιησού Χριστό.

Ωστόσο, καθώς ήταν νύχτα και όχι μέρα όταν συνέβη αυτή η ανόσια πράξη, συντελείται ένα άλλο φυσικό φαινόμενο: **η έκλειψη σελήνης**, ενώ το θέαμα της σελήνης, η οποία σκεπάζεται από ένα αιματοβαμμένο σύννεφο, το περιγράφουν φιλαλήθεις χρονογράφοι. Με την περιγραφή της σελήνης που καλύπτεται από ένα αιματοβαμμένο σύννεφο —«…υπό αιμοβαφούς νεφέλης», ο συγγραφέας του έργου υπαινίσσεται μια δεύτερη —συμβολική σταύρωση του Χριστού, αφού με την πρώτη

---

[302]Ως προς την δολοφονία του Ιουλίου Καίσαρα βλ. Νικόλαου Δαμασκηνού, *Αποσπάσματα*, (κυρίως) 111. 506- 525. Ως προς την περιγραφή της δολοφονίας του Ιουλίου Καίσαρα στον Νικόλαο Δαμασκηνό βλ. περισσότερα Workman 1964 και Suetonius 1957. Επίσης βλ. Rostovtzeff 1984, σ. 163: «Στις Ειδούς (15) του Μαρτίου του 44 π.Χ. μια ομάδα συνωμοτών δολοφόνησαν τον Καίσαρα κατά τη διάρκεια μιας συνεδρίας της Συγκλήτου. Αρχηγοί τους ήταν οι ***Μάρκος* και *Δέκιμος Βρούτος* και ο *Κάσσιος***».

[303]Βλ. Rostovtzeff 1984, σ. 163.

[304]Βλ. ενδεικτικά στην *Κ.Δ.*, *Κατά Μάρκον Ευαγγέλιον*, 15. 12- 15. 15, όπου ο λαός δύο φορές ζητάει από τον Πιλάτο την θανατική καταδίκη του Ιησού Χριστού με τη φράση «…Σταύρωσον αὐτόν».

σταύρωση οι δύο μοναχοί δεν φαίνεται να έχουν εξαγνιστεί, καθώς προβαίνουν στην ανόσια πράξη που συντελείται, την ερωτική συνεύρεση.

Μάλιστα, το γεγονός ότι οι ίδιοι περιγράφονται ως ηθικοί αυτουργοί μιας ανόσιας πράξης κατά το πρότυπο εκείνων που συνωμότησαν και σταύρωσαν τον Ιησού Χριστό, σε συνδυασμό με την εικόνα του Εσταυρωμένου που «…κατέπεσε και εθραύσθη…»[305] στη θέα της ανόσιας αυτής πράξης, επιβεβαιώνει την άποψη ότι πρόκειται για έμμεση αναφορά σε μια δεύτερη σταύρωσή του. Και στις δύο αυτές περιπτώσεις ο Ιησούς Χριστός σταυρώνεται από τους εχθρούς του: το επίγειο ιερατείο, εκπρόσωπος του οποίου είναι η Ιωάννα και ο Φλώρος, και τους Εβραίους.

Ο συγγραφέας αναφέρει ότι σύμφωνα με άλλους το θαύμα αναβλήθηκε μέχρι το επόμενο πρωί, όπου οι κάτοικοι της αιώνιας πόλης μάταια περίμεναν το άστρο της μέρας: τον ήλιο. Έτσι η νύχτα έγινε τριπλή, δηλ. διήρκεσε χρονικά τρεις μέρες. Ταυτόχρονα, γίνεται από τον ίδιο παραλληλισμός της τριπλής νύχτας της ερωτικής συνεύρεσης του Φλώρου με την Ιωάννα με την τριπλή νύχτα που συνευρέθηκε ερωτικά ο Δίας με την Αλκμήνη, προκειμένου να γεννήσει τον Ηρακλή. Στο πλαίσιο αυτό η φράση «ώστε η νυξ εκείνη υπήρξε τριπλή, ως ότε ο Ζεύς εφύτευσε τον Ηρακλή» (34^{ο} παράθεμα P., 4^{η} αρχαία επίδραση) σημαίνει κυριολεκτικά ότι η νύχτα των δύο εραστών είχε διάρκεια τρεις μέρες, όπως όταν ο Δίας φύτεψε το σπέρμα του στην κοιλιά της Αλκμήνης, προκειμένου να γεννηθεί ο Ηρακλής.

Ο μυθικός Ηρακλής ήταν γιος του Αμφιτρύωνα και της Αλκμήνης, αλλά στην πραγματικότητα αληθινός του πατέρας ήταν ο Δίας, ο οποίος εκμεταλλεύτηκε την απουσία του Αμφιτρύωνα, που έλειπε σε εκστρατεία εναντίον των Τηλεβόων, και εξαπάτησε την Αλκμήνη παίρνοντας τη μορφή του συζύγου της και συνευρέθηκε ερωτικά με εκείνη. Η Αλκμήνη γέννησε δίδυμα που είχαν διαφορά μιας νύχτας, τον Ηρακλή, γιο του Δία, και τον Ιφικλή, γιο του Αμφιτρύωνα. Ο Ιφικλής ήταν νεότερος του Ηρακλή κατά μία νύχτα, ώστε πρώτα έγινε η σύλληψη του Ηρακλή, και μετά — την επόμενη νύχτα— η σύλληψη του Ιφικλή[306].

Ως προς τη διάρκεια της ερωτικής συνεύρεσης, καρπός της οποίας ήταν ο Ηρακλής, οι σχολιαστές αναφέρουν ότι «Κατά τη διάρκεια μιας μακριάς νύχτας, που παρατάθηκε κατά διαταγή του, η Αλκμήνη συνέλαβε μαζί του τον ήρωα»[307], ενώ συμπληρώνουν ότι «Μία παράδοση λέει πως ο Δίας έκαμε να διαρκέσει εκείνη **η γαμήλια νύχτα** όσο κρατάνε **τρεις ολόκληρες ημέρες**. Έδωσε διαταγή στον Ήλιο να μην ανατείλει, πριν περάσει αυτό το διάστημα»[308]. Ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* ενδέχεται να έχει αντλήσει το αρχαιογνωστικό του υλικό από το έργο του Ψευδο- Απολλοδώρου *Βιβλιοθήκη*, όπου λέγεται ότι «…Ζεύς, διὰ νυκτὸς ἐλθὼν **καὶ τὴν μίαν τριπλασιάσας / νύκτα**, ὅμοιος Ἀμφιτρύωνι γενόμενος Ἀλκμήνῃ συνευ/ νάσθη…»[309].

Μέσα από τον παραλληλισμό:

- της ερωτικής συνεύρεσης των δύο εραστών, του Φλώρου και της Ιωάννας, με την ερωτική συνεύρεση του Δία και της Αλκμήνης,

[305]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 236.

[306]Ως προς την ερωτική συνεύρεση του Δία με την Αλκμήνη βλ. Παυσανίου του Περιηγητού, *Ελλάδος Περιήγησις*, 5. 18, 3, 3-4. Ως προς τη γέννηση των διδύμων (του Ηρακλή και του Ιφικλή) βλ. Ψευδο-Απολλοδώρου, *Βιβλιοθήκη*, 2. 61, 9- 2. 62, 1. Ως προς τον μεγαλύτερο κατά μια μέρα Ηρακλή βλ. Ψευδο- Απολλοδώρου, *Βιβλιοθήκη*, 2. 61, 9- 2. 62, 1.

[307]Βλ. Grimal 1991, σ. 249.

[308]Βλ. Grimal 1991, σ. 75.

[309]Βλ. Ψευδο-*Απολλοδώρου, Βιβλιοθήκη*, 2. 61, 2-4.

- της τριπλής νύχτας που διήρκεσε η ερωτική συνεύρεση του Φλώρου και Ιωάννας με την τριπλή νύχτα που διήρκεσε η ερωτική συνεύρεση του θεού Δία και της Αλκμήνης,
- της εγκυμοσύνης της Ιωάννας[310] με την εγκυμοσύνη της Αλκμήνης ως απόρροια της ερωτικής συνεύρεσης με τον Φλώρο και τον Δία αντίστοιχα,

τα μέλη του εκκλησιαστικού ιερατείου, τα οποία αντιπροσωπεύονται από την ηρωίδα και τον εραστή της, απεικονίζονται να ακολουθούν τα αρχαία μυθικά πρότυπα ως προς τον τρόπο ζωής τους.

Ωστόσο, ο συγγραφέας του έργου αμφισβητεί έμμεσα την πραγμάτωση του φυσικού φαινομένου της τριπλής νύχτας στη διάρκεια της ερωτικής επαφής της ηρωίδας με τον εραστή της, καθώς παρομοιάζει αυτό το «θαύμα» με το μυθώδες θαύμα του Δία[311]. Στο ίδιο πλαίσιο θεωρείται αμφίβολη η τέλεση του φαινομένου της έκλειψης ηλίου[312], δεδομένου ότι δεν αναφέρεται συγκεκριμένη πηγή για αυτό, ενώ χαρακτηρίζονται γενικά όσοι το μνημονεύουν ως «άλλοι», σε αντίθεση με την έκλειψη της σελήνης για την οποία αναφέρονται ως πηγή οι χρονογράφοι, οι οποίοι μάλιστα χαρακτηρίζονται «φιλαλήθεις».

Παρά το γεγονός ότι σύμφωνα με άλλους η νύχτα έγινε τριπλή κατά την ερωτική συνεύρεση της Ιωάννας με τον Φλώρο, ο συγγραφέας συμπληρώνει ότι αμφιβάλλει για το κατά πόσο η νύχτα φάνηκε μακριά για την ηρωίδα του. Ο ίδιος εξηγεί ότι η αδυναμία της Ιωάννας να αντιληφθεί το πέρασμα του χρόνου στη διάρκεια της ερωτικής της επαφής με τον Φλώρο οφείλεται στο γεγονός ότι οι γυναίκες είναι ακόρεστες στον έρωτα.

Προκειμένου ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* να στηρίξει την άποψή του ως προς την έλλειψη ερωτικού κορεσμού στις γυναίκες παραπέμπει σε ένα βιβλικό εδάφιο από τις *Παροιμίες* της *Π.Δ.*[313] (34^{ο} παράθεμα Ρ., 5^{η} αρχαία πηγή), όπου λέγεται ότι η βδέλλα έχει δύο κόρες, που φωνάζουν «Δώσε, δώσε» και ότι υπάρχουν τρία πράγματα που δεν ικανοποιούνται ποτέ, τέσσερα ποτέ δεν λένε «Φτάνει» / «Αρκετά»: ο τάφος, η στείρα μήτρα, η γη που πάντοτε διψάει για νερό και η φωτιά που ποτέ δεν λέγει «Φτάνει» / «Αρκετά»[314].

Στο αντίστοιχο εδάφιο της *Βουλγάτας*[315], στο οποίο επίσης παραπέμπει ο συγγραφέας (34^{ο} παράθεμα Ρ., 6^{η} αρχαία πηγή), αναφέρεται ότι υπάρχουν τρία ακόρεστα πράγματα και τέσσερα, τα οποία ποτέ δεν λένε «Φτάνει»: 1. ο κάτω κόσμος, 2. το στόμιο / η είσοδος της μήτρας, 3. η γη που δεν ικανοποιείται από το νερό και 4. η φωτιά που ποτέ δεν λέγει «Φτάνει».

Ο συγγραφέας του έργου, θέλοντας να εστιάσει στο πόσο ακόρεστος είναι ο έρωτας της γυναίκας, στη συγκεκριμένη περίπτωση της ηρωίδας, αναφέρει κατά την διάρκεια της διήγησής του τη φράση «…διότι κατά τον Σολομώντα: «Άδης και πυρ

---

[310]Βλ. παρακάτω.

[311]Ως προς τον χαρακτηρισμό των θαυμάτων της μυθολογίας ως «…ευφυών μύθων…» βλ. περισσότερα Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 291, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια.

[312]Βλ. επίσης τη φράση: «**Αν ήτο ημέρα**, ότε διεπράττετο το ανοσιούργημα εκείνο, **ήθελε συμβή αναμφιβόλως και έκλειψις ηλίου**… **αλλ' επειδή ήτο νυξ βαθεία, μόνην την σελήνην ηδυνήθησαν να παραστήσωσιν** ημίν οι φιλαλήθεις χρονογράφοι **σκιαζομένην** υπό αιμοβαφούς νεφέλης».

[313]Βλ. *Π.Δ.*, *Παροιμίαι*, 30. 16.

[314]Ως προς την αγγλική μετάφραση του βιβλικού εδαφίου βλ. Buttrick (et al.) 1987, Vol. IV, σ. 950: "The leech[g] has two daughters; / "Give, give", they cry. /Three things are never satisfied; / four never say, "Enough": / Sheol, the barren womb, / the earth ever thirsty for water, / and the fire which never says, / "Enough."[h] ".

[315]Βλ. Ιερωνύμου, *Βουλγάτα: Παροιμίαι*, 30. 15, 1- 30. 16, 1.

και έρως γυναικός ου μη είπωσιν αρκεί» », η οποία αντιστοιχεί στη βιβλική φράση «ᾅδης καὶ ἔρως γυναικὸς…καὶ πῦρ οὐ μὴ εἴπωσιν Ἀρκεῖ» από τις *Παροιμίες* της *Π.Δ.*[316], όπου μεταξύ άλλων γίνεται λόγος για τον έρωτα της γυναίκας, και πιο συγκεκριμένα για τη στείρα μήτρα[317].

Ωστόσο, ο ίδιος συμπληρώνει ότι προτιμάει την λατινική εκδοχή του βιβλικού εδαφίου, που παρατίθεται στην *Βουλγάτα*[318]: "tria sunt insaturabilia…infernus et os vulvae et terra…", όπου μεταξύ άλλων γίνεται αναφορά στην είσοδο της μήτρας[319], καθώς λέγει ότι είναι πιο πιστή στο εβραϊκό κείμενο, δεν χρησιμοποιεί την περίφραση και είναι πιο κυριολεκτική[320].

Ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* υποθέτει ότι η ηρωίδα, ως γυναίκα ακόρεστη στον έρωτα, δεν πρέπει να αντιλήφθηκε το πέρασμα του χρόνου τη νύχτα που συνευρέθηκε ερωτικά με τον Φλώρο. Έτσι, καυτηριάζεται η φιληδονία και η ηδυπάθεια της εκπροσώπου της Δυτικής Εκκλησίας. Παράλληλα, με την αναφορά στην βιβλική άποψη περί του ακόρεστου έρωτα των γυναικών διαφαίνεται η πρόθεση του συγγραφέα να επισημάνει τη διαχρονικότητα του φαινομένου αυτού.

16η Θεματική Ενότητα:

Η δίμηνη ερωτική ευδαιμονία της Ιωάννας κοντά στον νεαρό αγαπημένο της και η χρήση φυσικών υλικών —με τα οποία η ηρωίδα υποκαθιστά το θεϊκό θαύμα— για τη δημιουργία ερωτικής ατμόσφαιρας.

Την επόμενη μέρα της ερωτικής συνεύρεσης του ζευγαριού, της Ιωάννας και του Φλώρου, ο «πάπας Ιωάννης» λάμπει από ευτυχία, μοιράζοντας ευχές, συντάξεις και ευλογίες στους υπηκόους του και εκτελώντας τα καθήκοντά του: μοιράζει τέσσερις επισκοπές, χειροτονεί ιερείς δεκαέξι διάκονους, προσθέτει δύο αγίους στο συναξάρι, απαλλάσσει πέντε κακούργους από την αγχόνη και από την πυρά είκοσι αιρετικούς, ενώ στενοχωριέται που δεν μπορεί να μοιράσει περισσότερες χάρες. Έπειτα πηγαίνει στην εκκλησία και στη συνέχεια δέχεται τους πρέσβεις του πρίγκιπα Ανσιγίζου, που ζητούν βοήθεια κατά των Σαρακηνών. Καθ' όσον όμως κάνει όλα αυτά μηχανικά σκέφτεται τον Φλώρο.

Δύο μήνες εξακολουθούν να πλέουν σε πελάγη ευτυχίας οι δύο εραστές, χαιρόμενοι τον έρωτά τους. Η Ιωάννα έχει ήδη υπερβεί τα μισά χρόνια του βίου της —είναι σαράντα ετών και κάτι, ενώ ο Φλώρος βρίσκεται στην ηλικία εκείνη, στην οποία τα αγκάθια φαίνονται ευωδιαστά και όλες οι γυναίκες ωραίες. Όσοι βρίσκονται στην ηλικία αυτή πέφτουν —σύμφωνα με τα λεγόμενα του συγγραφέα— σε κάθε ανοιχτή αγκαλιά ζητώντας νερό, για να σβήσουν τη δίψα τους.

Το καλοκαίρι έχει περάσει προ πολλού. Είναι πια φθινόπωρο και όμως οι δύο εραστές εξακολουθούν τις χαρές και τα παιχνίδια, αφού ο άνθρωπος ερωτοτροπεί όλο το χρόνο, σε αντίθεση με τα ζώα που ερωτοτροπούν μόνο την άνοιξη.

Η Ιωάννα, όποτε θέλει να συνευρεθεί ερωτικά με τον Φλώρο, προσπαθεί να μιμηθεί το θαύμα του Δία, αναπληρώνοντας τις ακτίνες του ανοιξιάτικου ήλιου με ξύλα και λαμπάδες, το άρωμα των λουλουδιών με αλόη και κανέλα και το κελάηδημα

---

[316]Βλ. *Π.Δ.*, *Παροιμίαι*, 30. 16.

[317]Βλ. παραπάνω.

[318]Βλ. Ιερωνύμου, *Βουλγάτα: Παροιμίαι*, 30. 15, 1- 30. 16, 1.

[319]Βλ. παραπάνω.

[320]Βλ. την ακόλουθη φράση: «Η δε «Βουλγάτα» μεταφράζουσα πιστώς εκ του εβραϊκού και μισούσα τας περιφράσεις εξηγείται κυριολεκτικώτερον».

των πουλιών με αυλούς και τραγούδια. Στο παπικό ανάκτορο τα συμπόσια, οι ακροβάτες, οι πίθηκοι, οι μίμοι, οι γελωτοποιοί και άλλες μεσαιωνικές διασκεδάσεις διαδέχονται η μια την άλλη, ώστε μέχρι και βακχικά τραγούδια και χορευτών ποδοβολητά ακούγονται από εκεί. Ο «πάπας Ιωάννης» έχει σταματήσει να πηγαίνει στον όρθρο, ενώ ο ίδιος συνθέτει τις ευχές, τις λειτουργίες και τις ακολουθίες.

16η Θεματική Ενότητα: Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

35. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Ο αρχηγός της χριστιανοσύνης διένειμε την ημέραν εκείνην τέσσαρας επισκοπάς, εχειροτόνησεν ιερείς δεκαέξ διακόνους, προσέθεσε δύο αγίους εις το συναξάριον, απήλλαξεν από της αγχόνης πέντε κακούργους και από της πυράς είκοσιν αιρετικούς, λυπούμενος, ότι δεν είχεν εκατόν, ως ο Βριάρεως χείρας, ίνα περισσοτέρας χάριτας μοιράσηι».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 237)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
Πλουτάρχου, *Περί πολυφιλίας*, 95, Ε, 7.
ὥσπερ
οὖν ὁ Βριάρεως ἑκατὸν χερσὶν εἰς πεντήκοντα
φορῶν γαστέρας οὐδὲν ἡμῶν πλέον εἶχε τῶν ἀπὸ
δυεῖν χεροῖν μίαν κοιλίαν διοικούντων,…

(βλ. επίσης για τον Βριάρεω με τα εκατό χέρια: Πλάτωνος, *Νόμοι*, 795, c, 5-7, Ησιόδου, *Θεογονία*, 149-150).

Πλουτάρχου, *Περί πολυφιλίας*, 93, C, 4.
σχεδὸν γὰρ
οὐδὲν διαφέρομεν ἀνθρώπου κολοβοῦ καὶ τυφλοῦ,
φοβουμένου μὴ Βριάρεως ὁ ἑκατόγχειρ καὶ Ἄργος
ὁ πανόπτης γένηται.

(βλ. επίσης για τον Βριάρεω τον εκατόγχειρα: Ομήρου, *Ιλιάς*, 1. 402-403, Λουκιανού, *Θεών Διάλογοι*, 1. 2, 12-13, Ψευδο-Απολλοδώρου, *Βιβλιοθήκη*, 1. 1, 3-4).

36. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος.**
«Αλλ' ενώ ταύτα πάντα έπραττε μηχανικώς, ο οφθαλμός αυτής πανταχού ανεζήτει τον Φλώρον, και το πνεύμα επτερύγιζε περί την κλίνην της ως μέλισσα περί άνθος, (πολλάκις δε εις το διάστημα της ημέρας εκείνης εψιθύριζεν ως ο Προφητάναξ:) «Τις δώσει μοι πτέρυγας ωσεί περιστεράς και πετασθήσομαι και καταπαύσω!» (Ψαλμ. ΜΔ΄, εδ. 7)».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 237)

Παραπομπή στην εξής αρχαία πηγή:
***Π.Δ., Ψαλμοί*, 54. 7.**
(7.) καὶ εἶπα Τίς δώσει μοι πτέρυγας ὡσεὶ περιστερᾶς
καὶ πετασθήσομαι καὶ καταπαύσω;

37. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Αλλ' ο Φλώρος ευρίσκετο ακόμη εις την ευδαίμονα εκείνην ηλικίαν, καθ' ην και αι άκανθαι φαίνονται ημίν ευώδεις και όλαι αι γυναίκες ωραίαι, καθ' ην εκθέτομεν εις δημοπρασίαν την καρδίαν και τα χείλη μας, ριπτόμενοι αφόβως εις πάσαν ανοιγομένην ημίν αγκάλην, ως ο Δανιήλ εις τον λάκκον των λεόντων, ζητούντες ύδωρ, ίνα σβέσωμεν την δίψαν μας, και αδιαφορούντες, ως οι Άραβες, αν διαυγές είναι ή αμμώδες και θολωμένον».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 237)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
***Π.Δ., Δανιήλ (Ελληνική Μετάφρασις)*, 6. 6.**
ἵνα ἠττήσωσι τὸν Δανιηλ ἐναντίον τοῦ βασι-
λέως, καὶ ῥιφῇ εἰς τὸν λάκκον τῶν λεόντων.

***Π.Δ., Δανιήλ (Ελληνική Μετάφρασις)*, 6. 8 -6. 9.**
Ὁρισμὸν καὶ στάσιν ἐστήσαμεν ὅτι πᾶς ἄνθρωπος,

ὃς ἂν εὕξηται εὐχὴν ἢ ἀξιώσῃ ἀξίωμά τι παρὰ παντὸς θεοῦ ἕως
ἡμερῶν τριάκοντα ἀλλ᾽ ἢ παρὰ Δαρείου τοῦ βασιλέως, ῥιφήσεται
εἰς τὸν λάκκον τῶν λεόντων. (9.) καὶ ἠξίωσαν τὸν βασιλέα ἵνα στήσῃ
τὸν ὁρισμὸν καὶ μὴ ἀλλοιώσῃ αὐτόν, διότι ᾔδεισαν ὅτι Δανιηλ
προσεύχεται καὶ δεῖται τρὶς τῆς ἡμέρας, ἵνα ἡττηθῇ διὰ τοῦ βασι-
λέως καὶ ῥιφῇ εἰς τὸν λάκκον τῶν λεόντων.

***Π.Δ., Δανιήλ (Ελληνική Μετάφρασις)*, 6. 15.**
(15.) καὶ λυπούμενος ὁ βασιλεὺς εἶπεν ῥιφῆναι τὸν Δανιηλ
εἰς τὸν λάκκον τῶν λεόντων κατὰ τὸν ὁρισμόν, ὃν ἔστησε κατ᾽
αὐτοῦ.

***Π.Δ., Δανιήλ (Ελληνική Μετάφρασις)*, 6. 18.**
(18.) τότε Δανιηλ ἐρρίφη εἰς τὸν λάκκον
τῶν λεόντων,…
(βλ. επίσης Γρηγορίου Ναζιανζηνού, *Βίβλος Β΄. Έπη Ιστορικά. Τόμη Α΄. Περί εαυτού Α΄. Περί των καθ'εαυτόν*, 1415, 9-12, Χρονικόν του Πασχάλη, *Χρονικόν του Πασχάλη*, 262, 21 - 263, 5, Ιωάννου Ζωναρά, *Επιτομή Ιστοριών(βιβλ. 1-12)*, 1. 189, 9-10, 1. 189, 13-17).

38. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 1, 4, 5). Γενική Αρχαιογνωσία:Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαία χωρία 2, 3).**
«Εν τούτοις το θέρος είχε παρέλθει προ πολλού και ο αγιώτατος πατήρ δεν έσπευδε να επιστρέψηι εις την καθέδραν του. Τα τελευταία του έτους φύλλα εσωρεύοντο παρά τας ρίζας των δένδρων, η θάλασσα εμυκάτο αντί να ψιθυρίζηι, οι λύκοι κατέβαινον εκ των ορέων, αλλ᾽ οι δύο ερασταί διέμενον φαιδροί και φιλοπαίγμονες, ως την άνοιξιν αι τρυγόνες. Πολλοί φιλόσοφοι επροσπάθησαν να εύρωσι κατά τι διαφέρει ο άνθρωπος του κτήνους· (και οι μεν Εβραίοι ισχυρίσθησαν ότι διαφορά καμμία δεν υπάρχει) (Και τι επερίσσευσεν ο άνθρωπος παρά το κτήνος; Ουδέν· ότι τα πάντα ματαιότης κτλ. «Εκκλησ.» κεφ. Γ΄, εδ. 19[1]), οι δε χριστιανοί ότι ο άνθρωπος έχει αθάνατον ψυχήν[2], οι φιλόσοφοι ότι είναι λογικός[3] και ο Αριστοτέλης ότι πταρνίζεται συχνότερον των άλλων ζώων (Αριστοτέλους «Προβλήμ. Ανέκδοτα», τμήμ. Β΄, να΄)[4]. Αλλά κάλλιον τούτων επέτυχε, νομίζω, ο Σωκράτης, παρατηρήσας ότι κατά τούτο υπερέχομεν τα ζώα, ότι όσα την άνοιξιν μόνον πράττουσιν εκείνα, ταύτα ο άνθρωπος δύναται καθ᾽ όλον το έτος να πράξηι (Ξενοφώντος «Απομνημ.», Α΄, 4)[5]».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 238)

Παραπομπή στις εξής αρχαίες πηγές:
***Π.Δ., Εκκλησιαστής*, 3. 19.**
καὶ τί ἐπερίσσευσεν ὁ ἄνθρωπος παρὰ τὸ κτῆνος;
οὐδέν, ὅτι τὰ πάντα ματαιότης[1].

Αριστοτέλους, *Προβλήματα*, 892b, 22-32.
Διὰ τί ἄνθρωπος πτάρνυται τῶν ζῴων μάλιστα; πό-
τερον ὅτι τοὺς πόρους εὐρεῖς ἔχει δι᾽ ὧν τὸ πνεῦμα καὶ ὀσμὴ
εἰσέρχεται; τούτοις γὰρ πνεύματος πληρουμένοις πτάρνυται.
ὅτι δὲ εὐρεῖς, σημεῖον ὅτι ἥκιστα ὀσφραντικὸν τῶν ἄλλων (25)
ζῴων· ἀκριβέστεροι δὲ οἱ λεπτότεροι. εἰ οὖν εἰς μὲν τοὺς
εὐρεῖς πλέον καὶ πλεονάκις εἰσέρχεται τὸ ὑγρόν, οὗ πνευ-
ματουμένου ὁ πταρμὸς γίνεται, τοιούτους δὲ μάλιστα τῶν
ζῴων οἱ ἄνθρωποι ἔχουσι, πλειστάκις ἂν πτάρνοιντο εἰκότως.
ἢ ὅτι ἐλάχιστοι κατὰ τὸ μῆκος οἱ μυκτῆρες, ὥστε τὸ θερ- (30)
μανθὲν ὑγρὸν ταχὺ δύναται πνεῦμα γίνεσθαι. ἐν δὲ τοῖς
ἄλλοις διὰ μῆκος καταψύχεται πρότερον[4].

Αριστοτέλους, *Προβλήματα*, 962b, 8-18.
Διὰ τί ἄνθρωπος πτάρνυται μάλιστα τῶν ἄλλων ζῴων;
πότερον ὅτι τοὺς πόρους εὐρεῖς ἔχει, δι᾽ ὧν τὸ πνεῦμα καὶ ἡ
ῥύμη εἰσέρχεται; τούτοις γὰρ πληρουμένοις πνεύματος πτάρ- (10)
νυται. ὅτι δ᾽ εὐρεῖς, σημεῖον ὅτι ἥκιστα ὀσφραντικὸν τῶν
ζῴων. ἀκριβέστεροι δὲ οἱ λεπτοὶ πόροι. εἰ οὖν εἰς μὲν τοὺς
εὐρεῖς πλεῖον καὶ πλεονάκις εἰσέρχεται τὸ ὑγρόν, οὗ πνευ-

ματουμένου ὁ πταρμὸς γίνεται, τοιούτους δὲ μάλιστα τῶν ζῴων
οἱ ἄνθρωποι ἔχουσι, πλειστάκις ἂν πτάρνυντο εἰκότως, ὅσοις (15)
ἐλάχιστοι οἱ μυκτῆρες, ὥστε τὸ θερμανθὲν ὑγρὸν ταχὺ ἐξιέ-
ναι δύναται πνεῦμα γενόμενον· ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις διὰ μῆ-
κος καταψύχεται πρότερον[4].

Αριστοτέλους, *Προβλήματα,* 897a, 1.
(897a.) Διὰ τί ἄνθρωπος τῶν ζῴων μάλιστα πτάρνυται;[4]

Ξενοφώντος, *Απομνημονεύματα,* 1. 4, 12, 4- 1. 4, 13, 1.
τὸ δὲ
καὶ τὰς τῶν ἀφροδισίων ἡδονὰς τοῖς μὲν ἄλλοις ζῴοις δοῦναι (5)
περιγράψαντας τοῦ ἔτους χρόνον, ἡμῖν δὲ συνεχῶς μέχρι
(13.) γήρως ταῦτα παρέχειν[5].

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Εις Γένεσιν (Λόγοι 1-67),* 53. 148, 19-23.
…ἡμεῖς δὲ
τὰ ἐναντία τούτῳ ἀνταμεῖψαι οὐ κατηδέσθημεν, ἀλλὰ καὶ (20)
τὴν ἀθάνατον ψυχὴν[2],ὡς ἄν τις εἴποι, τῇ σαρκὶ προσκολ-
λήσαντες, γήϊνον αὐτὴν καὶ νεκρὰν καὶ ἀνενέργητον
γενέσθαι κατεσκευάσαμεν;
(βλ. επίσης για την αθανασία της ψυχής (την ίδια φράση): Διδύμου Καίκου, *Υπόμνημα εις τους Ψαλμούς, 35-39,* 276, 11-12, Λιβανίου, *Ρητορικοί Λόγοι 1-51*, 2. 1, 35, 10, Επιφανίου, *Παναρίων,* 2. 512, 6-11).

Αριστοτέλους, *Αποσπάσματα ποικίλα,* 5. 30, 192, 6-10.
(31·) ἱστορεῖ δὲ καὶ Ἀριστοτέλης ἐν
τοῖς ‹περὶ τῆς› Πυθαγορικῆς φιλοσοφίας διαίρεσίν τινα
τοιάνδε ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν ἐν τοῖς πάνυ ἀπορρήτοις δια-
φυλάττεσθαι· τοῦ λογικοῦ ζῴου τὸ μέν ἐστι θεός, τὸ δ᾽ ἄν-
θρωπος, τὸ δὲ οἷον Πυθαγόρας[3]. (10)

39. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Ο Ζεύς, ίνα δικαιολογήσηι τας υπερόγκους συζυγικάς απαιτήσεις του, ρίπτων το σφάλμα εις την επιρροήν της ανοίξεως, διέταττε την γην να βλαστάνηι άνθη, οσάκις επεθύμει μετά της Ήρας να «ομιλήσηι» (καθ᾽ ην έννοιαν δίδει εις το ρήμα τούτο ο κυρ. Φίλιππος Ιωάννου) · η δε Ιωάννα, μη δυναμένη το αυτό θαύμα να κατορθώσηι, ανεπλήρονε διά ξύλων και λαμπάδων τας ακτίνας του εαρινού ηλίου, την οσμήν των ανθέων δι᾽ αλόης και κινναμώμου και το κελάδημα των πτηνών δι᾽ αυλών και ασμάτων».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 238-239)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
Φλαβίου Φιλοστράτου, *Επιστολαί και Διαλέξεις,* 1. 20, 1-10.
(20.) κ΄. Καὶ τῷ Διί, ὅτε ἐκοιμᾶτο ἐν τῷ ὄρει τῇ
Ἴδῃ, ἄνθη ἀνῆκεν ἡ γῆ λωτόν τε καὶ ὑάκινθον καὶ
κρόκον, ῥόδα δὲ οὐ παρῆν, πότερα ὡς μόνης Ἀφρο-
δίτης κτήματα, παρ᾽ ἧς καὶ ταῦτα ἔδει τὴν Ἥραν
δανείσασθαι, καθάπερ καὶ τὸν κεστὸν ἐδανείσατο, (5)
ἢ ὡς οὐκ ἂν κοιμηθέντος τοῦ Διός, εἰ καὶ ταῦτα
παρῆν, οἱ δὲ ἐδέοντο καὶ καθεύδειν τὸν Δία; ὅταν
δὲ πνέῃ ῥόδα, ἀνάγκη δήπου πᾶσα καὶ ἀνθρώποις
καὶ θεοῖς ἀγρυπνεῖν ἡδέως, ἡ γὰρ εὐωδία δεινὴ
πᾶσαν ἡσυχίαν ἐξοικίσαι.

Αθηναίου, *Δειπνοσοφισταί,* 10. 35, 26-27.
τοῦ δ᾽ ἔαρος (φρ. 45)·
ἦρος ἀνθεμόεντος ἐπάιον ἐρχομένοιο.

Αθηναίου, *Δειπνοσοφισταί (επιτομή)*, 2, 2. 33, 34 -2, 2. 34, 1.
ὅτι Ἀλκαῖος κατὰ πᾶσαν ὥραν καὶ
πᾶσαν περίστασιν πίνων εὑρίσκεται· χειμῶνος μὲν οἷον· ὕει μὲν ὁ Ζεύς, ἐκ (35)
δὲ ὠρανῶ μέγας χειμών, πεπάγασι δὲ ὑδάτων ῥοαί, κάββαλε τὸν χειμῶνα,
ἐπὶ μὲν τιθεὶς πῦρ, ἐν δὲ κίρνας οἶνον ἀφειδέως μελιχρόν. θέρους δέ· τέγγε
πλεύμονας οἴνῳ· τὸ γὰρ ἄστρον περιτέλλεται· ἁ δ' ὥρα χαλεπά, πάντα
(34.) δὲ διψᾷ ὑπὸ καύματος. ἔαρος δέ· **εἴαρος ἀνθεμοέντος** ἐπάιον ἐρχομένοιο.

40. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 1, 2).**
«Τα συμπόσια, οι κύβοι, οι πίθηκοι, οι μίμοι, οι γελωτοποιοί και αι άλλαι του μεσαιώνος διασκεδάσεις διεδέχοντο αλλήλας ακαταπαύστως εν τωι παπικώι ανακτόρωι, κατά δε τους χρονογράφους πολλάκις αντήχουν εκεί άσματα βακχικά και χορευτών ποδοκρουσίαι. Ουδέποτε πλέον παρευρίσκετο εις τους όρθρους ο ποντίφηξ ακολουθών το του Σολομώντος: «Εις μάτην υμίν εστι το ορθρίζειν» (Ψαλμός ΡΚΒ΄, εδ. 2) [1], τας δε ευχάς, λειτουργίας και ακολουθίας συνέθετεν ο ίδιος (Αι λειτουργίαι αύται εσώζοντο μέχρι του ις΄ αιώνος, ότε είδον αυτάς ο Φήλιξ ο Αμερλίνος και Μαρτίνος ο Φράγκος· υπάρχουσι δε πιθανώς και σήμερον ακόμη αντίγραφα αυτών εν τοις μυχοίς της Βατικανείου βιβλιοθήκης) κατά το ρητόν του Ευαγγελίου, το απαγορεύον εις τους χριστιανούς την μωρολογίαν[2]».
(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 239)

Παραπομπή στις εξής αρχαίες πηγές:
***Π.Δ., Ψαλμοί*, 126. 2.**
(2.) εἰς μάτην ὑμῖν ἐστιν τοῦ ὀρθρίζειν[1],…

***Κ.Δ., Προς Εφεσίους*, 5. 3 - 5. 4.**
(3.) πορνεία δὲ καὶ ἀκαθαρσία
πᾶσα ἢ πλεονεξία μηδὲ ὀνομαζέσθω ἐν ὑμῖν, καθὼς πρέπει
ἁγίοις, (4.) καὶ αἰσχρότης καὶ μωρολογία[2] ἢ εὐτραπελία,
ἃ οὐκ ἀνῆκεν, ἀλλὰ μᾶλλον εὐχαριστία.

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού στην 16η Θεματική Ενότητα

Στη διάρκεια της περιγραφής των καθηκόντων της Πάπισσας Ιωάννας: του μοιράσματος τεσσάρων επισκοπών, της χειροτονίας ιερέων, της προσθήκης δύο αγίων στο συναξάριο, της απαλλαγής πέντε κακούργων από την αγχόνη και είκοσι αιρετικών από την πυρά, ο συγγραφέας σχολιάζει ότι εκείνη λυπόταν που δεν είχε εκατό χέρια, όπως ο μυθικός Βριάρεως, προκειμένου να μοιράσει περισσότερες χάρες Ενδεικτικά, παρατίθενται δύο αρχαία χωρία από το έργο του Πλουτάρχου *Περί πολυφιλίας*[321], όπου περιγράφεται ο Εκατόγχειρας Βριάρεως (35ο παράθεμα Ρ.).

Η ροϊδική ειρωνεία είναι έκδηλη στο πρόσωπο της ηρωίδας μέσα από:

- τον χαρακτηρισμό της ως «…αρχηγού της χριστιανοσύνης…», με δεδομένη την αρνητική αντίδραση της Φύσης —η οποία εκφράζει την θεϊκή δυσαρέσκεια— και των Αγίων Πατέρων και της Παναγίας στη θέα της ερωτικής της συνεύρεσης με τον Φλώρο,
- τον παραλληλισμό της με τον μυθικό Εκατόγχειρα Βριάρεω[322] για την ανάδειξη της πολυπραγμοσύνης της και την παράθεση όλων των «καθηκόντων» της ως Πάπισσας, τα οποία την καθιστούν πολυπράγμονα.

Ταυτόχρονα, κατά την αναφορά στις μηχανικές αυτές κινήσεις της ηρωίδας, εκείνη αναζητάει με τα μάτια της παντού τον Φλώρο και το πνεύμα της, ο νους της φτερουγίζει πάνω από το κρεβάτι της, όπως η μέλισσα πάνω από το λουλούδι, μεθυσμένη από έρωτα για εκείνον, ενώ σε τακτά χρονικά διαστήματα μονολογεί ψιθυριστά και εύχεται να ήταν περιστέρι, για να μπορεί να πετάει και να βρίσκεται

[321]Βλ. Πλουτάρχου, *Περί πολυφιλίας*, 95, Ε, 7 και 93, C, 4.
[322]Βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 219, όπου η Θεολογία, την οποία κατέχει η ηρωίδα, παραλληλίζεται με τον μυθικό Βριάρεω.

στην αγκαλιά του αγαπημένου της. Στο σημείο αυτό, τα λόγια του βασιλιά Δαβίδ που αναφέρονται στους *Ψαλμούς*[323] τοποθετούνται στο στόμα της ηρωίδας (36ο παράθεμα Ρ.). Το αντίστοιχο βιβλικό εδάφιο αποτελεί μια ρητορική ερώτηση που απευθύνει ο βασιλιάς Δαβίδ —που χαρακτηρίζεται από τον συγγραφέα της *Πάπισσας Ιωάννας* ως «Προφητάναξ», ρωτώντας ποιος θα του δώσει φτερούγες, όπως της περιστέρας, για να μπορέσει να πετάξει και να αναπαυθεί σε τόπο ήσυχο και ασφαλή [324].

Σύμφωνα με την βιβλική ιστορία, όταν έγινε η επανάσταση του Αβεσσαλώμ, του γιου του Δαβίδ, με σκοπό να εκθρονίσει τον πατέρα του και να βασιλεύσει εκείνος αντί αυτού, αφού διέφθειρε και πολλούς άλλους, κατόρθωσε να αναγορευθεί βασιλιάς στη Χερβών. Ο Δαβίδ τότε αποχώρησε από τα Ιεροσόλυμα. Ο Αβεσσαλώμ κατεδίωξε τον βασιλιά Δαβίδ, αλλά στη μάχη ηττήθηκε και καθώς έφευγε πάνω σε έναν γάιδαρο κρεμάστηκε από μια βελανιδιά, πλέκοντας την κόμη του στα κλαδιά της. Εκεί κρεμασμένος φονεύθηκε από τον Ιωάβ και θάφτηκε στο δάσος[325].

Στο συγκεκριμένο βιβλικό εδάφιο ο Δαβίδ —μετά την επανάσταση του γιου του, Αβεσσαλώμ— εγκαταλελειμμένος από όλους, προδομένος και κινδυνεύοντας να χάσει τη ζωή του, απευθύνεται στον Θεό, τη μοναδική βοήθεια που του είχε απομείνει, παρακαλώντας να τον σώσει[326]. Η καρδιά του, αναστατωμένη από την ταραχή, φανερώνει την αγωνία στην οποία ο ίδιος έχει περιέλθει, ενώ σύμφωνα με τους μελετητές η επιθυμία του να ταυτιστεί με περιστέρα, το έμβλημα της αθωότητας, ταιριάζει απόλυτα στην περίλυπη και αγνή προσωπικότητά του, της οποίας τα πτερύγια, οι φτερούγες, καθώς είναι ταχύτατες, θα τον μετέφεραν μακριά, σε έναν τόπο ασφαλή, αν είχε τη δυνατότητα να μεταμορφωθεί σε περιστέρα[327].

Από την τοποθέτηση των λόγων του βασιλιά Δαβίδ στο στόμα της ηρωίδας:

- ο βασιλιάς Δαβίδ παραλληλίζεται με την Πάπισσα Ιωάννα ως προς το ότι εκφράζουν την επιθυμία και εύχονται να ήταν περιστέρια, ώστε να μπορούν να αναπαυθούν σε έναν ήρεμο και ασφαλή τόπο. Στην περίπτωση του βασιλιά Δαβίδ ζητείται καταφύγιο από τους εχθρούς του, ενώ η ηρωίδα αναζητάει έναν ασφαλή τόπο, την αγκαλιά του Φλώρου, ώστε να καταπαύσει τις ερωτικές της επιθυμίες,
- η ανάγκη για επιβίωση παραλληλίζεται με την ανάγκη κάλυψης σεξουαλικών αναγκών, καθώς είναι τα κίνητρα, τα οποία οδηγούν τον βασιλιά Δαβίδ και την Πάπισσα Ιωάννα στην αναζήτηση καταφύγιου.

Μέσα από τον παραλληλισμό της επιθυμίας του Δαβίδ να ταυτιστεί με ένα περιστέρι, σύμβολο αγνότητας, με την επιθυμία της Πάπισσας Ιωάννας να ταυτιστεί με περιστέρα διαφαίνεται η ειρωνεία του συγγραφέα ως προς την ηθική και την αγνότητα της ηρωίδας. Έτσι στηλιτεύεται από τον ίδιο ο τρόπος ζωής της, ενώ η ηρωίδα αναδεικνύεται ως καρικατούρα του βιβλικού προτύπου.

Στη συνέχεια, ο συγγραφέας αναφέρεται στην ευτυχία του ερωτευμένου ζευγαριού και στην ηλικία των δύο εραστών, τόσο της Ιωάννας, που έχει υπερβεί τα μισά χρόνια της ζωής της —είναι σαράντα ετών και κάτι, όσο και του Φλώρου, περιγράφοντας ως χαρακτηριστικό της νεότητάς του την ψευδαίσθηση που έχουν οι νεαροί εραστές ότι όλες οι γυναίκες είναι όμορφες και ότι και τα αγκάθια ακόμα φαίνονται στα μάτια τους ευωδιαστά. Όπως τα αγκάθια φαίνονται ευωδιαστά στα μάτια των νεαρών εραστών, έτσι και η σαραντάχρονη ηρωίδα φαίνεται όμορφη στα μάτια του Φλώρου.

---

[323]Βλ. *Π.Δ.*, *Ψαλμοί*, 54. 7.
[324]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 24, σ. 260.
[325]Βλ. *Π.Δ.*, *Σαμουήλ β'*, 15. 1 κ.ε.
[326]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 24, σ. 259.
[327]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 24, σ. 260.

Αυτή η ψευδής εντύπωση, η ψευδαίσθηση των νεαρών εραστών ότι όλες οι γυναίκες είναι όμορφες έχει ως αποτέλεσμα εκείνοι να πέφτουν χωρίς κανένα φόβο και κανένα δισταγμό σε κάθε αγκαλιά που είναι έτοιμη να τους δεχτεί, προκειμένου να σβήσουν την ερωτική τους δίψα, τον ερωτικό πόθο, ενώ ταυτόχρονα οι ίδιοι παραλληλίζονται με τον Δανιήλ που ρίχτηκε στον λάκκο των λεόντων (37^{ο} παράθεμα Ρ.).

Τα βιβλικά εδάφια από τον *Δανιήλ*[328] αναφέρονται χρονολογικά στην Μήδο–Περσική, και όχι την Βαβυλωνιακή, κυριαρχία. Την εποχή εκείνη ο Δαρείος μοιράζει σε τρεις υπερέχοντες, οι οποίοι λειτουργούν ως μόνιμοι «συμβουλάτορές» του, ως στενοί μυστικοί του σύμβουλοι —εκ των οποίων ο ένας ήταν ο Δανιήλ, τις 120 σατραπείες της Αυτοκρατορίας του. Το γεγονός αυτό κινεί τη ζηλοτυπία των άλλων συμβούλων– ανώτερων διοικητών κατά του Δανιήλ και έτσι πείθουν τον βασιλιά να εκδώσει διάταγμα, σύμφωνα με το οποίο κανείς δεν πρέπει να παρακαλέσει για κάποιο χρονικό διάστημα τον Θεό και τους ανθρώπους, παρά μόνο τον βασιλιά[329], διαφορετικά θα ριχτεί στον λάκκο με τα λιοντάρια. Όμως ο Δανιήλ εξακολουθεί να προσεύχεται στον Θεό και τότε δέχεται την τιμωρία. Τότε ζητάει τη βοήθεια του Θεού και σώζεται με θαυματουργικό τρόπο, καθώς τα λιοντάρια δεν τον πλησιάζουν. Έτσι, ο βασιλιάς ελευθερώνει τον Δανιήλ και ρίχνει στον λάκκο των λεόντων τους εχθρούς του[330].

Μέσα από τον παραλληλισμό του προφήτη Δανιήλ, που ρίχνεται στον λάκκο με τα λιοντάρια, με τον μοναχό Φλώρο, που ρίχνεται στην ανοιχτή αγκαλιά κάθε γυναίκας, συγκεκριμένα της Ιωάννας, και της αγάπης και της πίστης στον Θεό με τον έρωτα και την σαρκική επιθυμία, πρόθεση του συγγραφέα είναι να παρουσιάσει τον ήρωά του ως καρικατούρα του βιβλικού προτύπου. Αντίστοιχα, ο συγγραφέας του

---

[328]Βλ. *Π.Δ.*, *Δανιήλ (Ελληνική Μετάφρασις)*, 6. 6, 6. 8 -6. 9, 6. 15, 6. 18.

[329]Πρόθεση των συμβούλων αυτών ήταν να προκαλέσουν σύγκρουση ανάμεσα στον μονοθεϊσμό του Δανιήλ και την πολυθεΐα και ειδωλολατρία των Περσών και του βασιλιά τους (βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 21, σ. 91).

[330]Ως προς το περιεχόμενο της βιβλικής ιστορίας βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 21, σ. 90.

Βλ. επίσης Γιαννακόπουλο 1986, τ. 21, σσ. 88-89, αναφορικά με την εισβολή των Μήδων –Περσών στην Βαβυλώνα, την δολοφονία του Βαλτάσαρ, του αντιβασιλέα των Βαβυλωνίων, την κατάληψη της εξουσίας από τον Δαρείο τον Μήδο και την ταυτότητα του Δαρείου, διαδόχου του τελευταίου βασιλιά του Βαβυλωνιακού κράτους, για την οποία έχουν διατυπωθεί διάφορες απόψεις. Λέγεται ότι πρόκειται για κάποιον βασιλέα Μήδο μεταξύ της βασιλείας του Βαλτάσαρ και του Κύρου. Όμως κάτι τέτοιο δεν ευσταθεί ιστορικά, καθώς μετά την κατάρρευση της Βαβυλωνιακής δυναστείας ο Κύρος ήταν ο πρώτος βασιλιάς της Βαβυλώνας (ο Κύρος ανακηρύχθηκε βασιλιάς της Βαβυλώνας στις 19 Νοεμβρίου του 539 π.Χ.) και όχι ο Δαρείος.

Οι ορθολογιστές ερμηνευτές υποστηρίζουν ότι, καθώς ο συγγραφέας του βιβλίου του *Δανιήλ* έζησε πολύ μεταγενέστερα απ' όταν συνέβησαν αυτά τα γεγονότα, πιθανόν συγχέει τα ιστορικά γεγονότα, με αποτέλεσμα το βιβλίο του *Δανιήλ* να στερείται ιστορικής αξιοπιστίας.

Ωστόσο, οι καθολικοί ερμηνευτές δίνουν τρεις εκδοχές:

1. είτε τα γεγονότα είναι ακριβώς όπως τα εκθέτει ο Δανιήλ και
   - ο Δαρείος δεν ήταν ένας ανεξάρτητος άρχοντας, αλλά ένας κυβερνήτης και σύμμαχος βασιλέας ή υποτεταγμένος βασιλέας, στον οποίο ο Κύρος ανέθεσε ως αντιπρόσωπό του την διοίκηση της Βαβυλώνας. Αυτός ονομάστηκε Δαρείος που στην Περσική σημαίνει «Στρατάρχης»,
   - είτε πρόκειται για τον πεθερό του Κύρου, τον Κυαξάρη ΙΙ, το όνομα του οποίου σημαίνει στην Περσική επίσης, όπως και το όνομα Δαρείος, «Στρατάρχης»,
   - είτε ταυτίζουν τον Δαρείο αυτόν με τον Καμβύση, τον γιο του Κύρου,
   - είτε ταυτίζουν τον Δαρείο με τον Αστυάγη, τον τελευταίο βασιλιά της Μηδίας, τον οποίο ο Κύρος διόρισε κυβερνήτη της Βαβυλώνας.
2. είτε ο Δαρείος αυτός δεν θεωρείται ως άμεσος διάδοχος του Βαλτάσαρ, αλλά ένας βασιλιάς που ακμάζει αργότερα,
3. είτε ότι κάποιοι μεταγενέστεροι αντιγραφείς του βιβλίου του *Δανιήλ* περιέπλεξαν τα ιστορικά γεγονότα, πέφτοντας σε ιστορικές ανακρίβειες.

έργου παρακάτω καυτηριάζει την ερωτική και τρυφηλή συμπεριφορά της Ιωάννας[331], ενώ την έχει παραλληλίσει με τον Προφητάνακτα, τον Δαβίδ[332], παρουσιάζοντάς την ως εκκλησιαστική αντιπρόσωπο υποδεέστερη της βιβλικής προσωπικότητας. Έτσι, με την παρουσίαση του ερωτισμού και της τρυφηλότητας της Ιωάννας και του Φλώρου και της καλυμμένης ειρωνείας με την οποία οι συγκεκριμένοι ήρωες παραλληλίζονται με τα βιβλικά πρόσωπα σκιαγραφούνται ως κατώτερες απομιμήσεις των αυθεντικών βιβλικών προτύπων, που αδυνατούν να φτάσουν το μεγαλείο τους.

Στη συνέχεια, όταν περιγράφεται η ερωτική και φιλοπαίγμων διάθεση των δύο εραστών, της Ιωάννας και του Φλώρου, ο συγγραφέας παραθέτει παρεκβατικά και επεξεργάζεται τις απόψεις, οι οποίες έχουν διατυπωθεί κατά καιρούς αναφορικά με τη διαφορά μεταξύ ανθρώπου και ζώου, ενώ παρατίθεται αρχαιογνωστικό υλικό —οι απόψεις των Εβραίων, των χριστιανών, των φιλοσόφων, του Αριστοτέλη και του Ξενοφώντα— ως προς τη σχέση της φύσης του ανθρώπου με εκείνη των ζώων (38ο παράθεμα Ρ.). Ειδικότερα:

1. οι Εβραίοι υποστηρίζουν ότι δεν υπάρχει καμία διαφορά ανάμεσα στον άνθρωπο και το ζώο (38ο παράθεμα Ρ., 1η αρχαία πηγή). Στο βιβλικό εδάφιο, το οποίο παρατίθεται αυτούσιο από τον *Εκκλησιαστή*[333], εξετάζεται η σχέση του ανθρώπου με τα ζώα και η ομοιότητά του με αυτά ως προς την θνησιμότητά του, ότι δηλ. όπως τα ζώα πεθαίνουν, έτσι συμβαίνει και στον άνθρωπο.

   Ο Σολομώντας λίγο παρακάτω[334] αναρωτιέται τι συμβαίνει στη μετά θάνατον ζωή και το κατά πόσο το «πνεῦμα»[335] του ανθρώπου ανεβαίνει προς τα πάνω, δηλ. στον Ουρανό, κοντά στον Θεό, σε αντίθεση με τα ζώα, των οποίων το «πνεῦμα» κατεβαίνει κάτω στη γη. Οι σχολιαστές συμπληρώνουν ότι ο ίδιος εκφράζει αμφιβολία σχετικά με τον τρόπο επιβίωσης της ψυχής πέραν του τάφου και όχι πλήρη άγνοιά της[336], ωστόσο η άγνοια αυτή του Σολομώντα είναι φυσική καθώς ο ίδιος βρίσκεται στην εποχή πριν την έλευση του Χριστού[337].

   Στην *Πάπισσα Ιωάννα* ο συγγραφέας αρκείται στο να παραθέσει την εβραϊκή αντίληψη ότι δεν υφίσταται διαφορά ανάμεσα στον άνθρωπο και τα ζώα ως προς τον θάνατο, καθώς επιδιώκει να τονίσει την αντίθεση που εντοπίζει ανάμεσα στην άποψη των Εβραίων και εκείνη των χριστιανών αναφορικά με την ψυχή.
2. οι Χριστιανοί υποστηρίζουν ότι ο άνθρωπος έχει αθάνατη ψυχή. Ενδεικτικά, παρατίθεται ένα αρχαίο χωρίο από το έργο του Ιωάννη του Χρυσοστόμου *Εις Γένεσιν (Λόγοι 1-67)*[338], όπου γίνεται λόγος για την αθανασία της ψυχής (38ο παράθεμα Ρ., 2η αρχαία επίδραση).

   Ο συγγραφέας αντιπαραθέτει τις δύο διαφορετικές απόψεις: των Εβραίων αναφορικά με την ομοιότητα του ανθρώπου με τα ζώα ως προς τη θνησιμότητά τους, υπονοώντας ότι δεν τίθεται θέμα σωτηρίας της ανθρώπινης ψυχής, με εκείνη των Χριστιανών αναφορικά με την αθανασία της ψυχής.
3. οι φιλόσοφοι τονίζουν ότι ο άνθρωπος διαφέρει από τα ζώα, διότι έχει το στοιχείο της λογικής. Ενδεικτικά, παρατίθεται ένα αρχαίο χωρίο από το έργο του αρχαίου

---

[331]Βλ. επίσης τους χαρακτηρισμούς «φαιδροί» και «φιλοπαίγμονες» που τους αποδίδει ο συγγραφέας.
[332]Βλ. παραπάνω.
[333]Βλ. *Π.Δ.*, *Εκκλησιαστής*, 3. 19.
[334]Βλ. *Π.Δ.*, *Εκκλησιαστή*, 3. 21: «…καὶ τίς οἶδεν πνεῦμα υἱῶν τοῦ ἀνθρώπου / εἰ ἀναβαίνει αὐτὸ εἰς ἄνω, / καὶ πνεῦμα τοῦ κτήνους / εἰ καταβαίνει αὐτὸ κάτω εἰς γῆν;».
[335]Αναφορικά με την απόδοση/ μετάφραση της λέξης «πνεύμα» ως πνεύμα (“spirit”) και όχι ως ψυχή (“soul”) βλ. Buttrick (et al.) 1987, Vol. V, σ. 52.
[336]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 25, σ. 202.
[337]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 25, σ. 203.
[338]Βλ. Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Εις Γένεσιν (Λόγοι 1-67)*, 53. 148, 19-23.

φιλοσόφου Αριστοτέλη *Αποσπάσματα ποικίλα*[339] ως προς την αντίληψη των αρχαίων Ελλήνων περί του ανθρώπου ως λογικού όντος (38ο παράθεμα Ρ., 3η αρχαία επίδραση).

4. ο Αριστοτέλης στο έργο του *Προβλήματα* αναφέρει ότι ο άνθρωπος διαφέρει από τα ζώα ως προς το ότι φταρνίζεται με μεγαλύτερη συχνότητα από ότι αυτά. Η αρχαία πηγή παρατίθεται με τη μορφή παράφρασης μέσα στο έργο, ενώ στην υποσημείωση υπάρχει η πλήρης παραπομπή σε αυτήν. Ειδικότερα, στο έργο του Αριστοτέλη *Προβλήματα* αναφέρεται ότι ο άνθρωπος φταρνίζεται περισσότερο από τα άλλα ζώα[340], ενώ αναλύεται διεξοδικά η αιτία αυτού του φαινομένου[341] (38ο παράθεμα Ρ., 4η αρχαία πηγή).

   Ο «τόπος» που ο συγγραφέας επιλέγει να τοποθετήσει την αριστοτελική αυτή άποψη, δηλ. ως «κατακλείδα» των προαναφερόμενων απόψεων, εξυπηρετεί στην ανάδειξη της ασημαντότητάς τους ως προς αυτό που θέλει να αποδείξει —δηλ. την ερωτική έξαρση του ζευγαριού— και στην εστίαση στην άποψη του Σωκράτη, που ακολουθεί αμέσως παρακάτω, με την οποία αιτιολογείται το θέμα της ερωτικής έξαψης των δύο μοναχών, που απασχολεί τον συγγραφέα.

5. ο Σωκράτης υποστηρίζει ότι ο άνθρωπος υπερέχει από τα ζώα ως προς το ότι, ενώ αυτά συνευρίσκονται ερωτικά μόνο την Άνοιξη, ο άνθρωπος μπορεί σε όλη τη διάρκεια του έτους να ερωτοτροπεί και να συνευρίσκεται ερωτικά (38ο παράθεμα Ρ., 5η αρχαία πηγή).

   Η αντίστοιχη αρχαία φράση παρατίθεται από τα *Απομνημονεύματα* του Ξενοφώντα[342] με τη μορφή παράφρασης μέσα στο έργο και στις υποσημειώσεις υπάρχει η πλήρης παραπομπή σε αυτήν. Αναφέρεται στις γενετήσιες ορμές των ζώων σε ορισμένη εποχή του χρόνου —δηλ. την Άνοιξη, σε αντίθεση με τον άνθρωπο, στον οποίο η γενετήσια επιθυμία υπάρχει σε όλη τη διάρκεια του έτους μέχρι τα γεράματα.

Μέσα από τη σύγκριση μεταξύ των απόψεων που αναλύονται ως προς την υπεροχή του ανθρώπου έναντι των ζώων ο συγγραφέας προκρίνει την άποψη του Σωκράτη —«Αλλά κάλλιον τούτων επέτυχε, νομίζω, ο Σωκράτης…», σύμφωνα με την οποία ο άνθρωπος υπερέχει από τα ζώα ως προς την ύπαρξη της γενετήσιας ορμής σε όλη τη διάρκεια του έτους. Ο συγγραφέας προκρίνει την σωκρατική άποψη, καθώς την θεωρεί καταλληλότερη για να εξηγήσει και να αιτιολογήσει την ερωτική έξαρση του ζευγαριού, της Ιωάννας και του Φλώρου, η οποία δεν σταματάει, ούτε μετριάζεται, παρά το γεγονός ότι έχει παρέλθει προ πολλού το καλοκαίρι[343]. Έτσι, ο συγγραφέας δανείζεται την σωκρατική αντίληψη, η οποία αναφέρεται **γενικά** στον άνθρωπο και τα γενετήσια ένστικτα, που καλύπτονται σε όλη τη διάρκεια του χρόνου, για να αιτιολογήσει **ειδικότερα** την ερωτική έξαψη της Ιωάννας και του Φλώρου.

Καθως η σωκρατική αντίληψη περί της υπεροχής της ανθρώπινης γενετήσιας ορμής ως προς τη συχνότητα και τη μακροβιότητά της έναντι εκείνης των ζώων αντικατοπτρίζεται αλλά και εφαρμόζεται από δύο εκπροσώπους της Εκκλησίας, την Ιωάννα και τον Φλώρο, μια Πάπισσα και έναν μοναχό, οι οποίοι κατέληξαν να γίνουν ζευγάρι, πρόθεση του συγγραφέα είναι να καυτηριάσει τη λαγνεία και την ηδυπάθειά τους.

---

[339]Βλ. Αριστοτέλους, *Αποσπάσματα ποικίλα*, 5. 30, 192, 6-10.

[340]Βλ. Αριστοτέλους, *Προβλήματα*, 962b, 8. Επίσης βλ. Αριστοτέλους, *Προβλήματα*, 892b, 22-32 και 897a, 1.

[341]Βλ. Αριστοτέλους, *Προβλήματα*, 892b, 22-32 και 962b, 8-18.

[342]Βλ. Ξενοφώντος, *Απομνημονεύματα*, 1. 4, 12, 4- 1. 4, 13, 1.

[343]Βλ. τη φράση: «Εν τούτοις το θέρος είχε παρέλθει προ πολλού και ο αγιώτατος πατήρ δεν έσπευδε να επιστρέψηι εις την καθέδραν του…οι δύο ερασταί διέμενον φαιδροί και φιλοπαίγμονες, ως την άνοιξιν αι τρυγόνες».

Έπειτα, όταν ο συγγραφέας αναφέρεται στην ερωτική επιθυμία της Ιωάννας και στην προσπάθειά της να δημιουργήσει ανοιξιάτικη ερωτική ατμόσφαιρα με τεχνητά μέσα, η ηρωίδα παραλληλίζεται με τον Δία, ο οποίος διέταζε τη φύση να βγάλει άνθη επιτελώντας έτσι ένα θαύμα κάθε φορά που επιθυμούσε να συνευρεθεί ερωτικά με την Ήρα, δικαιολογώντας συγχρόνως και επιρρίπτοντας την ευθύνη για τις υπέρογκες συζυγικές του απαιτήσεις στην επίδραση της Άνοιξης (39^{ο} παράθεμα Ρ.).

Ενδεικτικά, παρατίθενται ορισμένα αρχαία έργα, στα οποία γίνεται λόγος για τον Δία, την άνοιξη και τα λουλούδια:

- το έργο του Φιλοστράτου *Επιστολαί και Διαλέξεις*[344], όπου γίνεται λόγος για τον αρχαίο θεό, που αναπαύεται στο όρος Ίδα, και τα ρόδα, που όταν ανθίζουν και μοσχοβολούν αρωματίζοντας τον αέρα, η ευωδία προκαλεί ευχάριστη / ηδονική αγρύπνια και στους ανθρώπους και στους θεούς. Καθώς εντοπίζονται κοινά σημεία ανάμεσα στην περιγραφή της Άνοιξης στην *Πάπισσα Ιωάννα* και στο έργο του Φιλοστράτου ως προς την απεικόνιση της ευχάριστης και ευώδους οσμής της Άνοιξης[345], ενδέχεται ο συγγραφέας να είχε υπ' όψιν του την περιγραφή της Άνοιξης από τον Φιλόστρατο.
- το έργο του Αθηναίου *Δειπνοσοφισταί*[346], όπου γίνεται λόγος για την ανθισμένη Άνοιξη.

Μέσα από τον παραλληλισμό:

- ❖ της Ιωάννας με τον αρχαίο θεό Δία ως προς το ότι α) η ηρωίδα είναι εκπρόσωπος της Δυτικής Εκκλησίας, κατέχοντας τον τίτλο του Πάπα, και ο Δίας είναι ο πατέρας των Θεών στον Όλυμπο, β) έχουν υπερβολικές απαιτήσεις στον έρωτα[347], γ) δημιουργούν ερωτικό ανοιξιάτικο τοπίο: η ηρωίδα με τεχνητά μέσα και ο Δίας επιτελώντας ένα «θαύμα» στη Φύση —διατάζοντας τη γη να ανθίσει,
- ❖ του Φλώρου με την Ήρα, καθώς είναι τα αντικείμενα του πόθου, της Ιωάννας και του Δία αντίστοιχα,
- ❖ της τεχνητής ανοιξιάτικης ερωτικής ατμόσφαιρας, που δημιουργεί η Ιωάννα, προκειμένου να προσελκύσει και να διεγείρει ερωτικά τον αγαπημένο της, με το φυσικό ανοιξιάτικο «θαύμα», το οποίο πραγματοποιεί ο Δίας, προκειμένου να δικαιολογήσει τις υπέρμετρες, υπερβολικές συζυγικές– ερωτικές του απαιτήσεις. Έτσι, το φυσικό «θαύμα» του Δία[348] αντικαθίσταται από το τεχνητό «θαύμα» της ηρωίδας, λόγω της αδυναμίας της να κατορθώσει το ίδιο φυσικό «θαύμα»: α) τα ξύλα και οι λαμπάδες που χρησιμοποιεί η ηρωίδα αναπληρώνουν τις ακτίνες του ανοιξιάτικου ήλιου κατόπιν διαταγής του Δία, β) η αλόη και η κανέλα που χρησιμοποιεί η ηρωίδα αντικαθιστούν το άρωμα των λουλουδιών που επιτυγχάνει ο Δίας με το «θαύμα», γ) ο αυλός και τα τραγούδια που μεταχειρίζεται η ηρωίδα υποκαθιστούν να αναπληρώνουν το κελάηδημα των πουλιών που επιτυγχάνεται κατόπιν διαταγής του αρχαίου θεού,

ο συγγραφέας του έργου καυτηριάζει την ηδυπάθεια της Πάπισσας Ιωάννας, της εκπροσώπου της Δυτικής Εκκλησίας, που ακολουθεί τα αρχαία ειδωλολατρικά πρότυπα ως προς τον έρωτα. Μάλιστα, όταν ο ίδιος αναφέρει ότι η ηρωίδα «…**μη**

[344]Βλ. Φλαβίου Φιλοστράτου, *Επιστολαί και Διαλέξεις*, 1. 20, 1-10.

[345]Βλ. τη φράση: «η δε Ιωάννα…ανεπλήρονε…την οσμήν των άνθεων δι' αλόης και κινναμώμου…».

[346]Βλ. Αθηναίου, *Δειπνοσοφισταί*, 10. 35, 27. Βλ. επίσης Αθηναίου, *Δειπνοσοφισταί (επιτομή)*, 2, 2. 33, 34 -2, 2. 34, 1.

[347]Ως προς την υπέρμετρη φιληδονία της ηρωίδας βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 236: «αλλ' αμφιβάλλω αν εύρεν αυτήν (την νύκτα) μακράν η Ιωάννα, διότι κατά τον Σολομώντα: «Άδης και πυρ και έρως γυναικός ου μη είπωσιν αρκεί» », καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια.

[348]Βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 175, όπου ο συγγραφέας αναφέρεται σε μια άλλη ικανότητα του Δία: να γεννάει εκ της κεφαλής του την πάνοπλη Αθηνά.

δυναμένη το αυτό θαύμα να κατορθώσηι, ανεπλήρονε δια ξύλων και λαμπάδων τας ακτίνας του εαρινού ηλίου…», ουσιαστικά περιγράφει την Πάπισσα Ιωάννα, αν και εκπρόσωπο της παπικής εκκλησίας, **να μην δύναται να τελέσει** όχι ένα θαύμα, αλλά ούτε καν **ένα μυθώδες «θαύμα»**, υποκαθιστώντας το με ένα τεχνητό «θαύμα». Καθώς δεν κατορθώνει να φτάσει ούτε καν το μυθώδες «θαύμα» του Δία, η ηρωίδα εκπρόσωπος της Δυτικής Εκκλησίας παρουσιάζεται αδύνατη και ανίκανη να σταθεί στο ύψος της, με αποτέλεσμα να **απομυθοποιείται** στα μάτια του αναγνώστη.

Στη συνέχεια, όταν ο συγγραφέας αναφέρεται στην αδιαφορία της Ιωάννας να συμμετάσχει σε κάθε είδους θρησκευτική τελετή, καθώς ήταν πλήρως απορροφημένη από τον έρωτά της για τον Φλώρο, γίνεται λόγος για τη μη συμμετοχή της, ως ποντίφηκος, στους όρθρους. Συμπληρώνεται ωστόσο ότι αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι η ηρωίδα ακολουθεί τη διαταγή του Σολομώντα, ο οποίος απευθυνόμενος στο ακροατήριό του έλεγε ότι ήταν μάταιο εκείνο να ορθρίζει, δηλ. να σηκώνεται νωρίς για να εργαστεί. Στο αντίστοιχο βιβλικό εδάφιο από τους *Ψαλμούς*[349], στο οποίο παραπέμπει ο συγγραφέας, ενώ παρατίθεται μέσα στο έργο αυτούσιο, με ελάχιστες αλλαγές που δεν αλλοιώνουν το νόημά του, γίνεται λόγος για την ματαιότητα, την αποτυχία κάθε ανθρώπινης προσπάθειας, αν αυτή δεν συνοδεύεται από την θεϊκή βοήθεια[350] (40^{ο} παράθεμα Ρ., 1^{η} αρχαία πηγή).

Στο βιβλικό εδάφιο μνημονεύονται τέσσερα παραδείγματα, με τα οποία αποδεικνύεται η αναγκαιότητα ύπαρξης θεϊκής βοήθειας για την επιτυχημένη έκβαση κάθε ανθρώπινης προσπάθειας:

1^{ο} παράδειγμα: το χτίσιμο σπιτιού, το οποίο, λόγω της μη ύπαρξης θεϊκής βοήθειας, είτε δεν ολοκληρώθηκε λόγω θανάτου του ιδιοκτήτη, είτε λόγω σεισμού γκρεμίστηκε, είτε το κατασκεύασαν κάποιοι, κατοίκησαν σε αυτό, αλλά αναγκάστηκαν να το εγκαταλείψουν,

2^{ο} παράδειγμα: πόλεις καταστράφηκαν από τυχαία συμβάντα, π.χ. πλημμύρες, πυρκαγιές, σεισμούς, επιδρομές εχθρικών δυνάμεων,

3^{ο} παράδειγμα: άνθρωποι που σηκώνονται πριν τον όρθρο για τις υποθέσεις τους τις εμπορικές και ξαγρυπνούν για να κερδίσουν λίγες ώρες εργασίας και έτσι η τροφή τους αποκτάται με κόπο και τρώγεται με οδύνη,

4^{ο} παράδειγμα: γονείς που ποθούν να αποκτήσουν παιδιά, αλλά δεν έχουν, διότι δεν τους έδωσε ο Θεός[351].

Πιο συγκεκριμένα, στο 3^{ο} παράδειγμα γίνεται λόγος για τους ανθρώπους που σηκώνονται νωρίς για να εργαστούν, χωρίς να έχουν λάβει θεϊκή βοήθεια. Αν ο Κύριος, ο Θεός, δεν προστατεύσει αυτούς τους ανθρώπους, μάταια θα σηκωθούν το πρωί, μάταια αμέσως μόλις αναπαυθούν θα σηκωθούν, για να εργαστούν, καθώς θα φάνε τον άρτο τους, το φαγητό τους, μετά από πολύ κόπο, ενώ την ίδια στιγμή ο Κύριος, ο Θεός, δίνει στους αγαπητούς του δούλους, τους πιστούς του, ήρεμο ύπνο [352].

Στην *Πάπισσα Ιωάννα* η ηρωίδα, εκπρόσωπος της Δυτικής Εκκλησίας, περιγράφεται να τηρεί τη συμβουλή του Σολομώντα, μη συμμετέχοντας και εκείνη στους όρθρους, δηλ. μη ξυπνώντας πρωί και μη παρακολουθώντας —ως ποντίφηκας— τη θεία λειτουργία. Ταυτόχρονα, η ίδια παραλληλίζεται έμμεσα με τους πιστούς δούλους του Θεού, οι οποίοι δεν σηκώνονται πρωί, για να εργαστούν,

[349]Βλ. *Π.Δ., Ψαλμοί*, 126. 2.

[350]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 24, σ. 568.

[351]Βλ. περισσότερα στον Γιαννακόπουλο 1986, τ. 24, σσ. 568-569.

[352]Ως προς την ακριβή μετάφραση του βιβλικού εδαφίου, το οποίο παραθέτει ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 24, σ. 568.

αλλά χαίρονται τον ύπνο, ενώ όταν ξυπνήσουν και ζητήσουν βοήθεια από τον Θεό, για να εργαστούν και να εξασφαλίσουν τα προς το ζην, λαμβάνουν τη θεϊκή βοήθεια.

Ωστόσο ο παραλληλισμός της Πάπισσας Ιωάννας με τους πιστούς δούλους του Θεού εμπεριέχει αρκετή δόση ειρωνείας, καθώς η ίδια τηρεί μόνο το εθιμοτυπικό μέρος της λατρείας του θείου, δηλ. τη μη συμμετοχή στον όρθρο, χωρίς όμως να ακολουθεί —όπως οι πιστοί δούλοι του Θεού— το ουσιαστικό μέρος της λατρείας του, καθώς δεν διακρίνεται για την ταπεινότητα και την ευσέβειά της προς τον Θεό.

Η ειρωνεία του συγγραφέα του έργου προς την ηρωίδα εντείνεται, όταν εκείνος αναφέρει ότι η ίδια συνέθετε τις δικές της ευχές, λειτουργίες και ακολουθίες, σύμφωνα με το ρητό του Ευαγγελίου, το οποίο απαγόρευε στους χριστιανούς την μωρολογία. Στο σημείο αυτό δεν παρατίθεται συγκεκριμένο βιβλικό εδάφιο, ωστόσο πιθανότατα να γίνεται λόγος για το εδάφιο από την *Κ.Δ.* και την *Προς Εφεσίους* επιστολή[353], όπου γίνεται λόγος για την «μωρολογίαν» (40ο παράθεμα Ρ., 2η αρχαία πηγή).

Ο ειρωνικός τόνος με τον οποίο περιγράφεται η συμπεριφορά και το ήθος της ηρωίδας διαφαίνεται καθώς εκείνη:

- από τη μια πλευρά απεικονίζεται να συνθέτει ευχές, λειτουργίες και ακολουθίες, προκειμένου οι λόγοι αυτοί να είναι ευλογημένοι από τον Πάπα και να μην εντοπίζεται ίχνος μωρολογίας σε αυτούς, και
- από την άλλη λέγεται ότι «…συνέβηι αυτήι, καθώς **ενόθευσε το «Πιστεύω»**, ούτω και **το «Πάτερ ημών» να τροποποιηί αντί του επιουσίου άρτου**, **τον «Φλώρον αυτής τον επιούσιον» ζητούσα** παρά του Ουρανίου Πατρός»[354], όπου γίνεται λόγος για την αλλοίωση του «Πιστεύω» και του «Πάτερ ημών» από την Ιωάννα, η οποία αντί για «…Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον…»[355] ζητούσε λόγω της ηδυπάθειάς της τον «…τον Φλώρον αυτής τον επιούσιον…». Με τον τρόπο αυτό ο συγγραφέας καυτηριάζει τόσο τον ηθικό ξεπεσμό της ηρωίδας όσο και τον ερωτικό βίο της.

17η Θεματική Ενότητα:
Τα συμπτώματα εγκυμοσύνης και η εγκυμοσύνη της Ιωάννας.

Ένα απροσδόκητο γεγονός προσγειώνει απότομα την ηρωίδα από τα πελάγη της ηδονής στη σκληρή πραγματικότητα: Έχει μείνει έγκυος από τον Φλώρο και καθώς, μετά από τόσα χρόνια συμβίωσης με τον Φρουμέντιο, έχει σχεδόν πειστεί ότι δεν πρόκειται να μείνει ποτέ έγκυος, στο γεγονός αυτό μπροστά μένει εμβρόντητη.

Τα πρώτα συμπτώματα εγκυμοσύνης, με τα οποία της γνωστοποιείται ότι περιμένει παιδί, αρχίζουν να κάνουν αισθητή την παρουσία τους. Η Ιωάννα, η οποία παρευρίσκεται σε ένα συμπόσιο, μόλις αντιλαμβάνεται τα συμπτώματα αφήνει το ποτήρι να πέσει από τα χέρια της και φεύγει τρέχοντας, φτάνοντας στο δωμάτιό της, όπου κλαίει τη συμφορά της.

Μάταια προσπαθεί να βρει τρόπο να αποφύγει την εγκυμοσύνη, που είναι πια γεγονός. Πότε σκέφτεται να φύγει από τη Ρώμη μαζί με το Φλώρο προς άγνωστη κατεύθυνση και πότε με εξορκισμούς και άλλα γιατρικά προσπαθεί να εξορκίσει το κακό από την κοιλιά της, ωστόσο το αποτέλεσμα είναι το ίδιο. Τα συμπτώματα της εγκυμοσύνης επιμένουν: αισθάνεται βαρύ το κεφάλι της, τα αφτιά της βουίζουν, ενώ μπροστά στα μάτια της τριγυρνούν σπίθες και σκοτοδίνες.

---

[353]Βλ. *Κ.Δ.*, *Προς Εφεσίους*, 5. 3 - 5. 4.
[354]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 239.
[355]Βλ. *Κ.Δ.*, *Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, 6. 11.

17η Θεματική Ενότητα:
Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

41. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Βασιλεύς τις της Περσίας, ο Κύρος, ο Καμβύσης, ο Ξέρξης ή ο Χοσρόης, δεν ενθυμούμαι ακριβώς ποίος εξ αυτών, υπέσχετο πολυτάλαντον αμοιβήν εις εκείνον όστις ήθελεν εφεύρει αυτώι νέον τι είδος ηδονής· το κατ' εμέ ήθελον προθύμως αρκεσθή εις τας από της πτώσεως του Αδάμ υπαρχούσας, αλλά το κακόν είναι ότι ουδ' εκείναι είναι διαρκείς. Το γλυκύ ποτήριον ή εκφεύγει της χειρός, πριν προφθάσωμεν να σβύσωμεν την δίψαν μας ή το εν αυτώι θείον νέκταρ μεταβάλλεται εις όξος, και τότε ημείς αυτοί αποστρέφομεν μετ' αηδίας τα χείλη».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 239)

Παράβαλε το εξής αρχαίο χωρίο:
Ξενοφώντος, *Κύρου Παιδεία*, 4. 1, 14, 1- 4. 1, 15, 3.
(14.) εἶπε δ᾽ οὖν ὧδε. Ἀλλ᾽, ὦ Κῦρε, ὅτι μὲν κάλλιστα ἀνθρώ-
πων μελετᾶτε ὑμεῖς οἱ Πέρσαι μηδὲ πρὸς μίαν ἡδονὴν
ἁπλήστως διακεῖσθαι καὶ ὁρῶν καὶ ἀκούων οἶδα· ἐμοὶ δὲ
δοκεῖ τῆς μεγίστης ἡδονῆς πολὺ μάλιστα συμφέρειν ἐγκρατῆ
εἶναι. μείζω δὲ ἡδονὴν τί παρέχει ἀνθρώποις εὐτυχίας ἢ (5)
(15.) νῦν ἡμῖν παραγεγένηται; ἢν μὲν τοίνυν, ἐπεὶ εὐτυχοῦμεν,
σωφρόνως διαφυλάττωμεν αὐτήν, ἴσως δυναίμεθ᾽ ἂν ἀκινδύνως
εὐδαιμονοῦντες γηρᾶν·

42. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 1, 2, 3, 4, 5).**
«Η δε ημετέρα ηρωίς, ενώ έπλεε πλησίστιος εις το πέλαγος της ηδονής, προσέκοψεν αίφνης κατά φοβερού τινος υφάλου, ον προ πολλού είχε παύσει να φοβήται. Η δεκαετής μετά του Φρουμεντίου και των αντεραστών αυτού συμβίωσις είχε πείσει σχεδόν αυτήν, ότι ηδύνατο να φάγηι όσα ήθελεν απηγορευμένα μήλα, χωρίς φόβον να εξογκωθηί η κοιλία της· προ πολλού δε μη ανοίξασα τας Γραφάς είχε λησμονήσει ότι όλαι σχεδόν αι βιβλικαί ηρωίδες, η Σάρα[1], η Ρεβέκκα[2], η Ραχήλ[3] και αι άλλαι, ήσαν στείραι μέχρι γήρατος και έπειτα εγέννησαν πατριάρχας και προφήτας. Πολύ λοιπόν ηπόρησεν, ότε τα εις το τέταρτον βιβλίον του Αριστοτέλους περιγραφόμενα συμπτώματα ειδοποίησαν αυτήν[4], (ως ο άγγελος την μητέρα του Σαμψών) (Και ώφθη άγγελος […] προς την γυναίκα και είπε προς αυτήν<:> «Ιδού συ στείρα και ου τέτοκας […] και συλλήψηι υιόν [5]». «Κριτών» κεφ. ΙΓ΄, εδ. 3), (ότι ο Ύψιστος ηυλόγησε τέλος πάντων τα σπλάγχνα της). (Αλλ' η μεν Εβραία εσκίρτησεν εκ της χαράς εις το πρώτον σκίρτημα του τέκνου της), η δε Ιωάννα αφήκεν υπό της ταραχής να καταπέσηι το ποτήριον, το οποίον έφερεν εις τα χείλη της, και ενώ οι σύνδειπνοι επευφήμουν εξηγούντες ως καλόν οιωνόν τον χυθέντα οίνον, έτρεξεν εκείνη εις τον θάλαμόν της, όπου κλεισθείσα ήρξατο να κλαίηι την συμφοράν της».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 239-240)

«Η κεφαλή αυτής ήτο βαρεία, τα ώτα της εβόμβουν και προ των οφθαλμών επλανώντο οι σπινθήρες και τα σκότη εκείνα, άτινα ως βέβαια σημεία εγκυμοσύνης εθεώρει ο Σταγειρίτης[4], ότε αίφνης πολύς κρότος πτερύγων αντήχησεν εις τας ακοάς της».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 240)

«Εν τηι Γραφήι οι μέλλοντες ήρωες και προφήται γεννώνται συνήθως εκ γονέων παρηλίκων, ίνα φαίνωνται ουχί καρποί φιληδόνου ενώσεως, αλλά δώρα σταλέντα παρά Θεού. Ίδε Strauss, Nouvelle Vie de Jésus, τόμ. β΄, σελ. 38[1-3]».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 291)

Παραπομπή στις εξής αρχαίες πηγές:
***Π.Δ., Γένεσις*, 11. 30.**
(30.) καὶ ἦν Σαρα στεῖρα καὶ οὐκ ἐτεκνοποίει[1].

***Π.Δ., Γένεσις*, 17. 15- 17. 16.**
(15.) Εἶπεν δὲ ὁ θεὸς τῷ Αβρααμ Σαρα ἡ γυνή σου, οὐ κληθή-
σεται τὸ ὄνομα αὐτῆς Σαρα, ἀλλὰ Σαρρα ἔσται τὸ ὄνομα αὐτῆς.
(16.) εὐλογήσω δὲ αὐτὴν καὶ δώσω σοι ἐξ αὐτῆς τέκνον· καὶ εὐλογήσω
αὐτόν, καὶ ἔσται εἰς ἔθνη, καὶ βασιλεῖς ἐθνῶν ἐξ αὐτοῦ ἔσονται[1].

***Π.Δ., Γένεσις*, 17. 19-17. 21.**
(19.) εἶπεν δὲ ὁ θεὸς τῷ
Αβρααμ Ναί· ἰδοὺ Σαρρα ἡ γυνή σου τέξεταί σοι υἱόν, καὶ
καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ισαακ, καὶ στήσω τὴν διαθήκην μου
πρὸς αὐτὸν εἰς διαθήκην αἰώνιον καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ μετ᾽
αὐτόν. (20.) περὶ δὲ Ισμαηλ ἰδοὺ ἐπήκουσά σου· ἰδοὺ εὐλόγησα αὐ-
τὸν καὶ αὐξανῶ αὐτὸν καὶ πληθυνῶ αὐτὸν σφόδρα· δώδεκα ἔθνη
γεννήσει, καὶ δώσω αὐτὸν εἰς ἔθνος μέγα. (21.) τὴν δὲ διαθήκην μου
στήσω πρὸς Ισαακ, ὃν τέξεταί σοι Σαρρα εἰς τὸν καιρὸν τοῦτον
ἐν τῷ ἐνιαυτῷ τῷ ἑτέρῳ[1].

***Π.Δ., Γένεσις*, 25. 21 -25. 22.**
(21.) ἐδεῖτο δὲ Ισαακ κυρίου
περὶ Ρεβεκκας τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, ὅτι στεῖρα ἦν· ἐπήκουσεν δὲ αὐτοῦ
ὁ θεός, καὶ ἔλαβεν ἐν γαστρὶ Ρεβεκκα ἡ γυνὴ αὐτοῦ. (22.) ἐσκίρτων δὲ τὰ
παιδία ἐν αὐτῇ[2]·

***Π.Δ., Γένεσις*, 29. 31.**
(31.) ᾽Ιδὼν δὲ κύριος ὅτι μισεῖται Λεια, ἤνοιξεν τὴν μήτραν αὐτῆς·
Ραχηλ δὲ ἦν στεῖρα[3].

***Π.Δ., Γένεσις*, 30. 5 –30. 8.**
(5.) καὶ συνέλαβεν Βαλλα
ἡ παιδίσκη Ραχηλ καὶ ἔτεκεν τῷ Ιακωβ υἱόν. (6.) καὶ εἶπεν Ραχηλ
Ἔκρινέν μοι ὁ θεὸς καὶ ἐπήκουσεν τῆς φωνῆς μου καὶ ἔδωκέν μοι
υἱόν· διὰ τοῦτο ἐκάλεσεν τὸ ὄνομα αὐτοῦ Δαν. (7.) καὶ συνέλαβεν
ἔτι Βαλλα ἡ παιδίσκη Ραχηλ καὶ ἔτεκεν υἱὸν δεύτερον τῷ Ιακωβ.
(8.) καὶ εἶπεν Ραχηλ Συνελάβετό μοι ὁ θεός, καὶ συνανεστράφην τῇ
ἀδελφῇ μου καὶ ἠδυνάσθην· καὶ ἐκάλεσεν τὸ ὄνομα αὐτοῦ Νεφθαλι[3].

***Π.Δ., Γένεσις*, 30. 22- 30. 25.**
(22.) ᾽Εμνήσθη δὲ ὁ θεὸς τῆς Ραχηλ, καὶ ἐπήκουσεν αὐτῆς ὁ θεὸς
καὶ ἀνέῳξεν αὐτῆς τὴν μήτραν, (23.) καὶ συλλαβοῦσα ἔτεκεν τῷ Ιακωβ
υἱόν. εἶπεν δὲ Ραχηλ ᾽Αφεῖλεν ὁ θεός μου τὸ ὄνειδος· (24.) καὶ ἐκάλεσεν
τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ιωσηφ λέγουσα Προσθέτω ὁ θεός μοι υἱὸν ἕτερον.
(25.) ᾽Εγένετο δὲ ὡς ἔτεκεν Ραχηλ τὸν Ιωσηφ[3], …

Αριστοτέλους, *Των Περί τα Ζώα Ιστοριών*, 584a, 2-4.
Μετὰ δὲ τὰς συλλήψεις αἱ γυναῖκες βαρύνονται (2)
τὸ σῶμα πᾶν, καὶ σκότοι πρὸ τῶν ὀμμάτων καὶ ἐν τῇ κε-
φαλῇ γίνονται πόνοι[4].

***Π.Δ., Κριταί (Κώδ. Βατικανός)*, 13. 3.**
(3.) καὶ ὤφθη ἄγγελος κυρίου πρὸς τὴν γυναῖκα καὶ εἶπεν πρὸς
αὐτήν ᾽Ιδοὺ σὺ στεῖρα καὶ οὐ τέτοκας· καὶ συλλήμψῃ υἱόν[5].

***Π.Δ., Κριταί (Κώδ. Αλεξανδρινός)*, 13. 3.**
(3.) καὶ
ὤφθη ἄγγελος κυρίου πρὸς τὴν γυναῖκα καὶ εἶπεν πρὸς αὐτήν
᾽Ιδοὺ δὴ σὺ στεῖρα καὶ οὐ τέτοκας· καὶ ἐν γαστρὶ ἕξεις καὶ τέξῃ
υἱόν[5].

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού στην 17η Θεματική Ενότητα

Ο συγγραφέας, περιγράφοντας τον υπέρμετρο ερωτικό πόθο της Ιωάννας σε σημείο που να αλλοιώνει τα θρησκευτικά κείμενα —το «Πιστεύω» και το «Πάτερ ημών», προκειμένου να ζητήσει από τον Θεό όχι θεϊκή ευλογία, αλλά ερωτική

συνεύρεση με τον Φλώρο —πρόκειται για μωρολογία και ασέβεια προς το θείο εκ μέρους της εκπροσώπου της Δυτικής Εκκλησίας Πάπισσας Ιωάννας[356], αναφέρεται παρεκβατικά σε κάποιον Πέρση βασιλιά, του οποίου το όνομα δεν θυμάται, αν και αναφέρει κάποια ονόματα: του Κύρου, του Καμβύση, του Ξέρξη και του Χοσρόη, ο οποίος υποσχόταν πολύ μεγάλη αμοιβή σε εκείνον που θα εφηύρε κάποιο νέο είδος ηδονής, κάποιο νέο τρόπο ευχαρίστησης (41^{ο} παράθεμα Ρ.).

Πρόκειται ενδεχομένως για την συνομιλία που περιγράφει ο Ξενοφώντας στο έργο του *Κύρου Παιδεία*[357], κατά την οποία ο Κυαξάρης απευθύνεται στον ανιψιό του, τον Κύρο, λέγοντας ότι οι Πέρσες είναι πιο προσεκτικοί από άλλους ανθρώπους στο να μην τείνουν προς την λιγότερο δυνατή κατάχρηση σε κάθε είδος ηδονής, ότι δηλ. έχουν προδιάθεση προς την μεγαλύτερη δυνατή κατάχρηση σε κάθε είδους ηδονή.

Ο Κυαξάρης επισημαίνει ότι είναι πολύ καλύτερο να μετριάζει κάποιος την μεγαλύτερη ηδονή παρά να είναι μετρημένος σε μικρότερες ηδονές, συμπληρώνοντας ότι η μεγαλύτερη ηδονή είναι η επιτυχία και ότι πρέπει ο άνθρωπος, όταν επιτυγχάνει, να εκμεταλλεύεται την επιτυχία με μετριοπάθεια, για να μπορέσει να έχει ευτυχισμένα γηρατειά[358].

Αντίστοιχα, στην *Πάπισσα Ιωάννα* γίνεται λόγος για κάποιον βασιλιά της Περσίας, ο οποίος αναζητάει ένα νέο είδος ηδονής προσφέροντας πλούσια αμοιβή σε όποιον το ανακαλύψει. Καθώς το περιεχόμενο της συζήτησης στο αρχαίο χωρίο από το έργο *Κύρου Παιδεία* του Ξενοφώντα είναι η ηδονή, ενδέχεται ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* να αναφέρεται σε αυτό.

Μάλιστα, ο συγγραφέας συμπληρώνει ότι κατά την άποψή του είναι αρκετές οι ήδη υπάρχουσες ηδονές από την πτώση του Αδάμ, αλλά το κακό είναι ότι ούτε εκείνες είναι διαρκείς, καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι το γλυκό ποτήρι της ηδονής είτε φεύγει από τα χέρια του ανθρώπου, πριν προλάβει να σβήσει την δίψα του, είτε το ίδιο αυτό θεϊκό ποτό[359] μεταβάλλεται σε ξίδι[360], με αποτέλεσμα να αποστρέφει ο άνθρωπος με αηδία τα χείλη του από αυτό.

Έτσι, οι υπάρχουσες ηδονές θα μπορούσαν να είναι αρκετές και ο άνθρωπος θα μπορούσε να είναι ευχαριστημένος με αυτές, ωστόσο κάτι τέτοιο δεν συμβαίνει, εξαιτίας του ότι αυτές δεν έχουν διάρκεια, καθώς σύμφωνα με τον συγγραφέα του έργου:

- άλλοτε το γλυκό ποτό της ηδονής χάνεται πριν ο άνθρωπος προλάβει να σβήσει τη δίψα του, και
- άλλοτε οι ίδιες οι ηδονές μετατρέπονται σε απαίσιο ποτό, δυσάρεστο στη γεύση.

Η αναφορά του συγγραφέα τόσο στην εξασφάλιση της διαρκούς ηδονής, που είναι ανέφικτη, όσο και στη βραχύχρονη διάρκεια της ηδονής, τη μικρή βιωσιμότητά της, συνδέεται με την βραχύχρονης διάρκειας ηδονή της ηρωίδας, καθώς η ερωτική ευδαιμονία της διακόπτεται από ένα πρόβλημα, το οποίο προκύπτει. Ο συγγραφέας περιγράφει το απότομο σταμάτημα της ευδαιμονίας της Ιωάννας απεικονίζοντας την ίδια να πλέει στο πέλαγος της ηδονής, όταν ξαφνικά προσκρούει πάνω σε έναν φοβερό ύφαλο: την εγκυμοσύνη της[361].

---

[356]Βλ. παραπάνω.

[357]Βλ. Ξενοφώντος, *Κύρου Παιδεία*, 4. 1, 14, 1-3. Ως προς την ακριβή μετάφραση του αρχαίου χωρίου βλ. Heinemann 1983 (vol. 5), 1979 (vol. 6).

[358]Βλ. Ξενοφώντος, *Κύρου Παιδεία*, 4. 1, 14, 3- 4. 1, 15, 3. Ως προς την ακριβή μετάφραση του αρχαίου χωρίου βλ. Heinemann W. 1983 (vol. 5), 1979 (vol. 6).

[359]Η φράση «…θείον νέκταρ…» αναφέρεται στο Νέκταρ των αρχαίων θεών.

[360]Η λέξη «όξος» θυμίζει τη ροϊδική φράση «…όξος μετά χολής…» που δόθηκε στον Ιησού Χριστό, λίγο πριν την σταύρωσή του (Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 194, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια).

[361]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 239:«Η δε ημετέρα ηρωίς, ενώ έπλεε πλησίστιος εις το πέλαγος της ηδονής, προσέκοψεν **αίφνης** κατά φοβερού τινος υφάλου, ον προ πολλού είχε παύσει να φοβήται».

Το γλυκό ποτήρι της ηδονής χάνεται πριν η ηρωίδα προλάβει να σβήσει τη δίψα της. Πιο συγκεκριμένα ο συγγραφέας αναφέρει ότι η Ιωάννα «…**αφήκεν** υπό της ταραχής **να καταπέσηι το ποτήριον**, το οποίον έφερεν εις τα χείλη της…»[362] και συμπληρώνει ότι «**Το γλυκύ ποτήριον**…**εκφεύγει της χειρός**, πριν προφθάσωμεν να σβύσωμεν την δίψαν μας…»[363]. Έτσι στην περίπτωση της ηρωίδας η απώλεια του γλυκού ποτηριού της ηδονής συνδέεται με την ξαφνική και απότομη πρόσκρουσή της στο πρόβλημα που προκύπτει[364].

Στο πλαίσιο αυτό η περιγραφή της συνήθειας και της προδιάθεσης των Περσών για την **μεγαλύτερη δυνατή κατάχρηση κάθε είδους ηδονής** αντανακλά τον τρόπο ζωής της Ιωάννας, καθώς η ίδια εξακολουθεί για χρόνια να χαίρεται και να **απολαμβάνει** σε **υπερβολικό βαθμό τον έρωτα** στην αγκαλιά των συντρόφων της, ενώ παραλληλίζεται με την Εύα ως προς την βρώση του απαγορευμένου καρπού[365], δηλ. στην περίπτωσή της του Έρωτα, που παίρνει σάρκα και οστά στο πρόσωπο του Φλώρου. Με τον τρόπο αυτό στηλιτεύεται η αχαλίνωτη ηδυπάθεια και ο ηδονισμός της ηρωίδας ως εκπροσώπου της Δυτικής Εκκλησίας.

Έπειτα, όταν ο συγγραφέας του έργου αναφέρεται στην εγκυμοσύνη της Ιωάννας, γίνεται λόγος για την προ πολλού παράλειψη της ανάγνωσης της Αγίας Γραφής από την ίδια, γεγονός που οδήγησε στο να λησμονήσει όλα εκείνα τα βιβλικά παραδείγματα, τις βιβλικές ηρωίδες: τη Σάρα, τη Ρεβέκκα, τη Ραχήλ και άλλες, οι οποίες ήταν στείρες μέχρι τα γεράματά τους και έπειτα γέννησαν πατριάρχες και προφήτες (42ο παράθεμα Ρ.).

Ως προς τη στειρότητα των βιβλικών ηρωίδων, η Σάρα, που ήταν σύμφωνα με την Βίβλο στείρα και δεν έκανε παιδιά[366], ήταν σύζυγος του Αβραάμ και γέννησε έναν γιό που τον ονόμασε Ισαάκ[367], ενώ οι σχολιαστές αναφέρουν ότι ο Αβραάμ και η Σάρα είχαν περάσει την φυσική ηλικία της τεκνογονίας, όμως χάρη στην πίστη τους στον Θεό μπόρεσαν και απέκτησαν τον γιο τους[368] (42ο παράθεμα Ρ., 1η αρχαία πηγή).

Αντίστοιχα, η Ρεβέκκα παντρεύτηκε τον Ισαάκ, όμως επειδή ήταν στείρα ο Ισαάκ παρακάλεσε τον Θεό για τεκνογονία και έτσι εκείνος άκουσε τις παρακλήσεις του και η σύζυγός του, Ρεβέκκα, έμεινε έγκυος, κυοφορώντας δίδυμα. Καθώς όμως στην κοιλιά της υπήρχε μεγάλη αναστάτωση και τα δύο παιδιά σκιρτούσαν μέσα της σαν να διαπληκτίζονταν μεταξύ τους[369], η ίδια φοβόταν μήπως καταλήξει σε θάνατο και αποβολή των κυοφορούμενων τέκνων της[370] (42ο παράθεμα Ρ., 2η αρχαία πηγή).

Ύστερα από σχετική ερώτησή της προς τον Θεό εκείνος της απάντησε ότι στην κοιλιά της μεγαλώνουν δύο παιδιά, που αντιπροσωπεύουν δύο διαφορετικές φυλές: το ένα παιδί θα είναι ανώτερο από το άλλο και το μεγαλύτερο παιδί θα γίνει δούλος στο μικρότερο. Πράγματι, η Ρεβέκκα γέννησε δύο παιδιά, τα οποία ήταν δίδυμα: τον Ησαύ, τον μεγαλύτερο αδελφό, από τον οποίο προήλθε το έθνος των Εδωμιτών, και τον Ιακώβ, τον μικρότερο αδελφό, από τον οποίο προήλθε το έθνος

---

[362]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 240.
[363]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 239.
[364]Βλ. παραπάνω υποσημείωση.
[365]Βλ. παραπάνω υποσημείωση τη φράση: «Η δεκαετής μετά του Φρουμεντίου και των αντεραστών αυτού συμβίωσις είχε πείσει σχεδόν αυτήν, ότι ηδύνατο να φάγηι **όσα ήθελεν απηγορευμένα μήλα**, χωρίς φόβον να εξογκωθηί η κοιλία της».
[366]Βλ. *Π.Δ.*, *Γένεσις*, 11. 30.
[367]Βλ. *Π.Δ.*, *Γένεσις*, 17. 19. Επίσης βλ. *Π.Δ.*, *Γένεσις*, 17. 15- 17. 16.
[368]Βλ. Grant & Rowley 1963, σ. 887: "hence he uses the tradition of the birth of Isaac when both Abraham and Sarah were past the natural age of expectation as the supreme example of the Divine response to faith".
[369]Βλ. *Π.Δ.*, *Γένεσις*, 25. 21 -25. 22.
[370]Βλ. περισσότερα στον Γιαννακόπουλο 1986, τ. 1, σ. 194.

των Ισραηλιτών. Ο μεγαλύτερος γιος, ο Ησαύ, δεν έλαβε τα πρωτοτόκια, υλικά και πνευματικά, και οι απόγονοί του, οι Ιδουμαίοι, υποτάχθηκαν στους απογόνους του Ιακώβ, τους Ισραηλίτες[371].

Μάλιστα, ο συγγραφέας αναφέρεται ξανά σε άλλο σημείο του έργου του στην εγκυμοσύνη της Ρεβέκκας και στην πάλη μεταξύ των δίδυμων παιδιών της, του Ησαύ και του Ιακώβ, μέσα στην κοιλιά της, προκειμένου να παραλληλίσει την πάλη των δύο αδελφών στην κοιλιά της μητέρας τους με την πάλη μεταξύ του φόβου του πρόωρου θανάτου και του τρόμου της Κόλασης στα στήθη της Ιωάννας[372].

Τέλος, ο συγγγραφέας αναφέρεται στη Ραχήλ, η οποία ήταν σύζυγος του Ιακώβ, επίσης στείρα[373], που γέννησε τον Ιωσήφ και τον Βενιαμίν[374] (42^{ο} παράθεμα Ρ., 3^{η} αρχαία πηγή).

Οι τρεις βιβλικές ηρωίδες —η Σάρα, η Ρεβέκκα και η Ραχήλ— αποτελούν παραδείγματα στείρων γυναικών που μπόρεσαν να τεκνοποιήσουν χάρη στη θεία επέμβαση. Ο συγγραφέας παραλληλίζει την Ιωάννα με αυτές, ως προς το ότι και εκείνη, αν και έχει ξεπεράσει τα σαράντα έτη του βίου της, καθίσταται έγκυος, ενώ αυτός ο παραλληλισμός μπορεί να συνεχιστεί και ως προς τα τέκνα που γεννιούνται: τους πατριάρχες και προφήτες (η Σάρα γέννησε τον Ισαάκ, η Ρεβέκκα τους δίδυμους αδελφούς Ησαύ και Ιακώβ και η Ραχήλ τον Ιωσήφ και τον Βενιαμίν) και το παπίδιο (που γέννησε η Ιωάννα[375]).

Πρόθεση του συγγραφέα είναι να καυτηριάσει τον επιφανειακό και μόνο παραλληλισμό της ηρωίδας με τα βιβλικά αυτά πρότυπα, καθώς μπορεί η ίδια να εγκυμονεί, όπως οι βιβλικές ηρωίδες, ωστόσο:

- αφενός η εγκυμοσύνη της είναι αποτέλεσμα λάθους της —εξαιτίας της φιληδονίας της— και όχι συνειδητή απόφαση με επίκληση θείας επέμβασης, όπως στην περίπτωση των βιβλικών προτύπων, και
- αφετέρου εκείνη παρουσιάζεται από τον συγγραφέα να μην έχει καμία προσωπική σχέση και επικοινωνία με τον Θεό, αφού δεν διαβάζει τον θείο λόγο, ούτε υπακούει στα θεία διδάγματα, παρά το γεγονός ότι είναι εκπρόσωπος του Θεού κατέχοντας το αξίωμα του Πάπα. Αντίθετα, οι βιβλικές ηρωίδες καθίστανται έγκυες εξαιτίας της πίστης τους στον Θεό, ο οποίος ευλογεί τα σπλάγχνα τους, με αποτέλεσμα να τεκνοποιούν χάρη στη θεία επέμβαση. Δεδομένου μάλιστα ότι ο παραλληλισμός επεκτείνεται και στα τέκνα των βιβλικών ηρωίδων και της Ιωάννας, γίνεται αντιληπτό το μέγεθος της αντίθεσης ανάμεσα στους απογόνους των βιβλικών ηρωίδων —τους προφήτες και τους πατριάρχες, καρπούς της θείας χάρης— και το τέκνο της Ιωάννας —το παπίδιο, καρπό μιας παράνομης ερωτικής σχέσης.

Η πρόθεση του συγγραφέα να καυτηριάσει τον τρυφηλό βίο της ηρωίδας μέσα από τον παραλληλισμό της με τις βιβλικές ηρωίδες, αποτυπώνεται άμεσα στο σχόλιο του ίδιου στις Σημειώσεις του, όπου —παραπέμποντας στον Στράους— αναφέρει ότι στην Αγία Γραφή **οι μελλοντικοί ήρωες και προφήτες γεννιούνται συνήθως από γονείς παρήλικες**, που βρίσκονται σε προχωρημένη ηλικία, **ώστε να φαίνονται όχι καρποί φιλήδονης ένωσης —όπως στην περίπτωση της Ιωαννας, αλλά δώρα**

[371]Βλ. περισσότερα στον Γιαννακόπουλο 1986, τ. 1, σ. 195.
[372]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 241, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια.
[373]Βλ. *Π.Δ.*, *Γένεσις*, 29. 31.
[374]Βλ. *Π.Δ.*, *Γένεσις*, 30. 22- 23. Επίσης βλ. *Π.Δ.*, *Γένεσις*, 30. 5 –30. 8. Περί της γενεαλογίας και τεκνογονίας της Ραχήλ βλ. Grant & Rowley 1963, σ. 830.
[375]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 249.

σταλμένα από τον Θεό[376]. Έτσι, τα πρότυπα των ενάρετων και ηθικών βιβλικών ηρωίδων αντιπαραβάλλονται στον τρυφηλό και ηδονικό χαρακτήρα της Ιωάννας, ενώ το θείο θαύμα της τεκνοποιίας αντιδιαστέλλεται από την τεκνοποιία εκείνη που είναι αποτέλεσμα της παράνομης ερωτικής σχέσης. Με την παρουσίαση της γέννησης των μελλοντικών ηρώων και των προφητών από γονείς παρήλικες ως δώρου σταλμένου από τον Θεό διαφαίνεται εδραιωμένη στη συνείδηση του συγγραφέα η πραγματική τέλεση του θείου θαύματος.

Στη συνέχεια, περιγράφεται η απορία και η αμηχανία που δημιουργείται στην ηρωίδα, καθώς συνειδητοποιεί ότι είναι έγκυος, ενώ η ίδια αναγνωρίζει στο σώμα της τα συμπτώματα της εγκυμοσύνης, τα οποία περιγράφει ο Αριστοτέλης —Ο συγγραφέας του έργου τον αναφέρει και ως «Σταγειρίτη»[377]— στο τέταρτο βιβλίο του: αισθάνεται βαρύ το κεφάλι της, τα αφτιά της βουίζουν, ενώ μπροστά στα μάτια της τριγυρνούν σπίθες και σκοτοδίνες ($42^{ο}$ παράθεμα Ρ., $4^{η}$ αρχαία πηγή).

Ο συγγραφέας πιθανότατα έχει αντλήσει το αρχαιογνωστικό του υλικό από το έργο του Αριστοτέλη *Των Περί τα Ζώα Ιστοριών*[378], καθώς εκεί περιγράφονται αναλυτικά τα εξής συμπτώματα της εγκυμοσύνης:

1. οι εγκυμονούσες γυναίκες αισθάνονται βαρύ ολόκληρο το σώμα τους,
2. εμφανίζονται σκοτοδίνες, δηλ. ζάλη με έντονη πίεση στο πάνω μέρος του κεφαλιού και συνοδεύεται από στιγμιαία απώλεια της όρασης και τάση για λιποθυμία, ενώ
3. παρουσιάζονται πονοκέφαλοι.

Στο πλαίσιο της παράφρασης της αρχαίας πηγής στο έργο, παρατηρούνται κάποιες αλλαγές ως προς την περιγραφή των συμπτωμάτων της εγκυμοσύνης. Έτσι, ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας*:

- περιγράφει την ηρωίδα του να νιώθει το κεφάλι της βαρύ, ενώ ο Αριστοτέλης αναφέρει ότι οι εγκυμονούσες γυναίκες αισθάνονται βαρύ ολόκληρο το σώμα τους,
- προσθέτει ότι τα αφτιά της Ιωάννας βουίζουν, ότι ακούει έναν βόμβο, σύμπτωμα το οποίο δεν αναφέρει ο Αριστοτέλης για τις εγκυμονούσες γυναίκες,
- αναφέρει ότι η ηρωίδα έχει σκοτοδίνες, συμπληρώνοντας ότι εκείνη βλέπει μπροστά στα μάτια της να τριγυρνούν σπίθες, ενώ ο Αριστοτέλης κάνει λόγο για σκοτοδίνες και πονοκεφάλους ως συμπτώματα της εγκυμοσύνης.

Με τις αλλαγές αυτές στην περιγραφή των συμπτωμάτων της εγκυμοσύνης από τον Αριστοτέλη, ο συγγραφέας κατορθώνει να προσαρμόσει το αρχαιογνωστικό υλικό στην περίπτωση της ηρωίδας του, βάζοντας την προσωπική του πινελιά στην περιγραφή της. Μάλιστα, στη φράση «Η **κεφαλή αυτής** ήτο **βαρεία**, **τα ώτα** της **εβόμβουν**…», η παρήχηση του γράμματος **β** δημιουργεί στον αναγνώστη την εικόνα της εγκυμονούσας Ιωάννας, της οποίας το κεφάλι ταλαιπωρείται από έναν συνεχή βόμβο. Έτσι, ενώ ο ίδιος δανείζεται στοιχεία από τον Αριστοτέλη για την απεικόνιση της εγκυμονούσας Ιωάννας, εντούτοις το τελικό δημιούργημα, η τελική περιγραφή της ηρωίδας φέρει την προσωπική σφραγίδα του δημιουργού του έργου.

Στη διάρκεια της αναφοράς στα συμπτώματα της εγκυμοσύνης, τα οποία ειδοποιούν την ηρωίδα ότι είναι έγκυος, η ίδια παραλληλίζεται με τη μητέρα του

---

[376]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 291: «Εν τηι Γραφήι οι μέλλοντες ήρωες και προφήται γεννώνται συνήθως εκ γονέων παρηλίκων, ίνα φαίνωνται ουχί καρποί φιληδόνου ενώσεως, αλλά δώρα σταλέντα παρά Θεού».

[377]Πρόκειται για σχήμα λόγου κατά το οποίο, αντί για το όνομα του Αριστοτέλη, χρησιμοποιείται η λέξη «Σταγειρίτης» με την οποία δηλώνεται η καταγωγή του Αριστοτέλη από τα Στάγειρα (αντονομασία).

[378]Βλ. Αριστοτέλους, *Των Περί τα Ζώα Ιστοριών*, 584a, 2-4.

Σαμψών ως προς το ότι ο Θεός ευλόγησε τα σπλάγχνα τους, με αποτέλεσμα να καταστούν έγκυες (42ο παράθεμα Ρ., 5η αρχαία πηγή).

Το αντίστοιχο βιβλικό εδάφιο[379] παρατίθεται αυτούσιο στην *Πάπισσα Ιωάννα,* ενώ υπάρχει με τη μορφή υποσημείωσης η ακριβής παραπομπή σε αυτό. Εκεί γίνεται λόγος για τη μητέρα του Σαμψών, η οποία, ενώ ήταν στείρα και δεν τεκνοποιούσε, της ανήγγειλε ο Άγγελος ότι θα συλλάβει ένα παιδί, έναν γιο, ο οποίος ονομάστηκε Σαμψών. Η μητέρα του Σαμψών προστίθεται στον κατάλογο με τις υπόλοιπες βιβλικές ηρωίδες: τη Σάρα, τη Ρεβέκκα και τη Ραχήλ, οι οποίες, αν και ήταν στείρες, με θεϊκή παρέμβαση τεκνοποίησαν. Ωστόσο η εγκυμοσύνη της Ιωάννας δεν οφείλεται σε θεϊκή παρέμβαση αλλά είναι απόρροια της υπέρμετρης φιληδονίας της.

Στο σημείο αυτό παρατηρείται ότι η ηρωίδα ειδοποιείται από τα συμπτώματα της εγκυμοσύνης ότι είναι έγκυος, ενώ η μητέρα του Σαμψών ειδοποιείται από τον Άγγελο ως προς την εγκυμοσύνη της. Στην περίπτωση της Ιωάννας ο Άγγελος εμφανίζεται λίγο αργότερα μπροστά της, προκειμένου να της αναγγείλει την θεία τιμωρία για τα αμαρτήματά της[380].

Μέσα από την αντιπαραβολή της θετικής αντίδρασης, της χαράς της βιβλικής ηρωίδας, που περιλαμβάνεται στον κατάλογο των γυναικείων βιβλικών προτύπων, προς την αρνητική αντίδραση, τη δυσαρέσκεια, την ταραχή και τον θρήνο της Ιωάννας στην είδηση της εγκυμοσύνης[381], τονίζεται το γεγονός ότι η εγκυμοσύνη της ηρωίδας δεν ήταν αποτέλεσμα συνειδητής απόφασης και επίκλησης στον Θεό για τεκνοποίηση —όπως στην περίπτωση της μητέρας του Σαμψών, αλλά αποτέλεσμα ενός μοιραίου λάθους, της υπέρμετρης φιληδονίας που οδήγησε στην παράνομη σχέση της με τον Φλώρο.

Ταυτόχρονα, ο ειρωνικός τόνος του συγγραφέα προς την ηρωίδα διακρίνεται μέσα στη φράση «**Πολύ λοιπόν ηπόρησεν**, ότε τα …συμπτώματα ειδοποίησαν αυτήν …ότι **ο Ύψιστος ηυλόγησε τέλος πάντων τα σπλάγχνα της**»:

- τόσο ως προς την απορία της που έμεινε έγκυος, ενώ θα έπρεπε να περιμένει την εγκυμοσύνη με τον έκλυτο βίο που είχε ζήσει,
- όσο και ως προς την ευλογία των σπλάγχνων της από τον Θεό, αφού ουσιαστικά κάθε άλλο παρά με θεϊκή παρέμβαση κατέστη έγκυος, καθώς όχι ο Ύψιστος, αλλά ο Φλώρος «ευλόγησε» τα σπλάγχνα της.

18η Θεματική Ενότητα:
Το όραμα και το δίλημμα της Ιωάννας: αιώνιο πυρ, δηλ. Κόλαση, ή πρόωρος θάνατος. Η απόφαση της ηρωίδας να ακολουθήσει τη δεύτερη εκδοχή.

Καθώς τα συμπτώματα εγκυμοσύνης εξακολουθούν να θυμίζουν στην ηρωίδα ότι είναι έγκυος, ξαφνικά βλέπει μπροστά της έναν Άγγελο φτερωτό με ξανθά μαλλιά, ο οποίος την πλησιάζει και της λέγει ότι έχει δύο επιλογές: ή να τιμωρηθεί στο πυρ το αιώνιο για τις αμαρτίες της ή να πιει το ποτήρι που θα της φέρει πρόωρο θάνατο και ντροπή στη γη.

Ο τρόμος της Κολάσεως από τη μια και ο φόβος του πρόωρου θανάτου από την άλλη παλεύουν για αρκετή ώρα μέσα στα στήθη της Ιωάννας, κάνοντάς την να

---

[379]Βλ. *Π.Δ., Κριταί (Κώδ. Βατικανός)*, 13. 3. Επίσης βλ. *Π.Δ., Κριταί (Κώδ. Αλεξανδρινός)*, 13. 3: «καὶ/ ὤφθη ἄγγελος κυρίου πρὸς τὴν γυναῖκα καὶ εἶπεν πρὸς αὐτήν /’Ιδοὺ δὴ σὺ στεῖρα καὶ οὐ τέτοκας· καὶ ἐν γαστρὶ ἕξεις καὶ τέξῃ /υἱόν».

[380]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 240-241, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια.

[381]Βλ. τη φράση: «Αλλ’ **η μεν Εβραία εσκίρτησεν εκ της χαράς** εις το πρώτον σκίρτημα του τέκνου της, **η δε Ιωάννα αφήκεν υπό της ταραχής να καταπέσηι το ποτήριον**, το οποίον έφερεν εις τα χείλη της, και…**ήρξατο να κλαίηι την συμφοράν της**».

αμφιταλαντεύεται ανάμεσά τους. Τελικά, αποφασίζει να πιει το ποτήρι που θα την οδηγήσει στο θάνατο, όπως και έγινε.

18η Θεματική Ενότητα: Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

43. **Γενική Αρχαιογνωσία:Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαίο χωρίο 1). Ειδική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος (αρχαία πηγή 2).**

«…αίφνης πολύς κρότος πτερύγων αντήχησεν εις τα ακοάς της. Εις το άκουσμα εκείνο ανήγειρεν η Ιωάννα την κεφαλήν, και έμπροσθεν αυτής ίστατο λευκόπτερος νεανίσκος ενδεδυμένος αστράπτουσαν εσθήτα, ίριδα φέρων επί της κεφαλής, ερυθράν λαμπάδα εις την δεξιάν και ποτήριον εις την αριστεράν. Η ημετέρα ηρωίς ουδέποτε ιδούσα άγγελον, πλην μόνον εν εικόνι, τοσούτον υπό της οπτασίας εταράχθη, ώστε ούτε να εγερθήι προς υποδοχήν του ξένου ηδυνήθη ούτε καν κάθισμα εφρόντισε να προσφέρηι. Εν τούτοις ο ουράνιος απεσταλμένος, διπλώσας τα πτερά του και αποσείσας τους καταπίπτοντας επί του μετώπου του ξανθούς βοστρύχους, «Ιωάννα», είπε, προσηλών πύρινον βλέμμα επί της αθλίας Παπίσσης, «η λαμπάς αύτη σοι αναγγέλλει το πυρ το αιώνιον προς τιμωρίαν των ανομημάτων σου, το δε ποτήριον πρόωρον θάνατον και καταισχύνην επί της γης. Έκλεξον μεταξύ αυτών».

Η αγγελική εκείνη πρότασις έρριψεν εις φοβεράν αμηχανίαν την δύστηνον ημών ηρωίδα, ήτις επί πολύ έμεινεν αμφίρροπος, ως ο Δαυίδ, ότε επρόκειτο μεταξύ πείνης, πολέμου και πανώλους να εκλέξηι[1]. Ο φόβος του θανάτου και ο τρόμος της Κολάσεως επάλαιον εις τα στήθη της πτωχής Ιωαννας, ως ο Ησαύ και ο Ιακώβ εν τηι κοιλίαι της Ρεβέκκας (Όρα «Γενέσεως», κεφ. ΚΕ΄, εδ. 22)[2]. Εν αρχήι εξέτεινε την χείρα προς την φλέγουσαν δάδα, θυσιάζουσα την μέλλουσαν ζωήν χάριν της παρούσης, αλλά τόσον αγρίως ανεκάγχασαν τα πνεύματα της αβύσσου, άτινα παρευρίσκοντο πάντοτε αοράτως εις τας τοιαύτας σκηνάς, και τοσαύτη επεσκίασε το πρόσωπον του αγγέλου κατήφεια, ώστε μεταμεληθείσα εξέτεινε την άλλην χείρα και λαβούσα το ποτήριον της αισχύνης εκένωσεν αυτό μέχρι πυθμένος ».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 240-241)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
***Π.Δ., Βασιλειών Β΄*, 24. 12 - 24. 13.**
(12.) Πορεύ-
θητι καὶ λάλησον πρὸς Δαυιδ λέγων Τάδε λέγει κύριος Τρία ἐγὼ
εἰμι αἴρω ἐπὶ σέ, καὶ ἔκλεξαι σεαυτῷ ἓν ἐξ αὐτῶν, καὶ ποιήσω
σοι. (13.) καὶ εἰσῆλθεν Γαδ πρὸς Δαυιδ καὶ ἀνήγγειλεν αὐτῷ καὶ εἶπεν
αὐτῷ Ἔκλεξαι σεαυτῷ γενέσθαι, εἰ ἔλθῃ σοι τρία ἔτη λιμὸς ἐν τῇ
γῇ σου, ἢ τρεῖς μῆνας φεύγειν σε ἔμπροσθεν τῶν ἐχθρῶν σου
καὶ ἔσονται διώκοντές σε, ἢ γενέσθαι τρεῖς ἡμέρας θάνατον ἐν
τῇ γῇ σου· νῦν οὖν γνῶθι καὶ ἰδὲ τί ἀποκριθῶ τῷ ἀποστείλαντί (5)
με ῥῆμα[1].

***Π.Δ., Παραλειπομένων Α΄ είτε Χρονικών Α΄*, 21. 10- 21. 12.**
(10.) Πορεύου καὶ λάλησον
πρὸς Δαυιδ λέγων Οὕτως λέγει κύριος Τρία αἴρω ἐγὼ ἐπὶ σέ, ἔκ-
λεξαι σεαυτῷ ἓν ἐξ αὐτῶν καὶ ποιήσω σοι. (11.) καὶ ἦλθεν Γαδ πρὸς
Δαυιδ καὶ εἶπεν αὐτῷ Οὕτως λέγει κύριος Ἔκλεξαι σεαυτῷ (12.) ἢ
τρία ἔτη λιμοῦ, ἢ τρεῖς μῆνας φεύγειν σε ἐκ προσώπου ἐχθρῶν
σου καὶ μάχαιραν ἐχθρῶν σου τοῦ ἐξολεθρεῦσαι, ἢ τρεῖς ἡμέρας
ῥομφαίαν κυρίου καὶ θάνατον ἐν τῇ γῇ καὶ ἄγγελος κυρίου ἐξολε-
θρεύων ἐν πάσῃ κληρονομίᾳ Ισραηλ· καὶ νῦν ἰδὲ τί ἀποκριθῶ τῷ (5)
ἀποστείλαντί με λόγον[1].

Παραπομπή στην εξής αρχαία πηγή:
***Π.Δ., Γένεσις*, 25. 21- 25. 22.**
(21.) ἐδεῖτο δὲ Ισαακ κυρίου
περὶ Ρεβεκκας τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, ὅτι στεῖρα ἦν· ἐπήκουσεν δὲ αὐτοῦ
ὁ θεός, καὶ ἔλαβεν ἐν γαστρὶ Ρεβεκκα ἡ γυνὴ αὐτοῦ. (22.) ἐσκίρτων δὲ τὰ

παιδία ἐν αὐτῇ[2]·

44. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 1, 2, 3, 4, 5).**

«Ταύτα, αναγνώστα μου, διηγούνται οι καλοί χρονογράφοι, συ δέ, αν μεν ανήκνις εις την σχολήν των «Ευημεριστών», οίτινες τα θαύματα της Γραφής εξηγούσι διά φυσικών αιτιών, ως ο Πλάτων τα της μυθολογίας[1], ισχυριζόμενοι ότι ο οδηγήσας τους μάγους αστήρ ήτο απλώς φανάριον[2], ότι ο κομίσας το κρίνον εις την Παναγίαν άγγελος ήτο μετημφιεσμένος εραστής (Όρα την σημείωσιν)[3], ο δε Λάζαρος εκοιμάτο βαθέως, ότε ανεστήθη υπέρ του Ιησού[4], αν, λέγω, ανήκνις εις την σχολήν ταύτην, δύνασαι να υποθέσνις ότι και η Ιωάννα είδε τον άγγελον εν ονείρωι ή ότι φιλάστειός τις διάκονος, μαθών τα μυστικά της εστολίσθη διά πτερών, ίνα την τρομάξνι· αν δε προτιμάις το σύστημα του Στράους, όστις, αντί να χρονοτριβήι ζητών εξηγήσεις δυσεξηγήτων πραγμάτων, ακοπώτερον εύρε να ονομάσνι μύθους τα θαύματα και τα Ευαγγέλια, δύνασαι να θεωρήσνις της ημετέρας ηρωίδος την οπτασίαν ως απλήν εφεύρεσιν των ρασοφόρων βιογράφων της. Το κατ' εμέ εις ουδεμίαν ανήκων σχολήν προτιμώ να πιστεύσω το πράγμα όπως το ανέγνωσα, διότι κατά τον Σολομώντα ο «άκακος πιστεύει παντί λόγωι[5]» (Παροιμ., κεφ. ΙΔ΄, εδ. 15)».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 241)

«Μετά προσεκτικωτέραν ανάγνωσιν ο Πλάτων εφάνη ημίν κλίνων μάλλον προς το σύστημα του Στράους, παραδεχόμενος δηλ. τα θαύματα της μυθολογίας ως ευφυείς μύθους και απορρίπτων ως ανωφελή και παιδαριώδη πάσαν προς εξήγησιν αυτών προσπάθειαν[1]. Παραθέτομεν ολόκληρον το χωρίον ίνα εξ ιδίας αντιλήψεως αποφασίσνι ο αναγνώστης:

«ΦΑΙΔ. Ειπέ μοι, ω Σώκρατες, ουκ ενθένδε μεν τοι ποθέν […] λέγεται ο Βορέας την Ωρείθυιαν αρπάσαι;…[…] <και> συ τούτο το μυθολόγημα πείθηι αληθές είναι; ΣΩΚΡ. Αλλ'ει απιστοίην, ώσπερ οι σοφοί, ουκ αν άτοπος είην· είτα σοφιζόμενος φαίην αυτήν πνεύμα Βορέου κατά των […] πετρών συν Φαρμακείαι παίζουσαν ώσαι· και ούτω δη τελευτήσασαν <,> λεχθήναι υπό του Βορέου ανάρπαστον γεγονέναι…[…] εγώ δε, ω Φαίδρε, άλλως με τα τοιαύτα χαρίεντα ηγούμαι…[…] ει <δε> τις απιστών προσβιβάι κατά το εικός έκαστον, άτε αγροίκωι τινί σοφίαι χρώμενος, πολλής αυτώι σχολής δεήσει, εμοί δε προς ταύτα ουδαμώς έστι σχολή κτλ.[1]» (Πλάτων, Φαίδρος, έκδ. Ρουνκενίου, τόμ., η΄, σελ. 5). Εκ τούτων ο Πλάτων φαίνεταί μοι αρχηγέτης και θεμελιωτής της καθ' ημάς σχολής των «Μυθολόγων»[1], εις ην ανήκουσιν ο Στράους, ο Μύλλερος, ο Ρενάν και λοιποί».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 291)

«Οι Εβραίοι και εβραΐζοντες, μη δυνάμενοι να παραδεχθώσι την εκ της ελληνικής μυθολογίας ληφθείσαν ιδέαν θεού τεκνοποιούντος, έπλασαν μύθον, καθ' ον ο εμφανισθείς εις την Παρθένον άγγελος ήτο στρατιώτης ονόματι Πάνθηρ, επινοήσας το στρατήγημα τούτο, ίνα «ομιλήσνι» μετ' αυτής. Ίδε «Ταλμούδ», Legend. III, ap. Eliphas Lévi, "Livre des Esprits", σελ. 61[3]. Την εξήγησιν ταύτην παρεδέχθη και η εν Γερμανίαι σχολή των Rationalistes, ήτοι των παραδεχομένων μεν το αληθές των ευαγγελικών θαυμάτων, αλλ' εξηγούντων αυτά διά φυσικών αιτιών. Ο Strauss εν τηι τελευταίαι εκδόσει του πονήματός του (Παρισ. 1865, σελ. 61) εξανίσταται μετά δικαίας αγανακτήσεως κατά της τοιαύτης ερμηνείας των Ευαγγελίων, ούτε τους πιστεύοντας ούτε τους κριτικούς ευχαριστούσης».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 292)

Παραπομπή στις εξής αρχαίες πηγές:
Πλάτωνος, *Φαίδρος*, 229 b, 4- 229 e, 4.

{ΦΑΙ.} Εἰπέ μοι, ὦ Σώκρατες, οὐκ ἐνθένδε μέντοι ποθὲν ἀπὸ τοῦ Ἰλισοῦ λέγεται ὁ Βορέας τὴν Ὠρείθυιαν ἁρπάσαι; (5)
{ΣΩ.} Λέγεται γάρ.
{ΦΑΙ.} Ἆρ' οὖν ἐνθένδε; χαρίεντα γοῦν καὶ καθαρὰ καὶ διαφανῆ τὰ ὑδάτια φαίνεται, καὶ ἐπιτήδεια κόραις παίζειν παρ' αὐτά.
(c.) {ΣΩ.} Οὔκ, ἀλλὰ κάτωθεν ὅσον δύ' ἢ τρία στάδια, ᾗ πρὸς τὸ ἐν Ἄγρας διαβαίνομεν· καί πού τίς ἐστι βωμὸς αὐτόθι Βορέου.
{ΦΑΙ.} Οὐ πάνυ νενόηκα· ἀλλ' εἰπὲ πρὸς Διός, ὦ Σώκρατες, σὺ τοῦτο τὸ μυθολόγημα πείθῃ ἀληθὲς εἶναι; (5)
{ΣΩ.} Ἀλλ' εἰ ἀπιστοίην, ὥσπερ οἱ σοφοί, οὐκ ἂν ἄτοπος εἴην, εἶτα σοφιζόμενος φαίην αὐτὴν πνεῦμα Βορέου κατὰ τῶν πλησίον πετρῶν σὺν Φαρμακείᾳ παίζουσαν ὦσαι, καὶ οὕτω δὴ τελευτήσασαν λεχθῆναι ὑπὸ τοῦ Βορέου ἀνάρπαστον

(d.) γεγονέναι ἢ ἐξ ᾽Αρείου πάγου· λέγεται γὰρ αὖ καὶ οὗτος
ʿ λόγος, ὡς ἐκεῖθεν ἀλλ᾽ οὐκ ἐνθένδε ἡρπάσθη. ἐγὼ δέ,
ὦ Φαῖδρε, ἄλλως μὲν τὰ τοιαῦτα χαρίεντα ἡγοῦμαι, λίαν δὲ
δεινοῦ καὶ ἐπιπόνου καὶ οὐ πάνυ εὐτυχοῦς ἀνδρός, κατ᾽ ἄλλο
μὲν οὐδέν, ὅτι δ᾽ αὐτῷ ἀνάγκη μετὰ τοῦτο τὸ τῶν ʿΙππόκεν- (5)
ταύρων εἶδος ἐπανορθοῦσθαι, καὶ αὖθις τὸ τῆς Χιμαίρας, καὶ
ἐπιρρεῖ δὲ ὄχλος τοιούτων Γοργόνων καὶ Πηγάσων καὶ
(e.) ἄλλων ἀμηχάνων πλήθη τε καὶ ἀτοπίαι τερατολόγων τινῶν
φύσεων· αἷς εἴ τις ἀπιστῶν προσβιβᾷ κατὰ τὸ εἰκὸς ἕκαστον,
ἅτε ἀγροίκῳ τινὶ σοφίᾳ χρώμενος, πολλῆς αὐτῷ σχολῆς
δεήσει. ἐμοὶ δὲ πρὸς αὐτὰ οὐδαμῶς ἐστι σχολή[1]· τὸ δὲ
αἴτιον, ὦ φίλε, τούτου τόδε. οὐ δύναμαί πω κατὰ τὸ Δελ- (5)
φικὸν γράμμα γνῶναι ἐμαυτόν·γελοῖον δή μοι φαίνεται
230.
(α.) τοῦτο ἔτι ἀγνοοῦντα τὰ ἀλλότρια σκοπεῖν.

***Κ.Δ., Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον,* 2. 9.**
(9.) οἱ δὲ ἀκού-
σαντες τοῦ βασιλέως ἐπορεύθησαν, καὶ ἰδοὺ ὁ ἀστὴρ ὃν
εἶδον ἐν τῇ ἀνατολῇ προῆγεν αὐτοὺς ἕως ἐλθὼν ἐστάθη
ἐπάνω οὗ ἦν τὸ παιδίον[2].

Για την 3η παραπομπή βλ. «Ταλμούδ», Legend. III, ap. Eliphas Lévi, "Livre des Esprits", σελ. 61.

***Κ.Δ., Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον,* 11. 11 -11. 14.**
(11.) ταῦτα εἶπεν, καὶ
μετὰ τοῦτο λέγει αὐτοῖς, Λάζαρος ὁ φίλος ἡμῶν κε-
κοίμηται, ἀλλὰ πορεύομαι ἵνα ἐξυπνίσω αὐτόν. (12.) εἶπαν
οὖν οἱ μαθηταὶ αὐτῷ, Κύριε, εἰ κεκοίμηται σωθήσεται.
(13.) εἰρήκει δὲ ὁ ᾽Ιησοῦς περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. ἐκεῖνοι
δὲ ἔδοξαν ὅτι περὶ τῆς κοιμήσεως τοῦ ὕπνου λέγει.
(14.) τότε οὖν εἶπεν αὐτοῖς ὁ ᾽Ιησοῦς παρρησίᾳ, Λάζαρος
ἀπέθανεν[4], (15.) καὶ χαίρω δι᾽ ὑμᾶς, ἵνα πιστεύσητε, ὅτι
οὐκ ἤμην ἐκεῖ·

***Κ.Δ., Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον,* 11. 23.**
(23.) λέγει αὐτῇ ὁ ᾽Ιησοῦς, ᾽Αναστήσεται ὁ ἀδελφός
σου[4].

***Κ.Δ., Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον,* 11. 43- 11. 44.**
(43.) καὶ ταῦτα εἰπὼν φωνῇ
μεγάλῃ ἐκραύγασεν, Λάζαρε, δεῦρο ἔξω. (44.) ἐξῆλθεν ὁ
τεθνηκὼς δεδεμένος τοὺς πόδας καὶ τὰς χεῖρας κειρίαις,
καὶ ἡ ὄψις αὐτοῦ σουδαρίῳ περιεδέδετο. λέγει αὐτοῖς
ὁ ᾽Ιησοῦς, Λύσατε αὐτὸν καὶ ἄφετε αὐτὸν ὑπάγειν[4].

***Π.Δ., Παροιμίαι,* 14. 15.**
(15.) ἄκακος πιστεύει παντὶ λόγῳ[5],
πανοῦργος δὲ ἔρχεται εἰς μετάνοιαν.

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού στην 18η Θεματική Ενότητα

Στη διάρκεια της περιγραφής των συμπτωμάτων της εγκυμοσύνης της ηρωίδας γίνεται λόγος για την εμφάνιση ενός Αγγέλου, που «…προσηλών πύρινον βλέμμα επί της αθλίας Παπίσσης…», της αναγγέλλει τη μελλοντική θεία τιμωρία για τα ανομήματά της, δίνοντάς της δύο επιλογές: είτε το αιώνιο πυρ, δηλ. την Κόλαση, είτε τον πρόωρο θάνατο και τον επίγειο εξευτελισμό.

Στο σημείο αυτό απεικονίζεται με λεπτομέρειες τόσο η εξωτερική εμφάνιση του Αγγέλου όσο και η κάθοδός του από τον ουρανό στη γη[382]. Η ηρωίδα, στη θέα του Αγγέλου, ταράζεται, καθώς δεν έχει δει ποτέ Άγγελο, παρά μόνο σε εικόνα, ενώ από την ταραχή της ούτε σηκώνεται για να τον υποδεχθεί, ούτε του προσφέρει κάθισμα για να τον περιποιηθεί.

Μπροστά στην αναγγελία της θείας τιμωρίας η Ιωάννα, βρισκόμενη σε φοβερή αμηχανία, περιγράφεται αμφίρροπη ανάμεσα στις δύο επιλογές: να επιλέξει την Κόλαση ή τον πρόωρο θάνατο και τον επίγειο εξευτελισμό της. Στο πλαίσιο αυτό, η ίδια παραλληλίζεται με τον Δαβίδ, ο οποίος επρόκειτο να επιλέξει ανάμεσα σε τρεις τιμωρίες: την πείνα, τον πόλεμο και την πανώλη (43^{ο} παράθεμα Ρ., 1^{η} αρχαία πηγή).

Ο συγγραφέας αναφέρεται με τη μορφή ελεύθερης απόδοσης στο δίλημμα που αντιμετώπισε ο Δαβίδ, για το οποίο γίνεται λόγος τόσο στο *Βασιλειών Β΄*[383] όσο και στο βιβλίο των *Παραλειπομένων Α΄ είτε Χρονικών Α΄*[384] της *Π.Δ.* Πρόκειται για το δίλημμα, το οποίο τέθηκε στον Δαβίδ από τον Θεό μετά την παραβίαση της θεϊκής βούλησης: ο Θεός επέτρεψε στον Σατανά να πειράξει τον Δαβίδ, λέγοντάς του να αριθμήσει τον Ισραηλιτικό λαό και τη φυλή του Ιούδα. Πράγματι, ο Δαβίδ αρίθμησε τόσο τον Ισραηλιτικό λαό όσο και τη φυλή του Ιούδα, με αποτέλεσμα ο Θεός να εξοργιστεί με αυτόν.

Οι μελετητές του βιβλικού εδαφίου από το *Βασιλειών Β΄* επισημαίνουν ότι η πράξη του Δαβίδ προσέκρουσε στη θέληση του Θεού, όχι τόσο για το γεγονός της απαρίθμησης του Ισραηλιτικού λαού, όσο για την πρόθεσή του, που ήταν αμαρτωλή, καθώς ήταν εγωιστικό να φαντάζεται μεγάλους αριθμούς υπηκόων. Ταυτόχρονα, ο σκοπός του ήταν πιθανότατα κακός —ένας ίσως άδικος πόλεμος κατά των βορείων φυλών του Ισραήλ, αλλά και ο λαός ήταν ένοχος, διότι ενέκρινε το σχέδιο του Δαβίδ [385]. Μάλιστα, ενδέχεται ο ίδιος με την πράξη του να εξέφρασε και μια έμμεση αμφισβήτηση προς το Θεό και την παντοδυναμία του, σε περίπτωση που ο λαός του ήταν αριθμητικά μικρός. Οι σχολιαστές καταλήγουν στην άποψη ότι το θεοκρατικό βασίλειο του Ισραήλ δεν έπρεπε να στηρίζεται σε αριθμούς και στα άρματα, αλλά στον Θεό και την αγιότητά του[386], όμως ο Δαβίδ με την πράξη του αμφισβήτησε τον Θεό και την παντοδυναμία του.

Μετά την αρίθμηση —ο λαός του Ισραήλ ήταν οκτακόσιες χιλιάδες (800.000) και πεντακόσιες χιλιάδες (500.000) η φυλή του Ιούδα— ο Δαβίδ αισθάνθηκε ότι διέπραξε σφάλμα και μετανόησε. Ο Θεός τότε του είπε να διαλέξει την τιμωρία του: την πείνα, τον πόλεμο ή την θανατηφόρα αρρώστια[387]. Μπροστά στο δίλημμα αυτό ο Δαβίδ επέλεξε την θανατηφόρα αρρώστια, ενώ στάλθηκε Άγγελος ως εκτελεστικό όργανο του Θεού, που προέβη στη θανάτωση του λαού —πέθαναν εβδομήντα χιλιάδες άνδρες (70.000). Οι σχολιαστές συμπληρώνουν ότι ο λαός του Ισραήλ τιμωρήθηκε διότι αφενός αμάρτησε αποδεχόμενος την αρίθμηση του Δαβίδ και αφετέρου αρνήθηκε τον νόμιμο βασιλιά του, Δαβίδ, και δέχτηκε τον Αβεσσαλώμ[388].

Ταυτόχρονα, στο βιβλικό εδάφιο των *Παραλειπομένων Α΄είτε Χρονικών Α΄* γίνεται λόγος για το ίδιο περιστατικό, δηλ. την αρίθμηση του Ισραηλιτικού λαού και

---

[382]Βλ. τη φράση: «…ίστατο λευκόπτερος νεανίσκος ενδεδυμένος αστράπτουσαν εσθήτα, ίριδα φέρων επί της κεφαλής, ερυθράν λαμπάδα εις την δεξιάν και ποτήριον εις την αριστεράν… ο ουράνιος απεσταλμένος, διπλώσας τα πτερά του και αποσείσας τους καταπίπτοντας επί του μετώπου του ξανθούς βοστρύχους…είπε…».

[383]Βλ. *Π.Δ., Βασιλειών Β΄*, 24. 12 - 24. 13.

[384]Βλ. *Π.Δ., Παραλειπομένων Α΄ είτε Χρονικών Α΄*, 21. 10- 21. 12.

[385]Βλ. περισσότερα στον Γιαννακόπουλο 1986, τ. 9, σ. 161.

[386]Βλ. περισσότερα στον Γιαννακόπουλο 1986, τ. 9, σ. 161.

[387]Δεν γίνεται λόγος συγκεκριμένα για την πανώλη.

[388]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 9, σσ. 163-164.

της φυλής του Ιούδα από τον Δαβίδ, και το δίλημμα που του τέθηκε από τον Θεό, ενώ λέγεται ότι ο αριθμός των Ισραηλιτών ήταν ένα εκατομμύριο εκατό χιλιάδες (1. 100.000) και των Ιουδαίων, της φυλής του Ιούδα, τετρακόσιες εβδομήντα χιλιάδες (470.000). Η διαφορά των αριθμών σε σχέση με εκείνους που παρατίθενται στο *Βασιλειών Β΄* οφείλεται στο γεγονός ότι η αρίθμηση έμενε ατελείωτη[389].

Στο βιβλικό αυτό εδάφιο γίνεται επίσης λόγος για τα τρία είδη τιμωριών: την πείνα, τον πόλεμο και την πανώλη[390], ανάμεσα στα οποία έπρεπε να επιλέξει ο Δαβίδ, την θεία τιμωρία του λαού, δηλ. την πανώλη, που έσπειρε ο Άγγελος του Θεού στον λαό του Ισραήλ, την μετάνοια του Δαβίδ και την παράκλησή του προς τον Θεό να τιμωρηθεί ο ίδιος για το αμάρτημά του, και όχι οι Ισραηλίτες, και τελικά την ίδρυση του θυσιαστηρίου του Θεού, χάρη στην οποία θα παύσει η θεία τιμωρία.

Μέσα από τον παραλληλισμό:

- των αμαρτημάτων της Ιωάννας με το αμάρτημα του Δαβίδ να αριθμήσει τον λαό του Ισραήλ, δείχνοντας εκείνος αμφισβήτηση στην παντοδυναμία του Θεού,
- του διλήμματος, με το οποίο έρχεται αντιμέτωπη Ιωάννα, καθώς έχει να επιλέξει ανάμεσα: 1. στην Κόλαση, το αιώνιο πυρ[391], και 2. τον πρόωρο θάνατο και τον επίγειο εξευτελισμό της, πίνοντας η ηρωίδα μέχρι τέλους το «…ποτήριον της αισχύνης…» [392], με το δίλημμα που αντιμετωπίζει ο Δαβίδ, ο οποίος έχει να επιλέξει ανάμεσα: 1. στην πείνα, 2. τον πόλεμο και 3. την πανώλη ως τιμωρία για τον λαό του Ισραήλ. Και στις δύο περιπτώσεις η τιμωρία είναι ο θάνατος: η Ιωάννα επιλέγει την δεύτερη εκδοχή και πεθαίνει, τιμωρούμενη έτσι για τα αμαρτήματά της, και ο λαός του Ισραήλ, ο οποίος θεωρήθηκε συνένοχος του Δαβίδ, διότι ενέκρινε την πράξη του, τιμωρείται με την θανατηφόρα αρρώστια που επέλεξε ο ίδιος,
- του Αγγέλου που εμφανίζεται μπροστά στην Ιωάννα για να της αναγγείλει την θεία τιμωρία της με τον Άγγελο που εμφανίστηκε για να αποδώσει την θεία τιμωρία στον λαό του Ισραήλ[393],
- της αμηχανίας, στην οποία βρίσκεται η ηρωίδα μετά την αναγγελία της επιλογής που πρέπει να κάνει ανάμεσα στα δύο είδη των τιμωριών, με την δύσκολη θέση στην οποία βρέθηκε ο Δαβίδ έχοντας να επιλέξει ανάμεσα σε τρία είδη τιμωρίας για τον λαό του Ισραήλ[394],

---

[389]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 12, σσ. 114-115.

[390]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 12, σσ. 115-116, όπου οι σχολιαστές διευκρινίζουν ότι πρόκειται για την συγκεκριμένη νόσο.

[391]Στην περίπτωση αυτή θα συνεχίσει την επίγεια ζωή και τον αμαρτωλό βίο της, οδηγούμενη τελικά στην Κόλαση.

[392]Στην περίπτωση αυτή ο πρόωρος θάνατος θα συνοδεύεται από επίγειο εξευτελισμό. Η φράση «… το ποτήριον της αισχύνης…» αναφέρεται συμβολικά τόσο στη γέννηση του παιδιού της ενώπιον πλήθος κόσμου, που θα οδηγήσει μοιραία στον εξευτελισμό της, όσο και στον πρόωρο θάνατό της στη διάρκεια της επίσημης λιτανείας (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 249-250), γεγονότα όμως που ενδέχεται να τη λυτρώσουν από τις αμαρτίες της και να συμβάλουν στον καθαρμό της ψυχής της (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 250: «…ο φανείς εις την Ιωάνναν άγγελος…συνέλαβε την αθλίαν αυτής ψυχήν…και επιβάς νέφους μετέφερεν αυτήν…εις το Καθαρτήριον πιθανώς»).

[393]Σε άλλο σημείο του έργου γίνεται λόγος για τον Άγγελο που εμφανίστηκε μπροστά στη μητέρα του Σαμψών για να της αναγγείλει το χαρμόσυνο γεγονός της εγκυμοσύνης της (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 240, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια). Έτσι, στην *Πάπισσα Ιωάννα* αναδεικνύεται ότι η αγγελική παρουσία στην Αγία Γραφή άλλοτε συνδέεται με την απόδοση της θείας τιμωρίας και άλλοτε με την αναγγελία ενός χαρμόσυνου γεγονότος.

[394]Τα βιβλικά εδάφια αναφέρονται στη στενοχώρια που προκαλούν και τα τρία είδη τιμωρίας στον Δαβίδ (βλ. *Π.Δ.*, *Βασιλειών Β΄*, 24. 14 και *Π.Δ.*, *Παραλειπομένων Α΄ είτε Χρονικών Α΄*, 21. 13), χωρίς ωστόσο να δηλώνεται ότι αμφιταλαντεύεται ανάμεσα στις τρεις επιλογές, όπως συμβαίνει στην περίπτωση της Ιωάννας. Εντούτοις ο συγγραφέας του έργου, προκειμένου να παραλληλίσει την ηρωίδα με το συγκεκριμένο βιβλικό πρόσωπο, παρουσιάζει —με τη μορφή παρομοίωσης— και τον

ο συγγραφέας παρουσιάζει με επιτυχημένο τρόπο τον παραλληλισμό της Ιωάννας με το βιβλικό πρόσωπο, τον Δαβίδ, ως προς το αμάρτημά τους, την εμφάνιση ενώπιόν τους του Αγγέλου, που τους αναγγέλλει την θεία τιμωρία, το δίλημμα με το οποίο έρχονται αντιμέτωποι, και την αντίδρασή τους στο άκουσμα της θείας τιμωρίας —ο Δαβίδ και η Ιωάννα απεικονίζονται αμφίρροποι ανάμεσα στα διάφορα είδη τιμωρίας που τους αναγγέλλονται από τον Άγγελο.

Ωστόσο, πρόκειται για μια φαινομενική «ταύτιση» ανάμεσα στην ηρωίδα και το συγκεκριμένο βιβλικό πρόσωπο, καθώς διαφοροποιούνται τόσο ως προς το ήθος, όσο και ως προς τον βαθμό της μεταμέλειάς τους. Έτσι ο Δαβίδ παρακαλεί τον Θεό να τιμωρηθεί εκείνος για το αμάρτημά του, και όχι ο λαός του Ισραήλ, δείχνοντας υπευθυνότητα, καθώς αναλαμβάνει πλήρως την ευθύνη για την πράξη του, και το αίσθημα δικαιοσύνης, το οποίο τον διακατέχει[395], ενώ ταυτόχρονα γίνεται αισθητή η εκούσια, συνειδητή και ηθελημένη μεταμέλειά του.

Αντίθετα, η μεταμέλεια της ηρωίδας είναι ακούσια και έμμεσα επιβεβλημένη, καθώς η ίδια εμφανίζεται αρχικά να επιλέγει το αιώνιο πυρ, δηλ. την Κόλαση, τείνοντας το χέρι της προς την φλεγόμενη δάδα, θυσιάζοντας την ουράνια σωτηρία της ψυχής της για την τωρινή, την επίγεια ζωή και τις απολαύσεις της[396]. Έπειτα όμως, ακούγοντας η ηρωίδα τα πνεύματα της αβύσσου, τους δαίμονες, να καγχάζουν άγρια στη θέα ότι εκείνη θα επέλεγε την Κόλαση και βλέποντας η ίδια το πρόσωπο του Αγγέλου να επισκιάζεται από μεγάλη κατήφεια, μετανοεί και τείνει το άλλο χέρι της προς το ποτήριον της ντροπής, το οποίο πίνει μέχρι τέλους, θυσιάζοντας έτσι την παρούσα ζωή και τις απολαύσεις της για την αιώνια ζωή[397].

Έτσι, η μεταμέλεια της ηρωίδας αποσπάται ακουσίως, όντας αποτέλεσμα αφενός του τρόμου που νιώθει για την Κόλαση και τους δαίμονες και αφετέρου της μεγάλης απογοήτευσης του Αγγέλου, δεν είναι αποτέλεσμα εκούσιας και συνειδητής απόφασής της. Μέσα από την «βιαίως» αποσπώμενη και επομένως ψευδή, και όχι αληθινή, μεταμέλεια της Ιωάννας[398], η ίδια απεικονίζεται τελικά ως καρικατούρα του βιβλικού προτύπου. Μάλιστα, στην περίπτωση του Δαβίδ η θεϊκή τιμωρία παύει χάρη στην ίδρυση του θυσιαστηρίου του Θεού, γεγονός που επιβεβαιώνει την εκούσια μεταμέλεια του βιβλικού προσώπου, ενώ στην περίπτωση της Ιωάννας κάτι τέτοιο δεν συμβαίνει, αφού η θεϊκή τιμωρία δεν παύει, παρά μόνο με την ολοκλήρωσή της.

Ταυτόχρονα, η πάλη που νιώθει στα στήθη της η Ιωάννα ανάμεσα στον τρόμο της Κόλασης —αν επέλεγε την επίγεια ζωή και τις απολαύσεις της— και τον φόβο του πρόωρου θανάτου και του επίγειου εξευτελισμού της —αν επέλεγε την αιώνια ζωή, παραλληλίζεται με την πάλη που ένιωθε η Ρεβέκκα στην κοιλιά της ανάμεσα στον Ησαύ και τον Ιακώβ (43^{ο} παράθεμα Ρ., 2^{η} αρχαία πηγή). Ειδικότερα:

Δαβίδ αμφίρροπο κατά τη διάρκεια της επιλογής της τιμωρίας στον λαό του Ισραήλ —«…ήτις επί πολύ έμεινεν αμφίρροπος, ως ο Δαυίδ … ».

[395]Βλ. *Π.Δ.*, *Παραλειπομένων Α΄ είτε Χρονικών Α΄*, 21. 17: «καὶ εἶπεν Δαυιδ πρὸς τὸν θεόν Οὐκ ἐγὼ εἶπα τοῦ / ἀριθμῆσαι ἐν τῷ λαῷ; καὶ ἐγώ εἰμι ὁ ἁμαρτών, κακοποιῶν ἐκα/ κοποίησα· καὶ ταῦτα τὰ πρόβατα τί ἐποίησαν; κύριε ὁ θεός, γενη / θήτω ἡ χείρ σου ἐν ἐμοὶ καὶ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πατρός μου καὶ μὴ / ἐν τῷ λαῷ σου εἰς ἀπώλειαν, κύριε».

[396]Βλ. τη φράση: «Εν αρχήι εξέτεινε την χείρα προς την φλέγουσαν δάδα, θυσιάζουσα την μέλλουσαν ζωήν χάριν της παρούσης…».

[397]Βλ. την εξής φράση: «…αλλά **τόσον αγρίως ανεκάγχασαν τα πνεύματα της αβύσσου**, άτινα παρευρίσκοντο πάντοτε αοράτως εις τας τοιαύτας σκηνάς, και **τοσαύτη επεσκίασε το πρόσωπον του αγγέλου κατήφεια, ώστε μεταμεληθείσα** εξέτεινε την άλλην χείρα και λαβούσα το ποτήριον της αισχύνης εκένωσεν αυτό μέχρι πυθμένος».

[398]Άλλωστε, αν η μεταμέλεια της ηρωίδας ήταν ουσιαστική και συνειδητή, δεν θα εξακολουθούσε να αμαρτάνει, έχοντας στο πλευρό της τον εραστή της, Φλώρο.

- η Ιωάννα παραλληλίζεται με τη βιβλική ηρωίδα Ρεβέκκα ως προς το ότι στα στήθη της πρώτης και στην κοιλιά της δεύτερης γίνεται μια πάλη πνευματικής φύσεως: στην πρώτη περίπτωση η πάλη εντοπίζεται ανάμεσα στην Κόλαση και τον πρόωρο θάνατο, οπότε τίθεται το ζήτημα της πνευματικής σωτηρίας της ηρωίδας. Στη δεύτερη περίπτωση η σαρκική πάλη μεταξύ των δύο αδελφών στην κοιλιά της μητέρας τους έχει πνευματικές προεκτάσεις και προοιωνίζει την μετέπειτα αντιπαλότητά τους για τα πρωτοτόκια, υλικά και πνευματικά, που δεν απέκτησε ο Ησαύ, αν και ήταν ο μεγαλύτερος αδελφός, αλλά ο Ιακώβ, ο μικρότερος αδελφός, από το γένος των Ισραηλιτών[399].
- ο φόβος του πρόωρου θανάτου και του επίγειου εξευτελισμού και ο τρόμος της Κόλασης, που παλεύουν μέσα στα στήθη της Ιωάννας, παραλληλίζονται με τον Ησαύ και τον Ιακώβ, που ως έμβρυα παλεύουν μέσα στην κοιλιά της Ρεβέκκας. Μέσα από τον παραλληλισμό αυτό ο συγγραφέας στοχεύει στην ανάδειξη του μεγέθους της πάλης μεταξύ των φόβων στα στήθη της Ιωάννας, όπως αντίστοιχα από την μεγάλη πάλη μεταξύ των διδύμων η Ρεβέκκα φοβόταν μήπως καταλήξει σε θάνατο και αποβολή των κυοφορούμενων τέκνων της[400].

Στη συνέχεια, ο συγγραφέας αναφέρεται παρεκβατικά στην πηγή του, από την οποία έχει αντλήσει όλες τις πληροφορίες σχετικά με την εμφάνιση του Αγγέλου: τους χρονογράφους, προκειμένου να παρουσιάσει την περιγραφή του ως έγκυρη και αληθινή. Ο ίδιος συμπληρώνει ότι η βιωματική εμπειρία του θαύματος εκ μέρους της ηρωίδας —δηλ. της εμφάνισης του Αγγέλου ενώπιόν της— μπορεί να ερμηνευτεί με δύο τρόπους:1. με την υιοθέτηση της ερμηνείας του θαύματος, την οποία υποστηρίζει η σχολή των Ευημεριστών και 2. με την υιοθέτηση της ερμηνείας του θαύματος, την οποία υποστηρίζει η σχολή των «Μυθολόγων», όπου εντάσσεται το σύστημα του Στράους (44^{ο} παράθεμα Ρ.).

Ειδικότερα, ως προς την ερμηνεία των θαυμάτων:

1. **σύμφωνα με τη θεωρία των Ευημεριστών** η ηρωίδα είδε τον Άγγελο στο όνειρό της ή κάποιος διάκονος, μαθαίνοντας για την εγκυμοσύνη της, μεταμφιέστηκε σε Άγγελο βάζοντας φτερά, για να την τρομάξει. Πρόκειται για μια ερμηνεία που θα υποστήριζαν οι Ευημεριστές, οι οποίοι πρέσβευαν ότι τα θαύματα της Αγίας Γραφής εξηγούνται μέσω φυσικών αιτιών, με φυσικό, επομένως λογικό και αντικειμενικό, τρόπο, ισχυριζόμενοι ότι:

α) το αστέρι που οδήγησε τους μάγους στη φάτνη ήταν φανάρι. Πρόκειται για το βιβλικό εδάφιο[401], το οποίο αναφέρεται στο αστέρι που οδήγησε τους μάγους εκεί όπου βρισκόταν ο Ιησούς Χριστός ως «παιδίον» (44^{ο} παράθεμα Ρ., 2^{η} αρχαία πηγή).

β) ο Άγγελος που έδωσε τον κρίνο στην Παναγία ήταν ο μεταμφιεσμένος εραστής της. Η εβραϊκή πηγή από το *Ταλμούδ*[402] αναφέρεται στον μύθο που πλάστηκε από τους Εβραίους και τους εβραΐζοντες: στην εμφάνιση ενώπιον της Παρθένου Μαρίας ενός Αγγέλου, που όμως δεν ήταν παρά ένας στρατιώτης με το όνομα Πάνθηρ, ο οποίος επινόησε το τέχνασμα της εμφάνισής του ως Αγγέλου, προκειμένου να συνευρεθεί ερωτικά μαζί της. Μάλιστα, ο συγγραφέας εξηγεί ότι οι Εβραίοι προέβησαν στην επινόηση του μύθου αυτού, επειδή δεν μπορούσαν να παραδεχτούν

[399]Βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 239, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια. Εκεί γίνεται λόγος για την εγκυμοσύνη της Ρεβέκκας, ενώ η ίδια αναφέρεται ως παράδειγμα βιβλικής ηρωίδας που ήταν στείρα και έπειτα γέννησε δίδυμα.

[400]Βλ. παραπάνω υποσημείωση.

[401]Βλ. *Κ.Δ.*, *Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, 2. 9.

[402]Ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* παραπέμπει στο *Ταλμούδ*, μια εβραϊκή πηγή στην αραμαϊκή γλώσσα, η οποία αποτελεί συνέχεια της ιουδαϊκής βίβλου και περιλαμβάνει εβραϊκά κείμενα του μεσαιωνικού ιουδαϊσμού.

την —δανεισμένη από την ελληνική μυθολογία— ιδέα του θεού που τεκνοποιεί[403] (44ο παράθεμα Ρ., 3η αρχαία πηγή).

Στο *Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον*[404] της *Κ.Δ.* περιγράφεται η εμφάνιση του αρχαγγέλου Γαβριήλ ενώπιον της Παρθένου Μαρίας, με σκοπό να της αναγγείλει το χαρμόσυνο γεγονός της εγκυμοσύνης της διά της θείας επέμβασης και της γέννησης του Ιησού Χριστού, γεγονός το οποίο παρερμήνευσαν οι Εβραίοι λέγοντας ότι η εγκυμοσύνη της Παρθένου Μαρίας ήταν αποτέλεσμα της ερωτικής της συνεύρεσης με τον μεταμφιεσμένο σε Άγγελο εραστή της ονόματι Πάνθηρ.

γ) ο Λάζαρος αναστήθηκε από τον Χριστό, καθώς πριν κοιμόταν. Πρόκειται για τα βιβλικά εδάφια[405], τα οποία αναφέρονται στον Λάζαρο και την ανάστασή του (44ο παράθεμα Ρ., 4η αρχαία πηγή).

Αντίστοιχα, η ηρωίδα —σύμφωνα με την ερμηνεία των Ευημεριστών— είτε είδε στο όνειρό της τον Άγγελο, είτε ένας διάκονος, αφού έμαθε για την εγκυμοσύνη της, θέλησε να την τρομάξει και έτσι μεταμφιέστηκε σε Άγγελο.

Στο πλαίσιο της αναφοράς στην ορθολογική ερμηνεία των θαυμάτων από τους Ευημεριστές, με παράθεση βιβλικών και εβραϊκών παραδειγμάτων, παρατηρείται παραλληλισμός:

- των μάγων, του Λαζάρου και της Παρθένου Μαρίας με την Πάπισσα Ιωάννα, ως προς το ότι στη ζωή και των τεσσάρων αυτών προσώπων τελέστηκαν θαύματα, και
- του αστεριού που είδαν οι μάγοι, της ανάστασης που βίωσε ο Λάζαρος, του Αγγέλου που είδε η Θεοτόκος με τον Άγγελο που είδε η Πάπισσα Ιωάννα, ως τα θαύματα εκείνα που πραγματοποιήθηκαν.

2. **σύμφωνα με τη θεωρία των «Μυθολόγων» και του Στράους** η οπτασία που λέγεται ότι είδε η Ιωάννα —δηλ. ο Άγγελος— δεν είναι παρά απλά μια εφεύρεση των ρασοφόρων βιογράφων της, δηλ. ένας μύθος. Πρόκειται για μια ερμηνεία που θα υποστήριζαν οι «Μυθολόγοι» και ο Strauss, ο οποίος θεωρούσε τα θαύματα και τα Ευαγγέλια μύθους, δηλ. μυθεύματα, πλάσματα της φαντασίας.

Στο πλαίσιο της «συζήτησης», ή καλύτερα της διαμάχης, ανάμεσα αφενός στους Ευημεριστές και αφετέρου τους «Μυθολόγους» και τον Στράους ως προς στην ερμηνεία των ευαγγελικών θαυμάτων —δηλ. είτε με ορθολογικό τρόπο είτε με την θεώρησή τους ως μύθων αντίστοιχα— ο συγγραφέας συμπληρώνει ότι την ερμηνεία των Ευημεριστών για τα ευαγγελικά θαύματα ασπάζεται και η σχολή των Ρασιοναλιστών (Rationalistes), οι οποίοι παραδέχονται την αλήθεια των ευαγγελικών θαυμάτων, αλλά τα εξηγούν διά φυσικών αιτιών. Όμως ο Στράους αρνείται μια τέτοια ερμηνεία των Ευαγγελίων που δεν ευχαριστεί ούτε τους πιστούς ούτε τους κριτικούς.

Ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* στη διάρκεια της ανάλυσης της άποψης των Ευημεριστών αναφορικά με την ερμηνεία των θαυμάτων:

- ❖ παραλληλίζει αρχικά[406] τον **Πλάτωνα** με τους **Ευημεριστές** ως προς τον λογικό και αντικειμενικό τρόπο ερμηνείας των θαυμάτων που περιγράφονται στην Αγία Γραφή και τη μυθολογία αντίστοιχα, υποστηρίζοντας ότι ο Πλάτωνας εξηγούσε

[403]Στον εβραϊκό μύθο υποκρύπτεται το στοιχείο της εξαπάτησης από τον στρατιώτη, ο οποίος μεταμφιέστηκε σε Άγγελο, προκειμένου να ξεγελάσει την Παρθένο Μαρία και να συνευρεθεί ερωτικά μαζί της. Ως προς το ρήμα «ομιλώ» που υπονοεί την ερωτική σχέση βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 238-239, όπου ο συγγραφέας χρησιμοποιεί το ίδιο ρήμα, προκειμένου να αναφερθεί στην ερωτική σχέση του Δία με την Ήρα.

[404]Βλ. *Κ.Δ.*, *Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον*, 1. 26- 1. 38.

[405]Βλ. *Κ.Δ.*, *Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, 11. 11 -11. 14 και *Κ.Δ.*, *Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, 11. 23. Ως προς την ανάσταση του Λαζάρου βλ. επίσης *Κ.Δ.*, *Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, 11. 43- 11. 44.

[406] Στη διάρκεια της ιστορικής αφήγησης.

τα θαύματα της μυθολογίας διά φυσικών αιτιών (44ο παράθεμα Ρ., 1η αρχαία πηγή), ενώ

- παραλληλίζει έπειτα[407] τον **Πλάτωνα** με τον **Στράους** ως προς το ότι ο αρχαίος φιλόσοφος θεωρούσε τα θαύματα της μυθολογίας ευφυείς μύθους απορρίπτοντας ως ανώφελη και παιδαριώδη κάθε προσπάθεια εξήγησής τους. Έτσι, ο συγγραφέας καταλήγει στο συμπέρασμα ότι ο Πλάτωνας κλίνει περισσότερο προς την άποψη του Στράους θεωρώντας τα θαύματα της μυθολογίας ως μυθεύματα, τα οποία δεν χρειάζονται εξήγηση. Στο πλαίσιο αυτό ο Πλάτωνας χαρακτηρίζεται από τον συγγραφέα ως «αρχηγέτης» και «θεμελιωτής» της σχολής των «**Μυθολόγων**», στην οποία ανήκουν ο Στράους, ο Μύλλερος, ο Ρενάν και άλλοι (44ο παράθεμα Ρ., 1η αρχαία πηγή).

Μάλιστα, ο συγγραφέας παραθέτει στις Σημειώσεις του στην αυτούσια μορφή της ολόκληρη την αρχαία πηγή από τον *Φαίδρο* του Πλάτωνα[408], ώστε ο αναγνώστης να αποφασίσει εξ ιδίας αντιλήψεως για το αν ο Πλάτωνας εντάσσεται στη σχολή των Ευημεριστών ή —όπως συμπεραίνει ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας*— στη σχολή των «Μυθολόγων» και του Στράους (44ο παράθεμα Ρ., 1η αρχαία πηγή).

Η αρχαία πηγή αναφέρεται στη συζήτηση μεταξύ του Φαίδρου και του Σωκράτη ως προς τον μύθο της αρπαγής της Ωρείθυιας από τον Βορέα. Ειδικότερα, ο Φαίδρος ρωτάει τον Σωκράτη κατά πόσο πιστεύει ότι ο μύθος αυτός είναι αληθινός. Ο Σωκράτης λέγει αρχικά ότι αν δεν πίστευε στους μύθους, όπως οι σοφοί άνδρες κάνουν, δεν θα ήταν εξαιρετικός[409], υπονοώντας ότι πιστεύει στους μύθους.

Στη συνέχεια ο Σωκράτης παραθέτει μια ορθολογιστική ερμηνεία αναφορικά με την αρπαγή της Ωρείθυιας από τον Βορέα: ότι ένα ρεύμα αέρα του Βορέα, του βόρειου ανέμου, έσπρωξε την Ωρείθυια από τους γειτονικούς βράχους, καθώς εκείνη έπαιζε με την Φαρμακεία, και μετά, όταν εκείνη είχε πεθάνει με αυτόν τον τρόπο, λέγεται ότι την άρπαξε ο Βορέας[410]. Άλλοτε πάλι οι αρχαίοι συγγραφείς αναφέρουν ότι ο μυθικός Βορέας άρπαξε την Ωρείθυια, την κόρη του βασιλιά της Αθήνας Ερεχθέα, την ώρα που έπαιζε με τις ακόλουθές της στις όχθες του Ιλισσού, την οδήγησε στη Θράκη και εκεί του έκανε δύο γιους, τον Κάλαη και τον Ζήτη[411], ενώ μια παραλλαγή του μύθου τοποθετούσε την αρπαγή την ώρα μιας λιτανείας που ανέβαινε στην Ακρόπολη στο ναό της Πολιάδας Αθηνάς[412].

Ο Σωκράτης συμπληρώνει ότι ορθολογικές ερμηνείες σαν και αυτή που ανέφερε μπορεί να είναι γενικά πολύ όμορφες και χαριτωμένες, ωστόσο πρόκειται για εφευρέσεις ενός πολύ έξυπνου και εργατικού, αλλά όχι απολύτως αξιοζήλευτου ανδρός, για τον πολύ απλό λόγο ότι μετά από αυτή την ερμηνεία του συγκεκριμένου μύθου θα πρέπει να εξηγήσει έναν μεγάλο αριθμό από μυθικά πλάσματα[413]. Τέλος

---

[407] Στις Σημειώσεις του.

[408] Βλ. Πλάτωνος, *Φαίδρος*, 229 b, 4- 229 e, 4.

[409] Βλ. Πλάτωνος, *Φαίδρος*, 229 c, 6-7. Ως προς τη μετάφραση της αρχαίας φράσης βλ. Fowler 1925: "If I disbelieved, as the wise men do, I should not be extra- ordinary;" και Θεοδωρακόπουλο 2012, σ. 403: «ΣΩ. Μα αν δεν πίστευα, όπως οι σοφοί, δεν θάκανα τίποτε το παράλογο».

[410] Βλ. Πλάτωνος, *Φαίδρος*, 229 c, 7- 229 d, 1. Ως προς τη μετάφραση του αρχαίου κειμένου βλ. Fowler 1925: "then I might give a rational explanation, that a blast of Boreas, the north wind, pushed her off the neighboring rocks as she was playing with Pharmacea, and [229d] that when she had died in this manner she was said to have been carried off by Boreas." και Θεοδωρακόπουλο 2012, σ. 403: «και θα σοφιζόμουνα και θα έλεγα, πως κάποιο δυνατό φύσημα του Βοριά, την ώρα που έπαιζε με την Φαρμακεία, την έρριξε κατά τους βράχους εκεί κοντά, κι αφού πήγε από τέτοιο θάνατο, βγήκε ο λόγος πως την άρπαξε ο Βορέας».

[411] Βλ. Απολλωνίου του Ροδίου, *Αργοναυτικά*, 1. 211 κ.ε.

[412] Βλ. Ομήρου, *Σχόλια εις την Οδύσσειαν*, 14. 533, 8-15.

[413] Βλ. Πλάτωνος, *Φαίδρος*, 229 d, 2 - 229 e, 2. Ως προς τη μετάφραση του αρχαίου κειμένου βλ. Fowler 1925: "But I, Phaedrus, think such explanations are very pretty in general, but are the

αναφέρει ότι, αν κάποιος δεν πιστεύει στους μύθους και, με μια χονδροειδή/ άκομψη σοφία, αναλαμβάνει να εξηγήσει καθένα σε συμφωνία με την πιθανότητα (να είναι ορθός στην ερμηνεία του), θα χρειαστεί πολύ ελεύθερο χρόνο, τον οποίο όμως ο ίδιος λέγει ότι δεν διαθέτει, καθώς δεν γνωρίζει τον εαυτό του, οπότε πώς —μην έχοντας το γνώθι σαυτόν— θα μπορέσει να εξηγήσει άλλα άσχετα πράγματα[414].

Από την συζήτηση μεταξύ Φαίδρου και Σωκράτη ως προς την ερμηνεία των μύθων προκύπτει ότι ο Σωκράτης θεωρεί ότι, αν και η ορθολογική ερμηνεία των μύθων μοιάζει να είναι όμορφη και χαριτωμένη, εντούτοις ανήκει σε ανθρώπους με χονδροειδή/ άκομψη σοφία, που δεν είναι απόλυτα αξιοζήλευτοι, καθώς θα πρέπει να ερμηνεύσουν και άλλους μύθους με την πιθανότητα να δώσουν ορθή ερμηνεία και με απώλεια αρκετού ελεύθερου χρόνου. Έτσι, η άποψη του συγγραφέα της *Πάπισσας Ιωάννας* ότι ο Πλάτωνας δεν πιστεύει στην ορθολογική ερμηνεία των μύθων, αλλά θεωρεί τα θαύματα της μυθολογίας ως μυθεύματα χωρίς να έχει διάθεση να τα ερμηνεύσει συνάδει με το context της αρχαίας πηγής.

Μέσα από την ανάλυση των απόψεων των Ευημεριστών– Ρασιοναλιστών και των «Μυθολόγων» – του Στράους ως προς τα θαύματα, προκύπτει το συμπέρασμα ότι αυτά αντιμετωπίζονται από τις αντίστοιχες σχολές στο σύνολό τους, ανεξάρτητα από την προέλευση ή την υφή τους. Ωστόσο, ο συγγραφέας στην *Πάπισσα Ιωάννα* προβαίνει στη διάκριση ανάμεσα: 1. στα θαύματα της αρχαίας μυθολογίας, 2. τα θαύματα της Αγίας Γραφής, 3. τα θαύματα των Αγίων Πατέρων της Εκκλησίας και 4. τα θαύματα που περιγράφουν οι χρονογράφοι στα έργα τους και αφορούν τη ζωή της ηρωίδας, αντιμετωπίζοντας τις τέσσερις κατηγορίες θαυμάτων ξεχωριστά.

Γι' αυτό το λόγο ο συγγραφέας αναφέρει ότι δεν ανήκει σε καμία σχολή[415], ούτε σε εκείνη των Ευημεριστών– Ρασιοναλιστών, ούτε σε εκείνη των «Μυθολόγων» –του Στράους, ενώ σε άλλο σημείο ο ίδιος απαντώντας στους επικριτές του εκφράζει την αποδοκιμασία του απέναντι στις προαναφερόμενες σχολές[416].

---

inventions of a very clever and laborious and not altogether enviable man, for no other reason than because after this he must explain the forms of the Centaurs, and then that of the Chimaera, and there presses in upon him a whole crowd of such creatures, Gorgons and Pegas, and multitudes [229e] of strange, inconceivable, portentous natures." και Θεοδωρακόπουλο 2012, σ. 403: «Εγώ όμως, Φαίδρε, βρίσκω πως αυτά τα πράγματα έχουν βέβαια τη χάρη τους, αλλά χρειάζεται να είναι κανείς πολύ δυνατός σ' αυτά και να καταπονιέται πολύ, και δεν είναι να τον καλοτυχάνι κανείς, όχι βέβαια γι' άλλο τίποτε, παρά γιατί θα είναι αναγκασμένος, έπειτα απ' αυτό, ν' αποκαταστήσηι με το νου του και τη μορφή των Ιπποκενταύρων κι έπειτα τη μορφή της Χίμαιρας· κι ύστερα πλακώνουν πλήθος τέτοια, Γοργόνες και Πήγασοι, κι έπειτα άλλα ανεξήγητα, τερατόμορφα όντα με τις αλλοκοτιές των».

[414]Βλ. Πλάτωνος, *Φαίδρος*, 229 e, 2 - 230 a, 1. Ως προς τη μετάφραση του αρχαίου κειμένου βλ. Fowler 1925 : "If anyone disbelieves in these, and with a rustic sort of wisdom, undertakes to explain each in accordance with probability, he will need a great deal of leisure. But I have no leisure for them at all; and the reason, my friend, is this: I am not yet able, as the Delphic inscription has it, to know myself; so it seems to me ridiculous, [230a] when I do not yet know that, to investigate irrelevant things. " και Θεοδωρακόπουλο 2012, σ. 403: «Αν λοιπόν δεν δώσηι κανείς πίστη σ' αυτά και κοιτάζηι να συνταιριάζηι το καθένα κατά πως φαίνεται να έγινε, θα χάσηι πολύν καιρό, αφού θα έχηι να κάμηι με τόσο άξεστη σοφία. Κι εμένα δα δεν μου μένει καθόλου καιρός γι' αυτά. Και η αιτία, φίλε μου, γι' αυτό είναι τούτη: δεν μπορώ ακόμα, καθώς λέει το Δελφικό ρητό, να γνωρίσω τον εαυτό μου· μου φαίνεται λοιπόν πως είναι γελοίο, εν όσωι δεν ξέρω ακόμα τούτο, να νοιάζωμαι για τα ξένα πράγματα».

[415]Βλ. τη φράση: «Το κατ' εμέ εις ουδεμίαν ανήκων σχολήν…».

[416]Βλ. Αγγέλου 1978, *Υπόμνημα*, σ. 371: «Εν τηι περικοπήι ταύτηι **εκτίθενται άνευ τινός επιδοκιμασίας αι δοξασίαι** των Ευημεριστών, του Πλάτωνος και των συγχρόνων Γερμανών θεολόγων, παραπεμπομένου του αναγνώστου εις τα συγγράμματα εκάστου αυτών, εν δε τωι τέλει της παραγράφου **λέγω ρητώς ότι «δεν ανήκω εις ουδεμίαν των σχολών αυτών»**. Άλλως δε **αι δοξασίαι αύται** ευρίσκονται εκτεθειμέναι εις πάσας τας φιλοσοφικάς και θεολογικάς πραγματείας, ουδέ νομίζω ότι η έκθεσις ξένης τινός γνώμης, **ην μάλιστα αποδοκιμάζει ο συγγραφεύς**, δύναται να θεωρηθήι ως χλευασμός κατά της θρησκείας».

Από τη μελέτη της *Πάπισσας Ιωάννας* προκύπτει ότι ο συγγραφέας αντιμετωπίζει:

1. **τα θαύματα της αρχαίας μυθολογίας** —τα μυθολογικά θαύματα— ως πλάσματα της φαντασίας, ως μυθεύματα —«…παραδεχόμενος δηλ. τα θαύματα της μυθολογίας ως ευφυείς μύθους…»[417]. Ο συγγραφέας παραθέτει για τον χαρακτηρισμό των μυθολογικών θαυμάτων ως αποκυημάτων της φαντασίας την άποψη του Πλάτωνα στον *Φαίδρο*[418]. Σε αυτή την άποψη συνάδει και η ευρύτερη διάκριση ανάμεσα **στους ποιητές– τους μυθογράφους**, οι οποίοι ανάβουν το μαγικό φανάρι της φαντασίας, βλέποντας φαντάσματα[419], και **τους ιστορικούς**, οι οποίοι κρατούν τη φλεγόμενη δάδα, το φως της κριτικής, στη θέα του οποίου τα χρυσόπτερα πλάσματα της φαντασίας εξαφανίζονται με τρόμο[420]. Κατά συνέπεια, για τον συγγραφέα οι ποιητές– μυθογράφοι κατασκευάζουν δημιουργήματα εμπνευσμένοι από τη φαντασία, ενώ οι ιστορικοί περιγράφουν την αλήθεια.

   Ειδικότερα, οι μυθικές οντότητες– θεότητες που τελούν τα μυθώδη θαύματα παραλληλίζονται με τους ήρωες του έργου που τελούν αντίστοιχα θαύματα[421]. Ο συγγραφέας εγκιβωτίζει μέσα στους παραλληλισμούς αυτούς ειρωνεία ως προς τον χαρακτήρα και το ήθος των ηρώων του και αμφισβήτηση ως προς την αληθινή τέλεση των θαυμάτων που επιχειρούν, όταν αυτά παραλληλίζονται με τα μυθώδη θαύματα, τα οποία οι ήρωες δεν κατορθώνουν να φτάσουν[422] και τα οποία αναπληρώνουν ορισμένες φορές με τεχνητά μέσα[423].
2. **τα θαύματα της Αγίας Γραφής** —τα βιβλικά θαύματα— ως ιστορική αλήθεια, όπως διαφαίνεται από τη φράση του συγγραφέα «…των **παραδεχομένων** μεν **το αληθές των ευαγγελικών θαυμάτων**…»[424], με την οποία ο ίδιος αναφέρεται στην άποψη των Ρασιοναλιστών για το θέμα αυτό. Ο ίδιος αναφέρεται στα βιβλικά θαύματα ως τετελεσμένα, δηλ. ως γεγονότα τα οποία αληθινά συνέβησαν, χρησιμοποιώντας παραδείγματα από τη βιβλική αρχαιογνωσία, όπως το αστέρι που οδήγησε τους μάγους στον τόπο που βρισκόταν ο Χριστός σε παιδική ηλικία, την ανάσταση του Λαζάρου από τον Ιησού Χριστό κ.ά.

   Στο πλαίσιο αυτό οι βιβλικές προσωπικότητες παρουσιάζονται ως πρότυπα και τα θαύματα που πραγματοποιούν ως ιστορικά γεγονότα, σε σύγκριση με τα οποία η κεντρική ηρωίδα, Ιωάννα, και οι υπόλοιποι ήρωες παρουσιάζονται ως καρικατούρες και τα θαύματά τους ως ανεπιτυχή. Στο πλαίσιο αυτό τα θαύματα που επιχειρούν οι ήρωες του έργου να επιτύχουν άλλοτε παραλληλίζονται με τα

---

[417]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 291.

[418]Βλ. Πλάτωνος, *Φαίδρος*, 229 b, 4- 229 e, 4.

[419]Ως προς το θέμα αυτό βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα,* σ. 215: «Πάντων των μεγάλων ανδρών την κοιτίδα περικυκλούσι σκότη πυκνά, εις τα οποία μόνοι οι ποιηταί και μυθογράφοι τολμώσι να ριψοκινδυνεύσωσι, ανάπτοντες της φαντασίας των το μαγικόν φανάριον, εις ου το φως μύρια βλέπουσιν ωχρά ή μειδιώντα φαντάσματα». Βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 126: «τοιαύτας φρονίμους συμβουλάς ψιθυρίζουσι και σήμερον εις το ους των θυγατέρων αι πολύπειροι μητέρες, εμπνέουσαι αυταίς σωτήριον προς **τας αηδίας των μυθογράφων** αποστροφήν».

[420]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 215: «Αλλ' άμα ο ήρως ανδρωθή… επέρχεται σμήνος ιστορικών κρατούντων την φλέγουσαν και φεγγοβόλον δάδα της κριτικής. Εις την εμφάνισιν των συνωφρυωμένων εκείνων δαδούχων φεύγουσι μετά τρόμου τα χρυσόπτερα πλάσματα της φαντασίας …».

[421]Βλ. ενδεικτικά Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 139, όπου το θαύμα της μεταμόρφωσης της Ιωάννας παραλληλίζεται με το μυθώδες θαύμα της μεταμόρφωσης της Δάφνης.

[422]Βλ. ενδεικτικά Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 241-242, όπου το θαύμα του Φλώρου, το οποίο αποτυγχάνει, παραλληλίζεται με το θαύμα του μυθικού Πυγμαλίωνα.

[423]Βλ. ενδεικτικά Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 238- 239, όπου η ηρωίδα με ένα τεχνητό θαύμα αναπληρώνει το μυθώδες θαύμα του Δία.

[424]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 292.

βιβλικά θαύματα χωρίς ανάλογο αποτέλεσμα[425] και άλλοτε —σε σπάνιες περιπτώσεις— παραλληλίζονται με τα ανεπιτυχή —λόγω π.χ. απιστίας— βιβλικά θαύματα[426]. Μέσα από την παρουσίαση των βιβλικών προσώπων ως προτύπων, τα οποία η κεντρική ηρωίδα και οι υπόλοιποι ήρωες του έργου ως εκπρόσωποι του μεσαιωνικού ιερατείου δεν κατορθώνουν να φτάσουν, ο συγγραφέας του έργου σατιρίζει τους ήρωές του, αμφισβητώντας την αξία και το κύρος τους, των οποίων οι πράξεις και ο τρόπος ζωής δεν συνάδουν με τον τρόπο ζωής και το ήθος των βιβλικών προσώπων.

Κατά συνέπεια γίνεται αντιληπτό ότι ο συγγραφέας του έργου δέχεται τις απόψεις του Στράους μόνο ως προς το μυθώδες των θαυμάτων της αρχαίας μυθολογίας, χωρίς όμως να δέχεται την ερμηνεία του ως προς το μυθώδες των θαυμάτων της Αγίας Γραφής.

Ειδικότερα, η φράση με την οποία ο συγγραφέας αναφέρεται στον Στράους «…όστις, **αντί να χρονοτριβήι** ζητών εξηγήσεις δυσεξήγητων πραγμάτων, **ακοπώτερον εύρε** να ονομάσηι μύθους τα θαύματα και τα Ευαγγέλια…», εμπεριέχει αρκετή δόση ειρωνείας ως προς τις απόψεις του Στράους αναφορικά με τα βιβλικά θαύματα. Ταυτόχρονα, με τη φράση του συγγραφέα «…ως ο Όμηρος εις τα του Βολφίου και ο Ιησούς (εξαφανίζεται πολλάκις εις τα όμματα) …του Στράους»[427], ο ίδιος χλευάζει τον Στράους —«Εν τη φράσει ταύτηι μόνοι, νομίζω, ο Ουόλφιος και **ο Στράους χλευάζονται ως παραγνωρίσαντες**, ο μεν τον Όμηρον, **ο δε τον Σωτήρα**»[428].

Αντίθετα, όταν ο Στράους εξανίσταται κατά της μυθοπλασίας των Εβραίων για την ερμηνεία των ευαγγελικών θαυμάτων, ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* χαρακτηρίζει ως δικαιολογημένη τη στάση του Στράους και συμφωνεί με την άποψή του, ακριβώς διότι πιστεύει στην αλήθεια των βιβλικών θαυμάτων, στα οποία δεν υπάρχει χώρος για εβραϊκές μυθοπλασίες[429].

Ως προς τους μύθους που έπλασαν οι Εβραίοι και οι εβραΐζοντες:

- τόσο ως προς τον Θεό του Ισραήλ[430],
- όσο και ως προς την εγκυμοσύνη της Θεοτόκου όχι διά θείας επέμβασης, αλλά λόγω ενός εραστή της ονόματι Πάνθηρ[431],

ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* δηλώνει ρητώς ότι δεν ασπάζεται τις εβραϊκές αυτές μυθοπλασίες που έχουν παρεισφρήσει στη Χριστιανική Θρησκεία με σκοπό τον προσηλυτισμό[432]:

---

[425]Βλ. ενδεικτικά Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 148, όπου —σε αντίθεση με το θαύμα του Ιησού του Ναυή— το «θαύμα» της Ιωάννας και του Φρουμέντιου δεν πραγματοποιείται, και Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 207-208, όπου το θαύμα του Φρουμέντιου —σε αντίθεση με το θαύμα του Μωυσή— δεν πραγματοποιείται.

[426]Βλ. ενδεικτικά Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 220, όπου ο Πάπας Λέων ο δ΄ παραλληλίζεται με τον Άγιο Πέτρο, ο οποίος —λόγω έλλειψης πίστης στον Ιησού Χριστό— βυθίζεται ακουσίως στο νερό.

[427]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 215.

[428]Ως προς το σχόλιο του συγγραφέα για τη φράση του βλ. Αγγέλου 1978, *Υπόμνημα*, σ. 371.

[429]Βλ. τη φράση: «Ο Strauss εν τηι τελευταίαι εκδόσει του πονήματός του (Παρισ. 1865, σελ. 61) **εξανίσταται μετά δικαίας αγανακτήσεως κατά της τοιαύτης ερμηνείας των Ευαγγελίων, ούτε τους πιστεύοντας ούτε τους κριτικούς ευχαριστούσης**».

[430]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 175: «Αφού τοιαύτας και άλλας βλασφήμους φλυαρίας εξήμεσεν εκ του μιαρού αυτού στόματος ο βρωμολόγος εκείνος Εβραίος, ήρξατο έπειτα να πλέκηι εις τον Θεόν του Ισραήλ στέφανον «εκ νεφελών και αστέρων». Παρέστησεν αυτόν καθήμενον επί άρματος συρομένου υπό τεσσάρων πανθήρων, ως το του Βάκχου, κρατούντα εις την δεξιάν χιλιόπηχυν σύριγγα, δι' ης ενεφύσα τας εντολάς του εις το ους των προφητών, τίκτοντα εκ της κεφαλής οπλοφόρους δαίμονας, ως ο Ζεύς την πάνοπλον Αθηνάν…».

[431]Βλ. 44^{ο} παράθεμα Ρ., 3^{η} αρχαία πηγή.

- χαρακτηρίζοντας στην πρώτη περίπτωση ως «βρωμολόγον» τον Εβραίο και τα μυθεύματά του ως «…βλασφήμους φλυαρίας…», επικρίνοντας έτσι τον Εβραίο που διαδίδει τον μύθο αυτό με τη χρήση καυστικής γλώσσας, και
- εξηγώντας στη δεύτερη περίπτωση ότι «Δεν δύναμαι να εννοήσω κατά τι πταίω εγώ αν οι Εβραίοι έπλασαν τον μύθον τούτον, ον κατεχώρισαν και εις το «Ταλμούδ» (Lég. III). **Ονομάζων τούτον ΜΥΘΟΝ δεικνύω ότι δεν τον παραδέχομαι**, περί δε του διαδίδοντος τον μύθον τούτον Εβραίου λέγω ρητώς εν σελ. 175: «Τοιαύτας βλασφήμους φλυαρίας εξήμεσεν εκ του μιαρού αυτού στόματος ο βρωμολόγος εκείνος Εβραίος». **Αδύνατον ήτο δια ζωηροτέρων εκφράσεων να εκδηλώσω την αποδοκιμασίαν μου**, επίσης δε αδύνατον να μη αναφέρω, εν βιβλίωι περιγράφοντι την πνευματικήν κατάστασιν των λαών κατά τον μεσαιώνα, τι εφρόνουν και τι έλεγον οι τε Χριστιανοί, οι Ειδωλολάτραι και οι Εβραίοι. Ταυτό έπραξε και ο αββάς Φλωρή, ο Αλάτιος, ο Φώτιος και άπαντες οι ιστοριογράφοι, αγνοούντες φαίνεται ότι η έκθεσις ξένης τινός γνώμης δύναται να θεωρηθήι ως χλευασμός κατά της θρησκείας» [433]. Σε αυτό το σημείο ο συγγραφέας τονίζει ότι δεν δέχεται ως αληθινή την περιγραφή που αναφέρουν οι Εβραίοι, γι' αυτό άλλωστε και την χαρακτηρίζει «ΜΥΘΟ».

  Καθώς όμως ο συγγραφέας θεωρεί το έργο του ως ένα βιβλίο που περιγράφει την πνευματική κατάσταση των λαών την εποχή του μεσαίωνα, ήταν αδύνατο να μην αναφέρει όλες τις απόψεις: τόσο των Χριστιανών, όσο και των Ειδωλολατρών και των Εβραίων. Έτσι, στο πλαίσιο της αμεροληψίας και της αντικειμενικότητας που χαρακτηρίζει μια ιστορική πηγή[434], έπρεπε να παραθέσει τις απόψεις αυτές, έστω και αν ορισμένες από αυτές δεν τον εκφράζουν. Στο τέλος μάλιστα ο ίδιος ειρωνεύεται τους επικριτές του λέγοντας ότι οι ιστοριογράφοι, στους οποίους συγκαταλέγει και τον εαυτό του, αγνοούσαν φαίνεται ότι η έκθεση μιας ξένης άποψης μπορεί να θεωρηθεί χλευασμός κατά της θρησκείας.

  Ταυτόχρονα, ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας*, σχολιάζοντας τη φράση του ως προς τα θαύματα του Πάπα Λέοντα του δ΄«Αν δε ηναγκάσθη ενίοτε και να θαυματουργήσηι, έπραξε τούτο χαριζόμενος εις τους ηλιθίους υπηκόους του, ως ο Ιησούς εις τους Εβραίους»[435] επισημαίνει και μια άλλη παράμετρο ως προς τα βιβλικά θαύματα και την πίστη: ότι οι Εβραίοι περίμεναν την πραγματοποίηση ενός θαύματος για να πιστέψουν, γι' αυτό το λόγο ο Ιησούς Χριστός δεχόταν με δυσθυμία το αίτημά τους για την τέλεση θαυμάτων, μεμφόμενος όσους ζητούσαν την τέλεσή τους ως ολιγόπιστους[436]. Ουσιαστικά, η άποψη του συγγραφέα συνάδει με εκείνη του Χριστού ως προς το ότι η πίστη δεν πρέπει να εξαρτάται από την τέλεση θαυμάτων, αλλά θα πρέπει να είναι αυτόνομη, ανεξάρτητη και αυθύπαρκτη.

---

[432]Πρόκειται για αναφορά στον Εβραίο εκείνο που επιχειρεί με εβραϊκούς μύθους να προσηλυτίσει την Ιωάννα και τον Φρουμέντιο —«…επεχείρησε να προσηλυτίσηι τους νέους εκείνους καλογήρους …» (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 175). Ως προς τη χρήση ειδωλολατρικών εθίμων —«…εθνικών εθίμων…»— με σκοπό τον προσηλυτισμό των ειδωλολατρών στο χριστιανισμό βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Υπόμνημα*, σ. 373.

[433]Βλ. Αγγέλου 1978, *Υπόμνημα*, σσ. 371-372.

[434]Εδώ ο συγγραφέας παραλληλίζει τον εαυτό του με τους ιστοριογράφους.

[435]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 222.

[436]Βλ. Αγγέλου 1978, *Υπόμνημα*, σ. 370: «Δεν ευρίσκω τι χλευαστικόν κατά της θρησκείας υπάρχει εν τηι φράσει ταύτηι, αφού είναι πασίγνωστον και υπό πλείστων χωρίων του Ευαγγελίου βεβαιούται, ότι ο Σωτήρ μετά δυσθυμίας πάντοτε απεδέχετο τας αιτήσεις θαυμάτων, μεμφόμενος ως ολιγοπίστους τους ζητούντας τοιαύτα».

3. **τα θαύματα των Αγίων Πατέρων της Εκκλησίας** ως θαύματα τα οποία παραλληλίζονται με τα αντίστοιχα μυθώδη θαύματα της αρχαίας μυθολογίας. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι: το θαύμα του Αγίου Βονιφατίου, το οποίο παραλληλίζεται με το μυθώδες θαύμα στην περίπτωση του Άδωνη[437], το θαύμα της Αγίας Μαγδαληνής με το θαύμα στην περίπτωση του Πολυδώρου[438], το θαύμα της μεταμόρφωσης της Αγίας Γερτρούδης με το μυθώδες θαύμα της μεταμόρφωσης της Δάφνης[439] κ.ά.
4. **τα θαύματα τα οποία περιγράφουν οι χρονογράφοι στη ζωή της Πάπισσας Ιωάννας** ως υποδεέστερα– κατώτερα θαύματα σε σχέση με τα βιβλικά θαύματα, ενώ ο συγγραφέας αναφέρεται με ειρωνικό τρόπο στην αξιοπιστία των **τετρακοσίων ρασοφόρων χρονογράφων** που διηγούνται τα θαύματα στη ζωή της ηρωίδας σε σύγκριση με την αξιοπιστία των **τεσσάρων Αποστόλων** που αναφέρονται στα βιβλικά θαύματα. Ο ίδιος —στο πλαίσιο της σάτιράς του— υποβιβάζει φαινομενικά τα βιβλικά θαύματα, χαρακτηρίζοντας και απαριθμώντας συγχρόνως τους Αποστόλους που τα περιγράφουν ως «…τέσσαρας αλιέας…», σε αντίθεση με τους τετρακόσιους ρασοφόρους χρονογράφους που περιγράφουν τα θαύματα που συμβαίνουν στη ζωή της Πάπισσας Ιωάννας[440].

   Ο φαινομενικός υποβιβασμός των βιβλικών θαυμάτων και των Αποστόλων και η φαινομενική εξύψωση των θαυμάτων που περιγράφουν οι ρασοφόροι χρονογράφοι θα πρέπει να ειδωθούν υπό το πρίσμα της σατιρικής υφής του έργου, που έχει ως στόχο να οδηγήσει στο αντίθετο αποτέλεσμα: την εξύψωση των βιβλικών θαυμάτων και τον υποβιβασμό των θαυμάτων που περιγράφουν οι χρονογράφοι. Αυτό γίνεται κατανοητό, αν ληφθεί υπ' όψιν το γεγονός ότι μπροστά στα βιβλικά πρότυπα η ηρωίδα σκιαγραφείται ως καρικατούρα τους, τα θαύματα των βιβλικών προτύπων δεν τα φτάνει η ίδια, ενώ καταφεύγει σε τεχνητά μέσα για να αναπληρώσει τα μυθικά —και όχι τα βιβλικά— θαύματα.

Με δεδομένο ότι ο συγγραφέας έχει υπ' όψιν του τέσσερις κατηγορίες θαυμάτων, τις οποίες μεταχειρίζεται με επιδεξιότητα, συνυφασμένες πάντοτε με τον σατιρικό χαρακτήρα του έργου του, γίνεται κατανοητό για ποιο λόγο αναφέρει ότι δεν ανήκει ούτε στη σχολή των Ευημεριστών– Ρασιοναλιστών ούτε στη σχολή των «Μυθολόγων» και του Στράους[441]: διότι οι συγκεκριμένες σχολές αντιμετωπίζουν τα θαύματα συνολικά και όχι κατά περίπτωση.

Ταυτόχρονα, η άποψη του συγγραφέα ότι προτιμά να πιστέψει σε ό,τι διάβασε, οικειοποιούμενος την άποψη του Σολομώντα ότι ο άκακος πιστεύει σε κάθε τι που λέγεται ($44^{ο}$ παράθεμα Ρ., $5^{η}$ αρχαία πηγή), εντάσσεται στο πλαίσιο της ουδετερότητας που οφείλει να τηρήσει κατά την παρουσίαση των σχολών, της αμεροληψίας και της αντικειμενικότητας που οφείλει να έχει το συγκεκριμένο έργο, το οποίο έχει ως στόχο —με τη χρήση ιστορικών πηγών— να εδραιωθεί για την ιστορική αλήθεια που περιγράφει ως προς τον βίο της Πάπισσας Ιωάννας.

Κατά συνέπεια, με τη χρήση του βιβλικού αυτού εδαφίου ως αναφερόμενου στον άκακο, αγνό και άδολο άνθρωπο, που πιστεύει σε κάθε τι που λέγεται, ο συγγραφέας υπεραμύνεται της ιστορικής φύσεως του έργου του, διότι σε διαφορετική περίπτωση —αν αμφισβητούσε φανερά τα λεγόμενα των χρονογράφων αναφορικά με

[437]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 155, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια.
[438]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 184, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια.
[439]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 139, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια.
[440]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 250: «Ταύτα…τα θαύματα διηγούνται ουχί τέσσαρες αλιείς, ως τα εν Ιουδαία, αλλ' υπέρ τους τετρακοσίους σεβάσμιοι και ρασοφόροι χρονογράφοι …».
[441]Βλ. παραπάνω.

τα θαύματα στη ζωή της ηρωίδας— θα ήταν σαν να έλεγε ότι όλα όσα αναφέρει για τη ζωή της είναι μυθεύματα.

Ωστόσο το βιβλικό εδάφιο, το οποίο παρατίθεται στην αυτούσια μορφή του —«…ἄκακος πιστεύει παντὶ λόγῳ…»[442]— αναφέρεται αφενός στον «ἄκακον», τον αδαή, αφελή άνθρωπο, που ακούει τα πάντα και γίνεται θύμα και παίγνιο, και αφετέρου στον «πανοῦργον»[443], τον έξυπνο, τον συνετό, που ερευνά και, αν εξαπατηθεί, αλλάζει γνώμη και οδηγείται σε δεύτερες σκέψεις, σοφότερες —«ο αδαής των του κόσμου πιστεύει μετ' αφελείας παν ό,τι ακούει και γίνεται θύμα, παίγνιον του τυχόντος…ο έξυπνος ο συνετός όμως ερευνάι και εάν απατηθήι, μεταβάλλει γνώμην, έρχεται εις δευτέρας σκέψεις σοφωτέρας των πρώτων»[444]. Έτσι, το βιβλικό εδάφιο αναφέρεται αφενός στο χαρακτηριστικό της ευπιστίας και της ευπείθειας και αφετέρου στο χαρακτηριστικό της σύνεσης, της ευφυΐας και της σωφροσύνης.

Στην *Πάπισσα Ιωάννα* το τμήμα του βιβλικού εδαφίου που αναφέρεται στον συνετό και σώφρονα άνθρωπο —τον «πανοῦργον»— παραλείπεται, ενώ το τμήμα το οποίο περιγράφει τον αδαή, αφελή άνθρωπο —τον «ἄκακον»— παραμένει αμετάφραστο, ώστε ο όρος «ἄκακος» μπορεί να ερμηνευτεί είτε με αρνητική σημασιοδότηση —του αφελούς, αδαούς ανθρώπου[445], είτε με θετική σημασιοδότηση —του αγνού, άδολου ανθρώπου. Έτσι, πίσω από ένα ευφυές λογοπαίγνιο μεταξύ των δύο ερμηνειών του όρου, ο αναγνώστης αμφιρρέπει σκόπιμα μεταξύ της ύπαρξης ή μη ροϊδικής ειρωνείας[446]. Εντούτοις, αν ειδωθεί ο συγκεκριμένος όρος με γνώμονα την τάση του συγγραφέα του έργου να εξετάζει το πλήθος του αρχαιογνωστικού υλικού που συλλέγει, γίνεται αντιληπτό ότι ο όρος «ἄκακος» χρησιμοποιείται ειρωνικά από τον ίδιο για να δηλώσει την αφέλεια και την ευπιστία του[447], ενώ ουσιαστικά εντάσσει τον εαυτό του στην δεύτερη κατηγορία των έξυπνων και συνετών ανθρώπων που ερευνούν οτιδήποτε λέγεται.

19η Θεματική Ενότητα:
Η λιποθυμία της Ιωάννας και
η επαναφορά της χάρη στην επέμβαση του Φλώρου.

Αφού η Ιωάννα πίνει το περιεχόμενο του ποτηριού, πέφτει λιπόθυμη στο πάτωμα, ώσπου την επόμενη ημέρα τη βρίσκει σωριασμένη στο χαλί ο Φλώρος, ενώ παράλληλα έχει φοβερούς σπασμούς. Μάταια προσπαθεί να ζεστάνει με τα χείλη του την απολιθωμένη από τον τρόμο αγαπημένη του.

---

[442]Βλ. *Π.Δ.*, *Παροιμίαι*, 14. 15.
[443]Βλ. *Π.Δ.*, *Παροιμίαι*, 14. 15.
[444]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 25, σ. 86.
[445]Σύμφωνα με την ερμηνεία του βιβλικού εδαφίου.
[446]Αν ο αναγνώστης δεχτεί τον όρο «ἄκακος» με την έννοια του αφελούς, αδαούς ανθρώπου, η αυτοαναφορικότητα του συγγραφέα εμπεριέχει ροϊδική ειρωνεία.
[447]Ως προς την «αυτοϋποτιμητική ειρωνεία (Self- disparaging irony)» κατά την οποία «Ο είρωνας δεν είναι μια απρόσωπη φωνή αλλά φέρνει τον εαυτό του επί σκηνής και γίνεται πρόσωπο με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, παίζοντας τον ρόλο του αμαθούς, του πρωτόγονου, του συνεργάσιμου, του ενθουσιώδους κλπ.» με στόχο «την ανίχνευση της πραγματικής του γνώμης» βλ. Κωστίου 2005, σσ. 180-181.

19η Θεματική Ενότητα:
Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

45. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Ότε την επιούσαν εισήλθεν ο Φλώρος εις τον παπικόν κοιτώνα, εύρε την αυτού αγιότητα κατάκοιτον επί το τάπητος και υπό φοβερών κατεχομένην σπασμών· μάτην δε ο πτωχός νεανίας εζήτησεν, ως άλλος Πυγμαλίων, να θερμάνηι διά των χειλέων του την υπό του τρόμου απολιθωθείσαν φίλην του».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 241-242)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
Κλήμεντος του Αλεξανδρέως, *Προτρεπτικός*, 4. 57, 3, 1-6.
Οὕτως ὁ Κύπριος ὁ Πυγ-
μαλίων ἐκεῖνος ἐλεφαντίνου ἠράσθη ἀγάλματος· τὸ
ἄγαλμα ᾿Αφροδίτης ἦν καὶ γυμνὴ ἦν· νικᾶται ὁ Κύπριος
τῷ σχήματι καὶ συνέρχεται τῷ ἀγάλματι, καὶ τοῦτο Φιλοσ-
τέφανος ἱστορεῖ· ᾿Αφροδίτη δὲ ἄλλη ἐν Κνίδῳ λίθος ἦν καὶ (5)
καλὴ ἦν, ἕτερος ἠράσθη ταύτης καὶ μίγνυται τῇ λίθῳ·

Οβιδίου, *Μεταμορφώσεις*, 10. 280-289.

ut rediit, simulacra suae petit ille puellae 280

incumbensque toro dedit oscula: visa tepere est;
admovet os iterum, manibus quoque pectora temptat:
temptatum mollescit ebur positoque rigore
subsidit digitis ceditque, ut Hymettia sole

cera remollescit tractataque pollice multas 285

flectitur in facies ipsoque fit utilis usu.
dum stupet et dubie gaudet fallique veretur,
rursus amans rursusque manu sua vota retractat.
corpus erat! saliunt temptatae pollice venae.

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού στην 19η Θεματική Ενότητα

Στη διάρκεια της περιγραφής της λιποθυμίας της ηρωίδας στο παπικό δωμάτιο αλλά και της μάταιης προσπάθειας του Φλώρου να επαναφέρει τις αισθήσεις της αγαπημένης του, ο μοναχός παρομοιάζεται με τον μυθικό Πυγμαλίωνα (45ο παράθεμα Ρ.).

Σύμφωνα με την μυθολογία ο Πυγμαλίων, βασιλιάς της Κύπρου, ερωτεύτηκε ένα άγαλμα από ελεφαντόδοντο, το οποίο παρίστανε μια γυναίκα. Σε μια γιορτή της Αφροδίτης ζήτησε από την θεά να του δώσει μια γυναίκα που να μοιάζει με εκείνη που παρίστανε το άγαλμα. Όταν γύρισε στο σπίτι του είδε ότι το άγαλμα ήταν ζωντανό[448]. Τότε εκείνος παντρεύτηκε την γυναίκα αυτή και έκανε μαζί της μια κόρη, την Πάφο, η οποία απέκτησε ως γιο τον Κινύρα[449].

Ενδεικτικά, παρατίθενται δύο αρχαία χωρία που περιγράφουν τον έρωτα του Πυγμαλίωνα για το γυναικείο αυτό άγαλμα:

[448]Ως προς τον έρωτα του Πυγμαλίωνα για το γυναικείο άγαλμα βλ. Κλήμεντος του Αλεξανδρέως, *Προτρεπτικός*, 4. 57, 3, 1-6 και Οβιδίου, *Μεταμορφώσεις*, 10. 280-289.
[449]Ως προς τη γέννηση της Πάφου βλ. Οβιδίου, *Μεταμορφώσεις*, 10. 295-297.

- από το έργο του Κλήμη του Αλεξανδρέα με τίτλο *Προτρεπτικός*[450], όπου λέγεται ότι το άγαλμα το οποίο ερωτεύτηκε ο Κύπριος Πυγμαλίων απεικόνιζε τη θεά Αφροδίτη γυμνή, και
- από το έργο του Οβιδίου με τίτλο *Μεταμορφώσεις*, όπου περιγράφεται ο έρωτας του Πυγμαλίωνα για το γυναικείο αυτό άγαλμα, η τρυφερότητα και η αγάπη με τα οποία το περιβάλλει μην μπορώντας ο ίδιος να πιστέψει ότι η γυναίκα που το άγαλμα αυτό απεικονίζει είναι από ελεφαντόδοντο και όχι αληθινή. Μάλιστα ο ερωτευμένος βασιλιάς περιγράφεται να μιλάει στο γυναικείο άγαλμα, να το αγγίζει, να το φιλάει και να το στολίζει με ενδύματα και άλλα πολύτιμα στολίδια.

  Στο σημείο αυτό γίνεται αναλυτική περιγραφή της θεϊκής παρέμβασης της Αφροδίτης στο ζωντάνεμα του γυναικείου αγάλματος, το οποίο εξελίσσεται βαθμιαία και σταδιακά μπροστά στα μάτια του Πυγμαλίωνα. Πρόκειται για μια θαυμάσια εικονοποιία, μια γλαφυρή περιγραφή της μετατροπής του σκληρού ελεφαντόδοντου, υλικού από το οποίο αποτελείται το συγκεκριμένο άγαλμα, σε μαλακό, εύπλαστο υλικό.

  Μετά την επίκληση στην θεά Αφροδίτη και την επέμβασή της ο Πυγμαλίων φιλάει το γυναικείο άγαλμα, ενώ ταυτόχρονα θερμότητα αρχίζει να απλώνεται και να διαπερνά το γυναικείο σώμα. Στη συνέχεια εκείνος επανατοποθετεί το στόμα του στο δικό της και απλώνει το χέρι του στο στήθος της. Τη στιγμή εκείνη το ελεφαντόδοντο, από το οποίο αποτελείται το άγαλμα, αρχίζει να μαλακώνει και το γυναικείο άγαλμα τελικά ζωντανεύει. Πρόκειται για μια γλαφυρή περιγραφή που απεικονίζει την μετατροπή του γυναικείου αγάλματος σε αληθινή γυναικεία ύπαρξη[451].

Αντίστοιχα, στην *Πάπισσα Ιωάννα* ο συγγραφέας ενδέχεται να αντλεί την περιγραφή της απεικόνισης του Φλώρου που προσπαθεί να θερμάνει με τα χείλη του την απολιθωμένη αγαπημένη του από τις *Μεταμορφώσεις* του Οβιδίου, όπου ο Πυγμαλίων απεικονίζεται να θερμαίνει με τα χείλη του το γυναικείο άγαλμα. Ουσιαστικά, περιγράφεται η επιτέλεση ενός θαύματος από τον Πυγμαλίωνα, κατόπιν θεϊκής παρέμβασης από την θεά Αφροδίτη, με τη βοήθεια της οποίας επιτυγχάνει το ακατόρθωτο. Από την άλλη πλευρά, ο Φλώρος περιγράφεται στο έργο να προσπαθεί ανεπιτυχώς «…ως άλλος Πυγμαλίων…» να επαναφέρει τις αισθήσεις της «… απολιθωθείσης…» αγαπημένης του.

Ειδικότερα, προκύπτει ο παραλληλισμός:

❖ του Φλώρου με τον μυθικό Πυγμαλίωνα, καθώς οι δύο ήρωες μοιάζουν:

1. ως προς την ιδιότητά τους, καθώς είναι εκείνοι που ερωτεύονται την απολιθωμένη Ιωάννα και το γυναικείο άγαλμα αντίστοιχα,
2. ως προς την ενέργειά τους να ζωντανέψουν το αντικείμενο του πόθου τους,

---

[450]Βλ. Κλήμεντος του Αλεξανδρέως, *Προτρεπτικός*, 4. 57, 3, 1-3.

[451]Βλ. Οβιδίου, *Μεταμορφώσεις*, 10. 280-286. Ως προς τη μετάφραση του λατινικού χωρίου βλ. επίσης Golding 1567: "As soone as he came home, streyghtway Pygmalion did repayre/ Unto the Image of his wench, and leaning on the bed,/ Did kisse hir. In her body streyght a warmenesse seemd to spred./ He put his mouth againe to hers, and on her brest did lay/ His hand. The Ivory wexed soft: and putting quyght away/ All hardnesse, yeelded underneathe his fingars, as wee see/ A peece of wax made soft ageinst thw Sunne, or drawen to bee/ In divers shapes by chaufing it betweene ones handes, and so/ To serve to uses" και Παπαγγελή 2009, σσ. 263-264: «Γυρνώντας σπίτι γύρεψε μεμιάς το φιλντισένιο άγαλμα της κόρης · έσκυψε και της έδωσε φιλί – σαν να' χε πάρει θέρμη το κορμί της. Τη φίλησε και δεύτερη φορά, ψαύοντας με τα χέρια του το στέρνο. Στην ψαύση ήταν τώρα μαλακό το φίλντισι, δεν είχε πια σκληράδα και δέχτηκε τα δάχτυλά του εντός, σαν Υμηττού κερί που μαλακώνει όταν το βρει του ήλιου η ζεστασιά, και δουλεμένο με το χέρι παίρνει κάθε μορφή και σχήμα χρηστικό που του 'δωσαν τα δάχτυλα του πλάστη».

3. ως προς το κίνητρο της πράξης τους, δηλ. την αγάπη τους για την απολιθωμένη ηρωίδα και το γυναικείο άγαλμα, και
4. ως προς το θαύμα: ο Φλώρος προσπαθεί ανεπιτυχώς να ζεστάνει με τα χείλη του την απολιθωμένη Ιωάννα, ενώ ο Πυγμαλίωνας ζωντανεύει —με τη βοήθεια της θεάς Αφροδίτης, της Θεάς του Έρωτα— το γυναικείο άγαλμα.

❖ της Ιωάννας με την αγαπημένη του Πυγμαλίωνα, καθώς οι δύο ηρωίδες μοιάζουν:
1. ως προς την ιδιότητά τους, καθώς αποτελούν το αντικείμενο του πόθου,
2. ως προς την κατάστασή τους: είναι απολιθωμένες. Η Ιωάννα είναι απολιθωμένη σαν άγαλμα, ενώ η γυναικεία μορφή είναι άγαλμα. Η πρώτη απολιθώνεται από φόβο μπροστά στο δίλημμα ανάμεσα στο αιώνιο πυρ (την Κόλαση) ή τον πρόωρο θάνατο και τον επίγειο εξευτελισμό, ενώ η δεύτερη παρουσία είναι εξαρχής αγαλματένια. Έτσι, τόσο η αγαπημένη του Φλώρου όσο και η αγαπημένη του Πυγμαλίωνα έχουν ένα κοινό χαρακτηριστικό: την ακινησία.

Το στοιχείο της ακινησίας, της στατικότητας και της ακαμψίας, το οποίο χαρακτηρίζει τα δύο γυναικεία πρόσωπα, είναι σχεδόν ταυτόσημο, συνώνυμο του θανάτου. Η κεντρική ηρωίδα, Ιωάννα, δεν περιγράφεται απλά να έχει χάσει τις αισθήσεις της, βρισκόμενη σε κατάσταση λιποθυμίας. Ουσιαστικά βρίσκεται σε πολύ κρίσιμο σημείο: στο μεταίχμιο μεταξύ ζωής και θανάτου[452]. Έτσι, ο χαρακτηρισμός της ως «απολιθωθείσης» συμβολίζει τη φυσική ακαμψία ενός σώματος που βρίσκεται στα πρόθυρα του θανάτου. Αντίστοιχα, το γυναικείο άγαλμα είναι νεκρό, άψυχο, χωρίς ζωή.

❖ του φιλιού της ζωής του Φλώρου στην Ιωάννα με εκείνο του Πυγμαλίωνα στο γυναικείο άγαλμα, με το οποίο οι δύο ήρωες επιχειρούν να ζωντανέψουν το αντικείμενο του πόθου τους. Τελικός στόχος και επιδίωξή τους είναι η μετάβαση των αγαπημένων γυναικών από την ακινησία και τον θάνατο στην κινητικότητα και τη ζωή.

Μέσα από την παρουσίαση της ανεπιτυχούς προσπάθειας του Φλώρου να πραγματοποιήσει το θαύμα της «ανάστασης» της αγαπημένης του ο νεαρός μοναχός σκιαγραφείται στο έργο ως καρικατούρα του μυθικού Πυγμαλίωνα, ο οποίος —με θεϊκή παρέμβαση— ζωντανεύει την αγαλματένια αγαπημένη του. Παράλληλα, ο Φλώρος περιγράφεται στο έργο να προσπαθεί ανεπιτυχώς να αναδείξει τον εαυτό του ως μεγαλοπρεπή ήρωα με υπερφυσικές ικανότητες, ικανό να πραγματοποιήσει ένα θαύμα χωρίς θεϊκή επέμβαση. Έτσι ο ίδιος απεικονίζεται ως εκκλησιαστικός εκπρόσωπος που δεν σέβεται την θεϊκή παντοδυναμία και λειτουργεί υπεροπτικά και χωρίς ταπεινότητα, έχοντας την ψευδαίσθηση ότι μπορεί μόνος του να κατορθώσει ένα θείο θαύμα.

20η Θεματική Ενότητα:

Η δεκαπενθήμερη πάλη της Ιωάννας μεταξύ ζωής και θανάτου, η ανάρρωσή της και η απειλή της παπικής της εξουσίας από τους εξοργισμένους κατοίκους της Ρώμης, οι οποίοι έχουν ξεσηκωθεί εναντίον του Πάπα Ιωάννη του Ογδόου, καθώς εκείνος δεν φάνηκε αντάξιος των προσδοκιών τους.

Για δεκαπέντε ημέρες η Ιωάννα μένει κατάκοιτη, παλεύοντας μεταξύ ζωής και θανάτου, και όταν τελικά σηκώνεται από το κρεβάτι φεύγει αμέσως για τη Ρώμη, όπου κλείνεται στο παρεκκλήσι, απαγορεύοντας την είσοδο σε όλους τους αυλικούς. Εκεί η ηρωίδα, πολιορκούμενη μέρα νύχτα από απαίσια φαντάσματα, καταντάει η

[452]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 242: «Επί δεκαπέντε όλας ημέρας έμεινεν η Ιωάννα επί της κλίνης της αμφίρροπος μεταξύ ζωής και θανάτου».

σκιά του προηγούμενου εαυτού της, ενώ τρέμει κάθε φορά που τρίζει πόρτα, φοβούμενη μήπως αντικρίσει κάποιον από τους κατοίκους του άλλου κόσμου.

Εκείνο όμως που τώρα αποτελεί πραγματική απειλή για τον «πάπα Ιωάννη» είναι οι κάτοικοι της Ρώμης, που αρχίζουν να δυσανασχετούν βλέποντας τα ταμεία άδεια, τις εκκλησίες σιωπηλές, τα μοναστήρια να έχουν μετατραπεί σε καπηλειά, τους Σαρακηνούς να ληστεύουν τα παράλια και τους ληστές να έχουν εγκατασταθεί στα προάστια της αγίας πόλης.

Ενώ στην αρχή διερωτώνται για ποιο λόγο ο «πάπας Ιωάννης» κάθεται με σταυρωμένα τα χέρια, χωρίς να κάνει κάτι για όλα αυτά, στη συνέχεια η απορία των κατοίκων μετατρέπεται σε ανυπομονησία και έπειτα σε οργή. Ο κόσμος της «αιώνιας πόλης» αρχίζει να εκφράζει διαφόρων ειδών παράπονα: οι ευλαβείς παραπονούνται ότι δεν τους ευλογεί πια ο πάπας, οι κουτσοί, οι δαιμονισμένοι και οι παράλυτοι ότι δεν κάνει πια θαύματα, οι ζητιάνοι ότι δεν τους μοιράζουν φακή, οι φανατικοί ότι εδώ και έξι μήνες δεν έχει καεί κανένας μάγος ή αιρετικός. Αλλά και οι ιερείς, οι ηγούμενοι, και προπαντός οι προαγωγοί και οι κουρείς διαμαρτύρονται, καθώς δεν μπορούν να καταλάβουν γιατί έχουν αποκλειστεί από τα παπικά ανάκτορα, αφού το ξύρισμα και οι γυναίκες είναι επιβεβλημένα στον πάπα από την συνήθεια και την παράδοση.

20η Θεματική Ενότητα:
Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

46. **Γενική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές επιδράσεις– απηχήσεις στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαία χωρία 1, 2). Ειδική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 3, 4, 5, 6).**

«Επί δεκαπέντε όλας ημέρας έμεινεν η Ιωάννα επί της κλίνης της αμφίρροπος μεταξύ ζωής και θανάτου· ότε δε μετά την μακράν εκείνην αγωνίαν ηγέρθη τέλος πάντων, έσπευσε να επιστρέψηι εις Ρώμην και κλεισθείσα εν τωι ευκτηρίωι της απηγόρευσε την είσοδον αυτού εις πάντας τους αυλικούς και εις αυτάς ακόμη τας ακτίνας του ηλίου. Εκεί πολιορκουμένη νυχθημερόν υπό απαισίων φασμάτων, ως ο Σαούλ, αφού είδε την σκιάν του Σαμουήλ[1], κατήντησε μετ' ολίγον της πρώην Ιωάννας σκιά, ανασκιρτώσα οσάκις έτριζε θύρα και λιποθυμούσα αν γλαύξ ή νυκτικόραξ έκρωζε την νύκτα επί της στέγης του Βατικανού.

Η θέα των κατοίκων του ουρανού ουδέποτε ωφέλησε τους δυστυχείς θνητούς, οίτινες ηξιώθησαν να ίδωσι κατά πρόσωπον θεούς, αγγέλους ή αγίους. Η Σεμέλη κατεφλέχθη υπό των ακτίνων του Διός[2], ο όσιος Νίκων έμεινε μονόφθαλμος, αφού είδε την ένδοξον ωραιότητα της Παναγίας (Όρα «Αμαρτωλών Σωτηρίαν»)[3], (ο Άγ. Παύλος ετυφλώθη υπό της λάμψεως του Ιησού) («Ως δε ουκ ενέβλεπον υπό της δόξης του φωτός εκείνου, χειραγωγούμενος υπό των συνόντων μοι ήλθον εις Δαμασκόν[4]» (Πράξεις Αποστόλ., κεφ. ΚΒ΄, εδ. 11)) και (ο Ζαχαρίας έμεινε βωβός μετά την εμφάνισιν του αγγέλου) («Εξελθών […]ουκ ηδύνατο λαλήσαι…[…]και […] ην διανεύων αυτοίς […] και διέμενε κωφός[5]». (Κατά Λουκάν, κεφ. Α΄, εδ. 22)), (οι δε Εβραίοι τοσούτον εφοβούντο τας οπτασίας, ώστε καθ' εσπέραν πρίν πλαγιάσωσι παρεκάλουν τον Ύψιστον να φυλάξηι αυτούς) από <τα φοβερά εκείνα> «πράγματα τα περιπατούντα εν <τωι> σκότει[6]» (Ψαλμ.Ϟ΄, εδ. 6)

Αλλ' ενώ τους κατοίκους του άλλου κόσμου έτρεμεν ο ποντίφηξ, φοβερώτεροι εχθροί ηπείλουν την εξουσίαν του και εκορυφούτο η κατ' αυτούτων Ρωμαίων καταφορά ».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 242)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
***Π.Δ., Βασιλειών Α΄*, 28. 20.**
(20.) καὶ ἔσπευσεν Σαουλ καὶ ἔπεσεν
ἑστηκὼς ἐπὶ τὴν γῆν καὶ **ἐφοβήθη σφόδρα ἀπὸ τῶν λόγων Σα-**
μουηλ· καὶ ἰσχὺς ἐν αὐτῷ οὐκ ἦν ἔτι[1]**,** οὐ γὰρ ἔφαγεν ἄρτον ὅλην
τὴν ἡμέραν καὶ ὅλην τὴν νύκτα ἐκείνην.

Λουκιανού, *Θεών Διάλογοι*, 12. 2, 4-12.
{ΕΡΜΗΣ} (3)
Καὶ μάλα, εἰ καὶ παράδοξον εἶναί σοι δοκεῖ· τὴν
μὲν γὰρ Σεμέλην ὑπελθοῦσα ἡ Ἥρα-οἶσθα ὡς ζη- (5)
λότυπός ἐστι-πείθει αἰτῆσαι παρὰ τοῦ Διὸς μετὰ
βροντῶν καὶ ἀστραπῶν ἥκειν παρ᾽ αὐτήν· ὡς
δὲ ἐπείσθη καὶ ἦκεν ἔχων καὶ τὸν κεραυνόν,
ἀνεφλέγη ὁ ὄροφος, καὶ ἡ Σεμέλη μὲν διαφθείρεται
ὑπὸ τοῦ πυρός, ἐμὲ δὲ κελεύει ἀνατεμόντα τὴν (10)
γαστέρα τῆς γυναικὸς ἀνακομίσαι ἀτελὲς ἔτι αὐτῷ
τὸ ἔμβρυον ἑπτάμηνον[2].

Ψευδο-Απολλοδώρου, *Βιβλιοθήκη*, 3. 27, 6- 3. 28, 1.
ἀποθανούσης δὲ Σεμέλης, αἱ λοιπαὶ Κάδμου θυγατέρες
διήνεγκαν λόγον, συνηυνῆσθαι θνητῷ τινι Σεμέλην
καὶ καταψεύσασθαι Διός, καὶ ‹ὅτι› διὰ τοῦτο ἐκεραυ-
(28.) νώθη[2].

Παυσανίου του Περιηγητού, *Ελλάδος Περιήγησις*, 9. 12, 4, 1-3.
λέγεται δὲ καὶ τόδε, ὡς ὁμοῦ τῷ κεραυνῷ
βληθέντι ἐς τὸν Σεμέλης θάλαμον πέσοι ξύλον ἐξ
οὐρανοῦ[2].

Παραπομπή στις εξής αρχαίες πηγές:
***Κ.Δ., Πράξεις Αποστόλων*, 22. 11.**
(11.) ὡς δὲ οὐκ ἐνέβλεπον
ἀπὸ τῆς δόξης τοῦ φωτὸς ἐκείνου, χειραγωγούμενος ὑπὸ
τῶν συνόντων μοι ἦλθον εἰς Δαμασκόν[4].

***Κ.Δ., Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον*, 1. 22.**
(22.) ἐξελθὼν
δὲ οὐκ ἐδύνατο λαλῆσαι αὐτοῖς, καὶ ἐπέγνωσαν ὅτι ὀπτα-
σίαν ἑώρακεν ἐν τῷ ναῷ· καὶ αὐτὸς ἦν διανεύων αὐτοῖς,
καὶ διέμενεν κωφός[5].

***Π.Δ., Ψαλμοί*, 90. 6.**
(5.) οὐ φοβηθήσῃ ἀπὸ φόβου νυκτερινοῦ,
ἀπὸ βέλους πετομένου ἡμέρας,
(6.) ἀπὸ πράγματος διαπορευομένου ἐν σκότει,[6]
ἀπὸ συμπτώματος καὶ δαιμονίου μεσημβρινοῦ.
Για την 3η παραπομπή βλ. «Αμαρτωλών Σωτηρίαν».

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού στην 20η Θεματική Ενότητα

Ο συγγραφέας περιγράφει τη ζωή της ηρωίδας να κρέμεται από μια κλωστή και να ταλαντεύεται επί δύο εβδομάδες μεταξύ ζωής και θανάτου ύστερα από τη λιποθυμία λόγω της επίσκεψης του Αγγέλου και του διλήμματός της ανάμεσα στην Κόλαση και τον πρόωρο θάνατο, ενώ όταν τελικά εκείνη συνέρχεται, πολιορκείται μέρα και νύχτα από απαίσια φαντάσματα, καταντώντας η σκιά του προηγούμενου εαυτού της.

Στο πλαίσιο της απεικόνισης της τρομοκρατημένης ηρωίδας, γεμάτης φόβο και αγωνία για το αβέβαιο μέλλον της, η ίδια εμφανίζεται να ταλανίζεται από φαντάσματα, ενώ παραλληλίζεται με τον Σαούλ που διακατέχεται από τρόμο και φόβο στη θέα της σκιάς του Σαμουήλ (46ο παράθεμα Ρ., 1η αρχαία επίδραση).

Το αντίστοιχο βιβλικό εδάφιο από το *Βασιλειών Α΄* της *Π.Δ.*[453] περιγράφει τον φόβο του βασιλιά Σαούλ, καθώς εκείνος «βλέπει» ενορατικά το πνεύμα του νεκρού Σαμουήλ, με το οποίο έχει έναν διάλογο και από το οποίο μαθαίνει το τραγικό τέλος που θα έχει ο ίδιος και οι γιοι του, γεγονός που τον τρομοκρατεί.

Ως προς τη βιβλική ιστορία, ο βασιλιάς Σαούλ περιγράφεται να βρίσκεται αντιμέτωπος με έναν τεράστιο στρατό Φιλισταίων, που ετοιμαζόταν να του επιτεθεί [454]. Ο ίδιος, που είχε στρατοπεδεύσει στο βουνό Γελβουέ, βλέποντας το πλήθος των Φιλισταίων, προσευχήθηκε στο Θεό για καθοδήγηση, αλλά δεν πήρε απάντηση. Τότε ζήτησε να του βρουν μια μάντισσα, ώστε να μπορέσει να επικοινωνήσει με το πνεύμα του προφήτη Σαμουήλ, που είχε πεθάνει, παρά το γεγονός ότι ο ίδιος ο βασιλιάς είχε διώξει από τη χώρα όσους ασχολούνταν με τη μαγεία ή καλούσαν τα πνεύματα των νεκρών, για να μάθουν το μέλλον. Κάποια μάντισσα που βρέθηκε ήταν αρχικά διστακτική, φοβούμενη ότι θα της συνέβαινε κάτι κακό, δεδομένου του διωγμού των μάγων και των μάντεων από τη χώρα. Όμως κατόπιν διαβεβαίωσής της από τον βασιλιά Σαούλ ότι δεν θα πάθαινε κακό, η μάντισσα κάλεσε το πνεύμα του νεκρού Σαμουήλ.

Όταν ο Σαούλ είπε στο πνεύμα του Σαμουήλ ότι ζήτησε καθοδήγηση από τον Θεό για την επίθεση των Φιλισταίων, αλλά δεν πήρε απάντηση, ρωτώντας το τι να κάνει, το πνεύμα του νεκρού Σαμουήλ του απάντησε ότι ο Θεός τον εγκατέλειψε και προφήτεψε τόσο τον θάνατο του Σαούλ και των γιων του, όσο και την ήττα του στρατού του από τους Φιλισταίους. Τότε ο Σαούλ λιποθύμησε, τον κατέλαβε μεγάλος φόβος, ενώ οι δυνάμεις του άρχισαν να τον εγκαταλείπουν[455]. Ο φόβος του ήταν δικαιολογημένος, ενώ πράγματι, όλα όσα προφήτεψε το πνεύμα του νεκρού Σαμουήλ, πραγματοποιήθηκαν.

Μέσα από την ενσωμάτωση της βιβλικής ιστορίας στο έργο της *Πάπισσας Ιωάννας*, προκύπτει ο παραλληλισμός της ηρωίδας με τον βασιλιά Σαούλ ως προς το ότι:

1. είναι κάτοχοι εξουσίας που παραβιάζουν την θεϊκή εντολή: η Πάπισσα Ιωάννα διατηρεί παράνομο ερωτικό δεσμό με τον μοναχό Φλώρο και ο βασιλιάς Σαούλ παρακούει την εντολή του Θεού, σύμφωνα με την οποία έπρεπε να σκοτώσει όλους τους Αμαληκίτες, εχθρούς του λαού του Ισραήλ, με αποτέλεσμα ο Θεός να απορρίψει τον βασιλιά Σαούλ και να επιλέξει για βασιλιά των Ισραηλιτών τον Δαβίδ[456]. Έτσι, ο παραλληλισμός της Ιωάννας με τον Σαούλ αποτελεί έναν έμμεσο υπαινιγμό για λανθασμένη χρήση, κατάχρηση της εκκλησιαστικής εξουσίας από την ηρωίδα,
2. είναι θεατές υπερφυσικών / άυλων όντων: η ηρωίδα βλέπει «φάσματα» και ο Σαούλ «βλέπει» ενορατικά το πνεύμα του νεκρού προφήτη Σαμουήλ,
3. διακατέχονται από φόβο μετά την αναγγελία του τέλους τους από τις υπερφυσικές υπάρξεις που τους επισκέπτονται,
4. δέχονται τη θεία τιμωρία: η ηρωίδα πεθαίνει στη διάρκεια της γέννας της ενώπιον πλήθος κόσμου, ενώ ο βασιλιάς Σαούλ και οι γιοι του σκοτώνονται.

---

[453]Βλ. *Π.Δ.*, *Βασιλειών Α΄*, 28. 20.
[454]Βλ. *Π.Δ.*, *Βασιλειών Α΄*, 28. 3 κ. εξ.
[455]Βλ. *Π.Δ.*, *Βασιλειών Α΄*, 28. 20.
[456]Ο βασιλιάς Σαούλ είχε λάβει εντολή από τον προφήτη Σαμουήλ εκ μέρους του Θεού να νικήσει τους Αμαληκίτες, καθώς εκείνοι είχαν επιτεθεί στον λαό του Ισραήλ, όταν έφευγε από την Αίγυπτο, και έπρεπε να καταστραφούν και εκείνοι και τα υπάρχοντά τους. Όμως, ενώ ο βασιλιάς Σαούλ σκότωσε όλους τους Αμαληκίτες, κράτησε ζωντανό τον βασιλιά τους Αγάγ και τα καλύτερα πρόβατα και αγελάδες, παρακούοντας την εντολή του Θεού. Όταν ο Σαμουήλ έμαθε τι είχε κάνει ο βασιλιάς Σαούλ, τον επέπληξε, λέγοντάς του ότι, αφού εκείνος απέρριψε τον λόγο του Θεού, ο Θεός τον απέρριψε από βασιλιά, επιλέγοντας στην θέση του ως βασιλιά τον Δαβίδ (βλ. *Π.Δ.*, *Βασιλειών Α΄*, 15. 1 κ. εξ.).

Ως προς **την φύση του πνεύματος του Σαμουήλ** που επισκέπτεται τον βασιλιά Σαούλ υπάρχουν δύο διαφορετικές ερμηνείες: είτε πρόκειται για πραγματική εμφάνιση του Σαμουήλ, σταλμένου από τον Θεό ενώπιον του Σαούλ, είτε πρόκειται για κάποιο δαίμονα που εμφανίστηκε με την μορφή του Σαμουήλ ενώπιον του Σαούλ —«Η σοφία Σειράχ, η Εβρ. Παράδοσις, σπουδαίοι ερμηνευταί παλαιοί και νεώτεροι πιστεύουσι, ότι ως η εμφάνισις Μωϋσέως και Ηλίου κατά την μεταμόρφωσιν ήτο πραγματική, ούτω ήτο πραγματική η εμφάνισις του Σαμουήλ αποσταλέντος υπό του Θεού, ίνα περατώσηι την εν 15, 23 αρξαμένην καταδίκην του Σαούλ. Άλλοι δέχονται, ότι είναι δαίμων ο εμφανισθείς υπό μορφήν του Σαμουήλ, πεσόντος ούτω του Σαούλ εις χείρας ευφυούς μαγίσσης, διότι πώς ήτο δυνατόν να εμφανισθήι ο Σαμουήλ τηι εντολήι Θεού δια τρόπου απηγορευμένου ρητώς υπό του Νόμου;»[457].

Ωστόσο, οι σχολιαστές αναφέρουν ότι ο Σαούλ δεν βλέπει τον Σαμουήλ[458], γεγονός που υποδηλώνεται μέσα από τη φράση «…καὶ εἶδεν ἡ γυνὴ τὸν Σαμουηλ καὶ ἀνε/ βόησεν φωνῇ μεγάλῃ· »[459], η οποία αναφέρεται στην μάγισσα που αντικρίζει το πνεύμα του Σαμουήλ.

Αντίστοιχα, στην *Πάπισσα Ιωάννα* ως προς **την φύση των «φασμάτων»**, των άυλων όντων, που επισκέπτονται την ηρωίδα[460], υπάρχουν τρεις ερμηνείες:

1η ερμηνεία: τα «φάσματα», από τα οποία πολιορκείται νυχθημερόν η Ιωάννα, αναφέρονται στον Άγγελο, ο οποίος της ανακοίνωσε τη θεία τιμωρία της —Κόλαση ή πρόωρο θάνατο και επίγειο εξευτελισμό. Η ερμηνεία των «φασμάτων» ως αντανάκλασης της προγενέστερης αγγελικής παρουσίας στηρίζεται αφενός στο γεγονός ότι, και στην περίπτωση της θέασής τους και στην περίπτωση της θέασης του Αγγέλου, η ηρωίδα διακατέχεται από τα ίδια συναισθήματα: του τρόμου και του φόβου και αφετέρου στο ότι αμέσως μετά ακολουθεί η αναφορά στη «…θέα των κατοίκων του ουρανού…», που περιγράφει την ενόραση ουράνιων υπερφυσικών όντων, που «…ουδέποτε ωφέλησε τους δυστυχείς θνητούς…».

2η ερμηνεία: τα «φάσματα», από τα οποία πολιορκείται η ηρωίδα, αναφέρονται στους δαίμονες της Κόλασης, τους κατοίκους του άλλου κόσμου. Η ερμηνεία των «φασμάτων» ως δαιμονικών δυνάμεων στηρίζεται τόσο στο γεγονός ότι εκείνη καταλαμβάνεται από τον ίδιο φόβο μπροστά στα «φάσματα» και στην επιλογή της Κόλασης[461], όσο και στο γεγονός ότι έπεται η αναφορά στους «…κατοίκους του άλλου κόσμου…», τους οποίους «…έτρεμεν ο ποντίφηξ…». Σε αυτή την ερμηνεία συνάδει και ο χαρακτηρισμός των «φασμάτων» ως «απαισίων». Ο φόβος της ηρωίδας απέναντι στη δαιμονική παρουσία εξηγείται από το γεγονός ότι η επιλογή του πρόωρου θανάτου και του επίγειου εξευτελισμού ως τιμωρίας της δεν είναι συνειδητή και εκούσια, αλλά αποτέλεσμα εξαναγκασμού[462], οπότε δεν γνωρίζει ποια πρόκειται να είναι η θεία βούληση, αν η ίδια θα καταλήξει ή όχι στην Κόλαση.

3η ερμηνεία: τα «φάσματα» αναφέρονται γενικά στην υπερφυσική παρουσία, αγγελική και δαιμονική, ώστε η ηρωίδα φοβάται ταυτόχρονα την προγενέστερη παρουσία του Αγγέλου, λόγω της δυσάρεστης αναγγελίας του σε αυτήν, και τις δαιμονικές δυνάμεις της Κόλασης, τις οποίες δεν γνωρίζει αν θα αποφύγει τελικά.

---

[457]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 8, σσ. 189-190.

[458]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 8, σ. 189 ότι «Ο Σαμουήλ δεν βλέπεται υπό του Σαούλ».

[459]Βλ. *Π.Δ.*, *Βασιλειών Α΄*, 28. 12.

[460]Η λέξη «φάσμα» δεν έχει θετική ή αρνητική σημασιοδότηση, αλλά το θετικό ή αρνητικό νόημά της καθορίζεται από το εκάστοτε context μέσα στο οποίο εντοπίζεται. Βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 235, όπου ο όρος «φάσμα» αποδίδεται στην ηρωίδα.

[461]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 241.

[462]Βλ. παραπάνω υποσημείωση.

Μετά την αναλυτική περιγραφή των αρνητικών επιπτώσεων της εμφάνισης των «φασμάτων» στην ηρωίδα, η οποία διακατέχεται αφενός από συναισθήματα φόβου και τρόμου και αφετέρου από λιποθυμικές τάσεις, έχοντας καταντήσει η σκιά του προηγούμενου εαυτού της, ο συγγραφέας παραθέτει παρεκβατικά και άλλα παραδείγματα της αρνητικής επίδρασης της θέασης των ουράνιων οντοτήτων —θεών, αγγέλων ή αγίων— στους θνήτους.

Πρόκειται για τα ακόλουθα παραδείγματα θνητών που δέχτηκαν αρνητική επίδραση στη ζωή τους από τη θέαση των ουράνιων οντοτήτων:

- την Σεμέλη, η οποία λέγεται στην *Πάπισσα Ιωάννα* ότι κάηκε εντελώς από τις ακτίνες του Δία, αντλώντας ο συγγραφέας το αρχαιογνωστικό υλικό του από τη μυθολογία (46^{ο} παραθέμα Ρ., 2^{η} αρχαία επίδραση).

  Σύμφωνα με τον αρχαίο μύθο ο Δίας ερωτεύτηκε τη Σεμέλη, κόρη του Κάδμου και της Αρμονίας, και καρπός του έρωτά τους υπήρξε ο θεός Διόνυσος. Η θεά Ήρα —από ζήλια για τη Σεμέλη— της υπέδειξε να ζητήσει από τον εραστή της να εμφανιστεί μπροστά της σε όλο του το μεγαλείο. Ο Δίας, καθώς είχε υποσχεθεί στη Σεμέλη να εκπληρώσει οποιαδήποτε επιθυμία της, υποχρεώθηκε να εμφανιστεί μπροστά της με τους κεραυνούς του. Η Σεμέλη κεραυνοβολήθηκε και πέθανε ακαριαία. Οι αδελφές της είχαν αφήσει να διαδοθεί ότι, ενώ εκείνη είχε έναν ταπεινό εραστή, εκείνη καυχιόταν ότι είχε δεχτεί την εύνοια του Δία και ότι ο θεός την τιμώρησε για το καύχημά της κατακεραυνώνοντάς την[463]. Ο θεός Διόνυσος αναζήτησε αργότερα τη μητέρα του στον Κάτω Κόσμο και έτσι, αφού εκείνη αναστήθηκε, κλήθηκε στον ουρανό παίρνοντας το όνομα Θυώνη[464].

  Παρατίθενται ενδεικτικά ορισμένα αρχαία χωρία, τα οποία αναφέρονται στον θάνατο της Σεμέλης, με πιο σημαντικό εκείνο του Λουκιανού από το έργο του *Θεών Διάλογοι*[465], όπου γίνεται διεξοδικά λόγος για τον τρόπο θανάτου της, ενώ και ο Ψευδο- Απολλόδωρος στο έργο του *Βιβλιοθήκη*[466] και ο Παυσανίας ο Περιηγητής στο έργο του *Ελλάδος Περιήγησις*[467] αναφέρουν ότι η Σεμέλη κεραυνοβολήθηκε.
- τον όσιο Νίκωνα, που έμεινε μονόφθαλμος όταν είδε την ομορφιά της Παναγίας (46^{ο} παράθεμα Ρ., 3^{η} αρχαία πηγή). Ο συγγραφέας παραπέμπει στην *Αμαρτωλών Σωτηρίαν* ως την πηγή από την οποία αντλεί το υλικό του αναφορικά με το γεγονός ότι ο όσιος Νίκων έμεινε μονόφθαλμος βλέποντας την ωραιότητα της Παναγίας, πληροφορία που παρατίθεται στο έργο σε ελεύθερη απόδοση.
- τον Άγιο Παύλο, ο οποίος τυφλώθηκε από τη λάμψη του Ιησού Χριστού (46^{ο} παράθεμα Ρ., 4^{η} αρχαία πηγή). Το αντίστοιχο βιβλικό εδάφιο[468], που παρατίθεται αυτούσιο με πλήρη παραπομπή στην υποσημείωση, εντάσσεται στο πλαίσιο της εμφάνισης του Παύλου ενώπιον του Συνεδρίου των Ιουδαίων[469], της παράδοσής του από τους συμπατριώτες του στους μη Ιουδαίους και των κατηγοριών που

---

[463]Ως προς τον μύθο της Σεμέλης βλ. Ψευδο- Απολλοδώρου, *Βιβλιοθήκη*, 3. 25, 1 κ.ε.

[464]Ως προς το όνομα της Σεμέλης ως Θυώνης βλ. Διοδώρου του Σικελιώτου, *Ιστορική Βιβλιοθήκη (βιβλ. 21-40)*, 3. 62, 9, 1 κ.ε. και ως προς την —από τον Άδη— μεταφορά της από τον θεό Διόνυσο βλ. Παυσανίου του Περιηγητού, *Ελλάδος Περιήγησις*, 2. 31, 2, 2-3.

[465]Βλ. Λουκιανού, *Θεών Διάλογοι*, 12. 2, 4-10.

[466]Βλ. Ψευδο-Απολλοδώρου, *Βιβλιοθήκη*, 3. 27, 8- 3. 28, 1.

[467]Βλ. Παυσανίου του Περιηγητού, *Ελλάδος Περιήγησις*, 9. 12, 4, 1-3.

[468]Βλ. *Κ.Δ.*, *Πράξεις Αποστόλων*, 22. 11.

[469]Πρόκειται για το Εβραϊκό δικαστήριο στην Ιερουσαλήμ, το οποίο είχε θρησκευτική και πολιτική δύναμη και περιελάμβανε την ελίτ (ιερατική και λαϊκή/ μη κληρική) της κοινωνίας. Βλ. περισσότερα Bromiley (et al.) 1988, σ. 331: "The Jewish court in Jerusalem from the Persian through the Roman period; it had both religious and political powers and comprised the elite (both priestly and lay) of society".

δέχεται μπροστά σε έναν Ρωμαίο κυβερνήτη. Κατήγοροι του Αποστόλου Παύλου είναι το ιερατείο των Σαδδουκαίων και η κατηγορία κορυφώνεται στην κατηγορία για προδοσία κατά του Καίσαρα[470].

Στην απολογία του ο Απόστολος Παύλος αναφέρεται διεξοδικά στο ταξίδι του στη Δαμασκό και στην εμφάνιση ενός θαυμάσιου φωτός από τον ουρανό που έλαμψε πάνω του, ενώ του απευθύνθηκε ο Ιησούς Χριστός λέγοντάς του να πάει στη Δαμασκό[471]. Όσοι ήταν γύρω του είδαν το φως, αλλά δεν άκουσαν τη φωνή του Ιησού Χριστού. Όταν μετά από λίγο τον πλησίασε ο Ανανίας, ένας ευσεβής άνθρωπος σύμφωνα με τον νόμο, του είπε ότι ο ίδιος ο Απόστολος θα λειτουργούσε ως μάρτυρας του Χριστού, των όσων άκουσε και είδε, σε όλους τους ανθρώπους[472].

Ειδικότερα, στο βιβλικό εδάφιο[473] ο Απόστολος Παύλος λέγει ότι δεν μπορούσε να δει εξαιτίας της λάμψης του φωτός[474], ενώ στην *Πάπισσα Ιωάννα* λέγεται ότι εκείνος «ετυφλώθη» από τη λάμψη του Ιησού Χριστού. Ο συγγραφέας του έργου μεγενθύνει το γεγονός, το οποίο συνέβη στον Απόστολο Παύλο, προβάλλοντάς το με υπερβολικό– αρνητικό τρόπο, ώστε να αναδείξει τις ολέθριες συνέπειες της θέασης των ουράνιων όντων στους θνητούς.

- τον Ζαχαρία, που έμεινε βουβός μετά την εμφάνιση του αγγέλου (46^{ο} παράθεμα Ρ., 5^{η} αρχαία πηγή). Το αντίστοιχο βιβλικό εδάφιο[475], το οποίο παρατίθεται αυτούσιο με πλήρη παραπομπή στην υποσημείωση, αναφέρεται στην έλλειψη πίστης, την απιστία του Ζαχαρία στα λόγια του Αγγέλου, που ήταν η αιτία που οδήγησε στην τιμωρία του, δηλ. στην κωφαλαλία, με αποτέλεσμα εκείνος να αδυνατεί να μιλήσει στο λαό, μέχρι τη στιγμή που θα πραγματοποιούνταν τα λεγόμενα του αρχάγγελου Γαβριήλ.

  Σύμφωνα με τη βιβλική ιστορία ο ιερέας Ζαχαρίας ήταν παντρεμένος με την Ελισάβετ, μια από τις κόρες του Ααρόν, η οποία όμως ήταν στείρα και για αυτό το λόγο δεν είχαν αποκτήσει παιδιά. Στη διάρκεια της τελετουργίας, έτυχε στον Ζαχαρία ο κλήρος να εισέλθει στον ναό και να κάψει λιβάνι. Την ίδια στιγμή, πλήθος κόσμου προσευχόταν έξω από τον ναό. Εκείνη τη στιγμή εμφανίστηκε μπροστά στον Ζαχαρία ο Άγγελος του Κυρίου και του είπε ότι εισακούστηκε η προσευχή του και ότι η γυναίκα του, η Ελισάβετ, θα γεννήσει έναν γιο, τον οποίο θα ονομάσει Ιωάννη και ο οποίος θα είναι γεμάτος Πνεύματος Αγίου[476].

---

[470]Βλ. Buttrick (et al.) 1987, Vol. IX, σ. 285: "Like Jesus, Paul appears before the Sanhedrin, is handed over by his fellow countrymen to the Gentiles, is accused before a Roman governor, and stands before a Herod. His chief accusers are the same, the Sadducean priesthood, and the charge again culminates in an accusation of treason against Caesar".

Ως προς την ερμηνεία της λέξης "Sanhedrin", που έχει πέντε διαφορετικές αποδόσεις ανάλογα με το context στο οποίο εντάσσεται: 1) «Συνέδριον», 2) «Γερουσία», 3) «Βουλή», 4) «Πρεσβυτέριον» και 5) «το κοινόν των Ιεροσολυμιτών», βλ. περισσότερα Buttrick (et al.) 1986, σσ. 214-215.

Ειδικότερα ως προς την επιλογή της πρώτης ερμηνείας, δηλ. του Συνεδρίου, για την απόδοση της λέξης "Sanhedrin" στις *Πράξεις των Αποστόλων* βλ. Buttrick (et al.) 1986, σ. 214: "Συνέδριον …usually it refers to the supreme council before which Jesus, Peter, John, Stephen, and Paul had to appear (Matt. 26:59; Mark 14:55; 15:1;Luke 22:66; John 11:47; Acts 4:15; 5:21; 6:12; 22:30; 24:20)".

[471]Βλ. *Κ.Δ.*, *Πράξεις Αποστόλων*, 22. 6 - 22. 7.

[472]Βλ. *Κ.Δ.*, *Πράξεις Αποστόλων*, 22. 12 - 22. 15.

[473]Βλ. *Κ.Δ.*, *Πράξεις Αποστόλων*, 22. 11.

[474]Βλ. Buttrick (et al.) 1987, Vol. IX, σ. 291: "And when I could not see because of the brightness of that light…".

[475]Βλ. *Κ.Δ.*, *Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον*, 1. 22.

[476]Πρόκειται για τον Ιωάννη τον Βαπτιστή.

Ο Ζαχαρίας ρώτησε τον Άγγελο με ποιο τρόπο θα βεβαιωθεί ότι αυτά που του είπε θα συμβούν. Τότε ο Άγγελος του είπε ότι είναι ο Αρχάγγελος Γαβριήλ[477] και ότι ο Θεός τον έστειλε για να του αναγγείλει το ευχάριστο νέο. Του είπε όμως ότι, επειδή δεν πίστεψε στα λόγια του, θα παραμείνει σιωπηλός και ανήμπορος να μιλήσει μέχρι την ημέρα που θα εκπληρωθούν όλα όσα του ανήγγειλε. Όταν ο Ζαχαρίας εξήλθε του ναού, δεν μπορούσε να μιλήσει στον λαό. Τότε ο λαός κατάλαβε ότι ο Ζαχαρίας είχε δει μια οπτασία μέσα στο ναό. Έτσι, εκείνος έκανε νοήματα στον λαό, παραμένοντας βουβός.

Στην *Πάπισσα Ιωάννα* η κωφαλαλία του Ζαχαρία, η ταυτόχρονη κώφωση και αλαλία του, παρουσιάζεται ως αποτέλεσμα του γεγονότος της θέασης του Αγγέλου και όχι ως αποτέλεσμα της απιστίας που επέδειξε ο Ζαχαρίας στα λόγια του ζητώντας απόδειξη για την αλήθεια τους. Οι μελετητές αναφέρουν ότι ο Ζαχαρίας, όντας δύσπιστος, ζητάει απόδειξη ότι η υπόσχεση του Αγγέλου θα εκπληρωθεί και τονίζουν ότι προσεύχεται χωρίς να πιστεύει ότι θα λάβει απάντηση στην προσευχή του, ενώ επισημαίνουν ότι θα λάβει τιμωρία για απιστία, συμπληρώνοντας ταυτόχρονα ότι ο Λουκάς είχε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τα τιμωρητικά θαύματα[478].

- τους Εβραίους, που φοβούνταν τις οπτασίες, γι' αυτό το λόγο κάθε βράδυ πριν κοιμηθούν παρακαλούσαν τον Θεό να τους προφυλάξει από τα φοβερά εκείνα πράγματα που περπατούσαν στο σκοτάδι (46^{ο} παράθεμα Ρ., 6^{η} αρχαία πηγή).

Το βιβλικό εδάφιο[479], στο οποίο παραπέμπει ο συγγραφέας του έργου στην υποσημείωση, αναφέρεται στην προστασία, την οποία θα έχουν οι πιστές ψυχές από τον Θεό στις δύσκολες περιστάσεις της ζωής τους[480]. Πολλοί ερμηνευτές αποδίδουν τη σύνταξη του συγκεκριμένου *Ψαλμού* στον Δαβίδ κατά τη διάρκεια κάποιας τρομερής επιδημικής νόσου, η οποία αποδεκάτισε τον Ισραηλιτικό λαό, ενώ το *Ταλμούδ* αναφέρει ότι ο *Ψαλμός* αυτός λεγόταν από τους Ιουδαίους, όταν βρίσκονταν σε κάθε κίνδυνο της ζωής τους[481].

Οι σχολιαστές επισημαίνουν ότι δεν είναι σαφές σε ποιους συγκεκριμένους κινδύνους αναφέρεται ο ψαλμωδός, ότι η αναφορά **στην πανούκλα / τον λοιμό** φαίνεται να υποδεικνύει μια ασθένεια επιδημικών διαστάσεων, καθώς και ότι γίνονται πολλοί υπαινιγμοί στο έργο των δαιμόνων[482]. Πιο συγκεκριμένα, οι μελετητές τονίζουν ότι αυτός ο *Ψαλμός* έχει ως στόχο να δείξει πώς μπορεί κάποιος να γνωρίσει τα κακόβουλα πνεύματα τοποθετώντας τον εαυτό του κάτω από την προστασία του Ιαχβέ, ενώ άλλοι υποστηρίζουν ότι το ποίημα αυτό είναι

[477]Πρόκειται για έναν από τους επτά αρχαγγέλους που στέκονται κατά τη διάρκεια της παρουσίας του Θεού. Βλ. Buttrick (et al.) 1987, Vol. VIII, σ. 34: "The **angel** identifies himself as **Gabriel**, one of the seven archangels who **stand in the presence of God** (Rev. 1: 4; Tob. 12:15)".

[478]Βλ. Buttrick (et al.) 1987, Vol. VIII, σσ. 34-35: "…**Zechariah** is incredulous and demands some proof that the promise will be fulfilled. He had prayed without any conviction that his prayer would be answered…His words had deserved credence and would **be fulfilled**, but the sign that **Zechariah** had requested would also be a punishment for unbelief. Luke had a special interest in punitive miracles (Acts 1:18; 5:5, 10; 12:23; 13:11) ".

[479]Βλ. *Π.Δ.*, *Ψαλμοί*, 90. 6.

[480]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 24, σ. 424.

[481]Βλ. παραπάνω υποσημείωση.

[482]Βλ. Buttrick (et al.) 1987, Vol. IV, σ. 493: "It is not clear to what specific dangers the psalmist is alluding. The references to **pestilence** in vss. 3, 6, and to the high mortality rate of the afflicted in vs. 7, have been thought to indicate a disease of epidemic proportions. Another view, not necessarily exclusive of the foregoing, is that many of the allusions are to the work of demons".

ένα είδος λειτουργίας ενάντια σε μια ασθένεια που δημιουργήθηκε από τις επιθέσεις των δαιμονικών πνευμάτων[483].

Έτσι, ο *Ψαλμός* αναφέρεται στις δυσκολίες και τις παντώς είδους «επιθέσεις» που αντιμετωπίζουν οι θνητοί —ειδικότερα οι πιστοί— που όμως δεν θα πρέπει να τους φοβίζουν, καθώς «ὅπλῳ κυκλώσει σε ἡ ἀλήθεια αὐτοῦ»[484], δηλ. «…η αξιοπιστία του Κυρίου εις τας υποσχέσεις Του είναι η καλλιτέρα ασφάλεια του πιστού»[485].

Ειδικότερα, το βιβλικό εδάφιο «…ἀπὸ πράγματος διαπορευομένου ἐν σκότει…»[486], που παρατίθεται στην *Πάπισσα Ιωάννα*, περιγράφει ένα φόβητρο που επέρχεται κατά τη διάρκεια της νύχτας[487]. Οι σχολιαστές αφήνουν ανοιχτό το ενδεχόμενο ο όρος «πρᾶγμα», που αναφέρεται σε κάτι το οποίο πορεύεται μέσα στη νύχτα, να είναι πρόσωπο, ζώο ή «…άλλο εξωτικόν φαινόμενον»[488], ενώ κάποιοι άλλοι υποστηρίζουν ότι αναφέρεται σε κάποια επιδημική νόσο[489].

Ο συγγραφέας του έργου παραθέτει αυτούσια την βιβλική πηγή —« «πράγματα τα περιπατούντα εν τωι σκότει» », ενώ παρατηρούνται οι εξής αλλαγές:

α) η λέξη «πράγματος» τοποθετείται στον πληθυντικό, β) η μετοχή «διαπορευομένου» αντικαθίσταται από τη φράση «…τα περιπατούντα…» και γ) προστίθεται το άρθρο «τωι» πριν από τη λέξη «σκότει», ωστόσο το νόημά της δεν διαφοροποιείται. Μάλιστα, η προσθήκη της λέξης «φοβερά» πριν από τη λέξη «πράγματα» και η αναφορά στους «…κατοίκους του άλλου κόσμου…» υποδηλώνουν ότι ο συγγραφέας υποστηρίζει ότι το βιβλικό εδάφιο περιγράφει την δαιμονική παρουσία, την οποία τρέμει η Ιωάννα[490]. Ενδέχεται ο ίδιος να καταλήγει στη συγκεκριμένη ερμηνεία του βιβλικού εδαφίου, καθώς αυτό εντάσσεται στο πλαίσιο της αναφοράς του συγκεκριμένου *Ψαλμού* —στο σύνολό του— στην παρουσία των δαιμονικών δυνάμεων[491].

---

[483]Βλ. Buttrick (et al.) 1987, Vol. IV, σ. 493: "This line of interpretation is taken by Oesterley (*Psalms*, II, 407) who claims that the psalm is intended to show how to meet the malevolent spirits, viz., "by placing oneself under the protection of Yahweh." John P. Peters had earlier claimed that the poem "was in fact a liturgy against disease produced by the attacks of evil spirits" (*The Psalms as Liturgies* [New York: The Macmillan Co., 1922], p. 363; cf. Mowinckel, *Psalmenstudien,* "Kultprophetie und prophetische Psalmen," III, 102-5)".

[484]Βλ. *Π.Δ., Ψαλμοί*, 90. 4.

[485]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 24, σ. 425.

[486]Βλ. *Π.Δ., Ψαλμοί*, 90. 6.

[487]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 24, σ. 425: «…φοβήτρου τινός επερχομένου κατά την νύκτα…».

[488]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 24, σ. 425.

[489]Βλ. Buttrick (et al.) 1987, Vol. IV, σσ. 494-495: "**Deadly pestilence**: Referred to in vss. 6-7 and apparently in vs. 10. It may be some current epidemic".

[490]Βλ. παραπάνω.

[491]Στον *Ψαλμό* γίνεται μεταξύ άλλων λόγος για:

- έναν **φόβο νυχτερινό** (βλ. Buttrick (et al.) 1987, Vol. IV, σ. 495: "…the terror of the night…"), ενώ είναι πιθανό να πρόκειται για **νυχτερινούς δαίμονες** (βλ. Buttrick (et al.) 1987, Vol. IV, σ. 495: "**The terror of the night**: Possibly a reference to night demons;"),
- **ένα απροσδόκητο συμβάν της ημέρας και δαιμόνιο, το οποίο ενεργεί κατά την μεσημβρίαν** (βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 24, σσ. 425-426).

  Αξίζει να σημειωθεί ότι η βιβλική αυτή φράση έχει δεχτεί αρκετές ερμηνείες. Καθώς το Εβραϊκό κείμενο έχει τη λέξη «κετέβ», πολλοί ερμηνευτές την συνταυτίζουν με τον «όλεθρον». Όμως η χαλδαϊκή μετάφραση, η συριακή και ο Ακύλας μιλούν για «**συγκύρημα δαιμονιώδους μεσημβρινού**». Η αρχαία εβραϊκή παράδοση δεχόταν ότι ένα από τα ορμητικότερα πονηρά πνεύματα τολμούσε να επιτίθεται όχι κρυφά αλλά φανερά κατά την μεσημβρίαν. Τέλος, ο Ιερώνυμος και ο Θεοδώρητος πιστεύουν ότι **ο ψαλμωδός εδώ δέχεται**, κατά την αντίληψη του

Στο σημείο αυτό παρατηρείται ότι ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* προβαίνει σε μια λεπτή διάκριση ανάμεσα:
1. στη θέα των «…κατοίκων του ουρανού…», που δεν ωφέλησε ποτέ τους θνητούς, με αναφορά στο παράδειγμα της Σεμέλης, του όσιου Νίκωνα, του Αποστόλου Παύλου και του Ζαχαρία, και
2. στη θέα των «…κατοίκων του άλλου κόσμου…», που προκαλούν τον φόβο στους θνητούς, με αναφορά στο παράδειγμα των Εβραίων και της Πάπισσας Ιωάννας που φοβούνται στην ιδέα των δαιμόνων.

Παρά το γεγονός ότι ο συγγραφέας του έργου τοποθετεί το παράδειγμα των Εβραίων μαζί με τα υπόλοιπα παραδείγματα των θνητών που ζημιώνονται από την θέα των ουράνιων όντων, εντούτοις τόσο η αντίθεση μεταξύ των παραδειγμάτων— «…οι δε Εβραίοι…», όσο και ο χαρακτηρισμός των οντοτήτων που φοβούνται ως «φοβερών», μαρτυρούν ότι πρόκειται για δαιμονικές δυνάμεις. Έτσι, η ηρωίδα σκιαγραφείται πλημμυρισμένη από φόβο και τρομοκρατημένη από τη δαιμονική παρουσία. Άλλωστε, η ίδια περιγράφεται λίγο παραπάνω να πολιορκείται από «… απαίσια φάσματα…». Καθώς μάλιστα οι σχολιαστές συμπληρώνουν ότι σύμφωνα με το προαναφερόμενο βιβλικό εδάφιο «Όλαι αι σκότιαι δυνάμεις και αν επιτεθούν κατά του ευσεβούς ουδέν θα επιτύχουν»[492], η Πάπισσα Ιωάννα περιγράφεται στο έργο ως καρικατούρα εκκλησιαστικού αντιπροσώπου, που δεν αποτελεί υπόδειγμα ευσέβειας, ενώ τρομοκρατείται από τη δαιμονική παρουσία, επειδή διαισθάνεται ότι δεν έχει θεϊκή προστασία.

Με την παράθεση των θνητών που ζημιώθηκαν ύστερα από τη θέαση ουράνιων όντων και τον παραλληλισμό των βιβλικών και μυθολογικών τιμωρητικών θαυμάτων[493] πρόθεση του συγγραφέα είναι η ανάδειξη —ως καθολικού φαινομένου — της έκφρασης της θείας δυσαρέσκειας προερχόμενης εκ της θέασης των ουράνιων υπερφυσικών όντων από τους θνητούς[494].

Στο πλαίσιο αυτό εντοπίζονται διαφορές μεταξύ των βιβλικών και των μυθολογικών τιμωρητικών θαυμάτων —που ωστόσο «αποσιωπώνται» συνειδητά από τον συγγραφέα της *Πάπισσας Ιωάννας*, προκειμένου να επιτευχθεί ο επιθυμητός στόχος— όπως: η **μη πραγματική τιμωρία** του Αποστόλου Παύλου, ο οποίος δεν τυφλώθηκε, όπως ο συγγραφέας αναφέρει, απλά δεν μπορούσε να δει από την λάμψη του φωτός, αλλά και η **ακούσια** τιμωρία της Σεμέλης από τον Δία, καθώς εκείνη κεραυνοβολείται και πεθαίνει από λάθος.

21η Θεματική Ενότητα:
Η επανάσταση της Φύσης με πλημμύρες, με τη σιωπή και την κατήφεια των πουλιών, με νέφη ακρίδων κ.ο.κ. και η απαίτηση των κατοίκων της Ρώμης από τον Πάπα Ιωάννη να εξορκίσει το κακό.

Εκτός από τους κατοίκους της πόλης, οι οποίοι διαμαρτύρονται για την όλη κατάσταση στην οποία έχουν περιέλθει, και η φύση αρχίζει να επαναστατεί: Ο

λαού, **δαιμόνια που ενεργούν κατά τις μεσημβρινές ώρες** (βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 24, σσ. 425-426).

[492]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 24, σ. 426.

[493]Ως προς τον όρο «τιμωρητικά θαύματα» βλ. Buttrick (et al.) 1987, Vol. VIII, σσ. 34-35: "… **Zechariah** is incredulous and demands some proof that the promise will be fulfilled. He had prayed without any conviction that his prayer would be answered…His words had deserved credence and would **be fulfilled**, but the sign that **Zechariah** had requested would also be a punishment for unbelief. Luke had a special interest in **punitive miracles** (Acts 1:18; 5:5, 10; 12:23; 13:11) ".

[494]Βλ. τη φράση: «Η θέα των κατοίκων του ουρανού ουδέποτε ωφέλησε τους δυστυχείς θνητούς, **οίτινες ηξιώθησαν να ίδωσι κατά πρόσωπον θεούς, αγγέλους ή αγίους**».

Τίβερης πλημμυρίζει, συμπαρασύροντας φράγματα, βάρκες, πύργους και γέφυρες, τα λουλούδια ξεχνούν να ανθίσουν και τα κεράσια να ωριμάσουν, και τα πουλιά, παρόλο που είναι τέλη Μαΐου, είναι σιωπηλά και κατσουφιασμένα.

Ωστόσο, το σημείο εκείνο που φοβίζει περισσότερο τους Ρωμαίους είναι τα νέφη ακρίδων που είναι τόσο πυκνά, ώστε για οκτώ ημέρες σκεπάζουν τις ακτίνες του ήλιου, ενώ ο ήχος των φτερών τους μοιάζει με κρότο πολλών αρμάτων που τρέχουν σε πόλεμο. Τα έντομα αυτά έχουν έξι πτερύγια, οκτώ πόδια, μακριές τρίχες, όπως οι γυναίκες, και ουρά φαρμακερή, όπως οι σκορπιοί. Οι ακρίδες αυτές, αφού κατατρώνε τα στάχυα και τα δενδρα και έπειτα ορμούν στα σπίτια και τις εκκλησίες τρώγοντας τους άρτους της Προθέσεως και τα κεριά του θυσιαστηρίου, αρχίζουν να τρώνε η μια την άλλη και να πέφτουν τα πτώματα πυκνότερα από το φθινοπωρινό χαλάζι, με αποτέλεσμα οι κάτοικοι της Ρώμης να μην μπορούν να βγουν έξω χωρίς ομπρέλα ή κάτι ανάλογο.

Ο κόσμος αρχίζει να απορεί γιατί ο πάπας δεν κάνει κάτι για να σταματήσει το κακό, και το αφηνιασμένο πλήθος οδηγείται έξω από το Βατικανό. Οι φύλακες προσπαθούν να οχυρωθούν πίσω από τις πύλες και οι αυλικοί αγκαλιάζουν τους σταυρούς και τα εικονοστάσια. Μονάχα ο Φλώρος περιφέρεται έξω από την κλειστή πόρτα του παρεκκλησιού χαρούμενος, καθώς έχει επιτέλους κάποια πρόφαση για να εισέλθει και να δει την Ιωάννα, η οποία έχει απαγορεύσει την είσοδο σε όλους.

21η Θεματική Ενότητα: Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

47. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος (αρχαίες πηγές 1, 2, 5). Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα (αρχαίο χωρίο 4).**

«Αλλ' οι μάλλον κατά του αγίου πατρός εξηγριωμένοι ήσαν οι ιερείς άνευ παροικίας, οι ηγούμενοι άνευ μοναστηρίων, οι «καγκελλάριοι» και «κοντόσταυλοι» δι' ους δεν υπήρχε πλέον τόπος εις την Αυλήν, οι παράσιτοι οι διωχθέντες του παπικού μαγειρείου, προ πάντων δε οι μαστροποί και οι κουρείς, οίτινες δεν ηδύναντο να εννοήσωσι διά τι απεκλείοντο των ανακτόρων, ενώ η τε συνήθεια και η παράδοσις επέταττον εις τον πάπαν το ξύρισμα και την γυναικοκρατίαν[1]. Πάντες ούτοι, αφού πολλάκις και εις μάτην προσέφεραν την αφοσίωσιν, τας εκδουλεύσεις, τα ξυράφια και τας υποτρόφους των, απελπισθέντες τέλος πάντων μετετράπησαν εις φοβερούς επαναστάτας. Μη δυνάμενοι ν' απολαύσωσι κοχλιάριον, ίνα αντλήσωσιν εις την χύτραν της παπικής μεγαλοδωρίας, εζήτουν ήδη ν' ανατρέψωσιν αυτήν, ως εκριζόνουσι και οι Ινδοί τα δένδρα, ίνα φάγωσι τους καρπούς.

Αλλά και η φύσις αυτή εφαίνετο έχουσα κατά το έτος εκείνο επαναστατικάς διαθέσεις. Ο Τίβερις επλημμύρει συμπαρασύρων φραγμούς, λέμβους, πύργους και γεφύρας[2], τα άνθη ελησμόνουν ν' ανθήσωσι και τα κεράσια να ωριμάσωσι, καίτοι μεσούντος ήδη του Μαΐου, τα δε πτηνά έμενον επί των κλάδων σιωπηλά και κατηφή, ως οι ευσεβείς πετεινοί των Ιεροσολύμων κατά την εβδομάδα των Παθών[3]. Αλλά το μάλλον θορυβήσαν τους Ρωμαίους σημείον ήσαν νέφη ακρίδων τοσούτον πυκνά, ώστε επί οκτώ ημέρας επεσκίασαν τας ακτίνας του ηλίου[4], […] ο <δε> ήχος των πτερύγων αυτών <ωμοίαζε> κρότον αρμάτων […] πολλών τρεχόντων εις πόλεμον (Ίδε «Αποκάλυψ.», κεφ. Θ΄, εδ. 9)[5]. Τα φθοροποιά ταύτα έντομα είχον έξ πτέρυγας, οκτώ πόδας, τρίχας μακράς, ως αι γυναίκες, και ουράς φαρμακεράς, ως οι σκορπίοι[4]. Αγνοώ αν η περιγραφή αύτη είναι ιστορική ή αν ηρανίσθησαν αυτήν οι χρονογράφοι εκ της «Αποκαλύψεως», ως οι Ευαγγελισταί την Καινήν Διαθήκην εκ της Παλαιάς, αλλ' οπωσδήποτε τόσω αδηφάγοι ήσαν αι ακρίδες αύται, ώστε, αφού κατέφαγον τους στάχεις και τα δένδρα, εισώρμησαν εις τας οικίας και εις αυτάς τας εκκλησίας, κατατρώγουσαι τους άρτους της Προθέσεως και τα κηρία του θυσιαστηρίου. Αφού δε και ταύτα κατέφαγον, ήρχισαν να τρώγωσιν αλλήλας, μαχόμεναι εις τον αέρα μετά τοσαύτης μανίας, ώστε τα πτώματα κατέπιπτον πυκνότερα φθινοπωρινής χαλάζης, ουδείς δε Ρωμαίος ετόλμα κατά τα ημέρας εκείνας να εξέλθηι άνευ ομβρέλλας, θολίας, σκιαδίου ή αλεξιβρόχου (Αι ομβρέλλαι, καθ' ο έχουσι σήμερον σχήμα, καίτοι ανέκαθεν εν χρήσει παρά τοις Σίναις, εισήχθησαν εις Ευρώπην πολύ βραδύτερον· αλλά και προ αυτών υπήρχον

παραπλήσια σκεύη κατά της όμβρου και του ηλίου. Ίδε Δουκαγκίου, Lexicon infimae Latin., εις τας λέξεις "baldaquinum"και "umbellam") ».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 243-244)

«Παρατηρητέον προσέτι ότι πολύ συνέτεινεν εις το να διευκολύνηι την απάτην ταύτην η παρά τοις Εσπερίοις συνήθεια του ξυρίσματος, κοινή τότε ούσα και παρ' αυτοίς τοις μοναχοίς,… Ο δε Χαλκοκονδύλης αποδίδει εις το έθος τούτο την επιτυχίαν της Ιωάννας· «ου γαρ επίδηλος ην <γυνή ούσα>, ότι και οι άρρενες […] της Ιταλίας και ξυμπάσης τε της προς Εσπέραν χώρας επιεικώς ξυρώνται το γένειον»[1] (Χαλκοκονδ., έκδ. Βόννης, βιβλ. στ΄, σελ. 303), ενώ απ' εναντίας οι Ανατολίται εθεώρουν το ξύρισμα ως μαλθακότητα αναξίαν ιερέων…».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 88)

«Πάντα τα σημεία ταύτα ηκολούθησαν τωι όντι εν Ρώμηι κατά την εποχήν εκείνην. Ίδε τους εν τηι «Εισαγωγή» προμνησθέντας χρονογράφους. Πρβλ. Πλουτάρχου, Φαβ. Μαξ., β΄[2]».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 292)

«Κατά τον Ιταλόν περιηγητήν Δομήνικον Λάσσην (Viaggio in Levante, τόμ. α΄), οι εν Παλαιστίνηι Έλληνες μοναχοί ισχυρίζονται ότι κατά την Εβδομάδα των Παθών τα εν τοις μοναστηρίοις οικοδίαιτα πτηνά μένουσι σιωπηλά και κατηφή, τινά δε αυτών απέχουσι και τροφής[3]».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 292)

Παραπομπή στις εξής αρχαίες πηγές:
Λαονίκου Χαλκοκονδύλου, *Ιστορίαι*, 2. 77, 15-17.
οὐ γὰρ ἐπίδηλος ἦν, ὅτι καὶ οἱ ἄρρενες (15)
σχεδόν τι τῆς Ἰταλίας καὶ ξυμπάσης τε τῆς πρὸς ἑσπέραν χώ-
ρας ἐπιεικῶς ξυρῶνται τὸ γένειον[1].

***Πλουτάρχου, *Φάβιος Μάξιμος*, 2. 2, 3- 12.**
…ἔκπληξιν δὲ
δεινὴν καὶ φόβον εἰς τὴν Ῥώμην ἐνέβαλλε, **σημεῖα** δὲ τὰ
μὲν συνήθη Ῥωμαίοις ἀπὸ κεραυνῶν, τὰ δ' ὅλως ἐξηλ- (5)
λαγμένα καὶ πολλὴν ἀτοπίαν ἔχοντα προσέπιπτε· θυ-
ρεούς τε γὰρ ἀφ' αὑτῶν αἵματι γενέσθαι διαβρόχους ἐλέχθη,
καὶ θέρη σταχύων περὶ Ἄντιον ἔναιμα κείρεσθαι, καὶ
λίθους μὲν ἐκ τοῦ ἀέρος διαπύρους καὶ φλεγομένους φέρε-
σθαι, τοῦ δ' ὑπὲρ Φαλερίους οὐρανοῦ ῥαγῆναι δόξαντος (10)
ἐκπίπτειν καὶ διασπείρεσθαι πολλὰ γραμματεῖα, καὶ τού-
των ἐν ἑνὶ γεγραμμένον φανῆναι κατὰ λέξιν·[2]

Πλουτάρχου, *Φάβιος Μάξιμος*, 3. 2, 1-4.
τῶν δὲ στρατιωτῶν συμβαλόντων εἰς
χεῖρας, ἅμα τῷ καιρῷ τῆς μάχης συνέπεσε σεισμός, ὑφ'
οὗ καὶ πόλεις ἀνετράπησαν καὶ **ῥεύματα ποταμῶν ἐξ ἕδρας**
μετέστη καὶ κρημνῶν ὑπώρειαι παρερράγησαν[2]. ἀλλὰ καί-
περ οὕτω γενομένου βιαίου ⟨τοῦ⟩ πάθους οὐδεὶς τὸ παρά- (5)
(3.) παν ᾔσθετο τῶν μαχομένων.

***Κ.Δ., Αποκάλυψις Ιωάννου*, 9. 9.**
…καὶ ἡ φωνὴ τῶν
πτερύγων αὐτῶν ὡς φωνὴ ἁρμάτων ἵππων πολλῶν
τρεχόντων εἰς πόλεμον[5].
Για την 3η παραπομπή βλ. τον Ιταλόν περιηγητήν Δομήνικον Λάσσην (Viaggio in Levante, τόμ. α΄).

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
***Κ.Δ., Αποκάλυψις Ιωάννου*, 9. 2.**
(2.) καὶ ἤνοιξεν τὸ
φρέαρ τῆς ἀβύσσου, καὶ ἀνέβη καπνὸς ἐκ τοῦ φρέατος
ὡς καπνὸς καμίνου μεγάλης, καὶ ἐσκοτώθη ὁ ἥλιος[4] καὶ

ὁ ἀὴρ ἐκ τοῦ καπνοῦ τοῦ φρέατος.

***Κ.Δ., Αποκάλυψις Ιωάννου*, 9. 7 -9. 8 και 9. 10.**
(7.) Καὶ τὰ ὁμοιώματα τῶν ἀκρίδων ὅμοιοι ἵπποις ἡτοι-
μασμένοις εἰς πόλεμον, καὶ ἐπὶ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν ὡς
στέφανοι ὅμοιοι χρυσῷ, καὶ τὰ πρόσωπα αὐτῶν ὡς
πρόσωπα ἀνθρώπων, (8.) καὶ εἶχον τρίχας ὡς τρίχας
γυναικῶν[4] …(10.) καὶ ἔχουσιν οὐρὰς ὁμοίας
σκορπίοις καὶ κέντρα[4], καὶ ἐν ταῖς οὐραῖς αὐτῶν ἡ ἐξουσία
αὐτῶν ἀδικῆσαι τοὺς ἀνθρώπους μῆνας πέντε.

48. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Εις την θέαν του αφηνιάσαντος πλήθους οι μεν φύλακες έσπευσαν να οχυρωθώσιν όπισθεν των πυλώνων, οι δε αυλικοί να εναγκαλισθώσι τους σταυρούς και τα εικονοστάσια, ως αι Θηβαίαι παρθένοι τα είδωλα της ακροπόλεως, ότε έσειον προ των πυλών τας ασπίδας των οι επτά λοχαγέται».
(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 244)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
Αισχύλου, *Επτά επί Θήβας*, 110-111.
θεοὶ πολιάοχοι χθονὸς ἴτ' ἴτε πάντες, {72[στρ. α]}72 (109)
ἴδετε παρθένων (110)
ἱκέσιον λόχον δουλοσύνας ὕπερ·

Αισχύλου, *Επτά επί Θήβας*, 124-126.
ἑπτὰ δ' ἀγήνορες πρέποντες στρατοῦ
δορυσσοῖς σαγαῖς πύλαις ″ἑβδόμαις″ (125)
προσίστανται πάλωι λαχόντες.

49. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Μόνος ο Φλώρος, όστις προ πολλού στερούμενος της φιλτάτης του, περιεφέρετο νυχθημερόν έμπροσθεν της κεκλεισμένης πύλης του ευκτηρίου, ως ο Αδάμ προ του απολεσθέντος Παραδείσου, ανεσκίρτησεν υπό της χαράς ευρών τέλος πάντων εύλογον πρόφασιν να υπερβήι την απηγορευμένην εκείνην φλιάν ».
(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 244-245)

Παράβαλε το εξής αρχαίο χωρίο:
***Π.Δ., Γένεσις*, 3. 24.**
καὶ **ἐξέβαλεν τὸν Αδαμ** καὶ κατῴκισεν αὐτὸν
ἀπέναντι τοῦ παραδείσου τῆς τρυφῆς...

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού στην 21η Θεματική Ενότητα

Ο συγγραφέας αναφέρεται στις συνθήκες που επικρατούν την εποχή κατά την οποία η παπική εξουσία βρίσκεται στα χέρια της ηρωίδας: όλοι είναι εξαγριωμένοι, καθώς οι ιερείς δεν έχουν ενορίες, οι ηγούμενοι δεν έχουν μοναστήρια, οι « «καγκελλάριοι» » και οι « «κοντόσταυλοι» » δεν έχουν θέση στην Αυλή, οι κόλακες ή γελωτοποιοί που τρώνε δωρεάν σε ξένο τραπέζι[495] έχουν εκδιωχθεί από το παπικό μαγειρείο και τέλος οι μαστροποί και οι κουρείς έχουν αποκλειστεί από τα ανάκτορα μην μπορώντας να εννοήσουν για ποιο λόγο συμβαίνει αυτό, τη στιγμή που σύμφωνα με την συνήθεια και την παράδοση επιβάλλονταν στον Πάπα το ξύρισμα και η επαφή με γυναίκες (47ο παράθεμα Ρ., 1η αρχαία πηγή).

Ως πηγή για την συνήθεια και την παράδοση που υπήρχε στα παπικά ανάκτορα του ξυρίσματος και της γυναικοκρατίας ο συγγραφέας χρησιμοποιεί το έργο του Λαόνικου Χαλκοκονδύλη με τίτλο *Ιστορίαι*. Παρά το γεγονός ότι δεν παραπέμπει εδώ στο έργο αυτό, ωστόσο έχει γίνει λόγος για το ίδιο θέμα και στην

[495]Ως προς την ερμηνεία της λέξης «παράσιτοι» βλ. Γιάνναρη 1915, τ. 2, σ. 1644, στο λήμμα «παράσιτος».

Εισαγωγή της *Πάπισσας Ιωάννας*, όπου και παραπέμπει στη συγκεκριμένη αρχαία πηγή. Το έργο *Ιστορίαι* του Λαόνικου Χαλκοκονδύλη αποτελεί για τον συγγραφέα μια πολύ σημαντική και έγκυρη πηγή που επιβεβαιώνει την ύπαρξη της Πάπισσας Ιωάννας, καθώς πολλοί ήταν εκείνοι που την αμφισβήτησαν.

Ειδικότερα, ο Λαόνικος Χαλκοκονδύλης αναφέρει στο έργο του ότι στην επιτυχία της απάτης της ηρωίδας, η οποία κατόρθωσε να εξαπατήσει τους ιερείς και τον λαό ως προς την ανδρική της ταυτότητα και να αναρριχηθεί στο ανώτατο εκκλησιαστικό αξίωμα του Πάπα[496], συνέβαλε η συνήθεια των μοναχών της Δυτικής Εκκλησίας να ξυρίζουν τις τρίχες του κεφαλιού και του πηγουνιού ως ένδειξη ταπεινότητας προς τον Θεό, ενώ αντίθετα στην Ανατολή το ξύρισμα θεωρούνταν χαρακτηριστικό μαλθακότητας, ανάξιας των ιερέων.

Η αρχαία πηγή[497] παρατίθεται στην Εισαγωγή του έργου αυτούσια, με την αφαίρεση κάποιων λέξεων, χωρίς ωστόσο να διαφοροποιείται το νόημά της, ενώ με την προσθήκη της φράσης «…γυνή ούσα…», συγκεκριμενοποιείται η χρήση της συνήθειας του ξυρίσματος από την Ιωάννα για την εξαπάτηση των εκπροσώπων της Δυτικής Εκκλησίας. Η ίδια πληροφορία, την οποία παρέχει ο Χαλκοκονδύλης, ενσωματώνεται ομαλά στην αφήγηση: η μη ύπαρξη της συνήθειας του ξυρίσματος, που δεν ήταν χρήσιμη για την Πάπισσα Ιωάννα, είναι η αιτία που προκαλεί την απορία και την εξαγριωμένη αντίδραση των κουρέων, οι οποίοι έχουν αποπεμφθεί από τα παπικά ανάκτορα.

Μέσα από την παρουσίαση της συγκεκριμένης συνήθειας επισημαίνεται η πονηρία και η υποκρισία της ηρωίδας, καθώς η ίδια εκμεταλλεύεται τη συνήθεια αυτή, για να αποκρύψει την γυναικεία της ταυτότητα και να εξαπατήσει τους εκπροσώπους της Δυτικής Εκκλησίας, ενώ ταυτόχρονα με την αναφορά στους «μαστροπούς» και την «γυναικοκρατίαν» στα παπικά ανάκτορα προ εποχής της Πάπισσας Ιωάννας καυτηριάζεται ο τρυφηλός βίος των Παπών.

Στη συνέχεια, περιγράφονται τα φυσικά φαινόμενα που συμβαίνουν την εποχή της Πάπισσας Ιωάννας, αποτέλεσμα της επαναστατικής διάθεσης της Φύσης κατά της ηρωίδας. Στο σημείο αυτό παρατηρείται ότι η δυσαρέσκεια της Φύσης εμφανίζεται στο ίδιο χρονικό διάστημα και συγχρονίζεται με τη δυσαρέσκεια– επιθετικότητα των υπηκόων κατά της ίδιας[498]. Έτσι, η ηρωίδα καρπώνεται στο ίδιο χρονικό διάστημα την αρνητική διάθεση τόσο της Φύσης όσο και των κατοίκων της Ρώμης.

Η αντίδραση της Φύσης, ως έκφραση της θεϊκής δυσαρέσκειας, κάνει την εμφάνισή της τόσο την ημέρα της στέψης της ηρωίδας[499], όσο και κατά τη διάρκεια της ερωτικής της συνεύρεσης με τον Φλώρο[500]. Ωστόσο, το γεγονός ότι εδώ η αντίδραση της Φύσης αφενός συνδυάζεται με την λαϊκή οργή[501] και αφετέρου παραλληλίζεται με τα σημεία που περιγράφονται στην *Αποκάλυψη*[502] μαρτυρεί ότι το τέλος της ηρωίδας πλησιάζει.

Ακολουθεί η απαρίθμηση των φυσικών φαινομένων που συμβαίνουν την εποχή της Πάπισσας Ιωάννας με χρονολογική σειρά: αρχικά περιγράφονται εκείνα

---

[496]Βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 101, όπου ο συγγραφέας αναφέρει ως πηγή του αναφορικά με τη διαδικασία και τον τρόπο εκλογής της Πάπισσας Ιωάννας στο παπικό αξίωμα το έργο του Λαόνικου Χαλκοκονδύλη.

[497]Βλ. Λαονίκου Χαλκοκονδύλου, *Ιστορίαι*, 2. 77, 15-17.

[498]Βλ. τη φράση: «Αλλά **και η φύσις** αυτή εφαίνετο έχουσα **κατά το έτος εκείνο** επαναστατικάς διαθέσεις».

[499]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 226, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια.

[500]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 236, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια.

[501]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 243, όπου εκτός από τους ιερείς, τους ηγουμένους κ.ο.κ. και «…οι καλοί Ρωμαίοι…» οργίζονταν —«…μετ' οργής…»— κατά του Πάπα Ιωάννη του ογδόου.

[502]Βλ. αναλυτικά παρακάτω.

που επανεμφανίστηκαν κατά τα αρχαία χρόνια και έπειτα αυτά που θα συμβούν, όπως περιγράφονται στην *Αποκάλυψη*. Έτσι, ο συγγραφέας του έργου αναφέρεται:

1) **στην πλημμύρα του Τίβερη ποταμού**: ένα φυσικό φαινόμενο που παρατηρείται από τα αρχαία χρόνια στους αρχαίους Ρωμαίους και που την εποχή της ηρωίδας έχει ως αποτέλεσμα να συμπαρασυρθούν φραγμοί, λέμβοι, πύργοι και γέφυρες. Ως προς τα σημεία που συμβαίνουν στη Ρώμη την εποχή της Πάπισσας Ιωάννας ο συγγραφέας στις Σημειώσεις του παραπέμπει στην Εισαγωγή του έργου και στους χρονογράφους, χωρίς όμως να αναφέρει περισσότερες λεπτομέρειες.

Το φυσικό αυτό φαινόμενο περιγράφεται στο έργο του Πλουτάρχου με τίτλο *Φάβιος Μάξιμος*, στο οποίο παραπέμπει ο συγγραφέας στις Σημειώσεις του έργου του (47^{ο} παράθεμα Ρ., 2^{η} αρχαία πηγή), χωρίς ωστόσο να παραθέτει συγκεκριμένη φράση από την αρχαία πηγή. Πιθανότατα, σκοπός της παράθεσης της αρχαίας πηγής είναι— εκτός του ότι κατοχυρώνεται ιστορικά η ύπαρξη του συγκεκριμένου φαινομένου— η σύνδεση της πλημμύρας του ποταμού από τα αρχαία χρόνια με κάποιο δυσάρεστο περιστατικό.

Η αρχαία πηγή αναφέρεται στον Β΄ Καρχηδονιακό Πόλεμο μεταξύ της Καρχηδόνας και της Ρώμης. Σύμφωνα με ιστορικές πηγές ο Αννίβας, επιφανής στρατιωτικός και πολιτικός άνδρας της Καρχηδόνας, συνέχισε το έργο του πατέρα του, δηλ. την καρχηδονιακή κυριαρχία στην Ιβηρική Χερσόνησο και τη μεταφορά του πολέμου μεταξύ Ρώμης και Καρχηδόνας στην Ιταλία. Έτσι, στη διάρκεια του Β΄ Καρχηδονιακού Πολέμου (το 218 π.Χ.), ο Αννίβας κέρδισε την πρώτη από τις τρεις μεγάλες νίκες του στην Ιταλία, όταν χάρη σε κατάλληλο ελιγμό του ιππικού του από τον αδελφό του Μάγωνα, νίκησε δίπλα στον ποταμό Τρεβία τέσσερις λεγεώνες του υπάτου Σεμπρωνίου και ανάγκασε τους Ρωμαίους να εγκαταλείψουν ολόκληρη την Βόρεια Ιταλία και κατά το επόμενο έτος να περιοριστούν σε αμυντικό πόλεμο[503]. Η νίκη αυτή του Αννίβα στην Ιταλία συνοδεύτηκε από «σημεῖα» που έπληξαν τους Ρωμαίους[504].

Μάλιστα, ο Πλούταρχος αναφέρει σε άλλο σημείο του έργου του ότι όταν ο Φλαμίνιος αντιμετώπισε τον Αννίβα τοποθετώντας τις δυνάμεις του κοντά στη λίμνη Τρασιμένη, στη διάρκεια της μάχης συνέβη σεισμός, ανατράπηκαν πόλεις, **τα ποτάμια εξετράπησαν της πορείας τους** και αποσπάστηκαν κομμάτια βράχων. Παρά το γεγονός ότι ήταν μεγάλο το μέγεθος της καταστροφής, οι μαχόμενοι δεν το πρόσεξαν καθόλου[505]. Τελικά, ο Φλαμίνιος συνετρίβη από τον Αννίβα τον Ιούνιο του 217 π.Χ.[506]. Ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* αναφέρεται πιθανότατα σε αυτό το περιστατικό, της νίκης του Αννίβα κοντά στη λίμνη Τρασιμένη, που συνοδεύτηκε — μεταξύ άλλων— και από την εκτροπή των ποταμών από τα κανάλια τους.

Με τον τρόπο αυτό παραλληλίζεται το φυσικό φαινόμενο της εκτροπής των ποταμών στη διάρκεια της νικηφόρας μάχης του Αννίβα εναντίον του Φλαμίνιου με

---

[503]Βλ. Πλουτάρχου, *Φάβιος Μάξιμος*, 2. 2, 1 κ.ε. Ως προς τον αδελφό του Αννίβα, Μάγωνα, και τη μάχη με τον Σεμπρώνιο βλ. περισσότερα Πολυβίου, *Ιστορίαι*, 3. 71, 5, 1 κ.ε. και Τίτου Λίβιου, *Ιστορία της Ρώμης*, 21. 53, 1- 21. 54, 9. Ως προς τη νίκη του Αννίβα δίπλα στον ποταμό Τρεβία βλ. επίσης Teney 1919, σσ. 202-207 και Serge 1995.

[504]Βλ. Πλουτάρχου, *Φάβιος Μάξιμος*, 2. 2, 3-6.

[505]Βλ. Πλουτάρχου, *Φάβιος Μάξιμος*, 3. 2, 1- 3. 3, 1. Ως προς τη μετάφραση του αρχαίου κειμένου βλ. Perrin 1916: "[2] When the soldiers of both armies had engaged, at the very crisis of the battle, an earthquake occurred, by which cities were overthrown, rivers diverted from their channels, and fragments of cliffs torn away. And yet, although the disaster was so violent, no one of the combatants noticed it at all".

[506]Βλ. Πλουτάρχου, *Φάβιος Μάξιμος*, 3. 3, 1 κ.ε. Ως προς τον Φλαμίνιο βλ. περισσότερα Gabriel 2001, σσ. 134-138.

το φυσικό φαινόμενο της υπερχείλισης του Τίβερη ποταμού στη διάρκεια της παπικής εξουσίας της ηρωίδας στη Ρώμη.

Στο πλαίσιο αυτό, επιτυγχάνεται έμμεσος παραλληλισμός ανάμεσα στην Πάπισσα Ιωάννα και τον Αννίβα ως προς το ότι:

- και οι δύο αυτές προσωπικότητες κατέχουν κάποιο αξίωμα: η Πάπισσα Ιωάννα βρίσκεται στον παπικό θρόνο και επομένως κατέχει το ανώτατο εκκλησιαστικό αξίωμα στη Ρώμη, ενώ ο Αννίβας είναι επιφανής στρατιωτικός και πολιτικός άνδρας της Καρχηδόνας,
- και οι δύο προκαλούν καταστροφή στη Ρώμη: η Πάπισσα Ιωάννα έχει οδηγήσει την Ρώμη σε κατάσταση πλήρους αταξίας και αναρχίας, καθώς τα ταμεία της πόλης είναι άδεια, οι εκκλησίες είναι σιωπηλές, τα μοναστήρια έχουν μεταβληθεί σε καπηλειά, οι Σαρακηνοί ληστεύουν τα παράλια και τέλος οι ληστές έχουν κατασκηνώσει στα προάστια της πόλης, ενώ ο Πάπας δεν προβαίνει σε καμία ενέργεια, για να προστατέψει την πόλη από τους εχθρούς της[507]. Αντίστοιχα, ο Αννίβας, ως αντίπαλος των Ρωμαίων, προκαλεί τη συντριβή του ρωμαϊκού στρατού.

Στην πρώτη περίπτωση ο εχθρός της Ρώμης φαινομενικά είναι οι ληστές που την λεηλατούν και την κατακλέβουν, ουσιαστικά όμως πραγματικός εχθρός της Ρώμης είναι ο ίδιος ο Πάπας, που δεν κάνει τίποτα, προκειμένου να σταματήσει το κακό που συμβαίνει στην πόλη[508]. Έτσι, η Ρώμη υφίσταται επίθεση, όχι τόσο από τους εξωτερικούς της εχθρούς, όσο από τα ίδια της τα θεμέλια, από έναν εσωτερικό εχθρό, ένα φίδι[509], που την κατατρώει αργά και ύπουλα, ώσπου τελικά η «συμβολή» της ηρωίδας στην παρακμή της πόλης γίνεται αισθητή στον ρωμαϊκό λαό. Αντίθετα, στη δεύτερη περίπτωση, του Αννίβα, πρόκειται για έναν εξωτερικό εχθρό που αντιμετωπίζει η Ρώμη, που είναι ορατός από τους Ρωμαίους.

- η καταστροφικότητά τους προς τη Ρώμη, όντας τελικά και οι δύο εχθροί της, συμπίπτει με το φυσικό φαινόμενο της εκτροπής των ποταμών στην περίπτωση του Αννίβα και της υπερχείλισης του Τίβερη στην περίπτωση της Πάπισσας Ιωάννας. Μάλιστα, αποτυπώνεται επαναστατική σύμπνοια μεταξύ του Τίβερη ποταμού και του ρωμαϊκού λαού, καθώς εκείνος περιγράφεται να λειτουργεί με επαναστατική διάθεση, όπως ο λαός της Ρώμης.

2) **στην αναστολή της ανθοφορίας και της καρποφορίας της Φύσης**: ένα ακόμα φυσικό φαινόμενο, με το οποίο εκδηλώνεται η δυσαρέσκεια της Φύσης. Τα άνθη λησμονούν να ανθίσουν και τα κεράσια να ωριμάσουν, παρά το γεγονός ότι είναι μέσα Μαΐου. Η Φύση εκφράζει δυναμικά την άρνησή της να ανθίσει και να καρποφορήσει αντιδρώντας και αποδοκιμάζοντας με αυτόν τον τρόπο τον κακό τρόπο διαχείρισης της παπικής εξουσίας από την ηρωίδα. Έτσι, με την καταστολή της ανθοφορίας και της καρποφορίας, η Φύση δείχνει έμπρακτα τη δυσαρέσκειά της στο πρόσωπο της Πάπισσας Ιωάννας για την καταστροφή που έχει επιφέρει στη Ρώμη.

3) **στη σιωπή και την κατήφεια των πτηνών**: η δυσαρέσκεια της Φύσης στο πρόσωπο της Πάπισσας Ιωάννας εκφράζεται μέσα από τη σιωπηλή και κατηφή αντίδραση των πουλιών. Μάλιστα, τα πουλιά αυτά παρομοιάζονται με τους ευσεβείς πετεινούς των Ιεροσολύμων, οι οποίοι κατά την Εβδομάδα των Παθών έμεναν σιωπηλοί και κατηφείς (47^{ο} παράθεμα Ρ, 3^{η} πηγή).

---

[507]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 242- 243.

[508]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 243: «…ηρώτων οι καλοί Ρωμαίοι, εν αρχήι μετ' απορίας, είτα μετ' ανυπομονησίας και τέλος μετ' οργής, τι έκαμνεν η αυτού αγιότης και δια τί, ενώ υπήρχον τοσούσοι εχθροί να πολεμήσηι, άφινεν εις την θήκην τα κοσμικά και πνευματικά του όπλα».

[509]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 247, όπου η Πάπισσα Ιωάννα παρουσιάζεται ως **επικεφαλής** ενός «…ανθρωπίνου όφεως…» που ξετυλίγει βραδέως «…τας ρασοφόρους σπείρας του…».

Ο συγγραφέας αναφέρει στις Σημειώσεις του έργου του τη μαρτυρία του Ιταλού περιηγητή Δομήνικου Λάσση, σύμφωνα με την οποία οι Έλληνες μοναχοί στην Παλαιστίνη ισχυρίζονταν ότι τα οικόσιτα πτηνά, που υπήρχαν στα μοναστήρια, κατά την Εβδομάδα των Παθών έμεναν σιωπηλά και κατηφή, ενώ κάποια από αυτά απείχαν και από την τροφή.

Έτσι, τα πουλιά στη Ρώμη που παραμένουν σιωπηλά και κατηφή εξαιτίας της δυσαρέσκειας της Φύσης στο πρόσωπο της Πάπισσας Ιωάννας παρομοιάζονται με τα οικόσιτα πτηνά (τους πετεινούς) των μοναστηριών στην Παλαιστίνη που παρέμεναν σιωπηλά και κατηφή πενθώντας την Εβδομάδα των Παθών για τη σταύρωση του Ιησού Χριστού. Στην πρώτη περίπτωση τα πτηνά πενθούν για την καταστροφή της Ρώμης εξαιτίας της κακοδιαχείρισης της παπικής εξουσίας από την Πάπισσα Ιωάννα, ενώ στη δεύτερη περίπτωση τα οικόσιτα πτηνά πενθούσαν για τη σταύρωση του Χριστού. Στο πλαίσιο αυτό, η έμμεση παρουσίαση της Πάπισσας Ιωάννας ως εκείνης που «σταυρώνει» τη Ρώμη, κατά το πρότυπο των εκείνων που σταύρωσαν τον Χριστό, δεν λειτουργεί καθόλου κολακευτικά για την ίδια.

Ταυτόχρονα, μέσα από την παρομοίωση της ευσέβειας των οικόσιτων πτηνών των μοναστηριών κατά την Εβδομάδα των Παθών με την κατήφεια των πτηνών την εποχή της Πάπισσας Ιωάννας, ενσωματώνεται στο έργο μια πηγή που αναφέρεται στον μοναστηριακό τρόπο ζωής. Έτσι καλύπτεται η χρονική περίοδος που αφορά τον Χριστιανισμό και την εκκλησιαστική ζωή, με αποτέλεσμα η αφήγηση να μεταβαίνει ομαλά από τα φυσικά φαινόμενα που συνέβαιναν τα αρχαία χρόνια στα φυσικά φαινόμενα που συνέβαιναν στους μεταχριστιανικούς αιώνες.

4) **στα πυκνά νέφη των ακρίδων, τα οποία επί οκτώ ημέρες καλύπτουν τις ακτίνες του ήλιου**: μετά την έκφραση δυσαρέσκειας εκ μέρους του φυτικού και ζωικού βασιλείου στο πρόσωπο της Πάπισσας Ιωάννας περιγράφεται το «σημείο» εκείνο, το οποίο θορυβεί περισσότερο από όλα τους Ρωμαίους: είναι τα νέφη των ακρίδων, τα οποία είναι τόσο πυκνά, ώστε επί οκτώ ημέρες σκιάζουν τις ακτίνες του ήλιου. Στο σημείο αυτό επισημαίνεται ότι και τα προηγούμενα φυσικά φαινόμενα παρουσιάζονται ως «σημεία», από τα οποία ωστόσο εκείνο που τρομοκρατεί περισσότερο τους κατοίκους της Ρώμης είναι τα νέφη των ακρίδων[510].

Η περιγραφή του ήλιου που καλύπτεται από τα νέφη των ακρίδων την εποχή κατά την οποία η ηρωίδα κατέχει το παπικό αξίωμα στη Ρώμη αντανακλά τη βιβλική έκφραση «…ἐσκοτώθη ὁ ἥλιος…»[511] της *Αποκάλυψης* (47^{ο} παράθεμα Ρ., 4^{η} αρχαία επίδραση), όπου ο ήλιος απεικονίζεται να καλύπτεται από το σκότος, ενώ τα επόμενα εδάφια του ίδιου κεφαλαίου της *Αποκάλυψης* χρησιμοποιούνται από τον συγγραφέα της *Πάπισσας Ιωάννας* παρακάτω. Το βιβλικό εδάφιο αναφέρεται συμβολικά στην Ευαγγελική αλήθεια, η οποία συσκοτίζεται από ένα σκοταδιστικό πνεύμα πλάνης, λόγω της επιδρομής των ακρίδων, δηλ. της δαιμονικής επιδρομής, στη γη[512].

Ταυτόχρονα, ο ήχος των πτερύγων των ακρίδων που πλανάται στη Ρώμη την εποχή της Πάπισσας Ιωάννας μοιάζει με κρότο αρμάτων πολλών που τρέχουν σε πόλεμο. Ο συγγραφέας αντλεί την περιγραφή αυτή από συγκεκριμένο βιβλικό εδάφιο [513] (47^{ο} παράθεμα Ρ., 5^{η} αρχαία πηγή), στο οποίο παραπέμπει στην υποσημείωση του έργου του.

Σύμφωνα με τους μελετητές της Αγίας Γραφής στο συγκεκριμένο βιβλικό εδάφιο της *Αποκάλυψης* ο Ιωάννης δεν περιγράφει την εμφάνιση κάποιου φυσικού

[510]Βλ. τη φράση: «Αλλά **το μάλλον θορυβήσαν τους Ρωμαίους σημείον** ήσαν…».
[511]Βλ. *Κ.Δ., Αποκάλυψις Ιωάννου,* 9. 2.
[512]Ως προς την ερμηνεία του συγκεκριμένου βιβλικού εδαφίου βλ. παρακάτω, όπου γίνεται λόγος για τη συμβολική ερμηνεία των ακρίδων της *Αποκάλυψης* ως δαιμονικών δυνάμεων.
[513]Βλ. *Κ.Δ., Αποκάλυψις Ιωάννου,* 9. 9.

εντόμου, αλλά συγκεκριμένων δαιμόνων, επομένως το βιβλικό αυτό εδάφιο δεν πρόκειται για τμήμα της φυσικής ιστορίας[514]. Έτσι, οι σχολιαστές καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι δεν πρόκειται για πραγματικές ακρίδες, διότι —συν τοις άλλοις— αυτές διατάχθηκαν να μην καταστρέψουν την φυτεία της γης, αλλά να βασανίσουν τους ανθρώπους[515], ειδικότερα εκείνους που δεν έχουν τη σφραγίδα του Θεού επί του μετώπου τους, δηλ. εκείνους που δεν είναι χριστιανοί[516]. Ως εκ τούτου η αιτία του κακού των ακρίδων δεν θα είναι τυχαίες συμπτώσεις, φυσικές δυνάμεις ή θέλημα του Θεού, αλλά καταχθόνιες δυνάμεις κατά παραχώρηση του Θεού, δηλ. υπό τον θείο έλεγχο, ενώ το είδος του κακού που θα προξενήσουν οι ακρίδες αυτές θα είναι ο ψυχικός, και όχι ο σωματικός, βασανισμός, η μελαγχολία, η πλήξη, η ψυχική αγωνία που θα βασανίσουν τους απίστους[517].

Μέσα από την αντικατάσταση:

- της φράσης «…καὶ ἡ φωνὴ τῶν / πτερύγων…» με τη φράση «…ο δε ήχος των πτερύγων…», και
- της φράσης «…ὡς φωνὴ ἁρμάτων ἵππων πολλῶν…» με τη φράση «… ωμοίαζε κρότον αρμάτων πολλών…»,

ο συγγραφέας του έργου προσαρμόζει τη συμβολική περιγραφή της επιδρομής των δαιμόνων στη ρεαλιστική περιγραφή της επιδρομής των ακρίδων την εποχή της Πάπισσας Ιωάννας στη Ρώμη[518].

Στη συνέχεια, ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* παρουσιάζει τις ακρίδες που πλήττουν τη Ρώμη την εποχή της ηρωίδας ως φθοροποιά έντομα που έχουν έξι πτερύγια, οκτώ πόδια, τρίχες μακριές, όπως οι γυναίκες, και ουρές φαρμακερές, όπως οι σκορπιοί.

Στο αντίστοιχο βιβλικό εδάφιο της *Αποκάλυψης*[519] περιγράφονται συμβολικά τα χαρακτηριστικά των δαιμονικών δυνάμεων: τα δαιμόνια αυτά —μεταξύ άλλων— μοιάζουν με πολεμικούς ίππους έτοιμους για πνευματικό πόλεμο[520], έχουν ως κεφαλή τον Σατανά, όπως η γυναίκα έχει ως κεφαλή τον άνδρα[521], έχουν τρομερή πνευματική καταστροφικότητα[522], ενώ ουρά των δαιμονίων είναι ο προφήτης ο οποίος διδάσκει ψεύδη επώδυνα πνευματικά[523]. Στο πλαίσιο της συμβολικής ερμηνείας της εισβολής των ακρίδων οι σχολιαστές συμπληρώνουν ότι αυτές έχουν τρομακτική όψη, το

---

[514]Βλ. Morris 1987, σ. 127: "John is not describing the appearance of any naturally occuring insect, but of certain demons…This is not part of natural history ".

[515]Βλ. Γιαννακόπουλο 1991, σ. 95.

[516]Βλ. *Κ.Δ.*, *Αποκάλυψις Ιωάννου*, 9. 4, όπου λέγεται ότι: «καὶ ἐρρέθη / αὐτοῖς ἵνα μὴ ἀδικήσουσιν τὸν χόρτον τῆς γῆς οὐδὲ πᾶν / χλωρὸν οὐδὲ πᾶν δένδρον, εἰ μὴ τοὺς ἀνθρώπους οἵτινες/οὐκ ἔχουσι τὴν σφραγῖδα τοῦ θεοῦ ἐπὶ τῶν μετώπων».

[517]Βλ. Γιαννακόπουλο 1991, σσ. 93-94.

[518]Βλ. τη φράση: «…τόσωι αδηφάγοι ήσαν αι ακρίδες αύται, ώστε, αφού κατέφαγον τους στάχεις και τα δένδρα, εισώρμησαν εις τας οικίας και εις αυτάς τας εκκλησίας, κατατρώγουσαι τους άρτους της Προθέσεως και τα κηρία του θυσιαστηρίου. Αφού δε και ταύτα κατέφαγον, ήρχισαν να τρώγωσιν αλλήλας, μαχόμεναι εις τον αέρα μετά τοσαύτης μανίας, ώστε τα πτώματα κατέπιπτον πυκνότερα φθινοπωρινής χαλάζης, ουδείς δε Ρωμαίος ετόλμα κατά τα ημέρας εκείνας να εξέλθηι άνευ ομβρέλλας, θολίας, σκιαδίου ή αλεξιβρόχου».

[519]Βλ. *Κ.Δ.*, *Αποκάλυψις Ιωάννου*, 9. 7 - 9. 10.

[520]Βλ. περισσότερα *Π.Δ.*, *Ιωήλ*, 2. 4 και *Π.Δ.*, *Προς Εφεσίους*, 6. 10-17.

[521]Βλ. περισσότερα *Κ.Δ.*, *Προς Κορινθίους α΄*, 11. 3.

[522]Βλ. περισσότερα *Π.Δ.*, *Ιωήλ*. 1. 6.

[523]Βλ. περισσότερα *Π.Δ.*, *Ησαΐα*, 9. 15.

κεφάλι τους μοιάζει με κεφάλι αλόγου[524], ενώ επισημαίνουν ότι περιγράφεται η φοβερή μορφή των δαιμονικών και κακοποιών όντων και του οπλισμού τους[525].

Από το προαναφερόμενο βιβλικό εδάφιο ο συγγραφέας του έργου δανείζεται την παρομοίωση των ακρίδων, δηλ. των δαιμονικών δυνάμεων, με τις γυναίκες και με τους σκορπιούς, προκειμένου να περιγράψει τη μορφή των ακρίδων που πλήττουν τη Ρώμη την εποχή της Πάπισσας Ιωάννας. Ωστόσο, στο σημείο αυτό παρατηρείται ότι ο ίδιος —με τη χρήση της παρομοίωσης— τοποθετεί στην ίδια κατηγορία τις γυναίκες και τους σκορπιούς, προσδίδοντας σε αυτές αρνητική σημασιοδότηση.

Με την έμμεση σύνδεση ανάμεσα: 1. στις **μακριές τρίχες των γυναικών** και 2. την **δηλητηριώδη, φαρμακερή ουρά των σκορπιών**[526] ως χαρακτηριστικά των φθοροποιών εντόμων, δηλ. των ακρίδων, ο συγγραφέας σκιαγραφεί την εικόνα μιας γυναικείας φιγούρας που αποτελεί τον εσωτερικό εχθρό της Ρώμης: την εικόνα της Πάπισσας Ιωάννας[527]. Άλλωστε, ο συγγραφέας έχει αναφερθεί και σε άλλο σημείο του έργου του στη χρήση μαύρης μαγείας και την επίκληση δαιμόνων από την ηρωίδα, προκειμένου να επιτύχει τον σκοπό της[528]. Έτσι, μέσα από τη ρεαλιστική περιγραφή της καταστροφής που συντελείται στη Ρώμη την εποχή της ηρωίδας από τις ακρίδες, τον εξωτερικό εχθρό, αντανακλάται η καταστροφή της πόλης από τον εσωτερικό εχθρό της: την ίδια την Πάπισσα.

Στο πλαίσιο της απεικόνισης της ηρωίδας ως αιτίας του κακού στη Ρώμη ο συγγραφέας συμπληρώνει ότι αγνοεί αν η περιγραφή των χρονογράφων αναφορικά με τις ακρίδες την εποχή της Πάπισσας Ιωάννας είναι ιστορική ή αν την δανείστηκαν οι ίδιοι από την *Αποκάλυψη*, όπως οι Ευαγγελιστές δανείστηκαν την *Κ.Δ.* από την *Π.Δ.*

Στο σημείο αυτό:

- αφήνεται να εννοηθεί ότι η περιγραφή της εισβολής των ακρίδων στη Ρώμη από τους χρονογράφους μοιάζει με την αντίστοιχη περιγραφή της εισβολής των ακρίδων στην *Αποκάλυψη*. Ο συγγραφέας υπαινίσσεται ότι έχει αντλήσει την περιγραφή του από τους χρονογράφους, χωρίς όμως να αναφέρει περισσότερες λεπτομέρειες, ενώ παραπέμπει συγκεκριμένα στην *Αποκάλυψη* όπου περιγράφεται το συγκεκριμένο σημείο.
- οι χρονογράφοι, οι οποίοι —υποθετικά— δανείστηκαν την περιγραφή τους από την *Αποκάλυψη*, παραλληλίζονται με τους Ευαγγελιστές, οι οποίοι δανείστηκαν την *Κ.Δ.* από την *Π.Δ.*

Με τον τρόπο αυτό ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* επισημαίνει ότι υπάρχουν πολλές ομοιότητες ανάμεσα στην *Π.Δ.* και την *Κ.Δ.* ως προς την περιγραφή των σημείων, δηλ. των φυσικών φαινομένων. Ειδικότερα, το **σημείο** της εισβολής των ακρίδων στη Ρώμη την εποχή της Πάπισσας Ιωάννας συσχετίζεται με:

---

[524]Βλ. Morris 1987, σ. 127: "The *locusts* were of fearsome appearance. They are likened to horses …the shape's of the locust' s head is not unlike that of the horse (as has often been pointed out)…".

[525]Βλ. Μπρατσιώτη 1992, σ. 163.

[526]Οι σχολιαστές αναφέρουν για το θέμα αυτό ότι αυτή η ουρά (του σκορπιού) χρησιμοποιείται έχοντας τρομερά αποτελέσματα (βλ. Buttrick (et al.) 1987, Vol. XII, σ. 432: "**They have** stinging **tails like scorpions**, which they use with terrible effect".)

[527]Η Πάπισσα Ιωάννα παρουσιάζεται ως **επικεφαλής** ενός «…ανθρωπίνου όφεως…» που ξετυλίγει βραδέως «…τας ρασοφόρους σπείρας του…» (βλ. παραπάνω). Ως προς τον παραλληλισμό της ηρωίδας με φίδι ως προς την αγχίνοια και τον ευτράπελο χαρακτήρα της βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 217, και με «…όφιν μεσοκοπημένον» την ημέρα του θανάτου της (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 248).

[528]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 221- 222.

- το **σημείο** που περιγράφεται στην *Κ.Δ.* και συγκεκριμένα στην *Αποκάλυψη*, δηλ. την επίθεση των ακρίδων, που αναφέρεται συμβολικά στη δαιμονική επίθεση κατά των απίστων, και
- το **σημείο** που περιγράφεται στην *Π.Δ.* και συγκεκριμένα στην *Έξοδο*, δηλ. την εισβολή των ακρίδων στην Αίγυπτο[529], που αναφέρεται σε ένα πραγματικό φυσικό φαινόμενο το οποίο έπληξε τη χώρα[530].

Μάλιστα, ο συγγραφέας του έργου χαρακτηρίζει τα νέφη των ακρίδων που πλήττουν τη Ρώμη την εποχή της ηρωίδας ως την «…τελευταίαν ταύτην **πληγήν**…» [531], ενώ συγχρόνως το γεγονός ότι οι νεκρές ακρίδες παρομοιάζονται με φθινοπωρινό χαλάζι[532] αντανακλά την έβδομη πληγή που περιγράφεται στην *Έξοδο*[533].

Μέσα από τον συσχετισμό αφενός του **σημείου** που περιγράφεται στην *Αποκάλυψη* με το **σημείο** που περιγράφεται στην *Έξοδο* και αφετέρου των δύο αυτών **σημείων** με το **σημείο** που πλήττει τη Ρώμη την εποχή της Πάπισσας Ιωάννας ουσιαστικά αναδεικνύεται η θεία βούληση: στην *Αποκάλυψη* οι ακρίδες, δηλ. οι δαιμονικές δυνάμεις, λειτουργούν κατά παραχώρηση του Θεού, με σκοπό την τιμωρία των απίστων και στην *Έξοδο* οι ακρίδες —με θεϊκή παρέμβαση και κατόπιν προειδοποίησης— στέλνονται ως πληγή κατά των Αιγυπτίων.

Στην *Πάπισσα Ιωάννα* αντίστοιχα τα νέφη των ακρίδων μοιάζουν φαινομενικά να βεβηλώνουν τον οίκο του Θεού[534]. Στην πραγματικότητα όμως παρουσιάζονται ως θεόσταλτες, όπως ακριβώς και η ίδια η επαναστατική διάθεση της Φύσης αποτελεί αντανάκλαση της θεϊκής οργής απέναντι σε ό,τι μολύνει τον οίκο του Θεού, στην προκειμένη περίπτωση η ηρωίδα και ο τρόπος ζωής της. Έτσι, η επαναστατική διάθεση της Φύσης στο σύνολό της, με αποκορύφωμα την καταστροφική μανία των ακρίδων, αποτελεί έκφραση της θεϊκής οργής κατά της ανομίας του εκκλησιαστικού εκπροσώπου του στη γη.

Ως προς την περιγραφή της Ρώμης, η οποία πλήττεται από τις ακρίδες, οι χρονογράφοι έχουν αντλήσει —πιθανότατα— την περιγραφή τους από την *Αποκάλυψη*, ωστόσο η περιγραφή των ακρίδων στη Ρώμη μοιάζει περισσότερο με την αντίστοιχη περιγραφή της πτώσης των ακρίδων στην Αίγυπτο, καθώς στις δύο αυτές περιπτώσεις γίνεται λόγος για θεϊκή τιμωρία του κακού, και όχι για θεϊκή ανοχή του κακού, όπως συμβαίνει στην *Αποκάλυψη*: όπως ακριβώς ο Θεός έστειλε στην Αίγυπτο το σμήνος των ακρίδων ως τιμωρία, επειδή ο Φαραώ δεν άφηνε ελεύθερους τους Ισραηλίτες, έτσι και εδώ ο Θεός στέλνει στη Ρώμη τα νέφη των ακρίδων ως τιμωρία κατά της Πάπισσας Ιωάννας. Έτσι, αναδεικνύεται ο παραλληλισμός της Αιγύπτου με

---

[529]Ως προς την εισβολή των ακρίδων στην Αίγυπτο (την όγδοη —8η— πληγή) βλ. περισσότερα στην *Π.Δ.*, *Έξοδο*, 10. 1 κ.ε.

[530]Ως προς την αναφορά στις ακρίδες, τους λιμούς κ.ο.κ. που στάλθηκαν στους Εβραίους και την ύπαρξη της θείας τιμωρίας σε αυτούς προς περιορισμό της κακίας, σε αντίθεση με τους χριστιανούς που θεωρούν περιττή τη θεία τιμωρία στη γη βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 80-81: «Παρά μεν τοις Εβραίοις, οίτινες δεν εφαίνοντο πιστεύοντες εις μέλλουσαν ζωήν, η εν τη παρούσηι τιμωρία των ανομημάτων ήτο δόγμα αναγκαίον προς περιστολήν της κακίας· και δια τούτο βλέπομεν τον Θεόν εν τηι Παλαιά Γραφήι επιδημίας, ακρίδας, λιμούς και άλλα τοιαύτα αποστέλλοντα εις τον λαόν αυτού. Παρ' ημίν δεν τοις χριστιανοίς, οίτινες μετά θάνατον περιμένομεν αμοιβήν ή τιμωρίαν, πάσα άνωθεν τιμωρός επέμβασις εις τα επί της γης καθίσταται περιττή· ανάξιον δε μάλιστα του θείου νομίζομεν να εκπληροί έργα εισαγγελέως και δημίου».

[531]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 244.

[532]Βλ. τη φράση: «…τα πτώματα (των ακρίδων) κατέπιπτον πυκνότερα φθινοπωρινής χαλάζης…».

[533]Ως προς το χαλάζι (την έβδομη —7η— πληγή) βλ. *Π.Δ.*, *Έξοδο*, 9. 13 κ.ε. Επίσης βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 226: «…έπιπτε…εν Νορμανδία, χάλαζα νεκρών ακρίδων…», καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια.

[534]Βλ. τη φράση: «…αι ακρίδες…εισώρμησαν…εις αυτάς τας εκκλησίας, κατατρώγουσαι τους άρτους της Προθέσεως και τα κηρία του θυσιαστηρίου».

τη Ρώμη —πρόκειται για πόλεις που πλήττονται από τη θεϊκή οργή— και του Φαραώ με την Πάπισσα Ιωάννα —είναι εκείνοι που λειτουργούν ενάντια στη θεία βούληση, γι' αυτό και επέρχεται η θεία τιμωρία τους, ενώ προοιωνίζεται το τέλος της ηρωίδας.

Μάλιστα, με την χρονολογική παρουσίαση των σημείων που πλήττουν τη Ρώμη, ξεκινώντας ο συγγραφέας από τα αρχαία χρόνια —την πλημμύρα του Τίβερη, συνεχίζοντας με τους μεταχριστιανικούς αιώνες —τη σίγηση των πτηνών την Εβδομάδα των Παθών και καταλήγοντας στην *Αποκάλυψη* —την εισβολή των ακρίδων, προμηνύεται / προαναγγέλλεται ένα μελλοντικό γεγονός: το δυσοίωνο τέλος της Πάπισσας Ιωάννας.

Ως προς την δάνεια προέλευση πολλών περιγραφών της *Κ.Δ.* από την *Π.Δ.*, ο συγγραφέας του έργου —έχοντας ως επιχείρημα και απόδειξη τα πορίσματα της νεότερης κριτικής, την οποία παραδέχονται η ορθόδοξη σχολή του Schleiermacher ή της Γοττίγγης και όλοι οι νεότεροι ορθόδοξοι θεολόγοι— θεωρεί ως «…αλήθειαν… αναντίρρητον» ότι οι Ευαγγελιστές δανείστηκαν σχεδόν αυτολεξεί πολλές περιγραφές και αγγελοφάνειες από την *Π.Δ.* Μάλιστα, ο ίδιος συμπληρώνει —απαντώντας στους επικριτές του— ότι δεν βρίσκει κατά ποιο τρόπο η αλήθεια αυτή μπορεί να κλονίσει τις πεποιθήσεις των ορθοδόξων[535]. Με τον τρόπο αυτό αφήνεται να εννοηθεί ότι στη σκέψη του συγγραφέα η *Π.Δ.* και η *Κ.Δ.* εκλαμβάνονται ως μέρη της Αγίας Γραφής με την ίδια εγκυρότητα και αλήθεια. Έτσι, η επανεμφάνιση παρόμοιων περιγραφών σε αυτά αφενός διασφαλίζει τη συνοχή της Αγίας Γραφής ως ένα συμπαγές και αδιάσπαστο έργο και αφετέρου αποδεικνύει τη συνέπεια της συγκεκριμένης πηγής ως προς τα λεγόμενά της, με την ερμηνεία σημείων της *Αποκάλυψης* από βιβλικά εδάφια της *Π.Δ.*

Στο τέλος, με την παρομοίωση της οργής των πιστών που ξεχειλίζει, με τα νερά του πλημμυρισμένου ποταμού (του Τίβερη)[536], ο συγγραφέας του έργου:

- ολοκληρώνει την περιγραφή της αντίδρασης της Φύσης στο πρόσωπο της ηρωίδας, με τη σύνδεση του τελευταίου σημείου —«πληγής»[537], δηλ. των ακρίδων, με το πρώτο σημείο, την υπερχείλιση του Τίβερη ποταμού,
- τονίζει τον συγχρονισμό της ανθρώπινης οργής με την οργή της Φύσης — πρόκειται για έκφραση της θείας δυσαρέσκειας στο πρόσωπο της ηρωίδας.

Έτσι, και στις δύο χρονικές περιόδους της εξουσίας της Πάπισσας Ιωάννας: στην αρχή της απόκτησης της παπικής εξουσίας —την ημέρα στέψης της— και προς το τέλος της απώλειας της παπικής εξουσίας της η Φύση αποτελεί έκφραση της θεϊκής οργής κατά της ηρωίδας[538], ώστε η κυκλικότητα της εμφάνισης της αντίδρασης της Φύσης κατά της ίδιας κατοχυρώνει την ενότητα του έργου.

Μετά την περιγραφή των σημείων που πλήττουν τη Ρώμη την εποχή της ηρωίδας γίνεται λόγος για το αφηνιασμένο πλήθος, που κατευθύνεται στο Βατικανό, προκειμένου να ζητήσει από τον Πάπα, δηλ. την Πάπισσα Ιωάννα, να επιτιμήσει και να εξορκίσει τα «…πτερωτά εκείνα θηρία…»[539], και για τους αυλικούς, οι οποίοι απεικονίζονται να έχουν αγκαλιάσει τους σταυρούς και τα εικονοστάσια, ενώ εκείνοι

---

[535]Βλ. Αγγέλου 1978, *Υπόμνημα*, σ. 371: «Ότι πολλάς περιγραφάς, αγγελοφανείας κτλ. έλαβον οι Ευαγγελισταί σχεδόν αυτολεξεί εκ της *Π.Δ.* είναι αλήθεια καταστάσα αναντίρρητος εκ των πορισμάτων της νεωτέρας κριτικής, και ην παραδέχεται η ορθόδοξος σχολή του Schleiermacher ή της Γοττίγγης και πάντες οι νεώτεροι ορθόδοξοι θεολόγοι, αποδίδοντες την ομοιότητα ταύτην εις την συνεχή μελέτην, ην εποίουν οι Ευαγγελισταί της παλαιάς Γραφής, αλλ' ούδ' ευρίσκω κατά τι η αλήθεια αύτη δύναται να κλονήσηι τας πεποιθήσεις των ορθοδόξων».

[536]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 244: «**Εις την τελευταίαν ταύτην πληγήν η χολή των πιστών εξεχείλισε** τέλος πάντων ακάθεκτος και ορμητική, **ως τα ύδατα του πλημμυρούντος ποταμού** των».

[537]Βλ. παραπάνω υποσημείωση.

[538]Ως προς την αντίδραση της Φύσης στο πρόσωπο της ηρωίδας βλ. περισσότερα παραπάνω.

[539]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 244.

παρομοιάζονται με τις Θηβαίες παρθένες, που αγκάλιαζαν τα είδωλα της ακρόπολης, όταν οι επτά λοχαγοί χτυπούσαν τις ασπίδες τους μπροστά στις πύλες (48^{ο} παράθεμα Ρ.).

Ως προς τον αρχαίο μύθο, πρόκειται για τον πόλεμο ανάμεσα στους δύο γιους του Οιδίποδα, τον Ετεοκλή και τον Πολυνείκη, για την διακυβέρνηση της Θήβας. Τα δύο αδέλφια συμφώνησαν να μοιράσουν την διακυβέρνηση της Θήβας, βασιλεύοντας διαδοχικά ο καθένας για έναν χρόνο.

Πρώτος ανέλαβε την εξουσία ο Ετεοκλής, ο οποίος τέλεσε βασιλιάς για έναν χρόνο. Όταν όμως στο τέλος του χρόνου ο Πολυνείκης του ζήτησε να αναλάβει την εξουσία της Θήβας, όπως είχαν συμφωνήσει, ο Ετεοκλής αρνήθηκε. Ο Πολυνείκης, διωγμένος από την πατρίδα του, την Θήβα, κατέφυγε στο Άργος, όπου βασιλιάς ήταν ο Άδραστος, κρατώντας μαζί του τον πέπλο και το περιδέραιο της Αρμονίας. Εκεί παντρεύτηκε την Αργεία, μία από τις κόρες του Αδράστου, και, όταν ο Πολυνείκης ζήτησε από τον Άδραστο να τον βοηθήσει να καταλάβει την εξουσία στη Θήβα, εκείνος δέχτηκε, οργανώνοντας εκστρατεία κατά της Θήβας.

Μοναδικό εμπόδιο στάθηκε ο μάντης Αμφιάραος, ο οποίος προέβλεψε την κακή έκβαση της εκστρατείας, όμως ο Πολυνείκης, προσφέροντας στην γυναίκα του μάντη, Εριφύλη, το περιδέραιο της Αρμονίας, την έπεισε να ζητήσει από τον σύζυγό της να συναινέσει να γίνει η εκστρατεία και εκείνος, που ήταν δεσμευμένος με όρκο να δέχεται όλες τις αποφάσεις της γυναίκας του, πείστηκε. Έτσι άρχισε ο πόλεμος των Επτά αρχηγών κατά της Θήβας, προκειμένου ο Πολυνείκης να αποκτήσει την εξουσία στην πατρίδα του. Τελικά, τα δύο αδέρφια αλληλοσκοτώθηκαν κατά τη διάρκεια της μάχης[540].

Ενδεικτικά, παρατίθενται ορισμένα αρχαία χωρία από το έργο του Αισχύλου *Επτά επί Θήβας*, όπου:

- ο ικετευτικός λόχος των παρθένων προσεύχεται για να σωθεί από τη δουλεία[541], και
- κάθε ένας από τους επτά αρχηγούς παίρνει θέση στις «επτά» πύλες σύμφωνα με τον κλήρο[542].

Πιθανότατα, οι δύο αυτές αισχύλειες φράσεις συμπυκνώνονται στο ροϊδικό παράθεμα, αποδιδόμενες ελεύθερα, όπου γίνεται αναφορά στον ικετευτικό ρόλο των παρθένων και στους επτά αρχηγούς που μάχονταν μπροστά στις «επτά» πύλες. Μέσα από τον παραλληλισμό των παρθένων της Αισχύλειας τραγωδίας με τους αυλικούς του παπικού παλατιού τονίζεται το μέγεθος του τρόμου που καταβάλλει τους υπηκόους της ηρωίδας, καθώς οι πρώτες αγκαλιάζουν «…τα είδωλα της ακροπόλεως …» και οι δεύτεροι αγκαλιάζουν «…τους σταυρούς και τα εικονοστάσια…», ενώ

---

[540]Ως προς τον γάμο του Πολυνείκη με την κόρη του Αδράστου, τη μάχη ανάμεσα στα δύο αδέλφια και τον αλληλοσκοτωμό τους βλ. Παυσανίου του Περιηγητού, *Ελλάδος Περιήγησις*, 9. 5, 12, 1 κ.ε. Ως προς τον Αμφιάραο, την Εριφύλη και το χρυσό περιδέραιο, «…τὸν χρυσοῦν ὅρμον…», βλ. Διοδώρου του Σικελιώτου, *Ιστορική Βιβλιοθήκη (βιβλ. 1-20)*, 4. 65, 5, 1 κ.ε.

[541]Βλ. Αισχύλου, *Επτά επί Θήβας*, 109-111. Ως προς τη μετάφραση του αρχαίου χωρίου βλ. Smyth 1926: "Oh come all you gods who guard our city and its land! [110] See this suppliant band of maidens praying to be saved from slavery" και Μαυρόπουλο 2007 (1), σ. 79: «Θεοί, της χώρας μας προστάτες, ελάτε, ελάτε όλοι σας. Δείτε των κοριτσιών την ομάδα που σας παρακαλεί να γλιτώσει απ' τη σκλαβιά».

[542]Βλ. Αισχύλου, *Επτά επί Θήβας*, 124-126. Ως προς τη μετάφραση του αρχαίου χωρίου βλ. Smyth 1926: "Seven bold captains, conspicuous among the army [125] in spear-wielding harnesses, at the seven gates<*> take their stand each according to his lot" και Μαυρόπουλο 2007 (1), σ. 81: «Εφτά αντρειωμένοι, ξεχωριστοί μες στο στρατό, μ' αρματωσιές πολεμικές, κληρωμένοι, στέκονται μπροστά στις εφτά πύλες του τείχους μας».

αναδεικνύεται ο παραλληλισμός ανάμεσα στον ειδωλολατρικό και τον εκκλησιαστικό τρόπο λατρείας του θείου.

Έπειτα, όταν ο συγγραφέας παρουσιάζει τον Φλώρο —που έχει στερηθεί για πολύ καιρό την αγαπημένη του— να περιφέρεται νύχτα μέρα μπροστά από την κλειστή πύλη του ευκτηρίου, δηλ. του χώρου εκείνου που προορίζεται για προσευχή, ο ήρωας παραλληλίζεται με τον Αδάμ, ο οποίος περιφερόταν έξω από τον απολεσθέντα Παράδεισο (49ο παράθεμα Ρ.). Ενδεικτικά, παρατίθεται ένα βιβλικό χωρίο από την *Π.Δ.*, ειδικότερα την *Γένεση*[543], το οποίο αναφέρεται στην αποπομπή του Αδάμ από τον Παράδεισο μετά τη βρώση του απαγορευμένου καρπού.

Μέσα από τον παραλληλισμό του Φλώρου που χάνει την ερωμένη του με τον Αδάμ που χάνει τον Παράδεισο και της «…απηγορευμένης εκείνης φλιάς», του απαγορευμένου παραστάτη της θύρας του ευκτηρίου, όπου βρίσκεται κλεισμένη η ηρωίδα, με τον «…απολεσθέντα Παράδεισον…», ο συγγραφέας παρουσιάζει:

- τον Φλώρο, που έχει την Ιωάννα για ερωμένη του, ως ομοίωμα του Αδάμ που αμαρτάνει με τη βρώση του απαγορευμένου καρπού. Ο ήρωας, ακολουθώντας το προπατορικό αμάρτημα, αμαρτάνει με την βρώση του απαγορευμένου καρπού, δηλ. την παράνομη ερωτική σχέση με την Ιωάννα, ενώ παράλληλα στηλιτεύεται ο τρυφηλός τρόπος ζωής του.

  Μάλιστα, η **υπερβολή** με την οποία περιγράφεται η επιθυμία του Φλώρου να δει την αγαπημένη του —ο ίδιος περιγράφεται να περιφέρεται «**νυχθημερόν**» έξω από την κλειστή πύλη του ευκτηρίου, όπου βρισκόταν το αντικείμενο του ερωτικού πόθου του, ενώ «…**ανεσκίρτησεν υπό της χαράς**…» όταν βρήκε λογική πρόφαση για να «**υπερβήι**» τον απαγορευμένο τόπο— αντανακλά τόσο τη δύναμη του ερωτικού πάθους, όσο και το μέγεθος της αμαρτίας του —ο ήρωας περιγράφεται να φλέγεται από επιθυμία για να εισέλθει στον χώρο του ευκτηρίου, προκειμένου να συναντήσει το αντικείμενο του απαγορευμένου ερωτικού του πόθου, την Ιωάννα.
- την ερωμένη του Φλώρου, Ιωάννα, και την παράνομη / απαγορευμένη ερωτική σχέση με την ηρωίδα, με τον απαγορευμένο καρπό που έφαγε ο Αδάμ[544],
- τον απαγορευμένο χώρο του ευκτηρίου, όπου εκεί βρίσκεται το αντικείμενο του ερωτικού πόθου του μοναχού, με τον απολεσθέντα Παράδεισο.

22η Θεματική Ενότητα:

Η διαβεβαίωση εκ μέρους της Ιωάννας προς τους κατοίκους της Ρώμης περί έναρξης της τελετής των Δεήσεων την επόμενη ημέρα και αναθεματισμού των ακρίδων σε επίσημη λιτανεία.

Η ταλαιπωρημένη Ιωάννα, καθισμένη σε ένα στασίδι, κοιτάζει ανήσυχα την εξογκωμένη από την εγκυμοσύνη κοιλιά της, ενώ με χλομή και αλλοιωμένη μορφή προχωράει προς το παράθυρο, προκειμένου να κατευνάσει το αγριεμένο πλήθος. Στη θέα του πάπα άλλοι σκύβουν από ακούσιο σεβασμό μέχρι το χώμα, ενώ άλλοι ρίχνουν πέτρες, σάπια λεμόνια και πολλά χείλη των Φαρισαίων ξεστομίζουν βρισιές και κατάρες κατά του αντιπροσώπου του Ιησού στη γη. Η υπόσχεση του «πάπα Ιωάννη» ότι, την επόμενη ημέρα που θα ξεκινήσουν οι τελετές των «Δεήσεων», θα αναθεματίσει τις ακρίδες, καταπραΰνει την οχλαγωγία των κατοίκων της Ρώμης. Άλλωστε, τέτοιοι αφορισμοί είναι συνηθισμένοι την εποχή εκείνη.

---

[543]Βλ. *Π.Δ.*, *Γένεσις*, 3. 24.

[544]Βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 232- 233: «…περιήρχετο μετά το γεύμα τας τάξεις των ρασοφόρων εκείνων Αδωνίδων…**διστάζουσα προς ποίον εξ αυτών ήθελε προσφέρει το μήλον** και πολύ μάλλον τίνι τρόπωι ηδύνατο ευσχήμως να το προσφέρηι».

Την επόμενη ημέρα όλοι προετοιμάζονται για την τελετή των «Δεήσεων». Η Ιωάννα αποχαιρετάει με δάκρυα στα μάτια τον Φλώρο, έχοντας η ίδια περάσει μια κακή και χωρίς ύπνο νύχτα, άλλοτε σκεπτόμενη περί αθανασίας της ψυχής και άλλοτε δοκιμάζοντας αρχιερατικές στολές, προσπαθώντας να βρει τη στολή εκείνη που θα καλύψει καλύτερα την εξογκωμένη από την εγκυμοσύνη κοιλιά της.

Πολλά περνούν από τον νου της: τα λόγια του αγγέλου που είδε, οι πλάστιγγες με τις οποίες ο αρχάγγελος Μιχαήλ ζύγιζε τις ψυχές, το φυσερό του Διαβόλου, τα καζάνια, τα κάρβουνα, τα μαστίγια και άλλα σύνεργα της μεσαιωνικής Κόλασης, τα φιλοσοφικά συστήματα, η μετεμψύχωση, η μετάβαση των ψυχών στη σελήνη, οι σεισμοί, οι ακρίδες, η λέπρα και η πανούκλα. Τελικά η ηρωίδα καταλήγει στο συμπέρασμα ότι ο Θεός δεν έκανε καλά που έβαλε στον κόσμο αυτό βάσανα και λύπες και στον άλλο δαίμονες και φλόγες.

Ο Φλώρος προσπαθεί με δάκρυα στα μάτια να την πείσει να αναβάλει τη λιτανεία, όμως η Ιωάννα, που έχει δεχτεί το πικρό ποτήρι, ξέρει ότι πρέπει να το πιει μέχρι τέλους. Έτσι, αφού φοράει την τιάρα και παίρνει στο χέρι της την ποιμαντική ράβδο, ενώ παράλληλα κατέχεται από μαύρα προαισθήματα, κατευθύνεται προς το ανυπόμονο πλήθος που την περιμένει.

22η Θεματική Ενότητα:
Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

50. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Ότε η ωχρά και ηλλοιωμένη του ποντίφηκος μορφή επέλαμψεν εις το παράθυρον, φωτιζομένη υπό αμυδράς ακτίνος διαπερώσης τα νέφη των ακρίδων, πολλοί των επαναστατών υπό ακουσίου καταληφθέντες σεβασμού προσέκλιναν εδαφιαίως, ως αι σημαίαι των Ρωμαίων στρατιωτών προ του Χριστού, ότε ενεφανίζετο ενώπιον του Πιλάτου, αλλά και πολλαί ασεβείς χείρες υψώθησαν πάλλουσαι πέτρας και σαπρά λειμώνια και πολλά Φαρισαίων χείλη εξήμεσαν κατά του αντιπροσώπου του Ιησού ύβρεις και κατάρας».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 245)

Παράβαλε το εξής αρχαίο χωρίο:
Κ. Δ., *Προς Γαλάτας*, 3. 13 - 3. 14.
(13.) Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν
ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρα,
ὅτι γέγραπται, Ἐπικατάρατος πᾶς ὁ κρεμάμενος ἐπὶ
ξύλου, (14.) ἵνα εἰς τὰ ἔθνη ἡ εὐλογία τοῦ Ἀβραὰμ
γένηται ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἵνα τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ
πνεύματος λάβωμεν διὰ τῆς πίστεως.

51. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος.**
«Ο ποντίφηξ εκτείνας την αγίαν χείρα του, ίνα ζητήσηι τον λόγον, ανήγγειλεν ότι την επιούσαν, ότε ήρχιζον αι τελεταί των «Δεήσεων» (Ragations), ήθελεν αναθεματίσει τας ακρίδας εν επισήμωι λιτανείαι, εν τούτοις δε ενεθεμάτιζε τους μη αμέσως επιστρέφοντας εις τας οικίας των. Η παπική εκείνη υπόσχεσις διεσκέδασεν εν ακαρεί τας ανησυχίας και κατεπράυνε την οργήν των καλών Ρωμαίων, ων αι οχλαγωγίαι είχον καταντήσει να ομοιάζωσι τας τρικυμίας εκείνας της Προποντίδος, τας οποίας, κατά τον Αριστοτέλη, ήρκουν να κατευνάσωσιν ολίγαι σταγόνες ελαίου».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 245)

Παραπομπή στην εξής αρχαία πηγή:
Αριστοτέλους, *Προβλήματα*, 881a, 4- 7.
Διὰ τί οἱ κόποι μᾶλλον παύονται, ὅταν τις τῷ ἐλαίῳ
ὕδωρ συμμίξας ἀνατρίψηται; ἢ ὅτι μᾶλλον εἰσδύεται τὸ (5)
ἔλαιον μετὰ τοῦ ὕδατος; ἐὰν δὲ αὐτὸ καθ᾽ αὑτὸ ᾖ, οὐχ
ὁμοίως παρεισδύνει διὰ τὸ ἐπιπολαστικὸν εἶναι.

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού
στην 22η Θεματική Ενότητα

Στη διάρκεια της περιγραφής της Πάπισσας Ιωάννας, η οποία χλομή και με αλλοιωμένη μορφή κατευθύνεται προς το παράθυρο, προκειμένου να εξευμενίσει το μαινόμενο πλήθος, και της θετικής αντίδρασης του κόσμου στη θέα του Πάπα, οι επαναστατημένοι κάτοικοι της Ρώμης, οι οποίοι σκύβουν με ευλάβεια το κέφαλι τους στον Πάπα, παραλληλίζονται με τις σημαίες των Ρωμαίων στρατιωτών, οι οποίες χαμηλώνουν μπροστά στον Ιησού Χριστό (50ο παράθεμα Ρ.).

Η πτώση της σημαίας κατά τη διάρκεια της εμφάνισης του Χριστού ενώπιον του Πιλάτου υποδηλώνει εμμέσως την μη αποδοχή της βασιλικής καταγωγής του Ιησού Χριστού, την μη παραδοχή της βασιλείας του και λειτουργεί ως τρόπος εκδήλωσης της απαξίωσής του από τους Ρωμαίους στρατιώτες. Αντίθετα, εκείνοι υποδέχονταν τους Ρωμαίους αυτοκράτορες με τα λάβαρα υψωμένα σε ένδειξη τιμής. Η σημαία αποτελούσε το σύμβολο της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, ώστε οι Ρωμαίοι αυτοκράτορες γίνονταν δεκτοί με τις σημαίες υψωμένες, απολαμβάνοντας έτσι τιμές και δόξα, ενώ εκείνος —ο Ιησούς Χριστός— που δεν υποκλινόταν στο έμβλημα αυτό και δεν δεχόταν την ανωτερότητά του γινόταν αντικείμενο κατάκρισης, απαξίωσης και χλευασμού.

Μέσα από τον παραλληλισμό τόσο των πιστών, που **με ευλάβεια** σκύβουν το κεφάλι στο έδαφος, όταν αντικρίζουν την Πάπισσα Ιωάννα, με τις σημαίες, οι οποίες χαμηλώνουν στο πέρασμα του Χριστού **σε ένδειξη απαξίωσης** προς εκείνον, όσο και της Πάπισσας Ιωάννας με τον Ιησού Χριστό ως εκπροσώπου του στη γη, αναδεικνύεται έμμεσα η ροϊδική ειρωνεία:

- προς την κεντρική ηρωίδα, που δεν φτάνει το μεγαλείο του βιβλικού προτύπου, ενώ σκιαγραφείται ως καρικατούρα του[545], και
- προς την αντίδραση των κατοίκων της Ρώμης που δέχονται με επευφημίες και υποκλίσεις την Πάπισσα Ιωάννα, η οποία παραβιάζει τα θεία και προκαλεί την καταστροφή της πόλης, ενώ κάθε άλλο παρά ευσέβεια της αρμόζει. Ο συγγραφέας ειρωνεύεται τους «ευσεβείς»[546] που επευφημούν την ηρωίδα, κάνοντας λόγο για πολλούς από τους επαναστάτες, οι οποίοι «…**υπό ακουσίου καταληφθέντες σεβασμού προσέκλιναν εδαφιαίως**…». Συγχρόνως, ο συγγραφέας του έργου αναφέρεται στους «ασεβείς» —σε σύγκριση με τους «ευσεβείς»— που υβρίζουν την ηρωίδα, χαρακτηρίζοντας: τα χέρια που υψώνονται πετώντας πέτρες και σάπια λεμόνια ως «**ασεβή**» και τα χείλη εκείνων που ξεστόμιζαν ύβρεις και κατάρες κατά του αντιπροσώπου του Ιησού ως «…**Φαρισαίων χείλη**…», καθώς δεν δέχονται την θεία εξουσία του Πάπα. Έτσι, στο πλαίσιο της ειρωνείας, λέγεται ότι όσοι επευφημούσαν την Πάπισσα Ιωάννα ως αντιπρόσωπο του Ιησού Χριστού ήταν «ευσεβείς» και όσοι την αποδοκίμαζαν ήταν «ασεβείς».

  Ως προς τη φράση «…εξήμεσαν κατά του αντιπροσώπου του Ιησού ύβρεις και κατάρες», που αναφέρεται ειρωνικά στην ηρωίδα ως αντιπρόσωπο του Χριστού, παρατίθεται ενδεικτικά ένα βιβλικό χωρίο από την *Κ.Δ.*, όπου λέγεται ότι εκείνος σταυρώθηκε και δέχτηκε κατάρες, ώστε να εξαγοράσει με τον τρόπο αυτό την

---

[545]Βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 248: «**Η αυτού αγιότης…λαβούσα ελεφαντίνην εικόνα του Εσταυρωμένου, ύψωσεν αυτήν,** ίνα σταυροκοπήσηι την υπό των ακρίδων μεμολυσμένην ατμόσφαιραν· **αλλ' αίφνης ο άγιος σταυρός πίπτει εκ των χειρών της και θραύεται κατά γης**, μετ' ου πολύ δε αυτός **ο ποντίφηξ πίπτει** κακείνος ωχρός και ημιθανής **παρά του θρόνου του τους πόδας**».

[546]Ως προς τον συγκεκριμένο χαρακτηρισμό βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 249: «…των ευσεβών ιερέων…».

σωτηρία των χριστιανών[547] (50ο παράθεμα Ρ.). Αντίθετα, η Πάπισσα Ιωάννα δέχτηκε ύβρεις και κατάρες, καθώς δεν έκανε καμία ενέργεια για να βοηθήσει τη Ρώμη που καταστρεφόταν[548].

- προς την υποτιμητική συμπεριφορά των Ρωμαίων[549] απέναντι στον Ιησού Χριστό, ο οποίος, αν και ήταν βασιλιάς των Ιουδαίων[550], δέχτηκε την απαξίωση και τον χλευασμό.

Με την ανάδειξη του γεγονότος ότι η Πάπισσα Ιωάννα δέχεται επευφημίες και εκδηλώσεις σεβασμού και ο Ιησούς Χριστός ύβρεις και εκδηλώσεις απαξίωσης, ενώ θα έπρεπε να συμβαίνει το αντίθετο, αφήνεται να εννοηθεί ότι τόσο στην πρώτη περίπτωση όσο και στη δεύτερη οι Ρωμαίοι πολίτες και στρατιώτες αντίστοιχα απεικονίζονται ως μη έχοντες αντικειμενική κρίση πάνω στην έννοια του σωστού και του ηθικού. Μάλιστα, ο συγγραφέας επισημαίνει την αδυναμία τους να αντιληφθούν την αλήθεια μέσα από τον χαρακτηρισμό τους ως «…καλών Ρωμαίων…»[551] που διερωτώνται για τον Πάπα «…εν αρχήι μετ' απορίας, είτα μετ' ανυπομονησίας και τέλος μετ' οργής…δια τι, ενώ υπήρχον τοσούτοι εχθροί να πολεμήσηι, άφινεν εις την θήκην τα κοσμικά και πνευματικά του όπλα»[552].

Στη συνέχεια, ο συγγραφέας αναφέρεται στην ανησυχία και την οργή των κατοίκων της Ρώμης, αντιδράσεις που διασκεδάζονται ακαριαία μετά την αναγγελία εκ μέρους της ηρωίδας ότι την επόμενη ημέρα στην τελετή των «Δεήσεων» προτίθεται να αναθεματίσει τις ακρίδες σε επίσημη λιτανεία. Στο σημείο αυτό οι «οχλαγωγίες» των κατοίκων της Ρώμης, που κατευνάζονται, παραλληλίζονται με τις τρικυμίες της Προποντίδας, οι οποίες καταπραΰνονται με λίγες σταγόνες λαδιού (51ο παράθεμα Ρ.).

Αντίστοιχα, στο έργο του Αριστοτέλη με τίτλο *Προβλήματα*[553] περιγράφεται η διείσδυση λίγων σταγόνων λαδιού στο νερό, γεγονός που φέρνει παύση των κόπων, της κούρασης. Πιο συγκεκριμένα, αναφέρεται η καταπραϋντική δράση του ζεστού λαδιού αναμεμιγμένου στο νερό και εισερχόμενου μέσα στο ανθρώπινο σώμα με αποτέλεσμα το σώμα να μαλακώνει, όταν το λάδι εισχωρεί μέσα του. Μάλιστα, ο Αριστοτέλης συμπληρώνει ότι το ζεστό λάδι έχει την ιδιότητα να ξηραίνει και να σκληραίνει (το σώμα), ιδιότητες όμως που εξασθενούν, όταν το λάδι αναμειγνύεται με το νερό[554].

---

[547]Βλ. *Κ.Δ.*, *Προς Γαλάτας*, 3. 13 - 3. 14.

[548]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 243-244, όπου η ηρωίδα περιγράφεται άπραγη, ενώ η Ρώμη υπέφερε: τόσο **οικονομικά** —από τους ληστές, όσο και από **τα σημεία** που την έπληξαν.

[549]Βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 118, όπου περιγράφεται η εχθρική συμπεριφορά των Ρωμαίων κατά του Ιησού Χριστού, καθώς εκεί ο Ρωμαίος στρατιώτης απεικονίζεται να βυθίζει την λόγχη του στα πλευρά του Σωτήρα.

[550]Βλ. *Κ.Δ.*, *Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, 27. 29, όπου ο Χριστός αναφέρεται ως «Ο βασιλεύς τῶν Ἰουδαίων…». Βλ. επίσης *Κ.Δ.*, *Αποκάλυψις Ιωάννου*, 19. 16, όπου ο Ιησούς Χριστός αναφέρεται ως «Βασιλεὺς βασιλέων».

[551]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 243.

[552]Βλ. παραπάνω υποσημείωση.

[553]Βλ. Αριστοτέλους, *Προβλήματα*, 881a, 4- 7. Επίσης βλ. Πλουτάρχου, *Αίτια Φυσικά*, 914. F- 915. A: «**Διὰ τί τῆς θαλάττης ἐλαίῳ καταρραινομένης γίνεται / καταφάνεια καὶ γαλήνη; / Πότερον, ὡς Ἀριστοτέλης φησί, τὸ πνεῦμα τῆς λειό/ τητος ἀπολισθαῖνον οὐ ποιεῖ πληγὴν οὐδὲ σάλον;** ἢ τοῦτο / μὲν πιθανῶς εἴρηται πρὸς τὰ ἐκτός, | ἐπεὶ δέ φασι καὶ / τοὺς κατακολυμβῶντας, / ὅταν ἔλαιον εἰς τὸ στόμα λα/ βόντες ἐκφυσήσωσιν, ἐν τῷ βυθῷ φέγγος ἴσχειν καὶ δίοψιν, / οὐκ ἔστιν ἐκεῖ πνεύματος ὄλισθον αἰτιάσασθαι;».

[554]Βλ. περισσότερα στον Hett 2000, σ. 137: "Why is weariness removed, when one mixes water with oil and rubs oneself ? Is it because the oil when mixed with water penetrates farther ? If oil is used by itself, it does not penetrate to the same extent because it remains on the surface. The body is therefore more softened when the oil penetrates, since oil is naturally hot, and what is hot both dries and hardens,

Στην *Πάπισσα Ιωάννα* περιγράφεται η διείσδυση λίγων σταγόνων λαδιού στο θαλασινό νερό, προκειμένου να κατευναστούν οι τρικυμίες της Προποντίδας, ώστε εκείνες χρησιμοποιούνται για την καταπράυνση ενός φυσικού φαινομένου. Ωστόσο, καθώς «αι οχλαγωγίαι» των Ρωμαίων κατοίκων παρομοιάζονται με τις τρικυμίες της Προποντίδας, καθίσταται σαφής η πρόθεση του συγγραφέα να παραλληλίσει την καταπραϋντική δράση λίγων σταγόνων λαδιού στην τρικυμισμένη Προποντίδα με την καταπραϋντική δράση της παπικής υποσχέσεως —για αναθεματισμό των ακρίδων κατά την τελετή των «Δεήσεων»— στην οχλαγωγία του λαού της Ρώμης, που απεικονίζεται ως λαοθάλασσα η οποία εξευμενίζεται.

23η Θεματική Ενότητα:

Η αποκάλυψη της γυναικείας ταυτότητας του Πάπα Ιωάννη του Ογδόου με τη γέννηση του παπιδίου στη διάρκεια της επίσημης λιτανείας, η απαίτηση του λαού για ρίψη της Πάπισσας και του παπιδίου στον Τίβερη ποταμό και ο θάνατος της Ιωάννας.

Ο «πάπας Ιωάννης» φτάνει στην είσοδο του Βατικανού, όπου πάνω από είκοσι χιλιάδες κάτοικοι της Ρώμης τον περιμένουν, παρατεταγμένοι για τη λιτανεία. Ο πάπας ανεβαίνει στο μουλάρι του, ενώ ακολουθούν πρώτα οι σημαιοφόροι με τους σταυρούς και τις εικόνες των πολιούχων αγίων, έπειτα οι αρχιερείς, στη συνέχεια οι ηγούμενοι και οι καλόγεροι, μετά οι μοναχές και οι διακόνισσες υπό τη σημαία του Αγίου Μαρκελλίνου, κατόπιν οι παντρεμένες γυναίκες υπό τη σημαία της Αγίας Ευφημίας και τέλος οι παρθένες ημίγυμνες και με λυτά μαλλιά. Ο κατώτερος κλήρος, οι στρατιώτες και ο όχλος ακολουθούν τελευταίοι, ενώ πίσω τους βρίσκεται πλήθος μικροπωλητών, οι οποίοι ζεσταίνουν την ευλάβεια των πιστών με μπίρα, νερόμελο και αφέψημα κυδωνιών. Όλοι αυτοί οι πιστοί ψέλνουν ύμνους στον Ιησού και τον Άγιο Πέτρο, άλλοι στα λατινικά και άλλοι στη γλώσσα τους, που στο σύνολό τους αποτελούν μια αλλόκοτη κακοφωνία, την οποία ο ευσεβής Σατωβριάνδος θα ονόμαζε «αρμονικότατη συμφωνία όλων των εθνών αναφορικά με τον Χριστό».

Η λιτανεία περνάει από την αγορά του Τραϊανού, το αμφιθέατρο του Φλαβίου και σταματάει στην πλατεία του Λατερανού. Ο αφόρητος καύσωνας και η σκόνη την ημέρα εκείνη δυσκολεύουν ακόμα περισσότερο την Ιωάννα, που μετά βίας κρατιέται πάνω στο μουλάρι της, ενώ η ταραχή που νιώθει στα σπλάγχνα της την κάνει να σκοντάψει δύο φορές, καθώς ανεβαίνει τα σκαλιά του μεγαλοπρεπούς θρόνου, για να αναθεματίσει από εκεί τις ακρίδες.

Αφού ραντίζει με αγιασμένο νερό προς την Ανατολή, τη Δύση, το Νότο και τον Βορρά, έπειτα παίρνει την ελεφάντινη εικόνα του Χριστού και την υψώνει ψηλά, για να σταυροκοπήσει την ατμόσφαιρα που είναι μολυσμένη από τις ακρίδες, όμως η εικόνα πέφτει από τα χέρια της. Λίγο αργότερα η ηρωίδα βρίσκεται χλομή και ετοιμοθάνατη στα πόδια του θρόνου, όπου πριν καθόταν.

Οι πιστοί προς στιγμήν φοβούνται και εκείνοι που κρατούν την ουρά της παπικής ενδυμασίας σπεύδουν να βοηθήσουν τον «πάπα Ιωάννη», που αναστενάζει, καθώς κυλιέται στη σκόνη. Πολλές ερμηνείες δίνονται για το γεγονός αυτό: Άλλοι λένε ότι ο πάπας πάτησε μανδραγόρα, άλλοι ότι τον τσίμπησε σκορπιός στην κνήμη, άλλοι ότι είχε φάει δηλητηριώδη μανιτάρια. Οι περισσότεροι όμως πιστεύουν ότι είναι δαιμονισμένος. Καλούν τον επίσκοπο Πόρτου, τον μεγαλύτερο εξορκιστή τα χρόνια εκείνα, για να εξορκίσει το δαιμόνιο. Όλοι οι πιστοί είναι προσηλωμένοι στον πάπα, περιμένοντας να δουν το ακάθαρτο πνεύμα να βγαίνει από το στόμα ή το αφτί

---

but dryness and hardness are both useless for weariness; but when it is rubbed in mixed with water the drying effect of the oil is less".

του «πάπα Ιωάννη», αλλά αντί για δαιμόνιο βγαίνει από την ποδιά του ένα πρόωρο και ετοιμοθάνατο βρέφος!

Οι ιερείς που μέχρι τότε κρατούσαν τον πάπα οπισθοχωρούν με φρίκη, οι περίεργοι πλησιάζουν για να δουν το αξιοπερίεργο γεγονός κάνοντας τον σταυρό τους και κραυγάζοντας, οι γυναίκες ανεβαίνουν στις πλάτες των ανδρών, οι έφιπποι ανορθώνονται πάνω στα ζώα τους και οι διάκονοι χρησιμοποιούν τους σταυρούς και τις σημαίες ως ρόπαλα, για να ανοίξουν δρόμο μέσα στον κόσμο. Κάποιοι ιερείς, θέλοντας να μεταβάλουν τη μανία του πλήθους σε κατάνυξη, φωνάζουν «θαύμα!» με δυνατή φωνή.

Αλλά καθώς τέτοιο θαύμα είναι πρωτάκουστο και πρωτοφανές, αφού στη θαυματολογία κανείς άγιος δεν παριστάνεται να μένει έγκυος και να γεννάει παιδί, το μαινόμενο πλήθος αρχίζει να κλοτσάει, να φτύνει και να ζητάει να ριχτεί στον Τίβερη ποταμό η Πάπισσα Ιωάννα και το παπίδιο.

Ο Φλώρος κατορθώνει να διασχίσει το πλήθος και να πάρει στην αγκαλιά του τη χλομή ηρωίδα, η οποία στρέφοντας το βλέμμα προς τον ουρανό —θέλοντας ίσως να υπενθυμίσει στον επουράνιο Θεό ότι ήπιε μέχρι τέλους το πικρό ποτήρι που ο άγγελος της είχε υποδείξει— ξεψυχάει ψιθυρίζοντας λίγα λόγια από την Αγία Γραφή.

Μόλις η ψυχή της εγκαταλείπει την πρόσκαιρη κατοικία της, μεγάλη πάλη συντελείται ανάμεσα σε πλήθος δαιμόνων, που ορμούν από την άβυσσο, και τη φάλαγγα των αγγέλων, που κατεβαίνει από τον ουρανό. Οι δαίμονες ισχυρίζονται ότι η ψυχή της Ιωάννας πρέπει να πάει στην Κόλαση, ενώ οι άγγελοι ότι η μετάνοιά της έχει εξαλείψει τα δικαιώματα του Άδη. Όμως οι δαίμονες δεν πείθονται και στα επιχειρήματα των αγγέλων αντιτάσσουν τα κέρατά τους, ενώ οι άγγελοι τις ρομφαίες τους.

Μέσα στην πάλη μεταξύ των δαιμόνων και των αγγέλων, τα όπλα των οποίων αντηχούν σαν συγκρουόμενα σύννεφα και βροχή από αίμα στάζει πάνω στους πιστούς που βρίσκονται στην πλατεία, ένας άγγελος διασχίζει τις δύο παρατάξεις και παίρνει την ψυχή της ηρωίδας, ενώ μεταφέροντάς την πάνω σε ένα σύννεφο, την οδηγεί πιθανότατα στο Καθαρτήριο.

Το άψυχο σώμα της Ιωάννας ενταφιάζεται μαζί με το παιδί της εκεί όπου ξεψύχησε και εκεί στήνεται ένα μαρμάρινο άγαλμα, που παριστάνει μια γυναίκα που γεννάει. Ο Φλώρος γίνεται ερημίτης και οι ευσεβείς προσκυνητές, για να μη μολύνουν τα σανδάλια τους πατώντας τα ίχνη της ιερόσυλης Πάπισσας Ιωάννας, κατευθύνονται στο εξής από άλλο δρόμο προς το Λατερανό.

23η Θεματική Ενότητα:
Τα παραθέματα του έργου *Η Πάπισσα Ιωάννα* που περιέχουν αρχαιογνωστικό υλικό (αρχαίες πηγές– χωρία).

52. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Τα κάτωθεν των ανακτόρων εστρατοπεδευμένα πλήθη εκρότουν ανυπομόνως τους πόδας και οι πτεροστόλιστοι ημίονοι τα πέταλά των· αι λαμπάδες ήσαν αναμμέναι, οι κώδωνες αντήχουν και εκάπνιζε το θυμίαμα, ο δε παναγιώτατος πάπας, θέσας επί της κεφαλής την τιάραν και λαβών ανά χείρας την ποιμαντορικήν ράβδον, απεσπάσθη τέλος πάντων από του φιλτάτου του τας αγκάλας, κατεχόμενος υπό προαισθημάτων μαύρων, ως οι κόρακες, οίτινες επτερύγιζον υπεράνω της κεφαλής του Γράκχου την ημέραν του θανάτου του».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 247)

Παράβαλε το εξής αρχαίο χωρίο:
Πλουτάρχου, *Τιβέριος και Γάιος Γράκχος*, 17. 2, 6- 17. 6, 1.
17.
(1.) Ἅμα δ' ἡμέρᾳ παρῆν ὁ τὰς ὄρνιθας αἷς διαμαντεύονται κομίζων, καὶ προέβαλλε τροφὴν αὐταῖς. αἱ δ'

οὐ προῆλθον εἰ μὴ μία μόνη, διασείσαντος εὖ μάλα τοῦ
ἀνθρώπου τὸ ἀγγεῖον. οὐδ' αὕτη δὲ τῆς τροφῆς ἔθιγεν,
ἀλλ' ἐπάρασα τὴν ἀριστερὰν πτέρυγα καὶ παρατείνασα (5)
(2)τὸ σκέλος, πάλιν εἰς τὸ ἀγγεῖον κατέφυγε. τοῦτο καὶ τοῦ
προτέρου σημείου τὸν Τιβέριον ἀνέμνησεν. ἦν γὰρ αὐτῷ
κράνος ᾧ πρὸς τὰς μάχας ἐχρῆτο, κεκοσμημένον ἐκπρεπῶς
καὶ διάσημον· εἰς τοῦτο καταδύντες ὄφεις ἔλαθον ἐντε- (5)
κόντες ᾠά, καὶ ταῦτ' ἐξεγλύψαντο. διὸ καὶ μᾶλλον ὁ
(3)Τιβέριος τοῖς περὶ τὰς ὄρνιθας ἐταράττετο. προῄει δ' (1)
ὅμως, ἄνω τὸν δῆμον ἠθροῖσθαι περὶ τὸ Καπετώλιον
πυνθανόμενος· καὶ πρὶν ἐξελθεῖν προσέπταισε πρὸς τὸν
οὐδόν, σφοδρᾶς οὕτω πληγῆς γενομένης, ὥστε τὸν μὲν
ὄνυχα τοῦ μεγάλου δακτύλου ῥαγῆναι, τὸ δ' αἷμα διὰ τοῦ (5)
(4)ὑποδήματος ἔξω φέρεσθαι. μικρὸν δ' αὐτοῦ προελθόντος, (1)
ὤφθησαν ὑπὲρ κεράμου μαχόμενοι **κόρακες** ἐν ἀριστερᾷ·
καὶ πολλῶν ὡς εἰκὸς ἀνθρώπων παρερχομένων, κατ'
αὐτὸν τὸν Τιβέριον λίθος ἀπωσθεὶς ὑπὸ θατέρου τῶν
(5)**κοράκων** ἔπεσε παρὰ τὸν πόδα. τοῦτο καὶ τοὺς θρασυ- (1)
τάτους τῶν περὶ αὐτὸν ἐπέστησεν· ἀλλὰ Βλόσσιος ὁ
Κυμαῖος παρὼν αἰσχύνην ἔφη καὶ κατήφειαν ἂν εἶναι
πολλήν, εἰ Τιβέριος, Γράγχου μὲν υἱός, Ἀφρικανοῦ δὲ
Σκιπίωνος θυγατριδοῦς, προστάτης δὲ τοῦ Ῥωμαίων (5)
δήμου, **κόρακα** δείσας οὐχ ὑπακούσειε τοῖς πολίταις
(6)καλοῦσι·

53. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος.**
«Επί κεφαλής εβάδιζον οι σημαιοφόροι φέροντες τους σταυρούς και τας εικόνας των πολιούχων αγίων, μετά τούτους οι αρχιερείς εν προφύραι, ακολουθούμενοι υπό των ηγουμένων και καλογήρων, οίτινες επροχώρουν γυμνόποδες κύπτοντες προς την γην τας τεφροσκεπείς κεφαλάς των· αι μοναχαί και αι διακόνισσαι είποντο υπό την σημαίαν του Αγ. Μαρκελλίνου, αι ύπανδροι γυναίκες υπό την της Αγ. Ευφημίας και τέλος αι παρθένοι ημίγυμνοι και λυσίκομοι, αλλά κατηφείς, διότι αι ακρίδες δεν είχον αφήσει ούτε ρόδα ούτε ναρκίσσους, δι' ων εσυνήθιζον εις τους ανθηρούς εκείνους της πίστεως χρόνους να στολίζωσι τας κεφαλάς και τα στήθη των κατά τας επισήμους λιτανείας.

Ο κατώτερος κλήρος, οι στρατιώται και ο όχλος είποντο τελευταίοι, ακολουθούμενοι υπό πλήθους θερμοπωλών και καπήλων, οίτινες εθέρμαινον την ευλάβειαν των πιστών δια ζύθου, υδρομέλιτος και αφεψήματος κυδωνίων. Άπαν το πλήθος εκείνο έψαλλεν ύμνους εις τον Ιησούν και τον Άγ. Πέτρον, επειδή δε μεταξύ των λιτανευόντων υπήρχον και νεοφώτιστοι Σαρακηνοί, Γερμανοί βενεδικτίνοι, Έλληνες καλόγηροι, Άγγλοι θεολόγοι και πλείστοι άλλοι ξένοι, οίτινες μη προφθάσαντες να μάθωσι λατινικά απήγγελλον έκαστος εις την γλώσσαν του τους ψαλμούς, απετελείτο αλλόκοτος κακοφωνία, ην ο ευσεβής Σατωβριάνδος ήθελεν αναμφιβόλως ονομάσει «αρμονικωτάτην πάντων των εθνών περί του Χριστού συμφωνίαν» ».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 247-248)

«Η περιγραφή της λιτανείας ελήφθη σχεδόν αυτολεξεί παρά Γρηγορ. Τουρονησίου, περιγράφοντος ομοίαν τελετήν, τελεσθείσαν υπό του πάπα Γρηγορίου προς απαλλαγήν από παραπλησίων δεινών, πλημμύρας δηλ. , όφεων κτλ. Βλ. «Ιστορ. Φράγ. , Α΄, 1» ».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 293)

Παραπομπή στην εξής αρχαία πηγή:
Γρηγορίου του Τουρονησίου, *Ιστορίαι*, 10. 1.

1. De Gregorio papa Romano.

Anno igitur quinto decimo Childeberthi regis diaconus noster ab urbe Roma sanctorum cum pigneribus veniens, sic retulit, quod anno superiore, mense nono, tanta inundatio Tiberis fluvius Romam urbem obtexerit, ut aedes antiquae deruerent, horrea etiam eclesiae subversa sint, in quibus nonnulla milia modiorum tritici periere. Multitudo etiam serpentium cum magno dracone in modo trabis validae per huius fluvii alveum in mare discendit; sed suffocatae bestiae inter salsos maris turbidi fluctus et litori eiectae sunt. … Sed quia eclesia Dei absque rectorem esse non poterat, Gregorium diaconem plebs omnis elegit. … Clerus igitur egrediatur ab eclesia sanctorum martyrum Cosmae et Damiani cum praesbyteris regionis sextae. Omnes vero abbatis cum monachis suis ab eclesia sanctorum martyrum Protasi et Gervasi cum praesbyteris regionis quartae. Omnes abbatissae cum congregationibus suis

egrediantur ab eclesia sanctorum martyrum Marcellini et Petri cum praesbyteris regionis primae. Omnes infantes ab eclesia sanctorum martyrum Iohannis et Pauli cum praesbyteris regionis secundae. Omnes vero laici ab eclesia sancti protomartyris Stephani cum praesbyteris regionis septimae. Omnes mulieres viduae ab eclesia sanctae Eufimiae cum praesbyteris regionis quintae. Omnes autem mulieres coniugatae egrediantur ab eclesia sancti martyris Clementis cum praesbyteris regionis tertiae, ut, de singulis eclesiis exeuntes cum praecibus ac lacrimis, ad beatae Mariae semper virginis genetricis domini nostri Iesu Christi basilicam congregemur, ut, ibi diutius cum fletu ac gemitu Domino supplicantes, peccatorum nostrorum veniam promerire valeamus.

54. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Οι αρχαιογνωστικές πηγές του ροϊδικού παραθέματος.**
«Ο κατώτερος κλήρος, οι στρατιώται και ο όχλος είποντο τελευταίοι, ακολουθούμενοι υπό πλήθους θερμοπωλών και καπήλων, οίτινες εθέρμαινον την ευλάβειαν των πιστών διά ζύθου, υδρομέλιτος και αφεψήματος κυδωνίων».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 247)

«Το αφέψημα των κυδωνίων ήτο ανέκαθεν εν χρήσει παρά τοις Ρωμαίοις, οίτινες ανεμίγνυον εν αυτώι κιννάμωμον και άλλα αρώματα. Του ποτού τούτου, προωρισμένου κυρίως εις τας γυναίκας, γίνεται συχνάκις μνεία παρά Πλαύτωι και Μαρτιαλίωι. Βλ. Hist. des Hôtel., σ. 124».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 293)

Παραπομπή στις εξής αρχαίες πηγές:
Πλαύτου*, ο Κις (Curculio)*, 1. 2, 102.
LE. Flos veteris vini meis naribus obiectust,
eius amor cupidam me huc prolicit per tenebras.
ubi ubi est, prope me est. evax, habeo.
salve, anime mi, Liberi lepos.
ut veteris vetus tui cupida sum.
nam omnium unguentum odor prae tuo nautea est,
tu mihi stacta, tu **cinnamum**, tu rosa,
tu crocinum et casia es, tu telinum,
nam ubi tu profusus, ibi ego me pervelim sepultam.

Μαρτιάλη, *Επιγράμματα,* 3. 55, 2.

LV.

Quod, quacumque venis, Cosmum migrare putamus
et fluere excusso **cinnama** fusa vitro,
nolo peregrinis placeas tibi, Gellia, nugis.

Μαρτιάλη, *Επιγράμματα,* 3. 63, 4.

Epigr. LXI-LXX

Cotile, bellus homo es: dicunt hoc, Cotile, multi.
Audio: sed quid sit, dic mihi, bellus homo?
"Bellus homo est, flexos qui digerit ordine crines,
balsama qui semper**, cinnama** semper olet;

Μαρτιάλη, *Επιγράμματα,* 4. 13, 3.

Claudia, Rufe, meo nubit Peregrina Pudenti:
macte esto taedis, o Hymenaee, tuis.
Tam bene rara suo miscentur **cinnama** nardo,
Massica Theseis tam bene vina favis;

Μαρτιάλη, *Επιγράμματα,* 6. 55, 1.

LV.

Quod semper casiaque **cinnamoque**
et nido niger alitis superbae
fragras plumbea Nicerotiana,

rides nos, Coracine, nil olentis,
malo quam bene olere nil olere. 5

55. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Πάντων των πιστών τα βλέμματα προσηλούντο εις το ωχρόν πρόσωπον του ποντίφηκος, περιμένοντα να ίδωσι το ακάθαρτον πνεύμα εξερχόμενον εκ του στόματος ή του ωτίου του, αλλ' αντί δαιμονίου άωρον και ημιθανές βρέφος εξώλισθησεν αίφνης εκ της ποδεάς του αρχηγού της χριστιανοσύνης! … Ιεράρχαι τινές ολοψύχως εις την Αγ. Έδραν αφωσιωμένοι εζήτησαν να μεταβάλωσι εις κατάνυξιν την μανίαν του πλήθους κράζοντες «θαύμα!» μεγάλη τη φωνή και προσκαλούντες εις προσκύνησιν τους πιστούς. Αλλά το θαύμα εκείνο ήτο ανήκουστον και πρωτοφανές εις τα χρονικά της χριστιανικής θαυματουργίας, ήτις καίτοι πολλά τέρατα δανεισθείσα παρά των ειδωλολατρών, ουδένα όμως εκ των αγίων έκρινεν εύλογον να παραστήσηι εγκυμονούντα και τίκτοντα ως τον βασιλέα του Ολύμπου· ώστε η φωνή των ευσεβών ιερέων απεπνίγη υπό των ορυγμών του μαινομένου όχλου, λακτοπατούντος, καταπτύοντος και ζητούντος να ρίψηι εις τον Τίβεριν Πάπισσαν και παπίδιον».
(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 248-249)

Παράβαλε τα εξής αρχαία χωρία:
Ομηρικοί Ύμνοι, *Εις Αθηνάν*, 28, 4-6.
(τ) Εἰς Ἀθηνᾶν (υ)
Παλλάδ' Ἀθηναίην κυδρὴν θεὸν ἄρχομ' ἀείδειν (ι)
γλαυκῶπιν πολύμητιν ἀμείλιχον ἦτορ ἔχουσαν
παρθένον αἰδοίην ἐρυσίπτολιν ἀλκήεσσαν
Τριτογενῆ, τὴν αὐτὸς ἐγείνατο μητίετα Ζεὺς
σεμνῆς ἐκ κεφαλῆς, πολεμήϊα τεύχε' ἔχουσαν (5)
χρύσεα παμφανόωντα·

Ησιόδου, *Θεογονία*, 923-925.
.....αὐτὸς δ' ἐκ κεφαλῆς γλαυκώπιδα γείνατ' Ἀθήνην,
δεινὴν ἐγρεκύδοιμον ἀγέστρατον ἀτρυτώνην,
πότνιαν, ᾗ κέλαδοί τε ἄδον πόλεμοί τε μάχαι τε· (925)

Νικήτου Ευγενειανού, *Περί Δροσίλλης και Χαρικλέους ερώτων*, 4. 185-187.
Μῦθος μὲν αὐτὸς ἐκτοκευθῆναι λέγει (185)
κόρην Ἀθηνᾶν τοῦ Διὸς τὴν Παλλάδα
ἀπὸ κρατὸς πάνοπλον ἔννουν παρθένον·

Παυσανίου του Περιηγητού, *Ελλάδος Περιήγησις*, 1. 24, 2, 8-9.
Ἀθηνᾶ τέ ἐστιν ἀνιοῦσα ἐκ τῆς κεφαλῆς
τοῦ Διός.

56. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος.**
«Ο Φλώρος κατορθώσας να σχίσηι το πλήθος υπεστήριζεν εις τας αγκάλας του την δύστηνον Ιωάνναν, ης η ωχρότης ηύξανεν ανά πάσαν στιγμήν, μέχρις ου υψώσασα προς ουρανόν το θνήσκον βλέμμα της, ίνα ίσως ενθυμίσηι εις τον εκεί κατοικούντα ότι μέχρι τελευταίας σταγόνος εκένωσε το ποτήριον, απέδωκε το πνεύμα ψιθυρίζουσα το του Ησαΐου: «Τας […] σιαγόνας μου έδωκα εις ραπίσματα, το […] πρόσωπόν μου ουκ απέστρεψα από αισχύνης και εμπτυσμάτων» (Ησα., κεφ. Ν΄, εδ. 6)».
(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 249)

Παραπομπή στην εξής αρχαία πηγή:
***Π.Δ., Ησαΐας*, 50. 6.**
(6.) τὸν νῶτόν μου δέδωκα εἰς μάστιγας, τὰς
δὲ σιαγόνας μου εἰς ῥαπίσματα, τὸ δὲ πρόσωπόν μου οὐκ ἀπ-
έστρεψα ἀπὸ αἰσχύνης ἐμπτυσμάτων·

57. **Γενική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική επίδραση– απήχηση στο ροϊδικό παράθεμα.**
«Άμα η αμαρτωλή εκείνη ψυχή εγκατέλιπε την πρόσκαιρον αυτής κατοικίαν, πλήθος δαιμόνων εξώρμησαν εκ της αβύσσου, ίνα αρπάσωσι την λείαν, εφ' ης ενόμιζον ότι είχον εγγεγραμμένην προ πολλού αναμφισβήτητον υποθήκην, αλλά συγχρόνως κατέβαινεν εξ ουρανού προς απόκρουσιν των πονηρών πνευμάτων φάλαγξ αγγέλων, ισχυριζομένων ότι η μετάνοια αυτής είχεν εξαλείψει πάντα του Άδου τα δικαιώματα. Αλλ' οι δαίμονες ήσαν δυσμετάπειστοι και εις των αγγέλων τα επιχειρήματα αντέταττον τα κέρατά των, ενώ εκείνοι εγύμνουν τας ρομφαίας. Η μεταξύ των πνευμάτων πάλη ευρίσκετο εις την ακμήν, τα όπλα αντήχουν ως συγκρουόμενα νέφη και αιματώδης βροχή έσταζεν επί

των εν τηι πλατείαι συνηγμένων πιστών, ότε αίφνης ο φανείς εις την Ιωάνναν άγγελος, διασχίσας τας τάξεις των μαχομένων συνέλαβε την αθλίαν αυτής ψυχήν, πόθεν δεν γνωρίζω, και επιβάς νέφους μετέφερεν αυτήν… εις το Καθαρτήριον πιθανώς ».

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 249-250)

Παράβαλε το εξής αρχαίο χωρίο:
***Κ.Δ., Αποκάλυψις Ιωάννου*, 19. 14.**
(14.) καὶ τὰ στρατεύ-
ματα [τὰ] ἐν τῷ οὐρανῷ ἠκολούθει αὐτῷ ἐφ᾽ ἵπποις
λευκοῖς, ἐνδεδυμένοι βύσσινον λευκὸν καθαρόν.

58. **Ειδική Αρχαιογνωσία: Η αρχαιογνωστική πηγή του ροϊδικού παραθέματος.**
«Ταύτα, αναγνώστα μου, τα θαύματα διηγούνται ουχί τέσσαρες αλιείς, ως τα εν Ιουδαίαι, αλλ᾽ υπέρ τους τετρακοσίους σεβάσμιοι και ρασοφόροι χρονογράφοι, ημείς δε ενώπιον τοιαύτης χορείας πανσέπτων μαρτύρων κλίνομεν τον αυχένα εκφωνούντες μετά του Αγ. Τερτουλλιανού:«Τα πιστεύομεν διότι είναι απίστευτα» (Credo […], quia absurdum).

(Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 250)

Παραπομπή στην εξής αρχαία πηγή:
Τερτυλλιανού, *Περί της σαρκός του Χριστού (De carne Christi)*, 5. 4.
prorsus
credibile est, quia ineptum est. et sepultus resurrexit: certum est,
quia impossibile.

Σχολιασμός του αρχαιογνωστικού υλικού στην 23η Θεματική Ενότητα

Στη διάρκεια της περιγραφής της τελετής και ειδικότερα της λιτανείας που τελούνταν στη διάρκεια των «Δεήσεων» γίνεται λόγος για την ειδωλολατρική προέλευσή της. Οι ειδωλολάτρες κάθε τέτοια εποχή έκαναν θυσίες, προκειμένου να είναι εύφοροι οι αγροί, χορεύοντας και ξεφαντώνοντας γύρω από τους βωμούς της Δήμητρας και του Βάκχου, από τους οποίους ζητούσαν να ευλογήσουν τα στάχυα, τα αμπέλια και τα γογγύλια. Την εποχή του Μεσαίωνα οι απόγονοί τους επικαλούνταν με παρόμοιες τελετές την προστασία της «…«Σταχυοδοτείρας Παναγίας»…» και του Αγίου Μαρτίνου, οι οποίοι αντικατέστησαν αντίστοιχα τη Δήμητρα και τον Βάκχο[555].

Στη συνέχεια[556] αποτυπώνεται η κατάσταση της Ιωάννας που αποχαιρετάει με δάκρυα στα μάτια τον Φλώρο: η ηρωίδα άλλοτε σκέπτεται περί αθανασίας της ψυχής και άλλοτε δοκιμάζει αρχιερατικές στολές, προσπαθώντας να βρει τη στολή εκείνη που θα κάλυπτε καλύτερα την εξογκωμένη από την εγκυμοσύνη κοιλιά της.

Στο χρονικό αυτό διάστημα πολλά περνούν από τον νου της: τα λόγια του αγγέλου που είχε δει, οι πλάστιγγες με τις οποίες ο αρχάγγελος Μιχαήλ ζύγιζε τις ψυχές, το φυσερό του Διαβόλου, τα καζάνια, τα κάρβουνα, τα μαστίγια και άλλα σύνεργα της μεσαιωνικής Κόλασης, τα φιλοσοφικά συστήματα, η μετεμψύχωση, η μετάβαση των ψυχών στη σελήνη, οι σεισμοί, οι ακρίδες, η λέπρα και η πανούκλα. Έτσι η ηρωίδα καταλήγει στο συμπέρασμα ότι ο Θεός δεν έκανε καλά που έβαλε στον κόσμο αυτό βάσανα και λύπες και στον άλλο δαίμονες και φλόγες[557].

Ο συγγραφέας, με την έμμεση αναφορά στα βιβλικά «σημεία», παραπέμπει τον αναγνώστη στο μέρος του έργου του, όπου γίνεται λόγος για τα «σημεία» στη Ρώμη, τα οποία παραλληλίζονται με τα βιβλικά «σημεία» από την Αγία Γραφή[558]. Συγχρόνως, με την απεικόνιση των υπερφυσικών όντων —αγγελικών και

[555]Βλ. περισσότερα Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 245-246. Επίσης βλ. Αγγέλου 1978, *Υπόμνημα*, σ. 373, όπου αναφέρεται ότι κατά τον Σατωβριάνδο «Ο χριστιανισμός ενεδύθη τα στολίσματα της νικηθείσης ειδωλολατρείας» και ότι το θυμίαμα, οι λιτανείες κ.ο.κ. είναι όλα «…εθνικά έθιμα…», τα οποία χρησιμοποιήθηκαν για την εξάπλωση του χριστιανισμού στους ειδωλολάτρες.
[556]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 246.
[557]Βλ. παραπάνω υποσημείωση.
[558]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 243- 244, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια.

δαιμονικών— ο συγγραφέας του έργου αφενός υπενθυμίζει την προγενέστερη αγγελική και δαιμονική παρουσία τη στιγμή της επιλογής της ηρωίδας ανάμεσα στην Κόλαση και τον πρόωρο θάνατο[559] και αφετέρου προαναγγέλλει τη μελλοντική πάλη μεταξύ αγγελικών και δαιμονικών δυνάμεων για την ψυχή της[560], προϊδεάζοντας και προετοιμάζοντας τον αναγνώστη για το τέλος της[561].

Στο σημείο αυτό ο αφηγητής συμπληρώνει ότι αποφεύγει να πει όλα όσα σκέφτηκε η ηρωίδα, διότι θέλει ως « «πεζός» »[562], δηλ. ως πεζογράφος, να τελειώσει τη διήγησή του, όπως αν ήταν ποιητής θα ισχυριζόταν ότι ο Πήγασός του μυρίστηκε τον στάβλο του και παρασύρει τον ίδιο θέλοντας και μη προς τον τόπο αυτό[563]. Με τη χρήση της συγκεκριμένης φράσης ο συγγραφέας εμπαίζει και σατιρίζει τον ποιητικό τρόπο έκφρασης, προκρίνοντας έτσι τον τρόπο έκφρασης των πεζογράφων[564].

Καθώς περιγράφεται ο στολισμός και η προετοιμασία της Πάπισσας Ιωάννας λίγο πριν εκείνη βγει και αντικρίσει τους κατοίκους της Ρώμης, προκειμένου να προβεί στον αναθεματισμό των ακρίδων στη διάρκεια της τελετής των «Δεήσεων», γίνεται λόγος για τα μαύρα προαισθήματα που την διακατέχουν, όταν αποχωρίζεται τον Φλώρο και ετοιμάζεται να βγει έξω. Στο σημείο αυτό τα μαύρα προαισθήματα της ηρωίδας παραλληλίζονται με τους κόρακες, οι οποίοι φτερούγιζαν πάνω από το κεφάλι του Γράκχου την ημέρα του θανάτου του. Ενδεικτικά, παρατίθενται κάποια αρχαία χωρία από το έργο του Πλουτάρχου *Τιβέριος και Γάιος Γράκχος*[565], όπου γίνεται λόγος για την δυσοίωνη παρουσία των κοράκων (52^{ο} παράθεμα Ρ.).

Ειδικότερα, στο έργο του Πλουτάρχου *Τιβέριος και Γάιος Γράκχος*[566] γίνεται λόγος για κάποιους **οιωνούς**, οι οποίοι είχαν ως αποδέκτη τον Τιβέριο Γράκχο, που τέλεσε δήμαρχος των Ρωμαίων (162 π.Χ.- 133 π.Χ.)[567]:

1^{ος} **οιωνός**: υπήρχαν πουλιά —«ὄρνιθας»[568]— στο Καπιτώλιο, συγκεκριμένα χήνες, για την προστασία του χώρου αυτού. Αναφέρεται ότι τα συγκεκριμένα πουλιά, παρά το γεγονός ότι πιέζονταν να βγουν από το κλουβί τους για να φάνε, εντούτοις βγήκε έξω μόνο ένα πουλί, το οποίο, αφού πλησίασε το φαγητό, ξαναμπήκε στο κλουβί του χωρίς να το αγγίξει[569].

2^{ος} **οιωνός**: ο Τιβέριος Γράκχος είχε ένα στέμμα —«κράνος»[570], που ήταν πολύ όμορφα διακοσμημένο και που ο ίδιος χρησιμοποιούσε στις μάχες. Κάποια φίδια

[559]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 241, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια.
[560]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 249-250.
[561]Βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 247, όπου το τέλος της ηρωίδας προμηνύεται μέσα από τον παραλληλισμό της με τον Τιβέριο Γράκχο.
[562]Βλ. παρακάτω υποσημείωση.
[563]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 246: «Αν ήμην ποιητής, ήθελον ειπεί ότι ο Πήγασός μου ωσφράνθη τον σταύλον του και εκόντα άκοντα προς αυτόν με παρασύρει, «πεζός» δε ων δικαιούμαι έτι μάλλον να ομολογήσω, ότι μετά τοσαύτας περιπλανήσεις **εκουράσθην τέλος πάντων και επόθησα τον σταύλον μου**, ήτοι του δράματός μου την καταστροφήν».
[564]Βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 215, τη σύγκριση μεταξύ ποίησης και ιστοριογραφίας.
[565]Βλ. Πλουτάρχου, *Τιβέριος και Γάιος Γράκχος*, 17. 2, 6- 17. 6, 1.
[566]Βλ. Πλουτάρχου, *Τιβέριος και Γάιος Γράκχος*, 17. 2, 6- 17. 6, 1.
[567]Ως προς τον Τιβέριο Γράκχο βλ. περισσότερα Bernstein 1978.
[568]Βλ. Πλουτάρχου, *Τιβέριος και Γάιος Γράκχος*, 17. 3, 1.
[569]Βλ. Πλουτάρχου, *Τιβέριος και Γάιος Γράκχος*, 17. 1, 1- 17. 2, 1. Ως προς τη μετάφραση του αρχαίου χωρίου βλ. Perrin 1921: "At break of day there came to the house the man who brought the birds with which auspices are taken, and threw food before them. But the birds would not come out of the cage, with the exception of one, though the keeper shook the cage right hard; and even the one that came out would not touch the food, but raised its left wing, stretched out its leg, and then ran back into the cage".
[570]Βλ. Πλουτάρχου, *Τιβέριος και Γάιος Γράκχος*, 17. 2, 3.

γλίστρησαν / μπήκαν κρυφά μέσα σε αυτό και επώασαν τα αυγά τους[571]. Ο Πλούταρχος αφηγείται αυτούς τους οιωνούς, συσχετίζοντάς τους με έναν άλλο οιωνό, που πάλι αναφέρεται σε πουλιά, αυτή τη φορά σε κόρακες.

3ος **οιωνός**: όταν ο Τιβέριος πληροφορήθηκε ότι ο δήμος είχε συγκεντρωθεί έξω από το Καπιτώλιο και βγήκε έξω, προκειμένου να τον αντικρίσει, έπεσε στο έδαφος και τραυματίστηκε τόσο πολύ, που το νύχι του μεγάλου του δαχτύλου ράγισε και χύθηκε αίμα έξω από το υπόδημά του. Δεν πέρασε όμως πολύς χρόνος και φάνηκαν στον ουρανό κοράκια να μάχονται μεταξύ τους και μια πέτρα έπεσε από ένα από τα κοράκια στο πόδι του Τιβέριου. Τότε ο Βλόσσιος ο Κυμαίος είπε ότι θα ήταν ντροπή, αν ο Τιβέριος, φοβούμενος ένα κοράκι, δεν άκουγε τους πολίτες που τον καλούσαν [572]. Επειδή ο Τιβέριος ασχολήθηκε με την Αστρολογία[573], θεώρησε ενδεχομένως τους συγκεκριμένους οιωνούς κακούς για τον ίδιο και την εξουσία του, ενώ οι φόβοι του επιβεβαιώθηκαν, καθώς επήλθε η δολοφονία του.

Κατά τους ιστορικούς «Την ημέρα των εκλογών η Σύγκλητος επωφελήθηκε από το γεγονός πως μερικοί από τους οπαδούς του, απασχολημένοι με τις γεωργικές τους εργασίες βρίσκονταν μακριά από τη Ρώμη, και προχώρησε σε απροκάλυπτη επίθεση. Τελικά, ύστερα από μια ένοπλη σύγκρουση στον ανοιχτό χώρο έξω από τον ναό του Καπιτωλίου, οι οπαδοί της Συγκλήτου υπερίσχυσαν. Ο Τιβέριος και πολλοί από τους υποστηρικτές του σκοτώθηκαν και πολύ περισσότεροι καταδικάστηκαν αργότερα σε θάνατο. Η δολοφονία του Τιβερίου ήταν αναμφίβολα μια επαναστατική και παράνομη πράξη. Η Σύγκλητος όμως τη δικαιολόγησε, παρουσιάζοντάς την ως καταστολή μιας στάσης που είχε υποκινήσει ο ίδιος ο δήμαρχος»[574].

Μέσα από τον παραλληλισμό:

- του Τιβέριου, του ρωμαίου δημάρχου, με την Πάπισσα Ιωάννα, κάτοχο της εκκλησιαστικής εξουσίας της Ρώμης την εποχή του Μεσαίωνα,
- της πτώσης και του τραυματισμού του Τιβέριου με την πτώση και τη λιποθυμία της Πάπισσας Ιωάννας[575].
- των οιωνών —κοράκων— που φτερουγίζουν πάνω από το κεφάλι του Τιβέριου και προοιωνίζουν την δολοφονία του, με τα μαύρα προαισθήματα που

[571]Βλ. Πλουτάρχου, *Τιβέριος και Γάιος Γράκχος*, 17. 2, 2- 17. 2, 6. Ως προς τη μετάφραση του αρχαίου χωρίου βλ. Perrin 1921: "[2] He had a helmet which he wore in battle, exceptionally adorned and splendid; into this serpents crawled unnoticed, laid eggs there and hatched them out".

[572]Βλ. Πλουτάρχου, *Τιβέριος και Γάιος Γράκχος*, 17. 3, 1- 17. 6, 1. Ως προς τη μετάφραση του αρχαίου χωρίου βλ. Perrin 1921: "[3] and before he got out of the house, he stumbled against the threshold. The blow was so severe that the nail of his great toe was broken and the blood ran out through his shoe. He had gone on but a little way when ravens were seen fighting on the roof of a house to his left hand; and though there were many people, as was natural, passing by, a stone dislodged by one of the ravens fell at the foot of Tiberius himself. This caused even the boldest of his followers to pause; [4] but Blossius of Cumae, who was present, said it would be a shame and a great disgrace if Tiberius, a son of Gracchus, a grandson of Scipio Africanus, and a champion of the Roman people, for fear of a raven should refuse to obey the summons of his fellow citizens;".

[573]Ως προς την ενασχόληση του Τιβέριου Γράκχου με την Αστρολογία βλ. περισσότερα Τακίτου, *Χρονικά (Annales)*, 6. 21 και Josephus 1981, σ. 387: "Now Tiberius had been very much given to astrology, and the calculation of nativities; and had spent his life in the esteem of what predictions had proved true more than those whose profession it was".

[574]Βλ. Rostovtzeff 1984, σ. 122.

[575]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 248: «…αυτός ο ποντίφηξ πίπτει …ωχρός και ημιθανής παρά του θρόνου του τους πόδας».

διακατέχουν την Πάπισσα Ιωάννα[576], οιωνοί που προμηνύουν τον θάνατό της στη διάρκεια της επίσημης λιτανείας τη στιγμή του τοκετού[577],

- του στέμματος που ανήκει στον Τιβέριο, το οποίο απεικονίζεται εκπληκτικά στολισμένο και με αξιόλογη ομορφιά[578], με την περιγραφή της ενδυμασίας της Πάπισσας Ιωάννας και ειδικότερα με την «τιάραν», την οποία φοράει στο κεφάλι της λίγο πριν βγει για να αντικρίσει τους κατοίκους της Ρώμης,
- της δολοφονίας του Τιβέριου με το τέλος της Πάπισσας Ιωάννας, η οποία πεθαίνει στη διάρκεια του τοκετού,

προκύπτει το συμπέρασμα ότι ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* — έχοντας υπ' όψιν του την περιγραφή του Τιβέριου Γράκχου στον Πλουτάρχο— πιθανότατα αντλεί από το συγκεκριμένο έργο στοιχεία για την περιγραφή τόσο της εμφάνισης ηρωίδας του, όσο και των οιωνών και του τέλους της.

Στη συνέχεια, ο συγγραφέας αναφέρει στις Σημειώσεις του ότι η περιγραφή της λιτανείας που πραγματοποιείται στη Ρώμη κατά τη διάρκεια της τελετής των «Δεήσεων» την εποχή της Πάπισσας Ιωάννας για την απαλλαγή από τα δεινά —την πλημμύρα του Τίβερη ποταμού[579], την καταστολή της καρποφορίας και ανθοφορίας, τη σιωπή των πτηνών και την εισβολή των ακρίδων[580]— έχει αντληθεί από τον Γρηγόριο Τουρονήσιο, ο οποίος περιγράφει μια παρόμοια τελετή που τελέστηκε από τον Πάπα Γρηγόριο για την απαλλαγή από παραπλήσια δεινά —πλημμύρες, φίδια κ.ο.κ. (53^{ο} παράθεμα Ρ.).

Στη συγκεκριμένη αρχαία πηγή γίνεται λόγος για **την πλημμύρα του Τίβερη ποταμού**, η οποία προκάλεσε καταστροφές στη Ρώμη: αρχαίοι ναοί καταστράφηκαν, αποθήκες της εκκλησίας ανατράπηκαν, με αποτέλεσμα αρκετό σιτάρι να χαθεί, ενώ **πληθώρα φιδιών**, μεταξύ των οποίων και **ένα τεράστιο φίδι** σαν μεγάλο κούτσουρο, βρήκαν διέξοδο κάτω από τον Τίβερη, αλλά πνίγηκαν από τα σκληρά και αλμυρά κύματα της θάλασσας και ξεβράστηκαν στις ακτές[581]. Μάλιστα, ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* παραπέμπει στην αρχαία πηγή, ωστόσο η παραπομπή δεν είναι σωστή. Ενδέχεται ο συγγραφέας ή ο εκδότης της *Πάπισσας Ιωάννας* να έγραψε «… Ιστορ. Φράγ. , Α΄, 1» αντί για «…Ιστορ. Φράγ., ΙΑ΄ (10), 1», όπου βρίσκεται η προαναφερθείσα περιγραφή.

Ταυτόχρονα, στο πλαίσιο της αφήγησης, ολόκληρη η περιγραφή της λιτανείας που τελείται υπό την παρουσία της Πάπισσας Ιωάννας έχει αντληθεί από την

---

[576]Βλ. τη φράση: «…κατεχόμενος υπό προαισθημάτων μαύρων, ως οι κόρακες, οίτινες επτερύγιζον υπεράνω της κεφαλής του Γράκχου την ημέραν του θανάτου του».

[577]Ως προς τον θάνατο της ηρωίδας τη στιγμή του τοκετού της βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 248-249.

[578]Βλ. Πλουτάρχου, Τιβέριος και Γάιος Γράκχοι, 17. 2, 2- 17. 2, 5. Ως προς τη μετάφραση του αρχαίου αυτού χωρίου που περιγράφει το στέμμα του Τιβέριου βλ. Plutarque 1950: "Il avait un casque dont il se servait dans les combats, et qui était décoré splendidement et d'une beauté remarquable".

[579]Η περιγραφή της πλημμύρας του Τίβερη ποταμού την εποχή της ηρωίδας έχει αντληθεί από το έργο του Πλουτάρχου με τίτλο *Φάβιος Μάξιμος*, καθώς ο συγγραφέας του έργου παραπέμπει σε αυτή την αρχαία πηγή, ενώ περιγραφή της πλημμύρας του Τίβερη ποταμού υπάρχει και στο έργο του Γρηγορίου Τουρονησίου με τίτλο *Ιστορίαι*.

[580]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 243-244.

[581]Βλ. Γρηγορίου Τουρονησίου, *Ιστορίαι*, 10. 1 και την αντίστοιχη μετάφραση της λατινικής πηγής βλ. Brehaut 1916: "In the fifteenth year of king Childebert our deacon returned from Rome with relics of the saints and related that in the ninth month of the previous year the river Tiber so flooded the city of Rome that ancient temples were destroyed and the storehouses of the church were overturned and several thousand measures of wheat in them were lost. A multitude of snakes, among them a great serpent like a big log, passed down into the sea by the channel of this river, but these creatures were smothered among the rough and salty waves of the sea and cast up on the shore".

περιγραφή της τελετής, η οποία πραγματοποιείται από τον Πάπα Γρηγόριο[582] για την απαλλαγή της Ρώμης από τα δεινά που την καταστρέφουν, όπως περιγράφεται στο έργο του Γρηγορίου Τουρονησίου με τίτλο *Ιστορίαι*. Ο συγγραφέας του έργου συμπληρώνει ότι έχει δανειστεί «…σχεδόν αυτολεξεί …» την περιγραφή της τελετής των «Δεήσεων», στην οποία πρωτοστατεί η Πάπισσα Ιωάννα, από τον Γρηγόριο Τουρονήσιο. Στο πλαίσιο αυτό, η περιγραφή που παρατίθεται στο έργο του Ροΐδη έχει αρκετές ομοιότητες με την αντίστοιχη περιγραφή στην αυτούσια λατινική πηγή ως προς τις κατηγορίες/ τις ομάδες των ανθρώπων που λαμβάνουν μέρος στην τελετή.

Ειδικότερα, στην περιγραφή της τελετής που πραγματοποιείται από την Πάπισσα Ιωάννα και είναι εμπνευσμένη από την τελετή που εκτελείται από τον Πάπα Γρηγόριο λαμβάνουν μέρος με τη σειρά παράταξής τους οι εξής ομάδες ανθρώπων [583]:

1. **οι σημαιοφόροι**, 2. **οι αρχιερείς**, 3. **οι ηγούμενοι και οι καλόγεροι**. Στη συγκεκριμένη ομάδα ανθρώπων προστίθενται στοιχεία στην *Πάπισσα Ιωάννα* που δεν αναφέρονται στην αντίστοιχη ομάδα των «**αββάδων**» του έργου του Γρηγορίου Τουρονησίου. Έτσι, οι ηγούμενοι και οι μοναχοί περιγράφονται στην *Πάπισσα Ιωάννα* **ανυπόδητοι** —«γυμνόποδες»— και **με το κεφάλι τους** γεμάτο τέφρα να είναι **σκυμμένο** —«…κύπτοντες προς την γην τας τεφροσκεπείς κεφαλάς των…», στοιχεία τα οποία αποτελούν δείγμα ευλάβειας, σεβασμού και ταπεινοφροσύνης. Μάλιστα, το γεγονός ότι είναι ανυπόδητοι θυμίζει τη βιβλική περίπτωση του Μωυσή που έβγαλε τα σανδάλια του κοντά στη φλεγόμενη βάτο[584]. Ωστόσο, καθώς στο πλαίσιο της ειρωνείας λέγεται ότι όσοι επευφημούσαν την Πάπισσα Ιωάννα ήταν «ευσεβείς» και όσοι την αποδοκίμαζαν ήταν «ασεβείς»[585], καθίσταται σαφές ότι η περιγραφή των ανυπόδητων και με σκυμμένο κεφάλι ηγουμένων και μοναχών πρέπει να ειδωθεί υπό το ίδιο πρίσμα. Αντίστοιχα, στην περιγραφή της τελετής του Πάπα Γρηγορίου στο έργο *Ιστορίαι* του Γρηγορίου Τουρονησίου αναφέρονται **όλοι οι αββάδες, μαζί τους μονάρχες τους, με προστάτες τους μάρτυρες Προτάσιο και Γερβάσιο** [586].

4. **οι μοναχές και οι διακόνισσες υπό τη σημαία του Αγίου Μαρκελλίνου**. Η συγκεκριμένη ομάδα περιγράφεται στην *Πάπισσα Ιωάννα* να οδηγείται υπό τη σημαία του Αγίου Μαρκελλίνου. Αντίστοιχα, στο έργο *Ιστορίαι* του Γρηγορίου Τουρονησίου

---

[582]Μετά τον θάνατο του Πάπα Πελαγίου από την πανούκλα που έπληξε τη Ρώμη, ενώ πλήθος ανθρώπων υπέφερε από τον λοιμό αυτό, η Εκκλησία δεν μπορούσε να μείνει χωρίς αρχηγό, γι' αυτό επέλεξε τον διάκονο Γρηγόριο. Βλ. Γρηγορίου Τουρονησίου, *Ιστορίαι*, 10. 1 και την αντίστοιχη μετάφραση της λατινικής πηγής στον Brehaut 1916: "Immediately after came the plague which they call *inguinaria*. *[note: affecting the groin (inguen)]* It came in the middle of the eleventh month and according to what is read in the prophet Ezekiel: "Begin at my sanctuary," **it first of all smote the pope Pelagius and soon killed him. Upon his death a great mortality among the people followed from this disease. But since the church of God could not be without a head all the people chose Gregroy the deacon**".

[583]Ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* μάλιστα ενδέχεται να άντλησε από το έργο του Γρηγορίου Τουρονησίου την αναφορά στα φίδια που κυριολεκτικά πλήττουν τη Ρώμη την εποχή του Πάπα Γρηγορίου (βλ. παραπάνω), προκειμένου να περιγράψει την Πάπισσα Ιωάννα ως επικεφαλής ενός «…ανθρωπίνου **όφεως**…» που «…ήρχισε να εκτυλίσσηι βραδέως **τας ρασοφόρους σπείρας** του…» (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 247).

[584]Βλ. *Π.Δ.*, *Έξοδο*, 3. 5 κ.ε.

[585]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 245, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια.

[586]Βλ. Γρηγορίου του Τουρονησίου, *Ιστορίαι*, 10. 1: "**Omnes** vero **abbatis cum monachis suis**/ **ab eclesia sanctorum martyrum Protasi et Gervasi** cum praesbyteris regionis quartae".

αναφέρονται στην περιγραφή της τελετής του Πάπα Γρηγορίου **όλες οι αββάισσες**[587]**, με προστάτες τους μάρτυρες Μαρκελλίνο και Πέτρο**[588].

5. **οι παντρεμένες γυναίκες υπό τη σημαία της Αγίας Ευφημίας.** Η συγκεκριμένη ομάδα περιγράφεται στην *Πάπισσα Ιωάννα* να οδηγείται υπό τη σημαία της Αγίας Ευφημίας. Αντίστοιχα, στην τελετή που περιγράφει στο έργο *Ιστορίαι* ο Γρηγόριος Τουρονήσιος η ομάδα των «**παντρεμένων γυναικών**» ανήκει στην εκκλησία του μάρτυρα Κλήμεντος, ενώ η Αγία Ευφημία είναι η μάρτυρας– προστάτης της ομάδας των «**χήρων γυναικών**». Έτσι, στο έργο του Γρηγορίου Τουρονησίου αναφέρονται **όλες οι παντρεμένες γυναίκες, με προστάτη τον Άγιο Κλήμεντα**[589] και **όλες οι χήρες γυναίκες, με προστάτιδα την Αγία Ευφημία**[590]. Αξίζει να σημειωθεί ότι στην *Πάπισσα Ιωάννα* δεν αναφέρεται η ομάδα των «χήρων γυναικών».

6. **οι παρθένες κοπέλες ημίγυμνες και με λυτά τα μαλλιά τους** αλλά κατηφείς, καθώς οι ακρίδες δεν είχαν αφήσει στο περασμά τους ούτε ρόδα ούτε νάρκισσους για να στολίσουν τα μαλλιά και το στήθος τους. Στην ομάδα αυτή ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* προσθέτει το χαρακτηριστικό της κατήφειας, αποτέλεσμα της έλλειψης ανθών για τον προσωπικό τους στολισμό, στοιχείο το οποίο ενδέχεται να έχει αντληθεί από συγκεκριμένες φράσεις του έργου του Γρηγορίου Τουρονησίου[591]. Αντίστοιχα, στο έργο του Γρηγορίου Τουρονησίου αναφέρεται κατά την περιγραφή της τελετής του Πάπα Γρηγορίου **η αειπάρθενος Μαρία**[592].

7. **ο κατώτερος κλήρος, οι στρατιώτες και ο όχλος.** Στη συγκεκριμένη ομάδα προστίθενται στην *Πάπισσα Ιωάννα* —εκτός από την αναφορά στον κλήρο που είναι κοινή και στα δύο έργα— οι στρατιώτες και ο όχλος, ενώ ο συγγραφέας αναφέρεται και σε μια άλλη ομάδα ανθρώπων: εκείνους που εκμεταλλευόμενοι την ημέρα αυτή για τα προς το ζην πουλούσαν ζεστά ροφήματα στους πιστούς. Αντίστοιχα, στο έργο *Ιστορίαι* του Γρηγορίου Τουρονησίου αναφέρονται κατά την περιγραφή της τελετής του Πάπα Γρηγορίου **ο κλήρος, με προστάτες τους μάρτυρες Κοσμά και Δαμιανό** [593] και **όλοι οι λαϊκοί, με προστάτη τον πρωτομάρτυρα Στέφανο**[594].

Με βάση τα παραπάνω παρατηρείται ότι στην περιγραφή της τελετής της Πάπισσας Ιωάννας δεν αναφέρονται όλες οι ομάδες που περιγράφονται στην τελετή του Πάπα Γρηγορίου, καθώς στην *Πάπισσα Ιωάννα* λείπει η αναφορά στην ομάδα των παιδιών[595] και των χήρων γυναικών[596], ενώ προστίθενται άλλες ομάδες —των σημαιοφόρων και των αρχιερέων, οι οποίες δεν αναφέρονται στην περιγραφή της

---

[587]Το καθολικό μοναστήρι —«αββαείο»— διοικείται από έναν αββά ή μια αββάισσα. Πρόκειται για ένα συγκρότημα που περιλαμβάνει το μοναστήρι, την εκκλησία και την κατοικία του ηγουμένου.

[588]Βλ. Γρηγορίου του Τουρονησίου, *Ιστορίαι*, 10. 1: "**Omnes** / **abbatissae** cum congregationibus suis egrediantur **ab eclesia sanctorum martyrum Marcellini / et Petri** cum praesbyteris regionis primae".

[589]Βλ. παραπάνω υποσημείωση: "**Omnes** autem **mulieres coniugatae** / egrediantur **ab eclesia sancti martyris Clementis** cum praesbyteris regionis tertiae…".

[590]Βλ. παραπάνω υποσημείωση: "**Omnes mulieres viduae ab eclesia / sanctae Eufimiae** cum praesbyteris regionis quintae".

[591]Βλ. παραπάνω υποσημείωση: "…cum praecibus ac lacrimis…" και "… cum fletu ac gemitu…".

[592]Βλ. παραπάνω υποσημείωση: "…ut, de / singulis eclesiis exeuntes **cum praecibus ac lacrimis**, **ad beatae Mariae semper virginis / genetricis** domini nostri Iesu Christi basilicam congregemur, ut, ibi diutius **cum fletu ac / gemitu** Domino supplicantes, peccatorum nostrorum veniam promerire valeamus".

[593]Βλ. παραπάνω υποσημείωση: "**Clerus** igitur egrediatur **ab eclesia sanctorum martyrum / Cosmae et Damiani** cum praesbyteris regionis sextae".

[594]Βλ. παραπάνω υποσημείωση: "Omnes vero laici ab eclesia sancti / protomartyris Stephani cum praesbyteris regionis septimae".

[595]Βλ. παραπάνω υποσημείωση: "**Omnes infantes** ab eclesia sanctorum martyrum/ Iohannis et Pauli cum praesbyteris regionis secundae".

[596]Βλ. παραπάνω υποσημείωση: "**Omnes mulieres viduae** ab eclesia / sanctae Eufimiae cum praesbyteris regionis quintae".

τελετής του Πάπα Γρηγορίου στο έργο *Ιστορίαι* του Γρηγορίου Τουρονησίου. Με τη μορφή πίνακα, οι ανθρώπινες ομάδες που αναφέρονται στην *Πάπισσα Ιωάννα* και στο έργο *Ιστορίαι* είναι οι εξής:

Η Πάπισσα Ιωάννα	***Ιστορίαι***
οι σημαιοφόροι	–
οι αρχιερείς	–
οι ηγούμενοι και οι καλόγεροι	«Όλοι οι αββάδες, μαζί τους μονάρχες τους» “ Omnes abbatis cum monachis suis”
οι μοναχές και οι διακόνισσες	«Όλες οι αββάισσες» “Omnes abbatissae”
οι παντρεμένες γυναίκες	«Όλες οι παντρεμένες γυναίκες» “Omnes mulieres coniugatae”
οι παρθένες κοπέλες	[«η αειπάρθενος Μαρία» “beata Maria virgo genetrix”[597]]
ο κατώτερος κλήρος, οι στρατιώτες και ο όχλος	«Ο κλήρος» “Clerus” και «Όλοι οι λαϊκοί» “Omnes laici”
–	«Όλα τα παιδιά» “Omnes infantes”
–	«Όλες οι χήρες» “Omnes mulieres viduae”

Στη διάρκεια της περιγραφής του πλήθους των μικροπωλητών, οι οποίοι πουλούσαν μπίρα, νερόμελο και αφέψημα κυδωνιών, προκειμένου να θερμάνουν την ευλάβεια των πιστών, ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* παρέχει στις Σημειώσεις του πληροφορίες αναφορικά με το αφέψημα των κυδωνιών και την προγενέστερη ύπαρξή του στη Ρώμη κατά τα αρχαία χρόνια. Ειδικότερα, αναφέρει ότι αναμείγνυαν σε αυτό κανέλα και άλλα αρώματα και ότι προοριζόταν κυρίως για τις γυναίκες, ενώ συμπληρώνει ότι για το συγκεκριμένο αφέψημα γίνεται λόγος συχνά στον Πλαύτο και τον Μαρτιάλη.

Ως πηγή για το αφέψημα των κυδωνιών στα αρχαία χρόνια χρησιμοποιείται ένα γαλλικό έργο, όπου αναφέρεται η περιγραφή του ποτού αυτού στον Πλαύτο και τον Μαρτιάλη. Στα *Επιγράμματα* του Μαρτιάλη γίνεται λόγος για αρωματικά, όπως είναι η κανέλα —“cinnama”[598], “cinnamoque”[599] κ.ο.κ., ενώ στο έργο του Πλαύτου με τίτλο *ο Κις (Curculio)* γίνεται λόγος για “cinnamum”[600] (54^{ο} παράθεμα Ρ.).

[597]Δεν αποτελεί ξεχωριστή ομάδα, ωστόσο ενδέχεται η περιγραφή των παρθένων στην *Πάπισσα Ιωάννα* να έχει αντληθεί από την αναφορά στην παρθένο Μαρία κατά την περιγραφή της τελετής του Πάπα Γρηγορίου.

[598]Βλ. Μαρτιάλη, *Επιγράμματα*, 3. 55, 2, 3. 63, 4 και 4. 13, 3.

Ειδικότερα, στο έργο του Πλαύτου με τίτλο *ο Κις (Curculio)* στο πλαίσιο ενός συμποσίου και της οινοποσίας μια γυναίκα προαγωγός (Procuress) περιγράφεται να πίνει υπερβολική δόση κρασιού, γεγονός το οποίο σχολιάζεται ειρωνικά από τους υπόλοιπους συμποσιαστές[601]. Προηγουμένως, όταν ένας από τους συμποσιαστές απευθύνει χαιρετισμό και εξαίρει το θεϊκό αυτό ποτό του θεού Βάκχου, το κρασί, δηλώνει ερωτευμένος με αυτό και την παλιά ηλικία του (εννοώντας ότι είναι παλιό καλό κρασί), **παραλληλίζοντας το κρασί με** το μύρο, **την κανέλα**, το ρόδο, την αλοιφή από κρόκο[602] και την κασία —είδος κανέλας[603], την μυρωδιά φοινικόκρασου, δηλώνοντας με αφοσίωση ότι, όπου εκείνο χυθεί, εκεί θα ήθελε εκείνος να ταφεί[604].

Το γεγονός ότι αφενός γίνεται αναφορά σε μια **γυναίκα προαγωγό** που πίνει κρασί και αφετέρου **το κρασί παραλληλίζεται με κανέλα και άλλα αρωματικά, σαν να είναι «αρωματισμένο» με κανέλα και άλλα αρωματικά** ενδέχεται να συνδέεται με την αντίστοιχη περιγραφή της χρήσης —από τις γυναίκες— του αφεψήματος των κυδωνιών αρωματισμένου μεταξύ άλλων με κανέλα[605]. Ταυτόχρονα, η εικόνα των πιστών που καταναλώνουν μεταξύ άλλων και «ζύθο» για να ζεσταθεί η ευλάβειά τους θυμίζει την εικόνα των συμποσιαστών του Πλαύτου και την πόση οίνου. Έτσι, η ροϊδική ειρωνεία ως προς την ευλάβεια των πιστών, η οποία θερμαίνεται με τον ζύθο, το νερόμελο και το αφέψημα κυδωνιών, γίνεται πιο έκδηλη, εφόσον συσχετιστεί με την έκσταση των συμποσιαστών χάρη στην πόση οίνου και τη μέθη.

Στη συνέχεια, όταν περιγράφεται ο τοκετός της Πάπισσας Ιωάννας, η ηρωίδα παραλληλίζεται με τον θεό Δία που εγκυμονεί και γεννάει. Έτσι, καυτηριάζεται ο τρόπος ζωής της, που συνάδει με εκείνον των αρχαίων ειδωλολατρικών θεοτήτων. Στο σημείο αυτό παρατίθενται ενδεικτικά ορισμένα αρχαία χωρία[606] που αναφέρονται στη γέννηση της Αθηνάς από το κεφάλι του Δία (55^{ο} παράθεμα Ρ.).

Μάλιστα, ο συγγραφέας συμπληρώνει ότι η χριστιανική θαυματουργία έχει δανειστεί πολλά «τέρατα» από τους ειδωλολάτρες, εντούτοις εκείνη δεν έκρινε εύλογο να παραστήσει κανέναν από τους Αγίους να εγκυμονεί και να γεννάει. Έτσι, καταλήγει ο ίδιος ότι η γέννηση του παπιδίου από την Πάπισσα Ιωάννα θεωρήθηκε ως «…**θαύμα**…**ανήκουστον** και **πρωτοφανές** εις τα χρονικά της χριστιανικής θαυματουργίας…». Μέσα από τον παραλληλισμό του τοκετού της Πάπισσας Ιωάννας

---

[599]Βλ. Μαρτιάλη, *Επιγράμματα*, 6. 55, 1.

[600]Βλ. Πλαύτου, *ο Κις (Curculio)*, 1. 2, 102.

[601]Βλ. Πλαύτου, *ο Κις (Curculio)*, 1. 2, 110-111: "PAL. Quantillum sitit? PHAED. Modica est, capit quadrantal./PAL. Pol ut praedicas, vindemia [haec] huic anui non sat est soli". Ως προς την αντίστοιχη αγγλική μετάφραση βλ. Riley 1912: "PALINURUS *(apart)*. This old lady's thirsty; how limited is her thirst? PHÆD. *(apart)*. She's a moderate person; she swallows eight gallons only".

[602]Ή αλλιώς ζαφορά.

[603]Βλ. Γιάνναρη 1915, τ. 1, σ. 1103 στο λήμμα «κασία».

[604]Βλ. Πλαύτου, *ο Κις (Curculio)*, 1. 2, 96-104. Ως προς την αντίστοιχη αγγλική μετάφραση βλ. Riley 1912: "PROC. The savour of aged wine has reached my nostrils; the love of it has brought me in my eagerness hither in the dark; wherever it is, it's near me. O capital, I've found it. *(Stooping, and smelling at the bowl.)* Hail to you, my soul, Joy of dear Bacchus; how enamoured am I of your old age. For in comparison with yours, the odour of all unguents were mere bilge-water; you are my myrrh, you my cinnamon, you my rose, you my saffron unguent and my cassia, you are my vine-palm scent. But, where you have been poured, there would I most earnestly hope to be buried".

[605]Βλ. τη φράση: «**Το αφέψημα των κυδωνίων** ήτο ανέκαθεν εν χρήσει παρά τοις Ρωμαίοις, οίτινες **ανεμίγνυον εν αυτώι κιννάμωμον** και άλλα αρώματα. Του ποτού τούτου, **προωρισμένου κυρίως εις τας γυναίκα**ς…».

[606]Βλ. Ομηρικοί Ύμνοι, *Εις Αθηνάν*, 28, 4-6, Ησιόδου, *Θεογονία*, 923-925, Νικήτου Ευγενειανού, *Περί Δροσίλλης και Χαρικλέους ερώτων*, 4. 185-187, Παυσανίου του Περιηγητού, *Ελλάδος Περιήγησις*, 1. 24, 2, 8-9.

με τον τοκετό του αρχαίου θεού Δία[607] διαφαίνεται η ειρωνεία του συγγραφέα ως προς το μυθώδες θαύμα της γέννησης του παπιδίου από την εκπρόσωπο της Δυτικής Εκκλησίας[608].

Έπειτα, όταν η ηρωίδα μετά τον τοκετό και την γέννηση του παπιδίου αρχίζει να δέχεται την οργή του μαινόμενου όχλου, ο οποίος δείχνει την δυσαρέσκειά του κλοτσώντας, φτύνοντας και ζητώντας να ριχτεί στον Τίβερη ποταμό το νεογέννητο βρέφος, ο Φλώρος διασχίζει το πλήθος και την παίρνει στην αγκαλιά του. Η ωχρότητα της Ιωάννας αυξάνεται όλο και περισσότερο, μέχρι που εκείνη, υψώνοντας στον ουρανό το ετοιμοθάνατο βλέμμα της, ίσως για να υπενθυμίσει στον Ύψιστο ότι άδειασε το ποτήρι της αισχύνης / της ντροπής μέχρι τελευταίας σταγόνας, απέδωσε το πνεύμα της, ξεψύχησε, ψιθυρίζοντας λόγια του Ησαΐα (56^{ο} παράθεμα Ρ.).

Μέσα από την περιγραφή της ηρωίδας και των τελευταίων λόγων της αφήνεται να εννοηθεί ότι εκείνη έχει επιλέξει μεταξύ της Κολάσεως και του πρόωρου θανάτου και της αισχύνης στη γη[609] την δεύτερη εκδοχή, δηλ. τον θάνατο και τον επίγειο εξευτελισμό, αδειάζοντας η ίδια το ποτήρι της ντροπής για τα αμαρτήματά της μέχρι τέλους και καταλήγοντας στο θάνατο. Ουσιαστικά όμως δεν πρόκειται για μια εκούσια επιλογή, αφού ήταν προϊόν «εξαναγκασμού»[610].

Στο πλαίσιο της εκούσιας —κατά την ηρωίδα— επιλογής του θανάτου της, καθώς ξεψυχάει, αναφέρει συγκεκριμένα λόγια του Ησαΐα[611]. Το βιβλικό εδάφιο, το οποίο έχει προφητικό χαρακτήρα, παρατίθεται αυτούσιο στην *Πάπισσα Ιωάννα* και αναφέρεται στον «…δούλο…του Κυρίου…», που «…δεν δύναται να είναι άλλος εκτός από τον Μεσσίαν, τον Χριστόν»[612] και που θα υποστεί τον βασανισμό: μαστιγώσεις, ραπίσματα και εμπτυσμό. Ως προς τον προφητικό χαρακτήρα του βιβλικού εδαφίου οι μελετητές αναφέρουν ότι: «Ο στίχος ούτος εις ουδένα άλλον δύναται να αποδοθήι εκτός του Μεσσίου, του Κυρίου ημών Ιησού Χριστού, ο οποίος υπέστη την φραγγέλωσιν, ερραπίσθη, ενεπτύσθη. Ματθ. 20, 1, 7-19. 27, 30. Ιωάν. 18, 22. Λουκ. 18, 31-34»[613].

Με την τοποθέτηση στο στόμα της ηρωίδας του βιβλικού θείου λόγου που αναφέρεται με τη μορφή προφητείας στον βασανισμό του Ιησού Χριστού, προκύπτει παραλληλισμός:

- της ίδιας με τον Ιησού Χριστό, καθώς εκείνη ως εκπρόσωπός του στη γη δέχεται την κατακραυγή του κόσμου, όπως ο Χριστός υπέστη βασανισμό.
- των εχθρών της Πάπισσας Ιωάννας, των ρωμαίων πολιτών που αποδοκιμάζουν την ηρωίδα[614], με τους εχθρούς του Ιησού Χριστού, δηλ. τους Γραμματείς και

[607]Βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 238-239, όπου η ηρωίδα υποκαθιστά το μυθώδες θαύμα του Δία με τεχνητά μέσα, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια.

[608]Ως προς τα θαύματα βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 241 και σσ. 291-292, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια.

[609]Ως προς το δίλημμα της ηρωίδας βλ. περισσότερα Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 240-241, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια.

[610]Βλ. παραπάνω υποσημείωση.

[611]Βλ. *Π.Δ.*, *Ησαΐας*, 50. 6.

[612]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 18, σ. 358.

[613]Βλ. Γιαννακόπουλο 1986, τ. 18, σ. 359.

[614]Ως προς τις δύο κατηγορίες ρωμαίων πολιτών, των «ευσεβών» και των «ασεβών», στο πρόσωπο της Πάπισσας Ιωάννας βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 245.

Στη συγκεκριμένη περίπτωση η κατηγορία των «ευσεβών» στο πρόσωπο της ηρωίδας, δηλ. των αφοσιωμένων ιεραρχών της Αγίας Έδρας, που ανεπιτυχώς προσπαθούν να παρουσιάσουν τον τοκετό της Πάπισσας Ιωάννας ως «θαύμα», αποδυναμώνεται, καθώς «…η φωνή των ευσεβών ιερέων απεπνίγη υπό των ορυγμόν του μαινόμενου όχλου λακτοπατούντος, καταπτύοντος και ζητούντος να ρίψηι εις τον Τίβεριν Πάπισσαν και παπίδιον» (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 249).

τους Φαρισαίους. Μάλιστα, έχει προηγηθεί παραλληλισμός των ρωμαίων πολιτών που υβρίζουν και καταρώνται την Πάπισσα Ιωάννα με τους Φαρισαίους[615].

- του βασανισμού που δέχεται η Πάπισσα Ιωάννα: κλοτσιές, φτυσίματα και απειλή να ριχτεί στον Τίβερη ποταμό με το νεογέννητο βρέφος της[616] με τον βασανισμό που θα δέχτει μελλοντικά ο Ιησούς Χριστός[617].
- του θανάτου της Πάπισσας Ιωάννας με τη σταύρωση του Ιησού Χριστού.

Στο σημείο αυτό η απεικόνιση του τρόπου θανάτου της ηρωίδας αντανακλά την αντίστοιχη απεικόνιση του τρόπου θανάτου του Ιησού Χριστού, καθώς εκείνη περιγράφεται ολοένα και πιο ωχρή να υψώνει το ετοιμοθάνατο βλέμμα της προς τον ουρανό και, ενώ τον ατενίζει[618], **να αδειάζει μέχρι τελευταίας σταγόνας το ποτήρι της ντροπής, αποδίδοντας το πνεύμα της**, λέγοντας ταυτόχρονα ότι υφίσταται ραπίσματα και εμπτύσματα —όπως δηλ. συνέβη στην περίπτωση του Χριστού.

Ειδικότερα, ο Ιησούς Χριστός:

1. ήπιε «**τὸ ποτήριον**», το οποίο του έδωσε ο Θεός να πιεί[619], όπως η ηρωίδα ήπιε **το ποτήρι της ντροπής**[620].

2. περιγράφεται μετά τη σταύρωσή του να **απευθύνεται με δυνατή φωνή στον Θεό**[621], όπως η Πάπισσα Ιωάννα **υψώνει το ετοιμοθάνατο βλέμμα της στον ουρανό**[622]**,** για να απευθυνθεί στον Θεό και να του υπενθυμίσει ότι ήπιε μέχρι τέλους το ποτήρι της ντροπής[623].

3. απεικονίζεται μετά τη σταύρωσή του να **παραδίδει το πνεύμα του στον Θεό** [624], όπως η Πάπισσα Ιωάννα περιγράφεται να **αποδίδει το πνεύμα της**[625].

---

[615]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 245: «…πολλά Φαρισαίων χείλη εξήμεσαν κατά του αντιπροσώπου του Ιησού ύβρεις και κατάρας».

[616]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 249: «ώστε η φωνή των ευσεβών ιερέων απεπνίγη υπό των ορυγμών του μαινομένου όχλου, **λακτοπατούντος, καταπτύοντος** και **ζητούντος να ρίψηι εις τον Τίβεριν Πάπισσαν και παπίδιον**».

[617]Βλ. παραπάνω και επίσης *Κ.Δ.*, *Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, 20. 1 ως προς **την καταδίκη σε θάνατο** του Ιησού Χριστού από τους αρχιερείς και τους γραμματείς και τον **βασανισμό** του **διά εμπαιγμού**, **μαστιγώματος** και **σταύρωσης** από τους εθνικούς. Βλ. επίσης *Κ.Δ.*, *Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον*, 18. 31 - 18. 34, όπου ο Ιησούς Χριστός λέγεται ότι θα παραδοθεί στους εθνικούς και **θα εμπαιχθεί**, **θα υβρισθεί**, **θα εμπτυσθεί**, **θα μαστιγωθεί** και τελικά **θα θανατωθεί**. Τέλος, βλ. *Κ.Δ.*, *Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, 27. 28 κ.ε., όπου περιγράφεται ο **βασανισμός** του Ιησού Χριστού **διά εμπτυσμού**, **χτυπημάτων** και **ειρωνικών σχολίων** ως προς την βασιλική καταγωγή του ως «…βασιλέα τῶν Ἰουδαίων…», ενώ ως προς το **ράπισμα** που υφίσταται βλ. *Κ.Δ.*, *Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, 18. 22 κ.ε. και το **μαστίγωμα** που δέχεται βλ. *Κ.Δ.*, *Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, 27. 26.

[618]Βλ. επίσης Paschalis 2011, σ. 178: "Although Tancredi, the knight who kills Clorinda and then gives her "life" with baptism (12. 68. 3- 4), is enamored of her, Clorinda does not reciprocate his feelings and dies with her gaze fixed on Heaven, which has opened to receive her".

[619]Βλ. *Κ.Δ.*, *Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, 18. 11: «εἶπεν οὖν / ὁ Ἰησοῦς τῷ Πέτρῳ, Βάλε τὴν μάχαιραν εἰς τὴν θήκην· / τὸ ποτήριον ὃ δέδωκέν μοι ὁ πατὴρ οὐ μὴ πίω αὐτό;».

[620]Βλ. τη φράση: «…εκένωσε το ποτήριον…» και Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 241: «…λαβούσα το ποτήριον της αισχύνης εκένωσεν αυτό μέχρι πυθμένος».

[621]Βλ. *Κ.Δ.*, *Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, 27. 46: «…περὶ δὲ τὴν ἐνάτην ὥραν / ἀνεβόησεν ὁ Ἰησοῦς φωνῇ μεγάλῃ λέγων, Ηλι ηλι / λεμα σαβαχθανι; τοῦτ' ἔστιν, Θεέ μου θεέ μου, ἱνατί με / ἐγκατέλιπες;» και *Κ.Δ.*, *Κατά Μάρκον Ευαγγέλιον*, 15. 34: «καὶ τῇ ἐνάτῃ ὥρᾳ / ἐβόησεν ὁ Ἰησοῦς φωνῇ μεγάλῃ, Ελωι ελωι λεμα / σαβαχθανι; ὅ ἐστιν μεθερμηνευόμενον Ὁ θεός μου / ὁ θεός μου, εἰς τί ἐγκατέλιπές με;».

[622]Βλ. τη φράση: «…υψώσασα προς ουρανόν το θνήσκον βλέμμα της…».

[623]Βλ. τη φράση: «…ίνα ίσως ενθυμίσηι εις τον εκεί κατοικούντα ότι μέχρι τελευταίας σταγόνος εκένωσε το ποτήριον…».

[624]Βλ. *Κ.Δ.*, *Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον*, 23. 46: «καὶ φωνήσας φωνῇ μεγάλῃ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν, Πάτερ, / εἰς χεῖράς σου παρατίθεμαι τὸ πνεῦμά μου· τοῦτο δὲ / εἰπὼν ἐξέπνευσεν», *Κ.Δ.*,

Ωστόσο, ο παραλληλισμός της απεικόνισης του θανάτου της Πάπισσας Ιωάννας με την απεικόνιση της σταύρωσης του Ιησού Χριστού θα πρέπει να ειδωθεί ως απόληξη του σατιρικού καμβά του έργου, ενώ διακρίνεται η λεπτή ροϊδική ειρωνεία που διαπνέει το έργο προς το πρόσωπο της ηρωίδας.

Με δεδομένο ότι ο Ιησούς Χριστός:

- **κατηγορήθηκε άδικα** από τους Γραμματείς και τους Φαρισαίους και τελικά καταδικάστηκε από τους Εβραίους, ενώ η Πάπισσα Ιωάννα κατηγορήθηκε από τον λαό της Ρώμης λόγω της απροθυμίας και της αδυναμίας της να απομακρύνει τα δεινά από την πόλη, αλλά και εξαιτίας της γέννησης του Παπιδίου,
- **υπέστη βασανισμό και τελικά σταυρώθηκε χωρίς να έχει αμαρτήσει**[626], ενώ η ηρωίδα υπέστη την κατακραυγή του λαού της Ρώμης, επίγειο εξευτελισμό και πρόωρο θάνατο —πέθανε στον τοκετό στη διάρκεια της επίσημης λιτανείας— «…προς τιμωρίαν των ανομημάτων…»[627] της,
- **ήπιε «τὸ ποτήριον»**[628] **του μαρτυρίου**, χάρη στο οποίο οι χριστιανοί οφείλουν τη σωτηρία τους, ενώ η ηρωίδα ήπιε το ποτήρι της ντροπής εξαιτίας των αμαρτημάτων της[629]. Η Πάπισσα Ιωάννα απεικονίζεται ως θύμα, ουσιαστικά όμως η ίδια λειτουργεί ως θύτης, τόσο του εαυτού της —καθώς είναι έρμαιο των παθών της— και των εραστών της, όσο και ολόκληρης της Ρώμης,
- **θυσιάστηκε εκούσια για τη σωτηρία των ανθρώπων**[630], ενώ η ηρωίδα δεν επέλεξε εκούσια τον πρόωρο θάνατο και τον επίγειο εξευτελισμό, ούτε δέχτηκε με ταπεινότητα τη θεία τιμωρία για τα αμαρτήματά της, αλλά «εξαναγκάστηκε» να λάβει τη συγκεκριμένη απόφαση[631]. Ταυτόχρονα, η θυσία του Ιησού Χριστού υπήρξε αληθινή και είχε έναν ανώτερο σκοπό: τη σωτηρία των ανθρώπων[632]. Αντίθετα, η «θυσία» της Πάπισσας Ιωάννας είχε έναν αυτοσκοπό: τη σωτηρία της ίδιας από τα αμαρτήματά της,

γίνεται σαφές ότι η ιδιοτελής και ακούσια «θυσία» της ηρωίδας καθίσταται υποδεέστερη και κατώτερη της εκούσιας και με ανιδιοτελή σκοπό θυσίας του Ιησού

Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον, 19. 30: «ὅτε οὖν ἔλαβεν τὸ ὄξος [ὁ] Ἰησοῦς εἶπεν, Τετέλεσται· / καὶ κλίνας τὴν κεφαλὴν παρέδωκεν τὸ πνεῦμα», και *Κ.Δ., Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, 27. 50: «ὁ δὲ Ἰησοῦς πάλιν κράξας φωνῇ μεγάλῃ ἀφῆκεν τὸ / πνεῦμα».

[625]Βλ. τη φράση: «…απέδωκε το πνεύμα…».

[626]Βλ. *Κ.Δ., Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον*, 23. 40 - 23. 41: «Οὐδὲ φοβῇ σὺ τὸν θεόν, ὅτι ἐν τῷ αὐτῷ κρίματι εἶ; / καὶ ἡμεῖς μὲν δικαίως, ἄξια γὰρ ὧν ἐπράξαμεν ἀπο / λαμβάνομεν· καὶ ἡμεῖς μὲν δικαίως, ἄξια γὰρ ὧν ἐπράξαμεν ἀπολαμβάνομεν· **οὗτος δὲ οὐδὲν ἄτοπον ἔπραξεν**».

[627]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 240-241.

[628]Βλ. *Κ.Δ., Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, 18. 11.

[629]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 240-241.

[630]Βλ. *Κ.Δ., Κατά Μάρκον Ευαγγέλιον*, 14. 24 (την ώρα που ο Χριστός απευθύνεται στους μαθητές του στη διάρκεια του Μυστικού Δείπνου δίνοντάς τους άρτο και οίνο): «καὶ εἶπεν αὐτοῖς, / Τοῦτό ἐστιν τὸ αἷμά μου τῆς διαθήκης **τὸ ἐκχυννόμενον** / **ὑπὲρ πολλῶν**» και επίσης *Κ.Δ., Προς Τίτον*, 2. 14: «**…ὃς ἔδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἵνα λυτρώσηται ἡμᾶς / ἀπὸ πάσης ἀνομίας** καὶ καθαρίσῃ ἑαυτῷ λαὸν περιούσιον, / ζηλωτὴν καλῶν ἔργων».

[631]Ως προς τον «εξαναγκασμό» της ηρωίδας αναφορικά με την απόφασή της βλ. περισσότερα Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 240-241, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια. Επίσης βλ. Bremond 1991, σ. 151: «**Αν…ο οφειλέτης…είναι αναγκασμένος, ανεξάρτητα από τη θέλησή του, να τηρήσει τις υποχρεώσεις του, η υποβάθμιση της κατάστασής του που έπεται μπορεί να σημαίνει το τέλος της αφήγησης**».

[632]Βλ. Nineham 1993, σ. 70: “The death of Christ is thus a sacrifice, since our fault could not have been wiped out except by a sacrifice, of which the victim was not “an irrational animal or guilty man, but one spotless and holy” ”.

Χριστού. Έτσι, η ηρωίδα παρουσιάζεται ως καρικατούρα της θείας φυσιογνωμίας του Χριστού και ο θάνατός της ως κακέκτυπο του θανάτου του.

Στη συνέχεια, ο συγγραφέας αναφέρεται στη μετάβαση της «…αμαρτωλής εκείνης ψυχής…» της ηρωίδας από την «…πρόσκαιρον αυτής κατοικίαν…» σε κάποιο άλλο μέρος, χωρίς ωστόσο να προσδιορίζεται αν θα μεταβεί η ψυχή της στην Κόλαση ή τον Παράδεισο. Έτσι, καθώς περιγράφεται η πάλη ανάμεσα στις δαιμονικές και τις αγγελικές δυνάμεις, που αμφότερες διεκδικούν την ψυχή της, ο συγγραφέας παρουσιάσει τις δύο αντιπαρατιθέμενες παρατάξεις σχεδόν ως ισοδύναμες, ώστε η πάλη μεταξύ τους να είναι αμφίρροπη (57^{ο} παράθεμα Ρ.).

Ειδικότερα:

- οι δαιμονικές δυνάμεις περιγράφονται να **εξορμούν από την άβυσσο**, για να αρπάξουν τη λεία, την ψυχή της ηρωίδας, ενώ παράλληλα οι αγγελικές δυνάμεις περιγράφονται να **κατεβαίνουν από τον ουρανό** για την απόκρουση των πονηρών πνευμάτων.
- και οι δύο δυνάμεις **ισχυρίζονται** ότι η ψυχή της ηρωίδας ανήκει σε αυτές: οι δαιμονικές δυνάμεις νομίζουν —«ενόμιζον»— ότι ανήκει ως αναμφισβήτητη υποθήκη σε αυτές, ενώ οι αγγελικές δυνάμεις ισχυρίζονται —«ισχυριζομένων»— ότι ανήκει σε αυτές, καθώς η μετάνοιά της έχει εξαλείψει τα δικαιώματα του Άδη επί της ψυχής της.
- οι δύο αντιπαρατιθέμενες δυνάμεις **αρχικά «διαλέγονται» μεταξύ τους, ενώ τελικά μάχονται με τη χρήση όπλων**: οι άγγελοι αρχικά προβάλλουν τα «επιχειρήματά» τους και έπειτα, όταν οι δαίμονες δείχνουν «δυσμετάπειστοι», προτάσσουν τις ρομφαίες τους, ενώ οι δαίμονες αντιτάσσουν στους αγγέλους —«αντέταττον»— τα κέρατά τους. Κατά τη διάρκεια της πάλης μεταξύ των αγγελικών και δαιμονικών πνευμάτων, και συγκεκριμένα όταν εκείνη βρίσκεται στην ακμή της, τα όπλα των δύο αντιμαχόμενων πλευρών αντηχούν ως «… συγκρουόμενα νέφη…» και συνάμα «…αιματώδης βροχή…» στάζει πάνω στο συγκεντρωμένο πλήθος των πιστών.

Ο συγγραφέας του έργου ενδέχεται να αντλεί στοιχεία για την περιγραφή της πάλης μεταξύ των δύο παρατάξεων από την Κ. Δ. και ειδικότερα από την *Αποκάλυψη*, όπου περιγράφονται τόσο οι αγγελικές δυνάμεις[633] όσο και οι δαιμονικές δυνάμεις[634]. Μάλιστα, ο ίδιος έχει παραπέμψει σε άλλο σημείο του έργου του στην *Αποκάλυψη* ως προς τα νέφη των ακρίδων, τα οποία συμβολίζουν την επίθεση των δαιμονικών δυνάμεων[635].

Καθώς η μάχη μεταξύ των δύο αντιπαλλόμενων πλευρών περιγράφεται αμφίρροπη, ο Άγγελος που είχε φανεί μπροστά στην ηρωίδα —πιθανότατα εκείνος, ο οποίος της είχε αναγγείλει τη θεία τιμωρία, θέτοντάς την σε δίλημμα[636]— διασχίζει τις αντιμαχόμενες πλευρές, λαμβάνει την ψυχή της και, αφού επιβαίνει σε ένα σύννεφο, την μεταφέρει —όπως πιθανολογεί ο συγγραφέας— στο Καθαρτήριο.

Το Καθαρτήριο, κατά τα πιστεύω και τη διδασκαλία της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας, είναι ο τόπος στον οποίο μεταβαίνουν οι ανθρώπινες ψυχές[637], για να

---

[633]Βλ. ενδεικτικά *Κ.Δ., Αποκάλυψις Ιωάννου*, 19. 14.

[634]Βλ. ενδεικτικά *Κ.Δ., Αποκάλυψις Ιωάννου*, 9. 7- 9. 8 και 9. 9 - 9. 10, όπου γίνεται λόγος για τις ακρίδες που συμβολίζουν τις δαιμονικές δυνάμεις.

[635]Βλ. περισσότερα Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 243-244, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια.

[636]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 240-241.

[637]Ως προς την διαβάθμιση των ψυχών στις Άγιες Ψυχές, τις Φτωχές Ψυχές, ή τις Βασανισμένες Ψυχές βλ. Salza 2009, σ. 16: "The Church often refers to the souls in purgaroty as the Holy Souls, the Poor Souls, or the Suffering Souls".

εξαγνιστούν από τις αμαρτίες τους, ενώ εκεί μειώνεται ο βασανισμός τους ή ακόμα επέρχεται η πλήρης απελευθέρωσή τους από τα βασανιστήρια[638].

Ειδικότερα, στο Καθαρτήριο οι ψυχές των ανθρώπων έχουν την δυνατότητα να εξαγνιστούν πλήρως ενώπιον του Θεού, καθώς τη στιγμή του θανάτου τους δεν εκπλήρωσαν καθ' ολοκληρίαν την εξιλέωσή τους απέναντί του, ώστε να αποκτήσουν ουράνια μακαριότητα. Στο πλαίσιο αυτό οι σχολιαστές υποστηρίζουν ότι «το Καθαρτήριο ("Purgatorium" εκ του λατινικού ρήματος "purgare") είναι σύμφωνα με την Καθολική διδασκαλία ένας τόπος ή κατάσταση **προσωρινής τιμωρίας για εκείνους οι οποίοι**, αποχωρώντας από αυτή τη ζωή με τη χάρη του Θεού, **δεν είναι εξ ολοκλήρου ελεύθεροι από συγχωρητέα σφάλματα ή δεν έχουν πλήρως πληρώσει την ικανοποίηση που οφείλεται στα παραπτώματά τους**»[639].

Αντίστοιχα, στην περίπτωση της Πάπισσας Ιωάννας, της εκπροσώπου της Δυτικής Εκκλησίας, η ψυχή της —η οποία χαρακτηρίζεται σύμφωνα με τον συγγραφέα ως «αμαρτωλή» και «αθλία»— οδηγείται στο Καθαρτήριο, δηλ. στον χώρο προσωρινής τιμωρίας για εκείνους που δεν έχουν συγχωρεθεί οι αμαρτίες τους, ώστε να εξαγνιστεί και να καθαριστεί από τα ανομήματά της.

Μετά την αναφορά του συγγραφέα στο Καθαρτήριο, όπου πιθανολογείται ότι μεταφέρεται η ψυχή της Πάπισσας Ιωάννας, τόσο η πάλη μεταξύ των δαιμονικών και αγγελικών δυνάμεων για την ψυχή της, όσο και η μεταφορά της από τον Άγγελο, χαρακτηρίζονται ως «θαύματα», ενώ γίνεται μνεία στην αρχαία πηγή, από την οποία αντλούνται: πρόκειται για τα έργα τετρακοσίων και περισσοτέρων σεβάσμιων και ρασοφόρων χρονογράφων. Στο σημείο αυτό, τα θαύματα που διηγούνται εκείνοι αντιπαραβάλλονται και εξυψώνονται σε σύγκριση με τα θαύματα που διηγούνται οι τέσσερις αλιείς στην Ιουδαία, τα οποία υποβιβάζονται (58^{ο} παράθεμα Ρ.).

Ωστόσο, η αποτύπωση της φαινομενικής εξύψωσης των θαυμάτων που περιγράφουν οι χρονογράφοι και του επιφανειακού υποβιβασμού των θαυμάτων που περιγράφουν οι Απόστολοι θα πρέπει να ειδωθεί με γνώμονα τον σατιρικό χαρακτήρα του έργου. Ειδικότερα, η ροϊδική ειρωνεία εκφράζεται μέσα από:

- τη φαινομενική υποτίμηση των τεσσάρων Αποστόλων, καθώς ο συγγραφέας τους αναφέρει με την ιδιότητά τους ως αλιέων[640],
- την αναφορά στη μικρότερη αριθμητικά ομάδα των τεσσάρων αλιέων, οι οποίοι διηγούνται τα θαύματα που συνέβησαν στην Ιουδαία, σε αντίθεση με την πολυπληθή ομάδα των τετρακοσίων σεβάσμιων και ρασοφόρων χρονογράφων. Με την αριθμητική υπεροχή των δεύτερων έναντι των πρώτων φαινομενικά υποτιμάται η εγκυρότητα και η αλήθεια των θαυμάτων, τα οποία διηγούνται οι Απόστολοι και εξυψώνεται η αλήθεια των θαυμάτων εκείνων που διηγούνται οι τετρακόσιοι ρασοφόροι χρονογράφοι[641],

---

[638]Βλ. Salza 2009, σ. 22: "A Third Key Catholic belief about Purgatory is that the souls there can have their sufferings lessened, and even be delivered from their torments completely…".

[639]Ως προς το θέμα αυτό βλ. Hanna 1911, σσ. 575-579: "Purgatory (Lat., "purgare", to make clean, to purify) in accordance with Catholic teaching is a place or condition of temporal punishment for those who, departing this life in God's grace, are, not entirely free from venial faults, or have not fully paid the satisfaction due to their transgressions".

[640]Επίσης βλ. *Κ.Δ., Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον* 4. 18 - 4. 19 και *Κ.Δ., Κατά Μάρκον Ευαγγέλιον,* 1. 16 - 1. 17 την αναφορά στην ιδιότητα των Αποστόλων Πέτρου και Ανδρέα ως αλιέων.

[641]Ως προς τον φαινομενικό υποβιβασμό των θαυμάτων που περιγράφουν οι τέσσερις Απόστολοι και την φαινομενική εξύψωση των θαυμάτων που περιγράφουν οι τετρακόσιοι σεβάσμιοι ρασοφόροι χρονογράφοι, με σκοπό την εξύψωση των θαυμάτων που αναφέρουν οι πρώτοι και τον υποβιβασμό των θαυμάτων που αναφέρουν οι δεύτεροι βλ. περισσότερα Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 241, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια.

- τον ειρωνικό χαρακτηρισμό των **ρασοφόρων** χρονογράφων ως «**σεβασμίων**» και «…**πανσέπτων μαρτύρων**…»,
- την αναφορά στη «χορεία» των «…πανσέπτων μαρτύρων…», σε συνδυασμό με τη φαινομενική κίνηση υποτέλειας και σεβασμού του συγγραφέα προς αυτούς με τη φράση «…κλίνομεν τον αυχένα…», αλλά και με τη χρήση της φράσης του Αγίου Τερτυλλιανού "Credo, quia **absurdum**", όπως την παραθέτει ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας*. Πρόκειται πιθανότατα για τη φράση "prorsus/ credibile est, quia **ineptum** est. et sepultus resurrexit: certum est, / quia impossibile" από το έργο του Τερτυλλιανού *Περί της σαρκός του Χριστού*[642], η οποία έχει υποστεί αλλαγές, ωστόσο το νόημά της δεν αλλοιώνεται, καθώς η λέξη "ineptum" της λατινικής φράσης και η λέξη "absurdum", με την οποία αντικαθίσταται, έχουν την έννοια του «άτοπου»[643].

  Η φράση του Τερτυλλιανού "Credo, quia absurdum", όπως παρατίθεται στο έργο, μεταφράζεται ελεύθερα από τον συγγραφέα της *Πάπισσας Ιωάννας* —« «Τα πιστεύομεν διότι είναι απίστευτα» », πιθανότατα διότι ο ίδιος δεν επιθυμεί να εστιάσει και να αμφισβητήσει τον θάνατο και την ανάσταση του Χριστού, στα οποία αναφέρεται η λατινική πηγή. Η χρήση της φράσης του Τερτυλλιανού στοχεύει στην αμφισβήτηση της αλήθειας των θαυμάτων που περιγράφουν οι χρονογράφοι στη ζωή της ηρωίδας. Μάλιστα, η φράση του Τερτυλλιανού « «**Τα πιστεύομεν** διότι είναι απίστευτα» » αντανακλά μια προηγούμενη φράση του συγγραφέα του έργου ως προς τα θαύματα που περιγράφουν οι χρονογράφοι στη ζωή της ηρωίδας: «Το κατ' εμέ εις ουδεμίαν ανήκων σχολήν **προτιμώ να πιστεύσω το πράγμα όπως το ανέγνωσα**, διότι κατά τον Σολομώντα ο «άκακος πιστεύει παντί λόγωι» »[644].

Και στις δύο περιπτώσεις ο συγγραφέας αφήνει να εννοηθεί ότι πιστεύει στα θαύματα που διηγούνται οι χρονογράφοι ότι συνέβησαν στη ζωή της ηρωίδας, προκειμένου να υπερασπιστεί την ιστορικότητα του έργου του, διότι σε αντίθετη περίπτωση θα αναιρούσε την ιστορική αξία του. Ωστόσο, χαρακτηρίζοντας ο συγγραφέας τον εαυτό του ως «ἄκακον»[645], τον παρουσιάζει φαινομενικά ως αδαή, αφελή και εύπιστο στα θαύματα που διηγούνται οι χρονογράφοι, ενώ ουσιαστικά τον εντάσσει στην κατηγορία των έξυπνων και συνετών ανθρώπων που ερευνούν οτιδήποτε λέγεται. Έτσι, ο συγγραφέας δηλώνει εμμέσως ότι αμφισβητεί την αλήθεια των θαυμάτων που εκείνοι περιγράφουν στη ζωή της ηρωίδας.

Συγχρόνως, από τα καυστικά βέλη της εκλεπτυσμένης ροϊδικής ειρωνείας δεν ξεφεύγουν ούτε οι «…**ευσεβείς προσκυνηταί**...», οι οποίοι «…**ίνα μη μιαίνωσι τα σανδάλιά των**, πατούντος τα ίχνη της ιεροσύλου Παπίσσης, πορεύονται έκτοτε δι' άλλης οδού εις Λατεράνον»[646]. Στη φράση αυτή ο συγγραφέας καυτηριάζει την υποκριτική σεμνοτυφία των προσκυνητών. Μάλιστα, η περιγραφή των προσκυνητών που αλλάζουν δρόμο, για να μη μολύνουν τα σανδάλια τους, θεωρώντας αμόλυντους και ηθικά ακέραιους τους εαυτούς τους, θυμίζει την προτροπή του Ιησού Χριστού προς τους Αποστόλους να τινάξουν τα σανδάλια τους από τη σκόνη του αμαρτωλού χώρου, όπου βρίσκονταν όσοι δεν δέχονταν να ακούσουν τον θείο λόγο[647]. Ωστόσο, οι

---

[642]Βλ. Τερτυλλιανού, *Περί της σαρκός του Χριστού (De carne Christi)*, 5. 4. Ως προς τη μετάφραση της λατινικής πηγής βλ. Evans 1956: "it is immediately credible--because it is silly. He was buried, and rose again: it is certain--because it is impossible".

[643]Βλ. Κουμανούδη 1972, σ. 402, στο λήμμα "ineptus", και σ. 9, στο λήμμα "absurdus".

[644]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 241, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια.

[645]Βλ. *Π.Δ.*, *Παροιμίαι*, 14. 15 και Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 241.

[646]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 250.

[647]Βλ. *Κ.Δ.*, *Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, 10. 12 - 10. 15.

«…ευσεβείς προσκυνηταί…» δεν θεωρούνται από τον συγγραφέα αναμάρτητοι. Έτσι, στηλιτεύεται η επιφανειακή ηθική ανωτερότητα των προσκυνητών, χάρη στην οποία τηρούν καταδικαστική στάση απέναντι την Πάπισσα Ιωάννα.

Ο συγγραφέας του έργου αναφέρεται αρκετές φορές τόσο στην «αθλία »[648] και «αμαρτωλή»[649] ψυχή της ηρωίδας όσο και στην υποδεέστερη υφή του χαρακτήρα της ως καρικατούρας της φυσιογνωμίας του Χριστού, καυτηριάζοντας τις ανήθικες πράξεις και τον τρόπο ζωής του ιερατείου, δηλ. των εκπροσώπων του Θεού, στο πρόσωπό της. Εντούτοις, δεν αποδέχεται την καταδίκη της ψυχής της από ανθρώπους που θεωρούν τους εαυτούς τους αναμάρτητους, ειρωνευόμενος όσους την καταδικάζουν ως μη αρμόδιους να αποφασίσουν για την σωτηρία και την κάθαρσή της. Άλλωστε, όπως μαρτυρεί το τέλος του έργου, ο ίδιος δεν εκφράζει την άποψή του αναφορικά με τη σωτηρία της ψυχής της Πάπισσας Ιωάννας, αφήνοντας την τελική κρίση ως προς τη σωτηρία της στη θεία βούληση και το αναγνωστικό κοινό ελεύθερο να προβληματιστεί ως προς την σωτηρία ή μη της ψυχής της ηρωίδας. Ταυτόχρονα, με την παρουσίαση του μεσαιωνικού ιερατείου ως κακέκτυπου των βιβλικών προτύπων αλλά και τον εκθειασμό και την εξύψωση των βιβλικών προσωπικοτήτων διαφαίνεται η ευσέβεια του συγγραφέα προς το θείο[650], αντίθετα με όσα υποστήριξαν οι επικριτές του.

[648]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 250.
[649]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 249.
[650]Βλ. Μαστροδημήτρη 2004, σ. 593: «…ο Ροΐδης ανήκει στην ίδια παράδοση, στην οποία ανήκε και ο Αδαμάντιος Κοραής (1748-1833), ο οποίος επιζητούσε ή αποδεχόταν μια χριστιανική ευσέβεια κεκαθαρμένη από δεισιδαιμονίες και ιστορικές διαστρεβλώσεις, μιαν ευσέβεια που σχεδόν αγνοούσε τον διαμεσολαβητικό ρόλο της Εκκλησίας και των ιερέων».

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ο σατιρικός ρόλος της μυθικής και της βιβλικής αρχαιογνωσίας στην *Πάπισσα Ιωάννα*

Στην *Πάπισσα Ιωάννα* η αρχαιογνωσία λειτουργεί ως εργαλείο της σάτιρας, ως ελεγκτικός μηχανισμός της λειτουργίας των θεσμών και των εκπροσώπων τους με στόχο τη στηλίτευση των απρεπών πράξεων του μεσαιωνικού ιερατείου. Ταυτόχρονα, με τη χρήση της αρχαιογνωσίας καυτηριάζεται από τον συγγραφέα η υπολανθάνουσα προσδοκία μέρους του αναγνωστικού κοινού που αρέσκεται στην απόλαυση απρεπών ερωτικών σκηνών κατά την ανάγνωση του έργου.

Ο συγγραφέας, προκειμένου να καυτηριάσει τη συμπεριφορά και τον τρόπο ζωής της κεντρικής ηρωίδας και των δευτερευόντων ηρώων της *Πάπισσας Ιωάννας* που αποτελούν μέλη του μεσαιωνικού ιερατείου, προβαίνει στην εμφατική παρουσίαση της θρησκευτικής —ή της θείας, όπως ο ίδιος αναφέρει[1]— αλήθειας [2], με την παράθεση πληθώρας αρχαίων πηγών και επιδράσεων. Στόχος είναι η αυθεντική θεία αλήθεια, η οποία αντιπροσωπεύεται από τα βιβλικά πρόσωπα και τον τρόπο ζωής τους, να συγκριθεί με την καπηλευμένη θεία αλήθεια που εκπροσωπείται από το μεσαιωνικό ιερατείο. Η σύγκριση αυτή τοποθετείται πάνω στον σατιρικό καμβά του έργου με την αρχαιογνωσία να λειτουργεί ως εργαλείο σάτιρας των ηρώων της *Πάπισσας Ιωάννας*. Έτσι, η μυθική και η βιβλική αρχαιογνωσία, λειτουργώντας ως εργαλεία σάτιρας, αποτελούν έναν έμμεσο τρόπο για την αποκατάσταση της θείας αλήθειας.

Ειδικότερα:

1. με τη χρήση της μυθικής αρχαιογνωσίας ταυτίζονται οι πράξεις του μεσαιωνικού ιερατείου με τις μυθώδεις, ειδωλολατρικές ή και ανάρμοστες πράξεις των αρχαίων ηρώων και θεοτήτων.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα της χρήσης της μυθικής αρχαιογνωσίας αποτελεί ο παραλληλισμός της Θεολογίας με τον Εκατόγχειρα Βριάρεω της αρχαίας μυθολογίας[3], αλλά και της ίδιας της Πάπισσας Ιωάννας με εκείνη τη μυθική οντότητα[4]. Ο παραλληλισμός της εκκλησιαστικής εξουσίας με την αρχαία ειδωλολατρική– πολυθεϊστική εξουσία των θεών του Ολύμπου αποτελεί για τον συγγραφέα αντικείμενο καυτηριασμού, καθώς —όπως ο ίδιος επισημαίνει— ο Χριστιανισμός επιχειρεί να προσελκύσει τους πιστούς της φορώντας «τα κοσμήματα»[5] της ειδωλολατρίας, δηλ. με καλλωπιστικά στοιχεία, και όχι με την «θείαν αλήθειαν της χριστιανικής θρησκείας»[6]. Μάλιστα ο συγγραφέας τονίζει ότι η Ρωμαϊκή Εκκλησία, αντιλαμβανόμενη την μείωση προσέλκυσης πιστών, κατέφυγε στους ζωγράφους και τους γλύπτες, όπως η Ήρα ζήτησε τον κεστόν της Αφροδίτης για να καλύψει τις ρυτίδες και να ντύσει την γυμνότητά της, σε αντίθεση με την Ανατολική Εκκλησία που επέμενε να προσελκύει τους πιστούς της με έρρινα άσματα

---

[1]Βλ. Αγγέλου 1978, *Ολίγαι Λέξεις*, σ. 307: «διότι **δύο τινά υπάρχουσιν,** Άγιοί μου Πατέρες, **εν τη χριστιανικήι θρησκεία, η θεία αυτής αλήθεια, ήτις την καθιστάι σεβαστήν,** και αι ανοησίαι των ανθρώπων, αίτινες την κατέστησαν καταγέλαστον…».

[2]Στη σκέψη του συγγραφέα η θρησκευτική αλήθεια που αποτυπώνεται στα βιβλικά κείμενα αποτελεί μέρος της ιστορικής αλήθειας.

[3]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 219.

[4]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 237.

[5]Βλ. Αγγέλου 1978, *Ολίγαι Λέξεις*, σ. 311 (1η υποσημείωση), όπου λέγεται κατά τον Σατωριάνδο ότι «Ο χριστιανισμός **ενεδύθη τα κοσμήματα** της ηττηθείσης ειδωλολατρείας», όπως **το θυμίαμα, τα χρυσά και αργυρά σκεύη, τις λυχνίες, τις λαμπάδες** κ.ο.κ., άποψη με την οποία συμφωνεί ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας*.

[6]Βλ. παραπάνω υποσημείωση.

και συνοφρυωμένες εικόνες[7]. Η παρουσίαση της προσέλκυσης πιστών με την εισαγωγή ειδωλολατρικών – ελκυστικών στοιχείων στον Χριστιανισμό[8] αποτελεί το πλαίσιο για την απεικόνιση του αντιθετικού σχήματος ανάμεσα στα ελκυστικά μέσα – μυθικά στοιχεία και την θεία αλήθεια.

Στο ίδιο πλαίσιο εντάσσονται οι παραλληλισμοί των ηρώων του έργου με τις αρχαίες θεότητες και τους μυθικούς ήρωες, όπως ο παραλληλισμός της Πάπισσας Ιωάννας με τον αρχαίο θεό Δία ως προς την τέλεση θαυμάτων —μάλιστα εκείνη απεικονίζεται να μην μπορεί καν να «πλησιάσει» το μυθώδες θαύμα του Δία, της ανθοφορίας, και αντί αυτού χρησιμοποιεί τεχνητά μέσα, όπως ξύλα, λαμπάδες, αλόη και κανέλα, για να το αναπληρώσει[9]— και ο παραλληλισμός της κεντρικής ηρωίδας με τον μάντη Τειρεσία —η μοναχή Ιωάννα παραβιάζει τελικά τον νόμο περί κατάληψης της παπικής εξουσίας από άνδρα και ο μάντης παραβιάζει τη θεία βούληση, βλέποντας τη θεά Αθηνά γυμνή[10]. Άλλη περίπτωση αποτελεί ο παραλληλισμός του μοναχού Φρουμέντιου με τον Αγαμέμνονα[11], όπου καυτηριάζεται ο «απαγορευμένος» τρόπος ζωής του νεαρού μοναχού, η «απαγορευμένη» ερωτική σχέση, όπως ο μυθικός ήρωας Αγαμέμνονας παρά την παράκληση του ιερέα του θεού Απόλλωνα, Χρύση, εξακολουθεί να έχει στην κατοχή του την κόρη του ιερέα, Χρυσηίδα. Έτσι, στηλιτεύεται ο τρόπος ζωής του νεαρού μοναχού, ο οποίος αντίκειται και παραβιάζει τον θείο νόμο και τη θεία βούληση.

Βέβαια υπάρχουν και περιπτώσεις στις οποίες η μυθική αρχαιογνωσία δεν υπηρετεί απαραίτητα τον σατιρικό χαρακτήρα του έργου, όπως στην περίπτωση του παραλληλισμού του πλοίου που μεταφέρει τους δύο μοναχούς, την Ιωάννα και τον Φρουμέντιο, με την «…«ωκύπορον ναύν»…»[12].

2. με τη χρήση της βιβλικής αρχαιογνωσίας αποδίδεται η διαφορά των εκκλησιαστικών αντιπροσώπων από τα βιβλικά πρότυπα[13]. Αποτυπώνεται έτσι η αντίθεση ανάμεσα στην καπηλευμένη βιβλική αρχαιογνωσία του μεσαιωνικού ιερατείου —που υπηρετεί το ψεύδος, την απάτη και την υποκρισία— και την αυθεντική βιβλική αρχαιογνωσία ως θεματοφύλακα αληθείας. Αυτή η καπήλευση της θείας αλήθειας από το μεσαιωνικό ιερατείο με στόχο τη νομιμοποίηση της ηδυπάθειάς του αποτελεί την αιχμή του δόρατος για τον συγγραφέα της *Πάπισσας Ιωάννας*.

Μέσα από τη σύγκριση της καπηλευμένης —από τους ήρωες του έργου— με την αυθεντική —από τον ίδιο τον συγγραφέα— βιβλική αρχαιογνωσία, ο αναγνώστης

---

[7]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 159: «Η μεν Ρωμαϊκή Εκκλησία εννοήσασα τούτο, ευθύς άμα είδε ψυχραινόμενον τον ζήλον των πιστών, κατέφυγεν εις τους ζωγράφους και τους γλύπτας, ως η Ήρα εις τον κεστόν της Αφροδίτης, ίνα καλύψηι τας ρυτίδας και ενδύσηι την γυμνότητά της, η δε Ανατολική, καίτοι πρεσβυτέρα της αδελφής της, είτε εκ πενίας είτε εξ υπερηφανείας επέμεινε θέλουσα να ελκύηι τους πιστούς δι' ερρίνων ασμάτων και συνωφρυωμένων εικόνων».

[8]Ως προς την άποψη του συγγραφέα ότι έχουν κληροδοτηθεί ειδωλολατρικές τελετές στον Χριστιανισμό βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 158 και 269, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια —«Αι πυραί του Αγ. Ιωάννου εισίν, ως και αι πλείσται άλλαι δημώδεις τελεταί του χριστιανισμού, κληροδότημα των ειδωλολατρών…», φράση με την οποία τονίζεται η προέλευση της τελετής προς τιμήν του Αγίου Ιωάννη από την αρχαία τελετή των Παληλίων.

[9]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 238-239.

[10]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 219.

[11]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 207.

[12]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 187.

[13]Στο πλαίσιο αυτό παρατηρείται η φαινομενική ταύτιση των εκκλησιαστικών αντιπροσώπων με τα βιβλικά πρότυπα, για να αποδειχτεί ότι οι εκκλησιαστικοί αντιπρόσωποι, δηλ. οι ήρωες του έργου, λειτουργούν ως καρικατούρες των βιβλικών προσωπικοτήτων (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 139 τον παραλληλισμό της μοναχής Ιωάννας με τον Σαμψών). Επίσης, σπάνια εντοπίζεται στο έργο η ταύτιση των εκκλησιαστικών αντιπροσώπων με βιβλικά πρόσωπα που έχουν υποπέσει σε σφάλμα (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 207 τον παραλληλισμό του μοναχού Φρουμέντιου με τον Αδάμ).

του έργου οδηγείται στην κατανόηση της πραγματικής λειτουργίας των εκκλησιαστικών θεσμικών οργάνων, που ωστόσο νομιμοποιούν τις ηθικά αμφισβητήσιμες πράξεις τους με τη χρήση βιβλικών εδαφίων. Παράλληλα με την παρουσίαση της αντίθεσης ανάμεσα στην καπηλευμένη και την αυθεντική αλήθεια τονίζεται από τον συγγραφέα η αντίθεση ανάμεσα στη βία και την πειθώ —πρόκειται για τα μέσα, τους τρόπους εξάπλωσης του θείου λόγου και εν γένει του Χριστιανισμού.

Ειδικότερα, με τη χρήση της βιβλικής αρχαιογνωσίας αντιδιαστέλλεται ο τρόπος «διδασκαλίας» των εκπροσώπων της εξουσίας διά της βίας προς τον τρόπο διδασκαλίας των βιβλικών προτύπων διά της πειθούς[14]. Έτσι, ο Καρλομάγνος[15] απεικονίζεται στο έργο να καπηλεύεται το σύμβολο του Σταυρού προβαίνοντας σε βιαιότητες, με σκοπό να «εκχριστιανίσει» όλες τις επαρχίες της Σαξονίας, ενώ στην Αγία Γραφή αναφέρεται ως θεμιτό μέσο εκχριστιανισμού των λαών η πειθώ.

Σε άλλο σημείο του έργου[16] ο συγγραφέας καυτηριάζει τον τρόπο «διδασκαλίας» του Χριστιανισμού διά της βίας, χρησιμοποιώντας την αρχαιογνωσία [17] και ειδικότερα:

α) το έργο του Σωζομενού *Εκκλησιαστική Ιστορία*[18], προκειμένου να αναφερθεί στις κατηγορίες των ανθρώπων που υπέστησαν βίαιη συμπεριφορά από τους Ανατολικούς,

β) το έργο του Ζωσίμου *Νέα Ιστορία*[19], προκειμένου να επισημάνει τον λόγο για τον οποίο ο αυτοκράτορας Ουάλης κατεδίωξε τους ειδωλολάτρες φιλοσόφους και να περιγράψει τις βιαιοπραγίες εναντίον τους,

γ) το έργο του Λιβανίου *Λόγοι*[20] για να περιγράψει τις βιαιότητες και τις ληστρικές επιδρομές των «σωφρονιστῶν»[21] εναντίον των ειδωλολατρών,

δ) το έργο του Αμμιανού Μαρκελλίνου *Ιστορίαι*[22] για να εστιάσει στον τρόπο με τον οποίο οδηγούνταν πολίτες κάθε τάξης στις φυλακές —«αλυσόδετοι»— και τον τόπο θανάτου τους, καθώς άλλοι πέθαιναν στο δρόμο, άλλοι στις φυλακές και άλλοι — όσοι επιζούσαν— στέλνονταν στη Σκυθόπολη, όπου βρίσκονταν τα βασανιστήρια και το σφαγείο.

Ο συγγραφέας καυτηριάζει τη βίαιη συμπεριφορά των Ορθοδόξων «σωφρονιστῶν» της Ανατολής και των αυτοκρατόρων της εποχής εκείνης, που συναινούσαν στις βιαιότητες εναντίον των ανθρώπων, που πιθανολογούνταν ότι ήταν ειδωλολάτρες, ενώ ο βίαιος σωφρονισμός των αλλοθρήσκων δεν συνάδει με τη διδασκαλία των Αποστόλων διά της πειθούς[23].

---

[14]Βλ. περισσότερα Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 117-118, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια.

[15]Λέγεται ότι, όταν ο Καρλομάγνος προσευχόταν γονατιστός στον ναό του Αγίου Πέτρου της Ρώμης, ο Πάπας Λέων ο Γ΄ τοποθέτησε στο κεφάλι του μια χρυσή κορώνα στέφοντάς τον *Αυτοκράτορα της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας* (*Imperator Romanorum*, δηλ. «Ρωμαίο Αυτοκράτορα», που αποτελούσε τίτλο του *Αυτοκράτορα της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας*). Στην ουσία όμως δεν κυβερνούσε μια Αυτοκρατορία Ρωμαϊκή αλλά ένα φραγκικό βασίλειο. Ο ίδιος είχε τον τίτλο του βασιλέως των Φράγκων και αργότερα και των Λογγοβάρδων (λατ. *rex francorum et langobardorum*).

[16]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 200 και σσ. 283-286, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια

[17]Σημειώνεται ότι το ελληνορωμαϊκό αρχαιογνωστικό υλικό της *Πάπισσας Ιωάννας* (βλ. επίσης στην Εισαγωγή της διδακτορικής διατριβής) αφορά —εκτός από τη γνώση της αρχαίας μυθολογίας— και τη γνώση της αρχαίας ιστορίας, της αρχαίας φιλοσοφίας κ.ο.κ.

[18]Βλ. Σωζομενού, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, 6. 35, 1, 2- 6. 35, 7, 4.

[19]Βλ. Ζωσίμου, *Νέα Ιστορία*, 4. 14, 2, 1- 4. 15, 3, 3.

[20]Βλ. Λιβανίου, *Λόγοι 1-64*, 30. 9, 6- 30. 12, 13.

[21]Βλ. Λιβανίου, *Λόγοι 1-64*, 30. 12, 8.

[22]Βλ. Αμμιανού Μαρκελλίνου, *Ιστορίαι*, 19. 12, 5- 15.

[23]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 200 και σσ. 283-286, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια

Ως κάπηλοι της βιβλικής αρχαιογνωσίας απεικονίζονται οι ήρωες του έργου, ειδικότερα η κεντρική ηρωίδα, Ιωάννα, η οποία κατέχει τον ρόλο της μοναχής, και οι δύο ιερομόναχοι εραστές της, ο Φρουμέντιος και ο Φλώρος. Στο έργο αντιπροσωπεύουν εκείνους που, αν και είχαν ως έργο τους τη διδασκαλία, έρευνα, μελέτη και προστασία του πνεύματος των ιερών κειμένων, εντούτοις δεν ανταποκρίθηκαν στον ρόλο τους. Έτσι, με τη σάτιρα και το αρχαιογνωστικό της ένδυμα καυτηριάζονται τα παραπτώματα της μεσαιωνικής εκκλησίας και στηλιτεύεται η υποκριτική πνευματικότητα των προσώπων εκείνων που την υπηρετούν.

Πιο συγκεκριμένα, με τη χρήση της βιβλικής αρχαιογνωσίας αναδεικνύεται ο παραλληλισμός:

α) της μοναχής Ιωάννας με την Εκκλησία: η ηρωίδα διαβάζει ένα «ερωτικό ανάγνωσμα», εκφράζοντας ως «ερώσα» την αγάπη της προς τον Φρουμέντιο, όπως η Εκκλησία θα αγαπήσει μελλοντικά τον Ιησού Χριστό,

β) του μοναχού Φρουμέντιου με τον Χριστό: εκείνος δέχεται ως ακροατής το «ερωτικό ανάγνωσμα» της Ιωάννας, όντας ο μελλοντικός «ερώμενός» της, όπως ακριβώς ο Χριστός θα αγαπηθεί μελλοντικά από την Εκκλησία, και

γ) της μελλοντικής σαρκικής σχέσης της Ιωάννας με τον εραστή της, Φρουμέντιο, με τη μελλοντική πνευματική σχέση της Εκκλησίας με τον Χριστό[24].

Ο συγγραφέας επιδιώκει να παρουσιάσει στο αναγνωστικό κοινό τα κακώς κείμενα του μεσαιωνικού ιερατείου και να καυτηριάσει το μέγεθος της ασυδοσίας του, που φτάνει σε σημείο να μεταλλάξει το νόημα των βιβλικών κειμένων, ώστε να νομιμοποιήσει τον τρόπο ζωής του. Η διάκριση ανάμεσα στην αλληγορική ερμηνεία των βιβλικών εδαφίων, την οποία πρεσβεύει ο συγγραφέας[25], και την ιστορική ερμηνεία, την οποία πρεσβεύει η μοναχή Ιωάννα με σκοπό να νομιμοποιήσει τις πράξεις της, τονίζει το μέγεθος της καπήλευσης του βιβλικού λόγου. Έτσι κορυφώνεται στην *Πάπισσα Ιωάννα* η αντιπαράθεση μεταξύ του αληθινού πνεύματος των βιβλικών κειμένων και της επίπλαστης πνευματικότητας των εκπροσώπων της εκκλησιαστικής εξουσίας, με τον συγγραφέα να αναγνωρίζει ότι τα βιβλικά κείμενα αποτελούν μέσο έκφρασης των πνευματικών βιωμάτων, όχι επικάλυμμα ηθικής πώρωσης.

Η ηρωίδα μοναχή και μετέπειτα Πάπισσα αντί, ως αντιπρόσωπος του Θεού, να τροφοδοτηθεί από το μετείκασμα των αρχών, οι οποίες εγκλείονται στις αλληγορίες του *Άσματος των Ασμάτων*, και ακολουθώντας τις να οδηγηθεί στη λατρεία του Θεού, εξουθένωσε τις αλληγορίες αυτές σε μονοδιάστατα κείμενα, λατρεύοντας τους εραστές της, Φρουμέντιο και Φλώρο. Η ικανότητα απομνημόνευσης των κειμένων, την οποία διέθετε η κεντρική ηρωίδα και μέσω της οποίας μπορούσε να βρίσκει με ευκολία τα εδάφια που εξυπηρετούσαν τα κίνητρά της, δεν αποτελεί εχέγγυο πνευματικότητας, αλλά χρησιμοποιείται προς ίδιον όφελος.

Η παρουσίαση του ήθους της ηρωίδας γίνεται με ειρωνικό τρόπο: εκείνη στα μάτια του αγαπημένου της Φρουμέντιου διακατέχεται από αγνότητα, ως λευκή περιστερά κατά το πρότυπο της Εκκλησίας[26], όμως τελικά η φωτεινότητά της έχει δαιμονική προέλευση. Τα βιβλικά εδάφια χρησιμοποιούνται από τον ήρωα για την απεικόνιση της Ιωάννας ως θείου πλάσματος με θετικές ιδιότητες, ως αμαλγάματος φωτεινότητας, λαμπρότητας και αγνότητας, ενώ από τον συγγραφέα χρησιμοποιούνται για την απεικόνιση της ηρωίδας με μελανά χρώματα, καθώς η λαμπρότητα του φωτός της έχει δαιμονική υφή.

---

[24]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 147, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια.
[25]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 147.
[26]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 151, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια.

Με την παρουσίαση της Ιωάννας ως καρικατούρας εκκλησιαστικού αντιπροσώπου, η ίδια αντιμετωπίζεται με επιφύλαξη από τον αναγνώστη, ο οποίος αποσύρει σταδιακά την εμπιστοσύνη του από αυτήν ως εκπρόσωπο του Θεού και ως θεματοφύλακα αληθείας, καθώς η φιληδονία της υπερτερεί της φιλοθεΐας της. Στο πλαίσιο αυτό η απεικόνιση της ηρωίδας ως άλλης Εύας, που χρησιμοποιεί την ιστορική ερμηνεία των βιβλικών εδαφίων προκειμένου να προσκαλέσει ερωτικά τον Φρουμέντιο, προσκαλεί τον αναγνώστη να βιώσει την κυριαρχική παρουσία του ψεύδους στη ζωή της και την ανάγκη συνειδητοποίησης της αλήθειας του βιβλικού λόγου.

Εστιάζοντας στην αλληγορική ερμηνεία των βιβλικών εδαφίων, ο συγγραφέας απαντά έμμεσα στους μελλοντικούς επικριτές του[27] ότι ούτε διαφθείρει ούτε αποπροσανατολίζει με το έργο του τους χριστιανούς πιστούς από την ουσία του Χριστιανισμού, αλλά αντίθετα τους αφυπνίζει και τους πληροφορεί[28] ως προς το αληθινό νόημα του βιβλικού λόγου.

Η κυκλική πορεία στη χρήση της βιβλικής αρχαιογνωσίας —έχει προηγηθεί ο παραλληλισμός της ηρωίδας μοναχής με την Εκκλησία: εκείνη εκφράζει τον έρωτά της για τον Φρουμέντιο, όπως η Εκκλησία εκφράζει την αγάπη της για τον Χριστό— ολοκληρώνεται στο έργο με την απεικόνιση του θανάτου της Πάπισσας Ιωάννας που παραλληλίζεται με τη σταύρωση του Ιησού Χριστού[29]. Ο παραλληλισμός αυτός συνιστά την απόληξη του σατιρικού καμβά του έργου.

Καθώς ο Ιησούς Χριστός:

α) κατηγορήθηκε άδικα από τους Γραμματείς και τους Φαρισαίους και τελικά καταδικάστηκε από τους Εβραίους, ενώ η ηρωίδα κατηγορήθηκε από τον λαό της Ρώμης λόγω της απροθυμίας και της αδυναμίας της να απομακρύνει τα δεινά από την πόλη, αλλά και εξαιτίας της γέννησης του Παπιδίου,

β) υπέστη βασανισμό και σταυρώθηκε χωρίς να έχει αμαρτήσει, ενώ η ηρωίδα υπέστη την κατακραυγή του λαού της Ρώμης πεθαίνοντας στον τοκετό «…προς τιμωρίαν των ανομημάτων…»[30] της,

γ) ήπιε «το ποτήριον»[31] του μαρτυρίου, χάρη στο οποίο οι χριστιανοί οφείλουν τη σωτηρία τους, ενώ αντίστοιχα η ηρωίδα ήπιε το ποτήρι της ντροπής, εξαιτίας των αμαρτημάτων της, και

δ) θυσιάστηκε εκούσια για έναν ανώτερο σκοπό: τη σωτηρία των ανθρώπων, ενώ η ηρωίδα «εξαναγκάστηκε» να διαλέξει τον πρόωρο θάνατο και τον επίγειο εξευτελισμό, έχοντας έναν αυτοσκοπό: τη σωτηρία της ίδιας από τα αμαρτήματά της,

γίνεται σαφές ότι η Ιωάννα απεικονίζεται ως καρικατούρα της θείας φυσιογνωμίας του Χριστού και ο θάνατός της ως κακέκτυπο του θανάτου του.

Ο συγγραφέας αναφέρεται αρκετές φορές στην άθλια– αμαρτωλή ψυχή της ηρωίδας[32] και στην υποδεέστερη υφή του χαρακτήρα της σε σύγκριση με την

---

[27]Ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* υποψιάζεται ότι το έργο του θα αποτελέσει αντικείμενο επίκρισης.

[28]Βλ. Καιροφύλα (χ.χ.), σ. 29: «…«Εφρόνει ο Ροΐδης ότι το συγγράφειν αποτελεί αποστολήν υπέροχον και ότι δια ν' απευθύνεται κανείς προς το κοινόν καθήκον έχει να εξαντλεί όλην του την πνευματικήν δύναμιν δια να είπη κάτι άξιον ν' αναγνωσθή και άξιον να μείνη…» ».

[29]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 249, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια. Παρατηρείται ότι η βιβλική αρχαιογνωσία εμφανίζεται στο έργο ως ολοκλήρωμα, καθώς ακολουθεί την γραμμική πορεία εξέλιξης του βίου της κεντρικής ηρωίδας και κοσμεί σε σχήμα κυκλικότητας ολόκληρο το έργο, από την αρχή ως το τέλος του.

[30]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 240-241.

[31]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 241.

[32]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 249-250.

φυσιογνωμία του Ιησού Χριστού και των υπολοίπων βιβλικών προτύπων[33]. Εντούτοις, αν και ο ίδιος θεωρεί υπαίτια και υπόλογη την ηρωίδα για τον θάνατό της και την καταστροφή της Ρώμης, δεν αποδέχεται την καταδίκη της ψυχής της από ανθρώπους που θεωρούν τους εαυτούς τους αναμάρτητους, ειρωνευόμενος όσους την καταδικάζουν ως μη αρμόδιους να αποφασίσουν για τη σωτηρία και την κάθαρσή της [34]. Στο τέλος του έργου ο συγγραφέας αφήνει την τελική κρίση ως προς τη σωτηρία της στη θεία βούληση[35] και το αναγνωστικό κοινό είναι ελεύθερο να προβληματιστεί ως προς την σωτηρία ή μη της ψυχής της ηρωίδας.

Από την άλλη πλευρά:

1. η περίπτωση του πρώτου εραστή της μοναχής Ιωάννας, Φρουμέντιου, απεικονίζει εύγλωττα τον υποτιθέμενο πνευματικό πόθο του μεσαιωνικού ιερατείου για το Θεό. Έτσι, την αρχική παρουσίασή του από τον συγγραφέα ως αθώου, αφελούς και απονήρευτου θύματος της ερωτικής πλεκτάνης, την οποία του έχει στήσει η ηρωίδα, διαδέχεται η «μετάλλαξή» του σε γνώστη και κάτοχο του ερωτικού πόθου, που προβαίνει στην καπήλευση των ιερών κειμένων με τη συγγραφή μιας ερωτικής επιστολής προς την αγαπημένη του, εκφράζοντας τα σαρκικά του πάθη μέσα από τη συρραφή βιβλικών εδαφίων[36].

Μέσα από τον παραλληλισμό του Φρουμέντιου, που θρηνεί για τον χαμένο του έρωτα, με τον Ιερεμία, ο οποίος συνθέτει τον Ψαλμό για να θρηνήσει για τον πνευματικό και σωματικό θάνατο των Ιουδαίων που αμάρτησαν[37], στηλιτεύεται στο έργο η καπήλευση και η μετάλλαξη του νοήματος των ιερών κειμένων με στόχο την έκφραση των σαρκικών παθών. Η συνειδητή διαστρέβλωση του νοήματος των βιβλικών εδαφίων με σκοπό την ικανοποίηση σαρκικών επιθυμιών καθιστούν τον ήρωα καρικατούρα του βιβλικού προτύπου στα μάτια του αναγνώστη.

Ο αναγνώστης μπορεί ίσως να αναγνωρίσει στον ιερομόναχο Φρουμέντιο, κυρίαρχα χαρακτηριστικά του οποίου είναι η αμάθεια, η φιληδονία και το ψεύδος, την αντανάκλαση του εαυτού του, που εξυψώνει την συνειδητά επιδιωκόμενη άγνοιά του σε προστασία από τη θεία τιμωρία, καθώς θεωρεί ότι το ψευδές, δίχως τη συνείδηση του αληθινού, δεν μπορεί να δυσφημισθεί[38]. Η διήγηση του συγγραφέα στοχεύει αφενός στο να αφυπνίσει τον αναγνώστη για το κατά πόσο η αδιαφορία για την αλήθεια καθιστά αθώο και άμοιρο ευθυνών τον άνθρωπο και αφετέρου να τον προβληματίσει αναφορικά με την πνευματική – ηθικοδιδακτική λειτουργία του ιερατείου, καθώς οι μοναχοί του μεσαίωνα, οι οποίοι θα έπρεπε να αποτελούν πρότυπα προς μίμηση, χρησιμοποιούν τα ιερά κείμενα ως προκάλυμμα των σαρκικών τους παθών.

2. η περίπτωση του δεύτερου εραστή της Πάπισσας Ιωάννας, Φλώρου, καθίσταται επίσης σημαντική από πλευράς αρχαιογνωσίας του συγγραφέα, καθώς:

α) για την απεικόνιση του κυνηγητού μεταξύ των δύο μελλοντικών εραστών χρησιμοποιείται η μυθική αρχαιογνωσία — η ηρωίδα περιγράφεται ως «φάσμα» που φεύγει «ωκύπουν»[39], ενώ για την σεμνή περιγραφή της ερωτικής πράξης

[33]Βλ. παραπάνω.

[34]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 250, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια.

[35]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 250: «Η μεταξύ των πνευμάτων πάλη ευρίσκετο εις την ακμήν …ότε αίφνης ο φανείς εις την Ιωάνναν άγγελος, διασχίσας τας τάξεις των μαχομένων συνέλαβε την αθλίαν αυτής ψυχήν, πόθεν δεν γνωρίζω, και επιβάς νέφους μετέφερεν αυτήν…εις το Καθαρτήριον πιθανώς».

[36]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 151, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια.

[37]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 151, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια.

[38]Βλ. Paulson 1967, σσ. 5-7.

[39]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 235.

χρησιμοποιείται η βιβλική αρχαιογνωσία —η διήγηση χαρακτηρίζεται στο σημείο αυτό «…άγονος ως η συκή του Ευαγγελίου»[40],
β) για την απεικόνιση των σημείων – οιωνών κατά τη διάρκεια της ερωτικής συνεύρεσης του ζευγαριού χρησιμοποιείται πλούσιο αρχαιογνωστικό υλικό —η περίπτωση της γέννησης του μυθικού Ηρακλή, η σταύρωση του Χριστού κ.ο.κ.[41].

Ο συγγραφέας, με το ψευδώνυμο Σουρλής, στηλιτεύει την ύπαρξη στους κόλπους της Δυτικής Εκκλησίας διεφθαρμένων ρασοφόρων την εποχή του Μεσαίωνα, επισημαίνοντας ωστόσο την ύπαρξη λαμπρών εξαιρέσεων, καθώς «…το σατυρικόν πνεύμα ουδόλως αποκλείει τον υπέρ του καλού ενθουσιασμόν…»[42]. Έτσι ο ίδιος χαρακτηρίζει τους ιερείς του Μεσαίωνα ακάθαρτη αγέλη και μέσα σε αυτήν τον Άγιο Αγοβάρδο ως αληθινό λειτουργό του Υψίστου, επαινώντας και προβάλλοντας τον ενάρετο χαρακτήρα του. Με τη χρήση της βιβλικής αρχαιογνωσίας ο συγγραφέας παρομοιάζει τον συγκεκριμένο Άγιο με μαργαριτάρι μέσα στο ρουθούνι ενός χοίρου υπαινισσόμενος την ενόχληση που θα προκαλούσαν τα λόγια του τόσο στους υπόλοιπους ιερείς της εποχής του Μεσαίωνα όσο και σε μεταγενέστερες εποχές, οπότε θα είχε υποστεί φρικτό θάνατο.

Παράλληλα με την λειτουργία της αρχαιογνωσίας με στόχο τον στιγματισμό των «κακώς κειμένων» του μεσαιωνικού ιερατείου ο συγγραφέας χρησιμοποιεί την αρχαιογνωσία προκειμένου να σατιρίσει την τάση μέρους του αναγνωστικού κοινού να αποζητά την απόλαυση απρεπών ερωτικών σκηνών κατά την ανάγνωση του έργου.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η χρήση της ευριπίδειας φράσης «… παρθένωι λέγειν/ οὐ καλόν»[43], με την οποία ο συγγραφέας αναφέρεται ειρωνικά στη σεμνότυφη αναγνώστρια που διαβάζει το συγκεκριμένο μυθιστόρημα όντας προϊδεασμένη για το ερωτικό περιεχόμενό του. Η ροϊδική ειρωνεία επικεντρώνεται στο θέμα της ηθικότητας της «…σεμνής…αναγνώστριας …» που με ερευνητικό —και μάλλον ανήσυχο— πνεύμα διαβάζει το συγκεκριμένο έργο[44]. Ο αφηγητής με σκωπτικό ύφος απευθύνεται προς τη σεμνή του αναγνώστρια ως παρθένα που δεν πρέπει να μιανθεί ακούγοντας τις συνθήκες της απόπειρας βιασμού και την παραλληλίζει με την παρθένα στον *Ορέστη* του Ευριπίδη[45], η οποία δεν μπορεί να ξεστομίσει την παράνομη ερωτική σχέση της Κλυταιμνήστρας με τον Αίγισθο. Με τον τρόπο αυτό ειρωνεύεται την σεμνοτυφία της, όπως αυτή διαφαίνεται από την περιέργειά της αναφορικά με τις ερωτικές συνευρέσεις της ηρωίδας.

Άλλο παράδειγμα χρήσης της αρχαιογνωσίας με στόχο τον καυτηριασμό της φιλήδονης στάσης μέρους του αναγνωστικού κοινού αποτελεί η αναφορά στην άγονη συκιά του Ευαγγελίου, με την οποία ο συγγραφέας παρομοιάζει την διήγησή του, προκειμένου να σατιρίσει την τάση του αναγνωστικού κοινού στην περίπτωση που εκείνο ζητούσε πικάντικες λεπτομέρειες της ερωτικής συνεύρεσης της Ιωάννας με τον Φλώρο, ώστε να αναζωπυρωθεί το ενδιαφέρον του[46]. Μπροστά σε αυτή την «πρόκληση» ο συγγραφέας αντιστέκεται, αρνούμενος να μεταχειριστεί ερεθιστικά–ηδονικά στοιχεία, τα οποία θα υποβίβαζαν και θα μετέτρεπαν το έργο του σε πορνογράφημα.

[40]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 236.
[41]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 236.
[42]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα και Ηθική*, σ. 351.
[43]Βλ. Ευριπίδου, *Ορέστης*, 26-27.
[44]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 138, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια.
[45]Βλ. παραπάνω.
[46]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 235-236, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια.

Η συμβολή της μυθικής και της βιβλικής αρχαιογνωσίας
στη διάκριση των θαυμάτων

Ο συγγραφέας, παράλληλα με την αποκατάσταση της αλήθειας του θείου λόγου[47], αποπειράται να αποκαταστήσει την αλήθεια και ως προς τα θαύματα, χρησιμοποιώντας ως εργαλείο τη μυθική και τη βιβλική αρχαιογνωσία. Από τη μελέτη της *Πάπισσας Ιωάννας* προκύπτει ότι αντιμετωπίζει:

1. **τα θαύματα της αρχαίας μυθολογίας** ως πλάσματα της φαντασίας, ως μυθεύματα —«…παραδεχόμενος δηλ. τα θαύματα της μυθολογίας ως ευφυείς μύθους…»[48]. Ο συγγραφέας παραθέτει για τον χαρακτηρισμό των μυθολογικών θαυμάτων ως αποκυημάτων της φαντασίας την άποψη του Πλάτωνα στον *Φαίδρο*[49]. Σε αυτή την άποψη συνάδει και η ευρύτερη διάκριση ανάμεσα **στους ποιητές– τους μυθογράφους**, οι οποίοι ανάβουν το μαγικό φανάρι της φαντασίας, βλέποντας φαντάσματα[50], και **τους ιστορικούς**, οι οποίοι κρατούν τη φλεγόμενη δάδα, το φως της κριτικής, στη θέα του οποίου τα χρυσόπτερα πλάσματα της φαντασίας εξαφανίζονται με τρόμο[51]. Κατά συνέπεια, για τον συγγραφέα οι ποιητές– μυθογράφοι κατασκευάζουν δημιουργήματα εμπνεόμενοι από τη φαντασία, ενώ οι ιστορικοί περιγράφουν την αλήθεια.

Τα μυθολογικά θαύματα χρησιμοποιούνται ως εργαλείο σάτιρας. Οι μυθικές οντότητες– θεότητες που τελούν τα μυθώδη θαύματα παραλληλίζονται με τους ήρωες του έργου που τελούν αντίστοιχα θαύματα[52]. Ο συγγραφέας ειρωνεύεται τον χαρακτήρα και το ήθος των ηρώων του και τα θαύματά τους, αφού τα παραλληλίζει με τα μυθώδη θαύματα που οι ήρωες του έργου δεν κατορθώνουν να φτάσουν[53] και που αναπληρώνουν ορισμένες φορές με τεχνητά μέσα[54].

2. **τα θαύματα της Αγίας Γραφής** ως ιστορική αλήθεια, όπως διαφαίνεται από τη φράση του συγγραφέα «…των **παραδεχομένων** μεν **το αληθές των ευαγγελικών θαυμάτων**…»[55]. Αναφέρεται δηλαδή στα βιβλικά θαύματα ως τετελεσμένα, ως γεγονότα τα οποία αληθινά συνέβησαν, χρησιμοποιώντας παραδείγματα από τη βιβλική αρχαιογνωσία, όπως το αστέρι που οδήγησε τους μάγους στον τόπο που βρισκόταν ο Χριστός σε παιδική ηλικία, την ανάσταση του Λαζάρου από τον Ιησού Χριστό κ.ά.

---

[47]Βλ. παραπάνω, όπου αναφέρεται ότι ο συγγραφέας χρησιμοποιεί τη σάτιρα —της οποίας εργαλεία είναι η μυθική και η βιβλική αρχαιογνωσία— για την ανάδειξη της αντίθεσης ανάμεσα στην αυθεντική και την καπηλευμένη θεία αλήθεια, έχοντας εν τέλει ως στόχο την αποκατάσταση της αλήθειας του θείου λόγου.

[48]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 291.

[49]Βλ. Πλάτωνος, *Φαίδρος*, 229 b, 4- 229 e, 4.

[50]Ως προς το θέμα αυτό βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα,* σ. 215: «Πάντων των μεγάλων ανδρών την κοιτίδα περικυκλούσι σκότη πυκνά, εις τα οποία μόνοι οι ποιηταί και μυθογράφοι τολμώσι να ριψοκινδυνεύσωσι, ανάπτοντες της φαντασίας των το μαγικόν φανάριον, εις ου το φως μύρια βλέπουσιν ωχρά ή μειδιώντα φαντάσματα». Βλ. επίσης Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 126: «τοιαύτας φρονίμους συμβουλάς ψιθυρίζουσι και σήμερον εις το ους των θυγατέρων αι πολύπειροι μητέρες, εμπνέουσαι αυταίς σωτήριον προς **τας αηδίας των μυθογράφων** αποστροφήν».

[51]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 215: «Αλλ' άμα ο ήρως ανδρωθήι…επέρχεται σμήνος ιστορικών κρατούντων την φλέγουσαν και φεγγοβόλον δάδα της κριτικής. Εις την εμφάνισιν των συνωφρυωμένων εκείνων δαδούχων φεύγουσι μετά τρόμου τα χρυσόπτερα πλάσματα της φαντασίας …».

[52]Βλ. ενδεικτικά Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 139, όπου το θαύμα της μεταμόρφωσης της Ιωάννας παραλληλίζεται με το μυθώδες θαύμα της μεταμόρφωσης της Δάφνης.

[53]Βλ. ενδεικτικά Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 241-242, όπου το θαύμα του Φλώρου, το οποίο αποτυγχάνει, παραλληλίζεται με το θαύμα του μυθικού Πυγμαλίωνα.

[54]Βλ. ενδεικτικά Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 238- 239, όπου η ηρωίδα με ένα τεχνητό θαύμα αναπληρώνει το μυθώδες θαύμα του Δία.

[55]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 292.

Με τη χρήση της βιβλικής αρχαιογνωσίας οι βιβλικές προσωπικότητες παρουσιάζονται ως πρότυπα και τα θαύματα που πραγματοποιούν ως ιστορικά γεγονότα, σε σύγκριση με τα οποία η κεντρική ηρωίδα, Ιωάννα, και οι υπόλοιποι ήρωες παρουσιάζονται ως καρικατούρες και τα θαύματά τους ως παρωδία. Ειδικότερα, τα θαύματα που επιχειρούν οι ήρωες του έργου άλλοτε παραλληλίζονται με τα βιβλικά θαύματα χωρίς ανάλογο αποτέλεσμα[56] και άλλοτε —σε σπάνιες περιπτώσεις— παραλληλίζονται με τα ανεπιτυχή —λόγω π.χ. απιστίας— βιβλικά θαύματα[57].

3. **τα θαύματα των Αγίων Πατέρων της Εκκλησίας** ως θαύματα συγκρίσιμα με τα θαύματα της αρχαίας μυθολογίας. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι: το θαύμα του Αγίου Βονιφατίου, το οποίο παραλληλίζεται με το μυθώδες θαύμα στην περίπτωση του Άδωνη, το θαύμα της Αγίας Μαγδαληνής, που παραλληλίζεται με το θαύμα στην περίπτωση του Πολυδώρου, το θαύμα της μεταμόρφωσης της Αγίας Γερτρούδης, που παραλληλίζεται με το μυθώδες θαύμα της μεταμόρφωσης της Δάφνης κ.ά.[58]. Σε αυτά τα παραδείγματα είναι εμφανής η χρήση της μυθικής αρχαιογνωσίας με στόχο τη σύγκριση των θαυμάτων των Αγίων Πατέρων της Εκκλησίας με τα μυθώδη θαύματα.

4. **τα θαύματα που περιγράφουν οι χρονογράφοι στη ζωή της Πάπισσας Ιωάννας** ως υποδεέστερα σε σχέση με τα βιβλικά θαύματα. Γράφοντας με σατιρική πρόθεση ο συγγραφέας υποβιβάζει τα βιβλικά θαύματα, χαρακτηρίζοντας τους Αποστόλους, οι οποίοι τα περιγράφουν, ως «…τέσσαρας αλιέας…»[59], σε αντίθεση με τους τετρακόσιους ρασοφόρους χρονογράφους που περιγράφουν τα θαύματα, τα οποία συμβαίνουν στη ζωή της Πάπισσας Ιωάννας. Ο φαινομενικός υποβιβασμός των βιβλικών θαυμάτων και των Αποστόλων και η φαινομενική εξύψωση των θαυμάτων που περιγράφουν οι ρασοφόροι χρονογράφοι έχουν ως στόχο να οδηγήσουν στο αντίθετο αποτέλεσμα: την εξύψωση των βιβλικών θαυμάτων και τον υποβιβασμό των θαυμάτων που περιγράφουν οι χρονογράφοι.

Ο συγγραφέας, διακρίνοντας την θεία αλήθεια από τη μυθοπλασία, αναφέρεται στους μύθους, τους οποίους έπλασαν οι Εβραίοι και οι εβραΐζοντες[60] με σκοπό τον προσηλυτισμό και ασκεί δριμεία επίθεση εναντίον τους. Άλλωστε στο έργο τα βιβλικά θαύματα αναδεικνύονται ως ιστορικά δρώμενα και όχι ως φανταστικοί μύθοι. Ταυτόχρονα, επισημαίνεται και μια άλλη σημαντική παράμετρος ως προς τα βιβλικά θαύματα και την πίστη: ότι οι Εβραίοι περίμεναν την πραγματοποίηση ενός θαύματος για να πιστέψουν και γι' αυτό το λόγο ο Ιησούς Χριστός δεχόταν με δυσθυμία το αίτημά τους για την τέλεση θαυμάτων, μεμφόμενος όσους ζητούσαν την τέλεσή τους ως ολιγόπιστους[61].

---

[56]Βλ. ενδεικτικά Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 148, όπου —σε αντίθεση με το θαύμα του Ιησού του Ναυή— το «θαύμα» της Ιωάννας και του Φρουμέντιου δεν πραγματοποιείται, και Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 207-208, όπου το θαύμα του Φρουμέντιου —σε αντίθεση με το θαύμα του Μωυσή— δεν πραγματοποιείται.

[57]Βλ. ενδεικτικά Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 220, όπου ο Πάπας Λέων ο δ΄ παραλληλίζεται με τον Άγιο Πέτρο, ο οποίος —λόγω έλλειψης πίστης στον Ιησού Χριστό— βυθίζεται ακουσίως στο νερό.

[58]Βλ. περισσότερα Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 155, 184, 139, καθώς και τα αντίστοιχα σχόλια.

[59]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα,* σ. 250.

[60]Ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας*, όταν αναφέρεται στους μύθους που έπλασαν οι Εβραίοι και οι εβραΐζοντες, παραπέμπει στο *Ταλμούδ*, μια εβραϊκή πηγή στην αραμαϊκή γλώσσα, η οποία αποτελεί συνέχεια της ιουδαϊκής βίβλου και περιλαμβάνει εβραϊκά κείμενα του μεσαιωνικού ιουδαϊσμού.

[61]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 222 και επίσης Αγγέλου 1978, *Υπόμνημα*, σ. 370: «Δεν ευρίσκω τι χλευαστικόν κατά της θρησκείας υπάρχει εν τη φράσει ταύτη, αφού είναι πασίγνωστον και υπό πλείστων χωρίων του Ευαγγελίου βεβαιούται, ότι ο Σωτήρ μετά δυσθυμίας πάντοτε απεδέχετο τας αιτήσεις θαυμάτων, μεμφόμενος ως ολιγοπίστους τους ζητούντας τοιαύτα».

Η σχέση του συγγραφέα της *Πάπισσας Ιωάννας* με τη Θρησκεία

Στο έργο η Δυτική Εκκλησία απεικονίζεται ως «…μίγμα εβραϊσμού και ειδωλολατρείας…»[62], η Ανατολική Εκκλησία καυτηριάζεται για τον βίαιο εκχριστιανισμό[63] και παρουσιάζονται οι διαφορές μεταξύ των δύο εκκλησιών[64]:
α)ως προς τα μέσα προσέλκυσης των πιστών, με αναφορά αφενός στην επιστράτευση της τέχνης, της ζωγραφικής και της γλυπτικής από την Δυτική Εκκλησία για την δημιουργία όμορφων εικόνων με στόχο την προσέλκυση περισσότερων πιστών και αφετέρου στην εμμονή της Ανατολικής Εκκλησίας να προσπαθεί να προσελκύει πιστούς με έρρινα άσματα και συνοφρυωμένες εικόνες[65].

β)ως προς τα διαφορετικά αντιφάρμακα που χρησιμοποιούσαν οι εκπρόσωποι της Δυτικής και της Ανατολικής Εκκλησίας κατά της ερωτικής επιθυμίας —πολύ ήπια και σκληρά αντιφάρμακα αντίστοιχα[66].

γ)ως προς θεολογικής φύσεως ζητήματα, μέσα από την παρουσίαση της λεκτικής αντιπαράθεσης των εκπροσώπων της Δυτικής και της Ανατολικής Εκκλησίας, της μοναχής Ιωάννας και του Επισκόπου Νικήτα αντίστοιχα[67].

Ο συγγραφέας φροντίζει με επιμέλεια να παραμείνει κατά το δυνατόν αμέτοχος της διαμάχης μεταξύ των δύο Εκκλησιών, τηρώντας στάση ουδετερότητας [68], ωστόσο περιγράφει με λεπτομέρειες τα σημεία τριβής μεταξύ τους. Στο έργο δεν εντοπίζεται οργανωμένη ή συνειδητή προσπάθεια του συγγραφέα να προσηλυτίσει το αναγνωστικό κοινό προς κάποιο συγκεκριμένο δόγμα. Ακόμα και αν υπάρχουν ίχνη που προδίδουν τα θρησκευτικά του πιστεύω, ο συγγραφέας δεν δείχνει φανερά την προτίμησή του. Στόχος του είναι αφενός να ενημερώσει παρουσιάζοντας τις διαφορές μεταξύ των δύο Εκκλησιών και αφετέρου να δώσει στον αναγνώστη το κίνητρο για άσκηση κριτικής στην Ανατολική και τη Δυτική Εκκλησία, τους εκπροσώπους τους και το έργο τους.

---

[62]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 216. Βλ. επίσης Σμυρναίο 2004, σ. 660: «Διότι, όπως και οι διαφωτιστές, ήταν βέβαιος ότι ο εκκλησιαστικός χώρος έβριθε αφορμών δεισιδαιμονίας, αφού εκεί ακριβώς συντελείτο ή «ασυνάρτητη μείξη εβραϊσμού και ειδωλολατρίας», μείξη την οποία επιθύμησε να μαστιγώσει με τη σατιρική του γραφίδα».
[63]Βλ. περισσότερα παραπάνω.
[64]Βλ. Σμυρναίο 2004, σ. 659: «Είναι γνωστό ότι στο έργο αυτό αποκαλύπτεται, για πρώτη και τελευταία φορά σε νεοελληνικό κείμενο, η σπαρταριστή διακωμώδηση όχι μόνο της τελετουργίας και των εθίμων αλλά και της ίδιας της δογματικής διδασκαλίας της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας, με αφορμή την παράδοξη μορφή μιας γυναίκας, η οποία χειρίστηκε επιδέξια και απρόσμενα τον αμοραλισμό της, κατορθώνοντας να φτάσει μέχρι το ύπατο εκκλησιαστικό αξίωμα της Ρώμης. Αλλά επίσης είναι γνωστό ότι η σκαμπρόζικη διάθεση του Ροΐδη δεν αρκέστηκε στην ειρωνεία των ρωμαιοκαθολικών μόνο αντιλήψεων. Μέσα στο πρώτο του και μοναδικό αυτό μυθιστόρημα, αλλά και στα μετέπειτα γραπτά του, την ίδια σκωπτική διάθεση επιφύλασσε και για την Ορθόδοξη Εκκλησία».
[65]Βλ. περισσότερα Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 159.
[66]Βλ. περισσότερα Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 156- 157.
[67]Βλ. περισσότερα Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 197-198.
[68]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 73: «Τα αίσχη των τε Φράγκων και των Ανατολικών εκτίθενται μετά της αυτής απαθούς αμεροληψίας, αι οπτασίαι των μεσαιωνικών θεολόγων και τα όνειρα των Γερμανών καθηγητών εμπαίζονται μετά της αυτής προθυμίας. Οπουδήποτε εύρισκον το δυνάμενον να παράσχηι αφορμήν γέλωτος εδραττόμην αυτού, αδιαφορών αν εις μοναστήριον υπεκρύπτετο ή εις ακαδημίαν, υπό ράσον μοναχού ή τον τρίβωνα φιλοσόφου». Παράλληλα, ο συγγραφέας —με το ψευδώνυμο Σουρλής—σχολιάζοντας τις «Επαρχιακάς επιστολάς» του Πασχάλ αναφέρει: «Η σκωπτική… μετριοπάθεια, η εσκεμμένη αύτη αποχή από πάσης αποδοκιμασίας, η κορυφούσα την προς το κακόν αποστροφήν εν τηι συνειδήσει του αναγνώστου, εθεωρήθη υφ' όλων των κριτικών ως το αριστούργημα της ηθικής και υγειούς ειρωνείας. Τοιούτον τι σύστημα ηκολούθησε, νομίζω, και ο γράψας την «Ιωάνναν» » (βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα και Ηθική*, σ. 351).

Αξίζει να σημειωθεί ότι ακόμα και όταν ο συγγραφέας χρησιμοποιεί στο έργο του τον λόγο της *Αγίας Γραφής*, ο οποίος έχει διδακτικό–καθοδηγητικό χαρακτήρα[69], ο σατιρικός χαρακτήρας του έργου —με το καυστικό του ύφος, τον ψυχαγωγικό του ρόλο, την γνώση που παρέχει και την κριτική που ωθεί τον αναγνώστη να ασκήσει [70]— δημιουργεί φραγμό στον χαρακτηρισμό του ως κηρυγματικού λόγου ταυτόσημου με εκείνου της *Αγίας Γραφής*.

Ως προς τη σχέση του συγγραφέα της *Πάπισσας Ιωάννας* με τη θρησκεία αξίζει να σημειωθεί ότι, ενώ το συγκεκριμένο βιβλίο κατηγορήθηκε ως «…ου μόνον …κακόηθες, αλλά και βλάσφημον…»[71], ο ίδιος υπεραμύνεται της θείας αλήθειας της χριστιανικής θρησκείας[72]. Το μοναδικό στοιχείο που θεωρεί ως άξιο να χρησιμοποιηθεί είναι η αλήθεια, την οποία υποστηρίζει ότι «…θέλει παριστάι αείποτε…γυμνήν και ακτένιστον…»[73].

Η αποδοχή του Ιησού Χριστού ως προτύπου[74] και των Αποστόλων ως εντολοδόχων του αναδεικνύει την ευσέβεια του συγγραφέα. Στο πλαίσιο αυτό

---

[69]Βλ. επίσης στην Εισαγωγή της διδακτορικής διατριβής.

[70]Βλ. περισσότερα στην Εισαγωγή της διδακτορικής διατριβής (στην τριπλή λειτουργία της σάτιρας στην *Πάπισσα Ιωάννα*).

[71]Βλ. Αγγέλου 1977, σσ. 43-45 ως προς την πρώτη αντίδραση της Ιεράς Συνόδου στις 15 Μαρτίου 1866 που χαρακτήρισε το έργο *Πάπισσα Ιωάννα* ως «…ου μόνον…κακόηθες, αλλά και βλάσφημον…» και την μετέπειτα απόφαση της Ιεράς Συνόδου στις 31 Μαρτίου 1866 όπου λέγεται ότι «…το δημοσιευθέν μυθιστόρημα υπό Ε. Δ. Ροΐδου γέμει ασεβείας, κακοδοξίας και αισχρότητος ως χλευαζομένων εν αυτώι των τε θείων δογμάτων, των Ιερών μυστηρίων και τελετών, των εθίμων και παραδόσεων, και αυτών των ηθών προσβαλλομένων δια των ασεμνοτάτων διηγήσεων του εκ πνεύματος αντιχριστιανικού προαγομένου ειρημένου συγγραφέως κτλ. Επειδή το περι ου ο λόγος βιβλίον είναι κακόηθες, βλάσφημον και αντιχριστιανικόν αποδοκιμάζεται υπό της Συνόδου ως γέννημα και αποκύημα του Σατανά και εχθρόν της ποίμνης του Χριστού…».

Στις 4 Απριλίου 1866 η Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος αντιδρά και πάλι στην έκδοση από τον Εμμανουήλ Ροΐδη του βιβλίου *Η Πάπισσα Ιωάννα*, το οποίο αποκηρύσσει με την υπ' αριθμόν 5688, 5733 Εγκύκλιό της που εστάλη «Προς τους κατά την Επικράτειαν Σεβασμιωτάτους Ιεράρχας» με το σκεπτικό ότι ο «συγγραφεύς αυτού υπό πνεύματος αντιχριστιανικού φερόμενος, και ζηλώσας την δόξαν των κατά καιρούς πολεμίων της Ορθοδόξου ημών Πίστεως, ου μόνον δόγματα και μυστήρια, και ιεράς τελετάς και ήθη και έθιμα και παραδόσεις αυτής χλευάζει ασεβώς, διακωμωδών, σκώπτων και κατειρωνευόμενος δια της συνεχούς παραβολής των ιερωτάτων προς τα βέβηλα, αλλά και τα χρηστά ήθη προσβάλει, ποιούμενος περιγραφάς και διηγήσεις ασεμνοτάτας» (βλ. περισσότερα Γιαννόπουλο 1901, σσ. 446-447).

Βλ. επίσης Παπαθεοδώρου 2004, σ. 601: «…τόσο η κυβέρνηση όσο και οι δικαστικές αρχές θα καταγγελθούν στις 27 Απριλίου 1866 από επίσημο και μεγαλόσχημο ιεράρχη, τον Καρυστίας Μακάριο, για την «ασύγγνωστο διαγωγή τους» και ολιγωρία τους μπροστά στο βασικό αιτούμενο της Εκκλησίας: την ποινική καταδίκη του συγγραφέα και την κατάσχεση του βιβλίου του….Έχει βέβαια προηγηθεί (4 Απριλίου 1866) η εγκύκλιος της Ιεράς Συνόδου «περί αποκηρύξεως βλασφήμου και κακοήθους βιβλίου», μια εγκύκλιος που, πέρα από το τυπικό της καταδίκης, ζητάει από το αρμόδιο υπουργείο να προβεί και στις απαραίτητες, κατά νόμο, ενέργειες».

Βλ. επίσης Δημηρούλη 2006, σ. 9: « Ο «αιρεσιάρχης» και «σαρκαστής», κατά την άποψη των αντιπάλων του, Ροΐδης έκανε αίτημα ζωής την απόκλιση από την πεπατημένη, την άρνηση του βολικού συμβιβασμού με την πραγματικότητα, τη συντήρηση της αντιπαλότητας στις σχέσεις του με τις πολιτικές και πνευματικές εξουσίες της εποχής».

[72]Βλ. Αγγέλου 1978, *Ολίγαι Λέξεις*, σ. 307: «διότι **δύο τινά υπάρχουσιν, Άγιοί μου Πατέρες, εν τηι χριστιανικήι θρησκεία, η θεία αυτής αλήθεια, ήτις την καθιστάι σεβαστήν,** και αι ανοησίαι των ανθρώπων, αίτινες την κατέστησαν καταγέλαστον…». Βλ. επίσης Κ. Δ., *Κατά Ιωαννην Ευαγγέλιον*, 14. 6: «…**λέγει** αὐτῷ **ὁ Ἰησοῦς**,/**Ἐγώ εἰμι** ἡ ὁδὸς καὶ **ἡ ἀλήθεια** καὶ ἡ ζωή» κ.ο.κ.

[73]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 146.

[74]Μάλιστα ο συγγραφέας τονίζει ότι στο έργο του δεν χλευάζει την εικόνα του Χριστού (βλ. Αγγέλου 1978, *Ολίγαι Λέξεις*, σσ. 307-308: «…ο συγγραφεύς…όταν…λέγηι…εν σελ. 170 ότι κατά τον μέγαν Αλβέρτον «το σημείον του σταυρού έμεινεν εγκεχαραγμένον επί της ράχεως του όνου, ον ανέβαινεν ο Σωτήρ ότε εισήλθεν εις Ιεροσόλυμα» …ουδόλως προτίθεται να χλευάσηι τον Ιησούν, ω Άγιοί μου Πατέρες, αλλά τους μωρούς εκείνους θεολόγους, οίτινες μη αρκούμενοι εις τα ευαγγελικά θαύματα,

αποδέχεται την ύπαρξη ενός εκπροσώπου του ιερατείου που αποτελεί πρότυπο προς μίμηση, του Αγίου Αγοβάρδου, γεγονός το οποίο επισημαίνουν και οι μελετητές[75]. Ο συγγραφέας ομολογεί ότι «Απαντήσας αυτόν, ενώ μετά κόπου και αηδίας ανεκίνουν την κόπρον του μεσαιώνος, ηθέλησα ν' αναπαυθώ επί τινας στιγμάς πλησίον του…»[76], ενώ προσθέτει ότι ο Άγιος Αγοβάρδος είναι «…ο μόνος των αγίων, του οποίου καγώ ήθελον ασπασθή μετά σεβασμού το κράσπεδον της εσθήτος»[77]. Άλλωστε στο *Ολίγαι Λέξεις* τονίζει ότι αποστρέφεται μόνο τις καταχρήσεις των ιερέων, ενώ ακολουθεί με ευλάβεια τα ευαγγελικά παραγγέλματα [78].

Ο συγγραφέας της *Πάπισσας Ιωάννας* οραματίζεται τον αναβαπτισμό και την αναζωογόνηση του Χριστιανισμού —μακριά από τη μεσαιωνική διαφθορά[79]— αλλά και την ατομική και συλλογική πρόοδο[80]. Ενστερνιζόμενος τα λεγόμενα του Σατωβριάνδου, πιστεύει σε μια ανάπλαση του έσω ανθρώπου, σε μια χριστιανική αναδιοργάνωση της κοινωνίας[81], μακριά από έριδες και διαμάχες, που είναι το αποτέλεσμα της φιλαρχίας των εκκλησιαστικών αντιπροσώπων[82].

ετόλμησαν με ταύτας και άλλας γελοίας επινοήσεις να παραμορφώσωσι την θείαν φυσιογνωμίαν του Σωτήρος, παριστώντες αυτόν ως άλλον Απολλώνιον Τυανέα»).

[75]Βλ. Σμυρναίο 2004, σ. 662: «Έτσι, ήδη μέσα στην *Πάπισσα Ιωάννα,* μια και μοναδική ιερατική προσωπικότητα, ο άγιος Αγοβάρδος, σκιαγραφείται καθαρά ως μια πρώιμη μορφή διαμαρτυρίας απέναντι στις καταχρήσεις των ιερέων του Μεσαίωνα».

[76]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σσ. 176- 177.

[77]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 175.

[78]Βλ. Αγγέλου 1978, *Ολίγαι Λέξεις,* σ. 314: «Υμείς, «το φως του κόσμου», εβασίσθητε επί του σκότους της αμαθείας, ίνα εκδικηθήτε διαβάλλοντες ως εχθρόν της θρησκείας τον **μόνας** τας καταχρήσεις των ιερέων αποστραφέντα, **τα δε ευαγγελικά παραγγέλματα του Σωτήρος ημών μετά …ευλαβείας ακολουθούντα**…».

[79]Βλ. Σμυρναίο 2004, σ. 665: «Ο Ροΐδης αρεσκόταν να νοσταλγεί την επιστροφή του κόσμου σε έναν αρχετυπικό χριστιανισμό, μια επιστροφή που, σύμφωνα ακριβώς με την προτεσταντική αντίληψη, θα εξασφάλιζε τον αναβαπτισμό, την αναζωογόνηση των χριστιανικών κοινοτήτων, μακριά από την επαίσχυντη μεσαιωνική διαφθορά. Αυτό το πνεύμα της προτεσταντικής νοσταλγίας αντιπροσώπευε, κατ' αυτόν, η ηρωική μορφή του Τσέχου διαμαρτυρόμενου Ιωάννη Huss, ο οποίος μαρτύρησε στη φωτιά υπερασπιζόμενος τον ευαγγελικό και αποστολικό χαρακτήρα του χριστιανισμού».

[80]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα και Ηθική*, σ. 346: «τα **ελαττώματα** ταύτα διακρίνει η Σάτυρα, κρημνίζει βαθμηδόν το οικοδόμημα και αντ' αυτού ανεγείρεται μετ' ολίγον άλλο τελειότερον, το οποίον μέλλει κακείνο να κρημνισθήι μετ' όλίγον· και ούτω οικοδομούντες και καταστρέφοντες βαδίζομεν προς τα εμπρός…**Αδύνατον είναι να προοδεύσηι (η κοινωνία) άνευ της Σάτυρας, ήτις υποσκάπτει τους θεσμούς τούτους χάριν καλλιτέρων εν τωι μέλλοντι.** Άμα δε παύσηι προοδεύουσα μια κοινωνία, ευθύς σήπεται και θνήσκει…».

[81]Βλ. Σμυρναίο 2004, σ. 659 τη φράση: «Αυτός ο κηρυγματικός λόγος (του Σατωβριάνδου) … καλούσε σε μια ολόθυμη ανάπλαση του έσω ανθρώπου και παράλληλα, σε μια χριστιανική αναδιοργάνωση της κοινωνίας».

[82]Βλ. Αγγέλου 1978, *Πάπισσα*, σ. 283: «Ο Άγ. Ισίδωρος ο Πηλούσιος (βιβλ. δ΄, επιστολ. νζ΄) στιγματίζει τας γελοίας ταύτας φιλονεικίας των τότε ιερέων, οίτινες «περί πράγμα θείον και λόγου κρείττον διαφωνείν προσποιούνται υπό φιλαρχίας εκβακχευόμενοι» ».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Abrahamson, E. 1956. The Adventures of Odysseus, *The Classical Journal*, 51, σσ. 313-316.
- Αγγέλου, Α. 1977. *Εμμανουήλ Ροΐδης: Η Πάπισσα Ιωάννα*, Επιμέλεια: Άλκης Αγγέλου, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Ι. Δ. Κολλάρου & Σιλς Α. Ε., Αθήνα.
- Αγγέλου, Α. 1979. Εμμανουήλ Ροΐδης. *Σάτιρα και Πολιτική στη Νεώτερη Ελλάδα από τον Σολωμό ως τον Σεφέρη*, Βιβλιοθήκη Γενικής Παιδείας 9, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού & Γενικής Παιδείας, Αθήνα.
- Αγουρίδης, Σ. 1979. *Τα Απόκρυφα της Παλαιάς Διαθήκης* (Κείμενα– Εισαγωγαί– Σχόλια), Τόμος Β΄, Αθήναι.
- Αμπατζίδη, Γ. 1993. *Βεργιλίου Αινειάδα (Βιβλία Ι έως VI)*. Εκδόσεις Γραβριηλίδης.
- Αποστολή, Π. 2003. *Το πικαρικό μυθιστόρημα και η παρουσία του στον ελληνικό 19^{ο} αιώνα. Από τον «Ερμήλο» ως την «Πάπισσα Ιωάννα».* Διδακτορική Διατριβή Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Arrianus, F. 1994. "The Battle of Issus": *The Art of War in World History: from Antiquity to the Nuclear Age*, Ed. Gerard Chaliand, Berkeley, University of California Press.
- Βαγενάς, Ν. 1988. *Ροΐδης και Ρίχτερ*, εφημερίδα Το Βήμα, 14 Αυγούστου.
- Βακαλούδη, Α. 2001. *Η μαγεία ως κοινωνικό φαινόμενο στο πρώιμο Βυζάντιο (4^{ος} –7^{ος} μ.Χ. αι.)*, Εκδόσεις Ενάλιος.
- Baker, S. 2007. *Ancient Rome (The Rise and Fall of an Empire)*, BBC Books, An imprint of Ebury Publishing.
- Bammel, E. & Moule, C. F. D. 1988. *Jesus and the Politics of His Day*, Cambridge University Press.
- Barberà1, P. G. 2009. *Love in Plutarch: the necessary Platonic correction of Plato,* University of Barcelona.
- Barolsky, P. 2009. Homer and the Poetic Origins of Art History, *Arion*, 16. 3, σσ.14-43.
- Βάρναλη, Κ. 1998. *Ευριπίδη, Ιππόλυτος.*Εκδόσεις: Ελληνικά Γράμματα.
- Bernstein, A. 1978. *Tiberius Sempronius Gracchus: Tradition and Apostacy*, Ithaca, N. Y., Cornell University Press.
- Bett, H. 1964. *Johannes Scotus Erigena: A study in Mediaeval Philosophy*, Russell & Russell.

- Bizzell, P. & Herzberg, B. 2001. *The Rhetorical Tradition*, Bedford.

- Bloch, E. 2001. Hemloch Poisoning and the Death of Socrates: Did Plato tell the truth?, in *The Trial and Execution of Socrates: sources and controversies*. Edited by Thomas Brickhouse and Nicolas D. Smith, Oxford University Press.

- Bloom, H. 1975. *The anxiety of influence (a theory of poetry)*, Oxford University Press paperback.

- Bostock, J. 1855. Pliny the Elder, *The Natural History*. M. D., F. R. S., H. T. Riley, Esq., B. A. (eds.).

- Bowra, C. M. 1989. *Αρχαία Ελληνική Λυρική Ποίηση* (Μετάφραση Ι. Κ. Καζάζης), Τόμοι Α΄ και Β΄, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα.

- Branham Bracht, R. (χ.ε.). *Diogenes of Sinope* (412/403-324/321 BC).

- Brehaut, E. 1916. *Gregory of Tours, History of the Franks* (extended selections), Records of Civilization 2, New York, Columbia University Press.

- Bremond, C. 1991. «Η λογική των αφηγηματικών πιθανοτήτων» (σσ. 125-157), *Θεωρία της αφήγησης*, επιμέλεια Βασίλης Καλλιπολίτης, Εκδόσεις Εξάντας.

- Brenton Sir Lancelot, C. L. 1980. *The Septuagint with Apocrypha: Greek and English*, Eighth Zondervan printing November.

- Bromiley, G. W. (et al.[83]) 1979, 1982, 1986, 1988. *The International Standard Bible Encyclopedia*, Volume One (A-D), Volume Two (E-J), Volume Three (K-P), Volume Four (Q-Z), William B. Eerdmans Publishing Company Grand Rapids, Michigan.

- Bullock, C. H. 1988. *An introduction to the Old Testament Poetic Books*, Moody Press.

- Butler, H. E. 1929. *Propertius with an English translation*, The Loeb Classical Library, edited by T. E. Page & E. Oapps, London: William Heinemann.

- Buttrick, G. A. (et al.[84]) 1986. *The Interpreter's Dictionary Of The Bible* (*An Illustrated Encyclopedia*), Volume 4, R-Z, Abington Press, Nashville.

- Buttrick, G. A. (et al.[85]) 1987. *The Interpreter's Bible* (*The Holy Scriptures*), Volumes I- XII, Abington Press, Nashville.

- Γεωργαντά, Α. 1988. *Εμμανουήλ Ροΐδης, 1860-1865: Η διαμόρφωση του συγγραφέα της «Πάπισσας Ιωάννας»*, Διδακτορική Διατριβή που υποβλήθηκε στη Φιλοσοφική Σχολή του Α. Π. Θ., Θεσσαλονίκη.

[83]Harrison, E. F. , Harrison, R. K., LaSor, W. S., Geraty, L. T., Smith, E. W.
[84]Kepler, T. S., Knox, J., Herbert, G. M., Samuel, T., Bucke, E. S.
[85]Bowie, W. R., Scherer, P., Knox, J., Terrien, S., Harmon, N. B.

- Γιαννακόπουλος, Ι. 1986. *Η Παλαιά Διαθήκη*, Τόμοι Είκοσι έξι (26), Έκδοσις Δ΄ επηυξημένη και βελτιωμένη Ορθοδόξου Χριστιανικής Αδελφότητος «Λυδία», Θεσσαλονίκη.

- Γιαννακόπουλος, Ι. 1991. *Ερμηνεία της Αποκαλύψεως*, Εκδόσεις Π. Πουρνάρα, Θεσσαλονίκη.

- Γιάνναρης, Α. Ν. 1915. *Λεξικόν Ελληνικόν*, Τόμος Πρώτος (Α-Κ) και Δεύτερος (Λ-Ω), Βιβλιοπωλείον Ιωάννου Ν. Σιδέρη, Αθήνα.

- Γιαννόπουλος, Σ. 1901. *Συλλογή των Εγκυκλίων της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος μετά των οικείων νόμων, β. διαταγμάτων, υπουργικών εγγράφων, οδηγιών κτλ. από του 1833 μέχρι σήμερον*, Αθήναι.

- Cary, E. 1978. *Greek texts and facing English translation*, 7 volumes, Loeb Classical Library, Harvard University Press.

- Champion, J. 2009. *Pyrrhus Of Epirus*, Pen & Sword Books.

- Chapman, G. 1988. *The Jerome Biblical Commentary* (Editors: Brown R. E, S. S., Fitzmyer J. A., S. J, Murphy R. E., O. C.), published by Cassell Publishers Ltd, Artillery House, Artillery Row, London.

- Cholmeley, R. J. 1901. *The Idylls of Theocritus*, M. A. London. George Bell & Sons.

- Clayton, J. & Rothstein, E. 1991. *Influence and intertextuality in literary history*, Madison, University of Wisconsin Press.

- Coleridge, E. P. 1938. *Euripides. The Complete Greek Drama*, edited by Whitney J. Oates and Eugene O'Neill, Jr. in two volumes. 2. Orestes, New York, Random House.

- Cornish, F. W. 1942. *The poems of Gaius, Valerius, Catullus*, The Loeb Classical Library, edited by E. Capps, T. B. Page & W. H. D. Rouse, London: William Heinemann.

- Crouzel, H. 1989. *Origen*, T. & T. Clark, Edinburgh.

- Dalton, O. M. 1915. Sidonius Apollinaris *Letters*, Vol. 2, Book IX.

- Davenport, J. 1869. *Aphrodisiacs And Anti-Aphrodisiacs*.

- De Este, S. – Rankine, D. 2009. *Hekate Liminal Rites: A Study of the Rituals, Magic and Symbols of the Torch-bearing Triple Goddess of the Crossroads*, Avalonia Books. CO. UK.

- De Jong, I. 2001. *A Narratological Commentary on the Odyssey*, Cambridge University Press, Cambridge, England.

- Deschner, K. 2004. *Η Εγκληματική Ιστορία του Χριστιανισμού (Kriminalgeschichte des Christentums*, μετ. Ρουμπίνη Ζαρκάδη*)*, Τόμος Πρώτος, Εκδόσεις Κάκτος.

- Dukore, B. F. 1974. *Dramatic theory and Criticism (Greeks to Grotowski)*, New York, Holt, Rinehart and Winston.

- Δημηρούλης, Δ. 2005. *Εμμ. Ροΐδης: Η τέχνη του ύφους και η πολεμική*, Αθήνα, Μεταίχμιο.

- Δημηρούλης, Δ. 2006. *Εμμανουήλ Ροΐδης: Ο αιρεσιάρχης, ο σαρκαστής, ο ανατροπεύς*, Μεταίχμιο.

- Dzielska, M. 1997. *Υπατία η Αλεξανδρινή*, Μετάφραση Γιώργος Κουσουνέλος, Ιστορικό Δοκίμιο, Εκδόσεις Ενάλιος.

- Easterling, P. E. – Knox, B. M. W. 2000. *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας*, (Μετάφραση Ν. Κονόμη, Χρ. Γρίμπα, Μ. Κονόμη), Εκδόσεις Δημ. Ν. Παπαδήμα, Αθήνα.

- Edmonds, J. M. 1912. *The Greek Bucolic Poets*, Loeb Classical Library, Volume 28, Cambridge, MA. Harvard University Press.

- Errington, R. M. 2006. *Roman Imperial Policy from Julian to Theodosius*, The University of North Carolina Press.

- Evans, E. 1956. *De carne Christi liber: treatise on the incarnation (introduction, translation and commentary)*, S. P. C. K. London.

- Fairbanks, A. 1907. *The Mythology of Greece and Rome*, New York, D. Appleton Press.

- Fairclough, H. R. 2006. *Virgil Eclogues Georgics Aineid 1-6*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts London, England.

- Φαλτάιτς, Κ. 1932. *Πλουτάρχου Βίοι Παράλληλοι. Μέγας Αλέξανδρος και Ιούλιος Καίσαρ.* Έκδοσις εφημερίδος «Ελεύθερος Άνθρωπος», Εν Αθήναις.

- Fournier, A. 1903. *Napoleon the First: A Biography* (Margaret Bacon Corwin, Arthur Dart Bissell transl.), Edward Gaylord Bourne Editor, Henry Holt and Company, New York.

- Fowler, H. N., 1925, 1966. *Plato in Twelve Volumes*, Vol. 9 & Vol. 1, Introduction by W. R. M. Lamb. Cambridge, MA, London, William Heinemann Ltd, Harvard University Press.

- Fraenkel, E. 1950, Vol. I. *Aeschylus: Agamemnon*, Prolegomena, Text, Translation. Vol. II. *Aeschylus: Agamemnon*, Commentary on 1-1055. Clarendon Press, Oxford.

- Francklin, Th. D. D. 1780. *The Works of Lucian*, Vol. 1, London, Printed for T. Cadell, In the Strand, Library Of The University of Michigan.

- Frazer, Sir J. G. 1959. *Ovid's Fasti with an English translation*. The Loeb Classical Library, edited by T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, L. A. Post, E. H. Wormington, London: William Heinemann, Harvard University Press.

- Freeman, C. 2009. *A.D 381 Heretics, Pagans, and the Dawn of the Monotheistic State*, United States, The Overlook Press, Peter Mayer Publishers, Inc. Woodstock & New York.

- Fremantle, W. H. 1893. "The life Of Paulus the First Hermit", in NPNF^2, vol. 6, New York.

- Gabriel, R. 2001. *Great Captains of Antiquity*, USA, Greenwood Press.

- Gaebelein, F. E. 1984. *The Expositor's Bible Commentary (with the New International Version of the Holy Bible)*, Volumes 12, Zondervan Publishing House, Grand Rapids, Michigan.

- Gardner, E. 1910. *Six Greek Sculptors*, London, Duckworth and Co New York, Charles Scribners's Sons.

- Garoufalias, P. 1979. *Pyrrhus (The King of Epirus)*, Publication Stacey Intl.

- Gibbs, L. 2002. *Aesop's Fables.* A new translation. Oxford University Press (World's Classics): Oxford.

- Godley, A. D. 1920. *Herodotus* (with an English translation), Cambridge, Harvard University Press.

- Golding, A. 1567. *Ovid Metamorphoses*, London w. Seres.

- Grant, F. C. & Rowley, H. H. 1963. *Dictionary of the Bible (second edition)*, Edinburgh: T. & T. Clark: 38 George Street.

- Grass, R. 1959. Morality in the picaresque novel, *Hispania*, vol. 42, No. 2, σσ. 192-198.

- Greenough, J. B. 1900. *Vergil. Bucolics, Aeneid, and Georgics Of Vergil*, Boston. Ginn & Co.

- Grimal, P. 1991. *Λεξικό της Ελληνικής και Ρωμαϊκής Μυθολογίας*, Επιμέλεια Ελληνικής Έκδοσης: Βασ. Άτσαλος, University Studio Press, Θεσσαλονίκη.

- Hanna, E. 1911. "Purgatory", *The Catholic Encyclopedia*, New York: Robert Appleton Company, Vol. XII.

- Hard, R. 2004. *The Routledge Handbook of Greek Mythology*, Taylor & Francis e–Library.

- Harrison, R. K. 1979. *Introduction to the Old Testament*, Inter–Varsity Press, Leicester, England, William. B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan.

- Hatch, E. & Redpath, H. 1897. *A Concordance to The Seprtuagint and the other Greek Versions Of The Old Testament*, Volume II, "Beneficial Book" Publishers, Oxford.

- Heckel, W. – Yardley, G. C. 2004. *Alexander The Great: Historical Sources in Translation*, Blackwell Publishing Ltd.

- Heinemann, W. 1983 (vol. 5), 1979 (vol. 6). *Xenophon in Seven Volumes*, Cambridge, MA; Ltd., London, Harvard University Press.

- Hett, W. S. 2000. *Aristotle: Problems* (Books 1-21), Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, England.

- Highet, G. 1962. *The anatomy of Satire*, London, Oxford University Press.

- Hoeller, S. A. 2002. *Gnosticism: New Light on the Ancient Tradition of Inner Knowing*, Quest Books.

- Hofmanni, J. J. 1698. *Lexicon Universale (Quatuor Tomis Distributum)*, Jacob. Hackium, Cornel Boutesteyn, Petr. Vander Aa, and Jord. Luchtmans, Tomus Secundus, Literas D, E, F, G, H, I, K, L (MDCXCVIII), Leiden.

- Holland, Ph. 1601. *The Historie of the World, The Naturall Historie of C. Plinius Secundus*, London: Printed by Adam Flip.

- Istikoglou, C. I., Mavreas, V., Geroulanos, G. 2010. History and therapeutic of Hypericum Perforatum from antiquity until today, *Psychiatriki*, 21 (4), σσ. 332-338.

- Jones, H. L. 1917 thru 1932. *Strabo: The Geography*, 8 volumes, Greek texts with facing English translation, Loeb Classical Library, Harvard University Press.

- Josephus, F. 1981. *The Complete Works of Josephus*, Kregel Publications, Grand Rapids, Michigan.

- Josephus, F. & Whiston, W. (χ.ε.). *The Antiquities Of the Jews*, The Echo Library.

- Καιροφύλας, Κ. (χ.χ.). *Πρόλογος και Σημειώματα, Τα έργα του Εμμανουήλ Ροΐδου*, Τόμος Α΄, Έκδοση: Σύλλογος Προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων, Αθήνα.

- Καλοκύρης, Δ. 2005. *Ο Δημήτρης Καλοκύρης διαβάζει Εμμανουήλ Ροΐδη*, Εκδόσεις: Ελληνικά Γράμματα.

- Καλοκύρης, Δ. (χ.χ.). *Εμμανουήλ Ροΐδης: Η Πάπισσα Ιωάννα*, Α΄ Τόμος, Κλασική Βιβλιοθήκη του Νέου Ελληνισμού.

- Κάσδαγλης, Α. 1908. *Οβιδίου, Μεταμορφώσεων (Βιβλία Πεντεκαίδεκα)*. Εν Αλεξανδρείαι της Αιγύπτου. Έκδοσις Πρώτη (Editio Princeps) ανατεθειμένη τηι Αυτού Μεγαλειότητι Γεωργίωι Α΄ βασιλεί των Ελλήνων.

- Kenneth, S. W. 1994. *The New Testament,* William B. Eerdmans Publishing Company Grand Rapids, Michigan.

- Kline, A. S. (χ.ε.), *Tib. & Sulp. [Tibullus and Sulpicia in translation]* (http: www. tonykline.co.uk).

- Kline, A. S. (χ.ε.), *Ovid F. [Ovid Fasti Book IV]* (http:www. Tonykline.co.uk).

- Kline, A. S. (χ.ε.), *Prop. [Propertius, Book IV. 4: 1-94 The Tarpeian Hill]* (http: www.tonykline. co.uk).

- Kohlberg, L. & Turiel, E. 1971. *Moral developmentand moral education*. In G. Lesser, Ed. Psychology and educational practice. Scott Foresman.

- Κουμανούδης, Σ., 1972. *Λεξικόν Λατινοελληνικόν (Μετά Συνωνύμων και Αντιθέτων της Λατινικής)*, Εκδόσεις Γρηγόρη. Πρόκειται για ανατύπωση του λεξικού που εκδόθηκε το 1884 υπό των καθηγητών Πρωτόδικου Ι. και Βιαγκίνη Μ. με βάση τις τρεις προγενέστερες εκδόσεις του λεξικού του Κουμανούδη (το 1854, το 1864 και το 1873).

- Kovacs, D. (χ.ε.). *Euripides, with an English translation,* Cambridge. Harvard University Press. Forthcoming.

- Κριαράς, Ε. 2008. *Λεξικό της Μεσαιωνικής Δημώδους Γραμματείας 1100- 1669*, Τόμος 15, Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.

- Κωστίου, Κ. 1995. *Η ποιητική της ανατροπής: Σάτιρα, ειρωνεία, παρωδία, χιούμορ στο αφηγηματικό έργο του Γιάννη Σκαρίμπα*, Διδακτορική Διατριβή, Α.Π.Θ.

- Κωστίου, Κ. 2005. *Εισαγωγή στην ποιητική της ανατροπής (Σάτιρα, Ειρωνεία, Παρωδία, Χιούμορ)*, Εκδόσεις Νεφέλη (Β΄ έκδοση αναθεωρημένη).

- Lampe, G. W. H. 1961 & 1995. *A Patristic Greek Lexicon,* Oxford University Press.

- Laurent, É. – Nagour, P. 2004. *Magica sexualis: mystic love books of black arts and secret sciences*, Raymond Sabatier (transl.), Falstaff Press, Kessinger Publishing.

- Λαζανάς, Β.Ι. 1990. *Προπέρτιος (Sextus Propertius). Ο Μεγάλος Λατίνος Ερωτικός Ποιητής. Ολόκληρο το ελεγειακό ποιητικό του έργο (προλεγόμενα – έμμετρη μετάφραση – σχόλια).* Εκδόσεις Δημ. Ν. Παπαδήμα.

- Λαζανάς, Β.Ι. 1991. *Άλβιος Τίβουλλος (Albius Tibullus). Ο Μεγάλος Λατίνος Ελεγειακός Ποιητής και οι ποιητές του κύκλου του Τίβουλλου: Λύγδαμος (Lygdamus) και Σουλπικία (Sulpicia)(προλεγόμενα –έμμετρη μετάφραση – σχόλια).* Εκδόσεις Δημ. Ν. Παπαδήμα.

- Λεκατσάς, Π. 2000. *Η Ψυχή (Η ιδέα της ψυχής και της αθανασίας της και τα έθιμα του θανάτου)*, Εκδόσεις Καστανιώτη.

- Liddell–Scott (χ.ε.), τ. 1-4. *Λεξικόν Ελληνικής Γλώσσης*, Εκδόσεις: Ελληνικά Γράμματα.

- Lucas, D. W. 1968. *Aristotle, Poetics (introduction, commentary and appendixes),* Oxford, Clarendon Press.

- Mach, Ed. Von 1905. *A Handbook of Greek and Roman Sculpture*, Bureau of University Travel, Boston.

- Macmullen, R. & Lane, E. N. 1992. *Paganism and Chistianity (100-425 C.E.) A Sourcebook,* Minneapolis, Fortress Press.

- Μαρωνίτης, Δ. Ν. 1964. *Ηροδότου Ιστορίαι* (Εισαγωγή, Μετάφραση, Σχόλια), Τόμος Πρώτος (Κλειώ), Εκδόσεις Γκοβόστη, Αθήνα.

- Μαρωνίτης, Δ. Ν. 2006. *Ομήρου Οδύσσεια*, Α΄ Τόμος (ραψωδίες α-λ), Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών [ΙΔΡΥΜΑ ΜΑΝΟΛΗ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗ], Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

- Μαστροδημήτρης, Π. Δ. 2004. Η αισθητική της ιστορίας στην Πάπισσα Ιωάννα του Εμμ. Ροΐδη. Περ. *Νέα Εστία* τεύχος 1772, σσ. 591-598.

- Μαυρέλος, Ν. 2008. *Το ψηλαφητό παλίμψηστο της ροϊδικής γραφής*, Εκδόσεις Σοκόλη.

- Μαυρόπουλος, Θ. Γ. 2004. *Ομήρου, Ιλιάδα*, Εκδόσεις Ζήτρος.

- Μαυρόπουλος, Θ. Γ. 2007 (1). *Αισχύλος, Επτά επί Θήβας*, Εκδόσεις Ζήτρος.

- Μαυρόπουλος, Θ. Γ. 2007 (2). *Θεόκριτος, Μόσχος και Βίων (Βουκολική Ποίηση της Ελληνιστικής Περιόδου)*, Εκδόσεις Ζήτρος.

- Μαυρόπουλος, Θ. Γ. 2007 (3). *Πλάτων, Φαίδων,* Εκδόσεις Ζήτρος.

- May, H. G. & Metzger, B. M. 1977. *The New Oxford Annotated Bible with the Apocrypha (Revised Standard Version),* New York, Oxford University Press.

- Mclnerny, R. 1963. John Scotus Erigena, *A History of Western Philosophy*, Vol. II, Part II, Chapter II, University of Notre Dame Press.

- Μενάρδος Σ. & Συκουτρής Ι., 2004. *Αριστοτέλους, Περί Ποιητικής (Μετάφρασις, εισαγωγή, κείμενον και ερμηνεία)*. Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Ι. Δ. Κολλάρου & Σίας Α.Ε.

- Μερετάκης, Ε. Γ. 1995. *Σαλαμινίου Ερμείου Σωζομενού Άπαντα τα Έργα 1: Εκκλησιαστική Ιστορία*, Τόμοι Α΄-Δ΄, Εκδοτικός Οίκος Ελευθερίου Μερετάκη «Το Βυζάντιον», Πατερικαί Εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», Θεσσαλονίκη.

- Miller, W. 1914. *Xenophon in Seven Volumes, 5 and 6*., Harvard University Press, Cambridge, MA; William Heinemann, Ltd., London.

- Μιχαλόπουλος, Α. 2003. Ovid in Greek: Maximus Planudes' translation of the double Heroides. *Classica et Mediaevalia*, 54, 359-374.

- Moon, W. G. 1995. *Polykleitos, The Doryphoros, and Tradition*, USA, University of Wisconsin Press.

- More, B. 1922. *Ovid: Metamorphoses*, Boston, Cornhill Publishing Co.

- Morris, L. 1987. *Revelation: Tyndale (New Testament Commentaries)*, Revised Edition, Inter–Varsity Press, Leicester, England, William. B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan.

- Μπρατσιώτης, Π. Ι. 1992. *Η Αποκάλυψις του Ιωάννου*, Εκδότης Νικόλαος Π. Μπρατσιώτης, Εν Αθήναις.

- Μπαμπινιώτης, Γ. 1998. *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα.

- Muller, F. J. 1951. *Ovid Metamorphoses with an English translation in Two Volumes, Books I-VIII*, William Heinemann, Harvard University Press.

- Murray, A. T. 1919. *Homer: The Odyssey* (in two volumes), Cambridge, MA., London, William Heinemann, Ltd., Harvard University Press.

- Nineham, D. 1993. *Christianity Medieval and Modern*, SCM Press Ltd, London.

- Pache, R. 1980. *The Inspiration & Authority of Scripture* (translated by Helen I. Needham), Moody Press.

- Palmer, A. 1967. *P. Ovidi Nasonis, Heroides (With the greek translation of Planudes)*. Georg Olms Verlagsbuchhandlung Hildesheim.

- Πανταζίδης, Ι. (χ.χ.). *Λεξικόν Ομηρικόν (Εκ του Γερμανικού του Κρουσίου μετά προσθηκών και διορθώσεων)*, Εκδόσεις: Εν Αθήναις, Βιβλιοπωλείον Ιωάννου Ν. Σιδέρη.

- Παπαγγελής, Θ. 2009. *Σώματα που άλλαξαν τη θωριά τους (Διαδρομές στις Μεταμορφώσεις του Οβιδίου)*. Εκδόσεις Gutenberg.

- Παπαευαγγέλου, Π. 2000. *Ισιδώρου Πηλουσιώτου Άπαντα τα Έργα Επιστολές Βιβλίο Δ΄*, Εκδοτικός Οίκος Ελευθερίου Μερετάκη «Το Βυζάντιον», Πατερικαί Εκδόσεις Γρηγόριος ο Παλαμάς, Θεσσαλονίκη.

- Παπαθεοδώρου, Γ. 2004. Η αμαρτωλή Ιωάννα και το σκάνδαλο της γραφής. Η ρητορική φαντασία του Εμμ. Ροΐδη, *Νέα Εστία*, τχ 1772, σσ. 600- 648.

- Πασχάλης, Μ. 1997. *Virgil's Aeneid: Semantic Relations and Proper Names*, Oxford University Press.

- Πασχάλης, Μ. 2003. Names, Semantics, and Narrative in Ovid's Polydorus and Polyxena Episodes and their intertexts (Euripides' *Hecuba* and Virgil's *Aeneid*), *SIFC* 1, 142-159.

- Πασχάλης, Μ. 2005. *Αρχαιογνωσία και μυθιστόρημα από τον Λέανδρο* στο *Λεμονοδάσος*, Πρακτικά του Διεθνούς Συνεδρίου *Η πρόσληψη της αρχαιότητας στο Βυζαντινό και Νεοελληνικό μυθιστόρημα* (Ρέθυμνο 9-10 Νοεμβρίου 2001), Αθήνα, σσ. 169-177.

- Paschalis, M. 2005. The Greek Historical Novel (1850-1880), *Classical Antiquity and Walter Scott*, Oxford University.

- Πασχάλης, Μ. 2009. Ο Ροΐδης, ο Beaudelaire και τα παραισθησιογόνα, στο Ε. Πολίτου-Μαρμαρινού και Σ. Ντενίση (επιμ.), *Το διήγημα στην ελληνική και στις ξένες λογοτεχνίες: Θεωρία– γραφή– πρόσληψη*, Ελληνική Εταιρεία Γενικής και Συγκριτικής Γραμματολογίας, Αθήνα, Εκδόσεις Gutenberg, σσ. 371-388.

- Πασχάλης, Μ. 2010. «Κάλπαζε σαν το ελάφι»: η ιπποποδία και ο σπαραγμός του Ιππολύτ Τωταίν, *Νέα Εστία*, τχ. 1839, σσ. 787-820.

- Paschalis, M. 2010. "I Removed the Mist that Clouded your Eyes": Supernatural Vision from Homer to Sikelianos, *Συγκριση (Comparaison)*, τεύχος αρ. 21, Εκδόσεις Μεταίχμιο, σσ. 72-85.

- Paschalis, M. 2011. Did Torquato Tasso classify the Aethiopica as epic poetry?, *Fictional Traces: Receptions of the Ancient Novel,* Volume 1, Edited by Marília P. Futre Pinheiro, Stephen J. Harrison, Barkhuis Publishing & Groningen University Library, σσ. 151-182.

- Πασχάλης, Μ. 2012. Ο λατινικός «βίος» (vita) του Γεωργίου Βιζυηνού: λογοτεχνικά πρότυπα και ιδεολογία (σσ. 215-227). *Το εύρος του έργου του Γ. Βιζυηνού*. Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Εκδόσεις Σοκόλη- Κουλεδάκη.

- Πασχάλης, Μ. 2012 (Φεβρουάριος– Μάρτιος). Γύρω από τις πηγές έμπνευσης του Κάλβου, *Νέα Εστία*, τεύχος 1852, σσ. 240-262.

- Πασχάλης, Μ. 2012 (Ιούλιος– Σεπτέμβριος). Τι γυρεύουν οι Μέλισσες του Κάλβου «Εἰς τὸν πολὺν καρπὸν λυαῖον»; , *Πόρφυρας*, Τόμος Ξ΄, Φυλλάδιο 144, σσ. 135-143.

- Paulson, R. 1967. *The fictions of satire*, Baltimore, The John Hopkins press.
- Pearson, L. & Sandbach, F. H. 1965. *Plutarch's Moralia*, XI, London William Heinemann LTD, Harvard University Press.
- Peck, A. L. 2001. *Aristotle, History of animals* (Books I-III), Cambridge, Massachusetts, London, England, Harvard University Press.
- Pennell, R. F. 2007. *Ancient Rome: From the Earliest Times Down to 476 A.D.*, Biblio Bazaar.
- Perrin, B. 1916, 1919, 1921. *Plutarch & apos;s Lives* (with an English Translation) Cambridge, M. A. Harvard University Press. London.William Heinemann Ltd.
- Περυσινάκης, Ι. Ν. 1990. Το *Άξιον Εστί* του Οδ. Ελύτη: Επιδράσεις από την αρχαία ελληνική λογοτεχνία, *ΕΛΛΗΝΙΚΑ*, τόμος 41ος, τεύχος 1ο, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη, σσ. 95-110.
- Περυσινάκης, Ι. Ν. 1996. Οι μεταφράσεις του Παναγή Λεκατσά από την αρχαία ελληνική λογοτεχνία. Περιοδικό *Ουτοπία*, τ. 20, σσ. 131- 160.
- Plutarque 1950. *Tibérius Gracchus et Caius Gracchus (les Gracques), Vies de Tibérius Gracchus (162-132 av. J.-C.) et de Caius Gracchus (153-121 av. J.-C.)*, Traduction Bernard Latzarus.
- Pope, R. M. 2005. *The Hymns of Prudentius*, Gutenberg.
- Πουκεβίλ, Φρ. 1997. *Ταξίδι στην Ελλάδα* (Πελοπόννησος), Μετάφραση: Νίκη Μολφέτα, Εκδόσεις Αφών Τολίδη, Αθήνα.
- Pusey, E. B. (χ.ε.). *Augustine's Confessions*.
- Quitard, P. M. 1842. *Dictionnaire étymologique, historique, et anecdotique des proverbes et des locutions proverbiales de la langue française, en rapport avec des proverbes et des locutions proverbiales des autres langues*, Paris: P. Bertrand.
- Rahlfs, D. A. 1935. *Septuaginta*, Volume II, Wurttembergische Bibelanstalt / Deutsche Bibelstiftung Stuttgart. Produced by Biblia Druck Stuttgart.
- Riley, H. T. 1912. *The Comedies of Plautus*, London, G. Bell and Sons.
- Rist, J. M. 2001. Plutarch's *Amatorius*, A commentary on Plato's theories of love?, *Classical Quarterly*, 51. 2. 557-575, Printed in Great Britain.
- Roberts, J. M. 1999. *Saturnalia*, Thomas Dunne Books, St. Martin's Press.
- Ροΐδου, Ε. (χ.χ.). *Η Πάπισσα Ιωάννα (Με βιογραφικά και κριτικά προλεγόμενα του Τάσου Βουρνά)*, Αθήνα, Εκδοτικός Οίκος Γεωργίου Παπαδημητρίου.

- Rolfe, J. C. 1971-1972. *Ammianus Marcellinus, with an English translation*, Loeb Classical Library, 3 vols, London/Cambridge Mass.; based on Clarks edition.

- Rose, H. J. 1965. *A Handbook of Greek Mythology Including Its Extension To Rome*, U. K.: Methuen / University Paperbacks.

- Rostovtzeff, M. 1984. *Ρωμαϊκή Ιστορία*, Εκδόσεις Παπαζήση.

- Salza, J. 2009. *The Biblical Basis for Purgatory*, USA, Saint Benedict Press, LLC, Charlotte, North Carolina.

- Savill, A. 1990. *Alexander the Great and his time*, Barnes & Noble Publishing.

- Schaff, P. 1893. "Gregorius Nazianzenus – Funebris oratio in laudem Basilii Magni Caesareae in Cappado Oration XLIII", in NPNF, vol. 7, New York.

- Serge, L. 1995. *Hannibal*, London, Blackwell.

- Sherman, D. 2009. "The Triangle of Roman Satire: Does it always attack, entertain, and preach?".

- Shulman, D. – Stroumsa, G. 2002. *Self and Self -transformation in the History of Religions*, Oxford University Press.

- Σιαφλέκης, Ζ. Ι. 1983. Προβλήματα μεθόδου και πεδία έρευνας στη Συγκριτική Φιλολογία, *Δωδώνη*, Τόμος Δωδέκατος, Φιλοσοφική Σχολή Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.

- Slomkowski, P. 1997. *Aristotle's "Topics"*, Brill Academic Publishers.

- Σμυρναίος, Α. Λ. 2004. Ο μοχλός της κατειρώνευσης: το «Ελληνικόν Λύκειον Ερμουπόλεως» και η προτεσταντική αγωγή του Εμμ. Ροΐδη, *Νέα Εστία*, τχ 1772, σσ. 649- 683.

- Snider, D. J. 2008. *Homer's Odyssey*, The Sigma Publishing Co., Chicago, USA.

- Solmsen, F. 1982. Achilles on the island of blessed: Pindar versus Homer and Hesiod, *The American Journal of Philology*, Vol. 103, n1, The John's Hopkins University Press, σσ. 19-24.

- Smith, W. 1870, (vols. 1, 2, 3). *Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology*.

- Smyth, H. W. 1926. *Aeschylus, 1. Seven Against Thebes* (with an English translation by in two volumes), Cambridge, MA. Harvard University Press.

- Showerman, G. 1977. *Ovid: Heroides and Amores*, Second Edition Revised by G. P. Goold, Cambridge, Mass.: Harvard University Press: W. Heinemann.

- Suetonius 1957. *The twelve Caesars* (translated by Robert Graves*)*, Penguin Classics.

- Teney, F. 1919. Placentia and the battle of Trebia, *The Journal of Roman Studies*, Vol. 9, σσ. 202-207.

- Thayer, J. H. 1961. *Greek-English Lexicon of the New Testament*, T. & T. Clark, Edinburgh.

- Θεοδωρακόπουλος, Ι. 2012. *Πλάτωνος, Φαίδρος*. Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Ι.Δ. Κολλάρου & Σίας Α.Ε. Αθήνα.

- Θεοτόκης, Κ. 1970. *Βεργιλίου Τα Γεωργικά*. «Κείμενα», Αθήνα [Η έκδοση αυτή αντιγράφει πιστά την πρώτη και μοναδική έκδοση (Τυβίγγη, Τυπογραφείο του Ερρίκου Λαούππ, Νεωτέρου 1909)].

- Τζιόβας, Δ. 1987. *Μετά την αισθητική, θεωρητικές δοκιμές και ερμηνευτικές αναγνώσεις της νεοελληνικής λογοτεχνίας*, Εκδόσεις: Γνώση, Αθήνα.

- Τρομάρας, Λ. 2004. *Κάτουλλος, Ο νεωτερικός ποιητής της Ρώμης (Εισαγωγή, κείμενο, μετάφραση, σχόλια).* University Studio Press.

- Τσοπανάκης, Α. Γ. 1988. *Εισαγωγή στον Όμηρο*, Εκδοτικός οίκος αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη.

- Vestal, U. K. 2002- 2004. *Catullus, Libellus II, The long Poems: Carmina 61-64.* Published at the Theatrum Pompei Project.

- Vink, J. G. 1969. *The priestly code and seven other studies*, E. J. Brill, Leiden, Netherlands.

- Χρήστου, Π. Κ. 1976, 1985 και 1994. *Ελληνική Πατρολογία*, Τόμοι Α΄-Δ΄, Εκδοτικός Οίκος Κυρομάνος, Θεσσαλονίκη.

- Ζενάκος, Λ. 1992, (τ. I-V). *Ηροδότου Ιστορίαι* (Ευτέρπη, Θάλεια), Αθήνα, Εκδόσεις Γκοβόστη.

- Weisgerber, J. 1973. Satire and Irony. *Comparative literature studies*, V. 10 No 2, σσ. 157-172.

- Williams, S. & Friell, G. 2005. *Theodosius: The Empire at Bay*, Taylor and Francis e– Library.

- Workman, B. K. 1964. *They saw it happen in Classical Times*, Oxford, Blackwell.

- Worsfold, C. 1997. *History of the Vestal Virgins of Rome*, Kessinger Publishing.

- Wuest, K. S. 1994. *The New Testament*, William B. Eerdmans Publishing Company Grand Rapids, Michigan.

- Zosimus 1814. *New History*, Green and Chaplin, London.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ[86]

- Adler A., *Suidae lexicon*, 4 vols. [*Lexicographi Graeci* 1.1-1.4. Leipzig: Teubner, 1.1:1928; 1.2:1931; 1.3:1933; 1.4:1935 (repr. 1.1:1971; 1.2:1967; 1.3:1967; 1.4:1971)]: 1.1:1-549; 1.2:1-740; 1.3:1-632; 1.4:1-854.

- Aland K., Black M., Martini C. M., Metzger B. M., and Wikgren A., *The Greek New Testament*, 2nd edn. Stuttgart: Württemberg Bible Society, 1968: 1-117, 118-198, 199- 319, 320-415, 416-528, 578-620, 648-663, 664-680, 836-895.

- Allen T. W., Halliday W. R., and Sikes E. E., *The Homeric hymns*, 2nd edn. Oxford: Clarendon Press, 1936: 2-20, 79.

- Allen T. W., *Homeri Ilias*, vols. 2-3. Oxford: Clarendon Press, 1931: 2:1-356; 3:1-370.

- Arnim von J., *Stoicorum veterum fragmenta*, vol. 3. Leipzig: Teubner, 1903 (repr. 1968): 3-191.

- Babbitt F. C., *Plutarch's moralia*, vol. 1. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1927 (repr. 1969): 74-196 & vol. 2. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1928 (repr. 1962): 46- 68, 108-210, 454-494.

- Beckby H., *Anthologia Graeca*, 4 vols., 2nd edn. Munich: Heimeran, 1-2:1965; 3-4:1968: 1:122-181, 186-210, 218-230, 240-252, 258-436, 444-652; 2:14-438, 448-568; 3:12-468, 474-538, 546-764; 4:12-144, 150-168, 174-248, 258-300, 306-512.

- Beckby H., *Anthologia Graeca (AG), 2nd edn.*, Munich: Heimeran, 1965-1968: 1.51, 92(?); 8. 1-254.

- Bekker I., *Aristotelis opera*, vol. 2. Berlin: Reimer, 1831 (repr. De Gruyter, 1960).

- Bekker I., *Georgius Cedrenus Ioannis Scylitzae ope*, 2 vols. [*Corpus scriptorum historiae Byzantinae*. Bonn: Weber, 1:1838; 2:1839]: 1:3-802; 2:3-638.

- Bidez J. and Hansen G. C., *Sozomenus. Kirchengeschichte* [*Die griechischen christlichen Schriftsteller* 50. Berlin: Akademie Verlag, 1960]: 1-408.

- Bidez J. and Parmentier L., *The ecclesiastical history of Evagrius with the scholia*. London: Methuen, 1898 (repr. 1979): 5-241.

- Bornmann F., *Prisci Panitae fragmenta*. Florence: Le Monnier, 1979: 9-125.

[86]Πρόκειται για τις εκδόσεις που χρησιμοποιήθηκαν στη διδακτορική διατριβή για την παράθεση των αρχαίων πηγών και επιδράσεων.

- Borret M., *Origène. Contre Celse*, 4 vols. [*Sources chrétiennes* 132, 136, 147, 150. Paris: Éditions du Cerf, 1:1967; 2:1968; 3-4:1969]: 1:64-476; 2:14-434; 3:14-382; 4:14-352.

- Boulenger F., *Grégoire de Nazianze. Discours funèbres en l'honneur de son frère Césaire et de Basile de Césarée*. Paris: Picard, 1908: 58-230.

- Burnet J., *Platonis opera*, vol. 1. Oxford: Clarendon Press, 1900 (repr. 1967): St I.57a-118a & vol. 2. Oxford: Clarendon Press, 1901 (repr. 1967): St III.227a-279c.

- Büttner-Wobst T., *Ioannis Zonarae epitomae historiarum libri xviii*, vol. 3 [*Corpus scriptorum historiae Byzantinae*. Bonn: Weber, 1897]: 1-768.

- Calabrò G. L., "Frammenti inediti di Archigene," *Bollettino del comitato per la preparazione dell'edizione nazionale dei classici greci e latini* 9 (1961): 68-72. Word Count: 1, 773.

- Conca G., *Nicetas Eugenianus, De Drosillae et Chariclis amoribus* [*London studies in classical philology* 24. Amsterdam: Gieben, 1990]: 30-221.

- Courtonne Y., *Saint Basile. Lettres*, 3 vols. Paris: Les Belles Lettres, 1:1957; 2:1961; 3:1966: 1:3-219; 2:1-218; 3:1-229.

- Cramer J. A., *Catenae Graecorum patrum in Novum Testamentum*, vol. 1. Oxford: Oxford University Press, 1840 (repr. Hildesheim: Olms, 1967): 261-447.

- Dagron G., *Vie et miracles de sainte Thècle* [*Subsidia hagiographica* 62. Brussels: Société des Bollandistes, 1978]: 168-412.

- Dalmeyda G., *Longus. Pastorales (Daphnis et Chloé)*. Paris: Les Belles Lettres, 1934 (repr. 1971): 2-106.

- Darkó E., *Laonici Chalcocandylae historiarum demonstrationes*, 2 vols. in 3. Budapest: Academia Litterarum Hungarica, 1:1922; 2.1:1923; 2.2:1927: 1:1-205; 2.1:1-146; 2.2:147-307.

- Darrouzès J., *Épistoliers byzantins du Xe siècle* [*Archives de l'Orient Chrétien* 6. Paris: Institut Français d'Études Byzantines, 1960]: 317-341.

- Diels H. and Kranz W., *Die Fragmente der Vorsokratiker*, vol. 1, 6th edn. Berlin: Weidmann, 1951 (repr. 1966): 276-307.

- Diels H., *Simplicii in Aristotelis physicorum libros octo commentaria*, 2 vols. [*Commentaria in Aristotelem Graeca* 9 & 10. Berlin: Reimer, 9:1882; 10:1895]: 9:1-800; 10:801-1366.

- Diggle J., *Euripidis fabulae*, vol. 1. Oxford: Clarendon Press, 1984: 93-155, 207-271 & vol. 3. Oxford: Clarendon Press, 1994: 191-286, 291- 351, 359-421.

- Dindorf L., *Ioannis Malalae chronographia* [*Corpus scriptorum historiae Byzantinae*. Bonn: Weber, 1831]: 23-496.

- Dindorf L., *Chronicon paschale*, vol. 1 [*Corpus scriptorum historiae Byzantinae*. Bonn: Weber, 1832]: 3-737.

- Drossaart Lulofs H. J., *Aristotelis de generatione animalium*. Oxford: Clarendon Press, 1965 (repr. 1972): 1-204 (715a1-789b20).

- Erbse H., *Untersuchungen zu den attizistischen Lexika* [*Abhandlungen der deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Philosoph.-hist. Kl.*. Berlin: Akademie Verlag, 1950]: 152-221.

- Évieux P., *Isidore de Péluse, Lettres (1414-1700)* [*Sources chrétiennes* 454. Paris: Éditions du Cerf, 2000]: 16-468.

- Fatouros G., *Theodori Studitae Epistulae*, vol. 1-2 [*Corpus Fontium Historiae Byzantinae. Series Berolinensis* 31. Berlin: De Gruyter, 1992]: 1: 5-187; 2: 189-861.

- Fischer K. T. (post I. Bekker & L. Dindorf) and Vogel F., *Diodori bibliotheca historica*, 5 vols., 3rd edn. Leipzig: Teubner, 1:1888; 2:1890; 3:1893; 4-5:1906 (repr. Stuttgart, 1964): 1:1-533; 2:1-461; 3:1-497; 4:1-426; 5:1-336.

- Foerster R., *Libanii opera*, vols. 1-4. Leipzig: Teubner, 1.1-1.2:1903; 2:1904; 3:1906; 4:1908 (repr. Hildesheim: Olms, 1997): 1.1:79-320; 1.2:354-535; 2:9-572; 3:4-487; 4:6-498 & vols. 10-11. Leipzig: Teubner, 10:1921; 11:1922 (repr. Hildesheim: Olms, 1997): 10:1-758; 11:1-562.

- Fowler H. N., *Plutarch's moralia*, vol. 10. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1936 (repr. 1969): 52- 70, 158-298.

- Frazer Sir J. G., *P. Ovidius Naso. Ovid 's Fasti*. London; Cambridge, MA. William Heinemann Ltd.; Harvard University Press. 1933.

- Früchtel L., Stählin O., and Treu U., *Clemens Alexandrinus*, vols. 2, 3rd edn. and 3, 2nd edn. [*Die griechischen christlichen Schriftsteller* 52(15), 17. Berlin: Akademie Verlag, 2:1960; 3:1970]: 2:3-518; 3:3-102.

- Furneaux H., *Opera Minora. Cornelius Tacitus*. Clarendon Press. Oxford. 1900.

- Giet S., *Basile de Césarée. Homélies sur l'hexaéméron*, 2nd edn. [*Sources chrétiennes* 26 bis. Paris: Éditions du Cerf, 1968]: 86-522.

- Goold G. P., *Ovid: Medicamina Faciei Femineae*, Cambridge: Harvand University Press, 1977-1979.

- Gow A. S. F., *Theocritus*, vol. 1, 2nd edn. Cambridge: Cambridge University Press, 1952 (repr. 1965): 4-236.

- Gow A. S. F., *Bucolici Graeci*. Oxford: Clarendon Press, 1952 (repr. 1969): 153-157.

- Greenough J. B., *Bucolics, Aeneid, and Georgics Of Vergil*. Boston. Ginn & Co. 1900.

- Grillet B. and Musurillo H., *Jean Chrysostome. La virginité* [*Sources chrétiennes* 125. Paris: Éditions du Cerf, 1966]: 92-394.

- Harmon A. M., *Lucian*, vol. 2. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1915 (repr. 1960): 90-168, 242-264 & vol. 3. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1921 (repr. 1969): 384-408.

- Harmon A. M., *Lucian*, vol. 5. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1936 (repr. 1972): 210-288.

- Harvey W. W., *Sancti Irenaei episcopi Lugdunensis libri quinque adversus haereses*, vol. 1. Cambridge: Cambridge University Press, 1857: 1-188, 192-198, 204-207, 209-212, 214-216, 220-230, 232-233, 241-242, 331, 345, 347, 351-352, 360, 362, 370, 374-375, 380.

- Hausrath A. and Hunger H., *Corpus fabularum Aesopicarum*, vols. 1. 1 & 1. 2, 2nd edn. Leipzig: Teubner, 1.1:1970; 1.2:1959: 1.1:1-210; 1.2:1-116.

- Heraeus W. (main editor), *M. Valerii Martialis Epigrammaton libri*. Borovskij J. (added corrections in 1976, more than 30 years before 2011). Leipzig. 1925/1976.

- Hercher R., *Epistolographi Graeci*. Paris: Didot, 1873 (repr. Amsterdam: Hakkert, 1965): 638-739.

- Hubert C., *Plutarchi moralia*, vol. 4. Leipzig: Teubner, 1938 (repr. 1971): 1-335, 336-396 & vol. 5. 3, 2nd edn. Leipzig: Teubner, 1960: 1-26.

- Jacoby K., *Dionysii Halicarnasei antiquitatum Romanarum quae supersunt*, 4 vols. Leipzig: Teubner, 1:1885; 2:1888; 3:1891; 4:1905 (repr. Stuttgart, 1967): 1:1-403; 2:1-408; 3:1-400; 4:1-336.

- Kaibel G., *Athenaei Naucratitae deipnosophistarum libri xv*, 3 vols. Leipzig: Teubner, 1-2:1887; 3:1890 (repr. Stuttgart, 1-2:1965; 3:1966): 1:1-491; 2:1-498; 3:1-560.

- Kassel R., *Aristotelis de arte poetica liber*. Oxford: Clarendon Press, 1965 (repr. 1968 [of 1966 corr. edn.]): 3-49 (1447a8-1462b19).

- Kayser C. L., *Flavii Philostrati opera*, vol. 1. Leipzig: Teubner, 1870 (repr. Hildesheim: Olms, 1964): 1-344 & vol. 2. Leipzig: Teubner, 1871 (repr. Hildesheim: Olms, 1964): 225-260.

- Kilburn K., *Lucian*, vol. 6. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1959 (repr. 1968): 2-72, 260-414.

- Kindstrand J. F., *Bion of Borysthenes*. Uppsala: University of Uppsala, 1976: 113-130.

- Klostermann E., *Origenes Werke*, vol. 3 [*Die griechischen christlichen Schriftsteller* 6. Leipzig: Hinrichs, 1901]: 235-278 & vol. 10. 1-10. 2 [*Die griechischen christlichen Schriftsteller* 40. 1-40. 2. Leipzig: Teubner, 10.1:1935; 10.2:1937]: 10.1:69-304; 10.2:305-703.

- Latte K., *Hesychii Alexandrini lexicon*, vols. 1-2. Copenhagen: Munksgaard, 1:1953; 2:1966: 1:3-492; 2:1-806.

- Legrand Ph.-E., *Hérodote. Histoires*, 9 vols. Paris: Les Belles Lettres, 1:1932; 2;1930; 3:1939; 4 (3rd edn.): 1960; 5:1946; 6:1948; 7:1951; 8:1953; 9:1954 (repr. 1:1970; 2:1963; 3:1967; 5:1968; 6:1963; 7:1963; 8:1964; 9:1968): 1:13-204; 2:65-194; 3:37-185; 4:47-201; 5:18-147; 6:7-128; 7:24-235; 8:9-161; 9:9-109.

- Leo F. , *T. Maccius Plautus. Plauti Comoediae.* Berlin. Weidmann. 1895.

- Lietzmann H. , *Das Leben des heiligen Symeon Stylites* [*Texte und Untersuchungen* 32. 4. Leipzig: Hinrichs, 1908]: 20-78.

- Long H. S. , *Diogenis Laertii vitae philosophorum*, 2 vols. Oxford: Clarendon Press, 1964 (repr. 1966): 1:1-246; 2:247-565.

- Loofs F., *Nestoriana. Die Fragmente des Nestorius*. Halle: Niemeyer, 1905: 173-180.

- Louis P., *Aristote. Histoire des animaux*, vols. 1-3. Paris: Les Belles Lettres, 1:1964; 2:1968; 3:1969: 1:1-157; 2:1-155; 3:1-145, 156-175.

- Macleod M. D., *Lucian*, vol. 7. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1961: 178-236, 240-352, & vol. 8. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1967: 52-144.

- Macleod M. D., *Luciani opera*, vol. 1. Oxford: Clarendon Press, 1972: 82-125.

- Magnus H., *Ovid. Metamorphoses.* Gotha (Germany). Friedr. Andr. Perthes. 1892.

- Marchant E. C., *Xenophontis opera omnia*, vol. 4. Oxford: Clarendon Press, 1910 (repr. 1970), & vol. 2, 2nd edn. Oxford: Clarendon Press, 1921 (repr. 1971).

- Mastidoro Fr. (Copyright), Intra Text Digital Library: *Gregorius Turonensis, Historiae.*

- Mastidoro Fr. (Copyright), Intra Text Digital Library: *Aurelius Augustinus, Confessiones.*

- Mastidoro Fr. (Copyright), Intra Text Digital Library: *Ambrosius: Sanctus, Epistulae Variae.*

- Mastidoro Fr. (Copyright), Intra Text Digital Library: *Publius Ovidius Naso, Omnia Quae Extant Opera: Heroides.*

- Mayhoff K., *Naturalis Historia. Pliny the Elder*. Lipsiae. Teubner. 1906.

- Meineke A., *Fragmenta comicorum Graecorum*, vol. 4. Berlin: Reimer, 1841 (repr. De Gruyter, 1970): 340-362.

- Meineke A., *Strabonis geographica*, 3 vols. Leipzig: Teubner, 1877 (repr. 1969): 1:xiii-xv, 1-396; 2:397-814; 3:815-1173.

- Merrill E. T. (editor), C. Valerius Catullus, *Carmina*.

- Mette H. J., *Die Fragmente der Tragödien des Aischylos*. Berlin: Akademie Verlag, 1959: 1-255.

- Migne J.-P., *Patrologiae cursus completus (series Graeca) (MPG)* 17, 29, 30, 47, 50, 53, 54, 59, 63, Paris: Migne, 1857-1866: 105-149, 209-494, 669-809, 319-386, 579-584, 21-385, 385-580, 485-490 & 507-516, 567-902.

- Migne J.-P., *Patrologia Latina. Documenta Catholica Omnia. De Ecclesiae Patribus Doctoribusque: Hieronymus, Vita Sancti Pauli Eremitae*. MPL023, 0017 - 0028C & *Augustinus, Contra Faustum Manichaeum*. MPL042, 0207 - 0518.

- Migne J.-P., *Patrologia Latina. Documenta Catholica Omnia. De Scriptoribus Ecclesiae Relatis: Lactantius, Divinarum Institutionum Liber VI*. MPL006, 0633 - 0732A.

- Mondésert C., *Clément d'Alexandrie. Le protreptique*, 2nd edn. [*Sources chrétiennes* 2. Paris: Éditions du Cerf, 1949]: 52-193.

- Mueller L. (editor), *Propertius. Elegies*. Leipzig. Teubner. 1898.

- Mühll von der P., *Homeri Odyssea*. Basel: Helbing & Lichtenhahn, 1962: 1-456.

- Müller K., *Fragmenta historicorum Graecorum (FHG)* 4. Paris: Didot, 1841-1870: 356-359.

- Nachstädt W., *Plutarchi moralia*, vol. 2. 1. Leipzig: Teubner, 1935 (repr. 1971): 110-165, 167-224 & vol. 2. 2. Leipzig: Teubner, 1935 (repr. 1971): 1-42, 43-74, 75-120.

- Nauck A., *Tragicorum Graecorum fragmenta*. Leipzig: Teubner, 1889 (repr. Hildesheim: Olms, 1964): 363-378, 380-410, 412-419, 421-427, 429-468, 470-496, 498-513, 515-516, 518-578, 580-599, 601-609, 611-612, 616-623, 625-667, 670-716.

- Page D. L., *Aeschyli Septem Quae Supersunt Tragoedias*. Oxford: Clarendon Press, 1972: 45-87, 139-198, 289-329.

- Paschoud F., *Zosime. Histoire nouvelle*, vols. 1-3.2. Paris: Les Belles Lettres, 1:1971; 2.1-2.2:1979; 3.1:1986; 3.2:1989: 1:8-64, 70-128; 2.1:8-58; 2.2:262-330; 3.1:6-74; 3.2:4-15.

- Peppink S. P., *Athenaei dipnosophistarum epitome*, vols. 2.1-2.2. Leiden: Brill, 2.1:1937; 2.2:1939: 2.1:3-174; 2.2:3-162.

- Perrin B., *Plutarch's lives*, vol. 1. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1914 (repr. 1967): 306-382.

- Pitra B., *Analecta sacra spicilegio Solesmensi parata*, vols. 2 and 3. Paris: Tusculum, 2:1884; 3:1883 (repr. Venice: St. Lazarus Monastery, 1966): 2:444-483; 3:1-236, 242-245, 248-364.

- Postgate J. P., *Aliorumque carminum libri tres. Tibullus.* Scriptorum classicorum bibliotheca Oxoniensis. 1915.

- Rahlfs A., *Septuaginta*, vol. 1, 9th edn. Stuttgart: Württemberg Bible Society, 1935 (repr. 1971): 1-86, 86-158, 210-283, 284-354, 354-405, 405-495, 405-495, 502-564, 565-622, 623-693, 752-811, 811-873, 1002-1039, 1039-1099 & vol. 2, 9th edn. Stuttgart: Württemberg Bible Society, 1935 (repr. 1971): 1-164, 183-238, 238-260, 260-270, 271-345, 377-471, 471-489, 490-501, 519-524, 566-656, 656-748, 756-766, 870-936.

- Rolfe J., *Ammianus Marcellinus. With An English Translation*. Cambridge, Mass., Harvard University Press; London, William Heinemann, Ltd. 1935-1940.

- Rose V., *Aristotelis qui ferebantur librorum fragmenta*. Leipzig: Teubner, 1886 (repr. Stuttgart, 1967): 23-425.

- Scripta, *Documenta Catholica Omnia. De Sanctis Beatisque Ac Martyribus. Bonifacius [0742- 7042]. To Pope Zacharias.*

- Sigalas A., *Des Chrysippos von Jerusalem Enkomion auf den hl. Johannes den Täufer* [*Texte und Forschungen zur Byzantinisch-Neugriechischen Philologie* 20. Athens: Verlag der "Byzantinisch-neugriechischen Jahrbücher", 1937]: 29-48.

- Smart C., *The Works of Horace*. Philadelphia. Joseph Whetham. 1836.

- Solmsen F., *Hesiodi opera*. Oxford: Clarendon Press, 1970: 49-85.

- Spiro F., *Pausaniae Graeciae descriptio*, 3 vols. Leipzig: Teubner, 1903 (repr. 1:1967): 1:1-420; 2:1-389; 3:1-217.

- Stallbaum G., *Eustathii archiepiscopi Thessalonicensis commentarii ad Homeri Odysseam*, 2 vols. in 1. Leipzig: Weigel, 1:1825; 2:1826 (repr. Hildesheim: Olms, 1970): 1:1-443; 2:1-334.

- Theiler W., *Posidonios. Die Fragmente*, vol. 1. Berlin: De Gruyter, 1982: 16-72, 75-238, 242-244, 255-269, 279-280, 285, 290-297, 307, 310-346, 348-350, 354-357, 375-386.

- Titchener J. B., *Plutarchi moralia*, vol. 2. 1. Leipzig: Teubner, 1935 (repr. 1971): 273-366.

- Vogt A., *Le livre des cérémonies*, vols. 1-2. Paris: Les Belles Lettres, 1:1935; 2:1939 (repr. 1967): 1:1-179; 2:1-187.

- Wagner R., *Apollodori bibliotheca. Pediasimi libellus de duodecim Herculis laboribus* [*Mythographi Graeci* 1. Leipzig: Teubner, 1894]: 1-169, 173-237.

- Wallies M., *Alexandri Aphrodisiensis in Aristotelis topicorum libros octo commentaria* [*Commentaria in Aristotelem Graeca* 2. 2. Berlin: Reimer, 1891]: 1-591.

- Weber R.- Gryson R., *Biblia Sacra Vulgata*. Editio quinta. Deutsche Bibelgesellschaft. Stuttgart: 1994.

- Wendel K., *Scholia in Theocritum vetera*. Leipzig: Teubner, 1914 (repr. 1967): 1-352.

- West M. L., *Hesiod. Theogony*. Oxford: Clarendon Press, 1966: 111-149.

- Westman R. (post Pohlenz M.), *Plutarchi moralia*, vol. 6. 2, 2nd edn. Leipzig: Teubner, 1959: 124-172.

- Ziegler K., *Plutarchi vitae parallelae*, vol. 1. 2, 3rd edn. Leipzig: Teubner, 1964: 47-81, vol. 1. 1, 4th edn. Leipzig: Teubner, 1969: 35-76, 82-123, vol. 2. 2, 2nd edn. Leipzig: Teubner, 1968: 152-253, vol. 3. 1, 2nd edn. Leipzig: Teubner, 1971: 153-203, 416-458.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ ΣΤΗΝ *ΠΑΠΙΣΣΑ ΙΩΑΝΝΑ* ΤΟΥ ΕΜΜ. ΡΟΪΔΗ[87]

«ΜΕΡΟΣ Α΄»

- **Αριστοτέλους:**
  Ποιητική, 1451a, 16-30.

- **Βιγιλίου του Πάπα:**
  Επιστολαί 1-2 εις τον Πατριάρχη Ευτύχιο, Επιστολή 2, 5, γραμμές 9-10.

- **Βιργιλίου:**
  Αινειάς, 2. 1-6.
  Εκλογαί, 1. 6.

- **Γρηγορίου του Τουρονησίου:**
  Ιστορίαι, 8. 15 και 8. 33.

- **Διογένους του Λαερτίου:**
  Βίοι Φιλοσόφων, 8. 10, 4.

- **Διοδώρου του Σικελιώτου:**
  Ιστορική Βιβλιοθήκη, 4. 10, 1, 1-4, 2.π., 1, 2-9.

- **Ειρηναίου:**
  Ελέγχου και ανατροπής της ψευδωνύμου γνώσεως βιβλία πέντε, 1. 1, 8, 17-22.

- **Ευριπίδου:**
  Μήδεια, 1197-1202, 1207-1210, 1236-1250, 786, 1186 και 1192-1194.

- **Ηροδότου:**
  Ιστορίαι, 1. 19, 8- 1. 20, 1 και 1. 85, 3-6.

- **Θεοκρίτου:**
  Ειδύλλια, 27, 66 και 23. 34.

- ***Καινή Διαθήκη* (*Κ.Δ.*):**
  Πράξεις Αποστόλων, 5. 20- 5. 21, 14. 19, 21. 32, 16. 31.
  Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον, 8. 50.
  Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον, 19. 34.

- **Κλήμεντος του Αλεξανδρέως:**
  Στρωματείς, 1. 1. 37, 6, 1-4.

- **Μενάνδρου:**
  Γνώμαι Μονόστιχοι, 1. 540, 1-2.

---

[87]Το αρχαιογνωστικό υλικό (οι αρχαίες πηγές και επιδράσεις) της *Πάπισσας Ιωάννας* παρατίθεται ταξινομημένο αλφαβητικά.

- **Ομήρου:**
  Ιλιάς, 1. 1-7 και 3. 445.
  Οδύσσεια, 1. 13-15, 1. 150, 5. 225-226, 7. 169-176, 10. 347-348, 10. 333-335, 10. 351-354, 1. 144-152, 24. 472-473, 2. 332, 5. 459-462, 5. 351, 5. 482-486 και 5. 490.

- **Ορατίου:**
  Ars poetica, 148-152.

- ***Παλαιά Διαθήκη* (*Π.Δ.*):**
  Γένεσις, 41. 1- 41.7.
  Ησαΐας, 8. 6.
  Σοφία Σιράχ, 2. 6.

- **Παυσανίου του Περιηγητού:**
  Ελλάδος Περιήγησις, 9. 23, 2, 5- 9. 23, 3, 2.

- **Πετρωνίου:**
  Σατυρικά, 55.

- **Πλινίου του πρεσβυτέρου:**
  Φυσική Ιστορία, 6. 23.

- **Σιδωνίου Απολλιναρίου:**
  Επιστολαί, βιβλίο IX, επιστολή XIII, παράγραφος V.

- **Ψευδο-Απολλοδώρου:**
  Βιβλιοθήκη, 2. 115, 5-10, 1. 29, 2-4 και 1. 30, 2-3.

- **Ψευδο-Λουκιανού:**
  Όνος, 13. 1-9, 35. 11- 14, 37. 17-18.

- **Ωριγένους:**
  Κατά Κέλσου, 5. 55, 27.

«ΜΕΡΟΣ Β΄»

- **Αθηναίου:**
  Δειπνοσοφισταί, 13. 58, 17-25.

- **Αισώπου:**
  Μύθοι, 17.1, 1-7, 17. 2, 1-5 και 17. 3, 2-3.

- **Αλεξάνδρου του Αφροδισιέως:**
  Υπόμνημα εις τα οκτώ βιβλία των Τοπικών του Αριστοτέλη 585, 24-28.

- **Αντωνίου:**
  Βίος και Πολιτεία του Μακαρίου Συμεών του Στυλίτου, 12, 7.

- **Αριστοτέλους:**
  Περί Θαυμασίων Ακουσμάτων, 846a, 28-31.

- **Αυγουστίνου:**
  Εξομολογήσεις, 10. 31, 10. 33, 2. 3, 9.12, 32.
  Κατά Φαύστου Μανιχαίου (Contra Faustum Manichaeum), βιβλίο XVI, κεφάλαιο I.
- **Βασιλείου Καισαρείας:**
  Ομιλίαι θ΄ εις την εξαήμερον, 7. 6, 74.
  Ομιλίαι εις Ψαλμούς, 29, 428, 43-45.

- **Βασιλείου Σελευκείας:**
  Περι του βίου και των θαυμάτων της Αγίας Θέκλης βιβλίο 2 [Sp.], 2. 23, 5-18.
- **Βασιλείου Αγκύρας:**
  Περί Παρθενίας, 781, 46-48, 785, 39-41, 785, 44-45, 797, 38-45, 800, 5-8, 797, 38-42, 797, 47- 800, 3 και 800, 5-14.

- **Βιργιλίου:**
  Αινειάς, 6. 298-301.

- **Βίωνος:**
  Αδώνιδος Επιτάφιος, 64-66.

- **Γεωργίου του Κεδρηνού:**
  Σύνοψις Ιστοριών, 1. 564, 10-11.

- **Γρηγορίου του Τουρονησίου:**
  Ιστορίαι, 1. 16, 1, 1.19, 7.31.

- **Διογένους του Λαερτίου:**
  Βίοι Φιλοσόφων, 3.30, 2-3.

- **Διοδώρου του Σικελιώτου:**
  Ιστορική Βιβλιοθήκη, 4. 11, 5, 1-3 και 4. 61, 4, 5- 4. 61, 5, 1.

- **Διονυσίου του Αλικαρνασσέως:**
  Ρωμαϊκή Αρχαιολογία, 1. 88, 3, 3.

- **Ελληνικής Ανθολογίας:**
  Επιτύμβια Επιγράμματα, Επίγραμμα 316, 3-4 και 355, 1-2.

- **Ευριπίδου:**
  Ορέστης, 26-27.

- **Ηροδότου:**
  Ιστορίαι, 6. 132, 1-3.

- **Θεοκρίτου:**
  Ειδύλλια, 23, 12, 5, 92-93 και 17, 60.

- **Ιερωνύμου:**
  Βουλγάτα: *Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον*, 12. 53, 1-2.

Βουλγάτα: *Αριθμοί*, 5. 14, 1-2, 5. 15, 1-3, 5. 18, 1-3, 5. 25, 1-2, 5. 29, 1 και 5. 30, 1-2.
Βουλγάτα: *Εκκλησιαστικός*, 26. 8, 1.

- **Ισιδώρου του Πηλουσιώτου:**
  Επιστολαί, 1415, 4.

- **Ιωάννου του Χρυσοστόμου:**
  Εις την αποτομήν του προδρόμου και βαπτιστού Ιωάννου, 59. 488, 31-40.
  Περί παρθενίας, 70, 29.
  Εις το «Αρκεί σοι η χάρις μου. Η γαρ δύναμίς μου εν ασθενεία τελειούται», 59. 511, 71

- ***Καινή Διαθήκη* (*Κ.Δ.*):**
  Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον, 2. 7- 2. 10, 14. 6- 14. 11.
  Κατά Μάρκον Ευαγγέλιον, 6. 22- 6. 25 και 6. 27-6. 28.
  Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον, 2. 13- 2. 16.

- **Λακταντίου:**
  Περί θείων θεσμών (Divinae Institutiones), βιβλίο VI, κεφάλαιο IV.

- **Λιβανίου:**
  Επιστολαί, 371, 4, 2.

- **Λουκιανού:**
  Αληθής Ιστορία, 1. 8. 3-7.
  Θεών Διάλογοι, 17. 2, 3-5.
  Νεκρικοί Διάλογοι, 9. 3, 2-3.
  Θεών Κρίσις, 10, 5-10.

- **Ξενοφώντος:**
  Κύρου Παιδεία, 8. 8, 10, 1-6.

- **Οβιδίου:**
  Μεταμορφώσεις, 10. 735, 5. 551-563, 11. 646-656 και 1. 525-551.
  Fasti, 4. 781-782.

- **Ομήρου:**
  Ιλιάς, 7. 218-223 και 11. 544- 554.
  Οδύσσεια, 2. 104-105, 11. 245 και 1. 17-18.

- ***Παλαιά Διαθήκη* (*Π.Δ.*):**
  Εκκλησιαστής, 1. 17- 2. 3, 9. 7 και 10. 19.
  Παροιμίαι, 20. 1 και 31. 6.
  Κριταί (Κώδ. Αλεξανδρινός), 15. 15 – 15. 16 και 11. 38.
  Κριταί (Κώδ. Βατικανός), 15. 15- 15. 16.
  Ψαλμοί, 83. 7, 41. 2 -41. 3, 79. 6, 42. 1, 80. 5.
  Ιερεμίας, 9. 17.
  Δευτερονόμιον, 33. 14 και 22. 5.

Άσμα, 1. 1- 1. 3, 1. 16, 1. 13, 7. 12, 8. 1, 6. 11, 2. 5, 8. 6 και 8. 7, 1. 15, 1. 5 –1. 6.
Ιώβ, 4. 14.
Ιησούς (Κώδ. Βατικανός + Κώδ. Αλεξανδρινός), 10. 12- 10. 13.
Ησαΐας, 29. 7 και 29. 8.
Βασιλειών Β΄, 6. 15- 6. 16, 6. 19, 6. 21- 2, 6. 21, 7. 1- 7. 2, 6. 15- 6. 16, 6. 21.
Βασιλειών Γ΄, 11. 1, 1. 1- 1. 4.
Δανιήλ (Ελληνική Μετάφρασις), 4. 33a και 4. 33b.
Θρήνοι, 1. 1.
Παραλειπομένων Β΄ είτε Χρονικών Β΄, 35. 25.
Γένεσις, 39. 15-16 και 39. 12.

- **Παυσανίου του Αττικού:**

  Αττικών ονομάτων συναγωγή, σίγμα, 8. 1-3.

- **Παυσανίου του Περιηγητού:**
  Ελλάδος Περιήγησις, 7. 26, 8, 1-6, 9. 34, 3, 7- 9. 34, 4, 1, 1. 36, 1, 1-4, 1. 18, 3, 4- 1. 18, 4, 1, 10. 10, 1, 1-4 και 8. 52, 1, 4-5.

- **Πλουτάρχου:**
  Ερωτικός, 750C, 5-6.
  Πως δει τον νέον ποιημάτων ακούειν, 19, F, 6 –11.
  Συμποσιακά, 6, 93, B, 6-C, 8.

- **Ποσειδωνίου:**
  Αποσπάσματα, 190, 20-23.

- **Προπερτίου:**
  Ελεγείαι, 4. 4, 75-78.

- **Σούδα:**
  αλφαβητικό γράμμα λάμβδα, 859, 1 και αλφαβητικό γράμμα δέλτα, 1542, 1.

- **Σχόλια εις τον Θεόκριτον:**
  Σχόλια εις τον Θεόκριτον, 5, 92e, 1-2 και 5, 92f, 1-2.

- **Σωζομενού:**
  Εκκλησιαστική Ιστορία, 1. 14, 1, 1-3, 5. 20, 4, 1- 6, 6. 34, 3, 1-2, 5. 20, 4, 1- 6, 1.13, 10, 3-6.
  Εκκλησιαστική Ιστορία, Προοίμ. 1. 12, 5- 1. 13, 7 και Προοίμ. 1. 12, 5- 1. 13, 7.

- **Τακίτου:**
  Γερμανία είτε Περί Γενέσεως και Εγκαταστάσεως των Γερμανών, 21-23.

- **Τιβούλλου:**
  Ελεγείαι, 2. 5, 89-90.

- **Φιλοστράτου:**
  Επιστολαί και Διαλέξεις, 1. 20, 1-7.

- **Χρυσίππου:**
  Εγκώμιον εις τον Ιωάννην τον Βαπτιστήν, 42. 13- 43. 1.

- **Ψευδο-Απολλοδώρου:**
  Βιβλιοθήκη, 2. 113, 7- 2. 114, 3.

- **Ωριγένους:**
  Εκλογαί εις τους Ψαλμούς, 12. 1085, 25-26.
  Εκ των εις το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον εξηγητικών, 16. 29, 58-59.
  Αποσπάσματα εις τους Θρήνους, 25, 5-8 και
  Αποσπάσματα εις τους Ψαλμούς 1-150, 118, 75, 10.

«ΜΕΡΟΣ Γ΄»

- **Αθηναίου:**
  Δειπνοσοφισταί, 1. 62, 27-28, 13. 71, 96-97, 2. 6, 29-34.

- **Αισχύλου:**
  Προμηθεύς Δεσμώτης, 397-402, 1058-1059 και 1021-1025.

- **Αισώπου:**
  Μύθοι, 159, 1-10, 35. 1, 3-14, 35. 2, 12-13 και 35. 3, 9-13.

- **Αμβροσίου:**
  Επιστολαί Ποικίλαι, 18, 5.

- **Αμμιανού Μαρκελλίνου:**
  Ιστορίαι, 19. 12, 7- 12.

- **Αντωνίου:**
  Βίος και Πολιτεία του Μακαρίου Συμεών του Στυλίτου, 17. 5, 9-13.

- **Αριστοτέλους:**
  Των Περί τα Ζωία Ιστοριών, 584 b, 6-9, 502a, 16-30 και 502a, 34- 502b, 13.
  Περί Ζωίων Γενέσεως, 775a, 11b-16.

- **Βασιλείου Καισαρείας:**
  Επιστολαί, 204. 6, 1-7.

- **Βιργιλίου:**
  Αινειάς, 3. 26- 28 και 3. 39- 40.

- **Βίωνος:**
  Αποσπάσματα (Kindstrand), 66.

- **Γρηγορίου Ναζιανζηνού:**
  Εις τον Μέγαν Βασίλειον επίσκοπον Καισαρείας Καππαδοκίας Επιτάφιος, 21, 5, 1-4.
  Επιγράμματα, 8. 163, 1-4.

- **Διογένους του Λαερτίου:**
  Βίοι Φιλοσόφων, 7. 188, 8-10 και 3. 24, 3-4.

- **Διοδώρου του Σικελιώτου:**
  Ιστορική Βιβλιοθήκη (βιβλ. 1-20), 14. 37, 7, 1-5, 4. 60, 2, 4- 4. 60, 3, 1, 14. 116, 6, 1- 14.116, 7, 1.
  Ιστορική Βιβλιοθήκη (βιβλ. 21-40), 37. 30, 2, 16-18.

- **Διονυσίου του Αλικαρνασσέως:**
  Ρωμαϊκή Αρχαιολογία, 13. 7, 3, 1- 13. 7, 4, 4.

- **Ελληνικής Ανθολογίας:**
  Ελληνική Ανθολογία, 16. 15, 2.

- **Εμπεδοκλέους:**
  Μαρτυρίες, 81, 20.

- **Ευαργίου Σχολαστικού:**
  Εκκλησιαστική Ιστορία, 39, 1-9.

- **Ευριπίδου:**
  Αποσπάσματα (Nauck), 798, 1-2.
  Βάκχαι, 561-563.
  Ιππόλυτος, 1218.

- **Ευσταθίου:**
  Παρεκβολαί εις την Ομήρου Οδύσσειαν, 1. 273, 43- 44.

- **Ζωσίμου:**
  Νέα Ιστορία, 4. 14, 2, 1- 4. 15, 3, 3.

- **Ηροδότου:**
  Ιστορίαι, 2. 46, 14-16.

- **Θεοδώρου του Στουδίτου:**
  Επιστολαί, 6. 34.

- **Θεοκρίτου:**
  Ειδύλλια, 20, 25, 20, 34-45, 3. 5-8, 3. 20-22, 4, 35-40.

- **Ιερωνύμου:**
  Βουλγάτα: Βιβλίο Παροιμιών, 23. 31, 1.
  Βουλγάτα:Παροιμίαι, 23. 31, 1.

- **Ισιδώρου του Πηλουσιώτου:**
  Επιστολαί, 1602, 22-24 και 1383, 1.

- **Ιωάννου Ζωναρά:**
  Επιτομή Ιστοριών (βιβλ. 13-18), 107, 17- 108, 3.

- **Ιωάννου Μαλάλα:**
  Χρονογραφία, 344, 19–345, 2 και 345, 11-20.

- **Ιωάννου του Χρυσοστόμου:**
  Εις την αγίαν μάρτυρα Πελαγίαν την εν Αντιοχεία, 50. 579, 22-28.

- ***Καινή Διαθήκη* (*Κ.Δ.*):**
  Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον, 21. 2- 21. 7, 24. 3, 4. 19, 3. 11, 27. 33- 27. 34, 10. 34, 26. 64.
  Κατά Μάρκον Ευαγγέλιον, 13. 3, 1. 17.
  Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον, 22. 39.
  Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον, 8. 1, 12. 14- 12. 15, 19. 34.
  Προς Κορινθίους α΄, 10. 17 και 11. 14- 11. 15.
  Πράξεις Αποστόλων, 17. 21.
  Αποκάλυψις Ιωάννου, 1.7.

- **Καταγραφαί του Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως:**
  Καταγραφή του Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως (1350-1363), 194, 40- 43.

- **Κατούλλου:**
  Carmina, 64. 251-253a.

- **Κοΐντου Σμυρναίου:**
  Τα μεθ'Όμηρον (ή Παραλειπόμενα Ομήρου), 14, 353.

- **Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου:**
  Περί των τελετών της Βυζαντινής αυλής (βιβλ. 1.1-92), 2. 41, 14-15 και 2. 43, 11.
  Έτεραι Επιστολαί Κωνσταντίνου βασιλέως και Θεοδώρου Κυζίκου Μητροπολίτου, Επιστολή 16, γραμμή 8.

- **Λιβανίου:**
  Λόγοι 1-64, 30. 9, 6- 30. 12, 1 και 30. 9, 8-9.

- **Λόγγου:**
  Δάφνις και Χλόη, 2. 5, 3, 1-5, 2. 7, 4, 1 –2. 7, 7, 3 και 2. 8, 5, 1-2.

- **Λουκιανού:**
  Προμηθεύς, 20, 3-5.
  Ερμότιμος, 71, 4-7 και 19, 5-9.
  Θεών Κρίσις, 10, 5-10.
  Ζευς Τραγωιδος, 7, 15-18.

- **Νεστορίου:**
  Επιστολή Νεστορίου Προς Κύριλλον τον Αλεξανδρείας, 177, 8 –12.

- **Οβιδίου:**
  Μεταμορφώσεις, 3. 666- 669, 11. 646- 656, 6. 103-107, 6. 108-109.
  Fasti, 6. 306-310.
  Ηρωίδες, 10. 9-12, 10. 22-24.
  Medicamina Faciei Femineae, 29-30.

- **Ομηρικοί Ύμνοι:**
  Εις Αθηνάν, 28, 4-6.

- **Ομήρου:**
  Οδύσσεια, 5. 291- 296, 5. 364- 369, 9. 94, 2. 332, 5. 175- 176, 14. 230, 5. 93, 9. 374- 376, 9. 414- 417, 10. 281- 282, 10. 335- 336, 10. 392- 395, 10. 431- 434, 12. 39- 52, 12. 197- 200, 9. 94, 9. 415- 416, 3. 402.
  Ιλιάς, 1. 421, 4. 345, 19. 38, 9. 390, 1. 78- 81, 1. 611.

- **Ιερωνύμου:**
  Βίος του Αγίου Παύλου του Πρώτου Ερημίτου.

- ***Παλαιά Διαθήκη* (*Π.Δ.*):**
  Αριθμοί, 22. 28- 22. 35 και 20. 11.
  Παροιμίαι, 11. 22, 9. 5, 23. 31, 31. 6.
  Τωβίτ (Κώδ. Βατικανός + Κώδ. Αλεξανδρινός), 6. 8 - 6. 9.
  Βασιλειών Β΄, 6. 6- 6. 7.
  Ψαλμοί, 44. 4, 45. 3, 21. 27.
  Ιώβ, 2. 7- 2. 8, 3. 2- 3. 3, 3. 2- 3. 3, 3. 20.
  Ησαΐας, 56. 12.
  Γένεσις, 28. 10- 28. 12, 3. 23- 3. 24.
  Ψαλμοί Σολομώντος, 8. 14.

- **Παυσανίου του Περιηγητού:**
  Ελλάδος Περιήγησις, 3. 25, 6, 4- 6, 10. 15, 5, 2- 10. 15, 6, 1, 1. 22, 4, 7- 8, 2. 30, 2, 9- 2. 30, 3, 1, 3. 15, 7, 5- 10, 3. 15, 7, 9- 10.

- **Πλινίου του πρεσβυτέρου:**
  Φυσική Ιστορία, 8. 64.

- **Πλουτάρχου:**
  Παράλληλα Μικρότερα, 314, b, 4-6.
  Σόλων, 17. 3, 1- 17. 4, 1.
  Αλέξανδρος, 67. 8, 1- 4, 17. 8, 1- 17. 9, 4, 69. 6, 6-7, 38. 2, 3- 4, 18. 1, 1 – 18. 4, 5.
  Περί της Αλεξάνδρου τύχης ή αρετής, 337, E, 10- 337, F, 5.
  Πολιτικά Παραγγέλματα, 819, E, 1-3.
  Αίτια Φυσικά, 914 D, 3-8.
  Πως δει τον νέον ποιημάτων ακούειν, 19, F, 6 –20, A, 5.
  Συμποσιακά, 6, 93, B, 6-C, 8.
  Προς ηγεμόνα απαίδευτον, 780 E, 5-9.
  Λακωνικά Αποφθέγματα, 234, A, 3- B, 6.
  Αίτια Ρωμαϊκά και Ελληνικά, 287 B, 10- 287 D, 1.
  Περί της Ρωμαίων Τύχης, 325, C, 2- 325, D, 1 και 325, F, 4-7.

- **Πρακτικά Μοναστηρίου Πρωτάτου:**
  Περιγραφή πρώτη των προηγηθεισών ψηφοφοριών, γραμμές 2-3.

- **Πρίσκου:**
  Αποσπάσματα, 8. 407- 414.

- **Σιμπλικίου:**
  Υπομνήματα εις τα Φυσικά βιβλία του Αριστοτέλους, 9. 339, 14-19.

- **Σούδα:**
  αλφαβητικό γράμμα έψιλον, 1049, 8.

- **Στράβωνος:**
  Γεωγραφικά, 4. 1, 6, 15- 21.

- **Συνεσίου του Κυρηναίου:**
  Επιστολαί, 136, 18- 23.

- **Σωζομενού:**
  Εκκλησιαστική Ιστορία, 6. 34, 3, 1- 2, 6. 35, 1, 2- 6. 35, 7, 4, 7. 21, 9, 1- 4.

- **Φιλοστράτου:**
  Βίος Απολλωνίου, 5. 13, 1-14.
  Επιστολαί και Διαλέξεις, 1. 20, 1-7 και 1. 20, 1-10.

- **Χρυσίππου:**
  Ηθικά Αποσπάσματα, 746- 748.

- **Ψευδο-Απολλοδώρου:**
  Βιβλιοθήκη (επιτομή από τους κώδικες Βατικανού 950 + Σαββαιτικού 366), 1. 19a, 8-12.
  Βιβλιοθήκη, 1. 53, 5- 1. 54, 9, 1. 34, 8– 1. 35, 1, 2. 122, 2, 3. 126, 6- 3.127, 4.

- **Ψευδο-Λουκιανού:**
  Όνος, 56, 20-30.

«ΜΕΡΟΣ Δ΄»

- **Αθηναίου:**
  Δειπνοσοφισταί, 14. 44, 3- 6, 10. 35, 26- 27.
  Δειπνοσοφισταί (επιτομή), 2, 2. 33, 34 -2, 2. 34, 1.

- **Αισχύλου:**
  Αποσπάσματα (Mette), 32, B, 334, 7-8.
  Προμηθεύς Δεσμώτης, 1021-1025.
  Αγαμέμνων, 738, 407-408, 414-415, 420-422, 425, 274.
  Επτά επί Θήβας, 110-111 και 124-126.

- **Αριστοτέλους:**
  Αποσπάσματα ποικίλα, 5. 30, 192, 6-10.
  Προβλήματα, 892b, 22-32, 962b, 8-18, 897a, 1, 881a, 4-7.
  Των Περί τα Ζωία Ιστοριών, 584a, 2-4.

- **Αρχιγένους:**
  Αποσπάσματα Άγνωστα, 72, 22-23.

- **Βασιλείου Καισαρείας:**
  Επιστολαί, 42. 5, 13-15.

- **Βονιφακίου:**
  Το Pope Zacharias.

- **Γρηγορίου του Τουρονησίου:**
  Ιστορίαι, 10. 1.

- **Διογένους του Λαερτίου:**
  Βίοι Φιλοσόφων, 6. 26, 8-9 και 6. 105, 3-6.

- **Διοδώρου του Σικελιώτου:**
  Ιστορική Βιβλιοθήκη (βιβλ. 1-20), 14. 116, 6, 1-3.

- **Διονυσίου του Αλικαρνασσέως:**
  Ρωμαϊκή Αρχαιολογία, 6. 96, 2, 1- 6. 96, 3, 3, 7. 16, 1, 1- 6, 7. 16, 4, 1-5, 13.7, 3, 1- 13. 7, 4, 4, 2. 64, 5, 1- 5, 5. 9, 3, 13- 5. 10, 1, 4.

- **Διοσκουρίδου του Πεδανίου:**
  Περί ύλης ιατρικής, 1.103, 3, 9-10.

- **Ευριπίδου:**
  Ιππόλυτος, 936-937.
  Ιφιγένεια εν Αυλίδι, 1211-1214.

- **Ζωσίμου:**
  Νέα Ιστορία, 5. 23, 4, 9-11.

- **Ηροδότου:**
  Ιστορίαι, 1. 19, 8-13.
  Ιστορίαι, 1. 85, 3-6.

- **Ησιόδου:**
  Έργα και Ημέραι, 47-58.
  Θεογονία, 520-524, 923-925.

- **Ησυχίου του Αλεξανδρέως:**
  Λεξικόν, Α-Ο, αλφαβητικό γράμμα κάππα, 546, γραμμή 1.

- **Ιερωνύμου:**
  Βουλγάτα: Εκκλησιαστικός, 42. 6, 1.
  Βουλγάτα: Βιβλίο Εκκλησιαστικός, 42. 6, 1.
  Βουλγάτα: Παροιμίαι, 30. 15, 1- 30. 16, 1.
  Βουλγάτα: Βιβλίο Παροιμιών, 30. 15, 3- 30. 16, 3.

- **Ιωάννου Μαλάλα:**
  Χρονογραφία, 40, 12-15 και 240, 15-21.
  Χρονογραφία (εκλογαί από τον κωδ. Παρισ. γρ. 1336), 239, 2-4.

- **Ιωάννου του Χρυσοστόμου:**
  Προς τους πολεμούντας τοις επί το μονάζειν ενάγουσιν, 47. 347, 29-31.
  Εκλογαί (1-48) από διαφόρων λόγων, 63. 760, 16-17 και 63. 762, 14-16.
  Εις Γένεσιν (Λόγοι 1-67), 53. 148, 19-23.

- ***Καινή Διαθήκη* (*Κ.Δ.*):**
  Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον, 14. 29, 21. 19, 2. 9.
  Κατά Μάρκον Ευαγγέλιον, 11. 20 –11. 21.
  Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον, 11. 11- 11. 14, 11. 23, 11. 43- 11. 44.
  Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον, 13. 6- 13. 7, 1. 22.
  Προς Κορινθίους α΄, 11. 20.
  Πράξεις Αποστόλων, 10. 13, 22. 11, 4. 34- 4. 35.
  Προς Εφεσίους, 5. 3- 5. 4.
  Αποκάλυψις Ιωάννου, 9. 2, 9. 7- 9. 8, 9. 9- 9. 10, 19. 14, 21. 18- 21. 21.
  Προς Γαλάτας, 3. 13- 3. 14.

- **Καρυστίου:**
  Αποσπάσματα, 13. 1-6.

- **Κλήμεντος του Αλεξανδρέως:**
  Προτρεπτικός, 4. 57, 3, 1- 6.

- **Λαονίκου Χαλκοκονδύλου:**
  Ιστορίαι, 2. 77, 15- 17.

- **Λουκιανού:**
  Περί ορχήσεως, 57, 4-5.
  Αληθής Ιστορία, 2. 14, 1-5.
  Πως δει ιστορίαν συγγράφειν, 3. 8-15.
  Θεών Διάλογοι, 12. 2, 4-12.

- **Μαρτιάλη:**
  Επιγράμματα, 3. 55, 2, 3. 63, 4, 4. 13, 3, 6. 55, 1.

- **Νικήτου Ευγενειανού:**
  Περί Δροσίλλης και Χαρικλέους ερώτων, 4. 185-187.

- **Ξενοφώντος:**
  Απομνημονεύματα, 1. 4, 12, 4- 1. 4, 13, 1.
  Κύρου Παιδεία, 4. 1, 14, 1- 4. 1, 15, 3.

- **Οβιδίου:**
  Μεταμορφώσεις, 11. 583-596, 10. 280-289 και 3. 324-325.

- **Ομηρικοί Ύμνοι:**
  Εις Δήμητραν, 265.
  Εις Αθηνάν, 28, 4-6.

- **Όμηρος:**
  Οδύσσεια, 5. 291- 294, 19. 59- 62, 18. 246- 248, 20. 5- 8, 20. 12, 13, 6. 69- 70, 1. 16, 6. 102- 109, 6. 102- 104.
  Ιλιάς, 2. 480- 481, 10. 556- 560, 5. 731- 732, 1. 58.

- **Οράτιος:**
  Επωδοί, 6. 5-6.

- ***Παλαιά Διαθήκη* (*Π.Δ.*):**
  Ιησούς (Κώδ. Βατικανός + Κώδ. Αλεξανδρινός), 10. 12- 10. 13.
  Δευτερονόμιον, 34. 10 – 34. 12, 32. 39.
  Ωσηέ, 13. 4.
  Ιωήλ, 2. 27.
  Ησαΐας, 44. 6, 44. 8, 45. 5, 45. 6, 45. 21, 46. 9, 24. 20, 50. 6.
  Έξοδος, 3. 20, 34. 10, 20. 3.
  Ψαλμοί, 112. 7, 54. 7, 126. 2, 90. 6.
  Σοφία Σιράχ, 42. 6.
  Γένεσις, 3. 6, 8. 4, 11. 30, 17. 15- 17. 16, 17. 19- 17. 21, 25. 21- 25. 22, 29. 31, 30. 5 – 30. 8, 30. 22- 30. 25, 25. 21- 25. 22, 3. 24.
  Παροιμίαι, 30. 16, 14. 15.
  Δανιήλ (Ελληνική Μετάφρασις), 6. 6, 6. 8- 6. 9, 6. 15 και 6. 18.
  Εκκλησιαστής, 3. 19.
  Κριταί (Κώδ. Βατικανός), 13. 3.
  Κριταί (Κώδ. Αλεξανδρινός), 13. 3.
  Βασιλειών Α΄, 28. 14- 28. 15, 28. 20 και 28. 21.
  Βασιλειών Β΄, 24. 12- 24. 13.
  Παραλειπομένων Α΄ είτε Χρονικών Α΄, 21. 10- 21. 12.
  Μακκαβαίων Α΄, 9. 12- 9. 18.

- **Παυσανίου του Περιηγητού:**
  Ελλάδος Περιήγησις, 9. 30, 4, 1- 9, 9. 29, 1, 7, 4. 16, 9, 3, 9. 12, 4, 1- 3, 1. 24, 2, 8 -9.

- **Πλάτωνος:**
  Φαίδων, 113, a, 6- 113, c, 2.
  Φαίδρος, 229 b, 4- 229 e, 4.

- **Πλαύτου:**
  ο Κις (Curculio), 1. 2. 102.

- **Πλουτάρχου:**
  Ότι ουδ' ηδέως ζην εστιν κατ'Επίκουρον, 1098, B, 8- 1098, C, 3.
  Περί πολυφιλίας, 95, E, 7, 93, C, 4, 95, E, 7, 93, C, 4.
  Αίτια Ρωμαϊκά και Ελληνικά, 287, B, 10- D, 1, 272, C, 14- 272, E, 11.
  Περί της Ρωμαίων Τύχης, 325, C, 2- 325, D, 2 και 325, F, 4-7.
  Αλέξανδρος, 32. 1, 1- 32. 2, 1.
  Παραμυθητικός προς Απολλώνιον, 105, A, 4- 6.
  Νομάς, 9. 5, 1- 9.
  Ρωμύλος, 22. 1, 1-3.
  Πύρρος, 21. 14, 3- 21. 15, 1.

Περί δεισιδαιμονίας, 167, A, 1- 3.
Φάβιος Μάξιμος, 2. 2, 3- 12 και 3. 2, 1- 4.
Τιβέριος και Γάιος Γράγχοι, 17. 2, 6- 17. 6, 1.

- **Προυδεντίου:**
  Καθημερινών Ύμνων (Cathemerinon), 5. 125- 127.

- **Σούδα:**
  αλφαβητικό γράμμα κάππα, 273, γραμμές 1- 2.

- ***Συναπτόμενα* (*Κ.Δ.*):**
  Συναπτόμενα εις Μάρκον, 439, 3- 7 και 439, 16- 18.

- ***Σχόλια εις την Οδύσσειαν:***
  Σχόλια εις την Οδύσσειαν, 10. 494, 1- 3.

- **Τερτυλλιανού:**
  Περί της σαρκός του Χριστού (De carne Christi), 5. 4.

- **Φιλοστράτου:**
  Επιστολαί και Διαλέξεις, 1. 20, 1- 10.

- **Χρονικόν του Πασχάλη:**
  Χρονικόν του Πασχάλη, 359, 13- 15, 360, 18- 19 και 361, 15- 16.
  Χρονικόν του Πασχάλη, 411, 21– 412, 7 και 412, 21– 413, 1.

- **Ψευδο-Απολλοδώρου:**
  Βιβλιοθήκη, 1. 14, 2- 4, 1. 53, 5- 1. 54, 9, 2. 61, 1- 4, 3. 27, 6- 3. 28, 1.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΤΟ ΑΡΧΑΙΟΓΝΩΣΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ ΤΩΝ ΘΕΜΑΤΙΚΩΝ ΕΝΟΤΗΤΩΝ ΤΟΥ Α΄ ΜΕΡΟΥΣ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ *Η ΠΑΠΙΣΣΑ ΙΩΑΝΝΑ*

1η Θεματική Ενότητα.

1. **Ομήρου, *Οδύσσεια,* 1. 13-15.**

΄Ανδρα μοι ἔννεπε, Μοῦσα, πολύτροπον, ὃς μάλα πολλὰ (1)
πλάγχθη, ἐπεὶ Τροίης ἱερὸν πτολίεθρον ἔπερσε·
πολλῶν δ᾽ ἀνθρώπων ἴδεν ἄστεα καὶ νόον ἔγνω,
πολλὰ δ᾽ ὅ γ᾽ ἐν πόντῳ πάθεν ἄλγεα ὃν κατὰ θυμόν,
ἀρνύμενος ἥν τε ψυχὴν καὶ νόστον ἑταίρων. (5)
ἀλλ᾽ οὐδ᾽ ὣς ἑτάρους ἐρρύσατο, ἱέμενός περ·
αὐτῶν γὰρ σφετέρῃσιν ἀτασθαλίῃσιν ὄλοντο,
νήπιοι, οἳ κατὰ βοῦς ῾Υπερίονος ᾽Ηελίοιο
ἤσθιον· αὐτὰρ ὁ τοῖσιν ἀφείλετο νόστιμον ἦμαρ.
τῶν ἁμόθεν γε, θεά, θύγατερ Διός, εἰπὲ καὶ ἡμῖν. (10)
ἔνθ᾽ ἄλλοι μὲν πάντες, ὅσοι φύγον αἰπὺν ὄλεθρον,
οἴκοι ἔσαν, πόλεμόν τε πεφευγότες ἠδὲ θάλασσαν·
τὸν δ᾽ οἶον, νόστου κεχρημένον ἠδὲ γυναικός,
νύμφη πότνι᾽ ἔρυκε Καλυψώ, δῖα θεάων,
ἐν σπέεσι γλαφυροῖσι[2], λιλαιομένη πόσιν εἶναι[1]. (15)
ἀλλ᾽ ὅτε δὴ ἔτος ἦλθε περιπλομένων ἐνιαυτῶν,
τῷ οἱ ἐπεκλώσαντο θεοὶ οἶκόνδε νέεσθαι
εἰς ᾽Ιθάκην, οὐδ᾽ ἔνθα πεφυγμένος ἦεν ἀέθλων
καὶ μετὰ οἷσι φίλοισι· θεοὶ δ᾽ ἐλέαιρον ἅπαντες
νόσφι Ποσειδάωνος· ὁ δ᾽ ἀσπερχὲς μενέαινεν (20)
ἀντιθέῳ ᾽Οδυσῆϊ πάρος ἣν γαῖαν ἱκέσθαι.
ἀλλ᾽ ὁ μὲν Αἰθίοπας μετεκίαθε τηλόθ᾽ ἐόντας,
Αἰθίοπας, τοὶ διχθὰ δεδαίαται, ἔσχατοι ἀνδρῶν,
οἱ μὲν δυσομένου ῾Υπερίονος, οἱ δ᾽ ἀνιόντος,
ἀντιόων ταύρων τε καὶ ἀρνειῶν ἑκατόμβης. (25)

Ομήρου, *Οδύσσεια,* 5. 225-226.

ὣς ἔφατ᾽, ἠέλιος δ᾽ ἄρ᾽ ἔδυ καὶ ἐπὶ κνέφας ἦλθεν·
ἐλθόντες δ᾽ ἄρα τώ γε μυχῷ σπείους γλαφυροῖο[2] (225)
τερπέσθην φιλότητι , παρ᾽ ἀλλήλοισι μένοντες.

Ομήρου, *Οδύσσεια,* 7. 169-176.

αὐτὰρ ἐπεὶ τό γ᾽ ἄκουσ᾽ ἱερὸν μένος ᾽Αλκινόοιο,
χειρὸς ἑλὼν ᾽Οδυσῆα δαΐφρονα ποικιλομήτην
ὦρσεν ἀπ᾽ ἐσχαρόφιν καὶ ἐπὶ θρόνου εἷσε φαεινοῦ[3],
υἱὸν ἀναστήσας ἀγαπήνορα Λαοδάμαντα, (170)
ὅς οἱ πλησίον ἷζε, μάλιστα δέ μιν φιλέεσκε.
χέρνιβα δ᾽ ἀμφίπολος προχόῳ ἐπέχευε φέρουσα
καλῇ χρυσείῃ, ὑπὲρ ἀργυρέοιο λέβητος,
νίψασθαι· παρὰ δὲ ξεστὴν ἐτάνυσσε τράπεζαν.
σῖτον δ᾽ αἰδοίη ταμίη παρέθηκε φέρουσα, (175)
εἴδατα πόλλ᾽ ἐπιθεῖσα, χαριζομένη παρεόντων.
αὐτὰρ ὁ πῖνε καὶ ἦσθε πολύτλας δῖος ᾽Οδυσσεύς.
καὶ τότε κήρυκα προσέφη μένος ᾽Αλκινόοιο·

Ομήρου, *Οδύσσεια,* 10. 345-358.

αὐτὰρ ἐπεί ῥ᾽ ὄμοσέν τε τελεύτησέν τε τὸν ὅρκον, (345)
καὶ τότ᾽ ἐγὼ Κίρκης ἐπέβην περικαλλέος εὐνῆς.

ἀμφίπολοι δ᾽ ἄρα τεῖος ἐνὶ μεγάροισι[3] πένοντο
τέσσαρες, αἵ οἱ δῶμα κάτα δρήστειραι ἔασι.
γίνονται δ᾽ ἄρα ταί γ᾽ ἔκ τε κρηνέων ἀπό τ᾽ ἀλσέων
ἔκ θ᾽ ἱερῶν ποταμῶν, οἵ τ᾽ εἰς ἅλαδε προρέουσι. (350)
τάων ἡ μὲν ἔβαλλε θρόνοισ᾽ ἔνι ῥήγεα καλὰ
πορφύρεα καθύπερθ᾽, ὑπένερθε δὲ λῖθ᾽ ὑπέβαλλεν·
ἡ δ᾽ ἑτέρη προπάροιθε θρόνων ἐτίταινε τραπέζας
ἀργυρέας, ἐπὶ δέ σφι τίθει χρύσεια κάνεια·
ἡ δὲ τρίτη κρητῆρι μελίφρονα οἶνον ἐκίρνα (355)
ἡδὺν ἐν ἀργυρέῳ, νέμε δὲ χρύσεια κύπελλα·
ἡ δὲ τετάρτη ὕδωρ ἐφόρει καὶ πῦρ ἀνέκαιε
πολλὸν ὑπὸ τρίποδι μεγάλῳ· ἰαίνετο δ᾽ ὕδωρ.
αὐτὰρ ἐπεὶ δὴ ζέσσεν ὕδωρ ἐνὶ ἤνοπι χαλκῷ,
ἔς ῥ᾽ ἀσάμινθον ἔσασα λό᾽ ἐκ τρίποδος μεγάλοιο, (360)
θυμῆρες κεράσασα, κατὰ κρατός τε καὶ ὤμων,
ὄφρα μοι ἐκ κάματον θυμοφθόρον εἵλετο γυίων.
αὐτὰρ ἐπεὶ λοῦσέν τε καὶ ἔχρισεν λίπ᾽ ἐλαίῳ,
ἀμφὶ δέ με χλαῖναν καλὴν βάλεν ἠδὲ χιτῶνα,
εἶσε δέ μ᾽ εἰσαγαγοῦσα ἐπὶ θρόνου ἀργυροήλου, (365)
καλοῦ δαιδαλέου· ὑπὸ δὲ θρῆνυς ποσὶν ἦεν·
[χέρνιβα δ᾽ ἀμφίπολος προχόῳ ἐπέχευε φέρουσα
καλῇ χρυσείῃ, ὑπὲρ ἀργυρέοιο λέβητος,
νίψασθαι· παρὰ δὲ ξεστὴν ἐτάνυσσε τράπεζαν.
σῖτον δ᾽ αἰδοίη ταμίη παρέθηκε φέρουσα, (370)
εἴδατα πόλλ᾽ ἐπιθεῖσα, χαριζομένη παρεόντων·]
ἐσθέμεναι δ᾽ ἐκέλευεν· ἐμῷ δ᾽ οὐχ ἥνδανε θυμῷ,
ἀλλ᾽ ἤμην ἀλλοφρονέων, κακὰ δ᾽ ὄσσετο θυμός.

Βιργιλίου, *Αινειάς*, 2. 1-6.
Conticuere omnes intentique ora tenebant;
inde toro pater Aeneas sic orsus ab alto[4]:

Infandum, regina, iubes renovare dolorem,
Troianas ut opes et lamentabile regnum

eruerint Danai, quaeque ipse miserrima vidi 5
et quorum pars magna fui. quis talia fando
Myrmidonum Dolopumve aut duri miles Ulixi
temperet a lacrimis? et iam nox umida caelo
praecipitat suadentque cadentia sidera somnos.

Ομήρου, *Οδύσσεια*, 10. 333-335.
ἀλλ᾽ ἄγε δὴ κολεῷ μὲν ἄορ θέο, νῶϊ δ᾽ ἔπειτα
εὐνῆς ἡμετέρης ἐπιβήομεν, ὄφρα μιγέντε
εὐνῇ καὶ φιλότητι [5α] πεποίθομεν ἀλλήλοισιν .(335)
ὣς ἔφατ᾽, αὐτὰρ ἐγώ μιν ἀμειβόμενος προσέειπον·
ὦ Κίρκη, πῶς γάρ με κέλῃ σοὶ ἤπιον εἶναι,
ἥ μοι σῦς μὲν ἔθηκας ἐνὶ μεγάροισιν ἑταίρους,
αὐτὸν δ᾽ ἐνθάδ᾽ ἔχουσα δολοφρονέουσα κελεύεις
ἐς θάλαμόν τ᾽ ἰέναι καὶ σῆς ἐπιβήμεναι εὐνῆς, (340)
ὄφρα με γυμνωθέντα κακὸν καὶ ἀνήνορα θήῃς.
οὐδ᾽ ἂν ἐγώ γ᾽ ἐθέλοιμι τεῆς ἐπιβήμεναι εὐνῆς,
εἰ μή μοι τλαίης γε, θεά, μέγαν ὅρκον ὀμόσσαι,
μή τί μοι αὐτῷ πῆμα κακὸν βουλευσέμεν ἄλλο.

Ομήρου, *Ιλιάς*, 3. 445.
Τὴν δὲ Πάρις μύθοισιν ἀμειβόμενος προσέειπε·
μή με γύναι χαλεποῖσιν ὀνείδεσι θυμὸν ἔνιπτε·

νῦν μὲν γὰρ Μενέλαος ἐνίκησεν σὺν ᾽Αθήνῃ,
κεῖνον δ᾽ αὖτις ἐγώ· πάρα γὰρ θεοί εἰσι καὶ ἡμῖν. (440)
ἀλλ᾽ ἄγε δὴ φιλότητι τραπείομεν εὐνηθέντε·
οὐ γάρ πώ ποτέ μ᾽ ὧδέ γ᾽ ἔρως φρένας ἀμφεκάλυψεν,
οὐδ᾽ ὅτε σε πρῶτον Λακεδαίμονος ἐξ ἐρατεινῆς
ἔπλεον ἁρπάξας ἐν ποντοπόροισι νέεσσι,
{2> corr.}2 νήσῳ δ᾽ ἐν Κραναῇ ἐμίγην φιλότητι καὶ εὐνῇ [5α], (445)
ὡς σεο νῦν ἔραμαι καί με γλυκὺς ἵμερος αἱρεῖ.

Ομήρου, *Οδύσσεια*, 1. 144-152.
ἐς δ᾽ ἦλθον μνηστῆρες ἀγήνορες· οἱ μὲν ἔπειτα
ἑξείης ἕζοντο κατὰ κλισμούς τε θρόνους τε. (145)
τοῖσι δὲ κήρυκες μὲν ὕδωρ ἐπὶ χεῖρας ἔχευαν,
σῖτον δὲ δμῳαὶ παρενήεον ἐν κανέοισι,
[κοῦροι δὲ κρητῆρας ἐπεστέψαντο ποτοῖο.]
οἱ δ᾽ ἐπ᾽ ὀνείαθ᾽ ἑτοῖμα προκείμενα χεῖρας ἴαλλον.
αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἔντο[5β] (150)
μνηστῆρες, τοῖσιν μὲν ἐνὶ φρεσὶν ἄλλα μεμήλει,
μολπή τ᾽ ὀρχηστύς τε· τὰ γάρ τ᾽ ἀναθήματα δαιτός.

Ορατίου, *Ars poetica* , 148-152.
Nec sic incipies ut scriptor cyclicus olim:
«fortunam Priami cantabo et nobile bellum.»
quid dignum tanto feret hic promissor hiatu?
parturient montes, nascetur ridiculus mus.

quanto rectius hic qui nil molitur inepte! 140

«dic mihi, Musa, virum, captae post tempora Troiae
qui mores hominum multorum vidit et urbes.»
non fumum ex fulgore, sed ex fumo dare lucem
cogitat, ut speciosa dehinc miracula promat,

Antiphaten, Scyllamque et cum Cyclope Charybdin. 145

Nec reditum Diomedis ab interitu Meleagri
nec gemino bellum Troianum orditur ab ovo.
semper ad eventum festinat et in medias res
non secus ac notas auditorem rapit, et quae

desperat tractata nitescere posse relinquit, 150

atque ita mentitur, sic veris falsa remiscet,
primo ne medium, medio ne discrepet imum[6].

Αριστοτέλους, *Ποιητική*, 1451a, 16-30.
Μῦθος δ᾽ ἐστὶν εἷς οὐχ ὥσπερ τινὲς οἴονται ἐὰν
περὶ ἕνα ᾖ· πολλὰ γὰρ καὶ ἄπειρα τῷ ἑνὶ συμβαίνει, ἐξ ὧν
ἐνίων οὐδέν ἐστιν ἕν· οὕτως δὲ καὶ πράξεις ἑνὸς πολλαί εἰσιν,
ἐξ ὧν μία οὐδεμία γίνεται πρᾶξις. διὸ πάντες ἐοίκασιν
ἁμαρτάνειν ὅσοι τῶν ποιητῶν Ἡρακληίδα Θησηίδα καὶ (20)
τὰ τοιαῦτα ποιήματα πεποιήκασιν· οἴονται γάρ, ἐπεὶ εἷς
ἦν ὁ Ἡρακλῆς, ἕνα καὶ τὸν μῦθον εἶναι προσήκειν. ὁ δ᾽
Ὅμηρος ὥσπερ καὶ τὰ ἄλλα διαφέρει καὶ τοῦτ᾽ ἔοικεν
καλῶς ἰδεῖν, ἤτοι διὰ τέχνην ἢ διὰ φύσιν· Ὀδύσσειαν
γὰρ ποιῶν οὐκ ἐποίησεν ἅπαντα ὅσα αὐτῷ συνέβη, οἷον (25)
πληγῆναι μὲν ἐν τῷ Παρνασσῷ, μανῆναι δὲ προσποιήσασθαι
ἐν τῷ ἀγερμῷ, ὧν οὐδὲν θατέρου γενομένου ἀναγκαῖον ἦν

ἢ εἰκὸς θάτερον γενέσθαι, ἀλλὰ περὶ μίαν πρᾶξιν οἵαν ὑι
λέγομεν τὴν ᾽Οδύσσειαν συνέστησεν, ὁμοίως δὲ καὶ τὴν ᾽Ιλιά-
δα[7]. (30)

2. **Ομήρου, *Οδύσσεια*, 24. 472-473.**
φῆ δ᾽ ὅ γε τείσεσθαι παιδὸς φόνον, οὐδ᾽ ἄρ᾽ ἔμελλεν (470)
ἄψ ἀπονοστήσειν, ἀλλ᾽ αὐτοῦ πότμον ἐφέψειν.
αὐτὰρ ᾽Αθηναίη Ζῆνα Κρονίωνα προσηύδα·
ἄ᾽ω πάτερ ἡμέτερε Κρονίδη, ὔπατε κρειόντων,
εἰπέ μοι εἰρομένῃ· τί νύ τοι νόος ἔνδοθι κεύθει;

3. **Κλήμεντος του Αλεξανδρέως, *Στρωματείς*, 1. 1. 37, 6, 1-4.**
(2.)....καὶ δὴ κἀνταῦθα χρησιμεύει ἡ τοῦ σπόρου παραβολή,
ἣν ὁ κύριος ἡρμήνευσεν. εἷς γὰρ ὁ τῆς ἐν ἀνθρώποις γῆς γεωργὸς
ὁ ἄνωθεν σπείρων ἐκ καταβολῆς κόσμου τὰ θρεπτικὰ σπέρματα, ὁ
τὸν κύριον καθ᾽ ἕκαστον καιρὸν ἐπομβρίσας λόγον, οἱ καιροὶ δὲ καὶ
(3.) οἱ τόποι οἱ δεκτικοὶ τὰς διαφορὰς ἐγέννησαν. ἄλλως τε ὁ γεωργὸς
οὐ πυροὺς μόνον (καίτοι καὶ τούτων πλείους εἰσὶ διαφοραί), σπείρει
δὲ καὶ τὰ ἄλλα σπέρματα, κριθάς τε καὶ κυάμους καὶ πίσον καὶ
(4.) ἄρακα καὶ τὰ κηπευόμενα καὶ τὰ ἀνθητικὰ σπέρματα· τῆς αὐτῆς δὲ
γεωργίας καὶ ἡ φυτουργία, ἐργάζεσθαι ὅσα εἰς αὐτά τε τὰ φυτώρια
καὶ εἰς παραδείσους καὶ τὰ ὡραῖα καὶ ὅλως παντοίων δένδρων
(5.) φύσιν καὶ τροφήν. ὡσαύτως δὲ οὐχ ἡ ποιμενικὴ μόνη, ἀλλὰ καὶ ἡ
βουκολικὴ ἱπποτροφική τε καὶ κυνοτροφικὴ καὶ μελισσουργικὴ τέχναι
πᾶσαι, συνελόντι δ᾽ εἰπεῖν ἀγελοκομική τε καὶ ζῳοτροφικὴ ἀλλήλων
μὲν τῷ μᾶλλον καὶ ἧττον διαφέρουσι, πλὴν αἱ πᾶσαι βιωφελεῖς.
(6.) φιλοσοφίαν δὲ οὐ τὴν Στωϊκὴν λέγω οὐδὲ τὴν Πλατωνικὴν ἢ τὴν
᾽Επικούρειόν τε καὶ ᾽Αριστοτελικήν, ἀλλ᾽ ὅσα εἴρηται παρ᾽ ἑκάστῃ
τῶν αἱρέσεων τούτων καλῶς, δικαιοσύνην μετὰ εὐσεβοῦς ἐπιστήμης
ἐκδιδάσκοντα , τοῦτο σύμπαν τὸ ἐκλεκτικὸν φιλοσοφίαν φημί. ὅσα
δὲ ἀνθρωπίνων λογισμῶν ἀποτεμόμενοι παρεχάραξαν, ταῦτα οὐκ ἄν (5)
ποτε θεῖα εἴποιμ᾽ ἄν.

2η Θεματική Ενότητα:

4. **Μενάνδρου, *Γνώμαι Μονόστιχοι*, 1. 540, 1-2.**
Χειμὼν κατ᾽ οἴκους ἀνδράσιν κακὴ γυνή. (540)
Χωρὶς γυναικὸς ἀνδρὶ κακὸν οὐ γίγνεται .

Διογένους του Λαερτίου, *Βίοι Φιλοσόφων*, 8. 10, 4.
(10.) Διαιρεῖται δὲ καὶ τὸν τοῦ ἀνθρώπου βίον οὕτως· Παῖς
εἴκοσι ἔτεα, νεηνίσκος εἴκοσι, νεηνίης εἴκοσι, γέρων εἴκοσι. αἱ
δὲ ἡλικίαι πρὸς τὰς ὥρας ὧδε σύμμετροι· παῖς ἔαρ, νεηνίσκος
θέρος, νεηνίης φθινόπωρον, γέρων χειμών.

5. **Θεοκρίτου, *Ειδύλλια*, 27, 66**.
ΔΑ.}ἀλλὰ γυνὴ μήτηρ τεκέων τροφός, οὐκέτι κώρα.
῞Ως οἳ μὲν χλοεροῖσιν ἰαινόμενοι μελέεσσιν (66)
ἀλλήλοις ψιθύριζον. ἀνίστατο φώριος εὐνή.
χἢ μὲν ἀνεγρομένη πάλιν ἔστιχε μᾶλα νομεύειν
ὄμμασιν αἰδομένοις, κραδίη δέ οἱ ἔνδον ἰάνθη·
ὃς δ᾽ ἐπὶ ταυρείας ἀγέλας κεχαρημένος εὐνᾶς (70)
ἤιεν. (71β)
Δέχνυσο τὰν σύριγγα τεὰν πάλιν, ὄλβιε ποιμάν· (72)
τῶν δ᾽ αὖ ποιμναγῶν ἑτέρην σκεψώμεθα μολπάν.

6. ***Κ.Δ., Πράξεις Αποστόλων*, 5. 20 - 5. 21.**
(17.) ᾽Αναστὰς δὲ ὁ ἀρχιερεὺς καὶ πάντες οἱ σὺν αὐτῷ,
ἡ οὖσα αἵρεσις τῶν Σαδδουκαίων, ἐπλήσθησαν ζήλου
(18.) καὶ ἐπέβαλον τὰς χεῖρας ἐπὶ τοὺς ἀποστόλους καὶ

ἔθεντο αὐτοὺς ἐν τηρήσει δημοσίᾳ. (19.) ἄγγελος δὲ κυρίου διὰ νυκτὸς ἤνοιξε τὰς θύρας τῆς φυλακῆς ἐξαγαγών τε αὐτοὺς εἶπεν, (20.) Πορεύεσθε καὶ σταθέντες **λαλεῖτε** ἐν τῷ ἱερῷ τῷ λαῷ πάντα τὰ ῥήματα τῆς ζωῆς ταύτης. (21.) ἀκούσαντες δὲ εἰσῆλθον ὑπὸ τὸν ὄρθρον εἰς τὸ ἱερὸν καὶ **ἐδίδασκον**. Παραγενόμενος δὲ ὁ ἀρχιερεὺς καὶ οἱ σὺν αὐτῷ συνεκάλεσαν τὸ συνέδριον καὶ πᾶσαν τὴν γερουσίαν τῶν υἱῶν Ἰσραήλ, καὶ ἀπέστειλαν εἰς τὸ δεσμωτήριον ἀχθῆναι αὐτούς. (22.) οἱ δὲ παραγενόμενοι ὑπηρέται οὐχ εὗρον αὐτοὺς ἐν τῇ φυλακῇ, ἀναστρέψαντες δὲ ἀπήγγειλαν (23.) λέγοντες ὅτι Τὸ δεσμωτήριον εὕρομεν κεκλεισμένον ἐν πάσῃ ἀσφαλείᾳ καὶ τοὺς φύλακας ἑστῶτας ἐπὶ τῶν θυρῶν, ἀνοίξαντες δὲ ἔσω, οὐδένα εὕρομεν. (24.) ὡς δὲ ἤκουσαν τοὺς λόγους τούτους ὅ τε στρατηγὸς τοῦ ἱεροῦ καὶ οἱ ἀρχιερεῖς, διηπόρουν περὶ αὐτῶν τί ἂν γένοιτο τοῦτο. (25.) παραγενόμενος δέ τις ἀπήγγειλεν αὐτοῖς ὅτι Ἰδοὺ οἱ ἄνδρες οὓς ἔθεσθε ἐν τῇ φυλακῇ εἰσὶν ἐν τῷ ἱερῷ ἑστῶτες καὶ διδάσκοντες τὸν λαόν.

7. **Ομήρου, *Οδύσσεια*, 2. 332.**
ἦ μάλα Τηλέμαχος φόνον ἤμιν μερμηρίζει. (325)
ἦ τινας ἐκ Πύλου ἄξει ἀμύντορας ἠμαθόεντος,
ἢ ὅ γε καὶ Σπάρτηθεν, ἐπεί νύ περ ἵεται αἰνῶς·
ἠὲ καὶ εἰς Ἐφύρην ἐθέλει, πίειραν ἄρουραν,
ἐλθεῖν, ὄφρ᾽ ἔνθεν θυμοφθόρα φάρμακ᾽ ἐνείκῃ,
ἐν δὲ βάλῃ κρητῆρι καὶ ἡμέας πάντας ὀλέσσῃ. (330)
ἄλλος δ᾽ αὖτ᾽ εἴπεσκε νέων ὑπερηνορεόντων·
τίς δ᾽ οἶδ᾽, εἴ κε καὶ αὐτὸς ἰὼν κοίλης ἐπὶ νηὸς
τῆλε φίλων ἀπόληται ἀλώμενος ὥς περ Ὀδυσσεύς;
οὕτω κεν καὶ μᾶλλον ὀφέλλειεν πόνον ἄμμιν·

3η Θεματική Ενότητα:

8. **Βιργιλίου, *Εκλογαί*, 1. 6.**
MELIBOEUS
Tityre, tu patulae recubans sub tegmine fagi
silvestrem tenui Musam meditaris avena;
nos patriae finis et dulcia linquimus arva.
nos patriam fugimus; tu, Tityre, lentus in umbra
formosam resonare doces Amaryllida silvas.
TITYRUS
O Meliboee, {deus nobis haec otia fecit}[1].
namque erit ille mihi semper deus, illius aram
saepe tener nostris ab ovilibus imbuet agnus.
ille meas errare boves, ut cernis, et ipsum
ludere quae vellem calamo permisit agresti.
MELIBOEUS
Non equidem invideo, miror magis; undique totis
usque adeo turbatur agris. en ipse capellas
protinus aeger ago; hanc etiam vix, Tityre, duco.
hic inter densas corylos modonamque gemellos,
spem gregis, a, silice in nuda conixa reliquit.
saepe malum hoc nobis, si mens non laeva fuisset,
de caelo tactas memini praedicere quercus.
sed tamen iste deus qui sit da, Tityre, nobis.
TITYRUS
Urbem quam dicunt Romam, Meliboee, putavi
stultus ego huic nostrae similem, cui saepe solemus
pastores ovium teneros depellere fetus.
sic canibus catulos similes, sic matribus haedos

noram, sic parvis componere magna solebam.
verum haec tantum alias inter caput extulit urbes
quantum lenta solent inter viburna cupressi.

***Κ.Δ., Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον,* 19. 34.**
(3)
(28.) Μετὰ τοῦτο εἰδὼς ὁ Ἰησοῦς ὅτι ἤδη πάντα τετέλεσται, ἵνα τελειωθῇ ἡ γραφή, λέγει, Διψῶ. (29.) σκεῦος ἔκειτο ὄξους μεστόν· σπόγγον οὖν μεστὸν τοῦ ὄξους ὑσσώπῳ περιθέντες προσήνεγκαν αὐτοῦ τῷ στόματι. (30.) ὅτε οὖν ἔλαβεν τὸ ὄξος [ὁ] Ἰησοῦς εἶπεν, Τετέλεσται· καὶ κλίνας τὴν κεφαλὴν παρέδωκεν τὸ πνεῦμα.
(2)
(31.) Οἱ οὖν Ἰουδαῖοι, ἐπεὶ παρασκευὴ ἦν, ἵνα μὴ μείνῃ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τὰ σώματα ἐν τῷ σαββάτῳ, ἦν γὰρ μεγάλη ἡ ἡμέρα ἐκείνου τοῦ σαββάτου, ἠρώτησαν τὸν Πιλᾶτον ἵνα κατεαγῶσιν αὐτῶν τὰ σκέλη καὶ ἀρθῶσιν. (32.) ἦλθον οὖν οἱ στρατιῶται, καὶ τοῦ μὲν πρώτου κατέαξαν τὰ σκέλη καὶ τοῦ ἄλλου τοῦ συσταυρωθέντος αὐτῷ· (33.) ἐπὶ δὲ τὸν Ἰησοῦν ἐλθόντες, ὡς εἶδον ἤδη αὐτὸν τεθνηκότα, οὐ κατέαξαν αὐτοῦ τὰ σκέλη, (34.) ἀλλ᾽ εἷς τῶν στρατιωτῶν λόγχῃ αὐτοῦ τὴν πλευρὰν ἔνυξεν[2], καὶ ἐξῆλθεν εὐθὺς αἷμα καὶ ὕδωρ. (35.) καὶ ὁ ἑωρακὼς μεμαρτύρηκεν, καὶ ἀληθινὴ αὐτοῦ ἐστιν ἡ μαρτυρία, καὶ ἐκεῖνος οἶδεν ὅτι ἀληθῆ λέγει, ἵνα καὶ ὑμεῖς πιστεύσητε. (36.) ἐγένετο γὰρ ταῦτα ἵνα ἡ γραφὴ πληρωθῇ, Ὀστοῦν οὐ συντριβήσεται αὐτοῦ. (37.) καὶ πάλιν ἑτέρα γραφὴ λέγει, Ὄψονται εἰς ὃν ἐξεκέντησαν.

9. ***Κ.Δ., Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον,* 8. 50.**
(50.) ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀκούσας ἀπεκρίθη αὐτῷ, Μὴ φοβοῦ, μόνον πίστευσον, καὶ σωθήσεται.

***Κ.Δ., Πράξεις Αποστόλων,* 16. 31.**
(31.) οἱ δὲ εἶπαν, Πίστευσον ἐπὶ τὸν κύριον Ἰησοῦν, καὶ σωθήσῃ σὺ καὶ ὁ οἶκός σου.

***Π.Δ., Σοφία Σειράχ,* 2. 6.**
(6.) πίστευσον αὐτῷ, καὶ ἀντιλήμψεταί σου· εὔθυνον τὰς ὁδούς σου καὶ ἔλπισον ἐπ᾽ αὐτόν.

10. **Βιγιλίου του Πάπα, *Επιστολαί 1-2 εις τον Πατριάρχη Ευτύχιο*, Επιστολή 2, 5, γραμμές 9-10.**
(5.) ὅθεν φανερὸν γέγονε διὰ καθαρᾶς ἀληθείας ἐν τοῖς εἰρημένοις Θεοδώρου τοῦ Μοψουεστίας λόγοις τοῖς πανταχοῦ στηλιτευομένοις τὰ ἐναντία τῇι ὀρθῇι πίστει καὶ ταῖς διδασκαλίαις τῶν ἁγίων πατέρων περιέχεσθαι, ἀμέλει τε καὶ οἱ ἅγιοι πατέρες κατ᾽
αὐτοῦ γράφοντες ἰδίους λόγους πρὸς διδασκαλίαν τῆς ἁγίας ἐκκλησίας καταλελοίπασι. καὶ γὰρ ἐν ταῖς ἄλλαις αὐτοῦ βλασφημίαις φανερῶς αὐτὸν εἰρηκέναι εὑρίσκομεν ἄλλον (5) εἶναι τὸν θεὸν λόγον καὶ ἄλλον τὸν Χριστὸν ὑπὸ τῶν τῆς ψυχῆς παθῶν καὶ τῶν τῆς σαρκὸς
ἐπιθυμιῶν ἐνοχλούμενον καὶ τῶν χειρόνων κατὰ μικρὸν ἀφιστάμενον πρὸς τὰ κρείττονα τῇι προκοπῇι τῶν ἔργων ἐληλυθέναι καὶ τῇι πολιτείαι ἄμωμον γενόμενον καὶ ὡς ψιλὸν ἄνθρωπον βαπτισθῆναι ἐν ὀνόματι πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος καὶ διὰ τοῦ βαπτίσματος τὴν χάριν τοῦ ἁγίου πνεύματος εἰληφέναι καὶ υἱοθεσίας ἠξιῶσθαι καὶ καθ᾽ (10)
ὁμοίωσιν βασιλικῆς εἰκόνος εἰς πρόσωπον τοῦ θεοῦ λόγου τὸν Χριστὸν προσκυνεῖσθαι καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἄτρεπτον ταῖς ἐννοίαις καὶ παντελῶς ἀναμάρτητον γεγενῆσθαι.

11. **Ηροδότου, *Ιστορίαι*, 1. 19, 8- 1. 20, 1.**
Καὶ τὸ παραυτίκα μὲν λόγος οὐδεὶς (5)
ἐγένετο, μετὰ δὲ τῆς στρατιῆς ἀπικομένης ἐς Σάρδις
ἐνόσησε ὁ Ἀλυάττης. Μακροτέρης δέ οἱ γινομένης τῆς
νούσου, πέμπει ἐς Δελφοὺς θεοπρόπους , εἴτε δὴ συμβου-
λεύσαντός τεο, εἴτε καὶ αὐτῷ ἔδοξε πέμψαντα τὸν θεὸν
ἐπειρέσθαι περὶ τῆς νούσου. Τοῖσι δὲ ἡ Πυθίη ἀπικομένοισι (10)
ἐς Δελφοὺς οὐκ ἔφη χρήσειν, πρὶν ἢ τὸν νηὸν τῆς Ἀθη-
ναίης ἀνορθώσωσι, τὸν ἐνέπρησαν χώρης τῆς Μιλησίης
(20.) ἐν Ἀσσησῷ. Δελφῶν οἶδα ἐγὼ οὕτω ἀκούσας γενέσθαι·

Ηροδότου, *Ιστορίαι*, 1. 85, 3-6.
(85.) Κατ᾽ αὐτὸν δὲ Κροῖσον τάδε ἐγίνετο. Ἦν οἱ παῖς, τοῦ
καὶ πρότερον ἐπεμνήσθην, τὰ μὲν ἄλλα ἐπιεικής, ἄφωνος
δέ. Ἐν τῇ ὧν παρελθούσῃ εὐεστοῖ ὁ Κροῖσος τὸ πᾶν ἐς
αὐτὸν ἐπεποιήκεε ἄλλα τε ἐπιφραζόμενος καὶ δὴ καὶ ἐς
Δελφοὺς περὶ αὐτοῦ ἐπεπόμφεε χρησομένους · ἡ δὲ Πυθίη (5)
οἱ εἶπε τάδε·

12. ***Κ.Δ., Πράξεις Αποστόλων*, 14. 19.**
(14.) ἀκούσαντες δὲ οἱ ἀπόστολοι Βαρναβᾶς
καὶ Παῦλος, διαρρήξαντες τὰ ἱμάτια αὐτῶν ἐξεπήδησαν
εἰς τὸν ὄχλον, κράζοντες (15.) καὶ λέγοντες, Ἄνδρες, τί
ταῦτα ποιεῖτε; καὶ ἡμεῖς ὁμοιοπαθεῖς ἐσμεν ὑμῖν ἄνθρω-
ποι, εὐαγγελιζόμενοι ὑμᾶς ἀπὸ τούτων τῶν ματαίων
ἐπιστρέφειν ἐπὶ θεὸν ζῶντα ὃς ἐποίησεν τὸν οὐρανὸν καὶ
τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς· (5)
(16.) ὃς ἐν ταῖς παρῳχημέναις γενεαῖς εἴασεν πάντα τὰ
ἔθνη πορεύεσθαι ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν· (17.) καίτοι οὐκ ἀμάρτυ-
ρον αὐτὸν ἀφῆκεν ἀγαθουργῶν, οὐρανόθεν ὑμῖν ὑετοὺς
διδοὺς καὶ καιροὺς καρποφόρους, ἐμπιπλῶν τροφῆς καὶ
εὐφροσύνης τὰς καρδίας ὑμῶν. (18.) καὶ ταῦτα λέγοντες
μόλις κατέπαυσαν τοὺς ὄχλους τοῦ μὴ θύειν αὐτοῖς.
(19.) Ἐπῆλθαν δὲ ἀπὸ Ἀντιοχείας καὶ Ἰκονίου Ἰου-
δαῖοι, καὶ πείσαντες τοὺς ὄχλους καὶ λιθάσαντες τὸν
Παῦλον ἔσυρον ἔξω τῆς πόλεως, νομίζοντες αὐτὸν τεθνη-
κέναι[1]. (20.) κυκλωσάντων δὲ τῶν μαθητῶν αὐτὸν ἀναστὰς
εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν. καὶ τῇ ἐπαύριον ἐξῆλθεν σὺν τῷ
Βαρναβᾷ εἰς Δέρβην.

***Κ.Δ., Πράξεις Αποστόλων*, 21. 32.**
(29.) ἦσαν γὰρ προεωρακότες Τρόφι-
μον τὸν Ἐφέσιον ἐν τῇ πόλει σὺν αὐτῷ, ὃν ἐνόμιζον ὅτι
εἰς τὸ ἱερὸν εἰσήγαγεν ὁ Παῦλος. (30.) ἐκινήθη τε ἡ πόλις
ὅλη καὶ ἐγένετο συνδρομὴ τοῦ λαοῦ, καὶ ἐπιλαβόμενοι
τοῦ Παύλου εἵλκον αὐτὸν ἔξω τοῦ ἱεροῦ, καὶ εὐθέως
ἐκλείσθησαν αἱ θύραι. (31.) ζητούντων τε αὐτὸν ἀποκτεῖναι
ἀνέβη φάσις τῷ χιλιάρχῳ τῆς σπείρης ὅτι ὅλη συγχύννεται
Ἰερουσαλήμ, (32.) ὃς ἐξαυτῆς παραλαβὼν στρατιώτας καὶ
ἑκατοντάρχας κατέδραμεν ἐπ᾽ αὐτούς· οἱ δὲ ἰδόντες τὸν
χιλίαρχον καὶ τοὺς στρατιώτας ἐπαύσαντο τύπτοντες τὸν
Παῦλον[1]. (33.) τότε ἐγγίσας ὁ χιλίαρχος ἐπελάβετο αὐτοῦ
καὶ ἐκέλευσεν δεθῆναι ἁλύσεσι δυσί, καὶ ἐπυνθάνετο τίς
εἴη καὶ τί ἐστιν πεποιηκώς. (34.) ἄλλοι δὲ ἄλλο τι ἐπεφώνουν
ἐν τῷ ὄχλῳ· μὴ δυναμένου δὲ αὐτοῦ γνῶναι τὸ ἀσφαλὲς διὰ
τὸν θόρυβον ἐκέλευσεν ἄγεσθαι αὐτὸν εἰς τὴν παρεμβολήν.
(35.) ὅτε δὲ ἐγένετο ἐπὶ τοὺς ἀναβαθμούς, συνέβη βαστά-
ζεσθαι αὐτὸν ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν διὰ τὴν βίαν τοῦ
ὄχλου, (36.) ἠκολούθει γὰρ τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ κράζοντες,

Αἶρε αὐτόν.

Ομήρου, *Οδύσσεια,* 5. 351.
τὸν δὲ ἴδεν Κάδμου θυγάτηρ, καλλίσφυρος ᾽Ινώ,
Λευκοθέη, ἣ πρὶν μὲν ἔην βροτὸς αὐδήεσσα,
νῦν δ᾽ ἁλὸς ἐν πελάγεσσι θεῶν ἐξέμμορε τιμῆς. (335)
ἥ ῥ᾽ ᾽Οδυσῆ᾽ ἐλέησεν ἀλώμενον, ἄλγε᾽ ἔχοντα·
[αἰθυίῃ δ᾽ εἰκυῖα ποτῇ ἀνεδύσετο λίμνης,]
ἷζε δ᾽ ἐπὶ σχεδίης καί μιν πρὸς μῦθον ἔειπε·
ἆκάμμορε, τίπτε τοι ὧδε Ποσειδάων ἐνοσίχθων
ὠδύσατ᾽ ἐκπάγλως, ὅτι τοι κακὰ πολλὰ φυτεύει; (340)
οὐ μὲν δή σε καταφθείσει, μάλα περ μενεαίνων.
ἀλλὰ μάλ᾽ ὧδ᾽ ἔρξαι, δοκέεις δέ μοι οὐκ ἀπινύσσειν·
εἵματα ταῦτ᾽ ἀποδὺς σχεδίην ἀνέμοισι φέρεσθαι
κάλλιπ᾽, ἀτὰρ χείρεσσι νέων ἐπιμαίεο νόστου
γαίης Φαιήκων, ὅθι τοι μοῖρ᾽ ἐστὶν ἀλύξαι. (345)
τῇ δέ, τόδε κρήδεμνον ὑπὸ στέρνοιο τανύσσαι
ἄμβροτον· οὐδέ τί τοι παθέειν δέος οὐδ᾽ ἀπολέσθαι.
αὐτὰρ ἐπὴν χείρεσσιν ἐφάψεαι ἠπείροιο,
ἄψ ἀπολυσάμενος βαλέειν εἰς οἶνοπα πόντον
πολλὸν ἀπ᾽ ἠπείρου, αὐτὸς δ᾽ ἀπονόσφι τραπέσθαι. (350)
ὣς ἄρα φωνήσασα θεὰ κρήδεμνον ἔδωκεν[2],
αὐτὴ δ᾽ ἄψ ἐς πόντον ἐδύσετο κυμαίνοντα
αἰθυίῃ εἰκυῖα· μέλαν δέ ἑ κῦμ᾽ ἐκάλυψεν.

Ομήρου, *Οδύσσεια,* 5. 459-462.
ἀλλ᾽ ὅτε δή ῥ᾽ ἄμπνυτο καὶ ἐς φρένα θυμὸς ἀγέρθη,
καὶ τότε δὴ κρήδεμνον ἀπὸ ἕο λῦσε θεοῖο.
καὶ τὸ μὲν ἐς ποταμὸν ἁλιμυρήεντα μεθῆκεν, (460)
ἄψ δ᾽ ἔφερεν μέγα κῦμα κατὰ ῥόον, αἶψα δ᾽ ἄρ᾽ ᾽Ινὼ
δέξατο χερσὶ φίλῃσιν[2]· ὁ δ᾽ ἐκ ποταμοῖο λιασθεὶς
σχοίνῳ ὑπεκλίνθη, κύσε δὲ ζείδωρον ἄρουραν.

4η Θεματική Ενότητα:

13. **Ομήρου, *Οδύσσεια,* 5. 482-486 και 5. 490.**
ἀλλ᾽ ὅτε δή ῥ᾽ ἄμπνυτο καὶ ἐς φρένα θυμὸς ἀγέρθη,
καὶ τότε δὴ κρήδεμνον ἀπὸ ἕο λῦσε θεοῖο.
καὶ τὸ μὲν ἐς ποταμὸν ἁλιμυρήεντα μεθῆκεν, (460)
ἄψ δ᾽ ἔφερεν μέγα κῦμα κατὰ ῥόον, αἶψα δ᾽ ἄρ᾽ ᾽Ινὼ
δέξατο χερσὶ φίλῃσιν· ὁ δ᾽ ἐκ ποταμοῖο λιασθεὶς
σχοίνῳ ὑπεκλίνθη, κύσε δὲ ζείδωρον ἄρουραν.
ὀχθήσας δ᾽ ἄρα εἶπε πρὸς ὃν μεγαλήτορα θυμόν·
ἆἀ μοι ἐγώ, τί πάθω; τί νύ μοι μήκιστα γένηται; (465)
εἰ μέν κ᾽ ἐν ποταμῷ δυσκηδέα νύκτα φυλάσσω,
μή μ᾽ ἄμυδις στίβη τε κακὴ καὶ θῆλυς ἐέρση
ἐξ ὀλιγηπελίης δαμάσῃ κεκαφηότα θυμόν·
αὔρη δ᾽ ἐκ ποταμοῦ ψυχρὴ πνέει ἠῶθι πρό.
εἰ δέ κεν ἐς κλειτὺν ἀναβὰς καὶ δάσκιον ὕλην (470)
θάμνοισ᾽ ἐν πυκινοῖσι καταδράθω, εἴ με μεθείη
ῥῖγος καὶ κάματος, γλυκερὸς δέ μοι ὕπνος ἐπέλθοι,
δείδω μὴ θήρεσσιν ἕλωρ καὶ κύρμα γένωμαι.
ὣς ἄρα οἱ φρονέοντι δοάσσατο κέρδιον εἶναι·
βῆ ῥ᾽ ἴμεν εἰς ὕλην· τὴν δὲ σχεδὸν ὕδατος εὗρεν
ἐν περιφαινομένῳ. δοιοὺς δ᾽ ἄρ᾽ ὑπήλυθε θάμνους (475)
ἐξ ὁμόθεν πεφυῶτας· ὁ μὲν φυλίης, ὁ δ᾽ ἐλαίης.
τοὺς μὲν ἄρ᾽ οὔτ᾽ ἀνέμων διάη μένος ὑγρὸν ἀέντων,
οὔτε ποτ᾽ ἠέλιος φαέθων ἀκτῖσιν ἔβαλλεν,
οὔτ᾽ ὄμβρος περάασκε διαμπερές· ὣς ἄρα πυκνοὶ
ἀλλήλοισιν ἔφυν ἐπαμοιβαδίς· οὓς ὑπ᾽ ᾽Οδυσσεὺς (480)

δύσετ᾽. ἄφαρ δ᾽ εὐνὴν ἐπαμήσατο χερσὶ φίλῃσιν
εὐρεῖαν· φύλλων γὰρ ἔην χύσις ἤλιθα πολλή,
ὅσσον τ᾽ ἠὲ δύω ἠὲ τρεῖς ἄνδρας ἔρυσθαι
ὥρῃ χειμερίῃ, εἰ καὶ μάλα περ χαλεπαίνοι.
τὴν μὲν ἰδὼν γήθησε πολύτλας δῖος ᾽Οδυσσεύς, (485)
ἐν δ᾽ ἄρα μέσσῃ λέκτο, χύσιν δ᾽ ἐπεχεύατο φύλλων.
ὡς δ᾽ ὅτε τις δαλὸν σποδιῇ ἐνέκρυψε μελαίνῃ
ἀγροῦ ἐπ᾽ ἐσχατιῆς, ᾧ μὴ πάρα γείτονες ἄλλοι,
σπέρμα πυρὸς σώζων, ἵνα μή ποθεν ἄλλοθεν αὖοι,
ὣς ᾽Οδυσεὺς φύλλοισι καλύψατο . τῷ δ᾽ ἄρ᾽ ᾽Αθήνη (490)
ὕπνον ἐπ᾽ ὄμμασι χεῦ᾽, ἵνα μιν παύσειε τάχιστα
δυσπονέος καμάτοιο, φίλα βλέφαρ᾽ ἀμφικαλύψας.

5η Θεματική Ενότητα:

14. **Διοδώρου του Σικελιώτου, *Ιστορική Βιβλιοθήκη*, 4. 10, 1, 1-4.**

4.10.

(1.) Μετὰ δὲ ταῦτα ἡ μὲν Ἥρα δύο δράκοντας
ἀπέστειλε τοὺς ἀναλώσοντας τὸ βρέφος, ὁ δὲ παῖς
οὐ καταπλαγεὶς ἑκατέρᾳ τῶν χειρῶν τὸν αὐχένα
σφίγξας ἀπέπνιξε τοὺς δράκοντας[1]. διόπερ ᾽Αργεῖοι
πυθόμενοι τὸ γεγονὸς Ἡρακλέα προσηγόρευσαν, ὅτι (5)
δι᾽ Ἥραν ἔσχε κλέος, ᾽Αλκαῖον πρότερον καλούμενον.
τοῖς μὲν οὖν ἄλλοις οἱ γονεῖς τοὔνομα περιτιθέασι,
τούτῳ δὲ μόνῳ ἡ ἀρετὴ τὴν προσηγορίαν ἔθετο.

Παυσανίου του Περιηγητού, *Ελλάδος Περιήγησις*, 9. 23, 2, 5- 9. 23, 3, 2.

9.23.

(1.) Θηβαίοις δὲ πρὸ τῶν πυλῶν ἐστι τῶν Προιτίδων
καὶ τὸ ᾽Ιολάου καλούμενον γυμνάσιον καὶ στάδιον κατὰ
ταὐτὰ τῷ τε ἐν ᾽Ολυμπίᾳ καὶ τῷ ᾽Επιδαυρίων γῆς χῶμα·
ἐνταῦθα δείκνυται καὶ ἡρῷον ᾽Ιολάου. τελευτῆσαι δὲ
ἐν Σαρδοῖ τόν τε ᾽Ιόλαον αὐτὸν καὶ ᾽Αθηναίων καὶ (5)
Θεσπιέων τοὺς συνδιαβάντας ὁμολογοῦσι καὶ οἱ Θη-
(2.) βαῖοι. ὑπερβάντι δὲ τοῦ σταδίου τὰ ἐν δεξιᾷ δρόμος
ἵππων καὶ ἐν αὐτῷ Πινδάρου μνῆμά ἐστι. Πίνδα-
ρον δὲ ἡλικίαν ὄντα νεανίσκον καὶ ἰόντα ἐς Θεσπιὰς
[θέρους] ὥρᾳ καύματος περὶ μεσοῦσαν μάλιστα ἡμέραν
κόπος καὶ ὕπνος ἀπ᾽ αὐτοῦ κατελάμβανεν· ὁ μὲν δὴ (5)
ὡς εἶχε κατακλίνεται βραχὺ ὑπὲρ τῆς ὁδοῦ, μέλισσαι
δὲ αὐτῷ καθεύδοντι προσεπέτοντό τε καὶ ἔπλασσον
(3.) πρὸς τὰ χείλη τοῦ κηροῦ. ἀρχὴ μὲν Πινδάρῳ ποιεῖν
ᾄσματα ἐγένετο τοιαύτη[2]· εὐδοκιμοῦντα δὲ αὐτὸν ἤδη
ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα ἐς πλέον δόξης ἦρεν ἡ Πυθία
ἀνειποῦσα Δελφοῖς, ὁπόσων ἀπήρχοντο τῷ ᾽Απόλλωνι,
μοῖραν καὶ Πινδάρῳ τὴν ἴσην ἁπάντων νέμειν. λέγεται (5)
δὲ καὶ ὀνείρατος ὄψιν αὐτῷ γενέσθαι προήκοντι ἐς
γῆρας· ἐπιστᾶσα ἡ Περσεφόνη οἱ καθεύδοντι οὐκ ἔφα-
σκεν ὑμνηθῆναι μόνη θεῶν ὑπὸ Πινδάρου, ποιήσειν
μέντοι καὶ ἐς αὐτὴν ᾄσμα Πίνδαρον ἐλθόντα ὡς αὐτήν.

6η Θεματική Ενότητα:

15. ***Π.Δ., Γένεσις*, 41. 1- 41. 7.**

41.

(1.) ᾽Εγένετο δὲ μετὰ δύο ἔτη ἡμερῶν Φαραω εἶδεν ἐνύπνιον.
ᾤετο ἑστάναι ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ, (2.) καὶ ἰδοὺ ὥσπερ ἐκ τοῦ ποταμοῦ
ἀνέβαινον ἑπτὰ βόες καλαὶ τῷ εἴδει καὶ ἐκλεκταὶ ταῖς σαρξὶν καὶ
ἐβόσκοντο ἐν τῷ ἄχει· (3.) ἄλλαι δὲ ἑπτὰ βόες ἀνέβαινον μετὰ ταύ-
τας ἐκ τοῦ ποταμοῦ αἰσχραὶ τῷ εἴδει καὶ λεπταὶ ταῖς σαρξὶν καὶ

ἐνέμοντο παρὰ τὰς βόας παρὰ τὸ χεῖλος τοῦ ποταμοῦ· (4.) καὶ κατέφαγον αἱ ἑπτὰ βόες αἱ αἰσχραὶ καὶ λεπταὶ ταῖς σαρξὶν τὰς ἑπτὰ βόας τὰς καλὰς τῷ εἴδει καὶ τὰς ἐκλεκτάς. ἠγέρθη δὲ Φαραω. (5.) καὶ ἐνυπνιάσθη τὸ δεύτερον, καὶ ἰδοὺ ἑπτὰ στάχυες ἀνέβαινον ἐν πυθμένι ἑνὶ ἐκλεκτοὶ καὶ καλοί· (6.) ἄλλοι δὲ ἑπτὰ στάχυες λεπτοὶ καὶ ἀνεμόφθοροι ἀνεφύοντο μετ᾽ αὐτούς· (7.) καὶ κατέπιον οἱ ἑπτὰ στάχυες οἱ λεπτοὶ καὶ ἀνεμόφθοροι τοὺς ἑπτὰ στάχυας τοὺς ἐκλεκτοὺς καὶ τοὺς πλήρεις. ἠγέρθη δὲ Φαραω, καὶ ἦν ἐνύπνιον. (8.) Ἐγένετο δὲ πρωὶ καὶ ἐταράχθη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, καὶ ἀποστείλας ἐκάλεσεν πάντας τοὺς ἐξηγητὰς Αἰγύπτου καὶ πάντας τοὺς σοφοὺς αὐτῆς, καὶ διηγήσατο αὐτοῖς Φαραω τὸ ἐνύπνιον, καὶ οὐκ ἦν ὁ ἀπαγγέλλων αὐτὸ τῷ Φαραω. (9.) καὶ ἐλάλησεν ὁ ἀρχιοινοχόος πρὸς Φαραω λέγων Τὴν ἁμαρτίαν μου ἀναμιμνήσκω σήμερον· (10.) Φαραω ὠργίσθη τοῖς παισὶν αὐτοῦ καὶ ἔθετο ἡμᾶς ἐν φυλακῇ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ ἀρχιμαγείρου, ἐμέ τε καὶ τὸν ἀρχισιτοποιόν. (11.) καὶ εἴδομεν ἐνύπνιον ἐν νυκτὶ μιᾷ, ἐγώ τε καὶ αὐτός, ἕκαστος κατὰ τὸ αὐτοῦ ἐνύπνιον εἴδομεν. (12.) ἦν δὲ ἐκεῖ μεθ᾽ ἡμῶν νεανίσκος παῖς Εβραῖος τοῦ ἀρχιμαγείρου, καὶ διηγησάμεθα αὐτῷ, καὶ συνέκρινεν ἡμῖν. (13.) ἐγενήθη δὲ καθὼς συνέκρινεν ἡμῖν, οὕτως καὶ συνέβη, ἐμέ τε ἀποκατασταθῆναι ἐπὶ τὴν ἀρχήν μου, ἐκεῖνον δὲ κρεμασθῆναι.

16. **Ευριπίδου, *Μήδεια,* 1197-1202.**
πίτνει δ᾽ ἐς οὖδας συμφορᾶι νικωμένη, (1195)
πλὴν τῶι τεκόντι κάρτα δυσμαθὴς ἰδεῖν·
οὔτ᾽ ὀμμάτων γὰρ δῆλος ἦν κατάστασις
οὔτ᾽ εὐφυὲς πρόσωπον, αἷμα δ᾽ ἐξ ἄκρου
ἔσταζε κρατὸς συμπεφυρμένον πυρί,
σάρκες δ᾽ ἀπ᾽ ὀστέων ὥστε πεύκινον δάκρυ (1200)
γνάθοις ἀδήλοις φαρμάκων ἀπέρρεον,
δεινὸν θέαμα .

Ευριπίδου, *Μήδεια,* 1207-1230.
Ὦ δύστηνε παῖ,
τίς σ᾽ ὧδ᾽ ἀτίμως δαιμόνων ἀπώλεσεν;
τίς τὸν γέροντα τύμβον ὀρφανὸν σέθεν
τίθησιν; οἴμοι, συνθάνοιμί σοι, τέκνον. (1210)
ἐπεὶ δὲ θρήνων καὶ γόων ἐπαύσατο,
χρήιζων γεραιὸν ἐξαναστῆσαι δέμας
προσείχεθ᾽ ὥστε κισσὸς ἔρνεσιν δάφνης
λεπτοῖσι πέπλοις, δεινὰ δ᾽ ἦν παλαίσματα.
ὁ μὲν γὰρ ἤθελ᾽ ἐξαναστῆσαι γόνυ, (1215)
ἡ δ᾽ ἀντελάζυτ᾽· εἰ δὲ πρὸς βίαν ἄγοι,
σάρκας γεραιὰς ἐσπάρασσ᾽ ἀπ᾽ ὀστέων.
χρόνωι δ᾽ ἀπέσβη καὶ μεθῆχ᾽ ὁ δύσμορος
ψυχήν· κακοῦ γὰρ οὐκέτ᾽ ἦν ὑπέρτερος.
κεῖνται δὲ νεκροὶ παῖς τε καὶ γέρων πατήρ (1220)
[πέλας, ποθεινὴ δακρύοισι συμφορά].
καί μοι τὸ μὲν σὸν ἐκποδὼν ἔστω λόγου·
γνώσηι γὰρ αὐτὴ ζημίας ἐπιστροφήν.
τὰ θνητὰ δ᾽ οὐ νῦν πρῶτον ἡγοῦμαι σκιάν,
οὐδ᾽ ἂν τρέσας εἴποιμι τοὺς σοφοὺς βροτῶν (1225)
δοκοῦντας εἶναι καὶ μεριμνητὰς λόγων
τούτους μεγίστην μωρίαν ὀφλισκάνειν.
θνητῶν γὰρ οὐδείς ἐστιν εὐδαίμων ἀνήρ·
ὄλβου δ᾽ ἐπιρρυέντος εὐτυχέστερος
ἄλλου γένοιτ᾽ ἂν ἄλλος, εὐδαίμων δ᾽ ἂν οὔ. (1230)

Ευριπίδου, *Μήδεια,* 1236-1250.
{Μη.} φίλαι, δέδοκται τοὔργον ὡς τάχιστά μοι
παῖδας κτανούσηι τῆσδ᾽ ἀφορμᾶσθαι χθονός,
καὶ μὴ σχολὴν ἄγουσαν ἐκδοῦναι τέκνα
ἄλληι φονεῦσαι δυσμενεστέραι χερί.
πάντως σφ᾽ ἀνάγκη κατθανεῖν· ἐπεὶ δὲ χρή,□(1240)
ἡμεῖς κτενοῦμεν οἵπερ ἐξεφύσαμεν.
ἀλλ᾽ εἶ᾽ ὁπλίζου, καρδία· τί μέλλομεν
τὰ δεινὰ κἀναγκαῖα μὴ πράσσειν κακά;
ἄγ᾽, ὦ τάλαινα χεὶρ ἐμή, λαβὲ ξίφος,
λάβ᾽, ἕρπε πρὸς βαλβῖδα λυπηρὰν βίου, (1245)
καὶ μὴ κακισθῆις μηδ᾽ ἀναμνησθῆις τέκνων,
ὡς φίλταθ᾽, ὡς ἔτικτες, ἀλλὰ τήνδε γε
λαθοῦ βραχεῖαν ἡμέραν παίδων σέθεν
κἄπειτα θρήνει· καὶ γὰρ εἰ κτενεῖς σφ᾽, ὅμως
φίλοι γ᾽ ἔφυσαν· δυστυχὴς δ᾽ ἐγὼ γυνή. (1250)

7η Θεματική Ενότητα:

17. **Ειρηναίου, *Ελέγχου και ανατροπής της ψευδωνύμου γνώσεως βιβλία πέντε,* 1. 1, 8, 17- 22.**
Οὐκέτι γὰρ ταῦτα ὅμοια ἐκείνοις, περὶ ὧν ὁ Κύριος
ἡμῶν εἴρηκε, δωρεὰν ἐλάβετε, δωρεὰν δότε· ἀλλὰ ἀνακε-
χωρηκότα, καὶ τερατώδη καὶ βαθέα μυστήρια μετὰ πολλοῦ
καμάτου περιγινόμενα τοῖς φιλοψευδέσι. Τίς γὰρ οὐκ ἂν (10)
ἐκδαπανήσειε πάντα τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ, ἵνα μάθῃ, ὅτι ἀπὸ
τῶν δακρύων τῆς Ἐνθυμήσεως τοῦ πεπονθότος Αἰῶνος, θάλασ-
σαι, καὶ πηγαὶ, καὶ ποταμοὶ, καὶ πᾶσα ἔνυδρος οὐσία τὴν
γένεσιν εἴληφεν, ἐκ δὲ τοῦ γέλωτος αὐτῆς τὸ φῶς, καὶ ἐκ
τῆς ἐκπλήξεως καὶ τῆς ἀμηχανίας τὰ σωματικὰ τοῦ κόσμου (15)
στοιχεῖα; Βούλομαι δὲ καὶ αὐτὸς συνεισενεγκεῖν τι τῇ καρπο-
φορίᾳ αὐτῶν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁρῶ τὰ μὲν γλυκέα ὕδατα ὄντα,
οἷον πηγὰς, καὶ ποταμοὺς, καὶ ὄμβρους, καὶ τὰ τοιαῦτα· τὰ
δὲ ἐπὶ ταῖς θαλάσσαις ἁλμυρά· ἐπινοῶ μὴ πάντα ἀπὸ τῶν
δακρύων αὐτῆς προβεβλῆσθαι, διότι τὸ **δάκρυον ἁλμυρὸν** τῇ (20)
ποιότητι ὑπάρχει· φανερὸν οὖν, ὅτι τὰ ἁλμυρὰ ὕδατα ταῦτά
ἐστι τὰ ἀπὸ τῶν δακρύων. Εἰκὸς δὲ αὐτὴν ἐν ἀγωνίᾳ πολλῇ
καὶ ἀμηχανίᾳ γεγονυῖαν καὶ ἱδρωκέναι· ἐντεῦθεν δὴ κατὰ τὴν
ὑπόθεσιν αὐτῶν ὑπολαμβάνειν δεῖ, πηγὰς καὶ ποταμοὺς, καὶ εἴ
τινα ἄλλα γλυκέα ὕδατα ὑπάρχει, τὴν γένεσιν μὴ [λ. μετεσχ.] (25)
ἐσχηκέναι ἀπὸ τῶν δακρύων [ἱδρώτων] αὐτῆς· ἀπίθανον γὰρ,
μιᾶς ποιότητος οὔσης τῶν δακρύων, τὰ μὲν ἁλμυρὰ, τὰ δὲ
γλυκέα ὕδατα ἐξ αὐτῶν προελθεῖν· τοῦτο δὲ πιθανώτερον, τὰ
μὲν εἶναι ἀπὸ τῶν δακρύων, τὰ δὲ ἀπὸ τῶν ἱδρώτων. Ἐπειδὴ
καὶ θερμὰ καὶ δριμέα τινὰ ὕδατά ἐστιν ἐν τῷ κόσμῳ, νοεῖν (30)
ὀφείλεις, τὶ ποιήσασα, καὶ ἐκ ποίου μορίου προήκατο ταῦτα·
ἁρμόζουσι γὰρ τοιοῦτοι καρποὶ τῇ ὑποθέσει αὐτῶν. Διο-
δεύσασαν οὖν πᾶν πάθος τὴν Μητέρα αὐτῶν, καὶ μόγις
ὑπερκύψασαν, ἐπὶ ἱκεσίαν τραπῆναι τοῦ καταλιπόντος αὐτὴν
φωτὸς, τουτέστι τοῦ Χριστοῦ, λέγουσιν·

***Θεοκρίτου, *Ειδύλλια,* 23. 34.**
(23.) [ΘΕΟΚΡΙΤΟΥ] ΕΡΑΣΤΗΣ (τ)
Ἀνήρ τις πολύφιλτρος ἀπηνέος ἤρατ᾽ ἐφάβω, (1)
τὰν μορφὰν ἀγαθῶ, τὸν δὲ τρόπον οὐκέθ᾽ ὁμοίω·
μίσει τὸν φιλέοντα καὶ οὐδὲ ἓν ἄμερον εἶχε,
κοὐκ ᾔδει τὸν Ἔρωτα τίς ἦν θεός, ἁλίκα τόξα
χερσὶ κρατεῖ, χὠς πικρὰ βέλη ποτικάρδια βάλλει· (5)
πάντα δὲ κἀν μύθοισι καὶ ἐν προσόδοισιν ἀτειρής.
οὐδέ τι τῶν πυρσῶν παραμύθιον, οὐκ ἀμάρυγμα

χείλεος, οὐκ ὅσσων λιπαρὸν σέλας, οὐ ῥόδα μάλων,
οὐ λόγος, οὐχὶ φίλαμα, τὸ κουφίζει τὸν ἔρωτα.
οἷα δὲ θὴρ ὑλαῖος ὑποπτεύῃσι κυναγώς, (10)
οὕτως + πάντ᾽ ἐποίει ποτὶ τὸν βροτόν +· ἄγρια δ᾽ αὐτῷ
χείλεα καὶ κῶραι δεινὸν + βλέπον εἶχεν ἀνάγκαν + ·
τᾷ δὲ χολᾷ τὸ πρόσωπον ἀμείβετο, φεῦγε δ᾽ ἀπὸ χρώς
ὕβριν + τᾶς ὀργᾶς + περικείμενον. ἀλλὰ καὶ οὕτως
ἦν καλός· ἐξ ὀργᾶς δ᾽ ἐρεθίζετο μᾶλλον ἐραστάς. (15)
λοίσθιον οὐκ ἤνεικε τόσαν φλόγα τᾶς Κυθερείας,
ἀλλ᾽ ἐνθὼν ἔκλαιε ποτὶ στυγνοῖσι μελάθροις,
καὶ κύσε τὰν φλιάν, οὕτω δ᾽ ἀντέλλετο φωνά·
᾽ἄγριε παῖ καὶ στυγνέ, κακᾶς ἀνάθρεμμα λεαίνας,
λάινε παῖ καὶ ἔρωτος ἀνάξιε, δῶρά τοι ἦνθον (20)
λοίσθια ταῦτα φέρων, τὸν ἐμὸν βρόχον· οὐκέτι γάρ σε,
κῶρε, θέλω λυπεῖν ποχ᾽ ὁρώμενος, ἀλλὰ βαδίζω
ἔνθα τύ μευ κατέκρινας, ὅπῃ λόγος ἦμεν ἀτερπέων
ξυνὸν τοῖσιν ἐρῶσι τὸ φάρμακον, ἔνθα τὸ λᾶθος.
ἀλλὰ καὶ ἦν ὅλον αὐτὸ λαβὼν ποτὶ χεῖλος ἀμέλξω, (25)
οὐδ᾽ οὕτως σβέσσω τὸν ἐμὸν πόθον. ἄρτι δὲ χαίρειν
τοῖσι τεοῖς προθύροις ἐπιβάλλομαι. οἶδα τὸ μέλλον.
καὶ τὸ ῥόδον καλόν ἐστι, καὶ ὁ χρόνος αὐτὸ μαραίνει·
καὶ τὸ ἴον καλόν ἐστιν ἐν εἴαρι, καὶ ταχὺ γηρᾷ·
[λευκὸν τὸ κρίνον ἐστί, μαραίνεται ἀνίκα πίπτει· (30)
ἁ δὲ χιὼν λευκά, καὶ τάκεται ἀνίκα + παχθῇ·]
καὶ κάλλος καλόν ἐστι τὸ παιδικόν, ἀλλ᾽ ὀλίγον ζῇ.
ἥξει καιρὸς ἐκεῖνος ὁπανίκα καὶ τὺ φιλάσεις.
<u>ἀνίκα τὰν κραδίαν ὀπτεύμενος ἀλμυρὰ κλαύσεις.</u>
ἀλλὰ τύ, παῖ, καὶ τοῦτο πανύστατον ἁδύ τι ῥέξον· (35)
ὁππόταν ἐξενθὼν ἀρταμένον ἐν προθύροισι
τοῖσι τεοῖσιν ἴδῃς τὸν τλάμονα, μή με παρένθῃς,
στᾶθι δὲ καὶ βραχὺ κλαῦσον, ἐπισπείσας δὲ τὸ δάκρυ
λῦσον τᾶς σχοίνω με καὶ ἀμφίθες ἐκ ῥεθέων σῶν
εἵματα καὶ κρύψον με, τὸ δ᾽ αὖ πύματόν με φίλασον· (40)
κἂν νεκρῷ χάρισαι τεὰ χείλεα. μή με φοβαθῇς·
οὐ δύναμαι + εἶν + σε· ἀπαλλάξεις με φιλάσας.
χῶμα δέ μοι κοίλανον ὅ μευ κρύψει τὸν ἔρωτα,
κἢν ἀπίῃς, τόδε μοι τρὶς ἐπάυσον· ᾽ὦ φίλε, κεῖσαι·᾽
ἢν δὲ θέλῃς, καὶ τοῦτο· ᾽καλὸς δέ μοι ὤλεθ᾽ ἑταῖρος.᾽ (45)
γράψον καὶ τόδε γράμμα τὸ σοῖς τοίχοισι χαράσσω·
᾽τοῦτον ἔρως ἔκτεινεν· ὁδοιπόρε, μὴ παροδεύσῃς,
ἀλλὰ στὰς τόδε λέξον· ἀπηνέα εἶχεν ἑταῖρον.᾽

***Ωριγένους, *Κατά Κέλσου*, 5. 55, 27.**
Εἶτα φύρων καὶ συγχέων ἃ ὅπως ποτὲ ἤκουσε καὶ τὰ (15)
ὅπου ποτ᾽ οὖν γεγραμμένα, εἴτε δεδογμένα θεῖα εἶναι παρὰ
Χριστιανοῖς εἴτε καὶ μή, φησὶ τοὺς ὁμοῦ καταβεβηκότας
ἑξήκοντα ἢ ἑβδομήκοντα κολάζεσθαι δεσμοῖς ὑποβληθέντας ἐν
γῇ. Καὶ φέρει ὡς ἀπὸ τοῦ ᾽Ενώχ, οὐκ ὀνομάζων αὐτόν, τό·
ὅθεν καὶ τὰς θερμὰς πηγὰς εἶναι τὰ ἐκείνων δάκρυα, πρᾶγμα (20)
οὔτε λεγόμενον οὔτ᾽ ἀκουόμενον ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ θεοῦ.
Οὐδὲ γὰρ ἀνόητος οὕτως τις ἦν, ἵνα σωματοποιήσῃ δάκρυα
παραπλήσια τοῖς τῶν ἀνθρώπων ἐν τοῖς καταβεβηκόσιν ἐξ
οὐρανοῦ ἀγγέλοις. Καὶ εἰ χρή γε παίζειν πρὸς τὰ καθ᾽ ἡμῶν
σπουδαζόμενα τῷ Κέλσῳ, λεκτέον ὅτι οὐκ ἄν τις εἴπε τὰς (25)
θερμὰς πηγάς, ὧν αἱ πλεῖσταί γλυκεῖαί εἰσι, δάκρυα εἶναι
τῶν ἀγγέλων, <u>ἐπεὶ ἡ φύσις τῶν δακρύων ἐστὶν ἁλμυρά·</u>
εἰ μὴ ἄρα οἱ κατὰ τὸν Κέλσον ἄγγελοι γλυκέα δακρύουσιν.

18. **Ευριπίδου, *Μήδεια,* 786.**
πέμψω γὰρ αὐτοὺς δῶρ᾽ ἔχοντας ἐν χεροῖν,
[νύμφηι φέροντας, τήνδε μὴ φεύγειν χθόνα,] (785)
λεπτόν τε πέπλον καὶ πλόκον χρυσήλατον·

Ευριπίδου, *Μήδεια*, 1186 και 1192-1194.
χρυσοῦς μὲν ἁμφὶ κρατὶ κείμενος πλόκος
θαυμαστὸν ἵει νᾶμα παμφάγου πυρός,
πέπλοι δὲ λεπτοί, σῶν τέκνων δωρήματα,
λευκὴν ἔδαπτον σάρκα τῆς δυσδαίμονος.
φεύγει δ᾽ ἀναστᾶσ᾽ ἐκ θρόνων πυρουμένη, (1190)
σείουσα χαίτην κρᾶτά τ᾽ ἄλλοτ᾽ ἄλλοσε,
ῥῖψαι θέλουσα στέφανον· ἀλλ᾽ ἀραρότως
σύνδεσμα χρυσὸς εἶχε, πῦρ δ᾽, ἐπεὶ κόμην
ἔσεισε, μᾶλλον δὶς τόσως ἐλάμπετο.

8η Θεματική Ενότητα:

19. **Ψευδο-Λουκιανού, *Όνος*, 13. 1-9.**
(12.) ἡμέραις δὲ ὕστερον οὐ πολλαῖς ἀγγέλλει πρός με ἡ
Παλαίστρα ὡς ἡ δέσποινα αὐτῆς μέλλοι ὄρνις
γενομένη πέτεσθαι πρὸς τὸν ἐρώμενον.
κἀγώ, Νῦν, ἔφην, ὁ καιρός, ὦ Παλαίστρα, τῆς (5)
εἰς ἐμὲ χάριτος, ᾗ νῦν ἔχεις τὸν σαυτῆς ἱκέτην
ἀναπαῦσαι πολυχρονίου ἐπιθυμίας.
Θάρρει, ἔφη.
κἀπειδὴ ἑσπέρα ἦν, ἄγει με λαβοῦσα πρὸς τὴν
θύραν τοῦ δωματίου, ἔνθα ἐκεῖνοι ἐκάθευδον, καὶ (10)
κελεύει με προσάγειν ὀπῇ τινι τῆς θύρας λεπτῇ καὶ
σκοπεῖν τὰ γινόμενα ἔνδον. ὁρῶ οὖν τὴν μὲν γυναῖκα
ἀποδυομένην. εἶτα γυμνὴ τῷ λύχνῳ προσελθοῦσα
καὶ χόνδρους δύο λαβοῦσα τὸν μὲν λιβανωτὸν τῷ
πυρὶ τοῦ λύχνου ἐπέθηκε καὶ στᾶσα πολλὰ τοῦ
λύχνου κατελάλησεν· εἶτα κιβώτιον ἁδρὸν ἀνοίξασα, (15)
πάνυ πολλὰς ἔχον πυξίδας ἐν αὐτῷ, ἔνθεν ἀναιρεῖται
καὶ προφέρει μίαν· ἡ δὲ εἶχεν ἐμβεβλημένον ὅ
τι μὲν οὐκ οἶδα, τῆς δὲ ὄψεως αὐτῆς ἕνεκα ἔλαιον
αὐτὸ ἐδόκουν εἶναι. ἐκ τούτου λαβοῦσα χρίεται
ὅλη, ἀπὸ τῶν ὀνύχων ἀρξαμένη τῶν κάτω, καὶ (20)
ἄφνω πτερὰ ἐκφύεται αὐτῇ, καὶ ἡ ῥὶν κερατίνη καὶ
γρυπὴ ἐγένετο, καὶ τἄλλα δὲ ὅσα ὀρνίθων κτήματα
καὶ σύμβολα πάντα εἶχε· καὶ ἦν ἄλλο οὐδὲν ἢ
κόραξ νυκτερινός. ἐπεὶ δὲ εἶδεν ἑαυτὴν ἐπτερωμένην,
κρώξασα δεινὸν καὶ οἷον ἐκεῖνοι οἱ κόρακες, (25)
ἀναστᾶσα ᾤχετο πετομένη διὰ τῆς θυρίδος.
(13.) ἐγὼ δὲ ὄναρ ἐκεῖνο οἰόμενος ὁρᾶν τοῖς δακτύλοις
τῶν ἑαυτοῦ βλεφάρων ἡπτόμην, οὐ πιστεύων τοῖς
ἐμαυτοῦ ὀφθαλμοῖς οὔθ᾽ ὅτι βλέπουσιν οὔθ᾽ ὅτι
ἐγρηγόρασιν. ὡς δὲ μόλις καὶ βραδέως ἐπείσθην
ὅτι μὴ καθεύδω, ἐδεόμην τότε τῆς Παλαίστρας (5)
πτερῶσαι κἀμὲ καὶ χρίσασαν ἐξ ἐκείνου τοῦ
φαρμάκου ἐᾶσαι πέτεσθαί με· ἠβουλόμην γὰρ
πείρᾳ μαθεῖν εἰ μεταμορφωθεὶς ἐκ τοῦ ἀνθρώπου
καὶ τὴν ψυχὴν ὄρνις ἔσομαι. ἡ δὲ τὸ δωμάτιον
ὑπανοίξασα κομίζει τὴν πυξίδα. ἐγὼ δὲ σπεύδων (10)
ἤδη ἀποδύσας χρίω ὅλον ἐμαυτόν, καὶ ὄρνις μὲν οὐ
γίνομαι ὁ δυστυχής, ἀλλά μοι οὐρὰ ὄπισθεν ἐξῆλθεν,
καὶ οἱ δάκτυλοι πάντες ᾤχοντο οὐκ οἶδ᾽ ὅποι·
ὄνυχας δὲ τοὺς πάντας τέσσαρας εἶχον, καὶ
τούτους οὐδὲν ἄλλο ἢ ὁπλάς, καί μοι αἱ χεῖρες καὶ (15)

οἱ πόδες κτήνους πόδες ἐγένοντο, καὶ τὰ ὦτα δὲ
μακρὰ καὶ τὸ πρόσωπον μέγα. ἐπεὶ δὲ κύκλῳ
περιεσκόπουν, αὐτὸν ἑώρων ὄνον, φωνὴν δὲ ἀνθρώπου
ἐς τὸ μέμψασθαι τὴν Παλαίστραν οὐκέτι εἶχον. τὸ
δὲ χεῖλος ἐκτείνας κάτω καὶ αὐτῷ δὴ τῷ σχήματι
ὡς ὄνος ὑποβλέπων ᾐτιώμην αὐτήν, ὅση δύναμις, (20)
ὄνος ἀντὶ ὄρνιθος γενόμενος. (14.) ἡ δὲ ἀμφοτέραις
ταῖς χερσὶν τυψαμένη τὸ πρόσωπον, Τάλαινα,
εἶπεν, ἐγώ, μέγα εἴργασμαι κακόν· σπεύσασα γὰρ
ἥμαρτον ἐν τῇ ὁμοιότητι τῶν πυξίδων καὶ ἄλλην
ἔλαβον οὐχὶ τὴν τὰ πτερὰ φύουσαν. ἀλλὰ θάρρει (5)
μοι, φίλτατε· ῥᾴων γὰρ ἡ τούτου θεραπεία·
ῥόδα γὰρ μόνα εἰ φάγοις, ἀποδύσῃ μὲν αὐτίκα τὸ
κτῆνος, τὸν δὲ ἐραστήν μοι τὸν ἐμὸν αὖθις ἀποδώ-
σεις. ἀλλά μοι, φίλτατε, τὴν μίαν νύκτα ταύτην
ὑπόμεινον ἐν τῷ ὄνῳ, ὄρθρου δὲ δραμοῦσα οἴσω σοι (10)
ῥόδα καὶ φαγὼν ἰαθήσῃ. ταῦτα εἶπεν καταψήσασα
μου τὰ ὦτα καὶ τὸ λοιπὸν δέρμα.
(15.) ἐγὼ δὲ τὰ μὲν ἄλλα ὄνος ἤμην, τὰς δὲ φρένας
καὶ τὸν νοῦν ἄνθρωπος ἐκεῖνος ὁ Λούκιος, δίχα
τῆς φωνῆς. πολλὰ οὖν κατ' ἐμαυτὸν μεμψάμενος
τὴν Παλαίστραν ἐπὶ τῇ ἁμαρτίᾳ δακὼν τὸ χεῖλος
ἀπῄειν ἔνθα ἠπιστάμην ἑστῶτα τὸν ἐμαυτοῦ ἵππον (5)
καὶ ἄλλον ἀληθινὸν ὄνον τὸν Ἱππάρχου. οἱ δὲ
αἰσθόμενοί με εἴσω παριόντα, δείσαντες μὴ τοῦ
χόρτου κοινωνὸς αὐτοῖς ἐπεισέρχομαι, τὰ ὦτα
κατακλίναντες ἕτοιμοι ἦσαν τοῖς ποσὶν ἀμύνειν
τῇ γαστρί· κἀγὼ συνεὶς πορρωτέρω ποι τῆς φάτνης (10)
ἀποχωρήσας ἑστὼς ἐγέλων, ὁ δέ μοι γέλως ὀγκηθ-
μὸς ἦν. ταῦτα δ' ἄρ' ἐνενόουν πρὸς ἐμαυτόν·

20. ***Π.Δ., Ησαΐας*, 8. 6.**
8.
(1.) Καὶ εἶπεν κύριος πρός με Λαβὲ σεαυτῷ τόμον καινοῦ μεγάλου
καὶ γράψον εἰς αὐτὸν γραφίδι ἀνθρώπου Τοῦ ὀξέως προνομὴν ποι-
ῆσαι σκύλων· πάρεστιν γάρ. (2.) καὶ μάρτυράς μοι ποίησον πιστοὺς
ἀνθρώπους, τὸν Ουριαν καὶ τὸν Ζαχαριαν υἱὸν Βαραχιου. (3.) καὶ προσ-
ῆλθον πρὸς τὴν προφῆτιν, καὶ ἐν γαστρὶ ἔλαβεν καὶ ἔτεκεν υἱόν.
καὶ εἶπεν κύριός μοι Κάλεσον τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ταχέως σκύλευσον,
ὀξέως προνόμευσον· (4.) διότι πρὶν ἢ γνῶναι τὸ παιδίον καλεῖν πα-
τέρα ἢ μητέρα, λήμψεται δύναμιν Δαμασκοῦ καὶ τὰ σκῦλα Σαμα-
ρείας ἔναντι βασιλέως Ἀσσυρίων.
(5.) Καὶ προσέθετο κύριος λαλῆσαί μοι ἔτι (6.) <u>Διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι
τὸν λαὸν τοῦτον τὸ ὕδωρ τοῦ Σιλωαμ τὸ πορευόμενον ἡσυχῇ,</u> ἀλλὰ
βούλεσθαι ἔχειν τὸν Ραασσων καὶ τὸν υἱὸν Ρομελιου βασιλέα ἐφ'
ὑμῶν, (7.) διὰ τοῦτο ἰδοὺ ἀνάγει κύριος ἐφ' ὑμᾶς τὸ ὕδωρ τοῦ ποτα-
μοῦ τὸ ἰσχυρὸν καὶ τὸ πολύ, τὸν βασιλέα τῶν Ἀσσυρίων καὶ τὴν
δόξαν αὐτοῦ, καὶ ἀναβήσεται ἐπὶ πᾶσαν φάραγγα ὑμῶν καὶ περι-
πατήσει ἐπὶ πᾶν τεῖχος ὑμῶν (8.) καὶ ἀφελεῖ ἀπὸ τῆς Ιουδαίας ἄνθρω-
πον ὃς δυνήσεται κεφαλὴν ἆραι ἢ δυνατὸν συντελέσασθαί τι, καὶ
ἔσται ἡ παρεμβολὴ αὐτοῦ ὥστε πληρῶσαι τὸ πλάτος τῆς χώρας
σου· μεθ' ἡμῶν ὁ θεός. (9.) γνῶτε ἔθνη καὶ ἡττᾶσθε, ἐπακούσατε ἕως
ἐσχάτου τῆς γῆς, ἰσχυκότες ἡττᾶσθε· ἐὰν γὰρ πάλιν ἰσχύσητε,
πάλιν ἡττηθήσεσθε. (10.) καὶ ἢν ἂν βουλεύσησθε βουλήν, διασκεδάσει
κύριος, καὶ λόγον ὃν ἐὰν λαλήσητε, οὐ μὴ ἐμμείνῃ ὑμῖν, ὅτι μεθ'
ἡμῶν κύριος ὁ θεός.

21. **Πλινίου του πρεσβυτέρου, *Φυσική Ιστορία*, 6. 23.**
a caspio mari scythicoque oceano in eoum cursus inflectitur, ad orientem conversa litorum fronte. inhabitabilis eius prima pars a scythico promunturio ob nives; proxima inculta saevitia gentium. anthropophagi scythae insident humanis corporibus vescentes; ideo iuxta vastae solitudines ferarumque multitudo, haut dissimilem hominum inmanitatem obsidens. iterum deinde scythae iterumque deserta cum beluis usque ad iugum incubans mari quod vocant tabim. nec ante dimidiam ferme longitudinem eius orae, quae spectat aestivum orientem, inhabitatur illa regio. primi sunt hominum qui noscantur seres, lanicio silvarum nobiles, perfusam aqua depectentes frondium canitiem, unde geminus feminis nostris labos redordiendi fila rursusque texendi: tam multiplici opere, tam longinquo orbe petitur ut in publico matrona traluceat[1]. seres mites quidem, sed et ipsi feris similes coetum reliquorum mortalium fugiunt, commercia exspectant. primum eorum noscitur flumen psitharas, proximum cambari, tertium lanos, a quo promunturium chryse, sinus cirnaba, flumen atianos, sinus et gens hominum attacorum, apricis ab omni noxio adflatu seclusa collibus, eadem, qua hyperborei degunt, temperie. de iis privatim condidit volumen amometus, sicut hecataeus de hyperboreis. ab attacoris gentes phuni et thocari et, iam indorum, casiri introrsus ad scythas versi - humanis corporibus vescuntur - , nomades quoque indiae vagantur. sunt qui ab aquilone contingi ab ipsis ciconas dixere et brisaros.

Πετρωνίου, *Σατυρικά*, 55.
[LV] Comprobamus nos factum et quam in praecipiti res humanae essent, vario sermone garrimus."Ita, inquit Trimalchio, non oportet hunc casum sine inscriptione transire; statimque codicillos poposcit et non diu cogitatione distorta haec recitavit:
"Quod non expectes, ex transverso fit
et supra nos Fortuna negotia curat:
quare da nobis vina Falerna puer."
Ab hoc epigrammate coepit poetarum esse mentio <. . .> diuque summa carminis penes Mopsum Thracem commorata est <. . .> donec Trimalchio: "Rogo, inquit, magister, quid putas inter Ciceronem et Publilium interesse? Ego alterum puto disertiorem fuisse, alterum honestiorem. Quid enim his melius dici potest?
Luxuriae ructu Martis marcent moenia.
Tuo palato clausus pavo pascitur
plumato amictus aureo Babylonico,
gallina tibi Numidica, tibi gallus spado.
Ciconia etiam, grata peregrina hospita
pietaticultrix, gracilipes, crotalistria,
avis exul hiemis, titulus tepidi temporis,
nequitiae nidum in caccabo fecit modo.
Quo margarita cara tibi, bacam Indicam?
An ut matrona ornata phaleris pelagiis
tollat pedes indomita in strato extraneo?
Smaragdum ad quam rem viridem, pretiosum vitrum?
Quo Carchedonios optas ignes lapideos?
Nisi ut scintillet probitas e carbunculis?
Aequum est induere nuptam **ventum textilem**,
palam prostare nudam in nebula linea?[2]

22. **Ψευδο-Απολλοδώρου, *Βιβλιοθήκη*, 2. 115, 5-10.**
βαδίζων δὲ δι᾽ Ἰλλυριῶν, καὶ σπεύ-
δων ἐπὶ ποταμὸν Ἠριδανόν, ἦκε πρὸς νύμφας Διὸς
(115.) καὶ Θέμιδος. αὗται μηνύουσιν αὐτῷ Νηρέα. συλλαβὼν
δὲ αὐτὸν κοιμώμενον καὶ παντοίας ἐναλλάσσοντα μορ-
φὰς ἔδησε, καὶ οὐκ ἔλυσε πρὶν ἢ μαθεῖν παρ᾽ αὐτοῦ
ποῦ τυγχάνοιεν τὰ μῆλα καὶ αἱ Ἑσπερίδες. μαθὼν δὲ
Λιβύην διεξήει. ταύτης ἐβασίλευε παῖς Ποσειδῶνος (5)
Ἀνταῖος, ὃς τοὺς ξένους ἀναγκάζων παλαίειν ἀνῄρει.
τούτῳ παλαίειν ἀναγκαζόμενος Ἡρακλῆς ἀράμενος ἄμμασι
μετέωρον κλάσας ἀπέκτεινε· ψαύοντα γὰρ γῆς ἰσχυρό-
τερον συνέβαινε γίνεσθαι, διὸ καὶ Γῆς τινες ἔφασαν
τοῦτον εἶναι παῖδα. (10)

23. **Σιδωνίου Απολλιναρίου, *Επιστολαί*, βιβλίο IX, επιστολή XIII, παράγραφος V.**
Arabumque messe pinguis
petat alta tecta fumus.
Veniente nocte nec non
numerosus erigatur
laquearibus coruscis
camenae in superna lychnus:
oleumque nescientes
adipesque glutinosos
utero tumente fundant
opobalsamum lucernae.

24. **Διοδώρου του Σικελιώτου, *Ιστορική Βιβλιοθήκη*, 2.π., 1, 2-9.**
2.π.
(1.) Τάδε ἔνεστιν ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν Διοδώρου βίβλων. (1τ)
Περὶ Νίνου τοῦ πρώτου βασιλεύσαντος κατὰ τὴν ᾽Ασίαν (2)
καὶ τῶν ὑπ᾽ αὐτοῦ πραχθέντων.
Περὶ τῆς Σεμιράμιδος γενέσεως καὶ τῆς περὶ αὐτὴν
αὐξήσεως. (5)
῾Ως Νίνος ὁ βασιλεὺς ἔγημε τὴν Σεμίραμιν διὰ τὴν ἀρε-
τὴν αὐτῆς.
῾Ως Σεμίραμις τελευτήσαντος Νίνου διαδεξαμένη τὴν
βασιλείαν πολλὰς καὶ μεγάλας πράξεις ἐπετελέσατο .
Κτίσις Βαβυλῶνος καὶ τῆς κατ᾽ αὐτὴν κατασκευῆς (10)
[ἀπαγγελία].
Περὶ τοῦ κρεμαστοῦ λεγομένου κήπου καὶ τῶν ἄλλων
τῶν κατὰ τὴν Βαβυλωνίαν παραδόξων.
Στρατεία Σεμιράμιδος εἰς Αἴγυπτον καὶ Αἰθιοπίαν, ἔτι
δὲ τὴν ᾽Ινδικήν. (15)
Περὶ τῶν ἀπογόνων ταύτης [καὶ] τῶν βασιλευσάντων
κατὰ τὴν ᾽Ασίαν καὶ τῆς κατ᾽ αὐτοὺς τρυφῆς τε καὶ ῥᾳθυμίας.

9η Θεματική Ενότητα:

25. **Ψευδο-Απολλοδώρου, *Βιβλιοθήκη*, 1. 29, 2-4 και 1. 30, 2-3.**
(29.) Πλούτων δὲ Περσεφόνης ἐρασθεὶς Διὸς συνερ-
γοῦντος ἥρπασεν αὐτὴν κρύφα. Δημήτηρ δὲ μετὰ λαμ-
πάδων νυκτός τε καὶ ἡμέρας κατὰ πᾶσαν τὴν γῆν
ζητοῦσα περιήει· μαθοῦσα δὲ παρ᾽ ῾Ερμιονέων ὅτι Πλού-
των αὐτὴν ἥρπασεν, ὀργιζομένη θεοῖς κατέλιπεν οὐρα- (5)
(30.) νόν, εἰκασθεῖσα δὲ γυναικὶ ἦκεν εἰς ᾽Ελευσῖνα. καὶ
πρῶτον μὲν ἐπὶ τὴν ἀπ᾽ ἐκείνης κληθεῖσαν ᾽Αγέλαστον
ἐκάθισε πέτραν παρὰ τὸ Καλλίχορον φρέαρ καλούμενον.
ἔπειτα πρὸς Κελεὸν ἐλθοῦσα τὸν βασιλεύοντα τότε
᾽Ελευσινίων, ἔνδον οὐσῶν γυναικῶν, καὶ λεγουσῶν (5)
τούτων παρ᾽ αὐτὰς καθέζεσθαι, γραῖά τις ᾽Ιάμβη σκώ-
ψασα τὴν θεὸν ἐποίησε μειδιᾶσαι. διὰ τοῦτο ἐν τοῖς
θεσμοφορίοις τὰς γυναῖκας σκώπτειν λέγουσιν.
(31.) ὄντος δὲ τῇ τοῦ Κελεοῦ γυναικὶ Μετανείρᾳ παιδίου,
τοῦτο ἔτρεφεν ἡ Δημήτηρ παραλαβοῦσα· βουλομένη δὲ
αὐτὸ ἀθάνατον ποιῆσαι, τὰς νύκτας εἰς πῦρ κατετίθει
τὸ βρέφος καὶ περιήρει τὰς θνητὰς σάρκας αὐτοῦ. καθ᾽
ἡμέραν δὲ παραδόξως αὐξανομένου τοῦ Δημοφῶντος
(τοῦτο γὰρ ἦν ὄνομα τῷ παιδί) ἐπετήρησεν ἡ ‹Μετάνειρα›, (5)
καὶ καταλαβοῦσα εἰς πῦρ ἐγκεκρυμμένον ἀνεβόησε· διό-
περ τὸ μὲν βρέφος ὑπὸ τοῦ πυρὸς ἀνηλώθη, ἡ θεὰ δὲ
(32.) αὐτὴν ἐξέφηνε. Τριπτολέμῳ δὲ τῷ πρεσβυτέρῳ τῶν
Μετανείρας παίδων δίφρον κατασκευάσασα πτηνῶν
δρακόντων τὸν πυρὸν ἔδωκεν, ᾧ τὴν ὅλην οἰκουμένην
δι᾽ οὐρανοῦ αἰρόμενος κατέσπειρε. Πανύασις δὲ Τρι-

πτόλεμον ᾽Ελευσῖνος λέγει· φησὶ γὰρ Δήμητρα πρὸς (5)
αὐτὸν ἐλθεῖν. Φερεκύδης δέ φησιν αὐτὸν ᾽Ωκεανοῦ
καὶ Γῆς.
(33.) Διὸς δὲ Πλούτωνι τὴν Κόρην ἀναπέμψαι κελεύ-
σαντος, ὁ Πλούτων, ἵνα μὴ πολὺν χρόνον παρὰ τῇ μη-
τρὶ καταμείνῃ, ῥοιᾶς ἔδωκεν αὐτῇ φαγεῖν κόκκον. ἡ δὲ
οὐ προϊδομένη τὸ συμβησόμενον κατηνάλωσεν αὐτόν.
καταμαρτυρήσαντος δὲ αὐτῆς ᾽Ασκαλάφου τοῦ ᾽Αχέ- (5)
ροντος καὶ Γοργύρας, τούτῳ μὲν Δημήτηρ ἐν ῞Αιδου
βαρεῖαν ἐπέθηκε πέτραν, Περσεφόνη δὲ καθ᾽ ἕκαστον
ἐνιαυτὸν τὸ μὲν τρίτον μετὰ Πλούτωνος ἠναγκάσθη
μένειν, τὸ δὲ λοιπὸν παρὰ τοῖς θεοῖς.
(34.) περὶ μὲν οὖν Δήμητρος ταῦτα λέγεται·

10η Θεματική Ενότητα:

26. *** Γρηγορίου του Τουρονησίου, *Ιστορίαι*, 8. 15.**

15. De conversione Vulfelaici diaconi.

Profecti igitur in itenere, ad Eposium castrum accessimus, ibique a Vulfilaico diacono nancti, ad monasterium eius deducti, benignissime suscepti sumus. Est enim hoc monasterium quasi milibus octo ab antedicto castro in montis cacumine collocatum. In quo monte magnam basilicam aedificavit, quam beati Martini vel reliquorum sanctorum reliquiis inlustravit. Commorantes autem ibi, petere ab eo coepimus, ut nobis aliqua de conversionis suae bono narraret, vel qualiter ad clericatus officium advenissit, quia erat genere Langobardus. Sed nequibat exponere, vanam tota intentione cupiens gloriam evitare. Quem ego terribilibus sacramentis coniurans, pollicitus primo, ut nulli quae referebat expanderem, rogare coepi, ut nihil mihi de his quae interrogabam occoleret. Cumque diutissime reluctasset, victus tandem tam praecibus quam obsecrationibus meis, haec effatus est: 'Dum essem', inquid, 'puer parvolus, audito beati Martini nomine, nesciens adhuc, utrum martyr an confessor esset, vel quid boni in mundo gessisset, vel quae regio beatus artus tumulo meruisset accipere, iam in eius honore vigilias celebrabam ac, si aliquid inter manus numismatis advenisset, aelimosinas faciebam. Iamque in maiore aetate proficiens, litteras discere studui; ex quibus prius scribere potui, quam ordinem scriptarum litterarum scirem. Deinde Aridio abbati coniunctus ab eoque edoctus, beati Martini basilicam adii. Revertensque cum eo, ille parumper pulveris beati sepulchri pro benedictione sustulit, quod in capsulam positum ad collum meum dependit. Devectique ad monasterium eius Limovicino in termino, accepta capsula, ut eam in oraturio suo locaret, in tantum pulvis adcrevit, ut non solum totam capsam repleret, verum etiam foris inter iuncturas, ubi aditum repperire potuit, scatiret. Ex hoc mihi miraculi lumine animus magis accendit totam spem meam in eius virtute defigere. Deinde territurium Trevericae urbis expetii, et in quo nunc estis monte habitaculum quod cernitis proprio labore construxi. Repperi tamen hic Dianae simulacrum, quod populus hic incredulus quasi deum adorabat. Colomnam etiam statui, in qua cum grandi cruciatu sine ullo pedum perstabam tegmine. Itaque cum hiemis tempus solite advenisset, ita rigore glaciali urebar, ut ungues pedum meorum saepius vis rigoris excuteret et in barbis meis aqua gelu conexa candelarum more dependeret. Magnam enim hiemem regio illa persaepe dicitur sustenere'. Sed cum nos sollicite interrogaremus, qui ei cybus aut potus esset, vel qualiter simulacra montis illius subvertisset, ait: 'Potus cybusque meus erat parumper panis et oleris ac modicum aquae. Verum ubi ad me multitudo vicinarum villarum confluere coepit, praedicabam iugiter, nihil esse Dianam, nihil simulacra nihilque quae eis videbatur exercere cultura; indigna etiam esse ipsa, quae inter pocula luxuriasque profluas cantica proferebant; sed potius Deo omnipotenti, qui caelum fecit ac terram, dignum sit sacrificium laudis inpendere. Orabam etiam saepius, ut simulacrum Dominus dirutum dignaretur populum illum ab hoc errore discutere. Flexit Domini misericordia mentem rusticam, ut inclinaret aurem suam in verba oris mei, ut scilicet, relictis idolis, Dominum sequeretur. Tunc convocatis quibusdam ex eis, simulacrum hoc inmensum, quod elidere propria virtute non poteram, cum eorum adiutorio possim eruere; iam enim reliqua sigillorum, quae faciliora fuerant, ipse confringeram. Convenientibus autem multis ad hanc Dianae statuam, missis funibus, trahere coeperunt; sed nihil labor eorum proficere poterat. Tunc ego ad basilicam propero, prostratusque solo, divinam misericordiam cum lacrimis flagitabam, ut, quia id humana industria evertere non valebat, virtus illud divina destrueret. Egressusque post orationem, ad operarius veni, adprehensumque funem, ut primo ictu trahere coepimus, protenus simulacrum ruit in terra, confractumque cum malleis ferreis in pulverem redegi. Ipsa quoque hora, cum ad cibum capiendum venissem, ita omne corpus meum a vertice usque ad plantam pusulis malis repletum est, ut locus, quem unus digitus tegerit, vacuus invenire non possit. Ingressusque basilicam solus, denudavi me coram sancto altario. Habebam enim ibi ampullam cum oleo plenam, quam de sancti Martini basilicam detuleram; ex qua propriis manibus

omnes artus perunxi, moxque sopori locatus sum. Expergefactus vero circa medium noctis, cum ad cursum reddendum surgerem, ita corpus totum incolomem repperi, acsi nullum super me ulcus apparuisset. Quae vulnera non aliter nisi per invidiam inimici emissa cognovi. Et quia semper ipse invidus Deum quaerentibus nocere conatur, advenientibus episcopis, qui me magis ad hoc cohortare debuerant, ut coeptum opus sagaciter explicare deberem, dixerunt mihi: ìNon est aequa haec via, quam sequeris, nec tu ignobilis Symeoni Anthiochino, qui colomnae insedit, poteris conparare. Sed nec cruciatum hoc te sustenere patitur loci positio. Discende potius et cum fratribus, quos adgregasti tecum, inhabita". Ad quorum verba, quia sacerdotes non obaudire adscribitur crimini, discendebam, fateor, et ambulabam cum eisdem ac cybum pariter capiebam. Quadam vero die, provocans me episcopus longius ad villam, emisit operarius cum scutis et malleis ac securibus, et eliserunt colomnam, in qua stare solitus eram. In crastinum autem veniens, inveni omnia dissipata. Flevi vehementer, sed erigere nequivi quae distruxerant, ne dicerer contrarius iussionibus sacerdotum; et ex hoc, sicut nunc habito, cum fratribus habitare contentus sum'.

16. Et quae de virtutibus sancti Martini retulit.

Cui cum de virtutibus beati Martini, quas in eo loco operatus est, aliquam ut declararet exposcirem, haec retulit: 'Franci cuiusdam et nobilissimi in gente sua viri filius mutus surdusque erat; adductusque a parentibus ad hanc basilicam, iussi eum cum diacono meo et alio ministro in ipsum templum sanctum in lectulo requiescere. Et per diem quidem orationi vacabat, nocte autem in ipsa, ut diximus, aede dormiebat. Quandoque misertus Deus, apparuit mihi in visione beatus Martinus, dicens: ìEiece agnum de basilica, quia iam sanus factus est". Mane autem facto, cogitanti mihi, quod esset hoc somnium, venit ad me puer, et emittens vocem, gratias agere Deo coepit, conversusque ad me, ait: ìGratias ago Deo omnipotenti, qui mihi et eloquium reddedit et auditum". Ex hoc sanus redditus, ad domum rediit. Alius vero, qui plerumque in furtis diversisque sceleribus conmixtus, periurare consueverat, cum aliquando a quibusdam pro furtu argueritur, ait: ìIbo ad basilicam beati Martini, et sacramentis me exuens, innocens reddar". Quo ingrediente, elapsa secure de manu eius, ad usteum ruit, gravi cordis dolore perculsus. Confessusque est miser verbis propriis quae venerat excusare periuriis. Alius simili modo cum de incendiis domus vicini sui argueritur, ait: ìVadam ad templum sancti Martini et, fide data, insons redditurus ero ab hoc crimine". Manifestum erat enim, hunc domum illam incendio concremasse. Abiens autem ad sacramenta danda, conversus ad eum, dixi ei: ìQuantum vicinorum tuorum dictat assertio, non eris innocens ab hoc scelere; sed tamen Deus ubique est, et virtus eius ipsa est forinsecus, quae habetur intrinsecus. Tamen si ita te vana fiducia coepit, quod Deus vel sancti eius in periuribus non ulciscantur, ecce! templum sanctum e contra, iura, ut libet. Nam calcare limen sacrum non permitteris". Ad ille, elevatis manibus, ait: ìPer omnipotentem Deum et virtutem beati Martini antestitis eius, quia hoc incendium non admisi". Data itaque sacramenta, dum recederet, visum est ei quasi ab igne circumdare. Et statim ruens in terra, clamare coepit, se a beato antestite vehementer exuri. Aiebat enim miser: ìTestor Deum, quia ego vidi ignem de caelo cadere, qui me circumdans validis vaporibus conflat". Et dum haec diceret, spiritum exalavit. Multis haec causa documentum fuit, ne in hoc loco auderent ulterius periurare'. Plurima quidem de his virtutibus hic diaconus retulit, quae sequi longum potavi.

***Γρηγορίου του Τουρονησίου, *Ιστορίαι*, 8. 33.**

33. De incendio urbis Parisiacae.

Extetit igitur in his diebus apud urbem Parisiacam mulier, quae dicerit incolis: 'Fugite, o! ab urbe et scitote eam incendio concremandam'. Quae cum a multis inrideretur, quod haec aut sortium praesagio diceret aut vana aliqua somniasset aut certe daemonii meridiani haec instinctu proferret, respondit: 'Nequaquam est ita, ut dicitis; nam in veritate loquor, quia vidi per somnium a basilica sancti Vincenti veniente virum inluminatum, tenente manu caereum et domus negutiantum ex ordine succendentem'. Denique post tertiam noctem, quod haec mulier est effata, inchoante crepusculo, quidam e civibus, accenso lumine, in prumptuario est ingressus, adsumptoque olec hac ceteris quae necessaria erant, abscessit, lumine secus cupella olei derelicto. Erat enim domus haec prima secus portam, quae ad mediam diem pandit egressum. Ex quo lumine adpraehensa domus incendio concrematur, de qua et aliae adpraehendi coeperunt. Tunc deruente igne super vinctus carceris, apparuit eis beatus Germanus, et comminuens trabem atque catenis, quibus vincti tenebantur, reserato carceris osteo, vinctos abire permisit incolomis. Ille vero egressi, se ad basilicam sancti Vincenti, in qua sepulchrum habetur beati antestitis, contulerunt. Igitur cum per totam civitatem huc adque illuc flante vento flamma ferritur totisque viribus regnaret incendium, adpropinquare ad aliam portam coepit, in qua beati Martini oraturium habebatur, qui ob hoc al3iquando factum fuerat, eo quod ibi lepram maculosi hominis osculo depulisset. Vir autem, qui eum intextis virgultis in sublime construxerat, confisus in Domino nec de beati **Martini** virtute diffisus, se resquae suas infra eius parietis ambivit, dicens: 'Credo enim et fides

mea est, quod repellat ab hoc loco incendium, qui saepius incendiis imperavit et in hoc loco leprosi hominis cutem, osculu medente, purgavit'. Adpropinquante enim illuc incendium, ferebantur validi globi flammarum, qui percutientes parietem oraturii, protinus tepiscebant. Clamabat autem populus viro ac muliere: 'Fugite, miseri, ut evadere possitis. Ecce iam igneum pondus super vos diruit, ecce favillae incendii cum carbonibus tamquam validus imber ad vos usque distenditur! Egredimini ab oraturio, ne cum eodem incendio concremimini'. At illi orationem fundentes, numquam ab his vocibus movebantur. Sed nec mulier se umquam a fenestra, per quam interdum flammae ingrediebantur, amovit, quae erat spe firmissima de virtute beati antestitis praemunita. Tantaque fuit virtus beati pontificis, ut non solum hoc oraturium cum alumni proprii domo salvaret, verum etiam nec aliis domibus, qui in circuitu erant, nocere flammis dominantibus permisisset. Ibique cecidit incendium, quod ab una parte pontes coeperat desaevire. Ab alia vero parte tam valide cuncta conflagravit, ut amnis finem inponeret. Verumtamen aeclesiae cum domibus suis non sunt adustae. Agebant enim, hanc urbem quasi consecratam fuisse antiquitus, ut non ibi incendium praevaleret, non serpens, non gliris apparuisset. Nuper autem, cum cuniculum pontis emundaretur et coenum, de quo repletum fuerat, auferretur, serpentem gliremque aereum repperierunt. Quibus ablatis, et glires ibi deinceps extra numerum et serpentes apparuerunt, et postea incendia perferre coepit.

27. **Ψευδο-Λουκιανού, *Ὄνος*, 35. 11-14.**
῾Ορᾷς, ἔφη, οὗτος μόνος
οὐχ εὕρηκε κύριον. ἡ δὲ πολλὰ πολλάκις δινουμένη
καὶ μεταπίπτουσα Νέμεσις ἤγαγεν κἀμοὶ τὸν (10)
δεσπότην, οἷον οὐκ ἂν εὐξάμην. κίναιδος γὰρ καὶ
γέρων ἦν τούτων εἷς τῶν τὴν θεὸν τὴν Συρίαν εἰς τὰς
κώμας καὶ τοὺς ἀγροὺς περιφερόντων καὶ τὴν θεὸν
ἐπαιτεῖν ἀναγκαζόντων. τούτῳ πιπράσκομαι πολ-
λῆς πάνυ τιμῆς, τριάκοντα δραχμῶν· καὶ στένων (15)
ἤδη τῷ δεσπότῃ εἰπόμην ἄγοντι.

Ψευδο-Λουκιανού, *Ὄνος*, 37. 17-18.
ἐγὼ δὲ ταῦτα
ὁρῶν τὰ πρῶτα ἔτρεμον ἑστώς, μή ποτε χρεία τῇ
θεῷ καὶ ὀνείου αἵματος γένοιτο. ἐπειδὰν δὲ κατα-
κόψειαν οὕτως ἑαυτούς, ἐκ τῶν περιεστηκότων θεατῶν
συνέλεγον ὀβολοὺς καὶ δραχμάς· ἄλλος ἰσχάδας καὶ (15)
οἶνου κάδον καὶ τυροὺς ἐπέδωκε καὶ πυρῶν μέδιμ-
νον καὶ κριθῶν τῷ ὄνῳ. οἱ δὲ ἐκ τούτων ἐτρέφοντο
καὶ τὴν ἐπ᾽ ἐμοὶ κομιζομένην θεὸν ἐθεράπευον.

ΤΟ ΑΡΧΑΙΟΓΝΩΣΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ ΤΩΝ ΘΕΜΑΤΙΚΩΝ ΕΝΟΤΗΤΩΝ ΤΟΥ Β΄ ΜΕΡΟΥΣ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ *Η ΠΑΠΙΣΣΑ ΙΩΑΝΝΑ*

1η Θεματική Ενότητα:

1. ***Κ.Δ., Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον,* 2. 7- 2. 10.**

2.

(1.) Τοῦ δὲ Ἰησοῦ γεννηθέντος ἐν Βηθλέεμ τῆς Ἰουδαίας ἐν ἡμέραις Ἡρῴδου τοῦ βασιλέως, ἰδοὺ μάγοι ἀπὸ ἀνατολῶν παρεγένοντο εἰς Ἱεροσόλυμα (2.) λέγοντες, Ποῦ ἐστιν ὁ τεχθεὶς βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων; εἴδομεν γὰρ αὐτοῦ τὸν ἀστέρα ἐν τῇ ἀνατολῇ καὶ ἤλθομεν προσκυνῆσαι αὐτῷ. (3.) ἀκούσας δὲ ὁ βασιλεὺς Ἡρῴδης ἐταράχθη καὶ πᾶσα Ἱεροσόλυμα μετ᾽ αὐτοῦ, (4.) καὶ συναγαγὼν πάντας τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ γραμματεῖς τοῦ λαοῦ ἐπυνθάνετο παρ᾽ αὐτῶν ποῦ ὁ Χριστὸς γεννᾶται. (5.) οἱ δὲ εἶπαν αὐτῷ, Ἐν Βηθλέεμ τῆς Ἰουδαίας· οὕτως γὰρ γέγραπται διὰ τοῦ προφήτου·
(6.) Καὶ σύ, Βηθλέεμ γῆ Ἰούδα,
οὐδαμῶς ἐλαχίστη εἶ ἐν τοῖς ἡγεμόσιν Ἰούδα·
ἐκ σοῦ γὰρ ἐξελεύσεται ἡγούμενος,
ὅστις ποιμανεῖ τὸν λαόν μου τὸν Ἰσραήλ.
(7.) Τότε Ἡρῴδης λάθρᾳ καλέσας τοὺς μάγους ἠκρίβωσεν παρ᾽ αὐτῶν τὸν χρόνον τοῦ φαινομένου ἀστέρος, (8.) καὶ πέμψας αὐτοὺς εἰς Βηθλέεμ εἶπεν, Πορευθέντες ἐξετάσατε ἀκριβῶς περὶ τοῦ παιδίου· ἐπὰν δὲ εὕρητε ἀπαγγείλατέ μοι, ὅπως κἀγὼ ἐλθὼν προσκυνήσω αὐτῷ. (9.) οἱ δὲ ἀκούσαντες τοῦ βασιλέως ἐπορεύθησαν, καὶ ἰδοὺ ὁ ἀστὴρ ὃν εἶδον ἐν τῇ ἀνατολῇ προῆγεν αὐτοὺς ἕως ἐλθὼν ἐστάθη ἐπάνω οὗ ἦν τὸ παιδίον. (10.) ἰδόντες δὲ τὸν ἀστέρα ἐχάρησαν χαρὰν μεγάλην σφόδρα[1]. (11.) καὶ ἐλθόντες εἰς τὴν οἰκίαν εἶδον τὸ παιδίον μετὰ Μαρίας τῆς μητρὸς αὐτοῦ, καὶ πεσόντες προσεκύνησαν αὐτῷ, καὶ ἀνοίξαντες τοὺς θησαυροὺς αὐτῶν προσήνεγκαν αὐτῷ δῶρα, χρυσὸν καὶ λίβανον καὶ σμύρναν. (12.) καὶ χρηματισθέντες κατ᾽ ὄναρ μὴ ἀνακάμψαι πρὸς Ἡρῴδην, δι᾽ ἄλλης ὁδοῦ ἀνεχώρησαν εἰς τὴν χώραν αὐτῶν.

Τακίτου, *Γερμανία είτε Περί Γενέσεως και Εγκαταστάσεως των Γερμανών*, 21-23.

XXI.

Suscipere tam inimicitias seu patris seu propinqui quam amicitias necesse est; nec implacabiles durant; luitur enim etiam homicidium certo armentorum ac pecorum numero recipitque satisfactionem universa domus, utiliter in publicum, quia periculosiores sunt inimicitiae iuxta libertatem.
Convictibus et hospitiis non alia gens effusius indulget. quemcumque mortalium arcere tecto nefas habetur; pro fortuna quisque apparatis epulis excipit. cum defecere, qui modo hospes fuerat, monstrator hospitii et comes; proximam domum non invitati adeunt. nec interest: pari humanitate accipiuntur. notum ignotumque quantum ad ius hospitis nemo discernit. abeunti, si quid poposcerit, concedere moris; et poscendi in vicem eadem facilitas. gaudent muneribus, sed nec data imputant nec acceptis obligantur. victus inter hospites communis.

XXII.

Statim e somno, quem plerumque in diem extrahunt, lavantur, saepius calida, ut apud quos plurimum hiems occupat. lauti cibum capiunt: separatae singulis sedes et sua cuique mensa. tum ad negotia nec minus saepe ad convivia procedunt armati. diem noctemque continuare potando nulli probrum. crebrae, ut inter vinolentos, rixae raro conviciis, saepius caede et vulneribus transiguntur. sed et de reconciliandis invicem inimicis et iungendis affinitatibus et asciscendis principibus, de pace denique ac bello plerumque in conviviis consultant, tamquam nullo magis tempore aut ad simplices cogitationes pateat animus aut ad magnas incalescat. gens non astuta nec callida aperit adhuc secreta pectoris

licentia loci; ergo detecta et nuda omnium mens. postera die retractatur, et salva utriusque temporis ratio est: deliberant, dum fingere nesciunt, constituunt, dum errare non possunt.

XXIII.
Potui humor ex hordeo aut frumento, in quandam similitudinem vini corruptus; proximi ripae et vinum mercantur. cibi simplices, agrestia poma, recens fera aut lac concretum: sine apparatu, sine blandimentis expellunt famem. adversus sitim non eadem temperantia. si indulseris ebrietati suggerendo quantum concupiscunt, haud minus facile vitiis quam armis vincentur [2].

2η Θεματική Ενότητα:

2. ***Π.Δ., Εκκλησιαστής*, 1. 17- 2. 3.**
Ἐγὼ ἰδοὺ ἐμεγαλύνθην
καὶ προσέθηκα σοφίαν ἐπὶ πᾶσιν,
οἳ ἐγένοντο ἔμπροσθέν μου ἐν Ιερουσαλημ,
καὶ καρδία μου εἶδεν πολλά, σοφίαν καὶ γνῶσιν. (5)
(17.) καὶ ἔδωκα καρδίαν μου τοῦ γνῶναι σοφίαν καὶ γνῶσιν,
παραβολὰς καὶ ἐπιστήμην ἔγνων,
ὅτι καί γε τοῦτ᾽ ἔστιν προαίρεσις πνεύματος·
(18.) ὅτι ἐν πλήθει σοφίας πλῆθος γνώσεως,
καὶ ὁ προστιθεὶς γνῶσιν προσθήσει ἄλγημα.
2.
(1.) Εἶπον ἐγὼ ἐν καρδίᾳ μου
Δεῦρο δὴ πειράσω σε ἐν εὐφροσύνῃ, καὶ ἰδὲ ἐν ἀγαθῷ·
καὶ ἰδοὺ καί γε τοῦτο ματαιότης.
(2.) τῷ γέλωτι εἶπα περιφορὰν
καὶ τῇ εὐφροσύνῃ Τί τοῦτο ποιεῖς;
(3.) κατεσκεψάμην ἐν καρδίᾳ μου
τοῦ ἑλκύσαι εἰς οἶνον τὴν σάρκα μου[2]
-καὶ καρδία μου ὡδήγησεν ἐν σοφίᾳ-
καὶ τοῦ κρατῆσαι ἐπ᾽ ἀφροσύνῃ,
ἕως οὗ ἴδω ποῖον τὸ ἀγαθὸν τοῖς υἱοῖς τοῦ ἀνθρώπου, (5)
ὃ ποιήσουσιν ὑπὸ τὸν ἥλιον
ἀριθμὸν ἡμερῶν ζωῆς αὐτῶν.

***Π.Δ., Εκκλησιαστής*, 9. 7.**
(5.) ὅτι οἱ ζῶντες γνώσονται ὅτι ἀποθανοῦνται,
καὶ οἱ νεκροὶ οὐκ εἰσιν γινώσκοντες οὐδέν·
καὶ οὐκ ἔστιν αὐτοῖς ἔτι μισθός,
ὅτι ἐπελήσθη ἡ μνήμη αὐτῶν·
(6.) καί γε ἀγάπη αὐτῶν καί γε μῖσος αὐτῶν
καί γε ζῆλος αὐτῶν ἤδη ἀπώλετο,
καὶ μερὶς οὐκ ἔστιν αὐτοῖς ἔτι εἰς αἰῶνα
ἐν παντὶ τῷ πεποιημένῳ ὑπὸ τὸν ἥλιον.
(7.) Δεῦρο φάγε ἐν εὐφροσύνῃ ἄρτον σου
καὶ πίε ἐν καρδίᾳ ἀγαθῇ οἶνόν σου[2],
ὅτι ἤδη εὐδόκησεν ὁ θεὸς τὰ ποιήματά σου.
(8.) ἐν παντὶ καιρῷ ἔστωσαν ἱμάτιά σου λευκά,
καὶ ἔλαιον ἐπὶ κεφαλήν σου μὴ ὑστερησάτω.
(9.) ἰδὲ ζωὴν μετὰ γυναικός, ἧς ἠγάπησας,
πάσας ἡμέρας ζωῆς ματαιότητός σου
τὰς δοθείσας σοι ὑπὸ τὸν ἥλιον,
πάσας ἡμέρας ματαιότητός σου,
ὅτι αὐτὸ μερίς σου ἐν τῇ ζωῇ σου (5)
καὶ ἐν τῷ μόχθῳ σου, ᾧ σὺ μοχθεῖς ὑπὸ τὸν ἥλιον.

***Π.Δ., Εκκλησιαστής*, 10. 19.**
(18.) ἐν ὀκνηρίαις ταπεινωθήσεται ἡ δόκωσις,
καὶ ἐν ἀργίᾳ χειρῶν στάξει ἡ οἰκία.
(19.) εἰς γέλωτα ποιοῦσιν ἄρτον,

καὶ οἶνος εὐφραίνει ζῶντας[2],
καὶ τοῦ ἀργυρίου ἐπακούσεται σὺν τὰ πάντα.
(20.) καί γε ἐν συνειδήσει σου βασιλέα μὴ καταράσῃ,
καὶ ἐν ταμιείοις κοιτώνων σου μὴ καταράσῃ πλούσιον·
ὅτι πετεινὸν τοῦ οὐρανοῦ ἀποίσει σὺν τὴν φωνήν,
καὶ ὁ ἔχων τὰς πτέρυγας ἀπαγγελεῖ λόγον.

Αυγουστίνου, *Εξομολογήσεις*, 10. 31.

CAPUT 31

Est alia malitia diei, quae utinam sufficiat ei. reficimus enim cotidianas ruinas corporis edendo et bibendo[3], priusquam escas et ventrem destruas, cum occideris indigentiam satietate mirifica, et corruptible hoc indueris incorruptione sempiterna. nunc autem suavis est mihi necessitas, et adversus istam suavitatem pugno, ne capiar, et cotidianum bellum gero in ieiuniis, saepius in servitutem redigens corpus meum, et dolores mei voluptate pelluntur. nam fames et sitis quidam dolores sunt: urunt et sicut febris necant, nisi alimentorum medicina succurrat. quae quoniam praesto est ex consolatione munerum tuorum, in quibus nostrae infirmitati terra et aqua et caelum serviunt, calamitas deliciae vocantur. Hoc me docuisti, ut quemadmodum medicamenta sic alimenta sumpturus accedam. sed dum ad quietem satietatis ex indigentiae molesta transeo, in ipso transitu mihi insidiatur laqueus concupiscentiae. ipse enim transitus voluptas est. et non est alius, qua transeatur, quo transire cogit necessitas. et cum salus sit causa edendi ac bibendi[3], adiungit se tamquam pedisequa periculosa iucunditas et plerumque praeire conatur, ut eius causa fiat, quod salutis causa me facere vel dico vel volo. nec idem modus utriusque est: nam quod saluti satis est, delectatione parum est, et saepe incertum fit, utrum adhuc necessaria corporis cura subsidium petat an voluptaria cupiditatis fallacia ministerium suppetat. ad hoc incertum hilarescit infelix anima, et in eo praeparat excusationis patrocinium, gaudens non adparere, quod satis sit moderationi valetudinis, ut obtentu salutis obumbret negotium voluptatis. his temptationibus cotidie conor resistere, et invoco dexteram tuam et ad te refero aestus meos, quia consilium mihi de hac re nondum stat. Audio vocem iubentis dei mei: Non graventur corda vestra in crapula et ebrietate. ebrietas longe est a me: misereberis, ne adpropinquet mihi. crapula autem nonnumquam subrepsit servo tuo: misereberis, ut longe fiat a me. nemo enim potens esse continens, nisi tu des. multa nobis orantibus tribuis, et quidquid boni antequam oraremus accepimus, a te accepimus; et ut hoc postea cognosceremus, a te accepimus. ebriosus numquam fui, sed ebriosos a te factos sobrios ego novi. ergo a te factum est, ut hoc non essent qui numquam fuerunt. a quo factum est, ut hoc non semper essent qui fuerunt, a quo etiam factum est, ut scirent utrique, a quo factum est. audivi aliam vocem tuam: Post concupiscentias tuas non eas et a voluptate tua vetare. audivi et illam ex munere tuo, quam multum amavi: Neque si manducaverimus, abundabimus, neque si non manducaverimus, deerit nobis; hoc est dicere: nec illa res me copiosum faciet nec illa aerumnosum. audivi et alteram: Ego enim didici, in quibus sum, sufficiens esse, et abundare novi et penuriam pati novi. omnia possum in eo, qui me confortat. ecce miles castrorum caelestium. non pulvis, quod sumus. sed memento, domine, quoniam pulvis sumus, et de pulvere fecisti hominem, et perierat et inventus est. nec ille in se potuit, quia idem pulvis fuit, quem talia dicentem adflatu tuae inspirationis adamavi: Omnia possum, inquit, in eo, qui me confortat. conforta me, ut possim, da quod iubes et iube quod vis. iste se accepisse confitetur et quod gloriatur in domino gloriatur. audivi alium rogantem, ut accipiat: Aufer, inquit, a me concupiscentias ventris. unde adparet, sancte deus, te dare, cum fit quod imperas fieri. Docuisti me, pater bone: Omnia munda mundis, sed malum esse homini qui per offensionem manducat; et omnem creaturam tuam bonam esse nihilque abiciendum, quod cum gratiarum actione percipitur; et quia esca nos non conmendat deo, et ut nemo nos iudicet in cibo aut potu; et ut qui manducat non manducantem non spernat, et qui non manducat, manducantem non iudicet. didici haec, gratias tibi, laudes tibi, deo meo, magistro meo, pulsatori aurium mearum, inlustratori cordis mei: eripe me ab omni temptatione. non ego inmunditiam obsonii timeo, sed inmunditiam cupiditatis. scio Noe omne carnis genus, quod cibo esset usui, manducare permissum, Elian cibo carnis refectum, Iohannem mirabili abstinentia praeditum animalibus, hoc est lucustis in escam cedentibus, non fuisse pollutum: et scio Esau lenticulae concupiscentia deceptum, et David propter aquae desiderium a se ipso reprehensum, et regem nostrum non carne, sed pane temptatum. ideoque et populus in heremo non quia carnes desideravit, sed quia escae desiderio adversus dominum murmuravit, meruit inprobari. In his ergo temptationibus positus, certo cotidie adversus concupiscentiam manducandi et bibendi: non enim est quod semel praecidere et ulterius non attingere decernam, sicut de concubitu potui. itaque freni gutturis temperata relaxatione et constrictione tenendi sunt. et quis est, domine, qui non rapiatur aliquantum extra metas necessitatis? quisquis est, magnus est, magnificet nomen tuum. ego autem non sum, quia peccator homo sum. sed et ego magnifico nomen tuum, et interpellat te pro peccatis meis, qui vicit saeculum, numerans me inter infirma membra corporis sui, quia et inperfectum eius viderunt oculi tui, et in libro tuo omnes

scribentur.

3. **Θεοκρίτου, *Ειδύλλια*, 23, 12**.
᾽Ανήρ τις πολύφιλτρος ἀπηνέος ἤρατ᾽ ἐφάβω,
τὰν μορφὰν ἀγαθῶ, τὸν δὲ τρόπον οὐκέθ᾽ ὁμοίω·
μίσει τὸν φιλέοντα καὶ οὐδὲ ἓν ἄμερον εἶχε,
κοὐκ ἤδει τὸν ῞Ερωτα τίς ἦν θεός, ἁλίκα τόξα
χερσὶ κρατεῖ, χὡς πικρὰ βέλη ποτικάρδια βάλλει·
πάντα δὲ κἀν μύθοισι καὶ ἐν προσόδοισιν ἀτειρής.
οὐδέ τι τῶν πυρσῶν παραμύθιον, οὐκ ἀμάρυγμα
χείλεος, οὐκ ὄσσων λιπαρὸν σέλας, οὐ ῥόδα μάλων,
οὐ λόγος, οὐχὶ φίλαμα, τὸ κουφίζει τὸν ἔρωτα.
οἷα δὲ θὴρ ὑλαῖος ὑποπτεύῃσι κυναγώς,
οὕτως ῎ πάντ᾽ ἐποίει ποτὶ τὸν βροτόν ῎· ἄγρια δ᾽ αὐτῷ
χείλεα καὶ κῶραι δεινὸν ῎ βλέπον εἶχεν ἀνάγκαν ῎ ·
τᾷ δὲ χολᾷ τὸ πρόσωπον ἀμείβετο, φεῦγε δ᾽ ἀπὸ χρώς
ὕβριν ῎ τᾶς ὀργᾶς ῎ περικείμενον. ἀλλὰ καὶ οὕτως
ἦν καλός· ἐξ ὀργᾶς δ᾽ ἐρεθίζετο μᾶλλον ἐραστάς.
λοίσθιον οὐκ ἤνεικε τόσαν φλόγα τᾶς Κυθερείας,
ἀλλ᾽ ἐνθὼν ἔκλαιε ποτὶ στυγνοῖσι μελάθροις,
καὶ κύσε τὰν φλιάν, οὕτω δ᾽ ἀντέλλετο φωνά·
ἄἄγριε παῖ καὶ στυγνέ, κακᾶς ἀνάθρεμμα λεαίνας,
λάινε παῖ καὶ ἔρωτος ἀνάξιε, δῶρά τοι ἤνθον
λοίσθια ταῦτα φέρων, τὸν ἐμὸν βρόχον· οὐκέτι γάρ σε,
κῶρε, θέλω λυπεῖν ποχ᾽ ὁρώμενος, ἀλλὰ βαδίζω
ἔνθα τύ μευ κατέκρινας, ὅπῃ λόγος ἦμεν ἀτερπέων
ξυνὸν τοῖσιν ἐρῶσι τὸ φάρμακον, ἔνθα τὸ λᾶθος.
ἀλλὰ καὶ ἦν ὅλον αὐτὸ λαβὼν ποτὶ χεῖλος ἀμέλξω,
οὐδ᾽ οὕτως σβέσσω τὸν ἐμὸν πόθον. ἄρτι δὲ χαίρειν
τοῖσι τεοῖς προθύροις ἐπιβάλλομαι. οἶδα τὸ μέλλον.

4. **Ξενοφώντος, *Κύρου Παιδεία*, 8. 8, 10, 1-6.**
῾Ως δὲ οὐδὲ τῶν σωμάτων ἐπιμέλονται ὥσπερ πρόσθεν,
νῦν αὖ τοῦτο διηγήσομαι. νόμιμον γὰρ δὴ ἦν αὐτοῖς μήτε
πτύειν μήτε ἀπομύττεσθαι. δῆλον δὲ ὅτι ταῦτα οὐ τοῦ ἐν
τῷ σώματι ὑγροῦ φειδόμενοι ἐνόμισαν, ἀλλὰ βουλόμενοι διὰ
πόνων καὶ ἱδρῶτος τὰ σώματα στερεοῦσθαι. νῦν δὲ τὸ μὲν
μὴ πτύειν μηδὲ ἀπομύττεσθαι ἔτι διαμένει, τὸ δ᾽ ἐκπονεῖν
οὐδαμοῦ ἐπιτηδεύεται. καὶ μὴν πρόσθεν μὲν ἦν αὐτοῖς
μονοσιτεῖν νόμιμον, ὅπως ὅλῃ τῇ ἡμέρᾳ χρῷντο εἰς τὰς
πράξεις καὶ εἰς τὸ διαπονεῖσθαι. νῦν γε μὴν τὸ μὲν μονο-
σιτεῖν ἔτι διαμένει, ἀρχόμενοι δὲ τοῦ σίτου ἡνίκαπερ οἱ
πρῳαίτατα ἀριστῶντες μέχρι τούτου ἐσθίοντες καὶ πίνοντες
διάγουσιν ἕστεπερ οἱ ὀψιαίτατα κοιμώμενοι.
῾Ην δ᾽ αὐτοῖς νόμιμον μηδὲ προχοΐδας εἰσφέρεσθαι εἰς
τὰ συμπόσια, δῆλον ὅτι νομίζοντες τὸ μὴ ὑπερπίνειν ἧττον
ἂν καὶ σώματα καὶ γνώμας σφάλλειν· νῦν δὲ τὸ μὲν μὴ
εἰσφέρεσθαι ἔτι αὖ διαμένει, τοσοῦτον δὲ πίνουσιν ὥστε
ἀντὶ τοῦ εἰσφέρειν αὐτοὶ ἐκφέρονται, ἐπειδὰν μηκέτι δύνωνται
ὀρθούμενοι ἐξιέναι .
᾽Αλλὰ μὴν κἀκεῖνο ἦν αὐτοῖς ἐπιχώριον τὸ μεταξὺ πορευο-
μένους μήτε ἐσθίειν μήτε πίνειν μήτε τῶν διὰ ταῦτα ἀναγ-
καίων μηδὲν ποιοῦντας φανεροὺς εἶναι· νῦν δ᾽ αὖ τὸ μὲν
τούτων ἀπέχεσθαι ἔτι διαμένει, τὰς μέντοι πορείας οὕτω
βραχείας ποιοῦνται ὡς μηδέν᾽ ἂν ἔτι θαυμάσαι τὸ ἀπέχεσθαι
τῶν ἀναγκαίων.

5. **Βιργιλίου, *Αινειάς*, 6. 298-301.**
Hinc via Tartarei quae fert Acherontis ad undas.
turbidus hic caeno vastaque voragine gurges
aestuat atque omnem Cocyto eructat harenam.
portitor has horrendus aquas et flumina servat
terribili squalore **Charon**, cui plurima mento

canities inculta iacet, stant **lumina flamma**, 300
sordidus ex umeris nodo dependet amictus[1].
ipse ratem conto subigit velisque ministrat
et ferruginea subvectat corpora cumba,
iam senior, sed cruda deo viridisque senectus.

***Π.Δ., Παροιμίαι*, 20. 1.**
20.
(1.) ἀκόλαστον οἶνος καὶ ὑβριστικὸν μέθη[2],
πᾶς δὲ ὁ συμμειγνύμενος αὐτῇ οὐκ ἔσται σοφός.
(2.) οὐ διαφέρει ἀπειλὴ βασιλέως θυμοῦ λέοντος,
ὁ δὲ παροξύνων αὐτὸν ἁμαρτάνει εἰς τὴν ἑαυτοῦ ψυχήν.
(3.) δόξα ἀνδρὶ ἀποστρέφεσθαι λοιδορίας,
πᾶς δὲ ἄφρων τοιούτοις συμπλέκεται.
(4.) ὀνειδιζόμενος ὀκνηρὸς οὐκ αἰσχύνεται,
ὡσαύτως καὶ ὁ δανιζόμενος σῖτον ἐν ἀμήτῳ.
(5.) ὕδωρ βαθὺ βουλὴ ἐν καρδίᾳ ἀνδρός,
ἀνὴρ δὲ φρόνιμος ἐξαντλήσει αὐτήν.
(6.) μέγα ἄνθρωπος καὶ τίμιον ἀνὴρ ἐλεήμων,
ἄνδρα δὲ πιστὸν ἔργον εὑρεῖν.
(7.) ὃς ἀναστρέφεται ἄμωμος ἐν δικαιοσύνῃ,
μακαρίους τοὺς παῖδας αὐτοῦ καταλείψει.
(8.) ὅταν βασιλεὺς δίκαιος καθίσῃ ἐπὶ θρόνου,
οὐκ ἐναντιοῦται ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ πᾶν πονηρόν.

***Π.Δ., Βασιλειών Γ΄*, 11. 1.**
(1.) Καὶ ὁ βασιλεὺς Σαλωμων ἦν φιλογύναιος. καὶ ἦσαν αὐτῷ ἄρχουσαι ἑπτακόσιαι καὶ παλλακαὶ τριακόσιαι[3]. καὶ ἔλαβεν γυναῖκας ἀλλοτρίας καὶ τὴν θυγατέρα Φαραω, Μωαβίτιδας, Αμμανίτιδας, Σύρας καὶ Ιδουμαίας, Χετταίας καὶ Αμορραίας, **(2.)** ἐκ τῶν ἐθνῶν, ὧν ἀπεῖπεν κύριος τοῖς υἱοῖς Ισραηλ Οὐκ εἰσελεύσεσθε εἰς αὐτούς, καὶ αὐτοὶ οὐκ εἰσελεύσονται εἰς ὑμᾶς, μὴ ἐκκλίνωσιν τὰς καρδίας ὑμῶν ὀπίσω εἰδώλων αὐτῶν, εἰς αὐτοὺς ἐκολλήθη Σαλωμων τοῦ ἀγαπῆσαι.

6. **Ευριπίδου, *Ορέστης*, 26-27.**
{ΗΛΕΚΤΡΑ} *(1)*
Οὐκ ἔστιν οὐδὲν δεινὸν ὧδ᾽ εἰπεῖν ἔπος *(1)*
οὐδὲ πάθος οὐδὲ ξυμφορὰ θεήλατος,
ἧς οὐκ ἂν ἄραιτ᾽ ἄχθος ἀνθρώπου φύσις.
ὁ γὰρ μακάριος (κοὐκ ὀνειδίζω τύχας)
Διὸς πεφυκώς, ὡς λέγουσι, Τάνταλος *(5)*
κορυφῆς ὑπερτέλλοντα δειμαίνων πέτρον
ἀέρι ποτᾶται· καὶ τίνει ταύτην δίκην,
ὡς μὲν λέγουσιν, ὅτι θεοῖς ἄνθρωπος ὤν,
κοινῆς τραπέζης ἀξίωμ᾽ ἔχων ἴσον,
ἀκόλαστον ἔσχε γλῶσσαν, αἰσχίστην νόσον. *(10)*
οὗτος φυτεύει Πέλοπα, τοῦ δ᾽ Ἀτρεὺς ἔφυ,
ὧι στέμματα ξήνασ᾽ ἐπέκλωσεν θεὰ

῎Ερις Θυέστηι πόλεμον ὄντι συγγόνωι
θέσθαι· τί τἄρρητ᾽ ἀναμετρήσασθαί με δεῖ;
[ἔδαισε δ᾽ οὖν νιν τέκν᾽ ἀποκτείνας ᾽Ατρεύς.] *(15)*
᾽Ατρέως δέ (τὰς γὰρ ἐν μέσωι σιγῶ τύχας)
ὁ κλεινός, εἰ δὴ κλεινός, ᾽Αγαμέμνων ἔφυ
Μενέλεώς τε Κρήσσης μητρὸς ᾽Αερόπης ἄπο.
γαμεῖ δ᾽ ὁ μὲν δὴ τὴν θεοῖς στυγουμένην
Μενέλαος ῾Ελένην, ὁ δὲ Κλυταιμήστρας λέχος *(20)*
ἐπίσημον εἰς ῞Ελληνας ᾽Αγαμέμνων ἄναξ·
ὧι παρθένοι μὲν τρεῖς ἔφυμεν ἐκ μιᾶς,
Χρυσόθεμις ᾽Ιφιγένειά τ᾽ ᾽Ηλέκτρα τ᾽ ἐγώ,
ἄρσην δ᾽ ᾽Ορέστης, μητρὸς ἀνοσιωτάτης,
ἢ πόσιν ἀπείρωι περιβαλοῦσ᾽ ὑφάσματι *(25)*
ἔκτεινεν· ὧν δ᾽ ἕκατι, παρθένωι λέγειν
οὐ καλόν· ἐῶ τοῦτ᾽ ἀσαφὲς ἐν κοινῶι σκοπεῖν.

7. **Ομήρου, *Ιλιάς*, 7. 218-223.**
Ὡς ἄρ᾽ ἔφαν, Αἴας δὲ κορύσσετο νώροπι χαλκῷ.
αὐτὰρ ἐπεὶ δὴ πάντα περὶ χροῒ ἕσσατο τεύχεα, (205)
σεύατ᾽ ἔπειθ᾽ οἷός τε πελώριος ἔρχεται ῎Αρης,
ὅς τ᾽ εἶσιν πόλεμον δὲ μετ᾽ ἀνέρας οὓς τε Κρονίων
θυμοβόρου ἔριδος μένεϊ ξυνέηκε μάχεσθαι.
τοῖος ἄρ᾽ Αἴας ὦρτο πελώριος ἕρκος ᾽Αχαιῶν
μειδιόων βλοσυροῖσι προσώπασι· νέρθε δὲ ποσσὶν (210)
ἤϊε μακρὰ βιβάς, κραδάων δολιχόσκιον ἔγχος.
τὸν δὲ καὶ ᾽Αργεῖοι μὲν ἐγήθεον εἰσορόωντες,
Τρῶας δὲ τρόμος αἰνὸς ὑπήλυθε γυῖα ἕκαστον
῎Εκτορί τ᾽ αὐτῷ θυμὸς ἐνὶ στήθεσσι πάτασσεν· (215)
ἀλλ᾽ οὔ πως ἔτι εἶχεν ὑποτρέσαι οὐδ᾽ ἀναδῦναι
ἂψ λαῶν ἐς ὅμιλον, ἐπεὶ προκαλέσσατο χάρμῃ.
Αἴας δ᾽ ἐγγύθεν ἦλθε φέρων σάκος ἠΰτε πύργον
χάλκεον ἑπταβόειον, ὅ οἱ Τυχίος κάμε τεύχων
{2}2 σκυτοτόμων ὄχ᾽ ἄριστος ῎Υλῃ ἔνι οἰκία ναίων, (220)
ὅς οἱ ἐποίησεν σάκος αἰόλον ἑπταβόειον
ταύρων ζατρεφέων, ἐπὶ δ᾽ ὄγδοον ἤλασε χαλκόν.
τὸ πρόσθε στέρνοιο φέρων Τελαμώνιος Αἴας[1]
στῆ ῥα μάλ᾽ ῎Εκτορος ἐγγύς, ἀπειλήσας δὲ προσηύδα·
῎Εκτορ νῦν μὲν δὴ σάφα εἴσεαι οἰόθεν οἷος (225)
οἷοι καὶ Δαναοῖσιν ἀριστῆες μετέασι
καὶ μετ᾽ ᾽Αχιλλῆα ῥηξήνορα θυμολέοντα.
ἀλλ᾽ ὃ μὲν ἐν νήεσσι κορωνίσι ποντοπόροισι
κεῖτ᾽ ἀπομηνίσας ᾽Αγαμέμνονι ποιμένι λαῶν·
ἡμεῖς δ᾽ εἰμὲν τοῖοι οἳ ἂν σέθεν ἀντιάσαιμεν (230)
καὶ πολέες· ἀλλ᾽ ἄρχε μάχης ἠδὲ πτολέμοιο.

Ομήρου, *Ιλιάς*, 11. 544- 554.
Ζεὺς δὲ πατὴρ Αἴανθ᾽ ὑψίζυγος ἐν φόβον ὦρσε· (544)
στῆ δὲ ταφὼν, ὄπιθεν δὲ σάκος βάλεν ἑπταβόειον, (545)
τρέσσε δὲ παπτήνας ἐφ᾽ ὁμίλου θηρὶ ἐοικὼς
ἐντροπαλιζόμενος ὀλίγον γόνυ γουνὸς ἀμείβων[1].
ὡς δ᾽ αἴθωνα λέοντα βοῶν ἀπὸ μεσσαύλοιο
ἐσσεύαντο κύνες τε καὶ ἀνέρες ἀγροιῶται,
οἵ τέ μιν οὐκ εἰῶσι βοῶν ἐκ πῖαρ ἑλέσθαι (550)
πάννυχοι ἐγρήσσοντες· ὃ δὲ κρειῶν ἐρατίζων
ἰθύει, ἀλλ᾽ οὔ τι πρήσσει· θαμέες γὰρ ἄκοντες
ἀντίον ἀΐσσουσι θρασειάων ἀπὸ χειρῶν
καιόμεναί τε δεταί, τάς τε τρεῖ ἐσσύμενός περ·[1]

ἠῶθεν δ᾽ ἀπὸ νόσφιν ἔβη τετιηότι θυμῷ· (555)
ὡς Αἴας τότ᾽ ἀπὸ Τρώων τετιημένος ἦτορ
ἤϊε πόλλ᾽ ἀέκων· περὶ γὰρ δίε νηυσὶν ᾽Αχαιῶν.

***Π.Δ., Κριταί (Κώδ. Αλεξανδρινός),* 15. 15 – 15. 16.**

15.

(1.) Καὶ ἐγένετο μεθ᾽ ἡμέρας ἐν ἡμέραις θερισμοῦ πυρῶν καὶ ἐπεσκέψατο Σαμψων τὴν γυναῖκα αὐτοῦ φέρων ἔριφον αἰγῶν καὶ εἶπεν Εἰσελεύσομαι πρὸς τὴν γυναῖκά μου εἰς τὸν κοιτῶνα· καὶ οὐκ ἀφῆκεν αὐτὸν ὁ πατὴρ αὐτῆς εἰσελθεῖν πρὸς αὐτήν. (2.) καὶ εἶπεν ὁ πατὴρ αὐτῆς Εἶπας εἶπα ὅτι μισῶν ἐμίσησας αὐτήν, καὶ ἔδωκα αὐτὴν τῷ συνεταίρῳ σου· οὐκ ἰδοὺ ἡ ἀδελφὴ αὐτῆς ἡ νεωτέρα κρείσσων αὐτῆς ἐστιν; ἔστω δή σοι ἀντὶ αὐτῆς. (3.) καὶ εἶπεν αὐτῷ Σαμψων ᾽Αθῷός εἰμι τὸ ἅπαξ ἀπὸ τῶν ἀλλοφύλων, ὅτι ἐγὼ ποιῶ μεθ᾽ ὑμῶν κακά. (4.) καὶ ἐπορεύθη Σαμψων καὶ συνέλαβεν τριακοσίας ἀλώπεκας καὶ ἔλαβεν λαμπάδας καὶ συνέδησεν κέρκον πρὸς κέρκον καὶ ἔθηκεν λαμπάδα μίαν ἀνὰ μέσον τῶν δύο κέρκων ἐν τῷ μέσῳ· (5.) καὶ ἐξῆψεν πῦρ ἐν ταῖς λαμπάσιν καὶ ἐξαπέστειλεν εἰς τὰ δράγματα τῶν ἀλλοφύλων καὶ ἐνεπύρισεν τοὺς στάχυας καὶ τὰ προτεθερισμένα ἀπὸ στοιβῆς καὶ ἕως ἑστῶτος καὶ ἕως ἀμπελῶνος καὶ ἐλαίας. (6.) καὶ εἶπαν οἱ ἀλλόφυλοι Τίς ἐποίησεν ταῦτα; καὶ εἶπαν Σαμψων ὁ γαμβρὸς τοῦ Θαμναθαίου, ὅτι ἔλαβεν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ καὶ ἔδωκεν αὐτὴν τῷ συνεταίρῳ αὐτοῦ· καὶ ἀνέβησαν οἱ ἀλλόφυλοι καὶ ἐνεπύρισαν τὴν οἰκίαν τοῦ πατρὸς αὐτῆς καὶ αὐτὴν καὶ τὸν πατέρα αὐτῆς ἐν πυρί. (7.) καὶ εἶπεν αὐτοῖς Σαμψων ᾽Εὰν ποιήσητε οὕτως, οὐκ εὐδοκήσω, ἀλλὰ τὴν ἐκδίκησίν μου ἐξ ἑνὸς καὶ ἑκάστου ὑμῶν ποιήσομαι. (8.) καὶ ἐπάταξεν αὐτοὺς ἐπὶ μηρὸν πληγὴν μεγάλην· καὶ κατέβη καὶ κατῴκει παρὰ τῷ χειμάρρῳ ἐν τῷ σπηλαίῳ Ηταμ.

(9.) Καὶ ἀνέβησαν οἱ ἀλλόφυλοι καὶ παρενεβάλοσαν ἐπὶ τὸν Ιουδαν ὑι καὶ ἐξερρίφησαν ἐν Λεχι. (10.) καὶ εἶπαν αὐτοῖς πᾶς ἀνὴρ Ιουδα ῞Ινα τί ἀνέβητε ἐφ᾽ ἡμᾶς; καὶ εἶπαν οἱ ἀλλόφυλοι Δῆσαι τὸν Σαμψων καὶ ποιῆσαι αὐτῷ ὃν τρόπον ἐποίησεν ἡμῖν. (11.) καὶ κατέβησαν τρεῖς χιλιάδες ἀνδρῶν ἐξ Ιουδα ἐπὶ τὴν ὀπὴν τῆς πέτρας Ηταμ καὶ εἶπαν πρὸς Σαμψων Οὐκ οἶδας ὅτι ἄρχουσιν ἡμῶν οἱ ἀλλόφυλοι, καὶ ἵνα τί ταῦτα ἐποίησας ἡμῖν; καὶ εἶπεν αὐτοῖς Σαμψων Καθὼς ἐποίησαν ἡμῖν, οὕτως ἐποίησα αὐτοῖς. (12.) καὶ εἶπαν αὐτῷ Τοῦ δῆσαί σε κατέβημεν καὶ παραδοῦναί σε εἰς χεῖρας ἀλλοφύλων. καὶ εἶπεν αὐτοῖς Σαμψων ᾽Ομόσατέ μοι μὴ ἀποκτεῖναί με ὑμεῖς καὶ παράδοτέ με αὐτοῖς, μήποτε ἀπαντήσητε ὑμεῖς ἐν ἐμοί. (13.) καὶ ὤμοσαν αὐτῷ λέγοντες Οὐχί, ἀλλὰ δεσμῷ δήσομέν σε καὶ παραδώσομέν σε εἰς χεῖρας αὐτῶν, θανάτῳ δὲ οὐ θανατώσομέν σε· καὶ ἔδησαν αὐτὸν δύο καλωδίοις καινοῖς καὶ ἀνήγαγον αὐτὸν ἐκ τῆς πέτρας. (14.) καὶ αὐτὸς ἦλθεν ἕως Σιαγόνος· καὶ οἱ ἀλλόφυλοι ἠλάλαξαν εἰς ἀπάντησιν αὐτοῦ καὶ ἔδραμον εἰς συνάντησιν αὐτοῦ· καὶ κατηύθυνεν ἐπ᾽ αὐτὸν πνεῦμα κυρίου, καὶ ἐγένοντο τὰ καλώδια τὰ ἐν τοῖς βραχίοσιν αὐτοῦ ὡσεὶ στιππύον, ἡνίκα ἂν ὀσφρανθῇ πυρός, καὶ διελύθησαν οἱ δεσμοὶ ἀπὸ τῶν βραχιόνων αὐτοῦ. (15.) καὶ εὗρεν σιαγόνα ὄνου ἐρριμμένην ἐν τῇ ὁδῷ καὶ ἐξέτεινεν τὴν χεῖρα αὐτοῦ καὶ ἔλαβεν αὐτὴν καὶ ἐπάταξεν ἐν αὐτῇ χιλίους ἄνδρας.

(16.) καὶ εἶπεν Σαμψων

᾽Εν σιαγόνι ὄνου ἐξαλείφων ἐξήλειψα αὐτούς,
ὅτι ἐν σιαγόνι ὄνου ἐπάταξα χιλίους ἄνδρας[2].

(17.) καὶ ἐγένετο ἡνίκα συνετέλεσεν λαλῶν, καὶ ἔρριψεν τὴν σιαγόνα ἀπὸ τῆς χειρὸς αὐτοῦ· καὶ ἐκάλεσεν τὸν τόπον ἐκεῖνον ᾽Αναίρεσις σιαγόνος. (18.) καὶ ἐδίψησεν σφόδρα· καὶ ἐβόησεν πρὸς κύριον καὶ εἶπεν Σὺ ἔδωκας ἐν χειρὶ τοῦ δούλου σου τὴν σωτηρίαν τὴν μεγάλην ταύτην, καὶ νῦν ἀποθανοῦμαι ἐν δίψει καὶ ἐμπεσοῦμαι ἐν χειρὶ τῶν ἀπεριτμήτων. (19.) καὶ ἤνοιξεν ὁ θεὸς τὸ τραῦμα τῆς σια-

γόνος, καὶ ἐξῆλθεν ἐξ αὐτοῦ ὕδατα, καὶ ἔπιεν, καὶ ἐπέστρεψεν τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ, καὶ ἀνέψυξεν. διὰ τοῦτο ἐκλήθη τὸ ὄνομα αὐτῆς Πηγὴ ἐπίκλητος σιαγόνος ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης. (20.) καὶ ἔκρινεν τὸν Ισραηλ ἐν ἡμέραις ἀλλοφύλων ἔτη εἴκοσι.

***Π.Δ., Κριταί (Κώδ. Βατικανός),* 15. 15 - 15. 16.**

15.

(1.) Καὶ ἐγένετο μεθ᾽ ἡμέρας ἐν ἡμέραις θερισμοῦ πυρῶν καὶ ἐπεσκέψατο Σαμψων τὴν γυναῖκα αὐτοῦ ἐν ἐρίφῳ αἰγῶν καὶ εἶπεν Εἰσελεύσομαι πρὸς τὴν γυναῖκά μου εἰς τὸ ταμιεῖον· καὶ οὐκ ἔδωκεν αὐτὸν ὁ πατὴρ αὐτῆς εἰσελθεῖν. (2.) καὶ εἶπεν ὁ πατὴρ αὐτῆς Λέγων εἶπα ὅτι μισῶν ἐμίσησας αὐτήν, καὶ ἔδωκα αὐτὴν ἑνὶ τῶν ἐκ τῶν φίλων σου· μὴ οὐχὶ ἡ ἀδελφὴ αὐτῆς ἡ νεωτέρα αὐτῆς ἀγαθωτέρα ὑπὲρ αὐτήν; ἔστω δή σοι ἀντὶ αὐτῆς. (3.) καὶ εἶπεν αὐτοῖς Σαμψων Ἠθῴωμαι καὶ τὸ ἅπαξ ἀπὸ ἀλλοφύλων, ὅτι ποιῶ ἐγὼ μετ᾽ αὐτῶν πονηρίαν. (4.) καὶ ἐπορεύθη Σαμψων καὶ συνέλαβεν τριακοσίας ἀλώπεκας καὶ ἔλαβεν λαμπάδας καὶ ἐπέστρεψεν κέρκον πρὸς κέρκον καὶ ἔθηκεν λαμπάδα μίαν ἀνὰ μέσον τῶν δύο κέρκων καὶ ἔδησεν· (5.) καὶ ἐξέκαυσεν πῦρ ἐν ταῖς λαμπάσιν καὶ ἐξαπέστειλεν ἐν τοῖς στάχυσιν τῶν ἀλλοφύλων, καὶ ἐκάησαν ἀπὸ ἄλωνος καὶ ἕως σταχύων ὀρθῶν καὶ ἕως ἀμπελῶνος καὶ ἐλαίας. (6.) καὶ εἶπαν οἱ ἀλλόφυλοι Τίς ἐποίησεν ταῦτα; καὶ εἶπαν Σαμψων ὁ νυμφίος τοῦ Θαμνι, ὅτι ἔλαβεν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ καὶ ἔδωκεν αὐτὴν τῷ ἐκ τῶν φίλων αὐτοῦ· καὶ ἀνέβησαν οἱ ἀλλόφυλοι καὶ ἐνέπρησαν αὐτὴν καὶ τὸν πατέρα αὐτῆς ἐν πυρί. (7.) καὶ εἶπεν αὐτοῖς Σαμψων Ἐὰν ποιήσητε οὕτως ταύτην, ὅτι εἰ μὴν ἐκδικήσω ἐν ὑμῖν καὶ ἔσχατον κοπάσω. (8.) καὶ ἐπάταξεν αὐτοὺς κνήμην ἐπὶ μηρὸν πληγὴν μεγάλην· καὶ κατέβη καὶ ἐκάθισεν ἐν τρυμαλιᾷ τῆς πέτρας Ηταμ.

(9.) Καὶ ἀνέβησαν οἱ ἀλλόφυλοι καὶ παρενέβαλον ἐν Ιουδα ὑι καὶ ἐξερρίφησαν ἐν Λευι. (10.) καὶ εἶπαν ἀνὴρ Ιουδα Εἰς τί ἀνέβητε ἐφ᾽ ἡμᾶς; καὶ εἶπον οἱ ἀλλόφυλοι Δῆσαι τὸν Σαμψων ἀνέβημεν καὶ ποιῆσαι αὐτῷ ὃν τρόπον ἐποίησεν ἡμῖν. (11.) καὶ κατέβησαν τρισχίλιοι ἄνδρες ἀπὸ Ιουδα εἰς τρυμαλιὰν πέτρας Ηταμ καὶ εἶπαν τῷ Σαμψων Οὐκ οἶδας ὅτι κυριεύουσιν οἱ ἀλλόφυλοι ἡμῶν, καὶ τί τοῦτο ἐποίησας ἡμῖν; καὶ εἶπεν αὐτοῖς Σαμψων Ὃν τρόπον ἐποίησάν μοι, οὕτως ἐποίησα αὐτοῖς. (12.) καὶ εἶπαν αὐτῷ Δῆσαί σε κατέβημεν τοῦ δοῦναί σε ἐν χειρὶ ἀλλοφύλων. καὶ εἶπεν αὐτοῖς Σαμψων Ὀμόσατέ μοι μήποτε συναντήσητε ἐν ἐμοὶ ὑμεῖς. (13.) καὶ εἶπον αὐτῷ λέγοντες Οὐχί, ὅτι ἀλλ᾽ ἢ δεσμῷ δήσομέν σε καὶ παραδώσομέν σε ἐν χειρὶ αὐτῶν καὶ θανάτῳ οὐ θανατώσομέν σε· καὶ ἔδησαν αὐτὸν ἐν δυσὶ καλωδίοις καινοῖς καὶ ἀνήνεγκαν αὐτὸν ἀπὸ τῆς πέτρας ἐκείνης. (14.) καὶ ἦλθον ἕως Σιαγόνος· καὶ οἱ ἀλλόφυλοι ἠλάλαξαν καὶ ἔδραμον εἰς συνάντησιν αὐτοῦ· καὶ ἥλατο ἐπ᾽ αὐτὸν πνεῦμα κυρίου, καὶ ἐγενήθη τὰ καλώδια τὰ ἐπὶ βραχίοσιν αὐτοῦ ὡσεὶ στιππύον, ὃ ἐξεκαύθη ἐν πυρί, καὶ ἐτάκησαν δεσμοὶ αὐτοῦ ἀπὸ χειρῶν αὐτοῦ. (15.) καὶ εὗρεν σιαγόνα ὄνου ἐκρεριμμένην καὶ ἐξέτεινεν τὴν χεῖρα αὐτοῦ καὶ ἔλαβεν αὐτὴν καὶ ἐπάταξεν ἐν αὐτῇ χιλίους ἄνδρας. (16.) καὶ εἶπεν Σαμψων

Ἐν σιαγόνι ὄνου ἐξαλείφων ἐξήλειψα αὐτούς,
ὅτι ἐν τῇ σιαγόνι τοῦ ὄνου ἐπάταξα χιλίους ἄνδρας[2].

(17.) καὶ ἐγένετο ὡς ἐπαύσατο λαλῶν, καὶ ἔρριψεν τὴν σιαγόνα ἐκ τῆς χειρὸς αὐτοῦ· καὶ ἐκάλεσεν τὸν τόπον ἐκεῖνον Ἀναίρεσις σιαγόνος. (18.) καὶ ἐδίψησεν σφόδρα· καὶ ἔκλαυσεν πρὸς κύριον καὶ εἶπεν Σὺ εὐδόκησας ἐν χειρὶ δούλου σου τὴν σωτηρίαν τὴν μεγάλην ταύτην, καὶ νῦν ἀποθανοῦμαι τῷ δίψει καὶ ἐμπεσοῦμαι ἐν χειρὶ τῶν ἀπεριτμήτων. (19.) καὶ ἔρρηξεν ὁ θεὸς τὸν λάκκον τὸν ἐν τῇ σιαγόνι, καὶ ἐξῆλθεν ἐξ αὐτοῦ ὕδωρ, καὶ ἔπιεν, καὶ ἐπέστρεψεν

τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, καὶ ἔζησεν. διὰ τοῦτο ἐκλήθη τὸ ὄνομα αὐτῆς Πηγὴ τοῦ ἐπικαλουμένου, ἥ ἐστιν ἐν Σιαγόνι, ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης. (20.) καὶ ἔκρινεν τὸν Ισραηλ ἐν ἡμέραις ἀλλοφύλων εἴκοσι ἔτη.

3η Θεματική Ενότητα:

8. **Οβιδίου, *Μεταμορφώσεις*, 1. 525-551.**

Plura locuturum timido Peneia cursu
fugit cumque ipso verba inperfecta reliquit,
tum quoque visa decens; nudabant corpora venti,
obviaque adversas vibrabant flamina vestes,
et levis inpulsos retro dabat aura capillos,
auctaque forma fuga est. sed enim non sustinet ultra
perdere blanditias iuvenis deus, utque monebat
ipse Amor, admisso sequitur vestigia passu.
ut canis in vacuo leporem cum Gallicus arvo
vidit, et hic praedam pedibus petit, ille salutem;
alter inhaesuro similis iam iamque tenere
sperat et extento stringit vestigia rostro,
alter in ambiguo est, an sit conprensus, et ipsis
morsibus eripitur tangentiaque ora relinquit:
sic deus et virgo est hic spe celer, illa timore.
qui tamen insequitur pennis adiutus Amoris,
ocior est requiemque negat tergoque fugacis
inminet et crinem sparsum cervicibus adflat.
viribus absumptis expalluit illa citaeque
victa labore fugae spectans Peneidas undas
«fer, pater,» inquit «opem! si flumina numen habetis,
qua nimium placui, mutando perde figuram!»
[quae facit ut laedar mutando perde figuram.]
vix prece finita torpor gravis occupat artus,
mollia cinguntur tenui praecordia libro,
in frondem crines, in ramos bracchia crescunt,
pes modo tam velox pigris radicibus haeret,
ora cacumen habet: remanet nitor unus in illa[1].

Λουκιανού, *Αληθής Ιστορία*, 1. 8. 3-7.

Τότε δὲ τὸν ποταμὸν διαπεράσαντες ᾗ διαβατὸς ἦν, εὕρομεν ἀμπέλων χρῆμα τεράστιον· τὸ μὲν γὰρ ἀπὸ τῆς γῆς, ὁ στέλεχος αὐτὸς εὐερνὴς καὶ παχύς, τὸ δὲ ἄνω γυναῖκες ἦσαν, ὅσον ἐκ τῶν λαγόνων ἅπαντα ἔχουσαι τέλεια-τοιαύτην παρ᾽ ἡμῖν τὴν Δάφνην γράφουσιν ἄρτι τοῦ Ἀπόλλωνος καταλαμβάνοντος ἀποδενδρου- (5) μένην[1]. ἀπὸ δὲ τῶν δακτύλων ἄκρων ἐξεφύοντο αὐταῖς οἱ κλάδοι καὶ μεστοὶ ἦσαν βοτρύων. καὶ μὴν καὶ τὰς κεφαλὰς ἐκόμων ἔλιξί τε καὶ φύλλοις καὶ βότρυσι. προσελθόντας δὲ ἡμᾶς ἠσπά- ζοντο καὶ ἐδεξιοῦντο, αἱ μὲν Λύδιον, αἱ δ᾽ Ἰνδικήν, αἱ πλεῖσται δὲ τὴν Ἑλλάδα φωνὴν προϊέμεναι. καὶ ἐφίλουν δὲ ἡμᾶς τοῖς στό- (10) μασιν· ὁ δὲ φιληθεὶς αὐτίκα ἐμέθυεν καὶ παράφορος ἦν. δρέπεσθαι μέντοι οὐ παρεῖχον τοῦ καρποῦ, ἀλλ᾽ ἤλγουν καὶ ἐβόων ἀπο- σπωμένου. αἱ δὲ καὶ μίγνυσθαι ἡμῖν ἐπεθύμουν· καὶ δύο τινὲς τῶν ἑταίρων πλησιάσαντες αὐταῖς οὐκέτι ἀπελύοντο, ἀλλ᾽ ἐκ τῶν αἰδοίων ἐδέδεντο· συνεφύοντο γὰρ καὶ συνερριζοῦντο. καὶ ἤδη (15) αὐτοῖς κλάδοι ἐπεφύκεσαν οἱ δάκτυλοι, καὶ ταῖς ἕλιξι περι- πλεκόμενοι ὅσον οὐδέπω καὶ αὐτοὶ καρποφορήσειν ἔμελλον.

Λουκιανού, *Θεών Διάλογοι*, 17. 2, 3-5.

Ἐγὼ μὲν καὶ ἄλλως ἀναφρόδιτός εἰμι εἰς τὰ ἐρωτικὰ καὶ δύο γοῦν, οὓς μάλιστα ὑπερηγάπησα, τὴν Δάφνην καὶ τὸν Ὑάκινθον· ἡ μὲν ἀποδιδρά- σκει με καὶ μισεῖ, ὥστε εἵλετο ξύλον γενέσθαι

μᾶλλον ἢ ἐμοὶ ξυνεῖναι[1] , ὁ δὲ ἀπώλετο ὑπὸ τοῦ (5)
δίσκου, καὶ νῦν ἀντ᾽ ἐκείνων στεφάνους ἔχω.

Λουκιανού, *Νεκρικοί Διάλογοι*, 9. 3, 2-3.
{ΤΕΙΡΕΣΙΑΣ} (23)
(3.) Σὺ οὖν οὐδὲ τὰ ἄλλα πιστεύεις οὕτω γενέσθαι,
ὁπόταν ἀκούσῃς ὅτι ὄρνεα ἐκ γυναικῶν ἐγένοντό
τινες ἢ δένδρα ἢ θηρία, τὴν Ἀηδόνα ἢ τὴν Δάφνην[1] ἢ
τὴν τοῦ Λυκάονος θυγατέρα;

Ιερωνύμου, *Βουλγάτα: Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον*, 12. 53, 1-2.
12.

47 ille autem servus qui cognovit voluntatem domini sui et non praeparavit et non fecit secundum voluntatem eius vapulabit multas
48 qui autem non cognovit et fecit digna plagis vapulabit paucis omni autem cui multum datum est multum quaeretur ab eo et cui commendaverunt multum plus petent ab eo
49 ignem veni mittere in terram et quid volo si accendatur
50 baptisma autem habeo baptizari et quomodo coartor usque dum perficiatur
51 putatis quia pacem veni dare in terram non dico vobis sed separationem
52 erunt enim ex hoc quinque in domo una divisi tres in duo et duo in tres
53 dividentur pater in filium et filius in patrem suum mater in filiam et filia in matrem socrus in nurum suam et nurus in socrum suam[2]
54 dicebat autem et ad turbas cum videritis nubem orientem ab occasu statim dicitis nimbus venit et ita fit
55 et cum austrum flantem dicitis quia aestus erit et fit
56 hypocritae faciem terrae et caeli nostis probare hoc autem tempus quomodo non probatis
57 quid autem et a vobis ipsis non iudicatis quod iustum est
58 cum autem vadis cum adversario tuo ad principem in via da operam liberari ab illo ne forte trahat te apud iudicem et iudex tradat te exactori et exactor mittat te in carcerem
59 dico tibi non exies inde donec etiam novissimum minutum reddas

Ιερωνύμου, *Βουλγάτα: Αριθμοί*, 5. 14, 1-2, 5. 15, 1-3, 5. 18, 1-3, 5. 25, 1-2, 5. 29, 1 και 5. 30, 1-2.

5.

1 locutusque est Dominus ad Mosen dicens
2 praecipe filiis Israhel ut eiciant de castris omnem leprosum et qui semine fluit pollutusque est super mortuo
3 tam masculum quam feminam eicite de castris ne contaminent ea cum habitaverim vobiscum
4 feceruntque ita filii Israhel et eiecerunt eos extra castra sicut locutus erat Dominus Mosi
5 locutus est Dominus ad Mosen dicens
6 loquere ad filios Israhel vir sive mulier cum fecerint ex omnibus peccatis quae solent hominibus accidere et per neglegentiam transgressi fuerint mandatum Domini atque deliquerint
7 confitebuntur peccatum suum et reddent ipsum caput quintamque partem desuper ei in quem peccaverint
8 sin autem non fuerit qui recipiat dabunt Domino et erit sacerdotis excepto ariete qui offertur pro expiatione ut sit placabilis hostia
9 omnes quoque primitiae quas offerunt filii Israhel ad sacerdotem pertinent
10 et quicquid in sanctuarium offertur a singulis et traditur manibus sacerdotis ipsius erit
11 locutus est Dominus ad Mosen dicens
12 loquere ad filios Israhel et dices ad eos vir cuius uxor erraverit maritumque contemnens
13 dormierit cum altero viro et hoc maritus deprehendere non quiverit sed latet adulterium et testibus argui non potest quia non est inventa in stupro
14 si spiritus **zelotypiae** concitaverit virum contra uxorem suam quae vel polluta est vel falsa suspicione appetitur [2]
15 adducet eam ad sacerdotem et offeret oblationem pro illa decimam partem sati farinae hordiaciae non fundet super eam oleum nec inponet tus quia sacrificium **zelotypiae** est et oblatio investigans adulterium [2]
16 offeret igitur eam sacerdos et statuet coram Domino

17 adsumetque aquam sanctam in vase fictili et pauxillum terrae de pavimento tabernaculi mittet in eam
18 cumque steterit mulier in conspectu Domini discoperiet caput eius et ponet super manus illius sacrificium recordationis et oblationem **zelotypiae** ipse autem tenebit aquas amarissimas in quibus cum execratione maledicta congessit [2]
19 adiurabitque eam et dicet si non dormivit vir alienus tecum et si non polluta es deserto mariti toro non te nocebunt aquae istae amarissimae in quas maledicta congessi
20 sin autem declinasti a viro tuo atque polluta es et concubuisti cum altero
21 his maledictionibus subiacebis det te Dominus in maledictionem exemplumque cunctorum in populo suo putrescere faciat femur tuum et tumens uterus disrumpatur
22 ingrediantur aquae maledictae in ventrem tuum et utero tumescente putrescat femur et respondebit mulier amen amen
23 scribetque sacerdos in libello ista maledicta et delebit ea aquis amarissimis in quas maledicta congessit
24 et dabit ei bibere quas cum exhauserit
25 tollet sacerdos de manu eius sacrificium **zelotypiae** et elevabit illud coram Domino inponetque super altare ita dumtaxat ut prius [2]
26 pugillum sacrificii tollat de eo quod offertur et incendat super altare et sic potum det mulieri aquas amarissimas
27 quas cum biberit si polluta est et contempto viro adulterii rea pertransibunt eam aquae maledictionis et inflato ventre conputrescet femur eritque mulier in maledictionem et in exemplum omni populo
28 quod si polluta non fuerit erit innoxia et faciet liberos
29 ista est lex **zelotypiae** si declinaverit mulier a viro suo et si polluta fuerit [2]
30 maritusque **zelotypiae** spiritu concitatus adduxerit eam in conspectu Domini et fecerit ei sacerdos iuxta omnia quae scripta sunt [2]
31 maritus absque culpa erit et illa recipiet iniquitatem suam

Ιερωνύμου, *Βουλγάτα: Εκκλησιαστικός*, 26. 8, 1.

26.
1 mulieris bonae beatus vir numerus enim annorum illorum duplex
2 mulier fortis oblectat virum suum et annos vitae illius in pace implebit
3 pars bona mulier bona in parte bona timentium Deum dabitur viro pro factis bonis
4 divitis autem et pauperis cor bonum in omni tempore vultus illorum hilaris
5 a tribus timuit cor meum et in quarto facies mea metuit
6 delatura civitatis et collectio populi
7 et calumniam mendacem super mortem omnia gravia
8 dolor cordis et luctus mulier **zelotypa** [2]
9 in muliere infideli flagellum linguae omnibus communicans
10 sicut boum iugum quod movetur ita et mulierem nequam qui tenet illam quasi qui adprehendat scorpionem
11 mulier ebriosa ira magna et contumelia et turpitudo illius non contegetur
12 fornicatio mulieris in extollentia oculorum et in palpebris illius agnoscetur
13 in filia non avertente se firma custodiam ne inventa occasione utatur se
14 ab omni inreverentia oculis cave et ne mireris si te neglexerit
15 sicut viator sitiens ad fontem os aperiet et ab omni aqua proxima bibet et contra omnem palum sedebit et contra omnem sagittam aperiet faretram donec deficiat
16 gratia mulieris sedulae delectabit virum suum et ossa illius inpinguabit
17 disciplina illius datus Dei
18 mulier sensata et tacita non est inmutatio eruditae animae
19 gratia super gratiam mulier sancta et pudorata
20 omnis autem ponderatio non est digna continentis animae
21 sicut sol oriens mundo in altissimis Dei sic mulieris bonae species in ornamentum domus eius
22 lucerna splendens super candelabrum sanctum et species faciei super aetatem stabilem
23 columnae aureae super bases argenteas et pedes firmi super plantas stabilis mulieris
24 fundamenta aeterna super petram solidam et mandata Dei in corde mulieris sanctae
25 in duobus contristatum est cor meum et in tertio iracundia mihi advenit
26 vir bellator deficiens per inopiam et vir sensatus contemptus
27 et qui transgreditur a iustitia ad peccatum Deus paravit eum ad rompheam

28 duae species difficiles et periculosae mihi apparuerunt difficile exuitur negotians a neglegentia et non iustificabitur caupo a peccatis labiae

4η Θεματική Ενότητα:

9. **Αυγουστίνου, *Εξομολογήσεις*, 10. 33.**

CAPUT 33

Voluptates aurium tenacius me inplicaverant et subiugaverant, sed resolvisti et liberasti me. nunc in sonis, quos animant eloquia tua, cum suavi et artificosa voce cantantur, fateor, aliquantulum adquiesco, non quidem ut haeream, sed ut surgam, cum volo. attamen cum ipsis sententiis quibus vivunt ut admittantur ad me, quaerunt in corde meo nonnullius dignitatis locum, et vix eis praebeo congruentem. aliquando enim plus mihi videor honoris eis tribuere, quam decet, dum ipsis sanctis dictis religiosius et ardentius sentio moveri animos nostros in flammam pietatis, cum ita cantantur, quam si non ita cantarentur, et omnes affectus spiritus nostri pro sui diversitate habere proprios modos in voce atque cantu, quorum nescio qua occulta familiaritate excitentur[1]. sed delectatio carnis meae, cui mentem enervandam non oportet dari, saepe me fallit, dum rationi sensus non ita comitatur, ut patienter sit posterior, sed tantum, quia propter illam meruit admitti, etiam praecurrere ac ducere conatur. ita in his pecco non sentiens et postea sentio. Aliquando autem hanc ipsam fallaciam inmoderatius cavens erro nimia severitate, sed valde interdum, ut melos omnes cantilenarum suavium, quibus Daviticum psalterium frequentatur, ab auribus meis removeri velim atque ipsius ecclesiae, tutiusque mihi videtur, quod de Alexandrino episcopo Athanasio saepe dictum mihi commemini, qui tam modico flexu vocis faciebat sonare lectorem psalmi, ut pronuntianti vicinior esset quam canenti. verum tamen cum reminiscor lacrimas meas, quas fudi ad cantus ecclesiae in primordiis recuperatae fidei meae, et nunc ipsum quod moveor non cantu, sed rebus quae cantantur, cum liquida voce et convenientissima modulatione cantantur, magnam instituti huius utilitatem rursus agnosco. ita fluctuo inter periculum voluptatis et experimentum salubritatis magisque, adducor; non quidem inretractabilem sententiam proferens, cantandi consuetudinem approbare in ecclesia, ut per oblectamenta aurium infirmior animus in affectum pietatis adsurgat. tamen cum mihi accidit, ut me amplius cantus quam res, quae canitur, moveat, poenaliter me peccare confiteor, et tunc mallem non audire cantantem. ecce ubi sum! flete mecum et pro me flete qui aliquid boni vobiscum intus agitis, unde facta procedunt. nam qui non agitis, non vos haec movent. tu autem, domine deus meus, exaudi et respice et vide et miserere et sana me, in cuius oculis mihi quaestio factus sum, et ipse est languor meus.

***Π.Δ., Ψαλμοί*, 83. 7.**

83.
(1.) Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τῶν ληνῶν· τοῖς υἱοῖς
Κορε ψαλμός.
(2.) Ὡς ἀγαπητὰ τὰ σκηνώματά σου, κύριε τῶν δυνάμεων.
(3.) ἐπιποθεῖ καὶ ἐκλείπει ἡ ψυχή μου εἰς τὰς αὐλὰς τοῦ κυρίου,
ἡ καρδία μου καὶ ἡ σάρξ μου ἠγαλλιάσαντο ἐπὶ θεὸν ζῶντα.
(4.) καὶ γὰρ στρουθίον εὗρεν ἑαυτῷ οἰκίαν
καὶ τρυγὼν νοσσιὰν ἑαυτῇ, οὗ θήσει τὰ νοσσία αὐτῆς,
τὰ θυσιαστήριά σου, κύριε τῶν δυνάμεων,
ὁ βασιλεύς μου καὶ ὁ θεός μου.
(5.) μακάριοι οἱ κατοικοῦντες ἐν τῷ οἴκῳ σου,
εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων αἰνέσουσίν σε.
διάψαλμα.
(6.) μακάριος ἀνήρ, οὗ ἐστιν ἡ ἀντίλημψις αὐτοῦ παρὰ σοῦ, κύριε·
ἀναβάσεις ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ διέθετο
(7.) ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ κλαυθμῶνος[2] εἰς τόπον, ὃν ἔθετο·
καὶ γὰρ εὐλογίας δώσει ὁ νομοθετῶν.
(8.) πορεύσονται ἐκ δυνάμεως εἰς δύναμιν,
ὀφθήσεται ὁ θεὸς τῶν θεῶν ἐν Σιων.
(9.) κύριε ὁ θεὸς τῶν δυνάμεων, εἰσάκουσον τῆς προσευχῆς μου
ἐνώτισαι, ὁ θεὸς Ιακωβ.
διάψαλμα.

Αριστοτέλους, *Τοπικά*, 119a, 36-38.

μάλιστα δ᾽ ἐπίκαι-
ροι καὶ κοινοὶ τῶν τόπων οἵ τ᾽ ἐκ τῶν ἀντικειμένων καὶ τῶν

συστοίχων καὶ τῶν πτώσεων[3].

***Αλεξάνδρου του Αφροδισιέως, *Υπόμνημα εις τα οκτώ βιβλία των Τοπικών του Αριστοτέλη* 585, 24-28.**

p. 163b20 Ἔτι τε ὅρων εὐπορεῖν δεῖ.

Δεῖ, φησί, καὶ ὅρων εὐπορεῖν τὸν διαλεκτικὸν καὶ ἔχειν προχεί- (15)
ρους ὅρους καὶ τῶν ἐνδόξων καὶ τῶν πρώτων· διὰ γὰρ τῶν ὁρι-
σμῶν τῶν ἀρχῶν οἱ τῶν μετὰ τὰς ἀρχὰς συλλογισμοί. τοῦτο δὲ οὐ
μόνον τῷ διαλεκτικῷ ἀλλὰ καὶ τῷ ἀποδεικτικῷ ἀναγκαῖον· τῷ γὰρ γεω-
μέτρῃ ἀναγκαῖον πρῶτον εἰδέναι τί γραμμή, τί γωνία· διὰ γὰρ τούτων
αἱ ἑξῆς ἀποδείξεις. ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. (20)

p. 163b22 Πειρατέον δὲ καὶ εἰς ἃ πλειστάκις ἐμπίπτουσιν οἱ ἄλ-
λοι λόγοι.

Δεῖ, φησί, καὶ ταῦτα πρόχειρα ἔχειν εἰς ἃ πλειστάκις ἐμπί-
πτουσιν οἱ λόγοι. λέγοι δ᾽ ἂν τοῦτο περὶ τῶν κοινῶν τόπων[3]· εἰσὶ γάρ
τινες κοινοὶ τόποι, οἳ πρὸς πάντα τὰ γένη τῶν προβλημάτων εἰσὶ χρή- (25)
σιμοι, οἷον οἱ ἀπὸ τῶν συστοίχων καὶ τῶν πτώσεων καὶ γενέσεων καὶ
φθορῶν καὶ τοῦ μᾶλλον καὶ ἧττον. τοὺς δὴ τοιούτους λόγους ἀξιοῖ
(586.) προχείρους ἔχειν ὡς πολλάκις χρησίμους· ὥσπερ γὰρ ἐν γεωμετρίᾳ
πρὸ ἔργου τὸ περὶ τὰ στοιχεῖα γεγυμνάσθαι πρὸς τὰς τῶν ἄλλων
θεωρημάτων δείξεις. κεφαλισμοὺς δὲ λέγει τοὺς τῶν πρώτων ἀριθμῶν
τῶν μέχρι δεκάδος πολλαπλασιασμούς· διὰ γὰρ τῆς περὶ τούτων γυμνα-
σίας καὶ οἱ τῶν ὑστέρων καὶ μειζόνων καὶ ὁμοίων αὐτοῖς πολλαπλα- (5)
σιασμοὶ κατὰ μετάβασιν γνωρίζονται· ἀπὸ γὰρ τοῦ δὶς δύο τέσσαρα γνω-
ρίζεται ὁ δὶς εἴκοσι τεσσαράκοντα καὶ ὁ εἰκοσάκις εἴκοσι τετρακόσια καὶ
ὁ διακοσιοντάκις εἴκοσι τετρακισχίλια, καὶ ἑξῆς ὁμοίως.

Διοδώρου του Σικελιώτου, *Ιστορική Βιβλιοθήκη*, 4. 61, 4, 5- 4. 61, 5, 1.

κατα- (5)
πλευσάντων δ᾽ αὐτῶν εἰς Κρήτην Ἀριάδνη μὲν ἡ
θυγάτηρ τοῦ Μίνωος ἠράσθη τοῦ Θησέως εὐπρε-
πείᾳ διαφέροντος, Θησεὺς δ᾽ εἰς λόγους ἐλθὼν
αὐτῇ καὶ ταύτην συνεργὸν λαβών, τόν τε Μινώ-
ταυρον ἀπέκτεινε καὶ τὴν ἔξοδον τὴν τοῦ λαβυρίν- (10)
(5.) θου παρ᾽ αὐτῆς μαθὼν διεσώθη[4].

10. **Αυγουστίνου, *Κατά Φαύστου Μανιχαίου (Contra Faustum Manichaeum)*, βιβλίο XVI, κεφάλαιο I.**

An quisquam hominum non optaverit de spinis omnibus florem legere, de omni herba frugem, de muscis omnibus mel: quamvis nec muscas, nec gramen in cibum, nec spinas in coronae usurpemus ornatum? [1].

Λακταντίου, *Περί θείων θεσμών (Divinae Institutiones)*, βιβλίο VI, κεφάλαιο IV.

Cujus viae species et figura sic est composita in aspectu, ut plana et patens, omni genere florum atque fructuum delectabilis esse videatur [2].

11. **Σωζομενού, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, 1. 14, 1, 1-3.**

1.14.(1.) Περὶ δὲ τοῦτον τὸν χρόνον καὶ Ἀμοῦν ὁ Αἰγύπτιος ἐφιλοσόφει. ὃν δὴ
λόγος βιασαμένων τῶν οἰκείων γυναῖκα ἀγαγέσθαι, μὴ πειραθῆναι δὲ
αὐτῆς ᾗ θέμις ἀνδράσιν[1].

Γρηγορίου του Τουρονησίου, *Ιστορίαι*, 1. 16.

16. De nativitate Christi.

Reversi autem per Zorobabil, sicut dixemus, nunc contra Deum murmorantes, nunc post idola conruentes vel abuminationes, quae gentes exerceunt, imitantes, dum Dei prophetas contempnunt, gentibus traduntur, subiugantur, intercedunt; donec ipse Dominus patriarcharum prophetarumque vocebus repromissus, **virginis** Mariae utero per Spiritum sanctum inlapsus, ad redimptione nasci tam illius gentes quam omnium gentium dignaretur.[2] A transmigratione ergo usque nativitatem Christi generationes 14, id est Iechonias, Salathiel, Zorobabil, Abiud, Eliachim, Azor, Sadoch, Achim, Eliuth,

Eleazar, Mathan, Iacob, Ioseph, vir Marie, de qua dominus noster Iesus Christus nascitur; qui Ioseph quartus decimus conputatur.

Γρηγορίου του Τουρονησίου, *Ιστορίαι*, 1.

LIBER PRIMUS

Scripturus bella regum cum gentibus adversis, martyrum cum paganis, eclesiarum cum hereticis, prius fidem meam proferre cupio, ut qui ligirit me non dubitet esse catholicum. Illud etiam placuit propter eos, qui adpropinquantem finem mundi disperant, ut, collectam per chronicas vel historias anteriorum annorum summam, explanitur aperte, quanti ab exordio mundi sint anni. Sed prius veniam legentibus praecor, si aut in litteris aut in sillabis grammaticam artem excessero, de qua adplene non sum inbutus; illud tantum studens, ut quod in eclesia credi praedicatur sine aliquo fuco aut cordis hesitatione reteneam, quia scio, peccatis obnoxium per credulitatem puram obtenire posse veniam apud Deum. Credo ergo in Deum patrem omnipotentem. Credo in Iesum Christum, filium eius unicum, dominum nostrum, natum a patre, non factum, non post tempora, sed ante cunctum tempus semper fuisse cum patre. Nec enim pater dici potuerat, nisi haberit filium; neque filius esset, si patrem utique non haberet. Illos vero, qui dicunt: 'Erat quando non erat', execrabiliter rennuo et ab eclesia segregare contestor. Credo Christum hunc verbum esse patris, per quem facta sunt omnia. Hunc verbum carne factum credo, cuius passionem mundus redemptus est, et humanitatem, non deitatem subiacuisse passione, credo. Credo, eum tertia die resurrexisse, hominem perditum liberasse, ascendisse caelos, sedere a dexteram Patris, venturum ac iudicaturum vivos et mortuos. Credo sanctum Spiritum a Patre et Filio processisse, non minorem et quasi ante non esset, sed aequalem et semper cum Patre et Filio coaeternum deum, cumsubstantialem natura, aequalem omnipotentia, consempiternum esse essentia et nunquam sine Patre fuisse vel Filio, neque minorem Patri vel Filio. Credo hanc Trinitatem sanctam in distinctione subsistere personarum, et aliam quidem personam Patris, aliam Fili, aliam Spiritus sancti. In qua Trinitate unam Deitatem, unam potentiam, unam essentiam esse, confiteor. Credo beatam **Mariam**, ut **virginem ante partum, ita virginem et post partum.** [2] Credo animam inmortalem, nec tamen partem habere Deitatis. Et omnia quae a 318 episcopis Nicaene instituta sunt credo fideliter. De fine vero mundi ea sentio quae a prioribus didici, Antechristum prius esse venturo. Antechristus vero primum circumcisionem inducit, se asserens Christum, deinde in templo Hierusolimis statuam suam collocat adorandam, sicut Dominum dixisse legimus: Videbitis abhuminationem desolationes stantem in loco sancto. Sed diem illam omnibus hominibus oculi ipse Dominus manifestat, dicens: De die autem illa et ora nemo scit, neque angeli caelorum neque filius, nisi Pater solos. Sed et hic respondibimus hereticis, qui nos inpugnant, asserentis, minorem esse Filium Patri, qui hanc diem ignoret. Cognoscant ergo, hunc filium christianum populum nuncopatum, de quo a Deo praedicetur: Ego ero illis in patre, et ipsi erunt mihi in filios. Si enim haec de unigenito Filio praedixisset, nunquam ei angelos praeposuisset. Sic enim ait: Neque angeli caelorum neque filios; ostendens non de unigenito, sed de adoptivo populo haec dixisse. Noster vero finis ipse Christus est, qui nobis vitam aeternam, si ad eum conversi fuerimus, larga benignitate praestabit. De subpotatione vero huius mundi evidenter chronicae Eusebii Caesariensis episcopi ac Hieronimi presbiteri prolocuntur et rationem de omni annorum serie pandunt. Nam et Horosius diligentissime haec inquaerens, omnem numerum annorum ab initio mundi usque ad suum tempus in unum colligit. Hoc etiam et Victurius cum ordine paschalis solemnitates inquirere fecit. Ergo et nos scriptorum supra memoratorum exemplaria sequentes, cupimus a primi homines conditione, si Dominus dignabitur suum commodare auxilium, usque ad nostrum tempos cunctam annorum congeriem conpotare. Quod facilius adinplemus, si ab ipso Adam sumamus exordium.

Γρηγορίου του Τουρονησίου, *Ιστορίαι*, 1. 19.

19. De muneribus magorum et necem infantum.

Anno XLIII imperii Agusti dominus noster Iesus Christus, ut diximus, ex **virgine** Maria in Bethleem David oppidum secundum carnem natus est.[2] Cuius inmensum sidus magi ab oriente cernentes, cum muneribus veniunt et puerum subplicis oblatis donis adorant. Herodes vero ob zelo regni sui, dum Deum Christum persequi nititur, parvolus infantes interimit. Ipse quoque postmodum iudicio divino percussus est.

5η Θεματική Ενότητα:

12. **Αντωνίου, *Βίος και Πολιτεία του Μακαρίου Συμεών του Στυλίτου*, 12, 7.**

(12.) Ὁ δὲ ἅγιος Συμεὼν οὐκ ἐπαύετο κλαίων καὶ δεόμενος
τοῦ θεοῦ, ποιήσας δὲ ἐν αὐτῷ τῷ μοναστηρίῳ χρόνους τρεῖς
ἐξέρχεται μηδενὸς γινώσκοντος, καὶ ἀπέρχεται εἰς ἔρημον τό-
πον, ἐν ᾧ παρέκειντο χωρία ἱκανά, ἔγγιστα δὲ αὐτοῦ ἦν χω-

ρίον ἐπιλεγόμενον Γελασοῖς, καὶ οἰκοδομεῖ ἐκεῖ αὐτῷ τόπον (5)
μικρὸν ἀπὸ ξηρολίθων, καὶ στήκει μέσον χρόνους τέσσαρας
νιφόμενος, βρεχόμενος , καυματούμενος, καὶ πολλοὶ ἀπήρχοντο
πρὸς αὐτόν· ἡ δὲ τροφὴ αὐτοῦ ἦν φακὴ βρεκτὴ καὶ τὸ πόμα
αὐτοῦ ὕδωρ. Καὶ μετὰ ταῦτα ἐποίησεν ἑαυτῷ στῦλον πηχῶν
τεσσάρων καὶ στήκει ἐν αὐτῷ ἔτη ἑπτά, καὶ ἦν ἡ φήμη αὐτοῦ (10)
πανταχοῦ διατρέχουσα· καὶ μετὰ ταῦτα οἰκοδομοῦσιν αὐτῷ οἱ
ὄχλοι μάνδρας δύο ἀπὸ ξηρολίθου, καὶ ἐπιτιθοῦσιν θύραν τῇ
ἔσωθεν μάνδρᾳ καὶ ποιοῦσιν αὐτῷ στῦλον πηχῶν τριάκοντα,
καὶ στήκει ἐν αὐτῷ ἔτη δεκαπέντε πολλὰς ἰάσεις ἐπιτελῶν·
πολλοὶ γὰρ δαιμονιῶντες ἀπήεσαν ἐκεῖ καὶ ἐθεραπεύοντο. (15)

Σωζομενού, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, Προοίμ. 1. 12, 5- 1. 13, 7.
(11.)ὁ μὲν γὰρ δοῦλος γενόμενος τῶν ἡδονῶν
οὐ μέχρι τέλους τὴν εὐσέβειαν διεφύλαξε τὴν αἰτίαν τῶν ἀγαθῶν καὶ τῆς
σοφίας αὐτῷ γενομένην· σὺ δέ, ὦ κράτιστε, τὸν ἐγκρατῆ λογισμὸν ἀντιτάξας
τῇ ῥᾳστώνῃ, εἰκότως νομίζῃ μὴ μόνον ἀνθρώπων αὐτοκράτωρ εἶναι, ἀλλὰ
(12.) καὶ τῶν παθῶν τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος. εἰ δὲ δεῖ καὶ ταῦτα λέγειν,
πυνθάνομαί σε καὶ παντὸς ὄψου καὶ ποτοῦ τὴν ἐπιθυμίαν νικᾶν, καὶ μήτε
σῦκα γλυκερά, ποιητικῶς εἰπεῖν, μήτ' ἄλλο τι τῶν ὡραίων ἑλεῖν σε δύνασθαι,
πλὴν ὅσον ἐπιψαῦσαι καὶ μόνον ἀπογεύσασθαι, πρότερον εὐλογήσαντα τὸν
πάντων δημιουργόν. δίψους δὲ καὶ πνίγους καὶ ῥίγους κρατεῖν ἐθισθεὶς ἐν (5)
(13.) ταῖς καθ' ἡμέραν ἀσκήσεσι, φύσιν ἔχειν νομίζῃ **τὴν ἐγκράτειαν.** πρώην
γέ τοι τὴν ἐν Πόντῳ πόλιν Ἡρακλέος ἐπώνυμον σπεύδων ἰδεῖν καὶ ἐγεῖραι
τῷ χρόνῳ κάμνουσαν, ὥρᾳ θέρους τὴν διὰ Βιθυνῶν ἤεις ὁδόν. τοῦ δὲ ἡλίου
σφόδρα φλέγοντος περὶ μέσην ἡμέραν ἰδών σέ τις τῶν δορυφόρων ἱδρῶτι
πολλῷ καὶ κονιορτῷ πεφυρμένον, ὡς δὴ χαριούμενος φθάσας προσεκόμισέ (5)
σοι φιάλην εὖ μάλα λαμπρῶς πρὸς τὰς ἀκτῖνας ἀντιστίλβουσαν, ἡδὺν αὐτῇ
τινα πότον ἐμβαλὼν καὶ **ψυχρὸν ὕδωρ ἐπιχέας .** σὺ δέ, ὦ κράτιστε, προσδεξά-
μενος ἐπήνεσας μὲν τῆς προθυμίας τὸν ἄνδρα καὶ δῆλος ἦσθα μετ' οὐ πολὺ
τοῦτον φιλοτιμίᾳ βασιλικῇ καλῶς ποιήσων, πάντων δὲ τῶν στρατιωτῶν
πρὸς τὴν φιάλην κεχηνότων καὶ μακαριούντων ὃς πίεται, πάλιν αὐτῷ, ὦ (10)
γενναῖε, τὸ ποτὸν ἀπέδωκας καὶ ὅπῃ φίλον αὐτῷ κεχρῆσθαι ἐκέλευσας.

Σωζομενού, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, 5. 20, 4, 1- 6.
καὶ τῇ ὑστεραίᾳ πολλοὺς συνελάμβανεν ἐκ τῶν Χριστιανῶν καὶ δεσμίους ἐποίησεν·
ἕνα δέ τινα νεανίαν πρῶτον προαγαγών (Θεόδωρος δ' ὄνομα ἦν αὐτῷ) τῷ
βασανιστηρίῳ ξύλῳ προσῆψεν. ὁ δὲ ἐπὶ πολὺ τοῖς ὄνυξι πληττόμενος οὐχ
ἡττήθη τῶν βασάνων οὐδὲ τὸν ὕπαρχον ἐλιπάρησεν, ἀλλ' ἀνώδυνον ἑαυτὸν (5)
φαίνεσθαι παρασχόμενος ὡς θεατὴς τῶν ἐπ' αὐτῷ γινομένων καρτερικῶς
τὰς πληγὰς ἐδέχετο· αὖθίς τε τὸν αὐτὸν μελῳδῶν ψαλμὸν ὃν καὶ τῇ προτε-
ραίᾳ, μὴ μεταμέλειν αὐτῷ τούτων, ἐφ' οἷς ἐκρίνετο, τοῖς ἔργοις ἐπέδειξε.
(3.) καταπλαγεὶς δὲ τὴν ἔνστασιν τοῦ νεανίου ὁ ὕπαρχος ἐλθὼν πρὸς τὸν βασιλέα
εἶπε τὰ γενόμενα, καὶ εἰ μὴ θᾶττον παύσαιτο τῆς ἐπιχειρήσεως, σφᾶς αὐτοὺς
καταγελάστους ἔσεσθαι, τοὺς δὲ Χριστιανοὺς ἐνδοξοτέρους ποιήσειν. ἄμει-
(4.) νον δὲ τοῦτο δόξαν, οἱ συλληφθέντες ἀφείθησαν τῶν δεσμῶν. λέγεται
δὲ πυνθανομένων μετὰ ταῦτά τινων, εἴπερ αἴσθησιν τῶν βασάνων ἐκείνων
εἶχεν, εἰπεῖν τὸν Θεόδωρον ὡς πάντῃ μὲν ἀνώδυνος οὐκ ἦν, παρεστὼς δέ τις
αὐτῷ νεανίας **κατέπαυε τὰς ἀλγηδόνας,** ὑφάσματι λεπτοτάτῳ τοὺς ἱδρῶτας
ἀπομάττων καὶ **ὕδωρ ἐπιχέων ψυχρότατον ,** ᾧ τὰς φλεγμονὰς ἔπαυε καὶ τῶν (5)
πόνων ἀνέψυχε. δοκεῖ δέ μοι οὐκ ἀνθρώπου μόνου, εἰ καὶ μάλα γενναῖος ἦν,
μὴ καὶ θείᾳ ῥοπῇ ἐπικουρουμένου, τοσοῦτον ὑπεριδεῖν τοῦ σώματος.
(5.) Ὁ μὲν δὴ μάρτυς Βαβύλας ἐκ τῆς εἰρημένης αἰτίας κατῳκίσθη ἐν Δάφνῃ
καὶ πάλιν μετετέθη· οὐκ εἰς μακρὰν δὲ τούτου γενομένου ἀπροόπτως ἐμ-
πεσὸν πῦρ τῷ νεῷ τοῦ Δαφναίου Ἀπόλλωνος πᾶσαν τὴν ὀροφὴν καὶ αὐτὸ
τὸ ἄγαλμα κατέφλεξε, γυμνοὺς δὲ μόνους τοὺς τοίχους καὶ τοὺς περιβόλους
εἴασε καὶ τοὺς κίονας, οἳ τὰ προπύλαια καὶ τὸν ὀπισθόδομον ἀνεῖχον. ἐδόκει (5)
δὲ τοῖς μὲν Χριστιανοῖς κατὰ αἴτησιν τοῦ μάρτυρος θεήλατον ἐμπεσεῖν τῷ
δαίμονι πῦρ· οἱ δὲ Ἕλληνες ἐλογοποίουν Χριστιανῶν εἶναι τὸ δρᾶμα.

13. **Ομήρου, *Οδύσσεια,* 2. 104-105.**
ὣς ἔφαθ', ἡμῖν δ' αὖτ' ἐπεπείθετο θυμὸς ἀγήνωρ.
ἔνθα καὶ ἠματίη μὲν ὑφαίνεσκεν μέγαν ἱστόν,
νύκτας δ' ἀλλύεσκεν , ἐπὴν δαΐδας παραθεῖτο. (105)

14. ***Π.Δ., Δευτερονόμιον,* 33. 14.**
(10.) δηλώσουσιν τὰ δικαιώματά σου τῷ Ιακωβ
καὶ τὸν νόμον σου τῷ Ισραηλ·
ἐπιθήσουσιν θυμίαμα ἐν ὀργῇ σου
διὰ παντὸς ἐπὶ τὸ θυσιαστήριόν σου.
(11.) εὐλόγησον, κύριε, τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ
καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ δέξαι·
κάταξον ὀσφὺν ἐχθρῶν ἐπανεστηκότων αὐτῷ,
καὶ οἱ μισοῦντες αὐτὸν μὴ ἀναστήτωσαν.
(12.) Καὶ τῷ Βενιαμιν εἶπεν
Ἠγαπημένος ὑπὸ κυρίου κατασκηνώσει πεποιθώς,
καὶ ὁ θεὸς σκιάζει ἐπ' αὐτῷ πάσας τὰς ἡμέρας,
καὶ ἀνὰ μέσον τῶν ὤμων αὐτοῦ κατέπαυσεν.
(13.) Καὶ τῷ Ιωσηφ εἶπεν
Ἀπ' εὐλογίας κυρίου ἡ γῆ αὐτοῦ
ἀπὸ ὡρῶν οὐρανοῦ καὶ δρόσου
καὶ ἀπὸ ἀβύσσων πηγῶν κάτωθεν
(14.) καὶ καθ' ὥραν γενημάτων ἡλίου τροπῶν
καὶ ἀπὸ συνόδων μηνῶν
(15.) καὶ ἀπὸ κορυφῆς ὀρέων ἀρχῆς
καὶ ἀπὸ κορυφῆς βουνῶν ἀενάων
(16.) καὶ καθ' ὥραν γῆς πληρώσεως.
καὶ τὰ δεκτὰ τῷ ὀφθέντι ἐν τῷ βάτῳ
ἔλθοισαν ἐπὶ κεφαλὴν Ιωσηφ,
καὶ ἐπὶ κορυφῆς δοξασθεὶς ἐν ἀδελφοῖς.

6η Θεματική Ενότητα:

15. ***Π.Δ., Άσμα,* 1. 1 -1. 3.**
τ.
(1.) ΑΣΜΑ
ι.
(1.) Ἆισμα ᾀσμάτων, ὅ ἐστιν τῷ Σαλωμων.
(2.) Φιλησάτω με ἀπὸ φιλημάτων στόματος αὐτοῦ,
ὅτι ἀγαθοὶ μαστοί σου ὑπὲρ οἶνον,
(3.) καὶ ὀσμὴ μύρων σου ὑπὲρ πάντα τὰ ἀρώματα,
μύρον ἐκκενωθὲν ὄνομά σου.
διὰ τοῦτο νεάνιδες ἠγάπησάν σε[1],
(4.) εἵλκυσάν σε,
ὀπίσω σου εἰς ὀσμὴν μύρων σου δραμοῦμεν.
Εἰσήνεγκέν με ὁ βασιλεὺς εἰς τὸ ταμίειον αὐτοῦ.
Ἀγαλλιασώμεθα καὶ εὐφρανθῶμεν ἐν σοί,
ἀγαπήσομεν μαστούς σου ὑπὲρ οἶνον· (5)
εὐθύτης ἠγάπησέν σε.

***Π.Δ., Άσμα,* 1. 16.**
(9.) Τῇ ἵππῳ μου ἐν ἅρμασιν Φαραω
ὡμοίωσά σε, ἡ πλησίον μου.
(10.) τί ὡραιώθησαν σιαγόνες σου ὡς τρυγόνες,
τράχηλός σου ὡς ὁρμίσκοι;
(11.) ὁμοιώματα χρυσίου ποιήσομέν σοι
μετὰ στιγμάτων τοῦ ἀργυρίου.
(12.) Ἕως οὗ ὁ βασιλεὺς ἐν ἀνακλίσει αὐτοῦ,
νάρδος μου ἔδωκεν ὀσμὴν αὐτοῦ.
(13.) ἀπόδεσμος τῆς στακτῆς ἀδελφιδός μου ἐμοί,

ἀνὰ μέσον τῶν μαστῶν μου αὐλισθήσεται·
(14.) βότρυς τῆς κύπρου ἀδελφιδός μου ἐμοὶ
ἐν ἀμπελῶσιν Εγγαδδι.
(15.) ᾽Ιδοὺ εἶ καλή, ἡ πλησίον μου,
ἰδοὺ εἶ καλή, ὀφθαλμοί σου περιστεραί.
(16.) ᾽Ιδοὺ εἶ καλός, ὁ ἀδελφιδός μου, καί γε ὡραῖος·
πρὸς κλίνη ἡμῶν σύσκιος[2],
(17.) δοκοὶ οἴκων ἡμῶν κέδροι,
φατνώματα ἡμῶν κυπάρισσοι.

***Π.Δ., Ἄσμα,* 1. 13.**
ποῦ ποιμαίνεις, ποῦ κοιτάζεις ἐν μεσημβρίᾳ,
μήποτε γένωμαι ὡς περιβαλλομένη ἐπ᾽ ἀγέλαις ἑταίρων σου.
(8.) ᾽Εὰν μὴ γνῷς σεαυτήν, ἡ καλὴ ἐν γυναιξίν,
ἔξελθε σὺ ἐν πτέρναις τῶν ποιμνίων
καὶ ποίμαινε τὰς ἐρίφους σου
ἐπὶ σκηνώμασιν τῶν ποιμένων.
(9.) Τῇ ἵππῳ μου ἐν ἅρμασιν Φαραω
ὡμοίωσά σε, ἡ πλησίον μου.
(10.) τί ὡραιώθησαν σιαγόνες σου ὡς τρυγόνες,
τράχηλός σου ὡς ὁρμίσκοι;
(11.) ὁμοιώματα χρυσίου ποιήσομέν σοι
μετὰ στιγμάτων τοῦ ἀργυρίου.
(12.) ῞Εως οὗ ὁ βασιλεὺς ἐν ἀνακλίσει αὐτοῦ,
νάρδος μου ἔδωκεν ὀσμὴν αὐτοῦ.
(13.) ἀπόδεσμος τῆς στακτῆς ἀδελφιδός μου ἐμοί,
ἀνὰ μέσον τῶν μαστῶν μου αὐλισθήσεται[3]·
(14.) βότρυς τῆς κύπρου ἀδελφιδός μου ἐμοὶ
ἐν ἀμπελῶσιν Εγγαδδι.
(15.) ᾽Ιδοὺ εἶ καλή, ἡ πλησίον μου,
ἰδοὺ εἶ καλή, ὀφθαλμοί σου περιστεραί.

***Π.Δ., Ἄσμα,* 7. 12.**
καὶ πλόκιον κεφαλῆς σου ὡς πορφύρα,
βασιλεὺς δεδεμένος ἐν παραδρομαῖς.
(7.) Τί ὡραιώθης καὶ τί ἡδύνθης,
ἀγάπη, ἐν τρυφαῖς σου;
(8.) τοῦτο μέγεθός σου ὡμοιώθη τῷ φοίνικι
καὶ οἱ μαστοί σου τοῖς βότρυσιν.
(9.) εἶπα ᾽Αναβήσομαι ἐν τῷ φοίνικι,
κρατήσω τῶν ὕψεων αὐτοῦ,
καὶ ἔσονται δὴ μαστοί σου ὡς βότρυες τῆς ἀμπέλου
καὶ ὀσμὴ ῥινός σου ὡς μῆλα ὑι
(10.) καὶ λάρυγξ σου ὡς οἶνος ὁ ἀγαθὸς
πορευόμενος τῷ ἀδελφιδῷ μου εἰς εὐθύθητα
ἱκανούμενος χείλεσίν μου καὶ ὀδοῦσιν.
(11.) ᾽Εγὼ τῷ ἀδελφιδῷ μου,
καὶ ἐπ᾽ ἐμὲ ἡ ἐπιστροφὴ αὐτοῦ.
(12.) ἐλθέ, ἀδελφιδέ μου, ἐξέλθωμεν εἰς ἀγρόν[4],
αὐλισθῶμεν ἐν κώμαις·
(13.) ὀρθρίσωμεν εἰς ἀμπελῶνας,
ἴδωμεν εἰ ἤνθησεν ἡ ἄμπελος,
ἤνθησεν ὁ κυπρισμός, ἤνθησαν αἱ ῥόαι·
ἐκεῖ δώσω τοὺς μαστούς μου σοί.
(14.) οἱ μανδραγόραι ἔδωκαν ὀσμήν,
καὶ ἐπὶ θύραις ἡμῶν πάντα ἀκρόδρυα,
νέα πρὸς παλαιά, ἀδελφιδέ μου, ἐτήρησά σοι.

***Π.Δ., Ἄσμα,* 8. 1.**
8.
(1.) Τίς δῴη σε ἀδελφιδόν μου θηλάζοντα μαστοὺς μητρός μου;
εὑροῦσά σε ἔξω φιλήσω σε[5], καί γε οὐκ ἐξουδενώσουσίν μοι.
(2.) παραλήμψομαί σε, εἰσάξω σε εἰς οἶκον μητρός μου
καὶ εἰς ταμίειον τῆς συλλαβούσης με·
ποτιῶ σε ἀπὸ οἴνου τοῦ μυρεψικοῦ,
ἀπὸ νάματος ῥοῶν μου.

***Π.Δ., Ἄσμα,* 6. 11.**
ὡς λέπυρον τῆς ῥόας μῆλόν σου
ἐκτὸς τῆς σιωπήσεώς σου.
(8.) Ἑξήκοντά εἰσιν βασίλισσαι, καὶ ὀγδοήκοντα παλλακαί,
καὶ νεάνιδες ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμός.
(9.) μία ἐστὶν περιστερά μου, τελεία μου,
μία ἐστὶν τῇ μητρὶ αὐτῆς,
ἐκλεκτή ἐστιν τῇ τεκούσῃ αὐτῆς.
εἶδοσαν αὐτὴν θυγατέρες καὶ μακαριοῦσιν αὐτήν,
βασίλισσαι καὶ παλλακαὶ καὶ αἰνέσουσιν αὐτήν. (5)
(10.) Τίς αὕτη ἡ ἐκκύπτουσα ὡσεὶ ὄρθρος,
καλὴ ὡς σελήνη, ἐκλεκτὴ ὡς ὁ ἥλιος,
θάμβος ὡς τεταγμέναι;
(11.) Εἰς κῆπον καρύας κατέβην ἰδεῖν ἐν γενήμασιν τοῦ χειμάρρου,
ἰδεῖν εἰ ἤνθησεν ἡ ἄμπελος,
ἐξήνθησαν αἱ ῥόαι·
ἐκεῖ δώσω τοὺς μαστούς μου σοί[6].
(12.) οὐκ ἔγνω ἡ ψυχή μου· ἔθετό με ἅρματα Αμιναδαβ.

***Π.Δ., Ἄσμα,* 2. 5.**
2
(1.) Ἐγὼ ἄνθος τοῦ πεδίου,
κρίνον τῶν κοιλάδων.
(2.) Ὡς κρίνον ἐν μέσῳ ἀκανθῶν,
οὕτως ἡ πλησίον μου ἀνὰ μέσον τῶν θυγατέρων.
(3.) Ὡς μῆλον ἐν τοῖς ξύλοις τοῦ δρυμοῦ,
οὕτως ἀδελφιδός μου ἀνὰ μέσον τῶν υἱῶν·
ἐν τῇ σκιᾷ αὐτοῦ ἐπεθύμησα καὶ ἐκάθισα,
καὶ καρπὸς αὐτοῦ γλυκὺς ἐν λάρυγγί μου.
(4.) Εἰσαγάγετέ με εἰς οἶκον τοῦ οἴνου,
τάξατε ἐπ᾽ ἐμὲ ἀγάπην.
(5.) στηρίσατέ με ἐν ἀμόραις,
στοιβάσατέ με ἐν μήλοις, ὅτι τετρωμένη ἀγάπης ἐγώ[7].
(6.) εὐώνυμος αὐτοῦ ὑπὸ τὴν κεφαλήν μου,
καὶ ἡ δεξιὰ αὐτοῦ περιλήμψεταί με.

***Π.Δ., Ἄσμα,* 8. 6 και 8. 7.**
(3.) Εὐώνυμος αὐτοῦ ὑπὸ τὴν κεφαλήν μου,
καὶ ἡ δεξιὰ αὐτοῦ περιλήμψεταί με.
(4.) ὥρκισα ὑμᾶς, θυγατέρες Ιερουσαλημ,
ἐν ταῖς δυνάμεσιν καὶ ἐν ταῖς ἰσχύσεσιν τοῦ ἀγροῦ,
τί ἐγείρητε καὶ τί ἐξεγείρητε τὴν ἀγάπην, ἕως ἂν θελήσῃ.
(5.) Τίς αὕτη ἡ ἀναβαίνουσα λελευκανθισμένη
ἐπιστηριζομένη ἐπὶ τὸν ἀδελφιδὸν αὐτῆς;
Ὑπὸ μῆλον ἐξήγειρά σε·
ἐκεῖ ὠδίνησέν σε ἡ μήτηρ σου,
ἐκεῖ ὠδίνησέν σε ἡ τεκοῦσά σου. (5)
(6.) Θές με ὡς σφραγῖδα ἐπὶ τὴν καρδίαν σου,
ὡς σφραγῖδα ἐπὶ τὸν βραχίονά σου·
ὅτι κραταιὰ ὡς θάνατος ἀγάπη,

σκληρὸς ὡς ᾅδης ζῆλος·
περίπτερα αὐτῆς περίπτερα πυρός, φλόγες αὐτῆς· (5)
(7.) ὕδωρ πολὺ οὐ δυνήσεται σβέσαι τὴν ἀγάπην,
καὶ ποταμοὶ οὐ συγκλύσουσιν αὐτήν[8].
ἐὰν δῷ ἀνὴρ τὸν πάντα βίον αὐτοῦ ἐν τῇ ἀγάπῃ,
ἐξουδενώσει ἐξουδενώσουσιν αὐτόν.

***Π.Δ., Ιώβ*, 4. 14.**
(7.) μνήσθητι οὖν τίς καθαρὸς ὢν ἀπώλετο
ἢ πότε ἀληθινοὶ ὁλόρριζοι ἀπώλοντο.
(8.) καθ' ὃν τρόπον εἶδον τοὺς ἀροτριῶντας τὰ ἄτοπα,
οἱ δὲ σπείροντες αὐτὰ ὀδύνας θεριοῦσιν ἑαυτοῖς.
(9.) ἀπὸ προστάγματος κυρίου ἀπολοῦνται,
ἀπὸ δὲ πνεύματος ὀργῆς αὐτοῦ ἀφανισθήσονται.
(10.) σθένος λέοντος, φωνὴ δὲ λεαίνης,
γαυρίαμα δὲ δρακόντων ἐσβέσθη·
(11.) μυρμηκολέων ὤλετο παρὰ τὸ μὴ ἔχειν βοράν,
σκύμνοι δὲ λεόντων ἔλιπον ἀλλήλους.
(12.) εἰ δέ τι ῥῆμα ἀληθινὸν ἐγεγόνει ἐν λόγοις σου,
οὐθὲν ἄν σοι τούτων κακὸν ἀπήντησεν.
πότερον οὐ δέξεταί μου τὸ οὖς ἐξαίσια παρ' αὐτοῦ;
(13.) φόβοι δὲ καὶ ἠχὼ νυκτερινή,
ἐπιπίπτων φόβος ἐπ' ἀνθρώπους,
(14.) φρίκη δέ μοι συνήντησεν καὶ τρόμος
καὶ μεγάλως μου τὰ ὀστᾶ συνέσεισεν[9],
(15.) καὶ πνεῦμα ἐπὶ πρόσωπόν μου ἐπῆλθεν,
ἔφριξαν δέ μου τρίχες καὶ σάρκες.
(16.) ἀνέστην, καὶ οὐκ ἐπέγνων·
εἶδον, καὶ οὐκ ἦν μορφὴ πρὸ ὀφθαλμῶν μου,
ἀλλ' ἢ αὔραν καὶ φωνὴν ἤκουον
(17.) Τί γάρ; μὴ καθαρὸς ἔσται βροτὸς ἐναντίον κυρίου
ἢ ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτοῦ ἄμεμπτος ἀνήρ;
(18.) εἰ κατὰ παίδων αὐτοῦ οὐ πιστεύει,
κατὰ δὲ ἀγγέλων αὐτοῦ σκολιόν τι ἐπενόησεν,
(19.) τοὺς δὲ κατοικοῦντας οἰκίας πηλίνας,
ἐξ ὧν καὶ αὐτοὶ ἐκ τοῦ αὐτοῦ πηλοῦ ἐσμεν,
ἔπαισεν αὐτοὺς σητὸς τρόπον·

7η Θεματική Ενότητα:

16. **Παυσανίου του Περιηγητού, *Ελλάδος Περιήγησις*, 7. 26, 8, 1-6.**
(7.) Ἀσκληπιοῦ δὲ ἀγάλματα ὀρθά ἐστιν ἐν ναῷ καὶ Σαρά-
πιδος ἑτέρωθι καὶ Ἴσιδος, λίθου καὶ ταῦτα Πεντελη-
σίου. τὴν δὲ Οὐρανίαν σέβουσι μὲν τὰ μάλιστα, ἐσελ-
θεῖν δὲ ἐς τὸ ἱερὸν οὐκ ἔστιν ἀνθρώποις. θεοῦ δὲ
ἦν Συρίαν ἐπονομάζουσιν, ἐς ταύτης τὸ ἱερὸν ἐσίασιν (5)
ἐν ἡμέραις ῥηταῖς, ἄλλα τε ὅσα νομίζουσι προκαθα-
(8.) ριεύσαντες καὶ ἐς τὴν δίαιταν. οἶδα καὶ οἴκημα ἐν
Αἰγείρᾳ θεασάμενος· ἄγαλμα ἦν ἐν τῷ οἰκήματι Τύχης,
τὸ κέρας φέρουσα τὸ Ἀμαλθείας· παρὰ δὲ αὐτὴν Ἔρως
πτερὰ ἔχων ἐστίν , ἐθέλει δὲ σημαίνειν ὅτι ἀνθρώποις
καὶ τὰ ἐς ἔρωτα τύχῃ μᾶλλον ἢ ὑπὸ κάλλους κατορ- (5)
θοῦται. ἐγὼ μὲν οὖν Πινδάρου τά τε ἄλλα πείθομαι
τῇ ᾠδῇ καὶ Μοιρῶν τε εἶναι μίαν τὴν Τύχην καὶ
(9.) ὑπὲρ τὰς ἀδελφάς τι ἰσχύειν· ἐν Αἰγείρᾳ δὲ ἐν τούτῳ
τῷ οἰκήματι ἀνήρ τε ἥδη γέρων ἴσα καὶ ὀδυρόμενος
καὶ γυναῖκες [αἱ] τρεῖς ἀφαιρούμεναι ψέλιά εἰσι καὶ
ἴσοι νεανίσκοι ταῖς γυναιξί, [καὶ ὁ] ἐνδεδυκὼς ⟨δὲ⟩
θώρακα εἷς. τοῦτόν φασιν Ἀχαιοῖς γενομένου πολέμου (5)
μαχεσάμενον ἀνδρειότατα Αἰγειρατῶν τελευτῆσαι, καὶ

αὐτοῦ τὸν θάνατον οἱ λοιποὶ τῶν ἀδελφῶν οἴκαδε
ἀπήγγειλαν· καὶ τοῦδε ἕνεκα αἵ τε ἀδελφαὶ διὰ τὸ
ἐπ᾽ αὐτῷ πένθος ἀποκοσμοῦνται καὶ τὸν πατέρα ἐπο-
νομάζουσιν οἱ ἐπιχώριοι Συμπαθῆ, ἅτε ἐλεεινὸν καὶ (10)
ἐν τῇ εἰκόνι.

17. ***Π.Δ., Ιησούς (Κώδ. Βατικανός + Κώδ. Αλεξανδρινός),*** **10. 12- 10. 13.**
(12.) Τότε ἐλάλησεν Ἰησοῦς πρὸς κύριον, ᾗ ἡμέρᾳ παρέδωκεν ὁ
θεὸς τὸν Αμορραῖον ὑποχείριον Ισραηλ, ἡνίκα συνέτριψεν αὐτοὺς
ἐν Γαβαων καὶ συνετρίβησαν ἀπὸ προσώπου υἱῶν Ισραηλ, καὶ
εἶπεν Ἰησοῦς
Στήτω ὁ ἥλιος κατὰ Γαβαων (5)
καὶ ἡ σελήνη κατὰ φάραγγα Αιλων.
(13.) καὶ ἔστη ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη ἐν στάσει,
ἕως ἠμύνατο ὁ θεὸς τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν.
καὶ ἔστη ὁ ἥλιος κατὰ μέσον τοῦ οὐρανοῦ, οὐ προεπορεύετο εἰς
δυσμὰς εἰς τέλος ἡμέρας μιᾶς. (14.) καὶ οὐκ ἐγένετο ἡμέρα τοιαύτη
οὐδὲ τὸ πρότερον οὐδὲ τὸ ἔσχατον ὥστε ἐπακοῦσαι θεὸν ἀνθρώ-
που, ὅτι κύριος συνεπολέμησεν τῷ Ισραηλ.

8η Θεματική Ενότητα:

18. **Πλουτάρχου, *Ερωτικός*, 750C, 5-7.**
Γενομένου δὲ γέλωτος ὁ Πρωτογένης ἆἐγὼ δέ σοι
δοκῶἃ εἶπεν ἄ″Ερωτι νῦν πολεμεῖν, οὐχ ὑπὲρ ″Ερωτος δια-
μάχεσθαι πρὸς ἀκολασίαν καὶ ὕβριν αἰσχίστοις πράγμασι
καὶ πάθεσιν εἰς τὰ κάλλιστα καὶ σεμνότατα τῶν ὀνο- (10)
μάτων εἰσβιαζομένην;ἃ καὶ ὁ Δαφναῖος ἄαἴσχιστα δὲ
(C.) καλεῖςἃ ἔφη ἄγάμον καὶ σύνοδον ἀνδρὸς καὶ γυναικός, ἧς
οὐ γέγονεν οὐδ᾽ ἔστιν ἱερωτέρα κατάζευξις;ἃ ἄἀλλὰ ταῦτα
μένἃ εἶπεν ὁ Πρωτογένης ἄἀναγκαῖα πρὸς γένεσιν ὄντα
σεμνύνουσιν οὐ φαύλως οἱ νομοθέται καὶ κατευλογοῦσι
πρὸς τοὺς πολλούς· ἀληθινοῦ δ᾽ ″Ερωτος οὐδ᾽ ὁτιοῦν τῇ (5)
γυναικωνίτιδι μέτεστιν , οὐδ᾽ ἐρᾶν ὑμᾶς ἔγωγέ φημι τοὺς
γυναιξὶ προσπεπονθότας ἢ παρθένοις[1], ὥσπερ οὐδὲ μυῖαι
γάλακτος οὐδὲ μέλιτται κηρίων ἐρῶσιν οὐδὲ σιτευταὶ καὶ
μάγειροι φίλα φρονοῦσι πιαίνοντες ὑπὸ σκότῳ μόσχους
καὶ ὄρνιθας. ἀλλ᾽ ὥσπερ ἐπὶ σιτίον ἄγει καὶ ὄψον ἡ (10)
φύσις μετρίως καὶ ἱκανῶς τὴν ὄρεξιν, ἡ δ᾽ ὑπερβολὴ πάθος
(D.) ἐνεργασαμένη λαιμαργία τις ἢ φιλοψία καλεῖται, οὕτως
ἔνεστι τῇ φύσει τὸ δεῖσθαι τῆς ἀπ᾽ ἀλλήλων ἡδονῆς γυ-
ναῖκας καὶ ἄνδρας, τὴν δ᾽ ἐπὶ τοῦτο κινοῦσαν ὁρμὴν σφο-
δρότητι καὶ ῥώμῃ γενομένην πολλὴν καὶ δυσκάθεκτον
οὐ προσηκόντως ″Ερωτα καλοῦσιν. ″Ερως γὰρ εὐφυοῦς καὶ (5)
νέας ψυχῆς ἁψάμενος εἰς ἀρετὴν διὰ φιλίας τελευτᾷ· ταῖς
δὲ πρὸς γυναῖκας ἐπιθυμίαις ταύταις, ἂν ἄριστα πέσωσιν,
ἡδονὴν περίεστι καρποῦσθαι καὶ ἀπόλαυσιν ὥρας καὶ
σώματος, ὡς ἐμαρτύρησεν Ἀρίστιππος, τῷ κατηγοροῦντι
Λαΐδος πρὸς αὐτὸν ὡς οὐ φιλούσης ἀποκρινάμενος, ὅτι *(10)*
(E.) καὶ τὸν οἶνον οἴεται καὶ τὸν ἰχθῦν μὴ φιλεῖν αὐτόν, ἀλλ᾽
ἡδέως ἑκατέρῳ χρῆται. τέλος γὰρ ἐπιθυμίας ἡδονὴ καὶ
ἀπόλαυσις· ″Ερως δὲ προσδοκίαν φιλίας ἀποβαλὼν οὐκ
ἐθέλει παραμένειν οὐδὲ θεραπεύειν ἐφ᾽ ὥρᾳ τὸ † λυποῦν
καὶ ἀκμάζον, εἰ καρπὸν ἤθους οἰκεῖον εἰς φιλίαν καὶ ἀρε- *(5)*
τὴν οὐκ ἀποδίδωσιν. ἀκούεις δέ τινος τραγικοῦ γαμέτου
λέγοντος πρὸς τὴν γυναῖκα (Trag. adesp. 401)
μισεῖς; ἐγὼ δὲ ῥᾳδίως μισήσομαι,
πρὸς κέρδος ἕλκων τὴν ἐμὴν ἀτιμίαν.
τούτου γὰρ οὐδέν ἐστιν ἐρωτικώτερος ὁ μὴ διὰ κέρδος *(10)*

ἀλλ᾽ ἀφροδισίων ἕνεκα καὶ συνουσίας ὑπομένων γυναῖκα
(F.) μοχθηρὰν καὶ ἄστοργον· ὥσπερ Στρατοκλεῖ τῷ ῥήτορι
Φιλιππίδης ὁ κωμικὸς (fr. 31) ἐπεγγελῶν ἐποίησεν
ἀποστρεφομένης τὴν κορυφὴν φιλεῖς μόλις.
Εἰ δ᾽ οὖν καὶ τοῦτο τὸ πάθος δεῖ καλεῖν ῎Ερωτα, θῆλυν
καὶ νόθον ὥσπερ εἰς Κυνόσαργες συντελοῦντα τὴν γυ- *(5)*
ναικωνῖτιν·

Ψευδο-Απολλοδώρου, *Βιβλιοθήκη*, 2. 113, 7- 2. 114, 3.
(113.) τελεσθέντων δὲ τῶν ἄθλων ἐν μηνὶ καὶ ἔτεσιν
ὀκτώ, μὴ προσδεξάμενος Εὐρυσθεὺς τόν τε τῶν τοῦ
Αὐγέου βοσκημάτων καὶ τὸν τῆς ὕδρας, ἐνδέκατον ἐπ-
έταξεν ἆθλον παρ᾽ ῾Εσπερίδων χρύσεα μῆλα κομίζειν.
ταῦτα δὲ ἦν, οὐχ ὥς τινες εἶπον ἐν Λιβύῃ, ἀλλ᾽ ἐπὶ (5)
τοῦ ῎Ατλαντος ἐν ῾Υπερβορέοις· ἃ Διὶ ‹Γῆ› γήμαντι
῞Ηραν ἐδωρήσατο. ἐφύλασσε δὲ αὐτὰ δράκων ἀθάνατος,
Τυφῶνος καὶ ᾽Εχίδνης, κεφαλὰς ἔχων ἑκατόν· ἐχρῆτο
(114.) δὲ φωναῖς παντοίαις καὶ ποικίλαις. μετὰ τούτου δὲ
῾Εσπερίδες ἐφύλαττον, Αἴγλη ᾽Ερύθεια ῾Εσπερία ᾽Αρέ-
θουσα[2]. πορευόμενος οὖν ἐπὶ ποταμὸν ᾽Εχέδωρον ἦκε.
Κύκνος δὲ ῎Αρεος καὶ Πυρήνης εἰς μονομαχίαν αὐτὸν
προεκαλεῖτο. ῎Αρεος δὲ τοῦτον ἐκδικοῦντος καὶ συν- (5)
ιστάντος μονομαχίαν, βληθεὶς κεραυνὸς μέσος ἀμφοτέρων
διαλύει τὴν μάχην. βαδίζων δὲ δι᾽ ᾽Ιλλυριῶν, καὶ σπεύ-
δων ἐπὶ ποταμὸν ᾽Ηριδανόν, ἦκε πρὸς νύμφας Διὸς
(115.) καὶ Θέμιδος. αὗται μηνύουσιν αὐτῷ Νηρέα. συλλαβὼν
δὲ αὐτὸν κοιμώμενον καὶ παντοίας ἐναλλάσσοντα μορ-
φὰς ἔδησε, καὶ οὐκ ἔλυσε πρὶν ἢ μαθεῖν παρ᾽ αὐτοῦ
ποῦ τυγχάνοιεν τὰ μῆλα καὶ αἱ ῾Εσπερίδες. μαθὼν δὲ
Λιβύην διεξῄει. ταύτης ἐβασίλευε παῖς Ποσειδῶνος (5)
᾽Ανταῖος, ὃς τοὺς ξένους ἀναγκάζων παλαίειν ἀνῄρει.

9η Θεματική Ενότητα:

19. **Αυγουστίνου, *Εξομολογήσεις*, 2. 3.**

CAPUT 3

Et anno quidem illo intermissa erant studia mea, dum mihi reducto a Madauris, in qua vicina urbe iam coeperam litteraturae atque oratoriae percipiendae gratia peregrinari, longinquioris apud Karthaginem peregrinationis sumptus parabantur, animositate magis quam opibus patris, municipis Thagastensis admodum tenuis. cui narro haec? neque enim tibi, deus meus, sed apud te narro haec generi meo, generi humano, quantulacumque ex particula incidere potest in istas meas litteras. et ut quid hoc? ut videlicet ego et quisquis haec legit cogitemus, de quam profundo clamandum sit ad te. et quid propius auribus tuis, si cor confitens et vita ex fide est? quis enim non extollebat laudibus tunc hominem, patrem meum, quod ultra vires rei familiaris suae impenderet filio, quidquid etiam longe peregrinanti studiorum causa opus esset? multorum enim civium longe opulentiorum nullum tale negotium pro liberis erat, cum interea non satageret idem pater, qualis crescerem tibi aut quam castus essem, dummodo essem disertus vel desertus potius a cultura tua, deus, qui es unus verus et bonus dominus agri tui, cordis mei. Sed ubi sexto illo et decimo anno interposito otio ex necessitate domestica feriatus ab omni schola cum parentibus esse coepi, excesserunt caput meum vepres libidinum, et nulla erat eradicans manus. quin immo ubi me ille pater in balneis vidit pubescentem et inquieta indutum adulescentia, quasi iam ex hoc in nepotes gestiret, gaudens matri indicavit, gaudens vinulentia, in qua te iste mundus oblitus est creatorem suum et creaturam tuam pro te amavit, de vino invisibili perversae atque inclinatae in ima voluntatis suae. sed matris in pectore iam inchoaveras templum tuum et exordium sanctae habitationis tuae: nam ille adhuc catechumenus et hoc recens erat. itaque illa exsiluit pia trepidatione ac tremore, et quamvis mihi nondum fideli, timuit tamen vias distortas, in quibus ambulant qui ponunt ad te tergum et non faciem. Ei mihi! et audeo dicere tacuisse te, deus meus, cum irem abs te longius? itane tu tacebas tunc mihi? et cuius erant nisi tua verba illa per matrem meam, fidelem tuam, quae cantasti in aures meas? nec inde quicquam descendit in cor, ut facerem illud. volebat enim illa, et secreto memini, ut monuerit cum sollicitudine ingenti, ne fornicarer, maximeque ne adulterarem cuiusquam uxorem. qui mihi monitus muliebres videbantur, quibus obtemperare

erubescerem. illi autem tui erant, et nesciebam, et te tacere putabam atque illam loqui, per quam mihi tu non tacebas, et in illa contemnebaris a me, a me, filio eius, filio ancillae tuae, servo tuo. sed nesciebam et praeceps ibam tanta caecitate, ut inter coaetaneos meos puderet me minoris dedecoris, quoniam audiebam eos iactantes flagitia sua et tanto gloriantes magis, quanto magis turpes essent, et libebat facere non solum libidine facti verum etiam laudis. Quid dignum est vituperatione nisi vitium? ego, ne vituperarer, vitiosior fiebam, et ubi non suberat, quo admisso aequarer perditis, fingebam me fecisse quod non feceram, ne viderer abiectior, quo eram innocentior, et ne vilior haberer, quo eram castior. ecce cum quibus comitibus iter agebam platearum Babyloniae, et volutabar in caeno eius tamquam in cinnamis et unguentis pretiosis. et in umbilico eius quo tenacius haererem, calcabat me inimicus invisibilis et seducebat me, quia seductilis eram. non enim et illa, quae iam de medio Babylonis fugerat, sed ibat in ceteris eius tardior, mater carnis meae, sicut monuit me pudicitiam, ita curavit quod de me a viro suo audierat, iamque pestilentiosum et in posterum periculosum sentiebat cohercere termino coniugalis affectus, si resecari ad vivum non poterat. non curavit hoc, quia metus erat, ne inpediretur spes mea conpede uxoria, non spes illa, quam in te futuri saeculi habebat mater, sed spes litterarum, quas ut nossem nimis volebat parens uterque, ille, quia de te prope nihil cogitabat, de me autem inania, illa autem, quia non solum nullo detrimento, sed etiam nonnullo adiumento ad te adipiscendum futura existimabat usitata illa studia doctrinae. ita enim conicio recolens, ut possum, mores parentum meorum. relaxabantur etiam mihi ad ludendum habenae ultra temperamentum severitatis in dissolutionem afflictionum variarum, et in omnibus erat caligo intercludens mihi, deus meus, serenitatem veritatis tuae, et prodiebat tamquam ex adipe iniquitas mea.

Αυγουστίνου, *Εξομολογήσεις*, 9. 12, 32.
sed toto die graviter in occulto maestus eram**,** et mente turbata rogebam te, ut poteram, quo sanares dolorem meum, nec faciebas, credo, conmendans memoriae meae vel hoc uno documento omnis consuetudinis vinculum etiam adversus mentem, quae iam non fallaci verbo pascitur. visum etiam mihi est, ut irem lavatum, quod audieram inde balneis nomen inditum, quia Graeci balaneion dixerint, quod anxietatem pellat ex animo.

20. ***Π.Δ., Παροιμίαι*, 31. 6.**
31.
(1.) Οἱ ἐμοὶ λόγοι εἴρηνται ὑπὸ θεοῦ,
βασιλέως χρηματισμός, ὃν ἐπαίδευσεν ἡ μήτηρ αὐτοῦ.
(2.) τί, τέκνον, τηρήσεις; τί; ῥήσεις θεοῦ·
πρωτογενές, σοὶ λέγω, υἱέ·
τί, τέκνον ἐμῆς κοιλίας;
τί, τέκνον ἐμῶν εὐχῶν;
(3.) μὴ δῷς γυναιξὶ σὸν πλοῦτον
καὶ τὸν σὸν νοῦν καὶ βίον εἰς ὑστεροβουλίαν.
(4.) μετὰ βουλῆς πάντα ποίει,
μετὰ βουλῆς οἰνοπότει·
οἱ δυνάσται θυμώδεις εἰσίν,
οἶνον δὲ μὴ πινέτωσαν,
(5.) ἵνα μὴ πιόντες ἐπιλάθωνται τῆς σοφίας
καὶ ὀρθὰ κρῖναι οὐ μὴ δύνωνται τοὺς ἀσθενεῖς.
(6.) δίδοτε μέθην τοῖς ἐν λύπαις
καὶ οἶνον πίνειν τοῖς ἐν ὀδύναις,[1]
(7.) ἵνα ἐπιλάθωνται τῆς πενίας
καὶ τῶν πόνων μὴ μνησθῶσιν ἔτι.

Αριστοτέλους, *Περί Θαυμασίων Ακουσμάτων*, 846a, 28-31.
Ἐν τῷ Φάσιδι ποταμῷ γεννᾶσθαι ῥάβδον ὀνομαζο-
μένην λευκόφυλλον, ἣν οἱ ζηλότυποι τῶν ἀνδρῶν δρεπό-
μενοι ῥίπτουσι περὶ τὸν παρθένιον θάλαμον, καὶ ἀνόθευτον (30)
τηροῦσι τὸν γάμον[2]. ἐν δὲ τῷ Τίγριδι γίνεσθαί φασι λίθον
μωδῶν κεκλημένον βαρβαρικῶς, τῇ χρόᾳ πάνυ λευκόν,
ὃν ἐὰν κατέχῃ τις, ὑπὸ θηρίων οὐδὲν ἀδικεῖται. ἐν δὲ τῷ
Σκαμάνδρῳ γίνεσθαί φασι βοτάνην σίστρον καλουμένην,
παραπλησίαν ἐρεβίνθῳ, κόκκους δ᾽ ἔχει σειομένους, ὅθεν τὴν (35)
προσηγορίαν ἔλαβε· ταύτην τοὺς κατέχοντας μήτε δαιμό-
νιον μήτε φαντασίαν ἡντιναοῦν φοβεῖσθαι.

10η Θεματική Ενότητα:

21. ***Π.Δ., Ψαλμοί,* 41. 2 -41. 3.**

41.

(1.) Εἰς τὸ τέλος· εἰς σύνεσιν τοῖς υἱοῖς Κορε.
(2.) Ὃν τρόπον ἐπιποθεῖ ἡ ἔλαφος ἐπὶ τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων,
οὕτως ἐπιποθεῖ ἡ ψυχή μου πρὸς σέ, ὁ θεός.
(3.) ἐδίψησεν[1] ἡ ψυχή μου πρὸς τὸν θεὸν τὸν ζῶντα·
πότε ἥξω καὶ ὀφθήσομαι τῷ προσώπῳ τοῦ θεοῦ;
(4.) ἐγενήθη μοι τὰ δάκρυά μου ἄρτος ἡμέρας καὶ νυκτὸς
ἐν τῷ λέγεσθαί μοι καθ' ἑκάστην ἡμέραν Ποῦ ἐστιν ὁ θεός σου;
(5.) ταῦτα ἐμνήσθην καὶ ἐξέχεα ἐπ' ἐμὲ τὴν ψυχήν μου,
ὅτι διελεύσομαι ἐν τόπῳ σκηνῆς θαυμαστῆς ἕως τοῦ οἴκου
τοῦ θεοῦ (2)
ἐν φωνῇ ἀγαλλιάσεως καὶ ἐξομολογήσεως ἦχου ἑορτάζοντος.
(6.) ἵνα τί περίλυπος εἶ, ψυχή, καὶ ἵνα τί συνταράσσεις με;
ἔλπισον ἐπὶ τὸν θεόν, ὅτι ἐξομολογήσομαι αὐτῷ·
σωτήριον τοῦ προσώπου μου ὁ θεός μου.

***Π.Δ., Ψαλμοί,* 42. 1.**

1 ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΡΩΤΟΝ ΜΟΥΣΙΚΟΝ ΜΑΣΧΙΛ ΔΙΑ ΤΟΥΣ ΥΙΟΥΣ ΚΟΡΕ **ΚΑΘΩΣ** ΕΠΙΠΟΘΕΙ Η ΕΛΑΦΟΣ ΤΟΥΣ ΡΥΑΚΑΣ ΤΩΝ ΥΔΑΤΩΝ ΟΥΤΩΣ Η ΨΥΧΗ ΜΟΥ ΣΕ ΕΠΙΠΟΘΕΙ **ΘΕΕ**[1]

***Π.Δ., Ιερεμίας,* 9. 17.**

(12.) καὶ εἶπεν κύριος πρός με Διὰ
τὸ ἐγκαταλιπεῖν αὐτοὺς τὸν νόμον μου, ὃν ἔδωκα πρὸ προσώπου
αὐτῶν, καὶ οὐκ ἤκουσαν τῆς φωνῆς μου, (13.) ἀλλ' ἐπορεύθησαν ὀπίσω
τῶν ἀρεστῶν τῆς καρδίας αὐτῶν τῆς κακῆς καὶ ὀπίσω τῶν εἰδώ-
λων, ἃ ἐδίδαξαν αὐτοὺς οἱ πατέρες αὐτῶν, (14.) διὰ τοῦτο τάδε λέγει
κύριος ὁ θεὸς Ισραηλ Ἰδοὺ ἐγὼ ψωμιῶ αὐτοὺς ἀνάγκας καὶ ποτιῶ
αὐτοὺς ὕδωρ χολῆς (15.) καὶ διασκορπιῶ αὐτοὺς ἐν τοῖς ἔθνεσιν, εἰς
οὓς οὐκ ἐγίνωσκον αὐτοὶ καὶ οἱ πατέρες αὐτῶν, καὶ ἐπαποστελῶ
ἐπ' αὐτοὺς τὴν μάχαιραν ἕως τοῦ ἐξαναλῶσαι αὐτοὺς ἐν αὐτῇ.
(16.) τάδε λέγει κύριος Καλέσατε τὰς θρηνούσας καὶ ἐλθέτωσαν, καὶ
πρὸς τὰς σοφὰς ἀποστείλατε καὶ φθεγξάσθωσαν (17.) καὶ λαβέτωσαν
ἐφ' ὑμᾶς θρῆνον,καὶ καταγαγέτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ ὑμῶν δάκρυα,
καὶ τὰ βλέφαρα ὑμῶν ῥείτω ὕδωρ[2]. (18.) ὅτι φωνὴ οἴκτου ἠκούσθη ἐν
Σιων Πῶς ἐταλαιπωρήσαμεν κατῃσχύνθημεν σφόδρα, ὅτι ἐγκατ-
ελίπομεν τὴν γῆν καὶ ἀπερρίψαμεν τὰ σκηνώματα ἡμῶν.

***Π.Δ., Ψαλμοί,* 79. 6.**

79.

(1.) Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων· μαρτύριον
τῷ Ασαφ, ψαλμὸς ὑπὲρ τοῦ Ἀσσυρίου.
(2.) Ὁ ποιμαίνων τὸν Ισραηλ, πρόσχες,
ὁ ὁδηγῶν ὡσεὶ πρόβατα τὸν Ιωσηφ,
ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν χερουβιν, ἐμφάνηθι.
(3.) ἐναντίον Εφραιμ καὶ Βενιαμιν καὶ Μανασση
ἐξέγειρον τὴν δυναστείαν σου
καὶ ἐλθὲ εἰς τὸ σῶσαι ἡμᾶς.
(4.) ὁ θεός, ἐπίστρεψον ἡμᾶς
καὶ ἐπίφανον τὸ πρόσωπόν σου, καὶ σωθησόμεθα.
(5.) κύριε ὁ θεὸς τῶν δυνάμεων,
ἕως πότε ὀργίζῃ ἐπὶ τὴν προσευχὴν τοῦ δούλου σου,
(6.) ψωμιεῖς ἡμᾶς ἄρτον δακρύων
καὶ ποτιεῖς ἡμᾶς ἐν δάκρυσιν ἐν μέτρῳ;[3α]
(7.) ἔθου ἡμᾶς εἰς ἀντιλογίαν τοῖς γείτοσιν ἡμῶν,
καὶ οἱ ἐχθροὶ ἡμῶν ἐμυκτήρισαν ἡμᾶς.

***Π.Δ., Ψαλμοί,* 80. 5.**
5 ΤΡΕΦΕΙΣ ΑΥΤΟΥΣ ΜΕ ΑΡΤΟΝ ΔΑΚΡΥΩΝ ΚΑΙ ΠΟΤΙΖΕΙΣ ΑΥΤΟΥΣ ΑΦΘΟΝΩΣ ΜΕ ΔΑΚΡΥΑ [3α]

***Π.Δ., Ησαΐας*, 29. 7 και 29. 8.**
29.
(1.) Οὐαὶ πόλις Αριηλ, ἣν Δαυιδ ἐπολέμησεν· συναγάγετε γενήματα ἐνιαυτὸν ἐπ᾽ ἐνιαυτόν, φάγεσθε γὰρ σὺν Μωαβ. (2.) ἐκθλίψω γὰρ Αριηλ, καὶ ἔσται αὐτῆς ἡ ἰσχὺς καὶ τὸ πλοῦτος ἐμοί. (3.) καὶ κυκλώσω ὡς Δαυιδ ἐπὶ σὲ καὶ βαλῶ περὶ σὲ χάρακα καὶ θήσω περὶ σὲ πύργους, (4.) καὶ ταπεινωθήσονται οἱ λόγοι σου εἰς τὴν γῆν, καὶ εἰς τὴν γῆν οἱ λόγοι σου δύσονται· καὶ ἔσται ὡς οἱ φωνοῦντες ἐκ τῆς γῆς ἡ φωνή σου, καὶ πρὸς τὸ ἔδαφος ἡ φωνή σου ἀσθενήσει. (5.) καὶ ἔσται ὡς κονιορτὸς ἀπὸ τροχοῦ ὁ πλοῦτος τῶν ἀσεβῶν καὶ ὡς χνοῦς φερόμενος, καὶ ἔσται ὡς στιγμὴ παραχρῆμα (6.) παρὰ κυρίου σαβαωθ· ἐπισκοπὴ γὰρ ἔσται μετὰ βροντῆς καὶ σεισμοῦ καὶ φωνῆς μεγάλης, καταιγὶς φερομένη καὶ φλὸξ πυρὸς κατεσθίουσα. (7.) καὶ ἔσται ὡς ὁ ἐνυπνιαζόμενος ἐν ὕπνῳ ὁ πλοῦτος τῶν ἐθνῶν πάντων[3β], ὅσοι ἐπεστράτευσαν ἐπὶ Αριηλ, καὶ πάντες οἱ στρατευσάμενοι ἐπὶ Ιερουσαλημ καὶ πάντες οἱ συνηγμένοι ἐπ᾽ αὐτὴν καὶ θλίβοντες αὐτήν. (8.) καὶ ἔσονται ὡς οἱ ἐν ὕπνῳ πίνοντες καὶ ἔσθοντες, καὶ ἐξαναστάντων μάταιον αὐτῶν τὸ ἐνύπνιον, καὶ ὃν τρόπον ἐνυπνιάζεται ὁ διψῶν ὡς πίνων καὶ ἐξαναστὰς ἔτι διψᾷ[4], ἡ δὲ ψυχὴ αὐτοῦ εἰς κενὸν ἤλπισεν, οὕτως ἔσται ὁ πλοῦτος πάντων τῶν ἐθνῶν, ὅσοι ἐπεστράτευσαν ἐπὶ τὸ ὄρος Σιων.

***Π.Δ., Ησαΐας*, 29. 8.**
8 ΚΑΘΩΣ ΜΑΛΙΣΤΑ Ο ΠΕΙΝΩΝ ΟΝΕΙΡΕΥΕΤΑΙ ΟΤΙ ΙΔΟΥ ΤΡΩΓΕΙ [4] ΠΛΗΝ ΕΞΕΓΕΙΡΕΤΑΙ ΚΑΙ Η ΨΥΧΗ ΑΥΤΟΥ ΕΙΝΑΙ ΚΕΝΗ Η ΚΑΘΩΣ Ο ΔΙΨΩΝ ΟΝΕΙΡΕΥΕΤΑΙ ΟΤΙ ΙΔΟΥ ΠΙΝΕΙ ΠΛΗΝ ΕΞΕΓΕΙΡΕΤΑΙ ΚΑΙ ΙΔΟΥ ΕΙΝΑΙ ΗΤΟΝΗΜΕΝΟΣ ΚΑΙ Η ΨΥΧΗ ΑΥΤΟΥ ΔΙΨΑ ΟΥΤΩ ΘΕΛΟΥΣΙΝ ΕΙΣΘΑΙ ΤΑ ΠΛΗΘΗ ΠΑΝΤΩΝ ΤΩΝ ΕΘΝΩΝ ΤΩΝ ΠΟΛΕΜΟΥΝΤΩΝ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΤΟΥ ΟΡΟΥΣ ΣΙΩΝ

***Π.Δ., Άσμα,* 1. 15.**
(15.) ᾽Ιδοὺ εἶ καλή, ἡ πλησίον μου,
ἰδοὺ εἶ καλή, ὀφθαλμοί σου περιστεραί[5].

***Π.Δ., Άσμα Ασμάτων,* 1. 15.**
15 ΙΔΟΥ ΕΙΣΑΙ ΩΡΑΙΑ ΑΓΑΠΗΤΗ ΜΟΥ ΙΔΟΥ ΕΙΣΑΙ ΩΡΑΙΑ ΟΙ ΟΦΘΑΛΜΟΙ ΣΟΥ ΕΙΝΑΙ ΩΣ ΠΕΡΙΣΤΕΡΩΝ[5]

***Π.Δ., Άσμα,* 1. 5 –1. 6.**
1.
(1.) ῎Αισμα ᾀσμάτων, ὅ ἐστιν τῷ Σαλωμων.
(2.) Φιλησάτω με ἀπὸ φιλημάτων στόματος αὐτοῦ,
ὅτι ἀγαθοὶ μαστοί σου ὑπὲρ οἶνον,
(3.) καὶ ὀσμὴ μύρων σου ὑπὲρ πάντα τὰ ἀρώματα,
μύρον ἐκκενωθὲν ὄνομά σου.
διὰ τοῦτο νεάνιδες ἠγάπησάν σε,
(4.) εἵλκυσάν σε,
ὀπίσω σου εἰς ὀσμὴν μύρων σου δραμοῦμεν.
Εἰσήνεγκέν με ὁ βασιλεὺς εἰς τὸ ταμίειον αὐτοῦ.
᾽Αγαλλιασώμεθα καὶ εὐφρανθῶμεν ἐν σοί,
ἀγαπήσομεν μαστούς σου ὑπὲρ οἶνον· (5)
εὐθύτης ἠγάπησέν σε.
(5.) Μέλαινά εἰμι καὶ καλή, θυγατέρες Ιερουσαλημ,
ὡς σκηνώματα Κηδαρ, ὡς δέρρεις Σαλωμων.
(6.) μὴ βλέψητέ με, ὅτι ἐγώ εἰμι μεμελανωμένη,
ὅτι παρέβλεψέν με ὁ ἥλιος[6].

υἱοὶ μητρός μου ἐμαχέσαντο ἐν ἐμοί,
ἔθεντό με φυλάκισσαν ἐν ἀμπελῶσιν·
ἀμπελῶνα ἐμὸν οὐκ ἐφύλαξα. (5)

***Π.Δ., Ἅσμα Ασμάτων*, 1. 6.**
5 ΜΕΛΑΙΝΑ ΕΙΜΑΙ ΠΛΗΝ ΕΥΧΑΡΙΣ ΘΥΓΑΤΕΡΕΣ ΤΗΣ ΙΕΡΟΥΣΑΛΗΜ ΩΣ ΤΑ ΣΚΗΝΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΚΗΔΑΡ ΩΣ ΤΑ ΠΑΡΑΠΕΤΑΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΣΟΛΟΜΩΝΤΟΣ
6 ΜΗ ΒΛΕΠΕΤΕ ΕΙΣ ΕΜΕ ΟΤΙ ΕΙΜΑΙ ΜΕΜΕΛΑΝΩΜΕΝΗ ΕΠΕΙΔΗ Ο ΗΛΙΟΣ ΜΕ ΕΚΑΥΣΕΝ[6]
ΟΙ ΥΙΟΙ ΤΗΣ ΜΗΤΡΟΣ ΜΟΥ ΩΡΓΙΣΘΗΣΑΝ ΚΑΤ ΕΜΟΥ ΜΕ ΕΒΑΛΟΝ ΦΥΛΑΚΑ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΑΜΠΕΛΩΝΑΣ ΤΟΝ ΙΔΙΟΝ ΜΟΥ ΑΜΠΕΛΩΝΑ ΟΜΩΣ ΔΕΝ ΕΦΥΛΑΞΑ

***Π.Δ., Βασιλειών Γ΄*, 1. 1- 1. 4.**
(1.) Καὶ ὁ βασιλεὺς Δαυιδ πρεσβύτερος προβεβηκὼς ἡμέραις, καὶ περιέβαλλον αὐτὸν ἱματίοις, καὶ οὐκ ἐθερμαίνετο. **(2.)** καὶ εἶπον οἱ παῖδες αὐτοῦ Ζητησάτωσαν τῷ κυρίῳ ἡμῶν τῷ βασιλεῖ παρθένον νεάνιδα, καὶ παραστήσεται τῷ βασιλεῖ καὶ ἔσται αὐτὸν θάλπουσα καὶ κοιμηθήσεται μετ᾽ αὐτοῦ, καὶ θερμανθήσεται ὁ κύριος ἡμῶν ὁ βασιλεύς. **(3.)** καὶ ἐζήτησαν νεάνιδα καλὴν ἐκ παντὸς ὁρίου Ισραηλ καὶ εὗρον τὴν Αβισακ **τὴν Σωμανῖτιν** καὶ ἤνεγκαν αὐτὴν πρὸς τὸν βασιλέα. **(4.)** καὶ ἡ νεᾶνις καλὴ ἕως σφόδρα· καὶ ἦν θάλπουσα τὸν βασιλέα καὶ ἐλειτούργει αὐτῷ, καὶ ὁ βασιλεὺς οὐκ ἔγνω αὐτήν[7].

Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Εις την αποτομήν του προδρόμου και βαπτιστού Ιωάννου,* 59. 488, 31-40.
β΄. Δεῖ δὲ ἡμᾶς μνημονεῦσαι καὶ τὰς ἀγαθὰς μάλιστα
διὰ τὰς παρούσας. Αἱ γὰρ ἀγαθαὶ τὰς τῶν ἀγαθῶν ἀρετὰς
ὡς ἰδίας ὁρῶσι, καὶ τοὺς ἐκείνων πόνους ὡς ἰδίους στε- (30)
φάνους εἶναι λογίζονται. Γυνὴ ἀγαθὴ καὶ φιλόξενος ἦν ἡ
μακαρία **Σουναμῖτις ,** ἥτις τὸν ἄνδρα παρακαλέσασα, δω-
μάτιον ᾠκοδόμησε τῷ Ἐλισσαίῳ, ἵνα διερχόμενος ἀκω-
λύτως ἔχῃ τὴν ἀνάπαυσιν, τεθεικυῖα αὐτῷ κλίνην καὶ
λυχνίαν καὶ τράπεζαν· κλίνην οὐ κενὴν ἱματίων, ἀλλ᾽ (35)
ἔχουσαν πρέποντα τῷ προφήτῃ τὰ στρώματα· λυχνίαν
οὐκ ἄνευ λύχνου, ἀλλὰ σὺν τῷ ἄρδοντι ἐλαίῳ τὸ φῶς·
τράπεζαν οὐκ ἔρημον ἄρτων, ἀλλ᾽ ἔγκαρπον ἐδεσμάτων.
Τί δ᾽ ἄν τις εἴπῃ περὶ τῆς μακαρίας ἐκείνης χήρας τῆς
τὸν προφήτην Ἠλίαν ὑποδεξαμένης[7]; ἦ οὐδὲν ἐνεπόδιζεν (40)
ἡ πενία τῶν χρημάτων, διὰ τὸ πλούσιον τῆς προ-
αιρέσεως; ἦ οὐ παρῆν οὐ σῖτος, οὐκ οἶνος, οὐ προσέψη-
μα, οὐκ ἄλλο τι τῶν γεηρῶν πρὸς τὴν τῆς πενίας παρα-
μυθίαν. Οὐ χώρα αὐτῇ σιτοφόρος σπέρμα ἄρτου προσ-
έφερεν· οὐκ ἄμπελος αὐτῇ γλυκόρ᾽ρυτον βότρυν ἐγεώργει· (45)
οὐ δένδρον αὐτῇ ὀπώρας καρπὸν ἥδιστον προσέφερε.

11η Θεματική Ενότητα:

22. **Ποσειδωνίου, *Αποσπάσματα,* 190, 20-23.**
πιθανώτερος δ᾽ ἐστὶν ὁ Ποσειδωνίου λόγος· τὰ μὲν γὰρ εὑρεθέντα ἐν τῇ Τολώσσῃ
χρήματα μυρίων που καὶ πεντακισχιλίων ταλάντων γενέσθαι φησί, τὰ (10)
μὲν ἐν σηκοῖς ἀποκείμενα, τὰ δ᾽ ἐν λίμναις ἱεραῖς, οὐδεμίαν κατασκευὴν
ἔχοντα, ἀλλ᾽ ἀργὸν χρυσίον καὶ ἄργυρον· τὸ δ᾽ ἐν Δελφοῖς ἱερὸν κατ᾽
ἐκείνους ἤδη τοὺς χρόνους ὑπάρξαι κενὸν τῶν τοιούτων, σεσυλημένον
ὑπὸ τῶν Φωκέων κατὰ τὸν ἱερὸν πόλεμον· εἰ δὲ καί τι ἐλείφθη, διανεί-
μασθαι πολλούς· οὐδὲ σωθῆναι δὲ αὐτοὺς εἰκὸς εἰς τὴν οἰκείαν, ἀθλίως (15)
ἀπαλλάξαντας μετὰ τὴν ἐκ Δελφῶν ἀποχώρησιν καὶ σκεδασθέντας
ἄλλους ἐπ᾽ ἄλλα μέρη κατὰ διχοστασίαν. ἀλλ᾽, ὥσπερ ἐκεῖνός τε εἴρηκε
καὶ ἄλλοι πλείους, ἡ χώρα πολύχρυσος οὖσα καὶ δεισιδαιμόνων ἀνθρώπων
καὶ οὐ πολυτελῶν τοῖς βίοις πολλαχοῦ [τῆς Κελτικῆς] ἔσχε θησαυρούς·
μάλιστα δ᾽ αὐτοῖς αἱ λίμναι τὴν ἀσυλίαν παρεῖχον, εἰς ἃς καθίεσαν (20)
ἀργύρου ἢ καὶ χρυσοῦ βάρη. οἱ γοῦν Ῥωμαῖοι κρατήσαντες τῶν τόπων

ἀπέδοντο τὰς λίμνας δημοσίᾳ, καὶ τῶν ὠνησαμένων πολλοὶ μύλους εὗρον σφυρηλάτους ἀργυροῦς[1]. ἐν δὲ τῇ Τολώσσῃ καὶ τὸ ἱερὸν ἦν ἅγιον, τιμώ- μενον σφόδρα ὑπὸ τῶν περιοίκων, καὶ τὰ χρήματα ἐπλεόνασε διὰ τοῦτο, πολλῶν ἀνατιθέντων, καὶ μηδενὸς προσάπτεσθαι θαρροῦντος. (25)

12η Θεματική Ενότητα:

23. ***Π.Δ., Δευτερονόμιον,* 22. 5.**
(5.) Οὐκ ἔσται σκεύη ἀνδρὸς ἐπὶ γυναικί, οὐδὲ μὴ ἐνδύσηται ἀνὴρ στολὴν γυναικείαν[1], ὅτι βδέλυγμα κυρίῳ τῷ θεῷ σού ἐστιν πᾶς ποιῶν ταῦτα.

***Π.Δ., Δευτερονόμιον,* 22. 5.**
5 Η ΓΥΝΗ ΔΕΝ ΘΕΛΕΙ ΦΟΡΕΣΕΙ ΤΟ ΑΝΗΚΟΝ ΕΙΣ ΑΝΔΡΑ ΟΥΔΕ Ο ΑΝΗΡ ΘΕΛΕΙ ΕΝΔΥΘΗ ΣΤΟΛΗΝ ΓΥΝΑΙΚΟΣ[1] ΕΠΕΙΔΗ ΠΑΝΤΕΣ ΟΙ ΠΡΑΤΤΟΝΤΕΣ ΟΥΤΩΣ ΕΙΝΑΙ ΒΔΕΛΥΓΜΑ ΕΙΣ ΚΥΡΙΟΝ ΤΟΝ ΘΕΟΝ ΣΟΥ

Ωριγένους, *Εκλογαί εις τους Ψαλμούς*, 12. 1085, 25-26.
Μακάριος ἀνὴρ ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλῇ ἀσε- (9)
βῶν, κ. τ. ἑ. Ποίαν ἐχρῆν εἶναι Ψαλμῶν ἀρχὴν (10)
ἢ τὴν τοῦ κατὰ τὸν Σωτῆρα ἀνθρώπου τὸν μακαρισμὸν
περιέχουσαν, καὶ τοὺς ἐπαίνους αὐτοῦ ἐν ἀποχῇ μὲν
τῶν χειρόνων, μελέτῃ δὲ καὶ πράξει τῶν βελτιόνων,
καὶ τῇ ἐξομοιώσει τῇ πρὸς τὸν Μονογενῆ; ὅστις, σοφία
ὢν, ξύλον μὲν ζωῆς ἐν Παροιμίαις εἴρηται ὑπὸ Σο- (15)
λομῶντος, νῦν δὲ ξύλον πεφυτευμένον]παρὰ τὰς διεξ-
όδους τῶν ὑδάτων,ᾗ ὄντων λόγων διεξοδικῶν, ἢ νόμῳ
διαλεκτικῷ διαιρετῶν· οὗ ξύλου καρποὶ μὲν τὰ προη-
γούμενα δόγματα, φύλλα δὲ αἱ λέξεις καὶ τὰ ῥητά.
Τοῦ αὐτοῦ. Βουλὴ ἀσεβῶν ἐστι λογισμὸς ἐμπαθὴς (22)
αἰσθητοῖς πράγμασι τὸν νοῦν προσδεσμῶν. Οὐκ εἶπε
δὲ,]ἄνθρωπος, ἀλλ']ἀνὴρ, ὅτι πρὸς ἀγῶνας καὶ
πάλας καὶ μάχας τὰς ὑπὲρ ἀρετῆς καλεῖ· καὶ βούλε- (25)
ται καὶ τὰς γυναῖκας ἀρ'ρενώπους καὶ ἀνδρείας εἶναι[2].
Μακαριότης δὲ, ψυχῆς ἀπάθεια μετὰ γνώσεως τῶν
ὄντων ἀληθοῦς. Καθέδρα λοιμῶν ἐστι λογικῆς ψυχῆς
ἕξις χειρίστη, καθ' ἣν καὶ τοὺς ἄλλους διδάσκει· καὶ
νομικοὶ, οἳ καὶ κληθεῖεν ἂν ἀσεβεῖς καὶ λοιμοὶ, καὶ (30)
ἁμαρτωλοί.

24. **Βασιλείου Σελευκείας, *Περί του βίου και των θαυμάτων της Αγίας Θέκλης βιβλίο 2 [Sp.],* 2. 23, 5-18.**
(23.) Τὴν δὲ κατὰ Παυσίκακον θαυματουργίαν, τίς ἂν ἑκὼν παρα-
δράμοι; Εἰ γὰρ καὶ εἰς πένητας καὶ χειρώνακτας τετέλεκεν ὁ
ἄνθρωπος οὗτος, ἀλλὰ γὰρ ἐν ἴσῃ τάξει τοῖς μεγάλα δυναμένοις
καὶ περικλεέσιν ἠξίωται τοῦ θαύματος καὶ ἠρίθμηται παρὰ τῆς
μάρτυρος. Οὗτος τοίνυν ὁ Παυσίκακος τῷ τῶν ὀφθαλμῶν ποτε (5)
περιπεσὼν πάθει καὶ τυφλωθείς, ἢ ἀμελείας ἢ ἀτεχνίας ἰατρῶν
τοῦτο ἐργασαμένης, διὰ τῆς μάρτυρος αὖθις τὸ ἀπολεῖψαν αὐτὸν
ἀνεκτήσατο φῶς. Λεκτέον δὲ καὶ τὸ ὅπως. Καταλαβὼν γὰρ οὗτος
οὐ τὸν νεὼν, τὸ δὲ μικρὸν ἀπωτέρω τοῦ νεὼ προτεμένισμα, ᾧ
ὄνομα Μυρσινεών, ᾧ καὶ τὰ πλεῖστα ἐνδιαιτᾶσθαι λέγεται καὶ (10)
πιστεύεται ἡ παρθένος, ἐνταῦθα τρόπον τινὰ καθείρξας ἑαυτόν,
καὶ ἄπαυστα μὲν θρηνῶν, ἄπαυστα δὲ ποτνιώμενος, ἤδη δὲ καὶ
καταβοῶν-πολλῶν γὰρ δὴ καὶ καταβοώντων πολλάκις ἡ μάρ-
τυς ἠνέσχετο, καὶ ἡ συγγνώμη παρὰ τοῦ πάθους-, οὐ πρότερον
μέντοι γε ἔληξε, πρὶν ὅπερ ἀπώλεσεν ἀνεκομίσατο. 'Ανεκομί- (15)
σατο δὲ οὕτως· φολίδων γάρ τινων-ὡς φασιν-ἐκ τῶν ὀφθαλ-
μῶν ἔνδοθεν ἀποπεσουσῶν, συνεξέπεσε καὶ ἡ τὰς κόρας ἀχλὺς
ἀλλοιοῦσα, καὶ ἀντεισῆλθε τὸ ἀρχαῖον φῶς.[1] Τοῦτον οἱ ἰδόντες

τυφλὸν ἐπὶ χρόνον οὐκ ὀλίγον, εἶδον καὶ βλέποντα ἐπὶ χρόνον πολύν, τά τε αὐτοῦ ἐργαζόμενον, καὶ τὰς ποταμίας ἀνέλκοντα (20) ναῦς, καὶ φορτηγοῦντα, καὶ τὸν βίον ἐκ τούτων ἐρανιζόμενον ἀφ᾽ ὥνπερ καὶ τὸ πρότερον ἐποιεῖτο. Καὶ μάρτυς τοῦ θαύματος ἡ σύμπασα Σελεύκου πόλις, ἥπερ καὶ πατρὶς ἦν ἐκείνῳ καὶ πόλις.

Βίωνος, *Αδώνιδος Επιτάφιος*, 64-66.
αἰαῖ τὰν Κυθέρειαν, ἀπώλετο καλὸς Ἄδωνις.
δάκρυον ἁ Παφία τόσσον χέει ὅσσον Ἄδωνις
αἷμα χέει, τὰ δὲ πάντα ποτὶ χθονὶ γίνεται ἄνθη· (65)
αἷμα ῥόδον τίκτει, τὰ δὲ δάκρυα τὰν ἀνεμώναν.[2]
αἰάζω τὸν Ἄδωνιν, ἀπώλετο καλὸς Ἄδωνις.
μηκέτ᾽ ἐνὶ δρυμοῖσι τὸν ἀνέρα μύρεο, Κύπρι·
οὐκ ἀγαθὰ στιβάς ἐστιν Ἀδώνιδι φυλλὰς ἐρήμα.
λέκτρον ἔχοι, Κυθέρεια, τὸ σὸν νῦν νεκρὸς Ἄδωνις· (70)
καὶ νέκυς ὢν καλός ἐστι, καλὸς νέκυς, οἷα καθεύδων.
κάτθεό νιν μαλακοῖς ἐνὶ φάρεσιν οἷς ἐνίαυεν
ὡς μετὰ τεῦς ἀνὰ νύκτα τὸν ἱερὸν ὕπνον ἐμόχθει·
παγχρυσέῳ κλιντῆρι πόθες καὶ στυγνὸν Ἄδωνιν,
βάλλε δέ νιν στεφάνοισι καὶ ἄνθεσι· πάντα σὺν αὐτῷ· (75)
ὡς τῆνος τέθνακε καὶ ἄνθεα πάντ᾽ ἐμαράνθη.
ῥαῖνε δέ νιν Συρίοισιν ἀλείφασι, ῥαῖνε μύροισιν·
ὀλλύσθω μύρα πάντα· τὸ σὸν μύρον ὤλετ᾽ Ἄδωνις.

Θεοκρίτου, *Ειδύλλια*, 5, 92-93.
{ΚΟ.} ἀλλ᾽ οὐ συμβλήτ᾽ ἐστὶ κυνόσβατος οὐδ᾽ ἀνεμώνα
πρὸς ῥόδα, τῶν ἄνδηρα παρ᾽ αἱμασιαῖσι πεφύκει.[2]

Σχόλια εις τον Θεόκριτον, *Σχόλια εις τον Θεόκριτον*, 5, 92e, 1-2 και 5, 92f, 1-2.
(92e.) {2ΚΓΥΕΑΤ}2 ἀνεμώνα· τὴν ἀνεμώνην Νίκανδρός (fgm. 65 Schneider p. 68) φησιν ἐκ τοῦ Ἀδώνιδος αἵματος ῥυῆναι.[2] Κρατεύας (cf. Wellmann Abh. d. Ges. d. Wiss. zu Gött., Phil.—hist. Kl. N. F. 2, 1897, 30) δὲ δύο φησί, τὴν μὲν ἄνθος ἔχουσαν μέλαν, τὴν δὲ φοινίκεον. Σωσίβιος (fgm. 21 Mueller (5) Fgm. hist. gr. II 629) δὲ παρὰ Λάκωσι τὰς ἀνεμώνας φαινίδας καλεῖσθαί φησι.
(92f.) {2ΠΤ}2 ἀνεμώνα· ἄνθος ἄνοδμον, ὅ φασιν ἀναδοθῆναι ἐκ τοῦ αἵματος Ἀδώνιδος.[2]

Οβιδίου, *Μεταμορφώσεις*, 10. 735.
Vecta levi curru medias Cytherea per auras
Cypron olorinis nondum pervenerat alis:
agnovit longe gemitum morientis et albas

flexit aves illuc, utque aethere vidit ab alto
exanimem inque suo iactantem sanguine corpus,
desiluit pariterque sinum pariterque capillos
rupit et indignis percussit pectora palmis
questaque cum fatis "at non tamen omnia vestri

iuris erunt" dixit. "luctus monimenta manebunt
semper, Adoni, mei, repetitaque mortis imago
annua plangoris peraget simulamina nostri;
at cruor in florem mutabitur. an tibi quondam
femineos artus in olentes vertere mentas,

Persephone, licuit: nobis Cinyreius heros 730
invidiae mutatus erit?" sic fata cruorem
nectare odorato sparsit, qui tinctus ab illo
intumuit sic, ut fulvo perlucida caeno
surgere bulla solet, nec plena longior hora

facta mora est, cum flos de sanguine concolor ortus[2], 735
qualem, quae lento celant sub cortice granum,
punica ferre solent; brevis est tamen usus in illo;
namque male haerentem et nimia levitate caducum
excutiunt idem, qui praestant nomina, venti.'

25. **Σούδα, αλφαβητικό γράμμα λάμβδα, 859, 1.**
(859.)Λυσίζωνος γυνή· ἡ ἀνδρὶ πλησιάσασα. αἱ γὰρ παρθένοι μέλλουσαι πρὸς μίξιν ἔρχεσθαι, ἀνετίθεσαν τὰς παρθενικὰς αὑτῶν ζώνας τῇ Ἀρτέμιδι.

Λιβανίου, *Επιστολαί*, 371, 4, 2.
μαθὼν δέ σε τεθορυβῆσθαι τῇ περὶ τὰς τραπέζας φροντίδι καὶ ταῖς ὑπὲρ ἰχθύων ἐπαγγελίαις καὶ τὸν ἐπιπεσόντα χειμῶνα καὶ ὡς ἐκ κυμάτων ᾖρεις πλείους ἢ παρὰ θαλάττης ἄλλος ἡμέρου, πῶς ἔχαιρον, οἶει, καὶ μετὰ πόσου τοῦ γέλωτος ἔλεγον τῷ (5) νυμφίῳ μὲν δεδόσθαι παρὰ τῆς μητρὸς γῆν ἀτεχνῶς τὸ μέσον Κορίνθου καὶ Σικυῶνος, τῆς νύμφης δὲ ταύτην οὐ γενέσθαι μεγαλοψυχίᾳ σῇ. παυσάσθω δὴ πενίας μεμνημένος Καλύκιος ὁ Καλλίας ἀμφοτέρωθεν ἔχων γῆν ἀρίστην. (4.) τὼ δ᾽ ἅμα καλὴν ᾖρηνται Ζυγίαν καὶ λυσίζωνον Ἄρτεμιν. οὐ γάρ με ἔλαθον ὠδῖνες μητρὸς ἀναμιχθεῖσαι γάμῳ θυγατρὸς ἡδίστης ὧν ἀκήκοα. καὶ γὰρ τὸ τεχθὲν ἡμέτερος χορευτής, ἄλλος οὗτος Ἡρακλῆς, Τιτιανοῦ ζηλωτής, ὃς εἰκότως μὲν (5) ἦλθεν ἐκεῖσε μεθέξων τῆς ἑορτῆς, εἰκότως δ᾽ ἂν ἔλθοι δεῦρο ληψόμενος ἃ πρόσθεν. καὶ γὰρ εἰ μέγας ἐν μικρῷ γεγένηται χρόνῳ, μείζων ἐν πλείονι φανεῖται.

Θεοκρίτου, *Ειδύλλια*, 17, 60.
Ἀργεία κυάνοφρυ, σὺ λαοφόνον Διομήδεα
μισγομένα Τυδῆι τέκες, Καλυδωνίῳ ἀνδρί,
ἀλλὰ Θέτις βαθύκολπος ἀκοντιστὰν Ἀχιλῆα (55)
Αἰακίδᾳ Πηλῆι· σὲ δ᾽, αἰχμητὰ Πτολεμαῖε,
αἰχμητᾷ Πτολεμαίῳ ἀρίζηλος Βερενίκα.
καί σε Κόως ἀτίταλλε βρέφος νεογιλλὸν ἐόντα,
δεξαμένα παρὰ ματρὸς ὅτε πρώταν ἴδες ἀῶ.
ἔνθα γὰρ Εἰλείθυιαν ἐβώσατο λυσίζωνον (60)
Ἀντιγόνας θυγάτηρ βεβαρημένα ὠδίνεσσιν·
ἣ δέ οἱ εὐμενέοισα παρίστατο, κὰδ δ᾽ ἄρα πάντων
νωδυνίαν κατέχευε μελῶν· ὃ δὲ πατρὶ ἐοικώς
παῖς ἀγαπητὸς ἔγεντο. Κόως δ᾽ ὀλόλυξεν ἰδοῖσα,
φᾶ δὲ καθαπτομένα βρέφεος χείρεσσι φίλῃσιν· (65)
ἄὄλβιε κοῦρε γένοιο, τίοις δέ με τόσσον ὅσον περ
Δῆλον ἐτίμησεν κυανάμπυκα Φοῖβος Ἀπόλλων·
ἐν δὲ μιᾷ τιμῇ Τρίοπον καταθεῖο κολώναν,
ἶσον Δωριέεσσι νέμων γέρας ἐγγὺς ἐοῦσιν·
ἶσον καὶ Ῥήναιαν ἄναξ ἐφίλησεν Ἀπόλλων.ἃ (70)
ὣς ἄρα νᾶσος ἔειπεν· ὁ δ᾽ ὑψόθεν ἔκλαγε φωνᾷ
ἐς τρὶς ἀπὸ νεφέων μέγας αἰετός, αἴσιος ὄρνις.

Ομήρου, *Οδύσσεια*, 11. 245.
πορφύρεον δ᾽ ἄρα κῦμα περιστάθη οὔρεϊ ἶσον,
κυρτωθέν, κρύψεν δὲ θεὸν θνητήν τε γυναῖκα.
λῦσε δὲ παρθενίην ζώνην, κατὰ δ᾽ ὕπνον ἔχευεν. (245)
αὐτὰρ ἐπεί ῥ᾽ ἐτέλεσσε θεὸς φιλοτήσια ἔργα,
ἕν τ᾽ ἄρα οἱ φῦ χειρὶ ἔπος τ᾽ ἔφατ᾽ ἔκ τ᾽ ὀνόμαζε·
ἄχαῖρε, γύναι, φιλότητι· περιπλομένου δ᾽ ἐνιαυτοῦ
τέξεαι ἀγλαὰ τέκνα, ἐπεὶ οὐκ ἀποφώλιοι εὐναὶ
ἀθανάτων· (250)

26. **Ισιδώρου του Πηλουσιώτου, *Επιστολαί*, 1415, 4.**
(1415.) ΜΑΚΡΟΒΙΩΙ (1τ)
ϋ22αυιε′ Μὴ τῷ ἅπαξ ἢ δεύτερον νενικηκέναι τὸν θυμὸν καὶ τὴν (1)
ἐπιθυμίαν, τὰ τῶν ἄλλων παθῶν τυραννικώτερα, ἀναπέσῃς
καὶ νομίσῃς τέλεον νενικηκέναι καὶ πάσης ἀπηλλάχθαι
μάχης, ἀλλὰ τῷ μάλιστα νενικηκέναι, ἀγρύπνει[1] καὶ φρόντιζε
μήποτε καὶ τὰ πρότερα τρόπαια ἀμαυρωθείη.

Βασιλείου Καισαρείας, *Ομιλίαι θ΄ εις την εξαήμερον*, 7. 6, 74.
Ἐγὼ καθεύδω, καὶ ἡ καρδία μου ἀγρυπνεῖ[1],
μελετῶσα νυκτὸς καὶ ἡμέρας ἐν τῷ νόμῳ Κυρίου, ᾧ ἡ δόξα (75)
καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Περί παρθενίας*, 70, 29.
Τί ποτ᾽ οὖν ἐστι τὸ ποιοῦν τὸν ὕπνον ἡδύν; Οἱ πόνοι,
καὶ τὸ πρότερον εἰς χρείαν καταστάντας οὕτως αὐτοῦ μετα-
λαμβάνειν. Τοὺς δὲ πλουτοῦντας ἂν μὴ μέθῃ βαπτισθέντας ἡ
νὺξ καταλάβῃ, ἀνάγκη διὰ παντὸς ἀγρυπνεῖν[1] καὶ ἐπιστρέφε-
σθαι καὶ ἀλύειν ἐπὶ τῶν μαλακῶν κειμένους στρωμάτων. (30)

Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Εις το «Αρκεί σοι η χάρις μου. Η γαρ δύναμίς μου εν ασθενεία τελειούται»*, 59. 511, 71.
Μέχρι τῆς ἄρτι ὥρας καὶ πεινῶμεν,
καὶ διψῶμεν, καὶ γυμνητεύομεν, καὶ κολαφιζόμεθα,
καὶ ἐπηρεαζόμεθα παρὰ τῶν ἐχθρῶν, ἐπιβουλευόμεθα,
κωλυόμεθα, ἐμποδιζόμεθα, ἀδικούμεθα, τουτέστι, Κολα- (70)
φιζόμεθα, κακουχούμεθα, μαστιγούμεθα[2], δεινὰ πάσχομεν,
ἐν δεσμωτηρίῳ ἐμβαλλόμεθα, ἀπαγόμεθα, ἐξοριζόμεθα,
λιμῷ παραδιδόμεθα.

Ωριγένους, *Εκ των εις το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον εξηγητικών*, 16. 29, 58-59.
ὅταν δὲ τὰ μὲν περιεστη-
κότα ἐπὶ λύπην καὶ ἀθυμίαν καὶ δυσ-
αρέστησιν προκαλῆται, ἀπὸ δὲ τῆς
κατὰ τὸν λόγον ὠφελείας τις ἐπὶ τοσ-
οῦτον προκόπτῃ, ὡς ⟨καὶ⟩ ἐν καὶ- (55)
ροῖς τῆς δοκούσης δυσαρεστήσεως
εὐαρεστεῖσθαι καὶ ἐν καιροῖς τοῦ
ἀτιμάζεσθαι καὶ τοῦ μαστι-
γοῦσθαι[2] χαίρειν καὶ ἁπλῶς ἐν
παντὶ περιστατικῷ καιρῷ μεμνῆσθαι (60)
τοῦ]πάντοτε χαίρετε῏, μακάριος ἂν
ὁ τοιοῦτος εἴη καρπὸν φέρων τὴν χα-
ρὰν καὶ ἐν οὐ καιρῷ (ἵν᾽ οὕτως ὀνο-
μάσω) σύκων.

Σωζομενού, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, 6. 34, 3, 1-2.
6.34. (1.)Τούτῳ δὲ συνοίκω ἤστην Γαδδανᾶς τε καὶ Ἄζιζος, πρὸς ὁμοίαν ἀρετὴν
ἁμιλλωμένω. ἀνὰ δὲ τὴν ἐκ γειτόνων Ἔδεσσαν καὶ πέριξ ταύτης εὐδοκι-

μώτατοι φιλόσοφοι κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον ἦσαν Ἰουλιανὸς καὶ Ἐφραὶμ ὁ Σύρος συγγραφεύς, οἱ ἐν τῇ Κωνσταντίου βασιλείᾳ δηλωθέντες, Βαρσῆς τε καὶ Εὐλόγιος, οἳ καὶ ἐπισκόπω ἄμφω ὕστερον ἐγενέσθην οὐ πόλεως τινός, (5) ἀλλὰ τιμῆς ἕνεκεν, ἀντ' ἀμοιβῆς ὥσπερ τῶν αὐτοῖς πεπολιτευμένων χειροτονηθέντες ἐν τοῖς ἰδίοις μοναστηρίοις, ὃν τρόπον καὶ Λάζαρος ὁ δηλωθείς. (2.) οἵδε μὲν τῶν τότε ἐπισήμως φιλοσοφούντων ἀνά τε Σύρους καὶ Πέρσας τοὺς ἐκ γειτόνων τούτοις εἰς γνῶσιν ἐμὴν ἦλθον· πολιτεία δὲ πᾶσιν, ὡς εἰπεῖν, ἦν κοινή· ψυχῆς μὲν ὅτι μάλιστα ἐπιμελεῖσθαι καὶ ἕτοιμον ἐθίζειν πρὸς ἀπαλλαγὴν τῶν ἔνθεν ἐν εὐχαῖς τε καὶ νηστείαις καὶ θείοις ὕμνοις, καὶ περὶ ταῦτα τὸν πολὺν ἀναλίσκειν βίον, χρημάτων δὲ καὶ τῆς περὶ τὰ πολι- (5) τικὰ πράγματα ἀσχολίας, σώματός τε ῥᾳστώνης ἢ ἀσκήσεως παντελῶς (3.) ἀμελεῖν. ἔνιοι δὲ ἐπὶ τοσοῦτον ἐγκρατείας ἦλθον, ὡς Βαθθαίου μὲν ὑπὸ τῆς ἄγαν ἀσιτίας σκώληκας ἐκ τῶν ὀδόντων ἕρπειν[3], Ἀλᾶν δὲ ἐπὶ ὀγδοήκοντα ἐνιαυτοὺς ἄρτου μὴ γεύσασθαι, τὸν δὲ Ἡλιόδωρον ἀύπνους τὰς πολλὰς διακαρτερῆσαι νύκτας, ἑβδομάδας ἡμερῶν ἐν νηστείαις ἐπισυνάψαντα. (4.) Συρία δὲ ἥ τε κοίλη καλουμένη καὶ ἡ ὑπὲρ ταύτην πλὴν Ἀντιοχείας βράδιον εἰς Χριστιανισμὸν μετέβαλεν· οὐ μὴν οὐδὲ αὕτη φιλοσόφων ἐκκλησιαστικῶν ἄμοιρος ἦν, ταύτῃ γε μᾶλλον ἀνδρείων ὄντων τε καὶ φαινομένων, ὅσῳ γε καὶ πρὸς τῶν οἰκούντων τὴν χώραν ἐμισοῦντο καὶ ἐπεβουλεύοντο· καὶ γενναίως ἀντεῖχον, οὐκ ἀμυνόμενοι οὐδὲ δίκην λαμβάνοντες, ἀλλὰ προ- (5) (5.) θύμως τὰς παρὰ τῶν Ἑλλήνων ὕβρεις τε καὶ πληγὰς ὑπομένοντες. οἵους γενέσθαι ἐπυθόμην Οὐαλεντῖνον, ὃν οἱ μὲν ἐξ Ἐμέσης, οἱ δὲ ἐξ Ἀρεθούσης τὸ γένος ἔχειν ἔφασαν, καὶ τὸν ὁμώνυμον τὸν αὐτοῦ καὶ Θεόδωρον (ἄμφω δὲ ἀπὸ Τιττῶν τοῦ Ἀπαμέων νομοῦ ἦστην), καὶ Μαρώσαν τὸν ἐκ Νεχείλων καὶ Βάσσον καὶ Βασσώνην καὶ Παῦλον, ὃς ἀπὸ Τελμισσοῦ τῆς κώμης ἐγέ- (5) νετο· πολλοὺς δὲ ἐν πολλοῖς τόποις συνοικίσας καὶ ὃν χρὴ τρόπον συναγαγὼν εἰς τὸ φιλοσοφεῖν εἰδέναι τὸ τελευταῖον εἰς τὸ Ἰουγάτον καλούμενον χωρίον μεγίστην τε καὶ ἐπισημοτάτην συνοικίαν μοναχῶν συνεστήσατο.

Σωζομενού, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, Προοίμ. 1. 12, 5- 1. 13, 7.

(11.)ὁ μὲν γὰρ δοῦλος γενόμενος τῶν ἡδονῶν
οὐ μέχρι τέλους τὴν εὐσέβειαν διεφύλαξε τὴν αἰτίαν τῶν ἀγαθῶν καὶ τῆς σοφίας αὐτῷ γενομένην· σὺ δέ, ὦ κράτιστε, τὸν ἐγκρατῆ λογισμὸν ἀντιτάξας τῇ ῥᾳστώνῃ, εἰκότως νομίζῃ μὴ μόνον ἀνθρώπων αὐτοκράτωρ εἶναι, ἀλλὰ (12.) καὶ τῶν παθῶν τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος. εἰ δὲ δεῖ καὶ ταῦτα λέγειν, πυνθάνομαί σε καὶ παντὸς ὄψου καὶ ποτοῦ τὴν ἐπιθυμίαν νικᾶν, καὶ μήτε σῦκα γλυκερά, ποιητικῶς εἰπεῖν, μήτ' ἄλλο τι τῶν ὡραίων ἐλεῖν σε δύνασθαι, πλὴν ὅσον ἐπιψαῦσαι καὶ μόνον ἀπογεύσασθαι, πρότερον εὐλογήσαντα τὸν πάντων δημιουργόν. δίψους δὲ καὶ πνίγους καὶ ῥίγους κρατεῖν ἐθισθεὶς ἐν (5) (13.) ταῖς καθ' ἡμέραν ἀσκήσεσι, φύσιν ἔχειν νομίζῃ **τὴν ἐγκράτειαν.** πρώην γέ τοι τὴν ἐν Πόντῳ πόλιν Ἡρακλέος ἐπώνυμον σπεύδων ἰδεῖν καὶ ἐγεῖραι τῷ χρόνῳ κάμνουσαν, ὥρᾳ θέρους τὴν διὰ Βιθυνῶν ἤεις ὁδόν. τοῦ δὲ ἡλίου σφόδρα φλέγοντος περὶ μέσην ἡμέραν ἰδὼν σέ τις τῶν δορυφόρων ἱδρῶτι πολλῷ καὶ κονιορτῷ πεφυρμένον, ὡς δὴ χαριούμενος φθάσας προσεκόμισέ (5) σοι φιάλην εὖ μάλα λαμπρῶς πρὸς τὰς ἀκτῖνας ἀντιστίλβουσαν, ἡδὺν αὐτῇ τινα πότον ἐμβαλὼν καὶ **ψυχρὸν ὕδωρ ἐπιχέας**[4]**.** σὺ δέ, ὦ κράτιστε, προσδεξάμενος ἐπῄνεσας μὲν τῆς προθυμίας τὸν ἄνδρα καὶ δῆλος ἦσθα μετ' οὐ πολὺ τοῦτον φιλοτιμίᾳ βασιλικῇ καλῶς ποιήσων, πάντων δὲ τῶν στρατιωτῶν πρὸς τὴν φιάλην κεχηνότων καὶ μακαριούντων ὃς πίεται, πάλιν αὐτῷ, ὦ (10) γενναῖε, τὸ ποτὸν ἀπέδωκας καὶ ὅπῃ φίλον αὐτῷ κεχρῆσθαι ἐκέλευσας.

Σωζομενού, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, 5. 20, 4, 1-6.

ὁ δὲ ἐπὶ πολὺ τοῖς ὄνυξι πληττόμενος οὐχ
ἡττήθη τῶν βασάνων οὐδὲ τὸν ὕπαρχον ἐλιπάρησεν, ἀλλ' ἀνώδυνον ἑαυτὸν (5) φαίνεσθαι παρασχόμενος ὡς θεατὴς τῶν ἐπ' αὐτῷ γινομένων καρτερικῶς τὰς πληγὰς ἐδέχετο· αὖθίς τε τὸν αὐτὸν μελῳδῶν ψαλμὸν ὃν καὶ τῇ προτεραίᾳ, μὴ μεταμέλειν αὐτῷ τούτων, ἐφ' οἷς ἐκρίνετο, τοῖς ἔργοις ἐπέδειξε.
(3.) καταπλαγεὶς δὲ τὴν ἔνστασιν τοῦ νεανίου ὁ ὕπαρχος ἐλθὼν πρὸς τὸν βασιλέα εἶπε τὰ γενόμενα, καὶ εἰ μὴ θᾶττον παύσαιτο τῆς ἐπιχειρήσεως, σφᾶς αὐτοὺς

καταγελάστους ἔσεσθαι, τοὺς δὲ Χριστιανοὺς ἐνδοξοτέρους ποιήσειν. ἄμει-
(4.) νον δὲ τοῦτο δόξαν, οἱ συλληφθέντες ἀφείθησαν τῶν δεσμῶν. λέγεται
δὲ πυνθανομένων μετὰ ταῦτά τινων, εἴπερ αἴσθησιν τῶν βασάνων ἐκείνων
εἶχεν, εἰπεῖν τὸν Θεόδωρον ὡς πάντῃ μὲν ἀνώδυνος οὐκ ἦν, παρεστὼς δέ τις
αὐτῷ νεανίας **κατέπαυε τὰς ἀλγηδόνας,** ὑφάσματι λεπτοτάτῳ τοὺς ἱδρῶτας
ἀπομάττων καὶ **ὕδωρ ἐπιχέων ψυχρότατον,** ᾧ τὰς φλεγμονὰς ἔπαυε καὶ τῶν (5)
πόνων ἀνέψυχε.[4] δοκεῖ δέ μοι οὐκ ἀνθρώπου μόνου, εἰ καὶ μάλα γενναῖος ἦν,
μὴ καὶ θείᾳ ῥοπῇ ἐπικουρουμένου, τοσοῦτον ὑπεριδεῖν τοῦ σώματος.
(5.) Ὁ μὲν δὴ μάρτυς Βαβύλας ἐκ τῆς εἱρημένης αἰτίας κατῳκίσθη ἐν Δάφνῃ
καὶ πάλιν μετετέθη· οὐκ εἰς μακρὰν δὲ τούτου γενομένου ἀπροόπτως ἐμ-
πεσὸν πῦρ τῷ νεῷ τοῦ Δαφναίου Ἀπόλλωνος πᾶσαν τὴν ὀροφὴν καὶ αὐτὸ
τὸ ἄγαλμα κατέφλεξε, γυμνοὺς δὲ μόνους τοὺς τοίχους καὶ τοὺς περιβόλους
εἴασε καὶ τοὺς κίονας, οἳ τὰ προπύλαια καὶ τὸν ὀπισθόδομον ἀνεῖχον. ἐδόκει (5)
δὲ τοῖς μὲν Χριστιανοῖς κατὰ αἴτησιν τοῦ μάρτυρος θεήλατον ἐμπεσεῖν τῷ
δαίμονι πῦρ· οἱ δὲ Ἕλληνες ἐλογοποίουν Χριστιανῶν εἶναι τὸ δρᾶμα.

Αντωνίου, *Βίος και Πολιτεία του Μακαρίου Συμεών του Στυλίτου,* 12, 7.
(12.) Ὁ δὲ ἅγιος Συμεὼν οὐκ ἐπαύετο κλαίων καὶ δεόμενος
τοῦ θεοῦ, ποιήσας δὲ ἐν αὐτῷ τῷ μοναστηρίῳ χρόνους τρεῖς
ἐξέρχεται μηδενὸς γινώσκοντος, καὶ ἀπέρχεται εἰς ἔρημον τό-
πον, ἐν ᾧ παρέκειντο χωρία ἱκανά, ἔγγιστα δὲ αὐτοῦ ἦν χω-
ρίον ἐπιλεγόμενον Γελασοῖς, καὶ οἰκοδομεῖ ἐκεῖ αὐτῷ τόπον (5)
μικρὸν ἀπὸ ξηρολίθων, καὶ στήκει μέσον χρόνους τέσσαρας
νιφόμενος, βρεχόμενος[4], καυματούμενος, καὶ πολλοὶ ἀπήρχοντο
πρὸς αὐτόν· ἡ δὲ τροφὴ αὐτοῦ ἦν φακὴ βρεκτὴ καὶ τὸ πόμα
αὐτοῦ ὕδωρ. Καὶ μετὰ ταῦτα ἐποίησεν ἑαυτῷ στῦλον πηχῶν
τεσσάρων καὶ στήκει ἐν αὐτῷ ἔτη ἑπτά, καὶ ἦν ἡ φήμη αὐτοῦ (10)
πανταχοῦ διατρέχουσα· καὶ μετὰ ταῦτα οἰκοδομοῦσιν αὐτῷ οἱ
ὄχλοι μάνδρας δύο ἀπὸ ξηρολίθου, καὶ ἐπιτιθοῦσιν θύραν τῇ
ἔσωθεν μάνδρᾳ καὶ ποιοῦσιν αὐτῷ στῦλον πηχῶν τριάκοντα,
καὶ στήκει ἐν αὐτῷ ἔτη δεκαπέντε πολλὰς ἰάσεις ἐπιτελῶν·
πολλοὶ γὰρ δαιμονιῶντες ἀπήεσαν ἐκεῖ καὶ ἐθεραπεύοντο. (15)

13η Θεματική Ενότητα:

27. **Χρυσίππου, *Εγκώμιον εις τον Ιωάννην τον Βαπτιστήν,* 42. 13- 43. 1.**
12. Καὶ οὐ μετὰ πολλὰς ἡμέρας ἐποίησε συμπόσιον δείπνου ὁ βασιλεὺς
Ἡρῴδης τῶν γενεσίων αὐτοῦ τοῖς μεγιστᾶσι καὶ τοῖς πρώτοις τῆς Γαλι-
λαίας [καὶ τοῖς παισὶν αὐτοῦ καὶ πᾶσι τοῖς μεγιστᾶσιν αὐτοῦ], ἐποίησεν ὁ (5)
βασιλεὺς Ἡρῴδης τὴν γενέσιον ταλαίπωρον ἑορτήν, [ἐποίησεν ὁ βασιλεὺς
Ἡρῴδης τὴν ἑαυτοῦ εὐτέλειαν, τὴν σπονδὴν τῶν δαιμόνων, τὸ ἄριστον τὸ
ἀναιδέστατον, τὴν δοχὴν τῆς μοιχείας, τὴν σφαγὴν τὴν τιμίαν, τὴν ἀποτο-
μὴν τὴν ἁγίαν, τὴν ζημίαν τῆς ἑαυτοῦ σωτηρίας, τὴν κόλασιν αὐτοῦ τὴν
αἰώνιον, τὴν μείωσιν τῆς βασιλείας, τῆς ἀκαθάρτου ψυχῆς αὐτοῦ τὴν ἀπώ- (10)
λειαν, τὴν θέαν τὴν κενόδοξον, τὴν ἀνόσιον ὄρχησιν, τὴν βέβηλον παράτα-
ξιν, τὴν ἄθεον ἀναίρεσιν, τὴν ἀπάνθρωπον παράθεσιν, τὴν τοῦ κόσμου ὅ-
λου σωτήριον ἑορτήν]. Καὶ ηὐτρέπιστο ἤδη τὸ συμπόσιον, τῷ μὲν Προ-
δρόμῳ στέφανος ἀθλήσεως, τῷ δὲ Ἡρῴδῃ τιμωρία καὶ κόλασις αἰώνιος·
ηὐτρέπιστο γὰρ ἡ σπονδὴ τῆς μὲν Ἡρῳδιάδος χαρὰ πένθους πεπληρωμένη, (15)
τῷ δὲ Ἡρῴδῃ ὄλεθρος καὶ ταχινὴ ἀπώλεια τῆς ἀθλίας ψυχῆς αὐτοῦ· [ηὐ-
τρέπιστο τῶν κληθέντων καὶ ἀνακειμένων ἀπρόθυμος βρῶσις καὶ θλῖψις καὶ
λύπη καὶ δειλία δαψιλής, τὴν τῶν ἀθρόων αἱμάτων ἔκχυσιν βλέποντες τοῦ
προφήτου καὶ βαπτιστοῦ Ἰωάννου, τὴν ἐπὶ πίνακος τῆς τιμίας κεφαλῆς
παράθεσιν· οὐκέτι βρωμάτων ἀπόλαυσις, ἀλλ᾽ αἱματῶδες θῦμα, οὐκέτι τρυ- (20)
φὴ οὐδὲ τροφή, ἀλλ᾽ ἀποστροφή, οὐκέτι ἔδεσμα, ἀλλὰ καρατόμημα, οὐκέτι
(43.) βρωμάτων ἑστίασις, ἀλλὰ ψυχῆς ἐκ στόματος ἀλλοτρίωσις[1] . ˚Ἆρα οἱ ἀνακεί-
μενοι τί ἔλεγον; οἱ τῆς τρυφῆς ξένοι βλέποντες λοιπὸν τῷ πίνακι τί κατε-
νόουν; ἆρα τὸν τράχηλον, δι᾽ οὗ ἡ φωνὴ τῆς καθηγήσεως καὶ τῆς πίστεως
τοῖς πέρασιν διεδόθη; ἆρα μὴ τὰς ποταμίας ἐκχύσεις τῶν αἱμάτων ἐκ τοῦ
αὐχένος εἰς τὸν πίνακα; ἆρα τί ἔβλεπον οἱ συνανακείμενοι; ἆρα τὸν πλό- (5)

καμον; ἆρα τὸ βλοσυρὸν τοῦ ὄμματος; ἆρα τὰς ὀφρῦς; ἆρα τὸ φιλέρημον; ἆρα τὸ φιλόσοφον καὶ ἀγγελικὸν σχῆμα ἐκεῖνο; ἆρα τὸν πώγωνα; ἀλλὰ τί; ἆρα τὸ ὁμοιοπαθὲς βλέποντες οἱ ἀνακείμενοι ἔλεγον ἅποία ἆρα αὕτη τρυφήᾳ; ποῦ ἐπέλαζε τῶν ἀνακειμένων ὁ νοῦς; εἰς τὸν ἄδικον φόνον ἢ εἰς τὴν ὄρχησιν τὴν δαιμονιώδη;] (10)

***Κ.Δ., Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον,* 14. 6- 14. 11.**
14.
(1.) Ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ ἤκουσεν Ἡρῴδης ὁ τετραάρχης τὴν ἀκοὴν Ἰησοῦ, (2.) καὶ εἶπεν τοῖς παισὶν αὐτοῦ, Οὗτός ἐστιν Ἰωάννης ὁ βαπτιστής· αὐτὸς ἠγέρθη ἀπὸ τῶν νεκρῶν, καὶ διὰ τοῦτο αἱ δυνάμεις ἐνεργοῦσιν ἐν αὐτῷ. (3.) Ὁ γὰρ Ἡρῴδης κρατήσας τὸν Ἰωάννην ἔδησεν [αὐτὸν] καὶ ἐν φυλακῇ ἀπέθετο διὰ Ἡρῳδιάδα τὴν γυναῖκα Φιλίππου τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ· (4.) ἔλεγεν γὰρ ὁ Ἰωάννης αὐτῷ, Οὐκ ἔξεστίν σοι ἔχειν αὐτήν. (5.) καὶ θέλων αὐτὸν ἀποκτεῖναι ἐφοβήθη τὸν ὄχλον, ὅτι ὡς προφήτην αὐτὸν εἶχον. (6.) γενεσίοις δὲ γενομένοις τοῦ Ἡρῴδου ὠρχήσατο ἡ θυγάτηρ τῆς Ἡρῳδιάδος ἐν τῷ μέσῳ καὶ ἤρεσεν τῷ Ἡρῴδῃ, (7.) ὅθεν μεθ' ὅρκου ὡμολόγησεν αὐτῇ δοῦναι ὃ ἐὰν αἰτήσηται. (8.) ἡ δὲ προβιβασθεῖσα ὑπὸ τῆς μητρὸς αὐτῆς, Δός μοι, φησίν, ὧδε ἐπὶ πίνακι τὴν κεφαλὴν Ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ. (9.) καὶ λυπηθεὶς ὁ βασιλεὺς διὰ τοὺς ὅρκους καὶ τοὺς συνανακειμένους ἐκέλευσεν δοθῆναι, (10.) καὶ πέμψας ἀπεκεφάλισεν τὸν Ἰωάννην ἐν τῇ φυλακῇ· (11.) καὶ ἠνέχθη ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ ἐπὶ πίνακι καὶ ἐδόθη τῷ κορασίῳ, καὶ ἤνεγκεν τῇ μητρὶ αὐτῆς[1]. (12.) καὶ προσελθόντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἦραν τὸ πτῶμα καὶ ἔθαψαν αὐτό, καὶ ἐλθόντες ἀπήγγειλαν τῷ Ἰησοῦ.

***Κ.Δ., Κατά Μάρκον Ευαγγέλιον*, 6. 22- 6. 25 και 6. 27- 6. 28.**
(16.) ἀκούσας δὲ ὁ Ἡρῴδης ἔλεγεν, Ὃν ἐγὼ ἀπεκεφάλισα Ἰωάννην, οὗτος ἠγέρθη. (17.) Αὐτὸς γὰρ ὁ Ἡρῴδης ἀποστείλας ἐκράτησεν τὸν Ἰωάννην καὶ ἔδησεν αὐτὸν ἐν φυλακῇ διὰ Ἡρῳδιάδα τὴν γυναῖκα Φιλίππου τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, ὅτι αὐτὴν ἐγάμησεν· (18.) ἔλεγεν γὰρ ὁ Ἰωάννης τῷ Ἡρῴδῃ ὅτι Οὐκ ἔξεστίν σοι ἔχειν τὴν γυναῖκα τοῦ ἀδελφοῦ σου. (19.) ἡ δὲ Ἡρῳδιὰς ἐνεῖχεν αὐτῷ καὶ ἤθελεν αὐτὸν ἀποκτεῖναι, καὶ οὐκ ἠδύνατο· (20.) ὁ γὰρ Ἡρῴδης ἐφοβεῖτο τὸν Ἰωάννην, εἰδὼς αὐτὸν ἄνδρα δίκαιον καὶ ἅγιον, καὶ συνετήρει αὐτόν, καὶ ἀκούσας αὐτοῦ πολλὰ ἐποίει, καὶ ἡδέως αὐτοῦ ἤκουεν. (21.) Καὶ γενομένης ἡμέρας εὐκαίρου ὅτε Ἡρῴδης τοῖς γενεσίοις αὐτοῦ δεῖπνον ἐποίησεν τοῖς μεγιστᾶσιν αὐτοῦ καὶ τοῖς χιλιάρχοις καὶ τοῖς πρώτοις τῆς Γαλιλαίας, (22.) καὶ εἰσελθούσης τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ Ἡρῳδιάδος καὶ ὀρχησαμένης, ἤρεσεν τῷ Ἡρῴδῃ καὶ τοῖς συνανακειμένοις. εἶπεν ὁ βασιλεὺς τῷ κορασίῳ, Αἴτησόν με ὃ ἐὰν θέλῃς, καὶ δώσω σοι· (23.) καὶ ὤμοσεν αὐτῇ [πολλά], Ὅ τι ἐάν με αἰτήσῃς δώσω σοι ἕως ἡμίσους τῆς βασιλείας μου. (24.) καὶ ἐξελθοῦσα εἶπεν τῇ μητρὶ αὐτῆς, Τί αἰτήσωμαι; ἡ δὲ εἶπεν, Τὴν κεφαλὴν Ἰωάννου τοῦ βαπτίζοντος. (25.) καὶ εἰσελθοῦσα εὐθὺς μετὰ σπουδῆς πρὸς τὸν βασιλέα ᾐτήσατο λέγουσα, Θέλω ἵνα ἐξαυτῆς δῷς μοι ἐπὶ πίνακι τὴν κεφαλὴν Ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ. (26.) καὶ περίλυπος γενόμενος ὁ βασιλεὺς διὰ τοὺς ὅρκους καὶ τοὺς ἀνακειμένους οὐκ ἠθέλησεν ἀθετῆσαι αὐτήν· (27.) καὶ εὐθὺς ἀποστείλας ὁ βασιλεὺς σπεκουλάτορα ἐπέταξεν ἐνέγκαι τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. καὶ ἀπελθὼν ἀπεκεφάλισεν αὐτὸν ἐν τῇ φυλακῇ

(28.) καὶ ἤνεγκεν τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἐπὶ πίνακι καὶ ἔδωκεν αὐτὴν τῷ κορασίῳ, καὶ τὸ κοράσιον ἔδωκεν αὐτὴν τῇ μητρὶ αὐτῆς[1]. (29.) καὶ ἀκούσαντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἦλθον καὶ ἦραν τὸ πτῶμα αὐτοῦ καὶ ἔθηκαν αὐτὸ ἐν μνημείῳ.

Γρηγορίου του Τουρονησίου, *Ιστορίαι*, 7. 31.

31. De reliquiis sancti Sergi marthiris.

Erat tunc temporis Gundovaldus in urbe Burdegalensi a Berthramno episcopo valde dilectus. Inquirens autem, quae ei causae solatium praebere possint, narravit quidam, quod aliquis in partibus Orientis rex, ablato sancti Sergi martyris pollice, in dextro brachio corporis sui seruisset. Cumque ei necessitas ad depellendum inimicos obvenisset, in hoc confisus auxilio, ubi dextri lacerti erexisset ulnam, protinus multitudo hostium, quasi martyris obpraessi virtute, labibatur in fugam. Haec audiens Gundovaldus, inquirere diligentius coepit, quisnam esset in eo loco, qui reliquias sancti Sergii martyris meruisset accipere. Interea proditur ab episcopo Berthramno Eufron neguciator per inimicitiam, quia invitum aliquando eum totunderat, inhians facultatem eius. Quod ille dispiciens, ad aliam urbem transiens, caesariae crescente, regreditur. Ait ergo episcopus: 'Est hic quidam Syrus Eufron nomine, qui de domo sua ecclesiam faciens, huius sancti reliquias collocavit et plurima ex his signa, virtute martyris opitulante, conspexit [2]. Nam cum tempore quodam Burdegalensis civitas maximo flagraretur incendio, haec domus circumdata flammis nullatenus est adusta.' Ista eo dicente, statim Mummolus cursu rapido cum episcopo Berthramno ad domum Syri accedit, vallatumque hominem, pignera sibi sancta praecepit ostendi. Negat ille. Tamen cogitans, quod pro malitia aliqua ei haec pararetur insidia, ait: 'Noli fategare senem nec sancto inferre iniuriam; sed, acceptis a me centum aureis, abscide'. Illo quoque insistenti, ut sanctas viderit reliquias, ducentus aureos obtulit; et nec sic obtenuit eum recedere, nisi ipsa pignera viderentur. Tunc Mummolus elevari ad parietem scalam iubet - erant enim in sublime parietes contra altarium in capsola reconditae - diaconum suum scandere praecepit. Qui per gradus scandens scalae, adpraehendens capsam, ita tremore concussus est, ut nec vivens putaretur ad terram reverti. Adtamen accepta, ut diximus, capsula, quae de parieti pendebat, detulit. Quam perscrutatam, Mummolus os de sancti digito repperit, quod cultro ferire non metuit. Posito enim desuper cultro, et sic de alio percutiebat. Cumque post multos ictos vix frangi potuissit, divisum in tribus partibus ossiculum diversas in partes dilabitur. Credo, non erat acceptum martyri, ut haec ille contigerit. Tunc flente vehimentius Eufronio, prosternuntur omnes in orationem, depraecantes, ut Deus dignaretur ostendere, quae ab oculis fuerant humanis ablata. Post orationem autem repertae sunt particulae, ex quibus una Mummolus adsumpta abscessit, sed non, ut credo, cum gratia martyris, sicut in sequenti declaratum est. Dum autem in hac urbe morarentur, Faustianum presbiterum Aquinsi urbi episcopum ordinare praecipiunt. Nuper enim in Aquinsi urbe episcopus obierat, et Nicetius comes loci illius, germanus Rustici Vici Iuliensis episcopi, praeceptionem ab Chilperico elicuerat, ut tonsoratus civitati illi sacerdus daretur. Sed Gundovaldus distruere nitens eius decreta, convocatis episcopis, iussit eum benedici. Berthramnus autem episcopus, qui erat metropolis, cavens futura, Palladium Santonicum iniungit, qui eum benedicerit. Nam et oculi ei eo tempore a lippitudine gravabantur. Fuit autem ad hanc ordinationem et Orestis Vasatinsis episcopus; sed negavit hoc coram rege.

Διοδώρου του Σικελιώτου, *Ιστορική Βιβλιοθήκη*, 4. 11, 5, 1-3.

(5.) Δεύτερον δ᾽ ἔλαβεν ἆθλον ἀποκτεῖναι τὴν Λερναίαν ὕδραν, ἧς ἐξ ἑνὸς σώματος ἑκατὸν αὐχένες ἔχοντες κεφαλὰς ὄφεων διετετύπωντο[3]. τούτων δ᾽ εἰ μία διαφθαρείη, διπλασίας ὁ τμηθεὶς ἀνίει τόπος· δι᾽ ἣν αἰτίαν ἀήττητος ὑπάρχειν διείληπτο, καὶ κατὰ (5) λόγον· τὸ γὰρ χειρωθὲν αὐτῆς μέρος διπλάσιον (6.) ἀπεδίδου βοήθημα. πρὸς δὲ τὴν δυστραπέλειαν ταύτην ἐπινοήσας τι φιλοτέχνημα προσέταξεν Ἰολάῳ λαμπάδι καομένῃ τὸ ἀποτμηθὲν μέρος ἐπικάειν, ἵνα τὴν ῥύσιν ἐπίσχῃ τοῦ αἵματος. οὕτως οὖν χειρωσάμενος τὸ ζῷον εἰς τὴν χολὴν ἀπέβαπτε τὰς ἀκί- (5) δας, ἵνα τὸ βληθὲν βέλος ἔχῃ τὴν ἐκ τῆς ἀκίδος πληγὴν ἀνίατον.

28. **Διονυσίου του Αλικαρνασσέως, *Ρωμαϊκή Αρχαιολογία*, 1. 88, 3, 3**.

Ἐπεὶ δὲ οὐδὲν ἔτι ἦν ἐμποδῶν τῷ κτίσματι προειπὼν ὁ Ῥωμύλος ‹ἡμέραν›, ἐν ᾗ τοὺς θεοὺς ἀρεσάμενος ἔμελλε τὴν ἀρχὴν τῶν ἔργων ποιήσασθαι,

παρασκευασάμενός τε ὅσα εἰς θυσίας καὶ ὑποδοχὰς
τοῦ λεὼ χρησίμως ἕξειν ἔμελλεν, ὡς ἦκεν ὁ συγκείμε- (5)
νος χρόνος αὐτός τε προθύσας τοῖς θεοῖς καὶ τοὺς
ἄλλους κελεύσας κατὰ δύναμιν τὸ αὐτὸ δρᾶν ὄρνι-
θας μὲν πρῶτον αἰσίους λαμβάνει· μετὰ δὲ τοῦτο πυρ-
καϊὰς πρὸ τῶν σκηνῶν γενέσθαι κελεύσας ἐξάγει τὸν
λεὼν τὰς φλόγας ὑπερθρώσκοντα τῆς ὁσιώσεως τῶν (10)
μιασμάτων ἕνεκα. ἐπεὶ δὲ πᾶν, ὅσον ἦν ἐκ λογισμοῦ
(2.) θεοῖς φίλον, ᾤετο πεπρᾶχθαι καλέσας ἅπαντας εἰς
τὸν ἀποδειχθέντα τόπον περιγράφει τετράγωνον σχῆ-
μα τῷ λόφῳ, βοὸς ἄρρενος ἅμα θηλείᾳ ζευχθέντος
ὑπ᾽ ἄροτρον ἑλκύσας αὔλακα διηνεκῆ τὴν μέλλουσαν
ὑποδέξεσθαι τὸ τεῖχος· ἐξ οὗ Ῥωμαίοις τὸ ἔθος τοῦτο
τῆς περιαρόσεως τῶν χωρίων ἐν οἰκισμοῖς πόλεων (5)
παραμένει. ἐργασάμενος δὲ ταῦτα καὶ τῶν βοῶν ἑκα-
τέρους ἱερεύσας ἄλλων τε πολλῶν θυμάτων καταρξά-
μενος ἐφίστησι τοῖς ἔργοις τὸν λεών. ταύτην ἔτι καὶ
(3.) εἰς ἐμὲ τὴν ἡμέραν Ῥωμαίων ἡ πόλις ἑορτῶν οὐδεμιᾶς
ἥττονα τιθεμένη καθ᾽ ἕκαστον ἔτος ἄγει, καλοῦσι δὲ
Παρίλια[1]. θύουσι δ᾽ ἐν αὐτῇ περὶ γονῆς τετραπόδων
οἱ γεωργοὶ καὶ νομεῖς θυσίαν χαριστήριον ἔαρος ἀρ-
χομένου. πότερον δὲ παλαίτερον ἔτι τὴν ἡμέραν ταύ- (5)
την ἐν εὐπαθείαις ‹διάγοντες› ἐπιτηδειοτάτην οἰκισμῷ
πόλεως ἐνόμισαν, ἢ τοῦ κτίσματος ἄρξασαν ἱερὰν
ἐποιήσαντο καὶ θεοὺς ἐν αὐτῇ τοὺς ποιμέσι φίλους
γεραίρειν ᾤοντο δεῖν οὐκ ἔχω βεβαίως εἰπεῖν.

Τιβούλλου, *Ελεγείαι*, 2. 5, 89-90.
Quicquid Amalthea, quicquid Marpesia dixit
Herophile, Phoeto Graia quod admonuit,
Quasque Aniena sacras Tiburs per flumina sortes

Portarit sicco pertuleritque sinu, -

Haec fore dixerunt belli mala signa cometen,
Multus ut in terras deplueretque lapis,
Atque tubas atque arma ferunt strepitantia caelo
Audita et lucos praecinuisse fugam.

Ipsum etiam Solem defectum lumine vidit

Iungere pallentes nubilus annus equos
Et simulacra deum lacrimas fudisse tepentes
Fataque vocales praemonuisse boves. -
Haec fuerunt olim, sed tu iam mitis, Apollo,

Prodigia indomitis merge sub aequoribus,

Et succensa sacris crepitet bene laurea flammis,
Omine quo felix et sacer annus erit.
Laurus ubi bona signa dedit, gaudete coloni:
Distendet spicis horrea plena Ceres,

Oblitus et musto feriet pede rusticus uvas,
Dolia dum magni deficiantque lacus,
Ac madidus Baccho sua festa Palilia pastor
Concinet: a stabulis tunc procul este lupi.
Ille levis stipulae sollemnis potus acervos

Accendet, flammas transilietque sacras, [2]

Et fetus matrona dabit, natusque parenti
Oscula conprensis auribus eripiet,
Nec taedebit avum parvo advigilare nepoti
Balbaque cum puero dicere verba senem.

Tunc operata deo pubes discumbet in herba,

Arboris antiquae qua levis umbra cadit,
Aut e veste sua tendent umbracula sertis
Vincta, coronatus stabit et ipse calix.
At sibi quisque dapes et festas exstruet alte

Caespitibus mensas caespitibusque torum.

Ingeret hic potus iuvenis maledicta puellae,
Postmodo quae votis inrita facta velit:
Nam ferus ille suae plorabit sobrius idem
Et se iurabit mente fuisse mala.

Pace tua pereant arcus pereantque sagittae,

Phoebe, modo in terris erret inermis Amor.
Ars bona, sed postquam sumpsit sibi tela Cupido,
Heu heu quam multis ars dedit ista malum!
Et mihi praecipue: iaceo cum saucius annum

Et faveo morbo, cum iuvat ipse dolor,

Usque cano Nemesim, sine qua versus mihi nullus
Verba potest iustos aut reperire pedes.
At tu - nam divum servat tutela poetas -
Praemoneo, vati parce, puella, sacro,

Ut Messalinum celebrem, cum praemia belli

Ante suos currus oppida victa feret,
Ipse gerens laurus: lauro devinctus agresti
Miles «o» magna voce «triumphe» canet.
Tum Messalla meus pia det spectacula turbae

Et plaudat curru praetereunte pater.

Adnue: sic tibi sint intonsi, Phoebe, capilli,
Sic tua perpetuo sit tibi casta soror.

Οβιδίου, *Fasti*, 4. 781-782.
21. G PAR · NP
Nox abiit, oriturque aurora: Parilia[1] poscor;
non poscor frustra, si favet alma Pales.[1]
alma Pales, faveas pastoria sacra canenti,
prosequor officio si tua festa meo.

certe ego de vitulo cinerem stipulasque fabales

saepe tuli plena, februa tosta, manu;
certe ego transilui positas ter in ordine flammas,
udaque roratas laurea misit aquas.
mota dea est, operique favet. navalibus exit

puppis; habent ventos iam mea vela suos.

i, pete virginea, populus, suffimen ab ara;
Vesta dabit, Vestae munere purus eris.
sanguis equi suffimen erit vitulique favilla,
tertia res durae culmen inane fabae.

pastor, oves saturas ad prima crepuscula lustra:

unda prius spargat, virgaque verrat humum;
frondibus et fixis decorentur ovilia ramis,
et tegat ornatas longa corona fores.
caerulei fiant puro de sulpure fumi,

tactaque fumanti sulpure balet ovis.

ure mares oleas taedamque herbasque Sabinas,
et crepet in mediis laurus adusta focis;
libaque de milio milii fiscella sequatur:
rustica praecipue est hoc dea laeta cibo.

adde dapes mulctramque suas, dapibusque resectis

silvicolam tepido lacte precare Palem.
'consule' dic 'pecori pariter pecorisque magistris:
effugiat stabulis noxa repulsa meis.
sive sacro pavi, sedive sub arbore sacra,

pabulaque e bustis inscia carpsit ovis;

si nemus intravi vetitum, nostrisve fugatae
sunt oculis nymphae semicaperque deus;
si mea falx ramo lucum spoliavit opaco,
unde data est aegrae fiscina frondis ovi,

da veniam culpae: nec, dum degrandinat, obsit

agresti fano subposuisse pecus.
nec noceat turbasse lacus: ignoscite, nymphae,
mota quod obscuras ungula fecit aquas.
tu, dea, pro nobis fontes fontanaque placa

numina, tu sparsos per nemus omne deos.

nec dryadas nec nos videamus labra Dianae
nec Faunum, medio cum premit arva die.
pelle procul morbos; valeant hominesque gregesque,
et valeant vigiles, provida turba, canes.

neve minus multos redigam quam mane fuerunt,

neve gemam referens vellera rapta lupo.
absit iniqua fames: herbae frondesque supersint,

quaeque lavent artus quaeque bibantur aquae.
ubera plena premam, referat mihi caseus aera,

dentque viam liquido vimina rara sero;
sitque salax aries, conceptaque semina coniunx
reddat, et in stabulo multa sit agna meo;
lanaque proveniat nullas laesura puellas,
mollis et ad teneras quamlibet apta manus.

quae precor, eveniant, et nos faciamus ad annum
pastorum dominae grandia liba Pali.'
his dea placanda est: haec tu conversus ad ortus
dic quater et vivo perlue rore manus.
tum licet adposita, veluti cratere, camella

lac niveum potes purpureamque sapam;
moxque per ardentes stipulae crepitantis acervos
traicias celeri strenua membra pede.[3]
expositus mos est; moris mihi restat origo:
turba facit dubium coeptaque nostra tenet.

omnia purgat edax ignis vitiumque metallis
excoquit: idcirco cum duce purgat oves?
an, quia cunctarum contraria semina rerum
sunt duo discordes, ignis et unda, dei,
iunxerunt elementa patres, aptumque putarunt

ignibus et sparsa tangere corpus aqua?
an, quod in his vitae causa est, haec perdidit exul,
his nova fit coniunx, haec duo magna putant?
vix equidem credo: sunt qui Phaethonta referri
credant et nimias Deucalionis aquas.

pars quoque, cum saxis pastores saxa feribant,
scintillam subito prosiluisse ferunt;
prima quidem periit, stipulis excepta secunda est:
hoc argumentum flamma Parilis habet?
an magis hunc morem pietas Aeneia fecit,

innocuum victo cui dedit ignis iter?
num tamen est vero propius, cum condita Roma est,
transferri iussos in nova tecta Lares,
mutantesque domum tectis agrestibus ignem
et cessaturae subposuisse casae,

per flammas saluisse pecus, saluisse colonos?
quod fit natali nunc quoque, Roma, tuo.
ipse locum casus vati facit: Urbis origo
venit; ades factis, magne Quirine, tuis.
iam luerat poenas frater Numitoris, et omne

pastorum gemino sub duce volgus erat;
contrahere agrestes et moenia ponere utrique
convenit: ambigitur moenia ponat uter.
'nil opus est' dixit 'certamine' Romulus 'ullo;
magna fides avium est: experiamur aves.'

res placet: alter init nemorosi saxa Palati;
alter Aventinum mane cacumen init.
sex Remus, hic volucres bis sex videt ordine; pacto
statur, et arbitrium Romulus urbis habet.
apta dies legitur qua moenia signet aratro:

sacra Palis suberant; inde movetur opus.
fossa fit ad solidum, fruges iaciuntur in ima
et de vicino terra petita solo;
fossa repletur humo, plenaeque imponitur ara,
et novus accenso fungitur igne focus.

inde premens stivam designat moenia sulco;
alba iugum niveo cum bove vacca tulit.
vox fuit haec regis: 'condenti, Iuppiter, urbem,
et genitor Mavors Vestaque mater, ades,
quosque pium est adhibere deos, advertite cuncti:

auspicibus vobis hoc mihi surgat opus.
longa sit huic aetas dominaeque potentia terrae,
sitque sub hac oriens occiduusque dies.'
ille precabatur, tonitru dedit omina laevo
Iuppiter, et laevo fulmina missa polo.

augurio laeti iaciunt fundamina cives,
et novus exiguo tempore murus erat.
hoc Celer urget opus, quem Romulus ipse vocarat,
'sint' que, 'Celer, curae' dixerat 'ista tuae,
neve quis aut muros aut factam vomere fossam

transeat; audentem talia dede neci.'
quod Remus ignorans humiles contemnere muros
coepit, et 'his populus' dicere 'tutus erit?'
nec mora, transiluit: rutro Celer occupat ausum;
ille premit duram sanguinulentus humum.

haec ubi rex didicit, lacrimas introrsus obortas
devorat et clausum pectore volnus habet.
flere palam non volt exemplaque fortia servat,
'sic' que 'meos muros transeat hostis' ait.
dat tamen exsequias; nec iam suspendere fletum

sustinet, et pietas dissimulata patet;

osculaque adplicuit posito suprema feretro,
atque ait 'invito frater adempte, vale',
arsurosque artus unxit: fecere, quod ille,
Faustulus et maestas Acca soluta comas.

tum iuvenem nondum facti flevere Quirites;

ultima plorato subdita flamma rogo est.
urbs oritur (quis tunc hoc ulli credere posset?)
victorem terris impositura pedem.
cuncta regas et sis magno sub Caesare semper,

saepe etiam plures nominis huius habe;

et, quotiens steteris domito sublimis in orbe,
omnia sint humeris inferiora tuis.

***Π.Δ., Βασιλειών Β΄,* 6. 15- 6. 16 και 6. 19.**
(12.) Καὶ ἀπηγγέλη τῷ βασιλεῖ Δαυιδ λέγοντες Ηὐλόγησεν κύριος τὸν οἶκον Αβεδδαρα καὶ πάντα τὰ αὐτοῦ ἕνεκεν τῆς κιβωτοῦ τοῦ θεοῦ. καὶ ἐπορεύθη Δαυιδ καὶ ἀνήγαγεν τὴν κιβωτὸν τοῦ κυρίου ἐκ τοῦ οἴκου Αβεδδαρα εἰς τὴν πόλιν Δαυιδ ἐν εὐφροσύνῃ. (13.) καὶ ἦσαν μετ᾽ αὐτῶν αἴροντες τὴν κιβωτὸν ἑπτὰ χοροὶ καὶ θῦμα μόσχος καὶ ἄρνα. (14.) καὶ Δαυιδ ἀνεκρούετο ἐν ὀργάνοις ἡρμοσμένοις ἐνώπιον κυρίου, καὶ ὁ Δαυιδ ἐνδεδυκὼς στολὴν ἔξαλλον. (15.) καὶ Δαυιδ καὶ πᾶς ὁ οἶκος Ισραηλ ἀνήγαγον τὴν κιβωτὸν κυρίου μετὰ κραυγῆς καὶ μετὰ φωνῆς σάλπιγγος. (16.) καὶ ἐγένετο τῆς κιβωτοῦ παραγινομένης ἕως πόλεως Δαυιδ καὶ Μελχολ ἡ θυγάτηρ Σαουλ διέκυπτεν διὰ τῆς θυρίδος καὶ εἶδεν τὸν βασιλέα Δαυιδ ὀρχούμενον[4] καὶ ἀνακρουόμενον ἐνώπιον κυρίου καὶ ἐξουδένωσεν αὐτὸν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς. (17.) καὶ φέρουσιν τὴν κιβωτὸν τοῦ κυρίου καὶ ἀνέθηκαν αὐτὴν εἰς τὸν τόπον αὐτῆς εἰς μέσον τῆς σκηνῆς, ἧς ἔπηξεν αὐτῇ Δαυιδ· καὶ ἀνήνεγκεν Δαυιδ ὁλοκαυτώματα ἐνώπιον κυρίου καὶ εἰρηνικάς. (18.) καὶ συνετέλεσεν Δαυιδ συναναφέρων τὰς ὁλοκαυτώσεις καὶ τὰς εἰρηνικὰς καὶ εὐλόγησεν τὸν λαὸν ἐν ὀνόματι κυρίου τῶν δυνάμεων. (19.) καὶ διεμέρισεν παντὶ τῷ λαῷ εἰς πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ Ισραηλ ἀπὸ Δαν ἕως Βηρσαβεε ἀπὸ ἀνδρὸς ἕως γυναικὸς ἑκάστῳ κολλυρίδα ἄρτου καὶ ἐσχαρίτην καὶ λάγανον ἀπὸ τηγάνου· καὶ ἀπῆλθεν πᾶς ὁ λαὸς ἕκαστος εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ.
-(20.) καὶ ἐπέστρεψεν Δαυιδ εὐλογῆσαι τὸν οἶκον αὐτοῦ, καὶ ἐξῆλθεν Μελχολ ἡ θυγάτηρ Σαουλ εἰς ἀπάντησιν Δαυιδ καὶ εὐλόγησεν αὐτὸν καὶ εἶπεν Τί δεδόξασται σήμερον ὁ βασιλεὺς Ισραηλ, ὃς ἀπεκαλύφθη σήμερον ἐν ὀφθαλμοῖς παιδισκῶν τῶν δούλων ἑαυτοῦ, καθὼς ἀποκαλύπτεται ἀποκαλυφθεὶς εἷς τῶν ὀρχουμένων.[4]

***Π.Δ., Βασιλειών Β΄,* 6. 21 και 7. 1- 7. 2.**
(21.) καὶ
εἶπεν Δαυιδ πρὸς Μελχολ Ἐνώπιον κυρίου ὀρχήσομαι·[4] εὐλογητὸς κύριος, ὃς ἐξελέξατό με ὑπὲρ τὸν πατέρα σου καὶ ὑπὲρ πάντα τὸν οἶκον αὐτοῦ τοῦ καταστῆσαί με εἰς ἡγούμενον ἐπὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐπὶ τὸν Ισραηλ· καὶ παίξομαι καὶ ὀρχήσομαι ἐνώπιον κυρίου [4] (5) (22.) καὶ ἀποκαλυφθήσομαι ἔτι οὕτως καὶ ἔσομαι ἀχρεῖος ἐν ὀφθαλμοῖς σου καὶ μετὰ τῶν παιδισκῶν, ὧν εἶπάς με δοξασθῆναι. (23.) καὶ τῇ Μελχολ θυγατρὶ Σαουλ οὐκ ἐγένετο παιδίον ἕως τῆς ἡμέρας τοῦ ἀποθανεῖν αὐτήν.

7·
(1.) Καὶ ἐγένετο ὅτε ἐκάθισεν ὁ βασιλεὺς ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ καὶ κύριος κατεκληρονόμησεν αὐτὸν κύκλῳ ἀπὸ πάντων τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ τῶν κύκλῳ, (2.) καὶ εἶπεν ὁ βασιλεὺς πρὸς Ναθαν τὸν προφήτην Ἰδοὺ δὴ ἐγὼ κατοικῶ ἐν οἴκῳ κεδρίνῳ, καὶ ἡ κιβωτὸς τοῦ θεοῦ κάθηται ἐν μέσῳ τῆς σκηνῆς.[4] (3.) καὶ εἶπεν Ναθαν πρὸς τὸν βασιλέα Πάντα, ὅσα ἂν ἐν τῇ καρδίᾳ σου, βάδιζε καὶ ποίει, ὅτι κύριος μετὰ σοῦ. - (4.) καὶ ἐγένετο τῇ νυκτὶ ἐκείνῃ καὶ ἐγένετο ῥῆμα κυρίου πρὸς Ναθαν λέγων (5.) Πορεύου καὶ εἰπὸν πρὸς τὸν δοῦλόν μου Δαυιδ Τάδε λέγει κύριος Οὐ σὺ οἰκοδομήσεις μοι οἶκον τοῦ κατοικῆσαί με· (6.) ὅτι οὐ κατῴκηκα ἐν οἴκῳ ἀφ᾽ ἧς ἡμέρας ἀνήγαγον ἐξ Αἰγύπτου τοὺς υἱοὺς Ισραηλ ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης καὶ ἤμην ἐμπεριπατῶν ἐν καταλύματι καὶ ἐν σκηνῇ. (7.) ἐν πᾶσιν, οἷς διῆλθον ἐν παντὶ Ισραηλ, εἰ λαλῶν ἐλάλησα πρὸς μίαν φυλὴν τοῦ Ισραηλ, ᾧ ἐνετειλάμην ποιμαίνειν τὸν λαόν μου Ισραηλ, λέγων Τί ὅτι οὐκ ᾠκοδομήκατέ μοι οἶκον κέδρινον; (8.) καὶ νῦν τάδε ἐρεῖς τῷ δούλῳ μου Δαυιδ Τάδε λέγει κύριος παντοκράτωρ Ἔλαβόν σε ἐκ τῆς μάνδρας τῶν προβάτων τοῦ εἶναί σε εἰς ἡγούμενον ἐπὶ τὸν λαόν μου ἐπὶ τὸν Ισραηλ (9.) καὶ ἤμην μετὰ σοῦ ἐν πᾶσιν, οἷς ἐπορεύου, καὶ ἐξωλέθρευσα πάντας τοὺς ἐχθρούς σου ἀπὸ προσώπου σου καὶ ἐποίησά σε ὀνομαστὸν κατὰ τὸ ὄνομα τῶν μεγάλων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς.

Προπερτίου, *Ελεγείαι*, 4. 4, 75-78.
Elegia IV
Tarpeium nemus et Tarpeiae turpe sepulcrum
fabor et antiqui limina capta Iouis.
lucus erat felix hederoso conditus antro,
multaque natiuis obstrepit arbor aquis,
Siluani ramosa domus, quo dulcis ab aestu
fistula poturas ire iubebat ouis.
hunc Tatius fontem uallo praecingit acerno,
fidaque suggesta castra coronat humo.
quid tum Roma fuit, tubicen uicina Curetis
cum quateret lento murmure saxa Iouis?
atque ubi nunc terris dicuntur iura subactis,
stabant Romano pila Sabina Foro.
murus erant montes: ubi nunc est curia saepta,
bellicus ex illo fonte bibebat equus.
hinc Tarpeia deae fontem libauit: at illi
urgebat medium fictilis urna caput.
et satis una malae potuit mors esse puellae,
quae uoluit flammas fallere, Vesta, tuas?
uidit harenosis Tatium proludere campis
pictaque per flauas arma leuare iubas:
obstipuit regis facie et regalibus armis,
interque oblitas excidit urna manus.
saepe illa immeritae causata est omina lunae,
et sibi tingendas dixit in amne comas:
saepe tulit blandis argentea lilia Nymphis,
Romula ne faciem laederet hasta Tati.
dumque subit primo Capitolia nubila fumo,
rettulit hirsutis bracchia secta rubis,
et sua Tarpeia residens ita fleuit ab arce
uulnera, uicino non patienda Ioui:
"ignes castrorum et Tatiae praetoria turmae
et formosa oculis arma Sabina meis,
o utinam ad uestros sedeam captiua Penatis,
dum captiua mei conspicer ora Tati!
Romani montes, et montibus addita Roma,

et ualeat probro Vesta pudenda meo:
ille equus, ille meos in castra reponet amores,
cui Tatius dextras collocat ipse iubas!
quid mirum in patrios Scyllam saeuisse capillos,
candidaque in saeuos inguina uersa canis?
prodita quid mirum fraterni cornua monstri,
cum patuit lecto stamine torta uia?
quantum ego sum Ausoniis crimen factura puellis,
improba uirgineo lecta ministra foco!
Pallados exstinctos si quis mirabitur ignis,
ignoscat: lacrimis spargitur ara meis.
cras, ut rumor ait, tota potabitur urbe:
tu cape spinosi rorida terga iugi.
lubrica tota uia est et perfida: quippe tacentis
fallaci celat limite semper aquas.
o utinam magicae nossem cantamina Musae!
haec quoque formoso lingua tulisset opem.
te toga picta decet, non quem sine matris honore
nutrit inhumanae dura papilla lupae.
hic, hospes, patria metuar regina sub aula?
dos tibi non humilis prodita Roma uenit.
si minus, at raptae ne sint impune Sabinae:
me rape et alterna lege repende uices!
commissas acies ego possum soluere: nuptae
uos medium palla foedus inite mea.
adde Hymenaee modos, tubicen fera murmura conde:
credite, uestra meus molliet arma torus.
et iam quarta canit uenturam bucina lucem,
ipsaque in Oceanum sidera lapsa cadunt.
experiar somnum, de te mihi somnia quaeram:
fac uenias oculis umbra benigna meis."
dixit, et incerto permisit bracchia somno,
nescia se furiis accubuisse nouis.
nam Vesta, Iliacae felix tutela fauillae,
culpam alit et plures condit in ossa faces.
illa ruit, qualis celerem prope Thermodonta
Strymonis abscisso fertur aperta sinu.
urbi festus erat (dixere Parilia patres),
hic primus coepit moenibus esse dies,
annua pastorum conuiuia, lusus in urbe,
cum pagana madent fercula diuitiis,
cumque super raros faeni flammantis aceruos
traicit immundos ebria turba pedes.[5]
Romulus excubias decreuit in otia solui
atque intermissa castra silere tuba.
hoc Tarpeia suum tempus rata conuenit hostem:
pacta ligat, pactis ipsa futura comes.
mons erat ascensu dubius festoque remissus
nec mora, uocalis occupat ense canis.
omnia praebebant somnos: sed Iuppiter unus
decreuit poenis inuigilare suis.
prodiderat portaeque fidem patriamque iacentem,
nubendique petit, quem uelit, ipsa diem.
at Tatius (neque enim sceleri dedit hostis honorem)
"nube" ait "et regni scande cubile mei!"
dixit, et ingestis comitum super obruit armis.
haec, uirgo, officiis dos erat apta tuis.
a duce Tarpeia mons est cognomen adeptus:
o uigil, iniustae praemia sortis habes.

Σούδα, αλφαβητικό γράμμα δέλτα, 1542, 1.
(1542.) Δρυΐδαι· παρὰ Γαλάταις οἱ φιλόσοφοι καὶ σεμνόθεοι[6].

29. ***Π.Δ., Βασιλειών Β΄,* 6. 15 - 6. 16.**
(12.) Καὶ ἀπηγγέλη τῷ βασιλεῖ Δαυιδ λέγοντες Ηὐλόγησεν κύριος τὸν οἶκον Αβεδδαρα καὶ πάντα τὰ αὐτοῦ ἕνεκεν τῆς κιβωτοῦ τοῦ θεοῦ. καὶ ἐπορεύθη Δαυιδ καὶ ἀνήγαγεν τὴν κιβωτὸν τοῦ κυρίου ἐκ τοῦ οἴκου Αβεδδαρα εἰς τὴν πόλιν Δαυιδ ἐν εὐφροσύνῃ. (13.) καὶ ἦσαν μετ᾽ αὐτῶν αἴροντες τὴν κιβωτὸν ἑπτὰ χοροὶ καὶ θῦμα μόσχος καὶ ἄρνα. (14.) καὶ Δαυιδ ἀνεκρούετο ἐν ὀργάνοις ἡρμοσμένοις ἐνώπιον κυρίου, καὶ ὁ Δαυιδ ἐνδεδυκὼς στολὴν ἔξαλλον. (15.) καὶ Δαυιδ καὶ πᾶς ὁ οἶκος Ισραηλ ἀνήγαγον τὴν κιβωτὸν κυρίου μετὰ κραυγῆς καὶ μετὰ φωνῆς σάλπιγγος. (16.) καὶ ἐγένετο τῆς κιβωτοῦ παραγινομένης ἕως πόλεως Δαυιδ καὶ Μελχολ ἡ θυγάτηρ Σαουλ διέκυπτεν διὰ τῆς θυρίδος καὶ εἶδεν τὸν βασιλέα Δαυιδ ὀρχούμενον καὶ ἀνακρουόμενον ἐνώπιον κυρίου καὶ ἐξουδένωσεν αὐτὸν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς. (17.) καὶ φέρουσιν τὴν κιβωτὸν τοῦ κυρίου καὶ ἀνέθηκαν αὐτὴν εἰς τὸν τόπον αὐτῆς εἰς μέσον τῆς σκηνῆς, ἧς ἔπηξεν αὐτῇ Δαυιδ· καὶ ἀνήνεγκεν Δαυιδ ὁλοκαυτώματα ἐνώπιον κυρίου καὶ εἰρηνικάς. (18.) καὶ συνετέλεσεν Δαυιδ συναναφέρων τὰς ὁλοκαυτώσεις καὶ τὰς εἰρηνικὰς καὶ εὐλόγησεν τὸν λαὸν ἐν ὀνόματι κυρίου τῶν δυνάμεων. (19.) καὶ διεμέρισεν παντὶ τῷ λαῷ εἰς πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ Ισραηλ ἀπὸ Δαν ἕως Βηρσαβεε ἀπὸ ἀνδρὸς ἕως γυναικὸς ἑκάστῳ κολλυρίδα ἄρτου καὶ ἐσχαρίτην καὶ λάγανον ἀπὸ τηγάνου· καὶ ἀπῆλθεν πᾶς ὁ λαὸς ἕκαστος εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ.
-(20.) καὶ ἐπέστρεψεν Δαυιδ εὐλογῆσαι τὸν οἶκον αὐτοῦ, καὶ ἐξῆλθεν Μελχολ ἡ θυγάτηρ Σαουλ εἰς ἀπάντησιν Δαυιδ καὶ εὐλόγησεν αὐτὸν καὶ εἶπεν Τί δεδόξασται σήμερον ὁ βασιλεὺς Ισραηλ, ὃς ἀπεκαλύφθη σήμερον ἐν ὀφθαλμοῖς παιδισκῶν τῶν δούλων ἑαυτοῦ, καθὼς ἀποκαλύπτεται ἀποκαλυφθεὶς εἷς τῶν ὀρχουμένων.

***Π.Δ., Βασιλειών Β΄,* 6. 21.**
(21.) καὶ
εἶπεν Δαυιδ πρὸς Μελχολ Ἐνώπιον κυρίου ὀρχήσομαι· εὐλογητὸς κύριος, ὃς ἐξελέξατό με ὑπὲρ τὸν πατέρα σου καὶ ὑπὲρ πάντα τὸν οἶκον αὐτοῦ τοῦ καταστῆσαί με εἰς ἡγούμενον ἐπὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐπὶ τὸν Ισραηλ· καὶ παίξομαι καὶ ὀρχήσομαι ἐνώπιον κυρίου (5) (22.) καὶ ἀποκαλυφθήσομαι ἔτι οὕτως καὶ ἔσομαι ἀχρεῖος ἐν ὀφθαλμοῖς σου καὶ μετὰ τῶν παιδισκῶν, ὧν εἶπάς με δοξασθῆναι. (23.) καὶ τῇ Μελχολ θυγατρὶ Σαουλ οὐκ ἐγένετο παιδίον ἕως τῆς ἡμέρας τοῦ ἀποθανεῖν αὐτήν.
7·
(1.) Καὶ ἐγένετο ὅτε ἐκάθισεν ὁ βασιλεὺς ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ καὶ κύριος κατεκληρονόμησεν αὐτὸν κύκλῳ ἀπὸ πάντων τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ τῶν κύκλῳ, (2.) καὶ εἶπεν ὁ βασιλεὺς πρὸς Ναθαν τὸν προφήτην Ἰδοὺ δὴ ἐγὼ κατοικῶ ἐν οἴκῳ κεδρίνῳ, καὶ ἡ κιβωτὸς τοῦ θεοῦ κάθηται ἐν μέσῳ τῆς σκηνῆς. (3.) καὶ εἶπεν Ναθαν πρὸς τὸν βασιλέα Πάντα, ὅσα ἂν ἐν τῇ καρδίᾳ σου, βάδιζε καὶ ποίει, ὅτι κύριος μετὰ σοῦ. - (4.) καὶ ἐγένετο τῇ νυκτὶ ἐκείνῃ καὶ ἐγένετο ῥῆμα κυρίου πρὸς Ναθαν λέγων (5.) Πορεύου καὶ εἰπὸν πρὸς τὸν δοῦλόν μου Δαυιδ Τάδε λέγει κύριος Οὐ σὺ οἰκοδομήσεις μοι οἶκον τοῦ κατοικῆσαί με· (6.) ὅτι οὐ κατῴκηκα ἐν οἴκῳ ἀφ᾽ ἧς ἡμέρας ἀνήγαγον ἐξ Αἰγύπτου τοὺς υἱοὺς Ισραηλ ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης καὶ ἤμην ἐμπεριπατῶν ἐν καταλύματι καὶ ἐν σκηνῇ. (7.) ἐν πᾶσιν, οἷς διῆλθον ἐν παντὶ Ισραηλ, εἰ λαλῶν ἐλάλησα πρὸς μίαν φυλὴν τοῦ Ισραηλ, ᾧ ἐνετειλάμην ποιμαίνειν τὸν λαόν μου Ισραηλ, λέγων Τί ὅτι οὐκ ᾠκοδομήκατέ μοι οἶκον κέδρινον; (8.) καὶ νῦν τάδε ἐρεῖς τῷ δούλῳ μου Δαυιδ Τάδε λέγει κύριος παντοκράτωρ Ἔλαβόν σε ἐκ τῆς μάνδρας τῶν προβάτων τοῦ εἶναί σε εἰς ἡγούμενον ἐπὶ τὸν

λαόν μου ἐπὶ τὸν Ισραηλ (9.) καὶ ἤμην μετὰ σοῦ ἐν πᾶσιν, οἷς ἐπορεύου, καὶ ἐξωλέθρευσα πάντας τοὺς ἐχθρούς σου ἀπὸ προσώπου σου καὶ ἐποίησά σε ὀνομαστὸν κατὰ τὸ ὄνομα τῶν μεγάλων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς.

14η Θεματική Ενότητα:

30. **Πλουτάρχου, *Πως δει τον νέον ποιημάτων ακούειν*, 19, F, 6 –11.**
ἑτέρας δ' ἐκ τῶν πραγμάτων αὐτῶν παρέχουσι μαθήσεις, ὥσπερ ὁ Εὐριπίδης εἰπεῖν λέγεται πρὸς τοὺς τὸν Ἰξίονα λοιδοροῦντας ὡς ἀσεβῆ καὶ μιαρόν, οὐ μέντοι (5) πρότερον αὐτὸν ἐκ τῆς σκηνῆς ἐξήγαγον ἢ τῷ τροχῷ προσηλῶσαι. παρὰ δ' Ὁμήρῳ σιωπώμενόν ἐστι τὸ τοιοῦτο γένος τῆς διδασκαλίας, ἔχον δ' ἀναθεώρησιν ὠφέλιμον ἐπὶ τῶν διαβεβλημένων μάλιστα μύθων, οὓς ταῖς πάλαι μὲν ὑπονοίαις (10)
(F.) ἀλληγορίαις δὲ νῦν λεγομέναις παραβιαζόμενοι καὶ διαστρέφοντες ἔνιοι μοιχευομένην φασὶν Ἀφροδίτην ὑπ' Ἄρεος μηνύειν Ἥλιον, ὅτι τῷ τῆς Ἀφροδίτης ἀστέρι συνελθὼν ὁ τοῦ Ἄρεος μοιχικὰς ἀποτελεῖ γενέσεις, Ἡλίου δ' ἐπαναφερομένου καὶ κατα- (5) λαμβάνοντος οὐ λανθάνουσιν. τὸν δὲ τῆς Ἥρας καλλωπισμὸν ἐπὶ τὸν Δία καὶ τὰς περὶ τὸν κεστὸν γοητείας ἀέρος τινὰ κάθαρσιν εἶναι βούλονται τῷ πυρώδει πλησιάζοντος, ὥσπερ οὐκ αὐτοῦ τὰς λύσεις τοῦ ποιητοῦ διδόντος. ἐν μὲν γὰρ τοῖς (10) περὶ τῆς Ἀφροδίτης διδάσκει τοὺς προσέχοντας,
20.
(A.) ὅτι μουσικὴ φαύλη καὶ ᾄσματα πονηρὰ καὶ λόγοι μοχθηρὰς ὑποθέσεις λαμβάνοντες ἀκόλαστα ποιοῦσιν ἤθη καὶ βίους ἀνάνδρους καὶ ἀνθρώπους τρυφὴν καὶ μαλακίαν καὶ γυναικοκρασίαν ἀγαπῶντας εἵματά τ' ἐξημοιβὰ λοετρά τε θερμὰ καὶ εὐνάς. (5)

Πλουτάρχου, *Συμποσιακά*, 6, 93, B, 6- C, 8.
οὕτω δὴ καὶ ἡ κάθαρσις τοῦ οἴνου τὸ πληκτικὸν ἀφαιροῦσα καὶ μανικόν, εἰς πραεῖαν ἕξιν καὶ ὑγιαίνουσαν καθίστησι. περιεργίαν δ' οἶμαι πάμπολυ διαφέρειν καθα- (5) ριότητος· καὶ γὰρ αἱ γυναῖκες φυκούμεναι καὶ μυριζόμεναι καὶ χρυσὸν φοροῦσαι καὶ πορφύραν περίεργοι δοκοῦσιν, λουτρὸν δὲ καὶ ἄλειμμα καὶ κόμης ῥύψιν οὐδεὶς αἰτιᾶται. χαριέντως δὲ τὴν διαφορὰν ὁ ποιητὴς ἐπιδείκνυσιν **ἐπὶ τῆς κοσμουμένης Ἥρας**, (J 170) (10)
ἀμβροσίῃ μὲν πρῶτον ἀπὸ χροὸς ἀθανάτοιο (10)
(C.) λύματα πάντα κάθηρεν, ἀλείψατο δὲ λίπ' ἐλαίῳ·
μέχρι τούτων ἐπιμέλεια [καὶ] καθαριότητός ἐστιν· ὅταν (1) δὲ τὰς χρυσᾶς περόνας ἀναλαμβάνῃ καὶ τὰ διηκριβωμένα τέχνῃ ἐλλόβια καὶ τελευτῶσα τῆς **περὶ τὸν κεστὸν** ἅπτηται γοητείας, περιεργία τὸ χρῆμα καὶ λαμυρία μὴ πρέπουσα γαμετῇ γέγονεν . οὐκοῦν καὶ τὸν οἶνον οἱ μὲν ἀλόαις χρω- (5) τίζοντες ἢ κινναμώμοις καὶ κρόκοις ἐφηδύνοντες ὥσπερ γυναῖκα καλλωπίζουσιν εἰς τὰ συμπόσια καὶ προαγωγεύουσιν· οἱ δ' ἀφαιροῦντες τὸ ῥυπαρὸν καὶ ἄχρηστον ἐξ αὐτοῦ θεραπεύουσι καὶ καθαίρουσιν. ἐπεὶ πάντ' ἂν εἴποις
(D.) ταῦτα περιεργίαν, ἀρξάμενος ἀπὸ τοῦ οἴκου· τί γὰρ οὕτως κεκονίαται; τί δ' ἀνέῳγε τοῦ περιέχοντος ὅθεν ἂν μάλιστα πνεῦμα λαμβάνοι καθαρὸν καὶ τοῦ φωτὸς ἀπολαύοι περιιόντος ἐπὶ τὰς δύσεις; τί δὲ τῶν ἐκπωμάτων ἕκαστον ἐκτέτριπται καὶ διέσμηκται πανταχόθεν ὥστε λάμπειν καὶ (5)

περιστίλβειν; ἢ τὸ μὲν ἔκπωμ᾽ ἔδει μὴ ῥύπου μηδὲ μοχθηρίας ὀδωδὸς εἶναι, τὸ δ᾽ ἐξ αὐτοῦ πινόμενον εὐρῶτος ἢ κηλίδων ἀναπεπλῆσθαι; καὶ τί δεῖ τὰ ἄλλα λέγειν;

Φλαβίου Φιλοστράτου, *Επιστολαί και Διαλέξεις*, 1. 20, 1-7.
(20.) κ΄. Καὶ τῷ Διί, ὅτε ἐκοιμᾶτο ἐν τῷ ὄρει τῇ ῎Ιδῃ, ἄνθη ἀνῆκεν ἡ γῆ λωτόν τε καὶ ὑάκινθον καὶ κρόκον, ῥόδα δὲ οὐ παρῆν, πότερα ὡς μόνης ᾽Αφροδίτης κτήματα, παρ᾽ ἧς καὶ ταῦτα ἔδει τὴν ῾Ηραν δανείσασθαι, καθάπερ καὶ τὸν κεστὸν ἐδανείσατο, (5) ἢ ὡς οὐκ ἂν κοιμηθέντος τοῦ Διός, εἰ καὶ ταῦτα παρῆν, οἱ δὲ ἐδέοντο καὶ καθεύδειν τὸν Δία ;

Λουκιανού, *Θεών Κρίσις*, 10, 5-10.
{ΠΑΡΙΣ} (11)
῾Οπη καὶ θέλω; γυμνὰς ἰδεῖν βούλομαι.
{ΕΡΜΗΣ} (12)
᾽Απόδυτε, ὦ αὗται· σὺ δ᾽ ἐπισκόπει· ἐγὼ δὲ ἀπεστράφην.
{ΑΦΡΟΔΙΤΗ} (14)
(10.) Καλῶς, ὦ Πάρι· καὶ πρώτη γε ἀποδύσομαι, ὅπως μάθῃς ὅτι μὴ μόνας ἔχω τὰς ὠλένας λευκὰς μηδὲ τῷ βοῶπις εἶναι μέγα φρονῶ, ἐπ᾽ ἴσης δέ εἰμι πᾶσα καὶ ὁμοίως καλή.
{ΑΘΗΝΑ} (4)
Μὴ πρότερον ἀποδύσῃ αὐτήν, ὦ Πάρι, πρὶν (5) ἂν τὸν κεστὸν ἀπόθηται φαρμακὶς γάρ ἐστιν μή σε καταγοητεύσῃ δι᾽ αὐτοῦ. καίτοι γε ἐχρῆν μηδὲ οὕτω κεκαλλωπισμένην παρεῖναι μηδὲ τοσαῦτα ἐντετριμμένην χρώματα καθάπερ ὡς ἀληθῶς ἑταίραν τινά, ἀλλὰ γυμνὸν τὸ κάλλος ἐπιδεικνύειν . (10)
{ΠΑΡΙΣ} (10)
Εὖ λέγουσι τὸ περὶ τοῦ κεστοῦ, καὶ ἀπόθου.

31. ***Π.Δ., Δανιήλ (Ελληνική Μετάφρασις)*, 4. 33a και 4. 33b.**
(28.) καὶ ἐπὶ συντελείᾳ τῶν λόγων Ναβουχοδονοσορ, ὡς ἤκουσε τὴν κρίσιν τοῦ ὁράματος, τοὺς λόγους ἐν τῇ καρδίᾳ συνετήρησε. (29.) καὶ μετὰ μῆνας δώδεκα ὁ βασιλεὺς ἐπὶ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως μετὰ πάσης τῆς δόξης αὐτοῦ περιεπάτει καὶ ἐπὶ τῶν πύργων αὐτῆς διεπορεύετο (30.) καὶ ἀποκριθεὶς εἶπεν Αὕτη ἐστὶ Βαβυλὼν ἡ μεγάλη, ἣν ἐγὼ ᾠκοδόμησα, καὶ οἶκος βασιλείας μου ἐν ἰσχύι κράτους μου κληθήσεται εἰς τιμὴν τῆς δόξης μου. (31.) καὶ ἐπὶ συντελείας τοῦ λόγου αὐτοῦ φωνὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἤκουσε Σοὶ λέγεται, Ναβουχοδονοσορ βασιλεῦ, ἡ βασιλεία Βαβυλῶνος ἀφῄρηταί σου καὶ ἑτέρῳ δίδοται, ἐξουθενημένῳ ἀνθρώπῳ ἐν τῷ οἴκῳ σου· ἰδοὺ ἐγὼ καθίστημι αὐτὸν ἐπὶ τῆς βασιλείας σου, καὶ τὴν ἐξουσίαν σου καὶ τὴν δόξαν σου καὶ τὴν τρυφήν σου (5) παραλήψεται, ὅπως ἐπιγνῷς ὅτι ἐξουσίαν ἔχει ὁ θεὸς τοῦ οὐρανοῦ ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν ἀνθρώπων, καὶ ᾧ ἐὰν βούληται δώσει αὐτήν· ἕως δὲ ἡλίου ἀνατολῆς βασιλεὺς ἕτερος εὐφρανθήσεται ἐν τῷ οἴκῳ σου καὶ κρατήσει τῆς δόξης σου καὶ τῆς ἰσχύος σου καὶ τῆς ἐξουσίας σου. (32.) καὶ οἱ ἄγγελοι διώξονταί σε ἐπὶ ἔτη ἑπτά, καὶ οὐ μὴ ὀφθῇς οὐδ᾽ οὐ μὴ λαλήσῃς μετὰ παντὸς ἀνθρώπου· χόρτον ὡς βοῦν σε ψωμίσουσι, καὶ ἀπὸ τῆς χλόης τῆς γῆς ἔσται ἡ νομή σου· ἰδοὺ ἀντὶ τῆς δόξης σου δήσουσί σε, καὶ τὸν οἶκον τῆς τρυφῆς σου καὶ τὴν βασιλείαν σου ἕτερος ἕξει. (33.) ἕως δὲ πρωὶ πάντα τελεσθήσεται ἐπὶ σέ, Ναβουχοδονοσορ βασιλεῦ Βαβυλῶνος, καὶ οὐχ ὑστερήσει ἀπὸ πάντων τούτων οὐθέν. (33α.) ἐγὼ Ναβουχοδονοσορ βασιλεὺς Βαβυλῶνος ἑπτὰ ἔτη ἐπεδήθην· χόρτον

ὡς βοῦν ἐψώμισάν με, καὶ ἀπὸ τῆς χλόης τῆς γῆς ἤσθιον. καὶ
μετὰ ἔτη ἑπτὰ ἔδωκα τὴν ψυχήν μου εἰς δέησιν καὶ ἠξίωσα περὶ
τῶν ἁμαρτιῶν μου κατὰ πρόσωπον κυρίου τοῦ θεοῦ τοῦ οὐρανοῦ (5)
καὶ περὶ τῶν ἀγνοιῶν μου τοῦ θεοῦ τῶν θεῶν τοῦ μεγάλου ἐδε-
ήθην. (33β.) καὶ αἱ τρίχες μου ἐγένοντο ὡς πτέρυγες ἀετοῦ, οἱ ὄνυχές
μου ὡσεὶ λέοντος· ἠλλοιώθη ἡ σάρξ μου καὶ ἡ καρδία μου, γυμνὸς
περιεπάτουν μετὰ τῶν θηρίων τῆς γῆς. ἐνύπνιον εἶδον, καὶ ὑπόνοιαί
με εἰλήφασι, καὶ διὰ χρόνου ὕπνος με ἔλαβε πολὺς καὶ νυσταγμὸς
ἐπέπεσέ μοι. (34.) καὶ ἐπὶ συντελείᾳ τῶν ἑπτὰ ἐτῶν ὁ χρόνος μου
τῆς ἀπολυτρώσεως ἦλθε, καὶ αἱ ἁμαρτίαι μου καὶ αἱ ἄγνοιαί μου
ἐπληρώθησαν ἐναντίον τοῦ θεοῦ τοῦ οὐρανοῦ· καὶ ἐδεήθην περὶ
τῶν ἀγνοιῶν μου τοῦ θεοῦ τῶν θεῶν τοῦ μεγάλου, καὶ ἰδοὺ ἄγ-
γελος εἷς ἐκάλεσέ με ἐκ τοῦ οὐρανοῦ λέγων Ναβουχοδονοσορ, (5)
δούλευσον τῷ θεῷ τοῦ οὐρανοῦ τῷ ἁγίῳ καὶ δὸς δόξαν τῷ ὑψί-
στῳ· τὸ βασίλειον τοῦ ἔθνους σού σοι ἀποδίδοται. (36.) ἐν ἐκείνῳ
τῷ καιρῷ ἀποκατεστάθη ἡ βασιλεία μου ἐμοί, καὶ ἡ δόξα μου
ἀπεδόθη μοι. (37.) τῷ ὑψίστῳ ἀνθομολογοῦμαι καὶ αἰνῶ τῷ κτίσαντι
τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὰς θαλάσσας καὶ τοὺς ποταμοὺς
καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς· ἐξομολογοῦμαι καὶ αἰνῶ, ὅτι αὐτός ἐστι
θεὸς τῶν θεῶν καὶ κύριος τῶν κυρίων καὶ βασιλεὺς τῶν βασιλέων,
ὅτι αὐτὸς ποιεῖ σημεῖα καὶ τέρατα καὶ ἀλλοιοῖ καιροὺς καὶ χρόνους (5)
ἀφαιρῶν βασιλείαν βασιλέων καὶ καθιστῶν ἑτέρους ἀντ᾽ αὐτῶν.
(37α.) ἀπὸ τοῦ νῦν αὐτῷ λατρεύσω, καὶ ἀπὸ τοῦ φόβου αὐτοῦ τρόμος
εἴληφέ με, καὶ πάντας τοὺς ἁγίους αὐτοῦ αἰνῶ· οἱ γὰρ θεοὶ τῶν
ἐθνῶν οὐκ ἔχουσιν ἐν ἑαυτοῖς ἰσχὺν ἀποστρέψαι βασιλείαν βασι-
λέως εἰς ἕτερον βασιλέα καὶ ἀποκτεῖναι καὶ ζῆν ποιῆσαι καὶ ποι-
ῆσαι σημεῖα καὶ θαυμάσια μεγάλα καὶ φοβερὰ καὶ ἀλλοιῶσαι ὑπερ- (5)
μεγέθη πράγματα, καθὼς ἐποίησεν ἐν ἐμοὶ ὁ θεὸς τοῦ οὐρανοῦ
καὶ ἠλλοίωσεν ἐπ᾽ ἐμοὶ μεγάλα πράγματα. ἐγὼ πάσας τὰς ἡμέρας
τῆς βασιλείας μου περὶ τῆς ψυχῆς μου τῷ ὑψίστῳ θυσίας προσ-
οίσω εἰς ὀσμὴν εὐωδίας τῷ κυρίῳ καὶ τὸ ἀρεστὸν ἐνώπιον αὐτοῦ
ποιήσω, ἐγὼ καὶ ὁ λαός μου, τὸ ἔθνος μου καὶ αἱ χῶραί μου αἱ (10)
ἐν τῇ ἐξουσίᾳ μου. καὶ ὅσοι ἐλάλησαν εἰς τὸν θεὸν τοῦ οὐρανοῦ,
καὶ ὅσοι ἂν καταληφθῶσι λαλοῦντές τι, τούτους κατακρινῶ θα-
νάτῳ. (37β.) ἔγραψε δὲ ὁ βασιλεὺς Ναβουχοδονοσορ ἐπιστολὴν
ἐγκύκλιον πᾶσι τοῖς κατὰ τόπον ἔθνεσι καὶ χώραις καὶ γλώσσαις
πάσαις ταῖς οἰκούσαις ἐν πάσαις ταῖς χώραις ἐν γενεαῖς καὶ γε-
νεαῖς Κυρίῳ τῷ θεῷ τοῦ οὐρανοῦ αἰνεῖτε καὶ θυσίαν καὶ προσ-
φορὰν προσφέρετε αὐτῷ ἐνδόξως· ἐγὼ βασιλεὺς βασιλέων ἀνθ- (5)
ομολογοῦμαι αὐτῷ ἐνδόξως, ὅτι οὕτως ἐποίησε μετ᾽ ἐμοῦ· ἐν αὐτῇ
τῇ ἡμέρᾳ ἐκάθισέ με ἐπὶ τοῦ θρόνου μου, καὶ τῆς ἐξουσίας μου
καὶ τῆς βασιλείας μου ἐν τῷ λαῷ μου ἐκράτησα, καὶ ἡ μεγαλωσύνη
μου ἀποκατεστάθη μοι. (37c.) Ναβουχοδονοσορ βασιλεὺς πᾶσι τοῖς
ἔθνεσι καὶ πάσαις ταῖς χώραις καὶ πᾶσι τοῖς οἰκοῦσιν ἐν αὐταῖς·
εἰρήνη ὑμῖν πληθυνθείη ἐν παντὶ καιρῷ. καὶ νῦν ὑποδείξω ὑμῖν
τὰς πράξεις, ἃς ἐποίησε μετ᾽ ἐμοῦ ὁ θεὸς ὁ μέγας· ἔδοξε δέ μοι
ἀποδεῖξαι ὑμῖν καὶ τοῖς σοφισταῖς ὑμῶν ὅτι ἔστι θεός, καὶ τὰ (5)
θαυμάσια αὐτοῦ μεγάλα, τὸ βασίλειον αὐτοῦ βασίλειον εἰς τὸν
αἰῶνα, ἡ ἐξουσία αὐτοῦ ἀπὸ γενεῶν εἰς γενεάς. καὶ ἀπέστειλεν
ἐπιστολὰς περὶ πάντων τῶν γενηθέντων αὐτῷ ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐ-
τοῦ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι τοῖς οὖσιν ὑπὸ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ.

15η Θεματική Ενότητα:

32. **Βασιλείου Καισαρείας, *Ομιλίαι εις Ψαλμούς*, 29, 428, 43-45.**
Σχολάσατε καὶ γνῶτε, ὅτι ἐγώ εἰμι ὁ Θεός. Ἐφ᾽
ὅσον μὲν τοῖς ἔξω Θεοῦ σχολάζομεν πράγμασιν, οὐ
δυνάμεθα χωρῆσαι γνῶσιν Θεοῦ. Τίς γὰρ μεριμνῶν
τὰ τοῦ κόσμου, καὶ ἐμβαθύνων τοῖς περισπασμοῖς (40)
τῆς σαρκὸς, δύναται τοῖς περὶ Θεοῦ λόγοις προσέχειν,

καὶ τῇ ἀκριβείᾳ τῶν τηλικούτων θεωρημάτων ἀρκεῖν;
Οὐχ ὁρᾷς, ὅτι ὁ εἰς τὰς ἀκάνθας ἐμπεσὼν λόγος ὑπὸ
τῶν ἀκανθῶν συμπνίγεται; Ἄκανθαι δέ εἰσιν ἡδοναὶ
σαρκὸς,[1] καὶ πλοῦτος καὶ δόξα, καὶ βιωτικαὶ μέριμναι. (45)

Βασιλείου Αγκύρας, *Περί Παρθενίας*, 781, 46-48.
Ὡς οὖν ὁ Κύριος τοὺς τρόπους τῆς κατὰ τὴν παρθενίαν εὐνουχίας
ἐρωτηθεὶς, οὕτως ὁ μαθητὴς τῆς παρθενίας τὴν συμ- (35)
βουλὴν εἰσηγήσατο λέγων· Περὶ δὲ τῶν παρθένων
ἐπιταγὴν Κυρίου οὐκ ἔχω· γνώμην δὲ δίδωμι ὡς
ἠλεημένος ὑπὸ Κυρίου πιστὸς εἶναι. Νομίζω οὖν
τοῦτο καλὸν ὑπάρχειν διὰ τὴν ἐνεστῶσαν ἀνάγ-
κην, ὅτι καλὸν ἀνθρώπῳ τὸ οὕτως εἶναι. Δέδε- (40)
σαι γυναικί; καὶ ἔφθης τῷ δεσμῷ τούτῳ πρὸ τῆς
γνώσεως τοῦ κατὰ τὴν παρθενίαν καλοῦ προληφθῆ-
ναι; μὴ ζήτει λύσιν. Λέλυσαι ἀπὸ γυναικός; μὴ
ζήτει γυναῖκα. Ἀντὶ τῶν, Μὴ ζήτει δεσμὸν δεθῆ-
ναι. Ἐὰν δὲ καὶ γαμήσῃς, οὐχ ἥμαρτες. Καὶ ἐὰν (45)
γήμῃ ἡ παρθένος, οὐχ ἥμαρτε. Θλίψιν δὲ τῇ σαρ-
κὶ ἕξουσιν οἱ τοιοῦτοι, ἀνοίγοντες ἑαυτοῖς διὰ τοῦ
γάμου ὀδυνῶν ἐργαστήριον[2]. Ἐγὼ δὲ ὑμῶν φείδο-
μαι. Τοῦτο δέ φημι, ἀδελφοὶ, ὁ καιρὸς συνεσταλ-
μένος ἐστὶ τὸ λοιπόν. Αἱ γὰρ χῶραι λευκαὶ, καὶ (50)
ἤδη εἰσὶ πρὸς θερισμὸν λοιπόν· Ἵνα καὶ οἱ ἔχοντες
γυναῖκας ὡς μὴ ἔχοντες ὦσιν. Οὐχ οἱ μὴ ἔχοντες
ὡς οἱ ἔχοντες. Ὥσπερ οὖν ἔνιοι μὴ ἔχοντες διὰ παρ-
θενίας ὑπόσχεσιν, ὡς ἔχοντες τὴν παρθενίαν ἐν-
υβρίζουσι. Καὶ οἱ κλαίοντες, ὡς μὴ κλαίοντες· (55)
(784.) καὶ οἱ χαίροντες, ὡς μὴ χαίροντες· καὶ οἱ ἀγο-
ράζοντες, ὡς μὴ κατέχοντες· καὶ οἱ χρώμενοι τῷ
κόσμῳ τούτῳ, ὡς μὴ καταχρώμενοι.

Βασιλείου Αγκύρας, *Περί Παρθενίας*, 785, 39-41 και 785, 44-45.
Οὐκοῦν οὐχὶ τοῖς κατὰ περίστασιν καὶ ἁπλῶς εὐνού-
χοις τὰ εἰρημένα ἀγαθὰ ὑπισχνεῖται, ἀλλὰ τοῖς φυ-
λασσομένοις, φησὶ, τὰ Σάββατά μου, καὶ ἐκλεγο-
μένοις ἃ ἐγὼ θέλω Σάββατον δὲ οὐκ ἐν ἔργῳ, ἀλλ' (35)
ἐν πράξεως ἀργίᾳ νοεῖται. Σαββατίζειν γὰρ βούλε-
ται τὴν παρθένον, οὐκ ἐν τῷ ἐνεργεῖν τὴν παρθενίαν
φυλάττουσαν, ἀλλ' ἐν τῷ ἀκίνητον πρὸς ἐνέργειαν
μεῖναι τὴν ἀφθορίαν τηροῦσαν. Οἷον ἄγαλμα, φησὶ,
Θεοῦ ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος ἡ παρθένος ἐπὶ γῆς (40)
ἐπλάσθη. Μυστικῶς αὕτη σαββατιζέτω, μὴ χεῖρα, μὴ
πόδα, μὴ ὀφθαλμὸν, μήτ' ἄλλο τι τῶν μελῶν, ἀλλὰ
μηδὲ νοῦν φθοροποιὸν τοῦ φυσικοῦ κάλλους κινοῦσα·
ἀλλ' ἑστηκέτω ὡς ἀγαθὸν γλύμμα Θεοῦ ἀκίνητον
πρὸς πᾶσαν φαντασίαν τε καὶ ἐπαφὴν[3], δι' ὅλου ἐπὶ (45)
τῆς πέτρας ἑστῶσα· μή τις δι' ὀφθαλμῶν ἢ δι' ἀκοῆς,
ἢ δι' ἄλλης τινὸς μιᾶς αἰσθήσεως λαθραίως παρ-
εκρυεὶς, ἢ παρακινήσῃ τοὺς κατ' εἰκόνα Θεοῦ
ἐν ψυχῇ χαρακτῆρας, ἢ καὶ συγχέας τοὺς ἀρχετύ-
πους ἰδίους που κακῶς ἐγχαράξῃ· καὶ τὸ μὲν τῆς (50)
ψυχῆς κάλλος οὕτω λυμήνηται, τὸ δὲ σῶμα ὑλικὸν
ὑπάρχον φθοραίοις τισὶν ἐπαφαῖς κηλίδων καὶ μώμων
ἁπανταχοῦ ἀναπλήσῃ. Ἑστηκέτω οὖν πάγιον, φημὶ,
(788.) τὸ τοῦ Κυρίου ἄγαλμα, σαββατίζον δι' ὅλου, ἵνα μήτε
ἀφ' ἑαυτοῦ κινούμενον παρακινήσῃ που, ἢ ἐν τῇ κι-
νήσει τισὶ προσαραττόμενον παραθραύσῃ τινὰς τῶν
φυσικῶν χαρακτήρων, μήτε παρὰ τῆς ἔξωθεν χει-

ρὸς σαλευόμενον ἀποσυληθῇ τὸ τῆς φύσεως κάλ- (5)
λος.

***Π.Δ., Θρήνοι*, 1. 1.**
τ.
(1.)
ΘΡΗΝΟΙ
1.
(τ.) Καὶ ἐγένετο μετὰ τὸ αἰχμαλωτισθῆναι τὸν Ισραηλ καὶ Ιερουσαλημ ἐρημωθῆναι ἐκάθισεν Ιερεμιας κλαίων καὶ ἐθρήνησεν τὸν θρῆνον τοῦτον ἐπὶ Ιερουσαλημ καὶ εἶπεν[4]
(1.) Πῶς ἐκάθισεν μόνη ἡ πόλις ἡ πεπληθυμμένη λαῶν;
ἐγενήθη ὡς χήρα πεπληθυμμένη ἐν ἔθνεσιν,
ἄρχουσα ἐν χώραις ἐγενήθη εἰς φόρον.
(2.) Κλαίουσα ἔκλαυσεν ἐν νυκτί, καὶ τὰ δάκρυα αὐτῆς ἐπὶ τῶν σιαγόνων αὐτῆς, (1)
καὶ οὐχ ὑπάρχει ὁ παρακαλῶν αὐτὴν ἀπὸ πάντων τῶν ἀγαπώντων αὐτήν· (2)
πάντες οἱ φιλοῦντες αὐτὴν ἠθέτησαν ἐν αὐτῇ, ἐγένοντο αὐτῇ εἰς ἐχθρούς. (3)

***Π.Δ., Παραλειπομένων Β΄ είτε Χρονικών Β΄*, 35. 25.**
(21.) καὶ ἀπέστειλεν πρὸς αὐτὸν ἀγγέ-
λους λέγων Τί ἐμοὶ καὶ σοί, βασιλεῦ Ιουδα; οὐκ ἐπὶ σὲ ἥκω σήμερον πόλεμον ποιῆσαι, καὶ ὁ θεὸς εἶπεν κατασπεῦσαί με· πρόσεχε ἀπὸ τοῦ θεοῦ τοῦ μετ᾽ ἐμοῦ, μὴ καταφθείρῃ σε. (22.) καὶ οὐκ ἀπέστρεψεν Ιωσιας τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἀπ᾽ αὐτοῦ, ἀλλ᾽ ἢ πολεμεῖν αὐτὸν ἐκραταιώθη καὶ οὐκ ἤκουσεν τῶν λόγων Νεχαω διὰ στόματος θεοῦ καὶ ἦλθεν τοῦ πολεμῆσαι ἐν τῷ πεδίῳ Μαγεδων.
(23.) καὶ ἐτόξευσαν οἱ τοξόται ἐπὶ βασιλέα Ιωσιαν· καὶ εἶπεν ὁ βασιλεὺς τοῖς παισὶν αὐτοῦ Ἐξαγάγετέ με, ὅτι ἐπόνεσα σφόδρα. (24.) καὶ ἐξήγαγον αὐτὸν οἱ παῖδες αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ἅρματος καὶ ἀνεβίβασαν αὐτὸν ἐπὶ τὸ ἅρμα τὸ δευτερεῦον, ὃ ἦν αὐτῷ, καὶ ἤγαγον αὐτὸν εἰς Ιερουσαλημ· καὶ ἀπέθανεν καὶ ἐτάφη μετὰ τῶν πατέρων αὐτοῦ. καὶ πᾶς Ιουδα καὶ Ιερουσαλημ ἐπένθησαν ἐπὶ Ιωσιαν, (25.) καὶ ἐθρήνησεν Ιερεμιας ἐπὶ Ιωσιαν, καὶ εἶπαν πάντες οἱ ἄρχοντες καὶ αἱ ἄρχουσαι θρῆνον ἐπὶ Ιωσιαν ἕως τῆς σήμερον[4]· καὶ ἔδωκαν αὐτὸν εἰς πρόσταγμα ἐπὶ Ισραηλ, καὶ ἰδοὺ γέγραπται ἐπὶ τῶν θρήνων. (26.) καὶ ἦσαν οἱ λόγοι Ιωσια καὶ ἡ ἐλπὶς αὐτοῦ γεγραμμένα ἐν νόμῳ κυρίου· (27.) καὶ οἱ λόγοι αὐτοῦ οἱ πρῶτοι καὶ οἱ ἔσχατοι ἰδοὺ γεγραμμένοι ἐπὶ βιβλίῳ βασιλέων Ισραηλ καὶ Ιουδα.

Οβιδίου, *Μεταμορφώσεις*, 5. 551-563.
Tum caput Eleis Alpheias extulit undis
rorantesque comas a fronte removit ad aures
atque ait 'o toto quaesitae virginis orbe

et frugum genetrix, inmensos siste labores 490
neve tibi fidae violenta irascere terrae.
terra nihil meruit patuitque invita rapinae,
nec sum pro patria supplex: huc hospita veni.
Pisa mihi patria est et ab Elide ducimus ortus,

Sicaniam peregrina colo, sed gratior omni 495
haec mihi terra solo est: hos nunc Arethusa penates,
hanc habeo sedem. quam tu, mitissima, serva.

mota loco cur sim tantique per aequoris undas
advehar Ortygiam, veniet narratibus hora

tempestiva meis, cum tu curaque levata
et vultus melioris eris. mihi pervia tellus
praebet iter, subterque imas ablata cavernas
hic caput attollo desuetaque sidera cerno.
ergo dum Stygio sub terris gurgite labor,

visa tua est oculis illic Proserpina nostris:
illa quidem tristis neque adhuc interrita vultu,
sed regina tamen, sed opaci maxima mundi,
sed tamen inferni pollens matrona tyranni!'
Mater ad auditas stupuit ceu saxea voces

attonitaeque diu similis fuit, utque dolore
pulsa gravi gravis est amentia, curribus oras
exit in aetherias: ibi toto nubila vultu
ante Iovem passis stetit invidiosa capillis
'pro' que 'meo veni supplex tibi, Iuppiter,' inquit

'sanguine proque tuo: si nulla est gratia matris,
nata patrem moveat, neu sit tibi cura, precamur,
vilior illius, quod nostro est edita partu.
en quaesita diu tandem mihi nata reperta est,
si reperire vocas amittere certius, aut si

scire, ubi sit, reperire vocas. quod rapta, feremus,
dummodo reddat eam! neque enim praedone marito
filia digna tua est, si iam mea filia non est.'
Iuppiter excepit 'commune est pignus onusque
nata mihi tecum; sed si modo nomina rebus

addere vera placet, non hoc iniuria factum,
verum amor est; neque erit nobis gener ille pudori,
tu modo, diva, velis. ut desint cetera, quantum est
esse Iovis fratrem! quid, quod nec cetera desunt
nec cedit nisi sorte mihi? – sed tanta cupido

si tibi discidii est, repetet Proserpina caelum,
lege tamen certa, si nullos contigit illic
ore cibos; nam sic Parcarum foedere cautum est.'
Dixerat, at Cereri certum est educere natam;
non ita fata sinunt, quoniam ieiunia virgo

solverat et, cultis dum simplex errat in hortis,
puniceum curva decerpserat arbore pomum
sumptaque pallenti septem de cortice grana
presserat ore suo, solusque ex omnibus illud
Ascalaphus vidit, quem quondam dicitur Orphne,

inter Avernales haud ignotissima nymphas,
ex Acheronte suo silvis peperisse sub atris;
vidit et indicio reditum crudelis ademit.
ingemuit regina Erebi testemque profanam
fecit avem sparsumque caput Phlegethontide lympha

in rostrum et plumas et grandia lumina vertit.
ille sibi ablatus fulvis amicitur in alis
inque caput crescit longosque reflectitur ungues
vixque movet natas per inertia bracchia pennas
foedaque fit volucris, venturi nuntia luctus,

ignavus bubo, dirum mortalibus omen.
Hic tamen indicio poenam linguaque videri
commeruisse potest; vobis, Acheloides, unde
pluma pedesque avium, cum virginis ora geratis?
an quia, cum legeret vernos Proserpina flores,

in comitum numero, doctae **Sirenes,** eratis?
quam postquam toto frustra quaesistis in orbe,
protinus, et vestram sentirent aequora curam,
posse super fluctus alarum insistere remis
optastis facilesque deos habuistis et **artus**

vidistis vestros subitis flavescere pennis.
ne tamen ille canor mulcendas natus ad aures
tantaque dos oris linguae deperderet usum,
virginei vultus et vox humana remansit[5].

Παυσανίου του Αττικού, *Αττικών ονομάτων συναγωγή*, σίγμα, 8. 1-3.

(7.) ‹9σειρὴν μὲν φίλον ἀγγέλλει, ξεῖνον δὲ μέλισσα›9· σειρὴν ζῷόν ἐστι κηροποιὸν μελίσσῃ παραπλήσιον (cf. Arist. h. a. 623 b 11).
(8.) ‹9Σειρῆνας›9· γυναῖκάς τινας εὐφώνους γεγενῆσθαι μῦθος παλαιὸς Ἑλληνικός, αἵτινες ἐν νησίῳ καθεζόμεναι οὕτως ἕτερπον τοὺς παραπλέοντας διὰ τῆς εὐφωνίας ὥστε κατέχειν
ἐκεῖ μέχρι θανάτου. εἶχον δὲ ἀπὸ μὲν τοῦ θώρακος κάτω εἶδος στρουθῶν, τὰ δὲ ἄνω γυναικῶν[5].

Παυσανίου του Περιηγητού, *Ελλάδος Περιήγησις*, 9. 34, 3, 7- 9. 34, 4, 1.
(3.) Κορώνεια δὲ παρείχετο μὲν ἐς μνήμην ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς Ἑρμοῦ βωμὸν Ἐπιμηλίου, τὸν δὲ ἀνέμων. κατωτέρω δὲ ὀλίγον Ἥρας ἐστὶν ἱερὸν καὶ ἄγαλμα ἀρχαῖον, Πυθοδώρου τέχνη Θηβαίου, φέρει δὲ ἐπὶ τῇ χειρὶ Σειρῆνας· τὰς γὰρ δὴ Ἀχελῴου θυγατέρας (5) ἀναπεισθείσας φασὶν ὑπὸ Ἥρας καταστῆναι πρὸς τὰς Μούσας ἐς ᾠδῆς ἔργον· αἱ δὲ ὡς ἐνίκησαν, ἀποτίλασαι τῶν Σειρήνων τὰ πτερὰ ποιήσασθαι στεφάνους ἀπ’
(4.) αὐτῶν λέγονται[5]. Κορωνείας δὲ σταδίους ὡς τεσσαράκοντα ὄρος ἀπέχει τὸ Λιβήθριον, ἀγάλματα δὲ ἐν αὐτῷ Μουσῶν τε καὶ νυμφῶν ἐπίκλησίν ἐστι Λιβηθρίων· καὶ πηγαὶ ἀτὴν μὲν Λιβηθριάδα ὀνομάζουσιν, ἡ δὲ

ἑτέρα ‘’ Πέτραᾳγυναικὸς μαστοῖς εἰσιν εἰκασμέναι, (5)
καὶ ὅμοιον γάλακτι ὕδωρ ἀπ᾽ αὐτῶν ἄνεισιν.

33. **Ελληνική Ανθολογία, *Επιτύμβια Επιγράμματα,* Επίγραμμα 316, 3-4.**
(316.) ΑΛΛΟ. (τ)
Οὔνομα Θεσμοφάνην με πατὴρ φίλος ἡ δ᾽ ἅμα μήτηρ (1)
κίκλησκον, δυεροῦ πρὶν θανάτοιο τυχεῖν·
ἑπτὰ δέ μοι Μοῖραι περιτελλομένους ἐνιαυτοὺς
ἐκλώσαντο μίτοις, ἄτροπα γραψάμεναι .
Ν]αὶ [μὴ]ν καὶ πάντων με καλῶν, ὅσα παισὶ φερίστοις, (5)
πλῆσεν προφρονέως κλεινὸς ἐμεῖο πατήρ.
Πάσας γὰρ λοιβάς τε καὶ ὅσσα μέμηλε θεοῖσιν;
εἵνεκ᾽ ἐμῆς ψυχῆς οὐ λίπε, μειλιχίοις.
Καὶ γάρ μ᾽ Εὐμ[όλποιο] θυηπόλοι, εἰρεσιώνην
τε]ύξαντες, [μεγάλην ὤπ]ασαν εὐκλεΐην· (10)
στέμμα δὲ [καὶ κισσοῖο] Διωνύσου θιασῶται
πυρφόρ[οι] ἐ[ς τόδε μοι μνῆμα] κατεξετέλουν.
῾Η] ρα καλὸν [σ]έ[βας εἴμ᾽, εἰ μὴ ψευδ]ὴς λόγος ἀνδρῶν
παῖδας [ἀποθνήσκειν, οὓ]ς φιλέουσι θεοί.
Τοὔνεκά μοι, πάτερ ἐσθλὲ, φανήσει· μηκέτι σεῖο (15)
τειρόμενος γλυκερὴν τρῦχε χρόνῳ κραδίην.

Ελληνική Ανθολογία, *Επιτύμβια Επιγράμματα,* Επίγραμμα 355, 1-2.
(355.) ΑΛΛΟ. (τ)
Τίς Μοιρῶν μίτον ὔμμιν ἐκλώσατο , παῖδες, ἄωρον, (1)
᾽Ελπίδος ἐκ μητρὸς καὶ πατρὸς ᾽Αρχιτέλεος;

Διογένους του Λαερτίου, *Βίοι Φιλοσόφων,* 3. 30, 2-3.
30.) εἰς δὲ τὸν Δίωνα ὧδε (Α. Παλ. ωιι. 99)·
δάκρυα μὲν ῾Εκάβῃ τε καὶ ᾽Ιλιάδεσσι γυναιξὶ
Μοῖραι ἐπέκλωσαν δὴ τότε γεινομέναις,
σοὶ δέ, Δίων, ῥέξαντι καλῶν ἐπινίκιον ἔργων
δαίμονες εὐρείας ἐλπίδας ἐξέχεαν. (5)
κεῖσαι δ᾽ εὐρυχόρῳ ἐν πατρίδι τίμιος ἀστοῖς,
ὦ ἐμὸν ἐκμήνας θυμὸν ἔρωτι Δίων.

Ομήρου, *Οδύσσεια,* 1. 17-18.
τῶν ἁμόθεν γε, θεά, θύγατερ Διός, εἰπὲ καὶ ἡμῖν. (10)
ἔνθ᾽ ἄλλοι μὲν πάντες, ὅσοι φύγον αἰπὺν ὄλεθρον,
οἴκοι ἔσαν, πόλεμόν τε πεφευγότες ἠδὲ θάλασσαν·
τὸν δ᾽ οἶον, νόστου κεχρημένον ἠδὲ γυναικός,
νύμφη πότνι᾽ ἔρυκε Καλυψώ, δῖα θεάων,
ἐν σπέεσι γλαφυροῖσι, λιλαιομένη πόσιν εἶναι. (15)
ἀλλ᾽ ὅτε δὴ ἔτος ἦλθε περιπλομένων ἐνιαυτῶν,
τῷ οἱ ἐπεκλώσαντο θεοὶ οἶκόνδε νέεσθαι
εἰς ᾽Ιθάκην, οὐδ᾽ ἔνθα πεφυγμένος ἦεν ἀέθλων
καὶ μετὰ οἷσι φίλοισι· θεοὶ δ᾽ ἐλέαιρον ἅπαντες
νόσφι Ποσειδάωνος· ὁ δ᾽ ἀσπερχὲς μενέαινεν (20)
ἀντιθέῳ ᾽Οδυσῆϊ πάρος ἣν γαῖαν ἱκέσθαι.

34. ***Π.Δ., Κριταί (Κώδ. Αλεξανδρινός),* 11. 38.**
(29.) Καὶ ἐγενήθη ἐπὶ Ιεφθαε πνεῦμα κυρίου, καὶ διέβη τὴν γῆν Γαλααδ καὶ τὸν Μανασση καὶ διέβη τὴν σκοπιὰν Γαλααδ καὶ ἀπὸ σκοπιᾶς Γαλααδ εἰς τὸ πέραν υἱῶν Αμμων. (30.) καὶ ηὔξατο Ιεφθαε εὐχὴν τῷ κυρίῳ καὶ εἶπεν ᾽Εὰν παραδῷσει παραδῷς μοι τοὺς υἱοὺς Αμμων ἐν χειρί μου, (31.) καὶ ἔσται ὃς ἂν ἐξέλθῃ ἐκ τῶν θυρῶν τοῦ οἴκου μου εἰς ἀπάντησίν μου ἐν τῷ ἐπιστρέψαι με ἐν εἰρήνῃ ἀπὸ τῶν υἱῶν Αμμων, καὶ ἔσται τῷ κυρίῳ, καὶ ἀνοίσω αὐτὸν ὁλοκαύτωμα. (32.) καὶ διέβη Ιεφθαε πρὸς τοὺς υἱοὺς Αμμων

τοῦ πολεμῆσαι πρὸς αὐτούς, καὶ παρέδωκεν αὐτοὺς κύριος ἐν χειρὶ αὐτοῦ. (33.) καὶ ἐπάταξεν αὐτοὺς ἀπὸ Αροηρ καὶ ἕως τοῦ ἐλθεῖν εἰς Σεμωιθ εἴκοσι πόλεις ἕως Αβελ ἀμπελώνων πληγὴν μεγάλην σφόδρα, καὶ ἐνετράπησαν οἱ υἱοὶ Αμμων ἀπὸ προσώπου υἱῶν Ισραηλ. (34.) Καὶ ἦλθεν Ιεφθαε εἰς Μασσηφα εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, καὶ ἰδοὺ ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ ἐξεπορεύετο εἰς ἀπάντησιν αὐτοῦ ἐν τυμπάνοις καὶ χοροῖς· καὶ αὕτη μονογενὴς αὐτῷ ἀγαπητή, καὶ οὐκ ἔστιν αὐτῷ πλὴν αὐτῆς υἱὸς ἢ θυγάτηρ. (35.) καὶ ἐγενήθη ἡνίκα εἶδεν αὐτήν, καὶ διέρρηξεν τὰ ἱμάτια αὐτοῦ καὶ εἶπεν Οἴμμοι, θύγατέρ μου, ἐμπεποδοστάτηκάς με, εἰς σκῶλον ἐγένου ἐν ὀφθαλμοῖς μου, ἐγὼ δὲ ἤνοιξα τὸ στόμα μου περὶ σοῦ πρὸς κύριον καὶ οὐ δυνήσομαι ἀποστρέψαι. (36.) καὶ εἶπεν πρὸς αὐτόν Πάτερ μου, εἰ ἐν ἐμοὶ ἤνοιξας τὸ στόμα σου πρὸς κύριον, ποίει μοι ὃν τρόπον ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ στόματός σου, ἀνθ᾽ ὧν ἐποίησέν σοι κύριος ἐκδικήσεις ἐκ τῶν ἐχθρῶν σου ἐκ τῶν υἱῶν Αμμων. (37.) καὶ εἶπεν πρὸς τὸν πατέρα αὐτῆς Καὶ ποίησόν μοι τὸ ῥῆμα τοῦτο· ἔασόν με δύο μῆνας, καὶ πορεύσομαι καὶ καταβήσομαι ἐπὶ τὰ ὄρη καὶ κλαύσομαι ἐπὶ τὰ παρθένιά μου, καὶ ἐγὼ καὶ αἱ συνεταιρίδες μου. (38.) καὶ εἶπεν Πορεύου· καὶ ἐξαπέστειλεν αὐτὴν δύο μῆνας. καὶ ἐπορεύθη, αὐτὴ καὶ αἱ συνεταιρίδες αὐτῆς, καὶ ἔκλαυσεν ἐπὶ τὰ παρθένια αὐτῆς ἐπὶ τὰ ὄρη[1]. (39.) καὶ ἐγένετο μετὰ τέλος δύο μηνῶν καὶ ἀνέκαμψεν πρὸς τὸν πατέρα αὐτῆς, καὶ ἐπετέλεσεν Ιεφθαε τὴν εὐχὴν αὐτοῦ, ἣν ὑι ηὔξατο· καὶ αὐτὴ οὐκ ἔγνω ἄνδρα. καὶ ἐγενήθη εἰς πρόσταγμα ἐν Ισραηλ· (40.) ἐξ ἡμερῶν εἰς ἡμέρας συνεπορεύοντο αἱ θυγατέρες Ισραηλ θρηνεῖν τὴν θυγατέρα Ιεφθαε τοῦ Γαλααδίτου τέσσαρας ἡμέρας ἐν τῷ ἐνιαυτῷ.

Αισώπου, *Μύθοι*, 17. 1, 1-7, 17. 2, 1-5 και 17. 3, 2-3.
(τ.) ΑΛΩΠΗΞ ΚΟΛΟΥΡΟΣ
(1.) ἀλώπηξ ὑπό τινος πάγης τὴν οὐρὰν ἀποκοπεῖσα ἐπειδὴ δι᾽ αἰσχύνην ἀβίωτον ἡγεῖτο τὸν βίον ἔχειν, ἔγνω δεῖν καὶ τὰς ἄλλας ἀλώπεκας εἰς τὸ αὐτὸ προσαγαγεῖν, ἵνα τῷ κοινῷ πάθει τὸ ἴδιον ἐλάττωμα συγκρύψῃ. καὶ δὴ ἁπάσας ἀθροίσασα παρῄνει αὐταῖς τὰς οὐρὰς ἀποκόπτειν, λέγουσα, (5) ὡς οὐκ ἀπρεπὲς μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ περισσόν τι αὐταῖς βάρος προσήρτηται[2]. τούτων δέ τις ὑποτυχοῦσα ἔφη· "1ὦ αὕτη, ἀλλ᾽ εἰ μή σοι τοῦτο συνέφερεν, οὐκ ἂν ἡμῖν τοῦτο συνεβούλευσας."2
οὗτος ὁ λόγος ἁρμόττει πρὸς ἐκείνους, οἳ τὰς συμβου- (10)
λίας ποιοῦνται τοῖς πέλας οὐ δι᾽ εὔνοιαν ἀλλὰ διὰ τὸ ἑαυτοῖς συμφέρον.
(2.) ἀλώπηξ ὑπό τινος παγίδος τὴν οὐρὰν ἀποκοπεῖσα ἐξ αἰσχύνης ἀβίωτον τὸν βίον ἡγεῖτο ἔχειν. ἔγνω δὲ καὶ τὰς ἄλλας ἀλώπεκας εἰς τὸ αὐτὸ περιαγαγεῖν, ἵνα τῷ κοινῷ πάθει τὸ ἴδιον ἐλάττωμα συγκρύψῃ. καὶ δὴ ἁπάσας ἀθροίσασα παρῄνει αὐταῖς τὰς οὐρὰς ἀποκόπτειν λέγουσα[2], ὡς (5)
οὐκ ἀπρεπὲς τοῦτο μόνον ἀλλὰ καὶ περισσὸν αὐταῖς προσήρτηται βάρος. τούτων δέ τις ὑπολαβοῦσα ἔφη· "1ὦ αὕτη, ἀλλ᾽ εἴ σοι οὐ τοῦτο συνέφερεν, οὐκ ἂν ἡμῖν αὐτὸ συνεβούλευες."2
οὗτος ὁ λόγος ἁρμόζει πρὸς ἐκείνους, οἳ τὰς συμβουλίας ποιοῦνται τοῖς πέλας οὐ δι᾽ εὔνοιαν ἀλλὰ διὰ τὸ αὐτοῖς (10)
συμφέρον.
(3.) ἀλώπηξ παγίδι ληφθεῖσα καὶ ἀποκοπείσης τῆς οὐρᾶς διαδρᾶσα ἀβίωτον ὑπ᾽ αἰσχύνης ἡγεῖτο τὸν βίον. ἔγνω οὖν τὰς ἄλλας ἀλώπεκας τοῦτ᾽ αὐτὸ νουθετῆσαι[2], ὡς ἂν τῷ κοινῷ πάθει τὸ ἴδιον συγκαλύψειεν αἶσχος. καὶ δὴ πάσας ἀθροίσασα παρῄνει τὰς οὐρὰς ἀποκόπτειν, ὡς οὐκ ἀπρεπὲς (5)
μόνον τοῦτο τὸ μέλος ὂν ἀλλὰ καὶ περιττὸν βάρος προσ-

ηρτημένον. ὑπολαβοῦσα δέ τις αὐτῶν εἶπεν· "Ιὦ αὕτη, ἀλλ᾽
εἰ οὐ σοὶ τοῦτο προσέφερεν, οὐκ ἂν ἡμῖν αὐτὸ συνεβούλευες."2
ὁ μῦθος δηλοῖ, ὅτι οἱ πονηροὶ τῶν ἀνθρώπων οὐ δι᾽
εὔνοιαν τὰς πρὸς τοὺς πέλας ποιοῦνται συμβουλίας, διὰ (10)
δὲ τὸ αὐτοῖς συμφέρον.

35. **Βασιλείου Αγκύρας, *Περί Παρθενίας*, 797, 38-42, 797, 47- 800, 3 και 800, 5-14**.
Εἰ γὰρ θήλειαι θηλείαις ἐπὶ τῆς αὐτῆς κοίτης ἐνδιαθέτως πε-
ριπλεκόμεναι, ζεούσης αὐτῶν ἔνδοθεν τῆς ἀκμῆς, (30)
πολλάκις ἐκ τῆς πρὸς ἄλληλα τῶν σωμάτων ἁφῆς,
πρὸς ἃ ἐπλάσθησαν ἔχειν σώματα σχέσιν, τὴν μνήμην
διερεθίζονται (ἱκανὸς γάρ ἐστιν ὁ νομοθετῶν ἐν τοῖς
μέλεσιν ἡμῶν τὴν ἁμαρτίαν, μέσος τῶν σαρκῶν λα-
θραίως χωρήσας ἐκ τῆς φιλικῆς πρὸς ἄλληλα τῶν (35)
θηλέων καὶ φιλόφρονος ἡδονῆς, ὑποκλέψαι μὲν
τὴν φιλόφρονα, τὴν δὲ τῶν σαρκῶν ἄρ᾽ρενα πανούργως
ἐνσπεῖραι)· πόσῳ πλέον δεῖ τὰ ἄρ᾽ρενα σώματα,
κἂν εὐνούχων ᾖ, τὴν παρθένον φυλάττεσθαι ; Κἂν
εὐνοῦχος γὰρ ᾖ, ἀλλ᾽ ἀνήρ ἐστι τὴν φύσιν . (40)
65. Ὡς γὰρ ὁ βοῦς ὁ κερατιστὴς ἀποτμηθεὶς τὰ
κέρατα[1α] , οὐχὶ τῇ ἀφαιρέσει τῶν κεράτων ἵππος ἐγέ-
νετο, ἀλλ᾽ ἔτι βοῦς ἐστι κἂν μὴ ἔχῃ τὰ κέρατα·
οὕτω καὶ ὁ ἄρσην ἀποκοψάμενος πάντα τὰ μό-
ρια, οὐ τῇ ἀφαιρέσει τούτων γυνὴ ἐγένετο οὗτος· (45)
ἀλλ᾽ ἔτι ἄρσην ἐστὶ τὴν φύσιν, κἂν μὴ ἔχῃ τὰ μό-
ρια. Καὶ ὡς ὁ κερατιστὴς ἀποκεκομμένος τὰ κέρατα ,
κερατιστὴς ὅμως ἐστὶ τὸν θυμὸν[1β] (παρεκκλίνων γοῦν
τὸν αὐχένα, καὶ τὴν κεφαλὴν πρὸς τὴν ὁρμὴν σχη-
ματίζων, τὴν ἀπειλὴν ἀσμένως ἐνδείκνυται· ἀλλὰ (50)
(800.) καὶ ἔπληξε πολλάκις ἐπελθὼν τῷ μέρει τῆς κεφαλῆς,
καθ᾽ ὃ τῷ κέρατι ὡπλιστο, πληροφορῶν τὸν θυμὸν τῇ
φαντασίᾳ τῆς ἐνεργείας· οὕτω γὰρ διατίθεται ὑπὸ
τῆς ὁρμῆς συναρπαζόμενος, οὐχ ὡς πλήσσων ἁπλῶς,
ἀλλὰ καὶ ὡς τὸ πρὶν τῷ κέρατι διαιρῶν)· οὕτω (5)
καὶ ὁ ἄρσην ἀποκεκομμένος τὰ μόρια[1γ], ἄρσην ὅμως
ἐστὶ τῇ ἐπιθυμίᾳ τοῦ πάθους . Διὸ καὶ αὐτὸς κατὰ τὸ
ὅμοιον σχηματισάμενος πρὸς τὴν πρᾶξιν, ἔρωτος
πνέει καὶ ἐκτόπου μανίας[1δ]. Ἀλλὰ καὶ ὁρμῶν πρὸς
τὴν συμπλοκὴν, κἂν μὴ φθείρῃ τῷ μέρει ἐκείνῳ
ἐνοχλῶν τῇ θηλείᾳ, ὅμως αὐτὸς μὲν ὡς φθείρας, τὴν (10)
ἐπιθυμίαν οὕτως ὑπὸ τῆς φαντασίας διάκειται . Τὴν
δὲ πρὸς τὴν ἁμαρτίαν πικρότερον ἐρεθίζων, φθείρει
μὲν ὅλον τὸν νοῦν, καὶ τὸ σῶμα δὲ πρὸς τὴν τῆς φθο-
ρᾶς πρᾶξιν οἰστρεῖ [2].

36. **Bourchard, Bishop of Worms, *De Poenitentia Decretorum*, lib. xix (Henry IV., sec. part, act iv. sc. 11. † Lettres sur Francos Rabelais. Let. II)**[88].

"Fecisti quod quredam mulieres facere solent? Prosternunt se in faciem et discoopertis natibus, jubent ut supra nudas nates conficirtur panis, ut eo decocto tradunt maritis suis ad come-dendum. Hoc ideo faciunt **ut plus exardescant in amorem suum**. Si fecisti, duos annos per legitimas ferias poeniteas.

"Fecisti quod quaedam mulieres facere solent? Tollunt piscem vivum et mittunt eum in puerperium suum, et tamdiu ibi tenent, donec mortuus fuerit, et decocto pisce vel assato, maritis suis ad

[88]Βλ. Davenport 1869.

comedendum tradunt. Ideo faciunt **ut plus in amorem suum exardescant**. Si fecisti, duos annos per legitimas ferias pceniteas".

37. **Οβιδίου, *Μεταμορφώσεις*, 11. 646-656.**
At pater e populo natorum mille suorum
excitat artificem simulatoremque figurae

Morphea: non illo iussos sollertius alter
exprimit incessus vultumque sonumque loquendi;
adicit et vestes et consuetissima cuique
verba; sed hic solos homines imitatur, at alter
fit fera, fit volucris, fit longo corpore serpens:

hunc Icelon superi, mortale Phobetora vulgus
nominat; est etiam diversae tertius artis
Phantasos: ille in humum saxumque undamque trabemque,
quaeque vacant anima, fallaciter omnia transit;
regibus hi ducibusque suos ostendere vultus

nocte solent, populos alii plebemque pererrant.
praeterit hos senior cunctisque e fratribus unum
Morphea, qui peragat Thaumantidos edita, Somnus
eligit et rursus molli languore solutus
deposuitque caput stratoque recondidit alto.

ille volat nullos strepitus facientibus alis
per tenebras intraque morae breve tempus in urbem
pervenit Haemoniam, positisque e corpore pennis
in faciem Ceycis abit sumptaque figura
luridus, exanimi similis, sine vestibus ullis,

coniugis ante torum miserae stetit: uda videtur
barba viri, madidisque gravis fluere unda capillis[1].
tum lecto incumbens fletu super ora profuso
haec ait: 'agnoscis Ceyca, miserrima coniunx,
an mea mutata est facies nece? respice: nosces

inveniesque tuo pro coniuge coniugis umbram!
nil opis, Alcyone, nobis tua vota tulerunt!
occidimus! falso tibi me promittere noli!
nubilus Aegaeo deprendit in aequore navem
auster et ingenti iactatam flamine solvit,

oraque nostra tuum frustra clamantia nomen
inplerunt fluctus. – non haec tibi nuntiat auctor
ambiguus, non ista vagis rumoribus audis:
ipse ego fata tibi praesens mea naufragus edo.
surge, age, da lacrimas lugubriaque indue nec me

indeploratum sub inania Tartara mitte!'

adicit his vocem Morpheus, quam coniugis illa
crederet esse sui (fletus quoque fundere veros
visus erat), gestumque manus Ceycis habebat.
ingemit Alcyone lacrimans, motatque lacertos

per somnum corpusque petens amplectitur auras
exclamatque: 'mane! quo te rapis? ibimus una.'
voce sua specieque viri turbata soporem
excutit et primo, si sit, circumspicit, illic,
qui modo visus erat; nam moti voce ministri

intulerant lumen. postquam non invenit usquam,
percutit ora manu laniatque a pectore vestes
pectoraque ipsa ferit nec crines solvere curat:
scindit et altrici, quae luctus causa, roganti
'nulla est Alcyone, nulla est' ait. 'occidit una

cum Ceyce suo. solantia tollite verba!
naufragus interiit: vidi agnovique manusque
ad discedentem cupiens retinere tetendi.
umbra fuit, sed et umbra tamen manifesta virique
vera mei. non ille quidem, si quaeris, habebat

adsuetos vultus nec quo prius, ore nitebat:
pallentem nudumque et adhuc umente capillo
infelix vidi! stetit hoc miserabilis ipso
ecce loco!' (et quaerit, vestigia siqua supersint)
'hoc erat, hoc, animo quod divinante timebam,

et ne me fugiens, ventos sequerere, rogabam.
at certe vellem, quoniam periturus abibas,
me quoque duxisses: multum fuit utile tecum
ire mihi; neque enim de vitae tempore quicquam
non simul egissem, nec mors discreta fuisset.

nunc absens perii, iactor quoque fluctibus absens,
et sine me te pontus habet! crudelior ipso
sit mihi mens pelago, si vitam ducere nitar
longius et tanto pugnem superesse dolori!
sed neque pugnabo nec te, miserande, relinquam

et tibi nunc saltem veniam comes, inque sepulcro
si non urna, tamen iunget nos littera: si non
ossibus ossa meis, at nomen nomine tangam.'
plura dolor prohibet, verboque intervenit omni
plangor, et attonito gemitus a corde trahuntur.

mane erat, egreditur tectis ad litus et illum
maesta locum repetit, de quo spectarat euntem,
dumque moratur ibi dumque 'hic retinacula solvit,

hoc mihi discedens dedit oscula litore' dicit
dumque notata locis reminiscitur acta fretumque

prospicit, in liquida, spatio distante, tuetur
nescio quid quasi corpus aqua, primoque, quid illud
esset, erat dubium; postquam paulum adpulit unda,
et, quamvis aberat, corpus tamen esse liquebat,
qui foret, ignorans, quia naufragus, omine mota est

et, tamquam ignoto lacrimam daret, 'heu! miser,' inquit
'quisquis es, et siqua est coniunx tibi!' fluctibus actum
fit propius corpus: quod quo magis illa tuetur,
hoc minus et minus est mentis, iam iamque propinquae
admotum terrae, iam quod cognoscere posset,

cernit: erat coniunx! 'ille est!' exclamat et una
ora, comas, vestem lacerat tendensque trementes
ad Ceyca manus 'sic, o carissime coniunx,
sic ad me, miserande, redis?' ait. adiacet undis
facta manu moles, quae primas aequoris iras

frangit et incursus quae praedelassat aquarum.
insilit huc, mirumque fuit potuisse: volabat
percutiensque levem modo natis aera pennis
stringebat summas ales miserabilis undas,
dumque volat, maesto similem plenumque querellae

ora dedere sonum tenui crepitantia rostro.
ut vero tetigit mutum et sine sanguine corpus,
dilectos artus amplexa recentibus alis
frigida nequiquam duro dedit oscula rostro.
senserit hoc Ceyx, an vultum motibus undae

tollere sit visus, populus dubitabat, at ille
senserat: et tandem, superis miserantibus, ambo
alite mutantur; fatis obnoxius isdem
tunc quoque mansit amor nec coniugiale solutum
foedus in alitibus: coeunt fiuntque parentes,

perque dies placidos hiberno tempore septem
incubat Alcyone pendentibus aequore nidis.
tunc iacet unda maris: ventos custodit et arcet
Aeolus egressu praestatque nepotibus aequor.

Αθηναίου, *Δειπνοσοφισταί*, 13. 58, 17-25.
ὁ δὲ Ὑπερείδης (φρ. 181 Βλ) συναγορεύων **τῇ Φρύνῃ,** ὡς (5)
οὐδὲν ἤνυε λέγων ἐπίδοξοί τε ἦσαν οἱ δικασταὶ κατα-
ψηφιούμενοι, παραγαγὼν αὐτὴν εἰς τοὐμφανὲς καὶ
περιρήξας τοὺς χιτωνίσκους γυμνά τε τὰ στέρνα ποιή-
σας τοὺς ἐπιλογικοὺς οἴκτους ἐκ τῆς ὄψεως αὐτῆς
ἐπερρητόρευσεν δεισιδαιμονῆσαί τε ἐποίησεν τοὺς δικα-

στὰς τὴν ὑποφῆτιν καὶ ζάκορον Ἀφροδίτης ἐλέῳ χα- (10)
ρισαμένους μὴ ἀποκτεῖναι. καὶ ἀφεθείσης ἐγράφη μετὰ
ταῦτα ψήφισμα, μηδένα οἰκτίζεσθαι τῶν λεγόντων ὑπέρ
τινος μηδὲ βλεπόμενον τὸν κατηγορούμενον ἢ τὴν κατη-
γορουμένην κρίνεσθαι. ἦν δὲ ὄντως μᾶλλον ἡ Φρύνη
καλὴ ἐν τοῖς μὴ βλεπομένοις. διόπερ οὐδὲ ῥᾳδίως ἦν (15)
αὐτὴν ἰδεῖν γυμνήν· ἐχέσαρκον γὰρ χιτώνιον ἠμπείχετο
καὶ τοῖς δημοσίοις οὐκ ἐχρῆτο βαλανείοις. τῇ δὲ τῶν
Ἐλευσινίων πανηγύρει καὶ τῇ τῶν Ποσειδωνίων ἐν
ὄψει τῶν Πανελλήνων πάντων ἀποθεμένη θοἰμάτιον
καὶ λύσασα τὰς κόμας ἐνέβαινε τῇ θαλάττῃ· καὶ ἀπ' (20)
αὐτῆς Ἀπελλῆς τὴν **Ἀναδυομένην Ἀφροδίτην** ἀπεγρά-
ψατο. καὶ Πραξιτέλης δὲ ὁ ἀγαλματοποιὸς ἐρῶν αὐτῆς
τὴν **Κνιδίαν Ἀφροδίτην** ἀπ' αὐτῆς ἐπλάσατο καὶ ἐν
τῇ τοῦ Ἔρωτος βάσει τῇ ὑπὸ τὴν σκηνὴν τοῦ θεάτρου
ἐπέγραψε (Anth. Pl. 204): (25)[2]
Πραξιτέλης ὃν ἔπασχε διηκρίβωσεν Ἔρωτα,
ἐξ ἰδίης ἔλκων ἀρχέτυπον κραδίης,
Φρύνῃ μισθὸν ἐμεῖο διδοὺς ἐμέ. φίλτρα δὲ βάλλω
οὐκέτ' ὀιστεύων, ἀλλ' ἀτενιζόμενος.

Γεωργίου του Κεδρηνού, *Σύνοψις Ιστοριών*, 1. 564, 10-11.
(564.)...Ὅτι ἐν τοῖς Λαύσου ἦσαν οἰκήματα παμποίκιλα καὶ ξενοδο- (5)
χεῖά τινα, ὅπου ἡ φιλόξενος ἐχορήγει τὸ ὕδωρ, ἔνθα ἔσχε τὴν
κλῆσιν. ἵστατο δὲ καὶ τὸ ἄγαλμα τῆς Λινδίας Ἀθηνᾶς τετρά-
πηχυ ἐκ λίθου σμαράγδου, ἔργον Σκύλλιδος καὶ Διποίνου τῶν
ἀγαλματουργῶν, ὅπερ ποτὲ δῶρον ἔπεμψε Σέσωστρις Αἰγύπτου
τύραννος Κλεοβούλῳ τῷ Λινδίῳ τυράννῳ. καὶ ἡ Κνιδία Ἀφρο- (10)
δίτη ἐκ λίθου λευκῆς, **γυμνή**[2], μόνην τὴν αἰδῶ τῇ χειρὶ περι-
στέλλουσα, ἔργον τοῦ Κνιδίου Πραξιτέλους. καὶ ἡ Σαμία Ἥρα,
ἔργον Λυσίππου καὶ Βουπάλου τοῦ Χίου. καὶ Ἔρως τόξον ἔχων,
πτερωτός, Μυνδόθεν ἀφικόμενος. καὶ ὁ Φειδίου ἐλεφάντινος
Ζεύς, ὃν Περικλῆς ἀνέθηκεν εἰς νεὼν Ὀλυμπίων. καὶ τὸ τὸν (15)
χρόνον μιμούμενον ἄγαλμα, ἔργον Λυσίππου, ὄπισθεν μὲν φα-
λακρόν, ἔμπροσθεν δὲ κομῶν. καὶ μονοκέρωτες καὶ τίγριδες καὶ
γῦπες καὶ καμηλοπαρδάλεις ταυρελέφας τε καὶ Κένταυροι καὶ
Πᾶνες.

Ωριγένους, *Αποσπάσματα εις τους Θρήνους*, 25, 5-8.
(25.) Ταῦτα δὲ πάντα, φησί, παθοῦσα ἡ τροπικώτερον καλουμένη Ἱε-
ρουσαλὴμ οὐδὲ τοῦ παραμυθουμένου εὐπόρησεν· ἀποστραφεῖσα γὰρ
τὸν ἐν αὐτῇ λόγον καὶ ὅλη τοῦ πάθους γεγενημένη, τὸν βοηθὸν
ἀπολώλεκε, τὸν ἀεὶ κατὰ τῶν πόνων ὁπλίζοντα καὶ τῶν νομιζο-
μένων δεινῶν τὴν προσέχουσαν αὐτῷ διάθεσιν. ἐπὶ τούτοις δ' ἐμοῦ (5)
τοῦ πολίτου τὴν ταπείνωσιν ἴδε· ὡς ἂν λέγοι συγγενὴς ψυχῆς·
τὸ τοῦ πολίτου μου πάθος, δι' ἣν ἐδιδάχθην φιλανθρωπίαν, ἐμή
ἐστι συμφορά[3]. κατανόησον οὖν, ὦ κύριε, καὶ μὴ τέλεον καταλίπῃς
τὴν τὰ προειρημένα πεπονθυῖαν· μὴ ὑπερίδῃς τὸν ἐχθρὸν αὐτῇ,
λέγω δὴ τὴν κακίαν μεγαλυνθεῖσαν καὶ κεχυμένην κατ' αὐτῆς. δύνα- (10)
ται δὲ τροπικώτερον λέγεσθαι τὸ ἴδε, κύριε, τὴν ταπείνωσίν
μου ὑπὸ τοῦ ἐνυπάρχοντος τῇ ψυχῇ λόγου, ἀτιμασθέντος καὶ τετα-
πεινωμένου καί, ἵν' οὕτως εἴπω, τὸ ἴδιον βασίλειον ἀπολωλεκότος.

Ωριγένους, *Αποσπάσματα εις τους Ψαλμούς 1-150*, 118, 75, 10.
(75.) Ἔγνων, Κύριε, ὅτι δικαιοσύνη τὰ
κρίματά σου, καὶ ἀληθείᾳ ἐταπείνωσάς με.
Ζητήσεις δὲ μᾶλλον τοὺς περὶ κρίσεως
λόγους, μεμαθηκὼς ὅτι Δαυὶδ γεγράφηκε
τοῦτο, ἢ ἁπλῶς πεπιστευκὼς ὅτι οὐκ ἐνδέ- (5)

χεται τὸν δίκαιον Θεὸν ἀδικῆσαι. ἃ Ταῦτα διαφερόντως λέγει, τὴν οἰκείαν εὐγνωμοσύνην δεικνύς. Οἶδα δὲ, φησὶν, ἀκριβῶς ὡς ὀρθῶς μοι καὶ δικαίως καταψηφίσουσιν, καὶ **ταῖς παντοδαπαῖς περιέβαλες συμφοραῖς**[3]. (10) Πολλάκις δὲ ἐτήρησα ὅτι ἐταπείνωσάς με, ἀντὶ τοῦ πειρασμοῖς περιέβαλές με πολλαχοῦ, καὶ μάλιστα ἐν τοῖς ψαλμοῖς λέγεται· χωρὶς γὰρ τῆς ἐν πολλοῖς ὀδυνηροῖς γυμνασίας καὶ τῆς παρ' ἐλπίδα γενομένης Θεοῦ (15) βοηθείας, οὐκ ἔστι βεβαίως ἄνθρωπον ἐν ἀρετῇ παγῆναι. Τοῖς αὐτοῖς [δικαίοις] πάντα τὰ κρίματα Θεοῦ γίνεται, καὶ ὅτι δικαιοσύνη ἐστὶ τὰ κρίματα τοῦ Θεοῦ. Ὁ πιστὸς πιστεύει, ἀλλ' οὐκ ἔγνω, εἰ μὴ λάβοι λόγον (20) γνώσεως. Ἔλεγεν γὰρ ὁ Ἰησοῦς πρὸς πεπιστευκότας αὐτῷ Ἰουδαίους· Ἐὰν μείνητε ἐν τῷ λόγῳ τῷ ἐμῷ, γνώσεσθε τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς.

Ηροδότου, *Ιστορίαι*, 6. 132, 1-3.
(132.) Μετὰ δὲ τὸ ἐν Μαραθῶνι τρῶμα γενόμενον Μιλτιάδης, καὶ πρότερον εὐδοκιμέων παρὰ Ἀθηναίοισι, τότε μᾶλλον αὔξετο[4]. Αἰτήσας δὲ νέας ἑβδομήκοντα καὶ στρατιήν τε καὶ χρήματα Ἀθηναίους, οὐ φράσας σφι ἐπ' ἣν ἐπιστρατεύσεται χώρην, ἀλλὰ φὰς αὐτοὺς καταπλουτιεῖν ἤν οἱ (5) ἕπωνται· ἐπὶ γὰρ χώρην τοιαύτην δή τινα ἄξειν ὅθεν χρυσὸν εὐπετέως ἄφθονον οἴσονται· λέγων τοιαῦτα αἴτεε τὰς νέας. Ἀθηναῖοι δὲ τούτοισι ἐπαρθέντες παρέδοσαν.

Παυσανίου του Περιηγητού, *Ελλάδος Περιήγησις*, 1. 36, 1, 1-4.
1.36. (1.) ἐν Σαλαμῖνι δὲ ἐπάνειμι γὰρ ἐς τὸν προκείμενον λόγον τοῦτο μὲν Ἀρτέμιδός ἐστιν ἱερόν, τοῦτο δὲ **τρόπαιον** ἔστηκεν ἀπὸ τῆς νίκης ἣν Θεμιστοκλῆς ὁ Νεοκλέους αἴτιος ἐγένετο γενέσθαι τοῖς Ἕλλησι[4]· καὶ Κυχρέως ἐστὶν ἱερόν. ναυμαχούντων δὲ Ἀθηναίων (5) πρὸς Μήδους δράκοντα ἐν ταῖς ναυσὶ λέγεται φανῆναι· τοῦτον ὁ θεὸς ἔχρησεν Ἀθηναίοις Κυχρέα εἶναι τὸν (2.) ἥρωα. νῆσος δὲ πρὸ Σαλαμῖνός ἐστι καλουμένη Ψυττάλεια· ἐς ταύτην τῶν βαρβάρων ὅσον τετρακοσίους ἀποβῆναι λέγουσιν, ἡττωμένου δὲ τοῦ Ξέρξου ναυτικοῦ καὶ τούτους ἀπολέσθαι φασὶν ἐπιδιαβάντων ἐς τὴν Ψυττάλειαν τῶν Ἑλλήνων. ἄγαλμα δὲ ἐν τῇ νήσῳ (5) σὺν τέχνῃ μέν ἐστιν οὐδέν, Πανὸς δὲ ὡς ἕκαστον ἔτυχε ξόανα πεποιημένα.

Παυσανίου του Περιηγητού, *Ελλάδος Περιήγησις*, 1. 18, 3, 4- 1. 18, 4, 1.
κατὰ τοῦτο ἐπαναβάντες Μῆδοι κατεφόνευσαν Ἀθηναίων τοὺς πλέον τι ἐς τὸν χρησμὸν (10) ἢ Θεμιστοκλῆς εἰδέναι νομίζοντας καὶ τὴν ἀκρόπολιν (3.) ξύλοις καὶ σταυροῖς ἀποτειχίσαντας. πλησίον δὲ πρυτανεῖόν ἐστιν, ἐν ᾧ νόμοι τε οἱ Σόλωνός εἰσι γεγραμμένοι καὶ θεῶν Εἰρήνης ἀγάλματα κεῖται καὶ Ἑστίας, ἀνδριάντες δὲ ἄλλοι τε καὶ Αὐτόλυκος ὁ παγκρατιαστής· τὰς γὰρ Μιλτιάδου καὶ Θεμιστοκλέους εἰκόνας (5) (4.) ἐς Ῥωμαῖόν τε ἄνδρα καὶ Θρᾷκα μετέγραψαν[4]. ἐντεῦθεν ἰοῦσιν ἐς τὰ κάτω τῆς πόλεως Σαράπιδός ἐστιν ἱερόν, ὃν Ἀθηναῖοι παρὰ Πτολεμαίου θεὸν ἐσηγάγοντο.

Παυσανίου του Περιηγητού, *Ελλάδος Περιήγησις*, 10. 10, 1, 1-4.
(1.) τῷ βάθρῳ δὲ τῷ ὑπὸ τὸν ἵππον τὸν δούρειον [δὴ] ἐπίγραμμα μέν ἐστιν ἀπὸ δεκάτης τοῦ Μαραθωνίου ἔργου τεθῆναι τὰς εἰκόνας· εἰσὶ δὲ Ἀθηνᾶ τε καὶ Ἀπόλλων καὶ ἀνὴρ τῶν στρατηγησάντων Μιλτιάδης[4]· ἐκ δὲ τῶν ἡρώων καλουμένων Ἐρεχθεύς τε καὶ Κέ- (5) κροψ καὶ Πανδίων, [οὗτοι μὲν δὴ] καὶ Λεώς τε καὶ Ἀντίοχος ὁ ἐκ Μήδας Ἡρακλεῖ γενόμενος τῆς Φύλαντος, ἔτι δὲ Αἰγεύς τε καὶ παίδων τῶν Θησέως Ἀκάμας, οὗτοι μὲν καὶ φυλαῖς Ἀθήνῃσιν ὀνόματα κατὰ μάντευμα ἔδοσαν τὸ ἐκ Δελφῶν· ὁ δὲ Μελάνθου (10) Κόδρος καὶ Θησεὺς καὶ Νηλεύς [ἐστιν], οὗτοι δὲ οὐ- (2.) κέτι τῶν ἐπωνύμων εἰσί. τοὺς μὲν δὴ κατειλεγμένους Φειδίας ἐποίησε, καὶ ἀληθεῖ λόγῳ δεκάτη καὶ οὗτοι τῆς μάχης εἰσίν·

Παυσανίου του Περιηγητού, *Ελλάδος Περιήγησις*, 8. 52, 1, 4-5.
(1.) καὶ ἤδη τὸ μετὰ τοῦτο ἐς ἀνδρῶν ἀγαθῶν φορὰν ἔληξεν ἡ Ἑλλάς. Μιλτιάδης μὲν γὰρ ὁ Κίμωνος τούς τε ἐς Μαραθῶνα ἀποβάντας τῶν βαρβάρων κρατήσας μάχῃ καὶ τοῦ πρόσω τὸν Μήδων ἐπισχὼν στόλον ἐγένετο εὐεργέτης πρῶτος κοινῇ τῆς Ἑλλάδος[4], Φιλοποίμην (5) δὲ ὁ Κραύγιδος ἔσχατος· οἱ δὲ πρότερον Μιλτιάδου λαμπρὰ ἔργα ἀποδειξάμενοι, Κόδρος τε ὁ Μελάνθου καὶ ὁ Σπαρτιάτης Πολύδωρος καὶ Ἀριστομένης ὁ Μεσσήνιος καὶ εἰ δή τις ἄλλος, πατρίδας ἕκαστοι τὰς αὑτῶν καὶ οὐκ ἀθρόαν φανοῦνται τὴν Ἑλλάδα ὠφελήσαντες. (10)

16η Θεματική Ενότητα:

38. ***Κ.Δ., Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, 2. 13- 2. 16.**
(13.) Καὶ ἐγγὺς ἦν τὸ πάσχα τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἀνέβη εἰς Ἱεροσόλυμα ὁ Ἰησοῦς. (14.) καὶ εὗρεν ἐν τῷ ἱερῷ τοὺς πωλοῦντας βόας καὶ πρόβατα καὶ περιστερὰς καὶ τοὺς κερματιστὰς καθημένους, (15.) καὶ **ποιήσας φραγέλλιον ἐκ σχοινίων** πάντας ἐξέβαλεν ἐκ τοῦ ἱεροῦ, τά τε πρόβατα καὶ τοὺς βόας, καὶ τῶν κολλυβιστῶν ἐξέχεεν τὸ κέρμα καὶ τὰς τραπέζας ἀνέτρεψεν, (16.) καὶ τοῖς τὰς περιστερὰς πωλοῦσιν εἶπεν, Ἄρατε ταῦτα ἐντεῦθεν, μὴ ποιεῖτε τὸν οἶκον τοῦ πατρός μου οἶκον ἐμπορίου[1].
(17.) Ἐμνήσθησαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ὅτι γεγραμμένον ἐστίν, Ὁ ζῆλος τοῦ οἴκου σου καταφάγεταί με. (18.) ἀπεκρίθησαν οὖν οἱ Ἰουδαῖοι καὶ εἶπαν αὐτῷ, Τί σημεῖον δεικνύεις ἡμῖν, ὅτι ταῦτα ποιεῖς; (19.) ἀπεκρίθη Ἰησοῦς καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν. (20.) εἶπαν οὖν οἱ Ἰουδαῖοι, Τεσσαράκοντα καὶ ἓξ ἔτεσιν οἰκοδομήθη ὁ ναὸς οὗτος, καὶ σὺ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερεῖς αὐτόν; (21.) ἐκεῖνος δὲ ἔλεγεν περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ σώματος αὐτοῦ. (22.) ὅτε οὖν ἠγέρθη ἐκ νεκρῶν, ἐμνήσθησαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ὅτι τοῦτο ἔλεγεν, καὶ ἐπίστευσαν τῇ γραφῇ καὶ τῷ λόγῳ ὃν εἶπεν ὁ Ἰησοῦς.

***Π.Δ., Γένεσις*, 39. 12, 39. 15- 39. 16.**
Καὶ ἦν Ιωσηφ καλὸς τῷ εἴδει καὶ ὡραῖος τῇ ὄψει σφόδρα.
(7.) καὶ ἐγένετο μετὰ τὰ ῥήματα ταῦτα καὶ ἐπέβαλεν ἡ γυνὴ τοῦ κυρίου αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῆς ἐπὶ Ιωσηφ καὶ εἶπεν Κοιμήθητι μετ᾽ ἐμοῦ. (8.) ὁ δὲ οὐκ ἤθελεν, εἶπεν δὲ τῇ γυναικὶ τοῦ κυρίου αὐτοῦ Εἰ ὁ κύριός μου οὐ γινώσκει δι᾽ ἐμὲ οὐδὲν ἐν τῷ οἴκῳ

αὐτοῦ καὶ πάντα, ὅσα ἐστὶν αὐτῷ, ἔδωκεν εἰς τὰς χεῖράς μου (9.) καὶ οὐχ ὑπερέχει ἐν τῇ οἰκίᾳ ταύτῃ οὐθὲν ἐμοῦ οὐδὲ ὑπεξῄρηται ἀπ᾽ ἐμοῦ οὐδὲν πλὴν σοῦ διὰ τὸ σὲ γυναῖκα αὐτοῦ εἶναι, καὶ πῶς ποιήσω τὸ ῥῆμα τὸ πονηρὸν τοῦτο καὶ ἁμαρτήσομαι ἐναντίον τοῦ θεοῦ; (10.) ἡνίκα δὲ ἐλάλει τῷ Ιωσηφ ἡμέραν ἐξ ἡμέρας, καὶ οὐχ ὑπήκουσεν αὐτῇ καθεύδειν μετ᾽ αὐτῆς τοῦ συγγενέσθαι αὐτῇ. (11.) ἐγένετο δὲ τοιαύτη τις ἡμέρα, εἰσῆλθεν Ιωσηφ εἰς τὴν οἰκίαν ποιεῖν τὰ ἔργα αὐτοῦ, καὶ οὐθεὶς ἦν τῶν ἐν τῇ οἰκίᾳ ἔσω, (12.) καὶ ἐπεσπάσατο αὐτὸν τῶν ἱματίων λέγουσα Κοιμήθητι μετ᾽ ἐμοῦ. καὶ καταλιπὼν τὰ ἱμάτια αὐτοῦ ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῆς ἔφυγεν καὶ ἐξῆλθεν ἔξω. (13.) καὶ ἐγένετο ὡς εἶδεν ὅτι κατέλιπεν τὰ ἱμάτια αὐτοῦ ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῆς καὶ ἔφυγεν καὶ ἐξῆλθεν ἔξω, (14.) καὶ ἐκάλεσεν τοὺς ὄντας ἐν τῇ οἰκίᾳ καὶ εἶπεν αὐτοῖς λέγουσα Ἴδετε, εἰσήγαγεν ἡμῖν παῖδα Εβραῖον ἐμπαίζειν ἡμῖν· εἰσῆλθεν πρός με λέγων Κοιμήθητι μετ᾽ ἐμοῦ, καὶ ἐβόησα φωνῇ μεγάλῃ· (15.) ἐν δὲ τῷ ἀκοῦσαι αὐτὸν ὅτι ὕψωσα τὴν φωνήν μου καὶ ἐβόησα, καταλιπὼν τὰ ἱμάτια αὐτοῦ παρ᾽ ἐμοὶ ἔφυγεν καὶ ἐξῆλθεν ἔξω. (16.) καὶ καταλιμπάνει τὰ ἱμάτια παρ᾽ ἑαυτῇ, ἕως ἦλθεν ὁ κύριος εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ[2]. (17.) καὶ ἐλάλησεν αὐτῷ κατὰ τὰ ῥήματα ταῦτα λέγουσα Εἰσῆλθεν πρός με ὁ παῖς ὁ Εβραῖος, ὃν εἰσήγαγες πρὸς ἡμᾶς, ἐμπαῖξαί μοι καὶ εἶπέν μοι Κοιμηθήσομαι μετὰ σοῦ· (18.) ὡς δὲ ἤκουσεν ὅτι ὕψωσα τὴν φωνήν μου καὶ ἐβόησα, κατέλιπεν τὰ ἱμάτια αὐτοῦ παρ᾽ ἐμοὶ καὶ ἔφυγεν καὶ ἐξῆλθεν ἔξω. (19.) ἐγένετο δὲ ὡς ἤκουσεν ὁ κύριος αὐτοῦ τὰ ῥήματα τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, ὅσα ἐλάλησεν πρὸς αὐτὸν λέγουσα Οὕτως ἐποίησέν μοι ὁ παῖς σου, καὶ ἐθυμώθη ὀργῇ. (20.) καὶ λαβὼν ὁ κύριος Ιωσηφ ἐνέβαλεν αὐτὸν εἰς τὸ ὀχύρωμα, εἰς τὸν τόπον, ἐν ᾧ οἱ δεσμῶται τοῦ βασιλέως κατέχονται ἐκεῖ ἐν τῷ ὀχυρώματι.

17η Θεματική Ενότητα:

39. **Σωζομενού, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, 1. 13, 10, 3-6**.

(10.)...εἰ δὲ καὶ βιασθείς ποτε εἰς πόλιν ἦλθεν ἐπικουρῆσαι δεομένοις, διαθεὶς ὅτου χάριν παρεγένετο αὐτίκα ἐπὶ τὴν ἔρημον ἐπανήει. τοὺς μὲν γὰρ ἰχθύας ἔλεγε τὴν ὑγρὰν οὐσίαν τρέφειν, μοναχοῖς δὲ κόσμον φέρειν τὴν ἔρημον, ἐπίσης τε τοὺς μὲν ξηρᾶς ἁπτομένους τὸ ζῆν ἀπολιμπάνειν , τοὺς δὲ τὴν μοναστικὴν σεμνότητα ἀπολλύειν τοῖς (5) ἄστεσι προσιόντας. πειθήνιον δὲ καὶ κεχαρισμένον τοῖς ὁρῶσιν ἑαυτὸν παρέχων ἐπεμελεῖτο μήτε φύσιν ὑπερορῶσαν ἔχειν μήτε δοκεῖν εἶναι τοῦτο.

ΤΟ ΑΡΧΑΙΟΓΝΩΣΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ ΤΩΝ ΘΕΜΑΤΙΚΩΝ ΕΝΟΤΗΤΩΝ ΤΟΥ Γ΄ ΜΕΡΟΥΣ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ *Η ΠΑΠΙΣΣΑ ΙΩΑΝΝΑ*

1η Θεματική Ενότητα:

1. ***Κ.Δ., Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον,* 21. 2 - 21. 7.**

21.
(1.) Καὶ ὅτε ἤγγισαν εἰς Ἰεροσόλυμα καὶ ἦλθον εἰς
Βηθφαγὴ εἰς τὸ Ὄρος τῶν Ἐλαιῶν, τότε Ἰησοῦς ἀπέστει-
λεν δύο μαθητὰς (2.) λέγων αὐτοῖς, Πορεύεσθε εἰς τὴν
κώμην τὴν κατέναντι ὑμῶν, καὶ εὐθέως εὑρήσετε ὄνον
δεδεμένην καὶ πῶλον μετ᾽ αὐτῆς· λύσαντες ἀγάγετέ μοι.
(3.) καὶ ἐάν τις ὑμῖν εἴπῃ τι, ἐρεῖτε ὅτι Ὁ κύριος αὐτῶν
χρείαν ἔχει· εὐθὺς δὲ ἀποστελεῖ αὐτούς. (4.) Τοῦτο δὲ
γέγονεν ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ τοῦ προφήτου λέγοντος,
(5.) Εἴπατε τῇ θυγατρὶ Σιών,
Ἰδοὺ ὁ βασιλεύς σου ἔρχεταί σοι,
πραὺς καὶ ἐπιβεβηκὼς ἐπὶ ὄνον,
καὶ ἐπὶ πῶλον υἱὸν ὑποζυγίου.
(6.) πορευθέντες δὲ οἱ μαθηταὶ καὶ ποιήσαντες καθὼς συνέ-
ταξεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς (7.) ἤγαγον τὴν ὄνον καὶ τὸν πῶλον,
καὶ ἐπέθηκαν ἐπ᾽ αὐτῶν τὰ ἱμάτια, καὶ ἐπεκάθισεν ἐπάνω
αὐτῶν. (8.) ὁ δὲ πλεῖστος ὄχλος ἔστρωσαν ἑαυτῶν τὰ
ἱμάτια ἐν τῇ ὁδῷ, ἄλλοι δὲ ἔκοπτον κλάδους ἀπὸ τῶν
δένδρων καὶ ἐστρώννυον ἐν τῇ ὁδῷ. (9.) οἱ δὲ ὄχλοι οἱ
προάγοντες αὐτὸν καὶ οἱ ἀκολουθοῦντες ἔκραζον λέγοντες,
Ὡσαννὰ τῷ υἱῷ Δαυίδ·
Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίου·
Ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις. (5)
(10.) καὶ εἰσελθόντος αὐτοῦ εἰς Ἰεροσόλυμα ἐσείσθη πᾶσα ἡ
πόλις λέγουσα, Τίς ἐστιν οὗτος; (11.) οἱ δὲ ὄχλοι ἔλεγον,
Οὗτός ἐστιν ὁ προφήτης Ἰησοῦς ὁ ἀπὸ Ναζαρὲθ τῆς
Γαλιλαίας.

***Κ.Δ., Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον,* 12. 14 - 12. 15.**
(12.) Τῇ ἐπαύριον ὁ ὄχλος πολὺς ὁ ἐλθὼν εἰς τὴν ἑορτήν,
ἀκούσαντες ὅτι ἔρχεται ὁ Ἰησοῦς εἰς Ἰεροσόλυμα,
(13.) ἔλαβον τὰ βαΐα τῶν φοινίκων καὶ ἐξῆλθον εἰς ὑπάντησιν
αὐτῷ, καὶ ἐκραύγαζον,
Ὡσαννά·
εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίου,
καὶ ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἰσραήλ. (5)
(14.) εὑρὼν δὲ ὁ Ἰησοῦς ὀνάριον ἐκάθισεν ἐπ᾽ αὐτό, καθὼς
ἐστιν γεγραμμένον,
(15.) Μὴ φοβοῦ, θυγάτηρ Σιών·
ἰδοὺ ὁ βασιλεύς σου ἔρχεται,
καθήμενος ἐπὶ πῶλον ὄνου.
(16.) ταῦτα οὐκ ἔγνωσαν αὐτοῦ οἱ μαθηταὶ τὸ πρῶτον,
ἀλλ᾽ ὅτε ἐδοξάσθη Ἰησοῦς τότε ἐμνήσθησαν ὅτι ταῦτα
ἦν ἐπ᾽ αὐτῷ γεγραμμένα καὶ ταῦτα ἐποίησαν αὐτῷ.
(17.) ἐμαρτύρει οὖν ὁ ὄχλος ὁ ὢν μετ᾽ αὐτοῦ ὅτε τὸν
Λάζαρον ἐφώνησεν ἐκ τοῦ μνημείου καὶ ἤγειρεν αὐτὸν
ἐκ νεκρῶν. (18.) διὰ τοῦτο [καὶ] ὑπήντησεν αὐτῷ ὁ ὄχλος
ὅτι ἤκουσαν τοῦτο αὐτὸν πεποιηκέναι τὸ σημεῖον. (19.) οἱ
οὖν Φαρισαῖοι εἶπαν πρὸς ἑαυτούς, Θεωρεῖτε ὅτι οὐκ
ὠφελεῖτε οὐδέν· ἴδε ὁ κόσμος ὀπίσω αὐτοῦ ἀπῆλθεν. ὑι
(20.) Ἦσαν δὲ Ἕλληνές τινες ἐκ τῶν ἀναβαινόντων ἵνα

προσκυνήσωσιν ἐν τῇ ἑορτῇ· (21.) οὗτοι οὖν προσῆλθον
Φιλίππῳ τῷ ἀπὸ Βηθσαϊδὰ τῆς Γαλιλαίας, καὶ ἠρώτων
αὐτὸν λέγοντες, Κύριε, θέλομεν τὸν ᾽Ιησοῦν ἰδεῖν. (22.) ἔρ-
χεται ὁ Φίλιππος καὶ λέγει τῷ ᾽Ανδρέᾳ· ἔρχεται ᾽Ανδρέας
καὶ Φίλιππος καὶ λέγουσιν τῷ ᾽Ιησοῦ.

2. **Πλουτάρχου, *Παράλληλα Μικρότερα*, 314, b, 4-6.**
ΘΗΣΕΥΣ ταῖς ⟨δ᾽⟩ ἀληθείαις παῖς
Ποσειδῶνος, ἔχων δ᾽ ἐξ ῾Ιπολύτης ᾽Αμαζόνος ῾Ιππόλυτον,
ἐπέγημε μητρυιὰν Φαίδραν τὴν Μίνωος, ἥτις τοῦ προγόνου
εἰς ἐπιθυμίαν ἐμπεσοῦσα τὴν τροφὸν ἔπεμψεν. ὁ δὲ κατα-
λείψας ᾽Αθήνας καὶ εἰς Τροιζῆνα παραγενόμενος κυνη- (10)
γεσίαις προσανέκειτο. τῆς δὲ προαιρέσεως ἡ ἀσελγὴς
(Β.) ἀποτυχοῦσα ψευδεῖς κατὰ τοῦ σώφρονος ἐπιστολὰς
ἐχάραξε καὶ βρόχῳ τὸ ζῆν ἀνήρτησε. Θησεὺς δὲ πιστεύσας
ἠτήσατο παρὰ Ποσειδῶνος ἀπολέσθαι τὸν ῾Ιππόλυτον,
ἐκ τῶν τριῶν εὐχῶν ἃς εἶχε παρ᾽ αὐτοῦ. ὁ δὲ παρ᾽ αἰγιαλὸν
ἐπὶ ἅρματος τυχόντι ταῦρον ἔπεμψε καὶ **ἐπτόησε τοὺς** (5)
῞ιππους, οἳ συνέτριψαν τὸν ῾Ιππόλυτον.

Ψευδο-Απολλοδώρου, *Βιβλιοθήκη (επιτομή από τους κώδικες Βατικανού 950 + Σαββαιτικού* 366), 1. 19a, 8-12.
(18α.) ἐξ ἧς γεννᾷ δύο παῖδας
᾽Ακάμαντα καὶ Δημοφῶντα.
Φαίδρα γοῦν ἐρᾷ τοῦ ἐκ
τῆς ᾽Αμαζόνος παιδὸς
[ἤγουν τοῦ ῾Ιππολύτου] (5)
καὶ δεῖται συνελθεῖν αὐτῇ.
ὁ δὲ μισῶν πάσας γυναῖκας
τὴν συνουσίαν ἔφυγεν. ἡ
δὲ Φαίδρα, δείσασα μὴ τῷ
πατρὶ διαβάλῃ, κατασχοῦσα (10)
τὰς τοῦ θαλάμου θύρας
καὶ τὰς ἐσθῆτας σπαράξασα
κατεψεύσατο ῾Ιππολύτου
βίαν. (19α.) Θησεὺς δὲ πιστεύσας
ηὔξατο Ποσειδῶνι ῾Ιππό-
λυτον διαφθαρῆναι· ὁ δέ,
θέοντος αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ἅρ-
ματος καὶ παρὰ τῇ θα- (5)
λάσσῃ ὀχουμένου, ταῦρον
ἀνῆκεν ἐκ τοῦ κλύδωνος.
πτοηθέντων δὲ τῶν ῞ιππων
κατηρράχθη τὸ ἅρμα. ἐμ-
πλακεὶς δὲ ⟨ταῖς ἡνίαις⟩ (10)
῾Ιππόλυτος συρόμενος ἀπέ-
θανε. γενομένου δὲ τοῦ
ἔρωτος περιφανοῦς ἑαυτὴν
ἀνήρτησε Φαίδρα.

Ευριπίδου, *Ιππόλυτος*, 1218.
Τί ταῦτ᾽ ἀλύω; πειστέον πατρὸς λόγοις.
ἐντύναθ᾽ ῞ιππους ἅρμασι ζυγηφόρους,
δμῶες, πόλις γὰρ οὐκέτ᾽ ἔστιν ἥδε μοι.
τοὐνθένδε μέντοι πᾶς ἀνὴρ ἠπείγετο, (1185)
καὶ θᾶσσον ἢ λέγοι τις ἐξηρτυμένας
πώλους παρ᾽ αὐτὸν δεσπότην ἐστήσαμεν.
μάρπτει δὲ χερσὶν ἡνίας ἀπ᾽ ἄντυγος,
αὐταῖς ἐν ἀρβύλαισιν ἁρμόσας πόδας.

καὶ πρῶτα μὲν θεοῖς εἶπ᾽ ἀναπτύξας χέρας·
Ζεῦ, μηκέτ᾽ εἴην εἰ κακὸς πέφυκ᾽ ἀνήρ·
αἴσθοιτο δ᾽ ἡμᾶς ὡς ἀτιμάζει πατὴρ
ἤτοι θανόντας ἢ φάος δεδορκότας.
κἀν τῶιδ᾽ ἐπῆγε κέντρον ἐς χεῖρας λαβὼν
πώλοις ἁμαρτῆι· πρόσπολοι δ᾽ ὑφ᾽ ἅρματος
πέλας χαλινῶν εἱπόμεσθα δεσπότηι
τὴν εὐθὺς Ἄργους κἀπιδαυρίας ὁδόν.
ἐπεὶ δ᾽ ἔρημον χῶρον εἰσεβάλλομεν,
ἀκτή τις ἔστι τοὐπέκεινα τῆσδε γῆς
πρὸς πόντον ἤδη κειμένη Σαρωνικόν.
ἔνθεν τις ἠχὼ χθόνιος, ὡς βροντὴ Διός,
βαρὺν βρόμον μεθῆκε, φρικώδη κλύειν·
ὀρθὸν δὲ κρᾶτ᾽ ἔστησαν οὖς τ᾽ ἐς οὐρανὸν
ἵπποι, παρ᾽ ἡμῖν δ᾽ ἦν φόβος νεανικὸς
πόθεν ποτ᾽ εἴη φθόγγος. ἐς δ᾽ ἁλιρρόθους
ἀκτὰς ἀποβλέψαντες ἱερὸν εἴδομεν
κῦμ᾽ οὐρανῶι στηρίζον, ὥστ᾽ ἀφηιρέθη
Σκίρωνος ἀκτὰς ὄμμα τοὐμὸν εἰσορᾶν,
ἔκρυπτε δ᾽ Ἰσθμὸν καὶ πέτραν Ἀσκληπιοῦ.
κἄπειτ᾽ ἀνοιδῆσάν τε καὶ πέριξ ἀφρὸν
πολὺν καχλάζον ποντίωι φυσήματι
χωρεῖ πρὸς ἀκτὰς οὗ τέθριππος ἦν ὄχος.
αὐτῶι δὲ σὺν κλύδωνι καὶ τρικυμίαι
κῦμ᾽ ἐξέθηκε ταῦρον, ἄγριον τέρας·
οὗ πᾶσα μὲν χθὼν φθέγματος πληρουμένη
φρικῶδες ἀντεφθέγγετ᾽, εἰσορῶσι δὲ
κρεῖσσον θέαμα δεργμάτων ἐφαίνετο.
εὐθὺς δὲ πώλοις δεινὸς ἐμπίπτει φόβος·
καὶ δεσπότης μὲν ἱππικοῖσιν ἤθεσιν
πολὺς ξυνοικῶν ἥρπασ᾽ ἡνίας χεροῖν,
ἕλκει δὲ κώπην ὥστε ναυβάτης ἀνήρ,
ἱμᾶσιν ἐς τοὔπισθεν ἀρτήσας δέμας·
αἱ δ᾽ ἐνδακοῦσαι στόμια πυριγενῆ γνάθοις
βίαι φέρουσιν, οὔτε ναυκλήρου χερὸς
οὔθ᾽ ἱπποδέσμων οὔτε κολλητῶν ὄχων
μεταστρέφουσαι. κεἰ μὲν ἐς τὰ μαλθακὰ
γαίας ἔχων οἴακας εὐθύνοι δρόμον,
προυφαίνετ᾽ ἐς τὸ πρόσθεν, ὥστ᾽ ἀναστρέφειν,
ταῦρος, φόβωι τέτρωρον ἐκμαίνων ὄχον·
εἰ δ᾽ ἐς πέτρας φέροιντο μαργῶσαι φρένας,
σιγῆι πελάζων ἄντυγι ξυνείπετο,
ἐς τοῦθ᾽ ἕως ἔσφηλε κἀνεχαίτισεν
ἁψῖδα πέτρωι προσβαλὼν ὀχήματος.

3. **Βίωνος,** ***Αποσπάσματα (Kindstrand),*** **66.**
Ἐρωτηθεὶς ὑπό τινος, εἰ γήμαι, ἔφη Ἂὰν μὲν αἰσχρὰν γήμῃς, ἔξεις ποινήν· ἐὰν δ᾽ (1)
ὡραίαν, ἔξεις κοινήν.ἃ
(62a.) Diogenes Laertius 4.48 (n)
Τὸ γῆρας ἔλεγεν ὅρμον εἶναι κακῶν· εἰς αὐτὸ γοῦν πάντα καταφεύγειν. (1)
(62b.) Codex Parisinus Graecus 1168 no. 15, p. 413 Freudenthal &(circ; Corpus Parisi- (n1)
num376 Elter = Favorinus fr. 11 Barigazzi) (n2)
Τὸ γῆρας ἔλεγεν ὅρμον εἶναι κακῶν· εἰς αὐτὸ γοῦν πάντα καταφεύγει. (1)
(63.) Diogenes Laertius 4.51 (n)
Μὴ δεῖν ἔφασκεν ὀνειδίζειν τὸ γῆρας, εἰς ὅ, ἔφη, πάντες εὐχόμεθα ἐλθεῖν. (1)
(64.) Gnomologium Vaticanum 163 (n)
Ὁ αὐτὸς ἔφη τὸ γῆρας λείψανον εἶναι τοῦ βίου. (1)
(65.) Diogenes Laertius 4.50 (n)
Τῇ μὲν ἀνδρείᾳ νέους ὄντας ἔφη χρῆσθαι, τῇ δὲ φρονήσει γηράσκοντας (1)

ἀκμάζειν.
(66.) Diogenes Laertius 4.49 (n)
Εὔκολον ἔφασκε τὴν εἰς ᾅδου ὁδόν· καταμύοντας γοῦν ἀπιέναι . (1)
(67.) Gnomologium Vaticanum 160 (n)
Βίων ἔλεγε δύο διδασκαλίας θανάτου εἶναι, τόν τε πρὸ τοῦ γενέσθαι χρόνον καὶ (1)
τὸν ὕπνον.

2η Θεματική Ενότητα:

4. **Αισχύλου, *Προμηθεύς Δεσμώτης*, 1021-1025.**
Διὸς δέ σοι
πτηνὸς κύων, δαφοινὸς αἰετός, λάβρως
διαρταμήσει σώματος μέγα ῥάκος,
ἄκλητος ἕρπων δαιταλεὺς πανήμερος,
κελαινόχρωτον δ' ἧπαρ ἐκθοινήσεται[1]. (1025)

Λουκιανού, *Προμηθεύς*, 20, 3-5.
{ΕΡΜΗΣ} (16)
(20.) Οὐ ῥᾴδιον, ὦ Προμηθεῦ, πρὸς οὕτω γενναῖον
σοφιστὴν ἁμιλλᾶσθαι· πλὴν ἀλλὰ ὤνησο, διότι
μὴ καὶ ὁ Ζεὺς ταῦτα ἐπήκουσέ σου· εὖ γὰρ οἶδα,
ἑκκαίδεκα γῦπας ἂν ἐπέστησέ σοι τὰ ἥγκατα
ἐξαιρήσοντας[1]· οὕτω δεινῶς αὐτοῦ κατηγόρηκας (5)
ἀπολογεῖσθαι δοκῶν. ἐκεῖνο δέ γε θαυμάζω, ὅπως
μάντις ὢν οὐ προεγίγνωσκες ἐπὶ τούτοις κολασθη-
σόμενος.

Χρυσίππου, *Ηθικά Αποσπάσματα*, 746-748.
Eundem librum fortasse Sextus respicit P. H. III 200. καὶ τί θαυ-
μαστόν, ὅπου γε καὶ οἱ ἀπὸ τῆς κυνικῆς φιλοσοφίας καὶ οἱ περὶ τὸν
Κιτιέα Ζήνωνα καὶ Κλεάνθην καὶ Χρύσιππον ἀδιάφορον τοῦτο εἶναι
φασίν. (15)
(746.) Epiphan. adv. haeres. III 39 (DDG 593, 1). Χρύσιππος ὁ
Σολεὺς νόμους ἔγραψεν οὐ θεμιτούς. ἔλεγε γὰρ δεῖν μίγνυσθαι
ταῖς μητράσι τοὺς παῖδας, τοῖς δὲ πατράσι τὰς θυγατέρας.
εἰς δὲ τὰ ἄλλα συνεφώνησε Ζήνωνι τῷ Κιττιεῖ· πρὸς τούτοις δὲ ἔλεγε
καὶ **ἀνθρωποβορεῖν**[2α]· ἔλεγε δὲ τὸ τέλος τῶν πάντων τὸ ἡδυπαθὲς (5)
εἶναι.
(747.) Diog. Laërt. VII 188. ἐν δὲ τῷ τρίτῳ περὶ Δικαίου
κατὰ τοὺς χιλίους στίχους καὶ τοὺς ἀποθανόντας κατεσθίειν κελεύων[2β].
(748.) Sextus Emp. adv. math. XI 192. δεῖγμα δὲ τῆς πρὸς τοὺς
κατοιχομένους αὐτῶν ὁσιότητος γένοιτ' ἂν καὶ **τὰ περὶ τῆς ἀνθρωπο-**
φαγίας παραγγελλόμενα· οὐ γὰρ μόνον ἀξιοῦσι τοὺς τετελευτη-
κότας ἐσθίειν, ἀλλὰ καὶ τὰς αὐτῶν σάρκας, εἴ ποτε τύχοι τι
μέρος τοῦ σώματος ἀποκοπέν. Λέγεται δ' ἐν τῷ περὶ Δικαιο-
σύνης ὑπὸ Χρυσίππου ταυτί (5)
"ικαὶ ἂν τῶν μελῶν ἀποκοπῇ τι μέρος πρὸς τὴν τροφὴν
χρήσιμον, μήτε κατορύττειν αὐτὸ μήτε ἄλλως ῥίπτειν, ανα-
λίσκειν δὲ αὐτό, ὅπως τῶν ἡμετέρων ἕτερον μέρος γένηται."2 [2α]
(749.) Plutarchus de esu carnium II 3 p. 997 e. σκόπει δ' ἡμᾶς πότε-
ροι βέλτιον ἐξημεροῦσι τῶν φιλοσόφων, οἱ καὶ τέκνα καὶ φίλους καὶ
πατέρας καὶ γυναῖκας ἐσθίειν κελεύοντες [ὡς] ἀποθανόντας, ἢ Πυθα-
γόρας καὶ Ἐμπεδοκλῆς.
(750.) Theophilus ad Autolycum III cp.5. Ἐπειδὴ οὖν πολλὰ ἀνέγνως
τί σοι ἔδοξεν τὰ Ζήνωνος ἢ τὰ Διογένους καὶ Κλεάνθους, ὁπόσα περιέχουσιν
αἱ βίβλοι αὐτῶν, διδάσκουσαι ἀνθρωποβορίας, πατέρας μὲν ὑπὸ ἰδίων
τέκνων ἕψεσθαι καὶ βιβρώσκεσθαι, καὶ εἴ τις οὐ βούλοιτο ἢ μέ-
λος τι τῆς μυσερᾶς τροφῆς ἀπορ᾽ρίψειεν, αὐτὸν κατεσθίεσθαι τὸν (5)
μὴ φαγόντα; Πρὸς τούτοις ἀθεωτέρα τις φωνὴ εὑρίσκεται, ἡ τοῦ Διο-

γένους, διδάσκοντος τὰ τέκνα τοὺς ἑαυτῶν γονεῖς εἰς θυσίαν ἄγειν καὶ τούτους κατεσθίειν.

Διογένους του Λαερτίου, *Βίοι Φιλοσόφων*, 7. 188, 8-10.
Εἰσὶ δὲ οἳ κατατρέχουσι τοῦ Χρυσίππου ὡς πολλὰ αἰσχρῶς καὶ ἀρρήτως ἀναγεγραφότος. ἐν μὲν γὰρ τῷ Περὶ τῶν ἀρχαίων φυσιολόγων συγγράμματι αἰσχρῶς τὰ περὶ τὴν Ἥραν καὶ τὸν Δία (10) ἀναπλάττει, λέγων κατὰ τοὺς ἑξακοσίους στίχους ἃ μηδεὶς (188.) ἠτυχηκὼς μολύνειν τὸ στόμα εἴποι ἄν. αἰσχροτάτην γάρ, φασί, ταύτην ἀναπλάττει ἱστορίαν, εἰ καὶ ἐπαινεῖ ὡς φυσικήν, χαμαιτύπαις μᾶλλον πρέπουσαν ἢ θεοῖς, ἔτι τε καὶ παρὰ τοῖς περὶ πινάκων γράψασι ⟨οὐ⟩ κατακεχωρισμένην· μήτε γὰρ παρὰ Πολέμωνι μήτε παρ' Ὑψικράτει, ἀλλὰ μηδὲ παρ' Ἀντιγόνῳ εἶναι, ὑπ' (5) αὐτοῦ δὲ πεπλάσθαι. ἐν δὲ τῷ Περὶ πολιτείας καὶ μητράσι λέγει συνέρχεσθαι καὶ θυγατράσι καὶ υἱοῖς· τὰ δ' αὐτά φησι καὶ ἐν τῷ Περὶ τῶν μὴ δι' ἑαυτὰ αἱρετῶν εὐθὺς ἐν ἀρχῇ. ἐν δὲ τῷ τρίτῳ Περὶ δικαίου κατὰ τοὺς χιλίους στίχους καὶ τοὺς ἀποθανόντας κατεσθίειν κελεύων [2β]. ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ Περὶ βίου καὶ πορισμοῦ (10) (189.) προνοεῖν λέγων ὅπως ποριστέον τῷ σοφῷ· ἀκαίτοι τίνος χάριν ποριστέον αὐτῷ; εἰ μὲν γὰρ τοῦ ζῆν ἕνεκεν, ἀδιάφορον τὸ ζῆν· εἰ δὲ ἡδονῆς, καὶ αὕτη ἀδιάφορος· εἰ δὲ τῆς ἀρετῆς, αὐτάρκης αὕτη πρὸς εὐδαιμονίαν. καταγέλαστοι δὲ καὶ οἱ τρόποι τοῦ πορισμοῦ, οἷον οἱ ἀπὸ βασιλέως· εἴκειν γὰρ αὐτῷ δεήσει. καὶ (5) οἱ ἀπὸ φιλίας· λήμματος γὰρ ὤνιος ἡ φιλία ἔσται. καὶ οἱ ἀπὸ σοφίας· μισθαρνήσει γὰρ ἡ σοφία.ἃ καὶ ταῦτα μὲν ἐγκαλεῖται.

3η Θεματική Ενότητα:

5. **Πρίσκου, *Αποσπάσματα*, 8. 407-414.**
καὶ ποταμούς τινας διαβάντες
ἐν μεγίστῃ παρεγινόμεθα κώμῃ, ἐν ᾗ τὰ τοῦ Ἀττήλα οἰκήματα περιφανέστερα τῶν ἁπανταχοῦ εἶναι ἐλέγετο ξύλοις τε καὶ σανίσιν εὐξέστοις ἡρμοσμένα καὶ περιβόλῳ ξυλίνῳ κυκλού- (405) μενα οὐ πρὸς ἀσφάλειαν, ἀλλὰ πρὸς εὐπρέπειαν συλλαμβάνοντι. μετὰ δὲ τὰ τοῦ βασιλέως ἦν τὰ τοῦ Ὀνηγησίου διαπρεπῆ καὶ περίβολον μὲν ἐκ ξύλων καὶ αὐτὰ ἔχοντα, οὐχ ὁμοίως δὲ ὥσπερ ὁ Ἀττήλα πύργοις ἐκοσμεῖτο. βαλανεῖον δὲ ἦν οὐ πόρρω τοῦ περιβόλου, ὅπερ Ὀνηγήσιος (410) μετὰ τὸν Ἀττήλαν παρὰ Σκύθαις ἰσχύων μέγα ᾠκοδόμει λίθους ἐκ τῆς Παιόνων διακομίσας γῆς· οὐδὲ γὰρ οὐδὲ λίθος οὐ δένδρον παρὰ τοῖς ἐκεῖνο τὸ μέρος οἰκοῦσι βαρβάροις ἐστίν, ἀλλὰ ἐπεισάκτῳ τῇ ὕλῃ κέχρηνται ταύτῃ[1].

***Κ.Δ., Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, 24. 3.**
(3)
(3.) Καθημένου δὲ αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ Ὄρους τῶν Ἐλαιῶν[2] προσῆλθον αὐτῷ οἱ μαθηταὶ κατ' ἰδίαν λέγοντες, Εἰπὲ ἡμῖν πότε ταῦτα ἔσται, καὶ τί τὸ σημεῖον τῆς σῆς παρουσίας καὶ συντελείας τοῦ αἰῶνος.

***Κ.Δ., Κατά Μάρκον Ευαγγέλιον*, 13. 3.**
(3)
(3.) Καὶ καθημένου αὐτοῦ εἰς τὸ Ὄρος τῶν Ἐλαιῶν[2] κατέναντι τοῦ ἱεροῦ ἐπηρώτα αὐτὸν κατ' ἰδίαν Πέτρος καὶ Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης καὶ Ἀνδρέας, (4.) Εἰπὸν ἡμῖν πότε ταῦτα ἔσται, καὶ τί τὸ σημεῖον ὅταν μέλλῃ ταῦτα συντελεῖσθαι πάντα.

***Κ.Δ., Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον*, 22. 39.**
(39.) Καὶ ἐξελθὼν ἐπορεύθη κατὰ τὸ ἔθος εἰς τὸ Ὄρος

τῶν Ἐλαιῶν·[2] ἠκολούθησαν δὲ αὐτῷ καὶ οἱ μαθηταί.
(40.) γενόμενος δὲ ἐπὶ τοῦ τόπου εἶπεν αὐτοῖς, Προσεύχεσθε
μὴ εἰσελθεῖν εἰς πειρασμόν.

***Κ.Δ., Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, 8. 1.**
7·
(53.) [Καὶ ἐπορεύθησαν ἕκαστος εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ,
8.
(1.) Ἰησοῦς δὲ ἐπορεύθη εἰς τὸ Ὄρος τῶν Ἐλαιῶν.[2]

4η Θεματική Ενότητα:

6. **Οβιδίου, *Μεταμορφώσεις*, 3. 666-669.**
Cognita res meritam vati per Achaidas urbes
attulerat famam, nomenque erat auguris ingens;
spernit Echionides tamen hunc ex omnibus unus
contemptor superum Pentheus praesagaque ridet
verba senis tenebrasque et cladem lucis ademptae
obicit. ille movens albentia tempora canis
«quam felix esses, si tu quoque luminis huius
orbus» ait «fieres, ne Bacchica sacra videres!
namque dies aderit, quam non procul auguror esse,
qua novus huc veniat, proles Semeleia, Liber,
quem nisi templorum fueris dignatus honore,
mille lacer spargere locis et sanguine silvas
foedabis matremque tuam matrisque sorores.
eveniet! neque enim dignabere numen honore,
meque sub his tenebris nimium vidisse quereris.»
talia dicentem proturbat Echione natus;
dicta fides sequitur, responsaque vatis aguntur.
Liber adest, festisque fremunt ululatibus agri:
turba ruit, mixtaeque viris matresque nurusque
vulgusque proceresque ignota ad sacra feruntur.
«Quis furor, anguigenae, proles Mavortia, vestras
attonuit mentes?» Pentheus ait; «aerane tantum
aere repulsa valent et adunco tibia cornu
et magicae fraudes, ut, quos non bellicus ensis,
non tuba terruerit, non strictis agmina telis,
femineae voces et mota insania vino
obscenique greges et inania tympana vincant?
vosne, senes, mirer, qui longa per aequora vecti
hac Tyron, hac profugos posuistis sede penates,
nunc sinitis sine Marte capi? vosne, acrior aetas,
o iuvenes, propiorque meae, quos arma tenere,
non thyrsos, galeaque tegi, non fronde decebat?
este, precor, memores, qua sitis stirpe creati,
illiusque animos, qui multos perdidit unus,
sumite serpentis! pro fontibus ille lacuque
interiit: at vos pro fama vincite vestra!
ille dedit leto fortes: vos pellite molles
et patrium retinete decus! si fata vetabant
stare diu Thebas, utinam tormenta virique
moenia diruerent, ferrumque ignisque sonarent!
essemus miseri sine crimine, sorsque querenda,
non celanda foret, lacrimaeque pudore carerent;
at nunc a puero Thebae capientur inermi,
quem neque bella iuvant nec tela nec usus equorum,
sed madidus murra crinis mollesque coronae
purpuraque et pictis intextum vestibus aurum,
quem quidem ego actutum (modo vos absistite) cogam
adsumptumque patrem commentaque sacra fateri.

an satis Acrisio est animi, contemnere vanum
numen et Argolicas venienti claudere portas:
Penthea terrebit cum totis advena Thebis?
ite citi» (famulis hoc imperat), «ite ducemque
attrahite huc vinctum! iussis mora segnis abesto!»
hunc avus, hunc Athamas, hunc cetera turba suorum
corripiunt dictis frustraque inhibere laborant.
acrior admonitu est inritaturque retenta
et crescit rabies remoraminaque ipsa nocebant:
sic ego torrentem, qua nil obstabat eunti,
lenius et modico strepitu decurrere vidi;
at quacumque trabes obstructaque saxa tenebant,
spumeus et fervens et ab obice saevior ibat.
Ecce cruentati redeunt et, Bacchus ubi esset,
quaerenti domino Bacchum vidisse negarunt;
«hunc» dixere «tamen comitem famulumque sacrorum
cepimus» et tradunt manibus post terga ligatis
sacra dei quendam Tyrrhena gente secutum.
adspicit hunc Pentheus oculis, quos ira tremendos
fecerat, et quamquam poenae vix tempora differt,
«o periture tuaque aliis documenta dature
morte,» ait, «ede tuum nomen nomenque parentum
et patriam, morisque novi cur sacra frequentes!»
ille metu vacuus «nomen mihi» dixit «Acoetes,
patria Maeonia est, humili de plebe parentes.
non mihi quae duri colerent pater arva iuvenci,
lanigerosve greges, non ulla armenta reliquit;
pauper et ipse fuit linoque solebat et hamis
decipere et calamo salientis ducere pisces.
ars illi sua census erat; cum traderet artem,
«accipe, quas habeo, studii successor et heres,»
dixit «opes,» moriensque mihi nihil ille reliquit
praeter aquas: unum hoc possum adpellare paternum.
mox ego, ne scopulis haererem semper in isdem,
addidici regimen dextra moderante carinae
flectere et Oleniae sidus pluviale capellae
Taygetenque Hyadasque oculis Arctonque notavi
ventorumque domos et portus puppibus aptos.
forte petens Delum Chiae telluris ad oras
adplicor et dextris adducor litora remis
doque levis saltus udaeque inmittor harenae:
nox ibi consumpta est; aurora rubescere primo
coeperat: exsurgo laticesque inferre recentis
admoneo monstroque viam, quae ducat ad undas;
ipse quid aura mihi tumulo promittat ab alto
prospicio comitesque voco repetoque carinam.
«adsumus en» inquit sociorum primus Opheltes,
utque putat, praedam deserto nactus in agro,
virginea puerum ducit per litora forma.
ille mero somnoque gravis titubare videtur
vixque sequi; specto cultum faciemque gradumque:
nil ibi, quod credi posset mortale, videbam.
et sensi et dixi sociis: «quod numen in isto
corpore sit, dubito; sed corpore numen in isto est!
quisquis es, o faveas nostrisque laboribus adsis;
his quoque des veniam!» «pro nobis mitte precari!»
Dictys ait, quo non alius conscendere summas
ocior antemnas prensoque rudente relabi.
hoc Libys, hoc flavus, prorae tutela, Melanthus,
hoc probat Alcimedon et, qui requiemque modumque

voce dabat remis, animorum hortator, Epopeus,
hoc omnes alii: praedae tam caeca cupido est.
«non tamen hanc sacro violari pondere pinum
perpetiar» dixi: «pars hic mihi maxima iuris»
inque aditu obsisto: furit audacissimus omni
de numero Lycabas, qui Tusca pulsus ab urbe
exilium dira poenam pro caede luebat;
is mihi, dum resto, iuvenali guttura pugno
rupit et excussum misisset in aequora, si non
haesissem, quamvis amens, in fune retentus.
inpia turba probat factum; tum denique Bacchus
(Bacchus enim fuerat), veluti clamore solutus
sit sopor aque mero redeant in pectora sensus,
«quid facitis? quis clamor?» ait «qua, dicite, nautae,
huc ope perveni? quo me deferre paratis?»
«pone metum» Proreus, «et quos contingere portus
ede velis!» dixit; «terra sistere petita.»
«Naxon» ait Liber «cursus advertite vestros!
illa mihi domus est, vobis erit hospita tellus.»
per mare fallaces perque omnia numina iurant
sic fore meque iubent pictae dare vela carinae.
dextera Naxos erat: dextra mihi lintea danti
«quid facis, o demens? quis te furor,» inquit «Acoete,»
pro se quisque, «tenet? laevam pete!» maxima nutu
pars mihi significat, pars quid velit ore susurro.
obstipui «capiat» que «aliquis moderamina!» dixi
meque ministerio scelerisque artisque removi.
increpor a cunctis, totumque inmurmurat agmen;
e quibus Aethalion «te scilicet omnis in uno
nostra salus posita est!» ait et subit ipse meumque
explet opus Naxoque petit diversa relicta.
tum deus inludens, tamquam modo denique fraudem
senserit, e puppi pontum prospectat adunca
et flenti similis «non haec mihi litora, nautae,
promisistis» ait, «non haec mihi terra rogata est!
quo merui poenam facto? quae gloria vestra est,
si puerum iuvenes, si multi fallitis unum?»
iamdudum flebam: lacrimas manus inpia nostras
ridet et inpellit properantibus aequora remis.
per tibi nunc ipsum (nec enim praesentior illo
est deus) adiuro, tam me tibi vera referre
quam veri maiora fide: stetit aequore puppis
haud aliter, quam si siccam navale teneret.
illi admirantes remorum in verbere perstant
velaque deducunt geminaque ope currere temptant:
inpediunt hederae remos nexuque recurvo
serpunt et gravidis distinguunt vela corymbis.
ipse racemiferis frontem circumdatus uvis
pampineis agitat velatam frondibus hastam;
quem circa tigres simulacraque inania lyncum
pictarumque iacent fera corpora pantherarum[1].
exsiluere viri, sive hoc insania fecit
sive timor, primusque Medon nigrescere toto
corpore et expresso spinae curvamine flecti
incipit. huic Lycabas «in quae miracula» dixit
«verteris?» et lati rictus et panda loquenti
naris erat, squamamque cutis durata trahebat.
at Libys obstantis dum vult obvertere remos,
in spatium resilire manus breve vidit et illas
iam non esse manus, iam pinnas posse vocari.

alter ad intortos cupiens dare bracchia funes
bracchia non habuit truncoque repandus in undas
corpore desiluit: falcata novissima cauda est,
qualia dividuae sinuantur cornua lunae.
undique dant saltus multaque adspergine rorant
emerguntque iterum redeuntque sub aequora rursus
inque chori ludunt speciem lascivaque iactant
corpora et acceptum patulis mare naribus efflant.
de modo viginti (tot enim ratis illa ferebat)
restabam solus: pavidum gelidumque trementi
corpore vixque meum firmat deus «excute» dicens
«corde metum Diamque tene!» delatus in illam
accessi sacris Baccheaque sacra frequento.»
«Praebuimus longis» Pentheus «ambagibus aures,»
inquit «ut ira mora vires absumere posset.
praecipitem, famuli, rapite hunc cruciataque diris
corpora tormentis Stygiae demittite nocti!»
protinus abstractus solidis Tyrrhenus Acoetes
clauditur in tectis; et dum crudelia iussae
instrumenta necis ferrumque ignesque parantur,
sponte sua patuisse fores lapsasque lacertis
sponte sua fama est nullo solvente catenas.
Perstat Echionides, nec iam iubet ire, sed ipse
vadit, ubi electus facienda ad sacra Cithaeron
cantibus et clara bacchantum voce sonabat.
ut fremit acer equus, cum bellicus aere canoro
signa dedit tubicen pugnaeque adsumit amorem,
Penthea sic ictus longis ululatibus aether
movit, et audito clamore recanduit ira.
Monte fere medio est, cingentibus ultima silvis,
purus ab arboribus, spectabilis undique, campus:
hic oculis illum cernentem sacra profanes
prima videt, prima est insano concita cursu,
prima suum misso violavit Penthea thyrso
mater et «o geminae» clamavit «adeste sorores!
ille aper, in nostris errat qui maximus agris,
ille mihi feriendus aper.» ruit omnis in unum
turba furens; cunctae coeunt trepidumque sequuntur,
iam trepidum, iam verba minus violenta loquentem,
iam se damnantem, iam se peccasse fatentem.
saucius ille tamen «fer opem, matertera» dixit
«Autonoe! moveant animos Actaeonis umbrae!»
illa, quis Actaeon, nescit dextramque precanti
abstulit, Inoo lacerata est altera raptu.
non habet infelix quae matri bracchia tendat,
trunca sed ostendens dereptis vulnera membris
«adspice, mater!» ait. visis ululavit Agave
collaque iactavit movitque per aera crinem
avulsumque caput digitis conplexa cruentis
clamat: «io comites, opus hoc victoria nostra est!»
non citius frondes autumni frigore tactas
iamque male haerentes alta rapit arbore ventus,
quam sunt membra viri manibus direpta nefandis.
talibus exemplis monitae nova sacra frequentant
turaque dant sanctasque colunt Ismenides aras.

Ομηρικοί Ύμνοι, *Εις Αθηνάν*, 28, 4-6.
(τ) Εἰς Ἀθηνᾶν (υ)
Παλλάδ᾽ Ἀθηναίην κυδρὴν θεὸν ἄρχομ᾽ ἀείδειν (ι)
γλαυκῶπιν πολύμητιν ἀμείλιχον ἦτορ ἔχουσαν

παρθένον αἰδοίην ἐρυσίπτολιν ἀλκήεσσαν
Τριτογενῆ, τὴν αὐτὸς ἐγείνατο μητίετα Ζεὺς
σεμνῆς ἐκ κεφαλῆς, πολεμήϊα τεύχε' ἔχουσαν (5)
χρύσεα παμφανόωντα[2]· σέβας δ' ἔχε πάντας ὁρῶντας
ἀθανάτους· ἡ δὲ πρόσθεν Διὸς αἰγιόχοιο
ἐσσυμένως ὥρουσεν ἀπ' ἀθανάτοιο καρήνου
σείσασ' ὀξὺν ἄκοντα· μέγας δ' ἐλελίζετ' Ὄλυμπος
δεινὸν ὑπὸ βρίμης γλαυκώπιδος, ἀμφὶ δὲ γαῖα (10)
σμερδαλέον ἰάχησεν, ἐκινήθη δ' ἄρα πόντος
κύμασι πορφυρέοισι κυκώμενος, ἔσχετο δ' ἅλμη
ἐξαπίνης· στῆσεν δ' Ὑπερίονος ἀγλαὸς υἱὸς
ἵππους ὠκύποδας δηρὸν χρόνον εἰσότε κούρη
εἵλετ' ἀπ' ἀθανάτων ὤμων θεοείκελα τεύχη (15)
Παλλὰς Ἀθηναίη· γήθησε δὲ μητίετα Ζεύς.
Καὶ σὺ μὲν οὕτω χαῖρε Διὸς τέκος αἰγιόχοιο·
αὐτὰρ ἐγὼ καὶ σεῖο καὶ ἄλλης μνήσομ' ἀοιδῆς.

7. **Ομήρου, *Οδύσσεια,* 5. 291-296.**
εἵσατο δ' ὡς ὅτε ῥινὸν ἐν ἠεροειδέϊ πόντῳ.
τὸν δ' ἐξ Αἰθιόπων ἀνιὼν κρείων ἐνοσίχθων
τηλόθεν ἐκ Σολύμων ὀρέων ἴδεν· εἵσατο γάρ οἱ
πόντον ἐπιπλείων. ὁ δ' ἐχώσατο κηρόθι μᾶλλον,
κινήσας δὲ κάρη προτὶ ὃν μυθήσατο θυμόν· (285)
ἆὦ πόποι, ἦ μάλα δὴ μετεβούλευσαν θεοὶ ἄλλως
ἀμφ' Ὀδυσῆϊ ἐμεῖο μετ' Αἰθιόπεσσιν ἐόντος·
καὶ δὴ Φαιήκων γαίης σχεδόν, ἔνθα οἱ αἶσα
ἐκφυγέειν μέγα πεῖραρ ὀϊζύος, ἥ μιν ἱκάνει.
ἀλλ' ἔτι μέν μίν φημι ἄδην ἐλάαν κακότητος. (290)
ὣς εἰπὼν σύναγεν νεφέλας, ἐτάραξε δὲ πόντον
χερσὶ τρίαιναν ἑλών· πάσας δ' ὀρόθυνεν ἀέλλας
παντοίων ἀνέμων, σὺν δὲ νεφέεσσι κάλυψε
γαῖαν ὁμοῦ καὶ πόντον· ὀρώρει δ' οὐρανόθεν νύξ.
σὺν δ' εὖρός τε νότος τ' ἔπεσον ζέφυρός τε δυσαὴς (295)
καὶ βορέης αἰθρηγενέτης, μέγα κῦμα κυλίνδων .
καὶ τότ' Ὀδυσσῆος λύτο γούνατα καὶ φίλον ἦτορ,
ὀχθήσας δ' ἄρα εἶπε πρὸς ὃν μεγαλήτορα θυμόν·
ἆὦ μοι ἐγὼ δειλός, τί νύ μοι μήκιστα γένηται;
δείδω μὴ δὴ πάντα θεὰ νημερτέα εἶπεν, (300)
ἥ μ' ἔφατ' ἐν πόντῳ, πρὶν πατρίδα γαῖαν ἱκέσθαι,
ἄλγε' ἀναπλήσειν· τὰ δὲ δὴ νῦν πάντα τελεῖται.
οἵοισιν νεφέεσσι περιστέφει οὐρανὸν εὐρὺν
Ζεύς, ἐτάραξε δὲ πόντον, ἐπισπέρχουσι δ' ἄελλαι
παντοίων ἀνέμων· νῦν μοι σῶς αἰπὺς ὄλεθρος. (305)

Ομήρου, *Οδύσσεια,* 5. 364-369.
εἷος ὁ ταῦθ' ὥρμαινε κατὰ φρένα καὶ κατὰ θυμόν,
ὦρσε δ' ἐπὶ μέγα κῦμα Ποσειδάων ἐνοσίχθων, (365)
δεινόν τ' ἀργαλέον τε, κατηρεφές, ἤλασε δ' αὐτόν.
ὡς δ' ἄνεμος ζαὴς ἦῶν θημῶνα τινάξῃ
καρφαλέων, τὰ μὲν ἄρ τε διεσκέδασ' ἄλλυδις ἄλλῃ,
ὣς τῆς δούρατα μακρὰ διεσκέδασ'. αὐτὰρ Ὀδυσσεὺς
ἀμφ' ἑνὶ δούρατι βαῖνε, κέληθ' ὡς ἵππον ἐλαύνων, (370)
εἵματα δ' ἐξαπέδυνε, τά οἱ πόρε δῖα Καλυψώ.
αὐτίκα δὲ κρήδεμνον ὑπὸ στέρνοιο τάνυσσεν,
αὐτὸς δὲ πρηνὴς ἁλὶ κάππεσε, χεῖρε πετάσσας,
νηχέμεναι μεμαώς. ἴδε δὲ κρείων ἐνοσίχθων,
κινήσας δὲ κάρη προτὶ ὃν μυθήσατο θυμόν· (375)
οὕτω νῦν κακὰ πολλὰ παθὼν ἁλόω κατὰ πόντον,
εἰς ὅ κεν ἀνθρώποισι διοτρεφέεσσι μιγῇῃς.

ἀλλ᾽ οὐδ᾽ ὡς σε ἔολπα ὀνόσσεσθαι κακότητος.
ὣς ἄρα φωνήσας ἵμασεν καλλίτριχας ἵππους,
ἵκετο δ᾽ εἰς Αἰγάς, ὅθι οἱ κλυτὰ δώματ᾽ ἔασιν. (380)

5η Θεματική Ενότητα:

8. ***Π.Δ., Αριθμοί,* 22. 28- 22. 35.**
(18.) καὶ ἀπεκρίθη Βαλααμ
καὶ εἶπεν τοῖς ἄρχουσιν Βαλακ Ἐὰν δῷ μοι Βαλακ πλήρη τὸν οἶκον αὐτοῦ ἀργυρίου καὶ χρυσίου, οὐ δυνήσομαι παραβῆναι τὸ ῥῆμα κυρίου τοῦ θεοῦ ποιῆσαι αὐτὸ μικρὸν ἢ μέγα ἐν τῇ διανοίᾳ μου· (19.) καὶ νῦν ὑπομείνατε αὐτοῦ καὶ ὑμεῖς τὴν νύκτα ταύτην, καὶ γνώσομαι, τί προσθήσει κύριος λαλῆσαι πρός με. (20.) καὶ ἦλθεν ὁ θεὸς πρὸς Βαλααμ νυκτὸς καὶ εἶπεν αὐτῷ Εἰ καλέσαι σε πάρεισιν οἱ ἄνθρωποι οὗτοι, ἀναστὰς ἀκολούθησον αὐτοῖς· ἀλλὰ τὸ ῥῆμα, ὃ ἂν λαλήσω πρὸς σέ, τοῦτο ποιήσεις. (21.) καὶ ἀναστὰς Βαλααμ τὸ πρωὶ ἐπέσαξεν τὴν ὄνον αὐτοῦ καὶ ἐπορεύθη μετὰ τῶν ἀρχόντων Μωαβ. (22.) καὶ ὠργίσθη θυμῷ ὁ θεὸς ὅτι ἐπορεύθη αὐτός, καὶ ἀνέστη ὁ ἄγγελος τοῦ θεοῦ ἐνδιαβάλλειν αὐτόν, καὶ αὐτὸς ἐπιβεβήκει ἐπὶ τῆς ὄνου αὐτοῦ, καὶ δύο παῖδες αὐτοῦ μετ᾽ αὐτοῦ. (23.) καὶ ἰδοῦσα ἡ ὄνος τὸν ἄγγελον τοῦ θεοῦ ἀνθεστηκότα ἐν τῇ ὁδῷ καὶ τὴν ῥομφαίαν ἐσπασμένην ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ καὶ ἐξέκλινεν ἡ ὄνος ἐκ τῆς ὁδοῦ καὶ ἐπορεύετο εἰς τὸ πεδίον· καὶ ἐπάταξεν τὴν ὄνον τῇ ῥάβδῳ τοῦ εὐθῦναι αὐτὴν ἐν τῇ ὁδῷ. (24.) καὶ ἔστη ὁ ἄγγελος τοῦ θεοῦ ἐν ταῖς αὔλαξιν τῶν ἀμπέλων, φραγμὸς ἐντεῦθεν καὶ φραγμὸς ἐντεῦθεν· (25.) καὶ ἰδοῦσα ἡ ὄνος τὸν ἄγγελον τοῦ θεοῦ προσέθλιψεν ἑαυτὴν πρὸς τὸν τοῖχον καὶ ἀπέθλιψεν τὸν πόδα Βαλααμ· καὶ προσέθετο ἔτι μαστίξαι αὐτήν. (26.) καὶ προσέθετο ὁ ἄγγελος τοῦ θεοῦ καὶ ἀπελθὼν ὑπέστη ἐν τόπῳ στενῷ, εἰς ὃν οὐκ ἦν ἐκκλῖναι δεξιὰν οὐδὲ ἀριστεράν. (27.) καὶ ἰδοῦσα ἡ ὄνος τὸν ἄγγελον τοῦ θεοῦ συνεκάθισεν ὑποκάτω Βαλααμ· καὶ ἐθυμώθη Βαλααμ καὶ ἔτυπτεν τὴν ὄνον τῇ ῥάβδῳ. (28.) καὶ ἤνοιξεν ὁ θεὸς τὸ στόμα τῆς ὄνου, καὶ λέγει τῷ Βαλααμ Τί ἐποίησά σοι ὅτι πέπαικάς με τοῦτο τρίτον; (29.) καὶ εἶπεν Βαλααμ τῇ ὄνῳ Ὅτι ἐμπέπαιχάς μοι· καὶ εἰ εἶχον μάχαιραν ἐν τῇ χειρί μου, ἤδη ἂν ἐξεκέντησά σε. (30.) καὶ λέγει ἡ ὄνος τῷ Βαλααμ Οὐκ ἐγὼ ἡ ὄνος σου, ἐφ᾽ ἧς ἐπέβαινες ἀπὸ νεότητός σου ἕως τῆς σήμερον ἡμέρας; μὴ ὑπερορά-σει ὑπεριδοῦσα ἐποίησά σοι οὕτως; ὁ δὲ εἶπεν Οὐχί. (31.) ἀπεκάλυψεν δὲ ὁ θεὸς τοὺς ὀφθαλμοὺς Βαλααμ, καὶ ὁρᾷ τὸν ἄγγελον κυρίου ἀνθεστηκότα ἐν τῇ ὁδῷ καὶ τὴν μάχαιραν ἐσπασμένην ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ καὶ κύψας προσεκύνησεν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ. (32.) καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ ἄγγελος τοῦ θεοῦ Διὰ τί ἐπάταξας τὴν ὄνον σου τοῦτο τρίτον; καὶ ἰδοὺ ἐγὼ ἐξῆλθον εἰς διαβολήν σου, ὅτι οὐκ ἀστεία ἡ ὁδός σου ἐναντίον μου. (33.) καὶ ἰδοῦσά με ἡ ὄνος ἐξέκλινεν ἀπ᾽ ἐμοῦ τρίτον τοῦτο· καὶ εἰ μὴ ἐξέκλινεν, νῦν οὖν σὲ μὲν ἀπέκτεινα, ἐκείνην δὲ περιεποιησάμην. (34.) καὶ εἶπεν Βαλααμ τῷ ἀγγέλῳ κυρίου Ἡμάρτηκα, οὐ γὰρ ἠπιστάμην ὅτι σύ μοι ἀνθέστηκας ἐν τῇ ὁδῷ εἰς συνάντησιν· καὶ νῦν εἰ μή σοι ἀρέσκει, ἀποστραφήσομαι. (35.) καὶ εἶπεν ὁ ἄγγελος τοῦ θεοῦ πρὸς Βαλααμ Συμπορεύθητι μετὰ τῶν ἀνθρώπων· πλὴν τὸ ῥῆμα, ὃ ἐὰν εἴπω πρὸς σέ, τοῦτο φυλάξῃ λαλῆσαι. καὶ ἐπορεύθη Βαλααμ μετὰ τῶν ἀρχόντων Βαλακ.

9. ***Π.Δ., Παροιμίαι,* 11. 22.**
(19.) υἱὸς δίκαιος γεννᾶται εἰς ζωήν,
διωγμὸς δὲ ἀσεβοῦς εἰς θάνατον.
(20.) βδέλυγμα κυρίῳ διεστραμμέναι ὁδοί,
προσδεκτοὶ δὲ αὐτῷ πάντες ἄμωμοι ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν.
(21.) χειρὶ χεῖρας ἐμβαλὼν ἀδίκως οὐκ ἀτιμώρητος ἔσται,
ὁ δὲ σπείρων δικαιοσύνην λήμψεται μισθὸν πιστόν.

(22.) ὥσπερ ἐνώτιον ἐν ῥινὶ ὑός,
οὕτως γυναικὶ κακόφρονι κάλλος.

***Π.Δ., Παροιμίαι*, 11. 22.**
22 ΩΣ ΕΡΡΙΝΟΝ ΧΡΥΣΟΥΝ ΕΙΣ ΧΟΙΡΟΥ ΜΥΤΗΝ ΟΥΤΩ ΓΥΝΗ ΩΡΑΙΑ ΧΩΡΙΣ ΦΡΟΝΗΣΕΩΣ

6η Θεματική Ενότητα:

10. **Στράβωνος, *Γεωγραφικά*, 4. 1, 6, 15-21.**
μικρὸν δ᾽ ἀπὸ τῆς πόλεως τῶν Μασσαλιωτῶν
προελθοῦσα ὅσον εἰς ἑκατὸν σταδίους ἐπὶ ἄκραν εὐμε- (5)
γέθη πλησίον λατομιῶν τινων ἐντεῦθεν ἄρχεται κολ-
ποῦσθαι καὶ ποιεῖν τὸν Γαλατικὸν κόλπον πρὸς τὸ
᾽Αφροδίσιον τὸ τῆς Πυρήνης ἄκρον· καλοῦσι δ᾽ αὐτὸν
καὶ Μασσαλιωτικόν. ἔστι δ᾽ ὁ κόλπος διπλοῦς· ἐν γὰρ
τῇ αὐτῇ περιγραφῇ δύο κόλπους ἀφορίζον ἔκκειται τὸ (10)
Σήτιον ὄρος, προσλαβὸν καὶ τὴν Βλάσκωνα νῆσον
πλησίον ἱδρυμένην· τῶν δὲ κόλπων ὁ μὲν μείζων ἰδίως
πάλιν καλεῖται Γαλατικός, εἰς ὃν ἐξερεύγεται τὸ τοῦ
῾Ροδανοῦ στόμα, ὁ δ᾽ ἐλάττων ὁ κατὰ Νάρβωνά ἐστι
μέχρι Πυρήνης. ἡ μὲν οὖν Νάρβων ὑπέρκειται τῶν (15)
τοῦ ῎Ατακος ἐκβολῶν καὶ τῆς λίμνης τῆς Ναρβωνίτι-
δος, μέγιστον ἐμπόριον τῶν ταύτῃ, πρὸς δὲ τῷ ῾Ροδα-
νῷ πόλις ἐστὶ καὶ ἐμπόριον οὐ μικρὸν **᾽Αρελᾶτε**· ἴσον
δέ πως διέχει τὰ ἐμπόρια ταῦτα ἀλλήλων τε καὶ τῶν
εἰρημένων ἄκρων, ἡ μὲν Νάρβων τοῦ ᾽Αφροδισίου τὸ (20)
δ᾽ **᾽Αρελᾶτε** τῆς Μασσαλίας. ἑκατέρωθεν δὲ τῆς Νάρ-
βωνος ἄλλοι ποταμοὶ ῥέουσιν οἱ μὲν ἐκ τῶν Κεμμένων
ὀρῶν οἱ δ᾽ ἐκ τῆς Πυρήνης, πόλεις ἔχοντες εἰς ἃς ἀνά-
πλους οὐ πολύς ἐστι μικροῖς πλοίοις. ἐκ μὲν τῆς Πυ-
ρήνης ὅ τε ῾Ρουσκίνων καὶ ὁ ᾽Ιλίβιρρις, πόλιν ἔχων (25)
ὁμώνυμον ἑκάτερος αὐτῶν· τοῦ δὲ ῾Ρουσκίνωνος καὶ
λίμνη πλησίον ἐστὶ καὶ χωρίον ὕφυδρον μικρὸν ὑπὲρ
τῆς θαλάττης, ἁλυκίδων μεστόν, τὸ τοὺς ὀρυκτοὺς
κεστρεῖς ἔχον· δύο γὰρ ἢ τρεῖς ὀρύξαντι πόδας καὶ κα-
θέντι τριόδοντα εἰς ὕδωρ ἰλυῶδες ἔστι περιπεῖραι τὸν (30)
ἰχθὺν ἀξιόλογον τὸ μέγεθος· τρέφεται δὲ ἀπὸ τῆς ἰλύος
καθάπερ αἱ ἐγχέλυες.

11. **Πλουτάρχου, *Σόλων*, 17. 3, 1- 17. 4, 1.**
17.
(1.) Πρῶτον μὲν οὖν τοὺς Δράκοντος νόμους ἀνεῖλε
πλὴν τῶν φονικῶν ἅπαντας διὰ τὴν χαλεπότητα καὶ τὸ
(2.) μέγεθος τῶν ἐπιτιμίων. μία γὰρ ὀλίγου δεῖν ἅπασιν
ὥριστο ζημία τοῖς ἁμαρτάνουσι θάνατος, ὥστε καὶ τοὺς
ἀργίας ἁλόντας ἀποθνήσκειν, καὶ τοὺς λάχανα κλέψαντας
ἢ ὀπώραν ὁμοίως κολάζεσθαι τοῖς ἱεροσύλοις καὶ ἀνδρο-
(3.) φόνοις. διὸ Δημάδης (II p. 443 M.) ὕστερον εὐδοκίμησεν
εἰπών, ὅτι δι᾽ αἵματος, οὐ διὰ μέλανος, τοὺς νόμους ὁ
(4.) Δράκων ἔγραψεν . αὐτὸς δ᾽ ἐκεῖνος ὡς φασιν ἐρωτώμενος,
διὰ τί τοῖς πλείστοις ἀδικήμασι ζημίαν ἔταξε θάνατον,
ἀπεκρίνατο, τὰ μὲν μικρὰ ταύτης ἄξια νομίζειν, τοῖς
δὲ μεγάλοις οὐκ ἔχειν μείζονα.

7η Θεματική Ενότητα:

12. **Θεοδώρου του Στουδίτου, *Επιστολαί*, 6. 34.**
(6.) Θεοκτίστῃ τῇ ἑαυτοῦ μητρί (1τ)
Εἰ οἷόν τε ἦν δάκρυα ἐν γράμμασιν ἀποκομίζειν, ἐμπλήσας ταύτην (2)
μου ἂν τὴν ἐπιστολήν, τιμία καὶ γλυκεῖα καὶ θεοπόθητέ μου μῆτερ,
παρεπεμψάμην σοι ἐν ταύταις ταῖς ἡμέραις. τῷ ὄντι γὰρ οὐκ ἀνεκτῶς

φέρω τὰ περὶ σοῦ ἀκούειν, οὐ λέγω ἐντάφια, ἀλλὰ καὶ νοσήματα (5) ἐπιθανάσιμα. καὶ ἱνατί οὕτως, μῆτέρ μου, εἵλω ἡμᾶς ἐᾶσαι, ἀγαπήσασα τὸν μέλλοντα αἰῶνα, ἐκδημῆσαι ἀφ᾽ ἡμῶν καὶ ἐνδημῆσαι πρὸς Κύριον; ἀλλὰ τὰ ἐκεῖ πάντως ἠγαπήκεις, ἐκ πλείονος πόθου τῇ διαθέσει μετατεθεῖσα, τὴν καλὴν καὶ ἁγίαν μου ἀδελφὴν ὡς μᾶλλον ἐπεθύμησας καταλαβεῖν καὶ τὸν γλυκύν μου κύριον Εὐθύμιον, μᾶλ- (10) λον δὲ τὸν τῶν ἁγίων χορόν. καί, ὦ μῆτερ, πῶς ἐνέγκω, πῶς ἀδακρυτὶ παρελεύσομαι τὴν ἐπιστολὴν διερχόμενος; ἆρα ἀπόκειται τοῦτο τῇ δυστήνῳ μου ζωῇ, ἵνα καὶ τὸν σὸν θάνατον ἀκούσω; ἵνα ἐπιψάλω σοι θρηνῳδῶς; ἵνα ὁρῶν σου τὸν τάφον ἐπιγράψω ἐλεγεῖα; ἵνα ὑπὸ γῆν αὐτὴ σώματι μὲν τεθῇς (πνεύματι γὰρ οἶδ᾽ ὅτι ἐν οὐρανοῖς (15) αὐλισθήσῃ), ἐγὼ δὲ ὑπὲρ γῆν ὦ, ἕλκων ἔτι τὸν ὀδυνηρὸν καὶ πολυαμάρτητόν μου βίον;

Καὶ πῶς ταῦτα ἀνεκτά; μή μοι γένοιτο, πλὴν παραχωρητέον πάντα ἐν τῇ βουλῇ καὶ θελήσει τοῦ ὑπεραγάθου θεοῦ ἡμῶν· καὶ γὰρ οἶδεν ὅ τι συμφέρει ἑκάστῳ ἡμῶν, ἐπίσταται τὸ δέον, συναρμόζει τὸ πρέ- (20) πον, φιλόστοργός ἐστι πατήρ, ἅπαντα καλῶς διατίθησιν, εὐστόχως, εὐβούλως, πανσόφως, παγκάλως, ἀκαταλείπτως. καὶ ὢ τῆς σοφίας καὶ τοῦ βάθους τῶν κριμάτων αὐτοῦ, ὅτι ἀνεξερεύνητοι καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ. προσέλαβεν γοῦν τὸ πρότερον τὴν ἀδελφήν, προσελήψατο δεύτερον τὸν ἀδελφόν, ζητεῖ τὸν τρίτον. τίς εἴη οὗτος; (25) εἰ μὲν αὐτή, μέγα τὸ ἐγκώμιον. τριαδικῆς γὰρ μερίδος ἔπαθλον διανύεις, καλῶς διαμείψασα τὸν βίον, πάντα ἀπολιποῦσα, πάντα δοῦσα θεῷ, τὴν κεφαλήν, τὰ μέλη, σαυτήν, ἐν ἀσκήσει κατατρίψασα τὸ τίμιόν σου σῶμα, πολύθλιπτον βίον διεξανύσασα, μᾶλλον δὲ τὴν στενὴν καὶ τεθλιμμένην ὁδὸν τοῦ Κυρίου διαβαδίσασα καὶ νῦν ἐν (30) γήρει καλῷ ζητοῦσα τὴν ἀνάλυσιν. ταύτην τοίνυν ἀπεύχομαι τέως ἄρτι, πλὴν κράτιστον, ὃ τῷ θεῷ φίλον· καὶ τίς οἰκειοτέρως τὰ περὶ ἡμᾶς βουλεύσεται ἄτερ αὐτοῦ;

<u>Ἀλλά μοι χαῖρε, μῆτερ, καὶ ζῶσα καὶ κοιμωμένη·</u> οὐ γὰρ τεθνήξεις, διότι ζῶσα εἶ. προαιρέσει ἀπενεκρώθης τῷ βίῳ, διότι καλὸν ἀγῶνα (35) ἠγώνισαι, διότι ἐστερήθης τῶν ἐπιγείων, ἵνα τὰ οὐράνια κληρονομήσῃς, διότι τοῖς τοῦ μαρτυρίου ὠμίλησας ἄθλοις ἀναιμωτί, τὰ μέλη σου ἡμᾶς ἀποτεμοῦσα διὰ τὴν ἀγάπην τοῦ Κυρίου. ἀμέριμνος ἀπέρχῃ, ἀδιάθετος· οὐ γὰρ πάρεστίν σοί τι διαθέσθαι ἢ τὸ ἔνδυμά σου τὸ τρύχινον καὶ εἴ τι ἄλλο τῆς ἀσκευάστου ζωῆς σχέδιον. ἀπ᾽ (40) ἐντεῦθεν ἤδη γυμνὴ παρίστασαι τῷ θεῷ, καθαρὰν τῆς τῶν ὑλῶν βορβορώσεως φέρουσα τὴν ψυχήν. ἔχεις δ᾽ ὅ τι ἡμῖν καταλείψεις, τὴν κραταιὰν εὐχήν, ἣν καὶ νηπίοις ἡμῖν οὖσι σχεδὸν κατέπεμπες, σημειοῦσα καὶ κατασφραγίζουσα ἐν ταῖς νυκτεριναῖς ὥραις, λιτὰς ἀνθ᾽ ἡμῶν τῷ Κυρίῳ ἐν παντὶ καιρῷ προσφέρουσα. καταλείψεις δὲ (45) καὶ τὸ ἄοκνόν σου ἐν ταῖς θείαις λειτουργίαις καὶ φίλαγνον καὶ σπουδαῖον καὶ τὸ ἀποστολικὸν καύχημα τοῦ καμάτου· τῷ ὄντι γὰρ πολὺς κάματος ἐκ τῶν ὁσίων σου χειρῶν ἐξελήλυθεν καὶ διεσκέπασεν καὶ διέθαλψεν οὐχ ἡμᾶς μόνους, ἀλλὰ καὶ ἅπασαν τὴν ἀδελφότητα. οἳ καὶ ὡς μητέρα πνευματικὴν ἔχοντές σε καὶ περιέποντες τὰ ἴσα (50) ἡμῖν καταλυποῦνταί σε καὶ ἀνακαλοῦνται.

Ταῦτα ὡς μὴ γινόμενα ἐσχηματίσαμεν ἐν τοῖς γράμμασιν, παρηγορίαν ἡμῖν αὐτοῖς ποιοῦντες καὶ ὑποδεικνύοντές σοι τὰ τῆς καρδίας ἡμῶν, ἅπερ καὶ ἐξ ἑαυτῆς ἐπίστασαι. ἐγὼ τοίνυν, μῆτέρ μου ἁγία, ὡς οἶσθα, εἰ καὶ ἤθελον εἰσελθεῖν, οὐκ εἶχον πῶς διὰ τὴν φροντίδα (55) τὴν ἐπικειμένην μοι ἀναξίως καὶ οὐκ οἶδα ποίῳ λόγῳ. ὡς θαυμαστὸν γάρ, φησίν, εἰ καὶ Σαοὺλ ἐν προφήταις, καί γε Θεόδωρος ἐν ἡγουμένοις. τοῦτό με εἶρξεν, τοῦτό με ἐδέσμευσεν· ἐπεὶ σιδηραῖς ἁλύσεσιν εἰ ἦν κατεπιασμένος, διέρρησσον αὐτὰς καὶ πρὸ προσώπου σου ἱστάμην. νῦν δὲ ἀντὶ ἐμοῦ ἔπεμψά σοι τὸν πρεσβύτερον εἰς μικρὰν (60) παραμυθίαν, ὅτι καὶ αὐτός σοι ποθητὸς καὶ τίμιος, ἵνα ἐν πᾶσι συμπαρῇ τῇ ἀσθενείᾳ σου, ἐπισκεπτόμενος καὶ φροντίζων τὰ δέοντα, κἄν τε ἐπιμένῃς ἐν τοῖς αὐτόθι, ἐπιμένῃ, κἄν τε ἐξέρχῃ, συνεξερχό-

μενος ἅμα τοῦ οἰκονόμου. λοιπὸν ὡς εὐοδώσει ὁ θεὸς καὶ φέρει ἡ ἀσθένεια οὕτως, μῆτερ τιμία, καὶ διαγενοῦ, καὶ μὴ ὑπὲρ δύναμιν (65) ταθῇς θέλουσα ἐξελθεῖν. τάχιον δὲ ὅπως διαφέρῃ ἐν τῇ νόσῳ διάγνωσιν πέμψον ἡμῖν, ἵνα εὐψυχήσωμεν μικρόν· κανόνα δὲ εὐθέως πάντες οἱ ἀδελφοὶ ἐποίησάν σοι καὶ εὐχὴν ἔχουσι διηνεκῆ περὶ τῆς ὑγείας σου. χάρισαι ἡμῖν τὴν ἁγίαν σου εὐχήν, εὐλόγησον ἡμᾶς μητρικαῖς δωρεαῖς, ἄσπασαι ἡμᾶς διὰ τοῦ γράμματος, δὸς ἡμῖν τὴν (70) εἰρήνην, ἣν ἔχεις διὰ τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ καὶ ἕξεις εἰς αἰῶνας αἰώνων.

13. **Οβιδίου, *Μεταμορφώσεις*, 11. 646-656.**

At pater e populo natorum mille suorum
excitat artificem simulatoremque figurae

Morphea: non illo iussos sollertius alter
exprimit incessus vultumque sonumque loquendi;
adicit et vestes et consuetissima cuique
verba; sed hic solos homines imitatur, at alter
fit fera, fit volucris, fit longo corpore serpens:

hunc Icelon superi, mortale Phobetora vulgus
nominat; est etiam diversae tertius artis
Phantasos: ille in humum saxumque undamque trabemque,
quaeque vacant anima, fallaciter omnia transit;
regibus hi ducibusque suos ostendere vultus

nocte solent, populos alii plebemque pererrant.
praeterit hos senior cunctisque e fratribus unum
Morphea, qui peragat Thaumantidos edita, Somnus
eligit et rursus molli languore solutus
deposuitque caput stratoque recondidit alto.

ille volat nullos strepitus facientibus alis
per tenebras intraque morae breve tempus in urbem
pervenit Haemoniam, positisque e corpore pennis
in faciem Ceycis abit sumptaque figura
luridus, exanimi similis, sine vestibus ullis,

coniugis ante torum miserae stetit: uda videtur
barba viri, madidisque gravis fluere unda capillis.
tum lecto incumbens fletu super ora profuso
haec ait: 'agnoscis Ceyca, miserrima coniunx,
an mea mutata est facies nece? respice: nosces

inveniesque tuo pro coniuge coniugis umbram!
nil opis, Alcyone, nobis tua vota tulerunt!
occidimus! falso tibi me promittere noli!
nubilus Aegaeo deprendit in aequore navem
auster et ingenti iactatam flamine solvit,

oraque nostra tuum frustra clamantia nomen

inplerunt fluctus. – non haec tibi nuntiat auctor
ambiguus, non ista vagis rumoribus audis:
ipse ego fata tibi praesens mea naufragus edo.
surge, age, da lacrimas lugubriaque indue nec me

indeploratum sub inania Tartara mitte!'

adicit his vocem Morpheus, quam coniugis illa
crederet esse sui (fletus quoque fundere veros
visus erat), gestumque manus Ceycis habebat.
ingemit Alcyone lacrimans, motatque lacertos

per somnum corpusque petens amplectitur auras

exclamatque: 'mane! quo te rapis? ibimus una.'
voce sua specieque viri turbata soporem
excutit et primo, si sit, circumspicit, illic,
qui modo visus erat; nam moti voce ministri

intulerant lumen. postquam non invenit usquam,
percutit ora manu laniatque a pectore vestes
pectoraque ipsa ferit nec crines solvere curat:
scindit et altrici, quae luctus causa, roganti
'nulla est Alcyone, nulla est' ait. 'occidit una

cum Ceyce suo. solantia tollite verba!

naufragus interiit: vidi agnovique manusque
ad discedentem cupiens retinere tetendi.
umbra fuit, sed et umbra tamen manifesta virique
vera mei. non ille quidem, si quaeris, habebat

adsuetos vultus nec quo prius, ore nitebat:

pallentem nudumque et adhuc umente capillo
infelix vidi! stetit hoc miserabilis ipso
ecce loco!' (et quaerit, vestigia siqua supersint)
'hoc erat, hoc, animo quod divinante timebam,

et ne me fugiens, ventos sequerere, rogabam.

at certe vellem, quoniam periturus abibas,
me quoque duxisses: multum fuit utile tecum
ire mihi; neque enim de vitae tempore quicquam
non simul egissem, nec mors discreta fuisset.

nunc absens perii, iactor quoque fluctibus absens,

et sine me te pontus habet! crudelior ipso
sit mihi mens pelago, si vitam ducere nitar
longius et tanto pugnem superesse dolori!
sed neque pugnabo nec te, miserande, relinquam

et tibi nunc saltem veniam comes, inque sepulcro

si non urna, tamen iunget nos littera: si non
ossibus ossa meis, at nomen nomine tangam.'

plura dolor prohibet, verboque intervenit omni
plangor, et attonito gemitus a corde trahuntur.

mane erat, egreditur tectis ad litus et illum
maesta locum repetit, de quo spectarat euntem,
dumque moratur ibi dumque 'hic retinacula solvit,
hoc mihi discedens dedit oscula litore' dicit
dumque notata locis reminiscitur acta fretumque

prospicit, in liquida, spatio distante, tuetur
nescio quid quasi corpus aqua, primoque, quid illud
esset, erat dubium; postquam paulum adpulit unda,
et, quamvis aberat, corpus tamen esse liquebat,
qui foret, ignorans, quia naufragus, omine mota est

et, tamquam ignoto lacrimam daret, 'heu! miser,' inquit
'quisquis es, et siqua est coniunx tibi!' fluctibus actum
fit propius corpus: quod quo magis illa tuetur,
hoc minus et minus est mentis, iam iamque propinquae
admotum terrae, iam quod cognoscere posset,

cernit: erat coniunx! 'ille est!' exclamat et una
ora, comas, vestem lacerat tendensque trementes
ad Ceyca manus 'sic, o carissime coniunx,
sic ad me, miserande, redis?' ait. adiacet undis
facta manu moles, quae primas aequoris iras

frangit et incursus quae praedelassat aquarum.
insilit huc, mirumque fuit potuisse: volabat
percutiensque levem modo natis aera pennis
stringebat summas ales miserabilis undas,
dumque volat, maesto similem plenumque querellae

ora dedere sonum tenui crepitantia rostro.
ut vero tetigit mutum et sine sanguine corpus,
dilectos artus amplexa recentibus alis
frigida nequiquam duro dedit oscula rostro.
senserit hoc Ceyx, an vultum motibus undae

tollere sit visus, populus dubitabat, at ille
senserat: et tandem, superis miserantibus, ambo
alite mutantur; fatis obnoxius isdem
tunc quoque mansit amor nec coniugiale solutum
foedus in alitibus: coeunt fiuntque parentes,

perque dies placidos hiberno tempore septem
incubat Alcyone pendentibus aequore nidis.
tunc iacet unda maris: ventos custodit et arcet
Aeolus egressu praestatque nepotibus aequor.

14. **Ευριπίδου, *Αποσπάσματα (Nauck),* 798, 1-2.**
798.) πατρὶς καλῶς πράσσουσα τὸν τυχόντ᾽ ἀεὶ
μείζω τίθησι, δυστυχοῦσα δ᾽ ἀσθενῆ[1α].

Ευσταθίου, *Παρεκβολαί εις την Ομήρου Οδύσσειαν,* 1. 273, 43-44.
(Vers.222) ΄Οτι μυριαχοῦ παραφράζων ΄Ομηρος ἑαυτὸν, ποιεῖ τοῦτο
κἀνταῦθα. καὶ φθάσας εἰπεῖν τὸ, αὐτὰρ ἐμοὶ πομπὴν ὀτρύνετε καὶ ἑξῆς τοὺς προσημειωθέν τας δύο
στίχους, φησὶν ἐνταῦθα. ὑμεῖς δ᾽ ὀτρύνεσθε ἅμ᾽ ᾽Ηοῖ φαινομένῃφι, ὡς κέ με τὸν δύστηνον ἐμῆ ς ἐπιβή-
σετε πάτρης, καί περ πολλὰ παθόντα. (Vers.224) ἐπεὶ δὲ ἦν εἰκὸς εἰπεῖν τινα, τί δή ποτε πο λλὰ (40)
παθὼν εἶτα ἐθέλεις ἐπιβῆναι πάτρης; φησίν. ἰδόντα με καὶ λίποι αἰὼν, κτῆσιν ἐμὴν δμῶας τ ε καὶ
ὑψερεφὲς μέγα δῶμα. ἐνδείκνυται δ᾽ ἐν τούτοις ὁ ποιητὴς, ὡς τοιαῦτά τις ἔχων ἀγαθὰ, ἐρ ασθείη ἂν
πατρίδος. ἄλλως γὰρ οὐχ᾽ οὕτω μέγα ἡ πατρίς. εἴγε κατὰ τὴν παροιμίαν, πατρίς ἐστι πᾶ σα ἵνα ἂν πράτ-
τοι τις εὖ[1β]. γυναικὸς δὲ οὐ μέμνηται ᾽Οδυσσεὺς ἐνταῦθα, οὐ μόνον ἵνα μὴ ἀποκναίσῃ οὕτω τὸν ᾽Αλκίνοον
εἰς τὴν πομπὴν τὴν ἐς ᾽Ιθάκην ὃς εὔξεται γαμβρὸν αὐτοῦ τὸν ᾽Οδυσσέα κληθῆναι αὖθι μένο ντα, ἀλλὰ (45)
καὶ διότι οὐ πάνυ μέγα τοῦτο εἰς εὐδαιμονίαν. καὶ οἱ τυχόντες γὰρ ἔχουσι γυναῖκας. Τὸ δὲ λίποι αἰὼν
(274.) ἰδόντα με τὴν ᾽Ιθάκην, οὐ μακράν ἐστι τοῦ εἰπεῖν ὡς ἱέμενος καπνὸν ἀποθρώσκοντα νοῆσαι ἧς γαίης
θανέειν ἱμείρεται. (Vers.226)

Ομήρου, *Οδύσσεια,* 9. 94.
οἱ δ᾽ αἶψ᾽ οἰχόμενοι μίγεν ἀνδράσι Λωτοφάγοισιν·
οὐδ᾽ ἄρα Λωτοφάγοι μήδονθ᾽ ἑτάροισιν ὄλεθρον
ἡμετέροισ᾽, ἀλλά σφι δόσαν λωτοῖο πάσασθαι.
τῶν δ᾽ ὅς τις **λωτοῖο** φάγοι **μελιηδέα καρπόν**[2],
οὐκέτ᾽ ἀπαγγεῖλαι πάλιν ἤθελεν οὐδὲ νέεσθαι, (95)
ἀλλ᾽ αὐτοῦ βούλοντο μετ᾽ ἀνδράσι Λωτοφάγοισι
λωτὸν ἐρεπτόμενοι μενέμεν νόστου τε λαθέσθαι.
τοὺς μὲν ἐγὼν ἐπὶ νῆας ἄγον κλαίοντας ἀνάγκῃ,
νηυσὶ δ᾽ ἐνὶ γλαφυρῇσιν ὑπὸ ζυγὰ δῆσα ἐρύσσας·
αὐτὰρ τοὺς ἄλλους κελόμην ἐρίηρας ἑταίρους (100)
σπερχομένους νηῶν ἐπιβαινέμεν ὠκειάων,
μή πώς τις λωτοῖο φαγὼν νόστοιο λάθηται.
οἱ δ᾽ αἶψ᾽ εἴσβαινον καὶ ἐπὶ κληῖσι καθῖζον,
ἑξῆς δ᾽ ἑζόμενοι πολιὴν ἅλα τύπτον ἐρετμοῖς.
ἔνθεν δὲ προτέρω πλέομεν ἀκαχήμενοι ἦτορ. (105)
(βλ. επίσης για τον λωτό που φυτρώνει στις λίμνες: Αθηναίου, *Δειπνοσοφισταί,* 15. 21, 4).

15. **Ομήρου, *Οδύσσεια,* 2. 332.**
ἦ μάλα Τηλέμαχος φόνον ἤμιν μερμηρίζει. (325)
ἤ τινας ἐκ Πύλου ἄξει ἀμύντορας ἠμαθόεντος,
ἢ ὅ γε καὶ Σπάρτηθεν, ἐπεί νύ περ ἵεται αἰνῶς·
ἠὲ καὶ εἰς ᾽Εφύρην ἐθέλει, πίειραν ἄρουραν,
ἐλθεῖν, ὄφρ᾽ ἔνθεν θυμοφθόρα φάρμακ᾽ ἐνείκῃ,
ἐν δὲ βάλῃ κρητῆρι καὶ ἡμέας πάντας ὀλέσσῃ. (330)
ἄλλος δ᾽ αὖτ᾽ εἴπεσκε νέων ὑπερηνορεόντων·
τίς δ᾽ οἶδ᾽, εἴ κε καὶ αὐτὸς ἰὼν κοίλης ἐπὶ νηὸς
τῆλε φίλων ἀπόληται ἀλώμενος ὥς περ ᾽Οδυσσεύς;
οὕτω κεν καὶ μᾶλλον ὀφέλλειεν πόνον ἄμμιν·

16. **Ψευδο-Απολλοδώρου, *Βιβλιοθήκη*, 1. 53, 5- 1. 54, 9.**
(53.) Κανάκη δὲ ἐγέννησεν ἐκ Ποσειδῶνος Ὁπλέα καὶ Νιρέα καὶ Ἐπωπέα καὶ Ἀλωέα καὶ Τρίοπα. Ἀλωεὺς μὲν οὖν ἔγημεν Ἰφιμέδειαν τὴν Τρίοπος, ἥτις Ποσει- δῶνος ἠράσθη, καὶ συνεχῶς φοιτῶσα ἐπὶ τὴν θάλασσαν, χερσὶν ἀρυομένη τὰ κύματα τοῖς κόλποις ἐνεφόρει. συν- (5) ελθὼν δὲ αὐτῇ Ποσειδῶν δύο ἐγέννησε παῖδας, Ὦτον (54.) καὶ Ἐφιάλτην, τοὺς Ἀλωάδας λεγομένους. οὗτοι κατ' ἐνιαυτὸν ηὔξανον πλάτος μὲν πηχυαῖον μῆκος δὲ ὀρ- γυιαῖον· ἐννέα δὲ ἐτῶν γενόμενοι, καὶ τὸ μὲν πλάτος πηχῶν ἔχοντες ἐννέα τὸ δὲ μέγεθος ὀργυιῶν ἐννέα, πρὸς θεοὺς μάχεσθαι διενοοῦντο, καὶ τὴν μὲν Ὄσσαν (5) ἐπὶ τὸν Ὄλυμπον ἔθεσαν, ἐπὶ δὲ τὴν Ὄσσαν θέντες τὸ Πήλιον διὰ τῶν ὀρῶν τούτων ἠπείλουν εἰς οὐρανὸν ἀναβήσεσθαι , καὶ τὴν μὲν θάλασσαν χώσαντες τοῖς ὄρεσι ἐκποιήσειν ἔλεγον ἤπειρον, τὴν δὲ γῆν θάλασσαν.
(55.) ἐμνῶντο δὲ Ἐφιάλτης μὲν Ἥραν Ὦτος δὲ Ἄρτεμιν. ἔδη- σαν δὲ καὶ Ἄρην. τοῦτον μὲν οὖν Ἑρμῆς ἐξέκλεψεν, ἀνεῖλε δὲ τοὺς Ἀλωάδας ἐν Νάξῳ Ἄρτεμις δι' ἀπάτης· ἀλλάξασα γὰρ τὴν ἰδέαν εἰς ἔλαφον διὰ μέσων αὐτῶν ἐπήδησεν, οἱ δὲ βουλόμενοι εὐστοχῆσαι τοῦ θηρίου (5) ἐφ' ἑαυτοὺς ἠκόντισαν.

Ψευδο-Απολλοδώρου, *Βιβλιοθήκη*, 1. 34, 8–1. 35, 1.
(34.) περὶ μὲν οὖν Δήμητρος ταῦτα λέγεται· Γῆ δὲ περὶ Τιτάνων ἀγανακτοῦσα γεννᾷ Γίγαντας ἐξ Οὐρανοῦ, μεγέθει μὲν σωμάτων ἀνυπερβλήτους, δυνάμει δὲ ἀκαταγωνίστους, οἳ φοβεροὶ μὲν ταῖς ὄψεσι κατεφαί- νοντο, καθειμένοι βαθεῖαν κόμην ἐκ κεφαλῆς καὶ γε- (5) νείων, εἶχον δὲ τὰς βάσεις φολίδας δρακόντων. ἐγέ- νοντο δέ, ὡς μέν τινες λέγουσιν, ἐν Φλέγραις, ὡς δὲ ἄλλοι, ἐν Παλλήνῃ. ἠκόντιζον δὲ εἰς οὐρανὸν πέτρας (35.) καὶ δρῦς ἡμμένας. διέφερον δὲ πάντων Πορφυρίων τε καὶ Ἀλκυονεύς, ὃς δὴ καὶ ἀθάνατος ἦν ἐν ᾗπερ ἐγεν- νήθη γῇ μαχόμενος. οὗτος δὲ καὶ τὰς Ἡλίου βόας ἐξ Ἐρυθείας ἤλασε. τοῖς δὲ θεοῖς λόγιον ἦν ὑπὸ θεῶν μὲν μηδένα τῶν Γιγάντων ἀπολέσθαι δύνασθαι, συμμαχοῦν- (5) τος δὲ θνητοῦ τινος τελευτήσειν. αἰσθομένη δὲ Γῆ τοῦτο ἐζήτει φάρμακον, ἵνα μηδ' ὑπὸ θνητοῦ δυνηθῶ- σιν ἀπολέσθαι. Ζεὺς δ' ἀπειπὼν φαίνειν Ἠοῖ τε καὶ Σελήνῃ καὶ Ἡλίῳ τὸ μὲν φάρμακον αὐτὸς ἔτεμε φθά- σας, Ἡρακλέα δὲ σύμμαχον δι' Ἀθηνᾶς ἐπεκαλέσατο. (10)

8η Θεματική Ενότητα:

17. ***Π.Δ., Τωβίτ (Κώδ. Βατικανός + Κώδ. Αλεξανδρινός)*, 6. 8 – 6. 9.**
6.
(1.) Οἱ δὲ πορευόμενοι τὴν ὁδὸν ἦλθον ἐσπέρας ἐπὶ τὸν Τίγριν πο- ταμὸν καὶ ηὐλίζοντο ἐκεῖ. (2.) τὸ δὲ παιδάριον κατέβη περικλύσασθαι, καὶ ἀνεπήδησεν ἰχθὺς ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ καὶ ἐβουλήθη καταπιεῖν τὸ παιδάριον. (3.) ὁ δὲ ἄγγελος εἶπεν αὐτῷ Ἐπιλαβοῦ τοῦ ἰχθύος. καὶ ἐκράτησεν τὸν ἰχθὺν τὸ παιδάριον καὶ ἀνέβαλεν αὐτὸν ἐπὶ τὴν γῆν. (4.) καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ ἄγγελος Ἀνάτεμε τὸν ἰχθὺν καὶ λαβὼν τὴν καρ- δίαν καὶ τὸ ἧπαρ καὶ τὴν χολὴν θὲς ἀσφαλῶς. (5.) καὶ ἐποίησεν τὸ παιδάριον ὡς εἶπεν αὐτῷ ὁ ἄγγελος, τὸν δὲ ἰχθὺν ὀπτήσαντες ἔφαγον. ᾧ (6.) καὶ ὥδευον ἀμφότεροι, ἕως ἤγγισαν ἐν Ἐκβατάνοις. (7.) καὶ εἶπεν τὸ παιδάριον τῷ ἀγγέλῳ Αζαρια ἄδελφε, τί ἐστιν τὸ ἧ- παρ καὶ ἡ καρδία καὶ ἡ χολὴ τοῦ ἰχθύος; (8.) καὶ εἶπεν αὐτῷ Ἡ καρδία καὶ τὸ ἧπαρ, ἐάν τινα ὀχλῇ δαιμόνιον ἢ πνεῦμα πονηρόν, ταῦτα δεῖ καπνίσαι ἐνώπιον ἀνθρώπου ἢ γυναικός, καὶ οὐκέτι οὐ μὴ

ὀχληθῇ· (9.) ἡ δὲ χολή, ἐγχρῖσαι ἄνθρωπον, ὃς ἔχει λευκώματα ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ ἰαθήσεται.

9η Θεματική Ενότητα:

18. **Πλουτάρχου, *Αλέξανδρος*, 67. 8, 1-4.**
ἐπεὶ δ᾽ ἦκε τῆς Γεδρωσίας εἰς τὸ βασίλειον, αὖθις ἀνελάμβανε τὴν στρα-
(8.) τιὰν πανηγυρίζων. λέγεται δ᾽ **αὐτὸν μεθύοντα** θεωρεῖν ἀγῶνας χορῶν, τὸν δ᾽ ἐρώμενον Βαγώαν χορεύοντα νικῆσαι καὶ κεκοσμημένον διὰ τοῦ θεάτρου παρελθόντα καθίσαι παρ᾽ αὐτόν· ἰδόντας δὲ τοὺς Μακεδόνας κροτεῖν καὶ βοᾶν φιλῆσαι κελεύοντας, ἄχρι οὗ περιβαλὼν κατ- (5)
εφίλησεν.

Πλουτάρχου, *Περί της Αλεξάνδρου τύχης ή αρετής*, 337, E, 10-337, F, 5.
(E.) δ᾽ ὡς ἐπὶ σκηνῆς δορυφόρημα κωφὸν διεξῆλθε τῆς οἰκουμένης.
καί κε γυνὴ φέροι ἄχθος, ἐπεί κεν ἀνὴρ ἀναθείη·(2)
(Aristoph. Equ. 1056) τοὐναντίον μὲν οὖν εἴποι τις ἄν, (3)
ὅτι λαβεῖν καὶ ἀναθέσθαι δύναμιν καὶ πλοῦτον καὶ ἀρχὴν καὶ γυναικός ἐστι καὶ παιδός· (Ὀάρσῃ καὶ Δαρείῳ Βαγώας (5)
ὁ εὐνοῦχος ἀράμενος ἐπέθηκε τὴν Περσῶν βασιλείαν·)
τὸ δὲ λαβόντα μεγάλην ἐξουσίαν ἐνεγκεῖν καὶ μεταχειρίσασθαι καὶ μὴ συντριβῆναι μηδὲ διαστραφῆναι τῷ βάρει καὶ μεγέθει τῶν πραγμάτων, ἀνδρός ἐστιν ἀρετὴν καὶ φρόνημα καὶ νοῦν ἔχοντος· ἣν Ἀλέξανδρος ἔσχεν, ᾧ (10)
(F.) μέθην τινὲς ἐγκαλοῦσι καὶ οἴνωσιν . ὁ δ᾽ ἦν μέγας, ἐν τοῖς πράγμασι νήφων καὶ μὴ μεθυσθεὶς μηδὲ βακχευθεὶς ὑπ᾽ ἐξουσίας καὶ δυνάμεως, ἧς μικρὸν ἕτεροι μεταλαβόντες καὶ ἀπογευσάμενοι κρατεῖν ἑαυτῶν οὐ δύνανται (Eur. Erechth. fr. 362, 29)· (5)

Πλουτάρχου, *Αλέξανδρος*, 17. 8, 1- 17. 9, 4.
(8.) αὐτὸς δ᾽ Ἀλέξανδρος ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς οὐδὲν τοιοῦτον τερατευσάμενος, ὁδοποιῆσαί φησι τὴν λεγομένην Κλίμακα (9.) καὶ διελθεῖν ὁρμήσας ἐκ Φασηλίδος. διὸ καὶ πλείονας ἡμέρας ἐν τῇ πόλει διέτριψεν· ἐν αἷς καὶ Θεοδέκτου τεθνηκότος (ἦν δὲ Φασηλίτης) ἰδὼν εἰκόνα [ἀνα]κειμένην ἐν ἀγορᾷ, μετὰ δεῖπνον ἐπεκώμασε μεθύων καὶ τῶν στεφάνων ἐπέρριψε πολλούς, οὐκ ἄχαριν ἀποδιδοὺς ἐν παιδιᾷ τιμὴν (5)
τῇ γενομένῃ δι᾽ Ἀριστοτέλην καὶ φιλοσοφίαν ὁμιλίᾳ πρὸς τὸν ἄνδρα.

Πλουτάρχου, *Αλέξανδρος*, 69. 6, 6-7.
(6.) Ὁ δὲ Καλανὸς ἐνταῦθα χρόνον οὐ πολὺν ὑπὸ κοιλίας ἐνοχληθείς, ᾐτήσατο πυρὰν αὑτῷ γενέσθαι· καὶ κομισθεὶς ἵππῳ πρὸς αὐτήν, ἐπευξάμενος καὶ κατασπείσας ἑαυτὸν καὶ τῶν τριχῶν ἀπαρξάμενος, ἀναβαίνων ἐδεξιοῦτο τοὺς παρόντας τῶν Μακεδόνων καὶ παρεκάλει τὴν ἡμέραν (5)
ἐκείνην ἡδέως γενέσθαι καὶ μεθυσθῆναι μετὰ τοῦ βασι-
λέως, αὐτὸν δ᾽ ἐκεῖνον ἔφη μετ᾽ ὀλίγον χρόνον ἐν Βαβυ-
(7.) λῶνι ὄψεσθαι.

Πλουτάρχου, *Αλέξανδρος*, 38. 2, 3-4.
(1.) Ἐκ τούτου μέλλων ἐξελαύνειν ἐπὶ Δαρεῖον, ἔτυχε μὲν εἰς μέθην τινὰ καὶ παιδιὰν τοῖς ἑταίροις ἑαυτὸν δεδωκώς, ὥστε καὶ γύναια συμπίνειν, ἐπὶ κῶμον ἥκοντα
(2.) πρὸς τοὺς ἑραστάς. ἐν δὲ τούτοις εὐδοκιμοῦσα μάλιστα Θαΐς ἡ Πτολεμαίου τοῦ βασιλεύσαντος ὕστερον ἑταίρα, γένος Ἀττική, τὰ μὲν ἐμμελῶς ἐπαινοῦσα, τὰ δὲ παίζουσα

πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον, ἅμα τῇ μέθῃ λόγον εἰπεῖν προήχθη,
τῷ μὲν τῆς πατρίδος ἤθει πρέποντα, μείζονα δ' ἢ καθ' (5)
(3.) αὐτήν.

19. **Βιργιλίου, *Αινειάς*, 3. 26-28 και 3. 39-40.**

sacra Dionaeae matri divisque ferebam

auspicibus coeptorum operum, superoque nitentem
caelicolum regi mactabam in litore taurum.
forte fuit iuxta tumulus, quo cornea summo
virgulta et densis hastilibus horrida myrtus.
accessi viridemque ab humo convellere silvam

conatus, ramis tegerem ut frondentibus aras,
horrendum et dictu video mirabile monstrum.
nam quae prima solo ruptis radicibus arbos
vellitur, huic atro liquuntur sanguine guttae[1β]
et terram tabo maculant. mihi frigidus horror

membra quatit gelidusque coit formidine sanguis.
rursus et alterius lentum convellere vimen
insequor et causas penitus temptare latentis;
ater et alterius sequitur de cortice sanguis.
multa movens animo Nymphas venerabar agrestis

Gradivumque patrem, Geticis qui praesidet arvis,
rite secundarent visus omenque levarent.
tertia sed postquam maiore hastilia nisu
adgredior genibusque adversae obluctor harenae,
(eloquar an sileam?) gemitus lacrimabilis imo

auditur tumulo et vox reddita fertur ad auris:[2β]
«quid miserum, Aenea, laceras? iam parce sepulto,
parce pias scelerare manus. non me tibi Troia
externum tulit aut cruor hic de stipite manat.
heu fuge crudelis terras, fuge litus avarum:

nam Polydorus ego. hic confixum ferrea texit
telorum seges et iaculis increvit acutis.»
tum vero ancipiti mentem formidine pressus
obstipui steteruntque comae et vox faucibus haesit.
Hunc Polydorum auri quondam cum pondere magno

infelix Priamus furtim mandarat alendum
Threicio regi, cum iam diffideret armis
Dardaniae cingique urbem obsidione videret.
ille, ut opes fractae Teucrum et Fortuna recessit,
res Agamemnonias victriciaque arma secutus

fas omne abrumpit: Polydorum obtruncat, et auro
vi potitur. quid non mortalia pectora cogis,
auri sacra fames! postquam pavor ossa reliquit,
delectos populi ad proceres primumque parentem
monstra deum refero, et quae sit sententia posco.

omnibus idem animus, scelerata excedere terra,
linqui pollutum hospitium et dare classibus Austros.
ergo instauramus Polydoro funus, et ingens
aggeritur tumulo tellus; stant Manibus arae
caeruleis maestae vittis atraque cupresso,

et circum Iliades crinem de more solutae;
inferimus tepido spumantia cymbia lacte
sanguinis et sacri pateras, animamque sepulcro
condimus et magna supremum voce ciemus.
Inde ubi prima fides pelago, placataque venti

dant maria et lenis crepitans vocat Auster in altum,
deducunt socii navis et litora complent;
provehimur portu terraeque urbesque recedunt.
sacra mari colitur medio gratissima tellus
Nereidum matri et Neptuno Aegaeo,

quam pius arquitenens oras et litora circum
errantem Mycono e celsa Gyaroque revinxit,
immotamque coli dedit et contemnere ventos.
huc feror, haec fessos tuto placidissima portu
accipit; egressi veneramur Apollinis urbem.

rex Anius, rex idem hominum Phoebique sacerdos,
vittis et sacra redimitus tempora lauro
occurrit; veterem Anchisen agnovit amicum.
iungimus hospitio dextras et tecta subimus.

20. ***Π.Δ., Βασιλειών Β΄,* 6. 6 - 6. 7.**

6.

(1.) Καὶ συνήγαγεν ἔτι Δαυιδ πάντα νεανίαν ἐξ Ισραηλ ὡς ἑβδομήκοντα χιλιάδας. (2.) καὶ ἀνέστη καὶ ἐπορεύθη Δαυιδ καὶ πᾶς ὁ λαὸς ὁ μετ᾽ αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἀρχόντων Ιουδα ἐν ἀναβάσει τοῦ ἀναγαγεῖν ἐκεῖθεν τὴν κιβωτὸν τοῦ θεοῦ, ἐφ᾽ ἣν ἐπεκλήθη τὸ ὄνομα κυρίου τῶν δυνάμεων καθημένου ἐπὶ τῶν χερουβιν ἐπ᾽ αὐτῆς. (3.) καὶ ἐπεβίβασεν τὴν κιβωτὸν κυρίου ἐφ᾽ ἅμαξαν καινὴν καὶ ἦρεν αὐτὴν ἐξ οἴκου Αμιναδαβ τοῦ ἐν τῷ βουνῷ· καὶ Οζα καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ υἱοὶ Αμιναδαβ ἦγον τὴν ἅμαξαν (4.) σὺν τῇ κιβωτῷ, καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ ἐπορεύοντο ἔμπροσθεν τῆς κιβωτοῦ. (5.) καὶ Δαυιδ καὶ οἱ υἱοὶ Ισραηλ παίζοντες ἐνώπιον κυρίου ἐν ὀργάνοις ἡρμοσμένοις ἐν ἰσχύι καὶ ἐν ᾠδαῖς καὶ ἐν κινύραις καὶ ἐν νάβλαις καὶ ἐν τυμπάνοις καὶ ἐν κυμβάλοις καὶ ἐν αὐλοῖς. (6.) καὶ παραγίνονται ἕως ἅλω Νωδαβ, καὶ ἐξέτεινεν Οζα τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπὶ τὴν κιβωτὸν τοῦ θεοῦ κατασχεῖν αὐτὴν καὶ ἐκράτησεν αὐτήν, ὅτι περιέσπασεν αὐτὴν ὁ μόσχος, τοῦ κατασχεῖν αὐτήν. (7.) καὶ ἐθυμώθη κύριος τῷ Οζα, καὶ ἔπαισεν αὐτὸν ἐκεῖ ὁ θεός, καὶ ἀπέθανεν ἐκεῖ

παρὰ τὴν κιβωτὸν τοῦ κυρίου ἐνώπιον τοῦ θεοῦ. (8.) καὶ ἠθύμησεν Δαυιδ ὑπὲρ οὗ διέκοψεν κύριος διακοπὴν ἐν τῷ Οζα· καὶ ἐκλήθη ὁ τόπος ἐκεῖνος Διακοπὴ Οζα ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης. (9.) καὶ ἐφοβήθη Δαυιδ τὸν κύριον ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ λέγων Πῶς εἰσελεύσεται πρός με ἡ κιβωτὸς κυρίου; (10.) καὶ οὐκ ἐβούλετο Δαυιδ τοῦ ἐκκλῖναι πρὸς αὐτὸν τὴν κιβωτὸν διαθήκης κυρίου εἰς τὴν πόλιν Δαυιδ, καὶ ἀπέκλινεν αὐτὴν Δαυιδ εἰς οἶκον Αβεδδαρα τοῦ Γεθθαίου. (11.) καὶ ἐκάθισεν ἡ κιβωτὸς τοῦ κυρίου εἰς οἶκον Αβεδδαρα τοῦ Γεθθαίου μῆνας τρεῖς· καὶ εὐλόγησεν κύριος ὅλον τὸν οἶκον Αβεδδαρα καὶ πάντα τὰ αὐτοῦ.

10η Θεματική Ενότητα:

21. **Ηροδότου, *Ιστορίαι*, 2. 46, 14-16.**

(46.) Τὰς δὲ δὴ αἶγας καὶ τοὺς τράγους τῶνδε εἵνεκα οὐ θύουσι Αἰγυπτίων οἱ εἰρημένοι. Τὸν Πᾶνα τῶν ὀκτὼ θεῶν λογίζονται εἶναι οἱ Μενδήσιοι, τοὺς δὲ ὀκτὼ θεοὺς τούτους προτέρους τῶν δυώδεκα θεῶν φασι γενέσθαι· γράφουσί τε ὑι δὴ καὶ γλύφουσι οἱ ζωγράφοι καὶ οἱ ἀγαλματοποιοὶ τοῦ (5) Πανὸς τὤγαλμα κατά περ Ἕλληνες αἰγοπρόσωπον καὶ τραγοσκελέα, οὔτι τοιοῦτον νομίζοντες εἶναί μιν ἀλλ᾽ ὅμοιον τοῖσι ἄλλοισι θεοῖσι· ὅτεο δὲ εἵνεκα τοιοῦτον γράφουσι αὐτόν, οὔ μοι ἥδιόν ἐστι λέγειν. Σέβονται δὲ πάντας τοὺς αἶγας οἱ Μενδήσιοι, καὶ μᾶλλον τοὺς ἔρσενας τῶν θηλέων, (10) καὶ τούτοισι οἱ αἰπόλοι τιμὰς μέζονας νέμουσι· ἐκ δὲ τούτων ἕνα μάλιστα, ὅστις ἐπεὰν ἀποθάνῃ, πένθος μέγα παντὶ τῷ Μενδησίῳ νομῷ τίθεται. Καλέεται δὲ ὅ τε τράγος καὶ ὁ Πὰν αἰγυπτιστὶ Μένδης. Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ νομῷ τούτῳ ἐπ᾽ ἐμέο τοῦτο τὸ τέρας· γυναικὶ τράγος ἐμίσγετο (15) ἀναφανδόν· τοῦτο ἐς ἐπίδεξιν ἀνθρώπων ἀπίκετο[1].

Πλινίου του πρεσβυτέρου, *Φυσική Ιστορία*, 8. 64.

LXVIII.

eidem alexandro et equi magna raritas contigit. bucephalan eum vocarunt sive ab aspectu torvo sive ab insigni taurini capitis armo inpressi. xiii talentis ferunt ex philonici pharsalii grege emptum, etiam tum puero capto eius decore. neminem hic alium quam alexandrum regio instratu ornatus recepit in sedem, alias passim recipiens. idem in proeliis memoratae cuiusdam perhibetur operae, thebarum oppugnatione vulneratus in alium transire alexandrum non passus, multa praeterea eiusdem modi, propter quae rex defuncto ei duxit exequias urbemque tumulo circumdedit nomine eius. nec caesaris dictatoris quemquam alium recepisse dorso equus traditur, idemque similes humanis pedes priores habuisse, hac effigie locatus ante veneris genetricis aedem. fecit et Divus Augustus equo tumulum, de quo germanici caesaris carmen est. agrigenti conplurium equorum tumuli pyramides habent. equum adamatum a samiramide usque in coitum iuba auctor est[2]. scythici quidem equitatus equorum gloria strepunt: occiso regulo ex provocatione dimicante hostem, cum ad spoliandum venisset, ab equo eius ictibus morsuque confectum; alium detracto oculorum operimento et cognito cum matre coitu petiisse praerupta atque exanimatum. aequa ex causa in reatino agro laceratum prorigam invenimus. namque et cognationum intellectus his est, atque in grege prioris anni sororem libentius etiam quam matrem equa comitatur. docilitas tanta est, ut universus sybaritani exercitus equitatus ad symphoniae cantum saltatione quadam moveri solitus inveniatur. iidem praesagiunt pugnam et amissos lugent dominos: lacrimas interdum desiderio fundunt. interfecto Nicomede rege equus eius inedia vitam finivit. phylarchus refert centaretum e galatis, in proelio occiso antiocho, potitum equo eius conscendisse ovantem, at illum indignatione accensum domitis frenis, ne regi posset, praecipitem in abrupta isse exanimatumque una. philistus a dionysio relictum in caeno haerentem, ut se evellisset, secutum vestigia domini examine apium iubae inhaerente, eoque ostento tyrannidem a dionysio occupatam.

Αριστοτέλους, *Των Περί τα Ζώα Ιστοριών*, 584 b, 6-9.

(584 b)Ὅσα μὲν οὖν γίνεται πρό- (1)
τερα τῶν ἑπτὰ μηνῶν, οὐδὲν οὐδαμῇ δύναται ζῆν· τὰ δ᾽ ἑπτάμηνα γόνιμα γίνεται πρῶτον, ἀσθενῆ δὲ τὰ πολλά (διὸ καὶ σπαργανοῦσιν ἐρίοις αὐτά), πολλὰ δὲ καὶ τῶν πόρων ἐνίους

ἔχοντα ἀσχίστους, οἷον ὤτων καὶ μυκτήρων· ἀλλ᾽ ἐπαυξανο- (5)
μένοις διαρθροῦται, καὶ βιοῦσι πολλὰ καὶ τῶν τοιούτων. Τὰ δ᾽
ὀκτάμηνα περὶ μὲν Αἴγυπτον καὶ ἐν ἐνίοις τόποις, ὅπου εὐέκ-
φοροι αἱ γυναῖκες καὶ φέρουσί τε πολλὰ ῥᾳδίως καὶ τίκτου-
σι, καὶ γενόμενα δύναται ζῆν, **κἂν τερατώδη γένηται** [3], ἐν-
ταῦθα μὲν ζῇ τὰ ὀκτάμηνα καὶ ἐκτρέφεται, ἐν δὲ τοῖς περὶ (10)
τὴν Ἑλλάδα τόποις ὀλίγα πάμπαν σώζεται, τὰ δὲ πολλὰ
ἀπόλλυται· καὶ διὰ τὴν ὑπόληψιν, κἂν σωθῇ τι, νομίζου-
σιν οὐκ ὀκτάμηνον εἶναι τὸ γεγενημένον, ἀλλὰ λαθεῖν ἑαυ-
τὰς αἱ γυναῖκες συλλαβοῦσαι πρότερον.

Αριστοτέλους, *Περί Ζωίων Γενέσεως*, 775a, 5-8 και 775a, 11b-16.
(775a.) …Γίγνεται δὲ ἀνάπηρα μᾶλλον ἐν τοῖς ἀνθρώποις τὰ ἄρ- (4)
ρενα τῶν θηλέων, ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις οὐθὲν μᾶλλον. αἴτιον δ᾽ (5)
ὅτι ἐν τοῖς ἀνθρώποις πολὺ διαφέρει τὸ ἄρρεν τοῦ θήλεος τῇ
θερμότητι τῆς φύσεως, διὸ κινητικώτερά ἐστι κυούμενα τὰ
ἄρρενα τῶν θηλέων· διὰ δὲ τὸ κινεῖσθαι θραύεται μᾶλλον·
εὔφθαρτον γὰρ τὸ νέον διὰ τὴν ἀσθένειαν. διὰ τὴν αὐτὴν δὲ
ταύτην αἰτίαν καὶ τελειοῦται τὰ θήλεα τοῖς ἄρρεσιν οὐχ ὁ- (10)
μοίως ἐν ταῖς γυναιξίν, ⟨ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις ζῴοις ὁμοίως· (11a)
οὐθὲν γὰρ ὑστερεῖ τὸ θῆλυ πλέον τοῦ ἄρρενος ὥσπερ (11b)
ἐν ταῖς γυναιξίν·⟩ ἐν μὲν γὰρ τῇ μητρὶ ἐν πλείονι (11c)
χρόνῳ διακρίνεται τὸ θῆλυ τοῦ ἄρρενος, ἐξελθόντων δὲ πάντα (12)
πρότερον ἐπιτελεῖται οἷον ἥβη καὶ ἀκμὴ καὶ γῆρας τοῖς
θήλεσιν ἢ τοῖς ἄρρεσιν· **ἀσθενέστερα γάρ ἐστι καὶ ψυχρότερα**
τὰ θήλεα τὴν φύσιν, καὶ δεῖ ὑπολαμβάνειν ὥσπερ ἀναπη- (15)
ρίαν εἶναι τὴν θηλύτητα φυσικήν[3]. ἔσω μὲν οὖν διακρίνεται
διὰ τὴν ψυχρότητα βραδέως (ἡ γὰρ διάκρισις πέψις ἐστί,
πέττει δ᾽ ἡ θερμότης, εὔπεπτον δὲ τὸ θερμότερον), ἐκτὸς δὲ
διὰ τὴν ἀσθένειαν ταχὺ συνάπτει πρὸς τὴν ἀκμὴν καὶ τὸ
γῆρας· πάντα γὰρ τὰ ἐλάττω πρὸς τὸ τέλος ἔρχεται θᾶτ- (20)
τον ὥσπερ καὶ ἐν τοῖς κατὰ τέχνην ἔργοις καὶ ἐν τοῖς ὑπὸ
φύσεως συνισταμένοις.

Σούδα, αλφαβητικό γράμμα έψιλον, 1049, 8.
(1049.) Ἔμπουσα· φάντασμα δαιμονιῶδες ὑπὸ τῆς Ἑκάτης ἐπιπεμπό-
μενον καὶ φαινόμενον τοῖς δυστυχοῦσιν. ὃ δοκεῖ πολλὰς μορφὰς
ἀλλάσσειν. Ἀριστοφάνης Βατράχοις. Ἔμπουσα δὲ παρὰ τὸ ἑνὶ ποδίζειν, ἤγουν τοῦ τὸν ἕτερον πόδα χαλκοῦν ἔχειν. ἢ ὅτι ἀπὸ σκοτεινῶν τόπων ἐφαίνετο τοῖς μυουμένοις. ἐκαλεῖτο δὲ αὕτη καὶ Οἰνοπώλη. (5)
οἱ δέ, ὅτι ἐξηλλάττετο τὴν μορφήν. δοκεῖ δὲ καὶ ταῖς μεσημβρίαις
φαντάζεσθαι, ὅταν τοῖς κατοιχομένοις ἐναγίζωσιν. ἔνιοι δὲ τὴν αὐτὴν
τῇ Ἑκάτῃ. Ὀνοκώλη δέ, ὅτι ὄνου πόδα ἔχει[4]· ὃ λέγουσι βολίτινον,
τουτέστιν ὄνειον. βόλιτος γὰρ κυρίως τῶν ὄνων τὸ ἀποπάτημα.
Ἀριστοφάνης Βατράχοις· καὶ μὴν ὁρῶ νὴ τὸν Δία θηρίον μέγα. ποῖόν (10)
τι; δεινόν· παντοδαπὸν γοῦν γίνεται· τοτὲ μέν γε βοῦς, νυνὶ δ᾽ ὀρεύς,
τοτὲ δ᾽ αὖ γυνὴ ὡραιοτάτη τις. ποῦ ἐστίν; ἐπ᾽ αὐτὴν ἴω. ἀλλ᾽ οὐκέτ᾽
αὖ γυνή ἐστιν, ἀλλ᾽ ἤδη κύων. Ἔμπουσα τοίνυν ἐστί. πυρὶ γοῦν
λάμπεται ἅπαν τὸ πρόσωπον καὶ σκέλος χαλκοῦν ἔχει.

***Π.Δ., Τωβίτ (Κώδ. Βατικανός + Κώδ. Αλεξανδρινός)*, 6. 8- 6. 9.**
6.
(1.) Οἱ δὲ πορευόμενοι τὴν ὁδὸν ἦλθον ἑσπέρας ἐπὶ τὸν Τίγριν ποταμὸν καὶ ηὐλίζοντο ἐκεῖ. (2.) τὸ δὲ παιδάριον κατέβη περικλύσασθαι,
καὶ ἀνεπήδησεν ἰχθὺς ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ καὶ ἐβουλήθη καταπιεῖν
τὸ παιδάριον. (3.) ὁ δὲ ἄγγελος εἶπεν αὐτῷ Ἐπιλαβοῦ τοῦ ἰχθύος. καὶ
ἐκράτησεν τὸν ἰχθὺν τὸ παιδάριον καὶ ἀνέβαλεν αὐτὸν ἐπὶ τὴν γῆν.
(4.) καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ ἄγγελος Ἀνάτεμε τὸν ἰχθὺν καὶ λαβὼν τὴν καρ-

δίαν καὶ τὸ ἧπαρ καὶ τὴν χολὴν θὲς ἀσφαλῶς. (5.) καὶ ἐποίησεν τὸ παιδάριον ὡς εἶπεν αὐτῷ ὁ ἄγγελος, τὸν δὲ ἰχθὺν ὀπτήσαντες ἔφαγον. ᾧ (6.) καὶ ὥδευον ἀμφότεροι, ἕως ἤγγισαν ἐν Ἐκβατάνοις. (7.) καὶ εἶπεν τὸ παιδάριον τῷ ἀγγέλῳ Αζαρια ἄδελφε, τί ἐστιν τὸ ἧπαρ καὶ ἡ καρδία καὶ ἡ χολὴ τοῦ ἰχθύος; (8.) καὶ εἶπεν αὐτῷ Ἡ καρδία καὶ τὸ ἧπαρ, ἐάν τινα ὀχλῇ δαιμόνιον ἢ πνεῦμα πονηρόν, ταῦτα δεῖ καπνίσαι ἐνώπιον ἀνθρώπου ἢ γυναικός, καὶ οὐκέτι οὐ μὴ ὀχληθῇ· (9.) ἡ δὲ χολή, ἐγχρῖσαι ἄνθρωπον, ὃς ἔχει λευκώματα ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ ἰαθήσεται.[5]

Φλαβίου Φιλοστράτου, *Βίος Απολλωνίου*, 5. 13, 1-14.
13.) Ἀφικομένων δὲ αὐτῶν ἐς τὰς Συρακούσας γυνὴ τῶν οὐκ ἀφανῶν τέρας ἀπεκύησεν, οἷον οὔπω ἐμαι- εύθη· **τρεῖς γὰρ τῷ βρέφει κεφαλαὶ ἦσαν ἐξ οἰκείας ἑκάστη δέρης, τὰ δὲ ἐπ᾽ αὐταῖς ἑνὸς πάντα**. οἱ μὲν δὴ παχέως ἐξηγούμενοι τὴν Σικελίαν ἔφασαν, τρι- (5) νακρία γάρ, ἀπολεῖσθαι, εἰ μὴ ὁμονοήσειέ τε καὶ ξυμπνεύσειεν ἐστασίαζον δὲ ἄρα πολλαὶ τῶν πό- λεων πρὸς ἑαυτάς τε καὶ πρὸς ἀλλήλας καὶ τὸ ἐν κόσμῳ ζῆν ἀπῆν τῆς νήσου οἱ δὲ ἔφασαν τὸν Τυφῶ, πολυκέφαλον δὲ εἶναι, νεώτερα ἀπειλεῖν τῇ (10) Σικελίᾳ, ὁ δὲ Ἀπολλώνιος "ἴἴθι"2, ἔφη "ἰὼ Δάμι, καὶ κάτιδε αὐτό, εἰ οὕτω ξύγκειται"2. ἐξέκειτο γὰρ δη- μοσίᾳ τοῖς τερατολογεῖν εἰδόσιν, ἀπαγγείλαντος δὲ τοῦ Δάμιδος, **ὡς τρικέφαλον εἴη καὶ ἄρρεν**[6], ξυναγα- γὼν τοὺς ἑταίρους "ιτρεῖς"2 ἔφη "ἹΡωμαίων αὐτοκρά- (15) τορες, οὓς ἐγὼ πρώην Θηβαίους ἔφην, τελειώσει δὲ οὐδεὶς τὸ ἄρχειν, ἀλλ᾽ οἱ μὲν ἐπ᾽ αὐτῆς Ῥώμης, ὁ δὲ περὶ τὰ ὅμορα τῇ Ῥώμῃ δυνηθέντες ἀπολοῦνται, θᾶττον ἀποβαλόντες τὸ προσωπεῖον ἢ οἱ τῶν τρα- γῳδῶν τύραννοι"2. καὶ ὁ λόγος αὐτίκα ἐς φῶς ἦλθε· Γάλβας μὲν γὰρ ἐπ᾽ αὐτῆς Ῥώμης ἀπέθανεν ἁψά- (20) μενος τῆς ἀρχῆς, ἀπέθανε δὲ καὶ Βιτέλιος ὀνειροπο- λήσας τὸ ἄρχειν, Ὄθων δὲ περὶ τοὺς ἑσπερίους Γα- λάτας ἀποθανὼν οὐδὲ τάφου λαμπροῦ ἔτυχεν, ἀλλ᾽ ὥσπερ ἰδιώτης κεῖται· διέπτη δὲ ἡ τύχη ταῦτα ἑνὶ ἔτει. (25)

22. ***Κ.Δ., Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, 4. 19.**
(17.) Ἀπὸ τότε ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς κηρύσσειν καὶ λέγειν, Μετανοεῖτε, ἤγγικεν γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. (18.) Περιπατῶν δὲ παρὰ τὴν θάλασσαν τῆς Γαλιλαίας εἶδεν δύο ἀδελφούς, Σίμωνα τὸν λεγόμενον Πέτρον καὶ Ἀνδρέαν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, βάλλοντας ἀμφίβληστρον εἰς τὴν θάλασσαν· ἦσαν γὰρ ἁλιεῖς. (19.) καὶ λέγει αὐτοῖς, Δεῦτε ὀπίσω μου, καὶ ποιήσω ὑμᾶς ἁλιεῖς ἀνθρώπων. (20.) οἱ δὲ εὐθέως ἀφέντες τὰ δίκτυα ἠκολούθησαν αὐτῷ. (21.) Καὶ προβὰς ἐκεῖθεν εἶδεν ἄλλους δύο ἀδελφούς, Ἰάκω- βον τὸν τοῦ Ζεβεδαίου καὶ Ἰωάννην τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, ἐν τῷ πλοίῳ μετὰ Ζεβεδαίου τοῦ πατρὸς αὐτῶν καταρτί- ζοντας τὰ δίκτυα αὐτῶν· καὶ ἐκάλεσεν αὐτούς. (22.) οἱ δὲ εὐθέως ἀφέντες τὸ πλοῖον καὶ τὸν πατέρα αὐτῶν ἠκολού- θησαν αὐτῷ.

***Κ.Δ., Κατά Μάρκον Ευαγγέλιον*, 1. 17.**
(14.) Μετὰ δὲ τὸ παραδοθῆναι τὸν Ἰωάννην ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς εἰς τὴν Γαλιλαίαν κηρύσσων τὸ εὐαγγέλιον τοῦ θεοῦ (15.) καὶ λέγων ὅτι Πεπλήρωται ὁ καιρὸς καὶ ἤγγικεν

ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ· μετανοεῖτε καὶ πιστεύετε ἐν τῷ εὐαγγελίῳ.
(16.) Καὶ παράγων παρὰ τὴν θάλασσαν τῆς Γαλιλαίας εἶδεν Σίμωνα καὶ ᾽Ανδρέαν τὸν ἀδελφὸν Σίμωνος ἀμφιβάλλοντας ἐν τῇ θαλάσσῃ· ἦσαν γὰρ ἁλιεῖς. (17.) καὶ εἶπεν αὐτοῖς ὁ ᾽Ιησοῦς, Δεῦτε ὀπίσω μου, καὶ ποιήσω ὑμᾶς γενέσθαι ἁλιεῖς ἀνθρώπων. (18.) καὶ εὐθὺς ἀφέντες τὰ δίκτυα ἠκολούθησαν αὐτῷ. (19.) Καὶ προβὰς ὀλίγον εἶδεν ᾽Ιάκωβον τὸν τοῦ Ζεβεδαίου καὶ ᾽Ιωάννην τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καὶ αὐτοὺς ἐν τῷ πλοίῳ καταρτίζοντας τὰ δίκτυα, (20.) καὶ εὐθὺς ἐκάλεσεν αὐτούς. καὶ ἀφέντες τὸν πατέρα αὐτῶν Ζεβεδαῖον ἐν τῷ πλοίῳ μετὰ τῶν μισθωτῶν ἀπῆλθον ὀπίσω αὐτοῦ.

23. ***Κ.Δ., Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον,*** **3. 11.**
(11.) ἐγὼ μὲν ὑμᾶς βαπτίζω ἐν ὕδατι εἰς μετάνοιαν· ὁ δὲ ὀπίσω μου ἐρχόμενος ἰσχυρότερός μού ἐστιν, οὗ οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς τὰ ὑποδήματα βαστάσαι· αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν πνεύματι ἁγίῳ καὶ **πυρί·** (12.) οὗ τὸ πτύον ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ, καὶ διακαθαριεῖ τὴν ἅλωνα αὐτοῦ, καὶ συνάξει τὸν σῖτον αὐτοῦ εἰς τὴν ἀποθήκην [αὐτοῦ], τὸ δὲ ἄχυρον κατακαύσει πυρὶ ἀσβέστῳ.
(4)
(13.) Τότε παραγίνεται ὁ ᾽Ιησοῦς ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας ἐπὶ τὸν ᾽Ιορδάνην πρὸς τὸν ᾽Ιωάννην τοῦ βαπτισθῆναι ὑπ᾽ αὐτοῦ. (14.) ὁ δὲ ᾽Ιωάννης διεκώλυεν αὐτὸν λέγων, Ἐγὼ χρείαν ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι, καὶ σὺ ἔρχῃ πρός με; (15.) ἀποκριθεὶς δὲ ὁ ᾽Ιησοῦς εἶπεν πρὸς αὐτόν, Ἄφες ἄρτι, οὕτως γὰρ πρέπον ἐστὶν ἡμῖν πληρῶσαι πᾶσαν δικαιοσύνην. τότε ἀφίησιν αὐτόν. (16.) βαπτισθεὶς δὲ ὁ ᾽Ιησοῦς εὐθὺς ἀνέβη ἀπὸ τοῦ ὕδατος· καὶ ἰδοὺ ἠνεῴχθησαν [αὐτῷ] οἱ οὐρανοί, καὶ εἶδεν [τὸ] πνεῦμα [τοῦ] θεοῦ καταβαῖνον ὡσεὶ περιστερὰν [καὶ] ἐρχόμενον ἐπ᾽ αὐτόν· (17.) καὶ ἰδοὺ φωνὴ ἐκ τῶν οὐρανῶν λέγουσα, Οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα.

24. **Ομήρου,** ***Οδύσσεια,*** **5. 175-176.**
ὣς φάτο, ῥίγησεν δὲ πολύτλας δῖος ᾽Οδυσσεύς,
καί μιν φωνήσας ἔπεα πτερόεντα προσηύδα·
ἄλλο τι δὴ σύ, θεά, τόδε μήδεαι οὐδέ τι πομπήν,
ἥ με κέλεαι σχεδίῃ περάαν μέγα λαῖτμα θαλάσσης,
δεινόν τ᾽ ἀργαλέον τε· τὸ δ᾽ οὐδ᾽ ἐπὶ νῆες ἔῖσαι (175)
ὠκύποροι περόωσιν, ἀγαλλόμεναι Διὸς οὔρῳ.
οὐδ᾽ ἂν ἐγώ γ᾽ ἀέκητι σέθεν σχεδίης ἐπιβαίην,
εἰ μή μοι τλαίης γε, θεά, μέγαν ὅρκον ὀμόσσαι
μή τί μοι αὐτῷ πῆμα κακὸν βουλευσέμεν ἄλλο.

Ομήρου, ***Οδύσσεια,*** **14. 230.**
πρὶν μὲν γὰρ Τροίης ἐπιβήμεναι υἷας ᾽Αχαιῶν
εἰνάκις ἀνδράσιν ἦρξα καὶ ὠκυπόροισι νέεσσιν (230)
ἄνδρας ἐς ἀλλοδαπούς, καί μοι μάλα τύγχανε πολλά.
τῶν ἐξαιρεύμην μενοεικέα, πολλὰ δ᾽ ὀπίσσω
λάγχανον· αἶψα δὲ οἶκος ὀφέλλετο, καί ῥα ἔπειτα
δεινός τ᾽ αἰδοῖός τε μετὰ Κρήτεσσι τετύγμην.

Ομήρου, ***Ιλιάς,*** **1. 421.**
Τὸν δ᾽ ἠμείβετ᾽ ἔπειτα Θέτις κατὰ δάκρυ χέουσα·
ὤ μοι τέκνον ἐμόν, τί νύ σ᾽ ἔτρεφον αἰνὰ τεκοῦσα;
αἴθ᾽ ὄφελες παρὰ νηυσὶν ἀδάκρυτος καὶ ἀπήμων (415)

ἦσθαι, ἐπεί νύ τοι αἶσα μίνυνθά περ οὔ τι μάλα δήν·
νῦν δ᾽ ἅμα τ᾽ ὠκύμορος καὶ ὀϊζυρὸς περὶ πάντων
ἔπλεο· τώ σε κακῇ αἴσῃ τέκον ἐν μεγάροισι.
τοῦτο δέ τοι ἐρέουσα ἔπος Διὶ τερπικεραύνῳ
εἶμ᾽ αὐτὴ πρὸς ῞Ολυμπον ἀγάννιφον αἴ κε πίθηται. (420)
ἀλλὰ σὺ μὲν νῦν νηυσὶ παρήμενος ὠκυπόροισι
μήνι᾽ ᾽Αχαιοῖσιν, πολέμου δ᾽ ἀποπαύεο πάμπαν·

Κοΐντου Σμυρναίου, *Τα μεθ᾽Όμηρον (ή Παραλειπόμενα Ομήρου)*, 14, 353.
῾Ως φάτ᾽ ἐελδομένο‹ι›ς, οἳ δ᾽ ἐς πλόον ἐντύνοντο.
῞Ενθα τέρας θηητὸν ἐπιχθονίοισι φαάνθη,
οὕνεκα δὴ Πριάμοιο δάμαρ πολυδακρύτοιο
ἐκ βροτοῦ ἀλγινόεσσα κύων γένετ᾽· ἀμφὶ δὲ λαοὶ
θάμβεον ἀγρόμενοι· τῆς δ᾽ ἄψεα λάινα πάντα (350)
θῆκε θεός, μέγα θαῦμα καὶ ἐσσομένοισι βροτοῖσι.
Καὶ τὴν μὲν Κάλχαντος ὑπ᾽ ἐννεσίῃσιν ᾽Αχαιοὶ
νηὸς ἐπ᾽ ὠκυπόροιο πέραν θέσαν ῾Ελλησπόντου·
καρπαλίμως δ᾽ ἄρα νῆας ἔσω ἁλὸς εἰρύσσαντες
κτήματα πάντ᾽ ἐβάλονθ᾽ ὁπόσ᾽ ῞Ιλιον εἰσανιόντες (355)
λῃίσσαντο πάροιθε περικτίονας δαμάσαντες
ἠδ᾽ ὁπόσ᾽ ἐξ αὐτῆς ἄγον ᾽Ιλίου, οἷσι μάλιστα
γήθεον, οὕνεκ᾽ ἔσαν μάλα μυρία· τοῖς ‹δ᾽› ἅμα πολλαὶ
λῃι‹ά›δες συνέποντο μάλ᾽ ἀχνύμεναι κατὰ θυμόν.

11η Θεματική Ενότητα:

25. **Ιωάννου Μαλάλα, *Χρονογραφία*, 344, 19–345, 2 και 345, 11-20.**
Μετὰ δὲ τὴν βασιλείαν Γρατιανοῦ ἡ σύγκλητος Κωνσταντι-
νουπόλεως ἀνηγόρευσε βασιλέα Θεοδόσιον, ὡς ἐκ τοῦ γένους αὐ- (10)
τῶν ὄντα ἐκ τῆς ῾Ισπανίας χώρας. καὶ ἀναγορευθεὶς ὑπὸ τῆς
συγκλήτου ἐβασίλευσεν ὁ θειότατος Θεοδόσιος ὁ Σπανός, ὁ μέγας,
γαμβρὸς Γρατιανοῦ, ἔτη ιζ′. ἦν δὲ χριστιανὸς καὶ φρόνιμος καὶ
εὐσεβὴς καὶ ἐνδρανής. ᾗ μόνον δὲ ἐβασίλευσεν, εὐθέως ἀνέδωκε
τὰς ἐκκλησίας τοῖς ὀρθοδόξοις, πανταχοῦ ποιήσας σάκρας καὶ (15)
διώξας τοὺς ᾽Αρειανούς. ὁ δὲ αὐτὸς βασιλεὺς ἔστεψε τοὺς δύο
αὐτοῦ υἱούς, οὓς ἔσχεν ἀπὸ τῆς προτέρας αὐτοῦ γυναικὸς Γάλλης,
καὶ τὸν μὲν ᾽Αρκάδιον ἐποίησε βασιλέα ἐν Κωνσταντινουπόλει,
τὸν δὲ ῾Ονώριον ἐν ῾Ρώμῃ. **τοὺς δὲ ναοὺς τῶν ῾Ελλήνων πάντας**
κατέστρεψεν ἕως ἐδάφους ὁ αὐτὸς Θεοδόσιος βασιλεύς. κατέλυσε (20)
δὲ καὶ τὸ ἱερὸν ῾Ηλιουπόλεως τὸ μέγα καὶ περιβόητον τὸ λεγόμενον
Τρίλιθον, καὶ ἐποίησεν αὐτὸ ἐκκλησίαν χριστιανοῖς. ὁμοίως δὲ
καὶ τὸ ἱερὸν Δαμασκοῦ ἐποίησεν ἐκκλησίαν χριστιανῶν· καὶ ἄλλα
(345.) **δὲ πολλὰ ἱερὰ ἐποίησεν ἐκκλησίας**, καὶ ηὐξήθη τὰ τῶν χριστιανῶν
πλέον ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ.
῾Ο δὲ αὐτὸς βασιλεὺς ἀπεμέρισε καὶ τὴν Φοινίκην Λιβανη-
σίαν ἀπὸ τῆς παράλου καὶ ἐποίησεν ἐπαρχίαν, δοὺς δίκαια μη-
τροπόλεως καὶ ἄρχοντα ὀρδινάριον ᾽Εμέζῃ τῇ πόλει. ὁ αὐτὸς δὲ (5)
βασιλεὺς καὶ τὸν Πόντον μερίσας ἐποίησεν ἐπαρχίαν, ἥντινα ἐκά-
λεσεν Αἱμίμοντον.
᾽Επὶ δὲ τῆς αὐτοῦ βασιλείας ἐτυράννησε Βαλβῖνος ὁ ῞Ισαυρος,
καὶ ἔστρεψεν ᾽Ανάζαρβον τὴν πόλιν καὶ Εἰρηνούπολιν καὶ Καστά-
βαλαν, τῆς Κιλικίας πόλεις. καὶ συλληφθεὶς ὑπὸ ῾Ρούφου στρα- (10)
τηλάτου ἀνῃρέθη.
῾Ο δὲ αὐτὸς βασιλεὺς Θεοδόσιος ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ τοὺς τρεῖς
ναοὺς τοὺς ὄντας ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰς τὴν πρώην λεγομέ-
νην ᾽Ακρόπολιν καταλύσας, ἐποίησε τὸν τοῦ ῾Ηλίου ναὸν αὐλὴν
οἰκημάτων , καὶ ἐδωρήσατο αὐτὴν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ Κωνστα-
τινουπόλεως· ἥτις αὐλὴ κέκληται ἕως τοῦ νῦν τοῦ ῾Ηλίου· τὸν δὲ (15)
τῆς ᾽Αρτέμιδος ναὸν ἐποίησε ταβλοπαρόχιον τοῖς κοττίζουσιν·
ὅστις τόπος κέκληται ἕως τῆς νῦν ὁ ναός· ἡ δὲ πλησίον ῥύμη τὸ

ἐλάφιν. τὸν δὲ τῆς Ἀφροδίτης ναὸν ἐποίησε καρουχαρεῖον τοῦ ἐπάρχου τῶν πραιτωρίων, κτίσας πέριξ ὁσπήτια καὶ κελεύσας δωρεὰν μένειν ἐν αὐτοῖς τὰς πάνυ πενιχρὰς πόρνας . ἐποίησε δὲ (20) ὁ αὐτὸς Θεοδόσιος καὶ τὴν λεγομένην πρώην κώμην Ῥοφαινᾶν πόλιν· ἥτις μετεκλήθη Θεοδοσιούπολις, λαβοῦσα ἔκτοτε ἡ αὐτὴ (346.) κώμη καὶ δίκαιον πόλεως ἕως τῆς νῦν, ἐπὶ τῆς ὑπατείας Μηροβαύδου καὶ Σατουρνίνου.

26. **Πλουτάρχου, *Πολιτικά Παραγγέλματα,* 819, E, 1-3.**
(Δ.)οὕτω γὰρ ἂν ἦν ὁ Γηρυόνης ζηλωτὸς ἔχων σκέλη πολλὰ καὶ χεῖρας καὶ ὀφθαλμούς, εἰ πάντα μιᾷ ψυχῇ διώκει. τοῖς δὲ πολιτικοῖς ἔξεστι μὴ σώματα μηδὲ χρήματα μόνον, ἀλλὰ καὶ τύχας καὶ δυνάμεις καὶ ἀρετάς, ἂν ὁμονοῶσιν, εἰς (5) μίαν χρείαν συντιθέντας εὐδοκιμεῖν μᾶλλον ἄλλου περὶ τὴν αὐτὴν πρᾶξιν· οὐχ ὥσπερ οἱ Ἀργοναῦται τὸν Ἡρακλέα καταλιπόντες ἠναγκάζοντο διὰ τῆς γυναικωνίτιδος κατᾳδόμενοι καὶ φαρμακευόμενοι σώζειν ἑαυτοὺς καὶ κλέπτειν τὸ νάκος. (10)
(E.) Χρυσὸν μὲν εἰς ἔνια τῶν ἱερῶν εἰσιόντες ἔξω καταλείπουσι[2], σίδηρον δ' ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν εἰς οὐδὲν συνεισφέρουσιν.

27. **Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, *Περί των τελετών της Βυζαντινής αυλής (βιβλ. 1. 1- 92),* 2. 41, 14-15.**
(41.) Καὶ εἶθ' οὕτως νεύουσιν οἱ δεσπόται τῷ πραιποσίτῳ, καὶ εἰσάγει τὸν ὀφείλοντα προβληθῆναι μάγιστρον εἰς τοὺς πόδας τῶν δεσποτῶν, καὶ πίπτει εἰς τὸ πρῶτον γραδήλιν ὁ προβαλλόμενος, καὶ ἀναφέρει αὐτὸν εἰς τὸ τρίτον γραδήλιν, καὶ προσκυνῶν φιλεῖ τοὺς πόδας τῶν δεσποτῶν, ἑστὼ- (5) των αὐτῶν καὶ οὐ καθεζομένων διότι εἰς ἑορτὴν προβάλλεται ἐν προκένσῳ τῆς ἐκκλησίας. Καὶ ἀσπασάμενος τοὺς πόδας ὁ προβληθείς, ἀνίσταται, καὶ ὁ ἕτερος πραιπόσιτος παρέχει τοῖς δεσπόταις ⟨τὸ⟩ στιχάριν καὶ τὸ βαλτίδιν, καὶ οἱ δεσπόται ἐπιδιδοῦσιν τῷ προβαλλομένῳ μαγίστρῳ, καὶ (10) φιλεῖ τὰς χεῖρας τῶν δεσποτῶν ὁ προβληθείς, λαμβάνων τὸ στιχάριν καὶ τὸ βαλτίδιν, καὶ λαμβάνει αὐτὰ ὁ αὐτὸς πραιπόσιτος, εἰσάγων αὐτὸν ἐν τῷ χειμερινῷ Κονσιστωρίῳ, καὶ ἐνδύει αὐτὸν τὸ στιχάριν καὶ ζώννυσιν αὐτὸν τὸ βαλτίδιν[1], καὶ φορεῖ τὸ χλανίδιον αὐτοῦ τὸ ἴδιον ἐπάνω τοῦ στι- (15) χαρίου. Καὶ ἐπαίρει αὐτὸν ὁ αὐτὸς πραιπόσιτος, καὶ εἰσάγει αὐτὸν εἰς τὸ κιβώριον, ἔνθα ἵστανται οἱ δεσπόται, καὶ πίπτει εἰς τὸ πρῶτον γραδήλιν καὶ φιλεῖ τοὺς πόδας τῶν δεσποτῶν, καὶ ἀναστὰς ἀπευχαριστεῖ, καὶ ἵστησιν αὐτὸν ὁ πραιπόσιτος εἰς κεφαλὴν τοῦ σεκρέτου ἐπάνω πάντων (20) τῶν πατρικίων, καὶ εὐθέως οἱ σιλεντιάριοι ὄπισθεν τοῦ σεκρέτου ἔνθεν κἀκεῖθεν εἰσάγουσιν, κατὰ τιμήν, ἕκαστον, καὶ πίπτουσιν ἔμπροσθεν τῶν δεσποτῶν ἀπευχαριστοῦντες, ὡς λαβόντες κεφαλὴν σεκρέτου, ὁμοίως καὶ ὑπάτους μέχρι τοῦ ἐσχάτου τῶν συγκλητικῶν.

Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, *Περί των τελετών της Βυζαντινής αυλής (βιβλ. 1. 1- 92),* 2. 43, 11.
Καὶ ἀφ' οὗ πληρωθῶσι τὰ βῆλα καὶ
(43.) εἰσέλθωσιν ἔνδον τοῦ Κονσιστωρίου, νεύουσιν οἱ δεσπόται τῷ πραιποσίτῳ, καὶ εἰσάγει τὸν ὀφείλοντα προβληθῆναι μάγιστρον ἐκ τῆς τάξεως τῶν πατρικίων, καὶ φέρει αὐτὸν μέσον τῶν πορφυρῶν γραδηλίων ἔμπροσθεν τοῦ κιβωρίου, καὶ ἀναφέρει αὐτὸν εἰς τὸ τρίτον γραδήλιν, καὶ πίπτει (5)

ἔμπροσθεν τοῦ ὑποποδίου τοῦ σένζου, καὶ φιλεῖ τοὺς πόδας
τοῦ μεγάλου δεσπότου καὶ τὰ δύο γόνατα, ὁμοίως καὶ τοῦ
μικροῦ, καὶ ἀναστὰς ἁπλοῖ τὰς χεῖρας καὶ λαμβάνει παρὰ
τῶν δεσποτῶν τὸ στιχάριν καὶ τὸ βαλτίδιν. Καὶ εἰσάγει
αὐτὸν ὁ πραιπόσιτος ἐν τῷ χειμερινῷ Κονσιστωρίῳ, καὶ (10)
ἐνδύει αὐτὸν τὸ στιχάριν καὶ ζώννυσιν αὐτὸν τὸ βαλτίδιν[1],
καὶ εἶθ' οὕτως προσφέρει αὐτὸν πρὸς τοὺς πόδας τῶν δεσ-
ποτῶν, καὶ φιλεῖ τοὺς πόδας, ὡς τὸ πρότερον, ἀπευχαρι-
στῶν τοὺς δεσπότας. Καὶ λαβὼν αὐτὸν ὁ πραιπόσιτος ἵστησιν
αὐτὸν εἰς κεφαλὴν τοῦ σεκρέτου ⟨ἐπάνω⟩ τῶν πατρικίων, (15)
καὶ εἰσάγονται ἀπό τε πατρικίων μέχρι τῶν ἐσχάτων,
κρατούμενοι ὑπὸ σιλεντιαρίων, καὶ ἀπευχαριστοῦσιν, ὡς
λαβόντες κεφαλὴν σεκρέτου.

***Π.Δ., Ψαλμοί*, 44. 4.**
44. (4.) περίζωσαι τὴν ῥομφαίαν σου ἐπὶ τὸν μηρόν σου[2] , δυνατέ,
τῇ ὡραιότητί σου καὶ τῷ κάλλει σου
(5.) καὶ ἔντεινον καὶ κατευοδοῦ καὶ βασίλευε
ἕνεκεν ἀληθείας καὶ πραΰτητος καὶ δικαιοσύνης,
καὶ ὁδηγήσει σε θαυμαστῶς ἡ δεξιά σου.

***Π.Δ., Ψαλμοί*, 45. 3.**
3 ΠΕΡΙΖΩΣΟΝ ΤΗΝ ΡΟΜΦΑΙΑΝ ΣΟΥ ΕΠΙ ΤΟΝ ΜΗΡΟΝ ΣΟΥ[2] ΔΥΝΑΤΕ ΕΝ ΤΗ ΔΟΞΗ ΣΟΥ ΚΑΙ ΕΝ ΤΗ ΜΕΓΑΛΟΠΡΕΠΕΙΑ ΣΟΥ.

Πρακτικά Μοναστηρίου Πρωτάτου, *Περιγραφή πρώτη των προηγηθεισών ψηφοφοριών*, γραμμές 2-3.
(1)Τὸ δὲ παρὰ τῆς μεγάλης καὶ οἰκουμενικῆς ἁγίας Ἐκκλησίας τὸ δώρημα τοῦ πρώτου ἔχει
οὕτως. Ἐπὶ τὸ φελόνιον δύο σταυροὺς ἔμπροσθεν καὶ ὄπισθεν διαρραμένους ἐκ βλαττίου π
ορφυροῦ
εὐφυῶς, δηλονότι ὡς ἄρχων τοῦ τόπου, ἔτι δὲ καὶ πογονάτιον[3]· ἀναγνώστας καὶ ὑποδιακ
όνους ποιεῖν,καθιερεῖν τὰς νέας γινομένας ἐκκλησίας ἐν ὅλῳ τῷ ἁγιωνύμῳ ὄρει, καὶ ἐνταλ[
τήρια] πνευματικοῖς (5)
δίδειν, καὶ χειροτονεῖν τοὺς ἡγουμένους ὅλους τοῦ Ἁγίου [Ὄρους, ἐκτὸς] τὸν ἡγούμενον τ
ῆς μεγάλης
Λαύρας τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου [πατρὸς ἡμ]ῶν Ἀθανασίου· φορεῖν καὶ σταυρὸν ἐπὶ τοῦ κ
απασίου
ὡς οἱ ἀρχιερεῖς [αὐτὸς] καὶ μόνος, καὶ ἐπὶ συνόδου ἔρχεσθαι, ὅταν καὶ οἱ ἀρχιερεῖς.

Καταγραφαί του Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, *Καταγραφή του Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως* (1350-1363), 194, 40-43.
Ἐπειδὴ ἐδεξάμεθα καὶ διὰ τοῦ θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου Σαραΐου
καὶ τὰς συστατικὰς ὑπὲρ αὐτοῦ ἐγγράφους γνώμας τῶν αὐτόθι λοιπῶν
θεοφιλεστάτων ἐπισκόπων, ἀρτίως οὖν ἔρχεται σὺν Θεῷ ὁ ἱερώτατος
μητροπολίτης Κυέβου καὶ πάσης Ῥωσίας, κῦρ Ἀλέξιος, ἀγαπητὸς κατὰ
Κύριον ἀδελφὸς καὶ συλλειτουργὸς τῆς ἡμῶν μετριότητος, εἰς τὴν
λαχοῦσαν αὐτὸν τοιαύτην ἁγιωτάτην μητρόπολιν. (30)
Διατοῦτο καὶ γράφομεν πρὸς τὴν θεοφιλείαν σου, ἵνα εὐφρανθῇς
καὶ σὺ ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ καὶ ἀπονέμῃς τὴν ὀφειλομένην τιμὴν καὶ
εὐπείθειαν πρὸς αὐτόν, εἰς ἃ μέλλει λέγειν ὡς ποιμὴν καὶ διδάσκαλος
ψυχωφελῆ καὶ σωτήρια καὶ συστατικὰ τῶν θείων καὶ ἱερῶν δογμάτων
τῆς ἐκκλησίας Θεοῦ. τοῦτο γάρ ἐστι καὶ εἰς τὸν Θεὸν εὐαπόδεκτον καὶ εἰς (35)
τὴν ἡμῶν μετριότητα καὶ τὴν θείαν καὶ ἱερὰν σύνοδον ἐπαινετόν, τοῦτο
καὶ οἱ θεῖοι καὶ ἱεροὶ κανόνες παρακελεύονται, ῥητῶς οὕτω λέγοντες·
]τοὺς ἐπισκόπους παντὸς ἔθνους εἰδέναι χρὴ τὸν ἑαυτῶν πρῶτονῇ καὶ
πᾶσαν εὐλάβειαν καὶ ὑποταγὴν αὐτῷ ἀπονέμειν.
Ἐπεὶ δὲ διὰ τὴν πνευματικὴν ἀγάπην καὶ στοργήν, ἣν εἶχεν ὁ (40)
δηλωθεὶς ἱερώτατος ἀρχιερεύς, κῦρ Θεόγνωστος, εἰς τὸν ἐπίσκοπον
ἐκεῖνον Βασίλειον, ἔδωκεν ἐκείνῳ εἰς τὸ φελόνιον φέρειν σταυροὺς

τέσσαρας [3] καὶ ἀπὸ ζητήσεως καὶ παρακλήσεως ἰδικῆς σου ἐποιήσαμεν καὶ ἡμεῖς, ὅσον ἐποιήσαμεν εἰς σέ, ὀφείλεις, ἵνα εὐχαριστῇς καὶ οὐδὲν παρεξέλθῃς ἀπὸ τούτου, ἀλλὰ καὶ ἀποδιδῷς πρὸς τοῦτον δὴ τὸν ἱερώ- (45) τατον μητροπολίτην σου τήν, ἣν ἔχεις κατὰ χρέος, ὑποταγήν. ἐὰν γοῦν βλέπῃ καὶ αὐτὸς τὴν σὴν εὐγνωμοσύνην χρεωστικῶς εἰς αὐτὸν καὶ καλὴν καὶ ὀρθὴν εὔνοιαν, μέλλει δεικνύειν πατρικὴν καὶ ἀγαπητικὴν εὐμένειαν εἰς τὴν θεοφιλείαν σου.

***Κ.Δ., Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, 19. 34.**
(3)
(28.) Μετὰ τοῦτο εἰδὼς ὁ Ἰησοῦς ὅτι ἤδη πάντα τετέ-
λεσται, ἵνα τελειωθῇ ἡ γραφή, λέγει, Διψῶ. (29.) σκεῦος
ἔκειτο ὄξους μεστόν· σπόγγον οὖν μεστὸν τοῦ ὄξους
ὑσσώπῳ περιθέντες προσήνεγκαν αὐτοῦ τῷ στόματι. ὑι
(30.) ὅτε οὖν ἔλαβεν τὸ ὄξος [ὁ] Ἰησοῦς εἶπεν, Τετέλεσται·
καὶ κλίνας τὴν κεφαλὴν παρέδωκεν τὸ πνεῦμα.
(2)
(31.) Οἱ οὖν Ἰουδαῖοι, ἐπεὶ παρασκευὴ ἦν, ἵνα μὴ μείνῃ
ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τὰ σώματα ἐν τῷ σαββάτῳ, ἦν γὰρ
μεγάλη ἡ ἡμέρα ἐκείνου τοῦ σαββάτου, ἠρώτησαν τὸν
Πιλᾶτον ἵνα κατεαγῶσιν αὐτῶν τὰ σκέλη καὶ ἀρθῶσιν.
(32.) ἦλθον οὖν οἱ στρατιῶται, καὶ τοῦ μὲν πρώτου κατέ-
αξαν τὰ σκέλη καὶ τοῦ ἄλλου τοῦ συσταυρωθέντος
αὐτῷ· (33.) ἐπὶ δὲ τὸν Ἰησοῦν ἐλθόντες, ὡς εἶδον ἤδη
αὐτὸν τεθνηκότα, οὐ κατέαξαν αὐτοῦ τὰ σκέλη, (34.) ἀλλ'
εἷς τῶν στρατιωτῶν λόγχῃ αὐτοῦ τὴν πλευρὰν ἔνυξεν[4],
καὶ ἐξῆλθεν εὐθὺς αἷμα καὶ ὕδωρ. (35.) καὶ ὁ ἑωρακὼς
μεμαρτύρηκεν, καὶ ἀληθινὴ αὐτοῦ ἐστιν ἡ μαρτυρία,
καὶ ἐκεῖνος οἶδεν ὅτι ἀληθῆ λέγει, ἵνα καὶ ὑμεῖς πιστεύ-
σητε. (36.) ἐγένετο γὰρ ταῦτα ἵνα ἡ γραφὴ πληρωθῇ,
Ὀστοῦν οὐ συντριβήσεται αὐτοῦ. (37.) καὶ πάλιν ἑτέρα
γραφὴ λέγει, Ὄψονται εἰς ὃν ἐξεκέντησαν.

12η Θεματική Ενότητα:

28. **Σωζομενού, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, 6. 34, 3, 1-2.**
6.34.
(1.) Τούτῳ δὲ συνοίκω ἤστην Γαδδανᾶς τε καὶ Ἄζιζος, πρὸς ὁμοίαν ἀρετὴν
ἁμιλλωμένω. ἀνὰ δὲ τὴν ἐκ γειτόνων Ἕδεσσαν καὶ πέριξ ταύτης εὐδοκι-
μώτατοι φιλόσοφοι κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον ἦσαν Ἰουλιανὸς καὶ Ἐφραὶμ ὁ
Σύρος συγγραφεύς, οἱ ἐν τῇ Κωνσταντίου βασιλείᾳ δηλωθέντες, Βαρσῆς τε
καὶ Εὐλόγιος, οἳ καὶ ἐπισκόπω ἄμφω ὕστερον ἐγενέσθην οὐ πόλεως τινός, (5)
ἀλλὰ τιμῆς ἕνεκεν, ἀντ' ἀμοιβῆς ὥσπερ τῶν αὐτοῖς πεπολιτευμένων χειρο-
τονηθέντες ἐν τοῖς ἰδίοις μοναστηρίοις, ὃν τρόπον καὶ Λάζαρος ὁ δηλωθείς.
(2.) οἵδε μὲν τῶν τότε ἐπισήμως φιλοσοφούντων ἀνά τε Σύρους καὶ Πέρσας
τοὺς ἐκ γειτόνων τούτοις εἰς γνῶσιν ἐμὴν ἦλθον· πολιτεία δὲ πᾶσιν, ὡς
εἰπεῖν, ἦν κοινή· ψυχῆς μὲν ὅτι μάλιστα ἐπιμελεῖσθαι καὶ ἕτοιμον ἐθίζειν
πρὸς ἀπαλλαγὴν τῶν ἔνθεν ἐν εὐχαῖς τε καὶ νηστείαις καὶ θείοις ὕμνοις, καὶ
περὶ ταῦτα τὸν πολὺν ἀναλίσκειν βίον, χρημάτων δὲ καὶ τῆς περὶ τὰ πολι- (5)
τικὰ πράγματα ἀσχολίας, σώματός τε ῥᾳστώνης ἢ ἀσκήσεως παντελῶς
(3.) ἀμελεῖν. ἔνιοι δὲ ἐπὶ τοσοῦτον ἐγκρατείας ἦλθον, ὡς Βαθθαίου μὲν ὑπὸ
τῆς ἄγαν ἀσιτίας σκώληκας ἐκ τῶν ὀδόντων ἕρπειν[1], Ἀλᾶν δὲ ἐπὶ ὀγδο-
ήκοντα ἐνιαυτοὺς ἄρτου μὴ γεύσασθαι, τὸν δὲ Ἡλιόδωρον ἀύπνους τὰς
πολλὰς διακαρτερῆσαι νύκτας, ἑβδομάδας ἡμερῶν ἐν νηστείαις ἐπισυνάψαντα.
(4.) Συρία δὲ ἥ τε κοίλη καλουμένη καὶ ἡ ὑπὲρ ταύτην πλὴν Ἀντιοχείας
βράδιον εἰς Χριστιανισμὸν μετέβαλεν· οὐ μὴν οὐδὲ αὕτη φιλοσόφων ἐκκλη-
σιαστικῶν ἄμοιρος ἦν, ταύτῃ γε μᾶλλον ἀνδρείων ὄντων τε καὶ φαινομένων,
ὅσῳ γε καὶ πρὸς τῶν οἰκούντων τὴν χώραν ἐμισοῦντο καὶ ἐπεβουλεύοντο·
καὶ γενναίως ἀντεῖχον, οὐκ ἀμυνόμενοι οὐδὲ δίκην λαμβάνοντες, ἀλλὰ προ- (5)
(5.) θύμως τὰς παρὰ τῶν Ἑλλήνων ὕβρεις τε καὶ πληγὰς ὑπομένοντες. οἵους

γενέσθαι ἐπυθόμην Οὐαλεντῖνον, ὃν οἱ μὲν ἐξ ᾽Εμέσης, οἱ δὲ ἐξ ᾽Αρεθούσης τὸ γένος ἔχειν ἔφασαν, καὶ τὸν ὁμώνυμον τὸν αὐτοῦ καὶ Θεόδωρον (ἄμφω δὲ ἀπὸ Τιττῶν τοῦ ᾽Απαμέων νομοῦ ἤστην), καὶ Μαρώσαν τὸν ἐκ Νεχείλων καὶ Βάσσον καὶ Βασσώνην καὶ Παῦλον, ὃς ἀπὸ Τελμισοῦ τῆς κώμης ἐγέ- (5) νετο· πολλοὺς δὲ ἐν πολλοῖς τόποις συνοικίσας καὶ ὃν χρὴ τρόπον συναγαγὼν εἰς τὸ φιλοσοφεῖν εἰδέναι τὸ τελευταῖον εἰς τὸ ᾽Ιουγάτον καλούμενον χωρίον μεγίστην τε καὶ ἐπισημοτάτην συνοικίαν μοναχῶν συνεστήσατο.

Αντωνίου, *Βίος και Πολιτεία του Μακαρίου Συμεών του Στυλίτου,* 17. 5, 9-13.
(17.) ῞Ηλλαξαν δὲ τὸν στύλον αὐτοῦ ποιήσαντες αὐτὸν πηχῶν τεσσαράκοντα, καὶ διεφημίσθη εἰς ὅλην τὴν οἰκουμένην. ὅθεν τὸ πλῆθος τῶν Σαρακηνῶν παρεγένοντο πρὸς αὐτὸν τῇ πίστει φλεγόμενοι, καὶ κατένυξεν αὐτοὺς εἰς τὸν φόβον τοῦ θεοῦ. ὁ οὖν μισάνθρωπος διάβολος ἔχων ἔθος πειράζειν τοὺς (5) ἁγίους καὶ καταπατεῖσθαι ὑπ᾽ αὐτῶν ἐπήγαγεν πληγὴν ἐπὶ τὸν μηρὸν αὐτοῦ καθ᾽ ὃν τρόπον τοῦ μακαρίου ᾽Ιώβ, ἄλγος τῆς λεγομένης πανούκλας, καὶ συνεσάπη ὁ μηρὸς αὐτοῦ καὶ εἰς ἕνα πόδα λοιπὸν ἵστατο ἐπὶ διετεῖ χρόνῳ. σκώληκες δὲ ἀνείκαστοι ἐκ τοῦ μηροῦ αὐτοῦ ἔπιπτον ἐπὶ τῆς γῆς, ὅθεν (10) ἄλλο οὐκ εἶχον ἔργον οἱ ἔγγιστα αὐτοῦ εἰ μὴ μόνον συλλέγειν αὐτὰ καὶ ἀναφέρειν εἰς τὸν τόπον ὅθεν ἀπέπιπτον[2], τοῦ ἁγίου λέγοντος· Φάγετε, ὅθεν ἔδωκεν ὑμῖν ὁ κύριος.

***Π.Δ., Ιώβ*, 2. 7- 2. 8.**
(4.) ὑπολαβὼν δὲ ὁ διάβολος εἶπεν τῷ κυρίῳ
Δέρμα ὑπὲρ δέρματος·
ὅσα ὑπάρχει ἀνθρώπῳ, ὑπὲρ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ἐκτείσει·
(5.) οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ ἀποστείλας τὴν χεῖρά σου ἅψαι τῶν ὀστῶν αὐτοῦ καὶ τῶν σαρκῶν αὐτοῦ· (1)
εἰ μὴν εἰς πρόσωπόν σε εὐλογήσει.
(6.) εἶπεν δὲ ὁ κύριος τῷ διαβόλῳ ᾽Ιδοὺ παραδίδωμί σοι αὐτόν, μόνον τὴν ψυχὴν αὐτοῦ διαφύλαξον.
(7.) ᾽Εξῆλθεν δὲ ὁ διάβολος ἀπὸ τοῦ κυρίου
καὶ ἔπαισεν τὸν Ιωβ ἕλκει πονηρῷ ἀπὸ ποδῶν ἕως κεφαλῆς.
(8.) καὶ ἔλαβεν ὄστρακον, ἵνα τὸν ἰχῶρα ξύῃ,[3]
καὶ ἐκάθητο ἐπὶ τῆς κοπρίας ἔξω τῆς πόλεως.
(9.) Χρόνου δὲ πολλοῦ προβεβηκότος εἶπεν αὐτῷ ἡ γυνὴ αὐτοῦ
Μέχρι τίνος καρτερήσεις λέγων
(9α.) ᾽Ιδοὺ ἀναμένω χρόνον ἔτι μικρὸν
προσδεχόμενος τὴν ἐλπίδα τῆς σωτηρίας μου;
(9β.) ἰδοὺ γὰρ ἠφάνισταί σου τὸ μνημόσυνον ἀπὸ τῆς γῆς,
υἱοὶ καὶ θυγατέρες, ἐμῆς κοιλίας ὠδῖνες καὶ πόνοι,
οὓς εἰς τὸ κενὸν ἐκοπίασα μετὰ μόχθων.

29. **Αριστοτέλους, *Των Περί τα Ζώα Ιστοριών*, 502a, 16-30 και 502a, 34- 502b, 13.**
῞Ενια δὲ τῶν ζῴων ἐπαμφοτερίζει τὴν φύσιν τῷ τ᾽ ἀνθρώπῳ καὶ τοῖς τετράποσιν, οἷον πίθηκοι καὶ κῆβοι καὶ κυνοκέφαλοι. ῞Εστι δ᾽ ὁ μὲν κῆβος πίθηκος ἔχων οὐράν. Καὶ οἱ κυνοκέφαλοι δὲ τὴν αὐτὴν ἔχουσι μορφὴν τοῖς πιθήκοις, πλὴν μείζονές τ᾽ εἰσὶ καὶ ἰσχυρότεροι καὶ τὰ πρόσωπα (20) ἔχοντες κυνοειδέστερα, ἔτι δ᾽ ἀγριώτερά τε τὰ ἤθη καὶ τοὺς ὀδόντας ἔχουσι κυνοειδεστέρους καὶ ἰσχυροτέρους. Οἱ δὲ πίθηκοι δασεῖς μέν εἰσι τὰ πρανῆ ὡς ὄντες τετράποδες, καὶ τὰ ὕπτια δ᾽ ὡσαύτως ὡς ὄντες ἀνθρωποειδεῖς (τοῦτο γὰρ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων ἐναντίως ἔχει καὶ ἐπὶ τῶν τετραπόδων, (25) καθάπερ ἐλέχθη πρότερον)· πλὴν ἥ τε θρὶξ παχεῖα, καὶ δασεῖς ἐπ᾽ ἀμφότερα σφόδρα εἰσὶν οἱ πίθηκοι. Τὸ δὲ πρόσωπον ἔχει πολλὰς ὁμοιότητας τῷ τοῦ ἀνθρώπου· καὶ γὰρ μυκτῆρας καὶ ὦτα παραπλήσια ἔχει, καὶ ὀδόντας

ὥσπερ ὁ ἄνθρωπος, καὶ τοὺς προσθίους καὶ τοὺς γομφίους[1]. (30)
Ἔτι δὲ βλεφαρίδας τῶν ἄλλων τετραπόδων ἐπὶ θάτερα οὐκ
ἐχόντων οὗτος ἔχει μὲν λεπτὰς δὲ σφόδρα, καὶ μᾶλλον
τὰς κάτω, καὶ μικρὰς πάμπαν· τὰ γὰρ ἄλλα τετράποδα
ταύτας οὐκ ἔχει.
Ἔτι δ' ἐν τῷ στήθει δύο θηλὰς μαστῶν (34)
μικρῶν. Ἔχει δὲ καὶ βραχίονας ὥσπερ ἄνθρωπος, πλὴν δα- (35)
(502β.) σεῖς· καὶ κάμπτει καὶ τούτους καὶ τὰ σκέλη ὥσπερ
ἄνθρωπος, τὰς περιφερείας πρὸς ἀλλήλας ἀμφοτέρων τῶν
κώλων. Πρὸς δὲ τούτοις χεῖρας καὶ δακτύλους καὶ ὄνυχας
ὁμοίους ἀνθρώπῳ, πλὴν πάντα ταῦτα ἐπὶ τὸ θηριωδέστερον.
Ἰδίους δὲ τοὺς πόδας· εἰσὶ γὰρ οἷον χεῖρες μεγάλαι, καὶ οἱ (5)
δάκτυλοι ὥσπερ οἱ τῶν χειρῶν, ὁ μέσος μακρότατος, καὶ
τὸ κάτω τοῦ ποδὸς χειρὶ ὅμοιον, πλὴν ἐπιμηκέστερον τοῦ
τῆς χειρός, ἐπὶ τὰ ἔσχατα τεῖνον, καθάπερ θέναρ· τοῦτο
δ' ἐπ' ἄκρου σκληρότερον, κακῶς καὶ ἀμυδρῶς μιμούμενον
πτέρνην. Κέχρηται δὲ τοῖς ποσὶν ἐπ' ἄμφω, καὶ ὡς χερσὶ (10)
καὶ ὡς ποσί, καὶ συγκάμπτει ὥσπερ χεῖρας. Ἔχει δὲ τὸν
ἀγκῶνα καὶ τὸν μηρὸν βραχεῖς ὡς πρὸς τὸν βραχίονα καὶ
τὴν κνήμην[1]. Ὀμφαλὸν δ' ἐξέχοντα μὲν οὐκ ἔχει, σκληρὸν
δέ τι κατὰ τὸν τόπον τοῦ ὀμφαλοῦ. Τὰ δ' ἄνω τοῦ κάτω
πολὺ μείζονα ἔχει, ὥσπερ τὰ τετράποδα· σχεδὸν γὰρ ὡς (15)
πέντε πρὸς τρία ἐστίν. Καὶ διά τε ταῦτα καὶ διὰ τὸ τοὺς
πόδας ἔχειν ὁμοίους χερσὶ καὶ ὡσπερανεὶ συγκειμένους ἐκ
χειρὸς καὶ ποδός (ἐκ μὲν ποδὸς κατὰ τὸ τῆς πτέρνης
ἔσχατον, ἐκ δὲ χειρὸς τἆλλα μέρη· καὶ γὰρ οἱ δάκτυλοι
ἔχουσι τὸ καλούμενον θέναρ), διατελεῖ δὲ τὸν πλείω χρόνον (20)
τετράπουν ὂν μᾶλλον ἢ ὀρθόν· καὶ οὔτ' ἰσχία ἔχει ὡς τε-
τράπουν ὂν οὔτε κέρκον ὡς δίπουν, πλὴν μικρὰν τὸ ὅλον, ὅσον
σημείου χάριν. Ἔχει δὲ καὶ τὸ αἰδοῖον ἡ θήλεια ὅμοιον γυ-
ναικί, ὁ δ' ἄρρην κυνωδέστερον ἢ ὁ ἄνθρωπος.
Οἱ δὲ κῆβοι, (24)
καθάπερ εἴρηται πρότερον, ἔχουσι κέρκον. Τὰ δ' ἐντὸς διαι- (25)
ρεθέντα ὅμοια ἔχουσιν ἀνθρώπῳ πάντα τὰ τοιαῦτα.

Ιερωνύμου, *Βίος του Αγίου Παύλου του Πρώτου Ερημίτου.*

8. *Fauni et Satyri. Satyrus allatus vivus Alexandriam.* ---Stupens itaque Antonius, et de eo quod viderat secum volvens, ulterius progreditur [*Ver. ms.* regrediebatur]. Nec mora, inter saxosam convallem haud grandem homunculum videt, aduncis naribus, fronte cornibus asperata, cujus extrema pars corporis in caprarum pedes desinebat. Ad hoc Antonius spectaculum, scutum fidei et loricam spei, ut bonus praeliator arripuit: nihilominus memoratum animal, palmarum fructus eidem ad viaticum, quasi pacis obsides, offerebat [*Al.* afferebat]. **[Col.0023B]** Quo cognito, gradum pressit Antonius, et quisnam esset interrogans, hoc ab eo responsum accepit: « Mortalis ego sum, et unus ex accolis eremi, quos vario delusa errore Gentilitas, Faunos, Satyrosque, et Incubos vocans colit[2]. Legatione fungor gregis mei. Precamur ut pro nobis communem Dominum depreceris, quem in [*Ver. tacet* quem in] salutem mundi olim venisse cognovimus; et in universam terram exiit sonus ejus.» Talia eo loquente, longaevus viator ubertim faciem lacrymis rigabat, quas magnitudo laetitiae indices cordis effuderat. Gaudebat quippe de Christi gloria, et de interitu Satanae: simulque admirans, quod ejus posset intelligere sermonem, et baculo humum percutiens, aiebat: «Vae tibi, Alexandria, quae pro Deo portenta veneraris. **[Col.0023C]** Vae tibi, **8** civitas meretrix in quam totius orbis daemonia **[Col.0024A]** confluxere. Quid nunc dictura es?» Bestiae Christum loquuntur, et tu pro Deo portenta veneraris. Necdum verba compleverat, et quasi pennigero volatu petulcum animal aufugit. Hoc ne cuiquam ad incredulitatem scrupulum moveat, sub rege Constantio, universo mundo teste, defenditur. Nam Alexandriam istiusmodi homo vivus perductus, magnum populo spectaculum praebuit: et postea cadaver exanime, ne calore aestatis dissiparetur, sale infuso [*Ver. ms.* infusam et], Antiochiam ut ab Imperatore videretur, allatum est.]

30. ***Π.Δ., Ψαλμοί*, 21. 27.**
(21.) ῥῦσαι ἀπὸ ῥομφαίας τὴν ψυχήν μου
καὶ ἐκ χειρὸς κυνὸς τὴν μονογενῆ μου·

(22.) σῶσόν με ἐκ στόματος λέοντος
καὶ ἀπὸ κεράτων μονοκερώτων τὴν ταπείνωσίν μου.
(23.) διηγήσομαι τὸ ὄνομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου,
ἐν μέσῳ ἐκκλησίας ὑμνήσω σε
(24.) Οἱ φοβούμενοι κύριον, αἰνέσατε αὐτόν,
ἅπαν τὸ σπέρμα Ιακωβ, δοξάσατε αὐτόν, ὑι
φοβηθήτωσαν αὐτὸν ἅπαν τὸ σπέρμα Ισραηλ,
(25.) ὅτι οὐκ ἐξουδένωσεν οὐδὲ προσώχθισεν τῇ δεήσει τοῦ πτωχοῦ
οὐδὲ ἀπέστρεψεν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἀπ᾽ ἐμοῦ
καὶ ἐν τῷ κεκραγέναι με πρὸς αὐτὸν εἰσήκουσέν μου.
(26.) παρὰ σοῦ ὁ ἔπαινός μου ἐν ἐκκλησίᾳ μεγάλῃ,
τὰς εὐχάς μου ἀποδώσω ἐνώπιον τῶν φοβουμένων αὐτόν.
(27.) φάγονται πένητες[1] καὶ ἐμπλησθήσονται,
καὶ αἰνέσουσιν κύριον οἱ ἐκζητοῦντες αὐτόν·
ζήσονται αἱ καρδίαι αὐτῶν εἰς αἰῶνα αἰῶνος.
(28.) μνησθήσονται καὶ ἐπιστραφήσονται πρὸς κύριον πάντα τὰ
πέρατα τῆς γῆς (1)
καὶ προσκυνήσουσιν ἐνώπιόν σου πᾶσαι αἱ πατριαὶ τῶν ἐθνῶν,
(29.) ὅτι τοῦ κυρίου ἡ βασιλεία,
καὶ αὐτὸς δεσπόζει τῶν ἐθνῶν.

Οβιδίου, *Fasti*, 6. 306-310.
Vesta eadem est et terra: subest vigil ignis utrique:
significant sedem terra focusque suam.
terra pilae similis, nullo fulcimine nixa,

aere subiecto tam grave pendet onus:

ipsa volubilitas libratum sustinet orbem,
quique premat partes angulus omnis abest:
cumque sit in media rerum regione locata,
ut tangat nullum plusve minusve latus,

ni convexa foret, parti vicinior esset,

nec medium terram mundus haberet onus.
arte Syracosia suspensus in aere clauso
stat globus, immensi parva figura poli,
et quantum a summis, tantum secessit ab imis

terra; quod ut fiat forma rotunda facit.
par facies templi; nullus procurrit in illo
angulus, a pluvio vindicat imbre tholus.
cur sit virginibus, quaeris, dea culta ministris?
inveniam causas hac quoque parte suas.

ex Ope Iunonem memorant Cereremque creatas

semine Saturni; tertia Vesta fuit.
utraque nupserunt, ambae peperisse feruntur;
de tribus impatiens restitit una viri.
quid mirum, virgo si virgine laeta ministra

admittit castas ad sua sacra manus?

nec tu aliud Vestam quam vivam intellege flammam;
nataque de flamma corpora nulla vides.

iure igitur virgo est, quae semina nulla remittit
nec capit, et comites virginitatis amat.

esse diu stultus Vestae simulacra putavi,
mox didici curvo nulla subesse tholo.
ignis inexstinctus templo celatur in illo:
effigiem nullam Vesta nec ignis habet.
stat vi terra sua: vi stando Vesta vocatur;

causaque par Grai nominis esse potest.
at focus a flammis et quod fovet omnia dictus;
qui tamen in primis aedibus ante fuit.
hinc quoque vestibulum dici reor; inde precando
praefamur Vestam, quae loca prima tenet.

Ante focos olim scamnis considere longis
mos erat, et mensae credere adesse deos; [2β]
nunc quoque, cum fiunt antiquae sacra Vacunae,
ante Vacunales stantque sedentque focos.
venit in hos annos aliquid de more vetusto:

fert missos Vestae pura patella cibos. [2β]
Ecce coronatis panis dependet asellis,
et velant scabras florida serta molas.
sola prius furnis torrebant farra coloni
(et Fornacali sunt sua sacra deae):

subpositum cineri panem focus ipse parabat,
strataque erat tepido tegula quassa solo.
inde focum servat pistor dominamque focorum
et quae pumiceas versat asella molas.
praeteream referamne tuum, rubicunde Priape,

dedecus? est multi fabula parva ioci.
turrigera frontem Cybele redimita corona
convocat aeternos ad sua festa deos;
convocat et satyros et, rustica numina, nymphas;
Silenus, quamvis nemo vocarat, adest.

nec licet et longum est epulas narrare deorum:
in multo nox est pervigilata mero.
hi temere errabant in opacae vallibus Idae,
pars iacet et molli gramine membra levat;
hi ludunt, hos somnus habet; pars bracchia nectit

et viridem celeri ter pede pulsat humum.
Vesta iacet placidamque capit secura quietem,
sicut erat, positum caespite fulta caput.
at ruber hortorum custos nymphasque deasque
captat, et errantes fertque refertque pedes;

aspicit et Vestam: dubium nymphamne putarit
an scierit Vestam, scisse sed ipse negat.
spem capit obscenam, furtimque accedere temptat,
et fert suspensos corde micante gradus.
forte senex, quo vectus erat, Silenus asellum

liquerat ad ripas lene sonantis aquae;
ibat ut inciperet longi deus Hellesponti,
intempestivo cum rudit ille sono.
territa voce gravi surgit dea; convolat omnis
turba, per infestas effugit ille manus.

Lampsacos hoc animal solita est mactare Priapo,
'apta' canens 'flammis indicis exta damus.'
quem tu, diva, memor de pane monilibus ornas;
cessat opus, vacuae conticuere molae.
Nomine quam pretio celebratior arce Tonantis

dicam Pistoris quid velit ara Iovis.
cincta premebantur trucibus Capitolia Gallis:
fecerat obsidio iam diuturna famem.
Iuppiter, ad solium superis regale vocatis,
'incipe' ait Marti; protinus ille refert:

'scilicet ignotum est quae sit fortuna malorum,
et dolor hic animi voce querentis eget.
si tamen ut referam breviter mala iuncta pudori
exigis, Alpino Roma sub hoste iacet.
haec est cui fuerat promissa potentia rerum,

Iuppiter? hanc terris impositurus eras?
iamque suburbanos Etruscaque contudit arma:
spes erat in cursu: nunc lare pulsa suo est.
vidimus ornatos aerata per atria picta
veste triumphales occubuisse senes;

vidimus Iliacae transferri pignora Vestae
sede: putant aliquos scilicet esse deos.
at si respicerent qua vos habitatis in arce
totque domos vestras obsidione premi,
nil opis in cura scirent superesse deorum,

et data sollicita tura perire manu.
atque utinam pugnae pateat locus; arma capessant,
et, si non poterunt exsuperare, cadant.
nunc inopes victus ignavaque fata timentes
monte suo clausos barbara turba premit.'

tunc Venus et lituo pulcher trabeaque Quirinus

Vestaque pro Latio multa locuta suo est.
'publica' respondit 'cura est pro moenibus istis'
Iuppiter 'et poenas Gallia victa dabit.
tu modo, quae desunt fruges, superesse putentur

effice, nec sedes desere, Vesta, tuas.
quodcumque est solidae Cereris, cava machina frangat,
mollitamque manu duret in igne focus.'
iusserat, et fratris virgo Saturnia iussis
adnuit, et mediae tempora noctis erant.

31. **Ομήρου, *Ιλιάς*, 4. 345.**
οἳ δὲ μένοντες
ἔστασαν ὁππότε πύργος ᾽Αχαιῶν ἄλλος ἐπελθὼν
Τρώων ὁρμήσειε καὶ ἄρξειαν πολέμοιο. (335)
τοὺς δὲ ἰδὼν νείκεσσεν ἄναξ ἀνδρῶν ᾽Αγαμέμνων,
καί σφεας φωνήσας ἔπεα πτερόεντα προσηύδα·
ὦ υἱὲ Πετεῶο διοτρεφέος βασιλῆος,
{2ϋ14}2 καὶ σὺ κακοῖσι δόλοισι κεκασμένε κερδαλεόφρον
τίπτε καταπτώσσοντες ἀφέστατε, μίμνετε δ᾽ ἄλλους; (340)
σφῶϊν μέν τ᾽ ἐπέοικε μετὰ πρώτοισιν ἐόντας
ἑστάμεν ἠδὲ μάχης καυστειρῆς ἀντιβολῆσαι·
{2›}2 πρώτω γὰρ καὶ δαιτὸς ἀκουάζεσθον ἐμεῖο,
ὁππότε δαῖτα γέρουσιν ἐφοπλίζωμεν ᾽Αχαιοί.
{2›}2 ἔνθα φίλ᾽ ὀπταλέα κρέα[1] ἔδμεναι ἠδὲ κύπελλα (345)
{2›}2 οἴνου πινέμεναι μελιηδέος ὄφρ᾽ ἐθέλητον·
νῦν δὲ φίλως χ᾽ ὁρόῳτε καὶ εἰ δέκα πύργοι ᾽Αχαιῶν
ὑμείων προπάροιθε μαχοίατο νηλέϊ χαλκῷ.

Πλουτάρχου, *Αίτια Φυσικά*, 914 D, 3-8.
Ι′. (3)Διὰ τί τῷ οἴνῳ θάλασσαν παραχέουσι[2β] καὶ χρησμόν τινα
λέγουσιν ἁλιεῖς κομισθῆναι προστάττοντα βαπτίζειν τὸν (5)
Διόνυσον πρὸς τὴν θάλατταν, οἱ δὲ πόρρω θαλάττης
ἐμβάλλουσι γύψον Ζακυνθίαν ὀπτήσαντες[2β];
Πότερον ἡ θερμότης βοηθεῖ πρὸς τὴν περίψυξιν, ἢ αὐ- (8)
τὴ ἐξίστησι μάλιστα τὸν οἶνον ἀποσβεννύουσα καὶ φθεί-
ρουσα τὴν δύναμιν;

Διογένους του Λαερτίου, *Βίοι Φιλοσόφων*, 3. 24, 3-4.
(23.) Τρίτον ἦλθε διαλλάξων Δίωνα Διονυσίῳ· οὐ τυχὼν δὲ ἄπρακτος
ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πατρίδα. ἔνθα πολιτείας μὲν οὐχ ἥψατο, καίτοι
πολιτικὸς ὢν ἐξ ὧν γέγραφεν. αἴτιον δὲ τὸ ἤδη τὸν δῆμον ἄλλοις
πολιτεύμασιν ἐνειθίσθαι. φησὶ δὲ Παμφίλη ἐν τῷ πέμπτῳ καὶ
εἰκοστῷ τῶν ῾Υπομνημάτων (FHG iii. 521) ὡς ᾽Αρκάδες καὶ (5)
Θηβαῖοι Μεγάλην πόλιν οἰκίζοντες παρεκάλουν αὐτὸν νομοθέτην·
ὁ δὲ μαθὼν ἴσον ἔχειν οὐ θέλοντας οὐκ ἐπορεύθη. λόγος ὅτι καὶ
Χαβρίᾳ συνεῖπε τῷ στρατηγῷ φεύγοντι θανάτου μηδενὸς τῶν
(24.) πολιτῶν τοῦτο πρᾶξαι βουληθέντος. ὅτε καὶ ἀνιόντι αὐτῷ εἰς
τὴν ἀκρόπολιν σὺν τῷ Χαβρίᾳ Κρωβύλος ὁ συκοφάντης ἀπαντή-
σας φησίν· ἄλλῳ συναγορεύσων ἥκεις, ἀγνοῶν ὅτι καὶ σὲ τὸ
Σωκράτους κώνειον ἀναμένει[3]; τὸν δὲ φάναι· καὶ ὅτε ὑπὲρ
τῆς πατρίδος ἐστρατευόμην, ὑπέμενον τοὺς κινδύνους, καὶ νῦν (5)
ὑπὲρ τοῦ καθήκοντος διὰ φίλον ὑπομενῶ.

Διοδώρου του Σικελιώτου, *Ιστορική Βιβλιοθήκη (βιβλ. 1*-20), 14. 37, 7, 1-5.
᾽Αθήνησι δὲ
Σωκράτης ὁ φιλόσοφος ὑπ᾽ ᾽Ανύτου καὶ Μελήτου
κατηγορηθεὶς ἐπ᾽ ἀσεβείᾳ καὶ φθορᾷ τῶν νέων,

θανάτῳ κατεδικάσθη καὶ πιὼν κώνειον ἐτελεύ-
τησεν[3]. ἀδίκου δὲ τῆς κατηγορίας γεγενημένης ὁ (5)
δῆμος μετεμελήθη, τηλικοῦτον ἄνδρα θεωρῶν ἀνῃρη-
μένον· διόπερ τοὺς κατηγορήσαντας δι᾽ ὀργῆς εἶχε
καὶ τέλος ἀκρίτους ἀπέκτεινεν.

***K.Δ., Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον,* 27. 33 - 27. 34.**
(27.) Τότε οἱ στρατιῶται τοῦ ἡγεμόνος παραλαβόντες τὸν
᾽Ιησοῦν εἰς τὸ πραιτώριον συνήγαγον ἐπ᾽ αὐτὸν ὅλην τὴν
σπεῖραν. (28.) καὶ ἐκδύσαντες αὐτὸν χλαμύδα κοκκίνην
περιέθηκαν αὐτῷ, (29.) καὶ πλέξαντες στέφανον ἐξ ἀκανθῶν
ἐπέθηκαν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ καὶ κάλαμον ἐν τῇ δεξιᾷ
αὐτοῦ, καὶ γονυπετήσαντες ἔμπροσθεν αὐτοῦ ἐνέπαιξαν
αὐτῷ λέγοντες, Χαῖρε, βασιλεῦ τῶν ᾽Ιουδαίων, (30.) καὶ
ἐμπτύσαντες εἰς αὐτὸν ἔλαβον τὸν κάλαμον καὶ ἔτυπτον
εἰς τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. (31.) καὶ ὅτε ἐνέπαιξαν αὐτῷ,
ἐξέδυσαν αὐτὸν τὴν χλαμύδα καὶ ἐνέδυσαν αὐτὸν τὰ
ἱμάτια αὐτοῦ, καὶ ἀπήγαγον αὐτὸν εἰς τὸ σταυρῶσαι.
(3)
(32.) ᾽Εξερχόμενοι δὲ εὗρον ἄνθρωπον Κυρηναῖον ὀνόματι
Σίμωνα· τοῦτον ἠγγάρευσαν ἵνα ἄρῃ τὸν σταυρὸν αὐτοῦ.
(33.) Καὶ ἐλθόντες εἰς τόπον λεγόμενον Γολγοθᾶ, ὅ ἐστιν
Κρανίου Τόπος λεγόμενος, (34.) ἔδωκαν αὐτῷ πιεῖν οἶνον
μετὰ χολῆς μεμιγμένον· καὶ γευσάμενος οὐκ ἠθέλησεν
πιεῖν[4]. (35.) σταυρώσαντες δὲ αὐτὸν διεμερίσαντο τὰ ἱμάτια
αὐτοῦ βάλλοντες κλῆρον, (36.) καὶ καθήμενοι ἐτήρουν αὐτὸν
ἐκεῖ.

32. **Αθηναίου, *Δειπνοσοφισταί,* 1. 62, 27-28.**
Νικοχάρης (I 773 K)·
εἰσαύριον .. ἀντὶ ῥαφάνων ἑψήσομεν
βαλάνιον, ἵνα νῷν ἐξάγῃ τὴν κραιπάλην[1].

Ομήρου, *Ιλιάς*, 19. 38.
Τὸν δ᾽ ἠμείβετ᾽ ἔπειτα θεὰ Θέτις ἀργυρόπεζα·
τέκνον μή τοι ταῦτα μετὰ φρεσὶ σῇσι μελόντων.
τῷ μὲν ἐγὼ πειρήσω ἀλαλκεῖν ἄγρια φῦλα (30)
μυίας, αἵ ῥά τε φῶτας ἀρηϊφάτους κατέδουσιν·
ἢν περ γὰρ κεῖταί γε τελεσφόρον εἰς ἐνιαυτόν,
αἰεὶ τῷ γ᾽ ἔσται χρὼς ἔμπεδος, ἢ καὶ ἀρείων.
{2›}2 ἀλλὰ σύ γ᾽ εἰς ἀγορὴν καλέσας ἥρωας ᾽Αχαιοὺς
μῆνιν ἀποειπὼν ᾽Αγαμέμνονι ποιμένι λαῶν (35)
αἶψα μάλ᾽ ἐς πόλεμον θωρήσσεο, δύσεο δ᾽ ἀλκήν.
Ὣς ἄρα φωνήσασα μένος πολυθαρσὲς ἐνῆκε,
Πατρόκλῳ δ᾽ αὖτ᾽ ἀμβροσίην καὶ νέκταρ ἐρυθρὸν[2]
στάξε κατὰ ῥινῶν, ἵνα οἱ χρὼς ἔμπεδος εἴη.
Αὐτὰρ ὃ βῆ παρὰ θῖνα θαλάσσης δῖος ᾽Αχιλλεὺς (40)
{2›}2 σμερδαλέα ἰάχων, ὦρσεν δ᾽ ἥρωας ᾽Αχαιούς.

Ομήρου, *Οδύσσεια,* 5. 93.
῾Ερμείαν δ᾽ ἐρέεινε Καλυψώ, δῖα θεάων,
ἐν θρόνῳ ἱδρύσασα φαεινῷ σιγαλόεντι·
ἄτίπτε μοι, ῾Ερμεία χρυσόρραπι, εἰλήλουθας,
αἰδοῖός τε φίλος τε; πάρος γε μὲν οὔ τι θαμίζεις.
αὔδα ὅ τι φρονέεις· τελέσαι δέ με θυμὸς ἄνωγεν,
εἰ δύναμαι τελέσαι γε καὶ εἰ τετελεσμένον ἐστίν. (90)
[ἀλλ᾽ ἔπεο προτέρω, ἵνα τοι πὰρ ξείνια θείω.]
Ὣς ἄρα φωνήσασα θεὰ παρέθηκε τράπεζαν
ἀμβροσίης πλήσασα, κέρασσε δὲ νέκταρ ἐρυθρόν[2]·

αὐτὰρ ὁ πῖνε καὶ ἤσθε διάκτορος Ἀργεϊφόντης.
αὐτὰρ ἐπεὶ δείπνησε καὶ ἤραρε θυμὸν ἐδωδῇ, (95)
καὶ τότε δή μιν ἔπεσσιν ἀμειβόμενος προσέειπεν·

33. ***Κ.Δ., Προς Κορινθίους α΄*, 10. 17.**
(14.) Διόπερ, ἀγαπητοί μου, φεύγετε ἀπὸ τῆς εἰδωλο-
λατρίας. (15.) ὡς φρονίμοις λέγω· κρίνατε ὑμεῖς ὅ φημι.
(16.) τὸ ποτήριον τῆς εὐλογίας ὃ εὐλογοῦμεν, οὐχὶ κοινωνία
ἐστὶν τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ; τὸν ἄρτον ὃν κλῶμεν,
οὐχὶ κοινωνία τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ἐστιν; (17.)ὅτι εἷς ἄρτος, ἓν σῶμα οἱ πολλοί ἐσμεν
[2]
·
οἱ γὰρ πάντες ἐκ τοῦ ἑνὸς ἄρτου μετέχομεν.

34. ***Π.Δ., Παροιμίαι*, 9. 5.**
(5.) Ἔλθατε φάγετε τῶν ἐμῶν ἄρτων
καὶ πίετε οἶνον, ὃν ἐκέρασα ὑμῖν[1].

***Π.Δ., Ησαΐας*, 56. 12.**
Δευτε λαβωμεν οινον και οινοφλυγησωμεν μεθη (*C*-ην)[2]…

Ιερωνύμου, *Βουλγάτα: Βιβλίο Παροιμιών*, 23. 31, 1.
31 Ne intuearis vinum, quando flavescit[3α],
cum splenduerit in calice color eius:
ingreditur blande,
32 sed in novissimo mordebit ut coluber
et sicut regulus vulnerat.

Ιερωνύμου, *Βουλγάτα: Παροιμίαι*, 23. 31, 1.

23:31 ne intuearis vinum quando flavescit[3α] cum splenduerit in vitro color eius ingreditur blande

23:32 sed in novissimo mordebit ut coluber et sicut regulus venena diffundet

23:33 oculi tui videbunt extraneas et cor tuum loquetur perversa

***Π.Δ., Παροιμίαι*, 23. 31**.
(29.) τίνι οὐαί; τίνι θόρυβος; τίνι κρίσις;
τίνι ἀηδίαι καὶ λέσχαι;
τίνι συντρίμματα διὰ κενῆς;
τίνος πέλειοι οἱ ὀφθαλμοί;
(30.) οὐ τῶν ἐγχρονιζόντων ἐν οἴνοις;
οὐ τῶν ἰχνευόντων ποῦ πότοι γίνονται;
(31.) μὴ μεθύσκεσθε οἴνῳ, ἀλλὰ ὁμιλεῖτε ἀνθρώποις δικαίοις
καὶ ὁμιλεῖτε ἐν περιπάτοις·
ἐὰν γὰρ εἰς τὰς φιάλας καὶ τὰ ποτήρια δῷς τοὺς ὀφθαλμούς σου,
ὕστερον περιπατήσεις γυμνότερος ὑπέρου[3β],
(32.) τὸ δὲ ἔσχατον ὥσπερ ὑπὸ ὄφεως πεπληγὼς ἐκτείνεται
καὶ ὥσπερ ὑπὸ κεράστου διαχεῖται αὐτῷ ὁ ἰός.
(33.) οἱ ὀφθαλμοί σου ὅταν ἴδωσιν ἀλλοτρίαν,
τὸ στόμα σου τότε λαλήσει σκολιά,
(34.) καὶ κατακείσῃ ὥσπερ ἐν καρδίᾳ θαλάσσης
καὶ ὥσπερ κυβερνήτης ἐν πολλῷ κλύδωνι·
(35.) ἐρεῖς δέ Τύπτουσίν με, καὶ οὐκ ἐπόνεσα,
καὶ ἐνέπαιξάν μοι, ἐγὼ δὲ οὐκ ἤδειν·
πότε ὄρθρος ἔσται, ἵνα ἐλθὼν ζητήσω μεθ᾽ ὧν συνελεύσομαι;

35. **Λουκιανού, *Ερμότιμος*, 71, 4-7.**
{ΕΡΜΟΤΙΜΟΣ} (22)
(71.) Οἷά με εἰργάσω, ὦ Λυκῖνε, ἄνθρακάς μοι τὸν

θησαυρὸν ἀποφήνας, καὶ ὡς ἔοικεν ἀπολεῖταί μοι
τὰ τοσαῦτα ἔτη καὶ ὁ κάματος ὁ πολύς.
{ΛΥΚΙΝΟΣ} (3)
᾽Αλλ᾽, ὦ ῾Ερμότιμε, πολὺ ἔλαττον ἀνιάσῃ, ἢν
ἐννοήσῃς ὅτι οὐ μόνος ἔξω μένεις τῶν ἐλπισθέντων (5)
ἀγαθῶν, ἀλλὰ πάντες ὡς ἔπος εἰπεῖν περὶ ὄνου
σκιᾶς μάχονται οἱ φιλοσοφοῦντες. ἢ τίς ἄρα
δύναιτο δι᾽ ἐκείνων ἁπάντων χωρῆσαι ὧν ἔφην;
ὅπερ ἀδύνατον καὶ αὐτὸς λέγεις εἶναι. νῦν δὲ
ὅμοιόν μοι δοκεῖς ποιεῖν ὥσπερ εἴ τις δακρύοι καὶ (10)
αἰτιῷτο τὴν τύχην, ὅτι μὴ δύναιτο ἀνελθεῖν ἐς τὸν
οὐρανόν, ἢ ὅτι μὴ βύθιος ὑποδὺς εἰς τὴν θάλατταν
ἀπὸ Σικελίας ἐς Κύπρον ἀναδύσεται, ἢ ὅτι μὴ
ἀρθεὶς πτηνὸς αὐθημερὸν ἀπὸ τῆς ῾Ελλάδος εἰς
᾽Ινδοὺς τελεῖ. τὸ δ᾽ αἴτιον τῆς λύπης, ὅτι ἠλπίκει, (15)
οἶμαι, ἢ ὄναρ ποτὲ ἰδὼν τοιοῦτον ἢ αὐτὸς αὑτῷ
ἀναπλάσας, οὐ πρότερον ἐξετάσας εἰ ἐφικτὰ εὔχεται
καὶ κατὰ τὴν ἀνθρώπου φύσιν.

36. **Νεστορίου, *Επιστολή Νεστορίου Προς Κύριλλον τον Αλεξανδρείας*, 177, 8 -12.**
τὸν γὰρ ἐν τοῖς πρώτοις ἀπαθῆ κηρυχθέντα καὶ δευτέρας γεννήσεως ἄδεκτον (25)
πάλιν παθητὸν καὶ νεόκτιστον οὐκ οἶδ᾽ ὅπως εἰσῆγεν, ὡς
τῶν κατὰ φύσιν τῷ θεῷ λόγῳ προσόντων τῇ τοῦ ναοῦ συνα-
(177.) φείᾳ διεφθαρμένων, ἢ μικροῦ τινὸς τοῖς ἀνθρώποις νομιζο-
μένου τὸ τὸν ἀναμάρτητον ναὸν καὶ τῆς θείας ἀχώριστον
φύσεως τὴν ὑπὲρ ἁμαρτωλῶν γέννησίν τε καὶ τελευτὴν ὑπο-
μεῖναι, ἢ πιστεύεσθαι τῆς δεσποτικῆς οὐκ ὀφειλούσης φωνῆς
πρὸς ᾽Ιουδαίους βοώσης· λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον καὶ ἐν
τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν, οὐ· λύσατέ μου τὴν θεότητα (5)
καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερθήσεται. πάλιν πλατῦναι κἀνταῦθα
βουλόμενος, τῇ τῆς ἐπαγγελίας ἀναστέλλομαι μνήμῃ. ῥητέον
δ᾽ ὅμως βραχυλογίᾳ χρησάμενον. πανταχοῦ τῆς θείας γραφῆς,
ἡνίκα ἂν μνήμην τῆς δεσποτικῆς οἰκονομίας ποιῆται, γέννησις
ἡμῖν καὶ πάθος οὐ τῆς θεότητος ἀλλὰ τῆς ἀνθρωπότητος (10)
τοῦ Χριστοῦ παραδίδοται, ὡς καλεῖσθαι κατὰ ἀκριβεστέραν
προσηγορίαν τὴν ἁγίαν παρθένον χριστοτόκον, οὐ θεοτόκον[1].
ἄκουε ταῦτά γε τῶν εὐαγγελίων βοώντων· βίβλος γενέσεως
᾽Ιησοῦ Χριστοῦ, υἱοῦ Δαβίδ, υἱοῦ ᾽Αβραάμ. δῆλον δέ,
ὅτι τοῦ Δαβὶδ υἱὸς ὁ θεὸς λόγος οὐκ ἦν. δέχου καὶ ἄλλην, (15)
εἰ δοκεῖ, μαρτυρίαν· ᾽Ιακὼβ δὲ ἐγέννησε τὸν ᾽Ιωσὴφ τὸν
ἄνδρα Μαρίας, ἐξ ἧς ἐγεννήθη ᾽Ιησοῦς, ὁ λεγόμενος
Χριστός. σκόπει πάλιν ἑτέραν ἡμᾶς διαμαρτυρομένην φωνήν·
τοῦ δὲ ᾽Ιησοῦ Χριστοῦ ἡ γέννησις οὕτως ἦν· μνηστευ-
θείσης γὰρ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Μαρίας τῷ ᾽Ιωσήφ, (20)
εὑρέθη ἐν γαστρὶ ἔχουσα ἐκ πνεύματος ἁγίου. κτίσμα
δὲ τοῦ πνεύματος τίς ἂν τὴν τοῦ μονογενοῦς ὑπολάβοι θεό-
τητα; τί δεῖ λέγειν καὶ τὸ· ἦν ἡ μήτηρ τοῦ ᾽Ιησοῦ ἐκεῖ·
καὶ πάλιν τὸ· σὺν Μαρίᾳ τῇ μητρὶ τοῦ ᾽Ιησοῦ· καὶ τὸ·
τὸ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν ἐκ πνεύματός ἐστιν ἁγίου· καὶ (25)
(178.) τὸ· λαβὲ τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ καὶ φεῦγε
εἰς Αἴγυπτον· καὶ τὸ· περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, τοῦ γε-
νομένου ἐκ σπέρματος Δαβὶδ κατὰ σάρκα· καὶ τὸ
περὶ τοῦ πάθους αὖθις, ὅτι ὁ θεὸς τὸν ἑαυτοῦ υἱὸν
πέμψας ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας καὶ περὶ (5)
ἁμαρτίας κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί· καὶ
πάλιν· Χριστὸς ἀπέθανεν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν·
καὶ· Χριστοῦ παθόντος σαρκί· καὶ· τοῦτό ἐστινὰ
οὐχ᾽ ἡ θεότης μου ἀλλὰ τὸ σῶμά μου τὸ ὑπὲρ ὑμῶν
κλώμενον· καὶ μυρίων ἄλλων φωνῶν διαμαρτυρομένων τῶν (10)

ἀνθρώπων τὸ γένος, μὴ τὴν τοῦ υἱοῦ νομίζειν θεότητα πρόσ-
φατον ἢ πάθους σωματικοῦ δεκτικήν, ἀλλὰ τὴν συνημμένην
τῇ φύσει τῆς θεότητος σάρκα. ὅθεν καὶ κύριον τοῦ Δαβὶδ
ἑαυτὸν ὁ Χριστὸς καὶ υἱὸν ὀνομάζει· τί γὰρ ὑμῖν δοκεῖ
περὶ τοῦ Χριστοῦ; φησί· τίνος υἱός ἐστι; λέγουσιν (15)
αὐτῷ· τοῦ Δαβίδ· ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς καὶ εἶπεν
αὐτοῖς· πῶς οὖν Δαβὶδ ἐν πνεύματι κύριον αὐτὸν
καλεῖ, λέγων· εἶπεν ὁ κύριος τῷ κυρίῳ μου· κάθου ἐκ
δεξιῶν μου; ὡς υἱὸς ὢν πάντως τοῦ Δαβὶδ κατὰ σάρκα,
κατὰ δὲ τὴν θεότητα κύριος. εἶναι μὲν οὖν τῆς τοῦ υἱοῦ (20)
θεότητος τὸ σῶμα ναόν, καὶ ναὸν κατὰ ἄκραν τινὰ καὶ θείαν
ἡνωμένον συνάφειαν, ὡς οἰκειοῦσθαι τὰ τούτου τὴν τῆς θεό-
τητος φύσιν, ὁμολογεῖσθαι καλὸν καὶ τῶν εὐαγγελικῶν παρα-
δόσεων ἄξιον.

Ισιδώρου του Πηλουσιώτου, *Επιστολαί*, 1602, 22-24.
(1602.)...Καὶ οἱ μὲν αὐτοματισμόν,
οἱ δ' εἱμαρμένην, οἱ δ' εἰκῇ φέρεσθαι τὰ πάντα ἀπεφήναντο.
Καὶ οἱ μὲν τὸ εἴδωλα προσκυνεῖν εὐσεβὲς ἐνόμιζον, οἱ δὲ
τὸ μητρογαμεῖν· καὶ οἱ μὲν τὸ ἀνθρωποθυτεῖν, οἱ δὲ τὸ ὑι
ζῳοθυτεῖν· οἱ μὲν τὸ βουθυτεῖν, οἱ δὲ τὸ μηλοσφαγεῖν· (15)
καὶ οἱ μὲν τὸ ἀλληλοφαγεῖν, οἱ δὲ τὸ ποηφαγεῖν. Ἀλλ'
εἰ πάντα εἰς μέσον ἀγάγοιμι, ἴσως ἂν ἀπιστηθήσομαι μέν,
οὐκ ἐλεγχθήσομαι δέ.
Εἰ τοίνυν ἀεὶ πρὸς ἑαυτὸ ἐστασίαζε τὸ γένος καὶ οὐ
τὰ αὐτὰ ἐδόξαζεἀκατὰ καιροὺς γὰρ ἄνθρωποι νεωτεροποιοὶ (20)
καὶ στασιασταὶ ἐπιπολάζοντες τὰ καθεστηκότα μὲν ἐκίνουν,
ἐνομοθέτουν δὲ τὰ δοκοῦνταἀτί θαυμάζεις εἰ καὶ νῦν περὶ
πρᾶγμα θεῖον καὶ λόγου κρεῖττον διαφωνεῖν προσποιοῦνται
ὑπὸ φιλαρχίας ἐκβακχευόμενοι; [2]
(1603.) ΒΟΗΘΩΙ ΜΟΝΑΧΩΙ (1τ)
ϋ22αχγ΄ Μὴ θορυβείτω σε τὸ πολλοὺς τῶν φιλαρέτων μυρία (1)
ἐνταῦθα πάσχειν δεινά, ἀλλ' εἰς ἔννοιαν ἀγέτω ὅτι καὶ οἱ
τῶν ἐπὶ γῆς βασιλέων φίλοι οὗτοι μάλιστα παρακινδυνεύ-
ουσιν ἐν πολέμοις, καὶ τραύματα ἔχουσι δι' ὧν τὰ τρόπαια
ἔστησαν, ἀποδημίας τε μακρὰς στέλλονται. Εἰ δὲ οὐ κατα- (5)
δέχῃ, ἐννόει ὅτι εἰσί τινες καὶ τῶν δικαίων κἀνταῦθα
εὐημεροῦντες. Ὥστε εἰ σκανδαλίζουσί σε, ἅτε ἀσθενέστερον
ὄντα, οἱ ἐν πειρασμοῖς, οἰκοδομείτωσάν σε οἱ ἐν ἀνέσει.
Καὶ εἰ σκανδαλίζουσί σε οἱ ἐν ἀνέσει τῶν πονηρῶν,
ὀρθούτωσάν σε οἱ ἐν κολάσει καὶ τιμωρίαις. (10)

***Κ.Δ., Προς Κορινθίους α΄*, 11. 14 - 11. 15.**
(1.) μιμηταί μου γίνεσθε, καθὼς κἀγὼ Χριστοῦ.
(2.) Ἐπαινῶ δὲ ὑμᾶς ὅτι πάντα μου μέμνησθε καὶ
καθὼς παρέδωκα ὑμῖν τὰς παραδόσεις κατέχετε. (3.) θέλω
δὲ ὑμᾶς εἰδέναι ὅτι παντὸς ἀνδρὸς ἡ κεφαλὴ ὁ Χριστός
ἐστιν, κεφαλὴ δὲ γυναικὸς ὁ ἀνήρ, κεφαλὴ δὲ τοῦ Χριστοῦ
ὁ θεός. (4.) πᾶς ἀνὴρ προσευχόμενος ἢ προφητεύων κατὰ
κεφαλῆς ἔχων καταισχύνει τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ· (5.) πᾶσα
δὲ γυνὴ προσευχομένη ἢ προφητεύουσα ἀκατακαλύπτῳ
τῇ κεφαλῇ καταισχύνει τὴν κεφαλὴν αὐτῆς· ἓν γάρ ἐστιν
καὶ τὸ αὐτὸ τῇ ἐξυρημένῃ. (6.) εἰ γὰρ οὐ κατακαλύπτεται
γυνή, καὶ κειράσθω· εἰ δὲ αἰσχρὸν γυναικὶ τὸ κείρασθαι
ἢ ξυρᾶσθαι, κατακαλυπτέσθω. (7.) ἀνὴρ μὲν γὰρ οὐκ
ὀφείλει κατακαλύπτεσθαι τὴν κεφαλήν, εἰκὼν καὶ δόξα
θεοῦ ὑπάρχων· ἡ γυνὴ δὲ δόξα ἀνδρός ἐστιν. (8.) οὐ γάρ
ἐστιν ἀνὴρ ἐκ γυναικός, ἀλλὰ γυνὴ ἐξ ἀνδρός· (9.) καὶ
γὰρ οὐκ ἐκτίσθη ἀνὴρ διὰ τὴν γυναῖκα, ἀλλὰ γυνὴ διὰ

τὸν ἄνδρα. (10.) διὰ τοῦτο ὀφείλει ἡ γυνὴ ἐξουσίαν ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς διὰ τοὺς ἀγγέλους. (11.) πλὴν οὔτε γυνὴ χωρὶς ἀνδρὸς οὔτε ἀνὴρ χωρὶς γυναικὸς ἐν κυρίῳ· (12.) ὥσπερ γὰρ ἡ γυνὴ ἐκ τοῦ ἀνδρός, οὕτως καὶ ὁ ἀνὴρ διὰ τῆς γυναικός· τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ θεοῦ. (13.) ἐν ὑμῖν αὐτοῖς κρίνατε· πρέπον ἐστὶν γυναῖκα ἀκατακάλυπτον τῷ θεῷ προσεύχεσθαι; (14.) οὐδὲ ἡ φύσις αὐτὴ διδάσκει ὑμᾶς ὅτι ἀνὴρ μὲν ἐὰν κομᾷ ἀτιμία αὐτῷ ἐστιν, (15.) γυνὴ δὲ ἐὰν κομᾷ δόξα αὐτῇ ἐστιν; [4] ὅτι ἡ κόμη ἀντὶ περιβολαίου δέδοται [αὐτῇ]. (16.) Εἰ δέ τις δοκεῖ φιλόνεικος εἶναι, ἡμεῖς τοιαύτην συνήθειαν οὐκ ἔχομεν, οὐδὲ αἱ ἐκκλησίαι τοῦ θεοῦ.

37. **Πλουτάρχου, *Αλέξανδρος*, 18. 1, 1 – 18. 4, 5.**
18. (1.) Μετὰ ταῦτα Πισιδῶν τε τοὺς ἀντιστάντας ᾖρει καὶ (2.) Φρυγίαν ἐχειροῦτο· καὶ **Γόρδιον** πόλιν, ἑστίαν Μίδου τοῦ παλαιοῦ γενέσθαι λεγομένην, παραλαβών, τὴν θρυλουμένην ἅμαξαν εἶδε, φλοιῷ κρανείας ἐνδεδεμένην, καὶ λόγον ἐπ᾽ αὐτῇ πιστευόμενον ὑπὸ τῶν βαρβάρων ἤκουσεν, ὡς **τῷ λύσαντι τὸν δεσμὸν** εἵμαρται βασιλεῖ γενέσθαι τῆς (5) (3.) οἰκουμένης[1]. οἱ μὲν οὖν πολλοί φασι, τῶν δεσμῶν τυφλὰς ἐχόντων τὰς ἀρχὰς καὶ δι᾽ ἀλλήλων πολλάκις σκολιοῖς ἐλίγμοῖς ὑποφερομένων, τὸν Ἀλέξανδρον ἀμηχανοῦντα λῦσαι, διατεμεῖν **τῇ μαχαίρᾳ** τὸ σύναμμα, καὶ πολλὰς (4.) ἐξ αὐτοῦ κοπέντος ἀρχὰς φανῆναι. Ἀριστόβουλος δὲ (FGrH 139 F 75) καὶ πάνυ λέγει ῥᾳδίαν αὐτῷ γενέσθαι τὴν λύσιν, ἐξελόντι τοῦ ῥυμοῦ τὸν ἔστορα καλούμενον, ᾧ συνείχετο τὸ ζυγόδεσμον, εἶθ᾽ οὕτως ὑφελκύσαντι τὸν ζυγόν[1]. (5)

Ευαγρίου Σχολαστικού, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, 39, 1-9.
2. Προσίασι τοίνυν αὐτῷ ταῦτα βουλευομένῳ οἵ τε Λέοντος τοῦ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης ἐπισκόπου διακονούμενοι ταῖς ἀποκρίσεσι, φάσκοντες Διόσκορον ἀνὰ τὸ δεύτερον ἐν Ἐφέσῳ συνέδριον μὴ δέξασθαι τὸν Λέοντος (30) τόμον, ὀρθοδοξίας ὅρον τυγχάνοντα, οἵ τε παρ᾽ αὐτοῦ Διοσκόρου καθυβρισθέντες τὰ κατὰ σφᾶς ἱκετεύοντες (39.) συνοδικῶς κριθῆναι. Παρώτρυνε δὲ μάλιστα Εὐσέβιος ὁ τοῦ Δορυλαίου γεγονὼς πρόεδρος, φάσκων ἐπιβουλεύμασι Χρυσαφίου τοῦ Θεοδοσίου ὑπασπιστοῦ αὐτόν τε καὶ Φλαβιανὸν καθαιρεθῆναι, διότι χρυσίον τῷ Χρυσαφίῳ ζητοῦντι ὁ Φλαβιανὸς ἐπὶ τῇ οἰκείᾳ χειροτονίᾳ πρὸς (5) ἐντροπὴν ἱερὰ πέπομφε σκεύη, καὶ ὅτι παραπλήσιος τὴν κακοδοξίαν Εὐτυχεῖ καθειστήκει ὁ Χρυσάφιος. Ἔλεγε δὲ τὸν Φλαβιανὸν καὶ δειλαίως ἀναιρεθῆναι πρὸς Διοσκόρου ὠθούμενόν τε καὶ λακτιζόμενον[2]. Ἐξ ὧν ἡ ἐν Καλχηδόνι σύνοδος ἁλίζεται, ἀγγελιῶν τε καὶ ἀγγελια- (10) φόρων πεμφθέντων καὶ τῶν ἑκασταχοῦ ἱερέων εὐσεβέσι γράμμασι κληθέντων, πρῶτα μὲν ἐν Νικαίᾳ ὡς καὶ τὸν Ῥώμης πρόεδρον Λέοντα τοῖς ἐν Νικαίᾳ συνελθοῦσιν ἐπιγράψαι, πρὸς αὐτοὺς ἐπιστέλλοντα περὶ ὧν ἐς τὸν οἰκεῖον πέπομφε τόπον, Πασκασιανοῦ καὶ Λουκενσίου καὶ (15) λοιπῶν, ὕστερον δὲ ἐν Καλχηδόνι τῆς Βιθυνῶν χώρας.

Ιωάννου Ζωναρά, *Επιτομή Ιστοριών (βιβλ. 13-18)*, 107, 17- 108, 3.
(107.) Τοῦ πατριάρχου δὲ Πρόκλου θανόντος μετὰ δωδέκατον ἔτος ἐξ ὅτου προέστη τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ὀρθοδόξου λαοῦ, ὁ θεῖος Φλαβιανὸς εἰς τὸν ἐκείνου θρόνον ἐγκαθιδρύεται. ὅτε καὶ ὁ Εὐτυχὴς ἀρχιμανδρίτης ὢν ἐδογμάτιζε τὸν κύριον

ἡμῶν ᾽Ιησοῦν Χριστὸν μὴ τὰς δύο φύσεις τηρῆσαι μετὰ τὴν (5)
ἐνανθρώπησιν, ἀλλ᾽ εἰς μίαν φύσιν ἄμφω συγκραθῆναι καὶ συμ-
φυρθῆναι. τοῦτον ἀδιόρθωτον μένοντα ὁ Φλαβιανὸς τοῦ τῆς ἐκ-
κλησίας ἐξέκοψε σώματος, ἵνα μὴ τῆς λύμης καὶ τῷ ὑγιαίνοντι
μεταδῷ. πρόσεισιν οὖν ὁ Εὐτυχὴς Χρυσαφίῳ τῷ ἐκτομίᾳ ὁμοδο-
ξοῦντι αὐτῷ καὶ πλεῖστα δυναμένῳ παρὰ τῷ βασιλεῖ· καὶ ὃς πείθει (10)
τὸν Θεοδόσιον ἐπιτρέψαι τῷ μετὰ τὴν τοῦ ἁγιωτάτου Κυρίλλου
μετάστασιν τῆς ᾽Αλεξανδρείας τὸν θρόνον διέποντι Διοσκόρῳ
παραγενέσθαι εἰς ῎Εφεσον μεθ᾽ ἑτέρων ἐπισκόπων καὶ τὰ κατὰ
τὸν Εὐτυχῆ γυμνάσαι, παρόντος καὶ τοῦ Φλαβιανοῦ. οὗτος
οὖν ὁ Διόσκορος τοῦ Εὐτυχοῦς τυγχάνων ὁμόδοξος καὶ ἄλλους (15)
ἐπισκόπους προσειληφὼς ὁμογνώμονας εἰς ῎Εφεσον παραγίνεται
καὶ κυροῖ τὰ παρὰ τοῦ Εὐτυχοῦς εἰσαγόμενα. ἀντιλέγοντος δὲ
τοῦ ἱερωτάτου Φλαβιανοῦ, οἷά τις ἄγριος ὄνος ἀναθορὼν ὁ
(108.) Διόσκορος λὰξ τῷ στέρνῳ ἐνέθορε τοῦ εὐσεβοῦς ἐκείνου ἀνδρὸς
καὶ πὺξ αὐτὸν κατὰ κόρρης τύπτων οὐκ ἀνῆκεν ἕως τοῦ συν-
εδρίου ἐξώθησε[3]. καὶ ὁ μὲν ἅγιος μετὰ τρίτην ἡμέραν ἐκ τῆς
τοῦ στέρνου πληγῆς μετήλλαξε τὴν ζωήν, ἐν δύο ἐνιαυτοῖς τὸν
ἀρχιερατικὸν κοσμήσας θρόνον τῆς νεωτέρας ῾Ρώμης. ὁ δὲ (5)
Διόσκορος τοὺς ἐκεῖ παρόντας ἐπισκόπους ὑποσημήνασθαι ἐβιά-
σατο τῷ παρ᾽ αὐτοῦ ἐκτεθέντι ὅρῳ· ἡ γὰρ τοῦ δηλωθέντος
εὐνούχου δυναστεία στρατιώτας ἐνόπλους ἐκεῖ παρεῖναι ἐποίησε
καὶ τοὺς ἀντιλέγοντας ἐκφοβεῖν.

38. **Σιμπλικίου, *Υπομνήματα εις τα Φυσικά βιβλία του Αριστοτέλους*, 9. 339, 14-19.**
(339.) ἄλλο ὂν ἐκείνου, οὗ χάριν ἐπράττετο προηγουμένως κατὰ προαίρεσιν.ἆ τοῦτο
δὲ οὐκ ἔστι τύχη, ἀλλ᾽ ἀπὸ τύχης. ἡ δὲ τύχη, ὡς αὐτὸς ᾽Αριστοτέλης
ὁρίζεται, αἰτία κατὰ συμβεβηκός ἐστιν ἐν τοῖς κατὰ προαίρεσιν.
καὶ δῆλον ὅτι ποιητικὴ αἰτία ἐστὶν ἡ τύχη, ὡς ῥηθήσεται, ἀλλὰ κατὰ συμ-
βεβηκὸς ποιητική, ὥσπερ καὶ τὸ ἀπὸ τύχης τέλος κατὰ συμβεβηκός. δεῖ (5)
δέ, φησί, τοῦτο τὸ κατὰ συμβεβηκὸς αἴτιον γινόμενον τοῦ ἀπὸ τύχης οἷον
τὸ εἰς ἀγορὰν ἐλθεῖν μήτε τῶν ἐξ ἀνάγκης εἶναι μήτε τῶν ὡς ἐπὶ τὸ
πολύ. τῷ γὰρ ἐξ ἀνάγκης ἢ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καθ᾽ ἡμέραν εἰς ἀγορὰν
φοιτῶντι τὸ ἀπαντῆσαί ποτε τὸν χρεώστην οὐκ ἀπὸ τύχης ἐστίν· ἔδει
γάρ ποτε καὶ τοῦτο ἀπαντῆσαι καὶ ἦν εὔλογον. ἀλλ᾽ εἰ σπανίως καὶ ἄπαξ (10)
που ἐπί τι ἄλλο προελθόντι ἀπήντησε, τότε ἀπὸ τύχης. καὶ εἰκότως
τοῦτο προσέθηκε τῇ τοῦ ὁρισμοῦ συναγωγῇ, ἐπειδὴ ἐν τοῖς ἐπ᾽ ἔλαττον
ἔκειτο ἡ τύχη.
Τὸ δὲ τέλος, φησίν, ὅπερ ἐστὶ τὸ ἀπὸ τύχης, οἷον ἡ κομιδὴ τοῦ
ἀργυρίου, οὐ τῶν ἐν αὐτῷ αἰτίων, ἀλλὰ τῶν προαιρετῶν καὶ ἀπὸ (15)
διανοίας· οὐ γὰρ τῶν τοιούτων ἐστὶ **τελικῶν αἰτίων** τῶν ἐνυπαρχόντων,
οἷά ἐστι τὰ τῶν φύσει γινομένων τέλη, ὧν χάριν τὰ πρὸ αὐτῶν ἐν αὐτῷ
τῷ πράγματι γίνεται τῷ κατὰ φύσιν γινομένῳ, ἀλλ᾽ ἔστι τῶν ἔξωθεν προσ-
γινομένων· τοιαῦτα γὰρ τὰ ἀπὸ τύχης τε καὶ προαιρέσεως γινόμενα·

39. **Παυσανίου του Περιηγητού, *Ελλάδος Περιήγησις*, 3. 25, 6, 4-6.**
ἀλλὰ ῾Εκαταῖος μὲν ὁ Μιλήσιος λόγον εὗρεν εἰκότα,
ὄφιν φήσας ἐπὶ Ταινάρῳ τραφῆναι δεινόν, κληθῆναι
δὲ ῎Αιδου κύνα, ὅτι ἔδει τὸν δηχθέντα τεθνάναι παραυ-
τίκα ὑπὸ τοῦ ἰοῦ, καὶ τοῦτον ἔφη τὸν ὄφιν ὑπὸ
(6.) ῾Ηρακλέους ἀχθῆναι παρ᾽ Εὐρυσθέα· ῎Ομηρος δὲ
πρῶτος γὰρ ἐκάλεσεν ῎Αιδου κύνα ὄντινα ῾Ηρακλῆς ἦγεν
ᾧοὔτε ὄνομα ἔθετο οὐδὲν οὔτε συνέπλασεν ἐς τὸ
εἶδος ὥσπερ ἐπὶ τῇ Χιμαίρᾳ· οἱ δὲ ὕστερον **Κέρβερον**
ὄνομα ἐποίησαν καὶ κυνὶ τἄλλα εἰκάζοντες **κεφαλὰς** (5)
τρεῖς φασιν **ἔχειν αὐτὸν**, οὐδέν τι μᾶλλον ῾Ομήρου
κύνα τὸν ἀνθρώπῳ σύντροφον εἰρηκότος ἢ εἰ δρά-
(7.) κοντα ὄντα ἐκάλεσεν ῎Αιδου κύνα. ἀναθήματα δὲ
ἄλλα τέ ἐστιν ἐπὶ Ταινάρῳ καὶ ᾽Αρίων ὁ κιθαρῳδὸς

χαλκοῦς ἐπὶ δελφῖνος. τὰ μὲν οὖν ἐς αὐτὸν Ἀρίονα
καὶ τὰ ἐπὶ τῷ δελφῖνι Ἡρόδοτος εἶπεν ἀκοὴν ἐν τῇ
Λυδίᾳ συγγραφῇ· τὸν δὲ ἐν Ποροσελήνῃ δελφῖνα τῷ (5)
παιδὶ σῶστρα ἀποδιδόντα, ὅτι συγκοπέντα ὑπὸ ἁλιέων
αὐτὸν ἰάσατο, τοῦτον τὸν δελφῖνα εἶδον καὶ καλοῦντι
τῷ παιδὶ ὑπακούοντα καὶ φέροντα, ὁπότε ἐποχεῖσθαί
(8.) οἱ βούλοιτο.

Ψευδο-Απολλοδώρου, *Βιβλιοθήκη*, 2. 122, 2.
(122.) δωδέκατον ἄθλον ἐπετάγη Κέρβερον ἐξ Ἅιδου κομί-
ζειν. εἶχε δὲ οὗτος τρεῖς μὲν κυνῶν κεφαλάς, τὴν δὲ
οὐρὰν δράκοντος, κατὰ δὲ τοῦ νώτου παντοίων εἶχεν
ὄφεων κεφαλάς. μέλλων οὖν ἐπὶ τοῦτον ἀπιέναι ἦλθε
πρὸς Εὔμολπον εἰς Ἐλευσῖνα, βουλόμενος μυηθῆναι (5)
[ἦν δὲ οὐκ ἐξὸν ξένοις τότε μυεῖσθαι, ἐπειδήπερ θετὸς
Πυλίου παῖς γενόμενος ἐμυεῖτο]. μὴ δυνάμενος δὲ
ἰδεῖν τὰ μυστήρια ἐπείπερ οὐκ ἦν ἡγνισμένος τὸν Κεν-
ταύρων φόνον, ἀγνισθεὶς ὑπὸ Εὐμόλπου τότε ἐμυήθη.

41. **Θεοκρίτου, *Ειδύλλια*, 20, 25.**
ὄμματά μοι γλαυκᾶς χαροπώτερα πολλὸν Ἀθάνας, (25)
τὸ στόμα δ' αὖ πακτᾶς ἁπαλώτερον, ἐκ στομάτων δέ
ἔρρεέ μοι φωνὰ γλυκερωτέρα ἢ μέλι κηρῶ.

Ομήρου, *Ιλιάς*, 9. 390.
κούρην δ' οὐ γαμέω Ἀγαμέμνονος Ἀτρεΐδαο,
οὐδ' εἰ χρυσείῃ Ἀφροδίτῃ κάλλος ἐρίζοι,
ἔργα δ' Ἀθηναίῃ γλαυκώπιδι ἰσοφαρίζοι· (390)

Παυσανίου του Περιηγητού, *Ελλάδος Περιήγησις*, 10. 15, 5, 2- 10. 15, 6, 1.
τὸν δὲ φοίνικα ἀνέθεσαν Ἀθηναῖοι τὸν χαλκοῦν,
καὶ αὐτὸν καὶ Ἀθηνᾶς ἄγαλμα ἐπίχρυσον ἐπὶ τῷ φοί- (5)
νικι, ἀπὸ ἔργων ὧν ἐπ' Εὐρυμέδοντι ἐν ἡμέρᾳ τῇ αὐτῇ
τὸ μὲν πεζῇ, τὸ δὲ ναυσὶν ἐν τῷ ποταμῷ κατώρθωσαν.
τούτου τοῦ ἀγάλματος ἐνιαχοῦ τὸν ἐπ' αὐτῷ χρυσὸν
(5.) ἐθεώμην λελυμασμένον. ἐγὼ μὲν δὴ τὸ ἔγκλημα ἐς
κακούργους τε ἦγον καὶ φῶρας ἀνθρώπους· Κλειτό-
δημος δέ, ὁπόσοι τὰ Ἀθηναίων ἐπιχώρια ἔγραψαν ὁ
ἀρχαιότατος, οὗτος ἐν τῷ λόγῳ φησὶ τῷ Ἀττικῷ, ὅτε
Ἀθηναῖοι παρεσκευάζοντο ἐπὶ Σικελίᾳ τὸν στόλον, ὡς (5)
ἔθνος τι ἄπειρον κοράκων κατῆρε τότε ἐς Δελφούς,
καὶ περιέκοπτόν τε τοῦ ἀγάλματος τούτου καὶ ἀπέρ-
ρησσον τοῖς ῥάμφεσιν ἀπ' αὐτοῦ τὸν χρυσόν· λέγει δὲ
καὶ ὡς τὸ δόρυ καὶ **τὰς γλαῦκας** καὶ ὅσος καρπὸς ἐπὶ
τῷ φοίνικι ἐπεποίητο ἐς μίμησιν τῆς ὀπώρας, κατα- (10)
(6.) κλάσαιεν καὶ ταῦτα οἱ κόρακες.

42. **Θεοκρίτου, *Ειδύλλια*, 20, 34-45.**
ὄμματά μοι γλαυκᾶς χαροπώτερα πολλὸν Ἀθάνας, (25)
τὸ στόμα δ' αὖ πακτᾶς ἁπαλώτερον, ἐκ στομάτων δέ
ἔρρεέ μοι φωνὰ γλυκερωτέρα ἢ μέλι κηρῶ.
ἀδὺ δέ μοι τὸ μέλισμα, καὶ ἢν σύριγγι μελίσδω,
κἢν αὐλῷ λαλέω, κἢν δώνακι, κἢν πλαγιαύλῳ.
καὶ πᾶσαι καλόν με κατ' ὦρεα φαντὶ γυναῖκες, (30)
καὶ πᾶσαί με φιλεῦντι· τὰ δ' ἀστικά μ' οὐκ ἐφίλασεν,
ἀλλ' ὅτι βουκόλος ἐμμὶ παρέδραμε κοὔποτ' ἀκούει
[χὠ καλὸς Διόνυσος ἐν ἄγκεσι πόρτιν ἐλαύνει].
οὐκ ἔγνω δ' ὅτι Κύπρις ἐπ' ἀνέρι μήνατο βούτᾳ
καὶ Φρυγίοις ἐνόμευσεν ἐν ὤρεσι, καὶ τὸν Ἄδωνιν (35)

ἐν δρυμοῖσι φίλασε καὶ ἐν δρυμοῖσιν ἔκλαυσεν.
Ἐνδυμίων δὲ τίς ἦν; οὐ βουκόλος; ὅν γε Σελάνα
βουκολέοντα φίλασεν, ἀπ᾽ Οὐλύμπω δὲ μολοῖσα
Λάτμιον ἂν νάπος ἦλθε, καὶ εἰς ὁμὰ παιδὶ κάθευδε .
καὶ τύ, Ῥέα, κλαίεις τὸν βουκόλον. οὐχὶ δὲ καὶ τύ, (40)
ὦ Κρονίδα, διὰ παῖδα βοηνόμον ὄρνις ἐπλάγχθης;
Εὐνίκα δὲ μόνα τὸν βουκόλον οὐκ ἐφίλασεν,
ἁ Κυβέλας κρέσσων καὶ Κύπριδος ἠδὲ Σελάνας.
μηκέτι μηδ᾽ ἅ, Κύπρι, τὸν ἁδέα μήτε κατ᾽ ἄστυ
μήτ᾽ ἐν ὄρει φιλέοι, μώνα δ᾽ ἀνὰ νύκτα καθεύδοι.

43. **Πλουτάρχου, *Πως δει τον νέον ποιημάτων ακούειν*, 19, F, 6 –20, A, 5.**
ἑτέρας δ᾽ ἐκ τῶν πραγμάτων αὐτῶν παρέχουσι μαθήσεις, ὥσπερ
ὁ Εὐριπίδης εἰπεῖν λέγεται πρὸς τοὺς τὸν Ἰξίονα
λοιδοροῦντας ὡς ἀσεβῆ καὶ μιαρόν, ἀοὐ μέντοι (5)
πρότερον αὐτὸν ἐκ τῆς σκηνῆς ἐξήγαγον ἢ τῷ
τροχῷ προσηλῶσαι.ἅ παρὰ δ᾽ Ὁμήρῳ σιωπώμε-
νόν ἐστι τὸ τοιοῦτο γένος τῆς διδασκαλίας, ἔχον
δ᾽ ἀναθεώρησιν ὠφέλιμον ἐπὶ τῶν διαβεβλημένων
μάλιστα μύθων, οὓς ταῖς πάλαι μὲν ὑπονοίαις (10)
(F.) ἀλληγορίαις δὲ νῦν λεγομέναις παραβιαζόμενοι καὶ
διαστρέφοντες ἔνιοι μοιχευομένην φασὶν Ἀφροδίτην
ὑπ᾽ Ἄρεος μηνύειν Ἥλιον, ὅτι τῷ τῆς Ἀφροδίτης
ἀστέρι συνελθὼν ὁ τοῦ Ἄρεος μοιχικὰς ἀποτελεῖ
γενέσεις, Ἡλίου δ᾽ ἐπαναφερομένου καὶ κατα- (5)
λαμβάνοντος οὐ λανθάνουσιν. τὸν δὲ τῆς Ἥρας
καλλωπισμὸν ἐπὶ τὸν Δία καὶ τὰς **περὶ τὸν κεστὸν**
γοητείας ἀέρος τινὰ κάθαρσιν εἶναι βούλονται τῷ
πυρώδει πλησιάζοντος, ὥσπερ οὐκ αὐτοῦ τὰς
λύσεις τοῦ ποιητοῦ διδόντος. ἐν μὲν γὰρ τοῖς (10)
περὶ τῆς Ἀφροδίτης διδάσκει τοὺς προσέχοντας,
20.
(A.) ὅτι μουσικὴ φαύλη καὶ ᾄσματα πονηρὰ καὶ λόγοι
μοχθηρὰς ὑποθέσεις λαμβάνοντες ἀκόλαστα ποιοῦσιν
ἤθη καὶ βίους ἀνάνδρους καὶ ἀνθρώπους τρυφὴν καὶ
μαλακίαν καὶ γυναικοκρασίαν ἀγαπῶντας
εἵματά τ᾽ ἐξημοιβὰ λοετρά τε θερμὰ καὶ εὐνάς. (5)

Πλουτάρχου, *Συμποσιακά*, 6, 93, B, 6- C, 8.
οὕτω δὴ καὶ ἡ κάθαρσις τοῦ οἴνου τὸ πληκτικὸν ἀφαι-
ροῦσα καὶ μανικόν, εἰς πραεῖαν ἕξιν καὶ ὑγιαίνουσαν καθ-
ίστησι. περιεργίαν δ᾽ οἶμαι πάμπολυ διαφέρειν καθα- (5)
ριότητος· καὶ γὰρ αἱ γυναῖκες φυκούμεναι καὶ μυριζό-
μεναι καὶ χρυσὸν φοροῦσαι καὶ πορφύραν περίεργοι δο-
κοῦσιν, λουτρὸν δὲ καὶ ἄλειμμα καὶ κόμης ῥύψιν οὐδεὶς
αἰτιᾶται. χαριέντως δὲ τὴν διαφορὰν ὁ ποιητὴς ἐπιδείκνυ-
σιν ἐπὶ τῆς κοσμουμένης Ἥρας, (J 170) (10)
ἀμβροσίῃ μὲν πρῶτον ἀπὸ χροὸς ἀθανάτοιο (10)
(C.) λύματα πάντα κάθηρεν, ἀλείψατο δὲ λίπ᾽ ἐλαίῳ·
μέχρι τούτων ἐπιμέλεια [καὶ] καθαριότητός ἐστιν· ὅταν (1)
δὲ τὰς χρυσᾶς περόνας ἀναλαμβάνῃ καὶ τὰ διηκριβωμένα
τέχνῃ ἐλλόβια καὶ τελευτῶσα τῆς **περὶ τὸν κεστὸν** ἅπτηται
γοητείας, περιεργία τὸ χρῆμα καὶ λαμυρία μὴ πρέπουσα
γαμετῇ γέγονεν. οὐκοῦν καὶ τὸν οἶνον οἱ μὲν ἀλόαις χρω- (5)
τίζοντες ἢ κινναμώμοις καὶ κρόκοις ἐφηδύνοντες ὥσπερ
γυναῖκα καλλωπίζουσιν εἰς τὰ συμπόσια καὶ προαγω-
γεύουσιν· οἱ δ᾽ ἀφαιροῦντες τὸ ῥυπαρὸν καὶ ἄχρηστον ἐξ
αὐτοῦ θεραπεύουσι καὶ καθαίρουσιν. ἐπεὶ πάντ᾽ ἂν εἴποις
(D.) ταῦτα περιεργίαν, ἀρξάμενος ἀπὸ τοῦ οἴκου· τί γὰρ οὕτως

κεκονίαται; τί δ᾽ ἀνέῳγε τοῦ περιέχοντος ὅθεν ἂν μάλιστα
πνεῦμα λαμβάνοι καθαρὸν καὶ τοῦ φωτὸς ἀπολαύοι περι-
ιόντος ἐπὶ τὰς δύσεις; τί δὲ τῶν ἐκπωμάτων ἕκαστον ἐκ-
τέτριπται καὶ διέσμηκται πανταχόθεν ὥστε λάμπειν καὶ (5)
περιστίλβειν; ἢ τὸ μὲν ἔκπωμ᾽ ἔδει μὴ ῥύπου μηδὲ μο-
χθηρίας ὀδωδὸς εἶναι, τὸ δ᾽ ἐξ αὐτοῦ πινόμενον εὐρῶτος
ἢ κηλίδων ἀναπεπλῆσθαι; καὶ τί δεῖ τὰ ἄλλα λέγειν;

Φλαβίου Φιλοστράτου, *Επιστολαί και Διαλέξεις*, 1. 20, 1-7.
(20.) κ΄. Καὶ τῷ Διί, ὅτε ἐκοιμᾶτο ἐν τῷ ὄρει τῇ
Ἴδῃ, ἄνθη ἀνῆκεν ἡ γῆ λωτόν τε καὶ ὑάκινθον καὶ
κρόκον, ῥόδα δὲ οὐ παρῆν, πότερα ὡς μόνης Ἀφρο-
δίτης κτήματα, παρ᾽ ἧς καὶ ταῦτα ἔδει τὴν Ἥραν
δανείσασθαι, καθάπερ καὶ **τὸν κεστὸν** ἐδανείσατο, (5)
ἢ ὡς οὐκ ἂν κοιμηθέντος τοῦ Διός, εἰ καὶ ταῦτα
παρῆν, οἱ δὲ ἐδέοντο καὶ καθεύδειν τὸν Δία;

Λουκιανού, *Θεών Κρίσις*, 10, 5-10.
{ΠΑΡΙΣ} (11)
Ὅπη καὶ θέλω; γυμνὰς ἰδεῖν βούλομαι.
{ΕΡΜΗΣ} (12)
Ἀπόδυτε, ὦ αὗται· σὺ δ᾽ ἐπισκόπει· ἐγὼ δὲ
ἀπεστράφην.
{ΑΦΡΟΔΙΤΗ} (14)
(10.) Καλῶς, ὦ Πάρι· καὶ πρώτη γε ἀποδύσομαι,
ὅπως μάθῃς ὅτι μὴ μόνας ἔχω τὰς ὠλένας λευκὰς
μηδὲ τῷ βοῶπις εἶναι μέγα φρονῶ, ἐπ᾽ ἴσης δέ
εἰμι πᾶσα καὶ ὁμοίως καλή.
{ΑΘΗΝΑ} (4)
Μὴ πρότερον ἀποδύσῃ αὐτήν, ὦ Πάρι, πρὶν (5)
ἂν **τὸν κεστὸν** ἀπόθηται φαρμακὶς γάρ ἐστιν
μή σε καταγοητεύσῃ δι᾽ αὐτοῦ. καίτοι γε ἐχρῆν
μηδὲ οὕτω κεκαλλωπισμένην παρεῖναι μηδὲ τοσαῦ-
τα ἐντετριμμένην χρώματα καθάπερ ὡς ἀληθῶς
ἑταίραν τινά, ἀλλὰ γυμνὸν τὸ κάλλος ἐπιδεικνύειν. (10)
{ΠΑΡΙΣ} (10)
Εὖ λέγουσι τὸ περὶ τοῦ κεστοῦ, καὶ ἀπόθου.

44. **Παυσανίου του Περιηγητού, *Ελλάδος Περιήγησις*, 1. 22, 4, 7-8.**
τῶν δὲ προπυλαίων ἐν δεξιᾷ Νίκης ἐστὶν Ἀπτέρου ναός. ἐντεῦθεν
ἡ θάλασσά ἐστι σύνοπτος, καὶ ταύτῃ ῥίψας Αἰγεὺς
(5.) ἑαυτὸν ὡς λέγουσιν ἐτελεύτησεν.

Παυσανίου του Περιηγητού, *Ελλάδος Περιήγησις*, 2. 30, 2, 9-2. 30, 3, 1.
Ἀλκαμένης
δὲ ἐμοὶ δοκεῖν πρῶτος ἀγάλματα Ἑκάτης τρία ἐποίησε
προσεχόμενα ἀλλήλοις, ἣν Ἀθηναῖοι καλοῦσιν Ἐπι-
πυργιδίαν· ἔστηκε δὲ παρὰ τῆς Ἀπτέρου Νίκης τὸν
(3.) ναόν .

Παυσανίου του Περιηγητού, *Ελλάδος Περιήγησις*, 3. 15, 7, 5-10.
ὡς γὰρ δὴ ἀμυνόμενος Ἡρακλῆς Ἱπποκόωντα καὶ τοὺς παῖδας μετῆλθε κατ᾽ ἀξίαν ὧν προυπῆρξεν, ἱερὸν Ἀθηνᾶς ἱδρύεται, Ἀξιοποίνου δὲ ἐπί- (5)
κλησιν, ὅτι τὰς τιμωρίας οἱ παλαιοὶ τῶν ἀνθρώπων
ὠνόμαζον ποινάς. ἔστι δὲ καὶ ἄλλο ἱερὸν Ἀθηνᾶς
ἰόντι ἑτέραν ὁδὸν ἀπὸ τοῦ Δρόμου· Θήραν δὲ ἀναθεῖναι τὸν Αὐτεσίωνος τοῦ Τισαμενοῦ τοῦ Θερσάνδρου φασίν, ἡνίκα ἀποικίαν ἔστελλεν ἐπὶ τὴν νῆσον ἣ (10)

νῦν ἀπὸ Θήρα τούτου τὸ ὄνομα ἔσχηκε, τὸ δὲ ἀρχαῖον
(7.) ἐκαλεῖτο Καλλίστη. πλησίον δέ ἐστιν Ἱπποσθένους
ναός, ᾧ γεγόνασιν αἱ πολλαὶ νῖκαι πάλης· σέβουσι δὲ
ἐκ μαντεύματος τὸν Ἱπποσθένην ἅτε Ποσειδῶνι τιμὰς
νέμοντες. τοῦ ναοῦ δὲ ἀπαντικρὺ πέδας ἐστὶν ἔχων
Ἐνυάλιος, ἄγαλμα ἀρχαῖον. γνώμη δὲ Λακεδαιμονίων (5)
τε ἐς τοῦτό ἐστιν ἄγαλμα καὶ Ἀθηναίων ἐς τὴν Ἄπτε-
ρον καλουμένην Νίκην, τῶν μὲν οὔποτε τὸν Ἐνυάλιον
φεύγοντα οἰχήσεσθαί σφισιν ἐνεχόμενον ταῖς πέδαις,
Ἀθηναίων δὲ τὴν Νίκην αὐτόθι ἀεὶ μενεῖν οὐκ ὄντων
πτερῶν. (10)

Παυσανίου του Περιηγητού, *Ελλάδος Περιήγησις*, 3. 15, 7, 9-10.
Θήραν δὲ ἀνα-
θεῖναι τὸν Αὐτεσίωνος τοῦ Τισαμενοῦ τοῦ Θερσάν-
δρου φασίν, ἡνίκα ἀποικίαν ἔστελλεν ἐπὶ τὴν νῆσον ἣ (10)
νῦν ἀπὸ Θήρα τούτου τὸ ὄνομα ἔσχηκε, τὸ δὲ ἀρχαῖον
(7.) ἐκαλεῖτο Καλλίστη. πλησίον δέ ἐστιν Ἱπποσθένους
ναός, ᾧ γεγόνασιν αἱ πολλαὶ νῖκαι πάλης· σέβουσι δὲ
ἐκ μαντεύματος τὸν Ἱπποσθένην ἅτε Ποσειδῶνι τιμὰς
νέμοντες. τοῦ ναοῦ δὲ ἀπαντικρὺ πέδας ἐστὶν ἔχων
Ἐνυάλιος, ἄγαλμα ἀρχαῖον. γνώμη δὲ Λακεδαιμονίων (5)
τε ἐς τοῦτό ἐστιν ἄγαλμα καὶ Ἀθηναίων ἐς τὴν Ἄπτε-
ρον καλουμένην Νίκην, τῶν μὲν οὔποτε τὸν Ἐνυάλιον
φεύγοντα οἰχήσεσθαί σφισιν ἐνεχόμενον ταῖς πέδαις,
Ἀθηναίων δὲ τὴν Νίκην αὐτόθι ἀεὶ μενεῖν οὐκ ὄντων
πτερῶν. (10)

45. ***Π.Δ., Γένεσις*, 28. 10 -28. 12.**
(10.) Καὶ ἐξῆλθεν Ιακωβ ἀπὸ τοῦ φρέατος τοῦ ὅρκου καὶ ἐπορεύθη
εἰς Χαρραν. (11.) καὶ ἀπήντησεν τόπῳ καὶ ἐκοιμήθη ἐκεῖ· ἔδυ γὰρ ὁ
ἥλιος· καὶ ἔλαβεν ἀπὸ τῶν λίθων τοῦ τόπου καὶ ἔθηκεν πρὸς
κεφαλῆς αὐτοῦ καὶ ἐκοιμήθη ἐν τῷ τόπῳ ἐκείνῳ. (12.) καὶ ἐνυπνιάσθη,
καὶ ἰδοὺ κλίμαξ ἐστηριγμένη ἐν τῇ γῇ, ἧς ἡ κεφαλὴ ἀφικνεῖτο εἰς
τὸν οὐρανόν, καὶ οἱ ἄγγελοι τοῦ θεοῦ ἀνέβαινον καὶ κατέβαινον
ἐπ᾽ αὐτῆς. (13.) ὁ δὲ κύριος ἐπεστήρικτο ἐπ᾽ αὐτῆς καὶ εἶπεν Ἐγὼ
κύριος ὁ θεὸς Αβρααμ τοῦ πατρός σου καὶ ὁ θεὸς Ισαακ· μὴ φο-
βοῦ· ἡ γῆ, ἐφ᾽ ἧς σὺ καθεύδεις ἐπ᾽ αὐτῆς, σοὶ δώσω αὐτὴν καὶ
τῷ σπέρματί σου. (14.) καὶ ἔσται τὸ σπέρμα σου ὡς ἡ ἄμμος τῆς γῆς
καὶ πλατυνθήσεται ἐπὶ θάλασσαν καὶ ἐπὶ λίβα καὶ ἐπὶ βορρᾶν καὶ
ἐπ᾽ ἀνατολάς, καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν σοὶ πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς
καὶ ἐν τῷ σπέρματί σου. (15.) καὶ ἰδοὺ ἐγὼ μετὰ σοῦ διαφυλάσσων
σε ἐν τῇ ὁδῷ πάσῃ, οὗ ἐὰν πορευθῇς, καὶ ἀποστρέψω σε εἰς τὴν
γῆν ταύτην, ὅτι οὐ μή σε ἐγκαταλίπω ἕως τοῦ ποιῆσαί με πάντα,
ὅσα ἐλάλησά σοι. (16.) καὶ ἐξηγέρθη Ιακωβ ἀπὸ τοῦ ὕπνου αὐτοῦ
καὶ εἶπεν ὅτι Ἔστιν κύριος ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ, ἐγὼ δὲ οὐκ ᾔδειν.

13η Θεματική Ενότητα:

46. **Γρηγορίου Ναζιανζηνού, *Εις τον Μέγαν Βασίλειον επίσκοπον Καισαρείας Καππαδοκίας Επιτάφιος*, 21, 5, 1-4.**
(5.) Εἶπω τι συντομώτερον· βλαβεραὶ μὲν τοῖς ἄλλοις
Ἀθῆναι τὰ εἰς ψυχήν· οὐ γὰρ φαύλως τοῦτο ὑπολαμβά-
νεται τοῖς εὐσεβεστέροις· καὶ γὰρ πλουτοῦσι τὸν κακὸν
πλοῦτον εἴδωλα, μᾶλλον τῆς ἄλλης Ἑλλάδος, καὶ χαλε-
πὸν μὴ συναρπασθῆναι τοῖς τούτων ἐπαινέταις καὶ συνηγό- (5)
ροις· ἡμῖν δ᾽ οὐδεμία παρὰ τούτων ζημία τὴν διάνοιαν
πεπυκνωμένοις καὶ πεφραγμένοις. (6.) Τοὐναντίον μὲν οὖν,
εἴ τι χρὴ καὶ παράδοξον εἰπεῖν, εἰς τὴν πίστιν ἐντεῦθεν
ἐβεβαιώθημεν, καταμαθόντες αὐτῶν τὸ ἀπατηλὸν καὶ κίβδη-

λον, ἐνταῦθα δαιμόνων καταφρονήσαντες, οὗ θαυμάζονται
δαίμονες. Καὶ εἴ τις ἔστιν ἢ πιστεύεται ποταμός, δι᾽ (5)
ἅλμης ῥέων γλυκύς, ἢ ζῷον ἐν πυρὶ σκαῖρον, ᾧ τὰ πάντα
ἁλίσκεται, τοῦτο ἥμεν ἡμεῖς ἐν πᾶσι τοῖς ἥλιξι.

47. **Πλουτάρχου, *Προς ηγεμόνα απαίδευτον*, 780 E, 5-9.**
ὁρᾷς τὸν ὑψοῦ τόνδ᾽ ἄπειρον αἰθέρα, (9)
καὶ γῆν πέριξ ἔχονθ᾽ ὑγραῖς ἐν ἀγκάλαις; (10)
ὁ μὲν καθίησιν ἀρχὰς σπερμάτων προσηκόντων γῇ (11)
δ᾽ ἀναδίδωσιν, αὔξεται δὲ τὰ μὲν ὄμβροις τὰ δ᾽
ἀνέμοις τὰ δ᾽ ἄστροις ἐπιθαλπόμενα καὶ σελήνῃ,
(E.) κοσμεῖ δ᾽ ἥλιος ἅπαντα καὶ πᾶσι τοῦτο δὴ τὸ παρ᾽
αὑτοῦ φίλτρον ἐγκεράννυσιν. ἀλλὰ τῶν τοιούτων
καὶ τηλικούτων ἃ θεοὶ χαρίζονται δώρων καὶ
ἀγαθῶν οὐκ ἔστιν ἀπόλαυσις οὐδὲ χρῆσις ὀρθὴ
δίχα νόμου καὶ δίκης καὶ ἄρχοντος. δίκη μὲν οὖν (5)
νόμου τέλος ἐστί, νόμος δ᾽ ἄρχοντος ἔργον, ἄρχων
δ᾽ εἰκὼν θεοῦ τοῦ πάντα κοσμοῦντος, οὐ Φειδίου
δεόμενος πλάττοντος οὐδὲ Πολυκλείτου καὶ Μύρω-
νος[1] , ἀλλ᾽ αὐτὸς αὑτὸν εἰς ὁμοιότητα θεῷ δι᾽ ἀρετῆς
(F.) καθιστὰς καὶ δημιουργῶν ἀγαλμάτων τὸ ἥδιστον
ὀφθῆναι καὶ θεοπρεπέστατον.

Λουκιανού, *Ερμότιμος*, 19, 5-9.
{ΛΥΚΙΝΟΣ} (4)
Ὅτι, ὦγαθέ, ἀνδριάντων ταύτην ἐξέτασιν λέγεις (5)
τὴν ἀπὸ τῶν σχημάτων. παρὰ πολὺ γοῦν ἐκεῖνοι
εὐσχημονέστεροι καὶ τὰς ἀναβολὰς κοσμιώτεροι,
Φειδίου τινὸς ἢ Ἀλκαμένους ἢ Μύρωνος πρὸς τὸ
εὐμορφότατον εἰκάσαντος[1]. εἰ δὲ καὶ ὅτι μάλιστα
χρὴ τεκμαίρεσθαι τοῖς τοιούτοις, τί ἂν πάθοι τις, (10)
εἰ τυφλὸς ὢν ἐπιθυμοίη φιλοσοφεῖν; τῷ διαγνῷ
τὸν τὴν ἀμείνω προαίρεσιν προῃρημένον οὔτε
σχῆμα οὔτε βάδισμα ὁρᾶν δυνάμενος;

Λουκιανού, *Ζευς Τραγωιδος*, 7, 15-18.
{ΕΡΜΗΣ} (11)
Ἔσται ταῦτα καὶ καθεδοῦνται ὡς προσήκει.
ἀλλ᾽ ἐκεῖνο οὐ χεῖρον εἰδέναι, ἤν τις αὐτῶν χρυ-
σοῦς μὲν ᾖ καὶ πολυτάλαντος τὴν ὁλκήν, οὐκ
ἀκριβὴς δὲ τὴν ἐργασίαν, ἀλλὰ κομιδῇ ἰδιωτικὸς (15)
καὶ ἀσύμμετρος, πρὸ τῶν χαλκῶν τῶν Μύρωνος
καὶ Πολυκλείτου καὶ τῶν Φειδίου καὶ Ἀλκα-
μένους λιθίνων καθεδεῖται ἢ προτιμοτέραν χρὴ
νομίζειν εἶναι τὴν τέχνην[1];
{ΖΕΥΣ} (19)
Ἐχρῆν μὲν οὕτως, ἀλλ᾽ ὁ χρυσὸς ὅμως προ- (20)
τιμητέος.

***Κ.Δ., Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, 10. 34.**
(32.) Πᾶς οὖν ὅστις ὁμολογήσει ἐν ἐμοὶ ἔμπροσθεν τῶν
ἀνθρώπων, ὁμολογήσω κἀγὼ ἐν αὐτῷ ἔμπροσθεν τοῦ
πατρός μου τοῦ ἐν [τοῖς] οὐρανοῖς· (33.) ὅστις δ᾽ ἂν ἀρνή-
σηταί με ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ἀρνήσομαι κἀγὼ
αὐτὸν ἔμπροσθεν τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν [τοῖς] οὐρανοῖς.
(34.) Μὴ νομίσητε ὅτι ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην ἐπὶ τὴν γῆν·
οὐκ ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην ἀλλὰ μάχαιραν[2]. (35.) ἦλθον γὰρ
διχάσαι
ἄνθρωπον κατὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ

καὶ θυγατέρα κατὰ τῆς μητρὸς αὐτῆς
καὶ νύμφην κατὰ τῆς πενθερᾶς αὐτῆς, (5)
(36.) καὶ ἐχθροὶ τοῦ ἀνθρώπου οἱ οἰκιακοὶ αὐτοῦ.
(37.) Ὁ φιλῶν πατέρα ἢ μητέρα ὑπὲρ ἐμὲ οὐκ ἔστιν μου
ἄξιος· καὶ ὁ φιλῶν υἱὸν ἢ θυγατέρα ὑπὲρ ἐμὲ οὐκ ἔστιν
μου ἄξιος· (38.) καὶ ὃς οὐ λαμβάνει τὸν σταυρὸν αὐτοῦ
καὶ ἀκολουθεῖ ὀπίσω μου, οὐκ ἔστιν μου ἄξιος. (39.) ὁ
εὑρὼν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀπολέσει αὐτήν, καὶ ὁ ἀπολέσας
τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἕνεκεν ἐμοῦ εὑρήσει αὐτήν.

Σωζομενού, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, 6. 35, 1, 2- 6. 35, 7, 4.
(1.) Ἀλλὰ τὰ μὲν ἀφηγησάμην, ἐφ' ὅσον μοι μαθεῖν ἐξεγένετο περὶ τῶν
τότε ἐκκλησιαστικῶν φιλοσόφων. τῶν δ' αὖ Ἑλληνιστῶν μικροῦ πάντες
(2.) κατ' ἐκεῖνο καιροῦ διεφθάρησαν. τινὲς γάρ, οἳ τῶν ἄλλων ἐν φιλοσοφίᾳ
προφέρειν ἐνομίζοντο, πρὸς τὴν ἐπίδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ δυσφοροῦντες
ἐβουλεύσαντο προμαθεῖν τὸν ἐφεξῆς Οὐάλεντι Ῥωμαίων ἡγησόμενον, μαν-
(3.) τείαις τε παντοδαπαῖς περὶ τούτου ἐχρήσαντο. καὶ τελευτῶντες τρίποδα
ξύλινον ἐκ δάφνης κατεσκευάσαντο καὶ ἐπικλήσεσι καὶ λόγοις οἷς εἰώθεσαν
ἐτέλεσαν, ὥστε συλλογῇ γραμμάτων καθ' ἕκαστον στοιχεῖον ὑπὸ μηχανῆς
τοῦ τρίποδος καὶ τῆς μαντείας σημαινομένων ἀναφανῆναι τὸ ὄνομα τοῦ
(4.) ἐσομένου βασιλέως. κεχηνόσι δὲ αὐτοῖς εἰς Θεόδωρον, ἄνδρα τῶν ἐν
τοῖς βασιλείοις ἐπισήμως στρατευομένων, Ἑλληνιστὴν καὶ ἐλλόγιμον, μέχρι
τοῦ δέλτα ἐπὶ τῆς τούτου προσηγορίας προελθοῦσα τῶν στοιχείων ἡ σύν-
(5.) ταξις ἠπάτησε τοὺς φιλοσόφους. καὶ ὅσον οὔπω Θεόδωρον βασιλεύσειν
προσεδόκων. καταμηνυθείσης δὲ τῆς ἐπιχειρήσεως ὡς εἰς σωτηρίαν ἐπι-
(6.) βουλευθεὶς Οὐάλης οὐκ ἀνεκτὸς ἦν χαλεπαίνων. ἐκ τούτου δὲ συλληφ-
θέντες Θεόδωρός τε καὶ οἱ τοῦ τρίποδος τεχνῖται οἱ μὲν πυρί, οἱ δὲ ξίφει
ἀπολέσθαι προσετάχθησαν. παραπλησίως δὲ διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν διεφθά-
(7.) ρησαν καὶ οἱ ἀνὰ πᾶσαν τὴν ἀρχομένην λαμπρῶς φιλοσοφοῦντες. ἀσχέτου
δὲ τῆς τοῦ βασιλέως ὀργῆς οὔσης καὶ εἰς μὴ φιλοσόφους, ἐσθῆτι δὲ τῇ
ἐκείνων χρωμένους ὁ φόνος ἐχώρει, ὡς μηδὲ τοὺς ἄλλα ἐπιτηδεύοντας
κροκωτοῖς ἢ τριβωνίοις ἀμφιέννυσθαι δι' ὑπόνοιαν κινδύνου καὶ δέος[3], ὡς
(8.) ἂν μὴ δόξωσι περὶ μαντείας καὶ τελετὰς ἐσχολακέναι. οὐχ ἥκιστα δὲ
παρὰ τοῖς εὖ φρονοῦσι δίκαιον οἶμαι καταμέμφεσθαι βασιλέα τε τῆς ἐπὶ
τοσοῦτον ὀργῆς καὶ ὠμότητος καὶ τοὺς φιλοσόφους προπετείας καὶ τῆς
(9.) ἀφιλοσόφου ἐπιχειρήσεως.

Ζωσίμου, *Νέα Ιστορία*, 4. 14, 2, 1- 4. 15, 3, 3.
(2.)Πρὸς δὲ ὀργὴν ἄμετρον ὁ βασιλεὺς ἀναστὰς
ὑπόπτως εἶχε πρὸς ἅπαντας τοὺς ἐπὶ φιλοσοφίᾳ τηνι-
καῦτα διαβοήτους ἢ ἄλλως λόγοις ἐντεθραμμένους καὶ
προσέτι τῶν ἐν τῇ αὐλῇ τιμωμένων τινάς· καὶ οὗτοι γὰρ
ὡς ἐπιβουλεύοντες τῷ βασιλεῖ προσηγγέλλοντο· καὶ δὴ (5)
ἐπέμποντο πανταχόθεν οἰμωγαὶ καὶ ἁπάντων κοινὸς
ὀδυρμός . (3.) Ἦν γὰρ πλήρη τὰ μὲν δεσμωτήρια τῶν
μάτην οἰκούντων αὐτά, διὰ δὲ τῶν ὁδῶν ἐφέρετο πλήθη
πλείονα τῶν ἐν ταῖς πόλεσι καταλελειμμένων· αἱ δὲ
τὰς φυλακὰς τῶν μάτην ἀγομένων ἐπιτεταμμέναι φυλαὶ
πρὸς ἀσφάλειαν τῶν φυλαττομένων οὐκ ἀρκεῖν ὠμολό- (5)
γουν, δεδιέναι τε μή πού γε πολλῷ πλείους ὄντες
ἐκβιάσαιντο φυγὴν ἑαυτοῖς. (4.) Καὶ οἱ μὲν συκοφάνται
δίχα παντὸς ἀνεχώρουν κινδύνου, κατηγορεῖν ἀναγκαζό-
μενοι μόνον, οἱ δὲ κρινόμενοι νῦν μὲν ἐτιμῶντο θανάτου
δίχα νομίμων ἐλέγχων, οἳ δὲ τὰς οὐσίας ἀπώλλυον,
παῖδας καὶ γυναῖκας καὶ τὴν ἄλλην συγγένειαν ἐσχάτῃ (5)
τύχῃ καταλιπόντες· ἦν γὰρ τὸ σπουδαζόμενον ἐκ πολυ-
τρόπων ἀσεβημάτων συλλογὴν τῷ δημοσίῳ πολλῶν
γενέσθαι χρημάτων.
(1.) Πρῶτος μὲν οὖν τῶν ἐπὶ φιλοσοφίᾳ γνω-

ρίμων ἀνῄρητο Μάξιμος, καὶ μετὰ τοῦτον ὁ ἐκ Φρυγίας
Ἰλάριος ὡς δὴ χρησμόν τινα λοξὸν εἰς τὸ σαφέστερον
ἑρμηνεύσας, καὶ Σιμωνίδης ἐπὶ τούτῳ καὶ Πατρίκιος
ὁ Λυδὸς καὶ ὁ ἐκ Καρίας Ἀνδρόνικος· ἦσαν δὲ οὗτοι (5)
πάντες εἰς ἄκρον παιδείας ἐληλυθότες καὶ φθόνῳ μᾶλλον
ἢ ψήφῳ δικαίᾳ κατεκρίθησαν. (2.) Οὕτω δὲ ὁμοῦ
πάντα συνεταράττετο ὥστε καὶ τῶν προστυχόντων
τὰς οἰκίας ἐπεισιέναι μετὰ πλήθους ἀνέδην τοὺς συκο-
φάντας, καὶ τοὺς ἀπαντῶντας ἁρπάζειν, ἐκδιδόναι δὲ
τοῖς φονεύειν ἅπαντας καὶ δίχα κρίσεως τεταγμένοις· (5)
τῶν δὲ ἀτοπημάτων ἦν κολοφὼν Φῆστος, ὃν εἰς πᾶν
εἶδος ὠμότητος πρόχειρον ὄντα τῆς Ἀσίας ἀνθύπατον
ὁ βασιλεὺς ἔστειλεν, ὡς ἂν μηδεὶς τῶν περὶ λόγους
ἐσπουδακότων ἀπολειφθείη·καὶ εἰς ἔργον ᾖει τὸ βού-
λευμα. (3.) Πάντας γὰρ ὁ Φῆστος ἀναζητήσας, οὓς
μὲν εὗρεν ἀκρίτως ἀπέκτεινε, τοὺς δὲ λοιποὺς ὑπερόριον
ἑαυτοῖς φυγὴν ἠνάγκασεν ἐπιθεῖναι[4]·καὶ ἡ μὲν ἐκ τῆς
κατὰ Θεόδωρον αἰτίας συμβᾶσα ταῖς πόλεσι συμφορὰ
ταύτην ἔσχε τὴν τελευτήν. (5)

Λιβανίου, *Λόγοι 1-64*, 30. 9, 6- 30. 12, 13.
(9.) τολμᾶται μὲν οὖν κἀν ταῖς πό-
λεσι, τὸ πολὺ δὲ ἐν τοῖς ἀγροῖς. καὶ πολλοὶ μὲν οἱ καθ'
ἕκαστον πολέμιοι, ἐπὶ δὲ μυρίοις κακοῖς τὸ δι-
εσπαρμένον τοῦτ' ἀθροίζεται καὶ λόγον ἀλλήλους ἀπαι-
τοῦσι τῶν εἰργασμένων καὶ αἰσχύνη τὸ μὴ μέγιστα (5)
ἠδικηκέναι. χωροῦσι τοίνυν διὰ τῶν ἀγρῶν ὥσπερ
χείμαρροι κατασύροντες διὰ τῶν ἱερῶν τοὺς ἀγρούς.
ὅτου γὰρ ἂν ἱερὸν ἐκκόψωσιν ἀγροῦ, οὗτος τετύφλω-
ταί τε καὶ κεῖται καὶ τέθνηκε. ψυχὴ γάρ, ὦ βασιλεῦ,
τοῖς ἀγροῖς τὰ ἱερὰ προοίμια τῆς ἐν τοῖς ἀγροῖς κτί- (10)
σεως γεγενημένα καὶ διὰ πολλῶν γενεῶν εἰς τοὺς νῦν
ὄντας ἀφιγμένα. (10.) καὶ τοῖς γεωργοῦσιν ἐν αὐτοῖς
αἱ ἐλπίδες ὅσαι περί τε ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν καὶ
τέκνων καὶ βοῶν καὶ τῆς σπειρομένης γῆς καὶ τῆς
πεφυτευμένης. ὁ δὲ τοῦτο πεπονθὼς ἀγρὸς ἀπολώ-
λεκε καὶ τῶν γεωργῶν μετὰ τῶν ἐλπίδων τὸ πρόθυ- (5)
μον· μάτην γὰρ ἡγοῦνται πονήσειν τῶν εἰς δέον τοὺς
πόνους ἀγόντων ἐστερημένοι θεῶν. τῆς γῆς δὲ οὐκέθ'
ὁμοίων πόνων ἀπολαυούσης οὐδ' ἂν ἴσος ὁ τόκος ᾖ
τῷ πρὶν ἀπαντᾷη. τούτου δὲ ὄντος τοιούτου πενέστε-
ρος μὲν ὁ γεωργός, ἐν βλάβῃ δὲ ὁ φόρος. καὶ γὰρ (10)
ἂν σφόδρα ἐθέλῃ τις, τό γε μὴ δύνασθαι κωλύει. (10)
(11.) Οὕτως ἐπὶ τὰ μέγιστα τῶν πραγμάτων βαδίζει
τὰ διὰ τὴν τούτων ἀσέλγειαν κατὰ τῶν ἀγρῶν τολ-
μώμενα, οἳ φασὶ μὲν τοῖς ἱεροῖς πολεμεῖν, ἔστι δὲ
οὗτος ὁ πόλεμος πόρος τῶν μὲν τοῖς ναοῖς ἐγκειμένων,
τῶν δὲ τὰ ὄντα τοῖς ταλαιπώροις ἁρπαζόντων τά τε (5)
κείμενα αὐτοῖς ἀπὸ τῆς γῆς καὶ ἃ τρέφουσιν. ὥστ'
ἀπέρχονται φέροντες οἱ ἐπελθόντες τὰ τῶν ἐκπεπο-
λιορκημένων. τοῖς δὲ οὐκ ἀρκεῖ ταῦτα, ἀλλὰ καὶ γῆν
σφετερίζονται τὴν τοῦ δεῖνος ἱερὰν εἶναι λέγοντες,
καὶ πολλοὶ τῶν πατρῴων ἐστέρηνται δι' ὀνόματος (10)
οὐκ ἀληθοῦς. οἱ δ' ἐκ τῶν ἑτέρων τρυφῶσι κακῶν οἱ
τῷ πεινῆν, ὡς φασι, τὸν αὑτῶν θεραπεύοντες θεόν.
ἦν δ' οἱ πεπορθημένοι παρὰ τὸν ἐν ἄστει ποιμένα,
καλοῦσι γὰρ οὕτως ἄνδρα οὐ πάνυ χρηστόν, ἢν οὖν
ἐλθόντες ὀδύρωνται λέγοντες ἃ ἠδίκηνται, ὁ ποιμὴν (15)
οὗτος τοὺς μὲν ἐπῄνεσε, τοὺς δὲ ἀπήλασεν ὡς ἐν τῷ

μὴ μείζω πεπονθέναι κεκερδακότας. (12.) καίτοι τῆς
μὲν σῆς ἀρχῆς, ὦ βασιλεῦ, καὶ οὗτοι, τοσούτῳ δὲ χρη-
σιμώτεροι τῶν ἀδικούντων αὐτούς, ὅσῳ τῶν ἀργούν-
των οἱ ἐργαζόμενοι. οἱ μὲν γὰρ ταῖς μελίτταις, οἱ δὲ
τοῖς κηφῆσιν ἐοίκασι. κἂν ἀκούσωσιν ἀγρὸν (5)
ἔχειν τι τῶν ἁρπασθῆναι δυναμένων, εὐθὺς οὗτος ἐν
θυσίαις τέ ἐστι καὶ δεινὰ ποιεῖ καὶ δεῖ στρατείας ἐπ᾽
αὐτὸν καὶ πάρεισιν οἱ σωφρονισταί, τοῦτο γὰρ ὄνομα
τίθενται ταῖς λῃστείαις, εἰ μὴ καὶ μικρὸν εἶπον. οἱ
μέν γε πειρῶνται λανθάνειν καὶ ἃ τολμῶσιν ἀρνοῦνται, (10)
κἂν καλέσῃς λῃστήν, ὕβρισας, οἱ δὲ φιλοτι-
μοῦνται καὶ σεμνύνονται καὶ τοὺς ἀγνοοῦντας διδά-
σκουσι[5] καὶ γερῶν ἀξίους εἶναί φασιν αὐτούς.

Αμμιανού Μαρκελλίνου, *Ιστορίαι*, 19. 12, 5- 15.

XII.

1. Inter has tamen sollicitudines velut ex recepto quodam antiquitus more ad vicem bellorum civilium inflabant litui quaedam colorata laesae crimina maiestatis, quorum exsecutor et administer saepe dictandus ille notarius missus est Paulus, qui peritus artium cruentarum ut lanista ex commerciis libitinae vel ludi, ipse quoque ex eculeo vel carnifice quaestum fructumque captabat.

2. ut enim erat obstinatum fixumque eius propositum ad laedendum, ita nec furtis abstinuit, innocentibus exitialis causas adfingens dum in calamitosis stipendiis versaretur.

3. Materiam autem in infinitum quaestionibus extendendis dedit occasio vilis et parva. oppidum est Abydum in Thebaidis parte situm extrema. hic Besae dei localiter adpellati oraculum quondam futura pandebat, priscis circumiacentium regionum caerimoniis solitum coli.

4. et quoniam quidam praesentes, pars per alios desideriorum indice missa scriptura supplicationibus expresse conceptis consulta numinum scitabantur, chartulae seu membranae, continentes quae petebantur, post data quoque responsa interdum remanebant in fano.

5. ex his aliqua ad imperatorem maligne sunt missa, qui, ut erat angusti pectoris, obsurdescens in aliis etiam nimium seriis in hoc titulo ima, quod aiunt, auricula mollior et suspicax et minutus acri felle concaluit: statimque ad orientem ocius ire monuit Paulum potestate delata, ut instar ducis rerum experientia clari ad arbitrium suum audiri efficeret causas.

6. datumque est negotium Modesto etiam tum per orientem comiti apto ad haec et similia. Hermogenes enim Ponticus ea tempestate praefectus praetorio ut lenioris ingenii spernebatur.

7. Perrexit, ut praeceptum est, Paulus funesti furoris et anhelitus plenus dataque calumniae indulgentia plurimi ducebantur ab orbe prope terrarum iuxta nobiles et obscuri, quorum aliquos vinculorum adflixerant nexus, alios claustra poenalia consumpserunt[6β].

8. et electa est spectatrix suppliciorum feralium civitas in Palaestina Scythopolis[6β], gemina ratione visa magis omnibus oportuna, quod secretior et inter Antiochiam Alexandriamque media, unde multi plerumque ad crimina trahebantur.

9. Ductus est itaque inter primos **Simplicius**[6β] Philippi filius ex praefecto et consule, reus hac gratia postulatus, quod super adipiscendo interrogasse dicebatur imperio, perque elogium principis torqueri praeceptus, qui in his casibus nec peccatum aliquando pi[et]ari dederat nec erratum, fato quodam arcente corpore inmaculato lata fuga damnatus est.

10. dein **Parnasius**[6β] ex praefecto Aegypti, homo simplicium morum, eo deductus periculi, ut pronuntiaretur capitis reus, itidem pulsus est in exilium, saepe auditus multo antehac rettulisse quod, cum Patras

11. Achaicum oppidum, ubi genitus habuit larem, inpetrandae causa cuiusdam relinqueret potestatis, per quietem deducentia se habitus tragici figmenta viderat multa.

12. Andronicus postea[6β] studiis liberalibus et claritudine carminum notus in iudicium introductus, cum secura mente nullis suspicionibus urgeretur, purgando semper et fidentius absolutus est.

13. Demetrius itidem Cythras cognomento philosophus, grandaevus quidem sed corpore durus et animo, sacrificasse aliquotiens confutatus, infitiari non potuit, adserens propitiandi causa numinis haec a prima adulescentia factitasse, non temptandi sublimiora scrutatis; nec enim quemquam id noverat adfectare. diu itaque adhaerens eculeo cum fiducia gravi fundatus nequaquam varians eadem oraret intrepidus, Alexandriam, unde oriebatur, innoxius abire permissus est.

14. Et hos quidem aliosque paucos aequa sors veritatis adiutrix periculis eximit abruptis. criminibus vero serpentibus latius per inplicatos nexus sine fine distentos quidam corporibus laniatis extinguebantur, alii poenis ulterioribus damnati sunt bonis ereptis Paulo succentore fabularum

crudelium quasi e promptuaria cella fallaciarum et nocendi species suggerente conplures, cuius ex nutu prope dixerim pendebat incedentium omnium salus.
15. nam siqui remedia quartanae vel doloris alterius collo gestaret, sive per monumentum transisse vesperum malivolorum argueretur indiciis, ut veneficus sepulchrorumque horrores et errantium ibidem animarum ludibria colligens vana pronuntiatus reus capitis interibat[6β].
16. et prorsus ita res agebatur, quasi Clarum Dodonaeas arbores et effata Delphorum olim sollemnia in imperatoris exitium sollicitaverint multi.
17. unde blanditiarum taetra commenta palatina cohors exquisite confingens inmunem eum fore malorum communium adserebat, fatum eius vigens semper et praesens in abolendis adversa conantibus eluxisse vocibus magnis exclamans.
18. Et inquisitum in haec negotia fortius nemo, qui quidem recte sapiat, reprehendit. nec enim abnuimus salutem legitimi principis propugnatoris bonorum et defensoris, unde salus quaeritur aliis, consociato studio muniri debere cunctorum; cuius retinendae causa validius ubi maiestas pulsata defenditur, a quaestionibus vel cruentis nullam Corneliae leges exemere fortunam.
19. sed exultare maestis casibus effrenate non decet, ne videantur licentia regi subiecti, non potestate. imitandus sit Tullius cum parcere vel laedere potuisset, ut ipse adfirmat, ignoscendi quaerens causas, non puniendi occasiones, quod iudicis lenti et considerati est proprium.
20. Tunc apud Daphnen amoenum illud et ambitiosum Antiochiae suburbanum visu relatuque horrendum natum est monstrum infans ore gemino cum dentibus binis et barba quattuorque oculis et brevissimis duabus auriculis, qui partus ita distortus praemonebat rem publicam in statum verti deformem.
21. nascuntur huius modi saepe portenta indicantia rerum variarum eventus, quae quoniam non expiantur ut apud veteres publice, inaudita praetereunt et incognita.

48. ***Κ.Δ., Πράξεις Αποστόλων*, 17. 21.**
(18.) τινὲς δὲ καὶ τῶν ᾽Επικουρείων καὶ
Στοϊκῶν φιλοσόφων συνέβαλλον αὐτῷ, καί τινες ἔλεγον,
Τί ἂν θέλοι ὁ σπερμολόγος οὗτος λέγειν; οἱ δέ, Ξένων
δαιμονίων δοκεῖ καταγγελεὺς εἶναι· ὅτι τὸν ᾽Ιησοῦν καὶ
τὴν ἀνάστασιν εὐηγγελίζετο. (19.) ἐπιλαβόμενοί τε αὐτοῦ
ἐπὶ τὸν ῞Αρειον Πάγον ἤγαγον, λέγοντες, Δυνάμεθα
γνῶναι τίς ἡ καινὴ αὕτη ἡ ὑπὸ σοῦ λαλουμένη διδαχή;
(20.) ξενίζοντα γάρ τινα εἰσφέρεις εἰς τὰς ἀκοὰς ἡμῶν·
βουλόμεθα οὖν γνῶναι τίνα θέλει ταῦτα εἶναι. (21.) ᾽Αθη-
ναῖοι δὲ πάντες καὶ οἱ ἐπιδημοῦντες ξένοι εἰς οὐδὲν ἕτερον
ηὐκαίρουν ἢ λέγειν τι ἢ ἀκούειν τι καινότερον[1].
(22.) Σταθεὶς δὲ [ὁ] Παῦλος ἐν μέσῳ τοῦ ᾽Αρείου Πάγου
ἔφη, ῞Ανδρες ᾽Αθηναῖοι, κατὰ πάντα ὡς δεισιδαιμο-
νεστέρους ὑμᾶς θεωρῶ· (23.) διερχόμενος γὰρ καὶ ἀνα-
θεωρῶν τὰ σεβάσματα ὑμῶν εὗρον καὶ βωμὸν ἐν ᾧ
ἐπεγέγραπτο, ᾽Αγνώστῳ θεῷ. ὃ οὖν ἀγνοοῦντες εὐσε-
βεῖτε, τοῦτο ἐγὼ καταγγέλλω ὑμῖν. (24.) ὁ θεὸς ὁ ποιήσας
τὸν κόσμον καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ, οὗτος οὐρανοῦ καὶ
γῆς ὑπάρχων κύριος οὐκ ἐν χειροποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ
(25.) οὐδὲ ὑπὸ χειρῶν ἀνθρωπίνων θεραπεύεται προσδεό-
μενός τινος, αὐτὸς διδοὺς πᾶσι ζωὴν καὶ πνοὴν καὶ τὰ
πάντα· (26.) ἐποίησέν τε ἐξ ἑνὸς πᾶν ἔθνος ἀνθρώπων
κατοικεῖν ἐπὶ παντὸς προσώπου τῆς γῆς, ὁρίσας προστε-
ταγμένους καιροὺς καὶ τὰς ὁροθεσίας τῆς κατοικίας
αὐτῶν, (27.) ζητεῖν τὸν θεὸν εἰ ἄρα γε ψηλαφήσειαν αὐτὸν
καὶ εὕροιεν, καί γε οὐ μακρὰν ἀπὸ ἑνὸς ἑκάστου ἡμῶν
ὑπάρχοντα.
(28.) ᾽Εν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν, ὡς
καί τινες τῶν καθ᾽ ὑμᾶς ποιητῶν εἰρήκασιν,
Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν.
(29.) γένος οὖν ὑπάρχοντες τοῦ θεοῦ οὐκ ὀφείλομεν νομίζειν
χρυσῷ ἢ ἀργύρῳ ἢ λίθῳ, χαράγματι τέχνης καὶ ἐνθυμή-
σεως ἀνθρώπου, τὸ θεῖον εἶναι ὅμοιον. (30.) τοὺς μὲν οὖν
χρόνους τῆς ἀγνοίας ὑπεριδὼν ὁ θεὸς τὰ νῦν παραγγέλλει
τοῖς ἀνθρώποις πάντας πανταχοῦ μετανοεῖν, (31.) καθότι

ἔστησεν ἡμέραν ἐν ᾗ μέλλει κρίνειν τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ ἐν ἀνδρὶ ᾧ ὥρισεν, πίστιν παρασχὼν πᾶσιν ἀναστήσας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν.

Ομήρου, *Οδύσσεια,* 9. 374-376 και 9. 414-417.
καὶ τότε δή μιν ἔπεσσι προσηύδων μειλιχίοισι·
Κύκλωψ, εἰρωτᾷς μ᾽ ὄνομα κλυτόν; αὐτὰρ ἐγώ τοι
ἐξερέω· σὺ δέ μοι δὸς ξείνιον, ὥς περ ὑπέστης.
Οὖτις ἐμοί γ᾽ ὄνομα· Οὖτιν δέ με κικλήσκουσι (365)
μήτηρ ἠδὲ πατὴρ ἠδ᾽ ἄλλοι πάντες ἑταῖροι.
ὣς ἐφάμην, ὁ δέ μ᾽ αὐτίκ᾽ ἀμείβετο νηλεῖ θυμῷ·
Οὖτιν ἐγὼ πύματον ἔδομαι μετὰ οἷσ᾽ ἑτάροισι,
τοὺς δ᾽ ἄλλους πρόσθεν· τὸ δέ τοι ξεινήϊον ἔσται.
ἦ, καὶ ἀνακλινθεὶς πέσεν ὕπτιος, αὐτὰρ ἔπειτα (370)
κεῖτ᾽ ἀποδοχμώσας παχὺν αὐχένα, κὰδ δέ μιν ὕπνος
ἥρει πανδαμάτωρ· φάρυγος δ᾽ ἐξέσσυτο οἶνος
ψωμοί τ᾽ ἀνδρόμεοι· ὁ δ᾽ ἐρεύγετο οἰνοβαρείων.
καὶ τότ᾽ ἐγὼ τὸν μοχλὸν ὑπὸ σποδοῦ ἤλασα πολλῆς,
εἷος θερμαίνοιτο· ἔπεσσι δὲ πάντας ἑταίρους (375)
θάρσυνον, μή τίς μοι ὑποδδείσας ἀναδύῃ[2].
ἀλλ᾽ ὅτε δὴ τάχ᾽ ὁ μοχλὸς ἐλάϊνος ἐν πυρὶ μέλλεν
ἅψασθαι, χλωρός περ ἐών, διεφαίνετο δ᾽ αἰνῶς,
καὶ τότ᾽ ἐγὼν ἄσσον φέρον ἐκ πυρός, ἀμφὶ δ᾽ ἑταῖροι
ἵσταντ᾽· αὐτὰρ θάρσος ἐνέπνευσεν μέγα δαίμων. (380)
οἱ μὲν μοχλὸν ἑλόντες ἐλάϊνον, ὀξὺν ἐπ᾽ ἄκρῳ,
ὀφθαλμῷ ἐνέρεισαν· ἐγὼ δ᾽ ἐφύπερθεν ἐρεισθεὶς
δίνεον, ὡς ὅτε τις τρυπᾷ δόρυ νήϊον ἀνὴρ
τρυπάνῳ, οἱ δέ τ᾽ ἔνερθεν ὑποσσείουσιν ἱμάντι
ἁψάμενοι ἑκάτερθε, τὸ δὲ τρέχει ἐμμενὲς αἰεί· (385)
ὣς τοῦ ἐν ὀφθαλμῷ πυριήκεα μοχλὸν ἑλόντες
δινέομεν, τὸν δ᾽ αἷμα περίρρεε θερμὸν ἐόντα.
πάντα δέ οἱ βλέφαρ᾽ ἀμφὶ καὶ ὀφρύας εὖσεν ἀϋτμὴ
γλήνης καιομένης· σφαραγεῦντο δέ οἱ πυρὶ ῥίζαι.
ὡς δ᾽ ὅτ᾽ ἀνὴρ χαλκεὺς πέλεκυν μέγαν ἠὲ σκέπαρνον (390)
εἰν ὕδατι ψυχρῷ βάπτῃ μεγάλα ἰάχοντα
φαρμάσσων· τὸ γὰρ αὖτε σιδήρου γε κράτος ἐστίν·
ὣς τοῦ σίζ᾽ ὀφθαλμὸς ἐλαϊνέῳ περὶ μοχλῷ.
σμερδαλέον δὲ μέγ᾽ ὤμωξεν, περὶ δ᾽ ἴαχε πέτρη,
ἡμεῖς δὲ δείσαντες ἀπεσσύμεθ᾽. αὐτὰρ ὁ μοχλὸν (395)
ἐξέρυσ᾽ ὀφθαλμοῖο πεφυρμένον αἵματι πολλῷ.
τὸν μὲν ἔπειτ᾽ ἔρριψεν ἀπὸ ἕο χερσὶν ἀλύων,
αὐτὰρ ὁ Κύκλωπας μεγάλ᾽ ἤπυεν, οἵ ῥά μιν ἀμφὶς
ᾤκεον ἐν σπήεσι δι᾽ ἄκριας ἠνεμοέσσας.
οἱ δὲ βοῆς ἀΐοντες ἐφοίτων ἄλλοθεν ἄλλος, (400)
ἱστάμενοι δ᾽ εἴροντο περὶ σπέος, ὅττι ἑ κήδοι·
τίπτε τόσον, Πολύφημ᾽, ἀρημένος ὧδ᾽ ἐβόησας
νύκτα δι᾽ ἀμβροσίην καὶ ἀΰπνους ἄμμε τίθησθα;
ἦ μή τίς σευ μῆλα βροτῶν ἀέκοντος ἐλαύνει;
ἦ μή τίς σ᾽ αὐτὸν κτείνει δόλῳ ἠὲ βίηφι; (405)
τοὺς δ᾽ αὖτ᾽ ἐξ ἄντρου προσέφη κρατερὸς Πολύφημος·
ὦ φίλοι, Οὖτίς με κτείνει δόλῳ οὐδὲ βίηφιν.
οἱ δ᾽ ἀπαμειβόμενοι ἔπεα πτερόεντ᾽ ἀγόρευον·
εἰ μὲν δὴ μή τίς σε βιάζεται οἷον ἐόντα,
νοῦσόν γ᾽ οὔ πως ἔστι Διὸς μεγάλου ἀλέασθαι, (410)
ἀλλὰ σύ γ᾽ εὔχεο πατρὶ Ποσειδάωνι ἄνακτι.
ὣς ἄρ᾽ ἔφαν ἀπιόντες, ἐμὸν δ᾽ ἐγέλασσε φίλον κῆρ,
ὡς ὄνομ᾽ ἐξαπάτησεν ἐμὸν καὶ μῆτις ἀμύμων.
Κύκλωψ δὲ στενάχων τε καὶ ὠδίνων ὀδύνῃσι,
χερσὶ ψηλαφόων, ἀπὸ μὲν λίθον εἷλε θυράων, (415)

αὐτὸς δ᾽ εἰνὶ θύρῃσι καθέζετο χεῖρε πετάσσας,
εἴ τινά που μετ᾽ ὄεσσι λάβοι στείχοντα θύραζε[2]·
οὕτω γάρ πού μ᾽ ἤλπετ᾽ ἐνὶ φρεσὶ νήπιον εἶναι.

Λιβανίου, *Λόγοι 1-64*, 30. 9, 8-9.
(9.)τολμᾶται μὲν οὖν κἀν ταῖς πό-
λεσι, τὸ πολὺ δὲ ἐν τοῖς ἀγροῖς. καὶ πολλοὶ μὲν οἱ καθ᾽
ἕκαστον πολέμιοι, ἐπὶ δὲ μυρίοις κακοῖς τὸ διε-
σπαρμένον τοῦτ᾽ ἀθροίζεται καὶ λόγον ἀλλήλους ἀπαι-
τοῦσι τῶν εἰργασμένων καὶ αἰσχύνη τὸ μὴ μέγιστα (5)
ἠδικηκέναι. χωροῦσι τοίνυν διὰ τῶν ἀγρῶν ὥσπερ
χείμαρροι κατασύροντες διὰ τῶν ἱερῶν τοὺς ἀγρούς.
ὅτου γὰρ ἂν ἱερὸν ἐκκόψωσιν ἀγροῦ,οὗτος τετύφλω-
ταί τε καὶ κεῖται καὶ τέθνηκε. ψυχὴ[3] γάρ, ὦ βασιλεῦ,
τοῖς ἀγροῖς τὰ ἱερὰ προοίμια τῆς ἐν τοῖς ἀγροῖς κτί- (10)
σεως γεγενημένα καὶ διὰ πολλῶν γενεῶν εἰς τοὺς νῦν
ὄντας ἀφιγμένα.

49. **Εμπεδοκλέους, *Μαρτυρίες*, 81, 20.**
8, 1 (Δ. 420) Ἐ. τέρατα γίνεσθαι παρὰ
πλεονασμὸν σπέρματος ἢ παρ᾽ ἔλλειψιν ἢ παρὰ τὴν τῆς κινήσεως ταραχὴν ἢ παρὰ
τὴν εἰς πλείω διαίρεσιν ἢ παρὰ τὸ ἀπονεύειν. οὕτω προειληφὼς φαίνεται σχεδόν
τι πάσας τὰς αἰτιολογίας. 10, 1 (Δ. 421) Ἐ. δίδυμα καὶ τρίδυμα γίνεσθαι κατὰ (15)
πλεονασμὸν καὶ περισχισμὸν τοῦ σπέρματος. 11, 1 (Δ. 422) πόθεν γίνονται τῶν
γονέων αἱ ὁμοιώσεις καὶ τῶν προγόνων; Ἐ. ὁμοιότητας γίνεσθαι κατ᾽ ἐπικράτειαν
τῶν σπερματικῶν γόνων, ἀνομοιότητας δὲ τῆς ἐν τῶι σπέρματι θερμασίας ἐξατμι-
σθείσης. 12, 2 (Δ. 423) πῶς ἄλλοις γίνονται ὅμοιοι οἱ γεννώμενοι καὶ οὐ τοῖς γονεῦσιν;
Ἐ. τῆι κατὰ τὴν σύλληψιν φαν- (20)
τασίαι τῆς γυναικὸς μορφοῦσθαι τὰ βρέφη· πολλάκις γὰρ ἀνδριάντων καὶ εἰκόνων
ἠράσθησαν γυναῖκες καὶ ὅμοια τούτοις ἀπέτεκον.

50. **Συνεσίου του Κυρηναίου, *Επιστολαί*, 136, 18-23.**
ἀμέλει γὰρ Ἀναγυρουν-
τόθεν σοι γράφω, καὶ Σφηττοῖ γέγονα καὶ Θριῶζε καὶ (5)
Κηφισιάσι καὶ Φαληροῖ. καὶ κακὸς κακῶς δεῦρό με
κομίσας ἀπόλοιτο ναύκληρος· ὡς οὐδὲν ἔχουσιν αἱ νῦν
Ἀθῆναι σεμνὸν ἀλλ᾽ ἢ τὰ κλεινὰ τῶν χωρίων ὀνόματα.
καὶ καθάπερ ἱερείου διαπεπραγμένου τὸ δέρμα
λείπεται γνώρισμα τοῦ πάλαι ποτὲ ζῴου, οὕτως ἐνθένδε (10)
φιλοσοφίας ἐξῳκισμένης λείπεται περινοστοῦντα θαυ-
μάζειν τὴν ἀκαδήμειάν τε καὶ τὸ Λύκειον καὶ νὴ
Δία τὴν ποικίλην στοάν, τὴν ἐπώνυμον τῆς Χρυσίππου
φιλοσοφίας, νῦν οὐκέτ᾽ οὖσαν ποικίλην. ὁ γὰρ ἀνθύ-
πατος τὰς σανίδας ἀφείλετο, αἷς ἐγκατέθετο τὴν τέχνην (15)
ὁ ἐκ Θάσου Πολύγνωτος. νῦν μὲν οὖν ἐν τοῖς καθ᾽
ἡμᾶς χρόνοις Αἴγυπτος τρέφει τὰς Ὑπατίας δεξαμένη
γονάς, αἱ δὲ Ἀθῆναι, πάλαι μὲν ἦν ἡ πόλις ἑστία
σοφῶν, τὸ δὲ νῦν ἔχον σεμνύνουσιν αὐτὰς οἱ μελιτ-
τουργοί . ταῦτ᾽ ἄρα καὶ ἡ ξυνωρὶς τῶν σοφιστῶν τῶν (20)
Πλουταρχείων, οἵτινες οὐ τῇ φήμῃ τῶν λόγων ἀγεί-
ρουσιν ἐν τοῖς θεάτροις τοὺς νέους, ἀλλὰ τοῖς ἐξ Ὑμηττοῦ
στάμνοις.

14η Θεματική Ενότητα:

52. **Αισώπου, *Μύθοι*, 159, 1-10.**
159.
(τ.) ΛΥΚΟΣ ΚΑΙ ΙΠΠΟΣ
(1.) λύκος κατά τινα ἄρουραν ὁδεύων κριθὰς εὗρε· μὴ δυνά-
μενος δὲ αὐταῖς τροφῇ χρήσασθαι καταλιπὼν ἀπῄει. ἵππῳ

δὲ συντυχὼν τοῦτον ἐπὶ τὴν ἄρουραν ἐπήγαγε λέγων, ὡς
εὑρὼν κριθὰς αὐτὸς μὲν οὐκ ἔφαγεν, αὐτῷ δὲ ἐφύλαξεν,
ἐπεὶ καὶ ἡδέως αὐτοῦ τὸν ψόφον τῶν ὀδόντων ἀκούει. (5)
καὶ ὁ ἵππος ὑποτυχὼν εἶπεν· "ἰάλλ', ὦ οὗτος, εἰ λύκοι
κριθῶν τροφῇ χρῆσθαι ἠδύναντο, οὐκ ἄν ποτε τὰ ὦτα τῆς
γαστρὸς προέκρινας."2
ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι οἱ φύσει πονηροί, κἂν χρηστότητα
ἐπαγγέλλωνται, οὐ πιστεύονται. (10)

53. **Ψευδο-Απολλοδώρου, *Βιβλιοθήκη*, 3. 126, 6- 3. 127, 4.**
Διὸς δὲ Λήδᾳ συνελθόντος ὁμοιωθέντος κύκνῳ[1], καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν νύκτα Τυνδάρεω,
Διὸς μὲν ἐγεννήθη Πολυδεύκης καὶ Ἑλένη, Τυνδάρεω
(127.) δὲ Κάστωρ ‹καὶ Κλυταιμνήστρα›. λέγουσι δὲ ἔνιοι Νε-
μέσεως Ἑλένην εἶναι καὶ Διός. ταύτην γὰρ τὴν Διὸς
φεύγουσαν συνουσίαν εἰς χῆνα τὴν μορφὴν μεταβαλεῖν,
ὁμοιωθέντα δὲ καὶ Δία κύκνῳ συνελθεῖν[1]· τὴν δὲ ᾠὸν
ἐκ τῆς συνουσίας ἀποτεκεῖν, τοῦτο δὲ ἐν τοῖς ἄλσεσιν (5)
εὑρόντα τινὰ ποιμένα Λήδᾳ κομίσαντα δοῦναι, τὴν
δὲ καταθεμένην εἰς λάρνακα φυλάσσειν, καὶ χρόνῳ
καθήκοντι γεννηθεῖσαν Ἑλένην ὡς ἐξ αὐτῆς θυγατέρα
(128.) τρέφειν. γενομένην δὲ αὐτὴν κάλλει διαπρεπῆ Θησεὺς
ἁρπάσας εἰς Ἀφίδνας ἐκόμισε.

Οβιδίου, *Μεταμορφώσεις*, 6. 108- 109.
fecit et Asterien aquila luctante teneri,
fecit olorinis Ledam recubare sub alis;[1]
addidit, ut satyri celatus imagine pulchram 110
Iuppiter inplerit gemino Nycteida fetu,
Amphitryon fuerit, cum te, Tirynthia, cepit,
aureus ut Danaen, Asopida luserit ignis,
Mnemosynen pastor, varius Deoida serpens.

Διοδώρου του Σικελιώτου, *Ιστορική Βιβλιοθήκη (βιβλ. 1-20)*, 4. 60, 2, 4- 4. 60, 3, 1.
4.60. (1.) Λείπεται δ' ἡμῖν εἰπεῖν περὶ Μινωταύρου τοῦ
ἀναιρεθέντος ὑπὸ Θησέως, ἵνα συντελέσωμεν τὰς
τοῦ Θησέως πράξεις. ἀναγκαῖον δ' ἐστὶ προσανα-
δραμόντας τοῖς χρόνοις τὰ συμπεπλεγμένα τούτοις
διελθεῖν, ἵνα σαφὴς ἡ σύμπασα γένηται διήγησις. (5)
(2.) Τέκταμος ὁ Δώρου τοῦ Ἕλληνος τοῦ Δευκα-
λίωνος εἰς Κρήτην πλεύσας μετὰ Αἰολέων καὶ
Πελασγῶν ἐβασίλευσε τῆς νήσου, γήμας δὲ τὴν
Κρηθέως θυγατέρα ἐγέννησεν Ἀστέριον. οὗ βασι-
λεύοντος ἐν Κρήτῃ Ζεύς, ὡς φασιν, Εὐρώπην ἁρ- (5)
πάσας ἐκ Φοινίκης καὶ διακομίσας εἰς Κρήτην ἐπὶ
ταύρου , μιγεὶς τρεῖς υἱοὺς ἐγέννησε, Μίνω καὶ
(3.) Ῥαδάμανθυν καὶ Σαρπηδόνα[2]. μετὰ δὲ ταῦτα τὴν
Εὐρώπην Ἀστέριος ὁ βασιλεὺς τῆς Κρήτης ἔγημεν·

Οβιδίου, *Μεταμορφώσεις*, 6. 103-107.
Maeonis elusam designat imagine tauri
Europam: verum taurum, freta vera putares;
ipsa videbatur terras spectare relictas 105
et comites clamare suas tactumque vereri
adsilientis aquae timidasque reducere plantas[2].

Quitard 1842, σ. 72.
"On dit Faire le cheval d'Aristote, pour désigner une pénitence qui est imposée dans le jeu du gage touché, dans quelque autre jeu semblable, et qui consiste à prendre la posture d'un cheval, afin de recevoir sur son dos une dame q'on doit promener ainsi dans le cercle où elle doit être embrassée par

les joueurs. Cette pénitence est sans doute une allusion à l'usage symbolique d'après le quel le vassal ou le vaincu se mettait aux pieds du suzerain ou du vainqueur, une bride a la bouche et une selle sur le dos (1)" [3].

Quitard 1842, σσ. 72-73.
"Alexandre-le-Grand, épris d'une jeune et belle Indienne, semblait avoir perdu le goût des conquêtes…
"Son précepteur Aristote s'en changea: il lui représenta qu'il ne convenait pas à un [page 72] conquérant de négliger ainsi la gloire pour l'amour: que l'amour n'était bon que pour les bêtes, et que l'homme esclave de l'amour méritait d'être envoyé paître comme elles.
Une telle remontrance, autorisée sans doute par les moeurs du temps jadis, qui étaient bien différentes des nôtres, fit impression sur le monarque, et il se décida, pour apaiser les murmures de son armée, à ne plus allez chez sa maîtresse; mais il n'eut pas le courage de défendre qu'elle vînt chez lui. Elle accourut tout éplorée pour savoir la cause de son délaissement, et elle apprit ce qu'avait fait Aristote…Son amant ne s'opposa point à ses projets, et dès ce moment elle mit tout en oeuvre pour séduire le philosophe…Son coeur, surpris par les galanteries les plus adroites, se revolta contre sa morale…Dès l'instant il laissa là tous les livres et ne songea qu'aux moyen d'avoir un entretien secret avec la jeune Indienne [page 73] " [3].

Ομήρου, *Οδύσσεια*, 10. 281-282.
ὣς εἰπὼν παρὰ νηὸς ἀπήϊον ἠδὲ θαλάσσης.
ἀλλ᾽ ὅτε δὴ ἄρ᾽ ἔμελλον ἰὼν ἱερὰς ἀνὰ βήσσας
Κίρκης ἵξεσθαι πολυφαρμάκου ἐς μέγα δῶμα, (275)
ἔνθα μοι Ἑρμείας χρυσόρραπις ἀντεβόλησεν
ἐρχομένῳ πρὸς δῶμα, νεηνίῃ ἀνδρὶ ἐοικώς,
πρῶτον ὑπηνήτῃ, τοῦ περ χαριεστάτη ἥβη·
ἔν τ᾽ ἄρα μοι φῦ χειρὶ ἔπος τ᾽ ἔφατ᾽ ἔκ τ᾽ ὀνόμαζε·
"πῇ δὴ αὖτ᾽, ὦ δύστηνε, δι᾽ ἄκριας ἔρχεαι οἶος, (280)
χώρου ἄϊδρις ἐών; ἕταροι δέ τοι οἵδ᾽ ἐνὶ Κίρκης
ἔρχαται ὥς τε σύες πυκινοὺς κευθμῶνας ἔχοντες[4].
ἦ τοὺς λυσόμενος δεῦρ᾽ ἔρχεαι; οὐδέ σέ φημι
αὐτὸν νοστήσειν, μενέεις δὲ σύ γ᾽ ἔνθα περ ἄλλοι.
ἀλλ᾽ ἄγε δή σε κακῶν ἐκλύσομαι ἠδὲ σαώσω· (285)
τῆ, τόδε φάρμακον ἐσθλὸν ἔχων ἐς δώματα Κίρκης
ἔρχευ, ὅ κέν τοι κρατὸς ἀλάλκῃσιν κακὸν ἦμαρ.
πάντα δέ τοι ἐρέω ὀλοφώϊα δήνεα Κίρκης.

Ομήρου, *Οδύσσεια*, 10. 335-336.
ὣς ἔφατ᾽, αὐτὰρ ἐγώ μιν ἀμειβόμενος προσέειπον·
ὦ Κίρκη, πῶς γάρ με κέλῃ σοὶ ἤπιον εἶναι, (335)
ἥ μοι σῦς μὲν ἔθηκας ἐνὶ μεγάροισιν ἑταίρους[4],
αὐτὸν δ᾽ ἐνθάδ᾽ ἔχουσα δολοφρονέουσα κελεύεις
ἐς θάλαμόν τ᾽ ἰέναι καὶ σῆς ἐπιβήμεναι εὐνῆς,
ὄφρα με γυμνωθέντα κακὸν καὶ ἀνήνορα θήῃς.
οὐδ᾽ ἂν ἐγώ γ᾽ ἐθέλοιμι τεῆς ἐπιβήμεναι εὐνῆς, (340)
εἰ μή μοι τλαίης γε, θεά, μέγαν ὅρκον ὀμόσσαι,
μή τί μοι αὐτῷ πῆμα κακὸν βουλευσέμεν ἄλλο.

Ομήρου, *Οδύσσεια*, 10. 392-395.
ὣς ἐφάμην, Κίρκη δὲ διὲκ μεγάροιο βεβήκει
ῥάβδον ἔχουσ᾽ ἐν χειρί, θύρας δ᾽ ἀνέῳξε συφειοῦ,
ἐκ δ᾽ ἔλασεν σιάλοισιν ἐοικότας ἐννεώροισιν.
οἱ μὲν ἔπειτ᾽ ἔστησαν ἐναντίοι, ἡ δὲ δι᾽ αὐτῶν (390)
ἐρχομένη προσάλειφεν ἑκάστῳ φάρμακον ἄλλο.
τῶν δ᾽ ἐκ μὲν μελέων τρίχες ἔρρεον, ἃς πρὶν ἔφυσε
φάρμακον οὐλόμενον, τό σφιν πόρε πότνια Κίρκη·
ἄνδρες δ᾽ ἂψ ἐγένοντο νεώτεροι ἢ πάρος ἦσαν
καὶ πολὺ καλλίονες καὶ μείζονες εἰσοράασθαι[4]. (395)

Ομήρου, *Οδύσσεια,* 10. 431-434.
καί μ᾽ ὀλοφυρόμενοι ἔπεα πτερόεντα προσηύδων·
ἄσοὶ μὲν νοστήσαντι, διοτρεφές, ὡς ἐχάρημεν,
ὡς εἴ τ᾽ εἰς Ἰθάκην ἀφικοίμεθα πατρίδα γαῖαν· (420)
ἀλλ᾽ ἄγε, τῶν ἄλλων ἑτάρων κατάλεξον ὄλεθρον.ἃ
ὡς ἔφαν, αὐτὰρ ἐγὼ προσέφην μαλακοῖσ᾽ ἐπέεσσι·
ἄνῆα μὲν ἄρ πάμπρωτον ἐρύσσομεν ἤπειρόνδε,
κτήματα δ᾽ ἐν σπήεσσι πελάσσομεν ὅπλα τε πάντα·
αὐτοὶ δ᾽ ὀτρύνεσθε ἐμοὶ ἅμα πάντες ἕπεσθαι, (425)
ὅφρα ἴδηθ᾽ ἑτάρους ἱεροῖσ᾽ ἐν δώμασι Κίρκης
πίνοντας καὶ ἔδοντας· ἐπητανὸν γὰρ ἔχουσιν.ἃ
ὡς ἐφάμην, οἱ δ᾽ ὦκα ἐμοῖσ᾽ ἐπέεσσι πίθοντο·
Εὐρύλοχος δέ μοι οἷος ἐρύκακε πάντας ἑταίρους
[καί σφεας φωνήσας ἔπεα πτερόεντα προσηύδα·] (430)
"ἆ δειλοί, πόσ᾽ ἴμεν; τί κακῶν ἱμείρετε τούτων;
Κίρκης ἐς μέγαρον καταβήμεναι, ἤ κεν ἅπαντας
ἢ σῦς ἠὲ λύκους ποιήσεται ἠὲ λέοντας,
οἵ κέν οἱ μέγα δῶμα φυλάσσοιμεν καὶ ἀνάγκῃ[4],
ὡς περ Κύκλωψ ἔρξ᾽, ὅτε οἱ μέσσαυλον ἵκοντο (435)
ἡμέτεροι ἕταροι, σὺν δ᾽ ὁ θρασὺς εἵπετ᾽ Ὀδυσσεύς·
τούτου γὰρ καὶ κεῖνοι ἀτασθαλίῃσιν ὄλοντο."

54. **Ομήρου, *Οδύσσεια,* 12. 39-52.**
καὶ τότε δή μ᾽ ἐπέεσσι προσηύδα πότνια Κίρκη·
ταῦτα μὲν οὕτω πάντα πεπείρανται, σὺ δ᾽ ἄκουσον,
ὡς τοι ἐγὼν ἐρέω, μνήσει δέ σε καὶ θεὸς αὐτός.
Σειρῆνας μὲν πρῶτον ἀφίξεαι, αἵ ῥά τε πάντας
ἀνθρώπους θέλγουσιν, ὅτίς σφεας εἰσαφίκηται. (40)
ὅς τις ἀϊδρείῃ πελάσῃ καὶ φθόγγον ἀκούσῃ
Σειρήνων, τῷ δ᾽ οὔ τι γυνὴ καὶ νήπια τέκνα
οἴκαδε νοστήσαντι παρίσταται οὐδὲ γάνυνται,
ἀλλά τε Σειρῆνες λιγυρῇ θέλγουσιν ἀοιδῇ,
ἥμεναι ἐν λειμῶνι· πολὺς δ᾽ ἀμφ᾽ ὀστεόφιν θὶς (45)
ἀνδρῶν πυθομένων, περὶ δὲ ῥινοὶ μινύθουσιν.
ἀλλὰ παρὲξ ἐλάαν, ἐπὶ δ᾽ οὔατ᾽ ἀλεῖψαι ἑταίρων
κηρὸν δεψήσας μελιηδέα, μή τις ἀκούσῃ
τῶν ἄλλων· ἀτὰρ αὐτὸς ἀκουέμεν αἴ κ᾽ ἐθέλῃσθα,
δησάντων σ᾽ ἐν νηῒ θοῇ χεῖράς τε πόδας τε (50)
ὀρθὸν ἐν ἱστοπέδῃ, ἐκ δ᾽ αὐτοῦ πείρατ᾽ ἀνήφθω,
ὄφρα κε τερπόμενος ὄπ᾽ ἀκούσῃς Σειρήνοιϊν.

Ομήρου, *Οδύσσεια,* 12. 197-200.
αὐτὰρ ἐπεὶ δὴ τάς γε παρήλασαν οὐδ᾽ ἔτ᾽ ἔπειτα
φθόγγον Σειρήνων ἠκούομεν οὐδέ τ᾽ ἀοιδήν,
αἶψ᾽ ἀπὸ κηρὸν ἕλοντο ἐμοὶ ἐρίηρες ἑταῖροι,
ὅν σφιν ἐπ᾽ ὠσὶν ἄλειψ᾽, ἐμέ τ᾽ ἐκ δεσμῶν ἀνέλυσαν. (200)

15η Θεματική Ενότητα:

55. **Ψευδο-Λουκιανού, *Όνος,* 56, 20-30.**
(56.) ἐγὼ δὲ κράτιστον εἶναι ἔγνων
ἐλθεῖν παρὰ τὴν γυναῖκα τὴν ἐρασθεῖσάν μου τοῦ
ὄνου, καλλίων αὐτῇ φανεῖσθαι λέγων νῦν ἐν ἀνθρώπῳ
ὤν. ἡ δὲ ἀσμένη τέ μ᾽ εἰσεδέξατο τῷ παραδόξῳ,
οἶμαι, τοῦ πράγματος ἐπιτερπομένη, καὶ δειπνεῖν (5)
σὺν αὐτῇ καὶ καθεύδειν ἱκέτευεν· κἀγὼ ἐπειθόμην
νεμέσεως ἄξιον εἶναι νομίζων τὸν ὄνον τὸν ἀγαπη-
θέντα νῦν γενόμενον ἄνθρωπον ὑπερτρυφᾶν καὶ τὴν
ἐρασθεῖσαν ὑπερορᾶν· καὶ δειπνῶ σὺν αὐτῇ καὶ
πολὺ ἐκ τοῦ μύρου ἀλείφομαι καὶ στεφανοῦμαι τῷ (10)

φιλτάτῳ ἐς ἀνθρώπους με ἀνασώσαντι ῥόδῳ. ἐπεὶ
δὲ ἦν βαθεῖα νὺξ ἤδη καὶ καθεύδειν ἔδει, κἀγὼ δ᾽
ἐπανίσταμαι καὶ ὡσπερεὶ μέγα τι ἀγαθὸν ποιῶν
ἀποδύομαι καὶ ἵσταμαι γυμνὸς ὡς δῆθεν ἔτι
μᾶλλον ἀρέσων ἐκ τῆς πρὸς τὸν ὄνον συγκρίσεως. (15)
ἡ δὲ ἐπειδὴ εἶδέ με πάντα ἀνθρώπινα ἔχοντα, προσ-
πτύσασά μοι, Οὐ φθερῇ ἀπ᾽ ἐμοῦ, ἔφη, καὶ τῆς
ἐμῆς οἰκίας καὶ μακράν ποι ἀπελθὼν κοιμήσῃ;
ἐμοῦ δ᾽ ἐρομένου, Τί γὰρ καὶ ἡμάρτηταί μοι
τοσοῦτο; Ἐγώ, ἔφη, μὰ Δί᾽ οὐχὶ σοῦ, ἀλλὰ τοῦ (20)
ὄνου τοῦ σοῦ ἐρῶσα τότε ἐκείνῳ καὶ οὐχὶ σοὶ
συνεκάθευδον, καὶ ᾤμην σε καὶ νῦν κἂν ἐκεῖνό γε
μόνον τὸ μέγα τοῦ ὄνου σύμβολον διασῴζειν καὶ
σύρειν· σὺ δέ μοι ἐλήλυθας ἐξ ἐκείνου τοῦ καλοῦ καὶ
χρησίμου ζῴου ἐς πίθηκον μεταμορφωθείς.
καὶ καλεῖ εὐθὺς ἤδη τοὺς οἰκέτας καὶ κελεύει με (25)
τῶν νώτων μετέωρον κομισθῆναι ἔξω τῆς οἰκίας,
καὶ ἐξωσθεὶς πρὸ τοῦ δωματίου ἔξω γυμνὸς καλῶς
ἑστεφανωμένος καὶ μεμυρισμένος τὴν γῆν γυμνὴν
περιλαβὼν ταύτῃ συνεκάθευδον.

16η Θεματική Ενότητα:

56. **Αισώπου, *Μύθοι*, 35. 1, 3-14, 35. 2, 12-13 και 35. 3, 9-13.**

35. (τ.) ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΚΑΙ ΣΑΤΥΡΟΣ

(1.) ἄνθρωπόν ποτε λέγεται πρὸς σάτυρον φιλίαν σπείσασθαι.
καὶ δὴ χειμῶνος καταλαβόντος καὶ ψύχους γενομένου ὁ
ἄνθρωπος προσφέρων τὰς χεῖρας τῷ στόματι ἐπέπνει. τοῦ
δὲ σατύρου τὴν αἰτίαν ἐρομένου δι᾽ ἣν τοῦτο πράττει,
ἔλεγεν, ὅτι θερμαίνει τὰς χεῖρας διὰ τὸ κρύος. ὕστερον δὲ (5)
παρατεθείσης αὐτοῖς τραπέζης καὶ προσφαγήματος θερμοῦ
σφόδρα ὄντος ὁ ἄνθρωπος ἀναιρούμενος κατὰ μικρὸν τῷ
στόματι προσέφερε καὶ ἐφύσα. πυνθανομένου δὲ πάλιν τοῦ
σατύρου, τί τοῦτο ποιεῖ, ἔφασκε καταψύχειν τὸ ἔδεσμα,
ἐπεὶ λίαν θερμόν ἐστι. κἀκεῖνος ἔφη πρὸς αὐτόν· "Ἀλλ᾽ (10)
ἀποτάσσομαί σου τῇ φιλίᾳ, ὦ οὗτος, ὅτι ἐκ τοῦ αὐτοῦ
στόματος τὸ θερμὸν καὶ τὸ ψυχρὸν ἐξιεῖς."2
ἀτὰρ οὖν καὶ ἡμᾶς περιφεύγειν δεῖ τὴν φιλίαν, ὧν
ἀμφίβολός ἐστιν ἡ διάθεσις.

(2.) ἄνθρωπός τις πρὸς τὸν σάτυρον φιλίαν ποιησάμενος
ἐκάθισαν ἀμφότεροι τοῦ ἐσθίειν. χειμῶνος δὲ καταλαβόντος
καὶ ψύχους γενομένου ὁ ἄνθρωπος προσφέρων τὰς χεῖρας
τῷ στόματι αὐτοῦ ἀπέπνει. τοῦ δὲ σατύρου ἐπερωτήσαντος,
"Ἰδι᾽ ἣν αἰτίαν τοῦτο πράττεις, φίλε;"2 ἔφη "Ἰτὰς χεῖράς μου (5)
θερμαίνω ἐκ τοῦ κρύους."2 μετὰ μικρὸν δὲ ἐδέσματος θερμοῦ
προσενεχθέντος ὁ ἄνθρωπος πάλιν ἐπιφέρων τῷ στόματι
τὸ βρῶμα ἐφύσα τοῦτο. πυνθανομένου δὲ πάλιν τοῦ σατύ-
ρου· "Ἰδι᾽ ἣν αἰτίαν τοῦτο πάλιν πράττεις;"2 ἔφη· "Ἰτὸ
ἔδεσμα καταψύχω."2 ὑπολαβὼν δὲ ἐκεῖνος ἔφη· "Ἀλλ᾽ ἔγωγε
ἀπὸ τοῦ νῦν ἀποτάσσομαί σου τῇ φιλίᾳ, ὅτι ἐκ τοῦ αὐτοῦ (10)
στόματος τὸ θερμὸν καὶ τὸ ψυχρὸν ἐξάγεις"2.
ὁ μῦθος δηλοῖ, ὅτι οὕτω δεῖ καὶ ἡμᾶς ἀποφεύγειν τὰς
φιλίας, ὧν ἀμφίβολός ἐστιν ἡ διάθεσις.

(3.) ἄνθρωπός τις πρὸς σάτυρον φιλίαν ποιησάμενος συνεσθίων
ἦν αὐτῷ. χειμῶνος δὲ καὶ ψύχους γενομένου ὁ ἄνθρωπος
τὰς χεῖρας αὐτοῦ προσφέρων τῷ στόματι ἀπέπνει. τοῦ δὲ
σατύρου ἐπερωτήσαντος, δι᾽ ἣν αἰτίαν τοῦτο πράττει, ἔφη·
"Ἰτὰς χεῖρας μου θερμαίνω ἐκ τοῦ κρύους."2 μετὰ μικρὸν (5)
δὲ ἐδέσματος θερμοῦ προσενεχθέντος ὁ ἄνθρωπος προσφέ-
ρων τῷ στόματι ἐφύσα αὐτό. πυνθανομένου δὲ πάλιν τοῦ

σατύρου, δι᾽ ἣν αἰτίαν τοῦτο πράττει, ἔφη· "1τὸ ἔδεσμα καταψύχω."2 ὑπολαβὼν δὲ ὁ σάτυρος "1ἀλλ᾽ ἔγωγε"2, ἔφη, "1ἀπὸ τοῦ νῦν ἀποτάσσομαί σου τῆς φιλίας, ὅτι ἐκ τοῦ αὐτοῦ (10) στόματος τὸ θερμὸν καὶ τὸ ψυχρὸν ἐξάγεις."2 ὁ μῦθος δηλοῖ, ὅτι δεῖ φεύγειν ἡμᾶς τὰς φιλίας, ὧν ἀμφίβολός ἐστιν ἡ διάθεσις[1].

Πλουτάρχου, *Λακωνικά Αποφθέγματα*, 234, A, 3- B, 6.
τῶν δὲ συνήθων παίδων, ἐπεὶ διαλύεσθαι ἔμελλεν, ἐπαγγελλομένων ἀμυνεῖσθαι καὶ ἀναιρήσειν τὸν πλήξαντα, μηδαμῶς εἶπε | (10)
234·
(A.) πρὸς θεῶν, οὐ γὰρ δίκαιον· καὶ γὰρ ἂν ἐγὼ ἐποίησα τοῦτο, εἰ ἔφθασα καὶ ἀγαθὸς ἐγενόμην.
Ἕτερον παιδάριον, ἐπεὶ παρῆν ὁ καιρός, ἐν ᾧ κλέπτειν νενόμιστο τοὺς ἐλευθέρους παῖδας ὅ τι τις δύναιτο καὶ μὴ λαθεῖν αἰσχρὸν ἦν, ὡς οἱ σὺν αὐτῷ παῖδες ζῶν (5) ἔκλεψαν ἀλωπέκιον καὶ ἔδοσαν αὐτῷ φυλάττειν, παραγενομένων τῶν ἀπολωλεκότων ἐπὶ ζήτησιν, ἔτυχε μὲν ὑποβαλὼν τὸ ἀλωπέκιον ὑπὸ τὸ αὑτοῦ ἱμάτιον, **ἀγριαίνοντος δὲ τοῦ θηρίου καὶ τὴν αὐτοῦ πλευρὰν κατεσθίοντος μέχρι τῶν σπλάγχνων ἠρέμει, ἵνα μὴ γένηται καταφανής**. (10)
(B.) ὡς δ᾽ ὕστερον ἐκείνων ἀπελθόντων ἐθεάσαντο τὸ γεγονὸς οἱ παῖδες καὶ ἐμέμφοντο, λέγοντες ἄμεινον εἶναι φανερὸν ποιῆσαι τὸ ἀλωπέκιον ἢ μέχρι θανάτου κρύπτειν, οὐ μὲν οὖνἀ εἶπεν, ἀλλὰ κρεῖττον ταῖς ἀλγηδόσι μὴ ἐνδόντα τελευτᾶν ἢ περίφωρον γενόμενον διὰ μαλακίαν τὸ ζῆν (5) αἰσχρῶς περιποιήσασθαι[2].

57. **Αισχύλου, *Προμηθεύς Δεσμώτης*, 397-402.**
{8οΧο.}8ο **στένω** σε τᾶς {72[στρ. α]}72 οὐλομένας τύχας, Προμηθεῦ, δακρυσίστακτα δ᾽ ἀπ᾽ ὄσσων ῥαδινὰν λειβομένα ῥέος παρει- (400) ὰν νοτίοις ἔτεγξα παγαῖς[1]· ἀμέγαρτα γὰρ τάδε Ζεὺς ἰδίοις νόμοις κρατύνων ὑπερήφανον θεοῖς τοῖς πάρος ἐνδείκνυσιν αἰχμάν. (405)

Αισχύλου, *Προμηθεύς Δεσμώτης*, 1058-1062.
{8οΕρ.}8ο τοιάδε μέντοι τῶν φρενοπλήκτων βουλεύματ᾽ ἔπη τ᾽ ἔστιν ἀκοῦσαι· (1055) τί γὰρ ἐλλείπει μὴ ‹οὐ› παραπαίειν ἢ τοῦδ᾽ εὐχή; τί χαλᾶι μανιῶν; ἀλλ᾽ οὖν ὑμεῖς γ᾽, αἱ πημοσύναις **συγκάμνουσαι** ταῖς τοῦδε, τόπων μετά ποι χωρεῖτ᾽ ἐκ τῶνδε θοῶς, (1060) μὴ φρένας ὑμῶν ἠλιθιώσηι βροντῆς μύκημ᾽ ἀτέραμνον[1].

Αισχύλου, *Προμηθεύς Δεσμώτης*, 1021-1025.
Διὸς δέ σοι
πτηνὸς κύων, δαφοινὸς αἰετός, λάβρως
διαρταμήσει σώματος μέγα ῥάκος,
ἄκλητος ἕρπων δαιταλεὺς πανήμερος,
κελαινόχρωτον δ᾽ ἧπαρ ἐκθοινήσεται[1]. (1025)

Ομήρου, *Ιλιάς*, 1. 78-81.
{2› ψορρ.}2 Ἦτοι ὅ γ᾽ ὡς εἰπὼν κατ᾽ ἄρ᾽ ἕζετο· τοῖσι δ᾽ ἀνέστη

{2ϋ14}2 Κάλχας Θεστορίδης οἰωνοπόλων ὄχ᾽ ἄριστος,
ὃς ἤδη τά τ᾽ ἐόντα τά τ᾽ ἐσσόμενα πρό τ᾽ ἐόντα, (70)
καὶ νήεσσ᾽ ἡγήσατ᾽ Ἀχαιῶν Ἴλιον εἴσω
ἣν διὰ μαντοσύνην, τήν οἱ πόρε Φοῖβος Ἀπόλλων·
{2ϋ14}2 ὅ σφιν ἐὺ φρονέων ἀγορήσατο καὶ μετέειπεν·
ὦ Ἀχιλεῦ κέλεαί με Διῒ φίλε μυθήσασθαι
μῆνιν Ἀπόλλωνος ἑκατηβελέταο ἄνακτος· (75)
τοὶ γὰρ ἐγὼν ἐρέω· σὺ δὲ σύνθεο καί μοι ὄμοσσον
ἦ μέν μοι πρόφρων ἔπεσιν καὶ χερσὶν ἀρήξειν·
ἦ γὰρ ὀΐομαι ἄνδρα **χολωσέμεν**, ὃς μέγα πάντων
Ἀργείων κρατέει καί οἱ πείθονται Ἀχαιοί·
{2ϋ14}2 κρείσσων γὰρ βασιλεὺς ὅτε χώσεται ἀνδρὶ χέρηϊ· (80)
εἴ περ γάρ τε **χόλον** γε καὶ αὐτῆμαρ **καταπέψῃ**[2],
ἀλλά τε καὶ μετόπισθεν ἔχει κότον, ὄφρα τελέσσῃ,
ἐν στήθεσσιν ἑοῖσι· σὺ δὲ φράσαι εἴ με σαώσεις.

58. ***Π.Δ., Γένεσις*, 3. 23- 3. 24.**
(17.) τῷ δὲ Αδαμ εἶπεν Ὅτι ἤκουσας τῆς
φωνῆς τῆς γυναικός σου καὶ ἔφαγες ἀπὸ τοῦ ξύλου, οὗ ἐνετειλάμην
σοι τούτου μόνου μὴ φαγεῖν ἀπ᾽ αὐτοῦ, ἐπικατάρατος ἡ γῆ ἐν τοῖς
ἔργοις σου· ἐν λύπαις φάγῃ αὐτὴν πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς
σου· (18.) ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἀνατελεῖ σοι, καὶ φάγῃ τὸν χόρτον
τοῦ ἀγροῦ. (19.) ἐν ἱδρῶτι τοῦ προσώπου σου φάγῃ τὸν ἄρτον σου
ἕως τοῦ ἀποστρέψαι σε εἰς τὴν γῆν, ἐξ ἧς ἐλήμφθης· ὅτι γῆ εἶ
καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ. - (20.) καὶ ἐκάλεσεν Αδαμ τὸ ὄνομα τῆς γυναι-
κὸς αὐτοῦ Ζωή, ὅτι αὕτη μήτηρ πάντων τῶν ζώντων.
(21.) Καὶ ἐποίησεν κύριος ὁ θεὸς τῷ Αδαμ καὶ τῇ γυναικὶ αὐτοῦ
χιτῶνας δερματίνους καὶ ἐνέδυσεν αὐτούς. - (22.) καὶ εἶπεν ὁ θεός Ἰδοὺ
Αδαμ γέγονεν ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρόν,
καὶ νῦν μήποτε ἐκτείνῃ τὴν χεῖρα καὶ λάβῃ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς
καὶ φάγῃ καὶ ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα. (23.) καὶ ἐξαπέστειλεν αὐτὸν
κύριος ὁ θεὸς ἐκ τοῦ παραδείσου τῆς τρυφῆς ἐργάζεσθαι τὴν γῆν,
ἐξ ἧς ἐλήμφθη. (24.) καὶ ἐξέβαλεν τὸν Αδαμ καὶ κατῴκισεν αὐτὸν
ἀπέναντι τοῦ παραδείσου τῆς τρυφῆς καὶ ἔταξεν τὰ χερουβιμ καὶ
τὴν φλογίνην ῥομφαίαν τὴν στρεφομένην φυλάσσειν τὴν ὁδὸν τοῦ
ξύλου τῆς ζωῆς.

59. ***Π.Δ., Αριθμοί*, 20. 11.**
(2.) καὶ οὐκ ἦν ὕδωρ τῇ
συναγωγῇ, καὶ ἠθροίσθησαν ἐπὶ Μωυσῆν καὶ Ααρων. (3.) καὶ ἐλοι-
δορεῖτο ὁ λαὸς πρὸς Μωυσῆν λέγοντες Ὤφελον ἀπεθάνομεν ἐν τῇ
ἀπωλείᾳ τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν ἔναντι κυρίου· (4.) καὶ ἵνα τί ἀνηγάγετε
τὴν συναγωγὴν κυρίου εἰς τὴν ἔρημον ταύτην ἀποκτεῖναι ἡμᾶς
καὶ τὰ κτήνη ἡμῶν; (5.) καὶ ἵνα τί τοῦτο ἀνηγάγετε ἡμᾶς ἐξ Αἰγύ-
πτου παραγενέσθαι εἰς τὸν τόπον τὸν πονηρὸν τοῦτον; τόπος, οὗ
οὐ σπείρεται οὐδὲ συκαῖ οὐδὲ ἄμπελοι οὐδὲ ῥόαι οὐδὲ ὕδωρ ἐστὶν
πιεῖν. (6.) καὶ ἦλθεν Μωυσῆς καὶ Ααρων ἀπὸ προσώπου τῆς συνα-
γωγῆς ἐπὶ τὴν θύραν τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου καὶ ἔπεσαν ἐπὶ
πρόσωπον, καὶ ὤφθη ἡ δόξα κυρίου πρὸς αὐτούς. (7.) καὶ ἐλάλησεν
κύριος πρὸς Μωυσῆν λέγων (8.) Λαβὲ τὴν ῥάβδον καὶ ἐκκλησίασον
τὴν συναγωγὴν σὺ καὶ Ααρων ὁ ἀδελφός σου καὶ λαλήσατε πρὸς
τὴν πέτραν ἔναντι αὐτῶν, καὶ δώσει τὰ ὕδατα αὐτῆς, καὶ ἐξοίσετε
αὐτοῖς ὕδωρ ἐκ τῆς πέτρας καὶ ποτιεῖτε τὴν συναγωγὴν καὶ τὰ
κτήνη αὐτῶν. (9.) καὶ ἔλαβεν Μωυσῆς τὴν ῥάβδον τὴν ἀπέναντι
κυρίου, καθὰ συνέταξεν κύριος· (10.) καὶ ἐξεκκλησίασεν Μωυσῆς καὶ
Ααρων τὴν συναγωγὴν ἀπέναντι τῆς πέτρας καὶ εἶπεν πρὸς αὐτούς
Ἀκούσατέ μου, οἱ ἀπειθεῖς· μὴ ἐκ τῆς πέτρας ταύτης ἐξάξομεν
ὑμῖν ὕδωρ; (11.) καὶ ἐπάρας Μωυσῆς τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπάταξεν τὴν
πέτραν τῇ ῥάβδῳ δίς, καὶ ἐξῆλθεν ὕδωρ πολύ, καὶ ἔπιεν ἡ συνα-

γωγὴ καὶ τὰ κτήνη αὐτῶν. (12.) καὶ εἶπεν κύριος πρὸς Μωυσῆν καὶ Ααρων Ὅτι οὐκ ἐπιστεύσατε ἁγιάσαι με ἐναντίον υἱῶν Ισραηλ, διὰ τοῦτο οὐκ εἰσάξετε ὑμεῖς τὴν συναγωγὴν ταύτην εἰς τὴν γῆν, ἣν δέδωκα αὐτοῖς. (13.) τοῦτο ὕδωρ ἀντιλογίας, ὅτι ἐλοιδορήθησαν οἱ υἱοὶ Ισραηλ ἔναντι κυρίου καὶ ἡγιάσθη ἐν αὐτοῖς.

60. ***Π.Δ., Ιώβ,* 3. 2 - 3. 3.**
3·
(1.) Μετὰ τοῦτο ἤνοιξεν Ιωβ τὸ στόμα αὐτοῦ
(2.) καὶ κατηράσατο τὴν ἡμέραν αὐτοῦ λέγων
(3.) Ἀπόλοιτο ἡ ἡμέρα, ἐν ᾗ ἐγεννήθην,
καὶ ἡ νύξ, ἐν ᾗ εἶπαν Ἰδοὺ ἄρσεν.
(4.) ἡ ἡμέρα ἐκείνη εἴη σκότος,
καὶ μὴ ἀναζητήσαι αὐτὴν ὁ κύριος ἄνωθεν,
μηδὲ ἔλθοι εἰς αὐτὴν φέγγος·
(5.) ἐκλάβοι δὲ αὐτὴν σκότος καὶ σκιὰ θανάτου,
ἐπέλθοι ἐπ᾽ αὐτὴν γνόφος.

61. **Αθηναίου, *Δειπνοσοφισταί,* 13. 71, 96-97.**
οἵη μὲν Σάμιον μανίη κατέδησε Θεανοῦς (85)
Πυθαγόρην, ἑλίκων κομψὰ γεωμετρίης
εὑρόμενον, καὶ κύκλον ὅσον περιβάλλεται αἰθὴρ
βαιῇ ἐνὶ σφαίρῃ πάντ᾽ ἀπομασσόμενον.
οἵῳ δ᾽ ἐχλίηνεν ὃν ἔξοχον ἔχρη Ἀπόλλων
ἀνθρώπων εἶναι Σωκράτη ἐν σοφίῃ (90)
Κύπρις μηνίουσα πυρὸς μένει. ἐκ δὲ βαθείης
ψυχῆς κουφοτέρας ἐξεπόνησ᾽ ἀνίας,
οἰκί᾽ ἐς Ἀσπασίης πωλεύμενος· οὐδέ τι τέκμαρ
εὗρε, λόγῳ πολλὰς εὑρόμενος διόδους.
ἄνδρα ⟨δὲ⟩ Κυρηναῖον ἔσω πόθος ἔσπασεν Ἰσθμοῦ, (95)
δεινὸν ὅτ᾽ Ἀπιδανῆς Λαίδος ἠράσατο
ὀξὺς Ἀρίστιππος, πάσας δ᾽ ἠνήνατο λέσχας
φεύγων ουδαμενον ἐξεφόρησε βίωι.

62. **Ισιδώρου του Πηλουσιώτου, *Επιστολαί,* 1383, 1.**
(1383.) ΗΡΩΝΙ ΣΧΟΛΑΣΤΙΚΩΙ (τ)
{2ϋ22ατπγ΄}2 Μὴ καταφρόνει, ὦ φίλος, τῆς μελισταγοῦς ἀκροάσεως (1) [1]
τῶν θείων Γραφῶν.

Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, *Έτεραι Επιστολαί Κωνσταντίνου βασιλέως και Θεοδώρου Κυζίκου Μητροπολίτου,* Επιστολή 16, γραμμή 8.
σβεστήριον ἐν ἐμοὶ καμίνου, μία]δρόσος ὑπὲρ τὸν Ἀερμώνῃ, μία τε ἡ γῆ ἀναψύξεως, νῦν μὲν οἱ μελισταγεῖς οὗτοι καὶ μελλίρρυτοι [1] λόγοι σου, μικρὸν δὲ ὅσον, Θεοῦ διδόντος, ἡ ἀνυπεύθυνος ὁμιλία καὶ θεωρία σου.

Ομήρου, *Οδύσσεια,* 9. 94.
οἱ δ᾽ αἶψ᾽ οἰχόμενοι μίγεν ἀνδράσι Λωτοφάγοισιν·
οὐδ᾽ ἄρα Λωτοφάγοι μήδονθ᾽ ἑτάροισιν ὄλεθρον
ἡμετέροισ᾽, ἀλλά σφι δόσαν λωτοῖο πάσασθαι.
τῶν δ᾽ ὅς τις λωτοῖο φάγοι μελιηδέα καρπόν[1],
οὐκέτ᾽ ἀπαγγεῖλαι πάλιν ἤθελεν οὐδὲ νέεσθαι, (95)
ἀλλ᾽ αὐτοῦ βούλοντο μετ᾽ ἀνδράσι Λωτοφάγοισι
λωτὸν ἐρεπτόμενοι μενέμεν νόστου τε λαθέσθαι.
τοὺς μὲν ἐγὼν ἐπὶ νῆας ἄγον κλαίοντας ἀνάγκῃ,
νηυσὶ δ᾽ ἐνὶ γλαφυρῇσιν ὑπὸ ζυγὰ δῆσα ἐρύσσας·
αὐτὰρ τοὺς ἄλλους κελόμην ἐρίηρας ἑταίρους (100)
σπερχομένους νηῶν ἐπιβαινέμεν ὠκειάων,
μή πώς τις λωτοῖο φαγὼν νόστοιο λάθηται.
οἱ δ᾽ αἶψ᾽ εἴσβαινον καὶ ἐπὶ κληῖσι καθῖζον,

ἑξῆς δ' ἑζόμενοι πολιὴν ἅλα τύπτον ἐρετμοῖς.
ἔνθεν δὲ προτέρω πλέομεν ἀκαχήμενοι ἦτορ. (105)

Ευριπίδου, *Βάκχαι*, 561-563.
τάχα δ' ἐν ταῖς πολυδένδροισιν Ὀλύμπου (560)
θαλάμαις, ἔνθα ποτ' Ὀρφεὺς κιθαρίζων (561-562)
σύναγεν δένδρεα μούσαις[2], (563)
σύναγεν θῆρας ἀγρώστας.

Διοδώρου του Σικελιώτου, *Ιστορική Βιβλιοθήκη (βιβλ. 21-40)*, 37. 30, 2, 16-18.
(2.) ...τοσαύτην ὁ χρυ-
σὸς ἔχει δύναμιν ἐπὶ κακῷ προτιμώμενος ἀφρόνως
παρὰ ἀνθρώποις, οἵτινες διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς
πρὸς τοῦτον ἐπιθυμίας παρ' ἕκαστα προφέρονται
τούτους τοὺς στίχους τῶν ποιητῶν, (5)
ὦ χρυσέ, δεξίωμα κάλλιστον βροτοῖς,
ὡς οὔτε μήτηρ ἡδονὰς ...
καὶ πάλιν,
ἔα με κερδαίνοντα κεκλῆσθαι κακόν,
καὶ τὰ διὰ τῶν μελῶν πεποιημένα, (10)
ὦ χρυσέ, βλάστημα χθονός,
οἷον ἔρωτα βροτοῖσι φλέγεις,
πάντων κράτιστε, πάντων τύραννε.
πολεμοῦσι δ' Ἄρεως
κρείσσον' ἔχων δύναμιν, (15)
πάντα θέλγεις· ἐπὶ γὰρ Ὀρφείαις μὲν ᾠδαῖς
εἵπετο δένδρεα καὶ
θηρῶν ἀνόητα γένη[2],
σοὶ δὲ καὶ χθὼν πᾶσα καὶ πόντος καὶ ὁ παμ-
μήστωρ Ἄρης. (19)

Ελληνικής Ανθολογίας, *Ελληνική Ανθολογία*, 16. 15, 2.
(14.) ΖΗΝΟΔΟΤΟΥ (πι)
Τίς γλύψας τὸν Ἔρωτα παρὰ κρήνῃσιν ἔθηκεν (1)
οἰόμενος παύσειν τοῦτο τὸ πῦρ ὕδατι;
(15.) Ὁ πρὶν ἀεὶ Βρομίου μεμεθυσμένος οἰνάδι πηγῇ,
σύντροφος εὐασταῖς αἰγοπόδης Σάτυρος[3]
διχθάδιον κατὰ κῶλον ἀλυκτοπέδῃσι λυγωθεὶς
ἔντεα παιδὶ θεᾶς χαλκοτορεῖ Θέτιδος,
οὐ σοφὸν ἐκ τέχνας ἀσκῶν πόνον, ἀλλὰ πενιχρὰν (5)
ἐργάτιν ἐκ μόχθων ῥυόμενος βιοτάν.

63. ***Π.Δ., Ιώβ*, 3. 2 - 3. 3.**
3·
(1.) Μετὰ τοῦτο ἤνοιξεν Ιωβ τὸ στόμα αὐτοῦ
(2.) καὶ κατηράσατο τὴν ἡμέραν αὐτοῦ λέγων
(3.) Ἀπόλοιτο ἡ ἡμέρα, ἐν ᾗ ἐγεννήθην,
καὶ ἡ νύξ, ἐν ᾗ εἶπαν Ἰδοὺ ἄρσεν.
(4.) ἡ ἡμέρα ἐκείνη εἴη σκότος,
καὶ μὴ ἀναζητήσαι αὐτὴν ὁ κύριος ἄνωθεν,
μηδὲ ἔλθοι εἰς αὐτὴν φέγγος·
(5.) ἐκλάβοι δὲ αὐτὴν σκότος καὶ σκιὰ θανάτου,
ἐπέλθοι ἐπ' αὐτὴν γνόφος.

64. **Αθηναίου, *Δειπνοσοφισταί*, 2. 6, 29-34.**
Ὅμηρος (I 122)· ἔπτ'
ἀπύρους τρίποδας. ἐν τούτοις δὲ τὸν οἶνον ἐκίρνων· (15)
καὶ οὗτός ἐστιν ὁ τῆς ἀληθείας [οἰκεῖος] τρίπους. διὸ
Ἀπόλλωνος μὲν οἰκεῖος διὰ τὴν ἐκ μαντικῆς ἀλήθειαν,

Διονύσου δὲ διὰ τὴν ἐν μέθῃ. Σῆμος δ' ὁ Δήλιός
φησι (FHG IV 495)· τρίπους χαλκοῦς, οὐχ ὁ Πυθικός,
ἀλλ' ὃν νῦν λέβητα καλοῦσιν. οὗτοι δ' ἦσαν οἳ μὲν (20)
ἄπυροι, εἰς οὓς τὸν οἶνον εἰσεκεράννυον, οἳ δὲ λοε-
τροχόοι, ἐν οἷς τὸ ὕδωρ ἐθέρμαινον, καὶ ἐμπυριβῆται.
καὶ τούτων ἔνιοι ὠτώεντες, τρίποδα δὲ τὴν ὑπόβασιν
ἔχοντες τρίποδες ὠνομάζοντο.
φησί που Ἔφιππος (II 263 K)· (25)
οἴνου σε πλῆθος πόλλ' ἀναγκάζει λαλεῖν.
{B.} οὐκοῦν μεθύοντάς φασι τἀληθῆ λέγειν.
Ἀντιφάνης (II 114 K)·
κρύψαι, Φειδία,
ἅπαντα τἄλλα τις δύναιτ' ἂν πλὴν δυοῖν, (30)
οἴνόν τε πίνων εἰς ἔρωτά τ' ἐμπεσών.
ἀμφότερα μηνύει γὰρ ἀπὸ τῶν βλεμμάτων
καὶ τῶν λόγων ταῦθ'· ὥστε τοὺς ἀρνουμένους,
μάλιστα τούτους .... καταφανεῖς ποιεῖ.
(7.) Φιλόχορος δέ φησιν (FHG I 387) Ἀμφικτύονα
τὸν Ἀθηναίων βασιλέα μαθόντα παρὰ Διονύσου τὴν
τοῦ οἴνου κρᾶσιν πρῶτον κεράσαι. διὸ καὶ ὀρθοὺς
γενέσθαι τοὺς ἀνθρώπους οὕτω πίνοντας, πρότερον
ὑπὸ τοῦ ἀκράτου καμπτομένους· καὶ διὰ τοῦτο ἱδρύ- (5)
σασθαι βωμὸν ὀρθοῦ Διονύσου ἐν τῷ τῶν Ὡρῶν ἱερῷ·
αὗται γὰρ καὶ τὸν τῆς ἀμπέλου καρπὸν ἐκτρέφουσι.
πλησίον δ' αὐτοῦ καὶ ταῖς Νύμφαις βωμὸν ἔδειμεν,
ὑπόμνημα τοῖς χρωμένοις τῆς κράσεως ποιούμενος·
καὶ γὰρ Διονύσου τροφοὶ αἱ Νύμφαι λέγονται. (10)

65. **Σωζομενού, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, 7. 21, 9, 1-4.**
ἡ δὲ Ματρώνα μέχρι τελευτῆς ἐν τῇ Κοσιλάου κώμῃ διέτριβε· διεβίω δὲ ἱεροπρεπῶς
μάλα καὶ σωφρόνως ἱερῶν παρθένων ἡγουμένη· ὧν εἰσέτι νῦν πολλὰς
περιεῖναι ἐπυθόμην, τῆς ὑπὸ Ματρώναν παιδεύσεως ἄξιον φερούσας ἦθος.[1]

Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Εις την αγίαν μάρτυρα Πελαγίαν την εν Αντιοχεία*, 50. 579, 22-28.
Ταῦτα δὴ πάντα διὰ τὸν ἐκ παρθένου Χριστὸν γέγονεν
ἡμῖν τὰ ἀγαθά· μετὰ γὰρ τὰς μακαρίας ὠδῖνας ἐκεί-
νας, καὶ τὸν φρικωδέστατον τόκον ἐξελύθη τοῦ θανάτου
τὰ νεῦρα, παρελύθη ἡ τοῦ διαβόλου δύναμις, καὶ λοιπὸν (10)
οὐκ ἀνδράσι μόνον, ἀλλὰ καὶ γυναιξὶν εὐκαταφρόνητος
γέγονε, καὶ οὐ γυναιξὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ κόραις. Καθάπερ
γάρ τις ποιμὴν ἄριστος λέοντα ἐκφοβοῦντα τὰ θρέμ-
ματα καὶ τῇ ποίμνῃ πάσῃ λυμαινόμενον λαβὼν, καὶ
τοὺς ὀδόντας ἐκκόψας, καὶ τοὺς ὄνυχας ἐκτεμὼν, καὶ (15)
τὴν κόμην ἀποκείρας, εὐκαταφρόνητον καὶ καταγέλα-
στον ποιεῖ, καὶ παιδίοις ποιμενικοῖς καὶ κόραις παρα-
δίδωσι καταπαίζειν λοιπόν· οὕτω δὴ καὶ ὁ Χριστὸς τὸν
θάνατον φοβερὸν ὄντα τῇ φύσει τῇ ἡμετέρᾳ καὶ φοβοῦντα
τὸ γένος ἡμῶν ἅπαν λαβὼν, καὶ τὸν φόβον αὐτοῦ διαλύσας (20)
ἅπαντα παρέδωκεν, ὥστε καὶ παρθένους καταπαίζειν
αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ μακαρία Πελαγία μετὰ τοσαύτης
ἐπ' αὐτὸν ἔδραμεν ἡδονῆς ὡς μηδὲ ἀναμεῖναι δημίων χεῖ-
ρας. μηδὲ εἰς δικαστήριον εἰσελθεῖν, ἀλλὰ τῇ τῆς οἰκείας
προθυμίας ὑπερβολῇ φθάσαι τὴν ἐκείνων ὠμότητα. Παρ- (25)
εσκεύαστο μὲν γὰρ καὶ πρὸς βασάνους, καὶ κολαστήρια,
καὶ ἅπαν τιμωριῶν εἶδος, ἀλλ' ἐδεδοίκει, μὴ τὸν τῆς
παρθενίας ἀπολέσῃ στέφανον.[2] Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι τὴν τῶν
ἀσεβῶν ἀσέλγειαν ἐδεδοίκει, προλαμβάνει, καὶ τῆς ἀσχή-
μονος ὕβρεως ἑαυτὴν προεξαρπάζει· ὃ ἀνθρώπων οὐδεὶς (30)

οὐδέποτε τοιοῦτον οὐδὲν ἐπεχείρησεν, ἀλλ᾽ ἠκολούθησαν ἅπαντες εἰς τὸ δικαστήριον, κἀκεῖ τὴν ἀνδρείαν ἐπεδείξαντο· γυναῖκες δὲ διὰ τὸ τῆς φύσεως εὐεπηρέαστον, τοῦτον ἐπενόησαν ἑαυταῖς τὸν τρόπον τῆς τελευτῆς.

Γρηγορίου Ναζιανζηνού, *Επιγράμματα*, 8. 163, 1-4.
(163.) Παρθένον αἰγλήεσσαν ἔχω κόνις, εἴ τιν᾽ ἀκούεις
Μακρίναν, Ἐμμελίου πρωτότοκον μεγάλης·
ἣ πάντων ἀνδρῶν λάθεν ὄμματα, νῦν δ᾽ ἐνὶ πάντων
γλώσσῃ καὶ πάντων φέρτερον εὖχος ἔχει.[3]

Βασιλείου Καισαρείας, *Επιστολαί*, 204. 6, 1-7.
(6.) Πίστεως δὲ τῆς ἡμετέρας τίς ἂν καὶ γένοιτο ἐναργεστέρα ἀπόδειξις ἢ ὅτι τραφέντες ἡμεῖς ὑπὸ τήθῃ μακαρίᾳ γυναικὶ παρ᾽ ὑμῶν ὡρμημένῃ; Μακρίναν λέγω τὴν περιβόητον, παρ᾽ ἧς ἐδιδάχθημεν τὰ τοῦ μακαριωτάτου Γρηγορίου ῥήματα ὅσα πρὸς αὐτὴν ἀκολουθίᾳ μνήμης (5) διασωθέντα αὐτή τε ἐφύλασσε καὶ ἡμᾶς ἔτι νηπίους ὄντας ἔπλαττε καὶ ἐμόρφου τοῖς τῆς εὐσεβείας δόγμασιν.[3] Ἐπεὶ δὲ καὶ αὐτοὶ τὴν τοῦ φρονεῖν δύναμιν ἀπελάβομεν τοῦ λόγου ἡμῖν διὰ τῆς ἡλικίας συμπληρωθέντος, πολλὴν ἐπελθόντες γῆν τε καὶ θάλασσαν, εἴ τινας εὕρομεν τῷ (10) παραδοθέντι κανόνι τῆς εὐσεβείας στοιχοῦντας, τούτους καὶ πατέρας ἐπεγραψάμεθα καὶ ὁδηγοὺς τῶν ψυχῶν ἡμῶν εἰς τὴν πρὸς Θεὸν πορείαν ἐποιησάμεθα. Καὶ μέχρι γε τῆς ὥρας ταύτης, χάριτι τοῦ καλέσαντος ἡμᾶς κλήσει ἁγίᾳ εἰς τὴν ἑαυτοῦ ἐπίγνωσιν, οὐδένα οἴδαμεν λόγον (15) ἐχθρὸν τῆς ὑγιαινούσης διδασκαλίας ταῖς καρδίαις παραδεξάμενοι οὐδὲ μολυνθέντες ποτὲ τὰς ψυχὰς τῇ δυσωνύμῳ τῶν Ἀρειανῶν βλασφημίᾳ.

66. **Οβιδίου, *Medicamina Faciei Femineae*, 29-30.**
Rure latent finguntque comas; licet arduus illas
Celet Athos. Cultas altus habebit Athos. 30

17η Θεματική Ενότητα:

67. ***Κ.Δ., Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, 27. 33- 27. 34.**
(27.) Τότε οἱ στρατιῶται τοῦ ἡγεμόνος παραλαβόντες τὸν Ἰησοῦν εἰς τὸ πραιτώριον συνήγαγον ἐπ᾽ αὐτὸν ὅλην τὴν σπεῖραν. (28.) καὶ ἐκδύσαντες αὐτὸν χλαμύδα κοκκίνην περιέθηκαν αὐτῷ, (29.) καὶ πλέξαντες στέφανον ἐξ ἀκανθῶν ἐπέθηκαν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ καὶ κάλαμον ἐν τῇ δεξιᾷ αὐτοῦ, καὶ γονυπετήσαντες ἔμπροσθεν αὐτοῦ ἐνέπαιξαν αὐτῷ λέγοντες, Χαῖρε, βασιλεῦ τῶν Ἰουδαίων, (30.) καὶ ἐμπτύσαντες εἰς αὐτὸν ἔλαβον τὸν κάλαμον καὶ ἔτυπτον εἰς τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. (31.) καὶ ὅτε ἐνέπαιξαν αὐτῷ, ἐξέδυσαν αὐτὸν τὴν χλαμύδα καὶ ἐνέδυσαν αὐτὸν τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, καὶ ἀπήγαγον αὐτὸν εἰς τὸ σταυρῶσαι.
(3)
(32.) Ἐξερχόμενοι δὲ εὗρον ἄνθρωπον Κυρηναῖον ὀνόματι Σίμωνα· τοῦτον ἠγγάρευσαν ἵνα ἄρῃ τὸν σταυρὸν αὐτοῦ. (33.) Καὶ ἐλθόντες εἰς τόπον λεγόμενον Γολγοθᾶ, ὅ ἐστιν Κρανίου Τόπος λεγόμενος, (34.) ἔδωκαν αὐτῷ πιεῖν οἶνον μετὰ χολῆς μεμιγμένον· καὶ γευσάμενος οὐκ ἠθέλησεν πιεῖν. (35.) σταυρώσαντες δὲ αὐτὸν διεμερίσαντο τὰ ἱμάτια αὐτοῦ βάλλοντες κλῆρον, (36.) καὶ καθήμενοι ἐτήρουν αὐτὸν ἐκεῖ.

18η Θεματική Ενότητα:

68. **Οβιδίου, *Ηρωίδες*, 10. 9-12 και 10. 22-24.**

Ariadne Theseo

Mitius inveni quam te genus omne ferarum;
credita non ulli quam tibi peius eram.
quae legis, ex illo, Theseu, tibi litore mitto
unde tuam sine me vela tulere ratem,

in quo me somnusque meus male prodidit et tu,
per facinus somnis insidiate meis.
Tempus erat, vitrea quo primum terra pruina
spargitur et tectae fronde queruntur aves.
incertum vigilans ac somno languida movi

Thesea prensuras semisupina manus –
nullus erat! referoque manus iterumque retempto,
perque torum moveo bracchia – nullus erat![1]
excussere metus somnum; conterrita surgo,
membraque sunt viduo praecipitata toro.

protinus adductis sonuerunt pectora palmis,
utque erat e somno turbida, rupta coma est.
Luna fuit; specto, siquid nisi litora cernam.
quod videant oculi, nil nisi litus habent.
nunc huc, nunc illuc, et utroque sine ordine, curro;

alta puellares tardat harena pedes.
interea toto clamavi in litore 'Theseu!':
reddebant nomen concava saxa tuum,
et quotiens ego te, totiens locus ipse vocabat.
ipse locus miserae ferre volebat opem[2].

Mons fuit – apparent frutices in vertice rari;
hinc scopulus raucis pendet adesus aquis.
adscendo – vires animus dabat – atque ita late
aequora prospectu metior alta meo.
inde ego – nam ventis quoque sum crudelibus usa –

vidi praecipiti carbasa tenta Noto.
ut vidi haut dignam quae me vidisse putarem,
frigidior glacie semianimisque fui.
nec languere diu patitur dolor; excitor illo,
excitor et summa Thesea voce voco.

'quo fugis?' exclamo; 'scelerate revertere Theseu!
flecte ratem! numerum non habet illa suum!'
Haec ego; quod voci deerat, plangore replebam;
verbera cum verbis mixta fuere meis.
si non audires, ut saltem cernere posses,

iactatae late signa dedere manus;
candidaque inposui longae velamina virgae –
scilicet oblitos admonitura mei!
iamque oculis ereptus eras. tum denique flevi;
torpuerant molles ante dolore genae.

quid potius facerent, quam me mea lumina flerent,
postquam desieram vela videre tua?
aut ego diffusis erravi sola capillis,
qualis ab Ogygio concita Baccha deo,
aut mare prospiciens in saxo frigida sedi,

quamque lapis sedes, tam lapis ipsa fui.
saepe torum repeto, qui nos acceperat ambos,
sed non acceptos exhibiturus erat,
et tua, quae possum pro te, vestigia tango
strataque quae membris intepuere tuis.

incumbo, lacrimisque toro manante profusis,
'pressimus,' exclamo, 'te duo – redde duos!
venimus huc ambo; cur non discedimus ambo?
perfide, pars nostri, lectule, maior ubi est?'
Quid faciam? quo sola ferar? vacat insula cultu.

non hominum video, non ego facta boum.
omne latus terrae cingit mare; navita nusquam,
nulla per ambiguas puppis itura vias.
finge dari comitesque mihi ventosque ratemque –
quid sequar? accessus terra paterna negat.

ut rate felici pacata per aequora labar,
temperet ut ventos Aeolus – exul ero!
non ego te, Crete centum digesta per urbes,
adspiciam, puero cognita terra Iovi,
ut pater et tellus iusto regnata parenti

prodita sunt facto, nomina cara, meo.
cum tibi, ne victor tecto morerere recurvo,
quae regerent passus, pro duce fila dedi,
tum mihi dicebas: 'per ego ipsa pericula iuro,
te fore, dum nostrum vivet uterque, meam.'

Vivimus, et non sum, Theseu, tua – si modo vivit
femina periuri fraude sepulta viri.
me quoque, qua fratrem mactasses, inprobe, clava;
esset, quam dederas, morte soluta fides.
nunc ego non tantum, quae sum passura, recordor,

et quaecumque potest ulla relicta pati:
occurrunt animo pereundi mille figurae,
morsque minus poenae quam mora mortis habet.

iam iam venturos aut hac aut suspicor illac,
qui lanient avido viscera dente, lupos.

quis scit an et fulvos tellus alat ista leones?
forsitan et saevas tigridas insula habet.
et freta dicuntur magnas expellere phocas!
quis vetat et gladios per latus ire meum?
Tantum ne religer dura captiva catena,

neve traham serva grandia pensa manu,
cui pater est Minos, cui mater filia Phoebi,
quodque magis memini, quae tibi pacta fui!
si mare, si terras porrectaque litora vidi,
multa mihi terrae, multa minantur aquae.

caelum restabat – timeo simulacra deorum!
destitutor rabidis praeda cibusque feris;
sive colunt habitantque viri, diffidimus illis –
externos didici laesa timere viros.
Viveret Androgeos utinam! nec facta luisses

inpia funeribus, Cecropi terra, tuis;
nec tua mactasset nodoso stipite, Theseu,
ardua parte virum dextera, parte bovem;
nec tibi, quae reditus monstrarent, fila dedissem,
fila per adductas saepe recepta manus.

non equidem miror, si stat victoria tecum,
strataque Cretaeam belua planxit humum.
non poterant figi praecordia ferrea cornu;
ut te non tegeres, pectore tutus eras.
illic tu silices, illic adamanta tulisti,

illic, qui silices, Thesea, vincat, habes.
Crudeles somni, quid me tenuistis inertem?
aut semel aeterna nocte premenda fui.
vos quoque crudeles, venti, nimiumque parati
flaminaque in lacrimas officiosa meas.

dextera crudelis, quae me fratremque necavit,
et data poscenti, nomen inane, fides!
in me iurarunt somnus ventusque fidesque;
prodita sum causis una puella tribus!
Ergo ego nec lacrimas matris moritura videbo,

nec, mea qui digitis lumina condat, erit?
spiritus infelix peregrinas ibit in auras,
nec positos artus unguet amica manus?
ossa superstabunt volucres inhumata marinae?
haec sunt officiis digna sepulcra meis?

ibis Cecropios portus patriaque receptus,
cum steteris turbae celsus in ore tuae
et bene narraris letum taurique virique
sectaque per dubias saxea tecta vias,
me quoque narrato sola tellure relictam!

non ego sum titulis subripienda tuis.
nec pater est Aegeus, nec tu Pittheidos Aethrae
filius; auctores saxa fretumque tui!
Di facerent, ut me summa de puppe videres;
movisset vultus maesta figura tuos!

nunc quoque non oculis, sed, qua potes, adspice mente
haerentem scopulo, quem vaga pulsat aqua.
adspice demissos lugentis more capillos
et tunicas lacrimis sicut ab imbre gravis.
corpus, ut inpulsae segetes aquilonibus, horret,

litteraque articulo pressa tremente labat.
non te per meritum, quoniam male cessit, adoro;
debita sit facto gratia nulla meo.
sed ne poena quidem! si non ego causa salutis,
non tamen est, cur sis tu mihi causa necis.

Has tibi plangendo lugubria pectora lassas
infelix tendo trans freta lata manus;

hos tibi – qui superant – ostendo maesta capillos!

per lacrimas oro, quas tua facta movent –
flecte ratem, Theseu, versoque relabere velo!
si prius occidero, tu tamen ossa feres!

Ομήρου, *Οδύσσεια,* 9. 415-416.
τοὺς δ᾽ αὖτ᾽ ἐξ ἄντρου προσέφη κρατερὸς Πολύφημος·
ἄ᾽ὦ φίλοι, Οὖτίς με κτείνει δόλῳ οὐδὲ βίηφιν.
οἱ δ᾽ ἀπαμειβόμενοι ἔπεα πτερόεντ᾽ ἀγόρευον·
ἆεἰ μὲν δὴ μή τίς σε βιάζεται οἷον ἐόντα,
νοῦσόν γ᾽ οὔ πως ἔστι Διὸς μεγάλου ἀλέασθαι,
ἀλλὰ σύ γ᾽ εὔχεο πατρὶ Ποσειδάωνι ἄνακτι.ἆ
ὣς ἄρ᾽ ἔφαν ἀπιόντες, ἐμὸν δ᾽ ἐγέλασσε φίλον κῆρ,
ὡς ὄνομ᾽ ἐξαπάτησεν ἐμὸν καὶ μῆτις ἀμύμων.
Κύκλωψ δὲ στενάχων τε καὶ ὠδίνων ὀδύνῃσι,
χερσὶ ψηλαφόων, ἀπὸ μὲν λίθον εἶλε θυράων[3],
αὐτὸς δ᾽ εἰνὶ θύρῃσι καθέζετο χεῖρε πετάσσας,
εἴ τινά που μετ᾽ ὄεσσι λάβοι στείχοντα θύραζε·
οὕτω γάρ πού μ᾽ ἤλπετ᾽ ἐνὶ φρεσὶ νήπιον εἶναι.
αὐτὰρ ἐγὼ βούλευον, ὅπως ὄχ᾽ ἄριστα γένοιτο,
εἴ τιν᾽ ἑταίροισιν θανάτου λύσιν ἠδ᾽ ἐμοὶ αὐτῷ
εὑροίμην·

***Π.Δ., Ψαλμοί Σολομώντος*, 8. 14.**
8.
(τ.) Τῷ Σαλωμων· εἰς νεῖκος.
(1.) Θλῖψιν καὶ φωνὴν πολέμου ἤκουσεν τὸ οὖς μου,
φωνὴν σάλπιγγος ἠχούσης σφαγὴν καὶ ὄλεθρον·
(2.) φωνὴ λαοῦ πολλοῦ ὡς ἀνέμου πολλοῦ σφόδρα,
ὡς καταιγὶς πυρὸς πολλοῦ φερομένου δι᾽ ἐρήμου.
(3.) καὶ εἶπα ⟨ἐν⟩ τῇ καρδίᾳ μου
Ποῦ ἄρα κρινεῖ αὐτὸν ὁ θεός;
(4.) φωνὴν ἤκουσα εἰς Ιερουσαλημ πόλιν ἁγιάσματος·
(5.) συνετρίβη ἡ ὀσφύς μου ἀπὸ ἀκοῆς,
παρελύθη γόνατά μου, ἐφοβήθη ἡ καρδία μου,
ἐταράχθη τὰ ὀστᾶ μου ὡς λίνον.
(6.) εἶπα Κατευθυνοῦσιν ὁδοὺς αὐτῶν ἐν δικαιοσύνῃ.
(7.) ᾿Ανελογισάμην τὰ κρίματα τοῦ θεοῦ ἀπὸ κτίσεως οὐρανοῦ
καὶ γῆς, (1)
ἐδικαίωσα τὸν θεὸν ἐν τοῖς κρίμασιν αὐτοῦ τοῖς ἀπ᾽ αἰῶνος.
(8.) ἀνεκάλυψεν ὁ θεὸς τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν ἐναντίον τοῦ ἡλίου,
ἔγνω πᾶσα ἡ γῆ τὰ κρίματα τοῦ θεοῦ τὰ δίκαια.
(9.) ἐν καταγαίοις κρυφίοις αἱ παρανομίαι αὐτῶν ἐν παροργισμῷ·
υἱὸς μετὰ μητρὸς καὶ πατὴρ μετὰ θυγατρὸς συνεφύροντο.
(10.) ἐμοιχῶντο ἕκαστος τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον αὐτοῦ,
συνέθεντο αὐτοῖς συνθήκας μετὰ ὅρκου περὶ τούτων.
(11.) τὰ ἅγια τοῦ θεοῦ διηρπάζοσαν
ὡς μὴ ὄντος κληρονόμου λυτρουμένου.
(12.) ἐπατοῦσαν τὸ θυσιαστήριον κυρίου ἀπὸ πάσης ἀκαθαρσίας
καὶ ἐν ἀφέδρῳ αἵματος ἐμίαναν τὰς θυσίας ὡς κρέα βέβηλα.
(13.) οὐ παρέλιπον ἁμαρτίαν, ἣν οὐκ ἐποίησαν ὑπὲρ τὰ ἔθνη.
(14.) Διὰ τοῦτο ἐκέρασεν αὐτοῖς ὁ θεὸς πνεῦμα πλανήσεως,
ἐπότισεν αὐτοὺς ποτήριον οἴνου ἀκράτου εἰς μέθην[4].
(15.) ἤγαγεν τὸν ἀπ᾽ ἐσχάτου τῆς γῆς, τὸν παίοντα κραταιῶς,
ἔκρινεν τὸν πόλεμον ἐπὶ Ιερουσαλημ καὶ τὴν γῆν αὐτῆς.
(16.) ἀπήντησαν αὐτῷ οἱ ἄρχοντες τῆς γῆς μετὰ χαρᾶς,
εἶπαν αὐτῷ ᾿Επευκτὴ ἡ ὁδός σου, δεῦτε εἰσέλθατε μετ᾽ εἰρήνης.
(17.) ὡμάλισαν ὁδοὺς τραχείας ἀπὸ εἰσόδου αὐτοῦ,
ἤνοιξαν πύλας ἐπὶ Ιερουσαλημ, ἐστεφάνωσαν τείχη αὐτῆς.
(18.) Εἰσῆλθεν ὡς πατὴρ εἰς οἶκον υἱῶν αὐτοῦ μετ᾽ εἰρήνης,
ἔστησεν τοὺς πόδας αὐτοῦ μετὰ ἀσφαλείας πολλῆς.
(19.) κατελάβετο τὰς πυργοβάρεις αὐτῆς καὶ τὸ τεῖχος Ιερουσαλημ,
ὅτι ὁ θεὸς ἤγαγεν αὐτὸν μετὰ ἀσφαλείας ἐν τῇ πλανήσει αὐτῶν.
(20.) ἀπώλεσεν ἄρχοντας αὐτῶν καὶ πᾶν σοφὸν ἐν βουλῇ,
ἐξέχεεν τὸ αἷμα τῶν οἰκούντων Ιερουσαλημ ὡς ὕδωρ ἀκα-
θαρσίας. (2)
(21.) ἀπήγαγεν τοὺς υἱοὺς καὶ τὰς θυγατέρας αὐτῶν, ἃ ἐγέννησαν
ἐν βεβηλώσει. (1)
(22.) ᾿Εποίησαν κατὰ τὰς ἀκαθαρσίας αὐτῶν καθὼς οἱ πατέρες
αὐτῶν, (1)
ἐμίαναν Ιερουσαλημ καὶ τὰ ἡγιασμένα τῷ ὀνόματι τοῦ θεοῦ.
(23.) ἐδικαιώθη ὁ θεὸς ἐν τοῖς κρίμασιν αὐτοῦ ἐν τοῖς ἔθνεσιν
τῆς γῆς, (1)
καὶ οἱ ὅσιοι τοῦ θεοῦ ὡς ἀρνία ἐν ἀκακίᾳ ἐν μέσῳ αὐτῶν.
(24.) αἰνετὸς κύριος ὁ κρίνων πᾶσαν τὴν γῆν ἐν δικαιοσύνῃ αὐτοῦ.
(25.) ᾿Ιδοὺ δή, ὁ θεός, ἔδειξας ἡμῖν τὸ κρίμα σου ἐν τῇ δικαιο-
σύνῃ σου, (1)
εἴδοσαν οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν τὰ κρίματά σου, ὁ θεός.
(26.) ἐδικαιώσαμεν τὸ ὄνομά σου τὸ ἔντιμον εἰς αἰῶνας,
ὅτι σὺ ὁ θεὸς τῆς δικαιοσύνης κρίνων τὸν Ισραηλ ἐν παιδείᾳ.
(27.) ἐπίστρεψον, ὁ θεός, τὸ ἔλεός σου ἐφ᾽ ἡμᾶς
καὶ οἰκτίρησον ἡμᾶς·

(28.) συνάγαγε τὴν διασποράν Ισραηλ μετὰ ἐλέους καὶ χρηστότητος,
ὅτι ἡ πίστις σου μεθ᾽ ἡμῶν.
(29.) καὶ ἡμεῖς ἐσκληρύναμεν τὸν τράχηλον ἡμῶν,
καὶ σὺ παιδευτὴς ἡμῶν εἶ.
(30.) μὴ ὑπερίδῃς ἡμᾶς, ὁ θεὸς ἡμῶν,
ἵνα μὴ καταπίωσιν ἡμᾶς ἔθνη ὡς μὴ ὄντος λυτρουμένου.
(31.) καὶ σὺ ὁ θεὸς ἡμῶν ἀπ᾽ ἀρχῆς,
καὶ ἐπὶ σὲ ἡ ἐλπὶς ἡμῶν, κύριε·
(32.) καὶ ἡμεῖς οὐκ ἀφεξόμεθά σου,
ὅτι χρηστὰ τὰ κρίματά σου ἐφ᾽ ἡμᾶς.
(33.) ἡμῖν καὶ τοῖς τέκνοις ἡμῶν ἡ εὐδοκία εἰς τὸν αἰῶνα·
κύριε σωτὴρ ἡμῶν, οὐ σαλευθησόμεθα ἔτι τὸν αἰῶνα χρόνον.
(34.) αἰνετὸς κύριος ἐν τοῖς κρίμασιν αὐτοῦ ἐν στόματι ὁσίων,
καὶ εὐλογημένος Ισραηλ ὑπὸ κυρίου εἰς τὸν αἰῶνα.

***Π.Δ., Παροιμίαι,* 31. 6.**
31.
(1.) Οἱ ἐμοὶ λόγοι εἴρηνται ὑπὸ θεοῦ,
βασιλέως χρηματισμός, ὃν ἐπαίδευσεν ἡ μήτηρ αὐτοῦ.
(2.) τί, τέκνον, τηρήσεις; τί; ῥήσεις θεοῦ·
πρωτογενές, σοὶ λέγω, υἱέ·
τί, τέκνον ἐμῆς κοιλίας;
τί, τέκνον ἐμῶν εὐχῶν;
(3.) μὴ δῷς γυναιξὶ σὸν πλοῦτον
καὶ τὸν σὸν νοῦν καὶ βίον εἰς ὑστεροβουλίαν.
(4.) μετὰ βουλῆς πάντα ποίει,
μετὰ βουλῆς οἰνοπότει·
οἱ δυνάσται θυμώδεις εἰσίν,
οἶνον δὲ μὴ πινέτωσαν,
(5.) ἵνα μὴ πιόντες ἐπιλάθωνται τῆς σοφίας
καὶ ὀρθὰ κρῖναι οὐ μὴ δύνωνται τοὺς ἀσθενεῖς.
(6.) δίδοτε μέθην τοῖς ἐν λύπαις
καὶ οἶνον πίνειν τοῖς ἐν ὀδύναις[4],
(7.) ἵνα ἐπιλάθωνται τῆς πενίας
καὶ τῶν πόνων μὴ μνησθῶσιν ἔτι.

Κατούλλου, *Carmina,* 64. 251-253a.
Peliaco quondam prognatae vertice pinus
dicuntur liquidas Neptuni nasse per undas
Phasidos ad fluctus et fines Aeetaeos,
cum lecti iuvenes, Argivae robora pubis,

auratam optantes Colchis avertere pellem
ausi sunt vada salsa cita decurrere puppi,
caerula verrentes abiegnis aequora palmis.
diva quibus retinens in summis urbibus arces
ipsa levi fecit volitantem flamine currum,

pinea coniungens inflexae texta carinae.
illa rudem cursu prima imbuit Amphitriten.
quae simul ac rostro ventosum proscidit aequor
tortaque remigio spumis incanuit unda,
emersere freti candenti e gurgite vultus

aequoreae monstrum Nereides admirantes.

illa, atque haud alia, viderunt luce marinas
mortales oculis nudato corpore nymphas
nutricum tenus extantes e gurgite cano.
tum Thetidis Peleus incensus fertur amore,

tum Thetis humanos non despexit hymenaeos,
tum Thetidi pater ipse iugandum Pelea sensit.
o nimis optato saeclorum tempore nati

heroes, salvete, deum genus, o bona matrum

progenies, salvete iterum, <salvete, bonarum!>
vos ego saepe meo, vos carmine compellabo,

teque adeo eximie, taedis felicibus acute
Thessaliae columen Peleu, cui Iuppiter ipse,
ipse suos divum genitor concessit amores.
tene Thetis tenuit pulcerrima Nereine?
tene suam Tethys concessit ducere neptem

Oceanusque, mari totum qui amplectitur orbem?
queis simul optatae finito tempore luces
advenere, domum conventu tota frequentat
Thessalia, oppletur laetanti regia coetu:
dona ferunt prae se, declarant gaudia vultu.

deseritur Cieros, linquunt Pthiotica Tempe
Crannonisque domos ac moenia Larisaea,
Pharsaliam coeunt, Pharsalia tecta frequentant.
rura colit nemo, mollescunt colla iuvencis,
non humilis curvis purgatur vinea rastris,

non glaebam prono convellit vomere taurus,
non falx attenuat frondatorum arboris umbram:
squalida desertis rubigo infertur aratris.
ipsius at sedes, quacumque opulenta recessit
regia, fulgenti splendent auro atque argento.

candet ebur soliis, collucent pocula mensae,
tota domus gaudet regali splendida gaza.
pulvinar vero divae geniale locatur
sedibus in mediis, Indo quod dente politum
tincta tegit roseo conchyli purpura fuco.

haec vestis priscis hominum variata figures
heroum mira virtutes indicat arte.
namque fluentisono prospectans litore Diae
Thesea cedentem celeri cum classe tuetur
indomitos in corde gerens Ariadna furores,

necdum etiam sese quae visit visere credit,
utpote fallaci quae tum primum excita somno
desertam in sola miseram se cernat harena.
immemor at iuvenis fugiens pellit vada remis,
irrita ventosae linquens promissa procellae.

quem procul ex alga maestis Minois ocellis
saxea ut effigies bacchantis prospicit, eheu,
prospicit et magnis curarum fluctuat undis,
non flavo retinens subtilem vertice mitram,
non contecta levi velatum pectus amictu,

non tereti strophio lactentis vincta papillas,
omnia quae toto delapsa e corpore passim
ipsius ante pedes fluctus salis alludebant:
sic neque tum mitrae neque tum fluitantis amictus
illa vicem curans toto ex te pectore, Theseu,

toto animo, tota pendebat perdita mente.
a misera, assiduis quam luctibus externavit
spinosas Erycina serens in pectore curas
illa tempestate, ferox quo ex tempore Theseus
egressus curvis e litoribus Piraei

attigit iniusti regis Gortynia templa.
nam perhibent olim crudeli peste coactam
Androgeoneae poenas exsolvere caedis
electos iuvenes simul et decus innuptarum
Cecropiam solitam esse dapem dare Minotauro.

quis angusta malis cum moenia vexarentur,
ipse suum Theseus pro caris corpus Athenis
proicere optavit potius quam talia Cretam
funera Cecropiae nec funera portarentur.
atque ita nave levi nitens ac lenibus auris

magnanimum ad Minoa venit sedesque superbas.
hunc simulac cupido conspexit lumine virgo
regia, quam suavis exspirans castus odores
lectulus in molli complexu matris alebat,
quales Eurotae praegignunt flumina myrtos

aurave distinctos educit verna colores,
non prius ex illo flagrantia declinavit
lumina, quam cuncto concepit corpore flammam
funditus atque imis exarsit tota medullis.
heu misere exagitans immiti corde furores

sancte puer, curis hominum qui gaudia misces,
quaeque regis Golgos quaeque Idalium frondosum,
qualibus incensam iactastis mente puellam
fluctibus, in flavo saepe hospite suspirantem!
quantos illa tulit languenti corde timores!

quanto tum saepe magis fulgore expalluit auri,
cum saevum cupiens contra contendere monstrum
aut mortem appeteret Theseus aut praemia laudis!
non ingrata tamen frustra munuscula divis
promittens tacito succepit vota labello.

nam velut in summo quatientem bracchia Tauro
quercum aut conigeram sudanti cortice pinum
indomitus turbo contorquens flamine robur
eruit (illa procul radicitus exturbata
prona cadit, late quaecumvis obvia frangens),

sic domito saevum prostravit corpore Theseus
nequiquam vanis iactantem cornua ventis.
inde pedem sospes multa cum laude reflexit
errabunda regens tenui vestigia filo,
ne labyrintheis e flexibus egredientem

tecti frustraretur inobservabilis error.
sed quid ego a primo digressus carmine plura
commemorem, ut linquens genitoris filia vultum,
ut consanguineae complexum, ut denique matris,
quae misera in gnata deperdita laetabatur,

omnibus his Thesei dulcem praeoptarit amorem,
aut ut vecta rati spumosa ad litora Diae
<venerit,> aut ut eam devinctam lumina somno
liquerit immemori discedens pectore coniunx?
saepe illam perhibent ardenti corde furentem

clarisonas imo fudisse e pectore voces,
ac tum praeruptos tristem conscendere montes,
unde aciem pelagi vastos per tenderet aestus,
tum tremuli salis adversas procurrere in undas
mollia nudatae tollentem tegmina surae,

atque haec extremis maestam dixisse querelis,
frigidulos udo singultus ore cientem:
«sicine me patriis avectam, perfide, ab aris
perfide, deserto liquisti in litore, Theseu?
sicine discedens neglecto numine divum

immemor, a, devota domum periuria portas?
nullane res potuit crudelis flectere mentis

consilium? tibi nulla fuit clementia praesto,
immite ut nostri vellet miserescere pectus?
at non haec quondam blanda promissa dedisti

voce mihi, non haec miserae sperare iubebas,
sed conubia laeta, sed optatos hymenaeos:
quae cuncta aërii discerpunt irrita venti.
nunc iam nulla viro iuranti femina credat,
nulla viri speret sermones esse fidelis;

quis dum aliquid cupiens animus praegestit apisci,
nil metuunt iurare, nihil promittere parcunt:
sed simulac cupidae mentis satiata libidost,
dicta nihil metuere, nihil periuria curant.
certe ego te in medio versantem turbine leti

eripui, et potius germanum amittere crevi,
quam tibi fallaci supremo in tempore deessem:
pro quo dilaceranda feris dabor alitibusque
praeda, neque iniacta tumulabor mortua terra.
quaenam te genuit sola sub rupe leaena,

quod mare conceptum spumantibus expuit undis,
quae Syrtis, quae Scylla rapax, quae vasta Charybdis,
talia qui reddis pro dulci praemia vita?
si tibi non cordi fuerant conubia nostra,
saeva quod horrebas prisci praecepta parentis,

at tamen in vestras potuisti ducere sedes,
quae tibi iucundo famularer serva labore,
candida permulcens liquidis vestigia lymphis,
purpureave tuum consternens veste cubile. -
sed quid ego ignaris nequiquam conquerar aureis

externata malo, quae nullis sensibus auctae
nec missas audire queunt nec reddere voces?
ille autem prope iam mediis versatur in undis,
nec quisquam apparet vacua mortalis in alga.
sic nimis insultans extremo tempore saeva

Fors etiam nostris invidit questibus auris.
Iuppiter omnipotens, utinam ne tempore primo
Gnosia Cecropiae tetigissent litora puppes,
indomito nec dira ferens stipendia tauro
perfidus in Cretam religasset navita funem,

nec malus hic celans dulci crudelia forma
consilia in nostris requiesset sedibus hospes!
nam quo me referam? quali spe perdita nitar?

Idaeosne petam montes? a, gurgite lato
discernens ponti truculentum dividit aequor?

an patris auxilium sperem? quemne ipsa reliqui
respersum iuvenem fraterna caede secuta?
coniugis an fido consoler memet amore?
quine fugit lentos incurvans gurgite remos?
praeterea nullo litus, sola insula, tecto,

nec patet egressus pelagi cingentibus undis:
nulla fugae ratio, nulla spes: omnia muta,
omnia sunt deserta, ostentant omnia letum.
non tamen ante mihi languescent lumina morte
nec prius a fesso secedent corpore sensus,

quam iustam a divis exposcam prodita mulctam
caelestumque fidem postrema comprecer hora.
quare facta virum mulctantes vindice poena
Eumenides, quibus anguino redimita capillo
frons exspirantis praeportat pectoris iras,

huc huc adventate, meas audite querelas,
quas ego, vae, misera extremis proferre medullis
cogor inops, ardens, amenti caeca furore.
quae quoniam verae nascuntur pectore ab imo,
vos nolite pati nostrum vanescere luctum,

sed quali solam Theseus me mente reliquit,
tali mente, deae, funestet seque suosque.»
has postquam maesto profudit pectore voces
supplicium saevis exposcens anxia factis,
annuit invicto caelestum numine rector;

quo motu tellus atque horrida contremuerunt
aequora concussitque micantia sidera mundus.
ipse autem caeca mentem caligine Theseus
consitus oblito dimisit pectore cuncta,
quae mandata prius constanti mente tenebat,

dulcia nec maesto sustollens signa parenti
sospitem Erectheum se ostendit visere portum.
namque ferunt olim, classi cum moenia divae
linquentem gnatum ventis concrederet Aegeus,
talia complexum iuveni mandata dedisse:

«gnate mihi longa iocundior unice vita,
gnate, ego quem in dubios cogor dimittere casus,
reddite in extrema nuper mihi fine senectae!
quandoquidem fortuna mea ac tua fervida virtus
eripit invito mihi te, cui languida nondum

lumina sunt gnati cara saturata figura:

non ego te gaudens laetanti pectore mittam
nec te ferre sinam fortunae signa secundae,
sed primum multas expromam mente querelas,
canitiem terra atque infuso pulvere foedans,

inde infecta vago suspendam lintea malo,

nostros ut luctus nostraeque incendia mentis
carbasus obscurata dicet ferrugine Hibera.
quod tibi si sancti concesserit incola Itoni,
quae nostrum genus ac sedes defendere Erecthei

annuit, ut tauri respergas sanguine dextram,

tum vero facito ut memori tibi condita corde
haec vigeant mandata nec ulla oblitteret aetas,
ut simulac nostros invisent lumina collis,
funestam antennae deponant undique vestem

candidaque intorti sustollant vela rudentes,

quam primum cernens ut laeta gaudia mente
agnoscam, cum te reducem aetas prospera sistet.»
haec mandata prius constanti mente tenentem
Thesea ceu pulsae ventorum flamine nubes

aërium nivei montis liquere cacumen.

at pater, ut summa prospectum ex arce petebat,
anxia in assiduos absumens lumina fletus,
cum primum infecti conspexit lintea veli,
praecipitem sese scopulorum e vertice iecit

amissum credens immiti Thesea fato.

sic funesta domus ingressus tecta paterna
morte ferox Theseus, qualem Minoidi luctum
obtulerat mente immemori, talem ipse recepit.
quae tum prospectans cedentem maesta carinam

multiplices animo volvebat saucia curas. -

at parte ex alia florens volitabat Iacchus
cum thiaso Satyrorum et Nysigenis Silenis,

te quaerens, Ariadna, tuoque incensus amore[5].

. . . . . .

quae tum alacres passim lymphata mente furebant

euhoe, bacchantes, euhoe, capita inflectentes.

harum pars tecta quatiebant cuspide thyrsos,
pars e divolso iactabant membra iuvenco,
pars sese tortis serpentibus incingebant,
pars obscura cavis celebrabant orgia cistis,

orgia, quae frustra cupiunt audire profani;
plangebant aliae proceris tympana palmis
aut tereti tenuis tinnitus aere ciebant,
multis raucisonos efflabant cornua bombos
barbaraque horribili stridebat tibia cantu.

talibus amplifice vestis decorata figures
pulvinar complexa suo velabat amictu.
quae postquam cupide spectando Thessala pubes
expletast, sanctis coepit decedere divis.
hic, qualis flatu placidum mare matutino

horrificans Zephyrus proclivas incitat undas
Aurora exoriente vagi sub limina Solis,
quae tarde primum clementi flamine pulsae
procedunt, leviterque sonant plangore cachinni,
post vento crescente magis magis increbescunt,

purpureaque procul nantes ab luce refulgent:
sic tum vestibuli linquentes regia tecta
ad se quisque vago passim pede discedebant.
quorum post abitum princeps e vertice Pelei
advenit Chiron portans silvestria dona:

nam quoscumque ferunt campi, quos Thessala magnis
montibus ora creat, quos propter fluminis undas
aura parit flores tepidi fecunda Favoni,
hos indistinctis plexos tulit ipse corollis,
quo permulsa domus iocundo risit odore.

confestim Penios adest, viridantia Tempe,
Tempe, quae silvae cingunt super impendentes,
Naiasin linquens doctis celebranda choreis,
non vacuos: namque ille tulit radicitus altas
fagos ac recto proceras stipite laurus

non sine nutanti platano lentaque sorore
flammati Phaëthontis et aëria cupressu.
haec circum sedes late contexta locavit,
vestibulum ut molli velatum fronde vireret.
post hunc consequitur sollerti corde Prometheus

extenuata gerens veteris vestigia poenae,
quam quondam silici restrictus membra catena
persoluit pendens e verticibus praeruptis.

inde pater divum sancta cum coniuge natisque
advenit caelo te solum, Phoebe, relinquens

unigenamque simul cultricem montibus Idri:

Pelea nam tecum pariter soror aspernatast,
nec Thetidis taedas voluit celebrare iugalis.
qui postquam niveis flexerunt sedibus artus,
large multiplici constructae sunt dape mensae,

cum interea infirmo quatientes corpora motu

veridicos Parcae coeperunt edere cantus.
his corpus tremulum complectens undique vestis
candida purpurea talos incinxerat ora,
at roseae niveo residebant vertice vittae

aeternumque manus carpebant rite laborem.

laeva colum molli lana retinebat amictum,
dextera tum leviter deducens fila supinis
formabat digitis, tum prono in pollice torquens
libratum tereti versabat turbine fusum,

atque ita decerpens aequabat semper opus dens,

laneaque aridulis haerebant morsa labellis,
quae prius in levi fuerant exstantia filo.
ante pedes autem candentis mollia lanae
vellera virgati custodibant calathisci.

69. ***Π.Δ., Ἰώβ*, 3. 20.**
(13.) νῦν ἂν κοιμηθεὶς ἡσύχασα,
ὑπνώσας δὲ ἀνεπαυσάμην
(14.) μετὰ βασιλέων βουλευτῶν γῆς,
οἳ ἠγαυριῶντο ἐπὶ ξίφεσιν,
(15.) ἢ μετὰ ἀρχόντων, ὧν πολὺς ὁ χρυσός,
οἳ ἔπλησαν τοὺς οἴκους αὐτῶν ἀργυρίου,
(16.) ἢ ὥσπερ ἔκτρωμα ἐκπορευόμενον ἐκ μήτρας μητρὸς
ἢ ὥσπερ νήπιοι, οἳ οὐκ εἶδον φῶς.
(17.) ἐκεῖ ἀσεβεῖς ἐξέκαυσαν θυμὸν ὀργῆς,
ἐκεῖ ἀνεπαύσαντο κατάκοποι τῷ σώματι·
(18.) ὁμοθυμαδὸν δὲ οἱ αἰώνιοι
οὐκ ἤκουσαν φωνὴν φορολόγου·
(19.) μικρὸς καὶ μέγας ἐκεῖ ἐστιν
καὶ θεράπων οὐ δεδοικὼς τὸν κύριον αὐτοῦ.
(20.) ἵνα τί γὰρ δέδοται τοῖς ἐν πικρίᾳ φῶς,
ζωὴ δὲ ταῖς ἐν ὀδύναις ψυχαῖς;
(21.) οἳ ὁμείρονται τοῦ θανάτου καὶ οὐ τυγχάνουσιν
ἀνορύσσοντες ὥσπερ θησαυρούς,
(22.) περιχαρεῖς δὲ ἐγένοντο, ἐὰν κατατύχωσιν.

70. **Θεοκρίτου, *Εἰδύλλια*, 3, 5-8 και 3, 20-22.**
(3.) ΘΕΟΚΡΙΤΟΥ ΚΩΜΟΣ (τ)
Κωμάσδω ποτὶ τὰν Ἀμαρυλλίδα, ταὶ δέ μοι αἶγες (ι)
βόσκονται κατ᾽ ὄρος, καὶ ὁ Τίτυρος αὐτὰς ἐλαύνει.
Τίτυρ᾽, ἐμὶν τὸ καλὸν πεφιλημένε, βόσκε τὰς αἶγας,
καὶ ποτὶ τὰν κράναν ἄγε, Τίτυρε· καὶ τὸν ἐνόρχαν,

τὸν Λιβυκὸν κνάκωνα, φυλάσσεο μή τυ κορύψῃ. (5)
῞Ω χαρίεσσ᾽ ᾽Αμαρυλλί, τί μ᾽ οὐκέτι τοῦτο κατ᾽ ἄντρον (5)
παρκύπτοισα καλεῖς, τὸν ἐρωτύλον; ἦ ῥά με μισεῖς;
ἦ ῥά γέ τοι σιμὸς καταφαίνομαι ἐγγύθεν ἢμεν,
νύμφα, καὶ προγένειος; ἀπάγξασθαί με ποησεῖς.
ἠνίδε τοι δέκα μᾶλα φέρω· τηνῶθε καθεῖλον
ὥ μ᾽ ἐκέλευ καθελεῖν τύ· καὶ αὔριον ἄλλα τοι οἰσῶ. (10)
θᾶσαι μάν. θυμαλγὲς ἐμὶν ἄχος. αἴθε γενοίμαν
ἁ βομβεῦσα μέλισσα καὶ ἐς τεὸν ἄντρον ἱκοίμαν,
τὸν κισσὸν διαδὺς καὶ τὰν πτέριν ἅ τυ πυκάσδει.
νῦν ἔγνων τὸν ῞Ερωτα· βαρὺς θεός· ἦ ῥα λεαίνας
μαζὸν ἐθήλαζεν, δρυμῷ τέ νιν ἔτραφε μάτηρ, (15)
ὅς με κατασμύχων καὶ ἐς ὀστίον ἄχρις ἰάπτει.
ὦ τὸ καλὸν ποθορεῦσα, τὸ πᾶν λίθος, ὦ κυάνοφρυ
νύμφα, πρόσπτυξαί με τὸν αἰπόλον, ὥς τυ φιλήσω
ἔστι καὶ ἐν κενεοῖσι φιλήμασιν ἁδέα τέρψις.
τὸν στέφανον τῖλαί με κατ᾽ αὐτίκα λεπτὰ ποησεῖς, (20)
τόν τοι ἐγών, ᾽Αμαρυλλὶ φίλα, κισσοῖο φυλάσσω,
ἀμπλέξας καλύκεσσι καὶ εὐόδμοισι σελίνοις.
ὤμοι ἐγών, τί πάθω, τί ὁ δύσσοος; οὐχ ὑπακούεις. (23)
τὰν βαίταν ἀποδὺς ἐς κύματα τηνῶ ἁλεῦμαι,
ὥπερ τὼς θύννως σκοπιάζεται ῞Ολπις ὁ γριπεύς· (25)
καΐ κα δὴ ᾽ποθάνω, τό γε μὲν τεὸν ἀδὺ τέτυκται.
ἔγνων πρᾶν, ὅκα μοι, μεμναμένῳ εἰ φιλέεις με,
οὐδὲ τὸ τηλέφιλον ποτεμάξατο τὸ πλατάγημα,
ἀλλ᾽ αὔτως ἀπαλῷ ποτὶ πάχεϊ ἐξεμαράνθη.
εἶπε καὶ ᾽Αγροιὼ τἀλαθέα κοσκινόμαντις, (30)
ἁ πρᾶν ποιολογεῦσα παραιβάτις, οὔνεκ᾽ ἐγὼ μέν
τὶν ὅλος ἔγκειμαι, τὺ δέ μευ λόγον οὐδένα ποιῇ.
ἦ μάν τοι λευκὰν διδυματόκον αἶγα φυλάσσω,
τάν με καὶ ἁ Μέρμνωνος ἐριθακὶς ἁ μελανόχρως
αἰτεῖ· καὶ δωσῶ οἱ, ἐπεὶ τύ μοι ἐνδιαθρύπτῃ. (35)
ἄλλεται ὀφθαλμός μευ ὁ δεξιός· ἆρά γ᾽ ἰδησῶ
αὐτάν; ἀσεῦμαι ποτὶ τὰν πίτυν ὥδ᾽ ἀποκλινθείς,
καί κέ μ᾽ ἴσως ποτίδοι, ἐπεὶ οὐκ ἀδαμαντίνα ἐστίν.
῾Ιππομένης, ὅκα δὴ τὰν παρθένον ἤθελε γᾶμαι, (39)
μᾶλ᾽ ἐν χερσὶν ἐλὼν δρόμον ἄνυεν· ἁ δ᾽ ᾽Αταλάντα (40)
ὡς ἴδεν, ὡς ἐμάνη, ὡς ἐς βαθὺν ἅλατ᾽ ἔρωτα.
τὰν ἀγέλαν χὠ μάντις ἀπ᾽ ῞Οθρυος ἆγε Μελάμπους
ἐς Πύλον· ἁ δὲ Βίαντος ἐν ἀγκοίναισιν ἐκλίνθη
μάτηρ ἁ χαρίεσσα περίφρονος ᾽Αλφεσιβοίας.
τὰν δὲ καλὰν Κυθέρειαν ἐν ὤρεσι μῆλα νομεύων (45)
οὐχ οὕτως ῾Ωδωνις ἐπὶ πλέον ἄγαγε λύσσας,
ὥστ᾽ οὐδὲ φθίμενόν νιν ἄτερ μαζοῖο τίθητι;
ζαλωτὸς μὲν ἐμὶν ὁ τὸν ἄτροπον ὕπνον ἰαύων
᾽Ενδυμίων· ζαλῶ δέ, φίλα γύναι, ᾽Ιασίωνα,
ὃς τόσσων ἐκύρησεν, ὅσ᾽ οὐ πευσεῖσθε, βέβαλοι. (50)
᾽Αλγέω τὰν κεφαλάν, τὶν δ᾽ οὐ μέλει. οὐκέτ᾽ ἀείδω, (51)
κεισεῦμαι δὲ πεσών, καὶ τοὶ λύκοι ὥδέ μ᾽ ἔδονται.
ὡς μέλι τοι γλυκὺ τοῦτο κατὰ βρόχθοιο γένοιτο.

Θεοκρίτου, *Ειδύλλια*, 4, 35-40.
{ΚΟ.} οὐ τήνα γ᾽, οὐ Νύμφας, ἐπεὶ ποτὶ Πῖσαν ἀφέρπων
δῶρον ἐμοί νιν ἔλειπεν· ἐγὼ δέ τις εἰμὶ μελικτάς, (30)
κεὔ μὲν τὰ Γλαύκας ἀγκρούομαι, εὖ δὲ τὰ Πύρρω.
αἰνέω τάν τε Κρότωνα Καλὰ πόλις ἅ τε Ζάκυνθος ...
καὶ τὸ ποταῷον τὸ Λακίνιον, ᾗπερ ὁ πύκτας
Αἴγων ὀγδώκοντα μόνος κατεδαίσατο μάζας.
τηνεὶ καὶ τὸν ταῦρον ἀπ᾽ ὤρεος ἆγε πιάξας (35)

τᾶς ὁπλᾶς κἤδωκ᾽ ᾽Αμαρυλλίδι, ταὶ δὲ γυναῖκες
μακρὸν ἀνάυσαν, χὠ βουκόλος ἐξεγέλασσεν.
{ΒΑ.} ὦ χαρίεσσ᾽ ᾽Αμαρυλλί, μόνας σέθεν οὐδὲ θανοίσας
λασεύμεσθ᾽· ὅσον αἶγες ἐμὶν φίλαι, ὅσσον ἀπέσβης.
αἰαῖ τῶ σκληρῶ μάλα δαίμονος ὅς με λελόγχει. (40)
{ΚΟ.} θαρσεῖν χρή, φίλε Βάττε· τάχ᾽ αὔριον ἔσσετ᾽ ἄμεινον.
ἐλπίδες ἐν ζωοῖσιν, ἀνέλπιστοι δὲ θανόντες,
χὠ Ζεὺς ἄλλοκα μὲν πέλει αἴθριος, ἄλλοκα δ᾽ ὕει.
{ΒΑ.} θαρσέω. βάλλε κάτωθε τὰ μοσχία· τᾶς γὰρ ἐλαίας
τὸν θαλλὸν τρώγοντι, τὰ δύσσοα. {ΚΟ.} σίτθ᾽, ὁ (45)
Λέπαργος, (45)
σίτθ᾽, ἁ Κυμαίθα, ποτὶ τὸν λόφον. οὐκ ἐσακούεις;
ἡξῶ, ναὶ τὸν Πᾶνα, κακὸν τέλος αὐτίκα δωσῶν,
εἰ μὴ ἄπει τουτῶθεν. ἴδ᾽ αὖ πάλιν ἅδε ποθέρπει.
αἴθ᾽ ἦς μοι ῥοικόν τι λαγωβόλον, ὥς τυ πάταξα.
{ΒΑ.} θᾶσαί μ᾽, ὦ Κορύδων, ποττῶ Διός· ἁ γὰρ ἄκανθα (50)
ἁρμοῖ μ᾽ ὧδ᾽ ἐπάταξ᾽ ὑπὸ τὸ σφυρόν. ὡς δὲ βαθεῖαι
τἀτρακτυλλίδες ἐντί. κακῶς ἁ πόρτις ὅλοιτο·

Λόγγου, *Δάφνις και Χλόη*, 2. 5, 3, 1-5.
2.5. (1.) ᾽Ενταῦθα πάνυ καπυρὸν γελάσας ἀφίησι φωνήν, οἵαν
οὔτε χελιδὼν οὔτε ἀηδὼν οὔτε κύκνος, ὅμοιος ἐμοὶ γέρων
γενόμενος.]᾽Εμοὶ μέν, ὦ Φιλητᾶ, φιλῆσαί σε φθό-
νος οὐδείς· βούλομαι γὰρ φιλεῖσθαι μᾶλλον ἢ σὺ γενέσθαι
νέος· ὅρα δὲ εἴ σοι καθ᾽ ἡλικίαν τὸ δῶρον· (2.) οὐδὲν γάρ
σε ὠφελήσει τὸ γῆρας πρὸς τὸ μὴ διώκειν ἐμὲ μετὰ τὸ ἓν
φίλημα. Δυσθήρατος ‹δ᾽› εἰμὶ καὶ ἱέρακι καὶ ἀετῷ καὶ
εἴ τις ἄλλος τούτων ὠκύτερος ὄρνις. Οὔ τοι παῖς ἐγὼ
καὶ εἰ δοκῶ παῖς, ἀλλὰ καὶ τοῦ Κρόνου πρεσβύτερος καὶ (5)
αὐτοῦ τοῦ παντὸς χρόνου. (3.) Καί σε οἶδα νέμοντα πρω-
θήβην ἐν ἐκείνῳ τῷ ὄρει τὸ πλατὺ βουκόλιον καὶ παρήμην
σοι συρίττοντι πρὸς ταῖς φηγοῖς ἐκείναις, **ἡνίκα ἥρας**
᾽Αμαρυλλίδος· ἀλλά με οὐχ ἑώρας καίτοι πλησίον μάλα τῇ
κόρῃ παρεστῶτα. Σοὶ μὲν οὖν ἐκείνην ἔδωκα· καὶ ἤδη (5)
σοι παῖδες, ἀγαθοὶ βουκόλοι καὶ γεωργοί·

Λόγγου, *Δάφνις και Χλόη*, 2. 7, 4, 1 –2. 7, 7, 3.
2.7. (1.) Πάνυ ἐτέρφθησαν ὥσπερ μῦθον οὐ λόγον
ἀκούοντες καὶ ἐπυνθάνοντο τί ἐστί ποτε ὁ Ἔρως, πότερα
παῖς ἢ ὄρνις, καὶ τί δύναται. Πάλιν οὖν ὁ Φιλητᾶς ἔφη·
]θεός ἐστιν, ὦ παῖδες, ὁ Ἔρως, νέος καὶ καλὸς καὶ πετό-
μενος· διὰ τοῦτο καὶ νεότητι χαίρει καὶ κάλλος διώκει (5)
καὶ τὰς ψυχὰς ἀναπτεροῖ. (2.) Δύναται δὲ τοσοῦτον ὅσον
οὐδὲ ὁ Ζεύς. Κρατεῖ μὲν στοιχείων, κρατεῖ δὲ ἄστρων,
κρατεῖ δὲ τῶν ὁμοίων θεῶν· οὐδὲ ὑμεῖς τοσοῦτον τῶν
αἰγῶν καὶ τῶν προβάτων. (3.) Τὰ ἄνθη πάντα Ἔρωτος
ἔργα· τὰ φυτὰ ταῦτα τούτου ποιήματα· διὰ τοῦτον καὶ
ποταμοὶ ῥέουσι καὶ ἄνεμοι πνέουσιν. (4.) Ἔγνων δὲ ἐγὼ
καὶ ταῦρον ἐρασθέντα, καὶ ὡς οἴστρῳ πληγεὶς ἐμυκᾶτο·
καὶ τράγον φιλήσαντα αἶγα, καὶ ἠκολούθει πανταχοῦ.
Αὐτὸς μὲν γὰρ ἤμην νέος καὶ ἠράσθην ᾽Αμαρυλλίδος· καὶ
οὔτε τροφῆς ἐμεμνήμην οὔτε ποτὸν προσεφερόμην οὔτε (5)
ὕπνον ἠρούμην. (5.) Ἤλγουν τὴν ψυχήν, τὴν καρδίαν
ἐπαλλόμην, τὸ σῶμα ἐψυχόμην· ἐβόων ὡς παιόμενος,
ἐσιώπων ὡς νεκρούμενος, εἰς ποταμοὺς ἐνέβαινον ὡς καό-
μενος. (6.) ᾽Εκάλουν τὸν Πᾶνα βοηθόν, ὡς καὶ αὐτὸν τῆς
Πίτυος ἐρασθέντα· ἐπήνουν τὴν Ἠχὼ τὸ ᾽Αμαρυλλίδος
ὄνομα μετ᾽ ἐμὲ καλοῦσαν· κατέκλων τὰς σύριγγας, ὅτι
μοι τὰς μὲν βοῦς ἔθελγον, ᾽Αμαρυλλίδα δὲ οὐκ ἦγον.

(7.) Ἔρωτος γὰρ οὐδὲν φάρμακον, οὐ πινόμενον, οὐκ ἐσθιόμενον, οὐκ ἐν ᾠδαῖς λαλούμενον, ὅτι μὴ φίλημα καὶ περιβολὴ καὶ συγκατακλιθῆναι γυμνοῖς σώμασι.

Λόγγου, *Δάφνις και Χλόη*, 2. 8, 5, 1-2.
(2.) Ἀλγοῦσιν οἱ ἐρῶντες, καὶ ἡμεῖς· ⟨τροφῆς⟩ ἀμελοῦσιν· [ἵν'] ἡμελήκαμεν· καθεύδειν οὐ δύνανται, τοῦτο μὲν [καὶ] νῦν πάσχομεν καὶ ἡμεῖς· κάεσθαι δοκοῦσι, καὶ παρ' ἡμῖν τὸ πῦρ· ἐπιθυμοῦσιν ἀλλήλους ὁρᾶν· διὰ τοῦτο θᾶττον εὐχόμεθα (5) γενέσθαι τὴν ἡμέραν. (3.) Σχεδὸν τοῦτό ἐστιν ὁ ἔρως, καὶ ἐρῶμεν ἀλλήλων οὐκ εἰδότες. Εἰ ⟨γὰρ⟩ τοῦτο μή ἐστιν [ὁ] ἔρως ἐγὼ δὲ ἐρώμενος, τί οὖν ταῦτα ἀλγοῦμεν, τί δὲ ἀλλήλους ζητοῦμεν; ἀληθῆ πάντα εἶπεν ὁ Φιλητᾶς. (4.) Τὸ ἐκ τοῦ κήπου παιδίον ὤφθη καὶ τοῖς πατράσιν ἡμῶν ὄναρ ἐκεῖνο καὶ νέμειν ἡμᾶς τὰς ἀγέλας ἐκέλευσε. Πῶς ἄν τις αὐτὸ λάβοι; σμικρόν ἐστι καὶ φεύξεται. Καὶ πῶς ἄν τις αὐτὸ φύγοι; πτερὰ ἔχει καὶ καταλήψεται. (5.) Ἐπὶ τὰς Νύμφας δεῖ βοηθοὺς καταφεύγειν. Ἀλλ' οὐδὲ Φιλητᾶν ὁ Πὰν ὠφέλησεν Ἀμαρυλλίδος ἐρῶντα. Ὅσα εἶπεν ἄρα φάρμακα, ταῦτα ζητητέα, φίλημα καὶ περιβολὴν καὶ κεῖσθαι γυμνοὺς χαμαί. Κρύος μέν, ἀλλὰ καρτερήσομεν δεύτεροι μετὰ Φιλητᾶν. (5)

19η Θεματική Ενότητα:

71. **Ομήρου, *Οδύσσεια*, 5. 490-492.**
ἀλλ' ὅτε δή ῥ' ἄμπνυτο καὶ ἐς φρένα θυμὸς ἀγέρθη,
καὶ τότε δὴ κρήδεμνον ἀπὸ ἕο λῦσε θεοῖο.
καὶ τὸ μὲν ἐς ποταμὸν ἁλιμυρήεντα μεθῆκεν, (460)
ἂψ δ' ἔφερεν μέγα κῦμα κατὰ ῥόον, αἶψα δ' ἄρ' Ἰνὼ
δέξατο χερσὶ φίλῃσιν· ὁ δ' ἐκ ποταμοῖο λιασθεὶς
σχοίνῳ ὑπεκλίνθη, κύσε δὲ ζείδωρον ἄρουραν.
ὀχθήσας δ' ἄρα εἶπε πρὸς ὃν μεγαλήτορα θυμόν·
ἆ ἆ μοι ἐγώ, τί πάθω; τί νύ μοι μήκιστα γένηται; (465)
εἰ μέν κ' ἐν ποταμῷ δυσκηδέα νύκτα φυλάσσω,
μή μ' ἄμυδις στίβη τε κακὴ καὶ θῆλυς ἐέρση
ἐξ ὀλιγηπελίης δαμάσῃ κεκαφηότα θυμόν·
αὔρη δ' ἐκ ποταμοῦ ψυχρὴ πνέει ἠῶθι πρό.
εἰ δέ κεν ἐς κλειτὺν ἀναβὰς καὶ δάσκιον ὕλην (470)
θάμνοισ' ἐν πυκινοῖσι καταδράθω, εἴ με μεθείη
ῥῖγος καὶ κάματος, γλυκερὸς δέ μοι ὕπνος ἐπέλθοι,
δείδω μὴ θήρεσσιν ἕλωρ καὶ κύρμα γένωμαι.
ὣς ἄρα οἱ φρονέοντι δοάσσατο κέρδιον εἶναι·
βῆ ῥ' ἴμεν εἰς ὕλην· τὴν δὲ σχεδὸν ὕδατος εὗρεν
ἐν περιφαινομένῳ. δοιοὺς δ' ἄρ' ὑπήλυθε θάμνους (475)
ἐξ ὁμόθεν πεφυῶτας· ὁ μὲν φυλίης, ὁ δ' ἐλαίης.
τοὺς μὲν ἄρ' οὔτ' ἀνέμων διάη μένος ὑγρὸν ἀέντων,
οὔτε ποτ' ἠέλιος φαέθων ἀκτῖσιν ἔβαλλεν,
οὔτ' ὄμβρος περάασκε διαμπερές· ὣς ἄρα πυκνοὶ
ἀλλήλοισιν ἔφυν ἐπαμοιβαδίς· οὓς ὑπ' Ὀδυσσεὺς (480)
δύσετ'. ἄφαρ δ' εὐνὴν ἐπαμήσατο χερσὶ φίλῃσιν
εὐρεῖαν· φύλλων γὰρ ἔην χύσις ἤλιθα πολλή,
ὅσσον τ' ἠὲ δύω ἠὲ τρεῖς ἄνδρας ἔρυσθαι
ὥρῃ χειμερίῃ, εἰ καὶ μάλα περ χαλεπαίνοι.
τὴν μὲν ἰδὼν γήθησε πολύτλας δῖος Ὀδυσσεύς, (485)
ἐν δ' ἄρα μέσσῃ λέκτο, χύσιν δ' ἐπεχεύατο φύλλων.
ὡς δ' ὅτε τις δαλὸν σποδιῇ ἐνέκρυψε μελαίνῃ
ἀγροῦ ἐπ' ἐσχατιῆς, ᾧ μὴ πάρα γείτονες ἄλλοι,
σπέρμα πυρὸς σώζων, ἵνα μή ποθεν ἄλλοθεν αὖοι,
ὣς Ὀδυσεὺς φύλλοισι καλύψατο . τῷ δ' ἄρ' Ἀθήνη (490)

ὕπνον ἐπ᾽ ὄμμασι χεῦ᾽, ἵνα μιν παύσειε τάχιστα
δυσπονέος καμάτοιο, φίλα βλέφαρ᾽ ἀμφικαλύψας[1].

Διοδώρου του Σικελιώτου, *Ιστορική Βιβλιοθήκη (βιβλ. 1-20)*, 14. 116, 6, 1- 14. 116, 7, 1.

οἱ γὰρ Κελτοὶ τὴν μὲν πρώτην ἡμέραν διε- (1)
τέλεσαν ἀποκόπτοντες τὰς κεφαλὰς τῶν τετελευτη-
κότων κατὰ τὸ πάτριον ἔθος· τὰς δὲ δύο παρὰ τὴν
πόλιν στρατοπεδεύοντες, καὶ τὰ μὲν τείχη θεω-
ροῦντες ἔρημα, κραυγὴν δὲ αἰσθόμενοι γινομένην, (5)
ἣν ἐποίουν οἱ τὰ χρησιμώτατα μεταφέροντες εἰς τὴν
ἀκρόπολιν, ὑπελάμβανον ἐνεδρεύειν ἑαυτοῖς τοὺς
Ῥωμαίους. τῇ τετάρτῃ δ᾽ ἡμέρᾳ γνόντες τὴν ἀλή- (1)
θειαν, τάς τε πύλας ἐξέκοψαν καὶ τὴν πόλιν ἐλυ-
μαίνοντο, χωρὶς ὀλίγων οἰκιῶν ἐν τῷ Παλατίῳ. μετὰ
δὲ ταῦτα προσβολὰς ποιούμενοι καθ᾽ ἡμέραν πρὸς
ὀχυροὺς τόπους, οὐθὲν μὲν ἀξιόλογον ἔβλαπτον τοὺς (5)
ὑπεναντίους, ἑαυτῶν δὲ πολλοὺς ἀπέβαλλον· ὅμως
δ᾽ [οὖν] οὐκ ἀφίσταντο τῆς φιλοτιμίας, ἐλπίζοντες,
ἐὰν μὴ βίᾳ κρατήσωσι, τῷ γε χρόνῳ πάντως τῶν
ἀναγκαίων ἐκλιπόντων καταπονήσειν.
(1.) Τῶν δὲ Ῥωμαίων ἐν τοιαύταις ταραχαῖς ὄντων,
οἱ παροικοῦντες Τυρρηνοὶ μετὰ δυνάμεως ἁδρᾶς
ἐπεπορεύοντο τὴν τῶν Ῥωμαίων χώραν λεηλατοῦν-
τες, καὶ πολλῶν μὲν σωμάτων, οὐκ ὀλίγης δ᾽ ὠφε-
λείας ἐγκρατεῖς ἐγένοντο. οἱ δ᾽ εἰς τοὺς Βηίους (5)
τῶν Ῥωμαίων πεφευγότες ἀπροσδοκήτως τοῖς Τυρ-
ρηνοῖς ἐπιπεσόντες ἐτρέψαντο, καὶ τήν τε λείαν
(2.) ἀφείλαντο καὶ τῆς παρεμβολῆς ἐκυρίευσαν. ἐγκρα-
τεῖς δὲ γενόμενοι πολλῶν ὅπλων τοῖς τε ἀνόπλοις
οὖσι διέδωκαν καὶ τοὺς ἀπὸ τῆς χώρας ἀθροίζοντες
καθώπλιζον· ἐβούλοντο γὰρ τοὺς εἰς τὸ Καπετώ-
λιον συμπεφευγότας ἐκ τῆς πολιορκίας ἐξελέσθαι. (5)
(3.) ἀπορούντων δ᾽ αὐτῶν, ᾧ τρόπῳ δηλώσειαν τοῖς
συγκεκλειμένοις διὰ τὸ τοὺς Κελτοὺς μεγάλαις δυ-
νάμεσι περιστρατοπεδεύειν, Κομίνιός τις Πόντιος
ὑπέσχετο παραθαρρύνειν τοὺς ἐν τῷ Καπετωλίῳ.
(4.) ὁρμήσας οὖν μόνος καὶ διανηξάμενος νυκτὸς τὸν
ποταμόν, ἔλαθε προσελθών τινα πέτραν τοῦ Κα-
πετωλίου δύσβατον, καὶ ταύτῃ μόγις ἑαυτὸν ἑλκύ-
σας ἐδήλωσε τοῖς ἐν τῷ Καπετωλίῳ περὶ τῶν συνη-
θροισμένων εἰς Βηίους καὶ διότι καιρὸν τηρήσαντες (5)
ἐπιθήσονται τοῖς Κελτοῖς. οὗτος μὲν οὖν καταβὰς
ἧπερ ἀνέβη καὶ διακολυμβήσας τὸν Τίβεριν, εἰς
(5.) Βηίους ἀνέστρεψεν· οἱ δὲ Κελτοὶ κατανοήσαντες
τὰ ἴχνη τοῦ προσφάτως ἀναβεβηκότος, συνετάξαντο
κατὰ τῆς αὐτῆς πέτρας ἀναβῆναι νυκτός. διὸ καὶ
περὶ μέσας νύκτας οἱ μὲν φύλακες παρερρᾳθυμη-
κότες ἦσαν τῆς φυλακῆς διὰ τὴν ὀχυρότητα τοῦ (5)
τόπου, τῶν δὲ Κελτῶν τινες κατὰ τῆς πέτρας προσ-
(6.) ανέβησαν. τοὺς μὲν οὖν φύλακας ἔλαθον, χῆνες
δ᾽ ἱεροὶ τῆς Ἥρας τρεφόμενοι, καὶ θεωρήσαντες
ἀναβαίνοντας κραυγὴν ἐποίουν. συνδραμόντων δὲ
τῶν φυλάκων ἐπὶ τὸν τόπον, οὗτοι μὲν καταπλα-
γέντες οὐκ ἐτόλμων προσελθεῖν, Μάρκος δέ τις (5)
Μάλλιος, ἔνδοξος ἀνήρ, ἐκβοηθήσας ἐπὶ τὸν τόπον
τῷ μὲν ξίφει τὴν χεῖρα τοῦ προσαναβαίνοντος ἀπέ-
κοψε, τῷ δὲ θυρεῷ πατάξας εἰς τὸ στῆθος ἀπεκύ-
(7.) λισεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς πέτρας.[2] παραπλησίως δὲ καὶ
τοῦ δευτέρου προσαναβαίνοντος ἀπολομένου, οἱ

λοιποὶ ταχέως πάντες ἔφυγον· ἀπορρῶγος δὲ τῆς
πέτρας οὔσης ἅπαντες κατακρημνισθέντες ἐτελεύ-
τησαν. διόπερ πρεσβευομένων τῶν Ῥωμαίων περὶ (5)
διαλύσεως, ἐπείσθησαν χιλίας λαβόντες λίτρας χρυ- (5)
σίου τὴν πόλιν ἐκλιπεῖν καὶ ἐκ τῆς Ῥωμαίων χώρας
(8.) ἀπαλλαγῆναι. Ῥωμαῖοι δέ, τῶν μὲν οἰκιῶν κατε-
σκαμμένων, τῶν δὲ πλείστων πολιτῶν ἀπολωλότων,
ἔδωκαν ἐξουσίαν τῷ βουλομένῳ καθ' ὃν προῄρηται
τόπον οἰκίαν οἰκοδομεῖν, καὶ δημοσίας κεραμῖδας
ἐχορήγουν, αἳ μέχρι τοῦ νῦν πολιτικαὶ καλοῦνται. (5)
(9.) ἁπάντων οὖν πρὸς τὴν ἰδίαν προαίρεσιν οἰκοδο-
μούντων, συνέβη τὰς κατὰ πόλιν ὁδοὺς στενὰς
γενέσθαι καὶ καμπὰς ἐχούσας· διόπερ ὕστερον
αὐξηθέντες οὐκ ἠδυνήθησαν εὐθείας ποιῆσαι τὰς
ὁδούς. λέγουσι δέ τινες καὶ διότι τὸν χρυσοῦν (5)
κόσμον αἱ γυναῖκες εἰς τὴν κοινὴν σωτηρίαν εἰσ-
ενέγκασαι ταύτης ἔτυχον παρὰ τοῦ δήμου τιμῆς,
ὥστ' ἐξουσίαν ἔχειν ἐφ' ἁρμάτων ὀχεῖσθαι κατὰ
τὴν πόλιν.

Πλουτάρχου, *Αίτια Ρωμαϊκά και Ελληνικά,* 287, B, 10- 287, D, 1.
Διὰ τί οἱ τιμηταὶ τὴν ἀρχὴν παραλαβόντες οὐδὲν (10)
ἄλλο πράττουσι πρότερον ἢ τὴν τροφὴν ἀπομισθοῦσι
(C.) **τῶν ἱερῶν χηνῶν** καὶ τὴν γάνωσιν τοῦ ἀγάλματος;
πότερον ἀπὸ τῶν εὐτελεστάτων ἀρχόμενοι καὶ μὴ πολ-
λῆς δεομένων δαπάνης μηδὲ πραγματείας; ἢ παλαιά τις
αὕτη χάρις ἀπομνημονεύεται τοῖς ζῴοις ἀπὸ τῶν Κελτι-
κῶν, ὅτι τοὺς βαρβάρους ὑπερβαίνοντας ἤδη τὸ περιτεί- (5)
χισμα τοῦ Καπετωλίου νύκτωρ **οἱ χῆνες ἤσθοντο** τῶν
κυνῶν καθευδόντων καὶ βοῇ τοὺς φύλακας ἐπήγειραν;
ἢ φύλακες ὄντες οἱ τιμηταὶ τῶν μεγίστων, καὶ προσ-
ῆκον ἐπισκοπεῖν καὶ πολυπραγμονεῖν αὐτοῖς ἱερὰ καὶ
δημόσια καὶ βίους καὶ ἤθη καὶ διαίτας, τὸ φυλακτικώ- (10)
τατον ζῷον εὐθὺς ἐν λόγῳ τίθενται, καὶ ἅμα τῇ τούτων
ἐπιμελείᾳ προτρέπονται τοὺς πολίτας μὴ ἀμελεῖν μηδὲ
(D.) ῥᾳθυμεῖν τῶν ἱερῶν; [2] ἡ δὲ γάνωσις τοῦ ἀγάλματος ἀναγ-
καία· ταχὺ γὰρ ἐξανθεῖ τὸ μίλτινον, ᾧ τὰ παλαιὰ τῶν
ἀγαλμάτων ἔχρωζον.

Πλουτάρχου, *Περί της Ρωμαίων Τύχης*, 325, C, 2- 325, D, 1 και 325, F, 4-7.
(B)…ἡμέρας δὲ τῶν βαρβάρων τις ἄλλως τὸν τόπον περιιὼν
ὡς εἶδε τοῦτο μὲν ἴχνη ποδῶν ἀκρώνυχα καὶ περιολισθή-
σεις, τοῦτο δ' ἀποτριβὰς καὶ περικλάσεις τῆς ἐπιβλαστα-
νούσης τοῖς γεώδεσι πόας ὁλκούς τε σώματος πλαγίους (5)
καὶ ἐπερείσεις, ἔφραζε τοῖς ἄλλοις. οἱ δὲ δείκνυσθαι
τὴν ὁδὸν αὑτοῖς ὑπὸ τῶν πολεμίων νομίζοντες ἐπεχεί-
ρουν ἁμιλλᾶσθαι, καὶ τῆς νυκτὸς τὸ ἠρεμώτατον δια-
φυλάξαντες ἀνέβησαν λαθόντες οὐ μόνον τοὺς φύλακας,
ἀλλὰ καὶ τοὺς συνεργοὺς καὶ [τοὺς] προκοίτους τῆς (10)
φρουρᾶς κύνας ὕπνῳ κρατηθέντας. οὐ μὴν ἠπόρησεν ἡ
(C.) τῆς Ῥώμης Τύχη φωνῆς κακὸν τοσοῦτο μηνῦσαι καὶ
φράσαι δυναμένης. χῆνες ἱεροὶ περὶ τὸν νεὼν τῆς Ἥρας
ἐτρέφοντο θεραπεύοντες τὴν θεόν. φύσει μὲν οὖν τὸ
ζῷον εὐθορύβητόν ἐστι καὶ ψοφοδεές· τότε δέ, συντόνου
περὶ τοὺς ἔνδον οὔσης ἀπορίας ἀμελουμένων αὐτῶν, (5)
λεπτὸς ἦν καὶ λιμώδης ὁ ὕπνος, ὥστ' εὐθὺς ἤσθοντο
τῶν πολεμίων ὑπερφανέντων τῆς στεφάνης καὶ κατα-
βοῶντες ἰταμῶς προσεφέροντο , καὶ τῇ τῶν ὅπλων ὄψει
μᾶλλον ἐκταραττόμενοι κλαγγῆς διατόρου καὶ τραχείας

ἐνεπεπλήκεσαν τὸν τόπον· ὑφ' ἧς ἀναστάντες οἱ Ῥω- (10)
(D.) μαῖοι καὶ συμφρονήσαντες τὸ γενόμενον ἐώσαντο καὶ
κατεκρήμνισαν τοὺς πολεμίους.[2] πομπεύει δὲ μέχρι νῦν
ἐπὶ μνήμῃ τῶν τότε συμπτωμάτων κύων μὲν ἀνεσταυρω-
μένος, χὴν δὲ μάλα σεμνῶς ἐπὶ στρωμνῆς πολυτελοῦς
καὶ φορείου καθήμενος. ἡ δ' ὄψις ἐπιδείκνυται Τύχης (5)
ἰσχὺν καὶ πρὸς ἅπαν εὐπορίαν ἐκ τῶν παραλόγων, ὅταν
τι πραγματεύηται καὶ στρατηγῇ, νοῦν μὲν ἀλόγοις καὶ
ἄφροσιν ἀλκὴν δὲ καὶ θράσος δειλοῖς ἐντιθείσης. τίς
γὰρ οὐκ ἂν ὡς ἀληθῶς ἐκπλαγείη καὶ θαυμάσειεν,
θεατὴς γενόμενος καὶ λογισμῷ τινι τὴν τότε κατήφειαν (10)
καὶ τὴν νῦν ὑπάρχουσαν εὐδαιμονίαν τῆς πόλεως περι- (10)
(E.) λαβὼν καὶ ἀποβλέψας ναῶν λαμπρότητα καὶ πλοῦτον
ἀναθημάτων καὶ τεχνῶν ἀμίλλας καὶ φιλοτιμίας πόλεων
καὶ στεφάνους βασιλέων, καὶ ὅσα γῆ φέρει καὶ θάλασσα
καὶ νῆσοι καὶ ἤπειροι καὶ ποταμοὶ καὶ δένδρα καὶ ζῷα
καὶ πεδία καὶ ὄρη καὶ μέταλλα, πάντων ἀπαρχὰς ἐρι- (5)
ζούσας εἰς κάλλος ὄψει καὶ χάριτι κοσμούσῃ τὸν τόπον,
ὡς ταῦτα παρὰ μικρὸν ἦλθε μὴ γενέσθαι μηδ' εἶναι,
πυρὶ δὲ καὶ σκότει φοβερῷ καὶ ὄρφνῃ καὶ ξίφεσι βαρ-
βάροις καὶ μιαιφόνοις θυμοῖς κρατουμένων πάντων,
εὐτελῆ καὶ ἄλογα καὶ ἄτολμα θρέμματα σωτηρίας (10)
(F.) ἀρχὴν παρέσχε, καὶ τοὺς μεγάλους ἐκείνους ἀριστεῖς
καὶ ἡγεμόνας Μαλλίους καὶ Σερου‹ιλ›ίους καὶ Ποστουμίους
καὶ Παπιρίους τῶν αὖθις οἴκων γενάρχας, παρ' οὐδὲν
ἥκοντας ἀπολέσθαι, χῆνες ἀνέστησαν ὑπὲρ τοῦ πατρίου
θεοῦ καὶ τῆς πατρίδος ἀμύνεσθαι; εἰ δέ, ὅπερ Πολύβιος (5)
ἐν τῇ δευτέρᾳ βίβλῳ (II 18, 22) περὶ τῶν τότε τὴν
Ῥωμαίων πόλιν καταλαβόντων ἱστόρηκε Κελτῶν,[2] ἀληθές
ἐστιν ὅτι προσπεσούσης αὐτοῖς ἀγγελίας φθείρεσθαι τὰ
οἴκοι, τῶν προσοίκων βαρβάρων ἐμβεβληκότων εἰς τὴν
χώραν καὶ κρατούντων, ἀνεχώρησαν εἰρήνην θέμενοι (10)
326.
(A.) πρὸς τὸν Κάμιλλον, I οὐδ' ἀμφισβήτησις ἔστι πρὸς τὴν
Τύχην, ὡς οὐχὶ τῆς σωτηρίας αἰτία κατέστη περι-
σπάσασα τοὺς πολεμίους, μᾶλλον δ' ἀποσπάσασα τῆς
Ῥώμης ἀπροσδοκήτως.

Διονυσίου του Αλικαρνασσέως, *Ρωμαϊκή Αρχαιολογία*, 13. 7, 3, 1-13. 7, 4, 4.
13.7.
(1.) Ἔτι δ' οὖν πολιορκουμένων τῶν ἐν ‹τῷ›
Καπιτωλίῳ καταφυγόντων νέος τις ἀπὸ τῆς Οὐιεν-
τανῶν πόλεως ὑπὸ Ῥωμαίων πεμφθεὶς εἰς τοὺς ἐν τῷ
Καπιτωλίῳ καὶ λαθὼν τοὺς αὐτόθι φυλάσσοντας Κελ-
τοὺς ἀνῆλθέ τε καὶ εἰπών, ὅσα ἔδει, πάλιν ὑπὸ νύκτα
(2.) ἀπηλλάγη. ὡς δὲ ἡμέρα ἐγένετο, τῶν Κελτῶν τις ἰδὼν
τὰ ἴχνη λέγει πρὸς τὸν βασιλέα, ὁ δὲ συγκαλέσας
τοὺς ἀνδρειοτάτους ἐδήλωσεν αὐτοῖς τὴν τοῦ Ῥωμαίου
ἄνοδον· ἔπειτ' αὐτοὺς ἠξίου τὴν αὐτὴν ἐκείνῳ παρα-
σχομένους τόλμαν πειρᾶσθαι τῆς ἐπὶ τὸ φρούριον ἀνα- (5)
βάσεως, πολλὰς ὑπισχνούμενος τοῖς ἀναβᾶσι δωρεάς.
ὁμολογησάντων δὲ συχνῶν παρήγγειλε τοῖς φύλαξιν
ἡσυχίαν ἄγειν, ἵνα καθεύδειν αὐτοὺς ὑπολαβόντες οἱ
(3.) Ῥωμαῖοι καὶ αὐτοὶ πρὸς ὕπνον τράπωνται. Ἤδη
δὲ τῶν πρώτων ἀναβεβηκότων καὶ τοὺς ὑστερίζοντας
ἀναδεχομένων, ἵνα πλείους γενόμενοι τότε ἀποσφάξωσι
τοὺς ἐν ταῖς φυλακαῖς καὶ καταλάβωνται τὸ ἔρυμα,
ἀνθρώπων μὲν οὐδεὶς ἔμαθεν, ἱεροὶ δέ τινες Ἥρας (5)
χῆνες ἐν τῷ τεμένει τρεφόμενοι καταβοῶντες ἅμα καὶ

τοῖς βαρβάροις ὁμόσε χωροῦντες κατήγοροι γίνονται
(4.) τοῦ κακοῦ. ἐκ δὲ τούτου ταραχή τε καὶ κραυγὴ καὶ
[ὁ] δρόμος ἁπάντων ἦν παρακαλούντων ἀλλήλους ἐπὶ
τὰ ὅπλα, καὶ οἱ Κελτοὶ ⟨δὲ⟩ πλείους ἤδη γεγονότες
ἐχώρουν ἐνδοτέρω.[2]Ambr.

Αμβροσίου, *Επιστολαί Ποικίλαι*, 18, 5.

EPISTOLA XVIII.

Relationi Symmachi respondet AMBROSIUS, *et post conciliatam sibi* VALENTINIANI *benevolentiam, tria in eadem relatione praecipua capita aggreditur. Nam* **[Col. 0972A]** *prosopopoeiae qua Roma priscos suos ritus poscere fingebatur, alia ejusdem Romae contraria efflagitantis opponitur, cum Vestalibus et sacrificulis virgines sacrae et Christi sacerdotes comparantur, ac tandem quod sublatas illas ceremonias famem ultam fuisse dictitabatur, id vanum esse invictissimis argumentis demonstratur.*

AMBROSIUS episcopus beatissimo principi, et clementissimo imperatori VALENTINIANO augusto.

1. Cum vir clarissimus praefectus urbis Symmachus ad clementiam tuam retulisset, ut ara quae de urbis Romae curia sublata fuerat, redderetur loco; et tu, imperator, licet adhuc in minoris aevi tirocinio florentibus novus annis, fidei tamen virtute veteranus obsecrata gentilium non probares; eodem, **[Col. 0972B]** Quo comperi, puncto libellum obtuli: quo licet comprehenderim, quae suggestioni necessaria viderentur; poposci tamen exemplum mihi relationis dari.

2. Itaque non fidei tuae ambiguus, sed providus cautionis, et pii certus examinis, hoc sermone relationis assertioni respondeo, hoc unum petens, ut non verborum elegantiam, sed vim rerum exspectandam putes. Aurea enim, sicut Scriptura divina docet **(Eccl. VI, 11)**, est lingua sapientium litteratorum, quae phaleratis dotata sermonibus, et quodam splendentis eloquii velut coloris pretiosi corusco resultans, capit animorum oculos specie formosi, visuque perstringit. Sed aurum hoc, si diligentius manu tractes, foris pretium, intus metallum **[Col. 0972C]** est. Volve, quaeso, atque excute sectam gentilium: pretiosa et grandia sonant, veri effeta defendunt: Deum loquuntur, simulacrum adorant.

3. Tria igitur in relatione sua vir clarissimus praefectus urbis proposuit, quae valida putavit: quod Roma veteres, ut ait, suos cultus requirat, et quod sacerdotibus suis virginibusque Vestalibus emolumenta tribuenda sint, et quod emolumentis sacerdotum negatis, fames secuta publica sit.

4. In prima propositione, flebili Roma quaestu sermonis illacrymat, veteres, ut ait, cultus ceremoniarum **834** requirens. Haec sacra, inquit, Hannibalem **[Col. 0973A]** a moenibus, a Capitolio Senonas repulerunt. Itaque dum sacrorum potentia praedicatur, infirmitas proditur. Ergo Hannibal diu sacris insultavit Romanis, et diis contra se dimicantibus, usque ad muros urbis vincendo pervenit. Cur se obsideri passi sunt, pro quibus deorum suorum arma pugnabant?

5. Nam de Senonibus quid loquar, quos Capitolii secreta penetrantes Romanae reliquiae non tulissent, nisi eos pavido **anser** strepitu prodidisset? En quales templa Romana praesules habent. Ubi tunc erat Jupiter? An in **ansere** loquebatur? [2]

6. Verum quid negem sacrorum ritus militasse Romanis? Sed etiam Annibal eosdem Deos colebat. Utrum volunt igitur, eligant. Si in Romanis vicerunt sacra, in Carthaginensibus ergo superata sunt: si in **[Col. 0973B]** Carthaginensibus triumphata, nec Romanis utique profuerunt.

7. Facessat igitur invidiosa illa populi Romani querela: non hanc Roma mandavit. Aliis illa eos interpellat vocibus: Quid me casso quotidie gregis innoxii sanguine cruentatis? Non in fibris pecudum, sed in viribus bellatorum tropaea victoriae sunt. Aliis ego disciplinis orbem subegi. Militabat Camillus, qui sublata Capitolio signa, caesis Tarpeiae rupis triumphatoribus, reportavit: stravit virtus, quos religio non removit. Quid de Attilio loquar, qui militiam etiam mortis impendit? Africanus non inter Capitolii aras, sed inter Annibalis acies triumphum invenit. Quid mihi veterum exempla profertis? Odi ritus Neronum. Quid dicam bimestres imperatores, **[Col. 0973C]** et terminos regum cum exordiis copulatos? Aut forte illud est novum, barbaros suis excessisse finibus? Numquid etiam illi christiani fuerunt, quorum miserabili novoque exemplo alter captivus imperator, sub altero captivus orbis, fefellisse quae victoriam promittebant, suas ceremonias prodiderunt? Numquid et tunc non erat ara victoriae? Poenitet lapsus: vetusta canities pudendi sanguinis traxit ruborem. Non erubesco cum toto orbe longaeva converti. Verum certe est quia nulla aetas ad perdiscendum sera est. Erubescat senectus, quae emendare se **[Col. 0974A]** non potest. Non annorum canities est laudata, sed morum **(Sap. IV, IX)**. Nullus pudor est ad meliora transire. Hoc solum habebam commune cum **835** barbaris, quia Deum antea nesciebam. Sacrificium vestrum ritus est bestiarum cruore respergi. Quid in mortuis pecudibus quaeritis Dei voces? Venite, et discite in terris coelestem militiam: hic vivimus, et illic militamus. Coeli mysterium doceat me Deus ipse, qui condidit: non homo, qui se ipsum ignoravit. Cui magis de Deo, quam Deo credam? Quomodo possum vobis credere, qui fatemini vos ignorare quod colitis?

ΤΟ ΑΡΧΑΙΟΓΝΩΣΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ ΤΩΝ ΘΕΜΑΤΙΚΩΝ ΕΝΟΤΗΤΩΝ ΤΟΥ Δ΄ ΜΕΡΟΥΣ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ *Η ΠΑΠΙΣΣΑ ΙΩΑΝΝΑ*

1η Θεματική Ενότητα:

1. **Ευριπίδου, *Ιππόλυτος*, 936-937.**

{Θη.} φεῦ τῆς βροτείας ποῖ προβήσεται; φρενός.
τί τέρμα τόλμης καὶ θράσους γενήσεται;
εἰ γὰρ κατ᾽ ἀνδρὸς βίοτον ἐξογκώσεται,
ὁ δ᾽ ὕστερος τοῦ πρόσθεν εἰς ὑπερβολὴν
πανοῦργος ἔσται, θεοῖσι προσβαλεῖν χθονὶ (940)
ἄλλην δεήσει γαῖαν ἢ χωρήσεται
τοὺς μὴ δικαίους καὶ κακοὺς πεφυκότας.
σκέψασθε δ᾽ ἐς τόνδ᾽, ὅστις ἐξ ἐμοῦ γεγὼς
ἤισχυνε τἀμὰ λέκτρα κἀξελέγχεται
πρὸς τῆς θανούσης ἐμφανῶς κάκιστος ὤν. (945)
δεῖξον δ᾽, ἐπειδή γ᾽ ἐς μίασμ᾽ ἐλήλυθα,
τὸ σὸν πρόσωπον δεῦρ᾽ ἐναντίον πατρί.
σὺ δὴ θεοῖσιν ὡς περισσὸς ὢν ἀνὴρ
ξύνει; σὺ σώφρων καὶ κακῶν ἀκήρατος;
οὐκ ἂν πιθοίμην τοῖσι σοῖς κόμποις ἐγὼ (950)
θεοῖσι προσθεὶς ἀμαθίαν φρονεῖν κακῶς.
ἤδη νυν αὔχει καὶ δι᾽ ἀψύχου βορᾶς
σίτοις καπήλευ᾽ Ὀρφέα τ᾽ ἄνακτ᾽ ἔχων
βάκχευε πολλῶν γραμμάτων τιμῶν καπνούς·
ἐπεί γ᾽ ἐλήφθης. τοὺς δὲ τοιούτους ἐγὼ (955)
φεύγειν προφωνῶ πᾶσι· θηρεύουσι γὰρ
σεμνοῖς λόγοισιν, αἰσχρὰ μηχανώμενοι.
τέθνηκεν ἥδε· τοῦτό σ᾽ ἐκσώσειν δοκεῖς;
ἐν τῶιδ᾽ ἁλίσκηι πλεῖστον, ὦ κάκιστε σύ·
ποῖοι γὰρ ὅρκοι κρείσσονες, τίνες λόγοι (960)
τῆσδ᾽ ἂν γένοιντ᾽ ἄν, ὥστε σ᾽ αἰτίαν φυγεῖν;
μισεῖν σε φήσεις τήνδε, καὶ τὸ δὴ νόθον ὑι
τοῖς γνησίοισι πολέμιον πεφυκέναι;
κακὴν ἄρ᾽ αὐτὴν ἔμπορον βίου λέγεις
εἰ δυσμενείαι σῆι τὰ φίλτατ᾽ ὤλεσεν. (965)
ἀλλ᾽ ὡς τὸ σῶφρον ἀνδράσιν μὲν οὐκ ἔνι,
γυναιξὶ δ᾽ ἐμπέφυκεν; οἶδ᾽ ἐγὼ νέους
οὐδὲν γυναικῶν ὄντας ἀσφαλεστέρους,
ὅταν ταράξηι Κύπρις ἡβῶσαν φρένα·
τὸ δ᾽ ἄρσεν αὐτοὺς ὠφελεῖ προσκείμενον. (970)
νῦν οὖνᾳτί ταῦτα σοῖς ἁμιλλῶμαι λόγοις
νεκροῦ παρόντος μάρτυρος σαφεστάτου;
ἔξερρε γαίας τῆσδ᾽ ὅσον τάχος φυγάς,
καὶ μήτ᾽ Ἀθήνας τὰς θεοδμήτους μόλης
μήτ᾽ εἰς ὅρους γῆς ἧς ἐμὸν κρατεῖ δόρυ. (975)
εἰ γὰρ παθών γέ σου τάδ᾽ ἡσσηθήσομαι,
οὐ μαρτυρήσει μ᾽ Ἴσθμιος Σίνις ποτὲ
κτανεῖν ἑαυτὸν ἀλλὰ κομπάζειν μάτην,
οὐδ᾽ αἱ θαλάσσηι σύννομοι Σκιρωνίδες
φήσουσι πέτραι τοῖς κακοῖς μ᾽ εἶναι βαρύν. (980)

2. **Ομήρου, *Οδύσσεια*, 5. 291-294.**

τὸν δ᾽ ἐξ Αἰθιόπων ἀνιὼν κρείων ἐνοσίχθων
τηλόθεν ἐκ Σολύμων ὀρέων ἴδεν· εἴσατο γάρ οἱ
πόντον ἐπιπλείων. ὁ δ᾽ ἐχώσατο κηρόθι μᾶλλον,
κινήσας δὲ κάρη προτὶ ὃν μυθήσατο θυμόν· (285)

ὦ πόποι, ἦ μάλα δὴ μετεβούλευσαν θεοὶ ἄλλως
ἀμφ᾽ Ὀδυσῆϊ ἐμεῖο μετ᾽ Αἰθιόπεσσιν ἐόντος·
καὶ δὴ Φαιήκων γαίης σχεδόν, ἔνθα οἱ αἶσα
ἐκφυγέειν μέγα πεῖραρ ὀϊζύος, ἥ μιν ἱκάνει.
ἀλλ᾽ ἔτι μέν μίν φημι ἄδην ἐλάαν κακότητος. (290)
ὡς εἰπὼν σύναγεν νεφέλας, ἐτάραξε δὲ πόντον
χερσὶ **τρίαιναν** ἑλών· πάσας δ᾽ ὀρόθυνεν ἀέλλας
παντοίων ἀνέμων, σὺν δὲ νεφέεσσι κάλυψε
γαῖαν ὁμοῦ καὶ πόντον· ὀρώρει δ᾽ οὐρανόθεν νύξ.
σὺν δ᾽ εὖρός τε νότος τ᾽ ἔπεσον ζέφυρός τε δυσαὴς (295)
καὶ βορέης αἰθρηγενέτης, μέγα κῦμα κυλίνδων.
καὶ τότ᾽ Ὀδυσσῆος λύτο γούνατα καὶ φίλον ἦτορ,
ὀχθήσας δ᾽ ἄρα εἶπε πρὸς ὃν μεγαλήτορα θυμόν·
ὤ μοι ἐγὼ δειλός, τί νύ μοι μήκιστα γένηται;
δείδω μὴ δὴ πάντα θεὰ νημερτέα εἶπεν, (300)
ἥ μ᾽ ἔφατ᾽ ἐν πόντῳ, πρὶν πατρίδα γαῖαν ἱκέσθαι,
ἄλγε᾽ ἀναπλήσειν· τὰ δὲ δὴ νῦν πάντα τελεῖται.
οἵοισιν νεφέεσσι περιστέφει οὐρανὸν εὐρὺν
Ζεύς, ἐτάραξε δὲ πόντον, ἐπισπέρχουσι δ᾽ ἄελλαι
παντοίων ἀνέμων· νῦν μοι σῶς αἰπὺς ὄλεθρος. (305)
τρὶς μάκαρες Δαναοὶ καὶ τετράκις, οἳ τότ᾽ ὄλοντο
Τροίῃ ἐν εὐρείῃ, χάριν Ἀτρεΐδῃσι φέροντες.

4. **Πλουτάρχου,** ***Αἴτια Ρωμαϊκά και Ελληνικά,*** **272, C, 14- 272, E, 11.**
῾Διὰ τί τῶν ἄλλων ῾Ρωμαίων ἐν τῷ Φεβρουαρίῳ
(D.) μηνὶ ποιουμένων χοὰς καὶ ἐναγισμοὺς τοῖς τεθνηκόσι
Δέκιμος Βροῦτος, ὡς Κικέρων (Legg. II 21) ἱστόρη-
κεν, ἐν τῷ Δεκεμβρίῳ τοῦτ᾽ ἔπραττεν (ἦν δ᾽ οὗτος ὁ
Λυσιτάνειαν ἐπελθὼν καὶ πρῶτος ἐπέκεινα στρατῷ
διαβὰς τὸν τῆς Λήθης ποταμόν);ἆ πότερον, ὥσπερ (5)
ἡμέρας ληγούσης καὶ μηνὸς φθίνοντος εἰώθασιν ἐναγί-
ζειν οἱ πολλοί, λόγον ἔχει καὶ τοῦ ἐνιαυτοῦ καταστρέ-
φοντος ἐν τῷ τελευταίῳ μηνὶ τιμᾶν τοὺς τεθνηκότας
(ἔστι δὲ τῶν μηνῶν τελευταῖος ὁ Δεκέμβριος); ἢ χθο-
νίων μὲν αἱ τιμαὶ θεῶν, τιμᾶν δὲ τοὺς χθονίους ὡραῖόν (10)
(E.) ἐστι τῶν καρπῶν ἁπάντων εἰληφότων συντέλειαν; ἢ ὅτε
κινοῦσι τὴν γῆν ἀρχόμενοι σπόρου, μεμνῆσθαι μάλιστα
τῶν κάτω προσήκει; ἢ Κρόνῳ μὲν οὗτος ὁ μὴν ὑπὸ
῾Ρωμαίων καθιέρωται, Κρόνον δὲ τῶν κάτω θεῶν οὐ
τῶν ἄνω νομίζουσιν; ἢ μεγίστης αὐτοῖς ἑορτῆς τῶν (5)
Κρονίων[1] καθεστώσης καὶ συνουσίας τε πλείστας καὶ
ἀπολαύσεις ἔχειν δοκούσης ἔδοξε καὶ ταύτης ἀπονέμειν
τινὰς ἀπαρχὰς τοῖς τεθνηκόσιν; ἢ τοῦτο, μόνον Βροῦτον
ἐναγίζειν ἐν τῷ μηνὶ τούτῳ, καθόλου ψεῦδός ἐστι; καὶ
γὰρ τῇ Λαρεντίᾳ ποιοῦσι τὸν ἐναγισμὸν καὶ χοὰς ἐπιφέ- (10)
ρουσιν ἐπὶ τὸν τάφον τοῦ Δεκεμβρίου μηνός.

Πλουτάρχου, ***Ότι ουδ᾽ ηδέως ζην εστιν κατ᾽Επίκουρον,*** **1098, B, 8- 1098, C, 3.**
παραβάλωμεν οὖν
(B.) τῇ Ἐπαμεινώνδου μητρὶ τὴν Ἐπικούρου, χαίρουσαν ὅτι
τὸν υἱὸν ἐπεῖδεν εἰς τὸ κηπίδιον ἐνδεδυκότα καὶ κοινῇ
μετὰ τοῦ Πολυαίνου παιδοποιούμενον ἐκ τῆς Κυζικηνῆς
ἑταίρας. τὴν μὲν γὰρ Μητροδώρου μητέρα καὶ τὴν ἀδελ-
φὴν ὡς ὑπερέχαιρον ἐπὶ τοῖς γάμοις αὐτοῦ ‹καὶ› ταῖς (5)
πρὸς τὸν ἀδελφὸν ἀντιγραφαῖς, ἐκ τῶν βιβλίων δήπου
δῆλόν ἐστιν. ἀλλ᾽ ἡδέως τε βεβιωκέναι καὶ βρυάζειν καὶ
καθυμνεῖν τὸν ἑαυτῶν βίον ἐκκραυγάζοντες λέγουσι. καὶ
γὰρ οἱ θεράποντες ὅταν **Κρόνια** δειπνῶσιν ἢ **Διονύσια**[1] κατ᾽

ἀγρὸν ἄγωσι περιιόντες, οὐκ ἂν αὐτῶν τὸν ὁλολυγμὸν (10)
(C.) ὑπομείναις καὶ τὸν θόρυβον, ὑπὸ χαρμονῆς καὶ ἀπειρο-
καλίας τοιαῦτα ποιούντων καὶ φθεγγομένων
κλίθητι καὶ πίωμεν· οὐ καὶ σιτία (2)
πάρεστιν; ὦ δύστηνε, μὴ σαυτῷ φθόνει.
οἱ δ' εὐθὺς ἠλάλαξαν, ἐν δ' ἐκίρνατο
οἶνος· φέρων δὲ στέφανον ἀμφέθηκέ τις· (5)
ὑμνεῖτο δ' αἰσχρῶς κλῶνα πρὸς καλὸν δάφνης
ὁ Φοῖβος οὐ προσῳδά· ″ τήν τ' ἐναύλιον
ὠθῶν τις ἐξέκλαγξε ″ σύγκοιτον φίλην.

Αθηναίου, *Δειπνοσοφισταί,* 14. 44, 3-6.
(44.) τοσαῦτα τοῦ Μασουρίου διεξελθόντος περι-
ηνέχθησαν ἡμῖν καὶ αἱ δεύτεραι καλούμεναι τράπεζαι,
πολλάκις ἡμῖν διδόμεναι οὐ μόνον ταῖς **τῶν Κρονίων**
ἡμέραις[1], ἐν αἷς Ῥωμαίων παισὶν ⟨ἔθος ἐστὶν⟩ ἑστιᾶν
τοὺς οἰκέτας, αὐτοὺς τὰς τῶν οἰκετῶν ἀναδεχομένους (5)
λειτουργίας. Ἑλληνικὸν δὲ τοῦτο τὸ ἔθος· ἐν Κρήτῃ
γοῦν τῇ τῶν Ἑρμαίων ἑορτῇ τὸ ὅμοιον γίνεται, ὡς φησι
Καρύστιος ἐν Ἱστορικοῖς Ὑπομνήμασιν (FHG IV 358).
εὐωχουμένων γὰρ τῶν οἰκετῶν οἱ δεσπόται ὑπηρετοῦ-
σιν πρὸς τὰς διακονίας. καὶ ἐν Τροιζῆνι δὲ μηνὶ Γε- (10)
ραιστίῳ· πανήγυρις δὲ τότε γίνεται πολυήμερος, ἧς ἐν
μιᾷ οἱ δοῦλοι μετὰ τῶν πολιτῶν κοινῇ τε ἀστραγαλί-
ζουσιν καὶ οἱ κύριοι τοὺς δούλους ἑστιῶσιν, ὡς ὁ αὐτός
φησιν Καρύστιος.

Καρυστίου, *Αποσπάσματα,* 13. 1-6.
(13.) Idem XIV· Περιηνέχθησαν ἡμῖν καὶ
αἱ δεύτεραι καλούμεναι τράπεζαι, πολλάκις ἡμῖν δι-
δόμεναι οὐ μόνον ταῖς **τῶν Κρονίων** ἡμέραις[1], ἐν αἷς
Ῥωμαίων παισὶν ἔθος ἐστὶν ἑστιᾶν τοὺς οἰκέτας, αὐ-
τοὺς τὰς τῶν οἰκετῶν ἀναδεχομένους λειτουργίας. Ἑλ- (5)
ληνικὸν δὲ τοῦτο τὸ ἔθος. Ἐν Κρήτῃ γοῦν τῇ τῶν Ἑρ-
μαίων ἑορτῇ τὸ ὅμοιον γίνεται, ὡς φησι Καρύστιος ἐν
Ἱστορικοῖς ὑπομνήμασιν. Εὐωχουμένων γὰρ τῶν οἰκε-
τῶν οἱ δεσπόται ὑπηρετοῦσι πρὸς τὰς διακονίας. Καὶ
ἐν Τροιζῆνι δὲ μηνὶ Γεραιστίῳ· πανήγυρις δὲ τότε γί- (10)
νεται πολυήμερος, ἧς ἐν μιᾷ οἱ δοῦλοι μετὰ τῶν πο-
λιτῶν κοινῇ τε ἀστραγαλίζουσι, καὶ οἱ κύριοι τοὺς
δούλους ἑστιῶσιν, ὡς ὁ αὐτός φησι Καρύστιος.

Βονιφακίου, *To Pope Zacharias.*
Because the sensual and ignorant Allemanians, Bavarians and Franks see that some of these abuses which we condemn are rife in Rome, they think that the priests there allow them, and on that account they reproach us and take bad example. They say that in Rome, near the church of Saint Peter, they have seen throngs of people parading the streets at the beginning of January of each year, shouting and singing songs in pagan fashion, loading tables with food and drink from morning tin night, and that during that time no man is willing to lend his neighbour fire or tools or anything useful from his own house. They recount also that they have seen women wearing pagan amulets and bracelets on their arms and legs and offering them for sale[2]. All such abuses witnessed by sensual and ignorant people bring reproach upon us here and frustrate our work of preaching and teaching. Of such matters the Apostle says reprovingly: " You have begun to observe special days and months, special seasons and years. I am anxious over you: has all the labour I have spent on you been useless? ".

2η Θεματική Ενότητα:

6. **Ομήρου, *Οδύσσεια,* 19. 59-62.**
ἡ δ' ἴεν ἐκ θαλάμοιο περίφρων Πηνελόπεια,
Ἀρτέμιδι ἰκέλη ἠὲ χρυσῇ Ἀφροδίτῃ.

τῇ παρὰ μὲν κλισίην πυρὶ κάτθεσαν, ἔνθ᾽ ἄρ᾽ ἐφῖζε, (55)
δινωτὴν ἐλέφαντι καὶ ἀργύρῳ, ἣν ποτε τέκτων
ποίησ᾽ Ἰκμάλιος καὶ ὑπὸ θρῆνυν ποσὶν ἧκε
προσφυέ᾽ ἐξ αὐτῆς, ὅθ᾽ ἐπὶ μέγα βάλλετο κῶας.
ἔνθα καθέζετ᾽ ἔπειτα περίφρων Πηνελόπεια.
ἦλθον δὲ δμῳαὶ λευκώλενοι ἐκ μεγάροιο. (60)
αἱ δ᾽ ἀπὸ μὲν σῖτον πολὺν ἦρεον ἠδὲ τραπέζας
καὶ δέπα, ἔνθεν ἄρ᾽ ἄνδρες ὑπερμενέοντες ἔπινον[1].
πῦρ δ᾽ ἀπὸ λαμπτήρων χαμάδις βάλον, ἄλλα δ᾽ ἐπ᾽ αὐτῶν
νήησαν ξύλα πολλά, φόως ἔμεν ἠδὲ θέρεσθαι.

Ομήρου, *Οδύσσεια,* 18. 246-248.
ὣς οἱ μὲν τοιαῦτα πρὸς ἀλλήλους ἀγόρευον·
Εὐρύμαχος δ᾽ ἐπέεσσι προσηύδα Πηνελόπειαν·
κούρη Ἰκαρίοιο, περίφρων Πηνελόπεια, (245)
εἰ πάντες σε ἴδοιεν ἀν᾽ Ἴασον Ἄργος Ἀχαιοί,
πλέονές κε μνηστῆρες ἐν ὑμετέροισι δόμοισιν
ἠῶθεν δαινύατ᾽[1], ἐπεὶ περίεσσι γυναικῶν
εἶδός τε μέγεθός τε ἰδὲ φρένας ἔνδον ἐΐσας.

Ομήρου, *Οδύσσεια,* 20. 5-8 και 20. 12-13.
(20.) ΟΔΥΣΣΕΙΑΣ Υ (τ)
Αὐτὰρ ὁ ἐν προδόμῳ εὐνάζετο δῖος Ὀδυσσεύς· (1)
κὰμ μὲν ἀδέψητον βοέην στόρεσ᾽, αὐτὰρ ὕπερθεν
κώεα πόλλ᾽ ὀΐων, τοὺς ἱρεύεσκον Ἀχαιοί·
Εὐρυνόμη δ᾽ ἄρ᾽ ἐπὶ χλαῖναν βάλε κοιμηθέντι.
ἔνθ᾽ Ὀδυσεὺς μνηστῆρσι κακὰ φρονέων ἐνὶ θυμῷ (5)
κεῖτ᾽ ἐγρηγορόων· ταὶ δ᾽ ἐκ μεγάροιο γυναῖκες
ἤϊσαν, αἳ μνηστῆρσιν ἐμισγέσκοντο πάρος περ,
ἀλλήλῃσι γέλῳ τε καὶ εὐφροσύνην παρέχουσαι[1].
τοῦ δ᾽ ὠρίνετο θυμὸς ἐνὶ στήθεσσι φίλοισι·
πολλὰ δὲ μερμήριζε κατὰ φρένα καὶ κατὰ θυμόν, (10)
ἠὲ μεταΐξας θάνατον τεύξειεν ἑκάστῃ,
ἦ ἔτ᾽ ἐῷ μνηστῆρσιν ὑπερφιάλοισι μιγῆναι
ὕστατα καὶ πύματα· κραδίη δέ οἱ ἔνδον ὑλάκτει[1].
ὡς δὲ κύων ἀμαλῇσι περὶ σκυλάκεσσι βεβῶσα
ἄνδρ᾽ ἀγνοιήσασ᾽ ὑλάει μέμονέν τε μάχεσθαι, (15)
ὥς ῥα τοῦ ἔνδον ὑλάκτει ἀγαιομένου κακὰ ἔργα.
στῆθος δὲ πλήξας κραδίην ἠνίπαπε μύθῳ·
τέτλαθι δή, κραδίη· καὶ κύντερον ἄλλο ποτ᾽ ἔτλης,
ἤματι τῷ, ὅτε μοι μένος ἄσχετος ἤσθιε Κύκλωψ
ἰφθίμους ἑτάρους· σὺ δ᾽ ἐτόλμας, ὄφρα σε μῆτις (20)
ἐξάγαγ᾽ ἐξ ἄντροιο ὀϊόμενον θανέεσθαι.

Ψευδο-Απολλοδώρου, *Βιβλιοθήκη,* 1. 14, 2-4.
(14.) Καλλιόπης μὲν οὖν καὶ Οἰάγρου, κατ᾽ ἐπίκλησιν δὲ
Ἀπόλλωνος, Λίνος, ὃν Ἡρακλῆς ἀπέκτεινε, καὶ Ὀρφεὺς
ὁ ἀσκήσας κιθαρῳδίαν, ὃς ᾅδων ἐκίνει λίθους τε καὶ
δένδρα[2]. ἀποθανούσης δὲ Εὐρυδίκης τῆς γυναικὸς αὐ-
τοῦ, δηχθείσης ὑπὸ ὄφεως, κατῆλθεν εἰς Ἅιδου θέλων (5)
(15.) ἀνάγειν αὐτήν, καὶ Πλούτωνα ἔπεισεν ἀναπέμψαι. ὁ
δὲ ὑπέσχετο τοῦτο ποιήσειν, ἂν μὴ πορευόμενος Ὀρφεὺς
ἐπιστραφῇ πρὶν εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ παραγενέσθαι·
ὁ δὲ ἀπιστῶν ἐπιστραφεὶς ἐθεάσατο τὴν γυναῖκα, ἡ δὲ
πάλιν ὑπέστρεψεν. εὗρε δὲ Ὀρφεὺς καὶ τὰ Διονύσου (5)
μυστήρια, καὶ τέθαπται περὶ τὴν Πιερίαν διασπασθεὶς ὑπὸ
(16.) τῶν μαινάδων.

Ευριπίδου, *Ιφιγένεια εν Αυλίδι*, 1211-1214.
{Χο.} πιθοῦ· τὸ γάρ τοι τέκνα συσσώιζειν καλόν,
Ἀγάμεμνον· οὐδεὶς πρὸς τάδ' ἀντερεῖ βροτῶν. (1210)
{Ιφ.} εἰ μὲν τὸν Ὀρφέως εἶχον, ὦ πάτερ, λόγον,
πείθειν ἐπάιδουσ', ὥσθ' ὁμαρτεῖν μοι πέτρας
κηλεῖν τε τοῖς λόγοισιν οὓς ἐβουλόμην,
ἐνταῦθ' ἂν ἦλθον[2]· νῦν δέ, τἀπ' ἐμοῦ σοφά,
δάκρυα παρέξω· ταῦτα γὰρ δυναίμεθ' ἄν. (1215)

Παυσανίου του Περιηγητού, *Ελλάδος Περιήγησις*, 9. 30, 4, 1-9.
περὶ δὲ Ἡσιόδου τε ἡλικίας καὶ Ὁμήρου πολυπραγ-
μονήσαντι ἐς τὸ ἀκριβέστατον οὔ μοι γράφειν ἡδὺ ἦν, (5)
ἐπισταμένῳ τὸ φιλαίτιον ἄλλων τε καὶ οὐχ ἥκιστα ὅσοι
(4.) κατ' ἐμὲ ἐπὶ ποιήσει τῶν ἐπῶν καθεστήκεσαν. Ὀρφεῖ
δὲ τῷ Θρᾳκὶ πεποίηται μὲν παρεστῶσα αὐτῷ Τελετή,
πεποίηται δὲ περὶ αὐτὸν λίθου τε καὶ χαλκοῦ θηρία
ἀκούοντα ᾄδοντος. πολλὰ μὲν δὴ καὶ ἄλλα πιστεύ-
ουσιν οὐκ ὄντα Ἕλληνες καὶ δὴ καὶ Ὀρφέα Καλλιόπης (5)
τε εἶναι Μούσης καὶ οὐ τῆς Πιέρου καί οἱ τὰ θηρία
ἰέναι πρὸς τὸ μέλος ψυχαγωγούμενα, ἐλθεῖν δὲ καὶ
ἐς τὸν Ἅιδην ζῶντα αὐτὸν παρὰ τῶν κάτω θεῶν τὴν
γυναῖκα αἰτοῦντα[2]. ὁ δὲ Ὀρφεὺς ἐμοὶ δοκεῖν ὑπερε-
βάλετο ἐπῶν κόσμῳ τοὺς πρὸ αὐτοῦ καὶ ἐπὶ μέγα (10)
ἦλθεν ἰσχύος οἷα πιστευόμενος εὑρηκέναι τελετὰς θεῶν
καὶ ἔργων ἀνοσίων καθαρμοὺς νόσων τε ἰάματα καὶ
(5.) τροπὰς μηνιμάτων θείων. τὰς δὲ γυναῖκάς φασι τῶν
Θρᾳκῶν ἐπιβουλεύειν μὲν αὐτῷ θάνατον, ὅτι σφῶν
τοὺς ἄνδρας ἀκολουθεῖν ἔπεισεν αὐτῷ πλανωμένῳ,
φόβῳ δὲ τῶν ἀνδρῶν οὐ τολμᾶν· ὡς δὲ ἐνεφορήσαντο
οἴνου, ἐξεργάζονται τὸ τόλμημα, καὶ τοῖς ἀνδράσιν ἀπὸ (5)
τούτου κατέστη μεθυσκομένους ἐς τὰς μάχας χωρεῖν.
εἰσὶ δὲ οἵ φασι κεραυνωθέντι ὑπὸ τοῦ θεοῦ συμβῆ-
ναι τὴν τελευτὴν Ὀρφεῖ·

Ομήρου, *Οδύσσεια*, 6. 102-109.
αἱ δὲ λοεσσάμεναι καὶ χρισάμεναι λίπ' ἐλαίῳ
δεῖπνον ἔπειθ' εἵλοντο παρ' ὄχθησιν ποταμοῖο,
εἵματα δ' ἠελίοιο μένον τερσήμεναι αὐγῇ.
αὐτὰρ ἐπεὶ σίτου τάρφθεν δμῳαί τε καὶ αὐτή,
σφαίρῃ ταὶ δ' ἄρ' ἔπαιζον, ἀπὸ κρήδεμνα βαλοῦσαι, (100)
τῇσι δὲ Ναυσικάα λευκώλενος ἦρχετο μολπῆς.
οἵη δ' Ἄρτεμις εἶσι κατ' οὔρεα ἰοχέαιρα,
ἢ κατὰ Τηύγετον περιμήκετον ἢ Ἐρύμανθον,
τερπομένη κάπροισι καὶ ὠκείῃσ' ἐλάφοισι·
τῇ δέ θ' ἅμα Νύμφαι, κοῦραι Διὸς αἰγιόχοιο, (105)
ἀγρονόμοι παίζουσι· γέγηθε δέ τε φρένα Λητώ·
πασάων δ' ὑπὲρ ἥ γε κάρη ἔχει ἠδὲ μέτωπα,
ῥεῖά τ' ἀριγνώτη πέλεται, καλαὶ δέ τε πᾶσαι·
ὣς ἥ γ' ἀμφιπόλοισι μετέπρεπε παρθένος ἀδμής[3].
ἀλλ' ὅτε δὴ ἄρ' ἔμελλε πάλιν οἶκόνδε νέεσθαι (110)
ζεύξασ' ἡμιόνους πτύξασά τε εἵματα καλά,
ἔνθ' αὖτ' ἄλλ' ἐνόησε θεὰ γλαυκῶπις Ἀθήνη,
ὡς Ὀδυσεὺς ἔγροιτο, ἴδοι τ' εὐώπιδα κούρην,
ἥ οἱ Φαιήκων ἀνδρῶν πόλιν ἡγήσαιτο.
σφαῖραν ἔπειτ' ἔρριψε μετ' ἀμφίπολον βασίλεια· (115)
ἀμφιπόλου μὲν ἅμαρτε, βαθείῃ δ' ἔμβαλε δίνῃ.
αἱ δ' ἐπὶ μακρὸν ἄϋσαν· ὁ δ' ἔγρετο δῖος Ὀδυσσεύς,
ἑζόμενος δ' ὥρμαινε κατὰ φρένα καὶ κατὰ θυμόν·
ἆ ἆ μοι ἐγώ, τέων αὖτε βροτῶν ἐς γαῖαν ἱκάνω;

ἦ ῥ᾽ οἵ γ᾽ ὑβρισταί τε καὶ ἄγριοι οὐδὲ δίκαιοι, (120)
ἦε φιλόξεινοι καί σφιν νόος ἐστὶ θεουδής;
ὥς τέ με κουράων ἀμφήλυθε θῆλυς ἀϋτή,
Νυμφάων, αἳ ἔχουσ᾽ ὀρέων αἰπεινὰ κάρηνα
καὶ πηγὰς ποταμῶν καὶ πίσεα ποιήεντα·
ἦ νύ που ἀνθρώπων εἰμὶ σχεδὸν αὐδηέντων. (125)

Ησυχίου του Αλεξανδρέως, *Λεξικόν*, Α-Ο, αλφαβητικό γράμμα κάππα, 546, γραμμή 1.
(546.) καλύπτειν· σκεπάζειν, κρύπτειν[3]

Σούδα, αλφαβητικό γράμμα κάππα, 273, γραμμές 1-2.
(272.) Καλύπτω· αἰτιατικῇ.
(273.) Καλυψώ· ὄνομα κύριον. ἡ μὴ ἁπλῆ, καλύπτουσα δὲ τὸ διανοούμενον[3]. δολόεσσαν γὰρ λέγει αὐτὴν Ὅμηρος.

7. **Πλουτάρχου, *Περί πολυφιλίας*, 95, E, 7.**
ὥσπερ
οὖν ὁ Βριάρεως ἑκατὸν χερσὶν εἰς πεντήκοντα
φορῶν γαστέρας οὐδὲν ἡμῶν πλέον εἶχε τῶν ἀπὸ
δυεῖν χεροῖν μίαν κοιλίαν διοικούντων, οὕτως ἐν
τῷ φίλοις χρῆσθαι πολλοῖς καὶ τὸ λειτουργεῖν (10)
πολλοῖς ἔνεστι καὶ τὸ συναγωνιᾶν καὶ τὸ συν-
ασχολεῖσθαι καὶ συγκάμνειν.

Πλουτάρχου, *Περί πολυφιλίας*, 93, C, 4.
ἆρ᾽
οὖν οὐχὶ καὶ ἡμῖν ἄν τις ἐπιχλευάσειεν ὅτι μηδέπω (10)
(C.) μίαν φιλίαν κεκτημένοι βεβαίως φοβούμεθα μὴ
λάθωμεν εἰς πολυφιλίαν ἐμπεσόντες; σχεδὸν γὰρ
οὐδὲν διαφέρομεν ἀνθρώπου κολοβοῦ καὶ τυφλοῦ,
φοβουμένου μὴ Βριάρεως ὁ ἑκατόγχειρ καὶ Ἄργος
ὁ πανόπτης γένηται. καίτοι τόν γε παρὰ τῷ (5)
Μενάνδρῳ νεανίσκον ὑπερφυῶς ἐπαινοῦμεν εἰπόντα
θαυμαστὸν ὅσον νομίζειν
ἀγαθὸν ἕκαστον, ἂν ἔχῃ φίλου σκιάν. (7)

8. ***Σχόλια εις την Οδύσσειαν*, 10. 494, 1-3.**
(494.) τῷ καὶ τεθνηῶτι] φασὶν ὡς δράκοντας δύο ἐν Κιθαιρῶνι μιγ-
νυμένους ἰδὼν ἀνεῖλε τὴν θήλειαν, καὶ οὕτως μεταβέβληται εἰς
γυναῖκα, καὶ πάλιν τὸν ἄρρενα, καὶ ἀπέλαβε τὴν ἰδίαν φύσιν. τοῦ-
τον Ζεὺς καὶ Ἥρα κριτὴν εἵλοντο, τίς μᾶλλον ἥδεται τῇ συνουσίᾳ,
τὸ ἄρρεν ἢ τὸ θῆλυ· ὁ δὲ εἶπεν ἀοΐην μὲν μοῖραν δέκα μοιρῶν τέρπε- (5)
ται ἀνὴρ, τὰς δέκα δ᾽ ἐμπίπλησι γυνὴ τέρπουσα νόημα.ἅ διόπερ ἡ
μὲν Ἥρα ὀργισθεῖσα ἐπήρωσεν, ὁ δὲ Ζεὺς τὴν μαντείαν δωρεῖται.

Λουκιανού, *Περί ορχήσεως*, 57, 4-5.
(55.) Καὶ ἐν Ἰταλίᾳ δὲ ὁ Ἠριδανὸς καὶ Φαέθων καὶ
αἴγειροι ἀδελφαὶ θρηνοῦσαι καὶ ἤλεκτρον δακρύου-
(56.) σαι. εἴσεται δὲ ὁ τοιοῦτος καὶ τὰς Ἑσπερίδας καὶ
τὸν φρουρὸν τῆς χρυσῆς ὀπώρας δράκοντα καὶ
τὸν Ἄτλαντος μόχθον καὶ τὸν Γηρυόνην καὶ τὴν
(57.) ἐξ Ἐρυθείας ἔλασιν τῶν βοῶν. οὐκ ἀγνοήσει
δὲ καὶ τὰς μυθικὰς μεταμορφώσεις ἁπάσας,
ὅσοι εἰς δένδρα ἢ θηρία ἢ ὄρνεα ἠλλάγησαν καὶ
ὅσαι ἐκ γυναικῶν ἄνδρες ἐγένοντο, τὸν Καινέα
λέγω καὶ τὸν Τειρεσίαν καὶ τοὺς τοιούτους. (5)

Ιωάννου Μαλάλα, *Χρονογραφία*, 40, 12-15.
ἔτη ξβ΄. καὶ ἠγάγετο γυναῖκα ἐκεῖθεν ὀνόματι Ἁρμονίαν· ἐξ (20)

ἧς ἔσχε θυγατέρας ἕξ, Ἰνὼ καὶ Ἀγαύην καὶ Σεμέλην καὶ Εὐρυνό-
μην καὶ Κλεανθὼ καὶ Εὐρυδίκην· αἵτινες ἐλέγοντο προϊοῦσαι αἱ
(40.) Καδμιάδες. κτίζει δὲ καὶ πόλιν ἐν τῇ Βοιωτίᾳ μεγάλην, ἥντινα
ἐκάλεσεν εἰς ἴδιον ὄνομα Καδμείαν. καὶ βασιλεύει ὁ αὐτὸς Κά-
δμος ἐκεῖ· ἀνεκαλέσατο δὲ ἐκ τῆς ἐξορίας τὸν Τειρεσίαν, Βοιώ-
τιον ὄντα φιλόσοφον, τὸν θηρολέτην, ὄντα πλούσιον καὶ χρή-
μασι καὶ ἀξίᾳ καὶ σοφίᾳ. ὅστις παρεισήγαγε δόγμα τοῖς Ἕλλησι (5)
τὸ αὐτομάτως φέρεσθαι τὰ πάντα καὶ ἀπρονόητον εἶναι τὸν κό-
σμον· καὶ οἱ ἱερεῖς συνεσκευάσαντο αὐτόν, καὶ ἐξωρίσθη εἰς τὸ
ἱερὸν Δαφναίου Ἀπόλλωνος, ὡς γυναικώδεις ἔχων φρένας, καὶ
πολυπραγμονοῦντα πῶς μιγνυμένη γυνὴ μετὰ ἀνδρὸς συλλαμβά-
νει, καὶ ἡ φύσις τοῦ αἵματος μερίζεται εἰς ὀστέα καὶ σάρκας καὶ (10)
φλέβας καὶ νεῦρα καὶ αἷμα, καὶ ζωογονεῖται βρέφος καὶ τίκτεται·
ἅτινα ὁ σοφώτατος Κεφαλίων συνεγράψατο. ὁ γὰρ σοφώτατος
Σοφοκλῆς δρᾶμα ἐξέθετο καὶ ποιητικῶς εἶπεν ὅτι τὴν Παλλάδα
εἶδε λουομένην καὶ γυνὴ ἐγένετο· ὁ Τειρεσίας, φησί, τὴν σοφίαν
τοῦ δημιουργοῦ ἐζήτησε γνῶναι καὶ οὐκ ἠδυνήθη· ὅθεν ἐξέθετο (15)
ὁ αὐτὸς Σοφοκλῆς ἐν τοῖς αὐτοῦ συγγράμμασι ταῦτα ἀληθείας
εἶναι· εἷς ἐστιν ὁ θεός, ὃς τὸν οὐρανὸν ἔτευξε καὶ γαῖαν μακρὰν
πόντου τε χαροποῦ οἶδμα καὶ ἀνέμων βίας· θνητοὶ δὲ πολὺ καρ-
δίᾳ πλανώμενοι, ἱδρυσάμεθα πημάτων παραψυχὰς θεῶν ἀγάλ-
(41.) ματα ἐκ λίθων καὶ ξύλων ἢ χρυσοτεύκτων ἢ ἐλεφαντίνων τύπους,
θυσίας τε τούτοις καὶ κενὰς πανηγύρεις τεύχοντες εὐσεβεῖν νομί-
ζομεν. μοναρχίαν γὰρ ἐδόκει δοξάζειν ὁ αὐτὸς Σοφοκλῆς.

Ιωάννου Μαλάλα, *Χρονογραφία (εκλογαί από τον κωδ. Παρισ. γρ. 1336)*, 239, 2-4.
Ὅτι Λιβύη ἡ θυγάτηρ τῆς Ἰὼ καὶ Διός· ἡ δὲ Ἰὼ ἦν θυγάτηρ
Ἰνάχου βασιλέως τῆς δύσεως, ἐκ τῆς φυλῆς τοῦ Ἰάφεθ, ἣν καὶ
ἥρπασε Πῖκος ὁ καὶ Ζεὺς, ἐγαμήθη τινὶ Ποσειδῶνι, ἐξ οὗ ἐτέχθη
ὁ Ἀγήνωρ, καὶ ἐλθὼν ὁ Ἀγήνωρ ἐπὶ τὴν Φοινίκην, ἔλαβε γυναῖκα
ὀνόματι Τύρων, καὶ κτίζει πόλιν, εἰς ὄνομα τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, (25)
ἣν ἐκάλουν Τύρον, καὶ ἐβασίλευσεν ἐκεῖ.
Ἔσχε δὲ υἱὸν ἐκ τῆς Τύρου Κάδμον τὸν Φοίνικα, τὸν Σύρον
καὶ τὸν Κίλικα. τελευτῶν δὲ ὁ Ἀγήνωρ, πᾶσαν ἣν ὑπέταξε γῆν,
ἐμέρισε τοῖς τρισὶν αὐτοῦ υἱοῖς, καὶ ἔλαβεν ὁ Φοίνιξ Τύρον καὶ
τὴν ἐνορίαν αὐτῆς, καλέσας τὴν ὑπ᾽ αὐτοῦ χώραν Φοινίκην εἰς τὸ (30)
ἴδιον ὄνομα, ὁμοίως καὶ ὁ Σύρος τὴν ἐπιλαχοῦσαν αὐτῷ χώραν,
εἰς τὸ ἴδιον ὄνομα ἐκάλεσε Συρίαν· καὶ ὁ Κήληξ τὸ ἐπιλαχὸν
αὐτῷ κλῖμα, ἐκάλεσε Κιλικίαν.
(239.) Ὅτι Κάδμος ὁ τοῦ Ἀγήνορος υἱὸς, ἐκ τῆς ἐξορίας ἀνακαλέσατο
Τιρεσίαν τὸν φιλόσοφον καὶ θηρολέτην, περὶ οὗ φησι Σοφο-
κλῆς, ὅτι τὴν Παλλάδα εἶδε λουομένην ὁ Τηρεσίας, καὶ γυνὴ
ἐγένετο· φησὶ δὲ ὅτι τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ ἐζήτησε γνῶναι, καὶ
οὐκ ἠδυνήθη· οὕτως δὲ ὁ Σοφοκλῆς ἐρέθετο ἐν τοῖς συγγράμμασιν (5)
αὐτοῦ ταῦτα. ἀὡς ἕνα τῆς ἀληθείας εἶναι· εἷ ἔστι Θεὸς ὃς οὐρα-
ἀνὸν ἔτευξε καὶ γαῖαν μακρὰν, πόντου τε χαροπὸν οἶδμα καὶ
ἀἀνέμων βίας· θνητοὶ δὲ πολλοὶ καρδίαν πεπλανημένοι, ἱδρυσά-
ἄμεθα πεμμάτων παραψυχὰς, θεῶν ἀγάλματα ἐκ λίθων καὶ
ἀξύλων χρυσοτεύκτων ἐλεφαντίνων τύπων, θυσίας τε τούτοις καὶ (10)
ἄκοινὰς πανηγύρεις τεύχοντες, εὐσεβεῖν νομίζομεν."2 μοναρχίαν
γὰρ ἐδόκει δοξάζειν Σοφοκλῆς.

Οβιδίου, *Μεταμορφώσεις*, 3. 324-325.
Illa negat. Placuit quae sit sententia docti
quaerere Tiresiae: venus huic erat utraque nota.
Nam duo magnorum viridi coeuntia silva
corpora serpentum baculi violaverat ictu;
deque viro factus (mirabile) femina septem
egerat autumnos. Octavo rursus eosdem

vidit, et “est vestrae si tanta potentia plagae”
dixit “ut auctoris sortem in contraria mutet,
nunc quoque vos feriam”. Percussis anguibus isdem
forma prior rediit genetivaque venit imago.

3η Θεματική Ενότητα:

9. ***Κ.Δ., Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον,*** **14. 29.**
(22.) Καὶ εὐθέως ἠνάγκασεν τοὺς μαθητὰς ἐμβῆναι εἰς τὸ πλοῖον καὶ προάγειν αὐτὸν εἰς τὸ πέραν, ἕως οὗ ἀπολύσῃ τοὺς ὄχλους. (23.) καὶ ἀπολύσας τοὺς ὄχλους ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος κατ᾽ ἰδίαν προσεύξασθαι. ὀψίας δὲ γενομένης μόνος ἦν ἐκεῖ. (24.) τὸ δὲ πλοῖον ἤδη σταδίους πολλοὺς ἀπὸ τῆς γῆς ἀπεῖχεν, βασανιζόμενον ὑπὸ τῶν κυμάτων, ἦν γὰρ ἐναντίος ὁ ἄνεμος. (25.) τετάρτῃ δὲ φυλακῇ τῆς νυκτὸς ἦλθεν πρὸς αὐτοὺς περιπατῶν ἐπὶ τὴν θάλασσαν. (26.) οἱ δὲ μαθηταὶ ἰδόντες αὐτὸν ἐπὶ τῆς θαλάσσης περιπατοῦντα ἐταράχθησαν λέγοντες ὅτι Φάντασμά ἐστιν, καὶ ἀπὸ τοῦ φόβου ἔκραξαν. (27.) εὐθὺς δὲ ἐλάλησεν [ὁ Ἰησοῦς] αὐτοῖς λέγων, Θαρσεῖτε, ἐγώ εἰμι· μὴ φοβεῖσθε. (28.) ἀποκριθεὶς δὲ αὐτῷ ὁ Πέτρος εἶπεν, Κύριε, εἰ σὺ εἶ, κέλευσόν με ἐλθεῖν πρὸς σὲ ἐπὶ τὰ ὕδατα· (29.) ὁ δὲ εἶπεν, Ἐλθέ. καὶ καταβὰς ἀπὸ τοῦ πλοίου ὁ Πέτρος περιεπάτησεν ἐπὶ τὰ ὕδατα καὶ ἦλθεν πρὸς τὸν Ἰησοῦν[1]. (30.) βλέπων δὲ τὸν ἄνεμον ἐφοβήθη, καὶ ἀρξάμενος καταποντίζεσθαι ἔκραξεν λέγων, Κύριε, σῶσόν με. (31.) εὐθέως δὲ ὁ Ἰησοῦς ἐκτείνας τὴν χεῖρα ἐπελάβετο αὐτοῦ καὶ λέγει αὐτῷ, Ὀλιγόπιστε, εἰς τί ἐδίστασας; (32.) καὶ ἀναβάντων αὐτῶν εἰς τὸ πλοῖον ἐκόπασεν ὁ ἄνεμος. (33.) οἱ δὲ ἐν τῷ πλοίῳ προσεκύνησαν αὐτῷ λέγοντες, Ἀληθῶς θεοῦ υἱὸς εἶ.

Κ.Δ., Προς Κορινθίους α΄, **11. 20.**
(17.) Τοῦτο δὲ παραγγέλλων οὐκ ἐπαινῶ ὅτι οὐκ εἰς τὸ κρεῖσσον ἀλλὰ εἰς τὸ ἧσσον συνέρχεσθε. (18.) πρῶτον μὲν γὰρ συνερχομένων ὑμῶν ἐν ἐκκλησίᾳ ἀκούω σχίσματα ἐν ὑμῖν ὑπάρχειν, καὶ μέρος τι πιστεύω. (19.) δεῖ γὰρ καὶ αἱρέσεις ἐν ὑμῖν εἶναι, ἵνα [καὶ] οἱ δόκιμοι φανεροὶ γένωνται ἐν ὑμῖν. (20.) Συνερχομένων οὖν ὑμῶν ἐπὶ τὸ αὐτὸ οὐκ ἔστιν κυριακὸν δεῖπνον φαγεῖν[2], (21.) ἕκαστος γὰρ τὸ ἴδιον δεῖπνον προλαμβάνει ἐν τῷ φαγεῖν, καὶ ὃς μὲν πεινᾷ, ὃς δὲ μεθύει. (22.) μὴ γὰρ οἰκίας οὐκ ἔχετε εἰς τὸ ἐσθίειν καὶ πίνειν; ἢ τῆς ἐκκλησίας τοῦ θεοῦ καταφρονεῖτε, καὶ καταισχύνετε τοὺς μὴ ἔχοντας; τί εἴπω ὑμῖν; ἐπαινέσω ὑμᾶς; ἐν τούτῳ οὐκ ἐπαινῶ.
(23.) Ἐγὼ γὰρ παρέλαβον ἀπὸ τοῦ κυρίου, ὃ καὶ παρέδωκα ὑμῖν, ὅτι ὁ κύριος Ἰησοῦς ἐν τῇ νυκτὶ ᾗ παρεδίδετο ἔλαβεν ἄρτον (24.) καὶ εὐχαριστήσας ἔκλασεν καὶ εἶπεν, Τοῦτό μού ἐστιν τὸ σῶμα τὸ ὑπὲρ ὑμῶν· τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. (25.) ὡσαύτως καὶ τὸ ποτήριον μετὰ τὸ δειπνῆσαι, λέγων, Τοῦτο τὸ ποτήριον ἡ καινὴ διαθήκη ἐστὶν ἐν τῷ ἐμῷ αἵματι· τοῦτο ποιεῖτε, ὁσάκις ἐὰν πίνητε, εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. (26.) ὁσάκις γὰρ ἐὰν ἐσθίητε τὸν ἄρτον τοῦτον καὶ τὸ ποτήριον πίνητε, τὸν θάνατον τοῦ κυρίου καταγγέλλετε, ἄχρις οὗ ἔλθῃ.

4η Θεματική Ενότητα:

10. ***Π.Δ., Ιησούς (Κώδ. Βατικανός + Κώδ. Αλεξανδρινός),*** **10. 12- 10. 13.**
(12.) Τότε ἐλάλησεν Ἰησοῦς πρὸς κύριον, ᾗ ἡμέρᾳ παρέδωκεν ὁ θεὸς τὸν Αμορραῖον ὑποχείριον Ισραηλ, ἡνίκα συνέτριψεν αὐτοὺς ἐν Γαβαων καὶ συνετρίβησαν ἀπὸ προσώπου υἱῶν Ισραηλ, καὶ

εἶπεν Ἰησοῦς
Στήτω ὁ ἥλιος κατὰ Γαβαων (5)
καὶ ἡ σελήνη κατὰ φάραγγα Αιλων.
(13.) καὶ ἔστη ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη ἐν στάσει,
ἕως ἠμύνατο ὁ θεὸς τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν.
καὶ ἔστη ὁ ἥλιος κατὰ μέσον τοῦ οὐρανοῦ, οὐ προεπορεύετο εἰς
δυσμὰς εἰς τέλος ἡμέρας μιᾶς. (14.) καὶ οὐκ ἐγένετο ἡμέρα τοιαύτη
οὐδὲ τὸ πρότερον οὐδὲ τὸ ἔσχατον ὥστε ἐπακοῦσαι θεὸν ἀνθρώ-
που, ὅτι κύριος συνεπολέμησεν τῷ Ισραηλ.

5η Θεματική Ενότητα:

11. **Ηροδότου, *Ιστορίαι*, 1. 19, 8-13.**
Καὶ τὸ παραυτίκα μὲν λόγος οὐδεὶς (5)
ἐγένετο, μετὰ δὲ τῆς στρατιῆς ἀπικομένης ἐς Σάρδις
ἐνόσησε ὁ Ἀλυάττης. Μακροτέρης δέ οἱ γινομένης τῆς
νούσου, πέμπει ἐς Δελφοὺς θεοπρόπους, εἴτε δὴ συμβου-
λεύσαντός τεο, εἴτε καὶ αὐτῷ ἔδοξε πέμψαντα τὸν θεὸν
ἐπειρέσθαι περὶ τῆς νούσου. Τοῖσι δὲ ἡ Πυθίη ἀπικομένοισι (10)
ἐς Δελφοὺς οὐκ ἔφη χρήσειν, πρὶν ἢ τὸν νηὸν τῆς Ἀθη-
ναίης ἀνορθώσωσι, τὸν ἐνέπρησαν χώρης τῆς Μιλησίης
(20.) ἐν Ἀσσησῷ. Δελφῶν οἶδα ἐγὼ οὕτω ἀκούσας γενέσθαι·

Ηροδότου, *Ιστορίαι*, 1. 85, 3-6.
(85.) Κατ᾽ αὐτὸν δὲ Κροῖσον τάδε ἐγίνετο. Ἦν οἱ παῖς, τοῦ
καὶ πρότερον ἐπεμνήσθην, τὰ μὲν ἄλλα ἐπιεικής, ἄφωνος
δέ. Ἐν τῇ ὦν παρελθούσῃ εὐεστοῖ ὁ Κροῖσος τὸ πᾶν ἐς
αὐτὸν ἐπεποιήκεε ἄλλα τε ἐπιφραζόμενος καὶ δὴ καὶ ἐς
Δελφοὺς περὶ αὐτοῦ ἐπεπόμφεε χρησομένους· ἡ δὲ Πυθίη (5)
οἱ εἶπε τάδε·

12. ***Π.Δ., Έξοδος*, 3. 20.**
ὁ δὲ εἶπεν Τί ἐστιν; (5.) καὶ εἶπεν Μὴ ἐγγί-
σῃς ὧδε· λῦσαι τὸ ὑπόδημα ἐκ τῶν ποδῶν σου· ὁ γὰρ τόπος, ἐν
ᾧ σὺ ἕστηκας, γῆ ἁγία ἐστίν. (6.) καὶ εἶπεν αὐτῷ Ἐγώ εἰμι ὁ θεὸς
τοῦ πατρός σου, θεὸς Αβρααμ καὶ θεὸς Ισαακ καὶ θεὸς Ιακωβ.
ἀπέστρεψεν δὲ Μωυσῆς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ· εὐλαβεῖτο γὰρ κατ-
εμβλέψαι ἐνώπιον τοῦ θεοῦ. (7.) εἶπεν δὲ κύριος πρὸς Μωυσῆν
Ἰδὼν εἶδον τὴν κάκωσιν τοῦ λαοῦ μου τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ καὶ τῆς
κραυγῆς αὐτῶν ἀκήκοα ἀπὸ τῶν ἐργοδιωκτῶν· οἶδα γὰρ τὴν ὀδύ-
νην αὐτῶν· (8.) καὶ κατέβην ἐξελέσθαι αὐτοὺς ἐκ χειρὸς Αἰγυπτίων
καὶ ἐξαγαγεῖν αὐτοὺς ἐκ τῆς γῆς ἐκείνης καὶ εἰσαγαγεῖν αὐτοὺς
εἰς γῆν ἀγαθὴν καὶ πολλήν, εἰς γῆν ῥέουσαν γάλα καὶ μέλι, εἰς
τὸν τόπον τῶν Χαναναίων καὶ Χετταίων καὶ Αμορραίων καὶ Φερε-
ζαίων καὶ Γεργεσαίων καὶ Ευαίων καὶ Ιεβουσαίων. (9.) καὶ νῦν ἰδοὺ
κραυγὴ τῶν υἱῶν Ισραηλ ἥκει πρός με, κἀγὼ ἑώρακα τὸν θλιμ-
μόν, ὃν οἱ Αἰγύπτιοι θλίβουσιν αὐτούς. (10.) καὶ νῦν δεῦρο ἀποστεί-
λω σε πρὸς Φαραω βασιλέα Αἰγύπτου, καὶ ἐξάξεις τὸν λαόν μου
τοὺς υἱοὺς Ισραηλ ἐκ γῆς Αἰγύπτου. ᾧ (11.) καὶ εἶπεν Μωυσῆς πρὸς
τὸν θεόν Τίς εἰμι, ὅτι πορεύσομαι πρὸς Φαραω βασιλέα Αἰγύπτου,
καὶ ὅτι ἐξάξω τοὺς υἱοὺς Ισραηλ ἐκ γῆς Αἰγύπτου; (12.) εἶπεν δὲ ὁ
θεὸς Μωυσεῖ λέγων ὅτι Ἔσομαι μετὰ σοῦ, καὶ τοῦτό σοι τὸ ση-
μεῖον ὅτι ἐγώ σε ἐξαποστέλλω· ἐν τῷ ἐξαγαγεῖν σε τὸν λαόν μου
ἐξ Αἰγύπτου καὶ λατρεύσετε τῷ θεῷ ἐν τῷ ὄρει τούτῳ. (13.) καὶ εἶ-
πεν Μωυσῆς πρὸς τὸν θεόν Ἰδοὺ ἐγὼ ἐλεύσομαι πρὸς τοὺς υἱοὺς
Ισραηλ καὶ ἐρῶ πρὸς αὐτούς Ὁ θεὸς τῶν πατέρων ὑμῶν ἀπέ-
σταλκέν με πρὸς ὑμᾶς, ἐρωτήσουσίν με Τί ὄνομα αὐτῷ; τί ἐρῶ
πρὸς αὐτούς; (14.) καὶ εἶπεν ὁ θεὸς πρὸς Μωυσῆν Ἐγώ εἰμι ὁ ὤν·
καὶ εἶπεν Οὕτως ἐρεῖς τοῖς υἱοῖς Ισραηλ Ὁ ὢν ἀπέσταλκέν με
πρὸς ὑμᾶς. (15.) καὶ εἶπεν ὁ θεὸς πάλιν πρὸς Μωυσῆν Οὕτως ἐρεῖς

τοῖς υἱοῖς Ισραηλ Κύριος ὁ θεὸς τῶν πατέρων ὑμῶν, θεὸς Αβρααμ καὶ θεὸς Ισαακ καὶ θεὸς Ιακωβ, ἀπέσταλκέν με πρὸς ὑμᾶς· τοῦτό μού ἐστιν ὄνομα αἰώνιον καὶ μνημόσυνον γενεῶν γενεαῖς. (16.) ἐλθὼν οὖν συνάγαγε τὴν γερουσίαν τῶν υἱῶν Ισραηλ καὶ ἐρεῖς πρὸς αὐτούς Κύριος ὁ θεὸς τῶν πατέρων ὑμῶν ὤπταί μοι, θεὸς Αβρααμ καὶ θεὸς Ισαακ καὶ θεὸς Ιακωβ, λέγων Ἐπισκοπῇ ἐπέσκεμμαι ὑμᾶς καὶ ὅσα συμβέβηκεν ὑμῖν ἐν Αἰγύπτῳ, (17.) καὶ εἶπον Ἀναβιβάσω ὑμᾶς ἐκ τῆς κακώσεως τῶν Αἰγυπτίων εἰς τὴν γῆν τῶν Χαναναίων καὶ Χετταίων καὶ Αμορραίων καὶ Φερεζαίων καὶ Γεργεσαίων καὶ Ευαίων καὶ Ιεβουσαίων, εἰς γῆν ῥέουσαν γάλα καὶ μέλι. (18.) καὶ εἰσακούσονταί σου τῆς φωνῆς· καὶ εἰσελεύσῃ σὺ καὶ ἡ γερουσία Ισραηλ πρὸς Φαραω βασιλέα Αἰγύπτου καὶ ἐρεῖς πρὸς αὐτόν Ὁ θεὸς τῶν Εβραίων προσκέκληται ἡμᾶς· πορευσώμεθα οὖν ὁδὸν τριῶν ἡμερῶν εἰς τὴν ἔρημον, ἵνα θύσωμεν τῷ θεῷ ἡμῶν. (19.) ἐγὼ δὲ οἶδα ὅτι οὐ προήσεταί ὑμᾶς Φαραω βασιλεὺς Αἰγύπτου πορευθῆναι, ἐὰν μὴ μετὰ χειρὸς κραταιᾶς. (20.) καὶ ἐκτείνας τὴν χεῖρα πατάξω τοὺς Αἰγυπτίους **ἐν πᾶσι τοῖς θαυμασίοις** μου, οἷς ποιήσω ἐν αὐτοῖς, καὶ μετὰ ταῦτα ἐξαποστελεῖ ὑμᾶς.(21.) καὶ δώσω χάριν τῷ λαῷ τούτῳ ἐναντίον τῶν Αἰγυπτίων· ὅταν δὲ ἀποτρέχητε, οὐκ ἀπελεύσεσθε κενοί· (22.) αἰτήσει γυνὴ παρὰ γείτονος καὶ συσκήνου αὐτῆς σκεύη ἀργυρᾶ καὶ χρυσᾶ καὶ ἱματισμόν, καὶ ἐπιθήσετε ἐπὶ τοὺς υἱοὺς ὑμῶν καὶ ἐπὶ τὰς θυγατέρας ὑμῶν καὶ σκυλεύσετε τοὺς Αἰγυπτίους. -4.(1.) ἀπεκρίθη δὲ Μωυσῆς καὶ εἶπεν Ἐὰν οὖν μὴ πιστεύσωσίν μοι μηδὲ εἰσακούσωσιν τῆς φωνῆς μου, ἐροῦσιν γὰρ ὅτι Οὐκ ὤπταί σοι ὁ θεός, τί ἐρῶ πρὸς αὐτούς; (2.) εἶπεν δὲ αὐτῷ κύριος Τί τοῦτό ἐστιν τὸ ἐν τῇ χειρί σου; ὁ δὲ εἶπεν Ῥάβδος. (3.) καὶ εἶπεν Ῥῖψον αὐτὴν ἐπὶ τὴν γῆν. καὶ ἔρριψεν αὐτὴν ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ἐγένετο ὄφις· καὶ ἔφυγεν Μωυσῆς ἀπ᾽ αὐτοῦ. (4.) καὶ εἶπεν κύριος πρὸς Μωυσῆν Ἔκτεινον τὴν χεῖρα καὶ ἐπιλαβοῦ τῆς κέρκου· ἐκτείνας οὖν τὴν χεῖρα ἐπελάβετο τῆς κέρκου, καὶ ἐγένετο ῥάβδος ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ·

***Π.Δ., Ἔξοδος*, 34. 10.**
συνέταξεν αὐτῷ κύριος· καὶ ἔλαβεν Μωυσῆς τὰς δύο πλάκας τὰς λιθίνας. (5.) καὶ κατέβη κύριος ἐν νεφέλῃ καὶ παρέστη αὐτῷ ἐκεῖ· καὶ ἐκάλεσεν τῷ ὀνόματι κυρίου. (6.) καὶ παρῆλθεν κύριος πρὸ προσώπου αὐτοῦ καὶ ἐκάλεσεν Κύριος ὁ θεὸς οἰκτίρμων καὶ ἐλεήμων, μακρόθυμος καὶ πολυέλεος καὶ ἀληθινὸς (7.) καὶ δικαιοσύνην διατηρῶν καὶ ποιῶν ἔλεος εἰς χιλιάδας, ἀφαιρῶν ἀνομίας καὶ ἀδικίας καὶ ἁμαρτίας, καὶ οὐ καθαριεῖ τὸν ἔνοχον ἐπάγων ἀνομίας πατέρων ἐπὶ τέκνα καὶ ἐπὶ τέκνα τέκνων ἐπὶ τρίτην καὶ τετάρτην γενεάν. (8.) καὶ σπεύσας Μωυσῆς κύψας ἐπὶ τὴν γῆν προσεκύνησεν (9.) καὶ εἶπεν Εἰ εὕρηκα χάριν ἐνώπιόν σου, συμπορευθήτω ὁ κύριός μου μεθ᾽ ἡμῶν· ὁ λαὸς γὰρ σκληροτράχηλός ἐστιν, καὶ ἀφελεῖς σὺ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν καὶ τὰς ἀνομίας ἡμῶν, καὶ ἐσόμεθα σοί. (10.) καὶ εἶπεν κύριος πρὸς Μωυσῆν Ἰδοὺ ἐγὼ τίθημί σοι διαθήκην· ἐνώπιον παντὸς τοῦ λαοῦ σου ποιήσω ἔνδοξα, ἃ οὐ γέγονεν ἐν πάσῃ τῇ γῇ καὶ ἐν παντὶ ἔθνει, καὶ ὄψεται πᾶς ὁ λαός, ἐν οἷς εἶ σύ, τὰ ἔργα κυρίου **ὅτι θαυμαστά ἐστιν ἃ ἐγὼ ποιήσω σοι**. (11.) πρόσεχε σὺ πάντα, ὅσα ἐγὼ ἐντέλλομαί σοι. ἰδοὺ ἐγὼ ἐκβάλλω πρὸ προσώπου ὑμῶν τὸν Αμορραῖον καὶ Χαναναῖον καὶ Χετταῖον καὶ Φερεζαῖον καὶ Ευαῖον καὶ Γεργεσαῖον καὶ Ιεβουσαῖον· (12.) πρόσεχε σεαυτῷ, μήποτε θῇς διαθήκην τοῖς ἐγκαθημένοις ἐπὶ τῆς γῆς, εἰς ἣν εἰσπορεύῃ εἰς αὐτήν, μή σοι γένηται πρόσκομμα ἐν ὑμῖν. (13.) τοὺς βωμοὺς αὐτῶν καθελεῖτε καὶ τὰς στήλας αὐτῶν συντρίψετε καὶ τὰ ἄλση αὐτῶν ἐκκόψετε καὶ τὰ γλυπτὰ τῶν θεῶν αὐτῶν κατακαύσετε ἐν πυρί. (14.) οὐ γὰρ μὴ προσκυνήσητε θεῷ ἑτέρῳ· ὁ γὰρ κύριος ὁ θεὸς ζηλωτὸν ὄνομα, θεὸς ζηλωτής ἐστιν.

***Π.Δ., Δευτερονόμιον,* 34. 10 –34. 12.**
(5.) καὶ ἐτελεύτησεν Μωυσῆς οἰκέτης
κυρίου ἐν γῇ Μωαβ διὰ ῥήματος κυρίου. (6.) καὶ ἔθαψαν αὐτὸν ἐν
Γαι ἐν γῇ Μωαβ ἐγγὺς οἴκου Φογωρ· καὶ οὐκ οἶδεν οὐδεὶς τὴν
ταφὴν αὐτοῦ ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης. (7.) Μωυσῆς δὲ ἦν ἑκατὸν καὶ
εἴκοσι ἐτῶν ἐν τῷ τελευτᾶν αὐτόν· οὐκ ἠμαυρώθησαν οἱ ὀφθαλ-
μοὶ αὐτοῦ, οὐδὲ ἐφθάρησαν τὰ χελύνια αὐτοῦ. (8.) καὶ ἔκλαυσαν οἱ
υἱοὶ Ισραηλ τὸν Μωυσῆν ἐν Αραβωθ Μωαβ ἐπὶ τοῦ Ιορδάνου
κατὰ Ιεριχω τριάκοντα ἡμέρας· καὶ συνετελέσθησαν αἱ ἡμέραι
πένθους κλαυθμοῦ Μωυσῆ. (9.) καὶ Ἰησοῦς υἱὸς Ναυη ἐνεπλήσθη
πνεύματος συνέσεως, ἐπέθηκεν γὰρ Μωυσῆς τὰς χεῖρας αὐτοῦ
ἐπ᾽ αὐτόν· καὶ εἰσήκουσαν αὐτοῦ οἱ υἱοὶ Ισραηλ καὶ ἐποίησαν
καθότι ἐνετείλατο κύριος τῷ Μωυσῇ. (10.) καὶ οὐκ ἀνέστη ἔτι προ-
φήτης ἐν Ισραηλ ὡς Μωυσῆς, ὃν ἔγνω κύριος αὐτὸν πρόσωπον
κατὰ πρόσωπον, (11.) ἐν πᾶσι τοῖς σημείοις καὶ τέρασιν, ὃν ἀπέστει-
λεν αὐτὸν κύριος ποιῆσαι αὐτὰ ἐν γῇ Αἰγύπτῳ Φαραω καὶ τοῖς
θεράπουσιν αὐτοῦ καὶ πάσῃ τῇ γῇ αὐτοῦ, (12.) **τὰ θαυμάσια** τὰ με-
γάλα καὶ τὴν χεῖρα τὴν κραταιάν, ἃ ἐποίησεν Μωυσῆς ἔναντι
παντὸς Ισραηλ.

6η Θεματική Ενότητα:

13. **Διονυσίου Αλικαρνασσέως, *Ρωμαϊκή Αρχαιολογία,* 6. 96, 2, 1- 6. 96, 3, 3.**
6.96. (1.) Οὐ πολλῷ δ᾽ ὕστερον χρόνῳ τῆς ἑορ-
τῆς τῶν ὑπατικῶν εἷς Μενήνιος Ἀγρίππας ἐτελεύτησε
τὸν βίον, ὁ νικήσας Σαβίνους καὶ τὸν ἐξ αὐτῶν θρί-
αμβον ἐπιφανέστατον καταγαγών, ᾧ πεισθεῖσα ἡ βουλὴ
τὴν κάθοδον ἐπέτρεψε τοῖς φυγάσι, καὶ ὁ δῆμος πι- (5)
στεύσας ἀπέστη τῶν ὅπλων· καὶ αὐτὸν ἔθαψεν ἡ
πόλις δημοσίᾳ καὶ καλλίστῃ πάντων ἀνθρώπων καὶ
λαμπροτάτῃ ταφῇ. οὐσία γὰρ οὐκ ἦν τῷ ἀνδρὶ εἰς
μεγαλοπρέπειαν ἐκκομιδῆς καὶ ταφῆς ἀποχρῶσα· ὥστε
καὶ τοῖς ἐπιτρόποις αὐτοῦ τῶν παίδων βουλευομένοις (10)
ἔδοξεν ὡς ἕνα τῶν πολλῶν εὐτελῶς ἐκκομίσαι τε καὶ
(2.) θάψαι. οὐ μέντοι γε ὁ δῆμος εἴασεν, ἀλλὰ συναγαγόν-
τες οἱ δήμαρχοι τὸ πλῆθος εἰς ἐκκλησίαν καὶ πολλὰ
διελθόντες ἐγκώμια τῶν τε κατὰ πόλεμον ἔργων τοῦ
ἀνδρὸς καὶ τῶν πολιτικῶν, τήν τε σωφροσύνην αὐτοῦ
καὶ τὴν λιτότητα τοῦ βίου, μάλιστα δὲ τὴν εἰς χρη- (5)
ματισμὸν ἐγκράτειαν ἐπὶ μήκιστον ἄραντες τοῖς ἐπαί-
νοις, αἴσχιστον ἔφησαν εἶναι τῶν πραγμάτων ἄνδρα
τηλικοῦτον ἀσήμου καὶ ταπεινῆς κηδείας τυχεῖν διὰ
πενίαν· παρήνεσάν τε τῷ δήμῳ τὴν δαπάνην ἀναδέ-
ξασθαι, καὶ συνεισενεγκεῖν κατ᾽ ἄνδρα, ὅσον ἂν αὐτοὶ (10)
(3.) τάξωσι. τοῖς δ᾽ ἀκούσασιν ἄσμενον ἐγένετο, καὶ αὐτίκα
φέροντος ἑκάστου τὸ ταχθὲν πολύ τι χρῆμα συνήχθη
διαφόρου. μαθοῦσα δὲ τοῦθ᾽ ἡ βουλὴ δι᾽ αἰσχύνης
τὸ πρᾶγμα ἔλαβε καὶ ἔκρινε μὴ κατ᾽ ἄνδρα ἐρανισμῷ
τὸν ἐπιφανέστατον Ῥωμαίων περιιδεῖν θαπτόμενον, (5)
ἀλλ᾽ ἐκ τῶν δημοσίων ἐδικαίωσε τὸ ἀνάλωμα γενέσθαι
τοῖς ταμίαις ἐπιτρέψασα τὴν ἐπιμέλειαν.

Διονυσίου Αλικαρνασσέως, *Ρωμαϊκή Αρχαιολογία,* 7. 16, 1, 1- 6.
7.16.
(1.) Ἐδικαίουν δ᾽ οἱ μὲν ὕπατοι τὴν κρείττονα
ἔχοντες ἐξουσίαν ἁπάντων ἄρχειν τῶν ἐν τῇ πόλει, οἱ
δὲ δήμαρχοι τὴν ἐκκλησίαν ἑαυτῶν εἶναι χωρίον ὥσπερ
ἐκείνων τὴν βουλήν, καὶ ὁπόσα ἐπὶ τοῖς δημόταις ἦν
κρίνειν τε καὶ ψηφίζεσθαι, τούτων αὐτοὶ πᾶν ἔχειν τὸ (5)
κράτος. συνηγωνίζετο δὲ τοῖς μὲν ἡ πληθὺς ἐπιβοῶσα

καὶ ὁμόσε χωρεῖν, εἰ δέοι, τοῖς κωλύουσι παρεσκευασμένη, τοῖς δ᾽ ὑπάτοις οἱ πατρίκιοι συστρέψαντες (2.) αὐτούς. ἐγίνετο δὲ πολὺς ἀγὼν περὶ τοῦ μὴ εἶξαι ἑκατέροις, ὡς ἐν μιᾷ τῇ τότε ἥττῃ παραχωρουμένης τῆς εἰς τὸν λοιπὸν χρόνον ἑκατέρων δικαιώσεως. ἥλιός τε περὶ καταφορὰν ἦν ἤδη, καὶ συνέτρεχεν ἐκ τῶν οἰκιῶν τὸ ἄλλο πλῆθος εἰς τὴν ἀγοράν, καὶ ἔμελλον, (5) εἰ νὺξ ἐπιλαμβάνοι τὴν ἔριν, εἰς πληγάς τε καὶ λίθων (3.) χωρήσειν βολάς.

Διονυσίου Αλικαρνασσέως, *Ρωμαϊκή Αρχαιολογία,* 7. 16, 4, 1-5.
(3.)... ἵνα δὴ μὴ τοῦτο γένοιτο, προελθὼν ὁ Βροῦτος τοὺς ὑπάτους ἠξίου δοῦναι λόγον αὐτῷ, παύσειν ὑπισχνούμενος τὴν στάσιν. κἀκεῖνοι δόξαντες σφίσι παρακεχωρῆσθαι, ὅτι τῶν δημάρχων παρόντων οὐ παρ᾽ ἐκείνων ὁ δημαγωγὸς ᾐτήσατο τὴν χάριν, ἐπιτρέπουσιν (5) αὐτῷ λέγειν. σιωπῆς δὲ γενομένης ἄλλο μὲν οὐδὲν ὁ Βροῦτος εἶπεν, ἠρώτησε δὲ τοὺς ὑπάτους τοιάνδε τινὰ (4.) ἐρώτησιν· <u>Ἆρά γ᾽, ἔφη, μέμνησθ᾽, ὅτι διαλυομένοις ἡμῖν τὴν στάσιν τοῦτο συνεχωρήθη τὸ δίκαιον ὑφ᾽ ὑμῶν, ὅταν οἱ δήμαρχοι συναγάγωσι τὸν δῆμον ὑπὲρ ὁτουδήτινος, μὴ παρεῖναι τῇ συνόδῳ τοὺς πατρικίους μηδ᾽ ἐνοχλεῖν;</u> Μεμνήμεθ᾽, ἔφησεν ὁ Γεγάνιος. καὶ ὁ (5) Βροῦτος ὑποφέρει· Τί οὖν παθόντες ἐμποδὼν ἵστασθ᾽ ἡμῖν καὶ οὐκ ἐᾶτε τοὺς δημάρχους ἃ βούλονται λέγειν; ἀποκρίνεται πρὸς ταῦθ᾽ ὁ Γεγάνιος· Ὅτι οὐκ αὐτοὶ συνεκάλεσαν τὸν δῆμον εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἀλλ᾽ ἡμεῖς οἱ ὕπατοι. (10)

14. **Προυδεντίου, *Καθημερινών Ύμνων (Cathemerinon),* 5. 125-127.**
<u>sunt et spititibus saepe nocentibus</u> 125
<u>poenarum celebres sub Styge feriae</u>
<u>illa nocte, sacer qua rediit Deus</u>
stagnis ad superos ex Acherunticis,
non sicut tenebras de face fulgida
surgens Oceano Lucifer inbuit, 130
sed terris Domini de cruce tristibus
maior sole novum restituens diem.

7η Θεματική Ενότητα:

15. ***Π.Δ., Ησαΐας,* 24. 20.**
(13.) ταῦτα πάντα ἔσται ἐν τῇ γῇ ἐν μέσῳ τῶν ἐθνῶν, ὃν τρόπον ἐάν τις καλαμήσηται ἐλαίαν, οὕτως καλαμήσονται αὐτούς, καὶ ἐὰν παύσηται ὁ τρύγητος. (14.) οὗτοι φωνῇ βοήσονται, οἱ δὲ καταλειφθέντες ἐπὶ τῆς γῆς εὐφρανθήσονται ἅμα τῇ δόξῃ κυρίου. ταραχθήσεται τὸ ὕδωρ τῆς θαλάσσης· (15.) διὰ τοῦτο ἡ δόξα κυρίου ἐν ταῖς νήσοις ἔσται τῆς θαλάσσης, τὸ ὄνομα κυρίου ἔνδοξον ἔσται Κύριε ὁ θεὸς Ισραηλ. (16.) ἀπὸ τῶν πτερύγων τῆς γῆς τέρατα ἠκούσαμεν Ἐλπὶς τῷ εὐσεβεῖ. καὶ ἐροῦσιν Οὐαὶ τοῖς ἀθετοῦσιν, οἱ ἀθετοῦντες τὸν νόμον. (17.) φόβος καὶ βόθυνος καὶ παγὶς ἐφ᾽ ὑμᾶς τοὺς ἐνοικοῦντας ἐπὶ τῆς γῆς· (18.) καὶ ἔσται ὁ φεύγων τὸν φόβον ἐμπεσεῖται εἰς τὸν βόθυνον, ὁ δὲ ἐκβαίνων ἐκ τοῦ βοθύνου ἁλώσεται ὑπὸ τῆς παγίδος, ὅτι θυρίδες ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἠνεῴχθησαν, καὶ σεισθήσεται τὰ θεμέλια τῆς γῆς. (19.) ταραχῇ ταραχθήσεται ἡ γῆ, καὶ ἀπορίᾳ ἀπορηθήσεται ἡ γῆ· (20.) <u>ἔκλινεν καὶ σεισθήσεται ὡς ὀπωροφυλάκιον ἡ γῆ</u> ὡς ὁ μεθύων καὶ κραιπαλῶν καὶ πεσεῖται καὶ οὐ μὴ δύνηται ἀναστῆναι, κατίσχυσεν γὰρ ἐπ᾽ αὐτῆς ἡ ἀνομία. (21.) καὶ ἐπάξει ὁ θεὸς ἐπὶ τὸν κόσμον τοῦ οὐρανοῦ τὴν χεῖρα καὶ ἐπὶ τοὺς βασιλεῖς τῆς γῆς· (22.) καὶ συνάξουσιν καὶ ἀποκλείσουσιν εἰς ὀχύ-

ρωμα καὶ εἰς δεσμωτήριον, διὰ πολλῶν γενεῶν ἐπισκοπὴ ἔσται
αὐτῶν. (23.) καὶ τακήσεται ἡ πλίνθος, καὶ πεσεῖται τὸ τεῖχος, ὅτι βασι-
λεύσει κύριος ἐν Σιων καὶ ἐν Ιερουσαλημ καὶ ἐνώπιον τῶν πρε-
σβυτέρων δοξασθήσεται.

16. ***Π.Δ., Ψαλμοί,* 112. 7.**
(3)
112.
(1.) Αλληλουια.
Αἰνεῖτε, παῖδες, κύριον,
αἰνεῖτε τὸ ὄνομα κυρίου·
(2.) εἴη τὸ ὄνομα κυρίου εὐλογημένον
ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος·
(3.) ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν
αἰνεῖτε τὸ ὄνομα κυρίου.
(4.) ὑψηλὸς ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη ὁ κύριος,
ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς ἡ δόξα αὐτοῦ.
(5.) τίς ὡς κύριος ὁ θεὸς ἡμῶν
ὁ ἐν ὑψηλοῖς κατοικῶν
(6.) καὶ τὰ ταπεινὰ ἐφορῶν
ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῇ;
(7.) ὁ ἐγείρων ἀπὸ γῆς πτωχὸν
καὶ ἀπὸ κοπρίας ἀνυψῶν πένητα
(8.) τοῦ καθίσαι αὐτὸν μετὰ ἀρχόντων,
μετὰ ἀρχόντων λαοῦ αὐτοῦ·
(9.) ὁ κατοικίζων στεῖραν ἐν οἴκῳ
μητέρα τέκνων εὐφραινομένην.

8η Θεματική Ενότητα:

17. **Διοδώρου του Σικελιώτου, *Ιστορική Βιβλιοθήκη (βιβλ. 1-20)*, 14. 116, 6, 1-3.**
οἱ γὰρ Κελτοὶ τὴν μὲν πρώτην ἡμέραν διε- (1)
τέλεσαν ἀποκόπτοντες τὰς κεφαλὰς τῶν τετελευτη-
κότων κατὰ τὸ πάτριον ἔθος· τὰς δὲ δύο παρὰ τὴν
πόλιν στρατοπεδεύοντες, καὶ τὰ μὲν τείχη θεω-
ροῦντες ἔρημα, κραυγὴν δὲ αἰσθόμενοι γινομένην, (5)
ἣν ἐποίουν οἱ τὰ χρησιμώτατα μεταφέροντες εἰς τὴν
ἀκρόπολιν, ὑπελάμβανον ἐνεδρεύειν ἑαυτοῖς τοὺς
Ῥωμαίους. τῇ τετάρτῃ δ' ἡμέρᾳ γνόντες τὴν ἀλή- (1)
θειαν, τάς τε πύλας ἐξέκοψαν καὶ τὴν πόλιν ἐλυ-
μαίνοντο, χωρὶς ὀλίγων οἰκιῶν ἐν τῷ Παλατίῳ. μετὰ
δὲ ταῦτα προσβολὰς ποιούμενοι καθ' ἡμέραν πρὸς
ὀχυροὺς τόπους, οὐθὲν μὲν ἀξιόλογον ἔβλαπτον τοὺς (5)
ὑπεναντίους, ἑαυτῶν δὲ πολλοὺς ἀπέβαλλον· ὅμως
δ' [οὖν] οὐκ ἀφίσταντο τῆς φιλοτιμίας, ἐλπίζοντες,
ἐὰν μὴ βίᾳ κρατήσωσι, τῷ γε χρόνῳ πάντως τῶν
ἀναγκαίων ἐκλιπόντων καταπονήσειν.
(1.) Τῶν δὲ Ῥωμαίων ἐν τοιαύταις ταραχαῖς ὄντων,
οἱ παροικοῦντες Τυρρηνοὶ μετὰ δυνάμεως ἁδρᾶς
ἐπεπορεύοντο τὴν τῶν Ῥωμαίων χώραν λεηλατοῦν-
τες, καὶ πολλῶν μὲν σωμάτων, οὐκ ὀλίγης δ' ὠφε-
λείας ἐγκρατεῖς ἐγένοντο. οἱ δ' εἰς τοὺς Βηίους (5)
τῶν Ῥωμαίων πεφευγότες ἀπροσδοκήτως τοῖς Τυρ-
ρηνοῖς ἐπιπεσόντες ἐτρέψαντο, καὶ τήν τε λείαν
(2.) ἀφείλαντο καὶ τῆς παρεμβολῆς ἐκυρίευσαν. ἐγκρα-
τεῖς δὲ γενόμενοι πολλῶν ὅπλων τοῖς τε ἀνόπλοις
οὖσι διέδωκαν καὶ τοὺς ἀπὸ τῆς χώρας ἀθροίζοντες
καθώπλιζον· ἐβούλοντο γὰρ τοὺς εἰς τὸ Καπετώ-
λιον συμπεφευγότας ἐκ τῆς πολιορκίας ἐξελέσθαι. (5)
(3.) ἀπορούντων δ' αὐτῶν, ᾧ τρόπῳ δηλώσειαν τοῖς

συγκεκλειμένοις διὰ τὸ τοὺς Κελτοὺς μεγάλαις δυ-
νάμεσι περιστρατοπεδεύειν, Κομίνιός τις Πόντιος
ὑπέσχετο παραθαρρύνειν τοὺς ἐν τῷ Καπετωλίῳ.
(4.) ὁρμήσας οὖν μόνος καὶ διανηξάμενος νυκτὸς τὸν
ποταμόν, ἔλαθε προσελθών τινα πέτραν τοῦ Κα-
πετωλίου δύσβατον, καὶ ταύτῃ μόγις ἑαυτὸν ἑλκύ-
σας ἐδήλωσε τοῖς ἐν τῷ Καπετωλίῳ περὶ τῶν συνη-
θροισμένων εἰς Βηίους καὶ διότι καιρὸν τηρήσαντες (5)
ἐπιθήσονται τοῖς Κελτοῖς. οὗτος μὲν οὖν καταβὰς
ἧπερ ἀνέβη καὶ διακολυμβήσας τὸν Τίβεριν, εἰς
(5.) Βηίους ἀνέστρεψεν· οἱ δὲ Κελτοὶ κατανοήσαντες
τὰ ἴχνη τοῦ προσφάτως ἀναβεβηκότος, συνετάξαντο
κατὰ τῆς αὐτῆς πέτρας ἀναβῆναι νυκτός. διὸ καὶ
περὶ μέσας νύκτας οἱ μὲν φύλακες παρερρᾳθυμη-
κότες ἦσαν τῆς φυλακῆς διὰ τὴν ὀχυρότητα τοῦ (5)
τόπου, τῶν δὲ Κελτῶν τινες κατὰ τῆς πέτρας προσ-
(6.) ανέβησαν. τοὺς μὲν οὖν φύλακας ἔλαθον, χῆνες
δ᾽ ἱεροὶ τῆς Ἥρας τρεφόμενοι, καὶ θεωρήσαντες
ἀναβαίνοντας κραυγὴν ἐποίουν[1]. συνδραμόντων δὲ
τῶν φυλάκων ἐπὶ τὸν τόπον, οὗτοι μὲν καταπλα-
γέντες οὐκ ἐτόλμων προσελθεῖν, Μάρκος δέ τις (5)
Μάλλιος, ἔνδοξος ἀνήρ, ἐκβοηθήσας ἐπὶ τὸν τόπον
τῷ μὲν ξίφει τὴν χεῖρα τοῦ προσαναβαίνοντος ἀπέ-
κοψε, τῷ δὲ θυρεῷ πατάξας εἰς τὸ στῆθος ἀπεκύ-
(7.) λισεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς πέτρας. παραπλησίως δὲ καὶ
τοῦ δευτέρου προσαναβαίνοντος ἀπολομένου, οἱ
λοιποὶ ταχέως πάντες ἔφυγον· ἀπορρῶγος δὲ τῆς
πέτρας οὔσης ἅπαντες κατακρημνισθέντες ἐτελεύ-
τησαν. διόπερ πρεσβευομένων τῶν Ῥωμαίων περὶ (5)
διαλύσεως, ἐπείσθησαν χιλίας λαβόντες λίτρας χρυ- (5)
σίου τὴν πόλιν ἐκλιπεῖν καὶ ἐκ τῆς Ῥωμαίων χώρας
(8.) ἀπαλλαγῆναι. Ῥωμαῖοι δέ, τῶν μὲν οἰκιῶν κατε-
σκαμμένων, τῶν δὲ πλείστων πολιτῶν ἀπολωλότων,
ἔδωκαν ἐξουσίαν τῷ βουλομένῳ καθ᾽ ὃν προῄρηται
τόπον οἰκίαν οἰκοδομεῖν, καὶ δημοσίας κεραμῖδας
ἐχορήγουν, αἳ μέχρι τοῦ νῦν πολιτικαὶ καλοῦνται. (5)
(9.) ἁπάντων οὖν πρὸς τὴν ἰδίαν προαίρεσιν οἰκοδο-
μούντων, συνέβη τὰς κατὰ πόλιν ὁδοὺς στενὰς
γενέσθαι καὶ καμπὰς ἐχούσας· διόπερ ὕστερον
αὐξηθέντες οὐκ ἠδυνήθησαν εὐθείας ποιῆσαι τὰς
ὁδούς. λέγουσι δέ τινες καὶ διότι τὸν χρυσοῦν (5)
κόσμον αἱ γυναῖκες εἰς τὴν κοινὴν σωτηρίαν εἰσ-
ενέγκασαι ταύτης ἔτυχον παρὰ τοῦ δήμου τιμῆς,
ὥστ᾽ ἐξουσίαν ἔχειν ἐφ᾽ ἁρμάτων ὀχεῖσθαι κατὰ
τὴν πόλιν.

Πλουτάρχου, *Αἴτια Ρωμαϊκά και Ελληνικά*, 287, B, 10- D, 1.
Διὰ τί οἱ τιμηταὶ τὴν ἀρχὴν παραλαβόντες οὐδὲν (10)
ἄλλο πράττουσι πρότερον ἢ τὴν τροφὴν ἀπομισθοῦσι
(C.) **τῶν ἱερῶν χηνῶν** καὶ τὴν γάνωσιν τοῦ ἀγάλματος;
πότερον ἀπὸ τῶν εὐτελεστάτων ἀρχόμενοι καὶ μὴ πολ-
λῆς δεομένων δαπάνης μηδὲ πραγματείας; ἢ παλαιά τις
αὕτη χάρις ἀπομνημονεύεται τοῖς ζῴοις ἀπὸ τῶν Κελτι-
κῶν, ὅτι τοὺς βαρβάρους ὑπερβαίνοντας ἤδη τὸ περιτεί- (5)
χισμα τοῦ Καπετωλίου νύκτωρ **οἱ χῆνες ἤσθοντο** τῶν
κυνῶν καθευδόντων καὶ βοῇ τοὺς φύλακας ἐπήγειραν;
ἢ φύλακες ὄντες οἱ τιμηταὶ τῶν μεγίστων, καὶ προσ-
ῆκον ἐπισκοπεῖν καὶ πολυπραγμονεῖν αὐτοῖς ἱερὰ καὶ
δημόσια καὶ βίους καὶ ἤθη καὶ διαίτας, τὸ φυλακτικῶ- (10)

τατον ζῷον εὐθὺς ἐν λόγῳ τίθενται, καὶ ἅμα τῇ τούτων ἐπιμελείᾳ προτρέπονται τοὺς πολίτας μὴ ἀμελεῖν μηδὲ (D.) ῥᾳθυμεῖν τῶν ἱερῶν;[1] ἡ δὲ γάνωσις τοῦ ἀγάλματος ἀναγ-καία· ταχὺ γὰρ ἐξανθεῖ τὸ μίλτινον, ᾧ τὰ παλαιὰ τῶν ἀγαλμάτων ἔχρωζον.

Πλουτάρχου, *Περί της Ρωμαίων Τύχης*, 325, C, 2- 325, D, 2 και 325, F, 4-7.

(B)…ἡμέρας δὲ τῶν βαρβάρων τις ἄλλως τὸν τόπον περιιὼν ὡς εἶδε τοῦτο μὲν ἴχνη ποδῶν ἀκρώνυχα καὶ περιολισθή-σεις, τοῦτο δ' ἀποτριβὰς καὶ περικλάσεις τῆς ἐπιβλαστα-νούσης τοῖς γεώδεσι πόας ὁλκούς τε σώματος πλαγίους (5) καὶ ἐπερείσεις, ἔφραζε τοῖς ἄλλοις. οἱ δὲ δείκνυσθαι τὴν ὁδὸν αὐτοῖς ὑπὸ τῶν πολεμίων νομίζοντες ἐπεχεί-ρουν ἁμιλλᾶσθαι, καὶ τῆς νυκτὸς τὸ ἠρεμώτατον δια-φυλάξαντες ἀνέβησαν λαθόντες οὐ μόνον τοὺς φύλακας, ἀλλὰ καὶ τοὺς συνεργοὺς καὶ [τοὺς] προκοίτους τῆς (10) φρουρᾶς κύνας ὕπνῳ κρατηθέντας. οὐ μὴν ἠπόρησεν ἡ (C.) τῆς Ῥώμης Τύχη φωνῆς κακὸν τοσοῦτο μηνῦσαι καὶ φράσαι δυναμένης. χῆνες ἱεροὶ περὶ τὸν νεὼν τῆς Ἥρας ἐτρέφοντο θεραπεύοντες τὴν θεόν. φύσει μὲν οὖν τὸ ζῷον εὐθορύβητόν ἐστι καὶ ψοφοδεές· τότε δέ, συντόνου περὶ τοὺς ἔνδον οὔσης ἀπορίας ἀμελουμένων αὐτῶν, (5) λεπτὸς ἦν καὶ λιμώδης ὁ ὕπνος, ὥστ' εὐθὺς ᾔσθοντο τῶν πολεμίων ὑπερφανέντων τῆς στεφάνης καὶ κατα-βοῶντες ἰταμῶς προσεφέροντο, καὶ τῇ τῶν ὅπλων ὄψει μᾶλλον ἐκταραττόμενοι κλαγγῆς διατόρου καὶ τραχείας ἐνεπεπλήκεσαν τὸν τόπον· ὑφ' ἧς ἀναστάντες οἱ Ῥω- (10) (D.) μαῖοι καὶ συμφρονήσαντες τὸ γενόμενον ἐώσαντο καὶ κατεκρήμνισαν τοὺς πολεμίους[1]. πομπεύει δὲ μέχρι νῦν ἐπὶ μνήμῃ τῶν τότε συμπτωμάτων κύων μὲν ἀνεσταυρω-μένος, χὴν δὲ μάλα σεμνῶς ἐπὶ στρωμνῆς πολυτελοῦς καὶ φορείου καθήμενος. ἡ δ' ὄψις ἐπιδείκνυται Τύχης (5) ἰσχὺν καὶ πρὸς ἅπαν εὐπορίαν ἐκ τῶν παραλόγων, ὅταν τι πραγματεύηται καὶ στρατηγῇ, νοῦν μὲν ἀλόγοις καὶ ἄφροσιν ἀλκὴν δὲ καὶ θράσος δειλοῖς ἐντιθείσης. τίς γὰρ οὐκ ἂν ὡς ἀληθῶς ἐκπλαγείη καὶ θαυμάσειεν, θεατὴς γενόμενος καὶ λογισμῷ τινι τὴν τότε κατήφειαν (10) καὶ τὴν νῦν ὑπάρχουσαν εὐδαιμονίαν τῆς πόλεως περι- (10) (E.) λαβὼν καὶ ἀποβλέψας ναῶν λαμπρότητα καὶ πλοῦτον ἀναθημάτων καὶ τεχνῶν ἁμίλλας καὶ φιλοτιμίας πόλεων καὶ στεφάνους βασιλέων, καὶ ὅσα γῆ φέρει καὶ θάλασσα καὶ νῆσοι καὶ ἤπειροι καὶ ποταμοὶ καὶ δένδρα καὶ ζῷα καὶ πεδία καὶ ὄρη καὶ μέταλλα, πάντων ἀπαρχὰς ἐρι- (5) ζούσας εἰς κάλλος ὄψει καὶ χάριτι κοσμούσῃ τὸν τόπον, ὡς ταῦτα παρὰ μικρὸν ἦλθε μὴ γενέσθαι μηδ' εἶναι, πυρὶ δὲ καὶ σκότει φοβερῷ καὶ ὄρφνῃ καὶ ξίφεσι βαρ-βάροις καὶ μιαιφόνοις θυμοῖς κρατουμένων πάντων, εὐτελῆ καὶ ἄλογα καὶ ἄτολμα θρέμματα σωτηρίας (10) (F.) ἀρχὴν παρέσχε, καὶ τοὺς μεγάλους ἐκείνους ἀριστεῖς καὶ ἡγεμόνας Μαλλίους καὶ Σερου‹ιλ›ίους καὶ Ποστουμίους καὶ Παπιρίους τῶν αὖθις οἴκων γενάρχας, παρ' οὐδὲν ἥκοντας ἀπολέσθαι, χῆνες ἀνέστησαν ὑπὲρ τοῦ πατρίου θεοῦ καὶ τῆς πατρίδος ἀμύνεσθαι; εἰ δέ, ὅπερ Πολύβιος (5) ἐν τῇ δευτέρᾳ βίβλῳ (II 18, 22) περὶ τῶν τότε τὴν Ῥωμαίων πόλιν καταλαβόντων ἱστόρηκε Κελτῶν[1], ἀληθές ἐστιν ὅτι προσπεσούσης αὐτοῖς ἀγγελίας φθείρεσθαι τὰ οἴκοι, τῶν προσοίκων βαρβάρων ἐμβεβληκότων εἰς τὴν χώραν καὶ κρατούντων, ἀνεχώρησαν εἰρήνην θέμενοι (10)

326.
(A.) πρὸς τὸν Κάμιλλον, I οὐδ' ἀμφισβήτησις ἔστι πρὸς τὴν
Τύχην, ὡς οὐχὶ τῆς σωτηρίας αἰτία κατέστη περι-
σπάσασα τοὺς πολεμίους, μᾶλλον δ' ἀποσπάσασα τῆς
Ῥώμης ἀπροσδοκήτως.

Διονυσίου Αλικαρνασσέως, *Ρωμαϊκή Αρχαιολογία,* 13. 7, 3, 1-13. 7, 4, 4.
13.7.
(1.) Ἔτι δ' οὖν πολιορκουμένων τῶν ἐν ⟨τῷ⟩
Καπιτωλίῳ καταφυγόντων νέος τις ἀπὸ τῆς Οὐιεν-
τανῶν πόλεως ὑπὸ Ῥωμαίων πεμφθεὶς εἰς τοὺς ἐν τῷ
Καπιτωλίῳ καὶ λαθὼν τοὺς αὐτόθι φυλάσσοντας Κελ-
τοὺς ἀνῆλθέ τε καὶ εἰπών, ὅσα ἔδει, πάλιν ὑπὸ νύκτα
(2.) ἀπηλλάγη. ὡς δὲ ἡμέρα ἐγένετο, τῶν Κελτῶν τις ἰδὼν
τὰ ἴχνη λέγει πρὸς τὸν βασιλέα, ὁ δὲ συγκαλέσας
τοὺς ἀνδρειοτάτους ἐδήλωσεν αὐτοῖς τὴν τοῦ Ῥωμαίου
ἄνοδον· ἔπειτ' αὐτοὺς ἠξίου τὴν αὐτὴν ἐκείνῳ παρα-
σχομένους τόλμαν πειρᾶσθαι τῆς ἐπὶ τὸ φρούριον ἀνα- (5)
βάσεως, πολλὰς ὑπισχνούμενος τοῖς ἀναβᾶσι δωρεάς.
ὁμολογησάντων δὲ συχνῶν παρήγγειλε τοῖς φύλαξιν
ἡσυχίαν ἄγειν, ἵνα καθεύδειν αὐτοὺς ὑπολαβόντες οἱ
(3.) Ῥωμαῖοι καὶ αὐτοὶ πρὸς ὕπνον τράπωνται. Ἤδη
δὲ τῶν πρώτων ἀναβεβηκότων καὶ τοὺς ὑστερίζοντας
ἀναδεχομένων, ἵνα πλείους γενόμενοι τότε ἀποσφάξωσι
τοὺς ἐν ταῖς φυλακαῖς καὶ καταλάβωνται τὸ ἔρυμα,
ἀνθρώπων μὲν οὐδεὶς ἔμαθεν, ἱεροὶ δέ τινες Ἥρας (5)
χῆνες ἐν τῷ τεμένει τρεφόμενοι καταβοῶντες ἅμα καὶ
τοῖς βαρβάροις ὁμόσε χωροῦντες κατήγοροι γίνονται
(4.) τοῦ κακοῦ. ἐκ δὲ τούτου ταραχή τε καὶ κραυγὴ καὶ
[ὁ] δρόμος ἁπάντων ἦν παρακαλούντων ἀλλήλους ἐπὶ
τὰ ὅπλα, καὶ οἱ Κελτοὶ ⟨δὲ⟩ πλείους ἤδη γεγονότες
ἐχώρουν ἐνδοτέρω. Ambr.[1]

***Π.Δ., Σοφία Σειράχ,* 42. 6.**
42.
(1.) Μὴ περὶ τούτων αἰσχυνθῇς
καὶ μὴ λάβῃς πρόσωπον τοῦ ἁμαρτάνειν·
(2.) περὶ νόμου ὑψίστου καὶ διαθήκης
καὶ περὶ κρίματος δικαιῶσαι τὸν ἀσεβῆ,
(3.) περὶ λόγου κοινωνοῦ καὶ ὁδοιπόρων
καὶ περὶ δόσεως κληρονομίας ἑταίρων,
(4.) περὶ ἀκριβείας ζυγοῦ καὶ σταθμίων
καὶ περὶ κτήσεως πολλῶν καὶ ὀλίγων,
(5.) περὶ διαφόρου πράσεως ἐμπόρων
καὶ περὶ παιδείας τέκνων πολλῆς
καὶ οἰκέτῃ πονηρῷ πλευρὰν αἱμάξαι·
(6.) ἐπὶ γυναικὶ πονηρᾷ καλὸν σφραγίς[2α] ,
καὶ ὅπου χεῖρες πολλαί, κλεῖσον·
(7.) ὃ ἐὰν παραδιδῷς, ἐν ἀριθμῷ καὶ σταθμῷ,
καὶ δόσις καὶ λῆμψις, πάντα ἐν γραφῇ·
(8.) περὶ παιδείας ἀνοήτου καὶ μωροῦ
καὶ ἐσχατογήρως κρινομένου πρὸς νέους·
καὶ ἔσῃ πεπαιδευμένος ἀληθινῶς
καὶ δεδοκιμασμένος ἔναντι παντὸς ζῶντος.
(9.) Θυγάτηρ πατρὶ ἀπόκρυφος ἀγρυπνία,
καὶ ἡ μέριμνα αὐτῆς ἀφιστᾷ ὕπνον·
ἐν νεότητι αὐτῆς, μήποτε παρακμάσῃ,
καὶ συνωκηκυῖα, μήποτε μισηθῇ·
(10.) ἐν παρθενίᾳ, μήποτε βεβηλωθῇ

καὶ ἐν τοῖς πατρικοῖς αὐτῆς ἔγκυος γένηται·
μετὰ ἀνδρὸς οὖσα, μήποτε παραβῇ,
καὶ συνῳκηκυῖα, μήποτε στειρωθῇ.

Ιερωνύμου, *Βουλγάτα: Εκκλησιαστικός*, 42. 6, 1.
6 Super mulierem nequam bonum est signum[2β];
7 ubi manus multae sunt, claude
et, quodcumque trades, numera et appende:
datum vero et acceptum omne describe.

Ιερωνύμου, *Βουλγάτα: Βιβλίο Εκκλησιαστικός*, 42. 6, 1.

42:6 super mulierem nequam bonum est signum[2β]

42:7 ubi manus multae sunt clude et quodcumque trades numera et adpende datum vero et acceptum omne describe

9η Θεματική Ενότητα:

18. **Οβιδίου, *Μεταμορφώσεις*, 11. 583-596.**
At dea non ultra pro functo morte rogari
sustinet utque manus funestas arceat aris,
«Iri, meae» dixit «fidissima nuntia vocis,
vise soporiferam Somni velociter aulam
exstinctique iube Ceycis imagine mittat
somnia ad Alcyonen veros narrantia casus.»
dixerat: induitur velamina mille colorum
Iris et arquato caelum curvamine signans
tecta petit iussi sub nube latentia regis.
Est prope Cimmerios longo spelunca recessu,
mons cavus, ignavi domus et penetralia Somni,
quo numquam radiis oriens mediusve cadensve
Phoebus adire potest: nebulae caligine mixtae
exhalantur humo dubiaeque crepuscula lucis[1].

Πλουτάρχου, *Αλέξανδρος*, 32. 1, 1- 32. 2, 1.
(1.) Ἀλέξανδρος δὲ τὴν ἐντὸς τοῦ Εὐφράτου πᾶσαν
ὑφ᾽ ἑαυτῷ ποιησάμενος, ἤλαυνεν ἐπὶ Δαρεῖον, ἑκατὸν
(2.) μυριάσι στρατοῦ καταβαίνοντα. καί τις αὐτῷ φράζει τῶν
ἑταίρων, ὡς δὴ γέλωτος ἄξιον πρᾶγμα, τοὺς ἀκολούθους
παίζοντας εἰς δύο μέρη διῃρηκέναι σφᾶς αὐτούς, ὧν
ἑκατέρου στρατηγὸν εἶναι καὶ ἡγεμόνα, τὸν μὲν Ἀλέξαν-
(3.) δρον, τὸν δὲ Δαρεῖον ὑπ᾽ αὐτῶν προσαγορευόμενον· ἀρξα-
μένους δὲ βώλοις ἀκροβολίζεσθαι πρὸς ἀλλήλους, εἶτα
πυγμαῖς, τέλος ἐκκεκαῦσθαι τῇ φιλονικίᾳ καὶ μέχρι λίθων
καὶ ξύλων, πολλοὺς καὶ δυσκαταπαύστους γεγονότας.
(4.) ταῦτ᾽ ἀκούσας ἐκέλευσεν αὐτοὺς μονομαχῆσαι τοὺς ἡγε-
μόνας, καὶ τὸν μὲν Ἀλέξανδρον αὐτὸς ὥπλισε, τὸν δὲ
Δαρεῖον Φιλώτας. ἐθεᾶτο δ᾽ ὁ στρατός, ἐν οἰωνῷ τινι τοῦ
(5.) μέλλοντος τιθέμενος τὸ γιγνόμενον. ἰσχυρᾶς δὲ τῆς μάχης
γενομένης, ἐνίκησεν ὁ καλούμενος Ἀλέξανδρος, καὶ δω-
ρεὰν ἔλαβε δώδεκα κώμας καὶ στολὴ Περσικῇ χρῆσθαι.
ταῦτα μὲν οὖν Ἐρατοσθένης (FGrH 241 F 29) ἱστόρηκε.
(6.) Τὴν δὲ μεγάλην μάχην πρὸς Δαρεῖον οὐκ ἐν Ἀρβήλοις,
ὥσπερ οἱ πολλοὶ γράφουσιν, ἀλλ᾽ ἐν Γαυγαμήλοις γενέ-
(7.) σθαι συνέπεσε. σημαίνειν δέ φασιν οἶκον καμήλου τὴν
διάλεκτον, ἐπεὶ τῶν πάλαι τις βασιλέων ἐκφυγὼν πολε-
μίους ἐπὶ καμήλου δρομάδος ἐνταῦθα καθίδρυσεν αὐτήν,
ἀποτάξας τινὰς κώμας καὶ προσόδους εἰς τὴν ἐπιμέλειαν.
(8.) Ἡ μὲν οὖν σελήνη τοῦ Βοηδρομιῶνος ἐξέλιπε περὶ τὴν
τῶν μυστηρίων τῶν Ἀθήνησιν ἀρχήν, ἐνδεκάτῃ δ᾽ ἀπὸ

τῆς ἐκλείψεως νυκτὶ τῶν στρατοπέδων ⟨ἀλλήλων⟩ ἐν ὄψει
γεγονότων, Δαρεῖος μὲν ⟨ἐν⟩ ὅπλοις συνεῖχε τὴν δύναμιν,
(9.) ὑπὸ λαμπάδων ἐπιπορευόμενος τὰς τάξεις· Ἀλέξανδρος δὲ
τῶν Μακεδόνων ἀναπαυομένων αὐτὸς πρὸ τῆς σκηνῆς
μετὰ τοῦ μάντεως Ἀριστάνδρου διέτριβεν, ἱερουργίας τινὰς
ἀπορρήτους ἱερουργούμενος καὶ τῷ Φόβῳ σφαγιαζόμενος.
(10.) οἱ δὲ πρεσβύτεροι τῶν ἑταίρων καὶ μάλιστα Παρμενίων, ὡς
τὸ μὲν πεδίον τὸ μεταξὺ τοῦ Νιφάτου καὶ τῶν ὀρῶν τῶν
Γορδυαίων ἅπαν ἑωρᾶτο καταλαμπόμενον τοῖς βαρβαρι-
κοῖς φέγγεσιν, ἀτέκμαρτος δέ τις φωνὴ συμμεμειγμένη
καὶ θόρυβος ἐκ τοῦ στρατοπέδου καθάπερ ἐξ ἀχανοῦς (5)
(11.) προσήχει πελάγους, θαυμάσαντες τὸ πλῆθος καὶ πρὸς
ἀλλήλους διαλεχθέντες, ὡς μέγα καὶ χαλεπὸν ἔργον εἴη
συμπεσόντας ἐκ προφανοῦς τοσοῦτον ὤσασθαι πόλεμον,
ἀπὸ τῶν ἱερῶν γενομένῳ τῷ βασιλεῖ προσελθόντες, ἔπει-
θον αὐτὸν ἐπιχειρῆσαι νύκτωρ τοῖς πολεμίοις καὶ τῷ
σκότῳ τὸ φοβερώτατον συγκαλύψαι τοῦ μέλλοντος (5)
(12.) ἀγῶνος. ὁ δὲ τὸ μνημονευόμενον εἰπὼν "Ἰοὺ κλέπτω τὴν
νίκην,"2 ἐνίοις μὲν ἔδοξε μειρακιώδη καὶ κενὴν ἀπόκρισιν
(13.) πεποιῆσθαι, παίζων πρὸς τοσοῦτον κίνδυνον, ἐνίοις δὲ καὶ
τῷ παρόντι θαρρεῖν καὶ στοχάζεσθαι τοῦ μέλλοντος
ὀρθῶς, μὴ διδοὺς πρόφασιν ἡττηθέντι Δαρείῳ πρὸς ἄλλην
αὖθις ἀναθαρρῆσαι πεῖραν, αἰτιωμένῳ τούτων νύκτα καὶ
(14.) σκότος, ὡς ὄρη καὶ στενὰ καὶ θάλασσαν τῶν προτέρων. οὐ
γὰρ ὅπλων οὐδὲ σωμάτων ἀπορίᾳ παύσεσθαι πολεμοῦντα
Δαρεῖον ἀπὸ τηλικαύτης δυνάμεως καὶ χώρας τοσαύτης,
ἀλλ᾽ ὅταν ἀφῇ τὸ φρόνημα καὶ τὴν ἐλπίδα, δι᾽ ἐμφανοῦς
ἥττης κατὰ κράτος ἐξελεγχθείς. (5)

32.

(1.) Ἀπελθόντων δὲ τούτων, κατακλιθεὶς ὑπὸ σκηνὴν
λέγεται τὸ λοιπὸν μέρος τῆς νυκτὸς ὕπνῳ βαθεῖ κρατη-
θῆναι παρὰ τὸ εἰωθός, ὥστε θαυμάζειν ἐπελθόντος
ὄρθρου τοὺς ἡγεμόνας, καὶ παρ᾽ αὐτῶν ἐξενεγκεῖν παράγ-
(2.) γελμα πρῶτον ἀριστοποιεῖσθαι τοὺς στρατιώτας[2]· ἔπειτα
τοῦ καιροῦ κατεπείγοντος, εἰσελθόντα Παρμενίωνα καὶ
παραστάντα τῇ κλίνῃ δὶς ἢ τρὶς αὐτοῦ φθέγξασθαι τοὔ-
νομα, καὶ διεγερθέντος οὕτως ἐρωτᾶν, ὅ τι δὴ πεπονθὼς
ὕπνον καθεύδοι νενικηκότος, οὐχὶ μέλλοντος ἀγωνιεῖσθαι (5)
(3.) τὸν μέγιστον τῶν ἀγώνων. τὸν δ᾽ οὖν Ἀλέξανδρον εἰπεῖν
διαμειδιάσαντα· "Ἰτί γάρ; οὐκ ἤδη σοι νενικηκέναι δοκοῦ-
μεν, ἀπηλλαγμένοι τοῦ πλανᾶσθαι καὶ διώκειν ἐν πολλῇ
(4.) καὶ κατεφθαρμένῃ φυγομαχοῦντα χώρᾳ Δαρεῖον;"2 οὐ μό-
νον δὲ πρὸ τῆς μάχης, ἀλλὰ καὶ παρ᾽ αὐτὸν τὸν κίνδυνον
ἐπεδείξατο μέγαν καὶ συνεστηκότα τῷ λογίζεσθαι καὶ
θαρρεῖν ἑαυτόν.

19. ***Κ.Δ., Ἀποκάλυψις Ἰωάννου,* 21. 18 - 21. 21.**

9.) Καὶ ἦλθεν εἷς ἐκ τῶν ἑπτὰ ἀγγέλων τῶν ἐχόντων
τὰς ἑπτὰ φιάλας, τῶν γεμόντων τῶν ἑπτὰ πληγῶν τῶν
ἐσχάτων, καὶ ἐλάλησεν μετ᾽ ἐμοῦ λέγων, Δεῦρο, δείξω
σοι τὴν νύμφην τὴν γυναῖκα τοῦ ἀρνίου. (10.) καὶ ἀπή-
νεγκέν με ἐν πνεύματι ἐπὶ ὄρος μέγα καὶ ὑψηλόν, καὶ
ἔδειξέν μοι τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν Ἰερουσαλὴμ κατα-
βαίνουσαν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ τοῦ θεοῦ, (11.) ἔχουσαν
τὴν δόξαν τοῦ θεοῦ· ὁ φωστὴρ αὐτῆς ὅμοιος λίθῳ
τιμιωτάτῳ, ὡς λίθῳ ἰάσπιδι κρυσταλλίζοντι· (12.) ἔχουσα
τεῖχος μέγα καὶ ὑψηλόν, ἔχουσα πυλῶνας δώδεκα, καὶ
ἐπὶ τοῖς πυλῶσιν ἀγγέλους δώδεκα, καὶ ὀνόματα ἐπι-
γεγραμμένα ἅ ἐστιν τῶν δώδεκα φυλῶν υἱῶν Ἰσραήλ·

(13.) ἀπὸ ἀνατολῆς πυλῶνες τρεῖς, καὶ ἀπὸ βορρᾶ πυλῶνες τρεῖς, καὶ ἀπὸ νότου πυλῶνες τρεῖς, καὶ ἀπὸ δυσμῶν πυλῶνες τρεῖς· (14.) καὶ τὸ τεῖχος τῆς πόλεως ἔχων θεμελίους δώδεκα, καὶ ἐπ᾽ αὐτῶν δώδεκα ὀνόματα τῶν δώδεκα ἀποστόλων τοῦ ἀρνίου.
(15.) Καὶ ὁ λαλῶν μετ᾽ ἐμοῦ εἶχεν μέτρον κάλαμον χρυσοῦν, ἵνα μετρήσῃ τὴν πόλιν καὶ τοὺς πυλῶνας αὐτῆς καὶ τὸ τεῖχος αὐτῆς. (16.) καὶ ἡ πόλις τετράγωνος κεῖται, καὶ τὸ μῆκος αὐτῆς ὅσον τὸ πλάτος. καὶ ἐμέτρησεν τὴν πόλιν τῷ καλάμῳ ἐπὶ σταδίων δώδεκα χιλιάδων· τὸ μῆκος καὶ τὸ πλάτος καὶ τὸ ὕψος αὐτῆς ἴσα ἐστίν.
(17.) καὶ ἐμέτρησεν τὸ τεῖχος αὐτῆς ἑκατὸν τεσσαράκοντα τεσσάρων πηχῶν, μέτρον ἀνθρώπου, ὅ ἐστιν ἀγγέλου.
(18.) καὶ ἡ ἐνδώμησις τοῦ τείχους αὐτῆς ἴασπις, καὶ ἡ **πόλις χρυσίον καθαρὸν ὅμοιον ὑάλῳ καθαρῷ**. (19.) οἱ θεμέλιοι τοῦ τείχους τῆς πόλεως παντὶ λίθῳ τιμίῳ κεκοσμημένοι· ὁ θεμέλιος ὁ πρῶτος ἴασπις, ὁ δεύτερος **σάπφιρος**, ὁ τρίτος χαλκηδών, ὁ τέταρτος **σμάραγδος**, (20.) ὁ πέμπτος σαρδόνυξ, ὁ ἕκτος σάρδιον, ὁ ἕβδομος χρυσόλιθος, ὁ ὄγδοος βήρυλλος, ὁ ἔνατος τοπάζιον, ὁ δέκατος χρυσόπρασος, ὁ ἑνδέκατος ὑάκινθος, ὁ δωδέκατος ἀμέθυστος. (21.) **καὶ οἱ δώδεκα πυλῶνες δώδεκα μαργαρῖται, ἀνὰ εἷς ἕκαστος τῶν πυλώνων ἦν ἐξ ἑνὸς μαργαρίτου.** καὶ ἡ πλατεῖα τῆς πόλεως χρυσίον καθαρὸν ὡς ὕαλος διαυγής[1].
(22.) Καὶ ναὸν οὐκ εἶδον ἐν αὐτῇ, ὁ γὰρ κύριος ὁ θεὸς ὁ παντοκράτωρ ναὸς αὐτῆς ἐστιν, καὶ τὸ ἀρνίον. (23.) καὶ ἡ πόλις οὐ χρείαν ἔχει τοῦ ἡλίου οὐδὲ τῆς σελήνης, ἵνα φαίνωσιν αὐτῇ, ἡ γὰρ δόξα τοῦ θεοῦ ἐφώτισεν αὐτήν, καὶ ὁ λύχνος αὐτῆς τὸ ἀρνίον. (24.) καὶ περιπατήσουσιν τὰ ἔθνη διὰ τοῦ φωτὸς αὐτῆς· καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς φέρουσιν τὴν δόξαν αὐτῶν εἰς αὐτήν· (25.) καὶ οἱ πυλῶνες αὐτῆς οὐ μὴ κλεισθῶσιν ἡμέρας, νὺξ γὰρ οὐκ ἔσται ἐκεῖ· (26.) καὶ οἴσουσιν τὴν δόξαν καὶ τὴν τιμὴν τῶν ἐθνῶν εἰς αὐτήν. (27.) καὶ οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς αὐτὴν πᾶν κοινὸν καὶ ποιῶν βδέλυγμα καὶ ψεῦδος, εἰ μὴ οἱ γεγραμμένοι ἐν τῷ βιβλίῳ τῆς ζωῆς τοῦ ἀρνίου.
22.
(1.) Καὶ ἔδειξέν μοι ποταμὸν ὕδατος ζωῆς λαμπρὸν ὡς κρύσταλλον, ἐκπορευόμενον ἐκ τοῦ θρόνου τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ ἀρνίου. (2.) ἐν μέσῳ τῆς πλατείας αὐτῆς καὶ τοῦ ποταμοῦ ἐντεῦθεν καὶ ἐκεῖθεν ξύλον ζωῆς ποιοῦν καρποὺς δώδεκα, κατὰ μῆνα ἕκαστον ἀποδιδοῦν τὸν καρπὸν αὐτοῦ, καὶ τὰ φύλλα τοῦ ξύλου εἰς θεραπείαν τῶν ἐθνῶν.
(3.) καὶ πᾶν κατάθεμα οὐκ ἔσται ἔτι. καὶ ὁ θρόνος τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ ἀρνίου ἐν αὐτῇ ἔσται, καὶ οἱ δοῦλοι αὐτοῦ λατρεύσουσιν αὐτῷ, (4.) καὶ ὄψονται τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐπὶ τῶν μετώπων αὐτῶν. (5.) καὶ νὺξ οὐκ ἔσται ἔτι, καὶ οὐκ ἔχουσιν χρείαν φωτὸς λύχνου καὶ φῶς ἡλίου, ὅτι κύριος ὁ θεὸς φωτίσει ἐπ᾽ αὐτούς, καὶ βασιλεύσουσιν εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Προς τους πολεμούντας τοις επί το μονάζειν ενάγουσιν*, 47. 347, 29-31.
᾽Ακούεις δὲ καὶ **᾽Ηλύσιον πεδίον, καὶ μακάρων νήσους,** καὶ λειμῶνας, καὶ **μυρσίνας**, καὶ λεπτὴν αὔραν, καὶ εὐωδίαν πολ- (30) λὴν[2], καὶ χοροὺς ἐκεῖ διατρίβοντας, καὶ λευκὴν περιβεβλημένους στολὴν, χορεύοντάς τε καὶ ᾄδοντας ὕμνους τινὰς, καὶ ὅλως καὶ πονηροῖς καὶ ἀγαθοῖς ἀποκειμένην ἀντίδοσιν μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἀποδημίαν.

Λουκιανού, *Αληθής Ιστορία*, 2. 14, 1-5.
(14.) Τὸ δὲ συμπόσιον ἔξω τῆς πόλεως πεποίηνται ἐν τῷ Ἠλυσίῳ καλουμένῳ πεδίῳ· λειμὼν δέ ἐστιν κάλλιστος καὶ περὶ αὐτὸν ὕλη παντοία πυκνή, ἐπισκιάζουσα τοὺς κατακειμένους. καὶ στρωμνὴν μὲν ἐκ τῶν ἀνθῶν ὑποβέβληνται, διακονοῦνται δὲ καὶ παραφέρουσιν ἕκαστα οἱ ἄνεμοι πλήν γε τοῦ οἰνοχοεῖν[3]· τούτου γὰρ (5) οὐδὲν δέονται, ἀλλ᾽ ἔστι δένδρα περὶ τὸ συμπόσιον ὑάλινα μεγάλα τῆς διαυγεστάτης ὑάλου, καὶ καρπός ἐστι τῶν δένδρων τούτων ποτήρια παντοῖα καὶ τὰς κατασκευὰς καὶ τὰ μεγέθη. ἐπειδὰν οὖν παρίῃ τις ἐς τὸ συμπόσιον, τρυγήσας ἓν ἢ καὶ δύο τῶν ἐκπωμάτων παρατίθεται, τὰ δὲ αὐτίκα οἴνου πλήρη γίνεται. οὕτω μὲν (10) πίνουσιν, ἀντὶ δὲ τῶν στεφάνων αἱ ἀηδόνες καὶ τὰ ἄλλα τὰ μουσικὰ ὄρνεα ἐκ τῶν πλησίον λειμώνων τοῖς στόμασιν ἀνθολογοῦντα κατανίφει αὐτοὺς μετ᾽ ᾠδῆς ὑπερπετόμενα. καὶ μὴν καὶ μυρίζονται ὧδε· νεφέλαι πυκναὶ ἀνασπάσασαι μύρον ἐκ τῶν πηγῶν καὶ τοῦ ποταμοῦ καὶ ἐπιστᾶσαι ὑπὲρ τὸ συμπόσιον ἠρέμα τῶν (15) ἀνέμων ὑποθλιβόντων ὕουσι λεπτὸν ὥσπερ δρόσον.

21. **Πλουτάρχου, *Παραμυθητικός προς Απολλώνιον*, 105, A, 4-6.**
105. (A.) Σιμωνίδης δ᾽ ὁ τῶν μελῶν ποιητής, Παυσανίου τοῦ βασιλέως τῶν Λακεδαιμονίων μεγαλαυχουμένου συνεχῶς ἐπὶ ταῖς αὐτοῦ πράξεσι καὶ κελεύοντος ἀπαγγεῖλαί τι αὐτῷ σοφὸν μετὰ χλευασμοῦ, συνεὶς αὐτοῦ τὴν ὑπερηφανίαν συνεβούλευε μεμνῆσθαι ὅτι (5) ἄνθρωπός ἐστι.
Φίλιππος δ᾽ ὁ τῶν Μακεδόνων βασιλεὺς τριῶν αὐτῷ προσαγγελθέντων εὐτυχημάτων ὑφ᾽ ἕνα καιρόν, πρώτου μὲν ὅτι τεθρίππῳ νενίκηκεν Ὀλύμπια, δευτέρου δ᾽ ὅτι Παρμενίων ὁ στρατηγὸς μάχῃ (10)
(B.) Δαρδανεῖς ἐνίκησε, τρίτου δ᾽ ὅτι ἄρρεν αὐτῷ παιδίον ἐκύησεν Ὀλυμπιάς, ἀνατείνας εἰς τὸν οὐρανὸν τὰς χεῖρας ὦ δαῖμον, εἶπε, μέτριόν τι τούτοις ἀντίθες ἐλάττωμα, εἰδὼς ὅτι τοῖς μεγάλοις εὐτυχήμασι φθονεῖν πέφυκεν ἡ τύχη. (5)
Θηραμένης δ᾽ ὁ γενόμενος Ἀθήνησι τῶν τριάκοντα τυράννων, συμπεσούσης τῆς οἰκίας ἐν ᾗ μετὰ πλειόνων ἐδείπνει, μόνος σωθεὶς καὶ πρὸς πάντων εὐδαιμονιζόμενος, ἀναφωνήσας μεγάλῃ τῇ φωνῇ, "ὦ τύχη," εἶπεν, "εἰς τίνα με καιρὸν ἄρα (10) φυλάττεις;" μετ᾽ οὐ πολὺν δὲ χρόνον κατεστρεβλωθεὶς ὑπὸ τῶν συντυράννων ἐτελεύτησεν.

22. **Ομήρου, *Ιλιάς*, 2. 480-481.**
Τοὺς δ᾽ ὥς τ᾽ αἰπόλια πλατέ᾽ αἰγῶν αἰπόλοι ἄνδρες
ῥεῖα διακρίνωσιν ἐπεί κε νομῷ μιγέωσιν, (475)
ὣς τοὺς ἡγεμόνες διεκόσμεον ἔνθα καὶ ἔνθα
ὑσμίνην δ᾽ ἰέναι, μετὰ δὲ κρείων Ἀγαμέμνων
ὄμματα καὶ κεφαλὴν ἴκελος Διὶ τερπικεραύνῳ,
Ἄρεϊ δὲ ζώνην, στέρνον δὲ Ποσειδάωνι.
{2›}2 ἠΰτε βοῦς ἀγέληφι[1α] μέγ᾽ ἔξοχος ἔπλετο πάντων (480)
ταῦρος· ὃ γάρ τε βόεσσι μεταπρέπει ἀγρομένῃσι·
τοῖον ἄρ᾽ Ἀτρεΐδην θῆκε Ζεὺς ἤματι κείνῳ
ἐκπρεπέ᾽ ἐν πολλοῖσι καὶ ἔξοχον ἡρώεσσιν.

Ομήρου, *Ιλιάς*, 11. 556-560.
ὣς Αἴας τότ᾽ ἀπὸ Τρώων τετιημένος ἦτορ
{2›}2 ἤϊε πόλλ᾽ ἀέκων· περὶ γὰρ δίε νηυσὶν Ἀχαιῶν.
ὡς δ᾽ ὅτ᾽ ὄνος παρ᾽ ἄρουραν[2α] ἰὼν ἐβιήσατο παῖδας
{2›}2 νωθής, ᾧ δὴ πολλὰ περὶ ῥόπαλ᾽ ἀμφὶς ἐάγῃ,

κείρει τ᾽ εἰσελθὼν βαθὺ λήϊον· οἱ δέ τε παῖδες (560)
τύπτουσιν ῥοπάλοισι· βίη δέ τε νηπίη αὐτῶν·
{2›}2 σπουδῇ τ᾽ ἐξήλασσαν, ἐπεί τ᾽ ἐκορέσσατο φορβῆς·
ὣς τότ᾽ ἔπειτ᾽ Αἴαντα μέγαν Τελαμώνιον υἱὸν
Τρῶες ὑπέρθυμοι πολυηγερέες τ᾽ ἐπίκουροι
νύσσοντες ξυστοῖσι μέσον σάκος αἰὲν ἔποντο. (565)

10η Θεματική Ενότητα:

23. ***Π.Δ., Έξοδος*, 20. 3.**
(20.) κατέβη δὲ κύριος ἐπὶ τὸ
ὄρος τὸ Σινα ἐπὶ τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους· καὶ ἐκάλεσεν κύριος
Μωυσῆν ἐπὶ τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους, καὶ ἀνέβη Μωυσῆς. (21.) καὶ
εἶπεν ὁ θεὸς πρὸς Μωυσῆν λέγων Καταβὰς διαμάρτυραι τῷ λαῷ,
μήποτε ἐγγίσωσιν πρὸς τὸν θεὸν κατανοῆσαι καὶ πέσωσιν ἐξ αὐ-
τῶν πλῆθος· (22.) καὶ οἱ ἱερεῖς οἱ ἐγγίζοντες κυρίῳ τῷ θεῷ ἁγιασθή-
τωσαν, μήποτε ἀπαλλάξῃ ἀπ᾽ αὐτῶν κύριος. (23.) καὶ εἶπεν Μωυσῆς
πρὸς τὸν θεόν Οὐ δυνήσεται ὁ λαὸς προσαναβῆναι πρὸς τὸ ὄρος
τὸ Σινα· σὺ γὰρ διαμεμαρτύρησαι ἡμῖν λέγων ᾽Αφόρισαι τὸ ὄρος
καὶ ἁγίασαι αὐτό. (24.) εἶπεν δὲ αὐτῷ κύριος Βάδιζε κατάβηθι καὶ ἀνά-
βηθι σὺ καὶ Ααρων μετὰ σοῦ· οἱ δὲ ἱερεῖς καὶ ὁ λαὸς μὴ βιαζέ-
σθωσαν ἀναβῆναι πρὸς τὸν θεόν, μήποτε ἀπολέσῃ ἀπ᾽ αὐτῶν κύ-
ριος. (25.) κατέβη δὲ Μωυσῆς πρὸς τὸν λαὸν καὶ εἶπεν αὐτοῖς.
20.
(1.) Καὶ ἐλάλησεν κύριος πάντας τοὺς λόγους τούτους λέγων (2.) ᾽Εγώ
εἰμι κύριος ὁ θεός σου, ὅστις ἐξήγαγόν σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου ἐξ
οἴκου δουλείας. (3.) οὐκ ἔσονταί σοι θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ. - (4.) οὐ
ποιήσεις σεαυτῷ εἴδωλον οὐδὲ παντὸς ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐ-
ρανῷ ἄνω καὶ ὅσα ἐν τῇ γῇ κάτω καὶ ὅσα ἐν τοῖς ὕδασιν ὑπο-
κάτω τῆς γῆς. (5.) οὐ προσκυνήσεις αὐτοῖς οὐδὲ μὴ λατρεύσῃς αὐτοῖς·
ἐγὼ γάρ εἰμι κύριος ὁ θεός σου, θεὸς ζηλωτὴς ἀποδιδοὺς ἁμαρ-
τίας πατέρων ἐπὶ τέκνα ἕως τρίτης καὶ τετάρτης γενεᾶς τοῖς μι-
σοῦσίν με (6.) καὶ ποιῶν ἔλεος εἰς χιλιάδας τοῖς ἀγαπῶσίν με καὶ
τοῖς φυλάσσουσιν τὰ προστάγματά μου. -(7.) οὐ λήμψῃ τὸ ὄνομα
κυρίου τοῦ θεοῦ σου ἐπὶ ματαίῳ· οὐ γὰρ μὴ καθαρίσῃ κύριος τὸν
λαμβάνοντα τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐπὶ ματαίῳ. - (8.) μνήσθητι τὴν ἡμέ-
ραν τῶν σαββάτων ἁγιάζειν αὐτήν.

***Π.Δ., Δευτερονόμιον*, 32. 39.**
(39.) ἴδετε ἴδετε ὅτι ἐγώ εἰμι,
καὶ οὐκ ἔστιν θεὸς πλὴν ἐμοῦ·

***Π.Δ., Ωσηέ*, 13. 4.**
καὶ ἐγὼ
ἀνήγαγόν σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου, καὶ θεὸν πλὴν ἐμοῦ οὐ γνώσῃ, καὶ
σῴζων οὐκ ἔστιν πάρεξ ἐμοῦ.

***Π.Δ., Ιωήλ*, 2. 27.**
(27.) καὶ ἐπιγνώσεσθε ὅτι ἐν μέσῳ τοῦ Ισραηλ ἐγώ εἰμι,
καὶ ἐγὼ κύριος ὁ θεὸς ὑμῶν, καὶ οὐκ ἔστιν ἔτι πλὴν ἐμοῦ, καὶ
οὐ μὴ καταισχυνθῶσιν οὐκέτι πᾶς ὁ λαός μου εἰς τὸν αἰῶνα.

***Π.Δ., Ησαΐας*, 44. 6.**
(6.) Οὕτως λέγει ὁ θεὸς ὁ βασιλεὺς τοῦ Ισραηλ ὁ ῥυσάμενος αὐτὸν
θεὸς σαβαωθ ᾽Εγὼ πρῶτος καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα, πλὴν ἐμοῦ οὐκ
ἔστιν θεός.

***Π.Δ., Ησαΐας*, 44. 8.**
ἀπ᾽ ἀρχῆς ἠνωτίσασθε καὶ ἀπήγγειλα ὑμῖν; μάρτυρες ὑμεῖς ἐστε,
εἰ ἔστιν θεὸς πλὴν ἐμοῦ· καὶ οὐκ ἦσαν τότε.

***Π.Δ., Ησαΐας*, 45. 5 και 45. 6.**
(5.) ὅτι ἐγὼ κύριος ὁ θεός, καὶ οὐκ ἔστιν ἔτι πλὴν ἐμοῦ θεός, καὶ οὐκ ᾔδεις με, (6.) ἵνα γνῶσιν οἱ ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου καὶ οἱ ἀπὸ δυσμῶν ὅτι οὐκ ἔστιν πλὴν ἐμοῦ· ἐγὼ κύριος ὁ θεός, καὶ οὐκ ἔστιν ἔτι·

***Π.Δ., Ησαΐας*, 45. 21.**
τότε ἀνηγγέλη ὑμῖν Ἐγὼ ὁ θεός, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος πλὴν ἐμοῦ· δίκαιος καὶ σωτὴρ οὐκ ἔστιν πάρεξ ἐμοῦ.

***Π.Δ., Ησαΐας*, 46. 9.**
μνήσθητε τὰ πρότερα ἀπὸ τοῦ αἰῶνος, ὅτι ἐγώ εἰμι ὁ θεός, καὶ οὐκ ἔστιν ἔτι πλὴν ἐμοῦ (10.) ἀναγγέλλων πρότερον τὰ ἔσχατα πρὶν αὐτὰ γενέσθαι, καὶ ἅμα συνετελέσθη·

24. **Διονυσίου Αλικαρνασσέως, *Ρωμαϊκή Αρχαιολογία*, 2. 64, 5, 1-5.**
2.64.
(1.) Ἀπέδωκε δὲ μίαν μὲν ἱερουργιῶν διάτα-
ξιν τοῖς τριάκοντα κουρίωσιν, οὓς ἔφην τὰ κοινὰ
(2.) θύειν ὑπὲρ τῶν φρατριῶν ἱερά. τὴν δὲ δευτέραν
τοῖς καλουμένοις ὑπὸ μὲν Ἑλλήνων στεφανηφόροις,
ὑπὸ δὲ Ῥωμαίων φλάμοσιν, οὓς ἐπὶ τῆς φορήσεως
τῶν πίλων τε καὶ στεμμάτων, ἃ καὶ νῦν ἔτι φοροῦσι
(3.) φλάμα καλοῦντες, οὕτω προσαγορεύουσι. τὴν δὲ τρί-
την τοῖς ἡγεμόσι τῶν κελερίων, οὓς ἔφην ἱππεῖς
τε καὶ πεζοὺς στρατευομένους φύλακας ἀποδείκνυ-
σθαι τῶν βασιλέων, καὶ γὰρ οὗτοι τεταγμένας τινὰς ὑι
(4.) ἱερουργίας ἐπετέλουν. τὴν δὲ τετάρτην τοῖς ἐξηγου-
μένοις τὰ θεόπεμπτα σημεῖα καὶ διαιροῦσι τίνων ἐστὶ
μηνύματα πραγμάτων ἰδίᾳ τε καὶ δημοσίᾳ, οὓς ἀφ'
ἑνὸς εἴδους τῶν θεωρημάτων τῆς τέχνης Ῥωμαῖοι
καλοῦσιν αὔγορας, ἡμεῖς δ' ἂν εἴποιμεν οἰωνοπό- (5)
λους, ἁπάσης τῆς μαντικῆς παρ' αὐτοῖς ὄντας ἐπιστή-
μονας τῆς τε περὶ τὰ οὐράνια καὶ τὰ μετάρσια καὶ
(5.) τὰ ἐπίγεια. τὴν δὲ πέμπτην ταῖς φυλαττούσαις τὸ
ἱερὸν πῦρ παρθένοις, αἳ καλοῦνται πρὸς αὐτῶν ἐπὶ
τῆς θεᾶς ἣν θεραπεύουσιν ἑστιάδες, αὐτὸς πρῶτος
ἱερὸν ἱδρυσάμενος Ῥωμαίοις Ἑστίας καὶ παρθένους
ἀποδείξας αὐτῇ θυηπόλους[1]· ὑπὲρ ὧν ὀλίγα καὶ αὐτὰ (5)
τἀναγκαιότατα τῆς ὑποθέσεως ἀπαιτούσης ἀναγκαῖον
εἰπεῖν. ἔστι γὰρ ἃ καὶ ζητήσεως ἠξίωται [καὶ] παρὰ
πολλοῖς τῶν Ῥωμαϊκῶν συγγραφέων κατὰ τὸν τόπον
τοῦτον, [ὑπὲρ] ὧν οἱ τὰς αἰτίας οὐκ ἐξητακότες ἐπι-
μελῶς εἰκαιοτέρας ἐξήνεγκαν τὰς γραφάς. (10)

Πλουτάρχου, *Νομάς*, 9. 5, 1-9.
Ὁ δὲ μέγιστος τῶν Ποντιφίκων οἷον ἐξηγητοῦ (5)
καὶ προφήτου, μᾶλλον δὲ ἱεροφάντου τάξιν εἴλη-
χεν, οὐ μόνον τῶν δημοσίᾳ δρωμένων ἐπιμελού-
μενος, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἰδίᾳ θύοντας ἐπισκοπῶν καὶ
κωλύων παρεκβαίνειν τὰ νενομισμένα, καὶ διδά-
σκων ὅτου τις δέοιτο πρὸς θεῶν τιμὴν ἢ παραί- (10)
(5.) τησιν. ἦν δὲ καὶ τῶν ἱερῶν παρθένων ἐπίσκοπος,
ἃς Ἑστιάδας προσαγορεύουσι. Νομᾷ γὰρ δὴ καὶ
τὴν τῶν Ἑστιάδων παρθένων καθιέρωσιν καὶ
ὅλως τὴν περὶ τὸ πῦρ τὸ ἀθάνατον, ὃ φυλάττουσιν
αὗται, θεραπείαν τε καὶ τιμὴν ἀποδιδόασιν, εἴτε (5)
ὡς καθαρὰν καὶ ἄφθαρτον τὴν τοῦ πυρὸς οὐσίαν

ἀκηράτοις καὶ ἀμιάντοις παρατιθεμένου σώμασιν, εἴτε τὸ ἄκαρπον καὶ ἄγονον τῇ παρθενίᾳ συνοικειοῦντος[1]. ἐπεί τοι τῆς Ἑλλάδος ὅπου πῦρ ἄσβεστόν ἐστιν, ὡς Πυθοῖ καὶ Ἀθήνησιν, οὐ (10) παρθένοι, γυναῖκες δὲ πεπαυμέναι γάμων ἔχουσι (6.) τὴν ἐπιμέλειαν· ἐὰν δὲ ὑπὸ τύχης τινὸς ἐκλίπῃ, καθάπερ Ἀθήνησι μὲν ἐπὶ τῆς Ἀριστίωνος λέγεται τυραννίδος ἀποσβεσθῆναι τὸν ἱερὸν λύχνον, ἐν Δελφοῖς δὲ τοῦ ναοῦ καταπρησθέντος ὑπὸ Μήδων, περὶ δὲ τὰ Μιθριδατικὰ καὶ τὸν (5) ἐμφύλιον Ῥωμαίων πόλεμον ἅμα τῷ βωμῷ τὸ πῦρ ἠφανίσθη, οὗ φασι δεῖν ἀπὸ ἑτέρου πυρὸς ἐναύεσθαι, καινὸν δὲ ποιεῖν καὶ νέον, ἀνάπτοντας ἀπὸ τοῦ ἡλίου φλόγα καθαρὰν καὶ ἀμίαντον.

Πλουτάρχου, *Ρωμύλος*, 22. 1, 1-3.

22.

(1.) Λέγεται δὲ καὶ τὴν περὶ τὸ πῦρ ἁγιστείαν Ῥωμύλον καταστῆσαι πρῶτον, ἀποδείξαντα παρθένους ἱερὰς Ἑστιάδας προσαγορευομένας[1]. οἱ δὲ τοῦτο μὲν εἰς Νομᾶν ἀναφέρουσι, τὰ δ' ἄλλα τὸν Ῥωμύλον θεοσεβῆ διαφερόντως, ἔτι δὲ μαντικὸν ἱστοροῦσι γενέσθαι, καὶ φορεῖν (5) ἐπὶ μαντικῇ τὸ καλούμενον λίτυον· ἔστι δὲ καμπύλη ῥάβδος, ᾗ τὰ πλινθία καθεζομένους ἐπ' οἰωνῶν διαγρά- (2.) φειν. τοῦτο δ' ἐν Παλατίῳ φυλαττόμενον ἀφανισθῆναι, περὶ τὰ Κελτικὰ τῆς πόλεως ἁλούσης· εἶτα μέντοι τῶν βαρβάρων ἐκπεσόντων εὑρεθῆναι κατὰ τέφρας βαθείας, ἀπαθὲς ὑπὸ τοῦ πυρὸς ἐν πᾶσι τοῖς ἄλλοις ἀπολωλόσι καὶ διεφθαρμένοις. (5)

(3.) Ἔθηκε δὲ καὶ νόμους τινάς, ὧν σφοδρὸς μέν ἐστιν ὁ γυναικὶ μὴ διδοὺς ἀπολείπειν ἄνδρα, γυναῖκα δὲ διδοὺς ἐκβάλλειν ἐπὶ φαρμακείᾳ τέκνων ἢ κλειδῶν ὑποβολῇ καὶ μοιχευθεῖσαν· εἰ δ' ἄλλως τις ἀποπέμψαιτο, τῆς οὐσίας αὐτοῦ τὸ μὲν τῆς γυναικὸς εἶναι, τὸ δὲ τῆς (5) Δήμητρος ἱερὸν κελεύων·

***Κ.Δ., Πράξεις Αποστόλων*, 10. 13.**

(9.) Τῇ δὲ ἐπαύριον ὁδοιπορούντων ἐκείνων καὶ τῇ πόλει ἐγγιζόντων ἀνέβη Πέτρος ἐπὶ τὸ δῶμα προσεύξασθαι περὶ ὥραν ἕκτην. (10.) ἐγένετο δὲ πρόσπεινος καὶ ἤθελεν γεύσασθαι· παρασκευαζόντων δὲ αὐτῶν ἐγένετο ἐπ' αὐτὸν ἔκστασις, (11.) καὶ θεωρεῖ τὸν οὐρανὸν ἀνεῳγμένον καὶ καταβαῖνον σκεῦός τι ὡς ὀθόνην μεγάλην τέσσαρσιν ἀρχαῖς καθιέμενον ἐπὶ τῆς γῆς, (12.) ἐν ᾧ ὑπῆρχεν πάντα τὰ τετράποδα καὶ ἑρπετὰ τῆς γῆς καὶ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ. (13.) καὶ ἐγένετο φωνὴ πρὸς αὐτόν, Ἀναστάς, Πέτρε, θῦσον καὶ φάγε[2]. (14.) ὁ δὲ Πέτρος εἶπεν, Μηδαμῶς, κύριε, ὅτι οὐδέποτε ἔφαγον πᾶν κοινὸν καὶ ἀκάθαρτον. (15.) καὶ φωνὴ πάλιν ἐκ δευτέρου πρὸς αὐτόν, Ἃ ὁ θεὸς ἐκαθάρισεν σὺ μὴ κοίνου. (16.) τοῦτο δὲ ἐγένετο ἐπὶ τρίς, καὶ εὐθὺς ἀνελήμφθη τὸ σκεῦος εἰς τὸν οὐρανόν.

(17.) Ὡς δὲ ἐν ἑαυτῷ διηπόρει ὁ Πέτρος τί ἂν εἴη τὸ ὅραμα ὃ εἶδεν, ἰδοὺ οἱ ἄνδρες οἱ ἀπεσταλμένοι ὑπὸ τοῦ Κορνηλίου διερωτήσαντες τὴν οἰκίαν τοῦ Σίμωνος ἐπέστησαν ἐπὶ τὸν πυλῶνα, (18.) καὶ φωνήσαντες ἐπυνθάνοντο εἰ Σίμων ὁ ἐπικαλούμενος Πέτρος ἐνθάδε ξενίζεται.

***Κ.Δ., Πράξεις Αποστόλων,* 4. 34- 4. 35.**
(4)
(32.) Τοῦ δὲ πλήθους τῶν πιστευσάντων ἦν καρδία καὶ
ψυχὴ μία, καὶ οὐδὲ εἷς τι τῶν ὑπαρχόντων αὐτῷ ἔλεγεν
ἴδιον εἶναι, ἀλλ᾽ ἦν αὐτοῖς πάντα κοινά. (33.) καὶ δυνάμει
μεγάλῃ ἀπεδίδουν τὸ μαρτύριον οἱ ἀπόστολοι τῆς ἀνα-
στάσεως τοῦ κυρίου Ἰησοῦ, χάρις τε μεγάλη ἦν ἐπὶ
πάντας αὐτούς. (34.) οὐδὲ γὰρ ἐνδεής τις ἦν ἐν αὐτοῖς·
ὅσοι γὰρ κτήτορες χωρίων ἢ οἰκιῶν ὑπῆρχον, πωλοῦντες
ἔφερον τὰς τιμὰς τῶν πιπρασκομένων (35.) καὶ ἐτίθουν
παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων[3]· διεδίδετο δὲ ἑκάστῳ
καθότι ἄν τις χρείαν εἶχεν. (36.) Ἰωσὴφ δὲ ὁ ἐπικληθεὶς
Βαρναβᾶς ἀπὸ τῶν ἀποστόλων, ὅ ἐστιν μεθερμηνευόμε-
νον υἱὸς παρακλήσεως, Λευίτης, Κύπριος τῷ γένει,
(37.) ὑπάρχοντος αὐτῷ ἀγροῦ πωλήσας ἤνεγκεν τὸ χρῆμα
καὶ ἔθηκεν παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων.

Ζωσίμου, *Νέα Ιστορία,* 5. 23, 4, 9-11.
(4.) Τοῦ δὲ πλήθους ἐπὶ τούτῳ
συνταραχθέντος (ἦν γὰρ ὁ ἄνθρωπος ἄλογον ὄχλον ὑπα-
γαγέσθαι δεινὸς) θορύβου μὲν ἦν πλήρης ἡ πόλις, ἀπεί-
ληπτο δὲ ἡ τῶν Χριστιανῶν ἐκκλησία ὑπὸ τῶν λεγομένων
μοναχῶν· οὗτοι δὲ γάμοις τοῖς κατὰ νόμον ἀπαγορεύουσι, (5)
συστήματα δὲ πολυάνθρωπα κατὰ πόλεις καὶ κώμας πλη-
ροῦσιν ἀνθρώπων ἀγάμων, οὔτε πρὸς πόλεμον οὔτε πρὸς
ἄλλην τινὰ χρείαν ἀναγκαίων τῇ πολιτείᾳ, πλὴν ὅτι
προϊόντες ὁδῷ μέχρι τοῦ νῦν ἐξ ἐκείνου τὸ πολὺ μέρος τῆς
γῆς ᾠκειώσαντο, προφάσει τοῦ μεταδιδόναι πάντων πτωχοῖς (10)
πάντας ὡς εἰπεῖν πτωχοὺς καταστήσαντες[4]. (5.) Οὗτοι δὲ
τὰς ἐκκλησίας ἀπολαβόντες ἐκώλυον τὰ πλήθη ταῖς
συνήθεσιν εὐχαῖς προσιέναι· πρὸς ὃ δυσχεραίνοντες δημο-
τικοί τε ὁμοῦ καὶ στρατιῶται τὴν τῶν μοναχῶν ᾔτουν
ἀνακόψαι θρασύτητα· δοθέντος δὲ αὐτοῖς ἐπὶ τοῦτο συν- (5)
θήματος ἐχώρουν ἀνέδην καὶ σὺν οὐδεμιᾷ κρίσει πάντας
ἀπέσφαττον, ἕως τὴν μὲν ἐκκλησίαν ἐπλήρωσαν νεκρῶν,
τοὺς δὲ ἀποδράντας διώξαντες κατεκέντησαν ἅπαντας ὅσοι
φαιαῖς ἔτυχον ἐσθῆσιν ἠμφιεσμένοι. (6.) Οἷς συναπολέσθαι
συνέβη πολλοὺς ἢ διὰ πένθος ἢ διά τινα ἑτέραν περιπέ-
τειαν ἐν ἱματίοις εὑρεθέντας τοιούτοις· Ἰωάννης δὲ αὖθις
ἐπανελθὼν τῶν αὐτῶν ἐπειρᾶτο, τοὺς ὁμοίους ἀνακινῶν ἐν
τῇ πόλει θορύβους. (5)

25. **Ομήρου, *Οδύσσεια,* 1. 16.**
Ἄνδρα μοι ἔννεπε, Μοῦσα, πολύτροπον, ὃς μάλα πολλὰ (1)
πλάγχθη, ἐπεὶ Τροίης ἱερὸν πτολίεθρον ἔπερσε·
πολλῶν δ᾽ ἀνθρώπων ἴδεν ἄστεα καὶ νόον ἔγνω,
πολλὰ δ᾽ ὅ γ᾽ ἐν πόντῳ πάθεν ἄλγεα ὃν κατὰ θυμόν,
ἀρνύμενος ἥν τε ψυχὴν καὶ νόστον ἑταίρων. (5)
ἀλλ᾽ οὐδ᾽ ὣς ἑτάρους ἐρρύσατο, ἱέμενός περ·
αὐτῶν γὰρ σφετέρῃσιν ἀτασθαλίῃσιν ὄλοντο,
νήπιοι, οἳ κατὰ βοῦς Ὑπερίονος Ἠελίοιο
ἤσθιον· αὐτὰρ ὁ τοῖσιν ἀφείλετο νόστιμον ἦμαρ.
τῶν ἁμόθεν γε, θεά, θύγατερ Διός, εἰπὲ καὶ ἡμῖν. (10)
ἔνθ᾽ ἄλλοι μὲν πάντες, ὅσοι φύγον αἰπὺν ὄλεθρον,
οἴκοι ἔσαν, πόλεμόν τε πεφευγότες ἠδὲ θάλασσαν·
τὸν δ᾽ οἶον, νόστου κεχρημένον ἠδὲ γυναικός,
νύμφη πότνι᾽ ἔρυκε Καλυψώ, δῖα θεάων,
ἐν σπέεσι γλαφυροῖσι, λιλαιομένη πόσιν εἶναι. (15)
ἀλλ᾽ ὅτε δὴ ἔτος ἦλθε περιπλομένων ἐνιαυτῶν,[1]

τῷ οἱ ἐπεκλώσαντο θεοὶ οἶκόνδε νέεσθαι
εἰς Ἰθάκην, οὐδ' ἔνθα πεφυγμένος ἦεν ἀέθλων
καὶ μετὰ οἷσι φίλοισι· θεοὶ δ' ἐλέαιρον ἅπαντες
νόσφι Ποσειδάωνος· ὁ δ' ἀσπερχὲς μενέαινεν (20)
ἀντιθέῳ Ὀδυσῆϊ πάρος ἣν γαῖαν ἱκέσθαι.

Ομηρικοί Ύμνοι, *Εις Δήμητραν*, 265.
Ὣς φάτ' ὀδυρομένη· τῆς δ' ἄϊε δῖα θεάων. (250)
τῇ δὲ χολωσαμένη καλλιστέφανος Δημήτηρ
παῖδα φίλον, τὸν ἄελπτον ἐνὶ μεγάροισιν ἔτικτε,
χείρεσσ' ἀθανάτῃσιν ἀπὸ ἕο θῆκε πέδον δὲ
ἐξανελοῦσα πυρὸς θυμῷ κοτέσασα μάλ' αἰνῶς,
καί ῥ' ἄμυδις προσέειπεν ἐΰζωνον Μετάνειραν· (255)
Νήϊδες ἄνθρωποι καὶ ἀφράδμονες οὔτ' ἀγαθοῖο
αἶσαν ἐπερχομένου προγνώμεναι οὔτε κακοῖο·
καὶ σὺ γὰρ ἀφραδίῃσι τεῇς μήκιστον ἀάσθης.
ἴστω γὰρ θεῶν ὅρκος ἀμείλικτον Στυγὸς ὕδωρ
ἀθάνατόν κέν τοι καὶ ἀγήραον ἤματα πάντα (260)
παῖδα φίλον ποίησα καὶ ἄφθιτον ὤπασα τιμήν·
νῦν δ' οὐκ ἔσθ' ὡς κεν θάνατον καὶ κῆρας ἀλύξαι.
τιμὴ δ' ἄφθιτος αἰὲν ἐπέσσεται οὕνεκα γούνων
ἡμετέρων ἐπέβη καὶ ἐν ἀγκοίνῃσιν ἴαυσεν.
ὥρῃσιν δ' ἄρα τῷ γε περιπλομένων ἐνιαυτῶν[1] (265)
παῖδες Ἐλευσινίων πόλεμον καὶ φύλοπιν αἰνὴν
αἰὲν ἐν ἀλλήλοισι συνάξουσ' ἤματα πάντα.
εἰμὶ δὲ Δημήτηρ τιμάοχος, ἥ τε μέγιστον
ἀθανάτοις θνητοῖσί τ' ὄνεαρ καὶ χάρμα τέτυκται.

Παυσανίου του Περιηγητού, *Ελλάδος Περιήγησις*, 9. 29, 1, 7.
τοῦ παλσάμου τὸν ὀπὸν ἀφίκηται τοῖς Ἄραψιν ὥρα,
ξύλων δύο ἕκαστος σκυτάλας ἐπὶ τοὺς ἔχεις ἐσφέρει,
κροτοῦντες δὲ τὰ ξύλα ἀπελαύνουσι τοὺς ἔχεις· ἀπο-
κτείνειν δὲ αὐτοὺς οὐκ ἐθέλουσιν ἱεροὺς τῶν παλσά- (5)
μων νομίζοντες. ἢν δὲ καὶ ὑπὸ ἔχεων δηχθῆναί τῳ
συμβῇ, τὸ μὲν τραῦμά ἐστιν ὁποῖον καὶ ὑπὸ σιδήρου,
δεῖμα δὲ ἄπεστι τὸ ἀπὸ τοῦ ἰοῦ· ἅτε γὰρ σιτουμένοις
τοῖς ἔχεσι μύρων τὸ εὐοσμότατον, μετακεράννυταί
σφισιν ἐκ τοῦ θανατώδους ἐς τὸ ἠπιώτερον ὁ ἰός. (10)
9.29.
(1.) ταῦτα μὲν δὴ ἔχοντά ἐστιν οὕτω, θῦσαι δὲ ἐν
Ἑλικῶνι Μούσαις πρώτους καὶ ἐπονομάσαι τὸ ὄρος
ἱερὸν εἶναι Μουσῶν Ἐφιάλτην καὶ Ὦτον λέγουσιν,
οἰκίσαι δὲ αὐτοὺς καὶ Ἄσκρην· καὶ δὴ καὶ Ἡγησίνους
ἐπὶ τῷδε ἐν τῇ Ἀτθίδι ἐποίησεν, (5)
Ἄσκρῃ δ' αὖ παρέλεκτο Ποσειδάων ἐνοσίχθων,
ἣ δή οἱ τέκε παῖδα περιπλομένων ἐνιαυτῶν[1]
Οἴοκλον, ὃς πρῶτος μετ' Ἀλωέος ἔκτισε παίδων
Ἄσκρην, ἥ θ' Ἑλικῶνος ἔχει πόδα πιδακόεντα.

Ψευδο-Απολλοδώρου, *Βιβλιοθήκη*, 1. 53, 5- 1. 54, 9.
(53.) Κανάκη δὲ ἐγέννησεν ἐκ Ποσειδῶνος Ὁπλέα καὶ
Νιρέα καὶ Ἐπωπέα καὶ Ἀλωέα καὶ Τρίοπα. Ἀλωεὺς
μὲν οὖν ἔγημεν Ἰφιμέδειαν τὴν Τρίοπος, ἥτις Ποσει-
δῶνος ἠράσθη, καὶ συνεχῶς φοιτῶσα ἐπὶ τὴν θάλασσαν,
χερσὶν ἀρυομένη τὰ κύματα τοῖς κόλποις ἐνεφόρει. συν- (5)
ελθὼν δὲ αὐτῇ Ποσειδῶν δύο ἐγέννησε παῖδας, Ὦτον
(54.) καὶ Ἐφιάλτην, τοὺς Ἀλωάδας λεγομένους. οὗτοι κατ'
ἐνιαυτὸν ηὔξανον πλάτος μὲν πηχυαῖον μῆκος δὲ ὀρ-
γυιαῖον· ἐννέα δὲ ἐτῶν γενόμενοι, καὶ τὸ μὲν πλάτος

πηχῶν ἔχοντες ἐννέα τὸ δὲ μέγεθος ὀργυιῶν ἐννέα,
πρὸς θεοὺς μάχεσθαι διενοοῦντο, καὶ τὴν μὲν Ὄσσαν (5)
ἐπὶ τὸν Ὄλυμπον ἔθεσαν, ἐπὶ δὲ τὴν Ὄσσαν θέντες τὸ
Πήλιον διὰ τῶν ὀρῶν τούτων ἠπείλουν εἰς οὐρανὸν
ἀναβήσεσθαι, καὶ τὴν μὲν θάλασσαν χώσαντες τοῖς ὄρεσι
ἐκποιήσειν ἔλεγον ἤπειρον, τὴν δὲ γῆν θάλασσαν.[2]
(55.) ἐμνῶντο δὲ Ἐφιάλτης μὲν Ἥραν Ὦτος δὲ Ἄρτεμιν. ἔδη-
σαν δὲ καὶ Ἄρην. τοῦτον μὲν οὖν Ἑρμῆς ἐξέκλεψεν,
ἀνεῖλε δὲ τοὺς Ἀλωάδας ἐν Νάξῳ Ἄρτεμις δι᾽ ἀπάτης·
ἀλλάξασα γὰρ τὴν ἰδέαν εἰς ἔλαφον διὰ μέσων αὐτῶν
ἐπήδησεν, οἱ δὲ βουλόμενοι εὐστοχῆσαι τοῦ θηρίου (5)
ἐφ᾽ ἑαυτοὺς ἠκόντισαν.

26. **Αισχύλου, *Αποσπάσματα (Mette)*, 32, B, 334, 7-8.**
(334.) Athen. Deipnosof. XV 13. 16: (13) ἱστορεῖται δ᾽ (bei Menodotos v. Samos, Τῶν κατὰ τὴν Σάμον ἐνδόξων ἀναγραφή 541 F 1 Jac.) ὑπ᾽ αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν χρόνον τῶν Καρῶν δεισιδαιμονίαι περισχεθέντων ἐπὶ τὸ μαντεῖον τοῦ θεοῦ παραγενομένων εἰς Ὕβλαν καὶ πυνθανομένων περὶ τῶν ἀπηντημένων θεσπίσαι τὸν Ἀπόλλωνα ποινὴν αὐτοὺς ἀποδοῦναι τῇι (5) θεῶι δι᾽ ἑαυτῶν ἑκούσιον καὶ χωρὶς δυσχεροῦς συμφορᾶς, ἣν ἐν τοῖς ἔμ-
προσθεν χρόνοις ἀφώρισεν ὁ Ζεὺς τῶι Προμηθεῖ χάριν τῆς κλοπῆς τοῦ
πυρός, λύσας αὐτὸν ἐκ τῶν χαλεπωτάτων δεσμῶν· καὶ τίσιν ἑκούσιον ἐν
ἀλυπίαι κειμένην δοῦναι θελήσαντος ταύτην ἔχειν ἐπιτάξαι τὸν καθη-
γούμενον τῶν θεῶν· ὅθεν "ουτεκεινου" τὸν δεδηλωμένον στέφανον τῶι (10)
Προμηθεῖ περιγενέσθαι καὶ μετ᾽ οὐ πολὺ τοῖς εὐεργετηθεῖσιν ἀνθρώποις
ὑπ᾽ αὐτοῦ κατὰ τὴν τοῦ πυρὸς δωρεάν .....

Αισχύλου, *Προμηθεύς Δεσμώτης*, 1021-1025.
σκέψαι δ᾽, ἐὰν μὴ τοῖς ἐμοῖς πεισθῆις λόγοις,
οἷός σε χειμὼν καὶ κακῶν τρικυμία (1015)
ἔπεισ᾽ ἄφυκτος. πρῶτα μὲν γὰρ ὀκρίδα
φάραγγα βροντῆι καὶ κεραυνίαι φλογὶ
πατὴρ σπαράξει τήνδε καὶ κρύψει δέμας
τὸ σόν, πετραία δ᾽ ἀγκάλη σε βαστάσει.
μακρὸν δὲ μῆκος ἐκτελευτήσας χρόνου (1020)
ἄψορρον ἥξεις εἰς φάος· Διὸς δέ σοι
πτηνὸς κύων, δαφοινὸς αἰετός, λάβρως
διαρταμήσει σώματος μέγα ῥάκος,
ἄκλητος ἕρπων δαιταλεὺς πανήμερος,
κελαινόχρωτον δ᾽ ἧπαρ ἐκθοινήσεται. (1025)
τοιοῦδε μόχθου τέρμα μή τι προσδόκα
πρὶν ἂν θεῶν τις διάδοχος τῶν σῶν πόνων
φανῆι, θελήσηι τ᾽ εἰς ἀναύγητον μολεῖν
Ἅιδην κνεφαῖά τ᾽ ἀμφὶ Ταρτάρου βάθη.

Ησιόδου, *Έργα και Ημέραι*, 47-58.
ἤδη μὲν γὰρ κλῆρον ἐδασσάμεθ᾽, ἄλλα τε πολλὰ
ἁρπάζων ἐφόρεις μέγα κυδαίνων βασιλῆας
δωροφάγους, οἳ τήνδε δίκην ἐθέλουσι δικάσσαι.
νήπιοι, οὐδὲ ἴσασιν ὅσῳ πλέον ἥμισυ παντὸς (40)
οὐδ᾽ ὅσον ἐν μαλάχῃ τε καὶ ἀσφοδέλῳ μέγ᾽ ὄνειαρ.
Κρύψαντες γὰρ ἔχουσι θεοὶ βίον ἀνθρώποισιν.
ῥηιδίως γάρ κεν καὶ ἐπ᾽ ἤματι ἐργάσσαιο,
ὥστε σε κεἰς ἐνιαυτὸν ἔχειν καὶ ἀεργὸν ἐόντα·
αἶψά κε πηδάλιον μὲν ὑπὲρ καπνοῦ καταθεῖο, (45)
ἔργα βοῶν δ᾽ ἀπόλοιτο καὶ ἡμιόνων ταλαεργῶν.
ἀλλὰ Ζεὺς ἔκρυψε χολωσάμενος φρεσὶ ᾗσιν,
ὅττι μιν ἐξαπάτησε Προμηθεὺς ἀγκυλομήτης·
τοὔνεκ᾽ ἄρ᾽ ἀνθρώποισιν ἐμήσατο κήδεα λυγρά,

κρύψε δὲ πῦρ· τὸ μὲν αὖτις ἐὺς πάις ᾽Ιαπετοῖο (50)
ἔκλεψ᾽ ἀνθρώποισι Διὸς παρὰ μητιόεντος
ἐν κοίλῳ νάρθηκι, λαθὼν Δία τερπικέραυνον.
τὸν δὲ χολωσάμενος προσέφη νεφεληγερέτα Ζεύς·
᾽Ιαπετιονίδη, πάντων πέρι μήδεα εἰδώς,
χαίρεις πῦρ κλέψας καὶ ἐμὰς φρένας ἠπεροπεύσας, (55)
σοί τ᾽ αὐτῷ μέγα πῆμα καὶ ἀνδράσιν ἐσσομένοισιν.
τοῖς δ᾽ ἐγὼ ἀντὶ πυρὸς δώσω κακόν, ᾧ κεν ἅπαντες
τέρπωνται κατὰ θυμὸν ἑὸν κακὸν ἀμφαγαπῶντες.

Ησιόδου, *Θεογονία*, 520-524.
κούρην δ᾽ ᾽Ιαπετὸς καλλίσφυρον ᾽Ωκεανίνην
ἠγάγετο Κλυμένην καὶ ὁμὸν λέχος εἰσανέβαινεν.
ἡ δέ οἱ ῞Ατλαντα κρατερόφρονα γείνατο παῖδα,
τίκτε δ᾽ ὑπερκύδαντα Μενοίτιον ἠδὲ Προμηθέα,
ποικίλον αἰολόμητιν, ἁμαρτίνοόν τ᾽ ᾽Επιμηθέα· (510)
ὃς κακὸν ἐξ ἀρχῆς γένετ᾽ ἀνδράσιν ἀλφηστῆσι·
πρῶτος γάρ ῥα Διὸς πλαστὴν ὑπέδεκτο γυναῖκα
παρθένον. ὑβριστὴν δὲ Μενοίτιον εὐρύοπα Ζεὺς
εἰς ἔρεβος κατέπεμψε βαλὼν ψολόεντι κεραυνῷ
εἵνεκ᾽ ἀτασθαλίης τε καὶ ἠνορέης ὑπερόπλου. (515)
῞Ατλας δ᾽ οὐρανὸν εὐρὺν ἔχει κρατερῆς ὑπ᾽ ἀνάγκης,
πείρασιν ἐν γαίης πρόπαρ᾽ ᾽Εσπερίδων λιγυφώνων
ἑστηώς, κεφαλῇ τε καὶ ἀκαμάτῃσι χέρεσσι·
ταύτην γάρ οἱ μοῖραν ἐδάσσατο μητίετα Ζεύς.
δῆσε δ᾽ ἀλυκτοπέδῃσι Προμηθέα ποικιλόβουλον, (520)
δεσμοῖς ἀργαλέοισι, μέσον διὰ κίον᾽ ἐλάσσας·
καί οἱ ἐπ᾽ αἰετὸν ὦρσε τανύπτερον· αὐτὰρ ὅ γ᾽ ἦπαρ
ἤσθιεν ἀθάνατον, τὸ δ᾽ ἀέξετο ἶσον ἁπάντῃ
νυκτός, ὅσον πρόπαν ἦμαρ ἔδοι τανυσίπτερος ὄρνις.
τὸν μὲν ἄρ᾽ ᾽Αλκμήνης καλλισφύρου ἄλκιμος υἱὸς (525)
῾Ηρακλέης ἔκτεινε, κακὴν δ᾽ ἀπὸ νοῦσον ἄλαλκεν
᾽Ιαπετιονίδῃ καὶ ἐλύσατο δυσφροσυνάων,
οὐκ ἀέκητι Ζηνὸς ᾽Ολυμπίου ὕψι μέδοντος,
ὄφρ᾽ ῾Ηρακλῆος Θηβαγενέος κλέος εἴῃ
πλεῖον ἔτ᾽ ἢ τὸ πάροιθεν ἐπὶ χθόνα πουλυβότειραν. (530)

11η Θεματική Ενότητα:

27. **Διογένους του Λαερτίου, *Βίοι Φιλοσόφων*, 6. 26, 8-9.**
(26.) Πατῶν αὐτοῦ ποτε στρώματα κεκληκότος φίλους παρὰ Διονυσίου, ἔφη, πατῶ τὴν Πλάτωνος κενοσπουδίαν· πρὸς ὃν ὁ Πλάτων, ὅσον, ὦ Διόγενες, τοῦ τύφου διαφαίνεις, δοκῶν μὴ τετυφῶσθαι.οἱ δέ φασι τὸν Διογένην εἰπεῖν, πατῶ τὸν (5) Πλάτωνος τῦφον· τὸν δὲ φάναι, ἑτέρῳ γε τύφῳ, Διόγενες· Σωτίων δ᾽ ἐν τῷ τετάρτῳ φησὶ πρὸς αὐτὸν εἰπεῖν τοῦτο τὸν Πλάτωνα τὸν κύνα. Διογένης οἶνόν ποτ᾽ ᾔτησεν αὐτόν, τότε δὲ καὶ ἰσχάδας. ὁ δὲ κεράμιον ὅλον ἔπεμψεν αὐτῷ· καὶ ὅς, σύ, φησίν, ἂν ἐρωτηθῇς δύο καὶ δύο πόσα ἐστίν, Εἴκοσιν ἀποκρινῇ; (10) οὕτως οὔτε πρὸς τὰ αἰτούμενα δίδως οὔτε πρὸς τὰ ἐρωτώμεν᾽ ἀποκρίνῃ.ἔσκωψε δὴ ὡς ἀπεραντολόγον.

Λουκιανού, *Πως δει ιστορίαν συγγράφειν*, 3. 8-15.
(3.) Ταῦτα τοίνυν, ὦ φιλότης, ὁρῶντα καὶ ἀκούοντά με τὸ τοῦ Σινωπέως ἐκεῖνο εἰσῆλθεν· ὁπότε γὰρ ὁ Φίλιππος ἐλέγετο ἤδη ἐπελαύνειν, οἱ Κορίνθιοι πάντες ἐταράττοντο καὶ ἐν ἔργῳ ἦσαν, ὁ μὲν ὅπλα ἐπισκευάζων, ὁ δὲ λίθους παραφέρων, ὁ δὲ (5) ὑποικοδομῶν τοῦ τείχους, ὁ δὲ ἔπαλξιν ὑποστηρίζων, ὁ δὲ ἄλλος ἄλλο τι τῶν χρησίμων ὑπουργῶν.

ὁ δὴ Διογένης ὁρῶν ταῦτα, ἐπεὶ μηδὲν εἶχεν ὅ τι
καὶ πράττοι -οὐδεὶς γὰρ αὐτῷ ἐς οὐδὲν ἐχρῆτο-
διαζωσάμενος τὸ τριβώνιον σπουδῇ μάλα καὶ (10)
αὐτὸς ἐκύλιε τὸν πίθον, ἐν ᾧ ἐτύγχανεν οἰκῶν,
ἄνω καὶ κάτω τοῦ Κρανείου. καί τινος τῶν
συνήθων ἐρομένου, Τί ταῦτα ποιεῖς, ὦ Διόγενες;
Κυλίω, ἔφη, κἀγὼ τὸν πίθον, ὡς μὴ μόνος ἀργεῖν
δοκοίην ἐν τοσούτοις ἐργαζομένοις. (15)
(4.) Καὐτὸς οὖν, ὦ Φίλων, ὡς μὴ μόνος ἄφωνος
εἴην ἐν οὕτω πολυφώνῳ τῷ καιρῷ μηδ' ὥσπερ
κωμικὸν δορυφόρημα κεχηνὼς σιωπῇ παραφε-
ροίμην, καλῶς ἔχειν ὑπέλαβον ὡς δυνατόν μοι
κυλῖσαι τὸν πίθον, οὐχ ὥστε ἱστορίαν συγ- (5)
γράφειν οὐδὲ πράξεις αὐτὰς διεξιέναι᾽οὐχ οὕτως
μεγαλότολμος ἐγώ, μηδὲ τοῦτο δείσῃς περὶ ἐμοῦ.
οἶδα γάρ, ἡλίκος ὁ κίνδυνος, εἰ κατὰ τῶν πετρῶν
κυλίοι τις, καὶ μάλιστα οἷον τοὐμὸν τοῦτο πιθάκ-
νιον οὐδὲ πάνυ καρτερῶς κεκεραμευμένον. δεήσει (10)
γὰρ αὐτίκα μάλα πρὸς μικρόν τι λιθίδιον προσ-
πταίσαντα συλλέγειν τὰ ὄστρακα.

Διογένους του Λαερτίου, *Βίοι Φιλοσόφων*, 6. 105, 3-6.
(105.) Ἀρέσκει δ' αὐτοῖς καὶ λιτῶς βιοῦν, αὐτάρκεσι χρωμένοις σιτίοις
καὶ τρίβωσι μόνοις, πλούτου καὶ δόξης καὶ εὐγενείας κατα-
φρονοῦσιν. ἔνιοι γοῦν καὶ βοτάναις καὶ παντάπασιν ὕδατι χρῶνται
ψυχρῷ σκέπαις τε ταῖς τυχούσαις καὶ πίθοις, καθάπερ Διογένης,
ὃς ἔφασκε θεῶν μὲν ἴδιον εἶναι μηδενὸς δεῖσθαι, τῶν δὲ θεοῖς (5)
ὁμοίων τὸ ὀλίγων χρῄζειν.

28. **Ψευδο-Απολλοδώρου, *Βιβλιοθήκη (επιτομή από τους κώδικες Vat. 950 + Sabbaitico 366)*, 3. 2a, 1-16.**
(1.)3. Αὔθις δὲ Ἑλένην Ἀλέξανδρος ἁρπάζει, ὡς τινες
λέγουσι κατὰ βούλησιν Διός, ἵνα Εὐρώπης καὶ Ἀσίας εἰς
πόλεμον ἐλθούσης ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ ἔνδοξος γένηται, ἢ
καθάπερ εἶπον ἄλλοι ὅπως τὸ τῶν ἡμιθέων γένος ἀρθῇ.
(2a.) Ὅτι μῆλον περὶ
κάλλους Ἔρις ἐμβάλλει
Ἥρᾳ καὶ Ἀθηνᾷ καὶ Ἀφρο-
δίτῃ, καὶ κελεύει Ζεὺς Ἑρ-
μῆν εἰς Ἴδην πρὸς Ἀλέξ- (5)
ανδρον ἄγειν, ἵνα ὑπ'
ἐκείνου διακριθῶσιν. αἱ
δὲ ἐπαγγέλλονται δῶρα
δώσειν Ἀλεξάνδρῳ, Ἥρα
μὲν πασῶν προκριθεῖσα (10)
βασιλείαν πάντων, Ἀθηνᾶς
δὲ πολέμου νίκην, Ἀφρο-
δίτη δὲ γάμον Ἑλένης. ὁ
δὲ Ἀφροδίτην προκρίνει
καὶ πηξαμένου Φερέκλου (15)
νῆας εἰς Σπάρτην ἐκπλέει.

12η Θεματική Ενότητα:

29. **Διοσκουρίδου του Πεδανίου, *Περί ὕλης ιατρικής*, 1.103, 3, 9-10.**
(1.) ἄγνος ἢ λύγος θάμνος ἐστὶ δενδρώδης, παρὰ ποτα- 1
μοῖς τραχέσι τε τόποις καὶ χαράδραις φυόμενος, ῥάβδους ἔχων
δυσθραύστους, φύλλα δὲ ὡσπερεὶ ἐλαίας, ἀπαλώτερα δέ. τὸ δ'
ἄνθος ἡ μέν τις λευκὸν σὺν τῷ ὑποπορφυρίζοντι ἡ δὲ πορφυ-
ροῦν φέρει, σπέρμα δὲ ὡς πέπερι. (5)

δύναμιν δὲ ἔχει θερμαντικήν, μαλακτικήν. ὁ δὲ καρπὸς αὐ-
τῆς πινόμενος βοηθεῖ θηριοδήκτοις, σπληνικοῖς, ὑδρωπικοῖς.
(2.) κατασπᾷ δὲ καὶ γάλα, καὶ ἔμμηνα ἄγει πινόμενος ὅσον δραχμῆς
μιᾶς πλῆθος σὺν οἴνῳ, ἐκλύει δὲ καὶ γονήν, ἅπτεται δὲ καὶ
κεφαλῆς κάρον ἐπιφέρων. τὸ δὲ ἀφέψημα αὐτῆς τῆς πόας καὶ
τοῦ καρποῦ εἰς ἐγκαθίσματα ταῖς περὶ ὑστέραν διαθέσεσι καὶ
φλεγμοναῖς ἀρήγει. ποθὲν δὲ μετὰ γλήχωνος καὶ ὑποθυμιαθὲν (5)
τὸ σπέρμα καὶ προστεθὲν κάθαρσιν κινεῖ, λύει δὲ καὶ κεφαλ-
αλγίας καταπλασσόμενον, καὶ ἐπὶ ληθαργικῶν τε καὶ φρενι-
(3.) τικῶν ἐμβρέχεται σὺν ὄξει καὶ ἐλαίῳ. καὶ τὰ φύλλα <δὲ> ὑπο-
θυμιώμενά τε καὶ ὑποστρωννύμενα θηρία διώκει, καὶ κατα-
πλαττόμενα ἐπὶ τῶν θηριοδήκτων βοηθεῖ, σκληρίας τε διδύμων
μετὰ βουτύρου καὶ φύλλων ἀμπέλου μαλάττει, ῥαγάδας τε τὰς
ἐν δακτυλίῳ σὺν ὕδατι ἐπιπλασθὲν τὸ σπέρμα πραύνει, σὺν δὲ (5)
τοῖς φύλλοις στρέμματά τε καὶ τραύματα ἰᾶται. δοκεῖ δὲ καὶ
κωλυτήριον εἶναι ἐν ὁδοιπορίαις παρατριμμάτων, εἴ τις ῥάβδον
αὐτῆς παρὰ χεῖρα κρατοίη.
ὠνόμασται δὲ ἄγνος διὰ τὸ τὰς ἐν τοῖς Θεσμοφορίοις
ἁγνευούσας γυναῖκας εἰς ὑπόστρωμα χρῆσθαι αὐτῇ·[1] λύγος δὲ (10)
διὰ τὸ περὶ τὰς ῥάβδους αὐτῆς εὔτονον.

Αρχιγένους, ***Αποσπάσματα Άγνωστα*****, 72, 22-23.**
ἡ κοίτη δὲ μὴ πάνυ ἁπαλὴ ἔστω, μάλιστα ἐπὶ τῶν ἀνὰ σάρκα ὑδέρων, ὑποστροννύσθω δὲ καλάμων
φύλλα καὶ αἱ ξηραίνουσαι βοτάναι, οἷον ἄγνος,[1] γλήχων, καλαμίνθη καὶ τὰ ὅμοια·
θαυμαστὸν γὰρ ὅπως ἐξικμάζοι κατὰ τοὺς ὕπνους, ὥστε ἤδη τινὲς καὶ σωροῖς τοῖς
ἀπὸ σίτου ἐγκρυφθέντες ἀνέστησαν μετὰ τὸν ὕπνον ἐσταφιδωμένοι. καὶ τὰ ἐπιβόλαια (25)
δὲ τραχύτερα ἔστω, εὔκρατος δὲ πρὸς τὴν ὥραν τοῦ ἔτους καὶ ὁ οἶκος.

Βασιλείου Καισαρείας, ***Επιστολαί*****, 42. 5, 13-15.**
(5.) Τίς οὖν ὠφέλεια ἐμοὶ ἢ δηλονότι τῆς ψυχῆς ἡ βλάβη;
Διὰ τοῦτο οὖν ἐγὼ μεταναστεύω ἐπὶ τὰ ὄρη ὡς στρουθίον.
Ὡς στρουθίον γὰρ ἐρρύσθην ἐκ τῆς παγίδος τῶν θηρευ-
όντων. Καὶ γὰρ ἐν ταύτῃ τῇ ἐρήμῳ διάγω, ὦ κακὴ ἔννοια,
ἐν ᾗ ὁ Κύριος διέτριβεν. Ἐνταῦθα ἡ δρῦς ἡ Μαμβρή, (5)
ἐνταῦθα ἡ οὐρανοφόρος κλίμαξ καὶ αἱ τῶν ἀγγέλων
παρεμβολαὶ αἱ τῷ Ἰακὼβ ὀφθεῖσαι, ἐνταῦθα ἡ ἔρημος
ἐν ᾗ ὁ λαὸς ἁγνισθεὶς ἐνομοθετήθη καὶ οὕτως εἰς τὴν
γῆν τῆς ἐπαγγελίας εἰσελθὼν εἶδε Θεόν. Ἐνταῦθα τὸ
ὄρος τὸ Καρμήλιον ἐν ᾧ Ἠλίας αὐλιζόμενος τῷ Θεῷ (10)
εὐηρέστησεν. Ἐνταῦθα τὸ πεδίον ἐν ᾧ ἀναχωρήσας
Ἔσδρας πάσας τὰς θεοπνεύστους βίβλους προστάγματι
Θεοῦ ἐξηρεύξατο. Ἐνταῦθα ἡ ἔρημος ἐν ᾗ ὁ μακά-
ριος Ἰωάννης ἀκριδοφαγῶν μετάνοιαν τοῖς ἀνθρώποις
ἐκήρυξεν[3]. Ἐνταῦθα τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν εἰς ὃ ὁ Χριστὸς (15)
ἀνερχόμενος προσηύχετο ἡμᾶς διδάσκων προσεύχεσθαι.
Ἐνταῦθα ὁ Χριστὸς ὁ τῆς ἐρήμου φίλος. Φησὶ γάρ·]Ὅπου
εἰσὶ δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι
ἐν μέσῳ αὐτῶν.ῆ Ἐνταῦθα ἡ στενὴ καὶ τεθλιμμένη ὁδὸς
ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωήν. Ἐνταῦθα διδάσκαλοι καὶ προφῆ- (20)
ται, οἱ ἐν ἐρημίαις πλανώμενοι καὶ ὄρεσι καὶ σπηλαίοις
καὶ ταῖς ὀπαῖς τῆς γῆς. Ἐνταῦθα ἀπόστολοι καὶ εὐαγγε-
λισταὶ καὶ ὁ τῶν μοναχῶν ἐρημοπολίτης βίος.

Ιωάννου του Χρυσοστόμου, ***Εκλογαί (1-48) από διαφόρων λόγων*****, 63. 760, 16-17.**
(760.) ταῦτα ὁμοῦ συλλαβὼν ἔχει μεθ' ὑπερβολῆς; Οὐδὲ
γὰρ υἱὸν κατέθυσεν οὗτος, ἀλλ' ἑαυτὸν μυριάκις κατ-
έλυσε· καὶ οὐδὲ τῶν οἰκείων ὅρων ἠλαύνετο μόνον,
ἀλλὰ καὶ γῆν καὶ θάλατταν, καὶ Ἑλλάδα καὶ βάρ-

βαρον, καὶ πᾶσαν ἁπαξαπλῶς ὅσην ἥλιος ἐφορᾷ γῆν, (5)
ὥσπερ τις ὑπόπτερος περιῆλθε, συρόμενος, τυπτό-
μενος. λιθαζόμενος, καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀπο-
θνήσκων· οὐδὲ δὶς ἑπτὰ ἔτη ἐδούλευσε συγκαιόμενος
τῷ καύματι τῆς ἡμέρας καὶ τῷ παγετῷ τῆς νυκτὸς,
ἀλλὰ τὸν ἅπαντα βίον ἐν λιμῷ καὶ γυμνότητι καὶ (10)
ἁλύσεσι καὶ δεσμωτηρίοις καὶ ἐπιβουλαῖς καὶ κινδύ-
νοις διατελῶν. Ἐπιείκειαν δὲ καὶ πραότητα τίς μὲν
μᾶλλον, τίς δὲ ἴσον· τῆς Παύλου ψυχῆς ἀμφότερα
ταῦτα κατώρθωσεν; Εἰ δὲ τὸν ζῆλον ἴδοις αὐτοῦ, το-
σοῦτον ὄψει κρατοῦντα τοῦ Ἠλίου, ὅσον ἐκεῖνος τῶν (15)
ἄλλων προφητῶν περιῆν. Ἀλλ' ὁ Ἰωάννης ἀκρίδας
ἤσθιε καὶ μέλι ἄγριον[3]· ἀλλ' οὗτος ἐν μέσῃ τῇ οἰκου-
μένῃ καθάπερ ἐκεῖνος ἐν τῇ ἐρήμῳ διέτριβεν, ἀκρί-
δας μὲν καὶ μέλι ἄγριον οὐ σιτούμενος, πολὺ δὲ εὐ-
τελεστέραν ταύτης παρατιθέμενος τράπεζαν, καὶ οὐδὲ (20)
τῆς ἀναγκαίας εὐπορῶν τροφῆς διὰ τὴν ὑπὲρ τοῦ κηρύ-
γματος σπουδήν. Λείπεται πρὸς τοὺς ἀγγέλους αὐτὸν
ἐξισῶσαι λοιπόν. Καὶ μηδεὶς τόλμαν καταγινωσκέτω
τοῦ λόγου· εἰ γὰρ τὸν Ἰωάννην ἄγγελον ἐκάλεσεν ἡ
Γραφὴ, τί θαυμαστὸν εἰ τὸν ἁπάντων ἀμείνω ταῖς (25)
δυνάμεσι παραβάλωμεν ἐκείναις; Καὶ γὰρ τί ποτέ
ἐστιν ἄνθρωπος, καὶ ὅση τῆς φύσεως τῆς ἡμετέρας
ἡ εὐγένεια, καὶ ὅσης ἐστὶ δεκτικὸν ἀρετῆς τουτὶ τὸ
ζῶον, ἔδειξε μάλιστα πάντων ἀνθρώπων Παῦλος·

Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Εκλογαί (1-48) από διαφόρων λόγων*, 63. 762, 14-16.
Οὕτω καὶ ἡ
(762.) δύναμις τῶν δικαίων οὐκ ἐν τῇ ποσότητι τοῦ ἀριθμοῦ,
ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ Πνεύματος χάριτι τὴν ἰσχὺν ἔχει· καὶ
ὅπως, ἄκουε. Δώδεκα ἦσαν οἱ ἀπόστολοι· εἶδες πῶς
μικρὰ ἡ ζύμη; ὅλη ἡ οἰκουμένη ἐν ἀπιστίᾳ ἦν· εἶδες
πόσον τὸ φύραμα; ἀλλ' ἐκεῖνοι οἱ δώδεκα πᾶσαν τὴν (5)
οἰκουμένην εἰς ἑαυτοὺς ἐπέστρεψαν. Καὶ γὰρ καὶ ἡ
ζύμη καὶ τὸ φύραμα τῆς αὐτῆς φύσεως, ἀλλ' οὐ τῆς
αὐτῆς ποιότητος. Εἰ δὲ βούλει καὶ ἑτέρωθεν γνῶναι
ὅσον δύναται πλέον παρ' ῥησία δικαίου δυναστείας τυ-
ραννικῆς, τοῦ Ἰωάννου ἄκουσον λέγοντος τῷ Ἡρῴδῃ· (10)
Οὐκ ἔξεστί σοι ἔχειν τὴν τοῦ ἀδελφοῦ σου γυ-
ναῖκα. Ὁ Ἡρῴδης, βασιλεὺς, δορυφόρους ἔχων,
πλοῦτον περιβεβλημένος, δυναστεύων δυναστείαν βα-
σιλικήν· ὁ Ἰωάννης, πτωχὸς, ἀνέστιος, ἄπολις, ἀκτή-
μων, ἄσιτος, ἀκρίδας ἐκ βοτανῶν ἐσθίων καὶ μέλι (15)
ἄγριον[3]. Ἀλλ' οὗτος ὁ πτωχὸς, ὁ ἐν ταῖς ἐρήμοις
πορευόμενος, τῷ τῶν πολυάνδρων ἄρχοντι πόλεων ἐξ
αὐθεντίας προστάττει, Οὐκ ἔξεστί σοι. Βλέπεις πῶς
κατὰ φύσιν τῇ ἀρετῇ τὸ ἄρχειν τῆς κακίας; Ἀλλ'
ὑπὲρ τούτων ἐμβάλλεται εἰς δεσμωτήριον ὁ δίκαιος· (20)
γίνεται τὸ πικρὸν ἐκεῖνο συμπόσιον, καὶ εἴσεισιν
ὀρχούμενον τὸ κοράσιον ἐν μέσῳ τοῦ συμποσίου, καὶ
ἀρέσκει τῷ Ἡρῴδῃ καὶ τοῖς συνανακειμένοις, ὥστε
τὸν Ἡρῴδην ὀμόσαι, Αἴτησαι ὃ θέλεις, καὶ δώσω
σοι, ἕως ἡμίσους τῆς βασιλείας μου. Βλέπεις ποῦ (25)
τὴν βασιλείαν ἀπέρ' ῥιψεν; Ὃ ἐὰν αἰτήσῃς, δώσω
σοι, καὶ ἕως ἡμίσους τῆς βασιλείας μου. Ἄθλιε
καὶ ταλαίπωρε, οὕτω προδιεφθάρης τῆς διανοίας
τοὺς ὀφθαλμούς; τοσούτου κρίνεις τὴν βασιλείαν
ἀξίαν;

Διονυσίου *Αλικαρνασσέως, Ρωμαϊκή Αρχαιολογία*, 5. 9, 3, 13- 5. 10, 1, 4.

συνταραχθῆναι κίνδυνος ὅλην τὴν πόλιν, ἐὰν ἅπαντας ἐπιχειρῶσι θανάτῳ ζημιοῦν τοὺς δόξαντάς τι συμπράττειν τοῖς φυγάσιν ὑπὲρ τῆς καθόδου· πολλοὺς γὰρ (5) εἶναι καὶ οὐκ ἀσήμων οἰκιῶν ἐνίους. ὡς δ' οὐκ ἔπειθε, τελευτῶν ἠξίου μὴ θάνατον, ἀλλὰ μετρίαν κατ' αὐτῶν ὁρίσαι κόλασιν, ἄτοπον εἶναι λέγων τοὺς μὲν τυράννους φυγαῖς ἐζημιῶσθαι, τοὺς δὲ τῶν τυράννων φίλους θανάτῳ. ἀντιλέγοντος δὲ καὶ πρὸς τὴν ἐπιείκειαν (10) τῆς κολάσεως τοῦ ἀνδρὸς καὶ οὐδ' εἰς ἑτέρους ἀναβαλέσθαι χρόνους τὰς κρίσεις τῶν ἐν ταῖς αἰτίαις βουλομένου· τελευταία γὰρ αὕτη τοῦ συνάρχοντος δέησις ἦν· ἀλλ' αὐθημερὸν ἀποκτενεῖν ἅπαντας ἀπειλοῦντος καὶ διομνυμένου, ἀδημονῶν ὁ Κολλατῖνος ἐπὶ τῷ μη- (15) δενὸς ὢν ἠξίου τυγχάνειν, Τοιγαροῦν, ἔφησεν, ἐπεὶ σκαιὸς εἶ καὶ πικρὸς ἐγὼ τὰ μειράκια ἀφαιροῦμαι τῆς αὐτῆς ἐξουσίας ἧς σὺ κύριος ὤν. καὶ ὁ Βροῦτος ἐκπικρανθείς[4], Οὐκ ἐμοῦ γ', ἔφη, ζῶντος, ὦ Κολλατῖνε, τοὺς προδότας τῆς πατρίδος ἰσχύσεις ἐξελέσθαι· ἀλλὰ (20) καὶ σὺ δώσεις δίκας ἃς προσῆκεν οὐκ εἰς μακράν.

5.10.

(1.) Ταῦτ' εἰπὼν καὶ φυλακὴν τοῖς μειρακίοις ἐπιστήσας ἐκάλει τὸν δῆμον εἰς ἐκκλησίαν. πληρωθείσης δὲ τῆς ἀγορᾶς ὄχλου· περιβόητον γὰρ ἀνὰ τὴν πόλιν ὅλην τὸ περὶ τοὺς παῖδας αὐτοῦ πάθος ἐγεγόνει [4]· προελθών τε καὶ τοὺς ἐντιμοτάτους τῶν ἐν τῷ συνεδρίῳ (5)
(2.) παραστησάμενος ἔλεξε τοιάδε· Ἐβουλόμην μὲν ἄν, ὦ [ἄνδρες] πολῖται, Κολλατῖνον τουτονὶ τὸν συνάρχοντα περὶ πάντων μοι ταὐτὰ φρονεῖν καὶ μὴ τῷ λόγῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἔργοις μισεῖν τοὺς τυράννους καὶ πολεμεῖν· ἐπεὶ δὲ τἀναντία φρονῶν γέγονέ μοι (5) καταφανὴς καὶ ἔστιν οὐ μόνον τῇ φύσει Ταρκυνίων συγγενής, ἀλλὰ καὶ τῇ προαιρέσει, διαλλαγάς τε πράττων πρὸς αὐτοὺς καὶ ἀντὶ τῶν κοινῇ συμφερόντων τὸ ἑαυτοῦ σκοπῶν λυσιτελές, αὐτός τε κωλύειν αὐτὸν παρεσκεύασμαι πράττειν ἃ κατὰ νοῦν ἔχει πονηρὰ ὄντα, καὶ ὑμᾶς ἐπὶ τούτῳ παρεκάλεσα· φράσω δ' ὑμῖν (10) πρῶτον ⟨μὲν⟩, ἐν οἷς ἐγένετο κινδύνοις τὰ πράγματα τῆς πόλεως, ἔπειτα πῶς αὐτοῖς ἑκάτερος ἡμῶν κέχρηται.
(3.) τῶν πολιτῶν τινες συνελθόντες εἰς τὴν Ἀκυλλίων οἰκίαν τῶν ἐκ τῆς Κολλατίνου γεγονότων ἀδελφῆς, ἐν οἷς ἦσαν οἵ τ' ἐμοὶ παῖδες ἀμφότεροι καὶ οἱ τῆς γυναικὸς ἀδελφοὶ τῆς ἐμῆς καὶ ἄλλοι τινὲς ἅμα τούτοις οὐκ ἀφανεῖς, συνθήκας ἐποιήσαντο πρὸς ἀλλήλους καὶ συν- (5) ώμοσαν ἀποκτείναντες ἐμὲ καταγαγεῖν Ταρκύνιον ἐπὶ τὴν ἀρχήν· ἐπιστολάς τε περὶ τούτων γράψαντες αὐτογράφους καὶ ταῖς ἑαυτῶν σφραγῖσι κατασημηνάμενοι
(4.) πέμπειν πρὸς τοὺς φυγάδας ἔμελλον. ταῦθ' ἡμῖν θεῶν τινος εὐνοίᾳ καταφανῆ γέγονεν ὑπὸ τοῦδε μηνυθέντα τοῦ ἀνδρός· ἔστι δ' Ἀκυλλίων δοῦλος, παρ' οἷς καταγόμενοι τῇ παρελθούσῃ νυκτὶ τὰς ἐπιστολὰς ἔγραψαν· καὶ τῶν γραμμάτων γεγόναμεν αὐτῶν ἐγκρατεῖς. Τῖτον (5) μὲν οὖν ἐγὼ καὶ Τιβέριον τοὺς ἐμοὺς παῖδας τετιμώρημαι· καὶ οὐδὲν καταλέλυται διὰ τὴν ἐμὴν ἐπιείκειαν οὔτε νόμος οὔθ' ὅρκος· Ἀκυλλίους δὲ Κολλατῖνος ἀφαιρεῖταί μου καί φησιν οὐκ ἐάσειν ὅμοια τοῖς ἐμοῖς
(5.) παισὶ βουλεύσαντας τῶν ὁμοίων ἐκείνοις τυχεῖν.

Πλουτάρχου, *Πύρρος*, 21. 14, 3- 21. 15, 1.

Ἐκ τούτου μάχης ἄλλης τῶν πραγμάτων αὐτῷ δεομέ- (1)
νων, ἀναλαβὼν τὴν στρατιὰν ἐχώρει, καὶ περὶ Ἄσκλον
πόλιν τοῖς Ῥωμαίοις συνάψας καὶ βιαζόμενος πρὸς χω-
ρία δύσιππα καὶ ποταμὸν ἰλυώδη καὶ τραχύν, ἔφοδον
τῶν θηρίων οὐ λαβόντων, ὥστε προσμεῖξαι τῇ φάλαγγι, (5)
τραυμάτων πολλῶν γενομένων καὶ νεκρῶν πεσόντων,
τότε μὲν διεκρίθη μέχρι νυκτὸς ἀγωνισάμενος. τῇ δ' ὑστε- (1)
ραίᾳ στρατηγῶν δι' ὁμαλοῦ τὴν μάχην θέσθαι καὶ τοὺς
ἐλέφαντας ἐν τοῖς ὅπλοις γενέσθαι τῶν πολεμίων, προ-
έλαβε τὰς δυσχωρίας φυλακῇ, καὶ πολλὰ καταμείξας
ἀκοντίσματα καὶ τοξεύματα τοῖς θηρίοις, ἐπῆγε μετὰ (5)
ῥώμης καὶ βίας πυκνὴν καὶ συντεταγμένην τὴν δύναμιν.
οἱ δὲ Ῥωμαῖοι τὰς διακλίσεις καὶ τὰς ἀντιπαραγωγὰς τὰς (1)
πρότερον οὐκ ἔχοντες, ἐξ ἐπιπέδου συνεφέροντο κατὰ
στόμα· καὶ σπεύδοντες ὥσασθαι τοὺς ὁπλίτας πρὶν ἐπι- (1)
βῆναι τὰ θηρία, δεινοὺς περὶ τὰς σαρίσας τῶν ξιφῶν ἀγῶ-
νας εἶχον, ἀφειδοῦντες ἑαυτῶν καὶ ‹πρὸς› τὸ τρῶσαι καὶ
καταβαλεῖν ὁρῶντες, τὸ δὲ παθεῖν εἰς οὐδὲν τιθέμενοι.
χρόνῳ δὲ πολλῷ λέγεται μὲν ἀρχὴ τροπῆς κατ' αὐτὸν (1)
γενέσθαι τὸν Πύρρον, ἐπερείσαντα τοῖς ἀντιτεταγμένοις,
τὸ δὲ πλεῖστον ἀλκῇ καὶ βίᾳ τῶν ἐλεφάντων κατειργά-
σατο, χρήσασθαι τῇ ἀρετῇ πρὸς τὴν μάχην τῶν Ῥωμαίων
μὴ δυναμένων, ἀλλ' οἷον ἐφόδῳ κύματος ἢ σεισμοῦ (5)
κατερείποντος οἰομένων δεῖν ἐξίστασθαι, μηδ' ὑπομένειν
ἀπράκτους ἀποθνήσκειν, ἐν τῷ μηδὲν ὠφελεῖν πάντα πά-
(12.) σχοντας τὰ χαλεπώτατα. τῆς δὲ φυγῆς οὐ μακρᾶς εἰς τὸ
στρατόπεδον γενομένης, ἑξακισχιλίους ἀποθανεῖν φησι
τῶν Ῥωμαίων Ἱερώνυμος (FGrH 154 F 12), τῶν δὲ περὶ
Πύρρον ἐν τοῖς βασιλικοῖς ὑπομνήμασιν (FGrH 229 F 2)
ἀνενεχθῆναι τρισχιλίους πεντακοσίους καὶ πέντε τεθνη- (5)
(13.) κότας. ὁ μέντοι Διονύσιος (20, 1—3) οὔτε δύο περὶ
Ἄσκλον μάχας οὔθ' ὁμολογουμένην ἦτταν ἱστορεῖ γενέσθαι
Ῥωμαίων, ἅπαξ δὲ μέχρι δυσμῶν ἡλίου μαχεσαμένους
μόλις ἀπαλλαγῆναι, τοῦ Πύρρου τρωθέντος ὑσσῷ τὸν
βραχίονα καὶ τὴν ἀποσκευὴν ἅμα Δαυνίων διαρπασάντων, (5)
ἀποθανεῖν δὲ καὶ Πύρρου καὶ Ῥωμαίων ἄνδρας ὑπὲρ
(14.) μυρίους πεντακισχιλίους ἑκατέρων. διελύθησαν δ' ἀμ-
φότεροι· καὶ λέγεται τὸν Πύρρον εἰπεῖν πρός τινα τῶν
συνηδομένων αὐτῷ· "ἂν ἔτι μίαν μάχην Ῥωμαίους νική-
(15.) σωμεν, ἀπολούμεθα παντελῶς."[5] 2 πολὺ μὲν γὰρ ἀπωλώ-
λει μέρος ἧς ἄγων ἦκε δυνάμεως, φίλοι δὲ καὶ στρατη-
γοὶ πλὴν ὀλίγων ἅπαντες, μεταπέμπεσθαι δ' οὐκ ἦσαν
ἕτεροι, καὶ τοὺς αὐτόθι συμμάχους ἀμβλυτέρους ἑώρα,
τοῖς δὲ Ῥωμαίοις ὥσπερ ἐκ πηγῆς οἴκοθεν ἐπιρρεούσης (5)
ἀναπληρούμενον εὐπόρως καὶ ταχὺ τὸ στρατόπεδον, καὶ
ταῖς ἥτταις οὐκ ἀποβάλλοντας τὸ θαρρεῖν, ἀλλὰ καὶ ῥώ-
μην καὶ φιλονικίαν ὑπ' ὀργῆς ἐπὶ τὸν πόλεμον προσ-
λαμβάνοντας.

13η Θεματική Ενότητα:

30. Ορατίου, *Επωδοί*, 6. 5-6.

Quid inmerentis hospites vexas, canis
ignavos adversum lupos?
quin huc inanis, si potes, vertis minas

et me remorsurum petis?
nam qualis aut Molossus aut fulvos Lacon,
amica vis pastoribus,
agam per altas aure sublata nivis
quaecumque praecedet fera;
tu, cum timenda voce complesti nemus,
proiectum odoraris cibum.
cave, cave, namque in malos asperrimus
parata tollo cornua,
qualis Lycambae spretus infido gener
aut acer hostis Bupalo.
an si quis atro dente me petiverit,
inultus ut flebo puer?

14η Θεματική Ενότητα:

31. **Πλουτάρχου, *Περί δεισιδαιμονίας*, 167, A, 1-3.**
Τί δεῖ μακρὰ λέγειν; πέρας ἐστὶ τοῦ βίου πᾶσιν ἀνθρώποις ὁ θάνατος, τῆς δὲ δεισιδαιμονίας οὐδ᾽ οὗτος, ἀλλ᾽ ὑπερβάλλει τοὺς ὅρους (5) ἐπέκεινα τοῦ ζῆν, μακρότερον τοῦ βίου ποιοῦσα τὸν φόβον καὶ συνάπτουσα τῷ θανάτῳ κακῶν ἐπίνοιαν ἀθανάτων, καὶ ὅτε παύεται πραγμάτων, 167.
(A.) ἄρχεσθαι δοκοῦσα μὴ παυομένων. ῎Αιδου τινὲς ἀνοίγονται πύλαι βαθεῖαι, καὶ **ποταμοὶ πυρὸς ὁμοῦ καὶ Στυγὸς ἀπορρῶγες ἀνακεράννυνται**[1], καὶ σκότος ἐμπίπλαται πολυφαντάστων εἰδώλων τινῶν χαλεπὰς μὲν ὄψεις οἰκτρὰς δὲ φωνὰς ἐπιφερόντων, (5) δικασταὶ δὲ καὶ κολασταὶ καὶ χάσματα καὶ μυχοὶ μυρίων κακῶν γέμοντες. οὕτως ἡ κακοδαίμων δεισιδαιμονία τῇ περιττῇ πρὸς ἅπαν τὸ δοκοῦν δεινὸν εὐλαβείᾳ λανθάνει ἑαυτὴν ὑποβάλλουσα παντοίοις δεινοῖς. (10)

Πλάτωνος, *Φαίδων*, 113, a, 4- 113, c, 2.
τρίτος δὲ ποταμὸς τούτων κατὰ μέσον ἐκβάλλει, καὶ ἐγγὺς τῆς ἐκβολῆς ἐκπίπτει εἰς τόπον (5) μέγαν πυρὶ πολλῷ καόμενον, καὶ λίμνην ποιεῖ μείζω τῆς παρ᾽ ἡμῖν θαλάττης, ζέουσαν ὕδατος καὶ πηλοῦ· ἐντεῦθεν δὲ (b.) χωρεῖ κύκλῳ θολερὸς καὶ πηλώδης, περιελιττόμενος δὲ τῇ γῇ ἄλλοσέ τε ἀφικνεῖται καὶ παρ᾽ ἔσχατα τῆς ᾽Αχερουσιάδος λίμνης, οὐ συμμειγνύμενος τῷ ὕδατι· περιελιχθεὶς δὲ πολλάκις ὑπὸ γῆς ἐμβάλλει κατωτέρω τοῦ Ταρτάρου· οὗτος δ᾽ ἐστὶν ὃν ἐπονομάζουσιν Πυριφλεγέθοντα, οὗ καὶ οἱ ῥύακες ἀπο- (5) σπάσματα ἀναφυσῶσιν ὅπῃ ἂν τύχωσι τῆς γῆς. τούτου δὲ αὖ καταντικρὺ ὁ τέταρτος ἐκπίπτει εἰς τόπον πρῶτον δεινόν τε καὶ ἄγριον, ὡς λέγεται, χρῶμα δ᾽ ἔχοντα ὅλον οἷον ὁ (c.) κυανός, ὃν δὴ ἐπονομάζουσι Στύγιον, καὶ τὴν λίμνην ἣν ποιεῖ ὁ ποταμὸς ἐμβάλλων, Στύγα[1]· ὁ δ᾽ ἐμπεσὼν ἐνταῦθα καὶ δεινὰς δυνάμεις λαβὼν ἐν τῷ ὕδατι, δὺς κατὰ τῆς γῆς, περιελιττόμενος χωρεῖ ἐναντίος τῷ Πυριφλεγέθοντι καὶ ἀπαντᾷ ἐν τῇ ᾽Αχερουσιάδι λίμνῃ ἐξ ἐναντίας· καὶ οὐδὲ τὸ (5) τούτου ὕδωρ οὐδενὶ μείγνυται, ἀλλὰ καὶ οὗτος κύκλῳ περιελ-

θὼν ἐμβάλλει εἰς τὸν Τάρταρον ἐναντίος τῷ Πυριφλεγέθοντι·
ὄνομα δὲ τούτῳ ἐστίν, ὡς οἱ ποιηταὶ λέγουσιν, Κωκυτός.

***Π.Δ., Γένεσις*, 3. 6.**
3·
(1.) Ὁ δὲ ὄφις ἦν φρονιμώτατος πάντων τῶν θηρίων τῶν ἐπὶ
τῆς γῆς, ὧν ἐποίησεν κύριος ὁ θεός· καὶ εἶπεν ὁ ὄφις τῇ γυναικί
Τί ὅτι εἶπεν ὁ θεός Οὐ μὴ φάγητε ἀπὸ παντὸς ξύλου τοῦ ἐν τῷ
παραδείσῳ; (2.) καὶ εἶπεν ἡ γυνὴ τῷ ὄφει Ἀπὸ καρποῦ ξύλου τοῦ
παραδείσου φαγόμεθα, (3.) ἀπὸ δὲ καρποῦ τοῦ ξύλου, ὅ ἐστιν ἐν μέσῳ
τοῦ παραδείσου, εἶπεν ὁ θεός Οὐ φάγεσθε ἀπ᾽ αὐτοῦ οὐδὲ μὴ
ἅψησθε αὐτοῦ, ἵνα μὴ ἀποθάνητε. (4.) καὶ εἶπεν ὁ ὄφις τῇ γυναικί
Οὐ θανάτῳ ἀποθανεῖσθε· (5.) ᾔδει γὰρ ὁ θεὸς ὅτι ἐν ᾗ ἂν ἡμέρᾳ
φάγητε ἀπ᾽ αὐτοῦ, διανοιχθήσονται ὑμῶν οἱ ὀφθαλμοί, καὶ ἔσεσθε
ὡς θεοὶ γινώσκοντες καλὸν καὶ πονηρόν. (6.) καὶ εἶδεν ἡ γυνὴ ὅτι
καλὸν τὸ ξύλον εἰς βρῶσιν καὶ ὅτι ἀρεστὸν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἰδεῖν
καὶ ὡραῖόν ἐστιν τοῦ κατανοῆσαι, καὶ λαβοῦσα τοῦ καρποῦ αὐτοῦ
ἔφαγεν· καὶ ἔδωκεν καὶ τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς μετ᾽ αὐτῆς, καὶ ἔφαγον[2].

Ομήρου, *Ιλιάς*, 5. 731-732.
Ὣς ἔφατ᾽, οὐδ᾽ ἀπίθησε θεὰ γλαυκῶπις Ἀθήνη.
ἣ μὲν ἐποιχομένη χρυσάμπυκας ἔντυεν ἵππους (720)
Ἥρη πρέσβα θεὰ θυγάτηρ μεγάλοιο Κρόνοιο·
Ἥβη δ᾽ ἀμφ᾽ ὀχέεσσι θοῶς βάλε καμπύλα κύκλα
χάλκεα ὀκτάκνημα σιδηρέῳ ἄξονι ἀμφίς.
τῶν ἤτοι χρυσέη ἴτυς ἄφθιτος, αὐτὰρ ὕπερθε
χάλκε᾽ ἐπίσσωτρα προσαρηρότα, θαῦμα ἰδέσθαι· (725)
πλῆμναι δ᾽ ἀργύρου εἰσὶ περίδρομοι ἀμφοτέρωθεν·
δίφρος δὲ χρυσέοισι καὶ ἀργυρέοισιν ἱμᾶσιν
ἐντέταται, δοιαὶ δὲ περίδρομοι ἄντυγές εἰσι.
{2›}2 τοῦ δ᾽ ἐξ ἀργύρεος ῥυμὸς πέλεν· αὐτὰρ ἐπ᾽ ἄκρῳ
δῆσε χρύσειον καλὸν ζυγόν, ἐν δὲ λέπαδνα (730)
κάλ᾽ ἔβαλε χρύσει᾽· ὑπὸ δὲ ζυγὸν ἤγαγεν Ἥρη
ἵππους **ὠκύποδας**, μεμαυῖ᾽ ἔριδος καὶ ἀϋτῆς[3].

Ομήρου, *Ιλιάς*, 1. 58.
Ὣς ἔφατ᾽ εὐχόμενος, τοῦ δ᾽ ἔκλυε Φοῖβος Ἀπόλλων,
βῆ δὲ κατ᾽ Οὐλύμποιο καρήνων χωόμενος κῆρ,
τόξ᾽ ὤμοισιν ἔχων ἀμφηρεφέα τε φαρέτρην· (45)
ἔκλαγξαν δ᾽ ἄρ᾽ ὀϊστοὶ ἐπ᾽ ὤμων χωομένοιο,
αὐτοῦ κινηθέντος· ὃ δ᾽ ἤϊε νυκτὶ ἐοικώς.
ἕζετ᾽ ἔπειτ᾽ ἀπάνευθε νεῶν, μετὰ δ᾽ ἰὸν ἔηκε·
δεινὴ δὲ κλαγγὴ γένετ᾽ ἀργυρέοιο βιοῖο·
οὐρῆας μὲν πρῶτον ἐπῴχετο καὶ κύνας ἀργούς, (50)
αὐτὰρ ἔπειτ᾽ αὐτοῖσι βέλος ἐχεπευκὲς ἐφιεὶς
βάλλ᾽· αἰεὶ δὲ πυραὶ νεκύων καίοντο θαμειαί.
Ἐννῆμαρ μὲν ἀνὰ στρατὸν ᾤχετο κῆλα θεοῖο,
τῇ δεκάτῃ δ᾽ ἀγορὴν δὲ καλέσσατο λαὸν Ἀχιλλεύς·
τῷ γὰρ ἐπὶ φρεσὶ θῆκε θεὰ λευκώλενος Ἥρη· (55)
κήδετο γὰρ Δαναῶν, ὅτι ῥα θνήσκοντας ὁρᾶτο.
οἳ δ᾽ ἐπεὶ οὖν ἤγερθεν ὁμηγερέες τε γένοντο,
τοῖσι δ᾽ ἀνιστάμενος μετέφη πόδας ὠκὺς Ἀχιλλεύς[3]·
Ἀτρεΐδη νῦν ἄμμε παλιμπλαγχθέντας οἴω
ἂψ ἀπονοστήσειν, εἴ κεν θάνατόν γε φύγοιμεν, (60)
εἰ δὴ ὁμοῦ πόλεμός τε δαμᾷ καὶ λοιμὸς Ἀχαιούς·
ἀλλ᾽ ἄγε δή τινα μάντιν ἐρείομεν ἢ ἱερῆα
ἢ καὶ ὀνειροπόλον, καὶ γάρ τ᾽ ὄναρ ἐκ Διός ἐστιν,
ὅς κ᾽ εἴποι ὅ τι τόσσον ἐχώσατο Φοῖβος Ἀπόλλων,
εἴ ταρ ὅ γ᾽ εὐχωλῆς ἐπιμέμφεται ἠδ᾽ ἑκατόμβης, (65)

αἴ κέν πως ἀρνῶν κνίσης αἰγῶν τε τελείων
βούλεται ἀντιάσας ἡμῖν ἀπὸ λοιγὸν ἀμῦναι.

Ομήρου, *Οδύσσεια,* 6. 102-104.
καὶ τὰς μὲν σεῦαν ποταμὸν πάρα δινήεντα
τρώγειν ἄγρωστιν μελιηδέα· ταὶ δ᾽ ἀπ᾽ ἀπήνης (90)
εἵματα χερσὶν ἔλοντο καὶ ἐσφόρεον μέλαν ὕδωρ,
στεῖβον δ᾽ ἐν βόθροισι θοῶς, ἔριδα προφέρουσαι.
αὐτὰρ ἐπεὶ πλῦνάν τε κάθηράν τε ῥύπα πάντα,
ἐξείης πέτασαν παρὰ θῖν᾽ ἁλός, ἦχι μάλιστα
λάϊγγας ποτὶ χέρσον ἀποπτύεσκε θάλασσα. (95)
αἱ δὲ λοεσσάμεναι καὶ χρισάμεναι λίπ᾽ ἐλαίῳ
δεῖπνον ἔπειθ᾽ εἵλοντο παρ᾽ ὄχθῃσιν ποταμοῖο,
εἵματα δ᾽ ἠελίοιο μένον τερσήμεναι αὐγῇ.
αὐτὰρ ἐπεὶ σίτου τάρφθεν δμῳαί τε καὶ αὐτή,
σφαίρῃ ταὶ δ᾽ ἄρ᾽ ἔπαιζον, ἀπὸ κρήδεμνα βαλοῦσαι, (100)
τῇσι δὲ Ναυσικάα λευκώλενος ἤρχετο μολπῆς.
οἵη δ᾽ **Ἄρτεμις** εἶσι κατ᾽ οὔρεα ἰοχέαιρα,
ἢ κατὰ Τηΰγετον περιμήκετον ἢ Ἐρύμανθον,
τερπομένη κάπροισι καὶ **ὠκείῃσ᾽ ἐλάφοισι**[3]·
τῇ δέ θ᾽ ἅμα Νύμφαι, κοῦραι Διὸς αἰγιόχοιο, (105)
ἀγρονόμοι παίζουσι· γέγηθε δέ τε φρένα Λητώ·
πασάων δ᾽ ὑπὲρ ἥ γε κάρη ἔχει ἠδὲ μέτωπα,
ῥεῖά τ᾽ ἀριγνώτη πέλεται, καλαὶ δέ τε πᾶσαι·
ὣς ἥ γ᾽ ἀμφιπόλοισι μετέπρεπε παρθένος ἁδμής.

***Αισχύλου, *Αγαμέμνων,* 738.**
πάραυτα δ᾽ ἐλθεῖν ἐς Ἰλίου πόλιν {72[στρ. γ]}72[3] (738)
λέγοιμ᾽ ἂν φρόνημα μὲν
νηνέμου γαλάνας, (740)
ἀκασκαῖον ‹δ᾽› ἄγαλμα πλούτου,
μαλθακὸν ὀμμάτων βέλος,
δηξίθυμον ἔρωτος ἄνθος.
παρακλίνασ᾽ ἐπέκρανεν
δὲ γάμου πικρὰς τελευτάς, (745)
δύσεδρος καὶ δυσόμιλος
συμένα Πριαμίδαισιν,
πομπᾶι Διὸς ξενίου
νυμφόκλαυτος Ἐρινύς.

***Αισχύλου, *Αγαμέμνων,* 407-408, 414-415, 420-422, 425.**
οἷος καὶ Πάρις ἐλθὼν
ἐς δόμον τὸν Ἀτρειδᾶν (400)
ἤισχυνε ξενίαν τράπε-
ζαν κλοπαῖσι γυναικός.
λιποῦσα δ᾽ ἀστοῖσιν ἀσπίστορας {72[στρ. β]}72
κλόνους λοχισμούς τε καὶ
ναυβάτας ὁπλισμούς, (405)
ἄγουσά τ᾽ ἀντίφερνον Ἰλίωι φθοράν,
βεβάκει **ῥίμφα** διὰ
πυλᾶν ἄτλητα τλᾶσα. πολὺ δ᾽ ἀνέστενον
τόδ᾽ ἐννέποντες δόμων προφῆται·
ἰὼ ἰὼ δῶμα δῶμα καὶ πρόμοι, (410)
ἰὼ λέχος καὶ στίβοι φιλάνορες·
πάρεστι ″σιγᾶς ἄτιμος ἀλοίδορος
ἄδιστος ἀφεμένων″ ἰδεῖν·
πόθωι δ᾽ ὑπερποντίας
φάσμα δόξει δόμων ἀνάσσειν· (415)
εὐμόρφων δὲ κολοσσῶν

ἔχθεται χάρις ἀνδρί,
ὀμμάτων δ᾽ ἐν ἀχηνίαις
ἔρρει πᾶσ᾽ ᾽Αφροδίτα.
ὀνειρόφαντοι δὲ **πενθήμονες** {72[ἀντ. β]}72 (420)
πάρεισι **δόξαι** φέρου-
σαι χάριν ματαίαν·
μάταν γάρ, εὖτ᾽ ἂν ἐσθλά τις δοκοῦνθ᾽ ὁρᾶι,
παραλλάξασα διὰ
χερῶν βέβακεν **ὄψις, οὐ μεθύστερον**[3] (425)
πτεροῖς ὀπαδοῦσ᾽ ὕπνου κελεύθοις.
τὰ μὲν κατ᾽ οἴκους ἐφ᾽ ἑστίας ἄχη
τάδ᾽ ἐστὶ καὶ τῶνδ᾽ ὑπερβατώτερα·
τὸ πᾶν δ᾽ ἀφ᾽ ῾Ελλανος αἵας συνορμένοισι πέν-
θεια τλησικάρδιος (430)
δόμωι ᾽ν ἑκάστου πρέπει.
πολλὰ γοῦν θιγγάνει πρὸς ἦπαρ·
οὓς μὲν γάρ ⟨τις⟩ ἔπεμψεν
οἶδεν, ἀντὶ δὲ φωτῶν
τεύχη καὶ σποδὸς εἰς ἑκά- (435)
στου δόμους ἀφικνεῖται.

***Αισχύλου, *Αγαμέμνων*, 274.**
{80Χο.}80 πότερα δ᾽ **ὀνείρων φάσματ᾽** εὐπιθῆ σέβεις;[3]
{80Κλ.}80 οὐ δόξαν ἂν λάβοιμι βριζούσης φρενός. (275)
{80Χο.}80 ἀλλ᾽ ἦ σ᾽ ἐπίανέν τις ἄπτερος φάτις;
{80Κλ.}80 παιδὸς νέας ὡς κάρτ᾽ ἐμωμήσω φρένας.

***Παυσανίου του Περιηγητού, *Ελλάδος Περιήγησις*, 4. 16, 9, 3.**
τότε δὲ ᾽Αριστομένης ὡς ἐπανῆκεν ἐκ Βοιω-
τίας εὑρών τε παρὰ τῷ Τροφωνίῳ καὶ κομισάμενος
(8.) τὴν ἀσπίδα, αὐτίκα ἔργων μειζόνων ἥπτετο. συλλέξας
δὲ ἄλλους τε τῶν Μεσσηνίων καὶ τοὺς περὶ ἑαυτὸν
ἅμα ἔχων λογάδας, φυλάξας τὰ μετὰ ἑσπέραν ἦλθεν
ἐπὶ πόλιν τῆς Λακωνικῆς, τὸ μὲν ἀρχαῖον ὄνομα καὶ
ἐν ῾Ομήρου καταλόγῳ Φᾶριν, ὑπὸ δὲ τῶν Σπαρτιατῶν (5)
καὶ προσοίκων καλουμένην Φαράς· ἐπὶ ταύτην ἀφι-
κόμενος τούς τε πειρωμένους ἀμύνεσθαι διέφθειρε καὶ
λείαν περιβαλλόμενος ἀπήλαυνεν ἐς τὴν Μεσσήνην.
Λακεδαιμονίων δὲ ὁπλιτῶν καὶ ᾽Αναξάνδρου τοῦ βασι-
λέως ἐπιθεμένων καθ᾽ ὁδόν, ἐτρέψατό τε καὶ τούτους (10)
καὶ διώκειν τὸν ᾽Ανάξανδρον ὥρμητο· βληθεὶς δὲ
ἀκοντίῳ τὸν γλουτὸν τὴν δίωξιν ἐπέσχεν, οὐ μέντοι
(9.) τὴν λείαν γε ἣν ἤλαυνεν ἀφῃρέθη. διαλιπὼν δὲ ὅσον
ἀκεσθῆναι τὸ τραῦμα, ἐς μὲν αὐτὴν Σπάρτην ἔξοδον
ποιούμενος νύκτωρ ἀπετράπετο ὑπὸ **φασμάτων ῾Ελένης**[3]
καὶ Διοσκούρων, τὰς δ᾽ ἐν Καρύαις παρθένους χο-
ρευούσας τῇ ᾽Αρτέμιδι. ἐλόχησε μεθ᾽ ἡμέραν καὶ συνέ- (5)
λαβεν ὅσαι χρήμασιν αὐτῶν καὶ ἀξιώματι πατέρων
προεῖχον· ἀγαγὼν δὲ ἐς κώμην τῆς Μεσσηνίας τὴν
νύκτα ἀνεπαύετο, ἀνδράσι τῶν ἐκ τοῦ λόχου τὴν φρου-
(10.) ρὰν ἐπιτρέψας τῶν παρθένων. ἐνταῦθα ὑπὸ μέθης
οἱ νεανίσκοι δοκεῖν ἐμοὶ καὶ ἄλλως ἀκρατῶς ἔχοντες
λογισμοῦ πρὸς βίαν ἐτρέποντο τῶν παρθένων, ᾽Αριστο-
μένους δὲ ἀπείργοντος οὐ νομιζόμενα ῾Έλλησι δρῶντας
οὐδένα ἐποιοῦντο λόγον, ὥστε ἠναγκάσθη καὶ ἀπο- (5)
κτεῖναι τοὺς παροινοῦντας μάλιστα ἐξ αὐτῶν. τὰς δὲ
αἰχμαλώτους λαβὼν ἀπέλυσε χρημάτων πολλῶν, παρθέ-
νους ὥσπερ γε καὶ εἶλεν.

32. ***Κ.Δ., Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον,* 21. 19.**
(18.) Πρωΐ δὲ ἐπανάγων εἰς τὴν πόλιν ἐπείνασεν. (19.) καὶ ἰδὼν συκῆν μίαν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ἦλθεν ἐπ᾽ αὐτήν, καὶ οὐδὲν εὗρεν ἐν αὐτῇ εἰ μὴ φύλλα μόνον, καὶ λέγει αὐτῇ, Μηκέτι ἐκ σοῦ καρπὸς γένηται εἰς τὸν αἰῶνα. καὶ ἐξηράνθη παραχρῆμα ἡ συκῆ. (20.) καὶ ἰδόντες οἱ μαθηταὶ ἐθαύμασαν λέγοντες, Πῶς παραχρῆμα ἐξηράνθη ἡ συκῆ; (21.) ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐὰν ἔχητε πίστιν καὶ μὴ διακριθῆτε, οὐ μόνον τὸ τῆς συκῆς ποιήσετε, ἀλλὰ κἂν τῷ ὄρει τούτῳ εἴπητε, Ἄρθητι καὶ βλήθητι εἰς τὴν θάλασσαν, γενήσεται· (22.) καὶ πάντα ὅσα ἂν αἰτήσητε ἐν τῇ προσευχῇ πιστεύοντες λήμψεσθε.

***Κ.Δ., Κατά Μάρκον Ευαγγέλιον,* 11. 20 –11. 21.**
(20.) Καὶ παραπορευόμενοι πρωΐ εἶδον τὴν συκῆν ἐξηραμμένην ἐκ ῥιζῶν. (21.) καὶ ἀναμνησθεὶς ὁ Πέτρος λέγει αὐτῷ, Ῥαββί, ἴδε ἡ συκῆ ἣν κατηράσω ἐξήρανται.
(22.) καὶ
ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς λέγει αὐτοῖς, Εἰ ἔχετε πίστιν
θεοῦ, (23.) ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι ὃς ἂν εἴπῃ τῷ ὄρει τούτῳ, Ἄρθητι καὶ βλήθητι εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ μὴ διακριθῇ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ ἀλλὰ πιστεύῃ ὅτι ὃ λαλεῖ γίνεται, ἔσται αὐτῷ. (24.) διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν, πάντα ὅσα προσεύχεσθε καὶ αἰτεῖσθε, πιστεύετε ὅτι ἐλάβετε, καὶ ἔσται ὑμῖν. (25.) καὶ ὅταν στήκετε προσευχόμενοι, ἀφίετε εἴ τι ἔχετε κατά τινος, ἵνα καὶ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἀφῇ ὑμῖν τὰ παραπτώματα ὑμῶν.

***Κ.Δ., Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον,* 13. 6 -13. 7.**
(6.) Ἔλεγεν δὲ ταύτην τὴν παραβολήν· Συκῆν εἶχέν τις πεφυτευμένην ἐν τῷ ἀμπελῶνι αὐτοῦ, καὶ ἦλθεν ζητῶν καρπὸν ἐν αὐτῇ καὶ οὐχ εὗρεν. (7.) εἶπεν δὲ πρὸς τὸν ἀμπελουργόν, Ἰδοὺ τρία ἔτη ἀφ᾽ οὗ ἔρχομαι ζητῶν καρπὸν ἐν τῇ συκῇ ταύτῃ καὶ οὐχ εὑρίσκω. ἔκκοψον [οὖν] αὐτήν· ἱνατί καὶ τὴν γῆν καταργεῖ; (8.) ὁ δὲ ἀποκριθεὶς λέγει αὐτῷ, Κύριε, ἄφες αὐτὴν καὶ τοῦτο τὸ ἔτος, ἕως ὅτου σκάψω περὶ αὐτὴν καὶ βάλω κόπρια· (9.) κἂν μὲν ποιήσῃ καρπὸν εἰς τὸ μέλλον-εἰ δὲ μήγε, ἐκκόψεις αὐτήν.

33. ***Π.Δ., Γένεσις,* 8. 4.**
8.
(1.) Καὶ ἐμνήσθη ὁ θεὸς τοῦ Νωε καὶ πάντων τῶν θηρίων καὶ πάντων τῶν κτηνῶν καὶ πάντων τῶν πετεινῶν καὶ πάντων τῶν ἑρπετῶν, ὅσα ἦν μετ᾽ αὐτοῦ ἐν τῇ κιβωτῷ, καὶ ἐπήγαγεν ὁ θεὸς πνεῦμα ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ἐκόπασεν τὸ ὕδωρ, (2.) καὶ ἐπεκαλύφθησαν αἱ πηγαὶ τῆς ἀβύσσου καὶ οἱ καταρράκται τοῦ οὐρανοῦ, καὶ συνεσχέθη ὁ ὑετὸς ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ. (3.) καὶ ἐνεδίδου τὸ ὕδωρ πορευόμενον ἀπὸ τῆς γῆς, ἐνεδίδου καὶ ἠλαττονοῦτο τὸ ὕδωρ μετὰ πεντήκοντα καὶ ἑκατὸν ἡμέρας. (4.) καὶ ἐκάθισεν ἡ κιβωτὸς ἐν μηνὶ τῷ ἑβδόμῳ, ἑβδόμῃ καὶ εἰκάδι τοῦ μηνός, ἐπὶ τὰ ὄρη τὰ Αραρατ. (5.) τὸ δὲ ὕδωρ πορευόμενον ἠλαττονοῦτο ἕως τοῦ δεκάτου μηνός· ἐν δὲ τῷ ἑνδεκάτῳ μηνί, τῇ πρώτῃ τοῦ μηνός, ὤφθησαν αἱ κεφαλαὶ τῶν ὀρέων. ᾧ (6.) καὶ ἐγένετο μετὰ τεσσαράκοντα ἡμέρας ἠνέῳξεν Νωε τὴν θυρίδα τῆς κιβωτοῦ, ἣν ἐποίησεν, (7.) καὶ ἀπέστειλεν τὸν κόρακα τοῦ ἰδεῖν εἰ κεκόπακεν τὸ ὕδωρ· καὶ ἐξελθὼν οὐχ ὑπέστρεψεν ἕως τοῦ ξηρανθῆναι τὸ ὕδωρ ἀπὸ τῆς γῆς. (8.) καὶ ἀπέστειλεν τὴν περιστερὰν ὀπίσω αὐτοῦ ἰδεῖν εἰ κεκόπακεν τὸ ὕδωρ ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς· (9.) καὶ οὐχ εὑροῦσα ἡ περιστερὰ ἀνάπαυσιν τοῖς ποσὶν αὐτῆς ὑπέστρεψεν

πρὸς αὐτὸν εἰς τὴν κιβωτόν, ὅτι ὕδωρ ἦν ἐπὶ παντὶ προσώπῳ πάσης τῆς γῆς, καὶ ἐκτείνας τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἔλαβεν αὐτὴν καὶ εἰσήγαγεν αὐτὴν πρὸς ἑαυτὸν εἰς τὴν κιβωτόν.

15η Θεματική Ενότητα:

34. **Χρονικόν του Πασχάλη, *Χρονικόν του Πασχάλη*, 359, 13-15, 360, 18-19 και 361, 15-16.**

Ἐνταῦθα δὲ καὶ ὁ προφητευόμενος παρὰ τῷ Δανιὴλ χριστὸς
(359.) ἡγούμενος τέλος λαμβάνει· μέχρι γὰρ Ἡρώδου χριστοὶ ἡγούμενοι. οἱ δὲ ἦσαν ἀρχιερεῖς. οἳ προέστησαν τοῦ ἰδίου ἔθνους, ἀρξάμενοι μὲν ἀπὸ τῆς κατὰ Δαρεῖον τὸν Ὑστάσπου τελείας ἀνανεώσεως τοῦ ἱεροῦ, ἥτις γέγονε κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος ρπγ΄ Ὀλυμπιάδος. τὰ δὲ μεταξὺ γίνεται ἔτη υπγ΄, ἅτινά ἐστιν ἑβδομάδες (5) ἐτῶν ξθ΄, ὁπόσας καὶ ἡ τοῦ Δανιὴλ θεσπίζει προφητεία.
ρπδ΄ Ὀλυμπιάς.
Ἰνδ. δ΄. θ΄. ὑπ. Κενσωρίνου καὶ Σαβίνου.
δ΄. Γαΐου Ἰουλίου Καίσαρος.
Σαλούστιος ἀπέθανεν πρὸ τριῶν ἰδῶν μαΐων. (10)
Ἰνδ. ε΄. ι΄. ὑπ. Πούλχρου καὶ Φλάκκου.
ε΄. Γαΐου Ἰουλίου Καίσαρος.
Γάϊος Ἰούλιος Καῖσαρ ἀπελθὼν ἐν Ῥώμῃ ἐσφάγη ὑπὸ τοῦ δευτέρου Βρούτου, συμποιησάντων μετ᾽ αὐτοῦ καὶ ἄλλων τινῶν συγκλητικῶν.[1] (15)
Μετὰ τὸ τελευτῆσαι τὸν Καίσαρα Γάϊον Ἰούλιον ἐπελέξατο ἡ σύγκλητος Ῥωμαίων τὸν Αὔγουστον Ὀκτάβιον τὸν συγγενέα τοῦ Καίσαρος καὶ τὸν Ἀντώνιον τὸν τοῦ Αὐγούστου γαμβρὸν ἐπὶ ἀδελφῇ καὶ Λέπιδον. καὶ ἐγένοντο οἱ τρεῖς τριουμβιράτορες, οἳ (360.) ἐδιοίκουν τὰ Ῥωμαϊκὰ πράγματα ἕως θανάτου αὐτῶν, προβαλλόμενοι ὑπάτους.
Ῥωμαίων δεύτερος ἐβασίλευσεν Καῖσαρ Σεβαστὸς Αὔγουστος ὁ καὶ Ὀκτάβιος ἔτη νς΄, μῆνας ς΄, ὁμοῦ ϋ22εφκα΄, δώδεκα μὲν ἕως οὗ ἀνῃρέθη Κλεοπάτρα, λ΄ δὲ ἄλλα μετὰ τὴν ἐκείνης ἀναί- (5) ρεσιν μοναρχήσας, κρατήσας καὶ τῆς Αἰγύπτου, ἐν οἷς ἐτέχθη (5) κατὰ σάρκα ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας, τὰ δὲ λοιπὰ ιδ΄ μετὰ ταῦτα, καθὼς ἐνταῦθα φέρεται.
Ἰνδ. ς΄. ια΄. ὑπ. Ἀγρίππα καὶ Γάλλου.
α΄ Αὐγούστου Καίσαρος.
Δόγματι συγκλήτου τρεῖς ἄνδρες τὸν κόσμον διεμερίσαντο, (10) α΄ Καῖσαρ Αὔγουστος δυσμὰς σὺν τῇ Ἰταλίᾳ, β΄ Ἀντώνιος Ἑῴαν σὺν τῇ Ἀσίᾳ, γ΄ Λέπιδος τὴν Λιβύην.
Ἀπὸ τούτου Σεβαστοὶ καὶ Αὔγουστοι οἱ Ῥωμαίων βασιλεῖς ἀνηγορεύθησαν.
Ἐπὶ τούτων τῶν ὑπάτων Κικέρων ῥήτωρ ἀπέθανεν καλάν- (15) δαις μαΐαις.
Ἰνδ. ζ΄. ιβ΄. ὑπ. Πουβλικόλα καὶ Ἔρβα Κοκίου.
β΄ Αὐγούστου Καίσαρος.
Ἔκλειψις ἡλίου ἐγένετο.[2]
Ἡρώδης δὲ Ἀνάνηλόν τινα μεταπεμψάμενος ἀπὸ Βαβυλῶ- (20)
(361.) νος Ἰουδαίων ἀρχιερέα καθίστησι. μετ᾽ οὐ πολὺ δὲ τοῦτον παύσας Ἀριστόβουλον τὸν ἀδελφὸν τῆς ἑαυτοῦ γυναικός, υἱὸν δὲ Ὑρκανοῦ, ἐπὶ τὴν τιμὴν προάγει. ἐνιαυτοῦ δε διαγενομένου πάλιν τῷ Ἀνανήλῳ ἀποδίδωσι τὴν λειτουργίαν, τὸν Ἀριστόβουλον ἀνελών. (5)
ρπε΄ Ὀλυμπιάς.
Ἰνδ. η΄. ιγ΄. ὑπ. Κορνεφικίου καὶ Πομπηίου.
γ΄ Αὐγούστου Καίσαρος.
Ἰνδ. θ΄. ιδ΄. ὑπ. Ἀντωνίνου καὶ Λίβωνος.
Αὐγούστου Καίσαρος δ΄. (10)
Ἰνδ. ι΄. ιε΄. ὑπ. Ὀκταβιανοῦ Αὐγούστου καὶ Κικέρωνος.
Αὐγούστου Καίσαρος ε΄.

ʼΙνδ. ια′. ις′. ὑπ. ʼΟκταβιανοῦ Αὐγούστου τὸ β′ καὶ Κορβιλίου.
Αὐγούστου Καίσαρος ς′. (15)
Ἔκλειψις ἡλίου ἐγένετο.[2]
ρπς′ ʼΟλυμπιάς.
ʼΙνδ. ιβ′. ιζ′. ὑπ. ʼΟκταβιανοῦ Αὐγούστου τὸ γ′ καὶ Κράσσου.
Αὐγούστου Καίσαρος ζ′.
ʼΙνδ. ιγ′. ιη′. ὑπ. ʼΟκταβιανοῦ Αὐγούστου τὸ δ′ καὶ Κράσσου τὸ β′.

Χρονικόν του Πασχάλη, *Χρονικόν του Πασχάλη*, 411, 21 – 412, 7 και 412, 21 – 413, 1.
Οὗτος Πόντιος Πιλᾶτος ἀνέκρινε τὸν κύριον· καὶ μαθὼν ὅτι ἀπὸ τῆς ἐξουσίας ἐστὶν Ἡρῴδου, τουτέστιν ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας, ὡς φησιν ὁ εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος, ἀνέπεμψεν αὐτὸν τῷ Ἡρῴδῃ, καὶ πάλιν Ἡρῴδης ἔπεμψεν τῷ Πιλάτῳ. κἀκεῖνος πάλιν ἀνέπεμψεν αὐτὸν πρὸς Ἄνναν· ἦν γὰρ πενθερὸς τοῦ Καϊάφα. καὶ οὗτος Καϊάφας, ὡς ὢν ἀρχιερεὺς τοῦ ἐνιαυτοῦ τούτου, συνεβούλευσεν τοῖς ʼΙουδαίοις λέγων ὅτι Συμφέρει ἕνα ἄνθρωπον ἀποθανεῖν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ. εἶτα πάλιν Ἄννας ἀπέστειλεν τὸν ʼΙησοῦν δεδεμένον πρὸς Καϊάφαν τὸν ἀρχιερέα. ἄγουσιν οὖν τὸν ʼΙησοῦν ἀπὸ τοῦ Καϊάφα εἰς τὸ πραιτώριον. ἦν δὲ πρωί, καὶ αὐτοὶ οὐκ εἰσῆλθον εἰς πραιτώριον, ἵνα μὴ μιανθῶσιν, ἀλλ᾽ ἵνα φάγωσι τὸ πάσχα· κἀκεῖθεν παρεδόθη τῷ Πιλάτῳ. ἦν δὲ παρασκευή· ὥρα ἦν ὡσεὶ τρίτη, καθὼς τὰ ἀκριβῆ βιβλία περιέχει, αὐτό τε τὸ ἰδιόχειρον τοῦ εὐαγγελιστοῦ ʼΙωάννου, ὅπερ μέχρι νῦν πεφύλακται χάριτι θεοῦ ἐν τῇ ʼΕφεσίων ἁγιωτάτῃ ἐκκλησίᾳ καὶ ὑπὸ τῶν πιστῶν ἐκεῖσε προσκυνεῖται. Καὶ εὐθέως ἡ γυνὴ τοῦ Πιλάτου ἐδήλωσεν αὐτῷ, Μηδὲν σοὶ καὶ τῷ δικαίῳ ἐκείνῳ· πολλὰ γὰρ ἔπαθον σήμερον κατ᾽ ὄναρ διὰ αὐτόν. καὶ γνόντες τοῦτο οἱ ʼΙουδαῖοι ἐστασίαζον, κράζοντες, Ἆρον ἆρον, σταύρωσον αὐτόν. καὶ εἰσαγαγὼν τὸ ἀληθινὸν πάσχα κατὰ τὰς θείας γραφὰς αὐτὸς πάσχει ὑπὲρ ἡμῶν τῇ ς′ τῆς ἑβδομάδος ἡμέρᾳ, καὶ θύεται, ὡς ἀμνὸς ἀληθὴς ὑπάρχων καὶ πάσχα ἀληθινὸν ὁ κύριος καὶ θεὸς ἡμῶν ʼΙησοῦς Χριστός. καὶ **ἐσκοτίσθη ὁ ἥλιος** εἰς ὅλον τὸν κόσμον ἀπὸ ἕκτης ὥρας· περὶ οὗ σκότους μέμνηται καὶ Διονύσιος ὁ ʼΑρειοπαγίτης ἐν τῇ πρὸς Πολύκαρπον ἐπιστολῇ τῆς κατὰ τόδε τὸ ἔτος γενομένης καινοπρεποῦς τοῦ **ἡλίου ἐκλείψεως**.[3] καὶ οἱ ἔξωθεν δὲ τὸν ἐνιαυτὸν τοῦτον ἐπεσημήναντο ἀσφαλῶς, εἰπόντες καὶ τὸν γενόμενον σεισμόν, καὶ κατ᾽ ἐξαίρετον Φλέγων ὁ τὰς ʼΟλυμπιάδας συναγαγών. λέγει γὰρ ἐν τῷ τρισκαιδεκάτῳ συγγράμματι οὕτως. "Ιτῷ δὲ τετάρτῳ ἔτει τῆς σβ′ ʼΟλυμπιάδος ἐγένετο **ἔκλειψις ἡλίου** μεγίστη τῶν ἐγνωσμένων πρότερον· καὶ νὺξ ὥρᾳ ς′ τῆς ἡμέρας ἐγένετο, ὥστε καὶ ἀστέρας ἐν οὐρανῷ φανῆναι, σεισμός τε μέγας κατὰ Βιθυνίαν γενόμενος τὰ πολλὰ Νικαίας κατεστρέψατο."2 ταῦτα ὁ δηλωθεὶς ἀνήρ, γνοὺς τὸ παράδοξον τῆς **ἐκλείψεως τοῦ ἡλίου**. οὔτε γὰρ ἠκούσθη οὐδὲ γέγονεν τοῖς ἔμπροσθεν αἰῶσιν περὶ τὴν πανσέληνον **ἔκλειψις ἡλίου,** ἐπειδὴ μηδὲ τῇ ἀστρῴᾳ τοῦτο συμβαίνει κινήσει. καὶ τῶν οὕτως ἐπισήμων καὶ ἀπίστοις ἐνιαυτῶν ἡμᾶς τοὺς πιστοὺς σφάλλεσθαι οὐ καλὸν οὐδὲ δίκαιον· δι᾽ ἡμᾶς γὰρ οὗτος ὁ ἐνιαυτός.
Περὶ ταύτης τῆς ἡμέρας προεφήτευσε Ζαχαρίας υἱὸς ʼΙω-
(413.) δαὲ λέγων, Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ οὐκ ἔσται φῶς[3], **καὶ ψῦχος καὶ πάγος ἔσται μίαν ἡμέραν· καὶ ἡ ἡμέρα ἐκείνη γνωστὴ τῷ κυρίῳ, καὶ οὐχ ἡμέρα καὶ οὐ νύξ, καὶ πρὸς ἑσπέραν ἔσται φῶς.**
Ὁ δὲ κύριος ʼΙησοῦς Χριστὸς παρέδωκε τὸ πνεῦμα τῇ αὐτῇ παρασκευῇ ὥραν ἐνάτην. καὶ εὐθέως ἐγένετο εἰς ἅπαντα τὸν κόσμον σεισμὸς μέγας καὶ τάφοι ἠνεῴχθησαν καὶ νεκροὶ ἀνέστησαν, καθὰ ταῖς θείαις ἐμφέρεται γραφαῖς· ὥστε λέγειν τοὺς ʼΙου-

δαίους, ᾽Αληθῶς θεοῦ υἱὸς ἦν οὗτος, ὃν ἡμεῖς ἐσταυρώσαμεν.
ἐν ταύτῃ δὲ τῇ ἑορτῇ τοῦ πάσχα συμφώνως καὶ οἱ λοιποὶ εὐαγγελισταὶ σταυρωθῆναι τὸν κύριον δηλοῦσιν.

Ιωάννου Μαλάλα, *Χρονογραφία*, 240, 15-21.
῾Ο δὲ αὐτὸς βασιλεὺς ῾Ηρῴδης ὁ Φιλίππου γενόμενος ἐμπληθὴς ἐκρίνετο ἐπὶ μῆνας η΄. καὶ ἐσφάγη ἐν τῷ κουβικλείῳ
(240.) αὐτοῦ μετὰ τοὺς η΄ μῆνας συνειδυίας καὶ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, καθὼς ὁ σοφώτατος Κλήμης συνεγράψατο.
Τῷ δὲ ὀκτωκαιδεκάτῳ ἔτει τῆς βασιλείας τοῦ αὐτοῦ Τιβερίου Καίσαρος καὶ μηνὶ τῷ ζ΄, γενόμενος ἐνιαυτῶν περί που λγ΄ ὁ ᾽Ιησοῦς Χριστός, ὁ θεὸς ἡμῶν, παρεδόθη ὑπὸ ᾽Ιούδα ᾽Ισκαριώ- (5) του, μαθητοῦ αὐτοῦ, ὁ αὐτὸς κύριος καὶ σωτὴρ ἡμῶν, μηνὶ (5) δύστρῳ τῷ καὶ μαρτίῳ κγ΄, τῆς σελήνης ἐχούσης ἡμέραν ιγ΄· ἦν δὲ ἡμέρα πέμπτη, ὥρα νυκτερινὴ πέμπτη. καὶ ἀπηνέχθη πρὸς τὸν Καϊάφαν ἀρχιερέα, κἀκεῖθεν ἐξεδόθη Ποντίῳ Πιλάτῳ ἡγεμόνι· καὶ εὐθέως ἡ γυνὴ τοῦ αὐτοῦ Πιλάτου Πρόκλα ἐδήλωσεν αὐτῷ, Μηδὲν σοὶ καὶ τῷ δικαίῳ τούτῳ· πολλὰ γὰρ ἔπα- (10) θον σήμερον κατ᾽ ὄναρ δι᾽ αὐτόν. καὶ γνόντες τοῦτο οἱ ᾽Ιουδαῖοι, ἐστασίαζον κράζοντες, ῎Αρον, ἆρον, σταύρωσον αὐτόν.
καὶ ἐσταυρώθη κύριος ἡμῶν ᾽Ιησοῦς Χριστὸς τῇ πρὸ η΄ καλανδῶν ἀπριλλίων, μηνὶ μαρτίῳ κδ΄, τῆς σελήνης ἐχούσης ἡμέραν ιδ΄· ἦν δὲ ἡμερινὴ ὥρα ἕκτη, τῆς ἡμέρας οὔσης παρασκευῆς. καὶ (15) **ἐσκοτίσθη ὁ ἥλιος**, καὶ ἦν εἰς τὸν κόσμον σκότος· περὶ οὗ σκότους συνεγράψατο ὁ σοφώτατος Φλέγων ὁ ᾽Αθηναῖος εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ συγγραφὴν ταῦτα. Τῷ ὀκτωκαιδεκάτῳ ἔτει τῆς βασιλείας Τιβερίου Καίσαρος ἐγένετο **ἔκλειψις ἡλίου** μεγίστη πλέον τῶν ἐγνωσμένων πρότερον· καὶ νὺξ ὑπῆρχεν ὥρᾳ ἕκτῃ τῆς ἡμέ- (20) ρας, ὥστε καὶ τοὺς ἀστέρας φαίνεσθαι.[3]
(241.) ῾Ο δὲ κύριος ᾽Ιησοῦς Χριστός, ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἔδωκε τὸ πνεῦμα τῇ αὐτῇ παρασκευῇ, ὥρα ἦν ὡς θ΄. καὶ εὐθέως ἐγένετο εἰς πάντα τὸν κόσμον σεισμὸς μέγας καὶ τάφοι ἀνεῴχθησαν καὶ πέτραι ἐσχίσθησαν καὶ νεκροὶ ἀνέστησαν, καθὰ ἐν ταῖς θείαις γραφαῖς ἐμφέρεται πάντα μετὰ ἀληθείας· (5) ὥστε λέγειν τοὺς ᾽Ιουδαίους, ᾽Αληθῶς θεοῦ υἱὸς ἦν οὗτος, ὃν ἐσταυρώσαμεν.
Καὶ ἐτάφη ὁ ᾽Ιησοῦς Χριστὸς ὥραν δεκάτην τῆς αὐτῆς παρασκευῆς ἡμέρας, ἐν ὑπατείᾳ Σουλπικίου καὶ Σῶλα, τοῦ ἑβδομηκοστοῦ ἐνάτου ἔτους χρηματίζοντος κατὰ ᾽Αντιόχειαν τὴν μεγά- (10) λην, ἡγεμονεύοντος δὲ τότε τῆς Συρίας Κασσίου, τοῦ καὶ προαχθέντος ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Τιβερίου Καίσαρος.

***Συναπτόμενα* (*Κ.Δ.*), *Συναπτόμενα εις Μάρκον*, 439, 3-7 και 439, 16-18.**
Γενομένης δὲ ὥρας ἕκτης, σκότος ἐγένετο ἐφ᾽ ὅλην τὴν γῆν, ἕως ὥρας ἐννάτης· καὶ τῇ ὥρᾳ τῇ ἐννάτῃ ἐβόησεν ὁ ᾽Ιησοῦς φωνῇ μεγάλῃ, λέγων, ᾽Ελωΐ, ᾽Ελωΐ, (5) λαμμᾶ σαβαχθανί; ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον, ῾Ο Θεός μου, ὁ Θεός μου, εἰς τί με ἐγκατέλιπες;[3]
῞Εκτης ὥρας λοιπὸν γενομένης, γέγονεν ὅπερ ᾔτουν τὸν ᾽Ιησοῦν ἐξ οὐρανοῦ σημεῖον. ὅπερ καὶ ὑπέσχετο δώσειν λέγων, ἀγενεὰ πονηρὰ καὶ μοιχαλὶς σημεῖον ἐπιζητεῖ, καὶ σημεῖον οὐ δοθή- (10) σεται αὐτῇ εἰ μὴ τὸ σημεῖον ᾽Ιωνᾶ, καὶ ὅταν ὑψώσητε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, τότε γνώσεσθε ὅτι ἐγώ εἰμι. καὶ γὰρ πολλῷ θαυμαστότερον ἐπὶ τοῦ σταυροῦ προσηλωμένου ταῦτα γενέσθαι, ἢ βαδίζοντος ἐπὶ τῆς γῆς. καὶ ὅπερ οὐδέποτε πρότερον συνέβη, ἀλλ᾽ ἢ ἐν Αἰγύπτῳ μόνον ὅτε τὸ Πάσχα ἐτελεῖτο· καὶ γὰρ ἐκεῖνα (15) τούτων τύπος ἦν. καὶ ἵνα μὴ εἴπωσιν, ἔκλειψιν εἶναι τὸ γεγενημένον, διὰ τοῦτο καὶ τέσσαρες καὶ δέκατον γίνεται, ὅτε ἔκλειψιν συμβῆναι ἀμήχανον[3]. ἐν μέσῃ δὲ ἡμέρᾳ, ἵνα πάντες οἱ τὴν γῆν

οἰκοῦντες μάθωσιν. καὶ μετὰ τοῦτο δὲ φθέγγεται, ἵνα μάθωσιν
ὅτι ἔτι ζῇ, καὶ αὐτὸς τοῦτο ἐποίησε, καὶ γένωνται καὶ ἐντεῦθεν (20)
ἐπιεικέστεροι. καὶ λέγει, Ἐλωΐ, Ἐλωΐ, λαμμᾶ σαβαχθανί,
ἵνα μάθωσιν ὅτι μέχρις ἐσχάτης ἀναπνοῆς τιμᾷ τὸν πατέρα καὶ
οὐκ ἔστιν ἀντίθεος. διὸ καὶ προφητικὴν ἀφῆκε φωνήν, ὥστε αὐτὸν
γενέσθαι κατάδηλον, διὰ πάντων δεικνὺς αὐτοῦ τὴν ὁμόνοιαν τὴν
πρὸς τὸν γεγενηκότα. (25)

Ψευδο-*Απολλοδώρου, Βιβλιοθήκη*, 2. 61, 1-4.
(61.) πρὸ τοῦ δὲ Ἀμφιτρύωνα παραγενέσθαι εἰς Θήβας
Ζεύς, διὰ νυκτὸς ἐλθὼν καὶ τὴν μίαν τριπλασιάσας
νύκτα, ὅμοιος Ἀμφιτρύωνι γενόμενος Ἀλκμήνῃ συνευ-
νάσθη καὶ τὰ γενόμενα περὶ Τηλεβοῶν διηγήσατο [4].
Ἀμφιτρύων δὲ παραγενόμενος, ὡς οὐχ ἑώρα φιλοφρο- (5)
νουμένην πρὸς αὐτὸν τὴν γυναῖκα, ἐπυνθάνετο τὴν
αἰτίαν· εἰπούσης δὲ ὅτι τῇ προτέρᾳ νυκτὶ παραγενό-
μενος αὐτῇ συγκεκοίμηται, μανθάνει παρὰ Τειρεσίου
τὴν γενομένην τοῦ Διὸς συνουσίαν. Ἀλκμήνη δὲ δύο
ἐγέννησε παῖδας, Διὶ μὲν Ἡρακλέα, μιᾷ νυκτὶ πρεσβύ- (10)
(62.) τερον, Ἀμφιτρύωνι δὲ Ἰφικλέα. τοῦ δὲ παιδὸς ὄντος
ὀκταμηνιαίου δύο δράκοντας ὑπερμεγέθεις Ἥρα ἐπὶ τὴν
εὐνὴν ἔπεμψε, διαφθαρῆναι τὸ βρέφος θέλουσα.

***Π.Δ., Παροιμίαι*, 30. 16.**
30.
(15.) Τῇ βδέλλῃ τρεῖς θυγατέρες ἦσαν ἀγαπήσει ἀγαπώμεναι,
καὶ αἱ τρεῖς αὗται οὐκ ἐνεπίμπλασαν αὐτήν,
καὶ ἡ τετάρτη οὐκ ἠρκέσθη εἰπεῖν Ἱκανόν·
(16.) ᾅδης καὶ ἔρως γυναικὸς
καὶ τάρταρος καὶ γῆ οὐκ ἐμπιπλαμένη ὕδατος
καὶ ὕδωρ καὶ πῦρ οὐ μὴ εἴπωσιν Ἀρκεῖ[5].

Ιερωνύμου, *Βουλγάτα: Παροιμίαι*, 30. 15, 1- 30. 16, 1.

30:15 sanguisugae duae sunt filiae dicentes adfer adfer tria sunt insaturabilia et quartum quod numquam dicit sufficit

30:16 infernus et os vulvae et terra quae non satiatur aqua ignis vero numquam dicit sufficit[6]

30:17 oculum qui subsannat patrem et qui despicit partum matris suae effodiant corvi de torrentibus et comedant illum filii aquilae

Ιερωνύμου, *Βουλγάτα: Βιβλίο Παροιμιών*, 30. 15, 3- 30. 16, 3.
15 Sanguisugae duae sunt filiae:
“ Affer, affer! ”.
Tria sunt insaturabilia,
et quattuor, quae numquam dicunt: “ Sufficit! ”:
16 infernus et venter sterilis,
terra, quae non satiatur aqua,
ignis, qui numquam dicit: “ Sufficit! ”[6].
17 Oculum, qui subsannat patrem
et qui despicit obsequium matris suae,
effodiant eum corvi de torrente,
et comedant eum filii aquilae.

16η Θεματική Ενότητα:

35. **Πλουτάρχου, *Περί πολυφιλίας*, 95, E, 7.**
ὥσπερ
οὖν ὁ Βριάρεως ἑκατὸν χερσὶν εἰς πεντήκοντα
φορῶν γαστέρας οὐδὲν ἡμῶν πλέον εἶχε τῶν ἀπὸ

δυεῖν χεροῖν μίαν κοιλίαν διοικούντων, οὕτως ἐν
τῷ φίλοις χρῆσθαι πολλοῖς καὶ τὸ λειτουργεῖν (10)
πολλοῖς ἔνεστι καὶ τὸ συναγωνιᾶν καὶ τὸ συν-
ασχολεῖσθαι καὶ συγκάμνειν.

Πλουτάρχου, *Περί πολυφιλίας*, 93, C, 4.
ἆρ᾽
οὖν οὐχὶ καὶ ἡμῖν ἄν τις ἐπιχλευάσειεν ὅτι μηδέπω (10)
(C.) μίαν φιλίαν κεκτημένοι βεβαίως φοβούμεθα μὴ
λάθωμεν εἰς πολυφιλίαν ἐμπεσόντες; σχεδὸν γὰρ
οὐδὲν διαφέρομεν ἀνθρώπου κολοβοῦ καὶ τυφλοῦ,
φοβουμένου μὴ Βριάρεως ὁ ἑκατόγχειρ καὶ Ἄργος
ὁ πανόπτης γένηται. καίτοι τόν γε παρὰ τῷ (5)
Μενάνδρῳ νεανίσκον ὑπερφυῶς ἐπαινοῦμεν εἰπόντα
θαυμαστὸν ὅσον νομίζειν
ἀγαθὸν ἕκαστον, ἂν ἔχῃ φίλου σκιάν. (7)

36. ***Π.Δ., Ψαλμοί,* 54. 7.**
54·
(1.) Εἰς τὸ τέλος, ἐν ὕμνοις· συνέσεως τῷ Δαυιδ.
(2.) Ἐνώτισαι, ὁ θεός, τὴν προσευχήν μου
καὶ μὴ ὑπερίδῃς τὴν δέησίν μου,
(3.) πρόσχες μοι καὶ εἰσάκουσόν μου.
ἐλυπήθην ἐν τῇ ἀδολεσχίᾳ μου καὶ ἐταράχθην
(4.) ἀπὸ φωνῆς ἐχθροῦ καὶ ἀπὸ θλίψεως ἁμαρτωλοῦ,
ὅτι ἐξέκλιναν ἐπ᾽ ἐμὲ ἀνομίαν
καὶ ἐν ὀργῇ ἐνεκότουν μοι.
(5.) ἡ καρδία μου ἐταράχθη ἐν ἐμοί,
καὶ δειλία θανάτου ἐπέπεσεν ἐπ᾽ ἐμέ·
(6.) φόβος καὶ τρόμος ἦλθεν ἐπ᾽ ἐμέ,
καὶ ἐκάλυψέν με σκότος.
(7.) καὶ εἶπα Τίς δώσει μοι πτέρυγας ὡσεὶ περιστερᾶς
καὶ πετασθήσομαι καὶ καταπαύσω;
(8.) ἰδοὺ ἐμάκρυνα φυγαδεύων
καὶ ηὐλίσθην ἐν τῇ ἐρήμῳ.
διάψαλμα.

37. ***Π.Δ., Δανιήλ (Ελληνική Μετάφρασις),* 6. 6, 6. 8 -6. 9, 6. 15 και 6. 18.**
Καὶ Δαρεῖος πλήρης τῶν ἡμερῶν καὶ ἔνδοξος ἐν γήρει· (2.) καὶ
κατέστησε σατράπας ἑκατὸν εἴκοσι ἑπτὰ ἐπὶ πάσης τῆς βασιλεί-
ας αὐτοῦ (3.) καὶ ἐπ᾽ αὐτῶν ἄνδρας τρεῖς ἡγουμένους αὐτῶν, καὶ
Δανιηλ εἷς ἦν τῶν τριῶν ἀνδρῶν (4.) ὑπὲρ πάντας ἔχων ἐξουσίαν
ἐν τῇ βασιλείᾳ. καὶ Δανιηλ ἦν ἐνδεδυμένος πορφύραν καὶ μέγας
καὶ ἔνδοξος ἔναντι Δαρείου τοῦ βασιλέως, καθότι ἦν ἔνδοξος καὶ
ἐπιστήμων καὶ συνετός, καὶ πνεῦμα ἅγιον ἐν αὐτῷ, καὶ εὐοδού-
μενος ἐν ταῖς πραγματείαις τοῦ βασιλέως, αἷς ἔπρασσε. τότε ὁ (5)
βασιλεὺς ἐβουλεύσατο καταστῆσαι τὸν Δανιηλ ἐπὶ πάσης τῆς βα-
σιλείας αὐτοῦ καὶ τοὺς δύο ἄνδρας, οὓς κατέστησε μετ᾽ αὐτοῦ,
καὶ σατράπας ἑκατὸν εἴκοσι ἑπτά. (5.) ὅτε δὲ ἐβουλεύσατο ὁ βασιλεὺς
καταστῆσαι τὸν Δανιηλ ἐπὶ πάσης τῆς βασιλείας αὐτοῦ, τότε βου-
λὴν καὶ γνώμην ἐβουλεύσαντο ἐν ἑαυτοῖς οἱ δύο νεανίσκοι πρὸς
ἀλλήλους λέγοντες, ἐπεὶ οὐδεμίαν ἁμαρτίαν οὐδὲ ἄγνοιαν ηὕρισκον
κατὰ τοῦ Δανιηλ περὶ ἧς κατηγορήσουσιν αὐτοῦ πρὸς τὸν βασιλέα, (5)
(6.) καὶ εἶπαν Δεῦτε στήσωμεν ὁρισμὸν καθ᾽ ἑαυτῶν ὅτι πᾶς ἄνθρω-
πος οὐκ ἀξιώσει ἀξίωμα καὶ οὐ μὴ εὔξηται εὐχὴν ἀπὸ παντὸς θεοῦ
ἕως ἡμερῶν τριάκοντα, ἀλλ᾽ ἢ παρὰ Δαρείου τοῦ βασιλέως· εἰ
δὲ μή, ἀποθανεῖται· ἵνα ἡττήσωσι τὸν Δανιηλ ἐναντίον τοῦ βασι-
λέως, καὶ ῥιφῇ εἰς τὸν λάκκον τῶν λεόντων. ᾔδεισαν γὰρ ὅτι (5)
Δανιηλ προσεύχεται καὶ δεῖται κυρίου τοῦ θεοῦ αὐτοῦ τρὶς τῆς

ἡμέρας. (7.) τότε προσήλθοσαν οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι καὶ εἶπαν ἐναντίον τοῦ βασιλέως (8.) ‘Ορισμὸν καὶ στάσιν ἐστήσαμεν ὅτι πᾶς ἄνθρωπος, ὃς ἂν εὔξηται εὐχὴν ἢ ἀξιώσῃ ἀξίωμά τι παρὰ παντὸς θεοῦ ἕως ἡμερῶν τριάκοντα ἀλλ’ ἢ παρὰ Δαρείου τοῦ βασιλέως, ῥιφήσεται εἰς τὸν λάκκον τῶν λεόντων. (9.) καὶ ἠξίωσαν τὸν βασιλέα ἵνα στήσῃ τὸν ὁρισμὸν καὶ μὴ ἀλλοιώσῃ αὐτόν, διότι ἤδεισαν ὅτι Δανιηλ προσεύχεται καὶ δεῖται τρὶς τῆς ἡμέρας, ἵνα ἡττηθῇ διὰ τοῦ βασιλέως καὶ ῥιφῇ εἰς τὸν λάκκον τῶν λεόντων. (10.) καὶ οὕτως ὁ βασιλεὺς Δαρεῖος ἔστησε καὶ ἐκύρωσεν. (11.) ἐπιγνοὺς δὲ Δανιηλ τὸν ὁρισμόν, ὃν ἔστησε κατ’ αὐτοῦ, θυρίδας ἤνοιξεν ἐν τῷ ὑπερῴῳ αὐτοῦ κατέναντι Ιερουσαλημ καὶ ἔπιπτεν ἐπὶ πρόσωπον αὐτοῦ τρὶς τῆς ἡμέρας, καθὼς ἐποίει ἔμπροσθεν, καὶ ἐδεῖτο. (12.) καὶ αὐτοὶ ἐτήρησαν τὸν Δανιηλ καὶ κατελάβοσαν αὐτὸν εὐχόμενον τρὶς τῆς ἡμέρας καθ’ ἑκάστην ἡμέραν. (13.) τότε οὗτοι οἱ ἄνθρωποι ἐνέτυχον τῷ βασιλεῖ καὶ εἶπαν Δαρεῖε βασιλεῦ, οὐχ ὁρισμὸν ὡρίσω ἵνα πᾶς ἄνθρωπος μὴ εὔξηται εὐχὴν μηδὲ ἀξιώσῃ ἀξίωμα παρὰ παντὸς θεοῦ ἕως ἡμερῶν τριάκοντα ἀλλὰ παρὰ σοῦ, βασιλεῦ· εἰ δὲ μή, ῥιφήσεται εἰς τὸν λάκκον τῶν λεόντων; ἀποκριθεὶς δὲ ὁ βασιλεὺς εἶπεν αὐτοῖς Ἀκριβὴς ὁ λόγος, καὶ μενεῖ ὁ ὁρισμός. (13α.) καὶ εἶπον αὐτῷ Ὁρκίζομέν σε τοῖς Μήδων καὶ Περσῶν δόγμασιν, ἵνα μὴ ἀλλοιώσῃς τὸ πρόσταγμα μηδὲ θαυμάσῃς πρόσωπον καὶ ἵνα μὴ ἐλαττώσῃς τι τῶν εἰρημένων καὶ κολάσῃς τὸν ἄνθρωπον, ὃς οὐκ ἐνέμεινε τῷ ὁρισμῷ τούτῳ. καὶ εἶπεν Οὕτως ποιήσω καθὼς λέγετε, (5) καὶ ἔστηκέ μοι τοῦτο. (14.) καὶ εἶπαν Ἰδοὺ εὑρομεν Δανιηλ τὸν φίλον σου εὐχόμενον καὶ δεόμενον τοῦ προσώπου τοῦ θεοῦ αὐτοῦ τρὶς τῆς ἡμέρας. (15.) καὶ λυπούμενος ὁ βασιλεὺς εἶπεν ῥιφῆναι τὸν Δανιηλ εἰς τὸν λάκκον τῶν λεόντων κατὰ τὸν ὁρισμόν, ὃν ἔστησε κατ’ αὐτοῦ. τότε ὁ βασιλεὺς σφόδρα ἐλυπήθη ἐπὶ τῷ Δανιηλ καὶ ἐβοήθει τοῦ ἐξελέσθαι αὐτὸν ἕως δυσμῶν ἡλίου ἀπὸ τῶν χειρῶν τῶν σατραπῶν (16.) καὶ οὐκ ἠδύνατο ἐξελέσθαι αὐτὸν ἀπ’ αὐτῶν. (17.) ἀναβοήσας δὲ Δαρεῖος ὁ βασιλεὺς εἶπε τῷ Δανιηλ Ὁ θεός σου, ᾧ σὺ λατρεύεις ἐνδελεχῶς τρὶς τῆς ἡμέρας, αὐτὸς ἐξελεῖταί σε ἐκ χειρὸς τῶν λεόντων· ἕως πρωὶ θάρρει. (18.) τότε Δανιηλ ἐρρίφη εἰς τὸν λάκκον τῶν λεόντων, καὶ ἠνέχθη λίθος καὶ ἐτέθη εἰς τὸ στόμα τοῦ λάκκου, καὶ ἐσφραγίσατο ὁ βασιλεὺς ἐν τῷ δακτυλίῳ ἑαυτοῦ καὶ ἐν τοῖς δακτυλίοις τῶν μεγιστάνων αὐτοῦ, ὅπως μὴ ἀπ’ αὐτῶν ἀρθῇ ὁ Δανιηλ ἢ ὁ βασιλεὺς αὐτὸν ἀνασπάσῃ ἐκ τοῦ λάκκου. (19.) τότε ὑπέστρεψεν ὁ βασιλεὺς εἰς τὰ βασίλεια αὐτοῦ καὶ ηὐλίσθη νῆστις καὶ ἦν λυπούμενος περὶ τοῦ Δανιηλ. τότε ὁ θεὸς τοῦ Δανιηλ πρόνοιαν ποιούμενος αὐτοῦ ἀπέκλεισε τὰ στόματα τῶν λεόντων, καὶ οὐ παρηνώχλησαν τῷ Δανιηλ. (20.) καὶ ὁ βασιλεὺς Δαρεῖος ὤρθρισε πρωὶ καὶ παρέλαβε μεθ’ ἑαυτοῦ τοὺς σατράπας καὶ πορευθεὶς ἔστη ἐπὶ τοῦ στόματος τοῦ λάκκου τῶν λεόντων. (21.) τότε ὁ βασιλεὺς ἐκάλεσε τὸν Δανιηλ φωνῇ μεγάλῃ μετὰ κλαυθμοῦ λέγων Ὦ Δανιηλ, εἰ ἄρα ζῇς, καὶ ὁ θεός σου, ᾧ λατρεύεις ἐνδελεχῶς, σέσωκέ σε ἀπὸ τῶν λεόντων, καὶ οὐκ ἠχρείωκάν σε; (22.) τότε Δανιηλ ἐπήκουσε φωνῇ μεγάλῃ καὶ εἶπεν Βασιλεῦ, ἔτι εἰμὶ ζῶν, (23.) καὶ σέσωκέ με ὁ θεὸς ἀπὸ τῶν λεόντων, καθότι δικαιοσύνη ἐν ἐμοὶ εὑρέθη ἐναντίον αὐτοῦ· καὶ ἐναντίον δὲ σοῦ, βασιλεῦ, οὔτε ἄγνοια οὔτε ἁμαρτία εὑρέθη ἐν ἐμοί· σὺ δὲ ἤκουσας ἀνθρώπων πλανώντων βασιλεῖς καὶ ἔρριψάς με εἰς τὸν λάκκον τῶν λεόντων εἰς (5) ἀπώλειαν. (24.) τότε συνήχθησαν πᾶσαι αἱ δυνάμεις καὶ εἶδον τὸν Δανιηλ, ὡς οὐ παρηνώχλησαν αὐτῷ οἱ λέοντες. (25.) τότε οἱ δύο ἄνθρωποι ἐκεῖνοι οἱ καταμαρτυρήσαντες τοῦ Δανιηλ, αὐτοὶ καὶ αἱ γυναῖκες αὐτῶν καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν, ἐρρίφησαν τοῖς λέουσι, καὶ οἱ λέοντες ἀπέκτειναν αὐτοὺς καὶ ἔθλασαν τὰ ὀστᾶ αὐτῶν. (26.) τότε Δαρεῖος ἔγραψε πᾶσι τοῖς ἔθνεσι καὶ χώραις καὶ γλώσσαις, τοῖς οἰκοῦσιν ἐν πάσῃ τῇ γῇ αὐτοῦ λέγων (27.) Πάντες οἱ ἄνθρωποι οἱ ὄντες ἐν τῇ βασιλείᾳ μου ἔστωσαν προσκυνοῦντες καὶ λατρεύοντες

τῷ θεῷ τοῦ Δανιηλ, αὐτὸς γάρ ἐστι θεὸς μένων καὶ ζῶν εἰς γενεὰς γενεῶν ἕως τοῦ αἰῶνος· (28.) ἐγὼ Δαρεῖος ἔσομαι αὐτῷ προσκυνῶν καὶ δουλεύων πάσας τὰς ἡμέρας μου, τὰ γὰρ εἴδωλα τὰ χειροποίητα οὐ δύνανται σῶσαι, ὡς ἐλυτρώσατο ὁ θεὸς τοῦ Δανιηλ τὸν Δανιηλ. (29.) καὶ ὁ βασιλεὺς Δαρεῖος προσετέθη πρὸς τὸ γένος αὐτοῦ, καὶ Δανιηλ κατεστάθη ἐπὶ τῆς βασιλείας Δαρείου· καὶ Κῦρος ὁ Πέρσης παρέλαβε τὴν βασιλείαν αὐτοῦ.

38. ***Π.Δ., Εκκλησιαστής*, 3. 19.**
(17.) εἶπα ἐγὼ ἐν καρδίᾳ μου
Σὺν τὸν δίκαιον καὶ σὺν τὸν ἀσεβῆ κρινεῖ ὁ θεός,
ὅτι καιρὸς τῷ παντὶ πράγματι
καὶ ἐπὶ παντὶ τῷ ποιήματι.
(18.) ἐκεῖ εἶπα ἐγὼ ἐν καρδίᾳ μου
περὶ λαλιᾶς υἱῶν τοῦ ἀνθρώπου,
ὅτι διακρινεῖ αὐτοὺς ὁ θεός,
καὶ τοῦ δεῖξαι ὅτι αὐτοὶ κτήνη εἰσὶν καί γε αὐτοῖς.
(19.) ὅτι συνάντημα υἱῶν τοῦ ἀνθρώπου
καὶ συνάντημα τοῦ κτήνους,
συνάντημα ἓν αὐτοῖς·
ὡς ὁ θάνατος τούτου, οὕτως ὁ θάνατος τούτου,
καὶ πνεῦμα ἓν τοῖς πᾶσιν· (5)
καὶ τί ἐπερίσσευσεν ὁ ἄνθρωπος παρὰ τὸ κτῆνος;
οὐδέν, ὅτι τὰ πάντα ματαιότης[1].

Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Εις Γένεσιν (Λόγοι 1-67)*, 53. 148, 19-23.
Χάριν τοίνυν πολλὴν ὀφείλομεν ἡμῶν ὁμολογεῖν τῷ Δεσπότῃ ὑπὲρ τῶν τηλικούτων εὐεργεσιῶν, καὶ μηδέποτε λήθῃ ταῦτα (10) παραπέμπειν, ἀλλὰ διὰ τῶν ἀγαθῶν ἔργων καὶ τῆς πολλῆς τῶν φαύλων ἀποφυγῆς, τοῦτον ἐξιλεωσώμεθα καὶ εὐμενῆ ἡμῖν καταστήσωμεν. Πῶς γὰρ οὐ πάσης τοῦτο ἀγνωμοσύνης δεῖγμα, εἰ αὐτὸς μὲν, Θεὸς ὢν καὶ ἀθάνα-τος, τὴν φύσιν ἀναλαβέσθαι τὴν θνητὴν ἡμῶν καὶ γήϊνον (15) οὐσίαν οὐ παρῃτήσατο, καὶ τῆς ἀρχαίας νεκρώσεως ἀπαλλάξαι, καὶ ὑπὲρ τὸν οὐρανὸν ταύτην ἀναβιβάσαι, καὶ τῇ πατρικῇ συνεδρίᾳ τιμῆσαι, καὶ ὑπὸ πάσης τῆς οὐρανίας στρατιᾶς προσκυνεῖσθαι καταξιῶσαι, ἡμεῖς δὲ τὰ ἐναντία τούτῳ ἀνταμεῖψαι οὐ κατῃδέσθημεν, ἀλλὰ καὶ (20) τὴν ἀθάνατον ψυχὴν[2],ὡς ἄν τις εἴποι, τῇ σαρκὶ προσκολ-λήσαντες, γήϊνον αὐτὴν καὶ νεκρὰν καὶ ἀνενέργητον γενέσθαι κατεσκευάσαμεν; Μὴ, παρακαλῶ, μὴ οὕτως ἀγνώμονες ὦμεν περὶ τὸν τοσαῦτα ἡμᾶς εὐηργετηκότα, ἀλλὰ τοῖς αὐτοῦ νόμοις ἑπόμενοι, τὰ αὐτῷ δοκοῦντα καὶ (25) εὐάρεστα ὄντα διαπραττώμεθα, ἵνα καὶ τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν ἀξίους ἡμᾶς ἀναδείξῃ· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἀξιωθῆναι, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύ-ματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς (30) αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Αριστοτέλους, *Αποσπάσματα ποικίλα*, 5. 30, 192, 6-10.
(192.) Iamblichus de vita Pythagorica s. 30: καὶ μετὰ τῶν θεῶν τὸν Πυθαγόραν λοιπὸν κατηρίθμουν ὡς ἀγαθόν τινα δαίμονα καὶ φιλανθρωπότατον, οἱ μὲν τὸν Πύθιον, οἱ δὲ τὸν ἐξ Ὑπερβορέων Ἀπόλλωνα (cf. Ar. supra ap. Ael. v. h. 2, 26), οἱ δὲ τὸν Παιᾶνα, οἱ δὲ τῶν τὴν σελήνην κατοικούντων (5) δαιμόνων ἕνα ... (31·) ἱστορεῖ δὲ καὶ Ἀριστοτέλης ἐν τοῖς 〈περὶ τῆς〉 Πυθαγορικῆς φιλοσοφίας διαίρεσίν τινα τοιάνδε ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν ἐν τοῖς πάνυ ἀπορρήτοις δια-

φυλάττεσθαι· τοῦ λογικοῦ ζῴου τὸ μέν ἐστι θεός, τὸ δ᾽ ἄνθρωπος, τὸ δὲ οἷον Πυθαγόρας[3]. (10)

Αριστοτέλους, *Προβλήματα*, 892b, 22-32.
Διὰ τί τὰ ἄλλα ζῷα τὰ μὲν οὐκ ἐξονειρώττει, τὰ δὲ (15)
ὀλιγάκις; πότερον ὅτι οὐδὲν ὕπτιον κατάκειται, ἐξονειρώττει
δὲ οὐδὲν μὴ ὕπτιον; ἢ ὅτι οὐκ ἐνυπνιάζει τὰ ἄλλα ὁμοίως, ὁ
δὲ ἐξονειρωγμὸς μετὰ φαντασίας γίνεται.
Διὰ τί τῶν ζῴων τὰ μὲν κινεῖ τὴν κεφαλήν, τὰ δὲ
οὐ κινεῖ; ἢ ὅτι ἔνια οὐκ ἔχει αὐχένα; διὸ ταῦτα οὐ κινεῖ (20)
τὴν κεφαλήν.
Διὰ τί ἄνθρωπος πτάρνυται τῶν ζῴων μάλιστα; πότερον ὅτι τοὺς πόρους εὐρεῖς ἔχει δι᾽ ὧν τὸ πνεῦμα καὶ ὀσμὴ εἰσέρχεται; τούτοις γὰρ πνεύματος πληρουμένοις πτάρνυται. ὅτι δὲ εὐρεῖς, σημεῖον ὅτι ἥκιστα ὀσφραντικὸν τῶν ἄλλων (25) ζῴων· ἀκριβέστεροι δὲ οἱ λεπτότεροι. εἰ οὖν εἰς μὲν τοὺς εὐρεῖς πλέον καὶ πλεονάκις εἰσέρχεται τὸ ὑγρόν, οὗ πνευματουμένου ὁ πταρμὸς γίνεται, τοιούτους δὲ μάλιστα τῶν ζῴων οἱ ἄνθρωποι ἔχουσι, πλειστάκις ἂν πτάρνοιντο εἰκότως. ἢ ὅτι ἐλάχιστοι κατὰ τὸ μῆκος οἱ μυκτῆρες, ὥστε τὸ θερ- (30) μανθὲν ὑγρὸν ταχὺ δύναται πνεῦμα γίνεσθαι. ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις διὰ μῆκος καταψύχεται πρότερον[4].
Διὰ τί ἡ γλῶττα οὐδενὸς πιερὰ τῶν ζῴων; ἢ ὅτι τὸ πῖον πυκνόν, ἡ δὲ γλῶττα ἀραιὰ φύσει ἐστίν, ὅπως τοὺς χυμοὺς γνωρίζῃ; (35)
Διὰ τί τὰ θήλεα συντάσει οὐρεῖ, τὰ δὲ ἄρρενα οὔ;
ἢ ὅτι πορρώτερόν ἐστιν ἡ κύστις ἡ τῶν θηλειῶν, καὶ εἰς βάθος
καὶ εἰς μῆκος; μεταξὺ γὰρ αὐτῶν ἡ μήτρα τῆς ἕδρας καὶ
(893a.) στῆς κύστεως. ὥστε δεῖται βίας πλείονος τὸ ἐκπεμπόμενον
διά γε τὴν ἀπόστασιν τῆς μήτρας. βιάζεται δὲ συντεῖνον
τῷ πνεύματι.

Αριστοτέλους, *Προβλήματα*, 962b, 8-18.
Διὰ τί ἄνθρωπος πτάρνυται μάλιστα τῶν ἄλλων ζῴων; πότερον ὅτι τοὺς πόρους εὐρεῖς ἔχει, δι᾽ ὧν τὸ πνεῦμα καὶ ἡ ῥύμη εἰσέρχεται; τούτοις γὰρ πληρουμένοις πνεύματος πτάρ- (10) νυται. ὅτι δ᾽ εὐρεῖς, σημεῖον ὅτι ἥκιστα ὀσφραντικὸν τῶν ζῴων. ἀκριβέστεροι δὲ οἱ λεπτοὶ πόροι. εἰ οὖν εἰς μὲν τοὺς εὐρεῖς πλεῖον καὶ πλεονάκις εἰσέρχεται τὸ ὑγρόν, οὗ πνευματουμένου ὁ πταρμὸς γίνεται, τοιούτους δὲ μάλιστα τῶν ζῴων οἱ ἄνθρωποι ἔχουσι, πλειστάκις ἂν πτάρνυντο εἰκότως, ὅσοις (15) ἐλάχιστοι οἱ μυκτῆρες, ὥστε τὸ θερμανθὲν ὑγρὸν ταχὺ ἐξιέναι δύναται πνεῦμα γενόμενον· ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις διὰ μῆκος καταψύχεται πρότερον[4].

Αριστοτέλους, *Προβλήματα*, 897a, 1.
(897a.) Διὰ τί ἄνθρωπος τῶν ζῴων μάλιστα πτάρνυται;[4] ἢ
ὅτι καὶ κορυζᾷ μάλιστα; τούτου δ᾽ αἴτιόν ἐστιν ὅτι τοῦ θερμοῦ
ὄντος περὶ τὴν καρδίαν καὶ πεφυκότος ἄνω φέρεσθαι τοῖς
μὲν ἄλλοις ζῴοις ἡ κατὰ φύσιν αὐτοῦ φορά ἐστιν ἐπὶ τοὺς
ὤμους, ἐντεῦθεν δὲ ἐξ ἀνακλάσεως σχιζόμενον τὸ μὲν ἐπὶ (5)
τὸν τράχηλον καὶ τὴν κεφαλὴν φέρεται αὐτοῦ, τὸ δὲ εἰς
τὴν ῥάχιν καὶ τὴν ὀσφύν, διὰ τὸ ἐπὶ τῆς αὐτῆς εὐθείας
εἶναι ταῦτα πάντα καὶ παρὰ τὴν βάσιν. φερόμενον δὲ
ὁμοίως τὸ σῶμα καὶ τὰ ὑγρὰ μερίζει εἰς αὐτὰ ὁμαλῶς·
ἕπεται γὰρ τὰ ὑγρὰ τῷ θερμῷ. διὸ οὐδὲ πάνυ κορυζᾷ τὰ (10)
τετράποδα ζῷα, οὐδὲ πτάρνυται· ὁ γὰρ πταρμὸς ἢ πνεύματος ἀθρόου φορά ἐστιν, ὑγρῶν ἐξατμιζόντων τι μᾶλλον
τοῦ σώματος, ἢ ὑγρῶν ἀπέπτων. διὸ πρὸ τῶν κατάρρων

γίνεται, ἃ οὐ συμβαίνει τοῖς ἄλλοις ζῴοις, διὰ τὸ τὴν τοῦ θερμοῦ φορὰν ὁμαλίζειν ἐν αὐτῷ εἰς τὸ πρόσθεν καὶ ὄπισθεν. τοῦ δὲ ἀνθρώπου πρὸς ὀρθῇ πεφυκότος τῇ βάσει, καθάπερ τὰ φυτά, συμβαίνει τοῦ θερμοῦ φορὰν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν γίνεσθαι πλείστην καὶ σφοδροτάτην. φερόμενόν τε ἐνταῦθα ἀραιοῖ καὶ θερμαίνει τοὺς περὶ αὐτὴν πόρους. ὄντες δὲ τοιοῦτοι δεκτικοὶ γίνονται τῶν ὑγρῶν μᾶλλον ἢ οἱ κάτω τῆς καρδίας πόροι. ὅταν οὖν συμβῇ ἐξυγρανθῆναι μᾶλλον τοῦ δέοντος καὶ καταψυγῆναι, ἔξωθεν συμβαίνει τὸ θερμόν, τροφήν τε ἔχον καὶ συστελλόμενον ἐντός, αὔξεσθαι, αὐξανόμενον δὲ φέρεσθαι ἐπὶ τὴν κεφαλὴν καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ πόρους· εἰς οὓς ἀκολουθοῦντα τὰ ὑγρά, ὄντα λεπτὰ καὶ ἄπεπτα, πληροῖ αὐτοὺς καὶ τοὺς κατάρρους ποιεῖ, καὶ πταρμοὺς ὁμοίως. ἐν γὰρ ταῖς ἀρχαῖς τῶν κατάρρων τὸ θερμὸν προαναφερόμενον τοῦ ὑγροῦ, καὶ πνευματοῦν τοὺς πόρους, τῇ τ᾽ ἐκβολῇ τοῦ πνεύματος τοὺς πταρμοὺς ποιεῖ καὶ τῇ πρὸ τῶν ὑγρῶν ἀναγωγῇ, ἅ ἐστι λεπτὰ καὶ δριμέα. διὸ καὶ συμβαίνει μετὰ τῶν τῆς κορύζης πταρμῶν ὑδατώδη ἀπομύττεσθαι. πάντων δὲ τούτων ὁρμησάντων τὰ συνεχῆ καὶ πάθος ἔχοντα ὑγρὰ ἐφίσταται αὐτοῖς, καὶ ἐμφράττει τοὺς περὶ τὴν κεφαλὴν καὶ τὴν ῥῖνα πόρους· ὀγκηρότερα γὰρ γινόμενα καὶ διατείνοντα ποιεῖ τοὺς περὶ τὴν κεφαλὴν πόνους. σημεῖον δὲ τὸ μήτ᾽ ἐκτὸς ἢ δι᾽ αὐτῶν πνεῦμα ἀφεῖσθαι. διὸ οὔτε πτάρνυνται οὔτε ὀσφραίνονται οἱ κορυζῶντες. οἱ δὲ ἄνευ κορύζης γινόμενοι διὰ μὲν τὰς αὐτὰς αἰτίας γίνονται, μικρὰς δὲ καὶ ἐλαφρὰς ἀρχὰς λαβόντες. ὥστε (897b.) συναχθέντα τὰ ὑγρὰ τῷ θερμῷ, ἐκπνευματούμενα ὑπ᾽ αὐτοῦ δι᾽ ὀλιγότητα, εἰσπίπτει κατὰ τὰς ῥῖνας. ποιεῖ δὲ τὸν ψόφον τοῦ πνεύματος οὐχ ἧττον ἡ βία τῆς φορᾶς ἢ τὸ πλῆθος αὐτοῦ. ἐνεχθέντος γὰρ τοῦ θερμοῦ πρὸς ὀρθὴν πρὸς τὸν ἐγκέφαλον καὶ προσπεσόντος αὐτῷ, ἀνακλᾶται ἐπὶ τὰς ῥῖνας διὰ τὸ τοὺς ταύτῃ πόρους ἐκτὸς ἀπὸ τοῦ ἐγκεφάλου διατείνειν. παρὰ φύσιν οὖν τῆς ἐκτὸς κλάσεως φορᾶς γινομένης ἐπὶ τὰς ῥῖνας τῷ πνεύματι, σφοδρὰν συμβαίνει γίνεσθαι· διὸ ποιεῖ τοὺς ψόφους. τῶν δὲ ἄλλων ζῴων συμβαίνει μάλιστα κορυζᾶν τοὺς ὄρνιθας διὰ τὸ μάλιστα ὁμοιόσχημον εἶναι ἀνθρώπῳ· ἧττον δὲ ἢ ἄνθρωπος πάσχει αὐτό, ὅτι τὰ πολλὰ κάτω ἔχει τὴν κεφαλὴν διὰ τὸ τὴν νομὴν ἀπὸ τῆς γῆς εἶναι.

Ξενοφώντος, *Απομνημονεύματα,* 1. 4, 12, 4- 1. 4, 13, 1.
(12.)... καὶ μὴν γλῶττάν γε πάντων τῶν ζῴων ἐχόντων, μόνην τὴν τῶν ἀνθρώπων ἐποίησαν οἵαν ἄλλοτε ἀλλαχῇ ψαύουσαν τοῦ στόματος ἀρθροῦν τε τὴν φωνὴν καὶ σημαίνειν πάντα ἀλλήλοις ἃ βουλόμεθα. τὸ δὲ καὶ τὰς τῶν ἀφροδισίων ἡδονὰς τοῖς μὲν ἄλλοις ζῴοις δοῦναι περιγράψαντας τοῦ ἔτους χρόνον, ἡμῖν δὲ συνεχῶς μέχρι (13.) γήρως ταῦτα παρέχειν[5]. οὐ τοίνυν μόνον ἤρκεσε τῷ θεῷ τοῦ σώματος ἐπιμεληθῆναι, ἀλλ᾽, ὅπερ μέγιστόν ἐστι, καὶ τὴν ψυχὴν κρατίστην τῷ ἀνθρώπῳ ἐνέφυσε. τίνος γὰρ ἄλλου ζῴου ψυχὴ πρῶτα μὲν θεῶν τῶν τὰ μέγιστα καὶ κάλλιστα συνταξάντων ᾔσθηται ὅτι εἰσί;

39. **Φλαβίου Φιλοστράτου, *Επιστολαί και Διαλέξεις*, 1. 20, 1-10.**
(20.) κ΄. Καὶ τῷ Διί, ὅτε ἐκοιμᾶτο ἐν τῷ ὄρει τῇ Ἴδῃ, ἄνθη ἀνῆκεν ἡ γῆ λωτόν τε καὶ ὑάκινθον καὶ κρόκον, ῥόδα δὲ οὐ παρῆν, πότερα ὡς μόνης Ἀφροδίτης κτήματα, παρ᾽ ἧς καὶ ταῦτα ἔδει τὴν Ἥραν δανείσασθαι, καθάπερ καὶ τὸν κεστὸν ἐδανείσατο, (5)

ἢ ὡς οὐκ ἂν κοιμηθέντος τοῦ Διός, εἰ καὶ ταῦτα
παρῆν, οἱ δὲ ἐδέοντο καὶ καθεύδειν τὸν Δία; ὅταν
δὲ πνέῃ ῥόδα, ἀνάγκη δήπου πᾶσα καὶ ἀνθρώποις
καὶ θεοῖς ἀγρυπνεῖν ἡδέως, ἡ γὰρ εὐωδία δεινὴ
πᾶσαν ἡσυχίαν ἐξοικίσαι. ταῦτα μὲν οὖν ἀφείσθω (10)
Ὁμήρῳ καὶ τῇ τῶν ποιητῶν ἐξουσίᾳ, σὺ δὲ ἀγροί-
κως ἐποίησας μόνη κοιμηθεῖσα ἐν ῥόδοις καὶ σωφρο-
νήσασα ἐν οὐ σώφροσιν. ἢ γὰρ τῶν ἐραστῶν ἐχρῆν
σοι συμπαρεῖναί τινα ἢ ἐμὲ ἢ τὸν Δία, πλὴν εἰ μὴ
προεθυμήθης, ὦ καλή, τὸν στέφανον τοῖς στέρνοις (15)
προσαγαγοῦσα καινῷ μοιχῷ συμπλακῆναι.

Αθηναίου, *Δειπνοσοφισταί,* 10. 35, 26-27.
τοῦτο δὲ ὁ Ποντικὸς
Χαμαιλέων ἐκδέδεκται τῆς Ἀλκαίου φιλοινίας ἀπείρως
ἔχων. κατὰ γὰρ πᾶσαν ὥραν καὶ πᾶσαν περίστασιν
πίνων ὁ ποιητὴς οὗτος εὑρίσκεται· χειμῶνος μὲν ἐν (15)
τούτοις (fr. 34 B)·
ὕει μὲν ὁ Ζεύς, ἐκ δ' ὀρανῶ μέγας
χειμών, πεπάγασιν δ' ὑδάτων ῥοαί ....
κάββαλλε τὸν χειμῶν', ἐπὶ μὲν τιθεὶς
πῦρ, ἐν δὲ κέρναις οἶνον ἀφειδέως (20)
μελιχρόν, αὐτὰρ ἀμφὶ κόρσᾳ
μαλθακὸν ἀμφι .... γνόφαλλον.
θέρους δέ (fr. 39)·
τέγγε πνεύμονας οἴνῳ· τὸ γὰρ ἄστρον περιτέλλεται·
ἁ δ' ὥρα χαλεπά, πάντα δὲ δίψαισ' ὑπὸ καύματος. (25)
τοῦ δ' ἔαρος (φρ. 45)·
ἦρος ἀνθεμόεντος ἐπάιον ἐρχομένοιο.
καὶ προελθών·
ἐν δὲ κέρνατε τῶ μελιαδέος ὅττι τάχιστα
κρατῆρα. (30)

Αθηναίου, *Δειπνοσοφισταί (επιτομή),* 2, 2. 33, 34 -2, 2. 34, 1.
τὸν δὲ Σαμαγόρειον οἶνον καλούμενόν φησιν Ἀριστοτέλης ἀπὸ τριῶν κοτυλῶν
κερασθεισῶν μεθύσκειν ὑπὲρ τεσσαράκοντα ἄνδρας. σοὶ μὲν ταῦτα δοκοῦντ'
ἐστιν, ἐμοὶ δὲ τάδε, φησὶν Εὔηνος. ὅτι Ἀλκαῖος κατὰ πᾶσαν ὥραν καὶ
πᾶσαν περίστασιν πίνων εὑρίσκεται· χειμῶνος μὲν οἷον· ὕει μὲν ὁ Ζεύς, ἐκ (35)
δὲ ὠρανῶ μέγας χειμών, πεπάγασι δὲ ὑδάτων ῥοαί, κάββαλε τὸν χειμῶνα,
ἐπὶ μὲν τιθεὶς πῦρ, ἐν δὲ κίρνας οἶνον ἀφειδέως μελιχρόν. θέρους δέ· τέγγε
πλεύμονας οἴνῳ· τὸ γὰρ ἄστρον περιτέλλεται· ἁ δ' ὥρα χαλεπά, πάντα
(34.) δὲ διψᾷ ὑπὸ καύματος. ἔαρος δέ· **εἴαρος ἀνθεμοέντος** ἐπάιον ἐρχομένοιο.
ἐν δὲ κιρνᾶτε τοῦ μελιηδέος ὅττι τάχιστα κρατῆρος. καθόλου δὲ συμβου-
λεύων φησίν· μηδὲν ἄλλο φυτεύσῃς πρότερον δένδριον ἀμπέλω. καὶ πού
φησιν· ἔγχεε κιρνὰς ἕνα καὶ δύο. πίνωμεν· τί τὸν λύχνον σβέννυμεν; ὁ
δ' Ἀνακρέων ἔτι ζωρότερον κιρνῶν φησι· καθαρῇ δ' ἐν κελέβῃ πέντε καὶ (5)
τρεῖς ἀναχείσθω. Φιλέταιρος δὲ δύο ὕδατος πρὸς τρεῖς ἀκράτου λέγων·
πεπωκέναι δοκεῖ τὸν κατὰ δύο καὶ τρεῖς ἀκράτου. Φερεκράτης δέ πού φησι·
παντάπασι ὕδωρ εἰργάσω· πῶς, ὦ κατάρατε, ἐνέχεας; δύο ὕδατος, ὦ μάμμη.
τί δ' οἴνου; τέτταρας. ἔρρ' ἐς κόρακας· βατράχοις οἰνοχοεῖν σε δεῖ. Ἔφιππος
δέ φησι· τρεῖς πρὸς τέτταρας. οἶνον πίοις ἄν; ὑδαρῆ μὰ τὴν γῆν, ἀλλὰ (10)
τρία καὶ τέσσαρα. οὕτως ἄκρατον, εἶπέ μοι, πίῃ; τί φής; ἴσον δὲ ἴσῳ
κεκραμένον ἄλλοι τέ φασι καὶ Ἄλεξις, ὅπου κἀκεῖνο κεῖται· δίκαιον τοὺς
ξένους πίνειν ξενικόν, τοὺς δ' ἐγγενεῖς ἐπιχώριον. ὃς καὶ τοῦτό φησιν· οὐ
συμποσίαρχος ἦν γάρ, ἀλλὰ δήμιος ὁ Χαιρέας, κυάθους προπίνων εἴκοσιν.
κἀκεῖνο· κομψόν γε τοῦτ' ἔστι παρ' ὑμῖν ἐν ταῖς Ἀθήναις δεξιῶς θ' εὑρη- (15)
μένον, ὦ Σόλων. τὸ ποῖον; ἐν τοῖς συμποσίοισιν οὐ πίνετ' ἄκρατον.

40. ***Π.Δ., Ψαλμοί,* 126. 2.**
126.
(1.) Ὠιδὴ τῶν ἀναβαθμῶν· τῷ Σαλωμων.
Ἐὰν μὴ κύριος οἰκοδομήσῃ οἶκον,
εἰς μάτην ἐκοπίασαν οἱ οἰκοδομοῦντες αὐτόν·
ἐὰν μὴ κύριος φυλάξῃ πόλιν,
εἰς μάτην ἠγρύπνησεν ὁ φυλάσσων. (5)
(2.) εἰς μάτην ὑμῖν ἐστιν τοῦ ὀρθρίζειν[1],
ἐγείρεσθαι μετὰ τὸ καθῆσθαι,
οἱ ἔσθοντες ἄρτον ὀδύνης,
ὅταν δῷ τοῖς ἀγαπητοῖς αὐτοῦ ὕπνον.
(3.) ἰδοὺ ἡ κληρονομία κυρίου υἱοί,
ὁ μισθὸς τοῦ καρποῦ τῆς γαστρός.
(4.) ὡσεὶ βέλη ἐν χειρὶ δυνατοῦ,
οὕτως οἱ υἱοὶ τῶν ἐκτετιναγμένων.
(5.) μακάριος ἄνθρωπος, ὃς πληρώσει τὴν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ ἐξ αὐτῶν· (1)
οὐ καταισχυνθήσονται, ὅταν λαλῶσι τοῖς ἐχθροῖς αὐτῶν ἐν πύλῃ. (2)

***Κ.Δ., Προς Εφεσίους*, 5. 3 - 5. 4.**
(31.) πᾶσα πικρία καὶ θυμὸς καὶ ὀργὴ καὶ κραυγὴ καὶ βλασφημία ἀρθήτω ἀφ' ὑμῶν σὺν πάσῃ κακίᾳ. (32.) γίνεσθε εἰς ἀλλήλους χρηστοί, εὔσπλαγχνοι, χαριζόμενοι ἑαυτοῖς καθὼς καὶ ὁ θεὸς ἐν Χριστῷ ἐχαρίσατο ὑμῖν. 5.(1.) γίνεσθε οὖν μιμηταὶ τοῦ θεοῦ, ὡς τέκνα ἀγαπητά, (2.) καὶ περιπατεῖτε ἐν ἀγάπῃ, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς καὶ παρέδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν προσφορὰν καὶ θυσίαν τῷ θεῷ εἰς ὀσμὴν εὐωδίας. (3.) πορνεία δὲ καὶ ἀκαθαρσία πᾶσα ἢ πλεονεξία μηδὲ ὀνομαζέσθω ἐν ὑμῖν, καθὼς πρέπει ἁγίοις, (4.) καὶ αἰσχρότης καὶ μωρολογία[2] ἢ εὐτραπελία, ἃ οὐκ ἀνῆκεν, ἀλλὰ μᾶλλον εὐχαριστία. (5.) τοῦτο γὰρ ἴστε γινώσκοντες ὅτι πᾶς πόρνος ἢ ἀκάθαρτος ἢ πλεονέκτης, ὅ ἐστιν εἰδωλολάτρης, οὐκ ἔχει κληρονομίαν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Χριστοῦ καὶ θεοῦ.

17η Θεματική Ενότητα:

41. **Ξενοφώντος, *Κύρου Παιδεία*, 4. 1, 14, 1- 4. 1, 15, 3.**
(13.) Καὶ ὁ Κυαξάρης ἅμα μὲν ὅτι ἐκεῖνοι ἦρχον τοῦ λόγου, ὥσπερ ὑπεφθόνει· ἅμα δ' ἴσως καλῶς ἔχειν ἐδόκει αὐτῷ μὴ πάλιν κινδυνεύειν· καὶ γὰρ αὐτός τε περὶ εὐθυμίαν ἐτύγχανεν ὢν καὶ τῶν ἄλλων Μήδων ἑώρα πολλοὺς τὸ αὐτὸ ποιοῦντας· (14.) εἶπε δ' οὖν ὧδε. Ἀλλ', ὦ Κῦρε, ὅτι μὲν κάλλιστα ἀνθρώπων μελετᾶτε ὑμεῖς οἱ Πέρσαι μηδὲ πρὸς μίαν ἡδονὴν ἁπλήστως διακεῖσθαι καὶ ὁρῶν καὶ ἀκούων οἶδα· ἐμοὶ δὲ δοκεῖ τῆς μεγίστης ἡδονῆς πολὺ μάλιστα συμφέρειν ἐγκρατῆ εἶναι. μείζω δὲ ἡδονὴν τί παρέχει ἀνθρώποις εὐτυχίας ἢ (5) (15.) νῦν ἡμῖν παραγεγένηται; ἣν μὲν τοίνυν, ἐπεὶ εὐτυχοῦμεν, σωφρόνως διαφυλάττωμεν αὐτήν, ἴσως δυναίμεθ' ἂν ἀκινδύνως εὐδαιμονοῦντες γηρᾶν· εἰ δ' ἁπλήστως χρώμενοι ταύτῃ ἄλλην καὶ ἄλλην πειρασόμεθα διώκειν, ὁρᾶτε μὴ πάθωμεν ἅπερ πολλοὺς μὲν λέγουσιν ἐν θαλάττῃ πεπονθέναι, διὰ τὸ εὐτυχεῖν (5) οὐκ ἐθέλοντας παύσασθαι πλέοντας ἀπολέσθαι· πολλοὺς δὲ νίκης τυχόντας ἑτέρας ἐφιεμένους καὶ τὴν πρόσθεν ἀπο- (16.) βαλεῖν. καὶ γὰρ εἰ μὲν οἱ πολέμιοι ἥττους ὄντες ἡμῶν ἔφευγον, ἴσως ἂν καὶ διώκειν τοὺς ἥττους ἀσφαλῶς εἶχε.

42. ***Π.Δ., Γένεσις*, 11. 30.**
(27.) Αὗται δὲ αἱ γενέσεις Θαρα· Θαρα ἐγέννησεν τὸν Αβραμ καὶ τὸν

Ναχωρ καὶ τὸν Αρραν, καὶ Αρραν ἐγέννησεν τὸν Λωτ. (28.) καὶ ἀπέ-
θανεν Αρραν ἐνώπιον Θαρα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἐν τῇ γῇ, ᾗ ἐγε-
νήθη, ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Χαλδαίων. (29.) καὶ ἔλαβον Αβραμ καὶ Ναχωρ
ἑαυτοῖς γυναῖκας· ὄνομα τῇ γυναικὶ Αβραμ Σαρα, καὶ ὄνομα τῇ
γυναικὶ Ναχωρ Μελχα θυγάτηρ Αρραν, πατὴρ Μελχα καὶ πατὴρ
Ιεσχα. (30.) καὶ ἦν Σαρα στεῖρα καὶ οὐκ ἐτεκνοποίει[1]. (31.) καὶ ἔλαβεν
Θαρα τὸν Αβραμ υἱὸν αὐτοῦ καὶ τὸν Λωτ υἱὸν Αρραν υἱὸν τοῦ
υἱοῦ αὐτοῦ καὶ τὴν Σαραν τὴν νύμφην αὐτοῦ γυναῖκα Αβραμ τοῦ
υἱοῦ αὐτοῦ καὶ ἐξήγαγεν αὐτοὺς ἐκ τῆς χώρας τῶν Χαλδαίων
πορευθῆναι εἰς τὴν γῆν Χανααν καὶ ἦλθεν ἕως Χαρραν καὶ κατῴ- (5)
κησεν ἐκεῖ. (32.) καὶ ἐγένοντο αἱ ἡμέραι Θαρα ἐν Χαρραν διακόσια
πέντε ἔτη, καὶ ἀπέθανεν Θαρα ἐν Χαρραν.

***Π.Δ., Γένεσις*, 17. 15- 17. 16 και 17. 19-17. 21.**
(10.) καὶ αὕτη ἡ διαθήκη, ἣν διατηρήσεις, ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ ὑμῶν καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ σπέρματός σου μετὰ σὲ εἰς τὰς γενεὰς αὐτῶν· περιτμηθήσεται ὑμῶν πᾶν ἀρσενικόν, (11.) καὶ περιτμηθήσεσθε τὴν σάρκα τῆς ἀκροβυστίας ὑμῶν, καὶ ἔσται ἐν σημείῳ διαθήκης ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ ὑμῶν. (12.) καὶ παιδίον ὀκτὼ ἡμερῶν περιτμηθήσεται ὑμῖν πᾶν ἀρσενικὸν εἰς τὰς γενεὰς ὑμῶν, ὁ οἰκογενὴς τῆς οἰκίας σου καὶ ὁ ἀργυρώνητος ἀπὸ παντὸς υἱοῦ ἀλλοτρίου, ὃς οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ σπέρματός σου. (13.) περιτομῇ περιτμηθήσεται ὁ οἰκογενὴς τῆς οἰκίας σου καὶ ὁ ἀργυρώνητος, καὶ ἔσται ἡ διαθήκη μου ἐπὶ τῆς σαρκὸς ὑμῶν εἰς διαθήκην αἰώνιον. (14.) καὶ ἀπερίτμητος ἄρσην, ὃς οὐ περιτμηθήσεται τὴν σάρκα τῆς ἀκροβυστίας αὐτοῦ τῇ ἡμέρᾳ τῇ ὀγδόῃ, ἐξολεθρευθήσεται ἡ ψυχὴ ἐκείνη ἐκ τοῦ γένους αὐτῆς, ὅτι τὴν διαθήκην μου διεσκέδασεν.
(15.) Εἶπεν δὲ ὁ θεὸς τῷ Αβρααμ Σαρα ἡ γυνή σου, οὐ κληθήσεται τὸ ὄνομα αὐτῆς Σαρα, ἀλλὰ Σαρρα ἔσται τὸ ὄνομα αὐτῆς. (16.) εὐλογήσω δὲ αὐτὴν καὶ δώσω σοι ἐξ αὐτῆς τέκνον· καὶ εὐλογήσω αὐτόν, καὶ ἔσται εἰς ἔθνη, καὶ βασιλεῖς ἐθνῶν ἐξ αὐτοῦ ἔσονται.
(17.) καὶ ἔπεσεν Αβρααμ ἐπὶ πρόσωπον καὶ ἐγέλασεν καὶ εἶπεν ἐν τῇ διανοίᾳ αὐτοῦ λέγων Εἰ τῷ ἑκατονταετεῖ γενήσεται, καὶ εἰ Σαρρα ἐνενήκοντα ἐτῶν οὖσα τέξεται; (18.) εἶπεν δὲ Αβρααμ πρὸς τὸν θεόν Ισμαηλ οὗτος ζήτω ἐναντίον σου. (19.) εἶπεν δὲ ὁ θεὸς τῷ Αβρααμ Ναί· ἰδοὺ Σαρρα ἡ γυνή σου τέξεταί σοι υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ισαακ, καὶ στήσω τὴν διαθήκην μου πρὸς αὐτὸν εἰς διαθήκην αἰώνιον καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ μετ᾽ αὐτόν. (20.) περὶ δὲ Ισμαηλ ἰδοὺ ἐπήκουσά σου· ἰδοὺ εὐλόγησα αὐτὸν καὶ αὐξανῶ αὐτὸν καὶ πληθυνῶ αὐτὸν σφόδρα· δώδεκα ἔθνη γεννήσει, καὶ δώσω αὐτὸν εἰς ἔθνος μέγα. (21.) τὴν δὲ διαθήκην μου στήσω πρὸς Ισαακ, ὃν τέξεταί σοι Σαρρα εἰς τὸν καιρὸν τοῦτον ἐν τῷ ἐνιαυτῷ τῷ ἑτέρῳ[1]. (22.) συνετέλεσεν δὲ λαλῶν πρὸς αὐτὸν καὶ ἀνέβη ὁ θεὸς ἀπὸ Αβρααμ.

***Π.Δ., Γένεσις*, 25. 21 -25. 22.**
(19.) Καὶ αὗται αἱ γενέσεις Ισαακ τοῦ υἱοῦ Αβρααμ· Αβρααμ ἐγέννησεν τὸν Ισαακ. (20.) ἦν δὲ Ισαακ ἐτῶν τεσσαράκοντα, ὅτε ἔλαβεν τὴν Ρεβεκκαν θυγατέρα Βαθουηλ τοῦ Σύρου ἐκ τῆς Μεσοποταμίας ἀδελφὴν Λαβαν τοῦ Σύρου ἑαυτῷ γυναῖκα. (21.) ἐδεῖτο δὲ Ισαακ κυρίου περὶ Ρεβεκκας τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, ὅτι στεῖρα ἦν· ἐπήκουσεν δὲ αὐτοῦ ὁ θεός, καὶ ἔλαβεν ἐν γαστρὶ Ρεβεκκα ἡ γυνὴ αὐτοῦ. (22.) ἐσκίρτων δὲ τὰ παιδία ἐν αὐτῇ[2]· εἶπεν δέ Εἰ οὕτως μοι μέλλει γίνεσθαι, ἵνα τί μοι τοῦτο; ἐπορεύθη δὲ πυθέσθαι παρὰ κυρίου, (23.) καὶ εἶπεν κύριος αὐτῇ
Δύο ἔθνη ἐν τῇ γαστρί σού εἰσιν,
καὶ δύο λαοὶ ἐκ τῆς κοιλίας σου διασταλήσονται·
καὶ λαὸς λαοῦ ὑπερέξει,
καὶ ὁ μείζων δουλεύσει τῷ ἐλάσσονι. (5)

(24.) καὶ ἐπληρώθησαν αἱ ἡμέραι τοῦ τεκεῖν αὐτήν, καὶ τῇδε ἦν δίδυμα
ἐν τῇ κοιλίᾳ αὐτῆς. (25.) ἐξῆλθεν δὲ ὁ υἱὸς ὁ πρωτότοκος πυρράκης,
ὅλος ὡσεὶ δορὰ δασύς· ἐπωνόμασεν δὲ τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ησαυ.
(26.) καὶ μετὰ τοῦτο ἐξῆλθεν ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, καὶ ἡ χεὶρ αὐτοῦ ἐπει-
λημμένη τῆς πτέρνης Ησαυ· καὶ ἐκάλεσεν τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ιακωβ.
Ισαακ δὲ ἦν ἐτῶν ἑξήκοντα, ὅτε ἔτεκεν αὐτοὺς Ρεβεκκα.

***Π.Δ., Γένεσις*, 29. 31, 30. 5 –30. 8, και 30. 22- 30. 25.**
(25.) ἐγένετο δὲ πρωί, καὶ ἰδοὺ ἦν Λεια. εἶπεν δὲ
Ιακωβ τῷ Λαβαν Τί τοῦτο ἐποίησάς μοι; οὐ περὶ Ραχηλ ἐδού-
λευσα παρὰ σοί; καὶ ἵνα τί παρελογίσω με; (26.) εἶπεν δὲ Λαβαν
Οὐκ ἔστιν οὕτως ἐν τῷ τόπῳ ἡμῶν, δοῦναι τὴν νεωτέραν πρὶν
ἢ τὴν πρεσβυτέραν· (27.) συντέλεσον οὖν τὰ ἕβδομα ταύτης, καὶ δώσω
σοι καὶ ταύτην ἀντὶ τῆς ἐργασίας, ἧς ἐργᾷ παρ᾽ ἐμοὶ ἔτι ἑπτὰ ἔτη
ἕτερα. (28.) ἐποίησεν δὲ Ιακωβ οὕτως καὶ ἀνεπλήρωσεν τὰ ἕβδομα
ταύτης, καὶ ἔδωκεν αὐτῷ Λαβαν Ραχηλ τὴν θυγατέρα αὐτοῦ αὐτῷ
γυναῖκα. (29.) ἔδωκεν δὲ Λαβαν Ραχηλ τῇ θυγατρὶ αὐτοῦ Βαλλαν τὴν
παιδίσκην αὐτοῦ αὐτῇ παιδίσκην. (30.) καὶ εἰσῆλθεν πρὸς Ραχηλ· ἠγά-
πησεν δὲ Ραχηλ μᾶλλον ἢ Λειαν· καὶ ἐδούλευσεν αὐτῷ ἑπτὰ ἔτη ἕτερα.
(31.) ᾽Ιδὼν δὲ κύριος ὅτι μισεῖται Λεια, ἤνοιξεν τὴν μήτραν αὐτῆς·
Ραχηλ δὲ ἦν στεῖρα. (32.) καὶ συνέλαβεν Λεια καὶ ἔτεκεν υἱὸν τῷ
Ιακωβ· ἐκάλεσεν δὲ τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ρουβην λέγουσα Διότι εἶδέν
μου κύριος τὴν ταπείνωσιν· νῦν με ἀγαπήσει ὁ ἀνήρ μου. (33.) καὶ
συνέλαβεν πάλιν Λεια καὶ ἔτεκεν υἱὸν δεύτερον τῷ Ιακωβ καὶ
εἶπεν ῞Οτι ἤκουσεν κύριος ὅτι μισοῦμαι, καὶ προσέδωκέν μοι καὶ
τοῦτον· ἐκάλεσεν δὲ τὸ ὄνομα αὐτοῦ Συμεων. (34.) καὶ συνέλαβεν
ἔτι καὶ ἔτεκεν υἱὸν καὶ εἶπεν ᾽Εν τῷ νῦν καιρῷ πρὸς ἐμοῦ ἔσται
ὁ ἀνήρ μου, ἔτεκον γὰρ αὐτῷ τρεῖς υἱούς· διὰ τοῦτο ἐκάλεσεν
τὸ ὄνομα αὐτοῦ Λευι. (35.) καὶ συλλαβοῦσα ἔτι ἔτεκεν υἱὸν καὶ εἶπεν
Νῦν ἔτι τοῦτο ἐξομολογήσομαι κυρίῳ· διὰ τοῦτο ἐκάλεσεν τὸ
ὄνομα αὐτοῦ Ιουδα. καὶ ἔστη τοῦ τίκτειν.
30.
(1.) ᾽Ιδοῦσα δὲ Ραχηλ ὅτι οὐ τέτοκεν τῷ Ιακωβ, καὶ ἐζήλωσεν Ραχηλ
τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς καὶ εἶπεν τῷ Ιακωβ Δός μοι τέκνα· εἰ δὲ μή,
τελευτήσω ἐγώ. (2.) ἐθυμώθη δὲ Ιακωβ τῇ Ραχηλ καὶ εἶπεν αὐτῇ
Μὴ ἀντὶ θεοῦ ἐγώ εἰμι, ὃς ἐστέρησέν σε καρπὸν κοιλίας; (3.) εἶπεν
δὲ Ραχηλ τῷ Ιακωβ ᾽Ιδοὺ ἡ παιδίσκη μου Βαλλα· εἴσελθε πρὸς
αὐτήν, καὶ τέξεται ἐπὶ τῶν γονάτων μου, καὶ τεκνοποιήσομαι κἀγὼ
ἐξ αὐτῆς. (4.) καὶ ἔδωκεν αὐτῷ Βαλλαν τὴν παιδίσκην αὐτῆς αὐτῷ
γυναῖκα· εἰσῆλθεν δὲ πρὸς αὐτὴν Ιακωβ. (5.) καὶ συνέλαβεν Βαλλα
ἡ παιδίσκη Ραχηλ καὶ ἔτεκεν τῷ Ιακωβ υἱόν. (6.) καὶ εἶπεν Ραχηλ
῎Εκρινέν μοι ὁ θεὸς καὶ ἐπήκουσεν τῆς φωνῆς μου καὶ ἔδωκέν μοι
υἱόν· διὰ τοῦτο ἐκάλεσεν τὸ ὄνομα αὐτοῦ Δαν. (7.) καὶ συνέλαβεν
ἔτι Βαλλα ἡ παιδίσκη Ραχηλ καὶ ἔτεκεν υἱὸν δεύτερον τῷ Ιακωβ.
(8.) καὶ εἶπεν Ραχηλ Συνελάβετό μοι ὁ θεός, καὶ συνανεστράφην τῇ
ἀδελφῇ μου καὶ ἠδυνάσθην· καὶ ἐκάλεσεν τὸ ὄνομα αὐτοῦ Νεφθαλι.
(9.) Εἶδεν δὲ Λεια ὅτι ἔστη τοῦ τίκτειν, καὶ ἔλαβεν Ζελφαν τὴν
παιδίσκην αὐτῆς καὶ ἔδωκεν αὐτὴν τῷ Ιακωβ γυναῖκα. (10.) εἰσῆλθεν
δὲ πρὸς αὐτὴν Ιακωβ, καὶ συνέλαβεν Ζελφα ἡ παιδίσκη Λειας καὶ
ἔτεκεν τῷ Ιακωβ υἱόν. (11.) καὶ εἶπεν Λεια ᾽Εν τύχῃ· καὶ ἐπωνό-
μασεν τὸ ὄνομα αὐτοῦ Γαδ. (12.) καὶ συνέλαβεν Ζελφα ἡ παιδίσκη
Λειας καὶ ἔτεκεν ἔτι τῷ Ιακωβ υἱὸν δεύτερον. (13.) καὶ εἶπεν Λεια
Μακαρία ἐγώ, ὅτι μακαρίζουσίν με αἱ γυναῖκες· καὶ ἐκάλεσεν τὸ
ὄνομα αὐτοῦ Ασηρ.
... (19.) καὶ συνέλαβεν ἔτι Λεια καὶ
ἔτεκεν υἱὸν ἕκτον τῷ Ιακωβ. (20.) καὶ εἶπεν Λεια Δεδώρηταί μοι ὁ
θεὸς δῶρον καλόν· ἐν τῷ νῦν καιρῷ αἱρετιεῖ με ὁ ἀνήρ μου, ἔτεκον
γὰρ αὐτῷ υἱοὺς ἕξ· καὶ ἐκάλεσεν τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ζαβουλων. (21.) καὶ
μετὰ τοῦτο ἔτεκεν θυγατέρα καὶ ἐκάλεσεν τὸ ὄνομα αὐτῆς Δινα.

(22.) Ἐμνήσθη δὲ ὁ θεὸς τῆς Ραχηλ, καὶ ἐπήκουσεν αὐτῆς ὁ θεὸς καὶ ἀνέῳξεν αὐτῆς τὴν μήτραν, (23.) καὶ συλλαβοῦσα ἔτεκεν τῷ Ιακωβ υἱόν. εἶπεν δὲ Ραχηλ Ἀφεῖλεν ὁ θεός μου τὸ ὄνειδος· (24.) καὶ ἐκάλεσεν τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ιωσηφ λέγουσα Προσθέτω ὁ θεός μοι υἱὸν ἕτερον. (25.) Ἐγένετο δὲ ὡς ἔτεκεν Ραχηλ τὸν Ιωσηφ[3], εἶπεν Ιακωβ τῷ Λαβαν Ἀπόστειλόν με, ἵνα ἀπέλθω εἰς τὸν τόπον μου καὶ εἰς τὴν γῆν μου. (26.) ἀπόδος τὰς γυναῖκάς μου καὶ τὰ παιδία, περὶ ὧν δεδούλευκά σοι, ἵνα ἀπέλθω· σὺ γὰρ γινώσκεις τὴν δουλείαν, ἣν δεδούλευκά σοι.

Αριστοτέλους, *Των Περί τα Ζώα Ιστοριών*, 584a, 2- 4.
Ὅταν δὲ συλλάβῃ ἡ ὑστέρα τὸ σπέρμα, εὐθὺς συμμύει ταῖς πολλαῖς, μέχρι γένωνται ἑπτὰ μῆνες· τῷ δ' ὀγδόῳ χάσκουσιν· καὶ τὸ ἔμβρυον, ἐὰν ᾖ γόνιμον, προκατα- (30)
βαίνει τῷ ὀγδόῳ μηνί. Τὰ δὲ μὴ γόνιμα ἀλλ' ἀποπεπνιγμένα ὀκτάμηνα ἐν τοῖς τόκοις οὐκ ἐκφέρουσιν ὀκτάμηναι αἱ γυναῖκες, οὔτε προκαταβαίνει κάτω τὰ ἔμβρυα τῷ ὀγδόῳ μηνί, οὔθ' αἱ ὑστέραι ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ χάσκουσιν· ἀλλὰ (584a.) σημεῖον ὅτι οὐ γόνιμον, ἐὰν γένηται μὴ συμπεσόντων τῶν εἰρημένων.
Μετὰ δὲ τὰς συλλήψεις αἱ γυναῖκες βαρύνονται (2) τὸ σῶμα πᾶν, καὶ σκότοι πρὸ τῶν ὀμμάτων καὶ ἐν τῇ κεφαλῇ γίνονται πόνοι[4]. Ταῦτα δὲ ταῖς μὲν θᾶττον καὶ σχεδὸν δεκαταίαις γίνεται, ταῖς δὲ βραδύτερον, ὅπως ἂν τύχωσιν (5)
οὖσαι τῷ περιττωματικαὶ εἶναι μᾶλλον καὶ ἧττον. Ἔτι δὲ ναυτίαι καὶ ἔμετοι λαμβάνουσι τὰς πλείστας, καὶ μάλιστα τὰς τοιαύτας, ὅταν αἵ τε καθάρσεις στῶσι καὶ μήπω εἰς τοὺς μαστοὺς τετραμμέναι ὦσιν.
Ἔνιαι μὲν οὖν ἀρχόμεναι μᾶλ- (9)
λον πονοῦσι τῶν γυναικῶν, ἔνιαι δ' ὕστερον, ἤδη τοῦ κυήματος (10) ἔχοντος αὔξησιν μᾶλλον· πολλαῖς δὲ καὶ πολλάκις καὶ στραγγουρίαι γίνονται τὸ τελευταῖον. Ὡς μὲν οὖν ἐπὶ τὸ πολὺ ῥᾷον ἀπαλλάττουσιν αἱ τὰ ἄρρενα κύουσαι καὶ μᾶλλον μετ' εὐχροίας διατελοῦσιν, ἐπὶ δὲ τῶν θηλειῶν τοὐναντίον· ἀχρούστεραί τε γὰρ ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, καὶ βαρύτερον διάγουσι, καὶ (15)
πολλαῖς περὶ τὰ σκέλη οἰδήματα καὶ ἐπάρσεις γίνονται τῆς σαρκός· οὐ μὴν ἀλλ' ἐνίαις γίνεται καὶ τἀναντία τούτων.
Εἰώ- (17)
θασι δὲ ταῖς κυούσαις ἐπιθυμίαι γίνεσθαι παντοδαπαὶ καὶ μεταβάλλειν ὀξέως, ὃ καλοῦσί τινες κισσᾶν· καὶ ἐπὶ τῶν θηλειῶν ὀξύτεραι μὲν αἱ ἐπιθυμίαι, παραγινομένων δὲ (20)
ἧττον δύνανται ἀπολαύειν. Ὀλίγαις δέ τισι συμβαίνει βέλ- (20)
τιον ἔχειν τὸ σῶμα κυούσαις. Μάλιστα δ' ἀσῶνται, ὅταν ἄρχωνται τὰ παιδία τρίχας ποιεῖν. Αἱ δὲ τρίχες ταῖς μὲν κυούσαις αἱ μὲν συγγενεῖς γίνονται ἐλάττους καὶ ῥέουσιν, ἐν οἷς δὲ μὴ εἰώθασιν ἔχειν τρίχας, ταῦτα δασύνεται μᾶλλον. (25)
Καὶ κίνησιν δὲ παρέχεται ἐν τῷ σώματι μᾶλλον ὡς (26) ἐπὶ τὸ πολὺ τὸ ἄρρεν τοῦ θήλεος, καὶ τίκτεται θᾶττον, τὰ δὲ θήλεα βραδύτερον. Καὶ ὁ πόνος ἐπὶ μὲν τοῖς θήλεσι συνεχὴς καὶ νωθρότερος, ἐπὶ δὲ τοῖς ἄρρεσιν ὀξὺς μέν, πολλῷ δὲ χαλεπώτερος. Αἱ δὲ πλησιάζουσαι πρὸ τῶν τόκων τοῖς (30)
ἀνδράσι θᾶττον τίκτουσιν. Δοκοῦσι δ' ὠδίνειν αἱ γυναῖκες ἐνίοτε οὐ γινομένης ὠδῖνος, ἀλλὰ διὰ τὸ τὴν κεφαλὴν στρέφειν τὸ ἔμβρυον φαίνεται ὠδῖνος ἀρχὴ τοῦτο γίνεσθαι.

***Π.Δ., Κριταί (Κώδ. Βατικανός),* 13. 3.**
13.
(1.) Καὶ προσέθηκαν οἱ υἱοὶ Ισραηλ ποιῆσαι τὸ πονηρὸν ἐνώπιον

κυρίου, καὶ παρέδωκεν αὐτοὺς κύριος ἐν χειρὶ Φυλιστιιμ τεσσαράκοντα ἔτη.
(2.) Καὶ ἦν ἀνὴρ εἷς ἀπὸ Σαραα ἀπὸ δήμου συγγενείας τοῦ Δανι, καὶ ὄνομα αὐτῷ Μανωε, καὶ γυνὴ αὐτῷ στεῖρα καὶ οὐκ ἔτεκεν.
(3.) καὶ ὤφθη ἄγγελος κυρίου πρὸς τὴν γυναῖκα καὶ εἶπεν πρὸς αὐτήν Ἰδοὺ σὺ στεῖρα καὶ οὐ τέτοκας· καὶ συλλήμψῃ υἱόν[5].

***Π.Δ., Κριταί (Κώδ. Αλεξανδρινός),* 13. 3.**
13.
(1.) Καὶ προσέθεντο οἱ υἱοὶ Ισραηλ ποιῆσαι τὸ πονηρὸν ἐναντίον κυρίου, καὶ παρέδωκεν αὐτοὺς κύριος ἐν χειρὶ ἀλλοφύλων τεσσαράκοντα ἔτη.
(2.) Καὶ ἐγένετο ἀνὴρ ἐκ Σαραα ἐκ τῆς φυλῆς τοῦ Δαν, καὶ ὄνομα αὐτῷ Μανωε, καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ στεῖρα καὶ οὐκ ἔτικτεν. (3.) καὶ ὤφθη ἄγγελος κυρίου πρὸς τὴν γυναῖκα καὶ εἶπεν πρὸς αὐτήν Ἰδοὺ δὴ σὺ στεῖρα καὶ οὐ τέτοκας· καὶ ἐν γαστρὶ ἕξεις καὶ τέξῃ υἱόν[5].

18η Θεματική Ενότητα:

43. ***Π.Δ., Βασιλειών Β΄,* 24. 12 - 24. 13.**
(10.) Καὶ ἐπάταξεν καρδία Δαυιδ αὐτὸν μετὰ τὸ ἀριθμῆσαι τὸν λαόν, καὶ εἶπεν Δαυιδ πρὸς κύριον Ἥμαρτον σφόδρα ὃ ἐποίησα· νῦν, κύριε, παραβίβασον δὴ τὴν ἀνομίαν τοῦ δούλου σου, ὅτι ἐμωράνθην σφόδρα. (11.) καὶ ἀνέστη Δαυιδ τὸ πρωί. καὶ λόγος κυρίου ἐγένετο πρὸς Γαδ τὸν προφήτην τὸν ὁρῶντα Δαυιδ λέγων (12.) Πορεύθητι καὶ λάλησον πρὸς Δαυιδ λέγων Τάδε λέγει κύριος Τρία ἐγώ εἰμι αἴρω ἐπὶ σέ, καὶ ἔκλεξαι σεαυτῷ ἓν ἐξ αὐτῶν, καὶ ποιήσω σοι. (13.) καὶ εἰσῆλθεν Γαδ πρὸς Δαυιδ καὶ ἀνήγγειλεν αὐτῷ καὶ εἶπεν αὐτῷ Ἔκλεξαι σεαυτῷ γενέσθαι, εἰ ἔλθῃ σοι τρία ἔτη λιμὸς ἐν τῇ γῇ σου, ἢ τρεῖς μῆνας φεύγειν σε ἔμπροσθεν τῶν ἐχθρῶν σου καὶ ἔσονται διώκοντές σε, ἢ γενέσθαι τρεῖς ἡμέρας θάνατον ἐν τῇ γῇ σου· νῦν οὖν γνῶθι καὶ ἰδὲ τί ἀποκριθῶ τῷ ἀποστείλαντί (5) με ῥῆμα[1]. (14.) καὶ εἶπεν Δαυιδ πρὸς Γαδ Στενά μοι πάντοθεν σφόδρα ἐστίν· ἐμπεσοῦμαι δὴ ἐν χειρὶ κυρίου, ὅτι πολλοὶ οἱ οἰκτιρμοὶ αὐτοῦ σφόδρα, εἰς δὲ χεῖρας ἀνθρώπου οὐ μὴ ἐμπέσω· καὶ ἐξελέξατο ἑαυτῷ Δαυιδ τὸν θάνατον. (15.) καὶ ἡμέραι θερισμοῦ πυρῶν, καὶ ἔδωκεν κύριος ἐν Ισραηλ θάνατον ἀπὸ πρωίθεν ἕως ὥρας ἀρίστου, καὶ ἤρξατο ἡ θραῦσις ἐν τῷ λαῷ, καὶ ἀπέθανεν ἐκ τοῦ λαοῦ ἀπὸ Δαν καὶ ἕως Βηρσαβεε ἑβδομήκοντα χιλιάδες ἀνδρῶν. (16.) καὶ ἐξέτεινεν ὁ ἄγγελος τοῦ θεοῦ τὴν χεῖρα αὐτοῦ εἰς Ιερουσαλημ τοῦ διαφθεῖραι αὐτήν, καὶ παρεκλήθη κύριος ἐπὶ τῇ κακίᾳ καὶ εἶπεν τῷ ἀγγέλῳ τῷ διαφθείροντι ἐν τῷ λαῷ Πολὺ νῦν, ἄνες τὴν χεῖρά σου· καὶ ὁ ἄγγελος κυρίου ἦν παρὰ τῷ ἅλῳ Ορνα τοῦ Ιεβουσαίου.

***Π.Δ., Παραλειπομένων Α΄ είτε Χρονικών Α΄,* 21. 10- 21. 12.**
(7.) Καὶ πονηρὸν ἐφάνη ἐναντίον τοῦ θεοῦ περὶ τοῦ πράγματος τούτου, καὶ ἐπάταξεν τὸν Ισραηλ. (8.) καὶ εἶπεν Δαυιδ πρὸς τὸν θεόν Ἡμάρτηκα σφόδρα ὅτι ἐποίησα τὸ πρᾶγμα τοῦτο· καὶ νῦν περίελε δὴ τὴν κακίαν παιδός σου, ὅτι ἐματαιώθην σφόδρα. (9.) καὶ ἐλάλησεν κύριος πρὸς Γαδ ὁρῶντα Δαυιδ λέγων (10.) Πορεύου καὶ λάλησον πρὸς Δαυιδ λέγων Οὕτως λέγει κύριος Τρία αἴρω ἐγὼ ἐπὶ σέ, ἔκλεξαι σεαυτῷ ἓν ἐξ αὐτῶν καὶ ποιήσω σοι. (11.) καὶ ἦλθεν Γαδ πρὸς Δαυιδ καὶ εἶπεν αὐτῷ Οὕτως λέγει κύριος Ἔκλεξαι σεαυτῷ (12.) ἢ τρία ἔτη λιμοῦ, ἢ τρεῖς μῆνας φεύγειν σε ἐκ προσώπου ἐχθρῶν σου καὶ μάχαιραν ἐχθρῶν σου τοῦ ἐξολεθρεῦσαι, ἢ τρεῖς ἡμέρας ῥομφαίαν κυρίου καὶ θάνατον ἐν τῇ γῇ καὶ ἄγγελος κυρίου ἐξολεθρεύων ἐν πάσῃ κληρονομίᾳ Ισραηλ· καὶ νῦν ἰδὲ τί ἀποκριθῶ τῷ (5) ἀποστείλαντί με λόγον[1]. (13.) καὶ εἶπεν Δαυιδ πρὸς Γαδ Στενά μοι καὶ

τὰ τρία σφόδρα· ἐμπεσοῦμαι δὴ εἰς χεῖρας κυρίου, ὅτι πολλοὶ οἱ οἰκτιρμοὶ αὐτοῦ σφόδρα, καὶ εἰς χεῖρας ἀνθρώπων οὐ μὴ ἐμπέσω. (14.) καὶ ἔδωκεν κύριος θάνατον ἐν Ισραηλ, καὶ ἔπεσον ἐξ Ισραηλ ἑβδομήκοντα χιλιάδες ἀνδρῶν. (15.) καὶ ἀπέστειλεν ὁ θεὸς ἄγγελον εἰς Ιερουσαλημ τοῦ ἐξολεθρεῦσαι αὐτήν. καὶ ὡς ἐξωλέθρευσεν, εἶδεν κύριος καὶ μετεμελήθη ἐπὶ τῇ κακίᾳ καὶ εἶπεν τῷ ἀγγέλῳ τῷ ἐξολεθρεύοντι Ἱκανούσθω σοι, ἄνες τὴν χεῖρά σου· καὶ ὁ ἄγγελος κυρίου ἑστὼς ἐν τῷ ἅλῳ Ορνα τοῦ Ιεβουσαίου.

***Π.Δ., Γένεσις*, 25. 21- 25. 22.**
(19.) Καὶ αὗται αἱ γενέσεις Ισαακ τοῦ υἱοῦ Αβρααμ· Αβρααμ ἐγέννησεν τὸν Ισαακ. (20.) ἦν δὲ Ισαακ ἐτῶν τεσσαράκοντα, ὅτε ἔλαβεν τὴν Ρεβεκκαν θυγατέρα Βαθουηλ τοῦ Σύρου ἐκ τῆς Μεσοποταμίας ἀδελφὴν Λαβαν τοῦ Σύρου ἑαυτῷ γυναῖκα. (21.) ἐδεῖτο δὲ Ισαακ κυρίου περὶ Ρεβεκκας τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, ὅτι στεῖρα ἦν· ἐπήκουσεν δὲ αὐτοῦ ὁ θεός, καὶ ἔλαβεν ἐν γαστρὶ Ρεβεκκα ἡ γυνὴ αὐτοῦ. (22.) ἐσκίρτων δὲ τὰ παιδία ἐν αὐτῇ[2]· εἶπεν δέ Εἰ οὕτως μοι μέλλει γίνεσθαι, ἵνα τί μοι τοῦτο; ἐπορεύθη δὲ πυθέσθαι παρὰ κυρίου, (23.) καὶ εἶπεν κύριος αὐτῇ
Δύο ἔθνη ἐν τῇ γαστρί σού εἰσιν,
καὶ δύο λαοὶ ἐκ τῆς κοιλίας σου διασταλήσονται·
καὶ λαὸς λαοῦ ὑπερέξει,
καὶ ὁ μείζων δουλεύσει τῷ ἐλάσσονι. (5)
(24.) καὶ ἐπληρώθησαν αἱ ἡμέραι τοῦ τεκεῖν αὐτήν, καὶ τῇδε ἦν δίδυμα ἐν τῇ κοιλίᾳ αὐτῆς. (25.) ἐξῆλθεν δὲ ὁ υἱὸς ὁ πρωτότοκος πυρράκης, ὅλος ὡσεὶ δορὰ δασύς· ἐπωνόμασεν δὲ τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ησαυ. (26.) καὶ μετὰ τοῦτο ἐξῆλθεν ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, καὶ ἡ χεὶρ αὐτοῦ ἐπειλημμένη τῆς πτέρνης Ησαυ· καὶ ἐκάλεσεν τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ιακωβ. Ισαακ δὲ ἦν ἐτῶν ἑξήκοντα, ὅτε ἔτεκεν αὐτοὺς Ρεβεκκα.

44. **Πλάτωνος, *Φαίδρος*, 229 b, 4- 229 e, 4.**
229. (a.) {ΣΩ.} Δεῦρ᾽ ἐκτραπόμενοι κατὰ τὸν Ἰλισὸν ἴωμεν, εἶτα ὅπου ἂν δόξῃ ἐν ἡσυχίᾳ καθιζησόμεθα.
{ΦΑΙ.} Εἰς καιρόν, ὡς ἔοικεν, ἀνυπόδητος ὢν ἔτυχον· σὺ μὲν γὰρ δὴ ἀεί. ῥᾷστον οὖν ἡμῖν κατὰ τὸ ὑδάτιον βρέχουσι τοὺς πόδας ἰέναι, καὶ οὐκ ἀηδές, ἄλλως τε καὶ τήνδε τὴν (5) ὥραν τοῦ ἔτους τε καὶ τῆς ἡμέρας.
{ΣΩ.} Πρόαγε δή, καὶ σκόπει ἅμα ὅπου καθιζησόμεθα.
{ΦΑΙ.} Ὁρᾷς οὖν ἐκείνην τὴν ὑψηλοτάτην πλάτανον;
{ΣΩ.} Τί μήν;
(b.) {ΦΑΙ.} Ἐκεῖ σκιά τ᾽ ἐστὶν καὶ πνεῦμα μέτριον, καὶ πόα καθίζεσθαι ἢ ἂν βουλώμεθα κατακλινῆναι.
{ΣΩ.} Προάγοις ἄν.
{ΦΑΙ.} Εἰπέ μοι, ὦ Σώκρατες, οὐκ ἐνθένδε μέντοι ποθὲν ἀπὸ τοῦ Ἰλισοῦ λέγεται ὁ Βορέας τὴν Ὠρείθυιαν ἁρπάσαι; (5)
{ΣΩ.} Λέγεται γάρ.
{ΦΑΙ.} Ἆρ᾽ οὖν ἐνθένδε; χαρίεντα γοῦν καὶ καθαρὰ καὶ διαφανῆ τὰ ὑδάτια φαίνεται, καὶ ἐπιτήδεια κόραις παίζειν παρ᾽ αὐτά.
(c.) {ΣΩ.} Οὔκ, ἀλλὰ κάτωθεν ὅσον δύ᾽ ἢ τρία στάδια, ᾗ πρὸς τὸ ἐν Ἄγρας διαβαίνομεν· καί πού τίς ἐστι βωμὸς αὐτόθι Βορέου.
{ΦΑΙ.} Οὐ πάνυ νενόηκα· ἀλλ᾽ εἰπὲ πρὸς Διός, ὦ Σώκρατες, σὺ τοῦτο τὸ μυθολόγημα πείθῃ ἀληθὲς εἶναι; (5)
{ΣΩ.} Ἀλλ᾽ εἰ ἀπιστοίην, ὥσπερ οἱ σοφοί, οὐκ ἂν ἄτοπος εἴην, εἶτα σοφιζόμενος φαίην αὐτὴν πνεῦμα Βορέου κατὰ τῶν πλησίον πετρῶν σὺν Φαρμακείᾳ παίζουσαν ὧσαι, καὶ οὕτω δὴ τελευτήσασαν λεχθῆναι ὑπὸ τοῦ Βορέου ἁνάρπαστον
(d.) γεγονέναι ἢ ἐξ Ἀρείου πάγου· λέγεται γὰρ αὖ καὶ οὗτος ὁ λόγος, ὡς ἐκεῖθεν ἀλλ᾽ οὐκ ἐνθένδε ἡρπάσθη. ἐγὼ δέ,

ὦ Φαῖδρε, ἄλλως μὲν τὰ τοιαῦτα χαρίεντα ἡγοῦμαι, λίαν δὲ
δεινοῦ καὶ ἐπιπόνου καὶ οὐ πάνυ εὐτυχοῦς ἀνδρός, κατ᾽ ἄλλο
μὲν οὐδέν, ὅτι δ᾽ αὐτῷ ἀνάγκη μετὰ τοῦτο τὸ τῶν Ἱππόκεν- (5)
ταύρων εἶδος ἐπανορθοῦσθαι, καὶ αὖθις τὸ τῆς Χιμαίρας, καὶ
ἐπιρρεῖ δὲ ὄχλος τοιούτων Γοργόνων καὶ Πηγάσων καὶ
(e.) ἄλλων ἀμηχάνων πλήθη τε καὶ ἀτοπίαι τερατολόγων τινῶν
φύσεων· αἷς εἴ τις ἀπιστῶν προσβιβᾷ κατὰ τὸ εἰκὸς ἕκαστον,
ἄτε ἀγροίκῳ τινὶ σοφίᾳ χρώμενος, πολλῆς αὐτῷ σχολῆς
δεήσει. ἐμοὶ δὲ πρὸς αὐτὰ οὐδαμῶς ἐστι σχολή[1]· τὸ δὲ
αἴτιον, ὦ φίλε, τούτου τόδε. οὐ δύναμαί πω κατὰ τὸ Δελ- (5)
φικὸν γράμμα γνῶναι ἐμαυτόν·γελοῖον δή μοι φαίνεται
230.
(α.) τοῦτο ἔτι ἀγνοοῦντα τὰ ἀλλότρια σκοπεῖν. ὅθεν δὴ χαίρειν
ἐάσας ταῦτα, πειθόμενος δὲ τῷ νομιζομένῳ περὶ αὐτῶν, ὃ
νυνδὴ ἔλεγον, σκοπῶ οὐ ταῦτα ἀλλ᾽ ἐμαυτόν, εἴτε τι θηρίον
ὂν τυγχάνω Τυφῶνος πολυπλοκώτερον καὶ μᾶλλον ἐπιτεθυμ-
μένον, εἴτε ἡμερώτερόν τε καὶ ἁπλούστερον ζῷον, θείας τινὸς (5)
καὶ ἀτύφου μοίρας φύσει μετέχον. ἀτάρ, ὦ ἑταῖρε, μεταξὺ
τῶν λόγων, ἆρ᾽ οὐ τόδε ἦν τὸ δένδρον ἐφ᾽ ὅπερ ἦγες ἡμᾶς;
(β.) {ΦΑΙ.} Τοῦτο μὲν οὖν αὐτό.

***Κ.Δ., Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον,* 2. 9.**
(3.) ἀκούσας δὲ ὁ βασιλεὺς Ἡρῴδης ἐταράχθη καὶ πᾶσα
Ἱεροσόλυμα μετ᾽ αὐτοῦ, (4.) καὶ συναγαγὼν πάντας τοὺς
ἀρχιερεῖς καὶ γραμματεῖς τοῦ λαοῦ ἐπυνθάνετο παρ᾽ αὐτῶν
ποῦ ὁ Χριστὸς γεννᾶται. (5.) οἱ δὲ εἶπαν αὐτῷ, Ἐν Βηθλέεμ
τῆς Ἰουδαίας· οὕτως γὰρ γέγραπται διὰ τοῦ προφήτου·
(6.) Καὶ σύ, Βηθλέεμ γῆ Ἰούδα,
οὐδαμῶς ἐλαχίστη εἶ ἐν τοῖς ἡγεμόσιν Ἰούδα·
ἐκ σοῦ γὰρ ἐξελεύσεται ἡγούμενος,
ὅστις ποιμανεῖ τὸν λαόν μου τὸν Ἰσραήλ.
(7.) Τότε Ἡρῴδης λάθρᾳ καλέσας τοὺς μάγους ἠκρίβωσεν
παρ᾽ αὐτῶν τὸν χρόνον τοῦ φαινομένου ἀστέρος, (8.) καὶ
πέμψας αὐτοὺς εἰς Βηθλέεμ εἶπεν, Πορευθέντες ἐξετάσατε
ἀκριβῶς περὶ τοῦ παιδίου· ἐπὰν δὲ εὕρητε ἀπαγγείλατέ
μοι, ὅπως κἀγὼ ἐλθὼν προσκυνήσω αὐτῷ. (9.) οἱ δὲ ἀκού-
σαντες τοῦ βασιλέως ἐπορεύθησαν, καὶ ἰδοὺ ὁ ἀστὴρ ὃν
εἶδον ἐν τῇ ἀνατολῇ προῆγεν αὐτοὺς ἕως ἐλθὼν ἐστάθη
ἐπάνω οὗ ἦν τὸ παιδίον[2]. (10.) ἰδόντες δὲ τὸν ἀστέρα ἐχά-
ρησαν χαρὰν μεγάλην σφόδρα. (11.) καὶ ἐλθόντες εἰς τὴν
οἰκίαν εἶδον τὸ παιδίον μετὰ Μαρίας τῆς μητρὸς αὐτοῦ,
καὶ πεσόντες προσεκύνησαν αὐτῷ, καὶ ἀνοίξαντες τοὺς
θησαυροὺς αὐτῶν προσήνεγκαν αὐτῷ δῶρα, χρυσὸν καὶ
λίβανον καὶ σμύρναν. (12.) καὶ χρηματισθέντες κατ᾽ ὄναρ
μὴ ἀνακάμψαι πρὸς Ἡρῴδην, δι᾽ ἄλλης ὁδοῦ ἀνεχώρησαν
εἰς τὴν χώραν αὐτῶν.

***Κ.Δ., Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον,* 11. 11 -11. 14.**
(3.) ἀπέστειλαν οὖν αἱ ἀδελφαὶ πρὸς
αὐτὸν λέγουσαι, Κύριε, ἴδε ὃν φιλεῖς ἀσθενεῖ. (4.) ἀκούσας
δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν, Αὕτη ἡ ἀσθένεια οὐκ ἔστιν πρὸς
θάνατον ἀλλ᾽ ὑπὲρ τῆς δόξης τοῦ θεοῦ, ἵνα δοξασθῇ ὁ
υἱὸς τοῦ θεοῦ δι᾽ αὐτῆς. (5.) ἠγάπα δὲ ὁ Ἰησοῦς τὴν
Μάρθαν καὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς καὶ τὸν Λάζαρον. (6.) ὡς
οὖν ἤκουσεν ὅτι ἀσθενεῖ, τότε μὲν ἔμεινεν ἐν ᾧ ἦν τόπῳ
δύο ἡμέρας· (7.) ἔπειτα μετὰ τοῦτο λέγει τοῖς μαθηταῖς,
Ἄγωμεν εἰς τὴν Ἰουδαίαν πάλιν. (8.) λέγουσιν αὐτῷ οἱ
μαθηταί, Ῥαββί, νῦν ἐζήτουν σε λιθάσαι οἱ Ἰουδαῖοι,
καὶ πάλιν ὑπάγεις ἐκεῖ; (9.) ἀπεκρίθη Ἰησοῦς, Οὐχὶ

δώδεκα ὧραί εἰσιν τῆς ἡμέρας; ἐάν τις περιπατῇ ἐν τῇ ἡμέρᾳ, οὐ προσκόπτει, ὅτι τὸ φῶς τοῦ κόσμου τούτου βλέπει· (10.) ἐὰν δέ τις περιπατῇ ἐν τῇ νυκτί, προσκόπτει, ὅτι τὸ φῶς οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ. (11.) ταῦτα εἶπεν, καὶ μετὰ τοῦτο λέγει αὐτοῖς, Λάζαρος ὁ φίλος ἡμῶν κεκοίμηται, ἀλλὰ πορεύομαι ἵνα ἐξυπνίσω αὐτόν. (12.) εἶπαν οὖν οἱ μαθηταὶ αὐτῷ, Κύριε, εἰ κεκοίμηται σωθήσεται. (13.) εἰρήκει δὲ ὁ Ἰησοῦς περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. ἐκεῖνοι δὲ ἔδοξαν ὅτι περὶ τῆς κοιμήσεως τοῦ ὕπνου λέγει. (14.) τότε οὖν εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς παρρησίᾳ, Λάζαρος ἀπέθανεν[4], (15.) καὶ χαίρω δι᾽ ὑμᾶς, ἵνα πιστεύσητε, ὅτι οὐκ ἤμην ἐκεῖ· ἀλλὰ ἄγωμεν πρὸς αὐτόν. (16.) εἶπεν οὖν Θωμᾶς ὁ λεγόμενος Δίδυμος τοῖς συμμαθηταῖς, Ἄγωμεν καὶ ἡμεῖς ἵνα ἀποθάνωμεν μετ᾽ αὐτοῦ.

***Κ.Δ., Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον,* 11. 23.**
(21.) εἶπεν οὖν ἡ Μάρθα πρὸς τὸν Ἰησοῦν, Κύριε, εἰ ἦς ὧδε οὐκ ἂν ἀπέθανεν ὁ ἀδελφός μου· (22.) [ἀλλὰ] καὶ νῦν οἶδα ὅτι ὅσα ἂν αἰτήσῃ τὸν θεὸν δώσει σοι ὁ θεός. (23.) λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς, Ἀναστήσεται ὁ ἀδελφός σου[4]. (24.) λέγει αὐτῷ ἡ Μάρθα, Οἶδα ὅτι ἀναστήσεται ἐν τῇ ἀναστάσει ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ. (25.) εἶπεν αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς, Ἐγώ εἰμι ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ ζωή· ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ κἂν ἀποθάνῃ ζήσεται, (26.) καὶ πᾶς ὁ ζῶν καὶ πιστεύων εἰς ἐμὲ οὐ μὴ ἀποθάνῃ εἰς τὸν αἰῶνα· πιστεύεις τοῦτο; (27.) λέγει αὐτῷ, Ναί, κύριε· ἐγὼ πεπίστευκα ὅτι σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ὁ εἰς τὸν κόσμον ἐρχόμενος.

***Κ.Δ., Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον,* 11. 43- 11. 44.**
(38.) Ἰησοῦς οὖν πάλιν ἐμβριμώμενος ἐν ἑαυτῷ ἔρχεται εἰς τὸ μνημεῖον· ἦν δὲ σπήλαιον, καὶ λίθος ἐπέκειτο ἐπ᾽ αὐτῷ.
(39.) λέγει ὁ Ἰησοῦς, Ἄρατε τὸν λίθον. λέγει αὐτῷ ἡ ἀδελφὴ τοῦ τετελευτηκότος Μάρθα, Κύριε, ἤδη ὄζει, τεταρταῖος γάρ ἐστιν. (40.) λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς, Οὐκ εἶπόν σοι ὅτι ἐὰν πιστεύσῃς ὄψῃ τὴν δόξαν τοῦ θεοῦ; (41.) ἦραν οὖν τὸν λίθον. ὁ δὲ Ἰησοῦς ἦρεν τοὺς ὀφθαλμοὺς ἄνω καὶ εἶπεν, Πάτερ, εὐχαριστῶ σοι ὅτι ἤκουσάς μου. (42.) ἐγὼ δὲ ᾔδειν ὅτι πάντοτέ μου ἀκούεις· ἀλλὰ διὰ τὸν ὄχλον τὸν περιεστῶτα εἶπον, ἵνα πιστεύσωσιν ὅτι σύ με ἀπέστειλας. (43.) καὶ ταῦτα εἰπὼν φωνῇ μεγάλῃ ἐκραύγασεν, Λάζαρε, δεῦρο ἔξω. (44.) ἐξῆλθεν ὁ τεθνηκὼς δεδεμένος τοὺς πόδας καὶ τὰς χεῖρας κειρίαις, καὶ ἡ ὄψις αὐτοῦ σουδαρίῳ περιεδέδετο. λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Λύσατε αὐτὸν καὶ ἄφετε αὐτὸν ὑπάγειν[4].

***Π.Δ., Παροιμίαι,* 14. 15.**
(15.) ἄκακος πιστεύει παντὶ λόγῳ[5],
πανοῦργος δὲ ἔρχεται εἰς μετάνοιαν.

19η Θεματική Ενότητα:

45. **Κλήμεντος του Αλεξανδρέως, *Προτρεπτικός*, 4. 57, 3, 1-6.**
4·57·
(1.) Ἰτέον οὖν ὡς ἔνι μάλιστα ἐγγυτάτω τῶν ἀγαλμάτων, ὡς οἰκεία ἡ πλάνη κἀκ τῆς προσόψεως ἐλέγχηται· ἐναπομέμακται γὰρ πάνυ δὴ σαφῶς τὰ εἴδη τῶν ἀγαλμάτων τὴν (2.) διάθεσιν τῶν δαιμόνων. Εἰ γοῦν τις τὰς γραφὰς καὶ τὰ

ἀγάλματα περινοστῶν θεῷτο, γνωριεῖ ὑμῶν παραυτίκα τοὺς θεοὺς ἐκ τῶν ἐπονειδίστων σχημάτων, τὸν Διόνυσον ἀπὸ τῆς στολῆς, τὸν Ἥφαιστον ἀπὸ τῆς τέχνης, τὴν Δηὼ ἀπὸ τῆς συμφορᾶς, ἀπὸ τοῦ κρηδέμνου τὴν Ἰνώ, ἀπὸ τῆς τριαίνης (5) τὸν Ποσειδῶ, ἀπὸ τοῦ κύκνου τὸν Δία· τὸν δὲ Ἡρακλέα δείκνυσιν ἡ πυρά, κἂν γυμνὴν ἴδῃ τις ἀνάγραπτον γυναῖκα, (3.) τὴν Ἰχρυσῆνῇ Ἀφροδίτην νοεῖ. Οὕτως ὁ Κύπριος ὁ Πυγμαλίων ἐκεῖνος ἐλεφαντίνου ἠράσθη ἀγάλματος· τὸ ἄγαλμα Ἀφροδίτης ἦν καὶ γυμνὴ ἦν· νικᾶται ὁ Κύπριος τῷ σχήματι καὶ συνέρχεται τῷ ἀγάλματι, καὶ τοῦτο Φιλοστέφανος ἱστορεῖ· Ἀφροδίτη δὲ ἄλλη ἐν Κνίδῳ λίθος ἦν καὶ (5) καλὴ ἦν, ἕτερος ἠράσθη ταύτης καὶ μίγνυται τῇ λίθῳ· Ποσίδιππος ἱστορεῖ, ὁ μὲν πρότερος ἐν τῷ περὶ Κύπρου, ὁ δὲ ἕτερος ἐν τῷ περὶ Κνίδου. Τοσοῦτον ἴσχυσεν ἀπατῆσαι τέχνη προαγωγὸς ἀνθρώποις ἐρωτικοῖς εἰς βάραθρον γενο- (4.) μένη. Δραστήριος μὲν ἡ δημιουργική, ἀλλ᾽ οὐχ οἵα τε ἀπατῆσαι λογικὸν οὐδὲ μὴν τοὺς κατὰ λόγον βεβιωκότας· ζωγραφίας μὲν γὰρ, δι᾽ ὁμοιότητα σκιαγραφίας περιστερᾶς, προσέπτησαν πελειάδες καὶ ἵπποις καλῶς γεγραμμέναις προσεχρεμέτισαν ἵπποι. Ἐρασθῆναι κόρην εἰκόνος λέγουσιν (5) καὶ νέον καλὸν Κνιδίου ἀγάλματος, ἀλλ᾽ ἦσαν τῶν θεατῶν (5.) αἱ ὄψεις ἠπατημέναι ὑπὸ τῆς τέχνης. Οὐδὲ γὰρ ἂν θεᾷ τις συνεπλάκη, οὐδ᾽ ἂν νεκρᾷ τις συνετάφη, οὐδ᾽ ἂν ἠράσθη δαίμονος καὶ λίθου ἄνθρωπος σωφρονῶν. Ὑμᾶς δὲ ἄλλῃ γοητείᾳ ἀπατᾷ ἡ τέχνη, εἰ καὶ μὴ ἐπὶ τὸ ἐρᾶν προσάγουσα, ἀλλ᾽ ἐπὶ τὸ τιμᾶν καὶ προσκυνεῖν τά τε ἀγάλματα καὶ τὰς (6.) γραφάς. Ὁμοία γε ἡ γραφή· ἐπαινείσθω μὲν ἡ τέχνη, μὴ ἀπατάτω δὲ τὸν ἄνθρωπον ὡς ἀλήθεια. Ἕστηκεν ὁ ἵππος ἡσυχῇ, ἡ πελειὰς ἀτρεμής, ἀργὸν τὸ πτερόν, ἡ δὲ βοῦς ἡ Δαιδάλου ἡ ἐκ τοῦ ξύλου πεποιημένη ταῦρον εἶλεν ἄγριον καὶ κατηνάγκασεν τὸ θηρίον ἡ τέχνη πλανήσασα ἐρώσης (5) ἐπιβῆναι γυναικός.

Οβιδίου, *Μεταμορφώσεις*, 10. 280-289.
Pygmalion
Quas quia Pygmalion aevum per crimen agentis
viderat, offensus vitiis, quae plurima menti

femineae natura dedit, sine coniuge caelebs 245
vivebat thalamique diu consorte carebat.
interea niveum mira feliciter arte
sculpsit ebur formamque dedit, qua femina nasci
nulla potest, operisque sui concepit amorem.

virginis est verae facies, quam vivere credas, 250
et, si non obstet reverentia, velle moveri:
ars adeo latet arte sua. miratur et haurit
pectore Pygmalion simulati corporis ignes.
saepe manus operi temptantes admovet, an sit

corpus an illud ebur, nec adhuc ebur esse fatetur. 255
oscula dat reddique putat loquiturque tenetque
et credit tactis digitos insidere membris
et metuit, pressos veniat ne livor in artus,
et modo blanditias adhibet, modo grata puellis

munera fert illi conchas teretesque lapillos
et parvas volucres et flores mille colorum
liliaque pictasque pilas et ab arbore lapsas
Heliadum lacrimas; ornat quoque vestibus artus,
dat digitis gemmas, dat longa monilia collo,

aure leves bacae, redimicula pectore pendent:
cuncta decent; nec nuda minus formosa videtur.
conlocat hanc stratis concha Sidonide tinctis
adpellatque tori sociam adclinataque colla
mollibus in plumis, tamquam sensura, reponit.

festa dies Veneris tota celeberrima Cypro
venerat, et pandis inductae cornibus aurum
conciderant ictae nivea cervice iuvencae,
turaque fumabant, cum munere functus ad aras
constitit et timide "si, di, dare cuncta potestis,

sit coniunx, opto," non ausus "eburnea virgo"
dicere, Pygmalion "similis mea" dixit "eburnae."
sensit, ut ipsa suis aderat Venus aurea festis,
vota quid illa velint et, amici numinis omen,
flamma ter accensa est apicemque per aera duxit.

ut rediit, simulacra suae petit ille puellae
incumbensque toro dedit oscula: visa tepere est;
admovet os iterum, manibus quoque pectora temptat:
temptatum mollescit ebur positoque rigore
subsidit digitis ceditque, ut Hymettia sole

cera remollescit tractataque pollice multas
flectitur in facies ipsoque fit utilis usu.
dum stupet et dubie gaudet fallique veretur,
rursus amans rursusque manu sua vota retractat.
corpus erat! saliunt temptatae pollice venae.

tum vero Paphius plenissima concipit heros
verba, quibus Veneri grates agat, oraque tandem
ore suo non falsa premit, dataque oscula virgo
sensit et erubuit timidumque ad lumina lumen
attollens pariter cum caelo vidit amantem.

coniugio, quod fecit, adest dea, iamque coactis
cornibus in plenum noviens lunaribus orbem
illa Paphon genuit, de qua tenet insula nomen.

20η Θεματική Ενότητα:

46. ***Π.Δ., Βασιλειών Α΄,* 28. 20.**
(ʒ.) Καὶ Σαμουηλ ἀπέθανεν, καὶ ἐκόψαντο αὐτὸν πᾶς Ισραηλ καὶ

θάπτουσιν αὐτὸν ἐν Αρμαθαιμ ἐν πόλει αὐτοῦ. καὶ Σαουλ περιεῖλεν
τοὺς ἐγγαστριμύθους καὶ τοὺς γνώστας ἀπὸ τῆς γῆς. (4.) καὶ συν-
αθροίζονται οἱ ἀλλόφυλοι καὶ ἔρχονται καὶ παρεμβάλλουσιν εἰς
Σωμαν, καὶ συναθροίζει Σαουλ πάντα ἄνδρα Ισραηλ καὶ παρεμ-
βάλλουσιν εἰς Γελβουε. (5.) καὶ εἶδεν Σαουλ τὴν παρεμβολὴν τῶν
ἀλλοφύλων καὶ ἐφοβήθη, καὶ ἐξέστη ἡ καρδία αὐτοῦ σφόδρα. (6.) καὶ
ἐπηρώτησεν Σαουλ διὰ κυρίου, καὶ οὐκ ἀπεκρίθη αὐτῷ κύριος ἐν
τοῖς ἐνυπνίοις καὶ ἐν τοῖς δήλοις καὶ ἐν τοῖς προφήταις. (7.) καὶ εἶ-
πεν Σαουλ τοῖς παισὶν αὐτοῦ Ζητήσατέ μοι γυναῖκα ἐγγαστρίμυ-
θον, καὶ πορεύσομαι πρὸς αὐτὴν καὶ ζητήσω ἐν αὐτῇ· καὶ εἶπαν
οἱ παῖδες αὐτοῦ πρὸς αὐτόν Ἰδοὺ γυνὴ ἐγγαστρίμυθος ἐν Αενδωρ.
(8.) καὶ συνεκαλύψατο Σαουλ καὶ περιεβάλετο ἱμάτια ἕτερα καὶ πορεύε-
ται αὐτὸς καὶ δύο ἄνδρες μετ' αὐτοῦ καὶ ἔρχονται πρὸς τὴν γυ-
ναῖκα νυκτὸς καὶ εἶπεν αὐτῇ Μάντευσαι δή μοι ἐν τῷ ἐγγαστρι-
μύθῳ καὶ ἀνάγαγέ μοι ὃν ἐὰν εἴπω σοι. (9.) καὶ εἶπεν ἡ γυνὴ πρὸς
αὐτόν Ἰδοὺ δὴ σὺ οἶδας ὅσα ἐποίησεν Σαουλ, ὡς ἐξωλέθρευσεν
τοὺς ἐγγαστριμύθους καὶ τοὺς γνώστας ἀπὸ τῆς γῆς· καὶ ἵνα τί
σὺ παγιδεύεις τὴν ψυχήν μου θανατῶσαι αὐτήν; (10.) καὶ ὤμοσεν ὑι
αὐτῇ Σαουλ λέγων Ζῇ κύριος, εἰ ἀπαντήσεταί σοι ἀδικία ἐν τῷ
λόγῳ τούτῳ. (11.) καὶ εἶπεν ἡ γυνή Τίνα ἀναγάγω σοι; καὶ εἶπεν Τὸν
Σαμουηλ ἀνάγαγέ μοι. (12.) καὶ εἶδεν ἡ γυνὴ τὸν Σαμουηλ καὶ ἀνε-
βόησεν φωνῇ μεγάλῃ· καὶ εἶπεν ἡ γυνὴ πρὸς Σαουλ Ἵνα τί παρ-
ελογίσω με; καὶ σὺ εἶ Σαουλ. (13.) καὶ εἶπεν αὐτῇ ὁ βασιλεύς Μὴ
φοβοῦ, εἰπὸν τίνα ἑόρακας. καὶ εἶπεν αὐτῷ Θεοὺς ἑόρακα ἀνα-
βαίνοντας ἐκ τῆς γῆς. (14.) καὶ εἶπεν αὐτῇ Τί ἔγνως; καὶ εἶπεν αὐτῷ
Ἄνδρα ὄρθιον ἀναβαίνοντα ἐκ τῆς γῆς, καὶ οὗτος διπλοΐδα ἀναβε-
βλημένος. καὶ ἔγνω Σαουλ ὅτι Σαμουηλ οὗτος, καὶ ἔκυψεν ἐπὶ
πρόσωπον αὐτοῦ ἐπὶ τὴν γῆν καὶ προσεκύνησεν αὐτῷ. (15.) καὶ εἶπεν
Σαμουηλ Ἵνα τί παρηνώχλησάς μοι ἀναβῆναί με; καὶ εἶπεν Σαουλ
Θλίβομαι σφόδρα, καὶ οἱ ἀλλόφυλοι πολεμοῦσιν ἐν ἐμοί, καὶ ὁ θεὸς
ἀφέστηκεν ἀπ' ἐμοῦ καὶ οὐκ ἐπακήκοέν μοι ἔτι καὶ ἐν χειρὶ τῶν
προφητῶν καὶ ἐν τοῖς ἐνυπνίοις· καὶ νῦν κέκληκά σε γνωρίσαι (5)
μοι τί ποιήσω. (16.) καὶ εἶπεν Σαμουηλ Ἵνα τί ἐπερωτᾷς με; καὶ κύ-
ριος ἀφέστηκεν ἀπὸ σοῦ καὶ γέγονεν μετὰ τοῦ πλησίον σου·
(17.) καὶ πεποίηκεν κύριός σοι καθὼς ἐλάλησεν ἐν χειρί μου, καὶ διαρ-
ρήξει κύριος τὴν βασιλείαν σου ἐκ χειρός σου καὶ δώσει αὐτὴν
τῷ πλησίον σου τῷ Δαυιδ. (18.) διότι οὐκ ἤκουσας φωνῆς κυρίου
καὶ οὐκ ἐποίησας θυμὸν ὀργῆς αὐτοῦ ἐν Αμαληκ, διὰ τοῦτο τὸ
ῥῆμα ἐποίησεν κύριός σοι τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ. (19.) καὶ παραδώσει κύριος
τὸν Ισραηλ μετὰ σοῦ εἰς χεῖρας ἀλλοφύλων, καὶ αὔριον σὺ καὶ οἱ
υἱοί σου μετὰ σοῦ πεσοῦνται, καὶ τὴν παρεμβολὴν Ισραηλ δώσει
κύριος εἰς χεῖρας ἀλλοφύλων. (20.) καὶ ἔσπευσεν Σαουλ καὶ ἔπεσεν
ἑστηκὼς ἐπὶ τὴν γῆν καὶ **ἐφοβήθη σφόδρα ἀπὸ τῶν λόγων Σα-
μουηλ· καὶ ἰσχὺς ἐν αὐτῷ οὐκ ἦν ἔτι**[1], οὐ γὰρ ἔφαγεν ἄρτον ὅλην
τὴν ἡμέραν καὶ ὅλην τὴν νύκτα ἐκείνην. (21.) καὶ εἰσῆλθεν ἡ γυνὴ
πρὸς Σαουλ καὶ εἶδεν ὅτι ἔσπευσεν σφόδρα, καὶ εἶπεν πρὸς αὐτόν
Ἰδοὺ δὴ ἤκουσεν ἡ δούλη σου τῆς φωνῆς σου καὶ ἐθέμην τὴν
ψυχήν μου ἐν τῇ χειρί μου καὶ ἤκουσα τοὺς λόγους, οὓς ἐλάλη-
σάς μοι· (22.) καὶ νῦν ἄκουσον δὴ φωνῆς τῆς δούλης σου, καὶ παρα-
θήσω ἐνώπιόν σου ψωμὸν ἄρτου, καὶ φάγε, καὶ ἔσται ἐν σοὶ ἰσχύς,
ὅτι πορεύσῃ ἐν ὁδῷ. (23.) καὶ οὐκ ἐβουλήθη φαγεῖν· καὶ παρεβιάζοντο
αὐτὸν οἱ παῖδες αὐτοῦ καὶ ἡ γυνή, καὶ ἤκουσεν τῆς φωνῆς αὐτῶν
καὶ ἀνέστη ἀπὸ τῆς γῆς καὶ ἐκάθισεν ἐπὶ τὸν δίφρον. (24.) καὶ τῇ ὑι
γυναικὶ ἦν δάμαλις νομὰς ἐν τῇ οἰκίᾳ, καὶ ἔσπευσεν καὶ ἔθυσεν
αὐτὴν καὶ ἔλαβεν ἄλευρα καὶ ἐφύρασεν καὶ ἔπεψεν ἄζυμα (25.) καὶ
προσήγαγεν ἐνώπιον Σαουλ καὶ ἐνώπιον τῶν παίδων αὐτοῦ, καὶ
ἔφαγον. καὶ ἀνέστησαν καὶ ἀπῆλθον τὴν νύκτα ἐκείνην.

Λουκιανού, *Θεών Διάλογοι*, 12. 2, 4-12.
{ΠΟΣΕΙΔΩΝ} (21)
Εὖ γε ὁ γενναῖος, ὡς ὅλος ἡμῖν κυοφορεῖ καὶ
πανταχόθι τοῦ σώματος. ἀλλὰ τίς ἡ Σεμέλη ἐστί;
{ΕΡΜΗΣ} (23)
(2.) Θηβαία, τῶν Κάδμου θυγατέρων μία. ταύτῃ
συνελθὼν ἐγκύμονα ἐποίησεν.
{ΠΟΣΕΙΔΩΝ} (2)
Εἶτα ἔτεκεν, ὦ Ἑρμῆ, ἀντ' ἐκείνης;
{ΕΡΜΗΣ} (3)
Καὶ μάλα, εἰ καὶ παράδοξον εἶναί σοι δοκεῖ· τὴν
μὲν γὰρ Σεμέλην ὑπελθοῦσα ἡ Ἥρα-οἶσθα ὡς ζη- (5)
λότυπός ἐστι-πείθει αἰτῆσαι παρὰ τοῦ Διὸς μετὰ
βροντῶν καὶ ἀστραπῶν ἥκειν παρ' αὐτήν· ὡς
δὲ ἐπείσθη καὶ ἦκεν ἔχων καὶ τὸν κεραυνόν,
ἀνεφλέγη ὁ ὄροφος, καὶ ἡ Σεμέλη μὲν διαφθείρεται
ὑπὸ τοῦ πυρός, ἐμὲ δὲ κελεύει ἀνατεμόντα τὴν (10)
γαστέρα τῆς γυναικὸς ἀνακομίσαι ἀτελὲς ἔτι αὐτῷ
τὸ ἔμβρυον ἑπτάμηνον[2]· καὶ ἐπειδὴ ἐποίησα,
διελὼν τὸν ἑαυτοῦ μηρὸν ἐντίθησιν, ὡς ἀποτελε-
σθείη ἐνταῦθα, καὶ νῦν τρίτῳ ἤδη μηνὶ ἐξέτεκεν αὐτὸ
καὶ μαλακῶς ἀπὸ τῶν ὠδίνων ἔχει. (15)

Ψευδο-Απολλοδώρου, *Βιβλιοθήκη*, 3. 27, 6- 3. 28, 1.
γίνονται δὲ Κάδμῳ θυγατέρες
μὲν Αὐτονόη Ἰνὼ Σεμέλη Ἀγαυή, παῖς δὲ Πολύδωρος.
Ἰνὼ μὲν οὖν Ἀθάμας ἔγημεν, Αὐτονόην δὲ Ἀρισταῖος,
Ἀγαυὴν δὲ Ἐχίων. Σεμέλης δὲ Ζεὺς ἐρασθεὶς Ἥρας
κρύφα συνευνάζεται. ἡ δὲ ἐξαπατηθεῖσα ὑπὸ Ἥρας, (5)
κατανεύσαντος αὐτῇ Διὸς πᾶν τὸ αἰτηθὲν ποιήσειν,
αἰτεῖται τοιοῦτον αὐτὸν ἐλθεῖν οἷος ἦλθε μνηστευόμε-
(27.) νος Ἥραν. Ζεὺς δὲ μὴ δυνάμενος ἀνανεῦσαι παρα-
γίνεται εἰς τὸν θάλαμον αὐτῆς ἐφ' ἅρματος ἀστραπαῖς
ὁμοῦ καὶ βρονταῖς, καὶ κεραυνὸν ἵησιν. Σεμέλης δὲ
διὰ τὸν φόβον ἐκλιπούσης, ἐξαμηνιαῖον τὸ βρέφος
ἐξαμβλωθὲν ἐκ τοῦ πυρὸς ἁρπάσας ἐνέρραψε τῷ μηρῷ. (5)
ἀποθανούσης δὲ Σεμέλης, αἱ λοιπαὶ Κάδμου θυγατέρες
διήνεγκαν λόγον, συνηυνῆσθαι θνητῷ τινι Σεμέλην
καὶ καταψεύσασθαι Διός, καὶ ‹ὅτι› διὰ τοῦτο ἐκεραυ-
(28.) νώθη[2].

Παυσανίου του Περιηγητού, *Ελλάδος Περιήγησις*, 9. 12, 4, 1-3.
τοῖς οὖν νομίζουσιν ἐς γῆν ἀφικέ-
σθαι Κάδμον τὴν Θηβαΐδα Αἰγύπτιον καὶ οὐ Φοίνικα
ὄντα, ἔστιν ἐναντίον τῷ λόγῳ τῆς Ἀθηνᾶς ταύτης τὸ
ὄνομα, ὅτι Ὄγγα κατὰ γλῶσσαν τὴν Φοινίκων καλεῖται
(3.) καὶ οὐ Σάις κατὰ τὴν Αἰγυπτίων φωνήν. φασὶ δὲ
οἱ Θηβαῖοι, καθότι τῆς ἀκροπόλεως ἀγορά σφισιν ἐφ'
ἡμῶν πεποίηται, Κάδμου τὸ ἀρχαῖον οἰκίαν εἶναι·
θαλάμων δὲ ἀποφαίνουσι τοῦ μὲν Ἁρμονίας ἐρείπια
καὶ ὃν Σεμέλης φασὶν εἶναι, τοῦτον δὲ καὶ ἐς ἡμᾶς (5)
ἔτι ἄβατον φυλάσσουσιν ἀνθρώποις. Ἑλλήνων δὲ τοῖς
ἀποδεχομένοις ᾄσαι Μούσας ἐς τὸν Ἁρμονίας γάμον
τὸ χωρίον ἐστὶν ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς, ἔνθα δή φασι τὰς
(4.) θεὰς ᾄσαι. λέγεται δὲ καὶ τόδε, ὡς ὁμοῦ τῷ κεραυνῷ
βληθέντι ἐς τὸν Σεμέλης θάλαμον πέσοι ξύλον ἐξ
οὐρανοῦ[2]·Πολύδωρον δὲ τὸ ξύλον τοῦτο χαλκῷ λέγουσιν
ἐπικοσμήσαντα Διόνυσον καλέσαι Κάδμον. πλησίον δὲ
Διονύσου ἄγαλμα, καὶ τοῦτο Ὀνασιμήδης ἐποίησε (5)

δι᾽ ὅλου πλῆρες ὑπὸ τοῦ χαλκοῦ· τὸν βωμὸν δὲ οἱ
παῖδες εἰργάσαντο οἱ Πραξιτέλους.

***Κ.Δ., Πράξεις Αποστόλων,* 22. 11.**
(6.) Ἐγένετο δέ μοι πορευομένῳ καὶ ἐγγίζοντι τῇ
Δαμασκῷ περὶ μεσημβρίαν ἐξαίφνης ἐκ τοῦ οὐρανοῦ
περιαστράψαι φῶς ἱκανὸν περὶ ἐμέ, (7.) ἔπεσά τε εἰς τὸ
ἔδαφος καὶ ἤκουσα φωνῆς λεγούσης μοι, Σαοὺλ Σαούλ,
τί με διώκεις; (8.) ἐγὼ δὲ ἀπεκρίθην, Τίς εἶ, κύριε; εἶπέν
τε πρός με, Ἐγώ εἰμι Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος ὃν σὺ διώκεις.
(9.) οἱ δὲ σὺν ἐμοὶ ὄντες τὸ μὲν φῶς ἐθεάσαντο τὴν δὲ
φωνὴν οὐκ ἤκουσαν τοῦ λαλοῦντός μοι. (10.) εἶπον δέ,
Τί ποιήσω, κύριε; ὁ δὲ κύριος εἶπεν πρός με, Ἀναστὰς
πορεύου εἰς Δαμασκόν, κἀκεῖ σοι λαληθήσεται περὶ
πάντων ὧν τέτακταί σοι ποιῆσαι. (11.) ὡς δὲ οὐκ ἐνέβλεπον
ἀπὸ τῆς δόξης τοῦ φωτὸς ἐκείνου, χειραγωγούμενος ὑπὸ
τῶν συνόντων μοι ἦλθον εἰς Δαμασκόν[4].

***Κ.Δ., Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον,* 1. 22.**
(21.) Καὶ ἦν ὁ λαὸς προσδοκῶν τὸν Ζαχαρίαν, καὶ
ἐθαύμαζον ἐν τῷ χρονίζειν ἐν τῷ ναῷ αὐτόν. (22.) ἐξελθὼν
δὲ οὐκ ἐδύνατο λαλῆσαι αὐτοῖς, καὶ ἐπέγνωσαν ὅτι ὀπτα-
σίαν ἑώρακεν ἐν τῷ ναῷ· καὶ αὐτὸς ἦν διανεύων αὐτοῖς,
καὶ διέμενεν κωφός[5].(23.) καὶ ἐγένετο ὡς ἐπλήσθησαν αἱ
ἡμέραι τῆς λειτουργίας αὐτοῦ ἀπῆλθεν εἰς τὸν οἶκον
αὐτοῦ. (24.) Μετὰ δὲ ταύτας τὰς ἡμέρας συνέλαβεν Ἐλι-
σάβετ ἡ γυνὴ αὐτοῦ· καὶ περιέκρυβεν ἑαυτὴν μῆνας πέντε,
λέγουσα (25.) ὅτι Οὕτως μοι πεποίηκεν κύριος ἐν ἡμέραις
αἷς ἐπεῖδεν ἀφελεῖν ὄνειδός μου ἐν ἀνθρώποις.

***Π.Δ., Ψαλμοί,* 90. 6.**
90.
(1.) Αἶνος ᾠδῆς τῷ Δαυιδ.
Ὁ κατοικῶν ἐν βοηθείᾳ τοῦ ὑψίστου
ἐν σκέπῃ τοῦ θεοῦ τοῦ οὐρανοῦ αὐλισθήσεται.
(2.) ἐρεῖ τῷ κυρίῳ Ἀντιλήμπτωρ μου εἶ καὶ καταφυγή μου,
ὁ θεός μου, ἐλπιῶ ἐπ᾽ αὐτόν,
(3.) ὅτι αὐτὸς ῥύσεταί με ἐκ παγίδος θηρευτῶν
καὶ ἀπὸ λόγου ταραχώδους.
(4.) ἐν τοῖς μεταφρένοις αὐτοῦ ἐπισκιάσει σοι,
καὶ ὑπὸ τὰς πτέρυγας αὐτοῦ ἐλπιεῖς·
ὅπλῳ κυκλώσει σε ἡ ἀλήθεια αὐτοῦ.
(5.) οὐ φοβηθήσῃ ἀπὸ φόβου νυκτερινοῦ,
ἀπὸ βέλους πετομένου ἡμέρας,
(6.) ἀπὸ πράγματος διαπορευομένου ἐν σκότει,[6]
ἀπὸ συμπτώματος καὶ δαιμονίου μεσημβρινοῦ.

21η Θεματική Ενότητα:

47. **Λαονίκου Χαλκοκονδύλου, *Ιστορίαι,* 2. 77, 15-17.**
καθίζουσι δὲ ἐπὶ σκίμποδος ὀπὴν
ἔχοντος, ὥστε καὶ τῶν ὄρχεων αὐτοῦ ἐπικρεμαμένων ἅπτεσθαί
τινα τῶν προσταχθέντων, ὥστε καταφανῆ εἶναι ἄνδρα εἶναι τοῦ-
τον. δοκοῦσι γὰρ τὸ παλαιὸν γυναῖκα ἐπὶ τὴν Ῥώμης ἀρχιε-
ρατείαν ἀφικέσθαι· οὐ γὰρ ἐπίδηλος ἦν, ὅτι καὶ οἱ ἄρρενες (15)
σχεδόν τι τῆς Ἰταλίας καὶ ξυμπάσης τε τῆς πρὸς ἑσπέραν χώ-
ρας ἐπιεικῶς ξυρῶνται τὸ γένειον[1]· ἔγκυον δὲ γενομένην, ὡς εἰς
τὴν θυσίαν ἀφίκετο, γεννῆσαί τε τὸ παιδίον κατὰ τὴν θυσίαν
καὶ ὀφθῆναι ὑπὸ τοῦ λαοῦ.

Πλουτάρχου, *Φάβιος Μάξιμος*, 2. 2, 3- 12 και 3. 2, 1-4.

2.

(1.) Πέντε δ᾽ ὑπατειῶν ἃς ὑπάτευσεν ἡ πρώτη τὸν ἀπὸ Λιγύων θρίαμβον ἔσχεν. ἡττηθέντες γὰρ ὑπ᾽ αὐτοῦ μάχῃ καὶ πολλοὺς ἀποβαλόντες, εἰς τὰς Ἄλπεις ἀνεστάλησαν, καὶ τὴν πρόσοικον ἐπαύσαντο τῆς Ἰταλίας ληζόμενοι καὶ κακῶς ποιοῦντες. (5)

(2.) Ἐπεὶ δ᾽ Ἀννίβας ἐμβαλὼν εἰς Ἰταλίαν καὶ μάχῃ πρῶτον περὶ τὸν Τρεβίαν ποταμὸν ἐπικρατήσας, αὐτὸς μὲν ἤλαυνε διὰ Τυρρηνίας πορθῶν τὴν χώραν, ἔκπληξιν δὲ δεινὴν καὶ φόβον εἰς τὴν Ῥώμην ἐνέβαλλε, **σημεῖα** δὲ τὰ μὲν συνήθη Ῥωμαίοις ἀπὸ κεραυνῶν, τὰ δ᾽ ὅλως ἐξηλ- (5) λαγμένα καὶ πολλὴν ἀτοπίαν ἔχοντα προσέπιπτε· θυρεούς τε γὰρ ἀφ᾽ αὑτῶν αἵματι γενέσθαι διαβρόχους ἐλέχθη, καὶ θέρη σταχύων περὶ Ἄντιον ἔναιμα κείρεσθαι, καὶ λίθους μὲν ἐκ τοῦ ἀέρος διαπύρους καὶ φλεγομένους φέρεσθαι, τοῦ δ᾽ ὑπὲρ Φαλερίους οὐρανοῦ ῥαγῆναι δόξαντος (10) ἐκπίπτειν καὶ διασπείρεσθαι πολλὰ γραμματεῖα, καὶ τούτων ἐν ἑνὶ γεγραμμένον φανῆναι κατὰ λέξιν·[2] "Ι"Αρης τὰ

(3.) ἑαυτοῦ ὅπλα σαλεύει"2-, τὸν μὲν ὕπατον Γάιον Φλαμίνιον οὐδὲν ἤμβλυνε τούτων, ἄνδρα πρὸς τῷ φύσει θυμοειδεῖ καὶ φιλοτίμῳ μεγάλαις ἐπαιρόμενον εὐτυχίαις, ἃς πρόσθεν εὐτύχησε παραλόγως, τῆς τε βουλῆς ἀποκαλούσης καὶ τοῦ συνάρχοντος ἐνισταμένου βίᾳ συμβαλὼν τοῖς Γαλά- (5) ταις μάχῃ καὶ κρατήσας, Φάβιον δὲ τὰ μὲν **σημεῖα**, καίπερ

(4.) ἁπτόμενα πολλῶν, ἧττον ὑπέθραττε διὰ τὴν ἀλογίαν· τὴν δ᾽ ὀλιγότητα τῶν πολεμίων καὶ τὴν ἀχρηματίαν πυνθανόμενος, καρτερεῖν παρεκάλει τοὺς Ῥωμαίους καὶ μὴ μάχεσθαι πρὸς ἄνθρωπον ἐπ᾽ αὐτῷ τούτῳ διὰ πολλῶν ἀγώνων ἠσκημένῃ στρατιᾷ χρώμενον, ἀλλὰ τοῖς συμμά- (5) χοις ἐπιπέμποντας βοηθείας καὶ τὰς πόλεις διὰ χειρὸς ἔχοντας, αὐτὴν ἐᾶν περὶ αὐτῆ μαραίνεσθαι τὴν ἀκμὴν τοῦ Ἀννίβου, καθάπερ φλόγα λάμψασαν ἀπὸ μικρᾶς καὶ κούφης δυνάμεως.

3.

(1.) Οὐ μὴν ἔπεισε τὸν Φλαμίνιον, ἀλλὰ φήσας οὐκ ἀνέξεσθαι προσιόντα τῇ Ῥώμῃ τὸν πόλεμον οὐδ᾽ ὥσπερ ὁ παλαιὸς Κάμιλλος ἐν τῇ πόλει διαμαχεῖσθαι περὶ αὐτῆς, τὸν μὲν στρατὸν ἐξάγειν ἐκέλευσε τοὺς χιλιάρχους, αὐτὸς δ᾽ ἐπὶ τὸν ἵππον ἁλάμενος, ἐξ οὐδενὸς αἰτίου προδήλου (5) παραλόγως ἐντρόμου τοῦ ἵππου γενομένου καὶ πτυρέντος, ἐξέπεσε καὶ κατενεχθεὶς ἐπὶ κεφαλὴν ὅμως οὐδὲν ἔτρεψε τῆς γνώμης, ἀλλ᾽ ὡς ὥρμησεν ἐξ ἀρχῆς ἀπαντῆσαι τῷ Ἀννίβᾳ, περὶ τὴν καλουμένην Θρασυνίαν λίμνην τῆς Τυρ-

(2.) ρηνίας παρετάξατο. τῶν δὲ στρατιωτῶν συμβαλόντων εἰς χεῖρας, ἅμα τῷ καιρῷ τῆς μάχης συνέπεσε σεισμός, ὑφ᾽ οὗ καὶ πόλεις ἀνετράπησαν καὶ **ῥεύματα ποταμῶν ἐξ ἕδρας μετέστη** καὶ κρημνῶν ὑπώρειαι παρερράγησαν[2]. ἀλλὰ καίπερ οὕτω γενομένου βιαίου ⟨τοῦ⟩ πάθους οὐδεὶς τὸ παρά- (5)

(3.) παν ᾔσθετο τῶν μαχομένων. αὐτὸς μὲν οὖν ὁ Φλαμίνιος πολλὰ καὶ τόλμης ἔργα καὶ ῥώμης ἀποδεικνύμενος ἔπεσε, καὶ περὶ αὐτὸν οἱ κράτιστοι· τῶν δ᾽ ἄλλων τραπέντων πολὺς ἦν ὁ φόνος, καὶ πεντακισχίλιοι πρὸς μυρίοις κατεκόπησαν, καὶ ἑάλωσαν ἕτεροι τοσοῦτοι. τὸ δὲ Φλαμινίου (5) σῶμα φιλοτιμούμενος θάψαι καὶ κοσμῆσαι δι᾽ ἀρετὴν ὁ Ἀννίβας οὐχ εὗρεν ἐν τοῖς νεκροῖς, ἀλλ᾽ ἠγνοεῖτο τὸ παρά-

(4.) παν ὅπως ἠφανίσθη.

***Κ.Δ., Αποκάλυψις Ιωάννου,* 9. 2, 9. 7 -9. 8 και 9. 9 - 9. 10.**
9.
(1.) Καὶ ὁ πέμπτος ἄγγελος ἐσάλπισεν· καὶ εἶδον ἀστέρα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πεπτωκότα εἰς τὴν γῆν, καὶ ἐδόθη αὐτῷ ἡ κλεὶς τοῦ φρέατος τῆς ἀβύσσου. (2.) καὶ ἤνοιξεν τὸ ὑι φρέαρ τῆς ἀβύσσου, καὶ ἀνέβη καπνὸς ἐκ τοῦ φρέατος ὡς καπνὸς καμίνου μεγάλης, καὶ ἐσκοτώθη ὁ ἥλιος[4] καὶ ὁ ἀὴρ ἐκ τοῦ καπνοῦ τοῦ φρέατος. (3.) καὶ ἐκ τοῦ καπνοῦ ἐξῆλθον ἀκρίδες εἰς τὴν γῆν, καὶ ἐδόθη αὐτοῖς ἐξουσία ὡς ἔχουσιν ἐξουσίαν οἱ σκορπίοι τῆς γῆς. (4.) καὶ ἐρρέθη αὐτοῖς ἵνα μὴ ἀδικήσουσιν τὸν χόρτον τῆς γῆς οὐδὲ πᾶν χλωρὸν οὐδὲ πᾶν δένδρον, εἰ μὴ τοὺς ἀνθρώπους οἵτινες οὐκ ἔχουσι τὴν σφραγῖδα τοῦ θεοῦ ἐπὶ τῶν μετώπων. (5.) καὶ ἐδόθη αὐτοῖς ἵνα μὴ ἀποκτείνωσιν αὐτούς, ἀλλ᾽ ἵνα βασανισθήσονται μῆνας πέντε· καὶ ὁ βασανισμὸς αὐτῶν ὡς βασανισμὸς σκορπίου, ὅταν παίσῃ ἄνθρωπον. (6.) καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ζητήσουσιν οἱ ἄνθρωποι τὸν θάνατον καὶ οὐ μὴ εὑρήσουσιν αὐτόν, καὶ ἐπιθυμήσουσιν ἀποθανεῖν καὶ φεύγει ὁ θάνατος ἀπ᾽ αὐτῶν. (7.) Καὶ τὰ ὁμοιώματα τῶν ἀκρίδων ὅμοιοι ἵπποις ἡτοιμασμένοις εἰς πόλεμον, καὶ ἐπὶ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν ὡς στέφανοι ὅμοιοι χρυσῷ, καὶ τὰ πρόσωπα αὐτῶν ὡς πρόσωπα ἀνθρώπων, (8.) καὶ εἶχον τρίχας ὡς τρίχας γυναικῶν[4], καὶ οἱ ὀδόντες αὐτῶν ὡς λεόντων ἦσαν, (9.) καὶ εἶχον θώρακας ὡς θώρακας σιδηροῦς, καὶ ἡ φωνὴ τῶν πτερύγων αὐτῶν ὡς φωνὴ ἁρμάτων ἵππων πολλῶν τρεχόντων εἰς πόλεμον[5] . (10.) καὶ ἔχουσιν οὐρὰς ὁμοίας σκορπίοις καὶ κέντρα[4], καὶ ἐν ταῖς οὐραῖς αὐτῶν ἡ ἐξουσία αὐτῶν ἀδικῆσαι τοὺς ἀνθρώπους μῆνας πέντε. (11.) ἔχουσιν ἐπ᾽ αὐτῶν βασιλέα τὸν ἄγγελον τῆς ἀβύσσου· ὄνομα αὐτῷ Ἑβραϊστὶ Ἀβαδδὼν καὶ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ὄνομα ἔχει Ἀπολλύων.
(12.) Ἡ οὐαὶ ἡ μία ἀπῆλθεν· ἰδοὺ ἔρχεται ἔτι δύο οὐαὶ μετὰ ταῦτα.

48. **Αισχύλου, *Επτά επί Θήβας*, 110-111 και 124-126.**
ἰὼ
μάκαρες εὔεδροι, (97,βισ)
ἀκμάζει βρετέων ἔχεσθαι· τί μέλ- (98)
λομεν ἀγάστονοι;
ἀκούετ᾽ ἢ οὐκ ἀκούετ᾽ ἀσπίδων κτύπον; (100)
πέπλων καὶ στεφέων πότ᾽ εἰ μὴ νῦν ‘‘ἀμ-
φὶ λιτὰν’’ ἕξομεν;
κτύπον δέδορκα· πάταγος οὐχ ἑνὸς δορός·
τί ῥέξεις; προδώσεις, παλαίχθων
Ἄρης, τὰν τεάν; (105)
ὦ χρυσοπήληξ δαῖμον, ἔπιδ᾽ ἔπιδε πόλιν
ἅν ποτ᾽ εὐφιλήταν ἔθου.
θεοὶ πολιάοχοι χθονὸς ἴτ᾽ ἴτε πάντες, {72[στρ. α]}72 (109)
ἴδετε παρθένων (110)
ἱκέσιον λόχον δουλοσύνας ὕπερ·
κῦμα περὶ πτόλιν δοχμολόφων ἀνδρῶν (114)
καχλάζει πνοαῖς Ἄρεος ὀρόμενον. (115)
ἀλλ᾽ ὦ Ζεῦ 〈 〉 πάτερ παντελές,
πάντως ἄρηξον δαΐων ἅλωσιν·
Ἀργέιοι γὰρ πόλισμα Κάδμου (120)
κυκλοῦνται, φόβος δ᾽ ἀρείων ὅπλων
〈 〉, διὰ δέ τοι γενύων ἱππίων
κινύρονται φόνον χαλινοί·

ἑπτὰ δ᾽ ἀγήνορες πρέποντες στρατοῦ
δορυσσοΐς σαγαῖς πύλαις ″ἑβδόμαις″ (125)
προσίστανται πάλωι λαχόντες.

49. ***Π.Δ., Γένεσις*, 3. 24.**
καὶ **ἐξέβαλεν τὸν Αδαμ** καὶ κατῴκισεν αὐτὸν
ἀπέναντι τοῦ παραδείσου τῆς τρυφῆς...

22η Θεματική Ενότητα:

50. **Κ. Δ., *Προς Γαλάτας*, 3. 13 - 3. 14.**
(13.) Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν
ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρα,
ὅτι γέγραπται, ᾽Επικατάρατος πᾶς ὁ κρεμάμενος ἐπὶ
ξύλου, (14.) ἵνα εἰς τὰ ἔθνη ἡ εὐλογία τοῦ ᾽Αβραὰμ
γένηται ἐν Χριστῷ ᾽Ιησοῦ, ἵνα τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ
πνεύματος λάβωμεν διὰ τῆς πίστεως.

51. **Αριστοτέλους, *Προβλήματα*, 881a, 4- 7.**
Διὰ τί δὲ τὰ περὶ τὴν κοιλίαν πιότατα; πότερον ὅτι
(881a.) ἐγγύς ἐστι τῆς τροφῆς; ἐν ὅσῳ οὖν τἆλλα παρ᾽ ἐκείνης
λαμβάνει, αὐτὴ πολλάκις λαμβάνει. ἢ ὅτι ἥκιστα πονεῖ·
καμπὰς γὰρ οὐκ ἔχει.
Διὰ τί οἱ κόποι μᾶλλον παύονται, ὅταν τις τῷ ἐλαίῳ
ὕδωρ συμμίξας ἀνατρίψηται; ἢ ὅτι μᾶλλον εἰσδύεται τὸ (5)
ἔλαιον μετὰ τοῦ ὕδατος; ἐὰν δὲ αὐτὸ καθ᾽ αὑτὸ ᾖ, οὐχ
ὁμοίως παρεισδύνει διὰ τὸ ἐπιπολαστικὸν εἶναι. μᾶλλον οὖν
μαλάττεται τὸ σῶμα εἰσδυομένου, ἐπεὶ τὸ ἔλαιόν ἐστι
φύσει θερμόν, τὰ δὲ θερμὰ καὶ ξηραίνει καὶ σκληρύνει,
πρὸς δὲ τοὺς κόπους ἀξύμφορόν ἐστιν ἡ ξηρασία καὶ ἡ σκλη- (10)
ρότης· μετὰ δὲ τοῦ ὕδατος ἀνατριφθὲν ἧττον ξηραίνει.

23η Θεματική Ενότητα:

52. **Πλουτάρχου, *Τιβέριος και Γάιος Γράκχος*, 17. 2, 6- 17. 6, 1.**
17.
(1.) ″Αμα δ᾽ ἡμέρᾳ παρῆν ὁ τὰς ὄρνιθας αἷς διαμαν-
τεύονται κομίζων, καὶ προέβαλλε τροφὴν αὐταῖς. αἱ δ᾽
οὐ προῆλθον εἰ μὴ μία μόνη, διασείσαντος εὖ μάλα τοῦ
ἀνθρώπου τὸ ἀγγεῖον. οὐδ᾽ αὕτη δὲ τῆς τροφῆς ἔθιγεν,
ἀλλ᾽ ἐπάρασα τὴν ἀριστερὰν πτέρυγα καὶ παρατείνασα (5)
(2)τὸ σκέλος, πάλιν εἰς τὸ ἀγγεῖον κατέφυγε. τοῦτο καὶ τοῦ
προτέρου σημείου τὸν Τιβέριον ἀνέμνησεν. ἦν γὰρ αὐτῷ
κράνος ᾧ πρὸς τὰς μάχας ἐχρῆτο, κεκοσμημένον ἐκπρεπῶς
καὶ διάσημον· εἰς τοῦτο καταδύντες ὄφεις ἔλαθον ἐντε- (5)
κόντες ᾠά, καὶ ταῦτ᾽ ἐξεγλύψαντο. διὸ καὶ μᾶλλον ὁ
(3)Τιβέριος τοῖς περὶ τὰς ὄρνιθας ἐταράττετο. προῄει δ᾽ (1)
ὅμως, ἄνω τὸν δῆμον ἠθροῖσθαι περὶ τὸ Καπετώλιον
πυνθανόμενος· καὶ πρὶν ἐξελθεῖν προσέπταισε πρὸς τὸν
οὐδόν, σφοδρᾶς οὕτω πληγῆς γενομένης, ὥστε τὸν μὲν
ὄνυχα τοῦ μεγάλου δακτύλου ῥαγῆναι, τὸ δ᾽ αἷμα διὰ τοῦ (5)
(4)ὑποδήματος ἔξω φέρεσθαι. μικρὸν δ᾽ αὐτοῦ προελθόντος, (1)
ὤφθησαν ὑπὲρ κεράμου μαχόμενοι **κόρακες** ἐν ἀριστερᾷ·
καὶ πολλῶν ὡς εἰκὸς ἀνθρώπων παρερχομένων, κατ᾽
αὐτὸν τὸν Τιβέριον λίθος ἀπωσθεὶς ὑπὸ θατέρου τῶν
(5)**κοράκων** ἔπεσε παρὰ τὸν πόδα. τοῦτο καὶ τοὺς θρασυ- (1)
τάτους τῶν περὶ αὐτὸν ἐπέστησεν· ἀλλὰ Βλόσσιος ὁ
Κυμαῖος παρὼν αἰσχύνην ἔφη καὶ κατήφειαν ἂν εἶναι
πολλήν, εἰ Τιβέριος, Γράγχου μὲν υἱός, ᾽Αφρικανοῦ δὲ
Σκιπίωνος θυγατριδοῦς, προστάτης δὲ τοῦ ῾Ρωμαίων (5)
δήμου, **κόρακα** δείσας οὐχ ὑπακούσειε τοῖς πολίταις

(6)καλοῦσι· τοῦτο μέντοι τὸ αἰσχρὸν οὐκ ἐν γέλωτι θήσεσθαι (1)
τοὺς ἐχθρούς, ἀλλ᾽ ὡς τυραννοῦντος καὶ τρυφῶντος ἤδη
καταβοήσεσθαι πρὸς τὸν δῆμον. ἅμα δὲ καὶ προσέθεον
πολλοὶ τῷ Τιβερίῳ παρὰ τῶν ἐν Καπετωλίῳ φίλων,
(7)ἐπείγεσθαι κελεύοντες ὡς τῶν ἐκεῖ καλῶς ἐχόντων. καὶ τά (1)
γε πρῶτα λαμπρῶς ἀπήντα τῷ Τιβερίῳ, φανέντι μὲν εὐθὺς
ἀραμένων βοὴν φίλιον, ἀναβαίνοντα δὲ προθύμως δεχο-
μένων καὶ περὶ αὐτὸν ὡς μηδεὶς πελάσειεν ἀγνὼς προ-
ταττομένων. (5)

53. **Γρηγορίου του Τουρονησίου, *Ιστορίαι*, 10. 1.**

1. De Gregorio papa Romano.

Anno igitur quinto decimo Childeberthi regis diaconus noster ab urbe Roma sanctorum cum pigneribus veniens, sic retulit, quod anno superiore, mense nono, tanta inundatio Tiberis fluvius Romam urbem obtexerit, ut aedes antiquae deruerent, horrea etiam eclesiae subversa sint, in quibus nonnulla milia modiorum tritici periere. Multitudo etiam serpentium cum magno dracone in modo trabis validae per huius fluvii alveum in mare discendit; sed suffocatae bestiae inter salsos maris turbidi fluctus et litori eiectae sunt. Subsecuta est de vestigio cladis, quam inguinariam vocant. Nam medio mense XI. adveniens, primum omnium iuxta illud, quod in Ezechiel profeta legitur: A sanctoario meo incipite, Pelagium papam perculit et sine mora etinxit. Quo defuncto, magna stragis populi de hoc morbo facta est. Sed quia eclesia Dei absque rectorem esse non poterat, Gregorium diaconem plebs omnis elegit. Hic enim de senatoribus primis, ab adulescentia devotus Deo, in rebus propriis sex in Sicilia monasteria congregavit, septimum infra urbis Romae muros instituit; quibus tantum delegans terrarum copiam, quantum ad victum cotidianum praebendum sufficeret, reliqua vindedit cum omni praesidio domus ac pauperibus erogavit; et qui ante syrico contextu ac gemmis micantibus solitus erat per urbem procedere trabeatus, nunc vili contectus vestitu, ad altaris dominici ministerium consecratur septimusque levita ad adiutorium papae adsciscitur. Tantaque ei abstenentia in cibis, vigilantia in orationibus, strinuetas in ieiuniis erat, ut, infirmato sthomaco, vix consistere possit. Litteris grammaticis dialecticisque ac rethoricis ita est institutus, ut nulli in Urbe ipsa putaretur esse secundus; hoc apicem adtentius fugire temptans, ne, quod prius abicerat, rursum ei in saeculo de adepto honore iactantia quaedam subriperit. Unde factum est, ut epistulam ad imperatorem Mauricium dirigeret, cuius filium ex lavacro sancto susciperat, coniurans et multa praece deposcens, ne umquam consensum praeberet populis, ut hunc huius honoris gloria sublimaret. Sed praefectus urbis Romae Germanus eius anticipavit nuntium, et conpraehensum, disruptis epistulis, consensum, quod populus fecerat, imperatori direxit. At ille gratias Deo agens pro amicitia diaconi, quod repperisset locum honoris eius, data praeceptione, ipsum iussit institui. Cumque in hoc restaret, ut benediceretur, et lues populum devastaret, verbum ad plebem pro agenda paenitentia in hoc modo exorsus est: ORATIO GREGORII PAPAE AD PLEBEM. Oportet, fratres karissimi, ut flagella Dei, quae metuere ventura debuemus, saltim praesentia et experta timeamus. Conversionis nobis aditum dolor aperiat, et cordis nostri duritiam ipsa quam patimur poena dissolvat; ut enim profeta teste praedictum est, 'pervenit gladius usque ad animam'. Ecce! etenim cuncta plebs caelestis irae mucrone percutitur, et repentina singuli caede vastantur; nec langor mortem praevenit, sed langoris moras, ut cernitis, mors praecurrit. Percussus quisque ante rapitur, quam ad lamenta paenitentiae convertatur. Pensate ergo, qualis ad conspectum districti Iudicis pervenit, cui non vacat flere quod fecit. Habitatores quique non ex parte subtrahuntur, sed pariter corruunt; domus vacuae relinquuntur, filiorum funera parentes aspiciunt, et sui eos ad interitum heredes praecedunt. Unusquisque ergo nostrum ad paenitentiae lamenta confugiat, dum flere ante percussionem vacat. Revocemus ante oculos mentis, quicquid errando commisimus, et quod nequiter egimus, flendo puniamus. 'Praeveniamus faciem eius in confessionem', et sicut profeta ammonet: 'Levemus corda nostra cum manibus ad Deum'. Ad Deum quippe corda cum manibus levare est orationis nostrae studium cum merito bonae operationis eregere. Dat profecto, dat tremore nostro fiduciam, qui per profetam clamat: 'Nolo mortem peccatoris, sed ut convertatur et vivat'. Nullus autem de iniquitatum suarum inmanitate disperet; veternosas namque Ninnivitarum culpas triduana paenitentia abstersit, et conversus latro vitae praemia etiam in ipsa sententia suae mortis emeruit. Mutemus igitur corda et praesumamus nos iam percepisse, quod petimus. Citius ad praecem iudex flectitur, si a pravitate sua petitur corrigatur. Imminente ergo tantae animadversionis gladio, nos inportunis fletibus insistamus. Ea namque, quae ingrata esse hominibus inportunitas solet, iudicio veritatis placet, quia pius ac misericors Deus vult a se praecibus veniam exigi, qui quantum meremur non vult irasci. Hinc etenim per psalmistam dicit: 'Invoca me in die tribulationis tuae et eripiam te, et magnificabis me'. Ipse ergo sibi testes est, quia invocantibus miserere desiderat, qui ammonet, ut invocetur. Proinde, fratres karissimi,

contrito corde et correctis operibus, ab ipso feriae quartae dilucolo septiformis laetaniae iuxta distributionem inferius designatam devota ad lacrimas mente veniamus, ut districtus iudex, cum culpas nostras nos punire considerat, ipse a sententia propositae damnationis parcat. Clerus igitur egrediatur ab eclesia sanctorum martyrum Cosmae et Damiani cum praesbyteris regionis sextae. Omnes vero abbatis cum monachis suis ab eclesia sanctorum martyrum Protasi et Gervasi cum praesbyteris regionis quartae. Omnes abbatissae cum congregationibus suis egrediantur ab eclesia sanctorum martyrum Marcellini et Petri cum praesbyteris regionis primae. Omnes infantes ab eclesia sanctorum martyrum Iohannis et Pauli cum praesbyteris regionis secundae. Omnes vero laici ab eclesia sancti protomartyris Stephani cum praesbyteris regionis septimae. Omnes mulieres viduae ab eclesia sanctae Eufimiae cum praesbyteris regionis quintae. Omnes autem mulieres coniugatae egrediantur ab eclesia sancti martyris Clementis cum praesbyteris regionis tertiae, ut, de singulis eclesiis exeuntes cum praecibus ac lacrimis, ad beatae Mariae semper virginis genetricis domini nostri Iesu Christi basilicam congregemur, ut, ibi diutius cum fletu ac gemitu Domino supplicantes, peccatorum nostrorum veniam promerire valeamus. Haec eo dicente, congregatis clericorum catervis, psallere iussit per triduum ac depraecare Domini misericordiam. De hora quoque tertia veniebant utrique chori psallentium ad eclesiam, clamantes per plateas urbis Kyrie eleison. Asserebat autem diaconus noster, qui aderat, in unius horae spatio, dum voces plebs ad Dominum supplicationis emisit, octoaginta homines ad terram conruisse et spiritum exalasse. Sed non distitit sacerdos dandus praedicare populo, ne ab oratione cessarent. Ab hoc etiam diaconus noster reliquias sanctorum, ut diximus, sumpsit, dum adhuc in diaconato degeret. Cumque latibula fugae praepararet, capitur, trahitur et ad beati apostoli Petri basilica deducitur, ibique ad pontificalis gratiae officium consecratus, papa Urbis datus est. Sed nec distetit diaconus noster, nisi ad episcopatum eius de Porto rediret et, qualiter ordinatus fuerit, praesenti contemplatione suspiceret.

54. **Πλαύτου, *ο Κις (Curculio)*, 1. 2, 102.**

LE. Flos veteris vini meis naribus obiectust,
eius amor cupidam me huc prolicit per tenebras.
ubi ubi est, prope me est. evax, habeo.
salve, anime mi, Liberi lepos.
ut veteris vetus tui cupida sum.
nam omnium unguentum odor prae tuo nautea est,
tu mihi stacta, tu **cinnamum**, tu rosa,
tu crocinum et casia es, tu telinum,
nam ubi tu profusus, ibi ego me pervelim sepultam.
sed quom adhuc naso odos obsecutust meo,
da vicissim meo gutturi gaudium.
nil ago tecum: ubi est ipsus? ipsum expeto
tangere, invergere in me liquores tuos,
sine, ductim. sed hac abiit, hac persequar.

Μαρτιάλη, *Επιγράμματα*, 3. 55, 2.

Epigr. LI-LX

LV.

Quod, quacumque venis, Cosmum migrare putamus
et fluere excusso **cinnama** fusa vitro,
nolo peregrinis placeas tibi, Gellia, nugis.
Scis, puto, posse meum sic bene olere canem.

Μαρτιάλη, *Επιγράμματα*, 3. 63, 4.

Epigr. LXI-LXX

LXIII.

Cotile, bellus homo es: dicunt hoc, Cotile, multi.
Audio: sed quid sit, dic mihi, bellus homo?
"Bellus homo est, flexos qui digerit ordine crines,
balsama qui semper**, cinnama** semper olet;
cantica qui Nili, qui Gaditana susurrat,
qui movet in varios bracchia volsa modos;
inter femineas tota qui luce cathedras

desidet atque aliqua semper in aure sonat;
qui legit hinc illinc missas scribitque tabellas;
pallia vicini qui refugit cubiti;
qui scit quam quis amet, qui per convivia currit,
Hirpini veteres qui bene novit avos."
Quid narras? Hoc est, hoc est homo, Cotile, bellus?
Res pertricosa est, Cotile, bellus homo.

Μαρτιάλη, *Επιγράμματα,* 4. 13, 3.

XIII.

Claudia, Rufe, meo nubit Peregrina Pudenti:
macte esto taedis, o Hymenaee, tuis.
Tam bene rara suo miscentur **cinnama** nardo,
Massica Theseis tam bene vina favis;
Nec melius teneris iunguntur vitibus ulmi,
nec plus lotos aquas, litora myrtus amat.
Candida perpetuo reside, Concordia, lecto,
tamque pari semper sit Venus aequa iugo:
diligat illa senem quondam, sed et ipsa marito
tum quoque, cum fuerit, non videatur anus.

Μαρτιάλη, *Επιγράμματα,* 6. 55, 1.

LV.

Quod semper casiaque **cinnamoque**
et nido niger alitis superbae
fragras plumbea Nicerotiana,
rides nos, Coracine, nil olentis,
malo quam bene olere nil olere.

55. **Ομηρικοί Ύμνοι, *Εις Αθηνάν,* 28, 4-6.**
(τ) Εἰς Ἀθηνᾶν (υ)
Παλλάδ' Ἀθηναίην κυδρὴν θεὸν ἄρχομ' ἀείδειν (1)
γλαυκῶπιν πολύμητιν ἀμείλιχον ἦτορ ἔχουσαν
παρθένον αἰδοίην ἐρυσίπτολιν ἀλκήεσσαν
Τριτογενῆ, τὴν αὐτὸς ἐγείνατο μητίετα Ζεὺς
σεμνῆς ἐκ κεφαλῆς, πολεμήϊα τεύχε' ἔχουσαν (5)
χρύσεα παμφανόωντα· σέβας δ' ἔχε πάντας ὁρῶντας
ἀθανάτους· ἡ δὲ πρόσθεν Διὸς αἰγιόχοιο
ἐσσυμένως ὥρουσεν ἀπ' ἀθανάτοιο καρήνου
σείσασ' ὀξὺν ἄκοντα· μέγας δ' ἐλελίζετ' Ὄλυμπος
δεινὸν ὑπὸ βρίμης γλαυκώπιδος, ἀμφὶ δὲ γαῖα (10)
σμερδαλέον ἰάχησεν, ἐκινήθη δ' ἄρα πόντος
κύμασι πορφυρέοισι κυκώμενος, ἔσχετο δ' ἅλμη
ἐξαπίνης· στῆσεν δ' Ὑπερίονος ἀγλαὸς υἱὸς
ἵππους ὠκύποδας δηρὸν χρόνον εἰσότε κούρη
εἵλετ' ἀπ' ἀθανάτων ὤμων θεοείκελα τεύχη (15)
Παλλὰς Ἀθηναίη· γήθησε δὲ μητίετα Ζεύς.
Καὶ σὺ μὲν οὕτω χαῖρε Διὸς τέκος αἰγιόχοιο·
αὐτὰρ ἐγὼ καὶ σεῖο καὶ ἄλλης μνήσομ' ἀοιδῆς.

Ησιόδου, *Θεογονία,* 923-925.
Ζεὺς δὲ θεῶν βασιλεὺς πρώτην ἄλοχον θέτο Μῆτιν,
πλεῖστα θεῶν εἰδυῖαν ἰδὲ θνητῶν ἀνθρώπων.
ἀλλ' ὅτε δὴ ἄρ' ἔμελλε θεὰν γλαυκῶπιν Ἀθήνην
τέξεσθαι, τότ' ἔπειτα δόλῳ φρένας ἐξαπατήσας
αἱμυλίοισι λόγοισιν ἑὴν ἐσκάθετο νηδύν, (890)
Γαίης φραδμοσύνῃσι καὶ Οὐρανοῦ ἀστερόεντος·

τὼς γάρ οἱ φρασάτην, ἵνα μὴ βασιληίδα τιμὴν
ἄλλος ἔχοι Διὸς ἀντὶ θεῶν αἰειγενετάων.
ἐκ γὰρ τῆς εἵμαρτο περίφρονα τέκνα γενέσθαι·
πρώτην μὲν κούρην γλαυκώπιδα Τριτογένειαν, (895)
ἶσον ἔχουσαν πατρὶ μένος καὶ ἐπίφρονα βουλήν,
αὐτὰρ ἔπειτ᾽ ἄρα παῖδα θεῶν βασιλῆα καὶ ἀνδρῶν
ἤμελλεν τέξεσθαι, ὑπέρβιον ἦτορ ἔχοντα·
ἀλλ᾽ ἄρα μιν Ζεὺς πρόσθεν ἐὴν ἐσκάτθετο νηδύν,
ὥς οἱ συμφράσσαιτο θεὰ ἀγαθόν τε κακόν τε. (900)
.....αὐτὸς δ᾽ ἐκ κεφαλῆς γλαυκώπιδα γείνατ᾽ Ἀθήνην,
δεινὴν ἐγρεκύδοιμον ἀγέστρατον ἀτρυτώνην,
πότνιαν, ᾗ κέλαδοί τε ἄδον πόλεμοί τε μάχαι τε· (925)
Ἥρη δ᾽ Ἥφαιστον κλυτὸν οὐ φιλότητι μιγεῖσα
γείνατο, καὶ ζαμένησε καὶ ἤρισεν ᾧ παρακοίτῃ,
ἐκ πάντων τέχνῃσι κεκασμένον Οὐρανιώνων.

Νικήτου Ευγενειανού, *Περί Δροσίλλης και Χαρικλέους ερώτων*, 4. 185-187.
Μῦθος μὲν αὐτὸς ἐκτοκευθῆναι λέγει (185)
κόρην Ἀθηνᾶν τοῦ Διὸς τὴν Παλλάδα
ἀπὸ κρατὸς πάνοπλον ἔννουν παρθένον·
σὲ ζωγραφεῖ δὲ μᾶλλον ὡραίαν Ἔρως
σῆς γαστρὶ μητρὸς ἐμβαλὼν τοὺς δακτύλους,
βαλὼν τὸ δίχρουν χρῶμα, γάλα καὶ ῥόδα· (190)

Παυσανίου του Περιηγητού, *Ελλάδος Περιήγησις*, 1. 24, 2, 8-9.
κεῖνται δὲ ἑξῆς ἄλλαι τε εἰκόνες καὶ Ἡρακλέους· ἄγχει δέ, ὡς λόγος ἔχει, τοὺς
δράκοντας. Ἀθηνᾶ τέ ἐστιν ἀνιοῦσα ἐκ τῆς κεφαλῆς
τοῦ Διός. ἔστι δὲ καὶ ταῦρος ἀνάθημα τῆς βουλῆς
τῆς ἐν Ἀρείῳ πάγῳ, ἐφ᾽ ὅτῳ δὴ ἀνέθηκεν ἡ βουλή· (10)
(3.) πολλὰ δ᾽ ἄν τις ἐθέλων εἰκάζοι. λέλεκται δέ μοι καὶ
πρότερον ὡς Ἀθηναίοις περισσότερόν τι ἢ τοῖς ἄλλοις
ἐς τὰ θεῖά ἐστι σπουδῆς· πρῶτοι μὲν γὰρ Ἀθηνᾶν
ἐπωνόμασαν Ἐργάνην, πρῶτοι δ᾽ ἀκώλους Ἑρμᾶς ⟨ἀνέ-
θεσαν⟩, ὁμοῦ δέ σφισιν ἐν τῷ ναῷ ″ σπουδαίων δαί- (5)
μων ἐστίν. ὅστις δὲ τὰ σὺν τέχνῃ πεποιημένα ἐπί-
προσθε τίθεται τῶν ἐς ἀρχαιότητα ἡκόντων, καὶ τάδε
ἔστιν οἱ θεάσασθαι. κράνος ἐστὶν ἐπικείμενος ἀνὴρ

56. ***Π.Δ., Ησαΐας*, 50. 6.**
(4.) Κύριος δίδωσίν μοι γλῶσσαν παιδείας τοῦ γνῶναι ἐν καιρῷ
ἡνίκα δεῖ εἰπεῖν λόγον, ἔθηκέν μοι πρωί, προσέθηκέν μοι ὠτίον
ἀκούειν· (5.) καὶ ἡ παιδεία κυρίου ἀνοίγει μου τὰ ὦτα, ἐγὼ δὲ οὐκ
ἀπειθῶ οὐδὲ ἀντιλέγω. (6.) τὸν νῶτόν μου δέδωκα εἰς μάστιγας, τὰς
δὲ σιαγόνας μου εἰς ῥαπίσματα, τὸ δὲ πρόσωπόν μου οὐκ ἀπ-
έστρεψα ἀπὸ αἰσχύνης ἐμπτυσμάτων· (7.) καὶ κύριος βοηθός μου ἐγε-
νήθη, διὰ τοῦτο οὐκ ἐνετράπην, ἀλλὰ ἔθηκα τὸ πρόσωπόν μου ὡς
στερεὰν πέτραν καὶ ἔγνων ὅτι οὐ μὴ αἰσχυνθῶ. (8.) ὅτι ἐγγίζει ὁ δι-
καιώσας με· τίς ὁ κρινόμενός μοι; ἀντιστήτω μοι ἅμα· καὶ τίς ὁ
κρινόμενός μοι; ἐγγισάτω μοι. (9.) ἰδοὺ κύριος βοηθεῖ μοι· τίς κα-
κώσει με; ἰδοὺ πάντες ὑμεῖς ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσεσθε, καὶ ὡς
σὴς καταφάγεται ὑμᾶς.

57. ***Κ.Δ., Αποκάλυψις Ιωάννου*, 19. 14.**
(11.) Καὶ εἶδον τὸν οὐρανὸν ἠνεῳγμένον, καὶ ἰδοὺ ἵππος
λευκός, καὶ ὁ καθήμενος ἐπ᾽ αὐτὸν πιστὸς [καλούμενος]
καὶ ἀληθινός, καὶ ἐν δικαιοσύνῃ κρίνει καὶ πολεμεῖ.
(12.) οἱ δὲ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ [ὡς] φλὸξ πυρός, καὶ ἐπὶ
τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ διαδήματα πολλά, ἔχων ὄνομα ὑι
γεγραμμένον ὃ οὐδεὶς οἶδεν εἰ μὴ αὐτός, **(13.)** καὶ περι-

βεβλημένος ἱμάτιον βεβαμμένον αἵματι, καὶ κέκληται
τὸ ὄνομα αὐτοῦ ὁ λόγος τοῦ θεοῦ. **(14.)** καὶ τὰ στρατεύ-
ματα [τὰ] ἐν τῷ οὐρανῷ ἠκολούθει αὐτῷ ἐφ᾽ ἵπποις
λευκοῖς, ἐνδεδυμένοι βύσσινον λευκὸν καθαρόν. **(15.)** καὶ
ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ ἐκπορεύεται ῥομφαία ὀξεῖα, ἵνα
ἐν αὐτῇ πατάξῃ τὰ ἔθνη, καὶ αὐτὸς **ποιμανεῖ αὐτοὺς**
ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ· καὶ αὐτὸς πατεῖ τὴν ληνὸν τοῦ οἴνου
τοῦ θυμοῦ τῆς ὀργῆς τοῦ θεοῦ τοῦ παντοκράτορος. (5)
(16.) καὶ ἔχει ἐπὶ τὸ ἱμάτιον καὶ ἐπὶ τὸν μηρὸν αὐτοῦ ὄνομα
γεγραμμένον· Βασιλεὺς βασιλέων καὶ κύριος κυρίων.
(17.) Καὶ εἶδον ἕνα ἄγγελον ἑστῶτα ἐν τῷ ἡλίῳ, καὶ
ἔκραξεν [ἐν] φωνῇ μεγάλῃ λέγων πᾶσιν τοῖς ὀρνέοις
τοῖς πετομένοις ἐν μεσουρανήματι, Δεῦτε συνάχθητε εἰς
τὸ δεῖπνον τὸ μέγα τοῦ θεοῦ, **(18.)** ἵνα φάγητε σάρκας
βασιλέων καὶ σάρκας χιλιάρχων καὶ σάρκας ἰσχυρῶν καὶ
σάρκας ἵππων καὶ τῶν καθημένων ἐπ᾽ αὐτῶν καὶ σάρκας
πάντων ἐλευθέρων τε καὶ δούλων καὶ μικρῶν καὶ με-
γάλων. **(19.)** Καὶ εἶδον τὸ θηρίον καὶ τοὺς βασιλεῖς τῆς
γῆς καὶ τὰ στρατεύματα αὐτῶν συνηγμένα ποιῆσαι τὸν
πόλεμον μετὰ τοῦ καθημένου ἐπὶ τοῦ ἵππου καὶ μετὰ
τοῦ στρατεύματος αὐτοῦ. **(20.)** καὶ ἐπιάσθη τὸ θηρίον καὶ
μετ᾽ αὐτοῦ ὁ ψευδοπροφήτης ὁ ποιήσας τὰ σημεῖα
ἐνώπιον αὐτοῦ, ἐν οἷς ἐπλάνησεν τοὺς λαβόντας τὸ ὑι
χάραγμα τοῦ θηρίου καὶ τοὺς προσκυνοῦντας τῇ εἰκόνι
αὐτοῦ· ζῶντες ἐβλήθησαν οἱ δύο εἰς τὴν λίμνην τοῦ (5)
πυρὸς τῆς καιομένης ἐν θείῳ. **(21.)** καὶ οἱ λοιποὶ ἀπεκτάν-
θησαν ἐν τῇ ῥομφαίᾳ τοῦ καθημένου ἐπὶ τοῦ ἵππου τῇ
ἐξελθούσῃ ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ, καὶ πάντα τὰ ὄρνεα
ἐχορτάσθησαν ἐκ τῶν σαρκῶν αὐτῶν.

58. **Τερτυλλιανού, *Περί της σαρκός του Χριστού (De carne Christi)*, 5. 4.**
prorsus
credibile est, quia ineptum est. et sepultus resurrexit: certum est,
quia impossibile.